DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

MOLLA HUSREV

Kaynaklarıyla

BÜYÜK İSLÂM FIKHI

ESER NEŞRİYAT

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Müellifi

MOLLA HUSREV

(Fatih Sultan Mehmed Han Devrinde Şeyh-ül-İslâm)

— GURER VE DÜRER TERCÜMESİ

(İSLÂM FIKHI VE HUKÛKU)

CİLT. I

Mütercimi

ARİF ERKAN

(Kocaeli Merkez Vâizi)

Kontrol ve Takrîz

AHMED DAVUDOĞLU

(Yüksek İslâm Enstitüsü Eski Müdürü)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu kitap; Osmanlı Ulemâsının son halkası Yüksek İslâm Enstitüsü eski müdürü üstad **AHMED DAVUDOĞLU** tarafından baştan sona kadar kelime kelime tedkîk edilmiş büyük emek mahsûlü olduğu husûsunda rapor verilmiştir.

ESER NEŞRİYAT

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kendine mahsûs bir plân çerçevesi dahilinde hazırlanan bu eser; işleme eser mahiyetindedir. Bütün hakları Eser Neşriyat ve Dağıtım'a âiddir. İzin almadan taklid edenler 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre sorumludur.

Eserin adı	: **Düreru'l - Hukkâm fî Şerhi Gureru'l - Ahkâm. (883. H / 1477 M.)**
Müellifi	: **Molla Husrev**
Tercüme eden	: **Arif Erkan**
Kontrol ve Takrîz	: **Ahmed Davudoğlu**
Hattat	: **Saim Özel**
Nâşir	: **Halil Eser**
Baskıya Hazırlayan	: **Ayhan Yalçın**

Dizgi - Baskı :
KİT - SAN Matbaacılık ve Neşriyat
İstanbul — 1979

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şer'a münkâd olanın hiç bir işi şer olmaz,
(Allah'ın emirlerine (Şeriata) boyun eğenin hiç bir işi kötü olmaz,)
Şer'i talıkîr edenin âkıbeti hayrolmaz.
(Allah'ın emirlerini bayağı ve değersiz görenin geleceği iyi olmaz.)

★ ★

Şeriat kim sarây-ı Kibriyâdır, murassa' kal'adır,
(Şeriat Allah'ın sarayıdır, değerli taşlarla inşâ edilmiş bir kaledir,)
Hakikat bâbıdır, muhkem binâdır.
(Gerçek kapısıdır, sağlam yapıdır.)
Anın bir taşını her kim koparsa,
(Onun bir taşını kim yerinden alırsa,)
Yerine başını koymak revâdır. (1)
(Yerine başını koymak uygundur.)

İbn-i Kemâl (2)

---

(1) El Yazma bir **Dürer** nüshâsının ilk sahîfesinden alınmıştır.

(2) **İbn-i Kemâl'in künyesi;** Kemâlpaşa zâde Şemsüddîn Ahmed bin Süleyman'dır.
1468 - 1534 seneleri arasında yaşayan İbn-i Kemâl; **Müfti's-sekaleyn unvânı ile de** tanınır. 1525 (veyâ 1526) da Şeyhülislâm **Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'nin vefâtı üzerine** Şeyhülislâm olmuştur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TAKRÎZ

«Düreru'l-Hukkâm fî Şerhi Gureru'l-Ahkâm» adlı Fıkıh Kitabı Fatih Sultan Mehmed merhumun hocalarından ve ehl-i tahkîk ulemâdan **MOLLA HUSREV**'in eseridir.

Molla Husrev; Fıkıh ve Usûl-ü Fıkıh âlimlerindendir. **«Mir'âtu'l Usûl fî Şerhi Mirkâti'l Vusûl»** nâmında Usûl-u Fıkh'a âid meşhur bir eseri vardır. Bu zat için Fatih Sultan Mehmed : **«Zamanımın Ebû Hanîfesidir»** demiştir ki Hazretin kim olduğunu anlamak için bu cümle kâfîdir zannederim. «Dürer»in üzerine bir çok ta'lîkler yazılmıştır. Son devirlerde Osmanlı Ulemâsı Medreselerde bu kitabı okumuş, bu kitabı okutmuşlardır. Onun için Türkler arasında «Dürer»i bilmeyen yoktur.

Bu mühim eseri **Arif Erkan** Türkçe'ye terceme etmiştir. Eser Yayınevi sahibi **Halil Eser** Bey de tab' ve neşrini üzerine almıştır. Eser dört cilttir. Tamamını okudum ve beğendim. Mütercim ve kitabını hazırlanmasında emeği geçenler muvaffak olmuş, her evde bulunması tavsiye edilir hâle getirmişlerdir. Bu muvaffakiyetlerinden dolayı kendilerini tebrik eder; gerek mütercimin gerek nâşirin daha nice kıymetli eserler meydana getirmeleri için Cenâb-ı Hak'dan kendilerine muvaffakiyyetler niyâz eylerim.

AHMED DAVUDOĞLU
Câmiül-Ezher Şerîat Fakültesi Mezunu, Yüksek İslâm Enstitüsü Eski Müdürü ve Arap Dili ve Edebiyatı Muallimi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TAKDİM

Âlemlerin Yüce Rabbi Allah-u Teâlâ'nın tevfîk ve inâyetine sığınıp kültürümüze hizmet etmeyi bir vazife bilen Eser Neşriyat; İslâm Hukuku sahasında yazılmış eserlerin en meşhûrlarından biri olan **«Düreru'l-Hukkâm fî Şerhi Gureru'l-Ahkâm»** ı okurlarına sunmakla, Cenâb-ı Hakk'a sonsuz derecede olan hamd ve senâlarının kabulünü niyâz eder.

İslâm Hukuku sahasında mümtaz bir yeri olan bu eseri; yazılmasından 502 sene sonra, ilk defa günümüzün Türkçesi ile yayınlamakla, ilme hizmet edenlere hizmet seâdetine eriştiğimiz için bahtiyarız.

Tercüme edilen metni satır satır okumak lutfunda bulunan pek muhterem Hocamız üstad AHMED DAVUDOĞLU Beyefendi'ye teşekkür eder, Cenâb-ı Hak'dan sıhhat ve çalışmalarının devamını niyâz ederiz.

Ayrıca Kocaeli Merkez Vâızi **ARİF ERKAN**'ın tercüme ettiği metnin 1. cildini MOLLA HUSREV'in Köprülü Kütüphanesindeki kendi el - yazma nushâsı dâhil, diğer el - yazma nushâlarla karşılaştırıp gerekli tashîh ve ilâveleri yapan **RAMAZAN YILDIZ**'a da teşekkür ederim.

Bütün Müslümanların faydalanacağı bu eseri neşretmemize imkân veren; bütün işleri tedbiri ile tasarruf etme kudretine sâhib, tevfîk ve kudreti ile âlemi yaratan ALLAH' (C.C.) a hamd olsun.

Salât ve selâm insanların en güzîdesi, Allah' (C.C.) ın Habîbi, Nebîsi, Resûl-i Ekrem MUHAMMED Mustafa (S.A.V.) ve Ashâbına olsun.

Nâşir
HALİL ESER

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

İslâm Fıkhı ve Hukûku konusunda hatırı sayılır, önemli eserlerden biri olan **«Gurer ve Dürer»**, Fâtih devrinde Müderrislik, Başkadılık ve Şeyh'ül-İslâmlık yapmış ünlü Türk âlimi **Molla Husrev'in** unutulmaz eseridir. Müellif, zamanının âdetine uyarak eserini Arapça yazmıştır. Asırlarca Osmanlı Medreselerinde okutulmuş, Kadıların ve Müftülerin başvurdukları bir kaynak olmuştur. Ne varki, son zamanlarda iyi Arapça bilenler azaldığı için, okuyan ve anlayan azalmış ve eser, kütüphânelerin tozlu raflarında kalmıştır.

Molla Husrev'in bu eserinin raflarda kalmasına gönlümüz râzı olmadı. Diğer bir çok Arapça eserler gibi, bunun da Türkçe'ye çevrilerek geniş bir okuyucu kütlesi tarafından faydalanılmasını istedik ve Arapça'dan Türkçe'ye çevirmeye karar verdik.

«Gurer», Molla Husrev'in yazdığı Arapça metindir. Yazar, metni bitirince hemen onu **«Dürer»** adı ile yine Arapça şerh etmiş ve eserine **«Dürer'ul-Hukkâm fî Şerhi Gurer'il-Ahkâm»** adını vermiştir.

Müellif, şerhini gramer bakımından metne bağlayıp ilâve ettiği için, her ikisini tek metin hâlinde birleştirerek tercüme etmemiz mümkün oldu.

Gerek **«Gurer»** ve gerekse şerhi olan **«Dürer»** aynı yazara âid olduğu için, ikisini birleştirerek tek metin hâlinde tercüme etmekte bir mahzur görmedik. Önümüze çıkan bir çok güçlüklere rağmen, bu işte oldukca muvaffak olduğumuzu sanıyoruz. Bununla beraber, tercüme yapılırken Arapça aslına sadâkatten pek fazla ayrılmadık. Ancak okuyucuların daha çok ve daha kolay faydalanabilmeleri için Türkçe tercümede şu kolaylıklar getirilmiştir :

1 — Eserin Arapça aslı iki cilttir. Daha rahat kullanılması için, Türkçe tercümeyi dört cilt hâlinde hazırladım.

2 — İbâdet konularını ihtivâ eden birinci cildin daha çok kullanılacağını tahmin ettiğim için, mufassal bir fihrist ekledim.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

3 -- Yine okuyucuya kolaylık olması için, Türkçe tercümede satırbaşları yaptım.. Bazı meseleleri maddeleştirdim ve kısa başlıklar koydum.

4 -- Eserin başına (Müellifin hayâtı ve eserleri) hakkında geniş bir yazı ekledim.

5 — Türkçe tercümede oldukca sâde bir dil kullanmakla beraber, sâdeleştirilmesi uygun görülmeyen bazı Arapça fıkhî terimlerin asıllarını muhâfaza ettim.

6 — Tercüme edilmemiş hiç bir şey bırakmadım. Müellifin, Türkçe'ye çevrilmesi çok güç olan Mukaddimesini bile, bütün güçlükleri yenerek Türkçe'ye tercüme ettim. Âyet, Hadîs ve duâların hem Arapça asılları ve hem de Türkçe tercümelerini koydum. Âyetlerin âid oldukları sûreleri ve âyet numaralarını tesbît ederek yazdım. Bunlar Arapça metinde yapılmamıştır.

Takrîben üç yıl çalışarak hazırladığım bu Türkçe tercümenin, İslâm Fıkhı ve Hukûku hakkında bilgi edinmek isteyen herkese sağlam ve geniş bilgi vereceğine inanıyorum. Geçmişte olduğu gibi, bugün de Müftülerimizin, Din görevlilerimizin ve hattâ bütün Müslümanların mürâcaat kitâbı olacağını ve dâima ellerinin altında bulunacağını tahmîn ediyorum.

İslâm Hukûku, her ne kadar bugün Türkiye'de resmen uygulanmamakta ise de, her Müslümanın mutlaka okuyup öğrenmesi gereken faydalı bir ilimdir. Ayrıca çeşitli hukuk sistemleri arasında, pek çok meselede ortak noktalar ve benzerlikler bulunduğu için, bu bakımdan da hukuk ile ilgilenen herkese faydalıdır.

Güçlükler karşısında yılmadan ve usanmadan, gece gündüz çalışarak Türkçe tercümesini yaptığım bu kitabın değeri üzerine söylenmiş sözleri ve şerhlerine dâir bilgileri (Müellifin hayâtı ve eserleri) hakkında hazırladığım bölümde sundum. (*)

Tercümede hatâ yapmamak için bütün gücümü harcadım. Bununla berâber, gözden kaçmış hatâlarım olmuş ise, yapılan işin büyüklüğüne bakılarak hoş karşılanmasını umuyor, eseri ve onun Türkçe tercümesini saygı değer okuyucuların takdîrine bırakıyorum.

Burada eserin herkes için faydalı olmasını Yüce Allah' (C.C.) dan diler, emeği geçenlere teşekkür ederim.

Arif Erkan

(*) **Bu kitabın birçok yerinde geçen (Musannıf) sözünden maksat, Molla Husrev'in kendisidir.**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MÜELLİFİN HAYÂTI ve ESERLERİ

Tanınmış bir Türk Fıkıh âlimi olan Molla Husrev, Fâtih devrinin en ünlü müftülerinden ve Osmanlı âlimlerinin büyüklerindendir.

Asıl adı, Muhammed bin Ferâmurz bin Ali Husrev'dir. Kısaca, Molla Husrev diye tanınmıştır.

Bir rivâyete göre, Türkmen (Varsak -İrsak- kabîlesi) aslından olup, Sıvas ile Tokat arasında, **Kargın** köyünde doğmuştur. Doğum târihi bilinmemektedir. (1)

Molla Husrev, Fâtih'in babası **II. Sultân Murâd** devrinden itibâren fazîlet ve olgunluğu ile tanındı. **Haydar-î Herevî** Hazretlerinden ders gördü. Bu sûretle tahsilini tamamladıkdan sonra, kendisine Edirne'de **Şah Melik Medresesi** verildi. Bu sırada kardeşi de yine Edirne'de **Çelebi Medresesinin** müderrisi idi. Ölümünden sonra bu medrese de Molla Husrev'e verildi. Molla Husrev, Varna savaşından önce (H. 832) Kadıasker tâyin edildi. O tarihden itibâren Osmanlı ordusunun Şer'î işleri Molla Husrev tarafından yürütüldü.

Varna savaşı, Molla Husrev'in meslekî hayatında tesir etmekten geri kalmadı. II. Murad'ın uzlete (yalnızlık) çekilmesi üzerine **II. Sultan Mehmed Hân** Molla Husrev'i yine memuriyetinde bıraktı. Genç Padişâh ile **Molla Husrev** arasında samîmî bir bağlılık hâsıl oldu. **Molla Husrev**, bu bağlılığın samîmiyyetini Pâdişâha fedâkârâne hizmet ederek isbât etti.

Varna savaşından önce, **II. Sultan Mehmed** saltanatı babasına bırakarak Manisa'ya gitmek zorunda kaldığı zaman **Molla Husrev**, Genç Pâdişahdan ayrılmadı. Fâtih'in ikinci cülûsunda bu sadâkatının mükâfaatını gördü. İstanbul'un fethi, Fâtih'in ikbâl devri, **Molla Husrev'**in kadr ve değerini yükseltti.

İstanbul'un ilk Başkadısı Hızır Bey'in ölümünden sonra, Molla Husrev İstanbul kadılığına tâyin edildi. (H. 863). Daha sonra Galata ve

---

(1) Bk. İslâm Ans. (Türkçesi) Husrev Molla Cilt: 5.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Üsküdar Kıdılıklarıyle Ayasofya Medresesi de Molla Husrev'e verildi.

Fâtih Sultan Mehmed, Molla Husrev'e son derece iltifât eder, Molla Husrev de bu iltifâttan iftihâr duyardı. O derece ki, **bir düğün ziyâfetinde Padişâhın sağında Molla Gürânî'nin, solunda kendisinin oturmasına dayanamamış, Hazret-i Fâtih'e gücenerek Bursa'ya çekilip gitmişti. Hazret-i Fâtih, Molla Husrev'in gönlünü almış, İstanbul'a davet ederek fetvâ mansıbı ile ağırlamış, yâni Şeyhü'l-İslâm tâyin etmişti** (H. 874).

Fâtih, Molla Husrev'i pek çok takdir ederdi. Molla Husrev'den sözettiği zaman : «Zamanımın Ebû Hanîfesidir», diye Molla Husrev hakkındaki teveccüh ve sevgisini gösterirdi. Molla Husrev de hakîmâne tavırları ve dindârâne tutumlariyle gerek Padişâhın, gerek halkın sevgisini kazanırdı.

Derse gideceği zaman halk evinin önüne toplanır, Molla Husrev'i debdebe ve saygı ile medreseye kadar götürür, yine o şekilde evine getirirdi. Molla Husrev'in bazı inzivâperverhâne halleri halkın hoşuna giderdi. Meselâ konağında bir çok kölesi ve câriyesi var iken, Molla Husrev bunların hiç birini kendi hizmetinde kullanmaz, odasını kendi süpürür, mumunu kendi yakardı. (2)

Müderrislik, Kadılık ve Şeyhü'l-İslâmlık gibi yüksek görevlerde bulunmuş olan Molla Husrev'in fetvâ müddeti 20 yıldan fazladır.

Hicrî 885 (M. 1480) yılında İstanbul'da vefât etti.

(مَاتَ رَئِيسُ الْعُلَمَاءِ) **(Mâte reîsü'l ulemâ) «Âlimlerin reisi vefât etti.»** ve (رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ دَائِمًا) **(Rahmetullahi aleyhi dâimâ) «Allah'ın rahmeti dâima onun üzerine olsun.» Arapça terkipleri ölüm târihi olan Hicrî (885)i gösterir.**

Cenâzesi Bursa'ya götürülerek, kendi medresesi avlusunda gömülmüştür.

17. asırda yaşamış olan ünlü Türk seyyâhı Evliyâ Çelebi **«Seyahatnâme»** sinde Bursa mescidlerinden bahsederken bu konuda şöyle diyor : «(Bursa'da) **Zeynîler mescidi; Abdüllâtif mukaddes binâsıdır. Molla Husrev'in burada tekkesi vardır. Fâkir** (Evliyâ Çelebi) **de mübârek makamda teberrüken bir günde hatm-i şerîf etmedikçe** (yani Kur'ân'ın tamamını okumadıkça) **dışarıya ayak basmadım.Ulu bir yerdir ki o adı geçen güzel kitâb** (yâni Dürer ve Gurer) **burada yazılmıştır.»** (3)

---

(2) Bk. İlmiye Salnâmesi, Cüz : 25, Cilt : 30, S. 328 - 329.

(3) Bk. Evliyâ Çelebi, Seyâhatnâmesi, Cilt : 3, S. 19, İst. 1970.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yine Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme'sinde **«Bursa Evliyâsının Ziyâret Yerleri»** nden bahsederken şöyle diyor : **«Hıdır oğlu Molla Husrev; Dürer ve Gurer sâhibi, bilginler sultanıdır. Bu da Zeynüddîn Hafî yanında gömülüdür. Orada küçük bir tekke vardır. Gâyet karanlık bir ibâdet yeridir ki Molla Husrev; Dürer ve Gurer'i orada yazmıştır. Hakîr, teberrüken o tekkeye giderek tamam bir hatm-i şerîf okuyarak Molla Husrev'in rûhuna hediye ettim.» (4)**

Bursa'da bir medrese yaptırmış olan Molla Husrev, İstanbul'da da kendi adına bir câmi yaptırmıştır.

Sonraları ün kazanan bir çok talebe yetiştirmiş olan Molla Husrev, değerli bir Fıkıh âlimi olduğu gibi, bir şâir olarak da tanınmıştır. Sık sık mürâcaat edilen en önemli eseri **(Düreru'l-Hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm)** olup, fıkıha dâirdir ve bütün Türk - Osmanlı medreselerinde, şerhleri ile beraber, ders kitâbı gibi ve çok kere sâdece **(D ü r e r)** adı ile kullanılmıştır.

«Dürer» in sonunda yazarının verdiği bilgiye göre, eserin yazılmaya başlama tarihi : H.877 (M.1472) ve bitirme târihi : H.883 (M.1477) dir. Bu târihlere göre, eser takriben altı yılda tamamlanmıştır.

Fâtih Sultan Mehmed Hân'a hediye ettikleri kendi el yazıları ile yazılmış «Dürer» nüshası, İstanbul'da Köprülü Kütüphânesindedir. (5)

«Dürer» üzerine, çeşitli zamanlarda, birçok önemli hâşiyeler, şerh ve kısmî ta'likler yazılmış ve bir de muhtasarı yapılmıştır. Bunlar hakkında geniş bilgi edinmek isteyen «Keşf ez-Zunûn»a bakabilir.

Eski âlimlerin kitaplarından her gün iki yaprak yazmayı lüzumlu bir alışkanlık edinen Molla Husrev'in terekesinde, kendi elyazılarıyle pek çok nefîs eserler çıkmış ve gâyet pahalı olarak satılmıştır.

Eserl :ri :

1 — Şerhu Miftâh
2 — Telvîh
3 — Usûlü Pezdevî
4 — Evâil-i Tefsîr-i Kâdî ve (Mutavvel) e Hâşiyeleri
5 — Fıkh ilminden metin ve şerh, yâni (Düreru'l-Hukkâm fî Şerhi Gureru'l Ahkâm.)
6 — Usûlü Fıkhdan aynı şekilde metin ve şerh, yâni (Mirkât ve Mir'ât)
7 — Alâaddîn Rûmî'nin (Tesmiye), (Ahbâru'n-Nübuvvet), (Fıkh) (Usûl), (Belâgat), (Mantık) gibi altı ilimden bahseden risâlesini de «Nakdü'l-Efkâr fî reddi'l-Enzâr» adıyle şerh etmiştir.

---

(4) Bk. Evliyâ Çelebi, Seyâhatnâmesi, Cilt : 3, S. 55, İst. 1970.
(5) Köprülü Kütübhânesi, Katalog No : 563

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Aslı Arapça olan **(Dürer ve Gurer)**, iki cilt hâlinde defalarca basıldığı gibi, Osmanlılar devrinde, çeşitli zamanlarda, Osmanlıca kısmî tercümeleri de yapılmış ve basılmıştır.

«Dürer ve Gurer»; H.1043 de vefât eden, kadılardan Süleyman İbni Velî Ankaravî; H.1136 da Şam kadısı iken vefât eden Gelibolulu Osman ve Yafa Nâibi iken H.1316 da vefât eden Boyabatlı Kara Bekir Efendiler tarafından terceme olunmuştur. (6)

Ancak, bu tercümelerin ifâde tarzı çok eskimiş ve dili de bugün için gayet ağır olup pek çok âyetler, hadîsler, duâlar ve sözler de tercüme edilmemiştir. Bazı cümleler tercüme edilirken kırık mânâ verilmiş ve devrik cümle kullanılmıştır. Bundan dolayı, bu Osmanlıca tercümeleri, cümlelerin yerlerini ve ifâdeleri hiç değiştirmeden, yalnız Arapça kelimeleri sâdeleştirmek sûretiyle bugünkü okuyucuların istifâdesine sunmak pek faydalı olmaz. Bununla beraber bu Osmanlıca tercümelerin faydadan tamamen hâlî oldukları da söylenemez. Sözün kısası, zamanımızdaki okuyucuların tam mânâsıyle eserden faydalanabilmeleri için yeni bir Türkçe tercüme yapılması lüzûmu hâsıl olmuştur.

Son olarak Kâtib Çelebi'nin (Dürer ve Gurer) hakkındaki şu sözlerini de naklettikden sonra sözümüzü bitireceğiz.

Kâtip Çelebi, «Keşf ez-Zünûn» da diyor ki : «Hanefî fıkhına dâir olan (Gurer'ul-Ahkâm) **Molla Husrev'e âid sağlam bir metindir. Gurer'ul-Ahkâm'ı şerh etti ve ona** (Dürer'ul-Hükkâm) **adını verdi. Dürer'ul-Hükkâm, kadri yüce, ünvânı büyük ve kadıların, müderrislerin ve bu zamanda fıkh ile uğraşan kimselerin dayanağı olan bir kitâbtır.**

Bilki : Doğru yol üzere cârî olan bu kitâbın (eserin) **fihristi;** (55) **kitâb** (bölüm) **üzere tertîb edilmiştir. Bu kitablarda** (120) **bâb,** (35) **fasıl, ekler ve üç ayrı mesele, bir ilâve, bir tetimme ve bir tenbîh vardır.**

Dürer'ul-Hükkâm'da; (doğru bir şekilde yaptığı araştırma sonucu) (ekûlu = ben derim) **lafzıyle ayrıldığı doksan kavl ve eski âlimlerden ilimde üstün ve güvenilir kişilere verdiği kısa cevaplar vardır.**

Onu tashîh, tehzîb ve tezhîb hususunda, beşerî imkân nisbetinde gücümü ve tâkatımı harcadım. Ona insâf gözüyle bakan ve tashîhde bir hatânın farkına varıp düzelten kimseye Allah (C.C.) rahmet eyleye.

«Yarattığı şeylerin şerrinden, sabâhın Rabbine sığınırım...» (ilâ âhirihî ma'lûm iki sûrenin tamâmına kadar).

Hamd, âlemlerin Rabbi Allah' (C.C.) a mahsûstur. Salât ve selâm Efendimiz Hz. Muhammed (S.A.V.) üzerine, O'nun Âli ve Ashâbı üzerine olsun.»

---

(6) Bk. Osmanlı Müellifleri - Bursalı M. Tâhir. Cilt : I, S. 292 - 293.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KONULARINA GÖRE FİHRİST

MUKADDİME	1
TEMİZLİK BÖLÜMÜ	12
Abdestin farzları	12
Abdestin sünnetleri	20
Abdestin müstehabları	23
Abdestin edebleri	23
Abdestin mekrûhları	26
Abdesti bozan ve bozmayan şeyler	26
Abdestsiz câiz olan ve olmayan şeyler	33
GUSLÜN FARZLARI	34
Guslün sünnetleri	35
Guslü gerektiren durumlar	36
Vâcib olan gusl	38
Sünnet olan gusl	38
Mendûb olan gusl	39
Cünub ve hayızlıya harâm olan işler	39
ABDEST VE GUSL CÂİZ OLAN SULAR	41
KUYULAR FASLI	50
TEYEMMÜM BÂBI	57
Teyemmümün farzları	58
Teyemmüm câiz olan maddeler	59
Teyemmümü bozan şeyler	61
İKİ MEST ÜZERİNE MESH BÂBI	63
Mest üzerine meshin farzı	68
Meshi bozan şeyler	70
Sargı üzerine mesh	72
KADINLARA MAHSÛS OLAN KANLAR BÂBI	74
Hayz kanı	75
Nifâs kanı	78
İstihâza kanı	80
İstihâzanın hükmü	81
PİSLİKLERİ TEMİZLEME BÂBI	85

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İSTİNCÂ VE İSTİBRÂ HAKKINDA BİR FASIL 90
NAMAZ BÖLÜMÜ 95
Namazın farzıyyeti ve hükmü 95
Namaz vakitleri 97
Müstehab vakitler 101
Mekrûh vakitler 103
EZÂN BÂBI 106
NAMAZIN ŞARTLARI BÂBI 112
Necâsetten temizlenmek 112
Avreti örtmek 114
Kıbleye yönelmek 115
Niyet etmek 119
NAMAZIN SIFATI BÂBI 123
İlk tekbir (tahrîme) 123
Kıyâm 125
Kırâat 126
Rükû 129
Secde 131
Ka'de ve teşehhüd 137
Ka'de-i ahîre 141
Namazda tertîb 144
Namazdan kendi sun'u (isteği) ile çıkmak 147
Namazın diğer vâcibleri 149
Namazın edebleri 149
İMÂMET HAKKINDA BİR FASIL 151
Namazda gizli veya açıkdan okumak 151
Namazlarda kırâatin miktârı 154
İmâma uyan kimsenin kırâati 156
Cemâat 157
İmâmet 157
Kadınların imâmeti ve cemâati 160
İktidâ mes'elesi 161
Kadınların erkekler ile bir hizâda bulunması 165
İktidâyı meneden durumlar 168
İKTİDÂ KONULARI İÇİN EK (TEKMİLE) 170
NAMAZDA HADES BÂBI 173
NAMAZI BOZAN VE NAMAZDA MEKRÛH OLAN ŞEYLER BÂBI 180
Namazı bozan şeyler 180
Namazda mekrûh olan şeyler 187
VİTR VE NÂFİLELER BÂBI 194
Nâfile Namazlar 200
Salât-ı Evvabin 200

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tahiyyet'ül Mescid Namazı 201
Kuşluk Namazı 202
Terâvih Namazı 206
FARZ NAMAZA YETİŞME (İDRÂK) BÂBI 209
VAKTİ GEÇEN NAMAZLARIN KAZÂSI BÂBI ... 215
HASTANIN NAMAZI BÂBI 220
HAYVAN ÜZERİNDE NAMAZ BÂBI 226
GEMİDE NAMAZ BÂBI 228
MÜSÂFİRİN NAMAZI BÂBI 230
CUMA NAMAZI BÂBI 237
Cuma Namazının sıhhatinin şartları 239
Cumanın vucûbunun şartları 242
Hutbenin hükümleri 244
İKİ BAYRAM NAMAZI BÂBI 249
Ramazan Bayramı Namazı 250
Kurban Bayramı Namazı 253
Teşrîk tekbiri 254
KÜSÛF NAMAZI BÂBI 257
İSTİSKÂ BÂBI 259
KORKU NAMAZI BÂBI 261
KÂ'BE'DE NAMAZ BÂBI 263
ŞEKK VE SEHV SECDESİ BÂBI 264
Sehv secdesi 264
Namazda şüphenin hükümleri 269
TİLÂVET SECDESİ BÂBI 271
CENÂZELER BÂBI 280
Meyyiti kefenlemek 283
Cenâze Namazı kılınmayan kimseler 286
Cenâze Namazının kılınışı ve duâları 287
ŞEHÎD BÂBI 297
ZEKÂT BÖLÜMÜ 303
Zekâtın edâsının vâcib (farz) olmasının şartları 308
SÂİMELERİN ZEKÂTI BÂBI 310
Devenin nisâbı 310
Sığır ile câmûsun nisâbı 312
Davarın nisâbı 313
At'ın nisâbı 314
MALIN ZEKÂTI BÂBI 319
Altın ve gümüşün zekâtı 319
ÂŞİR BÂBI 323
MADEN VE HAZİNELERİN ZEKÂTI BÂBI (RİKAZ) 327

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖŞR BÂBI 332
ZEKÂT VERİLECEK KİMSELER BÂBI 335
Zekât vermek câiz olmayan yerler 336
FITRA BÂBI 341
Fıtra verilen maddeler 342
ORUÇ BÖLÜMÜ 345
Oruca Niyet 348
ORUCU BOZAN ŞEYLER BÂBI 354
ORUCLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ MES'ELELER 360
İ'TİKÂF BÂBI 366
HACC BÖLÜMÜ 370
Haccın farz olmasının şartları 372
Haccın farzları 372
Haccın vâcibleri 372
Umre ve hükümleri 373
İhrâmın mîkatları 373
İhrâmlıya yasak olan şeyler 377
KIRÂN VE TEMETTU' BÂBI 389
CİNÂYETLER BÂBI 394
İHSAR OLUNAN İHRÂMLI BÂBI 407
Kendi yerine başkasını hacca göndermek 408
UDHİYYE BÖLÜMÜ (Kurbân Bahsi) 415
Kurbâna mânî olan ve olmayan haller 419
Kurbâna ortak olanlar hakkında mes'eleler 419
AV BÖLÜMÜ 422
BOĞAZLANAN HAYVANLAR BÖLÜMÜ 430
Alfabetik Mevzu Fihristi 441
Kitapta geçen sûre ve âyet-i kerîmelerin fihristi 446
Kitapta geçen hadîs-i şerîflerin fihristi 449
Açıklamaların alfabetik fihristi 453
Istılahların alfabetik fihristi 462
Fetvâ lâfızları 474
Şahıs isimleri fihristi 476
Kitap isimleri fihristi 486
Bazı zevât-ı kirâm'ın terceme-i halleri 491

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KISALTMALAR

(A.S.)	: Aleyhisselâm.
(C.C.)	: Celle Celâlühû.
(Hz.)	: Hazret.
(S.A.V.)	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem.
(R.A.)	: Radiyallâhü Anh. (Ashâb'dan, erkek)
(R.Anhümâ)	: Radiyallâhü Anhümâ (Ashab'dan, iki erkek)
(R.Anhüm.)	: Radiyallâhü Anhüm (Ashab'dan, ikiden çok erkek)
(R.Anhâ.)	: Radiyallâhü Anhâ (Ashâb'dan, kadın)
(R.Anhümâ.)	: Radiyallâhü Anhümâ (Ashâb'dan, iki kadın)
(R.Anhünne)	: Radiyallâhü Anhünne (Ashâb'dan, ikiden çok kadın)
(Rh.A.)	: Rahmetüllâhi Aleyh (Erkek)
(Rh.Aleyhimâ)	: Rahmetüllâhi Aleyhimâ (iki erkek)
(Rh.Aleyhim.)	: Rahmetüllâhi Aleyhim. (ikiden fazla erkek)
(Rh.Aleyhâ).	: Rahmetüllâhi Aleyhâ (Kadın)
(Rh.Aleyhimâ)	: Rahmetüllâhi Aleyhimâ (iki kadın)
(Rh.Aleyhinne.)	: Rahmetüllâhi Aleyhinne (ikiden fazla kadın)
(Bk.)	: Bakınız.
(b.)	: bin, İbn (oğul ma'nâsına)

HATIRLATMA :

Aleyhisselâm : O'na selâm olsun, ma'nâsınadır.

Celle Celâluhû; Allah'ın ismi-i Celâli işitildiği zaman, tazîm için söylenir.

Hazret; Hürmet maksadı ile söylenir.

Sallallahü Aleyhi ve Sellem : Peygamber Efendimizin ism-i şerîfi işitildiği zaman; **«Allah (C.C.) O'na salât etsin, şânını yüceltsin. Selâm ve selâmet versin (her türlü kusurdan uzak kalsın)»** meâlinde söylenir.

Radiyallâhü Anh : Ashâb-ı Güzîn'den bir erkek zat-ı muhteremin ismi işitildiği zaman; **«Allah (C.C.) O'ndan râzı olsun.»** ma'nâsında söylenen duâdır.

Radiyallâhü Anhâ : Ashâb-ı Güzîn'den bir kadının ismi işitildiği zaman; **«Allah (C.C.) O'ndan razı olsun.)** ma'nâsında söylenen duâdır.

Rahmetüllâhi Aleyh : Vefât etmiş bir Müslüman erkeğin ismi işitildiğinde söylenen; **«Allah' (C.C.) ın rahmeti onun üzerine olsun.»** meâlindeki duâdır.

Rahmetüllâhi Aleyhâ : Vefât etmiş bir Müslüman kadının ismi işitildiğinde söylenen; **«Allah' (C.C.) ın rahmeti onun üzerine olsun.»** meâlindeki duâdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

مُقَدِّمَة

MUKADDİME

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Kitâb'ının muhkemi (ma'nâsı açık olan âyeti) ile, doğru olan şeriatın ahkâmını sağlam kılan ve yüce hitâbı (Kur'ân-ı Kerîm'i) ile dosdoğru olan dinin alemlerini yükselten **Allah'** (C.C.) a hamd olsun.

Salât ve selâm, Efendimiz Muhammed (S.A.V.) ve âli üzerine ve O'nun kapısının toprağına yüzlerini sürmekle eksikliklerden temizlenip kurtulan Ashâbı üzerine olsun.

İmdi; Şüphesiz, idrâk sâhipleri katında sâbit olan mukaddimelerden (1) ve basiret sâhipleri yanında yazılı makbûl olan şeylerdendir (2)

---

(1) **Mukaddime** (Mukaddeme): Bazan gelecekteki bahislerin üzerine kurulduğu şeye, bazan kıyâsın cüz'ünün kurulduğu kaziyyeye bazan da delilin sıhhatinin üzerine kurulduğu şeye söylenir.

Kitabın Mukaddimesi: Maksada başlamadan önce kitapla irtibâtından dolayı orada zikredilen şeylerdir.

İlmin Mukaddimesi: Başlayışın üzerine kurulduğu şeydir. Kitabın mukaddimesi ilmin Mukaddimesinden daha umûmîdir. İkisi arasında umûm, husûs ve mutlâkiyet vardır.

Mukaddime ile mebâdî arasındaki fark şudur: Mukaddime, mebâdîden daha umûmîdir. Mebâdî vâsıtasız olarak meselelerin üzerine kurulduğu şeydir. Mukaddime ise; meselelerin vâsıtalı ve vâsıtasız olarak üzerine kurulduğu şeydir.

(2) **«Makbûl olan şeylerdendir»** diye tercüme edilen kelimenin aslı **müsellemât**'dır.

Müsellemât; hasım tarafından kabûl edilip müdafaa için sözün üzerine kurulduğu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ki, dünyâ ve âhîrette insanın şerefi ve onun iki âlemde kemâl derecelerine nâil olması; ancak İslâmî kesin akîdelerle içi (bâtını) temizledikten sonra, dînî sâlih âmellerle de dışı (zâhiri) donatmakla olur.

Üstün ve değerli olanın ta'rîfini, beyânını üzerine almış olan ilim; ilimler arasında hâline ihtimâm gösterilmek sûretiyle seçkinleşmiş bulunan ilimlerin uğraşmaya en uygunu, onların azmetmeye ve gönül vermeye en yaraşır olanıdır.

Bu ilim, temiz ve pâk olan ümmetin âlimlerinin, hâline itinâ gösterdikleri ve doğru dînin büyüklerinin, esâslarını bağlayıp sağlamlaştırmakda çaba harcadıkları Fıkıh ilmidîr.

Şüphesiz **Yüce Allah** (C.C.), Peygamberimiz Aleyhisselâmı Nebîlerin, Resûllerin sonuncusu ve yolların en doğrusunu açıklayıcı kılınca; günlerin olayları sayısız ve o olayların hükümlerini bilmek de kıyâmet gününe kadar lâzım gelince, **nass**ların (3) zâhirleri onları açıklamaya yetmedi. Hattâ o olayların hâline yeten bir yol lâzım geldi. İlâhî hikmet, âlimleriyle beraber bu ümmeti, Peygamberleriyle beraber İsrâiloğullarının benzeri gibi kılmayı gerektirdi (*) de, **Yüce Allah** (C.C.) bu ümmetin geçmişleri içinde, dağlar gibi âlimler yarattı. Onlar vâsıtasıyle şeriatın kâidelerini açıkladı ve kolaylaştırdı. İslâm binâsını sağlamlaştırdı ve kıyâmet gününe kadar, onlara tâbi olanların felâha kavuşmaları için, ahkâmın güç meselelerini onların görüşleriyle aydınlığa kavuşturdu.

Onların ittifâkı kesin bir delildir ve ihtilâfları ise geniş bir rahmettir ki kalbler onların fikirlerinin nurlarıyle aydınlanır ve nefisler onların izlerine tâbi olmakla mutlu olur.

---

bir takım hükümlerdir. Bu hükümler ister iki hasım arasında kabul edilen şeyler olsun isterse ehl-i ilim arasında kabul edilen şeylerden olsun fark etmez.

Meselâ, altın ve gümüş zînetler husûsunda zekâtın vâcibliğine dâir Rasûlullah Efendimiz' (S.A.V.) in hadîs-i şerîfine istinad ederek Fakîhin delil getirdiği şekilde, Usul-ü Fıkıh mes'elelerinin Fukahâca kabûl edilmesi gibi.

Şayet hasım **«Bu haber-i vâhiddir, biz bunu hüccet olarak kabul etmeyiz»** derse O'na: **«Bu Usul-ü Fıkıh ilminde sâbittir. Buradan alman gerekir.»** cevabını veririz.

(Ta'rifât, Seyyid-i Şerîf)

(3) **Nass**: Te'vile ihtimali olmayan söz veya delil. Mânâsı açık ve kat'î olan lâfız. Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîfte bir iş ve mesele hakkında olan açıklık, bu şekilde açık kelâm ve âyet.

(*) Burada anlatılmak istenen, bir hadîsin mefhûmudur.

Bahsedilen hadîs **«Benim ümmetimin âlimleri, Benî İsrâilin Peygamberleri gibidir.»** kavlidir. Ancak bu hadîsin sahîh olup olmadığı hakkında söz edilmiştir. «Mevzûât-ı Aliyyülkârî» de Demirî, Askalânî ve Zerkeşî böyle bir hadîsin olmadığını söylemektedirler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Allah (C.C.) onların derecelerini ve mevkilerini yükseltmeye, namlarını ve mezheblerini sürekli kılmaya, onlar arasından bir zümreyi (Dört İmâmı) seçip görevlendirdi. Çünkü ahkâmın esâsı onların sözleri üzerine kurulmuştur ve Fukahây-ı İslâm onların Mezheplerine göre fetvâ verirler.

Yüce Allah (C.C.) onlardan, en büyük imâm ve en ileri himmet sâhibi, milletin ve sâbit dînin kandili, **İmâm Ebû Hanîfe Nu'mân bin Sâbit'** (Rh.A.) i seçti. Allâh-u Teâlâ, O'nun Mezhebine sarılan Müctehidlerin çokluğu ve vaz'ettiği cüz'î hükümlerin bolluğu ve meşrebinin tatlılığı sebebiyle O'nu cennetlerin en yüksek odalarına yerleştirsin ve kabri üzerine gufrân kovalarını akıtsın.

Şüphesiz, **ahkâma âid** O'nun ifâde ettiği şeyler, dalgaları birbirine çarpan bir deniz, hattâ sapıklığın karanlığını gidermek için alevli parlak bir kandildir.

İşin başlangıcından ve ömrün evvelinden (yâni gençliğimden) beri bu denizden ve O'nun vaz'ettiği esâslardan avuçlamakda, O'na mensûb olanlardan faydalanmakla ve O'na yönelen tâliblere anlatmakla bu ilmin bâblarının ve fasıllarının meselelerini araştırmakda idim.

Bu sırada, isteksiz ve rızâsız olarak, Kadılık belâsına tutuldum. Kadılıkda geçen ömrümü oyalanmak; halkın içine karışmayı, Müslüman olmayan kimselerle konuşmayı da değersiz bir şey sayardım. Hattâ, bunun hâlime uygun olmadığı dâima zihnimde dolaşırdı. **Yüce Allah** (C.C) dan ömrümün sonunu hayra çıkarmasını istiyordum. Bununla beraber, bu ibtilâ hikmetten hâlî, fayda ve maslâhattan uzak da olmadı. Çünkü, ufak tefek vak'a ve olayların hükümlerini araştırmaya ve meselelerin takrîrinde metinleri açıklamaya sebeb ve vesîle oldu. Yine benim, faydalı şeyleri içine alan, fazla şeyleri bırakan bir metin yazmama da sebeb oldu. Bu metin hitâbesinde (girişinde) anılan özelliklerle mevsufdur. Bu metinde, en üstün metod ve uslûb ile en güzel şekilde olan fen kitaplarının tertibi ele alınmıştır.

Meşgûliyetler arasından fırsatlar yakaladım ve zihin dağınıklığı ile beraber bu fırsatlardan faydalandım. Kitâbın tamamlanması yaklaştığı ve sonunu ihtimamla bitirme zamanı geldiği vakit, **Yüce Allah** (C.C.) beni Kadılık belâsından kurtardı. Çünkü ibtilâ ile murâd hâsıl olduktan sonra, belâdan kurtulmak mümkün olur. Bundan dolayı, be-

---

(*) **Ahkâm**: Bir şeyin üzerine terettüb eden eserlerdir. Mükelleflerin fiillerine âid olan dini hükümlerdir. Bu hükümlerden herbirine **hükm-i şer'i** (şer'i hüküm) denir. Çoğulu **ahkâm-ı şer'iyye** dir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nim üzerime iki nîmetin; yâni Allah' (C.C.) ın metni tamamlama ve belâdan kurtarma ihsân ve in'âmının şükrü vâcib oldu. Sâhibini iki devlete ulaştıran iki nîmete şükrederek **«Gurer»** in şerhine başladım ve **Yüce Allah** (C.C.) dan onu tamamlamaya beni muvaffak kılmasını ve onu bitirme yolunu selâmetle, benim için kolaylaştırmasını dilerim. Tamamladıktan sonra onu : **«Düreru'l-Hukkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm»** diye adlandırmaya karar verdim. **Şüphesiz, Allah** (C.C.) **Karîb** (yakın) **ve Mucîb** (isteneni veren) **dir. O'na güvendim ve O'na dönüp dayandım.**

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

Besmeledeki (بِ) **(bâ) mülâbese** (münâsebet ve yakınlık) **içindir ve zarf** (câr ve mecrûr) **müstekardır.** (أَبْتَدِئُ الْكِتَابَ) **(Ebtediü'l kitâbe) yâni «Kitâba başlıyorum»** sözünün zamîrinden hâldir. Nitekim, (دَخَلْتُ عَلَيْهِ بِثِيَابِ السَّفَرِ) **(Dehaltü aleyhi bi siyâbi's seferi) «Onun huzuruna sefer elbisesiyle girdim»** cümlesinde olduğu gibi.

Veya (بِ) **(bâ) istiâne** (yardım dileme) **içindir ve zarf lağvdır.** Nitekim (كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ) **(Ketebtü bil kalemi) «Kalem ile yazdım.»** sözünde olduğu gibi.

Birinciyi seçen, onun ta'zimde en uygun olduğuna bakar. İkinciyi seçen onun, **Allah'** (C.C.) ın adıyle başlatılmadıkça işin tamâm olmadığını, bildirdiğine bakar. (*)

(*) **Zarf-ı müstekâr :** Mütealllâk (kevn, husül : Meydana gelmek, olmak) gibi umûmî mânâlı fiillerden sonra olur da ibârede cümle, Şibh-i cümle bulunmazsa kelimedeki harf-i cer mecruru ile beraber bu adı alır. Yâni her ikisine birden zarf-ı müstekar denilir. **Müstekâr** diye adlandırılmasına sebeb de mahzuf olan müteallâkının çok defa istekarra mânâsına gelmesindendir.

Zarf-ı lağv : Şâyet müteallâk umûmî mânâlı fiillerden olmaz veya mahzuf bulunmazsa o kelime harf-i cer ve mecruru ile beraber bu adı alır. Yine, müteallâk husûsî fiillerden olduğunda mahzuf da olsa cer ile mecruru zarf-ı lağv olur. Bu hazif daha çok «ilâ» «min», «an» harflerinden sonra olur.

(*) Buradaki **«Birinciyi seçen»** sözünden kasdedilen **Keşşaf sâhibi** (Zemahşerî) dir. **«İkinciyi seçen»** sözünden kasdedilen **Kadî Beydâvî'dir.**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

«İsim» lafzının **«Allah»**a izâfesi (eğer izâfet tümüyle ihtisâs için ise) **Allah'** (C.C.) 'ın bütün adlarını ihtiva eder. Eğer izâfet, **Yüce Allah'** (C.C.) ın güzel sıfatlarla muttasıf olan zâtı için konulması itibâriyle ihtisâs için ise, **«Allah»** lafzından başkası bir takım mânâlara ve sıfatlara delâlet ettiği için, **Allah** (C.C.) lafzı tercih edilmiştir.

İsim ile feyizlenmede ve onunla istiânede (yardım istenmesinde), adlandırılan (yâni müsemmâ) için kemâl-i ta'zîm vardır ki bu, ikisinin (yâni Allah (C.C.) ile isim lafızlarının) birleşmesine delâlet etmez. Belki çok kere, izâfet ile bu ikisinin birbirinden ayrıldığı ve başkalığı üzere istidlâl olunur.

(الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ) **(Er Rahmân Er Rahîm)** : (غَضِبَ) **(Ğadıbe)** den gelen (غَضْبَانُ) **(Ğadbânü)** ve (عَلِمَ) **(Alime)** den gelen (عَلِيْمٌ) **(Alîm)** gibi; (رَحِمَ) **(Rahime)** (لِبَنَى) **(Rahîm)** den mübâlağa için binâ edilmiş iki isimdir.

Birincisi, yâni R a h m â n daha mübâlağalıdır. Zirâ lafzın ziyâde olması, mânânın ziyâde olmasına delâlet eder. Rahmân, Allah Teâlâ'ya mahsûs kılınmıştır. Çünkü O, gâlib sıfatlardan değildir. Zirâ O, konuluşuna göre, Allah Teâlâ'dan başkası hakkında kullanılmasının cevâzını gerektirir. Halbuki böyle değildir. Belki, Rahmân'ın mânâsı rahmette son derecesine ulaşan hakîkî mün'im (nîmet verici) demektir. Rahmân'ın Rahîm ile ta'kîb edilmesi, tamamlamak kabîlindendir. Çünkü Rahmân nîmetlerin büyüklerine ve onların asıllarına delâlet edince, Rahîm onlardan dışarıda kalanları içine almak için zikredilmiştir. Şöyle **derler** : «Rahman» dünyada bütün kullarına rahmet eden; «Rahîm» ise; âhirette yalnız mü'min kullarına acıyan ma'nâsınadır. Yâni «Rahman» daha umûmî; «Rahîm» ise husûsî ma'nâ ifâde eder.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ فَقَّهَ الْمُجْتَهِدِيْنَ وَالْمُصَلِّيْنَ فِيْ حَلْبَةِ
حِلْيَةِ الْعَالِمِيْنَ الْمُتَّقِيْنَ

(اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) **(Elhamdülillâhi)** : **«Hamd Allah'a mahsûsdur.»** (كُلُّ اَمْرٍ ذِيْ بَالٍ ...) **(Küllü emrin zîbâlin...)** e yâni **«Şerefli ve önemli olan her işin»** başlangıcında Besmele ve hamd zikredilmesi hakkındaki

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hadislerin hükmüne uyarak, **musannif** (*) başlangıçta, Besmele ile tahmîdi bir arada zikretmiştir.

Çünkü başlangıç, örfe göre, tasnîfe başlama zamanından konuya başlamaya kadar uzanır da ona Besmele ve tahmîd ve bu ikisinin benzeri şeyler yakın (beraber) olur.

Bundan dolayı, gerek zarf müstekar olsun veya lağv olsun, kitapların başlangıçlarına, **mahzûf** (أَبْتَدِئُ) yâni «başlarım» fiili takdir edilir. Çünkü bu takdirde, lâfzan ve ma'nen, hadis-i şerîfe uymak vardır. **«Ebtediü** = başlarım» fiilinden başkasını takdir etmekde sâdece ma'nen uymak vardır.

Musannıf, **kitâbın** söylediğine ve akıl sâhiplerinin üzerinde ittifâk ettikleri şeye uyaraktan Besmeleyi başta zikretmiştir.

H a m d : İn'âm veya in'âmdan başka olan ihtiyârî lütûfdan dolayı dil ile övmektir.

M e d h : Mutlaka, lütûfdan dolayı dil ile övmektir.

Ş ü k r : Söz veya fiil veya itîkâd ile nîmete mukâbele etmektir.

Şükr, **mevridi** itibariyle hamd ve medhden daha umûmîdir ve müteallakına (âid olduğu şeye) göre de daha özeldir. (Çünkü yalnız nîmet karşılığında olur.) (4)

Şükr ile hamd ve medh arasında, bir bakımdan da umûmîlik ve özellik farkı vardır. Kitapların başlangıçlarında vâki olan, çok kere nîmet karşılığında olur.

(اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) **(El hamdü)** de ki **(lâm)**, cinsin tarîfi içindir ve

(*) **Musannif**: Müellif, muharrir, kitap yazan mânâlarınadır. Burada Molla Husrev kendini kasdetmektedir.

(*) **Mahzûf**: Mevcûd olmayan, kaldırılmış.

(*) **Her işe Besmele ile başlanmasına dâir olan Hadis:**
Erbaîn, Ruhâvî (Rh.A.): Ebû Hüreyre' (R.A.) den rivâyetle.
Hamdele (hamd) **ile başlanmasına dâir olan Hadis:**
Emsâl, Askerî (Rh.A.): Ebû Hüreyre (R.A.)
Sünen, Beyhakî (Rh.A.): Ebû Hüreyre (R.A.)
Deylemî: Ebû Hüreyre' (R.A.) den (salât ile birlikte olarak), bu zaîfdir.

(4) Burada mevrid (çıkış yeri - esâsı) dan maksat şükr'ün ifâ mahalli olan **lisan, a'zâ ve kalb**'tir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bulunduğu yerin karînesiyle **istiğrâk üzere** (5) haml olunup fertlere inhisarın mevcudiyetini ifâde eder.

(لِلّٰهِ) **(Lillâhi)** ın **(lâm)**ı onu ifâde etmez. Çünkü bu **(lâm)** **istihkâk** içindir, (*) hasr için değildir. Bunu, **İbn-i Hişâm** (Rh.A.), **Muğni'l-Lebîb** de zikretmiştir.

Tahsîs, bulunduğu yerin karînesi ile, **(Elhamdü)** nün **(lâm)**'ının istiğrâk üzere hamlinden elde edilmiştir.

(اَلَّذِىْ فَقَّهَ) **(Ellezî fekkahe)** yâni : **«Fakih kılan Allah'a hamd olsun.»** (فَقُهَ) **(Fekuhe)** : ötüre ile (فَقُهَ الرَّجُلُ فَقَاهَةً) **(Fekuhe'r-racülü fekâheten)**,dendir. Yâni **«anladı»** demektir.

(اَلْمُجَلِّيْنَ وَالْمُصَلِّيْنَ بِهٖ حَلْبَةً) **(El Mücellîne ve'l-Müsallîne fî halbetin)** : **Mücellî;** yarışa giren yarış atlarındandır. (6) **Musallî,** mücellîyi takib edendir. Çünkü musallînin başı, mücellînin saleveyni yâni kuyruğun iki tarafı yanındadır. Bu ikisi ile murâd, **mümârese** ve **müzâvele**nin çokluğudur.

H a l b e : **(Hâ)** nın fethiyle ve **(lâm)** ın sükûnuyle her tarafdan yarış için toplanan at topluluğudur. Burada halbe ile mizmâr yâni at meydanı kastedilmiştir.

(حِلْيَةَ الْعَالِمِيْنَ الْمُتَّقِيْنَ) **(Hılyeti'l-âlemîne'l-Müttakîyn)**

H ı l y e : Zâhiri, sâlih amellerle, bâtını da ilmî hükümlerle ve nazarî hikmetlerle süslemektir. Yâni kim kendisi için şer'î hükümleri **istinbât** melekesi ve bu hükümlerin gereğince amel hâsıl oluncaya kadar, bu iki şeyi elde etmeye girişir ve çalışırsa, şüphesiz **Yüce Allah** (C.C.) onu, amel ile beraber mezkûr hükümleri bilmekten ibâret olan fakîhlik mertebesiyle rızıklandırır. Nitekim bu tarifi, **İmâm Fahru'l-İslâm** (Rh.A) kabûl etmiştir. Biz de bunu, O'nun usûlünün şerhinde yeteri kadar açıkladık.

---

(5) **İstiğrâk üzere:** İhâtalı bir şekilde; cinsin bütün fertlerini içine alacak şekilde **(Cins-i İstiğrâkiyye).** Cinsin hakikatını beyân için (cins-i hakikiyye)

(*) **Mümârese ve müzâvele:** Bir işe girişip üzerinde devamlı çalışma.

(*) **İstinbât:** Müctehid veya büyük bir âlimin gizli bir mânâyı ictihadı ile meydana çıkarması. Bir söz veya işten gizli bir mânâyı çıkarmak.

(6) Toplamı on aded olan bir at yarışında ilk ata: Mücellî denir. İkincisine: Musallî, üçüncüsüne: Müselli, dördüncüsüne: Tâlî, beşincisine: Mürtâh, altıncısına: Âtıf, yedincisine: Müemmil, sekizincisine: Hatıy, dokuzuncusuna: Sükkeyt, Onuncusuna: Latîm denir.

(Ahteri-i Kebir, Kâmûs Tercemesi, Lisânu'l-Arab)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

وَطَهَّرَ مَنْ تَيَمَّمَهُ بِمَسْحِ أَنْفِ الْإِبْتِهَالِ وَالْجَبِينِ عَلَى أَرْضِ الذِّلَّةِ
عَنْ أَنْجَاسِ أَنْحَاسِ الْمَارِدِينَ .

«Zillet toprağına burun ve alnı sürmekle yâni yalvarıp boyun eğmekle, fıkha yönelen kimse, azgınların mutsuzluklarının pisliklerinden temizlenip pâk olur.»

Burnun (yâni enf'in) Arabca ibâresinde **ibtihâle** izâfesi, münâsebetin en aşağı derecesinden dolayıdır. Şüphesiz, tazarru' için secde hâlinde yere ilk ulaşan burun ve alındır.

«Zillet toprağına»; bu izâfet de zikredilen gibidir.

İşte o kimse, mâridlerin (âsîlerin) yâni **Yüce Allah'** (C.C.) a itâatten çıkan azgın ve sapıkların, bedbahtlıklarının pisliklerinden temizlenir.

Nahs (yâni bedbahtlık), **sa'd**'in (yâni seâdetin) zıddıdır. Nitekim nuhûset, seâdetin zıddı olduğu gibi. **Nuhûset** (bedbahtlık) ile murâd, kötü fiiller, yerilen sıfatlar ve bâtıl akîdelerdir. Bunların pislikleri (encâs) ile murâd da bunlardan helâk edenlerdir.

Şöyleki, şâyet bunlar **devâm** etseler yâni zâil olmasalar, insanı Cehennem ateşinde dâim kalmaya vardırırlar.

Salât ve Selâm, İslâm'dan başka dîne yönelmekten kalbini uzak tutan ve temizleyen **Efendimiz Muhammed** (S.A.V.) üzerine olsun.

Musannıf, **Yüce Allah'** (C.C.) ın : (صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا)

«Peygambere salât ediniz ve tam bir teslimiyetle de selâm veriniz.» (7) âyetine uyarak, salât ve selâmın ikisini bir arada zikretmiştir.

Yine salât ve selâm, O'nun âline ve hakk-ı mübînin hakîkatlarının

---

(*) **İbtihâl** : Tazârru ve niyâz, yalvarıp yakarmadır.

(*) **Fakîh** : Amellerle ilgili Şer'i hükümleri tafsilî delilleriyle bilip kavrayan İslâm Âlimidir.
Fıkh : Amellerle ilgili şer'i hükümleri bilip kavramaktır. Bu ahkâmı bu şekilde bilmeye **Fekâhet** (Fakîhlik) denir.
Usûl-i Fıkh : Fıkıhdaki umûmî hükümlerin çıkarıldığı delillerin hallerinden bahseden ilimdir.

(7) Bk. Ahzâb Sûresi (33), âyet : 56 .

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dekâikının âyâtının râyâtını (parlak şerîatının ince hakîkatlarını ve mucize sancaklarını) yükseltmek husûsunda cihâd eden Ashâbı üzerine olsun.

Hakk-ı mübîn : Şerîat-i Muhammediyye'dir. O şerîatın hakîkatları; ameliyyât, itîkâdiyyât ve vicdâniyyât (Bâtınî ahlâk) tan ona nisbet edilen ahkâmdır.

Şerîatın hakîkatlarının dekâiki : Onu ifâde eden tafsîlî deliller (kitab, sünnet, icmâ, kıyas) dir.

Bu dekâikın âyâtı : İbâre, işâret, delâlet ve iktizâdan onun ile istidlâl yollarıdır. (8)

Onun râyâtını (yâni bayraklarını) **yükseltmek** : İstidlâlde bulunanlar için bu yolların ızhârı ve onlardan zâhir olmayanı istihrâca kâdir oluncaya kadar müstenbıt (hüküm çıkaran) lar arasında onların ifşâsı (yayılması) dır.

Musannıfın, (فَقَّهَ وَالْمُصَلِّينَ وَتَيَمَّمَهُ) **(Fekuha ve musallîne ve teyemmemehû)** sözünde ve bunun benzerinde, beş çeşit ibâdete **(Namaz, Oruc, Zekât, Hac, Cihâd)** işâret edildiği ve güzel bir başlangıç **(Berâat'ül-İstihlâl)** (9) yapıldığı gizli değildir.

Bundan sonra ma'lum olsun ki : (10) şüphesiz Fıkıh ilmi; başında ve sonunda Müslümanların ömürlerini harcamaları gereken yüksek ihtiyaçların en tam olanından ve yüce gayelerin en önemlilerindendir.

Fıkıh ilmi, kazanç yeri (yâni dünyâ) **nizâmı için ve âhîret kurtu-**

---

(8) **Nassın ibâresi;** sevk edildiği mânâya o mânâ mevzûunlehin ayn'ı veya cüz'ü veya müteahhar lâzımı olsun, delâletidir.

Nassın işâreti, Onun geçen üç mânâya, sevkedilmemiş de olsa, delâletidir.

Nassın delâleti, kendisinde mânen mevcud, lügaten mefhûm bir şeyin hükmüne delâletidir ki, o hüküm konuşmada o sebeble olur.

Nassın iktizâsı, Onun kendisine muhtaç bulunduğu mevzûun lehin lâzımı üzere delâletidir. **«Tavzîh»**

(*) **Dekâik** : İncelikler. (*) **Müstenbıt** : Gizli bir mânâyı ictihad ile meydana çıkaran âlim. Fakih.

(9) **Berâat'ül-İstihlâl** : Bir eserdeki «başlangıcın» anlatılmak istenene (maksada) uygun olmasıdır. Bir eserin içindekileri güzel bir başlangıçla baştarafta anlatmaktır.

(10) **İmdi,** bundan sonra gibi mânâlarına gelen **(Emmâ ba'dü)** sözü va'z, Cumâ, Bayram hutbelerinde ve eserlerin önsözlerinde müstahap şekilde kullanılagelmiştir. Hattâ, Buhârî onun istihbâbına dâir bâb teşkil etmiş ve onunla ilgili ehâdîs zikretmiştir. Ulemâ bu sözü ilk defa kimin kullandığına dâir ihtilâf etmişlerdir. Bazılarına göre Onu ilk söyleyen : **Dâvud Aleyhisselâm'dır.** Bazılarına göre : **Y. bin Kahtân,** bazılarına göre de : **Kuss bin Sâide'dir.** Bazı - ya da çoğu - müfessirlerce : Kendisine fasl-ı hıtâb verilen **Dâvud Aleyhisselâm'dır.**

Muhakkıklarca fasl-ı hıtâb : Hak ile bâtılı ayırmadır. **(Şerh-ı Nevevî)**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

luşu için ve kıyâmet gününde murâda nâil olmakla kulların felâh bulması için bir sebebdir.

«Tenâdâ» nidâ kökünden olup **tefâül bâbındandır.** Nidâ ile adlandırılmıştır. Çünkü kıyâmet günü, Cennet Ashâbı Cehennem Ashâbına seslenir (nidâ eder), ve Cehennem Ashâbı da Cennet Ashâbına seslenir.

Fıkhın hizmetcisi olmak için düşünmeye ve onun hakkındaki kitapları ve bâbları mütâleaya, gençliğin evvelinden bir kısmını harcamış idim. (Bu söz, tasnîfe girişme sebebini açıklamaya dâir ilk izâhtır.)

Nihâyet, **«Mirkâtu'l-Vusûl ilâ ilmi'l-Usûl»** de olduğu gibi, fıkıh hakkında bir metin yazmak aklıma geldi. Ancak zamanın engelleri, metnin yazılması işini önledi. Hattâ zamanım, bana yapacağını yaptığı zaman (Bu söz, 872'de büyük vebâ senesinde, O'na isâbet eden tâûn hastalığına işârettir ve fiilin zamana isnâdı, mecâzî isnâd kabîlindendir.) Beni şu işe azmetmeye sevketti : Şânı yüce ve gücü büyük olan **Allah** (C.C.) eğer beni, O'nun maârif ve ulûm çöllerinde, idrâk ve fehim sahrâlarında mesâfe katetmeye kâdir olacağım şekilde, bu âfetten kurtarırsa, ihsân edilmiş ömrümün kalan kısmını, **mendûb** bir yol ile, kalbimdeki şu şeyi ortaya koymaya harcıyacağım. Şöyleki : Fıkıh hakkında, sağlam, tertibi hoş bir metin tasnif etmeye ve muhkem, intizâmı güzel, zayıf rivâyetlerden sâlim; metinlerin ıtlâkâtı için fetvâlarda, şerhlerde zikredilmiş kayıtlarla ve metinlerde vâki olan müsâmahalar, kolaylıklar, devşirip bağlama kâbilinden şerîf ve lâtif işâretlerle donatılmış; meşhur metinlerin terkettikleri önemli meseleleri muhtevî; bu meşhur metinlerde yazılı olmayan olayların hükümlerini dürüp devşiren, fasîh edib, yâni Arapça ilminde mâhir olup nazmı beğenilen, ve fakîh erîb yâni âkil (aklî) olup mânâ ve hulâsası temiz olan (ki burada, fasîh'in edîb ile ve fakîh'in erîb ile ifâde edilmesinin güzelliği gizli değildir.) bir metin tertib edeceğim, diye azmettim.

Yüce Allah, (C.C.) bendeki hastalığı gidermekle bana ihsânda bulununca ve bana şefkat ve merhamet hazînelerinden selâmet elbisesi giydirince, arzu ettiğim işe giriştim, kasdettiğim şeye başladım ve bu husûsda **el-Melikü'l-Mennân**'dan (Allah' (C.C.) dan) yardım isteyerek imkân ölçüsünde, zikrettiğim özelliklerle metnin vasıflanmasına riâyet ettim.

Bu eseri, Vech-i Kerîm'ine hâlis, yâni rızâsına uygun kılmasını ve onu bitirmeye beni muvaffak eylemesini **Yüce Allah'** (C.C.) dan niyâz

---

(*) **Tefâül bâbı** : Arapçada, bir fiil kalıbı, veznidir.

(*) **Mendûb:** Yapılması beğenilen iş, şeriatın yasak etmediği veya emretmediği iş olmakla beraber yapılmasında sevâb olan ve yapılmamasında günâh olmayan ameldir. Buna **müstahab** da denir. **(Mendûb bir yol ile)** den maksad Allah' (C.C.) ın rızâsına uygun düşecek güzel ve semereli bir çalışmadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ederek, Allah Teâlâ tamamlamayı benim için kolaylaştırdıktan sonra onu **«Gureru'l-Ahkâm»** diye adlandırmaya niyet ettim. Şüphesiz ki O, **el-Berru'r-Rahîm**'dir.

Metni bitirmeye beni muvaffak kılan; bir çok sıkı iş, meşgaleler, bana güçlük veren engeller ve meşgûliyetlere tutulmuş iken, onu tamamlamaya mânî olan engelleri benden gideren **Allah**' (C.C.) a hamd olsun. Yüce Allah' (C.C.) ın lütfûndan istenen, bu şerhi de tamamlamaya beni muvaffak kılmasıdır. Şüphesiz, eğer benim için kolay olursa, bu, ancak sırf O'nun beni bu engellerden kurtarmasının eserlerindendir.

O'na; fazlıyle duâmı kabûl etmesini ve kalbimdeki ateşi lütfûnun soğuk su kovaları ile söndürmesini niyâz ederim. Şüphesiz O, dilediği şeye kâdirdir ve dilek sahiblerinin dileklerine cevap vermeye en lâyık olandır.

★ ★

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

كِتَابُ الطَّهَارَةِ

TEMİZLİK BÖLÜMÜ

Kitâb, lûgat yönünden cem' (toplamak) mânâsında masdardır. Mübâlağa için bu masdarla mef'ûl (mecmû) adlandırılmıştır. Veya f i â l ölçüsünde, libâs gibi mefûl (melbûs) için konulmuştur. Her iki takdirde de mecmû' (toplanmış) mânâsında olur.

Istılâh yönünden kitâb; nevilere şâmil olsun veya olmasın, müstakil sayılan bir takım meselelere denir.

Tahâret, masdardır. **(he)** nin fethiyle ve zammiyle (طَهُرَ الشَّيْءُ) **(Tahare'ş-şey'u)** denir. Birincisi yâni fethiyle olan daha fasîhdir.

Şer'an tahâret : Özel bir temizlik (pâklık) **dir ki; abdest, gusül, teyemmüm, beden ve libâsı yıkamak ve bunlara benzer şeylerdir.**

Çoğul sîgasıyle kullanılmayışının sebebi şudur : Tahâret aslında masdardır. Azı da çoğu da içine alır. Çoğul sîgasıyle kullanan kimse, açıklama yapmak istemiştir.

ABDEST (VUDÛ') İN FARZLARI

Vudû', lûgat yönünden temizlik (paklık) **mânâsındadır. Şer'ân (*);**

(*) **Şer'an**dan maksad, Fukaha Istılâhıncadır.

Ahkâm-ı şer'iyye kulların menfaati için Allah (C.C.) tarafından bir lûtuf ve ihsân olarak vaz'edilmiştir. Ahkâm-ı şer'iyye; ya ibâdetlerle ilgili olarak «dînî» olur. Ya mübâyeât, münâkehât v.s. ile ilgili olarak «dünyevî» olur.

Dini olan bunların en şereflisidir. Çünkü, dünya ehlinin halkından maksûd odur. Ve ebedî sa'âdete ulaştıracak vesile de yine odur.

Burada Namaz, diğer ibâdetlerden öne alınmıştır. Çünkü o, diğer ibâdetlerin en faziletlisidir, günde beş defa tekrarlanmaktadır. Ancak o da abdeste bağlı olduğu için abdest bölümü diğer bölümlerden önce ele alınmıştır. **(Kirmânî - Şerh-i Buhârî)**

yüzü, kollarla beraber iki elleri ve iki ayakları yıkamak ve başın dörtte birini mesh etmektir.

Farz, lûgat yönünden kesmek (kat') **ve takdir etmek mânâsınadır Şer'an, kesin delîl ile lâzım gelen hükümdür.**

Farzın hükmü; özürsüz onu terk edenin azâba müstehâk olması, inkâr edenin kâfir olmasıdır.

Yine, Onun fevt olması (kaçması) ile cevâzı fevt olan şeye de farz denir. Vitr Namazının fevtini hatırlayan kimseye Sabah Namazının cevâzının fevt olması gibi.

Birinci kısma itikâdî farz (**), ikinci kısma amelî farz (***) adı verilir. Burada murâd olan, tevâtür (****) ile sâbit olduğu için îtikâdî farzdır.

Eğer, abdest âyeti ittifakla Medenîdir. Namaz ise Mekke'de farz olmuştur (1). Şu halde, âyetin inmesine kadar, namazın abdestsiz olması lâzım gelir diye sorulursa, cevâbında biz deriz ki : **Sahih-i Müslim ve başka yerde Câbir' (R.A.) dan sâbit olan hadîs-i şerîfden dolayı namazın abdestsiz olması düşünülemez.** (2) Nitekim **Câbir** (R.A.) abdest alıp iki mestleri üzerine mesh etmişti. **Câbir'** (R.A.) e;

— Niçin böyle yaptın? denildi. **Câbir** (R.A.) de;

— Beni mesh eylemekden ne meneder ki, ben **Resûlüllah** (S.A.V.)'-in mesh eylediğini gördüm, dedi. **Câbir'** (R.A.) e;

(**) **İtikâdî Farz**: Kat'i delille sabit olup kendisinde şüphe olmayan, inanılması ve yapılması zarurî olan; terkedene i'kab (cezâ) lâzım gelen ve ayrıca inkâr eden tekfir olunan farzdır. Beş vakit Namaz, Zekât ve Ramazan Orucu gibi.

(***) **Amelî Farz**: Buna Farz-ı zannî'de denir. Müctehidlerce, kat'i bir delile yakın derecede kuvvetli gürülen zanni bir delil ile sabit olan vazifedir ki, amel hususunda farz-ı kat'i kuvvetinde bulunur. Başın dörtte birini meshetmek gibi.

(****) **Tevâtür**: Birbiri ardından aralıksızca devam etmek. Yalan söyleyeceklerini aklın kabul edemiyeceği bir cemaatin verdiği yalandan uzak kuvvetli, sağlam haberdir.

(1) Abdest âyeti, Mâide sûresinin 6 ıncı âyetidir.

(2) **Resûlüllah** (S.A.V.): **«Abdesti bozulan kimse abdest almadıkca namazı kabul olunmaz»** (Buhârî - Ebû Hüreyre' (R.A.) den rivayetle) buyurmuştur. Zirâ tahâret (abdest) namazın anahtarı, namaz imânın anahtarı, imân da cennetin anahtarıdır.

İmam Nevevî (Rh.A.) de, «Bu hadîsi şerîf namaz için tahâretin vücûbuna delildir. Taharetin namazın sıhhatında şart olduğuna dâir ümmetin icmâı vardır» demiştir.

Kâdî Iyâz (Rh.A.): «Ulemâ namaz için tahâretin ne zaman farz olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. **İbn'ül Cehm** (Rh.A.); abdest İslâmın başlangıcında sünnet idi. Teyemmûm âyetinde (M : 626/H : 4, Müreysî gazâsı sırasında Hz. Âişe' (R.Anhâ) nin gerdanlığının kaybolduğu hâdisede) farziyyeti sonradan nâzil oldu, der. **Cumhûr-u Ulemâ'nın** görüşü ise. daha önceden farz olduğu, merkezindedir» demiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

— O ancak Mâide sûresinin nuzûlünden önce idi, dediler. **Câbir** (R.A.) de :

— Ben İslâm'a ancak Mâide sûresinin nâzil olmasından sonra girdim, cevâbını verdi.

Yine **Mecmau'l-Beyân** adlı eserde rivâyet edilmiştir ki : **Resûlüllah (S.A.V.) bu âyet ininceye kadar namaz için abdest almadıkça amellerin hepsinden kaçınırdı. Hattâ sorulan soruya cevâb bile vermezdi.**

Şu halde abdestin, **vahyi gayri metlüv** (3) ile veya eski şeriatlardan alınmış olmakla sâbit olması câizdir. Nitekim **Resûlullâh** (S.A.V.)'den rivâyet edilen şu hadîs-i şerîf de buna delâlet eder. **Resûlullâh** (S.A.V.), mubârek yüzü ve ellerini üçer üçer yıkayıp abdest aldıkları zaman, **«İşte bu abdest benim abdestimdir ve benden önce gelen Peygamberlerin abdestleridir»**, (*) buyurdular.

Eğer, abdest bu yol ile sâbit olunca âyetin nuzûlüne fayda nedir? denilirse, cevâbında deriz ki : Âyetin nuzûlünde fayda; abdest emrini sâbit ve mukarrer kılmaktır. Çünkü abdest müstakil bir ibâdet olmayıp da namaza tâbi olunca, vahy zamanından müddetin uzamasıyle ve nakledenlerin de günden güne azalmasıyle, Ümmet-i Muhammed'in

---

(3) **Vahyi gayri metlüv** (okunmayan vahy): Şerîat lisanında tilâvet suretiyle olmayarak sadece kalbe ilham yoluyla olan vahy-i ilâhîdir. Bunun mukabili ise metlüvdür (Kur'ân-ı Kerîm gibi). Kur'ân-ı Kerîm **vahyi metlüvdür.** Çünkü mânâsıyla birlikte lafzı da Peygamberimizin (S.A.V.) kalbine inzâl buyurulmuştur.

Hadîs-i ilâhî - Hadîs-i Rabbânî: Hadîs-i Kudsî şeklindeki Hadîs-i şerîfler ise Resûlüllah' (S.A.V.) e vahy ve ilham yoluyla, mânâ itibariyle ulaştırıldığından **vahy-i Gayr-i Metlüvdür.** Bunlar, namazda Kur'ân âyetleri yerine okunamaz, tahâreti olmayan bir kimse bu kelâmın yazılı bulunduğu kitabı ele alabilir. Hattâ, onu inkâr eden kâfir de sayılmaz.

Bazı Usûl Ulemâsı Kitap ve Sünnetin her ikisine de **vahy** derler. Tilâvet olunan (metlüv) vahy'e **kitap,** tilâvet olunmayan (gayr-i metlüv) vahy'e de **sünnet** demek sûretiyle bir tefrik yaparlar.

Sünnete vahy denmesinin sebebi, onun hakiki vahyin yâni kitabın cüziyâtına dâhil olmasındandır Bu itibarla da kitabın külliyetinde sünnetin bütün hükümleri bulunmaktadır ki böylece vahyin küllî menşeine dâhil olması sebebiyle zımnen sünnete vahy denilmiştir. Ancak kitab doğrudan doğruya vahy-i ilâhî neticesi ve aslî ahkâm olduğundan kendisine : Tilâvet olunan vahy (vahy-i metlüv) denmekte; sünnete de **Nübüvvet Melekesi, Fehm-i** neticesi ve mânâca vahy olup lafızlarının tâyini de Allah (C.C.) tarafından olmadığından tilâvet olunmayan vahy (vahy-i gayri metlüv) denmiştir.

(Asr-ı Saâdet, Süleyman Nedvî; Bazı Hadîs Meseleleri Üzerine Tetkikler M. Tayyib Okiç)

(*) Rezîn (535 H.) - Osman (R.A.) rivâyetiyle.

Teysîrü'l-Vusûl ilâ Câmiil Usûl; Abdurrahmân Şeybânî.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

abdest işine önem vermeyip, şartlarına ve rükünlerine riâyette gevşeklik göstermeleri muhtemeldir. Mütevâtir nass (4) ile sâbit olan onun gibi değildir. O, her zamanda ve her lisanda bâkîdir. Yine onun hakkında vahyi metlüv vârid olunca ayn-ı rahmet (bizzat rahmet) **olan ulemânın ihtilâfı hâsıl olur. Bu meselenin bu şekilde açıklanması yalnız benim yaptığım bir iştir.**

1 — Abdestte yüzü bir defa yıkamak farzdır. Çünkü âyette (فَاغْسِلُوا) **(Fağsilû)** emri tekrâra delâlet etmez.

Yüz, ekseriyetle saç biten yerler arasında kalan kısımdır. Bu, ekseriyetle (gâliben) kaydı, iki zülüfleri yüzün tarifinden çıkarır. İki zülüf, cephenin iki yanıdır ki saç onlardan sarkar. Şüphesiz bu iki zülfü abdestte yıkamak vâcib değildir. Çünkü saç biten yer **(menbit-i şa'r)** ile murâd, ekseriyetle saçın bittiği yerdir. İster saç bitsin, isterse bitmesin. Yâni yüz, ekseriya saçın bittiği yer ile çenenin en altı ve iki kulakların arasıdır. Bu söz ile uzunluk ve genişliğine göre yüzün tarifi tamam olmuş olur.

Musannıfın, **«abdestin farzı yüzü yıkamaktır.»** sözünden sonra bu ta'rîf, sakalı olan abdest alıcı **(mütevaddı')** üzerine; sakal başının, bıyığın, kaş ve çene altına varıncaya kadar sakalın altlarını yıkamak **v â c i b** (5) olmasını gerektirir. Halbuki bunların altlarının yıkanmasının vâcib olmamasıyla Fıkıh Kitapları doludur. Bu sebeble, musannif bunun def'ini murâd edip (وَالْعِذَارِ) **(vel izâr)** (yâni sakal başı...) demiştir. Sakalın izârı, sakalın iki yanlarıdır. Bunlar binek hayvanının iki izârından istiâre (*) olundular. Bu ikisi, binek hayvanının iki yanları üzerinde olan (gemden) bir şeydir.

İzâr, onun ötesinde kalan yerin hükmünü düşürmez. İzârın arkasında kalan yer, izâr (sakal başı) ile iki kulakların arasında olan beyazdır ki buna **ârız** adı verilir. Sakal başının arkasında kalan yerin hükmü, yıkanmasının vâcib olmasıdır. Çünkü sakal başı (izâr) o hükmü düşürmez. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) bunun aksi görüştedir.

Bilâkis izâr, altında olan şeyin hükmünü (ki o yıkamanın vucûbu-

---

(4) **Keşf'ül Keşsâf**'da Rûm Sûresinde geçtiği gibi Mi'rac Hadisi bu husûsa açıkça delâlet eder.

(5) **Vâcib**: Şeriat sahibi tarafından emrolunduğu zann-i delil ile sabit olan vazifedir. Her namazda Fatihâ-i Şerîfe'nin okunması gibi.

Vâcib, vecîbe tâbirleri bazan Fıkıh ilminde **farz** mânâsında kullanılır.

(*) Bir kelimenin mânâsını muvakkaten başka bir kelime hakkında kullanmak.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dur) izâra nakleder. Böylece izârın yıkanması vâcib olur. Nitekim bıyık ile kaş da altlarında olanın hükmünü kendilerine nakl ederler ve bıyık ile kaşı yıkamak vâcib olur. Fakat altlarına suyun ulaştırılması vâcib olmaz.

Sakal da, altında olan şeyin hükmünü, derinin yüzünde, ona bitişen kısma nakleder. Bu, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) dan gelen rivâyetlerin en zâhiridir (6). **Muhît** ve **Bedâyi'** sâhipleri de bunu seçtiler. **Mi'râc'-üd-Dirâye**'de de, esah (en sıhhatli) kavl budur, denmiştir. **Fetâvâyı Zahiriyye**de, «Bununla fetvâ verilmiştir» denmiştir.

Veya sakal, altında olanın hükmünü -ki o yıkamanın vucûbudur- deri yüzüne bitişen sakala nakletmez. Bilâkis deriye mülâkî olanın meshine tebdîl eder. **Kâdîhân** (Rh.A.) demiştir ki : **Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) den gelen iki rivâyetin en meşhûrunda, deriyi örten şeyin meshi farzdır. Bu, muhtâr olan (tercih edilen) esah kavldir.

Veya sakal, altında olanın hükmünü deriye bitişenin (mülâkinin) dörtte birini meshe tebdîl eder. **Bu, Ebû Hanîfe' (Rh.A.) den İmam Hasan' (Rh.A.) ın rivâyetidir.**

«Muhît»' te, yüzün ta'rifinden sonra, eğer abdest alan tüysüz (emred) ise, yüzün hepsini yıkar, eğer abdest alan sakallı ise, sakalın altında olanı yıkaması vâcib olmaz, denmiştir. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.), eğer hafîf sakallı ise vâcib olur, demiştir.

Bıyık ve kaşın altlarına suyu ulaştırmak vâcib değildir. İmâm Şâfiî (Rh.A.), vâcib olur, demiştir. Sahîh olan bizim sözümüzdür. Çünkü farz olan yer, engel ile örtülmüş ve gizlenmiştir. Ona karşıdan bakanın altını göremiyeceği bir hal almıştır. Binâenaleyh ondan farz düşer ve başın derisi gibi onu perdeliyene tehavvül eder.

Bundan sonra, **«El-Muhît»** te denmiştir ki : Sakal başı (izâr) ile kulak arasında olan beyâzın, **İmâm A'zam** (Rh.A.) ve **İmâm Muhammed'**-(Rh.A.) e göre, yıkanması vâcibdir. **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) a göre, vâcib değildir. Sakal başının yeri böyle değildir. Çünkü o, üzerinde bi-

---

(6) **Azhar** (en zâhir) **rivâyet**: Başkasına nazaran daha açık olan sahih kavldir. **Zâhir rivâyet**: İmâm Muhammed' (Rh.A.) in Hanefî Mezhebinde en mûteber rivâyetler olan — El Mebsût, El Ziyâdât, El Câmi'ul Kebîr, El Câmi'us Sagîr, El Siyer'il Kebîr, El Siyer'üs Sagîr v.s. gibi kitaplarındaki — üç İmâm (Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan) a âid meselelerdir. İmâm Muhammed' (Rh.A.) in bu kitaplarına da **Zâhir'ür Rivâye** kitapları denir. Hanefî Mezhebinde evvelâ İmâm A'zam' (Rh.A.) ın, sonra İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) un, sonra İmâm Muhammed' (Rh.A.) in, sonra da İmâm Züfer' (Rh.A.) in kavli, ictihadı tercih edilerek o şekilde âmel olunur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ten kıl ile örtülüdür. Böyle olunca izârın yerine kâim olur.

2 — Yine abdestin farzı, iki elleri teker teker yıkamaktır. El-Kâfî ve başkasında zikredildiği üzere, iki elleri yıkamanın keyfiyeti, sol eliyle çanağı alıp sağ eli üzerine üç kere dökmektir. Ondan sonra çanağı sağ eli ile alıp yine böyle sol eline dökmektir.

Eğer çanak büyük olup ve büyük ile beraber küçük çanak da olursa, iki eli yıkama keyfiyeti yine yazıldığı şekildedir. Eğer çanak büyük olup küçük çanak bulunmazsa, sol elinin parmaklarını yumarak çanağa sokup sağ elinin avucu üzerine dökmektir ve parmakları birbirleriyle, temizleninceye kadar ovmaktır. Ondan sonra sağ elini çanağa sokup sol eli yıkamaktır.

Bunun şekli, **Tâc'uş-Şerîa şerh**inde zikredilen şu sözlerdir: Şüphesiz iki elin veya iki ayağın birinden diğerine yaşlığın nakli abdestte câiz değildir. Fakat gusülde ise câizdir. Çünkü abdestin azâsı hakîkaten ve örfen muhtelifdir. Hakîkaten muhtelif olması açıktır, açıklamaya ihtiyâç yoktur. Örfen muhtelif olması ise şudur: Çünkü abdest uzuvları bir defada yıkanmaz ve bir hitâb altında dâhil olduğuna bakılınca hükmen bir tek uzuvdur. Böyle olunca ihtilâf-ı hakikî, ittihâd-ı hükmî ile beraber çatışmış, örfle hakiki ihtilâf tercih edilmiş olur. Gusl bunun gibi değildir. Çünkü onda bütün uzuvlar hükmen ve **örfen** (7) müttehiddir. Şu halde örfle olan ittihâd-ı hükmî tercih edilmiştir. Bununla şu sözün fesâdı meydana çıkar ki, iki avucun her biri üzerine kuvvetle suyu dökmeye hâcet yoktur. Çünkü iki avucun yıkanması sağ elin avucu üzerine dökülen su ile mümkündür. Nitekim âdet budur. Zirâ onda avâmın âdetini şerîatın örfüne tercih vardır. Artık, sen gerisini düşün!

Yine abdestin farzı, iki kolu dirsekleriyle beraber bir kere yıkamaktır. Çünkü (فَاغْسِلُوا) **(Fağsîlû)** yâni «yıkayınız» emri tekrara delâlet etmez. **Dirsek** (mirfâk) : **Pazu ile kolun kemiklerinin kavuştuğu yerdir.**

3 — Yine abdestin farzı, iki ayakları topuklarıyle beraber yıkamaktır. (8)

---

(7) **Örf**: Akılların şehâdetiyle şöhret bulup tabiî şekilde kabul edilen herhangi güzel (müstahsen) şeydir. Bu her tarafta mevcûd ve vaz'edeni de muayyen olursa **örf-ü âm** (umûmî örf), bir mahalle mahsûs ve muayyen bir tâifeye âid bulunursa buna da **örf-ü hâs** (husûsî örf) denir. Örf, âdet ile aynı mânâlı gibidir. Âdet'e de aynı zamanda teâmül denir.

(8) Bizim üç Ulemâmız Ebû Hanife (Rh.A.), Ebû Yûsuf (Rh.A.) Muhammed bin Hasan' (Rh.A.) e göre, iki topuk yıkamaya dahildir. **(Tatarhâniye)**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Topuk (kâ'b) : Ayağın iki tarafından **incik kemiğine** (9) bitişen yüksek kemiktir. **İmâm Hişâm'** (Rh.A.) ın **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) den rivâyet ettiği : «Kâ'b na'lin üzerine bağlanan na'lin tasması yanında ayağın ortasında olan mafsal kemiğidir» değildir. Çünkü o mafsal, kolda olan dirsek gibi, her bir ayakta bir kemiktir. Halbuki âyet-i kerîmede (kâ'b) tesniye (iki olarak) zikredilmiştir. Şu halde, burada murâd'ın, bizim zikrettiğimiz olduğu belli olmuştur. Eğer böyle olmasa tesniyeye meyletmekde fayda görülmezdi. Eğer âyet-i kerîmede, cem'in cemi' ile mukâbelesi, efrâd-ı cem'den her biri üzerine bir kolun ve bir ayağın yıkanmasının vâcib olmasını gerektirir denirse, cevâbında biz deriz ki : Nass-ı kerîmin delâletiyle diğerlerinin yıkanmasının sâbit olması câizdir. Veya diğerlerinin yıkanması, tevâtür ile nakledilen **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın fiili ile câiz olur, icmâ' ile olmaz. Çünkü fiil Resûl-i Ekrem' (S.A.V.) in zamanında sâbittir. **İcmâ'** (10) ise Resûl-i Ekrem' (S.A.V.) in zamanından sonradır.

Eğer denilirse ki : Cer (esre) ile (أَرْجُلِكُمْ) **(Ercüliküm)** okunması nasb (üstün) ile okunması gibi, mütevâtirdir. İki kırâatin arasını bulmanın iktizâsı, ya yıkamak ile mesh'in arasında muhayyer kılmaktır. Nitekim bazısı bunu kabul etmiştir. Veya nasbla okunmasını, ayağın çıplak olan hâline ve cer (esre) ile okunmasını mestli olan hâline haml etmektir. Nitekim bazısı bunu kabûl etmiştir. Cevâbında biz deriz ki; cer ile okumanın zâhiri bil' icmâ terk edilmiştir. Çünkü meshi kabûl eden, onu kâ'beyne mugayyâ kılmadı. (11) (nihayetle sınırlandırmadı)

Şüphesiz meşhûr hadîsler (12), yıkamanın vucûbuna ve ter-

---

(9) **İncik (Sâk)** : Diz kapağından topuk mafsalına kadar olan kısım; **incik kemiği veya kalemi**, diz kapağından topuk mafsalına kadar olan kemiktir.

(10) **İcmâ** : Lûgatta, ittifak, kasd mânâsındadır. Istılahda, bir asırda bulunan İslâm müctehidlerinin bir şer'i hüküm üzerine ittifak etmeleridir. Buna da **Icmâ-ı Ümmet** denir.

(11) Çünkü burada tahdid «dirseklere kadar...» sözünde olduğu gibi yıkama içindir. Mesh için ise gâye (nihayet) ile tahdide ihtiyaç yoktur «Başlarınızı meshediniz...» de olduğu gibi.

Burada meshi topuklara muğayyâ kılmadı demek, topukları meshin hudûdları içine dahil etmedi, demektir.

(12) **Meşhur hadîs** : Evveli âhad gibi olup ikinci ve üçüncü asırlarda şöhret bulmuş olan hadîstir. Böyle olan hadîsleri Peygamber (S.A.V.) den ilk rivâyet eden bir cemâat değil, bir veya bir kaç kişi olduğundan birinci asırda (âhad) gibidir. Fakat ikinci ve üçüncü asırlarda cemâatler tarafından tevâtür sûretiyle nakl ve rivâyet edilmiş olduğundan bu hadîs şöhret bulmuş ve bu asırlarda tevâtür derecesine kavuşmuştur. Makbûl hadîslerdendir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ketmenin de azaba sebeb olacağına delâlet etmiştir. Şu halde yıkamak, fukahânın çoğunun kabûl ettikleri gibi daha uygun olduğu abdestle maksûd olan temizliğin elde edilmesine de daha uygun olmuştur. Yıkamakda bulunan fayda sebebiyle de ihtiyâta, meshden daha yakın olmuştur. Şu halde meshden yıkamaya dönmek aletta'yin lâzımdır. İmdi cer ile okumak, **cerr-i bi'l-civâr** (yâni yakınlık sebebiyle cer) (13) olmuştur. Nitekim (عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ) (14) âyet-i kerîmesinde ve şâirin (جُحْرُ ضَبٍّ خَرِبٍ) **(Cuhru dabbin haribin** veya haribün) ve «zurahmin mahremin» sözünde olduğu gibi. Bu cerr-i civârînin Kur'ân-ı Kerîm'de ve şâirlerin şiirinde benzeri çoktur. Ma'nâ itibariyle bu kelime yıkanan uzuv üzerine atfedilmiştir.

Cerr şeklinin faydası; Uygun olanın suyu iki ayakların üzerine dökmeyi kasd edip meshe benzer hafîf yıkamak ile yıkama olduğuna dâir bir uyarmadır. Cerr-i civârî iltibâs ile beraber gelmez, burada ise mültebistir, dendiğinde biz deriz ki, gâyenin (إِلَى الْكَعْبَيْنِ) **(ilel Kâ'beyni)** sözüyle getirilmesi iltibâsı (karışmayı) kaldırır. Nitekim biz böylece zikrettik. Bu husûsun böyle bilinmesi gerekir.

Abdest uzuvlarında hâsıl olan kir, sinek veya pireden çıkan şey, kına bitkisinin rengi - (kınanın maddesi ise çamur gibi olduğu için mânî olur.) - gerek abdest olsun, gerek gusl olsun, temizliğe mânî olmazlar. Nitekim dişlerin aralığında kalan yemek de mânî olmaz. Çünkü bunlar suyun girmesini engellemezler.

Suyun girmesini engellemek ve engellememekdeki ihtilâfa binâen, hamur ve çamur gibi olan şeylerde ihtilâf edilmiştir.

Yüzük halkasının altındaki yere suyun ulaşması için, sıkı olan yüzük, parmaklardan çıkarılır veya hareket ettirilir.

4 — Yine abdestin farzı, yeni su veya bir uzvun yıkanmasından arta kalan su ile, - İmâm A'zam' (Rh.A.) dan **Tahâvî** (Rh.A.) ve **Kerhî'** (Rh.A.) nin rivâyetinde - **başın dörtte birini bir kere mesh etmektir.**

---

(13) **Cerr-i bi'l civâr:** El cerr'ül civârî (yakınlık cerri): Sıfat, te'kîd, matûf durumundaki bazı kelimeler mecrûra yakınlıkları dolayısıyle mecrûr olurlar ki bunlar sadece şeklen mecrûr durumundadırlar. Mânâ bakımından harf-i cerre bağlı olmazlar.

«Hâzâ Cuhru dabbin haribin» (veya haribün): «Bu harap bir keler kovuğudur» misâlinde, «harib» kelimesi «cuhra» sıfat olduğu için «merfu», «dabba» komşu olduğu için «mecrur» okunabilir. İşte **«Vemsehû bi ruûsiküm ve ercüleküm** (veya ercüliküm)...» de böyledir.

(14) **Bk. Hûd Sûresi (11); âyet: 84**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Veya **İmâm A'zam'** (Rh.A.) dan **Hişâm'** (Rh.A.) ın rivâyetinde, el parmaklarının üçü miktârı mesh etmektir. (15)

Uzvun meshinden arta kalan su ile mesh câiz değildir. Ancak uzvun meshinden arta kalan su, elden damla damla dökülürse, mesh câiz olur. O damlayan su bir uzuvdan alınmış ise, o uzuv gerek meshedilmiş olsun ve gerek yıkanmış olsun, onunla mesh câiz değildir.

Başı tıraş etmekle mesh iâde edilmez. Nitekim abdestten sonra kaşı tıraş etmekle ve bıyığı kırkmakla ve tırnak kesmekle de tekrar yıkamak gerekmediği gibi.

ABDESTİN SÜNNETLERİ

Abdestin sünneti; nevîlerinin farklılığı ile beraber yapılması hâlinde mükâfatlandırılan ve terki hâlinde kınanılan şeydir. Müstehâb ise, yapılması hâlinde mükâfatlandırılıp terki hâlinde kınanılmayan şeydir.

1 — Niyetle başlamaktır. Yâni abdeste kalb ile kasd (niyyet) etmektir. Veya abdestin başlangıcında, hadesin giderilmesine ve emre sarılmasına kasd etmektir.

---

(15) **İMÂM**: Önder, başkan, halîfe demektir. Çoğulu **Eimme**'dir.

Fıkıhta İmam: Geniş bir topluluk tarafından otoriter sayılan, adım adım takip edilen ve görüşlerinin gereği ile amel edilen büyük müctehid zattır.

İmâm tâbiri mutlak olarak söylenince FIKIH'ta **Ebû Hanife** (Rh.A.) TEFSİR ve KELÂM'da **Fahruddin Râzî** (Rh.A.), NAHİV'de **Sibeveyh** (Rh.A.) kasdedilir.

Bunlardan başka:

Dört İmam: Ebû Hanife (Rh.A.), Şâfiî (Rh.A.), Mâlik (Rh.A.) ve Ahmed bin Hanbel' (Rh.A.) dir.

Üç İmam: Ebû Hanife (Rh.A.), Ebû Yusûf (Rh.A.) ve Muhammed bin Hasan' (Rh.A.) dır.

Hasan (Rh.A.) **mutlak söylenince;** Fıkıhta **Hasan bin Ziyâd** (Rh.A.), Tefsirde ise **Hasan Basri** (Rh.A.) kasdedilir.

Usûlde Üç İmam: Ebû Zeyd Debbûsî (Rh.A.), Fahr'ûl-İslâm Pezdevî (Rh.A.), Şems'ül Eimme Serahsi' (Rh.A.) dir.

İmameyn: Ebû Yusûf (Rh.A.) ile **İmam** Muhammed' (Rh.A.) dir. Bu iki zâta **«SÂHİBEYN»** de denir.

Ebû Hanife (Rh.A.) ile İmam Muhammed' (Rh.A.) e **«TARAFEYN»** denir.

ŞEYHAYN: **Fıkıhta** Ebû Hanife (Rh.A.) ile Ebû Yusûf (Rh.A.), **usülde** Pezdevî (Rh.A.) ile Serahsi (Rh.A.), **hadiste** Buhârî (Rh.A.) ile Müslim (Rh.A.), **tarihte** Hz. Ebû Bekir (R.A.) ile Hz. Ömer' (R.A.) dir.

İMAM'ÜL HAREMEYN: Şâfiî (Rh.A.), Ebû'l Meâli Abdülmelik (Rh.A.) ile Hanefilerden Ebu'l Muzaffer Yûsuf bin İbrahim el Cürcânî' (Rh.A.) dir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2 — Abdestten önce Besmele çekmektir.

Yani :

بِسْمِ اللهِ الْعَظِيمِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى دِينِ الْإِسْلَامِ

(Bismillâhilazim velhamdülillâhi alâ dînil İslâmi) demektir. Her ne kadar **Hidâye**'de, esah olan kavl Besmelenin müstehâb olmasıdır, denmiş ise de, bu Besmelenin, sünnet olması tercih edilmiştir. (16) Çünkü sünnet olması, **Kudûrî**'nin, **Tahâvî**'nin ve **Kâfî** sâhibinin tercihleridir.

İhtiyâten, istincâdan yâni pislikden temizlenmeden önce ve ondan sonra niyetle ve Besmele ile başlamaktır. Çünkü bazı Meşâyihe göre, Besmele çekmek istincâdan sonradır. İmdi en ihtiyatlı olan, ikisini birden yapmaktır. Fakat avretin açılması hâlinde değil.

3 — Abdest alan kimsenin, gerek uykudan uyanmış olsun, gerekse olmasın, iki elleri bileklere kadar yıkamakla başlamasıdır. Bu iki eli yıkamak, iki dirsekler ile beraber olursa farz yerine gelmiş olup iâdesi lâzım gelmez.

4 — Misvâklanmaktır. Sivâk, misvâklanılan ağaç mânâsına gelir. Masdar mânâsına da gelir. Burada murâd, masdar mânâsıdır. Sivâkın isti'mâlini (kullanılmasını) takdîre hâcet yoktur.

Misvâk sağ elle kullanılır. Çünkü tevârüs yoluyla bize nakledilen, sağ elle kullanmaktır. Abdest alan, misvâkı dilediği gibi yâni, ya üst, ya alt dişlerinden, ya sağ tarafından veya sol tarafından başlayıp boyuna veyâ enine, veyâ hem boyuna hem enine dilediği gibi kullanır. Misvâk bulunmadığı vakitte, parmaklarla oğar. Bunun hükmü misvâkda geçen hüküm gibidir.

5 — Ağzı yıkamaktır. Yâni suyu ağzının tamamına ulaştırmaktır.

6 — Burnu yıkamaktır. Yâni suyu burnun yumuşak yerine ulaştırmaktır. Kullanılmamış sular ile yıkamaktır. **Şâfiî** (Rh.A.) bunun aksi görüştedir.

7 — Ağzı ve burnu yıkamada mübâlağa etmektir. Ağzı yıkamakta mübâlağa, suyu boğazın başlangıcına kadar ulaştırmaktır. Burnu yı-

---

(16) Çünkü Resûlüllah' (S.A.V.) dan. bu hususta devam şöhret bulmamıştır.

Peygamberimizin (S.A.V.) İsmullah (Besmele) ile Abdeste başladığına dâir çok rivâyet vardır. Bu rivâyetlerden biri **Dârekutni'de Rebih b. Abdurrahmân b. Ebi Said'in rivâyet ettiği Peygamberimiz' (S.A.V.) in «Üzerine Allah ismi (Besmele) zikretmeyenin abdesti yok demektir.» hadis-i şerifleridir.**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kamakta mübâlağa ise, burnun yumuşak yerine suyun geçmesidir. **Hulâsa'da** böyle zikredilmiştir.

Ancak, eğer abdest alan oruçlu olursa, orucu bozulmak ihtimâli olduğu için mubâlağa yapmaz.

8 — Sakalı hilâllamakdır. Bu sakalı hilâllama (tahlîl), sakal ile beraber yüzü üç kere yıkadıktan sonra, elin parmaklarını sakalın altından üstüne doğru sokmaktır.

9 — Parmakları hilâllamakdır. Yâni iki elinin ve iki ayağının parmaklarını üçer kere yıkadıktan sonra hilâllamakdır. İki ellerde hilâllamanın keyfiyeti, ikisinin parmaklarını birbirine kenetlemektir. İki ayakta hilâllamanın (tahlîlin) keyfiyeti; sol elinin küçük parmağı ile sağ ayağının altından ve küçük parmağından başlayıp sıra ile sol ayağının küçük parmağında hilâllemeyi bitirmektir.

10 — Abdest uzuvlarını üçer defa yıkamaktır.

11 — Başının hepsini bir kere mesh etmektir. Bunun yapılışı şöyledir: İki elinin ayalarını ve parmaklarını başın önü üzerine koyup, başın tamamını kaplayacak şekilde kafasına (ense) varıncaya kadar çekmektir. Sonra iki kulakları, kullanılmamış su ile mesh etmektir. Çünkü başı bir tek su ile kaplamak, ancak bu yol ile olur.

Fukahâdan bazısının; isti'malden kaçınarak iki avuç içini boş bırakır, demesi fayda sağlamaz. Çünkü ellerin ayalarını koymak ve çekmek lâzımdır. Eğer su, ilk koyuş ile müsta'mel (yâni kullanılmış) olursa, ikinci koyuş ile de müsta'mel olur. Geciktirilmesi fayda vermez. Nitekim **Zeylaî (Rh.A.)** de böyle demiştir.

Ben derim ki: Fukahâ, suyun uzuvda kaldığı müddetce müsta'mel olmadığında da ittifâk etmişlerdir.

12 — İki kulakların iç taraflarını baştan artan su ile şehâdet parmakları dışarılarını da baş parmakları ile mesh etmektir.

13 — Abdest âyetinde belirtilen tertibe riâyet etmektir.

14 — Vilâ da abdestin sünnetidir. Vilâ: Vâv'ın kesriyle uzuvları birbiri ardınca yıkamak demektir. Öyleki: Mutedil bir havada, ilk yıkanan uzuv, abdest tamamlanmadan önce kurumamalıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ABDESTİN MÜSTEHABLARI (17)

1 — Sağ tarafdan başlamaktır.

2 — Boynunu mesh etmek, hulkûmu ise mesh etmemektir. Hulkûm çene altında olan çıkıntıdır (gırtlaktır). Çünkü hulkûmun meshi bid'attır. (18) **Zahîriyye**'de böyle zikredilmiştir.

ABDESTİN EDEBLERİ

Musannıf, abdestin edeblerinden bazıları demiştir. Çünkü abdestin, mufassal kitaplarda zikredilmiş daha nice edebleri vardır.

Abdestin edebleri şunlardır :

1 — Abdest alırken kıbleye yönelmek.

2 — Abdest uzuvlarını oğmak.

3 — Küçük parmağını kulaklarının deliklerine sokmak.

4 — Özürlü olmayan kimsenin, abdesti vakitten önce almasıdır. Çünkü özürlünün vakitten önce aldığı abdest, **İmâm Züfer'** (Rh.A.) e göre, vaktin girmesiyle bozulur. Şu halde, özürlü için evlâ olan, bundan kaçınmaktır.

5 — Abdest alan kimsenin, parmağındaki geniş yüzüğü hareket ettirmesidir.

6 — Başkasından, abdest için yardım istememektir. (19)

7 — Abdest alırken dünya kelâmı konuşmamaktır. (20).

8 — Kullanılmış sudan sakınmak için, abdest alırken yüksek bir yerde oturmaktır.

---

(17) **Müstehab :** Peygamber Efendimizin (S.A.V.) bazen yapıp bazen terk buyurdukları şeydir. Kuşluk Namazı gibi. Bu bir nevi **gayri müekket sünnet** demek, olur.

(18) **Bid'at :** Peygamber Efendimizin (S.A.V.) zaman-ı saadetlerinden sonra meydana gelen kitap ve sünnete aykırı, Sahâbe ve Tâbiînin söylemediği ve dinin aslında olmayıp sonradan ortaya çıkarılan dine aykırı âdetlerdir.

Bid'at-ı Hasene; Güzel bid'at, **Bid'at-ı Seyyie;** kötü bid'at diye iki kısıma ayrılır. **Bid'at-ı Hasene'ye cevâz verilmiştir.**

791 senesinde Mısır'da, ezândan sonra Minârede Peygamber Efendimize (S.A.V.) salât-ü selâmın ihdâs edilmesi Bid'at-ı Hasene'ye bir misâldir.

(19) Çünkü Rasûlullah (S.A.V.) **«Biz abdest esnasında yardım istemeyiz»** buyurmuştur. **(Zahîriyye)**

(20) Abdest esnasında konuşmamak gerekir. Zirâ abdest hali namaza benzer. **(Zahîriyye)**

9 — Kalbindeki niyetle dilindeki niyeti bir arada yapmaktır.

10 — Her bir uzvun yıkanması sırasında

بِسْمِ اللّٰهِ الْعَظِيمِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى دِينِ الْاِسْلَامِ

(Bismillâhilazim velhamdülillâhi alâ dînil İslâm) demektir. Nitekim daha önce geçmişti.

11 — Her uzvun yıkanması sırasında şu me'sûr (selefden nakledilen makbul) duâları okumaktır :

Mazmaza sırasında : (*)

اَللّٰهُمَّ اَعِنِّي عَلٰى تِلَاوَةِ الْقُرْاٰنِ وَذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ

«Allahümme eınnî alâ tilâvetil Kur'âni ve zikrike ve şükrike ve hüsn-i ıbâdetike.»

İstinşâk sırasında : (**)

اَللّٰهُمَّ اَرِحْنِي رَايِحَةَ الْجَنَّةِ وَارْزُقْنِي مِنْ نَعِيمِهَا.

«Allâhümme erihnî râyihate'lcenneti ve'r-züknî min neîmihâ.»

Yüzü yıkama sırasında :

اَللّٰهُمَّ بَيِّضْ وَجْهِي بِنُورِكَ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ.

«Allâhümme beyyız vechî binûrike yevme tebyezzu vücûhün ve tesveddü vücûh.»

Sağ eli (kolu)yıkarken :

اَللّٰهُمَّ اَعْطِنِي كِتَابِي بِيَمِينِي وَحَاسِبْنِي حِسَابًا يَسِيرًا

«Allâhümme a'tınî kitâbî biyemînî ve hâsibnî hısâben yesîra.»

Sol eli (kolu) yıkarken :

(*) **Mazmaza :** Suyu ağza alarak çalkalamak ve sonra ağızdan atmaktır.

(**) **İstinşâk :** Suyu nefesle birlikte burunun nihâyetine kadar çekmektir.
İstinsâr : Suyu burundan atmaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

اَللّٰهُمَّ لَا تُعْطِنِي كِتَابِي بِشِمَالِي وَلَا مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي

«Allâhümme lâ tu'tınî kitâbî bişimâlî velâ min verâi zahrî.»

Başı mesh ederken :

اَللّٰهُمَّ اَظِلَّنِي تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ اِلَّا ظِلُّكَ

«Allâhümme ezıllenî tahte zılli arşike yevme lâ zılle illâ zıllük.»

İki kulağı mesh ederken :

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ

«Allâhümmec'alnî minellezîne yestemiûnel kavle feyettebiûne ahseneh.»

Boynu mesh ederken :

اَللّٰهُمَّ أَعْتِقْ عُنُقِي (اَوْ رَقَبَتِي) مِنَ النَّارِ

«Allâhümme a'tik unukî (yahut rakabetî) **mine'n-nâri.»**

İki ayakları yıkamada :

اَللّٰهُمَّ ثَبِّتْ قَدَمَيَّ عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزُولُ فِيهِ الْاَقْدَامُ

«Allâhümme sebbit kademeyye ale's-sırâtı yevme tezillu fîhi'l-akdâm.»

Abdestten sonra Nebi aleyhissalâtu ve's-selâm için **salevât duâsını** okumaktır.

Şu duâyı da okumalıdır :

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ .

«Allâhümme'c-alnî mine'ttevvâbîne vec'alnî minel mütetahhirîn.»

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

12 — Abdestten sonra, abdest suyundan arta kalan sudan kıbleye yönelerek bir miktâr içmektir.

Vâv'ın fethıyle (v e d û') abdest alınan suya derler.

Fukahâ, «Ayakta su içmek câiz değildir. Ancak abdestten sonra fazla kalan su ve zemzem suyu için câizdir» demişlerdir.

ABDESTİN MEKRUHLARI :

Abdestin mekruhları şunlardır :

1 — Suyu yüzüne çarpmak,

2 — Suda israf eylemek,

3 — Meshi, yeni su ile üçerlemektir. Yâni üç kere yapmaktır. Bunu **Zeylaî** (Rh.A.) zikretmiştir. **Mi'râc'ud-Dirâye**'de **Ebû Bekr** (Rh.A.) in **Mebsût**'undan nakledilerek, bir su ile meshi üçerlemekde mahzur yoktur, kullanılmamış sular ile mesh ise bid'attir, denilmiştir.

ABDESTİ BOZAN VE BOZMAYAN ŞEYLER

1 — Abdestli olan kimseden pislik (neces) **çıkması abdesti bozar.** Cîm'in fethiyle (n e c e s), ayn-ı necâsettir. Cîm'in kesriyle (n e c i s) ise, pâk olmayan şeye denir.

2 — Pisliğin, abdestte veya guslde kendisine temizleme hükmü lâhık (dahil) olan yere çıkmasıdır. Pislik çıkması sözü, iki yoldan (yâni önden ve arkadan) ve bu ikisinden başka yerden pisliğin çıkmasını kapsar. Nitekim **Muhît**'de; çıkmanın haddi, içeriden dışarıya intikâldir, denmiştir. Bu intikâl ise, pisliğin yerinden akmasıyle bilinir. Bu durumda çıkmak, akıntı yerine kullanılmıştır. Eğer pislik, iki yolun (sebîleynin) başı üzerinde görünürse, hüküm bunun tersinedir. Çünkü o, her ne kadar akmasa da, abdesti bozar. Çünkü iki yolun başı, pisliğin yeri değildir. Pislik (necâset); ancak yerinden iki yolun başına intikâl ile bulunur. İntikâl, görünme ile bilinir. Bu durumda, görünme çıkma yerine geçer.

Akmanın haddi, yükselip yaranın başından aşağı inmesidir. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) böyle açıklamıştır. Çünkü kan yaranın başından aşağı kaymadıkca yerinden intikâl etmiş olmaz. Zirâ, yaranın yukarısından kana müvâzî olan şey onun yeridir. Bundan, iki yoldan başkasından çıkmanın, akmanın aynı olduğu malum olur ve **Sadru'ş-Şerîa'**

(Rh.A.) nın «İlâ mâ yutahharu» sözü sale'ye değil harace'ye taalluk etmesi icâbeder.» sözünün zayıf olduğu meydana çıkar. Çünkü abdestli kimse kan aldırsa ve çok kan çıkıp yaranın başına bulaşmadan aksa, bize göre, abdest şüphesiz bozulur. Bununla beraber kan, temizlemenin hükmü lâhik olan yere akmamıştır. Bilâkis temizlemenin hükmü lâhık olan yere çıkıp ondan sonra akmıştır. Çünkü kanın temizleme hükmü lâhık olan yere akması bu şekilde mevcut olur. Her ne kadar o yere akmak bulunmadı ise de. Artık gerisini sen düşün!

Yine **Sadru'ş-Şerîa'** (Rh.A.) nın; **«İbâreyi hasene** (yâni güzel ibâre) şöyle demekle olur : **İki yoldan veya iki yoldan başkasından çıkan pislik, temizleme hükmü lâhık olan yere varmaktır, eğer pis ise akar»** sözünün zayıflığı açıktır. Çünkü bu sözün temeli, dışarı çıkmanın, akmaya aykırı olmasıdır. Bu durumda onun fesâdı belli olmuştur. Çünkü **«dışarı çıktı»** sözünden sonra, **«aktı»** sözü fazla ve gereksiz olur. Şu halde, ibâreyi hasene **Yüce Allah'** (C.C.) ın yardımı ile bizim seçtiğimizdir.

«Pisliğin çıkması» sözü, şundan ayırdetmedir : Şayet abdestliye bir iğne batsa ve kan yaranın başı üzerine yükselip fakat akmasa, abdesti bozmaz. Çünkü o, dökülüp akıtılmamış olduğu için pis değildir. **Sadru'ş-Şerîa'** (Rh.A.) nın **(İlâ mâ yutahharu)** sözü şu husûslardan korunmak içindir.

a — Sidik zekerin kamışına ulaşsa da meydana çıkmasa abdesti bozmaz.

b — Yine abdestlinin gözünde kabarcık, yâni çıban olsa ve kanı gözünün diğer tarafına ulaşsa abdesti bozmaz. Yine kan burnun yumuşağından yukarısına aksa, abdesti bozmaz. Ama burunun yumuşak yerine aksa abdesti bozucudur. Çünkü istinşâk (burna su çekmek) cenâbette farzdır.

3 — Yelin veya kurdun veya küçük taşın arkadan çıkması abdesti bozar. Musannıfın yeli zikretmesinin sebebi şudur : Çünkü yel arkadan çıkar, halbuki pis değildir. Bununla beraber o, pisliğe komşu olmakla abdesti bozucudur. Kurdu ve küçük taşı zikretmesinin sebebi şudur : Çünkü onlar ile berâber olan pislik, her ne kadar az ise de, ön ve arka yolda (sebîleynde) hadestir.

4 — Yelin önden ve zekerden çıkanı abdesti bozmaz. Çünkü o pisliğin yerinden çıkmaz.

5 — Yaradan çıkan kurd abdesti bozmaz. Çünkü yaradan çıkan kurdun üzerinde olan pislik az bir şeydir. Bu ise, ön ve arka yollardan başkasında hades değildir.

6 — Yaradan düşen et parçası da abdesti bozmaz.

7 — Ağız dolusu safra kusmak abdesti bozucudur. Ağız dolmak, güçlükle tutmaktır. Hattâ, eğer güçlükle tutmasa çıkıverirdi. Bir kavlde, «Ağızın dolması, konuşmaktan menetmesidir» denmiştir.

8 — Ağız dolusu alâk kusmak da abdesti bozar. Alâk, lûgat yönünden, donmuş kana derler. Fakat burada murâd, sevdâdır. (21) Bundan dolayı, onda ağızın dolmasına itibâr edilmiştir.

9 — Ağız dolusu, yemek veya su kusmak da abdesti bozar.

Musannıfın buna itibâr etmesi; **Hidâye**'de söylenen şu sözden dolayıdır. Orada : şüphesiz hurûc yâni iki yoldan başkasından pisliğin çıkması temizleme hükmü lâhık olan yere akmakla tahakkuk eder. Kusmakda ise ağzın dolmasıyla gerçekleşir, deyip ondan sonra : Ağzın dolması, zabtı ancak güçlükle olur bir halde olmasıdır. Çünkü zâhiren çıkmış olur. O hâlde çıkmış sayılmıştır, denmiştir.

Hidâye'nin; «Çünkü o, zâhiren çıkar, o halde, çıkmış sayılır.» sözüne itiraz edilmiştir. Şu bakımdan ki; gâlib olan zâhiri tahakkuk etmiş gibi kılmak ancak zaptedilmeyen şeyde olur. Seferin güçlük yerine geçmesi gibi. Veya üzerine ıttılâ hâsıl olmayan şeyde olur. Erkeğin uzvunu kadının uzvu içine girdirmesinin inzâl (boşalma) yerine geçmesi gibi. Fakat zâhir bulunan munzabıtta, gâlib olan zâhir tahakkuk etmiş gibi kılınmaz. Nitekim bizim bahsimizde olduğu gibi. Çünkü kusmuğun ağızdan çıkmasını görmek güç olmaz. Şu halde ağız dolusunu, dışarı çıkmak (hurûc) yerine nasıl koyar? Bilhassa, kusma ağız dolusu olup ondan sonra güçlükle dışarı çıkmaktan menedilmesi sûretinde çıkmaması katîdir. Ona nasıl bozar hükmü verilir? Kusmuk ağız dolusundan az, fakat ağızdan çıkarsa, çıkmak yüzde yüz mâlumdur. Bozulmadığını söylemek illeti nakzdır.

Ben derim ki : Bunun esâsı ( ) **(Liennehû)** nun zamîrini kusma (kay') lafzına râci kılmasıdır. Halbuki öyle değildir. Bilâkis zamir, pisliğe (necese) râcidir. **(Liennehû)**; **(Ve bi mil'il femî fil kay' i)** sözü için delildir. **İmdi mânâ şudur** : Pisliğin çıkması kusmada ağız dolusu ile tahakkuk eder. Çünkü bu takdirde neces (pislik) zâhiren çıkar. Zirâ bu kusma ancak midenin dibindendir. Bu durumda zâhir olan şudur : Kusmak pisliğe uğramıştır, (onunla birlikde bulunmuştur.) Az kusmak ise bunun hılâfıdır. Çünkü o, midenin yukarısından-

(21) **Hekim Calinos**'un **«Dört hılt ve Mizaçlar Nazariyesi»**ne göre. İnsan mizacında : a) **Kan**, b) **Safra**, c) **Sevda**, d) **Balgam** gibi vücûddaki dört unsurun tesiri vardır. Bunlara **Ahlat-ı Erbaa** denir. Bu nazariyeye göre, dört hılt önce midede sonra karaciğerde imal olunur. Burada zikredilen **Sevda**; dört hıltten biri olup, dalakta bulunan bir karışımdır.

dır. Şu halde necese (pisliğe) uğramamıştır. Bu husûsun böylece bilinmesi gerekir. Zira **Hidâye şârihleri** bu husûsun halline girişmemişlerdir. Halbuki bu husûsun halli gerekir.

10 — Zikredilen şeylerin, kusmada ağız dolusu olması, abdesti bozucu olduğu gibi, kan (dem) **kusmak da abdesti bozucudur.** Lâkin onun, sıvı olduğu için pisliği meydanda olduğundan, ağız dolusu olması şartı yoktur. **İrin kusmak da abdesti bozucudur.**

Her ne kadar, kan ve irin tükürük ile karışık olsalar da, abdesti bozucudurlar. Fakat kan ve irin tükürüğe gâlib olurlarsa veya eşit olurlarsa abdesti bozarlar. Eğer tükürük onlara gâlib olursa abdesti bozmazlar.

11 — Balgam kusmak, abdesti mutlak sûrette bozmaz. Yâni o balgam, gerek başdan insin ve gerek mideden çıksın, gerek ağız dolusu olsun ve gerekse olmasın abdesti bozmaz. Çünkü kayganlığı olduğu için pislik onun içine giremez. Ancak **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) a göre, karından çıkıp ağız dolusu olan balgam, pisliğe yakınlığı sebebiyle, pislendiği için abdesti bozar. (*)

Eğer balgam, yemekle karışık olursa, gâlibe itibar edilir ve kusmak ağız dolusu olursa abdesti bozar. Eğer balgam yemeğe gâlib (daha çok) olursa bozmaz. Ancak, **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) a göre, ağız dolusu olursa bozar.

İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, ayrı yerlerde olan kusmalar birbirine eklenir. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) e göre ise, kusmanın ayrı ayrı olan sebebi toplanır. Yâni abdestli kimse, toplandığı takdirde ağız dolusu olacak şekilde ayrı ayrı kussa, abdesti bozulur.

İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.), yerin (meclisin) birliğine itibâr eder. Bu durumda eğer kusma, bir yerde ağız dolusu hâsıl olursa, her ne kadar gaseyân (bulantı, kusma sebebi) çeşitli olsa da, ona göre, abdesti bozar. **İmâm Muhammed** (Rh.A.), sebebin bir olmasına itibâr eder. O da gaseyândır. Eğer ağız dolusu hâsıl olursa, her ne kadar ayrı ayrı olsa da, ona göre abdesti bozar.

(*) **Balgam:** Üst solunum yolları (burun boşlukları, burun arka boşluğu, sinüsler) veya alt solunum yolları (soluk borusu, bronşlar) tarafından salgılanan ve ağızdan dışarı atılan sümük, irin ve kan karışımı maddedir.

12 — Kusmuk ve kusmuğun benzerinden hades (22) olmayan şey pislik değildir. O hades olmayan şey, ya kusmuktur, nitekim bilirsin ki, kusmuğun azı midenin yukarısından çıkar ve midenin yukarısı necâset yeri değildir, veya o pis olmayan şey kandır. Kanın azı mesfûh (akıtılmış) olmamakla âyet-i kerîme ile haram kılınmamıştır. Şu halde pis de olmaz. Amma, mesfûh olmayan kanın insanda haram olması, etinin haram olmasına binâendir. Öyleyse pis olmasını gerektirmez. Çünkü bu haram olma, insanın kerâmeti (kıymeti) içindir. Yoksa pis (necîs) (23) olduğu için değildir. Öyleyse, insanda mesfûh olan kan, haram kılınmış olmasıyle beraber, aslen temizdir.

13 — Abdestlinin şuur gücünü yokeden uyku da zikredilenler gibi, abdesti bozar. Bu uyku, oturağı yerden ayrılmış şekilde uyumaktır. Bu da yanı üstüne yatıp uyumak yâni iki yanının birini yer üzerine koyarak uyumak veya iki oturağı (kaba eti)nın birisi üzere uyumak, veya kafası üzere yattığı halde uyumak, veya yüzü üzere kapanıp uyumaktır.

Şüphesiz şuur gücü yok olduğu zaman âdeten, uyuyan kimse kendisinden çıkan bir şeyin farkına varmaz. Âdet ile sâbit olan şey ise, teyakkun (kesin bilgi) gibidir.

Ayakta veya oturma hâlinde ya da rükû veya secde hâlinde karnını iki uyluğundan kaldırıp, pazularını iki yanlarından uzaklaştırıp uyusa, bu şekillerde olan uyku, eğer şuur gücü gitmezse, mutlaka abdesti bozmaz. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.) bunun aksi görüştedir.

Velev ki bir kimse namazda kasden uyumuş olsun. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) bunu benimsememiştir.

Uyuyan abdestli kimsenin dayandığı şey alınınca düşerse, onun uykusunda ihtilâf edilmiştir. **Hidâye sâhibi**, abdesti bozan şeyleri sayarken : **«Abdestli kimse bir şeye dayanarak uyur da, o şey alınınca düşerse, o uyku onun abdestini bozar.»** demiştir.

---

(22) **Hades**: Bazı ibâdetlerin yapılmasına şer'i yönden mânî olan ve hükmen necâset sayılan bir haldir. İki kısma ayrılır. **a) Hades-i asğar, b) Hades-i ekber.**

a) Hades-i asğar: Abdestsizlik halidir. Yani sadece abdest ile yok olan tahâretsizliktir: Bevletmek ve ağız, burun gibi bir uzuvdan kan gelmekle meydana gelen tahâretsizliktir.

b) Hades-i ekber: Cünüplük, hayz ve nifas denilen arızalardan meydana gelen tahâretsizlik hâlidir ki bu hades ağzı, burnu ve bütün bedeni yıkamakla giderilebilir.

(23) **Necâset**: Esasen veya ârızî olarak temiz bulunmama halidir. Böyle maddeye **necîs** veya **neces** denilir. Çoğulu **encâsdır**. Meselâ, idrar esâsen bir necâsettir. İdrar bulaşmış bir elbise de necîstir.

-- **Hidâye şârihleri**; «Bu mesele **İmâm Tahâvî'** (Rh.A.) nin ihtiyâr eylediği şeylerdendir, **Mebsût'un** rivâyetinin aslından değildir,» demişlerdir.

Muhît'de «Eğer o şeye dayanıp uyuyan kimsenin oturağı yer üzerine yerleşmiş değil ise, hades vâki olur. Eğer yer üzerine yerleşmiş ise, hades vâki olmaz. Esah olan söz budur» denmiştir.

Yine **Muhît'de** «Eğer abdestli olan, ayakta olduğu halde veya oturduğu halde uyurken düşse, eğer düşmezden veya düşerken veya düştüğü anda uyanırsa abdesti bozulmaz. Uyurken düşüp karar kıldıktan sonra uyanırsa, abdesti bozulur. Eğer abdestli, bir çıplak hayvan üzerinde uyuyorsa, eğer hayvan yokuş yukarı ve düz yerde giderken uyumuş ise hades vâki olmaz. Yokuş aşağı yerde giderken uyumuş ise hadesdir,» denmiştir.

14 — Bayılmak ve yürümede sallantı meydana getiren sarhoşluk abdesti bozar.

15 — Delirmek de abdesti bozar.

Bayılmak ve sarhoşluğun abdesti bozucu olmalarına sebeb, bunlar ile şuur gücünün yok olmasıdır. Delirmenin abdesti bozmasının sebebi, başkasından hadesi ayırdedemediğinden dolayıdır.

16 — Bâliğ olup namaz için aldığı abdest (mübâşeret-i vudû') **ile uyanık olarak kâmil bir namaz kılan kimsenin kahkahası abdesti bozar.**

Kahkaha : Sâhibinin ve yanında bulunan kimsenin işittiğidir.

Dıhk (gülmek) ise : Ancak kendisinin işittiğidir. Bu, abdesti bozmaz, ancak namazı bozar.

Tebessüm (gülümsemek) ikisini de bozmaz.

Namaz için aldığı abdest (mübâşeret-i vudû') demek, gusül (boy abdesti) sırasında alınan abdestten ayırdetmek içindir. Çünkü bu abdest, kahkaha ile bozulmaz. Kâmil namaz ile murâd, rükû ve sücûd sâhibi olan namazdır. Çünkü bu konuda vârid olan nass, **Resûlüllah'** (S.A.V.) in şu sözüdür :

أَلَا مَنْ ضَحِكَ مِنْكُمْ قَهْقَهَةً فَلْيُعِدِ الْوُضُوءَ وَالصَّلَاةَ

«Haberiniz olsun ki, sizden biriniz kahkaha ile gülerse, abdesti ve namazı iâde etsin.» (*) Bu, mutlak olarak namaz hakkında vârid olmuştur. Şu halde onun üzerine hasrolunmuştur.

(*) İbn-i Adiyy, Kâmil, Dâre Kutnî; Ma'bed el Cühenî, Ebû'l Âliye, İmrân bin Husayn'den rivâyetle.

Kahkahadan başkası, yâni gülmek ve tebessüm abdesti bozmaz. Sabî'nin, uyuyanın, gusletmiş olanın kahkahası ve namazın dışındaki kahkaha abdesti bozmaz. Cenâze Namazında ve tilâvet secdesinde kahkaha ile gülmek, her ne kadar Cenâze Namazı ile tilâvet secdesini ifsâd ederse de abdesti bozmaz.

Kâmil namazda olan kahkaha, her ne kadar teşehhüdden sonra ve selâmdan önce olsa da abdesti bozar. Çünkü bu takdirde kahkaha, namaz içinde olmuş olur. Ancak, eğer musallî kahkahayı kasden yapmış olursa bozmaz. Zirâ bu sûrette kahkaha, kendi sun'iyle (fiiliyle) namazdan çıkış olur. Nasıl olursa olsun, şüphesiz namaz **kendi sun'u ile çıkmakla** (24) tamâm olur. Bunun açıklaması yakında gelecektir.

Şâyet İmâm namazdan kasden kahkaha ile çıksa, İmâma uyan kimsenin kahkahası abdestini bozmaz. Çünkü imâmın kendi sun'iyle çıkması, imâma uyan kimse için de kendi sun'iyle çıkmak sayılır. Yok, eğer o imâma uyan kimse mesbûk (sonradan uyan) olursa, onun kahkahası abdestini bozar. Çünkü bu takdirde onun kahkahası kendi namazı esnâsında olur.

17 — Mübâşeret-i fâhişe de abdesti bozar. Mübâşeret-i fâhişe : Erkek ile kadın çıplak oldukları halde, erkeğin zekeri kabarıp kadının fercine dokunmasıdır. Bu takdirde, erkeğin ve kadının ikisinin de abdestleri bozulur.

Erkeğin, kendi zekerine ve kadına dokunması abdesti bozmaz. Çünkü zekere dokunmak (mess) ve kadına dokunmak, bize göre, abdesti bozucu değildir. **İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) ye göre, abdesti bozucudur.

18 — Abdestlinin bedeninde bir kabarcık deşilip su veya suya benzer sarı su veya kan aksa, onun abdesti bozulur.

Eğer su akmayıp yaranın başına yükselse de o yükselen su giderilse -öylekî, şâyet o su giderilmeyip bırakılsa akacaktır- o kimsenin abdesti bozulmuş olur. Eğer terk olunduğu zaman akmazsa, bozulmuş olmaz.

19 — Abdestlinin kulağından irin çıksa, eğer ağrı ile çıktıysa onun abdesti bozulur. Çünkü yaradan çıkmıştır. Eğer ağrısız çıktıysa bozulmaz.

20 — Abdestlinin gözünde ağrı veya zayıflık olsa, (عَمَش) — (Ameş : mîm'in fethiyle, çok vakit, gözün yaşı akmasıyle beraber görme zayıflığına derler — **Eğer o gözden yaş çıkarsa abdesti bozar. O**

(24) **Kendi sun'iyle çıkış** (Hurûc bi sun'ihi) : Bir kimsenin namazdan kendi isteği ile olan fiillerle çıkmasıdır.

yaşın çıkması devamlı olursa, o kimse özür sâhibi olur. Bunun açıklaması ileride gelecektir. Nitekim gözde **garb** (gözyaşı kanalı) denen bir damar vardırki gözü sulandırır ve asla kesilmez.

ABDESTSİZ CÂİZ OLAN VE OLMAYAN ŞEYLER :

1 — Bâliğ olup abdestsiz olan kimsenin, her ne kadar yazısız olan beyazı da olsa, Mushaf-ı Şerîfi elle tutması câiz olmaz. Ancak kılıfı ile tutarsa, kılıf Mushafa bitişik de olsa câiz olur. «Kılıfı ayrı olursa câiz olur.» diyenler de vardır. Çanta ve çantanın benzeri gibi. Esah olan kavl, birincisidir. **Muhît**'de ve **Kâfî**'de böyle açıklanmıştır. **Hidâye**'de ikinci kavl seçilmiştir.

2 — Mushaf-ı Şerîfi, yen (yâni elbisenin kolu) **ile tutmak mekruh değildir.** Mekruhtur, diyenler de vardır.

Muhît'de denmiştir ki : Bizim üstadlarımızdan bazıları, cünûb ile hayızlının Mushafı yen'i ile tutmasını kerîh gördüler. Âmmeyi fukahâ ise, mekruh olmaz, dediler. Çünkü haram olan tutmak, Mushafa eliyle yapışmaktır. Yâni hâilsiz (vasıtasız) tutmaktır. **Kâfî sâhibi** de, yen ile tutmanın mekruh olmadığını tercih etmiştir. **Hidâye sâhibi** ise mekruh olmasını tercih etmiştir.

3 — Şer'i kitapları, abdestsiz olan kimsenin eliyle tutmasına (veya dokunmasına) **izin verilmiştir.** Ancak tefsir kitaplarını tutmasına izin verilmemiştir. Bunu Mecmau'l Fetâvâ sâhibi ve diğerleri söylemişlerdir.

4 — Yine abdestli olmayan kimse için, üzerinde sûre olan parayı (akçayı) **elle tutmak câiz olmaz.** Fukahâ, sûreden maksat âyettir, demişlerdir. Ancak, eğer kese ile tutarsa câiz olur. Her ne kadar abdestsiz olarak âyetin okunması câiz olmuş ise de, abdestsiz olan kimsede, tutmak ile okumak arasında fark vardır. Çünkü hades eli meneder, ağzı menetmez. Hattâ eli yıkamak vâcib olur, ağzı yıkamak vâcib olmaz. Cünüb ile hayızlıda el ile ağız müsâvîdir. Çünkü cenâbet ile hayz, ele ve ağıza girmişlerdir. Hattâ cenâbet ile hayzda, ikisinin de yıkanması vâcib olur. Göz için suâl vârid olmaz. Çünkü cünübün okumaksızın Mushaf'a bakması helâldir. **Kâfî**'de böyle zikredilmiştir.

5 — Abdesti olmayan kimsenin herhangi bir mescide girmesi ve Kâ'be'yi tavâf etmesi de mekruhdur. Tatârhâniyye'de böyle zikredilmiştir.

Mescide girmenin ve Ka'be'yi tavâfın abdestsiz kimseye haram ol-

mamasının sebebi, bu ikisinin hürmetinin (haramlığının) hayz ve cenâbet gibi hades-i ekber ahkâmından olmasındandır.

GUSLÜN FARZLARI

Burada farz ile murâd, itikâdî ve amelî farzı kapsayan şeydir. Amelî farz, fevt olmasıyle cevâz fevt olan şeydir.

Guslün farzı : Ağızı, burnu ve bütün bedeni yıkamaktır. Hattâ esah kavlde, kulfe'nin içini, yâni sünnet derisinin içini de yıkamaktır.

Yine göbeği, kaşı, bıyığı ve sakalın hepsini yıkamak da gerekir. Yâni sakalın aralığına suyu eriştirmek vâcibdir. Nitekim sakalın diplerine ulaştırmak vâcip olduğu gibi. Çünkü bunda sıkıntı ve güçlük yoktur. **Muhît**'de böyle zikredilmiştir.

Fercin dışını da yıkamak gerekir. Hulâsa'da böyle zikredilmiştir.

Bunun açıklaması şöyledir : **Yüce Allah'** (C.C.) ın (فَاطَّهَّرُوا)

(Fetahharû «Tertemiz yıkanın.» emri, mübâlağa sîgası ile bedenin zâhirinde olan şeyin -her ne kadar bu bir bakımdan zikredilen şeyler gibi ise de- yıkanmasının vâcib olmasını gerektirir.

Göz gibi ve kapanmış delik gibi, yıkanmasında güçlük olan şeyin yıkanması farz değildir. Çünkü sıkıntı ve güçlük veren şey, **Yüce Allah'**-

(C.C.) ın, (وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ)

«(Allah) dinde sizin için bir güçlük kılmamıştır.» (1) kâvli şerifi ile hâric bırakılmıştır.

Muhît'de zikredildi ki : Eğer küpenin deliğine su ulaşmayıp ancak güçlük ile girse ve yine küpeyi çıkardıktan sonra deliği, küpe ona güçlükle girecek şekilde kapanmış olsa, bunda sıkıntı ve güçlük olduğu için yıkanması farz olmaz.

Yine gözü yıkamadaki güçlük gibi, kadının saç örgüsünü çözüp ıslatmakda da güçlük vardır. Bunda, şâyet örgü çözülmüş olursa, yıkanmasının vâcib olduğuna işâret vardır.

Güçlüğü gidermek için örgünün diplerini ıslatmak yeter. Fakat erkeğe, örgüsünü çözmesinde güçlük olmadığından, ihtiyâten yıkaması vâcib olur. **Kâfî**'de böyle zikredilmiştir.

(1) Bk. Hacc Sûresi (22); âyet : 78.

GUSLÜN SÜNNETLERİ :

Guslün sünneti : Abdestin sünnetinde zikredilen; niyet, Besmele ve iki eli yıkamakla başlamaktır.

Yine guslün sünneti, ferci ve eğer bedende pislik varsa onu yıkamak; Suyu abdest uzuvlarının hepsine kullanmaktır. Ancak ayakları kullanılmış su toplanan yerde ise, iki ayakları müstesnâdır. Bu ifâde bazılarının, «İki ayakları müstesnâ, bütün abdest uzuvları yıkanır» sözünden daha güzeldir. Çünkü abdest uzuvlarının hepsi yıkanmış değildir. Belki bazısı meshedilmiştir. Abdest almak (tevaddî) lafzında, namaz abdestinde olduğu gibi, gusülde de başına mesh edeceğine işâret vardır. Bu, zâhir rivâyettir.

Eğer gusleden kimsenin ayakları kullanılmış su toplanan yerde ise yıkamaz. Eğer satıh üzerinde yâni yüksekçe bir yerde ise ayaklarını da yıkar.

Ondan sonra suyu dökmeyi üçerlemektir. Yâni her ne kadar pislik giderilse de, döktüğü su bütün bedenini kaplayacak şekilde üçer kere dökmezse, gusl, mesnûn (yâni sünnet üzere) olmaz.

Esah kavilde, sağ omuzundan başlayarak, ondan sonra sol omuzuna, ondan sonra başına döküp üçerlemektir.

Musannıfın «esah kavlde» demesi, **Mi'râc'ud-Dirâye**'de; bazılarının sağ omuza üç kere döküp başlar, sonra başına, sonra sol omuzuna döker. Bazılarının da, başdan başlayıp üçerler, dediği sözden ayırdetmek içindir.

Bundan sonra bedenin geri kalanına su dökmektir. Sonra abdesti tamamlamak için ve kullanılmış sudan temizlemek için ayaklarını yıkar.

Yine guslün sünneti, bedeni ovmaktır. Çünkü sünnetten murâd, farzı yerinde kâmil (tam) kılmaktır. Bedeni ovmak ise, tamamlamaktır.

Gusülde bir uzvun yaşlığını diğer uzva nakl, su damladığı zaman sahîh olur. Yukarıda açıklanan sebebden dolayı bu, abdestte sahîh olmamıştır.

GUSLÜ GEREKTİREN DURUMLAR :

Her ne kadar menînin çıkması uykuda da olsa, yerinden şehvet ile ayrılmış olan menînin çıkmasıyle gusül farz olur. Şehvet ile kaydına sebeb şudur : Eğer o ağır bir şey yüklenmek ve buna benzer bir şey sebebiyle çıkarsa gusül farz olmaz. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.) aksini kabûl edip «**Farz olur**» demiştir.

Yerinden şehvet ile ayrılmış olan menî, her ne kadar, bedenin dışına şehvet ile çıkmamış olsa da gusül farz olur. Musannıfın defk'ı yâni fışkırtmayı zikretmemesinin sebebi **İmâm A'zâm** (Rh.A.) ve **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) e göre, fışkırtma şart olmadığı içindir.

Yine gusül âdemînin (yâni insanın) **uzvunu diğer bir insanın uzvuna girdirmesiyle** (idhâliyle) **farz olur.** Âdemî kaydı, cinnî (yâni cin) nin idhâlinden ayırdetmek içindir. (Cinleri bu hükümden hariç kılmak içindir.)

Muhît'de şöyle zikredilmiştir : Şâyet bir kadın; «Benimle beraber bir cin vardır ki bana gelir, kocam ile cinsî münasebette bulunduğum zaman bulduğum şeyi nefsimde bulurum» dese, guslün sebebi olan girdirme veya ihtilâm bulunmadığı için, o kadına gusül vâcib olmaz.

Haşefeyi (sünnet yeri, kertik) **veya haşefenin kesilen yerinden haşefe miktarını, diri olan insanın iki yolundan birine sokmakla gusül farz olur.** Musannıfın, insanın (âdemînin) iki yolu (sebîleyni) demesi, diğer hayvanlardan onu ayırmak içindir. Çünkü haşefeyi veya haşefenin kesilen yerinden haşefe miktarını hayvânâtın iki yolundan birine soksa, istek az olduğu için gusül gerekmez.

Musannıfın, diri (hayy) kaydı, ölünün iki yolundan birine girdirmekden ayırdetmek içindir. (*) Çünkü (inzâl olmadıkça) hayvanda gusül vâcib olmadığı gibi, ölüde de vâcib olmaz.

Her ne kadar menînin inzâli olmasa da, âdemîden mükellef olan fâil ve mef'ûl üzerine girdirmekle gusül vâcib olur. Çünkü bunun benzerinde gâlib olan inzâldir. Şu halde ihtiyâten gusül vâcib olur.

Eğer uykudan uyanan kimse, menî veya mezî görürse yine gusül farz olur.

Mezî, ince bir suya derler ki, erkek, karısı ile oynaştığı zaman çıkar.

(*) Ölü ile cinsî münâsebette bulunmaya Tıp dilinde **Nekrofili** denir.

Her ne kadar, o uykudan uyanan kimse, ihtilâmı hatırlıyamasa da, gusül farz olur. Çünkü zâhir olan şudur ki; o gördüğü şey menîdir. Ona hava isâbet etmekle incelmiştir. Şâyet ihtilâmı hatırlar ve lezzetini de hatırına getirir, fakat yaşlık görmezse, gusül farz olmaz. Çünkü o hatırlama, inzâlsiz uyanıklıkdaki (tefekkür) gibi uyurken tefekkürdür.

Zahîre'de zikredildi ki; şâyet bir kimse uykudan uyanıp uyluğunda veya döşeğinde yaşlık bulsa, eğer ihtilâmı hatırlarsa ve o yaşlığın menî veya mezî olduğunu kesinlikle bilirse, gusül vâcib olur. Eğer o yaşlığın vedî olduğuna kesin bilgi hâsıl ederse, gusl vâcib olmaz. Eğer ihtilâmı hatırlamayıp o yaşlığın vedî olduğunu kesinlikle bilirse, gusl vâcib olmaz. Bu durumda, o yaşlığın menî olduğunu kesin olarak bilirse, gusl vâcib olur. Eğer, o yaşlığın menî veya vedî olduğunda şüphe ederse, yine böylece **İmâm A'zam** (Rh.A.) ve **İmâm Muhammed**' (Rh.A.) e göre, gusl vâcib olur. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.); «İhtilâmı hatırlamadıkca vâcib olmaz. Çünkü aslolan zimmetini berî etmektir. Zimmeti berî etmek de ancak yakîn ile vâcib olur» demiştir. Kıyâs da budur.

İmâm A'zam (Rh.A.) ile **İmâm Muhammed** (Rh.A.) meseleyi ihtiyâtla almışlardır. Çünkü uyuyan kimse gâfildir. Menî ise bazan hava ile incelip mezî gibi olur. Şu halde ihtiyâten o kimseye gusl vâcib olur.

Kezâ, erkekde zikredilen ahkâm ne ise, kadın dahî esah kavlde, erkek gibidir. «**Esah kavl**» denmesi, söylenen şu sözden ayırdetmektir : Şayet kadın ihtilâm olup ondan menî çıkmaz da inzâlin lezzetini bulur ise, o kadına gusl vâcib olur. Çünkü kadının suyu, sadrından (göğüs bölgesi) rahmine iner. Erkek bunun tersi olup gusl hakkında menînin görünmesi şarttır. **Zeylaî**' (Rh.A.) de böyle söylemiştir.

Erkek, zekerinin ucunu, bir bez ile sarılı olduğu halde soksa, eğer o adam cimâ lezzetini bulur ise, gusl vâcib olur.

Gusl, hayzın ve nifâsın kanı kesildiği vakitte farzdır. Mezî ve vedînin çıkmasıyle farz olmamıştır. **Vedy** : Dâl-ı mühmelenin sukûniyle sidiğin ardından çıkan galîz (koyu) sudur.

Hukne yâni makattan ilâc şırıngası, dübüre parmak, taş ve ağaçtan parmak gibi bir şeyin sokulmasıyle de gusl vâcib olmaz.

İnzâlsiz, hayvanı vat' (temas) **etmekle, istek az olduğu içln, gusl vâcib olmaz. Nitekim daha önce anlatılmıştı.**

Bir adamın, arsalık (2) **bir karısı olup cinsî münâsebette bulun-**

---

(2) **arsalık** : Bâkire, kızoğlan kız.

duğu zaman bekâretini izâle edemese, inzâl olmadıkca ikisinin de üzerine gusl vâcib olmaz. Çünkü bâkirelik, erkek ve kadının sünnet yerlerinin kavuşmasına (iltikâ-ı hitâneyne) engel olur. **El-Mübtegâ'** (*) de böyle zikredilmiştir.

Ölüyü yıkamak, diri olan kimseye, kifâye yoluyla vücûben lâzım olur. Hattâ bazı kimseler ölüyü yıkasa, hepsinden vücûb düşer. Eğer bazısı yıkamazsa, hiçbirinden vucûb düşmeyip hepsi günahkâr olur.

VÂCİB OLAN GUSL :

Cünub iken Müslüman olan adama ve hayızlı olduğu halde Müslüman olan kadına gusl vâcib olur. Bazıları «İslâm'a giren cünûb ve hayızlının guslleri mendubtur» demişlerdir.

İnzâl ile bâliğ olan kimseye de gusl vâcib olur. Bülûğuna yaş ile hükmedilen kimse için gusl vâcib olmamıştır.

Bir kavle göre : «Gusl, bülûğ ile vâcib olmaz. Vucûb, bülûğdan sonradır ve bülûğ ise inzâlden sonradır. Bu durumda eğer bülûğ ile gusl vâcib olsa, hükmün sebebe takdim edilmiş olması gerekir.»

Biz deriz ki : İnzâl, kuvvetlerin olgunlaşmasına delildir. Öyleyse vucûbu izhâr edici olur. Yoksa gusl lâzım gelmesi için vucûbu ispat edici olmaz.

Bir kadın çocuk doğurup kan görmese, gusl vâcib olur. Çünkü o kadın, eğer kan görse gusl, vâcib değil farz olur. **Zahîriyye'de** böyle zikredilmiştir.

SÜNNET OLAN GUSL :

Sahîh olan kavle göre, Cuma Namazı için gusl sünnettir. «Cuma günü için», denilen sahîh değildir.

Bayram için, Hac yolunda ihrâm için, ve Arefe için gusl sünnettir. Musannıf, Bayram (îd) lafzında, (için) mânâsına gelen (lâm) ı, gus-

(*) Kitab ismi olan bu «Mübteğa» kelimesi; Molla Hüsrev' (Rh.A.) in bizzat yazdığı nüshada «Müntekâ» olarak yazılıdır. Ancak, «Dürer» üzerine güvenilir hâşiye sahiplerinden Vânî (Vankûlî) (Rh.A.), «Mübtegâ» nın doğru olduğunu, «Müntekâ» nın ise yanlış olduğunu İbni Emîr-i Hacc' (Rh.A.) dan rivayetle belirtmektedir. Biz de, tercümede Vânî' (Rh.A.) ye itibar ettik.

lün, Bayram Namazı için sünnet olduğu anlaşılmasın diye tekrârlamıştır.

MENDÛB OLAN GUSL :

Gusl, temiz olduğu halde İslâm'a giren kimse için veya yaş ile bülûğuna hükmedilen kimse için mendûbdur. Yakında **(Kitâbu'l-Hıcr)** da açıklaması gelecektir ki, **fetvâ, küçük oğlan ve kızda bülûğ yaşının 15 yıl olduğu husûsundadır.**

Delirmek (cünûn) **hastalığından iyileşen kimse için de gusl mendûbdur.**

Mekke'ye girmek için, Müzdelife için, Küsûf Namazı ve İstiskâ Namazı için gusl mendûb olmuştur.

Kadın ister zengin olsun, ister fakîr olsun, kadının gusl ettiği suyun parasının kocası üzerine vâcib olmasında ihtilâf edilmiştir. (3)

CÜNUB VE HAYIZLIYA HARAM OLAN İŞLER :

Mescide girmek, içinden geçmek için de olsa, cünub olan kimseye harâmdır. İmâm Şâfiî (Rh.A.) bunu benimsememiştir.

Cünub olarak mescide girmek, **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın,

فَإِنِّي لَا أُحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضٍ وَلَا جُنُبٍ

«Şüphesiz ben, hayızlı ve cünub için mescide girmeyi helâl görmem.» (*) buyurmasından dolayı harâm olmuştur. Ancak zarûretten dolayı harâm olmaz. Meselâ evin kapısının mescid hareminde olması gibi.

Cünub veya hayızlı kimsenin, Kâ'be'yi tavâf etmesi de harâmdır. Çünkü tavâf mescidde olmaktadır. (4)

---

(3) Hidâye şerhinde **İbn-i Hümâm** (Rh.A.); kadın zengin de olsa gusl suyunun bedelinin erkeğe (kocasına) âid olduğunu zikreder.

(*) Ebû Dâvûd. Zaîf bir senedle.

(4) **Hidâye'ye** göre: Hades sahibi bir kimseye kudûm tavafı yaptığında bir sadaka; ziyâret tavafı yaptığında bir koyun; Cünûp halinde tavaf yapan kimseye ise «bedene» gerekir. Bedene, deve ve sığır gibi büyük kurbana denir.

tir ki : **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) a göre, şâyet sayfa veya levha ya da (sahîfenin üzerine konduğu) destek yer üzerinde olursa, (*) cünubun Kur'ân-ı yazmasında mahzur yoktur. Çünkü yazan, Kur'ân'ı taşıyıcı değildir ve yazmak da harf harf olmuştur. (6)

İmâm Muhammed (Rh.A.) : «Cünub için uygun olan harf harf de olsa, Kur'ân'ı yazmamaktır. Çünkü harfleri yazmak okumak yerine geçer» demiştir.

Cünubun, Tevrâtı, Zebûru ve İncili okuması da mekruhdur. Kunut duâsını okuması mekruh değildir. Çünkü o diğer duâlar gibidir. (7)

Yukarıda geçtiği üzere, cünubun, Kur'ân'ı yen (yâni kol ağızı) ile tutması mekruh değildir.

Mushafı, çocuklara vermek mekruh değildir. Çünkü çocukların abdest ile tekliflerinde güçlük vardır. Bülûğ çağına kadar ertelenmesinde ise Kur'ân'ın hıfzını azaltmak vardır. Şu halde zarûretten dolayı çocuklara Kur'ân'ı vermeye izin verilmiştir.

KENDİLERİYLE ABDEST VE GUSL CÂİZ OLAN SULAR :

Musannıf, abdest ve guslün hükümlerini açıklamayı bitirince, abdest ve guslün yapıldığı şeyleri açıklamaya başladı ve dedi ki :

Abdest ve gusl; deniz suyuyla, pınar, kuyu, yağmur ve eriyen kar suları ile ve güneşin sıcaklığı ile kasden ısıtılmış su ile câiz olur.

(*) Bu ibârenin doğrusunun şöyle olması lâzımdır : «Şâyet sahife veya levha, yastık ya da yer üzerinde olursa...»

Bunun bu şekilde söylenmesinin sebebi şu olabilir : Mümkündür ki, ba'zı yazıcı (hattat) lar küçük yastık üzerine koyarlardı. Eğer yazıcı o yastığı dizine korsa mekrûhtur. Yere korsa mekrûh değildir. **(Vâni)**

(6) **Sadr'üş Şeriâ'** (Rh.A.) ya göre, cünubun bu şekilde Kur'ân-ı Kerim'i yazması, yazdığı sayfa, levha ve benzerlerine dokunmamak sûretiyledir.

(7) **Zahiriyye'de denir ki :** «Hayızlının ve cünubün (Vitr Duâsını) okuması mekruhtur. Çünkü **Übey bin Kâb** (R.A.) onu Kur'ân'dan kılıp, iki sûre olarak isimlendirerek, Mushafında : «Bismillâhirrahmanirrahim, Allahümme innâ nestcinüke... ve netrukü men yefcürük, sonra Bismillâhirrahmanirrahim, iyyâke nabüdü...» yazmıştır. Zâhiri Mezheb ise bunun mekruh olmayışı ve fetvânın da böyle oluşudur.

Vukûf, Haccın rükünlerinin en kuvvetlisi iken, cünüb için câiz olunca, tavâfın da cünub kimse için en uygun yol olarak câiz olması anlaşılmasın diye, Musannıf, cünub ve hayızlının mescide girmesi haramdır, dedikden sonra tavâfı zikre ihtiyâc duymuştur. **Kâfî**'de böyle zikredilmiştir. Çünkü Mescid-i Harâm, emr-i ârızdır (sonradan meydana gelmiştir.) Malûmdur ki : **İbrâhim Aleyhisselâm** zamanında Mescid-i Harâm yoktu. Eğer mescidin olmadığı kabul edilse, cünub ve hayızlı için tavâf câiz olmaz. **Müstasfâ**'da böyle zikredilmiştir.

İmâm Serûcî' (Rh.A.) nin, **Gâyet'ül-Beyân**'ında zikredilen : «Bu sebeble, tavâfa ahdi bozmak girdiği için, cünub ve hayızlı olanlar üzerine dem (kurban) icâb etti, yoksa dem, cünub ve hayızlının mescide girmelerinden dolayı icâb etmedi.» sözü bunu teyid eder.

Cünub ve hayızlının Kur'ân okuması harâmdır. Kur'ân okumanın miktarında ihtilâf edilmiştir. Bu husûsta, «Bir âyet miktârı okumak harâmdır» ve «Bir âyetten eksik okusa da harâmdır» diyenler vardır.

Kur'ân okumak kàsdıyle okursa harâmdır. Fakat cünubun zikr ve senâ kasdıyle okuması, meselâ,

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ

(Bismillâhirrahmanirrahim; Elhamdülillâhi rabbil âlemîn) demesi ve Kur'ân'ı harf harf ta'lîm etmesi gibi ki, bu sûrette ittifâkan mahzur yoktur. **Muhît**'de böyle zikredilmiştir. (5)

İçinde Kur'ân olan levha ve evrâk gibi şeyleri elle tutmak ve taşımak da harâmdır. Cünub ve hayızlının, duâları okumasında, onları elle tutmasında ve taşımasında, **Yüce Allah'** (C.C.) ın adını anmasında ve tesbihde, ellerini ve ağzını yıkadıktan sonra yiyip içmesinde mahzur yoktur. Uyurken duâları okumasında da mahzur yoktur.

Cünub olan kimsenin, gusl etmezden önce karısıyle tekrar cinsî münâsebette bulunmasında mahzur yoktur. Ancak eğer ihtilâm olmuş ise bu sûrette, yıkanmazdan (yâni guslden) önce karısıyle cinsî münâsebette bulunması câiz değildir. **El-Mübteğâ**'da böyle zikredilmiştir.

Cünubun, Kur'ân'ı yazması da mekruhtur. El-İzâh'da zikredilmiş-

(5) **Kerhî'** (Rh.A.) nin rivâyetine göre, bu husûsta âyet ile daha aşağısı arasında fark yoktur. **Tahâvî'** (Rh.A.) nin rivayetine göre, âyetten daha aşağısını okumak mubahtır. Doğru olan görüş birincisidir.

Bu husûsta, «Güneşde ısınan su ile abdest ve gusl mekrûh olur» diyenler de vardır. Bunu söyleyen; **İmâm Şâfiî (Rh.A.)** ve **Ebu'l-Hasen et-Temîmî'** (Rh.A.) dir. (8)

Musannıfın (kasden) demesinde şuna işâret vardır: Şâyet ısıtmak kasd olunmasa, ittifakla mekrûh olmaz.

Kendisinden tuz çıkarılan su ile abdest ve gusl câiz olur. Uyûn'ul-Mezâhib de böyle zikredilmiştir. Tuzun suyu ile câiz olmaz. **Hulâsa'da** böyle zikredilmiştir.

İkisinin arasındaki fark şudur: Birinci sudan tuz meydana gelir bu, aslî tabiatı üzere kalır. İkincisi, yâni tuzdan hâsıl olan su, başka bir tabiata dönüşür.

Yukarıda zikredilen suların her birinde; arı, akreb, bit, sinek ve bunların benzeri gibi, akıcı kanı olmayan hayvan düşüp ölmüş olsa da, bu sular ile abdest ve gusl câiz olur.

Yine suda meydana gelen; balık, yengeç, kurbağa ve bunların benzeri hayvanlar, suda ölmüş olsalar, suyu bozmazlar. Kara kurbağası, deniz kurbağası ile hükümde aynıdır. Bu husûsta «Kara kurbağası suyu bozucudur» diyenler de vardır.

Bu hayvanlar, suyun dışında ölüp suya atılmış olurlarsa, yine bozmazlar. Yâni sahîh kavlde, suyun içinde ölmeleriyle suyun dışında ölüp suya atılmaları arasında fark yoktur.

Karada doğup suda yaşayan kaz ve ördek gibi hayvanlar, suyun içinde ölseler, o su ile abdest ve gusl câiz olmaz. Çünkü bunlara benzeyenlerin suda ölmesi o suyu bozar. Sıvı olan diğer şeyler de, mezkûr hükümdeki, su gibidir.

Zikredilen sulardan birinin vasıfları yâni; rengi, tadı ve kokusu, beklemekten dolayı değişse veya onu temiz, bir katı (câmid) madde değiştirse, o su ile abdest ve gusl câiz olur. Câmid kaydı, sıvı (mâyi') dan ayırdetmek içindir. Yakında açıklaması gelecektir. Bir çok ulemânın ibâresi, «Yahut onun vasıflarından birini temiz bir şey değiştirse» diye vâki olmuştur.

---

(8) **İmam Şâfii'** (Rh.A.) ye göre **«Ancak tıp yönünden mekruh olur.»**

Tehzîb'de şöyle denir: «Ateşte ısıtılmış suyla tahâret mekruh değildir. Güneşle ısınmış su mekrûhtur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.): Hz. Âişe (R.Anhâ) su ısıttığı zaman **«Gafil olma** (dikkatli ol) **ya Humeyrâ** (Hz. Âişe) **çünkü o baras hastalığı meydana getirir»** buyurmuştur.

Baras hastalığı: Vücûdda yer yer beyaz ve alaca lekeler meydana getiren ve tedâvisi kabil olmayan bir hastalıktır. Tıp dilinde «Abraşlık» veya «Leke hastalığı» şeklinde adlandırılır.

Hidâye şârihlerinden bir kısmı, geçen ehad (bir) lafzını, ehad'ın yukarısındaki şeyden **ihtirâz** (*) sanıp hattâ bunlar: Şâyet suyun iki vasfı değişmiş ve bozulmuş olsa, onunla abdest câiz olmaz, demişlerdir. Halbuki ehad lafzı, ehad'ın mâfevkinden (yukarısından) ayırdetmek için değildir.

Nitekim **El-Yenâbî**'de zikredilmiştir ki: Şâyet suya nohut veya bakla ıslatsa da suyun rengi, tadı ve kokusu değişse onun ile abdest câiz olur.

Nihâye'de denmiştir ki: Üstadlardan nakledilen, onunla abdestin câiz olmasıdır. Hatta sonbaharda ağaçların yaprakları havuzlara düşüp havuzların suyunu renk, tad ve koku bakımından değiştirir. Sonra halk onlardan abdest alırlar. Fakîhler bunu inkâr etmemişlerdir. Buna, **Tahâvî** (Rh.A.) şerhinde işâret etmiştir. Lâkin bunun şartı, o değişen suyun berraklığının aynı kalmasıdır. Fakat, eğer sudan başka şey suya gâlib olup o galebe sebebiyle su koyulaşsa, onunla abdest câiz olmaz. Nitekim yakında açıklaması gelecektir. **Esah kavlde**, (*) o suyu değiştiren temiz câmid; çöğen, za'ferân, meyve ve ağaç yaprağı gibi temiz şeydir.

Esah kavlde **(fi'l-esah)** sözü, **Yenâbî** ve **Nihâye'den** nakledilen söze işârettir.

Ancak, suyun vasıflarından birini pislik (necîs) **değiştirirse, onunla abdest câiz değildir. Çünkü Resûlüllah'** (S.A.V.) in:

اَلْمَاءُ طَهُوْرٌ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ اِلَّا مَا غَيَّرَ لَوْنَهُ اَوْ طَعْمَهُ اَوْ رِيْحَهُ

«Su temizdir, suyu ancak onun rengini veya tadını veya kokusunu değiştiren şey pisletir.» kavli şerifinde **«mevsûl mâ»** sı ile murâd, pislik (necîş) dir. Çünkü temiz temizi pisletmez.

Gusl, akar su ile câiz olur. Akar suyun tefsirinde ihtilâf edilmiştir. Burada **Hidâye** ve **Kâfî'nin** kabûl ettikleri **ihtiyâr** (*) edilmiştir.

Hidâye ve Kâfî'nin seçmiş oldukları kavl; saman çöpünü götüren ve ona pislik düşüp o pisliğin eseri, yâni renk, tad ve kokusundan biri-

(*) **İhtirâz**: Başka şeyleri târif edilen şeyden ayırdedip çıkarmak; Esas maksâddan başka şeyin anlaşılmasını önlemektir.

(*) **Esah kavl**: Bir kaç kavl arasında en doğru, illet ve kusurdan en uzak söz (veya tarif).

(*) **İhtiyâr**: Tercih ve tensîb etmek.

ni değiştirdiği anlaşılmayan sudur ki onunla abdest ve gusl câiz olur. Hattâ eğer eseri görülse câiz olmaz.

Abdest ve gusl, akarsu hükmünde olan su ile de câiz olur. Yâni ona pislik düşüp eseri görünmezse câiz olur, görünürse câiz olmaz. O, yüzeyi ona on arşın (10 x 10) olan sudur. Yâni, akarsu hükmünde olan sudur ki kirbâs (pamuklu, ham bez) zirâ'ı ile uzunluk ve genişlikce onar zirâ'dır. (9)

Bu, yüzeyi ona on olan suyun derinliğinde ihtilâf edilmiştir. Sahîh olan kavl : «O sudan abdest için iki eliyle alındığında yani avuçlandığında dibi meydana çıkmış olmamalıdır» Bu hususta; «Gusl için alındığında dibi meydana çıkmış olmamalıdır,» diyenler de vardır.

Eğer, ona on olan suyun hepsi pislenmemiş ise, pislik düşen yer pislenmiş olmaz mı? denilirse, deriz ki : Eğer pislik görünürse, o yer pislenmiş olur ve görünmezse olmaz. **Irak ulemâsına** göre, pislik düştüğü yerde görünse de, görünmese de, pislenmiş olur.

Bazan, ona on miktarında uzunluk ve derinliği olup genişliği olmayan, lâkin şâyet yayılacak olsa, yüzeyi ona on olan suya da itibâr edilir. Zâhir rivâyette bunun hükmü zikredilmemiştir. Bilâkis, **Ebû Süleymân el-Cüzcânî** (Rh.A.), «Onunla abdest alınmaz. Çünkü pislik genişliğine ulaşır,» demiştir. **Ebû Nasr** (Rh.A.) da, «Onunla abdest alınır, zirâ her ne kadar genişlik itibârı, pis olmasını icâb ederse de, uzunluk itibârı pis olmasını gerektirmez. Şu halde pislenmiş olmaz,» demiştir. Tercih olunan kavl, temiz olmasıdır. **Ebû Süleymân'** (Rh.A.) ın sözü değildir. **Uyûn'ul-Mezâhib**'de böyle zikredilmiştir.

Zahîriyye de bildirildiğine göre : Genişlik, şâyet ona on miktarından daha az olup, fakat derin olsa ve ona pislik düşüp pislenmiş olduktan sonra yayıldığı zaman ona on olsa, o havuz pistir; eğer ona on olan havuza pislik düşüp ondan sonra toplanmış olur da, ona on miktarından daha az olursa, o havuz temizdir. **Tatârhâniyye**'de de böyle zikredilmiştir.

Yuvarlak olan havuzda otuzaltı zirâ' itibâr olunur. Sahîh kavl budur. Çünkü bu kadar olan havuz, dörtgen yapılsa ona on olur. Zirâ, dâire şekli, şekillerin en genişidir. Bu kâidenin, gerçekliği hesap uzmanlarınca delîl ile ispatlanmıştır. **Zahîriyye**'de böyle zikredilmiştir.

Ağaçtan sıkılan su ile abdest ve gusl câiz olmaz. Ağaçtan damlayan suda ihtilâf edilmiştir. **Hidâye**'de «Bağ çubuğundan damlayan su

(9) **zirâ** : Bir uzunluk ölçüsüdür. El, kol uzunluğudur ki 24 parmak kadardır. Buna arşın denir. Bir kolun dirseğinden orta parmak ucuna kadar uzanan (75 - 90 santimetrelik) bir uzunluk ölçüsüdür.

ile abdest câiz olur» denmiştir. **Muhît**'de ise «Bağ çubuğundan akan suyun **kemâl-i imtizâcından** (*) dolayı onunla abdest alınmaz» denmiştir.

Abdest ve gusl, meyveden sıkılan su ile de câiz olmaz. Zirâ ağaçtan akan ve meyveden sıkılan suyun her biri mutlak su değildir. Çünkü mutlak su dendiğinde, zihne hemen bunlar gelmez.

Abdest ve gusl, kaynatmakla tabiatı değişen su ile de câiz olmaz. Tabiattan maksad : Akması, kandırması ve nebat bitirmesidir.

Meselâ, rîbâs şerbeti (*) gibi ki (rîbâsdan şerbet yapılır ve bazı hastalıklar için şifâlıdır.) ağaçtan sıkılan suya misâldir. Bu ibâre yani şerbet (şarâb) denilmesi, şerbetler (eşribe) denilmesinden efdâldir. Çünkü öyle denilmesi, umûmî mânâda müşkildir.

Meselâ, sirke; meyveden sıkılan suya misâldir. Çorba da, tabiatı pişirmekle değişen suya misâldir.

Kendisine başka şeyin gâlib olmasıyle tabiatı değişen su ile de abdest ve gusl câiz olmaz. Buna misâl verilmemiştir.

Çünkü fıkıh âlimlerinin ibâreleri çeşitlidir ve zâhirde rivâyetleri birbirine uymaz. Şu halde, işin hakîkatını kendisiyle bilebileceğimiz bir kaide olması gerekir.

İmdi söylenen sözden sana okunana kulak ver ki, o söylenen, temizleyici **mutlak su'dur.** (10) Onun **ıtlâkının zevâli** (*) şu iki durumdan hâlî değildir : Ya kemâl-i imtizâcdır. Yâni suyun başka bir şeyle onu, ayırmak mümkün olmayacak şekilde tam bir karışımıdır. Ya da su ile karışan şeyin suya gâlib olmasıdır. Birincisi, yâni suyun ıtlâkının tam bir karışma ile yok olması şu iki durumdan hâlî değildir : Ya kendisiyle temizlik yapılması kasd olunmayan bir temiz şeyle pişirilmekle olur. Ya da nebâtın o suyu içmesiyle olur ki ilâcsız çıkarılmaz. İkincisi -ki suyun ıtlâkının yok olması ve karışan maddenin gâlib olması sûretiy-

---

(*) **kemâl-i imtizâc** : Tam mânâsıyle karışma.

(*) **rîbâs** (rîbâc) : Farsça **Eşhûn** denen ekşice ve suyu içilen bir nebat.

(10) **Mutlak su** : Sular şer'an iki kısma ayrılır. Biri **«mutlak su»** diğeri **«mukayyet su»** dur.

Mutlak sular; kendilerine hiçbir şey karışmamış ve tabiî halini muhafaza eden yağmur, kar suları, deniz, göl, ırmak, pınar ve kuyu suları gibi sulardır.

Mukayyet sular; Göl suları, çiçek suları, asma, üzüm ve et suları gibi herhangi bir maddenin karışmasıyle tabii hallerini kaybetmiş sulardır. Bunlar da iki kısma ayrılır. Birincisi; kavun, karpuz, asma ve gül suları gibi **aslî** olanlar, ikincisi de mutlak su iken bir arızadan dolayı **mukayyet su** haline gelen - içine çürümüş yaprakların v.s.'nin düşmesiyle incelik ve akıcılığını kaybederek bozulan - sulardır.

(*) **ıtlâkının zevâli** : Mutlak oluşunun kayboluşu.

le olandır- bu da şu iki durumdan hâlî değildir : Ya suya karışan şeyin katı (câmid) olmasıyledir. Ya da sıvı (mâyi') olmasıyledir. Birincisi, yâni suya karışan şeyin katı olması, eğer o suya karışan şeyle beraber a'zâ üzerinde akarsa gâlib olan sudur.

İkincisi, yâni suya karışan şeyin sıvı olması, bu da şu ikiden hâlî değildir : Ya o sıvı olan şey suya renk, tad ve koku yönünden, sıfatta muhâlif olmamasıdır. Ya da sıfatların hepsinde veya bazısında muhâlif olmasıdır. Evvelki yâni o sıvının renk, tad ve koku yönünden muhâlif olmaması, temizliğini kabûl eden kimsenin sözüne göre, kullanılmış (müsta'mel) suyun temiz suya karıştırılması gibidir. Nebâttan damlatılan suyun karışmasında eczâ ile gâlib olmağa itibâr edilir.

İkincisi, yâni sıvının sıfatların hepsinde veya bazı sıfatlarda suya muhâlif olması, eğer suyun üç sıfatını (niteliğini) veya iki sıfatını değiştirirse, o su ile abdest câiz olmaz. Eğer ikisini değiştirmezse câiz olur.

Eğer o sıvı, bir sıfatta veya iki sıfatta suya muhâlif olursa, galebe o yönden muteber olur. Meselâ, süt gibi ki renkde ve tatda suya muhâliftir. Eğer sütün rengi ve tadı suda gâlib olursa, onunla abdest câiz olmaz. Eğer süt, renk ve tatda suya gâlib olmazsa, onunla abdest câiz olur. Karpuzun ve karpuz benzeri olanların suları da zikredilen gibidir ki onlarda tatla galebeye itibâr edilir. Yâni karpuzun tadı, suya gâlib olursa, onunla abdest câiz olmaz. Eğer gâlib olmaz ise câiz olur.

Bu izâha göre Fukahâdan rivâyet edilen sözleri lâyık oldukları ma'nâya hamletmek gerekir.

Abdest ve gusl, sevâb talebetmek için veya hadesi kaldırmak için, kullanılan su ile de câiz olmaz. İmâm Ebû Hanîfe (Rh.A.) ve **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) a göre, kurbet (ibâdet) ve hadesi gidermekten her biri ile su müsta'mel olur. Şu halde, şâyet, abdestsiz olan kimse, niyetsiz abdest alsa, o su müsta'mel olur. Yine abdestli olan kimse niyetle abdest alsa yine o su müsta'mel olur.

İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, ancak ikinci ile müsta'mel olur. Yani abdestli olan kimse, niyetle abdest alsa, o su müsta'mel olur.

Her ne kadar, müsta'mel su sahîh kavilde temiz ise de, onunla abdest ve gusl câiz olmaz. (Sahîh kavlde) sözü, **İmâm Hasan'** (Rh.A.) ın

İmâm A'zam' (Rh.A.) dan rivâyet ettiği kavlden ayırmak içindir ki, şüphesiz o müsta'mel su, **necâset-i galîza** (11) olmakla pistir, demiştir.

Bir de; İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) un, **İmâm Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) den rivâyet edip : «Şüphesiz o müsta'mel su hafif pislik olmakla pistir» sözünden ayırmak içindir.

İmâm Muhammed (Rh.A.), **İmâm Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) den rivâyet edip, «Müsta'mel su temizdir, fakat temizleyici değildir,» demiştir. Fetvâ da bunun üzerinedir.

Dibâgat olunmamış (tabaklanmamış) deri, tabaklanmakla temiz olur. **Tabaklama; güneşe koymakla veya toprağa koymakla da olsa, kötü kokuyu ve bozulmayı gideren şeydir.**

Sadece domuzun ve insanın derisi tabaklamakla temiz olmaz. Domuzun insandan önce zikredilmesine sebeb, domuzun makâmını küçümsemek ve aşağılamak içindir. Domuzun derisinin tabaklama ile temiz olmaması, bizzat kendisinin pis olmasındandır. İnsanın derisinin tabaklama ile temiz olmaması ise kerâmeti (şerefliliği) içindir.

Tabaklamak ile temiz olan şey, boğazlamak ile de temiz olur. Çünkü boğazlamak, pis olan rutûbetleri yok etmekde tabaklamanın yaptığı işi yapar.

Hidâye'de ve Vikâye'de :

وَمَا يَطْهُرُ جِلْدُهُ بِالدِّبَاغِ يَطْهُرُ بِالذَّكَاةِ

(Ve mâ yathuru cilduhu bid dibağı yathuru biz zekâti) «Tabaklama ile derisi temizlenen şey boğazlamakla da temizlenir.» denmiştir.

Ben derim ki : Bu sözde **tesâmuh** (*) vardır. Çünkü zâhir olan;

---

(11) Hakiki necâsetler; Namazda afvolunacak miktarlarına göre **«necâset-i hafîfe»**, **«necâset-i galîza»**; akıcı olup olmamalarına göre **«mâyi»** ve **«câmid»**; görülüp görülmemelerine göre **«necâset-i mer'iyye»** ve **«necâset-i gayr-i mer'iyye»** şeklinde kısımlara ayrılır.

Necâset-i hafîfe : Pis olduğuna dair başka bir delil ile muarız olmak üzere şer'i bir delil bulunan şeydir. Bu gibi necâsetler bir delile göre murdar görülmekte ise de, diğer bir delîle göre murdar sayılmaması gerekmektedir. Eti yenen hayvanların idrarları gibi.

Necâset-i galîza : Pisliği hakkında şer'i bir delil olup hilâfına başka bir delil bulunmayan şeydir. Lâşe gibi.

Necâset-i mer'iyye : Hacmi olan veya kuruduktan sonra görülen herhangi bir pis maddedir. Akmış kanlar gibi.

Necâset-i gayri mer'iyye : Katı bir hacmi olmayan veya bulaştığı yerde kuruduktan sonra görülmeyen herhangi bir murdar maddedir. Bevl (idrar) gibi.

(*) **tesâmuh :** Bir lafzı aslî mahallinden başkasında bir alâka veya karine bulunmadan kullanma; veya, maksâda âid sözün anlaşılmaması, ya da eksik olmasıdır.

ikinci (يَطْهُرُ) **(Yathuru)** (temiz olur) nun altında ki zamir (مَا) **(mâ)** lafzına râcidir. Bu ise fâsiddir. Zirâ bu aşağıdaki (وَكَذٰلِكَ يَطْهُرُ لَحْمُهَا) **(Ve kezâlike yathuru lahmuhâ)** sözünün **istidrâkini** (*) gerektirir. Eğer zamir (جِلْدُهُ) **(cildûhû)** sözüne râci kılınırsa, **tefkîk** (*) lâzım gelir. Şu halde doğru ibâre bizim zikrettiğimizdir.

Sahîh kavlde, derisi tabaklamak ile temiz olan her hayvanın eti zikredilenin tersinedir. **Kâfi**'de **Esrâr**'dan naklen böyle zikredilmiştir. **Hidâye**'de ise bunun aksi vâriddir.

İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan **Hülâsa**'da : «Domuz şâyet boğazlansa, tabaklamakla derisi temiz olur» denmiştir.

Ölmüş hayvanın kılı, kemiği, siniri, tırnağı ve boynuzu; insanın kılı ve kemiği; balığın kanı temizdir. İlk yedi şeyin temiz olmasına sebeb, onlara hayat girmediği içindir. Balığın kanının temiz olmasına sebeb; balığın kanının, kuruduğu zaman beyazımtrak olması delîliyle gerçekde kan olmamasıdır.

İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, kullanılmasında zarûret olduğu için domuzun kılı da temizdir. Öyleyse suya düşmesiyle su pislenmiş olmaz. **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) a göre pistir, suya düşse su pislenir.

Köpeğin **ayn'ı** (*) necîstir. **Şemsu'l-Eimme Mebsût**'unda böyle açıklamıştır. **Mi'râc'ud-Dirâye**'de : «Bize göre, mezhebden sahîh olan, köpeğin ayn'ı necîsdir. **İmâm Muhammed** (Rh.A.) bunu kitâbında işâret etti» diye zikredilmiştir.

(*) **İstidrâk**; bir şeyi diğer bir şeyle idrâk etmeğe (anlamaya) çalışmak, **yanlış olan söz ve görüşünü doğru ile anlayıp telâfisini temine gayret etmek.** Bir şeyi diğer bir şey ile yerine getirmek. Dinleyenin idrâkini taleb etmektir.

Istılahda; geçmiş bir sözden meydana gelen vehmi ortadan kaldırmaktır.

İstidrâk ile Idrâb'ın arasında şu farklar vardır : İstidrâk, daha önce geçen bir sözden meydana gelen bir vehmi istisnâya benzer bir kaldırış ile kaldırmaktır. Misâl; «Zeyd bana geldi lâkin Amr (müstesnâ, gelmedi)» gibi.

Yine, sözü dinleyen muhatâbın vehmini gidermektir. Meselâ, «Ömer Zeyd gibi geldi.» Bu durum aralarındaki bir karışma (benzeşme) dan dolayı olur.

Idrâb; metbûun, hükmün kendisine karışması ve karışmaması ihtimâli ile sükût edilen hükümde kılınmasıdır. Meselâ. «Zeyd bana geldi, belki Amr (gelmedi).» Burada Zeyd'in gelmesi ve gelmemesi muhtemeldir. İbn-ü Hâcib'in kelâmında bu, kat'i şekilde gelmemeyi gerektirir.

(Ta'rifât, Seyyid-i Şerîf, Kâmûs Tercümesi, Asım Efendi)

(*) **tefkîk** : Ayırmak, iki şey arasını ayırmak, kurtarıp çıkarmak.

(*) **ayn** : Bir şahıs veya şeyin kendisi, aslı, zâtı.

Meşâyihimizden bazıları, köpeğin ayn'ı pis değildir, derler ve derisinin tabaklamakla temiz olmasına **istidlâl** (*) ederler. **Tecrîd**'de; köpeğin ayn'ı, **İmâmeyn**'e göre pisdir, **İmâm A'zam** (Rh.A.) ayrı görüştedir, denmişdir.

Bazıları, köpeğin derisi pistir ve kılı temizdir, demiştir. **Ebu'l-Leys'** (Rh.A.) in **Fetâvâ**'sında zikredilmiştir ki : Şâyet köpek suya girdikten sonra çıkıp silkindiğinde onun suyu insanın libâsına isâbet eylese, libâsı ifsâd edip o libâs ile namaz câiz olmaz. Eğer libâsa köpekten yağmur suyu isâbet ederse, -ve meselenin geri kalanı hâli üzeredir- onu ifsâd etmez. Çünkü su, birincisinde köpeğin derisine isâbet eder (dokunur). Köpeğin derisi ise pistir. İkincisinde yâni yağmur suyu, köpeğin kılına isâbet eder. Köpeğin kılı ise temizdir.

Misk'in nâficesi - ki bu içinde misk toplanan torbadır - **temizdir.** (Misk, bir çeşit ceylandan elde edilen güzel kokudur.) Ancak, eğer o **nâfice** (*) yaş olur ve boğazlanmayan hayvandan olursa, temiz değildir. Eğer yaş olup fakat boğazlanan hayvandan olursa temizdir. Eğer boğazlanmayan hayvandan kuru olursa, zikredilen yaş gibi, o da temizdir.

Misk temizdir, helâldir. Tatârhâniyye'de böyle zikredilmiştir. Helâl sözünü musannıf ziyâde eylemiştir. Çünkü temiz olması, helâl olmasını gerektirmez. Nitekim toprak temiz olup onunla teyemmüm câiz iken helâl olması lâzım gelmediği gibi.

Etinin yenmesi helâl olan hayvanın idrarı pistir. İmâm Muhammed (Rh.A.) «Temizdir» demiştir. İdrar, devâ olması için ve başka şey için asla içilmez. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) «Devâ olması için içilmesi câizdir» demiştir. **İmâm Muhammed** (Rh.A.) «Mutlaka câizdir» demiştir.

(*) **İstidlâl**: Delil getirmek, bir delile dayanarak netice çıkarmak, delil ile anlamak.

(*) **Nâfice**: Misk torbası, buna misk göbeği de denir. Farsça «nâfe»nin Arapçalaşmış şeklidir.

KUYULAR FASLI

Yüzeyi ona on (10 x 10) dan eksik olan kuyuya pislik düşse, her ne kadar güvercinin, serçenin pisliği ve iğne uçları gibi sidiğin damlaması afv edilmiş ise de, eğer sidik iğne ucundan daha büyük olursa, afv edilmez.

(Ona ondan eksik) sözünde «eksik» kaydına sebeb şudur : Çünkü yüzeyi ona on olsa, suyunun rengi veya tadı veya kokusu değişmedikce pislenmiş olmaz. Bunu **Kâdîhân** (Rh.A.) ve başkaları zikretmiştir.

Pisliğin tozu ve devenin ya da koyunun iki tane tersi de afv edilmiştir. Tesniye sîğası ile (iki tâne tersi) denmesi, üç olursa çok olduğuna işârettir. Nitekim bu, **İmâm Temurtâşî'** (Rh.A.) den nakledilmiştir.

Afvın vechi şudur : Sahralarda olan kuyuların başları örtülü değildir. Deve ve koyun çevresine pislerler. Rüzgâr da onu kuyulara atar. Eğer onun azı ifsâd ederse, güçlük lâzım gelir. Güçlük ise kaldırılmıştır. Bu bakımdan o atılan şey, gerek kuru olsun, gerekse yaş olsun; gerek bütün olsun, gerek kırılıp ezilmiş olsun; gerek deve ve koyun ve gerekse sığır pisliği olsun; gerek at, katır ve eşek pisliği olsun, zarûretin bunlara şumûlü olduğu için fark yoktur. Yine gerek şehir kuyusu olsun ve gerekse sahra kuyusu olsun, sahîh kavilde, zarûretin şumûlü sebebiyle, fark yoktur.

Nitekim devenin veya koyunun iki pisliği, süt sağılan kaba düşse ve hemen dışarı atılsa, süt pislenmiş olmaz.

Mebsût'da : «Şâyet, hemen atılıp rengi kalmazsa, zarûretten dolayı o pislenmiş olmaz. Çünkü hayvanların âdetleri, sütleri sağıldığı vakitte pislemektir.» denmiştir.

Kuyuda, kanı olan bir hayvan (hayvân-ı demevî) **ölüp şişmiş olsa, ve o kuyuda insan gibi bir varlık ölse, kuyuya düşen şey çıkarılıp suyun hepsi çekilir. O kuyuda olan suyun hepsini çekmek, kuyu için temizliktir.**

Kanı olan (demevî) kaydına sebeb, yakında bahsî gelecek şu şey

içindir : Şâyet demevî olmayan hayvan suda veya üzüm şırasında ölüp şişse pislenmez. Musannıf, dağılmasını zikretmemiştir. Çünkü onun hükmü, şişmekten evleviyyet (*) yoluyla ma'lûm olur.

Nihâye'de : Pislik düşen kuyunun suyunun sadece çekilmesiyle, o kuyunun taşlarının yıkandığına ve çamurun nakline, **tevakkufsuz** temizlendiğine bunda işâret vardır.» denmiştir.

Eğer suyun hepsini çekmek güç olursa, kuyuda bulunan su kadar çekilir. Bu durumda o kuyuda olan suyun çekilmesi, su işinde uzman iki kişiye bırakılır. Yâni suyun durumu hakkında anlayış ve bilgileri olan iki adama bırakılır. Onlar kuyuda ne kadar su vardır derlerse, o kadar su çekilir. Fıkh'da **esah ve eşbeh** (*) olan budur. Çünkü o iki kişi gerekli olan şehâdetin nisâbı (ölçüsü) dır. Asıl olan, bir işe mübtelâ olunduğu vakitte ilim sâhiblerine baş vurulmasıdır. Yüce Allah (C.C.) Kur'ân-ı Kerîm'de :

فَاسْئَلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ

«Eğer bilmiyorsanız zikir erbâbına (âlimlere) **sorun.»** (1) buyurmuştur.

Bazıları, «O kuyuda olan su takdîr edilir» demiştir. **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) dan yapılan rivâyete göre; bu takdir iki şekilde olur. Birincisi, derinlikde ve genişlikde suyun yeri kadar olan bir çukur kazılıp kireç ile sıvanır ve kuyunun çekilen suyu o çukura dökülür. O kuyudan çekilen su, o çukuru doldurduğu zaman kuyunun suyu çekilmiş olur.

İkincisi, kuyunun suyuna bir kamış sokulup o kamışta suyun ulaştığı yere işâret konur. Sonra kuyudan, meselâ on kova su çekilir. Sonra ne kadar eksildiği görülmek için kamış yine suya sokulur. Eğer suyun ondabiri miktârı eksildi ise, yüz kova çekilmesi gerekir. Lâkin bu doğru olmaz, ancak eğer kuyunun devri (yâni çapı veya iç çevresi) suyun üst yüzeyinden kuyunun dibine kadar eşit ölçüde olursa olur.

Bu husûsta, «O pislik düşen kuyudan, ikiyüz kovadan üçyüz kovaya kadar su çekilir» diyen de vardır. Bu, **İmâm Muhammed'** (Rh.A.)

(*) **Evleviyyet** : Daha lâyık ve münâsib olma, üstün tutulmaya lâyık olma, öncelikle.

(*) **esah ve eşbeh** : En doğru ve en uygun.

(*) **tevakkufsuz** : Kat'iyyetle.

(1) Bk. Nahl Sûresi (16); âyet : 43

den rivâyet edilmiştir. O, Bağdad'da gördüğü şeyle fetvâ vermiştir. Çünkü Bağdad'ın kuyuları Dicle'ye yakın olduğu için suları çoktur.(2)

Eğer kuyuda güvercin veya tavuk gibi bir şey ölse, orta büyüklükte kova ile kırk kovadan altmışa kadar su çekilir. Kırk kovası vücûb yoluyla ve yirmisi de müstehab olmak yoluyladır.

Eğer kuyuda fâre veya serçe gibi bir şey ölse, yirmi kovadan otuza kadar su çekilir. Bunda da zikredilen gibi, yirmi kovası vücûb tarîkiyle (yoluyla) ve on kovası da müstehabtır.

Orta büyüklükden fazla olan kova ile çekilen su, orta büyüklükde kova ile hesâb edilir.

Sonra, fâre ile güvercin arasında olan hayvan ölse, fâre hükmüne tâbidir. Yâni yirmi kovadan otuza kadar su çekilir.

Tavuk ile koyun arasında olan hayvan ölse, tavuk gibidir. Yâni kırk kovadan altmış kovaya kadar su çekilir. **Zeylaî'** (Rh.A.) de böyle zikretmiştir.

Eğer, birden fazla fare ölse, dörde kadar yirmi kova su çekilir. Eğer beşi ölse, dokuza kadar kırk kova su çekilir. Eğer on tanesi birden ölse, o kuyunun bütün suyu çekilir.

Eğer tavuk büyüklüğü kadar, iki fâre ölse, kırk kova su çekilir. Eğer iki kedi ölse, o kuyunun bütün suyu çekilir. **Zahîriyye**'de böyle zikredilmiştir.

İçinde hayvan ölen kuyunun pis olması eğer vakit bilinirse o hayvanın kuyuya düşmesi vaktinden itibârendir. Şâyet hangi vakitte düştüğü bilinmezse, ve o hayvan da şişmedi ise, abdest hakkında bir gün bir gece olmak üzere hükmedilir. Hattâ ondan abdest alanların namazlarını iâde etmeleri lâzım gelir. Fakat abdestin gayrinde kullanma hakkında, o kuyunun pis olmasına şimdi hükmedilir. Çünkü onu başka yerde kullanmak, libâsda pislik bulunmak bâbındandır. Hattâ o kuyunun suyu ile libâs yıkamış olsalar, o libâsın temiz su ile yıkanmasından başka bir şey lâzım gelmez. Sahîh kavl budur. Nitekim **Zeylaî'** (Rh.A.) de böyle demiştir. **Mi'râc'ud-Dirâye**'nin : Şüphesiz **Sabbâgî** (Rh.A.) bununla fetvâ verirdi, demesi bunu destekler.

Eğer o kuyuda ölen hayvan şişmiş olsa veya dağılmış olsa, suyun

(2) **Mebsût**'da şöyle denir: **İmam Muhammed'** (Rh.A.) in fetvâsı Bağdat'ta kuyuların çok olmasına binaendir.

İmâm Ebû Hanife' (Rh.A.) den rivâyet edilen de şudur: «Kûfe kuyularının sularının azlığından dolayı o kuyudan yüz kova su çıkarıldığı zaman kâfidir.» **Kifâye**'de de böyle geçer.

pis olmasına, üç gün üç geceden itibâren hükmedilir. Musannıf burada dağılmayı zikretmiştir. Zirâ dağılmanın hükmü burada şişmekten anlaşılmaz. Çünkü dağılmak, suyu şişmekten daha çok bozar. Şu halde uygun olan, dağılmak için takdir edilen müddetin, şişmek için takdir edilen müddetten daha çok olması idi. Eğer bu müddetin takdirinde şişmek hükmü üzere yetinilse, dağılmanın şişmek için takdir edilen müddetten daha çok olması gerekir, sanılır. Eğer dağılmak üzere yetinilse, şişmenin bu müddetten daha az olması gerekir, sanılır. İşte, hükmü açıklamak ve zannı gidermek için, ikisi bir araya getirilmiştir. İmdi anlaşıldı ki, **Vikâye**'nin ibâresinin önce şişmek ile dağılmayı bir araya getirmesi, sonra şişmek üzere yetinmesi uygun değildir. Halbuki yapılması gereken bunun aksidir.

İmâmeyn demişlerdir ki : Kuyunun pis olması, pislik bulunduğu vakitten itibârendir. Hattâ ondan abdest almış olanlara, namazlarından bir şeyin iâdesi lâzım gelmez. Ancak, o kuyu suyunun isâbet ettiği şeyin yıkanması gerekir.

Eğer o kuyuya ayn'ı pis olmayan hayvan düşüp diri olarak çıkarılsa, yâni kendisi pisdir diyen kimseye göre, domuz ile köpekden başka bir hayvan düşüp diri olduğu halde çıkarılsa, ve onun bedenine bir pislik bulaşmış olmasa, o hayvan o kuyuyu pisletmez. Hattâ, kuyuya düşen hayvan koyun ve emsâli gibi temiz olsa veya eşek, katır, kedi vesâir yırtıcı hayvanlar gibi ayn'ı necîs hayvan düşse bedeninde bir pislik olmasa, diri olarak çıkarıldığı takdirde o hayvan kuyuyu pisletmez. Temiz olanın pisletmediği açıktır. Ayn'ı pis olmayan hayvanın pisletmediğine gelince, **Muhît**'de şöyle denmiştir : Eğer kuyuya düşen, eti yenmeyen vahşî yırtıcı hayvan ve yırtıcı kuşlardan olursa, Fukahâ onda ihtilâf etmişlerdir. Sahîh olan pisletmemesidir. Kezâ eşek ve katır, o kuyunun suyunda şüphe meydana getirmez. Zirâ bu hayvanların bedeni temizdir. Çünkü kullanma bakımından bizim için yaratılmışlardır. Bunlar, düştükleri kuyunun suyunu ancak içinde ölmeleriyle pisletirler. Ancak, eğer o hayvan ağzını suya sokmuş ise, o suyun hükmü o hayvanın ağzının salyası hükmünde olur.

Eğer o hayvanın ağzının salyası temiz ise, kuyunun suyu da temizdir. Eğer pis ise, o kuyunun suyu da pistir. Suyun hepsi çıkarılır. Eğer o hayvanın ağzının suyu şüpheli ise, o kuyunun suyu da şüphelidir. Suyun hepsi çekilir. Eğer ağzının suyu mekruh ise o kuyunun suyu da mekruhtur. Çekilmesi müstehab olur.

Ağzı temiz olan insanın; o insan gerek cünub veya hayızlı veya lohusa olsun; gerekse küçük çocuk veya kâfir olsun, içtiği suyun artığı ve kezâ bütün eti yenip ağzı temiz olan hayvanların artığı temizdir.

Çünkü bunların ağızlarının suyu (salyaları) temiz etten meydana gelmiştir. Şu halde onunla karışmış olan su da onun gibi temiz olur.

Domuzun, köpeğin, yırtıcı hayvanların ve henüz fâre yemiş kedinin artıkları ve henüz şarab (içki) **içen kimsenin artığı pistir.** «Henüz» kaydına sebeb şudur : Çünkü kedi, fâreyi yemezden önce veya yiyip bir ya da iki saat geçtikten sonra içtiği suyun artığı pis değildir. Ancak, mekrûhtur. Bu husûsta «Eti haram olduğu için» ve bir kavle göre de «Pislikten korunmadığı için mekruhtur» demişlerdir. **Bu, kerâhet-i tenzîhiyye**'ye işârettir. Evvelki, **kerâhet-i tahrîmiyye**'ye (3) işârettir. Fakat üç evvelkinin; yani domuzun, köpeğin ve yırtıcı hayvanların artığının pis olması, artığı, pis olan salyasıyle karıştığı içindir. Son ikisinin pis olması ise ağızdaki pislikle karışmasındandır.

Süprüntülükde başı boş gezen tavuğun içtiği suyun artığı; yırtıcı kuşların ve evlerde sâkin olan yılan, akreb, fâre ve kertenkelenin içtiği bütün su artıkları mekrûhtur.

Başı boş gezen tavuğun artığının mekruh olması, pislik karıştırdığı içindir. Eğer tavuk, gagası ayağının altına erişmeyecek şekilde habsedilmiş ise, onun artığı mekrûh olmaz. Yırtıcı kuşların artığının mekruh olması ise, leşleri yedikleri içindir. Bu durumda, süprüntülükde başı boş gezen tavuğa benzemişlerdir. Hattâ eğer habsedilip sâhibi, gagasının pislikden hâlî olduğunu bilse, artığı mekrûh olmaz.

Evlerde sâkin olanlara gelince; bunların etlerinin haram olması, artıklarının haram olmasını gerektirir. Lâkin onlar evlerde dolaştıkları için artıklarından haramlık düşüp kerâhet bâkî kalmıştır.

Eşeğin ve katırın içtiği suyun artığı şüphelidir. Ulemâdan çoğunun ibâresi böyledir. Bazıları, Yüce Allah' (C.C.) ın ahkâmından olan bir şeyde şüphe edilmesini kabûl etmeyip demişlerdir ki; eşeğin artığı temizdir, şâyet o artık suya libâs batırılsa, o libâsla namaz câizdir. İhtiyarî halde onunla abdest alınmaz. Eğer ondan başka temiz su bulunmazsa, onunla abdest almak ile teyemmüm bir araya getirilir.

Ulemâ demişlerdir ki : Şüpheden murâd, delîllerin karşıtlığı (tearuzu) veya zarûretteki tereddüdden dolayı, **tevakkuf**tur (*).

Bu husûsta, «Şüphe onun temiz olmasındadır» ve «Temizleyici ol-

---

(3) **Kerâhet** : Şer'an terkedilmesi mutlaka iyi olan bir şeyin terkedilmeyerek yapılmasıdır. İki kısma ayrılır. Biri, harama yakın kerâhet mânâsına gelen **kerâhet-i tahrîmiyye**, diğeri de helâle yakın olan kerâhet mânâsına gelen **kerâhet-i tenzihiyye**'dir.

(*) **tevakkuf** : Durma, sükût, tereddüd, karar ve hükme varamama hâli.

masındadır» diyenler de vardır. Sahîh olan söz budur. **Fetvâ** da buna göredir. **Kâfî**'de ve **Kunye**'de böyle zikredilmiştir.

Hidâye'de zikredilmiştir ki : Katır, eşekden hâsıl olmuştur. Şu halde, eşeğin hükmünü alır. **Zeylaî** (Rh.A.); şâyet katırın anası eşek olursa, katır eşeğin hükmünü alır, demiştir. Çünkü hükümde muteber olan anadır. Şâyet katırın anası kısrak olursa, zikredilen şeyden dolayı bu husûsta müşkillik vardır. Çünkü itibâr anayadır.

Malûmdur ki, kurt koyunla temas edip de, koyun ondan bir kurt doğursa, yenmesi helâl olur ve onu kurban etmek de câiz olur. **İmâmeyn**'e göre, etinin yenmesi uygun olurdu. **İmâm A'zam**' (Rh.A.) a göre, anasına itibâr ile temiz olması uygun olurdu.

Gâyet'üs-Serûcî'de zikredilmiştir ki : Şâyet eşek kısrağa temas etse, o ikisinden hâsıl olan katırın eti mekruh olmaz. **İmâm Muhammed**'- (Rh.A.) den rivâyet edilmiştir ki : Bu sûrette onun artığı şüpheli olmaz. Eğer şüpheli olursa, başka temiz su bulunmadığı takdirde, onun artığı ile abdest alınıp teyemmüm edilir. Murâd olan, bir namazın ikisinden hâlî olmamasıdır. Yoksa bir durumda abdestle teyemmümü birleştirmek şart değildir. Hattâ bir kimse eşeğin artığı ile abdest alıp namazı kıldıktan sonra abdestini bozup teyemmüm ederek o namazı iâde etse, kat'i olarak uhdeden çıkıp edâ etmiş olur. **Kifâye**'de ve **Zâhidî Şerhin'de böyle zikredilmiştir.**

Hurma ıslatılan tatlı su (nebîz), **artık gibi değildir.** Zira; **İmâm A'zam**' (Rh.A.) a göre, onunla abdest alınır. Her ne kadar **Ebû Yûsuf**, (Rh.A.) yalnız teyemmüm edilir, dedi ise de, **İmâm Muhammed** (Rh.A.) abdest ile teyemmümü cem'eylemiştir.

Nebîz'den maksad; su gibi akıcı, duru ve tatlı, hurma ıslatılan sudur. Fakat, şâyet kükremiş olup sarhoşluk verirse, ittifâkan onunla abdest alınmaz.

Kâdîhân (Rh.A.) demiştir ki : «Helâ çukurunu su kuyusu yapsalar, şâyet pisliğin erişmemiş olduğu yere kadar geniş ve derin kazılırsa, temizdir. Eğer o helâ çukuru daha derin kazılıp, fakat daha geniş yapılmazsa, bu durumda onun yanları pis ve dibi temizdir.

Bir kuyuya pislik düştükden sonra suyu kaybolsa, sonra suyu yine gelse, sahîh olan kavle göre, o geri gelen su temizdir. O suyun kaybolması kova ile çekilmek yerine geçer.

Kezâ, yirmi kova su çekilmesi icâb eden bir kuyudan on kova su çekildiği zaman kuyuda su kalmasa, sonra su gelse, o kuyudan bir şey çekilmez.

بَابُ التَّيَمُّمِ

TEYEMMÜM BÂBI

Teyemmüm, lûgatta kasd etmeye derler. Şer'an, temizlenme kasdıyle toprak kullanmak, demektir. (1)

Teyemmüm, namaz vakti girmezden önce de olsa câiz olur. İmâm Şâfiî (Rh.A.) bunun aksi görüştedir.

Teyemmüm, bir farzdan daha çoğu için câiz olur. Yâni teyemmüm ile farzlardan ve nâfilelerden dilediğini kılmak câizdir. **İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) ye göre, bir kimse her bir farz için teyemmüm eder ve nâfileden dilediğini kılar.

Temizlenmesine yetecek kadar sudan âciz olan abdestsiz, cünub, hayızlı ve lohusa için, teyemmüm câiz olur. Hattâ, bir adam ihtilâm (*) olduğu halde uykudan uyansa ve onun için abdeste yetip gusle yetmeyecek kadar su olsa, teyemmüm eder. Bize göre, o kimseye abdest vâcib olmaz. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.) bunun aksi görüştedir.

Şâyet, cünubluk ile beraber, teyemmümden sonra abdesti gerektiren hades vâki olsa, o kimseye abdest vâcib olur. Cünubluk için olan teyemmümde ise tam bir görüş birliği vardır.

Şâyet muhdis (*) için, bazı uzuvlarını yıkamaya yetecek su olsa, bu da önceki gibi ihtilâflıdır. (Yâni bize göre, cünubluk için teyemmüm eder. O kimseye, teyemmümden önce mevcûd olan su ile abdest vâcib olmaz. **İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) ye göre, önce mevcûd su ile abdest alıp ondan sonra teyemmüm eder.)

Teyemmüm, su bir mil (*) kadar uzak olduğu için Muhdisin âciz olmasıyla câiz olur. Mîl; fersahın üçtebiridir. Fersah ise dört bin adımdır.

---

(1) **İmam Nevevi** (Rh.A.) Müslim şerhinde şöyle der: «Teyemmüm, kitap, sünnet ve icmâ-ı ümmetle sâbittir. Bu Allah Sübhânehû tarafından bu ümmete has kılınmış bir özellik ve lütûftur. Allah (C.C.) bize şerefini arttırsın.»

(*) **İhtilâm:** Rüyâ hâlinde cünub olmaktır.

(*) **Muhdis:** Abdestsiz kimse; Namaz abdesti bulunmayan veya cünûb, hayz ve nifâs arızaları ile hükmen kirli sayılan abdestsiz kimse. Böyle hâle de **Hades** denir.

(*) **Bir mil;** 2500 zirâ-ı mimarî olup **1895** metredir.
Fersah, üç mil olup **5685** metredir.
(**Hisâb-ı Amelî,** Dahiliye Nazırı Muhammed Celal.)

Helâ çukuruyla su kuyusunun arası, su kuyusuna pislik ulaşmayacak kadar uzak olmalıdır. **Kudûrî**'de beş zirâ' veya yedi zirâ' takdir edilmiştir. Bu gerekli değildir. Muteber olan pisliğin suya ulaşmamasıdır. Şu bir gerçektir ki yer, sertlik ve yumuşaklık bakımından çeşitli olur. (4)

Sonra musannıf, artığın ahkâmını beyân edip bunun gibi terin ahkâmı da beyâna muhtâc olunca : «Zikredilen ahkâmda ter, artık gibidir» demiştir. Çünkü artık ile ter ikisi de etten meydana gelir. Bu durumda, o ikisinden biri diğerinin hükmünü alır. Bize, eşek ile katırın artığı şüpheli olup bununla beraber eşeğin teri temizdir, diye i'tiraz vârid olamaz. Çünkü terin hükmü, kıyâsa muhâlif hadîs ile sâbit olmuştur. Hadîs şudur :

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكِبَ الْحِمَارَ مُعْرَوْرِيًا
وَالْحَرُّ حَرُّ الْحِجَازِ وَالثِّقَلُ ثِقَلُ النُّبُوَّةِ .

«Resûl-i Ekrem (S.A.V.), eşeğe eyersiz bindi. Bununla beraber havanın sıcaklığı, Hicaz (Mekke) sıcaklığı ve ağırlık da Nübuvvet ağırlığı idi.»

Bizim; kıyâsa muhâlif hadîs ile sâbit olmuştur, dememize sebeb şudur : Çünkü kıyâs, eşeğin teri pis etten hâsıl olduğu için, terin pis olmasını gerektirir. Başkasına hüküm, kıyâsın aslı üzere bâkî kalmıştır.

Bununla beraber rivâyetlerin en sahihine göre -aynı şekilde- onun artığının temiz olduğunu söyleriz. **Gâyetü'l Beyân**'da böyle geçer.

Bu hayvanların bedeninin temiz olduğu anlatıldı. İmdi terin pis etten hâsıl olduğu sözü nasıl doğru olur? denilirse, cevâben deriz ki : Evvelce anlatılan bedenin zâhirinin hükmen temiz olması idi. Şu mânâya ki : Sıvıların hayvana ulaşanı kullanma zarûretinden dolayı pis olmaz. Bu, hayvanın iç kısmının pis olmasına aykırı değildir. Çünkü ona nazaran zarûret yoktur.

(4) Kâdîhân' (Rh.A.) ın ibaresi burada son bulmaktadır.

Teyemmüm, hastalıkdan dolayı da câiz olur. Yâni hastalık nedeniyle suyu kullanmaya gücü olmassa veya suyu kullandığında hastalığı şiddetlenirse, teyemmüm câiz olur. Bunda, ölmekten korkmak şart kılınmamıştır. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.), «Ölmekten korku şarttır» diye aksi görüş ileri sürmüştür.

Ölüme veya hastalığa sebeb olacak soğuktan dolayı - isterse o kimse şehirde olsun, **İmâmeyn** bunun aksi görüştedir - veya düşmandan dolayı veya kendisi ile suyun arasında yırtıcı hayvan bulunduğundan dolayı suyu kullanmakdan âciz olursa, teyemmüm câiz olur. Çünkü nefsi tehlikeye atmak haramdır. Bu durumda acz gerçekleşmiş olur.

Kendisi için veya hayvanı için su kalmıyacağından dolayı veya kova ve ip gibi âlet bulunmadığından dolayı mevcûd suyu kullanamıyan kimsenin teyemmüm etmesi câiz olur. Ya da imâmete evlâ olan sultan veya kadı veya ölünün velîsi veya kabîle imâmı olanlardan başka bir kimse, Cenâze Namazının kaçması veya Bayram Namazının kaçması korkusundan dolayı suyu kullanamazsa, teyemmüm etmesi câiz olur.

Şâyet teyemmüm, abdest üzerine binâ edilirse (alınırsa), yine câiz olur. Yani bir kimse Bayram Namazına başladığında hades vâki olup abdest alıncaya kadar namaz kaçar korkusuyla suyu kullanamazsa o kimsenin, ikâme için teyemmüm etmesi câiz olur.

Vakit Namazı ve Cuma Namazının geçmesinden korkmakla teyemmüm câiz olmaz. Çünkü bunların geçmeleriyle yerlerine; Cuma için zuhr-i âhir ve vaktiyye için kazâ kılınır.

TEYEMMÜMÜN FARZLARI :

Teyemmüm, namaz niyetiyle veya tilâvet secdesi niyetiyle câiz olur. O halde muteber olan, ancak tahâret ile sahîh olan maksûd ibâdete niyetle teyemmüm etmektir. Hattâ, bir kimse su bulunmadığı vakitte, mescide girmek için veya ezân okumak için veya ikâmet etmek için teyemmüm etse, o teyemmüm ile namaz edâ edilmez.

Teyemmümde niyet şart kılınınca, kâfirin teyemmümü geçersiz olur, abdesti geçersiz olmaz. Çünkü kâfir niyet için ehil değildir. Ama abdeste niyet şart değildir. Şu halde, kâfir niyetsiz abdest alıp İslâm'a gelse, o abdest ile namaz câiz olur.

Teyemmüm, iki darbla (vuruşla) **câiz olur.** Her ne kadar o iki elde

toz olmasa da, murâd olan, yer üzerine vurulan iki ellerdir. Şâyet o iki darb, teyemmüm eden kimsenin yüzünü ve dirsekleriyle beraber iki ellerini ve kollarını kaplarsa câiz olur. Eğer kaplamayıp az bir şey geri kalırsa, câiz olmaz. Ancak, eğer iki darb (vuruş) kaplamazsa, toz ile kaplanılmış olmak için, veya toz olmasa da yer üzerine vurulan el ile kaplanılmış olmak için üçüncü darb lâzım gelir.

Bu sözün üzerine **Sadr'uş-Şerîa'** (Rh.A.) nın : Bundan sonra, şâyet toz parmaklarının aralığına girmedi ise, o kimsenin parmaklarını hilâllemesi lâzımdır. Bu durumda parmaklarını hilâllemek için, üçüncü darbeye muhtâc olur, sözüne vârid olan itiraz bizim sözümüze vârid olmaz. Zira; **Sadr'uş-Şerîa'** (Rh.A.) nın sözü, tozun şart olmasını gerektirir. Halbuki musannıf, teyemmümü açıkladıktan sonra, **«her ne kadar o iki elde toz olmasa da»** demiştir. Artık, gerisini sen düşün!

TEYEMMÜM CÂİZ OLAN MADDELER :

Teyemmüm, arz cinsinden temiz bir şey üzerine iki darbe (vuruş) ile câiz olur. Toprak, kum, taş, sürme, zırnık ve toprak ile karışık altın, gümüş ve üzerinde toz olan buğday ve arpa gibi. Arz cinsi demekle, sudan meydana gelen tuz hâric kalır. Çünkü tuz arz cinsinden değildir.

Eriyip şeklini değiştiren, yumuşamayan madenler ile teyemmüm câiz olmaz. Bundan maksâd : (Toz ile karışmamış olan) altın, gümüş, demir ve bunların benzerlerini ayırdetmektir. Odun gibi şeylerin yanmasından husûle gelen külleri ile de teyemmüm câiz olmaz. Bunun açıklaması şudur : Çünkü (saîd), ehl-i lûgatın (lûgat âlimlerinin) icmâına göre, yer yüzünün adıdır. Yeryüzü cinsinden olmayanı içine almaz. Veya eriyip şeklini değiştiren, yumuşayan ya da ağaç gibi yanmakla kül olan şeyleri içine almaz.

O arz cinsinden olan temiz şey, tozsuz olsa da, onunla teyemmüm câiz olur. Yine saîdden âciz olmasa da, temiz toz üzerine iki darb ile câiz olur. Nitekim, teyemmüm etmek isteyen kimse, ev süpürse veya bir duvar yıkmış olsa veya buğday ölçse, yüzüne ve kollarına toz isâbet edip mesh etse, teyemmüm câiz olur. Eğer mesh etmezse, câiz olmaz.

Teyemmüm yapmak isteyen kimseye bir ok atımı (Galve) kadar mesâfede suyu aramak vâcib olur. Galve; bir ok atımı demektir ki (300) zirâ'dan (400) e kadardır. (*)

(*) Galve; 225 - 360 metre arasında değişen uzaklıktır.

İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir** : «Şâyet su, o kimse, suya gidip abdest alıncaya kadar, kâfile gidip gözünden kaybolacak miktârı yerde olsa, uzak olmuş olur. O kimse için, suyu aramaksızın teyemmüm câiz olur.» Muhît sâhibi bu kavli beğenmiştir.

Eğer o kimse, suyun yakın yerde olduğunu sanırsa, aramak vâcib olur. Eğer suyun yakın yerde olduğunu sanmazsa, ona suyun aranması vâcib olmaz.

Suyu bulacağını ümit eden kimse için, namazı vaktin sonunda edâ etmek mendûbdur. Namazı teyemmümle vaktin evvelinde edâ edip vakit geçmemiş iken suyu bulsa, namazı iâde etmek lâzım gelmez.

Bir kimse suyu yüküne koysa veya bir başka kimseye «al bu suyu yüke koy» diye emredip suyu yüküne koyduğunu veya koydurttuğunu unutup teyemmüm ile namazı edâ etse, namazı iâde etmez. Ancak, **Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) a göre, iâde etmesi gerekir.

«Şâyet bir başka kimse onun haberi yok iken yüküne suyu koymuş olsa, ittifakla teyemmüm ona câizdir» diyen de vardır. Bazısı, bu mesele de zikredilen gibi ihtilâflıdır, demiştir.

Bir kimse suyu arkadaşından istediği zaman, eğer arkadaşı suyu vermezse veya suyu mislinin değerinden daha pahalı vermek isterse veya suyu değeri olan parayla verip, onun da parası olmazsa, bu sûretlerde o kimse teyemmüm eder.

Eğer arkadaşı suyu vermek ister veya semen-i misli (mislinin değeri) ile vermeye râzı olur ve onun da yanında suyu semen-i misli ile satın almaya yetecek bir şey mevcûd olursa, o vakit onun için teyemmüm câiz olmaz. **Bir kavle göre**; «Suyu istemezden önce teyemmüm câiz olur.» **Hidâye sâhibi** bunu seçmiştir. Bu husûsta «Câiz olmaz» diyen de vardır. **Mebsût sâhibi** de bunu seçmiştir.

Pislik düşüp eseri kaybolan arz üzerine teyemmüm câiz olmaz. Çünkü o yer, her ne kadar temiz ise de **tayyibe** (2) değildir. Namaz böyle değildir. Çünkü namazda temiz olmak yeter.

---

(2) Bununla ilgili olarak Allahu Teâlâ Nisa sûresinin 43. âyet-i kerîmesinde «... felem tecidû mâen feteyemmemû saîden tayyiben...» (... **Bir su bulamazsanız o vakit pâk bir toprağa teyemmüm edin...**) buyurmuştur.

Buradaki **tayyibe** âyet-i kerîmede de belirtildiği gibi **«pâk toprak»** mânâsınadır.

TEYEMMÜMÜ BOZAN ŞEYLER :

Abdesti bozan şey, teyemmümü de bozar. Çünkü teyemmüm abdestin nâibidir. (makamına kâim olandır.)

Teyemmüm eden kimsenin temizlenmesine yetecek suya kâdir olması da teyemmümü bozar. Çünkü bu takdirde, geçen abdestsizlik ortaya çıkıp toprağın temizleyiciliği son bulur. Yoksa temizlenmeye yetecek kadar suya kâdir olmak, bozma sebeblerinden değildir. Çünkü o, ne hakîkaten ve ne de hükmen kendisinde pisliğin çıkması değildir.

Eğer teyemmüm eden kimse, suya kâdir olsa da abdest almadan önce suyu yitirse, teyemmümü tekrar eder. Şâyet cünub kimse gusl edip meselâ sırtına su ulaşmadan su bitse ve abdesti icâb eden hades ile muhdis olsa, cenâbet ve hadesin ikisi için teyemmüm edip ondan sonra ikisine yeter su bulsa, gusl ve abdestten her birinin hakkında teyemmümü bâtıl olur. Eğer bulduğu su ikisinden birine yetmezse, teyemmüm ikisi hakkında bâkî kalır. Eğer biaynihî (bizzat) ikisinden birine yeterse, hangisine yeterse onu yıkar ve diğeri hakkında teyemmüm bâkî kalır. Eğer ikisinden her birine münferiden yeterse, lum'a'yı yâni kuru kalan yerleri yıkar. **(Lum'a'dan maksâd, cenâbetlikten temizlenmek için gusl ettiği vakitte su yetişmeyip geri kalan kısımdır.** Onu yıkar. Çünkü cenâbetlik daha büyük pisliktir.)

Teyemmüm eden kimsenin sırtına yetecek suya kâdir olması, ihtiyâcından fazla olduğu haldedir. Çünkü o suyu ihtiyâcı için, meselâ susuzluğunu gidermek için kullanacak olsa, sırtına yetmezse, yok hükmünde olur.

Uyuklayan kimsenin, teyemmüm ile su üzerinden geçip gitmesi de teyemmümü bozar. Hattâ, eğer teyemmümlü kimse, su üzerinden uyurken geçse, onun teyemmümü uyku ile bozulmuş olur. Yoksa su üzerinden geçip gitmesiyle bozulmuş olmaz. Su üzerinden uyurken geçen teyemmümlü, uyanık geçen teyemmümlü gibidir. Yâni su üzerinden uyanık geçen kimsenin teyemmümü uyuklamakla bozulduğu gibi, uyuklayanın da su üzerinden geçmesi, teyemmümü uyuklamakla bozar.

Riddet (İslâm dîninden dönme) böyle değildir. Çünkü bu, teyemmümü bozmaz. Hatta, Müslüman iken teyemmüm edip sonra, (Allah korusun) dinden dönse, sonra yine İslâm'a gelse, o teyemmüm ile onun namazı sahîh olur.

Eğer bir insanın abdest uzuvlarının çoğu küçük hadesde veya bü-

tün bedeninin çoğu büyük hadesde yaralı olsa, o kimse teyemmüm eder. Çünkü ekser (çoğunluk) için küllün (bütünün) hükmü vardır. Eğer çoğu (ekseri) yaralı olmazsa, abdestte ve guslde uzuvları yıkar. Yıkamak ile teyemmümü bir arada yapmaz. Çünkü onda bedel ile kendisinden bedel kılınanın bir araya getirilmesi vardır. Halbuki bunun şeriatta benzeri yoktur.

Eğer abdest uzuvlarının çoğunda yara olup su o yaraya zarar verirse ve yine teyemmüm uzuvlarının çoğunda yara olup teyemmüm o yaraya zarar verirse, namazı kazâ eder. **Ebû Yûsuf** (Rh.A.) ; «Kâdir olduğunu yıkayıp namazı kılar ve iâde eder.» demiştir. **Zeylaî'** (Rh.A.) de böyle demiştir.

Abdestte mânî, şayet **Yüce Allah'** (C.C.) ın kulları tarafından olursa, meselâ, kâfirlerin abdestten menettikleri esir Müslüman gibi ve zindanda olan tutuklu gibi ve eğer abdest alırsan seni öldürürüm denilen kimse gibi, bu takdirde onun için teyemmüm câiz olur. Engel kalktığı zaman teyemmümlü o teyemmümle kıldığı namazı iâde eder. (3)

★ ★

(3) Teyemmüm ve aynı zamanda gusl ile ilgili âyet-i kerîme (**Mâide sûresi, âyet : 6**) Müreysî Gazvesi (Benî Müstalik Harbi) 6. H / 627 M) esnâsında nâzil olmuştur.

بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ

İKİ MEST ÜZERİNE MESH BÂBI

Mest (edik) üzerine mesh etmek, sünnet-i meşhûre ile câizdir. (1) Bu, sünnet-i meşhûre ile sâbit olup Allah' (C.C.) ın kitâbında açıklanmayan bir tatbikattır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in mûcibi (hüküm), iki ayakları yıkamaktır.

Mest üzerine meshi câiz görmeyen kimse, mübtedi' (bid'atcı) **olur.** Fakat onu câiz görüp azîmet (kasd) yolunu tutarak mesh eylemese sevâb kazanır.

Kâfî'de denmiştir ki : Eğer, usûl-ü fıkhda bilinen şeyden dolayı bu mesh, farzı düşürme (ıskât) ruhsatıdır. Şu halde uygun olan, azîmeti yapmakla sevâb kazanmış olmamaktır. Çünkü şâyet ruhsat, ıskât için olsa - nitekim namazı kasrda (kısaltmada) olduğu gibi - azîmet (*) meşrûiyyeti üzere kalmaz, denirse, **cevâbında biz deriz ki** : Mükellef olan kimse iki mesti giymiş olduğu müddetce azîmet, meşrûiyyeti üzere kalmaz. Sevâb olan, mestleri çıkarıb ayakları yıkamak itibâriyledir. Şâyet o mestleri çıkarsa, azîmeti meşrû olur. (2)

---

(1) Mest üzerine mesh yapmak **Resûlüllah'** (S.A.V.) in kavli ve fi'li meşhûr sünnetiyle sâbittir. **(Kâfî)**

(*) **Azîmet;** kulların özürlerine bakmayarak başlangıçta meşrû olan şeydir. Diğer bir tâbirle azîmet; namaz ve oruc gibi aslî hükümlerdir. **Rûhsat;** özürden dolayı ikinci defa meşrû olay şeydir ve dört kısımdır. İkisine hakikaten rûhsat, ikisine de mecâzen rûhsat denilir.

(2) Bu mevzuda **Kifâye** kitabında şöyle bir vak'a nakledilir :

Ebû Katâde (R.A.) **Kûfe'ye geldiği zaman Ebû Hanîfe** (Rh.A.) O'nun huzuruna **vardı. Ve** Ebû Hanîfe **(Rh.A.) o zaman gençti,** Ebû Katâde (R.A.) Ebû Hanîfe' (Rh.A.) ye **«Nerelisin?»** buyurduğunda, **«Kûfedenim»** cevabını verdi. Ebû Katâde (R.A.) bunun üzerine, **«Sen dinlerini fırkalara ayıranlar** (parselleyenler) **topluluğundansın değil mi?»** buyurdu. Ondan sonra Ebû Hanîfe (Rh.A.) şu cevabı verdi : **«Hayır, Ben Şeyhayni** (Hz. Ebû Bekir (R.A.) ve Hz. Ömer (R.A.) **üstün tutarım. Hataneyni** (Hz. Osman (R.A.) ve Hz. Ali (R.A.) **severim. Namazı iyinin** (fâzıl) **ve kötünün** (fâcir) **arkasında kılarım. Ben**

Zeylaî (Rh.A.) demiştir ki : **Kâfî**'nin bu cevâbı yanlıştır. Çünkü iki ayağı yıkamak, mestleri çıkarmaksızın da olsa meşrûdur. Bundan dolayı, şâyet mestlerine mesh eden kimse suya dalsa ve mestlerine su girip ayaklarının çoğu yıkansa, o kimsenin meshi bâtıl olur. Şayet mestleri çıkarmaksızın yıkamak meşrû olmasa, ayağın bazısını yıkamak ile mesh ondan bâtıl olmazdı. Bundan dolayı, eğer tekellüf edip mestleri çıkarmadan ayaklarını yıkasa, onları yıkamış sayılır. Hattâ müddetin bitmesiyle bâtıl olmaz.

Ben derim ki : Zeylaî' (Rh.A.) nin, **Kâfî** sâhibinin sözüne yanlıştır, demesi yanlıştır. Çünkü, **Kâfî sâhibi**nin meşrûiyyet ile murâdı, şârîin (şerîat sahibi) nazarında o kimsenin üzerine sevâb terettüb etmek yönünden cevâzdır. Yoksa üzerine ahkâm-ı şeriyyeden hükm terettüb etmek değildir. Onu, Namazı kasra benzetmesi buna delâlet eder. Çünkü azîmetle âmil olan kimse, dört rek'at kılıp ve iki rek'at üzere oturmakla günahkâr olur. Bununla beraber farzı tamâm olur.

Kâfî'nin **cevâbının gerçek mânâsı şudur** : Ruhsat verilen kimse mademki ruhsat hâlindedir, onun için azîmetle amel câiz olmaz. Şüphesiz müsâfirin de müsâfir olduğu müddetce namazı tamâm kılması câiz olmaz. Hatta dört rek'ate niyetle namaza başlasa, namazı kesmek ve iki rek'at ile başlamak ona vâcib olur. Nitekim yakında, yolcu namazında açıklaması gelecektir.

Şâyet o kimse iki rek'at niyetiyle başlasa ve namaz esnâsında ikâmete niyet etse, namaz dört rek'ata dönüşür. Bu durumda, mest giyen kimse, ayağında mesti olduğu müddetce, onun için ayağını yıkamak câiz olmaz. Hattâ eğer, mestlerini çıkarmadan meşakkatle ayaklarını yıkasa, her ne kadar bu yıkamadan sayılmış ise de, günâh işlemiş olur. Şâyet mestler ayaktan çıkıp ruhsat zâil olsa, yıkanma meşrû olup onun üzerine sevab kazanır.

Usûl kitaplarında mahâret sâhibi olan kimseye bunun açık olmasıyle beraber, ileri gelen âlimlerden bir âlime gizli kalması tuhaftır.

Bir kere mesh eylemek câizdir. Zirâ meshde tekrar sünnet olma-

---

- inkâr ile dinden çıkmadığı takdirde - Şahâdet ile İslâm'a girmiş bir kimseyi günâhından dolayı İslâm'dan çıkarıp küfre nisbet etmem. İki mest üzerine mesh yaparım.»

Bundan sonra Ebû Katâde (R.A.) üç kere: **«İsâbet ettin.»** buyurmuştur.

Zahîriyye adlı kitapta şöyle denir: **«İki mest üzerine mesh yapmayı inkâr edenin küfre girmesinden korkulur. Çünkü iki mest üzerine mesh yapmak meşhûr ve mütevâtir haberlerle sâbittir.»**

Hidâye'de de denir ki: **«İki mest üzerine mesh yapmak sünnet ile câizdir. Sünnet ile câizdir, ibâresiyle; bir şahsın aslâ meshetmeyip iki mestini çıkararak iki ayağını yıkadığı zaman günâhkâr olmayacağı kasdedilmiştir.»** (Gâyetü's-sâde)

mıştır. Çünkü yıkamada tekrar, temizlikde mübâlağa içindir. Mesh ise, temizlemek için değildir.

Mesh eden, kadın da olsa câizdir. Çünkü meshin câiz olmasının delîli, hitabların umûmuna kadınlar da dâhil oldukları için, kadın ile erkeğin arasında ayırım yapmamıştır. (3)

Cünub olduğu halde mestler üzerine mesh câiz olmaz. Çünkü mesh, abdestte kıyâsın aksi şekilde sâbit olmuştur. Cenâbet, onun üzerine kıyâs edilmez. Şüphesiz mübâlağa sîğasıyle (فَاطَّهَّرُوا) (**Fettahherû**) (tam temizlenin), tam bir temizlemeyi gerektirir. Nitekim yukarıda geçti. Meshde tam bir temizlik ortadan kalkar.

Bundan sonra Fukahâ demişlerdir ki : Yer (bu mahal) olumsuzluk yeridir. Tasvîre hâcet yoktur. Çünkü bir kimse tam bir temizlik ile mestleri giydikten sonra cünub olsa, delil yok olduğundan mesh câiz olmaz.

Fakat denildi ki : Bunun sûreti, bir kimse abdest ile mestlerini giydikten sonra mesh müddeti içerisinde cünub olsa, o kimse mestlerini çıkarır ve ayaklarını yıkar. Müsâfir de böyledir. Eğer mesh müddeti içerisinde cünub olsa ve su bulamadığı için teyemmüm ettikden sonra hades vâki olup abdestine yetecek kadar su bulsa, onun için mesh câiz olmaz.

İki mestler üzerine mesh, hades sırasında tam temizlik ile giyilmiş oldukları halde câizdir. (4) Musannıfın, **(melbûseyni = giyilmiş oldukları halde)** sözü, **«şâyet, iki mesti hades sırasında tam temizlik ile giyerse»** (5) denilen sözden daha güzeldir. Zirâ burada murâd, **İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) nin hilâfına işârettir. Çünkü **İmâm Şâfiî** (Rh.A.); başlangıçta iki mesti tam abdest ile giymek gerekir, hattâ iki ayaklarını yıkayıp mestleri giydikten sonra abdesti tamamlasa mesh câiz olmaz, demiştir.

Biz deriz ki : Hades vaktinde abdestle mestlerin giyilmesinin mevcûd olması, her ne yolla olursa kifâyet eder. Açıktır ki, o vakit mest-

(3) Yâni, mesh temizlik için vaz'edilmemiştir.

(4) Bu, «giyme vaktinde» değil de «hades vaktinde» şartını ifade eder. Bizim Mezhebimiz de budur.

(5) Bu söz Hidâye Sahibinindir.

lerin giyilmesinin bâkî olması zamanıdır. Yoksa hudûsunun zamanı değildir. Bekâ ve devamlılık ifâde eden şey isimdir. Çünkü fiil teceddüd ifâde eder. Bizim sözümüz daha güzeldir, dememize sebeb; fıkh âlimlerinin ibâresinde **«tam temizlik ile»** sözünü, **«giymek»** lafzının zamîrinden hal, **«hades sırasında»** sözünü **«tam»** sözüne ilgili kılmakla tevcih câiz olduğu içindir. Mânâ : **«Şâyet mestleri tam temizlik ile giyse, o temizlik hades indinde tamdır.»** demek olur. Şu halde, iki ibârenin mânâsı bir olur.

Mukîm için bir gün bir gece ve müsâfir için üç gün üç gece mestleri mesh etmek câizdir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

يَمْسَحُ الْمُقِيمُ يَوْمًا وَلَيْلَةً وَالْمُسَافِرُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهَا

«Mukîm, bir gün bir gece (mestlerine) **mesh eder. Müsâfir üç gün üç gece mesh eder.»** (*) buyurmuştur.

Meshin müddeti, hades vaktinden başlar. Yoksa mestleri giydiği ve mesh eylediği vakitten değil. Çünkü meshe muhtâc olunan zaman, hades vaktidir. Mesh, iki mestlerin dışı üzerine câizdir.

Câiz olan mest (edîk), **topukları örten mesttir** veya topuktan dışarıda kalan, ayağın küçük parmakları ile üç parmaktan daha az olan mesttir. Fakat üç parmak miktarı topuk görünmesi, yırtık menzilesindedir. Mestin üstünden bakıldığı zaman ayak görünecek şekilde mestin geniş olmasında mahzur yoktur.

Musannıf : **«Mesh, iki mestlerin dışı üzerine câiz olur.»** demiştir. Zirâ mestin içine, ökçesine ve koncuna mesh câiz olmaz. Çünkü mesh, kıyâs yollarından ma'dûlün bih' (sapma) dir. Onda şeriâtın getirdiği herşeye riâyet edilir.

Hadesden önce mestlerin üzerine giyilen iki çizme üzerine mesh câiz olur.

Cürmûkayn; iki çizme veya potindir ki mestin üzerine, onları korumak için giyilir. Şâyet mesheden kimse, çizmesini mest üzerine hadesden sonra giyse, onların üzerine mesh câiz olmaz. **İmâm Şâfiî**

(*) Ömer (R.A.), Ali (R.A.), Safvan bin Assâl (R.A.), Hüzeyme bin Sâbit (R.A.), Avf bin Mâlik (R.A.) ve Âişe' (R.Anhâ) dan rivâyetle. Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî.

(*) **Cürmûk**; mest üzerine giyilen ayakkabı, çizme, potin v.b. gibi şeylerdir.

(Rh.A.); iki çizme üzerine mesh câiz olmaz. Çünkü bedel için, reyle (görüşle) bedel olmaz, demiştir. (6)

Bizim delîlimiz, **Hz. Ömer'** (R.A.) den rivâyet edilen şu sözdür. **Hz. Ömer** (R.A.) :

رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ عَلَى الْجُرْمُوقَيْنِ

«Ben, Peygamber' (S.A.V.) **i gördüm, iki çizmeleri** (cürmûkayn) **üzerine mesh eyledi.»** (*) demiştir.

Sonra cürmûk (çizme veya potin) mestten bedel değildir. (7) Her ne kadar mest, çizmenin altında çizmeden başka ise de, sanki o ayağın üzerinde sâdece çizme varmış hükmünde olup çizme mestten bedel olmaz. Çünkü vazîfe ayak ile olmuştur. Mestin, abdest uzuvlarından olması için mestle vazîfe olmamıştır. Çizme, meste belki ayağa hadesin geçmesinden menedici bedel olmuştur. Bundan dolayı biz deriz ki : Şâyet hades vâki olduğunda, meste mesh eylesin veya eylemesin, çizmeyi mest üzerine giyse, çizme üzerine mesh olmaz. Çünkü meshin hükmü mest ile sâbittir. Bu durumda, mest hükmen abdest uzuvlarından olmuştur. Şu halde, eğer çizme üzerine mesh edilse, çizme mestten bedel olur. Bundan dolayı mesh câiz olmaz.

Ben derim ki : Bundan sonra ma'lûm olur ki, hem bezden veya çuhadan veya üzerine mesh câiz olmayan bunlar gibi şeyden dikilmiş şeyin üzerine giyilen mest üzerine mesh câiz olur. Zirâ çizme ayakdan bedel olup o çizme üzerine meshin câiz olmasıyle beraber mest yok hükmünde olsa, mest ayaktan bedel olmayıp üzerine mesh câiz olmayan şeyin yok hükmünde olması evlâ olur. Nitekim sargı (lifâfe) da olduğu gibi.

Şu husûs bunu teyîd eder: **İmâm Gazâlî** (Rh.A.), **El-Vecîz'de** ve **Râfiî**

---

(6) **Hâherzade** (Rh.A.) şöyle der : «Bu deriden olan cürmûk husûsundadır. Kirbastan olana ise mesh câiz değildir. Ancak ıslaklık altına ulaştığı zaman müstesnâdır» **«Hakâyık»**

(*) Ahmed bin Hanbel, Müsned. Bilâl' (R.A.) den rivâyetle (mûkayn olarak); Ömer' (R.A.) den de (cürmûkayn) olarak. **(Fethu'lkadir)**

(7) Bilâkis istimâl ve gâye yönünden meste tâbidir. İstimâl yönünden; o çizme veya potin mestin üzerine giyilir. Gâye yönünden de; o, necâset kendisine isâbet etmemesi için mesti koruyucudur. Bu bakımdan o mutlak şekilde tâbi olmaz, bilâkis gâye ve istimal yönünden tâbi olmuş olur. Şayet mutlak şekilde tâbi olsaydı, cürmûk çıkarıldığı zaman mest üzerine mesh vâcib olmazdı. Aynen tıraş edildiği zaman başın meshedilmesi ve yıkandıktan sonra cildin üzerinden ufak cilt parçalarının düşmesi gibi.

(Rh.A.) ona yaptığı şerhinde, ikisinin de meselelerde **İmâm Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) nin hilâfını zikretme lüzûmunu duymaları ile beraber, bu meseleyi ittifâk sûretinde irâd etmişlerdir.

Bizim Âlimlerimiz (Müctehidlerimiz), meşhûr olan kitaplarında, çizme meselesine dâir çizmenin ayaktan halef olduğunu söyledikleri şeyle yetinerek, bunu açıklamışlardır.

Mesh, meshedicinin sık örülmüş iki çorabları üzerine câiz olur. Yâni bağsız, incik (baldır) üzere sarılan çorabdır. **İmâm A'zam** (Rh.A.) önce, iki çorab üzerine meshi **tecvîz** (*) eylememiş ve **İmâmeyn (İmâm Muhammed** (Rh.A.) ve **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.)) tecvîz eylemiştir. Sonra **İmâm A'zam** (Rh.A.) da **İmâmeynin** sözüne dönüp cevâz ile fetvâ vermiştir.

Pabuçlanmış iki çorab (mün'al) **üzerine mesh câiz olur. Mün'al: Pabuç gibi altına deri dikilen çorabdır.** Bu takdirde o, üzerinde devamlı yürümek mümkün olup mest gibi olur.

Mesh, deriyle kaplanmış olan iki çorab üzerine de câiz olur. Deriyle kaplanmış (mücelled) ile murâd, üstüne ve altına deri konan çorabdır. Buna âid hüküm de mest gibidir.

Sarık üzerine, şapka üzerine ve başörtüsü üzerine ve kuffaz üzerine mesh câiz değildir. **Kuffâz: Soğuktan veya atmaca pençesinden korunmak için iki ele giydikleri eldivendir.**

Eldiven üzerine mesh câiz olmamasının sebebi şudur: Çünkü mesh sıkıntı ve güçlüğü gidermek içindir. Bunun çıkarılmasında ise güçlük yoktur. Fakat, kadın başörtüsü üzerine mesh edip, yaşlık başına geçse, hattâ başının dörtte biri miktarını ıslatsa, mesh câiz olur. Mi'râcüd-Dirâye'de böyledir.

MEST ÜZERİNE MESHİN FARZİYYETİ :

İki mest üzerine meshin farziyyeti ayrı ayrı her bir ayaktan elin üç parmakları miktârıdır. Hattâ eğer bir ayağı üzerine iki parmak miktârı ve öbür ayağına beş parmak miktârı mesh etse, câiz olmaz. Eğer bir parmakla üç kere kullanılmamış su ile mesh etse, maksûd hâsıl olmakla câiz olur. Fakat eğer suyu yenilemeden bir parmakla üç kere mesh etse câiz olmaz. Eğer mesh yerine üç parmak miktârı yağmur suyu isâbet etse câiz olur. Yine böylece, yağmur veya çığ ile ıslanmış otluk

(*) **tecviz**: Câiz görmek, demektir. **Câiz**; yapılması dinen men edilmeyen şeydir. Bu bazan **sahîh** (sıhhatli) yerinde, bazan de **mubah** yerinde kullanılır.

içinde yürümekle üç parmak miktarı su isâbet etse veya mest'e vâcib olduğu kadar çığ isâbet etse, câiz olur. Elin parmaklarıyle demekten maksâd, ayak parmaklarından ayırdetmektir. Nitekim **Kerhî** (Rh.A.) : Mestler üzerine meshin sünneti, elin parmakları açılmış olduğu halde ,ayak parmaklarından inciğe doğru çekilmesidir, diye rivâyet etmiştir. Bu ibâre **Meşâyihden** nakledilmiştir. Tetebbu' (araştırma) bunu ispatlar.

Binâenaleyh **Sadr'uş-Şerîa'** (Rh.A.) nın : Üç parmak miktârı üzerine ziyâde olan ancak müsta'mel su ile olur, ona itibâr edilmez, demesi yersizdir. Bunun açıklaması şudur : Çünkü parmakları inciğine kadar çekmek sünnet olursa, sünnet de ancak temiz su ile hâsıl olur.

Fukahâ ittifâk etmişlerdir ki : Şüphesiz müsta'mel su temizleyici değildir ve su uzuvda durduğu müddetce kullanılmış olmaz. Şu halde zikredilen şey nasıl sahîh olur?

Ayak parmaklarının küçüklerinin üçü miktârı yırtık meshi meneder. (mesh yapılmaz.) Ayak parmaklarına itibâra sebeb : Ayakda asıl olan, ayak parmakları olmasıdır. Yâni ayaksız üç parmağın kesilmesiyle diyet vâcib olur. Çünkü ekser (çokluk) için kül (bütün) hükmü vardır. Üçü ise parmakların ekserisidir. Bir de ayağın üç parmak miktârı açılmış olması meshi meneder. Parmakların küçüklerine itibâr edilmesi, ihtiyât içindir. Bu mesele, şâyet mestin yırtığı, parmakların karşısında olmayan yerde ve ökçeden başka yerde olduğu sûrettedir. Fakat yırtık, parmakların mukâbilinde olursa, muteber olan, yırtık karşısında olan parmakların görünmesinedir. Çünkü her parmak, yerinde asıldır. Eğer yırtık, ökçe yerinde olursa, ökçenin çoğu görünmedikçe meshi menetmez. Topukdan yukarıda olan yırtık da meshi menetmez. Çünkü mestin topukdan yukarıda olanının giyilmesine itibâr yoktur. Parmak uçlarının görünmesi de esah kavlde meshi menetmez. Ancak mânî olan, tamâmiyle üç parmak miktârının görünmesidir. Büyük yırtığın, meshi menetmesi, açılmış olduğu halde altı göründüğü vakittedir. Eğer derisi kalın olmakla altı görünmez lâkin ona parmak sokulduğunda girerse, meshi menetmez. Eğer yürüdüğü halde görünüp ayağını bastığı halde açılmazsa, meshi meneder. Çünkü mest yürümek için giyilir.

Yırtıklar bir mestte toplanır, ikisinde toplanmaz. Yâni bir mestte inciği altında çok yırtıklar olsa, şöyle ki : Şâyet o yırtıklar toplansa mezkûr miktâr ondan görünürse, meshi meneder. Çünkü o toplanmış olan yırtık miktârı, yolculuğu meneder. Eğer o miktâr yırtık iki mestte toplansa meshi menetmez. Çünkü o miktâr yırtık ile mest yolculuğundan alıkoymaz. Toplamada muteber olan yırtık, ona çuvaldız girendir. Bundan azı yok gibidir.

Ayrı ayrı yerlerde olan pislik, yırtığın aksinedir. Şöyle ki : O pislik

her ne kadar, iki mestte veya iki libâsda veya bedende veya yerde veya zikredilen şeylerin hepsinde olsa, bir araya toplanır.

Avretin açılması da iki mestin yırtığının aksinedir. Nitekim kadının fercinden bir şey, sırtından bir şey, karnından bir şey, uyluğundan bir şey ve inciğinden bir şey açılmış olsa, bunlar toplandığı zaman namazın cevâzını meneder. Özürlünün açılması konusu yakında gelecektir.

Özürlü olan kimse mestlerine vakit içinde mesh eder. Vakit çıktıkdan sonra mesh câiz olmaz. **İmâm Züfer** (Rh.A.) bunu kabul etmemiştir.

Ancak, eğer mestlerini abdestle beraber giydiği vakitte özür kesilirse, vakit çıktıkdan sonra dahî mesh câiz olur. Hattâ özrün kesilmiş olması abdest hâlinde bulunup mestlerini giydiği vakitte bulunmazsa veya aksine bulunursa veya iki durumda bulunmazsa, vakit çıktıkdan sonra mesh câiz olmaz.

MESHİ BOZAN ŞEYLER :

Abdesti bozan şeyler, meshi de bozar. Çünkü mesh abdestin parçasıdır.

Mestin ayaktan çıkması da meshi bozar. Çünkü hadesin ayağa sirâyetini önleyen engel ortadan kalkmıştır. O halde mestin bir ayaktan çıktıkdan sonra diğerinin çıkarılması vâcib olur. Zirâ bir vazîfede, yıkamak ile mesh etmek bir araya getirilemez.

Mestin çıkmış sayılması, ayağın çoğu kısmının mestin sâkına (koncuna) **kadar çıkmasıyla olur.** Çünkü mesh mahalli, mekânından ayrılmış ve sanki ayağı görünmüş gibi olmuştur. Sahîh kavl budur. Çünkü ekser için küllün hükmü vardır. **Kâfî**'de böyle zikredilmiştir. Ayağın azının çıkmasından sakınmak ise imkânsızdır. Çünkü bazan bu kasıtsız hâsıl olur. Şu halde bunda güçlük vardır.

Bu husûsta «Ayak ökçesinin çoğunun çıkmasıyla mesh bozulur» denmiştir. Bu söz, **Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) un sözüdür. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) den rivâyet edilmiştir ki : Mesh yerinde, ayağın üstünde üç parmak miktarı bâkî kalırsa, meshi bozmaz. **Ulemânın** çoğu dahî bu kanaattedirler. Eğer ayak yerinde durup ökçe çıkıp girerse mesh bozulmaz. **Kâfî**'de böyle zikredilmiştir.

Müddetin çıkması da meshi bozar. Bir kimse yolcu olduğu halde, mesh müddeti bitip, o vakit mestlerini çıkardığı takdirde ayağının so-

ğuktan telef olmasından korkmazsa mesh bozulur. Mestlerini çıkardığı takdirde soğuktan ayaklarının telef olacağından korkarsa mesh câiz olur. **Kâfî**'de ve **Uyûnu'l-Mezâhib**'de böyle zikredilmiştir.

Mestlerini çıkarıp, müddet bittikden sonra, hades-i sâbıkın (geçen abdestsizliğin) ayaklara sirâyetinden dolayı o kimse sadece ayaklarını yıkar.

Bir kavle göre «Suyun topuğa ulaşması meshi bozar.» Bu husûsta, «Suyun ayağın çoğuna isâbet etmesi meshi bozar» diyen de vardır.

Fetâvâyı Tatarhâniyye'de denmiştir ki : Şâyet iki mestlerin üzerine meshden sonra meste su girip iki ayaklarından üçer parmak miktârı veya üç parmakdan daha az miktârını ıslatsa, onun meshi bozulmaz. Eğer ayağın hepsini ıslatıp, su topuğuna ulaşsa, mesh bozulur. Bu **İmâm Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) den rivâyet edilmiştir. Öbür ayağını yıkamak vâcib olur. Bu, **Zahîret'ül-Fukahâ**'da zikredilmiştir.

Şeyh İmâm Ebû Ca'fer' (Rh.A.) den rivâyet edilmiştir ki : Şâyet iki ayaktan birinin çoğuna su değse, meshi bozar. Ve bu yıkamak makâmında olur. Bazı âlimlerimiz bunu kabûl etmişlerdir. **Zahîre**'de «Esah kavl budur» denmiştir. Âlimlerimizden bazısı : «Ne sûretle olursa olsun meshi bozmaz» demişlerdir. Meşhur fıkh kitaplarında, meshi bozucu mezkûr üç âmil kâfî görülmüştür. Bu durumda Ulemâ **Zahîre**'nin görüşünü kabul etmiş olmaktadırlar.

Şâyet meshedici, iki cürmûkunu çıkarsa, iki mestleri üzerine mesh eder. Çünkü, cürmûklar mestlerden ayrı oldukları için, iki cürmûk üzerine mesh, iki mestler üzerine mesh değildir. İki tâklı (iki katlı, kemerli) mest üzerine mesh bunun aksinedir ki iki katın biri çıkarılsa veya mestler dışındaki deri soyulsa, o vakit, o çıkan katın ve soyulan derinin altına mesh iâde edilmez. Çünkü bitişik oldukları için hepsi bir tek şeydir. Meshden sonra tıraş olunduğu zaman başa mesh iâde edilmediği gibi.

Eğer iki cürmûkun biri çıkarılsa, ikisinin de meshi bozulur. Bu takdirde, diğer cürmûkun meshi iâde edilir.

Üzerinden cürmûk çıkan mestin meshi iâde edilir. Çünkü bir vazife de bozulma, bölünme kabûl etmez. Bu duruma göre ikisinden birinde bozulsa, diğerinde dahî bozulur. Bazıları, cürmûkun biri çıkarılsa, diğer cürmûk dahî çıkarılır, demiştir. Çünkü ikisinden birinin çıkarılması, bölünme olmadığı için, ikisinin çıkarılması gibidir. Esah olan kavl birincisidir.

Bir mukîm kimse, mestleri üzerine mesh edip mesh müddetinin tamam olmasından önce yolcu olsa, yolculuk müddetini tamamlar. Yâni mukîmin meshi yolcunun meshine dönüşür. Şöyleki, toplamı üç gün üç gece olur.

Eğer bir gün bir geceden sonra müsâfir olsa, mestleri çıkarır. Çünkü hades ayağa sirâyet etmiştir. Sefer, o hadesi kaldırmaz.

Bir müsâfir de, bir gün bir geceden sonra mukîm olsa, mestleri çıkarır. Bir gün bir geceden önce mukîm olsa, bir gün bir geceyi tamam eder. Çünkü yolculuk ruhsatı, sefersiz devam etmez. Sözün kısası şudur ki : Ya mukîm yolcu olur veya yolcu mukîm olur. Ve ikisinden her biri, ya bir gün bir gece tamam olmazdan önce (mukîm veya müsâfir) ya da bir gün bir geceden sonra (mukîm veya müsâfir) olur.

SARGI ÜZERİNE MESH :

Cebîre (kırık tahtası) üzerine mesh : Cebîre, bir tahtadır ki kırılan kemik üzerine bağlanır. Çıbanın sargısı üzerine ve kan alınan yere bağlanan bez üzerine mesh, ve bez düşmesin diye bezi bağladıkları şey üzerine mesh, bunların altında kalan bedeni yıkamak gibidir. Bu meshin, yıkamak gibi müddeti yoktur.

Mesh yıkamak ile birleştirilir. Eğer, hükmen mesh olsa, yıkamak onunla nasıl birleştirilir (cemedilir)? Nitekim, iki ayağın birini yıkayıp, iki mestin birini mesh etmek gibi.

Her ne kadar abdestsiz bağlansa da, cebîre üzerine mesh câiz olur. Çünkü bu durumda onun itibârında sıkıntı ve güçlük vardır.

Eğer mesh zarar verirse, cebîre üzerine mesh terkedilir. Eğer zarar vermezse, mesh terk edilmez.

Cebîre üzerine mesh ancak, cebîre konan yere suyun zarar vermesi veya bağlı olan cebîrenin çözülmesinin zarar vermesiyle meshden âciz olunduğunda câiz olur. Fakat, cebîre konan yeri meshe kâdir olursa, o zaman cebîre üzerine mesh câiz olmaz. **Muhît'de; «Bu bellenmelidir. Çünkü insanlar bundan gâfildirler»** denmiştir.

Cebîrenin düşmesi, meshi bozmaz. Ancak, eğer cebîre konan yer iyileşmiş olursa bozar.

Eğer cebîre, namaz içinde, cebîre konan yer iyileşmiş olduğu halde düşse, mesh bâtıl olur, ve namaz yeniden kılınır.

Eğer cebîre, namaz içinde, cebîre konan yer iyileşmiş olduğu halde, düşmezse veya namaz içinde cebîre konan yer iyileşmiş olduğu halde düşerse, mesh bozulmaz, ve musallî namaza yeniden başlamaz.

Cebîrenin, bez ve sargının meshinde üçerlemek ve niyet şart kılınmamıştır. **İmâm Zâhidî** (Rh.A.), **«Bunlara meshde niyet bütün rivâyet-**

lerde şart kılınmadı» demiştir. Bazılarına göre, başa olmamak şartıyla meshde üç kere tekrar sünnettir.

Sargının çoğu üzerine mesh kifâyet eder. Hepsini meshle kaplamak şart kılınmamıştır. Sahîh kavl budur. **Kâfî**'de böyle zikredilmiştir.

Bir kimse damarı yarılıp kan aldırsa, üzerine bez koyup ve sargı bağlasa, bir kavle göre : «Sargı üzerine mesh câiz olmaz, ancak bez parçası üzerine olur.» Bu husûsta : «Eğer başkasından yardımsız sargıyı bağlamak mümkün ise mesh câiz olmaz ve eğer yardımsız bağlamak mümkün değil ise, sargı üzerine mesh câiz olur» diyen de vardır. (8) Bazısı da : «Eğer o, sargıyı çözüp altını yıkamakla yaraya zarar verirse, sargı üzerine mesh câiz olur. Eğer zarar vermezse, câiz olmaz» demiştir. Yine, yaranın yerini aşan her bez parçasında hükm zikr edilen gibidir. Eğer bez parçasının çözülmesi zarar vermeyip bilâkis bezi yara yerinden kaldırması zarar verirse, bezi çözer ve yara yerine kadar bezin altını yıkar; bezi bağlayıp yara yerine mesh eder. Bütün âlimler, (damarı yarılarak) kan aldıran kimsenin sargısı üzerine mesh etmesinin câiz olduğunu kabûl etmişlerdir.

Sargının iki bağı arasında, kolun görünen yerine, esah kavle göre, mesh yeter. Çünkü, o yer yıkansa sargı ıslanıp, olurki kan almak için kesilen yere su ulaşıp zarar verebilir.

(8) **Sadr'uş-Şerîa** (Rh.A.) demiştir ki; **İmâm Hasan'** (Rh.A.) ın **İmâm Ebû Hanife'** (Rh.A.) den olan rivâyetinde, **cebîre** ve **sargı** üzerine mesh husûsunda tam kaplamak **şart** değildir. **Esrâr**'da zikredilen ve bazısına göre kabul edilen de budur.

بَابُ دِمَاءٍ تَخْتَصُّ بِالنِّسَاءِ

KADINLARA MAHSÛS OLAN KANLAR (DEMLER) BÂBI

Bu kanlar (demler) üç çeşittir : Hayz, nifâs ve istihâzadır. Hayz, bülûğa ermiş kızın rahminin dışarı çıkardığı bir kandır. Bâliğa, dokuz yaşında olan kızdır.

Musannıf, rahm sözcüğü ile istihâzeyi birbirinden ayırmıştır. Çünkü istihâze kanı damar kanıdır. Rahm kanı değildir. (1) Yine rahm ile, burun kanından, yaralardan çıkan kanlardan ve hâmile olan kadının gördüğü kandan ayırmıştır. Zirâ hâmilenin gördüğü kan, rahmden çıkan kan değildir. Çünkü **Yüce Allah** (C.C.) şu âdetini icrâ eder

---

(1) **İmâm Nevevî** (Rh.A.) Sahih-i Müslim Şerhinde şöyle demiştir. «**Hayz kanı**, kadının rahminin derinliklerinden çıkan kandır. **İstihâza**, âzilden akan kandır. **Âzil**, rahmin derinliklerinde değil de aşağılarında kanın kendisinden aktığı rahm ağzı damarıdır.» Başka bir ifadeyle **istihâza**, rahimden değil de, bir damardan gelip, tenâsül cihâzı yoluyla akan kokusuz bir kandır.

Sıhah-ı Cevherî adlı lûgatta **âzil**, istihâza kanının aktığı damardır, diye tarif edilmiştir.

Rahm ise, çocuğun tıpkı bir nebât gibi bittiği ve doğuncaya kadar muhafaza edildiği mahâldir. **(Muhtasar'ul Mağrib)**

Hayz kanına halk arasında aybaşı kanaması (menstrüasyon) da denilir.

Hayz kanı, insan dişisinin normal bir vücûd fonksiyonudur ve gebeliğin yokluğunda, her ay, mehbîl (vagina) dışına kanama olması mânâsına gelir.

Rahmin (uterus'un) iç yüzüne endometrium adı verilir. Kadife gibi görünen bir tabakadır. Bu tabaka, her ay, yumurta döllenecekmiş gibi hazırlanır ve gebelik meydana gelmediği takdirde, belirli bir miktar kanla birlikte, tekrar yenilenmek üzere, vücûd dışına atılır, yâni kanama olur. Bu hâdise ise şu şekilde gelişir. İlk önce, endometrium, hem hücre sayısının artması, hem de bezlerin ve kan damarlarının dolması sonucu, kalınlaşır. Sonra uterus boşluğuna kan sızar ve bir süre sonra bu kanla birlikte, endometrium dokusu dışarı atılır. Kanama biter bitmez, endometrium'un tâmiri başlar.

Normalde 28 gün süren bir âdet devrinin 5 gününde kan damarları dolar, 4 gününde kanama olur. 7 gün süreyle endometrium tâmir olur; geriye kalan 12 gün ise sâkin devredir. Bu olayların hepsi, yumurtalık ve hipofiz hormonlarının, hipofiz bezi ise; beyin tabanındaki hipotalamus'un tesiri altındadır.

Çoğu kadında aybaşı kanaması öncesi sancı, şişkinlik hissi ve asabiyet görülür. Bu durumda müsekkin ve A vitamini kullanmak faydalıdır.

Şüphesiz kadın hâmile olduğu zaman rahminin ağzı kapanıp ondan bir şey dışarı çıkmaz.

Rahmde hastalık olmamalıdır. Musannıf bununla rahmin hastalıkdan dolayı çıkardığı kanı ayırdetmiştir. Doğurmak ve benzeri gibi. Çünkü lohusalar hasta hükmündedirler. Hattâ lohusalık hâlinde olanların teberruları mallarının üçte birinden itibâr olunur.

Musannıf (iyâs) dememiştir. Çünkü **âyise** (yâni hayzdan ve nifâsdan kesilmiş olan kadın) için ihtilâf vardır. Yakında açıklaması gelecektir. Onun hayzın ta'rifine alınması için sebeb yoktur.

HAYZ KANI :

Hayzın en az müddeti, geceleriyle beraber üç gündür. Nitekim zâhir rivâyet de budur. **İmâm Hasan'** (Rh.A.) ın rivâyetinde, üç gün ve içinde bulunan iki gecedir. **Hayzm müddetinin en çoğu on gündür.** Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) :

اَقَلُّ الْحَيْضِ ثَلَاثَةُ اَيَّامٍ وَاَكْثَرُهُ عَشَرَةُ اَيَّامٍ

«Hayzın en azı üç gün, en çoğu on gündür.» (*) buyurmuştur.

Bu hadîs, **İmâm Şâfii'** (Rh.A.) nin, hayz müddetinin en azını bir gün ile ve en çoğunu da onbeş gün ile takdirine karşı bir hüccettir.

Kadının, hayz müddetinde gördüğü beyazdan başka renk ve hayz müddetinde araya giren temizlik hayzdır. Yani şâyet hayz müddetinin iki tarafını (başını ve sonunu) kan ihâta etse, **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) in **İmâm A'zam'** (Rh.A.) dan rivâyetinde aralıksız akan kan gibi olur. Bunun vechi şudur : Şüphesiz kanın hayz müddetini kaplaması bil'icmâ şart değildir. Binâenaleyh onun başına ve sonuna itibâr edilir. Zekât bâbındaki nisâb gibi.

İki hayzın arasında olan temizliğin en az müddeti, onbeş gündür. Çünkü Sahâbenin icmâları bunun üzerinedir. Bir de bu, lüzûmunun müddetidir, ikâmetin müddeti gibidir.

Eğer; hayz müddetinin en azı üç gün ve en çoğu on gün olduğu sâbit olmuştur, imdi temizliğin en azı onbeş gün olursa bir ayda, içinde hayz ve temizlik olmayan iki gün bulunması gerekir denilirse, cevâbın-

(*) Dâre Kutnî; Vâile bin el Eskâ'dan rivâyetle. Ayrıca Ümâmetü'l Bâhilî, Âişe, Enes ve İbn-i Ömer' (R.Anhüm) den de mervîdir. **(Fethu'l Kadîr)**

da biz deriz ki : Bu soru, şâyet bir ayda, bir temizlik ve bir hayz olması vâcib olursa, lâzım gelir. Halbuki böyle değildir. Bundan dolayı **Bedâyi'de denmiştir ki :** Şüphesiz kadın bir ayda mutlaka on gün hayızlı olmaz; ve eğer on gün hayzlı olsa, mutlaka yirmi gün temiz olmaz. Ancak üç gün hayz görür ve yirmi gün temiz olur. Bazan on gün hayızlı olur ve onbeş gün temiz olur. Bunun etrâflıca araştırılması yakında gelecektir. İnşâallâhu Teâlâ.

Temizlik müddetinin en çoğu için sınır yoktur. Çünkü temizliğin en çoğu, bazan bir yıla ve iki yıla kadar uzar; bazan ebediyyen hayz görmez. Şu halde, sınırın takdiri mümkün olmaz. Ancak, eğer kan devâm ederse, âdetin tâyini (nasbı) nda sınır vardır.

Âdetin tâyini husûsunda Fukahâ ihtilâf etmişlerdir. **Esah olan kavle göre; âdetin tâyini, bir saat müstesnâ, altı ay takdir edilir. Çünkü âdet, hâmile olmayanın temizliğinin hâmile olanın temizliğinden eksik olmasıdır.**

Haml (hamilelik) **müddetinin en azı altı aydır.** İmdi haml müddetinden bir şey ile eksik kılınmıştır ki o, bir saattir. Bunun şekli : Hayz görmeye başlayan kadın, on gün kan, altı ay temizlik görse, ondan sonra kan devâm etse, o kadının iddeti, ondokuz aydan üç saat eksikde bitmiş olur. Çünkü bu takdirde, her bir hayzı on gün olan üç hayza ve her temizlik de altı aydan bir saat eksik olduğundan üç temizliğe muhtac olunur. **İmdi ma'lûm olsun ki, temizliğin başını, sonunu kanın kuşatması ittifakla şarttır.** Fakat **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) e göre, hayz müddetinin başını ve sonunu ve **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) a göre, araya giren temizlik müddetinin başını ve sonunu kan kuşatması şarttır.

Onbeş günden daha az olan temizlik, iki kan görmenin arasına girse, eğer üç günden daha az olursa, iki temizliğin arasını ayırmaz. Bilâkis o, icmâen sürekli kan gibidir.

Eğer üç gün veya üç günden daha çok olursa, **Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) a göre - ki o **İmâm A'zam'** (Rh.A.) ın diğer sözüdür - her ne kadar on günden daha çok olsa da ayırmaz. Hattâ, bu da, **İmâm Ebû Yûsuf'**- (Rh.A.) a göre, sürekli kan gibidir. Çünkü o fâsid (bozuk) temizliktir. İki hayzın arasını ayırmaya elverişli olmaz. Nitekim, temizliğin en azının onbeş gün olduğu yukarıda geçti. Kezâ iki kan arasını ayırmaya elverişli olmaz. Çünkü fâside şer'an sahîh ahkâm bağlanmaz. Binâenaleyh hayzın temizlikle başlaması ve bitmesi, bu söze göre câiz olur. Yoksa aşağıda gelecek beş sözle câiz olmaz.

İmâm Muhammed' (Rh.A.) in **İmâm A'zam'** (Rh.A.) dan rivâyetinde, temizliğin başını ve sonunu kan kuşatsa, on günde veya on gün-

den daha azda temizlik ayırmaz. **İbni Mubârek'** (Rh.A.) in, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) dan rivâyetinde, temizliğin başını ve sonunu kanın on günde veya on günden daha azda kuşatmasıyle beraber, iki kanın nisâb olması şart kılınmıştır. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) e göre, iki kanın nisâb olmasıyle beraber temizliğin iki kana eşit olması şart kılınmıştır. Sonra, temizlik sürekli kan gibi olduğu için, **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) e göre, temizlik kan olunca, eğer bu araya giren temizliğin bulunduğu o günde bir başka temizlik bulunursa, bu diğer temizlik onu kuşatan iki kana gâlib olur. Fakat bu hükmî kan, eğer kan sayılırsa, mağlûb olur. O hükmî kan şüphesiz, kan sayılır. Hattâ birinci temizlik gibi hayz kılınır. Ancak **Ebû Süheyl'** (Rh.A.) in sözüne göre, kılınmaz. Diğer temizliğin, birinci temizlikden önce veya sonra olmasında fark yoktur.

Hasan bin Ziyâd' (Rh.A.) **a göre**, üç olan veya üçden daha çok olan temizlik, mutlaka ayırır. Bu altı kavldir ki, fukahâ bu altı kavli (görüşü) bir araya toplayan şu misâli vermiştir: Hayz görmeye başlayan bir kadın, bir gün kan (dem) gördü ve ondört gün temizlik gördü, ondan sonra bir gün kan ve sekiz gün temizlik gördü, ondan sonra bir gün kan gördü ve yedi gün temizlik gördü, ondan sonra iki gün kan gördü ve üç gün temizlik gördü, ondan sonra bir gün kan gördü ve üç gün temizlik gördü, ondan sonra bir gün kan gördü ve iki gün temizlik gördü, ondan sonra bir gün kan gördü. Böylece bunlar kırk beş gün olmuştur.

İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **un rivâyetinde**, zikredilen kırkbeş günden ilk on'u ki, birinci günü hayz onuncu günü temizliktir ve mezkûr günlerden dördüncü on ki başı ve sonu temizlikdir, hayzdır.

İmâm Muhammed' (Rh.A.) **in rivâyetinde**, ondört gün temizlikden sonra vâki olan on gün de hayzdır. **İbn Mubârek'** (Rh.A.) **in rivâyetinde**, sekiz gün temizlikden sonra vâki olan on gün de hayzdır. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre**, yedi gün temizlikden sonra vâki olan on gün de hayzdır. **İbn Süheyl'** (Rh.A.) **e göre**, (bu yedi gün temizlikden sonra vâki olan) on günden ilk altı gün hayzdır. **İmâm Hasan'** (Rh.A.) **a göre**, hayz zikredilen kırkbeş günün sonundaki dört gündür. Her müctehidin hayz olarak kabûl ettiği bu dört günün gayrı ise o hüküm sahibi **İmâm Hasan'** (Rh.A.) **a göre**, istihâzedir. İmdi her sûrette - **Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) un görüşü müstesnâ - nâkıs (eksik) temizlik bu görüşlerin hepsinde ayırıcı bir âmil olur.

Eğer iki kanın birisi nisâb olursa, hayz olur. Eğer kanın ikisi de nisâb olursa, birinci kan hayzdır. Eğer ikisi de nisâb olmazsa, birinci ve

ikinciden her biri istihâze olur. Şimdi burada bir şekil çizdim ki, ondan bu sözler **Yüce Allah'** (C.C.) ın yardımı ile kolaylıkla anlaşılır.

Birinci 10	**14'den sonraki 10**	**8'den sonraki 10**	**7'den sonraki 10**
• oooooooooooooo	• oooooooo	• ooooooo	•• 000 • ooo • oo •
			Dördün cü on **son dörd**

(Şekildeki siyah (•) dem'i (kanı) göstermek için kullanılmıştır.)

(Birinci on **Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) a göre hayzdır. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) e göre ondört gün temizlikten sonra temizliktir. **İbn Mübârek'** (Rh.A.) e göre üçüncü on, sekiz temizlikten sonra hayzdır. **Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) e göre dördüncü on hayzdır.)

Allah' (C.C.) ın lütfuyla bu makamda bana müyesser olan budur.

NİFÂS KANI :

Nifâs, çocuğun peşisıra akan kandır. Bu nifâs, aslında kadının doğurmasıdır. Tekilinde (نُفَسَاءُ) **(Nüfesâ)** denir. Yâni **lohusa demektir.** Çoğulunda (نِسْوَةٌ نِفَاسٍ) **(Nisvetü nifasin)** (nifâslı kadınlar) denir. Arapçada (نُفَسَاءُ) **(Nüfesâ)** ve (عُشَرَاءُ) **(Uşerâ)** dan başka, tekili (فُعَلَاءُ) **(Fualâ)** olup (فِعَالٌ) **(Fuâl, fiâl)** vezninde çoğul olan kelime yoktur. **Sıhâh-ı Cevherî'**de böyle zikredilmiştir.

Nifâs (loğusalık) **denilen kanın en azında sınır yoktur.** (2) Çünkü çocuğun çıkması, nifâs kanının rahimden olduğuna açık bir alâmettir. Şu halde, rahimden olması tarafını teyid eder bir şeye hâcet yoktur. Hayz onun gibi değildir. Çünkü hayzın rahimden olmasına delâlet eder şey yoktur, onun için imtidâd müraccah (*) kılınmıştır.

---

(2) **Muhit'**de ve diğerlerinde böyle zikredilir. **Sirâciyye'**de onun en azının bir saat de olsa mevcudiyetidir. Fetvâ da buna göredir. **(Câmiu'r-Rumûz)**

(*) **imtidâd :** Uzama. (*) **müraccah :** Tercih olunan, (*) **mübâşeret :** Erkek ile kadının şehvet hissiyle tenlerini birbirine sürmesi. (*) **vat' :** Cimâ, cinsî münâsebet. (*) **tefhîz :** Erkek tenâsül organını kadının uylukları arasına sürmek.

Nifâsın en çoğu kırk gündür. Çünkü **Resûlullah** (S.A.V.); **«Lohusa kadın için kırk gün müddet vardır.»** buyurmuşlardır.

Hayz ve nifâsdan her biri, içdonu altında olan şeyden faydalanmak arzusunu meneder. Mübâşeret ve tefhîz gibi. Peştemalın (izârın) üstünden ellemek ve öpmek helâldir. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre,** yalnız kan yerinden sakınılır.

Hayz ve nifâs, namazı ve orucu da meneder. Çünkü bunun üzerinde icmâ-ı ümmet (3) **vardır.** Yalnız orucu kazâ eder, namazı kazâ etmez. Çünkü namazın vâcib olmasını ve edâsının sıhhatini hayz meneder. Ama, orucun vâcib olmasını menetmez. Onun nefsi vücûbu sâbittir, edâsının sahîh olmasına mânîdir. Şu halde, kadın temizlendiği zaman orucunu kazâ eder.

Hayz ve nifâsın ekser müddetinde, kanı kesilen kadının yıkanmadan cinsî münâsebette bulunması helâldir. Daha azda kanı kesilen kadının vat'ı helâl değildir. Yâni hayz kanı on günden daha azda ve nifâs kanı kırk günden daha azda kesilen kadının yıkanmadıkça yahut üzerinden bir vakit namaz geçmedikçe cinsî münâsebeti helâl değildir. Ancak, eğer kanın kesilmesinden itibâren onda gusl ve tahrîme sığacak kadar bir namaz vakti geçmiş olursa, bu takdirde, her ne kadar gusl etmedi ise de, cinsî münâsebeti helâldir. Çünkü namaz, kadının zimmetinde borçtur. Şu halde, kadın hükmen temiz sayılır. İmdi eğer kan on günden daha azda, üç günden sonra veya üç günden daha fazla geçtikden sonra kesilse, eğer kanın kesilmesi âdetinden eksik ise, guslünü namaz vaktinin sonuna kadar tehir etmesi vâcibdir. Eğer namaz vaktinin geçmesinden korkarsa, gusl eder ve namazı kılar. Murâd olan, vaktin müstehâb olan sonudur. Yoksa kerâhet vakti değildir. Eğer kanın kesilmesi, âdetinin başında veya âdetinden daha çokda olursa veya hayzı yeni başlayan kadın olursa, **istihsânen** (*) gusl etmeyi tehir eder. Guslü geciktirmesi müstahab olur. Eğer üç günden daha azda kesilirse, namazı vaktin sonuna kadar tehir eder. Eğer namazının geçmesinden korkarsa, abdest alıp namazı kılar.

Sonra zikredilen durumlarda kesilen kan, on gün içinde yine gelse, o kadının temizlenmesiyle hüküm bâtıl olur; gerek yeni hayz görmeye başlayan bir kadın olsun ve gerekse âdet sâhibi olsun. Eğer onuncu günde veya on günden daha fazlada kesilse, on günün geçmesi sebebiyle o kadının temizliğine hükmedilir ve o kadına gusl vâcib olur.

Zikredilmiştir ki : On güne kadar, bir gün kan görüp ve bir gün temizlik görmek, kadınların âdetlerindendir. Eğer kan görürse, nama-

(3) **İcmâ (İcmâ-ı Ümmet)** : Fikir birliği, bir asırdaki İslâm âlimlerinin (müctehidlerin) herhangi bir mesele üzerinde delile dayanarak varmış oldukları görüş birliğidir.

(*) **İstihsân** : Bir şeyi güzel ve iyi görmek. Fıkıh terimi olarak, zâhir kıyasın hükmünü bırakıp, tesir bakımından daha kuvvetli olan gizli (hafi) kıyası kabul etme prensibidir.

zı ve orucu terk eder. Eğer ikinci gün temizlenirse, abdest alır ve namazı kılar. Sonra üçüncü günde, namazı ve orucu terk eder. Dördüncü günde gusl eder ve namazı kılar. On güne kadar böyle amel eder.

«Hayızlı kadınla cinsî münâsebet helâldir» diyen kâfir olur. Çünkü haram olması, kesin nass ile sâbittir.

İSTİHÂZA KANI :

Bu hayzın en az müddeti olan üç günden eksik olanı ve en çok müddetinden fazlası veya nifâsın en çok müddeti olan kırk günden fazlasını; ya da hayz ve nifâs için belli âdetleri olan günün ekserisini aşan, yâni hayz için bilinen âdeti - ki on gündür - onu aşan veya nifâs için bilinen âdeti - ki kırk gündür - onu aşandır. Bunlar için âdet, meselâ hayzdan yedi gün iken, oniki gün kan görse, yedi günü aşan o beş gün istihâzadır. Şayet onun için âdet, nifâsda otuz gün iken elli gün kan görse, otuz günden sonra olan yirmi gün istihâzadır. Bu, âdet sâhibi olan kadının hükmüdür.

Bundan sonra musannıf, **mübtedie** (*) olan kadının hükmünü açıklamak isteyip şöyle dedi :

Müstehâza (*) olarak bülûğa eren kadının hayzları on günden fazla olsa veya belli âdeti olmayan kadının nifâsı kırk günden fazla olsa ya da hâmile olan kadın kan görse, bunların hepsi istihâzadır.

Zikredilen evvelki üç durumun sebebi şudur : Çünkü şerîat, hayzın en fazla ve en az müddetini; nifâsın en fazla müddetini açıklayınca, bilindi ki, en azdan eksik olan ve en çokdan fazla olan, hayz ve nifâs olmaz. Şu halde, bizzarûre istihâza olur. Dördüncü hâlin sebebi ise, onun hakkında vârid olan hadîslerdir. Bu da, kan gördükleri günde namaz terk edilip gayrisinde kılmalarıdır. İmdi kan gördükleri günlerden fazla olanın istihâza olduğu ma'lûmdur. Beşinci ve altıncı hallerin sebebine gelince : Önce istihâza olduğu halde bâliğa olan kadının hayzı her ayda on gündür. On günden fazla olan istihâzadır. Onun temizliği yirmi gündür. Fakat, eğer kadın için nifâsda âdet (*) olmazsa onun nifâsı kırk gündür. Kırk günden fazlası istihâzadir. Yedinci halin sebebi ise, bâbın başında öğrendiğin şeydir.

(*) **mübtedie** : Âdet görme çağına gelip ilk defa kan görmeye başlayan kız.
(*) **müstehâza** : İstihâza kanı gören kadın.
(*) **âdet** : Bir kadının muayyen müddetler içinde gördüğü hayz halidir.

İSTİHÂZANIN HÜKMÜ :

Bundan sonra musannıf, istihâzanın hükmünü açıklamaya başlayıp şöyle dedi : **İstihâza; namazı, orucu ve cinsî münâsebeti menetmez. Çünkü Resûlullah (S.A.V.) müstehâza için şöyle buyurmuştur :**

تَوَضَّئِي وَصَلِّي وَإِنْ قَطَرَ الدَّمُ عَلَى الْحَصِيرِ

«Abdest al, ve kan hasırın üzerine damlasa da namaz kıl.» (*)

Bununla namazın hükmü ibâre yönüyle, oruç ve cinsi münâsebetin hükmü delâlet yönüyle sâbit olur. Çünkü rahmin kanının, namaz, oruç ve cinsî münâsebeti menettiğine dâir ümmetin icmâı vardır.

İstihâza kanı namazı menetmeyince, damardan akan kan da zikredilenlerden bir şeyi menetmez. Bu istihâza kanının, rahim kanı olmayıp damar kanı olduğu ma'lûmdur. İmdi diğer iki hükm, delâlet yönüyle sâbit olmuştur.

İkiz doğan çocuklar (tev'emeyn) ın anasının nifâsı, **İmâm A'zam (Rh.A.) ile Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre,** birinci çocukdan itibârendir. **İmâm Şâfiî (Rh.A.), İmâm Muhammed (Rh.A.)** ve **İmâm Züfer (Rh.A.)** bunu kabul etmemişlerdir. (4)

Tev'emeyn : Bir karından çıkan iki çocuktur ki, ikisinin doğmalarının arasındaki müddet, altı aydan daha az olur.

Fukahânın icmâlarına göre, o kadının iddeti, diğer çocuğun doğmasıyle biter. Onların delîli şudur : İkiz çocuğun anası, diğer çocuğa hâmiledir. Şu halde, onun kanı rahimden gelmiş olmaz. Bundan do-

---

(*) Nesâî, İbni Mâce, Dâremî, Ahmed bin Hanbel.

(4) **Zahîriyye'de** şöyle anlatılır :

«Ebû Yûsuf(Rh.A.) Ebû Hanife' (Rh.A.) ye «Bir kadın bir batında iki çocuk doğursa nifası birinci çocuktan mıdır, yoksa ikinci çocuktan mıdır?» diye sormuştur.

Ebû Hanife (Rh.A.) «Birinci çocuktandır» cevabını vermiştir.

Ebû Yûsuf (Rh.A.) «İki doğum arasında kırk gün olursa nasıl olur?» diye sorduğunda **Ebû Hânife** (Rh.A.) «Bu olmaz» cevabını vermiştir. Tekrar Ebû Yûsuf (Rh.A.) «Yâ olursa?» dediğinde bu defa Ebû Hanîfe (Rh.A.) : «Ebû Yûsuf' (Rh.A.) un inâdına da olsa nifâs birinci çocuktandır» diye cevaplamıştır.

Şeyh İmâm Hâherzâde (Rh.A.) **«El câmi fil îmân»** da der ki :

«Şayet iki doğum arasında kırk gün olursa kadın ikinci doğumdan nüfesâ olur.»

layı, iddet ancak ikinci çocuğun doğması ile biter. Bizim delîlimiz de şudur : Şüphesiz nifâs, doğumun ardından akan kandır. Bu da öyledir. Bu takdirde o, hemen birinci çocuğun ardından akan kan gibi olur. İddetin bitmesi ise, hâmileye izâfe edilen hâmileliğin doğumla sona ermesine bağlıdır. Şu halde hepsine şâmildir.

El, ayak, parmak, tırnak veya saç gibi teşekkül emârelerinden biri görülen bir düşük, çocuk sayılır. Onun anası bu düşük ile lohusa olur ve iddeti biter. Câriye onunla ümmü veled olur. (5) Eğer sâhibi yeminini doğuma bağlamış ise bununla yemini bozulmuş olur.

İyâs'a gelince bazıları demiştir ki : Bu bir müddet ile sınırlanmaz. Bilâkis müddeti, kadının yaşının, hayzını görmeyen kadının yaşı mislîne ulaşmasıdır. (6) Eğer o yaşa ulaşıp kanı kesilse, onun iyâsına hükm olunur. Kanın kesilmesinden sonra gördüğü, hayzdır. Yâni tahdîd olunmamışsa, hayzdır. Eğer bundan sonra kan görürse, hayz olur. Eşhür (aylar) ile i'tidâd (iddet görme) bâtıl olur ve nikâhları bozulur.

Bu iyâs meselesinde ihtilâf edilmiştir. Bir kavle göre : «İyâs yaşı, elli ile sınırlanır.» Bu, **Hz. Âişe'** (R.Anhâ) nın mezhebidir. İddetin uzaması ile hayzının ilerlemesine mübtelâ olana kolaylık olmak için, «**H ü c c e t**» adlı kitapta bugün bununla fetvâ verilir, denilmiştir. Bazı Âlimler : Ellibeş yıl ile sınırlandırmıştır. Buhâra, Harzem ve Merv Ulemâsı bununla fetvâ vermişlerdir. Bazıları da, «Altmış yıldır» demiştir. Bu söz, **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) den mervîdir. Âlimlerin çoğuna göre, altmış yıl muteberdir.

---

(5) **Ümmü Veled :** Hamileliğini veya doğurduğu çocuğunu Efendisinin bendendir diye ikrar ettiği câriyedir. Şer'i hüküm itibariyle köle cinsinden **müdebbere** gibidir. Ancak, ümmü veled bütün maldan, müdebbere ise malın üçte birinden hür olur.

(6) Böyle çocuk doğurmaktan kesilmiş olan kadının devresine **sinn-i iyâs** denir. Kadına da **âyise** denir.

Âdet kanı umûmiyetle 45 - 50 yaşlarında kesilir. Buna **Âdet kesimi** (yaş dönemi, Menopoz) denir.

Kadının bünyesine göre, bu yaşlardan evvel veya sonra da âdet kanı kesilebilir. Fakat kadın 55 yaşından sonra **iyâs yaşına** girmiş, gebe kalmak ümit ve ihtimâli kalmamış kabûl edilir. **Bu yaştan sonra kadından gelen kan, şer'an hayz sayılmaz, istihâzadır.**

Âdet kesimine gelen kadında çeşitli organik ve psikolojik belirtiler görülür. Kadınlar bazen anî olarak, fakat umûmiyetle, aralarının uzaması şeklinde âdetten kesilir. Bu durumda, bazan hiçbir belirti görülmeyebilir, bazan de sıcak basmaları, aşırı kanamalar, depresyon görülebilir.

Kadında, âdetten kesildikten sonra görülecek kanama, âcilen hekime başvurulmasını gerektirir.

Âdet kesilmesi süresi içinde kadında görülen belirtilerin çoğu. hormon tedâvisi veya müsekkin ilâçlarla giderilir.

Normal bir şekilde âdetten kesilen kadında depresyon (rûhî bozukluk) görülmez, görülecek olursa hekim kontrolu gerekir.

İyâsın müddetinden sonra gördüğü kanda ihtilâf edilmiştir. Zâhir görüşe göre, o kan hayz olmaz. Muhtâr olan şudur ki, eğer âyise, siyâh ve koyu kırmızı kan görürse, hayz olur; iddet tamam olmazdan önce ve sonra eşhür ile i'tidâd bununla bâtıl olur. Eğer sarı, yeşil ve toprak renginde kan görse, istihâzadır.

İbtidâ halindeki özür sâhibi; özrü namaz vaktinin tamamını velev ki hükmen olsun kaplayan kimsedir. Namazın vaktinde abdest alıp namaz kılacak kadar hadesten hâlî bir zaman bulamazsa hükmen kaplamış olur.

Özrün bâkî kalması için, vakitin bir kısmında özrün bulunması yeter. Özrün zevâli için, özrün kesilmesinin gerçekten bütün vakti kaplaması şart kılınmıştır.

Fâzıl Serûcî (Rh.A.), **El Gâye**'de demiştir ki : **Zahîre**'de, **Mergînânî'** (Rh.A.) nin **Fetâvâ**'sında; **Vâkıât**'da, **Hâvî**'de, **Hayr-ı Matlûb, Câmiu'l-Halâtî, Menâfî'** ve **Havâşî**'de tahkîk-i kelâm (meselenin tahlili) şöyledir : Bir namazın kâmil vaktine kadar kadında kan devâm edip vaktinin tamâmını kaplamadıkca, istihâza hükmü kadında sâbit olmaz. Sübût, kaplamanın şart kılınmasında kesilme gibi olur.

Zeylaî (Rh.A.), **El-Gâye**'nin sözüne ve nakline müttâli oldukdan sonra şöyle demiştir: **Hâfız'ud-Dîn'** (Rh.A.) in **El-Kâfî**'sinde zikredilmiştir ki : Şâyet namaz vaktinde abdest alıp, namaz kılacak kadar hadesden hâlî bir zaman bulunmazsa, ancak o zaman özür sâhibi olur. Bundan sonra demiştir ki : İmdi bu kitaplar tamamen Hanefîlerin kitaplarıdır. Nitekim bu malûmdur. Şu halde, azhar (*) olan husus bu olmuştur. Bununla **Zeylaî**, (Rh.A.) **Kâfî**'nin sözünü mezkûr kitaplara muhâlif olur diye reddetmiştir. **Ben derim ki** : İkisi arasında muhâlefet yoktur. Çünkü namaz vaktinin tamamına kadar özrün sübûtunun kaplamasına dâir mezkûr kitaplarda zikredilen söz, **Kâfî**'de zikredilen sözün aynıdır. Delîli şudur : Şüphesiz **Câmiu'l-Halâtî**'nin şârihleri

لِأَنَّ زَوَالَ الْعُذْرِ بِاسْتِيعَابِ الْوَقْتِ كَالثُّبُوتِ

«Çünkü, vaktin kaplamasıyle özrün zâil olması sübût gibidir.» sözünün şerhinde demişlerdir ki : Şüphesiz tam kesilme, özürlünün ruhsatını kaldırmada muteberdir. Eksik kesilme, bi'l-icmâ muteber değildir. İmdi, bir hadd-i fâsıla (*) ihtiyâc duyulmuştur. Haddi ise namaz vaktiyle

(*) azhar : En açık, en sahîh.

(*) Ayırıcı sınır.

takdir ederiz. Nitekim, başlangıçta özrün sübûtunu namaz vaktinde takdir ettiğimiz gibi. Çünkü özrün başlangıçta sübûtu için vaktin başından sonuna kadar kanın akmasının devâm etmesi şart kılınmıştır. Zirâ, abdest alıp namaz kılacak kadar, mübtelâ olduğu hadesden hâlî bir zaman bulunmazsa, başlangıçtan özür sâhibi olur. İmdi, bu itirâzın def'ine işâret için önce **«hükmen olsun»**, sonra **«hakîkaten»** dedim.

Özürlü, her farzın vakti için abdest alır ve o abdest ile o vakitte farz ve nâfileden dilediği namazı kılar. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, her farz için abdest alır ve nâfileleri farza tâbi olmakla kılar.

Özürlünün abdestini vaktin çıkması bozar, girmesi bozmaz. **İmâm Züfer'** (Rh.A.) e göre, vaktin girmesi bozar. **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) a göre, vaktin çıkması ve girmesi bozar. Şu halde zevâlden önce abdest alan özürlü kimse, öğle namazının vaktinin sonuna kadar namazı kılar. Çünkü vaktin çıkması değil de, vaktin girmesi mevcuttur. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) ile **İmâm Züfer** (Rh.A.) bu hususa muhaliftirler.

Fecrin tulûundan sonra ve güneşin doğmasından önce abdest alan özürlü, güneşin doğmasından sonra namaz kılmaz. Çünkü burada vaktin girmesi değil, çıkması mevcuttur.

بَابُ تَطْهِيرِ الْأَنْجَاسِ

PİSLİKLERİ TEMİZLEME BÂBI

Pislenen şey, libâs olsun, başka şey olsun, eğer onun giderilmesi, sabun ve sabuna benzer şeye muhtâc olmaksızın güç olmazsa, görünen o pisliğin ayn'ı, renk ve kokusu gibi eseri, su ile giderilmekle pislik temizlenmiş olur. Çünkü pislikleri yok etmek için hazırlanan (tayin edilen) madde sudur. Eğer başka şeye ihtiyâc olursa, pisliğin çıkarılması ona güç olur. Ya da o şey libâs sıkıldığı zaman damlamakla pisliği gidermek özelliği olan sirke ve gülsuyu gibi bir sıvı ile de temizlenmiş olur. Süt ve süte benzer şeyler bunun zıddı olup bunlarla temizlenmiş olmaz. Çünkü sütte ve yağda kirletme özelliği vardır. Libâsdan sıkılsa, sirke gibi akmaz. Bizzat libâsda kalır ve başka pislikleri gidermez.

Gözle görünmeyen pislikden libâsın temizlenmesi, temizlendiğine zann-ı gâlib hâsıl oluncaya kadar yıkamakla olur. Çünkü zannın gâlib olması şerî delillerdendir.

Fukahâ, libâs ve benzeri gibi sıkılması mümkün olan şeyin, görünen pislikden temizlenmesi için, üç kere yıkayıp sıkmayı takdir etmişlerdir. Üçüncü yıkamada, bir kimse gücü yettiği kadar sıktığında ondan su akmayacak şekilde mübâlağa eder (iyice sıkar.) Eğer libâsı korumak için mübâlağa etmezse, libâs temiz olmaz.

Sıkılması mümkün olmayan libâs da, üç kere yıkayıp üç kere kurutulmakla (**c e f â f**) temiz olur. Yapılan bu iş, sıkmak yerine geçer. Yâni Fukahâ, sıkılamayan şeyde temizliği üç kere yıkamak ve kurutmak olarak takdir etmişlerdir. Kurutmakla **(cefâf)** murâd, suyun damlamasının kesilmesidir. Yoksa kurumak değildir. İmdi Fukahâ, damlamanın kesilmesini, sıkmak yerine koymuşlardır. Nitekim suyu akıtmayı yıkamak yerine koydukları gibi. Yakında açıklaması gelecektir.

Ma'lûm olsun ki, sıkılması mümkün olmayan şey, şâyet pislenmiş olsa, **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre**, katiyyen temizlenmiş olmaz.

Çünkü pislik ancak sıkılmakla giderilir. Halbuki burada sıkmak mevcut değildir. **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre,** onda renk ve koku kalmayacak şekilde üç kere yıkayıp kurutmakla temiz olur ve bununla fetvâ verilir.

Şâyet buğday pis su ile şişmiş ve et pis su ile kaynamış olsa, bunların yıkanması ve kurutulmasının yolu, temiz buğdayı suyu içinceye kadar su ile ıslatmak, sonra kurutmaktır. Eti de temiz su ile kaynatmak sonra soğutmaktır. Her ikisinde bu iş, üç kere yapılır.

Pis su ile su verilen bıçak, üç kere temiz su ile su vermekle temiz olur. Eğer bal pislenmiş olsa, onun temizlenmesi için üzerine kendisi kadar temiz su konur ve o su gidip önceki miktârına geri dönünceye kadar kaynatılır. Yağ pislenmiş olsa, üzerine temiz su döküp kaynatılır, yağ su üzerine çıktığında bir şeyle alınır ve bu usûl üzere üç kere tekrâr edilir.

Temizlik husûsunda itibar, temizliğe dâir kanaatin hasıl olması ve o temizliğin yerine göre muhtelif olmasıdır.

Musannıf, bunların bazısını yukarıda açıkladı ve diğerlerini de açıklamayı murâd edip şöyle dedi : Menî ile pislenen, libâs olsun veya beden olsun ve o menî gerek yaş ve gerekse kuru olsun, yıkamakla temizlenmiş olur. Veya eğer haşefenin (*) başı (1) temiz ise, menînin kurumuşunu ovmak ile temiz olur. Eğer temiz değilse, ovmak yetmez. Bilhassa yıkamak vâcib olur. Libâs ile bedenin arasında, zâhir rivâyette fark yoktur. **İmâm Hasan'** (Rh.A.) ın rivâyetinde beden ovmakla temiz olmaz.

Mest, üzerinde kurumuş olan hacimli pislikden toprakla ovmak sûretiyle temizlenir. Pisliğin yaşı da böyledir. Yâni mest üzerindeki hacimli yaş pislik de ovmakla temizlenir. Ancak ovmakda mübâlağa (iyice ovmak) gerekir. Mest, hacmi olmayan pislikden yıkamakla temizlenir.

Ayna, kılıç, bıçak ve bunların benzeri gibi cilâlı şeyler pislenmiş olsa, silmekle temiz olur. Cilâlı denmesinin sebebî; pislenmiş olan şey sâdece sert olursa veya nakışlanmış olursa silmekle temiz olmadığı içindir.

Yaygı, üzerine suyu akıtmakla temizlenir. Bu husûsta «Bir gün bir gece su akıtılırsa temiz olur» diyen de vardır. **Tatârhâniyye'**de böy-

(*) **haşefe :** Erkek tenâsül âletinin sünnet yerine kadar olan baş kısmı.

(1) Burada **«zekerin başı»** demeyip de **«haşefenin başı»** demesinin sebebi, diğer kitaplarda da olduğu gibi Haşefenin sünnet yerinin üst tarafı olmasındandır. Çünkü «zekerin başı» tabirinden ilk akla gelen haşefedir. Ancak haşefe temiz olduğundan tahâreti şart değildir. Şart olan haşefenin başı bulunan ve bevlin çıkmış olduğu etrafın temizliğidir.

le zikredilmiştir. Bir kavle göre «Bir gün bir geceden fazla su akıtılırsa, temiz olur.» **El-Hucce**'de böyle zikredilmiştir.

Bir kavle göre de; «Bir gece su akıtılırsa temiz olur» **El-Vikâye**'de böyle zikredilmiştir.

Yaygının (veya döşemenin) etrâfının bazı yeri pislenmiş olsa, o yaygı (veya döşeme) nin temiz olan tarafında mutlak sûrette namaz kılınır. O müsallî, o yaygı (veya döşeme) nin bir tarafını hareket ettirmekle diğer tarafı hareket etsin veya etmesin, temiz olan tarafında namaz kılar. Musannıfın bu sözünde, şâyet diğer tarafı hareket etmezse, ancak o zaman namaz kılınır, diyen kimsenin sözünü red vardır.

Pislik düşen yer kurumakla ve pisliğin eseri gitmekle namaz için temiz olur. Yoksa, teyemmüm için temiz olmaz. Çünkü teyemmüm, tertemiz bir yer gerektirir. Namazda ise temiz olması yeter.

Döşenmiş kiremit, kamıştan damlar üzerinde olan örtü, yeryüzü üzerinde bulunan ağaç ve otluk, bunlara düşen pislik, kurumakla ve eseri gitmekle temiz olur.

Kesilmiş olan ağaç ve otluk yıkanır. Bu ikisinde, kurumak ve pisliğin eserinin gitmesi kâfî değildir.

Bundan sonra musannıf, pisliklerin temizlenmesi mevzuunu açıklamayı bitirip, pisliği : Galîza ve Hafîfeye taksîme ve ikisinden her birinin mahzurlu görülmeyen miktârını açıklamaya başlayıp şöyle dedi : **Kesîf** (*) olan pislikde galîz olanından bir **dirhem** (*) miktârı - ki o **miskâldir** (*) - mahzurlu görülmemiştir. Dirhem ile murâd büyük dirhemdir. Bu da miskâldir. **Hidâye**'de böyle zikredilmiştir. Yoksa, on dirhemi yedi miskâl olan dirhem değildir. Nitekim meşhûr olan odur.

İnce pislikde el ayasının iç tarafının genişliği miktârı mahzurlu görülmemiştir. Yâni parmakların eklemlerinin iç tarafının enliği miktârı mahzurlu görülmemiştir.

İmâm Muhammed' (Rh.A.) den rivâyet edilmiştir ki : O bir defâsında pisliğe, vezn (*) -ki büyük dirhemdir- yönüyle ve bir defâsında da **mesâha** - ki o parmakların iç yüzünün genişliği miktârıdır - yönüyle itibâr etmiştir. **Ebû Ca'fer el-Hinduvânî** (Rh.A.), zikrettiğimiz kesîf ve **rakîk**le (*) bu ikisi arasında uygunluk sağlamıştır.

Musannıfın galîz (katı) olan pislik; **«şâyet küçük de olsa»** - eti

(*) **Kesîf** : Yoğun, (*) **Rakîk** : İnce, (*) **Dirhem-i şer'i** : 3.365 gr. (130 rıtl) (*) **Miskâl** : 4.80 gram, (*) **vezn** : Ağırlık. (*) **mesâha** : Herhangi bir şeyin yüzölçümü, miktarı. **Büyük dirhem** : 1miskal - 20 kırat - 4 gram 80 santigram.

yenmeyen hayvanın sidiği gibi - sözü, eti yenmeyen küçük hayvanın sidiğinin temiz olması zannını ortadan kaldırır.

Yine galîz olan pislik : İnsan pisliği, kan, şarap, tavuk dışkısı, at, katır ve eşek tersi, sığır dışkısı gibi. Bunların her birinden dirhem miktârı mahzurlu görülmemiştir.

Bir kavle göre; pislenmiş olan libâsın dörtte birinden eksiği mahzurlu görülmemiştir. Bununla murâd, kendisine namaz câiz olan libâsın dörtte birinden aşağısının mahzûrlu görülmemesidir, denilmiştir. Gömlek ve etek gibi libâsların pislik isâbet eden yerinin dörtte biri mahzurlu görülmedi de denilmiştir. (2) **İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre,** libâsa isâbet eden bu pislik boyu ve eni bir karış hacminde olan pisliktir.

Hafîf olan pislik : Atın sidiği, eti yenen hayvanın sidiği ve eti yenmeyen kuşun dışkısı gibidir.

Yine eti yenmeyen hayvanın iğne uçları gibi saçılıp isâbet eden sidiği, galîz olandan dirhem miktârı ve hafîf olandan libâsa isabet eden hacmin dörtte birinden az olanı mahzûrlu görülmemiştir.

Dirhem miktârından fazla galîz pislik ve libâsın dörtte birinden fazla hafîf pislik mahzûrlu görülmemiştir.

Üzerine pislik gelen su, pis olduğu gibi, pisliğin üzerine gelen su dahî pisdir. Çünkü bunlar pis olmak sebebinde ortakdırlar. O da pisliğin su ile karışmış olmasıdır.

Pisliğin külü ve tuzlada ölüp, tuz olan eşek, pis değildirler. Çünkü bu ikisinde, hakîkat değişmiştir. Zirâ a'yân (özler - zâtlar) değişmekle temiz olur. Ölünün tuzlada tuz, pisliğin toprak ve şarabın sirke olduğu zaman temiz oldukları ve bunların benzerleri gibi. (3)

İç tarafında pislik olan mudarrabsız (astarsız, dikişsiz) libâs üzerinde namaz kılınır. (4) Eğer libâs, mudarrablı **(astarlı, dikişli)** olursa, onunla namaz câiz olmaz. **İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, mutlaka câiz olmaz. Nitekim bir kimsenin giydiği libâsın içinde dürülmüş pis libâsın yaşlığı, o libâsda zâhir olmuş iken onunla namaz câiz olduğu gibi. Fakat o yaşlığın eseri olmamalıdır. Nitekim, şâyet o libâs sıkılır, ondan bu yaşlık damlarsa, onunla namaz câiz olmaz.**

---

(2) Bu rivâyet **Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) ye âiddir ve sahîh bir rivâyettir. Fetvâ da buna göredir. **(Hakâyık)**

(3) **Zeylaî**'de de hüküm böyledir.

(4) **Mudarrab :** Nigendeli (leğendeli) yâni kalın dikişli ve yorgan gibi arası pamuklu veya yünlü, **(astar).**

Mudarrabe; içi pamuklu ve legendeli (kalın dikişli) iki katlı kaftan.

Yine içinde pislenmiş yaş libâs dürülmüş olan libâs üzerinde namaz câiz olur. Libâs yaş olduğu halde, hayvan tersiyle sıvanmış kuru duvar üzerine konulsa, onunla dahî namaz câiz olur.

Libâsın bir tarafı pislenip, yerini unutsa ve o libâsın diğer tarafı, araştırmaksızın yıkansa, onunla dahî namaz câiz olur. (5) Nitekim eşekler buğday ve buğdaya benzer şeyin harmanını döğerken idrarını yapsa, o buğday taksim olunduğu (ayrıldığı) nda; veya bir kısmı yıkandığında - her ne kadar araştırma bulunmasa da - geri kalanın temiz olduğu gibi.

Libâsda görünen pislik, libâsdan gidinceye kadar teknede yıkanır. Veya görünmeyen pislik, üç kere üç teknede yıkanır veya bir teknede, tekne iki kere yıkandıktan sonra yıkanır ve sıkılır.

O libâs, istihsânen temiz olur. Her ne kadar kıyâsa göre, o, suyun pisliğe ilk bulaşmasıyle pislenip sonra tekne pislendiği için üzerine ancak su dökmekle veya akar su ile yıkamakla temiz olur ise de, (o libâs istihsânen temiz olur.)

Çamaşır suları, pisliğin suya geçmesinden dolayı pistir. Fakat azhar rivâyette, o suların pis olmaları pislenmiş olan libâsla buluşmaları ve onunla birleşmeleri anında mahal gibidir. Yoksa libâsdan ayrılması anında mahal gibi değildir.

Musannıfın, «azhar rivâyette» demesi, bazısının kabûl ettiği sözden ayırdetmek içindir. O da Tahâvî'nin, **«Şüphesiz suyun pislenmesi, suyun mahalden ayrılması anında, mahallin pislenmesi gibidir.»** diye rivâyet ettiğidir. İmdi azhar rivâyete binâen birinci pislik, üç kere yıkamakla temiz olur. Yâni suyun, o yıkamalarda libâsa veya uzva isâbet ettiği suya geçen birinci pislik üç kere yıkamakla temiz olur. Orta pislik, iki kere yıkamakla temiz olur. Yâni suyun ikinci yıkamada libâsa veya uzva isâbet ettiği vakitte suya geçen orta pislik iki kere yıkanmakla temiz olur. Diğer pislik bir kere yıkamakla temiz olur. Yâni suyun, sonuncuda libâsa veya uzva isâbeti vaktinde suya geçen son pislik bir kere yıkamakla temiz olur. Nitekim suyun isâbeti anında mahallin hükmü budur. Bunun gibi, evvelki tekne ancak üç kere yıkamakla temiz olur ve ikinci tekne iki kere yıkamakla temiz olur. Üçüncü tekne bir kere yıkamakla temiz olur. Azhar rivâyetin gayrına göre, birinci su ile pislenmiş olan iki defâ yıkamakla, ikinci suyla pislenen bir defâ yıkamakla, üçüncü su ile pislenen mücerred (sadece, sırf) su sıkılmakla temiz olur. Yıkananın hükmü suyun ayrılması esnasında olmak üzere yine böylece birinci tekne iki kere yıkamakla, ikinci bir kere yıkamakla, üçüncü tekne suyu dökmek ile temiz olur.

---

(5) **Şeyh İmâm Hâherzâde** (Rh.A.) demiştir ki: Araştırmaksızın elbisesinin bir yerini yıkadığı zaman temizlenmiş olur, muhtâr olan budur. Tatarhâniyye'de de böyledir.

İSTİNCÂ VE İSTİBRÂ HAKKINDA BİR FASIL

Mücmel'ül-Lûgat'a göre, (necv), **karından çıkan şeydir. İstincâ, o çıkan şeyden ve onun eserinden su ile veya toprakla kurtulmak istemektir.** Karından çıkan pislik; idrar, dışkı, menî, mezî ve iki yoldan çıkan kan gibi şeylerdir. Bunlardan istincâ yani temizlenmek sünnettir. **Tatârhâniyye'de böyle zikredilmiştir.**

Yelden istincâ sünnet değildir. Çünkü her ne kadar karından çıkarsa da pis değildir. İki yoldan başka yerden çıkan şeyin temizlenmesine ise istincâ adı verilmez.

Kerpiç, kuru ağaç ve toprak gibi taşa benzeyen şeylerle istincâ sünnettir (1). Aded husûsu sünnet değildir, mendûbdur.

Vikâye'de, (بِلَا عَدَدٍ) **(bilâ adedin) yâni «adedsiz»** sözünden sonra, (يُدْبِرُ بِالْحَجَرِ الْأَوَّلِ) **(Yüdberu bil hacer'il evveli) «İlk taşı arkaya doğru çeker.»** denmiştir. Bunun üzerine şöyle suâl vârid olur: Bu söz kendinden öncesine bağlı değildir. Çünkü aded eğer nefy olunursa ve her ne kadar murâd adedin sünnet olduğunu nefy ise de, ondan sonra (بِالْحَجَرِ الْأَوَّلِ) **(bil hacer'il evveli)** yâni, **«birinci taş ile»** sözüyle aded zikri münasip değildir. Bundan dolayı musannıf burada, **«aded sünnet değildir,»** demiştir. Bundan sonra, **«bilâkis müstehabdır»** sözüyle o sözden dönmüştür. Müstehab (veya mendûb) demek doğru olurdu.

---

(1) **Hanefî Mezhebine göre** taşlarla istincâ sünnet-i müekkededir. Bir kimse istincâyı terkederek namaz kılmış olsa namazı câizdir. Şâfiî Mezhebinde bir farîzadır. Bir kimse taşlarla yahut onun yerine kâim şeylerle istincâyı terketse namazı câiz olmaz. Bu mesele aslında bir başka meselenin fer'idir.

Eğer necâset dirhem miktarı yahut daha az olursa namazın cevazı için onun izâlesini gerekli (farz) kabûl edecek miyiz, yoksa etmiyecek miyiz? Bizim mezhebimizde gerekli değildir. Şâfiî Mezhebine göre gereklidir. Nitekim, bu necâset başka bir mahalde de olsa, aynı şekilde olduğu gibi. Ancak bu mahalde taşla, kerpiçle temizlenir. sair mahallerde ise ancak su ile temizlenir. **(Kifâye)**

Bundan sonra musannıf, **«Birinci taş ile idbâr olunur ve ikinci taş ile ikbâl olunur.»** demiştir.

İdbâr : Dübür, yâni arka tarafına gitmektir.

İkbâl : Öne doğru gitmektir.

Üçüncü taş ile yaz günlerinde idbâr olunur. (2) Birinci ve üçüncü ile ikbâl olunur. İkinci taş ile kış günlerinde idbâr olunur. Çünkü ikbâlen ve idbâren silmekte temizlikde mübâlağa (a'zamî riâyet) vardır.

Yaz günlerinde birinci taş ile idbâr olunur. Yâni taş arkaya doğru çekilir. Çünkü yaz gününde husyeler sarkar. Dışkı bulaşmasından sakınarak ikbâl olunmaz. Yâni öne doğru çekilmez. Ondan sonra ikbâl olunur. Ondan sonra temizlikde mübâlağa için arkaya çekilir. Kış günlerinde böyle değildir. Yâni husye sarkmaz. Birinci taş ile öne doğru çekilir (ikbâl olunur.) Çünkü birinci taş ile ikbâl, temizlemede eblağdır (müessirdir). Ondan sonra arkaya doğru çekilir. Ondan sonra, iyice temizlenmesi için tekrar öne doğru çekilir.

Kadın, yaz ve kış, erkeğin yazın istincâsı (büyük pislikten tahâret) **gibi yapar.** Yâni fercinin pisliğe bulaşmaması için, dâima birinci taş ile önden arkaya doğru çeker.

Eğer avret mahallini açmaksızın yıkamak mümkün ise, taş ile istincâdan sonra su ile yıkamak evlâdır. Önce (istincâ yapan), iki ellerini yıkar. Ondan sonra, eğer oruçlu değil ise, mahrecini (yâni pislik çıkan yeri) iyice açar (Zahîriyye'de de böyle geçer); eğer bir parmakla temizlemek mümkün ise, parmağının içi ile mahrecini yıkar. Veya çok muhtâc ise, iki parmakla veya eğer yine ziyâde muhtâc ise üç parmakla yıkar.

Erkek, istincânın başlangıcında, orta parmağını diğer parmaklarından biraz yüksek tutar ve mahrecini yıkar. Ondan sonra, üç kere yıkadığı vakitte yüzük parmağını kaldırır. Ondan sonra serçe parmağını kaldırır. Ondan sonra şehâdet parmağını kaldırır, yâni yüksek tutar ve kalbine kanaat gelinceye kadar yıkar.

Kadın, yüzük parmağı ile orta parmağını beraberce kaldırır, ondan sonra erkeğin yaptığı gibi yapar. Çünkü kadın, erkek gibi bir parmağı ile başlasa, ihtimaldir ki, parmağı fercine gidip istemeden de olsa, iştahlanırsa üzerine gusl vâcib olur. **Zahîriyye'de** böyle zikredilmiştir.

Ellerini (istinca yapan), ikinci defa yıkar. Dirhemden fazla pislik

(2) Üç taş ile her hâlûkârda istincânın sünnet olması Şâfii'ye göredir. Hanefî Mezhebine göre bir taş ile temizlenmek kâfidir ve sünnet yerine getirilmiş olur. **(Mebsût)**

İSTİNCÂ VE İSTİBRÂ HAKKINDA BİR FASIL

Mücmel'ül-Lûgat'a göre, (necv), karından çıkan şeydir. İstincâ, o çıkan şeyden ve onun eserinden su ile veya toprakla kurtulmak istemektir. Karından çıkan pislik; idrar, dışkı, menî, mezî ve iki yoldan çıkan kan gibi şeylerdir. Bunlardan istincâ yani temizlenmek sünnettir. **Tatârhâniyye'de böyle zikredilmiştir.**

Yelden istincâ sünnet değildir. Çünkü her ne kadar karından çıkarsa da pis değildir. İki yoldan başka yerden çıkan şeyin temizlenmesine ise istincâ adı verilmez.

Kerpiç, kuru ağaç ve toprak gibi taşa benzeyen şeylerle istincâ sünnettir (1). Aded husûsu sünnet değildir, mendûbdur.

Vikâye'de, (بِلَا عَدَدٍ) **(bilâ adedin) yâni «adedsiz»** sözünden sonra, (يُدْبِرُ بِالْحَجَرِ الْأَوَّلِ) **(Yüdberu bil hacer'il evveli) «İlk taşı arkaya doğru çeker.»** denmiştir. Bunun üzerine şöyle suâl vârid olur : Bu söz kendinden öncesine bağlı değildir. Çünkü aded eğer nefy olunursa ve her ne kadar murâd adedin sünnet olduğunu nefy ise de, ondan sonra (بِالْحَجَرِ الْأَوَّلِ) **(bil hacer'il evveli)** yâni, **«birinci taş ile»** sözüyle aded zikri münasip değildir. Bundan dolayı musannıf burada, **«aded sünnet değildir,»** demiştir. Bundan sonra, **«bilâkis müstehabdır»** sözüyle o sözden dönmüştür. Müstehab (veya mendûb) demek doğru olurdu.

---

(1) **Hanefi Mezhebine göre** taşlarla istincâ sünnet-i müekkededir. Bir kimse istincâyı terkederek namaz kılmış olsa namazı câizdir. Şâfiî Mezhebinde bir farîzadır. Bir kimse taşlarla yahut onun yerine kâim şeylerle istincâyı terketse namazı câiz olmaz. Bu mesele aslında bir başka meselenin fer'idir.

Eğer necâset dirhem miktarı yahut daha az olursa namazın cevazı için onun izâlesini gerekli (farz) kabûl edecek miyiz, yoksa etmiyecek miyiz? Bizim mezhebimizde gerekli değildir. Şâfiî Mezhebine göre gereklidir. Nitekim, bu necâset başka bir mahalde de olsa, aynı şekilde olduğu gibi. Ancak bu mahalde taşla, kerpiçle temizlenir. sair mahallerde ise ancak su ile temizlenir. **(Kifâye)**

Bundan sonra musannıf, **«Birinci taş ile idbâr olunur ve ikinci taş ile ikbâl olunur.»** demiştir.

İdbâr : Dübür, yâni arka tarafına gitmektir.

İkbâl : Öne doğru gitmektir.

Üçüncü taş ile yaz günlerinde idbâr olunur. (2) Birinci ve üçüncü ile ikbâl olunur. İkinci taş ile kış günlerinde idbâr olunur. Çünkü ikbâlen ve idbâren silmekte temizlikde mübâlağa (a'zamî riâyet) vardır.

Yaz günlerinde birinci taş ile idbâr olunur. Yâni taş arkaya doğru çekilir. Çünkü yaz gününde husyeler sarkar. Dışkı bulaşmasından sakınarak ikbâl olunmaz. Yâni öne doğru çekilmez. Ondan sonra ikbâl olunur. Ondan sonra temizlikde mübâlağa için arkaya çekilir. Kış günlerinde böyle değildir. Yâni husye sarkmaz. Birinci taş ile öne doğru çekilir (ikbâl olunur.) Çünkü birinci taş ile ikbâl, temizlemede eblağdır (müessirdir). Ondan sonra arkaya doğru çekilir. Ondan sonra, iyice temizlenmesi için tekrar öne doğru çekilir.

Kadın, yaz ve kış, erkeğin yazın istincâsı (büyük pislikten tahâret) **gibi yapar.** Yâni fercinin pisliğe bulaşmaması için, dâima birinci taş ile önden arkaya doğru çeker.

Eğer avret mahallini açmaksızın yıkamak mümkün ise, taş ile istincâdan sonra su ile yıkamak evlâdır. Önce (istincâ yapan), iki ellerini yıkar. Ondan sonra, eğer oruçlu değil ise, mahrecini (yâni pislik çıkan yeri) iyice açar (Zahîriyye'de de böyle geçer); eğer bir parmakla temizlemek mümkün ise, parmağının içi ile mahrecini yıkar. Veya çok muhtâc ise, iki parmakla veya eğer yine ziyâde muhtâc ise üç parmakla yıkar.

Erkek, istincânın başlangıcında, orta parmağını diğer parmaklarından biraz yüksek tutar ve mahrecini yıkar. Ondan sonra, üç kere yıkadığı vakitte yüzük parmağını kaldırır. Ondan sonra serçe parmağını kaldırır. Ondan sonra şehâdet parmağını kaldırır, yâni yüksek tutar ve kalbine kanaat gelinceye kadar yıkar.

Kadın, yüzük parmağı ile orta parmağını beraberce kaldırır, ondan sonra erkeğin yaptığı gibi yapar. Çünkü kadın, erkek gibi bir parmağı ile başlasa, ihtimaldir ki, parmağı fercine gidip istemeden de olsa, iştahlanırsa üzerine gusl vâcib olur. **Zahîriyye**'de böyle zikredilmiştir.

Ellerini (istinca yapan), ikinci defa yıkar. Dirhemden fazla pislik

(2) Üç taş ile her hâlûkârda istincânın sünnet olması Şâfii'ye göredir. Hanefî Mezhebine göre bir taş ile temizlenmek kâfidir ve sünnet yerine getirilmiş olur. **(Mebsût)**

mahreci etrafına taşarsa, mahrecini temizleyinceye kadar yıkaması vâcib olur. Yıkamak (su ile) üç kereden fazla da olsa, muteber olan temiz yapmaktır, sayı değildir. Hattâ bir kerrede temiz olursa, yeter. Eğer temizlik üç kerrede olmazsa, üçden fazla yapılır.

İstincâ eden kimse, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre,** Mahrecini (büyük pislik mahallini) önce yıkar. **İmameyn'e** göre, Mahrecini ikincide yıkar. **Fetvâ, İmâm A'zam' (Rh.A.) ın görüşüne göredir.**

Kemik ile istincâ yapmak mekruhtur. (3) Çünkü bu cinlerin azığıdır. Nitekim bu husûs hadîs-i şerîfde belirtilmiştir. İnsan için olan yiyecek ile de mekruhtur. Çünkü onda, şer'an hürmete lâyık olan malı tahkîr vardır. Hayvan için olan yiyecek ile de mekruhtur. Meselâ ot gibi. Çünkü onda, zarûretsizce temiz bir yiyeceği pis etmek vardır. At, katır, eşek gibi hayvanların tersiyle istincâ da mekrûhdur. (4) Çünkü kendileri pistir, temizliğe aykırıdır. Sırça çanak, alçı, kiremit ve kömür ile de istincâ mekruhdur. İnsanlar arasında değerli olan şeyle de istincâ mekrûhdur; İpekli kumaş parçası ve bunun benzeri gibi. Çünkü bu şeyler ile istincâ yapmak haklarında yasak bulunmakla beraber ihtirâma aykırıdır.

Hakkında yasak bulunduğu için sağ elle istincâ mekrûhdur. Ancak, sol elin kesilmiş olması veya sol elde yara olması gibi bir zarûretten dolayı mekruh değildir. Eğer zikredilen şeyler ile istincâ edilse, câiz olur. Çünkü istincânın gayrında herhangi bir mânâdan dolayı yasak bulunması, bazılarında meşrûiyyete aykırı olmaz.

Küçük abdest ve büyük abdest bozarken kıbleye karşı durmak, kıbleye arkasını dönmek mekruhdur. Fakat her hâlükârda değil, ancak avret yerinin açılmasıyla olursa, mekrûh olur. Çünkü Resûlullah (S.A.V.) :

---

(3) **Gâye** kitabında şu on şeyle istincâ yapmanın mekrûh olduğu anlatılır. O on şey de; Kemik, Hayvan tersi, İnsan ve diğer yaratıkların necâseti (dışkı gibi), Yenecek maddeler, Et, Cam, Kâğıt, Kiremit (tuğla), Ağaç Yaprağı ve Bitki yaprağıdır.

(4) Çünkü bunlar necîstir, necâseti gidermezler bilâkis arttırırlar. Hayvan tersi cinlerin hayvanlarının azığıdır. **Hâfız Ebû Nuâym** (Rh.A.) **«Delâilü'n-Nübüvve»** de şöyle der: **«Cinler Peygamber Efendimiz'en hediye talebettiler. Peygamberimiz de onlara kemik ve revs (hayvan tersi) verdi. Kemik cinlerin gıdası, revs de onların hayvanlarının gıdasıdır. Buhârî Şerhinde** Kirmanî (Rh.A.) **de böyle söylemiştir.»**

إِذَا أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ فَعَظِّمُوا قِبْلَةَ اللهِ لَا تَسْتَقْبِلُوهَا وَلَا تَسْتَدْبِرُوهَا وَلَكِنْ شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا

«Büyük abdest bozmaya hâzır olduğunuzda, Allah'ın kıblesine saygı gösterin, kıbleye önünüzü veya arkanızı dönmeyin. Ancak doğu veya bâtı taraflarına doğru durun.» (*) buyurmuştur.

Bununla, El-Encâs'da zikredilen şu şeye işâret vardır : Şâyet istikbâl ve istidbâr (yâni önü veya arkayı kıbleye dönmek) hades için olmayıp ancak hadesin giderilmesi için olursa, mekrûh değildir.

Avret yeri açık halde, kıbleye önünü veya arkasını dönerek abdest bozmak, binâ içinde de olsa mekrûh olur. (5) Çünkü delîl binâ içinde olanı ayırmamıştır. (6)

Su üzerine veya insanların istirahat ettikleri gölgeliğe küçük abdest ve büyük abdest bozmak, mekruhdur. Yine yola ve meyve veren ağacın altına abdest bozmak da mekruhdur. Meyve vermeyen ağaç için mahzur yoktur. Çünkü hadîs-i şerîf ile yukarıda geçenlerin hepsi yasak edilmiştir. Yasağın sırrı açıktır.

Yine küçük ve büyük abdest bozarken konuşmak mekrûhdur. Özürsüz, ayakta durup küçük su dökmek de mekrûhtur. (7) **Tatârhâniyye'**de böyle zikredilmiştir.

Küçük abdest bozdukdan sonra, kalb, damlamanın kesilmesine dâir kanaat getirinceye kadar, yürümekle veya öksürmekle veya sol taraf üzere yatmakla istibrâ (idrarın sonunu almak) vâcibdir. **Zahîriyye'**de böyle zikredilmiştir.

Bir kavle göre; «Zekeri üç kere silmek ve çekmekle yetinilir.» Şu-

---

(*) Ebû Eyyûb el - Ensârî' (R.A.) den rivâyetle. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizi, Nesâî, İbn-i Mâce.

(5) Bu kavl Sahâbe-i Kirâm'dan Ebû Eyyûbel Ensârî (R.A.), Mücahid (R.A.), İbrahim en-Nehaî (R.A.), Süfyân es-Sevrî (R.A.) ve Ahmed' (R.A.) e âiddir Nevevîde de böyle geçer.

(6) Sirâciye'de şöyle denir. Helâda (istincâda) ferci (avret mahallini) Kıbleye döndurmek mekrûhdur. Fakat elbisenin arka kısmını kaldırmamak şartıyla arka dönmekte bir beis yoktur. Abdesti tamamlamak için avret mahallini açmak ve aynı şekilde avret mahalline bakmak da mekrûhdur.

(7) Kirmânî (Rh.A.) şöyle der : **«Ulemâ demiştir ki; özürsüz olarak ayakta küçük su dökmek tahrîmen değil tenzîhen mekrûhdur.»**

rası bir gerçektir ki; insanların tabiatları ve âdetleri çeşitlidir. İmdi bir kimsenin kalbi, kendinin temizlendiğine kanaat etse, o kimse için istincâ câiz olur. Çünkü herkes kendi hâlini daha iyi bilir. **Tatârhâniyye**'de böyle zikredilmiştir.

Yıkanan şeyin temiz olmasıyle beraber el de temiz olur. **El-Mültekat**'da böyle zikredilmiştir.

كِتَابُ ٱلصَّلَاةِ

NAMAZ BÖLÜMÜ

NAMAZIN FARZIYYETİ VE HÜKMÜ :

Namazın bir kimseye farz olması için, İslâm, akıl ve bülûğ şart kılınmıştır. Nitekim Fıkıh Usûlünde, Dinin fürû' (amelî kısmı) ile teklîfin medârının (sebebinin) bu üç şey olduğu anlatılmıştır.

Şâyet yaşı on yıla vardıysa, çocuğun, namazı terkettiği için dövülmesi vâcib olur. (1) Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) :

---

(1) **İSLÂM ŞERİATINDA İLK ABDEST VE İLK NAMAZ :**

İslâm Dininde ilk abdest ve namaz Peygamber Efendimizin (S.A.V.) risâletiyle başlar. **Vahy Meleği Cebrâil** (A.S.), 610/611 senesinde bir Pazartesi gününün sonuna doğru (bir rivâyette Salı günü) risâletin tebliğini müteakip ilk önce abdest almayı ve sonra da namaz kılmayı Peygamber Efendimize (S.A.V.) tâlim buyurmuştur : Mekke'nin yukarısındaki vâdinin bir tarafında ökçesini yere vurarak su çıkartan **Cebrâil** (A.S.) çıkan su ile namaz için nasıl temizlenileceğini görmesi için Peygamberimizin (S.A.V.) gözü önünde abdest almıştır. Abdesti bitirince bir avuç su alarak edeb yerine serpmiş ve Peygamberimiz (S.A.V.) de orada **Cebrâil'** (A.S.) dan gördüğü şekilde abdest almıştır. Bundan sonra **Cebrâil** (A.S.) ile iki rekât namaz kılmışlardır.

Böylece abdest de **vahy-i gayri metlûv** ile meşru olmuştur. Bu mes'ele ileride vahy-i metlûv **(Mâide Sûresi, âyet : 6)** ile tekîd edilecektir.

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) bu hadiseyi müteakip **Hz. Hadîce'** (R.Anhâ) nin yanına varıp, durumu O'na anlatmış elinden tutarak suyun yanına götürmüş, namaz için nasıl abdest alınıp temizlenileceğini **Cebrâil'** (A.S.) den gördüğü gibi göstermek üzere kendisi yeniden abdest almış ve **Hz. Hadîce'** (R. Anhâ) ye de öylece abdest aldırmıştır. Bundan sonra da **Cebrâil'** (A.S.) ın kıldırdığı gibi O'na iki rekât namaz kıldırmıştır. Böylece Peygamberimizin (S.A.V.) imâm olup kıldırdığı bu ilk namazda kendisine ilk uyan Müslüman **Hz. Hadîce** (R. Anha) olmuştur.

İslâmın bu ilk günlerinde Akşam Namazından başka bütün namazlar ikişer rekât olarak farz kılınmıştı. **Hicret**'ten sonra bunlar dörder rekâta çıkarılmıştır. Fakat yolculuk hâlinde yine ikişer rekâtta bırakılmıştır.

Daha önce iki rekat İkindi Namazı kılınırdı. Sonra Sabah ve İkindi Vakitlerinde ikişer rekât namaz kılınmaya başlanmıştır **(Tâhâ Sûresi; âyet 130).** Bundan sonra gece yarısına veya gecenin üçte ikisine veya üçte birine kadar **(Müzemmil Sûresi; âyet; 1 - 8)**

مُرُوا اَوْلَادَكُمْ بِالصَّلٰوةِ وَهُمْ اَبْنَاءُ سَبْعٍ وَاضْرِبُوْهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ اَبْنَاءُ عَشْرِ سِنِيْنَ .

«Siz, yedi yaşında olan çocuklarınıza namazla emredin ve on yaşında olan çocuklarınızı namazı terkettikleri için dövün.» (*) buyurmuştur.

Namazın farz olduğunu inkâr eden kimse kâfir olur. Çünkü namazın farzıyyeti, ihtimâle yer vermeyen kesin deliller ile sâbittir. Şu halde, onu inkâr edenin hükmü, mürted' (dinden dönen) in hükmüdür.

Üşenerek, namazı kasden terk eden kimse fâsıktır. O kimse namazı kılıncaya kadar hapsedilir. Çünkü fâsık, kul hakkı için hapsedilir. **Yüce Allah'** (C.C.) ın hakkı ise kul hakkından daha büyük haktır.

Bir kavle göre, «Cezada mübâlağa (şiddet) için, o namazı terkeden kimseden kan akıncaya kadar dövülür.»

---

namaz kılınması emrolunmuştur. Gecenin geç saatlerine kadar ibâdet emri bir yıl sürmüştür. Sonra durum hafifletilmiştir. **(Müzzemmil Sûresi, âyet, 20).** Daha sonra Sabah, Akşam ve Gecenin bir kısmında (Yatsı Vaktinde) ibâdet edilmesi emri verilmiştir **(Dehr Sûresi; âyet 25 - 26, Hûd Sûresi; âyet 115).**

BEŞ VAKİT NAMAZ

Fukahadan **Tahâvî** (Rh.A.) ve **İbn-i Âbidîn** (Rh.A.) gibi zâtların da kabûl ettikleri rivâyete göre beş vakit namaz Resûlüllah' (S.A.V.) in **Medîne'ye** Hicretlerinden (23 Eylül 622 = 8 Rebîülevvel 1. Hicrî) birbuçuk sene veya onsekiz ay kadar evvel **27 Receb 621 Cum'a Mi'râc gecesinde** ve Peygamberliğinin onbirinci senesinde emrolunmuştur **(İsra sûresi; âyet, 78).**

Beş Vakit Namazdan sonra **Teheccüd Namazı** Peygamber Efendimiz (S.A.V.) hakkında farz olmakda devam etmişse de Ümmeti hakkında nâfileye çevrilmiştir.

Beş Vakit Namazın vakitleri Kur'ân-ı Kerîm'de âyetlerle sâbit olduğu gibi Peygamber Efendimizin (S.A.V.) **hadisleriyle de adetleri ve nasıl kılınacağı belirtilmiştir.**

Kur'ân-ı Kerîm'de **Bakara Sûresinin 238. âyeti** Namazın hem farz kılındığına ve hem de beş olduğuna delâlet ettiği gibi **Hûd Sûresinin 114.cü âyeti** Namaz Vakitlerini tam bir şekilde göstermekte, **İsrâ Sûresinin 78. âyeti** de Beş Vakit Namazı açık olarak anlatmaktadır.

(SAHÎH - Buhârî, **SAHÎH** - Müslîm, **SÜNEN** - Tirmizî, **MÜSNED** - Ahmed bin Hanbel, **MUVATTA'** - Mâlik, **SÎRE** - İbni İshâk, **TABAKÂT** - İbn-i Sa'd, ve diğer muteber kaynaklar.)

(*) Ahmed bin Hanbel, Müsned - Ebû Dâvûd, Hâkim. İbn-i Ömer' (R.A.) den rivâyetle.

Namazı cemaatle kılan kimsenin Müslümanlığına hükmedilir. Yâni, şâyet kâfir, cemaatle namaz kılsa, bize göre, Müslüman olduğuna hükmedilir. İmâm Şâfiî (Rh.A.) bunun aksi görüştedir. Çünkü bize göre, cemaat bu Ümmet-i Muhammed'e mahsustur. Tek başına namaz ve diğer ibâdetler bunun hilâfınadır. Çünkü bunlar diğer ümmetlerde de vardır. **Resûlullah** (S.A.V.) buyurmuştur ki :

مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا فَهُوَ مِنَّا

«Bir kimse bizim namazımızı kılsa ve bizim kıblemize yönelse, o bizdendir.» (*) (2)

Ulemâya göre; «Bizim namazımız» sözüyle murâd, hey'et-i mahsûsa üzere cemaatle kılınan namazdır. Cemaatsiz namaz ise, bizde mevcûd olduğu gibi, kâfirlerde de vardır.»

Hacda câiz görüldüğü gibi, Namazda niyâbet (vekillik), aslâ câri olmaz. Yâni kendi namazını başkasına kıldırmak câiz görülmez.

Yine, malla da câiz görülmez. Nitekim şeyh-i fânî (*) hakkında fidye ile oruçta câiz görüldüğü gibi. Çünkü niyâbet ancak şeriatın izni ile câiz olur. Halbuki namazda niyâbete (vekilliğe) şeriatın izni yoktur.

NAMAZ VAKİTLERİ :

Fıkıh usûlünde anlatılan sebeb mevcûd olduğundan, namaz özürlü olmayan kimse üzerine vaktin evvelinde vâcib olur. Özürlünün üzerine vaktin sonunda vâcib olur : Bâliğ olan çocuk, İslâm'a giren kâfir, deli ve bayılmaktan ayılan, hayz ve nifâsdan temizlenen kimseler gibi. Çünkü vaktin sonu özürlünün hakkında sebebdir.

Müsebbebin sebeb üzerine takaddümü olamıyacağından dolayı, vaktin sonundan önce câiz olmaz.

(*) Buhârî, Müslîm, Nesâî.

(2) Burada **«Bizim namazımızı kılsa ve bizim kıblemize yönelse...»** diye zikredilmesi insanları ona teşvik içindir. Zirâ muhtemeldir ki bu hadis Kıble'nin **Beyt'ül Makdis**'den **Kâbe**'ye çevrilmesi vaktinde sâdır olmuş ve onların nefislerinde bir tereddüd subût bulmuştur. Ya da temyiz bakımından o en marûf ve en meşhûrdur. **(Şerh'ül Meşârık)**

(*) **Şeyh-i fânî :** İhtiyar, çok yaşlı kimsedir.

Hukûken; savaşıp öldürmeye, cinsî temasla hâmile bırakmaya ve savaş alanında sayha atmaya gücü olmayan; aklı ve şuûru tam da olsa, öldürülmesi câiz olmayan ihtiyar kimsedir.

Sabah Namazının Vakti; subhu sânîden (ikinci sabah vaktinden) güneşin doğuşuna kadardır; Sabah namazının vakti, subhu sânî'nin tulûundan (doğuşundan) yâni ufukda yayılan beyaz ki subhu sâdık da denir, onun doğmasından güneşin doğmasına kadardır.

Sabah namazının vaktini diğer vakitlerden önceye almaya sebeb, günün başlangıcı olduğu içindir. Öğle vaktini (zuhr'u) önce söyleyen, bu vakitte kılınan namazın, vâciblerin evveli olduğuna bakarak öne almıştır. Nitekim şöyle bir hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir :

«Cibrîl Aleyhisselâm, Resûlullah' (S.A.V.) e gelip Kâ'be'de, birinci günü fecrin tulûu vaktinde imâm oldu. İkinci günü, oldukca beyazlık görünüp güneş doğmaya yakın olduğu vakitte imâm oldu. Sonra Cibrîl Aleyhisselâm; bu iki vaktin arası senin için ve ümmetin için vakittir, dedi.» (*)

Öğle Namazının Vakti ; güneşin zevâlinden gölgenin iki misline ulaştığı vakte kadardır. Öğle vaktinin evveline delîl **Yüce Allah'** (C.C.) ın şu kavl-i şerîfidir :

أَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلٰى غَسَقِ اللَّيْلِ

«Güneşin (zevâl vaktinde) **kayması ânından gecenin kararmasına kadar güzelce namaz kıl.» (3)**

Âyetteki, **«Dülûki'ş-Şems»** ile murâd, güneşin zevâlidir. Fukahânın çoğu bunu kabûl etmişlerdir.

Yine, **Cibril Aleyhisselâm,** birinci günü, zevâl vaktinde imâmet etmiştir. Bu husûstaki ikinci vakit ise, **Cibrîl Aleyhisselâm'ın** ikinci gün o vakitte imâmeti sebebiyledir.

İmâmeyn'e göre, Öğle Namazının sonu, fey'in zevâlinden başka, her şeyin gölgesi kendisinin misli kadar olduğu vakittedir. **Fey' lûgat yönünden, geri dönmek** (rücu') **demektir. Örfen; gündüzün yarı çizgisi üzerinde vâki olduğu vakitte batıdan doğuya rücû' eden** (dönen) **bir gölgedir.**

Vaktin, zevâle izâfesi (isnâdı), zevâl sırasında hâsıl olduğundan ednâ mülâbeset içindir. Tesâmuh sayılmaz.

İkindi Namazının Vakti; gölgenin iki misline erişmesi vaktinden,

(*) Ebû Dâvûd, Tirmizî; İbn-i Abbas' (R.A.) dan rivâyetle.
(3) İsrâ Sûresi (17); âyet : 78

güneşin batmasına kadardır. İkindi vaktinin evveli, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) ın burada zikredilen kavlidir. **İmâmeyn'e göre,** şâyet gölge misli kadar olsa, İkindi Vakti girmiş olur. Bu, iki kavle göre de Öğle Vaktinin çıkmasıdır. İkindi Vaktinin sonuna delîl ise, **Resûlullah'** (S.A.V.) in şu kavlidir :

مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ
فَقَدْ أَدْرَكَ الْعَصْرَ .

«Her kim güneş batmadan önce ikindiden bir rek'ate yetişirse, şüphesiz ikindiye yetişmiştir.» (*)

Akşam Namazının Vakti; güneşin batmasından şafağın kaybolmasına kadardır. **Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) **ye göre,** şafak, kızıllığı takib eden beyazdır. **İmâmeyn'e** göre kızıllıktır ve bununla fetvâ verilir. Çünkü ehl-i lisânın (lûgatçıların) onun üzerinde ittifakları vardır. Hattâ, **İmâm A'zam** (Rh.A.) **Âmme-i Sahâbenin** (4) şafağı kızıllığa hamlettiklerini bildiği için bu görüşe dönmüştür. **Mebsût'da;** İmâmeyn'in kavli daha geniş ve **İmâm A'zam'** (Rh.A.) ınki ihtiyatlı (yeğrek) dir, diye zikredilmiştir.

Yatsı ve Vitir Namazının Vakti; şafağın kaybolmasından sabaha kadardır. Başlangıcına gelince; şüphesiz fukahâ icmâ eylediler ki : Yatsı namazının vaktinin başlangıcı, ihtilaf etmelerine rağmen, şafağın peşisıradır. Sonuna gelince; **selef âlîmlerinin** (5) icmâı sebebiyle, şüphesiz Yatsı Namazının vaktinin sonu, fecrin tulûuna kadar devâm eder.

Malûm değilmidir ki; hayızlı kadın, şâyet fecrin tulûundan önce,

---

(*) Buhârî, Müslîm, Tirmizî, Nesâî, Muvatta', Ahmed bin Hanbel.

(4) **ÂMME-İ SAHÂBE** (Ekserî Sahâbe) :

Sahâbe, «Sahâbî» kelimesinin çoğuludur. Sâhib kelimesinin çoğulu olan «Sahb» «Ashâb» ve «Sıhâb» da aynı manâda kullanılırlar.

Sahâbe; Resûlüllah (S.A.V.) Efendimizi Müslüman olarak görüp kendisiyle sohbet etme şerefine eren ve İslâm olarak vefat eden zâtlara denir.

(5) **SELEF ÂLİMLERİ :** Selef; önce geçmiş zâtlar, demektir. Selef-i Sâlihîn; Ashâb-ı Kîram ile Tâbiîn'e, denir. (Ayrıca, Dinin emir ve nehiylerine tam olarak uyan diğer geçmiş zâtlarada bu tâbir kullanılır.)

Fukahâca selef; **Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) den (Vefâtı : H. 150, M. 767) **Muhammed bin Hasan'** (Rh.A.) a (Vefâtı : H. 189, M. 804) kadar geçen zâtlardır.

Halef; daha sonra gelen zât mânâsınadır. Fukahâca; **Muhammed bin Hasan** (Rh.A.) dan **Şems'ül Eimme Halvânî** (Rh.A.) (Vefâtı : H. 456) ye kadar geçen zâtlardır.

gece temizlense, onun bil'icmâ Yatsı Namazını kazâ etmesi gerekir. İmdi eğer vakit devâm etmeseydi, onun üzerine Yatsı Namazının kazâsı nasıl gerekirdi? Bu kavl, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) a göredir.

İmâmeyn'e göre, Vitrin vakti, Yatsı Namazından sonradır. Sonunda ihtilâf yoktur. Bu ihtilâfa sebeb; Vitr Namazının **İmâm A'zam'**- (Rh.A.) a göre farz ve **İmâmeyn'e** göre, sünnet olmasıdır. (6) Nitekim yakında açıklaması gelecektir.

İhtilâfın faydası iki yerde görülür.

Birisi şudur: Eğer bir kimse yatsı namazından önce Vitri unutarak kılsa veya ikisini de kılsa, Yatsı Namazının fâsid olduğu, Vitr namazı fâsid (7) olmadığı anlaşılsa, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) a göre, Vitr sahîh olup yalnız Yatsı Namazını iâde eder. Çünkü tertib bu gibi özürle sâkıt olur. **İmâmeyn'e** göre, Yatsı Namazı gibi Vitri de iâde eder. Çünkü Vitr Yatsı Namazına tâbidir. Yatsı Namazından önce sahîh olmaz.

İkincisi şudur: İmâm' A'zam' (Rh.A.) **a göre, tertîb** (8), **Vitr ile diğer farzlar arasında vâcibdir.** Hattâ Vitr kılınmadıkca Sabah Namazı câiz olmaz. **İmâmeyn'e** göre, Sabah Namazı câizdir. Çünkü farzla sünnetler arasında tertib yoktur.

---

(6) **SÜNNET: Resûlüllah Efendimizin** (S.A.V.) **farz olmayarak yapmış oldukları şeydir.** Söz, fiil ve takrîrî sünnet diye üç kısma ayrılır. Fıkıhta Sünnet-i Müekkede ve Sünnet-i Gayr-i Müekkede diye iki kısma ayrılır. Sünnet'in çoğulu «sünen»dir.

Sünnet-i Müekkede; Sabah, Öğle ve Akşam Namazlarının sünnetleri gibi Resûlüllâh Efendimizin (S.A.V.) devam edip çok az terk buyurdukları sünnettir.

İslâm Dininde çok lüzumlu görülen Ezân, İkâmet ve Cemâate devam gibi sünnetlere de **«Sünen-i Hüdâ»** denir ki bunlar da birer **Sünnet-i Müekkede'dir.**

Sünnet-i Gayr-i Müekkede ise Resûlüllah Efendimizin (S.A.V.) ibâdet maksadıyla - Yatsı ve İkindi Namazlarının sünnetleri gibi - arasıra yaptıkları **şeylerdir.**

Yiyip içmeleri, giyinip kuşanmaları, oturup kalkmaları gibi Sîret-i Nebeviyyelerine âid şeylere de **«Sünen-i Zevâid»** adı verilir ki bunlar da birer Sünnet-i Gayr-ı Müekkede sayılır.

Ayrıca Sahâbe-i Kîram'ın sîretlerine, tâkib ettikleri zühd ve takvâ yollarına da biz Hanefilerce yine sünnet denir.

(7) **FÂSİD:** Aslî bakımdan sahîh olup vasıfça sahîh olmayan, yâni bizzat meşrû iken meşrû olmayan bir şeye yakınlığı sebebiyle meşrûluktan çıkan şeydir. Meşrû olan bir ameli bozup iptâl eden şeye de **müfsid denir.** Namaz içinde gülmek gibi ki aslında sahîh olan namazı ifsâd eder.

İbâdet husûsunda fâsid ile bâtıl bir hükümdedir. **Bâtıl,** rükünlerini veya şartlarını tamamen veya kısmen içine almayan herhangi bir ibâdet veya muâmeledir. Özürsüz olarak tahâretsiz kılınan namaz gibi.

(8) **Tertîb:** Namaz vakitleri arasında kazâ (ve edâ) yönünden sıraya riâyettir. Üzerinden namaz geçmeden bulûğ çağından beri namaz kılıp en az altı vakit namazını kazâya bırakmamış kimseye **tertîb sâhibi** (sâhib-i tertîb) denilir. Böyle bir zât bir vakit namazını kazâya bırakmış olsa bu namazını kazâ etmedikçe bunu takib eden vakit namazını edâ etmez. Bunlar arasında tertîbe (sıraya) riâyet eder.

Bu Yatsı Namazı ile Vitr, Yatsının vaktini yitiren kimse için vâcib değildir. Yâni bir kimse, güneş battığı gibi veya şafak kaybolmadan önce fecr tulû' eden bir ülkede bulunmasıyla, Yatsı Namazı ile Vitrin vaktini bulamasa, sebeb olan vaktin yokluğundan dolayı, Yatsı Namazı ile vitrin edâsı onun üzerine vâcib olmaz.

Terâvih Namazının Vakti, Yatsı Namazından sonra fecrin tulûuna kadardır. Yâni vitrden önce ve Yatsı Namazından sonradır. Çünkü Terâvih Namazı nâfilelerdendir. (9) Yatsı Namazından sonra olan bir sünnettir. Esah kavl budur.

Bir kavle göre; «Terâvih Namazı, Yatsı Namazı ile Vitr arasında kılınır. Hatta Yatsı Namazından önce veya Vitrden sonra kılınırsa, vaktinde edâ edilmemiş olur.»

Bu husûsta; «Gecenin hepsi Terâvihin vaktidir. Yatsı Namazından önce ve sonra, Vitr'den önce ve sonra olur. Çünkü o, **kıyâm'ul-leyldir** (Gece Namazıdır)» de. denmiştir.

MÜSTEHAB VAKİTLER :

Musannıf, namaz vakitlerinin aslını açıklamayı bitirince, müstehab vakitlerin izâhına başlayıp şöyle demiştir : Sabah Namazını, iki rek'atın her birinde yirmişer âyet okumakla, kırk âyetin okunması mümkün olacak tekrarı icab ederse bir o kadar âyet sığacak miktar ertelemek müstehabdır. Bu abdestinde bozulma görülürse olur. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) :

أَسْفِرُوا بِالْفَجْرِ فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلْأَجْرِ

«Siz Sabah Namazını, sabahın beyazlığı vaktinde edâ edin. Çünkü sevâbı çok büyüktür.» (*) buyurmuştur.

---

(9) Farzdan ve vâcibden fazla olarak kılınan namazlara **Nâfile Namaz** denir. Revâtib ve Regâib olmak üzere ikiye ayrılırlar. Beş Vaktin farzlarından evvel yâhut sonra kılınmakta olan sünnetlere **Revâtib** denir. Bunlar da, Sabah Namazının farzından evvel iki, öğlenin farzından evvel dört ve farzından sonra iki; İkindinin farzından evvel dört, Akşamın farzından sonra iki; Yatsının farzından evvel dört ve farzından sonra iki rekat olmak üzere günde yirmi rekattır. Ayrıca, Cuma Namazından evvel ve sonra kılınan dörder rekata da revâtib denilir.

Regâib ise, Kuşluk (Duhâ), Teheccüt ve benzeri diğer nâfile ibâdetlerdir.

(*) **Tirmizî, Nesâî, İbn-i Hibbân. Râfi' (R.A.) dan rivâyetle.**

Yaz günlerinin Öğle Namazını da, havanın serinlediği vakte ertelemek müstehabdır. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) :

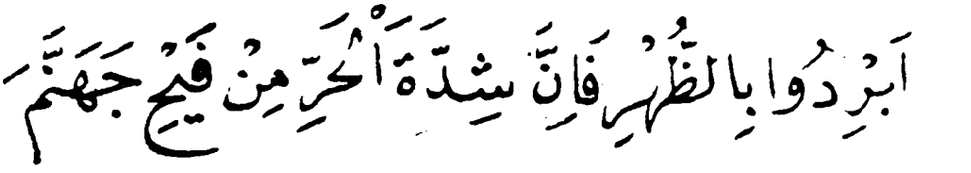

«Siz Öğle Namazını serinliğe bırakın. Çünkü sıcağın şiddeti Cehennemin kaynamasındandır.» buyurmuştur. (10)

Yatsı Namazını gecenin ilk üçte birinin sonuna ertelemek müstehabdır. Başlangıcı ilk üçtebirin sonundan önce ve bitimi, üçtebirin sonunda olur. Velev ki tahminle olsun. Bu sözle **Kudûrî**'nin **«Gecenin üçtebirinden önce»** sözü ile, **Kenz** sâhibinin **«gecenin üçtebirine kadar»** sözünün arası birleştirilmiş olur.

Vitr Namazını da, uykudan uyanmaya güveni olan kimse için Sabah Namazının vaktine kadar ertelemek müstehabdır. Eğer uyanmaya güveni yok ise Vitr Namazını, uyumadan önce kılar. Çünkü **Resûlullah** (S.A.V.) :

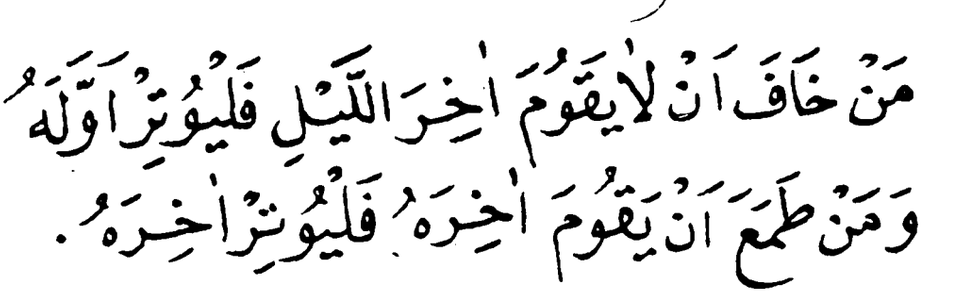

«Bir kimse gecenin sonunda kalkamamaktan korkarsa, Vitri gecenin evvelinde kılsın ve eğer gecenin sonunda kâim olmaya ümit edersе, Vitri gecenin sonunda kılsın.» buyurmuştur.

Kış günlerinin Öğle Namazını da hemen kılmak müstehabdır. Çünkü **Enes İbn Mâlik'** (R.A.) dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

---

(10) **Buhârî, İbn-i Mâce. Ebû Saîd'** (R.A.) **den rivâyetle :** Bu hadîsi şerîfteki **«serinliğe bırakınız.»** emri vücûb ifâde etmez. Mânen müstehab olduğunu anlatır.

«Öğle Namazının serinliğe bırakılması biz Hanefîler ve Şâfiîlerce sünnettir.

Cuma Namazının serinliğe bırakılması meselesi ise Cumhûr'a göre meşrû değildir. Her Coğrafi bölgede soğukluğa bırakmakda mûteber olan, o bölgeye âid sıcaklık şiddetinin sükûnudur ki o da bölgelere göre değişir.»

(Şerh-u Tûhfe)

Serinliğe bırakmak; herhangi bir duvar gölgesinin, üzerinde yürünebilecek duruma geldiği zaman, demektir. **Kâfî**'ye göre; herşeyin gölgesinin bir misli olduğu zamandır.

«Resûlüllah (S.A.V.), kış günlerinde Öğle Namazını hemen kılarlardı. Biz, gündüzden geçen mi daha çok, yoksa geri kalan mı daha çok olduğunu anlayamıyorduk.» Bunu **İmâm Ahmed** (Rh.A.) rivâyet etmiştir.

Akşam Namazının hemen kılınması da müstehabdır. Çünkü rivâyet edilmiştir ki : **Resûlüllah (S.A.V.), güneş batıp perdeye büründüğü zaman Akşam Namazını kılardı.»** Bu hadîsi **Buhârî** ve **Müslim** rivâyet etmişlerdir.

Havada bulut olduğu günde, İkindi ve Yatsı Namazı hemen kılınır. Çünkü İkindi Namazının ertelenmesinde, mekruh vakitte kılınması ihtimâli vardır. Yatsı Namazının ertelenmesinde de yağmur ve çamur sebebiyle cemaatin azalması ihtimâli vardır. (11)

İkindi ve Yatsı Namazlarından başka; Sabah, Öğle ve Akşam Namazları da ertelenir. Çünkü Sabah ile Öğle Namazlarının ertelenmesinde kerâhet yoktur ve Akşam Namazının güneş batmadan önce kılınmasından korkulur.

MEKRÛH VAKİTLER :

Güneşin doğma, zevâl ve batması vakitlerinde; kâmil vakitte (*) kılınması lâzım gelen namaz, Tilâvet secdesi ve mezkûr vakitlerden önce hâzır olan Cenâze Namazı sahîh olmaz.

Ancak musallînin, o günün İkindi Namazını güneşin batma vaktinde kılması sahîh olur. **«Güneşin doğma vakti»** sözü, **«sahîh olmaz»** sözü için zarfdır. **«Ancak musallînin, o günün ikindi namazını...»** sözü de **«namaz sahîh olmaz...»** sözünden istisnâdır. Zirâ İkindi Namazının güneşin batma vaktinde edâ edilmesi mekrûh değildir. Çünkü musallî, o İkindi Namazını vâcib olduğu gibi edâ eylemiştir. Zirâ vucûbun sebebi şudur: Eğer önce edâ etmemiş ise, vaktin sonudur. İmdi, şâyet vâcib olduğu gibi edâ ederse, o vakitte o namazın fiili mekrûh olmaz. Ancak o vakte kadar ertelemesi mekruh olur. Nitekim vaktin çıkmasından sonra kazânın fiili mekrûh olmayıp ancak fevt olması harâm olduğu gibi.

---

(11) **İmâm Hasan'** (Rh.A.) ın **Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) den rivâyetine göre; bulutlu günde namaz vakitlerinin hepsinin tehîri müstehabdır. Çünkü tehîrde kazâ ile edâ arasında tereddüd vardır. Tâcilde ise sıhhat ile fesâd arasında tereddüd vardır. Bu durumda, tehir tâcilden daha uygun olur. **(Zeylâî)**

(*) Tam, geniş vakitte.

Fukahâ demişlerdir ki : Tilâvet secdesinden murâd, zikredilen vakitlerden önce okunan âyetin secdesidir. Çünkü o secde kâmil vakitte vâcibdir. Nâkıs vakitte edâ edilmez. Fakat, eğer nâkıs vakitte okunursa, kerâhetsiz o vakitte edâsı câizdir. Lâkin efdal olan müstehab vakitte edâ edilmesi için ertelenmesidir.

Yine böylece, Cenâze Namazı ile murâd, mezkûr vakitlerden önce hâzır olan cenâzedir. Eğer cenâze o vakitte hâzır olursa, onun namazının edâsı kerâhetsiz, o vakitte câiz olur. Zirâ o, vâcib olduğu gibi edâ edilmiştir. Çünkü onun vücûbiyyeti hâzır olmasıyledir. O vakit edâsı efdaldir ve ertelenmesi mekruhtur. Bu zikredilen şeylerin mezkûr vakitlerde câiz olmadığı, hadîs-i şerîfde vârid olan nehy sebebiyledir. Çünkü güneşe tapanlar o mekrûh vakitlerde ibâdet ederler.

Güneşin batma vaktinde, İkindi Namazı câiz olduğu gibi, yine böylece mezkûr vakitlerde başlanmış bir Nâfile Namazı kılmak veya nâfilenin mezkûr vakitlerde edâsına nezr etmek ve mezkûr vakitlerde başladığı ve bozduğu nâfileyi o vakitlerde kazâ etmek - bunların hepsi anlatılan şey sebebiyle - câizdir. Şüphesiz ki, nâkısan vâcib olan, nâkısan edâ edilir.

İlk iki meselede efdal olan, yâni mekrûh vakitlerde nâfile olarak başlanılan ile edâsı mezkûr vakitlerde nezr edilenden efdal olan, onu kesip kâmil vakitte kazâ etmektir. Bunu **Zeylaî** (Rh.A.) zikretmiştir.

Fecrin tulûundan sonra ve İkindi Namazını edâdan sonra, Akşam Namazının edâsına kadar, nâfile kılmak mekruhdur. Sabah Namazının sünneti müstesnâdır. Çünkü Sabah Namazının sünnetini kılmak mekrûh değildir.

Nezredilmiş namaz, iki rek'at Tavâf Namazı ve musallînin nezr ile başlayıp bozduğu namazın iâdesi mekrûhdur. Zikredilen iki vakitte, fâite yâni vakti kaçan namaz mekruh değildir. Ancak ufukda olan kızıllık vaktinde fâite de mekrûh olur. Çünkü kızıllık vaktinde kazâ mekrûhtur.

Zikredilen iki vakitte Cenâze Namazı ve Tilâvet secdesi mekruh değildir.

Vakti kaçan namaz müstesnâ, imâmın hutbe için minbere çıktığı vakitte, hattâ imâm namazı bitirinceye kadar, kılınan namaz mekruhdur. Musannıfın, hutbeyi mutlak olarak zikrine sebeb, Cuma'nın, Bayramın ve Hac hutbelerinin ve bunlardan başka hutbelerin hepsini içine alması içindir. **Zeylaî ve Hidâye şârihleri böyle zikretmişlerdir.** Bunun mekrûh olması yalnız hutbe için değildir. İnşaallâhu Teâlâ tahkiki

yakında Cuma Namazı bâbında gelecektir. Mekrûh olmasına sebeb hutbeyi dinlemekten alıkoyduğu içindir. **Sadr'uş-Şeria** (Rh.A.) :

«Vakti geçen namazlar, Cenâze Namazı ve Tilâvet secdesi, imâm hutbeye çıktığı vakitte mekruh olur.» demiştir. **Nihâye** sâhibi, fâite (yâni vakti geçen namaz) hutbe vaktinde kerâhetsiz câiz olur» demiştir. Daha tercih edilir olduğu için, **burada Nihâye'nin sözü seçilmiştir.**

Özür sebebiyle bir vakitte iki farz namaz cemedilmez. İmâm Şâfiî (Rh.A.) bu görüşte değildir. Çünkü **İmâm Şâfiî** (Rh.A.), Öğle Namazı ile İkindinin ve Akşam Namazı ile Yatsının bir arada kılınmasını, yağmur, hastalık ve sefer özrüyle câiz görür.

Ancak, Hacda olursa bir arada kılınır. Çünkü Hacceden kimse Öğle Namazı ile İkindiyi Öğle vaktinde Arafe'de; Akşam Namazı ile Yatsıyı Müzdelife'de birleştirir yâni ikisini bir vakitte kılar.

Bir kadın, İkindi vaktinde veya Yatsı vaktinde temizlense, ancak onları kazâ eder. **İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) ye göre; Öğle Namazı ile İkindinin vakitlerinin bir vakit olması ve Akşam Namazı ile Yatsının vakitlerinin bir vakit olması dolayısıyla, İkindi Namazı ile Öğle Namazı, Yatsı Namazı ile Akşam Namazı beraber kazâ edilir. Bundan dolayı özürle birleştirilmelerini câiz görmüştür. Nitekim yukarıda geçti.

Namaza vaktin sonunda ehil olan kimse, o vakti kazâ eder. O vaktin sonunda hâiz (hayız) ve lohusa olan kadın kazâ etmez.

Bize göre, sebebiyyette muteber olan vaktin sonudur. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) **ye göre, muteber olan vaktin evvelidir.** Hattâ vaktin sonunda bir kâfir İslâm'a gelse veya bir çocuk bâliğ olsa veya hayızlı kadın temizlenmiş olsa, bize göre, bunlara vaktin farzını edâ gerekir. Eğer kadın vaktin evvelinde hâiz olsa, bize göre, o vakti kazâ etmez. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.), ayrı görüştedir. Bu meselenin tahkiki usûlde anlatılmıştır.

بَابُ الْأَذَانِ

EZÂN BÂBI

Ezân, lûgat yönünden bildirmek (ilâm) **demektir. Şer'an, vech-i mahsûs** (özel bir şekil) **ile namazın vaktini bildirmektir. Ezânda bulunan elfâz-ı mahsûsaya** (muayyen lâfızlara) **ezân adı verilir.** (1)

---

(1) **EZÂN-I MUHAMMEDÎ** —

Hicretin 1. yılında (622/623) Ezân-ı Muhammedî Medine-i Münevverede meşrû kılınmıştır. Vâcib derecesinde kuvvetli bir sünnettir.

Ezânın meşrû oluşu yalnız rüyâ ile değil hem Peygamber Efendimizin (S.A.V.) sünnetiyle ve hem de ilâhî vahy ile sâbittir.

Hicretin birinci yılında Medîne-i Münevverede Mescid-i Nebevî tamamlanınca cemaatle namaz kılınmaya başlanmıştır. Namaz vakitlerinde de **Hz. Bilâl-i Habeşî** (R.A.) **Resûlüllahın** (S.A.V.) emriyle **«essalâh, essalâh»** (Namaza-namaza) veya **«essalâtü câmiâtün»** (Namaz cemâate toplayıcıdır.) diye seslenirdi. Bu usûl Müslümanları zamanında cemâate toplamaya ve onları cemâatten mahrûm etmemeye elverişli olmamaktaydı. Bu sebeble Cuma'yı ve Beş Vakti zamanında bildirecek bir alâmete ihtiyaç duyulmuştu.

Bu iş için Peygamber Efendimizin (S.A.V.) başkanlığında bir Müşâvere Hey'eti toplandı. Toplantıda hazır bulunan Ashâb tarafından çeşitli teklifler öne sürüldü. Bu teklifler; namaz vakitlerinin boru çalınarak, ateş yakılarak, çan çalınarak veya yüksekce bir yere bayrak dikilerek haber verilmesi şeklindeydi. Fakat **Peygamber Efendimiz** (S.A.V.) bu tekliflerin herbirini, başka millet ve dinlere âid olması sebebiyle münâsib görmemişti. Neticede, Müşâvere Hey'eti bu husûsu karara bağlayamadan dağılmasından sonra Ensârdan **Zeydoğlu Abdullah'** (R.A.) ın rüyâsında bugün okuduğumuz Ezânı teallüm eylemesi ve bu rüyâsını Peygamber Efendimize (S.A.V.) anlattığı zaman **Resûlü Ekrem'** (S.A.V.) in;

«İnşâallah, bu hak rüyâdır. Gördüğünü Bilâl'e öğret. Çünkü Bilâl'in sesi senden güzeldir.» buyurması üzerine, **Abdullah** (R.A.) emri şerîfi yerine getirdi. **Bilâl-i Hâbeşî** (R.A.) Medîne'nin en yüksek yerine çıkarak, **Zeyd oğlu Abdullah'** (R.A.) dan öğrendiği ezânı yüksek ve çok tatlı bir sesle okudu. Ezân-ı Muhammedînin Medîne semâlarına yayıldığı sırada, bu ilâhî dâveti duyan **Hz. Ömer** (R.A.) da evinden çıkıp koşa koşa Resûlullah' (S.A.V.) a gelip;

«Yâ Resûlellah, aynı rüyâyı ben de gördüm.» dedi. Ve o sırada ilâhî vahy de Peygamber Efendimize (S.A.V.) gelmiş bulunuyordu. **(Cum'a sûresi; âyet : 9)**

Ezân, farzlar için sünnet-i müekkededir, sünnet kılınmıştır. O farzlar; beş vakit namaz (revâtib), onların kazâsı ve Cuma Namazıdır.

Vitr Namazı, iki Bayram Namazı, Küsûf Namazı, Husûf Namazı, Cenâze Namazı, İstiskâ Namazı, sünnetler ve nâfilelerde ezân sünnet değildir.

Ezân beş farz namazın vakitlerinde sünnettir. Yâni vaktinden önce ve sonra câiz değildir. Ancak kazâ için câizdir. Çünkü, eğer edâ vakti geçmiş ise, kazânın ezânı kazâ vakti içindir. **Zira, Resûl-i Ekrem** (S.A.V.) :

فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا

«Musallî, vakti geçen namazı hatırladığı zaman kılsın.» (*) buyurmuştur. Çünkü vakti geçen namazın hatırlanması onun kazâsının vaktidir.

İmdi, eğer vakit girmezden önce ezân okunsa, o ezân iâde edilir.

Ezânı, dört tekbir ile okumak sünnettir. Ezâna; **«Allâhu ekber, Allâhu ekber, Allâhu ekber, Allâhu ekber»** diyerek başlanır.

Teğannîsiz yâni değiştirmek ve bozmaksızın okunur. **Tercî'de yapılmaz.**

Tercî' : Şehâdeteynde sesi alçaltıp sonra geri dönerek yine şehâdeteynle (2) sesi yükseltmektir.

Müezzin iki parmağını iki kulağına kor. İki elini koymak da câizdir. Nitekim **Resûlüllah'** (S.A.V.) in **Hz. Bilâl'** (R.A.) e şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

İşte, ilk Ezân-ı Muhammedî böylece icrâ edildikten sonra meşrûiyyet kazanmıştır. (Buharî, Sünen-i Ebû Dâvûd, Nimet-i İslâm ve diğer mûteber kaynaklar)

İkâmet (Kâmet) de rüyâda Zeydoğlu Abdullah' (R.A.) a ezânın şekliyle birlikte bildirilmiştir. (Ebû Dâvûd - Sünen)

Hâris b. Ebû Usâme'nin Müsned'inde : Namaz için ilk defa ezan okuyanın Cebrâil (A.S.) olduğu; onu semanın birinci katında okuduğu ve Ömer (R.A.) ile Bilâl' (R.A.) ın da bunu işittikleri, anlatılır. (Sahîh-i Müslim Tercüme ve şerhi A. Davudoğlu)

(*) **Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâi. Enes' (R.A.) dan rivâyetle.**

(2) **ŞEHÂDETEYN,** burada «Eşhedü en lâ ilâhe illallâh» ve «Eşhedü enne Muhammeden Resûlüllâh» dır.

Ayrıca, **«Eşhedü en lâ ilâhe illâllâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve resûlüh»** lâfzına da şehâdeteyn denir.

اِجْعَلْ اِصْبَعَيْكَ فِي اُذُنَيْكَ فَاِنَّهُ اَرْفَعُ لِصَوْتِكَ

«Yâ Bilâl, sen iki parmağını iki kulağına koy. Çünkü sesin çok yüksek çıkar.» (**)

Eğer müezzin iki parmağını kulağına koymayı terk ederse, bir mahzur yoktur. Çünkü **Sünnet-i Asliyye** değildir. (3)

Teressül eder. Yâni müezzin, ezânı çabuk değil, yavaş okur. Müezzin, eğer yerinde dururken ezânı işittirmesi mümkün ise, **«Hay'aleteyn»** de sağına ve soluna döner. Çünkü rivâyet edilmiştir ki : **«Hz. Bilâl (R.A.), Hayya ala's-salâh ve hayya ale'l-felâh'a geldiğinde, sağına ve soluna yüzünü çevirirdi ve dolaşmazdı.»**

Bu ezânın keyfiyyeti; **«Hayya ala's-salâh»** ın sağ tarafda ve **«Hayya ale'l-felâh»** ın sol tarafda denmesidir. Bazı Âlimler, **«Hayya ala's-salâh»** sağda ve solda, **«Hayya ale'l-felâh»** yine böylece sağda ve solda söylenir, demişlerdir. Sahîh olan söz, birincisidir. **Zeylaî** (Rh.A.) böyle zikretmiştir.

Aksi takdirde müezzin yerinde dolaşır. Yâni müezzin, iki ayağı üzerinde sâbit durup yüzünü çevirdiği zaman ezânı duyurmak mümkün olmadığı takdirde şerefede dolaşır ve sağ pencereden (4) başını çıkarıp **«Hayya ala's-salâh»**, der. Sonra gider sol pencereden başını çıkarır, **«Hayya ale'l-felâh»**, der.

Sabah Namazının ezânının **felâh**ından sonra iki kere **«es-Salâtü hayrun min-en nevm»** der. Çünkü rivâyet edilmiştir ki : **«Hz. Bilâl (R.A.), Resûlullah' (S.A.V.) e gelip onu uyur bulduğunda, «es-salâtü hayrun min-en-nevm»**, yâni namaz uykudan daha hayırlıdır» demiştir. **Bunun üzerine Resûl-i Ekrem** (S.A.V.) ; **«Bu ne güzel sözdür, sen bu sözü ezânında oku»** (*) buyurmuş ve Sabah Namazına tahsis eylemiştir. Çünkü Sabah Namazı vaktinde insan, uyku ve gaflet hâlindedir. İmdi Sabah Namazına uzun okumayı tahsis ettiği gibi, Sabah Namazının vaktine de, duyurup bildirme (ilâm) fazlalığını tahsîs etmiştir.

İkâmet de böyledir. Yâni kelimelerin sayısında, ikâmet de ezân

---

(**) Taberânî, Mu'cem-i Kebîr.

(3) Yâni Ezân husûsunda asıl olan **Abdullah bin Zeyd'** (R.A.) in hadîsinde zikredilmemiştir.

(4) Minarenin kapısından başını, «Hayya ala's salâh» dediği zaman sağa, «Hayya ale'l-felâh» dediği zaman sola döndürür, ya da minarenin şerefesinin sağında, «Hayya ala's salâh», solunda «Hayya ale'l felâh» der.

(*) Taberânî, Mu'cem-i Kebîr.

gibidir. **Lâkin ikisi arasında şu farklar vardır:** İkâmet iki parmakları kulaklara koymaksızın olur. Ve çabukca okunur. Ezândaki teressül (yavaş yavaş okuma) bunda yoktur. Yine ikâmet, **«hayya ale'l-felâh»** dedikden sonra, iki kere **«kad kâmet'is-salâh»** ziyâdesiyle okunur.

Musannıfın, **hay'aleteyinde** sağa ve sola yüzünü çevirmemeyi söylememesinin sebebi şudur: Çünkü, eğer böyle deseydi, bunun aslâ câiz olmadığı anlaşılırdı.

İmâm Temurtâşî (Rh.A.), **ikâmette orada namazı bekleyen insanlara doğru dönülür»** demiştir.

Ezân ve ikâmetin ikisinde de kıbleye yönelinir ve ikisinin de aralarında konuşmak câiz değildir.

Tesvîb olunur. Tesvîb: **İ'lâmdan sonra i'lâma** (bildirme ve duyurmaya) **dönmektir. Her memleketin tesvîbi, o memleketin halkının bildiği gibidir.**

Ezân ile ikâmetin arasında oturulur. Ancak Akşam Namazının ezânından sonra tesvîb ve oturmak olmaz. «Ancak Akşam Namazında» sözünde «ancak - illâ» harfi, «tesvîb eder ve ikisî arasında oturur» sözünden müstesnâdır.

Akşam Namazı vaktinde tesvîb olmaz. Çünkü tesvîb, cemaate bildirmek içindir. Cemaat ise Akşam Namazı vaktinde, vakit dar olduğu için hâzırdırlar. Oturmak olmamasının sebebi ise, Akşam Namazının te'hîri mekrûh olduğu' içindir. Bu durumda, kerâhetten sakınarak, ikisi arasını bir miktar ayırmakla yetinilir.

Musallî, bir kazâ Namazı (fâite) **için ezân ve ikâmet getirir.** Bir çok Kazâ Namazı sâhibi olan kimse de birinci Kazâ Namazı için ezân ve ikâmet getirir. Geri kalan Kazâ Namazları için ezânda muhayyer kılınmıştır. Bu sözde, ikâmette muhayyer olmayıp geri kalan Kazâ Namazlarının hepsinde ikâmeti getirmeğe işâret vardır.

Abdestsiz kimsenin, erginliğe yaklaşmış çocuğun (mürâhıkın), **köle, veled-i zinâ, a'mâ ve A'râbînin (5) ezânı câizdir.**

Cünubun, aklı gelişmemiş çocuğun; kadın, deli, sarhoş ve fâsıkın ve oturduğu halde ezân okuyan kimsenin ezânı mekrûhdur. Ancak kendisi için olursa, ezânın sünnet olmasına riâyet ve i'lâma hâcet olmadığı için, otururken ezân mekrûh olmaz.

Fâsık ile oturarak ezân okuyandan başkasının ezânı iâde edilir.

(5) **Veled-i zinâ:** Gayrı meşrû cinsî münâsebetten doğan çocuk.
A'râbî: Şehir dışında yaşıyan Arab halkı, Bedevî.

Zikredilen yedi çeşit kimsenin ezânları mekrûh olduğu gibi, ikâmetleri de mekrûhtur. Abdestsiz kimsenin ikâmeti de mekrûhdur. Fakat, ikâmeti tekrâr etmenin şeriyyeti mevcûd olmadığı için ikâmetleri iâde edilmez.

Yolcu, mescidde cemâatle namaz kılan kimse ve şehirdeki evinde cemaatle namaz kılan kimse, ezân ve ikâmeti okur. Yolcunun (müsâfirin), ikâmeti terk etmesi mekrûhdur. Mescidde cemaatle namaz kılan kimsenin, ikâmeti terk etmesi mekrûh olduğu gibi, ezânı terki de mekruhdur. Musallînin, şehirdeki evinde ezân ve ikâmetin ikisini de terketmesi mekrûh değildir.

Vikâye'de denmiştir ki : Yolcu (müsâfir) olan kimse ve mescidde cemaatle namaz kılan veya şehirdeki evinde cemaatle namaz kılan kimse, ezân ve ikâmeti okur. İlk iki evvelkiler için, ikisinin de terki mekrûhdur. Üçüncü için mekruh değildir.

Mâlumdur ki, bundan anlaşılan; yolcu ve mescidde cemaatle namaz kılan için, ezân ile ikâmetten her birinin terkinin mekrûh olmasıdır. Fakat ikisinden birinin terki **Vikâye**'nin sözünden anlaşılmamıştır. Bu sebeble onun ibâresini ben burada görüldüğü şekilde değiştirdim.

Kadınlar için, ezân ve ikâmet mekrûhtur. Çünkü ezân ve ikâmet, cemaatin müstehab olan sünnetlerindendir.

Müezzinden başka bir kimsenin, müezzinin yokluğunda ikâmet etmesi mekruh değildir. Şâyet, müezzinin huzûrunda ikâmet etse, eğer o kimsenin ikâmetinden müezzin hoşnut olmazsa, mekrûh olur.

Ezân ve ikâmeti dinleyen kimse, müezzinin söylediği şeyleri söyler. Sâdece, hay'aleteyn'i söylemez. Yâni sâdece **«hayya ala's-salâh»** ile **«hayya ale'l-felâh»** ı demez. Çünkü bunların mânâsı : **«Siz namaza koşun»** ve **«onda olan kurtuluşa koşun»** demektir. Eğer dinleyen kimse bunları söylese, onun bu tekrarlaması alaya benzer.

(اَلصَّلٰوةُ خَيْرٌ مِّنَ النَّوْمِ) **(Es salâtü hayrun minen nevm)** sözü de zikredilen gibidir. Yâni dinleyen tekrarlarsa alay etmiş gibi olur.

Ancak bunları dinleyen kimse, birincide :

(لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ) **(Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh)** veya (مَا شَاءَ اللّٰهُ كَانَ) **(Mâşâallâhü kân)** der.

İkincide : (صَدَقْتَ وَبَرَرْتَ) **(Sadakte ve berirte)** der.

Müezzin, (قَدْ قَامَتِ الصَّلٰوةُ) **(Kad kâmetis - salâtü)** dediğinde, (اَقَامَهَا اللّٰهُ وَاَدَامَهَا اللّٰهُ اِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ) **(Ekâme'hellâhü ve edâmehallâhü ilâ yevmil kiyâmeti)** der.

Yine, bir adam mescidde Kur'ân okurken ezânı işitse, okumayı bırakmaz. Çünkü hâzır olmak, icâbettir. Eğer evinde Kur'ân okurken işitse, okumayı bırakıp icâbet eder. **Zahîriyye**'de böyle zikredilmiştir.

بَابُ شُرُوطِ الصَّلَاةِ

NAMAZIN ŞARTLARI BÂBI

Şart, bir şeyin mevcûdiyeti kendisine bağlı olan şeydir ve onun içinde değildir. Musannıf, «Namazdan önce gelen» demedi. Çünkü onu söyleyen kimse, onu sıfat-ı kâşife (açıklayıcı sıfat) kılmış, mümeyyize (ayırdedici) kılmamıştır. Zirâ önde gelmeyen şey şartlardan olmadığından ondan sakındırma gerekmez.

NECÂSETTEN TEMİZLENMEK :

Namaz kılan kimse (musallî) **nin, libâsının ve namaz yerinin necâset-i galîzadan temiz olması ve bedeninin necâset-i galîzadan ve hadesden pâk olması, namazın şartlarından bazılarıdır.** Bu ibâre, **Kenz**'in ve **Vikâye**'nin ibâresinden daha güzeldir. Nitekim dirâyet (ilim) ehline gizli değildir.

Giyeceği olmayan kimsenin namazı, ayakta olduğu halde, rükû ve sücûd ile sahîh olur. Çünkü oturmakda, avret-i galîzanın (1) örtülmesi vardır, erkânın (namazın rükünlerinin) edâsı yoktur. Kıyâmda ise, avretin açılması vardır ve erkânın edâsı vardır. Musallî kuûd ve kıyâmdan dilediğine meyleder. Bu ikisini, imâ edici olduğu halde oturarak edâ etmesi mendûbdur. Çünkü avret mahallinin örtülmesi, namazın ve insanların hakkından dolayıdır. Rükû ve sücûd ise, sâdece namazın hakkı için vâcibtirler.

---

(1) **Avret Mahalli :** Namazda örtülmesi farz ve başkalarının bakmaları câiz olmayan uzuvlara avret mahalli, denir.

Avret-i galîza, örtülmesi şiddetle zarûrî olan insanın ön (kubûl = ferc, zeker) ve arka (dübür) gibi mahallerdir.

Avret-i hafîfe, ön ve gerinin dışında kalıp karın ve uyluk gibi yine avret sayılan mahallerdir.

Otûrmanın (kuûdun) **şekli; avret mahallinin daha çok örtülmesi için, iki ayaklarını kıbleye doğru uzatarak oturmaktır.**

Hepsi pis olan libâs veya dörtte birinden daha azı temiz libâs bulan kimsenin namazı, o libâs ile mendûbdur. Çünkü avreti örtmenin farzı umûmîdir. Namaza has kılınmış değildir. Temizliğin farzı ise namaza mahsûstur.

Dörtte biri temiz libâs (giyecek) **bulan kimsenin, namazı çıplak olarak kılması câiz değildir.** (2) Çünkü bir şeyin dörtte biri, bütünü yerine geçer. Nitekim ihramda olduğu gibi. O halde zarûret durumlarında hepsi adetâ temiz gibi sayılır.

Namaz kılacak kimsenin iki libâsında namazdan menedici pislik olsa, meselâ libâsın birinde iki dirhem miktârı ve öbüründe üç dirhem miktârı pislik olsa, pislik hangisinde daha az ise, namaz için daha uygun olan odur.

Eğer pislik iki libâsdan birinin dörtte birine ulaşsa, namaz için diğeri ta'yin edilir. Çünkü dörtte bir için bütünün hükmü vardır. Nitekim daha önce geçti.

Eğer iki libâsın biri pislik dolu olup ve diğer libâsın dörtte biri temiz olsa, az önce geçen sebebden dolayı, diğer libâs namaz için ta'yin edilir.

Bir kadın çıplak olduğu halde, bedenini ve başının dörtte birini örtecek kadar libâs bulsa, ikisinin de örtülmesi vâcib olur. Hattâ başını örtmeyi terk etse, onun namazı câiz olmaz. Nitekim dörtte bir için bütünün hükmü olduğu malûmdur. Şu halde başını örtmek imkânı bulunmakla beraber, başını örtmeyi terk etmiş olur.

Başın dörtte birinden daha azını örtmek vâcib değildir. Hattâ başının dörttebirinden daha azını örtmeyi terk etse, namazı câiz olur. Çünkü dörttebirden daha azda bütünün hükmü yoktur. Fakat açılmayı azaltmak için, örtmek evlâdır.

Pisliği giderici bir şey bulamayan musallî, gerek o pislik onun bedeninde olsun, gerekse libâsında olsun ve gerekse bulunduğu yerde olsun, pislik ile beraber namazı kılar ve o namazı iâde etmez. Çünkü teklîf güce göredir.

---

(2) **Bahr'ul Muhît'de** şöyle denir: Çıplak kimseler birbirlerinden uzak ve tekbaşına namaz kılarlar. Şayet cemaat hâlinde kılarlarsa İmâm onların ortalarında durur. Onlar da ayaklarını kıble tarafına uzatırlar, ellerini uyluklarına koyarlar. İmâ ile kılarlar. Ayakta duran imâ ile kılsa, oturan rükû ve secdeyi yapsa câizdir.

AVRETİ ÖRTMEK :

Namazın şartlarından biri de avreti örtmektir. Erkeğin uzvu için avret, göbeği altından iki dizleri altına kadardır. Şu halde göbek avret değildir, dizler avrettir. (3)

Câriyenin uzvunda da avret meselesi erkeğinki gibidir. Yâni erkekte avret olan uzuv câriyede de avret olur. **Câriyenin sırtı ve karnı da avrettir.** Sırt ve karın erkekte avret değildir, câriyede avrettir.

Mükâtebe, müdebbere ve ümmü veledin sırtı ile karnı avret olmakta câriye gibidir. Hür kadının bütün uzuvları avrettir. Sâdece yüzü, iki elinin ayaları ve iki ayakları avret değildir. Çünkü kadının eliyle eşyâya temas mecbûriyeti onu örtmesini güçleştirir. İki elinin ayalarında da açık kalmak zarûreti vardır. Yüzünü açmaya da ihtiyâc olup, özellikle şehâdette, muhâkemede ve nikâhda yüzünü açmasından başka çâre yoktur.

Yollarda yürürken ayaklarını örtmek, bilhâssa kadınların fakîr olanlarına zor gelir. Bu, **Yüce Allah'** (C.C.) **m;**

إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا

«Ancak kendiliğinden görünen kısmı müstesnâ» (4) kavlinin mânâsıdır.

Yâni bu âyet **«âdet ve yaratılışın, onun görünmesini gerektirdiği şey müstesnâdır»** diye tefsîr edilmiştir.

Kadının ayağının da avret olduğu rivâyet edilmiştir.

Ön (kubül) **ve geri** (dübür) **gibi,** avret-i galîza **olan uzvun dörtte birinin açılması namazı bozar. Ya da ön ve geriden başka, karın ve uyluk gibi,** hafîfe avret **olan uzvun dörtte birinin açılması da namazı bozar. İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) a göre, yarısının açılması bozar.

---

(3) Bizim **Hanefî Mezhebi Ashâbı,** açılmanın azının affa tâbi, çoğunun tâbi olmadığı hu-sûnda ittifak etmişlerdir. Ancak, bu ikisi arasındaki ayırıcı sınırda ihtilâfa düşmüşlerdir.

Ebû Hanîfe (Rh.A.) ve **İmâm Muhammed** (Rh.A.); «Dörtte biri çoğa girer, bunun daha aşağısı aza girer» demişlerdir.

Ebû Yûsuf (Rh.A.); «Yarıdan aşağısı aza girer. Çünkü bir şey çokluk ile ancak karşısındaki daha az olduğu zaman vasıflanır...» demiştir. **(Ekmelü'd-dîn)**

(4) **Bk.** Nûr Sûresi (24); âyet : 31.

Bu iki avretin (galîz ve hakîkî olan) zikrine sebeb, hükümde ikisinin arasında müsavât olduğuna işârettir. Bundan dolayı, **Hidâye** sâhibi, **mânî olan açılma hakkında hilâfı zikrettikden sonra, «Avret-i galîza bu hilâfa göredir, mânî olan açılma dörtte bir miktârıdır veya yarıdır.» demiştir.**

Erkeklik organı ve husyelerden her biri - bunların ayrı ayrı söylenmesinin sebebi, bâzı âlimlerin; erkeklik organı ile husyeler, bir tek uzuvdur, diye olan sözlerinden ayırdetmek içindir **-ve kadının başından, başının saçından her biri mutlaka, yâni saç gerek aşağı sarksın, gerekse başka türlü olsun avrettir. Kulağı ve kabaran memelerinden her biri de avrettir.** (5) Bu, kabarmayan memeden ayırdetmek içindir. Çünkü kabarmayıp yerinde kalan memeler göğse tâbidir. Bunlardan her biri bir uzuvdur.

Namaz kılan kimsenin avreti açılsa veya namazın cevâzına mânî pislikle dursa veya musallî, kadınların saffında namazın rükünlerinden bir rüknün edâsı mümkün olacak kadar zaman dursa, o musallînin namazı, **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) a göre, bozulur. Çünkü namazı bozan şey, o namazda bulunmuştur. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre,** bir rüknün edâsı mümkün olacak kadar durmakla namazı bozulmuş olmaz. Ancak bir rüknü edâ ederse bozulur. Çünkü namazı bozan şey, namazın rüknünden birini, o namazı bozan şey ile beraber edâ etmektir. Edâ ise yerine getirilmemiştir.

Musannıfın, **«bir rüknün edâsı mümkün olacak kadar»** demesine sebeb şudur : Çünkü musallî, avreti açılmakla beraber bir rüknü edâ etse, ittifâken namazı bozulur. Eğer avretini örterek, beklemeksizin edâ ederse, namazı ittifakla câiz olur. (6)

KIBLEYE YÖNELMEK :

Namazın şartlarından biri de, Mekkeli için Ka'be'nin kendisine yönelmektir. Bunda icmâ vardır. Hattâ Mekke halkı, kendi evinde na-

---

(5) **Zahîriyye**'de; «Kadının memeleri büyük olduğu zaman her biri tek başına avret itibâr olunur.» denmiştir.

(6) **Hakâik**'de şöyle denir : «Musâllî namazda açılan avretini beklemeksizin örtse namazı icmâen câizdir. Bir rüknü edâ ettikten sonra, o açılan yerini örtse başka bir şey edâ etmese de namazı icmâen fâsiddir. Çünkü o bir rükün edâsı kadar beklemiş ve sonra edâ etmiştir. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) in hilâfına namaz bozulmuş olur. Yine böylece insanlar tazyik etse de saffın ortasına düşse yahut necîs bir mahâlle dursa veya elbisesine bir mânî necâset isâbet etmiş olsa, bu üç şekil de ihtilâflıdır.

maz kılsa, onların, - şâyet duvarlar kaldırılsa - yönleri Ka'be'nin kendisine doğru olacak şekilde kılmaları gereklidir. (7)

Mekke halkından başkası için Ka'be yönüne yönelmek yeter. Bunlar Âfâkî olanlardır. Çünkü, eğer engeller kaldırılsa, Âfâkînin yönelmesi, Ka'be'nin kendisine doğru olması vâcib değildir. Ancak Ka'be yönüne doğru olmak, sahîh kavilde yeter. Çünkü teklîf güce göredir.

Bir kavle göre; «Mekke halkı gibi, Âfâkînin de, Ka'be'nin kendisine yönelmiş olması gereklidir.» **Fukahâ demişlerdir ki :** İhtilâfın faydası, yönelmede Ka'be'nin bizzat kendisine niyetin şart olmasında görülür. Kavl sahibine göre şart ve diğer bazısına göre şart değildir. Ka'be'nin yönü, musallînin alnından çıkan hattın iki dik köşe meydana gelecek şekilde Ka'be'ye doğru uzanan hatta ulaşmasıdır.

Veya Ka'be cihetine yönelmek için deriz ki : Ka'be öyle iki hattın arasında meydana gelmelidir ki; o iki hat musallînin zihninde birbirlerine kavuşup üçgen şeklinin iki kenarı gibi musallînin iki gözünden çıkmış olsun. **Büyük Âlim Taftazânî** (Rh.A.), **Keşsâf Şerhinde** böyle zikretmiştir. (*)

Bundan anlaşılır kî, musallî, **Ka'be'nin kendisine yönelmekten kaymış olup, bu kayma** (veya sapma) **ile mukâbele tamamıyle yok olmazsa,**

---

(7) **KIBLE :** Hicretin ikinci yılı olayları arasında iki mühim hâdise vardır. Bunlardan biri Müslümanlara nefislerini müdâfaa için savaşa izin verilmesidir. (**Hac Sûresi;** âyet 29)

İkincisi de, Kıblenin **Kudüs** (Mescid-i Aksâ) den **Mekke'** (Kâbe) ye çevrilmesidir.

Kudüs'e doğru namaz kılmak Hicretten 3 yıl önce başlamış, Hicretten 16 ay ve birkaç gün sonrasına kadar devam etmiştir.

Mekke' (Kâbe) nin Müslümanlar için **kıble** olması Hicretin 2. yılı **(624)** Receb ayı ortalarında bir Pazartesi gününe raslar. O gün Resûl-i Ekrem (S.A.V.) **Selemeoğulları** yurduna gitmiş oranın Mescidinde Öğle Namazını Kudüs'e doğru kıldırıyordu. **Namaz içinde Kıblenin değiştirilmesi hakkında ilâhî vahy geldi.** Namazın birinci rek'atı kılınmış, ikinci rek'atın sonuna gelinmişti. O sırada Kudüs'teki **Mescid-i Aksâ**'dan Mekke'deki **Mescid-i Harâm**'a dönülmesi emrolundu. (**Bakara sûresi;** âyet 145). Resûl-i Ekrem (S.A.V.) derhal yüzünü Kudüs'ten Kâbe'ye doğru çevirdi. Cemaat de saflarıyle beraber o tarafa döndürdüler. Erkekler kadınların yerlerine geçtiler, kadınlar da erkeklerin yerlerini aldılar. Böylece, yeni Kıble'ye yönelmiş olarak namazın üç ve dördüncü rek'atlarını **Mescid-i Harâm**'a doğru kılarak tamamlamış oldular. Selemeoğulları Mescidine de bu vak'a üzerine **Mescidü'l Kıbleteyn** (İki Kıbleli Mescid) denildi.

(*) **Ka'be'ye yönelmeyi gösterir şekil :**

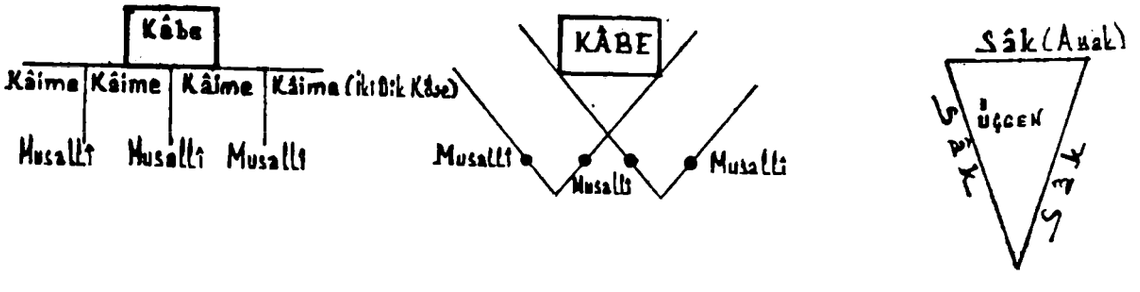

namaz câiz olur. Zahîriyye'de söylenen şu söz bunu teyîd eder: «Şâyet musallî, soluna yönelmiş olsa veya sağına yönelmiş olsa, namaz câiz olur. Çünkü insanın yüzü kavislidir. Sağına ve soluna yöneldiğinde iki yanları Kıbleye doğru olur.»

Bazı Ârifler dediler ki; **«İnsanlığın kıblesi Ka'be-i Mükerreme'dir. Gök ehlinin Kıblesi, Beyt-i Ma'mûr'dur. Melâike-i Kerrûbiyyûn'un** (yâni Cebrâil ve Mîkâil gibi Allah' (C.C.) a yakın meleklerin) **Kıblesi Kürsî'dir. Arşı taşıyanların kıblesi** (Hamele'tül Arş), **Arş-ı A'zam'dır ve hepsinin matlûbu** (gayesi ve hedefi) **Yüce Allah' (C.C.) ın zâtıdır» Zahîriyye'de böyle zikredilmiştir.** (8)

Kıbleye yönelmekten âciz olanların kıblesi, - yâni yönü bilmekle beraber, Ka'be cihetine yönelmekten, düşman veya yırtıcı hayvan korkusuyla ya da denizde bir ağaç üzerinde bulunduğu için âciz olanların Kıblesi, - **gücü yettiği yönedir.** Yâni hangi yöne kâdir ise, namazı o kâdir olduğu cihete yönelmekle kılar.

Musallî, yâni namaz kılacak olan kimse kıbleyi araştırır. Araştırmak, gâyeye ulaşmak için gayret sarfetmek demektir. Musallî, iştibahdan dolayı araştırır.

İştibah: Alâmetlerin görünmemesiyle veya karanlıkların yığılmasıyle ya da bulutların toplanmasıyle musallîye Kıblenin şüpheli olmasıdır.

Kıbleden haber veren bir kimse de bulunmazsa, musallî yönü araştırır. Çünkü Ashâb Kıbleyi araştırıp namazlarını kılmışlardır. **Resûlüllah** (S.A.V.) onları bundan menetmemiştir. İmdi, buradaki takrîrî sünnet cevâzın delîlidir.

Eğer namaz kılan kimse, Kıbleyi araştırdıktan sonra hatâ etse, namazı iâde etmez. (9) Çünkü teklîf güce göredir. Hakîkaten yöne isâ-

---

(8) Nazm'da denir ki: **Kâbe,** Mescid-i Harâm'da olanın kıblesidir. **Mescid,** Mekke'de olanın kıblesidir. **Mekke,** Ehl-i Harâm'ın kıblesidir. **Harâm,** âlemin kıblesidir. Bu takrîbî olarak böyledir fakat, tahkîke göre Kâbe âlemin kıblesidir.

(Zâhidî (Rh.A.))

Bazıları da şöyle demiştir: **Beyt,** Mekke'de evinde yahut Sahrâ'da namaz kılanın kıblesidir. **Mekke,** Ehl-i Harâm'ın Kıblesidir. **Harem,** Âfâkî'nin Kıblesidir.

Ebû Hanîfe' (Rh.A.) dan rivâyete göre; **Meşrık,** Mâgrîb Ehlinin Kıblesidir. **Mağrîb,** Meşrık Ehlinin Kıblesidir. **Güney,** Kuzey Ehlinin Kıblesidir. **Kuzey,** Güney Ehlinin Kıblesidir... **(Zeylâî)**

(9) Musallî araştırarak namaz kılıp da sonradan Kıble arkasında kaldığı meydana çıkarsa, **İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) e göre namaz câiz değildir. Hanefî Mezhebine göre câizdir.

Bundan başka yönler husûsunda olursa icmâen câizdir. **(Hakâyık)**

bete güç ve imkân yoktur. Burada araştırılan cihet, Ka'be'den uzakta olan için Ka'be yönü gibidir. Bir kavle göre : **Yüce Allah'** (C.C.) ın;

فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ

«Nereye döner, yönelirseniz Allah'ın vechi (kıblesi) **oradadır.»** (10) **kavli, iştibâh** (yâni yönde şüphe etme) **hâlindeki namaz hakkında nâzil olmuştur.** Bu kavle göre; **«Vech'ullâh'dan murâd, Kıbletullâh'dır.»**

Eğer namaz kılacak olan kimse, kıbleyi araştırmaksızın namaza başlarsa, o namaz fâsid olur. Çünkü onun Kıblesi araştırdığı yöndür. Araştırma ise olmamıştır. Araştırmaksızın başlayıp, şâyet o namazda Kıbleye isâbet ettiğini anlasa, yine namaz fâsid olur. Çünkü kuvvetliyi zayıf üzerine binâ etmek fâsiddir. İsâbetini bildikden sonra olan hâli, bilmezden önce olan hâlinden daha kuvvetlidir.

Eğer kıbleye isâbet ettiğini namazdan sonra anlarsa, gâye hâsıl olduğu için, namazı sahîh olur. Çünkü başkası için vâcib olan şeyin husûlü muteber olmaz, bilâkis başkasının husûlü muteber olur. Cumâya hemen gitmek (sa'y) gibi. Çünkü, şâyet Cumânın edâsı mevcud olsaydı, gitmeye hâcet kalmazdı.

Namaza araştırma ile başlandıkdan sonra, eğer namaz içinde, araştırmada hatâ ettiğini anlasa veya görüşü değişse, birincide doğru olan yöne ve ikincide görüşünü değiştirdiği yöne döner.

Namaz kılacak olan kimselerden her biri bir cihet araştırsalar, yâni bir adam veya bir topluluk, karanlık bir gecede Kıbleyi araştırdıkdan sonra, meselâ; bir adam bir yöne durup namazı kılsa, veya bir topluluk araştırıp her biri bir cihete durup namazı kılsalar - muktedî, eğer imâmının cihetine muhalif olduğunu bilmezse ve muktedî hakîkaten imâmdan önde de değilse - onlardan her birinin fiili câiz olur. Çünkü onların kıbleleri araştırdıkları cihetlerdir ve muhâlefetleri, Ka'be'nin içinde bulunuyorlarmış gibi birbirlerine zarar vermez.

Aksi halde; eğer muktedî cihette imâma muhâlefette olduğunu bilirse veya hakikatte imâmın önüne geçmiş ise, o muktedînin fiili câiz olmaz.

Birincinin sebebi : Muktedî imâmın hatâ ettiğine inandığı içindir. Ka'be'nin içi ise bunun hilâfınadır. Çünkü Ka'be'nin tamâmı Kıbledir.

(10) Bk. Bakara Sûresi (2); âyet : 115

İkincinin sebebi; Makam farzını terk ettiği içindir. Nitekim Ka'be'nin içinde bulunduğu zamandaki gibi.

Zâhir olan şudur ki : Vikâye sâhibinin; **«Onlar onun arkasındadır»** sözü, hakikatte imâmın arkasında olmalarını açıklamaktır. Yoksa onların imâmın arkasında olduklarını bilmelerini açıklamak değildir. Vikâye'nin sözü tesâhüle (*) yorumlanır. Nitekim **Sadr'uş-Şeria** (Rh.A.) buna yorumlamıştır.

Evet, « لِاَلِمَنْ عَلِمَ حَالَهُ » yâni, **«hâlini bilen kimse için olmaz.»** sözünde, tesâhül vardır. Çünkü, o kimsenin hâlini bilmesi, cevâzın yokluğunu ifâde etmez. Bilâkis imâma muhâlefet ettiğini bilmesi gerekir. Bundan dolayı ben ibâreyi senin gördüğün şekilde değiştirdim.

NİYET ETMEK:

Namazın şartlarından biri de niyet etmektir. Çünkü Resûlullah (S.A.V.) :

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ

«Ameller ancak niyetlere göredir.» buyurmuştur. (1)

Niyet; irâde, yâni dilemektir. Yoksa ilim, yâni bilmek değildir. İrâde, müsâvî olan iki şeyden birini diğerine tercih etmektir.

Mecmau'l-Fetâvâ'da denmiştir ki : **Abdülvâhid** (Rh.A.), **Kitâb'us-Salât'da** «Şâyet musallî hangi namazı kıldığını bilirse, bu niyettir.» demiştir. **Muhammed bin Seleme** (Rh.A.) de : «Bu kadarı bilmek niyettir. Oruçda da böyledir.» demiştir.

Esah kavle göre, şüphesiz bu kadarı bilmek niyet değildir. Çünkü niyet, ilim (yâni bilmek) den başkadır. Malûm değilmi ki; bir kimse küfrü bilse, kâfir olmaz. Eğer küfre niyet ederse, kâfir olur. Müsâfir

---

(1) Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâi, İbn-i Mâce. Ömer b. el-Hattâb' (R.A.) dan rivâyetle

(*) **Tesâhül** : İbârede lâfzın, ma'nâya açıkca delâlet etmiyecek şekilde getirilmesidir.

Tesâhülde; lâfzın ma'nâsı düşünmek sûretiyle bilinir.

Tesâmuhda; Musannıf ve gayrının maksadı sözünden bilinir, fakat anlaşılması için başka bir lâfzın takdîrine ihtiyac hissedilir.

(Ta'rifât, Seyyid-i Şerif)

de ikâmeti bilmek ile mukîm olmaz. Eğer ikâmete niyet ederse, mukîm olur. (2)

Hidâye'de denilmiştir ki : Niyet, irâde, yâni dilemektir. Şartı, hangi namazı kıldığını kalbi ile bilmektir. Dil ile söylemeye ise itibâr edilmez. Azîmetinin toplanması için söylenmesi iyi olur. Bu söze; bu, niyeti ilim (yâni bilmek) ile açıklamaya yönelmektir. Halbuki doğru değildir, diye itirâz edilmiştir.

Buna şöyle cevâb verilmiştir : Hidâye sâhibinin maksâdı; musallînin, girdiği namaza tahsîs ederek (tâyin ederek) niyet etmesi ve eğer namaz nâfile ise, o namazı gelişi güzel işlerden ayırmasıdır. Eğer namaz farz ise, namazın en husûsî vasıflarına - ki onlar farzıyyettir - ortak olan şeylerden onu ayırmaktır. Çünkü tahsîs ve ayırma, ilimsiz tasavvur edilmez.

Ben derim ki : Bu cevâb itirâzı teyîd eder, onu ortadan kaldırmaz. Çünkü niyet (cezm), özel bir ilimdir. Bilakis doğru olan cevâb : **Şüphesiz, Hidâye'nin maksadı; İrâde demek olan niyette muteber sayılan, kalbin irâde için lâzım olan amelidir. Bu itibâr, musallînin, açıkca hangi namazı kıldığını bilmesidir. Eğer musallî (ye hangi namazı kıldığı sorulacak olsa), cevâba kâdir olmayıp ancak düşünmekle kâdir olursa, namazı câiz olmaz ve dil ile söylemeye itibâr yoktur,» olmasıdır.** İmdi, **Hidâye'**nin bu açıklamasına, itirâz ve cevabdan her biri, **Hidâye'**nin **«dil ile söylemeye itibâr edilmez»** sözüne gafletten ileri gelir.

Niyeti dille söylemek (telaffuz) **müstehabdır.** Çünkü azîmetin toplanması için, dille söylenen niyette kalbin hâzır olması vardır.

Yemek, içmek ve benzerleri gibi, namaz ile alâkası olmayan şeylerle niyet ve tahrîme (yâni ilk tekbir) arasını ayırmak câiz değildir. Fakat abdest almak ve mescide yürümek gibi şeyle ayırmak zarar vermez.

Niyetin efdal olan vakti, tahrîmeye (ilk tekbire) bitişik olmakla, namaza başlamaya yakın olmasıdır. Bu zâhir rivâyettir.

Bir kavle göre; namaz kılan kimse, senâ (yâni sübhâneke...) ya devâm ettiği müddetce niyeti sahîh olur. Bir kavle göre; rükûdan önce

(2) **Münferid namaz kılan bir kimse üç niyete muhtaçtır.** Birincisi, namazın kendisine niyet; ikincisi namazı Allah (C.C.) için kılmasına niyet; üçüncüsü Kâbe'ye (Kâbeye yöneldim diye) niyet etmektir. (O kimse Kâbe'nin arsasına da niyet eder.)

Muktedî dört niyete muhtaçtır. Üçü yukarıda belirttiklerimizdir. Dördüncüsü «falana iktidâ ediyorum.» demesidir. Efdâl olan «İmâmıma» yahut «bu imâma» diye niyet etmesidir. Şayet iktidâ niyetini terk etmiş olsa câiz değildir.

(Zahîriyye)

sahîh olur ve bir kavle göre de musallî rükûdan başını kaldırmadan önce, niyet sahîh olur. Bu rivâyetlerin faydası şudur : Şâyet musallî niyeti unutmuş olsa, onun için niyeti telâfî etmek mümkün olur. Çünkü niyeti telâfî etmek namazı bozmaktan daha iyidir.

Niyet, beş revâtib (yâni vakit namazları) **ve Cuma gibi, farz kılan musallî için lâzımdır. Vitr Namazı, Bayram ve Cenaze Namazı ve bunların benzerleri gibi, vâcib kılan musallî için de niyet lâzımdır.**

Niyette ta'yin lâzımdır. Her birinin vasıflarının en husûsisi olan farzıyyet veya vucûbda ortaklıkdan ayrılmak için ta'yin lâzımdır.

Namazın rek'atlerinin sayısını belirtmek gerekmez. Çünkü musallî, meselâ Öğle Namazına niyet eylediği zaman, rek'atların sayısında yanlışlık yapsa bu zarar vermez. Hatta, Sabah Namazına dört rek'at diye niyet etse, veya Öğle Namazına iki rek'at diye veya üç rek'at diye niyet etse, câiz olur ve belirttiği sayı geçersiz olur. **Hâniye**'de böyle zikredilmiştir.

Nâfile Namaz kılan kimsenin niyeti, farz kılan gibi değildir. Zirâ nâfilede mutlak niyet eder. Çünkü nâfile, namaz çeşitlerinin en aşağısıdır. Mutlak olan niyet nâfileye yapılır.

Şâyet bu nâfile, Terâvih ve Sünnet-i Müekkede olursa, ekseri Ulemâya göre, diğer nâfileler gibi, bunlarda da mutlak niyet yeter. Çünkü Terâvih ve Sünnet-i Müekkedeler, aslında nâfiledirler.

Namaz kılacak kimse, meselâ Öğle Namazının farzında, «Bu günün Öğle Namazına niyet ettim.» dese ve eğer bu vaktin Öğle Namazına, diye niyet etse ve vakit de devam etse, ta'yin bulunduğu için câiz olur. Şâyet vakit çıkmış ve o da bilmiyorsa, câiz olmaz. Çünkü bu takdirde, vaktin farzı öğleden başkadır. Eğer vaktin farzına niyet etse, câiz olur. Ancak Cuma'da olmaz. Çünkü, Cuma'da vaktin farzında ihtilâf vardır. Cuma'da «Cuma namazının farzına» diye niyet edilir.

Uygun olan, Cuma Namazından sonra ve Cumanın sünnetinden önce, Öğleyi (zuhru) kılmaktır. Musallî «Vaktine yetişip henüz kılmadığım son Öğle Namazını (zuhru âhiri) kılmaya niyet ettim.» diyerek niyet eder. Çünkü eğer kıldığı Cuma Namazı câiz olmazsa, Öğle Namazı musallî üzerine vâcib olur. Eğer Cuma Namazı câiz olursa, bu dört rek'at, musallînin kılmadığı (kazâya kalmış) Öğle Namazından sayılır. Ondan sonra Sünnet niyetiyle dört rek'at daha kılar. Çünkü, Sünnete niyet etmek, mutlak niyet etmekten daha iyidir.

Vitrde, musallî «Vitr Namazına» diye niyet eder. «Vâcib vitr» diye niyet etmez. Çünkü vâcib olmasında ihtilâf vardır.

Cenâze Namazında, «Allah için namaza ve şu meyyit için duâya» diye niyet eder. Eğer meyyit erkek midir, kadın mıdır, diye şüphe ederse, «Niyet ettim İmâmın, namazını kıldığı kimsenin, İmâmla beraber namazını kılmaya» der. (3)

Musallî, başlayıp bozduğu Nâfile Namazın kazâsında, bozduğu Nâfile Namazın kazasına niyet eder. Bayramda da, «Bayram Namazına» diye niyet eder.

İmâma uyan musallî, kendi namazına ve imâma uymaya niyet eder. Bazan muktedîye, uyduğu imâmı cihetinden iktidânın fesâdı lâzım gelir. Bu takdirde muktedînin onu kabullenmesi gerekir. Eğer muktedî, imâm imâmet yerine durduğu vakitte niyet ederse, ekserî Meşâyih'e göre, câizdir.

Eğer imâma uymaya niyet edip Öğle Namazını belirtmezse veya imâmın kıldırdığı namaza başlamaya niyet ederse, esah olan kavle göre, başlamak câiz olur ve başlamak (şürû') imâmın namazına dönüşür.

Muktedîye efdal olan, «imâm olan kimseye» veya «şu imâma» uydum, demektir.

Zeylaî (Rh.A.) : «Musallînin muktedî olması için efdal olan, uymaya imâmın tekbirinden sonra niyet etmesidir.» demiştir.

Ben derim ki : Bu husûs incelenmeye değer. Çünkü efdal olan, şâyet uymaya imâmın tekbirinden sonra niyet etmek olsaydı, efdal olan muktedînin tekbirinin imâmın tekbirinden sonra olması lâzım gelirdi. Zirâ tekbir, ya niyete yakın olur, ya da niyetten sonra olur. Yakında açıklaması gelecektir ki : Şüphesiz efdal olan, cemaatin imâm ile beraber tekbir almasıdır.

İmâm erkeklere imâm olduğu zaman, ancak kendi namazına niyet eder, yoksa kendisine uyanlara imâm olduğuna niyet etmez.

Kadınlar, erkekler ile bir hizâda durarak imâma uymadıklarında ise kadınlar hakkında ihtilâf edilmiştir. Şâyet kadınlar, bir erkek ile aynı hizâda uyduklarında, onların uyması sahîh olmaz. Ancak imâm, kadınlara imâm olmaya niyet etmiş ise, sahîh olur. Bunun daha çok tahkîki muhâzât meselesinde, inşâallah gelecektir.

---

(3) **Fetâvâ-yı Kâdîhân**'da şöyle denir: «En güzel olan, böyle kimsenin: (Niyyet ettim İmâmın kıldığı namazı kılmaya) demesidir.»

بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ

NAMAZIN SIFATI BÂBI

İLK TEKBİR (TAHRÎME)

Namazın bir takım farzları vardır. O farzlardan biri tahrîmedir. **Tahrîm, bir şeyi muharrem yâni haram kılmaktır.** Tahrîme lafzında olan «**h e**» harfi isim oluşunu belirtmek içindir. (1)

Tahrîme ilk tekbîre tahsis edilmiştir. Çünkü ilk tekbir, namaza başlamadan önce mubâh olan şeyleri harâm kılar. Diğer tekbirler böyle değildir.

Tahrîme, tekbirdir. Yâni **«Allahu ekber»** demekle Cenâbı Kibriyâyı tavsîf etmektir. Hazifle okunur. **Hazf, Musallînin** «Allah» **lafzının** «hemzesinde» **ve** «ekber» **lafzının** «bâ» **sında uzatma yapmamasıdır.**

İki eller kaldırıldıktan sonra tekbir alınır. Esah olan budur. Çünkü iki eli kaldırma işinde, **Yüce Allah'** (C.C.) dan başkasından kibriyâyı «büyüklüğü» uzaklaştırma (nefy) vardır. Şu halde, uzaklaştırma (nefy) önce yapılır.

Eller iki kulakların hizâsına kaldırılır. Yâni baş parmaklar kulakların iki memeleriyle beraber oluncaya kadar iki eller kaldırılır. **Hidâye'**de böyle zikredilmiştir.

Kâdîhân (Rh.A.); «Musallî iki baş parmaklarının uçlarını, iki kulaklarının memelerine dokundurur» demiştir.

Kadın iki ellerini iki omuzları hizâsına kaldırdıkdan sonra «Allahu

---

(1) Yani tahrîme lafzının sonunda durulduğu zaman, (he) okunan yuvarlak (te) harfi kastedilmektedir.

İlk tekbire; tahrîme, iftitâh, ihrâm tekbiri, açış tekbiri de denilir.

ekber» **der. Sahîh olan budur.** Çünkü ellerini iki omuzları hizâsına kaldırmakta, onlar için âzamî nispette örtünmek vardır. Kunut'un, Bayramların ve Cenâze Namazının tekbirleri de açıklandığı gibidir.

Elin diğer parmakları normal hâli üzere kalır. Yâni açılmaz ve birbirine de yapıştırılmaz. Hattâ yayılmış olur.

Tahrîme, ta'zîmi gösteren söz ile câizdir. Misâli : **«Allahu Ecell»**, veya **«Allahu A'zam»** ya da **«Er-Rahmânu Ekber»**, demek gibi.

Tesbîh ile de câizdir : **«Sübhânallâh»**, demek gibi. Tehlîl ile de câizdir : **«Lâ ilâhe illallâh»** demek gibi.

Duâya delâlet eden söz ile câiz olmaz. Misâli : **«Rabbiğfirlî»** demek gibi. **Sözün kısası : Tekbir yerine, sâdece ta'zîmi gösterip duâ ile karışık olmayan zikri söylemek câizdir.**

İmâm, tekbîri açıkca söyler. İmâma uyan, imâm ile berâber tekbiri gizlice söyler. İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre, efdal olan uyanın imâm ile beraber tekbiri söylemesidir.** Çünkü uyan (yâni muktedî), namazda imâmın ortağıdır ve ortaklığın hakikati beraberliktedir. **İmâmeyn'e göre, efdal olan, muktedînin imâmdan sonra tekbir almasıdır.** Çünkü muktedî, imâma tâbidir. **Teslim**'de, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) dan iki rivâyet vardır. **Kâfî**'de böyle zikredilmiştir.

Eğer imâm, **«Allahu Ekber»** demezden önce, imâma uyan **«Allâhu Ekber»** dese, esah olan : Onlara göre, o kimse namaza başlamış olmaz. **Fukahâ : İmâm,** «Allahu Ekber» **sözünü bitirmeden önce, muktedî** «Allâhu Ekber» **sözünü bitirse, namaza başlamış olmayacağı hususunda birleşmişlerdir. Hâniye'de böyle zikredilmiştir.**

Bize göre, tahrîme şarttır. Şâfiî' (Rh.A.) **ye göre, bir rükndür.** Hilâfın burada faydası, farzın tahrîmesi üzerine nâfileyi binâ etmenin cevâzında görülür. Hattâ musallî Öğle Namazını kılsa, yeniden tekbir almadan nâfileyi kılması sahîh olur. **Şâfiî'** (Rh.A.) ye göre, yeniden tekbir almadan sahîh olmaz.

Binâ etmenin şekli şudur : Tahrîme şart olduğunda musallî nâfileyi onunla edâ eder. O tahrîme ile farz edâ edilmiş olmak şartıyle bu câizdir. Nitekim, namaz kılacak olan kimsenin, farz için abdest alıp o abdesti ile nâfileyi edâ etmesi câiz olduğu gibi. Şâyet tahrîme bir rükn olsaydı, nâfileyi, farzın rüknüyle edâ etmiş olurdu. Bundan dolayı câiz olmaz.

Yukarıda anlatılanlar yâni; Tahrîme için iki elleri kaldırmak, parmakları yaymak ve imâmın tekbiri açıkdan söylemesi, sünnettir.

KIYÂM :

Namazın farzlarından biri de, farz namazda kıyâm etmek yâni ayakta durmaktır. Şüphesiz kıyâmın farz olması, farz olan namaza mahsûstur. Nâfile olan namazda kıyâm farz değildir. Hattâ nâfile namazın edâsı kıyâmsız câizdir. Nitekim bunun yakında, kendi bâbında açıklaması gelecektir.

Kıyâmda musallî, göbeğinin altında, sağ elini sol elinin üzerine koyar. Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, göğsüne koyar. Elleri târif edildiği sûrette koymanın şekli, sağ elinin avuç içini sol elinin avucunun sırtı üzerine koyup küçük parmağı ve baş parmağı ile bileği üzerine halka etmektir.

İki ellerini, rukûdan kalkdığı zaman salıverir, Yine Bayram Namazının tekbirleri arasında, iki ellerini salıverir. (2) Sözün kısası, zikr mesnûn (Sünnet) olan her kıyâmda iki ellerini bağlar. Böyle olmayan her kıyâmda da ellerini salıverir.

Namaz kılan kimse, senâ eder. Yâni : Sübhâneke.

سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالٰى
جَدُّكَ (وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ) وَلَا اِلٰهَ غَيْرُكَ

«Sübhânekellahümme ve bi hamdik, ve tebârekesmük, ve teâlâ ceddük, velâ ilâhe gayruk.»
duasını okur. Bu duanın mânâsı : «Ey Allah'ım! Seni tesbih ve tenzîh eder, San'a hamd-ü senâda bulunurum. Senin mukaddes ismin mubârektir ve Senin, azamet ve celâlin pek yüksektir. Ve Senden başka Hak mâbûd yoktur.»

Sâdece (وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ) **(Ve Celle senâüke)** farzlarda okunmaz. Çünkü meşhûr hadîslerde zikredilmemiştir.

Namaz kılan kimse, «Sübhâneke» yi gizli okur. İster imâm olsun, isterse tek başına kılan olsun. Gerek gizli okuyana uysun ve gerekse

(2) **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) in kavline göre Cenâze Namazında da böyledir. **(Hakâyık)**

açıkdan okuyana uysun. Hattâ, eğer imâma, açıkdan okumaya başladığı vakitte uysa, «Sübhâneke» duâsını okumaz.

«... إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي » **(İnnî veccehtü vechiyye lillezî.)**

(3) âyet-i kerîmesini «Sübhâneke» duâsına eklemez. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) **bu görüşte değildir.** Çünkü O'na göre, musallî tekbiri söyledikden sonra «... إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي » **(İnnî veccehtü vechiyye lillezî.)** âyet-i kerîmesini sonuna kadar okur. **İmâm A'zam** (Rh.A.) **ile İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, eğer tekbirden önce kalbin hâzır olması için okursa bu güzeldir.**

Kırâat için gizlice, (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) **(Eûzü billâhimineşşeytânirracîm)** der. Senâ, yâni **«Sübhâneke»** için okumaz.

Cemaatle namazın evveline yetişemiyen kimse, geçen rek'atlerin kazâsında (Eûzü...) **çeker. İmâma uyan kimse ise** (Eûzü...) **okumaz.** Çünkü mesbûk kırâat eder ve fakat Sübhâneke'yi okumaz. Zirâ, başlangıçta Sübhâneke'yi okumuştu. O halde (Eûzü...) okur.

İmâma uyan kimse (muktedî), **Sübhâneke'yi okur,** (Eûzü)**yü okumaz ve kırâat da etmez.**

İmâm (Eûzü...) **okumayı Bayram Namazının tekbirlerinden sonraya bırakır. Çünkü Bayram Namazının tekbirleri, Sübhâneke'yi okudukdan sonradır. Şu halde uygun olan,** (Eûzü...) **nün** «Sübhâneke...» **ye değil, kırâate bitişik olmasıdır.**

Bu anlatılanlar, yâni; Sağ eli sol el üzerine koymak, rükûdan kalktıkda ve Bayram tekbirleri arasında elleri salıvermek; Sübhâneke'yi okumak, (Eûzü) yü okumak, hepsi yukarıda anlatılanlar gibi Sünnetlerdir.

KIRÂAT :

Namazın farzlarından biri de kırâattir. Yüce Allah' (C.C.) **ın;**

فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ

«Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun.» (4) emri şerîfine göre kı-

(3) Bk. En'âm Sûresi (6); âyet : 79.
(4) Bk. Müzzemmil Sûresi (73); âyet : 20

râatin farz olan miktarı, bir âyettir. Bir âyetten azı bi'l-icmâ kırâattan hâricdir.

İmâmeyn'e göre, üç kısa âyettir, veya uzun bir âyettir. (5) Bir âyet ile yetinen musallî, günahkâr olur. Sebebi yakında gelecektir ki; **Fâtihayı okumak ve Fâtiha'ya bir sûre veya bir sûre miktarı âyet eklemek vâcibdir.** Bir âyet ile yetinmekte vâcib terk edilmiş olur.

Namaz kılan kimse, Tekbir, Sübhâneke ve Eûzü'den sonra, ancak Fâtiha'da gizlice Besmele'yi okur. Yâni : بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(Bismillâhirrahmanirrahim) der, ve Fâtiha'yı okur. **«Fâtiha'dan sonra, sûrede Besmele'yi okumaz.»** Fâtiha'dan sonra gizlice **« â m i n »** der. Gerek imâm olsun, gerek imâma uyan kimse olsun ve gerekse tek başına kılan kimse olsun böyle yapar. Fâtiha'ya bir sûre veya üç âyet ekler. Hangi sûreden dilerse okur.

Fâtiha ile Zamm-ı sûreden başkası sünnettir. Mi'râc'ud-Dirâye'de açıklanan şu şey bunu teyîd eder : İmâm A'zam' (Rh.A.) dan **İmâm Hasan** (Rh.A.) **rivâyet etmiştir ki :** Musallî, namazın başında Besmeleyi okur. Bundan sonra Besmeleyi tekrar okumaz. Çünkü Besmeleyi okumak Eûzü ve Sübhâneke gibi, namazı açmak için meşrûdur.

Fâtiha ile Zamm-ı sûre, vâcibdir. Bize göre, Fâtiha'yı okumak bir rükn değildir. Kezâ, Fâtiha'ya sûre eklemek de rükn değildir. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.) **Fâtiha** husûsunda muhaliftir. (6) **İmâm Mâlik'** (Rh.A.) in Fâtiha'da ve Zamm-ı sûre'de ihtilâfı vardır.

İmâm Mâlik' (Rh.A.) **in delîli; Resûlüllah'** (S.A.V.) ın;

لَا صَلٰوةَ اِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُوْرَةٍ مَعَهَا

«Fâtihasız ve beraberinde sûresiz namaz yoktur.» (*) kavli.
İmâm Şâfiî' (Rh.A.) **nin delîli; Resûlüllah'** (S.A.V.) **ın :**

لَا صَلٰوةَ اِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ

(5) Uzun âyete misâl; Âyet'el Kürsî ve Sûre-i Bakara'nın sonundaki «Müdâyene» âyetidir. Tâc'üş-Şerîa'ya göre; uzun âyetten maksad üç kısa âyetten daha aşağı olmayandır.

(6) **İmâm Şâfiî** (Rh.A.) şöyle der : «Musallî namazda Fâtiha'yı bir rükn olarak tâyin eder. Hattâ bir rek'atte ondan bir harf terk etse namazı câiz olmaz.» **(Kifâye)**

(*) Taberânî. Hatîbü'l Bağdâdî (Tarihi). İbn-i Adiyy (Kâmil).

«Fâtihasız namaz yoktur.» kavli şerîfidir. **Hidâye**'de böyle zikredilmiştir.

İmâm Serûcî (Rh.A.), **Hidâye'nin**; «İmâm Mâlik' (Rh.A.) in Fâtiha ve Zamm-ı sûrede ihtilâf vardır.» sözüne itirâz edip hiç kimse, **«Zamm-ı sûre rükündür,»** dememiştir; **«Hidâye sâhibi hatâ etmiştir.»** demiştir.

Bizim için delil, Yüce Allah' (C.C.) ın;

فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ

«Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun.» (7) emrî şerîfidir.

Haber-i vâhid (8) **ile bunun üzerine ziyâde câiz olmaz.** Fakat haber-i vâhid, ameli gerektirir. Biz, Fâtiha ve zamm-ı sûrenin vâcib olduğunu söyledik. Fakat Fâtiha daha çok vâcibdir. Hattâ musallî, Fâtiha'-

---

(7) Bk. Müzzemmil Sûresi (73); âyet : 20

(8) **Haber;** herhangi bir zâttan nakledilen sözdür.

Hadîs ilminde haber, «sünnet ve hadîs» tâbirlerinin karşılığıdır. Buna «eser» de denilir.

Bazı zâtlara göre haber; Resûlüllah' (S.A.V.) dan başka zâtlardan, meselâ Sahâbe-i Kirâm'dan rivâyet edilen sözdür. **Eser** kelimesi de, Sahâbînin veya Selefin sözü makamında kullanılır.

Hadîsler (Haberler) kuvvet derecesi, nakil ve rivâyet edenlerin sayısına göre kısımlara ayrılır. **Haber-i Vâhid** (Haber-i Âhad) bunlardan biridir.

a) Haber-i Vâhid (Haber-i Âhad), bir zâtın veya iki üç gibi mahdûd zâtların yine bir veya iki üç gibi mahdûd zâtlardan naklettiği haberdir. Böyle âhad yolla Resûlüllah' (S.A.V.) dan rivayet edilen habere de **Hadîsi Âhâd** denilir. Resûlüllah' (S.A.V.) den bir zâtın rivâyet ettiği hadîsi şerîfi, o zâttan bir cemâatin nakletmesi de Haberi Âhad kabilindendir. Yine tevâtür şartlarını ihtivâ etmeyen bir habere **Haber-i Âhad** denilir. Bu itibarla **Haber-i Meşhûr** da esâsen **Haber-i Âhad** kabilindendir.

Haber-i Âhad'ın râvîleri çok mahdûd olduğundan onun kendisinden haber verilene ittisâlinde hem sûreten hem de mânen şüphe bulunur.

b) Haber-i Meşhûr : Temizlik Bölümünde 12. dipnotta anlatıldığı gibi, evveli âhad olup, (yâni önceleri mahdûd zâtlar tarafından nakledilmişken) sonraları ikinci ve üçüncü asırlarda şöhret bulmuş olan ve yalan üzerine ittifakları tasavvur olunmayan bir cemâat tarafından nakledilen haberdir ki buna **«Haber-i Müstefîz»** de denilir. İşte bu şekilde nakledilegelen hadîsi şerîfe de **Hadîs-i Meşhûr** (Haber-i Meşhûr) denilir. Böyle hadîsin Resûlüllah' (S.A.V.) a ittisâlinde ilk râvilerin mahdûdiyetinden dolayı şeklen bir şüphe var ise de sonraları şöhret bularak Ümmet tarafından kabûle şâyan olması sebebiyle onda mânen şüphe yoktur ve tevâtür derecesine ulaşmıştır.

c) Haber-i Mütevâtir : Yalan söylemek üzere ittifakları kabul edilemeyen bir topluluğun verdiği haberdir ki böyle mütevâtir sûrette rivâyet edilen bir hadîsi şerîfin Râsûlullah' (S.A.V.) a ittisâlinde yâni O'nun mubarek sözü olduğu husûsunda ne şeklen ve ne de mânen hiç şüphe bulunmaz. Buna **Hadîs-i Mütevâtir** de denilir.

yı terk etse, iâde ile emrolunur. Zamm-ı sûreyi terk etse, iâde ile emrolunmaz. **Üç âyet, i'câz husûsunda bir kısa sûre yerine geçer. Nitekim bir uzun âyet de üç kısa âyet yerine geçer.**

Kırâatin sünneti : Yolculukda, acele hâlinde Fâtiha'yı ve dilediği sûreyi; emniyet hâlinde Fâtiha'dan sonra, **«Burûc»** ve **«İnşikâk»** gibi sûreleri; hazarda Sabah Namazı ile Öğle Namazında uzun mufassal sûreler; İkindi Namazı ile Yatsı Namazında orta halli olan sûreler; Akşam Namazında kısa olan sûreler; ve zarûret hâlinde duruma göre okumaktır.

«Hucurât» sûresinden «Burûc» sûresine kadar uzun sûredir. «Burûc» dan «Beyyine» sûresine kadar ortadır. «Beyyine» sûresinden Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar olanlar kısa sûrelerdir.

RÜKÛ' :

Namazın farzlarından biri de, rükû'dur. Musallî başını eğerken, rüku' için tekbir alır. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.), başını eğerken ve kaldırırken tekbir alırdı.

Namaz kılan kimse rükû'da, iki elleri ile iki dizleri üzerine dayanıp parmaklarını açar. Parmaklarını açmak, ancak bu halde mendûbdur.

Musallî, sırtını düz tutarak rükû' eder. Hattâ rükû'da sırtına su dökülse, su sırtında durmalıdır. Musallî başını yukarı kaldırmayarak ve aşağı eğmeyerek rükû' eder. Rükû'da durur ve üç kere, سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ **(Sübhâne Rabbiyel Âzîm)** (Pek büyük olan Rabbimi her türlü noksanlardan tenzîh ederim.) diyerek tesbîh eder. Üç kere tesbîh, en aşağısıdır. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) :

مَنْ قَالَ فِي رُكُوعِهِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ ثَلَاثًا فَقَدْ تَمَّ رُكُوعُهُ وَذٰلِكَ أَدْنَاهُ وَمَنْ قَالَ فِي سُجُودِهِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثًا فَقَدْ تَمَّ سُجُودُهُ وَذٰلِكَ أَدْنَاهُ .

«Her kim rükûsunda üç kere: «Sübhâne Rabbiye'l-Azîm», derse, rükûsu tamam olmuştur. Bu onun en azıdır. Her kim de, sücûdunda üç kere: «Sübhâne Rabbiye'l-A'lâ», derse secdesi tamam olmuştur. Bu da onun en azıdır.» (*) buyurmuştur.

Musallî tesbihleri üçden eksik yapsa, mekrûh olur. Eğer imâma uyan, tesbîhi üç kere tamam etmeden imâm başını kaldırsa, bir rivâyette, muktedî üç tekbiri tamam eder. Sahîh olan kavle göre, muktedî imâma tâbi olur. Her ne kadar tesbih ziyâde de olsa, tek başına kılan için tesbihi tek olan sayıda bitirmek efdaldir. İmâm ise, cemaati usandıracak şekilde tesbihi arttırmaz.

Sonra, namaz kılan kimse, başını rükûdan kaldırırken:

سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ

(Semiallâhu limen hamideh) (Allah kendisine hamdedenin hamdini kabul buyurur.) der. İmâm olan bununla yetinir. (9) **İmâma uyan ise,**

رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ

(Rabbenâ leke'l-hamd) (Ey Rabbimiz hamd de sana mahsustur.) sözü ile iktifâ eder. (10) Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.):

إِذَا قَالَ الْإِمَامُ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ

«İmâm: «Semi Allâhu limen hamideh» dediği zaman, siz; «Rabbenâ leke'l-hamd» deyiniz.» buyurmuştur.

Bu hadîsi şerîfi Buhârî ve Müslîm rivâyet etmişlerdir. Resûlüllah (S.A.V.); **bu sözü imâm ile muktedî arasında taksim etmiştir.** Taksim ise ortaklığa aykırıdır.

(*) Tirmizî, Ebû Dâvûd.

(9) İmâmın **«Semiallâhü limenhamideh»** demesiyle de muktediden sâkıt olur. Sadece tahmîd gerekir. **Şâfii'** (Rh.A.) **ye göre ise;** muktedîden sâkıt olmaz, tesmî yâni «Semiallâhü limen hamideh» ile tahmîd yâni «Rabbenâ leke'l hamd» in arasını birleştirir.

(10) Tahmîd hakkında aşağıdaki dört rivâyet vardır:

a) Rabbenâ leke'l hamd.

b) Rabbenâ ve leke'l hamd.

c) Allâhümme rabbenâ leke'l hamd.

d) Allâhümme rabbenâ ve leke'l hamd.

(Bahru'l-Muhît)

Muhît'de denilmiştir ki : Senânın çok olması için, imâma uyanın,

اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ

(Allâhümme Rabbenâ ve leke'l-hamd) (Ey Rabbimiz olan Allahu Azimüşşan, hamd sana mahsustur.) demesi efdaldir.

Denilmiştir ki: **Tek başına namaz kılan kimse, imâma uyan gibidir.**

Yâni (رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ **) (Rabbenâ leke'l hamd)** ile yetinir. **Zeylaî** (Rh.A.); Ulemânın çoğu bunu kabûl etmişlerdir, demiştir. **Mebsût'da** esah olan budur, denmiştir. Çünkü **(tesmî')** kendisi ile beraber olan kimseyi tahmîde teşvîk etmektir. Tek başına kılanın ise, kendinden başkasını tahmîde yâni, **(Rabbenâ leke'l hamd)** demeye teşvîk edecek kimse yoktur. .

Bir kavle göre; «Tek başına namaz kılan kimse tesmî' ve tahmîdin ikişini de bir arada yapar» Bu, **İmâm Hasan'** (Rh.A.) ın **İmâmı A'zam Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) den rivâyetidir. **Hidâye sâhibi,** esah kavl budur, demiştir.

Musallî, başını rükû'dan kaldırdıkdan sonra düz olarak ayakda durur. İtmi'nândan başkası sünnettir.

İtmi'nân : Mafsalları yerine oturuncaya kadar a'zanın sükûnet bulmasıdır. Bundan başka olan rükû tekbiri, parmakların açılması, tesbih, tahmîd, tesmî ve düz olarak ayakda durmak, Sünnetlerdir.

Ta'dîli erkândan olan rükûdaki durma «itmi'nân» **vâcibdir.** Çünkü, o maksûd rüknün tamamlanması için meşrû kılınmıştır. Rükûdan başını kaldırdıkdan sonra olan doğrulma ve iki secde arasında olan doğrulma bunun aksinedir. Bunlarda olan durma **«itmi'nân»** Sünnettir. Çünkü iki rek'atın arasını ayırmak için meşrû olmuştur. **Sözün kısası, farzı tamamlıyan Vâcibdir ve vâcibi tamamlayan da Sünnettir.**

SECDE :

Namazın farzlarından biri de secde etmektir. Namaz kılan kimse, secde için tekbir alır. Çünkü **Resûlullah** (S.A.V.), her eğilmede ve ba-

şını kaldırmada tekbir alırdı. Sâdece rükû'dan başını kaldırdığı vakitte tekbir almazdı. (11)

(11) **Peygamberimiz Efendimiz' (S.A.V.) in namaz kılışları:**

Allahu Teâlâ (C.C.) şöyle buyuruyor:

«Şüphesiz namaz abdestli olarak kılınır» (Mâide Sûresi, âyet: 6). Peygamber Efendimiz (S.A.V.) de;

«Namazın anahtarı tahâret yâni abdestli olmaktır.» (Tirmizî ve Dârîmî - Sünenler)

Yine **«Abdestsiz namaz olmaz ve kabul olunmaz»** buyurmuşlardır. (Buhârî ve Müslim - Sahîhler)

İşte,

Peygamberimiz (S.A.V.) böyle abdest alıp, namaz kılacağı zaman Kıble'ye döner, ayakta ellerini kulaklarının yumuşağına kadar kaldırıp **«Allahu Ekber»** diyerek tekbir alırdı. Sağ elini sol elinin üzerine koyarak göbeğinin altına bağlardı. **«Sübhâneke'llâhümme ve bi hamdik ve tebârekesmük ve teâlâ ceddük ve lâ ilâhe gayrük»** diyerek namaza başlardı.

Sonra **«Besmele»** çekerek **«Fâtiha»** sûresini okur, **«Fâtiha»** nın sonunda yavaşça **«âmîn»** der - Müslümanlara siz de **«âmin»** deyiniz - derdi.

Kıldırdığı Sabah Namazı ise **«Fâtiha»** sûresinden sonra **«Tekvîr»** sûresini, **«Kâf»** ve **«Vâkıa»** sûrelerini - **Ahmed bin Hanbel'** (Rh.A.) in rivâyetine göre bazan da **«Yâsîn»** sûresini - okurdu. Namazlarda 60 ilâ 100 âyet okurdu.

Cuma günü Sabah Namazında ise, **«Secde»** sûresiyle **«Dehr»** sûresini okurdu.

Sabah Namazının birinci rek'atında uzun ikincisinde ise kısa sûre okurdu.

Ümmü Seleme' (R.Anha) nin rivâyetine göre; Peygamberimiz' (S.A.V.) in Sabah Namazında «Tur» sûresini okuduğu da olurdu.

Yine Sabah Namazında Peygamberimiz' (S.A.V.) in **«Bakara** ve **«Âl-i İmrân»** sûrelerinden âyetler okuduğu da rivâyet edilir.

«İstiâb - İbnü Abdi'lber» de **Abdullah bin Sâib** (R.A.) der ki: «Resûlüllâh'-(S.A.V.) ın Sabah Namazını Mekke'de kıldırdıkları sırada ben de bulunmuştum. **«Mü'minûn»** sûresine başladı. Mûsâ ve Hârûn'un zikrine (45. âyete) gelince kendisini öksürük tuttu ve rükûa gitti.»

Peygamberimiz (S.A.V.) zammı sûreyi okuduktan sonra **«Allahu Ekber»** diyerek tekbir alır, belini kamburlaştırmadan bükerek rükûa varır, elleriyle diz kapaklarını tutar, üç defa **«Sübhâne Rabbiyel azîm»**, bir defa da **«Semiallahü limen hamideh»** diyerek doğrulunca **«Rabbenâ ve leke'l hamd»** der, **«Allahu Ekber»** diyerek secdeye giderdi. Secdeye gittiği zaman kollarını ne yere yayar ve ne de yanlarına yapıştırırdı.. Ayaklarının parmaklarını Kıble'ye karşı dikerdi. Alın ve burnu, elleri, dizleri ve ayak uçları yerde olmak üzere yedi âzâsı üzerinde secde ederdi. Secdede üç defa **«Sübhâne Rabbiyel âlâ»** derdi. Sonra **«Allahu Ekber»** diyerek secdeden başını kaldırır, tekrar **«Allahu Ekber»** diyerek ikinci secdeye gider, üç defa **«Sübhâne Rabbiyel âlâ»** dedikten sonra **«Allahu Ekber»** diyerek ikinci rek'ata kalkardı. O rek'âtta da aynı şekilde **«Besmele»** çekerek **«Fâtiha»** ve sûre okuduktan, rükû ve secdelerini yaptıktan sonra sağ ayağını dikip sol ayağını bükerek üzerine oturur, ellerini dizleri üzerine koyar, **«Ettehiyyâtü...»** okur, sonunda **«Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resûlüh»** der - böyle demelerini Müslümanlara da emrederdi - Namazın sonunda **Ettehiyyâtü...»** den sonra **«Allahümme salli...»** ve **«Allahümme bârik...»** okur (Bunun arkasında da istedikleri duâyı okumalarını Müslümanlara tavsiyede bulunur) du.

Peygamberimizin (S.A.V.)rükûu, secdeleri iki secde arasındaki oturuşu, rükûdan başını kaldırıp duruşu hemen hemen birbirine müsavi idi.

Musallî iki dizini yere kor. Musannıf burada, rükûda olduğu gibi «Başını eğerken» dediği şekilde, **«dizlerini koyarken»** dememiştir. Çünkü tekbir, orada başı eğmeye yakın olur. Burada ise, koymaya yakın olmaz.

Musallî, sonra iki avucu üzerine dayanarak iki elini yer üzerine kor.

Peygamberimiz (S.A.V.) başını evvelâ sağ tarafına sonra da sol tarafına çevirerek **«Esselâmü aleyküm ve rahmetûllâh»** der ve selâm verirdi.

Selâm verdikten sonra **«Allahümme entesselâmü ve minkesselâmü tebârekte yâ zelcelâ-li vel ikrâm. Lâ İlâhe İllallâhü Vahdehû Lâ şerike leh. Lehül mülkü ve lehül hamdü yuhyî ve yümîtü ve hüve alâ küllî şey'in kadîr. Allâhümme lâ mânia limâ â'tayte velâ mu'tıye limâ mena'te velâ yenfau zelceddi minkel ced.»** dedikten sonra, 33 defa **«Sübhânellâh»**, 33 defa **«Elhamdülillâh»**, 33 defa da **«Allahü Ekber»**, sonra da **«Sübhâne Rabbike Rabbil izzeti ammâ yasifûn ve selamün alel mürselîn velhamdü lillâhi Rabbil âlemiyn»** derdi.

Üsdü'l Gâbe - **İbni Esîr** (Rh.A.) - de bulunan bir rivâyete göre; Peygamberimiz (S.A.V.) namaz sonunda 100 kere **«Allahümmağfirlî zenbî İnneke ente't Tevvâbül Gafûr»** diye duâda bulunurdu.

Peygamberimiz (S.A.V.) Öğle ve İkindi Namazlarının ilk rek'atlarında **«Fâtiha»** ile birer sûre; ilk rek'atlarında uzun ikinci rek'atlarında uzun sûrelerden okurdu.

Öğle ve İkindi Namazlarında **«Bürûc»**, **«Asr»**, **«Târık»** gibi sûreler okurdu. Öğle Namazının birinci rek'atında 30, ikinci rek'atında da 15 kadar âyet okurdu. İkindi Namazında da Akşam Namazında olduğu kadar okurdu.

Öğle ve İkindi Namazlarında **«Leyl»** sûresini okuduğu da rivâyet edilir.

Peygamberimiz' (S.A.V.) in Akşam Namazında **«Tûr»** ve **«Mürselât»** sûrelerini okuduğu da olurdu. Hattâ kıldırdıkları son Akşam Namazında **«Mürselât»** sûresini okumuşlardır.

Rivâyete göre **Abdullah bin Abbas** (R.A.) bir gün Akşam Namazında **«Mürselât»** sûresini okuyunca annesi **Ümmü'l Fadl** (R.Anhâ): «Yavrucuğum sen bu sûreyi okumakla vallâhi benim derdimi aklıma getirip tazeledin; Zirâ bu sûre Akşam Namazında Resûlullahtan en son işittiğim sûredir» demiştir.

Peygamberimizin (S.A.V.) Akşam Namazının birinci rek'atında **«Kâfirûn»** ikinci rek'atında **«İhlâs»** sûresini okuduğu da olurdu.

Yine Peygamberimiz (S.A.V.) Yatsı Namazında **«Duhâ»**, **«Tiyn»**, **«Münâfikûn»** ve benzeri sûreleri okurdu. **«Şems»**, **«A'lâ»**, **«Leyl»**, **«Alâk»** sûrelerini okuduğu da olurdu.

Bir defasında Yatsı Namazında **«İnşikak»** sûresini okuyup secde âyetine gelince, secde etmişti.

Peygamberimiz (S.A.V.) Vitr Namazının birinci rek'atında **«A'lâ»** ikinci rek'atında **«Kâfirûn»** ve üçüncü rek'atında **«İhlâs»** sûresini okur, selâm verince de üç kere **«Sübhânel meliki'l kuddûs»** der ve üçüncüsünde sesini yükseltir ve uzatırdı.

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) itinâsız kılınan namazı da namaz saymazdı.

Peygamberimizin (S.A.V.) Kur'ân-ı Kerîm okuyuşu:

Peygamberimiz (S.A.V.) Kur'ân okurken çekilmesi gereken harfleri çekerdi. Meselâ, **«Bismillâhi»** yi, **«Errahmâni»** yi, **«Errahîm»** i, çekerdi. Yine Kur'ân-ı Kerîm'i âyet âyet okurdu. Meselâ, **«Bismillahirrahmanirrahim»** der keserdi, **«Elhamdülillâhi rabbil âlemîn»** der keser, **«errahmânirrahim»** der keser **«mâlikiyevmiddin»** der keserdi.

(Kütüb-i Sitte, İmâm A'zam Ebû Hanîfe (Rh.A.), Ahmed bin Hanbel (Rh.A.) (MÜSNEDLERİ), Nesâî (Rh.A.) (Sünen))

Çünkü **Vâil bin Hucr** (R.A.); iki avucu üzerine dayanıp secde etmiş ve iki uyluklarından yukarısının arasını kaldırmış, ondan sonra **Resûlüllah** (S.A.V.) böyle secde ederdi, demiştir.

Musallî, sonra elleri iki kulaklarının hizâsında olduğu halde yer üzerine yüzünü, iki avucu arasına koyar. Çünkü **Vâil** (R.A.) :

«Resûlüllah secde ettiği zaman, iki ellerini kulaklarının hizâsına koyardı,» demiştir.

Hadîs-i şerîfde, Resûlüllah (S.A.V.) **in secde ettiği zaman ellerini omuzları hizâsına koyduğu rivâyet edilmiştir.** Bu, ihtiyarlık veya hastalık sebebiyle özür haline hamledilmiştir.

Musallî, parmaklarını birbirine bitiştirerek kor. Bu bitiştirme, ancak burada (yâni secdede) mendûb olur. Secdeyi pazu kısmını açarak ve karnını uyluklarından uzak tutarak yapar. Çünkü, **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın böyle yaptığı sâbit olmuştur.

Bir kavle göre : Eğer musallî safda ise, iki tarafında bulunan kimseleri rahatsız etmekden sakınmak için, pazularını fazla açmaz. İki ayaklarını yer üzerine koyup, parmaklarını Kıble yönüne yönelterek secde eder. Nitekim **Resûlüllah** (S.A.V.), şöyle buyurmuştur :

إِذَا سَجَدَ الْعَبْدُ سَجَدَ كُلُّ عُضْوٍ مِنْهُ فَلْيُوَجِّهْ مِنْ أَعْضَائِهِ الْقِبْلَةَ مَا اسْتَطَاعَ

«Kul secde ettiği zaman, onun her uzvu secde eder. O halde (musalli) **gücü yettiği kadar uzuvlarını Kıbleye yöneltsin.»**

Kadın büzülür. Yâni ayağının parmaklarını dikmez, pazu kısmını açmaz ve kollarını yere döşer. Karnını uyluklarına bitiştirir. Çünkü böyle yapmak, onları daha setredici olur. (12)

(12) **Zeylaî** (Rh.A.) **şöyle demiştir :**

Kadın şu 10 husûsta erkeklerden ayrılır :

a) Tekbir'de iki elini omuzları hizâsına kadar kaldırır,
b) Sağ elini sol eli üzerine, memeleri altına koyup, ei bağlar,
c) Secdede karnını iki uyluğundan ayırmayarak yapıştırır,
d) Celsede ellerini iki uyluğu üzerine parmak uçları dizlerine varacak şekilde koyar,
e) Koltuğunu secdede açmaz,
f) Teşehhüd'de teverrük yapar, yâni sol yanı üstüne oturup iki ayaklarını sağ tarafından çıkarır,
g) Rükû'da parmaklarını açmaz,
h) Erkeklere imâm olmaz,
i) Cemaat olmaları mekrûhtur,
j) Cemaat olurlarsa, İmâm onların ortasına durur.

Namaz kılan kimse, burnu ve alnı üzerine secde eder. Çünkü Resûlullah (S.A.V.) böyle devâm etmiştir. Her ne kadar alın burundan daha kuvvetli ise de, burun alından önce secdeye konur. Çünkü secdede burun yere daha yakındır. Önce burun sonra alın üzere secde eder.

Hacimli ve alnın istikrâr bulacağı (yerleşeceği) şey üzerine secde edilir. **Yerleşmenin haddi şudur: Secde eden kimse eğer secdesini mübalâğalı bir şekilde yapmış olsa, başı ondan aşağı inmemelidir.**

Atılmış pamuk, saman, darı ve bunun gibi şeyler üzerine secde câiz değildir. Ancak, eğer namaz kılanın alnı yerin sertliğini bulduğu zaman câiz olur. Musallînin, sarığının kenârı üzerine, yen'i ve eteği gibi kendi libâsının fazlası üzerine - şâyet yerin hacmi bulunursa - secde etmesi câizdir.

Yine **musallînin, kıldığı namazı kılan kimsenin sırtı üzerine** - meselâ ikisi de Öğle namazını kılsalar - **secde etmesi câizdir.** Hattâ eğer sırtına secde edilen kimse namaz kılmıyorsa veya sırtına secde edilen kimsenin kıldığı namaz musallînin kıldığı namaz değilse, o zaman da câiz olmaz. Sıkışıklıkda zarûretten dolayı câiz olur. Genişlikde câiz olmaz. Fakat, iki evvelkiler yâni sarığın kenârı üzerine ve libâsın fazlası üzerine secde etmek, secdede burunla yetinmek gibi kerîh görülmüştür. Çünkü, **İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, secdede burnuyla yetinmek kerâhetle câizdir. Alın böyle değildir.** Çünkü özürsüz, yalnız alın üzerine secde etmek, **İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, kerâhetsiz câizdir. Bedâyi'de** ve **Tuhfe'de** de böyle zikredilmiştir. **Kenz** sâhibinin, **«ikisinden biriyle yetinmek mekruh olur»** sözü tahkike değer.

Namaz kılan kimse, üç kere سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى **(Sübhâne Rabbiyel a'lâ)**

(Pek yüce - kudret ve azametle muttasıf - olan Rabbimi bütün noksanlardan tenzîh ederim) diyerek secdede sükûnet hâlinde olur.

Rivâyet ettiğimiz hadîs-i şerîfden dolayı rükûda üç kere tesbîh, en az miktardır. Rükû ve secdede tesbîhi üçden fazla yapmak mendûbdur. Beş ve yedi gibi tek sayı ile bitirilir. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) tek sayı ile bitirirdi.

Eğer musallî, imâm olursa, cemaatin bıkacağı tarzda uzatmaz. Fukahâ; «İmâma uygun olan, cemaatin üç kere tekrârına imkân vermek için beş kere tekrâr etmektir.» demişlerdir.

Musallî secdeden başını tekbir alarak kaldırır. Nitekim **Resûlullah'** (S.A.V.) ın başını her indirmede ve kaldırmada tekbir aldığı rivâyet edilmiştir.

Başı secdeden kaldırmanın miktârı hakkında şöyle denilmiştir: Şüphesiz, başı kaldırmak, eğer secdeye yakın olursa câiz değildir. Çünkü o kaldırma, secdeden sayılır. Zirâ bir şey bir şeye yakın olduğunda, onun hükmünü alır. Eğer başı kaldırma oturmaya yakın olursa câiz olur. O kaldırma oturmaktan sayılır. Böylece, ikinci secde gerçekleşmiş olur.

Bir kavle göre; Şâyet musallînin alnı, yer ile musallînin alnı arasından rüzgâr geçecek şekilde yerden ayrılsa, iki secde sayılıp câiz olur.

Musallî, mutmain (rahatça) olduğu halde bir tesbih okuyacak kadar oturur, tekbir alır ve mutmain olduğu halde secde eder.

Eğer, rükû ve sücûdun farziyyeti, **Yüce Allah'** (C.C.) ın

«... ...ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا **» «Rükû edin, secdeye varın...»**

(13) emri şerîfiyle sâbit olduğundan, emir tekrârı gerektirmez. Bundan dolayı, rükûda tekrârı vâcib değildir. Bu durumda, **sücûdun tekrârının farzıyyeti nasıl sâbit olmuş ve ne sebeble tekrar edilmiştir?** denilirse, **cevâben deriz ki :**

Şüphesiz namaz âyetinin mücmel olduğu sâbittir. Mücmelin açıklanması ise, bazan **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın fiili ile olur, bazan da sözü (hadîsi) ile olur. Secdenin tekrarının farzıyyeti **Resûlüllah'** (S.A.V.) dan tevâtür yoluyla nakledilen fiil ile sâbittir. Çünkü, **Resûlüllah'** (S.A.V.) dan nakleden herkes O'nun sücûdunu tekrar ettiğini bildirmişlerdir.

Tekrârın sebebine gelince; şüphesiz sücûdun tekrârı teabbüdîdir. (Kullukla ilgilidir.) Rek'atlerin sayıları gibi, onda ma'nâ aranmaz, denmiştir.

Bir kavle göre; Şeytân Aleyhilla'ne, Hz. Âdem Aleyhisselâma secde ile emrolundu. O mel'ûn büyüklenip secde etmedi. Böylece biz Şeytân'a hakaret olsun diye iki kere secde ederiz.

Bir kavle göre de; Birinci secde bizim yerden yaratıldığımıza, ikinci secde yere döneceğimize işârettir. Nitekim **Yüce Allah** (C.C.) :

مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ

(13) Bk. Hacc Sûresi (22): âyet : 77

«Sizi yerden yarattık, ve sizi oraya döndüreceğiz.» (14) buyurmuştur.

İki secdeden sonra musallî kıyâm için tekbir alır. Sücûdun aksine, önce başını kaldırır, sonra ellerini, ondan sonra iki dizlerini kaldırır ve yere dayanmaksızın, düz olarak ayağa kalkar. Nitekim **İmâm Şâfiî** (Rh.A.) de yere dayanmamayı kabûl etmiştir.

Kıyâmdan önce oturmaksızın ayağa kalkar. Kıyâmdan önce oturmaya **«İstirahat celsesi»** derler. Nitekim İmâm Şâfiî (Rh.A.) bunu kabûl etmiştir.

İkinci rek'at birinci rek'at gibidir. Fakat ikinci rek'atta Sübhâneke, Eûzü ve **el kaldırmak yoktur.** Yâni musallî, birinci rek'atta her ne yaparsa, ikinci rek'atta da onu yapar. Fakat **İftitâh tekbiri** almaz ve (أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) (Eûzü billâhimineşşeytânirracîm) demez. Bu ikisi ancak bir kere meşrûdur. Birincide kaldırdığı gibi, ikincide ellerini de kaldırmaz. Zikredilen bu sözde,

(بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ) (Bismillâhirrahmanirrahim)

diye **Besmele** çekileceğine işâret vardır.

Musallî, ikinci secdeyi sehven terk edip selâmdan önce veya selâmdan sonra dünyâ sözü konuşmadan hatırlasa, o secdeyi namaz içinde kazâ eder. Yâni şâyet namaz kılan kimse, bir secdeyi yapmasa, ondan sonra, selâmdan önce veya selâmdan sonra ve dünyâ kelâmı konuşmadan önce hatırına gelse, secde eder.

Musallî, terk ettiği secdenin, ister birinci rek'atta olduğunu bilsin, isterse birinci rek'atın gayrında olduğunu bilsin, o secdeyi kazâ eder. Çünkü o secde, aslî yerinden geçmiştir. Ve onun yerinden geçmesiyle tahrîmenin ifâsı için tamamen yer mevcûd olduğundan namaz bozulmamıştır. Şu halde, o secdenin kazâsı lâzımdır. Çünkü o secde rükündür. Öyle bir rükündür ki namazdan çıkıncaya kadar kazâ etmezse, namaz bozulmuş olur.

KA'DE VE TEŞEHHÜD :

Musallî, secdenin peşisıra teşehhüd eder. Çünkü aslî secdeye dönmek teşehhüdü kaldırır. Zirâ ; Teşehhüdün, mahallinin gay-

(14) Bk. Tâhâ Sûresi (20); âyet : 55.

rında meydana geldiği anlaşılmış olur. Bu durumda teşehhüd lâzım gelir. Eğer musallî, teşehhüdü terk etse, namazı câiz olmaz. Çünkü ka'dey-i ahîre farzdır. Musallî onda teşehhüd eder, selâm verir ve sehv için secde eder. (1) Sonra teşehhüd eder. Ondan sonra selâm verir. **Bedâyi**'de böyle zikredilmiştir.

Musallî, namazın iki secdesinden sonra sol ayağını yayar ve üzene oturur. Sağ ayağını ise diker ve yayılmış iki elini iki uylukları üzerine koyar. Diktiği ayağının parmaklarını kıbleye yöneltir. Çünkü **Hz. Âişe** (R.Anhâ), **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın iki ka'dede zikredildiği şekilde oturduğunu rivâyet etmiştir.

Musallî, **İbn Mes'ûd** (R.A.) un teşehhüdü gibi teşehhüd eder. **İbn Mes'ûd' (R.A.) un teşehhüdü şöyledir :**

اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ
اَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلٰى
عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِيْنَ اَشْهَدُ اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَشْهَدُ
اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ .

[Ettehiyyâtü li'llâhi ve's-salevâtü ve't-tayyibâtü (2) Es-selâmü aleyke eyyühe'n nebiyyü ve rahmetu'llâhi ve berekâtüh. Es-selâmü aleynâ ve alâ ibâdi'llâhi's-sâlihîn. Eşhedü en lâ ilâhe illâ'llah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resûlühû]

Mânâsı :

«Dil ile, beden ve mal ile olan ibâdetlerin hepsi yalnız Yüce Allah'adır. Ondan başkasına ibâdet olmaz.

---

(1) Çünkü o, rüknü mahallinden tehir etmiştir. Riâyeti vâcib olan tertibi terk etmiştir.

(2) Resûlüllah (S.A.V.) Mirâc gecesinde **Cebrâil'** (A.S.) in **«Rabbına senâda bulun!»** sözü üzerine Allahu Teâlâ'ya zikredilen bu lâfızlarla senâda bulununca, Allahu Teâlâ da Resûlüllah' (S.A.V.) a; **«et tahiyyât»** a karşı **«es selâm»**, **«es salât»** a karşı **«er rahmet»**, **«et-tayyibât»** a karşı **«el berekât»** ile mukabelede bulunmuştur.

Ancak Peygamberimiz (S.A.V.) «selâm» dan Ümmetinin de nasibdâr olmasını arzu ettiğinden **«Es - selâmü aleynâ ve alâ ibâdi'llâhi's-sâlihîn»** demiştir. Bunun üzerine Cebrâîl (A.S.) ve bütün semavât ehli **«Eşhedü en lâ ilâhe illa'llah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resûlühû»** demişler ve böylece bu dua ubûdiyyet olmakta devam etmiştir.

Ey mertebesi Yüce olan Nebî (Muhammed!) Allah'ın rahmeti ve bereketleri ile selâm ve selâmetlik sana olsun!

Selâm ve selâmetlik bizim üzerimize ve Allah'ın iyi kullarına olsun!

Şehâdet ederim ki : Allah'tan başka hakikî mâbud yoktur; yine şehâdet ederim ki; Muhammed O'nun kulu ve Peygamberidir.»

Tahiyyât; tahiyye'nin çoğuludur. O da mülkdür. Bir kavle göre; «Tahiyyât dâim bekâ (sürekli kalmak) dır.» Bir diğerine göre; «Azametir» Yine bir kavle göre; «Selâmet, yâni âfetlerden ve eksikliğin her çeşidinden selâmettir»

İbn Kuteybe (Rh.A.) demiştir ki : Tahiyyâtı çoğul sîgası ile zikre sebeb şudur : Çünkü Arap Meliklerinden her birisi için tahiyye vardır ki, onunla tahiyye olunurlar (duâ edilip selâmlanırlar.) (*) İmdi bizim için, siz «**(Ettehiyyâtü lillâhi)** deyiniz.» denilmiştir. Yâni, Allah için lâyık mülke delâlet eden lafızlarla duâ ediniz, demektir.

Salevât'a gelince; **İbn'ül Münzir** (Rh.A.) ve **Şâfiîye'den** bazıları demişlerdir ki : Salevât ile murâd, **salevât-ı hams** «beş vakit namazdır» Bir kavle göre; «Namazların hepsidir.» Diğer bir kavle göre; «Rahmettir» Yine bir kavle göre; «Duâlardır» **Zührî** (Rh.A.), ibâdetlerdir, demiştir.

Tayyibât ise; Ekseri âlimlere göre; Güzel sözler **«kelimât-ı tayyibât»** dır. Bu da **Yüce Allah'** (C.C.) ı zikir ve onu takib eden şeydir, denmiştir. Bir kavle göre; «Sâlih amellerdir.»

Burada, yâni birinci oturuşda, teşehhüd ile iktifâ edilir. Yâni salevât getirilmez. İlk iki rek'atten sonrakinde de Fâtiha ile iktifâ edilir. **«Sonrakinde»** yâni **«fî mâ b'ad»** denmesinin sebebi, Akşam Namazını da içine alması içindir.

(*) Mülk, saltanat selâmı mânâsına gelen tahiyyât ile İslâmdan önce Arablar arasında ilk defa selâmlanan **Ya'rub bin Kahtân** (D : ?, Ö : ?) dır. Bu zâtı oğlu, **«Übiyte'llâ'ne ve en'im sabâhan** (Sabah-ı şerifler hayır olsun. Lânet görmiyesin!)», demekle selâmlardı.

(Sebâikü'zzcheb fî ma'rifeti kabâili'larab, Muhammed Emin el Bağdâdî es-Süveydi)

Ya'rub'un babası Kahtân, rivâyetlere göre ilk câhiliyyet devrinde Arab kabilelerinin babası ve orada hükümet kuranların ilkidir. **Hz. Nuh** (A.S.) **un** ahfâdından olduğu söylenir. Kendisinden sonra **Ya'rub,** sonra **Abdüşşems** ve bundan sonra da **Himyer** hüküm sürmüş, bundan sonra gelenlere de böylece **Himyeriler,** denmiştir.

Ya'rub'un Arabçayı ilk konuşan olduğundan bu adı aldığı ve şiiri, vezni, vasfı, medhiyeyi, kıssayı, teşbîhi (medhe girişmeden önce yapılan âfâkî mukaddime) san'atını kullandığı rivâyet edilir.

(El-A'lâm (Zirikli), Kamûsu'l-a'lâm, Lisânü'l-arab, Dâiretü'l Meârifil İslâmiyye)

Namaz kılan kimse, eğer iki rek'attan sonraki rek'atlarda tesbih veya sükût ederse, câizdir. Fakat kasden sükût ederse, günahkâr olur; eğer sehven sükût ederse, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) dan **İmâm Hasan'** (Rh.A.) ın rivâyetine göre, musallîye sehiv secdesi vâcib olur. Her ne kadar, sahîh kavle göre, vâcib değilse de, daha ihtiyatlı olan **Fâtiha'yı** terk etmemektir.

İki ayakları, secdede yer üzerine koyup parmakları kıbleye yöneltmek ve ilk iki rek'atı kırâat için tayin, sücûdda ve birinci ka'dede itminân yâni sâkin olmak; iki ka'dede teşehhüdde bulunmak ve birinci ka'dede teşehhüd ile yetinip **Nebî** (S.A.V.) üzerine salâtı terkden geri kalanı Sünnetlerdir.

«Zikredilenlerden başkası, yâni geri kalanı» demekten maksad: Sücûd tekbiri, üç kere tesbîh ve iki elleri iki dizleri üzerine koymak, sol ayağı yayıp sağ ayağını dikmek, kavme ve celse (3) demektir ki, bunlar Sünnetlerdir.

Birincisi, yâni secdede iki ayaklarını yer üzerine koymak, bir rivâyette farzdır. Bu, **Kudûrî'** (Rh.A.) nin rivâyetidir. Hattâ musallî, şâyet secde ettiği zaman ayaklarının parmaklarını yerden kaldırsa, namazı câiz olmaz. **Kerhî** (Rh.A.) ve **Cessâs** (Rh.A.) da böyle zikretmiştir. Eğer ikisinden birini yere koysa, câiz olur. **Kâdîhân** (Rh.A.), bunun için mekrûh olur, demiştir. **İmâm Temurtâşî** (Rh.A.) : «Şüphesiz iki eller ve iki ayaklar farz olmamakta müsâvîdir» diye zikretmiştir. Şeyh'-ul-İslâm'ın (4) **Mebsût'**undaki sözü de, musallînin sücûdunun câiz olduğuna delâlet eder. Doğru olan da budur. **İnâye'**de böyle zikredilmiştir.

Geri kalanlar vâcibdir. İlk iki rek'atın kırâat için tâyini gibi. Hattâ üçüncü rek'ate kalkmayı, bir rükn edâ edecek kadar, teşehhüd üzerine bir şey ilâve ederek geciktirse, bir kavle göre; «Kasden bir harf ziyâde ederse, günahkâr olur veya sehven ziyâde ederse, sehiv secdesi yapar.»

(3) **Kavme'**den maksâd, rükû ile secde arasındaki ayakta duruştur.

Celse'den maksâd, iki secde arasında oturuştur ki, bu ittifâken Sünnettir.

Buhârî Şerhinde böyle açıklanmıştır.

(4) **Şeyh'ul-İslâm Muhammed bin Hüseyin el Buhârî el Hanefî el Mârûf bi-Bekir Hâherzâde** (Rh.A.) dir. Bu zâtın «Mebsût» adlı eseri 15 ciltten ibarettir. Hicrî 483'de vefât etmiştir. Bir rivâyete göre bu zâtın iki «Mebsût» u vardır.

KA'DE-İ AHÎRE :

Namazın farzlarından biri de ka'de-i ahîre, yâni son oturuştur; (5) Onda «Abdühû ve Resûlühû» ya kadar teşehhüdü okuyacak miktâr oturmaktır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.), **İbni Mes'ûd'** (R.A.) **a teşehhüdü öğrettiği zaman şöyle buyurmuştur.**

إِذَا قُلْتَ (أَوْ فَعَلْتَ) هٰذَا فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُكَ

«Şayet sen bunu söylersen (veya yaparsan), **şüphesiz namazın tamâm olur.»**

Musallî teşehhüdü okusun veya okumasın, namazın tamâm olmasını Resûlüllah (S.A.V.) fiile bağlamıştır. Zirâ bu sözün mânâsı : **«Sen otururken teşehhüdü okusan»** demektir. Çünkü teşehhüdü okumak, sâdece ka'dede meşrûdur. **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın, (أَوْ فَعَلْتَ هٰذَا)

(Bunu söylersen yâni yaparsan) sözünün mânâsı, «Hiç bir şey okumadığın hâlde otursan» demektir. Burada «muhayyerlik» sözdedir, fiilde (kuûdda) değildir. Zirâ fiil, iki durumda sâbittir. Nitekim biz onu açıkladık.

Şarta bağlı olan şey, şartın varlığından önce yok olmuştur. Zirâ namaz sona ermiştir. Sona erme ise ancak tamâmlanmakla olur. Tamâm olmak da ancak itmâm yâni tamamlamakla olur. Bundan dolayı; şerî fiillerde itmâm, şâriin açıklamasıyle bilinir. Halbuki şâri', (6) it-

---

(5) Ka'de-i Ahîre'de teşehhüd (tahiyyât)ü okumak Şâfiî' (Rh.A.) ye göre farzdır. Bize, yâni Hanefîlere göre vâcibtir. Hattâ bir kimse teşehhüdü okumayı terketse bizce namazı câizdir, Şâfiîce câiz değildir. Fakat ka'de-i ûlâda okumak icmâen farz değildir. **(Mebsût)**

(6) **Şâri'**, Şeriat vaz'edicisidir. Bu lâfz **şeri'** = **şeriat** kelimelerinden meydana gelmiştir.

Şeriat; insanı bir ırmağa, bir su kaynağına götüren yol, izhâr ve beyân, kanun vaz'etmek mânâlarınadır.

Şeriat, din lisanında ise Cenâb-ı Hakk'ın kulları için vaz'etmiş olduğu dinî, dünyevî hükümlerin hey'eti mecmuâsıdır ki buna göre şeriat din ile aynı mânâya olup hem **ahkâm-ı asliyye** denilen **itikadiyyâtı** hem de **ahkâm-ı fer'iyye-i ameliyye** denilen **ibâdet, ahlâk** ve **muamelât'ı** ihtivâ eder. Daha umûmî mânâsıyla, bir Peygamber (S.A.) tarafından tebliğ edilmiş olan ilâhî kanun demektir. Bu kanunun asıl vaz'edicisi olan Cenâb-ı Hakka **Şâri'-i Mübîn** denir. Bu kanunu insanlara tebliğ etmiş olan Peygamberc (S.A.) de **Şâri'** adı verilir. İşte **Ahkâm-ı Şer'iyye** de İlâhî Kanunun hükümleri mânâsına gelir.

mâmı da beyân etmiştir. Şu halde, Ka'de-i ahîre farz olur.

Eğer, haber-i vâhid ile farzıyyet sâbit olmaz, denilirse, cevâben biz deriz ki : Evet farzıyyet ilkin haber-i vâhid ile sâbit olmaz. Fakat, şâyet mücmel (7), haber-i vâhid (8) ile açıklanırsa, kuûdun farzıyyeti sâbit olur. Nitekim daha önce geçti. Sonra denilmiştir ki : Ka'deden farz kılınan miktâr, ka'dede şehâdeteyni okuyacak kadardır. Esah olan söz, **Kâfî**'de seçilendir. Burada zikredildiğine göre; Teşehhüd mutlak olarak zikredildiğinde ona râci olur.

Sol ayağı yayıp sağı dikme husûsunda son oturuş, ilk oturuş yâni ka'de-i ûlâ gibidir. Fakat son oturuşda, **Nebî** (S.A.V.) üzerine salevât ziyâde edilir. **Resûlüllah'** (S.A.V.) **a bu salevât, bize göre sünnettir. Şâfiî'** (Rh.A.) ye göre, farzdır.

Salevâtın söyleniş keyfiyeti şöyledir :

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ
وَعَلٰى اٰلِ اِبْرَاهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ .
اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ
وَعَلٰى اٰلِ اِبْرَاهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ

«Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ Âli Muhammedin. Kemâ salleyte alâ İbrâhîme ve alâ Âli İbrâhîm, inneke hamîdün mecîd.»

«Allahümme bârik alâ Muhammedin ve alâ Âli Muhammed. Kemâ bârekte alâ İbrâhîme ve alâ Âli İbrâhim, inneke hamîdün mecîd.»

Mânâsı :

«Yâ ilâhi; Efendimiz, büyüğümüz, veliyyü nimetimiz Hz. Muhammed'e ve âline salât et. Onların şeref ve kadrini yükselt. Hz. İbrahim'e

---

(7) **Mücmel,** mânâsı anlaşılamayacak derecede kapalı olan bir lafızdır ki onun anlaşılması ancak söyleyen tarafından bir açıklamaya bağlı kalır. Bunlar kullanılması az olması sebebiyle garip sayılan lafızlar ve çeşitli mânâlara vaz'edilmiş olan kelimeler ve yine kendisiyle söyleyenin ne kasdettiği anlaşılamayan lâfızlardır.

Hırsı çok sabrı az kimse mânâsına olan **Helû'** lafzı ile **ribâ** lafzı bu cümledendir.

(8) **Haber-i Vâhid'le kasdedilen İbni Mesûd'** (R.A.) un kavlidir.

ve Hz. İbrahim'in âline salât ettiğin gibi. Ve Efendimiz Hz. Muhammed'i ve Efendimiz Muhammedin Âlini mubârek kıl. Onların feyiz ve bereketini daim arttır. Hz. İbrahim'i ve Hz. İbrahim'in Âlini mubârek kıldığın gibi. Şüphe yok ki Sen Hamîdsin, Mecîdsin. Bütün hamdü senâ bütün azamet ve celâl sana mahsustur.»

Bazı âlimler bu salâtı :

اَللّٰهُمَّ ارْحَمْ مُحَمَّدًا وَاٰلَ مُحَمَّدٍ كَمَا رَحِمْتَ وَتَرَحَّمْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ
وَعَلٰى اٰلِ اِبْرَاهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ

(Allahümme'rham Muhammeden ve Âle Muhammedin kemâ rahimte ve terahhamte alâ İbrahime ve alâ Âli İbrahime inneke hamîdün mecîd) diye zikretmişlerdir. Fukahâdan bazıları buradaki :

(اَللّٰهُمَّ ارْحَمْ مُحَمَّدًا ... الخ) **(Allahümme'rham Muhammeden... ilâ âhır)** «Allah'ım Muhammed'e rahmet eyle...» demeyi kerih görmüştür. Çünkü bu, **Enbiyâ'** (A.S.) nın kusurlu oldukları vehmini verir. Zirâ, rahmet, kınanılan şeyin işlenmesi sebebiyle olur. Sahîh kavle göre ise, bunda kerâhet yoktur. Nitekim **Zeylaî** (Rh.A.) böyle demiştir.

Musallî, salavât duâsından sonra kendisi için ve diğer mü'minler için duâ eder. Bu bizim : **«Kendisi için ve diğer mü'minler için duâ eder.»** sözümüz, bazı âlimlerin **«Kendisi için duâ eder»** sözünden daha münâsiptir. Çünkü kendisini duâya tahsîs etmemek sünnettir.

Kur'ân'dan olan bir şey ile duâ eder. Yâni lafzen ve ma'nen ona benzeyen şey ile meselâ: (اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِيْ وَلِوَالِدَيَّ) **(Allâhümmağfirlî velivâlideyye)** «Allah'ım, beni ve ana - babamı afveyle» veya (اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِاَبِيْ) **(Allâhümmemağfir lîlebî)** «Allah'ım babamı afveyle» demek gibi.

Veya me'sûr yâni **Resûlüllah'** (S.A.V.) den rivâyet edilen Kur'ân'a benzer sözlerle duâ eder. Meselâ :

اَللّٰهُمَّ اِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَاِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ
اِلَّا اَنْتَ فَاغْفِرْلِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ اِنَّكَ اَنْتَ الْغَفُورُ
الرَّحِيمُ

«Allahümme innî zalemtü nefsî zulmen kesîran ve innehû lâ yağfiruz zünûbe illâ ente. Fağfir lî mağfireten min ındike inneke entel gafûrür rahîm»

Mânâsı :

«Allah'ım, şüphesiz ben kendime çok zulmettim. Günâhları ise ancak Sen afvedersin. Beni, Sen'in katından bir mağfiretle afveyle. Şüphesiz Sen Gafûr ve Rahîm'sin.» **Bu, me'sûr duâlardandır.**

İnsanların sözüyle; yâni insanların sözüne benzer sözlerle duâ edilmemelidir. Çünkü insanların sözü, namazı bozar. Bunda asıl olan şudur : Kullardan istenilmesi imkânsız olmayan (mümkün olan) her söz insanların sözüdür. Meselâ, «Benim borcumu ödeyiver veya beni evlendir» demek gibi. Kullardan istenilmesi imkânsız olan her söz de insanların sözü değildir. «Allah'ım beni mağfiret et.» demek gibi.

Yine : Eğer musallî, namazın sonunda teşehhüd miktârı oturmazsa, namazı ifsâd eder. Fakat şâyet musallî, namazın sonunda teşehhüd miktârı oturursa, kendi sun'iyle (irâdesiyle) çıkmak bulunduğu için namazı tamdır. Nitekim gelecektir.

Lâkin kadın, iki oturuş (ka'de) da da teverrük eder. Yâni kadın, iki ayaklarını sağ tarafından çıkarır ve sol uyluğu üzerine oturur. İki oturağını yere yerleştirir. Çünkü bu, kadın için daha iyi bir örtünmedir ve hâlinin setrine münâsiptir.

Son oturuşda salevât ve duâ sünnettir. Salevât İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, farzdır.

NAMAZDA TERTÎB :

Namazın farzlarından biri de, tertib kasdıyle, kıyâmı rükûdan önce ve rükûyu sücûddan önce yapmaktır. Hattâ eğer musallî, kıyâmdan önce rükû eylese veya rükûdan önce secde eylese, câiz olmaz. Çünkü namaz ancak bu tertîb ile kâimdir. **Kâfî'de de böyle zikredilmiştir.**

Bunun hakikatı şudur : **Şüphesiz namaz ef'âl-i şer'iyyedendir.** (1) İmdi o namaz için şer'an maddî cüzlerden meydâna gelmiş bir mahiyet vardır ki, o **maddî cüzler** (zâhirî kısımlar - «eczâ-i maddiyye») : **Kıyâm, rükû ve sücûddur. Yine namazın sûrî cüzden (şekli kısımlar) meydana gelen heyeti vardır ki o da : Kıyâmı rükûdan önce ve rükûu sücûddan önce yapmaktır.**

Musannıf, kırâatı zikretmemiştir. Bununla beraber kırâat; kıyâm, rükû ve sücûd gibi maddî cüzlerdendir. Çünkü sûrî cüzün meydana gelişinde kırâatın alâkası ve te'siri yoktur. Zirâ şeriat, diğer rükünler için ta'yin ettiği gibi, kırâat için farzıyyet yoluyla husûsî bir mahâl ta'yin etmemiştir.

Bilâkis kırâati, mutlak namaz için farz kılmıştır. Hattâ ilk iki rek'atta kırâat terk edilip ikinci iki rek'atta bulunsa, namaz sahîh olur. (2) Eğer kırâat tamamıyle terk edilse, o zaman namaz sahîh olmaz. İmdi bu ince sırdan (sebebten) dolayı, Fukahâ, kırâat ile rükû arasında tertîbe riâyet etmeyi, farzlardan değil, vâciblerden saymışlardır.

Erkânda tertibe riâyet vâcib olması için, «Musallî şâyet kıyâmdan önce rükû eylese» **diye misâl vermekle iktifa etmişlerdir. Kâfî** sâhibinin «Namazda vâki olan hades bâbı» nın sonlarında söylediği şey bunu teyid eder. Şöyle ki : Şer'iyyeti müttehid (bir) olan şeyin sûret ve ma'nâ yönünden varlığına yerinde riâyet edilir. Çünkü tertib, zikredildiği gibi meşrû olmuştur. İmdi, şâyet musallî onu değiştirse, şüphesiz meşrû fiili ters-yüz etmiş olurdu. Halbûki meşrûyu ters-yüz etmek bâtıldır. Bundan, **Hidâye** sâhibinin vâcibleri sayarken fiillerden mükerreren meşrû olan şeyde tertîbe riâyet edilmesi sözünün hakikâti ma'lûm olur ki, şüphesiz **Hidâye** sâhibi o «mükerreren meşrû olan şey» ile, secde gibi, bir rek'atta mükerreren meşrû olan şeyi kasdetmektedir. İmdi musallî, ikinci secdesini unutarak terk edip kalksa ve namazı tamam ettiğinde hâtırına gelse, terk ettiği secdeyi edâ etmesi vâcib olur. Sehv için dahî secde eder. Nitekim açıklaması daha önce geçti.

Hidâye sâhibi bununla, rükû gibi, namazda mükerrer olmayan meşrû bulunan şeyden sakınmıştır. Zirâ rükû, şâyet secdeden sonra vâki olsa, o rek'at bil'icmâ sayılmış olmaz. (3) Bunu **«Hidâye şârihleri»** zikretmiştir. **Hattâ Celâliyye'de zikredilmiştir ki** : Her rek'atta şer'iyyeti müttehid (bir) olan şeyde, meselâ kıyâm ve rükûda tertib farzdır. Her rek'atte şer'iyyeti müteaddid (birden fazla) olan şeyde

(1) **Ef'âl-i şer'iyye:** Varlıkları birer şer'i hükme bağlı bulunan ve şer'i şartlar dairesinde birer şer'i fiil olan şeylerdir. Misâl : Namaz, Oruç, Bey', İcâre, Hibe fiilleri gibi.

(2) Kırâat burada özel şeklî cüzle beraber olarak değil de sadece maddi cüz olur. (Vânî)

(3) Yâni, namazın aslı bâki kalmaz.

- sücûd gibi - tertîb farz değildir. Hattâ musallînin, birinci rek'atte secdeyi terk etmiş olduğu, ikinci rek'atın rükûunda hatırına gelse ve rükûundan inip secde etse, rükûu iâde etmesi lâzım gelmez.

Eğer, **ikinci secde birinci gibi farzdır ve maddî kısımlardandır. İkisi arasında tertibe riâyeti vâcib kılıb, farz kılmamakda sır nedir?** denilirse, cevâben **biz deriz ki :** Şüphesiz secdenin aslı **Yüce Allah'** (C.C.) ın

اُسْجُدُوا » **(üscüdû)** yâni **«secde ediniz»** kavli şerîfi ile sâbittir,

tekrâr edilmesi ise Resûlüllah' (S.A.V.) in fiili iledir. Nitekim yukarıda geçti. İmdi, birinci secde yerinde yapılınca, nassın (Kur'ân-ı Kerîm'-in) icabı olarak, farz olan tertib meydana gelmiş olur. Eğer iki secde arasında tertib farz kılınsaydı, fi'len (4) sâbit olan ile nass ile sâbit olanın eşit olması gerekirdi. Halbuki mertebe yönünden birinci, ikinciden daha yüksektir.

Yine, **Zahîre**'de söylenen şeyin hakikâtının şu olduğu anlaşılmaktadır : Rüknün önceliği - meselâ kırâatten önce rükû etmek gibi - bizim üç müctehid imâmıza göre; tertîbin gözetilmesi vâcib olduğu içindir. **İmâm Züfer** (Rh.A.) bunun ayrı görüştedir. Çünkü rüknün önceliğinin mânâsı; bu şekilde tertîbe riâyet bilhassa, **üç müctehid** imâm nazarında vâcib, **İmâm Züfer'** (Rh.A.) e göre, farz demektir. Zirâ bu husûsu **İmâm Züfer** (Rh.A.); kıyâm, rükû ve sücûd gibi, tertib edilmiş rükünlere kıyâs eder. **Üç müctehid İmâm** (yâni : **İmâm A'zam** (Rh.A.), **Ebû Yûsuf** (Rh.A.) ve **Muhammed** (Rh.A.)) **kırâat ile üç rüknün arasını söylediklerimizle ayırırlar.**

Burada zikredilen şeylerin tamamından anlaşılır ki; Sadru'ş-Şerîa' (Rh.A.) **nın sözü kusurludur.** Şöyleki :

1 — **Kusurlu olması; Sadru'ş-Şerîa'** (Rh.A.) **nın** «tekerrür edende ifâdesi kayd değildir. İlâ âhır» **Hidâye şârihlerinin açıkladıkları şeye aykırı olduğu içindir.** Bir rek'atte mükerrer olmayıp meşrû bulunan şeyden sakınmıştır. Meselâ; rükû gibi ki, rükû secdeden sonra vâki olsa, itibâr edilen husûs meydana gelmiş olmaz.

2 — **Kusurlu olmasında ikinci husûs : «Hidâye şârihleri»** nin, rüknün önceliğinin benzeri için, kırâatten önce rükûu delil olarak getirmelerinin, üzerinde konuştuğumuzla ilgisi yoktur. Nitekim malûmdur ki : kırâat; tertibde alâkası olan rükünlerden değildir.

3 — **Kusurlu olmasının üçüncü husûsu :** Ma'lûmdur ki. «Tertibe riâyet mutlaka vâcibdir» sözü hakîkate uygun değildir. Çünkü husû-

(4) Yâni, Peygamber Efendimizin (S.A.V.) fiiliyle.

siyle bir şekilde tertîbe riâyetin vâcib olmasından, o husûsdan hâlî olan diğer şekilde tertîbe riâyetin vâcib olması lâzım gelmez.

4 — Kusurlu ve bozuk olmasında dördüncü husûs : Sadru'ş-Şerîa' (Rh.A.) **nın, «Benim hatırıma geliyor ki, tekerrürden maksad, farzıyyet yoluyla tekerrür edendir.»** sözü, hatıra gelmemesi icâb eden şeylerdendir. Çünkü buradaki söz, erkânda tertîbe riâyet husûsundadır. Nitekim kendisi bizzat bunu itirâf etmiştir.

Açış tekbiri (tahrîme - iftitâh) - daha önce geçti - bir rükn değildir. Bilâkis şarttır. Son ka'de - ki yakında açıklaması gelecektir - açış tekbiri gibi rükn değildir. Teslim edilse bile; İki şeyin (rüknün) arasında tertibe riâyet ancak, imkân hâsıl olsun diye, o ikisi arasında olan tertibi bozmak mümkün olduğu zaman, farz olur. Son oturuş (ka'de-i ahîre) ise kendi nefsinde sondur. Açış tekbîri de kendi nefsinde açış tekbîridir. İkisi arasında tertîbin bozulmasını kabûl etmez, o halde **Sadru'ş-Şerîa'** (Rh.A.) **nın anlattıklarını, Hidâye sâhibinin sözlerini ve tahkîkini (5) nasıl îzâh olabilir? Bu makamın sırlarını keşfe ve tahkîke beni muvaffak kılan Yüce Allah' (C.C.) a hamd olsun.**

Burada bazı eski (selef) âlimler ile müctehidlerin sözlerini tenkîde hırslı olan kimseler öyle düşüklükler yapmışlardır ki hallerine bakan kendini şaşmaktan alamaz, sâir sözlerini de buradakine kıyâs eder.

NAMAZDAN KENDİ SUN'U (FİİLİ) İLE ÇIKMAK :

Namazın farzlarından biri de, namaz kılan kimsenin, namazdan kendi sun'iyle çıkmasıdır. Yâni her ne şekilde olursa olsun, kendi fiiliyle çıkmasıdır. Çünkü kendi sun'iyle çıkmak, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, farzdır. İmâmeyn'e göre, farz değildir.**

İmâmeyn'in delîli; bize rivâyet edilen, İbn-i Mes'ûd' (R.A.) **un hadîsidir.** Bir de, namazdan çıkmak, namazı bozduğu için, namazdan değildir.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli ise; Şüphesiz namaz için tahrîm** (haram kılan şeyler) **ve tahlîl** (helâl kılan şeyler) **vardır.** - Hac gibi - **musallî o namazdan ancak sun'île çıkar.** Çünkü, diğer namazın edâsı, ancak bu namazdan çıkmakla mümkün olur. Farza, ancak kendisiyle ulaşılan her şey, onun gibi farz olur. **Zeylaî** (Rh.A.) **da böyle zikretmiştir.**

---

(5) **Tahkîk**; bir meselenin deliliyle ispatıdır. **Tetkîk** ise; bir meseleyi görene, o meseleyi güzel görecek tarzda dakîk bir delille ispattır.

Ben derim ki, musannıfın; «Çünkü namazdan çıkmak. ilââhır» **sözünde ihtilâf vardır.** Zirâ bu söz; ancak rükniyyetin yokluğunu ifâde eder. Rükniyyetin yokluğu ise, tahrîme gibi olması câiz olduğu için, farzıyyete aykırı değildir. Nitekim **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın** «Şüphesiz namaz için tahrîm ve tahlîl vardır» **sözüyle istidlâli bunu bildirir.**

Musannıf, çıkma şeklini, «İmâm ile beraber selâm verir.» **sözüyle açıklamıştır.** Yâni musallînin selâmı; imâmın selâmıyla birlikte selâm vermesidir. Nitekim tahrîmede (iftitah tekbîrinde) olduğu gibi. Bir rivâyette, imâmdan sonra selâm verilir. Nitekim bu husûs daha önce geçti. **İmâmeyn'e göre, ondan sonra selâm verir.** Nitekim tahrîmeyi imâmdan sonra yaptığı gibi.

Musallî, sağına ve soluna selâm verir. Yâni iki yanına da;

(اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ) **(Es selâmü aleyküm verahmetüllah) «Selâm ve Allah'ın rahmeti üzerinize olsun.»** diye selâm verir. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) : **«Sağ yanağının beyâzı görününceye kadar yüzünü çevirip sağ tarafına selâm verir ve sol yanağının beyâzı görününceye kadar yüzünü çevirip sol tarafına selâm verirdi.»**

Namazın sonunda selâm veren kimse, (اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ) **«Es selâmü aleyküm»** hitâbıyle, cemâate ve Hafaza (Koruyucu) Meleklerine niyet eder. Yâni, birinci selâm ile sağ tarafında olan (Müslüman) erkeklere, kadınlara ve Hafaza Melekleri'ne niyet eder. (1) **Bir kavle göre :** Bizim zamanımızda (selâm veren musallî) kadınlara niyet etmez. Zirâ onlar, çok kere mescidde bulunmazlar. İkinci selâm ile sol tarafında olan erkeklere, kadınlara ve Hafaza Meleklerine niyet eder. Çünkü musallî, yüzüyle onlara döner ve diliyle onlara hitâb eder. Şu halde, onlar için kalbi ile niyet eder. Zirâ selâm, ibâdettir (kurbettir), ve bütün ameller ise niyet ile olur.

Namaz kılan kimse, eğer imâmın bir tarafında ise, imâmın bulunduğu tarafa niyet ederek selâm verir. Eğer imâmın hizâsında ise, selâmın ikisinde de imâmına niyet eder. Çünkü imâm, hâzır olanlardandır. Hâzırûn (orada bulunanlar) dan olan ise, selâma daha lâyıktır. Çünkü imâm, onların namazlarını, sıhhat ve fesâdı yönünden üzerine almasıyla onlara iyilikte bulunmuştur. Eğer imâm, musallînin sağ tarafında ise, musallî, imâma, cemâate ve Hafaza'ya niyet eder. Eğer

(1) Selâmın (elif) ve (lâm) ile olması, teşehhüdde de olduğu gibi muhtâr olan husûstur. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.) bunun aksi görüştedir. Selâmda sünnet olan ikincisinin birinciden daha hafif bir sesle olmasıdır. **(Zahiriyye)**

sol tarafında ise, yine böylece imâma, cemâate ve Hafaza'ya niyet eder.

Eğer imâmın hizâsında ise, Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, ilk selâmla imâma niyet eder. Zirâ iki taraf çelişmiş olduğundan, sağ taraf tercih edilmiştir. **İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre,** -ki bu, **İmâm Ebû Hanîfe' (Rh.A.)** den de rivâyet edilmiştir - **iki selâmda dahî imâma, cemâate ve Hafaza'ya niyet eder.** Zirâ, çelişme zamanında birleştirme mümkündür. Tercîhe hâcet yoktur.

İmâm, selâmın ikisinde de cemâate ve Hafaza'ya niyet ederek selâm verir. Selâmından maksâd, cemâate ve Hafaza'ya hitâbdır.

Tek başına namaz kılan kimse, iki selâmda da sadece Hafaza'ya niyet ile selâm verir. Çünkü onunla beraber Hafaza'dan başka kimse yoktur ve gâibe hitâb ise doğru olmaz.

«Selâm» **lafzı vâcibdir. Geri kalanlar sünnettir.** Bu husûs malûmdur.

NAMAZIN DİĞER VÂCİBLERİ :

Namazın daha başka vâcibleri de vardır. Meselâ bir rek'atta, **secde gibi mükerrer olanlarda tertîbe riâyet etmek,** - bunun açıklaması daha önce geçti - **ve rükûdaki gibi tekrarsız farz olanda, tekrârı terk etmek böyledir.** Hattâ eğer kasden tekrâr ederse, günahkâr olur. Veya unutarak tekrâr ederse, sehv secdesi vâcib olur.

Yine Vitr Namazının kunût'u, Bayram Namazının tekbirleri; açıkdan okunacak yerde, namaz câiz olacak miktârı açıkca okumak ve gizli yerinde gizlice okumak gibi... Bunlar namazın vâciblerindendir. Bir kavilde de; açıkca ve gizlice okumak Sünnettir. Hattâ, bu ikisinin terk edilmesiyle sehv secdesi gerekmez, denmiştir.

NAMAZIN EDEBLERİ :

Namazın edebleri de vardır. O edebler : Musallînin kıyâm hâlinde secde yerine bakmasıdır. Rükûda, iki ayağının üst yüzüne bakmasıdır. Secde hâlinde burnunun iki yanlarına bakmasıdır. Kuûd'da kucağına bakmasıdır. Sağ tarafına selâmda, sağ omuzuna ve sol tarafına selâmda, sol omuzuna bakmasıdır. Çünkü bunlardan maksad huşû'dur ve güçlüğün terkidir. İmdi, eğer güçlüğü terk ederse, gerek kasden yapsın,

gerek yapmasın, gözü zikredilen yerlere kayar. **Zeylaî'** (Rh.A.) de böyle demiştir.

Esnediği zaman ağzını örtmek de namazın edeblerindendir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

اَلتَّثَاؤُبُ فِي الصَّلٰوةِ مِنَ الشَّيْطَانِ فَاِذَا تَثَاءَبَ اَحَدُكُمْ

فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ

«Namazda esnemek Şeytandandır. Eğer sizden birine namazda, esneme gelirse, gücü yettiği kadar menetsin. (nefesini tutsun)**»** (*)

Tekbir alırken iki elleri iki yen'den çıkarmak da namazın edeblerindendir. Çünkü bu, tevazua daha yakındır ve zorbalara benzemekten daha uzaktır.

Gücü yettiği kadar öksürüğü önlemek de namazın edeblerindendir. Çünkü namazın fiillerinden olmamakla beraber, **eğer öksürmek özürsüz olursa, namazı bozar.** Şu halde, mümkün olduğu kadar öksürüğü önlemek gerekir.

Müezzin, ilk «Hayya ala's-Salâh» **ı söylediği zaman, ayağa kalkmak da namazın edeblerindendir.** Zirâ musallî, bununla emrolunmuştur. Çünkü bunun mânâsı, **«Haberdâr ol ve namaza yönel»** demektir. Öyleyse, o emri hemen yerine getirmek müstehabdır.

Yine müezzin, «Kad kâmeti's-ṣalâh» (Namaz başladı) (2) **dediği zaman, namaza başlamak da namazın edeblerindendir.** Zirâ müezzin emîn kimsedir. Şüphesiz o, namaza kalkmayı haber vermiştir. Bundan dolayı, müezzinin sözünü yalan olmaktan korumak için, namaza hemen başlanır.

★ ★

(*) Buhârî: «Bed'ül halk», «Edeb». Müslim: «Zühd». Tirmizî; «Edeb, Salât».

(2) **Dürr-i Muhtâr'a göre musallî, «Kad kâmeti's-salâh» sözü tamam oluncaya kadar başlamayı tehir etse icmâen bir beis yoktur.**

فَصْلٌ فِي الْإِمَامَةِ

İMÂMET HAKKINDA BİR FASIL (*)

NAMAZDA GİZLİ VEYA AÇIKDAN OKUMAK :

İmâm, Sabah Namazında ve Akşam Namazıyle Yatsı Namazının ilk iki rek'atlarında, edâen ve kazâen açıkdan okur. Cuma Namazı, iki Bayram Namazı, Terâvih Namazında ve Terâvihden sonra kılınan Vitr Namazında da açıkdan okur. Çünkü bunlarda açıkdan okumak (cehr), **Nebî'** (S.A.V.) in zamanından bizim zamanımıza gelinceye kadar, sağlam bir şekilde devam etmiştir. Ancak Terâvihden sonra kılınan Vitrin kunûtunda açıkdan okunmaz. Çünkü açıkça okumamak da zikredilen gibi, sağlam bir şekilde bize kadar gelmiştir.

Tek başına namaz kılan, edâ ile olan cehrî namazda muhayyerdir. Yâni tek başına namaz kılan kimse, edâen namaz kılmak istese, serbest bırakılmıştır. Dilerse, kendisinin imâmı olduğu için açıkdan okur. **Namazı edânın cemâat tarzında olması için açıkdan okumak** (cehr) **efdaldir. Bir kimse namazı, zikredilen tarzda kılsa, namazında Melekler saflar bağlayıp onunla beraber namaz kılarlar, diye rivâyet edilmiştir.**

Musallî eğer dilerse, gizli okuyarak kılar. Çünkü arkasında dinleyecek insan yoktur. **Musannıfın, «cehriyye = açıktan» demesinin sebebi şudur :** Musallî, cehriyyeden başkasında serbest bırakılmamıştır. Ancak başkasında vucûben gizli okur. Doğru olan görüş budur. Gecede Nâfile kılan musallî gibi. Çünkü gecede Nâfile kılan musallî, açıkdan

---

(*) **Fasıl;** Bir kitabda, hükümleri değişen Fıkhî meselelerin bir bölümünün anlatıldığı kısımdır. **Bâb** ise, kitabda anlatılan Fıkhî meselelerin şâmil olduğu kısımdır. **(İnâye)**

okumakla gizli okumak arasında muhayyer (serbest) dir. Açıkdan okumak ise efdaldir.

Bazı âlimler demişlerdir ki : Tek başına kılan, eğer açıkdan okunan bir namazı (cehriyyeyi) kazâ ediyorsa, gündüz Nâfile kılan gibi, gizli okur.

Hidâye'de zikrolunmuştur ki : Bir kimse Yatsının vaktini geçirse, güneşin doğmasından sonra onu kazâ ettiği takdirde, namazda imâm ise, açıkdan okur. Eğer yalnız kılarsa, vucûben gizli okur, muhayyer olmaz. Sahîh kavl budur. Çünkü açıkdan okumanın husûsiyeti vardır. Ya cemâatle vucûben olması veya yalnız kılan hakkında muhayyer olarak namazın vaktinde olması, gibi bu iki şeyden biri ile alâkalı değildir. **Bir kavle göre;** muhayyerdir.

Kâfî'de zikredilmiştir ki : Yatsı Namazını gündüz kazâ eden kimse, eğer imâm olursa, açıkdan okur. Eğer yalnız kılarsa, musallî muhayyerdir. Kazâ edâya uygun olsun diye açıkdan okumak efdaldir.

Nihâye (*) sâhibi demiştir ki : Hidâye Sâhibi' (Musannıf) nin; «sahîh kavl budur» sözü, **Şems'ul-Eimme es-Serahsî'** (Rh.A.) nin, **Fahru'l-İslâm'** (Rh.A.) ın, **Kâdîhân** (Rh.A.), **İmâm Temurtâşî'** (Rh.A.) nin ve **İmâm Mahbûbî** (Rh.A.) nin **Câmiu's-Sagîr** şerhlerinde zikrettiklerine muhâlif olur.

Hidâye Sâhibi tarafından buna şöyle cevâb verilmiştir : Açıkdan okumanın iki sebebine dair musannıfın zikrettiği şey - ki cemâat ile vakittir - icmâ ile sâbittir. (*) Halbuki, burada ikisinden hiç birisi yoktur. Öyleyse hükm (cehr) de yoktur. Kazânın edâya uygun olmasına gelince; o uygunluğun sebebliliğine dair bir icmâ ve nass yoktur. Öyleyse, uygunluğun sebeb kılınması, ibtidâen kendi rey'i ile sebeb isbâtı olur. Bu ise bâtıldır. Her halde, **Hidâye Sâhibini** cehrî olmamanın sıhhatinin hasrine (sıhhatliliğine) sevkeden maksâdı rivâyet yönünden değil de dirâyet (akl-ilm) yönünden sıhhat olur.

Ben derim ki : Bu cevap tartışma götürür. Çünkü hükmün yok olması, zikredilenlerde (cemâat ve vakit) sebebiyyetin hasrına icmâ olduğu zamandır. Halbuki böyle değildir. Nasıl öyle olabilir ki? Eğer hasrına icmâ olsaydı, zikredilen büyük âlimler için bir çok gafletin meydana gelmemesi gerekirdi. Bilâkis İcmâ, cemâat ve vakitten herbirinin cehre sebeb olması husûsundadır.

Şüphesiz Fıkıh Usûlünde kâide hâline gelmiştir ki, icmâ ile sâbit

(*) Hidâyenin Şerhidir.

(*) Nitekim Nass ile de sâbit olduğu gibi.

olan şeyin sebebinin (ta'lîli) gösterilmesi câizdir. Onda illet (sebeb) mevcûd olduğu için, başkasının ona katılması da câiz olur. Açıkdan okumanın yalnız kılan hakkında, vakitte câiz olmasına, hattâ efdaliyyetine, mezkûr hadîsden anlaşılan şey illet (delil - sebeb) gösterilmiştir. Çünkü cemâat edâda meşrû olduğu gibi, kazâda da öylece meşrûdur. Öyleyse; yalnız kılanın açıkdan okunarak kılınan namazın kazâsında, cemâatle olduğu gibi açıkdan okumasının hadîsin delâleti ile efdal olması gerektir. Bu hâlde, onun dirâyetce de sahîh olmadığı meydana çıkmıştır. Bundan dolayı **Kâfî Sâhibi** onu tercih etmiştir.

Cehr (açıkdan okuma), **musallînin başkasına işittirecek şekilde okumasıdır.** (1) **Muhâfete** (gizli okuma) **ise, musallînin yalnız kendisinin işiteceği şekilde okumasıdır.** (2) **Hinduvânî'** (R.h.A.) nin kabul ettiği görüş budur. (3)

İmâm Kerhî (Rh.A.) **demiştir ki** : Cehr, musallînin kendisinin işitmesidir. Muhâfete ise, harfleri doğru çıkarmak (tashîh) dir. Çünkü kırâat dilin işidir, kulak deliğinin işi değildir.

Birinci söz daha doğrudur. Çünkü sadece, dilin sessiz hareketine kırâat denilmez. Konuşmayla ilgili olan her şey, bu ihtilâfa göre kıyas edilir. Hayvan keserken Besmele çekmek, tilâvette secde vâcib olması, **talâk, ıtâk ve istisnâda** (4) olduğu gibi. (Meselâ, bir kimse zevcesini

---

(1) **Reddü'-l Muhtâr'a** göre; yakınında olmayan kimseye işittirecek şekilde okumasıdır.

(2) Yine **Reddü'-l Muhtâr'a** göre yakınındakine işittirecek şekilde okumasıdır.

(3) **Hinduvân,** çok eski devirlerden beri mevcûd olup halen Afganistan hududları dahilinde bulunan BELH'de bir kalenin ismidir. Burada geçen **Şeyh'ül Fakîh Ebû Câfer** ve diğer bazı Ulemâ bu kalenin ismiyle **(Hinduvânî)** diye anılırlar. **(Gâyetü'l-Beyân)**

(4) **Talâk** : Lûgat mânâsı; boşanmak, hissî veya mânevî bir kayıttan kurtulmaktır.

Fıkıh ıstılahınca; şer'i nikâh akdini özel bir lafız ile o anda veya o meâlde hükümsüz bırakma ve izâle etmektir.

I'tâk; âzad etmek, demektir. Yâni kölede (memlükte) şer'i bir kuvvet, bir ehliyet ve malikiyyet gücü ispat etmektir. Bir başka ifâdeyle, köle üzerindeki mülkiyet hakkını kendine mahsûs şekilde iskat etmektir ki, köle böylelikle hürriyetine kavuşup, velâyet ve şahâdet gibi bütün tasarruflara ve kendi üzerine başkaları tarafından vuku bulacak tasarrufu def' etmeye kudret bulmuş olur.

Itâk aşağıdaki kısımlara ayrılır.

a) **Itâk-ı sarîh** : Açık lâfızla yapılan azâd etmedir.

b) **Itâk-ı vâcib** : Kefâret olarak yapılması icâbeden azâdetmedir.

c) **Itâk-ı mendûb** : Allah (C.C.) rızâsı için yapılan azâdetmedir.

d) **Itâk-ı mübâh** : Herhangi bir şeye niyet edilmeksizin yapılan azâdetmedir.

e) **Itâk-ı mahzûr** : Gayrimeşrû bir sebep için yapılan azâdır.

f) **Itâk-ı cebrî** : Mâlikin rızâsı dışında olarak hakimin hükmüyle bir kölenin azâdıdır.

İstisnâ; bir kısım şeylerin hükmüne girmekten bazı şeyleri «illâ» gibi bir edat ile ayrı tutmaktır. Bu ayrı tutulan şeylere «müstesna», ötekı kısım şeylere de «müstesnâminh» denir. İstisnâ da **beyân-ı tağyir** kabilindendir ve **istisnâi muttasıl, istisnâi münkatı** kısımlarına ayrılır. Bunlara âid geniş izahat ilerde kendi bölümünde gelecektir.

boşasa veya câriyesini azâd etse, veyahut «ona bin lira verin yüzü müstesnâ» dese, şâyet bunlarda harfler düzgün söylense bununla beraber kendisi işitmese, boşama ve azâd etme vâki olmaz ve istisnâ da sahîh olmaz.)

Musallî, Yatsı Namazının ilk iki rek'atında Fâtiha'yı okuyup zammı sûreyi terk etse, son iki rek'atta Fâtiha ile beraber sûreyi açıkdan okur. Musallî, ilk iki rek'atte Fâtiha'yı terk etse, ikinci iki rek'atte Fâtiha'yı kazâ etmesi câiz olmaz. Çünkü musallî, ikinci iki rek'ata âid Fâtihaları okur. Şâyet ilk iki rek'atın Fâtihalarını da okumuş olsa bir rek'atta iki Fâtihanın tekerrürü gerekirdi ki, bu meşrû değildir. dir.

NAMAZLARDA KIRÂATIN MİKTÂRI

Musallî, ancak Sabah Namazının birinci rek'atinde kırâatı, ikinciden uzun yapar. Diğer namazların birinci rek'atında uzun yapmaz. Çünkü insanlar cemâate ve Sabah Namazının sünnetine yetişsinler diye, Sabah Namazının birinci rek'atında okumayı uzun yapmak sünnettir. Çünkü gaflet vaktidir. Diğer namazlar Sabah Namazı gibi değildir. Eğer âyet, uzunluk ve kısalıkda birbirine yakın olursa, okumayı uzun yapmak, âyetler yönünden muteberdir. Eğer farklı ve çeşitli olursa, kelimeler ve harfler yönüyle itibâr olunur. Farkın, üçte bir ve üçte iki kadar ile olması halinde, üçte ikinin birinci rek'atte ve üçte birin ikinci rek'atta bulunması gerekir. Bu söylediğimiz, müstehab olanın açıklanmasıdır. Hükmün açıklanmasına gelince; eğer fark çok fazla olursa, vârid olan habere (hadîs) binâen, bunda mahzûr yoktur. İkinci rek'atta birinciden uzun okunması ise, icmâen kerîh (mekrûh) görülmüştür. Kerîh görülmesinin miktârı : Üç âyet kadar farklı olmaktır. Eğer bir âyet veya iki âyet fark ederse, mekrûh olmaz. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.), Akşam Namazında **Muavvizeteyn**'i (5) okumuştur. Muavvizeteyn'in ikincisi, birincisinden bir âyet daha uzundur. **Kâfî**'de de böyle zikredilmiştir.

Namazın câiz olması için sûre ta'yin olunmamıştır. Yâni, «O sûre okunmadığı takdirde, namaz fâsid olur.» şeklinde sûre tayin etmek câiz değildir. Çünkü **Yüce Allah**' (C.C.) ın :

---

(5) **Muavvizeteyn;** malûm olduğu üzere Kur'ân-ı Kerîm'in son iki sûresi olan **«Kul eûzü bi rabbilfelâk»** ve **«Kul eûzü bi rabbinnâs»** yâni FELÂK ve NÂS sûreleridir.
Felâk sûresi - Besmele sûreden bir âyet sayılmadığı takdirde - **beş âyettir.**
Nâs sûresi - yine Besmele sûreden bir âyet sayılmadığı takdirde - **altı âyettir.**

فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ

«Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun.» (6) kavli mutlak olarak zikredilmiştir..

İmâm Şâfiî (Rh.A.) : **«Resûlullah** (S.A.V.) ın «Fâtihasız namaz yoktur.» (*) **sözü sebebiyle, namazın câiz olması için Fâtiha sûresi ta'yin edilmiştir.»** der.

Biz deriz ki; nass yâni yukarıda geçen âyet mutlaktır. (*) Haber-i vâhid, mutlakı, mukayyed kılmaz. Çünkü mutlakı takyîd, neshdir. (7)

Namaz için sûre ta'yin etmek, mekrûhdur. Meselâ; Secde Sûresini, İnsan Sûresini, Cuma gününün Sabah Namazında ve Cuma Namazında da Cuma Sûresi ve Münâfikûn Sûresini okumayı ta'yin mekrûhtur. **Mekrûh olmasının sebebi, diğer sûrelerin okunmasının terk edilmesidir.**

Fukahâ demişlerdir ki : Ta'yinin mekrûh olması; o sûreden başkasını okumak câiz değildir veya başkasını okumak mekrûh olur, diye, ta'yini gerekli gördüğü zamandır. Fakat, eğer musallîye, o sûreyi okumak kolay geldiği için veya **Resûlullah** (S.A.V.), o sûreyi okuduğu için teberrüken okursa, onda kerâhet yoktur. Lâkin câhil, «Başkasını okumak câiz olmaz» sanmasın diye, bazan başka sûreleri de okumak şarttır.

Fâtiha'dan başkasını ta'yin mekrûhdur. Çünkü Fâtiha her ne kadar, namazın câiz olması için ta'yin edilmemişse de, kerâhetsiz her namazda okunması için ta'yin edilmiştir.

---

(6) Bk. Müzzemmil sûresi (73); âyet : 20

(*) Tirmizî; Mevâkît. İbni Mâce; İkâme.

(*) **Mutlak :** Şumûle, ihâtaya, ta'yin ve tahsîse delâlet eden bir şeye yakın olmayarak yalnız kendi cinsindeki fertlere ve hallere şâmil olan lafızdır.

(7) **Takyîd;** Kayıtlama, sınırlandırma; bir lafzı kendi cinsinde yaygın olmayan bir şekille yaygın hâle getirmekten hâriç bırakmaktır. Her hangi bir tasarrufu, bir hükmü, bir akdi her hangi bir husûsta şartlandırmaktır. Böyle bir hükm ve tasarrufa da **mukayyed** denir.
Nesh : Şer'i hükmün yine şer'i bir delille kaldırılmasıdır.

İMÂMA UYAN KİMSENİN KIRÂATİ :

İmâma uyan kimse, imâmın ardında okumaz. Her ne kadar imâm herhangi bir rahmet veya azâb âyetini okusa da, sadece o muktedî imâmı dinler ve susar. Çünkü **Yüce Allah** (C.C.) :

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا

«Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun.» (1) buyurmuştur. Çünkü müfessirlerin çoğu, âyet-i kerîmenin tefsîrinde, hitâbın imâma uyanlar için olduğu kanaatindedirler. Müfessirlerin bazıları da, hutbe durumu için yorumlamıştır. Bu ikisi arasında çelişme yoktur. Hutbede dinlemek ve susmakla emrolunmağa sebeb, hutbede «Kur'ân okumak» bulunduğu içindir.

Hutbe de, imâma uyanın namazı gibidir. Yâni imâma uyan kimse hutbeyi dinler ve susar. Eğer hatîb, **Resûlüllah'** (S.A.V.) e tasliye (*) ederse, yine dinler ve sükût eder. Ancak, eğer hatîb : (صَلُّوا عَلَيْهِ) yâni **«Sallû aleyhi» «Resûlüllah'a salavât getirin»** derse, dinleyen kimseler gizlice salavât söylerler. Yâni :

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ

(Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ Âli Muhammedin) derler.

Kenz'de ve Vikâye'de şöyle denilmiştir : Bir kimsenin namaz için uyduğu imâm, tergîb (rahmet) veya terhîb (azâb) âyeti okusa da veya hitâbet etse de veya **Resûlullâh'** (S.A.V.) e tasliye etse de, imâma uyan kimse okumaz, bilâkis dinler ve susar.

Zeylaî (Rh.A.) bu söze itiraz edip demiştir ki : (Kenz ve Vikâye'nin) «Veya hitâbet etse» sözünün zâhirinin, kırâat'a atfedilmesi mânâca doğru olmaz. Çünkü o, susmanın, hutbeden ve **Nebî'** (S.A.V.) e tasliyeden önce vâcib olmasını gerektirir. Murâd olan ise böyle değildir. Bu itirâzın giderilmesi : Mü'temm, imama uymak durumunda olan kimse, mânâsına olması, «veya hitâbet etse» sözünün de «imâma uyan

(1) Bk. A'râf Sûresi (7): âyet : 204

(*) Tasliye : Salevât getirmektir.

okumaz» sözünden sonra mahzûf (kaldırılmış) olan «okudu» **(karaa)** ya bağlanmasıyla mümkün olur. Bu durumda mânâ : Her ne kadar imâm, rahmet veya azâb âyeti okusa da, imâmı okuduğu zaman, imâma uyan okumaz, bilâkis dinler ve susar. Veya imâm, hitâbet veya **Nebî** (S.A.V.) üzerine salavât getirdiği zaman, imâma uyan okumaz, ancak dinler ve susar, demek olur. İşte böylece **Zeylaî'** (Rh.A.) nin itirâzı giderilmiş olmaktadır. **Ben başlangıçta artık soru sorulmasın, diye ibâreyi değiştirip** «hutbe de böyledir.» **dedim.** Hatîbden uzak olan mü'temm, dinleme ve susmada yakın olan gibidir.

CEMÂAT :

Cemâat, erkekler için Sünnet-i Müekkededir. Bir kavle göre; «Farzdır.» Yakında açıklaması gelecektir. **Şüphesiz kadınların cemâati mekrûhtur.**

Namaz kılacak cemâat, mahalle mescidinde ezân ve ikâmeti tekrâr etmez. Yâni bir mescidin imâmı ve cemâati ma'lûm olsa, o cemâatin bazısı ezân ve ikâmetle namazı kılsalar, geri kalanlar için ezân ve ikâmetle o namazın tekrârı mubâh olmaz. (*) Lâkin, eğer mescid, yol mescidi olursa, o namazın ezân ve ikâmetle tekrârı ittifakla mubâh olur. Eğer mescid ehli ezânsız, ikâmetsiz tekrâr ederse, ittifakla câiz olur. Ancak eğer o mescidin ehlinden başkası ezân ve ikâmetle kılsalar, câiz olur. Çünkü mescid ehlinin hakları başkalarının fiili ile sâkıt olmaz. Veya o mescidin ehli olanlar, ezân ve ikâmetle kılıp lâkin ezân ve ikâmeti gizlice okumakla kılsalar, diğerlerinin de kılması câiz olur. Çünkü onların ezânı gizliden okumaları diğerleri için özür olur.

İMÂMET :

Hâzır olanlar arasında imâmete en lâyık olanı, namaz câiz olacak kadar kırâati güzel oldukdan sonra, sıhhat ve fesâd yönünden namazın ahkâmını, onların en iyi bilenidir. Çünkü başka şeye nazaran ilme ihtiyâc daha çoktur.

İlimde eşit olurlarsa, imâmete en lâyık olan, onlardan kırâat yönünden ve kırâati de, tecvîd yönünden daha fazla olandır. Çünkü Kur'ân okumak namazda rükündür.

(*) Mekrûh olur.

Eğer kırâat ve tecvîdde de eşit olurlarsa, onlar arasında imâmete en lâyık olanı, **Yüce Allah'** (C.C.) dan en çok korkan ve şüpheli şeylerden en çok sakınandır. Çünkü **Resûlullâh** (S.A.V.) :

مَنْ صَلَّى خَلْفَ عَالِمٍ تَقِيٍّ فَكَأَنَّمَا صَلَّى خَلْفَ نَبِيٍّ

«Bir kimse takvâ sâhibi olan bir âlimin ardında namaz kılarsa, sanki o bir Nebî'nin ardında namaz kılmış gibidir.» buyurmuştur.

Eğer; ilim, kırâat ve takvâda da eşit olurlarsa, onlardan imâmete en lâyık olanı, yaş bakımından onların en büyük olanıdır. Çünkü **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın **Ebû Müleyke'** (R.A.) nin iki oğluna :

لِيَؤُمَّكُمَا أَكْبَرُكُمَا سِنًّا

«Yaş bakımından en büyüğünüz size imâm olsun.» (**) dediği rivâyet edilmiştir.

Eğer yaş bakımından da eşit olurlarsa, imâmete onların en lâyık olanı insanlar ile iyi geçinip güzel ahlâk sâhibi olandır.

Eğer güzel ahlâk yönünden de eşit olurlarsa, onlardan imâmete en lâyık olanı, gecede, namazı çok kılandır. Çünkü Resûlullâh (S.A.V.) :

مَنْ كَثُرَ صَلَاتُهُ بِاللَّيْلِ حَسُنَ وَجْهُهُ بِالنَّهَارِ

«Kim gecede namazı çok kılarsa, gündüzde yüzü güzel olur. (nurlanır).» (***) buyurmuştur.

Eğer bunda da eşit olurlarsa, onlardan imâmete en lâyık olanı, neseb yönünden daha şerefli ve libâsı yönünden daha temiz olandır. Çünkü bu sıfatlarda cemâati çoğaltma vardır. Eğer bunda da eşit olurlarsa, kur'a çekilir (1) veya cemâat seçtikleri kimseyi imâm yaparlar. **Mi'râc'ud-Dirâye**'de böyle zikredilmiştir.

Kölenin imâmeti mekruhtur. Çünkü köle ilim öğrenmek için boş vakit bulamaz, onun üzerine bilgisizlik gâlib olur.

(**) Buhârî, Tirmizî, Nesâi, İbn-i Mâce, Ahmed b. Hanbel.

(***) İbn-i Mâce; Câbir' (R.A.) den rivâyetle. (Zayıf senetle).

(1) Çünkü kur'a meşrû bir iştir ve Sünnet kılınmış bir yoldur. **(Vânî)**

A'râbînin imâmeti de mekrûhtur. A'râbî (2), çölde yaşayan kimsedir. Çölde yaşayan o kimse, ister Arap olsun, ister A'cemî (3) olsun. Çünkü bunların üzerine bilgisizlik gâlib olur.

Fâsık'ın imâmeti de mekrûhtur. Çünkü fâsık, dininin işine önem vermez.

A'mânın da imâmeti mekruhtur. Çünkü a'mâ, pislikden korunamaz, kendi kendine Kıbleye yönelemez ve çok kere abdesti tam alamaz.

Mübtedî'nin imâmeti de mekrûhtur. Mübtedî, hevâ sâhibi kimsedir ki, o hevâ nedeniyle sâhibi, tekfîr olunmaz. Eğer o hevâ ile sâhibi tekfîr olunursa, asla imâmeti câiz olmaz.

Veled-i zinânın da imâmeti mekrûhtur. Çünkü veled-i zinânın, onu terbiye edecek babası yoktur. Şu halde ona bilgisizlik gâlib olur.

Eğer bunlardan biri, yâni : Köle, A'râbî, Fâsık, A'mâ (4), Mübtedî ve Veled-i zinâ imâmete geçseler, kerâhetle beraber imâmetleri câiz olur. Çünkü **Resûlullâh** (S.A.V.) :

صَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ

«Sizler her sâlih kimsenin ve fâsıkın ardında namaz kılınız.» (5) buyurmuştur.

---

(2) **A'râb:** Aslında Arap kelimesinin çoğuludur. Türk, Rum, Hind v.b. gibi yabancılıkla alâkâsı olmayan Arap ırkına mensûb kimseler demektir. Çoğul hâlindeki bu kelime sonraları «Bedevî» çölde yaşayan Arap mânâsına olarak A'râbî şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. **(Kaamûs Terc.)**

(3) **A'cem** (A'cemî): Acem, Arap olmayan insan sınıfına denir. Türk, Hint, İranlı, Pakistanlı, Rûm v.b. gibi.

(4) **Bedâyi'e göre;** bulunduğu mescidde a'mâya faziletçe eşit başka kimse bulunmadığı takdirde, o a'mânın imâmeti daha uygundur.

Muhit'te de bunun benzeri kavl vardır.

Resûlüllah (S.A.V.) a'mâ olan **İbn Ümmi Mektûm** (Amr) (R.A.) ve **Utbân bin Mâlik el Ensârî el Hazrecî'** (R.A.) yi Medîne'de yerine (İmâm olarak) bırakmıştı. **(Zeylâî)**

(5) Burada istidlâlin şekli şudur: Zikredilen sınıftan herbiri iyi (birr) de olsa kötü (fâcir) de olsa her hâlükârda arkalarında namaz kılmak câizdir.

Bu hadîs-i şerîf; Dâre Kutnî'de mevcûddur.

İmâmın namazı uzatması mekrûhtur. (6) **Çünkü Resûlullâh** (S.A.V.) :

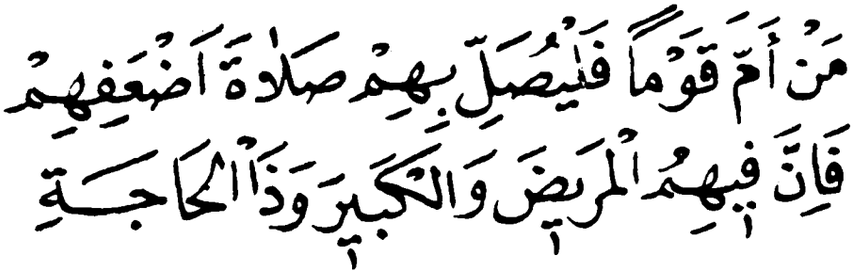

«Bir kimse bir cemâate imâm olursa, o kimse, cemâate onların en zayıfının (kılacağı şekilde) **namazını kıldırıversin. Çünkü o cemâatin içinde, hasta, yaşlı ve hâcet sâhibi olanlar vardır.»** (*) buyurmuştur.

KADINLARIN İMÂMETİ VE CEMÂATİ :

Kadınların yalnız başına cemâati mekrûhtur. Çünkü onlar için iki mahzûrdan biri gerekir : Biri, imâm olan kadının saffın ortasında durmasıdır ki bu mekrûhtur. İkincisi, imâm olan kadının öne geçmesidir ki, bu da kadınlar hakkında mekrûhtur. (**)

Eğer kadınlar cemâat yaparlarsa, imâm öne geçmez. Sadece kadınların ortasında durur. Çünkü şerrin bazısı, bazısından daha zararsızdır.

Meselâ : **Urât gibi** - ki urât ârî'nin çoğuludur ve çıplak olanlar demektir - **şüphesiz, çıplak erkekler cemâat ile namaz kıldıkları zaman onların imâmı da öne geçmez.**

Genç Kadınların (7) **bütün Beş Vakit Namaz ve Cuma Namazı cemâatlerinde bulunmaları** (Tahrîmen) **mekrûhtur.** Çünkü bunda fitne korkusu vardır.

Yaşlı kadınların da Öğle, İkindi ve Cuma'da bulunmaları mekrûhtur. Çünkü, fâsıklar bu üç vakitte toplanırlar. Fâsıkların aşırı şehvetleri bazan onları yaşlı kadınlara arzuya sevk eder. Sabah ile Yatsıda fâsıklar uyurlar, Akşamda ise yemek ile meşgûl olurlar.

Sahrâda olan namazgâhda ise, genişlik bulunduğu için, yaşlı kadınların ayrı bir tarafda olmaları mümkündür. Öyleyse, yaşlı kadınların, bu şekilde cemâatte hâzır olmaları mekrûh değildir. (**Kâfî'de «Bugün fet-**

(6) Yâni, sünnet olan miktardan fazla uzatmaktır.

(*) Câbir (R.A.) dan rivâyetle. Tirmizî hâriç beş Hadîs kitabı.

(**) Böyle bir şeyi ne Resûlüllah (S.A.V.) ve ne de Sahâbe (R.A.) dan biri yapmıştır. (Vânî)

(7) Şer'an bu devre 15 ile 29 yaş arasıdır.

vâ, fesâd zuhûru sebebiyle, namazların hepsinde kadınların cemâatte hâzır olmalarının kerâhetine dâirdir.» denmiştir.)

İKTİDÂ MES'ELESİ :

İmâma uyan tek kişi, imâmın sağında durur. Çünkü **Resûlüllah (S.A.V.), İbn Abbâs (R.A.)** ile namaz kılmış ve **İbn Abbâs'** (R.A.) ı sağ tarafında durdurmuştur. Zâhir rivâyette, tek kişi imâmdan geride durmaz.

İmâm Muhammed' (Rh.A.) **den rivâyet edilmiştir ki,** tek cemâat ayak parmaklarını imâmın topuğu yanına (hizasına) koyar. Eğer imâma uyan kimse, imâmdan uzun olur da, onun sücûdu imâmın önüne düşerse, bu takdirde imâma zarar vermez. Çünkü itibâr, durduğu yeredir. Sücûdun yerine değildir. Eğer tek muktedî, imâmın sol tarafında veya arkasında kılsa, namazı câiz olur. Lâkin esah kavlde, imâmın solunda veya ardında kılanlar, sünnete aykırı olduğundan, günahkâr olurlar.

İmâma uyan iki kişi olursa, imâmın ardında dururlar. Çünkü Resûlullâh (S.A.V.) böyle yapmıştır.

Su ile abdest alan, toprak ile teyemmüm edene uyar. Çünkü teyemmüm, Hanefîlerce, su ile abdest gibi, mutlak temizliktir. Bundan dolayı teyemmüm, ihtiyaç miktârına göre takdîr edilmez.

Ayağını yıkayan, mesh edene iktidâ eder (uyar). Çünkü mestler ayağa hades geçmesine engel olur. Mestlere ulaşan hadesi de mesh giderir.

Ayakta kılan oturarak kılana uyar. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) **namazının sonuncusunu arkasındaki cemâat ayakta oldukları halde, otururak kıldırmışlardır.**

İmâ ile namaz kılan kimse, imâ ile kılana, ikisi de aynı durumda oldukları için, uyar. Ancak otururak imâ ile kılan, yatarak imâ ile kılan imâma uyamaz. (8)

Nâfile namaz kılan kimse, farz kılana uyar. Çünkü nâfile kılan hakkında hâcet, namazın aslınadır. İmâm hakkında da o hâcet mevcuttur. Şu halde, yerine getirme (ikâme) gerçekleşmiş olur.

(8) **Zeylaî'** (Rh.A.) nin sözünden anlaşıldığına göre; ayakta olan da böyledir. (Azmîzâde)

Nâfile kılan, nâfile kılana, durumda ikisi de beraber oldukları için, uyar.

Yemin eden de, yemin edene uyar. Yâni iki adamdan her biri, ikişer rek'at namaz kılmaya yemin edip, onlardan biri diğerine uysa, nâfile kılanın nâfile kılana uyması gibi, sahîh olur.

Yemin eden de, adayana uyar. Yâni bir adam iki rek'at namaz kılmaya adayıp (nezredip) ve diğer adam da «Allah hakkı için iki rek'at namaz kılayım» diye yemin etse, yemin edenin adayana uyması câiz olur. Çünkü yemin edenin adayana uyması, nâfile kılanın farz kılana uyması gibidir. Aksi câiz değildir. Yâni adayan, yemin edene uyamaz. Çünkü adayanın yemin edene uyması, farz kılanın, nâfile kılana uyması gibidir.

Adayan kimse adayana uymaz. Yâni bir adam iki rek'at namaz kılmayı adasa ve diğer bir adam da yine böyle iki rek'at namaza adak edip ikisinden biri diğerine uysa, câiz olmaz. Çünkü bu iki adayan kimseden her biri, bir farz kılanın başka bir farz kılana uyması gibidir. Ancak adayan kimse, o adanan namaza niyet ettiğinde iktidâ câiz olur. Meselâ, bir adam iki rek'at namaz kılmayı adayıp, diğer bir adam da «Allah için o adanan namazı kılmak benim üzerime adak olsun.» dese, sonra o iki adayan kimseden biri diğerine uysa, müştereklik bulunduğu için iktidâ câiz olur.

Erkek, namazda kadına veya çocuğa iktidâ etmez. Kadına uymamasının sebebi, Resûlüllah' (S.A.V.) ın :

أَخِّرُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَخَّرَهُنَّ اللَّهُ فَلَا يَجُوزُ تَقْدِيمُهَا

«Allah, kadınları geriye aldığı için, siz de onları (namazda) **geriye alın.** (Çünkü) **kadınların** (namazda) **öne geçirilmesi câiz değildir.»** kavli şerîfidir. (*)

Çocuğa da iktidâ olunmaz. (9) Çünkü çocuğun namazı nâfiledir. Öyleyse, farz kılanın, nâfile kılana uyması câiz olmaz.

Yine temiz ve özürlü olan musallî, özürlüye; okumuş olan, ümmîye; giyimli olan, çıplağa ve imâsız kılan, imâ ile kılana ve yine farz kılan, nâfile kılana uymaz. Çünkü bu uymalardan her birinde kuvvetliyi zayıf üzerine binâ etmek vardır. Bu ise, câiz değildir.

(*) **Rezîn.**

(9) Fakat çocuğun çocuğa iktidâsı câizdir. Çünkü namaz bir (müttehid) durumdadır.

(Vânî (Rh.A.))

Yine farz namaz kılan, başka farz kılan kimseye, müştereklik bulunmadığı için uyamaz. (10)

Müsâfirin de, Öğle, İkindi ve Yatsı Namazı gibi yolculuk sebebiyle değişmiş olan namazında, vaktinden sonra mukîme uyması câiz olmaz. (11) Gerek o mukîmin tahrîmesi zikredilen gibi, vaktinden sonra olsun, gerekse vakitte olup peşisıra vakit çıktıkdan sonra müsâfir uyar olsun, câiz olamaz. Şâyet mukîm ve müsâfirin tahrîmesi vakitte olup, onlar namazda iken vakit çıkarsa, bu namaz onun aksinedir (müsâfirin mukîme uyması caizdir). Veya müsâfirin mukîme uyması, Sabah ve Akşam Namazı gibi, seferde sayısı değişmeyen namazda olsa, uyması sahîh olur.

Müsâfirin mukîme, sayısı değişen namazda uymasının sahîh olmamasına sebeb şudur : Çünkü müsâfir, yolculukda sayısı değişen namazda, hükmen farz olan namazı, farz olmayan namaz üzerine binâ etmiştir. Eğer, mukîme namazın birinci iki rek'atında uyarsa, o binâ birinci ka'de (oturuş) hakkındadır. Çünkü birinci ka'de müsâfire farzdır, imâma farz değildir. Ya da, eğer müsâfir mukîme ikinci iki rek'atta uyarsa, binâ, kırâat hakkındadır. Çünkü kırâat ikinci iki rek'atta imâma nâfiledir, muktedîye farzdır.

Fakat müsâfir, vakitte uyabilir. Yâni farz ve nâfilede müsâfir ile mukîmin durumları bir olduğu için, müsâfir mukîme, yolculuk ile değişen namazda vaktinde uyar. Çünkü müsâfir üzerine, mukîme uyma hâlinde dört rek'atlı namazı tamamlamak vâcib (farz) olur. Zirâ bu uyma, müsâfirin ikâmete niyeti makamındadır. Çünkü müsâfir imâma uyarak bu dört rek'atlı namaz hakkında mukîm olmuştur. Öyleyse birinci ka'de hakkında ve son iki rek'attaki kırâat hakkında, farz kılanın farz kılmayana uyması gibi bir durum meydana gelmiş olmaz. Çünkü kırâat, nâfilenin her rek'atında farzdır. (12) Bu konunun daha geniş tahkîki, Müsâfir Namazı bâbında gelecektir. İnşâallâhu Teâlâ.

Bir kimsenin uyduğu imâmın abdestsiz olduğu anlaşılsa, namazı iâde eder. Yâni bir kimse imâma uyup ondan sonra imâmının muhdis olduğu meydana çıksa, o imâma uyan kimse namazı iâde eder. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) :

---

(10) Çünkü iktidâ bir ortaklıktır, ittihâdı gerektirir (**Sadr'üs-Şerîâ** (Rh.A.))

(11) Meselâ, bunlardan birinin Öğleyi, diğerinin ikindiyi; yahut yine bunlardan birinin bir önceki günün Öğlesini, diğerinin de içinde bulundukları günün Öğlesini kılması gibi. (**Ferişteh** (Rh.A.))

(12) Şâyet, Müsafir namazı tamamlarsa ikinci iki rek'at nâfile olmuş olur.

أَيُّمَا رَجُلٍ صَلَّى بِقَوْمٍ ثُمَّ تَذَكَّرَ جَنَابَةً أَعَادُوا

«Bir adam bir cemâate imam olup namaz kılıverse, ondan sonra cünuḫ olduğunu hatırlasa, o cemâat ve adam namâzı iâde ederler.» buyurmuştur.

Bir ümmî ile bir okuyabilen kimse (13), bir ümmîye uyup veya son iki rek'atta İmâm olan ümmî bir ümmîyi istihlâf etse (yâni yerine imâm yapsa) (14), üçünün de namazı fâsid olur. Okuyabilenin (kârî'nin) namazının fâsid olmasının sebebi; okuyabilen kimsenin, kırâata kudreti olmakla beraber kırâatı terk ettiği içindir. İki ümmînin namazının fâsid olmasına gelince; şüphesiz iki ümmî cemâate rağbet ettikleri zaman, okuyabilenin kırâati, ikisi için kırâat olduğundan onların okuyabilene uymaları vâcib olmuştur. İmdi okuyabilen kimsenin kırâate kudreti ile beraber, o iki ümmî, kırâat-i takdîriyyeyi (takdir edilen kırâat) terk etmişlerdir. Eğer okuyabilen kimse, ümmiyi son iki rek'atte istihlâf (*) etse, hepsinin namazı fâsid olur. Çünkü kırâat her namazda tahkîken (hâkikâten) veya takdîren vâcibdir. Halbuki burada kırâat mevcût değildir. Son iki rek'atta kırâatin vâcib olmaması sebebiyle, son iki rek'atta, ümmînin istihlâf için uygun olduğu zannedilmesin diye, musannıf son iki rek'atı ayrıca zikretmiştir.

Namazda erkekler, İmâmın ardında saf olurlar, Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

لِيَلِيَنِّي مِنْكُمْ أُولُوا الْأَحْلَامِ وَالنُّهَى

«Sizden ahlâm ve akıl sâhibleri bana yakın dursunlar.» (*) Yâni âkil ve bâliğ olanlar bana yaklaşsınlar, buyurmuştur.

Erkeklerin ardında çocuklar, onların ardında hünsâlar saf olur.

---

(13) Bu meselede **Ebû Yûsuf** (Rh.A.) ile **İmâm Muhammed** (Rh.A.) ayrı görüştedirler. **Kâfi**'de böyle geçer. **(Azmîzâde)**

(14) Bu meselede **Ebû Yûsuf** (Rh.A.) ve **İmâm Züfer** (Rh.A.) ayrı görüştedirler. **Kâfi**'de böyle geçer. **(Azmîzâde)**

(*) **İstihlâf**; Elbisesinden tutup mihraba çekmekdir. **(İnâye)**

(*) Müslim. Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbni Mace, Dâremî, Ahmed b. Hanbel.

(15) Hanâsî, (hı) nın fethiyle hünsânın çoğuludur. Habâlâ, hublâ'-nın (16) çoğulu olduğu gibi. Çocuklar, erkeklikde hâlis oldukları için, hünsâlardan öne alınmıştır. **Hünsâların ardında da kadınlar saf olurlar.**

NAMAZDA KADINLARIN ERKEKLER İLE BİR HİZÂDA BULUNMASI :

Eğer kadınlar erkeklere bir rükn miktârı muhâzî (ayni hizâda) olurlarsa, malûm olsun ki, namazı bozar. Bunun bir takım şartları vardır :

Birincisi : Kadının erkekle bir hizâda bulunduğu yerde bir rükn edâ edecek kadar kalmasıdır. Ancak bir rüknden az durmak bozmaz.

İkincisi : Erkekle bir hizâda bulunan kadının, vücudca iri ve cimâa elverişli bir müştehât (1) olmasıdır. Sahîh olan budur. Cimâa elverişli olmaktan murâd, fil cümle yani (halde veya mâzîde) (*) şehvet ehlinden olmasıdır. Yalnız o **hizâda** duran, mecnûne veya iştah hâsıl olmayan küçük kız olursa, namazı bozmaz. Velev ki o muhâziye (2), «mahrem veya insanların tabiatlarının hoşlanmadığı» bir yaşlı kadın olsun, yine namazı bozar.

Üçüncüsü : Erkek ve kadının ikisinin de namazının rükû ve sücûd-

---

(15) **Hünsâ :** Lûgatta yumuşak, mülâyim demektir.

Şeriatta; hem erkeklik ve hem de dişilik tenasül uzuvları (veya kromozomları) taşıyan kimse veya herhangi bir canlı; çift cinsiyetli, ya da bu iki uzuvdan hiçbiri bulunmayan demektir.

Yeni dilde, bunlara **erselik** denir. Tıp dilinde de **hermaphrodite** diye geçer.

Hünsâ-i Müşkil : Her iki cinsiyet organını taşıyan, fakat bu organlardan biri fiil, hareket ve yapı bakımından diğerinden farklı olmayan hünsâdır.

Ancak, hünsâ-i müşkilde hüküm idrarın cereyânı, iştâh, olgunluk ve ihtilâm bakımından üstün olan tarafa göre verilir.

Hünsâ-i Recûlî : Erkeklik kromozomları daha fazla olan hünsâdır.

Hünsâ-i Nisâî : Kadınlık kromozomları daha fazla olan hünsâdır.

(Kâmus Tercemesi. Âsım Efendi, **Ta'rifât.** Seyyid-i Şerif Cürcâni, **El Kâmusü'l Asri** - Arabic - English - Elias A. Elias. Meydan Larousse, C. 6)

(16) **Hublâ :** Hâmile, gebe.

(1) **Müştehât :** Erkeklik hissini tahrik edecek hale gelmiş kız.

(*) Halde tabiri : İştah sâhibi küçük yaşdaki kıza; Mazide tabiri : Yaşlıya şâmildir

(Abdülhalim)

(2) **Muhâziye :** Namazda erkeklerle bir hizâda bulunan kadın.

lu namaz olmasıdır. Eğer ikisi de imâ ile kılarlarsa; hattâ, eğer kadın Cenâze Namazında erkekle bir hizâda durursa, namazı bozmaz.

Dördüncüsü : İkisinin edâ edecekleri namazda, ikisinden birinin diğeri için imâm olması veya edâ edecekleri namazda ikisinin bir imâma uyması sûretiyle o namazın ikisi arasında ortak olmasıdır. Şu halde, ortaklık imâm ile me'mûm (imâma uyan) arasına ve iki me'mum arasına şâmil olur. Sonra muhâziye ile imâmın namazda ortaklığı, bazan hakikaten olur. Nitekim müdrikde (3) olduğu gibi. Bazan da hükmen olur. Nitekim lâhikde (4) olduğu gibi. Çünkü lâhik, kazâ edeceği namazda, sanki o imâmın ardında gibidir. Nitekim izâhı yakında gelecektir. Şüphesiz, zikrolunan şekilde ortaklık, Bayram Namazı, Terâvih Namazı ve Ramazanda Vitr Namazı gibi Namazın edâsına, kazâsına; farzlara ve gayrına şâmildir. O halde muhâzât (5) zikredilenlerin hepsinde namazı bozucudur.

Beşincisi : Erkek ile bir hizâda namaza duran kadının, hâilsiz (6) bir yerde olmasıdır. Çünkü hâil muhâzâtı kaldırır. **Hâilin en azı, muahhara-ı rahl (7) miktârıdır.** Çünkü, Namaz ahvâlinin en aşağısı oturmaktır. Bu bakımdan, hâilin en azı muahhara-ı rahl ile takdir edilmiştir. Hâilin kalınlığı parmak kalınlığı gibidir. **Ferece** (ferâce) **de, hâil yerine geçer.** Ferecenin en aşağısı, bir adam ayakta duracak kadar miktârdır. **Zeylaî'** (Rh.A.) de böyle demiştir.

Altıncısı : Erkekle bir hizâda duran kadının yönlerinin bir olmasıdır. Hattâ yön ayrı olsa, namazı bozmaz. Halbuki yönün ayrılığı ancak, Ka'be'nin içinde (*) veya karanlık bir gecede her biri araştırma ile namazlarını kılmaları hâlinde tasavvur edilir. **İmâm Serûcî** (Rh.A.), «Gâye» **adlı kitâbında, Ka'be'de Namaz Bâbında böyle zikretmiştir.**

Yedincisi : İmâmın kadına veya kadınlara namaza başladıktan sonra değil de, başladığı vakitte (**) niyet etmesidir.

---

(3) **Müdrik** : İmâma tamamen uyan, yâni namazın evvelinden sonuna kadar fasılasız olarak İmâma uyup bütün rek'atleri İmâm ile beraber kılan kimsedir.

(4) **Lâhik** : Namaza İmâm ile başladığı halde kendisine uyku, gâflet veya cemâatin çokluğundan dolayı bir zahmet ya da bir hades meydana gelip de namazın tamamını veya bir kısmını İmâm ile kılamayan kimsedir.

(5) **Muhâzât** (Muhâzât-ı Nisâ) : Kadınların namazda erkeklerle bir hizâda bulunması.

(6) **Hâil** : İki şey arasında veya bir şey önünde perde olan, iki şey arasında bulunup birinden diğerinin görünmesine veya birleşmelerine mânî olan, arayı kapayan engel.

(7) **Muahhara-ı rahl** : Deve semerinin arka ağacı. Deveye binen kimsenin semere oturduğu zaman baş hizâsına gelen enli bir tahta.

(*) Veya avlusunda.

(**) Erkeklere niyetle birlikte.

Sonra erkekle bir hizâda namaza duran kadının bütün uzuvlarıyle muhâzî olması gerekmez. Hattâ bu muhâzât onun bazı uzuvlarıyle bile olsa yeterlidir.

Ebû Ali Nesefî (Rh.A.) **demiştir ki** : Muhâzâtın haddi, erkek ile bir hizâda olan kadının uzvundan bir uzvunun erkeğin bir uzvuna muhâzî olmasıdır. Hattâ eğer kadın bir sofa (zulle) üzerinde, erkek de oradan aşağıda kadının hizâsında olsa, eğer erkek kadının uzvundan birine muhâzî olursa, erkeğin namazı bozulur.

Zeylaî (Rh.A.) **demiştir ki** : Muhâzâtta mu'teber olan - sahîh kavle göre - kadının inciği ve topuğunun muhâzî olmasıdır. Bazısı, muhâzâtta mu'teber olan, kadının ayağıdır, demişlerdir.

Şâyet sen (ey müslüman!) **bu şartları öğrendinse, ma'lûm olsun ki**; musannifin «müştehât» sözü «şâyet ona muhâzî olsa» sözünün fâilidir. Yâni müştehât kadın, erkeğe, namazın rükünlerinden bir rükn edâ edecek kadar muhâzî olsa; eğer o, erkeğin bir uzvuna muhâzî olursa erkeğin namazı bozulur. İmdi musannifin «bir rükn miktârı» sözü, birinci şarta işâret olur. Yine musannifin «müştehât, şâyet ona mahrem de olsa» sözü, ikinci şarta işârettir. Bu mahrem olanlar erkeğin kızkardeşi, kızı veya bunlara benzeyenlerdir. Musannifin, «müştehât ile erkek, kâmil namazlarında bir hizâda bulunsalar» sözü, üçüncü şartta işârettir. Musannıfın «edâ etmek yönünden müşterek olan kâmil namaz» sözü, dördüncü şarta işârettir. Kazâ Namazının karşılığı sanılmasın diye musannıf «edâen» dememiştir. Yine musannıfın «hâilsiz bir yerde» sözü «Hâzethü = ona muhâziye oldu» sözüne mütealliktir ve beşinci şarta işârettir. Musannıfın, «müştehât ile erkeğin yönleri bir olsa» sözü, altıncı şarta işârettir. Yine musannıfın «namazı bozulur» sözü, «ona muhâziye olsa» sözü için cezâ (cevap) dır. Musannıfın, «eğer erkek kadına imâmete niyet ederse, erkeğin namazı fâsid olur, ve eğer erkek ona imâmete niyet etmezse müştehâtın namazı fâsid olur.» sözü yedinci şarta işârettir.

Bir cemâat bir mescidde olan gölgeliğin (sofanın) /**Zulle**/ (8) üze-

---

(8) **Zulle**: Metinde geçen bu kelime lûgat mânâsı itibariyle gölgelik, sofa, sundurma demektir.

Câmi içindeki zulleden maksad ise şudur: Câmilerde orta sahnın zemininden biraz yüksekte olan yan sahınlar; cümle kapısının iki yanında bulunan yüksek ve revaklarla örtülü son cemâat yeri (sofa) dır.

Câmiin son cemâat yerindeki **revak** kemerinin cümle kapısına rastlıyan orta kısmı daha geniş, üstündeki kemer de daha yüksek ve büyüktür. Buraya **sertak** (baş kemer) denir. Zikredilen revakların yâni üstü örtülü, önü açık ve zemini yüksek yerin arkasındaki duvarın üstünde dışarıya çıkma olarak yapılmış balkon gibi küçük kısma **mükebbire** de denir.

Müezzin buradan hem câminin içini hem de dışını rahatça görebilir. Câmi içindeki İmâmın tekbirlerini aynen tekrar ederek dışarıdakilerin de cami içindeki cemâatle birlikte namaz kılmalarını temin eder.

rinde namaz kılsalar ve o (erkeklerin bulunduğu) gölgeliğin altında, önlerinde kadınlar yahut yol olsa, o cemâatin namazları câiz olmaz. Çünkü yol ve kadınların saffı, iktidâya mânîdir. **Hâniye'de böyle zikredilmiştir.**

Eğer o mescidin gölgeliği (zulle) üstünde namaz kılan erkeklerin altlarında, hizâlarında kadınlar olsa, o yerin üstünde olan erkeklerin namazları câiz olur. Çünkü onların arası ile imâmın arasında kadınlar yoktur. İmdi o yerde hâil bulunduğundan muhâzât olmaz. Şu halde onların namazları fâsid olmaz. Meselâ : Bir erkek bir kadın ile beraber, aralarında duvar olduğu halde, bir namaz kılsalar, namazları fâsid olmaz.

İKTİDÂYI MENEDEN DURUMLAR :

Bir mescidin mahfeli (9) **üzerinde namaz kılan musallînin, eğer o mescidin sahnında** (orta boşluğunda) **boş yer bulunursa, namazı mekrûh olur.** Eğer sahnında boş yer bulunmazsa mekrûh olmaz.

İmâm ile ona uyan kimse arasında olan geniş yol, imâma uymayı meneder. **Geniş yol, içinden araba ve yüklerle dolu kâfile geçen yoldur.**

Yol ile büyük nehirden her biri, mescidde bulunduklarında iktidâyı menetmez. Büyük nehir, içinde küçük gemi yüzen nehirdir. Mescidde olan geniş boşluk da iktidayı menetmez. **Hâniye'de böyle zikredilmiştir. Bir kavle göre;** «Geniş yol ve büyük nehir gibi geniş boşluk da meneder.»

Yine sahrada İmâm ile Muktedî arasında tek saffa sığmak mümkün olacak kadar bir aralık iktidâyı menetmez. Sahrada üç zirâ' miktarı aralık olması iktidâyı meneder, diyen de vardır. Sahrâlarda musallâ (cebbâne) (10) Bayram Namazında mescid gibidir.

Kâdihân (Rh.A.) : Eğer imâm, insanlar ile beraber Bayram Namazını musallâda kılsa, her ne kadar safların arasında açık yer veya ge-

---

(9) **Mahfel** (Mahfil - raf) : Toplanılacak yer, toplantı yeri demektir.
Camilerde mahfel; etrafı parmaklıklarla çevrili, yerden yüksekçe olan kısımdır.
Müezzin mahfili camilerde müezzinlere ayrılan yüksekçe yerdir. Camilerde bundan başka **Mahfil-i hümayûn** (Hünkâr Mahfili) denen ve selâtin camilerinde bulunup Padişahların namaz kılmalarına ayrılmış olan yerler de vardır ki buralara umûmiyetle bir kaç basamak merdivenle çıkılır. Bu Mahfil-i Hümâyûn'un cemâat tarafından görülmemesi için çevresi kafesle kapatılmıştır.

(10) **Musallâ** (Cebbâne) : Açıkta namaz kılmaya mahsûs ve Kıble tarafında Mihrap yerine bir dikili taş ikâme edilen üstü açık mescid.

nişçe yer olsa da, hepsinin namazları câiz olur, demiştir. Çünkü cebbâne yâni musallâ insanlar için, namazın edâsı hakkında mescid hükmündedir.

İmâm ile muktedî arasında hâil olur ve o hâil sebebiyle imâmın durumu bir bakıma şüpheli olursa, o hâil iktidâyı meneder. Eğer o hâil sebebiyle imâmın durumu şüpheli olmazsa, iktidâyı menetmez. Ancak yer, ayrı ayrı olursa (yâni saflar bitişik olmazsa), iktidâyı meneder.

Kâdîhân (Rh.A.) **demiştir ki** : Eğer muktedî kendi evi ile mescid arasında olan duvar üzerinde olsa, muktedîye İmâmın hali şüpheli olmazsa, iktidâ sahîh olur. Eğer muktedî, evinin damı üzerinde dursa ve muktedînin evi de o mescide bitişik olsa, her ne kadar imâmın durumu o muktedîye şüpheli olmasa da, o muktedînin mescidde olan imâma uyması sahîh değildir. Çünkü mescid ile muktedînin evinin damı arasında çok aralık vardır. Şu halde mekân ayrı ayrı olmuştur. Fakat mescid ile berâber olan evde ancak duvar araya girmiştir. Halbuki burada yer ayrı değildir. Yer birleşmiş olduğu vakitte iktidâ sahîhdir. Ancak eğer imâmın durumu, o muktedîye şüpheli olursa, iktidâ sahîh değildir.

Yine Kâdîhan (Rh.A.) **demiştir ki** : İmâm namazı bitirdiği zaman, Kıblenin sağ tarafına dönmesi müstehabdır. Kıblenin sağı, Kıbleye yönelenin solunun hizâsında olan taraftır. Kıblenin solu, Kıbleye yönelenin sağının hizâsında olan tarafdır.

★ ★

İKTİDÂ KONULARI İÇİN EK

Müdrik, ıstılahda imâm ile beraber rek'atları kılan kimsedir.

Mesbûk, imâmın onu bütün rek'atlar ile geçtiği ve imâma, son rükûdan başını kaldırdıkdan sonra yetişen veya imâma teşehhüdde yetişen kimsedir. Veya imâm, o kimseyi bazı rek'atlar ile geçer. O kimse imâma iki rek'atlı namazda birinci rek'attan sonra yetişir veya ikinci rek'attan sonra yetişir. Veya dörtlü olan namazda üçüncü rek'atta yetişir.

Lâhik ise, bütün rek'atları kaçıran kimsedir. Veya imâma iktidâdan sonra rek'atların bazısını kaçıran kimsedir. Şöyleki: O kimse birinci rek'atta imâma yetişir. Namazda iken abdesti bozulur. Gider abdest alır ve imâm namazdan çıktıkdan sonra gelir namaza başlar. Dört rek'atı tamâmıyle kılar. Ya da o lâhik bir rek'atı veya iki rek'atı veya üç rek'atı edâ ettikden sonra abdesti bozulursa, gidip abdest alıp gelir, kaçan rek'atları kılar. Lâhıkın hükmünün açıklanması yakında gelecektir.

Mesbûk için kazâ ettiği namazda, iki cihet vardır. Biri, hakîkat bakımından tek kalma (infirâd) **cihetidir.** Şüphesiz mesbûkun kıldığı namaz, imâm ile beraber iltizâm eylediği namazdan değildir. **Diğeri de iktidâ cihetidir.** İktidâ şekli cihetinden, mesbukun tahrîmesini imâmın tahrîmesi üzerine binâ eder. Bu durumda, birinci cihete bakılınca, mesbûk münferid gibidir.

Şâyet mesbûk kaçan rek'atları kazâ etmeye kalkarsa, (Sübhâneke) **yi okur. Eğer mesbûk imâma, açıkdan okumuş olduğu kırâatte yetişirse,** (Eûzü) **yü okur,** (Fâtiha) **yı ve sûreyi kırâat eder.**

Mesbûkun kırâati terkederek kazâ eylediği namazı fâsid olur. Mesbûkun namazı, kadınla bir hizâda olmakla bozulmaz. Eğer mesbûk müsâfir olursa, ikâmete niyet ederek kazâ eylediği namazı dört rek'ate dönüşür. Mesbûkun kazâ ettiği namazda yanılmasıyle secde lâzım gelir. **Bu zikredilen hükümlerin hepsi tek başına kılanın ahkâmındandır.**

Mesbûk, ikinci cihete nazaran muktedî gibidir. O mesbûka iktidâ etmek câiz değildir. Çünkü mesbûk tahrîme hakkında binâ edicidir. Münferid bunun aksinedir. Yâni Ona iktidâ câiz olur. Her ne kadar, imâmına hâdes vâki olduğunda imâmının mesbûku yerine geçirmesi uygun ise de hilâfsız olarak ona iktida câiz değildir.

İftitâh tekbiri mesbûkun tahrîmesini sona erdirir. (1) Yâni eğer mesbûk muktedî, namazı yeniden kılmaya niyet ederek tekbir alıp ve namazı kesse mesbûk muktedî yeniden başlayıcı ve kesici olur. Tek başına kılan bunun aksinedir.

İmâmın sehvi ile (mesbûkun) kendisine sehv secdesi lâzım gelir. Yâni geçen namazı kazâya kâim olduğunda imâmına iki secde-i sehv lâzım gelse İmâmla secde-i sehve dönmesi lâzım gelir. Eğer dönmezse namazının sonunda sehv secdesi etmesi lâzımdır. Tek başına kılan bunun aksinedir. Başkasının sehvi ile kendisine secde lâzım gelmez. Her ne kadar mesbûk namaza dahil olmazdan evvel İmâmın sehvinde hâzır değilse de ona secde-i sehv lâzım gelir.

Mesbûk muktedî, teşrîk tekbirlerini okur. Tek başına kılan bunun aksinedir. Çünkü **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, münferide teşrîk tekbiri vâcib değildir.**

Lâhik için infirâd ve iktidâ ciheti yoktur. Bilâkis lâhik sanki imâmın ardında gibidir. Hattâ müsâfir olsa, ikâmete niyetle farzı değişmiş olmaz.

Lâhik, kazâ ettiği namazda kırâat yapmaz. Yine lâhik, şâyet kazâ ettiği namazda yanılsa, sehv secdesi yapmaz. İmâmın unutarak terk ettiği rüknü yerine getirmez. Lâhikın kadınla bir hizâda kazâ ettiği namazı fâsid olur. Yine lâhikın, imâmından kıblenin hatâsını öğrenmesi ile namazı fâsid olur. **Bu zikredilenlerin hepsi muktedî ahkâmındandır.**

Mesbûk, kırâat hakkında namazının evvelini kazâ eder ve teşehhüd hakkında sonunu kazâ eder. Hattâ eğer mesbûk, imâm ile beraber Akşam Namazından bir rek'ata yetişse, imâm selâm verdikten sonra iki rek'atı kazâ eder ve iki rek'atın arasını bir oturuşla ayırır. Çünkü mesbûk, bir rek'atı kazâ etse, sanki o teşehhüde nazarla iki rek'atı kılmış gibi olur.

Mesbûk, o iki rek'attan her birinde (Fâtiha)**yı ve** (sûre)**yi okur.** Çünkü o, mesbûkun kazâ ettiği namazın evveli gibi olmuştur. Eğer mesbûk, iki rek'atın birinde kırâatı terk etse namazı fâsid olur.

---

(1) **Tahrîme:** İftitâh Tekbiri demektir ki, namazın dışında mubah olan şeylerin hürmetine şer'i sebeb olduğu için tahrîme denilmiştir.

Eğer mesbûk dört rek'atlı namazdan bir rek'ata yetişse, diğer rek'atı kılar, (Fâtiha)yı ve (sûre)yi okur ve (teşehhüd) eder. Çünkü mesbûk sanki, (teşehhüde) nazarla iki rek'at kılmış gibidir. Ondan sonra mesbûk diğer rek'atı kılar, (Fâtiha)yı ve (sûre)yi okur. Zirâ mesbûk, kırâate nazarla namazının evvelini kazâ etmiştir. Üçüncü rek'atta (teşehhüd) yapmaz. Çünkü kazâ ettiği, (teşehhüde) nazarla namazın sonudur. Mesbûk, üçüncü rek'atte okumak ile okumamak arasında muhayyer bırakılmıştır. Efdal olan üçüncüde de okumaktır.

★ ★

بَابُ الْحَدَثِ فِي الصَّلَاةِ

NAMAZDA HADES BÂBI

Bir imâmın namazında, binâ için mânî olmayan bir hades ârız olsa, imâm yerine başkasını geçirir (istihlâf eder).

Zirâ her ne kadar, hadesin zuhûr bulması, selâmdan önce ve teşehhüdden sonra da olsa - Burada «Binâ için mânî olmayan» kaydı şarttır. Çünkü mutlak hades, çoğu nüshâlarda olduğu gibi sahîh değildir. Nitekim bu husûs yakında açıklanacaktır. - Bu takdirde, o imâmın namazı tamam olmaz. Ma'lûmdur ki : «Hurûc bisun'ihî» (namazdan kendi fiili ile çıkmak), **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre farzdır.** Halbuki burada hurûc bi sun'ihî mevcut değildir. İmâm, yerine birini geçirir (istihlâf eder). O abdesti bozulan imâmın, yerine birini geçirmesi câizdir. Çünkü imâmın yeri imâmsız kalsa, muktedînin namazı fâsid olur. Hattâ eğer imâmın abdesti bozulup birini öne geçirmeden mescidden dışarı çıksa, cemâatin namazı fâsid olur. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Yerine başkasını geçirmenin (istihlâfın) **şekli şudur** : İmâmın abdesti bozulunca, burnu kanadı sanılsın diye, elini burnu üzerine koyarak ve kamburlaşarak geri çekilir. Böylece imâmdan sûi zanlar kalkar.

İmâm, kendisini takib eden safdan işâretle bir kimseyi öne geçirir. Eğer konuşursa, cemaatin namazı bozulur. Sahrâda safları geçmediği müddetce, imâm yerine başkasını geçirebilir. Şâyet mescidde olursa, mescidden çıkmadığı müddetce, yerine başkasını geçirebilir. Eğer imâmın abdesti bozulup yerine başkasını geçirmese, hattâ bu haddi geçse, cemâatin namazı bâtıl olur. İmâmın namazının bâtıl olmasında iki rivâyet vardır.

Nitekim şâyet imâm kırâattan hasr olsa, yâni, namaz câiz olacak kadar okumadan tutulsa, şüphesiz o, bu takdirde - **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre** - yerine başkasını geçirir. **İmâmeyn** bunun aksi görüşte-

dir. Eğer imâm, namaz câiz olacak kadar okusa, hades vukûunda, yerine başkasını geçirmeye hâcet olmadığı için, hilâfsız, istihlâf (yerine geçirme) câiz olmaz. (Yerine başkasını geçiren) imâm abdest alır ve geçen namaz üzerine geri kalanı binâ eder. Namazını abdest aldığı yerde tamâm eder veya ilk yerine döner. Eğer yerine geçirdiği imâmı namazdan çıktıysa, münferid gibidir.

İmâm, söylendiği gibi, abdest aldığı yerde namazı tamamlamakla, ilk yerine geri dönmek arasında muhayyerdir. Muhayyerliğin sebebi şudur : Birincide yâni namazı abdest yerinde tamamlamakta az yürümek vardır. İkincide yâni ilk yerine dönmekde, bir tek yerde namazı edâ vardır.

Eğer imâmın, yerine geçirdiği imâmı namazdan çıkmamış ise, kesinlikle yerine döner. Nitekim, abdesti bozulduğu zaman muktedî de imâm gibidir. Efdal olan, hilâf şüphesinden kurtulmak ve halelsiz edâ gerçekleşmesi için münferidin ve imâmı namazdan çıkan muktedînin namazı yeniden kılmasıdır.

İmâm ile muktedî, cemâat fazîleti kazanmak için binâ ederler. Eğer abdesti bozulan imâm, bir mesbûku yerine geçirse, tahrîmede ortaklık bulunduğu için, câiz olur. İmâm için evlâ olan yerine müdriki geçirmektir. Çünkü müdrik imâmın namazını tamamlamaya daha kâdirdir. Bu mesbûk için uygun olan, teslimden aczi sebebiyle öne geçmemesidir.

Eğer mesbûk öne geçerse - imâmın yerine kâim olduğu ve onun kendisine ulaşması için başlaması sebebiyle - önce o imâmın namazını tamamlar.

Mesbûk namazın sonunda selâma ulaşınca, cemâate selâm vermek için bir müdriki öne geçirir.

Mesbûk, teşehhüd miktârı oturmak sûretiyle imâmın namazını tamamladığı zaman, kahkaha, dünyâ kelâmı ve bunlar gibi namaza aykırı şeyler o mesbûkun namazına zarar verir.

İlk imâmın namazına da zarar verir. Çünkü o aykırı şey, ilk imâm ile mesbûkun namazları esnâsında meydana gelmiştir. Ancak, eğer namaza aykırı iş, ilk imâmın abdest alıp yerine geçirdiği halifesine - onun abdestini bir şey bozmamış şekilde - yetişmekle namazı bitirmesi sırasında olsa, halîfesi ardında namazı tamâm etmekle, münâfî (namaza aykırı şey) cemâate zarar vermez. Çünkü onların namazı tamâm olmuştur.

Eğer birinci imâmın abdestini bir şey bozmazsa ve teşehhüd mik-

târı (1) oturup, kahkaha ile gülerse veya kasden abdestini bozarsa, namaz arasında münâfî bulunduğu için mesbûkun namazı bozulur.

Eğer dünyâ kelâmı söylerse veya mescidden çıkarsa, mesbûkun namazı bozulmaz. Çünkü kahkaha, imâmın namazına tesâdüf eden cüz'-ü (kısmı) bozar. Şu halde muktedînin namazında mislini ifsâd eder. Ancak, imâm binâ etmeye muhtâc olmaz, ve mesbûk binâ etmeye muhtâc olur. Fâsid üzerine binâ olunan ise fâsiddir. Fakat kelâm bunun hilâfıdır. Zirâ kelâm, selâm mânâsınadır. Çünkü kelâm ondandır (mütemmîmdir), münâfî değildir. Bundan dolayı bununla namazın şartı yok olmaz. O şart da temizliktir. Şâyet kelâm (yâni konuşmak), namazdan bir cüz'e tesâdüf ederse, o cüz'ü ifsâd etmez. Öyleyse kelâm, mesbûk hakkında tesir etmez. Fakat şart; namaz anında keser, zamanın gayrında kesmez. Kelâm, selâm mânâsınadır. Şu bakımdan ki, şüphesiz kelâm, namazın şartını bâtıl etmez. O şart da temizliktir. Kahkaha ve kasden hades bunun hilâfıdır. Mescidden çıkmak da kelâm gibidir. Çünkü mescidden çıkmak namazı kesicidir, bozucu değildir.

Binânın mânîi; kasden hadesdir, delirmedir ve bayılmadır. Namazda abdesti bozmayan bir uyku ile uyuyup ihtilâm olmaktır. Veya hatıra getirme ve şehvetle dokunma gibi, ihtilâmın gayrı ile meni gelmekdir. Zahîriyye'de böyle zikredilmiştir.

Yine, kahkaha ve dirhem miktarını geçen çok idrar, baş yarığından kanın akması ve istincâ yerinde avretin görünmesi, bunlar da binâyı meneder. Ancak, eğer musallî mecbûr kalırsa, menetmez. İstincâda kadının avret yerinin görünmesi de, binâyı meneder. Ancak eğer mecbûr kalırsa, binâyı menetmez.

Abdest almaya giderken ve gelirken okumak da binâyı meneder. Bir kavle göre; «Giderken okursa namaz bozulur, gelirken bozulmaz» **Diğer bir kavle göre;** «Gelirken okursa bozulur, giderken okursa bozulmaz.» **Sahîh olan ikisinde de bozulmasıdır.** Çünkü giderken (birincide) hadesle beraber bir rükn edâ etmiş ve gelirken (ikincide) de bir rükn edâ etmiştir. **Esah kavlde, tesbih ve tehlil** (2) **kırâatin aksidir.** Zirâ tesbih ve tehlilde rüknü edâ yoktur. Bu, ammden (kasden) hades yahut kırâat üzerine mâtûftur.

İşâretle su istemek de binâyı meneder. (*) Birbirine vermek (teâti)

---

(1) **Teşehhüd miktârı:** Namazda şehâdet miktârı oturmak ve «ettehıyyâtü» okumak.

(2) **Tesbih:** «Sübhânallah» demektir. Allah' (C.C.) ı şânına lâyık ifâdelerle yâdetmektir.
Tehlil: «Lâ ilâhe illâllâh» demek, Allah' (C.C.) tan başka İlâh olmadığını ifade etmektir.

(*) **Binâ etmek:** İkmâl etmek, tamamlamak, demektir.

ile suyu satın almak da binâyı meneder. (Teâtî) sözcüğü ile musannifin kaydlamasına sebeb; suyu, açıkca icâb ve kabûl (3) ile satın alsa, namazın bozulduğunun besbelli olmasıdır.

Hadesin vukûundan sonra, bir rükn edâ edecek kadar oyalanmakda binâyı meneder. Ancak, eğer hades ile beraber oyalanmak, uyurken olursa, binâyı menetmez. Yâni hades, abdesti bozulanın uykusu hâlinde olursa menetmez. Çünkü uyku hâlinde olan hades ve oyalanma binâyı menetmez.

Mescidden çıkmak ve mescidin gayrı, sahrâ gibi yerde, safları geçmek ve hades vâki oldu sanıp sonra temiz olduğu ortaya çıktıkdan sonra mescidden çıkmak da binâyı meneder. Eğer teşehhüdden sonra kasden namaza aykırı bir iş yaparsa, kendi sun'iyle çıkmak bulunduğu için, namaz tamâm olur.

Eğer namaza münafî (aykırı şey), teşehhüdden sonra, muhdisin irâdesi olmaksızın bulunsa, münâfî, namaz tamâm olmazdan önce bulunduğu için, namaz bâtıl olur. **İmâmeyn, bunun aksi görüştedir.**

Teyemmümlü olan kimsenin, namazda, suyu kullanmaya kudretinin olmasıyla namaz bâtıl olur. Teyemmümlüye iktidâ eden abdestlinin de, suyu görmesiyle namazı bozulur. **Kenz Sâhibi : Teyemmümlü suyu görse, namazı bâtıl olur, demiştir. Zeylaî (Rh.A.) demiştir ki :** Görmekden maksat, onu kullanmaya kâdir olmaktır. Hattâ, eğer teyemmümlü suyu görüp, onu kullanmaya kâdir olmazsa, namazı bâtıl olmaz; eğer suyu görmeden onu kullanmaya kâdir olursa, teyemmümlünün namazı bozulur. Şu halde işin, esası, kudrete göre olup, başka şeye göre değildir. Kenz Sâhibinin Namazın bozulmasını, teyemmümlünün suyu görmesine bağlamasının, bir fâidesi (mânâsı) yoktur.

Eğer bir abdestli, bir teyemmümlünün ardında namaz kılarken suyu görse, onun namazı bozulur. Çünkü bilir ki, imâma bunu haber vermesiyle, imâm suyu kullanmaya kâdir olur. İmâmın ise, suya kudreti olmadığı için namazı tamdır. Bundan dolayı ben Kenz Sâhibinin ibaresini görülen şekile çevirdim. (4)

Mestine mesh eden kimsenin mesti geniş olmak sebebiyle uğraşmaksızın kolaylıkla çıkarsa, namazı bâtıl olur. Eğer mestin çıkması güç-

---

(3) **İcâb ve kabûl : İcâb;** gereklilik, lüzûm, **bir anlaşmada ilk söylenen sözdür ki akd ve tasarruf onunla ispat olunur.**

Kabûl; sonsöz, bu anlaşmada icâba karşı söylenen müsbet sözdür ki akd onunla tamâm olur.

(4) **Kenz Sâhibinin ibâresi şudur :** Müteyemmim, suyu kullanmaya gücünün bulunduğunu anlamasıyla namazı bozulur.

lükle olursa, namazı tamâm olur. Kendi sun'iyle çıkmak bulunduğu için namazı bâtıl olmaz. Mestine mesh eden kimsenin, meshinin müddeti (teşehhüdden sonra) geçmesiyle, eğer suyu bulursa, namazı bâtıl olur. **Bir kavle göre; Meshin müddetinin geçmesi mutlaktır.** Gerek suyu bulsun ve gerekse bulmasın namazı bâtıl olur.

Ümmînin namazda âyet öğrenmesi (5) veya ümmî; (6) âyet öğrenmeğe uğraşmaksınız başkasından işittiği âyeti ezberlemesiyle namazı bâtıl olur. Eğer öğrenmeye çalışırsa, kendi sun'iyle çıkmak bulunduğu için, namazı bâtıl olmayıp tamâm olur. **Meşhûr metinlerde (7), âyet lafzı yerine sûre denilmiştir. Sûre lafzı ancak İmâmeyn'in sözüne göre doğru olur.**

Çıplak olan musallînin, namaz câiz olacak kadar bir libâs bulmasıyle namazı bâtıl olur.

Namazı imâ ile kılan kimsenin, namazın rükünlerini edâya kâdir olmasıyle namazı bâtıl olur. Çünkü onun namazının sonu kuvvetlidir. Şu halde kuvvetliyi zayıf üzerine binâ etmek câiz olmaz.

Tertib sâhibi olan kimsenin, vaktini geçirdiği namazı hatırlamasıy-

---

(5) Yâni, ümmînin Allah' (C.C.) ın ilhâmı sebebiyle bir âyeti tezekkürü.

(6) **Ümmî:** Anasından doğduğu gibi kalıp bir tahsil görmemiş, mektep ve medresede okumamış ve okuyup yazmasını bilmeyen kimsedir. Bir diğer tarife göre; ümmî ilim, yazma ve okumadan mahrum kimsedir.

Kelimenin Ümmî' yâni anaya mensûb mânâsı da bu husûsları açıkca anlatır.

Şerhü'l Makdisiye göre; burada ümmîden maksâd; namazda kâfi derecede kırâat bilmeyen kimsedir.

(7) **MEŞHÛR METİNLER:** Hanefî Fıkhının Zâhir-i rivâye, Nevâdir ve Vâkıât gibi kısımlara ayrılan sahalardaki meşhûr Fıkıh Kitaplarıdır.

Zâhir-i Rivâye Kitapları:

İmâm Muhammed' (Rh.A.) in; Mebsût. Câmi-i Sagîr, Câmi-i Kebîr, Siyer-i Sagîr, Siyer-i Kebîr ve Ziyâdât adlı kitaplarıdır.

Nevâdir Kitapları:

Keysâniyyât, Harûniyât, Cürcâniyyât ve Rakkiyyât gibi eserlerdir.

Vâkıât ve Nevâzil Kitapları:

Zâhir-i Rivâye ve Nevâdirde bulunmayan mes'eleler hakkında, sonra gelen Fukahâ'nın verdikleri hükümleri ihtivâ eden kitaplardır.

Dört metin kitapları ise ki Hanefî Fıkhının meşhûr ve muteber kitapları olarak adlandırılırlar **Kenzü'd Dekâyık, Muhtâr, Vikâye ve Mecmâ'dır.**

Bilahere bazı zâtlar Zâhiri Mezhep ile Nevâdir, Vakıât mes'elelerini kendi kitaplarında karışık bir tarzda toplamışlardır. **«Hâniye» Fetvâsıyla «Hülâsatü'l Fetvâ»** bu kabildendir. **Radıyüddin-i Serâhsî'** (Rh.A.) ın **«Muhît»** adındaki kitabı ise bu üç kısmın mes'elelerini ayrı ayrı ihtivâ eder.

le namazı bâtıl olur. Eğer vakti geçen namaz, imâm için olursa, muktedînin o namazı hatırlamasıyle yalnız muktedînin namazı bâtıl olur. Zeylaî (Rh.A.) böyle demiştir.

Okumaya kâdir olan kimsenin, ümmîyi öne geçirmesiyle namazı bâtıl olur.

Sabah Namazında güneşin doğmasıyle, Cuma Namazında İkindi vaktinin girmesiyle, namaz içinde özürlünün özrünün yok olmasıyle, yaranın iyileşip sargısı düşmesiyle, pislikle namaz kılan kimsenin pisliği gideren şeyi teşehhüd miktarı oturduktan sonra bulmasıyle, kazâ kılan kimsenin üzerine mekrûh vaktin girmesiyle ve câriyenin örtüsüz namaz kılarken azâd edildiğinde avretini örtmemesiyle, meydana gelen durumlar - **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre - Musallînin irâdesi olmaksızın namazı bozucudurlar. İmâmeyn ayrı görüştedir. Bu, kendi isteği ile çıkmak** (hurûc bisun'ihî), **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, farz olup, İmâmeyn'e göre, farz değildir.** Nitekim daha önce geçti.

Bir kimseye rükûda veya sücûdda hades vâki olsa veyahut sehv secdesini hatırlayıp secde etse, yeniden abdest aldığında, hadesin vâki olduğu rükû veya sücûdu kesinlikle iâde etmesi gerekir. Çünkü rüknü tamamlamak ancak intikâl ile olur. İntikâl ise hadesle berâber gerçekleşmiş olmaz. Öyleyse iâde lâzımdır. Eğer, rükûunda veya sücûdunda abdesti bozulan kimse, imâm ise başkasını yerine geçirir. Öne geçirilen kimse; (O namazda) devamlı bulunmasıyle (namazı) tamamlama mümkün olduğu için, rükû veya sücûdda imâm olur. Eğer rükûunda veya sücûdunda, birinci rek'atta bir secde terkettiğini hatırlasa, o secdeyi kazâ eder. Rükûyu veya sücûdu iâde etmek onun üzerine vâcib olmaz. Fakat, imkân ölçüsünde namaz düzenli olsun diye iâde ederse mendûbdur.

Bir kimse bir kimseye namazda uysa, imâm olanın abdesti bozulduğunda, eğer uyan erkek ise, o niyetsiz imâmdır. Yâni o, birinci imâmın hilâfeti ile ta'yin edilmiştir. Her ne kadar imâm o muktedîyi kendi yerine geçirmeye niyet etmedi ise de, burada namazı korumak olduğu için sahîhdir. Nitekim bâbın başlangıcında geçmiş idi. İmâmın ta'yin edilmesi muktedî kalabalığında izdihâmı önlemek içindir. Burada ise izdihâm yoktur. Bu durumda ilk imâm, namazını ikinci imâma uyarak tamâm eder. Nitekim kesin olarak kendi yerine geçirdiği zamanda tamamladığı gibi.

Eğer o muktedî erkek değil de, çocuk veya kadın ise veyahut hünsâ ise, bir rivâyette; imâmet için uygun olmayan kimseyi kendi yerine geçirdiği için, o birinci imâmın namazı fâsid olur. Bir kavle göre : «Bozul-

maz.» Çünkü onda, kasdî olarak yerine geçirmek yoktur. Yine böylece, şâyet o tek muktedî, ümmî olursa veya farz kılan ardında nâfile kılan ise veyahut kazâ namazında müsâfir ardında mukîm ise, hüküm zikredildiği gibidir.

Namaz kılan kimsenin burnu kanasa, kan kesilinceye kadar bekleyip, ondan sonra abdest alıp devâm eder. Ona namazı yeniden kılması gerekmez.

★ ★

بَابُ مَا يُفْسِدُ الصَّلٰوةَ وَمَا يُكْرَهُ فِيهَا

NAMAZI BOZAN VE NAMAZDA MEKRÛH OLAN ŞEYLER BÂBI

NAMAZI BOZAN ŞEYLER :

Namaz içinde, kasden selâm vermek namazı bozar. Musannıfın kasden (amden) kaydına sebeb şudur : Zirâ yanlışlıkla selâm vermek bozucu değildir. Çünkü o ezkârdandır. (yâni namazın rükünlerinden değildir.) Şu halde (selâm) kasdî olandan başkasında zikr, ve kasdî olanda da (kelâm) konuşmak sayılır.

Selâma karşılık vermek de namazı bozar. Musannifin bunu kasd ile kayd etmemesine sebeb şudur : Çünkü selâma karşılık vermek rükünlerden değildir. Bilâkis karşılık vermek konuşmak ve hitâblaşmaktır.

Mutlaka konuşmak (kelâm) **namazı bozar.** Gerek bu kasden olsun ve gerek sehven olsun, gerek az veya çok olsun müsâvîdir.

Namaz içinde, bizim sözümüze benzeyen duâ da namazı bozar. Meselâ : (اَللّٰهُمَّ اَلْبِسْنِي ثَوْبَ كَذَا) **(Allahümme elbisnî sevbe kezâ) «Ey Allah'ım bana şöyle bir elbise giydir.»** demek gibi. Yine meselâ : (اَللّٰهُمَّ زَوِّجْنِي فُلَانَةَ) **(Allahümme zevvicnî fülâneten) «Ey Allah'ım beni falân kadın ile evlendir.»** demek gibi. **İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, bunlar bozmaz.**

Namaz içinde ızdırapla inlemek «âh - vâh etmek» namazı bozar. Kâfî'de, Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan naklen zikredilmiştir ki : «âh» demek namazı bozmaz. Gerek hastalıkdan olsun ve gerek Cennet ve Cehennemi düşünmekten olsun eşittir.

Yine, «oh» demek ağrıdan veya Cennet ve Cehennemi hatırlamaktan olursa, Kâfî'ye göre, ikisinde de namazı bozar.

Tatarhâniyye'de zikredilmiştir ki : Muhammed bin Seleme' (Rh.A.) **ye bundan sorulmuş, ve o, namazı bozmaz, demiştir.**

Gıyâsıyye'de zikredildiğine göre : Fukahâ demişler ki; meseleyi buna göre almak, fetvâ için daha güzeldir. Çünkü bu «oh», hastanın hastalığı şiddetli olduğunda mübtelâ olduğu şeydendir.

«Üf» demek de namazı bozar. Namaz içinde, hastalıkdan dolayı veya musîbetten dolayı ses ile ağlamak da namazı bozar. Namazda, Cennet ve Cehennemi hatırlamaktan dolayı ağlamak ise namazı bozmaz. Çünkü «âh ve enîn» ve bunun benzeri şey, şâyet Cennet ve Cehennemi hatırlamaktan olursa, adetâ o :

اَللّٰهُمَّ اِنِّي اَسْئَلُكَ الْجَنَّةَ وَاَعُوْذُبِكَ مِنَ النَّارِ

(Allahümme innî es'elükel cennete ve eûzü bike minennâri) «Ey Allah'ım! Ben Sen'den Cennet'i isterim ve Cehennem'den Sana sığınırım.» demiş gibi olur. Böyle demiş olsa namazı bozmaz. Eğer ağrıdan ve mûsîbetten olursa bir nevi o : (اَنَا مُصَابٌ فَعَزُّوْنِي)

(Ene musâbün feazzûnî) «Ben musîbete mübtelâ oldum, bana teselli ver.» demek olur. Eğer bu şekilde söylerse, namazı bozar. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Yine namaz içinde, özürsüz öksürmek, medfûan ileyh olmayarak yâni mecbûr kalmayarak, hattâ sesi güzelleştirmek için, namazı bozar. Eğer öksürmekle (ağızdan) harf çıkarsa, meselâ elifin fethiyle «eh» gibi veya ötresiyle «üh» gibi, **İmâm A'zam** (Rh.A.) **ve İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, namazı bozar. Eğer musallînin boğazına tükürük ve balgam toplandığı için mecbûr kalırsa, aksırmak gibi, namazı bozmaz.** Her ne kadar konuşmak meydana gelirse de, aksırmak namazı kesmez. Çünkü, tab'an mecbûrî olarak meydana gelir.

Geğirtiye gelince; eğer bununla harfler meydana gelirse - ki bu mecbûren değildir - **İmâmeyn'e göre, namazı keser. Eğer mecbûren olursa kesmez. Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Namaz içinde, aksıran kimseye teşmît eylemek de namazı bozar.
Teşmît : Sin ile ve şin ile okunur. Esah olan şin iledir. Teşmit :

(يَرْحَمُكَ اللهُ) **(Yerhamükellâh)** «Allah sana rahmet eylesin» **demektir.** Namazı bozmasının sebebi şudur : Çünkü bu insan sözündendir. Zirâ, bununla insanlar arasında hitaplaşmak meydana gelir. **Eğer bu aksıran kimse veya işiten kimse (** اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ **)** (Elhamdülillâh) «Allah'a hamd olsun» **dese, namazı bozmaz.** Çünkü örfe göre cevâb değildir. **Eğer aksıran kimse, kendisi için (** يَرْحَمُكَ اللهُ **) (Yerhamükellâh) «Allah sana rahmet eylesin» dese, namazı bozmaz.** Çünkü (يَرْحَمُنِيَ اللهُ) **(Yerhamunillâh) «Allah bana rahmet eylesin»** menzilesindendir. Bu bakımdan namazı bozmaz. **Zahîriyye'de böyle zikredilmiştir.**

Namaz içinde, kötü habere cevâb olarak :

(إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) **(İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn) «Şüphesiz biz Allah'a âidiz ve şüphesiz biz O'na dönücüleriz.»** demekle namaz bozulur.

Yine musallînin, **sevindirici habere : (** اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ **) Elhamdülillâh) «Allah'a hamd olsun» demekle cevâb vermesi de namazı bozar.**

Tuhaf habere şaşarak (سُبْحَانَ اللهِ **) (Sübhânellâh) «Allahı tesbîh ederim» demekle cevap vermek de namazı bozar.**

Musallînin; (لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ **) (Lâ ilâhe illâllâh) «Allah'dan başka ilâh yoktur.» demekle cevâb vermesi de namazı bozar.**

Musannif, burada «cevâb» kelimesini zikretmiştir. Çünkü musallî, eğer tahmîd ve benzeri ile cevâb murâd etmeyip kendisinin namazda olduğunu bildirmeyi murâd etse, ittifakla namazı câiz olur.

Cevâbı da tahmîd ve benzeri ile kayd etmiştir; zirâ, senâ olmayan şeyle cevâb, ittifakla bozucudur.

Musallînin namaz içinde Mushaf-ı Şerîfden okuması da namazı bozar. Çünkü Mushaf-ı şerîfden okuyan öğrenmek murâd eder. Şu halde bu başkasından öğrenmeye benzer.

Namazı kılan kimsenin, imâmından başkasına namazda feth eyle-

mesi (1) de namazı bozar. Çünkü başkasına feth (telkin), öğretme ve öğrenmedir. Şu halde bu, insanların sözündendir. Musannifin, «imâmından başkasına» sözü, muktedînin muktedî için fethine şâmil olur. Yine musallîden başkasına, yalnız musallîye ve imâmın yahut münferidin, hangi şahıs üzerine olursa olsun, fethine şâmil olur. Bunların hepsi bozucudur. **Ancak, eğer musallî bununla feth kasd etmeyip, tilâvet kasd ederse, namazı bozucu olmaz.**

Bunun benzeri misâl şudur : Şâyet musallîye «malın nedir?» denildiğinde, «atlar, katırlar ve eşekler» dese, eğer bununla cevâb murâd ederse namazı bozulur. Cevâb murâd etmezse bozulmaz. Eğer musallî kendi imâmına feth ederse, istihsânen namaz bozulmaz. Bu husûsta : «Eğer namaz câiz olacak kadar okumakla feth ederse bozar» da denmiştir. Çünkü bu kadar okumaya zarûret yoktur. **Bir kavle göre** : «İmâm diğer âyete geçtiği zaman feth ederse, feth edenin namazı bozulur.» Kezâ imâm, feth edenin sözünü alırsa, imâmın namazı da bozulur. Çünkü buna hâcet yoktur.

Kırâatta telkin eden (muktedî) e yaraşan, telkin (feth) etmekte acele etmemektir. Çünkü bazan âyet imâmın hatırına gelir. Bu durumda ihtiyâçsız telkin yapılmış olur. İmâma yaraşan feth edenin telkinini kabûl etmeyip, farz miktârı okuduğunda, rükû etmektir. Eğer farz miktârı okumaz ise, diğer âyete geçmektir.

Namaz kılan kimsenin, namaz içinde yemesi ve içmesi namazı bozar. Çünkü yemek ve içmek namaza aykırıdır. Zirâ kasd ile unutmak arasında fark yoktur. Namaz durumu, bir müzekkire (hatırlatıcı) dir.

Bu zikredilen yeme, musallînin dişlerinin aralığında yenilir şey ol-

---

(1) **Feth eylemek:** Burada, okuyan kimseye unuttuğunu bildirmek maksadıyla telkindir. **Feth-i Kırâat;** yâni Kırâati telkin edip söylemek, okuyan yanıldığında yahut tutulduğu esnada yapılır.

Namazda mahsur kalan, yâni tutukluk yapan imâma kırâatı feth O'na tâlim demek olduğundan namazı bozucu olması kıyas icâbı ise de muktedi kendi imâmına feth ederse namaz istihsânen fâsid olmaz. Nitekim, **Resûlüllah Efendimiz** (S.A.V.) namazda **«Mü'minûn»** sûresini okurlarken ,bir kelime geçmişler, namazdan sonra **«İçinizde Ubey yok muydu?»** diye Ashâbın en iyi ve kuvvetli kırâate sâhip olanı Hz. Ubey bin Kaab' (R.A.) ı sormuşlar.

Hz. Kaab (R.A.) **«Evet!** (Buradayım) **yâ Resûlüllah»** diye orada olduğunu arzettiğinde: **«Bana feth etmeli değil miydin?»** buyurmuşlardır. Hz. Ubey (R.A.) **«Ben o kelimeyi mensûh olmuş sandım.»** dediğinde Peygamber Efendimiz (S.A.V.) **«Mensûh olsaydı size bildirirdim.»** buyurmuşlardır.

Hz. Ali (R.A.) de «İmâm senin fethine muhtâç ise fethet» buyurmuştur.

(Ni'met-i İslâm)

madığı sûrettedir. Fakat, eğer dişlerinin aralığında kalmış yenilir şey olur da namaz içinde onu yerse, namazı bozmaz. Nitekim yakında açıklaması gelecektir.

Namaz kılanın pislik üzerine secde etmesi namazı bozar. İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan rivâyet edildiğine göre; bu, secdeyi bozar, namazı bozmaz. Hattâ o secdeyi temiz bir yerde tekrar yapsa sahîh olur. Çünkü o secdeyi pislik üzerine yapması, yok yerindedir. **İmâm A'zam (Rh.A.) ile İmâm Muhammed' (Rh.A.) in bu husûsta delîli şudur : Şüphesiz namaz, bölünme kabûl etmez. Eğer bazısı fâsid olursa, tamâmı fâsid olur.**

Elleri ve dizleri pislik üzerine koymak secde gibi değildir. Zirâ bununla namaz câiz olur. Çünkü elleri ve dizleri pislik üzerine koymak, aslen koyulmasını terk etmek gibidir, bunları yere koymamak ancak namazın cevâzını menetmez. Musallînin yüzü bunun aksinedir. Çünkü yüzü yere koymayı terk etmek namazın cevâzını meneder.

Musallînin avret yerinin açılması veya pislikle beraber bir rükn edâ etmesi veyahut bir rüknün edâsı mümkün olacak kadar oyalanması da namazı bozar. Eğer musallînin namazda avret yeri açılmış olsa, musallî o açılan avreti, beklemeksizin örter ise, icmâen namazı câiz olur. Çünkü az bir zamanda çok açılma, çok zamanda az açılma gibidir. Bu, namaza mânî değildir. Bu da onun gibidir. Eğer açılmayla bir rüknü edâ etse veya rüknü edâ mümkün olacak kadar oyalansa namazı bozulur.

Yine eğer musallî, pis yer üzerinde ayakta dursa veya dirhemden fazla bir necâset elbisesine isâbet etse ya da izdihamdan dolayı kadınlar safında bulunsa ve bir rüknü edâ etse veya bir rüknü edâ edecek kadar oyalansa, İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, namazı bozulur. İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, bozulmaz. Yâni avretin açılması ve pisliğin bulaşması, rüknü edâ etmedikce, namazı oyalanmakla bozmaz. Yâni rüknü edânın miktârına itibâr edilmez. Bilâkis edâsının hakîkatine itibâr edilir.

İmâmın, mescidin dışındaki bir muktedîyi yerine geçirmesi namazı bozar. Yâni şâyet mescid cemâat ile dolup, saflar mescidin dışına taşsa, imâma hades vâki olduğunda mescidden çıkıp mescidin dışından imâma uymuş olan bir adamı yerine geçirse, hepsinin namazı bozulur. Yukarıda geçen sebebden dolayı, imâmın yerinin imâmdan boş kalması namazı ifsâd eder. Lâkin, imâm mescidde oldukça o, yerini boş bırakmamış gibidir. **İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, namaz bozul-**

maz. Çünkü safların yerleri için mescid hükmü vardır. Nitekim sahrâda olduğu gibi. (2)

Yine imâmın ardında kadınlar varsa, kadını yerine geçirmekle namazı bozulur. Yâni imâmın ardında erkekler ve kadınlar olsa, imâma hades vâki olup yerine bir kadını geçirmekle imâmın ve cemâatin namazı bozulur. Çünkü imâm kendisine halîfe (vekil) olması uygun olmayan kimseyi yerine geçirmiştir. İmâmın namazının bozulması sebebiyle cemâatin de namazı bozulur.

Amel-i kesîrin (3) hepsi de namazı bozar. Amel-i kesîrin izâhında ihtilâf edilmiştir. Ekseri Ulemâya göre, amel-i kesîr : Birisi baktığında şüphesiz bu işi yapanı musallî değildir, sanır. **Bir kavle göre;** amel-i kesîr : «Musallînin çok addettiği (veya çok gördüğü) ameldir.» **İmâm Serahsî (Rh.A.) demiştir ki :** Bu son görüş **İmâm A'zam'** (Rh.A.) ın mezhebine daha yakındır. Çünkü onun görüşü, mübtelânın kendi görüşüne bırakmaktır. **Diğer bir kavle göre;** «Amel-i kesîr; iki ele muhtâc olan ameldir.»

---

(2) **Sahrâda sütresiz namaz mekrûhtur. Sahrâda namaz kılan kimse önüne kalınlığı** bir parmak ve uzunluğu bir arşın olan bir sütre (değnek v.s.) dikmelidir. Zirâ, Resûlüllah Efendimiz (S.A.V.) **«Sizin biriniz** (önüne) **bir ok da olsa mutlaka sütre diksin.»** buyurmuşlardır. **(Mülteka)**

(3) **Amel-i kesîr :** Çok iş, çok hareket demektir.

Amel-i kalîl : Az iş, az hareket demektir.

Namazda, amel-i kesîr ifsâd edicidir. Amel-i kalîl ifsâd edici değildir. Ancak kötü bir harekettir.

Istılahda : Amel-i kesîr, namaz kılanın, bazı hareketlerinden dolayı görene namazda olmadığı husûsunda şüphe uyandırmadığı kimsedir.

Amel-i kalil ise, namaz kılanın, namazda olup olmadığı husûsunda görene şüphe uyandırdığı kimsedir.

Amel-i kesîr namaz ve namazı ıslâhla ilgili bir hareket değildir. Zâid bir harekettir. Ancak, hades sebebiyle abdesti yenileme, imâmda istihlâf ve Korku Namazında saffın tebdîli amelleri müstesnâdır.

Namazda düşen serpuşu (veya takkeyi) alıp başına koymak zâid bir amel değildir. Baş açık kılmaktansa onu başa almak daha faziletlidir.

Amel-i kesîri biraz daha izâh edersek şöyle demeniz gerekir : Bu amel musallînin namaza durduğunu bilmeyene göredir. Yoksa bir kimse birinin namaza durduğunu görüp de sonra O'ndan namaza aykırı bir hareket görse, meselâ eline tarak alıp saçını veya sakalını tarasa namazı fâsid olur. Bununla beraber, bu durumda O'nun namazda olmadığını bilmek yakînen şarttır.

Amel-i kesîr ile amel-i kalîl daha değişik olarak şöyle de tarif edilmiştir :

Üç mütevâli hareket kesîr ve onun aşağısı kalîldir. Yahut iki eliyle yapılması âdet olan şey bir eli ile de yapılsa kesîr, bunun aksi kalîldir. Yahut faile kasdedilen kesir, kasdedilmeyen kalîldir. Veya tecrübeye göre ehlinin kesîr dediği kesîr, kalîl dediği kalîldir. **(Mültekâ, Nimet-i İslâm)**

Musallînin, yazılmış şeye bakması ve onu anlaması (4) **amel-i kesîr değildir.** Gerek o yazılı şey, Kur'ân olsun ve gerekse Kur'ân'dan başka şey olsun, namaz kılan kimsenin ona bakması ve onun mânâsını anlaması, namazı bozmaz.

Namaz kılan kimsenin, dişlerinin aralığında kalan şeyi yemesi de namazı bozmaz. Çünkü o dişin aralığında olan yemek, tükürüğe tâbi olduğu için, oruç dahî onun yenmesi ile bozulmaz. **Bir kavle göre;** «Diş aralığında olan şey, eğer nohuddan, az bir şey olursa bozmaz, fazla olursa bozar.» **Nihâye'de böyle zikredilmiştir.**

Sahrâda namaz kılan musallînin secde yerinden bir kimsenin gelip geçmesi de musallînin namazını bozmaz. Fukahâ bu mevzuda söz edip demişlerdir ki :

Oradan geçmek mekrûh olur. Esah kavle göre muteber olan; musallînin sahrâda namazının yeridir. Namaz yeri, ayağından secde yerine varıncaya kadardır. Şu halde, oradan bir kimse geçse, her ne kadar geçen kimse günahkâr olursa da, musallînin namazı bozulmaz.

Eğer birinin geçeceğini zannederse, musallî sahrâda önüne bir sütre diker. (5) Şayet sütre bulunmazsa, geçen kimseyi işâretle veya «Sübhânallah» demekle defeder. (6) «Eğer sütre bulunmazsa» sözü, «defeder» sözüne bağlıdır. Fakat amel-i kesîrden sakınarak, işâret ve tesbîhin ikisiyle defetmez. Veya sütre ile musallînin arasından geçse de, musallînin namazını bozmaz.

Cemâat için imâmın sütresi (diktiği) **yeter.** Küçük mescidde geçip giden kimse ile önünden geçtiği musallî arasında sütre yoksa, o geçen kimse mutlaka günahkâr olur. Geçip giden kimse ile musallînin arası iki saf miktarı olsun veyâ daha fazla olsun müsâvîdir. Büyük mescid, **bir kavle göre;** «Küçük mescid gibidir.» **diğer bir kavle göre de;** «Sahrâ gibidir.»

---

(4) Yâni. dilini hareket ettirmeden. **Azmizâde** (Rh.A.)

(5) **Üç zirâ' kadar yakınına diker. Bunu terketmek «Münye» nin açıkladığına göre tehzihen mekrûhtur.** **(Reddü'l Muhtâr)**

(6) Bu bir ruhsâttır. Terk edip yapmamak efdâldir. **(Bedâyî, Dürrü'l Muhtâr)**
Çünkü bu namaza âid amellerden değildir (zâiddir). **İmâm Mâturîdî** (Rh.A.) nin **İmâm'** (Rh.A.) dan rivâyetine göre, bu namazda esvedeynin (yılanla akrebin) öldürülmesi gibidir. **(Tahtâvî)**

NAMAZDA MEKRÛH OLAN ŞEYLER :

Musannıf, namazı bozan ve bozmayan şeylerin açıklamasını bitirince, namazda mekrûh olanı ve olmayanı açıklamaya başlayıp, **musallinin namaz içinde esnemesi mekrûhtur** (7) demiştir. Çünkü esnemek, gevşeklik ve dolgunluk (mide) dan ileri gelen bir haldir. Şu halde, esnemek gâlib olursa, musallî gücü yettiği kadar ağzını yumsun. Eğer daha çok gâlib olursa, elini veya yen'ini ağzına koysun. (8)

Namaz kılan kimsenin gerinmesi de mekrûhtur. Çünkü gerinmek tembelliktendir. **Namaz kılanın, iki gözlerini yumması yasaklanmış şeylerden olduğu için, mekrûhtur.** (9)

Secde etmek istediği zaman önünden libâsını yukarı kaldırması da mekrûhtur. (10) Çünkü bu zorbalık çeşididir. (11) **Musallînin libâsını sarkıtması da mekrûhtur.** (12) Bu sarkıtma, libâsını başı ve iki omuzu üzerine koyup uçlarını yanlarına salıvermektir. Çünkü bunda ehl-i kitâba benzemek vardır.

Musallînin libasıyle ve bedeniyle oynaması da mekrûhtur. (13) Çünkü bunlar namazın dışındaki yasaklardandır. (Namaz içinde mekrûh olması ise daha uygundur.)

Saçını toplayıp bağlamak yasaklardan olduğu için, mekrûhtur. Bu saçı toplayıp bağlama keyfiyeti; saçını başının ortasına bir ip ile veya zamk (biryantin) ile, birbirine yapışması ve toplanması için bağlamaktır.

Namaz kılanın parmaklarını çıtlatması da yasaklanan şeylerden olduğu için mekrûhtur.

---

(7) Esnemesini gidermesi (tutması) mümkün olduğu halde, eli veya yen'i ağza koymak mekrûhtur.
Ebû Hanîfe (Rh.A.) **den böyle rivâyet edilmiştir.** (Reddül Muhtâr)
Esnemek (tesâüb) şeytana âid bir haldir. **Hz. Enbiya** (A.S.) ise bundan korunmuşlardır. (Dürrül Muhtâr)

(8) Evlâ olan, kıyâmda iken sağ eli ağza koymakdır. Bunun gayrında ise sol eli koymaktır. (Reddül Muhtâr)

(9) Tenzîhen mekrûhtur. (Reddül Muhtâr)

(10) Tahrîmen mekrûhtur. (Reddül Muhtâr)

(11) Ve Yahûdî fiilidir.

(12) Tahrîmen mekrûhtur. (Reddül Muhtâr)

(13) Tahrîmen mekrûhtur. (Reddül Muhtâr)

Hâcet yok iken, boynunu Kıbleden kayacak kadar döndürmekle etrâfına bakmak, yasaklardan olduğu için mekrûhtur. Musallî gözünün ucu ile sağına ve soluna hâcet için veya hâcet olmaksızın, boynunu döndürmeden baksa, namazı mekrûh olmaz. **Eğer göğsünü kıbleden çevirirse, namazı bozulur.**

Namaz kılanın gözünü semâya dikmesi de mekrûhtur. Yüzünü çevirmek gibi yasaklardandır. Musallînin «ik'â» ı yasaklardan olduğu için mekrûhtur. (14)

İk'â : İki oturağı üzere oturup ve dizlerini dikip iki ellerini yer üzerine koymaktır. Çünkü bu ik'â, köpeğin oturmasına benzer.

Musallînin iki kolunu yere döşemesi mekrûhtur. (15) Bu, ik'â gibi yasaklanmış şeylerdendir.

Musallînin özürsüz, bağdaş kurup oturması da mekrûhtur. (16) Çünkü özürsüz bağdaş kurup oturmakda, kuûd ve teşehhüdün sünnetlerini terk vardır. **Eğer özürlü olursa mekrûh olmaz.**

Musallînin iki elini boş böğrü üzerine koyması da yasaklardan olduğu için mekrûhtur. (17)

Sücûd mümkün olması için Musallînin önündeki çakıl taşlarını atması da mekrûhtur. Ancak bir kere atması mekrûh değildir. Tekrarının yasaklardan olması Resûlüllah' (S.A.V.) ın şu kavli sebebiyledir : **«Yâ Ebâ Zerr! Bir kere ya da terket..»**

Yine musallînin, âyetleri ve tesbîhi eliyle sayması da mekrûhtur. Bu, çakıl taşlarını atmak gibi, yasaklardandır. **Bunda İmâmeyn'in ayrı görüşü vardır ki kalble saymak ve namazın dışında elle saymak mekrûh olmaz.**

İmâmın, mihrâbda veya mihrâptaki yüksekçe yerde veyahut yer üzerinde yalnız kâim olması (kılması) mekrûhtur. (18

İmâmın yalnız kâim olmasının üç şekli vardır. Şöyle ki : İmâmın mihrâbda yalnız kılması «kıyâmı» mekrûhtur. Çünkü bu ehl-i kitâba benzemek olur. Fakat mihrâbın dışında kıyâmı ve sücûdu, kerâhiyetin sebebi bulunmadığı için, mekrûh değildir.

---

(14) Tahrîmen mekrûhtur. **(Reddü'l Muhtâr)**
(15) Tahrîmen mekrûhtur. **(Reddü'l Muhtâr)**
(16) Tenzîhen mekrûhtur. **(Reddü'l Muhtâr)**
(17) Tahrîmen mekrûhtur. **(Reddü'l Muhtâr)**
(18) Bu zikredilenlerin mekrûh olması özürsüz durumlardadır. Ama, mekân darlığı gibi özürlü durumlarda mekrûh değildir. **(Reddü'l Muhtâr)**

Yine mihrâptaki yüksekçe yerde üzerinde imâmın yalnız kâim olup cemâatin yer üzerinde olması, bu yasak edildiği ve (ehl-i kitâb'a) **benzeme bulunduğu için mekrûhtur.**

Yine esah kavle göre, cemâat mihraptaki yüksekçe yerde olup imâm yer üzerinde olmak da mekrûhtur. Çünkü bu, iki ayrı yere benzer. İmdi bunda ehl-i kitâba benzeme ve imâmı küçültme vardır. Yükseklik boy yönünden takdir edilmiştir. Boydan alçak olursa, mahzûr yoktur. Bunu **Tahâvî** (Rh.A.) zikretmiş ve bu **Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) dan da rivâyet edilmiştir. **Bir kavle göre;** «Yükseklik zirâ' miktârıdır.» İtimâd bunun üzerinedir. (Mesned olarak bu kabûl edilmiştir.) Eğer yerde, imâm ile beraber bir miktâr cemâat olursa, sahîh kavilde, kerâheti gerektiren mânâ ortadan kalktığı için, mekrûh olmaz. (19)

Arasında boşluk olan saffın arkasında kâim olmak da, nehyedildiği için mekrûhtur. (20)

Musallînin, üzerinde resimler bulunan libâsı giymesi mekrûhtur. (21) Çünkü o kimse put taşıyana benzer.

Musallînin önünde tandır veya ateş yanmış ocak olması, Mecûsîlerin ibâdetine benzediği için mekrûhtur. Çünkü onlar ateşe ibâdet ederler.

Ya da musallînin, başı ucunda, arkasında veya hizâsında veyahut önünde resim (sûret) olması, mekrûhtur. (22) **Çünkü Cebrâil Aleyhisselâm :**

إِنَّا لَا نَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ أَوْ صُورَةٌ

«Biz içinde köpek veya resim olan eve girmeyiz.» (*) buyurmuştur.

Kerâhet yönünden en şiddetlisi, resmin musallînin önünde olmasıdır. Ondan sonra başı ucunda (üstünde) olması, ondan sonra sağ tarafında, sonra sol tarafında, sonra arkasında olmasıdır. (23)

---

(19) Tahrîmen mekrûh olmaz.

(20) Tahrîmen mekrûhtur.

(21) Resimlerden maksâd, canlı varlıkların resimleridir.
Namazın dışında da böyle elbiselerin giyilmesi mekrûhtur.

(22) Veya sağında, solunda ya da secde mahâllinde olması da mekrûhtur. **(Dürrü'l Muhtâr)**

(*) Buhârî.

(23) Eğer resim, ayakları altında yahut oturduğu yerde olursa ona hakaret olduğundan dolayı mekrûh değildir.

Gâye'de zikredilmiştir ki; eğer resim (timsâl) sırtın gerisinde olursa mekrûh olmaz. Çünkü bu, ona ibâdete benzemez. **Câmiu's-Sağîr'de, kerâheti mutlak bir şekilde zikredilmiştir.**

Ancak, eğer resim (sûret) küçük olursa veya başı kesilmiş olursa (24) veya ruh sâhibi olmayanın resmi olursa; bu takdirde ona ibâdet edilmeyeceği için mekrûh da olmaz.

Musallînin, başı açık olduğu halde kıldığı namazı, kayıtsızlık edip aldırış etmediği için, mekrûhtur. Allah' (C.C.) a karşı alçalmak (tezellül) için olursa, mekrûh olmaz.

Musallînin, idrarını ve büyük abdestini veya yelini sıkışıp tuttuğu halde kıldığı namaz mekrûh olur. (25) (Musallînin, idrar, büyük abdest ve yeli sıkışıp tutmakla namazın mekrûh olması mizâcında illet olup zarûret hasebiyle olursadır. Yoksa eğer kasden olursa, açıklamaya gerek yoktur.)

Musallînin, eski libâs ile kıldığı namazı mekrûhtur. (26)

Eski libâs (giyecek) : **Evinde giyip onunla büyüklerin huzûruna gitmediği libâsdır.**

Musallînin, alnını topraktan silmesi, yasaklandığı için mekrûhtur. Namaz içinde, yılanı ve akrebi öldürmesi mekrûh değildir. Çünkü Ebû Hüreyre (R.A.), Resûlüllah' (S.A.V.) ın, namazda esvedeyn'in (yâni yılan ve akrebin) öldürülmesini emrettiğini, rivâyet etmiştir. Bundan sonra denilmiştir ki : Eğer onların öldürülmesi, vurmak gibi az bir fiil ile olursa, namaz mekrûh olmaz. Fakat, eğer fazla uğraşmaya ve yürümeye ihtiyacı olursa, namaz bozulur. **Mebsût'ta zikredilmiştir ki : Bunda tafsilât yoktur, çünkü bu, hadesde yürümek ve kuyudan su çekmek gibi ruhsattır.**

Musallînin, oturup konuşan kimsenin sırtına karşı kıldığı namazı mekrûh olmaz. (27) Bir kavle göre; «mekrûh olur.» Sahîh kavl, bizim zikrettiğimizdir. Çünkü rivâyet edilmiştir ki : Resûlullah (S.A.V.), sahrâda namaz kılmak istediği zaman, **İkrime'** (R.A.) ye önüne oturmasını emredip namazı kılardı.

---

(24) Yerde olduğu halde azâsının bütün kısımları belli olmayacak şekilde olursa... **(Dürrü'l Muhtâr)**

(25) Tahrîmen mekrûh olur.

(26) Tenzîhen mekrûhtur.

(27) Bir insanın yüzüne karşı namaz kıldığı zaman, istikbâli gibi tahrîmen mekrûhtur. Eğer istikbal musallîden olursa kerâhet onadır. Değilse uzak da olsa ve hâil de bulunmasa istikbâl edenin üzerinedir.

Duvarda asılmış Mushaf'a ve kılıca karşı kılınan namaz mekrûh olmaz. Çünkü onlara ibâdet edilmez. Kerâhet ise, ibâdet itibâriyledir. Velev ki bazıları «mekrûh» demiş olsunlar.

Musallînin, lambaya karşı kıldığı namaz da mekrûh olmaz. Çünkü Mecûsîler aleve ibâdet etmezler. Bilâkis yanmış köze ibâdet ederler.

Resimleri olan yaygı üzerinde kılınan namaz, eğer o resimler musallînin oturduğu ve ayak bastığı yerde olup üzerlerine secde edilmezse mekrûh olmaz. Çünkü onun üzerinde namazı kılmak, sûrete ihânet ve tahkîrdir. Ta'zîm değildir. Şüphesiz, o resimler üzerine secde etmek puta tapanlara benzemektir. **Kezâ** (yine) buradaki «kezâ» lafzı, **Kenz**'in ibâresinde olan «fasl» gibidir. İki sözün arasında faslın sebebi şudur : Şüphesiz ikinci söz namazla ilgili değildir. Ancak kerâhet münâsebeti iledir.

Mescidin üzerinde; cimâ' etmek, küçük ve büyük abdest yapmak mekrûhtur. Çünkü bu işler mescide saygıya aykırıdır. Zirâ mescidin üstü (sathı) mescid hükmündedir. Hattâ eğer bir kimse imâma uyarak mescidin sathı üzerinde dursa, onun iktidâsı sahîh olur.

Mu'tekif (28), **mescidin sathı üzerine çıksa, i'tikâfı bozulmaz.**

Hayızlı ve cünubun, mescidin sathı üzerinde durmaları helâl olmaz.

Hayızlı ve cünubun, içinde mescid olan evin üzerinde durmaları câizdir. Bununla murâd, namaz için ayrılmış ve mihrabı olduğu için mescid denen yerdir. Fakat o aslında mescid değildir. Hattâ satılması câizdir. Onun için mescid hürmeti yoktur. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Mescidin kapısını kapamak mekrûhtur. Çünkü mescid Müslümanların namaz yeridir. Onlardan menetmek doğru olmaz. Fukahâ demişlerdir ki : Bu mesele **Selef** / (Ashâb (R.A.) ve Tâbiîn (R.A.) / zamanında idi. Bizim zamanımızda mescidin kapısını, vakitlerin dışında kapamanın mahzûru yoktur. Çünkü mescidin eşyâsı için emniyet yoktur.

Mescidi kireç veya sâc ile tezyîn etmek mekrûh değildir. Sâc (29), kıymetli bir ağaçtır. Hindistan'dan getirilir.

---

(28) **Mu'tekif :** İ'tikâfa girendir. Buna **âkif** de denir.

İlerde kendi bâbında geleceği üzere, **i'tikâf**; erkeğe göre ezân okunup ikâmet alınan yâni cemâatle beş vakit namaz kılınır durumda olan câmi içinde; kadına göre, evinin mescidinde yâni namazgâh edindiği odasında veya köşesinde, i'tikâf (tâat ve ibâdet) niyetiyle bekleyip kalmaktır.

(29) **Sâc :** Asıl vatanı Hindistan olan ve sonraları Güney Asya ve Endonezya'ya da yayılan bir ağaçtır.

Abanoz Ağacına benzer. Yapraklarının sıklığı sebebiyle altında çok sayıda insanın yağmurdan korunması mümkün olur. Bu ağaca bazıları **Hint Çınarı**, bazıları da **Hint Ağacı** derler.

Orta Doğuda **Zâc** dendiği de olur. Araplar ise (muarreb olarak) **Se'sem** de derler.

Mescidi yaptıran kimsenin, kendi malından altın ile mescidi süslemesi mekrûh olmaz. Yâni mescidi binâ eden kimsenin malıyla mekrûh olmaz. Fakat mütevellî, vakf (30) malından mescidi altın ile süslerse, süslediği şeyin kıymetini öder.

Musallî, Fâtiha'dan sonra sûrenin ortasından okusa, mekrûh olmaz. Bir kavle göre; «Mekrûh olur.» Bir sûrenin sonunu iki rek'atta okumak mekrûhdur. Yine böylece bir sûrenin sonunu bir rek'atta veya iki sûrenin sonunu iki rek'atta okusa mekrûh olur. «İkisinde de mekrûh olmaz» diyenler de vardır. Bir rek'atta bir kaç sûreyi birden okumak mekrûh değildir. Mâmâfih «mekrûhtur» diyenler de vardır. Bir sûreyi iki rek'atta tekrar etmek mekrûhtur. Ancak nâfile namazda mekrûh olmaz. Uygun olan iki rek'atın arasını, bir sûre (31) ile veya iki sûre ile ayırmamaktır. Ancak bir kaç sûre ile ayırılır. **El-Kunye'de böyle zikredilmiştir.**

Birinci rek'atta Musallî Muavvizeteyn'i okumuş olsa, **bazı âlimlere**

Hintliler, esâs memleketi Hindistan olan bu ağaca **Sâkûta** derler. Yine bu ağacın, kaynaklara göre, yaprakları kırmızı ve siyaha çalar renktedir. Kendisi güzel görünüşlü hoş kokulu, pek sert, ağaçlar arasında en büyük genişliğe sahip ve makbûl bir ağaçtır. Hindistanda yetişen cinsin yaprakları beyaz çizgilidir. Yaprakları dâima taze olur.

Meyvesi üzüme benzer, sarı ve tatlıdır.

Bu ağacın kerestesi soğuk (sert) ve nemlidir. Zamanla kolayca eskimez. Câmi tezyînâtında kullanıldığı gibi gemi inşaatında da kullanılır.

Türkçede **Tik ağacı** olarak bilinen bu ağacın ilmî ismi **Tectona Grandis**'tir.

Eski hekimlere göre bu ağacın hassaları şunlardı:

Bu ağacın kerestesinden bir parça ateşte yakılıp da **mâmîsa** (yaprağı haşhaş yaprağına benzer, kokusu ağır, suyu çok ve acı olan za'ferân gibi bir ot) suyunda söndürülür, soyulur, temizlenip elenir ve sürme olarak kullanılırsa göz bebeğini kuvvetlendirir, göz kapağı yaralarını tedâvi eder.

Yine bu ağacın tahtası taşa hakkedilir (sürtülür), gül suyu ile karıştırılır ve başa sürülürse keskin başağrılarını giderir.

Ayrıca, bu ağacın kerestelerinin talaşı su ile karıştırılıp, süzüldükten sonra içilirse karındaki kurtları döker. Yine, bu safrâ-i demevî yaralarına tatbik edildiğinde halledip çözer.

(Kaynaklar: **Kamus Tercemesi,** M. Asım Efendi, **Modern Dictionary,** English - Arabic, Elias A. Elias, **El Mucemu'l Vasît,** Arap Dil Akademisi **(Mecmeu'l Lûgati'l Arabiyye), El Müncid,** Luis Ma'lûf. **El Mu'temed fil Edviyeti'l Müfrede,** El Melikü'l Muzaffer Yûsuf bin Ömer bin Ali bin Rasûl el Ğassânî et Türkmânî.)

(30) **VAKF** (Vakıf): **İmâmeyn'e göre:** Bir mülkün menfaatini halka tahsis edip ayn'ını ise Allahu Teâlâ'nın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten ilelebed men etmektir.

İmâm A'zam' (Rh.A.) a **göre:** Bir mülkün ayn'ı sahibinin mülkü hükmünde kalmak üzere menfaatinin bir gayeye tesadduk edilmesidir.

Mütevelli (Mütekellim alelvakf): Vakfın işlerini ve menfaatlerini şer'i hükümler ve vakfa âid şartlar dairesinde idare etmek üzere tâyin olunan kimsedir.

(31) Ancak sûre, onun okuduğundan, ikinci rek'atın uzatılması birinci rek'ata göre daha çok uzatılmış olması gerekir bir şekilde, daha uzun olursa mekrûh olmaz.

(Halebî-i Sâğîr)

göre; İkinci rek'atta Fâtiha ile Bakara sûresinden bir kaç âyet okur. **Bazı âlimlere göre de;** İkinci rek'atta (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ) **(Kul eûzü bi rabbinnasi)** okur. (32) **Hâniye'de böyle zikredilmiştir.** Birinci rek'atta **(Kul eûzü bi rabbinnasi)** okunsa, ikincide yine onun okunması gerekir.

Sûrenin bir kısmını her rek'atta okusa, **bir kavle göre;** «Mekrûh olur», **diğer bir kavle göre de;** «Mekrûh olmaz.» **Sahih kavl budur.**

Bir sûre okuyup ikinci rek'atta o sûrenin üstündeki sûreyi okusa, mekrûh olur. (33) Âyet dahî sûre gibidir. **Mecma'ul-Fetâvâ'da böyle zikredilmiştir.**

Musallînin namazda başından sarığı düşse, bir eliyle sarığını kaldırıp giymesi namazı baş açık kılmasından efdaldir. Fakat sarık, sarıldığı gibi düğümlü olduğu halde olup, yalnız bir eliyle kaldırıp giyilmesi mümkün ise, başını örtmesi evlâdır. Eğer sarığın bağı çözülüp sarmaya muhtâc olursa, namazı baş açık kılması sarığı bağlamasından ve namazı kesmesinden evlâdır. **Tatarhâniyye'de böyle zikredilmiştir.**

Eğer musallî, namazı, yenleri dirseklerine kadar sıvanmış olduğu halde kılarsa, namazı mekrûh olur. Eğer namazı don ve gömlek ile kılsa, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre yine mekrûh olur.**

Eğer namaz kılan kimse, uzun bir kumaş parçası veya cübbe giyip ellerini yenlerine sokmadan namazı kılsa, müteahhirûn (34) âlimler bu husûsun kerâhetinde ihtilâf etmişlerdir. Muhtâr olan, mekrûh olmamasıdır. Hulâsa'da böyle zikredilmiştir.

★ ★

(32) Eğer bir âyeti tek başına nâfile olarak kıldığı namazda tekrarlarsa mekrûh değildir. Farzda özür ve unutma halinde olmıyarak ihtiyarî şekilde tekrarlanırsa mekrûh olur. **(Halebî-i Sâğir)**

(33) Şayet her rek'atta bir sûre okusa, iki sûre arasında bir sûre terk çtse mekrûhtur. **(Halebî-i Sâğir)**

Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) **Câbir bin Semüre'** (R.A.) **ın rivâyetine göre; Cuma gecesi Akşam Namazında «Kul yâ eyyühel Kâfirûne ve kul hüvallahü ehad»** okumuştur. **Bu hadisi Ebû Dâvûd** (Rh.A.) **ve İbni Mâce** (Rh.A.) **rivâyet etmiştir. (Hılyetü'n Nâci)**

(34) **Müteahhirûn :** Son zamanlarda gelmiş büyük İslâm Âlimleri. **Fukahâca; müteahhirûn Şemsü'l Eimme Halvânî'** (Rh.A.) **den** (456/1063) **Hâfızuddîn Buhârî** (Rh.A.) (693 H.) **ye kadar olan Fukahâdır.**

Mütekaddimûn : Eskiden, evvelce gelmiş büyük İslâm Âlimleri. Fukahâca; **mütekaddimûn Şemsü'l Eimme Halvânî'** (Rh.A.) (456/1063) **den önceki âlimlerdir.**

بَابُ الْوِتْرِ وَالنَّوَافِلِ

VİTR VE NÂFİLELER BÂBI

Vitr Namazı, farz-ı amelîdir, farz-ı itikâdî değildir. İkisi arasındaki fark, daha önce geçmiş idi (1) ki; Vitr Namazı vâcibdir, diye rivâyet edilen şeyden maksâd, farz-ı amelîdir.

Zahîriyye'de; Vitr Namazı amel yönünden farîzadır, ilim yönünden değildir, denmiştir. Ulemâ, «vâcibdir» diye zikretmişlerdir. (2) **İmâmeyn'e göre, sünnet-i müekkededir.**

Binâenaleyh Vitr namazını inkâr eden kâfir addedilemez. Bu söz onun; farz-ı itikâdînin dışında oluşuna göre, çıkarılmış bir hükümdür (tefrî'dir). (3)

Vitr Namazı, farz olmak üzere kazâ edilir. Bu, onun farz oluşuna istinâden çıkarılmış bir hükümdür. Çünkü, eğer sünnet olsaydı, kazâ edilmezdi.

Salât-ı mektûbede (Farz namazda), **Vitr Namazının hatırlanması, o farz namazı bozar.** Eğer sünnet olsaydı, salât-ı mektûbeyi bozmazdı.

Yine tertîb sâhibi olan kimsenin Vitr Namazında, vakti geçmiş namazı hatırlaması Vitr Namazını bozar. Eğer sünnet olsaydı, bozmazdı.

Yatsı Namazının iâdesinde, Vitr Namazı iâde edilmez. Eğer sünnet olsaydı, farza uymak sûretiyle iâde edilirdi.

Vitr Namazı bir selâmla üç rekattır. Çünkü rivâyete göre,

---

(1) Kitâb-üt Tahâre'de anlatılmıştı.

(2) Delîller teâruz edip de bir kısmı sünnetliği bir kısmı da farzlığı gerektirince biz ikisinin arasında bir derece tesbit ettik ve vücûb ile söyledik. **(Camiü's Sağîr)**

(3) **Tefrî:** Asıl mes'eleden türlü hükümler ve dallar çıkarma, dallandırıp budaklandırma. **Yâni, hüküm çıkarma.**

Başka bir ifâdeyle; iltihâk edenin geçene ihtiyacından dolayı bir şeyi diğer bir şeyin akabinde kılmaktır. **(Ta'rifât-ı Seyd-i Şerîf)**

Resûlüllah (S.A.V.); Vitri üç rek'at kılar, ikide selâm vermezdi. Ancak üç rek'atın sonunda selâm verirdi. Bu hadîs-i şerîfi, Hz. Übey (R.A.) ve Sahâbe'den bir topluluk rivâyet etmişlerdir.

Musallî, Vitr Namazının her rek'atında Fâtiha ve bir sûre okur. Çünkü Resûlullah' (S.A.V.) **dan böyle rivâyet edilmiştir.** Yakında açıklaması gelecektir. Bir de; Vitr Namazının vâcib olması sünnet ile olduğu için, rek'atlarının hepsinde ihtiyâten kırâat vâcib olur.

Musallî, Vitr Namazının üçüncü rek'atında, rükûdan önce iki ellerini kaldırarak tekbir alır ve Kunut duâsını rükûdan önce okur. Çünkü rivâyet edilmiştir ki : **Resûlüllah (S.A.V.), Vitr Namazını üç rek'at olarak kılıp, birinci rek'atta;** (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) **«Sebbihi'sme Rabbike'l-a'lâ»; ikinci rek'atta :** (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ) **«Kul yâ eyyühel kâfirûn.» ve üçüncü rek'atta :** (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) **«Kul hüvallahu ahad» ı okur, rükûdan önce de kunut duâsını okurdu. İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre, Kunut duâsı rükûdan sonra okunur.**

Musallî Kunut için şu duâyı okur :

اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِيْنُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنَسْتَهْدِيْكَ وَنُؤْمِنُ
بِكَ وَنَتُوْبُ اِلَيْكَ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُثْنِيْ عَلَيْكَ الْخَيْرَ كُلَّهُ
نَشْكُرُكَ وَلَا نَكْفُرُكَ وَنَخْلَعُ وَنَتْرُكُ مَنْ يَفْجُرُكَ .
اَللّٰهُمَّ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَلَكَ نُصَلِّيْ وَنَسْجُدُ وَاِلَيْكَ نَسْعٰى
وَنَحْفِدُ نَرْجُوْ رَحْمَتَكَ وَنَخْشٰى عَذَابَكَ اِنَّ عَذَابَكَ
بِالْكُفَّارِ مُلْحِقٌ .

«Allâhümme innâ nesteînuke ve nestağfiruke ve nestehdike ve nu'minu bike ve netûbü ileyke ve netevekkelü aleyke ve nüsni aleyke'l-hay-

ra küllehû neşküruke velâ nekfüruk ve nahle'u ve netrûkü men-yefcüruk.

Allâhümme iyyâke na'büdü ve leke nüsallî ve nescüdü ve îleyke nes'â ve nahfidu narcû rahmeteke ve nahşâ azâbek. İnne azâbeke bi'lküffâri mülhık»

«Mülhık», hâ'nın kesre ve fethasıyla rivâyet edilmiştir. Esah kavl, kesresiyledir. **Cemâat de buraya gelince imâma tâbi olur. Yâni Kunutu imâm ile beraber gizliden okurlar.**

Kunut duâsmın ma'nâsı : İlâhî! Biz muhakkak Senden yardım diler, Sen'den mağfiret niyâz eder, Sen'den hidâyet isteriz. Seni tasdîk eder, Sana tevbede bulunur, Sana itimâd ederiz. Seni bütün hayır ile senâ da ve Sana zikirde bulunur, nimetlerini itirâf ile Sana şükür ederiz. Seni inkâr etmeyiz. Sana isyân edip duranları uzaklaştırır, terkederiz. Kendilerinden alâkalarımızı keseriz. İlâhî! Biz ancak Sana ibâdet eder, Senin mânevi yakınlığına nâiliyet için çalışır, koşarız. Senin rahmetini umar, azâbından da korkarız. Şüphe yok ki Senin azâbın kâfirlere erişicidir.

İmâm duâya başlayınca, Ebû Yûsuf (Rh.A.) a göre; cemâat imâma tâbi olup imâm ile beraber Kunutu okurlar. İmâm Muhammed (Rh.A.) a göre; cemâat imâma tâbi olmaz, yalnızca «âmîn» derler.

(Evlâ olan, **Hasan bin Ali' (R.Anhümâ) nin** duâsını da Kunuta eklemektir.) Duâ şudur :

اَللّٰهُمَّ اهْدِنَا فِيمَنْ هَدَيْتَ وَعَافِنَا فِيمَنْ عَافَيْتَ
وَتَوَلَّنَا فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَبَارِكْ لَنَا فِيمَا اَعْطَيْتَ
وَقِنَا شَرَّ مَا قَضَيْتَ اِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضٰى
عَلَيْكَ وَاِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ وَلَا يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ

تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى مَا قَضَيْتَ
وَنَسْتَغْفِرُكَ. اَللّٰهُمَّ وَنَتُوبُ اِلَيْكَ وَقُلْ رَبِّ
اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ.

«Allahümmehdinâ fî men hedeyte ve âfinâ fî men âfeyte ve tevellenâ fî men tevelleyte ve bârik lenâ fî mâ a'teyte ve kınâ şerre mâ kadayte inneke takdî ve lâ yukdâ aleyk. İnnehû lâ yezillu men vâleyte ve lâ yaizzü men âdeyte tebârekte rabbenâ ve teâleyte fe leke'l-hamdu alâ mâ kadayte ve nestağfirukellahümme ve netûbu ileyk ve kur rabbiğfir ve'rham ve ente hayru'r-râhimîn»

Mânâsı : «İlâhî! Bizi, hidâyete sevkettiğin kimseler ile birlikte hidâyette bulundur. Afiyet verdiğin kimseler arasında afiyette kıl. Dostluğuna seçip yardım ettiğin kimseler arasına kat. Lütûf ve ihsânda bulunduğun kimselerle mubârek kıl. Aleyhlerine hükmettiğin kimselerin şerrinden koru. Hüküm sâhibi Sensin. Sana hükmolunmaz. Dostluğuna seçip yardım ettiğin kimse zelîl olmaz. Düşmanın olarak kabûl ettiğin kimse de azîz olmaz.

Ey Rabbımız! Sen bütün noksanlardan münezzeh ve her şeyden yücesin. Hüküm ve takdir ettiğin şeylerden dolayı hamd, yalnız Sana'dır. İlâhî! Senden mağfiret diler, Sana tevbe ederiz.

De ki (Resûlüm) : Ey Rabbım, beni mağfiret buyur ve bana rahmette bulun. Sen rahmet edicilerin en Hayırlısısın.»

Musallî Kunut duâsmı dâima yâni yılın tamamında okur.

İmâm Şâfiî (Rh.A.) ise; kunut duâsı, Vitr Namazında, ancak Ramazanın son yarısında okunur, demiştir.

Vitr Namazından başkasında kunut duâsı okunmaz.

İmâm Şâfiî (Rh.A.); Kunut, Vitr Namazında okunduğu gibi, Sabah Namazının ikinci rek'atında, rükûdan sonra da okunur. Zira, Hz. Enes' (R.A.) : «Şüphesiz Resûlüllah (S.A.V.) Sabah Namazında, dünyâdan ayrılıncaya kadar, Kunutu okurdu», diye rivâyet etmiştir, der.

Bizim için delîl, Hz. İbn Mes'ûd (R.A.) un rivâyet ettiği şu hadîstir :

«Resûlullâh (S.A.V.), bir ay Sabah Namazında Kunut okuyup, Arap Kabilelerinden bir kabîleye bedduâ etti. Sonra, Sabah Namazında Kunut'u terk etti.»

Terk etmesi neshin delîlidir ve tercîh râvînin (4) fıkıh derecesine göredir. (Çünkü, Hz. İbn Mes'ûd (R.A.), Hz. Enes' (R.A.) den daha fakîhtir.) Veyahut tercîh, mervî iledir. Çünkü, mervî mânîdir. (Gayrına engel teşkil eder.) Şu halde o (yâni İbni Mes'ûd' (Rh.A.) un hadîsi) mübîhe, (yâni **Hz. Enes'** (R.A.) in hadîsine) tercih edilir.

Kunut'un okunmasında Hanefî, Kunut'u rükûdan sonra okuyan Şâfiî'ye tâbi olur. Çünkü ihtilâfları Sabah Namazındadır. Nitekim yakında açıklaması gelecektir.

Sabah Namazında Kunût mensûh (5) olmakla beraber, yakînen sâbit olduğundan, Vitrin Kunut'unda Şâfiî'ye tâbi olmaya delildir. Bu aynen, Senâ, Teşehhüd ve ondan sonra duâ, rükû ve sücûd tesbihleri gibidir.

Hanefî Mezhebinde olan kimse, - İmâm A'zam (Rh.A.) ve İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre - **Sabah Namazında Kunut duâsını okuyan Şâfiî'ye, duâda tâbi olmaz. Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre Hanefî, Şâfiî'ye tâbi olur.** Çünkü, muktedîdir. Kunut ise müctehedün fîhdir. (6) Bu durumda İki Bayram tekbirleri ve rükûdan sonra Vitir de Kunut gibidir.

Bizim için delîl şudur : Şüphesiz Sabah Namazında Kunut, rivâyet edilen hadîs sebebiyle mensûhtur. Mensûhda tâbîlik olmaz. Nitekim Şâfiî'nin Cenâze Namazında beş tekbir aldığı halde, Hanefî'nin ona tâbi olmadığı gibi.

Ancak, Sabah Namazında Şâfiî imâma uyan kimse Kunut'ta, ayakta olduğu halde, tâbi olması vâcib olan şeyde ona tâbi olmak için sükût eder. Bir kavle göre; «Muhâlefetlerini isbât için oturur.» Çünkü susan, duâ edenin ortağıdır ve Kunut'tan başkasında tâbîliği bulunduğu için, susmak en uygun olandır.

---

(4) **Râvî :** Bir hadîs-i şerîfi (bir sözü veya hâdiseyi) senetlerini zikrederek nakleden zâttır. Rivâyet edilen hadîs veya habere de **mervî** denir.

* **Tercîh :** Vasıf itibariyle birbirine benzer olan iki delilden birinin diğerine üstünlük ve değerliliğini ispat etmektir.

Böyle birbirine benzer (eş) delillerden birini diğerine tercîhe muktedîr olan zâtlara da **Ashâb-ı tercîh** denir.

* **Mübîh :** Mübâh kılan, demektir. **Mübâh** ise; yapılması veya yapılmaması dince serbest bırakılmış şeydir.

(5) **Mensûh :** Neshedilmiş, hükmü kaldırılmış.

(6) **Müctehedun fîh :** İctihad neticesi ortaya çıkarılmış şer'i bir hüküm.

İctihad eden zâta **müctehid** denir.

İctihad ise Fakîhin tafsîlî (husûsî ve muayyen) delillere dayanarak amelî hükümleri çıkarmak için bütün gücünü harcaması, ortaya bir hüküm koymasıdır.

(Metinde geçen müctehedun fîh'den maksâd, Kunut'un ihtilâflı olmasıdır.)

Kunut'u ezberleyemeyen kimsenin, üç kere (اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِي) «Allahümmağfirlî» veya «Allahım beni mağfiret et.» **demesi müstehabdır. Bu İmâm Ebu'l-Leys' (Rh.A.) in tercihidir.**

Ya da musallî, Kunut'u güzel ezberliyemezse;

اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ .

«Allahümme rabbenâ âtinâ fiddünyâ haseneten ve filâhireti haseneten ve kınâ azâbennâr.» (Ey bizim Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ve güzellik, âhirette de iyilik, güzellik ver ve bizi, ateş azâbından koru» duâsını okur. Bu duâ, diğer Meşâyihin kabûl ettiğidir. **Mi'râc'üd-Dirâye'de de böyle zikredilmiştir.**

Musallî, Kunut'u terk edip de rükûda hatırına gelse veya rükûdan sonra kıyâmda hatırına gelse, rükûda Kunut'u okumaz. Çünkü rükû, Kunut'un yeri değildir. Eğer musallî, rükûdan sonra kıyâmda Kunut'u okusa, rükûu iâde etmez. Çünkü rükû farzdır, Kunut vâcibdir. Vâcibi yerine getirmek için farzı terk câiz olmaz. Çünkü rükû iâde edilse, birinci rükû terk edilmiş olur. Kunut aslî yerinden ayrıldığından, sehv için secde eder.

Muktedî, Kunut duâsını bitirmeden önce imâm rükû etse, muktedî de imâma tâbi olur. Yâni muktedî Kunut'u keser ve imâma tâbi olup rükû eder. Çünkü tâbîliği terk etmek namazı bozar. Kunut'u terk etmek bozmaz.

Teşehhüd, Kunut'un aksinedir. Yâni şâyet muktedî, teşehhüdü tamamlamadan önce imâm selâm verse, muktedî teşehhüdü kesip selâmda imâma tâbi olmaz. Çünkü burada selâmı terketmekle namazın bozulmuş olması gerekmez.

Musallî, imâma Ramazan Vitrinin üçüncü rek'atında rükûda yetişse, o muktedî Kunut'a yetişmiş olur. Çünkü onun rükûa yetişmesi, kıyâma yetişmektir.

Musallî, birinci rek'at veya ikinci rek'atta sehven Kunut'u okusa, üçüncü rek'atta okumaz. Çünkü Kunut'un tekrârı meşrû değildir.

NÂFİLE NAMAZLAR :

Musannıf, Vitr Namazının husûsiyetlerini açıklamayı bitirince, nâfilelerin husûsiyetlerini beyâna başlayıp dedi ki : **Sabah Namazından önce ve Öğle Namazından sonra, Akşam Namazından sonra ve Yatsı Namazından sonra iki rek'at namaz, sünnet-i müekkede olmuştur. Yine Öğle Namazının farzından önce ve Cuma Namazının farzından önce ve sonra dört rek'at namaz kılmak, dört rek'atte bir selâmla sünnet olmuştur. Hattâ Musallî dört rek'atı iki selâmla edâ etse, makbûl olmaz. Bundan dolayı, bir kimse bir selâmla dört rek'at namaz kılmayı adayıp iki selâmla edâ etse, adakdan kurtulmuş olmaz. İki selâmla dört rek'at kılmayı adasa ve dört rek'atı bir selâmla edâ etse, adağı edâ etmiş olur. Kâfi'de böyle zikredilmiştir.**

Bu zikredilen dört rek'at sünnet, Öğle Namazından önce, Cuma Namazından önce ve Cuma'nın farzından sonra kılınan sünnetlerdir. Bunda asl olan, Resûlüllah' (S.A.V.) ın şu kavlidir :

مَنْ ثَابَرَ عَلَى ثِنْتَيْ عَشَرَ رَكْعَةً فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ
بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ.

«Bir kimse bir gün bir gecede oniki rek'at namaza devâm etse, Allah onun için Cennette bir ev binâ eder.» (*) Bunu Resûlüllah (S.A.V.), yukarıda zikrettiğimiz şekilde tefsir etmiştir.

Salât-ı Evvâbin :

Dört rek'at namaz, İkindi Namazından önce; dört rek'at namaz, Yatsıdan önce ve sonra bir selâmla; altı rek'at namaz (1) Akşam Namazından sonra bir selâmla mendûb olmuştur.

(*) Tirmizî, Nesâî, İbni Mâce.

(1) Akşam Namazının iki rek'at Sünneti Müekkedesinden sonra kılınan bu altı rek'at namaza **salât-ı Evvâbin** denilir.

Bu husûsta Peygamber Efendimiz (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

«Akşamdan sonra konuşmadan altı rek'at namaz kılanın elli senelik günahı mağfiret olunur.»

Başka bir Hadîsde : **«Kim Akşam Namazından sonra rek'atlar arasında hiçbir şey konuşmadan altı rek'at namaz kılarsa, O'nun için oniki senelik ibâdete muâdil olur.»** buyurulmuştur. Bu da delâlet etmektedir ki, Akşam Namazının iki rek'atı Sünnetten sayılmıştır. Lâkin **Eşbâh'da,** bu husûsun hilâfına işâret edilmiştir.

(Mecmau'l Enhur)

Gündüz kılınan nâfilenin bir selâmla dört rek'attan fazlası ve gece kılınan nâfilenin sekiz rek'attan fazlası mekrûh olmuştur. Çünkü sünnet, gece namazında altı rek'atten sekize kadar, gündüz namazında ise dörde kadar vârid olmuştur. Öyleyse bunlardan fazlası bir selâmla mekrûhtur. Çünkü delîli olmayan şey sâbit olmaz.

Gece ile gündüzde efdal olan dörder rek'at kılmaktır. **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) e göre; gündüz nâfileleri dörder, gece nâfileleri ikişer kılınır. **İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) ye göre; gece ve gündüz nâfileleri ikişer rek'at kılınır.

Öğle Namazının ve Cuma'nın farzından önce, ve Cuma'nın farzından sonra kılınan dört rek'atın birinci ka'desinde, salevât duâsı okunmaz.

Musallî, birinci ka'deden üçüncü rek'ata kalkınca, Sübhâneke'yi okumaz. Çünkü bu Sünnet-i Müekkede olduğu için farzlara benzer. Bundan dolayı, teşehhüd üzerine salevât duâsını ziyâde eden kimseye sehv secdesi vâcib olduğu husûsunda ihtilâf vardır.

Zikredilen namazlardan başka, dört rek'atlı nâfile namazda, musallî birinci ka'dede salevât duâsını okur ve Sübhâneke'yi de okur. Çünkü onlarda farzıyyete benzemek bulunmadığı için, onlardan her çift müstakil namaz sayılır.

Kıyâmın uzunu, sücûdun çokluğundan evlâdır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

أَفْضَلُ الصَّلَاةِ طُولُ الْقُنُوتِ

«Namazın efdali, kıyâmı (kunutu) **uzun olandır.»** (*) buyurmuştur. Çünkü kıyâmın uzununda kırâat çok olur, rükû ve sücûdun çokluğunda tesbîh çok olur. Kırâat ise tesbihden efdaldir.

Tahiyyet'ül Mescid Namazı :

Tahiyyet'ül-Mescid namazı sünnettir. Bu namaz, mescidde oturmadan önce kılınan iki rek'at namazdır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.)

إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلَا يَجْلِسْ حَتَّى يَرْكَعَ رَكْعَتَيْنِ

«Sizden biriniz mescide girdiği zaman, iki rek'at namaz kılmadan

(*) Ahmed bin Hanbel, (Müsned), Müslim, Tirmizî. İbn-i Mâce, Câbir (R.A.) den rivayetle.

oturmasın.» (**) buyurmuştur. (2) **Farzı edâ etmek onun yerine geçer.** (3) **Zeylaî** (Rh.A.) böyle zikretmiştir.

Abdest aldıkdan sonra iki rek'at namaz kılmak mendûbdur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

مَا مِنْ اَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ الْوُضُوْءَ وَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ
يُقْبِلُ بِقَلْبِهِ وَوَجْهِهِ عَلَيْهِمَا اِلَّا وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ

«Bir kimse abdest alır ve abdestini (şartlarıyle) **güzel yapar ve iki rek'at namaz kılıp, o iki rek'atta kalbiyle ve vechiyle namaza yönelirse onun için Cennet vâcib olur.»** (***) buyurmuştur.

Kuşluk Namazı :

Kuşluk vaktinde dört rek'at, ya da daha çok namaz kılmak mendûbdur. Çünkü Hz. Âişe (R.Anhâ); **«Resûlüllah** (S.A.V.) **Kuşluk Namazını dört rek'at ve** (daha fazla) **dilediği kadar kılardı»** diye rivâyet etmiştir. (4)

Farzın iki rek'atında kırâat farz kılınmıştır. Yâni farzın iki rek'atında, ta'yin edilmemiş olduğu halde kırâat farzdır. Hattâ musallî farzın her rek'atında okumasa veya yalnız bir rek'atında okusa, namaz fâsid olur.

İlk iki rek'atta kırâat vâcibdir. Hattâ musallî ilk iki rek'atta okumayıp son iki rek'atta okusa, namazı câiz olur. Eğer sehven terk etti ise, ona sehv secdesi vâcib olur. Eğer kasden terk etti ise, günahkâr olur.

Nâfilenin her rek'atında, Vitrde kırâat farz olmuştur. Nâfilede farz olmasının sebebine gelince, nâfileden her çift, ayrı (müstakil) **tarzda namazdır.** Ondan üçüncü rek'ata kalkmak, yeni tahrîme menzilesinde-

---

(**) Beyhâkî, (Sünen). İbn-i Adiyy (Kâmil).

(2) Her gün için bir kere kâfidir. Hanefî Mezhebine göre, oturmakla sâkıt olmaz. **(Dürrü'l Muhtâr)**

(3) Niyetsiz olarak **(Dürrü'l Muhtâr).** Veya başka bir Namaz da olabilir. **Nehr'de şöyle denmiştir :** «Girdiği zaman farz olsun sünnet olsun kıldığı her Namaz onun yerine geçer.» **(Reddü'l Muhtâr)**

(***) Beyhâkî (Şuabü'l îmân) Ebû Hüreyre (R.A.) den rivayetle.

(4) **İmâm Nevevî** (Rh.A.) **şöyle demiştir :** «Kuşluk Namazının en azı iki rek'attır, en mükemmeli sekiz rek'attır, ortası ise dört veya altı rek'attır.»

dir. Bundan dolayı, bizim müctehidlerimizden meşhûr olan rivâyete göre birinci tahrîme (açış tekbîri) ile ancak iki rek'at vâcib olur. Vitrin her rek'atında kırâatın farz olması ise ihtiyât içindir. (5) Nitekim daha önce geçti.

Kasden başlanılan nâfileyi tamamlamak gerekir. Kasden sözü, zannen başlanılanı ayırdetmek içindir. Nitekim, şâyet Öğle Namazının farzını kılmadı zannedip farza başladığı zaman, kıldığı hatırına gelse, farz diye başladığı namaz, nâfile olur. Tamamlanması vâcib olmaz. Hattâ o namazı bozsa, kazâsı vâcib olmaz. Eğer o namaz, güneşin doğma, batma ve zevâl vaktinde olursa, bu takdirde ifsâd ettiğinden kazâ vâcib olur. Nitekim bunun incelenmesi, «Namaz Bölümü» nün evvelinde geçmiş idi.

Dört rek'at nâfileye niyet eden musallî, eğer ilk çifti veya ikinci çifti bozarsa, iki rek'atı kazâ eder. Yâni şâyet musallî, dört rek'at nâfileye başlayıp ilk iki rek'atı bozarsa, ancak ilk çifti kazâ eder. Çünkü ilk çifti bozmuş ve ikinci çifte başlamamıştır. Nâfileden her çift, ayrı (müstakil) tarzda namazdır. Eğer ilk çifti bozmayıp ikinci rek'atte oturup üçüncü rek'ata kalktığında bozarsa, ancak ikinci çifti kazâ eder. Çünkü ilk çift tamâm olmuştur. İkinci çifti ise bozulmuştur. Öyleyse, yalnız ikinci çiftin kazâsı gerekir.

Ya da musallî iki çiftte de okumadı ise, -çünkü **İmâm A'zam** (Rh.A.) a göre asl olan, eğer iki rek'atta okumayı terk etti ise - **tahrîme bâtıl olur. Eğer iki rek'atın birinde terk etti ise, tahrîme bâtıl olmaz. Bilâkis edâ fâsid olur.** Şu halde, ilk çiftte kırâat etmediyse, tahrîme bâtıl olur. Öyleyse, ilk çiftte başlama sahîh olup ikinci çiftte sahîh olmadığı için; yine, başlamanın fesâdı ve tahrîmenin bâtıl olması sebebiyle, ilk çiftin kazâsı lâzım gelir.

Ya da ilk çiftte kırâat etmese, şüphesiz bu takdirde fâsid olur ve tahrîme bâtıl olur. Şu halde ilk çift fâsid olduğu için kazâsı lâzım gelir ve tahrîme bâtıl olduğu için ikinci çifte başlama sahîh olmaz.

Ya da ikinci çiftte kırâat etse, yine iki rek'atın kazâsı lâzım gelir. Çünkü ilk çift şüphesiz tamâmdır ve ikinci çift fâsid olmuştur. Öyleyse kazâsı lâzımdır.

Ya da ilk çiftten iki rek'atın birinde kırâat etmedi ise, iki rek'atın

---

(5) **Kifâye'de denmiştir ki:** Vitrin sâbit sünnet olmasındaki şüphe bu hususdaki hadîs-i şeriflerin ihtilâfından dolayıdır.

Peygamber Efendimiz' (S.A.V.) den şöyle rivâyet edilmiştir:

«Üç şey Bana farz kılındığı halde sizin için sünnet olmuştur. Onlar da; Vitr, Kurbluk Namazı ve Kurban kesmekdir» Sünnetin rek'atında kırâati terketmek onu ifsâd eder.

kazâsı lâzım gelir. Çünkü ilk çift fâsid olmuştur. Şu halde kazâsı gerekir. Tahrîme bâki kaldığı için ikinci çift sahîh olmuştur.

Ya da ikinci çiftten iki rek'atın birinde kırâat etmedi ise, yine iki rek'atı kazâ eder. Çünkü ilk çift tamâmdır ve ikinci fâsid olmuştur. Öyleyse ikinci çiftin kazâsı gerekir.

Ya da ilk çiftte ve ikinci çiftin bir rek'atında kırâat etmese, yine iki rek'atı kazâ eder. Çünkü ilk çift başladıkdan sonra bâtıl olmuştur. Öyleyse onun kazâsı gerekir. İkinci çifte başlamakla tahrîme bâtıl olduğu için sahîh olmaz.

Eğer her çiftin bir rek'atında kırâat etmedi ise, dört rek'atı kazâ eder. Çünkü her çiftin birer rek'atında okumazsa, hepsinin edâsı, başlamanın sıhhatiyle berâber fâsid olur. Öyleyse rek'atların kazâsı gerekir.

Ya da kırâatı ikinci çiftte terk etse ve birinci çiftin bir rek'atında okumasa, yine dört rek'atı kazâ eder. Şâyet birinci çiftin bir rek'atında okudu ise, edâ fâsid olup tahrîme bâkî kalır ve ikinci çifte başlama sahîh olur. Şâyet ikinci çiftte de okumasa, ayni şekilde bu da fâsid olur. Şu halde dört rek'atın kazâsı lâzım gelir. Eğer ikisi arasında oturmaz ise, kazâ yoktur. Yâni, şâyet nâfileden dört rek'atı kılıp ve iki çiftin arasında oturmasa, uygun olan ilk çiftin fâsid ve kazâsının da vâcib olmasıdır. Çünkü nâfileden her çift, bir (müstakil) namazdır. Bununla beraber, farz üzerine kıyâs etmekle fâsid olmaz. Nitekim yakında Sücûd-ı sehv Bâbında incelenmesi gelecektir.

Ya da teşehhüdden sonra namazı bozsa, yâni musallî, nâfileden dört rek'ata niyet edip, ikinci rek'atta teşehhüd miktârı oturduğunda, namazı bozsa (6), onun üzerine kazâ lâzım gelmez. Çünkü vâcib olanı edâ etmiş ve ikinci çifte başlamamıştır ki kazâ vâcib olsun.

Musallî, kudreti var iken, başlangıçta nâfileyi oturduğu yerde kılabilir. Eğer ayakda başlayıp, ayakta kılmaya kudreti var iken oturduğu yerde kılarsa, mekrûh olur. Eğer ayakta kılmaya kudretle başladıkdan sonra, özür zuhûrundan dolayı oturduğu yerde kılarsa, mekrûh olmaz.

Musallî, nâfileyi hayvana bindiği halde, şehrin dışında imâ ile kılabilir. Bu durumda secdesi, rükûundan daha alçak olur. Şehrin dışı; müsâfirin namazı kısaltması câiz olan her yerdir. Yakında açıklaması gelecektir. (7) Musannif, «şehrin dışında» diye kaydetmekle, seferin

(6) Yâni, iki rek'atı tamamladıktan sonra selâm verse.

(7) Hayvan üzerinde namaz bâbında açıklaması gelecektir.

şart olmadığını ve şehir içinde râkiben (binici olarak) nâfile kılmanın câiz olmadığını murâd etmektedir. Yâni müsâfir olmaksızın, nâfileyi imâ ile râkib (hayvana binici) olduğu halde, ancak şehrin dışında kılar, şehrin içinde kılmaz.

Şâyet hayvana binen o musallî, namazı, kıbleden başka yöne doğru olsa da, kılabilir. Çünkü nâfile namazlar belli bir vakte tahsîs edilmemiştir. Hayvandan inmeyi iltizâm eder de Kıble'ye dönerse kâfileden ayrılmış olması lâzım gelirdi. Farzlar nâfilenin aksinedir. Çünkü farzların belli vakti vardır. Hayvan üzerinde câiz olmaz, ancak zarûret hâlinde câiz olur. (8)

Vâcib olan Vitr Namazı, Adanmış Namaz, başlandıkdan sonra bozulan namaz, Cenâze Namazı ve yer üzerinde okumakla vâcib olan secde, bunlar da farzlar gibidir. Hayvan üzerinde câiz olmaz, ancak zarûretten dolayı câiz olur.

Revâtib denen sünnetler ise, nâfiledir. İmâm A'zam' (Rh.A.) dan şöyle rivâyet edilmiştir: Musallî Sabah Namazının sünneti için hayvandan iner. Çünkü Sabah Namazının sünneti, diğer sünnetlerden daha kuvvetlidir. İnmek sûretiyle (namazı) binâ eder. Yâni : şâyet musallî sünnete, hayvana binici olduğu halde iftitâh etse, ondan sonra hayvandan inse, iftitâhı üzere binâ eder.

Rükûbu üzere değil. Yâni : Binici değil iken iftitâh tekbiri alıp ondan sonra binip binâ eylemez. Zirâ o musallî, başladığı namazı bozmuştur. Çünkü, birincide yâni binici iken iftitâh edip inmesinden sonra, binâda musallî, üzerine vâcib olan şeyin en mükemmeli ile edâ eder. (9) İkincide, yâni binmeden önce iftitâhda tahrîme rükû ve sücûd için gerekli şekilde akdolunmuştur. İmâ ile edâsı câiz olmaz. Yakında, hayvan üzerinde namaz bâbında bu husûs geniş şekilde açıklanacaktır. İnşâallâhu Teâlâ.

★ ★

(8) Eşkiyâ, yırtıcı hayvan korkusu ve yerin çamurlu olması gibi hallerde olduğu gibi..
(9) Onun üzerine vâcib olan imâdır. (Azmizâde)

TERÂVİH NAMAŽI :

T e râ v i h ; tervîha'nın çoğuludur. Tervîha, oturma «celse» **mânâsında isimdir. Bu namazda her dört rek'attan sonra insanlar oturup dinlendikleri için, bu ad ile sıfatlandırılmıştır.** Ayrıca, her dört rek'ata da, mecâzen tervîha adı verilmiştir. Çünkü, sonunda istirahat vardır.

Terâvih, Resûlullâh' (S.A.V.) **ın sünnetidir.** (1) **Çünkü Resûlullâh'** (S.A.V.) **ın, Ramazanın bazı gecelerinde terâvîhi kıldığı sahîhdir.** Bu namaza devâmı bırakmada beyân ettiği özür, terâvîhin bizim üzerimize farz olmasından korkmasıdır.

Bundan sonra, Terâvîhe, Hulefâ-i Râşidîn (Rıdvânullâhi Teâlâ aleyhim ecmaîn) **devâm ettiler. Resûlullâh** (S.A.V.) :

عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ مِنْ بَعْدِي

«Size, benim sünnetime ve benden sonra râşid halîfelerin sünnetine sarılmanızı tavsiye ederim.» (*) buyurmuştur.

---

(1) TERÂVİH NAMAZI :

Terâvih, müellifin beyânlarından anlaşıldığı üzere 20 rek'at olarak erkek ve kadın üzerine Sünnet-i Müekkede bir namazdır. Cemâatle kılınması Sünnet-i Kifâyedir.

Peygamberimiz (S.A.V.) Terâvihi diğer nâfileler gibi tutmayıp cemâat olarak Vitr ile beraber onbir rek'at kılmıştır. **Buhârî ve Müslim'de Hz. Âişe** (R.Anhâ) **nin rivâyetlerine göre;** Ramazanın 23, 25 ve 27 inci geceleri Mescid-i Şerîfe gelerek Sahâbeleriyle birlikte Terâvih Namazını onbir rek'at olarak kıldıktan sonra geri kalanını yalnız başına evlerinde kılmışlardır. Ancak, ümmetine farz olur endişesiyle cemâatle kılmayı terk etmişlerdir. Fakat Terâvihi 20 rek'at olarak kılmışlardır.

Terâvih'in 20 rek'at olması Peygamberimizin (S.A.V.), **Sahâbe-i Kîram'ın devamlarıyla sâbittir. Bu husûsta Hz. Ömer'** (R.A.) **in de bir rivâyeti mevcuttur.**

Keşf'ül Gumme'de; Ebû Zerr-i Gifârî' (R.A.) den rivâyetle Terâvih Namazına Bayram'a yedi gün kala yâni Ramazan'ın 23.cü gecesi başlandığı yazılıdır.

İslâmda ilk defa Hicrî 14 senesi Ramazan ayında Übey bin Ka'b (R.A.) **ı erkeklere, İbn-i Ebî Hayseme** (R.A.) **yi kadınlara cemâatle Terâvih kıldırmak üzere tâyin eden Hz. Ömer'** (R.A.) **dir. Fakat, kadınlarla ilgili cemâati sonradan kaldırmıştır.**

(Nimet-i İslâm - Mehmed Zihni Efendi, **Et - Terâtibü'l İdâriyye** - Şeyh Abdülhay el Kettânî, **İslâm Dini** - Ahmet Hamdi Akseki, **Büyük İslâm İlmihâli** - Ömer Nasûhî Bilmen)

(*) Ebû Dâvûd (Sünen), İbn-i Mâce (Sünen), Dâremî (Sünen), Ahmed bin Hanbel (Müsned).

Terâvih namazı, erkeklere ve kadınlara sünnettir. Râfizîlerden (2) bazıları; bu namaz yalnız erkeklere sünnettir, demişlerdir.

Terâvihde cemâatin, kâfi miktarda olması sünnettir. Hattâ ehl-i mescid, (câmi cemâati) bu namazı terketse, günahkâr olurlar. Bazısı terâvîhi kılsa, kılmayıp geri kalanlar Terâvîhin fazîletini terketmiş olurlar ve günahkâr olmazlar. Çünkü bazı Ashâb bu namazı zaman zaman terk etmiştir.

İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan rivâyet edilmiştir ki; bir kimse terâvîhi, imâmla kıldığı gibi, evinde cemâat ile kılmaya kâdir olsa, evinde kıldığı namazı efdaldir.

Sahîh olan şudur ki : Şüphesiz evde olan cemâat için fazîlet vardır. Mescidde kılan cemâat için de başka bir fazîlet vardır. Öyleyse, Terâvîhi cemâat ile evinde kılan musallî, iki fazîletin birini alıp fazla olanını terketmiş olur. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Bir kimse gerek cemâatle ve gerekse münferiden Terâvîhi kaçırsa vakti geçeni aslâ kazâ etmez. Çünkü kazâ; farzın ve farza tâbi olan müekkedlerin özelliklerindendir. (3)

Terâvîhi, gecenin üçte birinin sonuna kadar te'hir etmek müstehabdır.

Terâvih Namazı, beş tervîha'dır. Her tervîha için iki selâm vardır. Böylece selâmlar on adet olur. İmâm ve cemâat her iftitâh tekbirinde «Sübhânekeyi» okur. İki tervîha'nın arasında bir tervîha kadar otururlar. Yine böylece; beşinci tervîha ile Vitr Namazı arasında da bir tervîha kadar oturulur. Çünkü (o ikisi arasında bir tervîha kadar oturmak) Ashâb (R.Anhüm) zamanından bizim zamanımıza gelinceye kadar, bu şekilde devam edegelmiştir.

İmâm, teşehhüd (ettehıyyâtü lillâhi...) **den sonra salevât duâlarını**

---

(2) **RÂFİZİ :** Râfızâ fırkasından olan kimsedir.

Râfızâ : Hak Mezhepten ayrılmış, namaz kılmayan kimsedir.

Hz. Ebû Bekir (R.A.), Hz. Ömer' (R.A.) ve Hz. Osman (R.A.) in halifeliklerini kabul etmeyen, onlara karşı çıkan, Hz. Âişe (R. Anhâ) ya tânda bulunan; Hz Ali' (R.A.) ye ve evlâdına aşırı sevgi besleyen kimseler gurûhudur.

Bir inanç kolu olan bu tâife Şiilerin bir koludur. Râsûlullah' (S.A.V.) ın vefatından sonra, İmâmlık (Halifelik) hakkının Hz. Ali' (R.A.) ye âid olduğunu iddiâ eder

Bunların bir kısmı Hz. Ali' (R.A.) nin Tanrı olduğuna, ölmediğine, tekrar dünyaya gelerek insanları kurtaracağına ve yeryüzüne adâlet dağıtacağına inanırlar

Rafızilik; 7. inci asır ortalarında Yahûdî asıllı İbn-i Sebe tarafından kurulmuştur Ve Sünni Mezhebinin bütün görüşlerine karşı çıkan bir inançtır.

(3) Vitir gibi amelî de olsa.

okur. Ancak, İmâm cemâate bıkkınlık verirse, bu takdirde, salevât duâlarını terkedebilir.

Terâvihde, (Ramazan boyunca) **bir kere hatm-i şerîf sünnettir** (4) **ve yirmiyedinci gecede hatmi tamamlamak efdaldir.** (5) Çünkü Ramazanın yirmiyedinci gecesinin Kadir Gecesi olduğuna dâir pek çok haberler vardır. Hâfız olan imâm, cemâatin tenbelliğinden dolayı bu namazda yapacağı hatm-i şerîfi terketmez.

«El-İhtiyâr» sâhibi demiştir ki; «Bizim zamanımızda efdal olan, cemâate ağır gelmiyecek kadar okumaktır.»

Bir kimsenin, Yatsı Namazını yalnız edâ edip Terâvîhi imâm ile kılması câizdir. Eğer bir kimse farzda cemâati terk ederek kılmasa, Terâvîhi cemâat ile kılması câiz olmaz. Eğer cemâat Terâvîhi imâmla kılmasa bile, Vitr Namazını imâmla kılabilirler.

Ramazanın dışında, Vitr Namazı cemâat ile kılınmaz. Bil'icmâ câiz değildir. (6) Ramazanda kılınan Terâvîhden başka, cemâat ile tatavvu' (nafile) da kılınmaz (7) **Şemsü'l-Eimme el Kerderî** (Rh.A.) **den rivâyet edilmiştir ki, cemâat ile tatavvu' namazı, şâyet cemâat birbirlerini da'vet ederlerse mekrûhtur.** (8) Fakat bir kimse bir kimseye iktidâ eder veya iki kimse bir kimseye uyarsa, mekrûh olmaz. Eğer bir kimseye üç kişi uyarsa, onda ihtilâf vardır. Eğer dört kişi bir kimseye uyarsa, ittifakla mekrûh olur. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

★ ★

(4) Eğer, İmâm Hâfız ise.

(5) **Zahiriyye'de şöyle denir:** Terâvih'de bir kere hatmetmek sünnettir. İki kere hatmetmek fazilet'tir. Her onda birde olmak üzere üç kere hatmetmek efdaldir. Bir kere hatmetmek her rek'atta on âyet okumakla olur. İki kere hatmetmek her rek'atta yirmi âyet okumakla olur. Üç kere hatmetmek her rek'atta otuz âyet okumakla olur.

Kâdi İmâm Ebû Ali en Nesefî (Rh.A.) **der ki:** İmâm cemâatin Terâvihde bıkkınlık hissetmelerinden dolayı Kur'ân'ın bazısını okumasında (yâni her rek'atta on âyetten az okumasında) bir beis yoktur. Onlar için namaz sevâbı hâsıl olur, Hatim sevâbı hâsıl olmaz.

Ebû Hanife' (Rh.A.) **den rivâyet edildiğine göre;** kendisi Ramazan ayında 61 hatim yapardı, bunun 30'u gecede, 30'u gündüzde, biri de Terâvihte idi.

Yine, rivâyete göre **Ebû Hanife** (Rh.A.); 30 sene Sabah Namazını Yatsı abdesti ile kılmıştır.

(6) İcmâ bulunmaması sebebiyle câiz değildir. Şâyet, cemâat birbirlerini çağırmadan ezânsız ve ikâmetsiz Mescidin nâhiyesinde kılsalar mekrûh değildir. **(Hızanetü'l Fetâvâ)**

(7) **Sadrü'ş Şehîd** (Rh.A.) **der ki:** Şâyet İmâm ezândan ve ikâmetten önce Mescidin nâhiyesinde cemâatle nâfile kılsa mekrûh değildir. **(Câmiu'l Fetâvâ)**

(8) Birbirlerini dâvetten maksad, çokluktur. **(Vânî)**

بَابُ إِدْرَاكِ الْفَرِيضَةِ

FARZ NAMAZA YETİŞME (İDRÂK) BÂBI

Ma'lûm olsun ki, ibâdeti özürsüz bozmak harâmdır. Çünkü Yüce Allah (C.C.) : (وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ **) «Amellerinizi bozmayınız.»** (1) buyurmuştur. Şüphesiz, tamamlamak için bozmak ma'nen ikmâldir. Böyle olunca câiz olur. Mescidi (2) tâmir etmek için

---

(1) Bk. Muhammed sûresi (47); âyet : 33

(2) **İSLÂMİYETTE İLK MESCİD.**

İslâmiyette umûmî mânâda ve Resûlüllah' (S.A.V.) ın Ashâbı ile bir araya gelip ilk defa apaçık namaz kıldıkları Mescid **Kubâ Mescidi**'dir.

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) Mekke'den Medîne'ye hicretleri sırasında, Medîne'ye bir saat mesâfede bulunan **Kubâ Köyüne** 8 inci günün Kuşluk vaktinde (12 Rebîulevvel 1. H / 23 Eylül 622. M.) vardılar.

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) Kubâ Köyüne varınca Ensârdan **Külsüm bin Hidm'** (R.A.) **in Mirbed'i** (hurma kurutma yeri) ni satın almış ve bu yere kendisinin de bizzat çalıştığı **KUBÂ MESCİDİ'ni** 14 gün zarfında inşâ ettirmiştir. (26 Rebîulevvel 1. H / 7 Ekim 622 M.)

Kubâ Mescidinin kuruluşunu bizzat görenlerden **Şemus bint-i Nûman** (R.Anhâ); mescid inşâ edilirken Peygamber Efendimizin (S.A.V.) güçlükle kaldırabildiği ağır bir taşı veya kayayı kucağına aldığını, Ashâbdan birisinin varıp; **«Yâ Rasûlellah! Babam, anam Sana fedâ olsun! Elindekini bana ver!»** dediğini ve Peygamber Efendimizin (S.A.V.); **«Hayır! Sen de başkasını al!»** buyurarak Mescid yapılıp bitinceye kadar çalışmaktan geri kalmadığını rivâyet eder.

Kur'ân-ı Kerîm'deki Allah' (C.C.) **ın Tevbe sûresi; âyet 108 «(Medîne'ye Hicretin) ilk gününden, takvâ temeli üzerine kurulan (Kubâ'daki) mescidde namaza durmak daha doğrudur. Orada temizliği seven adamlar vardır. Allah'da temiz olanları sever.»** kavli bu Mescidi şerîfe işâret etmektedir.

Bu Mescidin İmâmı **Hanzala bin Ebî Hanzala** (R.A.), Müezzini de **Sa'dü'l Kuraz** (R.A.) idi.

(Üsdü'l Gâbe - İbn-i Esîr, **El Kâmil fit Târih** - İbn-i Esîr, **Vefâ Semhûdî, El Mevâhib** - **ül** - **Ledünniyye** - İmâm Kastalâni, **Peygamberimiz, İslâm Dini ve Aşere-i Mübeşşere** - Zekâi Konrapa)

bozmak ve Cuma Namazı için Öğle Namazını bozmak gibi.

Cemâat ile edâ edilen namazın, tek başına edâ edilen namaza üstünlüğü vardır. Şu halde yalnız kılınan namazın bozulması cemâatin fazîletini kazanmak için câiz olur. **Bu söylenen söz anlaşıldıysa, bilinsin ki; bir kimse yalnız namaza başladığı zaman, şâyet o farîzayı kılmaya imâm başlamış ise (3), yalnız kılan kimse, o farîzayı** (farz namazı) **keser. Eğer birinci rek'at için secdeye varmış ise, imâma uyar. Musallî'nin bu durumda namazını terk ederek imâma uyması tamamlamak için yapılan bozmadır. Eğer birinci rek'at için secde ettiyse namazı kesmez. Çünkü birinci rek'at için secde, tamamlamak için olan bozmaya mânîdir.** Namaza başlayan, birinci rek'at için olan secdeyi, dört rek'atlı namazın gayrında yapsa, başladığı namazı keser; eğer kesmeyip diğer rek'atı da kılsa, iki rek'atlı namazını tamâmlar. Ekser (çok) üçlüde bulunur ve ekser için kül hükmü vardır. Şu halde ekserin üçlüde bulunmasında, bitirme şüphesi vardır. Bitirmenin hakîkati ise, bozmaya ihtimâl vermez. Kezâ bitirmenin şüphesi de bozmaya ihtimâl vermez.

Ya da namaza başlayan kimse, dörtlü namazda, birinci rek'atta secdeyi yapsa, yine kesebilir. Lâkin o başlayan, iki rek'at nâfile olsun diye diğer bir rek'at daha ekler. Ondan sonra keser. Kesmesiyle cemâatin fazîletini kazanır.

Eğer namaza başlayan kimse, dörtlüden üç rek'atı kılmış olsa, onu tamamlar. Yâni o üç rek'ata diğer bir rek'at katıp tamâm eder. Çünkü başladığı namazın çoğunu edâ etmiştir. Çoğunluk için tüm hükmü vardır. Şu halde, bozmaya ihtimâl yoktur. Nitekim daha önce geçti. **Bundan sonra, nâfile kılıcı olduğu halde imâma uyar. Ancak İkindi Namazında uymaz. Çünkü İkindiden sonra nâfile mekrûhtur.**

Nâfile namaza başlayan musallî, namazını kesmez. Çünkü bu sûrette kesmek, ikmâl için değildir.

İmâm, Öğle Namazını kılmaya kalktığı zaman, Öğle Namazının sünnetlerine başlayan musallînin, sünneti kesmesinde ihtilâf edilmiştir. Hatib hutbeye başladığı zaman Cuma'nın sünnetinde de ihtilâf edilmiştir. **Bir kavle göre;** «İki rek'atın başında keser.» Çünkü başlayan kimsenin başladığı Öğle Namazının ve Cuma'nın sünnetleri, sünnet olmak bakımından nâfilelerdir. **Bu söz, Ebû Yûsuf'dan rivâyet edilmiştir. Bir kavle göre;** «Başlayan, o başladığı sünneti dörde tamâm eder.

---

(3) Burada anlaşılan şudur ki; namaza başlansa, imâm da namaza girmemiş ise, o namazı kılan diğer rek'atı - her ne kadar secde ile kayıtlamadı ise de - icmâen ona ekler. Bunu **Halvânî** (Rh.A.) zikretmiştir. **(Zeylaî)**

Çünkü o sünnetler bir tek namaz hükmündedir. Burada kesmek, tamamlamak için değildir. Öğle Namazı bunun hilâfıdır. Çünkü namaza başlayan kimse Öğle Namazına başlamış olsa, onun kesilmesi ikmâl için olur.»

Ezân okunan bir mescidde bulunan kimsenin, orada namaz kılmadıkca çıkması câiz değildir. Ancak bir başka cemâatin işini düzenleyen kimse - ki o cemâatin müezzini veya imâmıdır - veya ayrı kalan ya da az kalan bir cemâatin işi ile görevli bulunan kimse olursa o kimsenin ezân okunan mescidde namazını kılmadan çıkması câiz olur.

Nihâye'de zikredilmiştir ki : Eğer o ezân okunan mescidden çıkan kimse, namazı kabîlesi mescidinde cemâat ile kılmak için çıkarsa, ister diğer cemâate müezzin veya imâm olsun ve isterse olmasın, mutlaka (katiyyetle) onun çıkmasında mahzur yoktur.

Bir defâ Öğle ve İkindi Namazlarını, yâni vaktin farzını kılan kimsenin ezân okunduktan sonra mescidden çıkmasında da beîs yoktur. Çünkü **Allah'** (C.C.) ın da'vetçisine (müezzine) bir defâ icâbet etmiştir. İkinci defâsında icâbeti terketmesi zarar vermez.

Yine namaza ikâmet esnasında mescidden bir kimsenin çıkması câiz olmaz. Çünkü çıkarsa, cemâate açık muhâlefet ile, ithâm olunur. O kimse hakkında ehl-i sünnet arkasında namazı câiz görmediği sanılabilir. Ancak, diğer bir cemâatin mukîmi olan görevli kimsenin çıkmasında mahzur yoktur.

Sabah, İkindi ve Akşam namazını bir kere vaktinde kılan kimsenin ikâmetten sonra çıkmasında da, mukîm gibi mahzur yoktur. Çünkü Sabah Namazından sonra, gün doğuncaya kadar ve İkindiden sonra güneşin batma vaktine kadar, nâfile kılmak mekrûhtur. Akşam Namazından sonra üç rek'at nâfile meşrû değildir.

İkâmetten önce, Öğle Namazını ve Yatsı Namazını yalnız kılan kimsenin, ikâmet olunan mescidden çıkması câiz olmaz. Çünkü Öğle ile Yatsıdan sonra nâfile namaz kılınabilir.

Sabah Namazında cemâatin fevt olmasından korkan kimse, sünnetini terkedip imâma uyar. Çünkü cemâatin sevâbı daha büyüktür. Ve terkinde vaîd (tehdid) elzemdir. Şu halde, cemâatin fazîletini kazanmak evlâdır.

Sabah Namazından bir rek'ata yetişebilen kimse, sünneti kılar. Yânî Sabah Namazının farzından bir rek'atın idrâkine hâzır olan kimse, her ne kadar ondan birinci rek'at geçip gitse de, sünnetini kılar. Sabah Namazının sünnetini kazâ etmez. Sünnetini farz ile beraber geçirdiği vakitte ancak farza tebaan kazâ eder. O Sabah Namazının sünnetini cemâat ile beraber, veya tek başına kazâ eder. Kazâ vâcibe mahsûs olduğu için, sünnette kıyâs olan kazâ edilmemektir. **Lâkin zevâl-**

den önce farz ile beraber kazâsına dâir hadîs vardır. O rivâyet edilen hadîs şudur :

«Resûlüllah (S.A.V.), ta'rîs gecesinin (4) sabahı, sünneti farz ile beraber güneş yükseldikten sonra kazâ etti. Gerisi aslı üzere bâkî kaldı.»

---

(4) **Ta'rîs Gecesi** (Leyle-i Ta'rîs) :

Ta'rîs; yolcunun gecenin sonunda uyumak ve istirahat etmek için konması, konaklamasıdır.

Ta'rîs gecesi; Peygamber Efendimizin (S.A.V.) uyuyup kalmaları ile Sabah Namazını geçirdikleri gecedir ki bu bir gazâda meydana gelmiştir.

Sözü edilen bu gazâ **Hayber'in Fethi** ile neticelenen gazâdır, **7 Muharrem 7. H / Ağustos 628 M.)**

Rivâyet edilen hadîsde cereyân eden vak'a şöyle olmuştu :

Peygamberimiz (S.A.V.) ve Ashâbı Hayber'in Fethini müteakip dönerlerken yollarının bir bölümünde ve gecenin son kısmında istirahat etmeyi buyurdular. Bunun üzerine;

«Gece uyuyup kalmamız ihtimâli karşısında fecri bizim için kim gözetleyecek?» buyurdular.

Hz. Bilâl (R.A.); **«Ben size fecri gözetlerim!»** cevabını verdi.

Bundan sonra Peygamberimiz (S.A.V.) ve Ashâbı orada konaklayıp, uykuya daldılar.

Hz. Bilâl (R.A.); bu arada bir hayli namaz kıldı. En sonunda devesine yaslanıp fecrin doğuşunu beklemeye başladı. Bir süre sonra gözleri kapanıp uyuya kaldı.

Peygamberimiz (S.A.V.) ve Ashâbını güneşin ilk ışıkları uyandırdı. Ve ilk uyanan da Fahr-i Âlem Efendimiz (S.A.V.) oldu.

«Namaz benim gözbebeğimdir, göz nurumdur» buyurup, bütün gecelerini mubârek ayakları şişinceye kadar ibâdet ve namazla ihyâ eden Kâinatın Efendisi Peygamberimiz (S.A.V.) güneşin doğuşunu ve Sabah Namazı vaktinin geçtiğini görünce, hüzünle **«Ne ettin bize, yâ Bilâl!»** buyurdular. Bunun üzerine Hz. Bilâl (R.A.); **«Sizin üzerinize ârız olan** (uyku) **bana da ârız oldu.** (Veya : Nefsimi Senin nefsini kabzeden kabzetti!) dedi.

Peygamberimiz (S.A.V.); **«Doğru, haklısın!»** buyurdular. Sonra develerini bir müddet sürüp çökerttiler. Ashâbı ile abdest alıp Hz. Bilâl' (R.A.) e ikâmet etmesini emrettiler. Sonra Ashâbına namaz kıldırdılar. Selâmdan sonra, onlara doğru dönüp; **«Namazınızı unutup da hatırladığınız zaman onu kılınız. Çünkü Allah tebâreke ve teâlâ** (...Yalnız bana kulluk et ve beni anmak için namaz kıl) / Tahâ Sûresi; âyet. 14 / **buyurmaktadır.»** diye buyurdular.

Kurtubi'de de şöyle geçer : Dârc Kutnî (Rh.A.), İmrân b. Husayn' (R.A.) den rivâyet edip demiştir ki : Resûlüllah (S.A.V.) ile beraber bir gazâya - yâhut bir seriyye'ye - çıktık. Seher vakti olunca istirahat için konakladık (tarîs). Uyanmamız güneşin harâreti ile oldu. Her ferdimiz sıçrayarak uyandı. Resûlüllah (S.A.V.) uyanınca emir buyurup göçtük. Güneş yükselinceye kadar yürüdük. Sonra durduk, topluluk ihtiyâcını yerine getirdi. Bundan sonra Resûlüllah (S.A.V.) Bilâl' (R.A.) e ezân okumasını emretti. Bilâl (R.A.) ezân okudu. İki rek'at namaz kıldık. Yine Bilâl' (R.A.) e ikâmeti emretti. Bilâl (R.A.) ikâmet etti. Sabah Namazını kıldık...»

(Kâmûs-u Okyanus, Mütercim Âsım Efendi, **Muhammed Resûlüllah,** Muhammed Rıza, Beyrut 1975, Müslim, Ahmed b. Hanbel, İbni Mâce. Muvatta.)

Bu rivâyetin benzeri «Tefsir-i Kebir» de **Ebû Katâde** (R.A.) **den de nakledilmektedir.**

Zevâlden sonra kazâsında, ulemanın ihtilâfı vardır. Fakat, şâyet sünnet, farzsız fevt olsa, İmâm A'zam (Rh.A.) ile **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre, kazâsı lâzım gelmez. İmâm Muhammed** (Rh.A.); **Zevâle kadar kazâ edilmesi daha iyidir» demiştir. Sabahdan sonra nâfile mekrûh olduğu için, güneşin doğmasından önce bil'icmâ kazâ edilmez.**

Kazâya kalan Öğle Namazının sünneti, mutlaka terk edilir. Musallî gerek Öğle Namazından bir rek'ate yetişsin, gerekse yetişmesin müsâvidir. Çünkü Öğle Namazının sünnetinin fazîleti, Sabah Namazının sünneti gibi değildir. Hattâ Fukahâ : Eğer bir âlim o husûsta fetvâ mercii olsaydı, diğer sünnetleri terk eder, sâdece Sabah Namazının sünnetini terk etmezdi.» demişlerdir. **Kâfi'de böyle zikredilmiştir.**

Öğle Namazının ilk sünnetini terk eden musallî, onu farzından sonra gelen iki rek'at sünnetinden önce kazâ eder. Bu, İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **a göredir. İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, farzdan sonraki iki rek'atten sonra kazâ eder. Sadru'ş-Şehîd** (Rh.A.) **bu ihtilâfı aksine nakletmiştir.**

Sünnetlerden, Sabah ile Öğlenin sünnetlerinden başkası kazâ edilmez. Çünkü diğer sünnetler vakitten sonra - yalnız sünnet - icmâen kazâ edilmez.

Farza tebaiyetle diğer sünnetlerin kazâ edilmesinde ihtilâf edilmiştir. Esah kavle göre, onlar kazâ edilmez.

Hulâsa'da denilmiştir ki : Bir kimse Sabah Namazının sünnetini veya Öğleden önce dört rek'at sünneti kılsa, ondan sonra alış-verişle veya yemek ile meşgûl olsa, o kimse sünneti iâde eder. Fakat bir lokma yemekle veya içmekle sünnet bâtıl olmaz. **Bir kavle göre;** «Zâhir olan şudur ki, Musallî o sünnetleri iâde etmez.»

Beş Vakit Namazın sünnetlerini bir kimse terk eder de eğer hak görmezse kâfir olur. Eğer hak görürse, terkinden dolayı günahkâr olur. Kâfi'de böyle zikredilmiştir.

Öğle, İkindi ve Yatsı Namazı gibi, dört rek'at olan namazların bir rek'atına yetişen kimse, cemâatin faziletine yetişmiştir. Fakat o kimse, o namazı cemâat ile kılmış sayılmaz. **Üç rek'ata yetişen kimse ile lâhikda ihtilâf edilmiştir.** Yâni bir kimse, o dört rek'atlı olan namazlardan bir rek'atına yetişse (o namaza) onlar ile beraber iştirâk etmiş olduğundan cemâatin faziletine yetişmiş olur, fakat o kimse o namazı cemâat ile kılmış olmaz. Çünkü rek'atinin çoğunu kaçırmıştır. Bundan dolayı, eğer o musallî : Ben Öğle Namazını imâm ile beraber kılmam, diye

yemin etse, eğer üç rek'ate yetişmemiş ise, yemininde hânis (5) olmaz. Çünkü yemîninde hânis olmasının şartı, İmâm ile berâber Öğle Namazını kılmasıdır. Halbuki üç rek'atı imâmdan ayrı kılmıştır. Eğer üç rek'ata yetişip bir rek'atı kaçırsa, cevâbın zâhirine göre, o kimse yemîninde hânis olmazdı. Çünkü yemin eden kimse, üzerinde yemin edilen şeyin bir kısmıyle yeminini bozmuş olmaz. Lâhık bunun aksinedir. Çünkü lâhık olan kimse, hükmen imâmın ardındadır. Bundan dolayı, kaçırdığı rek'atları kılarken okumaz.

Şems'ül Eimme (Rh.A.) demiştir ki : Şüphesiz lâhık, üç rek'ate yetişen gibi, yemîninde hânis olur. Çünkü ekseriyet için kül hükmü vardır. **İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan rivâyet edilmiştir ki :** Lâhık da hânis olmaz. Ancak eğer imâmın namazıyle kılarsam derse, hânis olur. Kıyâs da budur. Fukahâ bu şekilde açıklamışlardır. Halbuki, iki rek'ata yetişen hakkında söz etmemişlerdir.

Ben derim ki : İki rek'ata yetişen hakkında söz etmemelerinin sebebi şudur : Onun hükmü iki tarafın hükmünden anlaşılır. (6) Çünkü bir rek'ate yetişen kimse, şâyet cemâatin faziletine yetişse, iki rek'ate yetişen kimsenin, cemâatin fazîletine yetişmesi evlâ yoluyla (7) olur. Şâyet üç rek'ate yetişen kimsenin cemâat ile namaz kılmasında ihtilâf edilse, iki rek'ate yetişen kimsenin cemâat ile kılmaması evlâ yoluyla olur. İmdi ötesini sen düşün!

Bir kimse vaktin çıkmasmdan emin olsa, farzdan önce tatavvu kılar. İmdi, bir kimse cemâati kaçırıp tek başına farzı kılmak istediğinde, önce sünneti mi kılar? diye sorusuna, **Meşâyihimizin bazısı;** «Sünneti kılmaz, çünkü sünnet, farzı cemâat ile edâ ederse kılınır.» demiştir. **Lâkin esah kavle göre, her ne kadar cemâati kaçırdı ise de, sünneti kılar. Ancak, eğer vakti dar olursa, bu takdirde sünneti kılmaz.**

Bir kimse rükûda imâma uyup, imâm rükûdan başını kaldırıncaya kadar dursa, yâni imâm rükûda iken uymaya niyet ederek tekbir alıp imâm rükûdan başını kaldırıncaya kadar ayakta dursa, o rek'atın rükûunda ortaklık bulunmadığı için, o kimse imâmın rek'atına yetişmemiş sayılır. İmâmı kendisine lâhık olan rükû edici, bu muktedînin aksidir. Yâni imâma uyan kimse, imâmından önce rükû edip, imâm kendisine kavuşuncaya kadar dursa, bir cüz'de ortaklık bulunduğu için câiz olur. **İmâm Züfer (Rh.A.) bunun aksi görüştedir.**

★ ★

(5) **Hânis :** Ettiği yemini yerine getirmeyen, yeminini bozan.

(6) İki taraftan maksâd; bir rek'ate yetişenle, üç rek'ate yetişendir.

(7) **Evlâ :** Daha (veya en) iyi, daha (veya en) uygun, daha (veya en) üstün.

بَابُ قَضَاءِ الْفَوَائِتِ

VAKTİ GEÇEN NAMAZLARIN KAZÂSI BÂBI

Beş vaktin farzları ile Vitrin arasında, edâen ve kazâen tertib farz-ı amelîdir. Yâni onun fevtiyle (geçmesiyle) **cevâz fevt olur.** Nitekim daha önce tekrar tekrar geçmişti. Yâni beş farz namazın (ve Vitrin), hepsinin vakti geçse, beş farz arasında tertibe riâyet gerekir. Yine böylece beş farz namaz ile Vitr arasında da tertibe riâyet gerekir. Kezâ, bazısının vakti geçmiş olup bazısı vaktinde olursa, tertibi gözetmek gerekir. Şu halde, vakti geçmiş namaz, vaktiyyeden (1) önce kazâ edilir.

İmâmeyn'e göre, farzlar ile Vitr arasında tertîb yoktur. Çünkü Vitr namazı, İmâmeyn'e göre, sünnettir ve farzlar ile sünnet arasında tertîb yoktur. Farzlar arasında tertîbin lâzım olmasında asıl olan Resûlüllah (S.A.V.) **'in şu kavli şerîfidir.**

مَنْ نَامَ عَنْ صَلَاةٍ أَوْ نَسِيَهَا فَلَمْ يَذْكُرْهَا إِلَّا
وَهُوَ يُصَلِّي مَعَ الْإِمَامِ فَلْيُصَلِّ الَّتِي هُوَ فِيهَا ثُمَّ
لِيَقْضِ الَّتِي يَذْكُرُ ثُمَّ لِيُعِدِ الَّتِي صَلَّى مَعَ الْإِمَامِ

«Bir kimse namazdan gâfil olup uyusa veya onu unutsa, hatırına ancak imâm ile namaz kılarken gelse, evvelâ, içinde bulunduğu namazı

---

(1) **Vaktiyye :** Vaktin namazı, vaktinde kılınan namazdır. Buna **Salât-ı hâzıra** da denir. Vakti geçmiş, vaktinde kılınmamış olan namaza da **fâite** (çoğulu fevâit) denir.

kılıp ondan sonra hatırına gelen namazı kazâ etsin. Sonra imâm ile kıldığı namazı iâde etsin.»

Hidâye şârihleri : «Bu hadîs-i şerîf, haber-i meşhûrdur.» demişlerdir. Âlimler bu hadîs-i şerîfi kabûl edip almışlardır. Farz-ı amelî bununla sâbit olmuştur. Nitekim muhâzâtda vârid olan hadîs-i şerîf gibi.

Tertib sâhibi olan kimse, farzlardan beş farz namazı - bu, yukarıda geçen «farzlar arasında tertib farzdır» sözüne istinâden çıkarılmış bir hükümdür - **vakti geçen bir farz namazı hatırlayarak kılsa, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, o kıldığı beş farz, mevkûfen (2) fâsid olur.**

İmâmeyn'e göre, tevakkufsuz (3) fâsid olur. Lâkin İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, farzıyyetin vasfı fâsid olur. (4)

İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, namazın aslı fâsid olur.

Eğer altıncı farzı edâ ederse, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, farzıyyetin vasfıyle beraber, altısı (hepsi) **da sahîh olur.** Eğer o vakti geçen namazı, altıncı farzdan önce kazâ ederse, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre,** beşinin de farzıyyeti bâtıl olup, nâfile olur. Nitekim **Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre,** altıncının kazâsından önce nâfile olduğu gibi. **İmâmeyn'e göre sebeb şudur :** Şüphesiz beş namaz, azı ile beraber tertîbsiz edâ edilmekle fâsid olur. Bu durumda, sahîhe dönüşmez. Altıncı ile hâsıl olan çokluk ise, altıncıda tesir eder ve altıncıdan sonrasında ancak ikisi ittifâken sahîh olurlar. Yoksa geçen beşde sahîh olmazlar. Nitekim, öğretilmiş (muallem) köpek üç kere, avı yemeyi terk etse, üçden sonra olan avın helâl olması sâbit olur. Üçde sâbit olmaz.

Beş namazın fâsid olduğunu söyleyen İmâm A'zam' (Rh.A.) ın gösterdiği sebeb; altıdan aşağısında tertibin vâcib olması düşüncesidir. Tevakkufu (5) **kabûl etmesindeki sebeb; şüphesiz tertîbin vâcib olması çokta** (altıda) **değil, azda** (altıdan aşağıda) **olmasından dolayıdır.** Altıncı farzı edâ etmek muhtemel olunca, vakti geçen namaz (fâite) çokluğa ulaşır ve tertîb gözetilmez. Bu sûrette beş namaz sahîh olur. Altıncı farzdan önce vakti geçeni kazâ etmekle azı bâki kalır. Bu takdirde tertibe riâyet edilir. İmdi, kesinlikle fâsid olmak ihtimalinden dolayı fesâd ile cezm (kesinlik) sahîh olmaz.

Bununla beraber tertibin düşmesi için gerekli olan çokluk diğer

(2) **Mevkûfen fâsid olmak;** Sâbit olup kalmak ile yok olmak arasında müteredddid olup sübûtu namazların adedinin azlık derecesinde kalmasına, yok olması çokluk derecesine varmasına bağlı olmak, demektir.

(3) **Tevakkufsuz,** kat'î olarak, demektir.

(4) Namazın aslı fâsid olmaz.

(5) **Tevakkuf :** Şüpheli, kat'î olmayan.

müstenidler gibi evveline istinâd ettiği halde altı vaktin yekûnu ile kâimdir. Ve o kimse âdetâ, tertibin düşmesi halinde beş vakit farz namazı kılmış gibidir. Bu durumda, o beş vakit namaz sahîh olur.

İmâm A'zam (Rh.A.) ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, asıl bâtıl olmaz. Çünkü asla mahsûs olan vasfın bâtıl olması, aslın bâtıl olmasını gerektirmez. Nitekim fakîr olan kimsenin oruç keffâreti, o kimse zenginleştiğinde keffâretin vâki olmayıp, bilâkis nâfile olması gibi.

Vitr Namazını kılmadığım hatırlayan musallînin Sabah Namazını kılması câiz değildir. Bu musannifin (farzlarla Vitr arası) sözüne göre çıkarılmış bir hükümdür. **İmâmeyn buna muhalif görüştedirler. Zirâ; İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, Vitr vâcibdir. İmâmeyn'e göre ise, sünnettir.**

Tertîb, altı farzın vaktinin geçmesiyle (fevtiyle) **düşer.** Çünkü bu takdirde, çokluk haddine ulaşmış olur. Altıncı farzın vaktinin çıkmasıyle düşer. Hattâ farzlardan biri tekrarlanmış olur, farzların kendi aralarında ve kendileriyle diğer vaktiyyât arasında tertib, vâcib olan tertibin düşmesiyle, tahfîf için sebeb olmaya elverişli olur. Bu tahfîf sebebinde asıl olan bayılmak suretiyle olan kazâdır. Şüphesiz, **Hz. Ali** (R.A.), bir gün bir geceden daha az baygın kalmış, ayılınca, namazları kazâ ettiği sâbit olmuştur. **Ammâr bin Yâsir** (R.A.) de bir gün bir gece baygın kalmış. O da namazları kazâ etmiştir. Yine **Abdullah bin Abbâs** (R.A.) bir gün bir geceden daha fazla baygın kalmış, fakat O onları kazâ etmemiştir. Bu, şüphesiz tekrârın tahfîfde muteber olduğuna delâlet eder.

Tertîb, vaktin dar olmasıyle düşer. (6) Eğer o dar vakitte, vakti geçenlerden bazısı için, vaktiyye ile beraber kılınacak kadar genişlik varsa, genişlik miktârınca vakti geçenler vaktiyye ile beraber kılınır. Nitekim Yatsı ve Vitr Namazının vakti geçse de fecr vaktinden güneşin doğmasına kadar ancak beş rek'at namaz kılınacak kadar vakit kalsa, **İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, Vitr Namazı kazâ edilir ve Sabah Namazı edâ edilir. Yine, eğer Öğle ve İkindi Namazının vakti geçse, Akşam Namazı vaktinden ancak yedi rek'at namaz kılınacak kadar vakit kalsa, Öğle Namazı ile Akşam Namazı kılınır.**

Tertîb unutmakla da düşer. Musallî Yatsı Namazı ile sünneti iâde eder, Vitri iâde etmez. Yatsı Namazını abdestsiz, Sünnetle Vitri abdest ile kıldığını anlıyan kimse, yâni vakit içinde Yatsı Namazını abdestsiz ve sünneti ile beraber Vitri abdest ile kıldığını hatırlayan kimse, Yatsı Namazı ile Sünneti iâde eder. Çünkü Farzdan önce Sünnetin kazâsı, abdest ile edâ edilmiş olmasına rağmen, sahih olmaz. Çünkü, Sünnet

(6) Buradaki vaktin dar olması; kazâ ve edâ için olan vakit darlığıdır.

Farza tâbidir. **Vitr Namazı ise, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, müstakil namazdır. Öyleyse, edâsı sahîh olur. Çünkü Vitr Namazı ile Yatsı Namazı arasında tertîb farzdır.** Lâkin musallî, Vitri ve Yatsıyı abdest ile kıldı zannıyle edâ etmiştir. Yatsı Namazının üzerinde olduğunu unutmuştur. Şu halde tertîb düşmüştür. **İmâmeyn'e göre musallî Vitri de Yatsı gibi kazâ eder. Çünkü, İmâmeyn'e göre, Vitr Sünnettir.**

Yine tertîb, mu'teber (7) **zan ile de düşer.** Zirâ musallî Sabah Namazını terk ettiğini hatırlayarak, Öğle Namazını kılsa, Öğle Namazı fâsid olur. Şâyet Sabah Namazını kazâ edip (8) Öğle Namazını hatırlayarak İkindi Namazını kılsa, İkindi Namazı câiz olur.

Bu, **«mu'teber zan ile»** sözüne dayanılarak çıkarılmış bir hükümdür. Zirâ, musallî Sabah Namazını terk ettiğini hatırladığı halde Öğle Namazını kılsa, Öğle Namazı fâsid olur. Bu durumda Sabah Namazını kazâ edip Öğle Namazını hatırladığı halde İkindi Namazını kılsa, İkindi Namazı câiz olur. Çünkü musallînin İkindi Namazını edâsı hâlinde, zannına göre, üzerinde vakti geçmiş namaz yoktur. Bu ise mu'teber zandır. Çünkü onda ictihâd edilmiştir. (9) **Zeylaî** (Rh.A.) **böyle zikretmiştir.**

Sonradan hâsıl olan fâite ve eskiden kalan fâite, bir kimsede toplansa, yeni vakti geçen namaz onun hatırına gelmesiyle, vaktiyyenin edâsı câiz olur. Ve çokluğun azlık üzerine dönmesiyle tertîb geri dönmez. Meselâ, bir ayın namazını terk eden kimsenin vaktinde kıldığı farz namazı, tertîb düşünce sahîh olur. Bu, **«Sonradan hâsıl olan fâite ve eskiden kalan fâite, bir kimsede toplansa»** sözüne dayanılarak çıkarılmış bir hükümdür.

Yine o kimse vaktiyye olanların edâsına başlayıp bir farzı terk etse, bir ayın vakti geçen namazları eski olur, eski namazlar tertibi düşürür. O kimse bir farzı terk etse, onu hatırlar hatırlamaz bir vaktiyyeyi edâ etmek câiz olur.

Bir ayın namazını kazâ eden kimsenin, farz-ı vaktîsi sahîh olur. Ancak o, bir ayın namazının birini veya ikisini kazâ etmezse, tertîb geri dönmez. Bu, «bir ayın namazını terk» sözüne mâtûftur ve «tertîb avdet etmez.» sözüne dayanılarak çıkarılmış bir hükümdür (tefridir). Öyleyse, vaktiyyenin edâsı sahîh olur. **Bazı Meşâyihden rivâyet edilmiştir ki, eğer azlık, çoklukdan sonra olursa, namaza önem verilmediğinden onu zorlamak için tertîb geri döner.**

---

(7) Burada «mu'teber zan» dan maksad; geçmiş namaz olmama, zannıdır.

(8) Öğle Namazından sonra.

(9) Ictihâd edilmiş bir hükümdür. Hakkında bir ihtilâf vardır. Çünkü Şâfiî tertîb görmez. **(Vânî)**

Birinci kavl, Şems'ül-Eimme' (Rh.A.) nin ve Fahr'ul-İslâm' (Rh.A.) ın kabûl ettikleridir. Ebû Hafs el-Kebîr (Rh.A.); fetvâ bunun üzerinedir, demiştir.

Şâyet vakti geçen namazlar çok olursa, kazâsıyle meşgul olduğu zaman Öğlenin ve İkindinin (10) ve bu ikisine benzeyenin ta'yinine ihtiyâcı olur. Falan günün Öğle Namazı diye niyet eder. Çünkü zimmetinde olan iki Öğle Namazının toplanmasında, ikisinden biri teayyün etmez. Vaktin ihtilâfı, sebebin ihtilâfı gibidir. Öyleyse, bir kimse, kendisine işin kolay olmasını isterse, üzerinde olan Öğle Namazının ilkine (11) niyet eder veya üzerinde olan Öğle Namazının sonuncusuna niyet eder. Şâyet ilk Öğle Namazına niyet edip onu takibeden Öğle Namazını kılsa ilk olur. Yine böylece üzerinde olan son Öğle Namazına niyet edip ondan önce olanı kılsa sonuncu olur. Böylece ta'yin hâsıl olur.

Ramazan orucu da böyledir. Yâni, namazda ta'yine muhtaç olduğu gibi, Ramazan'dan terk eylediği oruçta da ta'yine muhtâc olur. Eğer bir kimsenin üzerinde olan kazâ, iki Ramazan'a âid olsa, o kimse birinci Ramazan'dan veya ikinci Ramazan'dan üzerinde olan orucun birincisine niyet eder veya birinci Ramazan'dan yada ikinci Ramazan'dan üzerinde olan orucun sonuncusuna niyet eder. Eğer iki Ramazan'dan olmazsa, ta'yine hâcet olmaz. Hattâ bir kimsenin üzerinde, bir Ramazan'dan iki gün oruç kazâsı olsa, bir gününü kazâ edip ta'yin etmese, câiz olur. Çünkü oruçta sebeb birdir. O da Ramazan ayıdır. Ve oruç tutanın üzerine vâcib olan, sayıyı tamamlamaktır.

Namazda sebeb muhtelifdir. O da vakittir. Sebebin ihtilâfıyle vâcib de muhtelif olur. Öyleyse, ta'yin lâzımdır. Hulâsa'da böyle zikredilmiştir.

Nisâb'da ve Mecma'ul-Fetâvâ'da denmişdir ki : Şâyet bir kimse vakti geçen namazı kazâ etse, uygun olan o vakti geçen namazı, insanların bilmemeleri için mescidde değil evinde kazâ etmesidir. Çünkü namazı vaktinden sonraya bırakmak ma'siyyettir. Şu halde, kendinden başkasının o suçu öğrenmesi doğru değildir.

Hulâsa'da zikredilmiştir ki : Bir adam sıhhatli iken pek çok namazın vaktini geçirip sonra bir hastalığa yakalansa; abdest o hastalığa zarar verdiği için teyemmüm etse; rükû ile sücûda kâdir olmadığından imâ ile kılsa, vakti geçen namazlarını da hastalığı hâlinde bu şekilde edâ etse, câiz olur. Eğer sıhhat bulup kazâya kâdir olursa, kazâ düşer.

---

(10) Akşam ve Yatsı gibi.

(11) Namazın şartları bâbında, zuhr-ı âhir'e niyette geçtiği gibi. **(Vânî)**

بَابُ صَلَاةِ الْمَرِيضِ

HASTANIN NAMAZI BÂBI

Şâyet musallîye, namaza başlamadan önce veya namaz içinde kıyâm zor gelse veya hastalığın artmasında korksa veya kıyâm sebebiyle hastalığın iyileşmesinin gecikmesinden ya da başdönmesinden korksa veya kıyâmda şiddetli ağrı bulsa, o namaz kılan kimse, bağdaş kurup (1) veya başka şekilde (2) dilediği gibi oturur. Rükû ve sücûd ile, otururak namazı kılar. Eğer ayakta durduğu halde tekbîre veya kırâatin bir kısmına kâdir olursa, şüphesiz kıyâmı ile emrolunur. **Şems'ül-Eimme** (Rh.A.); «Sahîh görüş budur.» demiştir. Eğer kıyâmı özürsüz terk ederse, namazının câiz olmamasından korkulur.

Eğer hastaya rükû ile sücûd zor gelip kıyâm zor gelmezse, oturduğu halde imâ eder. Oturduğu halde olan imâ, ayakta durduğu halde olan imâdan efdaldir. Lâkin sücûdunun imâsını rükûunun imâsından daha alçak yapar. Çünkü imâ, rükû ile sücûdun yerine geçer. Bu durumda imâ onların hükmünü alır.

Üzerine secde etmek için yüzüne bir şey yükseltmek, başını alçaltmadıkca câiz olmaz. Çünkü Resûlullâh (S.A.V.) **ziyâret için bir hastanın yanına girdiğinde ona :**

---

(1) **Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) **ye göre;** o kimse istediğini seçer, yâni isterse bağdaş kurar.
İmâm Muhammed' (Rh.A.) **e göre;** o bağdaş kurar.
İmâm Züfer' (Rh.A.) **e göre,** teşehhüdde olduğu gibi oturur.
Fakîh Ebû'l - Leys (Rh.A.); bu meselede fetvânın **İmâm Züfer'** (Rh.A.) in görüşüne göre olduğunu, çünkü bunun tevâzu' ve hudûa daha yakın olduğunu söyler.
(Zahirlyye)

(2) **İhtibâ'** (Dizlerini dikip iki elini kavuşturarak) ve **iftirâş** (yayılarak oturmak) sûretiyle de oturabilir.

إِنْ قَدَرْتَ أَنْ تَسْجُدَ عَلَى الْأَرْضِ فَاسْجُدْ وَإِلَّا فَأَوْمِ

«Eğer sen yer üzerine secdeye kâdir isen secde et ve eğer değil isen imâ et.» (*) buyurmuştur.

Eğer secde etmek için bir şey yükseltip başını o yüksek olan şeyin üzerine eğip secde ederse veya hacmi bulunmayan ve alnı onda karar kılmayan bir şey üzerine secde ederse, imâ bulunduğu için câiz olur. Eğer o şeyin hacmi olup alnı ona dayanırsa, ima bulunmadığı için, câiz olmaz.

Eğer hastaya oturmak da zor gelirse, sırtı üzerine yattığı halde imâ eder. İki ayaklarını kıble tarafına yöneltir. (3) **Çünkü Resûlullâh** (S.A.V.) **şöyle buyurmuştur.**

يُصَلِّي الْمَرِيضُ قَائِمًا فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَى قَفَاهُ يُومِئُ إِيمَاءً فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاللهُ تَعَالَى أَحَقُّ بِقَبُولِ الْعُذْرِ مِنْهُ.

«Hasta olan kimse gücü yeterse, namazı ayakta kılar ve eğer gücü yetmezse, oturur halde kılar. Eğer oturmaya da kâdir değil ise, başıyla imâ ederek kılar. Eğer buna da kâdir değilse, Yüce Allah (C.C.) **o kimsenin özrünü kabûle ehaktır.»** (**)

Uygun olanı, oturmaya benzer durup ve imâ mümkün olması için başının altına yastık gibi bir şey konulmasıdır. Çünkü sırtüstü yatmanın gerçek durumu sıhhatli olan kimseden imâyı meneder. Şu halde

---

(*) Bezzâr (Müsned), Beyhâki (Ma'rifet)

(3) Ancak şu kadar var ki; ayakları Kıbleye doğru uzatmak tenzihen mekrûh olduğu için dizlerini diker. (Dürrü'l Muhtâr)

(**) Hasan bin Hasan el Arani'den zayıf bir senetle. Nesâi'de bir ziyâde ile İmrân bin Husayn'den.

zikrettiğimiz husûs hasta için nasıl mümkün olur? (4) **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Eğer hastaya imâ da zor gelirse, namazı sonraya bırakır. (5) Bu sözde, namazın düşmemiş olduğuna işâret vardır. (6)

Hastanın, iki gözleri, iki kaşları ve kalbi ile imâ etmesi câiz değildir. Bu da, bizim rivâyet ettiğimiz, hakkında nass bulunan imânın baş ile olduğu; iki göz, iki kaş ve kalb ile olmadığı sebepledir. Bu husûsta İmâm Züfer (Rh.A.) muhâliftir.

Namaz içinde hastalığa yakalanan musallî, gücü yettiğiyle tamâm eder. Yâni, sağlıklı olan musallî namazın bazısını kılıp, ondan sonra hastalık görürse, oturduğu halde rükû ve sücûd ile veya imâ ile tamamlar. Eğer rükû ve sücûda kâdir olmazsa, sırtı üzerine yatıp imâ ile tamâm eder. Çünkü bu, alçağı yüksek üzerine binâ etmektir. Namazı imâ ile kılanın, sağlama uyabilmesi gibi. Kıyâmdan âciz olan kimse, oturduğu halde, namazı rükû ve sücûd ile kılarken o namazda sıhhatine kavuşsa, ayakta olduğu halde binâ eder. Çünkü binâ iktidâ gibidir. Ayakta durabilenin oturana iktidâsı câizdir. Yine böylece, yalnız kılan kimsenin, namazının sonunu evveline binâ etmesi câiz olur.

Namazı imâ ile kılan hasta, namazında sıhhatine kavuşsa, binâ etmez. Bilâkis yeniden başlar. Çünkü rükû eden ile secde edenin imâ ile kılana iktidâsı câiz değildir. Yine, tek başına imâ ile kılan kimse, namazında sıhhatine kavuşursa, imâ ile binâsı câiz olmaz.

Namazı, tatavvuan (nâfile olarak) **kılan kimsenin sopa veya duvar gibi bir şeye dayanması câizdir.** (7) **Ya da namazda yorulmaktan dolayı oturup kılması câiz olur.** Çünkü yorulmak özürdür. Burada iki mesele meydana gelir : Biri dayanmak meselesi, diğeri oturmak meselesidir.

---

(4) Yâni hastadan namaz aslâ sâkıt olmaz. **(Azmîzâde)**

(5) Şayet, bir kimsenin lisânı bir gündüz ve bir gece tutulup da, dilsiz namazı gibi namazını kıldıktan sonra lisânı açılsa iâde lâzım gelmez. **(Tahtâvî)**

(6) **Bahr'de Sirâc'a göre bu mesele dört şekildedir;**

a) Eğer hastanın hâli imâdan âciz olarak altı namaz devam eder ve hasta da kendini bilmez bir halde bulunursa kazâ ondan icmâen sâkıt olur.

b) Eğer âciz hasta ondan (beş vakitten) az devam eder ve hastanın aklı başında bulunursa o namazları sonra icmâen kazâ eder.

c) Âciz altı namaz devam edip aklı başında ise,

d) Veyahut âciz altı namazdan az ve fakat kendinde değil ise, bu iki sûrette Meşâyıh ihtilâf ederek bir kısmı : «Kazâ etmek lâzım gelir» bir kısmı da «lâzım gelmez» demişlerdir.

(7) **Pezdevî demiştir ki : Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) **ye göre;** özürsüz olarak oturmak mekrûh değildir. Yaslanmak mekrûhtur. Çünkü, başlangıçta özürsüz olarak oturmak meşrûdur. Yaslanmak ise başlangıçta meşrû değildir. Bundan dolayı, tatavvua (nâfileye) yaslanarak başlamak mekrûhtur, oturarak başlamak mekrûh değildir. **(Zeylaî)**

Her biri iki çeşittir : Özürlü ve özürsüz. **Fakat dayanmak özür ile olursa, icmâen mekrûh olmaz. Özürsüz olursa, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, yine câizdir. (8) İmâmeyn'e göre, mekrûh olur.**

Yorulmaktan dolayı oturmak ise, eğer özürle olursa mekrûh olmaz ve özürsüz olursa câizdir. Halbuki İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, mekrûhdur ve İmâmeyn'e göre, câiz değildir.

Bir kimse bir gün bir gece deli olsa veya bayılsa beş vaktin namazını kazâ eder.

Eğer beş vaktin üzerine bir vakit namaz daha ziyâde olsa, kazâ etmez. Esah olan budur.

Bunun sebebi Vakti geçen namazların (kazâsı bâbında) zikrettiğimiz; **Hz. Ali'** (R.A.) ın bir gün bir geceden az baygın kalıp beşini de kazâ etmesi, **Ammâr bin Yâsir'** (R.A.) in bir gün bir gece baygın kalıp, beşini de kazâ etmesi, **Abdullâh bin Abbâs'** (R.A.) ın bir gün bir geceden çok baygın kalıp, O'nun da kazâ etmemiş olmasıdır. Bunlar gösteriyor ki, vaktin tekrârı ile çokluk lâzım gelmediği için, tahfîfde tekrar mûteberdir. **Delilik de - Ebû Süleymân' (Rh.A.) ın (9) rivâyetine göre -**

---

(8) **Yânî, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; bu halde de mekrûh değildir.** Çünkü özürsüz olarak oturmak O'nun nazarında kerâhetle berâber câizdir. Dayanmak ise kerâhetsiz olarak câizdir. Çünkü bu onun fevkındadır.

Bir kavle göre ise; İmâm A'zam (Rh.A.) **nazarında özürsüz olarak dayanmak mekrûhtur.** Çünkü, böyle durumda sû-i edeb (kötü davranış) mevcûddur. Ancak bu kavl **Hidâye'de** zikirce ön sıraya alınmıştır.

(9) **Burada zikredilen Ebû Süleymân (Rh.A.); Muhammed bin Hasan' (Rh.A.) in talebesi olan bir fakîhtir.**

Bu zât bazı **«Dürer»** (hattâ matbû olan) nüshalarında **el Cürcânî** diye geçmektedir.

Molla Hüsrev (Rh.A.) in kendi elyazması nüshâsında sâdece **Ebû Süleymân** (Rh.A.) olarak zikredilmektedir.

Bir çok elyazma **«Dürer»** nüshâlarında yaptığımız tesbitlere göre; adı geçen zât: **Ebû Süleymân el Cürcânî** (Rh.A.) değil, **Muhammed bin Hasan'** (Rh.A.) **ın talebesi olan Mûsâ bin Süleymân Ebû Süleymân el Cüzcânî'** (Rh.A.) **dir.**

Cürcânî lâkablı Ebû Süleymân isimli bir zât kaynaklarda tesbit edilememiştir. Çeşitli nüshâlarda görülen bu yanılma belki de **Ebû Abdullah** (Yûsuf) **el Cürcânî** (Rh.A.) (398/1007) / **Hizânetü'l Ekmel** Sâhibi / ile **Ebû Süleyman el Cüzcânî** (Rh.A.) isimlerinin ilk bakışta birbirine benzer gibi görünmesinden ileri gelmiştir.

Bu görüşümüzü **Ömer Rızâ Kehhâle'nin** «Mu'cemul Mü'ellifîn» ve **Hayreddin Zirikli'nin** «El A'lâm (Kâmûs-u Terâcümi...)» ındaki eserlerinde görülen şu malûmat da teyîd eder :

Mûsâ bin Süleymân Ebû Süleymân el Cüzcânî (Rh.A.); Hicrî 200/Mîlâdî 816 Bağdâdî, Hanefî. Aslı Horasanın Belh yöresindendir. Fıkıh öğrenip şöhret bulmuştur.

Muhammed bin Hasan' (Rh.A.) ın sohbetinde bulunan bir fakihtir. Fıkhı ondan almıştır. Abbâsi Halifesi **Me'mun** kendisine kadılık teklif ettiği halde, özür bildirip kabûl etmemiştir. Hicrî 200'de vefât etmiştir.

Eserleri : Es Siyerü's Sagîr, Es salât, Er-Rehn ve Nevâdirü'l **Fetâvâ'dır.**

bayılma gibidir. Sahîh kavl budur. Yoksa İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan, muteber olan ziyâde, saatler yönünden yâni zamanlar yönünden ziyâdedir. Ehl-i nücûmun (10) bildiği ziyâde değildir, diye nakledilen söz, sahih bir söz değildir.

Bir kimsenin, banotu (11) yemekle veya içki içmekle aklı gitse, her

---

(10) **Ehl-i nücûm**: İlm-i Nücûm sâhibleri (âlimleri) dir.

İlm-i Nücûm (Yıldızlar İlmi): a) Yıldızların hâl ve hareketlerinden bahseden ilim (Astronomi). b) Yıldızların mevki ve hareketlerinden insanlarla ilgili hükümler çıkarmak ilmi (Astroloji, Müneccimlik. Yıldız falcılığı)

Metinde geçen cümlede, «ehl-i nücûmun bildiği ziyâde değildir» sözünden maksâd; **Haşiyetü'd-Dürer** müelliflerinden Abdülhalîm'e göre; «gece ve gündüze âid 24 saat (zaman parçası) dır.»

(11) **BANOTU** (BANGOTU) Hekimlikte kullanılan bir bitki türüdür. Baltalık ormanlarda ve harabelerde yetişir.

Esrar, konca, ğubâr, haşhaş, hayal yaprağı, tılây-i kalenderiyye ve müdâme-i hayderiyye gibi isimleri vardır.

Üç çeşidi vardır.

Siyah olanın çiçekleri erguvâni, kırmızı olanın çiçekleri sarı ve beyaz olanın çiçekleri beyazdır. Bunların içinde en kötüsü siyah olanıdır. Bunu hiçbir şekilde kullanmak doğru değildir.

Yaprakları yumuşak ve tüylüdür. Meyvesi kapaklı kapsül biçimindedir. Yaprak ve tohumları için yetiştirilir. Bol güneş gören serin ve derin toprakları sever.

İsâbe adlı kitapta; Bi'rastan adlı bir Hintlinin Kisrâ zamanında Hindistan'da bu bitkiyi keşfettiği, sonra İslâm memleketlerine gelip, oralarda bilhâssa Yemen'de şöhret bulduğu yazılıdır.

Kânûn-u Edeb müellifine göre; 550 tarihlerinde Arabistan'da **Şeyh Haydar** isimli bir zâtın bu bitkiyi yaygınlaştırdığını **Makrîzi**'nin anlattığı belirtilmiştir.

Hekimlikte; Hyoscyamus niger diye bilinir. Müsekkin olarak bugünkü tababette kullanılır.

Bu bitkinin öğütülerek toz hâline getirilen tohumlarından hiyosiyamin, yapraklarından hâricen kullanılmak üzere çeşitli merhem, toz, yağ, şurup v.b. şeklinde ilâçlar yapılır.

Eski tabîblere göre bu bitkinin hâssaları:

Üsâresi kulak yaralarına sürülürse yaraları tedâvi eder.

Sirke, yağ ve gülsuyu ile karıştırılarak elde edilen mâyi diş etlerine sürülecek olursa, ağrıları keser.

Kadınların memeleri etrafında meydana gelen yaralara sürülecek olursa, tedâvi eder. Ayrıca nifâs hâlindeki kadınların şişen memelerine sürülecek olursa, ağrı ve şişi indirir.

Yine, ateşli yaralardan meydana gelen sızıları teskin eder.

Gözbebeğini açma hâssasına da sâhiptir.

Kavud ile karıştırılıp ilâç yapıldığı zaman çok şiddetli ağrı kesici olur.

Ağrıyan dişe, tohumu imbik içinde ısıtılıp tütsü yapılırsa, diş ağrısını keser.

Beyaz tohumu, şişmanlatmak, semizletmek için kullanılır. Kanı tesbit eder ve dondurur.

Uykuyu kaçırır. Bu bitkinin siyah olanının 2 dirhemi (7 gram) derhal öldürür.

Uyuşturucu (dondurucu) maddelerin âdetâ üçüncü derecede olanıdır.

Öğütülerek toz hâline getirilen tohumları alkolle karıştırılıp ilâç yapılırsa, el ve ayak parmaklarına ârız olan şiş (Nikris) ve şişkin husyelere faydalıdır.

ne kadar aklın zâil olması uzasa da, o kimseye kazâ lâzım gelir. Çünkü kazânın düşmesi, eser (hadîs) ile bilinir. Şâyet semâvî bir âfetle meydana gelmiş olsa, kendi fiiliyle meydana gelen, semâvî âfet ile olanın üzerine kıyâs edilmez.

Bir kimsenin iki elleri dirseklerinden ve iki ayakları topuklarından kesilse, o kimsenin namaz kılması gerekmez. Kâfî'de böyle zikredilmiştir.

Bir kavle göre (12) : Eğer o kimse, kendisine abdest aldırmak için birini bulup kendi emri ile yüzünü ve kesilen yerlerini yıkar, başına mesh ediverirse, o kimse oturduğu halde rükû ve sücûd ile namazı kılar. Eğer abdestine yardım eden bir kimse bulamazsa yüzünü ve başını suya sokar veya yüzünü ve kesilen yerlerini duvara sürer (sanki teyemmüm ediyormuş gibi yapar) ve namazı kılar. **Tatârhâniyye'de böyle zikredilmiştir.**

★ ★

Hâsılı, kullanılması çok dikkat isteyen bu bitki yalnız başına kullanılacak olursa; uykuyu kaçırır, aklı ifsâd eder, zihni karıştırır, dilde yaralar, gözlerde kızarma meydana getirir. Nefes darlığı meydana getirdiği gibi ağzın köpürmesine de sebep olur. Hattâ, kullanan kimseyi delirtir.

(El Mu'temet fil edviyeti'l Müfrede, Kâmûs-u Okyanuş (Mûhit) **Meydan Larousse.)**

(12) **Bunu Kâdîhân Ebû Muhammed'** (Rh.A.) **dan rivâyet etmiştir.**

بَابُ الصَّلٰوةِ عَلَى الدَّابَّةِ

HAYVAN ÜZERİNDE NAMAZ BÂBI

Müsâfir (seferî) **için namazın kasrı** (kısaltılması) **câiz olan her yer** - o yer müsâfirin ma'mûr olan ikametgâhının hâricidir - **gerek müsâfirin oturduğu o yer şehir** (1) **olsun ve gerekse köy olsun, orada müsâfir için ve müsâfirden başkası için hayvan üzerinde tatavvu' namazı imâ ile câiz olur.** Hayvan hangi yöne yönelirse, yâni hayvan gerek Kıbleye yönelsin gerekse yönelmesin (2); her ne kadar özürsüz olsa da yâni özür olmadığı takdirde de nâfile câiz olur. (3)

Farzlar da özüre mebnî (hayvan üzerinde) **câiz olur. Kâdîhân** (Rh.A.) **demiştir ki**: «Şâyet bir kimse hayvan üzerinde özür ile namazı kılsa, eğer o hayvanı durdurmaya kâdir olamazsa, o hayvan üzerinde namazı imâ ile kılmak, hayvan yürüse de, câiz olur. Eğer musallî hayvanı durdurmaya kâdir olursa, yürümesiyle yer değiştiği için, câiz olmaz.»

---

(1) **ŞEHİR** (Mısr): İçinde Emîri (Valisi), Müftüsü ve Kadısı (Hâkimleri) mevcûd olan yerdir.

Ayrıca, en büyük mescidine Cuma ile mükellef bulunan ahalisi sığmayan yerdir, diye târif olunabilirse de, bu târifin içine köy (Karye) ler de girmektedir. Bu sebeble mûteber olan târif birincisidir.

Beled, belde: Gerek mâmur olsun ve gerekse olmasın, muayyen bir takım hududları olan ve içinde yaşıyanların eseri bulunan her toprak parçasıdır. Yerin geniş mekânı olarak adlandırılır. Bunun Kur'ân-ı Kerîm'de misâli ise; **«Güzel olan memleketin bitkisi Rabbının izniyle çıkar.»** (A'raf sûresi; âyet: 7) dir.

Şehir mânâsına da gelir. Hadîs-i Şerîflerde **Mekke Şehri** mânâsındadır ve **Beledü'l Emîn, Beledü'l Harâm, Beldetüllah** şeklinde geçer.

(2) Yâni, başlangıçta Kıble'ye yönelmek şart değildir. Zirâ Kıble'nin gayrı cihete dönerek namaz kılmak câiz olunca onun gayrı cihete karşı iftitâh da câiz olur. Şafiî bunun aksi görüştedir. **(Reddü'l Muhtâr)**

(3) **Zahîriyye'de denmiştir ki**: Hayvan üzerinde şehirde kılınan nâfile namaz **Ebû Hanîfe** (Rh.A.) ye göre câiz değildir. **Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre**; bir beîs yoktur.

Ebû Muhammed' (Rh.A.) **e göre**; câiz ve mekrûhtur.

Kunye'de denilmiştir ki : «Eğer hayvan üzerinde iken hayvanı yürütse, o kimse için farz ve nâfile câiz değildir.»

Özür; (musallînin) **hayvanından indiği zaman, kendisine veya hayvanına yırtıcı hayvanlardan veya yol kesicilerden zarar gelmesinden korkmasıdır. Veya yere indiğinde, çamurdan, kuru bir yer bulamamasıdır veya ihtiyarlıkdan veya mizâcının za'fından veya bunların benzeri bir engelden dolayı âciz olmasıdır. Yine hayvan serkeş olduğu için, indiğinde, yardımcısız binmeye gücü yetmemesi de özürdür. Ya da sahrada yüklü deve üzerinde olup, kâfile de yürümekde ise, o binen kimse inmekle kendi şahsından ve libâsından korkarsa, bu da özürdür. Zahîriyye'de böyle zikredilmiştir.**

İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre, Vitr namazı için** (musallî) **hayvandan iner. İmâmeyn'e göre, diğer sünnetler gibidir, inmez.**

★ ★

بَابُ الصَّلَاةِ فِي السَّفِينَةِ

GEMİDE NAMAZ BÂBI

Gemide kılınan namazda asıl olan, **Resûlullâh (S.A.V.) den rivâyet edilen hadîs-i şerîfdir. Şöyleki :**

Resûlüllah (S.A.V.), Ca'fer bin Ebî Tâlib' (R.A.) i Habeşistan'a gönderdiği zaman, gemide namazı ayakta kılmayı, ancak boğulmak korkusu olursa, oturarak kılmayı emretmişlerdir.

Suveyd bin Gafele' (R.A.) den, şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

«Ben, Hz. Ebû Bekr (R.A.) ve Hz. Ömer' (R.A.) e, gemide namazdan sordum. Bana : (Eğer gemi yürürse, namazı otururken kıl ve eğer gemi dururbut, ayakta iken kıl) dediler.»

Gemi, hangi tarafa dönerse dönsün, musallî gemide Kıbleye (*) yönelir. İftitâh tekbiri sırasında ve namazda Kıbleye yönelir. Zirâ orada musallî için güçlük olmadan Kıbleye yönelmek mümkündür. Hayvan üzerinde olan namaz böyle değildir. Çünkü hayvan yürürken kıbleye yönelmek mümkün değildir.

Gemide ayakta durmaya ve gemiden çıkmaya kâdir olan kimse, gemide namazı otururken kılsa, o otururken kıldığı namaz câizdir. Yâni kazâ lâzım gelmez. Çünkü gemide gâlib olan aczdir ve göz kararmasıdır. Gâlib ise, hemen olmuş gibidir. Fakat musallî ayakta kılmamakla efdali terk etmiş olur. Efdal olan, birincide gemide ayakta durmak ve ikincide çıkmaktır.

Irmak (deniz) kenarında bağlı olan gemide, oturarak namaz, bil'-icmâ câiz değildir. Ancak musallînin başı dönerse, oturarak kılmak câiz olur.

(*) Âriflere göre Kıble beştir. Birincisi : Mihrabdır. İkincisi : Kâbedir. Üçüncüsü : Beytü'l-mamûrdur. Dördüncüsü : Arşdır. Beşincisi : Kürsîdir.

Mihrâb, nefsin kıblesidir. Kâbe, niyyetin kıblesidir. Beytü'l-mamûr, fehmin kıblesidir. Arş, kalbin kıblesidir. Kürsî, aklın kıblesidir.

Bir gemi halkının, diğer gemide olan imâma uyması, yer ayrı olduğu için, câiz değildir. Ancak, eğer iki gemi birbirlerine yakın (yaklaşık) olurlarsa, bu takdirde, hükmen mekânın birleşmesi sebebiyle câiz olur. İki ayrı hayvan üzerinde olan iki kimse için durum böyle değildir. Yâni o ikisinden birinin diğerine uyması câiz değildir.

Muktedî, ırmak (deniz) **kenârında ve imâm gemide olsa veya muktedî gemide ve imâm ırmak** (deniz) **kenârında olsa, eğer muktedî ile imâm arasında yol gibi veya nehirden bir kısım gibi iktidâya bir engel var ise, namaz câiz olmaz. Eğer engel yoksa, câiz olur.**

★ ★

بَابُ الْمُسَافِرِ

MÜSÂFİRİN NAMAZI BÂBI

Müsâfir (yolcu), **ikâmet ettiği yerin evlerini geçip giden kimsedir.** Yâni ikâmet ettiği yerden **çıkıp gidendir. Bu** söz, beldeyi (şehri) **ve** köyü içine alır. Çünkü yolculuk **için** köyünden çıkan, şehirden çıkan kimse gibi, müsâfirdir. Şu halde, **bu** ibâre «beldenin evleri» sözünden daha güzeldir. Büyût'u (yâni evleri), çoğul sîğasıyle söylemenin sebebi, şayet onun önünde geçmediği bir ev kalsa, müsâfir olamıyacağı içindir.

Müsâfir orta bir yürüyüş ile gidilen bir mesâfeye gitmeyi kasdedici olduğu halde çıkıp gidendir. Şu halde, bir kimse oturduğu yerin evlerinden ileri geçip yol almayı kasdetmese veya yol almayı kasdedip evleri geçmese müsâfir (seferî) olmaz.

Orta bir yürüyüş (seyr-i vasat) **a gelince : Karada olan seyr-i vasat, devenin ve yaya yürüyen kimsenin yürümesiyle; denizde olan seyr-i vasat, rüzgârın itidâli ile; dağda olan seyr-i vasat, o dağa uygun olan yürüyüş ile itibâr olunur.**

(Bu seyr-i vasat ile sefer) **istirâhatlar ile beraber üç gündür. Bizim âlimlerimizin, sefer müddetinin en aşağısı üç gün ve üç günün gecelerinin mesîresi** (mesâfesi) **dir, sözlerinin mânâsı; üç gün üç gece esnâsındaki istirahat ile beraber olan yürüyüştür.** Çünkü yolcu için dâima yürümek mümkün değildir. Zirâ, bazı vakitlerde yürür ve bazısında istirahat eder. Bazısında da yemek yer ve su içer. **Muhît'de böyle zikredilmiştir.** Geceler dinlenme vakitleri olduğu için Fıkıh Kitaplarının bazılarında terk edilmiş ve bazılarında zikredilmiştir.

Âsî (isyânkâr) **de olsa, müsâfire yolculuğunda ruhsat verilmiştir.** Bu yol kesen kimsenin, ana - babasına âsî olanın, Hacca mahremsiz giden kadının ve efendisinden kaçan kölenin yolculukları gibidir. **İmâm**

Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, zikredilen kimselerin yolculuğuna ruhsat fayda vermez.

Dörtlü olan farzın kasrına ruhsat (1) **verilmiştir.** Farz ile kayda sebeb, Sünnetlerde kasr (kısaltma) olmadığındandır. Dörtlü (rubâî) kaydına sebeb, Sabah Namazı ile Akşam Namazı hâric kılınması içindir. **Çünkü Hz. Âişe' (R.Anhâ) dan şöyle rivâyet edilmiştir :**

«Namaz aslında iki rek'at olarak farz kılmdı. Nebî (S.A.V.) Medîne'ye geldiği zaman, Akşam Namazından başka her namaza misli kadar ekledi. Çünkü Akşam Namazı gündüzün Vitridir. (2) Bundan sonra hazarda ziyâde edildi ve seferde aslı üzere kaldı.» (*)

Müsâfir ikâmet ettiği yere girinceye kadar dörtlü olan farz namazları kasreder. Ya da müsâfir bir şehirde veya bir köyde yarım ay (3) kadar veya yarım aydan daha çok ikâmete niyet edinceye kadar, namazı kasreder (kısaltır).

Musannifin, şehir (beled) **ve köy** (karye) **ile kaydı, sahrâda ikâmete niyet sahîh olmadığını bildirmek içindir. Nitekim Hidâye sâhibi Hidâye'de zikretmiştir.**

Lâkin Kâfî sâhibi şöyle demiştir : Fukahâ dediler ki : Sahrâda ikâmete niyetin sahîh olmaması, müsâfir üç gün gidip sonra ondan başka ikâmete niyet ettiği vakittedir. Eğer üç gün gitmedi ise, ondan başka (köy ve belde gibi) yerde ikâmete niyeti, sahrâda da olsa sahîh olur.

Müsâfir, namazı kasreder. Yâni eğer ikâmet müddeti yarım ay ile takdir edilmiş olursa, yarım aydan daha az zamanda ikâmete niyet sahîh olmaz. Bu durumda, müsâfir namazı yine kasr eder.

Eğer müsâfir yarım aydan daha az zamanda veya yarım ayda ikâmete niyet ederse, ancak Mekke ile Mina gibi, (4) iki ayrı yerde ni-

---

(1) **Ruhsat :** Kulların özürleri sebebiyle kendilerine bir kolaylık ve müsaade olmak üzere ikinci derecede meşrû kılınan şeydir. Sefer hâlinde Ramazan orucunun tutulmaması gibi.

(*) Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, Muvatta', Ahmed bin Hanbel.

(2) **Gündüzün Vitri diye isimlendirilmesinin sebebi; Gündüzün akabinde vukû bulup ona yakın olduğu içindir. Yoksa o, geceye âiddir...** (Reddü'l Muhtâr)

(3) Başka bir mahalle doğru çıkma azmi olmadığı zaman tevâlî şart değildir.

(4) Hacı şâyet Mekke'ye «Eyyâm-ı Aşr» de girse, niyeti sahîh değildir. Çünkü o Mina ve Arefeye çıkar, mahallinin gayrında ikâmete niyet gibi olur. Mina'dan dönüşünden sonra sahîh olur. Nitekim bu ikisinden birinde gecelemeye niyet etse sahîh olduğu gibi. **(Dürrü'l Muhtâr)**

Şâyet. önce kendisinde gündüz kalmaya niyet ettiği mahalle girerse mukîm olmaz ve önce kendisinde gecelemeye niyet ettiği mahalle girerse mukîm olur. Sonra başka bir yere çıkmaya niyet ederse müsâfir sayılmaz. Çünkü o adamın ikâmet mahalli, onun gecelemesi itibariyledir. **(Reddü'l Muhtâr)**

yet ederse, bu takdirde şüphesiz müsâfir namazı kasreder. Çünkü o, mukim olmaz. Fakat, şehre yakın olup sâkinleri üzerine Cum'a vâcip (farz) olan köy ve o şehirden biri diğerine tâbi olsa, bu takdirde ikâmete niyet ile (müsâfir) ikisinde de mukîm olur ve ikisinden birine girmekle namazı tamam kılar. Çünkü ikisi de bir tek yer gibidir. **Tuhfe'de böyle zikredilmiştir.**

Ya da müsâfir bir şehre girip ikâmete de niyet etmese, hatta ertesi günü veya ertesi günden sonra çıkma azminde olsa ve bu azîmde (5) bir kaç yıl o şehirde kalsa, zikredilen bu müsâfir namazı kasr eder.

Dâr-ı harbe (6) giren bir asker, dâr-ı harbde yarım ay miktârı veya daha çok ikâmete niyet etse, dâr-ı harbden bir kaleyi kuşatmış da olsalar, namazı kasr eder. Çünkü dâr-ı harb ikâmet yeri değildir. Zirâ küffâr kalmak (karâr) ile kaçmak (firâr) arasındadır. Fakat bir kimse dâr-ı harbe emân (7) ile girse ve bir yerde ikâmete niyet etse, ikâmeti sahîh olur. **Hâniye'de böyle zikredilmiştir.**

Ya da o askerler bizim yurdumuzda (dâr-ı İslâm) **ikâmet yerinden başkasında ikâmete niyet etseler ve bâğîler bu askerleri kuşatsalar, şüphesiz zikredilen gibi, namazı kasr ederler ve ikâmetleri câiz olmaz.**

Ehl-i ahbiye, (Çadır halkı) **bir yerde onbeş gün ikâmete niyet etseler, esah kavlde müsâfir olmazlar.**

Ahbiye, «h ı b â» kelimesinin çoğuludur. Hıbâ, deve ve koyun tüyünden olan eve (çadıra) derler. Araplar ve Türkler gibi ehl-i ahbiyeden göçebe olanlar namazı kasr etmezler.

Musannifin «e s a h» sözü, onlar bir yerde onbeş gün ikâmete niyet etseler, ikâmetleri câiz olmaz, bilâkis namazı kasr ederler. Çünkü ikâmet ancak şehirlerde ve köylerde sahîh olur, denileni ayırdetmek

---

(5) **Azîmet**: Kulların özürleri sebebiyle olmaksızın bidâyette meşrû kılınan şeydir. Sefer hâlinde Ramazan-ı Şerîf orucunun tutulmaması gibi.

Bir hâdisede azimet ile ruhsat birleşince azîmet yolunu tutmak, bir takvâ nişânesi sayılır.

(6) **Dâr-ı harb**: Ehli İslâm ile aralarında mütâreke ve anlaşma bulunmayan gayrimüslimlerin ülkesidir, (Harp yurdu).

(7) **Emân**: Korkudan ve endişeden uzak olmak, emniyet mânâsınadır. Böyle korkudan ve endişeden uzak, hayatı korunmuş kimseye de **emîn, âmin** denilir.

içindir. **Müftâ bih** (8) **olan esah kavil İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **dan rivâyet edilen şu sözdür** : «Şüphesiz çobanlar, şâyet sahrada göç hâlinde olsalar, müsâfir olurlar. Ancak eğer bir otlağa konup da orada onbeş gün ikâmete azmetseler, onların mukîmlerden sayılmalarını müstahsen (9) görürüm.»

Eğer müsâfir namazı kasretmeyip dört rek'atı tamam eder, birinci ka'dede de teşehhüd miktârı oturur ise, farzı tamâm olur. Çünkü onun farzı iki rek'attır. Birinci ka'de ona farzdır. Bu durumda, birinci ka'de bulunduğu zaman onun farzı tamâm olur ve geri kalan iki rek'at nâfile olur. Fakat o müsâfir selâmı geciktirdiği için, nâfilede vâcib olan iftitâh tekbirini terk etmesi ve yine **Allah'** (C.C.) ın sadakasını kabûl etmemek şüphesi sebebiyle isâet (edepsizlik) etmiş olur. **Çünkü bize göre kasr, iskât için ruhsattır. Onun hükmü; âmilin o ruhsatı kabûl etmeyip azîmet etmesiyle günahkâr olmasıdır.**

Farz tamâm oldukdan sonra, üzerine eklenen o iki rek'at nâfiledir. Eğer musallî birinci ka'dede teşehhüd miktârı oturmamış ise, farzı bâtıl olur ve hepsi nâfileye dönüşür. Çünkü malûmdur ki, o müsâfir farzı yâni birinci ka'deyi terketmiştir.

Hasan bin Hayy' (Rh.A.) **dan rivâyet edilmiştir ki** : «Bir müsâfir dört rek'ata niyetle iftitâh tekbiri alsa, iâde eder. Hattâ son iki rek'at için iftitâh tekbiri alır.»

İmâm Râzî (Rh.A.) **demiştir ki** : «Bu bizim kanaatimizdir. Çünkü o müsâfir şâyet dört rek'ata niyet etse, şüphesiz farza muhâlefet etmiş olur. Bu aynen Sabah Namazına dört rek'at niyet etmiş gibidir. Eğer namaza iki rek'at niyet edip iftitâhdan sonra dört yapsa, o namaz geçersiz olmuş olur. Öğle Namazına iftitâh edip ondan sonra İkindiye niyet eden kimse gibi olur. **Zâhidî şerhinde de böyle zikredilmiştir.**»

Sünnetlerde ihtilâf edilmiştir. Bir kavle göre; «Müsâfire efdal olan sünnetleri ruhsat cihetiyle terk etmesidir.» **Diğer bir kavle göre** : «Al-

---

(8) **Müftâ bih** : Bu kelime, fetvâ mevzuu ile ilgili bir ıstılahtır. Bunu ve bununla ilgili bazı ıstılahları açıklamak icâbetmektedir.

Fetvâ : Lûgatte, sorulan bir müşkil hakkında verilen cevab, hall ve beyândır.

Böyle bir suâle cevap vermeye **iftâ** denir.

Bir müşkil şeyin hall ve izâh edilmesini dilemek ise **istiftâ**'dır.

Istılahda Fetvâ; sorulan dînî bir meseleye dâir Fakîh bir zâtın verdiği bir cevaptan, açıkladığı hükümden ibârettir. Çoğulu **fetâvâ**'dır.

Kendisiyle fetvâ verilen kavle de **muftâ bih** denir.

Yine bir meseleyi öğrenmek için ehlinden soran kimseye **sâil, müstefti** denildiği gibi, o meseleyi bildiren ehliyetli zâta da **mücîb, müfti** denilir.

(9) **Müstahsen** : Dince güzel görülen, makbûl ve mûteber olan şey, demektir. Bir başka ifâdeyle; Dince iyi ve faydalı olarak kabûl edilen şeydir ki Fıkıh'da fer'i delillerdendir.

lah' (C.C.) a yaklaşmak ve sevâb için sünnetleri kılmasıdır.» **Hinduvânî (Rh.A.) demiştir ki :** «Konaklama hâlinde kılıp yolculuk (yürüyüş) hâlinde terk etmelidir.» **Yine bir kavle göre :** «Yalnız Sabah Namazının sünnetini kılar.» **Bir kavle göre de :** «Akşam Namazının sünnetini de Sabah Namazınınki gibi kılar.» **Muhît'de böyle zikredilmiştir.**

Bir müsâfir, bir mukîme iktidâ etse, vakit içinde iktidâsı sahîh olur ve o, başladığı namazı o iktidâda tamâm eder. (10) Çünkü müsâfirin mukîme iktidâ kasdı, tekmîlin vâcib olması hakkında ikâmete niyet menzilesinde olur.

Müsâfir mukîme, vakitten sonra sefer ile değişmiş olan farzda iktidâ etmez. Çünkü o, dörtlü olan farzdır. Musannif, dörtlü (rübâî) kaydıyle Sabah ve Akşam Namazını ayırdetmiştir. Çünkü müsâfirin, o namazın ikisinde de mukîme iktidâsı vakit içinde ve vakitten sonra sahîh olur. Vakitten sonra sefer ile değişmiş olanda iktidâsının sahîh olmamasına sebeb, farzı farz olmayan üzerine hükmen binâ lâzım geldiği içindir. Farzı, farz olmayan üzerine binâ, eğer müsâfir, mukîme birinci çiftte iktidâ etmiş ise ya ka'de hakkındadır - çünkü ka'de ona farzdır, İmâma farz değildir - veya eğer ikinci çiftte iktidâ etmiş ise, kırâat hakkındadır. Çünkü ikinci çiftte kırâat imâma nâfile, muktediye farzdır. **Bu meselenin tahkîkinin tamâmı Câmiu'l-Kebîr'in Telhîs şerhindedir.**

Bunun aksi sahîhdir. Yâni mukîmin, müsâfire iktidâsı vakitte ve vakitten sonra sahîhdir. Çünkü mukîmin hâli, vakitte olan iktidâdan değişmiş olmaz. Zirâ mukîm, müsâfire vakitte iktidâ ederse, bu ka'de hakkında, nâfile kılanın farz kılana iktidâsı gibi olur. Şayet vakitten sonra iktidâ ederse, yine böyledir. Bundan sonra, müsâfire iktidâ eden mukîm, şâyet tamamlamaya kâdir olursa, esah kavlde kırâat etmez. Çünkü o muktedî, namazının evveline imâm ile beraber yetişmesi bakımından lâhık gibidir ve farzın kırâatı imâmın kırâatiyle edâ edilmiş olur. İlk çift ile mesbûk bunun hilâfıdır. İmâm ikinci çiftte kırâat etmiş olsa da, mesbûk onda kırâat eder. Çünkü o, nâfile kırâata yetişmiştir.

Müsâfire iktidâ eden mukîm, namazı tamâm eder. Çünkü Resûlullah (S.A.V.), yolculuğunda insanlar ile namazı kılıp selâm verdiği vakitte :

---

(10) Yâni bu namaz hakkında, İmâma tâbi ve onun velâyetine dâhil olduğundan dolayı mukîm olur. Aslın ikâmeti tâbiin ikâmetini icâbettirir. Haklarındaki tebâiyyetin sübûtundan dolayı. Mevlâ (Efendi) ve Emîr niyetiyle mukîm olan köle ve asker gibi..

Tâbi olanda hüküm; aslın şartıyle sâbit olur. Hattâ Mevlâ ikâmete niyet etse ve köle bilmeyip bir kaç gün namazı kasretse, sonra da durumu bilse, o namazı kazâ eder. **(Kifâye)**

أَتِمُّوا صَلَاتَكُمْ يَا أَهْلَ مَكَّةَ فَإِنَّا قَوْمٌ سَفْرٌ

«Namazınızı tamamlayın, ey Mekkeliler. (Çünkü) **Biz müsâfir bir topluluğuz.»** (*) buyurmuştur.

İmâm olan müsâfirin, kendisine uyanlara : «Siz namazınızı tamamlayın, çünkü ben müsâfirim,» **demesi mendûbdur. Nitekim Resûlüllah (S.A.V.) böyle buyurmuştur.**

Gerek sefer ve gerek hazar, vakti kaçırılmış namazları değiştirmez. Yâni musallî, seferde vakti kaçmış olan namazı kazâ etse, kasr eder ve hazarda vakti kaçmış olan namazı seferde kazâ etse, tamâm kılar.

Farzın değişmesinde mu'teber olan vaktin sonudur. Eğer musallî vaktin sonunda müsâfir olursa, onun üzerine iki rek'at vâcib olur. Eğer vaktin sonunda mukîm olursa, onun üzerine dört rek'at vâcib olur. Çünkü, sebebiyyette mu'teber olan, edâ olmadığı vakitte edânın öncesindeki şeydir. Nitekim bu, Usûl-ü Fıkhda sâbit olan bir kâidedir.

Vatan-ı aslî, ancak misliyle bâtıl olur. Vatan-ı ikâmet de misli ile, sefer ile ve vatan-ı aslî ile bâtıl olur. Vatan-ı aslî meskendir ve vatan-ı ikâmet, müsâfirin mesken edinmeksizin onbeş gün veya daha çok oturmaya niyet ettiği yerdir. Şâyet bir şahsın vatan-ı aslîsi olup bir diğer vatan-ı aslî daha edinse, gerek iki vatan arasında sefer müddeti olsun, gerekse olmasın, birinci vatan-ı aslî bâtıl olur. Hattâ müsâfirliği hâlinde oraya girse, ancak niyetle mukîm olur. Vatan-ı aslî, sefer ile bâtıl olmaz. Hattâ müsâfirliği hâlinde oraya girse, sâdece girmek ile mukîm olur. Vatan-ı ikâmet ise, misli ile bâtıl olur. Hattâ müsâfir birinci vatan-ı ikâmetinden sonra edindiği vatan-ı ikâmete girmiş olsa ve vatan-ı ikâmetle birinci vatan arasında sefer müddeti olmasa, ancak niyetle mukîm olur. Yine böylece, şâyet o vatan-ı ikâmetten sefer etse veya vatan-ı asliyyesine geçse, ancak niyetle mukîm olur.

İtibâr aslın niyetinedir, yoksa asla tâbi olanın niyetine değildir. Yâni, şâyet asıl, sefere veya ikâmete niyet etse, asla tâbi olan da asıl gibi olur. Ve böylece, tâbi, bağımsızlık cihetiyle niyete muhtâc olmaz.

Bu aynen, kocası ile berâber yolcu olan kadın gibidir. Çünkü o kadın, mehrini tamâmiyle almış olduğu zaman, kocasına tâbidir. Onun niyetine itibâr edilmez. **Muhît'de böyle zikredilmiştir.**

Yine, efendisi ile yolculuk eden köle gibi. Yine, komutanın (emirin)

(*) Ebû Dâvûd, Tirmizî, El-muvatta', Ahmed b. Hanbel.

idâresinde ve rızkı da komutandan olup onun ile beraber yolculuk eden asker gibi. Padişah ile beraber yolculuk eden emir de asker gibidir.

Yine, ücretli tutulan kimse gibi. Ücretli tutulan kimse, kendisini ücretle tutan kimse ile beraber yolculuk edip rızkı da ondan olursa, onun niyetine itibâr edilmez. Askerin komutanına tâbi olduğu gibi, o da ücretle tutana tâbidir.

Padişah, şâyet yolculuk etse, namazı kasr eder. (11) Ancak, eğer sefer müddetinde ulaşacak yere gitmeyi kasd etmeksizin vilâyetini dolaşırsa, bu takdirde padişah müsâfir olmaz. Veya Padişah bir düşmanı aramak için çıkıp ona nerede yetişeceğini bilmezse, bu takdirde de müsâfir olmaz. **Kâdîhân (Rh.A.) böyle zikretmiştir.** Eğer kendisi ile menzili arasında sefer müddeti kadar yol olursa, Sultan menziline dönüşünde namazı kasr eder.

Bir kâfir ile çocuğu beraberce üç gün veya üç günden çok yol gitmek kasdıyle çıksalar, kâfir İslâma gelip çocuk da bâliğ olsa ve bunların ikisi ile menzilleri, yâni gitmeye kasd ettikleri yer arası sefer müddetinden daha az olsa, **Âmme-i Meşâyih** (Ekseri Fukâha) **demişlerdir ki** : «Müslüman olan, seferden arta kalan yerlerde namazı kasreder ve çocuk namazı tamâm kılar. Çünkü kâfirin niyeti mûteberdir. Böylece, kâfir önceden müsâfir olmuştur. Çocuk onun aksinedir. Çünkü o, bu vakitten (bülûğdan) itibâren müsâfir olur. Geri kalan yol ise, sefer müddetine dâhil değildir.» Bu husûsta, Ulemâ arasında; «Kâfir iken niyetine itibâr edilmemesi sebebiyle ikisi de yâni Müslüman olan da, bâliğ olan da namazı tamâm kılarlar» diyenler de vardır. **Yine bir kavle göre;** «Çocuğun müsâfir olan babasına tâbi olması sebebiyle ikisi de (Müslim ve sabî) de namazı kasr ederler.»

★ ★

(11) **İLK KASREDİLEN NAMAZ:**

Dürrü'l Muhtâr Hâşiyesindeki bir rivâyete göre; Asr-ı Seâdetteki ilk kasrolunan (kısaltılan) namaz **İkindi Namazıdır ki Peygamberimiz** (S.A.V.) **Hudeybiye Gazâsı** (Müsâlahası) nda Mekke'ye iki merhâle mesâfedeki **Usfân mevkiinde** (1 Zilka'de 6 H. / 13 Mart 628 M.) **kasretmişlerdir.**

بَابُ الْجُمُعَةِ

CUMA NAMAZI BÂBI

Cuma namazı farzdır. (1) **Çünkü Yüce Allah** (C.C.) :

فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ

---

(1) **İLK CUMA NAMAZI:**

Peygamberimiz (S.A.V.) Mekke'den Medîne'ye Hicretleri sırasında **Kubâ**'ya Kuşluk vakti geldiklerinde **Ammâr bin Yâsir** (R.A.) «Resûlüllah için, istediği zaman gölgesinde yatıp dinleneceği, gölgeleneceği ve içinde namaz kılacağı bir yer yapsak olmaz mı?» demişti. Bunun üzerine daha önce anlattığımız şekilde **Kubâ Mescidini** inşâ etmişlerdi. (M. 622)

Peygamberimiz (S.A.V.) Kubâ'da 14 gün **Amr bin Avfoğullarında** ikâmet eylediler. Bu ikâmetleri sırasında Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri **Kubâ Mescidinde** namaz kıldılar.

Bu 14 günlük ikâmetten sonra bir Cuma günü Rasûl-i Ekrem (S.A.V.) devesine bindi, arkasına da Ebû Bekir' (R.A.) i aldı. Karşılamaya gelen Muhâcirlerden ve Ensârdan silâhlı 100 kişilik bir toplulukla Allah' (C.C.) ın büyük lûtfuna şükrederek Kubâ köyünden hareket edip Medîne'ye doğru yola çıktı.

Yolda Avfoğlu Sâlimoğullarına âid «Rânûnâ» vâdisine varıldı. Öğle Namazı vakti gelmişti. Devesinden indi ilk olarak orada arka arkaya iki hutbe okudu. Cemâatle Cuma Namazını kıldırdı. Râsûl-i Ekrem'in Medîne'de kıldırdığı ilk Cuma Namazı işte bu oldu. (Hicrî 1. sene Rebi'ülevvel'in ilk Cuma günü.)

Peygamber Efendimizin (S.A.V.) irâd buyurdukları ilk Cuma Hutbesinin özeti ise şudur :

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Allah' (C.C.) a hamdü senâda bulunduktan sonra şöyle buyurdu : **«Ey insanlar! Sağlığınızda âhiretiniz için hazırlık görünüz, şüphesiz bilirsiniz ki kıyâmet gününde herkes sorguya çekilecek ve çobansız bıraktığı koyunundan (mes'ul olduğu kimselerden) sorulacak. Sonra Cenâb-ı Hak Ona tercümansız ve vasıtasız olarak bizzat :** (Sana benim Peygamberim gelip de bildirmedi mi? Ben sana mal verdim, sana ihsân ve iyilikte bulundum. Sen kendin için ne hazırlık yaptın) **diyecek ve o kimse de sağına soluna bakacak, bir şey göremiyecek. Önüne bakacak Cehennemden başka bir şey göremiyecek. Öyleyse kim kendisini yarım bir hurma ile de olsa ateşten kurtarabilecekse, hemen o iyiliği yapsın. Onu da bulamazsa «Lâ ilâhe illallâb Muhammedün Resûlüllâh»**

«Allah'ı anmaya hemen gidiniz.» (2) buyurmuştur. Bir şeye hemen gitmek (sa'y) ile emrolunmak, sârifden (mânîden) hâlî olarak, ancak vücûb için olur.

kelime-i tayyibeşi ile kendisini kurtarsın. Zirâ, onunla bir hayra on mislinden yediyüz misline kadar sevâb verilir. Allah'ın selâm, rahmet ve bereketi sizlere olsun.»

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) birinci hutbeyi böylece ikmâl ettikten sonra ikinci hutbeye kalkıp şöyle buyurdu:

«Allah'a hamd ve senâ eder, Ondan yardım dilerim. Nefislerimizin şerlerinden ve kötü amellerimizden Allah'a sığınırız. Allah'ın doğruluğa (hidâyete) sevkettiğini kimse saptıramaz. Allah'ın saptırdığını da kimse doğruluğa (hidâyete) sevkedemez. Allah' (C.C.) dan başka ilâh olmadığına, birliğine ve O'nun ortağı bulunmadığına şâhitlik ederim. Sözlerin en güzeli Allah' (C.C.) ın kitabıdır. Cenâb-ı Hakkın kalbinde Kur'ân'ı süslediği, kâfir iken Müslüman olmayı nasib ettiği ve kendisinin de Kur'ân'ı bütün sözlere tercih ettiği kimse kurtulmuştur. Doğrusu Allah' (C.C.) ın kitabı sözlerin en güzeli ve en üstünüdür. Allah' (C.C.) ın sevdiğini seviniz. O'nu (Allah' (C.C.) ı) candan ve gönülden seviniz. Allah' (C.C.) ın kelâmından ve zikrinden usanmayınız ve O'nun kelâmından kalbinize kasavet gelmesin. Çünkü Allah' (C.C.) ın kelâmı herşeyin en iyisini ayırıp, seçer. İşlerin iyisini, seçkin kullar olan Peygamberleri ve en iyi kıssaları anlatır. O helâl ve haramı bildirir.

Artık Allah' (C.C.) a kulluk ediniz ve O'na bir şey ortak etmeyiniz. O'ndan hakkıyla sakınınız. Allah' (C.C.) a yönelen güzel sözünüzle ve aranızda Allah' (C.C.) ın kelâmıyla sevişiniz. Şüphesiz biliniz ki, Allahü Teâlâ ahdini bozanlara gazâb eder. Selâm sizlerin üzerine olsun.»

Hicretin 1. ci senesi Rebi'ülevvel ayının ilk Cuma günü Medine'de kılınmaya başlanılan Cuma Namazı daha sonra diğer Müslüman Devletlerinde de kılınmaya başlanmıştır.

İstanbul'da ise, fethi müteakib yâni 29 Mayıs 1453 Salı (27 Cumâdel ulâ 857) gününden sonra kılınmaya başlanmıştır.

Cuma Namazının farzıyyetinden evvel de Cuma Namazı kılınmıştı.

Medînelilerden bir kısım halk Müslüman olunca, Peygamber (S.A.V.) Efendimizden bir muallim istemişler, **Resûl-i Ekrem** (S.A.V.) **de Mus'ab bin Umeyr'** (R.A.) **ı göndermişti. Mus'ab** (R.A.), **Ebû Umâme Es'ad bin Zürâre'** (R.A.) **ın nezdinde müsâfir olmuş ve O'nun yardımıyla mevcûdu 40'a varan Ehl-i îmâna Cuma günleri Medîne hâricinde Neki'ül Hadamât** (yâhut Neki'ül Hudmân) **denilen mevkide namaz kıldırmıştı.**

MESCİD-İ NEBEVÎ VE İLK MİNBER.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) **Efendimiz Kubâ Mescidini inşâ ettirdikten sonra bir Cuma günü Medîne-i Münevvere'ye teşrif etmişler ve Ebû Eyyûb'ül Ensârî** (R.A.) **nin evine teşrif buyurmuşlardı. (622 M.)**

Peygamber Efendimizin (S.A.V.) hicrette bindiği devenin, Medîne'de oturduğu yerin yanında bir mirbed (hurma kurutmaya mahsûs yer) vardı. Burası Ehl-i İslâma ma'bed olabilecek bir binâ inşasına müsâid idi. **Bu arâzi Râfi' bin Amr'** (R.A.) **m oğulları Sehl ve Süheyl isminde iki yetimin mülküydü.**

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz yetîmlerin velîlerini celbettirdi, mülklerini 10 altın bedel ile satın aldırıp zeminini tesviye ettirdi. Sonra da taş getirmelerini ve kerpiç kesmelerini Ashâbına buyurdu.

(2) Bk. Cum'a sûresi (62); âyet: 9

CUMA NAMAZININ SIHHATİNİN ŞARTLARI :

1 — Cuma Namazının sıhhatinin şartı, şehirdir. Köyler (karyeler) de (Cum'a) câiz değildir. **İmâm Şâfiî (Rh.A.) ayrı görüştedir.**

Şehir (mısr); mescidlerinin en büyüğüne - mutlaka orada oturanlar değil - **üzerine Cuma vâcib olan (3) halkı sığmayan beldedir veya Müftüsü olan beldedir. Bunu Kâdîhân (Rh.A.) zikretmiştir.**

Yine şehir; emîri, ve ahkâmı infâz edip cezâları uygulayan Kadısı olan beldedir. Bu iki ma'nâ, İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan nakle-

Kerpiçlerin çamurunun **Baki'ul Garkadın** sol tarafında ve **Ebû Eyyûb' (R.A.) un** kuyusu yanındaki **Baki'i Habhabede** yoğurulduğu ve Hadramutlu bir zâtın nezâreti altında imâl olunduğu **Eyyub Sabri Paşa'nın «Mir'at-ı Medîne» isimli kitabında anlatılır.**

Kerpiçlerin imâline nezâret eden zâtın da **Talk bin Ali** (veyâ Talk bin Sümâme) olduğu, **İbn-i Hâcer-i Askalâni'nin «Kitab'ül İsâbe fi Esam'is Sahâbe» isimli kitabında zikredilir.**

Mescid-i Seâdet'in arsasının eni ve boyu başlangıçta 70'er zira' (47.60 m.) idi. Kıble değiştikten sonra ölçüler 100'er zirâ' (68 m.) ya çıkarıldı. 3 arşın (2.04 m.) derinliğinde açılan temeller tahkîm edildi, zeminden 7 zira' (4.76 m) yüksek olan duvarlar da kerpiçle örüldü. Hurma ağacından yontulmuş direklere dayanan çatı, hurma dallarıyla örtülüp üstüne de toprak atıldı.

Şimdiki Hücre-i Seâdetin Bâb'üt tevessül denilen kapısı yerine bir Mihrâb ve biri şimdiki Mihrâb'ün Nebî mevkiinde olmak üzere üç tâne kapı yapıldı.

Başlangıçda Mescidin zemini topraktı. Bir gece yağmur yağınca zemin çamur olmuştu. Bunun üzerine Ömer (R.A.) ridâsına hasba denilen küçük çakıl taşlarından doldurup onları secde edeceği yere yaydı. Bir süre sonra da mescidin tamâmına hasba yayıldı.

Keşf'ül Gumme'de, Mescide ilk defâ hasır yaydıran zâtın Ömer (R.A.) olduğu yazılıdır.

Mescid, ilk zamanlar hurma yaprakları ve budakları yakılmak sûretiyle aydınlatılıyordu. Hicrî 9. senesinde Medîne'ye gelip Müslüman olan **Temim Darî** Şam'dan getirdiği kandilleri Mescide asınca da daimî sûrette tenvîr edilmeye başlandı.

Mescid-i Nebevî'nin elektrik ile aydınlatılması ise; 25 Şaban 326'da Sultan İkinci Abdülhamid' (Rh.A.) 'in tren yolunu Medîne'ye kadar uzattırmasından sonra gerçekleştirilmiştir.

İslâm Tarihinde ilk minber de Mescid-i Nebevî içindeki minberdir.

Buhârî'nin Aynî Şerhinde; minberi Ensârdan Ulâse (R.Anha) ismindeki bir kadının Gâbe Ağaçlığında yetişen Esl' (Ilgın Ağacı) den dülger olan kölesi Meymûn'a yaptırdığı ve Mescid-i Nebevî'ye gönderdiği yazılıdır. (2 H. / 623 M / Nübüvvetin 14.cü senesi)

Minber-i Seâdetin kapısına ilk defa olarak perde astıran zâtın **Osman bin Affan** (R.A.) olduğu mervîdir.

Mescid-i Nebevî'de hâlen mevcûd olan mermer minberi ise Sultan Murad III. îmâl ve irsâl ettirmiştir.

(**Hak Dîni - Kur'ân Dili,** Elmalılı Hamdi Yazır, C. 4 - **Müsned,** Ahmed bin Hanbel - **Sahîh,** Buhârî - **Sünen,** Ebû Dâvûd - **Kısâs-ı Enbiyâ,** Cevdet Paşa - **Nurü'l Yakîn,** Muhammed el Hudarî - **Müslümanlıkta İbâdet Tarihi,** Tâhir'ül Mevlevî)

(3) **«Cum'a vâcib olan»** kaydıyla kadınlar, çocuklar ve câriyeler hüküm dışı kalmaktadır.

dilmiştir. Birinci ma'nâ Kerhî' (Rh.A.) nin kabûl ettiğidir. İkinci ma'nâ, Selcî' (Rh.A.) nin kabûl ettiğidir.

Veya Cuma Namazının sıhhatinin şartı, finây-ı mısr'dır. O finâ (4), şehrin işleri için hazırlanmış olmak bakımından şehre bitişik bir yerdir. Bu, at koşturmak, asker toplamak, ok atmaya çıkmak, ölüleri gömmek ve cenâze namazı kılmak ve bunlara benzer işler için hazırlanmış yerdir.

2 — Yine Cuma'nın sıhhatinin bir şartı da Sultân'dır. Veya Cuma Namazını kıldırmak için Sultân'ın emrettiği kimsedir.

Şehrin Vâlisi vefât etse, onlara ölünün halîfesi Cuma Namazı kıldırır. Veya **«Sâhib-i Şarat»** kıldırır. Şarat; alâmet mânâsındadır. Ona **Şıhne** (5) (yâni Emniyet Âmiri) denir. Şarat adı verilmesinin sebebi şudur: Zira, onlar kendilerine, bilinip tanınmaları için alâmet koyarlar.

Veya Cuma'yı Kadı kıldırır. Çünkü halkın işi onlara verilmiştir. Kâdîhân (Rh.A.) böyle zikretmiştir.

Cuma'nın kılınması için, halkın bir kimseyi nasb (tâyin) etmelerine itibâr edilmez Ancak, eğer ölünün halîfesi, sâhibi şarat ve kadî bulunmazsa, o zaman halkın bir kimseyi tâyinine itibâr edilir.

---

(4) Eski İstanbul'da Kâğıthâne, Davutpaşa ve Okmeydanı gibi semtler buna benzer mahallerdir.

(5) Osmanlı Devletinde şehirlerde **Subaşı** denilen zâbıtadır ki; Sultan tarafından tâyin edilir ve şehrin asâyişini temin ederdi. Bugünkü **«Emniyet (Zâbıta) Amiri»** ne tekâbül eder.

Subaşının mânâsı, imlâ tarzı ve vazifesi muhtelif eserlerde başka şekillerde gösterilmiştir.

«Mecelle-i Umûr-u Belediye'» nin verdiği malûmâta göre; Subaşı, Zâbıta, daha ziyâde Belediye memurlarının gördükleri işleri gören ve kaza itibar olunan kasabaların başında bulunan memurun ünvanıdır.

Selçuklularda Subaşı, kumandan, serasker mânâsına olarak Zâbıta işlerinde kullanılır idi.

Selçuklularda bir de fazla olarak **Şahne** vardı. Şahne, Kâmus'a göre (şın) ın kesresiyle (şıhne); Şehirlerde Subaşı tâbir olunan zâbite denir ki Sultan tarafından tâyin edilip Şehrin inzibâtı husûsuna kefil olur. Hâlâ avam lisanında (şın) ın fethasıyle **şahne** olarak dolaşır.

Selçuklularda Subaşılık Mirî ve Timar olmak üzere iki kısma ayrılırdı:

Miri Subaşılar; şehirlerde ihtisab (Polis ve Belediye işlerini yürütme) vazifesiyle mükellef olan subaşılardır.

Bunların vazifesi; gündüzleri kol gezerek çarşı, pazar ve mahalle aralarının temizliğini temin etmek, kaldırımları tâmir ettirmek, yıkılmak tehlikesine uğrayan evlerin yaptırılması için **Mimarbaşıya** haber vermektir. Geceleri **Asesbaşı** (Polis Müdürü) ile kol gezerek ahlâk dışı yaşıyan zümreyi teftiş ve kontrol ile meşgûl olmak gibi Zâbıta ve Belediyeye âid olan işlerdi.

Hulâsa; Subaşıları Kâdî'nın emri altında bulunurlar, hem Belediye ve hem de Zâbıta işlerine bakarlardı.

Cuma'yı Hac mevsiminde Mina'da ancak Halîfenin veya Mekke'de olan Hicaz Emîrinin (6) **kıldırması câizdir.** Yâni Hac mevsiminin dışında Arafat'ta ve Mina'da; mevsimde Mina'da, Mevsim Emîrinin - ki ona

---

(6) **Hicaz Emîri:** Peygamberimizin neseb-i şerîflerinden seçilip, Mekke'de oturan ve salâhiyetli bulunduğu işlerle meşgûl olan zâta verilen unvandır. Bu emîr; Mekke, Medîne ve sonraları Cidde'yi de içine alan bölgenin, salâhiyetli bulunduğu işlerine bakardı.

Emirü'l Hac (Hac Emîri, Mevsim Emîri): Hac için Mekke'ye giden kafilelerin reisi hakkında kullanılan bir tâbirdir.

İslâmiyette bu işe ilk memur edilen Hz. Ebû Bekir' (R.A.) dır. (H. 9 / M. 630)

Emîrü'l Hac olanların; kervanları Hacca emniyet altında getirip götürmelerinden ve; Hac müddetince inzibâtı Mekke'de temin etmelerinden başka Mekke'de Arafat'ta ve diğer mübârek makamlarda yapılacak menâsiki idâre etmek gibi vazifeleri de vardı.

Mısır'ın Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı ülkesine ilhâkına kadar Mısır Memlukleriyle Osmanlı Padişahları ayrı ayrı Emîrü'l Hac nasbederlerdi.

Mısır Emîrü'l Haccı Kâhire hacılarını, Osmanlı Emîrü'l Haccı da İstanbul hacılarını Şam yoluyla Mekke'ye götürürlerdi.

Osmanlı hilâfetinde bu memuriyet sonraları **Sürre Eminliğine** tahvil edilmiştir.

EMÎR: Bir kavmin, bir yerin reisi mânâsına kullanılan bir tâbirdir.

Kâmûs'da: Kebir vezninde bir kavme fermanreva olan âdeme denir ki ıstılahımızda **Bey** tâbir olunur.

Müstakimzâde merhûmun beyânına göre; Bey lafzı Türkîde zengin âdeme denir.

Emîr, eski İslâm Devletlerinde **kumandan** yerine de kullanılmıştır. **Emirü'l Ceyş** o kabildendir.

Daha sonraları; Emîr-i Mekke, Emîr-i Ahur, Emîrü'l Hac, Emîrü'l Ümerâ gibi tâbirler de kullanılmıştır.

Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Bey'den Yıldırım Bayezit'e kadar ve hattâ sonrakilere kadar Padişaha «Emîr» denildiği gibi «Bey» de denirdi.

HALİFE: İlâhî hükümlerin icrâsında Peygamber Efendimize (S.A.V.) vekil olan zât. **Emîrü'l Müminîn** yerinde kullanılan bir tâbirdir. Çoğulu, **Hulefâ**'dır.

Bu tâbir müfred ve cem'i olarak **Kur'ân-ı Kerîm**'de de geçer.

Hilâfete, İmâmet de denildiği için Halife'ye aynı zamanda **İmâm** da söylenir. Yalnız, cemâate İmâm olandan ayırdetmek için buna **İmâmet-i Kübrâ** denir.

İslâm Ulemâsı Hilâfet makamını işgal edecek zâtlarda; İlim, Adâlet, Kifâyet, Âza ve havasta selâmet gibi dört şartın tahakkukunu ararlardı.

EMÎRÜ'L MÜMİNÎN: Padişahlar hakkında kullanılan bir tâbirdir.

Müminlerin Bey'i, İslâmların Padişahı mânâsına gelen bu tâbir aynı zamanda Peygamberimizin (S.A.V.) Halifesi demektir.

İslâmiyette bu ünvan ilk defa Hz. Ömer' (R.A.) e verilmiş, sonraları Emevî, Abbâsî, Fatımî ve Osmanlı halifeleri de bu tâbiri kullanmışlardır.

SULTAN: İbni Haldun'a göre; Osmanlı Padişahları hakkında, diğer İslâm hükümdarları gibi unvan olarak kullanılmış bir tâbirdir.

Bu unvanı ilk kullanan Abbasî Vezirlerinden **Cağfer bin Yahyâ**'dır.

Bir zamanlar Bağdat ve Şam valilerine de Sultan denilmiştir.

Bazan de Sultan kelimesiyle bizzat Halîfe kasdedilmiştir.

İslâmiyette ilk defa, resmen Sultan unvanını kullanan **Mahmud Gaznevî**dir. Bu unvanı sonraları Selçukîler, Eyyubîler, Kölemenler ve Osmanlılar kullanmıştır.

Bu unvanı ilk defa kullanan Osmanlı Padişahı **Çelebi Sultan Mehmed**dir.

Hac Emîri denir - Cuma'yı kıldırması câiz değildir. Ancak Halîfenin ve Hicaz Sultanının kıldırması câizdir.

3 — **Yine, Cuma Namazının sıhhatinin şartı, Öğle Namazının vaktidir.** Öğle vaktinin çıkmasıyle Cuma bâtıl olur. Bu durumda, Öğle Namazı kazâ edilir, Cuma yerine geçmez.

4 — **Cuma Namazının sıhhatinin bir şartı da, tesbîha** (Cenâb-ı Hakk'kı tesbihler) **miktârı hutbedir. İmâmeyn'e göre, hutbe denilebilecek uzun bir zikr lâzımdır. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, iki hutbe lâzımdır, ki iki hutbeden her biri tahmîd** (hamd-ü senâ) **ve salevât** (salât-ü selâm) **ve takvâ ile tavsiyeyi ihtivâ etmelidir.** Birinci hutbe kırâate dâir ve ikinci hutbe mü'minler için duâ hakkındadır.

Hutbe, Cuma Namazından önce, Cuma'nın vaktinde okunur. Eğer Cuma'yı hutbesiz kılsalar veya hatib hutbeyi Cuma Namazından sonra okusa veya vaktinden önce okusa, Cuma bâtıl olur. Ve bu durumda, vaktinde iâde edilir.

5 — **Cuma Namazının sıhhatinin bir şartı da cemâattir.** Cemâatin en azı, imâmdan başka, erkeklerden üç kişidir. Eğer cemâat, imâm secde etmeden önce dağılmış olsalar, şartı mevcûd olmadığı için bâtıl olur, ve Öğle Namazını kılmaya başlamak gerekir. Eğer cemâat üç erkek kalırsa veya imâmın sücûdundan sonra ayrılırlarsa, Cuma Namazını tamâm ederler. Çünkü cemâat Cuma'nın kurulmasının (in'ikâdının) şartıdır. Cemâat ise kurulmuştur. Devâmı şart değildir.

6 — **Cuma Namazının sıhhatinin bir şartı da izn-i âmmdır.** Yâni Emîrin, insanlar için umûmî müsâde vermesidir. Hattâ emîr, köşkünün kapısını kapayıp maiyyetiyle Cuma Namazını kılsa, câiz olmaz. Çünkü Cuma Namazı, İslâm'ın şiârından ve Dînin husûsiyetlerindendir. Bu bakımdan, kılınması, duyurulmak ve yayılmak yoluyla vâcibdir. Eğer Emîr köşkünün kapısını açıp maiyyetiyle birlikte Cuma'yı kılar ve insanların girmesine izin verirse Cuma câiz olur. Fakat mekrûh olur. Çünkü Emîr cemeden (toplayan) mescidin hakkını yerine getirmemiştir.

CUMA'NIN VÜCÛBUNUN ŞARTLARI :

1 — **Cuma Namazının musallî üzerine vâcib olmasının şartı, şehirde ikâmet etmesidir.**

2 — **Yine musallînin sağlıklı, hür, erkek, âkil ve bâliğ olması, iki gözü ve ayağı sağlam olmasıdır.**

Zikredilen bu şartları ve benzerini yitirene Cuma vâcib değildir. Meselâ, zâlim sultandan gizlenen kimse veya zindanda mahbûs olan kimse gibi. Eğer bunlar Cuma Namazını kılsalar, vaktin farzı düşer. Çünkü Cuma'nın şartlarını yitiren kimseden düşmesi hafifletmek içindir. Bu bakımdan, şâyet (şartları) yitiren kimse o düşeni (farzı) yüklense, vaktin farzı yerine câiz olur. Müsâfirin (yolcunun) oruç tutması gibi.

Cuma Namazı, şehrin bir kaç yerinde câiz olur. Bu cevâz, İmâm A'zam' (Rh.A.) ın ve İmâm Muhammed' (Rh.A.) in sözüdür. Esah kavl budur. Çünkü büyük bir şehirde bir tek yerde insanların toplanmasında güçlük vardır. Güçlük ise kaldırılmıştır. Cuma Namazından başka namazda imâmete uygun olan kimse, Cuma Namazında da uygundur.

Cuma Namazı müsâfir, köle ve hasta için câizdir. İmâm Züfer (Rh.A.), câiz olmaz, demiştir. Çünkü Cuma Namazı, çocuk ile kadına vâcib olmadığı gibi, onlara da vâcib değildir. **Bizim kanaatimiz şudur ki : Şüphesiz onlar imâmete ehildir.** Onlardan vucûbun düşmesi ruhsatı tahfîf içindir. Bu durumda, onlar şâyet Cuma Namazında hâzır olsalar, vaktin farzı yerine geçer. Müsâfirin oruç tutması gibi. Çocuk bunun hilâfıdır. Çünkü çocuk imâmete ehil değildir. Kadın da, müsâfir, köle ve hastanın aksidir. Çünkü kadın, ehil değildir. Yâni erkeklere imâm olmaya uygun değildir.

Cuma Namazı, müsâfir, köle ve hastanın hâzır olmasıyle de yerine getirilir. Hattâ bunlardan başka kimse hâzır olmasa, Cuma câiz olur.

Cuma gününde şehirde; özürlü, tutuklu ve müsâfir olan ve şehir halkından Cuma Namazını kaçırmış olanların Öğle Namazını cemâat ile kılmaları mekrûhtur. Şehir (mısr) kaydı, sevâd (şehrin kenârındaki köy) ı ayırdetmek içindir. **Mekrûh olmasının sebebi, onda Cuma Namazını ihlâl bulunduğu içindir.** Çünkü Cuma Namazı pek çok cemâatleri biraraya toplayıcıdır. Köy halkı bunun aksinedir. Çünkü onlara Cuma vâcib olmaz. Eğer Cuma'yı kaçıran özürlü, tutuklu ve müsâfir, Öğle Namazını cemâat ile kılsalar, Öğle Namazının şartları toplandığı için namazları câiz olur. Özürlü olanın hükmünden, özürlü olmayanın Öğle Namazının mekrûh olması daha iyi anlaşılır.

Özürlü, tutuklu ve müsâfirden başkasının Öğle Namazını, Cuma Namazından önce kılması, yukarıda geçen sebebden dolayı, Cuma Namazına halel verdiği için, mekrûhtur. Eğer o Cuma'dan önce Öğle Namazını kılan kimse pişman olup, imâm Cuma Namazında iken Cuma'ya gitse, O'nun Cuma'dan önce kıldığı Öğle Namazı, sâdece o Cuma'ya gitmekle bâtıl olur. Gerek o kimse Cuma Namazına yetişsin (baş-

lasın), gerekse yetişmesin (başlamasın) müsâvîdir.

İmâmeyn demişlerdir ki : Onun Öğle Namazı, hattâ imâm ile beraber Cuma'ya dâhil olsa da, bâtıl olmaz. Çünkü Cuma'ya sa'y (yâni hemen gitmek) Öğle Namazının aşağısıdır. Öyleyse Öğle Namazının tamâm olmasından sonra sa'y (yâni hemen gitmek) Öğle Namazını bozmaz. Halbuki Cuma, Öğle Namazının üstüdür. Şu hâlde Cuma, Öğle Namazını bozar. Bu durumda o kimse, imâmın ayrılmasından sonra Cuma'ya yönelmiş gibi olmuştur.

İmâm A'zam (Rh.A.) için delîl şudur : Şüphesiz Cuma'ya hemen gitmek (sa'y) Cuma'nın husûsiyetlerindendir. Bu durumda, o sa'y ihtiyâten Öğle Namazının bozulması hakkında Cuma menzilesine indirilir. İmâmın Cuma'dan ayrılmasından sonra olan sa'y bunun hilâfınadır. Çünkü ayrılmasından sonra olan sa'y (hemen gitme), Cuma'ya sa'y değildir. Sa'y anlamına da değildir.

Cuma Namazına teşehhüdde veya sehv secdesinde yetişen kimse, o Cuma Namazını tamamlar. Çünkü Cuma gününde imâma yetişen kimse, yetiştiği namazı imâm ile beraber kılar, ve Cuma'yı onun üzerine binâ eder (tamamlar). **Bu İmâm A'zam (Rh.A.) ile İmâm Ebû Yûsuf'-(Rh.A.) e göredir. Çünkü Resûlullah (S.A.V.) :**

مَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَاقْضُوا

«Sizler namazdan yetiştiğinizi kılın ve kaçırdığınızı da kazâ edin.» buyurmuştur.

İmâm Muhammed (Rh.A.) demiştir ki : «Eğer musallî, Cuma Namazında imâm ile beraber ikinci rek'atın çoğuna, meselâ, imâm rükûda iken yetişse, Cuma'yı onun üzerine binâ eder. Eğer ikinci rek'atın daha azına, meselâ, imâm rükûdan başını kaldırdıkdan sonra yetişse, Öğle Namazını onun üzerine binâ eder.»

HUTBENİN HÜKÜMLERİ :

İmâm, hutbe için aslen ve Cuma Namazı için ibtidâen yerine başkasını geçirmez. Yâni hutbe için istihlâf aslen câiz olmaz ve namaz için de ibtidâen (başta) câiz olmaz. **Ancak imâma hades vâki oldukdan sonra namaz için başkasını yerine geçirmesi câiz olur. Bu, Hidâye'nin «E d e b ' ü l - K â d î» bölümünde zikredilenlerden anlaşılandır.**

Cuma Namazını kıldırmaya memûr olan kimse bunun hilâfınadır ki o (yâni görevlendirilmiş memûr) yerine başkasını bırakır. Çünkü Cuma'yı kılmak muvakkat olduğu için, vakti geçmeye yakındır. Şu halde (Cuma'nın edâsı için) ona emir, vakit sebebiyle istihlâfa izin olmuştur.

Hidâye şârihleri demişlerdir ki : Me'mûrun, yerine başkasını bırakması câizdir. Zirâ Cuma'nın edâsı vakti geçmeye yakındır. Çünkü belli bir vakitle sınırlı olduğundan, o vaktin geçmesiyle Cuma'nın edâsı da geçer. Böylece, edâ emri, o vakit sebebiyle halîfeden delâlet yönünden başkasını yerine bırakmaya izin olur. Lâkin istihlâf, bu başka kişi hutbeyi dinlediği vakitte câiz olur. Çünkü hutbe, Cuma'nın iftitâhının şartlarındandır. Bu istihlâfın câiz olmasının sebebi; şüphesiz hutbe ve hutbeden sonra imâmetin, kazâ (Kâdî tayini) gibi Sultanın işlerinden olmasıdır. Öyleyse hutbe ve imâmet başkası için câiz değildir. Ancak Sultanın izni ile câizdir. Şu halde, şâyet izin bulunmazsa câiz değildir. Bunun tahkîki, **Şeyh Ebû'l-Muîn (Rh.A.) ın, El-Câmi'ul-Kebîr şerhindeki şu sözüdür: «Kâdî'nin, yerine başkasını geçirmesi, ancak Sultân istihlâfı Kâdî'ya bıraktığı zaman câiz olur.** Çünkü Kâdî, kazâyı (Muhakeme etme işini -Kadılığı-) izin ile elde eder. Şu halde izin verilmeyen Kâdî hakkında kazâ, izinden önce olan duruma göre bâkî kalır. Kâdî'nin, yerine başkasını geçirmesi, Sultan kâdîye istihlâfı bıraktıkdan sonra câiz olur. Çünkü Kâdî, Sultânın izni ile istihlâfa mâlik olmuştur. Nitekim insanlar arasında kâdînin, kendi hakkında kazâya (hüküm vermeye) mâlik olması gibi. Kâdî'nin bu istihlâfı meselâ, satışa vekîl kılınan kimse, şâyet başkasını vekîl etse, izinsiz câiz olmayacağı meselesi ile itibâr olunur. Ödünç alan kimse (müsteîr) bunun aksinedir. Ödünç alan kimsenin ödünç vermesi câizdir. Çünkü menfaatler ödünç alanın mülkü üzerinde meydana gelir. Bu durumda, müsteîr, o menfaatleri başkasına temlîke mâlik olur. Böylece müsteîr, mülk hükmüyle tasarrufda bulunur.»

Bizim üzerinde konuştuğumuz, bunun aksidir. Çünkü kâdî, izin hükmüyle mutasarrıftır. Ve izin verildiği şey kadarıyle mâlik olur.

Bundan sonra **Şeyh Ebû'l-Muîn (Rh.A.) demiştir ki :** Bu meseleyi bizim Ulemâmız açıklayıp dediler ki : Bir kimse başkasının makâmına başkası (üçüncü şahıs) adına geçse, O kimse için kendi makâmına başkasını geçirmesi câiz değildir. (İstihlâf meselesi gibi). (7) Fakat bir kimse başkasının makâmına kendisi için geçse, kendi makamına başkasını geçirmesi câizdir. (İstiâre meselesi gibi). (8)

Fıkıh ise, bizim açıkladığımız şekildedir.

(7) Hutbe için istihlâf (yerine birini geçirmek) şeklinde olduğu gibi. (Azmizâde)

(8) Bey' (Alım - satım) için tevkil (vekil tâyini) meselesinde olduğu gibi. (Azmizâde)

Eğer denilirse ki; Sultân tarafından istihlâfa me'zûn olmayan asîlîn hâzır olduğu sırada, nâibin hitâbeti câiz olur mu? Nitekim istihlâfa me'zûn olmayan kâdî hâzır olduğu zaman, nâibin hükmü; ve izni olmayan müvekkilin hâzır olması sırasında vekîlin tasarrufu câiz olduğu gibi câiz olur mu? diye sorulursa, cevâbında biz, «Olmaz» deriz. Çünkü onların (yâni hüküm ve tasarrufun) medârı (sebebi), reylerinin mevcûdiyetidir. Bu durumda, şâyet rey bulunursa, câiz olur. Cuma bunun gibi değildir. Çünkü Cuma'yı kılmada, reye lüzûm yoktur. Kâdî ve hatîbin, yerine başkasını geçirmesi (istihlâf), ancak Sultân tarafından onlara (namaz ve hutbeye) istihlâf için izin verildiği zaman câiz olur. Ancak bu takdirde istihlâf câiz olur. Bu ehemmiyetle bilinmesi gereken meseledir. İnsanlar bundan gâfildirler.

Birinci ezân (9) ile Cuma'ya sa'y (hemen gitmek) vâcibdir (10) ve alım - satım mekrûhdur. **Çünkü Yüce Allah** (C.C.) :

---

(9) İSLÂMDA İLK MİNÂRE:

Ezân ilk meşrû olduğu sıralarda minâre olmadığından **Hz. Bilâl** (R.A.) Mescid-i Nebevî'nin yanında bulunan evlerin en yükseği olan **Benî Neccâr**dan bir kadının evi üzerine çıkıp ezân okumuştu. Sonra Mescid-i Şerîfin üstünde kendisi için bir yer yapıldı.

Minâreyi Mescidlerde ilk defâ Amr Camiinde ihdâs eden Ashâb'dan **Müselleme bin Muhlif** (R.A.) dır ki Hz. Muaviye zamanında Mısır Emîri idi.

İbni Âbidin bu husûsta şöyle der: Ezân okumak için Mısır minâresine ilk çıkan **Şurahbil bin Âmir**'dir. Çift ezânı ihdâs eden **Benî Ümeyye**'dir. Ezândan sonra minârede Peygamber Efendimize (S.A.V.) salâvat-ı şerîfe okunması 791 senesinde Mısır'da ihdâs edilmiş olup bir bid'at-ı hâsenedir.

Gecenin sonundaki salâ (tesbîh ve temcit) da böyledir. Bu Sultan Nasrüddin'in emriyle başlamıştır.

Yine Dürrü'l Muhtâr'da; ezândan sonra teslîm'in 781 senesi Rabî'ul-âhir'inde önce Pazartesi gecesi, sonra Yatsı Namazında, sonra Cuma gününde başlanıp 10 sene sonra Akşam ezânından başka hepsinde okunmaya başlandığı anlatılır.

Vefâ'da Semûdi'nin anlattığına göre; Ömer bin Abdülaziz ilk defa olarak Mescidin dört köşesine birer minâre yaptırmıştı. Bunlardan birisinin boyu 60 zirâ' (40,8 m) ikisinin boyu 50'şer zira' (40'ar metre), birininki de 53. zirâ' (36.04 m.) idi.

(10) CUMA'NIN MÂNÂSI:

Cuma gününün Arapça eski ismi **ARÛBE** dir ki açık ve güzel konuşmak mânâsına olan **İrâbdan** gelmektedir. İnsanlar o günde süslenip bezendikleri için böyle denilmiştir.

Ona Cuma ismini ilk veren **Kâab bin Lüey**'dir. Bu husûstaki Hadîs-i şerîfe göre; Cuma günlerin en şereflisi olup, **Bürûc sûresindeki «Yevm-i mev'ûd»** (kıyâmet günü), **«Yevm-i meşhûd»** (Arefe günü) ve **«Yevm-i şâhid»** (Cuma günü) diye tefsir olunmuştur.

Cuma günü müminlerin Bayramı ve bîçârelerin Haccıdır.

إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ

«Cuma günü namaz için ezân okunduğu zaman Allah'ı anmaya hemen gidin, alım - satımı bırakın.» (11) buyurmuştur.

Sa'y (yâni hemen gitmek), ikinci ezânda vâcib olur, diyenler de vardır. Çünkü birinci ezân (minârede okunan) Resûl-i Ekrem' (S.A.V.) in zamanında yoktu. Esah olan birinci sözdür. Çünkü eğer musallî, ikinci ezân vaktinde yönelse, Cuma Namazından önce sünneti kılmaya ve hutbeyi dinlemeye imkân bulamaz. Hattâ onun Cuma'yı kaçırmasından korkulur.

Her ne kadar Hidâye sâhibi Hidâye'de; «Sa'yın vâcib ve alım satımın harâm» olduğunu söylemiş ise de, musannif «alım satım harâmdır.» dememiştir. Zirâ ezân vaktinde alım - satım câizdir. Fakat mekrûhtur. Nitekim bu husûslar fürû ve usûl kitaplarında yazılmıştır. Bundan dolayı bazı Hidâye şârihleri, kerâhet lafzı harâma delâlet eder, demişlerdir.

İmâmın minbere çıkmasıyle, (12) **Cuma Namazının tamamlanmasına kadar namaz kılmak ve konuşmak harâmdır.** Musannif, burada, Hidâye sâhibinin Hidâyede dediği gibi «hutbe tamamlanıncaya kadar» dememiştir.

Nitekim Muhît'de ve Gâyet'ul-Beyân'da açıklanmıştır ki : Şüphesiz namaz ve konuşmak, imâmın minbere çıkışı vaktinden Cuma Namazından ayrılıncaya kadar mekrûhtur. Bir kimse, imâm minbere çıktığı zaman, namazda olsa, Cuma'nın sünneti de olsa, iki rek'atın başında namazı keser. Eğer o kimse bir rek'atı kılsa, onun üzerine diğer bir rek'atı ekleyip selâm verir. Eğer üçüncü rek'atta olsa, dördü tamâm eder.

İmâm minber üzerine oturduğu zaman, müezzin imâmın önünde ezân okur. (13) Hatîbin iki hutbe ile hitâbet etmesi ve iki hutbe ara-

---

(11) Bk. Cuma Sûresi (62), âyet : 9

(12) **«İmâmın minbere çıkması»** ibâresi Arap âdetine göredir. Çünkü, onlar İmâmın şânını tâzim ve Onun istediği zaman çıkması gâyesiyle, boş bir yer yaparlardı. **(Mefâtihü'l Cinân)**

(13) Yâni, minberin önünde okur.

Evvelce Cuma gününde Öğle Vakti için iç ezânından başka ezân okunmaz idi. Birinci ezânı Hz. Osman (R.A.) ihdâs etti. O günün ikâmeti de hesâba katılarak Hz. Osman (R.A.) bir üçüncü nidâ ziyâde etmiş, denilmiştir. **(Nimet-i İslâm)**

sında oturması sünnettir. Ayakta durarak temiz olduğu halde (14) okuması sünnettir. Çünkü Selefden mütevâtiren rivâyet edilen budur.

Hutbenin tamâm olmasından sonra ikâmet yapmak sünnettir. Hatibden başkasının Cuma Namazını kıldırması doğru değildir. Çünkü Cuma, hutbe ile beraber bir tek şey gibidir. Şu halde, o Cuma'yı iki kimsenin kıldırması doğru değildir. Eğer kıldırırsa, câiz olur.

Bir çocuk Sultânın izni ile hutbe okuyup Cuma'yı da bir bâliğ kimse kıldırsa, câizdir. Hulâsa'da böyle zikredilmiştir.

Cuma gününde yolculuğa çıkmakta - eğer o yolculuğa çıkan kimse Öğle vaktinin çıkmasından önce şehrin evlerinden çıkarsa - **mahzûr yoktur. Çünkü Cuma öğle vaktinin sonunda vâcib olur.** Halbuki o kimse, o vakitte müsâfirdir. Köylü olan kimse, şâyet Cuma gününde şehre girer ve o gün o şehirde kalmaya niyet ederse, o kimseye Cuma Namazı vâcib olur. Eğer o köylü Cuma gününde vakitten önce veya vakitten sonra çıkmaya niyet ederse, ona Cuma Namazı yoktur. Çünkü o köylü kalmaya niyet ettiği günde, şehir halkından biri gibi olmuştur. Şehirden çıkmaya niyet ettiği günde ise, şehir halkının biri gibi olmamıştır. Şâyet bir müsâfir Cuma gününde şehre gelse, onbeş gün o şehirde ikâmete niyet etmedikce ona Cuma lâzım gelmez. **Kâdîhân (Rh.A.) böyle söylemiştir.**

Kılıç zoruyla fethedilen her şehirde, hatîb minber üzerinde kılıç ile hitâbet edip onlara o beldenin kılıç ile fethedildiğini, şâyet onlar İslâm'dan dönecek olurlarsa, o şehrin ebedî Müslümanların elinde kalacağını ve İslâm'a geri dönünceye kadar onlar ile savaşacaklarını gösterir. Halkı sulhen İslâm'a giren her şehirde ise, hatîb minberde kılıçsız hitâbet eder. **Resûlüllah' (S.A.V.) ın Medîne-i Münevvere'si kılıçsız fethedilmiştir. Öyleyse hatîb orada kılıçsız hitâbet eder.** Mekke-i Mükerreme kılıç ile fethedilmiştir, orada hatîb kılıç ile hitâbet eder. **Tatârhâniyye'de böyle zikredilmiştir.**

★ ★

(14) **«Temiz olduğu halde»** sözünden maksâd abdest ve gusüldür. **Bu bakımdan hatîbin hutbeyi abdestsiz ve cünüp okuması mekrûhtur.**

بَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ

BAYRAM NAMAZLARI BÂBI (1)

İki Bayram Namazı (2), şartlarıyle üzerine Cuma vâcib olan kimsenin üzerine vâcib olur (3). Bayram Namazının vâcib olduğu, İmâm Ebû Hanîfe' (Rh.A.) den rivâyet edilmiştir. Esah olan kavl budur.

---

(1) Bayram Namazının meşrûiyyeti Peygamber Efendimizin (S.A.V.) Mekke'den Medîne'ye Hicret ettikleri birinci senede (bir kavle göre ikinci senede) vâki olmuştur.

Uyûnü'l Eser sâhibine göre; İlk Bayram Namazı Peygamber Efendimizin (S.A.V.) Hicretlerinden 18 ay sonra Şaban ayının başında Kıblenin Kâbe'ye çevrilmesini müteakip Ramazan ayının farziyyeti ile (yâni o seneki Ramazan ayında gelen Ramazan Bayramı ile) meşrû kılınmıştır. Bundan sonra Peygamber Efendimiz (S.A.V.) 10 sene Bayram Namazı kılmıştır.

Bir kavle göre; Hicri 2. ci senenin Ramazan ayı sonunda, yâni Bayrama 2 gün kala Resûl-i Ekrem (S.A.V.); erkek, kadın, büyük, küçük, hür, köle, bütün Müslümanların fıtr sadakası vermelerinin vâcib olduğunu, buyurdu. Şevvâl ayının 1. ci gününü de Bayram olarak ittihâz etti.

Bayram günü de meydanlık bir mevki de **(Dâr-ı Şifâ yakınında)** Bayram Namazını kıldırdı. **(1 Şevvâl 2. H.)**

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz İkinci Bayram Namazını **Devs mahallesinde,** üçüncü Bayram Namazını da **Bayram Musallâsı** denilen nurlu mevkide kıldırmıştır. Daha sonra, yâni üçüncü Bayram Namazından sonra bütün Bayram Namazlarını **Bayram Musallâsı** (Musallây-ı Î'd) denilen bu Namazgâhta kıldırmışlardır.

Peygamber (S.A.V.) Efendimiz böyle mescid Namazgâhlarda namaz kıldırdıkları vakit Kıble tarafına bir mızrak diktirir ve onu sütre edinirdi.

(Mir'ât-ı Medîne, Eyyûb Sabri Paşa - **Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri,** Tâhirü'l Mevlevî)

(2) **Musannifin iki Bayram Namazı ile Cuma Namazını birarada zikretmesinin sebebi şudur :** Çünkü bunların her ikisi de büyük bir cemâat hâlinde gündüzün ve cehren kırâat edilen namazlardır.

Bunların birindeki şart, diğerinde de şarttır. Ancak, hutbe hâriçtir. Çünkü Cuma Namazının hutbesi sıhhatının şartıdır ve namazdan öncedir. Bayram Namazında ise şart değil sünnettir ve Namazdan sonradır.

(3) Bizim ileri gelen Fakîhlerimize göre; İki Bayram Namazında ve Cum'ada cemâatin fitneye düşmemeleri için İmâm sehv secdesi yapmaz. **(Kâdîhan)**

İmâm Muhammed' (Rh.A.) in : **Bir günde iki Bayram biraraya gelse, birincisi sünnet, ikincisi farzdır** (4), dediği nakledilmiştir. Bu, Bayram Namazının vücûbu Sünnet ile sâbit olduğunu kasdetmiş olmasıyle te'vil edilmiştir.

Bayram Namazının hutbesi vâcib değildir. Şu halde, hutbe Bayram Namazının şartlarından değil, sünnettir. Bayramın hutbesinin, Cumanın hutbesine muhâlif olması, Cuma Namazının hutbesiz sahîh olmadığından dolayıdır. Bayram Namazı ise böyle değildir. Yine ikisi arasındaki fark : Cuma'da hutbe namazdan öncedir. Bayram hutbesi ise, namazdan sonradır.

Eğer hatîb hutbeyi Bayram'da, Cuma'daki gibi önce okursa, câiz olur. Namazdan sonra hutbeyi tekrâr okumaz. **İnâye'de böyle zikredilmiştir.**

Şâyet Bayram Namazı ile Cenâze Namazı bir araya gelse, Bayram Namazı - her ne kadar kıyâs aksine ise de - **Cenâze Namazından önce kılınır ve Cenâze Namazı da hutbeden önce kılınır.** (5) **Kunye'de böyle zikredilmiştir.**

RAMAZAN BAYRAMI NAMAZI :

Ramazan Bayramı günü, namazdan önce bir şey yemek mendûbdur. Yine Ramazan Bayramı günü misvâk kullanmak, gusl etmek, güzel kokular sürünmek ve en iyi elbiseyi giymek mendûbdur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) **böyle yapardı. Kurban Bayramı günü** (yevm-i nahr) **ise, namazdan dönünceye kadar bir şey yememek, namazdan dönünce kurbanının** (udhiyye'nin) **etinden yemek mendûbdur.**

Sadaka-ı fıtrayı edâ ettikden sonra musallâya çıkmak mendûbdur. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) :

---

(4) **İki Bayram Namazının biraraya gelmesinden maksad;** Ramazan veya Kurban Bayramı ile Cuma'nın bir güne tesâdüf etmeleridir. **(Dürer Hâşiyesi, Abdülhalîm)**

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) zamanında iki Bayram yânî Ramazan Bayramı ile Cuma (veya Kurban Bayramı ile Cuma) **nın bir güne tesâdüf ettiği bazı Sahâbeden** (R.A.) **rivâyet edilmiştir.** (El Musannef, Hafız Ebû Bekir Abdürrezzak bin Hemmân es San'ânî, /Doğumu : 126, Vefâtı : 211/)

(5) Burada Bayram Namazının Cenâze Namazından önce kılınmasına sebeb; Bayram Namazının vâcib, Cenâze Namazının ise kifâye olmasıdır. **(Kerderî)**

أَغْنُوهُمْ عَنِ الْمَسْئَلَةِ فِي مِثْلِ هٰذَا الْيَوْمِ

«Siz, bu gibi günlerde fakîrleri dilenmeye muhtâç etmeyin.» buyurmuştur.

Sadaka-ı fıtrayı acele vermekde fakirlerin kalbini namaza yöneltmek vardır.

Her ne kadar mescidleri geniş olsa da, musallâya (namazgâha) **çıkmak sünnettir.** Bizim zamanımızda musallâya (6) minber çıkarmakta mahzur yoktur. **El-İhtiyâr'da böyle zikredilmiştir.**

Ramazan (Fıtr) Bayramında musallânın yolunda açıkdan tekbir okunmaz. İmâmeyn bunu kabûl etmemişlerdir.

Zeylaî (Rh.A.), Ebû Ca'fer' (Rh.A.) den şöyle nakletmiştir: Ebû Ca'fer (Rh.A.) : «Halkın hayrlara rağbetleri az olduğu için onları, musallâya minber çıkarmakdan menetmek doğru değildir,» **demiştir.**

Bayram Namazından önce nâfile namaz kılınmaz. Çünkü Resûlullah (S.A.V.), namaza karşı olan şiddetli isteklerine rağmen bunu yapmamışlardır. Eğer câiz olaydı, cevâzı öğretmek için yaparlardı.

Bayram Namazının vakti, güneşin yükselmesinden zevâle kadardır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.); güneş bir mızrak veya iki mızrak boyu yükselmiş iken Bayram Namazını kılarlardı. Rivâyete göre : **Resûlüllah** (S.A.V.) zamanında bir topluluk zevâlden sonra hilâli gördüklerine şehâdet etmişler, **Resûlüllah** (S.A.V.) de : Ertesi gün musallâya çıkılmasını emretmiştir. Eğer zevâlden sonra edâ câiz olaydı, namazı te'hîr etmezdi.

Zevâid tekbirlerinden önce, imâm insanlar ile beraber tekbir alıp senâ ederek yâni (Sübhânekeyi okuyarak) **iki rek'at namaz kılmaya başlar.** O zevâid tekbirleri her rek'atta üçer tekbirdir.

İmâm iki kırâatın arasını ayırır. Yâni imâm önce iftitâh için tekbir alır. Ondan sonra Sübhânekeyi okur, sonra üç kere tekbir alır. Ondan sonra sûre ile beraber Fâtiha'yı okur. Ondan sonra rükû için tekbir alır. İmâm ikinci rek'ata kalktığı zaman önce sûre ile beraber Fâtiha'yı okur. Ondan sonra üç kere tekbir alır. Sonra rükû için tekbir alır.

---

(6) Buradaki Musallâ daha önce de zikrettiğimiz gibi, açıkta namaz kılmaya mahsûs ve Kıble tarafında Mihrap yerine bir dikilitaş ikâme edilen üstü açık namazgâhtır. (Bir nevi mescid)

Zevâid tekbirlerde eller kaldırılır. Çünkü Resulüllah (S.A.V.) :

لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ

«Eller ancak yedi yerde kaldırılır.» buyurmuştur. (7)

Bu İki Bayramın tekbirleri onlardan zikredilmiştir. Bayram Namazları, büyük bir kalabalık ile kılındığı için, her iki tekbir arasında üçer kere tesbih edecek kadar sükût edilir ve tekbirler peşisıra, uzak olan kimselere aktarmayla ulaştırılır.

Bayram Namazından sonra, iki hutbe okunur. Çünkü Resûlullâh (S.A.V.) böyle yapmıştır. Cuma bunun aksinedir. Şüphesiz hutbe, Cuma'da namazdan öncedir. Çünkü hutbe Cuma'nın şartındandır. Şart ise önce gelir.

Hatip insanlara hutbede sadaka-ı fıtrın hükümlerini öğretir. Çünkü hutbe, fıtranın hükümlerini öğretmek için meşrû olmuştur. Eğer; yukarıda geçen, «musallâya çıkmadan önce sadaka-ı fıtr vermek mendûbdur» hükümlerini bilmezden önce fıtrayı edâ muhâldir. Halbuki hutbe ancak musallâya çıktıkdan sonradır. Öyleyse iki söz arasında çelişme vardır, denilirse, **cevâbında deriz ki :** «Çelişme yoktur. Çünkü sadaka-ı fıtrı musallâya çıkmadan önce vermenin mendûbiyeti, çıkdıkdan sonra vermek için ertelenmesinin cevâzına aykırı değildir. Musallâya çıkanların bazısının, fıtranın nasıl verileceğini bilmemesi câizdir. Şu halde onlar dikkate alınarak öğretmek faydalıdır.»

İmâm, Bayram Namazını cemâat ile beraber kılsa ve bazı insanlar namazı kaçırsa, o namaz, ne vaktinde ve ne de vaktinden sonra, kazâ edilmez. Çünkü bu namaz, Bayram Namazı olması sıfatıyle, Onun bir kurbiyyet ve rahmet olduğu ancak şartlarla bilinir. Zirâ Bayram Namazı şartları yalnız kılanda tamam değildir.

Ramazan Bayramı Namazı, özür ile ertesi güne tehir edilir. Yâni, şâyet bir özür, namazı kılmakdan alıkoyarsa, Ramazan Bayramı Namazı ertesi güne bırakılır. Meselâ, insanlara hilâlin bulutlu olması ve imâmın yanında zevâlden sonra veya zevâlden önce hilâli gördüklerine şehâdet edecek kişiler bulunması fakat zevâlden önce insanların toplanmasının mümkün olmaması ya da bulutlu günde insanların Bayram Namazını kılması ve o namazın zevâlden sonra kılındığının anlaşılması sûretlerinde, Ramazan Bayramı Namazı tehîr edilir.

---

(7) Ellerin kaldırılacağı yerler şunlardır :

a) Namaza iftitâhda, b) Vitrin Kunût'unda, c) İki Bayram tekbirlerinde, d) Hâcer-i Esved'i istilâmda, e) Safâ'da ve Merve'de, f) İki Vakfede, g) İki Cemre'de.

Ramazan Bayramı Namazı, ancak ertesi güne tehir edilir. Çünkü bu Bayram Namazında asl olan, Cuma gibi kazâ edilmemektir. Ancak şu kadar var ki, biz onu, **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın ertesi güne tehîrine dâir rivâyet ettiğimiz hadîsinin mefhûmu ile terk ettik. **Resûlüllah'**-(S.A.V.) ın ertesi günden sonraya tehîr ettiği ise rivâyet edilmemiştir. Öyleyse asl üzere bâkî kalmıştır.

KURBAN BAYRAMI NAMAZI :

Musannıf, Ramazan (Fıtr) Bayramının hükümlerinden sonra Kurban Bayramının hükümlerine başlayıp demiştir ki: **Ramazan Bayramında zikredilen hükümler Kurban Bayramında da vardır. Lâkin Kurban Bayramında** (îd-i edhâ'da) **namazı özürsüz, nahr günlerinin** (8) **üçüncü gününe kadar tehîr etmek kerâhetle câizdir.** Namazı nahr günlerinin üçüncü gününe özür ile tehîr etmek ise, kerâhetsiz câizdir. Şu halde Kurban Bayramı Namazının vakti, udhiyyenin vakti ile belirlenmiştir. Udhiyyenin vakti devâm ettiği müddetce, namaz câiz olur. Udhiyyenin vakti çıktıkdan sonra câiz değildir. Çünkü bu namaz, kazâ edilmez. Burada özür ise, kerâheti kaldırmak ve Fıtr Namazında cevâz içindir. Hattâ eğer insanlar o namazı, özürsüz ertesi güne bıraksalar câiz olmaz.

Lâkin Kurban Bayramında, yemeği namazdan sonraya bırakmak mendûbtur. Fıtr Bayramı bunun aksinedir. Kurban Bayramında (îd-i edhâ'da), **yolda açıkdan tekbir okunur. Fıtr Bayramı bunun aksinedir.** (9) Kurban Bayramında imâm, hutbede teşrîk tekbirini ve udhiyye'yi (kurbânı) insanlara öğretir. Fıtr Bayramında bu yoktur.

T A ' R Î F ; Arafâtta vakfeye duranlara benzemek için, insanların Arefe günü bir yerde toplanmalarıdır. Bu, bir şey değildir. İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.) **ile İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **den Usûlün rivâyetinin gayrında, ta'rîfin mekrûh olmadığı rivâyet edilmiştir. Sahîh olan birinci sözdür.**

---

(8) **Nahr Günleri üç gündür.** Teşrîk günleri de üç gündür. Bu altı gün dört günde geçer. Zilhicce'nin 10 uncu günü hâssaten Nahr'dır. 13 üncü günü hâssaten Teşrîk'dir. İki gün de Nahr ve Teşrîk'dir. **(Kâfî)**

(9) **Fakîh Ebû Ca'fer** (Rh.A.), **der ki;** Meşayihimizin bunu bid'at olarak kabul ettiklerini işittim. **Nevâzil'de ise Ebû Bekir:** «İbn-i Ömer Eyyâm-ı Aşr'da Medîne sokağına girer, tekbir getirir ve insanlara da tekbir getirmelerini hatırlatırdı.» demiştir.

TEŞRÎK TEKBÎRİ :

Teşrîk tekbiri vâcibdir. Çünkü Yüce Allah (C.C.) :

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ

«Allah'ı sayılı günlerde (teşrîk günlerinde) zikredin (tekbîr alın)» (10) buyurmuştur.

Teşrîk, lûgat yönünden, eti kurutmaya derler. Halil bin Ahmed' (Rh.A.) **den rivâyet edilmiştir ki; teşrîk, tekbirdir.** İzâfet, beyân içindir. (11) **Bir kavle göre; «Teşrîk tekbiri» diye adlandırma, İmâmeyn'in sözüne göre vâkî olmuştur. Çünkü İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, tekbîrden bir şey, teşrîk günlerinde vâki olmaz.** Nitekim yakında açıklaması gelecektir.

Kurb «yaklaşma» **itibârıyle teşrîk günleri «eyyâmu't-Teşrîk» adını almıştır, demek de câizdir. Teşrîk günleri, Nahr gününden sonra üç gündür. Nahr günleri Bayram günüdür ve Bayramdan sonra iki gündür.** Şu halde, o dört günden birinci gün Teşrîksız Nahrdır ve dördüncü gün Nahrsız Teşrîktır. İki gün nahrdır ve teşrîktır.

Tekbîr :

اَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ

(Allâhû - Ekber, Allâhu - Ekber, Lâ ilâhe illâ'llâhu Vallâhu Ekber, Allâhu Ekber ve li'llâhi'l-Hamd) demektir.

Bu tekbîrin aslı, Hz. İbrâhim' (A.S.) den rivâyet edilen şu olaydır : Şüphesiz, **Cebrâil** (A.S.) kurbân ile **İbrâhim'** (A.S.) e geldiği zaman, **İbrâhîm'** (A.S.) in **İsmâîl'** (A.S.) i kesmeye acele etme endişesi karşısında, **Cebrâil** (A.S.) : (اَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ) **(Allâhu Ekber, Allâhu Ekber)** dedi. **İbrâhim** (A.S.) da onu görünce : (لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ) **(Lâ ilâhe illâ'llâhü Va'llâhu**

(10) Bk. Bakara Sûresi (2); âyet : 203

(11) **İzâfet-i beyâniyye :** İzâfet-i Mâneviyyenin kısımlarındandır. Bu izâfette; Muzâf ile Muzâfınileyh arasında bir bakımdan umûm ve husûs bulunmak sûretiyle muzâfınileyh muzâfa ve muzâfın gayrına şâmil olan bir cins olur. Buna izâfet-i bimânâ «min» de denilir.

Ekber) diye karşılık verdi. **İsmâil (A.S.)** da fidâyı (yâni bedel olan kurbanı) öğrenince : (اَللّٰهُ اَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ) **(Allâhu - Ekber ve li'llâhi'l-Hamd)** dedi.

Sonda gelenler için vâcib olduğu halde, bizim naklettiğimiz şeyi, başından sonuna kadar bir kere söylemek bâkî kalmıştır.

Teşrîk tekbiri bir kere vâcibdir. Bir kere yâni (merreten) sözü, **İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) nin sözünden ihtirazdır. **Çünkü İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre, tekbir, üç kere «Allâhû Ekber, Allâhû Ekber, Allâhû Ekber»** demektir. Bu üçüncü üzerine ziyâde eylemez. Yine **İmâm Şâfiî** (Rh.A.) için, tekbirden sonra tehlîlde iki kavl vardır.

Üzerinde Sahâbenin (R.Anhûm.) büyükleri birleştikleri için, bu husûsda bizim âlimlerimiz arasında bir anlaşmazlık yoktur. Arefe gününün Sabah (fecr) Namazı vaktinden Bayramın birinci gününün ikindi vaktine kadar, her farzın ardında bir kere teşrîk tekbiri vâcibdir.

Tekbir, sekiz namaz üzerine fâsılasız binâyı meneder. Musannifin «farz» kaydı ile Nâfileler ve Bayram Namazı hâric kalmıştır. Yine, Musannifin «edâ edilen» sözüyle de kazâ hâric kalmıştır. Çünkü kazâda tekbir yoktur.

Musannifin; **«Müstehab olan cemâat ile edâ edilen farz akabinde vâcibdir.»** sözü ile, şâyet kadınlar ile beraber bir erkek bulunmazsa, kadınlar cemâati hâric kalır. Çünkü kadınlar cemâatinde de tekbir yoktur.

Tekbir, şehirde ikâmet eden imâma vâcibtir. Münferid üzerine vâcib değildir. Müsâfir olan imâma veya kadına veya köylerin ve çöllerin halkına da vâcib değildir.

Tekbir, Müsâfir olan muktedîye veya köylü olan muktedîye veya kadın olan muktedîye vâcibtir.

İmâmeyn, «Mutlaka her farzın peşisıra teşrîk tekbiri vâcibdir.» demişlerdir. Yâni gerek namaz cemâat ile edâ edilsin, gerekse edilmesin müsâvîdir. Gerek o mûsallî erkek olsun, gerekse kadın olsun; gerek müsâfir olsun, gerekse şehirde veya köyde ikâmet etsin tekbir vâcibdir.

Yine **İmâmeyn; «Arafe gününden beşinci günün İkindi vaktine kadar tekbir vâcibtir.»** demişlerdir **O beşinci gün Zi'l-hiccenin onüçüncü günüdür. O gün teşrîkdir, Nahr değildir.** Bu vakte gelinceye kadar ve Bayram gününün İkindisine hasretmeden tekbir ile ibâdet bâbında ihtiyâten hâlen amel edilir.

İmâm tekbiri terk etse dahi, imâma uyan kimseler onu terk etmez-

ler. Çünkü tekbir namaz içinde değil, namazdan sonra edâ edilir. Bu durumda tekbirde imâma tâbi olmak vucûben değildir. Tilâvet secdesinde olduğu gibi. Sehv secdesi ise bunun aksinedir. Çünkü sehv secdesi namaz içinde edâ edilir.

Mesbûk da tekbîr getirir. Çünkü mesbûk tahrîme'ye muktedîdir. Lâkin mesbûk imâm ile beraber tekbir getirmez. Ancak, kazânın peşisıra getirir. Yâni geçeni kazâ ettikden sonra tekbir getirir. Bundan lâhıkın hâli de malûm olur. Çünkü lâhık tamâmıyle imâmın ardında olur.

★ ★

بَابُ صَلٰوةِ الْكُسُوْفِ

KÜSÛF NAMAZI BÂBI (1)

Cuma imâmı veya bu namazı kıldırmakla Sultânın emrettiği kimse, insanlar ile beraber, güneş tutulduğu zaman nâfile tarzında iki rek'at namaz kılar. (2) Bu namaz, ezânsız, ikâmetsiz, cehrsiz ve hutbesiz olarak her rek'atta bir rükû ile kılınır. İmâm Şâfiî (Rh.A.) ye göre, her rek'atta iki rükû ile kılınır.

İmâm, iki rek'atta da kırâatı uzatır. İki rek'attan sonra, güneş parlayıncaya kadar, duâ ederler. Eğer Cuma imâmı ve Sultânın memûr ettiği kimse bulunmazlarsa, insanların her biri ayrı ayrı kılarlar.

---

(1) Küsûf Namazının Bayram Namazı ile berâber zikredilmesinin sebebi; ikisinin de ezânsız ve ikâmetsiz cemâatle eda olunmalarındandır.

Küsûf Namazının Bayram Namazından sonraya alınması da esah kavlde, daha önce yazıldığı gibi vâcib olduğu içindir. **(El Ekmel)**

(2) **Küsûf** (Güneş tutulması) **Namazı:** Peygamber Efendimizin (S.A.V.) Mâriye-i Kibtiyye (R.Anhâ) den doğan (H. 8) ve küçük çocuğu olan Hz. İbrahim'in vefatları (H. 10) (bazı râvîlere göre 22 aylık iken, Hz. Âişe' (R.Anhâ) nin rivâyetlerine göre 17 - 18 aylık iken) sırasında güneşin tutulması üzerine bazı kimselerin güneşin tutulmasını bu hâdiseye yormaları ile Resûlullah' (S.A.V.) ın güneş ve ayın tutulmasının bir insanın ölümüyle alâkası olmadığını söyliyerek kıldıkları namaz ve yaptıkları duâdır.

Nitekim; Husûf (Ay tutulması) namazı da (3), şiddetli rüzgârda, müthiş karanlıkta ve düşman korkusu gâlib olduğu zamanda kılman namazlar da böyledir.

★ ★

(3) **Küsûf ve Hüsûf Namazları sünnet ve icmâ ile meşrûdur.**

Bu namazların Peygamber Efendimizin (S.A.V.) bir sünneti olduğuna işâret eden hadîs-i şerîflerden bir tanesi Hz. Âişe' (R.Anhâ) nin, diğeri de Hz. Ebû Bekir' (R.A.) in rivâyet ettiği, Buhârî'nin naklettiği aşağıdaki hadîs-i şerîflerdir.

Peygamber Efendimiz (S.A.V.), oğlu Hz. İbrahim'in vefâtı esnasında, güneşin tutulmuş olması sebebiyle kıldırdığı namazdan sonra şöyle buyurmuştur:

Âişe' (R.Anhâ) den:

«Güneş ile Ay şüphe yok ki, bir kimsenin ne ölmesinden ne de hayat bulmasından dolayı tutulmaz. Bunların tutulduğunu gördüğünüz zaman namaz kılınız ve Allahü Azîmüşşân'a duâ ediniz.»

Ebû Bekr' (R.A.) den: **«Bunlar Allahü Teâlâ'nın âyetlerinden iki âyettir.** (yâni kudret ve hikmetine âid iki alâmettir.)»

بَابُ الْاِسْتِسْقَاءِ

İSTİSKÂ BÂBI

İstiskâ Namazında, cemâat ve hutbe yoktur. (1) İstiskâ, bir duâ ve istiğfârdır. Çünkü Yüce Allah (C.C.) :

اِسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ اِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا

«Rabbinizden bağışlanma dileyin! Çünkü O doğrusu, çok bağışlayandır, size gökten bol bol yağmur indirsin.» (2) buyurmuştur.

Yüce Allah (C.C.) **İstiskâ Namazını yağmur göndermek için sebeb kıldığından bir duâ ve istiğfardır.** Bu bakımdan, eğer insanlar onu ayrı ayrı kılsalar câiz olur.

İstiskâ Namazında ridâyı (palto veya abayı) **çevirmek yoktur.**

---

(1) **İSTİSKÂ :** Sünnet-i Müekkededir. Bunda tam bir ittifak vardır. Yine ilk günkü İstiskâdan sonra yağmur yağmazsa ikinci ve üçüncü günlerde yağmur duâsına çıkılacağında; yağmurun çokluğundan dolayı zarar hâsıl olduğunda giderilmesini Hak'dan niyâz etmenin sünnet olduğunda da ittifak vardır. Ancak, duâdan başka namaz, hutbe ve elbiseyi çevirme meselelerinde Mezhep İmâmları arasında ihtilaf vardır.

Sünen-i Ebû Dâvûd ile Sahîh-i İbn-i Hibbân'da; Hz. Âişe (R.Anhâ) den rivâyet edilen bir hadiste, Peygamber Efendimiz Hicrî 6. cı yılda minberini musallâya çıkartıp orada yağmur duâsında bulunmuşlardır.

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) istiskâda ayrıca, iki rek'at namaz da kılmışlardır.

Yine, Peygamber Efendimiz (S.A.V.) Mekke devrinde de Medine devrinde de bu duâyı (istiskâ) icrâ buyurmuşlardır.

İmâmeyn, İmâm Mâlik (Rh.A.), İmâm Şafiî (Rh.A.) ve İmâm Ahmed bin Hanbel (Rh.A.) gibi büyük Mezhep İmâmları istiskânın Bayram Namazı gibi iki rek'at cemâatle kılınmasının sünnet olduğuna kâil olmuşlardır.

Hanefîlere göre İstiskâ Kitab (Hûd Sûresi; âyet : 52) ve Sünnet ile sâbittir. İstiskâ da yalnız bir hadiste zikredilmiştir o da fiizdir.

(Buhârî - Tecrid-i Sarîh, Müslim - Tercüme ve şerhi)

(2) Bk. Nûh Sûresi (71); âyet : 10 - 11

İmâm Muhammed (Rh.A.); **«İstiskâda imâm ridâsını çevirir, cemâat çevirmez»** demiştir.

İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **dan** (bu hususta) **iki rivâyet vardır** : Ridâyı çevirmenin hakîkatı şudur ki; eğer o ridâ dört köşeli olursa, üstü altına ve altı üstüne getirilerek döndürülür. Eğer ridâ yuvarlak yâni cübbe olursa, sağ tarafı sol ve sol tarafı sağ yapılarak çevirilir.

İstiskâ Namazında ve duâsında Zimmî (3) hâzır olmaz. Çünkü bu istiskâ, rahmet (yağmur) indirilmesini istemek içindir. Zimmîlerin üzerine ise, azâb ve la'net iner.

İnsanlar, peşipeşine üç gün İstiskâ Namazına çıkarlar. Çünkü üç gün, özürleri çıkarmak için getirilen bir müddettir.

Yine insanlar istiskaya yaya oldukları halde, yıkanmış eski veya yamalı elbiseleriyle mütezellil, alçakgönüllü; **Yüce Allah** (C.C.) için huşûdan başlarını aşağı eğerek ve korku içinde çıkarlar. Her gün, çıkmadan önce sadaka verirler.

Bir kavle göre : «Bu istiskâda namaz yoktur» Tuhfe'de; istiskâda zâhir rivâyete göre namaz yoktur, denmiştir.

★ ★

(3) **Zimmî :** İslâm zimmetini, ahid ve emânını hâiz bulunan gayri müslimlerdir. Bunların kadınlarına da **Zimmîye** denir.

Harbî bulunan bir şahsın veya bir cemâatin İslâm ahid ve emânını yâni tâbiiyetini kabûl etmesine ise **akd-i zimmet** tâbir edilir.

بَابُ صَلَاةِ الْخَوْفِ

KORKU NAMAZI BÂBI

Korku Namazını İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.), **Resûlüllah'** (S.A.V.) **den sonra câiz görmemiştir. Çünkü Korku Namazı ancak, Sahâbe-i Kirâm'** (R.A.) **ın, Resûlüllah'** (S.A.V.) **ın ardında** (1) **onun fazîletini kazanmaları için, kıyâsın hilâfına olarak meşrû olmuştur.** Bu ma'nâ, Resûl-i Ekrem Hazretlerinden sonra yok olmuştur.

Korku namazını, İmâm A'zam (Rh.A.) **ile İmâm Muhammed** (Rh.A.) **câiz görmüşlerdir.** Çünkü Sahâbe-i Kirâm (R.A.), Resûlullâh' (S.A.V.) dan sonra onu kılmışlardır ve sebebi de korkudur. Korku ise Resûl-i Ekrem' (S.A.V.) den sonra da meydana gelir.

Şâyet hâzır olan düşmandan veya yırtıcı canavardan korkulursa - bu kayıd, düşman gerçekten onlara yakın bir yerde ve onların karşılarında ise, sözüne işarettir - **dediğimiz şekilde Korku Namazı câiz olur.**

---

(1) **KORKU NAMAZI:** Peygamber Efendimiz (S.A.V.) ve Ashâbı tarafından ilk defa, Hudeybiye Umresi (yolculuğu) esnasında (1 Zilka'de 6. H. / 13 Mart 628. M.) **Usfân mevkiinde** kılınmıştır. Korku Namazı hakkındaki âyet de burada nâzil olmuştur. **(Nisâ Sûresi; âyet: 101 - 102)**

Son Korku Namazının da **Batn-ı Nahle'de** vâki olduğu rivâyet edilir.

İlk Korku Namazının **Zâtü'rrika' Gazâsında** vâki olduğu da rivâyet edilmiştir. Ancak; Zâtü'rrika', Muharib-i Hafsa, Necid, Sa'lebe, Katafân diye geçen gazâların hepsi işâret edilen vakanın geçtiği bir gazâya âid isimlerdir. Hattâ Ashâb arasında buna **Gazvetü'l Acîb** de denir. Bu gazve **Bedr, Uhud, Hendek, Kureyzâ, Müreysî' ve Hayberden sonra meydana gelmiştir.**

Zâtü'rrika' Namazı ile de bu Namaz kasdedilmektedir.

Bir rivâyete göre; Usfânda iken nâzil olan âyet-i kerîme Namazı kısaltmaya (kasr) da âiddir.

Korku Namazının cemâatle edâsı keyfiyeti sünnet ile sâbittir. Kitabullahdan delili ise biraz evvel işâret ettiğimiz Sûre-i Nisâ'daki 101 - 102 ci ve sûre-i Bakara'daki 239. uncu âyeti kerîmedir.

(Buhârî - Tecrîd, Ebû Dâvûd, Nurü'l Yakîn, Asr-ı Seâdet, Sahîh-i Müslim - A. Davudoğlu)

Fakat şâyet düşman onlardan uzak bir yerde ise veya karanlık ya da toz görmeleri sebebiyle düşman sanıp Korku Namazını kılarsalar ve gördükleri de düşman olmazsa, onların namazları câiz olmaz.

İmâm, cemâati iki bölük yaparak bir bölüğünü korkulan düşmana karşı koyar, diğer bölük ile eğer müsâfir ise veya Sabah vaktinde veya Cuma gününde ya da iki Bayramda iseler bir rek'at kılar. Eğer imâm mukîm olursa ve iki rek'atlı namazdan başkasında olursa, iki rek'at kılar. Musannıf bunu, Akşam Namazını da içine alsın diye böyle söylemiştir. Şüphesiz Akşam Namazının hükmü dörtlü namazın hükmü gibidir.

Namazı kılan bölük korkulan yere gider, diğer bölük gelir. Birinci bölük ile, dörtlü olan namazdan geri kalan iki rek'atı, üçlüde geri kalan bir rek'atı kılarlar ve imâm yalnız başına selâm verir.

O bölük, korkulan düşmana karşı gider. Birinci bölük gelir ve namazlarını kırâatsiz tamâm ederler ve selâm verirler. Çünkü onlar lâhikdırlar. Ve âdeta imâmın arkasında gibidirler.

Ondan sonra diğer bölük gelir ve namazlarını kırâat ile kılıp tamâm ederler. Çünkü onlar mesbûkdurlar. Eğer onların korkuları şiddetli olursa, kâdir oldukları yöne imâ ile ayrı ayrı, hayvana binici olarak da kılabilirler.

Eğer kıbleye yönelmeye kâdir olurlarsa, kıbleye yönelirler. Eğer kıbleye yönelmeye kâdir olamazlarsa, kâdir olabildikleri tarafa doğru kılarlar. Savaşmakla, yürümekle ve hayvana binmekle onların namazları bozulur. Çünkü bunların her biri amel-i kesîrdir.

★ ★

بَابُ الصَّلَاةِ فِي الْكَعْبَةِ

KA'BE'DE NAMAZ BÂBI

Ka'be'de nâfile namaz ittifakla sahîhtir. Farz olan namaz da sahîhtir. İmâm Şâfiî (Rh.A.) bunun aksi görüştedir.

Münferid oldukları halde ve cemâat ile namaz kılmaları sahîhdir. Yüzleri çeşitli yönde olsa da yine, sahîh olur. Ancak kafası imâmın yüzüne gelen kimsenin namazı sahîh olmaz. Çünkü o kimse imâmın önüne geçtiği için namazı câiz olmaz. İmâm ile beraber olan kimse imâmın önüne geçmiş olmaz ve kıbleye yönelir.

Yine, eğer Ka'be'de halka olsalar, namazları sahîh olur. Şâyet bazıları imâmın önünde, imâmın yüzü de Ka'be'ye yönelmiş olduğu halde olursa, yine sahîh olur.

Cemâat, Ka'be'nin dört tarafından imâma uysa, bazıları Ka'be'ye imâmdan daha yakın bile olsa, iktidâ câiz olur. Ancak imâmın tarafındaki kimsenin, imâmın önüne geçtiğinden dolayı câiz olmaz. Diğer tarafında olan kimse, böyle değildir. Çünkü o kimse hükmen imâmın ardındadır. Böylece, Ka'be'ye yakınlığı zarar vermez.

Cemâat Ka'be'nin dışından, Ka'be'nin içinde olan imâma uysa, kapı da açık olsa, o cemâatin imâma uyması câizdir. Çünkü Ka'be'nin kapısı açık iken, imâmın Ka'be içinde durması, diğer mescidlerde imâmın mihrabda durması gibidir. Ka'be'nin üstünde namaz kılmak, her ne kadar câiz ise de mekrûhtur. Çünkü Ka'be'ye ta'zîme aykırıdır.

★ ★

بَابُ سُجُودِ السَّهْوِ وَالشَّكِّ

ŞEK VE SEHV SECDESİ BÂBI

SEHV SECDESİ :

İki tarafa selâmdan sonra Sehv secdesi vâcibtir. Bir kavle göre; «Sünnettir». Sahîh olan birincisidir. (1) Bunu, Hidâye sâhibi, Şems'ül-Eimme (Rh.A.) ve İmâm Ebu'l-Yüsr (Rh.A.) ve İmâm Zahîr'ud-Dîn el-Mergînânî (Rh.A.) kabûl etmişlerdir.

Veya bir tarafına selâmdan sonra sevh secdesi vâcibtir. Bunu Kâfî sâhibi, Fahr'ul-İslâm (Rh.A.), Şeyh'ul-İslâm Hâherzâde (Rh.A.) ve El-Îzâh sâhibi kabûl etmişlerdir.

Hidâye şerhinde Tâc'uş-Şerîa (Rh.A.) demiştir ki : Şems'ül-Eimme (Rh.A.), şüphesiz sehv secdesi iki selâmdan sonra yapılır, demiş. Esah olan kavl budur. Çünkü bu kavl, Ömer (R.A.), Ali (R.A.) ve İbn-i Mesûd (R.A.) ve Cumhûru Ulemâ gibi, sahâbenin büyüklerinin sözüdür. Resûlüllah' (S.A.V.) a yakın olan sahâbeyi kirâm'ın rivâyetini almak ise daha doğrudur.

Diğer rivâyet, Âişe (R.Anhâ) **ile Sehl Bin Sa'd'** (R.A.) **dandır. Âişe** (R.Anhâ) kadınlar safındadır. **Sehl bin Sa'd** (R.A.) ise çocuklardandır. Şüphesiz ikisi de, ikinci selâmı işitmemiş olabilirler. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.), ikinci selâmı birinciden alçak sesle verirlerdi. Meşhûr kitaplarda yazılı olan bunlardır. İki fırkanın sözünün sevki, şüphesiz iki sözün **İmâm A'zam'** (Rh.A.) a âit olduğuna delâlet eder. **Mecma'da** ikinci söz **İmâm Muhammed** (Rh.A.) a nisbet edilmiştir Birinci söz de **İmâm A'zam** (Rh.A.) ile **Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) a nisbet edilmiştir. İmâm'ın Kitâb'ında ben ancak, **Mi'râc'ud-Dirâye sâhibinin** «kîl = dendi» ile nak-

---

(1) Bu kavle Şeyh Hasen el Kerhî (Rh.A.) de İmâm Muhammed' (Rh.A.) in : «İmâm yanıldığı zaman secde etmesi vâcibtir...» sözü ile istidlâlde bulunmuştur.

(Zahîriyye)

lettiği şeyi buldum. Bundan dolayı iki sözün **İmâm A'zam'** (Rh.A.) ın sözü olmasına şu söylenen söz uygun düşer: **Muhtâr olan, münferid için sehv secde, iki yanına selâmdan sonradır. İmâm için bir yanına selâmdan sonradır.** Çünkü imâm, şâyet iki yanına selâm verse, çok kere cemâatten bazısı imâm selâm verdikden sonra namaza aykırı şey yapar.

İki secde, teşehhüd, sağa ve sola selâm, sehven bir vâcibi terk ile vâcib olur. Çünkü musallî kasdde günahkâr olur ve secde vâcib olmaz. Vâcibi terke misâl; kırâatten önce rükû yapmak gibi fiillerdir. Şüphesiz kırâati rükûdan önce yapmak vâcibdir, farz değildir. **İmâm Züfer (Rh.A.) bunun aksi görüştedir.** Fakat kıyâmı rükûdan önce ve rükûyu secdeden önce yapmak farzdır. Nitekim bunun incelenmesi, namazın sıfatı bâbında ayrıntılarıyle geçmiştir.

Yine vâcibi terke misâl, musallînin üçüncü rek'ata kalkması, teşehhüde bir şey eklemekle geciktirmesi gibi fiillerdir. Bununla sehv secdesi vâcib olur.

Bir kavle göre; «Bir harf eklemekle sehv secdesi vâcib olur.» Sahîh olan, o ziyâdenin bir rükn edâ edilecek kadarıyle vâcib olmasıdır.

Yine musallî, iki rükû yapmakla sehv secdesi vâcib olur. Şüphesiz bir rükû ile yetinmek vâcibdir. Rükû üzerine bir rükû daha eklemek ise, vâcibi terkdir.

Gizli okunacak namazda açıkdan okumak ve açıkdan okunacak namazda gizli okumak da vâcibi terkdir. Bu okuma miktârında ihtilâf edilmiştir. Esah olan, iki fasılda da o kırâat ile namaz câiz olacak miktârdır.

Yine vâcibi terke misâl, birinci ka'deyi terk etmektir. Namazın sıfatı bâbında zikredilen diğer vâcibleri terk gibi. Bunlar ile sehv secdesi vâcib olur.

Vâcibi terk tekerrür etse de, sehv secdesi bir kere vâcib olur.

Sehv secdesi münferide vâcib olur. Eğer imâmı yanılarak sehv secdesi ederse, muktedîye de sehv secdesi vâcib olur. Eğer imâm secde etmezse, imâma uyan da secde etmez. Teşrîk tekbiri bunun gibi değildir. Nitekim kendi bâbında zikredilmiştir.

İmâma uyan kimseye kendi yanılmasıyle sehv secdesi vâcib olmaz. Çünkü eğer imâma uyan kimse yalnız kendi secde etmeye kalksa, imamına muhâlif olur. Eğer imâm kendisine uyan kimse ile beraber secde etse, imâmet iktidâya dönüşür.

Sehv secdesi yapması gereken kimse, sehv secdesinin teşehhüdün-

de Nebî (S.A.V.) e tasliye eder, yâni ikinci teşehhüdde salevât duâsını okur. İhtiyâta uygun olan, iki teşehhüdde de salevât duâsını okumaktır. Zahîriyye'de böyle zikredilmiştir.

Her ne kadar imâmın sehvi, mesbûkun kendisiyle beraber kılmadığı kısımda olsa da, mesbûk onunla beraber sehv secdesi eder. Bundan sonra mesbûk geçenleri kazâ eder. Uygun olan, imâmın sücûdundan önce mesbûkun ayağa kalkmamasıdır. Şâyet mesbûk, imâmın sücûdundan önce ayağa kalkar da,o rek'atı secde ile kaydlamazsa imâm ile beraber secde etmek için geri döner. Eğer o rek'atı secde ile kaydlarsa dönmez.

Eğer mesbûk kazâ ettiği rek'atte yanılırsa, o yanılma için ikinci defa sehv secdesi eder. Aynen lâhik de böyledir. Yâni imâmın yanılmasıyle lâhıka sehv secdesi vâcib olur. İmâmın muktedînin uyuması hâlinde yanılması veya muktedînin abdeste gittiği zaman yanılmasıyla da vâcib olur. Çünkü o lâhik imâmın ardında namaz kılan menzilesindedir.

İmâm, dört rek'atlı olan farz namazda veya üç rek'atlı olan farz namazda birinci oturuşu unutsa - Burada musannif farz lâfzıyle nâfileyi ayırdetmiştir. Çünkü nâfilenin birinci oturuşu, farzın ikinci oturuşu gibidir - **her ne kadar kıyâma kalksa da, ikinci oturuşa** (ka'deye) **mutlaka döner.** İmâm, yerden dizlerini kaldırmayıp da oturuşa daha yakın iken, birinci ka'deyi hatırlarsa, birinci ka'deye döner ve kendisine sehv secde lâzım gelmez. Eğer oturuşa yakın hatırlamazsa, ayağa kalkar ve sehv için secde eder. **Bir kavle göre; «Kıyâma doğrulmadıkca oturuşa döner.» Esah olan kavl budur. Zeylaî (Rh.A.) böyle demiştir.**

Eğer imâm, son oturuşu (ka'deyi) **unutsa, hattâ dört rek'at olan namazda beşinciye, üç rek'at olanda dördüncüye ve iki rek'atta üçüncüye kalksa, secde etmedikce son oturuşa döner.** Zirâ bu dönüşde namazı ıslâh vardır ve ıslâhın imkânı dönmekledir. Çünkü rek'atın gerisinde olan, farzı terk yeri değildir. Yanıldığı için de sehv secdesi yapar. Zirâ bu yanılan, farzı geciktirmiştir.

Eğer namaz kılan kimse, beşinci rek'at için secde ederse, onun farzı nâfile olur. Beş olan dörtlü namazda, eğer dilerse altıncı bir rek'at daha ekler. **Musannifin «eğer dilerse» demesine sebeb şudur : Çünkü bu nâfiledir. Ona kasden başlanılmamıştır; şu halde, bunun tamamlanması vâcib değildir, dilerse ilâve eder.** Yine üçlü olup dörde geçen namazda bir rek'at daha eklemeye hâcet yoktur. Çünkü üç rek'at olan namaza dördüncüyü eklemekle onu nâfileye çevirir. Böylece, onunla tam namaz hâsıl olur.

İkili olup üçe geçilen namazda - ki o Sabah Namazıdır - **hepsinin nâfile olması için dördüncü bir rek'at daha eklemez.** Çünkü, fecrin tulûundan sonra, Sabah Namazının sünnetinden daha fazla nâfile namaz kılmak mekrûhtur.

Eğer imâm son ka'dede oturur, ondan sonra selâm vermeyip unutarak ayağa kalkarsa, oturuşa döner ve selâm verir. Ancak dörtlü olan namazda beşinci için ve üçlü namazda dördüncü için secde ederse, son oturuş bulunduğu için farzını tamâmlar. **Dörtlü namazda altıncı rek'atı ekler.** Musannif burada, ilk sûrette dediği gibi, «dilerse» dememiştir. Eğer imâm altıncı rek'atı keserse, iki sûrette de kazâ yoktur. Çünkü burada altıncıyı eklemek, birinci yerde eklemekten sağlamdır. Zira, imâmın farzı burada şüphesiz tamâmdır. Fakat selâmı geciktirmekle sehv secdesi vâcib olur. Eğer o iki rek'ati sehv için secde etmemekle keserse, vâcibi terk lâzım gelir. Eğer kıyâmdan dönüp otururşa ve sehv için secde ederse, sünnet olan şekilde sevh secdesi edâ edilmez. Bu durumda altıncı rek'atı eklemek gerekir. İki rek'at üzere oturur ve sehv için secde eder. Birinci mesele bunun aksinedir. Şüphesiz farzıyyet bundan sonra, kendi noksânını tedârike muhtâc olması için bâkî kalmaz.

«Her ne kadar o namaz İkindi de olsa.» Musannifin bu sözü, «İkindiden sonra nâfilenin kerâheti sebebiyle İkindide eklenmez.» denilen sözün zayıflığına işârettir. Bir kavle göre; «Eklenir.» Çünkü bu ekleme maksûd (kasıdlı) **değildir. İkindiden sonra nâfile namaz kılmaktan nehy ise maksûdu kapsar. Bu durumda, ekleme kasıdsız mekrûh olmaz. Esah olan kavl budur. Zeylaî (Rh.A.) böyle demiştir.**

Yine imâm, üçlü olan namazda iki sûrette de, o iki rek'atın nâfile olması için, beşinci rek'atı ekler. Her ne kadar bu iki fazla rek'at Öğle, Yatsı ve Akşamın sünnetleri yerine geçmezlerse de, o beşinci rek'atı ekler. **Çünkü Nebî' (S.A.V.) in bu iki rek'at nâfile üzerine devâmı başlangıç tahrîmesi ile olmuştur.**

Selâmı geciktirdiğinden dolayı imâm, sehv secdesi eder. İki sûrette, iki fazla rek'atta imâma uyan kimse, iki fazla rek'atı imâma tâbi olarak kılar. O muktedî eğer ifsâd ederse, o iki rek'atı kazâ eder. Çünkü muktedî ona kasden başlamıştır.

Yine Sabah Namazında üçüncü rek'ata geçen kimse, dördüncüsünü eklemez. Çünkü Sabah Namazından sonra nâfile mekrûhtur. Nitekim Sabah Namazından önce nâfile mutlaka mekrûh olduğu gibi. İkindiden sonra dahî nâfile, eğer kasden başlanırsa, mekrûh olur. İkindi Namazından önce nâfile mutlaka mekrûh olmaz.

Musannif, oturuşda sehv açısından farzın hâlini açıklamayı bitirin-

ce, sehv secdesinin kısımlarını tamamlamak için oturuşda nâfilenin hâlini açıklamak isteyip demiştir ki : **Musallî, sehven nâfile namazda birinci oturuşu terk etse, sehv secdesi eder ve namazı bozulmamış olur. Kıyâs olan, bozulmuş olmaktı.. Bu, İmâm Züfer' (Rh.A.) in sözüdür ve İmâm Muhammed' (Rh.A.) den rivâyet edilmiştir.**

İstihsân cihetiyle ise fâsid olmaz. Musallîye, unutarak birinci oturuşu terkden dolayı iki sehv secdesi vâcib olur. Çünkü tetavvu', iki rek'at meşrû olunduğu gibi, dört rek'at da meşrû olunmuştur. Şu halde, şâyet musallî birinci oturuşu terk etse ve ikinci çifte kalksa, onun hepsini bir tek namaz yapmamız bize mümkün olur.

Dört rek'atlı namazlardan birinde ancak son oturuş (ka'de-i ahîre) **farzdır. O oturuş, bitirme ve ayrılma oturuşudur.** Nitekim Öğle Namazında olduğu gibi, Sabah Namazı bunun aksinedir. Çünkü Sabah Namazı sadece iki rek'at olarak meşrû kılınmıştır. İkinci çifti eklemekle onun hepsi bir namaz olmaz. Bu zikredilen, son oturuşun erkândan olmadığına dâir olan bir kıyasdır (Fıkıhdır). Ancak, son oturuş bitirmek için farz kılınmıştır. Çünkü farz kılınmış olanı bitirmek farzdır. Bu takdirde birinci oturuş farz değildir. Şu halde, şâyet musallî birinci oturuş yerinde üçüncü rek'ata kalksa, o namaz dört rek'atlı olur. İmdi, birinci oturuş bitirmek için değildir. Farzda bâkî kaldığı gibi farzıyyet yönünden bâkî değildir. **Mi'râc'ud-Dirâye'de böyle zikredilmiştir.**

Musallî, iki rek'at nâfile namaz kıldığında ilk çiftte yanılıp sehvine secde etse onu binâ etmez. Yâni o musallî başlama tahrîmesini yenilemeksizin, o namazı kılmaz. Çünkü sehv secdesi namazın arasında vâkî olmuştur. Eğer musallî o namazı binâ etse (tamamlasa) tahrîmenin bekâsı sebebiyle sahîh olur. Fakat sehv secdesini tekrâr yapar. Çünkü musallînin yanılma (sehv) sebebiyle yaptığı secde, namazın arasında vâkî olmuştur. Bu durumda, o secde sayılmaz.

Üzerine sehv secdesi lâzım olan musallînin selâmı kendisini namazdan mevkûfen (2) çıkarır, kat'î olarak çıkarmaz. Hattâ o musallîye uymak sahîh olur. Namaz içinde kahkaha ile gülse onun abdesti bâtıl olur ve müsâfir ise ikâmete niyet ile farzı dört rek'at olur. Eğer o musallî sehv için secde ederse sahîh olur.

Eğer o musallî secde etmezse, üzerine mezkûr hükümler terettüb etmez. Yâni ona uymak sahîh olmaz, kahkaha ile abdesti bozulmaz, ikâmete niyetle farzı dört rek'at olmaz.

Üzerine sehv secdesi lâzım gelen musallînin namazı kesmek niye-

(2) **Mevkûfen :** Duraklamaya mahkûm bırakılmış. tutuklanmış olarak.

tiyle selâmı o namazı kesmez. Çünkü onun niyeti meşrûyu değiştirmek için olduğundan o niyeti geçersiz olur. Nitekim, eğer Öğle Namazına altı rek'at olarak niyet etse (3) geçersiz olacağı gibi. Hatta onun, tahrîme bulunduğu için sehvinden dolayı secde etmesi gerekir. Ancak, şu namaz bunun hilâfınadır : **Şâyet musallî, namazın rüknü olan secdeyi** (secde-i sulbiyye) (4) **terkettiğini hatırlayarak namazı kesmek niyetiyle selâm verse, o zaman namazı fâsid olur.** Aralarındaki fark şudur : Şüphesiz sehv secdesi, namazın ihtirâmında sehv sebebiyle yapılır. Ve o ihtirâm da bâkîdir. Sulbiyye olan secde ise, namaz sebebiyle namazın hakikatında yapılır ve şüphesiz kasden selâm ile namaz bâtıl olur.

Musallî Kıble'den dönmedikce veya bir söz konuşmadıkca namazı kesilmiş olmaz. Şu halde, Kıble'den dönme ve konuşma tahrîmeyi iptâl eder. Bir kavle göre; «Bir söz konuşmadıkca veya mescidden dışarı çıkmadıkca, kıbleden dönme (tahavvül) **ile kesilmez.»**

Bu mes'elede asıl olan; O musallînin, her ne kadar yürümüş ve Kıble'den dönmüş de olsa, konuşmazdan önce veya mescidden çıkmazdan önce secde etmesidir. Bunu bazı Meşâyih söylemiştir. Nihâye'de de böyle zikredilmiştir.

Öğle Namazını kılan musallî, namazı tamamladım zanniyle iki rek'attan sonra selâm verse, yâni o musallî Öğle Namazını tamâm ettim sansa, o **Öğle Namazını dört rek'ata tamamlar ve sehv için secde eder. Çünkü Resûlüllah'** (S.A.V.) **ın böyle yaptığı rivâyet edilmiştir.**

Eğer musallî, müsâfir olduğunu zannederek veya o namazın Cuma olduğunu sanarak selâm verse, bu yukarıdakinin aksinedir. Ya da o musallî yakın zamanda İslâm ile şereflendiğinden, Öğlenin farzı iki rek'attır, sansa veya o musallî Yatsı Namazında iken o Yatsı Namazını terâvihdir, sansa, o vakit o musallînin namazı bunların hepsinde bâtıl olur. Çünkü o musallî kasden selâm vermiştir.

İmâm Cuma Namazında ve İki Bayram Namazında sehv için secde etmez.

NAMAZDA ŞÜPHENİN HÜKÜMLERİ :

Âdeti şek olmayan kimse, namazında şüphe etse, — Bu husus, Fukahânın ibâresinde «ilk defa şüphe etse» olarak geçmiştir. **Kâfî sâhibi**

(3) Yâhut müsâfir Öğleye dört rek'at olarak niyet etse... (Zeylaî (Rh.A.))

(4) **Secde-i sulbiyye :** Namazın kendi secdesi.

Kâfî'de demiştir ki : Bu «ilk defa şüphe etse» ibâresindeki kimse, şüphe kendisi için âdet olmayan bir kimse, demektir. Yoksa geçmiş zamanda ömründe yanılmayan ve unutmayan kimse demek, değildir. O kimse kaç rek'at namaz kıldığında şüphe etse, — **o namazı yeniden kılar.** Eğer musallînin şüphesi çok olursa, zannın gâlibiyle amel eder. Eğer zannı gâlib olmazsa, en az olanı alır. O musallî zannettiği şeyin hepsinde, namazın sonunda oturur.

Musallî, namazda şüphe edip kendisine kesin bilgi gelinceye kadar düşünse ve eğer o musallînin düşünmesi namazın rükünlerinden birinin edâsı mümkün olacak kadar uzasa, üzerine sehv secdesi vâcib olur. Eğer o musallînin düşünmesi namazın bir rüknünün edâsı mümkün olacak kadar uzun olmayıp, ondan az olsa, sehv secdesi vâcib olmaz. Çünkü uzun düşünme namazın rükünlerini yerlerinden geciktiren şeydendir. Az düşünmek ise, kendisinden sakınma mümkün olmayan şeydendir. Bu durumda musallî, o düşünmeyi sanki yapmamış gibi olur. **Tuhfet'ul-Fukahâ'da böyle zikredilmiştir.**

★ ★

بَابُ سُجُودِ التِّلَاوَةِ

TİLÂVET SECDESİ BÂBI

Tilâvet secdesi, İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre ve İmâm A'zam' (Rh.A.) la ilgili bir rivâyete göre, vüs'at (1) yönünden vâcibdir. (2) İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre ve yine İmâm A'zam' (Rh.A.) a alt bir rivâyete göre fevren (3) vâcibdir. İnâye'de böyle zikredilmiştir. (4)

Bu tilâvet secdesinde namazın şartlarıyle beraber secdelerin tesbîhini okumak vardır. Yâni : (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى) **(Sübhâne rabbiye'l alâ)** demek vardır. Onların şartları ise yukarıda geçmişti : Tekbir alırken niyet etmek ve Kıble'ye yönelmek, avreti örtmek ve iki çeşit temizlik gibi.

---

(1) **Vüs'at :** Geniş zamanda, mühlet ile.

(2) **Hanefîlerden başka bütün Ulemâ'ya göre, Secde-i Tilâvet sünnettir.**

Hanefîlere ve Şâfiîlere göre secde için âyetin kasden dinlenmesi şart değildir. Rastgele işitenlerin de secde etmeleri gerekir. Yalnız Şâfiîlere göre, rastgele işiten bir kimseye, secde etmek kasden dinleyene olduğu kadar kuvvetle sünnet değil, müstehâbdır.

Tilâvet secdesinin vücûbiyeti Kitap (Necm sûresi; âyet : 62, Alâk sûresi; âyet : 19, İnşikâk sûresi; âyet : 21) ve Sünnet ile sâbittir. Hanefîler bu yukarıdaki üç âyet-i kerîme ile istidlâl ederler.

Secde âyeti okununca hemen secde edilmesi, mümkün olmadığı takdirde okuyan veya dinleyenlerin «Semi'nâ ve eta'nâ ğufrâneke Rabbenâ ve ileykelmasîyr» demeleri müstehâbdır.

Secdeye, Secde-i tilâvet niyetiyle eller kaldırılmaksızın **(Allahu Ekber)** denilerek varılır, secdede üç kere, **«Sübhâne Rabbiyel a'lâ»** veya bir kere **«Sübhâne Rabbinâ in kâne vâdu Rabbinâ lemef'ûlâ»** denilir. Sonra **«Allahu Ekber»** denilerek secdeden kalkılır.

Tilâvet secdesine ayaktan inilmesi; bu secdeden kalkarken ayağa kadar kalkılması ve böyle ayağa kalkarken de **«Ğufrâneke Rabbenâ ve ileykel masîyr»** denilmesi müstehâbtır.

(3) **Fevren :** Acele olarak, mühletsiz, hemen ve zamanında.

(4) **Zâhirîyye'de denmiştir ki;** Ulemâ, Tilâvet secdesinin vücûbiyyete sebeb olduğu husûsunda ittifak hâlindedirler. Dinleme husûsunda ihtilâftadırlar. Bazıları : Dinlemek bir sebebdir. Sarîh olan sebebin tilâvet olduğudur, demişlerdir.

Elleri kaldırmaksızın secde, iki tekbîrin arasında vâcibtir. Yâni tilâvet secdesi yapmak isteyen kimse, önce ellerini kaldırmaksızın tekbir alır ve secde eder. Ondan sonra yine tekbir alır ve başını secdeden kaldırır. **Bu secde, namaz secdesi gibi yapılır. Bu söz, İbni Mes'ûd' (R.A.) dan mervîdir.**

Yine tilâvet secdesi, teşehhüd etmeksizin ve selâm vermeksizin iki tekbîr arasında vâcibdir. Çünkü teşehhüd ve selâm tehallül (5) içindir. Tehallül de, tahrîmenin daha önce geçmiş olmasını gerektirir. Burada tahrîme bulunmadığından teşehhüd ve selâm da yok olmuştur.

Tilâvet secdesi bilinen ondört âyetten birinin okunmasıyle vâcib olur. O bilinen âyetler: A'râf sûresinin sonunda; Ra'd, Nahl, Benî İsrâîl ve Meryem sûrelerinde; Hac sûresinin ilk yarısında; Furkân, Neml, Secde, Sâd, Hâ-mîm (es-Secde), Necm, İnşikâk ve Ikra' sûrelerindedir. (6)

Şâyet, üzerine edâ ve kazâ i'tibâriyle namaz lâzım gelen bir kimse secde âyetini okusa, ona secde vâcib olur. Bu duruma göre tilâvet secdesi, secde âyeti okuyan sağıra vâcib olur. Çünkü sağır edâ ve kazâ ehlindendir.

Yine tilâvet secdesi; secde âyetini, okuyan cünub, abdestsiz ve sarhoşa da vâcib olur. Çünkü onlar kazâ ehlindendir.

Tilâvet secdesi; kâfir, mecnûn (7), çocuk, hayızlı ve lohusaya vâcib değildir. Çünkü onlar edâ ve kazâ için ehil değillerdir.

Ondört âyetten bir âyeti işiten kimseye, dinlemeyi kasd etmese de (8), tilâvet secdesi vâcibtir. İster o kimse secdeyi anlasın ve isterse

---

(5) **Tehallül**: Namazı bitirip çıkmak.

(6) Tilâvet Secdesi:

A'râf (7); âyet: 206.	**Neml** (27); âyet: 26.
Ra'd (13); âyet: 15	**Secde** (32); âyet: 15.
Nahl (16); âyet: 49.	**Sâd** (38); âyet: 24.
İsra' (17); âyet: 109.	**Fussılet** (41); âyet: 38.
Meryem (19); âyet: 58.	**Necm** (53); âyet: 38.
Hac (22); âyet: 18 ve 77.	**İnşikâk** (84); âyet: 21.
Furkân (25); âyet: 60.	**Ikra'** (Alâk) (96); âyet: 19.

olmak üzere, Hanefilere ve diğer bazı âlimlere göre 14 yerdedir.

(7) Buradaki **mecnûndan** maksad; kendini kaybetmiş, baygın vaziyette olmayan mecnûndur. Bu şekilde olmayan bir mecnûn Tilâvet secdesini işittiği zaman, secde etmesi lâzım gelir. Fakat **mutbık** yâni baygın haldeki mecnûn bunun aksinedir..

(8) **«Her ne kadar kasd etmese de»** sözünün sebebi şudur: Çünkü Peygamberimiz (S.A.V.); **«Secde onu işitene ve okuyana terettüb eder.»** (Buhârî) buyurmuştur. Bu lâfız vücûb ifâde eder. Kasdetmekle sınırlı değildir. **(Hidâye)**

anlamasın, şâyet ona secde âyeti okunduğu haber verilirse, secde vâcib olur. **Kâdîhân** (Rh.A.) böyle zikretmiştir.

Yukarıda zikredilen sağır, cünub, abdestsiz ve sarhoştan secde âyetini işitmekle de secde vâcib olur. Yine tilâvet secdesini, uyuyan kimseden işitmekle secde vâcib olur.

Kâdîhân (Rh.A.) **demiştir ki** : «Bir kimsenin, tilâvet secdesini, uyuyan kimseden işitmesi meselesinde ihtilâf edilmiştir. Sahîh olan, secdenin vâcib olmasıdır.»

Secde âyetini, kuştan (9), **daimî deliden** (mecnûn-ı mutbık), **sadâdan** (yankı) **ve imâma uyan kimseden işiten kimse üzerine tilâvet secdesi, bunlar kırâata ehliyetleri olmadıkları için vâcib değildir.** Bunlar tarafından yapılan okuma, okuma olmamış gibidir. İşitilen de dinlenmemiş gibidir. İlk üçün, yâni **kuş, daimî delî ve sadânın, ehil olmadıkları açıktır**. Dördüncüsü, yâni **imâma uyanın ehil olmamasının sebebi ise şudur : Çünkü imâma uyan kimse, imâmın tasarrufu kendisine ulaştığı için, kırâatten menedilmiştir. Menedilmiş** (Mahcûr) **in tasarrufu için ise hüküm yoktur.** Cünub, hayızlı ve bunlara benzeyenler bunun aksinedir. Çünkü onlar kırâattan nehyedilmişlerdir. Nehy ise, hıcr (menetme) den başkadır.

Câmi'ul-Kebîr'in telhîsinde denmiştir ki : «İmâma uyan kimseden secde âyetini işitmek, deliden, kuştan ve sadâdan işitmek gibidir. Bir şey icâb etmez»

Yine Kâdîhân demiştir ki : «Tilâvet secdesi, üzerine namaz vâcib olan kimseye, secde âyetini okuduğunda vâcib olur. Ya da secde âyetini, üzerine namaz vâcib olan kimseden işittiğinde vâcib olur. Ya da hayz veya nifâs sebebiyle; cünûn sebebiyle; küfür sebebiyle veya küçüklük sebebiyle üzerine namaz vâcib olmayan kimseden işittiğinde, secde vâcib olur.» Bu ikisi arasında ise mecnûn hakkında açık bir muhâlefet vardır.

Ben derim ki; bunda uzlaştırma yolu şudur : **Şüphesiz Kâdihân'** (Rh.A.) **ın mecnûn'dan maksâdı, daimî olmayan** «ayık olan» **delidir. Telhîs sâhibinin maksâdı ise, daimî delidir.**

Nevâdir'den Zâhidî' (Rh.A.) **nin naklettiği şu şey bunu te'yîd eder** : «Delilik (cünûn), kısa olurda, bir gün bir gece veya bir gün bir gece-

(9) **Zeylâî demiştir ki** : Tuti kuşu (İşittiği sesi taklid eden, bazı sözleri ezberleyip tekrarlayan papağan cinsinden bir kuş) bir secde âyetini tekrarladığı zaman, onu işiten kimseye secde sahîh olarak gerekmez. **Bir kavle göre;** «Gerekir.» (Vâcibdir) **(Kezâ Zahîriyye)**

Radyo v.b. cihâzlardan işitilen secde âyeti için de ihtiyâten secde edilir.

(Ö. N. Bilmen)

den daha az olursa, o mecnûna, secde âyetini okumak veya işitmek ile secde lâzım gelir,» demiştir.

Bunun tahkîk ve tedkiki şudur : Şüphesiz delilik üç mertebedir : Birinci mertebe **kısa delilikdir.** Nitekim yukarıda anlatıldı. İkinci mertebe **daimî olmayan kâmil delilikdir.** Bu delilik kısadan daha çok olur. (Üç gün üç geceden daha kısa.) Lâkin bu delilik bazan gider. Üçüncü mertebe **daimî olan kâmil** (tam) **deliliktir.** Bu delilik aslâ gitmez.

Şahıslar da, delilik gibi tilâvet secdesine nazarla üç mertebedirler. O mertebelerin ilki, secde âyetini okumasıyle kendi üzerine ve kendinden secde âyetini işiten başka kimsenin üzerine secde lâzım gelendir. «Kısa (Geçici) **deli» bu kabildendir ki o Nevâdir'de zikredilendir.**

İkinci mertebe, secde âyetini okumasıyle üzerine secde lâzım gelmeyendir. Lâkin ondan secde âyetini işiten başkası üzerine secde lâzım gelir. **Dâimi olmayan kâmil deli bu kabildendir. Bu, Kâdihân'** (Rh.A.) **ın zikrettiği deliliktir.**

Üçüncü mertebe secde âyetini okumasıyle kendi üzerine ve kendisinden işitmekle başkası üzerine bir şey lâzım gelmeyendir. Bu, Telhîs sâhibinin zikrettiği deliliktir.

Bu araştırma, Melik'ul-Allâm olan **Yüce Allah'** (C.C.) ın yardımıyle benim için burada kolaylıkla tamâm oldu. Doğruyu ilhâm eden **Allah'** (C.C.) a hamd olsun, dönülecek ve sığınılacak olan O'dur.

Namaz içinde olan tilâvet için, tilâvet secdesi, namazın rükûu ve sücûdundan başka, bir rükû ve sücûd ile edâ edilir. Şâyet rükû, secde âyetinin peşisıra yapılırsa - eğer musallî, rükûun tilâvet secdesi ile olmasına niyet ederse - tilâvet secdesi namazın rükûu ile edâ edilir.

Yine, tilâvet secdesi, namazın rükûu ile edâ edildiği gibi, kıraâtın peşisıra, - her ne kadar musallî tilâvet secdesi olmasını niyet etmese de - **namazın secdesiyle de edâ edilir.** Yâni şâyet musallî, namazı içinde secde âyetini okursa, eğer dilerse tilâvet için rükû eder, dilerse tilâvet için secde eder, ondan sonra doğrulup okur. **Çünkü secdeden maksûd, Ma'bûd** (C.C.) **için huşûnun gösterilmesidir.** O huşû, secde ile hâsıl olduğu gibi, rükû ile de hâsıl olur.

Tilâvet secdesi, namaz secdesi ile de edâ edilir. Çünkü namaz secdesi, her bakımdan tilâvet secdesine uygun olur. **Muhît'de böyle zikredilmiştir.**

Hulâsa'da denmiştir ki : Ulemâ, şüphesiz tilâvet secdesi, tilâvet için niyet edilmese de, namaz secdesi ile edâ edilir, diye icmâ etmişlerdir. **Fakat, rükûda ihtilâf etmişlerdir.**

Hâherzâde (Rh.A.) **adıyle tanınan Şeyh'ul İslâm**; «Rükûun tilâvet secdesi yerine geçmesi için, rükûda tilâvet secdesi için niyet lâzımdır» **demiştir.**

İmâm Muhammed (Rh.A.) **bunu böyle tâyin ve tahdîd etmiştir.**

Her ne kadar imâma uyan kimse âyeti işitmese de, imâma uyması gerektiği için, imâma uyan, imâmın secde âyetini okumasıyle secde eder.

Eğer secde âyetini imâma uyan kimse (mü'tem) **okursa, imâm da mü'tem de aslâ secde etmez.** Çünkü malûmdur ki, imâma uyan kimse mahcûrdur. (Yâni okumaktan menedilmiştir) ve mahcûrun fiili için aslâ hüküm yoktur. Yâni ne namaz içinde, ne de namazdan sonra, imâm ve imâma uyan secde etmezler. **Namazın dışında bulunan kimse bunun aksinedir.** Eğer o namazın dışında olan kimse secde âyetini, imâma uyandan işitse, bu takdirde onun üzerine secde vâcibdir. Çünkü hıcr (menetme), namaz kılanlar hakkında sâbit olmuştur. Böylece, o namazın dışında olan kimse, namaz kılanlardan sayılmaz.

Musallî secde âyetini namaz kılmayandan işitse, namaz içinde secde etmez. Zirâ o âyet namaza âid değildir. Çünkü namaz kılanların bu secdeyi işitmeleri namazın fiillerinden değildir. O secdenin sebebi gerçekleştiği için, bil'akis o musallî namazdan sonra secde eder.

Eğer musallî namaz içinde secde etse câiz değildir. Çünkü musallî, namazın rükünlerinden olmayan şeyi namaza sokmaktan nehy olunmuştur. Ancak secde, namazın dışında bir sebeb ile kâmil şekilde vâcibdir. Şu halde, eğer musallî namaz içinde edâ etse, nâkıs şekilde vâki olur. Bu durumda, o noksân sebebiyle uhdeden çıkmaz. Bilâkis musallî, secdeyi iâde eder. Namazı iâde etmez. Çünkü sâdece secde etmek, namazın hürmetine aykırı olmaz.

İmâm ile beraber namazda olmayan bir adam, secde âyetini imâmdan işitse ve hiç imâma uymasa veya imâma bir diğer rek'atta uysa, sebebin varlığından ve edânın yokluğundan dolayı o adam namazın dışında secde eder.

Eğer o adam, secdeyi işittiği rek'atta, imâm secde etmezden önce imâma uysa, imâm ile beraber secde eder. Çünkü o adam, şâyet secde âyetini işitmese bile, imâm ile beraber secde eder. Nitekim daha önce anlatıldı. Şu halde burada secde etmesi daha uygundur.

Eğer o adam secde âyetini işittiği rek'atta, imâm secdeyi yaptıkdan sonra imâma uysa, mutlakâ secde etmez. Yâni gerek namazda ve gerekse namazın dışında secde etmez. Çünkü adam o rek'ate yetişmekle o secde için müdrik olmuştur.

Yeri namaz içinde olan bir tilâvet secdesi, namazın dışında kazâ edilmez. Çünkü o secde namaza âiddir. Ve o secdeye namazın meziyyeti (üstünlüğü, tamlığı) vardır. O hâlde nâkıs ile edâ etmek lâzım gelmez.

Musannıf, namaz içinde vâcib olan ile edâsının yeri namaz dışında olan tilâvet secdesini birbirinden ayırmak için, «namaz içinde vâcib olan bir secde» **dememiştir.** Nitekim musallî secdeyi kendisiyle beraber olmayan kimseden veya imâmından işitse ve o imâma bir başka rek'atta uysa, tilâvet secdesi vâcib olduğu gibi.

Bir kimse namazın dışında secde âyetini okuyup peşisıra secde etse ve namaza başladığında, namaz içinde secde âyetini tekrâr okusa, tekrâr secde eder. Çünkü o kimse, şâyet namazdan önce secde etse, namaz içinde vâcib olan secde meydana gelmiş olmaz.

Eğer o kimse namaza başlamadan önce secde etmezse, namaz içinde bir secde yeter. Çünkü her ne kadar meclis (yer) **bir değil ise de, namaz içinde olan secde, namazın gayri olan secdeyi tâbî kılmıştır.** Nitekim bir kimse secde âyetini bir mecliste tekrâr etse, bu takdirde bir secde yettiği gibi. Gerek o musallî secde âyetini bir meclisde iki kere okusun, ondan sonra secde etsin veya bir kere okuyup secde etsin, ondan sonra o meclisde secde âyetini yine okusun müsâvîdir. **İki meclisde okusa, bir secde yetmez. Şu halde eğer o kimse secde âyetini iki meclisde tekrar etse, iki secde vâcib olur.** Eğer o kimse secde âyetini bir meclisde tebdîl etse, yâni bir meclisde birinci âyetin yerine başka bir secde âyeti okusa, bir secde yetmez. Bilâkis, iki secde icâbeder. **Asıl olan şudur ki : Şüphesiz secdenin mebnâsı** (esâsı), **güçlüğü savmak için tedâhül** (10) **üzerinedir.** (11) **O secde sebebde tedâhül etmiştir, hükümde tedâhül etmemiştir.** O sebeb (12), ihtiyât için ibâdetlere daha uygundur. Hükümde tedâhül (13), şeriat sâhibinin keremini göster-

---

(10) **Tedâhül :** Bir şeyin diğer bir şeye hacım ve miktârı ziyâde olmaksızın girmesinden ibârettir. **(Ta'rifât, Seyyid-i Şerîf)**

(11) Yâni hepsinin bir tilâvet gibi kılınıp, bir tânesinin sebeb olması, kalanının da ona tâbi olmasıdır. Bu da ibâdete daha lâyıkdır. Çünkü onun sebebiyyetinin vücûbiyetine rağmen terkedilmesi kötü bir fiil (günâh) dir. **(Hâdimî)**

(12) **Sebeb :** Hükme ulaşmaya yol açan ve hükme tesiri olmayan şeydir.
İllet : Kendisine hükmün vücûbu izâfe edilen şeydir.

(13) Yine bir çok tilâvetin bir tilâvet gibi kılınıp birinin onların evveline ve sonrasına sebeb ve nâib kılınmasıdır.

Hükümde tedâhülde sebeb, ancak evveline nâib olur. Şöyleki; bir kimse bir kaç kere hattâ bir kaç yerde ve muhtelif zamanlarda zinâ etse tek hadd'e (cezâya) müstehâk olur. Şâyet, o kimse zinâ edip bir hadd görse, eğer sonra yine zinâ etse - bir mekânda da olsa - ikinci defa hadd gerekir.

Kazif (ehli nâmus bir kadına iftirâ ile zinâ istinâd etmek) **bunun hilâfınadır.** Bir

mek için ukûbâta (cezâlara) daha uygundur. Tedâhülün mümkün oluşu, ayrı olanları ihtivâ ettiğinden dolayı meclisin bir olduğu zamandadır. Şu halde şâyet meclis ayrı ayrı olsa, hüküm asl'a döner.

Hakîkat yönünden ayrılık bulunduğu ve fakat hüküm yönünden cemeden bulunmadığı için, bez çözülmesi ve bir daldan diğer bir dala geçilmesi (bir yerden bir yere geçilmesi) **tebdil-i mekândır.** (14)

Mescidin ve evin köşeleri bunun aksinedir. Şüphesiz köşeler imâma uymanın sıhhatinin delîli ile bir tek yer hükmündedir.

Az bir iş mekânı (meclisi) **değiştirmek değildir.** Otururken kalkmak gibi. Bu takdirde, bir secde yeter. Gerek o secde az fiilden sonra vâkî olsun - meselâ bir kimse secde âyetini okuyup peşisıra ayağa kalkıp ondan sonra secde âyetini tekrar okuyup peşisıra secde etse - veya gerekse o secde az fiilden önce olsun - meselâ secde âyetini okuyup peşisıra secde edip ondan sonra ayağa kalkıp peşisıra secde âyetini tekrar okusa - bir tek secde yeter.

Yine bir adım veya iki adım yürümek, bir lokma şey yemek, bir yudum şerbet içmek, az bir söz konuşmak ve meclisi değiştirmeyen şeylerden bunlara benzeyen; oturmak, bir şeye dayanmak, hayvana binmek ve inmek gibi şeyler meclisi değiştirmez.

Şu secde bunun aksinedir : Şâyet bir kimse bir başka secde âyeti okusa veya bir kaç adım yürümek gibi çok bir işden sonra, secde âyetini tekrar etse (15), şüphesiz bir secde yetmez.

Bir kimse musallî olmayıp hayvan üzerinde binici olduğu halde secde âyetini tekrâr etse, secdeyi de tekrâr eder. Çünkü hayvanın yürümesi, hayvana binmiş olana izâfe edilir. Hattâ o binicinin, hayvanın

---

kimseye, bir kere o suçtan cezâ tatbik edilse sonra bir kaç defa kazif suçu işlese ona ceza tatbik edilmez. Çünkü ondaki âr yalanının ortaya çıkmasından dolayı birinci ile yok olmuştur. **(Abdulhalim)**

Hadd (çoğulu Hudûd) : Lûgatta menetmek mânâsınadır. Istılahda ise zinâ, içki ve hırsızlık gibi fiillerin sebeblerini meneden mânilerdir ki bunların bazısı dayak, bazısı el kesmek, kelle kesmek gibi şeylerdir.

(14) Bu husûsu biraz daha açıklayalım :

Mekân değiştirilen yerlerin her birinde secde âyeti okunsa bir tilâvet secdesi kâfi gelmez. Meselâ; bir çözgücü (arışçı) çivinin birinin başında okuduğu secde âyetini diğer çivinin başında da okusa, tilâvet secdesi yapması gerekir. Çözgücü, yani arışçı dokumacılıkta atkıların geçirildiği uzunlamasına iplerin bulunduğu âletin başında iş yapan kişi, demektir.

Yine bir ağacın dalında bulunan kimse secde âyetini tilâvet etse, aynı âyeti ağacın diğer dalına geçip okusa, her dalında okuduğu secde âyetinden tilâvet secdesi yapması gerekir. Çünkü her dal ayrı bir mekândır.

(15) Câmi'ul Kebîrin Telhîsinde de böyledir.

zarar verdiği şeyi ödemesi gerekir. Bu durumda, binicinin yeri, arza itibâr edilir. Yoksa hayvanın sırtına değil.

Musannıfın; «musallî olmayıp», **demesine sebeb şudur** : Çünkü namaza hürmet, mekânları bir tek mekân gibi yapar. Eğer tek mekân olmamış olsa, o binicinin namazı sahîh olmaz. Çünkü mekânın ihtilâfı namazın sıhhatini meneder.

Bir kimse secde âyetini gemide iken tekrâr etse - her ne kadar o kimse gemide namazda olmasa da - **secdeyi tekrâr etmez.** Zira gemi ev gibidir. Geminin yüzmesi, o kimseye izâfe edilmez. **Yüce Allah** (C.C.) **Kur'ân-ı Hakîm'de** : (وَجَرَيْنَ بِهِم)

«(Gemiler) onları götürdüler.» (16) buyurmuştur.

Eğer musallî secde âyetini bir rek'at namazda tekrâr etse, meclis bir olduğu için, kıyâsen (17) **ve istihsânen bir secde yeter. Eğer iki rek'atta tekrâr etse, İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, yine bir secde yeter.**

Secde âyetini işiten kimsenin meclisinin değişmesi, üzerine diğer secdeyi gerektirir. Fakat okuyanın üzerine diğer secdeyi gerektirmez. Aksi olmaz. Yâni okuyan kimsenin yerinin değişmesi, işiten üzerine diğer secdeyi gerektirmez.

Secde âyetini işiten kimse, secdeden başını, okuyan kimseden önce kaldırmaz. Âyeti okuyan kimse işitene âdetâ imâm gibidir.

İmâmın gizli okuyuş ile kıldığı namazda secde âyetini açıkdan okuması mekrûhtur. Çünkü açıkdan okumak cemâati okunan şeyin sıhhatinde şüpheye sevkeder. Ancak hemen peşisıra rükûa niyet ederse, mekrûh olmaz.

Yine imâmın secde âyetini terk edip, geri kalanını okuması da mekrûhtur. Çünkü imâmın o secde âyetini terketmesi, secdeden çekinmesi ve üzerine secdenin lüzûmundan kaçması kuruntusunu verir.

---

(16) Bk. Yûnus sûresi (10); âyet : 22.

(17) **Kıyâs** : Bir şeyin hükmünü diğer bir şeyin hükmüne benzetmek ve benzeyene de o hükmü ispat etmektir. Meselâ, şarap içmek sarhoşluk verdiği için haramdır. Rakı da sarhoş eder. O halde Rakı içmek de haramdır, gibi. Eğer hükmün haram olmasına sebeb olan illet gâyet açık ise o kıyâsa **kıyâs-ı celî** denir. Kıyâs denilince bu anlaşılır. İllet birden anlaşılmaz da çok dikkat ve inceleme ile anlaşılırsa ona **kıyâs-ı hafî** yahut **istihsân** denir. Bununla beràber kıyâs-ı celî'ye mukâbil olan delile de **istihsân** denilir. Bu delil yâ bir âyet veya bir hadîs, yâ icmâ veya zarûret olabilir.

Hüküm : Mükellef olan kulların fiillerine teallûk eden ilâhi hitâbın sebebidir. Meselâ, «Namaz kıl» hitâbının eseri, namazın farz oluşudur.

Mahkûmunbih : Mükellefin fiilidir.

Mahkûmunaleyh : Mükellef olan insandır.

Yine secde âyetine bir âyet veya bir kaç âyet eklemek, üstünlük kuruntusunu savmak için mendûbdur. İşitene şefkat için secde âyetini okuyan kimsenin gizlice okuması da mendûbdur.

Ayağa kalkıp ondan sonra secde etmek de mendûbdur. Bu, Âişe' (R.Anhâ) **den rivâyet edilmiştir.** Çünkü tilâvet secdesine kıyâmdan inmek daha kolay ve daha tâmdır.

★ ★

بَابُ الْجَنَائِزِ

CENÂZELER BÂBI

Cenâiz, cenâzenin çoğuludur. Cenâze, cîm'in fethiyle ölü (meyyit) **demektir, ve cîm'in kesriyle tâbût'dur.**

Ölüme hâzır olan kimseyi kabre konulduğu şekilde, sağ tarafı üzere Kıbleye yöneltmek sünnettir. Zirâ Kıbleye yöneltmek ölü için şereftir. Sırtı üzere yatırıp iki ayaklarını Kıbleye yöneltmek de câizdir. Çünkü rûhun çıkması kolay olur. Birincisi sünnettir. **Yüzünün Kıbleye doğru olması, semâya doğru olmaması için başı bir miktâr kaldırılır.**

O ölüme hâzır olan kimsenin yanında Şehâdeteyni zikrederek yâni :

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

(Eşhedü enlâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve rasûlüh) diyerek telkîn yapılır. (1) Çünkü birinci şehâdet ikinci şehâdetsiz kabûl edilmez. Ona bu iki şehâdeti söyle, diye emredilmez. Çünkü canı sıkılıp reddetmesinden korkulur. (2)

Ölmesinden sonra çenesi bağlanır ve iki gözleri yumdurulur. Durum bize böylece intikal etmiştir. Burada onun sûretini güzelleştirme vardır. Böylece, istihsân olarak kabûl edilir.

---

(1) Ölmek üzere olan kimseye **muhtezar,** Muhtezarın yanında şehâdeteyni zikretmeye ve kabrinde yapılacak muayyen hitâbeye **telkîn,** meyyitin yıkanılmasına **gaslimeyyit,** meyyitin yıkanılmasından kabrine defnedilmesine kadar lâzım gelen şeylere ve bu şeyleri tedârik etmeye **techîz,** meyyiti kefenlemeye de **tekfîn** denilir.

(2) Veya kelime-i tevhîd **«Lâ ilâhe illâllah»** yüksek sesle telkin edilir.
Vefat eden kimsenin gözleri açıksa, yumulur ve kısaca; «Bismillâhi ve alâ milleti Resûlillah...» denilir. Bu mesnûndur. Resûlüllah' (S.A.V.) ın bunu Ebû Seleme' (R.A.) in gözlerini yumduğu zaman buyurduğu rivâyet edilir.

Bir kimsenin vefâtını insanlara i'lân etmekte mahzur yoktur. Techizinde acele edilir. Kefeni buhurlandığı gibi, tek sayı olarak üç kere veya yedi kere buhurlanmış serîr (teneşir, sedir) üzerine konulur. Çünkü güzel koku ile buhurlanmakta ölüye ta'zîm vardır. **Tek sayının seçilmesi Resûlüllah'** (S.A.V.) **ın şu kavlinden dolayıdır. Resûl-i Ekrem** (S.A.V.) **buyurmuştur ki :** إِنَّ اللهَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ

«Şüphesiz Allah tek'dir, tek'i sever.» (Buhârî, Sünen-i Ebû Dâvûd Sünen-i Nesâî, Sünen-i Dâremî, Ahmed bin Hanbel, Tayâlisî.)

Meyyitin giyecekleri çıkartılır ve galîza olan avreti örtülür. Bir kavle göre; **«Gerek galîza ve gerekse hafîfe olan avreti örtülür.»** Suyun çıkarılması güç olduğu için, **mazmaza ve istinşaksız abdest verilir. İyice temiz olsun diye üzerine sidr** (3) **ve çöven** (4) **ile kaynamış su dökülür.** Eğer sidr ve çöven bulunmazsa, maksâdın aslı hâsıl olsun diye hâlis su dökülür.

---

(3) **Sidr** (Nabk): Yakındoğu'da yetişen bir çeşit **hünnap** (çigde) dır. Arabistan Kirazı da denir. İlmi adı, **zizyphus slotus**dur. İki çeşidi vardır. Dikenli ve zararsız olanına **Ubrî,** dikenli olanına da **Dâl** denir. Meyvesine **Nabk** denir. Hoş kokuludur.

Ubrî olanı nehirlerde, **Dâl** olanı karada yetişir. Boyları 2 - 8 metre arasında değişir.

Meyvelerinin şekli zeytini andırır; önce yeşil, olgunlaşınca kırmızı olur; eti beyaz, tatlı ve glütenlidir. Taze ve kuru olarak yenir, reçeli yapılır.

Meyyitin gaslinde sidr kullanmak müstehâbdır. Ancak sidr yaprağını suya atmak gereksizdir. Müstehâb olan sidri ilk yıkayışta kullanmaktır. Bazı âlimler; her yıkayışta sidr kullanılması gerektiğini söylemişlerdir.

Ubrî olanı yâni suda yetişeni yıkanmak, gusletmek için kullanılır.

Kuru olanı yemekten önce yenecek olursa iştahı açar. Yine kuru olanı mide ve bağırsakta bulunan fazla suları giderir.

Üçte bir şeker karıştırılarak yapılan reçeli yenilecek olursa hararetı giderir.

Yaprakları kurutularak dövülür ve yıkanılırken sabun yerine kullanılacak olursa deriyi temizler, cildi güzelleştirir.

Yapraklarının suyu ile saçlar yıkanacak olursa, rengini kırmızıya döndürür, saçdaki yağları alır, dökülmeyi önler. Ayrıca başta bulunan yaralara da iyi gelir.

Eczacılıkta, hafif müshil ve göğüs yumuşatıcı ilâçlarla bazı merhemlerin bileşiminde bulunur. **(Lisânü'l Arab,** İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemâlüddîn - **Mucem u'l Büldân,** Şahabeddin Hamevî - **Mutemet)**

(4) **ÇÖVEN:** (Hurd - Üşnân): Kökü, dalları, sabun katılmış gibi suyu köpürtme özelliği olan bir bitkidir. Kumlu topraklarda yetişir. Kendisi ve külü elbise v.s. yıkamakta sabun gibi kullanılır. Buna **sabunotu** diyenler de vardır. İlmî adı **Salsola kalidir.**

Çiçekleri kırmızı, sarı veya pembe olur. Boyu 2 santimetre kadardır.

Bilhassa, köksapı kaynatılacak olursa sabun gibi köpürür. Ayrıca helvacılıkta da kullanılır.

Meyyitin başı ve sakalı hatmî (5) **ile yıkanır.** Çünkü kirin çıkarılmasında hatmî en uygundur. Eğer hatmî bulunmazsa, sabun ile ve sabuna benzer şey ile yıkanır.

Bundan sonra, yıkanmasında önce sağından başlanması için, meyyit sol tarafına döndürülür. Hattâ meyyit, teneşir tahtasına yaklaşan yerine su ulaşıncaya kadar su ve sidr ile yıkanır. **Ondan sonra sağ tarafına döndürülür, aynı şekilde, tahtaya yaklaşan yerine su ulaşıncaya kadar yıkanır. Bundan sonra, yıkayan kimse** (gassâl), **meyyiti kendine dayayarak oturtur.**

Kefene pislik bulaşmasın diye meyyitin karnı hafifce mesh edilir. Dışarı çıkan yıkanır. meyyit tekrâr yıkanmaz. Abdesti de tekrarlanmaz. Çünkü yıkama nass ile mâlûmdur. Şüphesiz nass da bir defa hâsıl olmuştur.

Sonra, kefenleri ıslanmasın diye bir bez ile meyyitin yaşlığı kurulanır. Meyyitin tırnağı kesilmez ve saçı taranmaz. Çünkü tırnak kesmek ve saç taramak süslenmek içindir. Meyyitin ise buna ihtiyâcı yoktur.

Başı ve sakalı üzerine buhûr (6) **konulur. Çünkü güzel koku sünnettir.** Secde yerlerine, yâni alnına, burnuna, dizlerine ve ayaklarına da

---

(5) **HATMÎ** (Hıtmî): Ilmî adı **Althaea officinalis**dir.

Kökü çok senelenmiş. pembe beyaz çiçekli, uzun boylu, yumuşak ot gibi bir nebattır. Sulak yerlerde yetiştiği gibi özel olarak da yetiştirilir. Çiçeği güle benzer.

Eczacılıkta ve hekimlikte yumuşatıcı olarak kullanılır.

Çiçeği kaynatılır. ağrıyan yerlere sürülürse. ağrıları giderir.

Hatmî suyu apseli yaraya tatbik edilecek olursa, apseyi dağıtır, cerâhatı söker.

Dalları tâze olduğu müddetce kökü de yapraklarının hassasına sâhiptir.

Hatmi tohumu kaynatılıp, suyu içilecek olursa böbrek taşlarını döker.

Kaynatılmış hatmi suyu bağırsak iltihaplarına şifâdır. Midedeki gaz ağrılarını giderir. Kan deverânını normal hâle döndürür.

Göz kapaklarındaki şişlere hatmî suyu ile banyo yapılacak olursa, şişlikleri giderir.

Hatmî yaprağı suyu ciğer ve yan ağrılarına faydalıdır. Hatmî suyu kadınların terleme ve titremelerine de iyi gelir.

Hatmi suyundan bir miskal (4,807 gram) içilecek olursa, kulunç ağrılarına iyi gelir. Merhem yapılıp, sürülecek olursa sinirden mütevellit adale ağrılarını keser.

(6) **BUHÛR** (Bahr): Bir çeşit tütsüdür.

Hindistan'da ve daha çok Afrika'da yetişen bir çeşit ağacın kabuklarını çizmekle elde edilen Zamk - reçine, günlük. Yakıldığı zaman güzel kokar, fenâ kokuları defeder.

kâfûr (7) konulur. Çünkü meyyit, sağlığında secde ederken bunlar üzerine secde ederdi. Öyleyse onlara saygı için ve çabuk bozulmasından korumak için (meyyite bundan) fazlasıyle tahsîs edilir.

Şâyet meyyitin üzerine su aksa veya yağmur yağsa meyyit yıkanmış olmaz. Suda boğulan meyyit de yıkanır. Kâdîhân (Rh.A.) böyle demiştir.

MEYYİTİ KEFENLEMEK :

Erkek için kefenin sünnet olanı: İzâr, kamis ve lifâfedir. İzâr ile lifâfeden her biri başdan ayağa varıncaya kadardır. Kamîs ise meyyitin iki omuzlarından iki ayaklarına varıncaya kadardır. Yakasız, cebsiz, kolsuz olur ve etrâfı meyyitin üzerine dürülmez. (8) Sarık dolamak

(7) **Kâfûr** (Kâfûrî) Kâfûr ağacından çıkarılan bir maddedir.

Hindistan'da yetişen defneye benzer bir küçük ağacın zamkından ibâret olan çok beyaz ve güzel, ve sert kokusu olan bir tıbbi maddedir.

Bir çok çeşitleri vardır. En iyileri **kaysuri** ve **riyâhi** olanlardır. İlmi adı **canıpharadır**. Mikrop öldürücü hassası olduğu gibi, akciğer iltihabı, kalb ve sinir ilâçlarının terkîbinde de bulunur. Ayrıca kan durdurmakta kullanılır.

Kâfûr'u ilk kullanan **Rabâh** isimli bir Melektir. **Hz. Âdem**' (A.S.) i gaslettiklerinde sıcak su ile bundan kullanmışlardır.

Meyyit için kâfûr kullanılmasının hükmü şudur: Kâfûr cismi katılaştırır, kokusundan da sinekler, böcekler kaçar. Ayrıca, onu kullanmak Melâike-i Kirâma bir ikramı sayılır. Ekseri ulemâ, misk kullanmayı da câiz görmüşlerdir.

(8) **Müslim'de, Câbir** (R.A.) **Peygamber Efendimiz**' (S.A.V.) **den şu hadis-i şerifi rivâyet eder:** Bir gün Peygamber (S.A.V.) hutbe okudu ve hutbe esnâsında Ashâbından bir zâtın vefat ederek kifâyetsiz bir kefene sarıldığını, geceleyin defnedildiğini söyledi. Müteakiben namazı kılınmaksızın geceleyin Cenâze defnedilmesini menedip, ancak insanın buna mecbûr kalmasını müstesnâ saydı ve ayrıca **«Biriniz din kardeşini kefenlediği vakit onun kefenini güzel yapsın, buyurdular.»**

* **Cenâzelerin gündüzün defni müstehâbdır. Geceleyin definleri de mekrûh değildir. Nitekim Resûlüllah' (S.A.V.) m geceleyin kabr-i şeriflerine tevdi edildiği ikrime' (R.A.) den mervîdir. Yine Hz. Fatma' (R.Anhâ) m da geceleyin kabirlerine tevdi edildiği rivâyet edilir.**

* **Bir meyyit yıkanmadan veya unutarak yalnız bir uzvu yıkanmadan kefene sarılacak olsa, kefen açılır, yıkanması tamamlanılır.** Üzerine namaz kılınmış ise, iâde edilir. Kabre konulup da üzerine henüz toprak atılmamış olduğu takdirde de hukum böyledir. Ancak, toprak atılmış bulunursa, artık kabirden çıkarılması harâmdır. Yıkanılması sâkit olur, sadece kabri üzerinde tekrar namaz kılınır. Azhâr olan budur. Kefensiz olarak kabre konulmuş olduğu halde de artık kabri açılmaz.

müstahsendir. (9) Yâni başına sarık mesâbesinde bir bez dolamayı sonraki âlimler câiz görmüşlerdir.

Kadın için sünnet olan kefen : (Dır') (gömlek üzerine giydiği libâs), **izâr ve hımâr** (başörtüsü), **lifâfe ve göğüslerini bağlamak için hırka** (bez parçası) **dır.**

Erkeğin kefeninde kifâyet miktârı olanı, izâr ve lifâfedir. Kadın için kifâyet miktârı, yine izâr ve lifâfedir, bir de hımârdır.

Erkek ve kadın için kefenin zarûrî olanı, elbiselerinden mevcûd olandır. Meyyit kefenlenmek istendiği zaman : Lifâfe yayılır ve izâr lifâfenin üzerine serilir. Meyyit gömleklenir ve izâr üzerine konur. Hayatında olduğu gibi, önce izârın sol tarafı. sonra da sağ tarafı meyyitin üzerine dürülür.

Ondan sonra lifâfe de izâr gibi, önce sol tarafı sonra sağ tarafı dürülür. Kadının üzerine, (dır') yâni gömlek giydirilir ve saçı iki bölük yapılıp (dır') ın üstüne, göğsünün üzerine konulur. Hımârı da (dır') ın üzerine lifâfenin altına konur. Eğer kefenin çözülmesinden korkulur ise iki tarafından bağlanır. Kefenin yıkanmışı ile yenisi müsâvîdir. Yâni yeni olan için üstünlük yoktur. **Meyyiti kumaş ve keten ile kefenlemekde mahzur yoktur.** Kadınları ipekli kumaş ile, za'ferân (10) ve

---

(9) Bazı Âlimlere göre; meyyit tanınmış bir âlim veya eşraftan bir kimse ise sarık dolanır. Şâyet, meyyit sıfatsız bir kimse ise sarık dolanmaz.

* «Meyyitin alnına veya sargısına veya kefenine **alıdnâme** yani kendisinin îmân üzere, ahd-i ezelî üzere sâbit bulunmuş olduğuna dâir bazı mukaddes kelimeler yazılması takdirinde Allahu Teâlâ'nın mağfiretine nâil olacağı umulur,» denilmiştir. Ancak bu kelimelerin meselâ Kelime-i Tevhid'in kabir içinde kalıp, bilâhere çiğnenmesi veya meyyitten akacak mâyiler içinde kalması muhtemel olduğundan mahzûrlu olduğu meydandadır. Fakat, meyyitin gaslinden sonra, tekfîninden evvel alnına mürekkeple değil yalnız şehadet parmağı ile **Bismillahirrahmanirrahim,** göğsü üzerine de **Lâ ilâhe illâ'llâh** yazılması uygun görülmüştür.

(10) **ZA'FERÂN** (Safran) : Soğanlı ve güzel çiçekli bir bitkidir. İlmî adı **Crocusdur.**

Çayır safranı, Hint safranı ve Kır safranı gibi çeşitleri vardır.

Safran bitkisinin tepeciklerinden yapılmış toz, suda kaynatıldığı zaman rengi çok güzel sarı bir sıvı elde edilir. Katıldığı şeylere özel bir tad ve güzel bir koku verir.

Bir çok ilâcın içinde boya maddesi olarak kullanılır. Ayrıca, uyarıcı, idrar ve âdet kanı söktürücüdür.

usfûr (11) ile boyanmış bez ile kefenlemekde mahzur yoktur. (12)

Malı olmayan meyyitin kefeni, hayatında nafakası üzerine vâcib olan kimsenin üzerine vâcibtir.

---

(11) **USFÛR** (ASPUR): Yalancı safran veya Papağan yemi olarak da bilinir. İlmi adı **Carthamus'dur.**

Akdeniz Bölgesinde yabanî olarak yetişir. Mavi, turuncu veya sarı çiçekleri vardır. Çiçeklerinden boya elde edilir. Bilhassa ipekli elbiseleri boyamakta çok iyi netice verir. Ayrıca, tohumlarından yağ da çıkarılır.

Usfûr tohumu ezilir ve balla karıştırılıp kullanılırsa bilhassa çocukların ağzında, dilinde veya boğazında görülen iltihaplara, pamukçuk hastalığına iyi gelir.

(12) **Cenâze yıkama Hanefîlere göre Sünnet ve icmâ ile vâcibtir.**

Sünnetten delilleri; Peygamber Efendimizin (S.A.V.) **«Müslümanın Müslüman üzerinde altı hakkı vardır...»** buyurması ve öldükten sonra yıkamasını da bu haklardan saymasıdır.

Bu husûsta İcmâ-i Ümmet de vardır.

Cenâze yıkamanın Farz-ı Kifâye olduğuna İcmâ-i Ümmet'in bulunduğunu İmâm Nevevî (Rh.A.) nakletmiştir.

Cenâze yıkamak **Hz. Âdem'** (A.S.) den kalmıştır.

Yeryüzünde ilk cenâze namazı **Hz.** Âdem (A.S.) için kılınmıştır.

Übey bin Kâ'b (R.A.) **dan rivâyet edildiğine göre;** Hz. Âdem (A.S.) vefât edeceği sırada Melâike-i Kirâm yanlarında kefen ve koku ile kazma, kürek ve zenbil olduğu halde **Hz. Âdem'** (A.S.) in yanına geldiler **Hz. Âdem'** (A.S.) in ruhunu kabzettikten sonra O'nu yıkadılar, kefenlediler, kokuladılar, kabrini kazdılar, Meleklerden biri öne geçti, öteki Melekler onun arkasına durdular. **Hz. Âdem'** (A.S.) in oğulları da onların arkasında saff oldular. Cenâze Namazını kıldılar. Melekler kabrin içine girip, **Hz. Âdem'** (A.S.) i kabrine koydular. Üzerini kerpiçle kapattılar ve kabrin içinden çıktılar. Üzerine toprak çektiler. Sonra da; **«Ey Âdemoğulları, işte ölüleriniz hakkında tutacağınız yol bu»** dediler.

Abdullah bin Ahmed' (Rh.A.) **in Müsned'inde de aynı meâlde Hadis-i şerîf mevcuddur.**

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) tarafından ilk defa kabrin üzerinde Cenâze Namazı kılınan Ensâr nakîblerinden ilk vefât eden **Berâ' bin Ma'rûr** (R.A.) dur. **Berâ' bin Ma'rûr** (R.A.) Ensârın Reislerinden ve oniki nakîbinden biridir.

Berâ' bin Mâ'rûr (Rh.A.) **Safer ayında Peygamber Efendimiz** (S.A.V.) **Medineye gelmeden bir ay önce vefât etmiştir.** (622 M.) Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Medine'ye gelince Ashâbı ile birlikte Berâ' bin Ma'rûr' (R.A.) un kabrine gitti. Kabrinin üzerinde saff bağlayıp Cenâze Namazını kıldılar. **«Allahım, O'nu mağfiret et, O'na rahmet lütfet ve O'ndan hoşnud ol»** diye duâ buyurdular.

İbn-i Hişâm' (Rh.A.) **m İbn-i İshâk'** (Rh.A.) **dan nakline göre:** Mescid-i Nebevî inşâ edilirken Ashâbdan **Ebû Umâme Es'ad bin Zürâre** (R.A.) vefât etti. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz tarafından kılınan ilk Cenâze Namazı zikrettiğimiz iki zâttan birinin ya na'şına yahud kabrine olmuştur.

(İbni Hişâm (Rh.A.), **İbni İshâk** (Rh.A.), **İbni Sa'd** (Rh.A.))

Müslim'de geçen bir hadis-i şerîf'e göre; gıyâbta kendisine Peygamberimiz (S.A.V.) ve Ashâbının Cenâze Namazını kıldığı zât **Habeş İmparatoru Adhama'dır.** (Taberi'ye göre Hicretin 9. cu yılında Mekke'nin fethinden önce diyenler de vardır.) Ancak Ulemâ arasında gâibe namaz kılınması husûsunda ihtilâf vardır. **Hanefîlere göre, gâibe namaz kılmak memnûdur.**

Meyyitenin (vefat etmiş kadının) **kocası hakkında ihtilâf edilmiştir. Fukahâ arasında bazısı : «Kefeni, kocası üzerine vâcibdir.» Bazısı da, «Vâcib değildir,» demiştir.**

Halbuki esah kavl, kadının kefeninin kocası üzerine vâcib olmasıdır. Zahîriyye'de böyle zikredilmiştir.

Eğer meyyitin, nafakası üzerine vâcib olan kimsesi bulunmasa, o meyyitin kefeni Beyt'ul-mâl (Devlet Hazinesi) **üzerine vâcib olur.**

Meyyitin Namazı (Cenâze Namazı), **farz-ı kifâyedir.** Yâni bir kısım müslümanlar edâ ederse, bütün cemâatten düşer. Eğer hiç kimse edâ etmezse, cemâatin hepsi günahkâr olur.

CENÂZE NAMAZI KILINMAYAN KİMSELER :

Vefât eden her Müslüman üzerine namaz kılınır. Ancak Müslüman olan bâğiler (13) ve yol kesiciler, eğer çarpışmada öldürülürlerse, onların namazı kılınmaz.

Musannıfın bu kaydı, Kâdîhân' (Rh.A.) **ın zikrettiği şu şeye işâ-**

---

(13) **BÂĞÎ:** Çoğulu **Bugât**dır. İleride kendi bölümünde de anlatılacağı gibi; İslâm Memleketinde âdil Devlet Başkanına (İmâm) karşı haksız direnişe geçerek O'na itâatten çıkmış bir takım Müslüman topluluğa verilen isimdir. Fakat bu topluluk direnişleri sırasında Müslüman kanı dökülmesini mübâh görmezler. Bugât'ın idâresi altında bulunan yerlere **Dâr-ı Bâği** (Âsîler Yurdu) denir.

(Zeylaî, Şürünbilâlî, Hukuku İslâmiyye Kâmusu)

* **İrtidâd** etmiş olarak öldürülen bir şahsın (mürted'in) namazı kılınmayacağı gibi cesedi de ne İslâm Kabristanına ne de döndüğü Millet makberesine defnedilir. Sadece, boş bir yerde kazılacak bir çukura gömülür.

Mürted; irtidâd eden, demektir. **İrtidâd;** İslâm Dînini kabûl ettikten sonra dönmektir. Yani, esâsen Müslüman olan veya sonradan İslâm Dînini kabûl etmiş bulunan bir şahsın sonradan dönüp başka bir dîne intisâb etmesi ya da hiç bir Dîne intisâb etmeyip sırf inkârda kalmasıdır. Buna **riddet** de denir. **İrtidâdın sıhhatinin şartı; küfür ve inkârı aklı başında ve zorlanmayarak söylemiş olmakdır.**

* **Müslümanlar ile Gayr-i Müslimlerin cenâzeleri birbirine karışık bir hâlde bulunursa, duruma bakılır : Eğer Müslümanlara âid bir alâmet var ise, ona göre hareket edilir.** Bir alâmet bulunmadığı taktirde hepsi yıkanır ve Müslümanlara niyyet edilerek, hepsi üzerine namaz kılınır. Fakat, Gayr-i Müslimler çok bulunursa, yalnız yıkanırlar, hiç birinin üzerine namaz kılınmaz. Çünkü, ekser için kül hükmü vardır. Müsâvî gördükleri takdirde ise, bir kavle göre üzerlerine namaz kılınır, bir kavle göre ise, kılınmaz. Bunların defnedilmeleri meselesinde de ihtilâf vardır. Bir rivâyete göre, bunlar ayrıca bir makbereye defnedilirler. Kabirleri yükseltilmez, düzeltilir.

* İntihâr eden bir kimse hatâ neticesinde veya şiddetli bir ağrı sebebi ile intihâr etti ise namazı ittifâkla kılınır. Böyle bir sebebe dayanmaksızın intihâr eden kimse; İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) un kavline göre yıkanır ve namazı da kılınır.

rettir : «Şüphesiz, zulüm ve isyân ehli, silâhlarını bıraktıkdan sonra öldürülseler, onların Cenâze namazı kılınır. Yine böylece, yol kesicileri İmâm (Emîr) yakalayıp ondan sonra öldürse, namazları kılınır» Yine, gece şehr içinde silâhla başkaldıran kimse o vaziyette öldürülse, yıkanırsa da, namazı kılınmaz.

Kendisini öldüren kimse yıkanır ve namazı kılınır.

Babasını veya anasını öldüren kimsenin namazı, ona cezâ olarak kılınmaz.

CENÂZE NAMAZININ KILINIŞI VE DUÂLARI :

Meyyitin namazı dört tekbîr ile kılınır. (14) İki eller yalnız ilk tekbirde kaldırılır. Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, iki eller hepsinde kaldırılır.

İlk tekbirden sonra, diğer namazlar gibi şu duâ okunur :

سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالٰى
جَدُّكَ (وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ) وَلَا اِلٰهَ غَيْرُكَ

«Sübhânekellahümme ve bihamdik ve tebâreke'smük ve teâlâ ceddük ve celle senâüke ve lâ ilâhe gayrük.»

Mânâsı : «Ey Allahım! Seni tesbih ve tenzih eder, Sana hamd-ü senâda bulunurum. Senin mukaddes ismin mübârektir ve Senin azamet ve celâlin pek yüksektir; Sen'den başka hak ma'bûd yoktur.»

---

(14) **Kâdî Bedreddin'** (Rh.A.) e : «Cenâze Namazının farziyyetini inkâr eden tekfir olunur mu?» diye sorulduğunda :

—« Evet, olunur. Çünkü, O icmâı inkâr etmiştir.» demiştir.

* **Cenâze Namazının farziyyeti icmâ ile sâbittir. Bu icmânın senedi de «Tevbe Sûresi: âyet 103» deki «...ve salli aleyhim...» «Onlara duâ et..» ilâhi kavli ile Resûlullah'** (S.A.V.) **ın fiilidir.**

* Cenâze Namazını Kabristandâ kılmak doğru değildir. Yine Cenâze Namazını caddelerde ve halkın mülkü olan arâzi dahilinde kılmak mekrûhtur. Caddelerde umumun hakkını, mülk olan arâzide de mülk sâhibinin hakkını meşgûl etmek vardır.

* **Gâib bir meyyit üzerine namaz kılmak câiz değildir.** Çünkü Kıble cihetinden inhirâf meydana gelir. Meselâ, meyyit doğu tarafında olsa namazda Kıbleye dönülünce, meyyit arka tarafda kalır. Meyyit tarafına dönülecek olursa, Kıble arka tarafda kalmış olur.

* **Cenâzeyi teşyi' edenlerin, namazını kılmadan dönmemeleri gerekir.** Cenâze namazını kılmalarına mânî olan bir halleri varsa, cenâze sâhibinden izin almaları evlâdır.

* Bir kısım Müslümanlar Cenâze Namazı kılarken, diğerlerinin namaza iştirak etmemeleri düşünülecek, acınılacak bir durumdur.

İkinci tekbirden sonra, Nebî (S.A.V.) üzerine, diğer namazlarda teşehhüdden sonra okunan salavât okunur. («Allahümme salli» ve «Allahümme bârik» duâları)

Üçüncü tekbirden sonra, bâliğ olan meyyitler için şu duâ okunur :

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا
وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَذَكَرِنَا وَاُنْثَانَا. اَللّٰهُمَّ مَنْ
اَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَاَحْيِهِ عَلَى الْاِسْلَامِ وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ
مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْاِيمَانِ وَخُصَّ هٰذَا الْمَيِّتَ بِالرَّحْمَةِ
وَالْغُفْرَانِ. اَللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ مُحْسِنًا فَزِدْ فِي اِحْسَانِهِ
وَاِنْ كَانَ مُسِيْئًا فَتَجَاوَزْ عَنْهُ وَلَقِّهِ الْاَمْنَ
وَالْبُشْرٰى وَالْكَرَامَةَ وَالزُّلْفٰى بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ
الرَّاحِمِيْنَ.

«Allâhümma'gfir li-hayyinâ ve meyyitinâ ve şâhidinâ ve ğâibinâ ve kebîrinâ ve sağîrinâ ve zekerinâ ve ünsânâ.

Allâhümme men ahyeytehû minnâ fe-ahyihi ale'l-İslâmi. Ve men teveffeytehû minnâ feteveffehû ale'l-îmâni. Ve hussa hâze'l-meyyite bi'r-ravhi ve'r-râhati ve'r-rahmeti ve'l-mağfireti ve'r-rıdvân.

Allâhümme in kâne muhsinen fezid fî ihsânihi. Ve in kâne müsîen fetecâ vez anhü. Velakkıhî'l-emne ve'l-büşrâ ve'l-kerâmete ve'z-zülfâ bi-rahmetike yâ Erhame'r-Râhimîn.»

Ma'nâsı : **«Allah'ım! Bizim dirilerimizi, ölülerimizi, hâzır ve gâib**

olanlarımızı, küçük ve büyüklerimizi, erkeklerimizi ve kadınlarımızı, afv-ü mağfiret buyur.

Yâ İlâhî! Bizden yaşattıklarını İslâm üzere yaşat, bizden öldürdüklerini imân üzere öldür. Bilhâssa bu ölüyü rahmet ve mağfiretine erdir.

Yâ Rabbi! Eğer bu ölü, muhsin ise ihsânını artır ve eğer yaramaz bulunmuş ise afvet, kendisine emniyet, bişâret, kerâmet ve yakınlık nasîb eyle. Rahmetinle ey erhamerrâhimin!» (15)

Dördüncü tekbirden sonra musallî iki tarafa selâm verir. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, bir tarafa selâm verir, sağından başlıyarak solunda bitirir.

Cenâze Namazında kırâat yoktur. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre; Fâtiha okunur. Teşehhüd de yoktur.

Eğer imâm, beşinci bir tekbir daha alırsa, ona uyulmaz. Çünkü mensûhtur. (16)

Musallî, üçüncü tekbirde, erkek ve kız çocuk ile mecnûn için mağfiret dilemez. Çünkü onların günahları yoktur. Ancak şöyle duâ eder :

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطًا اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا ذُخْرًا

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ شَافِعًا مُشَفَّعًا.

«Allâhümmec'alhü lenâ feratan, vec'alhü lenâ ecren ve zuhrân. Allâhümmec'alhü lenâ şâfian ve müşeffean.»

Mânâsı : «İlâhî! onu bize takdîm edilmiş bir ecr kıl. Yâ Rabbi!

---

(15) Duâyı bilmeyenler :

«Allâhümma'ğfir li velehû ve li'l mü'minîne ve'l-mü'minât» (Allah'ım! Beni ve onu, erkek ve kadın bütün imân edenleri mağfiret et.) duâsını okurlar.

Bazı Âlimler duâ yerinde :

«Rabbenâ âtinâ fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhireti haseneten ve kınâ azâbe'n-nâr» duâsını veya **«Rabbenâ lâ tüziğ kulûbenâ ba'de iz hedeytenâ ve heblenâ minledünke rahmeten, inneke entelvehhâb.»** okunmasını güzel görmüşlerdir.

Bunları da bilmeyen bir kimse, kendine kolay gelen bir duâyı okur.

Meyyit, müennes (dişi) ise zamirler müennes (hâ - veya gözlü tâ) ile okunur.

(16) Kifâye'de şöyle denmiştir : Dörtten ziyâde olan tekbirde, tekbir İmâmdan işitildiği zaman ona tâbi olunmaz. Fakat Bayram Tekbirlerinde olduğu gibi münâdîden işitilirse tâbi olunur.

Mebsut'da da böyle geçer.

Onu bize bir sevab ve sürekli hayr kıl, onu bizlere şefâatçı ve şefâatı kabûl edilmiş kıl.»

İmâm, mutlaka meyyitin göğsü hizâsında ayakta durur. (17) Gerek o meyyit erkek olsun, gerekse kadın olsun. Çünkü göğüs, kalbin yeridir, ve îmân nûru ondadır. Onun hizâsında durmak, o meyyitin îmânı için şefâate bir işâret olur.

Bir kaç cenâze toplansa, her biri için ayrı ayrı namaz kılmak evlâdır. Sonra evlâ olan, o meyyitlerden en faziletli olanının namazını önce kılmaktır.

İmâm, o meyyitlerin hepsi üzerine bir kere namaz kılmakla yetinmek istese, cenâzeleri, hepsinin göğüsleri imâmın kendi önüne gelecek şekilde, ard arda Kıbleye doğru uzanan bir saff yapar.

İmâm bunda tertîbe riâyet eder. Yâni, kendini takib eden tarafa önüne erkekleri, onların arkasına erkek çocukları, onların arkasına hünsâları, onların arkasına kadınları ve onların arkasına kız çocukları koyar. Hür olan çocuk kölenin önüne konur.

Âlimler, mekân yönünden sıraya koymanın keyfiyeti konusunda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir.

İbn Ebî Leylâ (Rh.A.) **demiştir ki** : Erkek diğer erkeğin arkasına konulur. Diğer erkeğin başı birincinin başından daha aşağı olduğu halde bu şekilde derecelenerek konulurlar. **İmâm Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) **den, İbn Ebî Leylâ'** (Rh.A.) **nın bu sözünün güzel olduğunu söylediği rivâyet edilmiştir. Çünkü Nebiyyi Ekrem** (S.A.V.) **iki arkadaşı** / Hz. Ebû Bekir (R.A.) ve Hz. Ömer (R.A.) / **ile zikredilen vaziyette defnedildiler.** (*) Eğer hepsinin başı arkadaşının başı hizâsında konulursa, bu da

(17) Cenâze Namazında üç saf olmak efdaldir. Hattâ, cemâat yedi kişi bile olsa, biri imâm olup, geri kalan altının, üçü bir saf, ikisi bir saf, biri de bir saf olarak, dururlar. Hadîs-i Şerîfte : **«Kimin üzerine müminlerden üç saf olursa, o mağfur olur»** buyurulmuştur.

(*) **El Menhel, Şerhu Sünen-i Ebû Dâvûd'da**; Peygamber (S.A.V.) Efendimiz ile iki arkadaşının defin şekilleri aşağıdaki şekilde gösterilmiştir :

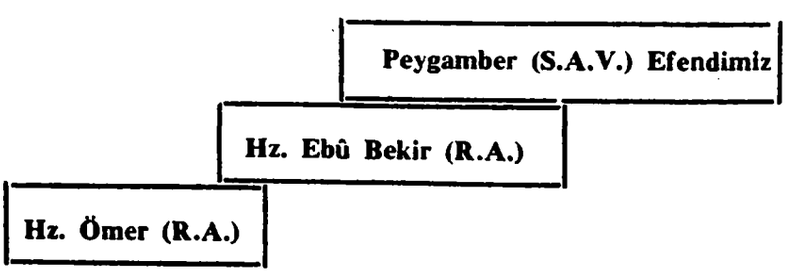

Şekilde görüldüğü gibi : Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Efendimiz önde; Hz. Ebû Bekir (R.A.) O'nun iki omuzu hizâsında; Hz. Ömer (R.A.) de başı hizâsına gelecek şekilde **Hücre-i Seâdet'de** medfûndurlar.

güzeldir. Çünkü maksâd hâsıl olmaktadır. O maksad da üzerlerine namaz kılmaktır.

İmâma uyan kimse, imâmdan sâdır olan bir veya iki tekbiri kaçırsa, imâmın son tekbirini gözetir, imâm selâm verdiği zaman, tekbirden üzerinde kalanı, cenâze kaldırılmazdan önce kazâ eder. Çünkü Cenâze Namazı, o tekbirler olmadan tasavvur edilemez.

Musallî, cenâzede hâzır olup imâm ile beraber tekbir almasa, ikinci tekbiri beklemez. Çünkü bu sûrette musallî müdrik gibidir.

Eğer musallî, imâm dördüncü tekbiri aldıkdan sonra gelse, İmâm A'zam (Rh.A.) ve İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, Cenâze Namazını kaçırmış olur. İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, sonra gelen o musallî bir tekbir alır ve imâm selâm verdikden sonra üç tekbiri kazâ eder. Nitekim, şâyet o musallî imâmın arkasında hâzır olup imâm dördüncü tekbiri alıncaya kadar hiç tekbir almasa, tekbirleri kazâ etmesi gerektiği gibi.

Sahîh kavl, İmâm A'zam (Rh.A.) ile İmâm Muhammed' (Rh.A.) in sözüdür. Zirâ yalnız bir tekbir almakda sebeb yoktur. Çünkü Cenâze Namazından bir tekbir, diğer namazdan bir rek'at gibidir. Halbuki imâm dörtten sonra tekbir almaz ki ona tâbi olsun. **İmâm A'zam (Rh.A.) ile İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, bu mevzuda asıl olan şudur: Muktedî, imâmın tekbirinde namaza dâhil olur. İmâm dördüncü tekbiri bitirince, muktedînin girmesi imkânsız olur. Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, tahrîme bâkî kalırsa, muktedi dâhil olur. Bedâyi'de böyle zikredilmiştir.**

Cenâze Namazında imâmete evlâ olan Sultandır veya Nâibidir. Yâni beldenin Emîridir. İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.), «Meyyitin velîsi evlâdır» demiştir. Birinci sözün sebebi şudur: Hz. Ali' (R.A.) nin oğlu Hz. Hüseyin (R.A.), Hz. Hasan (R.A.) vefât ettiği zaman Saîd bin Âs' (R.A.) ı, Hz. Hasan' (R.A.) ın cenâze namazında öne geçirdi ve: «Eğer sünnet olmasaydı, ben seni öne geçirmezdim,» dedi. O günde Saîd bin Âs (R.A.) Medîne vâlisi idi.

Sultan veya Beldenin Emîri bulunmazsa, evlâ olan kâdîdir. Kâdî (18) de bulunmazsa, evlâ olan kabîle imâmıdır. Kabile imâmı (19) da bulunmazsa, meyyitin velîsidir. Evlâ olan kimsenin Cenâze Namazında velîden başkası için izin vermesinde mahzur yoktur. Çünkü tekaddüm (20), evlâ olan kimsenin hakkıdır. Başkasını takdîm ile iptâline de mâlik olur.

---

(18) Devrimizde **Müftü.**

(19) Devrimizde **Mahalle İmâmı.**

(20) **Tekaddüm:** Öncelik sırası.

Musannıf'ın «evlâ olanın izniyle» **deyip** «velînin izniyle» **dememesine sebeb, evleviyette Sultan ve Sultandan başkası da dâhil olsun, diyedir.**

Eğer evlâ olan kimsenin izni olmadan başkası Cenâze Namazını kılsa, kendi hakkında başkasının tasarrufu olduğu için, evlâ isterse o namazı iâde eder ve dilerse iâde etmez.

Eğer Cenâze Namazını evlâ olan kimse kılsa, ondan sonra başkasının kılması câiz olmaz. Çünkü maksad evlâ ile hâsıl olur. Bir daha nâfile kılmak meşrû değildir.

Meyyit namazı kılınmadan gömülse, cesedi bozulduğu zannedilmedikce, kabri üzere namazı kılınır. Bunda mu'teber olan - sahîh kavle göre - re'yin gâlib olmasıdır. Çünkü meyyit, zamanın, mekânın ve kişilerin çeşitli olmasıyle muhtelif olur. **Bir kavle göre;** «Üç güne kadar kılınır.»

Meyyitin namazını hayvan üzerinde kılmak, istihsânen câiz değildir. Yâni bir kimsenin bindiği hayvandan inmeye kudreti var iken Cenâze namazını hayvan üzerinde kılması câiz olmaz. Cenâze Namazını, cemâatin ayakta kılmaya kudretleri var iken oturdukları halde kılmaları da câiz değildir. Kıyâs olan, câiz olmasıdır. Çünkü o, duâdır.

Mescid içinde olan meyyitin namazını mescidde kılmak mekrûhtur. Bir rivâyete göre bu tahrîmen mekrûhtur. Diğer bir rivâyete göre tenzîhen mekrûhtur. Fakat Cenâze Namazı için binâ edilmiş yerde kılmak mekrûh değildir. Mescidden dışarıda olan meyyitin namazında Fukahânın ayrı görüşte olmaları sebebiyle, ihtilâf edilmiştir. Çünkü kerâhet; ya pislik bulunduğu veya mescidin, farz namazların kılınması için yapılmış olup, cenâze namazı için binâ edilmemiş olduğu içindir.

Bir çocuk doğduğu vakitte vefât etse, eğer o çocuk ağlamış durumda ise, (istihlâl etmiş ise) **ona isim konur, yıkanır ve Cenâze Namazı kılınır.**

İstihlâl; o çocukdan hayâta delâlet eden ağlama veya uzvunun hareketinden bir şey olmasıdır. Eğer hayâta delâlet eden bir şey olmazsa, - Zâhir rivâyete göre - yıkanır ve bir bez parçasına sarılıp gömülür. Namazı kılınmaz.

Babası veya anası ile esîr olan çocuk da böyledir. Ancak, eğer babasından ve anasından biri olmaz ya da ikisinden biri ile esîr olursa ve o

ebeveynden biri yâhut çocuk İslâm'a gelirse (21), o çocuk üzerine cenâze namazı kılınır. Çünkü o çocuk hükmen Müslümandır.

Bir kâfir (22) ölse, gerek köle olsun ve gerek hür olsun, onun mevlâsından veya akrabasından olan Müslüman velîsi onu yıkar. Fakat Müslüman gibi değil, yâni Müslüman cenâzenin yıkandığı şekilde yıkanmaz. O ölen kâfiri, Müslüman velîsi bir beze sarar ve bir küçük çukura gömer.

Cenâzeyi götürmekde sünnet olan; önce baş tarafından sonra ayağı tarafından sağ omuz üzerine koymak sûretiyle yüklenmek (taşımak); önce baş tarafından, sonra ayağı tarafından sol omuz üzerine yüklenmektir. Cenâze ile, koşmaksızın, hızlıca yürünür. (23)

---

(21) **Kâidiyye'de şöyle denmiştir:** Çocuğun Müslüman olması beş şekilde olur.

a) Aklı erdiği hâlde (yâni yedi yaşlarında) İslâm ile muttâsıf olur.

b) İslâm Memleketine (Dâr-ı İslâma) gider, oraya tâbi olarak Müslüman olur.

c) Babası Müslüman olur, O'na uyarak, O da Müslüman olur.

d) Annesi Müslüman olur, O'na uyarak, o da Müslüman olur.

e) Ona bir Müslüman mâlik olur, mâlik olan o Müslüman vâsıtasıyla O da Müslüman olur.

(22) **Kâfir:** Küfür sâhibi kimsedir. **Küfür;** nîmet verenin nîmetini, inkâr sûretiyle veya amel yolu ile ona muhâlefet hâlinde örtmektir.

Küfür; îmânın zıddı olduğu gibi kâfir de Mü'minin zıddıdır.

*) **Bir Müslümandan hâmile kalan Zimmî bir kadın öldüğü zaman** (çocuk karnında olarak) **nereye gömülür?**

Bunun hakkında en doğru cevâb şudur: **Müslüman ve kâfir mezarlığı arasına, ayrı bir yere defnedilir.** Ancak - çocuk anadan henüz bir cüz bulunduğu için - onun dindaşları (milleti) arasına defnedilip, kadının sırtının Kıbleye doğru olması - zirâ çocuğun yüzü annesının sırtına dönüktür - görüşünde olan da vardır.

Diğer bir kavle göre; çocuğa tâbi olarak İslâm Kabristanına defnedilir. Ancak, kadının namazı kılınmaz.

Bir Müslümânın hâmile olmayan zimmî (Hıristiyan veya Yahûdî gibi gayr-i müslim olan) karısı öldüğünde kâfir mezârlığına gömülür.

(El yazma bir Dürer Hâşiyesi, Tarifât, Mültekâ)

(23) Ancak, tâbut içinde, meyyiti sarsılacağı derecede sür'atle götürmek, mekrûhtur.

* **Cenâze için sadece ayağa kalkmak mekrûhdur, memnûdur.** Eğer bir mânî yok ise ayağa kalkıp cenâzeyi takib etmek evlâdır.

* **Cenâzeyi teşyi' etmek sünnettir.** Bunda büyük sevablar vardır.

* **Kadınların cenâzeleri teşyi' etmeleri tahrîmen mekrûhdur.**

* **Cenâzeyi taşımakta sünnet olan, dört kişinin dört tarafından taşımasıdır.** Her tarafından on adım miktarı taşımak müstehâbdır. Toplam olarak kırk adım taşımak lâyıktır.

* **Cenâzeyi teşyi' ederken, arkasından yürümek efdaldir.** Fakat, önünden yürümek de mekrûh değildir.

* **Cenâzeyi takibedenlerin hayatın âkıbetini düşünmeleri ve huşû ile hareket etmeleri münâsibdir.**

* **Cenâzeleri buhurlar, gürültüler ile teşyi' etmek mekrûhdur.** Cenâze için ağlamakda ve kalben mahzûn olmakda bir beîs yoktur. Ancak, lüzûmsuz şeyler söylemekten sakınmak gerekir. Cenâzenin ardından saç yolmak, üst baş yırtmak harâmdır, takdir-i ilâhi'ye karşı bir isyândır.

Cenâze götürenler, cenâzeyi omuzlarından indirmezden önce diğerlerinin oturması mekrûhtur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

مَنْ تَبِعَ الْجَنَازَةَ فَلَا يَجْلِسْ حَتَّى تُوضَعَ

«Cenâzeye tâbi olan kimse, cenâze yere konuncaya kadar oturmasın.» (Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbni Mâce, Ahmed bin Hanbel, Tâyalisî) buyurmuştur. (24)

Cenâze ile giden kimselerin, cenâzenin ardınca yürümesi mendûbdur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) : (اَلْجَنَازَةُ مَتْبُوعَةٌ) **«Cenâzenin ardınca gidilir.»** buyurmuştur.

Yine cenâzenin ardınca yürümek, taşımakdan efdaldir. Çünkü o cenâze arkasından bakdıkca kendisiyle irşâd olunmaya, nasihat almaya daha uygundur. Yine eğer ihtiyâc olursa, taşınmasına yardım etmek için de daha uygundur.

Kabr, lâhd olunur, şakk olunmaz yâni yarılmaz. (25) Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

(24) Bir Müslüman kabrine defnedildikten sonra kabri başında bir deve boğazlayıp paylaşılabileceği kadar oturarak Kur'ân-ı Kerîm okumak müstahsendir. Çok kere: **Sûre-i Mülk, Sûre-i Vâkıa, Sûre-i İhlâs ile Muavvizeteyn sûreleri, sonra Fâtiha-i Şerîfe ile Bakara Sûresinin evveli okunur,** sevâbı cenâzenin ve sâir Ehl-i İslâm'ın ruhlarına bağışlanır, cenâzenin mağfiret-i İlâhiyyeye mazhariyyeti için duâ edilir.

* **Cemâatin, meyyiti defnettikten sonra hemen dağılmaları muvâfık değildir.** Çünkü, Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz, bir cenâzenin defnini müteâkib hemen dönmez, bir müddet kabir yanında durur ve cemâate : **«Kardeşiniz için Allah Teâlâ'dan mağfiret isteyiniz ve kendisine temkin ihsân buyurulmasını, dileyiniz, o şimdi suâl görecektir.»** diye buyururlardı.

* Kabre defnedilen ve teklif çağına yetişmiş olan bir İslâm meyyiti hakkında **telkin** verilmesi meşrû görülmüştür. Hanefi Fukahâsından bir kavle göre de; definden sonra telkin yapılması ne emrolunur ne de nehy olunur.

* **Meyyitin velisinin, definden sonra birinci günden yedinci güne kadar kolayına gelen şeyi fakirlere vererek sevâbını meyyite bağışlaması sünnettir.** Buna kâdir olamayan cenâze sâhibi iki rek'at namaz kılarak sevâbını bağışlamalıdır. Ziyâfet vermek mekrûhdur.

* **Cenâze sâhiblerinin, ta'ziyetleri kabûl için üç gün kadar evlerinde oturmaları câizdir.** Fakat, oturulmaması evlâdır.

(25) **Lâhd;** bir çukurdur ki, Kabrin Kıble tarafından açılıp (ortasından yana doğru) içine meyyit konulduktan sonra, ağzı kerpiç ile kapatılır. **Şakk;** bir çukurdur ki, kabrin derinliği istikâmetinde açılır ve içine meyyit yerleştirildikten sonra, üzerine tahta veya kamış örtülür, sonra da toprak atılır.

Kabrin bir boy miktârı derin ve yarım boy miktârı enli olması güzeldir, fakat yarım boy miktârı derin olması da kifâyet eder. Kabirde efdal olan lâhddır. Fakat kabir yeri yumuşak veya rutûbetli olup da lâhd kazılması mümkün olmazsa, o zaman dere gibi bir çukur kazılır ki buna **şakk** denir. Bu durumda eğer lüzûm görülürse kerpiç,

اَللَّحْدُ لَنَا وَالشَّقُّ لِغَيْرِنَا

«Lâhd bizim içindir, ve şakk bizden başkası içindir.» buyurmuştur. **Ancak, eğer yer gevşek olup lâhd** (mezâr) **mümkün olmazsa, yarmakta ve taşdan veya demirden tabût edinip kullanmakda mahzur yoktur.** Onun içine toprak döşenir ve meyyit kabre kıble tarafından sokulur.

Meyyiti kabre koyan kimse şunu söyler:

بِسْمِ اللّٰهِ وَعَلٰى مِلَّةِ رَسُوْلِ اللّٰهِ

(Bismillâhi ve alâ milleti Rasûlillâhi)

Yâni : **«Allah Teâlânın ismiyle ve Resûlüllahın milleti üzerine seni defnediyoruz.** (teslim ediyoruz)»

Meyyitin yüzü kıbleye yöneltilir. Çünkü Resûlullah (S.A.V.) böyle emretmiştir.

---

tuğla gibi bir şey ile örülür, meyyit bunların arasına konulur, üzerine de, meyyite dokunmayacak bir şekilde kerpiç veya tahtalar ile tavana benzer bir şey yapılır, sonra üzerine toprak atılır.

* **Bir kimsenin kendisi için kabir hazırlatması bir kavle göre mekrûhdur.** Çünkü, hiç kimse nerede ve ne zaman öleceğini bilemez. Fakat, kefen hazırlamakda kerâhet yoktur.

* **Kabir ve Kabristanları iyi bir şekilde muhafaza etmek, hayatta olanlar için vazifedir.**

* **Kabirleri çiğneyip üzerinden geçmek mekrûhtur.**

* Kabirlerin yanında uyumak, çevresini kirletmek, yaş otlarını koparmak mekrûhtur.

* **Kabirlerin haftada bir gün bilhassa Cuma ve Cumartesi günleri ziyâret edilmesi erkekler için mendûbdur.** Yaşlı kadınların da kabir ziyâretleri hakkında fitne korkusu bulunmadığı müddetçe, bir beis yoktur.

* **Kur'ân okumak kasdıyla kabir kenarına oturulmasında muhtâr olan kavle göre, kerahat yoktur. Kabir kenarında oturup «Yasin-i Şerîf» okumak pek sevabtır.**

* **Kabirlerin üzerine kubbe gibi şeylerin yapılması ve yazı yazılması İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre mekrûhtur.** Ancak, Ulemâdan, Sülehâdan, Sâdaddan olan zâtların kabirlerine, kaybolmamaları için, yanlarına taş konulmasında, isimlerinin yazılmasında bir beis yoktur. Kabirlerin dikdörtgen şeklinde yapılması da doğru değildir.

* **Meyyiti, vefât ettiği ev içinde gömmek mekrûhtur.**

* **Bir zarûret bulunmadıkça iki üç cenâzeyi bir kabire koymak câiz değildir.** Zarûret hâlinde ise defnetmek câizdir.

* **Meyyitin cesedi tamâmen toprak kesilip, kemikleri de kalmamış olmadıkça, yerine başkasını defnetmek câiz değildir.** Zarûret hâlinde ise, evvelki meyyitin kemikleri toplanır, kendisi ile diğer meyyit arasına bir mânîa olmak üzere toprak veya kerpiç doldurulur.

(Nimet-i İslâm, Büyük İslâm İlmihâli, Dürer Hâşiyesi : Hâdimî, Lisânü'l-Arab)

Kefenin dağılmasından korkulduğu için bağlanan düğüm çözülür. Kabir, kerpiç ve kamış ile tesviye edilir. Ağaçla, kiremitle ve alçı ile yapılmaz. Eğer yer gevşek olursa, kiremit ve alçı ile tesviye etmek câizdir. Kâfî'de böyle zikredilmiştir.

Kadınların kabrinin içi tesciye edilir (örtü çekilir) (26). **Erkeğin kabrine çekilmez.** Çünkü kadınların hâline uyan örtünmektir. Erkeklerinki böyle değildir.

Kabrin üzerine toprak yığılır. Çünkü âdet böyledir. Kabir deve hörgücü gibi yapılır. Dört köşeli yapılmaz, ve kireç ile düzeltilmez. Çünkü bu ikisi hakkında nehy vardır.

Meyyit kabirden çıkarılmaz. Ancak, eğer yer gasbedilmiş veya şüf'a ile alınmış olursa, bu takdirde, mâlikin isteği ile çıkarılır.

Gemide bir kimse vefât etse, yıkanır, kefenlenir ve üzerine namaz kılınıp kefeniyle denize atılır. Zahîriyye'de böyle zikredilmiştir.

Bir hâmile kadın vefât edip karnındaki çocuğu diri olsa, o hâmile kadının karnı sol tarafından yarılıp çocuğu çıkarılır. Hâniye'de böyle zikredilmiştir.

Yine Hâniyye'de zikredilmiştir ki : Öldürülmüş veya vefât etmiş kimsenin defninde müstehab olan, bulunduğu yerde, Müslümanların mezârına gömülmesidir. Eğer gömülmezden önce, bir mîl veya iki mîl kadar bir yere nakledilse, mahzur yoktur. **Yine böylece, meyyit, memleketinden başka yerde vefât etmiş olsa, orada bırakılması müstehab olur. Eğer başka şehre nakledilirse, bunda mahzur yoktur. (27)**

Yahûdîlerin ve benzerlerinin kemikleri kabirlerinde bulunsa, kırılmaz. Kabirlerin üzerine oturmak ve kabirlerin üzerinde sâbit olan ağaçları kesmek, otları sökmek mekrûhtur. Eğer kuru ise, mahzur yoktur.

* *

(26) Metinde geçen «yüseccâ» kelimesinin masdarı olan **«tesciye», «tedîye»** vezninde olup, meyyitin üzerini (seccâde ve bez gibi şeylerle) örtüp bürümek mânâsınadır. **(Kamus Tercümesi)**

(27) Hz. Yâkub' (A.S.) un. Mısır'dan Şam'a nakledildiği rivâyet edilmiştir.

بَابُ الشَّهِيْد

ŞEHÎD BÂBI

(Burada meyyitin) **şehîd diye adlandırılmasının sebebi : Onun için nass-ı kerîmde** (âyet-i kerîmede) (1) **Cennet ile şehâdet edilmesinden veya Meleklerin onun ölümüne ikrâmen hâzır bulunduklarından veya Yüce Allah** (C.C.) **katında hâzır bir şekilde diri olduğundan dolayıdır.**

Ma'lûmdur ki : Bu bâbda asıl olan Uhud Gazâsının (2) şehitleridir

---

(1) **Bakara Sûresi; âyet : 154. «Allah yolunda öldürülmüş olanlar için ölüler demeyin, haklıkatta onlar diridirler. Fakat siz anlayıp bilemezsiniz.»**

(2) **Uhud Gazâsı; İslâmın Bedir'den sonra yapılan ikinci büyük savaşıdır. Hicretin 3. üncü senesinde Şevvâl ayının 11. inci Cumartesi günü Medîne civârında bulunan Uhud dağı eteğinde vukû bulmuştur.** (27 Mart 625)

700'ü zırhlı, 200'ü süvâri ve 3000'i de develi olan Mekkeli Müşriklerin ordusuna **Ebû Süfyân** kumanda ediyordu. Buna karşılık İslâm ordusu 100'ü zırhlı ve 2'si atlı (Atlının biri Resûlüllah (S.A.V.) diğeri Ebû Bürde idi) olmak üzere 700 kişi idi. **Resûl-i Ekrem** (S.A.V.) ordunun ortasında bulunuyordu. Ordunun sağ kolunda **Ukkâşe** (R.A.), sol koluna da **Ebû Mesleme** (R.A.) memur edilmişti.

Savaş sonunda İslâm ordusu 70 şehit vermiş, Kureyşten ise 20 kişi ölmüştü.

Rivâyete göre; Âl-i İmrân Sûresinin yarıdan fazlası (120 âyet kadarı) **Uhud Harbini tasvîr etmektedir.**

Peygamberimiz (S.A.V.) Uhud dağı hakkında : **«O bir dağdır, o bizi sever, biz de onu severiz.»** buyurmuştur.

İbni İshâk' (Rh.A.) a göre; Âli İmrân sûresinin 60 âyeti Uhud Harbi hakkında inzâl olmuştur.

Bu harb hakkında Peygamber (S.A.V.) **Efendimiz şöyle bir rüyâ görmüştü :** Rüyâsında kılıcında bir gedik açılmış, yanında bir sığır boğazlanmış, mübârek elini zırhının içine koyup muhâfaza etmişti. Bu rüyâsındaki kılıç gediğini Ehl-i Beyt'inden birisinin / Hz. Hamza (R.A.) / şehîd olmasıyla, sığır boğazlanmasını Ashâbından bir kısmının şehâdetiyle, zırhı da Medîne ile tâbir etmişti.

Uhud şehidleri hakkında da Âli İmrân Sûresinin 169 uncu âyetinin nâzil olduğu rivâyet edilmiştir. Âyetin meâli şöyledir. **«Sakın Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanma, doğrusu onlar Rableri katında diridirler, Cennet meyvalarından rızıklanırlar.»**

(Buhârî, Tecrîd-i Sarîh - Peygamberimiz, İslâm Dini ve Aşere-i Mübeşşere, Zekâi Konrapa - Uyûnü'l Eser)

ki şüphesiz onlar kefenlendiler, üzerlerine namaz kılındı ve fakat yıkanmadılar. **Çünkü Resûlullah** (S.A.V.) **onların hakkında :**

زَمِّلُوهُمْ بِكُلُومِهِمْ وَدِمَائِهِمْ وَلَا تُغَسِّلُوهُمْ

«Siz onları yaralarıyla, kanlarıyla tekfîn edin ve onları yıkamayın.» (*) buyurmuştur.

Bunların mânâsında (hakikî şehitlik mânâsında) **olan herkes, yıkanmamakda onlara katılır.** Bunların mânâsında olmayan fakat, zulmen öldürülmüş veya yanarak veya suda boğularak veya tâûn (3) hastalığına tutularak ölmüş olanlar için şehîd sevâbı vardır. Bununla beraber yıkanırlar ve **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın hadîs-i şerîflerine göre şehîddirler. **Malûm ki, Hz. Ömer** (R.A.) **ve Hz. Ali'** (R.A.) **yaralandıktan sonra evlerine götürüldüler ve yıkandılar. Resûl-i Ekrem'** (S.A.V.) **in kavl-i şerîfi ile ikisi de şehîd oldular. Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Burada maksad, yıkanmamak husûsunda Uhud şehidleri mânâsında olan şehîdî ta'rîfdir. (Allah onların hepsinden râzı olsun.)

Şehîd : Müslüman, temiz ve bâliğ olup zulmen öldürülen; katlin kendisiyle mal vâcib olmayan ve mürtes olmayandır. (4)

(*) Nesâî, Ahmed bin Hanbel.

(3) **Tâûn = Vebâ**

(4) **Şehidler üç kısma ayrılır :**

a) Şehid-i Kâmil : Bunlar hem dünya hem de âhiret itibâriyle şehiddirler. Bunlardan herbirine **şehid-i hükmî** denir. Bu kısım şehidlerin hükmü; yıkanılmadan yalnız namazları kılınıp libâslariyle defnedilmektir.

b) Dünya Ahkâmı itibariyle şehid : Kalbinde nifâk bulunduğu halde zâhiren Müslüman görünüp harplerde Müslümanların saflarında bulunduğu halde düşman tarafından öldürülen her hangi bir şahıstır.

Bu kısım şehidlerin hükmü; yıkanılmadan yalnız namazları kılınıp libâslarıyla defnedilmektir.

c) Yalnız Âhiret Ahkâmı itibâriyle şehîd : Şehîd-i Kâmilde aranılan şartlardan bazılarını câmi' olmayıp vefâtı yalnız âhiret ahkâmı itibariyle şehâdet sayılan her hangi bir Müslümandır.

Bu kısım şehidler yıkanır, kefene sarılır ve namazları kılındıktan sonra defnedilirler.

İslâmda ilk şehid Hz. Ömer' (R.A.) ın azadlısı Mihca' (R.A.) dır.

Büyük Bedir Gazvesinde, 17 Ramazan 2. H/13 Mart 624 M. Cuma günü, Batn-ı Nahle'de ölen Amr'ın kardeşi Âmir, Ebû Cehl'in teşvikiyle, attığı bir okla Mihca' (R.A.) yı şehid etmiştir.

MÜRTES, Gayr-i Müslimler veya yol kesicilerle harb ederken yaralanıp harb bittikten sonra bir tarafa çekilerek biraz yiyip içtikten veya konuştuktan veya ilâç kullandıktan veya aklı başında olarak üzerinden bir namaz vakti geçtikten sonra vefât eden Müslümana denir.

Mürtesler âhiret ahkâmı itibâriyle şehiddirler. Yıkanır, kefene konulur ve namazı kılındıktan sonra defnedilirler.

Burada, Müslüman ve temiz ifâdesiyle; cünub, hayızlı ve lohusa gibi, üzerine gusl vâcib olanlar ayırdedilmiştir.

Bâliğ ifâdesiyle; çocuk ile bâliğ ayırdedilmiştir.

Zulmen öldürülen ifâdesiyle; had ve kısâs ile öldürülenler ayırdedilmiştir.

Katlin kendisiyle mal vâcib olmayan ifâdesiyle; katlin kendisiyle mal vâcib olanlar ayırdedilmiştir. Katlin kendisiyle denilmesine sebeb şudur : Şâyet bir baba oğlunu zulmen öldürse, o şehîd olur. Çünkü mal burada vâcib ise de katlin kendisiyle vâcib değildir. Ancak babalık şüphesinden dolayı kısâsın düşmesiyle vâcib olur. **(Lem yürtes)** sözü mef'ûl için binâ kılınmıştır. **(Ürtüssel cerîhû)** denir. Yâni : **«Harbde yaralanıp henüz canlı iken emîn bir yere kaldırıldı.» demektir. Böyle olursa, şehîd denilmez.**

Şerîatta irtisâs, onun hayâtın teallukatından (veya faydalarından) **biriyle faydalanmasıdır. Ya da onun için hayâtın ahkâmından bir hükmün sâbit olmasıdır.** Bunun açıklaması yakında gelecektir.

Gerek o öldürülen kimseyi âsî öldürsün ve gerekse yol kesici öldürsün veya harbî öldürsün veya yaralayıcı âletten başkasıyla öldürülsün şehîddir. Çünkü şehîdde asl olan Uhud şehîdleridir. Nitekim malûmdur ki; onların hepsi kılıçla ve silâhla öldürülmemiştir. Onların içinde başı taşla yarılmış olanlar ve sopa ile öldürülmüş olanlar vardı. **Resûlüllah (S.A.V.) bu şehîdlerin hepsinin yıkanmamasını emretmişti.**

Ya da zikredilen kâtillerden başka kimse, yara açan âlet ile (âlet-i câriha ile) öldürülmüş olsun, şehiddir. Çünkü âsî ve yol kesici olmayan bir Müslüman, bir Müslümanı ve bir Zimmî bir Müslümanı zulmen öldürse, öldürülen o kimse şehid olur.

Ya da âsî ve âsiye benzeyenlere karşı yapılan savaşta yaralı halde ölü bulunan, yine şehîddir. Yaralanmanın şart kılınması, eceli ile ölmüş olmayıp, öldürülmüş olduğunun bilinmesi içindir. **O öldürülmüş kimseden kefene elverişli olmayan giyecekler çıkarılır. Kürk, kaftan, tâc, silâh ve mest gibi şeyler üstünden alınır ve kefenin tamâm olması için, eğer kefen eksik olursa eklenir, fazla olursa eksiltilir. Nehyedildiği için yıkanmaz. Nitekim daha önce anlatılmıştı.**

Ona ta'zîmen ve ikrâmen üzerine Cenâze Namazı kılınır ve kanı ile defnedilir. Çünkü bu öldürülen Müslüman, Uhud şehidleri mânâsınadır. Resûlüllah' (S.A.V.) ın bunun gibileri yıkamaktan nehyettiği daha önce anlatılmıştı.

Şâfiî (Rh.A.), **namaz husûsunda bize muhâlefet eder.**

Şehir içinde öldürülmüş bulunan kimse, şâyet şehir içinde kasâme vâcib olan yerde bulunursa ve kâtili de bilinmezse, yıkanır.

«Kasâme : öldüreni (kâtili) bilinmeyen kimsenin, bulunduğu yer halkından elli kişiye yemîn ettirmektir.» Bu öldürülmüş kimse (maktûl) yıkanır demekle câmide ve caddede bulunan ölü ayırdedilir.

Hidâye'de denmiştir ki : Bir kimse şehir içinde öldürülmüş bulunsa, yıkanır. Çünkü onda vâcib olan kasâme ve diyettir. Ancak, o maktûlün zulmen keskin şeyle öldürülmüş olduğu bilinse, zulm eseri hafîf olur. Çünkü onda vâcib olan kısâsdır.

Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.) şöyle demiştir : Ben derim ki, bu rivâyet **Zahîre'de** olan rivâyete muhâlifdir. Zirâ **Hidâye'nin** rivâyeti, onun kâtili ma'lûm olmadığı zamandadır. Çünkü kasâmenin vâcib olmasıyla illetlendirmiştir. Halbuki kasâme ancak kâtili bilinmediği zaman olur. **Öyleyse kâtili bilinmediği sûrette, şâyet maktûlün bir keskin şeyle öldürüldüğü bilinse, Hidâye'nin rivâyetine göre, yıkanmaz.** Çünkü bu katlin kendisi kısâsı gerektirir. Fakat diyet ve kasâmenin vâcib olması, kısâs yapmaktan acz ârız olduğu içindir. Öyleyse o maktûlü bu ârız, şehîd olmaktan çıkaramaz. **Fakat Zahîre'nin rivâyetine göre, o maktûl yıkanır. Zahîre'nin ibâresi şudur:** Eğer öldürme bir keskin şey ile hâsıl olmuş ise ve eğer onun kâtili de bilinmezse mahalle halkı üzerine diyet ve kasâme vâcib olur. Öyleyse maktûl yıkanır. Eğer kâtili bilinirse, bize göre yıkanmaz.

Zahîre'de katlin kendisine itibâr olunmamıştır, diyetin vücûbu, her ne kadar ârızla oldu ise de maktûlü şehâdetten çıkarmıştır. Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.) metinde bu rivâyeti almıştır.

Ben derim ki : Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.), Hidâye'nin ibâresini düşünmemiş ve şerhlerine dahî bakmamıştır. Çünkü Hidâye şârihleri açıklamışlardır ki Hidâye'nin, «Ancak, maktûlün bir keskin şey ile zulmen öldürüldüğü bilinse», dediği sözü **«Şâyet onda öldürme açıkca bilinse»** demeye hamledilmiştir. Kitâbın lafzı da ona işâret eder. Çünkü o, onda vâcib olan kısâsdır, kısâs da ancak bilinen kâtil üzerine vâcib olur, demiştir.

Sadr'uş-Şerîa' (Rh.A.) nın ceddi Tâc'uş-Şerîa (Rh.A.), «zulmen» sözünün şerhinde «yâni kâtili bilinen» demiştir. Kitâb'da ona işâret vardır. Çünkü, şâyet kâtil bilinirse, öldürme zulmen olur. Eğer kâtili bilinmezse, o maktûlün mu'tedî (mütecâviz) olup öldürülmesinin zulmen olmadığı câiz olur.

Fakat Hidâye sâhibinin önce, «bir kimse şehirde öldürülmüş bu-

lunsa» sözünün mânâsı - Sadr'uş-Şerîa' (Rh.A.) nın itirâf ettiği gibi - «bir kimse şehirde öldürülmüş bulunup onun kâtili bilinmese» demektir. Buna da delil onda vâcib olan kasâme ve diyettir, sözüdür. Tuhaftır ki, **Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.)**, birincide, delilden anlaşılan kayda itibâr etmiştir. İkincide, zikredilen gibi, delilden anlaşılan kayda itibâr etmemiştir. **Şu halde ma'lûm olmuştur ki, şüphesiz Hidâye'nin ve Zahîre'nin sözü meâl itibariyle birdir. Buradaki herhangi bir rivâyette ihtilâf yoktur. Muhâlefet ve ihtilâfın kaynağı Hidâye'de «illâ = ancak» dan önce zikredilen ile «illâ» dan sonra zikredileni ayıramamaktır. Artık, ötesini sen düşün. Doğru yola sevkeden Allah' (C.C.) dır. O bana kâfîdir ve ne güzel vekîldir.**

Had vurmakla veya kısas ile öldürülmüş olan maktûl yıkanır. Çünkü bu öldürme zulmen öldürme değildir. Ya da bir yaradan ölmüş olup üzerine hayât hükümlerinden; yemek, içmek, uyumak ve tedâvî gibi, bir hükm sâbit olmuş olsa veya bir çadıra inmekle ya da bir namazın vaktinin geçtiğini anlayıp edâsına kâdir olmak sûretiyle - ki hattâ terk edilmesiyle üzerine kazâ vâcib olarak bu şekilde dünya ahkâmından olur - veya savaş alanından nakledilmek sûretiyle mürtes olsa, bu sûretlerde yıkanır.

Ancak eğer atların çiğnemesinden korkulduğu için nakledilirse, bu takdirde şehitliğe aykırı olmaz. **Bu istisnâyı Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.**

Ya da o yaralı «dünyâ işlerini veya âhiret işlerini vasıyet etmekle mürtes olur.» **Bu söz, İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.) undur. İmâm Muhammed (Rh.A.) bu görüşe karşıdır. Bir kavle göre :** «İkisi arasında ihtilâf, dünya işleriyle vasıyyettedir. Âhiret işleri ile vasıyyette o yaralı bil'icmâ mürtes olmaz.

Ya da o yaralı bir şey satmakla veya bir şey satın almakla veya çok söz söylemekle mürtes olur. Bir kavle göre : «Bir kelime söylemekle mürtes olur» **Bunların hepsi şehitliğin mânâsını bozar. Bu durumda öldükden sonra yıkanır. Çünkü o kimse bu zikredilen şeyler ile şehâdetin hükmünde ahdi bozmuştur.** Hayatın teallukatından (veya faydalarından) bir şeye nail olur. Öyleyse Uhud şehidleri mânâsında değildir. Çünkü üzerlerinde su kâsesi dolaştığı halde, Uhud Şehitleri şehâdetlerinin noksan olacağı korkusuyla, susuz oldukları halde şehâdet şerbetini içmişlerdi. (5)

---

(5) **Uhud Gazâsında** (11 Şevvâl 3. H / 27 Mart 625 M. Cumartesi) harb başlayınca, günün ilk yarısında galebe İslâm ordusunda devâm etmiş ve düşmana yirmiden fazla telefât verdirilmişti. Bu arada düşman alemdarlarından Talha bin Ebî Talha, **Ali** (R.A.) tarafından; Talha'nın kardeşi Osmân da **Hamza** (R.A.) tarafından öldürülmüşlerdi.

Hamza (R.A.), **Ali** (R.A.) ve **Sa'd İbn-i Ebî Vakkâs** (R.A.) gibi harb erlerinin müteaddid hamleleri düşmanı bozguna uğratmış, Kureyş askerlerini teşci' için gelen müş-

İrtisâsda zikredilen şeyin yıkanmayı icâbettirmesi, o şey harbin bitmesinden sonra olduğu zamandır. Eğer zikrolunan şey harbde bulunursa, maktul o şeylerden bir şey ile mürtes olmaz. Zeylaî' (Rh.A.) de böyle demiştir. Bunlar yıkanacakları gibi üzerlerine de Cenâze Namazı kılınır.

★ ★

rik kadınlar da dağa kaçmışlardı. Bu durum karşısında İslâm Ordusundan bazıları ganîmet elde etmeye yöneldiler. Kumandanları **Abdullah İbn-i Cübeyr** (R.A.), **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın emir ve tenbîhini hatırlattıysa da dinlememişler **Peygamber Efendimiz'** (S.A.V.) in tâyin edip muhâfazasını şiddetle tenbîh buyurduğu **Ayneyn Boğazını** terketmişlerdi. **Abdullâh İbn-i Cübeyr'** (R.A.) in yanında sekiz kişi kalmıştı. Bu durumu gören Hâlîd İbn-i Velîd'in süvâri fırkası bu mühim noktayı işgâl etmiş, buradaki okçuları şehîd ettikten sonra da İslâm Piyâde kuvvetlerinin arkasını çevirmişti. İslâm ordusu bir taraftan Halid'in süvârileri, diğer taraftan Ebû Süfyân'ın piyâdeleri arasında sıkışıp kalmıştı. O sırada **Resûl-i Ekrem'** (S.A.V.) in amcası **Hamza** (R.A.) harb meydanında müşrikleri dağıtmaya çalışıyor, elinde kılıç her tarafa ölümler saçıyordu. Kureyş'in ileri gelenlerinden sekizini yere sermişti. Bu esnâda **Hamza'** (R.A.) da olanca gücüyle önüne gelen Kureyşlileri deviriyordu. Tam o sırada, Vahşî'nin önüne gelmiş, Abdül'uzzâ oğlu Sibâh'ı bir kılıçla yere sermişti. Bu durumu fırsat bilen Vahşî (Vahşi bin Harb el Habeşî, Ebû Desme) de harbesini, gizlendiği yerden atıp, **Hamza'** (R.A.) yı iki uyluğu üstünden vurarak şehîd etmişti. Hamza' (R.A.) yı şehîd eden Vahşî, Mekke'nin Fethinde Müslüman olmuştur.

Hamza' (R.A.) ın şehadeti İslâm ordusunun dağılmasına sebeb olmuş, kargaşalık gittikçe artmıştı.

Kureyş'in azılıları yani İbn-i Şihâb, Utbe, İbn-i Kamie ve Übeyy İbn-i Halef, her ne pahasına olursa olsun **Resûl-i Ekrem'** (S.A.V.) i öldürmeye karar vermişlerdi. Bunun için Müslümanların dağıldığı ve **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın yalnız kaldığı bir sırada, yanına kadar sokulmuşlardı. Übey, **Resûlüllah'** (S.A.V.) ı öldürmeye teşebbüs edince, Peygamber Efendimiz (S.A.V.) davranıp, onu okuyla yaralamış ve Übey de aldığı bu yaranın tesiriyle ölmüştü. **O sırada, Utbe de Peygamber Efendimiz'** (S.A.V.) **e bir taş atmış, Resûl-i Ekrem'** (S.A.V.) **in alt dudağı yarılıp, bir dişi kırılmış, İbn-i Hişâm'ın attığı bir okla da alnından yaralanmıştı.**

Harbin en şiddetli bir zamanında İbn-i Kamie, İslâm alemdarı Mus'ab' (R.A.) ı **Resûlüllah** (S.A.V.) **zannıyla şehid etmiş, bunun üzerine de Peygamber Efendimiz'** (S.A.V.) **in şehid edildiği şâyiası çıkmıştı.**

Resûl-i Ekrem' (S.A.V.) **in şehîd olduğu şâyiası Medîne'ye kadar yayılınca kızı Fâtıma** (R.Anhâ) **yanına ondört Müslüman kadın almış, Uhud'a kadar gelmiş ve Âişe'** (R.Anhâ) **nin yardımıyla Peygamber Efendimiz** (S.A.V.) **i bulup, yaralarını sarmıştı.**

Müslüman kadınların harblerde yaralıları tedâvi etmeleri, şehidleri savaş meydanı dışına çıkarmaları ve gâzilere su taşımaları gibi ordunun geri hizmetlerinde bulunmaları Uhud Gazâsında başlamış ve bu gazâdan sonra da devam etmiştir.

Bir çok İslâm kadını Uhud Gazâsına iştirâk etmişlerdi. Bunlardan Âişe (R.Anhâ) **Enes'** (R.A.) **in annesi Ümm-i Süleym** (R.Anhâ) **gâzilere kırbalarla su taşımışlardı.**

كِتَابُ الزَّكَاةِ

ZEKÂT BÖLÜMÜ

Musannıf, **Yüce Allah'** (C.C.) ın

أَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَآتُوا الزَّكٰوةَ

«Namazı kılın, zekâtı verin» (1) emr-i şerîfine ve yine :

وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

«Onlar namazı kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de (Allah yolunda) harcarlar.» (2) kavl-i şerîfine uyarak **«Zekât Bölümü»** nü **«Namaz Bölümü»** nün peşisıra zikretmiştir.

Zekât; şâri'in ta'yin etmiş olduğu malın bazısını kesinlikle temlîk etmek (mülk edindirmek) **tir.** (3) **Kenz'de : «Zekât, malı Hâşimî olmayan Müslüman fakîre temlîk etmektir.»** denilmiştir.

Ben derim ki : Bu ta'rîf mutlak sadakayı içine alır, ta'rîfin zekâta tahsîsi yoktur. Burada kabûl edilen ta'rîf ona karşıdır. Çünkü «şâri'in

---

(1) Bk. Bakara Sûresi; âyet : 43

(2) Bk. Bakara Sûresi; âyet : 3

(3) **Zekât;** Hicretin ikinci yılında (M. 624) Ramazan ayından evvel (Şaban ayının sonlarına doğru) farz kılınmıştır.

Bu yılın Ramazan ayında, Ramazan orucu, ardından da **sadaka-i fıtr** meşrû olmuştur.

Zekât, kitab, sünnet ve İcmâi ümmet ile sâbittir. Bu bakımdan inkârı küfürdür..

ta'yin etmiş olduğu» sözü tahsîs (4) ifâde eder. Çünkü sadakada ta'yin yoktur.

Zeylaî (Rh.A.), demiştir ki : Şâyet bir kimse keffâret temlik etse, Kenz'in ta'rîfine göre bunun için suâl vârid olur. Çünkü mezkûr vasıf ile temlîk, keffârette mevcûddur. Eğer Kenz sâhibi : «Mal için lâzım olan bir şekilde temlîk etmektir.» demiş olsaydı, keffâret o ta'rîfden ayrılmış olurdu. Çünkü zekâtta malı temlîk vâcibdir.

«Cezmen = kesinlikle» demem; keffâret için soru sorulmasın, diyedir. Çünkü «cezmen» lafzının mânâsı : «Kendinde temlîkin gayrına ihtimalsiz olarak ibâhat gibidir» demektir. Çünkü keffâret kendinde (nefsinde) temlîk gerektirmez. Zekât onun gibi değildir. **Çünkü zekâtın meşrûiyyeti, Yüce Allah' (C.C.) ın (** وَآتُوا الزَّكَاةَ **) «Zekâtı verin» emri şerîfidir. Îtâ-ı zekât** «zekâtı vermek» **ise** - müfessirlerin açıkladıkları gibi - **temlîk gerektirir.**

İbâhat ile zekâtın hükmü hâsıl olmaz. Hattâ bir kimse bir yetîme kefîl olsa, ve o yetîme zekât niyetiyle infâk etse câiz görülmez. Keffâret bunun aksinedir. Eğer o yetîmi zekât niyetiyle giydirse, temlîk mevcûd olduğu için câizdir.

Zekâtı, Hâşimî olmayan ve Hâşimî'nin azadlı kölesi olmayan Müslüman fakîre temlîk etmek gerekir. (5) Musannif bu sözde fakîre, laf-

---

(4) **Tahsîs:** Âmm bir sözün delâlet ettiği mânâlardan bazılarını hükümden çıkarmaktır. Çıkarmaya yarayan delîle **muhassıs** denir.

Âmm: Delâlet ettiği bütün fertleri sınırsız olarak içine alan lâfza denir. Âmm'ın hükmü hâss gibi katiyyet ifâde etmektir.

Hâss bir tek mânâya vaz'edilen sözdür. Hâss'ın hükmü delâlet ettiği mânâyı kat'i, yâni yüzde yüz ifâde etmektir ki, bu katiyyete şerîat dilinde vücûb, denilir.

Hâss ile Âmm, kuvvet itibâriyle birbirlerine denk oldukları için tarihleri bilinirse şöyle hükmolunur: İkisi berâber vârid olmuşsa hâss, âmm'ı tahsîs eder. Âmm önce hâss sonra gelmişse hâss âmm'ı nesheder, yâni hükmünü kaldırır. Hâss önce âmm sonra ise, âmm hâss'ı nesheder.

(5) Zekât, öşür, nezr ve keffâret gibi vâcib olan sadakalar, Âl-i Muhammed' (S.A.V.) e, Hâşimîlere verilmez. Ama nâfile kabîlinden olan sadakaları vermekte bir beis yoktur.

Hâşimî Kabîlesinin zekât ve sadaka alamayacaklarına dâir Peygamber' (S.A.V.) in hadîs-i şerîfleri vardır.

Müslim'de zikredilen bir hadîs-i şerîfte: **Hasan** (R.A.) sadaka hurmalarından bir tânesini ağzına attığında O'nu gören **Peygamberimizin** (S.A.V.); «Kötü, kötü! At onu! Bizim sadakadan bir şey yemediğimizi bilmiyor musun?» buyurduğu nakledilir. Bu hadîs-i şerîfe göre Hâşimî'nin Hâşimî'ye zekât vermesi câizdir. Peygamberimizin (S.A.V.) Âl-i Hâşimîlerin zekât, sadaka gibi şeyleri alamayacakları husûsunda harâm, mekrûh ve cevâz yönünden bazı görüş farkları vardır.

Benî Hâşim Kâbîlesinden maksâd; Ali (R.A.), Abbas (R.A.), Câfer (R.A.) Akil (R.A.), Abdülmuttalib oğlu Hâris' (R.A.) in âileleri ve âzadlılarıdır. Bu zâtların ihtiyâçlarına göre Beytü'l-mâl'e âid ganîmetler kısmından hisseleri vardır.

(Kûdûrî, Müslim Tercümesi)

zıyle fakîri zenginden ayırdetmiştir. Müslüman demekle de kâfiri ayırdetmiştir. Hâşimî olmayan ve Hâşimî'nin azadlı kölesi olmayan ile Hâşimî ve Hâşimî'nin azadlı kölesi olanları ayırdetmiştir. Onların Hâşimî olduğunu bilerek zekât vermek câiz değildir. Yakında bunun açıklaması gelecektir.

Zekât, her bakımdan maldan mâlikin menfaatinin kesilmesiyle beraber Müslüman fakîr için temlîktir. Bu söz ile kendi mâlikin fürûuna - fürûu ne kadar aşağı giderse gitsin - vermesini ayırdetmiştir. Usûlüne yâni baba ve dedelerine (ecdâdına) - ne kadar yukarı giderse gitsin - vermesini de ayırdetmiştir. Yine kocanın karısına ve karının kocasına vermesini ayırdetmiştir. Nitekim açıklaması ileride gelecektir.

Zekâtı, Yüce Allah' (C.C.) **ın emrine itâat ve onun rızâsı için vermek gerekir. Zirâ zekât vermek ibâdettir. Bu durumda, onda Yüce Allah** (C.C.) **için ihlâs lâzımdır. Çünkü Yüce Allah** (C.C.) :

وَمَآ أُمِرُوٓا۟ إِلَّا لِيَعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ

«Halbuki onlar, ancak Allah'a, O'nun dîninde ihlâs (ve samîmiyyet) **erbâbı olarak ibâdet etmelerinden... başkasıyle emrolunmamışlardı.»** (6) buyurmuştur.

Zekâtın vâcib olmasının (farziyyetinin) **şartı, âkil ve bâliğ olmaktır. Çünkü bu ikisi olmayınca teklîf yoktur. Yine Müslüman olmaktır. Çünkü İslâm, bütün ibâdetlerin sıhhati için şarttır. Yine zekâtın vâcib olmasının şartı, temlîkin gerçekleşmesi için hür olmaktır. Çünkü köle temlîke mâlik olamaz.**

Zekâtın vâcib olmasının (farziyyetinin) **sebebi** - Mükâtebin malında olduğu gibi, yalnız mâlikiyyet yönüyle olmayarak - **borcdan ayrı, nisâb** (7) **için tâm mülktür.** Çünkü mükâtebin (8) malı, gerçekde efendisinin mülküdür. Her ne kadar bu **Kenz**'de zekâtın vucûbunun şartlarından sayılmış ise de, şüphesiz usûl kitablarında, zekâtın sebeb-i vucûbunun mezkûr mülk olduğu yazılıdır.

(Burada) **nisâb itibâr olunmuştur. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) **zekâtın sebebini nisâb ile takdir etmiştir. Zekât, borçtan hâlî olacaktır. Borc** (deyn) **ile murâd : Kullar tarafından istenilen borcdur. Hattâ**

(6) Bk. Beyyine Sûresi (8); âyet : 5

(7) **Nisâb :** Şerîatın bir şey hakkındaki mi'yar ve alâmet tâyin etmiş olduğu miktar, ölçüdür.

(8) **Mükâteb :** Belli bir para ödedikten sonra hür olmak üzere sâhibi ile anlaşan köledir.

borc, nezr ve keffâreti menetmez. Nisâbın bekâsı hâlinde borc zekâtı meneder. Kezâ, nisâbın istihlâkından sonra da zekâtı meneder. Çünkü imâm (İslâm devlet başkanı), zekâtı emvâl-i zâhire (9) (görünen mallar) den ister. Vekilleri ise emvâl-i bâtına «gizli mallar» dan ister. O vekiller iş erbâbıdır. Çünkü **Hz. Osman** (R.A.) zamanına kadar emvâl-i bâtınadan zekâtı imâm (Halîfe) alıyordu. **Hz. Osman** (R.A.), emvâl-i bâtınada zulüm yapılmasını gidermek için, onun zekâtını vermeyi sâhiblerine bırakmıştır. O vazîfe **Hz. Osman** (R.A.) zamanından itibâren malların sâhiblerine bırakılmıştır.

Borcun asâlet yoluyla veya kefâlet yoluyla olmasında fark yoktur. Bunu Zeylai (Rh.A.) **ve daha başkaları da zikretmiştir.**

Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.) **zekâtı, nezr ve keffârete eklemiştir. Bu ekleme Hidâye'ye ve ondan başkasına da muhâliftir. Belki bu, kitâbın kopyasını çıkaran ilk kâtibin hatâsıdır.**

Zekât, kişinin hâcet-i asliyyesinden (10) **hâriç** (fazla) **nisâb için tâm mülk olmasıdır.** Oturulan evler ve benzerleri gibi. Bunun yakında açıklaması gelecektir.

O (zekât), takdiren bile olsa, nemâsı hâsıl olan nisâbdır. Nemâ : Ya hakîkidir -ki bu doğma, türeme ve ticâret ile olur- **veya takdîridir. Nemânın meydana gelmesi, kendi elinde veya nâibi elinde olmakla mümkün olur. Şu halde, şâyet o nemâ kaybolsa, zekât vâcib olmaz.** Bu, tam mülk sözüne dayanılarak çıkarılmış bir hükümdür.

Mükâteb'e zekât vâcib olmaz. Çünkü mükâteb, mala aslâ mâlik değildir. Ancak yed'en mâliktir. Bu söz, borçtan ayrı sözüne göre çıkarılmış bir hükümdür.

(Zekât), **Allah'** (C.C.) **ın kullarından borçlu olana da, borcu kadarı ile vâcib olmaz.** Çünkü borçlu kimsenin, dörtyüz dirhem (11) borcu olsa ve onun malı da dörtyüz dirhem olsa, ona zekât vâcib olmaz. Eğer borcu ikiyüz dirhem olursa, ikiyüz dirhemin fazlasının zekâtı vâcib olur. Bu, hâcet-i asliyye sözüne dayanılarak çıkarılmış bir hükümdür.

---

(9) **Mallar, emvâl-i zâhire ve emvâl-i bâtına olmak üzere iki kısma ayrılır.**
Nakit paralarla evlerde, mağazalarda bulunan ticâret malları **emvâl-i bâtına**dır.
Sâime denilen hayvanlar ile bir kısım arâzi mahsülâtı; madenlerle yer altındaki hazîneler ve gümrüklerden geçen ticâret malları ile nakidler de **emvâl-i zâhire**dendir. Bunların hepsi birer muayyen nisbetlerde zekâta tâbîdirler.

(10) **Hâcet-i Asliyye;** Mesken ile hâneye lüzûmlu eşyâdan, kışlık yazlık elbiseyle lüzûmlu silâhdan, âletten, kitabdan ve binek hayvanları ile hizmetçi, köle ve cârîyeden ve bir aylık - sahîh olan diğer bir görüşe göre bir senelik - nafakaya mahsûs erzâkdan ibârettir.

(11) **Dirhem :** Şerîatta 14 kır'attan ibârettir. Bir kır'at da 5 aded orta boy arpa ağırlığından ibâret olup 0,2 gramdır. O halde, bir dirhem, 3,207 gramdır.

(Bir kimsenin) **oturduğu evleri hâcet-i asliyyeden olduğu için onda zekât vâcib olmaz.** Yine; beden elbisesi, ev eşyâsı, binecek hayvan, hizmet gören köle, ehli olanın kitabları ve zanâat ehlinin sanat âletleri gibi şeylere de zekât vâcib olmaz.

Dımâr malından vâsıl olana da zekât vâcib olmaz. Dımâr : Mülkün mevcûd olmasıyle beraber, kendisine kavuşmak güç olan maldır. Bunlar : Kaçan köle, kaybolan mal, üzerine delîl (beyyîne) bulunmayan gasbedilmiş mal, denize düşen mal, sahrâda gömülüp yeri unutulan mal, müsâdere yoluyla Padişâhın aldığı mal ve emânet edilip verildiği kimsenin unutulduğu mal gibidir ki, burada emânet edilen kimse tanınan kimselerden değil de yabancılardan biri olur. Yine üzerine delîli olmayan inkâr edilmiş bir alacak gibi ki bilâhare, birkaç yıl sonra o borçlu, insanların yanında borcunu ikrâr ederek beyyine hâsıl olursa ve o mala bir kaç yıldan sonra kavuşursa, o malın zekâtı vâcib olmaz. Zikredilen mal, isterse takdîri olsun, artışı olmadığından, geçmiş yılları için zekât vâcib olmaz. Borcunu ikrâr (kabûl) eden borçlu üzerinde olan borç, inkâr (red) edilmişin aksinedir. İsterse o mukir (kabûl eden) fakîr olsun. Çünkü o borcu inkâr eden zengin ise, ona ibtidâen kavuşma mümkün olur. Veya fakîr ise tahsîl vasıtasıyle kavuşmak mümkün olur.

Ya da borçlunun iflâsına hâkim hükmetse veya borçlunun inkârına karşı delîl (beyyîne) **olsa veya onu Kâdî bilse, bu zikredilen mallar mâlikine ulaşırsa geçmiş yılların zekâtı vâcib olur.**

Oturmak (mesken) için olmayan evlerde zekât yoktur. Bu «takdîren de olsa nemâsı hâsıl olan» sözüne dayanılarak çıkarılmış bir hükümdür. Yine bu zikredilenlerin benzerleri olan :

Giyilmeyen elbiseler, kullanılmayan ev eşyâsı, binilmeyen hayvan, hizmette kullanılmayan köle ve ehlinden başkasında olan kitab v.s. gibilerde ticârete niyeti yoksa, takdîrî nemâ bulunmadığı için, zekât vâcib olmaz.

Hidâye'de denmiştir ki : «Ehli olan için ilim kitabları da bunun gibidir. **Nihâye'de denmiştir ki :** Burada «ehl» demek bir mânâ ifâde etmez. Çünkü o kimse o kitabların ehlinden olmasa ve o kitablar da ticâret için olmasa, isterse çok olsun, nemâ olmadığı için ona zekât vâcib olmaz. «Ehl» ifâdesi ancak zekâtı sarf eden kimse hakkında bir mânâ ifâde eder. O kitab sâhibinin, şâyet ikiyüz dirheme müsâvî kitabları olsa, tedrîs ve tedrîsden başka şey için onlara muhtâc olsa, ona zekât vermek câiz olur. Fakat, o kitablara muhtâc olmasa ve o kitablar da ikiyüz dirheme müsâvî olsa, ona zekât vermek câiz olmaz. Zanâat ehlinin âletleri de böyledir.

Zekâtın edâsının vâcib olmasının sebebi İlâhî hitâbın yönelmesidir. Yâni Yüce Allah (C.C.) **m «zekâtı verin» kavlidir. Zekâtın vucûbu fevrîdir, diyen kimseye göre, o, bir yılın geçmesi sonunda (akabinde) dır. Zekât, ömrîdir, diyen kimseye göre, ömrün sonundadır. Yakında açıklaması gelecektir.**

ZEKÂTIN EDÂSININ VÂCİB (FARZ) OLMASININ ŞARTI :

Zekâtın edâsının vâcib olmasının (farziyyetinin) **şartı, dirhemler ve dinarlar gibi, malın değeriyle beraber bir yıl geçmesidir.** Veya hayvanların sahrâda otlayarak üzerinden bir yıl geçmesi (havelân-ı havl) dir. (12)

Ya da zekâtın şartı, zikredilenlerden başkasında ticârete niyet etmektir. Şâyet bu şeyler bulunmazsa, İlâhî hitâb yönelmez. İlâhî hitâb yönelmeyeni de terk etse, günahkâr olmaz.

Zekâtın edâsının şartı niyettir. Çünkü zekât ibâdettir, niyetsiz sahîh olmaz. Hattâ bir kimsenin hizmetini görmeyen bir kölesi olsa veya kendi oturduğundan başka bir evi olsa ve ticârete niyet etmese, her ne kadar onların üzerinden bir yıl geçse de, onlarda zekât vâcib (farz) olmaz.

Zekâta edâya mukârin (birlikte) **olduğu halde veya vâcib olan zekâtı ayırmaya mukârin olduğu halde niyet etmektir.** (13) Çünkü o kimse zekâta niyet ederek nisâbdan vâcib miktârı ayırsa ve bir fakîre niyetsiz tasadduk etse, onun zekâtı düşer.

Yine zekâtın edâsının şartı, nisâbın hepsini tasadduk etmektir. Çünkü o kimse nisâbın hepsini tasadduk etse, vâcib olan cüz ona dâhil olur. İstihsânen, bunda ta'yîne hâcet yoktur. **Eğer nisâbın bir kısmını tasadduk etse, İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, zekâtı düşer. İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre düşmez.**

Fakat «Zekâtın vâcib olması ömrîdir,» diyenler de vardır. Yâni gecikmek sûretiyle (hemen değil zamanla) vâcibdir. Çünkü ömrün ta-

---

(12) **Havelân-ı havl:** Mal üzerinde Kamerî bir senenin dolmuş olması (yıllanması) Bir Kamerî sene de 1 Muharrem'den diğer 1 Muharrem'e kadar geçen müddettir ki 354 gün, 8 saat, 53 dakikadan ibârettir.

(13) Yâni, zekât verecek kimsenin zekâtı verirken zekât niyyeti ile vermesidir. Yâhut malın zekâtını daha evvel ayırıp, zekât olarak verileceğini kararlaştırarak ya kendisi veya vekili olan kimsenin vermesidir. Bu bakımdan ne verirken ne de daha evvel zekâtlık olarak ayrılma hâlinde niyyet olmadığı takdirde zekât verilmiş olmaz. Niyyet mutlaka **şarttır.**

mâmı edâ vaktidir. Bundan dolayı o, çok ertelenmesinden sonra nisâbın yok olmasıyle onu ödemez. **Bir kavle göre** : «Zekâtın vâcib olması fevrîdir.» Yâni, alel-fevr (hemen) vâcibdir. Çünkü mutlak emrin gereği böyledir. **Bu söz İmâm Kerhî'** (Rh.A.) **nin sözüdür.** Yine O, «Muktedir oldukdan sonra zekâtı geciktiren nisâb sâhibi günahkâr olur,» demiştir. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **den de** : «Bir kimse zekâtı özürsüz geciktirirse, onun şehâdeti makbûl olmaz,» dediği rivâyet edilmiştir.

Bir kimsenin, ticâret için satın aldığı köleyi, kendi hizmetinde kullanmaya niyet etmesi doğru değildir. Sonra, eğer ona ticâret için niyet ederse, onu satmadığı müddetce ticâret için olmuş olmaz. Meselâ ticâret için bir câriye satın alıp, sonra ona hizmet için niyet etse, niyet hizmet için tutmaya bağlandığı için zekât bâtıl olur. Eğer ondan sonra ticârete niyet etse, o câriyeyi satıncaya kadar, ticâret için olmuş olmaz. O câriyenin değerinde (semeninde), eğer dirhemler veya dinarlar varsa, - üzerinden de bir yıl geçmişse, - zekât vâcib olur. Niyet amele bitişik olmadığından ticâret için olmaz. Çünkü ticâret yapılmadığından ticâret için niyete itibâr edilmez. Bundan dolayı, müsâfir sadece niyet ile mukîm olmaz ve mukîm de niyet ile müsâfir olmaz, ancak yolculuk (sefer) ile olur.

Kişinin vârîs olduğu (irsen mâlik olduğu) **şey, sadece niyetle ticâret için olmaz.** Çünkü niyet amele bitişik değildir. Zirâ mevrûs (mîras) mal, vârisin sun'u (iradesi) yok iken ona cebren mülk olur. Bundan dolayı cenîn (ana karnındaki yavru), her ne kadar onda amel düşünülmezse de, vâris olur. Hattâ vâris, niyetin amele yakın olmasından dolayı, vâris olduğu şeyde tasarruf eder, ancak altın ve gümüşde edemez. **Gâyet'ul-Beyân'da böyle zikredilmiştir.**

Hibe ile veya vasıyyet ile veya nikâh ile veya hul' (14) **ile veya diyetten sulh ile mâlik olduğu mal, niyetle ticâret için olur.** Çünkü niyet amelle beraberdir. O da akdin kabûlüdür. **Bu, İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göredir. İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, ticâret için olmaz.** Çünkü ticârete niyet amelle berâber değildir. **İmâmeyn arasındaki ihtilâf aksinedir de denilmiştir.**

İncilerde, la'l (kırmızı süstaşı), **yakut, zümrüt ve bunların benzerleri gibi mücevherlerde zekât yoktur. Kâfî'de böyle zikredilmiştir.** Ancak, eğer o inciler ve mücevherler ticâret için olursa, zekât vardır. **Tatarhâniyye'de böyle zikredilmiştir.**

★ ★

(14) **HUL'** (Mühâlea): Nikâh mülkiyetini zevcenin kabûlüne tâlik ederek, özel lâfızlardan biriyle gidermektir.

بَابُ صَدَقَةِ ٱلسَّوَائِمِ

SÂİMELERİN ZEKÂTI BÂBI

Sevâim, sâime'nin çoğuludur. Sevâim, yılın çoğunda güdülmek ile yetinilen hayvandır. Hattâ yılın yarısı miktârında yem «alef» verilip güdülse sâime olmaz, ve onda zekât vâcib olmaz.

DEVENİN NİSÂBI :

Devenin nisâbı beştir. Yirmibeşe kadar her beşdę bir buht'tur. Buht, (بُخْتِيّ) «Buhtiyy» nin çoğuludur. O da Arabî ile Acemî'den doğmuş olan iki hörgüçlü devedir. Buhtunasr'a (1) mensûbtur.

---

(1) **Buhtu'nasr** (Nabuchodonosor): Milâddan önce yaşamış bir Hükümdarın kullandığı bir deve cinsidir.

Nabuchodonosor ismiyle Asûrîlerde iki hükümdar gelmiş olup, birincisi M.Ö. 667 - 647 seneleri arasında **Ninova**'da hüküm sürmüş; **Midyâ** (yâni A'cem Irak'ı ve Azerbeycan) Hükümdarı **(Er Fahşâd)** ı mağlûb edip, kendi eliyle öldürmüştür. Suriye ve Filistin'in zabtına **(Helefren)** isminde bir vezîrini memur etmiş ise de, bu adam (Betolye) şehrinin muhâsarasında **(Yodis)** isminde bir Yahudi kızı tarafından öldürülünce bunun öldürülmesinden sonra Buhtu'nasr bütün fetihlerini kaybederek rivâyete göre kendisi de **(Kîahşâr)** ve **(Napopolasar)** a karşı Ninova'yı müdafa etmekte iken öldürülmüştür.

İkincisi «Büyük lâkabıyla da bilinen meşhûr (Buhtu'nasr) **dır** ki, Asûriyye ile Babilistan'ın birleştirilmesinden sonra bu iki memleketin hükümdarı olup M.Ö. 606 tarihinde Filistin'in üzerine asker sevketmiş ise de Benî İsrâil hükümdarı olan **(Yahûyâkîym)** karşı durmayarak itâati altına girince iktidar makâmında bırakılmıştı. Üç sene sonra Yahûyâkîym itâatten dönünce Buhtu'nasr asker göndererek kendisini yakalatmış; Yahûyâkîym yolda korkusundan vefât edince Buhtu'nasr onun oğlu **(Yahniyû)**yı Benî İsrâil'e hâkim tâyin etmiş ise de yüz gün sonra bu zâtı bir çok Benî İsrâil âlimleri, Hz. Daniyal ve Hazkal ile beraber esâret altında Babil'e nakledip Benî İsrâil'e bunun amcası **(Satkıyâ)**yı hâkim tâyin etmişti. Hz. Ermiyâ bunun zamanında ortaya çıkıp Benî İsrâil'i Hak'ka dâvet eder ve Buhtu'nasr ile tehdîd ederdi. Dokuz sene sonra **(Satkıyâ)** da Buhtu'nasr'ın itâatinden çıkınca hal tercümesi sâhibi ikin-

Veya ırâbdır. Irâb, (عِرَاب **) (Arabî) nin çoğuludur.** Veya yirmibeşe kadar her beş Arabî develerde zekât bir koyundur. Eserler bunun üzerinde birleşmiştir. **Resûlüllah'** (S.A.V.) **ın hükmü bunun üzerine meşhûr olmuştur. İki nisâbın arasındaki afvedilmiştir. İleride gelecek diğer nisâblarda da hüküm böylcdir.**

Yirmibeşde zekât, bir «bint-i mahâd» dır. Bint-i Mahâd : İkinci yıla girmiş olan dişi deve yavrusudur. Bu, anası «mahâd» yâni çok kere bir diğerine hâmile olduğu için bu isimle adlandırılmıştır.

Deve otuzaltıya ulaşınca, zekâtı bir «bint-i lebûn»dur. Bint-i lebûn : (İki yaşını tamamlayıp) üçüncü yaşına basan dişi deve yavrusudur. Bu isimle adlandırılmasının sebebi; anasının bir diğerini doğurup çok kere memesinin sütlü olmasıdır.

Develer kırkaltıya varınca zekât bir hıkka'dır. Hıkka : Dört yaşına girmiş olan dişi devedir. Hıkka denmesinin sebebi; yük götürmeye, binilmeye ve çiftleşmeye elverişli olmasıdır.

Develer altmışbir olunca, zekâtı bir cezaa'dır. Yâni beşinci yılına girmiş olan devedir. Deveciler onu dişlerinden tanıdıkları için cezaa demişlerdir.

Develer yetmişaltıya varınca zekâtı iki bint-i lebûndur. Develer doksanbir olduğunda, yüzyirmiye kadar, zekâtı iki hıkkadır. Bundan sonra farîzaya yeniden başlanır.

Şâyet develer yüzyirmi üzerine beş ziyâde olursa, her beşde iki hıkka ile bir koyundur. Develer yüzkırkbeş olunca, bir bint-i mahâd ve iki hıkka'dır. Develer yüzelli olunca, zekâtı üç hıkka'dır. Bundan sonra farîzaya yeniden başlanır. Develer beş fazla oldukca her beşde, bir koyun üç hıkkadır.

---

ci defa olarak Filistin üzerine asker sevkedip bir sene, bir rivâyette de ikibuçuk senelik muhâsaradan sonra Kudüs'ü zabtederek Beyt-i Makdîs'i tahrib edip Benî İsrâil'i esâret altında Babil'e sevketmiştir. Sonra (Sûr) şehrini muhâsara ve zabtedip Mısır'a da asker sevkederek Aşağı Mısır'ı istilâ etmiş; zabtettiği yerlerden pek çok ganîmet alıp, naklettiği bir çok sanat eserleri ile Babil'i bir kat daha genişletip tezyîn etmiştir. Bu fetihlerin üzerine ulûhiyyet davasına kalkışınca Allah (C.C.) tarafından bir cezâ olmak üzere aklını yitirince kendini öküz zannederek yedi sene ormanlarda gezmiş; bu müddet içinde zevcesi mülkü idâre etmiştir. Sonra aklı başına gelip ulûhiyyet davasından da vazgeçince tahtına dönerek bir sene daha hükümrân olmuş; **M.Ö. 562 tarihinde vefât etmiştir.**

Mes'udî'ye göre; Buhtu'nasr onsekizbin (bir rivâyete göre de yetmişbin) Yahudi katletmiştir.

(Kâmûs'ul A'lâm. Şemseddin Sami - Kâmûs Tercümesi, Asım Efendi)

Yüzelliden sonra yirmibeşde (üç hıkka ile) bir bint-i mahâd'dır. Yüzelliden sonra otuzaltıda (üç hıkka ile) bir bînt-i lebûn'dur. Yüzdoksanaltı olduğunda, ikiyüze kadar, zekâtı dört hıkkadır. Bundan sonra farîzaya dâima yeniden başlanır ki, yüzelliden sonra olan ellide olduğu gibi, her ellide bir hıkka vâcib olur.

Musannıfın bu kaydına sebeb; birinci isti'nâfdan (2), yâni yüzyirmiden sonra olan isti'nâfdan ayırdetmek içindir. Çünkü onda bint-i lebûn vâcib olmaz. Yine bu ikisinin nisâbları olmadığı için dört hıkkada vâcib olmaz. Çünkü o isti'nâfca : yüzyirminin üzerine yirmibeş eklenince, nisâbın hepsi yüzkırkbeş olur. O da iki hıkka ile bir bint-i mahâd'ın nisâbıdır. Onun üzerine beş daha eklenip yüzelli olunca, üç hıkka vâcib olur.

SIĞIR İLE CÂMÛSUN NİSÂBI

Sığır ile câmûsun nisâbı otuzdur. Musannıfın, sığır ile câmûsun ikisini bir araya toplamasının sebebi, ikisinin arasında fark olmadığı içindir. Hattâ Fukahâ, sığır (bakar) lafzı ikisini de içine alır, demişlerdir. Otuzdan aşağı olanda sadaka (3) yoktur.

Sığırın zekâtı : Otuzda, bir tebî'dir. Tebî' : Üzerine bir yıl tamâm olan tosundur. Veya bir tebîa'dır, yâni bir yıllık bir dişi danadır. Sığır ve câmûs, kırka tamâm olduğu zaman zekâtı bir müsinn'dir. Müsinn : Üzerinden iki yıl geçen sığırdır. Veya bir müsinne'dir. Müsinne : İki yaşında düğe'dir. Bu iki nisâbın arasında olanlar afvedilmiştir. Kırktan fazla olan afvedilmez. Bilâkis altmışa kadar vâcib zekât hesablanır. **Kırk üzerine bir ziyâde olduğu zaman müsinne'nin değerinin kırkta bi-**

---

(2) **İsti'nâf :** Üç türlüdür.

Birincisi, mutlâk olarak hükmün sebebinden sorulur ve akabinde cevab verilir.
İkincisi, bu hükmün özel sebebinden sorulur ve cevabı verilir.
Üçüncüsü, ya da bunun dışında bir şey sorulur ve cevabı verilir.
Bir görüşe göre isti'nâf, mukadder bir suale verilen cevabdır.
Diğer bir görüşe göre isti'naf, sözü sual etrafında dolaşan sözden kesmektir.
Yine bir görüşe göre isti'nâf, yeniden söze başlamaktır.

(Ta'rifât-ı Seyyid-i Şerîf)

(3) Burada sadaka, zekât mânâsına kullanılmıştır. Nitekim, Buhârî'de geçen **Enes** (R.A.) in rivâyet ettiği bir hadîsde; Peygamber Efendimiz (S.A.V.) tarafından **Zekât, sadaka** olarak ifâde buyurulmuştur.

ridir (rub'u uşr' (*) dur). **Kırk üzerine ziyâdede, müsinnenin değerinin yirmide biridir.** (4) **Bu, İmâm A'zam' (Rh.A.) dan asıl rivâyettir.** Çünkü afv, kıyâsın hilâfına nassla sâbit olmuştur. Afvın olmadığına nass yoktur.

Altmışda, otuzda olan zekâtın bir katı vardır. Yâni iki tebî' (tosun) vardır. **Ondan sonra her otuzda bir tosun zekât vardır.** (5) **Her kırkda, bir müsinne zekât vardır. Yetmişde bir tosun ve bir müsinne vardır. Seksende iki müsinne vardır. Doksanda üç dişi dana** (tebîa) **vardır.** Ondan sonra yüzde, iki tebîa ile bir müsinne vardır. Yüzonda bir tebî ile iki müsinne vardır. Yüzyirmide dört tebîa veya üç müsinne vardır. **Bundan sonrası bu usûle göredir.**

DAVARIN NİSÂBI

Davarın nisâbı, gerek koyun olsun ve gerekse keçi olsun kırktır. Kırk koyunda zekât bir koyundur. Koyun ve keçi yüzyirmibir olduğu zaman zekâtı iki koyundur. İkiyüzbir olduğunda, zekâtı üç koyundur. Resûlüllah (S.A.V.) **'in hükmünde** (6) **ve Ebû Bekir** (R.A.) **'ın hükmünde böylece vârid olmuştur. Ümmetin icmâı da bunun üzerine mün'akid olmuştur.** Dörtyüz tamâm olduğu zaman dört koyundur. Bundan sonra her yüz koyunda zekât bir koyundur. O vakit zekâtta alınan, bir yaşında koyundur. **Ceza'** (7) alınmaz. **Yâni o, üzerine yılın çoğu geçmiş olandır.** Çünkü vâcib olan vasattır. Ceza' ise küçüklerdendir.

(*) **Rub'u uşr:** Onda birin dörtte biri demektir. O da kırkda bir eder.

$$\text{Yâni} \quad \frac{1}{10} \times \frac{1}{4} = \frac{1}{40}$$

(4) **Nısf'u uşr:** Onda birin yarısı demektir. O da yirmide bir eder.

$$\text{Yâni} \quad \frac{1}{10} \times \frac{1}{2} = \frac{1}{20}$$

(5) Bu husûsda **Hidâye**'de zikredilen daha başka rivâyet de vardır.

(6) Buradaki hükümle Resûlüllah (S.A.V.) ve Ebû Bekir' (R.A.) in zekâtın farzıyyetine dâir olan yazıları (nüshaları) kasd edilmektedir.

Buhârî'deki bir hadîs-i şerîfte **Enes'den rivâyet olunduğuna göre, Ebû Bekr-i Sıddîk** (R.A.) **kendisine** (Bahreyn Valisi bulunduğu sırada) **şunu yazdırmıştır:**

«Bu, Resûlüllah sallellâhü aleyhi ve sellemin Müslümanlara farz kıldığı, Allah'ın da Resûlüne emir buyurduğu zekât farizası (nüshası) **dır.**

Deveden her yirmidört başta ve daha azında zekât koyundur...» buyurulmaktadır.

(7) **Ceza':** Deveden 4 yaşını tamamlayarak 5 yaşına basmış olandır. At ve sığırdan 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına basmış olandır. Koyundan 8 yahut 9 aylık olandır.

AT'IN NİSÂBI

At'ın (hayl'in) nisâbı beştir. «Üçtür» diyenler de vardır. Mecma'ul-Fetâvâ sâhibi, «Hızânet'ul-Fetâvâ» da ve ayrıca Ebû Câfer et-Tahâvî (Rh.A.); «Atın nisbâbı beştir, eğer beşden daha az olursa zekât vâcib olmaz» demişlerdir. Ebû Ahmed el-Iyâdî (Rh.A.); «Atın nisâbı üçtür, eğer üçten daha az olursa, zekât vâcib olmaz» demiştir. Erkekleriyle karışık olan dişi Arab atlarının her birinde zekât bir dinârdır. Veya değerinin kırkda biri (rub'u uşr) dir.

Mecma' sâhibi, şerhinde demiştir ki : Bu tahyîr (muhayyerlik) yâni dinâr veya değerinin kırkda biri olması, Arabî olan atlara mahsustur ki o, her atın (feresin) değerinin dörtyüz dirhem, dinarın değerinin de on dirhem olduğu vakittedir. Bu durumda, her ikiyüz dirhemden beş dirhem olur. Fakat değerleri farklı olan atlara değer biçilir.

Atın erkeklerinde, yalnız oldukları halde, zekât yoktur. Çünkü dişisi olmayan erkek atlar üremezler. Hattâ, bir rivâyette dişilerinde de yoktur. Çünkü onlarda da, yalnız iken üreme olmaz. Diğer bir rivâyette dişilerinde zekât vâcib olur. Çünkü onlar âriyet (emânet) erkek ile ürerler. Erkekler bunun aksinedir.

Yük getirmek için hazırlanan atlarda, arâzî sürmek gibi iş için hazırlanan atlarda zekât olmaz. Çünkü onlar bu durumda, aslî ihtiyaçlardandır.

Alûfe : Yem verilip güdülmeyen attır. Bunda da zekât yoktur. Ticâret için olmayan katırda ve eşekte de zekât yoktur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) : (لَمْ يُنْزَلْ عَلَيَّ فِيهِمَا شَيْءٌ) **«O ikisi** (yâni katır ile eşek) **hakkında bana bir şey nâzil olmadı.»** buyurmuştur. **Miktârlar** (ölçüler), **Resûlüllah'** (S.A.V.) **dan işiterek** (kıyâs yoluyla değil) **sâbit olur. Ticâret için olan bunun aksinedir.** Çünkü bu takdirde zekât, diğer ticâret malları gibi, mâliyete müteallik olur. **Yine bir yaşına girmeyen kuzuda, deve yavrusunda ve buzağıda zekât yoktur.** Ancak tebaiyyet yönüyle vardır. Meselenin sûretinde bir nev'i işkâl (8) vardır. Çünkü zekât bir yıl geçmedikce sâbit olmaz ve

---

(8) **İşkâl** (Müşkil) : Bir lafzın kendisinden ne murâd edildiği teemmülsüz bilinemeyecek derecede mânâca kapalı olmasıdır. Bu kapalılık onun ya mânâsındaki incelikten, derinlikten veya kendisindeki bir istiârei bedîiyeden ileri gelir. Böyle lâfızlara da müşkil denir. Meselâ; gusülde tatahhur (temizlenme) ile memuruz. Bu temizlenme ağızın içine de şamil midir? Teemmül neticesi anlaşılıyor ki bunda işkâl mevcuttur.

bir yıl geçtikten sonra kuzu, deve yavrusu (fasîl) ve buzağı ismi artık kalkar.

Denilmiştir ki : Bu meselenin sûreti şöyledir : Bir adam deve yavrularından yirmibeşini ve buzağılardan otuzunu satın alsa veya kuzulardan kırkını satın alsa ya da o adama bunlar hibe edilse, üzerine sene (havl) bağlanmış olur mu, olmaz mı? **İmâm A'zam** (Rh.A.) **ve İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **in kavline göre**, sene bağlanmış (mün'akid) olmaz. Bu ikisinden başkasına göre, sene bağlanmış olur. Hattâ mâlik olduğu vakitte bir sene geçse, zekât icâb eder.

Denilmiştir ki : Şâyet bir adam için bir sâime nisâbı olup da onların üzerine altı ay geçse, sonra onlar, sayısı kadar doğurup kendileri ölerek yavruları kalsa, asıl olanların senesi yavruları üzerine bâkî kalır mı, yoksa kalmaz mı? **İmâm A'zam** (Rh.A.) **ile İmâm Muhammed** (Rh.A.) **e göre bâkî kalmaz. Diğer imâmlara göre, bâkî kalır.** Yine Tağlebi Kâbilesinden (9) olan çocuğun malında zekât olmaz. Tağlebî kadınına ise erkeklerine olan zekât vardır.

Çünkü sulh, Müslümanlardan alınan zekâtın dı'fı (katı) üzere câri olmuştur. Müslümanların kadınlarından zekât alınır, çocuklarından ise alınmaz.

Zekâtta, âzâddan başka keffârette, uşrda ve nezirde kıymetlerini vermek câizdir. Yâni zikredilen sûretlerde mansûs'un-aleyh'in (10) yerine kıymetini edâ etmek câizdir. Yoksa kıymet, vâcibden bedel olmak üzere câiz değildir. Çünkü bedele izin (ruhsat), asıl bulunmadığında câiz olur; mansûs'un-aleyh'in mülkünde varlığı ile beraber kıymetin edâsı da câizdir. **İmdi, bize göre, vâcib olan ikisinden biridir** : Ya mansûs'un-aleyh'in aynıdır veya kıymetidir. Bu konunun tahkîki usûl kitaplarında zikredilmiştir. İki tarafa riâyet için, cebretmeksizin ancak vasatı (ortası) alınır. Yâni üzerine zekât vâcib olan kimse zekâtın edâsından kaçınsa zor ile alınmaz. Çünkü zekât ibâdettir. Ancak kendi isteği ile edâ edilir. **İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre, zekât zor ile alınır. Çünkü zekât fakîrin hakkıdır. Bu durumda kul için kul üzerine borç gibidir.**

Terekesinden alınmaz. Yâni üzerinde zekât borcu olan kimse ölse, terekesinden (bıraktığı maldan) **zekât alınmaz.** Ancak, eğer vasiyet et-

---

(9) **TAĞLEBİ KAVMİ**; Hıristiyan Arab Kavimlerinden biridir. Ömer (R.A.) zamanında cizye vermek istememişler, daha sonra sulhen **«Biz cizyeyi Müslümanların zekâtının katıyla veririz»** demişlerdir. Ömer (R.A.) de; **«İşte sizin cizyeniz, bunu istediğiniz şekilde isimlendirin.»** buyurmuştur.

Müslümanların zekâtının katı olarak sulh cereyân edince, onların çocuklarından bu durumda cizye alınmamaktadır. Bunların kadınlarından ise Müslüman kadınları gibi alınmaktadır. Ancak Müslüman kadınları için cizye söz konusu değildir.

(Hâdimî, Dürer Hâşiyesi)

(10) **Mansûs'un-aleyh** : Açıklanıp tâyin edilen.

miş ise bu takdirde, üçtebirinden (sülüsden) itibâr olunup alınır. **İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, terekesinden alınmaz.**

Vâcib olan yaş sâhibi bulunmazsa, meselâ zekâtın farzıyyeti için vâcib olan bint-i lebûn bulunmazsa, mâlik, ondan aşağısını bir deve yavrusu ile beraber verir. Ya da bint-i lebûndan yukarısını (büyüğünü) verip, zekâtı alan kimse de ziyâdesini (deve yavrusunu) mâlike verir. **Veya mâlik o yaş sâhibinin** (zât-u sinn'in) **değerini verir. Hidâye'de**, «Zekâtı alan kimse, o yaş sâhibinden yukarısını alıp, ziyadesini (deve yavrusunu) verir. Veya o yaş sâhibinin aşağısını alıp, ziyâdesini (deve yavrusunu) de alır.» denmiştir. **Nihâye'de denmiştir ki** : Kitâbda zikredilenin zâhiri, muhayyerliğin, zekâtı alan kimse için olduğuna delâlet eder. Lâkin doğru olan şudur : Şüphesiz muhayyerlik zekât vâcib olan kimseye yumuşaklıkla meşrû olmuştur. Yumuşaklık (rıfk) ise, onu muhayyer kılmakla gerçekleşir. **Nihâye sâhibi âdetâ bu sözüyle**; «Üzerine zekât vâcib olan kimsenin nefsi buna müsaade ettiği zamandır» demek istemiştir. Çünkü Müslümanın hâlinin zahirî fakîrin haline göre en yumuşak olanını tercih eder. **Kâfî'nin sözü de buna uygundur. İşte bundan dolayı ben almak yerine, vermek** (def') **dedim.**

Nisâb cinsinden, sene esnâsında istifâde edilen şey nisâba eklenir. Yâni bir kimse için nisâb olsa ve sene esnâsında o nisâb cinsinden faydalansa, o faydayı nisâba ekler, onunla beraber zekâtı edâ eder. Şu halde, bir kimse senenin başında ikiyüz dirheme mâlik olup senenin ortasında yüz dirhemde fayda hâsıl olsa, o yüz dirhemi ikiyüze katıp hepsinin zekâtını verir.

Zekât nisâbdadır, yoksa afvda değildir. İmâm A'zam (Rh.A.) ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre; bir kimse yüz koyuna mâlik olsa, onun üzerine vâcib olan, kırkda bir koyundur. Bütününde değildir. Hattâ bir seneden sonra altmışı ölse, vâcib, hâli üzere kırkdadır. **İmâm Muhammed (Rh.A.) ile İmâm Züfer' (Rh.A.) e göre, ölen kadar sâkıt olur** (zekâttan düşer). Seneden sonra nisâbın yok olması vâcibi ve nisâbdan bazısının yok olması hissesini düşürür. Yok (helâk) olan evvelâ afva sarf edilir (Sayılır, hesab edilir). Eğer helâk afvı tecâvüz etmezse, vâcib hâli üzeredir. Nitekim seneden sonra altmış koyundan yirmibeşi helâk olsa veya altı deveden biri helâk olsa, o zaman koyunun vucûbu bakî kalır. Ondan sonra helâk afvı ta'kîb eden nisâba, yâni afvdan sonra olan nisâba sarf edilir. Şöyleki : Eğer helâk afvı tecâvüz ederse, yâni afvdan fazla olursa, helâk afvı tâkib eden nisâba sarf edilir. Nitekim, şâyet kırk deveden onbeş deve helâk olsa, onbeşin dördü afva sarf edilir. Ondan sonra, onbiri afvı tâkib eden nisâba sarf edilir. O, yirmibeş ile otuzaltı arasındakidir. Hattâ bint-i mahâd vâcib olur. Biz, helâk nisâba ve afva

sarf edilir, demiyoruz. Hattâ kırkda bint-i lebûn vâcib olur, demek lâzım gelir. Halbûki kırkdan onbeş helâk olup, yirmibeşi kalmıştır. Şüphesiz bint-i lebûndan yarım ve sümn (sekizdebir) vâcib olur. (11) Biz, afvı tecâvüz eden helâk, nisâbların mecmûuna (afvdan kat-ı nazar ederek) sarf edilir, demiyoruz.

Helâkın dördü afva sarf edilir. Ondan sonra onbiri otuzaltının mecmûuna sarf edilir. Yâni, otuzaltıda vâcib olan bint-i lebûndur, demek lâzım gelir. Halbûki otuzaltının onbiri (afvdan kat-ı nazarla) helâk olup yirmibeşi kalır. Şu halde vâcib olan bint-i lebûn'un üçte ikisi ve dokuzun dörtte biridir. Nihâyete kadar bu minvâl üzeredir. Nitekim, eğer kırk deveden yirmisi helâk olsa, yirmisinden dördü afva; onbiri afvı ta'kib eden nisâba ve beşi bu nisâbı ta'kib eden nisâba sarf edilir. Hattâ dört koyun geri kalır. Şâyet yirmibeşi yâhut otuzu, veya otuzbeşi helâk olsa, buna göre kıyâs et.

Sâimelerin zekâtını, öşr'ü ve arâzî harâcını bugât alsa, eğer onları, yerinde sarf etmemiş ise harâcdan başkası iâde edilir. Çünkü harâcın alınmasının velâyeti İmâma (Sultana) âiddir. Yine, emvâl-i zâhirede zekâtın alınması da - ki o, öşr-i hâric (hâricde yetişenlerin öşrü), dir - böyledir. Sâimelerin zekâtı ve ticâret mallarının zekâtı âşirin himâyesi altında iken bugât veya zamanın Sultanları harâcı alsa, mâlikin iâde etmesi gerekmez. Çünkü harâcın harcandığı yer savaştır. Bugât ise, savaş ehlindendir. Zirâ bugât kâfirler ile savaşırlar. Şu halde onlar mezkûr zekâtı alsa, eğer zikri geçen masraflarına harcadılar ise, mâlikin tekrâr vermesi gerekmez. Eğer masraflarına harcamadılar ise, mâlikin, müstehakkına tekrâr vermesi gerekir. Bu, onlar ile **Allah** (C.C.) arasındadır. Yâni onları İmâm, tekrâr vermeye zorlamaz.

Sultân bir kimsenin malını gasben alıp kendi malına katsa, o mal Sultanın mülkü olur. Hattâ Sultan üzerine o malın zekâtı vâcib olur ve o mal vârise geçer. Kâfî'de böyle zikredilmiştir.

Tek nisâb sâhibi olan kimse, bir kaç sene için veya bir kaç nisâb için acele edip zekâtı verse câiz olur. Şüphesiz malûmdur ki: Zekâtın vâcib olmasının sebebi, artması (nemâsı) **olan maldır, ve sene geçmesi edâsının vâcib olması için şarttır.** Usûlde sâbit olmuştur ki, sebeb mevcûd olduğu zaman - her ne kadar edâ vâcib olmamış ise de - edâ sahîh olur. Şâyet nisâb sene dolmadan önce mevcûd ve nisâb sâhibi için de bir nisâb olursa - meselâ ikiyüz dirhem gibi - o kimse bir kaç senelik zekâtı edâ etse câiz olur. Hattâ o senelerin her birinde bir nisâba mâlik olsa, önceden edâ ettiği kâfîdir. Yine, şâyet o kimse için

(11) Çünkü yirmi, kırkın yarısıdır. Beş de onun sekizde biridir.

bir nisâb olsa da bir kaç nisâb için edâ etse câizdir. Hattâ sene içinde bir kaç nisâba mâlik olsa, sene tamâm oldukdan sonra, önceden edâ ettiği ona kâfîdir.

İtlâf sâhibi olmayan kimse, zekât vermekde kusur etmekle ödeyici olmaz. Yâni üzerinde zekât olan kimse, edâda kusur etmekle nisâb yok olsa, ondan zekât düşer ve zekât miktârını ödemez. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.), «Düşmez ve öder» demiştir. **Eğer o kendi irâde ve isteği ile yok etti ise, öder.** Çünkü nisâb, vâcib (zekât) hakkında hak sâhibi için hak olur. Bu durumda, yok eden hakka tecâvüz etmiş olur. O halde öder.

★ ★

بَابُ زَكَاةِ الْمَالِ

MALIN ZEKÂTI BÂBI

Mal ile murâd sâimelerden başka olan maldır. (اَلْمَالُ) (Elmâlü) lafzındaki (لْ) (Lâm), Resûlüllah' (S.A.V.) ın :

هَاتُوا رُبُعَ عُشْرِ أَمْوَالِكُمْ

«Mallarınızın rub'u öşr'ünü (kırkta birini) **getiriniz.» kavlinde zikredilen mala işârettir.** Şüphesiz bununla murâd, sâimeden başkasıdır. Çünkü sâimenin zekâtı «rub'u uşr» ile takdir edilmiş değildir.

ALTIN VE GÜMÜŞÜN ZEKÂTI

Altının nisâbı, yirmi miskâldir. Gümüşün nisâbı, yedi vezin olarak ikiyüz dirhemdir. Yâni o ikiyüz dirhemden her on dirhem yedi miskâl olur. Miskâl yirmi kırattır ve dirhem ondört kırattır. Kırât, beş şaîr (arpa) ağırlığıdır. (1)

Ma'lûm olsun ki : Dirhemler, Hz. Ömer (R.A.) **zamanına gelinceye kadar çeşitli idi.** Onlardan bazısının on dirhemi on miskâl vezninde idi. Bazısının, on dirhemi altı miskâl idi. Bazısının, on dirhemi beş miskâl idi. Hz. Ömer (R.A.) her neviden üçte bir aldı. Bunu da, alıp - vermede bir husûmet meydana gelmesin diye, yapmıştır.

---

(1) **Vezn :** Ağırlık, miktâr, ölçü.

(*) **Miskâl :** 4,807 gram. (*) **Dirhem :** 3,27 gram

(*) **Kırat :** Şer'i ölçüsü 0,2 gram, Örfî ölçüsü 0,20208 gram.

(*) **Nisâb :** Şer'î şerîfin bir şey hakkındaki miyâr, alâmet tâyin etmiş olduğu miktardır.

On miskâlin üçtebiri, üç miskâl ve üçtebir miskâldir. Altı miskâlin üçtebiri, iki miskâldir. Beş miskâlin üçtebiri, bir miskâl ve üçteiki miskâldir. Toplamı yedi miskâldir. Dilersen yekûnu topla yirmibir olur. Yirmibirin üçtebiri yedi miskâldir. Bundan dolayı dirheme **vezn-i seb'a** (yedi vezn) adı verilmiştir.

Altın ve gümüşün madrûbunda (2) **ve ma'mûlunda, gerek zînet olsun** - ki o altın ve gümüşden süs edinilen şeydir - **gerekse kullanılması mubâh olandan olsun, gerekse olmasın, zekât vâcibdir. İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre, kadınların zînetinde ve erkeklerin gümüş yüzüğünde zekât vâcib değildir.** Çünkü kullanılması mubâhtır. Günlük elbiseye benzer.

Bizim delîlimiz, Resûlüllah (S.A.V.) **'den rivâyet edilen şu hadîs-i şerîfdir :**

Resûlullah (S.A.V.), kollarında altından bilezikleri olan iki kadına sordu : **«O bileziğin zekâtını veriyor musunuz?»** O iki kadın da : «Vermiyoruz,» diye cevap verdiler. **Bunun üzerine Resûlüllah** (S.A.V.) : **«İkiniz de o bileziklerin zekâtını verin,»** buyurdular.

Külçe altın, gümüş ve kıymeti altın ve gümüşden birinin nisâbı miktârı olan ticâret malında (arz'ında) **zekât, fakîre en yararlı olan değer biçilerek rub'u öşrdür, yâni kırkdabirdir.** «Kıymeti» lafzı «nisâb» lafzı ile «arz» lafzının sıfatıdır.

Arz (عَرَض **) : Râ'nın sükûnu ile meta' yâni (mal) demektir ki, ölçeğe ve tartıya girmez, hayvan ve akâr da olmaz. Sıhâh'da böyle zikredilmiştir.** Fakat, araz, râ'nın fethiyle, dünyâ malıdır ve bü-

---

(2) **Madrûb :** Darbolunmuş; darbolunmuş gümüş akçe. Yâni vaktiyle mütedâvil bulunmuş bir küçük gümüş sikke.

İlk İslâm sikkesi H. 75 senesinde Abdülmelik İbni Mervan (Rh.A.) **zamanında basılmıştır.**

İslâm parası evvelce hurma çekirdeği şeklinde idi. **Ömer** (R.A.) zamanında yuvarlak şekle konuldu ve üzerine de **«Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlüllah»** yazıldı.

Abdülmelik (Rh.A.) zamanındaki sikke ise; devrin meşhûr Ulemâsı ile görüşülerek ve bilhassa Muhammed İbni Bâkır (Rh.A.) ın rey'i alınarak darbedilmiş İslâm Devletinin ilk sikkesidir. Bu sikkenin darbından sonra diğer paralar tamâmen tedâvülden kaldırılarak, bunları kullananlara ağır cezâlar tâyin ve tâmim edilmiştir.

İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan bu paranın bir tarafında **«Lâ ilâhe illallahû vahdehû lâ şerîkeleh»** cümle-i şerîfesi, öbür tarafında da **«İhlâs-ı şerîf»** süresi yazılıdır. Bu yüzünün kenarında da Şam'da darbedildiği ve darp tarihi olan 79 senesine işaret edilmiştir. O halde, bu paraların basımına daha sonra da devam edilmiş olduğu ortaya çıkar.

Vaktiyle kullanılan paralardan **Dinar,** altın sikke; **Dirhem** ise gümüş sikkedir.

tün malları içine alır. Burada râ'nın fethiyle olan arazı, musannıfın altın ve gümüşe mukâbil kılmasına hâcet yoktur.

Zeylaî (Rh.A.) demiştir ki : (فِي عُرُوضِ التِّجَارَةِ)

«Ticâret mallarında» sözü mutlak olarak câri değildir. Çünkü urûz (3) sâhibi, bir harâc yeri satın alsa ve ticârete niyet etse, ticâret olmaz. Çünkü onda harâc vâcibdir. Yine, öşr yeri satın alsa ve zirâat yapsa veya ticâret için tohum alıp ekse, şüphesiz onda öşr vâcib olur. Zekât vâcib olmaz. Çünkü öşr ile zekât bir araya gelmezler.

Ben derim ki : Zeylaî' (Rh.A.) nin bu sözü, son derece ihtimal dışıdır (isâbetsizdir). Evvelâ; ma'lûmdur ki, yeryüzü (arz), araz'dan başkadır. Çünkü arz, akârdır (4). Araz ise, akâra mukâbil olur. Sonra; tohumda zekâtın vâcib olmaması ancak zirâattan sonra meydana gelir. Bu ise zarar vermez. Çünkü yalnız hizmete niyet, ticâret için satın alınan kölede zekâtın vucûbunu düşürürse - nitekim daha önce geçti - zirâatta niyetten daha kuvvetli olan tasarrufun düşürmesi daha uygun olur.

Rub'u öşr (yâni kırktabir), **altında yarım miskâl ve gümüşde beş dirhemdir.** Yâni, eğer dirhem ile değer biçmek fakîre daha faydalı ise, ticâret malı dirhemler ile değerlendirilir. Eğer dinarlar ile değer biçilmek daha faydalı ise dinarlar ile değerlendirilir.

Bundan sonra, nisâba göre ziyâde olan her beşde zekât kırkdabir (rub'u öşr) **hesâbı iledir. Çünkü bize göre, küsûrda zekât vâcib değildir.** Ancak beş, nisâba bâliğ olduğu zaman vâcib olur. Şâyet ikiyüz dirhemden kırk dirhem fazla olsa, zekâtta bir dirhem fazla olur. Fazlalık seksen dirhem olsa, zekât iki dirhem fazla olur. Kırkdan daha az fazlalıkta bir şey yoktur.

Hâlisi gâlib (çok) olan altın ve gümüş, hâlis hükmündedir. Karışığı daha çok olan altın ve gümüşe değer biçilir. Yâni kıymet takdîr edilir. Çünkü karışık olan, mal hükmündedir.

Hâlis ile karışığı eşit olan altın ve gümüşde ihtilâf edilmiştir. Yâni karışan madde ile gümüş eşit olursa, **Ebu'n-Nasr** (Rh.A.) : «Onda ihtiyâten zekât vâcib olur» demiştir. **Bir kavle göre;** «Olmaz.» **Diğer bir kavle göre;** «İkibuçuk dirhem vâcib olur.»

(3) **Urûz :** Araz ve arzın çoğuludur. Burada dinarlar ve dirhemlerin gayrı mallar mânâsınadır.

(4) **Akâr :** Fıkıhda, gayrimenkul demektir. İnsanlar arasında ise, kirâya verilip irâd getiren şeylere denir.

Nisâbın sene içinde eksilmesi hükümsüzdür. Çünkü sene, ancak nisâb üzerine bağlanır ve zekât ancak nisâbda vâcib olur. **Şu halde, nisâbın senenin başında ve sonunda bulunması gerekir. İkisi arasındakine itibâr edilmez.** Zirâ malın bir sene hâli üzere kalması nâdirdir. Lâkin nisâbdan bir şeyin kalması gerekir ki elde edilen fayda ona eklensin. Çünkü nisâbın hepsinin yok olması, senenin bağlanmasını ortadan kaldırır. Zira, malsız bir sene geçmesine itibâr edilmez.

Malların kıymeti, iki değere eklenir. Yâni şâyet bir kimse, yüz dirheme veya on miskâl altın (dinar) a mâlik olsa; yine kıymeti yüz dirhem veya on miskâl (dinar) eden mala da mâlik olsa, o kimseye zekât vâcib olur. Çünkü her ne kadar sayıları yönüyle çeşitli ise de, hepsi ticâret içindir. Zirâ iki değer vaz'an ve mallar ca'len (5) ticaret içindir.

Altın, gümüşe kıymet yönüyle eklenir, cüzler yönüyle eklenmez. İmâmeyn'e göre, cüzler yönüyle eklenir. Hattâ bir kimse yüz dirheme ve kıymeti yüz dirhem olan beş dinara mâlik olsa, **İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, zekât vâcib olur. İmâmeyn'e göre, vâcib olmaz.** Eğer bir kimse yüz dirheme ve on dinara mâlik olsa veya yüzelli dirheme ve beş dinara mâlik olsa veya onbeş dinara ve elli dirheme mâlik olsa icmâen eklenir. Cüzlerin tekâmülü sırasında ihtilâf meydana gelmez. Çünkü ikisinden birinin kıymeti ne zaman eksilirse, diğerinin kıymeti artar. Bu durumda, kıymeti eksileni artandan tamamlamak mümkün olur. **Böylece, zekât ihtilâfsız vâcibdir. İhtilâf ise ancak cüzlerin eksilmesi hâlindedir.**

★ ★

(5) **Vaz'an:** Allahu Teâlâ'nın vaz'ı itibâriyle.
Ca'len: İnsanların işlemesi itibariyle.

بَابُ الْعَاشِرِ

ÂŞİR BÂBI

Âşir; tâcirlerin hırsızlardan emîn olmaları için, onlardan ticâret sadakasını (zekâtını) **almak maksadıyle İmâmın** (Sultanın) **yol üzerinde görevlendirdiği kimsedir.** (1) O âşir, ticâret sadakasını görünen mallardan (emvâl-i zâhireden) aldığı gibi, tâcirlerin yanında olan gizli mallardan (emvâl-i bâtınadan) da alır. Yakında bunun açıklaması gelecektir.

Sene tamâm olmadı diyen kimsenin (tâcirin) **yemininin doğrulanması gerekir.** Yâni bu durumda, senenin tamâm olduğunu inkâr edip, yemin eden tâciri âşir tasdîk eder.

Ya da (Tâcir) **«Benim borcum vardır» dese, veya «Ben zekâtı baş-**

---

(1) **ÂŞİR:** Bir zamanlar; tâcirleri hırsızlardan, yol kesicilerden, eşkiyâdan ve sâireden korumak ve bu hizmetin karşılığında bir kısım zekâtlarını almak için münâsip mahallerde **âşir** nâmiyle Sultan tarafından tâyin edilmiş bir takım memurlar bulunuyordu.

Bu memurların toplayacakları vergi umûmiyetle öşr, nısfı öşr, rub'u öşr nisbetinde olduğundan **âşir** denilmiştir. Çoğulu **uşşar** dır.

Bu memurlar, yoldan geçen tüccârdan yanındaki malın miktârını sorarlar, nisâb miktarı ise ve o mal yanında bir sene kalmış ise, aynı zamanda ticâret malı ise, her çeşit maldan, **Müslümandan kırkta birini, Zimmiden yirmide birini, Harbiden ondabirini alırlardı.**

Bu malların sâhibleri, bunların zekâtlarını yola çıkmadan önce bulundukları memlekette vermiş olduklarını veya bunların mukâbilinde borçlu olduklarını veya bu malların ticâret malı olmadığını veya zekâtlarının başka bir âşir tarafından alınmış olduğunu iddiâ ederlerse, bu iddiânın hilâfı anlaşılmadıkca zekâtları alınmazdı.

Bu memurlar, tâcirlerin yanında bulunup çabucak bozulacak sebze, yaş hurma ve yaş üzüm gibi şeylerden, kıymetleri nisâb miktarından fazla olmadıkca, zekât almazlardı.

Zamanımızda tâcirler İslâm Gümrüklerinde, ticâret malları için verdikleri **gümrük rüsûmunu,** bu malların zekâtına mahsûb edebilirler.

(Büyük İslâm İlmihâli, Hukuk-u İslâmiyye Kâmûsu. Ömer Nasûhi Bilmen.)

ka âşire verdim», dese, eğer o senede başka âşir var ise yemîniyle tasdîk edilir. Çünkü O, emâneti yerine koyduğunu iddiâ etmiştir. Eğer o senede başka âşir yoksa, yalanı kesinlikle anlaşıldığı için tasdîk edilmez.

Yine (Tâcir) **«Ben fakîre verdim» dese, yemîni ile tasdîk edilir. Ancak sâimelerin zekâtında tasdîk edilmez.** Çünkü sâimelerin zekâtını almak hakkı Sultânındır. Nasıl ki, üzerinde cizye veya harâc borcu olup savaşçı askerlere bizzat harcayanın hükmü de böyle olduğu gibi; malının üçtebirini fakîrler için vasiyet edip, bir adama da o üçtebiri fakîrlere harca diye vasiyyette bulunan kimsenin vârisinin o üçtebiri kendisinin vermesi de câiz değildir. **Tâc'uş-Şerîa' (Rh.A.) nın Hidâye şerhinde böyle zikredilmiştir.**

Emvâl-i bâtına, çıkarıldıkdan sonra emvâl-i zâhire gibidir. Hattâ mal sâhibi, «Ben malı şehirden çıkardıkdan sonra zekâtını verdim» dese, tasdîk edilmez. Çünkü o emvâl-i bâtına çıkarılma sebebiyle emvâl-i zâhireye katılmıştır. Ondan zekât almak İmâma (Sultana) âiddir.

Müslümanın tasdîk edildiği şeyde Zimmî de tasdîk edilir. Çünkü Zimmîden alınan, bizden alınan şeyin katıdır. Hak olan şudur ki : Tad'îf (2) vâcib olduğu zaman, tad'îfin ötesinde ondan bir şey değiştirilmez. Nitekim **Benî Tağleb** kabîlesinin tad'îfinde olduğu gibi.

Ancak, «Ben fakîre verdim», diyen kimse tasdîk edilmez. Çünkü Zimmîden alınan şey cizyedir. Şâyet, «Ben verdim» dese, Zimmî cizyede tasdîk edilmez. Çünkü Ehl-i Zimmetin fakîrleri bu hakkın harcanma yeri değillerdir, ve Zimmî için onu müstehıkkına harcama izni yoktur. O, Müslümanların işlerine harcanır. **Zeylaî (Rh.A.) de böyle demiştir.** Bu zikredilen istisnâ mutlaka lâzımdır. (3) Kitap metinlerinde bu yoktur.

Harbî, (4) zikredilen şeylerin hiç birinde tasdîk edilmez. Ancak harbînin ümmü veledinde tasdîk edilir. Yâni harbî, bir câriyeye (5) «Bu

---

(2) **Tad'îf :** İki kat etme, bir o kadar daha arttırma.

(3) Bu zikredilen istisnâ, yukarıda «ancak» ile başlayan cümlede belirtilen husûsdur.

(4) **Harbî :** Ehl-i İslâm ile aralarında mütâreke ve sulh bulunmayan gayrimüslimlere âid memleket ahâlisinden her biri.

(5) **Câriye :** Bir kimsenin tasarrufu altında bulunan genç veya ihtiyar kadındır. Çoğulu **cevârîdir.**

Câriye, esâsen denizde **cereyânı** itibariyle gemi mânâsınadır. Câriyeler de Efendilerinin emir ve hizmetleri dâiresinde hareket edecekleri sebebiyle bu adı almışlardır. Bununla berâber hür kadınlara da câriye dendiği vâkîdir. Vakıflar gibi umûmî menfaat hakkında devamlı sadakaya da **sadaka-i câriye** denilir.

benim ümmü veledimdir (yâni çocuğumun anasıdır)» dese, o harbî tasdîk edilir. Çünkü onun harbî olması, çocuk meydana getirmeye mânî değildir ve onun elinde olan nesebini ikrârı sahîhdir. Yine, çocuğun anası olduğunu (yâni analığını) ikrârı da böyledir.

Bizden öşr'ün dörttebiri (yâni kırkdabir) **alınır. Zimmîden öşr'ün yarısı ve harbîden öşr alınır. Hz. Ömer** (R.A.), **vergi tahsildârlarına böyle emretmiştir.**

Eğer harbînin malı nisâba ulaşıp ve (Ehl-i harbin) bizden aldıklarının miktârı bilinmezse harbîden öşr alınır. Eğer bizden aldıklarının miktârı bilinirse, (Harbîden) bizden alınanın misli alınır. Eğer Ehl-i harbin bizden aldıkları bir miktâr (ba'z) olup, onun (Harbînin) malı da nisâba erişmemiş ise, her ne kadar nisâbın geri kalanını evinde ikrâr etse de, ondan bir şey alınmaz. Çünkü vâcib olan elinde bulunan şey husûsundadır.

Eğer Ehl-i harb bizden bir şey almamışlar ise, almamalarına devâm etmeleri için ve yine cömertliğe biz onlardan daha lâyık olduğumuz için, harbîden bir şey alınmaz. **Tâcü'l Mesâdir**'de harbîden öşr alınır, denmiştir.

Sonra harbî, yıl tamâmlanmadan önçe bir daha (kendi memleketine girmeyip) **İslâm memleketine geçse, öşr alınmaz.** Çünkü her geçişde almak, malın kökünü kesmektir. Halbuki almanın hakkı malın korunması içindir.

Eğer harbî, dâr-ı harbe (kendi memleketine) **varıp tekrâr bizim memleketimize gelse, öşr alınır.** Çünkü o yeni emân ile dönmüştür. Ülkesine varıp geldikden sonra almak ise malın kökünü kesmeye varmaz. Şâyet Zimmî, içki (hamr) ve domuz ile geçse, içkisinin değerinden öşr alınır, domuzundan alınmaz. Çünkü kıymet sâhibi olan şeyde kıymet için ayn'ın hükmü vardır. Domuz ise kıymet sâhiplerindendir (zevât'ül-kıyem). Emsâl sâhibleri (Zevât'ul-emsâl) bunun aksidir. İçki (hamr) ise emsâl sâhiblerindendir.

Bidâadan da öşr alınmaz. Bidâa, tâcirin beraberinde olup kazancı başkasının olan maldır. Öşr alınmamasına sebeb, zekâtı vermede mâlik veyâ vekîli olmamasıdır.

Şâyet mudârib mudârebe malıyle geçse, mudâribin malından da öşr alınmaz. Çünkü mudârib (yâni ortak) mâlik değildir. Mâlikin vekîli de değildir. **Mudârebe : Bir tarafın sermâye, öteki tarafın emek koymasıyle meydana gelen ortaklıktır.**

Borçlu olan izinli köleden de öşr alınmaz. Veya Efendisi beraberin-

de olmayan izinliden de öşr alınmaz. Yâni eğer me'zûn (izinli) köle geçse, eğer borçlu ise bir şey alınmaz. Borçlu değilse onun kazancı Efendisi içindir. Şayet Efendisi onun ile beraber ise öşr alınır. Efendisi beraber değilse alınmaz.

Şâyet tâcir buğât'ın (âsîlerin) **âşirine uğrayıp onlar öşrü alsalar, ondan sonra âdilin** (Sultanın) **âşirine uğradığında ikinci defa öşr alınır.** Çünkü o, onlara uğramakla kusurludur. Eğer âsîler Müslüman memleketine gâlib olup tâcirin zekâtını ve zekâttan başka malı alsalar, o tâcirden ikinci defa öşr alınmaz. Çünkü bu takdirde kusur İmâm (Sultan) dandır.

★ ★

بَابُ الرِّكَازِ

MADEN VE HAZÎNELERİN ZEKÂTI BÂBI

(RİKÂZ)

Rikâz; İster tabiî olsun ve isterse insanlar tarafından gömülmüş olsun mutlaka yer altında olan maldır. Maden, Allah' (C.C.) **ın yarattığıdır. Kenz ise, gömülmüş şey** (define) **dir.** Altın ve gümüş madeni tahmîs edilir. Yâni beşdebiri alınır. Yine demir madeni ve bunun benzeri olan tunc ve bakır gibilerinde de beştebir alınır. Bu madenler harâc veya öşr arâzisinde bulunursa, anlatıldığı gibi beştebir alınır. Harâc ve öşr arâzîsinin açıklaması yakında gelecektir.

Beşdebirden geri kalan maden - eğer o yer kendisine temlîk edilip mâlik olduysa - **o yerin mâlikinindir.** Eğer o yer kimseye temlîk edilmemiş ise, beşdebirden geri kalan (madeni) bulan kimsenindir. **Eğer madeni bulan kimse, onu kendi evinde bulmuş ise, ondan birşey alınmaz.** Arâzisinde bulmuş ise, bu husûsda iki rivâyet vardır : [**«El-Asl'ın» rivâyetinde bulan kimseden evinde olduğu gibi, bir şey alınmaz. Câmiu's-Sağîr'in rivâyetinde,** beştebir almak vâcibtir. Geri kalanı bulanındır. **Bu rivâyet İmâmeyn'in sözüdür.** Musannıfın, «arâzîsinde» sözünden maksâdı; mubâh arzda beştebir almanın ittifâken vâcib olmasıdır.]

Dağda bulunan yâkût, zümrüd ve fîrûzec (1) **madenlerinden de**

---

(1) **Fîrûzec** (Feyrûzec) : Bu kıymetli taş halk arasında **fîrûze** olarak bilinir. **Fîrûzec** kelimesi Farscadır.

Rengi, gök mavisi veya yeşili andırır. Görünüşü güzeldir. Tabiatta, büyük kütleler içinde dağılmış ince damarlar hâlinde veya serbest olarak küçük yumrular hâlinde bulunur. Hamlac (teknol-şalumo) alevinde erimez. Asit içine atılacak olursa, köpürmeden ve tortu bırakmadan, bakır rengini andıran eriyikler vererek çözülür.

Fîrûze taşları, doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılır. Doğu fîrûze taşları İran, Hindistan ve Türkiye'de çıkar. En kıymetli olanları gök mavisi olanlardır. Ayrıca ye-

bir şey alınmaz. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) : (لَا خُمُسَ فِي الْحَجَرِ) «Taşda beştebir yoktur.» (*) buyurmuştur. Bundan dolayı bütün cevherlerde ve taşdan (hacerden) olan yüzük taşlarından beştebir vâcib değildir. **Ancak, eğer câhiliyet zamânından kalma defîne olursa, ondan beştebir alınır.** Çünkü kenzde ganîmet olduğu için ancak, mâliyet şart kılınmıştır. **Zeylaî (Rh.A.) de böyle zikretmiştir. İnci ve anberde (2) de**

şile, sarıya çalan mavi renklileri de vardır. Bazılarının rengi, parlak maviden donuk yeşile kayar ki; onlara «ölü» veya «sönük» taşlar denir.

Göz hastalıkları ile ilgili ilâçların terkîbinde bulunur. Terkîbinde fîrûze bulunan göz ilâçları; gözbebeğinin kusurlarını izâle eder. Göz perdesinde meydana gelen ârızaları da giderir. **(El Mutemed)**

(*) İbn-i Adiyy, (Kâmil)

(2) **Anber** (Amber): Anber Balığının bağırsaklarından çıkarılan veya dışkısı ile denize dökülen, kül renkli güzel kokulu bir maddedir.

Japon ve Hind denizleri gibi Tropik denizlerde yaşayan ve boyları 20 metreyi bulan, 100 ton ağırlığındaki Anber Balığı; siyah bir mâyi çıkaran Mürekkep Balığını yer, bu siyah mâyi, Anber Balığının bağırsağında **gri anber** denilen katı bir madde hâlini alır. Bu madde balığın dışkısıyla dışarı atılır ve deniz üstüne birikir. Bu biriken madde katı ve mumlu olup kurşun rengindedir. Kokusu miske benzediği için güzel koku imâlinde kullanılır.

Bir rivâyete göre; Peygamber Efendimiz (S.A.V.) Seyf Nâhiyesine bir Seriyye gönderdiğinde, orada bir Anber Balığı elde etmişler ve bir ay boyunca yemişler. Bu balıktan Peygamber (S.A.V.) Efendimizin de yedikleri rivâyet edilir.

Bir kavle göre; anber denizde bulunan bir pınardan zift gibi kaynayarak deniz üstüne çıkan bir maddedir. Suyun üstüne çıktığında katı bir madde hâline gelip, dalgaların çarpmasıyle sahile dökülür.

Anber hakkında eski âlimlerle sonra gelen âlimler arasında görüş ayrılığı doğmuştur. **Eski âlimlere göre;** deniz içindeki bir pınardan kaynayarak su yüzüne çıkan mezkûr maddeyi balıklar yutar; kendilerine zararlı gelerek helâk olurlar, dalgaların vurması ile sâhilde bulunduktan sonra karınları yarılıp çıkarılır. **Son devir âlimlerine göre;** bu madde Hindistan'ın bazı dağlarında olan bal arılarının hoş kokulu nebatlardan yemek sûretiyle meydana getirdikleri bir baldır ki, şiddetli yağmurlar sebebiyle arıların kovanlarını sel suları denize götürdüğünden, ballı kısımları mahvolup; mumlu kısımları bâkî kalır, dalga onu sahile atarak orada bulunmuş olur. Bu kavl tabiata daha uygundur. Çünkü bazı anberlerde arı kanadı, ayağı ve kuyruğu müşâhede edilmektedir. Anberin en iyisi **eşheb** olan nev'idir ki, akı karasından fazladır. **İbn-i Abbas** (R.A.) ın rivâyet ettiği bir hadîsde; anberin denizin attığı bir şey olduğu anlatılır.

Eski Hekimlikte ise, aşağıdaki dertlere devâ olarak kullanılırdı.

Bir miktar Anber; su ile karıştırılıp içilecek olursa; üşütmekten mütevellid mide ağrılarını, bağırsak tıkanıklığını ve yine bağırsaklarda hâsıl olan gazları izâle eder. Bel ve karın bölgesindeki ağrılara dıştan sürülecek olursa, buralardaki ağrıları da giderir.

Buhur yapıldığında veya merhem gibi sürüldüğünde başağrılarını keser, ayrıca başka azâlara da sürülecek olursa, o azâları kuvvetlendirir.

Buhur ile koklanmasında bir çok faydalar vardır. Bu şekilde tatbîk edilecek olursa nezle, soğuk algınlığı ve dimağ yorgunluğunu izâle eder.

Anber ile yağlanılacak olursa, damar, sırt ve kaburga ağrıları için devâdır.

2,40 gram anber sulandırılıp ağrıyan mide üzerine veya bir başka azâya sürülecek olursa ağrıları giderir, azâyı kuvvetlendirir.

(El Mutemed, Kâmûs Tercümesi, Lisanü'l Arab)

beştebir alınmaz. Yine denizden çıkarılan bütün eşyâdan, hattâ denizin dibinde kenz olan altın ve gümüşden de beştebir alınmaz.

Üzerinde kelime-i şehâdet yazısı gibi, İslâm alâmeti olan bir kenz, bulunan eşyâ (lukata) **gibidir.** Yakında yerinde hükmü açıklanacaktır. **Üzerine sanem** (put) **nakşı gibi, küfr alâmeti bulunan kenzde, beştebir alınır ve geri kalanını, eğer diri ise o fethin evvelinde mâlik olan kimse alır.** Diri değil ise vârisi alır. Eğer vârisi de yok ise Beyt'ul-Mâla kalır. Eğer o yer mâlike temlîk olunmuş ise, hüküm böyledir. Eğer temlîk olunmamış ise, yâni o kenz, bulan kimseye temlîk olunmayıp sahrâ ve dağlar gibi ise, beştebir alınır. Geri kalan - gerek hür olsun, gerek Müslüman köle olsun, gerek Zimmî olsun; gerek küçük olsun, gerek büyük olsun; gerek zengin olsun ve gerekse fakîr olsun - bulan kimsenindir. Çünkü bunlar, müste'min harbîden başka olan ganîmet ehlindendirler.

Kenzi bulan, müste'min harbî (3) olursa, onun aldığı şey, yerin mâlikine geri verilir. Ancak eğer o bulan kimse, sahrâda İmâmdan (Sultandan) izin alarak bir şarta göre iş yaptı ise, şart koşulan (meşrût) İmâma (Sultana) âiddir. Geri kalan bulanındır.

Eğer kenzde hiç bir alâmet bulunmazsa, bir kavle göre; O kenz câhiliyyete âiddir. (4) beştebiri alınır. Çünkü kenz, çok kere kâfirlerden kalır. Diğer bir kavle göre de; «Bulunan şey, lukata gibidir.» Çünkü İslâmın devri uzamıştır.

Bir adam, dâr-ı harbe girip, dâr-ı harbin sahrâsında bir rikâz yâni bir defîne veya altın ve gümüş madeni gibi bir maden bulsa, o defîne veya o maden, bulan adamındır. O adam dâr-ı harbe gerek emân ile girsin ve gerek emânsız girsin, ondan beştebir (hums) alınmaz. O malın onun olmasına sebeb : Elinin mubâh mala geçmiş olmasındandır. Beştebir (hums) vâcib olmamasının sebebi, o adamın o malı sessizce, hırsızlık ile almış olmasıdır.

Şâyet kuvvet ve üstünlüğü olan bir topluluk, asker olarak dâr-ı harbe girip, kâfirlerin kenzlerini ele geçirseler, beştebiri alınır. Eğer emân verilmiş Müslüman, defîneyi veya madeni, ehl-i harbin mülklerinde yâni mülkleri olan arâzîde bulsa, o malı, düşmanın hıyânetinden sa-

---

(3) **Müste'min :** Gerek Müslim gerek Zimmî ve gerekse Harbî olsun bir milletin ülkesine eman ile, müsaade ile dâhil olan kimse demektir.

Böyle bir müsaade ve izin ile başkasının yurduna giden bir yabancı canı, malı ve nâmusu hakkında emîn, korkudan uzak bir halde bulunacağı cihetle kendisine **müste'min** denilmektedir. Buna **müste'men** de denilir. Buna göre «kendisine eman verilmiş kimse» mânâsını ifâde eder.

(4) Yâni, kenzin bulunduğu memlekete İslâmiyyetin gelmesinden önceki küffâra âiddir.

kınarak yerin mâliki olan ehl-i harbe geri verir. Eğer o emân verilen kimse, malı yerin mâlikine geri vermeyip İslâm ülkesine çıkarırsa, o mala mâlik olur. Ancak o, fâsid satın alma ile mülk edinilmiş, hoş olmayan (kötü) bir mala mâlik olmuş olur. Ya da dâr-ı harbden mülk edinilmiş bir arâzîde defîneyi veya madeni müste'men olmayan başka bir kimse bulsa, mâlikine bir şey vermez ve ondan beştebir de alınmaz. Çünkü O, onu hırsızlık ile almıştır. **Gâyet'ul-Beyân'da böyle zikredilmiştir.**

Ehl-i harb, mallarını bizim memlûk olmayan arâzîmizde bulsa, beştebiri alınır, geri kalanı bulanındır. Vikâye'de : «Eğer ehl-i harb, mallarının defînesini mülkleri olmayan bir arâzîde bulsa, beştebiri alınır, geri kalanı bulanın olur» denilmiştir.

Burada zâhir olan şudur : Vikâye sâhibinin murâdı, Hidâye'de bâbın sonunda zikredilen : «Rikâz olarak bulunan bir mal, onu bulan kimsenindir. Ondan beştebiri alınır,» mes'elesinin naklidir. Ancak, **Vikâye**'nin ibâresi o ma'nâya müsâade etmez. **Çünkü zâhir olan şudur ki :** Buldu (vecede) lafzı, fâil için mebnî olan sîgaya göredir. Ve (vecede) nin altında olan zamîr, siyâk ve sibâk (5) delîli itibariyle müste'mene râcidir. (Minhâ) zamiri ise dâr-ı harbe râcidir. **Bu duruma göre manâ :** «Eğer müste'men ehl-i harbin mallarının defînesini dâr-ı harbden memlûk olmayan bir arâzîde bulsa, beşte biri alınıp, geri kalanı bulanındır,» demek olur. **Bu söz Hidâye'nin ibâresine uygun olmamakla beraber aslında da doğru değildir.**

Birincisi, yâni **Hidâye**'nin ibâresine uygun olmaması açıktır. İkincisi, yâni aslında doğru olmadığı ise, **Hidâye şârihleri** ve daha başkalarına göre : Şüphesiz beştebir (hums), ganîmet mânâsında olan şeyde olur. Bu ise dâr-ı harb ehlinin elinde olup da at ve deve koşturmakla Müslümanların ellerine düşen şeydedir. **Vikâye'de zikredilen ise böyle değildir.** Çünkü müste'men hırsızlık eden kimse gibidir. Arâzî ise, dâr-ı harbdendir ve Müslümanların ellerine de düşmemiştir. Şu halde doğru olan (وَجَدَ) **(Vecede)** lafzını kendinden öncekinden kesip mef'ûl (6) için binâ olarak (mechul) okumak ve (مِنْهَا) **(minhâ)**

---

(5) **Siyâk :** Söz gelişi, ifâde tarzı, uslûb, tarz.
Sibâk : Bir şeyin öncelik hâli, bir şeyin geçmişi, bağ, bağlantı.
Siyâk ve sibâk : Sözün evveli ve sonrasıyla uygunluğu.

(6) **Mef'ûl :** Tümleç; bir failin fiilinin tesir ettiği şey.

lafzını terkedip arz kelimesini Müslimîn kelimesine muzâf (7) kılmaktır. Bundan dolayı ben ibâreyi gördüğün gibi değiştirdim.

★ ★

(7) **Muzaf**: Tamlanan (belirtilen) demektir. **Muzâfunileyh**: Belirten, tamlayan demektir.

Muzâf: İzâfet-i mâneviyyede kendisine muzâfunileyh ilâve olunmaktan dolayı marifelik ve husûsiyyet kazanan, mutlaka isim ve lafziyyede hafiflik elde eden ism-i fâil. ism-i mef'ûl ve sıfat-ı müşebbehedir.

Muzâfunileyh; lafzan yahût takdîren bir harf-i cerr vâsıtası ile iki şey birleştirildiğinde muzâfın, kendisinden zikredilen halleri kazandığı isimdir.

بَابُ الْعُشْرِ

ÖŞR BÂBI

Öşr; Öşriyye olan arâzînin balında veya dağın az da olsa balında; dağın meyvesinde vâcibdir. Öşriyye arâzîsinin açıklaması yakında «Cihâd Bölüm» ünde gelecektir.

Temurtâşî (Rh.A.) : Eğer İmâm (Sultan) onu korumamış ise; dağlarda, kırlarda ve mâliki olmayan yerlerde bulunan bal ve yaş meyve av gibidir. Eğer Sultan korumuş ise onda öşr vardır. Çünkü o, maksûd (kasdedilen) maldır.» demiştir.

İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan; onda öşr yoktur, diye rivâyet edilmiştir. Zirâ o ibâha olarak bâkîdir. Yağmur suyu ve derelerin suyu ile sulanan şeylerde, nisâb şartı olmaksızın öşr vâcib olur. Nisâb beş veskdır. **Vesk altmış sâ'dır. Sâ' sekiz rıtldır. Rıtl oniki Okıyye (Vâkıyye) dir. Okıyye kırk dirhemdir.** (1) Bunlarda bir sene kalması şart olmadan öşr vâcib olur.

Hattâ sebzelerde (2) **de öşr vâcibdir. İmâmeyn,** sebzelerde (yeşil-

---

(1) **Vesk** (vesak) : 60 sâ', yâni 62400 dirhem miktarıdır.
Bir deve, bir katır veya bir merkeb yüküne de **vesk** denilir.
Bir vesk, 204,2742 kilogramdır.
Sâ', : 1040 dirhem buğday veya arpa alır bir ölçektir ki, sekiz Rıtl-ı Bağdadî'ye eşittir. Buna «Sâ'ı İrakî» de denilir. Hanefî Mezhebine göre muteber olan da budur.
Şer'i dirheme göre bir sâ' 2,917 kilogramdır. Örfî dirheme göre 3,333 kilogramdır.
Rıtl : 130 dirhemlik bir ölçektir ve bir sâ'nın sekizde birine eşittir. Bir rıtl 437,45 gramdır.
Okıyye (Vakıyye, Okka) : 400 dirhemlik bir ölçek olup 1,30945 kilogramdır.

(2) Sebze diye ifâde ettiğimiz **hadrâvât**; elma, armut gibi meyveler ve pırasa, patlıcan, karpuz, âcur, hıyar gibi sebzelerdir.

liklerde) öşr vâcib değildir, ancak eğer onun devamlı meyvesi (3) olup beş vesk'a varırsa vâcib olur, demişlerdir. Fakat, eğer kuru ot ve kamış gibi, odun benzeri olursa, öşrün yarısı vâcib olur ve fâsıla da câiz olur. Yâni öşrün yarısı vâcib olur.

Büyük kırbalar (kovalar) **veya hayvanın döndüğü dolap kovaları ile sulanan şeylerde gerekli masraflarını çıkarmaksızın vâcib olur.** Yâni birincide, yağmur suyu ve derelerin suyu ile sulananda tam öşr; ikincide, yâni büyük kovalarla veya dolap kovaları ile sulananda öşrün yarısı (yirmidebir) vâcib olur. Hizmetkârın ücretini, sığırın nafakasını, su yataklarının inşâ ve ıslâh masraflarını, bekçinin ücretini ve yine bunların benzeri masraflarını kaldırmaksızın ve tohumunu çıkarmaksızın öşr vâcib olur. Çünkü **Hidâye şârihleri** ve başkaları, hâriçte yetişenin (arzın çıkardığının) hepsinde öşrün vâcib olduğunu açıklamışlardır.

Tağleb kabîlesinin öşriyye olan arâzîsinde öşr'ün katı (dı'fı) vâcibdir. Gerek o Tağlebî, çocuk olsun, gerekse kadın olsun, gerek İslâm'a gelmiş olsun veya bir Müslüman onun arâzîsini satın alsın, gerekse Zimmî (4) satın alsın, o arâzîden öşr'ün dı'fı (katı) alınır.

Bizim çocuklarımızın arâzîsinden öşr alınır. Tağlebî çocuklarının arâzîsinden onun katı alınır. Tağlebînin, İslâm Dînine girmesiyle üzerinden katlanmış öşür düşmez.

Müslümanın öşriyye olan arâzîsini Zimmî (5) satın alıp teslim alsa, harâc vâcib olur. Vikâye ve Kenz'de teslim alma (kabz) zikredilmemiş ise de Hidâye, kabzı şart kılmıştır. Çünkü harâc ancak zirâatın mümkün olmasıyle vâcib olur. Bu ise kabz ile meydana gelir.

Müslümanın, şuf'a (6) yoluyla Zimmîden aldığı arâzîde kendisine öşr vâcib olur. Ya da o arâzînin satışı fâsid (7) olduğu için kendisine geri verilse veya şart, görmek, ayb (kusur) muhayyerliğine binâen kâdînin hükmü ile geri verilse, öşr vâcib olur. (Kâdînın hükmü ile : «Bi kâdâin» lafzında olan harf-i cer (yâni bi) geri verilse (ruddet) sözüne

(3) Yeşillikler de meyveleri dâimi (bâkî) olmadığından öşr vâcib olmamaktadır. Burada bâkî yâni devamlı olmaktan maksad bir sene devam etmesidir.
Bir kavle göre; ilgilenmeden meyvesi devam edendir.

(4) Tağlebî olmayan.

(5) Tağlebî olmayan.

(6) **ŞUF'A :** Satılan veya ivâz şartıyla hibe edilen bir akârı ya da o hükümde olan bir malı müşteriye veya mevhûbünleh'e (kendisine mal hediye edilene) her kaça mâl olmuş ise o miktâr ile müşteriden veya bayiinden veya mevhûbünlehden cebren alıp temelluk etmektir.

(7) **Bey'i fâsid :** Esâsen sahîh olup vasfı itibariyle sahîh olmayan, yâni zât itibariyle akdedilmiş olup da bazı hâricî vasıfları bakımından meşrû olmayan satıştır.

âiddir.) Yâni bir Zimmî bir Müslümandan öşriyye arâzî satın alsa, ondan sonra onu bir Müslüman şuf'a yolu ile alsa veya Müslümana, satışın fâsidliğinden dolayı veya herhangi bir muhayyerlik ile geri verilse, daha önce olduğu gibi, öşriyye olur.

Evini bostan yapan Zimmî için harâc vardır. Yine Müslüman, arâzîsini harâcî olan arâzînin suyu ile sulasa, o Müslüman için de harâc vardır. Eğer öşriyye olan arâzînin suyu ile sulamışsa, o arâzîde öşr vardır. Suların açıklaması yakında, «Cihâd Bölümü» nde gelecektir.

Zift ve petrol kaynağında mutlaka, yâni gerek o zift ve petrol kaynağının yeri, öşriyye arâzîde olsun ve gerekse harâciyyede olsun, birşey gerekmez. O zift ve petrol kaynağının zirâata elverişli olan harîminde (içinde) eğer harâcî (harâc arâzîsi) mevcûd ise, harâc vardır.

Öşr'ün alınmasının vakti, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; meyvenin belirdiği zamandır. (8) İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre; kemâle geldiği zamandır. İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, anbara girdiği zamandır. Hilâfın faydası, mahsûl yok edildiğinde tazminatın lâzım olması husûsunda görülür. **Zeylaî (Rh.A.) de böyle demiştir.**

★ ★

(8) **İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre:** meyvenin yetişmesi; İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre toplanacak olgunluğa gelmesi vaktidir.

بَابُ الْمَصَارِفِ

ZEKÂT VERİLECEK KİMSELER BÂBI

Zekât verilecek kimseler şunlardır :

1 — **Fakîrler** : Malı nisâbdan eksik olan kimselerdir.

2 — **Miskinler** : Hiç bir şeyi olmayan kimselerdir.

3 — **Âmil** : Zekât tahsildârıdır. Ona işi değerince verilir. Bu da kendisine ve yardımcılarına, sekizdebir (sümn) ile takdîr edilmiş kifâyet edecek miktardır. Eğer verilecek miktar, zekât miktârını aşarsa, (tahsil ettiği malın) yarısından fazlası verilmez. (1) **Zeylaî (Rh.A.) de böyle demiştir.**

4 — **Mükâteb** : Kölelikten kurtulması için borçlu durumunda olandır. (2)

5 — **Borçlu** (Gârim) : Borcu olup borcundan fazla nisâba mâlik olmayan veya insanlarda malı olup da alması mümkün olmayan kimsedir.

6 — **Allah yolunda** (fî sebîli'llâh) **olan kimseler : İmâm Ebû Yû-**

---

(1) Zengin de olsa o âmilin kendisine ve yardımcılarına kifâyet miktarı ve tahsil ettiği malın yarısını tecâvüz etmeyecek derecede zekât mal verilir. Böyle bir kimsenin zenginliği onu almasına manî değildir. Hizmeti müddetince kendisine kifâyet miktârı verilir. Çünkü o, kendisini bu işe adamıştır.

Yiyecek, içecek ve giyecek husûslarında zevklerine tâbî olmak ona câiz olmaz. Sırf israf olduğundan o harâmdır. Emîr (Sultan) e lâzım olan, vasata râzı olanı bu işe memur etmektir.

(2) **Mükâteb;** bir köledir (veya câriyedir) ki, Efendisi ona : Şu kadar para veya eşyâ getirdiğin veya şu işi yaptığın takdirde hürsün, der de köle de bu şartı yerine getirirse hür olur. Bir başka ifâdeyle, mükâteb; efendisiyle kitâbet akdinde bulunmuş olan köle veya câriyedir. Müennesi, **mükâtebe**'dir.

suf' (Rh.A.) **a göre bunlar İslâm gâzilerinin, fakîrlikleri dolayısı ile harbe katılamayanlarıdır. İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, Hac yolunda** (malını, parasını ve vasıtasını kaybetmiş) **fakîr kimselerdir.** Musannıfın; Allah (C.C.) yolunda olanları, fakîr ve miskine dâhil iken, ayrıca zikretmesinin sebebi; bunların, inkıtâ' (yâni işden ve kazançdan kesilme) sebebiyle ihtiyâcları fazla olduğu içindir.

7 — **İbn-i Sebîl** : Malından ayrı düşen yolcudur. İbn-i sebîl diye adlandırılmasının sebebi, yol (sebîl) ona gerekli olduğu içindir. Her ne kadar memleketinde malı varsa da, o durumda ona ulaşmaya kâdir olmadığından, yolda kalmış (ibn-i sebîl) ın ihtiyâcı kadar zekât alması câizdir. İbn-i sebîl'in ihtiyâcından fazla zekât alması helâl olmaz. Her malından ayrı düşen kimse, her ne kadar kendi memleketinde olsa da, ibn-i sebîle katılır, dâhil olur.

Zekât, zikredilen yedi sınıfın hepsine ve bazısına temlîk (3) **yoluyla harcanır** (verilir). Yoksa ibâhât (4) yoluyla harcanmaz. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.) «Ancak her sınıfdan üç kişiye verilmesi câiz olur» demiştir.

ZEKÂT VERMEK CÂİZ OLMAYAN YERLER

Zekât, mescidin binâsına harcanmaz. Yâni zekât malı ile mescid inşâ etmek câiz değildir. Çünkü zekâtta temlîk şarttır. Mescid binâsı ise temlîk olunmaz. Nitekim köprüler inşâ etmek, yolları ıslâh etmek ve su yatakları kazdırmak; hac, cihâd ve kendisinde temlîk olmayan her şeye zekât malı câiz değildir.

Zekât malı ile ölünün kefenini almak ve borcunu ödemek de câiz değildir. Eğer zekât malı ile sağ olan bir fakîrin borcu, o fakîrin emri olmaksızın ödenirse, o ödenen borç teberru' olur. Ödeyen kimsenin malının zekâtından verilmesi câiz olmaz. Eğer o, borçlu fakîrin emri ile ödenirse câiz olur. Adetâ o, borçlu fakîre tasadduk olunup, teslim alan kimse de, sadakayı almakda vekîl gibi olur.

Yine zekât malı ile köle satın alıp azâd edilse, câiz olmaz. Çünkü onda temlîk yoktur.

Aralarında doğumdan mütevellit bağ olan kimselere, yâni ne kadar yukarı çıkılırsa çıkılsın asl'a, ne kadar aşağı inilirse inilsin fer'e, veya ikisi arasında evlilik olan kimseye, yâni kocanın karısına ve karının

---

(3) **Temlîk** : Mülk edindirmek suretiyle.

(4) **İbâhât** : Mubâh kılmak.

kocasına zekât vermesi, âdeten menfaatlerde ortak oldukları için câiz değildir.

Yine zekât verecek kimsenin, mülkü olan kölesine, yâni müdebber'ine (5), **mükâteb'ine, ve ümm-ü veled'ine** (6) **zekât vermesi câiz değildir.**

Zekât verecek olan kimsenin, bazı (a'zâ) **sını âzâd ettiği kölesine zekât vermesi câiz değildir.** Çünkü o köle mükâteb hükmündedir.

Bir kimsenin, fakîr olan ortağmm kendi hissesini, âzâd ettiği köleye de zekât olarak vermesi câiz değildir. Yâni bir köle iki kişi arasında ortak olup da ikisinden biri fakîr olduğu halde payını azâd etse, diğer ortağın o köleye zekâtını vermesi câiz olmaz. Çünkü köle, o ortak için çalışmaktadır. Bu durumda mükâtebi gibi olur. **İmâmeyn, câiz olur, demişlerdir.** Onlara göre, o köle borçlu hürdür.

Hidâye'de denmiştir ki : İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, bazı (a'zâ) **sı azâd olunan köleye zekât vermek câiz değildir. Çünkü o köle, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, mükâteb hükmündedir. İmâmeyn,** «Zekât o köleye verilir, çünkü o köle borçlu hürdür», demişlerdir. **Hidâye şârihleri,** şüphesiz Hidâye'nin (قَدْ أَعْتَقَ بَعْضَهُ) «bazı (a'zâ) sını azâd ettiği» **sözünün fâile mebnî olması ve** (أَعْتَقَ) **(a'teka) nın zamîrinin zekât veren** (müzekkî) **e râci olmasmın câiz olmaması husûsunda ittifak etmişlerdir.** Zirâ «İmâmeyn, zekât o köleye verilir, çünkü o köle, borçlu hürdür, demişlerdir» sözüne uygun değildir. Çünkü, şâyet kölenin tamâmı zekât verene âid olup da bazı (a'zâ) sını azâd etse, o kölenin tamâmı borçsuz hür olur. Hattâ, (أَعْتَقَ) **(a'teka)** sözünün mef'ûle binâ olması vâcib olur ve mesele, iki kişi arasında ortaklaşa olup fakîr olanın kendi payını azâd ettiği kölede tasvîr olunur. Bu ta'lîl (7) in hâsıl olması için.

Her ne kadar ta'lîl sahîh değilse de (أَعْتَقَ) **(a'teka)**

---

(5) **Müdebber köle :** Sâhibinin ölümünden sonra serbest bırakılma şartına bağlı olan kölelik çeşididir. Meselâ, Efendisi kendisine : «Ben ölünce sen serbestsin» derse, bu kölenin hürriyete kavuşması sâhibinin ölümüne bağlıdır.

(6) **Ümmü veled :** Efendisinden çocuğu olan câriyeye denir. Bu köle satılamaz ve hibe edilemez. Sâhibi hayatta iken onu serbest bırakırsa hür olur. Şâyet hayatta iken onu serbest bırakmazsa, öldüğü zaman kendiliğinden serbest ve hür olur.

(7) **Ta'lîl :** Bir şeyin illetini, sebebini bulup çıkarmakdır.

nın fâile mebnî, yâni «ma'lûm» okunması kendinde sahîh olunca mezkûr şekilde (yâni köle ikisi arasında ortaklaşa olup onlardan biri payını azâd ettiği şekilde), (قَدْ أَعْتَقَ بَعْضَهُ) **(Kad a'teka ba'zahû)** sözünün delâleti son derece gizli olduğu için - nitekim gizli kalmaz, açıktır - birinci meseleyi metinde zikredip delîllerini, **Hidâye**'de zikredilenden, başka olarak şerhde zikrettim. İkinci meseleyi yâni (أَعْتَقَ) **(a'teka)** nın mechûl sîgasında olmasını, zâhiren zikredilen şekle delâlet eden bir ibâre ile zikrettim. Onun delilleri **Hidâye**'de zikredildiği gibidir.

Zekâtın zengine verilmesi câiz değildir. [Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.): (لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ) **«Zengin için sadaka** (zekât) **helâl olmaz.»** buyurmuştur.] **Zenginin kölesine de câiz değildir.** Çünkü mülk o kölenin efendisinindir.

Zenginin çocuğuna da zekât câiz değildir. Çünkü çocuk babasının malı ile zengin sayılır. **Her** ne kadar nafakası babası üzerine ise de, büyük çocuk bunun aksinedir. **Zenginin karısı da böyledir.** Çünkü eğer zenginin karısı fakîr ise, kocasının zengin olmasıyle zengin sayılmaz. Takdir edilmiş nafaka ile de zengin sayılmaz.

Hâşimoğullarına da zekât câiz değildir. Onlar: Ali (R.A.), **Abbâs** (R.A.), **Ca'fer** (R.A.), **Akîl** (R.A.) **ve Hâris bin Abd'il-Muttalib** (R.A.) **sülâlesidir. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) :

يَا بَنِي هَاشِمَ إِنَّ اللهَ تَعَالَى حَرَّمَ عَلَيْكُمْ غُسَالَةَ
أَمْوَالِ النَّاسِ وَأَوْسَاخَهُمْ

«Ey Hâşimoğulları! Şüphesiz Yüce Allah, insanların mallarının kirini ve onların pisliklerini size harâm kıldı.» buyurmuştur.

Hâşimoğullarının azâdlılarına da zekât vermek câiz değildir. Nitekim, kavmin azâdlılarının da onlardan olduğu sâbit bir husûsdur. Fakat sadakaların nâfileleri ve vakıflar, onlar (yâni Hâşimoğulları ve azâdlıları) için câizdir. Çünkü zekâtta zikredilen illet, nâfileler ve evkâfda yoktur.

Zekâtın Zimmîye verilmesi de câiz değildir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.); **Muâz** (R.A.)' **a şöyle buyurmuştur:**

خُذْ هَا مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَرُدَّهَا إِلَى فُقَرَائِهِمْ

«Ey Muâz, sen zekâtı onların zenginlerinden alıp (Müslümanların) fakirlerine ver.»

Fakat Zimmîye, zekâttan başka sadaka câizdir. Ayni şekilde onlara öşr ve harâc da câiz değildir.

Zekât veren, zekâtını bir kimseye araştırma sonucu, ona verilir zannıyle verse, sonra o zekât verdiği kimsenin, kendinin kölesi veya mükâtebi olduğu anlaşılsa, o zekâtı tekrâr verir. Çünkü o malı kendi kölesine veya mükâtebine vermekle mülkünden çıkarmış olmaz. Temlîk ise rükündür. O zekât veren kimsenin, mükâtebinin kazancında hakkı vardır. Bu durumda, temlîk tamâm olmaz.

Şâyet zekât verdiği kimsenin, zengin olduğu veya kâfir olduğu ya da o kimse onun babası, oğlu veya Hâşimî olduğu anlaşılsa, o zekâtı iâde etmez (yâni tekrâr vermez). Çünkü bu zikredilen şeylere vukûf ictihâd iledir, kesinlikle değildir. Bu durumda bu iş, onun yaptığı şekilde binâ kılınır. Nitekim o kimseye kıble yönü şüpheli olduğunda kıldığı namazı iâde ile emrolunsa, zikredilen gibi, vukûf müctehedün fîhdir. Bunda ise fayda yoktur.

Musannıfın, «araştırma sonucu» **sözünde;** Zekât veren kimsenin araştırma yapmadan hatâ ederse zekât vermesinin câiz görülmediği husûsuna işâret vardır.

Zekât verilen kimseyi zengin etmek mekrûhtur. Meselâ, ikiyüz dirhem veya daha fazla vermek mekrûh olmakla beraber câizdir. Zirâ edâ, fakirlikle karşılaşır. Çünkü zekât ancak temlîk ile tamâm olur. Zekât verilen kimse temlîk hâlinde fakîrdir. Ancak temlîkin tamâm olmasından sonra zenginleşir. Bu durumda zenginlik bizzarûre temlîkden geri kalır. Lâkin o, zenginlik kendisine yakın olduğu için, yakınında pislik var iken namaz kılan kimse gibi mekrûh olur.

Zekât veren kimsenin zekâtını, yakını olmayan veya muhtâc olmayan için başka bir memlekete götürmesi mekrûhdur. Çünkü o götürmede çevresinin hakkını yok etmek vardır. Yâni şâyet zekât veren kimse, zekâtı yakınına ve kendi memleketi halkından daha muhtâc olan bir topluluğa götürse, o götürmede sıla-ı rahm (8) veya onda ihtiyâcı gi-

(8) **Sıla-ı rahm:** Ana, baba ve akrabayı ziyâret etme vazifesidir ki, bu bir sünnet-i şerîfdir ve İslâm'ın şiârındandır.

dermek daha çok olduğu için, mekrûh olmaz. Eğer onlardan başkasına götürürse, mekrûh olmasına rağmen câizdir. Çünkü zekât verilen kimseler mutlak fukarâdır.

(Fakire) **bir gün için onu dilenmekten kurtaracak kadar tasadduk mendûbdur.** İçinde bulunduğu gün için yiyeceği olan kimsenin dilenmesi de helâl değildir.

★ ★

بَابُ الْفِطْرَةِ

FITRA BÂBI

Sadaka-ı fıtr, isterse malının nisâbı artmasın, hâcet-i asliyyesinden fazla zekât nisâbı malı olan, küçük de olsa, her hür Müslüman için vâcibdir. (1) Daha önce açıklandığı gibi; bu nisâb ile, sadaka-ı fıtrın alınması harâmdır.

Sadaka-ı fıtr, hür Müslümanın kendisi için vâcibdir. Fakîr olan küçük çocuğu için de vâcibdir. Büyük çocuğu ve zengin olan çocuğu için vâcib değildir. Ancak o zengin çocuğun kendi malından vâcib olur. Hizmetinde olan memlûk köle ve câriyesi için de vâcibdir.

«Hizmetinde olan» sözü, ticâret için olan köle ve câriyelerden ayırdetmek içindir. Çünkü onlar için mâlike sadaka-ı fıtr vâcib değildir. O hizmetinde kullandığı köle ve câriye müdebber olsun, ümm-ü veled olsun veya kâfir olsun vâcibdir.

(Erkeğin) karısı için sadaka-ı fıtr vermesi vâcib değildir. Kaçak kölesi için de vâcib olmaz. Ancak dönüşünde vâcib olur. Yâni kaçak köle fıtr vaktinde kaçmış olsa, kaçak olduğu müddetce onun için mâlikine sadaka-ı fıtr vâcib olmaz. Dönüp geldiği zaman geçmiş olan şey edâ edilir. **Velâyeti olmadığından dolayı mükâtebi için de vâcib değildir. Mükâtebin kendisine de, fakir olduğundan dolayı fıtra vâcib değildir.** Çünkü onun elinde olan mal efendisinindir.

İki kişi arasında ortak olan memlûk için, her birinin hakkında ve-

---

(1) **Sadaka-ı Fıtr;** zekât ve oruc gibi Hicret-i Seniyyenin 2. senesinde, orucdan evvel vâcib olmuştur.

Buna yalnız **Fıtra** da denir ki; fıtrat sadakası, yâni; sevab için verilen yaradılış atiyyesi demektir. Resûlüllah (S.A.V.) tarafından emir buyurulmuştur.

Fıtra, bir yardımdır, orucun kabulüne ve kabir azâbından kurtuluşa bir vesiledir. Diğer tarafdan; fakîrlerin ihtiyaçlarını gidermeye ve Bayram gününün neşesinden onların da faydalanmasına bir yardımdır. Bu cihetle de sadaka-ı fıtr, insanî bir hayr, bir vazifedir.

lâyet ve rızkın eksik olmasından dolayı, ikisinden birinin üzerine sadaka-ı fıtr vâcib değildir. Yine ikisi arasında ortak olan bir kaç köle için, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre sadaka-ı fıtr vâcib değildir. Eğer iki kişi arasında ortak olan memlûk, ikisinden birinin muhayyerliği ile satılsa, yâni; şâyet fıtr günü geçip muhayyerlik bakî kalırsa, fıtra, mülk kendisine âid olan kimseye vâcib olur. Çünkü mülk mevkûfdur. Alıcı olan kimse, memlûku geri verirse, satıcının eski mülküne geri döner. Eğer alıcı câiz görürse, mülk alıcı için akd vaktinden itibâren sâbit olur. Bu durumda üzerine binâ edilen şeye (fıtraya) tevakkuf olunur.

FITRA VERİLEN MADDELER :

Sadaka-ı fıtr; buğdaydan, buğdayın ununda n, kavrulmuşundan veya kurumuş üzümden vâcibdir. Zikredilen şeylerden fıtra bir « s â ' » ın yarısıdır.

Sadaka-ı fıtr, hurmadan veya arpadan bir sâ'dır. Arpanın unu da arpa gibidir. **Binkırk dirhem sığan** (ihtivâ eden) **sâ' ile bir sâ'dır.** (2) **Muteber olan sâ' budur.**

Mâş (3) **veya mercimekten yarım sâ'dır.** Sâ'ın mâş ve mercimek ile takdir ve tâyin edilmesinin sebebi; ikisinin de dânelerinin büyüklük ve küçüklük, toplanma, katılma cihetinden de farklarının az olmasıdır. **Diğer hubûbât bunların aksinedir. Çünkü diğerlerinde fark çok fazladır.**

Sadaka-ı fıtr, fıtr gününün (yâni Ramazan Bayramının birinci gününün)**, fecrinin tulûunda** (tan yerinin ağarmasıyla) **vâcib olur.** Bir kimse fıtr gününün fecrinin tulûundan önce vefât etse veya bir çocuk fecrin tulûundan sonra doğsa veya bir kâfir fecrin tulûundan sonra Müslüman olsa, bunların üzerlerine fıtra vâcib değildir. Çünkü her birine göre sebeb yok olmuştur.

---

(2) **Sâ'; 1040 dirhem buğday veya arpa alan ölçekdir.**

Bir sâ'ı Irakî 1040 dirhem-i şer'î olarak itibar olunur ki, 910 dirhem-i örfîye eşittir. O halde 520 dirhem-i şer'î de 455 dirhem-i örfîye eşit olur.

Küsurlar dikkate alınmazsa; 1040 dirhem-i şer'î 2.917 kilogram; 1040 dirhem-i örfî de 3.333 kilogram eder. O halde, 520 dirhem-i şer'î 1.458 kilogram, 520 dirhem-i örfî de 1.667 kilograma eşittir.

Bir kilogram 357 dirhem-i şer'î ve 312 dirhem-i örfîye eşittir.

Sadaka-ı fıtr; metinde zikredilen dört cins şeyden muayyen miktarda verilir. Bunların yerine kıymetlerinin verilmesi de câizdir, hattâ efdâldir. O halde, meselâ bir kilogram buğdayın fiatı 350 kuruş olsa, dirhem-i örfîye göre, bir kilogram miktarının fiatını şu şekilde hesaplarız:

350 kuruş x 1.667 kilogram = 583.45 kuruş (yâni 5 lira 83 kuruş, 45 santim)

(3) **Mâş:** Fasulyenin börülceyi andıran iki çeşidine verilen isimdir. Bitkileri inceleyen ilim dalında; Phaseolus aureus; Phaseolus mungo diye bilinirler.

Eğer bir kimse vucûbun vaktinden önce fıtrasını edâ etse (yâni Bayramın birinci günü fecr tulû' etmeden önce fıtrayı verse), **fıtranın edâsı sahîh olur.** Çünkü o, onu sebebin kesinleşmesinden sonra edâ etmiştir. O sebeb, geçimini (kifâyet derecesindeki geçim masrafları) üzerine aldığı şahısdır. Bu durumda o, tam (4) nisâbdan sonra zekâtta ta'cîl husûsuna benzemiştir. Ve müddetle müddet (her hangi bir müddet) arasında da fark yoktur.

Bir kimse fıtra vermeyi vaktinden sonraya bıraksa sahîh olur ve üzerinden fıtra düşmez. Onun üzerine o fıtrayı çıkarmak vâcib olur. Çünkü onda ibâdetin şekli ma'kûldür (5) (aklî delîlle teyîd edilmiştir.) O da muhtâcın ihtiyâcını gidermektir.

Fıtrayı edâda vakit mukadder (muayyen) **değildir. Udhiyye** (kurban) **bunun aksinedir.** Çünkü udhiyyede kurbetin (6) (yâni Allah' (C.C.) a yaklaşmanın) şekli kan akıtmaktır. Bunda ise, yakınlık düşünülmeyip nassın esasına göre iktifâ edilmiştir.

Fıtrayı hemen vermek (ta'cîl) **mendûbtur. Hemen vermek** (ta'cîl) **den maksâd** (Bayram Namazı için) **namazgâha çıkmadan önce edâ edilmesidir. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) :

أَغْنُوهُمْ عَنِ الْمَسْئَلَةِ فِي مِثْلِ هٰذَا الْيَوْمِ

«Böyle günde siz fakîrleri dilenmekten müstağnî kılın. (yâni dilenmeye muhtaç etmeyin)» buyurmuştur.

Resûlüllah (S.A.V.), **bu hadîs-i şerîf ile;** fakîrlerin dilenmeye ihtiyâclarının kalmaması ve âilelerinin nafakasını düşünmeden Bayram Namazında bulunmalarını temîn etmek için, Namazgâha çıkmazdan önce fıtra verilmesinin evlâ olduğuna işâret buyurmaktadır.

Her şahsın fıtrasını bir fakîre vermesi vâcibdir. Bir fıtrayı ayırıp iki fakîre verse, câiz değildir. Çünkü nass ile belirtilen, fakîri müstağnî kılmaktır. Nitekim yukarıda geçen hadîs-i şerîfte : **«Onları**

---

(4) **Sadaka-ı fıtr'ın vücûbunun sebebi :** Mükellefin kendi nefsi (şahsı), tam ve mutlâk bir velâyetle idâre ve velâyeti altında bulunan müdebber veyâ ümm-i veledi olsa da köle ve câriyeleri ile fakîr olan küçük çocuklarıdır. **(Nûr-ül İzâh)**

(5) Sadaka-ı fıtr, ma'kûl malî bir ibâdettir. Vücûb vaktinden sonra sâkıt olmaz. Zekât gibi ancak edâ etmek sûretiyle sâkıt olur. Yoksa vaktinin geçmesiyle edâsı da geçmiş olmaz. Meselâ, kurban bunun aksidir. Çünkü kan akıtma gayr-ı ma'kûldur yâni kurbiyyet olması ancak o kurbanın vaktinde olur. Vakti geçince de aynı şekilde sâkıt olmaz. **(Zeylaî)**

(6) **Kurb (Kurbiyyet) :** Allah' (C.C.) a yaklaşmak, ibâdet demektir.

müstağni kılın» buyurulmuştur. Halbuki bir fıtranın aşağısı (azı) ile müstağnî kılınmaz. **İmâm Kerhî** (Rh.A.) «Bir fıtrayı iki fakîre vermek câizdir. Lâkin evlâ olan bir fakîre vermektir.» demiştir. **Zeylaî** (Rh.A.) ise; «Bir cemâatin, üzerlerine vâcib olan fıtralarını bir fakîre vermeleri câiz olur.» demiştir.

★ ★

كِتَابُ ٱلصَّوْمِ

ORUC BÖLÜMÜ

Musannıf, **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın :

بُنِيَ ٱلْإِسْلَامُ عَلَىٰ خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ
وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ ٱللَّهِ وَإِقَامِ ٱلصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ ٱلزَّكَاةِ
وَصَوْمِ رَمَضَانَ وَحَجِّ ٱلْبَيْتِ

«İslâm dini beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'dan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun Resûlü olduğuna şehâdet etmek, Namaz kılmak, Zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak ve Hac etmektir.» hadîs-i şerîfine uyarak orucu (1) zekâtın peşisıra zikretmiştir.

---

(1) ORUCUN FARZIYYETİ.

Oruc; Ümmet-i Muhammed'e Hicri 2. ci senenin Şaban ayı içinde, Bedir Gazâsından (17 Ramazan Cuma 2. H. / 13 Mart 624 M.) bir ay ve bir kaç gün önce farz olmuştur.

Ramazan orucu ile mükellef olan Müslümanlar başlangıçta; oruç tutmak veya oruç tutulmayan gün için bedel fidye vermekte muhtar bırakılmışlardı. Ayrıca, hasta ve yolcuların, sıhhate kavuştuktan sonra ve yolculuk bittikten sonra, gününe gün oruc tutmaları husûsunda müsaâde olunmuştu. Fakat, daha sonra gücü yetenlerin ve ikâmet edenlerin fidye vermeleri nesh edilerek mutlak oruc tutmaları farz kılınmıştır.

Müslümanlıktan önce Kureşîlerde Oruc:

Âişe (R.Anhâ) **dan** rivâyete **göre;** Muharrem ay'ının 10. cu günü oruc tutmak Kureşîlerce mu'tad idi.

S a v m : Lûgat yönünden imsâk (tutmak) **dır. Şer'an : Yemeyi, içmeyi ve cinsî münâsebeti** (cimâı) **sabahtan akşama kadar terk etmektir.** Musannıf, burada bazı fukahânın dediği gibi, gündüzün (nehâran) dememiştir. Çünkü (n e h â r), bazan güneşin doğmasından batmasına kadar olan vakte denir. **Nitekim Resûlüllah** (S.A.V.) :

صَلٰوةُ ٱلنَّهَارِ عَجْمَاءُ

«Gündüzün namazı sessizdir» buyurmuştur.

(Oruc) Niyet sâhibinin, oruca niyetle yemeyi, içmeyi ve cinsî münâsebeti terk etmesidir. Çünkü ameller niyetlere göredir. **«Niyet sâhibi»** kaydı, hayızlı, lohusa ve kâfiri bundan ayırdetmek içindir.

Oruc, ya farzdır ya da vâcibdir. Biri Ramazan orucunun edâ ve kazâsı gibi muayyen farzdır. **Bunun farzıyyeti Kitâb, Sünnet ve Ümmetin icmâı ile sâbittir.**

Bir çeşidi de; yemin keffâreti, zıhâr keffâreti, katl keffâreti, ihramda av cezası ve ezâ fidyesi misâli keffâret (2) orucu gibi muayyen olmayandır. İnşâallâhu Teâlâ yakında açıklaması gelecektir.

Vâcib olan : Muayyen nezr ve mutlak nezr gibi oruclardır. **Veya oruc bu zikredilenlerden başkaları gibi nâfiledir.**

Hidâye'de : «Şüphesiz Ramazan orucu farzdır. Çünkü Yüce Allah (C.C.) :

كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلصِّيَامُ

«Oruc size farz kılındı.» (3) buyurdu, denmiştir.

Bundan başka, (Recebü'l esam) ve (Şehr-i Mudar) dedikleri ve bu aylar içinde putların ziyâretine gidip «Atîre kurbanı» kesdikleri Receb ay'ında da oruc tutarlardı.

Yine, Âişe (R.Anhâ) dan rivâyete göre; Peygamber (S.A.V.) Efendimiz; nübüvvet gelmeden ve hicretten önce Âşûrâ orucuna devam etmiş olduğu gibi, Hicret'in 2. ci senesi Muharrem ay'ının 10 uncu günü de, çocuklara varıncaya kadar bütün Müslümanlara oruc tutturmuş fakat, Ramazan orucunun farzıyyetinden sonra; «Âşûrâ günü oruc tutmak isteyen tutsun, terketmek dileyen de terk etsin.» buyurmuştur.

Mu'âz bin Cebel (R.A.) dan rivâyete göre : Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Medîne'de her ay 3 gün oruc tutar ve Ashâbına da tavsiye ederdi.

(Tefsîr-i Hâzin, Câmi'üs Sagîr, Sahîh-i Müslim)

(2) **Keffâret :** Lûgatta mahv ve izâle mânâsınadır. Allahu Teâlâ' (C.C.) nın bazı kusurları, günâhları bir takım vesilelerle afv edip örttüğünden dolayı bu vesilelerin her birine «keffâret» denilmiştir. Nitekim günâhları afv etmeye de «tekfîr-i zünûb» denilir.

(3) Bk. Bakara sûresi (2), âyet : 183.

Orucun farzıyyetine dâir icmâ vardır. Bundan dolayı inkâr eden kâfir olur. Terk eden de fâsik olur.

Nezredilmiş oruc vâcibdir. Çünkü Yüce Allah (C.C.) :

وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ

«Nezirlerini yerine getirsinler» (4) ve yine :

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ

«And verdiğiniz zaman, Allah'ın andını yerine getirin.» (5) buyurmuştur.

Eğer Ramazan orucu gibi, nezredilmiş olan oruc da Kitâb ile sâbit olduğu için farzdır, denilirse, cevâben şöyle denir : Kitâb, âmm' (umûmî) dır. Kendi cinsinden vâcib olmayan şey, ondan tahsîs edilmiştir. (Yâni çıkarılmıştır.) Misâl olarak, hastayı ziyâret etmek, her namaz vaktinde abdesti yenilemek ve bunların benzerleri zikredilebilir.

Sadru'ş-Şerîa (Rh.A.) buna itirâz edip : «Nezredilmiş olan şey; namaz, oruc ve hac ve bunların benzerleri gibi, maksûd ibâdetlerden olduğu zaman, onun lüzûmu icmâ ile sâbittir. Bu durumda, her ne kadar icmânın senedi zannî olsa da, sübûtu kat'î olur. O da, mahsûs olan âmmdır. Öyleyse lâyık olan farz olmaktır,» demiştir.

Ben derim ki; onun cevâbı şudur : Burada farzdan maksad, inkâr edeni kâfir olan itikâdî farzdır. Nitekim Hidâye'nin ibâresi buna delâlet eder. Bu mânâya göre farzıyyet mutlak icmâ ile sâbit olmaz. Bilâkis tevâtür ile nakledilmiş olan farzıyyet, Ramazan orucunda olduğu gibi icmâ ile sâbit olur.

Nezredilmişde,' farzıyyeti ile ilgili icmânın nakli tevâtüren sâbit olmayınca, vücûb mertebesinde bâkî kalmıştır. Çünkü şöhret veya âhâd yolu ile nakledilmiş olan icmâ, bu mânâ ile usûl kitaplarında açıklanan hadîs-i şerîfde olduğu gibi vücûb ifâde eder, farzıyyet ifâde etmez.

---

(4) Bk. Hacc sûresi (22), âyet : 29.

(5) Bk. Nahl sûresi (14), âyet : 91.

ORUCA NİYET

Ramazan orucu, muayyen nezr ve nâfile orucu, geceden kuşluk vaktine kadar niyet ile sahîh olur. Kuşluk vaktinde sahih olmaz. Çünkü şer'i gündüz, sabahdan güneş batıncaya kadar geçen zamandır. Kuşluk vakti ise gündüzün yarısıdır. Şu halde niyetin, gündüzün çoğunda mevcûd olup gündüzün tamamında hükmen bulunması için kuşluk vaktinden önce mevcûd olması vâcibdir. **Esah olan kavl budur.** Yoksa geceden zevâle varıncaya kadar sahîh olur, diyenin sözü doğru değildir. Çünkü zevâl, güneşin doğmasından batmasına kadar olan gündüzün yarısıdır.

Yine Ramazanın edâsında oruc, mutlak niyet ile, nâfileye niyet ile ve vasıfda hatâ etmekle sahîh olur. Nitekim usûl kitâblarında sâbittir ki, Ramazan orucunun edâsı için vakit muayyendir, ta'yin edilmiş olanda ıtlâk (mutlâkiyet), teayyündür; hatâ ise, vasıfdadır. **Hattâ bâtıl olduğu zaman niyetin aslı bâkî kalıp mutlak hükmünde olur.** Bunun benzeri, ev içinde yalnız bulunan bir kimse gibidir ki, şâyet ona «Ey adam!» diye seslenilse veya adından başka bir ad ile çağrılsa, o ad ile o kimse kasd olunur. Vaktinde ta'yin bulunmadığı için Ramazanın kazâsı bunun aksinedir.

Ancak, eğer oruca niyet, hastadan veya müsâfirden olursa, bu durumda o niyetin vakti ta'yine muhtâc olur. Ramazandan sayılmaz. Hasta ve müsâfire göre vakitte ta'yin bulunmadığı için, bilâkis o, onun niyet ettiği şeye âid olur.

Muayyen nezr, mutlakâ niyet ettiği vâcibe âid olur. Yâni, şâyet bir kimse muayyen bir günün orucuna nezr edip bu muayyen günde mutlak olarak diğer bir vâcibe niyet etse, o kimse gerek müsâfir olsun, gerek mukîm olsun, gerek sağlıklı ve gerekse hasta olsun, oruc o diğer vâcibe âid olmuş, olur.

Gerî kalan diğer oruclarda geceden niyet (tebyît) **şart kılınmıştır. O oruclar Ramazanın kazâsı, mutlak nezir ve keffârettir. Tebyît, beytûtet'dendir. Beytûtet'den maksâd, geceden niyet etmektir.** Bu oruclarda ta'yin de şart kılınmıştır. Çünkü onlar için muayyen vakit yoktur. Bu durumda, başlangıçda ta'yin etmek gerekir.

Şekk gününde oruc tutulmaz. Ancak tatavvuan (nâfile niyetiyle)

olur. Şekk günü (6), Şaban ayının son günüdür ki Ramazanın birinci günü olması ihtimâli vardır. Tatavvu'dan başkasının mekrûh olmasına sebeb : **Sünen sâhiblerinin İbn Abbâs** (*) (R.A.) **dan rivâyet ettiği hadîs-i şerîfdir. Resûlüllah** (S.A.V.) :

لَا تُقَدِّمُوا الشَّهْرَ بِصَوْمِ يَوْمٍ وَلَا يَوْمَيْنِ إِلَّا
أَنْ يَكُونَ بِشَيْءٍ يَصُومُهُ أَحَدُكُمْ .

«Ramazan ayını öncesinden bir gün veya iki gün oruc tutarak karşılamayınız. Ancak sizden birinin başka bir maksadla oruc tutmuş olması müstesnâ» buyurmuştur. (7)

---

(6) **ŞEKK GÜNÜ** (Yevm-i şekk) : Şüpheli gün demektir.

Hanefîlere göre; şekk günü Şaban ayının son günü olup, havanın bulutlu olması sebebiyle, Şaban'ın son günü mü, yoksa Ramazan'ın ilk günü mü olduğu kestirilemiyen gündür.

Eimme-i selâse'ye göre; şekk günü Şaban ayının otuzuncu günüdür ve hilâlin görülmemesi sebebiyle Şaban ayından mı, yoksa Ramazan ayından mı olduğu bilinemeyen gündür.

Şâfiîlere göre; şekk gününde oruc tutmak; bazan mekrûh, bazan mendub, bazan da bâtıl olur. Meselâ, o gün Ramazan ayındandır diye oruc tutulursa, kerâhet-i tahrîmiye ile mekrûhdur. Farzla vâcib arasında tereddüd ederek niyetlenilir ve oruc tutulursa, kerâhet-i tenzihiyye ile mekrûhdur. Şekk günü, oruc tutmak, âdet edinilen günlere rastlarsa mendubdur. Oruc tutmakla tutmamak arasında müteredddid olunduğu halde tutulursa, bâtıldır.

Yine Şâfiîlere göre; şayet şekk gününden önceki gece halk arasında hilâlin görüldüğü haberi yayılmış fakat isbât edilememişse, o gün oruç tutmak haramdır. Hilâlin görüldüğü haberi halk arasında yayılmamışsa, o gün kat'i olarak Şaban ayındandır. Ancak, âdil bir kişinin, o günün Ramazandan olduğuna dair şehâdeti, onu kat'i şekilde Ramazandan kılar.

Mâlikîlere göre; şekk gününde nâfile olarak oruç tutulur veyâ o gün, oruc tutmak âdet edinilen günlere rastlarsa oruclu olmak mendub olur. Şekk gününün Ramazandan olduğu anlaşılamazsa, niyet edilen oruc sahih olur. O günün Ramazandan olduğu anlaşılırsa, tutulan oruc kazâ edilir. O gün için oruca ihtiyâten niyet edilirse, mekrûh olur.

Hanbelîlere göre; şekk gününde nâfile oruca niyet etmek mekrûhdur. Ancak o gün, oruc tutulan günlere rastlar veya ondan önce bir iki gün oruc tutulmuş ise mekrûh değildir. Sonradan, şekk gününün Ramazan ayından olduğu anlaşılırsa, tutulan oruc Ramazan orucu yerine geçmez. Bir gün kazâ etmek icâbeder.

Şekk günü hakkında Ashâb-ı Kirâm da ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı, o gün oruc tutmanın câiz olduğunu kabûl etmişler, bir kısmı da o gün oruc tutmayı Peygamber (S.A.V.) Efendimize isyân etmek saymışlardır.

(*) Bir yazma nüshada : Ebû Hüreyre (R.A.).

(7) **«Ramazandan bir veya iki gün önce oruc tutmayınız. Ancak bir kimse** (âdet edindiği) **bir orucu tutuyorsa, onu tutsun.»** (Revâhü'l hamse, Ebû Hüreyre' (R.A.) den, TÂC)

Zeylaî (Rh.A.) : Hidâye sâhibinin, Resûlüllah' (S.A.V.) ın kavli şerîfi olarak rivâyet ettiği :

مَنْ صَامَ يَوْمَ الشَّكِّ فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ

«Her kim şekk gününde oruc tutarsa şüphesiz, Kâsımı'ın (8) babasına asî olmuş olur» (Buhârî, Ammâr b. Yâsir' (R.A.) den.) **ile**

لَا يُصَامُ الْيَوْمَ الَّذِي يُشَكُّ فِيهِ أَنَّهُ مِنْ رَمَضَانَ إِلَّا تَطَوُّعًا

«Ramazandan (olup olmadığında) **şüphe edilen günde tatavvu'dan başka oruc tutulmaz.»** kavillerinin aslı yoktur, demiştir.

Bizim rivâyet ettiğimiz hadîse göre, şekk gününde vâcib niyetiyle oruc tutmak mekrûhdur. Esah kavle göre o, vâcibden sayılmış olur. Bu husûsta; «O tatavvu olarak meydana gelir. Çünkü tatavvu'dan başkası yasaklanmıştır. Vâcib niyeti ile vâcib edâ edilmiş olmaz» diyen de vardır.

Bu duruma göre, şâyet şekk gününde bir kimse tatavvu' olarak veya vâcib olarak oruc tutup şekk gününün Ramazan gününden olduğu iki niyette de belli olsa, gerek tatavvu'a niyet etsin ve gerekse vâcibe ni-

---

(8) Hz. KÂSIM, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin ilk çocuğudur.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimizin Nübüvvetinden onbir sene önce doğmuş olduğu rivâyet edilir. **(599. M.)**

Annesi Hz. Hadîce' (R.Anhâ) dir. İbni Sa'd (Rh.A.); Hz. Kâsım'ın iki sene yaşamış olduğunu rivâyet eder. Peygamber (S.A.V.) Efendimizin vefât eden ilk evlâdıdır. Umûmiyyetle, kabul olunduğuna göre; Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimizin Nübüvvetinden önce vefât etmiştir.

Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, bu oğlunun adına izâfeten **Ebû'l Kâsım** künyesi ile anılmıştır. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) de bu künye ile çağırılmaktan hoşlanır, Ashâb'da Peygamber Efendimizi (S.A.V.) bu künye ile çağırırlardı.

PEYGAMBER (S.A.V.) EFENDİMİZİN ÇOCUKLARI : Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimizin üçü erkek **(Kâsım, Abdullâh, İbrâhim)**, dördü kız olmak üzere yedi çocuğu doğmuştur. Bunlar doğuş sırasıyla **(Kâsım, Zeyneb, Rukayye, Ümm-ü Külsûm, Fâtma, Abdullâh, İbrâhim)** isimlerini taşımışlardı.

Bu yedi çocuğun altısı Hz. Hadîce' (R.Anhâ) den, yedincisi yâni Hz. İbrâhim Mısırlı Hz. Mâriyye' (R.Anhâ) den idi.

İbni İshâk, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin **(Tâhir)** ile **(Tayyib)** adında iki evlâdı daha olduğunu söylemektedir.

yet etsin o, Ramazandan sayılır. Ancak, eğer onun Ramazandan olduğu ortaya çıkmazsa, tatavvu' ve vâcibden hangisine niyet etmiş ise ondan sayılır.

Eğer şekk günü, oruclunun mu'tâdına (âdetine) **uygun düşerse, şekk gününde nâfile oruc mendûb olur.** Yâni oruclunun âdet olarak tuttuğu Cuma, Perşembe veya Pazartesi günü orucu şekk gününe rastlarsa; yine böylece Şaban'ın tamâmını veya son yarısını ya da sonundan on günü veya üç günü oruclu olursa, şekk gününde nâfile oruc mendûb olur.

Şekk gününde, havâs oruclu olur. Yâni : Müftî ve kâdî gibi ileri gelenler ihtiyât yolunu tutarak şekk gününde oruclu olurlar. Yasağı işlemiş olmak suçundan uzak olması için, havâsdan olmayanlar da zevâlden sonra iftâr ederler.

«Eğer yarınki gün Ramazan ise ben oruçluyum, Ramazan değil ise oruçlu değilim.» diye niyet eden kimsenin orucu, oruc olmaz. Çünkü, azimde kesinlik bulunmadığı için niyet de bulunmamış olur. Yine, «Eğer yiyecek bulamazsam oruclu olurum, bulursam iftâr ederim,» diye niyet ederse oruc olmaz.

Şekk gününde, «Eğer yarınki gün Ramazan'dan ise ben orucluyum, eğer Ramazan'dan değil ise başka vâcib olsun» diye niyyet ederse bu. farz niyeti ile başka vâcib niyeti gibi, iki mekrûh iş arasında tereddüd olduğu için, mekrûhdur.

Ya da, «Yarınki gün Ramazan ise ben orucluyum, eğer değil ise nâfile olsun», derse mekrûh olur. Mekrûh olmasının sebebi; bunu diyenin bir bakıma farza niyet etmiş durumda olmasıdır. Eğer o günün Ramazan olduğu belli olursa, mutlak niyet bulunduğu için, Ramazandan sayılır. Eğer Ramazan olduğu belli olmazsa, vâcib ve nâfilede, yine nâfileden sayılmış olur.

Fakat birinci meselede o, diğer vâcibde müterreddid olduğu için, ondan (diğer vâcibden) sayılmaz. Mutlak niyet kalır, nâfileden sayılır.

İkinci meselede ise, zikredilen gibi, mutlak niyetin bulunmasından ve kazâ ile mazmûn (borçlu, hükümlü) olmadığı halde nâfileye kasden başlamak olmayıp bilâkis zimmetinden vâcibi düşürmek maksadıyla başlamak olduğundan o, nâfileden sayılır.

Niyyete «İnşâ Allâh-u Teâlâ» yı eklemek, niyeti ibtâl etmez. Yâni, şâyet niyyet eden, «Yarınki gün oruc tutmaya niyyet ettim, İnşâ Allâh-u Teâlâ,» dese, **Şems'ül-Eimme el-Hulvânî' (Rh.A.) nin rivâyetine göre : Bu oruc câiz olur. Hulâsa'da böyle zikredilmiştir.**

Bir kimse Ramazan hilâlini veya Fıtr hilâlini yalnız başına görse ve tek başına olduğu için hâkim onun sözünü kabûl etmese, o başında ve sonunda yâni Ramazan hilâlinde ve Fıtr hilâlinde oruclu olur. Birincide oruclu olması Resûlüllah' (S.A.V.) ın;

صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ

«Hilâli görmek sûretiyle oruc tutun ve (yine) **onu görmek sûretiyle iftâr edin** (Bayram edin).» (9) kavl-i şerîfinden dolayıdır.

Fıtr hilâlinde bir kimsenin oruclu olmasında ise; ihtiyât olan, o gün oruclu olup, iftârı insanlar ile berâber yapmasıdır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

صَوْمُكُمْ يَوْمَ يَصُومُونَ وَفِطْرُكُمْ يَوْمَ يُفْطِرُونَ

«Sizin orucunuz (vakti), **insanların oruc tuttukları gündedir ve iftârınız da insanların iftâr ettikleri gündedir.»** buyurmuştur. (10)

Eğer o hilâli gören kimse, mezkûr iki vakitte iftâr ederse, keffâretsiz onu kazâ eder. Çünkü kâdî, onun şehâdetini şer'î delîl ile reddetmiştir. O red yanılmadan doğan töhmet olup, (meseleyi) şüpheli bırakmıştır. Bu durumda, bu keffâret şüpheler ile giderilir. (11) Eğer O, kâdî şehâdetini reddetmezden önce iftâr ederse, bunda ihtilâf edilmiştir : Bu husûsta **Sahîh olan, keffâretin olmamasıdır.** Eğer Ramazan hilâlini gören kimse, otuz günü tamam ederse, orucunu ancak kâdî ile beraber bozar. Eğer iftâr ederse, (orucunu bozarsa) üzerine keffâret lâzım gelmez. (12)

Şâyet gökte bulut ve toz gibi şey olursa, da'vâsız ve Eşhedü (Şehâdet ederim) **süz haber-i adl** (adâletli kimsenin haberi) **kabûl edilir.** İsterse o adâletli kimse köle, kadın veya hadd-i kazf vurulmuş tövbekâr biri olsun, haberi kabûl edilir. Çünkü bu dinî bir mesele oldu-

---

(9) Sahîh-i Müslîm, Kitâbü's siyâm.

(10) Ebû Dâvûd, Tirmizî, Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ (Ebû Hüreyre' (R.A.) den rivâyetle).

(11) Sâkıt olur. Usülde ise; hudûd şüphelerle sâkıt olur.

(12) Yâni kazâ vâcib olmaz.

ğundan haberlerin rivâyetine benzer. Bundan dolayı o, şehâdet lafzına mahsûs değildir. Adâlet şart kılınmıştır. Çünkü fâsıkın sözü dînî meselelerde kabûl edilmez.

İftâr etme hilâli için gökte illet (bulut) **olduğu zaman, şehâdet nisâbı şart kılınmıştır. Şehâdette nisâb** (esâs-ölçü) **iki erkektir. Ya da bir erkek ve iki kadındır. Eşhedü** (şehâdet ederim) **lafzı da şart kılınmıştır.** Çünkü fıtr (iftar) konusu kulun diğer haklarına benzediği için, kulun menfâati ile ilgilidir.

(Fıtr hilâli için) **da'vâ şart kılınmamıştır.** Çünkü bu, câriye azâd etmek ve hür kadını boşamak gibidir.

Fıtr hilâlinde, hadd-i kazif ile cezâlandırılmış olan kimsenin şehâdeti, şehâdet olması sebebiyle tövbekâr da olsa, kabûl edilmez.

Gökde bulut bulunmadığı zaman, oruçta ve fıtrda cem'-i azîm şart kılınmıştır. Cem'-i azîm : Haberleri ile ilim hâsıl olup, yalan husûsunda anlaşmalarının mümkün olmadığına aklın hükmettiği bir topluluktur.

Otuz gün orucdan sonra, iki âdil kişinin sözüyle, şehâdet nisâbı bulunduğu için, fıtr (oruca son vermek) **helâl olur.** Bir âdil kişinin sözüyle helâl olmaz. Çünkü fıtr hilâli, bir kişinin sözüyle sâbit olmaz. Bu husûsta **İmâm Muhammed** (Rh.A.) **ayrı görüştedir. Kurban Bayramı hilâli, zikredilen hükümlerde fıtr hilâli gibidir.**

Doğuş yerlerinin çeşitli olması husûsunda «ihtilâf-ı metâli'de» fakihler arasında ihtilâf vardır. Bazı meşâyih bu mevzûda, metâli'a (ayın muhtelif doğuş noktaları) **itibâr etmiştir. Bazıları itibâr etmemiştir.** Bunun ma'nâsı şudur : Şâyet hilâli bir beldenin halkı görse, diğer beldenin halkı görmese, görmeyenlerin, o diğerlerinin görmeleriyle, nasıl olursa olsun (mutlaka) oruclu olmaları vâcib olur. Bu, metâli'a itibâr etmeyenlerin sözüne göredir. Metâli'a itibâr edenlerin sözüne göre, bakılır : Eğer hilâl görülen belde ile görülmeyen belde arasında, metâli' çeşitli olmayacak kadar yakınlık var ise, oruclu olmak vâcib olur. Eğer metâli' çeşitli olacak kadar uzaklık var ise vâcib olmaz. Ulemânın çoğu metâli'a itibâr etmemiştir.

Zeylaî (Rh.A.) : **Eşbeh** (en uygun) **olan itibâr olunmasıdır. Çünkü her topluluk, kendileri nezdinde olan şeyle muhâtabdır. Hilâlin güneş ışığından ayrılması, çeşitli bölgelere göre, değişir. Nitekim vaktin girmesi ve çıkması da bölgelerin değişik olmasıyle değişir, demiştir.**

Ben derim ki : Namaz bölümünün başında geçen şu şey bunu teyid eder : «Yatsı ve Vitr namazlarının vakitlerini yitiren kimseye bu namazlar vâcib olmaz.»

★ ★

بَابُ مُوجِبِ الْإِفْسَادِ

ORUCU BOZAN ŞEYLER BÂBI

Bu bâb, yemek, içmek ve bunların benzeri gibi orucu bozan sebebleri açıklar. Yine bu bâb, ahkâma dâir olan, kazâ, keffâret veya yalnız kazâ gibi, ifsâdın neticesinde ortaya çıkan durumu açıklar. **Bil ki; bu bâb ile ilgili olan şeyde orucludan meydana gelen fiiller üç kısımdır.**

Birincisi : Müfsid (bozucu) **olmadığı halde müfsid sanılan şeydir.**

İkincisi : Orucu bozup keffâret gerektirmeyendir.

Üçüncüsü : Orucu bozup keffâret gerektirendir.

Musannıf, bu üç kısmı sırayla açıklayıp birincisini şu sözlerle zikretmiştir : **«Eğer oruclu unutup bir şey yese veya içse veya cimâda bulunsa.»** Buradaki «unutmak» lafzı zikredilen üç şeyin hepsine şâmildir.

Ya da ihtilâm olsa veya bakmak ile inzâl olsa veya yağlansa veya sürme çekinse veya hacâmet ettirse veya bir kimsenin gıybetini etse veya boğazına toz veya duman veya sinek girse - gerekse o oruclu kimse orucunu hatırlar olsun - **veya oruclu cünup olduğu halde sabahlasa veya zekerinin deliğine yağ veya su dökse** - bunu Zeylaî zikretmiştir - **veya kulağına su girse** - su kaydı yağdan ayırdetmek içindir. Çünkü kulağına yağ dökse orucu bozar. Bunu Zeylaî «Hızânetül-ekmel» den nakletmiştir - **veyâ kasden de olsa burnuna inen sümüğü içine çekip de boğazına götürse** - Hulâsa'da böyle zikredilmiştir. - **bunlar ile o kimsenin orucu bozulmaz.** «...orucu bozulmaz.» cümlesi «...yese veya içse...» cümlesinin cezâsı (cevâbı) olur.

Musannıf ikincisini şu sözleriyle zikretmiştir : Şâyet hatâen iftâr etse - yâni, oruclu kimse orucu hatırlar olduğu halde kasıtsız, hatâen iftâr etse - Nitekim oruclunun mazmaza ettiği zaman boğazına su kaçıvermesi böyledir - **Veyâ zorlanarak iftâr etse ya da oruçlu orucunu unutup yediğinde, unutarak yemek orucu bozar sanıp kasden yese veya oruclu ihtikân (1) yaptırsa veya burnuna ilâç döküp ilâç burnunun kemiğine ulaşsa veya kulağına yağ damlatsa veya içe ulaşmış yaraya**

---

(1) **İhtikân :** Kabızlık ve idrar zorluğu için aşağıdan şırınga ile yapılan tedâvi; veyâ şırınga kullanma.

ilâc sürse veya beyne kadar varan başın yarığına ilâc sürüp de ilâc oruclunun içine veyâ beynine ulaşsa; veyâ çakıl taşı yutsa, veyâ bütün Ramazan'da, ne oruclu olmaya ve ne de iftâr etmeye niyet etmese veyâ oruc için niyet etmeden sabahlayıp yese; veyâ boğazına yağmur suyu ya da kar girse, veya ölü bir kadınla cinsî temâsda bulunsa veyâ dört ayaklı bir hayvan ile fiilî temâsta bulunsa veya uyluğuna menî akıtsa, veyâ oruclu kimse öpmek ya da okşamak ile inzâl olsa - Burada Musannıf «...veyâ ölü bir kadınla cinsî temâsda bulunsa...» sözleriyle zikredilen bu sûretlerde inzâl olmadığı takdirde kazâ lâzım gelmeyeceğini kayıdlamıştır - **Veyâ Ramazan orucunun edâsından başka orucu ifsâd etse** - Ramazanın kazâ orucunu veya Ramazandan başka edâ orucunu bozsa, keffâret gerekmez. Zirâ keffâret Ramazan'ın hürmetini terk husûsunda gelmiştir. Çünkü Ramazanı oructan hâlî kılmak câiz değildir. Ramazan'dan başka zaman, Ramazanın hılâfınadır. - **Veyâ deli bir kadına cimâ olunsa** (yâni gece oruca niyet edip de gündüz oruclu olduğu halde deliren bir kadına bir erkek cimâ etse), burada ma'nâ böyle olması lâzımdır. Yoksa; ibâreye böyle bir ma'nâ verilmemiş olsa delirmiş bir kadının oruclu olması nasıl mümkün olur? **Veya uyurken bir kadına cimâ yapılsa veya gündüzü gece sanıp sahur yemeği yese veya gündüzün sonunda iftâr etse, yâni vakti gece sanıp bu iki işi işlese, ve birincide fecr tulû' etmiş, ikincide de güneş batmamış olsa, yukarıda sayılanlar için yalnız kazâ eder.** Bu ifâde (yâni kazâ eder, sözü), hatâen iftâr etse sözünün cezâsı (cevâbı) dır.

Son ikisi, yâni gece sanıp sahur ve iftâr eden kimseler, günlerinin geri kalanını oruclu geçirirler, yâni imsâk ederler. Nitekim, Ramazan-ı Şerifde ikâmete niyet eden müsâfir; (yolcu, seferî) **temizlenen hayızlı ve lohusa; ifâkat bulan deli ve sıhhat bulan hasta; bâliğ olan çocuk ve Müslüman olan kâfir de geri kalan günlerini oruclu geçirirler.**

Zikredilen kimselerin hepsi, o geçen günleri kazâ ederler. Ancak bâliğ olan çocuk ve Müslüman olan kâfir kazâ etmez.

Asıl şudur ki, gündüzün sonundaki durumda olan kimse, gündüzün evvelinde olsa, vaktin hakkı için, kazâ yönünden oruclu olanlara benzeyerek ona imsâk lâzım gelir. Nitekim günün bazısında hilâli gördüklerine şâhidler şehâdet ettiklerinde imsâk lâzım geldiği gibi. **Gâyet'ul-Beyân'da böyle zikredilmiştir.**

İki sonuncular **ki,** onlar bâliğ olan çocuk ve Müslüman olan kâfirdir, iftâr da etseler kazâ lâzım gelmeyeceğine sebeb; orucda sebebin günden ilk cüz olmasıdır. Fakat, o ilk cüz sırasında onların ehliyetleri yoktur. Namaz bunun tersinedir. Çünkü namazda sebeb, edâya mukârin

olan cüzdür. Veya bir cüzdür ki o cüzden sonra tahâret ve tahrîme câiz olur.

Musannıf, üçüncü kısmını, **«şâyet Ramazan orucunu edâ ederken cimâ etse»** sözü ile zikretmiştir. **«Edâ»** kaydı, Ramazanın kazâsından ayırdetmek içindir. Ya da iki yoldan birine cimâ edilse veya oruçlu, bir şey yese ya da bir ilâç içse - yiyecek ve ilâç kaydı, toprak ve taşdan ayırdetmek içindir - bunları oruclu kasden yapsa, veya hacâmet ettirip orucu bozuldu zannı ile iftâr etse, kazâ ve keffâret eder.

(Boynuz yapıştırarak) kan aldırma (ihticâm) sûretinde keffâretin vâcib olmasına sebeb; Orucun bozulmasının oruclunun içine bir şeyin ulaşmasıyla olmasındandır. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) : (اَلْفِطْرُ مِمَّا دَخَلَ) **«Fıtr yâni orucun bozulması, giren şeyden olur.»** (2) buyurmuştur. Bu meselede giren bir şey de mevcûd değildir. Ancak, eğer bir müftî onun orucunun bozulduğuna dâir fetvâ verirse, bu takdirde onun üzerine keffâret lâzım gelmez. Çünkü, avâmdan olan kimseye gerekli olan müftînin fetvâsı ile amel etmesidir. Bu durumda her ne kadar şüphe, bizâtihi hatâ ise de, onun hakkında fetvâ şüphe olur. Eğer hadîs-i şerîfi işitmiş ise ki o da **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın : (اَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ) **«Hâcim ve mahcûm iftâr etmiştir.»** (3) kavlidir. Ve o onun zâhirine itimâd ettiyse de **İmâm Muhammed** (Rah.A.) «Keffâret vâcib olmaz» demiştir. Çünkü **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın sözü müftînin sözünden daha aşağı derecede olmaz. Şâyet müftînin sözü bir özre uygun olursa, **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın sözü evlâdır.

Fakat bazıları hadîs-i şerîfi şu şekilde te'vîl edip : **Resûlüllah** (S.A.V.), hâcim ile mahcûm'a (yâni kan alan ile kan aldıran kimselere) uğradı. Hacim ile mahcûm bir başka kimseyi gıybet ediyorlardı. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.) : (اَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ) **«Hâcim ile mahcûmun iftar etmiştir.»** buyurmuştur. Yâni **«Bunların ikisinin de oruclarının sevâbının gıybet ile gitmiş olduğunu buyurmuşlardır.»** demişlerdir. Bazıları; «Hadîs gıybet hakkındadır. Nitekim buna **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın, hâcim ile mahcûmu eşit tutması delildir. Zirâ kan almakla hâcimin, yâni kan alanın orucu bozulmadığında hilâf yoktur.» demişlerdir.

(2) Ebû Ya'lel-Mûsılî (Müsned), Hz. Âişe (R.Anhâ) dan rivâyetle.

(3) Ahmed (Müsned), İbn-i Hıbbân (Sahîh), Beyhakî, Üsâme' (R.A.) den. Dârekutnî. Taberânî (Evsat), Enes' (R.A.) den.

Mezkûr keffâret sâhibine misâl : **Zıhâr keffâreti lâzım gelen kimse gibi.** Zıhârın keffâreti, köle azâd etmektir. Eğer kâdir değil ise, iki ay peşipeşine yâni araya fâsıla girmeksizin oruc tutmaktır. Eğer ondan da âciz ise altmış fakîri doyurmaktır. [Çünkü Yüce **Allah** (C.C.) Kur'-ân-ı Kerîm'de;

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا
فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا ... فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ
فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ...

«Karılarını annelerinin yerine koyup harâm sayarak onları boşamak isteyip, sonra sözlerinden dönenlerin, âilesiyle temâs etmeden bir köle azâd etmeleri gerekir... Azâd edecek köle bulamayanın, âilesiyle temâsdan önce iki ay birbiri peşinden oruc tutması gerekir. Buna gücü yetmeyen, altmış düşkünü doyurur.» (4) buyurmuştur.]

Eğer orucluya yemek, su, veya safra kusmak galebe ederek kusarsa, o yemek, su veya safra oruclunun ağzının dolusu olsun, olmasın, önce orucu bozucu değildir. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) :

مَنْ ذَرَعَهُ الْقَيْءُ فَلَيْسَ عَلَيْهِ قَضَاءٌ وَمَنِ اسْتَقَاءَ
عَمْدًا فَلْيَقْضِ

«Kime kusmak galebe ederse, ona kazâ yoktur. Her kim de kasden kusarsa, kazâ etsin.» (5) buyurmuştur.

Bu hûsusta, ağız dolusu olup olmamak müsâvidir.

Eğer ağzı dolup, orucu hatırında iken kusmuğu geri giderse, sahîh kavle göre, o kusmak orucu bozmaz. Bu, İmâm Muhammed' (Rh.A.)

(4) Mücâdele sûresi (58), âyet : 3 - 4.
(5) Hâkim, Müstedrek.

in sözüdür. Nihâye'de böyle zikredilmiştir. Çünkü burada iftarın ki o yutmaktır, sûreti yoktur. Ma'nâsı da yoktur. Çünkü âdet olarak, o kusmuk ile gıdalanılmaz.

Ya da oruclu kimse, ağzı dolusu olan kusmuğu kendi geri çevirse yâni yutsa, çıktıkdan sonra içeri sokmak bulunduğu için bil'icmâ iftâr etmiş olur. Bu durumda, iftâr etme şekli gerçekleşmiş olur.

Eğer o kusmuk oruclunun ağzını doldurmazsa, bizim rivâyet ettiğimiz hadîsden dolayı, iftâr etmiş olmaz. Her ne kadar oruclunun kendi geri yutsa da, sahîh kavilde orucu bozulmaz. **Çünkü o oruclu kimse, eğer az bir kusmuğu geri çevirmiş ise - İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre - kendi fiili bulunduğu için, orucu bozulmuştur. İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, dışarı çıkma bulunmadığı için oruc bozulmamış tır. Sahîh kavl de budur. Zeylaî (Rh.A.) böyle zikretmiştir.**

Eğer oruclu kendi fiili ile ağız dolusu kussa, bizim rivâyet ettiğimiz hadîs-i şerîfden dolayı, bil'icmâ iftâr etmiş olur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) : (وَمَنِ اسْتَقَاءَ فَلْيَقْضِ) **«Her kim kusarsa kazâ etsin.»** buyurmuştur. Onda dönme ve geri döndürme (çevirme) hükmü tasavvur olunmaz. Çünkü oruclu kusmuk ile iftâr etmiş, yâni orucunu bozmuştur.

Eğer ağız dolusundan az kussa, İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, bizim rivâyet ettiğimiz hadîs mutlak olduğu için, iftâr etmiş olur. Zikredilen dönme ve döndürme hükmü İmâm Muhammed' (Rh.A.) in kavline göre meydana gelmez. Sahîh kavle göre, iftâr etmiş olmaz. Bu söz, İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) un sözüdür. Dışarı çıkma (hurûc) bulunmadığı için oruc bozulmaz. Ebû Yûsuf' (Rh.A.) un kavline göre dönme ve döndürme hükmü meydana gelir. Bundan dolayı musannıf, «eğer kusmuk kendiliğinden geri gider (döner) se» demiştir. Bizim zikrettiğimiz şeyden dolayı iftâr etmiş olmaz. Yâni orucu bozulmaz. Eğer oruclunun kendi geri çevirirse, onda iki rivâyet vardır : Bir rivâyette, dışarı çıkma (hurûc) bulunmadığı için iftâr etmiş olmaz. Diğer rivâyette, kendisinin fiili çok olmasından dolayı, iftâr etmiş olur. (Bu zikredilen yemek, su veya safra olduğu zamandır.) **Fakat kusmuk balğam olursa, İmâm A'zam (Rh.A.) ve İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, iftâr etmiş olmaz. İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, eğer ağzı dolu olursa, temizliğin bozulmasındaki ihtilâfa binâen, iftâr etmiş olur.**

Eğer oruclu, dişleri aralığında kalan nohut mikdârı eti yese, o orucu kazâ eder. Keffâret lâzım gelmez. Nohut miktârından daha azını yese, o orucu kazâ etmez. Keffâret de lâzım gelmez. Ancak eğer o no-

hud miktârından daha az olan eti ağzından çıkarıp yese, kazâ lâzım gelir. Susam ve susamın benzeri bir dâneyi yese, iftâr etmiş olur. Ancak eğer o susam veya dâneyi çiğnerse, çiğnemekle onu yok ettiğinden iftâr etmiş olmaz.

Özürsüz, bir şey tatmak ve çiğnemek mekrûhtur. Tatmanın kerâheti ise orucun bozulmasına yol açtığı içindir. Fukahâdan bazısı demiştir ki : Kadının kocası kötü huylu ise o kadının yemeği dili ile tatmasında mahzûr yoktur. Fukahâ demişlerdir ki : Bu, farz olan oruçtadır. Nâfile olan oructa ise mekrûh olmaz. Çiğnemenin kerâheti ise tatmanın kerâheti gibi, kendisinde orucu bozmaya mârûz bırakmak olduğu içindir. Eğer kadının, çocuğuna yiyeceği, çiğneyip verecek oruclu olmayan kimsesi yoksa; pişmiş aşı ve sağılmış sütü bulunmamakla da özürlü ise, çocuğuna yiyeceği çiğnemesinde mahzûr yoktur.

Eğer oruclunun çiğnediği sakız olursa yine mekrûhtur. Çünkü onda - yemeyi tatmakda olduğu gibi - orucu bozmaya mârûz bırakmak vardır. **Bir de sakız, çiğneyen kimse oruc tutmuyor sanılacağı için mekrûhtur.** Çünkü bir kimse onu uzakdan görse, bir şey yiyor sanır. **Bu husûsta denmiştir ki :** Bu zikredilen hüküm, çiğnenen şeyden bir şey ayrılmadığı sûrettedir. Eğer çiğnenilen şey ayrılırsa, orucu bozar. Çünkü çiğnenmeyen parça dağılıp da oruclunun karnına ondan bir şey gidebilir.

Eğer oruclu nefsinden emîn değil ise, başkasını öpmesi mekrûhtur. Oruçlunun bıyığını yağlaması ve misvâk kullanması, misvâkı zevâlden sonra kullansa da, mekrûh değildir. **İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, zevâlden sonra misvâk kullanmak mekrûhtur. Çünkü misvâk ağızda olan kokuyu giderir.**

★ ★

فَصْلٌ

ORUCLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ MESELELER

Kendinden veya çocuğundan korkan gebe veya emzikli kadının, hastalığının artmasından korkan hastanın ve yolcu olan kimsenin (müsâfirin) **oruc tutmaması câizdir. Cevâzın sebebi; özür bulunduğu içindir.** Zikredilen kimselerin, geçen günlerin orucunu, özrün ortadan kalktığı günlerden yetiştikleri miktârı kazâ etmeleri gerekir. Kazâ lâzım gelmesinin faydası, kazânın kaybedilmesi zamanında yemek yedirmek (it'âm) ile vasıyyetin vâcib olmasıdır.

Özür ile iftâr edildiği için, yâni oruc tutulmadığı için, keffâretsiz ve fidyesiz kazâ lâzım gelir. Çünkü fidye, kıyâsa aykırı olarak şeyh-i fânî hakkında vârid olmuştur. Fidyeden başkası fidyeye kıyâs edilmez. **Fidye, buğdaydan yarım sâ'dır. Hurmadan veya arpadan bir sâ'dır.**

Müsâfirin ona zarar vermezse, oruc tutması mendûbdur. Çünkü Yüce Allah (C.C.) **Kur'ân-ı Kerîm'de :**

وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ

«Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.» (1) buyurmuştur.

Resûlüllah (S.A.V.) ın : (لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِي السَّفَرِ)

«Yolculukda oruc tutmak, birr (itâat ve iyilik) **değildir.»** (2) sözü ise güçlük durumuna hamledilmiştir.

---

(1) Bk. Bakara sûresi (2), âyet : 184.

(2) Ahmed bin Hanbel. Müttefekun aleyh (Buhârî, Müslim), Ebû Dâvûd, Nesâî.

Eğer o özürlü olanlar özürlü oldukları esnada ölseler, fidye ile vasıyyet vâcib olmaz. Eğer özür ortadan kalktıkdan sonra ölseler, ölünün velîsi ölü adına, ölünün sağlığında kazâsına kâdir olduğu hâlde geçip giden günler kadar fidye verir. Çünkü ölenden geçip giden günler, şayet on gün olup da Ramazan'dan sonra da beş gün yaşayıp ondan sonra ölürse, eğer o kimse ikâmet günlerinde sıhhatli ise, onun üzerine Ramazan'dan sonra sıhhatli bulunduğu beş günün fidyesi lâzım gelir, diğerlerinde lâzım gelmez.

Eğer ölen kimse vasıyyet etti ise, velîsi ölünün malının üçtebirinden fidye verir. Eğer velîsi, ölü için fidye verdiği şeyi teberru ederse câizdir. **Eğer velî, ölü için oruc tutup namaz kılarsa, câiz değildir. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) :

لَا يَصُومُ أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ وَلَا يُصَلِّي أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ
وَلَكِنْ يُطْعِمُ عَنْهُ

«Bir kimse (başka) **bir kimsenin yerine oruc tutmaz. Yine bir kimse** (başka) **bir kimsenin yerine namaz kılmaz. Lâkin onun için yemek yedirebilir.»** (3) buyurmuştur.

Kezâ, köle azâdından başkasıyle, yemin keffâreti ve katl keffâretinde de teberru' zikredilen gibidir. Yâni şâyet (velîsi) yemin ve katl keffâretinde yemek yedirmek ve giydirmek ile teberru'da bulunsa, câizdir.

Köle azâd etmek sûretiyle teberru' câiz değildir. Çünkü onda ölünün rızâsı olmaksızın ona velâ (mütevelli tâyini) ilzâm etmek vardır.

Ayırmak (fasl) **ile de olsa, Ramazan kazâ edilir. Yâni ayrı ayrı** (yâni aralıklı) **veya ardarda tutmak câizdir.** Vâcibi uhdesinden sür'atle düşürmek için, müstehab olan ardarda tutmak (vasl) dır.

Eğer özürlü kazâ tutarken diğer Ramazan gelse, o gelen Ramazanın orucunu tutar. Çünkü o gün, o gelen Ramazanın edâsının vaktidir. Diğer Ramazan edâ edildikden sonra, önceki Ramazan'dan kalanları kazâ eder. Çünkü o, kazânın vaktidir.

(3) Nesâî (Sünen), İbni Abbas' (R.Anhümâ) dan rivâyetle.

(O, önceden kalan kazâları) **fidyesiz kazâ eder. Çünkü kazânın vâcib olması terâhî** (mühlet) **üzeredir.** Hattâ onun için, kazâ etmezden önce tatavvuan oruc tutmak câizdir. **İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, özürsüz geciktirirse fidye vâcib olur.**

Vitre varıncaya kadar her vakti geçen namazın fidyesi bir günün orucunun fidyesi gibidir. Sahîh kavl budur. Bu husûsta; «Bir günün namazının fidyesi bir günün orucunun fidyesi gibidir» diyenler de vardır.

Oruç tutmaya gücü yetmeyen pîr-i fânî iftâr eder ve fidye verir. Yâni her gün için keffâretlerde doyurduğu gibi, bir yoksulu doyurur. **Eğer** oruc tutmaya gücü yeterse, kazâ eder. Zirâ fidyenin hükmü iptâl olur. Çünkü yerine geçme şartı, aczin devamlı olmasıdır.

Edâen ve kazâen, kasden başlanılan nâfile orucun tamamlanması vâcibdir. Nâfile Namazı bölümünde bunun tahkîki geçmiştir. **Eğer başlayan kimse o nâfile orucu bozarsa, onun üzerine kazâ lâzım gelir. Ancak, eğer yasaklanmış günlerde başlarsa tamamlamak vâcib değildir.** Çünkü o günlerde başlamak gerekmez.

Oruc tutulması yasaklanmış günler; fıtr yâni Ramazan Bayramının birinci günü ile edhâ yâni Kurbân Bayramının dört günüdür.

Nâfile oruca başlayan kimsenin, bir rivâyette, özürsüz iftâr etmesi yâni orucunu bozması câiz değildir. Çünkü bu, amelin ibtâlidir. Yüce Allah (C.C.) :

وَلَا تُبْطِلُوٓا أَعْمَٰلَكُمْ

«Amellerinizi ibtâl etmeyiniz.» (4) buyurmuştur. **Diğer bir rivâyette iftâr câizdir. Çünkü kazâ onun halefidir.** Bu durumda ibtâl edilmiş olmaz. **Ziyâfet bir özürdür.** Yâni azhar rivâyete göre, böyledir. **İmâm Hasan' (Rh.A.) ın, Ebû Hanîfe' (Rh.A.) den rivâyetine göre, ziyâfet özür değildir. Bu hüküm, ziyâfetin sâhibine ve ziyâfete gidene şâmil olur.**

Müsâfir iftâra niyet edip mukîm olsa ve niyetin vaktinde - ki o vakit dahve-i kübrâya (kuşluk vaktine) varıncaya kadardır, zevâlden öncesi değildir (5) - **oruca niyet etse sahîh olur. Orucdan murâd,**

(4) Bk. Muhammed sûresi (47). âyet :33

(5) Hidâye'de de böyle geçer.

farz ve nâfileye şâmil olandır. Bundan dolayı musannıf «sahîh olur» demiştir. Çünkü farz ve nâfile sıhhatte muhtelif değillerdir. Ancak vucûbda ve vucûbun yokluğunda muhtelif olurlar. Bu durumda ma'nâ : «O oruca müsâfir ve mukîmin niyyeti sahih olur,» demektir.

Zikredilen niyet, şâyet Ramazanda olsa, oruc vâcibdir. Çünkü yolculuk; mukîm olan bir kimsenin üzerine Ramazanda müsâfir olduğu günün orucunu tamamlamak vâcib olduğu gibi, orucun vâcib olmasını ortadan kaldırmaz.

Müsâfirin ikâmetinde ve mukîmin yolculuğunda iftâr etmelerinden dolayı keffâret yoktur. Çünkü başında ve sonunda şüphe vardır. O da seferdir. Nitekim fâsid nikâhda şüpheden dolayı had (ceza) düştüğü gibi.

Baygınlık günleri, bir ay bile olsa, hepsi kazâ edilir. Çünkü o bir çeşit hastalıkdır ki, güçleri zayıflatır, aklı yok etmez. Vücûbu ve edâyı ortadan kaldırmaz. Ancak, o bayılan kimse bayılmanın meydana geldiği günde veya gecesinde oruclu bulunduğu için, o günü kazâ etmez. Çünkü zâhir olan şudur ki : Müslümanın faydası bakımından uygun olan, geceden niyet etmesidir. Hattâ Ramazanın hepsini yemek mutâdı olduğu için fâsık olsa, niyet bulunmayıp, sebeb mevcûd olduğundan Ramazanın hepsini kazâ eder.

Ramazanda delilikten ifâkat bulan kimse, geçen delilik günlerini kazâ eder. Çünkü sebeb, Ramazan ayı'dır, o da vardır. Vucûbun bizzât ehliyyeti ise zimmetledir. Bu da mânîsiz gerçekleşmiştir. Şu halde, şâyet vucûb mânîsiz gerçekleşse, kazâ belirlenmiş olur.

Tamâmı delirme (cünûn) ile geçirilmiş olan Ramazan ayının tamâmı kazâ edilmez. Çünkü bu, sıkıntı ve güçlüğe sebeb olur. Bayılma bunun hilâfıdır. Çünkü bayılma, âdeten ay'ı tamâmen kaplamaz. Delirme ise çok kere ay'ı tamâmen kaplar.

Mutlakâ, yâni gerek o kimse deli olduğu halde âkil bâliğ olsun, gerekse âkil bâliğ olup sonradan deli olsun, deliliği Ramazan ayını tamâmen kaplarsa kazâ etmez.

Bir kimse yasaklanmış olan günlerde veya yılın bütün günlerinde oruc tutmaya nezr etse (adasa), o nezr sahîh olur. Çünkü o kimse meşrû bir oruca nezr etmiştir. Yasak, bundan başkası içindir. O da, Yüce Allah' (C.C.) ın da'vetine icâbeti terk etmektir. Onun nezri sahîh olur. Lâkin o kimse o nezr ettiği günlerde ma'siyete yakınlıkdan sakınarak iftâr eder ve o nezredilmiş günlerin orucunu, vâcibi düşürmek için kazâ eder. Eğer o yasaklanmış günlerde oruc tutarsa, câiz görülür ve

uhdesinden çıkar. Çünkü o kimse orucu üzerine aldığı gibi edâ etmiştir.

Eğer bir şeye niyet etmeyip «Allah için şu günlerin veya yılın orucu benim üzerime olsun» **dese, bu mesele altı şekilde mütâlea edilir:**

Ya bir şeye niyet etmemektir veya yalnız nezre niyet edip yemîne niyet etmemektir. Veya yalnız nezre niyet edip, yemin olmamaya niyet etmektir. Zikredilen üç şekil bil'icmâ nezr olur. Çünkü bu söz, sîgasıyle nezrdir. Gerçekliği nezredenin azîmetiyle sâbit olmuştur.

Eğer yemîne niyet edip nezr olmamasını dilerse, sözü yemîn olur. Çünkü yemin O'nun sözünün ihtimal mahallidir. Ayrıca yemînini ta'yin edip ondan gayrısını uzaklaştırmıştır. Bu sûrette iftâr ederse, üzerine keffâret lâzım gelir. Nitekim yemînin hükmü de budur. **Eğer ikisine veya nezri ta'yin etmeksizin yemîne niyet ederse, yemîn ile beraber nezr olur.** Hattâ iftâr etse nezr için kazâ eder ve yemîn için keffâret vâcib olur. Çünkü söyleyenin nezri sîğasıyle nezrdir ve sebebiyle yemîndir. Burada, Fıkıh kitaplarında zikredilmiş olan işkâl-i (6) meşhûr vardır. Burada anlatılmasına ihtiyâc yoktur.

Şevvâl'den altı günün orucunu aralıklı tutmak mendûbdur. Yâni altı günlerin orucunu iftârdan sonra ardı ardına oldukları halde tutmamalıdır. **Fukahâdan bazısı, ard arda tutulmasını kerîh görmüştür. Kerîh gören İmâm Mâlik' (Rh.A.) tir. Bazısı da kerîh görmemiştir. Eğer bir kimse altı gün orucun aralarını Şevvâl ayı içinde ayırırsa, o ayırma kerâhetten ve Nasârâ'ya benzemekten uzak olur. Hâniyye'de böyle zikredilmiştir.**

Eğer bir kimse belirli olmayan bir ayın ardı ardına orucuna nezr edip başladıkdan sonra, bir günü iftâr etse, yeniden başlar. Çünkü o nezir vasıfla muhteliftir. **Belirli bir aya nezr etse, yeniden başlamaz.** Yâni eğer aynıyle bir ayın orucuna nezr etse, bir gün iftâr etmekle yeniden başlamaz. Hattâ orucun hepsi vaktin gayrında vâki olmasın diye, o iftâr ettiği günü kazâ eder. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Bağlı (muallâk) olmayan nezr, zamâna ve mekâna, dirheme ve fakire mahsûs olmaz. Zamâna mahsûs olmayana gelince: Nezreden kimse: «Allah için Receb ayını oruc tutmak benim üzerime nezr olsun» der, veya «Receb'i itikâf etmek nezrim olsun» der, **Receb'den önce bir**

---

(6) **İşkâl:** Bilinen bir lafzı kapalı kılma; bir lafzın ma'nâsının anlaşılamayacak derecede kapalı olmasıdır.

Zâhirî işkâl; hakîkat ile mecâzın bir ifâdede birleştirilmesi lüzûmudur.

Müşkil: Ma'nâsı kendisinden ne kasdedildiği, teemmülsüz bilinemiyecek derecede kapalı olan bir lafızdır ki, bu kapalı olmak, ya ma'nâsındaki incelikten, derinlikten veya kendisindeki bir istiârei bedîiyeden ileri gelir.

ayı oruc tutar veya itikâf eder, ya da zikredilen şekilde, namazı söylerse, nezri câiz olur. İmâm Muhammed (Rh.A.) ve İmâm Züfer (Rh.A.) «câiz olmaz» demişlerdir.

Yine «Allah için yarın şu kadar para tasadduk etmek benim üzerime nezrim olsun» **dese de onu içinde bulunduğu gün tasadduk ediverse, bize göre «câiz olur.», İmâm Züfer'** (Rh.A.) **e göre olmaz.**

Mekâna gelince : O nezreden kimse Mekke' (Kâ'be) de namaz kılmaya, i'tikâf etmeye, oruclu olmaya veya tasadduk etmeye nezr etse, ve bu zikredilenleri Mekke'den başka yerde yapsa, bize göre câiz olur. İmâm Züfer (Rh.A.), **bunun ayrı görüştedir.**

Dirheme ve fakire mahsûs olmayan ise şudur : Onun «Allah (C.C.) için bu dirhemleri tasadduk etmek benim üzerime nezr olsun» veya «Bu fakîre tasadduk benim üzerime nezr olsun» demesidir. İmdi o kimse o dirhemlerden başka dirhem tasadduk etse veya nezr ettiği fakirden başkasına tasadduk etse, bize göre câiz olur. İmâm Züfer (Rh.A.) **ayrı görüştedir.**

Bağlı (muallâk) **nezr, bağlı olmayan nezrin aksidir.** Nezreden kimse, «Eğer filân kimse gelirse, Allah (C.C.) için tasadduk etmek veya oruc tutmak veya namaz kılmak ya da i'tikâf etmek benim üzerime olsun» dese, onun o kimse gelmezden önce nezr ettiği işi yapması câiz olmaz. **Fark şudur :** Şüphesiz nezr, halde sebebdir; ve nezrin altında dâhil olan, kurbet (yakınlık) olan şeydir. O ta'yinin değil, tasaddukun aslıdır. Bu durumda ta'yin bâtıl olur, ona kurbet lâzım gelir. **Bağlı** (muallâk) **olan nezr bunun aksinedir. Çünkü ta'lik nezrin sebeb olmasını meneder. O halde ta'likden önce ta'cil câiz olmaz.**

Bir kimse Receb ayı orucunu nezr etse de Receb ayı girdiği zaman hasta olup gücü yetmese, ancak ona hastalığına zarar vermek sûretiyle gücü yetse, o kimse iftâr edip Ramazan orucu gibi kazâ eder. Yâni dilerse o kazâyı Recebe bitiştirir (vasl eder), **dilerse ayırır** (fasl eder).

★ ★

بَابُ الْاِعْتِكَافِ

İ'TİKÂF BÂBI

İ'tikâf, lûgat yönünden durmak ve bir şeye devam etmektir. (1)

Şer'an : Bir adamın bir cemaatin mescidinde durup kalmasıdır. Ya da bir kadının kendi evinde i'tikâf niyetiyle durup kalmasıdır.

İ'tikâf, nezredilmiş olanda vâcibdir. Ramazan'ın son on gününde

---

(1) Diğer bir ifâdeyle i'tikâf; bir yerde mutlâk bir şekilde durmak demektir.

Şer'î ıstılahda; bir kimsenin özel bir sıfat ile mescidde durması demektir ki, bu özel sıfat da ibâdettir. Bu şekilde i'tikâfda bulunan bir kimseye ise **mu'tekif** yâhut **âkif** denir.

Erkekler hakkında i'tikâfın kuvvetle müstahab olduğu hususunda ulemâ ittifâk etmişlerdir. Ancak bu husûsta, kadınlar hakkında ihtilâf vardır. Hanefî Mezhebine göre; kadının i'tikâfı ancak evinin mescidinde sahîh olur. Evinin mescidinden maksad namaz kılmaya tahsîs ettiği yerdir.

Erkek ise, evinin mescidinde i'tikâfa giremez.

İ'tikâf, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) a göre namaz kılınan bütün mescidlerde yapılabilir.

Oruc, vâcib i'tikâfın şartlarındandır. Ebül' berekât Hanbelî İbni Teymiyye'ye göre, oruc şartı **Dört İmâm** ile **Tâbi'lerinin** mezhebidir. Ali, İbni Ömer, İbni Abbas, Âişe, Şa'bî, Nehâî, Mücâhid, Kâsım, İbni Muhammed, Nâfi', İbni Müseyyeb, Evzâî, Zührî, Sevrî, Hasen İbni Hay'den rivâyet olunan da böyledir.

Abdullah ibni Mes'ud, Tâvus, Ömer ibni Abdil'aziz, Ebû Sevr, Dâvûd, İshâk, bir rivâyetle Ahmed ibni Hanbel'e göre i'tikâfta, nâfile olsun, vâcib olsun oruc şart değildir.

İ'tikâfa niyyet: «Allah rızâsı için şu mescidde şu kadar gün i'tikâf ve ikâmete niyyet ettim» demek, yâhut kalben tasdik etmek veyâ her ikisini birlikte yapmaktır.

İ'tikâf, yalnız İslâm ümmetine mahsûs değildir. İbrahim (A.S.) ve İsmail (A.S.) zamanlarında teşri' buyurularak devam edegelmiş bir sünneti kadîmedir. Nebîyyi Zişân Efendimizin i'tikâflarına âid hadîsi şerifler mevcûddur. Bu cümleden olarak,

Hz. Âişe (R.Anhâ) dan rivâyete göre; Resûlüllah (S.A.V.) Efendimiz Ramazan ayının son on gününde i'tikâfa girerdi.

(Sahih-i Buhârî Muhtasarı, Tecrîd-i Sarîh Tercümesi, Kâmil Miras. Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi, A. Davudoğlu.)

Sünnet-i Müekkede'dir. Son on günden gayrısında müstehabdır. Vâcib olan i'tikâfın sıhhati için oruç şarttır.

Müstehab olan i'tikâfın en azı, orucun şart kılınmaması üzere - ki o İmâm A'zam' (Rh.A.) dan zâhir rivâyettir ve İmâmeyn (Rh.Aleyhîma) in seçtiklerindendir - bir saattir. Müstehab olan i'tikâf için belli bir sınır yoktur. Hattâ eğer bir kimse mescide girdiği zaman, mescidden çıkışına kadar i'tikâfa niyet etse, i'tikâf sahîh olur. Çünkü nâfilenin temeli kolaylık üzeredir. Hattâ nâfile namazda, kıyâma gücü var iken oturarak kılmak câiz olur. Vâcib böyle değildir. **İmâm Hasan' (Rh.A.) ın İmâm A'zam' (Rh.A.) dan rivâyetine göre; «Müstehâb olan i'tikâfda da oruc şarttır.»**

Vâcib i'tikâfın en az süresi bir gündür. Şu halde i'tikâfa giren kimse o günde i'tikâfı kesse, o günün i'tikâfını kazâ eder. Çünkü o kimse i'tikâfa kasden başlayıp iptâl etmiştir.

Mu'tekif, mescidden ancak büyük ve küçük abdest gibi, insanın ihtiyâcı olan şeyler için çıkar. Çünkü zarûrî olarak sâbit olan, miktârınca takdîr olunur. **Yâhut Cuma Namazı için çıkar ki; o da onun en önemli ihtiyâcıdır. Bu durumda namaz için çıkması zarûreten mubâh olur.**

Mu'tekif Cuma Namazında, güneşin zevâlini beklediği takdirde, i'tikâfda bulunduğu mescid câmiye yakın olursa, hutbe kaçmıyacak şekilde, güneşin zevâli vaktinde çıkar.

Eğer i'tikâfa girdiği yer câmiye uzak ise, Cumaya yetişecek kadar vakitte çıkar. Güneşin zevâlini beklemez. Ancak, câmiye ulaşıp iki rek'at tahiyyet'ül-mescid ve dört rek'at sünnet kılmak mümkün olacak vakitte çıkar. Cuma Namazından sonra hilâf üzere olan sünnetleri kılacak kadar kalır. **Yâni o sünnetler, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, dört rek'at ve İmâmeyn' (Rh.Aleyhima) e göre, altı rek'attır.** Bundan fazla kalmaz. Zirâ hâcet için çıkmak sünnet hakkında bâkîdir. Çünkü sünnet farza tâbidir. Onları bitirdikten sonra kalmaya ihtiyâc yoktur.

Zikredilenden çok kalmak, isterse bir gün bir gece olsun, i'tikâfı bozmaz. Çünkü i'tikâfı bozan, mescidden çıkmaktır, câmide kalmak değildir. Lâkin câmide kalmak müstehab olmaz. Zirâ mu'tekif i'tikâfı bir mescidde yapmayı kararlaştırmıştır, iki mescidde tamamlamak uygun değildir. Kâfî'de böyle zikredilmiştir.

Eğer mu'tekif mescidden özürsüz, bir saat çıksa i'tikâfı bozulur. Çünkü çıkmak kalmaya aykırıdır. Bir şeye aykırı olan şeyde, oructa yemek, temizlikde hades gibi az ve çok eşittir. **İmâmeyn** (Rh.Aleyhimâ); **«Mu'tekif yarım günden çok çıkmadıkca bozulmaz»** demişlerdir.

İ'tikâfda yemek, içmek, uyumak, satmak ve satın almak câizdir. Yâni i'tikâfda olan kimse, mescidde bu işleri yapabilir. Yâni yer, içer, alır ve satar, bunu mescidden başka yerde yapamaz. **Lâkin alıp sattığı şeyi mescidde bulundurması mekrûhtur. Çünkü bunda zarûret yoktur.**

Susmak (samt) **orucu da mekrûhtur. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.), **susanın orucundan nehyetmiştir. Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) **ye susmak orucuna dâir sorulduğunda;** «Oruclu olup hiç kimse ile konuşmamaktır» diye cevab vermiştir. **İmâm Hamîdüddîn'** (Rh.A.) **de** : «Susmanın mekrûh olması; mu'tekifin, susmanın Allah' (C.C.) a yaklaşma olduğuna inandığı vakittedir. Aksi halde mekrûh olmaz. **Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) : (مَنْ صَمَتَ نَجَا) **«Kim susarsa kurtulur.» buyurmuştur. Bu hadîsi Abdullah İbn Ömer** (R.Anhümâ) **rivâyet etmiştir.»** demiştir.

Konuşmak da mekrûhtur. Ancak hayr ile konuşmak mekrûh değildir. Çünkü Yüce Allah' (C.C.) ın :

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

«Habîbim, kullarıma söyle, sözün en iyisini konuşsunlar.» (2) kavli şerîfi, ma'nâsındaki umûmîliğinden dolayı, mescidin dışında, mu'tekif olmayanın ancak hayr ile konuşmasını gerektirir. (Ey Müslüman) sen mu'tekifi ne sanırsın ki, mescidde hayırdan başkasını konuşması câiz olsun?

Gerek mescidde ve gerekse mescidin dışında, her ne kadar geceleyin de olsa, cimâ, i'tikâfı ibtâl eder. Çünkü gece, i'tikâf mahallidir. Oruc böyle değildir. **Veyâ mu'tekif, i'tikâfı unutup eşi ile cimâda bulunsa, i'tikâfı bozulur.** Zirâ i'tikâf, mu'tekif olanların hâlini hatırlatıcıdır. Unutmakla özürlü sayılmazlar.

Eğer inzâl olursa, fercden (3) başkasında bile temâs, i'tikâfı ibtâl eder. Çünkü inzâl, cimâ ma'nâsınadır. Onunla oruc da bozulur. Eğer inzâl olmazsa orucu bozmadığı gibi, i'tikâfı da bozmaz. Yine i'tikâf öpmek ve dokunmakla bâtıl olmaz. Yâni i'tikâfda iken öpmek ve dokunmakla inzâl olursa, mutekifin i'tikâfı bâtıl olur. Çünkü bu ikisi de cimâ ma'nâsınadır. Eğer inzâl olmazsa i'tikâf bâtıl olmaz. Cimâ, öp-

(2) Bk. İsra sûresi (17); âyet : 53.

(3) **Bercendî'** (Rh.A.) **ye göre;** insanın fercinden maksad; ön ve arka avret uzvudur.

(Abdülhalim, Dürer Hâşiyesi)

mek ve dokunmanın hepsi cinsî münâsebette bulunmanın sebeblerinden oldukları için, inzâl olmasa dahi mu'tekife harâmdır.

Bir kimse, bir kaç günün i'tikâfına nezr etse, geceleriyle beraber i'tikâf etmesi gerekir. Çünkü günlerin toplu bir şekilde söylenmesi gecelerini de içine alır. Araplar arasında : (مَارَأَيْتُكَ مُنْذُ أَيَّامٍ)

«Ben bir kaç gündür seni görmedim» dendiğinde gece ile gündüz birlikte kasdedilir. Her ne kadar ardı ardına yapmak şart kılınmadı ise de, bu i'tikâfı ardı ardına yapmak gerekir. İki günün i'tikâfına nezrde ikisinde de geceleriyle i'tikâf lâzım gelir. Çünkü ikişerde (tesniyede) çoğul ma'nâsı vardır. İbâdette o, ihtiyâten çoğula dâhil edilir. İki şekilde de gündüzlerin i'tikâfına hâssaten niyet etmek sahîhtir. Çünkü o gerçekten niyet etmiştir. Eğer bir kimse Ramazan-ı şerîfin i'tikâfına nezr edip o Ramazânı i'tikâfsız oruc tutsa, o nezr ettiği i'tikâfın kazâsı maksûd (kasdedilen - kasdî) oruc ile vâcib olur. Hatta o, nezr edilmiş olan i'tikâfı oruc ile beraber terk etse, ayın orucuna bitişmek (ittisâl) hükmen bâkî olduğu için, bu orucun kazâsında i'tikâf ile sorumlulukdan çıkar. **«Câmiu'l-Kebîr» de ve Şems'ül-Eimme'nin Usûlünde böyle açıklanmıştır. İ'tikâfın kazâsının maksûd oruc ile vâcib olmasına sebeb : Resûlüllah (S.A.V.) m :**

لَا اِعْتِكَافَ اِلَّا بِالصَّوْمِ

«İ'tikâf ancak oruc ile beraber vardır.» (4) kavliyle, i'tikâfın şartı olan oruc, aslî kemâle geri döndüğü içindir. O aslî kemâl, i'tikâfı gerektiren nezr ile kasdedilen orucun müstekillen vâcib olmasıdır.

★ ★

(4) Hâkim (Müstedrek), Beyhakî (Sünen); Âişe' (R.Anhâ) den rivâyetle.

كِتَابُ الْحَجِّ

HACC BÖLÜMÜ

Musannıfın, Hacc bölümünü «Kitâb'ul-Haccı» ertelemesine sebeb; haccın, ibâdetlerin dördüncüsü olup, mâlî ibâdet ile bedenî ibâdeti bir araya getirmiş olmasındandır.

Hacc, lûgat yönünden bir şeye kasd etmektir. Şer'an : Belli bir yeri (mekân-ı mahsûsu), belli zamanda (zamân-ı mahsûsda), fi'l-i mahsûs ile ziyâret etmektir. İnşâ Allah-u Teâlâ yakında açıklaması gelecektir.

Hacc, bir kere farz kılınmıştır. Çünkü Yüce Allah' (C.C.) ın :

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا

«Ona bir yol bulabilenlerin (gücü yetenlerin) **Beyt'i hacc ve ziyâret etmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.»** (1) âyeti nâzil olduğu zaman, **Resûlüllah** (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

أَيُّهَا النَّاسُ حُجُّوا فَقَالُوا أَنَحُجُّ فِي كُلِّ عَامٍ أَمْ مَرَّةً وَاحِدَةً

«Ey insanlar haccediniz!» orada bulunanlar : Biz her yıl mı, yok-

(1) Bk. Âl-i İmrân sûresi (3); âyet : 97

sa bir kere mi haccedeceğiz? diye sorduklarında **Resûlüllah** (S.A.V.); «**Hayır,** (ömürde) **bir kere** (haccedeceksiniz)» buyurmuşlardır. (2)

Haccın vücûbunun (farzıyyetinin) **sebebi, Beyt'ullâh'dır.** Nitekim usûlde şöyle anlatılmıştır : Hacc için teaddüd (birden çok olma) yoktur.

İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, Hacc fevrî (hemen, imkân bulur bulmaz) **farzdır. İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre ise ömrî** (ömür boyunca) **dir.** (3) Usûliyyûn'un ıstılâhında Hacc vakti, müşkil (şüpheli, muğlâk, zor) diye adlandırılır. Çünkü onda mi'yârlık (4) ve zarflık yönü vardır.

«Hacc fevrî'dir», diyen kimse; «Haccı geciktiren kimsenin fi'li kazâ olur,» demez. «Terâhî iledir», diyen kimse de; «Haccı, farz olduğu ilk yıldan erteleyen kimse aslâ günahkâr olmaz», demez. Aynen, bir kimsenin, namazı ilk vaktinden geciktirmesi gibi.

Belki mi'yârlık yönü, fevrî olduğunu kabûl eden kimseye göre üs-

---

(2) Bu hadîsi; Müslim ve Nesâî lafızlarında biraz farklı rivâyet etmişlerdir.

En meşhûr rivâyetlere ve **Kurtûbî**'ye göre Hacc 9. H.'de Âl-i İmrân sûresinin 97. âyetinin nüzûlü ile farz olmuştur. **Farzın hükmü;** işleyene sevab, terkedene cezâ, inkâr edene küfür terettüb etmesidir. **Farz olmasına sebeb :** Kâ'be-i Muazzama'dır.

Bakara sûresinde Ka'be'nin İbrâhim (A.S.) ve İsmâil (A.S.) tarafından inşâ edildiğine dâir ihbar vardır.

Peygamberimiz' (S.A.V.) in risâletten sonra ve hicretten önce 10 defâ haccettiği Ahmed Zeynî Dahlân'ın «Es-Sîretü'n Nebeviyye» sinde yazılıdır.

Resûli Ekrem (S.A.V.) hicretten sonra Umre için üç, Hacc ve Umre için de bir defa sefere çıkmışlardır. Bu seferleri;

Umretü'l Hudeybiye (zilka'de 6 H.), Umretü'l Kazâ (Zilka'de 7 H.), Umretü'l Cinâne (Zilka'de 8 H.) ve Hıccetü'l Vedâ' (Veya Haccetû'l-Vedâ') (Zilhicce 10 H.) dır.

Hacc yoluna Peygamber (S.A.V.) Efendimize uyarak Perşembe günü çıkmalıdır. Bu mümkün değilse, ayın ilk Pazartesi günü çıkmalıdır.

(Müslümanlıkta İbâdet Tarihi, Tâhirü'l Mevlevî (olgun); Bülûğ'ül-Merâm Tercümesi ve Şerhi, Ahmed Davudoğlu; Sahîh-i Müslim Tercüme ve şerhi, A. Davudoğlu.)

(3) İslâm Fıkhında bir ibâdetin farz olur olmaz hemen ilk vaktinde yapılma mecbûriyetine «**fevrî**» denmektedir. O ibâdetin istenildiği zaman yapılabilme serbestliğine de «**terâhî**» veya ömrün her hangi bir zamanında yapılabilmesi anlamında «**ömrî**» adı verilir.

(4) **Usul-ü Fıkıh'da ibâdetlere nazaran vakit; «müvesse'», «mudayyak», «meşkûk» olmak üzere üç kısma ayrılır.**

a) Müvesse' : Genişletilmiş demek olup, içinde yapılacak ibâdete vakit yeter de artar. Buna, «**zarf**» da derler. Namaza nisbetle vakit böyledir. Bu gibi ibâdetlerde niyeti tâyin etmek behemahal lâzımdır.

b) Mudayyak : Daraltılmış demek olup zaman ancak içinde yapılan ibâdete yetecek kadardır. Eksiği ziyâdesi yoktur. Bu, âdetâ ibâdetin bir ölçeği mesâbesinde olduğundan buna, **mi'yâr** da denir. Oruca nisbetle vakit böyledir. Bir güne ancak bir oruc sığdığından, Ramazanda niyyetin tâyini şart değildir. Mutlâk şekilde oruca niyyet kâfidir.

c) Meşkûk : Şüpheli demektir. Yâni vaktin ibâdete yetip artması veya sımsıkı gelmesi şüphelidir. Hacc; bir senede yalnız bir kere yapılabildiği dikkate alınırsa, mi'yâra benzer. Fakat hacc; fiillerinin bütün hacc zamanını doldurmasına bakılırsa, zarfa benzemektedir.

tündür. Hattâ bir kimse Haccı geciktirse, fâsıktır, denilir ve şehâdeti reddedilir. Lâkin sonradan haccetse, Haccı edâ etmiş olur, kazâ olmaz. Zarflık yönü, bunun aksini kabûl edene göre üstündür. Hattâ farz olduğu ilk yıldan sonra haccı edâ etse, geciktirmek ve ertelemekle günahkâr olmaz. Lâkin eğer hacc etmeden ölürse, o zaman günahkâr olur.

HACCIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI :

Hacc; hür, Müslüman, mükellef ve sıhhatli kimse üzerine farzdır.

Onun için lâzım olan eşyası yâni : Oturduğu ev, hizmetci, ev eşyâsı, elbise ve bunların benzerlerinden ve dönünceye kadar âilesinin nafakasından fazla, yol güvenliği ile berâber azık ve zahîresi, binecek ve yükünü yükletecek hayvanı veya devesi olmasıdır. Kadın için, bir sefer mesâfesinde (18 saatlik mesâfede) **mahremi veya kocası bulunmasıdır. Mahrem : Kadının karâbet veya süt emmek veya müsâheret** (yâni evlenme ile olan akrabalık) **bakımından kendisiyle evlenmesi kesinlikle helâl olmayan kimsedir.**

Bir çocuk ihrâma girdiği zaman bâliğ olsa veya bir köle ihrâma girdiği zaman azâd olunsa ve haccın vakti böylece haccın ef'âli ile geçse, ikisinin de farzları sâkıt olmaz. Çünkü bunların ihrâmları nâfile hacc yapmak için akdolmuştur, nâfileyi edâ, farzı edâya dönüşmez.

Bâliğ olan çocuğun, vakfe yapmazdan önce ihrâmını farz için yenilemesi, üzerine vâcib olan haccı düşürür. Azâd edilen köleninki böyle değildir. Çünkü onun ihrâmı yenilemesi, üzerine vâcib olan haccı düşürmez. Zirâ çocuğun ihrâmı, ehliyeti olmadığı için lâzım değildir. Kölenin ihrâmı lâzımdır. Kölenin, o ihrâmdan başkasını giyip hacca başlamakla o birinci ihrâmdan çıkması mümkün olmaz.

HACCIN FARZLARI :

İhrâm giymek, Arafât'ta vukûf (yâni durmak) **ve ziyâret tavâfıdır. Şâyet bunlardan biri yok olsa, hacc bâtıl olur ve gelecek yılda kazâ vâcib olur. Birincisi, yâni ihrâm namazda olan tahrîme** (açış tekbîri) **gibi şarttır. Geri kalan ikisi, yâni vukûf ve tavâf, haccın rükünleridir. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, ihrâm dahî onlar gibi rükündür. Hılâfın faydası, hacc aylarından önce ihrâma girmenin bize göre câiz, İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, câiz olmadığında görülür.**

HACCIN VÂCİBLERİ :

Haccın vâcibi, Müzdelife'de vukûfdur. Müzdelife'ye « c e m '» adı

da verilir. (5) Bu ikisiyle adlandırılmasının sebebi; Âdem Aleyhissalât-u ve's-selâm'ın, Hz. Havvâ ile orada bir araya gelip Havva'ya yakın olmasıdır.

Yine, sa'y etmek, taş atmak ve âfâkî yâni Mekke halkından olmayanlar için tavâf-ı sader (6) ve tıraş olmak vâcibdir. Şâyet bunlardan birini bir kimse terk ederse, haccı câiz olur fakat ona kurban kesmek lâzım gelir.

Zikredilen farzlardan ve vâciblerden gayrısı, sünnetler ve edeblerdir. İnşâAllâhu Teâlâ, hepsinin açıklaması yakında yerlerinde gelecektir.

Hac ayları; Şevvâl, Zilka'de ve Zilhicce'nin ilk on günüdür. Hac ayları bunlar olduğundan, bunlardan önce hacc için ihrâm giymek mekrûhtur.

UMRE VE HÜKÜMLERİ :

Umre sünnettir. O, Ka'be'yi tavâf ve Safâ ile Merve arasında sa'y etmektir. Umre yılın tamamında câizdir. Umre, Arafe gününde ve Arafeden sonra gelen dört günde ise mekrûhtur. Çünkü o günler haccın ve ona bağlı olan şeylerin vakitleridir.

İHRÂMIN MİKATLARI (7) :

İhrâmın mîkatları; insanın ancak ihrâmlı olarak geçtiği yerlerdir. Mikâtlar şunlardır :

Zü'l-Huleyfe (8) : Medînelilerin mîkatıdır.

---

(5) **Cem'** : Müzdelife'dir. Kelimenin asıl ma'nâsı bir yere toplamaktır. «**Nihâye**» adlı eserde bildirildiğine göre : Hz. Âdem (A.S.) ile Hz. Havvâ cennetten çıktıktan sonra burada buluştuklarından Müzdelife'ye bu şekilde «**Cem**» denilmiştir.

Bir rivâyete göre **Arafât'a** arafât denmesinin sebebi bir süre ayrılıktan sonra, birbirlerini tanımaz halde iken **Hz. Âdem ile Havvânın** orada bir araya gelip görüşüp tanışmalarıdır. Bu süre bir rivâyete göre **altı saat,** bir rivâyete göre **altı gün,** bir rivâyete göre **altı ay,** bir rivâyete göre **altı senedir.**

(6) **Tavâf-ı sader** : Mekke-i Mükerreme ile civarı sakinlerinden olmayıp, taşradan hacca gelerek âfâkî nâmını alan hacılara mahsûstur ki, bir dönüş, vedâ tavâfından ibârettir.

(7) **Mîkât** : İbâdet için tahdid olunan zaman ve mekân demektir. Hacca niyyet edilmek için durulan yer ma'nâsına gelir. Burada mekân için istiâre olunmuştur. **(Vânî)**

(8) **Zü'l-Huleyfe** : Bu yer Mekke ile Medîne arasında olup Medîne'ye 4 mil (7.580 km.), Mekke'ye ise 200 mile (379 km.) yakın mesâfededir. Mekke'ye en uzak olan mîkâttır.

Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz burada ihrâma girmişlerdir.

Vaktiyle burada bir ağaç olduğu, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin oraya iki mescid inşa ettirdiği rivayet edilir. **Bi'ri Ali** diye bilinen kuyu oradadır.

Bu mîkat; Medînelilerin mîkatı olduğu gibi, başka memleketlerden olup da oradan geçen Hacı adaylarının da mîkatıdır.

Zât-ı Irk (9) : Iraklıların mîkatıdır.

Cuhfe (10) : Şam, Mısır ve Mağriblilerin mîkatıdır.

Karn (11) : Muğrib'ül-Lüga'da râ'nın sükûniyle ve Sıhâh-ı Cevherî'de râ'nın fethiyledir. Burası, Necidli (12) lerin mîkatıdır.

Yelemlem (13) : Yemenliler ve bu yerlerin halkından olanlar için mîkattır.

Bu yerler, buraların halkından başka, bu yerlere uğrayanlar için de mîkatlardır.

İhrâmı, zikredilen mîkatlara gelmeden önce giymek câizdir. Yoksa Mekke'ye girmek isteyen kimse için, gerek Hacc ve Umre ve gerekse başka ihtiyâc için olsun, o mîkatlarda ihrâmı tehîr etmek câiz değildir.

Girmek istemek (k a s d) ile kaydın sebebi şudur : Mekke'ye girmeyi kasdetmeyenin ihrâmlı olması gerekmez. Nihâye'de böyle zikredilmiştir.

Ma'lûm olsun ki : Beyt'ullâh muazzam (ta'zîm, azamet sahibi) ve müşerref (teşrif, şeref sâhibi) olunca kendisine Mekke bir kale, harem (14) bir hisâr, harem'e de mîkatlar avlu (harem) olarak kılınmıştır. O mîkatlara ulaşan kimse için, oraları ancak ihrâmlı geçmek câizdir.

Ancak, eğer Mekke'ye girmek isteyen kimse mîkatten içeride olursa, onun mîkâtı hıll'dır. Yâni şâyet mîkattan içeride ve Mekke'den dışarıda olursa onun için mîkat « h ı l l ' » denen yerdir ki o da mîkatlar ile harem arasındadır.

---

(9) **Zât-ı Irk** : Mekke'ye 2 merhâle (90.480 m.) uzaklıkta bulunan bir yerdir.

(10) **Cuhfe** : Mekke-i Mükerreme'ye 3 konak (136.440 m), Medîne-i Münevvere'ye 8 konak (363.840 m), denize ise 6 mil (11.370 km) uzaklıkta olan bir köydür.

Cuhfe'nin eski adı Mehya'dır.

(11) **Karn** : (Karn'ül-Menâzil) : Mekke'ye 2 konak (90.960 m) mesafededir.

(12) **Necid** : İç Arap Yarımadasının Kuzey ve Batı taraflarını içine alan, üç tarafı çölle çevrili, diğer taraftan Hicâz ve Yemen'e açık olan bölgedir.

(13) **Yelemlem** : Mekke'ye 2 konak (90.960 m) mesâfede olan bir dağın ismidir. Bu dağ **Tihâme** dağlarına dâhildir.

(14) **Harem** : **Mekke-i Mükerreme ve etrafının bitkilerinin kesilmemesi, hayvanlarının avlanmaması için etrafından sınır tâyin edilmiş ve işâretlenmiş mahallin adıdır.**

Harem-i Mekke : Medîne-i Münevvere (Taybe) tarafından 3; Irak, Tâif ve Yemen taraflarından 7; Cidde tarafından 10; Tâif yolunun üzerinde olup Mekke-i Mükerreme'ye 6 fersah (34.110 m.) mesâfede bulunan Ci'râne tarafından 9 mil mesâfedir. Bu hududun dışında ve mîkat yerlerinin içinde kalan yere **Hıll** denir.

Mekke halkından olan kimseye Hacc için mîkat, haremdir. Umre için hıll'dır. Çünkü Hacc Arafâttadır. Arafât ise hıll'dadır. Bu durumda o kimsenin ihrâmı haremdendir. Umre ise haremdedir. Bu şekilde onun ihrâmı hıll'dandır. Bu da o kimse için bir çeşit yolculuk meydana gelmesi içindir.

İhrâma girmek isteyen bir kimse, abdest alır. Gusl etmesi daha iyidir (müstehabdır). **Temiz izâr** (15) **ve ridâ** (16) **giyer, güzel koku sürünür, ve iki rek'at namaz kılar.**

Yalnız Hacca niyet eden kimse şöyle der :

اَللّٰهُمَّ اِنِّي اُرِيدُ الْحَجَّ فَيَسِّرْهُ لِي وَتَقَبَّلْهُ مِنِّي

«Allâhümme innî ürîdül hacce feyessirhü lî vetekabbelhü minnî»

«Yârabbi, ben Haccetmek istiyorum. Bunu bana kolay kıl ve benden kabûl buyur.» Bundan sonra Telbiye okur ve Hacca telbiye ile niyet eder. Telbiye «l e b b e y k» demektir. Lebbeyk «Tesniye = i k i l» lafzıyle gelmiştir. Bundan maksâd birbiri ardına icâbeti çoğaltmaktır. **Ma'nâsı : «Ben, ikâmetten sonra ikâmet etmek sûretiyle tâatında mukîm olurum»** demektir. Bu **«Elebbe bil mekâni ve lebbe bihî»** den gelir. **Bir** kimse bir yerde durup ayrılmaz şekilde ona bağlandığı zaman, böyle denir.

Telbiyeden murâd şu duâyı okumaktır :

لَبَّيْكَ اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ
لَبَّيْكَ اِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ

«Lebbeyk Allâhümme lebbeyk; lebbeyke lâ şerîkeleke lebbeyk, innelhamde venni'mete leke vel'mülke lâ şerîkeleke.»

«Allah'ım, ben Sen'in emrine her zaman itâat ederim. Sen'in için ortak yoktur. Da'vetine dâimâ saf kalblilikle ve doğrulukla uyarım. Şüphe yok ki hamd de, nimet de, mülk de; San'a mahsûstur, Sen'in ortağın yoktur, Allah'ım.» demektir. Hacca niyet bununla başlar.

---

(15) **İzâr;** peştemal şeklinde olup aşağıya doğru sarkıtılan ihrâm parçasıdır.
(16) **Ridâ;** Omuzdan örtülen ihrâm parçasıdır.

Bu duâdan bir şey eksiltmek câiz değildir. Eğer bundan fazla olursa câizdir.

Hz. Ömer' (R.A.) den rivâyet edilen telbiye şudur :

لَبَّيْكَ ذَا النَّعْمَاءِ وَالْفَضْلِ الْحَسَنِ لَبَّيْكَ مَرْغُوبًا
وَمَرْهُوبًا إِلَيْكَ

«Lebbeyk zenna'mâi velfadli'l haseni, lebbeyk mağruben ve merhûben ileyke.»

Ma'nâsı : **(Tekrar tekrar icâbet Sana... Ey nîmet ve güzel fazîlet sâhibi. Senden korkarak ve Sana can atarak tekrâr tekrâr icâbet Sana.)**

Şâyet muhrim olan kimse Hacc veya Umre için niyet edici olduğu halde telbiye etse veya nâfile bir bedene taklîd etse, O kimse telbiyede muhrim olduğu gibi, bununla da ihrâma girmiş olur. Taklîd : Bedenenin boğazına kılâde bağlamaktır. Bedene, Mekke'de kurbân edilen deveye veya sığıra derler. Ya da nezr ettiği bir bedeneye veya bir avın cezâsı olan bir bedeneye kurbânlık nışânı taksa veya av cezâsına benzer yâni geçmiş yılda cinâyet sebebiyle vâcib olmuş kurbân gibi bir bedeneye gerdanlık (kılâde) taksa ve o bedene ile beraber Haccı murâd ederek yönelse veya o bedeneyi ileri göndererek sonra yönelip bedeneye yetişse veya o bedeneyi mut'a yâni Umre ile Haccı beraber yapmak için gönderip ihrâm niyetiyle yönelse, her ne kadar o mut'aya yetişmese de o kimse şüphesiz ihrama girmiş (muhrim) olur. Burada, «...İhrâm'a girmiş olur.» cümlesi, «...Niyyet edici olduğu halde telbiye etse...» cümlesinin cevâbı (cezâsı) dır.

Bunun aslı şudur : Hacca başlamak sadece niyet ile hâsıl olmaz. Çünkü niyet ancak fiil ile beraber olursa sahîh olur. Bu durumda, eğer niyet telbiyeye bitişik (beraber) olursa, o kimsenin niyeti sahîh olup, muhrim olur. Eğer hayvana nışân koyma, Hacca yönelmek ile beraber bitişik olursa, onun niyeti fiile bitişik olduğundan başlamış olur. Fiilin niyete bitişik olması, ihrâmın özelliklerindendir. Çünkü nışân koyma (taklîd), sevkle berâber Haccın fiillerindendir. **Vikâye sâhibinin :** «Veya nâfile bir bedene taklîd etse (nişan koysa)» sözünü bâbın sonunda îrâd etmesinin yeri uygun değildir. Nitekim bu husûs âşikârdır.

Eğer bedenenin hörgücünü, kurban olduğu bilinmesi için yararsa

veya sırtına bir çul atarsa ya da bedeneyi Hacc mut'asından gayrısı için gönderip kendisi ona yetişmezse veya bir koyuna nışân korsa, o kimse muhrim olmaz.

İHRÂMLIYA YASAK OLAN ŞEYLER VE İŞLER :

Muhrim ihrâmdan sonra refes'den sakınır. Refes cimâ'dır. Çünkü, Yüce Allah (C.C.) :

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ

«Oruc tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helâl kılındı.» (17) buyurmuştur.

Bazıları : «Refesden maksâd, çirkin sözdür. Çünkü çirkin söz, cimâın sebeblerindendir. Cimâ' gibi o da harâm olur,» demişlerdir. **İhrâmlı yasaklardan ve suç sayılan şeylerden sakınır. Yasaklar (menâhî) mutlak olarak harâmdır. Ancak ihrâmda harâm olması namazda ipekli libâs giymek ve Kur'ân kırâati ile coşmak** (çığlık atmak) **gibi daha şiddetlidir. Hacda cidâlden de sakınmak gerekir. Cidâl : Arkadaşları, hizmetkârları ve kirâcıları ile çekişmektir.**

İhrâmlı kimse deniz avı değil, kara avı öldürmekten sakınır. Çünkü Yüce Allah (C.C.) :

وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا

«İhrâmda bulunduğunuz müddetce size kara avı harâm kılındı.» (18) buyurmuştur.

O ava eli ile işâretten ve avcıya delîl olmaktan da sakınır. İşâret, huzurda olan av için; delâlet hâzırda bulunmayan için gerekir.

Muhrim ihrâmdan sonra güzel koku sürünmekten, tırnaklarını kesmekten, yüzünü ve başını örtmekten, başını ve sakalını hatmi çiçeği ile yıkamakdan sakınır. Hatmi nebâtı yâni «h ı t m î» ile kay'dolmasının sebebi : O çiçeğin güzel kokusunun olmasıdır. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) a göre, o, güzel koku hükmüne girer. **İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) e göre, başda olan zararlı böcekleri öldürür. Bu durumda ondan kaçınılır. Hılâfın fâidesi (semeresi), dem (kan akıtmak, kurban) vâcib olmak-

(17) Bk. Bakara sûresi (2), âyet : 187.
(18) Bk. Mâide sûresi (5), âyet : 96.

da ortaya çıkar. İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, kurban vâcib olur. İmâmeyn' (Rh.Aleyhimâ) e göre sadaka vâcib olur.

Yine muhrim, sakalını kırkmaktan; başını tıraşdan; bedeninin kılını tıraşdan; gömlek, don, dikilmiş kaftan, sarık ve mestlerini giymekden sakınır. Ancak, eğer pabuç bulamayıp mestlerin topuğundan aşağısını keserse olur. Güzel kokulu şey ile boyanmış olan libâsdan da sakınır. Ancak güzel kokulu boya ondan gittikden sonra giyebilir. Hamâma girmekden, Beyt'in gölgesinde oturmakdan ve mahmilde gölgelenmekden sakınmaz.

Mahmil : Birinci mîm'in üstünüyle ve ikinci mîm'in esiresiyledir. Birinci mîm'in esiresiyle ve ikincinin üstünüyle olursa, büyük hevdec'e (19) derler, büyük mahfedir.

Beline kemer bağlamakta, yâni muhrimin dikilmiş olsa da onu böğrüne bağlamasında mahzûr yoktur.

Namaz kıldıkdan sonra yüksek sesle telbiyeyi çokca söyler. Ya da yüksek bir yere çıkarken veya bir dereye inerken veya râkiblere (binekllilere) **rasladığında veya seher vaktinde yüksek sesle çokca telbiye eder.**

Mekke'ye girdiği zaman, Mescid-i Harâm ile başlar. Beyt-i Şerîfi (Ka'be'yi) **gördüğü vakitte tekbîr ve tehlîl eder. Ondan sonra, tekbir ve tehlîl edici olduğu halde ve namazdaki gibi iki ellerini kaldırarak Hacer-i Esvede yönelir** (istikbâl eder) **ve onu istilâm eder. Yâni iki elleri ile Hacer-i Esved'e yapışır ve öper. İstilâm : Fukahâya göre, iki avuç içini taşın üzerine koyup ağzı ile öpmeğe derler. Eğer öpemez ise, iki avuç içi ile mesh eder.**

Eğer Müslümanlara ezâ etmeksizin istilâma kâdir olursa yapar, eğer kâdir olmazsa eli ile mesh edip elini öper. Eğer bu ikisini de yapamazsa, tekbir, tehlîl; Yüce Allah' (C.C.) **a hamd ve Nebî-i Ekrem'** (S.A.V.) **e salevât okuyarak Hacer-i Esvede yönelir. Muztabi' olduğu halde, yâni ridâsını sağ koltuğu altına alıp ucunu sol omuzu üzerine atmış şekilde, kudûm tavâfını yapar. Hatîm'in arkasından tavâf eder. Hatîm, altın oluk tarafında duvardan bir parçadır.** Hatîm, «kırmak» ma'nâsına gelen «hatm» dendir. **Hatîm denmesinin sebebi, Beyt'den kırılmış bir parça olduğu içindir.** Çünkü başlangıçta o, Beyt; yâni (Ka'be)'den idi. Böyle olduğu için arkasından tavâf edilir.

Hattâ, bir kimse tavâfda hatîm ile Beyt-i şerîf aralığına girse, ih-

---

(19) **Hevdec :** Deve üstünde kadınların binmesi için üstü kubbeli küçük mahfil. Bu mihaffeden ayrıdır.

tiyâten câiz olmaz. Lâkin, eğer bir musallî yalnız hatîme yönelse yine câiz değildir. Çünkü Ka'be'ye yönelmenin farzıyyeti Kitâb'ın (Kur'ân'ın) nassı ile sâbit olmuştur. Bu durumda ihtiyâten, haber-i vâhid ile sâbit olanlarla edâ edilmez.

Ka'be'nin kapısını takib eden yönü tutarak yâni tavâf eden kimsenin sağ tarafını takîb eden yönü alarak - ki Hacer-i Esved'e yöneldiğinde tavâf edenin sağı kapı yönüne olur, - Hacer-i Esved'den başlar. Bu yöne giderek, Hacer-i Esved'den Ka'be'nin kapısına kadar olan aradaki şeye mültezem denir. (*)

(Hacı) **yedi kere tavâf eder.** (20) **Ancak ilk üç tavâfda Hacer-i Esved'den Hacer-i Esved'e kadar remel eder. Remel; iki saffın arasında salına salına yürüyen bahâdır** (yiğit) **gibi, yürürken iki omuzu silkmektir.** Bu üç tavâf, ıztıbâ (21) ile olur. Bu silkinme, Müşrikler; Yesrib (Medîne) hummâsı, Müslümanların bedenlerini zayıflatmış, dedikleri vakitte, müşriklere, yiğitlik göstermek sebebiyle yapılmıştı. Bilâhare, sebebin ortadan kalkmasından sonra, **Resûlüllah'** (S.A.V.) in zamanında ve ondan sonra hükmü bâkî kalmıştır. Tavâfın geri kalan dördünde, tavâf eden kimse kendi yürüyüş biçimi üzere yürür.

Tavâf eden, Hacer-i Esved'e her uğrayışında, yukarıda anlatılan istilâmı yapar. Rükn-ü yemânî'yi istilâm mendûbdur. İmâm Muhammed' (Rh.A.) den, rükn-ü yemânî'nin istilâmı sünnettir, diye rivâyet edilmiştir. Bu ikisinden başkası istilâm olunmaz. **Tavâfı bitirmek, Hacer-i Esved'in istilâmı ile olur. Bundan sonra Makâm-ı İbrâhim yanında veya Mescid-i Harâm'ın bir başka yerinde her yedi şavttan sonra iki rek'at namaz kılmak vâcib olur. Bu tavâfa, tavâf-ı kudûm ve tavâf-ı tahiyye adı verilir.** Âfâkî olanlar (yâni Mekke halkından olmayıp dışarıdan gelenler) için sünnettir.

(*) Musannıf; tavâf edenin sağına gelen taraftan başlıyacağını söylüyorsa da, bu hesap Hacer-i Esved'in karşısına dikildiğine göredir. O anda hacının yüzü Ka'be'ye gelir, sağ omuzunun baktığı taraf tavâfa başlıyacağı yerdir. Tavâfa başlayınca Ka'be dâima hacının sol tarafında kalır.

(20) Gâyetülbeyân'da da böyle geçer.

(21) **Iztıbâ;** ihrâmı sağ koltuk altına alıp ucunu sol omuz üzerine atmaktır.

Hacer-i Esved: Ka'be-i Muazzamanın doğusunda ve kapısının yanındaki köşededir.

Ka'be-i Muazzama'nın dört rüknü vardır. **Hâcer-i Esved**'in bulunduğu köşeye **rükn-ü esved;** ondan sonrakine **rükn-ü yemânî** denir. Bu iki rükne **yemâniyyân** da denir. Diğer iki rükne ise, **şâmiyyân** denir.

Rükn-ü esved'de; hâcer-i esved'in bu rüknde bulunması ve **Hz. İbrâhim'** (A.S.) in attığı temeller üzerine kurulmuş bulunması sebebiyle iki fazilet vardır.

Rükn-ü Yemânî'de ise; **Hz. İbrâhim'** (A.S.) ın attığı temeller üzerine kurulmuş olması fazîleti vardır. **Şâmî rüknlerde ise bu faziletler yoktur.** Bundan dolayı, **rükn-ü esved** öpmek, el veya sopa ile istilâm olunmak sûretiyle iki sünnetle husûsiyyet kazanmıştır. **Rükn-ü Yemânî** ise; fazîleti bir olduğu için, yalnız el ile istilâm edilir, öpülmez.

Tavâf eden, namazdan sonra dönüp Hacer-i Esved'i selâmlar. Mescid'den çıkıp Safâ'ya gider. Beytullâh'a yönelerek tekbîr, tehlîl; salâtü selâmda bulunur ve iki ellerini kaldırıp dilediği duâyı eder. Ondan sonra Merve tarafına doğru yürür ve iki yeşil milin (işâretin) (22) arasında sa'y eder, Merve üzerine çıkar ve Safâ üzerinde yaptığı işi Merve üzerinde de yapar. Zikredildiği üzere bunu yedi kere yapar. Safâ'dan başlayıp Merve'de bitirir. Yâni Safa'dan Merve'ye (23) kadar bir şavttır. Sonra Merve'den Safâ'ya kadar diğer bir şavttır. Sa'yın başlanılması Safâ'dan ve bitirilmesi - ki o yedinci sa'ydir - Merve üzerinde olur. Sahîh olan kavl budur.

Diğer bir rivâyette : Safâ'dan Merve'ye ve Merve'den Safâ'ya bir şavt' (bir tur) **dır.** Bu takdirde bitirme Safâ üzerinde olur. Ondan sonra (hacı) Mekke'de ihramlı olarak oturur. Beyt'ullâh'ı dilediği kadar nâfile tavâf eder. **İmâm yâni halîfe veya nâibi, Zi'l-hiccenin yedinci günü zevâlden ve Öğle Namazından sonra hitâbet eder.**

Ma'lûm olsunki : Hacda üç hutbe vardır. (24) Birisi, terviye gününden bir gün öncedir. Bu yukarıda zikredilendir. İmâm bu hutbede insanlara haccın menâsikini, Mina'ya çıkmayı, Arafât'da kılınan namazı ve Arafât'dan geri dönmeyi öğretir. Zi'l-hicce ayının sekizinci günü Sabah Namazını Mekke'de kılınca, Mina'ya çıkılır. Sekizinci günün fecri, terviye gününün tan vaktidir. Terviye diye adlandırılmasına sebeb, Hacılar o günde develeri suya kandırdıkları yâni suladıkları içindir.

---

(22) **İki mil :** Bunlar Batn-ı Vâdîde **hervele mahalli** için alâmet kılınmak maksadıyla biri diğerinden uzakta; biri yeşil diğeri kırmızı olmak üzere, mil şeklinde ma'ruf iki işârettir. **(Nihâye)**

(23) **Safa ile Merve :** Ka'be civarında bulunan iki küçük dağdır. Sa'y denilen Hacc ibâdeti bunların arasında yapılır. **Safa**'dan başlıyarak **Merve**'ye gitmek bir sayılmak şartıyla bu iki dağın arasında yedi defa gidip gelmeye sa'y derler.

Nemire; Arafât civârında bir yerdir. Arafâttan sayılmaz.

Cemre-i Kübrâ : Şeytan taşlanan üç yerden birinin ismidir. Vaktiyle burada bir ağaç bulunduğu rivâyet edilir.

Meş'ari-Harâm : Müzdelife denilen yerde bulunan bir dağdır. Ulemâdan bazılarına göre Müzdelife'nin her yeri Meş'ari Harâm'dır. Câhiliyyet devrinde Araplar Hacc esnâsında Müzdelife'ye iner, orada vakfe yaparlardı.

Ci'râne : Mekke ile Tâif arasında bir yerdir. Mekke'ye daha yakındır.

(24) **Arefe günü İmâmın hacılara hutbe okuması cumhûr-u ulemânın ittifâkı ile sünnettir. Bu husûsta muhâlefet edenler yalnız Malikîlerdir.**

İmâm Şâfii' (Rh.A.) ye göre; hacc esnâsında dört yerde hutbe okumak mesnûn olmuştur. Bu dört yer şunlardır :

a) Zi'l-hicce'nin yedinci günü Beyt-i şerif'de Öğle Namazı kılındıktan sonra,

b) Arafât'da Batn-ı Urane denilen yerde,

c) Bayram günü,

d) Teşrîk günlerinin ikincisinde, okunur.

Hanefîlere göre; haccda üç yerde hutbe meşrû olmuştur. Bunlar; Zi'l-hicce'nin yedisinde, Arafe günü Arafât'da, Zi'l-hicce'nin onbirinci günü Mina'da okunur.

Arafe gününün Sabah Namazı vaktine kadar Mina'da kalınır. Ondan sonra Arafât dağına gidilir. Arafât dağının tamâmı mevkıf (durulacak yer) **dır. Ancak, hadîsde rivâyet edilen şeyden dolayı Batn-ı Urane** (25) **durak** (vakf) **yeri değildir.**

Zevâlden sonra, Öğle Namazından önce imâm (Halîfe) **iki hutbe okur. Bu hutbe Haccın ikinci hutbesidir.** Cuma Namazının hutbesi gibi okur. Yâni iki hutbe arasında imâm oturur. **İmâm bu hutbede Arafât'da ve Müzdelife'de vukûfu, cemre atmayı, kurbân kesmeyi, tıraş olmayı ve ziyâret tavâfını öğretir. İmâm Öğle Namazı vaktinde bir ezân ve iki ikâmetle, Öğle Namazını ve İkindi Namazını kılar. Zeylaî** (Rh.A.) **böyle zikretmiştir.**

Şâyet bir kimse Öğle Namazını yalnız veya imâm veya nâibinden başka bir cemaat ile kılsa - bu tefrî (hüküm) Vikâye sâhibinin tefrî'inden daha güzeldir. Nitekim bu husûs dirâyet (ilim) ehline gizli değildir - **ondan sonra o Öğle Namazını kılan kimse Hacc için muhrim olsa, Öğle ile İkindinin arasını bir vakitte birleştirmesi câiz olmaz. Ancak İkindi Namazını vaktinde kılmak câiz olur.**

Ondan sonra imâm, sünnet olan bir gusl ile vakfeye gider. İmâm, devesinin üzerinde, Cebel-i Rahmet'in (26) **yakınında Ka'be'ye yönelerek vakfeye** (27) **durur.** Cehd ile duâ eder ve Haccın menâsikini insanlara öğretir. İnsanlar da imâmın ardında, yakınında Ka'be'ye yönelip imâmın sözüne kulak verip dinleyerek vakfeye dururlar. **Güneş battıkdan sonra Müzdelife'ye** (28) **gelirler. Müzdelife'nin hepsi durak yeridir. Ancak Muhassir** (29) **deresi, durak yeri** (mevkıf) **değildir. İmâm, Cebel-i Kuzah yanına iner. Akşam Namazı ile Yatsı Namazını ezân ve ikâmetle kılar. Burada Akşam ile Yatsı Namazı, Yatsı vaktinde bir arada kılınır. Akşam Namazı yolda veya Arafâtta edâ edilirse, fecr tülû' etmediği müddetce iâde edilir.** Eğer Akşam Namazı, Yat-

---

(25) **Urane:** Ayn'ın ötüresi ve râ'nın üstünüyle Arafât'ın hizâsında bir vâdînin adıdır. Nebîyyi Ekrem (S.A.V.), şeytanı orada görmüştü. Bundan sakınarak, o yerde hiç kimsenin vakfeye durmamasını emretmiştir.

(26) **Cebel-i Rehmet:** Arafâtın ortasında bulunan bir dağdır. Vakfeyi burada yapmak müstehâbdır.

(27) **Vakfe:** İbâdet yapmak için durmaktır.

(28) **Müzdelife:** Arafâttan dönen hacıların geceleyip vakfe yaptıkları yerdir.

(29) **Batn-ı Muhassir** (Muhasser): Vaktiyle Ebâbil kuşlarının Allah (C.C.) emriyle üzerlerine taş atmaları sebebiyle Ebrehe ordusunun fillerinin geçmekten âciz kalarak hezimete uğradığı vâdîdir. Böyle isimlendirilmesi, orasının bir tehassur ve nedamet mahalli olmasındandır.

Ya da «Orada durmadan koşularak yorulunduğundandır.» **Kuhistânî Muhassire'ye, vâdi'n-nâr da derler.**

sı Namazı vaktinden önce kılınırsa, İmâm A'zam (Rh.A.) ve İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre câiz değildir. Fecrin tulûundan önce iâdesi vâcibdir. Çünkü cevâzın yokluğuna dair hükm, Yatsı ile bir arada kılmanın fazîletine yetişmek içindir. Bundan dolayı onun vakti, fecrin tulûuna varıncaya kadardır. Şâyet onu Yatsı Namazı ile beraber bir arada kılmanın imkânı yok olursa kazâ düşer. Çünkü kazâ vâcib olsa, ya bir arada kılmanın (cem'in) fazîletinin kazâsı vâcib olur - bu ise muhaldir, çünkü bunun benzeri yoktur. - veya namazın kendisinin kazâsı vâcib olur. Namazın kendisi ise vaktinde edâ edilmiştir. Onu kazâ etmenin de bir sebebi yoktur. **Sabah Namazını gales'de yâni gecenin sonundaki alaca karanlıkta kılar. Ondan sonra vakfe yapıp tekbir, tehlîl, telbiye ve tasliye edip duâ yapar. Müzdelife'de bu vakfe vâcibdir. Hattâ özürsüz terk etmekte dem** (kan akıtmak, kurban) **vâcib olur.** Sabah ortalık ağardığı vakit Mina'ya gelinir. Batn-ı Vâdî'den (30) yedi aded ufak taş cemret'ul-akabeye atar. Yâni hazfen yedi çakıl taşı atılır. **Hazf; parmaklar ile çakıl taşı atmaya derler. Muğrib'ul-Lüga'da : Atarken baş parmağı şehâdet parmağının ucuna koymaktır, denmiştir.**

Her bir çakıl taşını atmada tekbir alınır ve şu duâ okunur :

بِسْمِ اللهِ وَاللهُ اَكْبَرُ رَغْماً لِلشَّيْطَانِ وَحِزْبِهِ اَللّٰهُمَّ
اجْعَلْ حَجِّي مَبْرُوراً وَسَعْيِي مَشْكُوراً وَذَنْبِي مَغْفُوراً

«Bismillâhi Allâhu Ekberu rağmenliş'şeytâni vehizbihî Allâhümmec'al haccî mebrûren ve sa'yî meşkûren ve zenbî mağfûren.»

Ma'nâsı : **«Büyük olan Allah'ın adıyla başlayarak şeytanı kahır ve Allah'ın rızasını murâd ederek bu taşı atarım. Yâ Rabbi! Haccımı makbûl, sa'yımı meşkûr ve günâhımı mağfûr** (bağışlanmış) **kıl.» demektir.**

Hacc-ı ifrâdı yapan kimse telbiyesini, cemre-i akabenin (31) taşlarından ilk taş ile keser, ondan sonra, dilerse kurban keser. «Dilerse» denmesine sebeb; hacc-ı ifrâd yapan kimsenin kurbânının tatavvu' olmasındandır. Söz ise hacc-ı ifrâd yapan hakkındadır. **Ondan sonra başı-**

(30) **Batn-ı Vâdî :** Urâne (Arene) vâdîsidir. Buna **Kuzah** da denilir. Bu yer Arafât'tan değildir. Ulemâdan yalnız İmâm Mâlik (Rh.A.) onu Arafâttan saymıştır.

(31) **Cemre :** Ufak taşların toplandığı yerdir.

Cemre-i akabe'den maksâd; Büyük Cemre'dir. Bu yer Mina'nın Mekke tarafındaki hudûdunda olup Resûlüllah' (S.A.V.) ın Hicret için Ensârla bey'at akdettiği yerdir.

nın kılını parmak ucu miktârı kırkar. Tıraş olması efdaldir. Kadınlardan gayrısı Hac'da yasaklananlar helâl olur.

İmâm, Zi'l-hiccenin yedinci gününde yaptığı gibi, hutbe okur. Bu, üçüncü hutbedir. Bu hutbede, Mina'dan çıkışı ve sader tavâfını öğretir. Ondan sonra ziyâret için tavâf eder. Ziyâret tavâfının farz olduğu daha önce geçmişti. **Eğer o Nahr günlerinin birinde remel ve sa'yi evvelki tavâfda yaptı ise, remelsiz ve sa'ysiz, yedi şavt ile tavâf eder.** Eğer evvelki tavâfda remel ve sa'yi yapmadı ise, ziyâret tavâfını, zikredildiği üzere, remel ve sa'y ile berâber yapar. Eğer ziyâret tavâfını nahr günlerinden sonraya bırakırsa, dem vâcib olur. İnşâAllâhu Teâlâ, bunu yakında, cinâyetler bâbında açıklıyacağız. Ziyâret tavâfının ilk vakti nahr gününün fecrinin tulûundan sonradır. O nahr gününde tavâf, diğer nahr günlerinden efdaldir. **Bu ziyâret tavâfını yapmakla nikâhlı kadınları ona helâl olur. Ondan sonra yine Mina'ya gelir ve nahr günlerinin ikinci gününün zevâlinden sonra üçüncü cemreyi taşlar. Hayf mescidini takib eden cemreden başlanır. Ondan sonra Akabe'yi takib eden cemre taşlanır. Yedişer yedişer çakıl taşları atılır. Her taş atışta tekbir alınır. Durur, Yüce Allah'** (C.C) **a hamd ve senâ, tehlîl, tekbîr ve Nebî** (S.A.V.) **Hazretlerine salavât okur.** Bu duruş öyle bir taşlamadan sonra olur ki, ondan sonra yalnız bir taşlama kalır. Yâni birinci taşlamadan ve ikinci taşlamadan sonra durur. Üçüncü taşlamadan sonra durmaz. Nahr gününün taşlamasından sonra da durmaz. (Hacı), ellerini kaldırarak hâceti için duâ eder. Ondan sonra ertesi günü, yine böyle ertesinin ertesi günü, eğer eğlenirse zikredildiği şekilde amel eder. Bu eğlenme müstehabdır.

Eğer dördüncü günde, zevâlden önce taşları atsa câiz olur. O kimsenin dördüncü günün fecrinin tulûundan önce Mina'dan Mekke'ye çıkması câizdir. Fecrinin tulûundan sonra çıkmak câiz değildir. Eğer fecrinin tulûuna kadar durursa, ona cemreleri taşlamak vâcib olur.

Binici olduğu halde taş atmak câizdir. İki evvelki cemrelerde yâni hayf mescidini takib edende ve sonra onu izleyende yaya olarak taş atmak efdaldir. Cemre-i akabede ise yaya olarak taş atmak efdal değildir.

Taş atma gecelerinde Mina'da yatmamak mekrûhtur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) **taşlama gecelerinde Mina'da yatmıştır. Hz. Ömer** (R.A.), **taşlama gecelerinde orada kalmayı terk edeni cezâlandırırdı.** Yine,malını ve ihtiyâclarını kendinden önce Mekke'ye gönderip kendisinin Mina'da taş atmak için kalması da mekrûhtur. Çünkü bu durum kalbinin malı ile meşgûl olmasına yol açar.

Mekke'ye döneceği zaman muhassaba iner. Muhassab (32) bir yerin adıdır. Ona Ebtah da derler. Resûlüllah (S.A.V.) **oraya inmişti.** Ondan sonra sader için yedi şavt üzere, remelsiz ve sa'ysiz tavâf eder. Bu vâcibdir. Yalnız Mekke'lilere vâcib değildir. Sonra zemzemden (33) içer

---

(32) **Muhassab :** Ebtah'a bitişik bir yerdir. Resûlüllah (S.A.V.) ikinci gün öğleden sonra taşlarını atmış ve öğle namazını **muhassab**'a varıncaya kadar geciktirmişti.

Ulemâ, tahsîbin yâni muhassabda konaklamanın sünnet olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. **Hanefiler**'le diğer bazı ulemâya göre sünnettir. Bazılarına göre sünnet değildir.

(33) **ZEMZEM : Hz. İbrâhim** (A.S.), oğlu **Hz. İsmâil** (A.S.) doğduktan iki sene kadar sonra, **Hz. İsmâil'** (A.S.) i kucağına ve **Hz. Hâcer**'i de terkisine alıp **Cebrâil'** (A.S.) in delâletiyle Mekke'deki Mescid-i Harâm'ın bugün bulunduğu yerin ve Mescid'in yüksekçe bir yerinde ve Zemzem kuyusunun yukarısında bulunan büyük bir ağacın yanına bırakmıştı. O tarihlerde Mekke'de hiç bir kimse bulunmadığı gibi, içecek su da yoktu. Yanlarında içi hurma dolu meşin bir dağarcıkla içi su dolu bir kırba vardı.

Hz. İbrâhim (A.S.), dönerken Hz. Hâcer arkasından koşmuş ve «Ey İbrâhim! Bizi bu vâdîde bırakıp da nereye gidiyorsun? Burada ne görüşecek bir kimse var, ne de hayat eseri!» demişti. **Hz. İbrâhim** bu sözlere aldırış etmeyip, yoluna devam etmek isteyince, **Hz. Hâcer,** «Bizi burada bırakmayı sana Allah mı emretti?» diye sordu. **Hz. İbrâhim** (A.S.) de «Evet, Allah emretti.» diye cevab verdi. Bunun üzerine de **Hz. Hâcer,** «Öyle ise, Allah, bize yeter, O, bizi korur!» dedi.

Daha sonra da **Hz. Hâcer,** Ka'be'nin bugün bulunduğu yere döndü.

Hz. İbrâhim (A.S.) de oradan ayrılıp **Seniyye** mevkiinde görülmeyecek bir yer kadar ilerleyip, yüzünü **Ka'be**'nin bulunduğu yere döndürdü ve ellerini semâya doğru kaldırarak, **İbrâhim sûresi**'nin 27. inci âyetinde nâzil olan duâyı etti.

Diğer taraftan **Hz. Hâcer** ve çocuğu kırbadaki su ile bir süre idâre ettiler, ama su tükenince çâresizlik içinde kaldılar. **Hz. İsmâil** susuzluktan kıvranmaya başladı. Annesi **Hz. Hâcer**'de son derece üzülerek **Ka'be**'nin yerine en yakın mesâfedeki **Safa** tepesine çıktı. Bir kimseler görebilirim düşüncesiyle etrâfına bakınmaya başladı. Fakat, hiç kimseler görünmüyordu. Bunun üzerine **Safa**'dan inip **Merve** tepesine kadar hızla gitti. Oradan da etrafa bakındı. Hiç kimseleri göremedi. Bu iki tepe arasında yedi kere gitti geldi. Son defasında **Merve**'de iken, kulağına ard arda bir ses geldi. **Hz. Hâcer,** «Ey seslenen kişi! Sesini bize duyurdun; eğer bize yardım edebilirsen, yardım et.» dedi. O sırada **Zemzem kuyusu**nun bulunduğu yerde **Cebrâil** (A.S.) göründü. Ve ikı ayağının ökçesi ile veya kanadı ile yeri kazdı, en sonunda su çıktı. **Hz. Hâcer**'de avuç avuç kırbasını doldurdu, diğer taraftan da su boş yere akmasın diye bir gölcük yaptı. Fakat, su alındıkca yerinden kaynıyordu. Kendi hâline bırakılsa bir nehir olacaktı. Sonra, **Hz. Hâcer** bu sudan hem kendi içti ve hem de oğlu **Hz. İsmail'** (A.S.) e içirdi. **Cebrâil** (A.S.): **«Sakın helâk oluruz diye korkmaym! İşte, şurası Beytüllâh'ın yeridir. O Beyt'i şu çocukla babası yapacaktır. Muhakkak ki Allah, bu işi yapacak olanları zâyi etmez.» dedi.**

(Hz. Muhammed (A.S.) ve İslâmiyet, M. Âsım Köksal)

Ka'be'ye otuzsekiz arşın (215.84 m.) kadar mesafede bulunan Zemzem kuyusuna bu ismin bazılarına göre suyunun çokluğundan dolayı, bazılarına göre de Hacıların kalabalık oluşları sebebiyle verildiği rivâyet edilir. Diğer bir rivâyete göre de; **Hz. İsmâil'**- (A.S.) ın annesi **Hz. Hâcer**'in suyun yerden fışkırması sırasında, üzerini örtmesi, etrâfını çevirmesi sebebiyle bu ismi almıştır. **Bu son görüş, İbn-i Abbâs** (R.A.) **ındır ki, bu husûsta şöyle söylemiştir :**

ve Ka'be'nin eşiğini öper. Göğsünü ve yüzünü mültezem üzerine koyar. Mültezem, Hacer-i Esved ile Beyt'ullâh'ın arasıdır. Ka'be'nin örtüsü-

«Eğer o zaman zemzemin etrafı çevrilip, örtülmeseydi, yeryüzüne taşar, herşeyi doldururdu.»

Zemzem'e; Zemmem, Zümmizm, Zümâzim, Rakdatü Cebrâil, Hazmetül Melek (Meleğin (Cebrâil'in) yere vurarak çıkarttığı su) **de denilir.**

Cenâb-ı Hak bu mübârek suyu (zemzemi) **Hz. İsmâil** (A.S.) **e içirtmek ve O'nu suya kandırmak için halketmişti.**

Zemzem'in çok meziyetleri (üstünlükleri) **vardır. Bu mevzuda bazı rivâyetleri naklediyoruz:**

Cafer-i Sâdık (R.A.) der ki:

«Zemzem, suların en tatlısı, en hoşu, en lezzetlisi, en soğuğu idi. Diğer suları istilâ etti; Allah (C.C.) orada sâfî bir pınar halketti, o, diğer suyu ifsâd etti.»

İbn-i Abbas (R.A.) der ki:

«Zemzemden kana kana içmek, nifâktan kurtuluş vesilesidir.»

Mücâhid (R.A.) der ki:

«Zemzemi şifâ için içersen Allah Teâlâ şifâ verir. Susuzluktan kurtulmak için içersen susuzluğunu giderir. Açlıktan kurtulmak için içersen açlıktan kurtarır. (Ne için içersen yerine gelir.)»

Muhammed b. Ahmed el-Hemezânî der ki:

«Zemzem (kuyusu) yukarıdan aşağıya altmış zirâ idi. Dibinde üç göz (kaynak) vardı: Gözün biri: Rüknü Esved'in hizasında, ikincisi: Ebû Kubeys ve Safa'nın hizasında, üçüncüsü: Merve hizasında idi. Sonra suyu azalıp toplandı. (H. 223 / veya 224) Bu arada, Ömer b. Ferec er-Ruhhaci'nin Mekke'deki işlerle ilgili Halifesi (vekili) Muhammed b. Dahhâk, onu dokuz zirâ kazdırdı. (H. 225). Yağmur ve sel sularının da katılmasıyla Zemzem'in suyu oldukça çoğaldı...»

Haber (Hadîs) de şöyle geçer:

Hz. İbrâhim (A.S.), **İsmâil'** (A.S.) ı Ka'be mahalline koyup da geri dönmek istediğinde **Hz. Hâcer:** «Bizi kime bırakıyorsun?» dedi. **Hz. İbrâhim** (A.S.) da «Allah'a» diye cevab verdi. Bunun üzerine **Hz. Hâcer:** «Hasbünâllah!» diyerek dönüp çocuğu (İsmail) nun yanına geldi. Bir müddet sonra suyu tükendi, sütü kesildi. **Hz. Hâcer'i** üzüntü bastı. Çocuğu için tasalanmaya başladı. Çocuğu (Hz. İsmaili) orada bırakıp Safa'ya çıktı. Bir su kaynağı veya şahıs görebilmek için bakındı durdu. Hiç bir şey göremeyince Rabbına duâ etti ve Rabbı O'nu suladı. Nitekim Hz. Hâcer Merve'ye gelince aynı şeyi tekrarladı. Bu arada yırtıcı hayvanların sesine benzer bir ses duydu. Oğlu İsmâil (A.S.) için korkup yanına gittiğinde O'nu bir göz (kaynak) den su çıkarır vaziyette buldu ki, o su yanağının yanından fışkırmaktaydı. Bir rivâyete göre, topuklarının altından fışkırmaktaydı. Hz. Hâcer bunu görünce hemen taşıp dağılmaması için etrafını toprakla çevirdi... Eğer böyle yapmasaydı, akıp giden bir kaynak olurdu...»

(Mu'cemü'l-Büldan, Yâkûtel-Hamevi)

Zemzem kuyusu elân, Mescid-i Harâm içinde, Hâcer-i Esved köşesi karşısında ve köşeden sekiz metre uzakta bir odada olup 1.8 m. yüksek olan bir taş bileziği vardır. Bu odayı İstanbul'da Beylerbeyi Camii'ni yaptırmış olan Birinci Sultan Abdülhamîd Hân yaptırmış olup, zemîni mermer döşeli ve duvarlara doğru meyillidir. Duvar diplerinde olukları vardır. Kuyuya su sızmayacak şekilde ustalıkla yapılmıştır. Kuyu ağzı, bu hizâdan birbuçuk metre kadar yüksektir.

(Seâdet-i Ebediyye, H. Hilmi Işık)

ne yapışıp bir müddet ihtimâmla duâ edip Ka'be'den ayrılacağı için ağlar. Mescidden çıkıncaya kadar geri geri yürüyüp döner.

Mekke'ye (34) girmezden önce Arafât'ta vakfe eden kimse için ku-

---

(34) **MEKKE : Hz. Hâcer** ile oğlu, zemzem kuyusu başında yaşarlarken günün birinde oraya Yemenli **Cürhümiler**den bir topluluk geldi ve **Mekke**'nin alt tarafına yerleştiler. Onların da suya ihtiyacı vardı. **Zemzem kuyusunun** bulunduğu yere bir kuşun gelip gittiğini görünce, durumu tahkîk için iki kişi gönderdiler. Bunlar da orada suyun bulunduğunu topluluklarına haber verdiler. Bunun üzerine, **Mekke**'ye geldiler. **Hz. Hacer**'i Zemzem kuyusunun başında görünce : «Çevrene inmemize müsâde eder misin?» diye sordular. **Hz. Hâcer** : «Bu suda bir hak iddiâ etmemek şartıyla inebilirsiniz» diye cevap verdi. Bunun üzerine **Cürhümiler** buraya yerleştiler. **Hz. Hâcer**'de böylece ıssızlıktan kurtulmuş oldu. **Cürhümîler** orada ev bark yaptılar ve böylelikle de Mekke bir şehir haline gelmeye başladı.

Hz. İsmâil (A.S.) büyüyünce, Cürhümîlerden Arabca da öğrenmiş ve onlardan bir kızla da evlendirilmişti. Bir süre sonra 90 yaşına varan **Hz. Hâcer** vefat etti ve **Ka'be**'nin yanındaki **«Hıcr-ı İsmâil»** denilen yere gömüldü.

Bir zaman sonra **Hz. İbrâhim** (A.S.) Mekke'ye geldi. O sırada **Hz. İsmâil**, Zemzem Kuyusunun yakınında büyük bir ağacın altında okunu yontuyordu. O sırada babasını görünce ayağa kalkıp karşıladı. Birbirlerine sarıldılar, öpüştüler. O zamanlar **Hz. İsmâil** otuz yaşında idi.

Hz. İbrâhim, oğluna : «Yüce Allah, burada bir Beyt yapmamı emretti!» diyerek, bugün Ka'be'nin bulunduğu yeri işaret etti.

KA'BE :

Hz. İsmâil (A.S.), on dağdan taş taşıdı, Hz. İbrâhim (A.S.) de Ka'be'nin duvarlarını ördü. Duvarlar epeyce yükselince Hz. İsmâil (A.S.) bugün de ziyâret edilen ve Hz. İbrâhim' (A.S.) in, oğlunu ve âilesini görmeğe geldikçe, hayvanına inip binerken üzerine bastığı taşı (Makam-ı İbrahim) **getirdi. Hz. İbrâhim (A.S.) bu taşı ayağının yanına iskele olarak koydu. Ve böylece inşâata devam etti. İnşâat bitince baba oğul Yüce Allah' (C.C.) a duâ ettiler.**

O zaman Ka'be'nin uzunluğu 30 zirâ, eni 22 zirâ, yüksekliği 7 zirâ idi; üzeri de tavansızdı.

Ka'be-i Muazzama, bugün Mescid-i Harâm ortasında olup 17 m. yüksektir. Kuzey duvarı 8.8, güney duvarı 7, doğu duvarı 11.9, batı duvarı 12.8 metredir. Kapısı yerden 1.7 m. yüksekte olup genişliği 1.7 m., yüksekliği ise 2.7 metredir. Duvarlarının iç yüzü ve zemini renkli mermerlerle kaplıdır.

Daha sonra Hz. İbrâhim (A.S.) insanları Hacca dâvet emrini aldı. (Hac sûresi, âyet : 27). Bunun üzerine Hz. İbrâhim (A.S.) Makâm-ı İbrâhim'deki taşın üzerine (başka bir rivâyette Ebû Kubeys dağına) çıktı, şehadet parmaklarını kulaklarına tıkadı ve dört tarafa yönelerek : **«Ey insanlar! Beytullâh'ı Tavâf ve ziyâret etmenizi Rabbiniz size farz kıldı! Rabbinizin dâvetine icâbet ediniz!» diye seslendi.** Hz. İbrâhim' (A.S) in sesini dünyanın dört bucağında olup da Hac etmesi mukadder olan kimselerden ana karnında, baba sulbünde işitmeyen ve **«lebbeyk Allahümme lebbeyk** = Buyur Allah'ım buyur! Emrine a'mâdeyim) **nidâlarıyla icâbet etmeyen kalmadı.**

Ka'be'nin inşâsı hakkındaki diğer rivâyetler de şöyledir :

Bir rivâyete göre Ka'be ilk önce Melekler veya Hz. Âdem (A.S.) tarafından, ikinci defâ da Hz. İbrâhim (A.S.) ve Hz. İsmâil (A.S.) tarafından yapılmış, Amâlika, Cürhüm, Kureyş, Abdullah b. Zübeyr ve Haccac b. Yûsuf Sakafî tarafından, temellerinden itibâren yenilenmiş, Osmanlı Padişahları tarafından da hizmet muhtelif tarihlerde tekrarlanmıştır. **(Hz. Muhammed (A.S.) ve İslâmiyet, M. Âsım Köksal)**

dûm tavâfını terk etmek câizdir. Terk etmekle üzerine bir şey lâzım gelmez. Çünkü kudûm tavâfı sünnettir.

Bir kimse Arafe gününün zevâlinden sonra Nahr gününün sabâhına kadar olan zamân içinde bir müddet vakfeye dursa veya gece uyku ile veya gece bayılma ile geçse ya da bulunduğu yerin Arafât olduğunu bilmese vakfesi sahîh olur. Çünkü Haccın rüknü olan vukûf mevcuttur.

Hacc-ı ifrâd yapan kimsenin arkadaşı, onun için tehlîl ederse sahîh olur. Çünkü o arkadaş, arkadaşlık yapmaya aralarında anlaşmışlarsa, her birinin diğerinden bizzat yapmaktan âciz oldukları şeyde yardım isteyebilir. İhrâm bu seferde maksûd (kasdedilmiş) dur. Onunla izin delâlet yönünden sâbit olur. Çünkü şâyet bir insan dostu için ihrâma girmeye izinli kılınıp da sonra o dostu bayılsa veya uyusa onun için ihrâma girdiğinde ittifakla sahîh olur. Bu da onun gibidir: **Şâyet o bayılmış olan kimse ayılsa veya uykudan uyansa ve Haccın fiillerini yerine getirse câiz olur. O arkadaş bil'asâle** (aṣâleten) **kendisi için ve binniyâbe** (vekâleten) **diğeri için muhrîm olur. Bir kimse Arafât'ta vakfe yapmasa, onun Haccınm vakti geçer. Gelecek yıl tavâf eder, sa'y eder ve tehallül edip** (İhrâmdan çıkıp) **kazâ eder.**

Kadın da, zikredilen hallerin hepsinde erkek gibidir. Lâkin kadın yüzünü açar, başını açmaz. Açıkdan telbiye etmez, remel etmez ve iki mil (işâret) **arasında sa'y etmez. Başını da tıraş etmez. Ancak saçının ucundan keser. Dikilmiş libâs giyer. Kalabalıkta Hacer-i Esved'e yaklaşmaz.**

Kadının hayzı (35), **tavâfdan başka menâsiki menetmez.** Çünkü tavâf mescidde olur. Hayızlı için mescide girmek câiz değildir. Hayz, Haccın iki rüknünden sonra, yâni Arafât'ta vukûf ve ziyâret tavâfından sonra sader tavâfını yâni vedâ tavâfını düşürür.

(بُدْن) **B ü d n : (bâ) nın ötüresi ve (dâl) in sükûnu ile**

---

(35) Bir keresinde **Hz. Âişe** (R.Anhâ) Mekke'ye 8 - 10 mil mesâfede bulunan **Serif** denilen yere geldiklerinde hayz görmüş ve Haccdan mahrûm kalıyorum endişesiyle ağlamıştır. Bu durumu gören **Peygamber** (S.A.V.) **Efendimiz** yanına giderek, teselli için: **Bu, Allah'ın Âdem kızlarına takdir ettiği bir şeydir»** buyurmuştur.

Buhârî bu hadîsle istidlâl ederek hayzın Âdem' (A.S.) in kızlarına şâmil olduğunu söylemiş; Onu ilk defâ Benî İsrâil kadınlarının gördüğünü iddiâ edenlere red cevâbı vermiştir.

Aslında Hakem'in sahîh bir isnâdla Hz. İbn-i Abbâs' (R.Anhümâ) dan rivâyet ettiği bir hadîsde:

«Hayz Hz. Havvâ cennetten çıkarıldıktan sonra onunla başlamıştır» denilmiştir.

(Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi. Ahmed Davudoğlu)

bedene'nin çoğuludur. Şerîata göre, deve ve sığırdan olur. Hedy ise; deveden, sığırdan ve davardan olur. Nitekim, inşâallâhu Teâlâ, yakında açıklaması gelecektir.

★ ★

بَابُ الْقِرَانِ وَالتَّمَتُّعِ

KIRÂN VE TEMETTU' BÂBI

Kırân, lûgat yönünden iki şeyin mutlak bir şekilde bir araya gelmesidir. Fukahâ'nın örfünde ihlâl demektir. İhlâl : Hac ile umreyi beraber yapmak için tekbir ile sesi yükseltmektir. Kenz'de, ihlâl : Umre ve Hac ile mîkâttan ihlâldir, (1) denmiştir. Zeylaî (Rh.A.) : «İhlâlin şart kılınması rastgele vâki olmuştur. Hattâ bir kimse ehlinin dâiresinden veya memleketinden çıktıkdan sonra mîkâta varmadan önce Hac ve Umre için ihrâma girse câizdir. O kimse kırâna niyet etmiş olur,» demiştir. Bundan dolayı ben burada; «Hac aylarında veya Hac aylarından önce, mîkâttan veya mîkâttan önce, Hac ve Umre için tekbir ile sesi yükseltmektir.» dedim. **Kâfî'de** de böyledir.

İhrâma girmek isteyen kimse, kıldığı iki rek'at namazdan sonra şöyle der :

اَللّٰهُمَّ اِنِّي اُرِيدُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَيَسِّرْهُمَا لِي وَتَقَبَّلْهُمَا مِنِّي

«Allahümme inni ürîdül hacce vel umrete feyessirhümâ lî ve takabbelhümâ minnî.»

«Ey Rabbim! Ben Hac ve Umre yapmak istiyorum. Bu ikisini bana müyesser kıl ve bu ikisini benden kabûl eyle.»

Umre için yedi şavt ile tavâf eder. İlk üç şavtta remel yapar. (Yâni omuzlarını silkerek çalımlı yürür.) **ve tıraş olmaksızın, sa'y eder.** (Hedy sevk etmemiş olan) **Mütemetti' bunun aksinedir. Bundan sonra Haccın işlerine başlar. Kudûm tavâfını yapar ve ifrâd Haccında açıklandığı üzere sa'y eder.** Yedisi Umre için, yedisi haccın kudûm tavâfı

---

(1) **İhlâl :** Lebbeyk, diyerek sesi yükseltmektir.

için olmak üzere ondört şavt edip ondan sonra o ikisi için sa'y etmek sûretiyle Hac ve Umre için iki tavâf ve iki sa'y yapmak mekrûhtur. Bunun mekrûh olması, Umrenin sa'yini geri bıraktığı ve kudûm tavâfını öne geçirdiği içindir.

(Hacı) **Nahr gününün remyinden** (yâni taş attıkdan) **sonra kırân için kurban keser. Eğer kurbandan âciz olursa, üç gün oruc tutar ki o üç günün sonu Arafe günüdür. Yedi gün de teşrîk günlerinden sonra, ne vakit dilerse oruc tutar.** Bu orucu gerek Mekke'de tutsun ve gerekse Mekke'den başka yerde tutsun müsâvîdir (fark etmez). Eğer o üç gün geçip gider de oruc tutmazsa dem (kurban) gerekir.

Umreden önce vukûf ile Umre bâtıl olur ve o kazâ edilir. Umrenin terkinden dolayı dem vâcib olur ve kırânın demi düşer.

Temettu' : Hac ayları içinde bir yılda, bir kimsenin âilesi ve kendisi arasında sahîh ilmâm (2) ile ilmâmsız Hac ve Umrenin arasını birleştirmesidir.

Hidâye'de, temettu' : Bir seferde âilesi ile ikisi arasında sahîh ilmâm olmaksızın iki nüskün edâsını terfîktir. Yâni iki ibâdeti birbirine arkadaş (beraber) etmektir, denmiştir.

Gâyet'ül-Beyân'da denmiştir ki : Hidâye sâhibinin dediği sözle temettu'un mânâsı tamam olmaz. Çünkü iki ibâdetin edâsının terfîkı (beraberliği); şâyet âilesi ve kendi arasında sahîh ilmâm ile ilmâmsız hâsıl olsa, ve o iki ibâdetin biri Hac aylarından başkasında ve diğeri Hac aylarında olsa ona temettu' adı verilmez.

Yine, şâyet iki ibâdet Hac aylarında olup, biri o yılın Hac aylarında, diğeri başka yılın Hac aylarında olsa; ehli ve kendi arasında da sahîh ilmâm ile ilmâmda bulunsa, yine temettu' adı verilmez. Bu İmâm Ebû Bekr er-Râzî' (Rh.A.) nin sözü ile te'yîd edilmiştir. Bundan sonra; bu takdirde temettu', âilesi ile sahîh ilmâm bulunmaksızın bir yılda, Hac aylarında, Hac ile Umreyi bir araya getirmektir, demekle kayd etmek gerekir, denmiştir.

İnâye sâhibi, ona cevap verip : «Gâyet'ül-Beyân sâhibinin bu sözü, Hidâye sâhibinin zikrettiği ve onun tefsîridir. Terfîkın Hac aylarında, bir yılda olması ise şarttır. Biz onu yakında zikredeceğiz» demiştir.

Ben «Bu husûs tartışmalıdır,» derim. Çünkü lafzın ıstılâhî ma'-

(2) **İlmâm :** Nüzûl (inmek, gelmek, ziyâret) dir.

Sahîh ilmâm : Bir kimsenin ihrâm sıfatı taşımaksızın bir müddet için vatanını (âilesini) ziyâretten ibârettir.

(Nihâye; Dürer Hâşiyesi, Hâdimî)

nâsına göre açıklaması, ancak ismî ta'rif olur. Bu durumda onun (efrâdını) câmi ve (ağyârını) mâni olması vâcib olur. Nitekim bu, yerinde anlatılmıştır.

Şâyet sınırlandırılmışın efrâdından olmayan ta'rîfe dâhil olursa, mâni olmaz ve o ta'rîf sahîh olmaz. Bundan dolayı burada, zikredilen ibâreyi seçtim.

Bu durumda, Hac ile Umreyi bir araya getiren mütemetti' Hac aylarında Umre niyeti ile mîkattan ihrâma girip Umre için ilk tavâfında telbiyeyi keserek tavâf eder ve sa'y yapar. Tıraş olur veya saçını kırkar. Umrenin işlerini bitirdikten sonra haremden ihrâma girer. İhrâmın mescidde olması şart değildir.

Terviye gününde Hac niyetiyle ihrâma girer. Onun terviye gününden önce ihramlı olması efdaldir. İfrâd Haccı yapan gibi Hacceder. Lâkin o kimse ziyâret tavâfında remel yapıp tavâfdan sonra sa'y eder. Zirâ bu tavâf Hac için ilk tavâf olur. İfrâd Haccı yapan bunun gibi değildir. Çünkü ifrâd Haccı yapan, bir kere sa'y eder ve ayrıca; kurbân keser; o kurbân da temettu' kurbânıdır. **Udhiyye kurbânı, temettu' kurbânı yerine geçmez. Eğer temettu' için kurbandan âciz olursa, Kırânda olduğu gibi, üç gün Hacda ve yedi gün döndüğü vakitte oruc tutar.**

Umrenin ihrâmından sonra üç gün oruc tutmak câizdir. İhrâmdan önce câiz değildir. Orucun Arafeye kadar ertelenmesi mendûbtur. Çünkü Hac ayları, üç gün oruc için vakittir. Lâkin sebeb tahakkuk etikden sonradır. O da ihrâmdır. Yine, Kırânda da hal böyledir. Lâkin ertelemek efdaldir. O üç gün ardı ardına yâni aralıksız oruc tutmaktır ki sonu Arafe günüdür. Çünkü oruc, kurbânın bedelidir. Bu durumda, kurbân için takdir olunması dileği ile vaktinin sonuna kadar orucu ertelemek müstehab olur. Eğer mütemetti' hedyini (kurbânlığını) sevk etmek isterse ihrâma girip de sevk eder. Sevk etmek yâni önünce göndermek, yedmekten efdaldir.

Ancak hedyi sevk mümkün olmadığı takdirde onu yeder (tutup götürür).

Bedene'nin boynuna kılâde (alâmet, gerdanlık) **bağlar. Kılâde, bedenenin üzerine çul örtmekten evlâdır.** Çünkü kılâdenin Kur'ân'da zikri geçmektedir. **Yüce Allah** (C.C.) : (وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ) yâni **«Harâm olan ayları** (Hac aylarını) **da gerdanlıksız ve gerdanlıklı kurbânlıkları da...»** (3) diye buyurmuştur.

(3) Bk. Mâide sûresi (5), âyet : 97.

Bedenenin hörgücünü sol tarafından yarmak mekrûhtur. Bu doğruya en yakın (uygun) **olandır. Çünkü Nebî** (S.A.V.) : **Sol tarafından onu kasden yaralamış, sağ tarafından ise tesadüfen yaralamıştır. Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) **nin bu yapılan şeyi kerîh görmesine sebeb : Bedenenin hörgücünü yarmak, işkence olduğu içindir. Nebîyyi Ekrem'** (S.A.V.) **in bu işi yapmasına sebeb şudur : Müşrikler o bedeneye taarruzdan kaçınmazlar, ancak bedenenin hörgücü yarılmışsa çekinirlerdi.**

Denmiştir ki : İmâm A'zam (Rh.A.), ancak kendi zamanının insanlarının işâretlemelerini kerîh görmüştür. Çünkü işâretlemede ileri gittikleri için, yarmaktan dolayı hayvanın ölmesinden korkulurdu.» **Bir kavle göre de : İmâm A'zam'** (Rh.A.) ın kerîh görmesi, gerdanlık takmayı tercih etmesindendir.»

Mütemetti', Umreye âit işleri yapar. Şâyet o bedeneyi sevk etmişse, Umreden çıkmaz. Fakat, eğer bedeneyi sevk edici değilse Umreden çıkar. Nitekim bu husûs daha önce geçmiştir.

Bundan sonra, Temettu' Haccı yapan kimse, terviye gününde ihrâma girer. Onun, Terviye gününden önce ihrâma girmesi efdâldir Nitekim bu, daha önce geçmiştir. **O, Nahr gününde tıraş olmakla iki ihrâmından da çıkar.** Çünkü Onun Hacda tıraş olması, namazdaki selâm gibi, onu ihrâmdan çıkarır.

Mekke halkı ancak İfrâd Haccı yapar. Yâni onlar için Temettu' ve Kırân yoktur. Çünkü Temettu' ve Kırânın meşrûiyyetleri, iki yolculuğun birini düşürmek sûretiyle rahatlık içindir. Bu ise âfâkî hakkındadır. Bir kimse hedy sevk etmeksizin, Umrenin işlerini edâ ettikden sonra memleketine dönerse, ehli ve kendi arasında sahîh ilmâm ile ilmâm bulunduğundan temettu'u bâtıl olur. Bu ifâde (elemme..), melzûmun zikredilip lâzımın kasdedilmesi kabîlindendir. Çünkü sen temettu'un ma'nâsını biliyorsun : H e d y sevk etmeksizin umrenin işlerini edâ eden kimse, memleketine döndüğü zaman ilmâmı sahîh olup temettu'u bâtıl olur. Hedyi sevk ile berâber mütemetti' olur. Çünkü o kimse hedyini sevk etse, ehli ile ilmâmı sahîh olmaz. Bu durumda onun temettu'dan çıkması câiz olmaz. Böylece, Mekke'ye dönmesi vâcib olur. Şâyet dönüp Hac için ihrâma girse mütemetti' olur.

Eğer o kimse Umre için, Hac aylarından önce dört şavttan az tavâf edip Hac aylarında o tavâfı tamamlayarak Haccetse, mütemetti' olur. Çünkü bize göre, ihrâm şarttır. Onun Hac aylarından önce olması sahîh olur. Onda muteber olan fiillerin edâsıdır. Burada fiillerin edâsının çoğu da mevcûttur. Bir şeyin çoğu için bütün hükmü vardır. Eğer Hac aylarından önce dört şavt tavâf etse, mütemetti' olmaz. Çünkü o fiilin çoğunu Hac aylarından önce edâ etmiştir.

Bir Kûfeli, Hac aylarında Umre işlerinden çıkarak Mekke'de veya Basra'da oturup o Umrenin yapıldığı yılda Hacc etse, o kimse mütemetti'dir. Çünkü birinci yolculuk, Basra'ya dönmekle son bulmamıştır, sanki o mîkâttan çıkmamış gibidir. Eğer Umreye niyet edip Umre işleri bitmeden cimâ' ile Umreyi ifsâd etse, Basra'dan da Mekke'ye dönüp Umresini kazâ ederek Haccetse, mütemetti' olmaz. Çünkü ilk yolculuğun hükmü, Basra'dan dönmekle bâkî kalmış olduğundan, o Mekke'den çıkmamış gibidir. Mekke'de oturan kimse için temettu' yoktur. Eğer ehli ve kendi arasında sahîh ihrâmla, ihrâmdan sonra dönüp Hac ve Umrenin ikisini de edâ etmiş ise mütemetti' olur. Çünkü o kimsenin, ihrâm edip ondan sonra Mekke'ye dönerek Hac ve Umrenin ikisini de edâ etmesi, yolculuk esnâsında olmuştur. Zira, ilk yolculuk ihrâmla son bulmuştur. Bu durumda, bir yolculukda iki ibâdet (nüsk) bir araya geldiğinden o kimse mütemetti' olur. Ve o bunlardan hangisini ifsâd ederse, demsiz (kurbânsız) onu tamâm eder. **Yâni bir kimse Hac aylarında Umreye niyet edip o Umrenin yapıldığı yılda Haccettiğinde o yılda geçen Umre ve Hacdan hangisini ifsâd ederse, kurbânsız tamâm eder.** Zirâ ihrâmın sorumluluğundan çıkmak onun için ancak fiillerle mümkün olur. **Ve mütemetti'in demi de düşer.** Çünkü bir seferde iki sahîh ibâdetin edâsı bir arada olmamıştır.

Kırân Haccı, Temettu' Haccından efdaldir. Temettu' Haccı da ifrâd Haccından efdaldir. Şu halde Kırân Haccı ikisinden de efdaldir. (4) Kırân Haccının efdal olmasına gelince; şüphesiz, Kırânda iki ibâdetin bir arada yapılması vardır. O, oruc ile itikâfı, Allah (C.C.) yolunda bekçiliği ve gece namazını bir arada yapmaya çok benzer. İkincinin efdal olmasına gelince : Temettu'da bir defâda iki ibâdetin kısmen bir arada yapılması vardır. Böylece o Kırân'a benzemiş durumdadır.

(4) Sadr'üş-Şerîâ' (Rh.A.) ya göre de; Kıran, Temettü ve İfrâddan daha faziletlidir.

بَابُ الْجِنَايَاتِ

CİNÂYETLER BÂBI

Musannıf, ihrâm giyenlerin hükümlerini açıklamayı bitirince, onlara aid ârızaları (ârız olan şeyleri) açıklamaya başladı. **O ârızalar** (bozukluklar) : **Cinâyetler, ihsâr ve fevât** (Haccın geçirilmesi) **dır.**

Cinâyât, cinâyet'in çoğuludur. Bu cinâyet ile kasdedilen : İhrâmlının yapamayacağı bir iştir. Sonra bu cinâyet sebebiyle vâcib olan : Bazan bir kurbân, bazan iki kurbân ve bazan da sadaka olur. Bazan sadaka veyâ dem (kurbân) **olur, bazan ise bunlardan başka bir şey olur.** Musannıf bunları açıklamayı dileyip demiştir ki : **Bâliğ olan bir ihramlı, eğer bir tam uzvuna ve daha fazlasına güzel koku sürerse, bir dem vâcib olur.**

Tam uzuv : Baş, incik, uyluk ve bunların benzeri olan uzuvlardır.

İhrâmlı, başına kına yaksa - çünkü kına güzel kokulu şeylerdendir - veya bir uzvuna, zeytin ya da susam yağı kullansa - eğer bunlar hâlis olursa - dem (kurbân) **vâcib olur.** Şüphesiz menekşe yağı gibi güzel kokulu ve bunun benzeri olan yağlarda ittifakla dem vâcib olur. **Fakat, hâlis yağ, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, dem gerektirir. İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **e göre sadaka gerektirir.**

Ya da dikilmiş libâs giyse veya başını tam bir gün örtse, o kimse üzerine dem vâcib olur.

İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **dan : Şâyet bir kimse yarım günden fazla başını örtse ona dem vâcib olur, diye rivâyet edilmiştir.**

Ya da ihrâmlı, başının dörttebirini tıraş etse veya hacâmet yerini veya iki koltuğunun birini veya kasığını veya boynunu tıraş etse ya da iki elinin ve ayağının tırnaklarını bir meclisde (aynı yerde) **veya bir elinin ve bir ayağının tırnaklarını bir meclisde kesse, o ihrâmlıya dem vâcib olur.** Çünkü elinin biri ve ayağının biri, iki eli ile iki ayağının

dörttebiri olur. Bu durumda o bütün yerine geçer. Zikredilenlerin hepsi bir meclisde (aynı yerde) olursa bir dem vâcib olur. Bir demden fazla olmaz. Çünkü cinâyet bir çeşittendir. Eğer iki eli ile iki ayağının tırnaklarını bir kaç meclisde (mahalde) keserse ve eğer her bir meclisde bir elini veya bir ayağını keserse, onun üzerine dört dem vâcib olur. **Çünkü onda gâlib olan ibâdet ma'nâsıdır. Meclisin bir olması sebebiyle o ibâdetin ma'nâsı tedâhül** (1) **ile kayıtlanır.** Nitekim secde âyetinde olduğu gibi.

Eğer bir elin veya bir ayağın tırnaklarını bir meclisde kesse, üzerine bir dem vâcib olur. Çünkü tıraşda olduğu gibi, dörttebiri bütün yerine geçer. Eğer beş parmaktan daha azını keserse sadaka vâcib olur. Yakında bunun açıklaması gelecektir.

Ya da cünub olduğu halde kudûm tavâfını veya sader tavâfını yapsa veya abdestsiz olduğu halde farz için tavâf etse, - eğer farz tavâfda cünub olsa, bedene vâcib olur. Yâni farzda cünub olarak tavâf etse vâcib olan, bedenedir. Çünkü cenâbet hadesden daha büyük pisliktir. İkisi arasında fark olsun diye cebr-i noksânı (noksan kıymetinin tamamlanması) bedene ile vâcib olur. Veya tavâfın çoğunu cünûb olarak yapsa, yine bedene vâcib olur. Çünkü bir şeyin çoğu için bütün hükmü vardır - **veya Arafât'tan, imâmdan önce çıksa veya farz olan yedi tavâfın azını terk etse, yâni ziyâret tavâfından üç şavtı veya üçden azını terk etse, dem vâcib olur.** Üç şavttan fazlasını terk ettiğinde, yâni dört şavtını veya dörtten fazlasını terk ettiğinde o kimse ihrâmlı olduğu halde, tavâf edinceye kadar kalır.

Ya da sader tavâfını terk etse, veya sader tavâfından dört şavtı terk etse veya Safâ ile Merve arasında sa'yi terk etse, veya Müzdelife'de vakfeyi terk etse veya remyin tamâmını veya bir gününü veya birinci remyi (taşlamayı) **veya birinci remyin çoğunu terk etse,** yâni nahr gününde cemre-i akabenin taşlanmasını veya çoğunu terk etse **veya şehvet ile zevcesine dokunsa veya şehvet ile öpse veya tıraş olmayı ya da farz tavâfı nahr günlerinden sonraya bıraksa veya bir ibâdeti diğer ibâdetten önce yapsa,** - remyden önce tıraş olmak gibi ve kırâna niyet eden kimsenin remyden önce nahrı ve zebhden önce tıraş olması gibi - **Ya da nahr günlerinde Haccedici olduğu halde veya Umre yapıcı olduğu halde tıraş olsa dem vâcib olur. Fakat nahr günlerinde haremden çıkıp haremden başka yerde tıraş olsa, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, onun üzerine iki dem vâcib olur. Zeylaî** (Rh.A.) **böyle zikretmiştir.**

---

(1) **Tedâhül;** daha önceki bölümlerde de izâh edildiği gibi : **Bir şeyin, diğer bir şey'e, hacim ve miktârı fazla olmaksızın, girmesine** (giriftliğine) **denir.**

Yani muhrim haremin avını öldürdüğü zaman ona bir kıymet kâfîdir. Eğer cinayet harem ve ihrama beraberce olursa o cinâyetin esası o şekildedir.

Ya da süreyi bitirmeden önce Haccedici olduğu halde haremden çıksa, ondan sonra dönse, dem vâcib olur. Umre yapan, Haccedenin aksinedir ki, haremden çıktıkdan sonra dönüp saçını kırksa, o zaman dem lâzım gelmez.

Vikâye'de : «Hıll'de Hac ve Umre için tıraş olsa, dem vâcib olur. Hıll'den dönüp ondan sonra saçını kırkan veya zevcesini öpen veya ona dokunan mu'temire dem vâcib olmaz» denmiştir. **Ben derim ki : Bunda birkaç sebebden tekellüf** (zorlanarak cevap vermeye çalışma) **vardır.**

Birinci sebeb şudur : Onun «Hac veya Umre ile» sözünden kasdı, Haccın veya Umrenin ihrâmından çıkmak dolayısıyladır. Lafzın onun üzerine delâleti de tekellüften hâlî değildir. Bundan dolayı **Fukahâdan bazısı demiştir ki** : Her ne kadar vâkî olana uygun değilse de «veya tıraş olsa» sözü bâbın başındaki «şâyet ihramlı güzel koku sürünse» sözüne bağlıdır.

İkinci sebeb şudur : «Mu'temire dem vâcib olmaz» sözü için ma'tûfun aleyh (2) zâhir değildir. Velev ki onun kasdettiği ma'nâ açık olsun. Çünkü, «Mu'temir haremden çıkıp ondan sonra hareme dönüp saçını kırksa ona dem lâzım gelmez.» ma'nâsınadır. Gerçek ibâre : «Veya Hâcceden, süreyi bitirip çıkmadan önce haremden çıksa, ondan sonra hareme dönse, dem vâcib olur. Süreyi bitirmeden önce haremden çıkıp ondan sonra hareme dönen mu'temir saçını kırksa veya zevcesini öpse veya ona dokunsa, onun üzerine dem vâcib olmaz,» şeklinde olacakdı.

Üçüncü sebeb şudur : «Veya zevcesini öpse» sözünün zâhiri «saçını kırksa» sözünün üzerine atf (râcî) edildiği zannını veriyor. Halbuki, «veya tıraş olsa» sözü üzerine ma'tûfdur (râcîdir). Bundan dolayı, burada ben ibâreyi gördüğün şekle çevirdim.

Kurban kesmeden tıraş olan Kırân sâhibine iki kurban vâcib olur. Bu söz bâbın başında «bir dem vâcib olur» sözündeki «dem» sözüne atfdır. Zebhden (kesmek) önce tıraş olan kârin (Kırân sâhibi) üzerine demin birisinin gerekmesi, kırân vaktinden önce tıraş olduğu içindir. Çünkü kırânın vakti zebhden sonradır. Birisi de zebhi tıraşdan sonraya bıraktığı içindir.

Rükn tavâfını cünûb olarak yapan kimse üzerine veya teşrîk günlerinin sonunda temiz olarak sader için tavâf eden kimse üzerine - velev ki rükn için tavâfda hadesli olsun - **bir dem vâcib olur.** Yâni eğer o, ziyâret tavâfını cünûb olarak yapsa ve teşrîk günlerinin sonunda sader tavâfını temiz olarak yapsa, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, iki**

---

(2) **Ma'tûfun aleyh** : Bağlaç; bir rabt edatı ile kendisine bağlı olan kelime, **metbû.**

dem vâcib olur. İmâmeyn (Rh.Aleyhimâ) **bir dem vâcib olur, demişlerdir.**

Eğer ziyâret tavâfını abdestsiz olarak yapsa ve sader tavâfını teşrîk günlerinin sonunda temiz olarak yapsa ittifâkan bir dem vâcib olur.

Aradaki fark şudur: İkinci sebebte sader tavâfı ziyâret tavâfına intikal etmez. Çünkü sader tavâfı vâcibdir. Ve hades ile olan ziyâret tavâfının iâdesi müstehabdır. Vâcibe intikâl etmez. Birinci sebebde, sader tavâfının ziyârete nakli vâcib olmuştur. Çünkü iâde vâcibdir. Bu sader tavâfının ziyâret tavâfı yerine geçmesinde, kendisinden bedenenin düşmek faydası vardır. Halbuki ihrâmın başlangıcında meşrû olan tertîb üzere fiiller için azîmet mevcuttur. Öyleyse onun meşrû tertîbin hılâfına olarak niyeti bâtıl olur. Şu halde tavâfı meşrû tertîb üzere sarf etmek vâcib olur. Üzerinde aslî secde olan kimse şâyet sehv için secde etse, o aslî secdeye sarf olunup (sayılıp) sehve sarf olunmadığı gibi. Ve âdeta o kimse, teşrîk günlerinin sonunda ziyâret tavâfını yapmış ve sader tavâfı için tavâf etmemiş gibidir. **İmdi İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, sader tavâfını terk ettiği için ona bir dem vâcib olur. Bir dem de ziyâret tavâfını nahr günlerinden sonraya bıraktığı için vâcib olur. İmâmeyn** (Rh.Aleyhimâ), **«sader tavâfının terki için bir dem vâcib olur, ziyâret tavâfı için ise bir şey yoktur,» demişlerdir.**

Eğer bir uzuvdan daha azına güzel koku sürerse, buğdaydan yarım sâ' tasadduk ona vâcib olur. Ya da bir günden daha az vakitte başını örter veya dikilmiş libâs giyerse veya başının dörttebirinden daha azını tıraş ederse veya beşden daha az tırnağını keserse veya ayrı ayrı oldukları halde beş parmağının tırnaklarını keserse, yine buğdaydan yarım sâ' tasadduk ona vâcib olur.

Ya da o kimse, kudûm tavâfını ve sader tavâfını abdestsiz olduğu halde yapsa veya sader tavâfının yedi şavtının üçünü terk etse veya üç cemrenin birini terk etse veya diğer ihramlının başını tıraş etse, buğdaydan yarım sâ' sadaka vermek ona vâcib olduğu gibi zebh de vâcib olur. Ya da altı yoksula zebh'in etinden veya üç sâ' buğdaydan yiyecek sadaka vermek vâcib olur, veya üç gün oruc tutmak vâcib olur. (Yâni bu üç şeyin arasında muhayyerdir.)

Eğer ihrâmlı olan kimse özürlü olduğu için güzel koku kullanırsa veya tıraş olursa da böyle yapar.

İhrâmlının cimâı - unutmakla da olsa - **farza vukûfdan önce Haccını ifsâd eder. Haccı tamamlaması ve bir kurbân vâcib olur. Onun, gelecek yılda Haccı kazâ etmesi gerekir. O kimsenin ifsâd ettiği şeyi kazâ vaktinde, karısından ayrılması vâcib değildir.**

Farza vukûfdan sonra vat'ı (karısı ile cimada bulunma) **Haccı ifsâd etmez. Bir bedene kurbân etmek vâcib olur. Tıraşdan sonra vat' ederse, bir koyun kurbân etmek vâcib olur.**

Umresinde, dört tavâfdan önce vat' etse Umresini ifsâd eder. O, bozulan Umresini tamamlar, kurbân keser ve Umresini kazâ eder.

Umresinin dört şavtını tavâf ettikden sonra cimâda (cinsî münâsebette) **bulunsa bir kurbân keser.** (Cimâ) Umresini bozmaz.

Ya da ihrâmlı olan kimse bir av öldürse veya ihrâmlı, avı öldürene yol gösterse, gerek o gösterme ilk defa olsun, gerekse olmasın ve gerek unutarak olsun ve gerekse kasden olsun eşittir. O ihrâmlı üzerine avın cezâsı lâzım gelir.

Şâyet av, saldırıcı olmayan yırtıcı bir hayvan olursa, cezâ vâcib olur. Saldırıcı ve yırtıcı hayvanı avlamakda bir şey yoktur. Yâni cezâ vâcib olmaz. Yahut av insana alışmış hayvan olursa veya paçalı (müservel) **güvercin olursa, avın cezâsı vâcib olur. Müservel;** bir güvercindir ki iki ayağında pantolon gibi tüy vardır. **İmâm Mâlik** (Rh.A.), «Paçalı güvercin insana alışmış kuşdur, kaz gibidir,» demiştir. **Biz deriz ki : O, yarâdılışının aslında avdır. Ancak ağırlığından dolayı uçmaz.**

Yahut ihramlı, açlıkdan veya bir başka zarûret ile avı yemeye mecbûr kalırsa yine avın cezâsı vâcib olur. O cezâ ise, avın öldürüldüğü yerde veya öldürüldüğü yere yakın yerde iki âdil kimsenin takdir ettiği şeydir. Her ne kadar yırtıcı av hayvanı koyundan daha büyük olsa da, cezâsı koyundan fazla olmaz.

Sonra ihrâmlı o av için bir hedy satın alıp Mekke'de o hedyi keser. Veya o ihrâmlı yiyecek satın alıp her fakîre buğdaydan yarım sâ' veya hurmadan veya arpadan bir sâ' sadaka verir. Bir fakîre bundan daha az tasadduk olmaz. **Veya her fakîrin yiyeceği için bir gün oruc tutar.** Eğer fakîrin yiyeceğinden fazla geriye kalırsa, fakîrin yiyeceği yarım sâ'dır. Fazla kalan ondan daha azdır. O fazlayı da tasadduk eder. Veya o fazla yerine bir gün oruc tutar.

O ihrâmlı avcıya avı yaralamasıyla veya onun tüyünü yolmasıyle veya uzvunu kesmesiyle (kıymetinden) **eksilen şey vâcib olur.** Yâni ihrâmlı kimse bir avı yaralasa veya tüyünü yolsa veya avın bir uzvunu kesse, ba'z (cüz) e kül ile itibâr olunması yönünden (kıymetinden) eksilen o şeyi öder. Nitekim kulların haklarında bu böyledir.

Hayvanın kanadını yolmakla ve ayaklarını kesmekle o, korunma durumundan çıkmış olur. Çünkü avcı o avdan korunma âletini kaybettir-

mesiyle hayvanın güvenliğini yok etmiştir. Bu durumda onun cezâsını öder.

Avın yumurtasını kırmasıyle, ihrâmlı üzerine yumurtanın kıymeti vâcib olur. Çünkü yumurta avın aslıdır. O yumurtanın av olma imkânı vardır. O yumurta bozulmuş olmadığı müddetce ihtiyâten av sayılır.

Eğer o kırılan yumurta bozulmuş ise, kıran kimse üzerine bir şey lâzım gelmez. Avın yumurtası kırılmakla ve içinden ölü yavrusu çıkmakla o yavrunun diri olduğu haldeki kıymeti vâcib olur. Bu mesele şu üç durumdan hâlî değildir : Ya o yavrunun diri olup yumurta kırıldığı için öldüğü bilinir. Ya da o yavrunun yumurta kırılmazdan önce ölmüş olduğu bilinir. Veya o yavrunun ölümü yumurtanın kırılmasıyla mıdır, yoksa kırılmakla değil midir, bilinmez. O yavrunun diri olup yumurta kırılmakla öldüğü bilinirse, yumurtanın kıymetini kıran öder. Eğer kırılmazdan önce yavrunun ölü olduğu bilinirse, yumurtayı kırana bir şey lâzım gelmez. Eğer yavrunun ölümü yumurtanın kırılmasıyle olduğu bilinmezse, kıyâsa göre, o, yumurtadan başkasını ödemez. Çünkü yavrunun yaşadığı bilinmiyor. İstihsânen, o yumurtayı kırân kimseye yavrunun diri olduğu haldeki kıymeti vâcib olur. Çünkü yumurta yavru diri çıkmak için hazırlanmıştır ve vaktinden önce kırmak ölümüne sebeb olmuştur. Bu sebeple onun cezâsı, ihtiyâten o yavrunun diri olduğu haldeki kıymetine nakledilir.

Yine - İnâyede de geçtiği gibi - **Hacdan çıkmış bir kimsenin haremin avını kesmesi ile de ihrâmlıya avın kıymeti vâcib olur.** Ve o kıymeti tasadduk eder. Helâl ile kaydın faydası yakında açıklanacaktır.

Yine haremin avının sütünü sağan kimse üzerine sütün kıymeti vâcib olur. Çünkü süt avın cüzlerindendir. Böylece o, avın bütününe benzer.

Haremin kuru otluğunu ve kendi biten - insanların yetiştirdiği ve bitirdiği cinsden olmayan - **ağacını kesmek de cezâ gerektirir.** İsterse o ağaç bir kimsenin mülkü olsun.

Musannıfın bu sözü, Vikâye'de ve Vikâye'den başkasında bulunan «mülk edinilmemiş = gayri memlûk» **sözlerine işârettir.** O söz faydalı değildir. **Çünkü Hidâye şârihleri ve daha başkaları demişlerdir ki : Şüphesiz Harem'in kuru otluğu ve ağacı iki çeşittir : Bir çeşidi insanların yetiştirmesiyle meydana gelen ağaçtır. Bir çeşidi de kendi biten ağaçtır. Bu ikisinden her biri de iki çeşittir : Ya insanların yetiştirdiği şeyin cinsindendir, ya da değildir.**

Birinci çeşit için; insanın yetiştirdiği iki nevi sebebiyle cezâ icâbet-

mez. İnsanın yetiştirdiği cinsten olmayan birinci nevi için de cezâ icâbetmez. Cezâ ancak ikinci çeşidin ikinci sınıfındadır. O da kendi bitip ve insanların yetiştirdiği cinsden olmayandır. Onda, insanın kendi mülkünden yetiştirdiği memlûk olması ile mülkünde kendiliğinden biten memlûk olması hükmü müsâvîdir ve kıymeti lâzımdır. Hattâ Fukahâ : «Bir adam mülkünde ümmüğaylân (müğaylân) (3) ağacı yetiştirse bir insan da onu kesse, o insanın o ağacın kıymetini mâlikine ödemesi gerekir. Şeriat hakkı için de bir kıymet ödemesi gerekir. Ancak eğer o ağaç kurumuş olursa, o vakit tazminsiz kesilmesi câiz olur.» (4) demişlerdir.

Şu dört şeyde oruc olmaz : Harem'in helâl olan avının boğazlanmasında, sütünü sağmakda, kuru otunu ve ağacını kesmekde; bunlarda kıymetin yerine oruc tutmak lâzım gelmez. Çünkü burada vâcib olan, kıymeti tazmin (bedelini ödemek) **dir. Keffâret değildir.** Malların borcuna benzer. Öyleyse bu, oruc ile edâ edilmez.

Musannıfın, «Haccdan çıkanın kesmesi» **demesine sebeb; «Boğazlayan kimse eğer ihrâmlı olursa, keffâretinin oruc ile edâ edilir» olmasıdır. Nihâye'de böyle zikredilmiştir.**

Harem'in kuru otları otlatılmaz ve kesilmez. Ancak ayrığı kesilir ve otlatılır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

لَا يُخْتَلَى خَلَاهَا وَلَا يُعْضَدُ شَوْكُهَا

«Harem'in otluğu biçilmez ve dikeni kesilmez.» (5) buyurmuştur. **Ayrığını ise Resûlüllah** (S.A.V.) **istisnâ kılmıştır. Onun kesilmesi ve otlatılması câizdir. Mantarın da kesilmesi câizdir.** Çünkü mantar bitkiden değildir.

Bitin ve çekirgenin öldürülmesiyle ihrâmlı için az da olsa sadaka vâcib olur.

---

(3) **Müğaylân :** Çölde yetişen bir çeşit dikenli çalı, **devedikeni** (Carduus).

(4) **Harem ağacı dört nevidir.** Onlardan üçünün kesilmesi ve faydalanılması cezâsız halâldır. Birinin kesilmesi ve onunla faydalanılması cezâsız halâl değildir. Yani kesilmesine cezâ gerekmez. Bunlardan üç evvelkiler : İnsanların yetiştirir oldukları cinsden olan ve onların yetiştirdikleri bulunan her ağaç; insanların yetiştirdikleri cinsten değil ise de onların yetiştirmiş oldukları her ağaç; insanların yetiştirdikleri cinsden olduğu halde kendiliğinden biten her ağaçtır. Halâl olmayan ağaç : İnsanların yetiştirdikleri cinsten olmayan ve hüdây-ı nâbit olandır. (Hindiyye)

(5) Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, Dâremî, Ahmed b. Hanbel.

Karganın, dölengeç (çaylak) **kuşunun, akrebin, yılanın, fârenin ve kuduz köpeğin öldürülmesiyle ihramlıya bir şey lâzım gelmez. (6) Bazı rivâyetlerde kurt da bunlar arasında zikredilmiştir. «Kuduz köpek ile murâd kurttur,» diyen de vardır.**

Sivrisineğin, pire, kene ve kaplumbağanın öldürülmesi ile de bir şey lâzım gelmez.

İhrâmlının, sığırı, koyunu, deveyi, tavuğu ve ev kazını boğazlaması câizdir.

Yine helâlin yâni ihrâmlı olmayan kimsenin, bir ihrâmlının ona avı göstermeksizin ve kesilmesi için ona emretmeksizin avladığı ve boğazladığı avın ihrâmlı tarafından yenmesi câiz olur.

İhrâmlı olmayan bir kimse elinde av ile Harem'e girse, o avı salıvermesi gerekir. Hidâye'de denilmiştir ki: Bir kimse Harem'e av ile girse, eğer o av, o kimsenin elinde ise, o kimseye o avı salıvermesi lâzım gelir. İmâm Şâfiî (Rh.A.) **bu görüşte değildir.**

Nihâye sâhibi: «Şâfiî'nin hılâfının zâhir olması için, o hareme av ile giren kimse ihrâmlı olmayan kimsedir. Çünkü ihrâmlı olan kimseye o avın salıverilmesi, yalnız ihramla bil'ittifâk vâcib olur» demiştir. **Bundan dolayı Ben; «İhrâmlı olmayan bir kimse** (elinde av ile) **Harem'e girse» dedim.** «Elinde» sözünden murâd; onun yaralayıcı olan hakîkî elidir. Hattâ o kimse, av ile Harem'e girdiği zaman, av onun yükünde veya kafesinde olsa, o avı salıvermesi vâcib olmaz. Bunu **Tâc'uş-Şerîa** (Rh.A.) zikretmiştir. (7)

İhrâmlı veya ihrâmlı olmayan kimse getirdiği av ile beraber Harem'e girdikden sonra, eğer satılan av, alıcı elinde mevcûd ise, o avın satılması reddedilir. Çünkü satış fâsiddir veya bâtıldır. Eğer av, alıcı elinde durmuyor ise, satıcı alıcıdan aldığı kıymeti verir. Yâni ihrâmlının sattığı av, eğer duruyor ise geri verilir. Eğer zâyi oldu ise, kıymeti vâcib olur. Gerek ihrâmlıya satsın ve gerekse ihrâmlı olmayana satsın müsâvîdir.

İhrâmlı olan kimsenin evinde veya beraberinde olan kafesindeki avı ihrâmlı olduğu için salıvermesi gerekmez. Çünkü ihrâm, avın mâ-

(6) Hz. Âişe' (R.Anhâ) den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte Resûlüllah (S.A.V.) bu mevzûda şöyle buyururlar:

«Hayvandan beş nevî vardır. Bunların hepsi fâsıklardır. Hıll'de de haremde de öldürülürler. Akrep, çaylak, karga, fare ve kuduz köpek.» (Müttefekunaleyh,

(7) Hidâye şerhinde.

likiyetine ve muhafazasına karşı (muhâlif) **değildir. Birinci mesele bunun aksinedir.**

Şöyle ki: Gerek ihrâmlı ve gerekse ihrâmlı olmayan kimsenin av ile beraber Harem'e girdikten sonra o avı salıvermesi gerekir. Çünkü o av Harem'in avı olmuştur. Eğer ihrâmlı olmayan bir kimse, ihrâmlının elinde olan avı alıp salıverse, o avın kıymetini öder. Eğer alıp salıveren kimse ihrâmlı olursa, ödemesi gerekmez. Bir ihrâmlı kimse, kendisi gibi bir ihrâmlının avını öldürse, o avın cezâsı ikisine de lâzım gelir. Yâni her birine avın bütün kıymeti lâzım gelir. Çünkü avı almış olan ihrâmlı kimse, avın güvenliğini yok etmeye kalkışmıştır. Öldüren kimse o güvenliğin yok olmasını sâbit kılmıştır. Sâbit kılmak ise ödemek hakkında başlamak gibidir. Duhûlden önce talâk şâhidlerinin şehâdetten dönmelerinde olduğu gibi. Bu durumda o avı tutan, öldürene tazmin ettirir. Çünkü öldüren kimse öldürmek sebebiyle almak işini sebeb kılmıştır. Bu durumda o, illetin illetine mübâşereti (vukûu, cereyânı) ma'nâsına olmuştur. Böylece, o ödemek ona havale edilir.

İfrâd Haccı yapan kimseye bir dem gerekmesine sebeb olan şey, kârin yâni Haccı Kırân yapan kimse üzerine iki dem lâzım gelmesine sebeb olur: Biri Hac için ve biri de Umre için. Ancak eğer o, ihrâmlı olmadığı halde mîkâtı geçerse, kârin için bir dem vâcib olur. Çünkü kârin üzerine mîkâtta vâcib olan bir tek ihrâmdır.

Zeylaî (Rh.A.), **Şeyh'ul-İslâm'dan şöyle nakletmiştir:** Kârin üzerine iki demin vâcib olması, Arafede vukûfdan önce vâki olduğu vakittedir. Arafe'de vukûfdan sonra ise, cimâ' hususunda kârin üzerine iki dem vâcib olur ve mahzûrât (Hac esnâsında yasaklanmış diğer şeylerde) dan (8) bir dem vâcib olur.

İhrâmlı iki kimsenin öldürdüğü bir avın cezâsı, iki olur. Çünkü bu cezâ fiilin cezâsıdır. Fiil birden çok olunca, cezâ dahî birden çok olur.

Eğer Harem'in bir avını ihrâmlı olmayan iki kimse öldürseler, cezâ birleşmiş olur. Çünkü Harem'in avının cezâsı, yerin cezâsıdır. Yer ise birdir. Cezâ da bir olur.

İhrâmlının avı satması, satın alması bâtıldır ve boğazlanması harâmdır. O, yediğinin kıymetini öder. Boğazlamayan başka ihrâmlı yese kıymetini ödemez.

Bir geyik Harem'de doğursa, bir kimse o geyiği yavrusuyla beraber Harem'den çıkardığı zaman ikisi de ölse, çıkaran kimse onları öder. Yâni geyiğin ve yavrusunun kıymetini öder. Çünkü av Harem'den çıktık-

(8) El, ayak tırnaklarını kesmek gibi.

dan sonra, şer'an emin olmaya müstehıktır. Bundan dolayı o geyiği yerine bırakmak gerekir. Bu bırakma, bir şer'i sıfattır ki yavrulara da sirayet eder. Nitekim hür olmakda, köle olmakda, kitâbette ve bunların benzerinde olanda sirâyet ettiği gibi.

Eğer geyiğin cezâsı edâ edildikden sonra doğursa, o kimseye yavrunun cezâsı lâzım gelmez. Çünkü anasının cezâsı ödendikden sonra güvenlik bâkî kalmaz. Zirâ halefin ulaşması aslın ulaşması gibidir.

Âfâkî olan kimse, Hac ve Umre yapmak istese, — Hac ve Umrenin irâde edilmelerinin sebebi şudur; çünkü bu ikisinden birini murâd etmese mîkâtın geçilmesiyle onun üzerine bir şey vâcib olmaz. — **Hac ve Umreyi yapmak isteyen o âfâkî mîkâtı geçtiğinde ona bir dem lâzım gelir.** O mîkâtı geçen âfâkî, mîkâta geri dönse veya yolda ihrâma girdiği halde geri dönse, menâsikden bir nüske (9) başlamadan ilk defa olduğu halde telbiye de etse, ona lâzım gelen dem düşer. Musannıfın, «telbiye de etse» sözü, İmâmeyn' (Rh.Aleyhimâ) in sözünden ayırdetmektir ki, **İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **e göre, ihrâmlı olduğu halde bir kimsenin mîkâta geri dönmesi, demin düşmesine yeter. İmâm 'A'zam'** (Rh.A.) **a göre, ihrâmlı ve telbiye edici olduğu halde geri dönmesi gerekir. Eğer mîkâta geri dönmezse veya menâsikden bir nüske başladıkdan sonra geri dönse, tavâf veya Hacer-i Esved'i istilâm** (selâmlamak; ona elini ve yüzünü sürmek) (10) **başlayıp ondan sonra geri dönse, dem düşmez.** Bu aynen Hac yapmak isteyen Mekkî ve Umresini bitirip çıkan mütemetti' gibidir ki bunlar Harem'den çıkıp ihrâma girseler dem lâzım olmakda birinci meseleye benzerler. Çünkü Mekke'linin ihrâmı Harem'dendir. Umre ile mütemetti' olan da Mekke'ye girip Umre yaptığı zaman Mekkî olur; ihrâmı Harem'den olur. Bu durumda, bunların üzerine mîkâtı ihrâmsız geçtikleri için dem vâcib olur.

Bîr Kûfeli, bir ihtiyâc için bahçeye girse, onun için ihrâmsız Mekke'ye girmek câizdir. Onun mîkâtı, bahçıvan gibi, bahçedir. **Benî Âmir Büstânı** (Bahçesi) **mîkâttan içeride ve Mekke'nin dışındadır. Kûfeli olan kimse ihtiyâcı için oraya girse, ona ihrâm vâcib olmaz. Çünkü bahçe, ta'zîmi vâcib olan bir yer değildir.** Şu halde Kûfeli ona girse, o bahçe halkına katılmış olur. Bahçe halkı için ise ihrâmsız Mekke'ye girmek câiz olur. Lâkin eğer Haccetmek isterse, onun mîkâtı bahçedir. Yâni bahçe ile Harem arasında olan Hıll'ın (11) hepsi bahçe

---

(9) **Nüsk (menâsik)**: Erkân ve usûl, ibâdet.

(10) **İstilâm**: Selâmlamaktır ki, gerek tavâf'a başlarken, gerekse tavâf esnâsında Hâcer-i Esved önüne gelindikçe ona yüzünü döndürerek namaza durur gibi el kaldırıp, tekbir ve tehlil ile el (avuç içi) sürmek, (sonra iki avuç içini) öpmek, bu mümkün olmadığı takdirde uzaktan el sürme (koyma) işâreti yapmaktır. Tavaf namazından sonra da Hâcer-i Esved istilâm olunur.

(11) **Hıll**: Harem'in dışında kalan bölgeye verilen isimdir.

gibidir. Bahçıvan ile oraya giren kimselere, eğer Hill'dan ihrâma girip Arafât'da vakfe yaparlarsa, bir şey lâzım gelmez. Çünkü onlar mîkâtlarından ihrâma girmişlerdir. Bu durumda, eğer o ihrâmsız Mekke'ye girse, ona Hac ve Umre lâzım gelir. Mekke'ye ihrâmsız girmesi sebebiyle lâzım gelen şey ondan sahih olur. Eğer o Mekke'ye girdiği yılda mîkâta çıkıp ihrâma girer ve o yılda üzerine lâzım gelen Haccı yaparsa, sahîh olur. O yıldan sonra sahih olmaz. **İmâm Züfer (Rh.A.), «Sahîh olmaz, kıyâs da budur. Nezr sebebiyle ona lâzım gelen şeyden dolayı o, yıl değiştiği vakitte yapmış gibi olur.» demiştir.**

Bizim için sahih olmasına sebeb şudur : Şüphesiz o kimse terkettiği şeyi vaktinde elde etmiştir. Çünkü onun üzerine vâcib olan, Mekke'ye girişi vaktinde, bu mahalle saygı göstererek ihrâmlı olmaktır. Yoksa onun ihrâmı ta'yin edilerek Mekke'ye girmek için olmak değildir. Yıl değiştikden sonra olan bunun aksinedir. Çünkü zimmetinde borç olmuştur. O ancak ihrâm ile, maksûd olduğu halde edâ edilir. Nitekim nezr edilmiş i'tikâfda olduğu gibi. Çünkü i'tikâf aynı yılın Ramazan'ında oruc ile edâ edilir. İkinci yılda olmaz. Nitekim bu daha önce geçmişti.

Bir kimse mîkâtını ihrâmsız geçse, Umre için ihrâma girip Umresini ifsâd etse, Umre vakti geçtikden sonra kazâ eder. Mîkâtı terk ettiği için ona dem yoktur. Çünkü o kimse kazâsında, mîkâtın hakkını ihrâm sebebiyle mîkâttan kazâ edici olmuştur.

Bir Mekkeli kimse, Umre için bir şavt tavâf ettiği zaman Hac için ihrâma girse, Haccı terk eder. Yâni o kimsenin Haccı terk etmesi gerekir. **Çünkü İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, Mekkelinin iki ihrâmı bir araya getirmesi yasaklanmıştır. İmâmeyn' (Rh.Aleyhimâ) e göre o, Umreyi terk eder. O kimseye dem lâzım gelir. Hac ve Umrenin kazâsı da lâzım gelir.** Çünkü o kimse, başladıkdan sonra Hacda devâm etmekten âciz olduğu için, Haccı kaçırmış gibidir. Bu durumda, Haccı kaçıran kimseye Hac ve Umrenin kazâsı lâzım gelir. Eğer o, Hac ve Umreden birini terk etmeyip ikisini de tamâm ederse sahih olur. Çünkü o kimse, o ikisini gereken şekilde edâ etmiştir. Lâkin o ikisini birleştirmek yasaklanmıştır. Şer'î fiillerden nehy, meşrûiyyeti gerçekleştirir. Fakat, amelinde yasaklanmış şeyi işlemekle eksiğinden dolayı dem lâzım gelir. Bu dem Mekkeli için cebr (tamamlama) demidir. Âfâkî için şükür demidir. **Bir kimse Hac için ihrâma girse, ondan sonra Nahr Gününde diğer bir Hac için ihrâma girse, eğer o birinci Hac için tıraş olmuş ise, diğer Hac ona lâzım gelir. Hatta o, gelecek yılda demsiz kazâ eder. Eğer birinci Hac için tıraş olmamış ise, diğer Hac ona dem ile lâzım**

gelir. İkinci ihrâmdan sonra saçını, gerek kırksın, gerekse kırkmasın.

Bunun aslı şudur: Şüphesiz Hac ile Umrenin iki ihrâmını birleştirmek bid'attır. Eğer o kimse birinci ihrâmda tıraş olmuşsa, iki Haccı bir araya getirmemiştir. Onun için, bir araya getirmekten (cem) dolayı dem vâcib olmaz. Eğer birinci ihrâmda tıraş olmamış ise, Hac ve Umrenin ihrâmlarını bir araya getirmiş olur. Bundan sonra eğer tıraş olmasa, birinci ihrâmdan çıkar ve ikinci üzerine cinâyet işler. Çünkü o, vakitlerinin dışında ihrâmlı olmuştur. Böylece, ona icmâen dem lâzım gelir. Eğer ikinci yılda Haccedince tıraş olmamış ise, **İmâm A'zam (Rh.A.) a göre, tıraşı birinci ihrâmdan geciktirdiği için o kimseye, icmâen dem lâzım gelir.**

Bir kimse Umrenin işlerini tamâmıyle yerine getirip, sâdece tıraş geri kaldığı zaman, diğer Hac için ihrâma girse, o kimseye dem lâzım gelir. Çünkü o kimse Hac ve Umrenin iki ihrâmını bir araya getirmiştir. Bu ise mekrûhtur. Bu durumda, ona dem lâzım gelir. Âfâkî olan bir kimse Hac için ihrâma girip ondan sonra Umre için de ihrâma girse, ikisi de lâzım gelir. Çünkü âfâkî için Hac ile Umreyi bir araya getirmek, - kırân gibi - meşrûdur. Umrenin işlerini yerine getirmeden önce Arafât'ta vakfe yapmakla Umre bâtıl olur. Ancak yönelmekle bâtıl olmaz. Eğer Hac için kudûm tavâfını edâ etse, ondan sonra Umre için ihrâma girse ve Umrenin fiillerini hac fiillerinden öne alsa onun üzerine dem lâzım gelir. Çünkü o kimse Umrenin işlerini, Haccın işleri üzerine binâ edici olmuştur. Bu durumda, Umreyi terk mendûb olmuştur. Çünkü ihrâm, Hac işlerinden bir şeyle sağlamlaştırılmıştır. Hac için tavâf etmeyen kimse bunun aksinedir. Eğer Umreyi terk ederse Umreye başlamanın sıhhati için kazâ eder ve Umreyi terk ettiği için kurbân keser. Bir kimse Haccedip Nahr Gününde veya Nahr Gününü takib eden üç günde Umrede yüksek sesle telbiye etse, o kimse için Umre lâzım gelir. Çünkü Hac ile Umrenin ihrâmlarını birleştirmek sahîhdir.

Umreyi terk etmek de lâzım gelir. Çünkü o kimse Haccın rüknünü - ki o vukûfdur - edâ etmiştir. Bu durumda, Umrenin işlerini Haccın işleri üzerine her bakımdan binâ etmiş olur. Halbuki bu günler içinde Umre mekrûhdur. Terk ettiği Umreyi dem ile beraber kazâ eder. Eğer Umreyi terk etmeyip Umreye devam ederse sahîh olur. Mekrûh işlediği için dem vâcib olur. Haccı geçiren kimse şâyet Hac veya Umre için ihrâma girse, ihrâmı terk etmek vâcib olur ve o, Umrenin fiilleriyle ihrâmdan çıkmış olur. Çünkü Haccı kaçıran kimsenin böyle yapması vâcibdir. Ondan sonra Hac ve Umreden hangisi ile ihrâma

girmiş ise, onu kazâ eder ve kurbân keser. **Haccın ihrâmını terke sebeb şudur : Çünkü o kimse Hac ve Umrenin ihrâmlarını bir araya getirmiştir. Bu durumda o, Umreyi terk eder. Umrenin ihrâmını terke sebeb şudur : Çünkü o kimse Haccı kaçırdığından onun üzerine Umre vâcib olmuştur. Şu halde o, ihrâm ile iki Umreyi bir araya getirmiş olur. Bu durumda, ikinci Umreyi terk eder. O kimseye dem vâcib olmasına sebeb; edâsından önce terk etmek sûretiyle ondan çıktığı içindir.**

★ ★

بَابُ مُحْرِمٍ أُحْصِرَ

İHSÂR OLUNAN İHRÂMLI BÂBI

İhsâr lüğatta mutlak olarak «m e n'» **demektir.** Bu ma'nâda : (حَصَرَهُ الْعَدُوُّ) **(Hasarahül adüvvü) «Onu düşman menetti** (kuşattı)» ve (أَحْصَرَهُ الْمَرَضُ) **(Ahsarahul maradu) «Onu hastalık menetti** (alıkoydu)» denilir. **Şer'an : İhrâmlı olan kimseyi, Hacc veya Umresinin tamâmına erişmesinden, düşman veya bir hastalık korkusunun menetmesine, derler.**

Eğer ihrâmlı, düşman veya hastalık korkusuyla muhâsara olunsa, onun ihrâmdan çıkması câizdir. Bu durumda, ihsâr olunan kimse, İfrâd Haccı yapıyorsa bir koyun veya bir koyunun kıymetini; Kırân Haccı yapıyorsa, iki koyun veya iki koyunun kıymetini gönderir ve o koyunun Harem'de boğazlanacağı günü ta'yin eder. Hıll'de ta'yin etmez. Yâni koyun gönderdiği kimse Harem'de boğazlamaya aynıyle bir gün ta'yin eder. Kırân Haccı yapanın iki koyun göndermesinin sebebi, iki ihrâmdan çıkmaya muhtâc olduğu içindir. Ta'yin ettiği o boğazlama günü, nahr gününden önce olsa da olur. **İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **e göre o, Umre ile muhsâr** (ihsârlı) **olmuş ise, zikredilen gibidir. Eğer Hac ile muhsâr olursa, onun için, boğazlama ancak nahr gününde câiz olur. Muhsâr olan kimse, o koyunun boğazlanmasıyle, tıraş olmaksızın ve saçını kırkıp kısaltmaksızın ihrâmdan çıkmış olur. Bu söz Vikâye'nin «saçını tıraş ve kısaltmazdan önce» sözünden daha muvafıktır. Eğer o kimse Hacdan muhallil** (ihrâmdan çıkmış) **ise, ona Hac ve Umre lâzım gelir. Başlama sebebiyle Hac lâzım gelir ve ihrâmdan çıkıştan dolayı Umre gerekir.** Çünkü o ihrâmdan çıkış Haccı kaçıran ma'nâsınadır. Eğer Umre ihrâmından çıkmış ise Umre lâzım olur. Bu, Umrenin kazâsıdır. Eğer muhsâr Kırân Haccından ise, bir Hac ile iki Umre lâzım gelir. Hac ile Umrenin birine sebeb, İfrâd Haccı yapanda olduğu gibi, Haccı kaçıran ma'nâsında olduğundandır. Umrenin ikincisine sebeb

ise, başlamanın sıhhatinden sonra ondan çıktığı içindir. **Eğer kârin olan ihrâmlının ihsârı zâil olup onun, Hedy'e ve Hacca yetişmesi mümkün olsa, ona Haccı edâ etmek için teveccüh** (yönelmek) **lâzım gelir. Onun için ihrâmdan çıkmak câiz değildir.** Çünkü onun hedy (kurbân) göndermesi, hedye yetişmesinden aczinden dolayıdır. Bu durumda o, yetişmekten bedel hükmünde olmuştur ve şüphesiz bedel ile maksûdun meydana gelmesinden önce asla kudret hâsıl olmuştur. İmdi böylece bedel itibârdan düşmüştür. Bu, azâd etmekten âciz olduğu için oruc ile keffâret eden kimse gibidir ki, şâyet o, orucdan fâriğ olmazdan önce bir köleyi azâd etmeye kâdir olsa, onun üzerine köleyi azâd etmek vâcib olur. Bu da aynen öyledir. O, hedy için dilediğini yapar. Çünkü o hedy onun mülküdür ve onu bir cihete ta'yin etmiştir. Bu durumda o, ondan müstağnî olur. O muhsâr ihrâmlının, ihsârı yok olduğu zaman, Hac ile hedyin ikisinden birine yetişmekle veya ikisine de yetişememekle onun için ihrâmdan çıkmak câizdir. Şu halde eğer hedye yetişip Hacca yetişmez ise, ihrâmdan çıkar. Çünkü o asıldan âciz olmuştur. Yine Hacca yetişip hedye yetişmezse, istihsânen ihrâmdan çıkar. Çünkü o, ihrâmdan çıkmasa malı meccânen zâyi' olur. Malın hurmeti ise nefsin hurmeti gibidir. Öyleyse o, ihrâmdan çıkar. Nitekim nefsi için de korksa onun ihrâmdan çıkması câizdir. Yine, ikisinden birine yetişmek mümkün olmayıp maksûd fevt olduğundan dolayı ihrâmdan çıkmak câizdir.

İhrâmlının, Mekke'de Haccın iki rüknünden menedilmesi, yâni tavâfdan ve vukûfdan menedilmesi onun için ihsârdır. Eğer onun ef'âle (hac fiillerine) erişmesi güç olursa, muhsâr olur. Nitekim Hıll'de erişmek güç olduğu gibi

Haccın iki rüknünün birinden men ile o, muhsâr olmaz. Yâni eğer o, tavâf ile vukûfdan birinin ef'âline erişmeye kâdir olursa, muhsâr olmaz. Fakat tavâfa kâdir olursa, muhsâr olduğu Haccı geçirmiş olması sebebiyle ihrâmdan çıkar. Hac demi de ihrâmdan çıkmaya bedel olur. Ama vukûfa kâdir olursa, muhsâr olduğu fevâtten (haccın kaçırılmasından) emniyetin vukûundan dolayı muhsâr olmaz.

KENDİ YERİNE BAŞKASINI HACCA GÖNDERMEK :

Bir kimse kendisi Hacdan âciz olup, başkasına kendisi (1) için Hac yapmayı emretse (istese), **o başkasının yaptığı Hac, eğer o âciz**

(1) **Hacc'a bedel çıkarmaya** (ihcâc) **denir. Hacc ani'l-gayr**: Başkası tarafından hacc etmektir ki, hac ibâdetinde **niyâbet etmek** demektir. **Niyâbet edene nâib** yahud **fâil** yahud **me'mur; Niyâbet edilene**: **menûb**, yâhud **mahcûcûn anh** yâhud **âmir**, denir.

kimse aczinde devâm ettiği halde ölürse ve o Hacca memûr olan kimse de onun için niyet ederse, o âciz kimse için sahîh olur. Bu iki şart bulunursa, ihcâc yâni kendi yerine başkasını Hacca göndermek sahîh olur. Eğer bu iki şart bulunmazsa sahîh olmaz. (2)

Kâdîhân (Rh.A.) demiştir ki : Bu zikredilen şey, emreden âciz kimse aczinin ortadan kalkacağını umarsadır. Bunlar hastalık, hapis ve benzeri şeylerdir. Eğer aczin ortadan kalkmasını ummazsa, - kötürüm olmak ve a'mâlık gibi - yerine Haccetmesi için başkasına emretmesi câiz olur.

Ölmüş bir kimse için, onun emri ile Hac edilse, o Haccın sevâbı ölü

---

(2) Hacc'da niyâbete dâir Lübâbülmenâsik'de yirmi; Hindiyye'de ise altı kadar şart zikredilmiştir.

Altı şartın da içinde mevcûd olduğu Lübâbülmenâsikin zikrettiği yirmi şart şunlardır :

1 — Haccın niyâbet edilene vâcib (farz) olmasıdır.

2 — Niyâbet edilenin mal sahibi olduğu halde bizzat haccı edâdan âciz olması ve aczinin başkasına haccettirmekten ölümüne kadar devam etmesidir.

3 — Haccettirmezden önce özrün mevcûd olmasıdır.

4 — Haccettirenin, haccı nâibe emretmiş olmasıdır.

5 — Ücretin şart kılınmamasıdır.

6 — Nâibin, haccettirenin parasıyla haccetmesidir.

7 — Mal üçte bir müsâid olduğu halde binici olarak haccetmesidir.

8 — Üçde bir mal müsâid olduğu halde meyyitin vatanından haccetmesidir.

9 — İhrâm anında yahut - hacc fiillerine başlamazdan önce olmak üzere - ihrâmdan sonra kendisine haccedileni niyet edip lisanla da «lebbeyke bihaccetin an fûlânin» demesidir. Kalben de olsa olabilir.

10 — Nâibin, emredenin mîkâtından ihrâm etmesidir.

11 — Memûr olan kimsenin bizzat haccetmesidir.

12 — Haccını ifsâd etmemesidir.

13 — Âmire (emredene) muhalefet etmemesidir.

14 — Bir hac için ihrâm etmesidir.

15 — Telbiyeyi yalnız bir kişi için yapmasıdır.

16 — Âmir ve memûrun Müslüman olmalarıdır.

17 — İkisinin âkil olmalarıdır.

18 — Memûrun hacca âid işleri anlar ve bilir olmasıdır.

19 — Memûrun haccı geçirmemesidir.

20 — Haccedilen kimsenin «Benim tarafımdan sadece falan kimse haccetsin» diye tayin ettiği kimsenin haccetmesidir.

Hiç hacca gitmemiş ve bizzat hacc yapmamış kimse ile kadını hacca bedel olarak göndermekten, hacca gitmiş olanı ve kadından başkasını göndermek efdaldir. Zirâ hiç haccetmemiş kimse Ka'be'yi görünce onun kendisine de hacc farz olur.

Bu bakımdan, onun o yaptığı haccın hangisinden sayılacağında ihtilâf edilmiş; fakat bedel giden kimse gelecek seneye kadar orada (Mekke'de) durup gelecek sene kendisi için hacc yapar veyâ memleketine dönünce gelecek sene fakîr dahî olsa gitmesi lâzımdır, denilmiş ve insanlar bundan gâfillerdir, diyerek dikkat çekilmiştir.

(Dâmad ve İbni Âbidin)

için - sahîh kavle göre - vâki' olur. Bazısı, «Ölü için Hac yerine geçmez, onun için sevâb olur,» **demiştir. Sahîh olan kavl birincisidir. Çünkü eserler** (hadîsler) **ona delâlet etmektedir.** Bundan dolayı, Haccın âmiri olan kimse için niyet edilmesi ve Haccı edâ eden kimsenin telbiyede onu zikretmesi şart kılınmıştır. **O kimse :**

اَللّٰهُمَّ اِنِّى اُرِيْدُ الْحَجَّ فَيَسِّرْهُ لِى وَتَقَبَّلْهُ مِنِّى مِنْ فُلَانٍ

«Allahümme innî ürîdül hacce feyessirhü lî vetekabbelhü minnî ve min fülânin» «Yâ Rabbi, ben Haccetmek istiyorum. Bunu bana kolay kıl ve bunu benden ve fülândan kabûl et.» der.

Şâyet Hac ile me'mûr olan kimse, yolda hasta olsa, o memûrun, ölünün yerine Hac edivermesi için malı başkasına vermesi câiz değildir. Ancak eğer mal o memûra verildiği zaman dilediğin gibi yap denilirse, - o memûr gerek hasta olsun ve gerekse olmasın - o zaman câiz olur. Çünkü o memûr mutlak şekilde vekîl olmuştur.

Bir kimse Hac için çıkıp yolda ölse ve o mekândan Hac ile vasiyet etse, eğer bir şey açıklamış ise, iş onun açıkladığı şekildedir. Eğer bir şey açıklamamış ise, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, malının üçtebiri o Hacca yettiğinde o ölü için memleketinden Hac edilir. İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **e göre, onun öldüğü yerden Hac edilir. Bu meseleler, Fetâvâyı Kâdihân'dandır.**

Bir kimse Hac ile vasıyet edip onun için bir adam tetavvuan Hac etse, onun Haccı o vasıyet eden kimse için câiz görülmez. Tecrîd'-de de böyle zikredilmiştir.

Bir kimseye iki adam, bizim için Hac ediver, diye emretseler, o kimse de onlar için Hac ediverse, o Hac onlar adına meydana gelmiş olmaz. Bilâkis o Hac memûr için meydana gelmiş olur. Memûr eğer o maldan nafakalanmış ise, o iki âmirin mallarını öder. Çünkü o memûr başkasının nafakasını kendisi için Hacda harcatmıştır. O memûr o Haccı, âmirin ikisinden birisi için yapmaya da kâdir olmaz. Lâkin o Haccı anababasından birisi için yapması câiz olur. Çünkü o memûr ana - babası için Hac etse, hangisi için isterse, o memûr için câiz olur. Çünkü o teberru edicidir. Amelinin sevâbını biri veya ikisi için yapabilir. Evvelki meselede âmirin hükmiyle (kararıyla) iş görür. Bu durumda, âmire muhâlefet etmekle Hac onun kendisi için olmuştur.

Muhsârın edâ ettiği dem (kurbân) **âmire âiddir.** Âmir ölü olursa o, âmirin malındandır. Çünkü âmir, memûru bu çıkmaza sokan kimse-

dir. Şu halde çıkmazdan kurtarmak âmire vâcibdir. Kırân ve cinâyet demi Hacceden memûra âiddir. **Kırân deminin memûr üzerine olmasının sebebi, şükren vâcib olduğu ve Yüce Allah** (C.C.), **iki nüsku** (ibadeti) **bir arada yapmaya muvaffak kıldığı içindir.** Bu nimet ise memûra mahsûsdur. Çünkü fiilin hakîkati memûrdandır. Bu mesele, âmir kırâna izin verdiği vakittedir. Eğer izin verilmemiş ise, memûr muhâlefet etmiş olur. Nafakayı öder. Cinâyet deminin memûr üzerine lâzım gelmesi ise, memûrun cinâyeti işleyici olmasındandır. Şu halde cinâyetin keffâreti de ona âiddir.

Başkası için Hac eden kimse (3), eğer vukûfdan önce cimâ' ederse, nafakayı öder ve gelecek yılda kendi malı ile Hac etmesi gerekir.

Eğer, başkasının yerine Hac eden kimse yolda ölürse veya nafakası çalınırsa, âmirin geri kalan malının üçtebiri ile âmirin bulunduğu yerden (4) Hac ettirir. İmâm Muhammed' (Rh.A.) **e göre, memûra Hac için ayrılıp verilen malın - eğer bir şey kalmış ise - geri kalanı ile Hac edilir.** Eğer geriye bir şey kalmamış ise vasıyet edene (mûsîye) vasıyet edilenin (vasînin) kısmeti itibâriyle vasıyet bâtıl olur. Çünkü vasıyet eden, eğer hayâtında bir miktâr mal ta'yin edip kendisine Hac edivermesi için bir adama verse, vasıyet eden ölüp de malı o nâibi elinde helâk olsa, vasıyet edenin malından o helâk olan maldan başkası alınmaz. Yine, vasî (yâni vasiyeti yerine getiren kimse), ölünün malından ayırıp verse, yine hüküm zikredilen gibidir. Çünkü vasî, mûsînin (vasıyet edenin) yerine geçer. **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre, ilk üçtebirden geri kalan mal ile Hac edilir. Çünkü vasıyetin geçerli olmasının yeri üçtebir** (sülüs) **dir.** Ondan geriye ne kadar kalırsa yerine getirilir. **İmâm A'zam** (Rh.A.) **için buna sebeb şudur : Şüphesiz vasînin taksîmi ve malı ayırması sahîh olmaz.** Ancak vasıyet edenin ta'yin ettiği şekle göre teslim etmek sûretiyle sahîh olur. Halbuki o, burada o şekilde tes-

---

(3) Bu mevzuda **Şeyhul İmâm Ebû Bekr b. el-Fazl'** (Rh.A.) a sorulduğunda : «Bu mes'ele Allah' (C.C.) ın dilemesine bağlıdır, demiştir. Nitekim, **İmâm Muhammed** (Rh.A.) başkası yerine hacca gidecek olan kimsenin bir kere hacc etmiş kimse olması gerekir» demiştir. **Fetâvây-ı Kadîhân'da da böyle geçer.**

Bu husûsda, hacc edecek kimsenin önceden bir kere hacc etmesi gereğine dâir **Mesâbîhin** «Menâsiki hacc» bölümünde ve sair hadîs kitaplarında **hadis-i hasen** mevcuttur.

Hacc vasiyyetleriyle ilgili geniş malûmat İnşâ Allah bu kitabın **(Vasiyyetler kitabı)** bölümünde gelecektir.

(4) Hacca bedel gönderilecek kimse, gönderenin kendi beldesinden hareket edecektir. Onun kendi beldesinin adamlarından olması şart değildir. Başka beldeden olan kimse de bedel tutulup vasiyyet edenin kendi beldesinden gönderilebilir. Vasiyyet etmeden ölen kimse için vereseleri mümkün olan yerden Hacca bedel tutsalar ve hacc ettirseler câizdir. Ancak, az bir para vasiyyet ederse, yeteceği yerden bedel gönderilir. **(Behce)**

lîm de etmemiştir. Çünkü o mal zâyi' olmuştur. Bu durumda, ölünün vasıyeti, geri kalanın üçtebirinden yerine getirilir.

Hac, memûrun öldüğü yerden değil, âmirin bulunduğu yerden yapılır. İmameyn' (Rh.Aleyhimâ) in sözü ise, memûrun öldüğü yerdendir. İmâmeyn' (Rh.Aleyhimâ) in sözünün sebebi istihsândır. Şüphesiz o memûrun yolculuğu, Yüce Allah' (C.C.) ın :

وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ

«Evinden, Allah'a ve Peygamberine hicret ederek çıkan kimse...» (5) kavli şerîfinden dolayı bâtıl olmamıştır.

Resûlüllah (S.A.V.) :

مَنْ مَاتَ فِي طَرِيقِ الْحَجِّ كُتِبَ لَهُ حَجَّةٌ مَبْرُورَةٌ

«Her kim Hac yolunda ölürse, onun için her yıl makbûl bir Hac yazılır.» buyurmuştur.

İmâm A'zam' (Rh.A.) ın sözünün şekli kıyâstır. Şüphesiz yolculukdan mevcûd olan miktâr dünya ahkâmı hakkında bâtıl olmuştur. Zira, Resûlüllah (S.A.V.) :

إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ

«Âdemoğlu öldüğü zaman ameli kesilir.» (*) buyurmuştur.

Vasıyeti yerine getirmek dünyâ ahkâmındandır. Şu halde, vasıyet mûsînin vatanından bâkî kalmıştır. O vasıyet de sanki vatanından çıkmaktır. Halbuki vatanından çıkış mevcûd değildir.

Hedy, Harem'e hediye edilen şeydir ki, o, Harem'de Allah' (C.C.) a yaklaşma (tekarrüb) hâsıl etmek için, deveden, sığırdan ve davardan olur. Bu hedyin Arafât'a gitmesi vâcib değildir. **Bir kavle göre :** «Maksâd, Kılâde takmak gibi i'lâmdır.»

Hedyde ancak, udhiyyede câiz olan câizdir. Udhiyyenin açıklaması

(5) Bk. Nisâ sûresi (4), âyet : 100.

(*) Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî.

yakında gelecektir. Koyun her şeyde câizdir. Ancak farz olan tavâfı, cünub olduğu halde tavâf ederse ve yine vukûfdan sonra cimâ' ederse, bu ikisi için koyun câiz olmaz, bedene câiz olur.

Hedyden yemek câizdir. Hattâ müstehabdır. Ancak tetavvu', mut'a ve kırân için olan hedyden câizdir. Çünkü o nüsk demidir. Şu halde, udhiyye yerinde oldukları için bunlardan yemek câiz olur. Diğer hedyler bunların aksinedir. Çünkü diğer hedyler keffâret demleridir. Cinâyet için cezâ olarak meşrudurlar. Yenirse, onlardan faydalanmanın menedilmesi ile alâkalı olur. Şiddetle menedildiği için yenmez. Şüphesiz **Nebî-i Ekrem**'den (S.A.V.), onların yenmesini nehyettiğine dâir sahîh haber (hadîs) vârid olmuştur.

Diğer ikisinin yani mut'a ile kırânın hedyi nahr gününde boğazlanır. Yani boğazlayıcılarına nahr günü teayyün eder. Mut'a ve kırândan başka hedyler onun dilediği vakitte boğazlanır. Hedylerin hepsi için Harem-i Şerîfi ta'yin gerekir. Harem'in fakîrine sadaka edilmesi için ta'yin gerekmez.

Vikâye'de : «Nahr gününün ta'yini son ikisinin boğazlanması içindir. İkisinden başkası o ne vakit dilerse boğazlanır. Çünkü Harem hepsi için ta'yin edilmiştir. Harem'in fakîrine sadaka için değildir.» denilmiştir.

Ben derim ki : «İkisinden başkası ne vakit dilerse boğazlanır.» sözünün kendinden öncesine bağlanması tekellüfe ve i'tisâfa yâni yoldan çıkmaya muhtaçtır. Nitekim bu husus ehl-i ma'rifet ve ehl-i insâfa gizli değildir. Burada seçilmiş olan ibâre daha özlüdür ve maksûdu ondan daha iyi gösterir.

Hedy, çulu ve yuları ile tasadduk edilir. Kasabın ücreti hedyin etinden verilmez; zarûret olmadıkca hedyin üzerine binilmez ve sütü de sağılmaz. Soğuk su serperek memelerinin sütünün kesilmesine çalışılır.

Yolda ölen, ya da ayağı sakat veya a'mâ olmak gibi büyük bir kusur (ayb) ile kusurlanan hedyin vâcib olanında, ölen başkası ile değiştirilir. Büyük kusur (ayb) ile kusurlanmış olanı o, dilediği gibi yapar. Hedyin nâfile olanında, ölmüş olsun, kusurlanmış olsun, sâhibine bir şey gerekmez. Nâfile olan bedene yolda ölmeye yakın olursa kurbân edilir ve kılâdesi kanı ile boyanır.

Yine, ancak fakîr yesin diye hörgücünün bir yüzüne kanı sürülür. Bunun faydası, hedy olduğu bilinip fakirlerin yemesi içindir.

Bir grub bir günde vakfe yapsa diğer grub da, onlar vakfeye vukûf

gününden sonra durdular, yâni vukûf gününde durmadılar, diye şehâdet etse, onların şehâdetleri kabûl edilmez. Eğer vakfeye vaktinden önce durdular, diye şehâdet ederlerse, şâyet tedârik mümkün olursa, şehâdetleri kabûl edilir. Yâni Hacılar bir günde vakfeye dursa, bir topluluk da onların vakfe gününden sonra durduklarına şehâdet etse, şehâdetleri makbûl olmaz ve Hacıların Hacları istihsânen câiz görülür. Kıyâs ise câiz görmemeyi gerektirir. Çünkü Hac zaman ve mekâna mahsûs bir ibâdet olarak bilinmiştir. Bu durumda, zamansız ve mekânsız ibâdet olmaz. Nitekim onlar vakfeye terviye gününde durmuş gibi veya Arafât'dan başka yerde durmuş gibi olmuşlardır.

İstihsânm sebebi şudur : Şüphesiz bu topluluğun şehâdetleri olumsuzdur. Çünkü onların maksatları Hacıların Haclarının olmadığını söylemektir. Yine hatâdan sakınmak mümkün olmayıp tedârik zor olduğu ve iâde ile emrde güçlük görüldüğü için onların şehâdetleri makbûl olmaz. Bu durumda, şüphe zamânında şehâdetlerinin olumsuz (nefy) olmasıyla yetinilmesi vâcib olmuştur.

Terviye gününde onların vukuflarına şehâdetleri zikredilenin aksinedir.

Nahr günlerinin ikinci gününde cemre-i vustâ (orta cemre) ve cemre-i sâlise (üçüncü cemre) yi atsa ve cemre-i ulâ (birinci cemre) yı terk etse,bu durumda eğer tamâmlamayı kasd edip ancak birinciyi taşlasa, tertipsiz de olsa, bütün hâsıl olması için câiz olmuştur. Çünkü tertib şart değildir. O, sünnet olan tertibi gözeterek hepsini sıra ile atarsa, güzeldir.

Bir kimse, farz tavâfı edâ edinceye kadar yaya Hac etmeyi adasa, yâni kendi üzerine yaya Hac etmeyi vâcib kılsa, yaya Hac eder ve ziyâret tavâfını edâ edinceye kadar binici olmaz.

Hacılardan biri bir câriye satın alsa, o câriye efendisinin izni ile ihrâma girer. Hattâ efendisinden izinsiz ihrâma girse, ihrâma girmiş olmaz. Satın alan kimsenin, saç kesmek veya tırnak kesmekle câriyeyi ihrâmından çıkartıp onunla cimâ' etmesi câizdir. Böyle yapmak, Hac işine saygı için cimâ yapıp da ihrâmdan çıkartmakdan daha uygundur.

كِتَابُ الْأُضْحِيَّةِ

UDHİYYE BÖLÜMÜ

(KURBÂN BAHSİ)

Bu bölümün «Kitâb'ul-Hacc» ile ilgisi, Udhiyyenin Hac günlerinde vâki olmasındandır.

Udhiyye, kuşluk vaktinde kesilen hayvanın ismidir. « E f â î ! » vezninde « E d â h î » şeklinde çoğullanır. Kelime, (أَضْحَى يُضْحِي) **(Adhâ yudhî)** dendir. Bir kimse kuşluk vaktine girdiği zaman böyle denir. Nahr günlerinde boğazlanan şey «udhiyye» diye adlandırılır. Çünkü nahr günlerinde boğazlanan şey, kuşluk vaktinde boğazlanır. Bundan dolayı vaktin adı ile adlandırılmıştır.

Şeriatta, udhiyye; belli yaş ile, belli günde, tekarrüb (ibâdet) niyetiyle, şartları ve sebebleri bulunursa vaktinde boğazlanan (kesilen) hayvandır.

Şartları : İslâm, ikâmet ve sadaka-ı fıtranın vucûbunun tealluk ettiği zenginliktir. Sebebi, vakittir. O da Nahr günleridir.

Rüknü; boğazlanması câiz olan şeyi boğazlamaktır.

Udhiyye; bir ferdden bir koyundur. Bir kişi için bir koyundan daha azı câiz olmaz. Yine bir kişiden yedi kişiye kadar bir deve veya bir sığırdır. Nitekim bu husus daha önce geçmiştir.

Kıyâs, bedenenin hepsinin ancak bir kişiden câiz olması hususundadır. Çünkü kan akıtmak bir tek kurbet (ibâdet) **tir. Bir tek kurbet ise bölünme kabûl etmez. Ancak biz, kıyâsı eser** (yâni Sahâbenin sözü) **ile terk ettik. Bu eser, Hz. Câbir'** (R.A.) **den mervîdir ki : Hz. Câbir**

(R.A.); «Resûlüllah (S.A.V.) ile beraber bir sığırı yedi kişi, bir deveyi de yedi kişi için boğazladık.» (1) demiştir.

Koyun hakkında nass bulunmadığı için kıyâsın aslı üzere kalmıştır. Sığır veya deve, altı veya beş veya üç kişiden câiz olur. **Bunu İmâm Muhammed** (Rh.A.) **«A s l»** (2) **adlı kitâbda zikretmiştir.**

Yedi kişiden olması, o yedi kişinin birisi için yedide birden daha az olmazsadır. Hattâ bir adam ölüp bir oğlu, bir karı ve bir de sığır bıraksa, oğlu ile karısı o sığırı udhiyye (kurbân) etseler, kurbet vasfı bazısında yok olduğu ve bu fiilin kurbet olmasında bölünme bulunduğu için, oğlunun payında câiz olmaz. (3) **Kâfî'de de böyle zikredilmiştir.**

Bir kimsenin udhiyye (yani kurbân) **için satın aldığı bedenede altı kişiyi kendisine ortak etmesi istihsânen sahîhdir. Kıyâs bakımından ise câiz değildir. Bu İmâm Züfer'** (Rh.A.) **in sözüdür.** Çünkü ona göre, bedene'yi satın alan kimse onu kurbet için hazırlamıştır. Bu durumda onun satılması câiz değildir.

İstihsânın sebebi ise şudur : Şüphesiz o kimse bir semiz sığır bulmuş, satm alırken ortak bulamamıştır. Şu halde hâcet, ortaklığa mecbûr etmiştir.

Rücû sûretinden ve hılâfdan daha uzak olması için Kurbette ortaklığın satın almadan önce olması mendûbdur.

Ortaklaşa olan udhiyyenin eti, ölçü ile taksîm edilir. Tartısız ve ölçüsüz, yalnız tahmînle taksîm edilmez. Ancak eğer taksîm edilen parça ile beraber, paçalarından veya derisinden eklenir; yâni bir tarafda etinden ve paçalarından bulunur ve diğer tarafda etinden ve derisinden bulunursa, bu takdirde cinsi cinsin hılâfına şekilde sarf etmek (saymak) câiz olur.

Udhiyye vâcibdir. Cevâmi'de Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **dan : «Udhiyye sünnettir» diye rivâyet edilmiştir. Bu Şâfiî'** (Rh.A.) **nin de sözüdür. Tahâvî** (Rh.A.) **zikretmiştir ki : «Udhiyye; İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) **ve İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **in kavline göre, sünnet-i müekkededir. Vâcib olmasının delîli; Resûlüllah'** (S.A.V.) **in :**

مَنْ وَجَدَ سَعَةً وَلَمْ يُضَحِّ فَلَا يَقْرَبَنَّ مُصَلَّانَا

(1) Müslim, Kitabülhacc

(2) Kitabın ismi «El Aşl fil fürû» dur.

(3) Nitekim, kadın da böyledir. Onun da nasibi sekizde bir olup yedide birden az olduğu için, Onun nasibinde de câiz değildir.

«Bir kimsenin hâli vakti yerinde olurda kurbân kesmezse sakın bizim namazgâhımıza yaklaşmasın.» (4) kavli şerîfidir. Bu hadisi, İmâm Ahmed (Rh.A.) ile İbn Mâce (Rh.A.) rivâyet etmişlerdir. Bunun gibi vaide (tehdid) ancak vâcibi terk eden lâyık olur..

Udhiyye : Hür kimse üzerine vâcibdir. Çünkü udhiyye mâlî bir kurbettir (ibâdettir). Mâlî ibâdet ise, ancak mülk ile hâsıl olur. Mâlik de hür olandır.

Hür Müslümana vâcibdir. Çünkü kurbet ancak Müslümanda tasavvur edilir.

Mukîm olan hür Müslümana vâcibdir. Çünkü udhiyyenin edâsı müsâfir (seferî) e meşakkat sayılan sebeblere mahsustur. O sebebler vaktin geçmesi ile yok olur. Bu durumda, müsâfir üzerinden güçlüğü kaldırmak için o, Cuma Namazı gibi, vâcib değildir.

Fıtra zenginliği (maddî imkânı) **kadar zenginliği bulunan hür ve mukîm Müslüman üzerine vâcibdir.** Çünkü ibâdet ancak gücü yetene vâcib olur. Gücü yeten ise zengin kimsedir. Zenginliğin miktârı, üzerine sadaka-ı fıtra vâcib olacak kadardır.

Müslümanın kendi şahsı için vâcibdir. Çocuğu için vâcib değildir. Yâni küçük çocukları için kendi üzerine udhiyye vâcib olmaz. Çünkü udhiyye sırf ibâdettir. İbâdetlerde asl olan bir kimse üzerine başkası sebebiyle vâcib olmamaktır. Sadaka-ı fıtra bunun aksinedir. Çünkü onda meûnet (5) ma'nâsı vardır. Onda sebeb, bir baştır ki o başın meûnetini görüp üzerine velî olmaktır. Bu ma'nâ ise, çocuk hakkında gerçekleşmiş olur. **İmâm A'zam' (Rh.A.) dan İmâm Hasan (Rh.A.) rivâyet ederki; udhiyye, baba üzerine küçük çocuğu için vâcibdir. Çünkü o küçük çocuk bir bakıma âdeta kendi nefsidir.** (Yâni, bizzat kendi ma'nâsında mevcûddur.) Ancak, eğer o çocuğun malı varsa, onun malından kendisi için babası udhiyye (kurbânı) kesiverir. Veya o çocuğun, babasından sonra onun vasîsi kurbânını kesiverir. O kurbândan çocuk da yer. Yedikden sonra geri kalanını, babası ev âleti ve benzeri şeylerden aynen faydalanılacak şeylerle değiştirir. **Hidâye'de denilmiştir ki :** «Babası, çocuğun malından kurbân keser. Mümkün olduğu kadarını yeyip, geri kalanını aynıyle faydalanacağı şey için satar.»

Kâfî'de şöyle denmiştir : Esah olan kavl şudur ki : O çocuk için ud-

(4) İbn-i Mâce, Ahmed b. Hanbel, Hâkim (sahîh addetmiştir).

(5) **Meûnet :** Bir insan için ölmeyecek kadar olan azık (rızk).

hiyye vâcib değildir. Babasının da, çocuğun malından udhiyye kesivermesi gerekmez.

Udhiyye, şehirde Bayram Namazından önce boğazlanmaz. Şehirden başka yerde, nahr günü fecrinin tulûundan üçüncü gününün gurûbuna kadar boğazlanır. Çünkü udhiyyenin başlangıç vakti, şehirli hakkında Bayram Namazından sonra ve şehirliden başkası hakkında fecrin tulûundan sonradır. Son vaktin nahr günlerinin üçüncü gününün güneş batışından önceki vakte varıncaya kadardır. **Fakirlik ve zenginlik için, doğum ve ölüm için vaktin sonuna itibâr edilir.** Çünkü nahrin başında zengin olup sonunda fakirlik isâbet ederse, o kimsenin üzerine udhiyye vâcib olmaz. Aksi durumda olan için vâcib olur. Eğer çocuk son günde doğarsa, udhiyye vâcib olur. Yâni babası, udhiyye (kurbânı) kesiverir. Eğer son günde ölse, vâcib olmaz.

Udhiyyeyi geceleyin boğazlamak mekrûhtur. Her ne kadar câiz ise de, gecenin karanlığında yanlışlık vukûu ihtimâli olduğu için mekrûh olmuştur.

Bir kimse udhiyyeyi terk edip günlerini de geçirirse - ma'lumdur ki nahr günleri üç gündür, teşrîk günleri de böylece üç gündür. Hepsi dört günde geçer. Başlangıcı nahr günüdür, sonu da teşrîkdir. Ortada kalan iki gün nahr ve teşrîktir. Bu günlerde udhiyyesini edâ etmek, udhiyyenin parasını tasadduk etmekten efdaldir. Çünkü udhiyye vâcib veya sünnet olur. Tasadduk ise sâdece tatavvu'dur. - **Bu durumda o udhiyyenin kendisini diri olarak tasadduk eder.**

Muayyen nezr yapan kimse de nahr günleri geçtikden sonra nezr edilmiş olan şeyin kendisini tasadduk eder. Yâni bir kimsenin mülkünde mevcûd bir koyunu olup da **Allah** (C.C.) için bu koyunu udhiyye (kurbânı) edeyim diye nezr etse, nahr günleri geçip gittikden sonra artık o koyunu diri olduğu halde tasadduk eder.

Yine birinci mesele gibi,bir fakîr udhiyye için bir koyun satın alsa, kurbân kesme günleri geçtikden sonra o, satın aldığı o udhiyyenin kendisini diri olduğu halde tasadduk eder. Çünkü bizim mezhebimizde fakirin kurbân kesmek niyeti ile satın aldığı udhiyyenin edâsı vâcibdir. Zengin olan kimse, gerek satın alsın ve gerekse kendi mülkünde mevcûd olsun, vakti geçmiş udhiyyenin kıymetini tasadduk eder. Yâni eğer zengin ise, gerek satın alsın ve gerek satın almasın, udhiyyenin kıymetini tasadduk eder. Çünkü udhiyye zengin için vâcibdir. Şu halde, şâyet kurbân kesme zamanı geçse, uhdesinden çıkarmak için onun üzerine tasadduk vâcib olur. Cuma Namazı gibi ki, onun vaktinin geçmesinden sonra Öğle Namazı kazâ edilir. Ya da oruc gibi ki aczden sonra fidye vâcib olur.

Kurbân, altı aylık kuyruklu koyundan sahîh olur. Kuyruğu olan koyuna (Da'n) derler. Altı aylık koyuna ise (Ceza) derler.

Deveden, sığırdan ve koyundan da seniyy ve seniyy'den ziyâde olan sahîh olur. Seniyy, deveden beş yaşında olandır. Sığırdan iki yaşında olandır. Koyundan ise bir yaşında olandır. Sözün kısası, seniyy ve seniyy'den ziyâde olanların hepsinden udhiyye (kurbânı) câizdir. Ancak, da'n yâni tokludan (gösterişli olup) altı aylık olanı kurbân etmek, **Resûl-i Ekrem' (S.A.V.) in şu kavli şerîfinden dolayı kifâyet eder :**

ضَحُّوا بِالثَّنَايَا إِلَّا أَنْ يَعْسُرَ أَحَدُكُمْ فَلْيَذْبَحِ الْجَذَعَ مِنَ الضَّأْنِ

«Siz senâyâ ile kurbân kesin, ancak sizden biriniz fakîr olursa, tokludan altı aylığını (6) boğazlasın.»

KURBÂNA MÂNİ OLAN VEYA OLMAYAN HALLER :

Boynuzu olmayan hayvandan, hadım (igdiş) olandan, dişisi deli olandan, kurbân sahîh olur. Kör ve bir gözlü olandan sahîh olmaz. Zayıf olup kemiğinde iliği olmayandan da sahîh olmaz. Topal olup kesileceği yere kadar yürüyemiyenden de kurbân sahîh olmaz. Ön veya arka ayağı kesilmiş olan; kulağından veya kuyruğundan; gözünden veya kuyruğunun yağının üçtebirinden çoğu gitmiş olursa da sahîh olmaz. Bu husûsta, «Üçtebir», «Dörttebir» diyenler de vardır. **İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **e göre, yarısından çoğu kalırsa câizdir.**

KURBÂNA ORTAK OLANLAR HAKKINDA MESELELER :

Udhiyye (kurbânı) **için bir sığır satın alan yedi kişiden biri ölse, o ölenin vârisleri geri kalan altı kişiye, onun ve sizin için boğazlayın deseler, udhiyye sahîh olur.** Kıyâsa göre ise, sahîh olmaması gerekirdi. Çünkü o, itlâf ederek teberru'dur, başkasından câiz olmaz. Bu, aynen ölüden i'tâk (azâd etme) ın câiz olmaması gibidir. İstihsânın sebebi ise şudur : Şüphesiz kurbet tasadduk gibi bazan ölüden vâki olur. İ'tâk bunun aksinedir. Çünkü onda ölü üzerine velâyeti ilzâm vardır. **Bu şekilde, söylendiği gibi yedi kişiden, hepsinin gayesi kurbân olmak şartı ile, yönleri çeşitli olsa da câiz olur. Bir sığırın udhiyyeden,**

(6) **Ceza'** : Udhıyyenin câiz olduğu altı aylık veya dokuz aylık koyundur. **(Abterî)**

mut'adan ve kırândan câiz olduğu gibi onların yönleri aynı iken gaye ki kurbândır - bir olduğundan bize göre câiz olur.

Eğer yedi kişinin biri kâfir olursa veya o ete ortak olursa sahih olmaz. Çünkü kâfir kurbâna ehil değildir. Ve böylece ete ortak olma (kasd) da kurbete aykırıdır.

Udhiyye (kurbânı) **nın etinden, kurbân kesen kimsenin yemesi ve kendinden başka zengin ve fakir kimselere yedirmesi câizdir.** Dilediği kimselere hibe eder. Yasaklandığı için kasabın ücretini kurbândan vermez. Kurbânın üçtebiri miktârını tasadduk etmek mendûbdur. Çünkü bu husûsta üç yön vardır : Yemek, zahîre (yâni depo etmek) ve yedirmektir. **Çoluk çocuğu çok olan kimsenin âilesi için genişlik olması kasdiyle tasadduku terk etmesi mendûbdur.**

Eğer bir kimse hayvanı güzel şekilde boğazlamaya kâdir ise onu kendi eli ile boğazlaması daha iyidir. Eğer güzel boğazlamaya kâdir değil ise başkasına emreder (kestirir).

Kitâbî olan kâfirin boğazlaması mekrûhtur. Çünkü udhiyye kurbet (ibâdet) tir. Kitâbî ise kurbetin ehli değildir. **Eğer kitâbîye emredip de kitâbî onun emri ile boğazlarsa câizdir.** Çünkü kitâbî boğazlama ehlindendir. Kurbet onun inâbetiyle (yâni kendi yerine geçirmesiyle) ve niyetiyle hâsıl olur. **Fakat Mecûsî, kitâbînin aksinedir. Çünkü Mecûsî boğazlama ehli değildir.**

Kurbânın derisi de tasadduk edilir. Ya da etmezse derisini dağarcık ve mest gibi âlet yapar. Veya kendisi ile faydalanıp devamlı kalacak bir şey ile değiştirebilir. Yiyecek gibi, tükenen şey ile değiştiremez. Zira, tükenecek şey kurbete uymaz. Şu halde eti ve deriyi tükenecek, kendisi ile faydalanılacak şey ile satarsa, o şeyin parasını tasadduk eder.

İki kişiden biri yanlışlık ile diğerinin koyununu boğazlasalar, istihsânen, boğazlamaları cezâsız (tazminsiz) **sahîh olur.** Kıyâs ise sahîh olmamayı ve birbirlerine değerini ödemeyi gerektirir. Çünkü her biri emirsiz (müsadesiz) başkasının koyununu boğazlamıştır. İstihsânın sebebi şudur : Şüphesiz o koyun boğazlanmak için ta'yîn edilmiştir. Hattâ o koyun udhiyye için ta'yîn edildiğinden o kimselerin üzerine nahr günlerinde aynıyle onu kurbân etmeleri vâcibdir. Böylece, mâlik boğazlamak için her ehl olandan yardım isteyerek, delâleten ona izin vermiş sayılır. Çünkü udhiyye (kurbânı) nın vakti bu günlerin geçmesiyle çıkar. Bir engelden dolayı yerine getirmekten âciz olması da muhtemeldir. Öyleyse, şâyet iki kişi yanlışlık etseler her biri, kesilip yüzül-

müş udhiyyelerini alırlar ve onlardan biri diğerine bir şey ödemez. Çünkü her biri yaptığı işte arkadaşının delâleten vekîlidir.

Eğer o iki kişi hatâlarını, kurbândan yedikden sonra anlasalar, her biri arkadaşına hakkını helâl eder. Eğer birbirlerine râzı olmazlar ise, her biri arkadaşına koyunun etinin kıymetini ödeyip o kıymeti tasadduk ederler. Çünkü bu tasadduk etin bedelidir.

Udhiyye (kurbânı) **gasb edilen koyundan da sahîh olur. Emânet bırakılan koyun ile sahîh olmaz.** Gâsıb, gasbettiği koyunu öder. Gasbedilende sahîh olmanın ve emânet edilende sahîh olmamasının sebebi şudur : Şüphesiz gasbda mülk, gasb vaktinden itibaren sâbit olur. Emânette ise, o, başkasının mülkünde boğazladığından gâsıb olur. **Hidâye, Kâfî ve diğer muteber kitaplarda böyle zikredilmiştir.**

Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.) : O, yatırmak ve ayağını bağlamak gibi boğazlamanın mukaddemâtı (öncesi yapılan fiiller) ile gâsıb olur. Bu durumda o, boğazlamadan önce gâsıb olur» demiştir.

Ben derim ki : Gasbın hakîkatı - nitekim yerinde anlatılmıştır - haklı olan elin (mâlikiyetin) yok edilmesi ve haksız olan elin isbâtı (varlığı) dır. Yatırıp ayaklarını bağlamanın gâyesi haksız elin (mâlikiyetin) isbâtıdır. Halbuki bununla haklı olan elin izâlesi sâbit olmaz. Haklı elin izâlesi (yok edilmesi) ancak boğazlamak ile hâsıl olur. **Nitekim Cumhûr-u Fukahâ bunu kabûl etmişlerdir.**

★ ★

كِتَابُ الذَّبَائِحِ

BOĞAZLANAN HAYVÂNLAR BÖLÜMÜ

Zebâih, zebîha'nın çoğuludur. Zebîha, boğazlanmaya elverişli olan hayvandır. Bu durumdâ, balık ve çekirge bundan hârictir. **Çünkü onlar boğazlanmaya elverişli değildir. Öyleyse, ikisi de boğazlanmaksızın helâl olur. Buna müte**reddiye ve natîha yâni yüksek yerden düşen, diğer hayvanın fiili ile ölmüş olan ve bunların benzeri dâhildir. Şu halde, boğazlama bulunmadığı için bunlar helâl olmaz.

Boğazlamak, yenmeye elverişli olan hayvanı helâl kılar. Çünkü Yüce Allah (C.C.); (إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ) **«Ancak boğazladıklarınız müstesnâ»** (1) buyurmuştur. **Çünkü boğazlamak, temiz olan eti pis olan kandan ayırdığı için helâl olur.** Yine boğazlamak, aynı (zâtı) pis olmayanı da temiz kılar. Şu halde, boğazlamak helâl olmayı ifâde ettiği gibi, yenmesi câiz olanın ve câiz olmayanın temizlenmesini de ifâde eder. Çünkü o, pis kanı temiz etten ayırmayı ifâde eder.

Boğazlamak da iki çeşittir. Birisi zarûrîdir. Diğeri ihtiyârîdir. Boğazlamanın zarûrî olanı, bir uzvu yaralamaktır. Yakında bunun açıklaması gelecektir.

İhtiyârî olan boğazlama, boğazdan kesmedir. Bu boğaz, gerdan ile çene arasındadır. Gerdan (lebbe), **göğüsde gerdanlık yeridir. Lıhyeyn ise çenedir.**

Şayet boğazlama, boğazın yukarısında olan düğümden yukarıda olursa da olur. «Düğümün üstünde yâni yukarısında boğazlama olmaz» diyen de vardır. **Câmiu's-Sağîr'de, «Boğazdan kesmekde mahzûr yoktur.**

---

(1) Bk. Mâide Sûresi (5); âyet : 3.

«Allah'ın size öğrettiği, av edeblerinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların sizin için tutuverdiklerinden de yiyin...» (1)

Zira Resûlüllah (S.A.V.) **de Sa'lebe'** (R.A.) **ye şöyle buyurmuştur :**

وَمَا صِدْتَ بِكَلْبِكَ الْمُعَلَّمِ فَذَكَرْتَ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ فَكُلْ
وَمَا صِدْتَ بِكَلْبِكَ غَيْرِ الْمُعَلَّمِ فَأَدْرَكْتَ ذَكَاتَهُ فَكُلْ

«Üzerine Allah ismini zikrederek tâlim görmüş köpeğinle avladığın avın etini ye! Tâlim görmemiş köpeğinle avladığın avı (diri iken) **yetişip Besmele ile boğazlarsan onu da ye!» (2)**

Bu hadîs-i şerîfi Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir.

Bu husûslardan ikincisi : Diş veya tırnak sâhibi bir hayvanın avın bir yerini yaralamasıdır. Bu zâhir rivâyettir. Hattâ köpek avı boğup yaralamazsa o av yenmez. İmâm A'zam' (Rh.A.) **dan ve Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **dan; yaralamanın şart olduğu rivâyet edilmiştir.**

Üçüncüsü : Diş veya tırnak sâhibi hayvanı bir Müslümanın ya da kitâbînin göndermesidir. Yâni milleti (dini), da'vâ ve itikâd yönünden tevhîd olan Müslüman gibi biri veya da'vâ yönünden tevhîd olup itikâd yönünden olmayan kitâbî gibileri. Yakında bunun «Boğazlanan Hayvanlar Bölümü» nde açıklaması gelecektir. **Bu durumda, eğer doğan veya köpek avın ardından, avcı onu göndermeden, gidip avı yakalıyarak öldürse helâl olmaz.**

Dördüncüsü : Besmeleyi söylemektir. Musannıf buna «müsemmiyen» sözü ile işâret etmiştir. Yâni kasden Besmeleyi terk edenden başkası olduğu halde demektir. Bunda asıl, **Resûlüllah'** (S.A.V.) **in Adiyy bin Hâtim'** (R.A.) **e söylediği şu sözdür :**

إِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ الْمُعَلَّمَ فَذَكَرْتَ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ فَكُلْ
وَإِنْ أَكَلَ مِنْهُ فَلَا تَأْكُلْ

(1) Mâide sûresi (5), âyet : 4.
(2) Buhârî, Müslim, İbn-i Mâce, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Nesâî.

«Sen tâlim görmüş olan köpeğini gönderdiğin ve üzerine Allah'ın adını andığın zaman o avı ye. Eğer köpek o avdan (az bir şey) **yerse sen onu yemeyesin.»**

Beşincisi : Avın kaçınıcı ve ürküp korkan olmasıdır. Musannıf buna, «Eti yenilen vahşî mümteni' (kaçınan) hayvan üzerine göndermek» sözü ile işâret etmiştir.

Altıncısı : Tâlim edilmiş köpeğin avladığının, helâl olmayan köpek ile müşterek olmamasıdır. Meselâ : Muallem olmayan köpek gibi, veya Mecûsînin köpeği gibi, veya ava gönderilmeyen köpek gibi, veya kasden Besmele okunmadan gönderilen köpek gibi.

Yedincisi : Köpeğin gönderilmesinden sonra durmasının uzamamasıdır. Çünkü onun o durması, gönderilmesinden sonra uzarsa, avlamak göndermeye izâfe edilmiş olmaz. Ancak eğer gönderilmiş olan bir pars gizlenmiş olursa olur. Çünkü avlanmakta gizlenmek parsın hîlesidir. Bu takdirde durup beklemesi göndermeye muzâf olur.

İmâm Şemsü'l-Eimme es-Serahsî (Rh.A.), şeyhi Şemsü'l-Eimme el-Hulvânî' (Rh.A.) den nakledip demiştir ki : Parsın birtakım güzel huyları (hasletleri) vardır. Her akıllının parsa âit o güzel huyları almaları gerekir. **Biri şudur :** Pars, avlanırken avı elde edinceye kadar gizlenir. Bu gizlenmek onun hîlesidir. Şu halde akıllıya yaraşan, düşmandan gizlenip fırsat kollamaktır. Tâki, kendisini yormadan gâye elde edilsin.

O huyun ikincisi şudur : Pars dövmek ve vurmakla ta'lîm (terbiye) kabul etmez. Ancak onun yanında, köpek avdan yeyip de dövüldüğü zaman o işi öğrenir. Bunun gibi, akıllıya yaraşan, başkasından ibret alıp uyanmaktır. Nitekim, **«Mes'ud kimse, başkasından ibret alan kimsedir.»** denilmiştir.

Üçüncüsü şudur : Pars pis yiyeceği almaz, sâhibinden iyi et ister. Onun gibi, akıllıya yaraşan da pis ve kötüyü almayıp iyiyi almaktır.

Dördüncüsü şudur : Avına üç veya beş kere hamle edip atılır. Eğer avı elde ederse eder, edemezse bırakır ve âdetâ başkasının işi için ben kendimi ölüme atmam, der. Her akıllı kişiye yaraşan bu huylar ile âmil olmaktır.

Ta'lîm edilmiş köpek üç defa avın etini yemeyi terk etmesiyle, doğan da çağrıldığı zaman geri dönmesiyle bilinir. Bu, İbni Abbâs' (R.A.) dan rivâyet edilmiştir. Bir de, köpeğin bedeni dövmeye tahammül eder; bu durumda, avı yemeyi terk edinceye kadar onu dövmek mümkün olur. Doğanın bedeni dövmeye tahammül etmez; bu durumda, ta'lime delâlet eden başka bir şey ile yetinilir. Çünkü doğanın yaradılışında

bırakıp kaçmak vardır. Bunun giderilmiş olması, çağrıldığında geri dönmesi ile bilinir. Pars ve benzeri hayvanın ta'lîmi, avı yemeyi terk etmesi ve geri dönmesi ile bilinir. Yâni pars ve benzeri hayvan, dövmeye tahammül edici olup âdetleri avlamak ve kaçmaktır. Bu bakımdan, parsda yemeyi terk edip da'vete icâbet şart kılınmıştır. **El-İhtiyâr** adlı kitâbda böyle zikredilmiştir.

Parsın veya köpeğin yediği avdan yenmez. Zirâ ma'lûmdur ki, onun öğrenmesi avı yemeyi terk etmek iledir. Nitekim, yakında şöyle bir izah gelecektir : Pars şâyet avdan yerse bilinir ki, o terbiye edilmemiştir. Böylece onun avı harâm olur. Doğan bunun aksinedir. Zirâ şu bilinen bir husustur ki, şüphesiz doğanın öğrenmesi avı yemeyi terk etmek ile değildir. Böyle olduğu için de aksi cehline delîl olmaz.

Zikredildiği gibi, köpek ve parsın üç kereden sonra yediği avdan ve yine üç kere yemeyi terk edip de yediğinden sonra avladığı avdan, o köpek üç kere avı yemeyi terki öğreninceye kadar yenilmez. Yine terkden sonra yediği avdan önce olan avdan, eğer avcının mülkünde bulunuyorsa, yenilmez. Çünkü kalmayıp tükettiği şeyde, mahalliyet yok olduğu için hürmet zâhir olmaz. Yine, sahrâda olup da elde edilmiş olmayan avda hürmet (harâmlık) ittifâkan sâbittir. Avcının evinde elde edilen (bulunan), **İmâm A'zâm'** (Rh.A.) **a göre harâm olur. İmâmeyn** (Rh.Aleyhimâ) **ayrı görüştedir.**

Sadru'ş-Şerîa (Rh.A.) **demiştir ki** : Köpek avı yese ma'lûmdur ki, o köpek terbiye edilmiş köpek değildir. Bu durumda zikredilen yemeden önce onun avladığı şey câhil köpeğin avı gibidir. Öyleyse, avcının mülkünde bulunuyorsa harâm olur.

Silâh atmak sûretiyle avlamanın helâl olması için Besmele okumak ve Besmeleyi kasden terk etmemek şart kılınmıştır. Ayrıca, yaralamak da şart kılınmıştır. Çünkü, Resûlüllah (S.A.V.) **Adiyy bin Hâtim'** (R.A.) **e hitâben :**

إِذَا رَمَيْتَ بِسَهْمِكَ فَاذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ فَإِنْ وَجَدْتَهُ
قَدْ قُتِلَ فَكُلْ إِلَّا أَنْ تَجِدَهُ قَدْ وَقَعَ فِي مَاءٍ فَإِنَّكَ لَا تَدْرِي
الْمَاءُ قَتَلَهُ أَوْ سَهْمُكَ

«Sen okunu attığın zaman onun üzerine Allah'ın adını an. Eğer avı ölmüş bulursan o avı ye. Ancak eğer onu su içine düşmüş bulurda,

onu su mu, yoksa senin okun mu öldürdüğünü, ayıramazsan yeme.» (3) buyurmuştur.

Eğer av, oku yüklenip kaybolursa, avı aramayı bırakıp oturmamak şart kılınmıştır. Yâni bir avcı ava okunu (mermisini - fişeğini) attığı zaman onun okunu (mermisini - fişeğini) yüklenip avcının gözünden kaybolsa, eğer avcı o ava ölü olduğu halde yetişmiş ve okunu attıkdan sonra o avı aramayı bırakıp oturmamış ise, çaba harcadığı için o avın yenmesi helâl olur. Şâyet avı aramak gücünde var iken, oturup ondan sonra aramış ise, harâm olur. Zirâ, **Resûlüllah** (S.A.V.) :

لَعَلَّ هَوَامَّ الْأَرْضِ قَتَلَتْهُ

«Belki o avı yeryüzünün (arzın) **hevâmmı** (4) **öldürmüştür.»** buyurmuştur.

Eğer, avı almak için gönderilen kimse veya oku (mermiyi) **atanın kendisi o ava, henüz boğazlanmış hayvanın canlılığından daha kuvvetli bir canlılıkda iken yetişmiş ise, boğazlamak sûretiyle helâl olur.** Eğer avın canlılığı boğazlanmışın canlılığı (hayâtı) gibi ise, boğazlanması vâcib olmaz. Hatta, boğazlamaksızın câiz olur. Böyle canlılığa itibâr yoktur. **Fakat yüksek yerden düşen av veya bir ağaç ile vurulan veya boğulan veya bir diğer hayvanın boynuzu ile vurulan veya kurt karnını yarmış olup da onda hayat eseri olan ve hastalanmış bulunan koyun** - ki fetvâ, onda hayât, az da olsa, muteberliği hususundadır - **az bir canlılık** (hayât) **var iken boğazlansalar hepsi helâl olurlar. Çünkü Yüce Allah** (C.C.) (إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ) **«...Ancak boğazladıklarınız müstesnâ...»** (5) buyurmuştur.

Avcının boğazlamaya gücü var iken, boğazlamayı kasden terk edip av ölmüş ise harâm olur. Çünkü avın, boğazlanmış hayvanın canlılığından daha kuvvetli canlılığa sahib olduğu zaman boğazlanması vâcibdir. Şâyet avcı onu boğazlamayıp bırakırsa harâm olur. Eğer avcı boğazlamakdan âciz olursa, zâhir rivâyette yine harâm olur. Çünkü acz bu gibi şeyde, harâmı helâl kılmaz. Ancak, «Helâl olur,» diyen de vardır.

---

(3) Müttefekun aleyh.

(4) İbn-i Ebî Şeybe, Taberânî (Mu'cem).

Hadîsi şerîfde geçen **hevâmm** kelimesi **Hâmme**'nin çoğuludur.

Hâmme; yılan gibi zehirli olan hayvan demektir. Sinek ve böcek gibi şeylere de **hâmme** denilir. (Haşerat)

(5) Bk. Mâide Sûresi (5); âyet: 3.

Bu, İmâm A'zam' (Rh.A.) dan ve Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan rivâyet edilmiştir ve aynı zamanda İmâm Şâfiî' (Rh.A.) nin de sözüdür.

Ya da bir Mecûsî köpeğini ava gönderip bir Müslüman da o köpeği teşvîk ettiğinde köpek itâat ederse, yâni Müslüman, köpeğe seslenmek sûretiyle tahrîk ve teşvîk edip köpek hızlansa, **o av harâm olur.**

Ya da mi'râz, eni ile vurup öldürürse, o av harâm olur. Mi'râz : Bir yeleksiz (tüysüz) **oktur.** Bunun Mi'râz diye adlandırılmasının sebebi, atıldığında ava eni ile isâbet etmesidir. **Eğer onun ucunda keskinlik olup da onunla isâbet ederse, helâl olur.**

Ya da avı, taşdan, topraktan veya başka şeyden yapılmış keskinliği olan ağır bunduka (saçma veya mermi) **öldürürse, o av harâm olur.** Bunun harâm olması, ağırlığı ile öldürmesi ihtimâlinden dolayıdır. Hattâ bunduka hafif olup onda keskinlik olursa, avın ölmesinin yaralamakla olduğu kesin olduğu için helâl olur.

Ya da avcı ava ok atıp av suya düşerse, avı su öldürmüş olmak ihtimâli olduğu için harâm olur. Nitekim bu, hadîs-i şerîfde zikredilmiştir. **Veya av duvar üzerine düşüp veya dağ üzerine düşüp oradan yer üzerine düşerse harâm olur.** Çünkü bu durumda o, düşüp yuvarlanarak ölmüş bir avdır. Eğer av önce yer üzerine düşerse, bunu önlemek imkânsız olduğu için yenir. Yine, şâyet duvar üzerine veya dağ üzerine ya da bir kaya üzerine düşüp yuvarlanmazsa yâni düştüğü yerde kalırsa o av yenir. Yine, bir Müslüman, köpeğini ava gönderdiğinde bir Mecûsî o köpeğe seslenerek tahrîk ve teşvîk eder, o Müslüman da o avı alırsa yenir.

Ya da köpeği kimse göndermeyip köpek kendi giderken bir Müslüman o köpeğe seslenmekle tahrîk ve teşvîk eder, Müslüman da avı alırsa, yenmesi helâl olur.

Sözün kısası şudur ki : Şâyet göndermek ile tahrîk bir avda toplanırsa, itibâr göndermeyedir. Eğer gönderme Mecûsîden ve tahrîk Müslümandan olursa, göndermek Mecûsîden olduğu için, av harâm olur. Eğer gönderme Müslümandan ve tahrîk Mecûsîden olursa helâl olur. Şâyet gönderme bulunmayıp tahrîk bulunursa; bu durumda tahrîk Müslümandan ise helâl olur, Mecûsîden ise harâm olur.

Ya da köpek, avcının üzerine gönderdiği avı almayıp başka avı alırsa, köpeğe, avcının ta'yîn ettiğini almayı öğretmek imkânsız olduğu için, o av yenir.

Eğer avcının köpeği bir ava gönderildiği zaman, o avı öldürdükden sonra bir başka avı da öldürürse, avın ikisi de yenir. Nitekim avcı bir

ava bir ok atıp ona isâbet ettikden sonra bir başka ava da isâbet etse, ikisi de yendiği gibi. Yine böylece, eğer köpeği bir çok ava gönderip bir kere Besmele çekse, ne kadar av yakalansa hepsi yenir. İki koyunun boğazlanması bunun aksinedir. Yâni her biri için ayrı ayrı Besmele çekilir.

Yine, ok atılıp bir uzvu koparılan avın kendisi yenir, koparılan uzuv yenmez. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

مَا أُبِينَ مِنَ الْحَيِّ فَهُوَ مَيِّتٌ

«Canlıdan koparılan uzuv ölüdür.» buyurmuştur.

Yine üçtebir veya üçtebirden daha çoğu kuyruğu ile beraber kesilen av yenilir. Yâni avın; başından tarafı üçtebir ve kuyruğundan tarafı üçteiki olursa veya avın başının yarısı ya da yarısından daha çoğu koparsa veya iki parça olursa, bu şekilde olanların hepsi yenir. Çünkü bu sûrette boğazlanmış olanın hayâtının (canlılığının) üstünde bir hayât da yoktur. **Resûlüllah'** (S.A.V.) **in, «Canlıdan koparılan uzuv ölüdür.»** kavli şerîfi bunu içine almaz. Fakat üçte ikisi avın başı tarafında ve üçtebiri kuyruğu tarafında olur ise böyle olmak, üçteikisinde boğazlanmış olanın hayâtı üstünde hayâtın imkânından dolayı, zikredilenin aksinedir. Avın başının yarısından daha azı kesilse, mezkûr imkândan dolayı bu, zikredilenin aksidir.

Bir kimse bir ava ok (veya mermi ya da saçma) **attığı zaman bir başka kimse de o avı öldürürse, eğer birinci atıcı avı hayyiz-i imtina'-dan** (kendisini av olmaktan meneder şekilde saklandığı yerden) (6) **çıkarmış ise, o av o ilk atan kimsenindir ve ikinci atıcının öldürmesi sebebiyle harâm olur.** İkinci atıcı, birincinin atmasıyle yaralanmış olması hâlinde, o avın kıymetini öder. Eğer birinci atıcı hayyız-i imtinâdan çıkarmamışsa av ikinci atıcınındır. Çünkü onu ikincisi avlamıştır. O av helâl olur. Zirâ o avın boğazlanması mecbûrîdir. Nitekim bu husûs ileride gelecektir.

Eti yenen ve yenmeyen hayvanın avlanması câizdir. Çünkü eti yenmeyen, domuz ve kurt gibi hayvanların avlanması, derisi veya kılı veya yeleği (yelesi) için faydalanma sebebidir; veya onun şerrini defetmeye sebebtir. Bunların hepsi meşrûdur. (Ancak domuz ve kurt bizâtihi pis hayvanlardandır.) **Avlamada bizâtihî pis olmayan hayvanın eti temiz**

(6) **Hayyiz-i imtina'dan** çıkarmak, onu ayaklarıyla kaçıp yâhut kanatlarıyla uçup savuşmaktan alıkoymaktır.

olur. **Çünkü avlamak hükmen boğazlamaktır.** Hattâ onu taşıyanın namazı câiz olur. Her ne kadar (bizâtihî pis olmayanların) eti yenilmezse de, o av temiz olduğundan ona pis denilmez. Eti gibi derisi de avlanmakla temiz olur. Hattâ o derinin üzerinde ve içinde namaz kılmak bile câiz olur.

★ ★

كِتَابُ الصَّيْدِ

AV BÖLÜMÜ

Musannıfın, Av Bölümünü buraya getirmesine sebeb, onu Hacc Bölümünde zikrettiği içindir.

S a y d, lûğat yönünden avlamak ma'nâsındadır. Avlanan şey (masîd) in, av (sayd) diye adlandırılmasına sebeb, mef'ûlü masdar ile isimlendirmek içindir. Arablar arasında (ضَرْبُ الْأَمِيرِ) **(Darbül emîri)** yâni **«Emîrin dövdüğü kimse»** dendiği gibi.

Yırtıcı hayvandan diş (zînâb), **kuşlardan mıhleb** (tırnak) **sâhibi olanların hepsiyle sayd** (avlanmak) **helâldir. Mıhleb, kuşun tırnağıdır.**

Mebsût'ta şöyle zikredilmiştir : «zînâb» ve «zîmıhleb» den maksad, diş ve tırnak ile avlanandır. Yoksa, zînâb ve zîmıhleb'in hepsi değildir. Çünkü güvercinin tırnağı ve devenin de dişi vardır. **Birincisi,** yâni diş sâhibi olan, köpek ve pars gibi; **ikincisi,** yâni tırnak sâhibi olan, doğan ve yırtıcı kuşlardan bunların benzeri gibilerdir.

Eti yenen av hayvanlarının yenmesinin câiz olması için bir takım husûslar (umûr) **şart kılınmıştır. Eti yenmeyen av hayvanları bunun aksinedir ki, onlardan olan avın câiz olmasında bir şey şart değildir.** Yakında bunun açıklaması gelecektir.

Bu hususlardan biri, o dişi ve tırnağı olan hayvanın avlamak şeklini bilmesidir. Çünkü Yüce Allah (C.C.) şöyle buyurmuştur.

وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ

Hepsi yâni, ortası, yukarısı ve aşağısı birdir,» denmiştir. Bunda asıl olan Resûlüllah' (S.A.V.) in :

اَلذَّكَاةُ مَا بَيْنَ اللَّبَّةِ وَاللَّحْيَيْنِ

«Boğazlama gerdan ile çene arasındadır.» diye buyurduğu kavli şerîfidir. **Bu hadîsi şerîf, düğümden önce, boğazın yukarısından kesmenin câiz olmasını gerektirir.** Çünkü düğümün yukarısı, her ne kadar düğümden önce ise de gerdan ile çenenin arasındadır. Şâyet boğazın düğümü, göğsü tâkib eden tarafda kalırsa, bu boğazlama helâldir, diyen kimse için bu açık delîldir. **Mebsût'un rivâyeti de ona müsâade eder. Fakat «El-Zahîre»** adlı kitâbın **«Zebâih»** bölümünde; «Boğazlama boğazın üst tarafından olursa helâl olmaz» diye açıklanmıştır. Yine Semerkand bilginlerinin fetvâlarında da «Helâl olmaz; çünkü bu boğazlama, boğazlama yerinden başka yerden boğazlamadır» denmiştir. **Halbuki bu, hadîs-i şerîfin zâhirine muhâliftir. Nitekim bu, geçen hadîsde görülmektedir. Bir de; gerdan ile çenenin arası damarların toplanıp aktığı yerdir. Bundan dolayı, o arada kanın akması en güzel şekilde hâsıl olur. Bu durumda, küllün hükmü müsâvî olmuştur. Gırtlak'** (düğüm) **a itibâr yoktur. El-İnâye'de böyle zikredilmiştir.**

Hayvanın damarları; hulkûm, merî' ve vedecân'dır. Muğribu'l-Lûğa'ya göre hulkûm; nefesin geçtiği yerdir (yâni nefes borusudur). **Merî; yemeğin geçtiği borudur. El-Hidâye'de hüküm bunun aksinedir. Şöyle ki : Hayvanm boğazlanması, hulkûmun yâni nefes borusunun ve merî'in yâni yem borusunun damarlarını ve iki şah damarını kesmektir.**

Boğazlama bu dört damardan üç damarı kesmekle helâl olur. Hangi üç olursa olsun çoğu, tamâmı yerine geçirmek bakımından helâl olur.

Evdâc (2) denilen damarları kesip kan akıtan her âlet ile - ki gerek kamış kabuğu olsun ve gerekse keskin taş olsun - **kesmek helâl olur. Ancak diş ve tırnak ile, bunlar yerlerinde kâim iken boğazlanırsa, helâl olmaz. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) : (مَا خَلَا الظُّفُرَ وَالسِّنَّ)

(Ma hadehale'z-zufri ves'sinni) «Tırnak ile dişden başka» buyurmuştur. Çünkü bu ikisi ile boğazlamak câhiliyyet devrinde cârî ve Habeş kavminin âdetleri idi.

Yerlerinden çıkarılmış diş ile veya tırnakla boğazlamak mekrûhdur. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) **ye göre, bizim rivâyet ettiğimiz hadîs-i şerîf-**

---

(2) **Vedec :** Boyunda şah damarının iki tarafında olan damardır. Tesniyesine (ikisine) **vedecân** denilir. **Bunların çoğulu evdâc'dır.**

den dolayı harâm olur. Biz onu, onların yerlerinde kâim olmalarına hamlederiz. Çünkü Habeş Kavminden sâdır olan budur.

Hayvanı yatırmazdan önce bıçağı keskinletmek mendûbdur. Bıçağı, hayvanı yatırdıktan sonra bilemek mekrûhtur. Çünkü bu husûsta Sahâbe-i Kîrâm'ın kavli vardır. Bu, boğazlanan hayvana yumuşak davranmak içindir.

Hayvanı ayağından, kesileceği yere çekip sürümek mekrûhtur. Hayvanı ensesinden kesmek de mekrûhtur. Eğer boğazladıkdan sonra diri kalırsa damarları kesilir. Tekrâr boğazlanmakla ölmüş olması sebebiyle helâl ve mekrûh olur. Çünkü bu sûrette gereksiz şekilde hayvana çok acı vermek vardır. Zirâ, o, yaralanıp sonra damarları kesilmiş gibi olmuştur. Eğer damarlarını kesmezden önce canlı değilse, o boğazlanmış hayvan harâm olur. Çünkü o hayvan boğazlanmadan önce ölmüştür.

Nah'da mekrûhtur. Yâni onu murdar iliğe varıncaya kadar şiddetle kesmektir. Buna Farsçada **«harâm-ı magz»** denir.

Hayvanın acısı dinmezden önce derisini yüzmek mekrûhtur. Boğazlayan kimsenin Kıbleye doğru yönelmeyi terk etmesi de mekrûhtur. Fakat boğazlanan hayvan helâl olur.

Boğazlanmış hayvanın helâl olması hususunda, boğazlayanın Müslüman olması ve eğer boğazlanan hayvan av ise, Harem'in dışında olması şart kılınmıştır. Veya boğazlayan kimsenin kitâbî olması şart kılınmıştır. Çünkü kitâbî (3) tevhîd iddia eder. Bunda asl olan, Yüce Allah' (C.C.) ın : **«Ancak boğazladıklarınız müstesnâ»** kavli şerîfidir.

Ve yine (وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَّكُمْ

«...Kendilerine kitap verilmiş olanların yiyeceği sizin için helâldir...» (4) âyet-i kerîmesidir. Bununla kasdedilen, onlar tarafından boğazlanıp yenen yiyecektir. Çünkü Yüce Allah (C.C.) **ehl-i kitâbı anmak sû-**

---

(3) **Kitâbî:** Tevhîd inancını muhafaza ettiği takdirde semâvî kitaplardan birine inanan zümredir ki, bugün bunlar Hıristiyan ve Yahudilerdir. **Ehl-i Kitâb** tâbiriyle bunlar kasdedilir.

Eğer bunlar **Allah'** (C.C.) dan başka; bir şeyin veya varlığın ismini zikrederlerse kestikleri hayvan yenmez. Meselâ, Hıristiyanlar hayvanı boğazlama esnasında **«Bismillâhi»** yâhut **«Allahû Ekber»** demeyip **«Bismi Rabbinel Mesîh»** (Mesîh Rabbımızın adıyle) deyip de keserlerse, kestikleri bu hayvan yenmez. **(Nîmet-i İslâm, (Kitâb-üz Zebâih), Mehmed Zihni)**

(4) **Bk. Mâide Sûresi (5); âyet: 5.**

retiyle ayırmıştır. Balık ve diğerleri gibi, boğazlanmayan yiyeceklerde Kitâbî ve Mecûsî eşittir.

Boğazlayıcı veya avcı, gerek zimmî olsun, gerek harbî olsun; gerek kitâbîden ve kitâbîden başkasından doğmuş olsun, onun avladığı ve boğazladığı helâl olur. Çünkü çocuk, ana - babanın din yönünden hayırlı olanına tâbidir. Kâfî'de de böyle zikredilmiştir.

Boğazlayıcı; zebîhanın (boğazlanan hayvanın) **helâl olması için, onun üzerine Allah'** (C.C.) **ın adını anmak gerektiğini, boğazlamayı yâni damarların kesilmesini ve bunun benzeri şartları bilmeli ve damarları kesmeye kâdir olup boğazlamayı güzel yapmalıdır.** O boğazlayıcı gerek mecnûn olsun ve gerekse çocuk olsun, câizdir. Çünkü mecnûn veya çocuk şâyet Besmele çekmeyi ve boğazlamayı bilirlerse ve kesmeye kâdir olurlarsa, âkil ve bâliğ gibi olurlar. Yine boğazlayıcı gerek kadın olsun, gerek sünnetsiz olsun ve gerekse dilsiz olsun, câizdir.

Putperestin, Mecûsînin ve Mürtedin boğazladığı hayvan harâm olur. Çünkü Mürtedin dini yoktur. Zirâ o üzerinde bulunduğu dini terk etmiştir; geçtiği dinde ise bırakılamaz. Kitâbî bunun aksinedir. Dininden başkasına geçmiş olsa, bizim nazarımızda o, geçtiği o dinin sâliki kabûl edilir. Boğazlama sırasında onun tâbi olduğu dine itibâr edilir. Hattâ bir Yahûdî ve bir Nasrânî Mecûsî olsalar, onların avladığı ve boğazladığı helâl olmaz. Çünkü bu temelden Mecûsî gibidir. Eğer Mecûsî, Yahûdî veya Nasrânî olsa, onun boğazladığı ve avladığı yenir. Temelden, o Yahûdî veya Nasrânî gibidir. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Besmeleyi kasden terk eden kimsenin boğazladığı hayvan harâm olur. Eğer unutup terk ederse, boğazladığı helâl olur. **İmâm Şâfiî (Rh.A.), iki şekilde de helâl olur, demiştir. İmâm Mâlik (Rh.A.) ise, iki şekilde de harâm olur, demiştir.**

Eğer boğazlayan kimse Allah' (C.C.) **ın adını, başkasını atf ederek zikrederse, harâm olur.** (أَوْ فُلَانٍ); (بِسْمِ اللهِ وَاسْمِ فُلَانٍ)

(Bismillâhi ve ismi fülânin ev fülânin yâni «Allah'ın adıyla ve fülânın adıyla veya fülân ile başlarım» demek gibi. Çünkü o, boğazlanan hayvanı **Allah'** (C.C.) dan başkasının adıyla kesmiştir. **Binâenaleyh, burada Tecrîd (5) mevcûd değildir, tecrîd ise şarttır.**

Boğazlayan kimse başkasını Besmeleye atıfsız vasl ederse, mekrûh

(5) **Tecrîd:** Ayırmak, hâlîs kılmak; **Allah'** (C.C.) dan başkasını çıkarmak, kabûl etmemek (**Sadece Allah** (C.C.) adını zikretmek) tir.

olur, harâm olmaz. (بِسْمِ اللهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ) **(Bismillâhi Muhammedün Resûlüllahi) demek gibi.** Çünkü burada atf olmadığı için ortaklık mevcûd değildir. Bu durumda, o boğazlanan hayvan **Muhammed** (S.A.V.) için olmamıştır. Fakat sûreten yakınlık bulunduğu için mekrûh olup harâm sûretinde tasavvur edilir. Bu zikredilen, boğazlayan kimse şâyet **Muhammed** (S.A.V.) lâfzını «ötüre» okursadır. **Eğer** «esire» veya «üstün» ile okursa bu takdirde harâm olur. **Gâyet'ul-Beyân'da böyle zikredilmiştir.**

Şâyet hayvânı boğazlayan kimse, Besmeleyi çekmeden ve hayvânı yatırmadan önce, mânen ve sûreten başkasını Allah' (C.C.) ın adından ayırırsa, meselâ duâ etmek gibi, bunda mahzur yoktur. Çünkü rivâyete göre, Resûlüllah (S.A.V.), **birini kendisi için, diğerini ümmeti için olmak üzere iki güzel koç boğazlamış ve ikisini de keseceği zaman kıbleye doğru yöneltip şöyle buyurmuştur :**

وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا
وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ
وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ . لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ
أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ

(Veccehtü vechiye lillezî fataras'semâvâti val arda hanîfen vemâ ene minel müşrikîne, inne salâtî ve nüsükî ve mahyâye ve memâtî lillâhî Rabbil âlemîne, lâ şerîkelehû ve bizâlike ümirtü ve ene evvelül müslimîn)

«Ben yüzümü, gökleri, yeri yaratan (Allah)'a, doğruya (Hak Dine) **yönelerek çevirdim. Ben müşriklerden** (puta tapanlardan) **değilim. (6) Namazım, ibâdetlerim (kurbânım), hayâtım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiç bir ortağı yoktur. Bana böyle emrolundu ve Ben Müslümanların ilkiyim (7)»**

Ondan sonra boğazlayıp ve boğazlarken de, (بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ)

(Bismillâhi Vallâhu Ekber) demiştir.

---

(6) Bk. En'âm sûresi (6); âyet : 79

(7) Bk. En'am sûresi (6); âyet : 162 - 163.

Yine boğazladıktan sonra (اَللّٰهُمَّ تَقَبَّلْ مِنْ فُلَانٍ **) (Allahümme takabbel min fülânin) «Ey Allah'ım bunu fülândan kabûl eyle»** demekde de mahzur yoktur. Çünkü **Nebî'** (S.A.V.) in boğazladıkdan sonra :

اَللّٰهُمَّ تَقَبَّلْ هٰذِهِ عَنْ اُمَّةِ مُحَمَّدٍ مِمَّنْ شَهِدَ لَكَ بِالْوَحْدَانِيَّةِ وَلِيْ بِالْبَلَاغِ

(Allâhümme tekabbel hâzihî an ümmeti Muhammedin mimmen şehide leke bil vahdâniyyeti veliye bil belâği)

«Ey Allah'ım bunu, Sen'in vahdâniyyetini (birliğini) **ve benim tebliğimi** (risâletimi) **kabûl eden Ümmet-i Muhammed'den kabûl eyle.»** dediği rivâyet edilmiştir.

Tesmiyede (Allah adını söylemekde) **şart olan, duâ ve başka şey karıştırılmamış hâlis zikirdir.**

Boğazlayan kimsenin (اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِيْ **) (Allahümmağfirlî) «Ey Allah'ım beni mağfiret et.» diyerek boğazladığı hayvan helâl olmaz. Çünkü bu, hâlis duâdır. Tesmiye kasdi ile «El-Hamdü lillâh ve sübhâne'llâh» demek, «Allahümmağfirlî» demek gibi değildir. Çünkü bu hâlis zikirdir.**

Şâyet hayvânı boğazlayan kimse, boğazlarken aksırıp «El-Hamdü li'llâh» dese, tesmiye kasdı olmadığı için helâl olmaz. Meşhûr olan, yâni dillerde kullanılan (بِسْمِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ **) (Bismillâhi vallâhu Ekber) demekdir. Bu, İbni Abbâs'** (Rh.Anhümâ) **dan nakledilmiştir.**

Devenin nahrı mendûb, zebhi ise mekrûhtur. Sığır ile koyunun nahrı mekrûh, zebhi mendûbdur. (8) Geçen iki sûrette mendûb olması tevarüsen (nakledilegelen) sünnete muvâfık bulunması ve nahr yerinde damarların toplanmış olmasından dolayıdır. Sığır ile davarda ise damarların toplanması zebh yerinde olduğu içindir. Kerâhet de sünnete muhâlefeti sebebiyledir. Bu kerâhet, bulunan bir ma'nâdan dolayıdır. Binâenaleyh cevâzı ve helâl olmayı menetmez.

---

(8) **Nahr :** Bir hayvanın göğsü üstünden bıçak vurup boğaz damarlarını kesmektir.
Zebh : Boğazlamak; hayvanın boğazına bıçak vurup damarlarını kesmektir.

Evcilleşmiş olan av boğazlanır. Deve, sığır ve koyun gibi dört ayaklı olup vahşet hâsıl eden veya bir kuyuya düşüp boğazlanması mümkün olmayan hayvânı yaralamak kifâyet eder. Çünkü acz ânında ihtiyârî boğazlamadan ıztırârî (mecburi) boğazlamaya geçilir. Nitekim bu husus daha önce geçti. Acz ise ikincide mevcûddur, birincide mevcud değildir.

Bir koyun şehrin dışına kaçtığında yaralamak onu helâl kılar; şehir içine kaçtığında, yaralamakla ölürse helâl olmaz. Çünkü o nefsini müdafaa edemez. Âdeten şehir içine kaçanın ise yakalanması mümkün olur. İhtiyârî boğazlamakdan acz de gerçekleşmiş olmaz. Şehrin taşrasına kaçan bunun aksinedir. Şehrin içi, sığır ve deve hakkında şehrin dışı gibidir. Çünkü bunlar kendilerini müdafaa ederler. Bu durumda onların yakalanmalarına güç yetmez. Eğer onlar şehir içine kaçarlarsa, ihtiyârî boğazlamaktan acz gerçekleşmiş olur.

Hayvânın insana saldırması, kaçmak gibidir. Eğer bir kimse hayvânı yakalamaya kâdir olmaz ve üzerine saldırıp onu, boğazlamayı murâd ederek öldürürse, o hayvânın yenmesi helâl olur.

Anası boğazlanmakla karnından çıkan yavru boğazlanmış olmaz. Hattâ bir deve veya bir sığır veya bir koyun boğazlandığı zaman karnından bir ölü yavru çıksa yenmez.

Parçalayıcı dişi olan yırtıcı hayvânın ve tırnaklı olan kuşların yenmesi helâl olmaz. Bu iki cins hayvândan maksad : Dişi ile avlanan hayvân ile tırnağı ile avlanan hayvândır.

Haşerât da yenmez. Haşerât : Yeryüzü hayvanlarının küçükleridir.

Ehlî olan eşeklerin de etinin yenmesi helâl olmaz. Yaban eşeğinin yenmesi ise helâldir. Katırın ve atın yenmesi de helâl olmaz. **İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.) ile İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, atın yenmesi helâl olur. Bir kavle göre; İmâm A'zam' (Rh.A.) nazarında atın kerâheti, kerâhet-i tenzîhiyyedir. Çünkü bunun ma'nâ yönünden kerâheti, değerli olduğu içindir. Yenmesinin mubâh olmaması, cihâd aracı azalmasın diyedir. Bundan dolayı onun artığı temizdir. Bu zâhir rivâyettir ve sahîh kavil de budur. Fahru'l-İslâm (Rh.A.) ve Ebû'l-Muîn (Rh.A.), «Câmi'» lerinde böyle zikretmişlerdir.**

«Atın yenmesinin kerâheti, tahrîmiyyedir» diyenler de vardır. **Abdurrahîm el-Kirmânî'** (Rh.A.) **den** (Allah ona rahmet eylesin) **şöyle dediği hikâye edilmiştir : «Ben bu mes'elede tereddüd ediyordum. Rü'yâda İmâm A'zam** (Rh.A.) **Hazretlerini** (Yüce Allah ona rahmet eylesin) **gördüm. Bana, yâ Abderrahîm, onun kerâheti, kerâhet-i tahrîmiyyedir» dedi. Hidâye sâhibi de bunu kabûl etmiştir. İmâm Hasan** (Rh.A.), **İmâm**

A'zam' (Rh.A.) dan atın artığının kerâhetini rivâyet etmiştir. Nitekim atın sütünün durumu da böyledir. Bir kavle göre; «Sütünde mahzur yoktur» denmiştir. Çünkü atın sütünü içmekte cihâd aracını azaltmak yoktur. Kâfî'de ve Hidâye'de de böyle zikredilmiştir.

Sırtlan, tilki ve kelerin de yenilmesi helâl olmaz. Bunda İmâm Şâfiî (Rh.A.) ayrı görüştedir. Eşek arısı, kaplumbağa ve leş yiyen beyazlı - siyahlı karga ve siyah kuzgun kargasının da yenilmesi helâl olmaz. Filin, köstebeğin ve gelinciğin de yenilmesi helâl olmaz. Doğması ve yaşaması suda olan (mâî) hayvânın da yenilmesi helâl olmaz. Ancak Semek-i tâfî olmayan, yani : suda ölmeyip su yüzüne çıkmayan balık helâldir. Şemek-i tâfî : Sebebsiz, eceli ile su içinde ölüp sonra su üzerinde görünen balıktır. (9) Bizim Ashâbımız (müctehidlerimiz), mutlak hayvân-ı mâîyi (su hayvanı) kerîh görmüşlerdir. Ancak «Su içinde sebebsiz ölmeyen balık helâldir» demişlerdir. İbn Ebî Leylâ (Rh.A.), İmâm Mâlik (Rh.A.) ve İmâm Şâfiî (Rh.A.) hayvân-ı mâî'yi mubâh görmüşlerdir. Mâlikiyye'den bazıları «Su samurunu, Yunus Balığını ve su insanını istisnâ edip helâl olmaz» demişlerdir. (10) Burada ihtilâf satmakta ve yemekde birdir. Bize göre, bahkda asl olan şudur : Bir sebeble ölen balık helâldir ve o, yakalanmış gibidir. Sebebsiz ölen balık ise, semek-i tâfî gibi, helâl olmaz.

Eğer bir balığa vurulup onun bir parçası kopsa, ondan kopmuş olan ve geri kalan yenir. Çünkü onun ölümü sebeble olmuştur. Diriden kopartılan, her ne kadar ölü ise de, onun ölüsü helâldır. Çünkü hakkında hadîs-i şerîf vardır.

Balığın karnında bir diğer balık bulunursa, o da helâldır. Çünkü yerin darlığı onun ölümüne sebebdir. Yine su kuşlarından biri balığı öldürse veya bir su küpünün içinde ölse veya suyun içinde bir daracık

---

(9) Suyun yüzüne sırt üstü gelen balık yenmez. Eğer sırtı yukarı ise yenir. (Dürr-ül Muhtâr)

(10) Mâlikiyye'den bâzılarının sözünü ettikleri; kelbü'l-mâ' (su köpeği), hınzîr'ul mâ' (su domuzu) ve insân'ül mâ' (su insanı) Fıkıh Kitablarında benât'ül mâ' (su kızları - dişileri) tâbiriyle anlatılmıştır. Bu hayvanlar memeli oldukları için diğer deniz hayvanlarının (balıklar v.b.) aksine doğurarak çoğalırlar. Bunlar habîs olduklarından etleri yenmeyen su hayvanları sınıfına girerler.

Ancak, yukarıda zikrettiğimiz bu hayvanların Arabcadaki isimlerinin tam karşılığı olan Türkçe isimler husûsunda lûgat ve diğer kaynak kitablarda farklılıklar görülmektedir. Bu cümleden olarak; kelb'ul mâ' (su samuru veya kunduz), hınzîr'ul mâ' (Yunus Balığı veya Domuz Balığı) dır.

İnsân'ül mâ' (su insanı) denilen hayvanın hangi deniz hayvanı olduğu husûsunda kat'i bir tesbite rastlayamadık. Kanaatimize göre; İnsân'ül mâ' denilen hayvanın, yukarıda saydığımız memeli deniz hayvanlarının dışında kalan Deniz Güzeli veya Fok Balığı olması muhtemeldir.

Ayrıca; Balina, Mors ve Otari de bu sınıfa giren memeli deniz hayvanlarındandır.

yerde toplanıp yerden çıkmaya kâdir olmasalar, - halbuki onlar avlanmadan yakalanabilir durumdadırlar - **ve orda ölseler, yenilir.** Çünkü mekânın darlığı onların ölümüne sebebdir. **Şâyet balıklar, ağdan kurtulmaya kâdir olmadıkları halde, ağda ölseler yenir. Ya da balıklar yesin diye suya bir şey atılıp o sebeple balık ölse veya balık suya bağlanıp o sebeble ölse ya da su donup balık buzun aralığında ölse, yine yenir. Eğer balık suyun sıcaklığı veya soğukluğu ile ölse, bir rivâyette yenir. Çünkü ölümüne sebeb vardır. Bir rivâyette de yenmez. Çünkü su sıcak ve soğuk olmakla balığı öldürmez. Kâfî ve Nihâye'de böyle zikredilmiştir.**

Kalkan ve yılan balığı, yenilen balıklardandır. Musannıfın, bunun ikisini ayrıca zikretmesinin sebebi, İmâm Muhammed' (Rh.A.) **den Muğrib'de nakledilen şeyin zayıflığına işârettir ki, ondan, kalkan balığı ile yılan balığından başka bütün balıklar helâldir, diye nakledilmiştir. Gâyetu'l-Beyân'da da denmiştir ki : Râfizîlerden bâzısı ve ehl-i kitâb, kalkan balığını yemeyi kerîh görürler ve derler ki : Şüphesiz kalkan balığı deyyûs idi, insanları dişisine da'vet ederdi. Bu sebebden o, kalkan balığına çevrildi.**

Çekirge ve balığın çeşitleri, boğazlamaksızın helâldir. Fakat ikisi arasında fark vardır : Çekirge eceli ile ölürse yenir. Balık bunun aksinedir. Nitekim daha önce anlatıldı. Bir adam, yerde dirisi de ölüsü de olduğu halde yerden bir çekirge alıp, o hususta Hz. Ali' (R.A.) **ye sorduğunda Hz. Ali (R.A.) : «Onun hepsini de ye»** dedi. Bu söz onun fesâhat ve belâgatından sayılmıştır. (11)

Ekin kargası, tavşan ve saksağan boğazlamakla helâl olur. Yaşadığı bilinmeyen bir koyun, boğazlanır da hareket ederse veya kan çıkarsa helâl olur. Eğer yaşadığı bilinmeyen bir koyun boğazlanıp hareket etmezse veya kan çıkmazsa, yenilmesi helâl olmaz. Eğer koyunun diri olduğu bilinirse helâl olur. İsterse hareket etmesin ve kan da çıkmasın. Çünkü bu ikisinden maksad onun yaşadığını anlamakdır. Canlı olduğu bilinince ikisine de ihtiyâc kalmamış olur.

BİRİNCİ CİLDİN SONU

(11) **«Hepsini de ye»** cümlesindeki **«hepsi»** ile **«ye»** Arabca aynı şekilde yazılır. Fakat ma'nâları ayrıdır. İşte, Hz. Ali' (R.A.) nin sorulan soruya cevâbı böyle lâfızlarla ifâde etmesi, Arabca fesâhat ve belâgat san'atına güzel bir örnek teşkil etmiştir.

FİHRİSTLER

— Alfabetik mevzu fihristi.

— Kitapta geçen sûre ve âyet-i kerîmelerin fihristi.

— Kitapta geçen hadîs-i şerîflerin fihristi.

— Açıklamaların alfabetik fihristi.

— Istılahların alfabetik fihristi.

— Fetvâ lâfızları.

— Şahıs isimleri fihristi.

— Eserde geçen kitap isimleri fihristi.

ALFABETİK MEVZU FİHRİSTİ

— A —

Abdest 12
Abdestin farzları 12
Abdestin sünnetleri 20
Abdestin müstehabları 23
Abdestin edebleri 23
Abdestin mekrûhları 26
Abdesti bozan ve bozmayan şeyler 26
Abdestsiz câiz olan ve olmayan şeyler 33
Abdest ve gusl câiz olan sular 41
Altın ve gümüşün zekâtı 319
Âşir Bâbı 323
At'ın nisâbı 314
Av 422
Avreti örtmek 114

— B —

Bayram Namazları Bâbı 249
Boğazlanan Hayvanlar 430

— C —

Cemâat 157
Cenâzeler Bâbı 280
Cenâze Namazı kılınmayan kimseler 286
Cenâze Namazının kılınışı ve duâları 287
Cinâyetler Bâbı 394
Cum'a Namazı Bâbı 237
Cum'a Namazının sıhhatinin şartları 239
Cum'anın vücûbunun şartları 242
Cünub ve hayızlıya harâm olan işler 39

— D —

Davarın nisâbı 313
Devenin nisâbı 310

— E —

Ezân Bâbı 106

— F —

Farz Namaza katılma (İdrâk) Bâbı 209
Fıtra Bâbı 341
Fıtra verilen maddeler 342

— G —

Gemide Namaz Bâbı 228
Guslün Farzları 34
Guslün sünnetleri 35
Guslü gerektiren durumlar 36

— H —

Hacc Bölümü 370
Haccın farz olmasının şartları 372
Haccın farzları 372
Haccın vâcibleri 372
Hastanın Namazı Bâbı 220
Hayz kanı 75
Hayvan Üzerinde Namaz Bâbı 226
Hutbenin hükümleri 244

— İ —

İhrâmın mîkatları 373
İhrâmlıya yasak olan işler 377
İhsâr Olunan İhrâmlı Bâbı 407
İki Bayram Namazı Bâbı 249
İki Mest Üzerine Mesh Bâbı 63
İktidâ mes'elesi 161
İktidâyı meneden durumlar 168
İktidâ konuları için ek 170
İlk tekbir 123
İmâma uyan kimsenin kırâati 156

İmâmet 157
İmâmet Hakkında Bir Fasıl 151
İstincâ ve İstibrâ hakkında bir fasıl 90
İstihazânın hükmü 81
İstihazâ kanı 80
İstiskâ Bâbı 259
İ'tikâf Bâbı 366

— K —

Ka'be'de Namaz Bâbı 263
Ka'de-i Ahîre 141
Ka'de ve teşehhüd 137
Kadınların erkeklerle bir hizâda bulunması 165
Kadınların imâmeti ve cemâati 160
Kadınlara Mahsûs Olan Kanlar Bâbı 74
Kendi yerine başkasını Hacca göndermek 408
Kıbleye yönelmek 115
Kırâat 126
Kıran ve Temettu' Bâbı 389
Kıyâm 125
Korku Namazı Bâbı 261
Kurbân Bahsi 415
Kurbân Bayramı Namazı 253
Kurbâna mânî olan ve olmayan haller 419
Küsûf Namazı Bâbı 257
Kuşluk Namazı 202
Kuyular Faslı 50

— M —

Maden ve Hazînelerin Zekâtı Bâbı 327
Malın Zekâtı Bâbı 319
Mekrûh vakitler 103
Mendûb olan gusl 39
Meshi bozan şeyler 70
Mest üzerine meshin farzı 68
Meyyiti kefenlemek 283
Müsâfirin Namazı Bâbı 230
Müstehab vakitler 101

— N —

Nâfile Namazlar 200

Namaz Bölümü 95
Namazı bozan şeyler 180
Namazı Bozan ve Namazda Mekrûh Olan Şeyler Bâbı 180
Namazın diğer vâcibleri 149
Namazın edebleri 149
Namazın farzıyyeti ve hükmü 95
Namazda gizli ve açıktan okumak 151
Namazda Hades Bâbı 173
Namazdan kendi sun'u (isteği) ile çıkmak 147
Namazda kırâatın miktârı 154
Namazda mekrûh olan şeyler 187
Namazın Şartları Bâbı 112
Namazın Sıfatı Bâbı 123
Namazda tertîb 144
Namazın vakitleri 97
Necâsetten temizlenmek 112
Nifâs kanı 78
Niyet etmek 119

— O, Ö —

Oruc Bölümü 345
Orucu Bozan Şeyler Bâbı 354
Orucla ilgili çeşitli mes'eleler 360
Oruca niyet 348
Öşr Bâbı 332

— P, R —

Pislikleri Temizleme Bâbı 85
Ramazan Bayramı Namazı 250
Rükû 129

— S, Ş —

Saimelerin Zekâtı Bâbı 308
Salât-ı Evvabin 200
Sargı üzerine mesh 72
Secde 131
Sehv Secdesi 264
Sığır ile câmûsun nisâbı 312
Sünnet olan gusl 38
Şehîd Bâbı 297
Şekk ve Sehv Secdesi Bâbı 264

— T —

Tahiyyet'ül Mescid Namazı 201
Terâvih Namazı 206
Teşrîk tekbiri 254
Teyemmüm Bâbı 57
Teyemmümü bozan şeyler 61
Teyemmüm câiz olan maddeler 59
Teyemmümün farzları 58
Tilâvet Secdesi Bâbı 271

— U —

Udhiyye Bölümü 415
Umre ve hükümleri 373

— V —

Vâcib olan gusl 38
Vakti Geçen Namazların Kazâsı Bâbı 215
Vitr ve Nâfileler Bâbı 194

— Z —

Zekât Bölümü 303
Zekâtın Edâsının Vâcib (farz) Olmasının Şartları 308
Zekât vermek câiz olmayan yerler 336
Zekât Verilecek Kimseler Bâbı 335

KİTAPTA GEÇEN SÛRE VE ÂYET-İ KERÎMELERİN FİHRİSTİ

— A —

Sûre No :	Sûrenin Adı :	Kitapta geçen Âyet No :	Sahife :
96	Alak	19	271
3	Âl-i İmrân	97	370, 371
7	A'râf	204	156
7	A'râf	206	272

— B —

2	Bakara	238	96
2	Bakara	145	116
2	Bakara	115	118
2	Bakara	203	254
2	Bakara	154	297
2	Bakara	43	303
2	Bakara	3	303
2	Bakara	183	346
2	Bakara	184	360
2	Bakara	187	377
98	Beyyine	5	305

— C —

62	Cum'a	9	106, 238 247

— D —

76	Dehr (İnsan)	25, 26	96

— E —

6	En'âm	79		126, 434
6	En'âm	162, 163		434

— F —

25	Furkân	60		272
41	Fussılet	38		272

— H —

22	Hacc	78		34
22	Hacc	29		116, 347
22	Hacc	77		136, 272
22	Hacc	18		272
11	Hûd	84		19
11	Hûd	115		96
11	Hûd	52		259

— İ —

96	İkra (Alak)	19		272
84	İnşikâk	21		271, 272
17	İsrâ	78		96, 98
17	İsrâ	109		272
17	İsrâ	53		368

— M —

5	Mâide	6		13, 62, 132
5	Mâide	96		377
5	Mâide	97		391
5	Mâide	4		423
5	Mâide	3		426, 430
5	Mâide	5		432
19	Meryem	58		272
47	Muhammed	33		209, 362
58	Mücadele	3, 4		357
73	Müzzemmil	1, 8		95
73	Müzzemmil	20		96, 126, 128, 155

— N —

16	Nahl	43		51
16	Nahl	49		272
16	Nahl	91		347
53	Necm	62		271
27	Neml	26		272
4	Nîsâ	43		60
4	Nîsâ	101, 102		261
4	Nîsâ	100		412
71	Nûh	10, 11		259
24	Nûr	31		114

— R —

13	Ra'd	15		272

— S —

38	Sad	24		272
32	Secde	15		272

— T —

20	Tâhâ	130		95
20	Tâhâ	55		137
20	Tâhâ	14		212
9	Tevbe	108		209
9	Tevbe	103		287

— Y —

10	Yûnus	22		278

KİTAPTA GEÇEN HADÎS-İ ŞERÎFLERİN FİHRİSTİ

— TEMİZLİK BÖLÜMÜ —

Abdest hakkında 13, 14
Kahkaha ile gülmek hakkında 31
Cünûb ve hayızlı hakkında 39

— İKİ MEST ÜZERİNE MESH BÂBI —

Mestler hakkında 66
İki çizme üzerine mesh hakkında 67

— KADINLARA MAHSÛS OLAN KANLAR BÂBI —

Hayz süresi hakkında 75
İstihâzanın hükmü hakkında 81

— İSTİNCÂ VE İSTİBRÂ HAKKINDA —

Abdest bozarken Kıbleye saygı hakkında 93

— NAMAZ BÖLÜMÜ —

Çocuklara namazın emri hakkında 96
Namaz kılmak hakkında 97
Namaz vakitleri hakkında 98
İkindinin vakti hakkında 99
Sabah Namazının vakti hakkında 101
Öğle Namazının vakti hakkında 102
Vitrin vakti hakkında 102

— EZÂN BÂBI —

Vakti geçen namaz hakkında 107
Ezân okurken iki parmağı iki kulağa koymak hakkında 108
«es-salâtü hayrun min - en - nevm» hakkında 108

— NAMAZIN ŞARTLARI BÂBI —

Amel hakkında 119

— NAMAZIN SIFATI BÂBI —

Fâtihasız ve beraberinde sûresiz namaz hakkında 127
Rükû ve sücûd hakkında 130
«Rabbenâ leke'l-hamd» demek hakkında 130
Secdenin şekli hakkında 134
Teşehhüd hakkında 141
Namazda esnemek hakkında 150

— İMÂMET HAKKINDA BİR FASIL —

Takvâ sahibi olan âlimin ardında namaz kılmak hakkında ... 158
Yaş bakımından İmâm olacak kimse hakkında 158
Gece Namazı hakkında 158
İmâmın kıldıracağı Namaz hakkında 160
Kadınların Namazda geri durmaları hakkında 162
Namaz kıldıran İmâmın sonradan cünûb olduğunu hatırlaması hakkında 164
Namazda erkeklerin yeri hakkında 164

— VİTR VE NÂFİLELER BÂBI —

Bir gün bir gecede oniki rek'at namaza devam etmek hakkında 200
Namazın efdali hakkında 201
Tahiyyet'ül Mescid Namazı hakkında 201, 202
Sünnet ve Râşid Halîfeler hakkında 206

— VAKTİ GEÇEN NAMAZLARIN KAZÂSI BÂBI —

Vakti geçen Namazların kazâsı hakkında 215

— HASTANIN NAMAZI BÂBI —

Hastanın Namazı hakkında 221

— MÜSÂFİRİN NAMAZI BÂBI —

Müsâfire iktidâ eden mukîm hakkında 235

— BAYRAM NAMAZLARI BÂBI —

Sadaka-ı fıtr hakkında 251
Ellerin kaldırılacağı yerler hakkında 252

— CENÂZELER BÂBI —

Kefeni güzel yapmak hakkında 283
Cenâzeye tâbi olan kimse hakkında 294
Cenâzenin ardınca gitmek hakkında 294
Lahd hakkında 295

— ŞEHÎD BÂBI —

Şehîd hakkında 298

— SAİMELERİN ZEKÂTI BÂBI —

Katır ve eşek hakkında 314

— MALIN ZEKÂTI BÂBI —

Malın zekâtı hakkında 319

— ZEKÂT VERİLECEK KİMSELER BÂBI —

Zengin için sadaka hakkında 338
Hâşimoğullarına zekât verilmeyeceği hakkında 338
Zekâtın Zimmî'ye verilmesi hakkında 339

— FITRA BÂBI —

Fakîrleri dilenmeye muhtaç etmemek hakkında 343

— ORUC BÖLÜMÜ —

İslâm dininin üzerine kurulduğu beş şey hakkında 345
Şekk günü hakkında 349, 350
Oruca başlamak ve Bayram hakkında 352, 353

— ORUCU BOZAN ŞEYLER BÂBI —

Hâcim ile mahcûm hakkında 356
Oruclunun kusması hakkında 357, 258
Yolculukta oruc tutmak hakkında 360
Başka kimse yerine oruc tutmak hakkında 361

— İ'TİKÂF BÂBI —

Susanların kurtulacağı hakkında 368
İ'tikâf hakkında 369

— HACC BÖLÜMÜ —

Haccetmek hakkında 370

— CİNÂYET BÂBI —

Haremin otluğu hakkında 400

— İHSAR OLUNAN İHRÂMLI BÂBI —

Amelin kesilmesi hakkında 412

— UDHİYYE BÖLÜMÜ —

Udhiyyenin vücûbiyyeti hakkında 417
Senâya ile kurbân kesmek hakkında 419

— AV BÖLÜMÜ —

Avlanmak hakkında 423
Eti yenecek av hayvanı hakkında 424, 425
Öldürülmüş av hakkında 426
Canlıdan koparılan uzuv hakkında 428

— BOĞAZLANAN HAYVANLAR BÖLÜMÜ —

Boğazlama yeri hakkında 431

AÇIKLAMALARIN ALFABETİK FİHRİSTİ

— A —

Açılmanın sınırı 114
Âdem (A.S.) ın gasli 285
Âdet kesimi (yaş dönemi, menopoz) 82
Alâmet bulunmayan kenz kime âiddir? 329
A'mânın imâmeti 159
Amelî farz 13
Amel-i kesîr ve amel-i kalîl 185
Âmilin kendisine ve yardımcısına verilecek zekât mal 335
Amme-i sahâbe (Ekserî Sahâbe) 99
Anber (Amber) ve hassaları 328
Arabca fesâhat ve belâgat san'atına bir örnek 438
Araştırarak namaz kıldıktan sonra Kıble'nin arkasında kaldığını anlayan Musallînin durumu 117
Arefe günü hacılara hutbe okunması 380
Âriflere göre Kıble 228
Asesbaşı 240
Âşir 323
At, katır ve eşek gibi hayvanların tersiyle istincâ mekrûhdur. 92
Azhar (en zâhir) rivâyet 16

— B —

Balgam 29
Banotu (Bangotu) ve hassaları 224
Baras hastalığı (Abraşlık, leke hastalığı) 42
Başkasının yerine hacca gitmek 411
Batn-i Muhassir (Muhasser) 381
Batn-ı Vâdî (Kuzah) 382
Bayram Namazının meşrûiyyeti 249
Bercendî' (Rh.A.) ye göre fecrden maksad 368

Bir batında iki çocuk doğuran kadının nifâsı 81
Bir Müslümandan hâmile kalan Zimmî kadın öldüğü zaman (çocuk karnında olarak) nereye gömülür 293
Bi'ri Ali 373
Buhûr (Bahr) 282
Bulutlu günde Namaz vakitleri 103
Buhtu'nasr (Nabuchodonosor) 310

— C —

Cebel-i Rahmet 381
Cem' 373
Cemre 382
Cemre-i akabe 382
Cemre-i kübrâ 380
Cenâze Namazının farzıyyetini inkâr eden tekfir olunur mu? 287
Cenâzeyi teşyi' etmek 287
Cenâze Namazında en az üç saf olmak 290
Cenâze Namazında okunacak duâ 289
Cenâze yıkamanın vücûbiyyeti 285
Cerr-i bi'l civâr 19
Ci'râne 380
Cuhfe (Mehya') 374
Cum'anın ma'nâsı 246
Cum'a gününde Öğle vakti için iç ezân 247
Cünubun Vitr duâsını okuması 41

— Ç —

Çıplak kimselerin namazları 113
Çocuğun iktidâsı 162
Çocuğun Müslüman olması kaç şekilde olur? 293
Çöven (Hurd, Üşnân) ve hassaları 281

— D —

Dört hılt ve mîzaçlar Nazariyesi (Ahlat-ı Erbaa) 28
Dört İmâm 20
Dört metin kitapları 177

— E —

Ebû Süleyman' (Rh.A.) ın kimliği 223
Eğer hastaya imâ da zor gelirse, ne yapar? 222

Ellerin kaldırılacağı yerler 252
Emîr 241
Emîrü'l Hacc 241
Emîrü'l Müminîn 241
Ezân-ı Muhammedî 106

— F —

Fetâvâyı Kâdîhân da geçen niyyet 122
Finâ denilen mahal 240
Fîrûzec (Feyrüzec) ve hassaları 327
Fıkıhda İmâm 20

— G —

Gaib meyyit üzerine Cenâze Namazı 287
Geceleyin defin 283
Genç kadınlık devresi 160

— H —

Haber-i Vâhid (Haber-i Âhad) 128
Haber-i meşhûr 128
Haber-i müstefîz 128
Haber-i mütevâtir 128
Hacc ani'l-gayr 408
Hacca bedel çıkarmak 408
Hacı kadının hayz gördüğü zaman durumu 387
Haccın farzıyyetinin sebebi ve hükmü 371
Hacda niyâbete dâir şartlar 409
Hadîs (Haber) ler 128
Hadîs-i ilâhî 14
Hadîs-i mütevâtir 128
Hadîs-i Rabbanî 14
Hâherzade' (Rh.A.) ye göre cürmûk üzerine mesh 67
Hakîkî necâsetler 47
Halîfe 241
Hanefîlere göre Hacda kaç hutbe meşrûdur? 380
Hanefî ve Şâfiî Mezheblerine göre istincâ 90
Harem 374
Harem ağacı dört nevîdir 400
Harem-i Mekke 374
Hastanın Namazı 220

Hatmî (Hıtmî) ve hassaları 282
Hayyiz-i imtinâdan çıkmak 428
Hayz kanı (Aybaşı kanaması, menstrüasyon) 74
Helâda istincâ 93
Her işe Besmele ile başlamak 6
Hıll 374
Hıll ve Haremde öldürülmesi câiz olan fâsık hayvanlar 401
Hicaz Emîri 241
Hinduvân 153

— I, İ —

Isıtılmış su ile tahâret 42
İkâmet 107
İki Bayram Namazı ve Cum'a Namazında sehv secdesi yapılır mı? 249
İki Bayram Namazı ile Cum'a Namazı 249
İki Bayramın biraraya gelmesi 250
İki mil 380
İlk Cum'a Namazı 237
İlk İslâm sikkesi 320
İlk kasredilen Namaz 235
İlk tekbîr 123
İmâm 20
İmâmeyn 20
İmâmü'l Haremeyn 20
İntihâr edenin Cenâze Namazı kılınır mı? 286
İslâmiyette ilk mescid 209
İslâmda ilk minâre 246
İslâm Şeriatında ilk abdest ve ilk Namaz 95
İslâmda ilk şehîd 298
İstilâm 403
İsti'nâf kaç türlüdür 312
İstincânın mekrûh olduğu şeyler 92
İstincânın sünnet olması 21
İstiskânın meşrûiyyeti 259
İtikadî farz 13
İ'tikâf 366

— K —

Ka'be 386
Ka'be'nin inşâsı hakkında rivâyetler 386
Ka'be-i Muazzamanın rükünleri 379

Ka'be'ye yönelmeyi gösterir şekil 116
Kabristanda Cenâze Namazı kılınır mı? 287
Ka'de-i Ahîrede teşehhüd 141
Kadının memeleri hakkında 115
Kâfûr (Kâfûrî) ve hassaları 283
Karn (Karnü'l-Menâzil) 374
Kıble 116
Kur'a meşrû mudur? 158
Korku Namazı 261
Kuşluk Namazının miktarı 202
Küsûf (Güneş tutulması) Namazı 257
Küsûf ve Hüsûf (Ay tutulması) Namazlarının meşrûiyyeti 258

— L —

Lahd ve Şakk 294
Leyle-i Ta'rîs 212

— M —

Mallar kaça ayrılır ? 306
Mekân değiştirerek okunan secde âyeti 277
Mekke 386
Memeli deniz hayvanları 437
Mescid-i Aksâ 116
Mescid-i Harâm 116
Mescidü'l Kıbleteyn (İki Kıbleli Mescid) 116
Mescid-i Nebevî ve ilk Minber 238
Mest hakkında Kifâye'de nakledilen vak'a 63
Meş'ari - Harâm 380
Meşhûr metinler 177
Mevkûfen fâsid olmak 216
Meyyit için kâfûr'u kullanmanın hükmü 283
Meyyite sarık dolanır mı? 284
Meyyitin alnına veya kefenine ahdnâme yazmak 284
Meyvenin meydana gelmesi vakti 334
Mimarbaşı 240
Mi'râc Gecesinde Resûlüllah' (S.A.V.) ın Allah Teâlâ'ya senâsı 138
Muhassab 384
Muhit ve Sirâciyye'ye göre nifâs süresi 78
Mukayyet sular 45
Musallînin Namazda açılan avretini örtmesi 115
Mutlak sular 44

Mübteğa 38
Müdebber köle 337
Münferid Namaz kılan ile Muktedînin muhtaç olduğu niyetler 120
Mürtes 298
Müslümanlarla gayr-i muslimlerin cenâzeleri karışırsa ne yapılır? 286
Müslüman kabrine defnedildikten sonra yapılacak işler 294
Müslümanlıktan önce Kureşîlerde oruc 345
Müzdelife 381

— N —

Nâfile Namaz 101
Nâfile Namaz kılanın bir şeye dayanması 222
Nahr günleri 253
Namaz içinde esnemek 187
Namazda özürsüz olarak dayanmanın hükmü 223
Namazda kadının erkeklerden ayrıldığı hususlar 134
Namazda önünden geçen kimseyi defetmek 186
Nazm'da, Kıble 117
Necâset-i hafîfe 47
Necâset-i galîza 47
Necâset-i gayr-i mer'iyye 47
Necâset-i mer'iyye 47
Necid 374
Nemire 380
Nevâdir kitapları 177

— O, Ö —

Orucun farzıyyeti 345
Öğle Namazının serinliğe bırakılması 102
Ölüme hazır olan kimseye telkin ve vefât ettikten sonra okunacak duâ 280
Özürsüz olarak ayakta küçük su dökmek 93

— P —

Peygamber (S.A.V.) Efendimizin çocukları 350
Peygamber (S.A.V.) Efendimizin gıyabta kıldığı Cenâze Namazı ... 285
Peygamber (S.A.V.) Efendimiz tarafından ilk defa kabir üzerinde kılınan Cenâze Namazı 285
Peygamber (S.A.V.) Efendimizin Kur'ân-ı Kerîm okuyuşları 133
Peygamber (S.A.V.) Efendimizin Namaz kılışları 132

Peygamber (S.A.V.) Efendimiz ve iki arkadaşının defin şekilleri ... 290
Pişlenmiş elbisede pisliği araştırmaksızın yıkamanın hükmü 89

— R —

Radyo v.b. cihazlardan işitilen secde âyeti için secde gerekir mi? ... 273
Râfizîlik 207
Regâib 101
Resimlerden maksat 189
Resûlüllah (S.A.V.) in Besmele ile abdeşte başladığına dâir rivâyetler 21
Resûlüllah (S.A.V.) ve Ebû Bekir' (R.A.) in zekâtın farzıyyetine dâir yazıları 313
Revâtib 101

— S —

Sâc ağacı ve hassaları 191
Sadaka-i fıtr malî bir ibâdettir 343
Sadaka-i fıtrın vücûbiyyeti 341
Sadaka-i fıtrın vücûbunun sebebi 343
Sadr'uş-Şerîa' (R.A.) ın mesh husûsunda rivâyeti 73
Safa ile Merve 380
Sahrada sütrenin mesâfesi 186
Sahrada sütresiz Namaz kılmak 185
Salât-i Evvâbîn 200
Selâmın (elif) ve (lâm) ile olması 148
Selef Âlimleri 99
Sidr (Nabk) ve hassaları 281
Subaşı 240
Sultan 241
Suyun yüzüne sırtüstü gelen balık yenir mi? 437
Sünen-i Hüdâ 100
Sünen-i Zevâid 100
Sünnet 100
Sünnet-i gayri müekkede 100
Sünnet-i müekkede 100

— Ş —

Şehîdler kaç kısımdır? 298
Şehir 226
Şekk günü (Yevm-i şekk) 349

Şer'andan maksat 12
Şeyhayn 20
Şeyh'ul - İslâm Muhammed bin Hüseyin el Buhârî el Hanefî el Mârûf bi - Bekîr Hâherzâde 140
Şuf'a 333

— T —

Tâc'üş - Şerîa' (Rh.A.) ya göre cürmûk üzerine mesh 67
Tağlebî kavmî 315
Tahiyyat ile selâmlama 139
Tahmîd hakkında rivâyetler 130
Ta'rîs Gecesi (Leyle-i Ta'rîs) 212
Terâvih Namazı 206
Terâvihde hatmetmek 208
Teşehhüd miktârı 175
Teyemmüm ve gusl ile ilgili âyet-i kerîme ne zaman nâzil olmuştur? 62
Tilâvet Secdesinin vücûbiyyeti 271
Tilâvet Secdesi ondört yerdedir 272
Tutî kuşu secde âyetini tekrarladığı zaman, onu işitene secde gerekir mi? 273

— U, Ü —

Uhud Gazâsı 297
Uhud şehîdleri 301
Urane 381
Usfûr (Aspur) ve hassaları 285
Usûlde Üç İmâm 20
Usûl-ü Fıkıhda ibâdetlere nazaran vakit 371
Üç İmâm 20
Ümmînin namazda âyet öğrenmesi 177
Ümmü Veled 337

— V —

Vâdi'n - nâr 381
Vahyi gayri metlüv 14
Vaktiyye 215
Vitrin sâbit sünnet olması 203

— Y —

Yâkub' (A.S.) ın nâşının nakli 296
Yalnız âhiret ahkâmı itibâriyle şehîd 298
Yelemlem 374
Yeşilliklerde öşr vâcib midir? 333
Yıkanmadan kefenlenen meyyit 283

— Z —

Za'ferân (Safran) ve hassaları 284
Zarf-ı lağv 4
Zarf-ı müstekar 4
Zahir-i Rivâye Kitapları 177
Zât-ı Irk 374
Zekât 303
Zekât Âl-i Muhammed ve Hâşimîlere verilir mi? 304
Zekât verirken niyet 308
Zemzem 384
Zirâ (Uzunluk ölçüsü) 44
Zulle 167
Zü'l-Huleyfe 373

ISTILAHLARIN ALFABETİK FİHRİSTİ

— A —

A'cem (A'cemî) 159
Açış tekbiri 123
Âdet 80
Ahkâm 3
Ahkâm-ı şer'iyye 141
Akâr 321
Akd-i zimmet 260
Âkif 191, 366
Amel-i kalîl 185
Amel-i kesîr 185
Âmin 232
Âmir 408
Âmm 304
A'râb 159
A'râbî 109, 159
Arsalık 37
Arûbe 246
Ashâb-ı tercîh 198
Âşir 323
Avret-i galîza 112
Avret-i hafîfe 112
Avret mahalli 112
Âyise 82
Ayn 48
Azhar 83
Âzil 74
Azîmet 63, 232

— B —

Bâb 151
Bâği 286
Bâtıl 100
Bedevî 159
Belde 226
Beldetüllah 226
Beled 226
Beledü'l Emîn 226
Beledü'l Harâm 226
Benât'ül mâ' 437
Berâat'ül-istihlâl 9
Bey'i fâsid 333
Bid'at 23
Bid'at-ı Hasene 23
Bid'at-ı Seyyie 23
Binâ etmek 175
Bugât 286
Büyük dirhem 87

— C —

Câiz 68
Ca'len 322
Câriye 324
Cebbâne 168
Celse 140
Ceza' 313, 419
Cürmûk 66

— D —

Dâr-ı Bâği 286
Dar-ı harb 232
Dekâik 9
Dirhem 306, 319
Dirhem-i şer'i 87
Dübür 112
Dünya ahkâmı itibâriyle şehîd 298

— E —

Ef'âl-i şer'iyye 145

Ehl-i Kitâb 432
Ehl-i Nücûm 224
Emân 232
Emîn 232
Emîr 241
Emvâl-i bâtına 306
Emvâl-i zâhire 306
Encâs 30
Erselik 165
Esah kavl 43
Esah ve eşbeh 51
Eşhûn 45
Evlâ 214
Evleviyyet 51

— F —

Fâil 408
Fâite 215
Fakîh 8
Fasıl 151
Fâsid 100
Fekâhet 8
Ferc 112
Fersah 57
Feth eylemek 183
Feth-i kırâat 183
Fetvâ 233
Fevren 271
Fevrî 371

— G —

Galve 59
Gaslimeyyit 280

— H —

Haber 128
Haber-i Âhad 128
Haber-i Müstefiz 128
Haber-i Meşhûr 128
Haber-i Mütevâtir 128

Haber-i Vâhid 128
Hâcet-i asliyye 306
Hadd 277
Hades 30, 57
Hades-i asğar 30
Hades-i ekber 30
Hadîs-i mütevâtir 128
Hadrâvât 332
Hâil 166
Halef 99
Hâmme 426
Hânis 214
Harbî 324
Haşefe 86
Hâss 304
Havelân-ı havl 308
Hermaphrodite 165
Hevâmm 426
Hevdec 378
Hıll 404
Hınzîr'ul mâ' 437
Hublâ 165
Hul' 309
Hurûc bi sun'ihi 32
Hüküm 278
Hünkâr mahfili 168
Hünsâ 165
Hünsâ-i müşkil 165
Hünsâ-i nisâî 165
Hünsâ-i recûlî 165

— I —

Idrâb 48
I'tak 153
I'tak-ı cebrî 153
I'tak-ı mahzûr 153
I'tak-ı mendûb 153
I'tak-ı mübâh 153
I'tak-ı sarîh 153
I'tak-ı vâcib 153

Itlâkının zevâli 45
Iztıbâ 379

— İ —

İbâhât 336
İbtihâl 8
İcâb 176
İcmâ 18
İcmâ-ı ümmet 79
İctihad 198
İftirâş 220
İftitâh 123
İhcâc 408
İhlâl 389
İhrâm tekbiri 123
İhtibâ' 220
İhtikân 354
İhtilâm 57
İhtirâz 43
İhtiyâr 43
İlk tekbir 123
İllet 276
İlm-i nücûm 224
İlmâm 390
İmdi 9
İmtidâd 78
İncik 18
İnsân'ül mâ' 437
İrtidad 286
İstiâre 15
İstidlâl 49
İstidrâk 48
İstiğrâk üzere 7
İstihâza 74
İstihlâf 164
İstihsân 79, 278
İstinbât 7
İstinsâr 24
İstinşâk 24
İstisnâ 153
İşkâl 314, 364

İ'tikâf 366
İzâfet-i beyâniyye 254
İzâr 375

— K —

Kabûl 176
Kâfir 293
Kâmil vakit 103
Kavme 140
Kazif 276
Keffâret 346
Kelbü'l mâ' 437
Kemâl-i imtizâc 45
Kendi sun'iyle çıkış 32
Kerâhet 54
Kerâhet-i tahrîmiyye 54
Kerâhet-i tenzîhiyye 54
Kesîf 87
Kırat 319
Kıyâs 278
Kıyâs-ı celî 278
Kıyâs-ı hafî 278
Kitâbî 432
Kubûl 112
Kurb 343
Kurbiyyet 343
Küfür 293

— L —

Lahd 294
Lâhik 166

— M —

Madrûb 320
Mahcûçün anh 408
Mahfel 168
Mahfil 168
Mahkûmunaleyh 278
Mahkûmunbih 278
Mahzûf 6

Mâş 342
Ma'tûfun aleyh 396
Mazmaza 24
Mecnûn 272
Mef'ûl 330
Me'mur 408
Menâsik 403
Mendûb 10
Menûb 408
Mensûh 198
Mervî 198
Mesâha 87
Meşhur hadîs 18
Meşkûk 371
Metbû 396
Meûnet 417
Mevkûfen 268
Mevrid 6
Mısr 226
Mîkât 373
Mil 57
Miskâl 87, 319
Muahhara-ı rahl 166
Muavvizeteyn 154
Mudarrab 88
Mudarrabe 88
Mudayyak 371
Muhassıs 304
Muhâzât 116
Muhâzât-ı nisâ 166
Muhâziye 165
Muhdis 57
Muhtezar 280
Mukaddime 1
Mukayyet 155
Musallâ 168, 251
Musallî 7
Musannif 6
Mutbık 272
Mu'tekif 191, 366
Mutlak 155
Muzâf 331

Muzâfunileyh 331
Mübâh 198
Mübâşeret 78
Mübîh 198
Mübtedie 80
Mücellî 7
Mücîb 233
Mücmel 142
Müctehedun fîh 198
Müctehid 198
Müdrîk 166
Müezzin mahfili 168
Müftâ bih 233
Müfsid 100
Müftî 233
Mügaylân 400
Muhâlea 309
Mükâteb 305, 335
Mükâtebe 335
Mükebbire 167
Mümârese ve müzâvele 7
Müraccah 78
Mürted 286
Müsellemât 1
Müstahab 10, 23
Müstehâza 80
Müstahsen 233
Müsteftî 233
Müste'men 329
Müste'min 329
Müstenbıt 9
Müşkil 314, 364
Müştehât 165
Müteahhirûn 193
Mütekaddimûn 193
Mütekellim alelvakf 192
Mütevelli 192
Müvesse' 371

— N —

Nâfice 49

Nahr 435
Nâib 408
Nass 2
Nassın ibâresi 9
Nassın delâleti 9
Nassın iktizâsı 9
Nassın işâreti 9
Necâset 30
Neces 30
Necîs 30
Nekrofili 36
Nesh 155
Nisâb 305, 319
Niyâbet etmek 408
Nısf'u uşr 313
Nüsk 403

— O, Ö —

Okıyye 332
Okka 332
Ömrî 371
Örf 17
Örf-ü âm 17
Örf-ü hâs 17

— R —

Raf 168
Râfızâ 207
Râfızî 207
Rafızîlik 207
Rahm 74
Rakîk 87
Râvî 198
Rıtl 332
Rîbâc 45
Ribâs 45
Ridâ 375
Riddet 286
Rub'u uşr 313
Ruhsat 63, 231

— S —

Sâ' 332, 342
Sahâbe 99
Sâhib-i tertîb 106
Sahîh ilmâm 390
Sâil 233
Sâk 18
Salât-ı hâzıra 215
Sebeb 276
Secde-i sulbiyye 269
Selef 99
Serinliğe bırakmak 102
Sertak 167
Sıla-ı rahm 339
Sibâk 330
Sinn-i iyâs 82
Siyâk 330
Siyâk ve sibâk 330

— Ş —

Şakk 294
Şâri' 141
Şâri'-i mübîn 141
Şehâdeteyn 107
Şehîd-i kâmil 298
Şerîat 141
Şeyh-i fânî 97
Şıhne 240
Şuf'a 333

— T —

Tahkîk 147
Tahrîme 123, 171
Tahsîs 304
Takyîd 155
Talâk 153
Ta'lîl 337
Ta'rîs 212
Tasliye 156
Tâûn 298

Tavâf-ı sader 373
Tayyibe 60
Techîz 280
Tecrîd 433
Tecvîz 68
Tedâhül 276, 395
Tad'îf 324
Tefhîz 78
Tefkîk 48
Tefâül bâbı 9
Tefrî 194
Tehallül 272
Tehlil 175
Tekaddüm 291
Tekfîn 280
Tekfîr-i zünûb 346
Telkîn 280
Temlîk 336
Terâhî 371
Tercîh 198
Tertîb 100
Tesâhül 119
Tesâmuh 47, 119
Tesbih 175
Tetkîk 147
Tevakkuf 54, 216
Tevakkufsuz 51, 216
Tevâtür 13

— U, Ü —

Urûz 321
Usûl-i Fıkh 8
Ümmî 177
Ümmü Veled 82

— V —

Vâcib 15
Vakf 192
Vakfe 381
Vakıf 192
Vakıyye 332

Vaktiyye 215
Vat' 78
Vaz'an 322
Vedec 431
Veled-i zinâ 109
Vesk 332
Vezn 87, 319
Vüs'at 271

— Y —

Yevm-i meşhûd 246
Yevm-i şâhid 246
Yüseccâ 296

— Z —

Zâhirî işkâl 364
Zebh 435
Zeker 112
Zimmî 260
Zimmîye 260
Zulle 260

FETVÂ LÂFIZLARI

Bir meselede iki sahîh kavl (söz) bulunup da onlardan birinde sahîh lâfz diğerinden daha kuvvetli olduğunda, zikredilen iki kavlin biriyle hüküm ve fetvâ vermenin câiz olduğu muteber Fıkıh Kitablarında anlatılmıştır.

Muteber Fıkıh Kitablarından anlaşıldığına göre Fukahâ tarafından, fetvâ verme alâmeti olarak aşağıda zikrettiğimiz lâfızlar kullanılır :

ve bihi yüftâ : Bununla fetvâ verilir.
ve aleyhil fetvâ : Fetvâ bunun üzerinedir.
ve bihî ne'huzü : Fetvâ olarak bunu alırız.
ve aleyhi'l itimâdü : Fetvâca itimâd bunun üzerinedir.
ve aleyhi amelü'l yevm : Bugün amel bunun üzerinedir.
ve aleyhi amelü'l ümmeti : Ümmetin ameli bunun üzerinedir.
ve hüve's sahîhû : Sahîh olan budur.
ve hüvel esahhu : Esas olan budur.
azharu : En zâhir rivâyet budur.
eşbehu : En münâsib, yakın rivâyet.
evcehu : İtibara en uygun olan.
muhtâr : Tercîhe şayân.
ve bihi cera'l-urfu : Örf bununla cârîdir.
hüvel müteâref : Bilinen ve meşhûr olan budur.
ve bihî ehaze ulemâuna : Ulemâmız bunu almıştır.

Fetvâ verme lâfızlarının alâmetinin bazısı diğerinden daha kuvvetli olduğundan; bir mes'elede daha kuvvetli alâmetle ünvanlanan sözün diğer sözlere takdîmi evlâdır. Meselâ : fetvâ; sahîh, esah, eşbeh, evceh, ahvat, azhar, muhtâr ve benzeri lâfızlardan; **«ve bihî yuftâ»** lâfzı **«ve aleyhi'l fetvâ»** dan; esâh lâfzı sahîhden; ahvât tâbiri ihtiyât gibi kelimelerden ve benzerleri de sırasıyla birbirinden daha sağlam ve kuvvetli olurlar.

Tercîh sâhiblerinden, mâkam sâhibi iki İmâm arasında bir mes'elede teâruz ve ihtilâf vâki olup da, birisi sözünü **«hüvessahîh»**; diğeri **«hüve'lesah»** unvânıyla kayıdladığında; sahîh olmasına ikisinin de it-

tifakları hâsıl ve esahhiyetine ancak birinin kâil bulunmuş olmasından dolayı sahîh kavil olarak onunla amel evlâ olur.

Vecih, evceh; ihtiyât, ahvat tâbirleri de bu kabildendir. Bu şekilde **«esah»** ve **«sahîh»** lâfızlarının tercihinde iki kavl bulunmuş olur.

Ezhar rivâyet (En açık rivâyet), **Esah kavl** (En sağlam görüş) gibi tâbirler Fıkıhda rivâyet hâfızlarının sözleridir. Böyle zatlar Dînde bu gibi tercîhi yapmaya salâhiyetli kimselerdir. Kenz, Vikâye, Dürrü Muhtâr, Mecmâ sâhibleri bu zâtlara misâl teşkil ederler.

ŞAHIS İSİMLERİ FİHRİSTİ

— A —

Abdullah /Zeydoğlu/ (Rh.A.) : 106, 107, 350
Abdullah /bin Ahmed/ (Rh.A.) : 285
Abdullah /İbn-i Cübeyr/ (Rh.A.) : 302
Abdullah /bin Sâib/ (Rh.A.) : 132
Abdülhamid II. /Sultan/ (Rh.A.) : 239, 383
Abdülvâhid (Rh.A.) : 119
Âdem (A.S.) : 136, 283, 285, 373, 384
Adhama (Habeş İmparatoru) : 285
Adiyy bin Hâtim (R.A.) : 423, 425
Ahmed (R.A.) : 93
Ahmed bin HANBEL (Rh.A.) : 417, 423
AHMED (İmâm) (Rh.A.) : 103, 356, 417
Âişe (R.Anhâ) : 13, 42, 66, 75, 138, 202, 206, 207, 231, 257, 259, 264, 279, 345, 346, 356, 366, 369, 387, 401
Akîl (R.A.) : 304, 338
Aksekî /Ahmed Hamdi/ : 206
Ali (R.A.) : 63, 66, 182, 207, 217, 223, 264, 291, 298, 301, 304, 338, 366, 438
Amalika : 384
Âmir (R.A.) : 298
Ammar bin Yâsir (R.A.) : 217, 223, 237, 350
Aranî /Hasan bin Hasan/ (Rh.A.) : 221
Askalânî /İbn-i Hâcer-i Askalânî/ (Rh.A.) : 239
Âsım Efendi (Mütercim) : 48, 165, 192, 212, 311
Assâl /Safvan bin Assâl/ (R.A.) : 66
Avf /bin Mâlik/ (R.A.) : 66
Azmizâde (Rh.A.) : 161, 164, 186, 205, 221, 222, 245

— B —

Bedreddin /Kâdî/ (Rh.A.) : 287

Bera' bin Ma'rûr (R.A.) : 285
Bercendî (Rh.A.) : 368
Beyhakî (Rh.A.) : 221, 352, 356, 369
Bezzar (Rh.A.) : 221
Bilâl-i Habeşî (R.A.) : 67, 106, 107, 108, 212, 246
Bilmen /Ömer Nasûhî) : 206, 322
Buharâ Ulemâsı : 82
Buhârî /Hâfızuddîn/ (Rh.A.) : 96, 132, 193, 239, 297, 387, 400
Buhtu'nasr : 310

— C —

Câbir (R.A.) : 13, 14, 158, 160, 201, 415
Ca'fer-i Sâdık (R.A.) : 383
Ca'fer bin Ebî Tâlib (R.A.) : 228
Ca'fer bin Yahyâ (Vezir) : 241
Calinos (Hekim) : 28
Cebrâil /Cibrîl/ (A.S.)) : 95, 98, 107, 117, 138, 189, 254, 384
Celâl (Dahiliye Nazırı Muhammed Celâl) : 57
Cessâs : 140
Cevdet Paşa : 239
Cürcânî /Ebû'l Muzaffer Yûsuf bin İbrâhim/ (Rh.A.) : 20
Cürcânî /Ebû Süleymân el-Cürcânî/ (Rh.A.) : 223
Cürhüm : (Rh.A.) : 384
Cüzcânî /Mûsâ bin Süleymân Ebû Süleymân el-Cüzcânî **(Rh.A.)** : 223

— D —

Daniyâl (A.S.) : 310
Dâvûdoğlu (Ahmed) : 107, 261, 366, 371, 382
Debbûsî /Ebû Zeyd Debbûsî/ (Rh.A.) : 20
Dâre Kutnî (Rh.A.) : 31, 75, 212, 356
Dahlân /Ahmed Zeynî/ (Rh.A.) : 371
Dâremî (Rh.A.) : 81, 132, 206, 400

— E —

Ebâ Zerr (R.A.) : 188
Ebû Ahmed el-İYÂDÎ (Rh.A.) : .314
Ebû Bekir (R.A.) : 20, 63, 207, 228, 241, 253, 257, 290, 313
Ebû Bekr bin el-Fazl /Şeyh'ul İmâm/ (Rh.A.) : 411
Ebû CA'FER (R.A.) : 251, 253

Ebû Ca'fer /Şeyh'ul Fakîh, İmâm/ **(Rh.A.)** : 71, 153
Ebû Ca'fer el-HİNDUVÂNÎ (Rh.A.) : 87, 153, 234, 304, 338
Ebû CEHL : 298
Ebû DÂVÛD (Rh.A.) : 39, 193, 206, 239, 261, 366, 400
Ebû Eyyûb el-Ensârî (R.A.) : 93, 238, 239
Ebû Hafs el-Kebîr (Rh.A.) : 219
Ebû HANÎFE /İmâm A'zam/ (Rh.A.) : 16, 17, 20, 46, 47, 52, 63, 68, 71, 73, 81, 88, 99, 103, 114, 117, 133, I49, I87, 208, 220, 222, 226, 249, 290, 362, 368, 392
Ebû Hüreyre (R.A.) : 13, 190, 202, 349, 352
Ebû Katâde (R.A.) : 63, 64, 212
Ebû'l Meâli Abdülmelik (Rh.A.) : 20
Ebû Mesleme (R.A.) : 297
Ebû Muhammed (Rh.A.) : 225, 226
Ebû MÜLEYKE (R.A.) : 158
Ebû Nasr (Rh.A.) : 44, 321
Ebû SAÎD (R.A.) : 102
Ebû SELEME (Rh.A.) : 280
Ebû SEVR (Rh.A.) : 366
Ebû SÜFYÂN : 297, 302
Ebû Süheyl (Rh.A.) : 77
Ebû Ümâme Es'ad bin ZÜRÂRE (R.A.) : 238, 285
Ebû YÛSUF /İmâm/ (Rh.A.) : 15, 16, 17, 20, 26, 29, 30, 37, 41, 46, 47, 48, 49, 51, 55, 60, 62, 68, 70, 76, 77, 78, 81, 84, 86, 88, 114, 115, 126, 146, 149, 164, 180, 184, 189, 196, 198, 207, 2I0, 2I3, 2I4, 2I6, 2I7, 224, 226, 233, 239, 244, 253, 260, 264, 271, 278, 286, 291, 295, 301, 308, 309, 316, 332, 334, 335, 358, 371, 394, 411, 416, 423, 427, 436
Ebû Ya'lel MÛSILÎ (Rh.A.) : 356
Ebû Zerr-i GİFÂRÎ (Rh.A.) : 206
Ebû'l Âliye (Rh.A.) : 31
Ebû'l-berekât Hanbelî İbni TEYMİYYE (Rh.A.) : 366
Ebu'l Hasen et-TEMÎMÎ (Rh.A.) : 42
Ebû'l-Leys /İmâm, Fakîh/ (Rh.A.) : 49, 199, 220
Ebû'l-MUÎN (Rh.A.) : 436
Ebû'l Yüsr /İmâm/ (Rh.A.) : 264
Ekmelü'd-dîn (Rh.A.) : 114
Elias (Elias A.) : 165, 192
ENBİYÂ (A.S.) : 143
ENES /İbn Mâlik/ (Rh.A.) : 75, 102, 107, 197, 198, 313, 356
ERMİYÂ (A.S.) : 310
Evzâî (Rh.A.) : 366
Eyyûb Sabri Paşa : 239, 249

— F —

Fahşâd /Er Fahşâd/ : 310
Fatma (R.Anhâ) : 283, 350
Ferişteh (Rh.A.) : 163

— G —

Gazâlî /İmâm/ (Rh.A.) : 67
Gaznevî /Mahmud Gaznevî/ (Rh.A.) : 241

— H —

Haccâc ibn SEKAFÎ (Rh.A.) : 384
Hâcer (Hz.) : 383, 384
Hâfız'ud-Dîn (Rh.A.) : 83
Hadîce (R.Anhâ) : 95, 350
Hâherzade /Şeyh İmâm/ (Rh.A.) : 67, 81, 89, 264, 275
Hakem (Rh.A.) : 387
Hâkim (Rh.A.) : 357, 369, 417
Hâlid ibn-i Velîd (R.A.) : 302
Halil bin Ahmed (R.A.) : 254
Hamevî /Şahabettin/ (Rh.A.) : 281
Hamevî /Yakûtel - Hamevî/ (Rh.A.) : 383
Hamîdüddîn /İmâm/ (Rh.A.) : 368
Hamza (R.A.) : 297, 301, 302
Hâris /Abdülmuttalib oğlu/ (Rh.A.) : 304, 338
Hâris bin Ebû Usâme (Rh.A.) : 107
Hasan /bin Ali/ (R.A.) : 196, 291, 304
Hasan /İmâm/ (Rh.A.) : 16, 46, 73, 75, 77, 86, 103, 127, 131, 140, 362, 367, 436
Hasan Basri (Rh.A.) : 20
Hasan bin HAYY (Rh.A.) : 233, 366
Hasan bin Ziyâd (Rh.A.) : 20, 77
Harzem Ulemâsı : 82
Hatîbü'l Bağdâdî (Rh.A.) : 127
Hanzala bin Ebî Hanzala (R.A.) : 209
Havva (Hz.) : 373, 387
Haydar /Şeyh/ (Rh.A.) : 224
Hazkal : 310
Hazrecî /Utbân bin Mâlik el Ensârî/ (R.A.) : 159
Helefren : 310
Hemezânî /Muhammed bin Ahmed el-Hemezânî/ (Rh.A.) : 383

Hidâye Şarihleri : 104, 216, 245
Hişâm /İmâm/ (Rh.A.) : 18, 20
Hulvânî (Rh.A.) : 210
Humeyrâ /Hz. Âişe/ (R.Anhâ) : 42
Husrev /Molla/ : 38, 223
Huzeyme bin Sâbit (R.A.) : 66
Hüseyin (Hz.) : 291

— I, İ —

Irak Ulemâsı : 44
Işık /H. Hilmi/ : 383
IYÂZ /Kâdî/ (Rh.A.) : 13
İbn-i ABBÂS /Abdullah ibn-i Abbâs/ (R.A.) : 98, 133, 161, 217, 223, 304, 328, 338, 349, 361, 366, 383, 384, 387, 424, 435
İbn-i ABDİL'BER (Rh.A.) : 132
İbn-i ÂBİDÎN (Rh.A.) : 96, 246
İbn-i ADİYY (Rh.A.) : 31, 127, 202, 328
İbn'ül CEHM (Rh.A.) : 13
İbn-i ESÎR (Rh.A.) : 133, 209
İbn Manzûr Ebu'l Fadl CEMÂLÜDDİN (Rh.A.) : 281
İbn-i Emîri HACC (Rh.A.) : 38
İbn-i HALDÛN (Rh.A.) : 241
İbn-i Ebî HAYSEME (R.A.) : 206
İbn-i HİBBÂN (R.A.) : 101, 356
İbn-i HİŞÂM (Rh.A.) : 285, 302
İmrân bin HUSAYN (Rh.A.) : 31, 212, 221
İbn-i HÜMÂM (Rh.A.) : 39
İbn-i İSHÂK (Rh.A.) : 96, 285, 297, 350, 366
İbn-i KAMİE (Rh.A.) : 302
İbn-i KUTEYBE (Rh.A.) : 139
İbn Ebî LEYLÂ (Rh.A.) : 290, 437
İbn-i MÂCE (Rh.A.) : 81, 102, 193, 206, 212, 417
İbn MES'UD (R.A.) : 138, 141, 142, 197, 198, 264, 272, 366
İbn-i Mubârek (Rh.A.) : 77, 78
İbn-i MUHAMMED (Rh.A.) : 366
İbn'ül MÜNZİR (Rh.A.) : 139
İbn-i MÜSEYYEB (Rh.A.) : 366
İbn-i ÖMER /Abdullah ibn-i Ömer/ (R.A.) : 75, 366, 368
İbn-i Sa'd (Rh.A.) : 96, 350
İbn-i SEBE' : 207
İbn-i Ebî ŞEYBE (Rh.A.) : 426
İbn-i ŞİHÂB (Rh.A.) : 302

İBRÂHİM (A.S.) : 40, 142, 143, 254, 257, 366, 379, 383, 384
İBRÂHİM (R.A.) : 350
İKRİME (R.A.) : 190, 283
İmâm A'zâm /Ebû Hanîfe/ (Rh.A.) : 16, 19, 20, 36, 37, 47, 49, 55, 68, 75, 76, 77, 81, 92, 99, 100, 124, 126, 127, 131, 133, I35, I40, I46, I47, 148, 171, 173, 178, 181, 184, I85, I92, I93, I98, 203, 205, 2I3, 2I6, 2I7, 2I8, 223, 227, 243, 244, 254, 261, 264, 265, 271, 291, 315, 316, 322, 337, 342, 366, 367, 377, 378, 382, 392, 394, 395, 396, 397, 403, 404, 405, 410, 411, 412, 417, 423, 425, 427, 436, 437
İMÂMEYN (Rh. Aleyhimâ) : 49, 53, 55, 58, 68, 92, 98, 99, 100, 124, 127, 147, 148, 173, 176, 177, 178, I8I, I88, I92, I94, 2I5, 2I6, 2I7, 2I8, 223, 244, 251, 254, 255, 259, 309, 322, 327, 332, 337, 367, 377, 378, 394, 397, 403, 404, 407, 410, 412, 419, 425
İSMÂİL (A.S.) : 254, 255, 366, 384,

— K —

Kaab /bin Lüey/ (Rh.A.) : 246
Kâdîhân (Rh.A.) : 16, 50, 55, 56, 123, 140, 152, 168, 169, 225, 226, 236, 239, 240, 248, 249, 273, 274, 283, 286, 409
Kahtân /Ya'rub bin/ (Rh.A.) : 139
Kâsım /Ebû'l Kâsım/ (R.A.) : 350, 366
Kastalânî (Rh.A.) : 209
Kehhâle /Ömer Rıza/ : 223
Kîahşâr : 310
Kisrâ : 224
Kirmânî /Abdurrahim el Kirmânî/ (Rh.A.) : 435
Kerderî /Şemsü'l Eimme/ (Rh.A.) : 208
Kerhî /Şeyh Hasan el-Kerhî/ (Rh.A.) : 19, 40, 140, 153, 264, 309, 344
Kettânî /Şeyh Abdülhay el-Kettânî/ (Rh.A.) : 206
Konrapa /Zekâi/ 209, 297
Köksal /M. Âsım/ : 384
Kudûrî (Rh.A.) : 140
Kuhistânî (Rh.A.) : 381
Kurtubî (Rh.A.) : 371

— M —

Ma'bedel - Cühenî (Rh.A.) : 31
Mahbûbî /İmâm/ (Rh.A.) : 152
Makrizî (Rh.A.) : 224
Mâlik /İmâm/ (Rh.A.) : 20, 96, 127, 128, 259, 364, 382, 398, 433, 437

Ma'lûf /Luis/ : 192
Mâriyye-i Kıbtiyye (R.Anhâ) : 257, 350
Mâturîdî /İmâm/ (Rh.A.) : 186
Mehmed (Sultan, Çelebi) : 241
Mehmed Zihni Efendi : 206, 432
Mektûm /İbn Ümmi Mektum, AMR/ (R.A.) : 159, 298
Melikü'l Muzaffer Yûsuf /bin Ömer bin Ali bin Râsûl el-Ğassânî et-Türkmânî/ (Rh.A.) : 192
Me'mûn /Abbasi Halîfesi/ : 223
Mergînânî /İmâm Zahîr'ud-Dîn el-Mergînânî/ (Rh.A.) : 83, 264
Merv Ulemâsı : 82
Mervân /Abdülmelik ibn-i Mervân/ (Rh.A.) : 310
Mes'ûdî (Rh.A.) : 311
Meymûn /Köle/ : 239
Mihca' (R.A.) : 298
Mîkâîl (A.S.) : 117
Mirâs /Kâmil/ : 366
Mu'az bin Cebel (R.A.) : 338, 346
Muhammed /İmâm/ (Rh.A.) : 16, 17, 18, 20, 29, 36, 37, 41, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 55, 68, 70, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 85, 87, 99, 114, 115, 125 126, 146, 149, 161, 164, 181, I84, I96, I98, 2I3, 2I6, 220, 223, 243, 244, 250, 253, 260, 261, 264, 268, 271, 275, 291, 301, 308, 309, 315, 316, 334, 336, 353, 356, 357, 358, 365, 371, 379, 382, 411, 416, 436, 438
Muhammed bin Dahhâk (Rh.A.) : 383
Muhammed ibni Bâkır (Rh.A.) : 320
Muhammed /bin Seleme/ (Rh.A.) : 119, 181
Muîn /Şeyh Ebû'l Muîn/ (Rh.A.) : 245
Murat III (Sultan) : 239
Mus'ab /bin Umeyr/ (R.A.) : 238, 302
Muselleme /bin Muhlîf/ (R.A.) : 246
Mücahid (Rh.A.) : 93, 366, 383
Müslim (Rh.A.) : 20, 96, 132, 400
Müstakîmzâde (Rh.A.) : 24

— N —

Nabuchodonosor : 310
Nâfi' (Rh.A.) : 366
Napopolasar : 310
Nasruddîn /Sultan/ : 246
Nedvî /Süleymân/ (Rh.A.) : 14
Nehaî /İbrâhim en/ (Rh.A.) : 93, 366

NESÂÎ (Rh.A.) : 81, 133, 361, 400
Nesefî /Ebû Ali/ (Rh.A.) : 167, 208
Nevevî /Kâdî İmâm Ebû Ali/ (Rh.A.) : 13, 57, 74, 202, 285
Nuâym /Ebû, Hâfız/ (Rh.A.) : 92
Nûh (A.S.) : 139

— O, Ö —

Okiç (M. Tayyib) : 14
Osman (R.A.) : 14, 207, 247, 301, 305
Osman bin Affân (Rh.A.) : 239
Ömer (R.A.) : 20, 63, 66, 67, 107, 206, 207, 228, 239, 241, 264, 290, 298, 315, 319, 320, 325, 376, 383
Ömer /İbn-i Abdülaziz/ (Rh.A.) : 246, 366
Ömer /bin el Hattab/ (Rh.A.) : 119

— P —

Pezdevî /Fahr'ul-İslâm/ (Rh.A.) : 20, 152, 219, 222, 264, 436

— R —

Râfî bin Amr (R.A.) : 67, 101, 238
Râzî /İmâm Fahruddin/ (Rh.A.) : 20, 233
Râzî /İmâm Ebû Bekir er-Râzî/ (Rh.A.) : 390
Rabâh : 283
Rebîb /bin Abdurrahman bin Ebî Saîd/ (Rh.A.) : 21
Rukayye (R.Anhâ) : 350
Ruhhâci /Ömer bin Ferec er-Ruhhâci/ (RH.A.) : 383

— S —

Sabbâğî (Rh.A.) : 52
Sa'd bin Âs (R.A.) : 291
Sa'd ibni Ebî Vakkâs (R.A.) : 301
Sadru'ş-şehîd (R.A.) : 208, 213
Sadru'ş-Şerîa (Rh.A.) : 26, 27, 41, 59, 69, 73, 105, 119, 146, 147, 163, 300, 301, 305, 347, 393, 421, 425
Sa'dül Kuraz (R.A.) : 209
Sa'lebe (R.A.) : 423
Sâmi (Şemseddin) : 311
San'ânî /Hâfız Ebû Bekir Abdürrezzak bin Hemmâm es-San'ânî/ (Rh.A.) : 250
Satkıyâ : 310

Sehl bin Sa'd (Rh.A.) : 238, 264
Selef Âlimleri : 99, 191
Selcî (Rh.A.) : 240
Selim (Yavuz Sultan) : 241
Semudî (Rh.A.) : 209, 246
Serahsî /Şems'ül Eimme İmâm/ (Rh.A.) : 20, 152, 185, 424
Serûcî /Fazıl/ (Rh.A.) : 83
Serûcî /İmâm/ (Rh.A.) : 40, 128, 166
Sevrî /Süfyân es-Sevrî/ (Rh.A.) : 93, 366
Seyyid-i Şerîf Cürcânî : 48, 119, 165, 276
Sibâh /Abdül'uzza oğlu/ (Rh.A.) : 302
Sibeveyh (Rh.A.) : 20
Sirâc (Rh.A.) : 222
Suveyd bin Gafele (R.A.) : 228
Süheyl (Rh.A.) : 238
Süveydî /Muhammed Emin el-Bağdâdî/ (Rh.A.) : 139
Şeybânî /Abdurrahman/ (Rh.A.) : 14

— Ş —

Şa'bî (Rh.A.) : 366
Şemus /bint-i Nu'mân/ (R.Anhâ) : 209
Şeyh'ul İslâm (Rh.A.) : 140
Şems'ül-Eimme el-Hulvânî (Rh.A.) : 48, 99, 193, 214, 219, 220, 264, 351, 369, 424
Şeytan Aleyhilla'ne : 136
Şurahbil bin Âmir (Rh.A.) : 246
Şâfiî /İmâm/ (Rh.A.) : 16, 20, 30, 32, 36, 39, 42, 57, 58, 65, 66, 75, 81, 84, 105, 117, 124, 125, 127, 130, I37, I4I, I42, I44, I48, I55, I80, I95, 197, 231, 239, 255, 259, 263, 287, 289, 299, 315, 316, 318, 320, 336, 359, 362, 372, 380, 401, 416, 427, 431, 433, 437

— T —

Taberânî (Rh.A.) : 108, 356, 426
Tâc'üş-Şerîa (Rh.A.) : 66, 127, 264, 300, 324, 401
Taftâzânî (Rh.A.) : 116
Taḥâvî /Ebu Ca'fer et-Tahâvî/ (Rh.A.) : 19, 31, 40, 43, 96, 189, 314, 416
Tâhir (R.A.) : 350
Tâhirü'l Mevlevî (Olgun) : 249, 371
Talk bin Ali /Talk bin Sümâme/ (Rh.A.) : 239
Talk bin Ebî Talha (Rh.A.) : 301

Tâvus (Rh.A.) : 366
Tayyib (R.A.) : 350
Temurtâşî /İmâm/ (Rh.A.) : 50, 109, 140, 152, 332
Tirmizî (Rh.A.) : 96, 132

— U —

Ulâse (R.Anhâ) : 239
Ukkâşe (R.A.) : 297
Utbe (R.A.) : 302

— Ü —

Übey İbn-i Halef (Rh.A.) : 302
Übeyy /bin Kaab/ (R.A.) : 183, 194, 206, 285
Ümâmetü'l Bâhilî (Rh.A.) : 75
Ümmü Fadl (R.Anhâ) : 133
Ümeyye /Benî/ (R.A.) : 246
Ümmü Külsüm (R.Anhâ) : 350
Ümmü Seleme (R.Anhâ) : 132
Üsâme (R.A.) : 356

— V —

Vâil /bin Hucr/ (Rh.A.) : 134
Vâile bin el Eskâ' (Rh.A.) : 75
Vânî (Rh.A.) : 38, 41, 162
Vahşî /Vahşî bin Harb'el-Habeşî, **Ebû Desme**/ (R.A.) : 302

— Y —

Yâkûb (A.S.) : 296
Yodis : 310
Yahniyü : 310
Yazır /Elmalı'lı M. Hamdi/ : 239

— Z —

Zâhidî (Rh.A.) : 72, 273
Zeylaî (Rh.A.) : 22, 26, 37, 52, 55, 62, 64, 83, 88, 103, 104, 108, 122, 131, 143, 147, 150, 156, 157, 159, I6I, I66, I67, I76, I78, 202, 2I0, 2I8, 222, 266, 269, 273, 286, 301, 302, 304, 305, 321, 324, 328, 334, 335, 343, 344, 350, 353, 354, 358, 381, 389, 395, 402
Zeyneb (R.Anhâ) : 350
Zirikli /Hayreddin/ : 223
Zübeyr /Abdullah bin Zübeyr/ (Rh.A.) : 384
Züfer /İmâm/ (Rh.A.) : 16, 23, 70, 81, 84, 146, 214, 220, 222, 243, 265, 268, 316, 365, 404, 416
Zührî (Rh.A.) : 139, 366

ESERDE GEÇEN

KİTAP İSİMLERİ FİHRİSTİ

— A —

Abdülhalim : 165, 224, 250, 277, 368
Ahterî : 419
Asl (El - Asl fil fürû) : 327, 416
Asr-ı Saâdet : 14, 261

— B —

Bahr : 222
Bahr'ul Muhît : 113, 130
Bazı Hadîs Mes'eleleri Üzerine Tetkikler : 14
Behce : 411
Bedâyî : 16, 76, 135, 138, 159, 186
Beyhakî : 221, 352, 356, 369
Buhârî : 66, 93, 97, 99, 102, 103, 107, 119, 130, 140, 150, 158, 206, 231, 294, 313, 350, 360, 423
Buhârî Aynî Şerhi : 239
Buhârî Muhtasarı, Tecrîd-i Sarîh Tercemesi : 259, 261, 297, 366
Bülûğ'ül-Merâm Tercüme ve Şerhi : 371
Büyük İslâm İlmihâli : 206, 295, 322

— C —

Câmi' : 436
Câmiu'l-Fetâvâ : 208
Câmiu'l-Halâtî : 83
Câmiu'l-Kebîr : 16, 234, 245, 273, 369
Câmiu'r-Rumûz : 78
Câmiu's-Sağîr : 16, 152, 190, 194, 327, 346, 430
Celâliyye : 145
Cevâmi : 416

— D —

Dâiretü'l Meârifil İslâmiyye : 139
Dâmad : 409
Dârekutnî : 21, 31, 75, 159, 212, 356
Dâremî : 81, 132, 164, 206, 400
Delâilû'n-Nübüvve : 92
Dürrü'l-Muhtâr : 150, 186, 187, 188 189, 190, 202, 221, 231, 236, 246, 437

— E —

Ebû Dâvûd : 66, 93, 98, 107, 119, 130, 164, 231, 235, 259, 290, 294, 352, 360, 412, 423
Ekmel : 257
Encâs : (El-Encâs) : 93
Esrâr : 48, 73
Eşbâh : 200
Et-Terâtîbü'l İdâriyye : 206
Evsat : 356

— F —

Fetvâ : (Ebu'l-Leys) : 49
Fetâvây-ı Kâdîhân : 410, 411

Fethu'lkadîr : 67, 75

— G —

Gâye : 83, 92, 166, 190
Gâyet'ül-Beyân : 40, 56, 153, 247, 309, 330, 355, 379, 390, 434, 438
Gâyetü's-Sâde : 64
Gayetü's-Serûcî : 55
Gıyâsıyye : 181

— H —

Hadimî : 276, 295, 315, 390
Hak Dîni Kur'ân Dili : 239
Hakâyık : 67, 88, 115, 117, 125
Halebî-i Sağîr : 192, 193
Hâniyye : 124, 168, 193, 232, 296, 364
Hâşiyetü'd-Dürer : (Abdülhalim) : 223, 224
Havâşî : 83
Hâvî : 83
Hayr-ı Matlûb : 83
Hazreti Muhammed (A.S.) ve İslâmiyyet : 384
Hılyetü'n-Nâci : 193
Hızânetü'l-Ekmel : 223, 354
Hızânetü'l-Fetâvâ : 208, 314
Hidâye : 21, 28, 29, 30, 33, 39, 43, 44, 47, 48, 55, 60, 64, 87, 115, 120, 123, 128, 131, 145, 146, 147, 152, 223, 231, 244, 247, 264, 272, 300, 301, 305, 307, 313, 316, 324, 330, 333, 337, 338, 346, 347, 350, 362, 390, 399, 401, 421, 431, 436, 437
Hindiyye : 409
Hisâb-ı Amelî : 57
Hukûk-u İslâmiyye Kâmûsu : 286, 322
Hulâsa : 22, 34, 42, 48, 193, 213, 219 248, 274, 351, 354
Hüccet (El Hücce) : 82, 87

— İ —

İbn-i Âbidîn : 96, 246, 409
İbn-i Mâce : 93, 119, 155, 158, 164, 200, 201, 294, 417, 423
İhtiyâr (El-İhtiyâr) : 208, 251, 425
İncîl : 41
İsâbe : 224
İslâm Dîni : 206
İnâye : 140, 151, 164, 250, 390, 399, 431
İstîâb : 132
İzâh (El-İzâh) : 40, 264

— K —

Kâfî (El-Kâfî) : 17, 21, 33, 34, 43, 48, 55, 63, 64, 70, 71, 73, 83, 102, 124, 144, 145, 152, 153, 154, 160, 164, 173, 180, 181, 191, 200, 207, 208, 213, 222, 225, 231, 253, 264, 269, 270, 296, 298, 309, 316, 317, 364, 367, 389, 416, 417, 421, 433, 437, 438
Kâidiyye : 293
Kâmil : 31, 202, 328
Kâmil fit Târih : 209
Kâmûsu'l-A'lâm : 139, 223, 311
Kâmûsu'l Asrî, Arabic - English : 165
Kâmûs Tercümesi (Kâmûs'u - Okyanus) : 48, 159, 165, 192, 212, 225, 241, 296, 311, 328
Kânûn-u Edeb : 224
Kenz : 102, 112, 135, 156, 176, 191, 303, 304, 305, 327, 333
Keşfü'l-Ğumme : 206, 239
Keşfü'l-Keşşâf : 15, 116
Kısas-ı Enbiyâ : 239
Kifâye : 52, 55, 63, 90, 127, 203, 234 289
Kitâbu'l-Hıcr : 39
Kitâbü'l-İsâbe fî Esâm'is Sahâbe : 239

Kudûrî : 21, 56, 102, 304
Kunye (El-Kunye) : 55, 192, 250
Kurtubî : 212

— L —

Lisânü'l-Arab : 139, 281, 295, 328
Lübâbü'l-Menâsik : 409

— M —

Mebsût : 16, 26, 31, 48, 50, 52, 60, 91, 99, 131, 140, 141, 190, 289, 422, 431
Mecelle-i Umûr-u Belediyye : 240
Mecma' : 264, 314
Mecmau'l-Beyân : 14
Mecmau'l-Enhur : 200
Mecmau'l-Fetâvâ : 119, 193, 219, 314
Mefâtîhü'l-Cinân : 247
Menâfî : 83
Menhel (El-Menhel) : 290
Mevâhibü'l-Ledünniyye : 290
Meydan Larousse : 165, 225
Mi'râc-üd-Dirâye : 16, 26, 35, 48, 52, 127, 158, 199, 264, 268
Mir'ât-ı Medîne : 239, 249
Modern Dictionary, English - Arabic : 192
Mu'cem-i Kebîr : 108
Mu'cemu'l-Büldân : 281, 383, 426
Mucmeu'l-Lûgati'l Arabiyye : 192
Muc'emu'l Mü'ellifîn : 223
Muc'emu'l-Vasît : 192
Muğrib'ül-Lügâ : 374, 382, 431, 438
Muhammed Resûlüllah : 212
Muhît : 16, 26, 31, 33, 34, 36, 40, 45, 72, 78, 159, 230, 234, 235, 247, 274
Muhtasar'ul Mağrib : 74
Musannef : 250
(El) Mu'temed fil Edviyeti'l Müfrede : 192, 225, 281, 328
Muvatta' : 96, 99, 212, 231, 235
Mübtegâ : 38, 40
Mültekâ : 185, 293
(El) Mültekat : 94
Müncid : 192
Münye : 186
Müslim : 66, 93, 97, 99, 103, 107, 119, 130, 132, 150, 164, 201, 206, 212, 231, 283, 285, 294, 360, 371, 412, 416, 423
Müslim Şerhi : 57, 74, 261, 304
Müslümanlıkta İbâdet Tarihi : 371
Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri : 249
Müsned : 67, 96, 107, 133, 201, 206, 221, 239, 356
Müstasfâ : 40
Müstedrek : 357, 369

— N —

Nazm : 117
Nehr : 202
Nesâî : 66, 93, 97, 99, 101, 107, 119, 158, 164, 200, 221, 231, 294, 298, 360, 371, 412, 423
Nevâdir : 273, 274
Ni'met-i İslâm : 107, 182, 185, 206, 247, 295, 432
Nihâye : 43, 51, 105, 186, 211, 269, 307, 316, 358, 373, 380, 390, 400, 401, 438
Nisâb : 219
Nûr-ül İzâh : 343
Nûrü'l Yakîn : 239
Nevâzil : 253
Nevevî : 93

— P —

Peygamberimiz, İslâm Dini ve Aşere-i Mübeşşere : 209, 297

— R —

Reddü'l Muhtâr : 153, 186, 187, 226, 231
Rehn (Er - Rehn) : 223
Rezîn : 162

— S —

Sahîh : 96, 239, 356
Sahîh-i İbn-i Hibbân : 259
Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi: 13, 92, 107, 259, 304, 346, 352, 366, 371, 387
Salât (Es-Salât) : 223
Seâdet-i Ebediyye : 383
Sebâikü'zzeheb fî ma'rifeti kabâili'la'rab : 139
Sıhâh-ı Cevherî : 74, 78, 320, 374
Sirâciyye : 78, 93
Sîre : 96
Sîyer'ül Kebîr : 16
Sîyer'üs Sağîr : 16, 223
Sîretü'n-Nebevîyye : 371
Sünen : 96, 202, 206, 239, 361, 369

— Ş —

Şerhü'l Makdisî : 177
Şerhü'l Meşârık : 97
Şerh-u Tuhfe : 102
Şürünbülâlî : 286

— T —

Tabakât : 96
Taberânî : 127
Taberî : 285
Tâc : 349
Tâcü'l Mesâdir : 325
Tâc'uş-Şerîa Şerhi : 17
Tahâvî : 21, 186, 222
Ta'rifât : 48, 119, 165, 194, 276, 293 311, 312
Tatârhâniyye (Fetâvâyı Tatârhâniyye) : 17, 33, 44, 49, 71, 83, 89, 90, 93, 94, 181, 193, 225, 248, 309
Tayâlisî : 294
Tecrîd : 49, 410
Tefsîr-i Hâzin : 346
Tefsîr-i Kebîr : 212
Tehzîb : 42
Telhîs : 234
Teslîm : 124
Tevrât : 41
Teysîrü'l - Vusûl ilâ Câmii'l Usûl : 14
Tirmizî : 66, 93, 98, 99, 101, 107, 130, 132, 150, 155, 158, 164, 200, 235, 294, 352
Tuhfe : 135, 232
Tuhfetu'l-Fukahâ : 270

— U, Ü —

Usûl : 369
Uyûnü'l-Eser : 249
Uyûnü'l-Mezâhib : 42, 44, 71
Üsdü'l-Gâbe : 133, 209

— V —

Vâkıât : 83
Vânî : 145, 158, 160, 218, 219, 373
Vecîz (El-Vecîz) : 67
Vefâ : 209, 246
Vikâye (El-Vikâye) : 47, 53, 87, 90, 110, 112, 119, 156, 330, 333, 381, 396, 399, 407, 413

— Y —

Yenâbî (El-Yenâbî) : 43

— Z —

Zâhidî : 117, 233
Zâhidî şerhî : 55
Zahîre (El-Zahîre, Zahîret'ül-Fukahâ) : 37, 71, 83, 146, 300, 301, 431
Zebûr : 41
Zeylaî (Tebyînü'l-hakâik şerhu kenzi'd-Dekâik) : 37, 88, 103, 104, 108, 131, 159, 286, 301, 343
Ziyâdât (El-Ziyâdât) : 16

———BU CİLTTE İSİMLERİ GEÇEN
BAZI ZEVÂT-I KİRÂM'IN
TERCEME-İ HALLERİ———

Hz. ABBÂS (R.A.)
(Abdullah bin Abbâs)

Doğumu : (?) 617 M. (?)
Vefâtı : Tâif 68 H. (688 M.)

Peygamber (S.A.V.) Efendimizin amcası **Abbâs'** (R.A.) ın oğludur. İlminin çokluğundan dolayı **Bahrü'l-Ümme** (Ümmetin deryâsı), **Habru'l-Ümme** (Ümmetin en büyük âlimi), **Tercümânü'l-Kur'ân** (Kur'ân'-ın tercümanı) diye de bilinir.

Tefsîr, hadîs ve fıkıh'da son derece ihtisâs sâhibi olup, fetvâlarının çokluğu ile tanınır.

Âhir ömründe a'mâ olan Abbâs (R.A.) 1660 hadîs-i şerif rivâyet etmiştir. Radiyallâhü Anh.

Hz. İMÂM AHMED (Rh.A.)

(Ebû Abdullâh Ahmed İbn-i Muhammed İbn-i Hanbel Şeybânî)

Doğumu : Bağdâd 164 H. (780 M.)
Vefâtı : Bağdâd 241 H. (855 M.)

Dördüncü büyük İmâmdır. Künyesi **«Ebû Abdillah»** dır.

İmâm Şâfiî, Süfyan ibni Uyeyne, İbrâhim ibni Sa'd, Cerir ibni Abdilhamid, İmâm Ebû Yûsuf, Yahyal'kattan, El-Velid ibni Müslim, Veki' Yezîd ibni Hârun, İsmail ibni Uleyye ve Abdürrezzak gibi ekâbirden hadîs ve fıkh almıştır. Kendisinden de İmâm Buhârî, Ebû Dâvûd, Ebû Hatimi, Razî, Hasen ibni Musa, Begavî gibi meşâhir ile kendi oğulları Sâlih ve Abdullah rivâyette bulunmuşlardır.

Kûfe, Basra, Mekke, Medîne, Şam ve Yemen gibi İslâm merkezlerini dolaşmıştır.

İmâm Hanbel'in başlıca delîlleri Kitab ve Sünnettir.

«Müsned» isimli kitabı oğlu Abdullah tarafından toplanmıştır, kırkbinden fazla hadîs-i şerîfi ihtivâ eder.

Bağdâd'da vefât etmiş, **«Bâb-ı Harb Kabristanı»**na defnolunmuştur.

Rahmetüllâhi Aleyh

Eserleri : El-Müsned (6 cilt), Kitâbu't-târîh, Kitâb-u Tâât-ir Resûl, Kitâbün en-Nasihu ve-l-Mensûh, Kitâbü'l-ilel, Tefsîr, Fezâilüs-

Sahâbe, El-Menâsik, Ez-zühd, El-Eşribe, El-Mesâil, Er-red alâ men iddeâ et-tenâkuza filkur'ân.

Hz. ABDULLAH b. AMR (R.A.)

Doğumu : (?) 577 M. (?)
Vefâtı : Mısır 43 H. (663 M.)

Ebû Abdirrahman ya da **Ebû Muhammed Abdullah b. Amr b. Âs'**da denir.

Nesebi **Peygamber** (S.A.V.) **Efendimiz** ile **Ka'b b. Lüey**'de birleşen **Abdullah b. Amr** (R.A.) **Kureyş Kabîlesine mensubdur.**

Kendisinden 13 yaş büyük olan babası **Amr ibnül Âs'** (R.A.) dan önce İslâmın şerefine nâil olmuştur.

Pek çok ibâdetle meşgul olduğu için, **Peygamber** (S.A.V.) **Efendimiz :**

«Şüphe yok ki senin üzerinde bedeninin hakkı vardır, refikanın hakkı vardır, iki gözünün de hakkı vardır, her husûsda itidâle riâyet lâzımdır. Artık kendini fazla yormamalısın.» diye tavsiyede bulunmuştur.

Ashâb arasında hadîs yazmakla da temâyüz eden **Abdullah b. Amr (R.A.) den 700 hadîs-i şerîf rivâyet olunmuştur.**

Pek âlim bir zat olan Abdullah b. Amr (R.A.) Süryanîce de bilirdi.

Resûlüllâh (S.A.V.) zamanında Ammân valiliği yapmış, Hz. Ebû Bekir (R.A.) tarafından Şam'ın fethine gönderilmiş daha sonra da Mısır'a vali olmuştur.

Vefât tarihi ve yeri ihtilâflıdır. **Mekke'de, Tâif'de, Mısır'da** veya başka bir yerde vefât ettiği rivâyet edilir. **Radiyallâhü Anh.**

Hz. ÂİŞE (R.Anhâ)

Doğumu : Mekke 604. M. (?)
Vefâtı : Medîne. 57 H. (677 M.)

Âişe-i Sıddîka' (R.Anhâ) nın babası **Hz. Ebû Bekir (R.A.)**, annesi **Ümm-ü Rûmân bint-i Âmir**'dir.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) ile, Peygamberliğinin onuncu yılında Mekke'de nikâhlanmışlar ve üç sene sonra da Medîne-i Münevvere'de zifâfa girmişlerdir. Hz. Âişe' (R.Anhâ) nin zifâfa girdiği zaman; 6, 16, 17 veya 18 yaşında olduğuna dâir rivâyetler vardır.

Peygamber (S.A.V.) Efendimiz bâkire olarak sadece Hz. Âişe (R. Anhâ) yi nikâhlamışlardır.

Bütün mü'minlerin vâlidesi Hz. Âişe (R.Anhâ); son derece zekî, afîfe ve ehl-i takvâ idi. Bilhassa, ferâize, helâl ve harama, kadınlara âid hükümlere son derece vâkıfdı. Bundan dolayı Resûl-i Ekrem'

(S.A.V.) in irtihâlinden sonra Ashâb-ı Kirâm kendilerine müracaat ile İslâm Hukukunda karşılaştıkları müşkilâtını hallederdi.

Hz. Âişe (R.Anhâ) hakkında bir iftira hadisesi (**İfk hâdisesi.** 6 H./ 627 M. Müreysi Gazvesi) vuku' bulmuştu. Bu hâdiseden berâeti bâbında **Nur Sûresinde** on tane âyet (11 - 21 inci âyetler) nâzil olmuştur.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.), Hz. Âişe' (R.Anhâ) nin evinde irtihâl etmiş ve onun evine defnedilmiştir.

Hz. Âişe (R.Anhâ) vâlidemiz, Peygamber (S.A.V.) Efendimizden 2210 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Hz. Âişe (R.Anhâ) Hicretin 57 inci senesi Ramazan ayında 65 (bir rivâyete göre 74) **yaşında Medîne-i Münevvere'de vefât etmiş, Cenâze Namazını zamanın Medîne Vâlisi Ebû Hüreyre** (R.A.) **kıldırmıştır. Vasiyyetine uyularak Cennetü'lbakî'ye** geceleyin defnedilmiştir. Radiyâllâhü Anhâ.

Rivâyet ettiği hadîsler Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inin 29. sayfasından 282. sayfasına kadardır.

Hz. ALİ (R.A.)
(Aliyyibni Ebî Tâlib, Ebûlhasen, Ebû Türab)

Doğumu : Mekke. 596 M. (?)
Vefâtı : Kûfe. 40 H. (660 M.)

Peygamber (S.A.V.) Efendimizin damadı ve dördüncü halifesidir. Babası Ebû Tâlib (Abdi Menaf), vâlidesi Fatıma binti Esed'dir.

İslâmiyeti kabul eden ilk çocuktur. 10 yaşında İslâmiyyet şerefine nâil olmuştur. Cennetle müjdelenen on kişinin dördüncüsüdür.

Bütün gazâlarda kahramanlıklar göstermiş, Uhud gazâsında 16 yerinden yaralanmıştır.

H. 35 senesinin Zilhicce ayında halife olmuştur, H. 40 senesinin 17 Ramazan Cum'a günü Sabah Namazına giderken İbn-i Mülcem tarafından kılıçla vurularak şehîd edilmiştir.

Şecaat, Adalet ve kemalât hârikası olan Hz. Ali (R.A.) Peygamber (S.A.V.) Efendimizden 586 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Radiyallâhü Anh.

Hz. AMMAR b. YÂSİR (R.A.)

Doğumu : (?) 564 M. (?)
Vefâtı : Sıffeyn. 37 H. (658 M.)

Babası, Yâsir, vâlidesi Sümeyye'dir. Annesi İslâmda ilk şehîd edilen kadındır. Ebû Cehil tarafından şehîd edilmiştir.

Fakîh ve mücâhid bir zat idi. Kendisinden 62 hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Kubâ Mescidi, onun tavsiyesi üzerine inşa edilmiştir.

Yemame, Cemel ve Sıffeyn vakalarında bulunmuştur.

Hz. Ömer (R.A.) zamanında Kûfe valiliğinde bulunmuştur. Sıffeyn vakasında 94 yaşında iken şehîd olmuştur.

Radiyallâhü Anh

Hz. BEYHAKÎ (Rh.A.)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyin)

Doğumu : Beyhek. 384 H. (994 M.)
Vefâtı : Beyhek. 458 H. (1066 M.)

Şâfiî fukahâsının en büyüklerindendir. Şâfiî Mezhebinin yayılmasına hizmet etmiş hadîs ve fıkıh âlimidir.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Eserleri : Es-Sünenü'l-kebîr, Es-Sünenü's-sağîr, Şuâbü'l-îmân, El-Hilâfiyyât, Kitâbü'l-esmâi ves-sıfat, Kitâbü'l-îtikad, Kitâbüz-zühd, Kitâbü'd-daavat, Kitâbü't-tergîb, Delâil'ün-Nübüvve, Menakib-i Şâfiî, Menakib-i Ahmed ibn-i Hanbel.

Hz. BİLÂL-İ HÂBEŞÎ (R.A.)
(Ebû Abdullah veya Ebû Abdilkerîm, İbn-i REBAH)

Doğumu : (?)
Vefâtı : Şam. 20 H. (641 M.)

Babası Ribah'dır. Kölelerden İslâmiyyetin şerefine ilk nâil olan zattır. Ümeyye bin Halef'in kölesi olan Bilâl-i Hâbeşî (R.A.) Ebû Bekr Sıddîk (R.A.) tarafından satın alınarak azad edilmiştir. Bütün gazâlarda bulunmuştur. Kendisine köle iken çok eziyet eden Ümeyye bin Halef'i Bedr Gâzvesinde katletmiştir.

Fâzıl, mücâhid ve fakîh bir zat olan Bilâl-i Hâbeşî (R.A.) Resûlüllah (S.A.V.) Efendimizin müezzini idi.

Kendisinden Ebû Bekr (R.A.) Ömer (R.A.), Ali (R.A.) gibi Sahâbe-i güzîn ve bir çok tâbiîn hadîs rivâyet etmişlerdir.

H. 20'de cihad maksadiyle Şam'a gitmiş ve orada vefât etmiştir. **Bâbü's-sağîr** denilen mevkide medfûndur.

Radiyallâhü teâlâ anh.

Hz. İMÂM BUHÂRÎ (Rh.A.)

(Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî el-Buhârî)

Doğumu : Buhârâ. 13 Şevvâl 194 H. (21 Temmuz 810 M.)
Vefâtı : Hartenk. 30 Ramazan 256 H. (31 Ağustos 869 M.)

Hadîs İmâmlarının en büyüğüdür. Küçük yaşta yetim kaldı. 11 yaşında iken Hadîs ile meşgûl olmaya ve muhaddîs El-Dâhilî'nin meclisine devam etmeye başladı. Zekâ ve hâfızasının keskinliği ile kısa zamanda takdîr kazandı.

16 yaşında iken İbn el-Mübârek ve Vâki'nin bütün eserlerini ezberlemiş bulunuyordu. Memleketinin bütün Ulemâsının derslerinde bulunduktan sonra, 210 senesinde annesi ve kardeşiyle Mekke'ye gidip Hacı olmuş, tekrar Buhârâ'ya dönmüştür. Mekke'de bilhassa, Abdullah b. el-Zübeyr el-Hamîdî'den Şâfiî Fıkhını öğrenmiştir.

Mısır, İran, Irak ve Hicaz'ı dolaşarak, pek çok kimselerden hadîs rivâyet eden Buhârî, 6 sene Hicaz'da ve 5 sene de Basra'da kalmış, Mısır'dan Mâverâünnehir'e kadar bütün ilim merkezlerinde hadîs tedrîs ettikten sonra tekrar Buhârâ'ya döndü.

Hulâsa, İmâm Buhârî hayatı boyunca binden fazla üstaddan ders almış, kendisinden de yetmişbinden fazla kişi hadis dinlemiştir. Bunların arasında **İmâm Müslim b. Haccâc, Tirmizî, Nesâî, Ebû Zür'a** ve **İbn-i Hüzeyme** de vardır.

«Sahîh-i Buhârî» diye bilinen **«El-câmiüs-sahîh»** adlı eseri **Kitâbullah**'tan sonra en sahîh kitabdır. Altıyüzbin kadar hadisten intihab edilerek 7275 hadîs-i şerîf ihtivâ eden bu kitabta, mükerrer hadis-i şerîfler çıkarıldıktan sonra 4000 hadis-i şerîf vardır. Bu 4000 hadis-i şerîf **Zeynüddîn Ahmed Zebîdî** tarafından **«Tecrîd-i sarih»** adlı eserde toplanmış ve bu da **Baban zâde Ahmed Naîm Bey** ve **Prof. Dr. Kâmil Mi'râs** tarafından tercüme edilerek Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında neşredilmiştir.

Eserleri : El-Câmiüs-sahîh, Târihü'l Kebîr, Târihü's Sağir, El-Edebü'l Müfred, Tefsîr-i Kur'ân, Tenvîru'l Ayneyn.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Hz. CÂBİR (R.A.)

Doğumu : (?)

Vefâtı : Medîne-i Münevvere 78 H. (697 M.)

Ashâb-ı Kirâmdandır. Müfessîr, muhaddîs ve fakih bir zattır. Birinci Akabe'de Müslüman olmuştur.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimizle bir çok gazvelerde bulunmuştur. 1540 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Sıffîn vakasında ve İstanbul'un muhasarasında da bulunmuştur.

İstanbul'un Koca Mustafa Paşa semtinde medfun olduğu rivâyet edilir. Ancak, H. 78 de 94 yaşında iken Medine-i Münevvere'de vefât ettiği muhakkaktır. Ashâb-ı Kirâmdan en son vefât eden zattır.

Hz. CESSÂS (Rh.A.)
(Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Razî el-Cessâs)

Doğumu : Rey. 305 H. (917 M.)
Vefâtı : Bağdâd. 370 H. (980 M.)

El-Kerhî'nin talebesi ve ondan sonra Hanefî âlimlerinin reîsidir.

Kudretli bir âlim olan Cessâs; Ebû Sehl Zeccac ve Ebül'haseni Kerhî'den Fıkıh öğrenmiştir.

Kerhî ve Tahâvî'nin **«Muhtasar»** larına, İmâm Muhammed'in **«El-Câmî»** sine şerhler yazmıştır. **Rahmetüllâhi Aleyh.**

Eserleri :

Ahkâmü'l-Kur'ân, Kitâbü-ilhâmil'Kur'ân, Edebül Kâdî, Kitâb fî usûliddîn, Kitâbü cevâbâtül'mesâil, Şerhi Muhtasar-ı Kerhî, Şerhi Muhtasar-ı Tahâvî, Şerhül'câmi li Muhammed ibnil'hasen.

Hz. DEBBÛSÎ (Rh.A.)
(Ebû Zeyd Debbûsî, Debbûsî Ubeydullah)

Doğumu : (?)
Vefâtı : Semerkand. 430 H. (1038 M.)

Meşhur Hanefî fukahâsındandır. Ebû Câferi'l-uş turenî'den fıkıh öğrenmiştir.

Semerkand ve Buhârâ ulemâsı ile münazaralarda bulunmuştur.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Eserleri : Esrâr-ı Debbûsî, El-Emedü'l-aksâ, Takvimü'l-edille, Tesîsü'n-nazar fî ihtilâfi'l-eimme.

Hz. DÂREKÛTNÎ (Rh.A.)
(Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî)

Doğumu : Bağdâd. 305 H. (917 M.)
Vefâtı : Bağdâd. 385 H. (995 M.)

Meşhur muhaddislerdendir. **«Emîr'ül-mü'minîn fi'l-hadîs»** ünvânına sâhibtir.

İlim öğrenmek için Basra, Kûfe, Vâsıt, Sûriye ve Mısır'a gitmiştir.

İbn Mûcâhid, Muhammed b. el-Hasan el-Nakkâs'dan kırâat ilmi ile Ebû Sa'id el İştâhrî'den fıkıh öğrenmiştir.

8 Zilkâde 385 H. Çarşamba günü Bağdâd'da vefât etmiş, Bâb el-Dayr Mezarlığında Ma'rûf el-Kerhî yakınına defnolunmuştur.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Eserleri :

El-Sünen, Kitâbu ilel'il hadîs, İlzâmâtu aleş-şeyhayn, Kitâb el-is-

tidrâkât ve'l-tetebbu', Kitâbül erba'în, Kitâbül-efrâd, Kitâbül emâli, Kitâbül-mustacâd, Kitâbül-rü'yâ, Kitâbül tahşîf, Kitâbül-mudabbac, Yâkût, Ğarîb el-hadîs.

Hz. DÂREMİ (Rh.A.)
(Abdullah bin Abdurrahman hâfız Ebû Muhammed)

Doğumu : Semerkand 181 H. (797 M.)
Vefâtı : Semerkand 255 H. (869 M.)
Hadîs âlimidir. Semerkand kadılığında bulunmuştur.
Eserleri : Müsned-i Dâremi, El-Câmiü's-sahîh, Tefsîr.
Rahmetüllâhi Aleyh.

Hz. EBÛ BEKR (R.A.)

(Ebû Bekr-i Sıddîk. Abdullah bin Ebû Kuhâfe bin Âmir bin Amr bin Kâ'b bin Sa'd bin Teym bin Mürre)

Doğumu : (?) 571 M. (?)
Vefâtı : Medîne 13 H. (634 M.)
Erkeklerden Müslümanlığı kabul eden zatların birincisi ve Peygamber (S.A.V.) Efendimizin ilk halifesidir.
Lâkabı Atik ve Sıddîk'dir. Cennetle müjdelenenlerin birincisi ve Peygamber (S.A.V.) Efendimizden sonra insanların en üstünüdür.
Kur'ân-ı Kerîm'i ilk toplayan zattır.
28. Cemâzil-âhır 13 H. Salı gecesi 63 yaşında vefât etmiştir. Resûlüllah (S.A.V.) Efendimizin yanına defnolunmuştur.
Radiyallâhü teâlâ anh.

Hz. HİNDÜVÂNÎ (Rh.A.)
(Küçük Ebû Hanîfe)

(Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdullah el-Belhî el-Hindüvânî)
Doğumu : Belh. 302 H. (914 M.)
Vefâtı : Buhârâ 362 H. (972 M.)
Uzun zaman Belh'de ders okutmuştur. Büyük bir fakîh olması sebebiyle kendisine **«Küçük Ebû Hanîfe»** de denmiştir.
Rahmetüllâhi Aleyh.

Hz. EBÛ DÂVÛD (Rh.A.)
(Hâfız Ebû Dâvûd Süleymân bin Eş'as, Sicistânî)

Doğumu : Horasan. 202 H. (817 M.)
Vefatı : Basra 275 H. (888 M.)
Muhaddîs ve fukahânın meşhurlarındandır. İslâm merkezlerinden

Horasan, Bağdâd, Irak, Şam, Mısır ve Hicâz'ı dolaşmış, bir çok ulemâ ile görüşmüş, bir süre Basra'da ikâmet etmiş Ahmed ibn-i Hanbel, Yahyâ ibn-i Maîn ve Ebû Dâvûd'u Tayâlisî gibi zatlardan hadîs almıştır. Kendisinden de oğlu Abdullah, İmâm Nesâî ve İmâm Tirmizî rivâyette bulunmuşlardır.

4800 hadîs-i şerîf ihtivâ eden **Sünen-i Ebû Dâvûd** meşhur bir fıkıh kitabı olup, kütüb-ü sitte'nin üçüncüsüdür.

Rahmetüllâhi aleyh.

Hz. EBÛ EYYÛBİL'ENSÂRÎ
(Hâlîd bin Zeyd)

Doğumu : (?)

Vefâtı : İstanbul 50 H. (670 M.)

Ashâb-ı kirâmın büyüklerindendir. Resûlüllah (S.A.V.) Efendimizin mihmandârı şerefine nâil olmuş ve Peygamber (S.A.V.) Efendimizi Medîne'ye hicretlerinde evinde yedi ay misafir etmiştir.

Âlim ve fakîh bir zat olan Ebû Eyyûb' (R.A.) dan 150 hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir.

Cemel ve Nehrüvan vakalarına iştirak etmiş, İstanbul'u kuşatan orduda bulunmuş, hastalanarak vefât etmiştir.

İstanbul'un Eyüp semtinde Fatih Sultan Mehmed Han tarafından yaptırılan türbesinde medfûndur.

Radiyallâhü teâlâ anh.

Hz. EBÛ HÜREYRE
(Abdurrahman ibn-i Sahr-ı Ezdî)

Doğumu : (?) 601 M. (?)

Vefâtı : Medîne-i Münevvere 59 H. (679 M.)

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimizin duâlarına mazhar olmuş bir zattır.

Hayber Gâzvesi senesinde (7 H./628 M.) de Müslüman olmuş ve bu gâzveye iştirâk etmiştir.

Hafızası çok kuvvetli idi. 5374 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Hz. Ömer (R.A.) zamanında **Bahreyn Valiliği**, Hz. Osman (R.A.) zamanında **Mekke-i Mükerreme Kâdîlığı**, Hz. Muâviye (R.A.) zamanında da **Medine-i Münevvere Valiliği** yapmıştır. 78 yaşında Medîne'de vefât etti.

Radiyallâhü teâlâ anh.

Hz. İMÂM EBÛ YÛSUF (Rh.A.)
(Ebû Yûsuf Yakub ibni İbrâhim el-Ensârî)

Doğumu : Kûfe. 113 H. (731 M.)
Vefâtı : Bağdâd. 183 H. (799 M.)

İmâm-ı A'zam'ın birinci derecedeki talebelerindendir. Tefsîr ve hadîs ilimlerine tam ma'nâsıyla vâkıf bir müctehid idi.

Gençliğinde **Hişâm b. Urve, Ebû İshâk eş-Şeybânî, Atâ b. es Sâib** gibi zatlardan hadîs aldı. Sonra kendisini Fıkıh öğrenmeye verdi. Önce **İbn-i Ebî Leylâ**'dan fıkıh öğrendi. Sonra **İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe**'nin nezâretinde fıkhî çalışmalarını sürdürdü ve zamanla O'nun en iyi öğrencisi oldu.

Hanefî Mezhebinde ilk kitabları yazan, mes'eleleri tesbit ederek Ebû Hanîfe'nin ilmini yayan zattır.

Abbâsî Halîfelerinden **Mehdî, Hâdî ve Hârun-u Reşîd** devirlerinde **Bağdâd Başkadılığı** (Kâzil'kuzât) yaptı ve bu vazifede 16 sene kaldı.

Re'ylerini hadîsle takviye eden re'y fukahâsının ilkidir.

Hârun Reşîd'in emriyle yazdığı; devlet gelirleri ve arâzi vergisi konularını ihtivâ eden **«Kitâbu'l Harâc»** 1921'de Paris'te Fransızcaya tercüme edilerek basılmıştır. Lisanımıza da Dr. Ali Özbek tarafından çevrilerek tabedilmiştir.

Rahmetüllâhi teâlâ aleyh.

Eserleri :

«Kitab'ul Âsâr», «Er-Reddü Alâ Sîyeri'l-Evzâî», «Er-Reddü Alâ Mâlik İbn-i Enes», «İhtilâf-u Ebî Hanîfe ve İbn-i Ebî Leylâ», «Usûl ve Emâli», «En-Nevâdir», «Kitâbu'l Harâc», «Kitâbü's-Salât», «zekât», «Sıyâm», «Ferâiz»

Hz. EBÛ'L-LEYS (Rh.A.)
(Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed es-SEMERKÂNDÎ)

Doğumu : Semerkand (?)
Vefâtı : (?) 373 H. (983 M.)

İmam'ül Hüdâ ünvanıyla da tanınan ve **Fakîh Ebû'l-Leys** diye de bilinen Semerkandlı Hanefî fukahâsıdır.

Ebû Sa'fer-i Hindüvânî'nin talebesidir.

Rahmetüllâhi Aleyh

Eserleri : En-Nevâzil minel-Fetâvâ, Tefsîrü'l-Kur'ân, Umdetü'l-Akâid, El-Uyûn'ül-Mesâil, Fedâilü-Ramazan, El-Fetâvâ, Hızânetü'l-Fıkh, El-Mukaddime, Büstânü'l-Ârifîn, Muhtelifür-Rivâye, Tenbîhü'l-Gâfilîn, Dekâiku'l-Ahbâr, Şir'atü'l-İslâm, Şerh-u el-Câmîi's-Sağîr, Muhtasar-u Mukaddimatü's-salevât, Sahâifü'l-ilâhiyyât.

Hz. HÂHERZADE (Rh.A.)
(Ebû Bekr Muhammed ibnü'lhüseynil' Buhârî)

Doğumu : (?)

Vefâtı : H. 433 (1042 M.)

Maveraünnehr'deki Hanefî ulemâsının büyüklerindendir. Bir çok fetvâ kitaplarında adı geçer.

Rahmetüllâhi Aleyh

Eserleri : Et-Tecnîs, El-Mebsût.

Hz. HULVÂNÎ (Rh.A.)
(Şems-ül-Eimme Hulvânî, Ebû Muhammed Abdül'azîz b. Ahmed b. sâlih)

Doğumu : (?)

Vefâtı : Keş. 448 H. (1056 M.)

Hanefî fukahâsının meşhûrlarındandır.

«Ebû Hanife-i Esgar» denilen Şemsül'eimme Ebü'lfazl Bekr ibni Muhammed'den fıkıh öğrenmiştir. Kendisinden de **Ezrakî** ve **Şemsül'-eimmeti's-Serâhsî** ilim öğrenmişlerdir.

Keş şehrinde vefât etmiş, na'şı Buhârâ'ya nakledilmiştir. Bu zata **Halvânî** diyenler de vardır. Babası helva satıcısı olduğundan **Halvânî** denmiştir.

Rahmetüllâhi Aleyh

Eserleri :

El-Mebsûtül'halvânî, Nevâdir, Vâkı'at, Şerhül'câmîil-kebîr, Şerhül' Sîyer-il kebîr.

Hz. İMÂM HASAN b. ZİYÂD LÜ'LÜÎ (Rh.A.)
(El-Hasan b. Ziyâd el-Lü'lüî el-Kûfî Mevlâ el-Ensâr)

Doğumu : Kûfe (?)

Vefâtı : (?) 204 H. (819 M.)

Sırasıyla Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed'den ilim öğrenmiştir. Bazı mes'elelerde İmâm Ebû Yûsuf'a muhâliftir.

Kitabları ve görüşleri, İmâm Muhammed'inkiler kadar itibar görmemiştir.

İbn-i Cüreyc'den 12.000 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Bir süre Kûfe'de kadılık da yapan Hasan b. Ziyâd Lü'lüî'nin Hadîs ve Fıkıh kitabları vardır.

Tanınmış eseri **«El'muharrer vel'emâlî»** dir.

Rahmetüllâhi Aleyh

Hz. İBN-İ MÂCE
(Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîdül' Kazvînî)

Doğumu : (?). 207 H. (822 M.)

Vefâtı : (?). 270 H. (883 M.)

İlim öğrenmek için pek çok gezen, Muhaddîs ve Fukahâdan meşhur bir zattır. İlim yolunda Basra, Bağdâd, Kûfe, Şam, Mısır, Horasan ve Mekke-i Mükerreme'ye gitmiştir.

Eseri :

«Sünen-i İbni Mâce» 4000 hadîs-i şerîfi ihtivâ eder ve «Kütüb-ü sitte» denilen Altı Sahîh Hadîs Kitabının sonuncusudur.

Rahmetüllâhi Aleyh

Hz. İbn MES'ÛD (R.A.)
(Abdullah ibn-i Mes'ud)

Doğumu : (?)

Vefâtı : Medîne 32 H. (653 M.)

Hüzelî sülâlesindendir. İlk Müslümanlardandır. Kur'ân-ı Kerîm'i Mekke'de açıktan ilk okuyan zattır.

Bedir, Uhud, Hendek ve Biat-ı Rıdvan'da bulunmuş, Habeşistan ve Medîne hicretlerine katılmıştır.

Dinde fakîh olan Hz. İbn Mes'ud (R.A.), Hz. Ömer (R.A.) zamanında, bir süre Kûfe kâdîlığı da yaptı. Hz. Osman (R.A.) zamanında Medîne'ye çağrıldı, orada vefât etti ve Cenâze Namazını Hz. Osman (R.A.) kıldırdı.

Radiyallâhü teâlâ anh.

Hz. İMÂM-I A'ZAM (Rh.A.)
(EBÛ HANÎFE)
(İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit b. Zotâ b. Mâh.)

Doğumu : Kûfe. 80 H. (699 M.)

Vefâtı : Bağdâd. 150 H. (767 M.)

Hanefî Mezhebinin İmâmı, İslâm âleminin en büyük Müctehididir.

Gençliğinde H. 2 asrın başlarında **Hammâd b. Ebî Süleyman**'dan fıkıh öğrendi. Tabiîlerden **Atâ b. Ebî Rebâh** ve **Nâfi Mevlâ b. Ömer** gibi zatlardan ilim öğrendi.

Kûfe'de elbise ticareti yapardı. Dürüstlüğü, hîle ve rekâbetten nefret etmesi; güzel yüzü, tatlı sohbeti ve yardımseverliği ile meşhûrdu. Sesi güzel, konuşması tatlı idi.

16 yaşında iken Hacca gitti. Kâ'be'nin hareminde gördüğü ders

halkaları ondaki ilim aşkını alevlendirdi. Dönüşünde, Kûfe'deki ders halkalarına devam etti. Önceleri Kelâm, daha sonra Fıkıh öğrendi.

18 sene yâni 40 yaşına kadar Hocası **Hammad b. Ebî Süleyman**'ın derslerine devam etti. Hocasının vefâtından sonra, O'nun kürsüsüne geçip 30 senede dörtbin talebe yetiştirdi. Bu talebelerinden beşyüzü Fıkıh'da şöhret sâhibi oldu.

Güçlü mantığı sâyesinde re'y ve kıyâs yoluyla altmışbin mes'ele halletti.

Derslerinde münâzara usûlünü uygular; mes'eleler tartışılır, en sonunda, son sözü kendisi söyleyerek mes'eleyi karara bağlarlardı.

Emevî Halîfelerinden **Mervan ibni Muhammed** zamanında, **Irak** vâlisi olan **Yezîd ibn-i Hübeyre** tarafından **Kûfe kadılığına** tâyin edilmek istenmiş, kabûl etmediği için de iki hafta kadar hapsedilmiştir. Hapisten çıkınca Mekke'ye gitmiş, Abbasî Devleti kurulunca tekrar **Kûfe'ye** dönmüştür. Bu kerre, **Ebû Ca'fer Mansur** kendisine **Bağdâd Kadılığını** teklif etmiş, kabûl etmeyince yine hapsolunmuştur.

55 kere Haccettiği ve hapishânede zehirlenerek vefât ettiği rivâyet edilir.

İmâm A'zam (Rh.A.) Fıkıh'da; Kitâb, Sünnet, Ashâb'ın Fetvâları, İcmâ, Kıyâs, İstihsân, Örf ve âdet olmak üzere yedi delîle dayanırdı.

Başlı başına bir kitab yazmamıştır. Bir takım küçük risâleleri vardır. **«El-Fıkhu'l-Ekber»**, **«El-Âlim ve'l-Müteallim»** ve H. 132 senesinde vefât eden talebesi **Osman el-Bettî**'ye yazdığı **«Vasiyyetnâme» ve Kaderiyye** görüşlerini reddetmek için yazdığı risâleler bunlardan birkaçıdır. Risâleleri Kelâm ilmine, öğüt ve nasihât'a dâirdir.

İmâm A'zam' (Rh.A.) ın Fıkhî görüşlerini, ictihad ve fetvâlarını nakleden ve biraraya toplayanlar talebeleridir. Bilhassa, Sâhibeyn (iki arkadaş - iki talebe) **denen İmâm Yûsuf ile İmâm Muhammed O'nun eserlerini nakletmişlerdir.**

Sultan Melikşah'ın vezîri Şeref'ülmülk Ebû Sa'd Muhammed; kabri üzerine türbe yaptırmış, sonraları bu türbe Osmanlı Padişahları tarafından defâlarca tâmir ettirilmiştir. Türbesi hâlen ziyâretgâhdır.

Rahmetüllâhi teâlâ aleyh.

Eserleri :

«Fıkh-ı Ekber», «Fıkh-ı Ebsat», «El-Âlim ve'l-Mütealim», «Er-Risâle», «Vasıyyet (Hammad ve Ebû Yûsuf'a)», «Kaside-i Numâniyye», «Ma'rifetü'l-Mezâhib», «El-Müsned».

Hz. KÂDÎ IYÂZ (Rh.A.)

(Ebûl'fazl Iyâz b. Mûsâ b. Iyâz el-Yahşûbî el-Sebtî el-Mâlikî)

Doğumu : Sebte. 15 Şâbân 476 H. (1083 M.)

Vefâtı : Merâkeş. 7 Cemâziyelahır 544 (1149 M.)

Mâlikî fakîhi, hadîs âlimi, târihçi, edîb ve şâir olup Kâdî Iyâz lâkabı ile tanınmıştır.

Tahsilini Sebte ve Kurtuba'da ikmâl etti. Yüzden fazla üstaddan ders aldı.

Sebte ve Gırnata'da kadılık yaptı.

Merâkeş'de Bâb Aylân'da medfûndur.

Yirmiden fazla eseri olduğu rivâyet edilir.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Eserleri :

Kitâb'uş-şifâ bita'rîfi hukukıl' Mustafa, Meşârik'ul-envâr fî iktifâ sahîh el-âşâr, Kitâbü'l-İlmâ ilâ ma'rifeti usulü'l rivâyeti ve takyîd-i semâ.

Hz. KÂDÎHÂN (Rh.A.)

(Fahruddîn Hasan b. Mansûr el-Evzecendî el-Ferğânî)

Doğumu : Evzecend. (?)

Vefâtı : (?) 592 H. (1196 M.)

Evzecendli meşhûr bir Hanefî âlimidir. **Şemsül'eimme Muhammed İbn-i Abdissettâril' kerderî'den fıkıh öğrenmiştir. Müctehid fil-Mezhebdir.** «Hâniyye» isimli fetvâ kitabı meşhur.

Eserleri :

«Fetâvây-ı Kâdîhân», «El-Vakiât», «El-Emâlî» ve «El-Mehâdır» dır.

Şerhleri :

«Ez-Ziyâdât», «El-Câmiü's-Sağîr» ve El Hassâf'ın «Edeb'ül Kudât» ına şerhler yazmıştır.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Hz. İMÂM KERHÎ (Rh.A.)

(Ebû'l-Hasan Ubeydullah b. el-Hasan el-Kerhî)

Doğumu : Kerh. 260 H. (873 M.)

Vefâtı : (?) 340 H. (951 M.)

Iraklı Hanefî âlimlerinin reîsi ve onların ileri gelenlerinîn üstâdı idi. Mes'elelerde ictihad yapanlardandır. Müctehid fil-Mezheb âlimlerdendir.

Fıkhı, **Saîdülberdeî**'den öğrenmiştir. Ayrıca, Ebû Bekr Cessâs, Ebû Aliyyiş'şâşî, Ebül'hasenil Kudûrî gibi zatlardan ilim öğrenmiştir.

Hayatı boyunca ilim ve ibâdetle meşgûl olmuş, ihtiyarlığında hastalanmış, dostu **Seyfüddevle**'ye yazıp yardım istemişse de, gönderilen yardım gelinceye kadar vefât etmiştir.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Eserleri :

«El-Muhtasar», «Şerhül'câmiis'sağîr», «Şerhül'câmiil'kebîr»

Hz. İMÂM MÂLİK (Rh.A.)
(Mâlik b. Enes b. Ebî Âmir El-Esbahî El-Hamîrî)

Doğumu : Medîne. 93 H. (712 M.)
Vefâtı : Medîne. 179 H. (795 M.)

İkinci büyük İmâmdır.

Küçük yaşlarda iken Medîne âlimlerinden feyz almaya başlamış; önce **Abdurrahman b. Hürmüz**'ün derslerine devam etmiştir. Sonra da, **Nâfî ve İbn-i Şihâb ez-Zührî**'den ilim almıştır. Fıkıhda asıl hocası **Rebîa b. Abdurrahmân** (Rebîat-ür Rey) **dir.**

Kendisinin ifadesine göre 70 üstâddan icâzet aldıktan sonra fetvâ vermeye başlamıştır.

Fıkıh mes'elelerini ihtivâ eden **«Muvatta'»** adlı kitabını 40 senede yazmış; onbin hadîs-i şerîf toplamış, en sahîh olan beşyüzünü kitabına almıştır.

Kullandığı delîller yirmidir.

Delîlleri : Kitâb'ın; nâssı, zâhiri, delâleti, mefhûmu ve illete tenbîhdir.

Sünnette; nass, zâhiri, delâleti, mefhûmu, illette tenbîh, **icmâ'**, kıyâs, **Medînelilerin** ameli, sahâbenin kavli, Mesâlih-i mürsele, **İstihsân**, sedd-i zerâyî, mürâât-ı hılâf, istishâb ve şerâyi-i sâlife'dir.

İmâm Mâlik Medîne'den başka yere gitmemiş, orada vefât etmiş ve «Bakî Kabristân» ına defnedilmiştir.

Rahmetüllâhi teâlâ Aleyh.

Eserleri :

Kitâbü'l Muvatta'.

İmâm Mâlik'in «Kitâbü'l Muvatta» dan başka eser yazıp yazmadığı bilinmemektedir. Ancak ona isnâd edilen eserleri şöyle sıralayabiliriz :

Kitâbü'l Sünen, Kitâbü'l Menâsik, Kitâbü'l Ekziyâ, Risâle fi'l-fetvâ, Tefsîr, Risâle fi'l-kader ve'l-raddi ale'l-kaderiyye, Kitâbü'l-Nucûm, Kitâbü's-sirr. Elva'z, El-mesâil, Tefsîru garîbil Kur'ân.

Hz. MERĞÎNÂNÎ
(Ali b. Ebî Bekr b. Abdülcelîl el-Ferğânî el-Merğînânî)

Doğumu : Merğînân (Ferğâne) 530 H. (1135 M.)
Vefâtı : Buhârâ. 593 H. (1197 M.)

Hadîsde hâfız, fıkıhda imâmdır. Müctehîd fil'mezheb'dir.

Müftis-sekaleyn Necmü'ddîn Ebû Hafs Ömer'ün - Neseffî'den ve Sadr-ı Şehîd Hüsâmüddîn ile Şemsüddîn-i Serâhsî'nin talebesi Ebû Ömer'il-Baykandî'den Fıkıh öğrenmiştir.

Buhârâlılar ile Cengiz Hân arasında sulh anlaşmasına memûr edil-

miş; Buhârâ âhalisinden bir kısmı anlaşma hilâfına hareket ettiklerinden Cengiz Hân şehri yakıp yıkmış ve bu arada Merğînânî'de şehîd olmuştur.

Rahmetüllâhi teâlâ Aleyh.

Eserleri :

El-Hidâye «Bidâyetül'mübtedî» adıyla yazmış olduğu muhtasar bir Fıkıh kitabının şerhidir. Bu kitâbın bir çok şerhi yazılmıştır. **Meşhur şerhleri : Fethu'l-Kadîr** /Kemâl ibn-i Hümâm/ ve Vikâye /Sadrü'ş-Şerîa'nın atası Tâcü'ş-Şerîa/ dır. **«El-Hidâye» C. Hamilton tarafından 1871 de İngilizce olarak da tabolunmuştur.**

Diğer eserleri :

Kifâyetü'l-müntehî, Kitâbü't-tecnîs velmezîd, Neşrü'l-mezheb, Müntekalfürû, Muhtârâtü mecmûunnevâzil, Kitabu Menâsiki-Hacc, Kitabü fi'l-ferâîz. Kitâbu Bidâyetil mübtedî. Mezifi'l-fürû, el-Hanefiyye.

Hz. İMÂM MUHAMMED (Rh.A.)
(Muhammed b. el-Hasan b. Farkad eş-Şeybânî)

Doğumu : Vâsıt. 132 H. (749 M.)

Vefâtı : Rey. 189 H. (804 M.)

Ebû Hanîfe'nin Mezhebi yalnız İmâm Muhammed'den alınmıştır. Çünkü bütün bölümlerini ihtivâ etmek üzere **Fıkhı ilk defâ tedvîn eden zattır.** Irak Fıkhının Hâfızı sayılır.

Vâsıt'ta doğmuş, Kûfe'de büyümüştür. Daha sonra da Abbâsîlerin himâyesinde Bağdâd'da yaşamıştır.

Ebû Hanîfe'nin ilim meclislerinde pek bulunamamıştır. Çünkü, o daha 18 yaşında iken İmâm Ebû Hanîfe vefât etmişti. **Fıkıh bilgilerini Ebû Yûsuf'dan tamamladı. Diğer taraftan; İmâm Mâlik, Evzâî, Süfyân-ı Sevrî gibi Ulemâdan da Fıkıh ve Hadîs öğrendi.**

Kendisinden de; Ebû Hafzı Kebîr, Ebû Süleyman-ı Cüzcânî, Muhammed ibn-i Semaa, İbrâhim İbn-i Rüstem, Muhammed İbn-i Mukâtil, Şeddât İbn-i Hâkim, Mûsâ İbn-i Nasirî Râzî, İmâm Şâfiî gibi âlimler ilim öğrenmişlerdir.

Irak Fıkhını sonraki nesillere nakleden İmâm Muhammed'in lisânı kuvvetli idi. Kolay yazardı. Keskin bir münâzaracı olan İmâm Muhammed; bir çok mes'elelerde İmâm-ı A'zam'a muhalefette bulunmuş ise de, kendi ictihadlarını O'nun usûl ve kâidelerine tatbik etmekten kaçınmamıştır.

Hârun-u Reşîd zamanında, bir süre Rekka'da Kadılık yapmıştır.

Kisâî ile İmâm Muhammed Rey'de aynı günde vefât etmişler, bunun üzerine Hârun-u Reşîd «Lûgat ile Fıkıh gitti!» **demiştir. Rey'de «Taberek kalesi»nde medfundur.**

«El Muvatta'» isimli kitabı **İmâm Mâlik**'den rivâyet etmiştir.

Şemsü'l-Eimme-i Serahsî, El Kâfî'yi şerhederek «Mebsût» u yazmıştır. 99 eseri olduğu rivâyet edilir.

Hâkim-i Şehîd, O'nun Zâhir-i Rivâye kitablarını bir araya toplamış ve ona «El-Kâfî» ismini vermiştir.

Eserleri :

Zâhir-i Rivâye adı verilen 6 kitabı Fıkıhda kaynaktır.

Zâhir-i Rivâye kitabları :

«El-Mebsût (El-Asl)», «Ez-Ziyâdât», «El-Câmiu's-Sağîr», «El-Câmiu'l Kebîr», «El-Siyer'us-Sağîr», «Es-Siyer'ul-Kebîr».

Aynı derecede iki kitabı daha vardır. Husûsî bir tercih sebebi bulunmadıkça bu kitablardaki görüşler terkedilmez. Aynı derecede olan bu iki kitab; «Kitâb'ür-Redd Alâ Ehl-il Medîne» ve «Kitâb'ul-Âsâr»dır.

İmâm Muhammed'in diğer kitabları Gayr-i Zâhir-i Rivâye (Nevâdir Kitabları) diye bilinir. Bunlar ikinci derecededir.

Nevâdir Kitabları :

«El-Keysâniyyât», «El-Hârûniyyât», «El-Cürcâniyyât», «Er-Rakkıyyât», «Ziyâdet'uz-Ziyâdât»

Diğer eserleri :

«En-Nevâdir», «El-Muvatta», «Kitâbü'l-Ümm», «Kitâbü'l-hücce (Hucec)», «Kitâb-ü Usûli'l Fıkh».

Rahmetüllâhi teâlâ aleyh

Hz. İMÂM MÜSLİM (Rh.A.)

(Ebü'l-Hüseyn Müslim b. El-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî)

Doğumu : Nisâbûr. 204 H. (820 M.)

Vefâtı : Nasrâbâd 261 H. (875 M.)

Şâfiî Fukahâsındandır.

«Sahîh-i Müslim» olarak tanınan **«El-Müsnedü's-sahîh»** adlı kitabın yazarıdır. Bu kitab «Kütüb-i Sitte» nin ikincisidir.

İlim öğrenmek için Hicaz'a, Mısır'a ve Irak'a gitmiş; en büyük âlimlerle görüşmüş, Kuteybe, İshâk ibni Rahveyh, Ahmed İbni Hanbel gibi zatlardan hadîs almıştır.

Kendisinden de Tirmizi, İbn-i Huzeyme, Abdurrahmân ibn-i Ebî Hâtim gibi zatlar rivâyette bulunmuşlardır.

Rahmetüllâhi Aleyh

Eserleri :

El-Müsnedü's-sahîh (Sahîh-i Müslim), El-Müsnedü'l-kebîr alâ esmâir' ricâl, El-Esmâ vel-künâ, El-efrâd vel vuhdân, Kitâbü'l-ılel, Kitâbü evlâdis' sahâbe, Kitâbül' muhadramûn, El-ekrân, Kitâbü tabakâtit' tâbiîn, Kitâbü evhâmil' muhaddisîn, Meşâyihu's-Sevrî, Tesmiyetü Şüyûh-Mâlik ve Süfyân ve Şube, Efrâdüş-şâmiyyîn, Et-Temyîz, El-Câmi'.

Hz. NEHÂÎ (Rh.A.)
(Nehâî İbrâhim, Ebû İmrân ibnü Yezîd ibn-i Kays)

Doğumu : Kûfe (665 M. ?)
Vefâtı : (?) 96 H. (715 M.)

Ulemâ ve fukahâdandır. Hz. Âişe (R.Anhâ) ile de görüşmüştür. Çok emîn bir zattır. 50 yaşında vefât etmiştir.

Rahmetüllâhi Aleyh

Hz. NESÂÎ (Rh.A.)
(Ahmed b. Ali b. Şuayb b. Ali b. Sinân b. Bahr b. Dînâr Ebû Abdirrahmân En-Nesâî)

Doğumu : Nesa. 215 H. (830 M.)
Vefâtı : Filistin Remle (veyâ Mekke) 303 H. (915 M.)

Şâfiî fukahâsından meşhûr bir muhaddîsdir.

Horasan, Hicaz, Irak, Kahire, Şam, Elcezîre ve Tarsus'a gitmiş ve Mısır Emîri ile gazâya çıkarak büyük kahramanlık göstermiştir.

«Sünen-i Nesâî» diye tanınan **«Es'sünenüs'suğra** (El' muctebâ)» adlı **hadîs kitabı Kütüb-ü Sittenin beşincisidir.**

Safâ ile Merve arasında medfun olduğu rivayet edilir. Beytû'l-Makdis'de medfûn olduğu rivâyeti de mevcuttur.

Rahmetüllâhi Aleyh

Eserleri :

Sünen-i Nesâî, Sünen-i Kübrâ, Sünen-i Suğrâ, Kitâbü hasâis-i Ali, Müsned-i Ali, Müsned-i Mâlik, Fazâilüs'sahâbe, Ez'zuafâu vel' metrûkûn.

Hz. NESEFÎ (Rh.A.)
(Neseî Ebül'berekât, Hâfızüd-dîn Abdullâh ibn-i Ahmed)

Doğumu : Nesef (?)
Vefâtı : Bağdâd 710 H. (1310 M.)

Hanefî fukahâsından meşhur bir zattır. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve usul-ü fıkıh'da ihtisas sâhibi idi.

Rahmetüllâhi Aleyh

Eserleri : Medâriküt'tenzil ve hakaîküt'te'vil (Tefsîr), **Umde-tül-akideti ehlisünneti velcemaa** (William Courton tarafından 1843'de Londra'da basılmıştır), **İ'timat** (Umde'nin şerhi), **Menarül'envar, Keşfül'esrar şerhül'menar, Kenzüddekaik, El-Vâfi, El-Kâfî** (Vâfî'nin şerhi), **El-Müstasfa** (Ebû Hafs Ömer-i Nesefî'nin «El-Manzûme» adlı eserinin şerhi)

Hz. NEVEVÎ (Rh.A.)
(Muhyiddîn Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Şeref Nevevî)

Doğumu : Neva. 631 (1233 M.)

Vefâtı : Neva. 677 H. (1278 M.)

Şâfiî fukahâsının meşhurlarındandır. Zühd ve takvâsı ile maruftur.

Dımaşk'da tahsil görmüş, Ebû Şâme'nin vefâtından sonra **Eşrefiyye Medresesinde** müderris olmuştur. Bir çok eseri vardır.

Rahmetüllâhi Aleyh

Eserleri : Ef' minhac fî şerhi sahîhi Müslim İbnil'haccac, Et'takrîbü vet'teysîr li'mârîfeti sünenilbeşîrin'nezîr, El'erbaune hadîsen, Minhaccüt'talibîn ve umdetül'müftîn, El'îzah fil'menâsik, Tehzîbül'esmai vel'lûgat.

Hz. ÖMER (R.A.)
(Ömerübnü'lhattab, Ebû Hafs, Emîrül'mü'minîn, Faruku A'zam)

Doğumu : Medîne 582 M. (?)

Vefâtı : Medîne 23 H. (645 M.)

Kureyş eşrâfından ve Aşere-i Mübeşşereden olup Resûlüllah (S.A.V.) Efendimizin ikinci halifesidir. Müslüman olanların kırkıncısıdır. İslâmın yayılması için çok kahramanlıklar gösterdi. Çok heybetli ve cesur idi.

28 Cemâzil-âhır 13 H. Salı günü halife oldu. İslâmın adaletini bütün dünyaya tanıttı.

Peygamber (S.A.V.) Efendimizden 573 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

23 H.'nin son ayında bir gün camide Sabah Namazını kılarken Mugîre bin Şu'be'nin kölesi Ebû Lü'lü Fîruz tarafından bıçakla karnından yaralandı 24 saat sonra vefât etti. Resûlüllah (S.A.V.) Efendimizin yanına, Ravzai Mutahhara'ya defnedildi.

Radiyallâhü teâlâ Anh.

Hz. PEZDEVÎ (Rh.A.)
(Ali bin Muhammed Pezdevî, Fahr-ul-İslâm)

Doğumu : (?)

Vefâtı : Semerkand. 482 H. (1089 M.)

Hanefî fıkıh âlimlerindendir. Bir çok eser yazmıştır. 11 ciltlik **El-Mebsut** isimli eseri meşhurdur.

Rahmetüllâhi aleyh.

Hz. RÂZÎ (Rh.A.)
(Muhammed bin Ömer)

Doğumu : Rey. 544 H. (1149 M.)

Vefâtı : Hirat. 606 H. (1209 M.)

Allâme ve Şeyh-ul-İslâm unvanlarıyla da tanınır. Şâfiî fıkıh âlimidir.

Tefsîr, Kelâm, Fıkıh, Fizik, Matematik ve Tıb konularında bir çok eser yazmıştır. 13 ciltlik **Tefsîr-i Kebîr**'i meşhurdur.

Rahmetüllâhi aleyh.

Hz. SADRÜ'Ş-ŞEHÎD
(Bürhânül'eimme Hüsâmüddîn Ömer ibni Abdil'azizil'Buhârî Ebû Muhammed)

Doğumu : Horasan 483. H. (1090 M.)

Vefâtı : Semerkand. 536 H. (1141 M.)

Meşhûr Hanefî Fakîhidir. **«Hüsâmüş'şehîd»** diye anılır. Babası **Bürhânüddînil'kebîr Abdülazîz**'den fıkıh okumuştur.

«Muhît-i Razavî» sâhibinin üstadıdır. Hassâf'ın **«Edebü'lkâdî»** sına şerh yazmıştır.

Semerkand'da gayrimüslimler tarafından şehîd edilmiş, na'şı Buhârâ'ya naklolunmuştur.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Eserleri :

Fetâvây-ı Suğrâ, Fetâvây-ı Kübrâ, Şerhül'câmiis'sağîr, El-Vâkıatülhüsâmiyye, El'mebsût fîl-hılâfıyyât, Umdetülmüftî vel müsteftî, şerhu edebilkâzî, El-Câmi'.

Hz. SADRU'Ş-ŞERÎÂ (Rh.A.)
(Sadruş'şerîatis'sanî, Ubeydullah ibn-i Mes'ud ibn-i Tâciş-şerîa Mahmud ibn-i Sadru'ş-şerîa Ahmed)

Doğumu : (?)

Vefâtı : Buharâ, 750 H. (1349 M.)

Kendisine **Sadru'ş-şerîatil'asgar** da denilir. Hanefî fukahâsındandır. Müfessîr, muhaddis, kelâm, mantık ve felsefede üstad idi. Ceddi Tacüddîn (Rh.A.) in **«Vikâye»** sine şerh yazmıştır.

Kabri Buhârâ'da **«Şerîabad»** dadır.

Rahmetüllâhi Aleyh

Eserleri : Tenkihü'l-Usûl, Et-Tavzîh fî halli gavamızıt' tenkıh, En-Nihâye, Muhtasarü'l-Vikâye, Mukaddimâtı erbaa, Tâdilül'ulûm.

Hz. SELCÎ (Rh.A.)
(Muhammed b. Şücâ' İbnü's-selcî el-Bağdâdî)

Doğumu : Bağdâd. 181 H. (797 M.)

Vefâtı : Bağdâd. 266 H. (880 M.)

Zamanının Irak Fıkıhcısı idi. **El-Hasan b. Ziyâd'dan** Fıkıh öğrendi. Zühd-ü takvâsı yanında, fıkıh ve hadîsde de çağdaşlarının başında gelirdi.

Rahmetüllâhi Aleyh

Eserleri :

Kitâb-u Tashîh-il-Âsâr, Kitâb-ün-Nevâdir, Kitâb-ül Mudâraba, Erreddü alel müşebbihe.

Hz. SERAHSÎ (Rh.A.)
(Şemsü'l Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed es-Serahsî)

Doğumu : Serahs. 400 H. (1009 M.)

Vefâtı : Merginan (Fergana) 483 H. (1090 M.)

İkinci Şemsü'l Eimme (İmâmların Güneşi) **olarak tanınır.** Bu ünvânı ilk taşıyan zat da Hocası **Hulvânî** (Halvânî) dir.

«Müctehid fil-Mezheb» olan fıkıhçılardandır. Buhârâ'da ders görmüş, yine orada ders vermiştir.

Zamanının Hâkânına verdiği bir nasihât sebebiyle **Özkent (Ûzcend) Zindanına** atılmıştır. Zindanda iken talebeleri, zindanın kapısı önünde otururlar, kendisi de hiçbir kitabı mütâlea etmeden, hatırında tuttuğu Fıkhî mes'eleler hakkında not tuttururdu. **15 ciltlik «El-Mebsût» adlı eserini böyle yazdırmıştır.**

Hapisten çıktıktan sonra Fergâna'ya gelmiş ve orada vefât etmiştir.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Eserleri :

El-Mebsût, Şerh el-Sîyer el-Kebîr, Şerhü'l Muhtasarut-Tahâvî, Sıfâ'tu eşrât el-sâ'a ve makâmât el-kıyâme. El'usûl. Şerhu âdâbil kâdî.

Hz. İMÂM ŞÂFİÎ (Rh.A.)
(Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. el-Abbâs b. Osman b. Şâfiî)

Doğumu : Gazze (Filistin) 150 H. (767 M.)

Vefâtı : Mısır. 204 H. (820 M.)

Üçüncü büyük imâmdır. Kureyş kabîlesine mensubtur. Babası, o küçükken vefât etmiş, annesinin yanında yetîm büyümüştür. 2 yaşında iken annesiyle birlikte Mekke'ye gitmiştir. 9 yaşında iken Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemişti.

Daha sonra Harem Şeyhi ve Müftüsü **Müslim b. Hâlid ez-Zencî**'den

ilim öğrendi, O'ndan fetvâ izini aldı. Sonra Medîne'ye döndü. O sırada **İmâm Mâlik'in «Muvatta'» adlı kitabının tamamını hıfzetmişti.** İmâm Mâlik'in yanına varıp, «Muvatta'»ı ezbere okuyunca, İmâm Mâlik O'na hayran kaldı.

Müslim b. Hâlîd'den fıkıh öğrendi. Süfyân b. Uyeyne ve Mâlik bin Enes'den hadîs aldı.

Geçimini sağlamak için bir süre Yemen'de de kaldı. Sonra Mekke'ye dönüp ilmî çalışmalarını devâm ettirdi. Hacc için gelen âlimlerle görüşüp, fikir teâtîsi yaptı. H. 135'de Irak'a döndü. Orada Irak âlimlerinden bir cemâata ders verdi.

H. 198'de Mısır'a gidip, Fustat şehrinde Abdullah b. Abdülhakem'e müsâfir oldu. Mısırlı talebesine «Cedîd» denilen mezhebinin kitaplarını yazdırdı. Vefât edinceye kadar orada kaldı. Vefât edince **«Benî Abdülhakem Kabristânı»** na defnedildi.

Rahmetüllâhi teâlâ Aleyh.

Delilleri; kitab, sünnet, kıyâs ve icmâ idi.

Eserleri :

Ahkâmü'l-Kur'ân, Es-Sünen, İhtilâfül'hadîs, Er-Risâle fil'usûl (ilk usül-ü Fıkıh kitabıdır), El-Mevârîs, Kitâbül'ümm (7 cilttir), Müsnedüş' Şâfiî, Edebül'kâdî, El-Eşribe, Fezâil-ü Kureyş, Es'sebku ver'remy.

Hz. TABERÂNÎ (Rh.A.)
(Süleymân bin Ahmed Taberânî)

Doğumu : Taberiyye (Şam). 260 H. (874 M.)

Vefâtı : Isfahan 360 H. (970 M.)

Meşhur bir muhaddistir. Irak, Hicâz, Yemen ve Mısır gibi İslâm memleketlerini 32 sene dolaşmış, bir çok hadîs-i şerîf toplamıştır.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Eserleri : Mu'cem-i Kebîr, Mu'cem-i Evsat, Mu'cem-i Sağîr.

Hz. TÂC'ÜŞ-ŞERÎA (Rh.A.)
(Ömer bin Sadr-üş-şerîa't-ül-evvel Ubeyd ibn-i Mahmudil'mehbûbî)

Doğumu : (?)

Vefâtı : Buhârâ. 637 H. (1239 M.)

Hanefî fukahâsındandır. **Hidâye** kitabına **Nihâyetü'l-Kifâye** adlı şerhi yazmıştır.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Hz. TAFTÂZÂNÎ (Rh.A.)
(Sa'd el-dîn Mes'ûd b. Ömeril' hereveyyil' Horasânî)

Doğumu : Taftâzan. Safer 712 H. (Mart. 1312 M.)
Vefâtı : Semerkand. 22. Muharrem 793 H. (30 Aralık 1390 M.)

Doğuda ilim ve irfanı yeniden ihyâya çalışan; belâgat, mantık, meafizik, kelâm ve fıkıh ilimlerinde tanınmış İslâm büyüklerindendir.

Kutbüddin-i Razî ve Azudüddini'l-İcî'den ilim öğrenmiş, kendisi de pek çok talebe yetiştirmiştir.

Rivâyete göre; ilk eseri olan **«Şerh el-Teşrîf el-İzzî»**yi 16 yaşında iken **Faryûmad**'da yazmıştır.

Serhas şehrinde otururdu. Bir süre **Timur** ile bulunmuş, sonra O'nun tarafından **Semerkand**'a gönderilmiştir.

Bir süre de Osmanlı Devletini ziyâret etmiş, Osmanlı Ulemâsıyle görüşmüş ve o tarihten itibaren de kitapları, Osmanlı Medreselerinde okutulmaya başlanmıştır.

Taftâzânî'den önceki âlimlere «Mütekaddimin», **ondan sonrakilere de «Mütaahhirin» nâmı verilmiştir.**

Semerkand'da vefât eden Taftâzânî'nin na'şı Serhas'a nakledilmiştir.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Eserleri :

Keşfül'esrâr (Tefsîr), Tehzîbülmantık, Makâsıdüttâlibin, Keşsâf Hâşiyesi, Hadîs-i Erbaîn Şerhi, Telvih ilâ keşfi gavâmizittenkih, El-Fetâvel' hanefiyye, Şerh-i Mekâsiduttâlibîn, Şerh-i Hutbetil' Hidâye, Şerh-i Müntehas'süâli vel'emed fî ilmil' usûli vel'cedel, Şerh-i Akâidin Nesefi, Mutavvel, El-Muhtasar, Şerhül'miftâh, Hâşiye alâ Şerhil'azud. Enniamüssevâbiğ, irşâdülhâdî, Şerhuttasrîfilizzî, Şerhuşşemsiyye.

Hz. İMÂM TAHÂVÎ (Rh.A.)
(Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî et-Tahâvî)

Doğumu : Tahâ (Tahye) 229 H. (844 M.)
Vefâtı : (?) 321 H. (932 M.)
Mütaahhirîn (Son âlimler) **in İmâmıdır.**

Önce İmâm Şâfii'nin talebelerinden dayısı **İsmâil b. Yahyâ Müzenî** (Aliyyül' müzenî) den ders aldı.

Daha sonra Mısır'dan ayrılarak Sûriye'ye gidip, Hanefî Mezhebine girdi. **Şam Başkadısı Ebû Hâzım Abdülhamid'den Irak Fıkhını öğrendi.**

«İctihad fil'mezheb» derecesini hâiz; Re'y ve Kıyâs ilmi ile Hadîs ilmini kendisinde toplamış bir Fıkıh âlimidir.

Hanefî Fıkhına âid kitabları Mütekaddimin ile Mütaahhirin arasındaki birleşme halkasını teşkil ederler.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Eserleri :

«Ahkâmü'l-Kur'ân», «Meânîl-Âsâr», «Beyânü müşkilâti'l-âsâr», «En Nâsihu vel'mensûh», «Şerhül'câmii'l-kebîr», «Şerhül'câmii's-sağîr» «Târîh-i Kebîr», «İhtilâfü'l ulemâ», «En Nevâdirü'l-fıkhiyye», «Kitâb'ü menâkibi Ebi Hanîfe», «Surut», «Evsat», «Mahâdır ve Sicillât», «Vesâyâ ve Ferâiz», «Muhtasar-ı Tahâvî»

Hz. İMÂM TEMURTÂŞÎ (Rh.A.)
(Şemsüddin Muhammed bin Abdullâh Gazzi)

Doğumu : (?)

Vefâtı : Gazze. 1004 H. (1595 M.)

Hanefî fıkıh âlimlerindendir.

Eserleri : Tenvîr-ül-ebsâr, Kenz, Vikâye, Minah-ül-Gaffâr

Rahmetüllâhi Aleyh.

Hz. TİRMİZİ
(Muhammed İbn-i İsâ b. Sevre b. Şeddâd)

Doğumu : Ceyhun Nehri Civarında Tirmiz. 209 H. (824 M.)

Vefâtı : Boğ (veya Tirmiz) 279 H. (892 M.)

Hadîs âlimlerindendir. Hicâz, Irak ve Horasan havâlisini dolaşmış pek çok büyük âlimlerle görüşmüştür.

Kuteybe İbni Said, Süfyân ibni Vekî, Muhammed-i Buhârî gibi zâtlardan hadîs rivâyet etmiştir. Ömrünün sonlarında âma olmuştur.

«Sünen-i Tirmizi» diye tanınan **«El-Câmiül' kebîr»** adlı kitabı Kütübü Sitte'nin dördüncüsü olup pek makbûldür.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Eserleri :

El-Câmiül' kebîr (Sünen-i Tirmizî), Kitâbül' ilel, Eş-Şemâilün' Nebeviyye vel'hasâilül'mustafaviyye, Et-Târîh.

Hz. ZEYLAİ (Rh.A.)
(Zeylaî Fahrüddin, Ebû Muhammed Osman ibni Ali)

Doğumu : (?)

Vefâtı : Mısır. 743 H. (1342 M.)

Hanefî Fıkıh âlimlerinin meşhurlarındandır. 705 H. de Mısır'a gitmiş, orada Hanefî Fıkhını yaymaya çalışmıştır. Mısır'da «Karafe-i Suğra» da medfundur.

Tebyinül'hakaik alâ kenzid'dekaik adlı eseri muteber fıkıh kitabıdır. Ayrıca İmâm Muhammed' (Rh.A.) in **Câmi'ul-Kebîr** ve **Kenz** adlı eseri şerh ederek **«Tebyîn»** adını vermiştir.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Hz. İMÂM ZÜFER (Rh.A.)
(Züfer b. el-Huzeyl b. Kays el-Kûfi)

Doğumu : Kûfe. 110 H. (728 M.)
Vefâtı : Basra. 158 H. (774 M.)

Ebû Hanîfe'nin kıyâsla en çok uğraşan talebelerindendir. Müctehiddir. Parlak bir zekâsı olan İmâm Züfer b'ütün hayatını ilim ve öğretimle geçirmiş; ilim ile ibâdeti tam ma'nâsıyla biraraya getirmiştir.

İmâm A'zam'ın Mezhebi dâhilinde ictihadda bulunmuş, bazı mes'elelerde ise İmâm A'zam ile İmâmeyn'e muhâlefet etmiştir.

Önceleri hadîs ehlinden iken sonradan re'y ehlinden olmuştur.

Kadılık yapmaktan kaçınmış ve 48 yaşında vefât ettiğinden «eser» bırakamamıştır.

Rahmetüllâhî Aleyh.

Hz. ZÜHRÎ (Rh.A.)
(Ebû Bekr Muhammed ibn-i Müslim, İbn-i ŞİHAB)

Doğumu : Medîne 52 H. (671 M.)
Vefâtı : Şeğbeda (Şam) 124 H. (741 M.)

Büyük dedesine nisbetle **İbn-i Şihab** diye de anılan Zührî (Rh.A.) tâbiînden muhaddîs, fakîh ve zahîd bir zattır. Uzun seneler Şam'da yaşamıştır.

Fevkalâde bir hâfızaya sâhib olan Zührî (Rh.A.) Kur'ân-ı Kerîm'i 80 gecede ezberlemiş ve 2000 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Bu hadîs-i şerîflerin bir çoğu «Kütüb-i Sitte» de ve «Muvatta'» da mevcuttur.

Rahmetüllâhi Aleyh

MOLLA HUSREV

Kaynaklarıyla

BÜYÜK İSLÂM FIKHI

ESER NEŞRİYAT

درر الحكام
في شرح غرر الأحكام

لمولانا القاضي محمد بن فراموز
الشهير بمنلا خسرو

Müellifi

MOLLA HUSREV

(Fatih Sultan Mehmet Han Devrinde Şeyh-ül - İslâm)

KAYNAKLARIYLA

BÜYÜK İSLAM FIKIHI

— GÜRER VE DÜRER TERCÜMESİ —

CİLT. 2

Mütercimi

ARİF ERKAN

Kontrol, Tassih ve Tertib

AHMET DAVUTOĞLU

(Yüksek İslâm Enstitüsü Eski Müdürü)

Bu kitap; Osmanlı Ulemâsının son halkası,
Câmiül - Ezher Şeriat Fakültesi Me'zûnu,
İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Eski Müdürü,
Arap Dili ve Edebiyatı Muallimi,
üstâd **AHMED DAVUDOĞLU** tarafından baştan sona kadar
kelime kelime tedkîk edilmiş ve
büyük emek mahsûlü olduğu husûsunda rapor verilmiştir.

ESER NEŞRİYAT

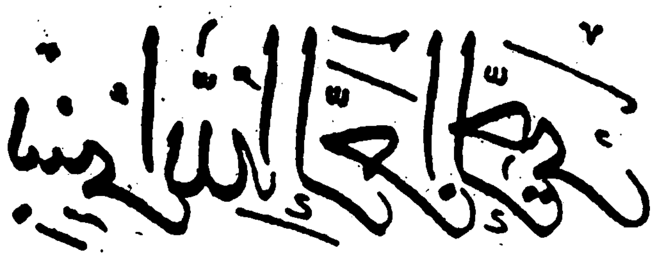

Şer'a münkâd olanın hiç bir işi şer olmaz,
Şer'i tahkir edenin âkıbeti hayrolmaz.

Şerîat kim sarây-ı Kibriyâdır, murassa' kal'adır,
Hakîkat bâbıdır, muhkem binâdır.
Anın bir taşını her kim koparsa,
Yerine başını koymak revâdır.

İbn-i Kemâl

KONULARINA GÖRE

FİHRİST

CİHÂD BÖLÜMÜ 3
Ganîmet ve Paylaştırılması Bâbı 12
Kâfirlerin İstîlâsı Bâbı 20
Müste'men Bâbı 25
Dâr-ı İslâm ve Dâr-ı Harb ile İlgili bir Tamamlama 31
Vazîfeler Bâbı 33
Cizye Hakkında Bir Fasıl 37
Mürted Bâbı 43
Âsiler Bâbı 50
BOŞ VE SÂHİBSİZ ARÂZİNİN İHYÂSI BÖLÜMÜ 53
Sular Hakkında Bir Fasıl 57
Şirb Suyu 57
Şuf'a Suyu 59
KERÂHİYYET ve İSTİHSÂN BÖLÜMÜ 62
Yemek, İçmek, Altın ve Gümüş Kap ve Eşyâ Kullanmak ve Bâzı Mahzûrlu Şeyler Hakkında Bir Fasıl 63
İpek Elbise Giymek, Altın ve Gümüş ile Süslenmek ve Yüzük Takmak Hakkında Bir Fasıl 68
Kadın ve Erkekde Bakılması, Dokunulması Câiz Olan ve Olmayan Yerler ve Azl Hakkında Bir Fasıl 73
Çeşitli Konular Hakkında Bir Fasıl 77
Küfür Sayılan ve Sayılmayan Şeyler Hakkında Bir Fasıl 93
Yahûdî, Hıristiyan ve Putperestin Müslüman Olması Hakkında Bir Fasıl 97
NİKÂH BÖLÜMÜ 100
Velî ve Küfüv Bâbı 116
Velî'nin Hükümleri 116
Küfüv'ün Hükümleri 124
Mehr Bâbı 129
Kölenin ve Kâfirin Nikâhı Bâbı 144

Kâfirin Nikâhı 151
Kasm Bâbı 154
SÜT EMME BÖLÜMÜ (RADÂ') 156
BOŞAMA BÖLÜMÜ (TALÂK) 162
Boşamanın Yapılması Bâbı 168
Talâkın Kinâyeleri Faslı 182
Tefviz Bâbı (Boşamayı Kadına Devretmek) 190
Ta'lîk Bâbı 200
Fârr'ın Talâkı Bâbı (Mirâstan Kaçıranın Boşaması) 207
Ric'at Bâbı 212
İlâ Bâbı (Karısına Yaklaşmamak Yemini) 220
Hul' Bâbı 224
Lîân Bâbı (Karı - Koca Lânetleşmesi) 241
Cimâa Kâdir Olmayan (Innîn) ve Benzeri Kimseler Bâbı 248
İddet Bâbı 252
Yas Tutma (İhdâd) Hakkında Bir Fasıl 259
Nesebin Sübûtu Bâbı 263
Hıdâne Bâbı (Çocuk Bakımı) 270
Nafaka Bâbı 276
ÂZÂD BÖLÜMÜ (Kölelikten Kurtulma) 293
Kölenin Bir Kısmının Âzâdı Bâbı 304
Âzâda Yemin Etmek Bâbı 317
Ücrete Karşılık Âzâd Bâbı 319
Tedbir Bâbı (Kölenin Âzâdını Ölüme Bağlama) 324
İstîlâd Bâbı (Câriyeye Çocuk Doğurtmak) 327
KİTÂBET BÖLÜMÜ 331
Mükâtebin Tasarrufları Hakkında Bir Fasıl 336
Ortak Kölenin Kitâbeti Bâbı 344
Ölüm ve Acz Bâbı 347
VELÂ BÖLÜMÜ (Âzâd Bağlılığı) 352
YEMİNLER BÖLÜMÜ (EYMÂN) 361
Fiil Üzere Yemîn Bâbı 376
Söze Yemîn Bâbı 394

ALFABETİK MEVZÛ' FİHRİSTİ

— A —

Âsiler Bâbı 50
Âzâd Bölümü (Kölelikten Kurtulma) 293
Âzâda Yemîn Etmek Bâbı 317

— B —

Boş ve Sâhibsiz Arâzînin İhyâsı Bölümü 53
Boşama Bölümü (Talâk) 162
Boşamanın Yapılması Bâbı 168

— C, Ç —

Cihâd Bölümü 3
Cimâa Kâdir Olmayan (Innîn) ve Benzeri Kimseler Bâbı 248
Cizye Hakkında Bir Fasıl 37
Çeşitli Konular Hakkında Bir Fasıl 77

— D —

Dâr-ı İslâm ve Dâr-ı Harb ile İlgili bir Tamamlama 31

— F —

Fârr'ın Talâkı Bâbı (Mirâstan Kaçıranın Boşaması) 207
Fiil Üzere Yemîn Bâbı 376

— G —

Ganîmet ve Paylaştırılması Bâbı 12

— H —

Hıdâne Bâbı (Çocuk Bakımı) 270

Hul' Bâbı 224

— İ —

İddet Bâbı 252
İlâ Bâbı (Karısına Yaklaşmamak Yemini) 220
İpek Elbise Giymek, Altın ve Gümüş ile Süslenmek ve Yüzük Takmak Hakkında bir Fasıl 68
İstîlâd Bâbı (Câriyeye Çocuk Doğurtmak) 327

— K —

Kadın ve Erkekde Bakılması, Dokunulması Câiz Olan ve Olmayan Yerler ve Azl Hakkında bir Fasıl 73
Kâfirlerin İstîlâsı Bâbı 20
Kâfirin Nikâhı 151
Kasm Bâbı 154
Kerâhiyyet ve İstishân Bölümü 62
Kitâbet Bölümü 331
Kölenin ve Kâfirin Nikâhı Bâbı 144
Kölenin Bir Kısmının Âzâdı Bâbı 304
Küfür Sayılan ve Sayılmayan Şeyler Hakkında Bir Fasıl 93
Küfüv'ün Hükümleri 124

— L —

Lîân Bâbı (Karı - Koca Lânetleşmesi) 241

— M —

Mehr Bâbı 129
Mükâtebin Tasarrufları Hakkında Bir Fasıl 336
Mürted Bâbı 43
Müste'men Bâbı 25

— N —

Nafaka Bâbı 276
Nesebin Sübûtu Bâbı 263
Nikâh Bölümü 100

— O, Ö —

Ortak Kölenin Kitâbeti Bâbı 344
Ölüm ve Acz Bâbı 347

— R —

Ric'at Bâbı 212

— S —

Söze Yemîn Bâbı 394
Sular Hakkında Bir Fasıl 57
Süt Emme Bölümü (Raḍâ') 156

— Ş —

Şirb Suyu 57
Şuf'a Suyu 59

— T —

Talâkın Kinâyeleri Faslı 182
Ta'lîk Bâbı 200
Tedbîr Bâbı (Kölenin Âzâdını Ölüme Bağlama) 324
Tefvîz Bâbı (Boşamayı Kadına Devretmek) 190

— Ü —

Ücrete Karşılık Âzâd Bâbı 319

— V —

Vazîfeler Bâbı 33
Velâ Bölümü (Âzâd Bağlılığı) 352
Velî ve Küfüv Bâbı 116
Velînin Hükümleri 116

— Y —

Yahûdî, Hıristiyan ve Putperestin Müslüman Olması Hakkında Bir Fasıl 97
Yas Tutma (İhdâd) Hakkında Bir Fasıl 259
Yemek, İçmek, Altın ve Gümüş Kap ve Eşyâ Kullanmak ve Bâzı Mahzûrlu Şeyler Hakkında Bir Fasıl 63
Yemînler Bölümü (Eymân) 361

KISALTMALAR

(C.C.)	: Celle Celâlühû.
(A.S.)	. Aleyhisselâm.
(S.A.V.)	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem.
(R.A.)	: Radiyallâhü Anh. (Ashâb'dan, erkek)
(R. Anhümâ)	: Radiyallâhü Anhümâ. (Ashâb'dan, iki erkek)
(R. Anhüm)	: Radiyallâhü Anhüm (Ashâb'dan, ikiden çok erkek)
(R. Anhâ)	: Radiyallâhü Anhâ. (Ashâb'dan, kadın)
(R. Anhümâ)	: Radiyallâhü Anhümâ. (Ashab'dan, iki kadın)
(R. Anhünne)	: Radiyallâhü Anhünne. (Ashâb'dan, ikiden çok kadın)
(Rh.A.)	: Rahmetüllâhi Aleyh (Erkek)
(Rh. Aleyhimâ)	: Rahmetüllâhi Aleyhimâ (İki erkek)
(Rh. Aleyhim)	: Rahmetüllâhi Aleyhim. (İkiden fazla erkek)
(Rh. Aleyhâ)	: Rahmetüllâhi Aleyhâ. (Kadın)
(Rh. Aleyhimâ)	: Rahmetüllâhi Aleyhimâ. (İki kadın)
(Rh. Aleyhinne)	: Rahmetüllâhi Aleyhinne. (İkiden fazla kadın)
Hz.	: Hazret.
(Bk.)	: Bakınız.
(b.)	: bin, İbn (Oğul ma'nâsına)
(bint)	: Kız

DÜRERU'L - HUKKÂM FÎ ŞERHİ GURERU'L - AHKÂM

TERCÜMESİ

كِتَابُ الْجِهَادِ

CİHÂD BÖLÜMÜ

Musannıf, sonuncusu Hacc olan dört ibâdet ile Hacca uygun olan udhiyye (kurbân), av ve boğazlanan hayvanları anlattıkdan sonra, şimdi ibâdetlerin beşincisi olan cihâda âid hükümleri açıklamaya başlamıştır.

Cihâd (1) **önce başlamak sûretiyle farz-ı kifâyedir.** Yâni kâfirler bizim ile savaşmasalar bile, kâfirlerin savaş açıp harbe başlamamız üzerimize vâcib (farz) dir.

Zirâ Resûlüllah (S.A.V.), **başlangıçta afv ile ve müşriklerden yüz**

(1) **Cihâd: Kâfir veya âsîlerle çarpışmak için gücünü kuvvetini sarfetmeye şerîatte cihâd denir.**

Cihâd; fazîleti pek büyük olan hâlis bir ibâdettir.

Cihâd farz-ı kifâyedir; ancak umûmî seferberlikte eli silâh tutan herkese **farz-ı ayn** olur.

Müslim' (Rh.A.) in; Ebû Hüreyre' (Rh.A.) den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte **Resûlüllah** (S.A.V.) **Efendimiz** şöyle buyurmuştur:

«Her kim harb etmeden veya harbetmeyi gönlünden geçirmeden ölürse nifakın bir şubesi üzerine ölür.

Ahmed (Rh.A.) ve Nesâî' (Rh.A.) nin Enes' (R.A.) den rivayet ettikleri bir hadîs-i şerîfte **Peygamber** (S.A.V.) **Efendimiz:**

«Müşriklerle mallarınız, canlarınız ve dillerinizle mücâdele edin» buyurmuştur.

Bu hadîs-i şerîfteki ma'nâ Tevbe sûresinin 89. âyet-i kerîmesinde de mevcuttur.

CİHÂDA İZİN VERİLMESİ:

Müşriklerle savaşa; harâm aylarda olmamak kaydıyle **12 Safer 2 H/623 M gecesi nâzil olan Hacc sûresi'nin 39 ve 40. âyet-i kerîmeleriyle ruhsat verilmiştir.** Daha sonra Tevbe sûresinin 36. âyet-i kerîmesiyle bu kayd kaldırılıp, **cihâd emri mutlak olarak kalmıştır.**

(Bülûğ'ül-Merâm Tercümesi ve Şerhi, Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu C. 4)

çevirmekle emrolunmuştur. Nitekim bu husûsta Allah Teâlâ (C.C.) :

فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ

«Müşriklere karşı yumuşak ve iyi davran» (2);

وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ

«Allah'a ortak koşanlardan yüz çevir» (3), buyurmuştur.

Bundan sonra Resûlüllah (S.A.V.) kâfirleri her çeşit güzel yolla dîne da'vet etmekle emrolunmuştu. Meselâ : Allah Teâlâ (C.C.) bununla ilgili olarak :

ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ
وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ .

«Ey Muhammed Rabbinin yoluna (İslâm'a), hikmet (Kur'ân) le, güzel öğütle çağır, onlarla en güzel şekilde tartış (mücâdele et).» (4) buyurmuştur. Sonra eğer başlamak onlardan olursa, **Allah Teâlâ' (C.C.) ın :**

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا

«Haksızlığa uğratılarak kendilerine savaş açılan kimselere karşı koymaya izin verilmiştir.» (5) kavliyle savaş emrolunmuştur. Yâni savunma husûsunda onlara izin verilmiştir. Bundan sonra Allah Teâlâ' (C.C.) ın :

---

(2) Bk. Hicr sûresi (15); âyet : 85
(3) Bk. En'âm sûresi (6); âyet : 106
(4) Bk. Nahl sûresi (16); âyet : 125
(5) Bk. Hacc sûresi (22); âyet : 39

فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ

«Harâm aylar çıkınca, Allah'a ortak koşanları (puta tapanları) **bulduğunuz yerde öldürün.»** (6) kavliyle bazı zamanlarda ibtidâen savaş emrolunmuştur. Ondan sonra mutlak olarak, zamanların ve mekânların hepsinde (her zaman ve her yerde) savaş ile emrolunmuştur. Bu hususta **Allah Teâlâ** (C.C.) **şöyle buyurmuştur :**

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ

«Fitne kalmayıncaya kadar onlarla savaşın.» (7)

وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً

«Toplu olarak Allah'a ortak koşanlarla (putperestlerle) **savaşın.»** (8)

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ

«Allah'a ve âhiret gününe inanmayanlarla savaşın.» (9). Bunlardan daha başka âyetlerle de aynı şey emrolunmuştur.

Cihâdın farz-ı kifâye olmasının vechi şudur: Cihâd farz-ı ayn olarak meşrû olmamıştır. Çünkü cihâd aslında öldürme ve ifsâddır. **Bilâkis «i'lâyı kelimetullâh» yâni Allah Teâlâ'** (C.C.) **ın adını yüceltmek ve O'nun dînini kuvvetlendirmek, kullardan feşâdı defetmek için meşrû olmuştur. Bu durumda, eğer insanlardan bir kısmı her zaman cihâd yaparsa, hepsinden sâkıt olur.** Zirâ bir kısmının yapmasıyle maksad hâsıl olmuş, demektir : Cenâze Namazı, cenâzeyi defn ve selâma karşılık vermek gibi. Çünkü bunlardan birini cemâatin bazısı yaptı-

(6) Bk. Tevbe sûresi (9); âyet : 5
(7) Bk. Enfâl sûresi (8); âyet : 39
(8) Bk. Tevbe sûresi (9); âyet : 36
(9) Bk. Tevbe sûresi (9); âyet : 29

ğında, diğerlerinden farz düşer. **Eğer bazısı cihâda çıkmayıp dâr-ı İslâm'da, cihâda çıkılmamış zaman bulunursa, üzerlerine lâzım gelen farzı terk ettikleri için, Müslümanların hepsi günahkâr olurlar.** Nitekim, şâyet cemâatin hepsi Cenâze Namazını veya defnini veya selâma karşılık vermeyi terk etmiş olsalar günahkâr olacakları gibi.

Cihâd ancak, çocuk (10), **köle, kadın** (11), **a'mâ, kötürüm ve eli kesik kimselere vâcib olmaz.** Çünkü bunlar âcizdirler. Teklîf ise kudretledir.

Eğer kâfirler İslâm'ın sınır bölgelerinden birine hücûm ederlerse, o bölgeye yakın olup da cihâda kâdir olanlar üzerine cihâd farz-ı ayın olur.

Nihâye sâhibi Zahîre'den şöyle nakleder: Nefîr-i âm (12) (Halîfe -

(10) **Cumhûr-u ulemâ'ya göre; ebeveyn veya onlardan birisi evlâdını harbe gitmekten menederse, evlâdın harbe gitmesi harâm olur. Ancak, ebeveynin Müslüman olmaları şarttır.** Çünkü Müslüman olan ana - babaya itâat umûmî olarak farz-ı ayn, cihâd ise farz-ı kifâyedir. Fakat, cihâd farz-ı ayn, yâni umûmî seferberlik mâ'nasında olursa, evlâdın ebeveyni bırakıp cihâda koşması gerekir. Çünkü, bu durumda cihâdın te'min ettiği faydalar umûmîdir. Âmmeyi alâkadar eden maslahatlar ise dâima tercih olunurlar.
(Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu, C. IV.)

(11) İmâm Nesâî' (Rh.A.) in Ebû Hüreyre' (R.A.) den tahrîç ettiği hadîs-i şerîfte Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Efendimiz:
«Büyüğün yâni âcizin ve kadınla zaîfin cihâdı haccdır.» buyurmuştur.
Hadîs-i şerîfler; kadına cihâdın vâcib olmadığına, Hacc veya Umre yapmaları kendilerine cihâd sevâbı kazandıracağına delîldir. Bununla beraber, hadîs-i şerîflerde kadınlara cihâd câiz olmadığına delâlet yoktur.
Buhârî'nin «Kadınların harbe çıkmaları ve harbetmeleri bâbında» İmâm Müslim'- (Rh.A.) in Enes' (R.A.) den rivâyet ettiği hadîsten; kadınların harbe katılabilecekleri ama yalnız müdâfaa harbi yapabilecekleri anlaşılabilmektedir.
Buhârî'de; kadınların harbe gittikleri takdirde yapacakları cihâdın askere su ve erzak taşımak, yaralılara bakmak gibi şeylerden ibâret olacağını bildiren rivâyetler vardır. **(Selâmet Yolları. C. 3, Ahmed Davudoğlu)**

(12) **Nefîr:** Lûgatta topluluk ma'nâsınadır. Istılahda, canlarına, mallarına çoluk ve çocuklarına saldırmak üzere düşmanın gelmekde olduğundan bir beldede bulunan halkın haberdâr edilmesidir ki, bu halde o belde ahâlîsinden gücü yeten Müslümanlar üzerine cihâd farz olur. **Çoğulu: Enfârdır.**
Gazâya çıkılmasını ilân ve taleb eden kimseye (müstenfîr) **denir. Savaşa sürüklenib götürülenlere de** (nefr) **adı verilir.**
Nefîr-i âmm: Savaş bölgesinde bulunan bütün efrâdın savaş için seferber hâline gelmesi demektir ki buna, düşmanın bir İslâm beldesine ansızın saldırdığı ve düşmanı bir kısım İslâm kuvvetlerinin defedemiyeceği takdirde mürâcaat olunur ve bunun dâiresi ihtiyâca göre genişler, İslâm âleminin imkân ölçüsünde doğusuna ve batısına kadar yayılır. **Bu, genel bir seferberlik, demektir.**
Nefîr-i hâss: Savaş için yalnız bir kısım fertlerin seferber hâline gelmesi demektir. **Bu kısmen seferberlik hâlidir.** Bu, fazla kuvvet toplamaya lüzum görülmediği takdirde iltizâm edilir. Meselâ, sınırlardan birinde zuhur eden bir harb olayını savmak için o bölgede bulunan İslâm kuvveti yettiği takdirde diğer efrâdın silâh altına celbine lüzum görülmez.

Sultan tarafından savaş için umûmî seferberlik emri) geldiğinde, cihâd ancak düşmana yakın olanlar üzerine farz-ı ayn olur. O yakın olanların arkasında olup da düşmandan uzak olanlar üzerine ise farz-ı kifâyedir. Hattâ, eğer onlara ihtiyâc yoksa, onlar için cihâdı terke vüs'at (müsâade) vardır. Eğer düşmana yakın olanların cihâda kudretleri olmakla beraber kâfirlere mukâvemetten âciz oldukları için uzak olan Müslümanlara ihtiyâc varsa veya yakın olanlar mukâvemetten âciz olmayıp da üşenip savaşmazlarsa, bu takdirde onlardan sonra gelen (yakın) kimselerin üzerine cihâd farz-ı aynla farz olur. Oruç ve Namaz gibi onlar üzerine cihâdı terke izin verilmez. Doğudan batıya bütün Müslümanlar üzerine bu şekilde (tedrîcen) farz kılınır. Bunun benzeri, ölü üzerine kılınan cenâze namazıdır ki, şayet bir kimse şehrin bir tarafında ölse, o ölünün techîz işlerini yapmak onun komşuları ve mahalle halkı üzerine farz olur. Ölüden uzak olan kimselerin o techîz işlerini yapmaları gerekmez. Eğer ölüden uzak olan kimseler; mahalle halkının ölünün haklarını yerine getiremeyeceklerini veya techîz işlerini yerine getirmekten âciz olacaklarını bilirlerse, bu işleri yapmak o uzak olan (sonra gelen) kimselere düşer. Cihâd da böyledir. Bu durumda, kadın kocasından ve köle efendisinden izinsiz olarak umûmî seferberliğe çıkar. Çünkü maksad ancak hepsinin çıkmasiyle hâsıl olur. Bu durumda, cihâd onlar üzerine de vâcib olur. Koca ve efendinin hakkı farz-ı ayında zâhir olmaz; Oruç ve Namaz gibi. Fakat umûmî seferberlikten önce olan cihâd böyle değildir. Zirâ onda kadın ve köleden başkası ile yetinilir. Koca ve efendinin haklarını iptâle zarûret yoktur.

Cu'l mekrûhtur. Cu'l : İşçiye işi için verilen ücrettir. Bununla murâd, İmâm (Sultan) ın mal sâhiplerine kendi rızâları olmaksızın, gazîleri takviye için koyduğu vergidir. **Bu cu'l** (13) (yâni harb edene verilen ücret), **Beyt'ul-Mâl'de bir şey** (fey; mal) **varken mekrûhtur. Beytu'l-Mâl'de mal** (fey') **bulunmadığı zaman cu'l mekrûh olmaz.**

Kâfirleri muhâsara ettiğimiz zaman onları İslâm'a da'vet ederiz. (14) **Eğer İslâm'ı kabûl etmezlerse, onları cizyeye da'vet ederiz. Eğer**

---

(13) **Cu'l alel'cihâd :** Gazâda bulunmak üzere alınıp verilen ücrettir. Cihâdına yardım olmak üzere mücâhidlere verilen atiyyeye cu'l denilmiştir.

(14) **Fahr-i Kâinat'** (S.A.V.) **in küffârdan istenmesini tavsiye buyurduğu üç şey :** İSLÂMA DA'VET, VERGİ ve HARP'tir.

Süleyman b. Büreyde'den o da babasından (Rh.Anhümâ) **işitmiş olarak rivâyet olunmuştur.**

Babası demiştir ki :

Resûlüllah (S.A.V.) bir orduya veya müfrezeye kumandan ta'yin ettiği zaman, ona yakınları hakkında Allah'tan korkmasını tavsiye eder; yanında bulunan Müslümanlara da hayrı tavsiyede bulunur; sonra :

«Allah'ın adîle Allah yolunda gazâ edin; Allah'a küfredenlerle çarpışın. Gazâ edin,

cizyeyi kabûl ederlerse bizim için olan can ve malların korunma hakkı onlar için de olur. Onların canlarına ve mallarına da taarruz edilmez; korunurlar. Bu hüküm umûmî değildir. Çünkü bu, ibâdetler hakkında sahîh olmaz. **Bundan murâd şudur :** Onlar cizyeyi kabûl etmezden önce biz onların kanlarına ve mallarına taarruz ederdik; yine, cizyeyi kabûl ettikden sonra ise onlara taarruz edersek veya onlar bize taarruz ederseler, onlar için bize ve bizim için onlara vâcib olan şey taarruz zamanında birbirimize vâcib olan şeydir. **Bunu ulemânın Hz. Ali'-(R.A.) nin şu sözü ile istidlâlleri teyîd eder : Hz. Ali (R.A.) demiştir ki :**

«Kâfirlerin cizyeyi vermeleri ancak kanları bizim kanımız gibi ve malları bizim malımız gibi olması içindir.»

Kendilerine İslâm'a da'vet ulaşmamış olan kâfirlere savaş açmayız. Bir kimse, İslâm da'veti kendilerine ulaşmazdan önce kâfirlerle savaşırsa, bundan nehyedildiği için günahkâr olur. Lâkin o savaş ile günahkâr olan kimse, onların kanlarını ve mallarını ödemez. Çünkü onlar ma'sûm değillerdir.

İslâm da'veti kendilerine ulaşan kâfirler için İslâm da'vetini yenilemek mendûbdur. Eğer kabûlden yüz çevirirlerse, onlarla (mancınıkla) taş atmak, ateşle yakmak, suyla boğmak ve ok atmak sûretiyle muhârebe ederiz. Velev ki beraberlerinde Müslüman bulunsun yahut Müslümanı kendilerine kalkan etsinler. Günahkâr olmak gerekmesin diye oku, Müslümanın niyetiyle değil, onların niyetiyle atarız. Eğer oklar Müslümana isâbet ederse, diyet ve keffâret gerekmez.

Ağaçlarını kesmek ve ekinlerini ifsâd etmekle muhârebe ederiz. (Bunu ahdi bozmaksızın ve hıyânet etmeksizin yaparız.) Çünkü, **Resû-**

---

fakat ganimet hususunda hıyânette bulunmayın; hem gadiretmeyin, kimsenin bir yerini kesmeyin; hiçbir çocuğu öldürmeyin. (Kumandan!) Müşriklerden olan düşmanınla karşılaştığın zaman onları üç haslete da'vet et. Bunların hangisi hususunda sana icâbet ederlerse hemen kabul eyle; ve kendilerini serbest bırak. Onları İslâma da'vet et; **eğer sana icâbet ederlerse derhal kabul et. Sonra onları kendi yurtlarından muhâcirler diyârına göçmeye da'vet eyle. Eğer kabul etmezlerse kendilerine haber ver ki, Müslümanların yerlileri gibi olacaklar; onlara ganimet ve yağmadan bir şey verilmeyecektir. Ancak Müslümanlarla birlikte mücâhede ederlerse o başka. Eğer İslâmiyeti kabul etmezlerse o halde kendilerinden** cizye iste. **Sana icâbet ederlerse bunu onlardan kabul et. Kabul etmezlerse artık Allah'tan yardım dileyerek kendilerile harbet. Bir kal'a ahâlisini muhâsara altına alır da sana Allah ve Resûlüne ahd-ü peymân vermeni teklif ederlerse bunu yapma; lâkin onlara kendi zimmetinde ahd-ü peymân ver. Çünkü siz kendi ahd-ü peymânınızı bozarsanız bu Allah'a verilen ahdi bozmanızdan ehvendir.**

Şayet senden kendilerini Allah'm hükmüne havâle etmeni isterlerse bunu da yapma. Bilâkis kendi hükmüne bırak. Zirâ sen onlar hakkında Allah'm hükmüne isâbet edip edemeyeceğini bilmezsin» buyururdu.

(Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu, C. 4)

lüllah (S.A.V.), gadr ve gulûldan menetmiştir. Bunun ikisi de hıyânettir. Lâkin gulûl özellikle ganimette kullanılır. Gadr ise umûmî olarak sözünde durmamaya şâmil olur.

Mesüle; cezâlandırmak ve başkasına ibret kılmak, demektir. Uzuvları kesmek, yüzüne kara sürmek gibi. Buhârî'nin şerhinde: «Onları yendikden sonra mesüle (işkence) yasaklanmıştır, zaferden önce mesülede mahzur yoktur. Zirâ kâfirleri zelîl etmek için daha uygundur» denmiştir.**Zeylaî'** (Rh.A.) de, «Bu daha iyidir» demiştir. Bunun benzeri ateşde yakmaktır.

Kâfirlerin mükellef olmayanlarını: Çocukları, mecnûnları, pîr-i fânî, a'mâ, kötürüm olanları ve kadınları öldürmeksizin savaşırız. Çünkü hadîs-i şerîfde bunları öldürmek yasaklanmıştır. Ancak, eğer bunlardan biri savaşırsa, o savaşan öldürülür. Ya da mal sâhibi olup kâfirleri mal ile savaşa teşvîk ederse veya harb husûsunda görüş sâhibi ise veya hükümdâr ise bu takdîrde yine öldürülür.

Oğul, kâfir olan babasını öldürmez. Yâni oğulun, kâfir olan babasını öldürmeye önce başlaması câiz olmaz. Çünkü **Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا

«Ana - baba ile dünyada iyi geçin.» (15) buyurmuştur. Öldürmek için başlamak ma'rûf (iyi geçinmek) değildir. **Bir de:** Baba oğlunun hayâtına sebeb olmuştur. Şu halde oğulun, babasının yok edilmesine sebeb olması câiz olmaz. **Musannıfın** «önce başlamak» **sözüne sebeb şudur:** Zirâ, baba oğlunu öldürmeye kasd eder de bunun def'i babanın öldürülmesinden başka yolla mümkün olmazsa, babasını öldürmek câiz olur. Çünkü bu öldürme, kendisini korumaktır. Şâyet oğulun Müslüman olan babası onu (oğlunu) öldürmeye kasdederse, oğulun babasını öldürmesi câiz olur. Bu durumda, kâfir olan babası kasdederse, onu öldürmek daha lâyıktır.

O kâfir olan babayı oğlundan başka kimse öldürür ve oğlu da onu menetmez.

Mushâf-ı Şerîfi ve karısını, bunlar hakkında düşmandan korkulursa savaşan askerî birliklere çıkarmaz. Çünkü bunları çıkarmakda; Mushâfla alay edilmesinden ve kadının yitirilmesinden, iffet ve namusuna dokunulmasından korkulur.

---

(15) Bk. Lokmân Sûresi (31); âyet: 15

Eğer barış Müslümanlar için hayr ise İmâm (İslâm devlet başkanı) **ehl-i harb ile barış yapar. Eğer barış Müslümanlar için hayr değil ise barış câiz olmaz. Çünkü barış sûreten ve ma'nen cihâdı terktir.** Velev ki barış, Müslümanlar onlardan mal almak üzere yapılmış olsun. Zirâ barış malsız câiz olunca, mal ile olmak haydi haydi câizdir. Eğer o mala ihtiyâcımız var ise câiz olur. Eğer ihtiyâcımız yok ise barış câiz olmaz. Çünkü bu, sûreten ve ma'nen cihâdı terktir.

Alınan mal, cizyenin harcandığı yerlere harcanır. Çünkü o, cizye gibi Müslümanların kuvvetiyle alınmıştır. Ancak eğer Müslümanlar savaş için küffârın ülkelerine iner (gider) lerse, bu takdirde, zorla alındığı için, o mal ganîmet olur. Bunun hükmü ma'lûmdur.

Eğer kâfirler Müslümanları kuşatırlar da Müslümanlardan mal alarak barış yapmak isteseler, İmâm o barışa râzı olmaz. Çünkü bunda Müslümanları hor ve itibârsız kılmak vardır. Hadîs-i şerîfde şöyle vârid olmuştur:

لَيْسَ لِلْمُؤْمِنِ اَنْ يُذِلَّ نَفْسَهُ اِلَّا اِذَا خَافَ الْهَلَاكَ
لِاَنَّ دَفْعَهُ بِاَيِّ طَرِيقٍ اَمْكَنَ وَاجِبٌ

«Ölmek korkusu olmadıkça, mü'min için kendisini zelîl etmek yoktur. Çünkü ölmeyi defetmek hangi yolla mümkün olursa vâcibdir.»

Eğer barışı bozmak hayırlı ise barış (sulh) **bozulur.** Yâni eğer imâm kâfirler ile barış yaptıkdan sonra barışı bozmayı daha uygun görürse, kâfirlere bozma haberi gönderir ve savaşır. Eğer kâfirler hıyânetle başlarlarsa, onlara barışı bozma haberi göndermezden önce savaş yapılır.

Âsîler ve mürtedler ile de barış yapılıp onların davranışları beklenir. Yâni onlara tutumlarını değiştirip önceki hallerine dönmeleri için mühlet verilir. Zirâ bu, bir maslahâttan dolayı savaşı terk etmektir. Nitekim bu ehl-i harb hakkında da câizdir.

Bunlar ile malsız barış yapılır. Çünkü bunlardan mal almak, onların âsîlik ve mürtedliklerini kabûl etmektir. Bu ise câiz değildir. Eğer onlardan mal almış isek, o malın geri verilmesi de câiz olmaz. Zirâ malı onlara geri vermekde, onlara savaş için yardım etmek vardır.

Sulhdan sonra da olsa, onlara silâh, at ve demir satılmaz. Çünkü bu eşyâyı onlara satmakda savaş için yardım etmek vardır.

Müslümanlardan hür bir erkek ve kadının emânı (16) **sahîh olur.** Yânî bir kâfirin veya kâfirlerin veya bir kale halkının veya bir şehir halkının korkusunu gidermek sahîh olur. Hattâ bir Müslümanın onları öldürmesi câiz olmaz. Eğer barış (sulh) şer ise imâm onu bozar ve emânı veren kimseyi, -eğer o kimse onlara emân vermenin şer'an yasak olduğunu bilirse,- cezâlandırır. Eğer yasak olduğunu bilmezse cezâlandırmaz; ancak tenbîh eder.

Zimmînin emânı sahîh olmaz. Çünkü zimmî onlar ile beraber ithâm altındadır. Kezâ zimmînin Müslümanlar üzerine velâyeti yani onların işini üzerine alması sahîh olmaz. Ancak eğer askerin emîri kâfirlere emân vermek için zimmîye emir verirse bu takdirde câiz olur. **Bunu Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Kâfirlerin içinde olan bir Müslüman tutuklunun emânı sahîh olmaz. Kâfirlerle beraber bulunan bir Müslüman tâcirin de emânı sahîh olmaz. Çünkü onların ikisi de kâfirlerin elleri altında tutukludur. Onlardan kâfirler korkmazlar. Emân ise korku mahalline hastır.

Dâr-ı harbde Müslüman olup bizim ülkemize göç etmeyen kimsenin emânı da sahîh olmaz. Nitekim bunun sebebini zikrettik.

Savaştan menedilen çocuğun, kölenin ve mecnûnun emânı da sahîh olmaz. Çocuk eğer emânı bilmezse mecnûn gibidir, emânı geçersizdir. Eğer bilir ve anlar (âkil) ise -halbuki o savaştan alıkonmuştur- **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre hüküm yine aynıdır. Yani sahîh olmaz. İmâm Muhammed** (Rh.A.) **bunun aksi görüştedir.**

Eğer âkil çocuğa savaş için izin verilmiş ise, esah olan kavle göre, onun emânı ittifakla sahîh olur. Fakat köle, şâyet savaştan menedilirse, İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre, onun emânı sahîh olmaz. İmâm Muhammed** (Rh.A.) **ise aksi görüştedir. Eğer ona savaş için izin verilirse emânı sahîh olur.**

---

(16) **E m â n :** Korkusuzluk, rahatlık, endişeden berî olmak ma'nâsınadır. Karşıtı : korku (havf) dır. Emen, emene, imn kelimeleri de emân ile eşanlamlıdır. Korkusuz, endişeden berî, hayâtı mahfûz kimseye de (emîn), (âmin) denilir.

Savaş terimi olarak e m â n : Emniyete ve güvenliğe kavuşması hakkında düşmana verilen söz veya yapılan işâretden ibârettir. İsti'mân da emân istemek ve emâna nâil olmak demektir. Emânın bir çok çeşitleri vardır. Meselâ **Emân-ı sarîh :** Bir kimseye karşı : Sana emân verdim, siz eminsiniz, size bir zarar yoktur gibi bir tabir ile verilen emândır.

Emân bil'kitâbe : Ehl-i harbe emannâme gönderilmek sûretiyle verilen emândır. Şu kadar var ki, bu emannâmeyi gönderen zâtın emin, müslüman, diğer şartları hâiz bir kimse olduğu malûm olmalıdır. Bu, açık delîl ile bilinmedikce emân tahakkuk etmez.

بَابُ الْمَغْنَمِ وَقِسْمَتِهِ

GANİMET VE PAYLAŞTIRILMASI BÂBI

İmâm (İslâm devlet başkanı, halîfe) bir ülkeyi barış (sulh) yolu ile feth ettiğinde, o barışın gereğini yapar. O barışı imâm ve imâmdan sonra gelen emîrler de değiştirmezler. O ülkenin arazîsi ülke halkının mülkleri olarak kalır.

Eğer imâm o ülkeyi zorla feth etmiş ise, o arâzî hakkında muhayyerdir. Dilerse tahmîs eder (beşe böler), sonra onu bizim aramızda taksîm eder. Yani ehl-i ganîmet arasında paylaştırır. O arâzî bizim mülkümüz olur. Nitekim Resûlüllah (S.A.V.) ın Hayber arâzîsini (ganimetcilere) taksîm edip üzerlerine öşr koyduğu gibi. Zirâ, Müslüman üzerine ibtidâen harâc koymak câiz olmaz. Yakında bunun açıklaması gelecektir.

Ya da imâm o beldenin halkını cizye (1) ile o belde üzerinde bırakır. Yani dilerse o beldenin halkına lütufda bulunup Müslümanlara zımmî (tâbî olarak) olmak üzere kendilerini hür ve arâzîlerini mülk bırakır. Canları için cizye ve arâzîleri için harâc koyar. Nitekim **Hz. Ömer** (R.A.) Irak'ın köy ve kasabalarını feth ettiği zaman halkına iyilik edip evlerini ve arâzîlerini ellerinde bırakmış, başları için cizye, bağları ve arâzîleri için harâc koymuş, onları ganîmetciler arasında taksim etmemiştir.

---

(1) **Hanefîlere göre cizye;** Arap olsun, Acem olsun, ehl-i kitap denilen Hıristiyanlarla, Yahûdîlerden ve Mecûsîlerle Acem putperestlerinden alınır. Arap putperestlerîle Mürtedlerden alınmaz. Bunlar ya Müslüman olur yâhud kılıçtan geçirilirler. Kadın, çocuk ve sakatlara da cizye yoktur.

Cizye Hicret'in 9. yılında (M. 630) **meşru' olmuştur.** «8. yılda meşru' olmuştur.» **diyenler de vardır.**

(Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu. C. 4)

Fukahâ demişlerdir ki: Ganîmetcilerin ihtiyacları varsa, birinci şekil evlâdır. Ganîmetcilerin ihtiyaçları olmadığı zaman ikincisi evlâdır. Ta ki; o mallar başka zamanda zahîre olsun.

Ya da imâm o beldenin halkını o beldeden sürüp çıkarır ve yerlerine başka bir kavmi yerleştirir. Eğer kâfir iseler, o yerleştirdiği kavm üzerine harâc koyar. Tuhfe'de de böyle zikredilmiştir. Yani üzerlerine arâzî harâcı ve canları için de cizye koyar. **Musannıfm «eğer kâfir iseler» sözü, yerleştirilen diğer kavm Müslüman ise, onlar üzerine ancak öşr konur, demeye işârettir. Zirâ öşr, ibtidâen Müslümanlar üzerine konur.**

İmâm fethedilen yerin halkı hakkında da muhayyerdir. Eğer dilerse esirleri öldürür. Zira Resûlüllah (S.A.V.) esirleri katletmiştir. Çünkü bu öldürmede şirk maddesinin kesilmesi vardır. Ya da Müslümanlara fayda sağlamak için onları köle yapar veya Müslümanlar için zimmî (tâbî) olmak üzere onları hür olarak bırakır. Ancak Arap müşrikleri ve Mürtedler bırakılmaz. Onlar, ya Müslüman olurlar veya öldürülürler.

Esirlerini menni harâmdır. Men (2): Kâfir olan esîri ondan bir şey almaksızın bırakmaktır. Fidâ'ları da harâmdır. Fidâ: Esîr olan kâfirden mal veya Müslüman esîr alıp onun karşılığında kendilerini salıvermektir. Menn'de İmâm Şâfiî (Rh.A.) ayrı görüştedir. Fakat savaş bitmezden önce malla fidâ câizdir, Müslüman esîre karşılık câiz değildir. Savaştan sonra malla fidâ bizim bilginlerimize göre câiz olmaz. **İmâm A'zam' (Rh.A.) e göre nefisle fidâ câiz olmaz, İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre câiz olur. Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan iki rivâyet vardır. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre mutlak câiz olur.**

Esîrleri kendi yurtlarına geri göndermek de harâmdır. Çünkü bunda Müslümanlara karşı onları güçlendirme vardır.

İslâm ülkelerine nakl edilmesi güç olan hayvanları sekr (yaralamak) **harâmdır.** Yani şâyet imâm, İslâm ülkesine dönmek istediği zaman, yanlarında hayvanlar olup dâr-ı İslâm'a nakl edilmesine güç yetiremese o hayvanlar yaralanmaz. **İmâm Mâlik (Rh.A.) bu konuda ayrı görüştedir. O hayvanlar dâr-ı harbde terk de edilmez. İmâm Şâfiî (Rh.A.) ayrı görüştedir.**

O hayvanlar boğazlanır ve yakılır. Boğazlamak, bu bir maslahât-

(2) **Men:** Esirleri bir lütuf olarak meccânen salıvermek, düşmanın dâr-ı harbe dönüp gitmesine bedelsiz müsaade etmektir. Bu kelime esâsen **lütf ve ihsân ve minnet** ma'nâlarına da gelir.

tan dolayı câizdir ve kâfirleri kızdırmak maslahâtların en kuvvetlilerindendir. Yakmak ise, kâfirler ondan faydalanmasın, diyedir. Bu, binâlarını yakmak ve ağaçlarını kesmek gibidir. Hayvan boğazlamadan önce yakılmaz. Çünkü ateş ile azâbı ancak Rabbisi yapar. **Boğazlandıkdan sonra hayvanların yakılması gibi, silâhları da yakılır. Demir gibi yakılamıyan eşyâ da gömülür.**

Ganîmeti dâr-ı harbde, İslâm ülkesine götürmeden önce taksîm etmek harâmdır. İmâm Şâfiî (Rh.A.), **«Kâfirlerin yenilgisi keşinleştikden sonra câiz olur.»** demiştir. **Bu bize göre harâmdır. Bu bizce; İslâm ülkesine nakilden önce mülk sâbit olmadığı esâsına göredir. İmâm Şâfiî'-** (Rh.A.) **ye göre sâbit olur.** Bu asıl üzerine bir çok meseleler binâ edilir. Ancak emânet vermek sûretiyle olur ve orada vererek taksîm eder.

Bu şöyle olur: Beytü'l-mâlde ganîmetleri yükletecek yük hayvanı yok ise ganîmetciler arasında ganîmeti, dâr-ı İslâm'a yüklenip götürmek için, emânet yoluyla taksîm eder. Ondan sonra onlardan geri alıp paylaştırır. Eğer taşımaktan kaçınırlarsa misl-i ecr ile taşınması için onları zorlar. **Es-Siyer'ul-Kebîr'in rivâyetinde böyledir.** Çünkü bunda zarar-ı hâssın tahmîli ile zarar-ı âmmın def'i vardır. Nitekim bir kimse bir aylığına bir binek hayvanı kirâlayıp sahrâda bir aylık müddet geçse veya bir gemi kirâlayıp denizin ortasında müddet geçse, onun üzerine misl-i ecir ile diğer bir ücret akdeder. **Es-Siyeru's-Sağîr'in rivâyetine göre, ganîmetcilere zor kullanmaz. Zirâ ibtidâen kirâlama akdi üzere zorlayamaz.** Nitekim bir kimsenin binek hayvanı sahrâda ölse, yanında olan arkadaşının binek hayvanını kiralamak için zorlamaz. **İstişhâd olunan emânet mes'elesi bunun aksinedir. Çünkü o kirâlama binâdır, ibtidâ değildir. Binâ ise ondan daha kolaydır.**

Taksîmden önce, ganimet alınan şeylerin satılması da harâmdır. Zirâ hadîs-i şerîfde bu yasaklanmıştır. Çünkü dâr-ı İslâm'a getirip sağlama bağlamadan (ihrâzdan) (3) önce mülk olmaz. Nitekim daha önce geçti.

Dâr-ı İslâm'a getirip sağlama bağladıkdan (ihrâzdan) **sonra da satılması harâmdır.** Çünkü satıcının ganîmet eşyâsından nasîbi kesinlikle bilinmez. Şu halde taksimden önce satılması mümkün değildir.

Savaşçılara hizmette yardımcı olan ve dâr-ı harbde ganîmetcilere katılmış olan yardımcı kimse, ganîmeti hak etmede savaşçı gibidir. Sa-

(3) **İ h r â z** (muhrez): İhrâz, bir malı harz denilen mahfûz bir yere koymak, ma'nâsınadır. Düşmandan alınan bir mal, alanların mahfûz olan ülkesine sokulmakla ihrâz edilmiş (muhrez) olur.

İhrâz lafzı, maddî veya manevî bir şeyi kazanıp elde etmek ma'nâsında da kullanılır. Ganîmetlerin ihrâzı, zafer ihrâzı gibi.

vaşmayıp çarşı pazarla uğraşanlar savaşçı gibi değildir. **Dâr-ı harbde ölen kimse dahî, temlîk bulunmadığı için, savaşçı gibi değildir.**

Dâr-ı İslâm'da ölen savaşçının payı, -her ne kadar onun payı ortak (müşâ') (4) bulunuyorsa da,- **mülk hâsıl olduğu için mirâs kılınır.**

Dâr-ı harbde yiyecek, yem, odun, yağ ve silâha ihtiyâc olduğu zaman taksîm edilmeden helâl olur. Nitekim İbn Ömer'den (Allah ikisinden de râzı olsun) **şöyle dediği rivâyet edilmiştir :**

كُنَّا نُصِيبُ فِي مَغَازِينَا الْعَسَلَ وَالْعِنَبَ فَنَأْكُلُهُ وَلَا نَرْفَعُهُ

«Biz savaşlarımızda bala ve üzüme rast gelir onu yerdik, onu vermezdik.» Bunu Buhârî rivâyet etmiştir. Bu söz, onların muhtâc oldukları şeyden faydalanmak âdetleri olduğuna delîldir. Helâl kılan şey ortadan kalktığı için dâr-ı harbden çıktıkdan sonra helâl olmaz. **Helâl kılan şey zarûrettir.** Çünkü onların hakkı sağlamlaşmıştır. Hattâ payı mirâs kılınır. Şu halde onların rızâsı olmaksızın faydalanmak câiz olmaz.

Ganîmetin, yiyecek ile ve yiyecek benzeri şeyle satılması helâl olmaz. Temevvülü de yani altın ve gümüş ile satılması da helâl olmaz. Çünkü ganîmete onu almakla mâlik olunmaz. Tenâvülün mubâh olması ancak zarûret içindir. Şu halde eğer ganîmetcilerin biri ganîmeti satsa parasını ganîmet malına geri verir.

Dâr-ı harbde faydalanmak için aldığı şeyden arta kalanı, İslâm ülkesine çıktıkdan sonra ganîmet malına geri verilir. Çünkü hâcet ortadan kalkmıştır. Bu, taksîmden öncedir. O kimse zengin ise, taksîmden sonra elinde kalan malın eğer aynısı duruyorsa, aynını tasadduk eder, eğer yitirilip yok olmuşsa, değerini tasadduk eder. Fakîr aynıyle faydalanır. Eğer yitirilip yok olursa, fakîre bir şey gerekmez.

Ehl-i harbden bir kimse dâr-ı harbde Müslüman olsa, kendisi ve çocuğu ma'sûm olur. Çünkü çocuğu babasına uyarak Müslüman olmuştur. Şu halde kendisinin ve çocuklarının öldürülmeleri ve köle yapılmaları câiz olmaz.

---

(4) **Müşâ'**: Şâyi hisseleri ihtivâ eden ortaklaşa şeydir. Meselâ: İki kimse arasında yarı yarıya ortak olan bir mal müşâ'dır. Başka bir ta'rîf ile: Ortaklaşa olan bir maldaki yarım, dörtte bir, üçte bir gibi, şâyi' hisselerden her hangi biridir. Hisselerden her biri bu malın cüz'üne yayılıp şâmil bulunmuştur.

Yine o Müslüman kimsenin taşınır cinsden olan malı ma'sum (dokunulmaz) **olur. Veya bir dokunulmaz kimseye emânet koyduğu malı da dokunulmaz olur.** Gerek o emânet koyduğu kimse Müslüman olsun ve gerekse zimmî olsun müsâvîdir. Çünkü o mal hükmen onun elindedir. **Müslüman olmayan büyük çocuğu, karısı ve karısının hamli** (karnındaki çocuğu) **dokunulmaz, olur.** Zirâ haml ananın cüz'üdür. **Akârı** (ev ve tarla gibi mülkü) **de ma'sûm olmaz.** Çünkü dâr-ı harb cümlesindendir. O ehl-i dârın elindedir. **Savaşan kölesi ve harbî ile beraber olan malı, gasb yoluyla olsun veya emânet olsun bunlara da dokunulmaz.**

Athnın veya yayanın payı için istihkâkda, geçiş vaktine itibâr edilir. Yani dâr-ı harbe girilen yerin geçilmesi vaktine itibâr edilir.

Bir kimse kâfirlerin yurduna atlı olduğu halde girse ve atı ölüp olayda yaya olduğu halde hâzır olsa, o kimse için iki hisse yardır. Atlı olan savaşçı hissesi ki biri atı için, diğeri de kendisi içindir.

Bir kimse dâr-ı harbe yaya girse ve girdikden sonra bir at satın alıp olayda atlı olduğu halde hâzır olsa, o kimse için yaya hissesi vardır.

Bir attan başka at için hisse olmaz. Yani iki at için hisse verilmez. Yükünü çeken at için ve katırı için hisse verilmez. **Köle, çocuk, kadın ve zimmî için de hisse verilmez. Onlar için bahşiş** (radh) **verilir.** **Radh:** Az bir şey vermeye derler. **Burada radh ile murâd, imâmın uygun gördüğü miktârdır. Onları savaşa teşvîk etmek için verilir.** Onlara radh, savaşa başlandığı zaman verilir. Kadına, yaralı olanları tedâvî edip onların işlerini gördüğü vakitte verilir. Kadının durumuna uygun olan şey cihâd olur. Zimmîye, dâr-ı harbde yol gösterdiği zaman verilir. Çünkü onun yol göstermesi Müslümanlar için menfaattir. **Radh, hisse miktârına erişmez. Çünkü o radha lâyık olanlar, cihâd işinde askere eşit olmazlar.** Ancak zimmînin yol göstermesinde şâyet delâletinde büyük menfaat olursa radh, hisse (sehm) den fazla olur. Çünkü yol gösterme cihâd işinden değildir. Onu cihâdda müsâvî tutmak gerekmez. Zira onun yol göstermeye karşılık aldığı şey, ücret menzilesindedir. Bundan dolayı kazandığı verilir.

Humus (beşte bir)**; yetîm, miskîn ve ibn-i sebîl** (yolda kalan) **içindir. Zevi'l-kurbâ** (akrabâ) **nın fakîrleri onlar üzerine takdîm olunur. Zevi'l-kurbâ'nın zengini onlar üzerine takdîm edilmez. Allah Teâlâ** (C.C.) **ın : (** فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ **) «Şüphesiz onun beştebiri Allah içindir.»** kavlindeki **Allah Teâlâ'** (C.C.) **ın adını zikr, teberrük içindir.** Yani sözü açmak için teberrüken Allah Teâlâ' (C.C.) ın adı anılmıştır. Yoksa bütün âlem O'nundur ve O bir şeye muhtâc değildir. **Hz. Peygamber'** (S.A.V.) **in hissesi vefâtından sonra düşmüştür. Çünkü Nebî-i**

Ekrem (S.A.V.) **o hisseye risâlet ile müstehakdı. Hz. Muhammed'-** (S.A.V.) **den sonra ise artık resûl yoktur. Nitekim safî'nin düştüğü gibi.** « S a f î » **Resûlüllah'** (S.A.V.) **ın kendisi için ganîmetten ayırıp, onunla Müslümanların işlerini gördüğü maldır.**

Bir kimse dâr-ı harbe girip kâfirlerin malını yağma edip alsa, o malın beştebiri (humusu) **alınır. Ancak eğer o kimsenin askeri ve imâmdan izni olmazsa alınmaz.** Çünkü humus ancak ganîmet malından alınır. **Ganîmet malı ise kâfirlerden zorla alınan maldır.** Zorla alınan mal, **ya asker** ile alınır, veya imâmın izni ile alınır. İzin ile alınan asker ile alınan hükmündedir. Çünkü izin vermekle ona yardımı iltizâm etmiştir.

İmâmın tenfîl hakkı vardır. Tenfîl; savaş vaktinde askeri harbe teşvîk için ganîmet hissesinden daha fazla şey vermektir. Meselâ imâm; bir kimse bir kâfir öldürürse selebi (soyulup alınan eşyâsı) öldürenindir, der. Selebin anlamı yakında gelecektir. **Bu teşvîk, imâm için mendûbdur. Çünkü Allah Teâlâ** (C.C.) :

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ

«Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvîk et.» (5) buyurmuştur.

Ya da imâm, her kim ne alırsa o şey alanındır, der. İmâm şâyet bir kâfir öldürse; «bir kimse bir kâfir öldürürse selebi öldürenindir.» sözündeki nefele (6) istihsânen müstehak olur. Çünkü nefel **kazâ** bâbından değildir. Bu ancak ganîmete müstehak olmak bâbındandır. Bundan dolayı sehmen veya radhan ganîmete müstehak olan herkes ona dâhil olur. Bundan dolayı imâm nefel ile suçlanmaz. İmâm şâyet : Ben kâfir öldürürsem onun selebi benim içindir, derse, imâm nefele müstehak olmaz. Çünkü kendisine tahsîs etmiştir. Şu halde imâm bu sûrette suçlanır. Yine imâm şâyet : Sizden biriniz bir kâfir öldürürse onun selebi benimdir, dese; nefele müstehak olmaz. Çünkü kendisini onlardan ayırmıştır.

Selebe müstehak olmak ancak öldürülen kimse, öldürülmesi mubâh olan biri olduğu zamandır. Hattâ kâfirlerden kadınları, çocukları ve delileri öldüren nefele müstehak olmaz. Çünkü tenfîl savaşa teş-

(5) Bk. Enfâl sûresi (8); âyet : 65

(6) **Nefel :** Gazâ eden askere ganîmet hissesinden fazla olarak verilen mükâfattır.

vîktir. Bu ise savaş yerlerinde gerçekleşir. Hattâ bir çocuk savaş yapsa, bir Müslüman da onu öldürse, savaş sebebiyle kanı mubâh olduğu için, onun selebini hak eder.

Müslüman, kâfirlerden bir hastayı ve ücretle tutulan kâfiri ve askerleri içindeki tâciri ve andlaşmayı bozup onlara giden zimmîyi öldürse, o Müslüman onun selebini hak eder. Çünkü onların bünyeleri savaşa elverişlidir. Veya onlar kendi arzuları ile savaşmışlardır.

Ya da imâm, bütün asker için değil de, seriyye (7) için : «Ben tamâmını veya tamâmından şu kadarını size hediye ettim» der.

Nihâye'de, es-Siyer'ul-Kebîr'den nakledilmiştirki : İmâm, şâyet ordunun hepsine, «Elde ettiğiniz şey humusdan sonra nefelen eşit şekilde sizin olsun dese» bu câiz olmaz. Yine, «Elde ettiğiniz şey sizin olsun» deyip, humus (beştebir) den sonrası» demese, eğer bu sözü seriyye için söylerse câiz olur. **Bunun açıklaması şudur : Tenfîlden maksûd, Müslümanları savaşa teşvîkdir.** Bu ise ancak bazısına husûsî bir şey vermekle hâsıl olur. Umûmîleştirmekte ise, atlı olanını yayan olan üzere tafdîlin iptâli vardır. Veya istisnâ etmediği zaman humusu da iptâl vardır. **Ganîmetini dâr-ı İslâm'a çıkardıkdan (ihrâzdan) sonra kâfirler savaş için dâr-ı İslâm'a girseler tenfîl câiz olmaz. Ancak humus (beştebir) den câiz olur. Çünkü ganîmetcilerin hakkı, onda dâr-ı İslâm'a ihrâz etmekle sağlamlaşmıştır. Bundan dolayı ganîmetcilerden ölenin payı vârisine geçer. Şu halde onların hakkını yok etmek câiz olmaz.**

---

(7) **Seriyye :** Ordudan çıkıp yine orduya dönen 500 kişi kadar asker kıt'asıdır. Geceleyin vazifeye çıkanlarına **seriyye**; gündüz çıkanlara **sâriye** denir.

Kâmus Tercümesine göre; Seriyye düşman üzerine sevkedilen en az 5 en çoğu 300 veya 400 kişilik asker topluluğuna seriyye denir. Gece vakti yol aldıkları için bu isim verilmiştir. Dilimize **Çete** olarak girmiştir.

(Selâmet Yolları. Ahmed Davudoğlu. C. 4)

Hadîscilerle Siyerciler Peygamber (S.A.V.) Efendimizin bizzat kumanda ettikleri harblere **Gazve**; Ashâbdan birisinin kumandasında sevk ettiği kuvvetlere de **seriyye** derler. İslâm Tarihinde 27 Gazve vardır. Seriyyelerin en meşhuru 47 tanedir.

Gazvelerin ilki; «Ebvâ» gazvesi diye de anılan **«Veddan»** gazvesidir. Hicret'in 11. ayının başlarında Sefer ayında vuku' bulmuştur.

Ebvâ; Furu' ile Cuhfe arasında; Medîne'ye 23 mil (43585 m.) mesâfede bir karyedir.

İlk Seriyye ise; Hicretten 7. ay sonra Ramazan'da Cühenîlerin arâzîsinde bulunan **Sîf-ül-Bahr** mevkiinde vuku' bulmuştur. **Hz. Hamza** (R.A.) kumandasındaki 30 kişilik **İslâm** seriyyesi; 300 kişilik Kureyş süvârisiyle karşılaşmış, fakat iki tarafın da dostu ve müttefiki olan **Mecdî b. Amr b. Cühenî**'nin arabuluculuk etmesi sonucu, kan dökülmeden. sulh yapılmıştır.

(İslâm Tarihi. C. I M. Âsım Köksal)

Öldürülen kâfirin selebi : Yanında bulunan giysisi, silâhı ve kemerinde olan malıdır. Hattâ bineği ve bineği üzerindeki eyer ve âlet ve heybesinde bulunan şeyler selebidir.

Bu zikredilen selebi, eğer imâm tenfîl etmedi ise, askerin hepsine verilebilir. Öldüren kimse ve başkaları onda eşit hakka sâhibdir.

★ ★

بَابُ اِسْتِيلَاءِ الْكُفَّارِ

KÂFİRLERİN İSTİLÂSI BÂBI

Şâyet düşman savaşçıları (ehl-i harb), ehl-i zimmeti bizim yurdumuzdan dâr-ı harbe sürseler, ehl-i harb o ehl-i zimmete mâlik olmazlar. Çünkü onlar hürdürler. Vâkıâtu's-Sadrı'ş-Şehîd'de böyle zikredilmiştir.

Şâyet düşman savaşçılarının (yani ehl-i harbin) bazısı bazısını esîr etse ve mallarını alsalar veya bizden dâr-ı harbe bir deve kaçıp onu alsalar veya ehl-i harb bizim malımız üzerine gâlib olup o malı ihrâz edip yurtlarına soksalar, her ne kadar bizim o malımız mü'min bir köle veya câriye de olsa, ehl-i harb o mala mâlik olurlar. **Kâfî**'de ve başkasında, aşağıda gelen mes'elenin şerhinde bunu zikretmişlerdir.

Mes'ele şudur: «Şâyet bir müste'men yani emân ile bizim yurdumuzda oturan kâfir, mü'min bir köle satın alıp yurtlarına soksa, denilen meseledir... ilâh.» **Musannıfın** «onu yurtlarına soksalar (ihrâz etseler)» **demesine sebeb şudur: Çünkü ehl-i harb o aldıkları eşyâyı yurtlarına sokup ihrâz etmezden önce eşyâdan bir şeye mâlik olmazlar.** Hattâ bir tâcir ehl-i harbin aldığı eşyâdan yurtlarına sokup kazanmadan önce bir şey satın alsa, sâhibi de o şeyi satın alanın elinde bulsa, bir şey vermeden alır.

Bizim hâlis hürrümüze, müdebberimize, ümmü veledimize ve mükâtebemize mâlik olamazlar. Hattâ ehl-i harb (yâni düşman askerleri) zikredilenleri bizim yurdumuzdan alıp yurtlarına sokup ihrâz etseler, sonra biz ehl-i harbe üstün geldikde, onlar taksimden önce ve taksimden sonra bir şeysiz mâliklerinin olurlar.

Bunun açıklaması şöyledir: İstîlâ mülkün sebebi olmaz. Ancak mülk için mahalle mülâkî olursa olur. O mubâh maldır. Hür ise mülk için mahal değildir. Yine hürden başka, müdebber, ümmü veled ve mükâtebde de, bir bakımdan hürriyetleri olduğu için hüküm böyledir.

Bizim yurdumuzdan bir kaçak köle, gerek o köle Müslümanın olsun ve gerekse zimminin olsun onların yurtlarına girse - «Onların yurtlarına girse» kaydı, İslâm ülkesinde dolaşan kaçak köleden ihtirâzdır böyle bir köleyi ele geçirirlerse ona mâlik olurlar - **Kâfirler, şâyet onu tutsalar ve ele geçirseler, o kaçak köleye mâlik olamazlar. Bunu Hidâye şârihleri söylemişlerdir.**

Musannıfın «şâyet onu ele geçirseler» **sözüne sebeb, İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) in hilâfma işâret içindir. Çünkü kâfirler o köleyi ele geçirseler ve ayağına bukağı taksalar, İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **e göre, ona mâlik olurlar. İmâm A'zam** (Rh.A.), **İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **den ayrı görüştedir.**

İmâmeyn' (Rh.Aleyhimâ) **in delili şudur** : Korumak (ismet) **mâlikin hakkı** içindir. Çünkü, mal elindedir. Halbuki burada ismet ortadan kalkmıştır. Bundan dolayı, eğer kâfirler o köleyi İslâm ülkesinden ele geçirseler, ona mâlik olurlar. Nitekim daha önce geçti.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur** : O kölenin mâlikiyyeti (yedi) bizim ülkemizden çıkmasiyle kendi nefsi aleyhine zâhir olmuştur. Çünkü itibârının düşmesi, onun üzerinde efendisinin zilyedliği tahakkuk etsin, diyedir. Bu ona istifâde için verilen bir imkândır. Halbuki bu ortadan kalkmıştır. Şu halde kölenin mâlikiyeti nefsi aleyhine bizzat dokunulmaz olarak zâhir olmuştur. Öyleyse mülke mahal kalmamıştır. Gidip gelen köle bunun aksinedir. Çünkü dâr-ı İslâm ehlinin köle üzerinde mâlikiyeti kâim olduğu için efendinin yed'i köle üzerinde hükmen bakîdir. Şu halde kâfirlerin köleyi temellükleri efendinin mâlikiyetinin zuhûrunu menetmiştir. Bundan dolayı o gidip gelen köleyi küçük oğluna hibe etse, küçük oğlan o köleye mâlik olur. Eğer dâr-ı harbe girdikten sonra hibe etse, o küçük oğlan o köleye mâlik olamaz.

Biz kâfirlere gâlip gelmekle onların hür olanlarına, müdebberlerine, ümmü veledlerine, mükâteblerine ve mülklerine mâlik oluruz. Zirâ şerîat onların ismetlerini, suçları üzere cezâ için düşürmüştür. Çünkü onlar Allah Teâlâ' (C.C.) **ın birliğini inkâr edince ve Allah Teâlâ'** (C.C.) **a ibâdetten ayrılınca, Allah-u Teâlâ onları, o inkârları sebebiyle kullarının kulları yapmakla cezâlandırmış ve malları rakabelerine tâbi olmuştur.**

Bundan sonra kâfirler bizim üzerimize gâlib olup mallarımızı aldıkdan sonra şâyet biz de onların üzerlerine gâlip olsak ve ehl-i ganîmet onların bizden aldıkları şeyi alsa, bizden birimiz malını ganîmetcilerin elinde, ganîmeti taksîmimizden önce bulursa, karşılıksız (mec-

cânen) **alır. Taksîmden sonra bulursa, değeriyle** (kıymetiyle) **alır. Çünkü İbn Abbâs' (R.A.) dan rivâyet edilmiştir ki :** Müşrikler, Müslümanlardan bir adamın devesini yurtlarına alıp götürdüler. Sonra o deve ganîmete düştü. Eski sâhibi o deveyi almak istedi.

Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.) : **«Sen o deveyi ganimetin taksiminden önce bulursan bir şey vermeden alırsın, eğer taksîmden sonra bulursan dilersen kıymetiyle alırsın»** buyurmuştur.

Bu iki durumun arasını ayırmanın sebebi şudur: Zirâ devenin eski sâhibi rızâsı yokken mülkünün kendisinden gitmesiyle zarar görür, ehl-i ganîmetten devenin ayn'ı nasîbine düşen kimse de elinden bedâva alınmakla zarar görür. Çünkü o kimse o devenin ayn'ına ganîmetten, payına karşılık olmak üzere müstehak olmuştur.

Biz deriz ki ; iki zararın hayırlısı olmak bakımından, mümkün olan miktârı alma hakkı kıymetlidir. Taksîmden önce devede mülk, âmmeye âiddir. Ve âmmeden her ferde, onun yok olmasıyle kayrılmak miktârı hisse isâbet etmez. Şu halde zarar tahakkuk etmiş olmaz. «Taksîmimizden önce» dememizin sebebi, **el-Mecma'da** ve musannıfının **el-Mecma' şerhinde** vâki olan şeyi red içindir. **Onda denilmiştir ki :** Biz şâyet kâfirler üzerine taksîmden önce gâlib olsaydık, bizden aldıkları eşyâ sâhibleri için helâl olur. Ya da kâfirler bizden aldıkları eşyâyı taksîmlerden sonra gâlib olsaydık, o eşyâyı sâhibleri, eğer dilerse kıymetiyle alırlar. **Şerh'de şöyle denilmiştir : Şâyet Müslümanlar kâfirler üzerine gâlib olsalar ve mallarını kâfirlerin elinde taksimlerinden önce bulsalar, o mal bir şey vermeksizin sâhiplerinin olur. Eğer taksîm etmelerinden sonra bulsalar, dilerlerse kıymetiyle alırlar.** Çünkü taksîmi kâfirlerin taksîmi üzere haml etmek bütün kitaplara muhâliftir. Nitekim basîret sâhibi olanlara gizli değildir.

Eğer bir tâcir o malı dâr-ı harbde onlardan satın alıp bizim ülkemize çıkardı ise, mal sâhibi malını Semeni (1) **ile alır.** Çünkü eski mâlik malını eğer özel mülkde buldu ise, imdi eğer zülyed (mâlikiyet sâhibi) ona sahîh muâveze ile mâlik olduysa, o malı, eğer misliyyâttan ise, ivazın (2) misli ile alır. Eğer kıymetleri olan şeylerden ise kıymetiyle alır. Çünkü mâlikiyet sâhibinden bedâva almakla zülyede zarar dokunur. Çünkü mâlikiyet sâhibi bedeli (ivazı) o malın karşılığında vermiştir.

Eğer mâlikiyet sâhibi o mala fâsid akd ile veya kâfirler o malı bir Müslümana hibe etmekle bedelsiz (ivazsız) **mâlik oldu ise, eski mâlik o**

---

(1) **Semen:** Satılan şeyin bahâsıdır.

(2) **İvaz:** Bir şeye karşılık olarak verilen veya alınan şeydir.

malı - eğer o mal kıymeti olan şeylerden ise, - **kıymeti ile alır. Eğer** misliyyâttan ise almaz. Çünkü o malı misli ile alsa, bu takdirde fayda vermez.

Şâyet kâfirler bir köleyi esîr etseler, onu bir Müslüman satın alıp bizim ülkemize çıkardıkdan sonra o kölenin gözü çıkarılsa ve o Müslüman, o kölenin gözünü çıkarandan gözünün diyetini (erşini) alsa, eski mâlik o köleyi, o Müslümanın düşmandan aldığı semeniyle alır. Diyetini almaz. Çünkü eski efendinin hakkı, üzerine müstevlî olduğu gözdedir. İstîlâ o diyet üzerine vârid olmaz ve o hakkı gözden meydana gelmez.

Kâfirler bir köleyi esir edip bir adam o köleyi bin dirheme aldıkdan sonra kâfirler o köleyi ikinci kez esîr edip dâr-ı harbe sokdukda bir başka adam da o köleyi bin dirheme alıp bizim ülkemize getirmekle esirliği ve satın alınması tekerrür etmiş olsa, eski mâlikin o köleyi ikinci müşteriden alması doğru olmaz. Çünkü esirlik eski mâlikin mülkü üzere vârid olmamıştır. Belki, mülkü üzere esirliğin gelmesinden dolayı, birinci müşteri, ikinci müşteriden semeniyle alır. Ondan sonra eski mâlik ilk müşteriden iki semeni ile dilerse alır. Çünkü birinci müşteri üzerine iki semen kâim olmuştur. Onun hakkını korumak için bir şey indirilmez. Eski efendi o köleyi birinci müşteri ikinci müşteriden almazdan önce almaz. Yani birinci müşteri gâib olsa yine birinci müşteri hâzır olduğu halde alamadığına itibâr ile ikinci müşteriden eski mâlik alamaz. Şu halde eğer birinci müşteri râzı olmasa eski mâlik ikinci müşteriden almaz. Çünkü iki semen ile almanın hakkı ancak birinci müşterinin mülkünün geri dönmesi zımnında eski mâlik için sâbit olur. Şâyet mütezammın sâbit olmazsa zımnında olan şey sâbit olmaz.

Bir köle mal ile kaçıp kâfirler onu ve malı ellerine geçirseler, sonra bir adam malı ve köleyi kâfirlerden satın alsa, kölenin mâliki o köleyi meccânen alır. Çünkü kâfirler o köleye mâlik olmazlar. Malı ise semeni ile alır. Çünkü kâfirler o mala mâlik olurlar.

Emân verilmiş bir kâfir, Müslüman bir köleyi satın alıp dâr-ı harbe götürse, bunda beş mesele vardır ve hepsinde de köle, âzâd edilmeden âzâd olur.

Bu beş meselenin biri şudur : Şüphesiz o köle, iki ülkenin zıt olmasını âzâd yerine geçirmek bakımından, sâdece dâr-ı harbe girmekle âzâd olur.

İkinci mesele ki musannıf onu şu sözüyle zikretmiştir : Ya da kâ-

firler o köleyi ele geçirip ve onu dâr-ı harbe götürdükden sonra o köle yine onlardan kaçıp İslâm ülkesine girse, yine âzâd olur.

Üçüncü meseleyi musannıf şu sözü ile zikretmiştir : Ya da o köle dâr-ı harbde Müslüman olup bize çıkıp gelse yine âzâd olur.

Dördüncü meseleyi şu sözü ile zikretmiştir : Ya da biz kâfirler üzerine gâlib olsaydık o köle yine âzâd olur.

Beşinci meseleyi şu sözü ile zikretmiştir : Ya da o köle Müslümanların askerine Müslüman olduğu halde çıkıp gelse, **bu beş şeklin hepsinde de o köle âzâd olur. Hiç kimse için mâlik olma hakkı sâbit olmaz. Çünkü bu âzâdlar hükmî âzâddır. Gâyetu'l-Beyân sâhibi bunu, Tahâvî şerhinden naklen zikretmiştir.**

★ ★

بَابُ الْمُسْتَأْمَنِ

MÜSTE'MEN BÂBI

Müste'men (1), gerek Müslüman, gerek harbî olsun kendi ülkesinden başkasına emân ile giren kimseye denir.

Bizim tâcirimiz kâfirlerin ülkesinde onların kanlarına ve mallarına taarruz etmez. Çünkü Müslümanlar verdikleri şartlara göre davranırlar. Emân istemekle onlara taarruz olunmamak şart kılınmıştır. Bundan sonra taarruz, gadr (yâni hıyânet) olur.

Tâcir, taarruz yoluyla çıkardığı mala harâm olarak mâlik olur. Mülk olmasına sebeb, mubâh malı istilâ içindir. Harâm olması ise, harâm olan gadr sebebiyle hâsıl olduğu içindir. Şu halde zimmetini o harâmdan ayırmak için, o aldığı malı tasadduk eder.

Ancak, eğer onların hükümdarları o tâcirin malını alırsa veya kral

(1) **Müste'men** (Müste'min): **İstî'mân, emân istemek, emâna nâil olmak ma'nâsına gelir.** Bir şahsın yabancı bir milletin ülkesine girmek için o milletin hükümetinden müsaade istemesi, ma'nâsında kullanılır. Bu halde başka bir milletin ülkesine emân ile, müsaade ile giren kimseye de «müste'min» denir, gerek müslim, gerek zimmî veya harbî olsun.

Böyle bir müsaade ve izin ile başkasının yurduna giden bir yabancı; canı, malı ve namusu hakkında emîn, korkudan âzâde bir halde olduğu için kendisine «müste'min» denilir. Buna «Müste'men» de denilir. Bu takdirde «kendisine emân verilmiş olan kimse» ma'nâsını ifâde eder.

Müste'minler dört kısma ayrılır:

1 — Dâr-ı harbe (bir yabancı memleketine) emân ile, yâni, özel bir müsaade ile gitmiş olan Müslümanlardır.

2 — Dâr-ı harbe emân ile gitmiş olan Zimmîler.

3 — Dâr-ı İslâm'a emân ile gelmiş olan Harbîler.

4 — Bir dâr-ı harbden diğer bir dâr-ı harbe, yâni bir gayri müslim ecnebî memleketinden diğer gayri müslim bir ecnebî memleketine müsaade ile gitmiş olan gayri müslimler.

(Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu, C. 3 Ömer Nasûhî Bilmen)

o tâciri hapsederse veya kraldan başkası onun bilmesiyle tâcirin malını alıp veya hapsedip kral o başkasını menetmezse, o tâcirin taarruzu câiz olur. Çünkü ahdi bozmaya onlar başladılar. İltizâm bu şarta bağlı olur.

Esîr olan Müslüman, tâcirin hılâfınadır. Onun için dilediği vakitte taarruz mubâhtır. Her ne kadar Müslüman esîri isteyerek de salıverseler, gadr sayılmaz. Çünkü esîr müste'men değildir ve onda iltizâm yoktur.

Onların fercleri de mubâh görülmez. Çünkü ferc ancak mülk ile helâl olur ve İslâm ülkesine sokmazdan önce ise mülk olmaz. Nitekim daha önce geçti.

Ancak, esîr olan karısını veya ümmü veledini veya müdebberesini orada bulursa, helâl olur. Çünkü kâfirler onlara mâlik olmazlar. Ancak onları harbî cimâ etmemiş olmalıdır. Çünkü kâfirler onları cimâ eylemiş olsa ve mâlik de cimâ eylese, nesebde şüphe ve karışıklık meydana gelir.

Esîr olan câriyesini bulsa, her ne kadar harbî onu cimâ eylemese de, onu mutlak sûrette cimâ câiz olmaz. Çünkü kâfirler ona mâlik oldular.

Harbî, müste'meni bir çeşit tasarruf ile borçlu kılsa veya müste'men harbiyi borçlu etse veya ikisinden biri diğerinin malını gasb etse ve ikisi de bizim ülkemize gelip harbî de müste'men olsa, borç ve gasbdan ikisinden birine bir şey hükm olunmaz. Borç (deyn) **ile hükm olunmamasının sebebi hükm velâyete dayandığı içindir. Borç** (alma veya verme) **vaktinde ise aslâ velâyet yoktur. Müste'men üzerine hükm vaktinde de yoktur.** Çünkü müste'men geçen fiillerinde İslâmın hükmüne uymamıştır. Ancak gelecekte uymuştur. Gasb olduğuna hüküm verilmemesine gelince; o gasb olunan şey, ma'sûm olmayan mala müsâdif olduğu için ma'sûm malı ele geçiren gâsıbın mülkü olduğundandır. Nitekim daha önce geçti.

Kezâ borç ile gasbı iki harbî işleyip ikisi de müste'men oldukları halde bizim ülkemize gelseler, yine böyledir.

Eğer ikisi de Müslüman oldukları halde gelseler, ikisi arasında borç ile hükm olunur, gasb ile hükm olunmaz. Borc ile hükm, kendi rızâlarıyla olduğu için sahîhdir. Hükm hâlinde velâyet sâbittir. Çünkü ikisi de İslâm'a girmekle ahkâmı iltizâm eylemişlerdir. Gasba gelince; istilânın mubâh mal üzere vürûdu (gelmesi) sebebiyle gâsıb ona mâlik olduğu içindir. Harbînin mülkünde murdarlık yoktur ki geri vermekle emrolunsun.

Müste'men olan bir Müslüman dâr-ı harbde mislini yâni bizim müste'menimizi, isteyerek veya hatâen öldürse, kasıdda ve hatâda malından diyetini verir.

Hatâ için keffâret verir. Keffâretin delîli Allah Teâlâ' (C.C.) ın :

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ

«Bir mü'mini yanlışlıkla öldürenin, bir mü'min köleyi âzâd etme si gerekir.» (2) kavli şerîfidir. Bunu dâr-ı İslâm ve dâr-ı harb ile kaydlamamıştır. **Keffâreti hatâya tahsîsin vechi ise, bize göre kasden öldürmekte keffâret olmadığı içindir. Diyet ise, bizim ülkemize taşınmakla sâbit olan dokunmazlık, müste'menliğin ârız olmasıyla bâtıl olmadığı içindir. Kasden öldürmede kısâs olmamasına sebeb; -** ki bu zâhir rivâyettir. **- Çünkü kısâsın istîfâsı ancak kendini müdafaa etmişşe me nea** (3) **mümkün olur.** Tek kişi (vâhid), çok kere tek kişiye karşı koyar. Karşı koyma gücü (menea) asker veya kuvvet de ancak İmâmda ve Müslümanlarda vardır. Bunların ikisi de dâr-ı harbde yoktur. Şu halde vucûbda fayda yoktur. Öyleyse hadd gibi vâcib olmaz.

Kasden öldürmede diyetin malından vâcib olması âkileler kasden öldürmekde diyet vermedikleri içindir. Nitekim yerinde anlatılmıştır. **Hatâda ise âkilelerin, iki ülke biribirine zıt olduğu için sıyânete** (korumaya) **güçleri olmadığı içindir. Onların üzerine diyetin vucûbu ise sıyânete terk etmeleri itibâriyledir.**

İki esîrde, şâyet ikisinden birisi diğerini öldürse yalnız hatâda keffâret verir. Yâni İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre, hatâda diyet yoktur ve kasıtta aslâ bir şey yoktur. Yine Müslüman tâcir, kâfir bir esîri dâr-ı harbde öldürse, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre o Müslüman üzerine bir şey yoktur, ancak hatâda keffâret vardır.** İmâmeyn (Rh.Aleyhimâ) : «İki esîrde, hatâda ve kasıtta kâtil üzerine diyet vardır. Çünkü ismet (dokunulmazlık) esîrlik ârızıyle bâtıl olmaz, istîmân (müste'menlik) ârızıyle bâtıl olmadığı gibi» demişlerdir. Kısâsın mümteni' olması (im-

(2) Bk. Nisâ sûresi (4); âyet : 92

(3) **M e n e a :** Kuvvet, cemâat. Bu kelime, hem isim, hem masdar, hem de mâni'in çoğulu olabilir. Çoğul olduğuna göre : «Bir şahsın hâmisi ve aşireti olan kimseler» demek olur ki, o şahsa başkalarının tecâvüz etmelerine mâni olurlar. Kuvvet ve cemaata sâhib olduğu için asker veya, orduya da menea denebilir.

En az on ve bir kavle göre dört kişiden müteşekkil bir kuvvete mâlik olan kimseye «zî menea», (sâhibi menea) denir.

kânsızlığı) müdafaa kuvveti bulunmadığı içindir. Diyet ise geçen sebebden dolayı malından vâcib olur.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur:** O kimse esîr olmakla kâfirlerin ellerine düştüğü için onlara tâbi olmuştur. Bundan dolayı onların ikâmeti ile mukîm olur ve seferleri ile müsâfir olur. Bu sebeble ihrâz aslen bâtıl ve bize göç etmeyen Müslüman gibi olur. Yukarıda geçen sebebden dolayı, keffâret hatâya tahsîs edilmiştir. Dâr-ı harbde İslâm'a gelen Müslümanı bir Müslümânın öldürmesi gibi ki, onun öldürülmesi ile, hatâda ancak keffâret vâcib olur.

Müste'men olduğu halde gelip bizim ülkemize giren harbîye, bir yıl oturmaya izin verilmez. O harbîye, eğer bizim ülkemizde bir yıl veya bir ay ikâmet edersen, üzerine cizye bağlarız, denilir. Eğer o takdîr olunan yıl ve aydan önce ülkesine dönerse ne a'lâ, dönmezse, o harbî zimmî olur.

Bilmelisinki, harbîye bizim ülkemizde sürekli oturmaya izin verilmez. Ancak köle olmakla veya cizye ile izin verilir. Tâki kâfirler için câsusluk edip bizim zararımıza çalışmasın! Ancak az bir ikâmete izin verilir. Çünkü az bir ikâmetin menedilmesinde ihtiyâc maddelerinin gelmesini kesmek ve ticâretin kapısını kapamak vardır.

Çok ikâmet ile az ikâmetin arası bir yıl ile ayrılmıştır. Çünkü yıl içerisinde cizye vâcib olan bir müddettir.

Binâenaleyh, ikâmet cizye maslahatı için olur. Eğer İmâmın (Devlet Reisi) **sözünden sonra yıl tamâm olmadan önce vatanına dönerse, ona bir şey yoktur. Eğer imâmın sözünden sonra bir yıl tamâmen kalırsa, o kimse zimmîdir, cizyeyi iltizâm etmiş olur. İmâm bir ay veya** iki ay gibi, bir yıldan az olan müddeti ta'yîn edebilir. Şâyet harbî, imâmın sözünden sonra o ta'yin edilen müddet kadar ikâmet ederse zimmî olur. Nitekim sebebi zikredildi.

Zimmînin dâr-ı harbe dönmesine izin verilmez. Zirâ zimmet akdi bozulmaz. Çünkü zimmet akdi İslâm'dan haleftir. İslâm ise bozulmaz. Kezâ halefi de bozulmaz. Kezâ harbî imâmın müddet takdîrinden önce bizim ülkemizde bir yıl otursa, zimmî olur, dâr-ı harbe dönmesine izin verilmez. Zira imâm müddet takdîr etmeyince, mu'teber olan bir yıldır. Çünkü takdîr, özrü denemek içindir. Bir yıl ise özrü denemeye uygundur. Nitekim cinsî münâsebetten âciz olan kimsenin te'cîlinde bir yıl takdîr edildiği gibi. **Nihâye'de, Mebsût'tan naklen böyle zikredilmiştir.**

Lâkin cizye iki sûrette, yâni takdîrden sonra ve takdîrden önce, yıl tamâm oldukdan sonra konulur. Ancak cizyenin yıl tamâm olduk-

dan sonra alınması, birinci sûrette yâni takdîrden sonra olduğu sûrette şart kılınırsa ve yıldan veya aydan sonra alırız, denirse, bu takdirde cizye ondan birinci yıl tamâm olunca alınır.

Kezâ, harbî arâzî satın alıp o harbî üzerine, satın aldığı arâzînin harâcı konulsa zimmî olur. Bunda şuna işâret vardır ki harâc arâzîsi satın almakla, o harbî üzerine harâc konuluncaya kadar, harbî zimmî olmaz. Şâyet üzerine harâc konulan müşteri zimmî olduysa, koyma vaktinden itibâren onun üzerine bir yılın cizyesi lâzım gelir. Bu durumda sene gelecek yıl olur.

Ya da harbiyye olan kadını bizim ülkemizde bir zimmî nikâh etse, o harbiyye zimmiyye olur. Çünkü kadın kocasına tâbidir. Bir zimmiyyeyi bir harbî erkek nikâh etmekle harbî zimmî olmaz. Çünkü kadını boşayıp vatanına dönmesi mümkündür.

Bir müste'men yani bizim ülkemize emânla gelen harbî, dâr-ı harbe dönse, kanı helâl olur. Çünkü emânını iptâl eylemiştir. Onun dâr-ı İslâm'da olan malı tehlikededir

Eğer dâr-ı harbe dönen müste'men esîr olsa veya ehl-i harb üzerine ehl-i İslâm gâlib olsa da o müste'men öldürülse, onun ma'sûm olan Müslüman veya zimmîdeki alacağı düşer. Çünkü onun üzerine hak isbâtı, mütâlebe vâsıtasıyledir. Bu da düşmüştür ve borçlunun hakkı ise âmmenin hakkından önce gelir. Bu suretle borç o kimseye muhtas olarak sâkıt olur.

O öldürülen müste'menin bizim ülkemizde bir ma'sûmun yanında olan emâneti ganîmet olur. Çünkü takdîren kendi elindedir. Çünkü emânet konulan kimsenin eli (yed'i) onun kendi eli gibidir. Şu halde o emânet konulan şey o müste'mene tebâiyet ile ganîmet olur. **İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan rivâyete göre :** Emânet, emânetçinin mülkü olur. Çünkü emânet onun eline en önce geçmiştir. Şu halde ona emanetçi herkesten ziyâde hak sahibidir. **Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre;** o müste'menin koyduğu rehini alan kimse, rehini borç karşılığında alıkor. **İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, o rehin satılır, parası ile borç ödenir, borçdan fazla kalırsa Beytü'l-Mâlindir. Bunu Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.**

Eğer o dâr-ı harbe giden müste'men eceliyle ölürse veya ehl-i İslâm kâfirlere gâlib olmaksızın öldürülürse verdiği borç ve emâneti vârislerinin olur. Çünkü emânın hükmü bâtıl olmadığı için bâkîdir. Vârisleri onun yerine kâim oldukları için vârislerine verilir.

Bir harbî bizim ülkemizde olsa, dâr-ı harbde karısı ve çocukları olup bir ma'sûm veya zimmî yanında emânet bırakıp kendisi burada

Müslüman olsa, ehl-i İslâm kâfirler üzerine gâlib olduğu zaman onun karısı ve çocukları hepsi ganîmettir. Karısının ve büyük çocuklarının ve karısının karnında olanın ve akârının ganîmet olmasına sebeb, «Ganîmet Bâbında» zikredilen sebebdir. **Küçük çocuklarının ganîmet olmasının sebebine gelince:** Küçük çocuklar babasına tâbi olup babasının İslâmıyle Müslüman olması, ancak babasının elinde ve velâyeti altında olduğu vakittedir. Dâr-ı İslâm ile dâr-ı harb zıt ve ayrı olduğu için dâr-ı harbdeki küçük çocuklar babasına tâbi olmuş olmaz ve baba kendisini dâr-ı İslâm'a getirmekle dâr-ı harbde olan mallarını da kazanmış olmaz. Şu halde hepsi ganîmet olmak üzere bâkî kalır. Bu meselede, eğer küçük çocuk esîr olup dâr-ı İslâm'a gelse, ikisi bir ülkede bulunduğu için, babasına tebâiyetle Müslüman olur. Fakat o çocuk dâr-ı İslâm'a getirilmezden önce ganîmet olması, iki ülke ayrı olduğu için bunun hılâfıdır - nitekim sebebi zikredildi - ve dâr-ı harbde hâli üzere ganîmettir. Müslüman olması - yerinde öğrendiğin sebebden dolayı - köleliğe aykırı değildir. **Bunu Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.**

Eğer harbî, dâr-ı harbde Müslüman olup bizim ülkemize gelse ve ehl-i İslâm kâfirler üzerine gâlib olsa, onun küçük çocuğu hür Müslümandır. Çünkü o dâr-ı harbde Müslüman olunca iki ülkenin birleşmesinden dolayı küçük çocuğu ona tâbi olur. Onun ma'sûm olan Müslümanda veya zimmîde olan emâneti de ona âiddir. Çünkü o emânet sahîh ve muhterem olarak elindedir. Sanki o kendi elinde gibidir. Ondan başkası, yâni büyük çocukları, karısı, akârı ve harbî elinde olan emâneti ganîmettir.

Bir harbî dâr-ı harbde Müslüman olsa ve onun dâr-ı harbde Müslüman vârisleri bulunsa ve bir Müslüman onu öldürse o kâtil üzerine bir şey lâzım gelmez. Ancak hatâda keffâret lâzım gelir. Kasıtta bir şey lâzım gelmez. Bunu vechi daha önce öğrenilmiştir.

İmâm (Devlet Başkanı) velîsi olmayan Müslümanın diyetini alır. Dâr-ı İslâm'da Müslüman olan müste'menin de diyetini alır. Hatâen öldürmede, öldüren kimsenin âkılesinden alır. Çünkü o kimse ma'sûm bir nefsi öldürmüştür. İmdi hatâen öldürme hakkında vârid olan nasslar onu kapsar.

«İmâm diyetini alır» sözünün ma'nâsı: Beytü'l-Mâle koymak içindir. Çünkü imâm Müslümanlar için nâzır nasb olunmuştur. Bu da menfaatini gözetmektendir.

Şâyet öldürmek kasden (âmden) **olsa, imâm kısâs yapmak ve sulh yoluyla diyet almak arasında muhayyerdir.** Çünkü kasden öldürmenin gereği kısâsdır ve imâmın velâyeti nazarîdir. Ona bakar, hangisini daha uygun görürse onu yapar. Zâhir olan şudurki, bu sûrette diyet kısâsdan daha faydalıdır. Onun için afvetmez. Çünkü hak, âmmenindir. Bedelsiz âmmenin hakkını düşürmek menfaat kollamaktan değildir.

TETİMME

DÂR-I İSLÂM VE DÂR-I HARB İLE İLGİLİ BİR TAMAMLAMA

Burada dâr-ı harbin dâr-ı İslâm olması ve aksi açıklanacaktır.

İçinde İslâm'ın hükümleri uygulanmakla dâr-ı harb, dâr-ı İslâm olur. Cuma ve Bayram namazları kılınması gibi. (4) Her ne kadar o

---

(4) Müslümanların eli altında hâkimiyetleri dâiresinde bulunan yerler birer dâr-ı İslâm'-dır ki, Müslümanlar oralarda güvenlik içinde yaşayarak dinî görevlerini yapmaya muktedir olurlar.

Müslümanlar ile aralarında barış ve andlaşma bulunmayan gayr-i müslimlerin hâkimiyetleri altında bulunan yerler de birer dâr-ı harbdir. Bunların gayri müslim ahâlisinden her birine «harbî» denir.

Bir dâr-ı harbin dâr-ı İslâm hâline gelebilmesi için yalnız bir şart vardır ki, o da, o dârda İslâm ahkâmının uygulanmaya başlanmasından ibârettir. O ülkenin içinde eski gayr-i müslim ahâlisinden bazıları mukîm bulunsa da ve o ülke dâr-ı İslâma bitişik olmasa da dâr-ı İslâm sayılır.

Bundan dolayı İslâm mücâhitleri gayr-i müslimlere âid bir ülkenin her hangi bir beldesini feth ederek içinde Cuma, Bayram vesâire gibi İslâm ahkâmını uygulamaya başlasalar, o belde bir dâr-ı İslâma dönüşmüş olur. Bu husûsda bütün hanefî müctehidleri müttefiktir.

Bir dâr-ı İslâmın - Allah korusun - bir dâr-ı harbe dönüşmesi, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre şu üç şartın tahakkuk etmesiyle olur:

1 — Dâr-ı harbe bitişik olmalıdır.
2 — İçerisinde şirk ahkâmı uygulanmalıdır.
3 — İçinde evvelki emân ile emîn bir Müslüman veya zimmî kalmamış olmalıdır.

Evvelki (ilk) emândan maksad, Müslüman için İslâmiyeti bakımından, zimmî için de zimmet akdi sebebiyle İslâm hükûmetinin kuvvetine dayanarak sâbit bulunan emniyet ve selâmettir.

Bu üç şart tahakkuk etmedikçe bir belde veya bir ülke dâr-ı harb sayılmaz.

Bu kavle göre, bir İslâm ülkesi sadece ehl-i harbden birinin galebe ve istîlâsıyle veya ahâlîsinin İslâm dininden çıkarak ahkâmı küfrü uygulamasıyle veya içindeki ehl-i zimmetin ahdi bozarak tegallübde bulunmasıyle dâr-ı harbe dönüşmüş olmaz. Meğerki mezkûr üç şartın üçü de tahakkuk etsin.

Zikrettiğimiz üç şartın tahakkuku ile dâr-ı harbe dönüşen bir İslâm beldesi tekrar İslâm mücâhitleri tarafından feth edilip geri alınınca önceki hükmüne rücû eder. Yâni: Arâzîsi öşriyye ise yine öşriyye, harâciyye ise yine harâciyye olur. Kadîm ahâlîsi, taksimden önce geri dönünce mallarını meccânen alırlar, taksimden sonra gelince de yalnız kıymetleriyle alabilirler.

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, herhangi bir İslâm beldesinde ahkâmı küfr icrâ edilmeğe başlandığı, yâni; Harbî olan, hükmü geçerli bir hükümdârın istîlâsına uğradığı takdirde dâr-ı harb hâline gelmiş olur. Çünkü bir ülkenin dâr-ı harb olması, gayr-ı müslimlerin kuvvet ve üstünlüğü ve ordusu itibâriyledir. Bunları da hükmü geçerli olan hükümdarları ve hükûmetleri temsîl eder.

Bundan dolayı, dâr-ı İslâma bitişik de olsa, hükümdarları harbî olan her hangi bir ülke, bir dâr-ı harb bulunmuş olur. Müftâ bih olan da budur.

dâr-ı harbde aslî kâfir bâkî kalıp dâr-ı İslâma bitişik olmasa da, yâni dâr-ı harble dâr-ı İslâm arasında ehl-i harbe âid diğer bir şehir bulunmakla bitişik olmasa da dâr-ı İslâm olur.

Şu üç şeyle de dâr-ı İslâm, dâr-ı harb olur.

Musannıf birincisini «Orada şirk ahkâmı uygulanması...» sözüyle zikretmiştir.

İkincisini «Dâr-ı İslâm'ın dâr-ı harbe, ikisi arasında Müslümanlar için bir şehir bulunmamak sûretiyle bitişik olması» sözüyle zikretmiştir.

Üçüncüsünü «O şehirde nefsi üzere emân-ı evvel ile emîn olucu bir Müslüman veya bir zimmî kalmamakla olur.» sözüyle zikretmiştir. Siyer-i Kebîr'de böyle zikredilmiştir. Bu, Ebû Hanîfe' (Rh.A.) ye göredir.

İmâmeyn' (Rh.Aleyhimâ) **e göre,** şâyet o dâr-ı İslâm'da ahkâm-ı şirk uygulansa, o ülke dâr-ı harb olur. Gerek dâr-ı harbe bitişik olsun ve gerekse ayrı olsun. Gerek orada Müslüman veya emân-ı evvel ile emîn olan zımmî bulunsun ve gerekse bulunmasın müsâvîdir.

★ ★

Şâfiî fukahâsının beyânına göre, dâr-ı İslâm şöylece üç kısımdır:

1 — Müslümanların ikâmet ettikleri beldeler.

2 — Müslümanların fèth edip eski ahâlîsini içerisinde bir cizye karşılığında iskân eyledikleri beldeler. Bunların arâzîsi, gerek kendilerine temlîk edilsin ve gerekse edilmesin. İslâm hükûmetinin istîlâsı altında bulunması yeter.

3 — Evvelce Müslümanların ikâmet edip sonraları gayri müslimlerin zabt ettikleri beldelerdir. Müslümanların bu beldelere olan kadîm istîlâsı, bunlarda dâr-ı İslâm olmak hükmünün istimrârı için yeter.

Demek oluyor ki: Bir belde bir kerre dâr-ı İslâm oldu mu, artık ondan sonra mutlaka, yâni: Gerek sonraları orayı gayr-i müslimler ele geçirsinler ve gerekse ele geçirmesinler ve orada Müslümanların ikâmetine gerek müsâde etsinler ve gerekse etmesinler, orası dâr-ı küfr ve dâr-ı harb hükmünde olamaz.

بَابُ الْوَظَائِفِ

VAZÎFELER BÂBI

Vezâif, vazîfenin çoğuludur. Vazîfe, insan için her gün yemekten veya rızıktan mukadder olan şeydir. Burada murâd, öşr ve harâcdır. Vazîfe adı verilmesi mecâzdır. Varacağı netice itibâriyle bir şeyin adlandırılması kabîlindendir.

Öşriyye olan arâzî, Arabın arzıdır. Boyca o, Uzeyb'den Yemen'deki en son taş ile Mihre adındaki köy arasıdır Genişliği ise, Yebrîn ve Remel-i âlic arası ile Şam sınırına kadardır.

Halkı gönüllü (tav'an) **İslâm'ı kabûl eden arâzî de öşriyyedir. Zirâ Müslümanı** zilletten korumak için harâc ile başlanmaz. Çünkü onda cizye ma'nâsı vardır. Öşrde ise ibâdet ma'nâsı vardır.

Veya zorla feth olunup arâzîsi gazîler arasında taksîm edilen yerler öşriyyedir. Şâyet Devlet Reisi gazîler arasında taksîm edip üzerine harâc koysa, eğer harâc suyu ile sulanıyorsa câiz olur. **Attâbî' (Rh.A.) nin el-Câmiu's-Sağîr'inde böyle zikredilmiştir.**

Basra arâzîsi de öşriyyedir. Zirâ Sahâbe' (R.Anhüm) nin öşriyye olduğuna icmâı vardır. Kıyâs ise harâciyye olmasıdır. Çünkü kahren feth olunup arâzîsi halkına bırakılmıştır. Basra, Irâk'ın arâzîsi cümlesindendir. Lâkin bu onların icmâı ile terkedilmiştir.

Müslümanın bostanı veya duvarı olan bağı da öşriyyedir. Zirâ Müslümanın üzerine tavzîfin başlangıcında öşr daha uygundur. Çünkü öşrde ibâdet ma'nâsı vardır. **Bir de, o daha hafîfdir, zirâ öşr hâricin nefsine** (yâni çıkan ürünün kendisine) **tealluk eder.**

Harâcî olan arâzî, Irâk'ın çevresidir. Bu Irâk çevresi (yâni Arab Irâkı) genişliğine, Uzeyb ile Halvân akabesine kadar olan aradır. Boy-

ca, Sa'lebiyye'den - bazısı, Ales'den demiştir - Abâdân'a kadar olan aradır.

Zorla feth edilip halkı, üzerinde bırakılan arâzî veya halkı ile imâmın (Devlet Reisi) **uzlaştıkları arâzî harâciyyedir.** Zirâ tavzîf ile başlayıp kâfire harâc koymak ihtiyâca daha uygundur.

Ya da imâm kâfirleri sürgün edip, onların yerlerine başka kâfirleri nakletse arzları harâciyyedir. Nitekim bilirsin ki, harâc, ancak nakledilen kavm kâfir olurlarsa konur. Şâyet kavm Müslüman olurlarsa, onların üzerine öşr konur.

İmâmın (Devlet Reisi) **izniyle zimmînin ıhyâ ettiği ölü arâzî de harâcîdir.** Çünkü o ilkin kâfire verilmiştir. **Veya zimmî Müslümanlar ile beraber ehl-i harbe karşı savaştığı için imâmın zimmîye ganîmetten bahşiş** (radh) **olmak üzere verdiği arz da harâcîdir.**

Müslümanın ıhyâ ettiği arz yakınlık ile itibâr olunur. Eğer o Müslümanın ıhyâ ettiği arz harâcî arâzîye yakın ise harâcîdir. Öşriyye olan arza yakın ise o da öşriyyedir.

Öşriyye ve harâciyye olan arâzîden her biri, eğer öşr suyu ile sulanıyorsa öşr alınır. Ancak öşr suyu ile sulanan kâfirin arzından öşr alınmaz. Bu takdirde ondan harâc alınır. Eğer harâc suyu ile sulanırsa harâc alınır.

El-Câmiu's-Sağîr'de deniliyor ki : Öşr ve harâc ikisi de nâmiye arza bağlıdır. Nâmiye arzın nemâsı o arzın suyuyladır. Şu halde sulama öşr suyu ile yahut harâc suyu ile itibâr olunur.

Zeylaî (Rh.A.) demiştir ki : Musannıfın bu ayırımından murâdı Müslüman hakkındadır. Kâfir hakkında ise hangi su ile sularsa sulasın onun üzerine harâc vâcib olur. Zirâ kâfire ibtidâen öşr konmaz. İbtidâ hâlindeki tafsilât burada bil icmâ mümkün değildir. Kâfirde hılâf ancak bekâ hâlinde olurki : Kâfir öşriyye arzına mâlik olduğu vakitte onun üzerine harâc mı vâcib olur, yoksa öşr mü? mes'elesinde ortaya çıkar.

Bundan sonra musannıf suyu zikredince, suyu açıklamayı murâd edip şöyle demiştir: Öşriyye arzında olan yağmur suyu, kuyu suyu ve pınar suyu öşrîdir. Acemin kazdığı nehirlerin suyu öşrîdir. Harâciyye arzındaki kuyu ve pınar suyu da harâcîdir. Muhît'te böyle zikredilmiştir. Şâyet Müslüman veya zimmî arzı bir defâsında öşr suyu ile ve diğer bir defâsında harâc suyu ile sulasa, Müslüman öşre ve kâfir de harâca lâyık olur. **Mi'râc'ud-Dirâye'de böyle zikredilmiştir.**

Hacend ilinin nehri Seyhun, harâcîdir. Tirmiz ilinin nehri Ceyhun, Bağdâd ilinin nehri Dicle, Kûfe ilinin nehri Fırât İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **a göre, harâcîdir. İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre öşrîdir.**

Harâc iki çeşittir : Bunlardan biri harâc-ı mukâseme'dir. Bunda vâcib olan; yerden çıkanın beşte biri ve benzeri cüzleridir. İkincisi harâc-ı vazifedir. Bunda vâcib olan yerden istifâde imkânına bağlı zimmette bir şeydir. Nitekim Hz. Ömer (R.A.) **suyun ulaştığı her bir cerîb** (dönüm) **için bunu koymuştur. Cerîb : Kirbâs zırâı ile altmış kere altmış zirâ'dır.** Kirbâs (bez) zirâı yedi kabzadır. Mesâha zirâı yedi kabza ve dikine bir parmak uzunudur. Hesabcılara göre, yirmi dört parmaktır. Bir parmak ölçüsü, karınları birbirine eklenmiş olduğu halde altı arpadır.

Bazıları demişlerdir ki : Bu zikredilen, Irâk'ın çevresinin cerîbidir. Irak'ın çevre yerlerinden başkasında cerîb, onların katında mu'tâd olandır.

Buğdaydan veyâ arpadan, her bir cerîb için bir sâ' ve bir dirhem harâc konur. Yaş mahsûlün her bir cerîbi için beş dirhem harâc konur. Bağın ve hurmanın birbirine bitişik olduğu halde, bir cerîbi için beş dirhemin katı konur (ki on dirhem olur).

Za'ferân ve bostana — Bostan, bir arzdır ki onu duvar çevrelemiştir, içinde çeşitli hurmalar, ağaçlar, üzümler vardır ve ağaçların arasında zirâat mümkündür. Eğer ağaçlar biribirine sarılmış olup orada zirâat mümkün olmasa, o yer bağdır. — **taşıyacağı kadar vergi konur.** Çünkü onda **Hz. Ömer'** (R.A.) in tavzîfi (koyduğu vergi miktarı) yoktur. **Hz. Ömer** (R.A.) bu husûsta tâkata itibâr etmiştir. Şu halde biz de tavzîf olmayan arzda tâkata itibâr ederiz. Fakîhler, tavzîf olmayan arzda, arzdan çıkan mahsûlün yarısı, tâkatın sonudur, bundan fazla olmaz, demişlerdir. Çünkü tansîf insâfın sonudur. Eğer o arz vazîfeyi taşımazsa bil icma eksiltilir. **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre, taşırsa artırılmaz. Bu İmâm A'zam'** (Rh.A.) **dan da rivâyet edilmiştir. İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, noksâna itibârla artırılır.**

Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **un delîli şudur : Harâc-ı Tavzîf** (vergi haracı) **şer'an mukadderdir ve bu husûsta Sahâbeye** (Allah onların hepsinden râzı olsun) **tâbî olmak vâcibdir.** Çünkü miktarlar ancak tevkîfî (delîle bağlı) olarak bilinir, takdîr ziyâdeyi meneder. Çünkü noksân icmâen câizdir. Binâenaleyh takdir faydadan hâlî olmasın diye ziyâde aletta'yin men edilir.

Harâc konan arzın suyu kesilse veya su arza gâlib olsa yâni arzı su

kaplasa harâc yoktur. Çünkü harâcda mu'teber olan takdîrî nemâdır - ki zirâatten temekkündür - o da yok olmuştur.

Ya da ekilen şeye bir âfet isâbet etse yine harâc olmaz. Zirâ asıl helâk olunca, asla bağlı olan şey de bâtıl olur.

Fukahâ : «Harâc seneden ancak arâzîyi ikinci defa ekmek mümkün olacak kadar zaman kalmazsa bâtıl olur. Eğer ikinci defa ekmek mümkün olacak kadar zaman kalırsa harâc düşmez.» demişlerdir.

Arzın mâliki arzı boş bıraktı ise harâc vâcib olur. Çünkü zirâata imkân vardı. Mâlik onu elden kaçırdı. Eğer arzın mâliki Müslüman olsa harâc bâkî kalır. Çünkü onda meûnet (rızık) ma'nâsı vardır. Meûnet bekâ hâlinde itibâr olunur. Şu halde meûnetin Müslüman üzerine bırakılması mümkün olur.

Ya da arzı, ehl-i harâcdan Müslüman satın alsa, zikrettiğimiz sebebden dolayı, harâc bâkî kalır. Sahâbenin (Allah Teâlâ (C.C.) onların hepsinden râzı olsun), harâc arâzîsi satın alıp harâcını ödedikleri sahîh olmuştur.

Harâcî arzının mahsûlünde öşr yoktur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.):

لَا يَجْتَمِعُ عُشْرٌ وَخَرَاجٌ فِي أَرْضِ مُسْلِمٍ

«Öşr ve harâc bir Müslümanın arzında bir araya gelmez.» buyurmuştur.

Bir de; âdil ve zâlim hiçbir hükümdardan öşr ve harâcı bir araya getirmemiştir. Onların icmâ'ı hüccet bakımından yeter.

Öşr, çıkan mahsûlün tekerrürüyle tekrârlanır. Çünkü öşr her çıkan mahsûlde vâcib olmakla tahakkuk eder. Muvazzaf harâcda değil. Zirâ muvazzaf harâc çıkan mahsûlün bir yılda tekerrürüyle tekrarlanmaz. Çünkü Hz. Ömer (R.A.) onu mükerreren muvazzaf kılmamıştır.

Musannıfın harâcı, muvazzaf ile kaydına sebeb : Mukâseme harâcı çıkan mahsûlün tekerrürü ile tekrarlandığı içindir.

Vakf arâzîsinde, çocukların, delilerin, mükâteb, me'zun ve borçluların arâzîsinde, eğer o arâzî öşriyye ise öşr, harâciyye ise harâc vâcib olur. Zirâ öşrün sebebi, çıkan mahsûlün hakîkatıyle üreyen yerdir. Harâcın sebebi ise, temekkün (yâni mümkün olmak sûretiyle) üreyen yerdir. Sâhibine itibâr yoktur.

★ ★

فَصْلٌ فِي الْجِزْيَةِ

CİZYE HAKKINDA BİR FASIL

Cizye (1) iki çeşittir. Birincisi sulh ve rızâ ile konulan cizyedir. Bu cizye, üzerinde ittifâk vâki olan şeye göre takdîr edilir. İkinci çeşit ise, imâm (Devlet Reisi) kâfirlere gâlib geldiği zaman koyduğu cizyedir.

Sulh ile konulan cizye takdîr edilmez. Yani onun için şâri'den bir takdîr (miktar tâyini) yoktur. Belki sulh her ne şeyin üzerine vâki oldu ise ta'yîn olunur. Fazla ve eksik ile değiştirilmez.

Mağlûb olmalarından veya mülkleri üzerine bırakılmalarından sonra konulan cizye, Kitâbî, Mecûsî ve Acemî putperestler üzerine - ki zenginliği, onbin dirhem ve daha fazlaya mâlik olmakla zâhir olur - **her yıl için kırksekiz dirhem takdîr edilir.** Ondan her bir ayda yedi vezin dört dirhem alınır. «Yedi vezin (vezni seb'a) on dirhemi yedi miskâl olandır ve her miskâli yirmi dört kırattır. Şu halde bir dirhem ondört kırat olur.»

Zikredilen kâfirlerin ikiyüz dirhemden onbin dirheme kadara mâ-

---

(1) Müslümanlar düşman memleketine girip de bir şehri veya kal'ayı muhâsara ederlerse; ordu komutanının yapacağı ilk iş, o yer halkını İslâm Dînine da'vettir. Bunu kabul ederlerse maksad hâsıl olduğundan muhârebeden vazgeçilir.

Eğer İslâm Dînine da'veti kabul etmezlerse cizye ödemeye da'vet edilirler. Çünkü Peygamber (S.A.V.) Efendimiz ordu komutanlarına bunu emretmiştir.

Bunu da kabul etmezlerse; Allah' (C.C.) tan yardım dileyerek harbolunur.

Harbte Müslümanlar muzaffer olurlarsa komutan iki şey arasında muhayyer olur:

a) İsterse alınan esîrleri öldürür veya köle yapar yahud Müslümanlara zimmî olarak bırakır.

b) Dilerse mallarını gâzîler arasında taksîm eder; yahud mallarını mülklerini kendilerine bırakarak arâzîlerinden harâc, kendilerinden de cizye alır.

Cizye Hicretin 9. yılında (M. 630) meşru' olmuştur. «H. 8 yılda meşru' olmuştur.» diyenler de vardır.

lik olan mutavassıtlarına yani orta karar zenginlerine kırksekiz dirhemin yarısı yâni 24 dirhem takdir edilir ki, her ayda iki dirhem alınmış olur.

İkiyüz dirheme mâlik olmayıp, lâkin kazanmaya kâdir olan fakirleri üzerine, kırksekiz dirhemin dörttebiri takdir edilir. Yani onlki dirhem alınıp her ayda bir dirhem olur.

Putperest Arap üzerine cizye takdir edilmez. Eğer ehl-i İslâm onların üzerine gâlib olsa, onların karıları ve çocukları ganimettir. **Mürtede de cizye takdir edilmez. Putperest ile mürtedden ancak İslâm kabûl edilir. İslâm'a gelmezlerse öldürülür.** Çünkü bu ikisinin küfürleri çok çirkindir.

Arabın putperestliğinin çok çirkin olmasına sebeb; çünkü Resûlüllah (S. A. V.) onların arasında yetişti, ve Kur'ân-ı Kerîm onların lûgatları üzere nâzil oldu ve onların üzerine mu'cize daha çok zâhir oldu. Buna rağmen imâna gelmedikleri için küfürleri çok çirkindir. **Mürtedin küfrünün çok çirkin olmasına gelince; çünkü o İslâm'a hidâyet olunduktan sonra ve İslâm'ın güzelliklerini öğrendikten sonra Rabbisini** (veya sâdece İslâm dinini) **inkâr ettiği için küfrü çok çirkin olmuştur.**

İnsanlar arasına karışmayan ve çalışıp kazanmayan râhib (keşiş) **üzerine de cizye konulmaz. İmâm Muhammed** (Rh.A.), **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **dan rivâyet edip :** Râhib eğer işe kâdir olursa, onun üzerine cizye konulur, demiştir. **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **un sözü budur.**

Çocuk, kadın, köle, a'mâ, kötürüm ve işi ve kazancı olmayan fakir üzerine de cizye konulmaz.

Cizye, ölmekle ve İslâm'a girmekle düşer. Çünkü cezânın dünyâda şer'î olması şerri defetmek içindir. Şüphesiz ölüm ve İslâm ile şer savulmuş olur.

Cizye tekrâr ile mütedâhil olur. Yani şâyet zimmiden iki yıl geçinceye kadar alınmasa, İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre düşer, İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **e göre düşmez. Bu Şâfiî'** (Rh.A.) **nin de sözüdür.**

Dâr-ı İslâm'da bîa ve kenîse (kilise ve havra) **ve beyt-i nâr** (ateşgede) **yeniden yapılmaz.** Onların ibâdet ettikleri yerlere, kenîsetu'l-yehûd ve kenîsetu'n-nasârâ denir. Her ne kadar kenîse (havra) deyimi kullanılması Yahûdîlerin ibâdet ettikleri yer için ve bîa (kilise) deyimi kullanılması Hıristiyanların ibâdet ettikleri yer için gâlib ise de, aslında mutlak olarak «bîa» denir. Savmea (manastır), içinde yalnız kalmak içindir ki bîa yerindedir. Evde olan namaz yeri bunun aksinedir. Çünkü o meskene tâbidir.

Zimmînin, yıkılmış olan kenîselerini yeniden yapması câizdir. Yani onlar yıkılmış olan kenîsenin yerine önceki binâ kadar kenîse binâ edebilirler. Bu kadarı ondan menedilmez. Belki başka bir yere nakilden menedilir. Çünkü nakil yeniden yapmaktır.

Şâyet bir zimmî şehir içinde bir ev satın almak istese, o evi ona satmak uygun değildir. Eğer satın almış olsa, Müslümana satması için o zımmî zorlanır. Bazısı demişlerdir ki: «Zimmînin şehir içinde ev satın alması câizdir ve satması için zor kullanılmaz. Ancak, eğer çok olursa zor kullanılır.» **Bunu Kâdîhân (Rh.A.) zikretmiştir.**

Zimmî kıyâfetinde, bineğinde ve silâhında ehl-i İslâm'dan ayırd edilir. Ata binmesi ve silâh kullanması câiz değildir. Kestîc ızhâr eder. Kestic: Parmak kalınlığında yünden veya kıldan bir kaba iptir ki zimmî onu beline bağlar. **Bu zünnârdan başkadır.** Çünkü zünnâr ibrişimdendir.

Zimmî, palan gibi bir eyer üzerine biner. Zimmîlerin karıları da, Müslümanların hanımlarından yolda ve hamamda ayırd edilir. Zimmîlerin evleri üzerine alâmet konur ki onlar için istiğfar edilmesin.

Eğer bize karşı harb etmek için bir yere gâlib olurlarsa veya dâr-ı harbe dâhil olurlarsa zimmînin ahdi bozulur, hattâ öldürülmeye müstehak olur. Çünkü zimmî kavmi, bize karşı harbî olmuşlardır. Şu halde harbînin şerrini defetmek için olan zimmet akdi faydadan ârî olur.

Zimmî dâr-ı harbe kavuşması sebebiyle, ölümüne hükmedilmekde mürted hükmündedir. Lâkin eğer esîr olursa köle edinilir. Daha önce geçen sebebden dolayı mürted öldürülür. Yakında açıklaması gelecektir. Ancak geri dönüp Müslüman olursa öldürülmez.

Eğer zimmî cizyeden kaçınırsa veya bir Müslüman kadın ile zinâ ederse veya Müslümanı öldürürse veya Nebî' (S.A.V.) e söverse ahdi bozulmaz. İmâm Şâfiî (Rh.A.), «Peygamberimize söverse ahd bozulur. Çünkü zimmet ahdi emân ifâde etmekle îmândan haleftir. En kuvvetli aslı bozan şey, daha aşağı olan halefi haydi haydi bozar» **demiştir.**

Bizim delîlimiz şudur ki: Öldürmenin kendisiyle nihâyet bulduğu şey, cizyenin iltizâmı ve kabûlüdür, edâsı değildir ve iltizâm bâkîdir. Şu halde kıtâl düşmüştür. **Hidâye'de ve Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Ben derim ki: Bunda işkâl vardır. Çünkü cizyeden kaçınmanın ma'nâsı cizyeyi edâ etmemeyi açıklamaktır. Sanki o, bu günden sonra ben cizye vermem, demiş olur. **Zâhir olan şudur ki:** Şüphesiz bu ma'nâ, iltizâmın bekâsına aykırıdır yani uymaz. Meğer ki, imtinâ ile cizyenin te'hîr ve edâsında taallül (kaçınma) istenmiş ola. Bunun ihtimâlden uzaklığı ise gizli değildir.

Nebî' (S.A.V.) e sövmek küfürdür. Mukârin küfür zimmet akdini menetmez. Şu halde küfr-i ârız nasıl meneder? Bununla beraber defetmek ref'etmekten daha kolaydır. Nitekim bir Yahûdî, **Resûlüllah'**-(S.A.V.) • اَلسَّامُ عَلَيْكَ «Ölüm üzerine olsun» dedi. Bunun üzerine **Ashâb-ı Kirâm** «Biz bu Yahûdîyi öldürürüz» dediler. Bunun üzerine **Resûlüllah** (S.A.V.) «Hayır!» dedi. **Bu hadîsi şerîfi İmâm Buhârî** (Rh.A.) **ve İmâm Ahmed** (Rh.A.) **rivâyet etmişlerdir.**

Bu hüküm, Hz. Muhammed' (S.A.V.) **e kâfir sövdüğü zamandır. Fakat Resûl-i Ekrem'** (S.A.V.) **e veya Peygamberler** (salavâtullâhi aleyhim ecmaîn) **den birine bir Müslüman sövse, o kimse hadden** (ceza olmak üzere) **öldürülür ve onun tövbesi aslâ kabûl edilmez. Gerek tövbesi, ele geçtikten ve şehâdetten sonra olsun ve gerek kendiliğinden tövbe ederek geldikten sonra olsun müsâvîdir. Zındık gibi öldürülür.** Çünkü bu öldürme hadden vâcibdir. Tövbe ile düşmez ve aksi de tasavvur olunmaz. Çünkü bu cezâ kul hakkı ile ilgili bir cezâdır. Diğer kul hakları gibi tövbe ile düşmez. Kazf haddi tövbe ile düşmediği gibi.

Allah Teâlâ' (C.C.) **ya sövse, sonra tövbe etse bunun aksidir. Çünkü o, Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın hakkıdır. Bir de; Nebî-i Ekrem** (S.A.V.) **beşerdir.** Beşer bir cinsdir, ona âr ulaşıp dokunur. Ancak **Allah Teâlâ'**-(C.C.) nın ikrâmda bulunduğu kimse müstesnâ. Bârî Teâlâ ise bütün ayıplardan arı durudur.

İrtidâd da bunun aksinedir. Çünkü mürted olmak bir ma'nâdır ki, mürted onunla ayrılır. **Bir de:** Başkasının hakkı olduğu içindir. **Biz deriz ki: Şâyet sarhoş olduğu halde ona sövse, afvedilmez. Zikredilen gibi hadden öldürülür. Bu söz Ebû Bekr Sıddîk'** (R.A.) **ın mezhebidir ve İmâm A'zam** (Rh.A.), **Sevrî** (Rh.A.), **ehl-i Kûfe ve İmâm Mâlik** (Rh.-A.) **ve Ashâbının meşhûr olan mezhebidir. Hattâbî** (Rh.A.) : «Ben, Peygambere söven kimse Müslüman olursa öldürülmesinin vâcib olmasında ihtilâf eden, Müslümanlardan bir kimse bilmiyorum» demiştir.

İbn Suhnûn el-Mâlikî (Rh.A.) **de demiş ki:** Mâlikî âlimleri icmâ eylediler ki: Şüphesiz **Nebî'** (S.A.V.) e söven kimse kâfirdir ve hükmü onu öldürmektir Bir kimse onun azâbında ve küfründe şüphe etse kâfir olur. **Fetâvâ-i Bezzâziyye'de böyle zikredilmiştir.** Bu konuda yazılmış olan, **«Es Seyf el Meslûl» adlı kitapda bu mesele tamâmıyle anlatılmıştır.**

Tağleb kabîlesinin bâliğ ve bâliğâ olanından bizim zekâtımızm ka-

tı alınır. Çünkü Hz. Ömer (R.A.) **Sahâbenin huzûrunda onlar ile mezkûr vech üzere anlaşma yapmıştır. Fakat çocuklarından alınmaz.** Çünkü sulh kat kat sadaka üzeredir. Sadaka ise çocuklara vâcib olmaz. Kadın, çocuklar gibi değildir. Çünkü o ehl-i vucûbdur.

Tağlebînin kölesinden, kendisi için cizye ve arâzisi için harâc alınır. Kureyş kabîlesinin köleleri menzilesindedir. Çünkü onlardan cizye ve harâc alınır.

Resûlüllah (S.A.V.) **şöyle buyurmuştur :** مَوْلَى الْقَوْمِ مِنْهُمْ

«Bir kavmin kölesi onlardandır.» Bu hadîs ile sadaka hakkında amel edilir.

Bu hükümde Hâşimî'nin kölesi Hâşimî gibidir. Çünkü muharremât şüpheli şeyleri ile sâbit olur. Cizye ve harâc, Tağlebînin malı ve ehl-i harbin hediyesi ve harbsiz onlardan alınan şey, bizim masraflarımıza harcanır : Hududları tahkim ve taş köprü binâ etmek gibi. Yine köprü yapmak gibi ki bu, hudud tahkimi ve taş köprünün hılâfıdır, gemileri birbirine bağlamak gibi. Âlimlerin, kâdîların, vâlilerin ihtiyacları gibi ve savaşçıların ve çocuklarının rızkı gibi masraflara harcanır.

Bir kimse yılın yarısında ölse, atâdan mahrûm olur. Bizim zamanımızda ehl-i atâ; kâdî, müftî ve müderrisdir. Atâ onlar için dîvânda yazılan şeydir. Bunlardan birisi yılın yarısında ölse onun için atâdan bir şey yoktur. Çünkü atâ bağıştır, almadan önce mâlik olmaz.

El-Umde'de zikredilmiştir ki : Mescidin imâmı şâyet gelirini alıp yıl tamâm olmazdan önce gitse, yılın bir kısmının geliri ondan geri alınmaz. İtibâr hasâd vaktinedir. İmâm hasad vaktinde mescidde cemâate imâmlık yaptıysa gelire (ücrete) müstehak olur. Şu halde ücret, cizye gibi ve kâdînin yılın içinde ölmesi gibi olur.

Sadru'l-İslâm Tâhir b. Mahmûd' (Rh.A.) **un «F e v â i d» inde zikredilmiştir ki :** Bir kasabada mescidin imâmına vakfedilmiş bir arâzî olup mahsul kemâle erdiği vakit o arâzînin geliri imâma harcansın diye şart olundu ise, imâm geliri mahsul kemâle erdiğinde alıp o kasabadan gitse, yıldan geri kalanın hissesi imâmdan geri alınmaz. Bu mesele rızkı alıp ölen kâdînin benzeridir. Eğer imâm fakîr ise, imâmın yıldan geri kalan şeyi yemesi helâl olur. Medreselerde ilim öğrenen öğrenciler hakkında da hüküm böyledir.

Muhît sâhibinin «F e v â i d» inde zikredilmiştir ki : İmâm ile

müezzinin ikisi için vakf olsa ve alacaklarını almayıp ölseler, onların o vakfdan payları düşer. Çünkü bağış anlamındadır. Kâdî de böyledir. **Bazısı** : «Düşmez, çünkü ücret gibidir» demiştir.

★ ★

بَابُ الْمُرْتَدِ

MÜRTED BÂBI

(İSLÂM DÎNİNDEN DÖNEN KİMSE)

Allah korusun, bir kimse mürted olsa (yani İslâm dininden çıksa) **ona İslâm sunulur ve şüphesi giderilir. Eğer mühlet isterse üç gün hapsedilir.** «Mutlaka, yani mühlet istemese de hapsedilir,» diyen de vardır.

Eğer İslâm'dan başka her dinden yüz çevirmekle veya girdiği dini bırakmakla tövbe ederse ne alâ. Eğer tövbe etmezse öldürülür. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.):

مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ

«Bir kimse dînini değiştirirse, siz onu öldürünüz.» buyurmuştur. **Bu hadisi İmâm Ahmed** (Rh.A.) **ve Buhârî** (Rh.A.) **ve başkaları rivâyet etmişlerdir.**

İslâm arz olunmazdan önce öldürülmesi mekrûhtur. Burada kerâhetin ma'nâsı mendûbu terktir. Öldüren kimseye bir şey gerekmez. Çünkü küfür öldürmeyi mubâh kılar. Da'vet ulaştıkdan sonra İslâmı arzetmek lâzım değildir. **Her ne kadar dâr-ı harbe girse de mürted, köle edinilmez. Çünkü mürtedde ancak İslâm veya kılıç meşrûdur. Çünkü Allah Teâlâ** (C.C.) :

تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ

«Onlarla Müslüman oluncaya kadar savaşırsınız.» (1) buyurmuş-

(1) Bk. Feth sûresi (48) : âyet : 16

tur. **Nitekim Sahâbe** (Allah onlardan râzı olsun) **Hz. Ebû Bekr** (R.A.) **zamanında bunun üzerinde icmâ etmişlerdir. Bir de; köle edinmek İslâm'a bir vâsıta ile yaklaşmak içindir.** Mürtedi köle yapmak ise yaklaşma vâsıtası olmaz. Nitekim sebebi daha önce geçti.

İslâm'dan çıkan kadın (mürtedde), **mürted erkeğin aksidir. Şâyet mürted kadın dâr-ı harbe girse, o mürted kadın köle yapılır. Çünkü mürteddenin öldürülmesi meşrû değildir. Kâfirin küfrü üzere bırakılması ancak cizye ile veya köle yapmakla câizdir. Kadınların üzerine ise cizye olmaz.** Şu halde mürteddenin küfrü üzere kölelikle bırakılması, bir şeysiz bırakılmasından Müslümanlar için daha faydalıdır.

Küfür bir millettir. Şâfiî (Rh.A.) **buna muhaliftir. Yahûdî Hıristiyan olsa veya Hıristiyan Yahûdî olsa hâli üzere bırakılır. Eski dînine dönmesi için zorlanmaz.**

Karı - kocadan birinin mürted olması, İmâm A'zam (Rh.A.) **ve Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre, nikâh için fesihdir, talâk değildir. İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, kocanın mürted olması, yüz çevirmesine kıyâsen talâktır.**

Mürtedin malından mülkü mevkûfen zâil olur. Eğer o mürted İslâm'a gelirse, o mal kendisine geri döner.

O mürted irtidâdı hâlinde ölür veya öldürülürse veya dâr-ı harbe varırsa ve kâdî dâr-ı harbe ulaştığına hükmederse, o mürtedin müdebberi ve ümmü veledi azâd olur ve üzerinde olan borç (deyn) **hâll olur.** Çünkü dâr-ı harbe ulaşmakla ölü hükmündedir. Müeccel borç ise borçlunun ölmesiyle hâll olur. Müslüman iken kazandığı Müslüman vârisinindir.

Eğer; «Kâfir Müslümana vâris olmaz, Müslüman kâfire nasıl vâris olur?» denilirse, cevâbında biz deriz ki : Mürtedin, dîninden döndükden sonra olan kazancında mülkü bâkîdir. Nitekim bilirsin ki, mürtedin malı mevkûfdur. Şu halde onun Müslüman iken kazandığı vârisine geçer. Çünkü o mal onun dîninden dönmesinden önce mevcûd olduğu için istinâdı mümkündür. Dîninden dönmesi hâlindeki kazancında istinâd mümkün olmaz. Çünkü dîninden dönmesinden önce kesb yoktur. Kazancın İslâm'dan dönmekten önce mevcûd olması istinâdın şartındandır. Öyleyse Müslüman Müslümandan vâris olmuş olur.

İslâm'dan dönmesi hâlinde olan kazancı ganîmettir. İslâm hâli ile İslâm'dan dönme (riddet) **hâlinden her bir hâlin borcu o hâlin kazancından ödenir.** Yani İslâmî hâlinde olanı İslâmî hâlindeki kazancından ve riddeti hâlinde olan borcu da riddeti hâlinde olan kazancından ödenir.

Mürtedin talâkı sahîh olur. Çünkü nikâh, İslâm'dan dönmekle fesh olunca kadın mu'tedde olur. Eğer o mu'tedde kadını boşarsa talâk vâki olur.

Kezâ koca ile karı beraber mürted olsalar da koca karısını boşasa, sonra ikisi de beraber İslâm'a girse nikâh fesh olmaz ve talâk vâki olur.

Mürtedin çocuk hâsıl etmesi yani câriyesini gebe bırakması da sahîh olur. Çünkü mürtedin câriyesi şâyet çocuk doğursa ve o da çocuğumdur, diye iddiâ etse, o çocuğun nesebi sâbit olur ve vârisleriyle beraber vâris olur. Câriye de ümmü veledi olur.

Mürtedin hayvan boğazlaması câiz olmaz. Çünkü mürtedin dini yoktur.

Mürtedin malda ortaklığı da mevkûf kılınır. Çünkü ortaklık dinde eşitlik gerektirir. Mürtedin ise dinî yoktur. Şu halde mevkûf olur. Lâkin mürtedin geri dönme ihtimali vardır.

Mürtedin sattığı, satın aldığı, bağışladığı, kirâya verdiği, müdebber eylediği kölesi, kitâbete kestiği kölesi ve vasıyeti mevkûf olur. Çünkü bunlar mukarrer mülk iktizâ eder.

Eğer mürted, Müslüman olursa kurtulur ve tasarrufları sahîh olur. Eğer öldürülür veya ölürse veya dâr-ı harbe girdiğine ve ulaştığına kâdî hükmederse bu hükümlerden her biri bâtıl olur. Eğer dâr-ı harbe ulaştığına hükmedilmeden önce gelirse, sanki o mürted olmamış gibidir. Hattâ müdebberi ve ümmü veledi azâd olmaz, ve vârisi harcadığı ve yok ettiği malı öder. Çünkü kâdînin hükmü bu ahkâmın bâtıl olması için şarttır. Zirâ mürtedin dâr-ı harbe ulaşması ile ölü hükmünde olması ictihâd götürür (müctehedun fîhtir). Çünkü **Şâfiî (Rh.A.)** muhâliftir. Şu halde o ictihâdın sağlamlaşması için kâdînin hükmü lâzımdır. Eğer mürted kâdînın hükmünden sonra ve malı vârisinin elinde iken Müslüman olup gelirse o malı alır. Çünkü vârisin o malda ona halef olması mürtedin dâr-ı harbe ulaşmasıyle ölü hükmünde olmasından dolayı o maldan müstağnî olduğu içindir. Şâyet Müslüman olup dönse o mala muhtâc olur. Eğer vâris o malı mülkünden yok ettiyse Müslüman olup gelen mürted o yok olan malın kıymetini alamaz. Çünkü mubâh mal yok edilmesiyle ödenmesi gerekmez.

Müslüman olan mürted, mürtedliği hâlinde terkettiği İslâm'daki ibâdetlerini kazâ eder. Şemsu'l-Eimme el-Hulvânî (Rh.A.) demiştir ki: Müslüman olan mürtedin, İslâm'da terk ettiği ibâdetleri kazâ etmesi gerekir. Çünkü namaz ve orucu terk etmek ma'siyettir ve ma'siyet riddetten sonra bâkî kalır. **Bunu Kâdîhân (Rh.A.) zikretmiştir.**

İbâdetlerden İslâm'da edâ ettiği bâtıl olur ve kazâ edilmez. Ancak haccı kazâ edilir. Çünkü mürted İslâm'dan dönmekle sanki kâfir olarak devam etmiş de zengin iken Müslüman olmuş gibidir. Binâenaleyh zengin ise ona hacc farzdır. Diğer ibâdetleri kazâ etmesi gerekmez. **Hulâsa'da böyle zikredilmiştir.**

Üzerine kısâs, hadd veya diyet vâcib olan bir Müslümana mal veya bir şey isâbet etse, ondan sonra o Müslüman - Allah korusun - mürted olsa, veya mal ona dâr-ı İslâm'da mürted olduğu halde isâbet etse, ondan sonra dâr-ı harbe ulaşsa ve bir zaman Müslümanlara karşı savaşsa, ondan sonra Müslüman olup dâr-ı İslâm'a gelse; elde ettiği malın bütünü alınır. Eğer o malı, mürted olduğu halde dâr-ı harbe ulaştıkdan sonra elde etse, Müslüman olduğunda o maldan bir şey alınmaz. Belki o malın bütünü ondan sâkıtdır. Çünkü o mal dâr-ı harb'da harbî iken isâbet etmiştir. Harbî ise, Müslümanlara muhârib olduğu halde elde ettiği şeyle, Müslüman oldukdan sonra muâheze olunmaz. **Bunu Kâdîhân (Rh.A.) zikretmiştir.**

Bir kadına kocasının mürted olduğu haber verilse, o kadının iddetten sonra başkası ile evlenmesi câiz olur. Nitekim kocasının ölümü veya boşadığı haber verildiği zaman câiz olduğu gibi.

İslâm dininden çıkan kadın (mürtedde) **öldürülmez. İmâm Şâfiî (Rh.A.) ayrı görüştedir.** Eğer bir kimse o mürteddeyi öldürse, gerek o mürtedde hürre olsun ve gerekse câriye olsun bir şey ödemez. **Nihâye sâhibi Mebsût'da da böyle demiştir.**

O mürtedde İslâm'a gelinceye kadar hapsedilir. Çünkü Allah Teâlâ' (C.C.) ın hakkını ikrârdan sonra yerine getirmekten kaçınmıştır. Şu halde hapis ile onu ifâya zorlanır. Nitekim kulların haklarında hapisle zorlandığı gibi. Gerek o mürtedde hürre olsun ve gerek câriye olsun. Câriyeyi efendisi zorlar. İslâm üzere teşvîkde mübâlağa için her gün dövülür diye rivâyet edilmiştir.

İslâm'dan dönen kadının tasarrufu ve iki haldeki kazancı vârisleri için geçerlidir. Yani İslâmî hâlinde ve riddetinde olan kazancı vârisleri için geçerlidir.

Bir mürtedin câriyesi çocuk doğursa, gerek o câriye Müslüman olsun ve gerekse Hıristiyan olsun, eğer mürted o çocuğu iddiâ etse, yani çocuk benimdir diye ikrâr etse, **o çocuk Müslüman kadından doğdu ise, babası öldüğü veya dâr-ı harbe gittiği takdirde mutlak sûrette hür ve ona vâris olur.** Yani gerek irtidâd ile doğum arasında altı aydan daha az olsun ve gerek daha çok olsun müsâvîdir. **Çünkü çocuk ana - baba-**

nın din yönünden hayırlısına tâbi olur. Şu halde Müslüman olan anasına tâbi olup Müslüman olur. Müslüman ise mürtede vâris olur.

Kezâ mürtedin Hıristiyan olan câriyesi çocuk doğursa ve o mürted de bu çocuk bendendir dese, çocuk hür olduğu halde mürtedin oğludur, ona vâris olur. Ancak Hıristiyan câriye o çocuğu mürtedin mürted olduğu günden itibâren altı ayda veya altı aydan daha fazlasında doğursa iş değişir. Çünkü, altı aydan daha azında doğurursa, ulûk (döllenme) **İslâm hâlinde olur. O çocuk mürtede vâris olur.** Eğer altı aydan daha çokda doğurursa ulûk mürtedin tohumundan olur. Yine mürtede tâbi olur. Çünkü mürted İslâm'a çocuğun anasından daha yakındır. Zirâ mürted İslâm dînine girmeye zorlanır. Onun hâlinden zâhir olan Müslüman olmasıdır. Şâyet mürted olursa vâris olmaz. Çünkü mürted mürtede vâris olamaz.

Mürted malı ile beraber dâr-ı harbe ulaşsa ve Müslümanlar dâr-ı harbde ona gâlib gelse, o mürtedin malı ganîmettir. Kendisi ganîmet olmaz. Çünkü mürted köle yapılmaz. Ya İslâm-ı kabûl eder veya öldürülür. Malının ganîmet olması câiz olur. Kendisi ganîmet olmaz. Arabın müşrik olanları gibi Müslüman olmazsa öldürülür.

Mürted malsız dâr-ı harbe ulaşsa ve Kâdî dâr-ı harbe ulaştığına hükmetse ve dâr-ı İslâm'a geri döndükden sonra ikinci defa dâr-ı harbe malı ile kaçsa, ehl-i İslâm onun üzerine gâlib olduğu zaman malı, ganîmetciler arasında taksîm edilmezden önce vârisinindir. Çünkü birinci ulaşmada vâris olmak câiz değildir. İkincide kâdînin dâr-ı harbe kaçtığına hükmetmekle vârislerine geçmiştir. Şu halde vâris eskiden mâlik olur. Şâyet mürted dâr-ı harbe ulaştıkda mürtedin kölesi o mürtedin oğlunun mülkü olduğuna hükmedilse, mürtedin oğlu da o köleyi mükâteb yapsa, mürted de Müslüman olup gelse, o kitâbetin bedeli ve velâyet hakkı babasınındır. Çünkü kitâbetin bâtıl olmasına sebeb yoktur. Zirâ o kitâbet geçerli bir delîl ile nâfiz olmuştur. Binaenaleyh, halefi olan vâris tarafından vekîl gibidir ve onda akd olan hukûk müvekkile râcî olur. Velâ hakkı da kendisinden âzâd vâki olan kimse içindir.

Bir mürted bir adamı hatâen öldürüp dâr-ı harbe kaçsa veya kâtil olan mürted dâr-ı harbe kaçmadan önce öldürülse, mürtedin öldürdüğü adamın diyeti mürtedin İslâmî hâlindeki kazandığı malından verilir. Zira âkileleri mürted için bir şey vermezler. Çünkü onlara yardım borç değildir. Diyet Müslüman iken kazandığı malından verilir. Çünkü onda tasarrufu geçerlidir. Riddette kazandığı malından verilmez. Çünkü onda tasarrufu mevkûftur.

Bir Müslümanın eli kasden kesilse, eli kesilen Müslüman - Allah korusun - **mürted olup bu durumda o kesikden dolayı ölse, veya ölme-**

yip dâr-ı harbe kaçsa ve kaçtığına da hükmedilse, sonra dâr-ı harbden Müslüman olduğu halde gelip o kesikten dolayı ölse, kesen kimse diyetin yarısını öder. Kesen kimse kendi malından eli kesilenin vârisine öder. Çünkü kesmek, ma'sûm bir mahalde vâki olmuş, sirâyet ise gayri ma'sûm mahalle hulûl etmiştir. İmdi kesmeye itibâr olunup sirâyete itibâr olunmamıştır. Şu halde diyetin yarısı kesen kimsenin kendi malından vâcib olur. Çünkü kesen kimsenin âkıleleri, kasden öldürmekte diyeti yüklenmezler. Nitekim daha önce geçti. İrtidâd şüphesinden dolayı kısâs da vâcib olmaz.

Eğer eli kesilen Müslüman mürted oldukda, dâr-ı harbe kaçmayıp dâr-ı İslâm'da Müslüman olup ölse, eli kesen kimse diyetin tamâmını öder. Çünkü ölen kimse kesme ve sirâyet vaktinde ma'sûmdur. **İmâm Muhammed (Rh.A.) ile İmâm Züfer' (Rh.A.) e göre diyetin yine yarısı vâcib olur.**

Bir mükâteb mürted olup dâr-ı harbe kaçsa ve biraz mal kazanıp malı ile beraber yakalandıkda İslâmı kabûlden yüz çevirse ve öldürülse, onun kitâbetinin bedeli efendisinin ve geri kalanı vârisinin olur. Çünkü mükâteb kazandığı şeye kitâbetle mâlik olur. Mürted olmak kitâbette te'sîr etmez. Kezâ kazandığı şey de te'sîr etmez.

Karı ve koca ikisi de mürted olup dâr-ı harbe kaçsalar ve kadın dâr-ı harbde hâmile olsa ve bir çocuk doğursa, ondan sonra o çocukdan da bir çocuk hâsıl olsa ve Müslümanlar dâr-ı harbe gâlib olup karı ile kocayı ve çocuğu ve çocuğun hepsini elde etseler, iki çocuk yani karı kocanın çocuğu ve onların çocukları ganîmettir. Yani bu iki çocuk köle olurlar. Çünkü İslâm dininden dönen kadın köle yapılır. Çocuk ise ânaya tâbidir. Yine çocuğun çocuğu da ona tâbi olur.

Birinci çocuk İslâm dînine girmeye zorlanır. Çocuğun çocuğuna zor kullanılmaz. Çünkü çocuklar dînde babalarına tâbidirler. Şu halde babası İslâmı kabûle zorlandığı gibi çocuk da zorlanır.

Bazıları demiştir ki : İkisi de İslâm dînini kabûle zorlanırlar. Yani çocuğu ve çocuğun çocuğu ikisi de İslâm'ı kabûle zorlanırlar. **Bu, İmâm Hasan' (Rh.A.) ın İmâm A'zam' (Rh.A.) dan rivâyetidir.** Çocuğun çocuğu dedesine tebâiyetle İslâmı kabûle zorlanır.

İslâm'ın kurtuluş yolu olduğuna akıl erdiren çocuğun mürted olması sahîhdir. İslâmı da sahîhdir. Kâfir olan anasına ve babasına vâris olmaz. O çocuk İslâm dînine girmeye zorlanır. Eğer kabûlden kaçınırsa öldürülmez. Bu, İmâm A'zam (Rh.A.) ve İmâm Muhammed'-(Rh.A.) e göredir. İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.); «Çocuğun mürted olması mu'teber değildir, İslâm'ı mu'teberdir,» **demiştir. İmâm Züfer (Rh.A.)**

ve İmâm Şâfiî (Rh.A.) «Mürted olması da, İslâma girmesi de mu'teber değildir» demişlerdir.

Biz deriz ki : Hz. Ali (R.A.) çocukluğunda Müslüman oldu. **Nebî-ı Ekrem** (S.A.V.) onun Müslüman olmasını sahîh gördü ve **Hz. Ali** (R.A.) bununla övünürdü. Hattâ şöyle derdi :

سَبَقْتُكُمْ عَلَى الْإِسْلَامِ طُرًّا غُلَامًا مَا بَلَغْتُ أَوَانَ حُلُمِ

«Bıyığı henüz terlememiş, erginlik çağına ermemiş bir çocuk iken İslâm'a girmekte sizi geçtim.» (2)

★ ★

(2) **Resûl-i Ekrem'** (S.A.V.) **e nübüvvet geldiği zaman ona ilk imân eden Hz. Hadice** (R.Anhâ) **dır. Bir gün sonra da Hz. Ali** (R.A.), **erginlik çağına yakın olduğu halde Müslüman olmuştur.** Bundan dolayı Hz. Ali (R.A.) mü'min olduğu halde bülûğ yaşına ulaşarak aslâ putlara tapmamıştır. Yukarıda geçen şiirinin devâmı, Firuzâbâdî'nin Kâmûsunun Âsım Efendi tarafından yapılan tercemesinde, «s ı h r» kelimesinin açıklamasında (Kâmûs Tercemesi, C : I) şöyle geçmektedir :

«Bıyığı henüz terlememiş, erginlik çağına ulaşmamış bir çocuk iken İslâm'a (girmekle) sizi geçtim.

Allah Teâlâ' (C.C.) nın Peygamberi olan Hz. Muhammed (S.A.V.) benim kardeşim ve kayınpederimdir.

Şehîdlerin efendisi olan Hz. Hamza (R.A.) **benim amcamdır.**

Sabah, akşam meleklerle beraber uçan Hz. Ca'fer (R.A.) **benim anamın oğludur.**

Hz. Muhammed' (S.A.V.) **in kızı olan Hz. Fâtıme** (R.A.) **benim can yoldaşım ve zevcemdir. Onun eti, benim kanım ve etimle karışmıştır.**

Ahmed'in (yâni Hz. Muhammed' (S.A.V.) in) **iki torunu** (Hz. Hasan (R.A.) ile Hz. Hüseyin (R.A.)) **Hz. Fâtıme'** (R.A.) **den doğmuş benim iki çocuğumdur. Bundan dolayı o benim hissem gibi hisse iddia eder.»**

بَابُ الْبُغَاةِ

ÂSÎLER BÂBI

Bâğîler İmâma (Devlet Reisi) itâattan çıkan Müslüman bir topluluktur. (1) Devlet Reisi bunları itâata dönmeleri için da'vet eder ve şüphelerini giderir.

Eğer bunlar bir yer edinip o yere toplandılarsa, önce bizim onlara savaş açmamız helâl olur. İmâm Şâfiî (Rh.A.) bunu kabûl etmemiştir. Çünkü Müslümanın öldürülmesi ibtidâen câiz değildir.

Bizim delîlimiz şudur: Hüküm delîle dayanır ve o delîl onların askerlenip toplanmalarıdır. Eğer İmâm (Devlet Reisi) onların başlamasını, sabredip beklerse, çok defa onların kötülüklerini savmak mümkün olmaz. Yaralanmış olanları öldürülür. İmâm Şâfiî (Rh.A.) bunu da kabûl etmemiştir. Eğer onların kalabalık toplulukları varsa kaçanlarını tâkib eder. İmâm Şâfiî (Rh.A.) bunu da benimsememiştir. Eğer toplulukları yoksa, zikrettiğimiz şeyleri yapmaz. Çünkü öldürmenin câiz olması onlardan korkulduğu içindir. Bu takdirde, kalabalık olmadığı için korku olmaz. **Şu halde âsîyi** - Müslüman olduğu için - **korku olmayınca öldürmek de câiz olmaz. Zürriyetleri de esîr edilmez. Tövbe**

---

(1) **Bâğî** (Bağy): Zulüm, isyan, cinâyet, fesat ve doğru yoldan sapmak gibi ma'nâlara gelir. **Istılahta ise:** Hükûmete isyan eden kimselere **bâğî,** denir.

Bâğîler, kendilerini koruyacak ordu ve silâhları olan bir tâifedir. Bunlar kendilerini haklı görerek te'vil yolu ile Müslümanlara karşı harbederler.

Âsî ve bâğîlerle muharebe etmek câizdir. İcmâ' da budur. Allah Teâlâ (C.C.) Hazretleri de Hucurât sûresinin 9. âyet-i kerîmesinde; **«Siz bâğîlik eden tâife ile çarpışın...»** buyurmuştur.

Ulemâ'dan bir cemâate göre; **«Âsîlerle çarpışmak kâfirlerle muhârebe etmekten efdâldir.»** Fakat, onlarla çarpışmaya başlamadan önce kendilerini bu isyandan vaz geçmeğe da'vet îcâbettiğini unutmamak gerekir. Nitekim, **Hz. Ali** (R.A.) **Harîcîlere karşı böyle hareket etmiştir.**

(Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu. C. 3)

edinceye kadar malları hapsedilir. Çünkü İslâm nefsi ve malı ma'sûm kılar. Haps ise onların kötülüğünü savmak içindir. İmâm (Devlet Reisi) onların silâhlarını ve binek hayvanlarını ihtiyâc duyulunca kullanır. Çünkü İmâmın (Devlet Reisi) ihtiyâc duyulunca âdilin malını kullanması câizdir. Âsînin malını kullanması ise daha evlâdır.

Âsî kendisi gibi bir âsîyi öldürmekle, üzerlerine gâlib gelindikde bir şey lâzım gelmez. Çünkü imâmın velâyeti onlardan kesilmiştir.

Âsîler bir şehre gâlib gelip zaptetseler, o şehir halkından bir kimse kendi gibi şehir halkından bir kimseyi kasden öldürse, ehl-i adl o şehre gâlib olduklarında, âsîler o gâlib oldukları şehirde hükümlerini icrâ edemedikleri zaman, kâtil kendi gibisini öldürmek sebebiyle öldürülür. Çünkü bu takdirde imâmın (Devlet Reisinin) velâyeti o şehirden kesilmiş değildir. Şu halde ahkâmını icrâ edip o kâtili kısâsen öldürür. **Fakat** âsîler o şehirde hükümlerini uygularlarsa öldürülmez.

Bir âdil bir âsîyi veya bir âsî bir âdili öldürse o âdil veya âsî öldürmenin haklılığını iddiâ ederek yâni kâtil : «Ben maktûlü hak üzere öldürdüm ve ben şimdi haklıyım» diye **iddiâ etse, kâtil gerek âdil olsun ve gerek âsî olsun hakkıyyet iddiâsıyle maktûle vâris olur.**

Birincisine gelince, yani âdil âsîyi öldürüp ve malını telef etse, âdil o itlâf ile günahkâr olmaz ve ödemez. Çünkü muhârebe, ismeti (dokunulmazlığı) **ortadan kaldırır.**

Biz âsîler ile savaşa Allah Teâlâ' (C.C.) nın :

فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي) **«Âsî olanla savaşın...» (2) âyet-i**

kerîmesi ile emrolunduk. Şu halde onların öldürülmesi, ehl-i harbin öldürülmesi gibi bihakkındır. Öyleyse mirâsdan mahrûm olmak gerekmez. Nitekim bir kimse, mûrisi üzerine kısâs lâzım gelmekle onu öldürdükde mahrûm olmadığı gibi. Çünkü mirâsdan mahrûm olmak yasaklanmış katlin cezâsıdır. Mubâh olan öldürmek ile mirâsdan uzak olmaz.

İkincisine, yani âsînin âdili öldürmesinde vâris olmasına gelince âsî âdili öldürse bize göre günahkâr olur ve bir şey ödemez.

---

(2) Bk. Hucurât sûresi (49); âyet : 9

Ehl-i harbin te'vîli gibi kuvvet (asker) eklendiği vakit, fâsid te'vîl ödemenin def'i hakkında sahîh menzilesine indirilir. Fâsid te'vîl ile ödemek (kefâlet) vâcib olmayınca, mirâsdan mahrûm olmak da vâcib olmaz ve mirâs karâbet ile hak edilir.

Âsî, öldürmenin bâtıl olduğunu ikrâr ederek âdili öldürse, vâris olamaz. Çünkü âsî, öldürmenin haksız olduğunu ikrâr edince, diyeti ödemesi vâcib olur ve mirâsdan mahrûm olması da gerekir.

Ehl-i fitneye silâh satmak mekrûhtur. Çünkü ma'siyete yardım etmektir. Eğer silâhı alanın onlardan olduğunu bilmezse mekrûh değildir. Çünkü asıl olan, silâhın satılmasında kerâhet olmamasıdır. Bu hükmü değiştirecek bir şey de yoktur.

Mecmau'l-Fetâvâ'da denmiştir ki: Ebû Hanîfe' (Rh.A.) ye göre: Şâyet insanlar Müslümanlardan bir imâmın (Devlet Reisinin) emrinde toplansalar; hem kendileri ve hem yollar emîn olsa; diğer bazı Müslümanlar o cemaâtin imâmına isyân etseler, Müslümanlar için uygun olan, yardıma güçleri yettiği takdîrde imâma yardım etmeleridir. Eğer yardım edemezlerse, bu durumda her Müslümanın üzerine vâcib olan, fitneden uzak durup kendi evinde oturmasıdır.

★ ★

كِتَابُ إِحْيَاءِ الْمَوَاتِ

BOŞ VE SÂHİBSİZ ARÂZİNİN İHYÂSI BÖLÜMÜ

Musannıf, bazı bâblarında, boş ve sâhipsiz arâzînin ıhyâsı zikredilen Cihâd Bölümünü açıklamasını bitirince, arkasından boş ve sâhipsiz arâzînin ıhyâsı bölümünü getirmiştir.

Mevât, lûgat yönünden «ölmüş hayvana» derler. Burada müsteârdır (mecâzdır). Mecâz alınıp kullanılan ma'nâsı : Dâr-ı İslâm'da mülk edinilmemiş arâzîdir. Ya da mâliki bilinmeyen arâzîdir veya suyu kesilmekle zirâati zor olan arâzîdir. Ya da üzerine su galebe etmesiyle zirâati güç olan arzdır. Veya zikredilenlerin benzeri olan arzdır. Nitekim suyu çekilip çorak olsa arz-ı mevâttır. Yâni o boş arâzî, ma'mûr (bayındır) arâziden uzaktır. Öyleki, onun en uzak yerinden ses işitilmez.

Ebû Hanîfe' (Rh.A.) ye göre, İmâmın (Devlet Reîsinin) izni ile o arâzîyi ıhyâ eden kimse o arâziye mâlik olur. İmâmeyn' (Rh.Aleyhimâ) e göre, imâmın izni olmadan da mâlik olur. Velev ki; o boş arâzîyi ıhyâ eden zimmî olsun.

Arâziyi tahcîr eden (yâni taştan işâret koyan) **mâlik olmaz. Tahcîr, cîm'in fethiyle hacer veya cîmin sükûniyle hacr'dandır. Bununla adlandırılmasına sebeb şudur : Çünkü bu işi yapanlar o boş arâzînin çevresine taşlar koymakla işâretlerlerdi. Ya da o arâzînin ıhyâsından, başkasını menetmek için taşları işâretlerlerdi. O işâret konulan arz evvelce olduğu gibi kimsenin mülkü olmaksızın kalır. Sahîh olan da budur.** Sonra işâret koymak bazan taşdan başka şeyle de olur. Meselâ, kuru otu, dikeni ve çalı çırpıyı biçim boş arâzînin çevresine dizmek ve üzerine toprak koymak gibi.

«Su bentleri tamâm olmaksızın.» **Bu söz tehaccürün mülk ifâde etmediğini belirtmektedir. Yani, şâyet o tahcîr ettiği** (taş ile işâretlediği)

boş arâzîye mâlik olmayıp taş ile işâretlemiş olsa ve işâretledikden sonra o arâzîyi üç yıl terk etse, İmâm (Devlet Reisi) **o arâzîyi başka birine verebilir. Çünkü Hz. Ömer** (R.A.) :

لَيْسَ لِمُحَجِّرٍ بَعْدَ ثَلَاثِ سِنِينَ حَقٌّ

«Muhaccir için üç yıldan sonra hak yoktur.» demiştir.

Fakîhler demişlerdir ki : Bu zikredilen şey diyânet yönündendir. Amma muhaccirden başka bir kimse, o tahcîr olunan arâzîyi üç yıl geçmeden ıhyâ etse ıhyâyı gerçekleştirdiği için arâzîye mâlik olur. Tahcîr eden yani işâretleyen kimse mâlik olmaz.

Bir yerden su çekilip yeri açılmış olsa ve suyun o yere geri dönmesi de imkânsız olsa, o açılmış olan arz, eğer bir ma'mûr arâzînin harîmi değilse, boş ve sâhibsizdir. Eğer suyun o açılmış olan yere geri dönmesi mümkün olursa onun ıhyâsı câiz değildir. Çünkü onda Müslümanların hakkı vardır.

Bir kimse bir miktâr boş ve sâhibsiz arâzî ıhyâ etse, ondan sonra onun dört tarafını aynı şekilde birbirinin ardınca ıhyâ ederek kuşatsalar, evvelâ ıhyâ eden kimsenin yolu - İmâm Muhammed' (Rh.A.) den rivâyet edildiği üzere - **kuşatanların dördüncüsünün arzındadır.** Çünkü ıhyâ eden kimse, kuşatanlardan birincisine, ikincisine ve üçüncüsüne ses çıkarmasa, geri kalan onun için yol olur. O geri kalanı dördüncüsü ıhyâ etse, birinci ıhyâ edenin yolunu ma'nâ itibâriyle ıhyâ eder. Bu durumda birinci ıhyâ edenin orada yolu olur.

Bir kimse arz-ı mevâtta, İmâmın (Devlet Reisi) **izni ile bir kuyu kazsa, o kimse için o kuyunun etrâfı hayvan istirâhatı için mülk olur. Bu kuyuya (atan) (1) denir ki çevresinde deve çöker ve su içer.**

Nâdıh kuyusu ise, deve ve benzerlerinin yürümesiyle suyu çıkarılandır.

Esah olan kavle göre, her tarafdan kırk zirâ' (20 metre) **harîmi** (çevresi) **vardır.** Musannıfın, «esah olan kavle göre» demesi, bazılarının; «Dört tarafının toplamı kırk zirâ'dır.» dediği sözden sakınmak içindir.

Pmarın harîmi her tarafdan beşyüz zirâ' (250 m.) **dır. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) :

(1) **Atan :** Su başlarında hayvanların yatıp istirahat ettiği yer.

حَرِيمُ الْعَيْنِ خَمْسُمِائَةِ ذِرَاعٍ

«Pınarın harîmi beşyüz zirâ'dır» buyurmuştur.

Bir de; zirâat için çıkarılan pınarın suyunun akması için, içinde suyun toplandığı bir havuz ve içinden suyun tarlaya aktığı bir yer lâzımdır. Bundan dolayı pınarın etrâfı fazlaca takdir olunmuştur. **Beşyüz zirâ' ile takdir tevkîf iledir ve esah olan pınar etrâfı her tarafdan beşyüz zirâ'dır.**

O harimde başkasının pınar kuyusu kazması menedilmiştir. Çünkü o harîm zarûretten dolayı sâhibinin mülkü olmuştur. Ondan istifâde etmek mecbûriyetindedir. Binâenaleyh o kuyu sâhibinden başkası, kuyu sâhibinin harîminde tasarrufda bulunmakla başkasının mülküne tecâvüz etmiş olur. **Eğer bir başkası kuyu sâhibinin harîmini kazsa, birinci kuyu sâhibi için o kuyuyu kapattırmak hakkı vardır. Fakat eksileni ödettirmek yoktur. Lâkin kazdığının süpürüntüsünü kaldırmak için eksileni alır.** Çünkü o başka kimsenin kazmakla işlediği suçun izâlesi onunla olur. Nitekim bir kimse başkasının evine süpürüntü attıkda süpürüntünün kaldırılması için alındığı gibi. **Bazıları,** «Eksiğini ödettikden sonra kendisi süpürüntüyü kaldırır,» **demiştir. Nitekim bir kimse başkasının duvarını yıktıkda ödettiği gibi. Sahîh olan da bu sözdür.**

Eğer ikincisi (yâni kuyuyu birinciden sonra kazan) **İmâmın** (Devlet Reisi) **emri ile birincinin harîminden başka fakat ona yakın bir yerde kuyu kazsa da birinci kuyunun suyu kaybolsa ve suyun kaybolması ikinci kuyunun kazılmasından dolayı olduğu bilinse ikinciye bir şey lâzım gelmez. Çünkü yaptığı işte bir hakka tecâvüz etmiş değildir. Yerin altında olan su bir kimsenin mülkü değildir.** Şu halde ilk kazanın kuyusunun suyunun ikinci kuyuya geçmesi husûsunda ikinci ile çekişip ona düşmanlık etmesi doğru olmaz. Nitekim bir tâcirin bir dükkânı olsa ve bir başka kimse de onun yanında onun ticâreti gibi ticâret için bir dükkân açsa, birinci tâcirin alışverişi, ikinci tâcirin ticâreti sebebiyle azalsa, birinci tâcirin ikinci tâcire muhâsama etmesi câiz olmadığı gibi. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

O birinci kuyunun harîmine bitişik harîmin arkasında kuyu kazan kimsenin, - birinci kuyu tarafından, birinci daha önce mülk edindiği için - **birinci kuyunun harîminden başka üç tarafdan harîmi vardır.** Eğer ikinci kazan kimse kuyusunun dört tarafını genişletmek isterse, birinci kuyunun harîminden uzak kazar.

Kanal (su kanalı) **için harîm, kanala elverişli olduğu miktârdır. Kanal, yerin altında suyun aktığı yerdir** (mecrâsıdır). **Mecrânın harîmi, zabtı mümkün olan bir şeyle takdîr edilmemiştir. İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **den rivâyet edilmiştir ki;** «Suyun mecrâsı, harîme müstehak olmakda kuyu menzilesindedir.» **Bazıları demişlerdir ki : «Bu zikredilen, İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **e göredir. İmâm A'zam'** (Rh.A.)**a göre, yerin yüzünde görülmedikce yerin altında su için harîm yoktur.»**

Nehir için harîm ancak hüccetle vardır. Yani bir kimsenin başkasının arâzîsinde nehiri olsa - **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre** - o nehir için harîm yoktur. Ancak harîm olmak üzere beyyine ikâme ederse vardır. **İmâmeyn** (Rh.Aleyhimâ) demişlerdir ki : Şâyet o nehirin ancak hüccetle harîmi varsa, nehir sâhibinin üzerinde yürüdüğü ve üzerine çamur koyduğu nehir barajı (müsennât) onundur.

Bir adamın nehri ile diğer bir adamın arâzîsi arasında olan ve bir kimsenin mülkiyetinde bulunmayan baraj (müsennât), yani ikisinden biri için, üzerinde diktiği ağaç ve koyduğu çamur bulunmayan bu baraj, **arâzî sâhibine âiddir. Fakat ikisinden birinin onun üzerinde dikili ağacı veya emeği varsa, bu takdirde orayı işgâl eden evlâdır. Çünkü o kimse mülkiyet sâhibidir.**

* *

فَصْلٌ

SULAR HAKKINDA BİR FASIL

Ma'lûm olsunki su iki çeşittir. Biri şirb diğeri şuf'a suyudur. İkisinin arasındaki fark kitaplarda karıştırılmıştır. Burada musannıf ikisinin arasını ayırıp önce şirbi ve ahkâmını, ondan sonra şuf'ayı ve ahkâmını açıklamıştır.

ŞİRB SUYU :

Şirbin ma'nâsı, su hissesidir. Mülk edinilmemiş olan derelerin suyunda herkes ortaktır. Meselâ Dicle nehrinin suyu ve benzeri gibi. Menfaatlerinin genel olması; kanal açmak ve değirmen binâ etmek gibidir. Şâyet o kanal açmak kendi toprağında olursa câizdir. Eğer kendinden başkasının toprağında olursa câiz değildir. Âmmeye zarar vermeden kazar. Çünkü su aslında mubâhtır. Lâkin âmmeye zarar verirse, o kimse için kanal açmak ve değirmen binâ etmek câiz olmaz. Çünkü âmmeden zararın savulması vâcibdir. Zarara misâl: Nehrin bir tarafı yarılmış olsa, suyu halk tarafına meyletmekle köyleri ve arâziyi su basmasıdır.

Bir kimsenin arâzîsi yok iken, yalnız şirbe ortaklık da'vâsı istihsânen sahîh olur. Çünkü müddeî bazan şirbe, arâzîsiz mirâs yoluyla mâlik olur. Bazan da arâzî satılır, şirb onun için bâkî kalır. Bu makbul bir şeydir.

Halkın birbirleriyle husûmet eyledikleri şirbde, şirb halkın arzları mikdâriyle taksîm edilir. Yani kavmin aralarında bir nehir olup ve şirbde birbirleriyle anlaşamasalar ve şirbin aslının keyfiyeti de aralarında bilinmemiş olsa, o şirb kavmin aralarında yerlerinin mikdârına göre taksîm edilir. Çünkü maksûd olan arzın sulanmasıyle intifâıdır. Şu halde intifâ' kadarıyle taksîm edilir. **Fakat yol taksîmi bunun aksi-**

dir. Çünkü maksûd yoldan geçmektir. Ve yoldan geçmek husûsunda, geniş olan evin yolu ile dar olan evin yolu bir şekildedir.

Nehrin yukarısında olan kimse, kavmin rızâları olmaksızın nehre set çekmekten menedilir. Her ne kadar set çekmedikce nehirden nasib almak mümkün olmasa da. Yâni onlardan yukarıda olan kimse nehre set çekmedikce sudan nasîb almak mümkün olmasa da onlardan izinsiz nehre set çekmesi câiz değildir. Çünkü nehre set çekmekde diğerlerinin haklarını iptâl vardır. **Eğer kamv, yukarıdaki payını alıncaya kadar set çekmeğe râzı olsa veya her adam nöbetinde set çekmek üzere sözleşse, set çekmek câizdir. Çünkü hak onlara âiddir. Nehrin aslından kol çıkarıp kanal açmakdan kavimden her biri menedilir, ve ortağından izinsiz o nehir üzerine değirmen veya su dolabı veya ağaç köprü kuramaz. Çünkü bunda nehrin kenarını yarmak ve müşterek olan yeri binâ ile işgal vardır. Ancak nehre ve suya zarar vermeksizin kendi mülkünde değirmen kurarsa menedilmez.** Çünkü o değirmeni kuran kimse kendi mülkünde tasarruf etmiştir. Kendinden başkasının hakkına zarar vermemiştir.

Bir kimse kendi arzında olan nehrin ağzını genişletemez. Çünkü nehrin temel tarafını yarar ve hakkı olan mikdardan fazla su almış olur.

Su günler ile de taksîm edilmez. Taksîm kivâ ile câiz olur. Kivâ; kâfın kesriyle ve fethiyle kevvenin çoğuludur. Bazan tekilinde kâf ötüre olur ve urvenin çoğulu urâ gibi küvâ şeklinde gelir. Bu kevve, evin rûzinesi ma'nâsındadır. Burada, tarlalara ve arklara su akması için ağaçta delinen delik için istiâre olunmuştur. Menedilmesinin sebebi şudur : Kadîm kıdemi üzere terk edilir.

Şirb sâhibi, nehirden nasîbi olmayan diğer arzına şirbi sevk etmekden menedilmiştir. Çünkü ahdin tekâdümü ile o diğer arzın hakkı olmak üzere delîldir. Yani o diğer arzın sâhibi ihtimaldir ki ahdin tekâdümü ile diğer arz için şirbde hakkı olduğunu iddiâ etsin.

Şirb hakkı mîrâs olur ve faydalanılması vasıyet edilir. Suyun kendisi vasıyet edilmez, satılmaz, kirâlanmaz, hibe edilmez, tasadduk edilmez ve mehir kılınmaz, hul' bedeli, sulh bedeli de yapılmaz. Fark şudur : Vârîsler ölünün yerine geçen kimselerdir. Ölünün hukûkunda ve emlâkinde onun yerine geçerler. Yine temlîki câiz olmayan muâvezât (değiş - tokuş) ve teberruât (bağışlar) gibi şeyde ölünün yerine kâim olmaları da câizdir. Diyet ve kısâs gibi. Çünkü bunlar mîras ile temellük olunurlar. Kezâ şirb ve vasıyet mirâsın kardeşidir, mirâs ile temellük olunurlar. Satmak, kirâya vermek, hibe, sadaka ve suyun

kendisini vasıyet ve bunlara benzeyenler buna muhâliftir. Şöyleki : Garar (meçhûl alışveriş) olduğu, veya bilinmediği ve onda şimdi mülk bulunmadığı veya şirb karar bulmuş bir mal olmadığı için câiz olmaz.

Eğer bir kimse arâzî olmadan, şirb üzere bir kadın ile evlense o nikâh câizdir. Fakat o kadına şirb hakkı yoktur. Çünkü o şirbin, arâzîsiz muâveze akdi ile temlîki muhtemel olmaz ve o kadın için mehr-i misil vâcib olur. Çünkü mehr aşırı şekilde bilinmemektedir. Şu halde tesmiyesi sahîh değildir.

Arzını nehrin suyu ile doldurduğu için komşusunun arzı su çekse veya arzını su bassa zararı ödemez. Çünkü o arzı dolduran kimse, kuyu kazan ve taş koyan kimse gibi hakka tecâvüz etmemiş sadece sebeb olmuştur. Çünkü onun bu işi kendi arzında yapması mubâhtır. Zararı ödemez.

Fakîhler demişlerdir ki : Zararı ödememek, âdeten yeri taşıyacağı su ile suladığı zamandır. Eğer âdeten yerini, taşıyamayacağı muhtemel olmayan su ile sulasa zararı öder. Çünkü o kimse suyu takdîren komşusunun yerine akıtmıştır. Kâfî'de böyle zikredilmiştir.

Kezâ bir rivâyette, başkasının şirbinden yerini sulayan kimse de zararı ödemez. Bu «Asl'» ın rivâyetidir. Diğer bir rivâyette zararı öder. Bu, Fahru'l-İslâm' (Rh.A.) **m tercih ettiğidir. Bunu Kâfî de zikretmiştir.**

Mülk olmayan bir nehrin kazılması Beytü'l-mâlden olur. Çünkü Beytü'l-mâl kamunun ihtiyacını karşılar. **Eğer Beytü'l-mâlde bir şey bulunmazsa nehri kazmak halka düşer. İmâm** (Devlet Reisi) **nehri kazmaya halkı zorlayabilir.** Çünkü imâm nâzır ta'yin edilmiştir o nehrin kazılmasını terkde genel zarar vardır.

Memlûk olan nehrin kazılıp yarılması sâhiplerine düşer. Suyu taksîm altına giren memlûk nehir, ya umûmîdir veya özeldir. İkisi arasındaki fark şudur : **Sâhibi kazıp yarmakla şuf'aya müstehak olan nehir** - nitekim yakında bâbında açıklaması gelecektir - **özeldir. Sâhibi kazıp yarmakla şuf'aya müstehak olmayan nehir de umumîdir. Bu ikisinin kazılıp yarılması sâhibine âiddir. Beytü'l-mâle âid değildir.** Çünkü menfaat hassaten onlara âiddir. Şu halde nehri kazıp yarmanın masrafı da öyledir. Çünkü masraf istifadeye göredir.

ŞUF'A SUYU :

Musannıf şirb ve ahkâmını açıklamayı bitirince, şuf'a suyu ve ahkâmını açıklamaya başlayıp şöyle dedi : **Şuf'a insanoğlunun ve hayvanların hissesidir. İnsanoğlu ve hayvanlardan her biri için şuf'a hakkı**

vardır. Kap ve mahfaza ile ele geçirilip ayrılmış olmayan suyun hepsinde insanlar yalnız, yâni şirbde ortaklıkları olmaksızın, şuf'ada ortakdırlar. Çünkü onda asıl olan Resûlüllah' (S.A.V.) in :

اَلنَّاسُ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثٍ : اَلْمَاءِ وَالْكَلَأِ وَالنَّارِ

«İnsanlar şu üç şeyde ortaktırlar : Suda, otta ve ateşte» kavli şerîfidir.

Bu hadîs-i şerîf, şirbi ve şuf'ayı içine alır. Ondan sonra icmâ-ı ümmet ile suyun, su taksim edilen yerlere (savaklara) girmesinden sonra şirb tahsîs olunup şuf'a suyu bâkî kalmıştır. **Bir de; kuyu ve kuyu benzeri olanlar ihrâz için konulmamıştır.** Mubâh olan ise ihrâzsız temellük olunmaz. Meselâ geyik denilen hayvanın bir kimsenin arâzîsinde yerleşmesi gibi.

O kap içinde elde edilmemiş su ki onda insanlar yalnız şuf'ada ortaktırlar, o mülk olmuş nehirlerde, kuyuda, havuzda ve kanaldadır.

Şuf'a hayvanların içtiği suya da şâmil olunca ve ortaklığı kabûl, zikredilen sulardan hayvanların sulanması cevâzını gerektirince musannıf : «Lâkin, eğer hayvanların çokluğundan dolayı nehrin tahrîbinden korkulursa, hayvanların sâhibi hayvanlarını başkasının nehrinden sulayamaz.» sözüyle istidrâk eylemiştir.

Başkasının nehrinden arâzîsini ve ağacını sulamak da câiz olmaz. Başkasının kanalından ve kuyusundan sulamak da câiz olmaz. Ancak sâhibinin izni ile câiz olur. **Esah olan kavilde, evinin avlusunda olan ağacını ve sebzesini, testileri** (kova) **ile taşıyarak sular.** Belh İmâmlarının bazıları : **«Bu sulama ancak nehir sâhibinin izni ile câiz olur,»** demişlerdir.

Şuf'ayı isteyen, eğer suyu bulamayıp ancak bir şahsın mülkünde bulursa o şahıs suyu tahliye eder, yani o tâlibe onu alması için izin verir veya o tâlibe suyu çıkarır. Yani kuyu veya pınar veya havuz veya nehir bir adamın mülkünde olduğu zaman, şâyet bu suyun yakınında başka bir su bulursa şuf'ayı isteyen kimseyi mülküne girmekten menedebilir.

Eğer yakınında başka su yoksa, nehir sâhibine : «Ya şuf'ayı isteyen kimseye verirsin yahut bırakırsın, kendi alır» denir.

Musannıfın, «bir şahsın mülkünde» demesinin sebebi şudur : Çünkü kuyu sâhibi kuyuyu boş ve sâhibsiz arâzide (arz-ı mevâtta) kazsa,

o kimse suyu alanı menedemez. Çünkü arz-ı mevât müşterektir. Kazmak, müşterek hakkı ıhyâ içindir. Şu halde şuf'ada ortaklığı kesmez.

Eğer suyun sâhibi suyu bırakmaktan ve onu çıkarmaktan kaçınırsa ve suyu isteyen kimse de, kendisinin ve hayvanının ölmesinden korkarsa su sâhibi ile silâhla çarpışır. Çünkü su sâhibi, şuf'ayı isteyenin hakkını menetmekle - ki o şuf'adır - tâlibi telef etmeyi kasdetmiştir. Halbuki kuyudaki su mülk edinilmiş olmayıp mubâhtır.

Kap içinde veya kap benzeri olan eşyâda elde edilip ayrılmış olan sudan menederse silâhsız kavga eder. Belki değnek ve değnek gibi eşyâ ile dövüşür. Çünkü su sâhibi suç işlemiştir. Şu halde o dövüşmek su sâhibi için cezâlandırma (ta'zîr) yerine geçmiştir. Açlık sırasında yiyecek isteyen kimse gibi. Çünkü açlığını gidermek için yiyecek isteyen kimse silâhsız didişir.

★ ★

كِتَابُ الْكَرَاهِيَةِ وَالْاِسْتِحْسَانِ

KERÂHİYYET VE İSTİHSÂN BÖLÜMÜ

Musannıf, beş ibâdeti ve onlarla ilgili olan şeyleri açıklamayı bitirince, onları bu bölüm ile ta'kîb etti. Çünkü bu bölümün meselelerinin bazısı beş ibâdete tezâd ile ve bazısı da aynı cinsden olma sûretiyle tenâsüb göstermiştir.

Kerâhet-i tahrîmiyye ile mekrûh olan şey, İmâm Muhammed'-(Rh.A.) e göre, harâmdır. Kesin nass bulunmadığı için harâm lafzı kullanılmamıştır. İmâm Muhammed (Rh.A.), **kitaplarında** «kerâhet» **i kullandığı zaman bununla harâmı murâd eder. İmâm A'zam** (Rh.A.) **ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre, kerâhet-i tahrîmiyye harâma daha yakındır. Kerâhet-i tahrîmiyye ile mekrûh olan şeyin harâma nisbeti, vâcibin farza nisbeti gibidir. Kerâhet-i tenzîhiyye ile mekrûh olan ise helâle daha yakındır.**

فَصْلٌ

YEMEK, İÇMEK, ALTIN VE GÜMÜŞ KAP VE EŞYÂ KULLANMAK VE BAZI MAHZÛRLU ŞEYLER HAKKINDA BİR FASIL

Ölmeyi defedecek kadar yemek farz kılınmıştır. (1) Namazı ayakta edâya kâdir olacak kadar ve orucu edâ edecek kadar yemek müstehabdır. Kuvveti artması için doyuncaya kadar yemek mubâhtır. Doymanın üzerinde yemek harâmdır. Ancak eğer yarınki orucuna kuvvet kazanmak kasdı için doydukdan sonra yerse veya konuğunun utanmasını savmak için doyumluktan fazla yerse harâm değildir.

Etânın eti ve sütü mekrûhtur. E t â n, ehlî eşeğin dişisidir. Süt etten çıkar. Şu halde onun gibidir. **Yaban eşeği bunun aksinedir. Çünkü yaban eşeğinin eti ve sütü helâldir.**

Musannıf, ehlî eşek için harâmdır, dememiştir. **Çünkü ehlî eşekde İmâm Mâlik' (Rh.A.) in hılâfı vardır.**

Kezâ İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, atın da eti ve sütü mekrûhtur. Bazıları: «Kerâhet-i tahrîmiyye ile mekrûhtur.» Bazıları da; «Kerâhet-i tenzîhiyye ile mekrûhtur» demişlerdir. **İmâmeyn (Rh.Aleyhimâ) bu meselede ayrı görüştedir.**

Devenin sidiği harâmdır.

Erkek ve kadın için, altın ve gümüş çanaktan yemek, içmek, yağlanmak ve buhurlanmak harâmdır. Bazıları demiştir ki: Harâm olan yağlanmak şekli, altın ve gümüş çanağı alıp ve yağı onunla başı üze-

---

(1) **Yemeğe başlarken «Besmele» çekmek müstehâbtır. Su içerken de buna kıyâsen müstehâb olur.**

Besmele'yi sebebli veya sebebsiz olarak yemeğin başında çekmeyen, yemek esnasında çekmeli ve; **«Başında da sonunda da Allah Teâlâ'** (C.C.) **ın adı ile...»** demelidir.

Hadîs-i şerîfte buyurulduğuna göre: **«Yemeği sağ el ile yemek gerekir.»**

İbni Ömer' (R.Anhümâ) dan rivâyet olunduğuna göre **Resûlüllah** (S.A.V.):

«Biriniz yediği zaman sağ elile yesin; içtiği zaman da sağ elile içsin; zirâ şeytan sol elile yer içer.» buyurmuşlardır.

Araf sûresinin 30. âyet-i kerîmesinde **Allah Teâlâ** (C.C.) **Hazretleri:**

«Yeyin, için fakat israf etmeyin.» buyurmuştur.

rine dökmektir. Eğer o altın ve gümüş çanağın içine elini sokup ve yağı alıp ondan sonra başı üzerine elinden dökse bu sûrette kerâhet-i tahrîmiyye ile mekrûh olmaz. **Nihâye'de Zahîre'den nakl ile böyle zikredilmiştir. Buna şöyle itirâz edilmiştir :** Şüphesiz bu delîl ile altın ve gümüş sahandan yemeği kaşık ile alıp ondan sonra yese mekrûh olmamak gerekir ve yine böylece eliyle alıp eliyle yese, uygun olan mekrûh olmamaktır. **Ondan sonra denilmiştir ki :** Lâkin uygun olan; altın ve gümüş sahanı kullanma kapısı açılmasın diye bu rivâyetle fetvâ vermektir.

Ben derim ki : Bu ihtilâfın kaynağı Meşâyıhın ibâresinin ma'nâsından gaflettir ve onların ne demek istediklerini anlamamaktır. Birincisi, yani Meşâyihin ibâresinin ma'nâsından gaflet şudur ki : Meşâyihin (مِنْ إِنَاءٍ ذَهَبٍ) **«altın kaptan» sözündeki** (Min) **lafzı ibtidâiyyedir. İkincisi, yani onların ne demek istediklerini anlamamak şudur ki : Meşâyihin demek istediği; harâm olan eşyâdan yapılan kapların kullanılması ancak, eğer insanlar arasında bilindiği üzere kullanmak için yapılan kaplarda kullanırsa harâm olur.** Çünkü altından ve gümüşten, yemek yemek için yapılmış büyük kapların kullanılması harâm değildir. Ancak ondan eliyle veya kaşıkla yerse, onun kullanılması harâm olur. Çünkü o büyük kaplar insanların örfünde, yemenin başlangıcı ondan eliyle veya kaşıkla olmak için konulmuştur. **Eğer adam o altın ve gümüşden yapılan büyük kaplardan yemeği alsa ve mubâh bir yere koyup oradan yese kullanmanın başlangıcı o altın ve gümüş kaplardan olmadığı için harâm değildir.**

Kezâ yağlanmak için altın ve gümüşten yapılan küçük kaplar ve bunun benzerinin kullanılması, ancak adam kabı alıp ve yağı başı üzere ondan döktüğü zaman harâm olur. Çünkü o kaplar ancak ondan o şekilde yağlanmak için yapılmıştır. **Şâyet adam elini o küçük kaba sokup ve yağı alıp başı üzere dökse, kullanma ilkin o kaplardan olmadığı için harâm olmaz.** Şu halde zâhir oldu ki : Meşâyihin murâdı, müteâref (âdet) olan kullanmanın başlangıcının o harâm olan şeyden olmasıdır. Yakında gelecek gümüşlenmiş çanak ve gümüşlenmiş serîr (karyola, divân) meselesi Meşâyihin«Gümüş konulan yerinden sakınarak» sözlerinin mülâhazasiyle berâber bizim zikrettiğimiz şeyi te'yîd eder. İmdi gerisini sen düşün!

Kezâ altından ve gümüşten kaşıklar ile yemek ve onlardan yapılan miller ile sürme çekmek ve bunlara benzer olan âdetler harâmdır.

Kurşundan, sırçadan, billûrdan ve akîk (siyâh taş) **den yapılan kaplardan yemek helâldir. Gümüşlenmiş kapdan yemek de helâldir.**

Erkeğin gümüşlenmiş serîr (yani karyola veya divân) **üzerine oturması, eğer gümüş konulan yerinden sakınarak otururşa helâl olur. Zirâ** gümüş kapdan yemek ve içmek, gümüşlü serîr üzerine, gümüşlü eyer üzerine oturmak ve bunun benzeri şeyler kullanmak; ancak yerken ve içerken gümüş, ağız yerine gelmezse ve elin tuttuğu yerde gümüş olmazsa ve serîr üzerine oturacak yerde gümüş olmazsa, yani gümüş yerinden sakınırsa helâl olur. Bu takdirde o adam bu kapları mezkûr şekil üzere kullanmış olmaz. **Fakat elin, ağızın ve oturağın yeri altın ve gümüşten hâlî olmasa, bu takdirde helâl olmaz.**

Yine, altın ile veya gümüş ile yaldızlanan sandalyenin kullanılması helâl olmaz. Bunların hepsi İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göredir. Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre hepsi mekrûhtur. İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **in sözü İmâm A'zam** (Rh.A.) **ile beraber rivâyet edilir. Ebû Yûsuf** (Rh.A.) **ile de rivâyet edilir. Bu ihtilâf hâlis olan altın ve gümüştedir. Fakat karışık olursa onun kullanılmasında bilittifak mahzur yoktur.**

Rivâyet edilmiştir ki : Bu mesele yani yaldızlanmış kap, serîr ve eyer, **İmâm Ebû Ca'fer ed-Devâniki'** (Rh.A.) nin meclisinde olmuş, **İmâm A'zam** (Rh.A.) ve o asrın imâmları o meclisde bulunuyorlarmış. İmâmlar mekrûh olur, demişler. **İmâm A'zam** (Rh.A.) susuyormuş. **İmâm A'zam** (Rh.A.) hazretlerine siz ne buyurursunuz, diye sormuşlar. O da «Eğer ağzını gümüşlü yere korsa mekrûh olur; koymazsa mekrûh olmaz,» diye cevap vermiş. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a senin delilin** nedir? diye sorulmuş. **İmâm A'zam** (Rh.A.) : Söyle bana, adamın parmağında gümüş yüzük olsa da, o adam avucundan su içse mekrûh olur mu? demiş. İmâmların hepsi duraklamışlar. **Ebû Ca'fer** (Rh.A.), **İmâm A'zam'** (Rh.A.) ın cevâbına hayret etmiş. Bu cevâb da zikrettiğimiz şeyi te'yîd eder.

Kâfirin - isterse Mecûsî olsun - **ben bu eti Müslümandan veya Kitâbîden satın aldım demesi kabûl edilip o etin yenmesi helâl olur. Ama Mecûsîden satın aldım demesi kabûl edilmeyip o etin yenmesi harâm olur.**

Kenz sâhibi kitâbında; «Helâl ve harâmda kâfirin sözü makbûl olur» demiştir. **Zeylaî** (Rh.A.); «Bu yanlıştır. Çünkü helâl ve harâm diyânettendir. Kâfirin sözü ise diyânette kabûl edilmez. Ancak zarûret için, özellikle muâmelâtta kabûl edilir,» demiştir.

Ben derim ki : Kenz sâhibi yanılmış değildir. Çünkü helâl ve ha-

râm ile murâdı, muâmelât konusunda hâsıl olan şeydir. Zeylaî (Rh.A.) nin sandığı gibi mutlak helâl ve harâm değildir. **Delîl şudur : Kenz sâhibi, Kâfî'de,** kâfirin helâl ve harâmda sözü makbûl olur deyip hattâ eğer o adamın bir Mecûsî işçisi veya bir Mecûsî hizmetcisi olsa, o kâfir hizmetciyi et satın almak için gönderse, o Mecûsî hizmetci de ben bu eti bir Yahûdîden veya Hıristiyandan veya Müslümandan satın aldım dese, o adam için etin yenmesi câiz olur. Eğer satın alma zikredilenlerden başkasından olursa, o etin yenmesi câiz olmaz.

Ondan sonra demiştir ki : Bunun aslı şudur : Şüphesiz kâfirin haberi muâmelâtta bi'l-icmâ makbûldür. Çünkü akıldan ve yalana mâni dinden sâdır olmuştur. O kâfirin haberini kabûl etmek zarûreti, muâmelâtın çokluğundan dolayı ve kâfir genellikle ehl-i şehâdetten olduğu içindir. İmdi, Zeylaî' (Rh.A.) nin murâdının bizim zikrettiğimiz şey olduğu anlaşılmıştır.

Tuhaftır ki; Zeylaî (Rh.A.), **Kenz sâhibine bu itirazı yaptıktan sonra Kâfî'nin sözünün hulâsasını nakletmiştir. İmdi Zeylaî' (Rh.A.) ye itiraz yerine, helâl ve harâmla muâmelât zımnında hâsıl olan şeyi murâd etti demesi ve Kâfî'nin sözünü onun üzerine karîne kılması lâzım gelirdi. İmdi gerisini sen düşün!**

Bir tek kimsenin sözü - gerekse o kimse kâfir olsun veya kadın olsun veya fâsık olsun veya köle olsun - **muâmelâtta kabûl edilir. Çünkü bu zikredilen kimseler insanların cinsleri arasında çoktur. Şu halde eğer zâid olan şart, şart kılınsa güçlüğe yol açardı. Güçlüğü savmak için mutlaka o ferdin sözü kabûl edilir.**

Bu zikredilen kimselerin her birinin sözü tevkîl (vekîl etme) **de de kabûl edilir.** «Ben şu şeyin satışında falan kimsenin vekîliyim» diye haber vermek gibi. **Öyleki, o tevkîli haber veren kimseden satın almak câiz olur.**

Kölenin ve çocuğun hediyede ve izinde sözü kabûl edilir. Nitekim çocuk hediye ile gelse ve «şu hediyeyi sana falan kimse gönderdi.» dese, o hediyyenin ondan kabûlü helâl olur. Veya köle «ben ticârete me'zûnum» dese, sözü kabûl edilir.

Bir tek kimsenin haber vermesinde, diyânât-ı mahzada adâlet şart kılınmıştır. Suyun pis olmasından haber vermek gibi. Eğer sâlih bir Müslüman - gerekse köle olsun - suyun pis olduğunu haber verse, sözü kabûl edilir, ve suyu soruşturan kimse teyemmüm eder. Ve suyun pis olduğunu haber veren kimse fâsik veya mestûr (hâli bilinmeyen) bir kimse olsa, suyu soruşturan kimse araştırır ve kendisinin zann-ı gâlibi ile amel eder. Evlâ olan o suyu dökmektir. Teyemmüm, haber veren

kimsenin doğru olması ihtimâli gâlib olduğu zamandır. Abdest almak ve hem de teyemmüm etmek ise haber veren kimsenin yalancı olması ihtimâli gâlib olduğu zamandır.

Bir adam içinde münker bulunan bir düğün yemeği (velîme) ne da'vet edilse ve o adam orada münker işlendiğini bilse, o da'vete gitmez. (2) Eğer o adam velîmede münker olduğunu bilmese veya adam oraya vardıktan sonra ortaya çıksa, şâyet o adam insanların uyduğu kimse olup bu takdirde o münkerin men'ine kâdir olsa, menetmesi gerekir. Eğer men'ine kâdir olmazsa o velîmeden mutlaka çıkar. Eğer o adam insanların uyduğu (muktedâyı nâs) bir kimse değil ise, oturup düğün yemeğinden yese câiz olur. Çünkü onun **da'vete icâbeti sünnettir. Resûlüllah** (S.A.V.) :

مَنْ لَمْ يُجِبِ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ

«Her kim da'vete icâbet etmezse, Ebu'l-Kâsım'a (Yâni Resûlüllah'a) âsî olmuştur» buyurmuştur **Kendinden başkasında olan bid'atın kendisine yakın olmasından dolayı da'vet terkedilmez. Yüksek sesle başkasının ağlamasından dolayı Cenâze Namazı terk edilmediği gibi.**

---

(2) **İmâm Ahmed'** (Rh.A.) **e göre;** velîme denilen düğün ziyâfeti **sünnet; Cumhûr'a göre ise** mendûbtur.

Ulemâ; velîme'nin vakti husûsunda da ihtilâf etmişlerdir. Bilhassa, bunun zifaf zamanında mı yoksa zifaftan sonra mı olacağı husûsu ihtilâflıdır. **İbni's-Sübki ise «Peygamber'** (S.A.V.) in nakledilen fiili zifaftan sonra olduğunu gösterir» diyerek **Resûlüllah'** (S.A.V.) **in Zeyneb binti Cahş ile evlenmesine işaret etmiştir.**

İbni Abdilberr, Kâdî Iyaz ve Nevevî düğün da'vetine icâbetin vâcib olduğuna **Ulemâ'**ın ittifâkı bulunduğunu nakletmişlerdir. **Ancak Hanefilere göre;** vâcib **değil, vâcib kuvvetinde bir sünnettir.** Fakat ona münkerât (şer'an câiz olmayan şeyler) tan bir şey bulunursa mâni' ile muktezi teâruz etmiş olur. Bu takdirde hüküm mâni'a göre verilir.

Düğün da'vetlerinde yenilmesi icâbeden en az miktar bir lokmadır. Fazlası vâcib değildir.

Ekseri Ulemâ'nın Mezhebine göre; düğünde iki gün ziyâfet vermek meşrûdur. Delili; **İbni Mes'ud'** (R.A.) den rivâyet edilen hadîs-i şerîftir. Düğün ziyâfetinde; ilk gün hak (yâni vâcib yahud mendûb), ikinci gün sünnet (yâni devamlı âdet); üçüncü gün riyâ ve gösteriştir. **İmâm Buhârî** (Rh.A.); yedi gün bile devam etse, düğün da'vetinde hiç bir beîs olmadığına meyletmiştir.

فَصْلٌ

İPEK ELBİSE GİYMEK, ALTIN VE GÜMÜŞ İLE SÜSLENMEK VE YÜZÜK TAKMAK HAKKINDA BİR FASIL

Erkeğin ipek elbise giymesi câiz değildir. (1) Ancak dört parmak miktârı genişliğinde giymesi câiz olur. Fakat İmâmeyn' (Rh.Aleyhimâ) e göre, harb vaktinde ipek elbise giymek helâl olur.

Erkek ipekten yastık ve döşek kullanır. Erkeğin, dirâzîsi (uzunluğu veya boyu) ipek ve arğacı ipekden başka şey olan libâsı giymesi câizdir. Çünkü Sahâbe-i güzîn (Rıdvânu'llâhi aleyhim ecmaîn) hazz giyerlerdi - ki o ipek (ve yün) ile dokunmuş bir kumaştır. Çünkü libâs ancak dokunmak ile libâs olur. - Nitekim ma'lûmdur ki, ibret, illetin iki cüz'ünün son cüz'ündedir. Dokunmak ise arğaç ile olur. Şu halde mu-teber olan arğaçtır, dirâzî değildir. Erkek, arğâcı ipek olup dirâzîsi başka şey olan libâsı ancak zarûretten dolayı harbde giyer. Harbden başka yerde giymek zarûret olmadığı için mekrûhtur.

Erkek altın veya gümüş ile süslenmez. Ancak gümüşten yüzük (2)

---

(1) Elbisenin kol, etek, cep, paça, yaka gibi yerlerine; dört parmak enine kadar geniş ipek şerit dikmek câizdir.

İpek takke giymek ve boyuna ipek kaşkol koymak mekrûhdur. İpek seccâdede namaz kılmak câizdir. İpek yorganla örtünmek câiz değildir.

Saat, anahtar, tesbih ipleri ve cebe konan kese, çantalar, mushaf kesesi ve boğçanın ipekten olması câizdir.

Duvarlara ipek halı asmak, kibir ve zînet için olmazsa câizdir.

İpek yemek peşkiri ve içdonu mekrûhdur. Abdest avlusu ise câizdir.

(2) **Erkeklerin altın yüzük takmaları, Dört Mezhebte de câiz değildir.**

Resûlüllah (S.A.V.) Efendimiz akîk taşlı gümüş yüzük takardı.

«**Hadîka**» da denmiştir ki: Peygamber (S.A.V.) Efendimizin yüzük taşının; birinci satırında «**Muhammed**», ikincisinde «**Resûl**», üçüncüsünde «**Allah**» yazılı idi.»

Tirmizî'nin «Şemâili Şerîfe» sinde Ali' (R.A.) den rivâyete göre:

«**Resûlüllah (S.A.V.) yüzüğünü sağ eline takardı**» Ancak, sol eline taktığı da görülmüştür. Binâenaleyh, yüzüğü sağ ele de sol ele de takmak câizdir.

Yüzük küçük parmağa veya yanındaki parmağa takılır. Üzerinde yazı bulunan yüzüğü, helâya girerken, sol elden sağ ele geçirmek müstehâbdır.

Gösteriş ve övünmek için yüzük takmak harâmdır.

Nişan yüzüğü takmak emr olunmamıştır. Âdete uyarak takılmaktadır.

gümüşten kuşak, ve gümüşten kılıncın zîneti ile süslenir. Altın ile süslenmez.

Yüzük kaşının deliğine sokulmuş altın çivi ile süslenebilir. Çünkü o çivi tâbidir. Erkek onu takmış olmaz.

Kadın için, zikredilenlerin hepsi helâldir. Çünkü Sahâbeyi güzînden nice kimse - ki **Hz. Ali** (R.A.) onlardan biridir - rivâyet etmişlerdir ki : **Nebiyyi Muhterem** (S.A.V.), mubârek iki elinin biri ile ipek ve diğeri ile altın alıp :

هٰذَانِ حَرَامَانِ لِذُكُوْرِ أُمَّتِي حِلٌّ لِإِنَاثِهِمْ

Bu iki şey benim ümmetimin erkekleri için harâmdır ve kadınları için helâldir.» buyurmuştur.

Erkeğin demirden veya tunçdan yüzük takınması câiz olmaz. Demirin câiz olmamasının sebebi şudur : Çünkü **Resûlüllah (S.A.V.)** bir adamda demir bir yüzük görüp;

مَالِي أَرٰى عَلَيْكَ حِلْيَةَ أَهْلِ النَّارِ

«Bana ne olduki ehl-i nârın süsünü senin üzerinde görüyorum.» buyurdu, ve o adama o demir yüzüğü çıkarmasını emretti. O adam da parmağından o demir yüzüğü çıkarıp attı. **Tunç yüzüğün câiz olmadığına gelince;** çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) bir adamda tunç yüzük gördü ve :

مَالِي أَجِدُ مِنْكَ رِيحَ الْأَصْنَامِ

«Bana ne oldu ki, sende putların kokusunu buluyorum.» buyurdu ve o adama o tunç yüzüğü çıkarmasını emretti. O adam da o yüzüğü çıkarıp attı.

Hacer (taş) **ve yeşb** (yağmur taşı) **de ihtilâf edilmiştir. El-Câmiu's-Sagîr sâhibi kitabında «Yüzük takınmak ancak gümüş ile câizdir.»** demiştir.

Hidâye sâhibi: «El-Câmiu's-Sagîr sâhibinin bu sözü hacer, demir ve tunçtan yüzük takmanın harâm olduğuna nasstır. Kâfî sâhibi ona muvâfakat etmiş ve bu söz üzerine:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ اَطْلَقَ الْيَشْبَ) «İnsanlardan bazısı

yeşb ta'bîr edilen taşı ıtlâk eder.» sözünü eklemiştir. Şemsu'l-Eimme es-Serahsî' (Rh.A.) de Kâfî sâhibine meyletmiştir. Çünkü o şöyle demiştir: «Esah olan kavl şudur ki; yeşb, akîk (yüzük taşı) gibidir. Çünkü Resûlüllah akîkden yüzük takındılar ve buyurdular ki:

«Siz akîkden yüzük takının. Çünkü akîk mubârek bir taştır.»

Ben derim ki : Hidâye sâhibi ve Kâfî sâhibi üzerine şu suâl vârid olur : Biz «yüzük takınmak ancak gümüş ile câizdir.» ibâresinin onların zikrettiği şey üzerine nass olmasını kabûl etmiyoruz. Nasıl kabûl edelim ki; **Kadîhân (Rh.A.), el-Câmiu's-Sağîr şerhinde şöyle demiştir :** Kitâbın lafzının zâhiri yeşb denilen taşdan yüzük takmanın kerâhetini gerektirir. Esah olan kavl şudur ki : O yeşb denen taşdan yüzük takmakta mahzur yoktur. Çünkü yeşb; altın, demir ve tunç değildir. **Nebî-i Ekrem'** (S.A.V.) den, akîkden yüzük taktığı rivâyet edilmiştir. **Kâdîhân (Rh.A.) Fetâvâ'sında demiştir ki:** Lâfzın zâhiri yeşb denilen taşdan yüzük takmanın kerâhetini iktizâ eder. Sahîh olan kavl, yeşbden yüzük takmakta mahzur olmamasıdır. Çünkü taş, altından, demirden ve tunçtan değildir. Belki o yeşb bir taştır. **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın akîk taşlı yüzük taktığı rivâyet edilmiştir. Lafzın zâhirinin nass olması kabûl edilse, lâkin mezkûr lafız - ki «yüzük takınmak ancak gümüş ile câizdir.» sözüdür, - te'vîl ile tahsîsin ihtimâline aykırı olmaz. Nitekim Usûl-u Fıkhda takrîr olunmuştur. Binaenaleyh «Yüzük takınmak ancak gümüş ile câizdir.» sözündeki kasr ile altına izâfetle kasr murâd etmek muhtemel olur. İmdi bu ihtimâl o sözün zikri sırasında akla gelendirki hattâ iki taş (hacerân) altın ve gümüş murâd olunmaz. Kabûl edelim ki, mezkûr söz, taş (hacer) ın nefyi hakkında açıktır. **Lâkin Resûlüllah'** (S.A.V.) **ın, taş olan akîkten yüzük taktıkları ve : «Siz akîkten yüzük takın, zirâ mubârek bir taştır.» buyurdukları sâbit olunca, taştan yüzük yapmak Resûlüllah'** (S.A.V.) **ın kavli ve fiili ile câiz olmuş olur.**

Şu halde el-Câmiu's-Sağîr'in; «Yüzük takınmak ancak gümüş ile **câizdir.»** ibâresi buna nasıl karşı olabilir?

Sözün kısası, erkeklerin gümüş yüzük takınmaları hadîs-i şerîf ile helâldir. Altın, demir ve tunç yüzük taşımaları yine hadîs-i şerîf ile harâmdır. Taştan yüzük takmaları Şemsu'l-Eimme es-Serahsî' (Rh.A.) **nin ihtiyârı üzere helâldir.**

İmâm Kadîhân (Rh.A.), Resûlüllah' (S.A.V.) ın kavlinden ve fiilinden bu ma'nâyı çıkarmıştır. Çünkü akîk taşının helâl olması bu iki hadîs-i şerîf ile sâbit olunca, diğer taşların helâl olması da bu iki hadîs-i şerîf ile sâbit olmuştur. Zirâ taş ile taş arasında fark yoktur.

Hidâye sâhibi ve Kâfî sâhibinin ihtiyârları üzere taştan yüzük takınmak harâmdır. Bunu, **el-Câmiu's-Sağîr**'in, altına izâfetle kasr murâd olunmak ihtimâli olan ibâresinin zâhirinden almışlardır. Bu iki kaynağın arasında olan fark gizli değildir.

Kâdî (hâkim) den başkasının yüzüğü terk etmesi evlâdır. Çünkü kâdî, yüzüğe ihtiyâcı olduğu için yüzük takınır. Kâdîden başkası ona muhtâc olmaz.

Erkek oynayan dişini ancak gümüş ile bağlar. (3) Yani bir kimsenin dişi oynamış olsa, o dişi gümüş ile bağlayabilir. **İmâm Muhammed' (Rh.A,) e göre, altın ile bağlamakda da mahzur yoktur.**

Küçük oğlana altın ve ipek giydirmek mekrûhtur. Çünkü ipek libâs giymenin erkekler hakkında harâm olması sâbit olunca, giydirmek de harâm olmuştur. Şarab gibi, ki içmesi harâm olduğu gibi içirmesi de harâmdır.

Erkeğin abdest ve sümkürmek ve bunların benzeri ihtiyaçlar için bez parçası kullanması câizdir. Çünkü Müslümanlar bütün şehirlerde abdest için mendiller, sümkürmek ve ter silmek için bez parçaları kullanırlar. **Müslümanların güzel gördükleri şey Allah Teâlâ (C.C.) katında da güzeldir.** Eğer erkek zikredilen mendilleri ve bezleri ihtiyâcı olmadan taşısa, bağdaş kurup oturmak ve dayanarak oturmak gibi mekrûh olur. Bağdaş kurup oturmak ve dayanarak oturmak, ihtiyâc duyulduğunda mekrûh değillerdir. Hâcetsiz yani özürsüz mekrûhtur.

---

(3) **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) in **«Siyer-i Kebîr»** adlı eseri; 30 ciltlik **Mebsût sâhibi Şemsü'l-Eimme İmâm Serahsî** (Rh.A.) tarafından şerhedilmiştir. Bu şerhin 1. cildinin 132. sayfasındaki 127 numarada diş yaptırma ve kaplatmaya dair açık hüküm vardır.

Sözünü ettiğimiz numarada zikredilen «Altından Burun Edinme Bölümü» nde ifade edildiğine göre:

Takma veya kaplama diş yaptırmakta herhangi bir mahzur yoktur. Gümüş, plastik ve bunlara benzer maddelerden yapılmasında da ihtilâf yoktur. Ancak, diş yapımında altın kullanılmasını yalnız İmâm-ı A'zam (Rh.A.) **mekrûh saymıştır. Diğer İmâmların hükmü ile amel ederek dişlerde altın kullanmak, dinin hükümlerine riâyetsizlik olmaz. Şu kadar var ki, gösteriş ve süs için diş kaplatmamalıdır. Zirâ, bu maksadlarla diş yaptırmak câiz değildir.**

Çıkarılıp takılabilen diş ve protezlerin gusül esnâsında, ağzı yıkarken çıkarılmış olmaları icâbeder.,

(Açıklamalı - **Muâmelâtlı İslâm İlmihali, A. Fikri Yavuz**)

Retm de câizdir. R e t m : Hatırlamak için parmağa bağlanan bir iptir. Yani bir şeyi hatırına getirmek için bağlanır. Retm hakkında şâir şöyle demiştir :

إِذَا لَمْ تَكُنْ حَاجَاتُنَا فِي نُفُوسِهِمْ فَلَيْسَ بِمُغْنٍ عَنْكَ عَقْدُ الرَّتَائِمِ

«Bizim isteklerimiz onların kalblerinde olmayınca ,
Retm bağlamanın sana bir faydası yoktur.»

★ ★

KADIN VE ERKEKDE BAKILMASI, DOKUNULMASI CÂİZ OLAN VE OLMAYAN YERLER VE AZL HAKKINDA BİR FASIL

Erkek erkeğe bakabilir. Ancak avretine bakamaz. Erkeğin avreti göbeğinin altından dizinin altına kadardır. Diz avrettir, göbek avret değildir. Sonra dizde avretin hükmü uylukda avretin hükmünden daha hafîfdir. Uylukda avretin hükmü ise sev'ette yâni göbek ile uyluk arasında olan avretin hükmünden daha hafîfdir. Hattâ **dizin açılmasında erkek hoş karşılanmaz. Uyluğun açılmasında erkek azarlanır. Sev'etin** (yani ayıp yerin) **açılmasında, eğer erkek ısrâr ederse dövülür.**

Kadının kadına ve erkeğe bakması, erkeğin erkeğe bakması gibidir. Hattâ kadın için, erkek ve kadından, erkeğin erkeğe bakması câiz olan yerine bakması, eğer kadın şehvetten emîn olursa câiz olur. Çünkü avret olmayan şeyde kadınlar ve erkekler muhtelif değildir.

Erkek, zevcesinin ve harâm olmayan câriyesinin fercine bakabilir. (1) **Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) :

غُضَّ بَصَرَكَ إِلَّا عَنْ اَمَتِكَ وَامْرَاَتِكَ

---

(1) **Ebû Hüreyre'** (R.A.) nin rivâyet ettiği bir hadis-i şerifte **Resûlüllah** (S.A.V.) **şöyle buyurmuştur :**

«Eğer bir kimse izinsiz senin gizli bir mahalline bakar da ona bir taş atarak gözünü çıkarırsan sana bir günah olmaz.»

Hadîs **müttefekun aleyh**'tir. **İbni Hibban**'ın sahîhlediği; **Ahmed** ile **Nesâî**'nin tahrîc ettikleri bir rivâyette : **«Ona diyet de yoktur, kısâs da.»** buyurmuştur.

Hadîs-i şerîf, izni olmadan başkasının gizli bir mahâllini görmeğe çalışmanın harâm olduğuna ve görmeğe çalışanın taşla gözü çıkarılabileceğine delîldir. Fakat izni olursa bakabilir. Ekserî Mezheb İmâmları ile diğer Ulemâ'nın re'yi budur. Burada yalnız **Mâlikîler** muhalefet etmişlerdir.

Hâsılı : Başkasının avlusu veya evinin içi gibi gizli yerlerine bakmak harâmdır. Fukâhâ, böyle mahrem yerlere bakan ibâdethanelerle evlerin yıktırılmasına kail olmuşlardır. **Hz. Ömer'** (R.A.) **in re'yi de budur.** Hattâ Mısır fethedildiği zaman orada yüksek bir ev yapan **Hârîce b. Hüzâfe**'nin bu işini haber alınca derhal Mısır valisi **Amr b. Âs**'a bir mektup yazdırarak o binayı yıktırdığı meşhurdur.

(Bülûğ'ül-Merâm Tercümesi ve Şerhi, C : 3. **Ahmed Davudoğlu.)**

«Cariyenden ve zevcenden başkasına gözünü yum (bakma).» buyurmuştur.

Musannıfın, câriyeyi helâl ile kaydına sebeb şudur: Çünkü câriye o erkeğe, Mecûsiyye ve Müşrike câriye gibi harâm olsa, veya bakılan kadın, bakanın anası veya süt kız kardeşi veya kendi kızı olsa, onların fercine bakmak helâl olmaz.

Erkek, zevcesinin ve câriyesinin fercine mutlak sûrette yani şehvetle ve şehvetsiz bakabilir.

Erkek, mahreminin yüzüne, başına, göğsüne, inciğine ve pazusuna bakabilir. Çünkü izin istemeden birbirilerinin yanına girebilirler. Kadın âdeten evinde eski ve iş elbisesi içindedir. Eğer zikredilen yerlere bakmak harâm olsa, güçlüğe yol açardı.

Eğer bakan şehvetinden emîn olursa başkasının câriyesine de bakabilir. Çünkü başkasının câriyesinin hükmü mahreminin hükmü gibidir. Çünkü onları iş elbisesi içinde görme zarûreti vardır. **Bu söz başkasının müdebberesi, ümmü veledi ve mükâtebesi olan câriyeleri de kapsar.**

Şayet erkek şehvetinden emîn değilse, başkasının câriyesi gibi, mahreminin sırtına, karnına ve uyluğuna bakamaz. Çünkü arka ve karın uyluğun açılmasında zarûret yoktur. Yukarıda zikredilen yüz, baş, göğüs ve incik ve pazunun açılmasında zarûret bulunduğu için bunun aksinedir.

Yolculuk ve görüşmede tutma ve dokunmaya ihtiyâc olduğu için, mahreminin ve başkasının câriyesinin bakmak helâl olan yerine dokunmak da helâldir.

Câriyenin bakılması câiz olan uzvuna erkeğin dokunması, eğer o câriyeyi satın almak isterse, her ne kadar kendi şehvetinden korksa da zarûret için câiz olur.

Kendisine iştihâ (istek) **duyulan yani misli mücâmaat olunan câriye bir tek izâr ile satışa arz olunmaz.** Bir tek izâr ile murâd, göbek ile diz aralığını örten giysidir. Çünkü o câriyenin sırtı ve karnı avrettir. Bundan bâliğanın hâli ma'lûm olur.

Erkek yabancı kadının ancak yüzüne ve avuçlarına bakabilir. Çünkü yüz ve avuca bakmada erkekler ile muâmeleye o kadının almak ve vermek bakımından ve bunların benzeri hâceti için zarûret vardır.

Kezâ seyyide (Hanımefendi) **kadın da zikredilen yabancı kadın gibidir.** Yani seyyidenin erkek kölesi, Hanımefendinin ancak yüzüne ve

ellerine bakabilir, ayaklarına bakamaz.

Eğer erkek yabancı kadına ve köle Hanımefendisine bakmada şehvetten korkarsa, kadının yüzüne bakmaz, ancak hâcet için bakar. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

مَنْ نَظَرَ اِلٰى مَحَاسِنِ اِمْرَأَةٍ اَجْنَبِيَّةٍ عَنْ شَهْوَةٍ صُبَّ
فِى عَيْنَيْهِ الْاُنُكُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

«Bir kimse bir yabancı kadının güzelliklerine şehvetle bakarsa, kıyâmet gününde onun gözlerine kurşun dökülür.» buyurmuştur.

Şâyet bir kimse şehvetten korkarsa, harâmdan sakınmak için, ihtiyâc olmadan yabancı kadının yüzüne bakması câiz olmaz. İhtiyâca misâl : Kâdînin o kadın üzere hükmü ve şâhidin şehâdeti gibi. **Kâdî ve** şâhid yabancı kadının yüzüne baksa, bu takdirde câiz olur. **Her ne kadar** şehvetten korksa da kazâ ve şehâdeti edâ ile insanların haklarını ıhyâya ihtiyâc olduğu için câiz olur. Lâkin uygun olan, bakmakla o kadına hüküm veya şehâdeti edâ kasd etmektir. Yoksa şehveti kazâ etmeyi kasdetmek değildir.

Bir kimse bir kadını nikâhlamak istese, her ne kadar o zaman şehvet duymaktan korksa da, o kadma bakması câiz olur. Çünkü Resûlüllah' (S.A.V.) in Muğîre' (R.A.) ye şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

اِذَا اَرَدْتَ اَنْ تَزَوَّجَ اِمْرَأَةً اَبْصِرْهَا فَاِنَّهُ اَحْرٰى اَنْ يُؤْدَمَ

«Sen bir kadınla evlenmek istediğin zaman o kadını gör. Çünkü görmek ikinizin kaynaşmanıza daha uygundur.»

Bir erkek bir kadım tedâvî etse, zarûret miktârı o kadının hastalık yerine bakabilir. Uygun olan, erkek tabîbin, tedâvî etmeyi bir başka kadına öğretmesidir. Çünkü cinsin cinse bakması daha hafîfdir. Görülmezmi ki, öldükden sonra kadın kadını yıkar, erkek yıkamaz.

Erkeklik uzvu kesik (mecbûb), **yumurtaları çıkarılmış** (hadım) **ve muhannes** (kadınımsı erkek), **yabancı kadına bakmakta erkek gibidir.**

Hasıyy (yani yumurtaları çıkarılıp hadım olan) **ise Hz. Âişe'** (R.Anhâ) **nin şu sözünden dolayıdır :**

اَلْحَصَاءُ مِثْلَةٌ فَلَا يَبِيحُ مَا كَانَ حَرَامًا قَبْلَهُ

«Hasıyy olan erkek gibidir. Hasıyy olmazdan önce harâm olan şey helâl olmaz.»

Bazıları demiştir ki : Hasıyy : Cimâ' yönünden insanların en şiddetlisidir. Çünkü onun âletine inzâl ile gevşeklik gelmez. Mecbûb (yani erkeklik uzvu kesik olan) **ise sürtüştürüp inzâl olur. Eğer suyu kurumuş mecbûb olursa, bizim Şeyhlerimiz onun hakkında, kadınlar arasına karışıp görüşmesine izin vermişlerdir. Esah olan kavle göre, mecbûbun kadınlar arasma karışıp, görüşmesi helâl olmaz.**

Erkek, câriyesinin izni olmadan menîsini azleder. A z l : Kadını cimâ' edip inzâl yakın olduğu zaman çıkarıp dışarı akıtmaktır. (2) Çünkü Resûlüllah (S.A.V.), câriyenin efendisi için :

اَعْزِلْ عَنْهَا اِنْ شِئْتَ

«Eğer dilersen ondan azledebilirsin» buyurmuştur.

Karısından ancak onun izni ile azledebilir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) hür kadından azli, onun izni olmadıkca, yasak etmiştir.

★ ★

(2) **Azl** (Azil) : Cinsi münâsebet esnâsında erkeğin menîsini fercin dışına akıtmaktır.

İki sebeble yapılır : Ya câriye gebe kalmasın diye yapılır. Çünkü hâmile câriye satılmaz. Yâhud, hür olan karısı gebe kalmasın veya memedeki çocuğa zarar vermesin diye yapılır.

Cumhûr-u Ulemâ'ya göre : hür olan karısının izni ile, câriyesinin ise izni olmaksızın dahî azil yapmak câizdir.

Hâsılı azil; ancak fakîrlik, hastalık, doğacak çocuğu Müslüman olarak yetiştirememek korkusu gibi bazı ahvâl ve şartlarda câizdir. (Selâmet Yolları C. 3, Ahmed Davudoğlu)

El ile istimnâ (masturbation) : Azildeki şartlarla câizdir. Zevk için olursa harâmdır. Sukûnet bulmak için câiz, zinâ tehlikesi olursa vâcib olur.

Zinâya zorlayan bir sebeb olmadıkça istimnâ bil-yed harâmdır.

(El-İcâbet'ül-muhtasarat'üş-şerîa fi mesâil'iş şeriâ. Cüz, 1, s. 34)

فَصْلٌ

ÇEŞİTLİ KONULAR HAKKINDA BİR FASIL

Erkek, bir câriyeye satın almak ile veya hibe, vasıyet, mirâs, hull' ve sulh bedeli gibi satın almanın benzeri bir şey ile mâlik olsa, gerekse o câriye bâkire olsun veya bir kadından satın alınsın veya köleden satın alınsın yahut kadının mahreminden veya çocuğun malından satın alınmış olsun alan kimsenin cimâ etmesi ve dokunmak, öpmek, fercine bakmak gibi cimâın mukaddimeleri harâm olur. Câriyenin satıcısı olan köle başkasının kölesi ise hüküm zâhirdir. **Eğer satın alan kimse câriyeyi kendi kölesinden satın alsa, yine hüküm zikredilen gibidir. Şu şartla ki; O köle İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre borca batmış olduğu halde onun izin verdiği kölesi olmalıdır.**

İmâmeyn' (Rh.Aleyhimâ) e göre izin vermesi icâbetmez. Çünkü Ebû Hanîfe' (Rh.A.) nin kaidesindendir ki, şâyet köle borca batmışsa, efendisi onun kazandığı şeye mâlik olmaz. İmâmeyn' (Rh.Aleyhimâ) e göre mâlik olur. Eğer mükâtebinden satın alsa, hüküm yine böyledir. Çünkü mükâtebin efendisi onun kazandıklarına mâlik olmaz. Çocuğun malından satm alması, çocuğun babası veya vasîsinin satmasıyla olur.

Şâyet o kimse, o câriyeyi küçük çocuğunun malından satın alsa hüküm yine böyledir. Bunu **Gâyetu'l-Beyân sâhibi** zikretmiştir. **Bazıları, «cimâın mukaddimeleri harâm olmaz.»** demişlerdir. Çünkü cimâ'nın harâm olması ancak iki menînin karışmaması ve nesebin şüpheli olmaması içindir. Devâî (cimâın mukaddimeleri) de bu yoktur. **Bu söz reddedilmiş ve denmiştir ki : Cimâ başkasmın mülkünde vâki olması ihtimâlinden dolayı da harâmdır.** Meselâ, satış sırasında câriye hâmile olup ve satıcı çocuğu da'vâ edip geri alsa, alıcının cimâı başkasının mülküne müsâdif olduğu zâhir olur. Bu ma'nâ ise devâîde (cimâın mukaddimelerinde) mevcûddur. Şu halde devâî harâmdır.

Hattâ mâlik istibrâ etmedikce, yani o câriyenin rahminin başkasının menîsinden temiz olduğunu bilmedikce, cimâı harâmdır. İstibrâ hayz gören câriyede bir hayzla ve zıddında yani küçük kızda ve âyisede ve hayzı kesilmişde bir ay beklemekle olur.

Çünkü ay (şehr), iddette hayz yerine geçer. Kezâ istibrâdâ dahî

böyledir. Şâyet ay esnâsında hayızlı olursa, eyyâmla olan istibrâ bâtıl olur. Çünkü maksûdun bedel ile husûlünden önce asıl üzere kâdir olmak, bedeli bâtıl kılar. Aylarla iddet bekleyen kadının hayz görmesi gibi. **Şâyet câriye hayz görenlerden olur da, temizlik müddeti uzamakla hayzı ortadan kalkarsa o câriyeyi, hâmile olmadığı belli oluncaya kadar terk eder. Ondan sonra o câriyeyi mâlik cimâ edebilir. Zâhir rivâyete göre burada, müddet takdîri yoktur.** Lâkin **İmâm Muhammed (Rh.A.) sâhibi o câriyeden iki ay beş gün uzak durur»** demiştir. **Fetvâ da İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **in sözü üzeredir.** Çünkü bu müddet câriyelerde, nikâhla tevehhüm olunan gebeliği bilmeye yarayınca; nikâhdan daha aşağı olan milk-i yemîn (satın almak) ile tevehhüm edilen gebeliği bilmeye haydi haydi yarar. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Hâmile olan câriye çocuğu doğurmakla berî olur. Bu bâbda asıl olan Resûlüllah' (S.A.V.) **in, Evtâs denen yerin esirlerinde, yani gazâ sırasında esîr olan câriyeler hakkındaki şu kavl-i şerîfidir :**

الا لا توطأ الحبالى حتى يضعن حملهن ولا الحيالى

حتى يستبرئن بحيضة

«Ey Ashâb, siz biliniz ki : Hâmile olan esîr alınmış câriyeler çocuklarını doğuruncaya kadar cimâ olunmaz. Hamli bilinmeyen esîr câriyeler de bir hayz ile istibrâ oluncaya kadar cimâ olunmaz.»

Hadîs-i şerîf, esîr olan câriye hakkında vârid olmuştur. Lâkin istibrânın sebebi mülkün ve mâlikiyetin (yedin) hudûsüdür. Çünkü o hudûs mansûsun aleyhde mevcûttur. **İstibrâ, mâlikin menîsi başkasınınkine karışmasın diye, rahmin temizliğinin bilinmesi içindir. Çünkü câriyenin rahminin berâeti bilinmezden önce mâlik câriyeyi cimâ etse, câriyenin doğurduğu çocuk mâlikden midir, yoksa başkasından mıdır bilinmez. Şu halde menîleri karışmaktan ve nesebleri şüpheli olmaktan ve çocukları helâkdan korumak için rahmin temiz olmasının bilinmesi vâcib olmuştur.** Çünkü şüpheli olursa çocuk iddiâ edilmez, o çocuğun terbiyesini veren kimse de bulunmadığı için çocuk helâk olur. Bu, şuğlun (gebelik) hakîkatı veya tevehhümü katındadır. Lâkin tevehhüm gizli bir iştir. **Hüküm zâhire göre verilmiştir. O da mülkün yenilenmesidir.** Eğer efendinin cimâ etmediği ma'lûm olursa - nitekim sayılan işlerde olduğu gibi - hükmün hikmeti cinsinde gözetilir. Yoksa ferd ferd her birinde gözetilmez.

Eğer efendinin cimâ etmediği bilinse, rahmin şuğlü, menînin karışması ve nesebin şüpheli olması lâzım gelmesin diye nasıl tevehhüm

olunur? diye sorulursa **biz cevâbında deriz ki : Gebeliğin câriye sâhibinden olması lâzım değildir, başkasından olması da câizdir. Kezâ tevehhüm bekârda dahî sâbittir. Çünkü gebelik kızlık bozulmadan da tasavvur edilebilir. Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Ben derim ki : Bu cevâba dahî suâl vârid olur. Şöyleki : Şuğl, şâyet efendiden başkasından olsa, zinâdan olur. **Takarrur etmiştir ki, zinâ eden kadının nikâhı ve cimâı, İmâm A'zam** (Rh.A.) **ve İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre istibrâsız câizdir. Şu halde zinâdan şuglün tevehhümü nasıl istibrâ icâb eder? Bu sorunun def'i şöyle mümkün olur : Şugl efendiden başkasından olursa, zinâdan olması icâbetmez.** Çünkü efendinin o câriyeyi başkası ile evlendirmesi câizdir. Nitekim yakında açıklaması gelecektir.

Sadr'üş-Şerîa (Rh.A.) Fukahâ'nın; «Hükmün hikmeti cinsinde gözetilir, ferd ferd hepsinde gözetilmez,» dedikleri söze; **«Hükmün hikmeti ferd ferd hepsinde gözetilmez. Lâkin belli türlerde gözetilir,»** demekle itirâz etmiştir.

Şâyet câriye bekâr olsa veya çocuğunun nesebi kendisinden sâbit olmayacak kimseden satın alınsa meselâ çocuğun nesebi başkasından sâbit olsa şöyle ki; efendi câriyesini bir erkek ile evlendirip câriye o erkekden hâmile olup ondan sonra adam câriyeyi boşayıp ve iddeti bittikden sonra o câriyeyi bir başka adama satsa, bu durumda uygun olan, alıcıya istibrânın vâcib olmaması gerekirdi. Çünkü haml (cenîn) in, nesebi sâbittir. Binâenaleyh menîlerin karışması ve neseblerin şüpheli olması lâzım gelmez.

Bu itirâza şöyle cevâb verilmiştir : İstibrâ - bilindiği gibi - **Evtâs'ın esîrlerinde ancak hadîs-i şerîf ile sâbit olmuştur. Aşikârdır ki ; Evtâs'ın esîrleri bekârdan, esîr kadından, hür kadından ve benzerlerinden hâlî değildir. Bununla beraber Resûlüllah** (S.A.V.), **genel bir hüküm vermiştir. Sadece hikmete mahsûs değildir. Nitekim Allah Teâlâ** (C.C.) **şarabın harâm oluşunda hikmeti şu âyetiyle açıklamış ve :**

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ ..

«Şüphesiz şeytan (içki ve kumar yüzünden) **aranıza düşmanlık sokmak istiyor...»** (1) buyurmuştur. İmdi bir kimsenin : «Ben şarabı öyle içerim ki düşmanlık vâki olmaz ve beni namazdan alıkoymaz» demesi mümkün değildir. **Maslahat şarabın harâm kılınmasında gâlib olun-**

(1) Bk. Mâide sûresi (5); âyet : 91.

ca, bu takdirde şerîat onu umûm üzere harâm kılmıştır. Çünkü tahsîsde olan şey, hikmet ortadan kalkması bakımından, yanılmaktan ve insanların baş kaldırmasından gizli kalmayan şeydir. İmdi hüküm esîrde umûm üzere sâbit olunca, kezâ kıyâsen, mülkün diğer sebeblerinde de sâbit olmuştur. Çünkü bu takdirde sebeb (illet) ma'lûmdur. Ondan sonra hüküm icmâ' ile te'yîd edilmiştir. Câriyenin satıldığı vakitte olan hayzı yetmemiştir. Çünkü o câriyeye vâcib olan bir hayzdır. Hayz, kâmil olan hayzın adıdır. Eksik olanın değil. Mülkden sonra ve teslîm almazdan önce vâki olan hayz yetmez. Çünkü o hayz illetinden önce bulunmuş olur. O da mülk ve sâhib olmanın her ikisidir. Şu halde ikisinden biri mu'teber olmaz.

Ya da fuzûlînin satışında, satıştan sonra ve icâzetten önce vâki olsa, her ne kadar o câriye müşterinin elinde ise de, bir hayz yetmez. Veya fâsid satın almada, teslîm aldıkdan sonra sahîhan satın almazdan önce vâki olan hayz da yetmez. Zikredilen hayzlar yetmediği gibi, kezâ doğurmak dahî yetmez, yani doğurmak mülkün sebebinden sonra ve teslim almakdan önce hâsıl olmuştur. Çünkü illet yoktur. Nitekim daha önce geçti.

Teslîm aldıkdan sonra bir hayz yeter. O hayızlı kimse, Mecûsî kadın veya Mükâtebe olsa, ondan sonra o Mecûsî kadın Müslüman olup ve Mükâtebe Kitâbetten âciz olsa, yani bir adam bir Mecûsî câriye satın alsa veya bir Müslüman câriye satın alıp istibrâdan önce o câriyeyi mükâtebe etse, ondan sonra Mükâtebe kitâbeti hâlinde hayızlı olsa veya Mecûsî câriye Mecûsî iken hayızlı olsa, ondan sonra Mükâtebe Kitâbetten âciz olsa ve Mecûsî kadın İslâmı kabûl etse, zikredilen o bir defa hayz, istibrâ nâmına kâfîdir. Çünkü o hayz, sebebinden sonra bulunmuştur. Cimâın harâm olması bir mânîden dolayıdır, nitekim hayz halinde böyledir.

Bir adam kendi me'zûn kölesinden onun yanında hayz görmüş bir câriye satın alırsa yanında eğer o köleyi deyni istiğrâk etmedi ise, o hayz istibrâ için yeter. Çünkü o câriye efendinin mülküne ve sâhibliğine satın alma vaktinden itibâren girmiştir. Eğer o köleyi borç (deyn) istiğrâk etti ise, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, o hayz yetmez. İmâmeyn (Rh.Aleyhimâ) bunda ayrı görüştedir.**

Ortak olan câriyeden ortağının payını satın almakla istibrâ vâcib olur. Çünkü sebeb o vakitte tamâm olmuştur. Hüküm ise illetin tamâmına muzâf olur.

Kaçak câriyenin geri dönmesinde ve gasb olunan câriyenin ve hizmet için kirâlanan câriyenin geri verilmesinde ve rehin konulan câriyenin serbest bırakılmasında, mülkün yenilenmesi bulunmadığı için, istibrâ vâcib olmaz.

Bu istibrânın düşürülmesi için hîleye, İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, ruhsat verilmiştir. İmâm Muhammed (Rh.A.) ayrı görüştedir. Eğer o tuhr içinde satıcının câriyeyi cimâ etmediği ma'lûm olursa, fetvâ Ebû Yûsuf' (Rh.A.) un sözü ile verilir. Eğer satıcının câriyeyi cimâ ettiği bilinirse, fetvâ İmâm Muhammed' (Rh.A.) in sözü ile verilir.

İstibrâyı düşürmenin hîlesi, eğer müşterinin nikâhı altında hür kadın yoksa, o câriyeyi satın almazdan önce tezevvüc etmektir. Nikâhı altında hür kadın var ise câriyeyi nikâh etmek câiz olmaz. Nitekim yakında Nikâh Bölümünde gelecektir.

O câriyeyi tezevvüc ettikden sonra satın almaktır. Çünkü nikâhla istibrâ vâcib olmaz. Ondan sonra zevcesini satın alsa nikâh bâtıl olur. Cimâ helâl olur ve istibrâ düşer.

Fetâvâyı Suğrâ'da beyan edildiğine göre : Zahîrüd'dîn (Rh.A.) demiştir ki : Bazı Meşâyihin istibrâ kitâbında gördüm ki, onlar câriyenin cimâ'ını müşteri için helâl kılmamıştır, ancak şu sûretle ki, eğer câriyeyi tezevvüc etse ve cimâ etse, ondan sonra satın alsa helâl saydı. Çünkü bu takdirde câriyeye kendinden olan iddeti beklerken mâlik olmuştur. Ama müşteri câriyeyi cimâ etmezden önce satın alsa, hemen nikâh bâtıl olur. Mülk sâbit olunca nikâh yoktur. Binâenaleyh sebebi tahakkuk ettiği için istibrâ vâcib olur. O da mülk-i yemîn ile cimâın helâl olmasını yeni olarak meydana çıkarmaktır.

Fetâvâ sâhibi demiştir ki: Bu söylenen şey Kitâbda zikredilmemiştir. Bu dakîk (ince, nâzik) ve güzel bir mes'eledir. **Fetâvây-ı Suğra**'nın sözü burada sona erer.

Eğer müşterinin nikâhı altında hür kadın var ise bu takdirde hîle, satıcı câriyesini satmazdan önce evlendirmektir. Veya müşteri câriyeyi teslim almazdan önce, kendisine itimâd edilir bir kimse ile evlendirmektir. Yani câriyeyi boşayacağına güvenilir bir kimse ile evlendirmektir. **Ondan sonra müşterinin o câriyeyi satıcıdan satın alması ve sâhib olmasıdır. Ondan sonra birinci kocanın o câriyeyi boşamasıdır.**

İstibrâ vâcib olmaz. Çünkü müşteri başkasının nikâhlısını satın almıştır. Cinsî münâsebet de helâl olmaz. Şu halde istibrâ yoktur. Şâyet koca o câriyeyi duhûlden önce boşasa müşteriye helâl olurdu. Bu takdirde mülkün yenilenmesi bulunmamıştır. Şu halde istibrâ da yoktur.

Veya müşterinin, o câriyeyi teslîm almazdan önce güvendiği bir kimse ile evlendirmesidir, ve teslîm alıp kocanın o câriyeyi boşamasıdır. Çünkü bu takdirde istibrâ kabzdan sonra vâcib olur ve cinsî münâse-

bet helâl olmaz. Kocanın boşamasından sonra helâl olduğu zaman, mülkün yenilenmesi yoktur. Binâenaleyh «Kocası boşar» sözü de yukarıya bağlıdır.

Bir adam şehvetle, cinsî münâsebet mukaddimelerinden birini, nikâhen bir araya gelmeleri câiz olmayan iki câriyesiyle yapsa - gerek o câriyeler iki kardeş olsunlar ve gerekse nikâhen bir araya gelmeleri câiz olmayan iki kadın olsunlar - **o adama ikisinden biri ile cinsî münâsebet harâm olmuştur ve ikisinden birini kendisine harâm kılıncaya kadar cimâ mukaddimeleri** (yani öpmek, okşamak gibi cinsî ilişkiye çağıran şeyler) **de harâm olur.** Yani iki câriyesi olan kimse, meselâ ikisinden birini şehvetle öpse, o adamdan başka bir kimse diğer câriyenin fercine mülk-i yemîn ile veya nikâh ile mâlik oluncaya veya o adam diğerini azâd edinceye kadar, şüphesiz o adam o câriyelerin ikisinden biri ile cimâ edemez, ikisinden birini şehvetle öpemez ve şehvetle yapışamaz. Bunda asıl, **Allah Teâlâ'** (C.C.) nın:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ

«Size analarınız ve kızlarınız... harâm kılındı.» (2) âyetinde olan,

أُمَّهَاتُكُمْ **üzerine atfen** وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ

«iki kız kardeşi bir arada almanız.» kavlî şerîfidir. Ondan sonra onların tahrîmlerinden murâd bi'l-icmâ şehveti kazâ ve şehveti kazânın sebebleri hakkında tahrîmleridir.

Erkeğin erkeği bir tek izâr ile öpmesi ve kucaklaması mekrûhtur. Eğer erkeğin üzerinde gömlek veya cübbe olursa, onun öpmesi ve kucaklaması mekrûh olmaz. **Atâ'dan nakledildiğine göre :**

İbn Abbâs' (Rh.A.) **a kucaklaşmak** (muânaka) **dan soruldu. İbn Abbâs** (R.A.) **dedi ki :** Muânaka edenlerin ilki **Hz. İbrâhim halîlu'r-Rahmân'dır.** O kucaklaşma Mekke'de vâki olmuştur. Mekke'ye **Zü'l-Karneyn** geldi. Ebtah denen yere ulaştığı zaman, **Zü'l-Karneyn'**e, bu beldede **Hz. İbrâhim halîl'ur-Rahmân** vardır, dediler. Bunun üzerine **Zü'l-Karneyn;** benim, içinde **İbrâhim halîlu'r-Rahmân** olan bir beldede hayvana binmem uygun değildir, dedi. **Zü'l-Karneyn** atından indi ve **İbrâhim Aleyhis-salâtu ve's-selâma** yaya gitti. **Hz. İbrâhim Zü'l-Karneyn'e selâm verdi ve onu kucakladı ve muânaka eden kimselerin ilki oldu.**

(2) Bk. Nisâ sûresi (4); âyet : 23

Muânakadan nehiyde ve câiz görülmesinde bir çok hadîs-i şerîf vârid olmuştur. Şeyh Ebû Mansûr el-Mâturîdî (Rh.A.), ikisi arasını bulup demiştir ki : Mekrûh olan muânaka şehvet vechiyle olan muânakadır. İkrâm ve ağırlamak vechiyle olan muânaka ise câizdir.

Şeyh İmâm Şemsü'd-Dîn es-Serahsî (Rh.A.) ve Müteahhirînden bazısı teberrük için âlimin veya ehl-i takvânın elini öpmeye izin vermişlerdir. (3)

Eğer erkeğin üzerinde gömlek veya cübbe olursa, onun öpmesi ve kucaklaması, takolaşması (musâfahası) **gibidir. Çünkü tokalaşmak mekrûh değildir. Zirâ Enes İbn Mâlik' (R.A.) dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir:** Biz **Resûlüllah'** (S.A.V.) e,. «Bizim bazılarımızın bazılarımız için eğilmesi câiz midir?» dedik, **Resûlüllah,** «Hayır!» buyurdu. «Bazımızın bazımızı kucaklaması câiz midir?» dedik. **Resûlüllah,** «Hayır!» buyurdu. Yine, **«Bazımızın bazımızla tokalaşması câiz midir?»** dedik **Resûlüllah, «Evet!»** buyurdu.

Hâlis azirenin satılması mekrûhtur. Azire, insan tersidir. **Sahîh kavilde toprak ile veya azireye gâlib kül ile karıştırılmış olduğu halde, hayvan tersinin satılması gibi, satılması sahîh olur. Nitekim sahîh kavle göre, hayvan tersinin satılması sahîhdir. Azirenin karıştırılmış olmıyle faydalanmak sahîh kavilde câizdir. Hidâye'de dahî böyledir. Zeylaî (Rh.A.) demiştir ki :** «Sahîh olan, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) a göre, hâlis insan tersi ile faydalanmak câizdir.»

Alacaklı olan Müslümanın borçlu olan kâfirin şarap parasından borcu alması câizdir. Müslüman bunun aksinedir. Yani bir Müslümanın bir kâfirden alacağı olsa, borçlu olan kâfirin şarabı satması ve alacaklı Müslümanın o parayı borcu için alması câizdir. **Eğer şarabı satan borçlu, Müslüman olsa, o şarap parasının borç için alınması câiz olmaz. Çünkü şarabın satışı bâtıldır. Parası Müslümana harâmdır.**

Mushaf-ı şerîfin süslenmesi câizdir. (4) Çünkü bunda Mushafa ta'-

(3) Mübarek bir zatın elini öpmeğe **«tehiyye öpmesi»** denilir.
(Büyük İslâm İlmihali, Ömer Nasûhî Bilmen)
Mü'minler birbirleriyle karşılaşınca selâmlaşırlar ve musahafa ederler. Bu sünnettir. Gayri müslimlere selâm vermek mekrûhtur. Onlar selâm verirlerse **«ve aleyküm»** denilir. (İslâm İlmihali. A. Fikri Yavuz)

(4) Mushaf-ı şerîfi ta'zîm için öpmek de câizdir. Buna **«Diyânet öpmesi»** denir.
Bir Kur'ân-ı Kerîm, okunamayacak bir hâle gelince temiz bir bez içine konup ayak basılmayacak bir mahalle defnedilmelidir. Bu Kur'ân-ı Kerîm'e ihânet değil, bir ikramdır. Mahaza tam üzerine toprak atılmaması için orada bir lâhd veya tahtalardan bir tavan yapılmalıdır. Bu gibi mushafları yakmak câız değildir.
Okunamayacak bir hâle gelmiş sâir dini kitaplar ise defnedilebilir, akar suya bırakılabilir ve hem de içindeki mukaddes isimler silindikten sonra yakılabilir. Bu gibi kitap kâğıtlarına bir şey sarmak, dine, ilime karşı hıyâneti dolayısıyla anlatmak olacağından câiz değildir.
(Büyük İslâm İlmihali. Ö. Nasûhî Bilmen)

zîm vardır. **Aşrlenmesi ve noktalanması da câizdir.** Çünkü kırâetler ve âyetler tevkîfidir. Onda reye yol yoktur. Şu halde aşrlenmesi ile âyet hıfz olunur ve nokta ile i'râb hıfz olunur. Çünkü Kur'ân'ı ezberlenmemiş olan Acemî onu ancak nokta ile okuyabilir.

İbn Mes'ud' (R.A.) dan, Resûlüllah (S.A.V.) in

جَرِّدُوا الْقُرْآنَ

«Kur'ân'ı tecrîd ediniz.» dediği rivâyet edilmiştir. Bu onların zamân-ı şerîflerinde idi. Çünkü onlar **Resûlüllah'** (S.A.V.) dan, ona indirildiği biçimde naklederlerdi. Okumak onlara kolay idi. Onlar noktaları i'râb hıfzına ve ta'şîri âyetlerin ezberlenmesini bozacağını sanırlardı. Bizim zamanımızda olan Acemî (yani Arab olmayan kimse) ise onlar gibi değildir. Şu halde noktalamak ve aşirlemek güzel bulunup beğenilir. Bundan dolayı sûre adlarını ve âyetlerin sayısını yazmakta mahzur yoktur. Her ne kadar sonradan ortaya çıkmış ise de güzel bulunup beğenilmiştir ve nice şey vardır ki zaman ve mekânın değişmesiyle değişir. **Nitekim İmâm Temurtâşî (Rh.A.) de böyle demiştir.**

Zimmînin mescide girmesi câizdir. (5) **Mekrûh değildir. İmâm Mâlik (Rh.A.) ve İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, mekrûhtur. Hasta olan zimmînin ziyâretine gitmek de câizdir.**

Hayvanların hayalarını çıkarmak, eşeği kısrağa çekmek ve hastaya şırmga (hukne) yapmak, câriye, ümmü veled ve mükâtebenin mahremsiz yolculuk yapması câizdir. Çünkü bunları bineğe bindirirken uzuvlarını tutmak, mahremi tutmak ve dokunmak gibidir. **Kâfî'de denmiştir ki :** Bu mesele Sahâbe zamanında ehl-i salâh çok olduğu için câiz olmuştu. Bizim zamanımızda ise ehl-i fesâd çok olduğu için câiz değildir. **Nihâye'de de Şeyhu'l-İslâm' (Rh.A.) a nisbetle böyle zikredilmiştir.**

---

(5) **Mâbetlere karşı hürmette bulunmak da bir vecîbedir.** Bir câmii şerîfe, bir mescide hürmetle girilir; içinde tâzîmkârane bir vaziyette oturulur, lâubali hareketlerden, lüzûmsuz sözlerden kaçınılır.

Mescîdlere abdestli olarak girilir. Bir mescide girerken evvelâ sağ ayağı atarak girmeli ve derhal Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Efendimize salât-ü selâmda bulunmalı; **«Allahümmef'tah aleyna ebvabe rahmetike»** diye duâ etmeli; dışarı çıkarken de önce sol ayağı dışarı atmalı, **«Allahümmef'tah aleyna ebvabe fadlike.»** diye duâda bulunmalıdır.

Mescidleri pis, kötü kokulu şeylerden korumak da bir vecîbedir.

Hâsılı; mescidlere gerekli hürmeti göstermek vâcib, aksi ise İslâm âdâbına muhâliftir.

(Büyük İslâm İlmihali. Ö. Nasûhî Bilmen)

Amcanın, kardeşin, ananın ve sokakta bulunan ma'sûmun mürebbîsinin, himâyelerinde olan çocuk için, o çocuğa lâzım olan şeyi satın alıvermesi câizdir. Bunun aslı şudur : Küçük çocuk için olan tasarruflar üç çeşittir.

Birinci çeşit, sırf faydadır. Elinde küçük çocuk olan kimse, o küçüğü o hâlis faydaya mâlik kılar. Gerekse o kimse, küçüğün velîsi olsun, gerekse olmasın. Meselâ hibe ve sadakanın kabûlü gibi. Eğer küçük çocuk mümeyyiz olursa bizzat kendisi mâlik olur.

İkinci çeşit, sırf zarardır. I'tâk ve talâk gibi. Küçük çocuk ve onun elinde olduğu kimse o talâk ve itâka mâlik olmaz.

Üçüncü çeşit, fayda ile zarar arasında müterediddiddir. Tefecilik (istirbâh) için satmak ve kirâ gibi ki buna ancak küçük çocuğun babası ve dedesi mâlik olur ve onların vasîleri mâlik olur. Her ne kadar o küçük çocuk babasının ve dedesinin ellerinde değil ise de. Çünkü o çocuğa velî olmaları hükmüyle mutasarrıftırlar. Küçük çocuğun kendi ellerinde olması şart kılınmamıştır. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Küçük çocuk için süt ana kirâlamak birinci çeşittendir. Bunda dördüncü bir çeşit daha vardır ki nikâh etmektir. Nikâh etmek asabenin hepsinden ve asabe olmadığı vakitte zevil-erhâmdan câiz olur. Nikâh bölümünde inşâallâh açıklaması gelecektir.

O küçük çocuğu yalnız anasının, başkasına kirâlaması câizdir. Zikredilen kimseler bu kirâlamaya mâlik olamazlar. Çünkü ana onu istihdâm etmekle karşılıksız (bedelsiz) **onun menfaatlerini yok etmeye mâlik olur. Bu mesele el-Câmiu's-Sağîr'in rivâyetidir. Tahâvî şerhinde denmiştir ki :** Küçük çocuğun malında velîlik babanındır ve babanın vasîsinindir. Ondan sonra vasînin vasîsinindir. İmdi eğer baba vefât etse ve bir kimseyi vasî eylemese velâyet dedesinindir. Ondan sonra o vasînin vasîsinindir. Eğer bunlardan biri yoksa velâyet kâdînindir ve kâdînin ta'yîn ettiği kimsenindir. Bu zikredilen velîlerin hepsi için küçük oğlan ve kızın malında ma'rûf ile ticâret velâyetleri vardır. Onların, nefs ve malın hepsinde kirâya vermek velâyeti vardır. Onların menkûlât ve akârattaki satışları ve kirâya vermeleri kıymetinin misli ile olursa veya insanların aldana geldikleri miktârın benzeri kıymetinden daha az olursa câiz olur. Eğer çok aldanma ile olursa câiz olmaz ve küçük çocuğun idrâkinden sonra icâzet üzere tevakkuf olunmaz. Çünkü bu bir akddir ki onun için icâzet veren yoktur. Zikredilen kimselerin küçük çocuk için kirâlamaları ve satın almaları da böyledir. Eğer ma'rûf miktâr üzere olursa velîler için geçerli olur. Küçük oğlan ve kıza olmaz. Eğer küçük oğlan ve kız kirâ müddetinde, müddet bitmezden

önce idrâk ederse hüküm böyledir. Eğer kirâya vermek nefs üzere olursa o küçük çocuk için muhayyerlik vardır. Dilerse icâreyi iptâl eder, dilerse hoş görür ve eğer icâre, emlâki üzere olursa o küçük çocuk için muhayyerlik yoktur.

Muhît sâhibi Fevâid'inde : Şâyet baba veya dede veya kâdî küçük çocuğu işlerden bir işde icâr eyleseler, bu icâr ancak ecr-i misl ile olursa câiz olur, denilmiştir. Hattâ onlardan biri o küçük çocuğu ecr-i mislinden daha az ile kirâya verse câiz olmaz. Sahîh olan kavl şudur ki daha az ücret ile de olsa icâre câiz olur.

Şemsu'l-Eimme (Rh.A.), «Vekâlet Bölümü» **nde şöyle demiştir :** Baba küçük çocuğunu ödünç verebilir. Küçük çocuğun malını ödünç veremez. Yine demiştir ki : Bunun yorumu; şâyet bu ödünç verme zanâat öğrenmek için olursa, onu ustaya verir ve o küçük çocuk ustasına hizmet eder. Fakat bunun aksi olursa câiz olmaz. **El-Fusûl el-İmâdiyye'**-de böyle zikredilmiştir.

Sıkılmış üzüm şırasını, şarab yapan kimseye satmak câizdir. Çünkü ma'siyet aynıyle kâim olmaz. Belki değişmesinden sonra olur. Ehl-i fitneye silâh satmak bunun aksinedir. Nitekim daha önce geçti.

Zimmînin şarabını ücretle götürmek câiz olur. İmâmeyn (Rh.Aleyhimâ) **aksi görüştedir.**

Kentlerde ve köylerimizde Mecûsîye, Beyt-i nâr (ateş-gede)**; Yahûdî ve Nasârâya Havra ve Kilise edinmeleri için ev kirâya vermek câiz değildir.**

Musannıf «köylerimizde» **demiştir, çünkü İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın, zikredilen şeyi çevre yerlerde** (sevâdda) **câiz gördüğü nakledilmiştir. Fukahâ demişlerdir ki : İmâm A'zam'** (Rh.A.) ın sevâd ile murâdı Kûfe çevresi (sevâdı) dir. Çünkü halkının çoğu ehl-i zimmettir. Fakat bizim ülkemizin çevresinde İslâm alâmetleri zâhirdir. Şehir gibi orada da oturamazlar. **Sahîh olan söz de budur. Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Mekke-i Mükerreme'nin evlerinin binâsını satmak bi'l-icmâ câizdir. Çünkü Mekke'nin evleri binâ edenin mülküdür. Görülmezmi ki, bir kimse vakf arâzîsi üzerine binâ yapsa satılması câiz olur. İmdi Mekke-i Mükerreme'nin evleri de böyledir.

Mekke'nin arâzîsinin satılmasında ihtilâf edilmiştir. Ebû Yûsuf ve Muhammed (Rh.Aleyhimâ), **arâzînin satılmasına cevâz vermişlerdir. Bu söz İmâm A'zam'** (Rh.A.) **dan iki rivâyetin biridir.**

Kölenin kaçmaması ve karşı gelmemesi için ayağına bukağı tak-

mak câizdir. Boğazına halka ve zincir takmak câiz değildir. Çünkü bu zâlimlerin âdetidir.

Kunye adlı kitabda denmiştir ki : Boğazına bukağı koymak yani kölenin boğazına demir halka takmakda - zamanımızda çok kere kaçtıkları için - özellikle Hintlilerde mahzur yoktur.

Kölenin tâcir olduğu halde hediyyesini kabûl ve da'vetine icâbet ve hayvanını ödünç almak câiz olmuştur. Kıyâsen hepsi câiz olmamak idi. Çünkü hediyye teberrudur. Köle ise teberru ehli değildir. **Lâkin istihsânen, zarûret için az bir şeyde cevâz verilmiştir.** Çünkü o köle o az bir teberrudan kurtulamaz. Meselâ ziyâfet gibi ki, ona yol hazırlığı yapan kimseler gelip toplanırlar ve nice âmillerin kalblerini çeker. İmdi bunlar ticâretin zarûretlerindendir. Bir kimse bir şeye mâlik olsa, o şeyin zarûrâtından olana da mâlik olur.

Köleye elbise giydirmek, altın ve gümüş hediyye etmek, zarûret bulunmadığı için mekrûh olmuştur.

Hadım kullanmak da mekrûhtur. Zirâ onda insanları hadım istihdâmına teşvîk vardır. Çünkü hadımın kadınlar arasına karışması uygun görülmez.

Bakkaldan dilediği şeyi almak için bakkala borç para vermek mekrûhtur. Çünkü bu borç (ödünç) **menfaat çeken borçtur. Halbuki bu yasak edilmiştir. Uygun olan şudur ki : Bakkala bir miktar para emânet koyup dilediği şeyi parça parça bakkaldan almaktır. Çünkü bu borç değildir.** Hattâ kaybedilse veya yitirilse, bakkaldan bir şey alamaz.

Satranç ve tavla ile oynamak ve her oyun, yani nefsin arzu ettiği oyunlar mekrûhtur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

كُلُّ لَعِبِ ابْنِ اٰدَمَ حَرَامٌ اِلَّا ثَلٰاثَةً : مُلَاعَبَةُ الرَّجُلِ اَهْلَهُ وَتَأْدِيبُهُ لِفَرَسِهِ وَمُنَاضَلَتُهُ بِقَوْسِهِ

«Âdem oğlunun her oyunu harâmdır. Ancak üç oyun harâm değildir : Karısı ile oynaşmak, atını ta'lîm etmek ve yayı ile ok atışmak.» buyurmuştur.

İmâm Şâfiî (Rh.A.), **kumarsız ve vâcib olan şeylerin korunup gözetilmesini bozmaksızın, satranç ile oynamayı mubâh görmüştür.** Çün-

kü satrançta aklı keskinleştirmek vardır. Bunun üzerine hüccet bizim rivâyet ettiğimiz hadîs-i şerîftir.

Ok atıp yarışmakda, at ve deve yarışı yapmakda mahzur yoktur. Eğer ikisinden biri diğerine, sen beni geçersen sana şu kadar şey veririm ve eğer ben seni geçersem benim için bir şey lâzım değildir, demekle bir taraftan mal şart kılındı ise mahzur yoktur. **Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) :

لَا سَبَقَ إِلَّا فِي خُفٍّ أَوْ نَصْلٍ أَوْ حَافِرٍ

«Yarışma ancak devede olur veya ok atmada olur veya atta olur.» buyurmuştur.

İkisinden biri diğerine; «Eğer senin atın geçerse ben sana şu kadar vereyim ve eğer benimki geçerse sen bana bu kadar şey ver» **demekle yarışma harâmdır.**

Ancak o ikiye üçüncü bir kimse katılıp bu ikisi ona; «Eğer sen bizim ikimizi geçersen malın ikisi de senin olsun ve eğer biz seni geçersek senin bize bir şey vermen gerekmez.» **demekle harâm olmaz. Lâkin o ikisinden hangisini geçerse şart kılınan malı o alır. Kezâ Fıkıh okumak için bahse girişmek de böyledir. Hangisi doğruyu bilirse malın ona verileceği şart kılınırsa sahîhdir. Eğer malı ikisinden her biri için şart kılarlarsa, yarışmada câiz olmadığı gibi, burada da câiz olmaz.**

Duâ eden kimsenin:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْئَلُكَ بِمَعْقِدِ الْعِزِّ مِنْ عَرْشِكَ

«Senden arşının şeref kürsîsi hakkına istiyorum.»

demesi mekrûhtur. (Ma'kad) lâfzı iki ibâre ile rivâyet edilir: Birinci rivâyet (Akd) dan (ma'kad) şeklinde ve ikinci rivâyet (Kuûd) dandır. Ma'nâsı, **Allah Teâlâ** (C.C.) üzerine muhâl olduğu için, ikinci rivâyetin kerâhetinde şüphe yoktur. Yine böylece birinci rivâyet de mekrûhtur. Çünkü o **Allah Teâlâ'** (C.C.) nın izzetinin arşa müteallık olduğu vehmini verir. Halbuki arş hâdîstir. (Sonradan meydana gelmedir.) Buna göre arşa müteallık olan da bizzarûre hâdîs olur. **Allah Teâlâ'** (C.C.) nın izzeti ise kadîmdir. Ondan ezelen ve ebeden ayrılmaz. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) : **«Bu duâda mahzur yoktur.» demiştir. Fakîh Ebu'l-Leys** (Rh.A.) **de : Mahzur olmamayı tercîh etmiştir. Çünkü rivâyet edilmiştir ki:**

اَللّٰهُمَّ انى اسئلك بمقعد العز من عرشك
ومنتهى الرحمة من كتابك وجدك الأعلى
وكلماتك التامة

«Allahım ben Senden arşının şeref noktası, kitabının rahmetinin sonu, yüce kudretin ve tam kelimelenin hakkı için istiyorum.» duâsı, Resûlüllah' (S.A.V.) ın duâsından idi. Belki bu iki duânın câiz olmasındaki sır, izzeti arşı sıfat kılmak câiz olmasıdır. Çünkü arş, Kur'ân'da mecd ile ve kerem ile mevsûftur. Kezâ izzet ile de mevsûftur. Bir kimseye gizli değildir ki şüphesiz, her ne kadar Allah Teâlâ (C.C.) arşdan müstağnî ise de, o heybet ve kemâl-i kudret yeridir.

Yine duâ eden kimsenin «Fülânın hakkı için» demesi mekrûhtur. Kezâ Peygamberlerin hakkı için veyâ Velîlerin veyâ Resûllerin hakkı için veyâ Beyt'in ve Meş'ar-ı Harâm hakkı için demesi mekrûhtur.**Çünkü Allah Teâlâ** (C.C.) **üzerinde halk için hak yoktur. Allah Teâlâ** (C.C.) **dilediği kimseyi, üzerine vâcib olmaksızın rahmetine muhtas kılar.**

Eğer bir adam başkasına «Allah hakkı için veya Allah için şöyle yapasın» **dese, her ne kadar o şeyi yapmak evlâ ise de, o şeyi yapmak şer'an onun üzerine vâcib olmaz.**

Bir şehirde olan insanın ve hayvanın azığını alıp o şehrin halkına zarar verecek kadar habsetmek mekrûhtur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.):

الجالبُ مرزوقٌ والمحتكرُ ملعون

«Alıp getiren (câlib) **merzûktur ve muhtekir** (karaborsacı) **mel'ûndur.»** buyurmuştur. **Çünkü o azıkda kamunun hakkı vardır ve o azığı satmakdan kaçınmakda da o belde halkının haklarını ibtâl olduğu için ihtikâr mekrûh olmuştur.** Şu halde kâdînin, o muhtekirin kendisinin ve ehlinin azığından fazlasını satması için emir vermesi vâcib olur. Eğer satmazsa kâdî o muhtekiri cezâlandırır. **Sahîh kavl şudur ki, eğer satmakdan kaçınırsa, kâdî onu** - İmâmların ittifâkı üzere - **satar.**

O azığı hapsetmenin müddeti kırk gündür. Bazısı **«Bir aydır»** de-

miştir. Bu müddet muhtekirin dünyâda cezâlandırılmış olması hakkındadır. **Lâkin müddet her ne kadar az olsa da günahkâr olur.**

Kendi arâzîsinin ürününü ve başka kentten kendisinin getirdiği ürünü satması ihtikâr değildir. Çünkü bu kendisinin hâlis hakkıdır. Ona kamu hakkı tealluk etmez.

Kâdî fiat koymaz, ancak eğer satıcılar malın kıymetinden çok fazla aşırı fiatla satarlarsa, ehl-i reye (Bilirkişi) danışarak fiat koyar.

Güvercin kuşlarını tutup alıkoymak, eğer insanlara zarar verirse mekrûhtur. Bunu Kâdîhân (Rh.A.) zikretmiştir. El-Kunye'de zikredilmiştir ki: Bir kimsenin mülkünde güvercinleri olup dam üzerine çıkar, Müslümanların gizli hallerine muttali' olduğu halde o güvercinleri uçursa ve bu güvercinleri uçurmakla insanların camlarını kırarsa, o kimse cezâlanır ve şiddetle menedilir. Eğer bu işi bırakmazsa, o güvercinleri muhtesib (kolcu) keser.

Müslüman olan kimseye, tırnaklarını Cuma günü kesmek müstehabdır. Kâdîhân (Rh.A.) der ki : Bir adam tırnaklarını kesmek ve başının tıraşı için Cum'a gününü vakit ta'yîn etse, **Fukahâ demişlerdir ki; O kimse tırnaklarını kesmeyi ve traş olmayı Cuma'dan başka günde câiz görüp, o güne aşırı bir geciktirme ile ertelese mekrûh olur.** Çünkü tırnakları uzun olan kimsenin rızkı dar olur. Eğer haddi tecâvüz etmeyip Cumayı seçmekle teberrüken ertelerse müstehab olur. Çünkü **Hz. Âişe (R.Anhâ) Resûl-i Ekrem' (S.A.V.) in şöyle dediğini rivâyet etmiştir :**

من قلم اظافيره يوم الجمعة اعاذه الله تعالى
من البلايا الى الجمعة الاخره وزيادة ثلاثة ايام

«Bir kimse tırnaklarını Cuma günü keserse, Allah Teâlâ o kimseyi diğer Cumaya kadar ve Cumadan da üç gün fazla belâdan emîn kılar.»

Bir Müslüman, her haftada bir kere etek traşı olup ve bedenini yıkanmakla temizlenmesi müstehabdır. El-Kunye'de denmiştir ki : Efdal olan, her haftada tırnaklarını kesip ve bıyığını kırkıp ve bedenini yıkamakla temizlenmektir. Eğer her haftada yapamazsa on beş günde bir kere yapmak gerekir. Kırk günden sonra terkinde özr olmaz. Şu halde efdal olan, her haftada ve ortası onbeş gündedir. En uzağı kırk

gündedir. Kırk günden fazlasında özür olmaz. Vaîde (azab tehdîdine) **müstehak olur. (6)**

Muhît'de zikredilmiştir ki : Ömer b. el-Hattâb (R.A.) **hazretleri :** Eğer düşman arâzîsinde tırnaklarınızı uzatırsanız, şüphesiz uzun tırnaklar silâhtır, diye yazmış. Her ne kadar tırnakları kesmek temizlikden ise de, mücâhidin dâr-ı harbde tırnak uzatması mendûbdur. Çünkü eğer mücâhidin elinden silâh düşerse ve ona düşman yakın olursa, bazan mücâhid tırnakları ile düşmanı savmaya kâdir olur. **Tırnakları dâr-ı harbde uzatmak, bıyığı kırkmamanın benzeridir, ki sünnettir ve gâzî hakkında dâr-ı harbde uzatması, düşmanın gözüne çok heybetli görünmek için mendûbdur.**

Bir adam namaz ilmini veya ibâdetlerle ilgili olan şeyleri insanlara öğretmek için öğrense ve diğer bir adam da onlar ile amel etmek için öğrense, birinci adam ikinciden efdaldir. Çünkü halka öğretmenin faydası daha çoktur. Haberlerde vârid olmuştur: Bir saat ilim müzâkeresi bir geceyi (nâfile ibâdetle) **ıhyâ etmekten efdaldir. Fetâvâyı Kâdîhân'da böyle zikredilmiştir. Yine adı geçen Fetâvâ'da denmiştir ki : Bir adam ana - babasının izni olmadan ilim öğrenmeye çıksa bunda mahzur yoktur. O kimse ana - babasına âsî olmuş olmaz. Bazıları demiştir ki :** Ana - babasının izni olmadan ilim öğrenmeye çıkması sakallı adam olursadır. Eğer tüysüz genç olursa, çıkmaktan menedilmesi gerekir. **Kâdîhân'** (Rh.A.) ın ilim ile murâdı şer'î ilimdir ve şerîatta kendisiyle faydalanılan ilimdir. İlm-i kelâm ve onun benzeri değildir. Nitekim **İmâm Şâfiî** (Rh.A.) : «Allah Teâlâ' (C.C.) nın bir kulunu kebâirin en büyüğüne atması, ilm-i kelâma atmasından hayırlıdır» demiştir. Onların zamanında kullanılan ilm-i kelâmın hâli böyle olduysa, felâsifenin hezeyânları ile karışık, yaldızlı, boş ve faydasız şeylerin arasında virân olan kelâmı ne sanırsın!

Yine Kâdîhân (Rh.A.) **demiştir ki :** Bir adam, fülân kimsenin kötülük (münker) işlediğini bilse, bu hâli onun babasına yazıp bildirse

---

(6) Kol altındaki ve kasıklardaki tüyleri yolmak veya tıraş etmek müstehabtır. **Bunları kırk** gün kadar hâli üzere bırakmak tahrîmen mekrûhdur.

Erkeklerin veya kadınların temizlenmek için kendilerine mahsûs hamamlara gitmelerinde bir beîs yoktur. Elverir ki avret mahallerini örtsünler.

Erkeklerin ve kadınların kendi aralarında peştemal tutmıyarak açık bir hâlde yıkanmaları harâmdır. Hattâ, bir kimse yalnız başına yıkanırken bile peştemal tutmalıdır. Edebe muvafık olan da budur. Tenhâ bir mahalde peştemalı sıkmak veya temizlik yapmak için az bir müddet peştemalsız durmak câiz olabilir.

Hamamda vücûdun baştan göbeğe ve dizlerden topuklara kadar olan kısmını dellâke oğdurmakta bir beîs yoktur. Fakat bazı zevate göre; bir zarûret bulunmadıkça mekrûhtur. **Göbek ile dizler arasındaki kısmı oğdurmak ise câiz görülmez.**

(Büyük İslâm İlmihali. Ö. Nasûhî Bilmen)

câiz midir? **Fukahâ demişlerdir ki** : Eğer babasına yazılsa, babası o kimseyi o münkerden menedeceği ve men'ine kâdir olacağı bilinirse, onun için babasına yazılsa helâl olur. Eğer babasının menetmeye kâdir olduğu bilinmezse, ikisi arasında düşmanlık vâki olmasın diye, yazmak câiz değildir. Yine iki adam arasında ve sultân ile tabası ve hizmetçileri arasında da böyledir. Emr bi'l-ma'rûf ancak, eğer onların adamı dinleyecekleri bilinirse vâcib olur.

Şâyet bir adam oruç tutar, namaz kılar da eliyle ve diliyle de halka zarar verirse, onun kötülüğünü söylemek gıybet olmaz. Eğer onun azarlanması ve menedilmesi için Sultâna ihbâr edilse, ihbâr eden günahkâr olmaz. Bir adam bir Müslüman kardeşinin kötülüklerini, önem vererek ansa bu gıybet olmaz. Ancak öfke ile anıp sövmeyi murâd ederse gıybet olur.

Hâfız Ebu'l-Leys' (Rh.A.) den şöyle dediği hikâye edilmiştir : Ben üç şeyin hakkında fetvâ verir idim, onlardan döndüm. Birincisi şudur: «Muâllimin Kur'ân öğretmek üzere ücret alması helâl olmaz.» İkincisi; «Âlim olan kimsenin sultânın yanına girmesi uygun olmaz.» Üçüncüsü de, «Köy halkı ona bir şeyler toplamaya kalkıştıkları için, âlim olan kimsenin köylere çıkıp gezmesi ve onlara hatırlatması uygun değildir» diye fetvâ verir idim. Bu üç fetvânın hepsinden döndüm, demiştir.

Akrabayı ziyâret (sıla-ı rahm), **gerekse bir selâmla ve tahiyyâtla ve hediyye ile de olsa, vâcibdir.** Bir kimsenin akrâbasına yakınlık göstermesi onlara ihsân edip lütufla muâmele etmesi ve onlar ile oturup konuşması ve yakınlarını günden güne ziyâret etmesi vâcibdir. **Çünkü onları ziyâret, ülfet ve sevgiyi artırır. Belki akrabasını her Cuma veya ayda bir ziyâret eder.**

Her kabîle ve aşiret kendilerinden başka kimse üzerine hak ızhâr etmekte, yardımlaşıp ve azıklaşmada bir tek el gibi olur ve bazısı bazısının hâcetini reddetmez. Çünkü reddetmek insanlar arasında ilgi ve ilişkiyi keser.

Hadîs-i şerifde vârid olmuştur ki : «Akrabâyı ziyâret (sıla-ı rahm) **ömrü uzatır.»**

Diğer bir hadîsde, «Akraba ile ilgiyi kesen kavm üzerine melâike inmez.» Bazı hadîslerde de vârid olmuştur ki : **«Şüphesiz Allah Teâlâ (C.C.) hazretleri rahmini sıla eden kimseye sıla eder ve rahmini** (yani akraba ile ilgisini) **kesen kimseden de ilgisini keser.»**

Allahu a'lem.

★ ★

فَصْلٌ

KÜFÜR SAYILAN VE SAYILMAYAN ŞEYLER HAKKINDA BİR FASIL

Zahîre'de şöyle denmiştir : Îmânın (1) sıfatını insanlara öğretmek, ehl-i sünnet ve cemâatin özelliklerini açıklamak en önemli işlerdendir. Eski bilginlerin (Allah onlara rahmet eylesin) **bu konuda tasnifleri vardır. Îmânın sıfatının özeti : Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın bana emrettiği şeyi ben kabûl ettim, bana yasak ettiği şeyden de kaçındım demektir. Şâyet bir kimse bu söze kalbiyle inanıp ve dili ile de ikrâr ederse onun îmânı sahîh olur ve mü'min olur. Hepsine inanmış olur.**

Yine Zahîre'de denmiştir ki : Şâyet bir adam : **«Benim îmânım sahîh midir, yoksa değil midir bilmiyorum?»** dese, **hatâ etmiş olur. Ancak, eğer o şüpheyi gidermeyi murâd ederse hatâ etmez.** «İyi ve güzel bir şey için, ben bilmem bu şeye bir kimse rağbet eder mi, yoksa etmez mi?» diyen kimse gibi.

Bir kimse îmânından şüphe etse ve **«Ben mü'minim inşâallâhu Teâlâ»** dese, **kâfirdir.** Ancak, eğer te'vîl edip; «Dünyâdan mü'min olduğum halde çıkarmıyım, bilmiyorum?» dese bu takdirde küfür olmaz.

Muhît'de denmiştir ki : Bir kimse, küfür olduğunu bilmekle beraber, küfür olan lafzı söylese, eğer inanaraktan telaffuz etti ise, kâfir olur. Eğer inanmadan veya o lafzın küfür olduğunu bilmeyip söyledi

---

(1) **Îmân,** lûgatta; **bir şeye inanmak, bir şeyi tasdik etmek** «bu şey böyledir, şöyledir» **diye hüküm vermektir.**

Istılahda : Allah Teâlâ' (C.C.) nın dînini kalb ile kabul etmek, yâni; **Resûlüllah** (S.A.V.) **ın bildirdiği şeyleri kat'i sûrette kalben tasdik eylemek»** dir. Îmân, asıl bu tasdikten ibârettir. Fakat, böyle inanılıp kalb ile samimî sûrette tasdik edilen şeyleri, bir mânî yok ise dil ile ikrar etmek, bunlar hakkında şahâdette bulunmak da lâzımdır.

İslâm dîninde; **«Allah Teâlâ'** (C.C.) **ya, Meleklere, Kitaplara, Peygamberlere, âhiret gününe, kazâ ve kadere»** îmân etmek birer esastır. Bunları bilip tasdik etmek îmânın başlıca şartlarıdır. Bu cihetledir ki; **«İmânın şartları altıdır»** denir. **Bunlar tasdik edilmedikçe îmân tahakkuk etmez.** Böyle zarûriyyâtı dîniyye'den olan herhangi bir şeyi inkâr etmek ise - Allah korusun - insanı derhal dinden mahrum bırakır. **Biz bu husûstaki îmânımızı** «Amentü billâhi...» **kavli şerîfini okumakla daimâ izhar ve isbat etmiş oluyoruz.**

(Büyük İslâm İlmihali. Ö. Nasûhî Bilmen)

ise ve fakat lafzı kendi isteği ile söyledi ise, Âmme-i Ulemâya göre, kâfir olur. Bilgisizlik (cehl) **ile özürlü olmaz.** Eğer o lafzı telaffuzu kasd etmeyip bir başka lafız söylemek isterken dilinden küfür olan lafız çıktıysa, meselâ eğer, «Hak şudur ki, Sen Allah'sın ve biz Sen'in kullarınız» demek isterken dilinden bu sözün aksi çıksa, kâfir olmaz.

el-Ecnâs'da, İmâm Muhammed' (Rh.A.) **den nassan şöyle rivâyet edilmiştir:** Bir kimse **«Yedim»** demek isteyip **«Küfrettim»** dese, o kimse kâfir olmaz. **Fukahâ demişlerdir ki:** Bu söz onunla **Allah Teâlâ** (C.C.) arasındaki niyyet üzere mahmûldür. Fakat kâdî onu tasdîk etmez.

Bir kimse küfrü içinde gizler yâhut da kâfir olmak isterse o kimse kâfirdir. Bir kimse kendi isteyerek diliyle küfür etse, halbuki kalbi îmân ile mutmain olsa kâfir olur. Kalbindeki ona fayda vermez. Çünkü kâfir, sözüyle bilinir. Şâyet kâfir olduğunu söylerse, bizim nezdimizde de **Allah Teâlâ** (C.C.) nezdinde de kâfir olur. **Muhît'te böyle zikredilmiştir.**

Siyeru'l-Ecnâs'da şöyle denmiştir: Bir kimse başkasına küfr ile emretmek için azmetse, azmetmesiyle kâfir olur. Bir kimse kelime-i küfrü söylese ve bir başka kimse de ona gülse, gülen kimse kâfir olur. Ancak, eğer o başkasının gülmesi güldürücü söz olmakla zarûrî olursa, bu takdirde gülen kâfir olmaz. Şâyet bir kimse kelime-i küfrü konuşsa ve bir topluluk da o konuşanın sözünü kabûl etse, o topluluğun hepsi kâfir olur.

Kendi nefsinin küfrüne rızâ ittifakla küfürdür. Fakat başkasının küfrüne rızâda ihtilâf edilmiştir. Şeyhu'l-İslâm Hâher-zâde (Rh.A.) **Siyer şerhinde zikretmiştir ki: Başkasının küfrüne rızâ** - ancak küfre icâzet verir veya onu beğenirse - **küfür olur.** Amma böyle değil de ve tabiatiyle şerîr ve eziyet veren kimsenin küfr üzere ölmesini veya öldürülmesini, hatta **Allah Teâlâ** (C.C.) ondan intikam alsın diye severse, bu takdirde küfür olmaz .

Bir kimse Allah Teâlâ' (C.C.) **nın :**

رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا

«Rabbimiz! Mallarını yok et, kalblerini sık; çünkü onlar inanmazlar..» (2) kavli şerîfini iyice düşünse, bizim iddiá ettiğimiz şeyin doğ-

(2) Bk. Yûnus Sûresi (10), âyet : 88

ruluğunu anlar. Bu kiyâs üzere, şâyet bir kimse bir zâlime bedduâ edip : «Allah Teâlâ seni küfür üzere öldürsün ve Allah senden îmânı alsın» dese ve bunun benzeri söz ile bedduâ etse, o kimse o zâlimin zulmü ve halka ezâsı üzere **Allah Teâlâ'** (C.C.) nın ona intikâmını murâd eylese, bu bedduâ onu yapan kimseye zarar vermez.

Zahîre sâhibi demiştir ki : İmâm Ebû Hanîfe' (Rh.A.) **den edilen rivâyetten öğrendik ki; başkasının küfrüne rızâ küfürdür.**

Yine bir kimsenin hatırına küfür icâb eden şeyler gelse, eğer bunları kötü görerek söylerse, bunlar ona zarar vermez. Bu hâlis îmândır.

Bir kimse helâlin harâm olduğuna veyâ harâmın helâl olduğuna inansa kâfir olur. Eğer helâl olduğuna inandığı şey harâm liaynihî (kendiliğinden) ise kâfir olur. Eğer harâm ligayrihî (harâmlığı başkasından) ise, her ne kadar helâl olduğuna inansa da kâfir olmaz. Ancak o şeyin harâmlığı kesin delîl ile sâbit olursa kâfir olur. Eğer o şeyin harâmlığı bir kimsenin ihtiyâriyle olursa kâfir olmaz. **Şüphesiz bu konuda söz «Fetâvâ» da yeteri kadar söylenmiştir.** Tâlibe gereken ona mürâcaat etmektir.

Müslümana yaraşan, sabahta ve akşamda şu duâya sarılmaktır. Çünkü bu duâ küfürden korunmaya sebebdir. Bu duâ Peygamberimiz' (S.A.V.) in duâsıdır :

اَللّٰهُمَّ اِنِّي اَعُوذُ بِكَ مِنْ اَنْ اُشْرِكَ بِكَ شَيْئًا
وَاَنَا اَعْلَمُ وَاسْتَغْفِرُكَ لِمَا لَا اَعْلَمُ اِنَّكَ اَنْتَ
عَلَّامُ الْغُيُوبِ

«Allahümme innî eûzü bike min en üşrike bike şey'en ve ene a'lemü vestağfiruke limâ lâ a'lemü inneke ente allâmü'l guyûb.»

«Allah'ım, şüphesiz ben, bildiğim halde, Sana bir şeyi ortak koşmakdan Sana sığınır ve bilmediğim şey için Sen'den afv dilerim. Şüphesiz Sen gaybları hakkıyle bilensin.»

Sonra bir meselede küfrü gerektiren sebebler olsa ve onu meneden tek bir sebeb bulunsa, âlim o meneden sebebe meyl eder. O sebebleri tek sebebe tercîh etmez. Çünkü tercîh delîllerin çokluğu ile olmaz. **Bir**

de şu ihtimâl için ki, konuşan kimse küfrü gerektirmeyen sebeb murâd eylemiş olabilir.

Sonra **Kâdîhân'ın Fetâvâ'sında** yazılmış olan meselelerdendir ki : Ye's hâlinde tövbesi makbûldür. Yâni ümidini kesmiş kimsenin **Ye's îmânı makbûl değildir.** Çünkü kâfir yabancı (ecnebî) dir. İptidâen **Allah Teâlâ'** (C.C.) yı bilen ve tanıyan değildir. İmân ve irfân yönünden mübtedîdir. Fâsık ise bilendir ve hâli bekâ hâlidir. Bekâ ise ibtidâdan daha kolaydır. **Fâsıkın tövbesinin kabûlüne mutlak delîl Allah Teâlâ** (C.C.) **nın :**

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ

«Kullarının tevbesini kabûl eden O'dur.» (3) kavl-i şerîfinin ıtlâkıdır.

★ ★

(3) **Bk. Şûrâ sûresi (42); âyet : 25**

فَصْلٌ

YAHÛDÎ, HIRİSTİYAN VE PUTPERESTİN MÜSLÜMAN OLMASI HAKKINDA BİR FASIL

Fetâvâ'da zikredilmiştir ki; **bir kimse tevhîdi ikrâr edip risâleti inkâr etse ve o kimse** «Lâilâhe illallâh» **dese, Müslüman olmaz. Şâyet** «Lâilâhe illallâh» **ile beraber** «Muhammed'un-Resûlüllah» **deseydi, Müslüman olurdu.** Yine önce **«Muhammed'un Resûlüllah» Veya «Ben İslâm'a girdim» dese yine Müslüman olur.**

Yahûdî ve Nasârâya gelince; Şâyet bunlar bugün;

لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَمُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللّٰهِ

«Lâ ilâhe illallâh Muhammed'un-Resûlüllah» deseler, Müslüman olduklarına hükmedilmez. Çünkü onlar (لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ **)** derler, şâyet ondan bunun açıklanmasını istersen, **«Hz. Muhammed Allah'ın size resûlüdür»** derler. Şu halde bulunduğu dinden berî olduğunu kelime-i şehâdete eklemedikce bu onun îmânına delâlet etmez. (1)

---

(1) İslâm dînine girmek isteyen bir insana ne yapmalıdır?

Müslüman soyundan gelmemiş olan bir adam Müslüman olmak arzu ederse: **«Allah'ın birliğine, O'ndan başka tapılacak olmadığına ve Hz. Muhammed' (S.A.V.) in Peygamber olduğuna îmân etmesi, bunu kabûl ve tasdik eylemesi»** îcâb eder. Müslümanlık dâiresine girmesi için bu kadarı kâfîdir. Ona başka bir merâsim de lâzım değildir. Bu iki esâsı kabûl eden bir insan mü'mindir.

Ancak bu îmân ve tasdîkını şöylece açıklarsa daha iyidir: **«Ben İslâm Dininden başka her dinden uzaklaştım. Ben Allah'ın Birliğine, Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine, Hz. Muhammed** (Aleyhi's-selâm) **Allah'ın kulu ve Peygamberi olup, O'nun Peygamberliğinin umûmî olduğuna ve Hz. İsâ' (A.S.) nın da diğer Peygamberler gibi sâdece Allah Teâlâ' (C.C.) nın kulu ve Peygamberi olduğuna, Âhiret Gününe, Kazâ ve Kadere, Hayr ve Şer her şey Allah Teâlâ' (C.C.) nın yaratmasile vukua geldiğine inandım ve îmân ettim.»**

Bundan sonra tepeden tırnağa kadar bedenini yıkamak sûretiyle bir temizlik yapması ve İslâm'ın diğer hükümlerini de yavaş yavaş öğrenmesi tavsiye olunur.

(İslâm Dîni. A. Hamdi Akseki)

Şâyet Nasrânî (أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ) **«Ben Allah'dan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim, Hıristiyanlıktan da berî olduğumu açıklarım» deyip Hıristiyanlıkdan da teberri etse, bu sözle Yahûdîliğe girmesi câiz olduğu için İslâmına hükmedilmez. Çünkü bunu Yahûdî dâhî söyler. Eğer İslâm dînine girdim sözünü eklerse, ihtimâl ortadan kalkıp Müslüman olduğuna hükmedilir.** Yine şâyet, **ben Müslümanım dese Müslüman olmaz.** Çünkü bunun ma'nâsı «Ben hakka inkıyâd ederim (teslimim)» demektir ve her dinin sâhibi inancına göre kendisini öyle kıyâs eder. **İmâm A'zam' (Rh.A.) dan şöyle rivâyet edilmiştir:** Eğer bir Nasrânî veyâ Yahûdî: «Ben Müslümanım» dese veya «Müslüman oldum» dese, ne demek istediği sorulur. Eğer, ben bu söz ile Hıristiyan dinini ve Yahûdî dinini terk edip İslâm dinine girmeyi murâd ederim derse, o kimse Müslümandır. Eğer, ben hak dinde Müslümanım, derse, böyle demekle Müslüman olmaz. Eğer sorulmadan cemâatle namaz kılarsa Müslüman olur. Eğer sorulmazdan önce veya cemâatle namaz kılmazdan önce ölürse Müslüman olmaz.

Eğer Putperest:

أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ veyâ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ

derse Müslüman olur. Çünkü putperest bu iki şeyi birden inkâr eder. Binâenaleyh, hangisine şehâdet ederse İslâm'a girer.

Bir Müslüman ve bir Nasrânî, bir şeyi satın almada çekişse de, o şey Müslümana satılır, Nasrânîye, satılmaz, denilse, Nasrânî «ben Müslümanım» **dese, böyle demekle Müslüman olmaz. Ancak eğer Nasrânî** «ben de senin gibi Müslümanım» **derse, Müslüman olur.**

Fukahâ demişlerdir ki : Uygun olan onun Müslüman olmasıdır. Çünkü sözü, başkasının sözüne cevâb olarak çıkarmıştır.

İmâm A'zam' (Rh.A.) dan bir rivâyete göre : Nasrânî «Ben Müslümanım» **demekle Müslüman olur.**

İki Nasrânî bir Nasrânî için, «Bu Nasrânî Müslüman oldu» **diye şehâdet etseler ve Nasrânî Müslüman olduğunu inkâr etse, o iki Nasrânînın şehâdetleri makbûl olmaz.** Yine Müslümanlardan bir erkek ve iki kadın şehâdet etseler, şehâdetleri makbûl olmaz. O Nasrânî dini üzere bırakılır. Bütün ehl-i küfür bunda müsâvîdir. **Eğer iki Nasrâni bir Hıristiyan kadın için** «Bu kadın Müslüman oldu» **diye şehâdet etse-**

ler câiz olur. O Nasrânî kadın Müslüman olmaya mecbur edilir. Bunların hepsi İmâm A'zam' (Rh.A.) ın sözüne göredir.

Nevâdir adlı kitâbda şöyle denmiştir: «Bir erkek ile iki kadının İslâm üzere şehâdetleri kabûl edilir. İki Nasrânînin de bir Nasrânî için, «Şüphesiz bu Nasrânî Müslüman oldu.» diye şehâdetleri kabûl edilir.»

★ ★

كِتَابُ النِّكَاحِ

NİKÂH BÖLÜMÜ

Musannıf, kerâhet ve istihsânın açıklamasını bitirince, nikâhın hükümlerini açıklamaya başladı. Çünkü nikâh bazı kere güzel bulunup beğenilir, bazı kere de kerîh görülür. (1)

Lûgat yönünden nikâhın ma'nâsında ihtilâf edilmiştir. Muhît sâhibi ve ona tâbi olan Kâfî şâhibi ve diğer muhakkikîn nikâhın lûğavî ma'nâsını, zam ve cem (eklemek ve toplamak) olmak üzere ihtiyâr eylemişlerdir. Şâir demiştir ki :

إِنَّ الْقُبُورَ تَنْكِحُ الْأَيَامَى ـ الْبَيْسُوَةَ الْأَرَامِلَ الْيَتَامَى

«Şüphesiz ki kabirler, bekârları, kadınları, dul karıları ve yetimleri toplar.»

---

(1) **Nikâhın şer'î dâi ve sebebleri :** Kitap, Sünnet ve İcmâ-i Ümmet'tir.

Nikâh; ahlâkı düzenlemek, soydaşlarla geçinmeğe tahammül göstermek sûretiyle iç âlemini olgunlaştırmak, çocuk terbiyesi ve kendi işlerini görmekten âciz Müslümanların işini görmek, yakınlarına, bî-çâreler'e nafaka vermek, kendisinin ve âilesinin namusunu korumak, fitneleri def'etmek, nefsini terbiye ederek kulluğa yaraşır bir hale getirmek ve sâire gibi bir çok vazâif'e şâmil bulunmaktadır.

Nikâh ibâdet olduğu içindir ki, câmi içinde kıyılması ve Cuma gününe rastlatılması müstehabdır.

(Selâmet Yolları, C. 3, Ahmed Davudoğlu)

İtidal hâlinde (normal bir durumda) evlenmek, müekked bir sünnettir.

Şiddet ve şehevî bir taşkınlık hâlinde vâcibdir.

Harâma düşme korkusu hâlinde evlenmek (gücü yeten için) farzdır.

Eziyet ve zulüm etmek korkusu (kadın haklarını gözetememek) hâlinde ise, evlenmek mekrûhdur.

(İslâm İlmihali, A. Fikri Yavuz)

Yani kadını kendi nefsine zam ve cem eder ma'nâsınadır. **Nikâha, nikâh denmesinin sebebi; onda şer'an iki zevcin,** yani koca ile karının biri diğerini kendisine, **ya cinsî münâsebet yönünden veya akd yönünden katıp eklediği için bir kapının iki kanadı ve ve bir çift mest gibi olduğundandır.**

Şer'an nikâhın ma'nâsı : Mut'a mülkü için konulmuş akddir. Yani erkeğin kadından faydalanmasının helâl olmasıdır. Bu mut'a mülkü, satmak (bey') **den ihtirâzdır.** Çünkü her ne kadar bazı sûretlerde mülk-ü yemîn, mülk-ü mut'aya tâbi olduysa da, satma (bey') mülkü yemîn için konulmuş akiddir.

Binâenaleyh bizim sözümüzde «fî mahallihâ» yani «yerinde» lafzının eklenmesine hâcet yoktur. Nitekim **Nihâye**'de köle ve hayvan satmaktan (bey'den) ihtirâzen ziyâde edilmiştir. Çünkü köleler ve hayvanların temlîki mülkü mut'aya - ki cinsî münâsebettir - sebeb değildir.

Akd ile murâd, masdar ile hâsıl olan akddir. Yoksa konuşanın fiili ile olan masdarî ma'nâ değildir. **Bu akd, şer'î tasarrufun icrâsı olan icâb ve kabûlün irtibâtıdır. Belki akd bağlanmış cüzlerdir. Yani icâb ve kabûldür. Meselâ; «Tezvîc ettim», «Tezevvüc ettim» gibi. «Sattım ve satın aldım» sözleri de böyledir. Zirâ Şâri' bazı mürekkebât-ı ihbâriyyeyi (2) inşâ kılmıştır.** Şöyleki : Şâyet inşâ bulunsa üzerine şer'î hüküm terettüb eder ve şer'î ma'nâ onunla beraber bulunur. **Meselâ «Evlendirdim ve evlendim» denilse, şer'î bir ma'nâ bulunmuş olur, o da nikâhtır. Onun üzerine şer'î bir hüküm terettüb eder. O şer'î hüküm mut'a mülküdür.** Kezâ «Sattım ve satın aldım» denilse, şer'î bir ma'nâ bulunur. O da alış veriştir. Üzerine şer'î bir hüküm olan mülkü yemîn terettüb eder. İnşâî lafız ile ma'nâsı arasında alâka kuvvetli olduğu için ma'nâ o inşâî lafızdan ayrılmaz. Çünkü inşâ bir ma'nânın lafızla icâdıdır ki o ma'nâ vucûdda lafzla berâberdir. İnşâî lafızlar ma'nâlarının isimleriyle adlandırılmıştır. Şöyleki : Bey' ve nikâh zikredilmiş ve bu ikisi ile icâb ve kabûl murâd edilmiştir. Bundan dolayı burada akde, nikâh ıtlâk olmuştur. Halbuki akd şer'an nikâh için konulmuştur. **Sanki nikâh bir ma'nâ için konulmuş bir akddir ki, o ma'nâ üzere mut'a mülkü terettüb eder. Şüphesiz burada dört illet vardır**

---

(2) **Mürekkebât-ı İhbâriyye :** İhbâr cümleleri demektir. Geldim, gittim gibi geçmişten haber veren cümlelere ihbar cümlesi derler. Edebiyat dilinde bunlar şöyle ta'rîf edilir :

Sözü söyleyen kimse için «Yalancıdır» veya «Doğrucudur» denilebilirse böyle cümlelere; **ihbârî cümle,** denilmezse **inşâî cümle** derler. «Yap!.» veya «Yapma!» gibi emir ve nehy cümleleri inşâî cümlelerdendir.

a) **Fâiliyet** : Akdi yapanlar. b) **Maddiyet** : Îcâb ve kabûl. c) **Sûriyet** : İrtibât. d) **Gâiyyet** : İstifâde.

İmdi, bu sözler, Sadru'ş Şerîa' (Rh.A.) **nın söylediklerinin tahkîkidir.** Her ne kadar ibâresi ifâdeden noksan ise de üzerine vârid olan şey bu tahkîkle savulmuş olur. **Sadru'ş-Şerîa** (Rh.A.) önce nikâhı, «mut'a mülkü için konulmuş bir akddir» sözüyle tefsîr etmiştir. İkinci olarak : Nikâhın zikredilen irtibatla beraber icâb ve kabûl olduğunu açıklamıştır. Bundan lâzım geldiki icâb ve kabûl irtibatla beraber nikâhın ma'nâsı ola. Sonra,

«Şüphesiz şerîat, hükmî bağ ile bağlı, hissen mevcûd olan îcâb ve kabûl ile hükmedip ondan şer'î bir ma'nâ hâsıl olur ki müşterinin mülkü onun eseri olur. İşte bu ma'nâ satışdır.» sözünden, îcâb ve kabûlün ma'nâsı heyetiyle beraber nikâh olması anlaşılır. Halbuki ikisi arasında zıddiyet vardır.

«İşte bu ma'nâ bey'dir. Bu ma'nâ ile murâd, bu şer'î bağ ile beraber îcâb ve kabûlden meydana gelmiş toplam (mecmû') **dır.»** sözünün mefhûmu, bey' ve nikâhın ikisi birleşmiş olmalarıdır. Yoksa ikisinden birinin diğerinin ma'nâsında olmak değildir. Bu da birbirine zıt olan iki şeye zıddır. Zıddiyeti ortadan kaldırmanın vechi, bizim takrîr ettiğimiz sözden zâhirdir. Sen gerisini etrâflıca düşün!

Nikâh yani evlenmek, i'tidâl hâlinde sünnettir. Yani cimâa kuvvetli istek ile cimâ'dan gevşeklik arasında sünnettir. Kuvvetli istek hâlinde vâcib olur. Haksızlık korkusundan dolayı mekrûh olur. Yani karı - kocalık haklarını gözetmeme korkusu bulunursa mekrûh olur.

Nikâh, îcâb ve kabûl ile meydana gelir. Yani gerçekleşmiş olur. **Îcâb ile murâd, iki âkidden ilk konuşanın sözüdür. Buna îcâb denmesinin sebebi; buna kabûl bitiştiği zaman akdi icâbettiği yahut karşı tarafa kabûl muhayyerliği isbât ettiği içindir.**

Îcâb ve kabûl, lûgatın aslında mâzî için konulmuşlardır. Yâni geçmiş zamanda meydana gelen şeyden haber vermek için konulmuş sözlerdir. **Bunun şart kılınmasına sebeb : Çünkü alış - veriş şer'î bir tasarruf yapmaktır. Nikâh da böyledir.** Şer'î tasarruf ise ancak şerîatla bilinir. Şerîat, lûgaten mâzîden haber vermek için konulan lafızları tahakkuk ve sübûta delâlet etsin diye inşâda kullanmıştır. Bu takdirde ihtiyâcı görmeye daha elverişli olur. **Hâzırda yazışmakla nikâh mün'akid olmadığına bunda işâret vardır. Çünkü bir kimse bir şey üzerine bir kadına** «Kendini bana tezvîc eyle.» **diye yazsa ve kadın da o şey üzerine erkeğin yazdığı sözün ardına** «Kendimi sana tezvîc ettim.» **diye yazsa nikâh münâkid olmaz. Mi'râcu'd-Dirâye'de böyle zikredilmiştir.**

Meselâ «Tezvîc ettim» lafzı gibi. Yani eğer bu lafız kadından sâdır olursa, «kendimi tezvîc ettim» ma'nâsınadır. Veya «Kızımı tezvîc ettim» ma'nâsınadır. Veya «Müvekkilimi evlendirdim (tezvîc ettim)» ma'nâsınadır. Ve bunun benzerleri gibi.

Erkekden sâdır olursa «Tezevvüc (aldım) **ettim.» lafzı gibi. Biri mâzî için ve diğeri istikbâl için konulmuş olan iki lafız ile dâhî nikâh mün'akid olur.** Yani emir sîğası için konulan lafız istikbâl ile konulmuştur. **İstikbâle misâl «Beni tezvîc eyle» gibi. Mâzîye misâl : «Tezvîc eyledim» lafzı gibi.** «Konulmuş olan iki lafız ile» **sözü, îcâb ve kabûl üzere atf olmasında istikbâl için konulan îcâb ve kabûlden olmadığına işâret içindir. Çünkü Hidâye sâhibi demiştir ki : Nikâh îcâb ve kabûl ile mün'akid olur.** İki lafızlaki, o iki lafız ile mâzî anlatılır. **Yine : Nikâh iki lafız ile mün'akid olur ki, ikisinin biriyle mâzî anlatılır ve diğeri ile gelecek anlatılır.** Biri mâzî ve diğeri müstakbel olan, iki lafız icâb kabûl olmadığına tenbîh için **«İki lafız ile mün'akid olur.»** kelimelerini tekrarlamıştır.

Belki «Beni tezvîc eyle» **sözü tevkîldir** ve «Tezvîc eyledim» **sözü hükmen icâb ve kabûldür. Çünkü** bir kişi nikâhda iki tarafa velî olur. Satış (bey') bunun aksinedir. Nitekim yakında yerinde gelecektir.

Vikâye sâhibi ile Kenz sâhibi zannetmişlerdir ki : Hidâye'nin, sâniyen «iki lafız ile mün'akid olur» sözü gereksizdir. Şuna binâen ki; mâzî ve müstakbel için konulan lafız îcâb ve kabûldür. İmdi ikisi de ihtisâr kasdetmişlerdir. **Vikâye sâhibi** : «Nikâh, ikisinin de lafızları mâzî olan îcâb ve kabûl ile yapılır.» demiştir.

«Tezvîc eyledim ve tezevvüc eyledim» gibi. Veya o lafzın biri mâzî ve biri müstakbel (gelecek zaman) dır. Meselâ : «Beni tezvîc eyle ve tezvîc eyledim» demesi gibi.

Kenz sâhibi : «Nikâh, ikisi de mâzî için konulan veya ikisinden biri mâzî için, diğeri istikbâl için konulan lafızlar ile yapılır. İmdi gelecek zaman için konulan lafzı, îcâb ve kabûlden saymışlardır. Bu ise kitaplara aykırıdır.»

Tuhaftır ki, Zeylaî (Rh.A.) bundan sonra şöyle demiştir : Bu ma'nâ, ikisinden biri mâzî olup diğeri gelecek zaman olduğu vakitte dahî mevcuttur. **Meselâ,** ikisinden biri : «Beni tezvîc eyle» deyip, diğeri de «Seni tezvîc eyledim» demek gibi. Çünkü «beni tezvîc eyle» sözü, vekîl etmek (tevkîl) dir ve başkasının yerine geçirmek (inâbet) tir. «Seni tezvîc eyledim» sözü, onun emrini yerine getirmektir. İmdi bununla nikâh kıyılmış olur. Çünkü musannıf, «beni tezvîc eyle» lafzını akdin yarısı kabûl etmiş ve şârih de bu husûsta ona uymuştur. Ondan sonra, «beni tezvîc eyle» lafzını tevkîl ve inâbet yapmıştır.

Bundan daha tuhaftır ki, **Hidâye sâhibi,** bu ince fikir üzere uyarmış iken, bu fazîletli zevât bunu nasıl anlamadılar.

«Doğruyu ilhâm eden Allah'a hamd olsun. Dönülecek ve geri gidilecek olan O'dur.»

İstikbâlden, müzârîye delâlet eden sözler de kasd edilebilir. Nitekim **Mi'râcu'd-Dirâye'de, Şeyh Hamîdü'd-Dîn' (Rh.A.) den şöyle dediği nakledilmiştir :** Müstakbel ve mâzî ile nikâhın kıyılmasının benzeri, erkeğin «Ben seni tezevvüc ederim» yani seninle evlenirim, demesi, kadının da, «Ben kendimi sana tezvîc eyledim» demesidir. Bununla nikâh sahîh olur. Her ne kadar iki âkidin her biri zikredilen lafızların ma'nâsını bilmeseler de nikâh sahîh olur.

Fetâvâyı Zahîriyye'de denmiştir ki : Bir erkek bir kadını Arabî lafız ile veya ma'nâsını bilmediği bir lafızla tezevvüc etse, veya kadın o lafızla kendisini tezvîc etse, eğer ikisi de bu lafızla nikâhın kıyıldığını bilirlerse, her ne kadar o lafzın anlamını bilmeseler de, bütün ulemâya göre nikâh sahîh olur. Eğer ikisi de bu lafızla nikâhın kıyıldığını bilmezler ise, uygun olan nikâhın kıyılmış olmasıdır. İmdi bu bilmemek meselesi; talâk, ıtâk, nikâh, tedbîr, hul' ve hukûkdan ibrâ, bey' ve temlîk meselelerinin hepsinde cârîdir. İmdi talâk, ıtâk ve tedbîr hükümde vâkidir. **İmâm Muhammed (Rh.A.) onu «Asl»ın ıtâk bahsinde zikretmiştir.** Talâk ve ıtâkda cevâb bilinince, uygun olanı nikâhın dahî onun gibi olmasıdır. Çünkü lafzın kavramını bilmek ancak kasd için itibâr edilir. Ciddîsi ve şakası müsâvî olan şeyde bilmek şart kılınmamıştır. Satış (bey') ve satışa benzeyen bunun aksidir.

Nikâh, iki âkidin Fârisî dili ile «Verdin mi ve aldın mı?» **sözlerinden sonra** «mîm» **siz,** «verdi ve aldı» **sözleriyle kıyılmış olur.** Yani, kadına : «Kendini fülân kimseye karılığa (zevceliğe) verdin mi?» denilse, kadın da (mîm) siz «verdi» dese, ondan sonra erkeğe «Kabûl eder misin?» denilse, erkek de «mîm» siz, «Kabûl etti» dese, nikâh sahîh olur. Böyle demekle örf cârî olduğu için nikâh kıyılmış olur. **el-Mudmarât adlı eserde zikredilmiştir ki :** İhtiyâten «mîm» ile «verdim» ve «kabûl ettim» demek gerekir.

Necmüddîn Nesefî' (Rh.A.) den rivâyet edilmiştir ki : Nesefî (Rh.-A.) uygun olan kadını isteyenin, «Kendini zevceliğe verir misin?» demesi ve kadının da «Kendimi zevceliğe verdim.» demesi gerekir, dermiş. **Çünkü nikâhın,** «zevceliğe» **lafzını zikretmeden kıyılmış olmasında Ulemânın ihtilâfı vardır. Şu halde, meselede oy birliği olsun diye** «zevceliğe veya karılığa» **lafzını zikretmek gerekir. Zahîre'de böyle zikredilmiştir.**

Satmak ve satın almak gibi. Yâni satıcıya «Satar mısın?» denilse, satıcı da «sattı» dese, ondan sonra, alıcıya «satın alır mısın?» denilse, alıcı da «satın aldı» dese, her ne kadar (mîm) ile «Sattım ve satın aldım» demediler ise de örf câri olduğu için bey' (satış) sahîh olur.

Şâhitlerin huzûrunda «Biz karı kocayız» **demeleriyle nikâh kıyılmış** (mün'akid) **olmaz.** Kezâ şâhidler huzûrunda bir adam bir kadın için «bu kadın benim karım (zevcem) dır», dese ve kadın da «bu benim kocam (zevcim) dır» dese, nikâh olmaz. **İmâm Kâdîhân** (Rh.A.) **demiştir ki :** Uygun olan cevâbın tafsîl üzere olmasıdır. Eğer erkek geçmiş bir akdi ikrâr etse, halbuki ikisi arasında akd olmasa, bu nikâh olmaz. Eğer kadın erkeğin kocası olduğunu ikrâr etse ve erkek de o kadının karısı olduğunu ikrâr etse, bu nikâh olur. İkisinin bu sözleri ile ikrârları ikisi arasında yeni nikâhın inşâsı olur. Aslı olmayan akdi ikrâr etmeleri bunun aksinedir. Çünkü o hâlis yalandır.

Teâtî ile de nikâh mün'akid olmaz. Teâtî : İki taraf îcâb ve kabûlden bir şey zikretmeyip belki mehrden bir miktâr üzere anlaşsalar, koca veya vekîli o miktârı gönderip kadın veya vekîli de o miktârı alıp kendini teslîm etse, nikâh kıyılmış olmaz.

Bununla nikâhın kıyılmış olmamasına sebeb, fercleri hiçe saymaktan korumak husûsunda titizlik içindir. Ferçlerin şânına ihtirâm için teâtî ile nikâh câiz değildir.

Bu teâtî ile, satış mün'akid olur. Çünkü satışda bu ma'nâ yoktur. Bundan dolayı bazıları demiştir ki : Âdî ve değersiz satışda mün'akid olur, değerli satışda mün'akid olmaz. Yani teâti ile alış - veriş ufak tefek işlerde câiz olur. Kıymetli mallarda olmaz.

Nikâh ancak, nikâh lafzı ile ve tezvîc ile ve temlîk-i ayn için konulan lafız ile sahîh olur. Hibe, temlîk, sadaka, satmak ve satın almak gibi. Şu halde nikâh, icâre (kirâya verme) lafzı ile ve iâre (ödünç verme) lafzı ile sahîh olmaz. Çünkü bu ikisi, halde menfaati temlîk içindir. İstikbalde değil. Vasıyet lafzı ile de sahîh olmaz. Çünkü vasıyet ölümden sonra malın temlîki içindir.

Gâyetu'l-Beyân'da şöyle denmiştir : Bunun sahîh olmaması, vasıyet ölümden sonra diye kayd olunduğu vakittedir. Amma : «Ben kızım fülâneyi senin için şimdi şâhidler huzûrunda vasıyet eyledim» dese ve kızı alacak erkek de «kabûl ettim» dese, nikâh olur.

Tatârhâniyye'de denmiştir ki : Eğer mehr zikrederse temlik için konulan lafzın hepsiyle nikâh kıyılmış olur. Yani eğer vasıyet eden kimse, mehr zikretti ise, mehr-i müsemmâ vâcib olur. Eğer mehr zikret-

Bundan daha tuhaftır ki, **Hidâye sâhibi,** bu ince fikir üzere uyarmış iken, bu fazîletli zevât bunu nasıl anlamadılar.

«Doğruyu ilhâm eden Allah'a hamd olsun. Dönülecek ve geri gidilecek olan O'dur.»

İstikbâlden, müzârîye delâlet eden sözler de kasd edilebilir. Nitekim **Mi'râcu'd-Dirâye'de, Şeyh Hamîdü'd-Dîn'** (Rh.A.) **den şöyle dediği nakledilmiştir :** Müstakbel ve mâzî ile nikâhın kıyılmasının benzeri, erkeğin «Ben seni tezevvüc ederim» yani seninle evlenirim, demesi, kadının da, «Ben kendimi sana tezvîc eyledim» demesidir. Bununla nikâh sahîh olur. Her ne kadar iki âkidin her biri zikredilen lafızların ma'nâsını bilmeseler de nikâh sahîh olur.

Fetâvâyı Zahîriyye'de denmiştir ki : Bir erkek bir kadını Arabî lafız ile veya ma'nâsını bilmediği bir lafızla tezevvüc etse, veya kadın o lafızla kendisini tezvîc etse, eğer ikisi de bu lafızla nikâhın kıyıldığını bilirlerse, her ne kadar o lafzın anlamını bilmeseler de, bütün ulemâya göre nikâh sahîh olur. Eğer ikisi de bu lafızla nikâhın kıyıldığını bilmezler ise, uygun olan nikâhın kıyılmış olmasıdır. İmdi bu bilmemek meselesi; talâk, ıtâk, nikâh, tedbîr, hul' ve hukûkdan ibrâ, bey' ve temlîk meselelerinin hepsinde cârîdir. İmdi talâk, ıtâk ve tedbîr hükümde vâkidir. **İmâm Muhammed** (Rh.A.) **onu «Asl»ın ıtâk bahsinde zikretmiştir.** Talâk ve ıtâkda cevâb bilinince, uygun olanı nikâhın dahî onun gibi olmasıdır. Çünkü lafzın kavramını bilmek ancak kasd için itibâr edilir. Ciddîsi ve şakası müsâvî olan şeyde bilmek şart kılınmamıştır. Satış (bey') ve satışa benzeyen bunun aksidir.

Nikâh, iki âkidin Fârisî dili ile «Verdin mi ve aldın mı?» **sözlerinden sonra** «mîm» **siz,** «verdi ve aldı» **sözleriyle kıyılmış olur.** Yani, kadına : «Kendini fülân kimseye karılığa (zevceliğe) verdin mi?» denilse, kadın da (mîm) siz «verdi» dese, ondan sonra erkeğe «Kabûl eder misin?» denilse, erkek de «mîm» siz, «Kabûl etti» dese, nikâh sahîh olur. Böyle demekle örf cârî olduğu için nikâh kıyılmış olur. **el-Mudmarât adlı eserde zikredilmiştir ki :** İhtiyâten «mîm» ile «verdim» ve «kabûl ettim» demek gerekir.

Necmüddîn Nesefî' (Rh.A.) **den rivâyet edilmiştir ki :** Nesefî (Rh.A.) uygun olan kadını isteyenin, «Kendini zevceliğe verir misin?» demesi ve kadının da «Kendimi zevceliğe verdim.» demesi gerekir, dermiş. **Çünkü nikâhın,** «zevceliğe» **lafzını zikretmeden kıyılmış olmasında Ulemânın ihtilâfı vardır. Şu halde, meselede oy birliği olsun diye** «zevceliğe veya karılığa» **lafzını zikretmek gerekir. Zahîre'de böyle zikredilmiştir.**

Satmak ve satın almak gibi. Yâni satıcıya «Satar mısın?» denilse, satıcı da «sattı» dese, ondan sonra, alıcıya «satın alır mısın?» denilse, alıcı da «satın aldı» dese, her ne kadar (mîm) ile «Sattım ve satın aldım» demediler ise de örf câri olduğu için bey' (satış) sahîh olur.

Şâhitlerin huzûrunda «Biz karı kocayız» **demeleriyle nikâh kıyılmış (mün'akid) olmaz.** Kezâ şâhidler huzûrunda bir adam bir kadın için «bu kadın benim karım (zevcem) dır», dese ve kadın da «bu benim kocam (zevcim) dır» dese, nikâh olmaz. **İmâm Kâdihân (Rh.A.) demiştir ki :** Uygun olan cevâbın tafsîl üzere olmasıdır. Eğer erkek geçmiş bir akdi ikrâr etse, halbuki ikisi arasında akd olmasa, bu nikâh olmaz. Eğer kadın erkeğin kocası olduğunu ikrâr etse ve erkek de o kadının karısı olduğunu ikrâr etse, bu nikâh olur. İkisinin bu sözleri ile ikrârları ikisi arasında yeni nikâhın inşâsı olur. Aslı olmayan akdi ikrâr etmeleri bunun aksinedir. Çünkü o hâlis yalandır.

Teâtî ile de nikâh mün'akid olmaz. Teâtî : İki taraf îcâb ve kabûlden bir şey zikretmeyip belki mehrden bir miktâr üzere anlaşsalar, koca veya vekîli o miktârı gönderip kadın veya vekîli de o miktârı alıp kendini teslîm etse, nikâh kıyılmış olmaz.

Bununla nikâhın kıyılmış olmamasına sebeb, fercleri hiçe saymaktan korumak husûsunda titizlik içindir. Ferçlerin şânına ihtirâm için teâtî ile nikâh câiz değildir.

Bu teâtî ile, satış mün'akid olur. Çünkü satışda bu ma'nâ yoktur. Bundan dolayı bazıları demiştir ki : Âdî ve değersiz satışda mün'akid olur, değerli satışda mün'akid olmaz. Yani teâti ile alış - veriş ufak tefek işlerde câiz olur. Kıymetli mallarda olmaz.

Nikâh ancak, nikâh lafzı ile ve tezvîc ile ve temlik-i ayn için konulan lafız ile sahîh olur. Hibe, temlîk, sadaka, satmak ve satın almak gibi. Şu halde nikâh, icâre (kirâya verme) lafzı ile ve iâre (ödünç verme) lafzı ile sahîh olmaz. Çünkü bu ikisi, halde menfaati temlik içindir. İstikbalde değil. Vasıyet lafzı ile de sahîh olmaz. Çünkü vasıyet ölümden sonra malın temlîki içindir.

Gâyetu'l-Beyân'da şöyle denmiştir : Bunun sahîh olmaması, vasıyet ölümden sonra diye kayd olunduğu vakittedir. Amma : «Ben kızım fülâneyi senin için şimdi şâhidler huzûrunda vasıyet eyledim» dese ve kızı alacak erkek de «kabûl ettim» dese, nikâh olur.

Tatârhâniyye'de denmiştir ki : Eğer mehr zikrederse temlik için konulan lafzın hepsiyle nikâh kıyılmış olur. Yani eğer vasıyet eden kimse, mehr zikretti ise, mehr-i müsemmâ vâcib olur. Eğer mehr zikret-

mezse niyet ile mün'akid olur. Yani eğer mehr zikretmediyse mehr-i misl niyet ile vâcib olur.

İki âkidin her birinin diğerinin sözünü işitmesi şarttır. Çünkü birbirlerinin sözünü işitmezlerse iki tarafın rızâları anlaşılmaz. Bu takdirde nikâh kıyılmış olmaz. Daha önce bildirmiştir ki; nikâh hâzırda yazı ile kıyılmış olmaz. Şu halde birbirlerinin sözlerini işitmeleri gerekir.

Hür mükellef iki erkeğin, yani âkil, bâliğ iki hürrün veya bir hür mükellef erkek ile iki hür mükellef kadının, beraberce iki âkidin sözlerini işittikleri halde hâzır olmaları şarttır.

Bazıları demiştir ki : İki şâhidin hâzır olması şarttır. İki âkidin sözlerini işitmeleri şart değildir. **Sahîh olan kavl, işitmeleridir.** Şu halde nikâh iki sağırın huzûrunda kıyılmış olmaz. İki âkidin sözlerini anlamıyan, meselâ iki Hindlinin hâzır olmasıyle de nikâh kıyılmış olmaz. İki sarhoşun huzûru ile, söylenenleri anlarsa nikâh kıyılmış olur. Velev ki ayıldıktan sonra hatırlamasınlar.

İki şâhidin biri işitse ve diğerine söz tekrarlandıkda diğeri işitip, önceki şâhid tekrarlanan sözü işitmese nikâh sahîh olmaz. Ancak İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan bir rivâyette, meclis bir olursa istihsânen sahîh olur.

Eğer iki şâhidin biri sağır olsa, sağır olmayan şâhid ona işidinceye kadar tekrâr etse câiz olmaz.

Şâyet iki şâhidin biri kocanın sözünü işitse ve diğer şâhid karının sözünü işitse, ondan sonra tekrârlandıkda kocanın sözünü işiten şâhid karının sözünü ve karının sözünü işiten şâhid de kocanın sözünü işitse. âlimlerin çoğuna göre, câiz olmaz. Ebû Suheyl (Rh.A.), meclis bir olursa câiz görmüştür.

Musannıfın, «iki âkidin sözü» demesi, **Vikâye**'nin «zevceynin lafzı» demesinden evlâdır. Çünkü **Vikâye**'nin sözü karı - kocanın (zevceynin) vekîllerini kapsamaz. O iki şâhidin şâhidlikleri, gerek kâfirin nikâhı için olsun ve gerek Müslümanın nikâhı için olsun müsâvîdir.

İki şâhidin, Müslüman kadının nikâhı için Müslüman olmaları şarttır. Çünkü kâfirin Müslüman için şâhitlik etmesi câiz değildir. Gerekse o şâhidler fâsık olsun veya hadd-i kazf cezâsı yemiş olsunlar veya a'mâ veya karı - kocanın oğulları veya karı - kocadan birinin iki oğlu olsunlar, câizdir. Çünkü bunların her biri ehl-i velâyettir. Şu halde tahammül yönünden ehl-i şehâdet olurlar. (3) Ancak şehâdetin edâsı-

(3) **Tahammül'den maksad;** işi üzerine almaktır.

nın semeresi elden gider, o semerenin kaçmasına da önem verilmez.

Amma, da'vâcı onların yakını olursa, yâni karı - kocanın oğullarıyle veya ikisinden birinin iki oğlu ile, nikâh sâbit olmaz. Çünkü yakının (akrabanın) **yakına şâhidliği câiz değildir. Aleyhine şâhidlik ederse câiz olur.**

Şâyet karı - koca (zevceyn), **kocanın iki oğulları huzûrunda nikâhlansalar, eğer adam da'vâ ederse onların şâhidlikleri kabûl edilmez. Eğer karı da'vâ ederse şâhidlikleri kabûl edilir.** Eğer karının iki oğullarının yanında nikâhlansalar, da'vâcı kadın olursa oğullarının şâhidlikleri kabûl edilmez. Eğer koca davâ ederse, şâhitlikleri kabûl edilir.

Nitekim Müslümanm, Zimmiyye kadını iki Zınımî huzûrunda - her ne kadar Müslüman inkâr ettikde o Zimmîlerin şâhitlikleri makbûl olmazsa da - **nikâhı sahîhdir. Çünkü kâfîrin Müslüman aleyhine şâhidliği kabûl edilmez. Da'vâcı Müslüman olursa kabûl edilir.**

Küçük bir kızın babası, bir başka kişiye, küçük kızını nikâh etmek için emretse, o kişi de onu bir erkek veya iki kadın huzûrunda nikâh etse, eğer küçük kızın babası o meclisde hâzır bulunursa nikâh sahîh olur. Bulunmazsa sahîh olmaz. Çünkü baba orada hâzır bulununca, vekîlin sözü ona intikâl eder, ve hükmen baba âkid olur. Vekîl o erkek ile beraber veya iki kadın ile beraber iki şâhid olmuş olur. Meselâ baba gibi ki, bâliğa olan kızını bir erkeğin huzûrunda evlendirse, eğer o meclisde o bâliğa hâzır ise nikâh sahîh olur ve eğer hâzır olmazsa nikâh sahîh olmaz. İmdi bâliğa sanki âkid ve baba ve o hâzır olan erkek iki şâhid olurlar.

Erkeğin aslını - ne kadar yukarı giderse gitsin - **tezevvüc etmesi harâmdır. Ve ne kadar aşağı giderse gitsin fer'ini de tezevvüc etmesi harâmdır.**

Yine erkeğe, kız kardeşini ve kız kardeşinin kızını, ne kadar aşağı giderse gitsin tezevvüc etmesi harâmdır.

Teyzesini ve halasını ve erkek kardeşinin kızını, ne kadar aşağı giderse gitsin, hangi yönden olursa olsun tezevvüc etmek harâmdır. Fakat amcanın ve halanın, dayının ve teyzenin kızlarını, tezevvüc yani almak helâldir. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.) :

وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ

«Bunlardan başkası size helâl kılındı.» (4) buyurmuştur. **Bunlar**

(4) Bk. Nisâ sûresi (4); âyet : 24

muharremâtta (harâmlar arasında) **zikredilmiş değillerdir.**

Cinsî münâsebette bulunduğu karısının kızı ve cinsî münâsebette bulunmasa bile, karısının anası ile evlenmek harâmdır. Çünkü, tekarrur etmiş bir kâidedir ki, annelerle cimâ etmek kızlarını harâm kılar. Kızları nikâh etmek, anneleri harâm kılar.

Aslının ne kadar yukarı giderse gitsin, ve **fer'inin** ne kadar aşağı giderse gitsin **karısını almak harâmdır. Yukarıda zikredilenler rıdâ** (süt emme) **yönünden de harâmdır.** Yani asıldan ve fer'den ve başkalarından zikredilen harâmlar, rıdâ yönünden olsa da evlenmek harâmdır.

Bu bir kaç kısma şâmil olur. Meselâ : Kızkardeşinin kızı gibi ki neseben kız kardeşinin süt kızına ve süt kız kardeşinin neseben kızına ve süt kız kardeşinin süt kızına şâmildir.

Zinâ ettiği kadının aslını da, ne kadar yukarı giderse gitsin, tezevvüc edemez, yani evlenmesi harâmdır. Yine **erkeğin şehvet ile hâilsiz dokunduğu kadının aslı da harâmdır. Erkeğe şehvetle dokunan kadının aslı ve erkeğin zekerine** (erkeklik organına) **bakan kadının aslı da harâmdır.**

Erkeğin şehvetle, fercinin dâhiline baktığı kadının aslı da harâmdır. Gerekse o erkeğin bakması camdan olsun ve gerekse kadının içinde bulunduğu sudan olsun aslı harâm olur.

Kezâ zikredilen kadınların fürûları da harâmdır. Çünkü bize göre, hürmet-i müsâhere zinâ ile sâbit olur. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.) **ayrı görüştedir.** Fakat kadının ferci dâhiline bakmak aynadan veya kadının içinde olmadığı sudan yansıma ile olursa o kadının usûlü ve fürûu harâm olmaz. Yâni, erkek kadının ferci dâhiline camdan veya kadının içinde olduğu sudan bakarsa o kadının aslı ve fer'i bakana harâm olur. Fakat bakan kimse, kadının ferci dâhiline aynadan veya sudan yansıması ile bakarsa o kadının aslı ve fer'i bakan kimseye harâm olmaz. **Kâdîhân'** (Rh.A.) **ın «Fetâvâ» sında ve «Hulâsa» da böyle zikredilmiştir.**

Erkek, karısının anasını öpse, şehvet ile öpmediği zâhir olmadıkca, karısı o adama harâm olur. Erkek karısının anasına dokunsa, şehvet ile dokunduğu bilinmedikce harâm olmaz. Çünkü kadınları öpmek çok kere şehvet ile olur. **Sarılmak da öpmek menzilesindedir. Kâdîhân'-** (Rh.A.) **ın «Fetâvâ»sında böyle zikredilmiştir.**

Dokuz yaşından eksik olan kız müştehât değildir. Zirâ dokuz yaşında olan kız bazan müştehât olur ve bazan müştehât olmaz. **Çünkü dokuz yaşında olan kız bedenin büyüklüğü ve küçüklüğü ile çeşitli olur. Fakat dokuz yaşına varmadan önce müştehât (5) olmaz. Fetvâ bununladır.**

---

(5) Müştehât; erkeklerde şehveti çeken kadındır.

Erkeğin zinâ ettiği kadının aslı ve benzerleri ile evlenmesi harâm olduğu gibi, nikâhda ve iddette iki kadının cem'i, gerekse o iddet bâyin talâkdan olsun harâmdır. Bunda İmâm Şâfii (Rh.A.) **ayrı görüştedir.**

Yine cimâ yönünden mülkü yemîn ile iki kadının - ki her hangisi erkek olarak düşünülse diğeri o erkeğe helâl olmaz - **arasını cem'etmek yani nikâhı altında bulundurmak harâmdır.** Diğer bir ifâde ile o iki kadını bir akd ile veya her birini bir akd ile nikâhı altında toplamak veya birini diğerinin iddetinde cem' etmek harâmdır. Gerek o iddet, bâyin talâkdan olsun ve gerek ric'î talâkdan olsun müsâvîdir. Yine iki memlûke câriye ki ikisinden biri erkek farz edilince, diğeri ona harâm olsa, onların ikisi arasını cimâ yoluyla cem' harâmdır. Çünkü bu şekilde cem etmek, rahîm ile ilgiyi (akrabalık bağını) kesmeye götürür. Çünkü kumalar arasında düşmanlık âdettir.

Bir kadın ile o kadının önceki kocasının kızını nikâhı altında toplaması câizdir. Yani kadının önceki kocasının başka karısından hâsıl olan kızı ile bir arada nikâhına almak câiz olur. **Zirâ kadın ile o kızın arasında neseben ve rıdâen yakınlık yoktur.** Çünkü kocanın kızı erkek farz edilse kocanın oğlu olur. Bu ise harâmdır. Fakat diğer kadın, erkek farz edilse o kadına harâm olmaz.

Eğer erkek, cimâ ettiği câriyenin kızkardeşini nikâhlasa, nikâh sahîh olur. Çünkü nikâh ehlinden sâdır olmuş mahalline izâfe edilmiştir. Lâkin nikâh edilenle cimâ edilenden birini, kendisine harâm kılmadıkca, hiçbiri ile cinsî münâsebette bulunamaz. Çünkü menkûha (nikahlı) yı cimâ etse, ikisinin arasını hakîkaten cimâ yönünden cem' etmiş olur. Eğer memlûke (câriye) yi cimâ ederse hükmen cimâ etmek sûretiyle ikisinin arasını cemetmiş olur. Çünkü nikâhlı olan hükmen cimâ edilmiştir. Şâyet memlûke olan câriye, satış ve teslîm ile hibe gibi ve i'tâk ve kitâbet gibi sebeblerden bir sebeb ile erkeğin kendisine harâm olsa menkûhanın cimâı helâl olur. Şâyet menkûhayı yânî nikâhlı karısını cimâ'dan önce boşasa memlûkenin yâni câriyenin cimâ'ı helâl olur. Eğer memlûke yâni câriye cimâ edilmiş değil ise, ne hakîkaten ve ne hükmen cimâ yönünden cem' olmadığı için menkûhayı yani nikâhlı kadını cimâ eder. Eğer erkek iki kız kardeşi iki akd ile tezevvüc etse - musannıfın iki akd diye kaydına sebeb : İkisini bir akd ile tezevvüc edip, iki kız kardeşin arasını cemetmesidir - nikâh bâtıl olur. İkisi de mehrden bir şeye müstehık olmazlar.

Birinciyi unutsa. Bu kayda sebeb şudur ki, **birinciyi bilirken akd yapsa ikinci nikâh bâtıl olur.** O erkek ile o iki kız kardeşlerin araları ayırılır. Çünkü ikisinden birinin nikâhı yakînen bâtıl olur ve evleviyet

bulunmadığı için bâtıl olan hangisi olduğunu ta'yîne imkân yoktur. **Tercih edilecek bir şey bulunmadıkca tercîh bâtıldır. Fayda olmadığı için cehâletle tenfîze de imkân yoktur.** Çünkü, kazâyı hâcetten başka, ikisinden biriyle faydalanmak mümkün olmaz. Kocanın, karıya nafaka ve giyim sağlamakda zararı olduğu için ve kadının muallâka gibi olmasından dolayı ferclerde araştırma câiz olmaz. **Muallaka : Kocası kendisinden yüz çevirmiş olan kadındır.** Şu halde ayırmak gerektiği belli olmuştur.

Eğer bu ayırılan iki kadın mehr isteyip, «Biz önceliği (evveliyyeti) bilmeyiz,» deseler, **onlara mehrden bir şey verilmez. Ancak iki kadın anlaşırlarsa verilir.** Çünkü hak mechûle (bilinmeyen) içindir. Şu halde öncelik da'vâsı lâzımdır. Veya kâdînin onlar hakkında hüküm vermesi için anlaşırlar. **Anlaşmanın şekli şöyledir :** İki kadın kâdî huzûrunda, «Bizim kocamızda bir mehr hakkımız vardır. Bu hak bizden öteye geçmez. Yarım mehr almaya ikimiz râzı olduk» derler. Bu takdirde kâdî hüküm verir.

Şâyet iki kadının her biri beyyinesiz öncelik da'vâ ederse, ve koca duhûldan sonra ayrıldıysa, ikisi için iki mehrin tamâmı vardır. Çünkü mehr duhûl ile müstekar (yerleşmiş) olmuştur. O mehrden bir şey düşmez.

Eğer koca duhûldan önce ayırıldı ise, mehr-i müsemmâlarının eşitliği katında iki kadın için mehrin yarısı gerekir. Çünkü sonuncu nikâh bâtıldır, mehri gerektirmez.

Birinci nikâh sahîhdir. Birinci kadın, cinsî münâsebetten önce ayrılmıştır. Şu halde mehrin yarısı vâcib olur. Hangisi için olduğu ma'lûm değildir. Şu halde mehrin yarısı ikisi arasında yarı yarıya bölüştürülür.

Eğer o iki kadın mehr-i müsemmâlarında anlaşamazlarsa, şâyet ikisinin de mehr-i müsemmâlarının mikdârı bilinirse, ikisinden her biri için mehr-i müsemmâsının dörttebiri gerekir. Eğer mehr-i müsemmâları bilinmezse her biri için iki müsemmânın az olanının yarısı verilir. Çünkü bu yüzde yüz ma'lûmdur. Eğer o iki kadının mehrleri tesmiye olunmazsa, ikisi için mut'a-ı vâhide (bir mut'a) vardır. Bu, yarım mehrin yerini tutar. Yine ikisinin bir arada nikâh edilmesi harâm olanlardan diğer muharremler de dahî hüküm zikredilen gibidir.

Bir hak Peygamberi kabûl edip kitâbiyye olan kadının nikâhı sahîh olur. Sâbienin zikrine hâcet yoktur. Çünkü sâbie, eğer kitâbiye ise Peygamberi ikrâr eder. Bunu söylemek boşuna olur. Eğer sâbie, kitâbiye değil ise yakında onun açıklaması gelecektir.

Hac veya umre için ihrâma girmiş olan kadının nikâhı, gerekse o nikâh bir ihrâmlı erkek için olsun, sahîhdir. Çünkü ihrâm nikâhın sıhhatini menetmez.

Bir câriyeyi nikâh etmek, gerek câriye kitâbiyye gerekse o erkek hür kadın nikâh etmeye kudretli olsun, sahîhdir. İmâm Şâfiî (Rh.A.) ikisinde de ayrı görüştedir. Çünkü İmâm Şâfiî (Rh.A.), hür Müslüman için, kitâbiyye olan câriyeyi tezevvüc etmeyi câiz görmez. Câriye Müslüman olursa, hür kadın ile evlenmeye gücü olmamak şartı ile cevâz verir.

Hür kadına gücü yetmek demek, mehrini ve nafakasını yermeye gücü yetmekle hür kadının nikâhına kâdir olmaktır.

Câriye üzerine hür kadının nikâhı sahîhdir. Fakat hür kadın üzerine câriyenin nikâhı, her ne kadar câriyenin nikâhı hür kadının iddetinde olsa da, akde mâni olan nikâhın eseri bâkî kaldığı için, sahîh değildir.

Hür erkek için, hür kadınlardan ve câriyelerden ancak dört kadının nikâhı sahîhdir. Yani hür erkeğin dörtten fazla kadını nikâhında bulundurması câiz olmaz. **Çünkü Allah Teâlâ** (C.C.) :

فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ

«Hoşunuza giden kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz.» (6) **âyet-i kerîmesinde açıklamıştır. Şu hâlde aded üzerine tahsîs, o adam için daha fazlayı meneder. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, o kimse ancak bir câriye daha tezevvüc edebilir.**

Köle için hür kadınlardan ve câriyelerden dördün yarısı câizdir.

Zinâdan hâmile olan kadının, nikâhı câizdir. Yani onunla evlenmek câizdir. **Çünkü Allah Teâlâ' (C.C.) nın:**

وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ

«Bunlardan başkası size helâl kılındı.» (7) kavl-i şerîfi altına girer. Lâkin o kadının çocuğunu doğurmazdan önce cimâ olunması câiz değildir. Çünkü bu, o kadını cimâ eden kimsenin menîsi ile başkasının

(6) Bk. Nisâ sûresi (4); âyet : 3
(7) Bk. Nisâ sûresi; âyet : 24

ekimi sulanmasın diyedir. Yoksa zânînin menîsine saygı için değildir. Bu hüküm, kadını tezevvüc eden kimse zânîden başkası olduğu vakittedir. Eğer o kadını tezevvüc eden kimse zânînin kendisi olsa, hepsine göre, nikâh sahîh olur. Hepsine göre, o kadın nafakaya müstehak olur. **Bütün Fukahâya göre, o kadınla cinsî münâsebette bulunmak o erkeğe helâl olur. Nihâye'de böyle zikredilmiştir.**

Mülkü yemîn ile cimâ olunmuş câriyenin efendisi onu cimâ etmekle nikâhı câiz olur. Musannıfın, «mülkü yemîn ile cimâ olunmuş câriyenin nikâhı» **sözüne ümmü veled de dâhil olur. Ümmü veledin hamli belli olmadıkca nikâh câiz olur.** Çünkü câriyenin döşeği zayıftır. Bunun için câriyenin çocuğu efendisinin sâdece inkârı ile reddedilmiş olur. Efendinin kendi suyunu (menîsini) koruması için o câriyeyi istibrâ etmesi (temize çıkarması) müstehabdır. **Zinâ ile cimâ edilmiş olan kadının nikâhı câizdir. Hattâ bir erkek bir kadını zinâ eder görse de onu kendisi tezevvüc etse câiz olur.** İmdi o erkeğin o kadını cimâ etmesi câizdir. **İmâm Muhammed** (Rh.A.) **ayrı görüştedir.** «Yâni o adamın o kadını cimâ etmesi câiz değildir.»

Nikâhı harâm kılınmış olan kadına (muharreme) **eklenmiş kadının nikâhı da câiz olur.** Bir erkek şâyet, kendisi için harâm kılınmış olmakla veya koca sâhibi veya putperest olmakla ikisinden birinin nikâhı helâl olmayan iki kadın ile evlense, o erkek için diğer kadının nikâhı helâl olur. Helâl olan kadının nikâhı sahîh olur ve diğerinin nikâhı bâtıl olur. Çünkü iptâl eden şey ikisinden birindedir. Şu halde diğer kadın kalır.

Satış (bey') **bunun aksinedir.** Çünkü satılmış olan şeyden başkası şâyet satılmış olan şeye (mebî'a) eklense, satılmış olandan başkasının kabûlü satılmış olanın kabûlü için şart olur. Şu halde şart fâsiddir. Halbuki fâsid şart ile satış fâsid olur. Nikâh bunun aksidir.

Mehrden tesmiye olunan şeyin hepsi o eklenen kadın içindir. İmâmeyn (Rh.Aleyhimâ), **«İkisinin mehr-i misli üzere taksîm edilir,» demişlerdir.** Şu halde katılana isâbet edeni ona vermek gerekir, diğerine isâbet edeni vermek gerekmez.

Efendinin câriyesini ve kölenin hanımefendisini nikâh etmesi câiz olmaz. Yani efendinin kendi câriyesini nikâh etmesi sahîh olmaz. Gerek o câriye müdebbere, ümmü veled, mükâtebe veya ortak olsun sahîh olmaz. **Kölenin de hanım-efendisini nikâh etmesi, ikisinin butlânı üzere icmâ' bulunduğu için sahîh olmaz.**

Mecûsiyyenin ve putperestin nikâhı da sahîh olmaz. Çünkü mecû-

siyye veya putperest kadın müşriklerdendir. Şüphesiz ki Allah Teâlâ (C.C.) :

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَّ

«İnanmalarına kadar, Allah'a eş koşan kadınlarla evlenmeyin.» (8) buyurmuştur.

Kitâbı olmayan ve yıldıza ibâdet eden sâbieyi de nikâh etmek sahîh olmaz. Sâbie'nin açıklamasında meşâyih ihtilâf etmişlerdir. **İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **e göre, sâbie puta tapanlardır. Onlar yıldızlara ibâdet ederler. İmâm Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) **ye göre, onlar putlara tapıcı değillerdir.** Çünkü onların yıldızlara ta'zîm etmeleri ancak Müslümanın Ka'be'ye ta'zîmi gibidir. **Eğer Sâbie İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın tefsîr ettiği gibi ise, bi'l-icmâ nikâhı sahîh olur. Çünkü İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, Sâbie ehl-i kitâbdır.** Bu takdirde yukarıda geçen şeye dâhil olur. **Eğer İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **in tefsîr ettiği gibi ise, bi'l-icmâ nikâhları sahîh olmaz. Çünkü İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **e göre, onlar müşriklerdir.** Bundan dolayı zikredilen şey burada kayd olunmuştur. Kezâ zikredilen mecûsiyye, ve senîyye (putperest) ve sâbie'nin mülkü yemîn ile cimâları da câiz olmaz. Çünkü nikâh onların cimâları üzere mahmûldür. **Veya biz deriz ki, nikâh nefy yerinde vâkîdir. Şu halde cimâa şâmil olur. Bunu Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Hür erkek için dördüncü kadının iddeti içinde beşinci kadını ve köle olan erkek için ikinci kadının iddeti içinde üçüncü kadını nikâh etmek câiz olmaz. Yani eğer hür erkek, nikâhında olan dört kadının birini bâyin talâk ile boşasa, o boşadığı kadının iddeti bitinceye kadar, diğer dördüncü kadını tezevvüc etmek o hür erkek için câiz olmaz. **Bunda İmâm Şâfiî** (Rh.A.) **ayrı görüştedir.** Bunun benzeri, bir kız kardeşin iddeti içinde diğer kız kardeşin nikâhının cevâzıdır.

Karnındaki çocuğun nesebi zevcinden sâbit olan bir hâmile harbiyye kadının nikâhı câiz olmaz. Dâr-ı harbde hâmile iken esîr edilen harbiyye gibi. Yani kocasından dâr-ı harbde hamlinin nesebi sâbit olan bir hâmile harbiyye kadın esîr edilse, esîr eden kimsenin o harbiyyeyi, çocuğu doğurmadıkca tezevvüc etmesi câiz olmaz. İmdi o harbiyyenin hamlinin nesebi dâr-ı harbde sâbit olmuştur. Nitekim bizim ülkemizde sâbit olduğu gibi. Şu halde bu ibâre kâilin **«esîr eden kimsenin hâmili gibi»** sözünden daha güzeldir. Çünkü bu ibâreden akla gelen, esîr

(8) Bk. Bakara sûresi (2); âyet : 221

edildikden sonra hamilin husûlüdür. Bu ise bâtıldır. Çünkü bu takdirde neseb sâbit olmaz. Veya hamlinin nesebi efendisinden sâbit olan bir hâmile câriyenin nikâhı, o efendi bu câriyenin hamli bendedir diye, iddiâ etmekle câiz olmaz. Veya hamlinin nesebi efendisinin tezvîc eylediği başka kimseden sâbit olan bir hâmile câriyenin nikâhı da câiz olmaz. Şüphesiz bu hamlin efendide olduğu gibi nesebi sâbittir.

Mut'a nikâhı da câiz değildir. (9) Mut'a nikâhı : **Bir erkeğin bir kadın için, maldan şu kadar şeyle şu kadar müddette ben senden faydalanayım, demesidir.**

Muvakkat nikâh da câiz olmaz. Yani bu muvakkat nikâh, bir erkeğin bir kadını iki şâhidin şehâdetiyle o güne dek tezevvüc eylemesi gibidir. (10)

Bir kadın bir erkeğin kendisini tezevvüc ettiğini iddiâ edip ve iki şâhid de o erkeğin o kadını tezevvüc ettiğine şâhidlik edip ve karısı olduğuna hükmedilse, halbuki o erkek o kadını tezevvüc etmemiş olsa, o erkeğin o kadını cimâ etmesi helâl olur. O kadın için bu meselenin aksinde nefsini temkîn dahî vardır. İmdi bu «aksinde» sözü İmâm A'zam' (Rh.A.) a göredir. İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) un ilk sözü de bu-

(9) **Mut'a nikâhının ebediyyen neshedildiğine** icmâ-ı sahâbe **vardır.**

Mut'a nikâhına altı yerde ruhsat verilmiş; sonra tekrar neshedilmiştir. Bu yerler: **Hayber Vak'ası, Umra-i Kaza, Mekke'nin Fethi, Evtâs Gazâsı, Tebük Gazâsı, Haccatü'l-Vedâ'dır.** Yalnız bunların bazısının sübûtu ihtilâflıdır.

CÂHİLİYYE DEVRİ NİKÂHLARI:

Câhiliyye Devrinde 4 çeşit nikâh vardı.

a) Bir erkeğin bir kadını veyâ kızı veli veyâ babasından istemesi; onun da bunu kabûl edip, nikâhlamasıyla yapılırdı.

b) Koca olacak adam; karısının aybaşı hâli kesildikten sonra, asîl bir adamın dölünü almak gâyesiyle, karısına; «Filâna git, onunla yat!» der ve ondan ayrı durur, karısının hâmile olduğu belli oluncaya kadar onunla cinsî temâsda bulunmazdı. Bu nikâha **İstibdâ Nikâhı** denirdi.

c) 10'dan az erkek, bir kadınla düşer, kalkar ve bu cinsî münâsebetler sonucunda, kadın hâmile kalıp, doğurduğunda, münâsebette bulunduğu erkekler arasından hoşuna gidene «Bu senin çocuğundur,» der, adam da o çocuğu alırdı.

d) Fâhişe, evinin kapısına bir bayrak asardı. Sayısız erkeklerle cinsî münâsebette bulunur; çocuk doğurduğu zaman da bir Kaif (iz, şekil ve kıyâfetten anlayan adam) çağırır, çocuğun tipinden kimin dölü olduğunu ta'yin ettirir, çocuk da benzediği adama mâl edilirdi.

/ **İmâm Buhârî** (Sahîh), **Ebû Dâvûd** (Sünen) /

(10) Mut'a nikâhı ile muvakkat nikâh arasında fark lâfzî gibi görünüyor. Bununla beraber muvakkat nikâhda şâhid bulundurmak ve müddetin muayyen olması şarttır. Mut'a'da bunlar şart değildir.

Mut'a ile muvakkat nikâhın ikisi de bâtıldır.

(Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu C. 3)

dur. Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **un ikinci kavline göre ki, İmâmı Muhammed'** (Rh.A.) **in kavli de budur, o erkek için cimâa cevâz yoktur Bu söz İmâmı Şâfiî'** (Rh.A.) **nin de sözüdür.** Çünkü kâdî hüccette yanılmıştır. Zirâ şâhidler yalancıdır. Nitekim şâhidlerin köle veya kâfir olduğu belli olsa, hüküm budur.

İmâm Ebû Hanîfe' (Rh.A.) **nin delîli şu rivâyettir :** Bir adam bir kadın üzerine delîl getirip Hz. Ali' (R.A.) nin (Allah Teâlâ (C.C.) onun yüzünü ağartsın) huzûrunda, bu kadın o adamın karısıdır, diye iki kişi şâhidlik ettiler. **Hz. Ali** (R.A.) de şâhidlerin şahâdetiyle hüküm verdi. O kadın **Hz. Ali'** (R.A.) ye; «Eğer bu adamdan benim için kurtuluş yok ise, beni ona tezvîc edin (evlendirin),» dedi. **Hz. Ali** (R.A.) de «Senin iki şâhidin seni evlendirdiler (tezvîc ettiler).» dedi. Eğer nikâh kıyılmış olmasaydı, o kadının istediği şeyi **Hz. Ali** (R.A.) yapardı.

Şart ile nikâhın bağlanması sahîh olmaz. Yani bir adam kızı için : «Eğer sen şu eve girersen, ben seni fülân kimseye tezvîc ettim (evlendirdim).» deyip ve fülân da, «Ben de o kızı tezevvüc ettim» demesi gibi. Çünkü, her ne kadar nikâh sahîh olursa da, ta'lik sahîh olmaz. Nitekim tekarrur etti ki, şart ile bağlamak (ta'lîk) sırf ıskatlara mahsûsdur, talâk ve ıtâk gibi bunlarla yemîn edilir. Iskatlar bunlardan öteye geçmez. Nikâh bunlardan değildir.

Nikâhı gelecekte bir emre izâfe etmek sahîh olmaz. Meselâ bir adamın Muharrem ayında; ben onu Saferde fülâna tezvîc ettim, deyip ve fülân da ben onu kabûl ettim, demesi gibi ki, nikâh sahîh olmaz. **Yani şart bâtıl olur, nikâh bâtıl olmaz. Ancak o şart mevcutsa bâtıl olmaz.**

Mecmûu'n-Nevâzil adlı kitâbdan İmâdiyye'de nakledilmiş ki : Şimdi ma'lûm olan bir şart ile nikâhı bağlamak câiz olur, ve bu ta'lik değil, hakîki nikâh olur. O bağlama, bir kimsenin diğer bir kimseye, sen kızını bana tezvîc eyle demesiyle olur. Diğeri de, ben o kızı fülân kimseye bundan önce tezvîc ettim, der, kızı isteyen de o sözü tasdîk etmezse, imdi kızın babası, eğer ben bu kızı bundan önce fülân kimseye tezvîc etmedim ise ben bu kızı sana tezvîc ettim, demesi ve o kimsenin de kabûl ettim, demesiyle olur. Halbuki o babanın bundan önce o kızı tezvîc etmediği anlaşılsa, bu nikâh kıyılmış olur. Çünkü mevcut şarta nikâhı bağlamak, gerçekleştirmektir. O nikâh tamamlanmış olur. Bunun tahkîki «Büyû' Bölümü» nün sonunda gelecektir.

★ ★

بَابُ الْوَلِيِّ وَالْكُفْءِ

VELÎ VE KÜFÜV BÂBI

VELÎ'NİN HÜKÜMLERİ :

Velî lûgat yönünden sâhib ma'nâsınadır. Örfen velî yani velâyet; küçük çocukda, delide ve kölede nikâhın sıhhatinin şartıdır. Çünkü bunların velîye ihtiyâcının sebebi aczdir. Küçük çocuk, deli (mecnûn) ve kölede ise acz mevcûddur. Velînin, küçük çocukda ve benzerinde nikâhın sıhhatinin şartı olması ve bunların zıtlarının nikâhının mün'akid olmasının sıhhatinde velînin şart kılınmaması bilinince, musannıf bunun üzerine; âkıle ve bâliğa olan **«mükellef hür kadının nikâhı velîsiz mün'akid olur.»** sözüyle açıklama yaptı. **Gerek o bâliğa, bâkire veya dul olsun, velîsiz nikâhı kıyılır. Mükellef olan hür kadın kendisini velînin izni olmadan tezvîc etse, İmâm Ebû Hanîfe** (Rh.A.) **ve Ebû Yûsuf'** (Rh. A.) **a göre, geçerli olur. Yine Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **dan bir rivâyette geçerli olmaz.** Ancak velînin izni ile geçerli olur. **İmâm Muhammed'-** (Rh.A.) **e göre, velînin icâzetine bağlı olarak geçerli olur. İmâm Mâlik** (Rh.A.) **ve İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre, aslâ geçerli olmaz.** Yani velî için küfü'ün gayrinde (kıza denk olmayan erkek hakkında) itirâz hakkı vardır. Eğer velî dilerse fesheder ve dilerse icâzet verir. O mükellef olan hür kadın küfü'ü (dengi) olmayan kocadan çocuk doğurmadıkca velî için itirâz hakkı vardır. Fakat o mükellef olan hür kadın o kocadan çocuk doğurursa, çocuk zâyi olmasın diye velîler için fesh hakkı yoktur. Çünkü o çocuğun mürebbisi olmamakla zâyi' olur. **Hâniye** ve **Hulâsa**'da böyle zikredilmiştir. **Fakat Şeyhu'l-İslâm'ın Mebsût'unda denilmiştir ki :** Mükellef olan hür bâliğa kadın kendisini dengi olmayana tezvîc etse, velî nikâhı bilip o kadın bir kaç çocuk doğuruncaya kadar sükût etse, ondan sonra o velî, o koca için da'va açsa, velînin o koca ile karının arasını ayırmak hakkı vardır. Çünkü sükût nikâh hakkında rızâ sayılmaz. Ancak nassan bâkire hakkında rızâ sayılır. Kıyâs böyle değildir. **Nihâye**'de böyle zikredilmiştir.

Mükellef olan hür ve bâliğa kadının, velînin izni olmadan kendisini denginden başkasına tezvîcde velî için itirâzın câiz olmadığı da rivâyet edilmiştir. Bunu İmâm A'zam'dan, İmâm Hasan (Rh.Aleyhimâ) **rivâyet etmiştir.** Zirâ çok şey vardır ki, vukûundan sonra onun kaldırılması mümkün olmaz. İmdi bunda da velî için itirâz câiz değildir. **Zamanın fesâdından dolayı fetvâ da bununladır.**

Velîlerin bazısının rızâsı, tamamının rızâsı gibidir. Şâyet velîlerden biri akd yapsa - eğer o velîler derecede eşit olurlarsa - geri kalanlar akdi bozamazlar. Eğer velîlerden bazısı âkidden daha yakın olsa, daha yakın olan için akdi bozma hakkı vardır.

Velînin mehri ve mehrin benzeri eşyâyı alması - ki kızın techîzi ve velîme (düğün) hazırlıklarına başlaması gibi şeyler bunlardandır - **rızâdır. Çünkü almak, akdin hükmünü kabullenmektir. Eğer velî mehr ve nafakada koca ile çekişse, kıyâsa göre rızâ olmaz, istihsânda rızâ olur. Bunu Kâdîhân zikretmiştir.**

Velînin sükûtu rızâ değildir. Çünkü velînin mütâlebeden (da'vâ ve iddiâdan) **sükûtu muhtemeldir.** İmdi sükût ancak özel yerlerde rızâ sayılmıştır ki bu, o özel yerlerden değildir.

Bâliğa olan bâkire, nikâh için zorlanmaz. Yani bâliğa olan bâkire kadın rızâsız nikâh edilmez. **Yalnız küçük kız, dul da olsa, bize göre, zorlanır. İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre, bâkire kadın, bâliğa da olsa zorlanır. Şu halde bâkire olan küçük kız ittifâkla zorlanır. Bâliğa olan dul kadın ittifakla zorlanmaz.** Bundan sonra, **bize göre, her velî için zorlama** (cebr) **hakkı vardır. İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre zorlama yoktur. Ancak baba ve babanın babası yâni dede için zorlama hakkı vardır.** Eğer velî kendisi, o bâliğadan nikâha izin istese veya velînin vekili veya velînin elçisi veya velî kendisi tezvîc etse, imdi o bâliğa kendisine tezvîc haberinin ulaştığını bilip de sussa veya müstehzî olmamak şartıyla gülse - zirâ o bâliğa alaylı gülerse rızâ olmaz - şâyet gülümsese, **gülümsemek rızâdır. Sahîh kavl budur. Nihâye'de böyle zikredilmiştir. - Veya sessiz ağlasa, kocasının kim olduğunu bilmek şartıyle bunların hepsi izin olur. Yani o bâliğanın sükûtu ve sükût üzerine atf olan şeyler, izin olur, ancak eğer o bâliğa kocası kim olduğunu bilirse izin olur. Tâ ki o bâliğa kadının kocayı istediği veya istemediği ortaya çıksın.** Hattâ velî bâliğaya; «Ben seni bir erkekle evlendirmek isterim» deyip de o bâliğa sussa, rızâ olmaz. Çünkü o evleneceği erkeğin kim olduğunu bilmiyor. **Eğer velî bâliğaya;** «Ben seni fülân yahut fülân kimse ile evlendireyim» **deyip bir cemâat zikretse de bâliğa sussa bu rızâdır. Velî her hangisini dilerse onunla evlendirir. Zeylaî** (Rh.A.) **böyle zikretmiştir.**

O bâliğanın mehrini bilmesi şart değildir. Çünkü mehrsiz nikâh sahîhdir. Eğer tebliğ eden kimse fuzûlî (kendiliğinden giderse) **aded veya adâlet, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, şart kılınmıştır. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **ayrı görüştedir.** Kezâ bunda da şüphesiz bâliğa olan bâkire kadının sükûtu, zikredildiği gibi, izindir.

Şâyet bâliğa olan bâkire kadını velî onun yanında evlendirip o bâliğâ sussa, esah kavlde izin sayılır. Bunu Zeylaî (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Eğer velî yakın akrabâdan başkası, yani yabancı veya uzakdan velî olup o bâliğadan izin istese, onun izni sükût ile olmaz, belki söz ile olur. Çünkü bu susmak, yabancının sözüne iltifât az olduğu içindir. Şu halde rızâ üzerine delâlet etmez. **Fakat elçi bunun aksidir. Çünkü elçi velî yerine geçer. Nitekim dul kadının rızâsı da söz ile olur. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.): (الثيّب تشاور) **«Dul kadına danışılır.»** buyurmuştur. **Çünkü dul kadının konuşması ayıp sayılmaz.** Zirâ alışıklıkla hayâ azalır. Şu halde dul kadının konuşmasına engel yoktur, demektir.

Kâfî'de zikredilmiştir ki, eğer rızâya delâlet eden fiil bulunursa, o fiil söz gibidir. Meselâ nefsini teslîm veya mehrini ve nafakasını istemek gibi. Çünkü delâlet, sarâhatın gördüğü işi görür.

Muhît'te de zikredilmiştir ki : Eğer o bâliğa kadın kocanın hediyesini kabûl etse veya kocaya hizmet etse veya yemeğinden yese rızâ olmaz.

Yakın olan velîden başkasının izin istemesinde mehri ve kocayı bildirmek şart kılınmıştır. Denilmiştir ki : Babanın ve dedenin ve bu ikisinden başka kimsenin nikâha izin istemekte mutlaka mehri söylemesi gerekir. Çünkü bâliğanın rağbeti mehrin azlığına ve çokluğuna göre değişir. **Sahîh olan şudur ki,** eğer evlendiren kimse, baba veya dede olur da, yalnız kocayı zikrederse yeter. Çünkü baba mehrden, ancak daha çoğunu elde etmek için eksiltir.

Eğer evlendiren kimse, baba ile dededen başkası olsa, kadına mutlaka evleneceği kocayı ve mehri belirtmesi gerekir. Nitekim Kâfî'de böyle zikredilmiştir.

Bâliğa kadının bekâreti, sıçramakla veya hayzı fazla olmakla veya bir yara ile veya ta'nîs ile yok olsa - ta'nîs bâliğanın âilesi yanında bâliğa oldukdan sonra, bâkire sayılmaktan (yani bâkireler sırasından) çıkıncaya kadar uzun müddet kalmasıdır - **veya zinâ ile yok olsa, o bâli-**

ğa kadın hükmen bâkiredir. Yani susmasının rızâ sayılmasında bâkire hükmüne tâbidir. Eğer koca ile bâliğa olan bâkire kadın, susmada anlaşamasalar, söz bâliğa olan bâkire kadına âiddir. Kadının sözü kabûl edilir. Yani koca bâkire bâliğaya; «Sana nikâhı (evlenmeyi) tebliğ ettim, sen sustun» dese ve o da; «Ben reddettim,» dese, bu takdirde söz bâliğanındır. Çünkü koca akdin lüzûmunu ve bu'zın (cimâ hakkının) temellükünü iddiâ ediyor, kadınsa bunu reddediyor.

Kadının sustuğuna dâir kocanın delîl göstermesi kabûl edilir. İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre, delîl bulunmadığında kadına yemîn ettirilmez. İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, nikâhda yemîn ettirme bulunmadığı için yemîn ettirilmez. İmâmeyn** (Rh.Aleyhimâ) **bunda ayrı görüştedir.**

Velî için, küçük oğlanı ve küçük kızı, gerekse o küçük kız dul olsun, evlendirmek hakkı vardır. İmâm Şâfiî (Rh.A.), **bunda ayrı görüştedir.** Nitekim daha önce geçti.

Gabn-ı fâhiş ile nikâh etmesi câizdir. Gabn-ı fâhiş : **İnsanların aldanmadığı şeydir. Bu, babanın küçük kızını evlendirmekle ve mehrinden aşırı şekilde eksiltmekle olur.**

Veya denginden (küfü'den) **başkasına nikâh etmesi câizdir. Bu, babanın küçük kızını köle ile veya küçük oğlunu bir câriye ile evlendirmesidir. Eğer velî, baba veya dede, yani babanın babası olursa bu câizdir. İmâmeyn** (Rh.Aleyhimâ) **bunda ayrı görüştedir.**

Fukahâ demişlerdir ki : Hılâf, baba ayık olduğu vakittedir. **Eğer baba sarhoş olursa, nikâhlama ittifakla sahîh olmaz. Kezâ, eğer baba veya dedenin, açgözlülüğünden veya sefîh olduğundan dolayı kötü bir seçme yaptığı bilinse, nikâhlama ittifakla sahîh olmaz. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **in delîli şudur :** Şüphesiz onların velâyetleri nazarîdir. (Fayda gözetmeye mebnîdir) Eğer zararı kapsarsa câiz olmaz. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın delili ise şudur :** Şüphesiz baba ile dedenin şefkâtleri çoktur. Şu halde bu zarar başka faydalar karşılığında yok olur. Meselâ, kocanın güzel huy sâhibi olmasından, ülfet sâhibi olmasından, nafakası geniş olmasından ve iffetli olmasından dolayı yok olur. İmdi zâhir olan; baba ve dede, o kızı evlendirmekle bunları kasd etmişlerdir. Binâenaleyh zarar yoktur.

Eğer velî, baba veya dede olmazsa, gabn-ı fâhişle nikâh etmek veya denginden başkasına nikâh etmek ittifakla sahîh olmaz. Çünkü baba ile dededen başkasında illet-i velâyette sıhhat yoktur.

Velîlerden baba ve dedenin akdinde, yani baba ve dede şâyet küçük oğlanı ve kızı evlendirse, eğer mehr-i misli ile veya dengi ile evlendirse

o akd yürürlükte olur. Şu halde bülûğdan sonra ikisinden biri için muhayyerlik yoktur.

Velîlerden baba ve dededen başkasının akdinde, bülûğ ile veya bülûğdan sonra nikâhı bilmekle feshetme muhayyerliği vardır. Yani, eğer küçük oğlan ve küçük kız bülûğdan önce akdi bilse, ikisinden her biri için bülûğa eriştiğinde feshetme muhayyerliği vardır. **Eğer dilerlerse nikâh üzere kâim olurlar ve dilerlerse nikâhı bozarlar. Bu İmâm A'zam** (Rh.A.) **ile İmâm Muhammed'** (Rh.Aleyhimâ) **e göredir. Eğer ikisi de bülûğdan önce akdi bilmezlerse, her biri bülûğdan sonra akdi öğrenince, feshetme muhayyerliğine mâliktir.**

Musannıfın, «baba ve dededen başkası» **demesi, kâdiye ve anaya şâmil olur. Hattâ kâdî ile anadan biri küçük kızı evlendirse, muhayyerlik sâbit olur. Sahîh olan budur. Fetvâ da bunun üzerinedir. Kâfî'de de böyle zikredilmiştir.**

Bu feshetme muhayyerliği kâdînin kazâsı şartıyledir. Yani küçük oğlan veya kız bülûğdan sonra ayrılmayı seçseler, ikisi arasında olan nikâhı kâdî feshetmedikce ayrılma sâbit olmaz. Itk (âzâd olma) **muhayyerliği bunun aksinedir. Çünkü ıtk muhayyerliğinde hüküme muhtâc olmaz.** Muhayyer olan kadının serbestliği de bunun aksinedir. Çünkü muhayyer kadın şâyet kendini seçse hükümsüz ayrılma vâki olur.

Küçük oğlan ve küçük kız kâdînin hükmünden önce ölse, biri diğerine vâris olur. Yani ayrılma hükme şart kılındığı sûrette, hükümden önce küçük oğlan ve kızın biri ölse, gerek o küçük oğlan ve kız bâliğ olsun, gerekse olmasın diğerine vâris olur. **Çünkü hükümden önce nikâh bâkîdir.**

Bâkirenin burada susması rızâdır. Yani bâkirenin bülûğu sırasında veya bülûğdan sonra nikâhı bildiği vakitte susması rızâdır. **Bâkirenin muhayyerliği her ne kadar muhayyerliği bilmese de meclisin** (bulunduğu vaziyetin) **sonuna uzamaz.** Çünkü bâkire şâyet kendisi için muhayyerlik olduğunu bilmediğine binâen burada sussa muhayyerliği bâtıl olur. **Bâkirenin muhayyerliğini bilmemesi özür sayılmaz.** İmdi uygun olan kendi nefsini, bülûğa ermekle o meclisde ihtiyâr (seçmek) etmesidir. Eğer bâkire kanı gecede görse, diliyle nefsini ihtiyâr eder, ve «ben nikâhımı feshettim», deyip ve sabah oldukda şâhid getirir, ve ben şimdi kanı gördüm, der. Eğer o bâkire hayz gördüğü anda «Elhamdülillâh, ben nefsimi ihtiyâr ettim.» dese, muhayyerliği üzeredir. Eğer hayz gördüğü anda hizmetcisini gönderip şâhidleri çağırsa, o da şâhidleri bulamasa, halbuki o bâkire ayrı bir yerde olsa, ona nikâh lâzım gelir. Bu özür olmaz. Eğer bülûğu sırasında kocasının adını veya tesmiye olunan mehrini sorsa veya şâhidlere selâm verse, o bâkirenin muhayyerliği

bâtıl olur. Eğer bülûğu sırasında nefsini seçip şâhid de gösterse, iki aya kadar kâdîye gitmese muhayyerliği üzeredir. Ayb muhayyerliği gibi. **Zeylaî (Rh.A.) böyle zikretmiştir. Mu'takka** (Âzâd edilmiş kadın) **bunun aksinedir. Yani bir câriye âzâd olur da kocası bulunursa, her ne kadar o câriye kendisi için muhayyerlik olduğunu bilmese de onun için ıtk** (âzâd olma) **muhayyerliği sâbit olur. Bilmemesi özürdür.** Çünkü efendisine hizmeti, öğrenmeye engel olur. **Hürler bunun aksinedir. Çünkü ilim öğrenmek erkek ve kadın her Müslümana farzdır. Küçük oğlan ve kıza gelince; Şâyet ikisi de mürâhik** (bülûğa yaklaşmış) **olsalar, îmânı ve îmânın ahkâmını öğrenmek ikisine de vâcib olur. Veya o mürâhik ve mürâhikanın velîleri üzerine öğretmek vâcib olur. Mürâhik ile mürâhikayı kendi keyiflerine bırakmak doğru değildir. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) :

مُرُوا صِبْيَانَكُمْ بِالصَّلٰوةِ إِذَا بَلَغُوا سَبْعًا وَاضْرِبُوهُمْ إِذَا بَلَغُوا عَشْرًا .

«Çocuklarınız yedi yaşına vardığı zaman onlara namazı emredin, on yaşına vardıkları zaman (kılmazlarsa) **onları dövün.»** buyurmuştur.

Küçük oğlan ve dul kadın için meclisin muhayyerliği, onlar bülûğa erince sarâhaten veya delâleten rızâ bulunmaksızın bâtıl olmaz. Sarâhaten rızâ «râzı oldum veya kabûl ettim» **demekle olur. Delâleten ise; öpmek, dokunmak, oğlanın mehri vermesi, dul kadının mehri kabul etmesi gibi râzı olduğunu gösteren bir şey yapmakla olur. Yine küçük oğlanın ve dul kadının meclisden kalkması ile de muhayyerliği bâtıl olmaz.** Çünkü bülûğun muhayyerliği rızânın yokluğu ile sâbit olur. Rızânın yokluğu ile sâbit olan şey rızâ ile bâtıl olur. Ancak **bâkirenin susması rızâdır. Binâenaleyh, fazlası şöyle dursun meclisin sonuna kadar bile devam etmez. Oğlan çocuğun susması ise rızâ değildir. Şu halde susmayı gerektiren ayağa kalkma** (kıyâm) **ile oğlanın muhayyerliği bâtıl olmaz.** Dul kadının meclisden kalkmasıyla muhayyerliğinin bâtıl olmamasına gelince; Çünkü dul kadının bülûğunun muhayyerliği kocanın isbâtı ile sâbit olmamıştır. Bu zâhirdir. Onun ispatıyle sâbit olmayan şey, meclise münhasır değildir. Üzerine inhisâr edilecek şey tefvîz (boşanmayı karısına havâle) dir. Nitekim yakında yerinde açıklaması gelecektir. İnşâallâhu Teâlâ.

Nikâhda velî, küçük oğlanın malında tasarruf etmekde değildir. Zirâ küçük oğlanın malında tasarruf, önce babaya âiddir. Bun-

dan sonra onun babasına sonra her ikisinin vasîlerine âiddir. Bu, böyiece devam eder. Binefsihî asabe olanındır. **Binefsihî asabe, araya kadın girmeksizin ölüye bitişen erkekdir. Musannıf** «binefsihî asabe» **sözü ile asabe bi'l-gayrdan ihtirâz eylemiştir.** Kız evlâd gibi ki, şâyet kız evlâd oğul ile asabe olsa, asabe bi'l-gayr olur. Kıza deli olan annesi velî olamaz. Yine musannıf, bu sözle kızla beraber kız kardeş gibi gayr ile beraber olan asabe olan kimseden ihtirâz eylemiştir. Çünkü kız için deli olan kızkardeşine velî olma hakkı yoktur.

Velî, mîrâs tertibi üzere asabe olandır. Yani nikâhda velî olan erkek evlâd, ne kadar aşağıda olsa da takdîm edilir. Ondan sonra asıl takdîm edilir. O da babadır ve dede - ki babanın babasıdır - ne kadar yukarı çıksa da dede takdîm edilir. Ondan sonra ana - baba bir erkek kardeş, bundan sonra baba bir erkek kardeş, bundan sonra baba bir ana bir erkek kardeş oğlu, bundan sonra baba bir erkek kardeş oğlu, bundan sonra ana - baba bir amca, bundan sonra baba bir amca, bundan sonra baba bir ana bir amca oğlu, bundan sonra baba bir amca oğlu, bundan sonra mu'tak (azâd edilmiş olan) takdîm edilir. **Artık bunda erkek - kadın müsâvî olur. Ondan sonra mevlânın asabesi, ondan sonra mecnûnenin velîsi, babanın bulunmasıyle beraber erkek evlâddır.**

Velî, hacb (yâni hakkını menetmek) **tertîbi üzere de olur. Yani nikâhda uzak olan velî, hür olmak ve mükellef olmak şartıyle, yakın velî ile mahcûbdur.**

Kölenin, küçük oğlanın ve mecnûnun kendilerinden başkası üzerine velâyetleri yoktur. Çünkü başkası üzerine velâyet kendi nefsi üzerine velâyetin fer'idir. İmdi kendileri üzerine velâyetleri olmayan köle, küçük oğlan ve mecnûnun başkaları üzerine de velâyetleri yoktur.

Evlenmek isteyen Müslüman kadın hakkında velînin Müslüman olması şarttır. Müslüman çocuğu hakkında da velînin Müslüman olması şarttır. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.) :

وَلَنْ يَجْعَلَ اللهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا

«Allah kâfirlere, mü'minler üzerine aslâ fırsat vermeyecektir.» buyurmuştur. (1) **Kezâ Müslüman için kâfir kadın üzerine velâyet yoktur.** Musannıfa uygun olan; «meğer ki o Müslüman velî bir kâfir câriyenin efendisi veya sultânı ola» demek idi. **Bunu Zeylaî zikretmiştir.**

(1) BK. Nisâ sûresi (4); âyet : 141.

Nikâhda velî, asabe binefsihîden sonra anadır. Ondan sonra ana - baba bir kız kardeştir. Ondan sonra baba bir kız kardeştir. Ondan sonra ana bir kız kardeştir. Ondan sonra mahrem olan zî-rahmdir. Dâima en yakın olan tercîh edilir. Ondan sonra mevlel muvâlâttır. Mevlel muvâlât : **Vârisi olmayan kimsedir ki başkasıyla ben bir cinâyet işlersem, diyeti sen ödeyeceksin, ölürsem mîrâsım senin olacak diye, veli tutunur.**

Bundan sonra nikâhda velî Sultândır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

اَلسُّلْطَانُ وَلِيُّ مَنْ لَا وَلِيَّ لَهُ

«Sultân, velîsi olmayan kimsenin velîsidir.» buyurmuştur.

Bundan sonra nikâhda velî kâdidir. Öyle kâdî ki Sultân tarafından verilen fermânında, velîsi olmayan kimseyi evlendir, diye yazılmıştır.

Uzak olan velînin, küçük kızı, gaybet-i münkatıa ile gâib olan yakın velînin bulunmamasıyle evlendirmek yetkisi vardır. Fukahâdan bazıları; «Gaybet-i munkatıayı : Yakın velînin, ancak yılda bir kere kâfile ulaşan bir beldede bulunmasıdır.» diye tefsîr etmişlerdir. **Bu tefsir Kudûrî'nin seçtiğidir. Bazıları da;** «Yakın velî, sefer müddetinin en yakınında, yani kasr mesâfesinde olursa uzak velînin evlendirmesi câizdir» demiştir. Çünkü sefer müddetinin uzağı için sınır yoktur. Böyle olunca yakın itibâra alınmıştır. **Bu, Kâdî Ebû Ali en-Nesefî ile Sa'd b. Muâz el-Mervezî, Sadru'l-İslâm el-Pezdevî ve Sadru'ş-Şehid'** (Rh.Aleyhim) **in de ihtiyârlarıdır. Fetvâ da bunun üzerinedir. Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Bazıları demiştir ki : Yakın velî kızı isteyen küfü' (denk), ondan haber bekleyemeyecek kadar uzakta ise, uzak velînin evlendirmesi câiz olur. **Bunu İmâm Şemsü'l-Eimme es-Serahsî** (Rh.A.) **ihtiyâr eylemiştir. Nitekim o şöyle demiştir :** İşin doğrusu, o yakın velî öyle bir yerde olmalı ki, onun gelmesi beklense veya reyi öğrenilmek istense hâzır olan kızın dengi tâlib kaçırılmış olur, işte bu gaybet-i munkatıadır. Aksi takdirde bu gaybet-i munkatıa değildir. Çünkü yakın velînin velâyeti nazarîdir (faydaya dayanır). Bu takdirde onun velâyetinin ibkâsında (kalmasında) fayda yoktur.

Uzak velî için velâyet sâbit oldukdan sonra, şâyet o uzak velî o kızı evlendirse, ondan sonra yakın velî gelse, o yakın velînin nikâhı feshetme yetkisi yoktur. Yani fesh câiz olmaz. Çünkü akd, velâyet-i tâm-

me ile akd olunmuştur. Halbuki halef ile maksûd hâsıl oldukdan sonra asl üzere kudret hâsıl olmuştur.

Bir küçük oğlanın velîsi veya bir küçük kızın velîsi veya bir adamın vekîli veya bir kadının vekîli veya bir kölenin efendisi, her biri nikâhı ikrâr etse, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, bunlardan hiç birinin ikrârı tasdîk edilmez. Başkası üzerine ikrâr olduğu için tasdîk edilmez. Ancak şâhidler nikâh üzerine şehâdet ederler; veya küçük oğlan ve kız âkîl bâliğ olup da tasdîk ederlerse, veya müvekkil yahut köle tasdîk ederlerse, kabul edilirler. **İmâmeyn' (Rh.Aleyhimâ) e göre, şehâdetsiz ve tasdîksiz velî tasdîk edilir.** Bunun şekli şöyledir : Bir adam kâdî huzûrunda bir küçük kızın babası üzerine iddiâ edip bu adam küçük kızı bana verdi, dese, baba da o nikâhı kâdî yanında ikrâr etse, kâdî zevcin iddiâ ettiği nikâh üzerine beyyine getirmedikce nikâh ile hüküm veremez. Kâdî de küçük kız tarafından bir kimseyi vasî ta'yin edip hattâ o vasî nikâhı inkâr eder ve o adam o vasî üzerine delîl getirirse veya küçük kız nikâhı âkîl bâliğ adamı ve babasını tasdîk ederse bu takdirde kâdî o adama nikâh ile hükmeder. Câriye bunun hılâfınadır. Çünkü Üç İmâm icmâ eylemişlerdir ki; şâyet bir adam bir câriyenin efendisinden o câriyenin nikâhını iddiâ ettikden sonra o efendi câriyenin nikâhını ikrâr etse, delîlsiz ve tasdîksiz câriyenin nikâhıyle hüküm verilir. Çünkü efendi kendi aleyhinde ikrârda bulunmuştur. Zirâ efendi o câriyenin kendine ve fercine (bud'una) mâlik olur. Köle bunun hılâfınadır. Çünkü Efendi kölenin ancak nefsine mâlik olur.

KÜFÜV'ÜN HÜKÜMLERİ :

Musannıf, velînin hükümlerini açıklamayı bitirince, küfüv (denk) ile ilgili olan hükümleri açıklamaya başlayıp demiştir ki : **Kefâet, lûgat yönünden bir şeyin diğerine benzer olmasıdır. Kefâet nikâhın lüzûmu için erkekler ile kadınlar arasında nikâhda itibâr olunur. İmâm Mâlik (Rh.A.) bunda ayrı görüştedir.**

Arabda neseb yönünden itibâr olunur. Çünkü Arap olmayanlar neseblerini yitirmişlerdir. Kureyş kabîlesi birbiri için küfüv olur. Kureyş'in gayri olan Arablar da, birbirlerine kabîle kabîleye küfüv'dürler. in gayri olan Arablarda, birbirilerine kabîle kabîleye küfüv'dürler. Ama, Kureyş'e küfüv (denk) değillerdir.

Mevâlî, yâni Arab olmayanlar — bunlara mevâlî denilmesi; ehl-i harb ile savaşda Araba yardım ettikleri içindir. Yardım ediciye de mevlâ adı verilir. **Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَىٰ لَهُمْ

«Kâfirlerin mevlâsı (yardımcısı) **yoktur.»** (2) buyurmuştur. — birbirlerine küfü' (denk) dürler.

Acemler birbirilerine küfü'dürler. Yani, onların nesebi itibâra alınmaz. Onlar Araba denk (küfüv) olmazlar.

Kefâet (3) neseb yönünden itibâr olunduğu gibi, İslâm yönünden de itibâr olunur.

Kendisi binefsihî Müslüman olan kimse, İslâm'da bir tek baba sâhibi olan kimseye denk olmaz. İslâm'da iki baba sâhibi olan kimse Müslüman babaları olan kimse gibidir. Yani İslâm'da ebevân sâhibi olan kimse, yani baba ve dedesi Müslüman olan kimse İslâm'da baba ve dedelere sâhib olan kimseye denk olur. Çünkü ta'rîf ebeveyn lafzı ile vâkî olur. Fazlası itibâra alınmaz.

Kefâet neseb ve İslâm yönünden itibâr olunduğu gibi, hürriyet yönünden de itibâr olunur. Şu halde bir köle veya azâd edilmiş köle, aslı hür olan kadın için küfüv olmaz. Babası azadlı olan kimse de hür ebeveyn sâhibi olan kimse için denk olmaz.

Kefâet, hürriyet yönünden itibâr olunduğu gibi, diyânet yönünden de itibâr olunur. Şu halde fâsık erkek sâliha kadın için ve sâlih adamın kızı için denk olmaz.

Kefâet, mal yönünden de itibâr olunur. Mal yönünden itibâr, erkeğin mehre ve nafakaya mâlik olmasıyle olur. Zâhir rivâyette mu'teber olan budur.

Mehr-i muaccelden ve nafakadan âciz olan kimse, fakir kadın için denk olmaz. Mehr-i muaccelden âciz oldukda denk olmamasına gelince; çünkü mehr kadından cimâ istifâdesine karşılık kılınmıştır. Şu

---

(2) Bk. Muhammed sûresi (47); âyet : 11

(3) **Kefâet :** Müsâvat ve denklik, demektir. **Dinde kefâet mu'teberdir. Binâenaleyh Müslüman bir kadının bir kâfirle evlenmesi icmâ'en harâmdır.** Müslüman kadınların kâfirlere harâm kılınması 6. Hicrî yılında (M. 627) **Hudeybiye'de** vuku' bulmuştur.

Kefâet mes'elesinde neye i'tibâr edileceği Ulemâ arasında çok ihtilâflıdır. Mu'temâdün fih, kefâet mu'teberdir, ve bazı ictihâd farkları ile; **Dinde, takvâda, san'atta, hürriyette, malda ve sâirede aranır. Bu hak kadındındır. Binâenaleyh aranacak şeyler erkekte aranacak; bu sûretle onun kadına denk olup olmadığı anlaşılacaktır.**

(Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu, C. 3)

halde mehr-i muacceli teslîm etmek gerekir. Çünkü mehr ile murâd ta'-cîli âdet olan miktardır. Zirâ bundan ötesi örf yönünden mehr-i mü-ecceldir.

Nafakadan âciz olmakla küfüv yâni denk olmaması ise, evliliğin kıvâmı ve devâmı nafaka ile olduğu içindir.

Esah kavilde, zenginlik yönünden denk olmaya (kefâete) **itibâr olunmaz. Şemsu'l-Eimme es-Serahsî** (Rh.A.) **ve Zahîre sâhibi demiştir ki: Esah olan şudur ki, zenginlik yönünden kefâet itibâra alınmaz. Çünkü malın çokluğu esah kavle göre makbul değildir. Resûlüllah** (S.-A.V.) :

هلك المكثرون إلا من قال بماله هكذا وهكذا

اى يتصرف به

«Malı çok olanlar helâk oldu. Ancak malı için şu mal şuna, şu da şuna diyen, yani o malı tasadduk eden helâk olmadı.» buyurmuştur.

Şu halde mehr ile nafakaya kâdir olan kimse, çok mal sâhibi olan kimse için küfüv olur. Çünkü zenginlik itibâra alınmaz.

Kefâet, mal yönünden olduğu gibi sanat yönünden de itibâra alınır. Çünkü insanlar san'at ile övünürler. Meselâ dokumacı attâra (güzel kokular satan kimse) küfüv değildir. Demirci, ayakkabıcı da öyledir. Bezzâz (manifaturacı) attâra küfüv'dür. **Âlim olan Acemî** (yâni Araptan başka millet) **câhil olan Arabî için denk olur. Çünkü ilim şerefi neseb şerefine karşılık olur.**

Fakîr âlim de, yani zengin olmayan âlim de, - çünkü mehr-i muaccel ve nafaka üzerine kâdir olmak vâcibdir - **ve Hz. Ali** (R.A) **soyundan olana; câhil olan zengine denk olur. Zirâ bilirsin ki, zenginlik mu'teber değildir. Ve ilim şerefi, zenginlik şerefini karşılar.**

Köylü, şehirli için denk yâni küfüv olur.

Bir kadın kendisini bir adama mehr-i mislinden eksiği ile tezvîc etse, velî için mehr-i mislini tamamlatmak veya ikisi arasını ayırmak hakkı vardır. Çünkü kadının eksik mehr ile evlenmesi ar (utanç) vericidir. Zirâ velîler mehr-i misl ile övünürler ve eksik ile utanç duyarlar. **Şu halde velîler için itirâz hakkı vardır.**

Bir adam bir şahsa bir kadın tezvîc etmeyi emretse, o şahıs da bir câriye tezvîc etse, câiz olur. Çünkü bu söz mutlak sâdır olmuştur. Töh-

met yerinden başkasında ıtlâkı üzere câri olur. Nitekim o şahıs kendi câriyesini tezvîc ederse töhmet olur (yâni câiz olmaz).

Bir engel olmamalıdır. Nitekim o adamın nikâhı altında hür bir kadın olsa engel olur. Şâyet emredilen şahıs bir akd ile iki kadını tezvîc etse câiz olmaz. Çünkü iki kadını birden iltizâmına vech yoktur. Zira âmirin emrine aykırıdır. Öncelik bulunmadığı için o iki kadının ikisinden birine ta'yîni iltizâma da vech yoktur. O iki kadından birine ta'yinsiz iltizâma da vech yoktur. Çünkü o şahıs nikâhdan maksûd olan şeyi kesin bildirdiği için nikâhın mechûl kadına izâfeti muhtemel olmaz. O maksûd olan şey cimâdır. Çünkü belli kadından başkasını cimâ imkânsızdır.

Bir kadın kendisinî bir gâib erkek için şâhidlerin huzûrunda; «Siz şâhid olun ki ben kendimi fülân kimseye tezvîc ettim.» **demekle tezvîc etse, o gâib kişi de kendisine nikâhın haberi erişmekle tezvîce** «Olur» **dese, eğer o meclisde gâib kimse tarafından kabûl eder bir kimse olsa, gerek o kimse fuzûlî olsun veya vekîl olsun, nikâh câizdir. Eğer o meclisde gâib tarafından kabûl eder bir kimse olmazsa, nikâh câiz olmaz.** Çünkü kadından sâdır olan şey akdin yarısıdır. Yarısı ise gâib olan nikâh sâhibinin kabulüne bağlı değildir. Bilâkis o meclisde kabûle bağlıdır. Gerekse o kimse fuzûlîden olsun. Çünkü fuzûlîde akdin sûreti tahakkuk eder. Bu akdin tamâmı gâib olan nâkih (nikâh sâhibi) in iznine bağlı olur. Bir adam, bir taraftan fuzûlî olmamak şartıyla nikâhın iki tarafına, yâni îcâb ve kabûle velî olur. Îcâb ve kabûlü söylemesi şart değildir. Belki bir adam iki tarafın vekîli olunca, o kızı o oğlana tezvîc ettim, derse kâfî gelir.

Nikâha velî olan kimse için bir kaç kısım vardır: Ya asîl ve velîdir. Nitekim amca oğlu amcasının küçük kızını kendisine nikâhlaması gibi. **Veya asîl ve vekîldir.** Nitekim bir kadın bir erkeği kendisine tezvîce vekîl etmek gibi.

Veyâ iki tarafdan velîdir veyâ iki taraftan vekîldir veyâ bir taraftan velî ve diğer tarafdan vekîldir. Fuzûlî olmak câiz olmaz. Nitekim fuzûlî ile beraber asîl olmak câiz olmadığı gibi. Veya bir tarafdan velî ve diğer tarafdan fuzûlî veya bir tarafdan vekîl ve diğer tarafdan fuzûlî veya iki tarafdan fuzûlî olmak câiz olmadığı gibi.

Bir kadın bir erkek için kendisini tezevvüc etmeye izin verip o erkek o kadını kendisi için iki şâhid yanında tezvîc etse, nikâh câiz olur. Çünkü o kimse o sûrette iki tarafı, bir yönden fuzûlînin gayri olduğu için tevellî edince «Tezvîc ettim» sözü iki tarafı kapsar ve kabûle hâcet kalmaz. Kezâ amca oğlu amcasının kızını kendisine nikâh etse, bu

nikâh da sahîh olur. Çünkü bir taraftan fuzûlî velî değildir. **Eğer bir kadın bir erkeği kendisini tezvîce vekîl etse, o erkek o kadını kendisine nikâh etse, câiz olmaz. Çünkü kadın o erkeği müzevvic** (evlendirici) **ta'yîn etmiş, mütezevvic** (evlenici) **ta'yîn etmemiştir.**

★ ★

بَابُ الْمَهْرِ

MEHR BÂBI

Mehri (1) belirtmeksizin ve mehri kaldırmak şartıyle nikâh sahîhdir. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.) :

وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ

«Bunlardan başkasını mallarınızla istemeniz size helâl kılındı.» (2) buyurmuştur.

Şüphesiz (بِأَمْوَالِكُمْ) de olan **(Bâ)** özel bir lâfızdır. **Ma'nâsı, ilsâk** (bitiştirmek) **dir. Şu halde; istemenin maldan ayrılmasının imkânsız olduğuna kesinlikle delâlet eder. İstemek de sahîh akiddir.**

Eğer denilirse ki : **Allah Teâlâ'** (C.C.) ın;

فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ

«Hoşunuza giden kadınlarla evlenin» (3) kavli şerîfinde, istemek (ib-

---

(1) **MEHİR :** Nikâhın hükümlerindendir; ve kadının şerefini meydana çıkarmak için meşrû' olmuştur.

Mehrin; sadâk, nihle, atiyye, ukr, ecir ve ferîza gibi bir çok isimleri vardır.

(2) Bk. Nisâ sûresi (4); âyet : 24

(3) Bk. Nisâ sûresi (4); âyet : 3

tiğâ) mal ile ilsâkdan mutlak olarak vârid olmuştur. Mutlak bize göre, mukayyed üzere haml olunmaz ve bir de istidlâlin hulâsası şudur : Şüphesiz **Allah Teâlâ** (C.C.) **sahîh ibtigâyı yani istemeyi mala bitişik olarak helâl kılmıştır. Bunun gereği, maldan ayrılmış olan istemenin sahîh olmamasıdır. Yoksa sahîh ve nefyedilen yâhûd susulan mehrin sâbit olmasını gerektirmek değildir.**

Biz birinciye cevâb olmak üzere deriz ki; (yani istemek mal ile birlikde olduğu halde birleştirmek «ilsâk» den mutlak vârid oldu, sözünden murâd); şâyet hâdise ile beraber hüküm birleşmiş olsa ve mukayyed ile mutlak müsbet hüküm üzerine dâhil olsa, şüphesiz mutlak, bize göre de, mukayyed üzerine haml olunur. Nitekim usûlde takrîr olunduğu gibi. Burada da böyledir.

İkinciye cevâb olmak üzere deriz ki; (yani istemek «ibtiğâ» mal ile sahîh olur, sözünden murâd); şüphesiz **Allah Teâlâ'** (C.C.) nın :

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ
أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً

«Kadınlara el sürmeden ve mehrlerini biçmeden onları boşarsanız size sorumluluk yoktur.» (4) **kavli şerîfi önceden mehr konmaksızın talâkın gerçekleşmesi üzerine delâlet eder.** Halbuki boşamak (talâk) ancak şer'î nikâh üzerine terettüb eder.

Mehr konulmaksızın nikâh sahîh olunca, bizim hamlettiğimiz şey üzerine mezkûr âyetin hamledilmesi vâcib olur.

Mehrin en azı, her on dirhem yedi miskâl olmak üzere, gümüş olarak on dirhem miktârıdır. (5) Gerek on dirhem basılmış gümüş olsun veya basılmamış gümüş olsun ve gerekse basılmış olan on dirhem külçenin değeri az olsun, müsâvîdir. **Şerikat** (hırsızlık) **nisâbı bunun hılâfınadır. Bunu Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

---

(4) Bk. Bakara sûresi (2); âyet : 236

(5) **10 dirhem gümüş 28,05 gramdır.** Değeri; gümüşün râyic fiyatı ile çarpılarak bulunur. Meselâ gümüşün gramı 100.-TL. ise; mehir miktârı 100 x 28,05 = 2805.-TL. dır.

Akid esnasında mehri zikretmek icâbeder. Çünkü mehri zikretmek niza'a meydan bırakmaz. Maamâfih mehir zikredilmeden nikâh kıyılsa akid yine sahîhdir, zifâftan sonra kadına mehr-i misil verilir.

Şâyet nikâhda on dirhemden az mehr konsa, kadına on dirhem mehr vacib olur. Eğer on dirhemden fazla konulsa, konulan fazlalık kadına cinsî münâsebet sırasında yahut sahîh halvet (yalnız başlarına bir arada bulunmak) **de vâcib olur.** Sahîh halvetin açıklaması yakında gelecektir.

Veya mehr ikisinden birinin ölmesiyle vâcib olur. Şüphesizki ölüm, boşamak gibi mehri sağlamlaştırıcıdır.

Cimâ'dan ve sahîh halvetten önce boşamakla mehr-i müsemmânın (kararlaştırılmış mehr) **yarısı vâcib olur. Cimâ'dan, sahîh halvetten ve ölümden biriyle mehr-i misil (6) vâcib olur.**

Şiğâr (değiş - tokuş) **da mehr-i misil vâcibdir.** Şiğâr : **İki adamdan** her biri kızını veya kız kardeşini diğeriyle evlendirip ve diğeri de kızını veya kızkardeşini ona tezvîc ederek her iki kadının cimâ istifâdesini öteki kadınınki kadar yapmakla olur. **Şiğâr, bize göre sahîhdir ve kadınlardan her biri için mehr-i misil vardır. Şiğâr diye adlandırılmasının sebebi şudur :** Çünkü şuğur lûgat bakımından kaldırmak ve hâlî (boş) bırakmaktır. Sanki tarafeyn, bu şartla mehri kaldırmak ve cimâ istifâdesini ondan hâlî bırakmışlardır.

Şiğârda mehr-i misl vâcib olduğu gibi, şâyet koca ile karı belli bir şey üzerine rızâlaşmasa, mehr tesmiye olunmayan veya mehr kaldırılan nikâhda yine mehr-i misl vâcib olur. Şâyet belli bir şey üzerine rızâlaşsalar o şey vâcib olur.

Nikâhda şarâb veya domuz tesmiye olunsa veya şu sirke diye tesmiye olunup şarab çıksa veya şu köle diye tesmiye olunup, hür olsa veya cinsleri açıklanmayan giysi veya hayvan tesmiye olunsa veya Kur'ân öğretmek üzere tesmiye olunsa veya hür olan kocanın kadına bir yıl hizmet etmesi tesmiye olunsa, bunlarda mehr-i misl vâcib olur. Çünkü meşrû olan, mâl-i mütekavvimi (kıymeti olan mal) **istemektir. Halbuki ta'lîm** (öğretmek) **kıymeti olmak şöyle dursun mal bile değildir. Kezâ menfaatler de bizim kâidemize göre böyledir.** Eğer kadını bir başka hür erkeğin hizmet etmesi şartıyla alsa bazıları «Hizmete müstehak olmaz» demişlerdir. **Sahîh olan kavle göre, kadın hizmete müstehak olur, hizmetin kıymetini kocadan alır. Eğer kadını davar gütmeye veya ekin ekmeye karşılık nikâh etse,** «Asl» ın **rivâyetine göre câiz olmaz. Doğrusu: Kadın için bunun bil-ittifâk câiz olmasıdır. Delîli: Hz. Mûsâ** (A.S.) **ve**

(6) **Mehr-i misil :** Kadının misli olan diğer bir kadının meselâ ablasının veya kızkardeşinin mehridir. Onun mehri ne ise, bunun da o olur. Nikâhtan önce verilen yüzük, kupe ve sâire gibi şeyler de mehirden sayılırlar. Mehrin peşin verilen kısmına **«Mehr-i muaccel»** veresiye kalan kısmına da **«Mehr-i müeccel»** derler

Mehrin hepsinin peşin verilmesi müstehâbdır.

Hz. Şuayb' (A.S.) ın kıssalarıdır. Çünkü bizden öncekilerin şerîatını Allah Teâlâ (C.C.) ve O'nun Resûlü (S.A.V.) inkâr etmeksizin anlattıysa, bizim için de şerîattır. Kâfî'de böyle zikredilmiştir.

Eğer koca köle olsa vâcib olan hizmettir. Kölenin hizmeti, o köle rakabesinin teslîmini kapsadığı için mal ile taleb sayılır. **Hür böyle değildir.**

Mehr-i misl vâcib olduğu gibi, müfevviza kadın için müt'ada vâcib olur. Müfevviza, «vâv» ın kesriyle, kendisini mehr zikretmeksizin veya kendisi için mehr olmamak üzere tezvîc eden kadındır. Öyle müfevviza kadın ki, cimâ'dan önce boşanılsa mut'a vâcib olur. Mut'a, bir gömlek, bir başörtüsü ve bir de çarşaftır. Koca zengin de olsa, mehr-i mislin yarısından fazla olmaz. Koca fakîr de olsa beş dirhemden eksik olmaz.

Mut'a kocanın durumuna göre olur, karının durumuna göre olmaz. Hidâye sâhibi, nass-ı kerim ile amel ederek sahîh olan budur demiştir. Nass-ı kerîm, Allah Teâlâ' (C.C.) nın şu kavl-i şerîfidir;

عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ

«Zengin olanınız kudretince, darda bulunanınız da hâlince (verir).» (7)

Bazısı; **Mut'ada karı ile kocanın hâline itibâr edilir»** demiştir. **Bunu el-Bedâi sâhibi hikâye etmiştir. Âyet-i kerîmede buna işâret vardır.**

O da Allah Teâlâ' (C.C.) **nın** بِالْمَعْرُوفِ **«Uygun bir şekilde»** kavl-i şerîfidir. **Şu halde bu söz Fıkha daha uygundur** (eşbehdir). Nitekim nafaka konusunda söylediğimiz gibi. Çünkü nafaka yalnız kocanın durumu ile itibâr edilse idi, bir mut'ada yüksek tabaka ile alçak tabakadaki kadını eşit tutmamız gerekirdi. Halbuki bu insanlar arasında ma'rûf değildir. Belki bu beğenilmez (münkerdir). Bunu **Zeylaî** (Rh.A.) zikretmiştir.

Müfevviza kadından başkası cima'dan önce boşanılsa, mut'a müstehab olur. Ancak mehr tesmiye olunup cima'dan önce boşanılsa, o kadın için mut'a müstehab olmaz. İstisnâdan sonra geri kalan : Cimâ olunmuş fakat mehri tesmiye edilmemiş boşanan kadın ile, cimâ olun-

(7) Bk. Bakara sûresi (2), âyet : 236

muş mehri de konmuş boşanan kadındır. **Şu halde anlaşılıyor ki, mutallakât** (boşanmış kadınlar) **dört çeşittir.**

Birincisi: Boşanmış olup cimâ edilmeyen ve mehri de konmayan kadındır. Onun için mut'a vâcib olur.

İkincisi : Boşanmış bir kadın cimâ olunmayıp onun için mehri konmuş olsa onun için mut'a müstehab olmaz.

Üçüncüsü : Boşanmış, cimâ olunmuş, ve fakat mehri konmamış olandır.

Dördüncüsü : Boşanmış cimâ olunmuş, mehri de konulmuş olandır. Bu son ikisine mut'a müstehabdır. **İmdi hâsıl olan şudur ki; koca şâyet kadını cimâ etse, o kadın için mut'a müstehab olur. Gerek o kadın için mehr konulsun, gerekse konulmasın müsâvîdir.** Çünkü koca, üzerine akd yapılmış şeyi - ki o fercdir - kendisine teslîm ettikden sonra, talâk (boşama) ile o kadını yalnız bırakmıştır.. Şu halde kocaya müstehab olan, o kadına vâcib olandan fazla bir şey vermektir. O vâcib mehr konulduğu sûrette mehr-i müsemmâdır. Konulmadığı sûrette o kadın cimâ edilse bile, mehr-i misldir. Şu halde mehr konulduğu sûrette ferci teslîm etmeksizin müsemmânın yarısını alır. Kadın için bir şey müstehab olmaz. Kadına mehr konulmadığı sûrette de mut'a vermek vâcib olur. Çünkü kadın bir şey almamıştır, ve fercin taleb edilmesi maldan ayrılmaz.

Akdden sonra konulan veya ziyâde edilen şey yarıya bölünmez. Yani bir adam evlense de kadına mehr koymasa veya mehr olmayacak dese, bundan sonra koca ile karı mehr koymak için rızâlaşsalar ve akdden sonra kadına mehr koysa yahut kadını mehr-i müsemmâ üzere alsa ondan sonra müsemmâ üzerine ziyâde etse, ondan sonra, duhûlden önce koca o kadını boşasa, akdden sonra müsemmâ yarıya bölünmez. Akdden sonra müsemmâ üzerine ziyâde edilen de yarıya bölünmez. Belki birincide mut'a vâcib olur. İkincide, akd sırasında olan müsemmânın yarısı vâcib olur.

Cimâdan önce boşamakla ziyâde düşer. Ziyâdenin yarıya bölünmemesine sebeb şudur : Çünkü ziyâde, akd ile vâcib için ta'yîndir ve o vâcib mehr-i misldir.. İmdi bu vâcib yarıya bölünmez. Onun yerini tutan da bölünmez. Ziyâdenin düşmesine sebeb, boşama duhûlden önce olduğu içindir. Zirâ akd ile beraber konulmayan mehrin hepsi dühûlden önce boşamakla bâtıl olur. Hattâ boşamâ duhûlden sonra olsa, müsemmâ ile beraber ziyâde vâcib olur.

Kadının, kocanın zimmetinde olan mehr-i mislden indirim yap-

ması sahîhdir. Çünkü mehr, sonuç itibariyle (bakâen) mehr kadının hakkının hakkıdır. İndirim, sonuç hâline rastlamaktadır.

Halvet, koca ile karının bir araya gelmeleridir. Şöyle ki : Koca ile karının izni olmadan hiç kimse onların durumlarını bilemiyeceği bir yerde onlar ile beraber bir âkilin bulunmaması veya karanlıkdan dolayı koca ile karının hallerine bir kimsenin müttali olmamasıdır. Kocanın da, o kadının zevcesi olduğunu bilmesidir.

Öyle halvet ki, hissen veya tab'an veya şer'an cimâa bir engel bulunmamalıdır. Birincisi, yani hissen engel olan, meselâ koca ile karıdan birinin cimâını meneden hastalık gibi bir engel bulunmamalıdır. **İkincisi,** yani tab'an engel olan, meselâ cimâı meneden hayız ve nifâs gibi bir engel bulunmamalıdır. Bu hayz ve nifâs tab'an olduğu gibi, şer'an da engel olmaya aykırı değildir. **Üçüncüsü**, yani şer'an engel olan meselâ, cimâı meneden, farz veya nâfile için ihrâmlı olmak gibi, engel olmamalıdır. Ve farz olan oruç - ki o Ramazan orucudur - gibi bir engel bulunmamalıdır. **Sahîh halvet, mehr için müekked olmada cimâ gibidir. Her ne kadar koca mecbûb** (erkeklik organı kesik) **veya hasıy** (husyeleri çıkarılıp erkekliği giderilmiş) **veya innîn** (cinsî münâsebetten âciz) **olsa da veya koca esah kavlde farz orucun kazâsını tutsa da veya koca bir rivâyette adak orucu tutsa da halvet, cimâ gibidir.**

Namaz, farz ve nâfile yönünden oruç gibidir. Yani halvet farz oruçla sahîh olmadığı gibi, farz namazla da beraber sahîh olmaz. Halvet nâfile oruçta sahîh olduğu gibi, nâfile namaz ile beraber sahîh olur.

Sahîh halvetin hepsinde, kadına iddet vâcib olur. Yani halvetin zikredilen kısımlarından hepsinde, gerek sahîh halvet, gerekse fâsid olsun, kadının rahmi mecbûnun suyu ile meşgûl olur kuşkusundan dolayı ihtiyâten kadına iddet vâcib olur.

Bir kadın bin akça mehrini alıp, o bin akçayı kocasına hibe etse ve koca o kadını cimâ'dan önce boşasa, koca o bin akçanın yarısını kadına geri verir. Yani bir kimse bin akça üzerine bir kadın ile evlenip o kadın bin akçayı alsa ve o bin akçayı kadın kocasına hibe etse, ondan sonra koca duhûlden önce o kadını boşasa, koca kadına binin yarısı olan beşyüzü geri verir. Çünkü kocaya, duhûlden önce boşamakla icâb eden şeyin ayn'ı ulaşmaz. Zirâ koca o şey sebebiyle mehrin yarısına müstehak olur. Halbuki alınmış olan mehr değildir. Belki ondan bedeldir. Çünkü mehr zimmette borçtur. Halbuki alınmış olan ayn'dır. Şu halde alınmış olanın hibesi, başka bir malın hibesi gibidir. Kocanın hakkı ise mehrin yarısının teslîmindedir. Halbuki teslîm yoktur. Şu halde erkek mehrin yarısını geri verir.

Kezâ konulan mehr ölçülmüş veya tartılmış zimmette diğer bir şey olsa, koca kadına mehrin yarısını geri verir. Çünkü bu, ölçülmüş ve tartılmış mehr gibi, ayn'ın gayrı deyn'dir.

Eğer kadın mehrini alıp veya mehrin yarısını alıp, hepsini veya aldığından geri kalanı kocasına hibe etse veya mehr malını almazdan önce ve aldıkdan sonra kocasına hibe etse, bu takdirde kocanın geri vermesi gerekmez. Yani kadın mehrden bir şey almazdan önce hepsini kocasına hibe edip ondan sonra koca karıyı duhûlden önce boşasa koca kadına mehrden bir şey geri vermez. Çünkü zevc için, duhûlden önce boşamakla müstehak olduğu şeyin aynı sâlim olmuştur. Kadına başka bir şey gerekmez. **Bunun gâyesi şudur ki** : Bu selâmet, boşamadan başka bir sebeble hâsıl olmuştur. Maksad hâsıl olunca sebeblerin muhtelif olmasına önem verilmez. Kezâ, eğer kadın mehrin yarısı olan beş yüzü alsa, ondan sonra alınan ve alınmayan binin hepsini hibe etse veya kadın kocanın zimmetinde olan geri kalanı hibe etse, ondan sonra koca duhûlden önce kadını boşasa koca, geçen gibi, kadına mehrden bir şey geri vermez. Çünkü kocaya müstehak olduğu şeyin ayn'ı ulaşmıştır. Nitekim daha önce geçti. **Eğer kadın bin akça mehrinin yarısından çoğunu** — meselâ altıyüzünü — **alsa ve kocanın zimmetinde kalanı kadın hibe etse, ondan sonra koca duhûlden önce o kadını boşasa, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, koca yüzü kadına geri verir. İmâmeyn' (Rh.Aleyhimâ) e göre, üçyüzü geri verir. Eğer kadın mehrin yarısından daha azını alsa** - meselâ ikiyüz gibi - **İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, koca kadına bir şey geri vermez. İmâmeyn' (Rh.Aleyhimâ) e göre, yüzü geri verir.** Kezâ, eğer koca kadını ta'yîn ile belli olan bir şey üzerine tezevvüc etse - meselâ kumaş gibi - kadın o kumaşın yarısını veya hepsini hibe etse, gerek o kumaşı kadın alsın, gerekse almasın, ondan sonra koca o kadını duhûlden önce boşasa, koca kadına bir şey vermez. Zirâ kocanın hakkı duhûlden önce boşamakla kadın yönünden bedelsiz alınmış olanın yarısının selâmetidir. Halbuki koca ona ulaşmıştır. Çünkü kumaş belli olan şeydendir. Verilmiş olan mehrin ayn'ıdır. Her hal ile kocanın maksâdı olmuştur. Şu halde koca bir şeyle geri dönmez.

Bir kimse bir kadını kendi oturduğu yerden çıkarmamak üzere bin akça ile veya o kadın üzerine evlenmemek şartıyle nikâh etse veya koca o kadın ile beraber ikâmet ederse bin akça üzerine ve eğer oturduğu yerden çıkarırsa ikibin akça üzerine nikâh etse, eğer koca bu şarta uyarsa, yâni oturduğu yerden çıkarmamak veyâ üzerine başka kadın tezevvüc etmemek üzere nikâh ettiği kadında vefâ etse, eğer koca kadın ile ikâmet ederse, bin akçaya ve eğer çıkarırsa ikibin akçaya nikâh ettiği kadın ile ikâmet ederse, o kadının o bin akçayı alma hakkı vardır.

Eğer koca şarta vefâ etmeyip ve kadın ile ikâmet etmezse, o kadın

için mehr-i misl vardır. Vefâ sûretinde bin akça ve vefâsızlık sûretinde mehr-i misl olmasının sebebine gelince; **Çünkü müsemmâ mehr için sâlihtir, halbuki vefâ sebebiyle kadının rızâsı tamâm olmuştur.** Vefâsızlıkda mehr-i misl olmasının sebebi ise şudur : **Zirâ koca kadına fayda bulunan şeyle mehr tesmiye eylemiştir. O şeyin yok olmasıyle kadının bin akçaya rızâsı yok olmuştur. Binâenaleyh kadının mehr-i misli tamamlanır. Bu İmâm Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) **ye göredir. Ebû Hanîfe'** (Rh. A.) **ye göre, birinci şart sahîhdir, ikinci şart değildir. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, şartın ikisi de sahîhdir. İmâm Züfer'** (Rh.A.) **e göre, şartın ikisi de fâsiddir. Fakat sonuncu mes'elede mehr-i müsemmâdan fazla olmaz. O sonuncu meşele, musannıfın** «eğer ikâmet ederse bin vardır.» **sözüdür.** Şâyet koca, kadını oturduğu yerden çıkarsa, mehr-i misl vâcib olur. Lâkin o mehr-i misl, şâyet ikibinden daha çok olsa, fazlası vâcib olmaz. Eğer mehr-i misl bin akçadan daha az olsa, bin akça vâcib olur. İkisi ittifâk ettiği için o binden bir şey noksân olmaz. Çünkü mehr iki binden fazla olmaz.

Bir adam bir kadını, şu köle ile veya şu köle ile diye nikâh etse, halbuki o iki kölenin birisi eksik olsa, yani birisi kıymet bakımından diğer köleden daha az olsa, **mehr-i misl hakem yapılır.** Eğer mehr-i misl, o iki kölenin kıymeti eksik olanından daha az olsa, o kadın için kıymeti eksik olan köle gerekir. Eğer mehr-i misl o iki kölenin kıymeti yüksek olanından daha çok olsa, o kadın için, kıymeti yüksek olan köle gerekir. Eğer mehr-i misl değeri az olan köle ile değeri yüksek olan köle arasında olsa, o kadın için mehr-i misl vardır. **Bu İmâm Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) **ye göredir. İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **e göre, o kadın için o mes'elelerin hepsinde değeri az olan gerekir. Şâyet o adam kadını cimâdan önce boşasa, değeri daha az olanın yarısı lâzım gelir.** Yani o kadın için bil'icmâ bu mes'elelerin hepsinde değeri daha az olan kölenin yarısı lâzım gelir. **Bir kimse bir kadını nikâh edip ve o kadına iki köleyi mehr kılsa, halbuki iki kölenin birisi hür olsa, eğer kölenin değeri on dirheme eşit olursa, kadının mehri köledir. Eğer kölenin değeri on dirheme eşit olmazsa o kadın için on dirhem tamamlanır. Bunu Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Bir kimse bir kadın nikâh edip bekâreti şart kılsa, halbuki o kimse o kadını dul bulsa, mehrin hepsini vermek gerekir ve şarta itibâr yoktur.

At cinsini ve herevî cinsinden olan giysiyi mehr kılmak, her ne kadar niteliği bildirilmese de sahîh olur. Cinsi açıklanıp niteliği açıklanmayan, ölçülen ve tartılan şeyi mehr kılmak sahîh olur. Ölçülen ve tartılan şeyin orta olanı (vasatı) **lâzım gelir veyâ vasatın değeri lâzım**

gelir. Eğer cinsi açıklandığı gibi, niteliği açıklansa, nitcliği açıklanan lâzım gelir.

Kadına fâsid nikâhda cimâ ile mehr-i misl vâcib olur. Sahih halvet ile mehr-i misl vâcib olmaz. Yani fâsid nikâhda mehr-i misl ancak cimâ ile vâcib olur. Çünkü mehr ancak cimâ'da fercin menfaatlerini tamamiyle almakla vâcib olur. Yalnız akd ile vâcib olmaz. Sıhhatine engel bulunduğu için halvet ile de vâcib olmaz. O engel de hürmettir. Zirâ, halvet, cimâ yerine geçmez. Ancak cimâ'ya imkân verdiği için onun yerine tutulur. Halbuki hürmet ile beraber temekkün olmaz. Bundan dolayı halvet ile musâhera hürmeti vâcib olmaz. İddet de vâcib olmaz. Koca ile karıdan her biri için, birisi hâzır olmaksızın fâsid nikâhı fesh etmek hakkı vardır. **Bazıları**; «Koca ile karıdan birisi için duhûlden sonra fesh yoktur. Ancak o birisinin hâzır olmasında vardır.» **demişlerdir.** Nitekim, teslim aldıkdan sonra fâsid satışda olduğu gibi ki, teslim aldıkdan sonra iki âkidden biri diğeri hâzır olmadıkca akdi bozamaz.

Mehr-i müsemmâ üzere ziyâde olmaz. Yani fâsid nikâhda eğer kadının mehr-i misli müsemmâdan çok olsa, kadın o ziyâdenin aşağısına râzı olduğu için, müsemmâ üzere olan ziyâdeye itibâr edilmez. Şâyet mehr-i misl müsemmâdan daha az olsa, tesmiyenin sıhhati bulunmadığı için, mehr-i misl vâcib olur. Satış (bey') bunun aksinedir. Çünkü satış kendi kendine mâl-i mütekavvimdir. O satışın bedeli kıymetiyle takdîr edilir. **Eğer fâsid nikâhda mehr tesmiye olunmazsa veya mechûlen tesmiye olunsa,** «bâliğan mâ beleğâ» **(ne kadara varırsa varsın) ittifakla mehr-i misl vâcib olur. Bunu Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Fâsid nikâhda iddet, ihtiyât yerinde akd şüphesinden dolayı hakîkaten ilhâk yönünden vâcib olur. Nesch şüphesinden sakınarak da vâcib olur. O iddetin başlangıcı, tefrîk vaktindendir. Cimâ'ların sonundan değildir. Sahîh kavl budur. Çünkü iddet nikâhın şüphesi itibâriyle vâcib olur ve o şüphenin kaldırılması ayırma iledir.

Fâsid nikâhda neseb sâbit olur. Çünkü neseb çocuğu ihyâ bakımından isbâtta ihtiyât olunan şeydir. Nesebin sübûtu, bir vechden sâbit olan üzerine terettüb eder.

Nesebin müddeti, cimâ vaktinden itibâr olunur. Eğer cimâ vaktinden doğurma vaktine kadar altı ay olsa, neseb sâbit olur. Şâyet altı aydan az olsa neseb sâbit olmaz. Bu söz İmâm Muhammed' (Rh.A.) **e göredir. Fetvâ bununla verilir. İmâm Ebû Hanîfe** (Rh.A.) **ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.Aleyhimâ) **a göre, neseb nikâh vaktinden itibâr olunur.** Nitekim sahîh nikâhda olduğu gibi.

Fukahânın ıstılâhında kadının mehr-i misli, babasının kavminden o kadına benzeyen bir kadının mehridir. Çünkü insan babasının kavmi cinsindendir. Bir şeyin değeri de ancak cinsinin değerine bakmakla bilinir. Kadının anası ile itibâr edilmez. Ancak o kadının anası babasının kavminden olup amcasının kızı olmakla itibâr edilir.

Musannıf, bunda olan benzerliği şu sözü ile açıklamıştır : O kadın, yaş, güzellik, mal, akıl, diyânet yönünden ve koca ile karının ikisi bir beldeden olmakla belde yönünden benzer olmaktır. Asr (zaman) **yönünden, bekâret, dulluk ve iffet yönünden de benzer olmaktır. Bu dört ibâre Hidâye'de zikredilmiştir. İlim, edeb ve güzel ahlâk yönünden de benzer olmaktır. Bu üç ibâreyi Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

El-Müntekâ'da zikredilmiştir ki : Mehr-i misli ihbâr edenlerin iki erkek veya bir erkek ile iki kadın olması şart kılınmıştır. Şehâdet lafzı da şarttır. Eğer şâhidler bulunmazsa söz yemîn ile kocanındır. Eğer babasının kabîlesinden o kadına benzer olan kimse bulunmazsa, yabancılardan o kadının babasının kabîlesinin benzeri olan bir kabîledeki kadının mehr-i misliyle itibâr edilir. Kadının mehrine velînin kefîl olması sahîhdir. Çünkü velî ehl-i iltizâmdandır, yani kabûl edicidir. Şâyet kefâleti kabûl ettiği şeye izâfe etse sahîh olur. Her ne kadar nikâh olunan kadın küçük kız olsa da sahîhdir. Çünkü velî kendisini kefîl kılmıştır. Kefîl ise ödeyicidir. Musannıfın «Her ne kadar küçük kız olsa da» demesine sebeb, aklın tevehhümünü savmak içindir ki kadın şâyet küçük kız olsa, mehrin mütâlibi olmaz, ancak küçük kızın velîsi olur. Bir kişinin hem mütâlib (taleb eden) ve hem mütâleb (taleb edilen) olması lâzım gelir. Lâkin bu vehme itibâr olunmaz. Çünkü akdin hukûku burada asîle, yani kadına râcidir. Velî elçidir. Satış bunun aksinedir. Baba şâyet küçük çocuğun malını satsa, değerini ödemesi câiz olmaz. Çünkü hukûk âkide râcidir. Diğer kefâletlerde olduğu gibi, kadın mehrini kocasından ve velîden her hangisinden dilerse ister. Şâyet velî mehri ödese, eğer koca velîye mehri ödemeyi emretti ise o velî mehri kocadan alır. Nitekim, kefâletlerde de âdet budur.

Koca o kadını rızâsı ile cimâ edip veya kadın ile halvette bulunduktan sonra, kadının kocasını, cimâ'dan ve kendisi ile beraber seferden menetmesi câiz olur. Bu söz şu soruyu savmak içindir : Kadın şâyet cimâ'a veya halvete râzı olsa, o kadın için menetme hakkı bâkî kalmaz. Çünkü ma'kûdün aleyh (üzerine akid yapılan şey) olan ferci teslîm etmiştir. Onun için geri alma hakkı olmaz. **Savmanın vechi şudur :** Her bir cimâ ma'kûdün aleyhdir. Onu teslîm etmekle geri kalanını teslîm vâcib olmaz. Mehrden kısmen veya tamamen ta'cîli beyân olunan şeyi almak için kadının kocasını cimâ'dan ve kendisi ile beraber seferden

menetmesi câiz olur. Veya o kadının misli için, dörtte bir ile veya beşte bir ile mukadder olmayan mehr-i mislinden örfen takdir edilen miktârı almak için kocasını cimâ'dan ve kendisiyle yolculuk etmekten menetmesi, eğer mehrin hepsi müeccel kılınmadı ise câiz olur. Eğer mehrin hepsi müeccel veya muaccel kılındı ise bu sûrette mehr şart olunduğu vech üzere olur. Hattâ mehrin hepsi muaccel kılındı ise, kadının mehrin hepsini alıncaya kadar nefsini habs etme hakkı vardır. Lâkin mehrin hepsi müeccel kılındığı sûrette kadın nefsini habs edemez. Çünkü tasrîh delâletten daha kuvvetlidir.

Kadın mehrini almadıkca, kocasını, cimâ ve seferden menetmesi câiz olur. Menettikten sonra nafakasını alması ve kocasının evinden çıkıp ihtiyâc için yolculuk etmesi ve kocasının izni olmadan kendi âilesini ziyâret etmesi câiz olur. Çünkü habsetme hakkı hakedilen şeyin alınması içindir. Halbuki îfâdan önce koca için istifâ hakkı yoktur.

Koca mehri ödedikden sonra kadının rızâsı olmadan onunla beraber yolculuk edebilir. Yani ta'cîli belirtilen mehrin veya mislinin peşin miktârını ödedikden sonra kadın ile yolculuk yapması câiz olur. **Çünkü Allah Teâlâ** (C.C.) :

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم

«**Onları** (kadınlarınızı) **kendi oturduğunuz yerde oturtun.**» (8) buyurmuştur.

Bazıları demiştir ki; koca, kadını memleketinden başka bir memlekete götüremez. Çünkü garîb, yolculuk ile incinip sıkılır. Fetvâ buna göredir. Fakîh Ebû'l-Leys (Rh.A.) **bununla fetvâ vermiştir. Ebû'l-Kâsım Saffâr** (Rh.A.) **da bunu seçmiş ve ondan sonra gelen fukahâ da bunu kabûl etmişlerdir.**

Kocanın kadını sefer müddetinden azına nakletmesi ittifakla câiz olur. Çünkü şehire yakın köylerde yabancılık meydana gelmez.

Bilinmelidir ki, burada zikredilen mehr, ta'cîli âdet olan mehrdir. Hattâ zenginlik vaktine veya ölüme veya boşamaya (talâka) **kadar ertelenmesi âdet olan mehrde kadın nefsini habsedemez. Çünkü âdet olan, şart kılınmış olan gibidir. Bu âdet** (teârüf), **memleketlere, zamanlara ve şahıslara göre değişir. Bu, ta'cîl ve te'cîl üzere ta'yin olunmayan mehrdedir. Şâyet mehrin hepsinin ta'cîli veya te'cîli ta'yin edilirse**

(8) Bk. Talâk sûresi (65), âyet : 6

bu sûrette şart kıldıkları şekilde olur. Bunu Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.

Karı - koca mehrde ihtilâf ederlerse, aslında ihtilâf ettikleri zaman mehr-i misl vâcib olur. Yâni, karı - kocadan biri, mehr konmadı, der ve diğeri de, kondu, diye iddiâ ederse, beyyîne (delîl) getirdiği takdîrde kabûl edilir. Eğer delîl gösteremezse, inkâr edene yemin ettirilir ve eğer yeminden çekinirse tesmiye da'vâsı sâbit olur. **Eğer inkâr eden yemin ederse, mehr-i misl vâcib olur.**

Sadru'ş-Şerîa (Rh.A.) demiştir ki : Ebû Hanîfe' (Rh.A.) ye göre, uygun olan yemîn ettirilmemesidir. Çünkü, o nikâhda yemîn ettirmez. Şu halde mehr-i misl vâcib olur.

Ben derim ki: Bu mes'ele söz götürür. Çünkü bu mes'ele nikâh mes'elesi değildir. Belki mehr mes'elesidir ve bi'l-icmâ bu mes'elede yemîn vardır. Tuhaftır ki, musannıf «Da'vâ Bölümü» nün başlarında, «şâyet kadın mehrini iddiâ ederse nikâhda böyledir.» demişti. Şârih orada : «Yani kadın nikâh iddiâ edip mehr ve nafaka gibi mal istese ve koca inkâr etse, yemîn ettirilir. Eğer çekinirse mal lâzım gelir.» demişti. Eğer o söz sahîh ise, burada zikredilen sahîh olmaz.

Şâyet karı - kocanın ihtilâfı mehrin miktârında olursa, yani koca bin akça mehr ile tezevvüc iddiâ etse ve kadın ikibin akça mehr iddiâ etse, **bu takdirde mehr-i misl hakem ta'yin edilir. O zaman nikâh varsa söz, yemîniyle berâber mehr-i mislin şâhid olduğu tarafındır.** Yani mehr-i misl kocanın iddiâ ettiği miktâra eşit olursa veya mehr-i misl iddiâsından daha az olursa söz yemîniyle kocanındır. **Eğer mehr-i misl kadının iddiâ ettiği miktâra eşit veya iddiâsından daha çok olursa, söz yemîniyle kadınındır. Mehr-i misl gerek kocanın iddiâsına uygun olsun, gerekse kadının iddiâsına uygun olsun müsâvîdir. Her hangisi delîl getirirse kabûl edilir.** İster mehr-i misl kadına şâhid olsun ister erkeğe; çünkü kadın fazla olduğunu iddiâ ediyor. Delîl getirirse kabûl edilir, eğer delîli koca gösterirse, yine kabûl edilir. Çünkü delil yemîni red için kabûl edilir. Nitekim emânet bırakılan kimse emâneti mâlikine geri verdim, diye delîl gösterse kabûl edildiği gibi. **Şâyet karı - kocanın ikisi de delîl gösterirlerse, mehr-i misl hangisine şâhid olmazsa onun delîli kabûl edilir.** Yâni mehr-i misl kadının iddiâsına uygun olursa, kocanın delîli makbul olur. Mehr-i misl erkeğe şâhid olursa kadının delîli makbul olur. Çünkü delîller (beyyineler) zâhirin hılâfını isbât için meşrû olmuştur. Yemîn ise aslın ibkâsı içindir. Nikâhda asıl olan ise mehr-i misldir. **Binâenaleyh mehr-i mislin aksini iddiâ edenin delîli evlâ olur. Eğer mehr-i misl ikisinin iddiâ ettikleri miktârın arasında olursa, her biri diğerinin iddiâsı üzerine yemîn verir. Eğer ikisi de yemîn ederler veya delîl getirirlerse, mehr-i misl ile hükm olunur. Eğer**

ikisinden biri delîl getirirse kabûl edilir. Eğer koca kadını cimâ'dan önce boşasa, benzerinin mut'ası hakem kılınır. Yani benzerinin müt'-ası erkeğin iddiâ ettiği mehrin yarısına eşit olursa veya ondan daha az olursa, söz erkeğindir. **Eğer kadının iddiâ ettiği mehrin yarısına eşit veya daha çok olursa, söz kadınındır. Her hangisi delîl gösterirse kabûl edilir. Eğer ikisi de delîl getirirlerse, mehr kocanın iddiâsına uygun olursa kadının delîli; kadının iddiâsına uygun olursa, kocanın delîli kabûl edilir.**

Eğer mut'a-ı misl ikisinin iddiâsının arasında olursa, birbirlerine yemîn verirler. Karşılıklı yemîn ettikden sonra mut'a-ı misl vâcib olur. İkisinden birinin ölümü hükmen hayâtı gibidir. Yani ölümde cevâb; nikâhın kıyâmı hâlinde asılda ve iddette, hayâtı hâlindeki cevâb gibidir. Çünkü mehr-i misl itibârı ikisinden birinin ölmesiyle düşmez. Görülmezmi ki, müfevviza için ikisinden biri öldükde mehr-i misl vardır. **İkisinden birinin ölmesinden sonra, mikdarda ihtilaf edilirse, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, söz erkeğin vârislerinindir ve mehr-i misl tahkîm olunmaz.** Çünkü mehr-i mislin itibârı düşer. Bu söz, ikisinin ölümünden sonradır. **İhtilâf aslında olursa İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, söz mehr konduğunu inkâr edenindir. Mehr-i müsemmâ üzerine delîl getirilmedikce bir şeyle hüküm verilmez. Çünkü İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, ikisinin ölümünden sonra mehr-i misl için hüküm yoktur.** Nitekim daha önce geçti. **İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **e göre, hâl-i hayâtında olduğu gibi, mehr-i misl ile hükmolunur. Fetvâ da bununladır.**

✶ Bizim Meşâyihimiz demişlerdir ki : Bütün bunlar, kadın nefsini teslîm etmediğine göredir. Eğer kadın nefsini teslîm edip ondan sonra hayâtında veya hayâtından sonra ihtilâf vâki olursa, mehr-i misl tahkîm olunmaz. Belki kadına : «Ya aldığın şeyi ikrâr edersin, ya da aksi halde aleyhine muaccelde âdete göre hükmederiz» denir. Ondan sonra geri kalanda bizim zikrettiğimiz gibi amel edilir. Çünkü kadın nefsini ancak âdeten mehrden bir şey aldıkdan sonra teslîm eder. **Bunu Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Erkek, kadına bir şey gönderse, bundan sonra ihtilâf edip, kadın «hediyyedir» **koca** «mehrdir» **dese, eğer kadının delîli yoksa, söz yemîn ile beraber kocanındır. Çünkü koca mülkü edindirendir. Ne sûretle mülk edindirdiğini o daha iyi bilir.** Nitekim aslen temlîki inkâr etse ve kezâ bu şeyi, «Ben sana emânet verdim»; kadın da, «Hayır bana hibe ettin» dese söz erkeğindir. **Bir de zâhir** (görünür hâl) **erkeğe şâhiddir. Çünkü mehrin edâsı vâcibdir. Hediye etmek ise teberrudur. Hâlin zâhiri delâlet eder ki koca gönderdiği şeyi, zimmetinden vâcibi düşürmek için göndermiştir. Ancak, o gönderilen şey yemek için hazırlan-**

mış olursa mehrden sayılmaz. Çünkü pişirilmiş yemek ve kızartılmış et gibi yemek için hazırlanmış olan şeyler hâliyle mehr olmaz. Çünkü hâlin zâhiri kocayı yalanlar. **Bunda söz kadınındır. Fakat diğer mallar bazan mehrden olur ve bazan da hediyye olur. Binâenaleyh açıklamak kocaya düşer.**

Bir kimse bir adamın kızını isteyip kıza bir miktâr şey gönderse ve kızın babası onu o tâlibe tezvîc etmese, mehr için gönderdiği o şeyin ayn'ı elde bulunuyorsa, her ne kadar o şey kullanmakla değişse de geri alınır. Çünkü o şeye mâlik tarafından musallat edilmiştir. Binâenaleyh kullanmakla ondan eksilen karşılığında bir şey lâzım gelmez. **Veya o şey yitirilmişse kıymeti geri verilir.** Çünkü o şey karşılıklı alış veriştir. Ama tamam olmamıştır. Şu halde geri almak câiz olur. **Kezâ gönderilen her hediyyenin ayn'ı durursa geri alınır. Fakat yok olan veya tüketilen hediyye geri alınmaz. Çünkü onda hibe ma'nâsı vardır.**

Bir adam kızını bir kimseye tezvîc edip ve kızına cehiz teslîm etse, kız ölse. Kızın babası kızı için verdiği cehizin emânet olduğunu söylese ve kızına hibe etmeyip, ancak iğreti verdiğini iddiâ etse; söz kocanındır. Delîl getirmek kızın babasına düşer. Çünkü hâlin zâhiri koca için şâhiddir. Çünkü zahîre göre; Baba kızını evlendirdiği zaman ona cehizi temlîk yoluyla verir. Bunda sahîh delîl şudur : Kızına cehizi teslîmi vaktinde, ben bu cehizi kızıma iğreti verdim, diye şâhid gösterir. Yâhut ma'lûm bir nüsha yazar. Kızı ikrârı için iki şâhid çağırır, «Bu nüsha içinde olan eşyânın hepsi babamın mülkü olup benim elimde iğretidir» der. Lâkin bu söz hükme uygun olur, fakat ihtiyâta uygun olmaz. Câiz ki, kızın babası o eşyâyı kızının küçüklüğünde satın almış ola. Bu ikrârla o eşya, baba ile Hazret-i Allah (C.C.) arasında babanın olmaz. **İhtiyât şudur; Baba bu nüsha içinde olan eşyâyı belli bir bedel ile satın alıp sonra kız da bedelinden babasının zimmetini ibrâ eder. İmâdiyye de böyle zikredilmiştir.**

Bir zimmî erkek bir zimmî kadını veya bir harbî bir harbiyyeyi dâr-ı harbde bir meyte, dem veya bunların benzeri bir şeyle veya mehrsiz nikâh etse - bu mehrsiz olmak mehri nefye de muhtemel olur, mehr den sükûta da muhtemel olur - **her birinde onların itikâdlarına rücû edilir. Bu sûretlerde onlara göre nikâh câiz ise : O zimmî erkek zimmî kadını veya harbî erkek harbî kadını cimâ ettiği veya cimâdan önce boşadığı veya koca öldüğü takdirde; kadına mehr yoktur.** Yani nikâh sahîh olur, mehr vâcib olmaz. **Bu söz İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göredir. İki harbî hakkında İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **in kavli de budur. Fakat iki zimmîde kadın cimâ edilmiş veya kocası ölmüşse kendisine mehr-i misl vardır. Cimâdan önce boşamışsa mut'a vermesi icâbeder. İmâm Şâfiî'-**

(Rh.A.) **nin kavli de böyledir. İmâm Züfer** (Rh.A.) **demiştir ki** : İki harbîde dahî zimmiyyede olduğu gibi, kadına mehr-i misl vâcib olur. Çünkü hitâb umûmîdir, nikâh malsız meşrû olmamıştır» **İmâmeyn** (Rh.-Aleyhimâ) **in delîli şudur** : Ehl-i harb, İslâm'ın hükümleri ile bağlı değillerdir ve iki ülke zıt ve ayrı olduğu için velâyet-i ilzâm kesilmiştir. (Onları mecbur edemeyiz) Ehl-i zimmet onların hılâfı üzeredir ki İslâm'ın hükümleri onlara uygulanır. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın delîli şudur** : Şüphesiz mehr hakk'ullâh'dır. Kâfir bununla muhâtab değildir. Diğer hükümler bunun aksinedir. Şu halde nikâh sahîh olur. Çünkü biz onları dinleriyle terk etmekle emrolunduk. Bizim zikrettiğimiz şeyden dolayı mehr vâcib değildir.

Eğer zimmî zimmiyyeyi, muayyen domuz veya şarâb ile nikâh etse ve ikisi de İslâm'a girse veya ikisinden biri İslâm'a girse, zimmî kadın için o muayyen olan şey vardır. Muayyen olmayanda, şarâbda şarâbın kıymeti vardır. Yani mehr-i müsemmâ şarab olursa şarabın kıymeti lâzım gelir. Domuzda zimmî kadın için mehr-i misl vardır. Çünkü şarâb onlara göre mislîdir. Bize göre sirke mislî olduğu gibi. Şarabın alınması helâl olmaz. Kıymetin vâcib olması şarâbdan yüz çevirmek içindir. Fakat domuz onlara göre kıymeti olan şeylerdendir. Bize göre koyunun zevât-ı kıymetten olduğu gibi. Binaenâleyh kıymetin vâcib olması ondan yüz çevirmek için olmaz. Şu halde domuzdan yüz çevirmek için mehr-i misl vâcib olur.

★ ★

بَابُ نِكَاحِ الرَّقِيقِ وَالْكَافِرِ

KÖLENİN VE KÂFİRİN NİKÂHI BÂBI

Kınn'ın (1) **nikâhı mevkûfdur.** (Yâni, sâhibinin iznine bağlıdır) **Kınn; rakîk** (2) **demektir. Rakîk, tamâmı veya bir kısmı memlûk olan köledir. Kınn ise tamâmı memlûk olandır.**

KÖLENİN NİKÂHI :

Mükâtebin, müdebberin, câriyenin ve ümmü veledin nikâhları efendisinin iznine bağlıdır. Bu ibâre **«Kenz»** in ibâresinden daha güzeldir. **Kenz kölenin nikâhını câiz görmemiştir. Kölenin nikâhı câizdir. Lâkin mevkûfdur. Eğer velî izin verirse, nikâh geçerli olur. Eğer velî reddederse, o mevkûf (3) nikâh bâtıl olur.**

---

(1) **Kınn :** Bir çeşit köledir. İslâm şerîatında terim olarak ma'nâsı, mükâteb ve müdebber olmayan köledir. Fukahâ; erkek köle için **kınn,** kadın köle için **kınna** kelimesini kullanmışlardır. **(Keşşâf, C. 2)**

(2) **R a k î k :** Rıkk, şerîatta, bir şahıs için sürekli olan hükmî acz, demektir. Başlangıçta aslı kâfir olan köle, cezâ olarak rıkk olur ve mülk sayılır. Böyle köleye rakîk denir. Rıkk, köleliğin en ağır şeklidir. Çünkü abd denen Müslüman köle bazan hür insandan daha güçlü olur.

Sözün kısâsı, rıkk hükmî bir'aczdır. Şu ma'nâda ki; Şâri', rakîk denen köleyi şehâdet, kazâ ve velâyet (yani nefs, mal, evlâd, evlenmek ve evlendirmek üzere velâyet) gibi hür insanın mâlik olduğu şeylerden bir çoğu için ehil kılmamıştır.

Rıkk, yani kâfir olan bir insanın köle yapılması, ilkin **Allah Teâlâ'** (C.C.) nın hakkıdır. Çünkü rıkk küfrün cezâsı olarak vâki olmuştur. Zirâ kâfirler **Allah Teâlâ'** (C.C.) a kulluk etmekden ar duyup kaçınmışlardır. **Allah'** (C.C.) ın birliğini kabûl etmediler. Âyetleri hakkında düşünmediler. Böyle yapmakla kendilerini hayvanlar mertebesine düşürdüler. Bundan dolayı **Allah** (C.C.) da onları kullarının kulları yapmakla cezâlandırdı. Buna binâen rıkk, Müslüman için ibtidâen sâbit değildir. R k, kâfir olan köle için sürekli olarak kalır. Hatta sonradan Müslüman olsa da yine rakîk olarak kalır. (Keşşâf-u Istılâhât'il-Fünûn, C : 1)

(3) **Mevkûf :** Bir hüküm ifâde etmesi, başkasının izni ve icâzetine muhtâc olan bir fiil veya akiddir.

Eğer bu zikredilenler velînin izni ile nikâh edilirlerse, mehr ve nafakayı kınn ve diğerleri vermesi gerekir. Onların ölümleri ile alınacak yer yok olduğu için mehr ve nafaka düşer.

Eğer nikâh velîden izinsiz oldu ise mehri, kınnın âzâd edildikden sonra vermesi gerekir. Eğer kınn'ın nikâhı velînin izni ile oldu ise, nikâh edilen kadının zararını gidermek için mehr kınnın rakabesine yüklenir. Çünkü kınnın zimmeti zayıftır. Eğer kınnın rakabesine yüklenmese nikâh edilen kadın zarar görür. Şu şey bunun aksinedir : Şâyet kınn efendisinden izinsiz evlenip ve kadına cimâ yapsa, o vakit kınn bu sebeble satılmaz, belkî kadının mehri âzâd edildikden sonra istenir. Nitekim ikrârı ile borç yaptıkda âzâd edildikden sonra istendiği gibi.

Velîsinin izni ile evlenen kınn'dan karısı mehrini istedikde, o kınn bir kere satılır. Eğer kıymeti borcuna yetmedi ise, ikinci kez satılmaz. Belki âzâd edildikden sonra istenir. Çünkü bu satış o mehrin hepsi içindir. Nafakada defalarca satılır. Çünkü nafaka saat be saat vâcib olur. Satış nafakanın hepsi için vâki olmaz. **Bu söz, köle yabancı kadınla evlendiği vakittedir. Eğer efendi kölesini câriyesi ile evlendirse, bunda Meşâyih ihtilâf etmişlerdir. Bazıları :** «Mehr vâcib olur, sonra düşer. Çünkü mehrin vâcib olması şerîatın hakkıdır.» **Bazıları da :** «Efendi için, köle üzere mehrin vâcib olması imkânsızdır, köleye mehr vâcib olmaz. Çünkü efendi için hem lehinde hem aleyhinde vücûb iktizâ eder.» demişlerdir.

Ben derim ki : İkinci söz te'yîd eder ki : Mehrin vücûbunu ifâde eden âyet köleyi kapsamaz. O âyet Allah Teâlâ' (C.C.) nın şu kavli şerîfidir.

وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ

«Bunlardan başkasını mallarınızla istemeniz size helâl kılındı.» (4)

Bu âyet-i kerîme, mal sâhiplerine hitâbdır. Köle ise mala mâlik değildir. Şu halde mehr vâcib olmaz.

Mükâteb ile müdebber mehr ve nafakayı çalışıp kazanırlar. Çünkü bunlar kitâbet ve tedbîrin kalmasıyle beraber bir mülkden bir mülke nakle muhtemel olmazlar. Kazancı ticâret borcundan fazla kaldıkdan

(4) Bk. Nisâ sûresi (4), âyet : 24

sonra. Çünkü ticâret borcu, mehr efendinin ikrâriyle sâbit olursa, mehr borcundan önce gelir. Eğer mehr delîl ile sâbit olursa, o vakit kadın borçlularla mehrinde eşit olur. **Tuhfe'de böyle zikredilmiştir.**

Efendi, izni olmadan evlenen kölesine, karını talâk-ı ric'î ile boşa diye emretse, nikâha izindir. Çünkü ric'î talâk ancak sahîh nikâhda olur. Şu halde bu, izin olur.

Efendinin, izinsiz evlenen kölesine, karını boşa veya ayrıl demesi izin olmaz. Çünkü efendinin bu sözünde red ihtimâli vardır. Zirâ bu akdin reddi ve terk edilmesi, boşama ve ayrılma diye adlandırılır. Bu, âsî kölenin hâline daha uygundur, veya daha aşağıdır. Şu halde daha aşağı olanına hamletmek evlâdır.

Köle için, evlenmeye izin sahîhi kapsadığı gibi, fâsid nikâhı da kapsar. Bu söz, İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın sözüdür. İmâmeyn** (Rh.Aleyhimâ)**; fâsid nikâhı kapsamaz, demişlerdir. Hılâfın semeresi iki durumda görülür.**

Musannıf birinci durumu şu sözüyle zikretmiştir: Şâyet köle bir kadınla fâsid nikâh ile evlense ve kadını cimâ etse, İmâm A'zam' (Rh.A.)**a göre, fi'l-hâl** (derhal) **akd lâzım gelir, ve köle kadının mehri için satılır. İmâmeyn** (Rh.Aleyhimâ) **e göre, köleden mehr istenmez. Ancak âzâd edildikden sonra istenir.**

Musannıf ikinci durumu şu sözüyle zikretmiştir: Şâyet köle fâsid nikâh ile bir kadınla evlense ve kadınla cimâ etse, İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre, izin bitmiş olur. Hattâ o köle kadını ikinci kez nikâh etse veya o birinci kadından sonra, diğer bir kadın nikâh etse, İmâmeyn'** (Rh.-Aleyhimâ) **e göre sahîh olur. İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre sahîh olmaz. Belki izne bağlı olur.**

Bir kimse ticârete izin verdiği izinli borçlu kölesini bir kadınla evlendirse, nikâh sahîh olur ve kadın mehr-i mislinde kölenin alacaklıları ile berâber olur. Nikâhın sahîh olmasının sebebi ise nikâhın kölenin mülkü üzere kurulmuş olmasıdır.

Köleyi zinâdan korumak için nikâh câizdir. Kadının mehr-i mislde alacaklılar ile eşit olması ise, mehrin bir sebeble hükmen lâzım gelmesi içindir ki, o sebeb reddedilmez. O sebeb nikâhın sıhhatidir. Çünkü bu gibi sûrette nikâh mehrsiz meşrû değildir.

Eğer kölenin efendisi mehr-i mislden daha çoğu üzere onu evlendirse mehr-i mislden fazlası hastalık borcu ile beraber sıhhat borcu gibi alacaklıların alacağını almalarından sonra istenir.

Bir kimse câriyesini başkasıyla evlendirse, o kimsenin, câriyesi ile kocası arasından çekilip hizmette kullanmaması gerekmez. Yâni efendinin o câriyeyi kocasının evinde oturtması ve ikisi arasını tahliye etmesi gerekmez. Şâyet efendi o koca için ev hazırlamamış da olsa, câriyeye sâhib olduğu için tebvie (5) efendiye isnâd edilir.

Efendinin câriyeye ev hazırlayıp oturtması gerekmez. Şu halde câriye efendisine hizmet eder. Tebvienin vâcib olmamasının sebebi, efendinin hakkı kocanın hakkından daha kuvvetli olduğu içindir. Çünkü efendi câriyenin hem zâtına ve hem menfaatlerine mâliktir. Koca efendinin aksinedir. Eğer tebvie efendiye vâcib olsa, efendinin hizmette kullanmada hakkı bâtıl olurdu. Kocanın hakkı da câriyenin efendisine hizmeti ile bâtıl olmaz. Çünkü koca câriyeyi elde ettikde cimâ eder. Lâkin tebvie ile nafaka ve mesken kocaya vâcib olur. Çünkü nafaka ve mesken ihtibâsın (kendisini kocası için habsetmesi) karşılığıdır.

Efendinin tebvieden sonra geri dönmesi sahîhdir. Yani efendi o câriyenin istihdâmını dilese tebvieden dönmesi sahîh olur. **Çünkü efendinin hakkı tebvie ile düşmüş olmaz.** Nitekim nikâh ile sâkıt olmadığı gibi.

Nafaka tebvieden dönmekle sâkıt olur. Nitekim sebebi yukarıda geçmişti ki o, ihtibâsın karşılığıdır. Efendi tebvieden döndüğü zaman nafaka kocadan sâkıt olur. Eğer câriye tebvieden sonra efendisinin istihdâmı olmaksızın efendisine hizmet etse, kocadan nafaka düşmez.

Efendinin, kölesini ve câriyesini evlenmeye zorlaması câizdir. Burada zorlamanın ma'nâsı, köle ve câriyenin rızâları olmaksızın efendinin nikâhının geçerli olmasıdır. **İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, kölede zorlama yoktur. Bu İmâm A'zam ve Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) dan da bir rivâyettir.** Cevâza sebeb şudur ki : Köle efendinin rakabe yönünden ve mâlikiyet yönünden memlûküdür. Şu halde mülkünü korumak bakımından onda küllî tasarruf ile köleye mâlik olur.

Efendinin, başkası ile evlendirdiği câriyesini kocası ile cinsî ilişkide bulunmazdan önce öldürmesiyle mehr düşer. Bu söz İmâm A'zam' (Rh. A.) ın sözüdür. İmâmeyn (Rh.Aleyhimâ) eceli ile ölümüne itibâr ederek, mehr düşmez demişlerdir. Çünkü maktûl eceli ile ölmüştür. **İmâm A'zam' (Rh.A.) ın delîli şudur :** Efendi, üzerine akd yapılmış şeye koca kavuşmak sûretiyle tekarrür etmezden önce o şeyi itlâf etmiştir. Binâenaleyh kocaya, efendinin alması için bir şey vâcib olmaz. Nitekim efendi câriyesini satsa ve alıcı câriye ile berâber şehirden gitse veya cinsî ilişkide bulunmazdan önce âzâd etse, o câriye ayrılığı seçse veya

(5) **Tebvie :** Câriyenin efendisi veya efendisinin ehl ve ıyâli tarafından istihdâm edilmeyip kocası hânesine teslîm edilmesi, demektir.

efendi o câriyeyi kocasının ona kavuşması mümkün olmayan bir yere gizlese, kocaya efendi için bir şey lâzım gelmediği gibi. Öldürmek dünyâ ahkâmı hakkında itlâf (yok etme) sayılmıştır. Hattâ kısâs, diyet ve mirâsdan mahrûm etmek vâcib olmuştur. **Hidâye'de, Kâfî'de ve başkasında böyle zikredilmiştir.**

Sadru'ş-Şerîa (Rh.A.) **demiştir ki** : Efendi öldürmekle mehri almaya acele etmiştir. Böyle olunca mahrûmiyet ile cezâlandırılır. **Ben derim ki:** Bu itiraz götürür. Çünkü mehrin düşmesinin sebebi; eğer efendi kâtil olmakla mirâsdan mahrûm olmuş kalmaksa, duhûlden sonra câriyeyi öldürmesinde de mehri almaması gerekir. Halbuki **Sadru'ş-Şeria** (Rh.A.) **şöyle demiştir** : Musannıfın cimâ'dan önce demesi şundandır : Çünkü cimâ'dan sonra iki sûrette de vâcibdir. Cimâ'dan önce hür kadın kendisini öldürse mehr düşmez. **İmâm Züfer** (Rh.A.) **buna muhaliftir; şöyle demiştir** : O hürre, mübdeli teslîm etmezden önce yok etmiştir. İmdi bedel de yok olur, mehr düşer. Efendinin câriyesini öldürmesi gibi olur.

Bizim delîlimiz şudur : Kişinin kendisine cinâyeti dünyâ ahkâmında aslâ mu'teber değildir. Bundan dolayı bir kimse kendisini öldürse, yıkanır ve üzerine namaz kılınır.

Efendinin kocaya azl için izin vermek hakkı vardır. Câriyeye izin vermeye hakkı yoktur. Çünkü azl çocuk meydana gelmesinden menetmek içindir. Bu ise efendinin hakkıdır.

Âzâd olunan câriye ve mükâtebe, nikâhı bozmada muhayyer kılınmıştır. Kezâ müdebbere ve ümmü veled de âzâd edildiklerinde muhayyer kılınmışlardır. Gerek bu zikredilen kadınlar hür erkeğin nikâhı altında olsunlar, gerekse nikâh rızâları ile olsun, gerekse olmasın müsâvîdir. Eğer onlardan her biri kölenin nikâhı altında olurlarsa ârı defetmek için ittifakla nikâhı bozmakda muhayyer kılınmışlardır. **Ârdan murâd hür kadının köleye hanım olmasıdır. Eğer hür erkeğin nikâhı altında olursa, bunda İmâm Şâfiî (Rh.A.) ayrı görüştedir.**

Bir köle efendisinden izinsiz bir kadın nikâh etse, efendi onu âzâd ettikde, o nikâh geçerli olur. Kezâ o köleyi efendisi sattıkda alıcı ona izin verse, o nikâh geçerli olur. Nihâye'de böyle zikredilmiştir.

Kezâ bir câriye efendisinden izinsiz kendisini bir kimseye nikâhlasa ve efendisi onu âzâd etse, nikâh geçerli olur. Çünkü câriye ehl-i ibâreden (söz sâhibi) dir. Nikâhın geçerli olmayışı ise efendinin hakkıdır. Halbuki o ortadan kalkmıştır. O câriye için muhayyerlik de yoktur. Çünkü nikâh âzâddan sonra geçerli olmuştur. Nikâhın geçerli olmasından sonra câriye üzere mülk ziyâde olmamıştır. Binâenaleyh, mu-

hayyerlik sebebi bulunmamıştır. Şu halde feshetme muhayyerliği de bulunmaz. Nitekim âzâddan sonra evlendikte olduğu gibi.

Eğer koca câriyeyi âzâdından önce cimâ etti ise, her ne kadar o müsemmâ mehr-i misldeh çok olsa da, efendi için mehrden müsemmâ lâzım gelir. Eğer koca câriyeyi âzâd edildikden sonra cimâ etse mehr-i müsemmâ câriye için lâzım gelir. Yani bir câriye efendisinden izinsiz bin akça mehr ile bir kimseye kendisini nikâhlasa ve onun mehr-i misli yüz akça olsa, koca câriyeye dâhil oldukdan sonra efendisi onu âzâd etse, o bin akça mehr-i müsemmâ efendinin olur. Çünkü koca, efendinin olan mülk edinilmiş menfaati almıştır. Şu halde bedeli efendi alır. Eğer koca o câriye ile âzâd edilinceye kadar cinsî ilişkide bulunmadı ise mehr câriyenin olur. Çünkü koca câriye için memlûke olan menfaati almıştır, bu durumda bedel câriye için vâcib olur.

Ma'lûm ola ki, kölenin âzâdına mâlik olmayan kimse onu evlendirmeye de mâlik olmaz. Fakat câriye bunun hılâfınadır. Baba, dede, velî, vasî, kâdî, mükâteb ve işini teslîm ettiği ortağı, câriyeyi evlendirebilirler, köleyi evlendiremezler. İzin verilmiş köle, izin verilmiş küçük çocuk ve şirket-i inân ile ortak olan kimse, zikredilenler gibi câriyeyi evlendiremezler.

Bir kimse oğlunun câriyesi ile cimâ yapsa ve câriye ondan bir çocuk doğurdukda o kimse çocuk bendendir diye iddiâ etse, çocuğun nesebi sâbit olur ve câriye o kimsenin ümmü veledi olur. Câriyenin kıymetini vermesi gerekir. Mehrini vermesi gerekmez. Yani ukr (cimâ edilen kadına verilen mehr) lâzım gelmez. Çocuğun kıymeti de lâzım gelmez. Gerek baba şüphe iddiâ etsin, gerekse etmesin. Oğlu da bunda babasını gerek tasdîk etsin, gerekse etmesin. Nesebde ancak câriye ulûk vaktinden da'vâ vaktine varıncaya kadar oğulun mülkünde olursa sâbit olur. Çünkü mülk ulûk vaktine istinâd yoluyla sâbit olur. Binâenaleyh temellük velâyetinin ulûk vaktinden da'vâ vaktine varıncaya kadar mevcûd olmasını gerektirir. **Bunun açıklaması şöyledir: Çünkü baba için kendisini korumaya ihtiyâc olduğunda oğulun malını temellük velâyeti vardır. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) :

أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ

«Sen ve senin malın baban içindir» buyurmuştur.

Babanın menîsi oğulun cüz'üdür. Şu halde oğulun malıyle o cüz'ün zâyi' olmakdan korunması gerekir. Doğurtma işi sahih olsun diye bu, oğulun câriyesini temellük ile olur. Bir de; Mülkden hâli kalsa neseb

ortadan kalkar. Baba câriyeyi temellük etse oğula câriyenin kıymetini öder. Çünkü babanın ihtiyâcı tam değildir. Çünkü o ihtiyâc bekâ zarûretlerinden değildir. Bundan dolayı oğul, babasına çocuk doğurtmak için câriye vermekle zorlanmaz. İhtiyâc bulunduğu için babaya temellükü ve zarûret bulunmadığı için oğulun malını korumak câriyenin kıymetini vâcib kıldık. Ukr vâcib olmadı. Çünkü cimâ babanın mülkünde vâki olmuştur. Çocuğun kıymetini de ödemez. Çünkü çocuk, doğurtmanın öncesine dayanmakla müteallık hür oldu. Kezâ zikredilen ahkâmda babanın ölümünden sonra dede baba gibidir.

Eğer oğul câriyesini babasıyle evlendirse ve o câriye oğulun babasından bir çocuk doğursa, babanın ümmü veledi olmaz. Çünkü o câriyenin babanın mülküne geçmesi, babanın menîsini korumak için idi. Halbuki babanın menisi onsuz korunmuş olup ona hâcet yoktur. Babaya mehr, nikâh ile iltizâm ettiği için vâcib olur. Câriyenin kıymetini ödemesi gerekmez. Çünkü rakabesine mâlik değildir. Câriyenin çocuğu hürdür. Çünkü o çocuğa kardeşi mâlik olmuştur. Onun nâmına âzâd olur.

Hür bir kadın kocasının sâhibine; kocam olan köleni benim nâmıma bin akça ile âzâd eyle dedikde, o da âzâd etse, nikâh fâsid olur. Kezâ bir adam nikâhı altında olan câriye için, câriyenin efendisine, benden bin akça ile benim nikâhlım olan câriyeni âzâd eyle dedikde, o da âzâd etse, câriye âzâd olur, nikâh da fâsid olur. Birinci mesèlede, kadının kölesi üzerine mehrin vücûdu muhâl olduğu için mehr düşer. İkinci meselede mehr düşmez. **İmâm Züfer'** (Rh.A.) **e göre, mülk yok olduğu için nikâh fâsid olmaz. Bu hılâfın tahkîki şudur : Şâyet bedel zikredilse, bize göre iktizâ ile mülk sâbit olur.** Nitekim eğer kadın, kocam olan köleni şu mikdâra bana sat, ondan sonra benim nâmıma âzâd eyle demiş gibi olur. Efendinin, âzâd ettim demesi, sana sattım ve senin için âzâd ettim demek olur. Mülk iktizâ yoluyla sâbit olunca nikâh fâsid olur. **İmâm Züfer** (Rh.A.), **iktizâ ile mülk sâbit olur, demez. Ona göre, mülk sâbit olmayınca, nikâh da fâsid olmaz.** Bu meselenin tahkîkinin tamâmı Usûl Kitaplarında zikredilmiştir. O kölenin velâsı (velî olma hakkı) o hürre kadın için olur. Eğer keffâret için niyet ederse o hür kadının keffâreti için vâki olur. Çünkü o köle hür kadının âzâdlısıdır.

Eğer kocanın efendisine, benden âzâd eyle dediği vakitte bedeli terk etse, yâni bin akça ile âzâd eyle demese, **mülk olmadığı için nikâh fâsid olmaz. O kölenin velâsı da velîsi için olur. Çünkü bu sûrette âzâd eden velîdir. Bu İmâm A'zam** (Rh.A.) **ile İmâm Muhammed'** (Rh.Aleyhimâ) **e göredir.**

KÂFİRİN NİKÂHI :

Musannıf, kölenin nikâhını açıklamayı bitirince, kâfirin nikâhını açıklamaya başlayıp dedi ki : **Şâhidsiz evlenmiş olan kâfir karı - koca, ikisi birden Müslüman olsa veya bir kâfirin iddetinde olup dinlerinde iddete inanan kâfir karı - koca Müslüman olsa, o nikâh üzere bırakılırlar.** Eğer kâfir karı - koca birbirlerine harâm kılınmış (mahrem) olsa veya iki mahremin biri İslâm dînine girse veya hâl-i küfürlerindeki durumlarını bize arz etse, mahremiyet için mahalliyet bulunmadığından dolayı araları ayırılır. Mahalle râci olan şeyde ibtidâen ve bekâen olur. Fakat geçen mesele bunun aksinedir.

İkisinden birinin durumunu arz etmesiyle ayrılmaz. Çünkü ikisinden birinin hâlini arz etmesiyle diğerinin hakkı, İslâm'ın ahkâmını iltizâm eylemediği için bâtıl olmaz. Arkadaşı için iltizâm velâyeti de yoktur. Fakat ikisinden biri İslâm dînine girse zikredilenin hılâfıdır, ayrılır. Çünkü İslâm yücedir onun üzerine geçilmez.

Çocuk ana - babanın din yönünden hayırlısına tâbi olur. Eğer ikisinden biri Müslüman olursa çocuk da Müslümandır. Veya biri Kitâbî ve diğeri Mecûsî olursa çocuk kitâbî olur. Çünkü kitâbî, çocuk için daha uygundur. Bu söz, ülke ayrı olmayıp ikisi de İslâm ülkesinde; veya ikisi de dâr-ı harbde; veya küçük çocuk İslâm ülkesinde ve babası dâr-ı harbde Müslüman olduğuna göredir. Çünkü çocuk hükmen İslâm ülkesi halkındandır. Fakat, çocuk dâr-ı harbde ve baba dâr-ı İslâm'da olup İslâm dînine girse, çocuk ona tâbi olmaz, ve Müslüman da olmuş olmaz. Çünkü çocuğun babasını dâr-ı harb ehlinden saymak mümkün değildir. Fakat aksi bunun hılâfınadır. **Bunu Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.**

Mecûsî ve onun benzeri, yani Putperest olanlar ve diğer müşrikler Kitâbîden daha kötüdür. Çünkü Kitâbînin semâvî din da'vâsı vardır. Bundan dolayı boğazladığı hayvan yenir ve Müslümanlara kadınlarını nikâh etmek câiz olur. Mecûsî daha kötüdür. Hattâ Kitâbî ile Mecûsînin evlenmesinden çocuk meydana gelse, o çocuk teb'an (tâbi olarak) Kitâbî olur.

Mecûsî olan karı - kocadan biri veya Kitâbînin karısı Müslüman olsa, diğerine İslâm arz edilir. Eğer o diğeri İslâmı kabûl ederse kadın onun olur ve eğer kabûl etmez ise dayattıktan sonra araları ayrılır. Bu söz Kenz'in : «Şâyet karı - kocadan biri İslâm dînine girse diğerine İslâm arz edilir.» **sözünden daha güzeldir.** Çünkü bizim sözümüz Mecûsî karı - kocaya uyar. Zirâ mutlaka ikisinden birinin İslâm olmasıyle, dayattıktan sonra mutlak surette araları ayrılır. Fakat, ikisi de Kitâbî

olsalar, eğer kadın İslâm dînine girse kocasına İslâm arz edilir. Eğer koca da İslâm'ı kabûl ederse, Müslüman için ibtidâen tezevvüc câiz olduğu için karısına taarruz edilmez. Kezâ kadın Kitâbiyye ve koca Mecûsî olduğu sûrette koca İslâm'a gelse zikredilen gibi olur. Yani ayrılmaz. Kocanın İslâm'dan yüz çevirmesi talâktır. Fakat kadının yüz çevirmesi talâk değildir. Yani kâdî aralarını ayırdıkda, İslâm'dan yüz çevirmek erkek tarafından olursa ayırmak talâk olur. Eğer yüz çevirme kadın tarafından olursa nikâh fesh olur. Talâk olmaz. Çünkü talâk erkekler tarafından olur, kadınlar tarafından olmaz. Bu kadının İslâmdan yüz çevirmesiyle nikâhın feshinde mehr yoktur. Ancak eğer cimâ edilmiş olursa vardır. Çünkü cimâ edilmiş olmayan kadın mübdeli yani ferci bedelin (yani mehrin) sağlamlaşmasından önce kaybetmiştir. Böylece Riddete (yani İslâm'dan dönmeye) ve mutâvaata benzemiştir. Yani kocanın oğlu ile beraber oynaşmış gibi olmuştur. Kocanın İslâm'dan yüz çevirmesi sûretinde ise, eğer kadın cimâ edilmiş ise onun için mehrin tamâmı lâzım gelir. Eğer cimâ edilmiş değil ise mehrin yarısı lâzım gelir. Çünkü burada cimâdan önce ayırmak talâktır.

Eğer Mecûsî karı - kocadan birinin veya Kitâbî karı - kocadan karının Müslüman olması dâr-ı harbde olursa, diğerinin Müslüman olmasından önce üç defa hâiz olmayınca, o kadın bâin olmaz. Çünkü İslâm, ayrılma sebebi değildir. Arz-ı İslâm velâyetin kusuru için imkânsızdır. Şu halde fesâdı savmak için ayrılık mutlaka lâzımdır. İmdi şart - ki hayzın geçmesidir - sebeb yerine konulmuştur. Nitekim kuyu kazmada olduğu gibi. **Bizim, Kitâbînin karısı dememize sebeb şudur :** Çünkü Müslüman, koca olsa ve kadın Kitâbiyye olsa onların ikisi de nikâhları üzere kalırlar. Kitâbi kadının kocası İslâm dînine girse Kitâbî kadın bâin olmaz. Çünkü koca için o kadın ile başlangıçta evlenmek câiz idi, bekâ itibâriyle câiz olması evleviyette kalır.

Koca ile karının memleketlerinin ayrılığı, ayrılma sebebidir. Esirlik ayrılma sebebi değildir. Hattâ ikisinden biri bizim ülkemize Müslüman veya Zimmî olduğu halde çıksa veya bizim ülkemizde İslâm'ı kabûl etse veya bizim ülkemizde zimmet akdini kabûl etse veyâ dâr-ı harbden esîr edilip dâr-ı İslâm'a sokulsa, ikisi arasında ayrılık vâki olur. Fakat ikisi beraber esîr edilse, ayrılık vâki olmaz. **İmâm Şâfii'** (Rh.A.) **ye göre, ayrılma sebebi esîrliktir. İki ülkenin ayrılığı değildir.**

Hâmile olmayan kadın dâr-ı harbden bizim ülkemize Müslüman veya zimmiyye olduğu halde hicret etse, iddetsiz nikâh edilir. Fakat hâmile bunun hilâfıdır. Çocuğunu doğurmazdan önce nikâh edilmez. Nikâhın câiz olmasının vechi Allah Teâlâ' (C.C.) **nın :**

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ

«Onlarla evlenmenizde bir engel yoktur.» (6) âyetidir ki, muhâcire olan kadının nikâhını mutlak olarak mubâh kılmıştır. İddetten sonra olan nikâhla kayıtlanması, nass üzere ziyâdedir. Halbuki o ziyâde neshdir. Nitekim Usûlde anlatılmıştır.

Karı - kocadan birinin - Allah Teâlâ (C.C.) korusun - **mürted olması nikâh için âcil feshdir. Hüküm üzere mevkûf değildir. Fesh olmasının faydasına gelince, talâk sayısı bununla azalmaz. Bu söz İmâm A'zam ile Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **a göredir. İmâm Muhammed** (Rh. A.) **ise:** «Eğer riddet (yâni İslâm dîninden dönme) kadından olursa zikredilen gibidir. **Eğer** kocadan olursa talâktır» **demiştir.**

Eğer kadın cimâ edilmiş ise, riddet gerek kocadan ve gerek kadından olsun, mehrin hepsi cimâ edilmiş kadına verilmesi gerekir. Çünkü koca kadınla cimâ etmekle mehri sağlamlaştırmıştır. Şu halde mehrin düşmesi düşünülemez. **Cimâ edilmemiş kadında, eğer koca mürted olursa mehrin yarısını vermesi gerekir.** Çünkü ayrılma, cimâdan önce koca yönünden olmuştur, ve mehrin yarısı vâcib olur. **Eğer riddet kadından olursa, cimâ edilmişin gayride mehrden bir şey yoktur.** Çünkü ayrılma cimâdan önce kadın tarafından mehrin düşmesini gerektiren suç nedeniyle vâki olmuştur.

İslâm'dan yüz çevirmek, irtidâdın yani İslâm dîninden çıkmanın benzeridir. Hattâ cimâdan sonra yüz çevirse, bu hangisinden olursa olsun mehrin hepsi vâcib olur. Eğer cimâdan önce yüz çevirme kocadan olursa mehrin yarısı vâcib olur. Eğer yüz çevirme kadından olursa bir şey vâcib olmaz.

Eğer karı - koca ikisi beraber mürted olsalar da ikisi beraber İslâm'a gelseler, kadın bâin olmaz. Eğer biribiri ardınca İslâm dînine girseler kadın bâin olur. Çünkü ikisinden birinin İslâm'ı önce olsa diğeri riddeti üzere kalır. Bu sûretle de ihtilâf tahakkuk etmiş olur.

★ ★

(6) Bk. Mümtahıne sûresi (60), âyet : 10

كِتَابُ الْقَسْمِ

KASM BÂBI

K a s m : Kâf'ın fethiyle ve sînin sükûniyle masdardır.

قَسَمَ الْقَاسِمُ الْمَالَ بَيْنَ الشُّرَكَاءِ

«Bölüştürücü, malı ortaklar arasında bölüştürdü (taksim etti)» denilir. **Ortakların arasında paylaştırdı ve paylarını ta'yin etti, demektir.**

Kadınlar arasında kasm da bu ma'nâdadır. Yâni kadınların aralarında, onların yanında sohbet ve eğleşmek için gecelemekde haklarını vermek ma'nâsındadır, cimâda değil. Çünkü cimâ isteğe dayanır. Kolca, muhabbette olduğu gibi, cimâda da eşit muâmele edemez.

Kasmde, giyilen giyside ve yenilen yemekde adâlet vâcib olur. Bunların hiç birinde tercîh câiz değildir.

Bâkire, yeni kadın ve Müslüman kadın kasmde zıtları gibidir. Yani kasmde, giyilende ve yenilende bâkire dul gibi ve yeni kadın eski olan gibi ve Müslüman kadın Kitâbiyye gibidir.

Hür kadının hakkı; nikâh edilmiş olan câriyenin, mükâtebenin, müdebberenin ve ümmü veledin haklarının iki mislidir. Bu, hürrenin şerefini göstermek içindir.

Kadınlardan dilediği ile yolculuk eder. Yani yolculukda kasm olmaz. Hattâ kocanın yolculukda onlardan her hangi birini yanına alması câiz olur. **Zevcelerin gönüllerini hoş etmek için kur'a çekmek daha iyidir.**

Eğer kadın kasmını diğer kadına terketmiş olsa, o kadının vazgeçmesi câiz olur. Çünkü o kadın henüz vâcib olmayan bir hakkı iskât

etmiştir. Şu halde o hak düşmez. Çünkü düşürmek ancak kâim (mevcût) de olur. Binâenaleyh dönmek âriyet gibi kaçınmak ma'nâsına gelir. Şöyleki : Ödünç veren kimse dilediği vakitte, bizim zikrettiğimiz şeyden dolayı, ödünçten vazgeçebilir. **Kadının hastalığı sebebiyle kasm düşmez. Allah Teâlâ** (C.C.) **daha iyi bilir.** (Allâhu a'lem).

★ ★

كِتَابُ الرَّضَاعِ

SÜT EMME BÖLÜMÜ
(RADÂ')

Radâ', lûgatta mutlak sûrette memeyi emmektir. Şerîatta, süt emen çocuğun bir kadının memesinden emmesidir. (1) Kadın kaydı, koyun ve koyunun benzeri hayvanın memesinden ihtirâzdır. Çünkü süt emen iki çocuk şâyet bir koyunun ve koyunun benzeri bir hayvanın memesinden emse, onun üzerine süt kardeşliği hükmü verilmez. Nitekim yakında zikredilecektir.

Vakt-i mahsûsda emmesidir. O vakt-i mahsûs, İmâm A'zam' (Rh.-A.) a göre, iki buçuk yıldır. İmâmeyn' (Rh.Aleyhimâ) e göre, ancak iki yıldır. Bütün müctehidler ittifâk etmişlerdir ki : Kadın boşanırsa, süt ücreti babaya iki yıl bittikten sonra vâcib değildir. Sonra, süt emme müddeti geçse, ondan sonra emmeye harâm hükmü taalluk etmez. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

لَا رَضَاعَ بَعْدَ الْفِصَالِ

---

(1) Bir çocuk bir kadından emdimi artık dînen o kadın onun süt annesi. kadının sütüne sebeb olan kocası süt babası, o kadından emenler de süt kardeşi olurlar. Bu sûretle doğumdan gayrı bir akrabalık teessüs eder; ve artık bu sayılanlar arasında nikâh harâm olur.

Süt emme meselesi dînen pek mühimdir. Zamanla unutulmaya maruz bulunan bu meselede Müslümanların çok uyanık davranmaları icâb eder. Doğan çocuğu ya hiç süt anneye vermemeli, yâhut vermek mecbûriyeti varsa meseleyi ciddî bir şekilde ele alarak bir yere yazmalı, bellemeli, hısım ve akrabaya, konuya komşuya onu duyurmalıdır. Aksi takdirde unutulur da günün birinde iki süt kardeşi evlendirmek gibi pek büyük bir vebâl altında kalınabilir.

(Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu, C. 3)

«Çocuğu sütten kestikden sonra süt kardeşliği olmaz.» buyurmuştur.

Müddetin tamâm olmasından önce sütten kesilmeye, yani (fitâm'a) itibâr edilmez. Ancak İmâm A'zam' (Rh.A.) dan bir rivâyette itibâr edilir. Şâyet çocuk süt emmekden istiğnâ hâsıl ederse. Hassaf' (Rh.A.) ın beyânına göre : Müddet geçmezden önce çocuk sütten kesilse ve yemek ile sütten müstağnî olsa, radâ' olmaz. Eğer istiğnâ etmezse onunla hürmet sâbit olur. Bu söz de İmâm A'zam' (Rh.A.) dan rivâyet edilmiştir. Fetvâ bu söz üzeredir. Bunu Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.

Emzirme, hılâf üzere olan vakt-i mahsûsdan sonra mubâh olmaz. Zirâ süt emzirmenin mubâh görülmesi zarûrîdir. Çünkü o âdemînin cüz'üdür. Şu halde zarûret miktâriyle takdîr edilir.

Süt emzirmekle, her ne kadar az olsa da, emzirenin, süt emen için analığı sâbit olur. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre tahrîm sâbit olmaz. Ancak beş defada ve her defada çocuğa yetecek kadar emzirmekle sâbit olur.

Süt emen için emziren kadının kocasının baba olması da sâbit olur. Emziren kadınm sütü o kocadan olmak şartıyle babası olur. Yani sütü emen için emziren kadının ana olması ve kocasının baba olması emziren kadının sütü o kocadan olursadır. Çünkü sütü o kocadan olmazsa, bir emzikli kadını bir erkek tezevvüc etmekle o süt ile kadın bir çocuk emzirse sütü emen, o süt sâhibi olmayan kocanın süt bakımından çocuğu olmaz. Belki radâ'dan üvey çocuğu olur. Hattâ süt emen çocuk için, ikinci kocanın başka kadından olan çocukları ile ve kardeşleriyle evlenmek nesebde olduğu gibi câiz olur. **Süt emen çocuk, emziren kadın ikinci kocadan çocuk doğurmadıkca, kadının birinci kocasının süt çocuğu olur. Şâyet ikinci kocadan çocuk doğursa ve bir çocuk emzirse o çocuk ittifakla ikinci kocanın süt çocuğu olur.** Çünkü süt ikinci kocadandır. Bundan sonra bu kaydın müntefî olması babalığın ortadan kalkmasını gerektirir. Sonra bu kaydın bulunmaması babalığın bulunmamasını iktizâ eder. Lâkin bundan ikinci kocanın arası ile o cimâ edilmiş emziren kadının arası ayrıldıktan sonra süt emen kızın ikinci kocaya nikâhın câiz olması lâzım gelmez. Zirâ anaların cimâı, gerek süt emme yönünden olsun, kız çocuklarını harâm eder. Nitekim daha önce geçti.

Neseble harâm olan kimse, süt emmekle de harâm olur. Ancak kız kardeşinin ve erkek kardeşinin neseben anası harâm olmaz. Zirâ nesebden kız kardeş ve erkek kardeşin anası, ya anadır veya babanm ci-

mâ ettiği kadındır. Bunların ikisi de harâmdır. Halbuki radâ'dan harâm değildir. Bu mesele üç şekilde olur.

Birinci şekil şudur: Neseben kız kardeş veya erkek kardeşin süt anası. Meselâ : Bir adamın neseben kız kardeşi olup ve o kız kardeşin radâen anası olsa, o adam için radâen kız kardeşinin anasıyle evlenmek câiz olur.

İkinci şekil şudur : Süt kız kardeşinin veya erkek kardeşinin neseben anası. Meselâ : Bir erkeğin radâen kızkardeşinin neseben anası olsa, o erkek için süt kız kardeşinin neseben anası ile evlenmek câiz olur.

Üçüncü şekil şudur: Süt kardeşinin veya süt kız kardeşinin süt annesi. Meselâ : yabancı (ecnebî) olan erkek çocuk ile kız çocuk bir yabancı kadının memesinden emseler ve o kız çocuğun radâen bir başka anası olsa, o erkek çocuk için süt kız kardeşinin anası ile evlenmek câiz olur.

Oğlunun kız kardeşi de müstesnâdır. Çünkü neseben oğulun kız kardeşi, ya kendi kızıdır, yâhut üvey kızıdır ki, onun anasını cimâ etmiştir. Amma süt cihetinden böyle değildir.

Oğlunun ninesi (büyük annesi) **de müstesnâdır. Zirâ oğlunun neseben ninesi mevtûasmın** (cimâ ettiği kadının) **anasıdır. Veya kendi anasıdır. Radâen böyle değildir.**

Amcasının ve halasının anası da müstesnâdır. Dayısının ve teyzesinin anası da müstesnâdır. Çünkü amcası ile halasının annesi neseben sahîh dedenin cimâ ettiği karısıdır. Hala ile teyzenin anneleri de fâsid ceddin karısıdır. Radâen böyle değildir. Eğer radâen olursa, zikredilen kadınların hiç biri erkek için harâm olmaz.

Erkek kardeşin kız kardeşi mutlak sûrette helâl olur. Yani erkeğin, süt erkek kardeşinin kız kardeşiyle evlenmesi helâl olur. Nitekim neseben erkek kardeşinin kız kardeşiyle evlenmesi câiz olduğu gibi. Baba bir erkek kardeşi gibi ki, o erkek kardeşin ana bir kız kardeşi olsa, baba bir erkek kardeşi için onunla evlenmek câiz olur.

Bir kadından süt emen iki çocuğun evlenmeleri helâl değildir. Çünkü onlar radâen iki kardeştirler. Gerek o kadın onları bir zamanda emzirmiş olsun ve gerekse ayrı zamanlarda emzirsin ve gerekse bir memeden emzirsin ve gerekse birini bir memeden ve diğerini diğerinden emzirsin müsâvîdir.

Koyun ve koyunun benzeri bunun aksinedir. Koyunun sütü üzere süt kardeşliği hükmü yoktur. Çünkü hürmet, ancak kerâmet yoluyla cüz'iyyet şüphesi vâsıtasıyle sâbit olur. Burada asıl olan, süt emziren

kadındır, sonra başkasına geçer. İnsan ile hayvanlar arasında doğum itibâriyle cüz'iyyet yoktur. Süt itibâriyle de yoktur. Binâenaleyh başkasına geçmez.

Süt emen ile süt emziren kadının çocuğu arasında da helâllık yoktur. Çünkü onlar da kardeştir. **Süt emziren kadının çocuğunun çocuğu arasında da helâllık yoktur.** Çünkü o çocuk kız kardeşinin çocuğudur.

Bâkirenin sütü harâm olmayı icâb eder. Çünkü o süt büyüyüp gelişmeye sebebtir. Bu sebeble, diğer kadınların sütü gibi, bununla cüz'iyyet şüphesi sâbit olur.

Ölü olan kadının sütü de harâmlığı icâb eder. Çünkü ölü kadının sütü de hakîkaten süttür. **Kezâ kadının su veya ilâc ile yâhut başka kadının sütü ile karıştırılmış olan sütü de harâmlığı îcâb eder. Ya da koyun sütü ile karıştırılmış olan kadın sütü de koyun sütüne gâlib olursa harâmlığı îcâb eder.** Çünkü bu sütte et bitirip, kemiği geliştirmek özelliği vardır. Yani süt, etin bitmesine ve kemiğin toplanma ve terkîbine sebebdir. Bu, et bitirip büyütme bu bâbda mu'teberdir.

Yemekle karıştırılmış olan süt harâmlığı îcâb etmez. Bu söz ıtlâk üzere İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın sözüdür. Çünkü, o galebeyi şart kılmaz. İmâmeyn** (Rh.Aleyhimâ) : «Şâyet süt yemeğe gâlib olsa ve süte ateş değmese yani pişirilmese, ona tahrîm taalluk eder.» **demişlerdir. Kudûrî** (Rh.A.), **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın sözü üzere, yemeğin tirit gibi belli olmasını şart kılmıştır. Bazıları** : «Bu şart, eğer kaşık ile yemek kalktığı vakitte süt damlamazsa harâm olmaz. Çünkü sütün kaşıktan damlamasiyle hürmet sâbit olur»; **bazıları da** : Hiç bir hâlde hürmet sâbit olmaz, demişlerdir. **İmâm Şemsü'd-dîn es-Serahsî** (Rh.A.) **bu söze meyletmiştir. Sahîh olan bu sözdür. Zeylaî** (Rh.A.) **böylece zikretmiştir.**

Erkeğin veya kadının sütü ile küçük çocuğa ihtikân (şırınga) **yapılsa hürmet icâb etmez.** Erkeğin sütünün tahrîm icâb etmediğine sebeb şudur : Çünkü erkeğin sütü gerçekten süt değildir. Zirâ süt, doğurması olabilen kimseden tasarlanabilir. Kadının sütü ile ihtikân (şırınga) a gelince: Çünkü; onda büyütüp geliştirme özelliği yoktur. Tahrîm ise geliştirme itibâriyledir. Geliştirme gıdâ ile olur. Gıdâ ise yukarıdan olur, aşağıdan olmaz.

Bir kadın ortağını emzirse, ikisi de kocalarına harâm olurlar. Yani bir erkeğin nikâhı altında bir küçük kız ve bir büyük kadın olsa, o büyük kadın küçük kızı emzirse, erkeğe ikisi de harâm olurlar. **Çünkü erkek radâen ana ile kızını bir nikâh altına almış olur.** Eğer o büyük kadın cimâ edilmedi ise, onun için mehr yoktur. Çünkü ayrılma cimâ'dan önce, onun tarafından gelmiştir. Hattâ ayrılma eğer onun tara-

fından gelmese; meselâ : zorlanmakla veya uyurken küçük kız onun sütünü emmekle olsa yâhûd bir adam o kadının sütünü alıp küçük kıza içirmekle veya büyük kadın delî olmakla ayrılık hâricten gelse, o kadın için mehrin yarısı vardır. Çünkü ayrılık o kadına izâfe edilmez. Küçük kız için de yarım mehr vardır. Zirâ cimâdan önce ayrılma onun tarafından değildir. O küçük kızın süt emmesine itibâr yoktur.

Eğer kadın fesâdlık edip küçük kızı emzirdi ise, koca o küçük kızın mehrini emziren kadından alır. Eğer fesâd kasdetmedi ise koca emziren kadından bir şey alamaz.

Bir emzikli kadın boşanıp, iddetten sonra başkasıyle evlendirildikde başkasından hâmile olsa ve hamlden sonra ondan süt inse ve o sütle bir küçük çocuğu emzirse, İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre, çocuğu doğuruncaya kadar sütün hükmü birinci kocadan olur.** O kadın çocuğu doğurduğu zaman süt ikinci kocadan olur. Çünkü o süt yakînen birinci kocadan idi. İkinci kocadan olduğunda şüphe etmiştik. İmdi yakîn şüphe ile zâil olmaz.

Bir erkeğin süt emen iki karısı olup bunların ikisini de bir yabancı kadın peşipeşine emzirse, o erkeğe ikisi de harâm olurlar. Çünkü onlar radâen iki kız kardeş olmuşlardır. İki kız kardeşin arasını nikâhen cem'etmek harâmdır.

Bir erkek bir kadına işâret edip; «Bu kadın benim süt kızımdır», **dedikden sonra sözünden dönse, dönmesinde tasdîk edilir.** Çünkü yanlışlık bulunabilen bir şeyle ikrârda bulunmuştur. Öyleyse ma'zûrdur.

Bazan bir erkek ile fülan kadın arasında süt kardeşliği vâki olur. Sonra o kimseye bu haber verilir de o kimse işin gerçeğini iyice araştırır ve o sözde yanlışlık olduğunu anlar. Şâyet bunda yanlışlık olduğunu haber verirse sözü tasdîk edilir.

Kezâ bir kimse bir kadın için işâret edip : Bu benim süt kardeşimdir veya annemdir veya kızımdır, dese, sonra o işâret ettiği kadınla evlenmek isteyip ben önceki sözümde yanıldım veya öyle sandım veya unuttum dese, o kadın da o adamı tasdîk etse, her ikisinin söyledikleri tasdîk olunur, ve o adamın o kadın ile evlenmesi câiz olur.

Eğer adam, sözünde durup bu söz haktır, dediğim gibidir, dedikden sonra o kadın ile evlense, araları ayrılır.

Eğer kadın süt emdiğini ikrâr etse, erkek de inkâr etse, sonra kendini yalanlayıp, ben yanılmışım, diye o süt kardeşliğini ikrâr ettiği erkek ile evlense câiz olur. Kadın kendini yalanlamazdan önce evlense câiz olur. Her ikisi süt kardeşliği ikrâr ederler de sonra kendilerini ya-

lanlar ve biz hatâ etmişiz diyerek evlenirlerse câiz olur. **Kezâ nesebde dahî böyledir. Ona ancak ısrâr ettiği şey lâzım gelir.** Hattâ, bu kadın benim kız kardeşimdir veya anamdır, dese ve kadının belli nesebi olmasa, ondan sonra ben öyle sandım, dese tasdîk edilir. **Eğer birinci söz üzerinde ısrâr ederse araları ayrılır. Kâfî'de böyle zikredilmiştir. Radâ'** (süt emme) **mülkü isbât eden beyyine ve birbirini tasdîk gibi şeylerle sâbit olur.** Yani iki erkeğin veya bir erkek ile iki kadının şehâdetleri ile sâbit olur. **Birbirlerini tasdîk etmekle sâbit olması : Birbirlerini yalanlamak** (tekâzüb) **ile hükmünün kalkmasına aykırı değildir.** Nitekim bunu gördün!

★ ★

كِتَابُ الطَّلَاقِ

BOŞAMA BÖLÜMÜ
(TALÂK)

Talâk, lûgat yönünden mutlak sûrette kaydı (bağı) **kaldırmak ma'nâsınadır.** «Atı saldı.» ve «Esîri saldı.» denilir. Lâkin nikâhda kullanılması, selâm ve serâh lâfızlarının teslîm ve tesrîh ma'nâsına kullanıldıkları gibi «tef'îl» ölçüsü ile «tatlîk - kadını boşamak» ma'nâsınadır.

Allah Teâlâ' (C.C.) nın اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ **«Boşama iki def'adır.» (1) kavl-i şerîfinde olan «talâk» lâfzı da bu kabîldendir.** Yani «tatlîk» **ma'nâsınadır. Bundan başkasında «if'âl» ölçüsü ile «itlâk - salıvermek» ma'nâsına kullanılır. Bundan dolayı, bir adam karısına** اَنْتِ مُطَلَّقَةٌ **«Sen boşsun.» dese «lâm» ın teşhîdi ile, niyete ihtiyâc olmaz. «Lâm» ın tahfîfi ile** مُطْلَقَةٌ **dese, talâka niyet etmeye muhtactır. Bunu Zeylâî (Rh.A.) zikretmiştir.**

Talâk ıstılahan; şer'an sâbit olan kaydın kaldırılmasıdır. Şer'an demekle hissen sâbit olan kayd hâric kalmıştır. Bağın çözülmesi gibi. Yani nikâh ile şer'an sâbit olan kayd (bağ) ın kaldırılması ma'nâsınadır. **Nikâh lâfzı ile ıtk** (âzâd olma) **hâric kalmıştır. Çünkü ıtk şer'an sâbit olan kaydı kaldırmaktır. Lâkin bu kayd nikâh ile sâbit değildir. Kenz'de böyle zikredilmiştir.**

Ben derim ki: Bu, ta'rîf başkalarının girmesine mâni değildir. Çünkü buna fesh girer. Bundan dolayı ben: «Bu kaldırma birden üçe kadar-

---

(1) Bk. Bakara Sûresi (2), âyet: 229

dır.» **sözünü ekledim.** Bu ziyâde ile fesh de hâric kalır. Çünkü feshde aded yoktur.

Ma'lûmdur ki, talâk üç çeşittir: Birincisi: **Ahsen,** ikincisi: **Hasen,** üçüncüsü: **Bidîdir.** (2)

Musannıf birinci çeşidi; «Kadının tuhru hâlinde cimâ'dan önce boşamak ahsendir.» **sözüyle zikretmiştir. Yani, talâkın ahseni** (en güzeli) **kadının, cimâ bulunmayan tuhrunda** (hayzdan temiz hâlinde) **bir talâk ile boşamak ve kadının iddeti bitinceye kadar kocanın onu terk etmesidir. Çünkü rivâyet edilmiştir ki, Resûlüllah (S.A.V.) in Ashâbı böyle yaparlardı.** Zirâ böyle yapmak tedâriki mümkün olmakla (hatâyı düzeltmek mümkün olmakla) pişmanlıkdan daha uzak olur.

Musannıf, ikinci çeşidi şu sözü ile zikretmiştir: «Cimâ edilmemiş hayz gören kadının bir defa boşanılması, velev ki o boşama hayzda olsun ve kezâ cimâ edilmişin, içinde cimâ olmayan üç tuhrda ayrı ayrı üç talâkla boşanılması, âyise (yani hayz âdeti kesilmiş kadın), küçük kız ve hâmile kadınların üç ayda boşanılması hasendir ve sünnî talâktır.»

İmâm Mâlik (Rh.A.); «Talâk-ı selâse bid'attır.» demiştir. Çünkü talâk mahzûrdur, yânî harâmdır. **Ancak kurtulma ihtiyâcı için mubâh olur.** Bu ise bir talâk ile savulmuş olur.

Bizim için delîl; Resûlüllah' (S.A.V.) ın Hz. Ömer' (R.A.) e:

مُرِ ابْنَكَ فَلْيُرَاجِعْهَا ثُمَّ يَدَعُهَا حَتَّى تَحِيضَ
وَتَطْهُرَ ثُمَّ يُطَلِّقُهَا ثُمَّ تَحِيضُ وَتَطْهُرُ ثُمَّ
يُطَلِّقُهَا إِنْ أَحَبَّ

---

(2) **Boşamanın sebebi:** Karı ile kocanın ahlâkı birbirine uymadığı zaman hissedilen ayrılma ihtiyacı ve **Allah'** (C.C.) ın emirlerini îfaya engel olacak dargınlığın ârız olmasıdır.

Boşama aslı i'tibâriyle **mübâh değil, memnu'dur.** Çünkü boşama, nikâh denilen büyük ni'mete karşı bir küfrân-ı ni'mettir. **Ancak zarûrete binâen bazen mubâh olur.**

Boşama bâbındaki âyet ve hadîslerin mutlak oluşlarına bakarak, boşamaya «mubâhtır» diyenler de olmuştur.

Hulâsa: Boşama, mubâhların, Allah (C.C.) indinde en sevimsizidir.

(Selâmet Yolları, C. 3, Ahmed Davudoğlu)

«Oğluna emret karısına mürâcaat etsin, ondan sonra hâiz olup temizleninceye kadar onu terketsin, ondan sonra boşasın ve yine hâiz olup temiz oluncaya kadar terketsin, ondan sonra dilerşe boşasın.» buyurduğu hadîsidir.

Yine Resûlüllah (S.A.V.), **İbni Ömer'** (Rh. Anhümâ) **e:**

إِنَّكَ أَخْطَأْتَ السُّنَّةَ مَا هٰكَذَا أَمَرَكَ اللهُ تَعَالٰى
إِنَّ مِنَ السُّنَّةِ أَنْ تَسْتَقْبِلَ الطُّهْرَ اِسْتِقْبَالاً
وَتُطَلِّقَ لِكُلِّ قُرْءٍ وَاحِدَةً فَتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي
أَمَرَكَ اللهُ تَعَالٰى أَنْ تُطَلَّقَ لَهَا النِّسَاءُ

«Sen sünnette yanıldın. Allah Teâlâ' (C.C.) **nın sana emrettiği böyle değildi. Şüphesiz sünnetten olan, senin tuhra yönelip beklemen ve her hayz için bir defa boşamandır. Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın kadınların boşanması için emrettiği iddet budur.»** buyurmuş ve **Hak Teâlâ'** (C.C.) **nın:**

فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ **«Kadınları iddetleri içinde boşayın.» (3)**

kavl-i şerîfini murâd eylemiştir. Bu sözü ile talâkın sünnî diye adlandırılmasının nedeni anlaşılmış olur.

Âyise, sagîre (küçük kız) **ve hâmileyi, cimâ'ın ardında boşamak helâldir.** Çünkü kerâhet, yüklü olması tevehhümü ile hayz sâhibi kadınlardadır. Bu ise, zikredilen kadınlarda bulunmaz.

(3) Bk. Talâk sûresi (65), âyet: 1

Musannıf talâk'ın üçüncü çeşidini: «İçinde ric'at (dönüş) olmayan bir temizlik devresinde kadını bir veya iki defâda üç talâkla yâhud iki talâkla boşamak yahud temizlik hâlinde cimâ edilmiş olan kadını bir kerede veya hayzda, cimâ edilmiş olan kadını bir kerede boşamak bid'îdir.» **sözüyle zikretmiştir. Çünkü bu talâk hasen talâka ve ahsen talâka aykırıdır. Şu halde bid'î olanın çirkin olması gerekir. Esah olan söz, sonuncuda yani hayz hâlinde boşanılan kadında** —emrin hakikatı ile amel edip, mümkün olduğu kadar iddetin eserini kaldırmakla masiyeti savmak için— **ric'atin vâcib olmasıdır. Bizim Meşâyihimizin bazılarına göre, ric'at müstehabdır.** Hayzlı kadın ric'attan sonra temizlendiği zaman, koca onu dilerse boşar ve dilerse tutar.

Cimâ edilmiş hayz gören karısına, kocası niyetsiz; «Sen sünnet için üç talâk ile boşsun.» **dese veya her bir temizlikde bir talâk vâki olmaya niyet etse, her bir temizlikde bir talâk vâki olur.** Çünkü kocanın sözü mutlaktır, kâmili kapsar. **«Hayz gören kadın» demeye sebeb şudur: Çünkü kadın zevâtü'l-eşhürden** (aylarla iddet bekleyenlerden) **olursa, hemen bir talâk ve bir aydan sonra bir talâk bir ay sonra bir talâk daha, vâki olur. Kezâ niyetli veya niyetsiz olursa hâl yine böyledir. Eğer cimâ edilmemiş ise, hemen bir talâk vâki olur. Ondan sonra o kadın üzerine, evlenmezden önce bir şey vâki olmaz.** Çünkü bu sözün takdîri şudur: Sünnet vaktine kadar sen üç talâk boşsun, demektir. Halbuki iddet olmadığı için onun hakkında sünnet vakti yoktur. Ancak el'ân küllün vâki olmasına veya her bir ayda bir talâka niyet etmiş ise, bu takdirde niyet ettiği şey vâki olur. Çünkü sözünün muhtemelidir. Zirâ niyet ettiği talâk vükûan sünnîdir. Çünkü üçün toptan vukûu sünnet ile ma'lûmdur. Yoksa ikâ'ı sünnetle ma'lûm değildir. Binâenaleyh kocanın mutlak olan sözü buna şâmil değildir. Çünkü, kocanın sözü kâmile munsarıf olur. Nitekim daha önce geçti. O ki vukûan ve îkâen sünnî talâktır.

Hür olsun, köle olsun âkil ve bâliğ olan her kocanın talâkı vâkidir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.):

لَا يَمْلِكُ الْعَبْدُ وَلَا الْمُكَاتَبُ إِلَّا الطَّلَاقَ

«Köle ve mükâteb, talâkdan başka bir şeye mâlik olmaz.» buyurmuştur.

Velev ki talâk zorla yaptırılmış olsun. Çünkü onun boşaması sahihdir. Lâkin talâk ile ikrârı sahîh değildir. Ya da o koca şaka edici olsun.

Hâzil (şaka edici); **sözünün hakîkatını kasdetmeyen kimsedir. Ve-**

ya sefîh yani aklı zayıf olsun veya aklı gitmiş derecede sarhoş olsun, çünkü onun talâkı vâkîdir. Kezâ hul'u ve âzâd etmesi de vâkîdir. Gerekse o koca dilsiz olsun.

El Yenâbi'de zikredilmiştir ki: Bu dilsizin talâkının vâki olması, dilsiz doğduğu veya sonradan ârız olup devamlı dilsiz kaldığı sûrettedir. Eğer devamlı olmazsa talâkı vâkî olmaz. Dilsizin bilinen işâretiyle vâkî olur. Çünkü onun nikâhında ve talâkında, satışında ve satın alışında bilinen belli işâreti olsa, o işâret istihsânen konuşanın ifâdesi gibidir. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Ya da o koca yanılsa, yine talâk vâki olur. Meselâ «Sübhânellah» demek isteyip diline «Sen boşsun» sözü gelse, talâk vâki olur. Çünkü söz açıktır, niyete hâcet yoktur.

Efendi, kölesinin karısını boşamakla talâk vâki olmaz. Çünkü efendi koca değildir.

Mecnûnun ve küçük çocuğun talâkı vâki olmaz. Çünkü Resûlüllah (S.A.V):

كُلُّ طَلَاقٍ جَائِزٌ اِلَّا طَلَاقَ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ

«Her talâk câizdir, ancak sabî ve mecnûnun talâkı câiz değildir.» buyurmuştur.

Mübersem (zâtülcembe tutulmuş adam) **in talâkı da câiz değildir.** Mübersem (bâ) nın kesriyle «birsâm» dandır. Bu da delilik (cünûn) gibi, ma'lûm bir illettir.

Bayılmış kimsenin, bunamışın ve uykuda olan kimsenin talâkı vâki değildir. Bunaklık; akılda bir bozukluk olup kimi sözü akıllıya kimi de deliye benzer. **Bunların talâkının vâki olmadığına sebeb, onlarda temyîz ve akl olmadığı içindir.**

Şayet karı - kocanın biri diğerinin bütününe veya bir kısmına mâlik olsa, nikâh bâtıl olur. Çünkü mâlik olmak ibtidâen nikâha aykırıdır, bekâsını da meneder. Eğer kadın mâlik olduğu kocasını, mâlik olduğu vakitte hür kıldıkda, koca o kadını iddette boşasa veya kadın dâr-ı harbden Müslüman olduğu halde dâr-ı İslâm'a çıksa, ondan sonra kocası da Müslüman olduğu halde dâr-ı harbden dâr-ı İslâm'a çıksa, o koca da onu iddet içinde boşasa, **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.), bu iki meselede talâkı lâğv etmiştir. yani **«Talâk vâki olmaz»** demiştir. **İmâm Muhammed (Rh.A.)**, «İkisinde de talâk vâki olur.» demiştir. Talâkın itibâ-

rı ki, murâd sayısıdır. — Kadınlara göredir. — Kocası gerek hür ve gerek köle olsun **hür kadının talâkının hepsi üçtür.** Câriyeye itibâr ile — kocası gerek hür ve gerek köle olsun — **câriyenin talâkı ikidir.**

Talâk, ıtk (yani âzâd) **lâfzı ile vâki olur. Aksi, yâni talâk lâfzı ile ıtk vâki olmaz.** Yani koca karısına, «Seni âzâd ettim.» dese, eğer talâka niyet etti ise veyâ hâl talâka delâlet ederse talâk vâki olur. Şâyet efendi câriyesine, «Seni boşadım.» dese, o câriye âzâd edilmiş olmaz. Çünkü mülkün yok edilmesi kayddan daha kuvvetlidir ve birinci ikinci için lâzım değildir. İkincinin istiâresi birinci için sahîh olmaz. Fakat aksi sahîh olur. Yani birincinin istiâresi ikinci için lâzım olur.

★ ★

بَابُ إِيقَاعِ الطَّلَاقِ

BOŞAMANIN YAPILMASI BÂBI

Talâk iki çeşittir: Sarihdir ve kinâyedir. Sarîh söz, usûluyyûn'a göre, kendisinden murâd açıkça anlaşılan sözdür. Hattâ murâd o kadar açık olur ki, söz; gerek hakîkat, gerek mecâz olsun, yalnız işitmekle anlaşılıverir.

Talâkın sarîhi (açık ve besbelli olanı), **ancak boşamada kullanılan lâfızdır.** Meselâ «Ben seni boşadım (tatlîk ettim)», «Sen tâliksin (boşsun)», «Sen mutallâka (boşanmış) sın» ve «Sen talâksın» demek gibi.

Bir şâir:

فَأَنْتِ طَالِقٌ وَالطَّلَاقُ عَزِيمَةٌ

«Sen tâliksın, talâk ise azimettir.» demiştir. Çünkü bu lâfızlar ancak talâkda kullanılmıştır.

Bu sarîh ile, ric'î bir talâk vâki olur. Kocanın karısına; **«Sen boşsun»** demesine gelince: **Hidâye'de söylenen şu sözden dolayı boş düşer.** Bu söz ferdin sıfatıdır. Hattâ iki zevce için **«Tâlikan»**, üç zevce için **«Tavâlık»** denir. İmdi adede muhtemel olmaz. Çünkü ferd adedin zıddıdır ve «Talâk» ı söylemek kadının sıfatı olan talâkı söylemektir. Yoksa talâkın sıfatı olan boşamayı söylemek değildir. Talâkla birlikte söylenen sayı mahzûf masdarın sıfatıdır. Ma'nâsı, «Üç talâk» demektir. Bunun açıklaması, **Tavzîh sâhibinin** dediği gibidir. **Şüphesiz kocanın** «Sen boşsun» **sözü, lûgat yönünden kadının sıfatı olan talâk üzere delâlet eder ve iktizâ yönünden erkeğin sıfatı olan tatlîk üzere de delâlet eder. Kadının sıfatı olan talâkda üç talâk niyeti sahîh olmaz.** Çünkü

o şey haddi zâtında müteaddid değildir. Teaddüd ancak gerçekten boşamada olur. Boşamanın teaddüdüne göre, o boşamanın lâzımı da teaddüd eder, yâni kadının sıfatı da teaddüd eder. İmdi kadının sıfatı olan talâkda üçün niyeti sahîh olmaz. Erkeğin sıfatı olan tatlîkde dahi üçe niyet etmek sahîh değildir. Çünkü bu iktizâen sâbittir. **Et-Telvîh sâhibi,** bunu lâzım olduğu gibi açıklamıştır. Bundan anlaşılır ki: **Zeylaî'** (Rh.A.) nin: **«Hidâye sâhibinin**; tatlîk lâfzı ferdin sıfatıdır, sözü doğru değildir. Çünkü söz talâkdadır. Kadında değildir.» demesi doğru değildir. İmdi sen bu mahalli düşün. Geri kalanlarında ise, meselâ «Sen talâksın», «Sen tâlik'ut-talâksın» ve «Sen bir talâk tâliksin» lâfızları gibi. Bunlar lûgat bakımından ihbâr için olup şâri' onları inşâya nakletmiştir. Lâkin ihbâr ma'nâsını tamâmen ortadan kaldırmamıştır. Çünkü bütün vaziyetlerinde lûgat ma'nâlarına itibâr etmiştir. Hattâ inşâ için mâzî sîgaları seçmiştir ki bunlar hâlde ma'nâlarının sâbit olduğuna delâlet ederler. **Koca,** «Seni tatlîk ettim» **dese, bu lâfız lûgatta ihbâr için olmakla kadının hâlde talâkla mevsûfe olması vâcib olur.** İmdi şerîat, konuşan tarafından bu söz sahîh olmak için iktizâen ikâı (oldurmayı) sâbit kılar. **İmdi talâk iktizâen sâbit olur. Bunda üçün niyeti sahîh olmaz. Çünkü muktezânın umûmu yoktur. Bir de üçe niyet etmek ancak mecâz yoluyla sahîh olur. Zirâ üç, i'tibârî bir'dir. Mecâz niyeti ise ancak lâfzın kendisinde olur.** Niyyete tahsîs gibi.

Talâk ric'î olur. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.) :

اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ

«Boşama iki def'adır. Ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır.» (1) buyurmuştur.

Fukahâ demişlerdir ki: «İyilikle tutmak» **dan murâd ric'attir.** Mutlakâ, yâni gerek bâîn olan bire niyet etsin ve gerekse ondan daha çoğa ve gerekse bir şeye niyet etmesin, talâk ric'î olur. Çünkü sözün murâdı besbellidir. Hüküm sözün ayn'ına müteallik olur ve onun ma'nâsının yerine geçer ve niyete ihtiyâc kalmaz. **Talâk-ı bâîn yapmak niyyeti ile Şâriin iddetin geçmesine bağladığı şeyi hemen geçerli kılmak istemiş olur ki, bu kasdı hükümsüz kalır.** Nitekim namaz kılan kimse üzerinde sehv secdesi var iken namazdan çıkmak için selâm verse bu selâm hükümsüz kalır. Kezâ üçe niyet de lâfzın müktezâsını değiştirmedir. Yakında açıklaması gelecektir. Şu halde lağv olur.

---

(1) Bk. Bakara sûresi (2), âyet: 229

Ric'î talâk kadının vâris olmasını aslâ menetmez. Yâni ne sıhhatte ve ne hastalıkda menetmez. Söyleyen kimse (kocası), vesâk niyetinde diyâneten tasdîk edilir. Yâni kocası «Sen boşsun.» deyip bu lâfız ile vesâkden (ipten) boşanmasını niyet ederse, mahkemece tasdîk edilmez. Çünkü görünürün hılâfınadır. Kadın hâkim gibidir. Şâyet kocadan bu sözü işitse veya bu söze şâhid olan âdil bir kimse o kadın yanında şâhidlik etse, o kadının kendini kocasına teslîm etmesi helâl olmaz. Lâkin kocasının niyeti kendisiyle **Allah** (C.C.) arasında muteberdir.

Eğer bunu açıklarsa, yâni «Sen ipten boşsun.» **derse mutlakâ tasdîk edilir. Yâni kazâen dahî bir şey vâki olmaz. Çünkü bunu söyleyen kimse lâfzın muhtemel olduğu ma'nâyı açıklamıştır. Şu halde diyâneten ve kazâen tasdîk edilir. Amel niyetinde ne diyâneten ve ne de kazâen tasdîk edilmez. Çünkü talâk, kaydı kaldırmak içindir.** Kadın ise amel ile mukayyed değildir. Kezâ, talâk vâkî olan sûretlerde olduğu gibi, kocanın karısına, «Sen talâksın», «Sen tâliku't-talâksın», «Sen talâkan tâliksın» veya «tatlîkaten tâliksın» demesi yukarıda zikredilenler gibidir. Lâkin bu sûretlerde, eğer niyet etmedi ise veya bire niyet etti ise, bir ric'î talâk vâki olur. Çünkü yukarıda geçtiği gibi sözden murâd açıkdır.

Ya da ikiye niyet etti ise iki talâk vâkî olur. Çünkü sebebi anlatıldığı gibi, isnetèyn (iki) lâfzı aded-i mahzdır, müfrede şâmil olmaz.

Eğer talâk adedinin tamâmına niyet etti ise, yâni hür kadında üç ve câriyede ikiye niyet etti ise talâk sahîh olur. Nitekim usûlde takarrur etmiştir ki, masdar lâfzı müfreddir, adede delâlet etmez. Üç (selâs) ise itibârî bir (vâhid) dir. Çünkü cinsin tamâmıdır. Kezâ iki (isnetânî), câriye hakkında cinsin tamâmıdır. Fakat hür kadın hakkında aded-i mahzdır. Binâenaleyh onu niyet sahîh olmaz. Eğer talâkı kadına muzâf kılarsa sahîh olur. Meselâ «Sen tâliksın» der. Veya bütününü ifâde eden rakabe (boyun) gibi bir cüzüne izâfe etmesidir. Çünkü **Allah Teâlâ'** (C.C. فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ **«Bir boyun** (köle) **âzâd etmektir.»** (2) **kavl-i şerîfinde rakabe ile bütün vücûd ifâde edilmiştir.** Kezâ, unuk da böyledir. **Çünkü Allah Teâlâ'** (C.C.)

(2) Bk. Nisâ sûresi (4), âyet: 92

«Ona boyunları harâm oldu.» (3) buyurmuştur.

فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ

Rûha da böyledir: «Rûhu helâk oldu.» derler. **Beden, cesed ve fercle de bütün vücûd ifâde edilir. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) :

لَعَنَ اللهُ الْفُرُوجَ عَلَى السُّرُوجِ

«Eyerler üzerindeki ferclere Allah lâ'net etti.» buyurmuştur.

Yüz de böyledir: «Ey! Arabın yüzü.» denir. **Başa (re'se) da izâfe edilir.** «Fülân kavmin başıdır» denir. **Veya kadının yarısı veya üçtebiri gibi yaygın cüz'üne izâfe ederse, talâk vâkî olur.** Çünkü yaygın cüz, satış ve satışın gayri gibi diğer tasarruflar için mahaldir. Binâenaleyh talâk için de mahaldir. Lâkin talâk hakkında parçalanmayı kabûl etmez. Zarûret hasebiyle tümde sâbit olur.

Eğer koca talâkı kadının eline, ayağına, sırtına, karnına veya kalbine izâfe ederse talâk vâki olmaz. Çünkü bu uzuvlar tümü ifâde etmez.

Eğer sorulsa ki, el ve kalb ile tüm ifâde edilmiştir, nitekim Allah Teâlâ (C.C.): تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ **«Ebû Leheb'in elleri kurusun, yok olsun!»** (4) buyurmuştur.

Resûlüllah (S.A.V.) **de:** عَلَى الْيَدِ مَا أَخَذَتْ **«Aldığı şeyi yerine vermek elin borcudur.»** buyurmuştur.

Yine Allah Teâlâ (C.C.) : فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ **«Şüphesiz ki onun kalbi günâhkârdır.»** (5) buyurmuştur.

---

(3) Bk. Şuarâ sûresi (26), âyet: 4
(4) Bk. Leheb sûresi (111), âyet: 1

Yine Allah Teâlâ (C.C.) : مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ **«Sen onların kalb-**

lerini uzlaştıramazdın.» (6) buyurmuştur. Yâni بَيْنَهُمْ **«Onların**

arasını» diye tefsir edilmiştir.

Bundan dolayıdır ki **Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَلَٰكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ

«Fakat Allah onların aralarını bulup kaynaştırdı.» (7) buyurmuştur. Bunlarda el (yed) ve kalb ile tüm (kül) ifâde edilmiştir. **Bu soruya şöyle cevâb verilmiştir:** Bunların devâm üzere kullanıldığı, ne lûgaten, ne de örfen ma'lûm değildir, ancak nâdiren kullanılmışlardır. Hattâ bir kavme göre; bunlarla tümü ifâde etmek, örfen sâbit ise talâk vâkî olur. Zikredilen hangi uzuv olursa olsun fark etmez. **Bunu Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.**

Şâyet koca karısını talâkın yarısı veya üçtebiri ile boşasa, yâni sen «Yarım talâk ile boşsun.» veya «Üçtebir talâk ile boşsun» dese, **bir talâk vâkî olur. Kezâ her şâyi' cüz'e izâfe ile bir talâk vâkî olur.** Çünkü bölünme kabûl etmeyen şeyin cüz'ünü zikretmek tamâmını zikretmek gibidir. **Yine** «Birden ikiye kadar» **veya** «Bir ile iki arasında boşsun.» **dese, bir talâk vâkî olur.** «Birden üçe kadar sen boşsun» **dese, iki talâk vâki olur. Bu, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göredir. Çünkü İmâm A'zam'** (Rh. A.) **a göre, birinci gâye mugayyada** (sınırlanan şeyde) **dâhil olur, ikinci gâye dâhil olmaz. İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **e göre, gâyenin ikisi de mugayyada dâhildir, hattâ birinci gâyede iki talâk vâki olur. İkinci gâyede üç talâk vâki olur. İmâm Züfer'** (Rh.A.) **e göre iki gâye mugayyâda dâhil olmaz.** Hattâ birinci gâyede bir şey vâki olmaz. İkinci gâyede bir talâk vâki olur. İki talâkanın üç yarısına izâfe etse, üç talâk vâki olur. Çünkü iki talâkanın yarısı bir talâkdır. İmdi üç yarım toplansa, bizzarûre üç tatlîka olur. Bir talâkın üç yarımına izâfe etse, iki talâka vâki olur. Çünkü bir talâkanın üç yarımı bir buçuk talâk olur. İmdi yarım tamamlanıp iki talâk meydana gelir.

---

(5) Bk. Bakara sûresi (2), âyet: 283
(6) Bk. Enfâl sûresi (8), âyet: 63
(7) Bk. Enfâl sûresi (8), âyet: 63.

Bazıları «Üç talâk meydana gelir» **demişlerdir. Çünkü her bir yarım tamamlanıp üç talâk meydana gelir.**

Kocanın karısına bir lâfzını ta'yîn etmesiyle, yâni «Sen iki içerisinde bir defa boşsun» **demesiyle, eğer bir şeye niyet etmedi ise, lâfız açık olduğu için bir talâk vâki olur. Ya da çarpmaya niyet etti ise yine bir talâk vâki olur.** Çünkü madrûbda (çarpılan şeyde) bir şey ziyâde etmez. **Eğer** bir ile ikiye niyet etti ise üç olur. Çünkü üç, lâfzın muhtemelidir. Bu bizim zikrettiğimiz, cimâ edilmiş kadın hakkındadır. Cimâ edilmemiş kadında bir talâk vâki olur. Yâni, cimâ edilmemiş kadına «Sen ikide bir defa boşsun» **dese de ikiye niyyet etse bir talâk vâki olur. Nitekim, bir ve iki boşsun, dese, hüküm yine budur.** Yâni, cimâ etmediği karısına; «Sen bir ve iki talâk boşsun» dese, bir talâk vâki olur. İkiye yer kalmaz. Ama, birle berâber iki talâka niyyet ederse, üç vâki olur. Çünkü bu da lâfzın muhtemelidir.

Çarpma niyyetiyle; «Sen ikide iki boşsun.» **dese, iki talâk vâki olur.** Çünkü bilirsin ki, niyeti yoksa madrûbda (çarpılanda) bir şey ziyâde olmaz. **Eğer, ikiyle beraber ikiye yâhûd iki ve ikiye niyet ederse, o kadın cimâ edilmiş ise, üç talâk vâki olur.** Çünkü, sebebi yukarıda geçtiği gibi, üç lâfzının muhtemelidir.

Kocanın, «Buradan Şam'a varıncaya kadar boşsun» demesiyle bir ric'î talâk vâki olur **İmâm Züfer** (Rh.A.), «Bâîn talâk vâki olur. Çünkü koca talâkı uzunluk ile nitelemekle sanki o, «Uzun boşsun» demiş olur. Eğer böyle dese bâîn olurdu. Bunda da bâîn olur.» **demiştir.**

Biz deriz ki: Hayır, uzunluk ile değil, kısalık ile nitelemiştir. Çünkü talâk vâki olduğu vakit, mekânların hepsinde vâki olur. Talâkın kendisi kısaltmaya (kasra) muhtemel olmaz. Çünkü cism değildir. Talâk hükmünün kısalığı ise; ric'î olmaktadır.

Kocanın karısına; «Sen Mekke'de yahûd evde boşsun.» **demesi, o anda talâkı yapmaktır.** Çünkü talâk bir yere mahsûs değildir. Eğer onunla ta'lîk murâd ederse, diyânet yönünden tasdîk edilir, ama kazâen tasdîk edilmez. Çünkü izmar zâhirin hilâfıdır. (Yani, kapalı konuşmak açık konuşmak gibi değildir). **Kezâ;** «Sen filân elbisenin içinde boşsun.» **dese, kadın derhal boş olur.** Bununla ta'lîka niyyet etse, kazâen tasdîk edilmez. **Kezâ;** «Sen gölgede veya güneşde boşsun.» **demesinde de hüküm zikredilen gibidir.**

Kocanın karısına, «Mekke'ye girdiğin zaman veya eve girdiğin zaman sen boşsun» **demesi ta'lîkdir.** Birincinin sebebi, koca talâkı Mekke'ye girmeye bağladığı içindir. İkinciye sebep, (fî) lâfzı zarf için kullanıldığındandır. Ve fiil hakîkaten zarfiyyet için uygun olmaz. İkisi

arasında münâsebet olduğu için ikisinden her biri cem' için olmakla şart ma'nâsı üzere haml edilir. Çünkü mazrûf zarfı cemeder. Kezâ meşrût da şartı cemeder ve şartsız meşrût bulunmaz. Şart meşrût üzere geçer. Kezâ zarf da mazrûf üzere geçer. Birbirlerine yakınlaşmış olurlar. Şu halde istiâre câiz olur.

Kocanın karısına, «Sen yarın boşsun.» veya «Sen yarında boşsun.» **demesiyle kendisine bağlanılan şey bulunduğu için talâk sabah vaktinde vâki olur.**

«Yarında boşsun» **demekle ikindiyi niyyet etmek de sahîhdir.** Yâni gündüzün sonu niyyeti sahîh olur. **Musannıfın murâdı kazâen sahîh olmaktır. Amma İmâm A'zam'** (RhA.) **a göre, diyâneten ikisinde de tasdîk edilir. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre ise, ikisinde de kazâen tasdîk edilmez ve diyâneten ikisinde de tasdîk edilir.**

«Sen bugün, yarın boşsun veya yarın, bugün boşsun» sözünde «Bugün, yarın boşsun.» da **bugüne itibâr edilir ve ikincisi hükümsüz olur. Yâni birinci sûrette o gün kadın boş olur ve «yarın» sözü hükümsüz olur. İkinci sûrette talâk** (yarında) **vâki olur.** (Bugün) **sözü hükümsüz olur. Çünkü talâk zikredilince hükmü; ta'lîkan veya tencîzen sâbit olur. İkinciyi zikr ile ta'bîr muhtemel olmaz. Çünkü muallâk tencîzi, tencîz ta'lîkı kabûl etmez. Şu söz buna muhâliftir: Şâyet,** «Yarınki gün geldikde sen bu gün boşsun» **deşe, o vakit yarınki günden önce talâk vâki olmaz. Çünkü mütekellim talâkı yarınki günün gelmesine bağlamıştır. Yarınki günden önce talâk vâki olmaz. Gün'ün** (yevm) **zikri ta'lîk vaktini açıklamak içindir.**

Koca karısına «Sen bir talâk boşsun veya değilsin»; «Sen benim ölümümle beraber boşsun», veyâ «Sen, senin ölümünle beraber boşsun» **dese, hükümsüzdür.** Birincinin hükümsüz olması, vasıf her ne zaman adede bitişik olsa da talâkın vukûu adedin zikri ile olur. Nitekim açıklaması gelecektir. İmdi şüphe ikâ'a (talâkı yapmaya) dâhil olur, bu yönden talâk vâki olmaz. İkincide yani «ölümümle beraber» dediği sûrette boş düşmemesi talâkı ona zıt (münâfî) bir hâle izâfe ettiği içindir. Çünkü kocanın ölümü ikâ'ın ehliyetine zıttır. Kadının ölümü ise talâkın vukûunun mahalliyetine aykırıdır. Halbuki bunların ikisi de (hem ehliyyet hem mahalliyet) mutlaka lâzımdır.

Kezâ, «Ben seninle evlenmezden önce boşsun» **veya** «sen dünkü gün boşsun» **dese de, halbuki onunla bugün evlense, kocanın sözü yine hükümsüz olur.** Çünkü, talâkı kadına mâlik olmadığı vakte izâfe etmiştir. Şu halde hükümsüz olur. **Nitekim,** «Ben yaradılmazdan önce sen boşsun»; «Sen yaradılmazdan önce boşsun», «Ben seni küçük çocuk

iken boşadım», veya «Ben seni uyuduğum halde boşadım» **dese hüküm-süz olur ve talâk vâki olmaz.** Fakat efendi kölesine «Ben satın almazdan önce sen hürsün» veya «Dünkü gün sen hürsün» dese, halbuki köleyi o konuştuğu gün satın almış olsa, köle âzâd edilmiş olur. Çünkü mâlik olmazdan önce kölenin hürriyetini ikrâr etmiştir. Görülmez mi ki, bir kimse başkasının kölesi için «Bunu efendisi âzâd eyledi.» deyip ondan sonra satın alsa, o kimse hesabına âzâd edilmiş olur. Nitekim sebebini yukarıda zikrettik. Bunu **Zeylaî** (Rh.A.) zikretmiştir. Eğer dünkü günden önce nikâh etti ise «Dünkü gün sen boşsun», demekle, o anda talâk vâki olur. Çünkü talâka aykırı olan duruma isnâd etmemiştir. Ve kendisinin yahûd başkasının talâkından haber verme sûretiyle tashîhi de mümkün olmaz. Çünkü bunların ikisi de yoktur. İmdi inşâ müteayyin olup o an talâk vâki olur.

Erkek karısına; «Sen, benim ölümümden iki ay önce veya iki aydan daha çok öncede boşsun.» **dese ve iki ay geçmezden önce ölse, şart bulunmadığı için, boşanmış olmaz. Eğer o iki ay geçtikden sonra ölse, şart bulunduğu için boşanmış olur. Amma kadına mirâs yoktur. Çünkü iddet iki ayda üç hayzla bitmiştir. Câmiu'l-Kebîr şerhi «Tahrîr» de böyle zikredilmiştir.**

Eğer erkek, karısına; «Ben seni boşamadıkça sen boşsun» veya «Ben seni ne zaman boşamazsam, o vakit boşsun» **dese veya** «Her ne zaman ki ben seni boşamazsam boşsun.» **dedikden sonra sussa, kadın boşanmış olur. Çünkü adam talâkı boşamakdan hâlî olan zamana izâfe etmiştir. Talâk da sustuğu vakitte bulunmuştur.** Çünkü «Her ne zaman» ma'nâsına gelen **(metâ)** lâfzı, zaman zarflarından olduğu için vakitte açıktır. Kezâ **(mâ)** lâfzı da vakitte kullanılır.

«Eğer ben seni boşamadım ise sen boşsun» **dese, susmasiyle kadın boşanmış olmaz, belki nikâh devâm eder. Hattâ ikisinden biri, boşamazdan önce, ölünceye kadar nikâh devâm eder. Talâk ölümden az önce vâki olur. Çünkü şart o vakitte gerçekleşmiş olur.**

«izâ, izâmâ» **lâfızları İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, niyetsiz «in» lâfzı gibidir ve İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, «metâ» lâfzı gibidir. Onların hükümleri yukarıda zikredildi. Hattâ** «Ben seni boşamazsam, boşsun» **veya** «Ben seni boşamadığım zaman boşsun.» **dese, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, hayâtın son cüzünde kadın boşanmış olur. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre «metâ» gibidir.** Yâni sükûtu mahallinde talâk vâki olur. Eğer erkek vakte veya şarta niyet etse, niyeti gibi vâkî olur. Çünkü lâfzın ikisinden her birine ihtimâli vardır.

Erkeğin «Sen boşsun, ben seni boşamadıkça sen boşsun» **sözünde,**

sonuncu defâda dediği «Sen boşsun» **sözü ile boşanmış olur. Bunun ma'nâsı, şâyet erkek bu sözü mevsûlen dediyse olur. Kıyâs şudur ki: Eğer kadın ile cinsî münâsebette bulunmuş ise iki talâk vâki olmalıdır. Bu, İmâm Züfer'** (Rh.A.) **in sözüdür.** Çünkü erkek, talâkı boşamakdan hâlî bir zamana izâfe etmiştir. Halbuki az da olsa bu zaman mevcûddur. O da, talâkla meşgûl olduğu zamandır.

İstihsânın vechi şudur ki, yemîninde durma zamanı yemîne dâhil değildir. Halbuki maksûdun bih odur. Onun tahkîki mümkün olmaz. Ancak yemînden o miktarı çıkarmakla olur. Hılâfın aslı, elbiseyi giymiş iken «Ben elbiseyi giymem.» diye yemîn eden kimsede görülür. Bunun benzerinin açıklaması inşâallah yakında gelecektir.

Erkek karısına «Seninle evlendiğim gün boşsun.» **der de, o kadını gece nikâh ederse, yemînini bozmuş olur. Emir bil-yed** (emrin elinde olsun sözü) **bunun aksinedir.**

Ma'lûmun olsun ki; «yevm (gün)» **lâfzı sürekli bir işe bitişik olsa, onunla gündüz** (nehâr) **murâd edilir. Eğer sürekli olmayana bitişik** (yakın) **olursa, mutlâk vakit murâd edilir.** Çünkü zaman zarfı, şâyet (fî = de) lâfzı olmadan bir fiile bağlı olsa, onun için ölçü (mi'yâr) olur. Meselâ, «Ben yılı oruç tuttum» sözü gibi. «Ben yılın içinde oruç tuttum.» sözü bunun aksinedir. Şâyet emr bi'l-yed gibi, fiil sürekli olsa, ölçü de sürekli olur. **Şu halde gün ile gündüz murâd edilir. Şâyet fiil sürekli olmasa, talâkın yukûu gibi ölçüde sürekli olmaz. Şu halde gün ile mutlâk vakit murâd edilir. Bunun tam araştırması Telvîh'dedir. Biz onu Telvîh hâşiyelerinde açıkladık.**

«Sen efendinin âzâd etmesiyle beraber iki kere boşsun» **dese, efendi de âzâd etse, onun için ric'at yardır.** Yâni bir adam başkasının câriyesiyle evlenip ona bu sözü söylese, sâhibi de âzâd etse, o câriye iki talâk ile boşanmış olur. Zâhir olan, o kocanın ric'ate mâlik olmamasıdır. Çünkü câriye hakkında iki talâk, üç talâk gibidir. Lâkin o koca ric'ate mâlik olur. Çünkü sâhibinin âzâd etmesi boşamak için şarttır. «Beraber» lâfzı ona aykırı değildir. Çünkü «beraber» lâfzı «sonra» ma'nâsında kullanılır. Meselâ, **Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın:**

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

«Demek ki zorlukla beraber (yâni sonra) **bir kolaylık var.»** (8) **kavli**

(8) Bk. İnşirâh sûresi, âyet: 5

şerîfinde olduğu gibi. Binâenaleyh, âzâd etmek, talâkdan önce olur. Talâk vâki oldukda câriye hür bulunur. Talâkın tamâmı iki olmaz, belki diğer hür kadınlar gibi üç olur. İmdi o erkek iki talâkdan sonra ric'ate mâlik olur. Eğer mezkûr mes'elede câriyenin âzâdı ve iki defâ boşanması yarının gelmesine bağlanırsa, yâni efendi câriyesine, «Yarınki gün geldikde sen hürsün» dese, ve kocası; «Yarınki gün geldikde sen iki talâk ile boşsun.» dese, yarınki gün gelince o koca için ric'at hakkı yoktur. Çünkü talâkın vükûu câriyenin âzâd edilmesinin vukûu ile berâberdir. O câriye için iki talâk vâki olur. Câriye olması bakımından kocası için ric'at yoktur. Fakat birinci mes'ele bunun aksinedir. Çünkü bilirsin ki o anda âzâd etme, rütbe bakımından öncedir. **İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, koca ric'ate mâlik olur. Çünkü âzâd etme asli duruma geri dönme olduğu için vukûu daha çabuktur. Bu ise müstahsen** (güzel) **bir iştir. Boşamak âzâd etmenin aksinedir. Çünkü boşamak** (talâk)**. mubâhların en sevilmeyenidir.** Belki o câriye, bi'l-ittifâk ihtiyât için, hür kadın gibi iddet çeker.

Kocanın karısına «Ben senden bâînim» **demesiyle kadın boşanmış olur. Veya koca karısına, talâka niyetle** «Ben şana harâmım» **demesiyle bâîn talâk ile boşanmış olur.** «Ben senden boşum» **demesiyle, gerek talâka niyet etsin ve gerekse etmesin kadın boşanmış olmaz.** Çünkü talâk, kaydı izâle içindir. Halbuki kayd kadındadır, kocada değildir. **Eğer** mülkü izâle için olsa mülk kadının üzerindedir. Çünkü kadın kocanın memlûkesidir ve koca mâliktir. **Kocanın** «Ben senden boşum.» **demesi hükümsüz olur. İbâne bunun aksinedir. Çünkü ibâne vuslatı izâle içindir.** Vuslat ise koca ile karı arasında müşterektir. Tahrîm de ibâne gibi hılâf üzeredir. Çünkü tahrîm helâllığı yok etmek içindir. Bu da ibâne gibi karı - koca arasında müşterektir. Şu halde ibâne ile tahrîmin koca ile karıya izâfesi sahîh olur. Fakat talâkın izâfesi ancak kadına sahîh olur. **Vikâye'deki:** «Karı - kocadan biri diğerinin bütününe veya bir cüz'üne mâlik oldukdan sonra boşama yoktur.» **sözünü zikretmemesine sebeb, talâkın îkâ'ı bâbından önce zikredilen;** «Karı - kocadan biri diğerine mâlik olursa nikâh bâtıl olur» **sözüyle yetinildiği içindir.** Çünkü nikâh bâtıl olunca vukûa ihtimâl kalmaz. Yâni **Vikâye'nin «Karı - kocadan biri diğerine mâlik veya bir parçasına mâlik oldukdan sonra talâk vâki olmaz.»** sözünü burada zikretmemesine sebeb, bâîn talâkın îkâ'ından önce, «Karı - kocadan biri diğerine mâlik olsa nikâh bâtıl olur.» sözü ile yetinildiği içindir. Çünkü nikâh bâtıl olunca, vukûa ihtimâl kalmaz.

Kocanın karısına, parmağının içine işâretle, sen şöyle boşsun, **dese;**

dikili parmakların sayısınca boş düşer. Parmakların sırtına işâretle söylerse yumulan parmakların sayısınca boş düşer. Zirâ açık parmakla işâret ederse, âdeten avucun içi muhâtab tarafında olur ve açık parmakların sayısına itibâr olunur. Parmağı yumarsa, avuç içi, eli yumanın tarafına bakar ve ora halkının örflerine göre yumulan parmakların sayısına itibâr olunur.

Koca hür olan karısına «Sen tâliksın, bâinsin.»; «En şiddetli talâk ile boşsun» veya «Talâkın en fâhişi ile veya en kötüsü ile veya şeytânın talâkı ile veya bid'at talâkı ile veya dağ gibi talâk ile veya bin gibi talâk ile veya ev dolusu talâk ile veya şiddetli boşamakla veya uzun talâk ile ve geniş ile boşsun» **dese, üç talâka niyetsiz bir talâk-ı bâin vâki olur.** — Bu «üç talâka niyetsiz sözü, hiç adet niyet etmediği yâhûd bir veya ikiyi niyet ettiği sûretlere şâmildir: Bu hür kadın hakkındadır. Fakat câriyede ikiye niyet üç menzîlesindedir. Daha önce defâlarca geçtiği için, musannıf bunu tekrar zikretmemiştir. — **İmdi bu zikredilen sözlerin hepsinde hür kadında bir bâin talâk vâki olur.** Yâni koca talâkı ziyâdeden veya şiddetten bir çeşitle nitelese, bâîn talâk vâki olur. Çünkü koca talâkı muhtemel olduğu şey ile nitelemiştir. Bu nitelik iki muhtemelin birini ta'yîn içindir.

Üçe niyet etmekle üç talâk vâki olur. Daha önce geçtiği gibi; üç cinsin tamâmıdır. Lâfız ona ihtimâllidir. İmdi niyet ile üçe yorumlanır.

Koca mevtûası (cimâ etmediği nikâhlısına) **olmayan nikâhlısına** «Sen üç talâk ile boşsun.» **dese, üç talâk vâki olur. Hasan Basrî (R.A.);** «Şâyet koca cinsî münasebette bulunmadığı karısına «Sen üç talâk ile boşsun» dese, bir talâk vâki olur. Şâyet «Ben senin üzerine üç boşama vâki kıldım.» dese, üç boşama vâki olur» demiştir. Çünkü kocanın «Sen boşsun» sözü ile kadın iddete hâcet kalmaksızın boş olur ve üç sözü kadın yabancı oldukdan sonra söylenmiştir. Nitekim atfla söylemiş olsa hüküm yine böyledir. Kocanın «Ben senin üzerine üç boşama vâki kıldım» demesi, bunun aksinedir. **Bizim delilimiz şudur: Ne zaman aded zikredilirse talâkın vukûu aded ile olur.** Yakında açıklaması gelecektir. Atf böyle değildir. Bu ibâre **Kenz'in** ve **Vikâye'nin** ibâresinden daha güzeldir. Çünkü onda **Kenz** ve **Vikâye'nin** aksine mezkûr hılâfa işâret vardır. Nitekim onlara bakıp inceleyen kimseye bu gizli değildir. İmdi gerisini sen düşün!

Eğer koca, cimâ edilmemiş kadın için talâkı ayrı söylerse, meselâ: «Sen, bir defa ve bir defa boşsun.», «Sen boşsun, boşsun.» veya «Sen boşsun, sen boşsun» demekle ayırsa, iddete hâcet olmaksızın birinci talâk ile bâin olur. Çünkü kadın henüz cimâ olunmamıştır. **Mahal bulunmadığı için ikinci talâk vâki olmaz. Talâk bitişik olduğu sayı ile vâki**

olur, talâk sözü ile vâki olmaz. Yani koca «Sen bir defa boşsun.» **dese,** talâk bir lâfzı ile vâki olur, yoksa «Sen boşsun» lâfzı ile **vâki olmaz. Çünkü sözün başlangıcı sayı zikrine bağlıdır. Sayı zikrinden önce hüküm ifâde etmez. Nitekim usûlde anlatılmıştır.**

Eğer koca «Sen boşsun.» **dedikde, sayı zikretmezden önce kadın ölse, kocanın** «sen boşsun» **sözü hükümsüz olur. Talâk vâki olmaz.** Musannıfın, ölümü kadının ölümü ile kayd etmesine sebep şudur: Çünkü sayı zikrinden önce kocanın ölümü ile bir talâk vâki olur. Çünkü koca kadın öldüğü sûrette talâk lâfzını sayıya eklemiş ve sayı zikri kadının ölümünden sonra hâsıl olmuştur. Kocanın ölümünde ise; talâk lâfzı söylenmiş, ona aded eklenmemiş, sadece «Sen boşsun» sözü kalmıştır. Bu söz, talâk vâki olmak için bizzat amel eder. Görülmüyor mu ki: **Koca karısına** «Sen boşsun» **deyip bununla** (üç) **demek istese ve** (üç) **lâfzını zikretmezden önce bir kimse onun ağzını tutsa ve talâkın zikrinden sonra bir şey söyleyemese bir talâk vâki olur. Çünkü talâkın vukûu kocanın lâfzı iledir. Yoksa kasdı ile değildir. Mi'râcu'd-Dirâye'de böyle zikredilmiştir.**

Kocanın cimâ etmediği karısına «Sen bir ve bir (defa) boşsun»; «Sen birden önce bir (defa) boşsun.» **veya** «Sen birden sonra bir (defa) boşsun» **demesiyle bir talâk vâki olur.**

«Sen bir ve bir (defa) boşsun» **sözü ile bir talâk olmasının sebebi açıktır. Geri kalanlarına gelince: Birinci talâk onlarda öncelikle vasfedildiği içindir. Çünkü o talâk vâki olunca, ikinciye mahal kalmaz.**

Kocanın karısına «Sen birden önce bir (defa) boşsun»; «Sen birden sonra bir (defa) boşsun», «Sen bir ile beraber bir (defa) boşsun», «Sen bir ile beraber bir (defa) boşsun» **demesiyle iki talâk vâki olur. Birincide iki talâk olmasının sebebi şudur: Öncelik kinâye harfine bitişik olduğu için ikinci birin sıfatıdır. Bu da; o talâkın îkâı'nın geçmişte yapıldığını ve birinci talâkın da şimdi vûku bulduğunu gerektirir. Lâkin geçmişde yapmak şimdi yapmakla olur. Binâenaleyh ikisi de beraberce vâki olurlar. İkinci sebeb ise; sonralık birinci bir talâkın sıfatı olduğu için bir talâkın îkâ'ı şimdi; diğerinin îkâ'ı bundan önce olması gerekir. Binâenaleyh ikisi berâber olurlar.**

Üçüncü ve dördüncüye gelince: «maa» **lâfzı berâber ma'nâsına olduğu içindir.**

Koca karısma «Eğer eve girersen sen bir talâk ile ve bir ile boşsun» **dese, eğer kadın eve girerse bir talâk vâki olur. Çünkü şarta bağlı olan söz şart zamanında söylenmiş gibidir. Şartsız söylenmiş olsa bir**

talâk vâki olur. Çünkü ikinci ile üçüncü için mahal kalmaz. Burada da onun gibidir.

Eğer koca şartı te'hîr ederse, iki talâk vâki olur. Yani koca cimâ edilmeyen karısına «Eğer eve girersen sen boşsun ve boşsun» dese, iki talâk vâki olur. **Çünkü iki cüz şarta bir defada bağlanmışlardır. İmdi iki talâk vâki olur.** Cimâ edilmiş kadında zikredilen kelimelerin hepsinde iki talâk vâki olur. Çünkü iddet mevcûd olmakla nikâhın eseri bâkî kalmıştır. Bu ibârenin yeri burasıdır. **Vikâye'de ibâre yerini bulmamıştır.**

İki veya üç karısı olan bir erkek «Benim karım boştur.» **dese, birisi boşanmış olur. O adam için ta'yîn etme muhayyerliği vardır. Sahîh söz budur.** «Sahîh söz budur» demekle o kadınların her biri için talâk vardır, denilen sözden sakınılmıştır. Sahîh söz birinci sözdür. **Bunu Zeylaî (Rh.A.) «Bâbu'l-îlâ» ın sonunda zikretmiştir.**

Bir kimse karısını cimâ etmeden önce üç talâkla boşasa, üç talâk (talâk-ı selâse) **vâki olur.** Çünkü kocanın «sen üç (talâk) boşsun» sözü, mahzûf masdarı söylemektir. Sözün takdîri «Üç talâk» demektir. Şu halde üç talâk topdan vâki olur. Kocanın «Sen boşsun» sözü yalnız başına îkâ' değildir. **El-İhtiyâr'da** da böyle zikredilmiştir.

Denilemez ki; nass, medhûlün bihâ (cimâ edilen hakkında) vâriddir. Şöyle ki: **Allah Teâlâ** (C.C.):

حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ

«Kadın ondan başka bir ere nikâhlanıp varıncaya kadar...» (9) buyurmuştur.

Çünkü biz buna şöyle cevap veririz: Usûlde takarrur etmiştir ki, itibâr lâfzın umûmîliğinedir, sebebin özelliğine değildir. **Nass-ı kerîmde ilk kocanın cimâ ettiğine delâlet yoktur.**

Koca, dört karısına «Sizin aranızda bir boşama vardır.» **dese, her biri bir talâk ile boşanmış olur. Kezâ, dört karısına** «Sizin aranızda iki boşama vardır.», «Üç boşama vardır.» **veya** «Dört boşama vardır» **dese, her biri bir talâkla boşanmış olur.** Ancak o koca onların arasında her sözü taksîme niyet etmiş ise, o zaman her bir kadına üç talâk vâki olur.

Eğer koca karılarına «Sizin aranızda beş boşama vardır.» **dese, her**

(9) Bakara sûresi (2), âyet: 230

biri için iki talâk vâki olur. Sekiz boşamaya varıncaya kadar böylece iki talâk vâki olur. Eğer koca sekizden fazla söylerse her biri üçer talâk ile boşanmış olur. Hâniye'de böyle zikredilmiştir.

★ ★

فَصْلٌ

TALÂKIN KİNÂYELERİ FASLI

Kinâye, Usûl Ulemâsına göre, murâdı gizli olan şeydir. (1) O gizlilik gerek hakîkaten, gerekse mecâzen olsun. **Kinâye, burada talâk için konulmayıp talâka ve talâkdan başkasına muhtemel olan sözdür. Bununla talâk vâki olmaz. Ancak niyet ile vâki olur. Ya da hâlin delâletiyle vâki olur.** Çünkü kinâye, talâk için konulmayan söz olup, talâka ve talâkdan başkasına muhtemel olunca niyet veya delâletle ta'yîn vâcibdir. Talâk hakkında konuşma hâli ve öfke hâli gibi.

Bu, talâk için konulmayan şey üç kısımdır. Musannıf birinci kısmı: «Ya yalnız kadının talâkı sormasına cevâb için vâki olur» sözü ile zikretmiştir. Yani kadının sözünü red yâhud ona sövmek, sitem etmek için değildir. **Karısına** «Sen iddetini say.» **demesi gibi. Çünkü** «iddetini say» **lâfzı ile** «Allah Teâlâ'nın nimetlerini veya benim nimetlerimi say» **demek ihtimâli murâd olabilir. Ya da** «Nikâhdan iddet doldur (i'tidâd eyle)» **demek olur. Şâyet nikâhdan i'tidâda niyet etti ise, kapalılık ortadan kalkar. Bununla cimâdan sonra iktizâen talâk vâcib olur. Sanki koca karısına** «Ben seni boşadım veya sen boşsun onun için iddetini say» demiş gibi olur. Cimâdan önce bu söz boşamakdan istiâre edilmiştir. Çünkü filcümle yâni kısmen sebebidir. Velev ki burada sebeb olmasın. Sebeb hükme muhtas olursa, hükmü sebeb için istiâre etmek câiz olur. Nitekim usûlde anlatılmıştır.

Karısına «Sen rahmini istibrâ eyle.» **demesi de bu nevidendir. Bununla talâk vâki olmaz. Zirâ istibrâ i'tidâd** (iddet beklemek) **ma'nâsına kullanılır.** Çünkü istibrâ iddet ile maksûd olan şeyin açıklamasıdır. İmdi istibrâ i'tidâd menzilesinde olmuştur. Bu istibrâ kadının rahminde

---

(1) **Talâk üç kısımdır:**

a) Ahsen-i talâk: Kadını cimâ etmediği bir temizlik devresinde bir defâ boşayarak iddeti geçinceye kadar terketmektir.

b) Hasen-i talâk: İçinde cimâ bulunmayan üç temizlik devresinde birer defâ boşamaktır.

c) Bid'î talâk: Bir defâda üç sayı ile boşamak, yâhud hayız hâlinde boşamaktır.

Talâk vuku'u i'tibâriyle de ric'î ve bâin olmak üzere iki nevidir.

Talâk-ı ric'î: Talâkta kullanılan açık sözlerle yapılan talâktır.

Bâin talâk ise; kinâye sözlerle yapılan talâktır.

çocuk yokken boşamak için de muhtemeldir. Yani, «Seni boşamam için sen rahminde bir şey var mı, yok mu, bil!» demiş olur.

Şu da bu nevidendir: **Karısına**, «Sen bir tanesin» **dese, yani** «sen kavminin içinde bir tânesin veyâ benim yanımda birsin. Benim için senin ile beraber başkası yoktur» **dese, talâk vâki olmaz. Ancak niyet ile veya hâlin delâleti ile olur.** Bu «Sen birsin» lâfzı hazfedilmiş masdarın sıfatı olmaya da muhtemel olur. Yani sen bir talâkla boşsun, demek olur.

Âmme-i Meşâyihe göre, vâhid kelimesinin i'râbına bakılmaz. Çünkü Arapların avâm tabakası îrâbın vechlerini ayırd etmezler. Niyet ile mübhemlik zâil olunca sarîh üzere delâlet olur. Mucebi ile amel etmiş olmaz. Sarîh sözün arkasından ric'î talâk gelir. Burada talâk sorusuna cevâb olmak ihtimâli de vardır, red ve sebeb ihtimâli yoktur.

Şu da bu nevidendir: Karısına «Emrin senin elindedir» **dese, niyetsiz talâk vâki olmaz.** Yani işin senin elindedir ma'nâsındadır. Nitekim

Allah Teâlâ' (C.C.) nın وَمَآ أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ

«Fir'avn'ın emri (işi) **hiç de salâhiyetli ve dürüst değildi.»** (2) kavl-i şerîfinde emr (iş, amel) bu ma'nâyadır. «Emrin elindedir» sözü, boşamak husûsunda da söylenmiş olabilir. Nitekim ileride gelecektir.

Şu da bu nevidendir. Karısına, «Nefsini seç» dese; «Sen nefsini nikâhdan ayırmakla seç» demektir. Bu iki lâfız, red ve sövmeye uygun olmazlar. Binâenaleyh, talâk isteğine cevâb olurlar. **Bu lâfızların, hangi dilden olursa olsun müterâdifleri de, ayni hükümdedir.** Son iki lâfızda, yani «Nefsini seç» ve «Sen nefsini nikâhdan ayrılmakla seç» lâfızlarında kadın kendisini boşamadıkça, boşanmış olmaz. Bu bâbı ta'kîb eden bâbda açıklaması gelecektir.

Musannıf kinâye lâfızların ikinci kısmını «Ya kadının talâkı istemesine hem cevâb hem red için uygun olur» **sözü ile zikretmiştir.** «Çık!» lâfzı gibi ki, «Benim yanımdan çık, çünkü ben seni boşadım» demektir. Ya da «Benim yanımdan çık ve talâk isteme» demektir. **Kezâ** «Benim yanımdan git ve benim yanımdan kalk.» kelimeleri de böyledir.

«Peçelen!» sözüne gelince: Bu lâfız ya (kınâ) dan alınmadır ki, başörtüsü ma'nâsınadır. Yani «Kendini örtü ile ört, çünkü ben seni bo-

(2) Hûd sûresi (11), âyet: 97

şadım.» demek olur. Ya da (kanâat) dandır. «Allah'ın sana benim tarafımdan verdiği rızıka kanâat et, talâk isteme.» demektir.

Kezâ; «Başını ört ve örtün!» kelimeleri de böyledir.

Ugrubî lâfzı ise (gurbet) **tendir.** Yâni «Gurbeti seç, çünkü ben seni boşadım.» demektir. Ya da «Var git âileni ziyâret et.» demektir. **Bazı âlimler demiştir ki: Bu kelime u'zubîdir. Bu lâfz, ya uzûbettendir ki kocadan ayrı bekâr olmak veya uzaklaşmak ma'nâsına gelir.** Yani, «Sen bekârlığı seç veya benden uzak ol. Çünkü ben seni boşadım.» demektir. Ya da «Âileni ziyâret için benden uzak ol ve talâk isteme.» demektir.

«Evlen, kendine zevc ara!» **sözleri de böyledir.**

«Var git âilene katıl!» **demek lâfzı gibi.** Yani «Var git **ehline** katıl. Çünkü ben seni boşadım!» demektir. Veya «Sen var git ehline (âilene) katıl, çünkü ben sana izin verdim, talâk isteme!» demektir.

«İpin gâribindedir.» **demek gibi.** (Gârib) **devenin hörgücü ile boynu arasına derler.** Yani «Senin ipin boynundadır!» **demektir.** Yani «Var dilediğin yere git, çünkü ben seni boşadım!» veya «Talâkı istememek için dilediğin yere git.»; **«İpin gârîbindedir!» lâfzının ma'nâsında** (salıverdim) **ma'nâsı vardır.** Bu bakımdan musannıf bu lâfzı ayrıca zikretmemiştir.

Karısına, «Senin üzerine bana yol yoktur ve seninle benim aramda nikâh yoktur. Ve benim senin üzerinde mülküm yoktur.» demek gibi. Bu lâfızların talâka ihtimâli açıktır. Amma redd-i cevâb ihtimâli, bunlardan her birinde nikâh için inkâr olmakla talâk vâki olmaz. Belki yalan olur. Yakında açıklaması gelecektir. İmdi en olumlu şekilde redde hamletmek vâcib olur. Hangi dilde olursa olsun, bu zikredilen lâfızların eşanlamlılarında hüküm, zikredilen lâfızların hükmü gibidir.

Musannıf, kinâye lâfızların üçüncü kısmını «Yâhûd kadının talâkı istemesine cevâb ve sövmek için uygun olur.» **sözü ile zikretmiştir.**

Hâliyye, beriyye, bedle, bette ve bâin sözleri gibi. Hâliyye, boş; beriyye, berî; bedle, bette, bâin ayrılmış ma'nâlarına gelirler. «Senden ayırdım.» lâfzı da bu ma'nâdadır. Bunun için, onu ayrıca zikretmemiştir. **«Harâm»** lâfzı gibi ki, **«Sen harâmsın!»** demektir. Bu lâfızların talâka ihtimâli besbellidir.

Sövmek (şetm) **ihtimâline gelince; kocanın karısına** «hâliyye» **lâfzı ile** «Sen hayırdan uzaksın.», «Sende hayâ yoktur» veyâ «Sen tâatlar ve iyi huylardan berîsin» **demeyi murâd etmesi câizdir. Bedle, bette, bâin lâfızlarının hepsi ayrılmış ma'nâsınadır. Yani** «Sen her doğru yolda olmakdan ve güzel ahlâkdan ayrılmışsın (kesilmişsin)» **veyâ, «Ben**

seni ayrılma şekilleriyle ayırdım, senin ile sohbet ve beraberlik (dostluk) harâmdır.» **demeyi murâd etmesi câiz olduğu içindir.**

Sonra; haller de üç kısımdır. Birincisi, rızâ hâli, ikincisi müzâkere-i talâk hâlidir. Bu ya kadın talâkını istemekle yâhûd yabancı birinin o kadını boşamasını istemekle olur. **Üçüncüsü de öfke hâlidir.**

İmdi, rızâ hâlinde bu lâfızlardan birinden bir şey ile talâk vâki olmaz. Ancak ihtimâlden dolayı talâka niyet ile vâki olur. Niyetin yokluğunda söz, yemîni ile kocanındır. Talâkı müzâkere hâlinde, kadının talâkı istemesinden, cevâb ve red için elverişli olan ikinci kısımda niyetle talâk vâki olur. Çünkü talâkı konuşma hâli, cevâb ve reddi muhtemel olunca, niyetsiz en aşağısı sâbit olur. O da reddir. Çünkü red, olanı olduğu şey üzere bırakmaktır. Niyet bulununca, cevâb belli olur. **Geri kalan iki şeyde,** —ki bunlar kadının talâkı istemesine cevâb olan birinci kısım ile, cevâb ve sövmek için uygun olan üçüncü kısımdır.— **niyetsiz talâk vâki olur.** Birinci kısımda sebeb şudur: Çünkü hâl, cevâb hâlidir ve hâlin delâletiyle cevâba hamledilir ve talâk vâki olmuştur. Üçüncü kısım da böyledir. Çünkü hâl; sövmek için uygun değildir. Binâenaleyh cevâb ma'nâsına teayyün eder, (belli olur). **Öfke hâlinde talâk yalnız cevâba elverişli olan kinâyelerle niyetsiz olarak vâki olur.** Çünkü hâl, üzerine öfkenin delâlet ettiği talâk için uygun olur. Red ve sövme için uygun olmaz. Geri kalan ikisi ile öfke hâlinde talâk vâki olur. Geri kalan ikisi, cevâb ve red için uygun olan ikinci kısım ile cevâb ve sövme için uygun olan üçüncü kısımdır.

Niyet ile talâk vâki olur. Çünkü öfke hâli cevâba ve cevâbdan başkasına muhtemel olunca, cevâbı tercîh ettirecek bir şeye yani niyete muhtâc olur.

İlk üçü ile yani «İddetini doldur!», «Rahmini temizle!» ve «Sen birsin!» **lâfızları ile kadın bir ric'î talâk ile boşanmış olur.** «İddetini doldur!» lâfzında bir ric'î talâk ile boşanmış olmasına sebeb; işin gerçeği hesâb ile olduğu içindir. «İddetini doldur!» lâfzı ile «**Allah Teâlâ**'' (C.C.) nın ni'metlerini veya benim senin üzerine olan ni'metlerimi sayıp dök veya nikâhdan iddetini say» ma'nâlarına da ihtimâli vardır.

Şâyet sonuncuyu, yâni «Nikâhdan iddetini say (i'tidâd eyle).» **ma'nâsını niyet etti ise, kapalılık ortadan kalkar. Bununla cimâdan sonra iktizâen talâk vâki olur. Sanki koca karısına** «Sen boşsun, iddetini bekle.» **demiş gibi olur.** Cimâdan önce talâkdan i'tidâd müstaar (ödünç alınmış) kılınmıştır. Çünkü talâk i'tidâdın sebebidir. Şâyet hüküm sebebe has olsa, hükmün sebeb için ödünç alınması câiz olur. Nitekim Usûlde böyle anlatılmıştır. **Talâk, ardından geri dönmeyi** (ric'atı) getirir. **İstibrâ ise iddet beklemek ma'nâsına gelir. Çünkü iddetten**

maksad olan şeyi açıklamaktır. Binâenaleyh bu istibrâ, iddeti doldurma (i'tidâd) menzîlesinde olmuştur. Bu istibrâ kadını rahminde çocuk olmadığını bilerek boşamak için de olabilir. Yâni «Seni boşamam için rahminin boş olduğunu bil!» demiş gibi olur.

«Sen birsin!» **sözüne gelince, bu lâfız şu ma'nâlara muhtemel olur:** «Sen kavminin yanında biriciksin!» veya «Benim yanımda teksin. Benim için seninle beraber başkası yoktur.» İşte bunlara benzer sözler demek istemiş olabilir.

Bu «Sen birsin!» **lâfzı, mahzûf masdarın sıfatı da olabilir.** Yâni «Sen bir talâk ile boşsun!» demek olur. Daha önce geçti ki Âmme-i Meşâyihe göre, bir i'râba itibâr yoktur. Çünkü Arapların avâm tabakası i'râbın vechlerini ayırd edemezler. Niyet ile kapalılık ortadan kalkınca, açık ve besbelli olan üzerine delâlet olur. O delâletin gereği ile amel edici olmaz. Açık ve besbelli olan sözün ardından ric'at gelir.

Bu üç lâfızda, üç talâka niyet sahîh olmaz. Çünkü «Sen boşsun!» **sözü,**« İddetini say, rahmini istibrâ et!» **sözlerinde iktizâen sâbittir.** «Sen birsin!» **sözünde ise muzmar** (zamirli) **dır. Eğer** «Sen boşsun!» **sözü açıklanmış olsa, onunla ancak bir talâk vâki olur.** Bu lâfızlarda muktezâ veya muzmar olunca ancak bir talâk vâki olması evleviyyette kalır. **Eğer, masdar** «Sen birsin» **sözünde zamirli olunca onda üçe niyet sahîh olmak vâcib olur,** denilirse; cevâbında biz deriz ki: **Vâhide (bir) diye nassan beyânda bulunmak üçü niyete aykırı olur. Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Sair kinâye lâfızları ile bir bâin talâk vâki olur. Velev ki koca ikiye niyet etmiş olsun. Bâin olmasının sebebine gelince; çünkü bâinlik yalnız talâkdan kinâye olmayıp belki bâin olarak talâkan kinâyedir. İkiyi kasdetmenin mümkin olmamasına gelince; Usûlde anlatılan sebebdir ki, talâk lâfzı masdardır, sırf sayıya muhtemel olmaz.

Kinâye lâfızlardan bu üç lâfızdan başkasında üç talâka niyet sahîh olur. Ancak «Seç!» **lâfzında üçe niyet sahîh olmaz.** Bunun açıklaması, bu bâbı izleyen bâbda gelecektir ki seçmek muhtelif olmaz. Bu istisnâ mutlaka lâzımdır. **Kenz'de istisnâ yapılmamıştır.**

Koca karısına üç kere «İddetini bekle!» **dese ve birinci ile talâka niyet ettiğini söyleyip, geri kalanlarla hayzı kasdettiğini söylese, kazâen tasdîk edilir. Çünkü sözünün hakîkatını niyet etmiştir. Eğer geri kalan ile bir şeye niyet etmediğini söylerse, üç talâk vâki olur.** Çünkü birinci ile talâka niyet edince, talâkı müzâkere hâli olmuştur. Şu halde, geri kalan ikisinin talâk için olduğu bellidir. Niyetim yoktu, demesinde tasdîk edilmez.

Şu da kinâye lâfızlardandır: Karısına «Sen benim karım değilsin!» **kezâ** «Ben senin kocan değilim!» **demesi, eğer koca talâka niyet etti ise bâin talâktır. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ): «Kocanın bu sözleri ile talâk olmaz. Çünkü bu söz, nikâhı inkâr etmektir. Halbuki nikâhı inkâr etmek talâk olmaz. Belki karı - kocalık hâli bilinmekle yalan olur. Şu halde, sanki kocanın karısına «Ben senin ile evlenmedim» demesi gibi olur. Veya kocaya, «Senin karın var mıdır?» diye soruldukda, kocanın «Yoktur!» deyip de talâkı niyet etmesi gibi olur. Bu söz ile talâka niyet etse de vâki olmaz. Burada da böyledir.» **demişlerdir. İmâm A'zamı' (RhA.) ın delili şudur:** Bu lâfızlar hem kocanın nikâhı inkârı için elverişli hem de, talâkı inşâ için elverişlidir. Görülmez mi ki; koca karısı için; «O benim karım değildir. Çünkü ben onu boşadım!» demesi câiz olur. Nitekim koca karısı için «O benim karım değildir, çünkü ben onunla evlenmedim!» demesi câiz olduğu gibi.

Şâyet koca bununla talâka niyet etse, lâfzın muhtemeline niyet etmiş olur. İmdi niyet sahîh olur. Nitekim karısına «Senin ile benim aramda nikâh yoktur» **dese, niyet sahîh olduğu gibi.**

Koca karısını bir talâk ile boşasa, peşi sıra «O talâkı üç yaptım» **dese, o talâk üç olur. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ): «Bu talâk ancak bir olur, çünkü birin üç olması düşünülemez.» **demişlerdir. İmâm A'zam'** (Rh.A.) ın delîli şudur: Bire iki eklenmesiyle üç olur. İmdi kocanın sözünü doğrulamak için buna yorumlanır.

Koca karısını ric'iyyen boşayıp o koca, ric'atten önce «O talâkı bâin kıldım» **deşe, ric'î bâin olur. İmâm Muhammed** (Rh.A.), «Bâin olmaz. Çünkü koca meşrû olanı değiştirmeyi kasdetmiştir. O değiştirme ric'atin sübûtundan sonra ric'at velâyetini ibtâldir. Şu halde hükümsüz olur.» **demiştir. İmâm A'zam ile Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **un delilleri şudur:** Koca ilkin ayrılmak vasfı ile boşamaya mâliktir. Çünkü o niteliğe ihtiyâc vardır. Şu halde bu niteliği talâka katmak, kocanın tasarrufunu doğrulamak ve gâyesini elde etmek için sahîh olur.

Musannıfın, ric'atten önce demesinin sebebi; Muhît'te «Bu ric'atten önce ise» **denildiği içindir. Çünkü erkek, kadına mürâcaat etse, bundan sonra** «Ben kadını bâine kıldım» **dese, ittifakla sahîh olmaz. Çünkü o adam talâk işini ric'at ile ibtâl etmiştir. İmdi bununla talâkı bâin yapmak imkânsız olur.**

Sarîh sarîhe katılır. Yâni karısına, «Sen boşsun, sen boşsun!» veya «Sen boşsun ve boşsun!» **dese, iki talâk ile boşanmış olur. Bu besbellidir.**

Sarîh bâine de katılır. Yâni karısını talâk-ı bâinle boşadıktan son-

ra; «Sen boşsun!» dese, talâk vâki olur. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.):

فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ

«Kadının fidye vermesinde ikisine de günâh yoktur.» (3) buyurmuştur. Bu âyet-i kerîmede anlatılmak istenen hul'dur. **Bundan sonra Allah Teâlâ** (C.C.):

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ

«Erkek, karısını (üçüncü defa) **boşarsa, ondan sonra kadın başka bir ere nikâhlanıp varıncaya kadar ona** (birinci kocaya) **helâl olmaz.»** (4) buyurmuştur. Âyetteki «fe» vasl ile beraber ta'kîbe delâlet eder. **İmdi bu söz, bâin talâk olan hul'dan sonra üçüncünün vukûuna nass** (delîl) **dır. Bu konu Telvîh'de araştırılmıştır.** Telvîh hâşiyelerinde onu biz de açıkladık. Bu konuyu araştırmak ve incelemek isteyen kimse o hâşiyeye başvursun.

Bâin, sarîhe (açık olana) **de katılır. Yâni koca cimâ edilmiş olan karısına, «Sen boşsun!» der de sonra, «Sen bâinsin!» derse, bâin talâk vâki olur.**

Bâin bâine katılmaz (yâni eklenmez.) **Ancak muallâk olursa o başka.** Meselâ koca karısına, «Eve girersen sen bâinsin» demekle bir şarta bağlar da, ondan sonra «Sen bâinsin» derse, kadın iddet içinde eve girdiği takdirde boş olur. Bâinin açık olana (sarîhe) eklenmesi bellidir. Çünkü hükmî kayd iddetin kalmasiyle bâkîdir. **Bâinin bâine eklenmemesinin sebebi ise, kocanın ikinci bâini birinciden haber yapması mümkün olduğu içindir. Halbuki o bu sözünde doğrudur.** Kocanın onu inşâ yapmasına hâcet yoktur. Çünkü bu iktizâen zarûrîdir. Hattâ koca «İkinci bâin ile beynûnet-i galîza (5) veya hürmet-i galîza kas-

---

(3) Bk. Bakara sûresi (2), âyet : 229

(4) Bk. Bakara sûresi (2), âyet: 230

(5) **Hürmet-i galîza :** Hür kadında üç, câriye hakkında iki talâk ile husûle gelen hürmettir ki. buna **(hürmet-i kübrâ), (beynûnet-i kübrâ), (beynûnet-i mugallaza)** da denir.

* **Hürmet-i hafîfe:** Bir veya iki talâk ile husûle gelen hürmettir ki, buna **(hürmet-i sugrâ), (beynûnet-i sugrâ)** da denir.

* **Beynûnet-i kübrâ:** Alel'ıtlâk üç talâk ile meydana gelen ayrılıktır. Buna **(beynûnet-i kat'iyye)** de denir.

* **Beynûnet-i sugrâ:** Bir veya iki bâin talâk ile meydana gelen ayrılıktır.

dettim» dese, itibâra alınması gerekir ve onunla hürmet-i galîza sâbit olur. Çünkü hürmet-i galîza, mahalde sâbit değildir. Şu halde kocanın onu sâbitten ihbâr kılması mümkün olmaz. Binâenaleyh zarûreten inşâ yapılır. Bundan dolayıdır ki muallâk vâki olur. Nitekim anlatılmıştır. Çünkü bunu haber yapmak mümkün değildir. Zirâ ta'lîk daha önce sahîh olmuştur. **Şart bulunduğunda kadın, talâka mahaldir. Şu halde talâk vâki olur. Kâfî'de ve başkasında böyle zikredilmiştir.**

Ben derim ki: Kâfî'nin ve başkasının **«Ben bununla hürmet-i galîzayı kasdettim demiş olsa... ilâhr» sözleri, kesinlikle şu ma'nâya delâlet eder: Şâyet koca karısını ibâne etse, ondan sonra iddet içinde sen üç kez boşsun, dese, üç talâk vâki olur.** Çünkü hürmet-i galîza, mahalde sübûtu bulunmadığı için üç sözü söylenmeden yalnız niyet ile sâbit olursa, üç sözü açıklandığı vakitte sâbit olması evleviyyette kalır. Buna şu da delâlet eder: (Sarîh) bâine eklenir. Çünkü kocanın karısına «Sen üç kez boşsun!» demesi, şüphesiz sarîhtir. **Kâfî'nin ve başkasının: «Sen üç kere boşsun» sözlerinin ma'nâsı beynûnet-i galîzayı ifâde eder. Çünkü bu söz hürmet-i galîza ve tam ayrılığı ifâde eder. Kinâyelerden alınan beynûneti ifâde etmez.**

Koca karısını cimâdan önce üç kez boşasa, üç talâk vâki olur. Çünkü karısına «Sen üç kez boşsun!» **demesi, mahzûf masdarı söylemektir.** Bunun takdîri «üç talâk» demektir. İmdî üç talâk toptan vâki olur. Kocanın «Sen boşsun!» demesi, yalnız başına boşamak sayılmaz. **El-İhtiyâr'da böyle zikredilmiştir. Ben derim ki:** Bu mesele ile zâhir olur ki: **Koca karısını cinsî ilişkiden önce üç kez boşasa, üç talâk vâki olmaz. Çünkü âyet-i kerîme cimâ edilmiş kadın hakkında nâzil olmuştur, diye El-Müşkilât'tan nakledilen söz bâtıldır. Bu, Usûlde yerleşmiş olan kâideyi bilmemekten meydana gelmiştir. Kâide şudur: Sebeb-i nüzûlün husûsî olması;** bize göre, **mu'teber değildir. İmâm Şâfii** (Rh.A.) **buna muhâliftir.**

★ ★

بَابُ التَّفْوِيضِ

TEFVÎZ BÂBI

(BOŞAMAYI KADINA DEVRETMEK)

Kocası karısına «Kendini boşa!», **yâhûd** «Emrin senin elindedir!», **veya** «Kendini ihtiyâr eyle.» **dese, bu ikisi ile talâka niyet etse, dönmesi sahîh olmaz** — Musannıfın «Bu ikisi ile talâka niyet etse» lâfzını kayd etmesinin sebebi; çünkü bu son iki söz, yâni «Emrin senin elindedir» ve «Kendini ihtiyâr eyle» sözleri talâkın kinâyelerindendir, niyet olmadan bunlarla amel etmezler. — **Yâni koca karısını azle mâlik olmaz. Çünkü bu sözler temlîkdir, tevkîl değildir. Zirâ kadının kendisi hakkında tevkîl imkânsızdır. Tevfîz kadının öğrendiği meclisle kayıtlanmıştır. İmdi kadın kocanın sözünü işidirse, o işittiği meclis itibâra alınır. Eğer kadın işitmedi ise, haber aldığı meclis itibâr olunur.** Eğer o meclisde kadın kendisini boşarsa sahîh olur. Eğer o meclisde kendisini boşamazsa sahîh olmaz. Çünkü muhayyer olan kadın için, her ne kadar meclis uzasa da, meclis muhayyerliği vardır. Bu Sahâbe' (R. Anhüm) nin icmâı ile sâbittir. Bunun açıklaması yakında gelecektir.

Ancak, kocası «Kendini boşa!» **ve emsâli sözler üzerine;** «Ne zaman dilersen»; «Her ne zaman dilersen», «Dilediğinde!» **yâhûd** «Dilediğin vakit» **tâbirlerini ziyâde ederse, meclisle mukayyed olmaz. Buradaki istisnâ musannıfın;** «Kadın öğrendiği meclisle mukayyeddir.» **sözünden istisnâdır.** «Ne zaman dilersen», «Her ne zaman dilersen», «Dilediğin vakit.» **yâhûd** «Her ne vakit dilersen» **sözlerini** «Kendini boşa!» **ve kardeşleri eklese; kadının öğrenmesi meclisine bağlanmış olmaz.** «Ne zaman» **ve** «Her ne zaman **sözlerinin eklenmesiyle meclisin öğrenme ile kaydedilmemesine sebeb şudur: Çünkü,** «Ne zaman» **ve** «Her ne zaman» **bütün vakitler içindir. Sanki koca karısına, her ne vakitte dilersen boşa demiş gibi olur ve meclise münhasır kalmaz.** «Vakitte» ve «Her ne

vakit» eklenmesiyle meclisin öğrenme ile mukayyed olmamasına sebeb ise şudur: «Vakitte» ve «Her ne vakit»; İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre «metâ» ya eşittir. Fakat İmâm Â'zam' (Rh.A.) a göre; «Vakitte» ve «Her ne vakit» zarf için kullanıldıkları gibi şart için de kullanılırlar. Lâkin iş kadının eline geçmiştir. Şüphe ile elinden çıkmaz. Kocanın karısına, «Sen ortağını boşa.» veya bir yabancıya «Benim karımı boşa.» demesi, bu üç mes'elenin aksidir. Yâni karısına «Sen ortağını boşa.» veyâ bir yabancıya «Benim karımı boşa» dese, geri dönmesi (rucûu) sahîh olur. Çünkü bu tefvîz hâlis tevkîldir. Tevkîle temlîk karıştırılmıştır. Meclis ilim meclisi ile de mukayyed değildir. Nitekim tevkîlin hükmü de böyledir.

Ancak koca bunu meşîet (istemek ve dilemek) ile kayd etse, bu takdirde rücûu (geri dönmesi) sahîh olmaz ve meclise iktisâr eder. İmâm Züfer (Rh.A.) demiştir ki: Bu meşîet kaydı ile, önceki meşîetsiz «Benim karımı boşa» sözü müsâvîdir. Çünkü bu meşîet kaydı birincisi gibi tevkîldir ve başkası için âmildir. Meşîet zikriyle kendisi için âmil olmaz ve mâlik de olmaz. Çünkü vekîl meşîet ile tasarruf eder. Gerek müvekkil meşîeti zikretsin, gerekse etmesin müsâvîdir. Müvekkilin vekîle; «Eğer dilersen sen onu sat» demesi gibi olur. Bizim için delîl şudur: Memûr hem vekîl hem mâlik olabilir. Çünkü vekîl başkasının re'yi ile tasarruf eden kimsedir. Mâlik ise kendi re'yi ile tasarruf eden kimsedir. Gerek kendisi, gerekse başkası için tasarruf etsin müsâvîdir. İmdi koca memûra, «Eğer dilersen kadını boşa» dese, bu temlîk olur. Çünkü emri memûrun re'yine tefvîz eylemiştir. Mâlik kendi isteği ile tasarruf eden kimsedir. Vekîlden ise dilesin, dilemesin fiil istenir. İmâm Züfer (Rh.A.) in, «Zirâ vekîl kendi dileği ile tasarruf eder...» sözüne karşı biz deriz ki: Meşîet ile murâd «Dilersen» sîgası ile sâbit olan meşîettir. İmâm Züfer' (Rh.A.) in zikrettiği meşîet böyle değildir. O ancak müvekkili ilzâma kudret bulunmamaktan meydana gelmiştir. Halbuki bizim sözümüz sîga gereğincedir.

Şâyet koca karısına «Sen kendini boşa» dedikde, koca bir şeye niyet etmezse veya bire niyet ederse, kadın da o meclisde kendisini boşarsa ric'î bir talâk vâki olur. Çünkü koca sarîh talâkı kadına bırakmıştır. Eğer koca üçe niyet etse, kadın da üç talâk boşasa, üç talâk vâki olur. Çünkü koca boşamayı lûgat yönünden emretmiştir. Şu halde ism-i cins olan bir masdar iktizâ eder. Diğer cins isimler gibi külle (bütüne) ihtimâlîyle beraber en aşağı (ednâ) sına vâki olur.

Kocanın karısına «Kendini seç!» demesinde, eğer kadın «Ben kendimi seçtim!» demekle kendisini seçse, kadın bir talâk ile bâin olur. Kıyâsa göre; her ne kadar koca talâka niyet etse de bununla bir şey vâki

olmamalıydı. Çünkü koca bu lâfız ile talâk îkâ'ına mâlik değildir. Hattâ karısına, «Ben nefsimden seni seçtim», yâhut «Nefsimi senden seçtim» dese, bir şey vâki olmaz. Lâkin **Fukahâ, Sahâbe'** (R. Anhüm) **nin icmâından dolayı talâk îkâını istihsânen câiz görmüşlerdir. Bâin vukûunun vechi şudur: Kadının nefsini seçmesi ancak kadının kendisine ihtisâsın sâbit olması ile olur. Bu ise bâin talâkdır. Çünkü ric'î talâkda koca kadının rızâsı olmadan kadına dönmeye kâdir olur.** Veya kadın «Ben nefsimi seçerim.» dese, kıyâsa göre bir şey vâki olmaz. Çünkü sade va'ddir. Veyâ vukûa muhtemel olur. Çünkü «Seçerim» demenin ma'nâsı, hâl ile istikbâl arasında müşterektir. Şu halde şüphe ile boşanılmış olmaz. Nitekim karısına, «Sen kendini boşa!» dedikde, kadın «Ben kendimi boşarım» derse, boşanmış olmadığı gibi.

İstihsânın vechi şudur: Bu sîga, yâni muzâri' (geniş zaman) sîgasının, hâlde kullanılması gâlibdir. Nitekim kelime-i şehâdette: **«Eşhedü en lâ ilâhe illâllah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlüh»** denildiği ve şâhidlik yaparken, şâhidin «şehâdet ederim» dediği gibi. İmdi şehâdeti kalbde seçmesinden hikâye olur.

Kadının «Ben kendimi boşarım!» demesi zikredilenden ayrıdır. Çünkü o durumda boşamakdan hikâye kılmak mümkün olmaz. Zirâ dilin fiilidir, o da mevcûd değildir.

Her ne kadar koca niyet etse de, üç talâka niyet sahîh değildir. Yâni üç kez boş olmaz. **Çünkü ihtiyâr** (seçmek) **muhtelif olmaz. Zirâ hulûs ma'nâsınadır ve hulûs, talâk gibi gılzet** (ağırlık) **ve hıffet** (hafîflik) **çeşitlerine ayrılmaz. Beynûnet bunun aksinedir.**

Karısına «Sen hangi vakitte dilersen boşsun.» **demesinde ve bu sözün benzerinde, yâni** «Ne zaman dilersen boşsun.» **veyâ** «Dilediğin vakit boşsun» **veya** «Her dilediğinde boşsun.» **sözlerinde kadın meclis ile mukayyed değildir. Koca sözünden dönmez ve emr kadının reddi ile de reddedilmiş olmaz. Belki kadın her ne vakit dilerse kendisini boşar.** Fakat önceki iki sözde, dönme olmaması yukarıda geçtiği içindir. Üçüncüsü ise; kadına dilediği zaman tasarruf etmek üzere temlîk ettiği için dir. İmdi dilemezden (meşîetten) önce temlîk yoktur ki red ile redde dilsin. Şu halde kadın kendisini boşamaz. Ancak bir talâk ile boşar. Çünkü kadının dilemesi zamanları kapsar, fiilleri kapsamaz. İmdi kadın her zamanda boşamaya mâlik olur. Yoksa arka arkaya boşamaya mâlik olmaz.

Karısma, «Her ne vakit dilersen kendini boşa!» **yâhûd** «Her ne vakit dilersen boşsun!» **sözünde kadın kendisini üçe kadar boşar. Ayrı**

ayrı boşar. Çünkü «Her ne vakit» **lâfzı umûm fiilleri teker teker ifâde eder, toplu olarak ifâde etmez.**

Kadın başka bir kocadan sonra kendisini boşayamaz. Yâni kadın kendisini boşayıp başka kocaya vardıkdan sonra yine birinci kocasına vardıkda kocanın birinci sözü ile kendisini boşayamaz. Çünkü tâlik mevcûd olan mülke âiddir, diğer kocadan sonra meydana gelecek mülke şâmil değildir.

Karısına «Sen dilediğin yerde boşsun!» **sözünde, kadın dilemedikçe boşanmış olmaz. Meclis ile mukayyed olur. Çünkü** »Haysü **ve** «Eyne» **kelimeleri yer isimleridir. Talâk ise yere bağlı değildir.** Hattâ koca «Sen Şam'da boşsun!» dese, şimdi boşanmış olur. Yerin zikredilmesi geçersiz olur. Mutlak olan dileme bâkî kalır. İmdi meclise munhasır olur. Zaman bunun hilâfınadır. Çünkü zamanın talâka bağlanışı vardır. Hattâ bir zamanda vâki olur, bir zamanda da vâki olmaz. Binâenaleyh koca «Dilersen sen yarınki gün boşsun!» dese, husûs yönünden zamanın itibârı vâcib olur. Ya da «Sen hangi vakitte dilersen boşsun!» dese, umûmîlik bakımından itibârı vâcib olur.

Kocanın karısına «Sen nasıl dilersen boşsun!» **sözünde, dilemezden önce ric'î talâk vâki olur. Çünkü bu hüküm lâfzın muktazâsıdır. Eğer kadın dilerse, yâni** «Ben talâkı bâîn diledim» **veya** «Üç diledim» **der ve koca da** «Ben de ona niyet ettim» **derse, kadının dilediği ile kocanın irâdesi arasında uygunluk bulunduğu için, üç vâki olur. Eğer ikisinin niyetleri ayrı ayrı olur,** meselâ; kadın üç talâkı murâd eder ve koca da bir talâkı murâd ederse veya koca üçü isteyip kadın biri dilerse, **ric'î talâk vâki olur.** Çünkü kadının tasarrufu muvâfakat olmadığı için geçersizdir. Kocanın îkâı bâkîdir. Eğer koca niyet etmedi ise, kadının dilediği vâki olur. Tahyîr mu'cibince hüküm câri olması için kadının dilemesine itibâr edilir.

Kocanın karısına «Sen ne kadar dilersen boşsun.» **veya** «Sen ne şey dilersen boşsun.» **sözünde, o meclisde kadın dilediği mikdâr ile boşayabilir. Çünkü bu iki kelime** (min ve mâ) **sayı için kullanılırlar.** Koca kadına dilediği sayıyı vermiştir. Eğer karı o meclisden kalkarsa geçersiz olur. Çünkü bu emir birdir ve halde hitâbdır, imdi cevâb da hâl içinde gerekir. Eğer kadın kocanın sözünü reddederse söz red olur. Çünkü kocanın sözü temlîkdir. Raddi kabûl eder.

Kocanın karısına «Sen üçden dilediğin kadar boşsun.» **demesinde, üçün aşağısı ile boşanmış olur. Yâni bir veya iki talâk ile boşanmış olur. Üç talâk ile boşanmış olmaz. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, ka-**

dın dilerse üç ile de boşanabilir. Çünkü «mâ» **lâfzı umûmda tahkîm olunur ve** «min» **lâfzı bazan temyîz için kullanılır. İmdi cinsin temyîzi üzere yorumlanır. Nitekim koca,** «Benim yemeğimden dilediğini ye!» **veya** «Benim kadınlarımdan dilediğini boşa» **dese, cinsin temyîzine yorumlandığı gibi. İmâm A'zam' (Rh.A.) ın delîli şudur:** «min» **lâfzı hakîkaten teb'îzde ve** «mâ) **lâfzı ta'mîmde kullanılır. İmdi ikisi ile de amel edilir. İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) in şâhid getirdiği şeylerde cömertliği göstermek için teb'îzi terk vardır.** Yâni «Benim yemeğimden dilediğin şeyi ye!» sözü cömertliği göstermeye delâlet etsin diye, veya sıfatın umûmu için teb'îz terk edilmiştir. O da dilemek (meşîet) tir. Hattâ koca «Dilediğini» dese, hılâf üzere olur.

Bundan sonra, musannıf meclisi zikredince, meclisle değişeni ve değişmeyeni açıklamak isteyip şöyle demiştir: Meclis ancak karının, eğer oturma halinde ise kalkmasiyle değişmiş olur. Veya ayakta ise yürümesi ile değişmiş olur. Veyâ karının talâkı vermek ile ilgili olmayan bir söze veyâ bir işe bağlamasiyle değişmiş olur. Ayakta iken oturması, otururken dayanması, dayanırken oturması, babasını danışmak için çağırması, şâhîdlik etmeleri için şâhîdler çağırması ve bindiği hayvanın durması meclisi ayırmaz. Yâni kadının muhayyerliğini ortadan kaldırmaz. Çünkü bunlardan her biri re'yi toplamak içindir. Şu halde geçen şeye bağlı olur. Yüz çevirmek ve kaçınmak üzere delîl olmaz. Sarf (para değiştirmek) ve selem (bir nevi alış-veriş) bunun aksinedir. Çünkü burada ibtâl eden teslîm olmaksızın ayrılmaktır. Yüz çevirmek değildir. Kadının gemisi evi gibidir. Binek hayvanının yürümesi kendisinin yürümesi gibidir. Geminin yürümesi ile meclis değişmiş olmaz. Binek hayvanının yürümesi ile meclis değişmiş olmaz. Çünkü binek hayvanının yürümesi ve durması binicisine izâfe edilir. Geminin yürümesi ve durması binicisine muzâf değildir. Şu halde binek hayvanının yürümesi ile geminin yürümesi ayrı şeylerdir.

Talâk vukûunda karı ile kocadan birinin nefs kelimesini zikretmesi şarttır. Çünkü talâkın vukûu Sahâbe' (R. Anhüm) nin icmâı ile bilinmiştir. Bu vukû hangisi nefsi zikrederek tefsîr yaptıysa onun sözü iledir.

Koca karısına «Seç!» **dedikde, kadın** «Seçtim!» **dese, bâtıl olur. Şart bulunmadığı için bunun ile talâk vâki olmaz. Ancak kadının nefsini seçtiklerine dâir birbirlerini tasdîk ederlerse, bu takdirde talâk vâki olur. Hidâye şerhinde Tâcu'ş-Şerîa (Rh.A.) şöyle demiştir:** Ma'lûm olsun ki; nefsi zikretmenin şart kılınması, kadının nefsini ihtiyâr ettiğini kocası tasdîk etmediği vakittedir. Eğer koca, kadının nefsini ihtiyâr ettiğini doğrularsa, her ne kadar söz onlardan mücmel çıkmış olsa da

ikisinin birbirlerini doğrulamaları ile talâk vâki olur. Ya da karısına «Bir ihtiyâr etmekle ihtiyâr eyle» dese ve kadın da «İhtiyâr ettim (seçtim)» dese, talâk vâki olur. Çünkü ihtiyârın zikredilmesi, nefsi zikr gibidir. Zirâ vahdetin «tâ» sı ittihâd (birlik) bildirir. Bazan birleşip bazan müteaddid olan kadının nefsini seçmesidir. Meselâ karısına «Dilediğin şey ile veya üç talâk ile kendini seç.» der. **Eğer koca ihtiyâr eyle (seç) lâfzını üç kere tekrar etse, kadın da** «Bir seçtim.» **veyâ** «Birinciyi seçtim», **yâhûd** «İkinciyi veya sonuncuyu seçtim» **dese, üç talâk vâki olur. Birincide üç talâk vâki olması İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göredir. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ), «Bir talâk vâki olur.» **demişlerdir.** Çünkü birincinin ve benzerlerinin zikri, eğer tertîb yönünden müfîd (faydalı) olmazsa, ifrâd yönü ile faydalı olur. Onun için faydalı olduğu yerde itibâr olunur. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Birincinin zikri, geçersiz niteliktir. Çünkü mülkde toplanan şeyde tertîb yoktur. Mekânda toplanan gibi. Sözümüz tertîbdedir. İfrâd (teklif) onun zerûretlerindendir. Tertîb, asıl hakkında geçersiz olunca, binâ hakkında dahî geçersiz olur. Şu halde «Ben seçtim» sözü bâkî kalır. İmdi üç talâk vâki olur. Şu da var ki: Bizim zikrettiğimiz şey, hâlin delâletini teyîd etmektedir. Çünkü «Seçtim (ihtiyâr ettim)» lâfzı kadına verilen şeyin hepsinde cevâb olur. Tekrâr üçe delâlet ettiği için kocadan niyetsiz üç talâk vâki olur. Çünkü seçme, talâk hakkında tekrâr edilen şeydir. Eğer kocanın üç kere «İhtiyâr et (seç)» demesine cevâb olarak kadın «Ben kendimi boşadım»» veya «Ben kendimi bir kez boşamakla seçtim» dese, bir talâk ile bâîn olur. Çünkü onda âmil kocanın muhayyer kılmasıdır. Üç talâkı yapması değildir. **Mebsût'ta, Câmiu'l-Kebîr'de ve Ziyâdât'ta, Kâdîhân'** (Rh.A.) **m Câmiu's-Sagîr şerhinde ve Cevâmiu'l-Fıkh'da böyle zikredilmiştir. Bundan dolayı Hidâye'nin;** «O bir kere boşamaktır, koca ric'ate mâlik olur.» **sözüne, bu yanlıştır, yazan** (kâtib) **hatâ etmiş, diye itirâz edilmiştir. Doğru olan, kocanın ric'ate mâlik olmamasıdır. Çünkü kadın ancak tefvîz hükmünce tasarrufta bulunmaktadır. Tefvîz ise bir bâîn talâk ile olur.** Çünkü «İhtiyâr et» lâfzı kinâyelerdendir. Şu halde kadın ibâneye (ayırıcı talâka) mâlik olur, başkasına değil.

Denilmiştir ki: Bunda iki rivâyet vardır: Birisi bir ric'î talâkın vukûudur. Çünkü lâfzı açıktır. Bunu Câmiu's-Sagîr'de Sadru'l-İslâm (Rh. A.) **zikretmiştir. Birisi de, bâîn talâk vukûudur. Bu bâiin talâk vukûu daha sahîhdir.**

Kocanın kadına «Senin emrin bir boşamada elinde olsun!» **veya** «Sen bir boşama seç!» **sözü ile, kadın kendisini seçse, ric'î talâk vâki olur. Çünkü koca seçmeyi kadına vermiştir. Lâkin bir talâkla seçmeyi vermiştir. Bu talâk ardından ric'ati** (dönmeyi) **getirir.**

Eğer kocanın «Emrin elindedir!» **veya** «Seç!» **sözü beynûnet ifâde eder, ondan başkasına kullanmak câiz olmaz, denilirse, buna şöyle cevâb veririz: Koca sözünü sarîhle berâber söyleyince, ric'î talâkı murâd ettiği belli olur.** Nitekim sarîh sözü bâînle birlikte söylerse, meselâ; «Sen boşsun, bâînsin» dese, o vakit bâîn vâki olur.

Koca karısına «Senin emrin elindedir!» **deyip ve bununla üç talâka niyet etse, kadın da;** «Ben kendimi, bir veya bir kere ile seçtim!» **dese, üç talâk vâki olur. Çünkü ihtiyâr** (seçmek), «Emrin elindedir!» **sözüne cevâb için uygun olur.** Çünkü emr bi'l-yed temlîkdir, muhayyer kılmak gibidir. Sanki kadın «Ben kendimi bir kerede seçtim!» demiştir. Bununla ise, üç talâk vâki olur. **Ya da kadın kocanın** «Emrin elindedir.» **sözünün cevâbında,** «Ben kendimi bir defâ boşadım» **veyâ** «Ben kendimi bir talâk ile seçtim» **dese, bâîn talâk vâki olur. Nitekim sebebi yukarıda geçti ki, mu'teber olan kocanın tefvîzidir. Talâkı yapması değildir.** İmdi tefvîzde mezkûr sıfat, uygunluk zarûretinden dolayı cevâbda da mezkûrdür. **Kocanın** «Bugün ve yarınki günden sonra emrin elindedir!» **sözünde gece dâhil değildir.** Yâni karısına «Senin emrin bugün ve yarından sonra elindedir!» dese, bu sözde gece dâhil değildir. Hattâ kadın için gecede muhayyerlik olmaz. **Çünkü iki günün her biri tek başına zikredilmiştir. Tek başına zikredilen gün geceye şâmil değildir.**

Kadının kocayı seçip günün emrini reddetmesi ile o günün emri reddedilmiş olur. Yarından sonra olan emr, önceden reddedilmez. Yâni kadın emri gününde reddetse, emr o günde bâtıl olur ve yarından sonra olan emr kadının elinde olur. Yâni yarından sonra tefvîz olunan emr, kadının elinde bâkî kalır, bâtıl olmaz. **Çünkü sâbit olmuştur ki; kocanın iki sözü, vakitleri ayrı olduğu için, iki emrdir. İki vaktin her birinde kesinlikle muhayyerlik sâbit olmuştur. İmdi birinin reddi ile diğeri reddedilmez.**

Kocanın karısına «Emrin bugün ve yarın elindedir!» **sözünde, gece dâhil olur. Çünkü iki vaktin arasına,** yâni bugün ile yarın arasına, **ikisinin cinsinden emri kapsamayan bir vakit girmeyince emr, bir olur. Gecenin araya girmesi ise, iki vaktin arasını ayırmaz.** Çünkü kavm danışma için otururlar, gece olur, danışmaları (meşveretleri) ve meclisleri kesilmez.

Kadının kocayı seçip günün emrini reddetmesiyle yarının emri de reddedilir. Hattâ kadın için yarınki günde muhayyerlik kalmaz. Nitekim sebebi daha önce geçti ki, ikisi bir tek emrdir, redden sonra muhayyerlik bâkî kalmaz. Nitekim koca karısına «Senin emrin bugün elindedir» dedikde kadın o emri, günün evvelinde reddetse, günün sonunda onun için muhayyerlik kalmaz.

Koca karısına «Kendini boşa!» **dedikde, kadın üç talâk boşasa, eğer koca üçe niyet etti ise, üç talâk vâki olur. Eğer koca üç talâka niyet etmedi ise, gerek hiç niyet etmesin veya bir talâka niyet etsin müsâvîdir, bir ric'î talâk vâki olur. İki talâka niyeti hükümsüz kalır. Çünkü kocanın** «Sen boşa!» **sözünün ma'nâsı,** «Sen talâk yap!» **demektir. Talâk tek lâfızdır. İtibârî birliğe ihtimâli vardır; o da üçtür. Çünkü üç, cinsin tamâmıdır.** Nitekim daha önce geçmişti. Sırf sayı değildir. Sırf sayıdan murâd, ikidir.

Kocanın ikiye niyeti hükümsüz olduğu gibi, karısına «Sen kendini boşa!» **sözünün cevâbında kadının** «Ben kendimi seçtim!» **sözü de, hükümsüzdür. Talâk vâki olmadığından dolayı geçersizdir. Çünkü** «Ben kendimi seçtim» **sözü, talâk lâfızlarından değildir.**

Kocanın karısına «Sen kendini boşa!» **demesine cevâb olarak kadının** «Ben kendimi bâîn kıldım!» **demesi bir talâk-ı ric'îdir. Çünkü o sözü kocasının** «Sen kendini boşa!» **sözüne cevâb olarak söylemiştir. Halbuki kadın için bâîn îkâ'ı yoktur.** Belki mutlak talâk hakkı vardır. Binâenaleyh kadının «Ben kendimi bâîn kıldım!» dediği sözünde, ibâne bâtıl olup mutlak talâk bâkî kalır ki, o da ric'î talâktır.

Kadın üç talâk ile emrolunsa, yâni koca karısına «Sen kendini üç talâk ile boşa!» diye emretse, **kadın da bir talâk ile boşasa, bir talâk vâki olur. Çünkü kadın üçün îkâına mâlik olmuştur.** İmdi bizzarûre birin îkâına da mâlikdir. Çünkü bir şeyin bütününe mâlik olan, o şeyin cüzlerine de mâlikdir. **Bunun aksi geçersizdir. Yâni koca karısına** «Sen kendini bir bâîn talâk ile boşa!» **dedikde, kadın üç defa boşarsa, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre hiçbir şey vâki olmaz. İmâmeyn'** (R. Aleyhimâ) **e göre bir talâk vâki olur. Kadına kendini bâîn veya ric'î bir talâkla boşaması emredilse de aksini yapsa, yâni kocası** «Kendini bir bâin talâkla boşa!» **dedikde kadm** «Ben kendimi bir ric'î talâk ile boşadım!» **dese veya koca** «Bir ric'î talâk ile boşa!» **dedikde, kadın** «Bir bâîn talâk ile boşadım» **dese, kocanın emrettiği şey vâki olur. Kadının nitelediği geçersiz olur.** Çünkü koca kadına talâkın zâtını vasfı ile beraber havâle etmiştir. Kadın ise kocanın ona verdiği şeyin zâtını yapıp vasıfda muhâlefet etmiştir. İmdi kadın, asılda uygunluk, vasıfta muhâlefet etmiştir. Vasıfla aslı ortadan kaldırmak ise câiz olmaz. Şu halde asıl vâki olur ve kocasının zikrettiği vasfı da arkasından getirir.

Kocanın karısına «Sen eğer dilersen kendini üç talâk boşa!» **sözünde, eğer kadın bir kere boşarsa, talâk vâki olmaz. Aksi ile de olmaz.** Yâni koca «Sen kendini bir kere boşa!» sözünde, eğer kadın üç kere boşarsa, zikredilen gibi talâk vâki olmaz. **Birincinin sebebi şudur:** Kocanın sözü-

nün ma'nâsı: «Sen eğer üçü dilersen!» demektir. Kadının üçü dilemesi talâkın vukûu için şart kılınmıştır. Çünkü bu gibi sözden anlaşılan, hükmü geçen söze binâ etmektir. Geçen söz üzerine binâ edilince, anlaşılır ki şart üçü dilemektir. Dilemek ise bir talâkta olmuştur. Şartın cüzleri meşrûtun cüzlerine taksîm edilmez. Şu halde bir şey vâki olmaz. Mesele-i mürsele bunun aksinedir. Yâni önceki mesele, ki musannıf onu «Üç talâk ile emrolundu!» sözü ile zikretmiştir. «Sen kendini üç kere boşa!» dedikde, koca karıyı üçe mâlik kılmıştır ve üçün vukûunu üç talâkı dilemeye bağlamıştır. Kadının mâlik olduğu şeyin bazısını yapmaya hakkı vardır. Kadın eğer bu meselede ben bir, bir ve bir diledim dese, eğer bu sözler birbirine ekli ise, o kadına cimâ etmiş olsun veyâ olmasın, üç kez boşanmış olur. Çünkü üç talâkı dilemek bulunmuştur. Talâk ancak üçü dilemek ile vâki olur. Kadının dilemesi ise ancak tümden ayrıldıktan sonra bulunmuştur. İmdi kadın kocanın nikâhında iken üç talâkı dilemek vardır. Binâenaleyh kadın üç talâk ile toptan bâîn olur. Eğer birlerin bazısı bazısından ayrı olursa; meselâ birinci birde veya ikincide susup ondan sonra geri kalanı dilemekle bir şey vâki olmaz. Çünkü sükût-u fâsıla olduğu için üç talâkı dilemek bulunmamıştır. **İkinci mes'eleye gelince:** Kocanın kadına «Sen kendini eğer dilersen bir talâk ile boşa!» sözünde burada zikredilen, **yâni kocanın emri üzere vâki olmak, İmâm A'zam' (Rh.A.) ın sözüne göredir. İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre bir talâk vâki olur. Bu önce geçen söze binâ edilmiştir. Yâni İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, üç talâkın yapılması bir talâkdır. İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre değildir.**

Koca karısına «Eğer dilersen sen boşsun!» **dese, kadın da** «Eğer sen dilersen ben de diledim!» **dedikde, koca da talâka niyet eder olduğu halde** «Diledim!» **dese, o vakit emr bâtıl olur ve talâk vâki olmaz. Çünkü koca kadının talâkını meşîet-i mürseleye, yâni boşamaya bağlamış, kadın ise muallâk talâkı yapmıştır. Binâenaleyh şart bulunmamıştır, kadının muallâk talâkı yapması kendisini ilgilendirmeyen şey ile uğraşmaktır. İmdi bu kadının elinden emrin çıkmasını gerektirir. Kocanın diledim demesi ile, her ne kadar niyet etti ise de talâk vâki olmaz.** Çünkü kadının sözünde talâk zikredilmemiştir ki koca kadının talâkını dileyici olsun. **Niyet mezkûrden başkasında amel etmez. Hattâ koca** «Senin talâkını diledim!» **dese niyet ettiği vakitte talâk vâki olur. Çünkü bu söz yeni bir talâktır. Zirâ meşîet** (dilemek) **varlığı bildirir. Bunu Kâdî Beyzâvî (Rh.A.), tefsîrinde tahkîk etmiştir. Fakat kocanın** «Ben senin talâkını istedim!» **demesi bunun aksinedir. Yâni varlığı bildirmez. Kezâ, her olmayan şeye ta'lîk böyledir. Nitekim karının,** «Eğer babam dilerse diledim» **veya** «Eğer iş böyle ise diledim!» **demesi de böyledir. Talâk vâki olmaz ve emr bâtıl olur. Var olan bir şeye bağlanan bunun**

aksinedir. Kadın «Eğer iş böyle ise diledim!» dese, o iş de geçmiş **ve** yapılmış olsa, kadın boşanmış olur. **Çünkü mevcûd şarta bağlamak (ta'lîk) talâkı şartsız yapmak, demektir.**

★ ★

بَابُ التَّعْلِيقِ

TA'LÎK BÂBI

Ta'lîkin sıhhatinin şartı mülktür. (1) **Meselâ kocanın karısına;** «Eğer sen gidersen, boşsun.» **demesi gibi. Veya mülke izâfettir:** «Eğer ben seni tezevvüc edersem, boşsun» **demek gibi. Çünkü tezevvüc** (evlenmek) **mülk değildir. Lâkin mülke sebeb olduğu için mülk yerine konulmuştur. Bu ikiden birinin şart kılınmasına sebeb: Çünkü cezânın** —yemînin ma'nâsının gerçekleşmiş olması için— **korkutucu olması lâzımdır. Korkutucu olmak nefsi men üzere takviyedir.** İmdi hâlen mülk veya mülke izâfe olmasa yemînden istenen fayda nasıl hâsıl olurdu. Çünkü hâlen mülkde cezâ yoktur ki şarttan sakınsın. Mülke izâfe de yoktur ki mülkü tahsîlden sakınsın. **Yemîn, faydasını ifâde edemeyince, aslâ mün'akid olmaz. İkincide yâni mülke izâfette İmâm Şâfiî** (Rh.A.) **ayrı görüştedir. Binâenaleyh yabancı bir kadın boşanmış olmaz. Bir kimse yabancı bir kadına;** «Eğer seninle konuşursam, boşsun.» **dese, arkasından da o kadını nikâh edip konuşsa, mülk ve mülke izâfe olmadığı için boşanmış olmaz. Şarttan sonra kadın boşanmış olur. Yâni koca karısına** «Eğer seninle konuşursam, boşsun» **dese, ondan sonra konuşsa, ta'lîk vaktinde mülk bulunduğu için boşanmış olur. Veyâ bir yabancı kadına** «Ben seni nikâh edersem boşsun.» **dese ve nikâh etse, mülke izâfe bulunduğu için boşanmış olur.**

Ta'lîkı helâllığın ortadan kalkması ibtâl eder, mülkün ortadan kalkması ibtâl etmez. Üç talâkın tencîzi (hemen yürürlüğe konulması) **ta'lîkını ibtâl eder. Üçden aşağısının tencîzi ta'lîkı ibtâl etmez.** Yâni «Eğer sen eve girersen üç kez boşsun.» dese ve önce üç kez boşasa, ondan son-

---

(1) **Ta'lîk :** Bir cümlenin ma'nâsının meydana gelmesini; diğer bir cümlenin ma'nâsının meydana gelmesine şart edatı ile bağlamaktır.

Bir şeye bağlı göstərme, geciktirme, asıntıda bırakma, askıda bırakılma, ma'nâlarında kullanılır.

ra o kadın başka koca ile evlenip ve o koca ile cimâ etse, sonra birinci kocaya geri dönse ve eve girse bir şey vâki olmaz. Çünkü cezâ bu mülkün boşamalarıdır. Zirâ bu boşamalar, mülk için engeldir. Çünkü zâhir olan sonradan meydana gelen şeyin yok olmasıdır. Yemîn isbâtta men için akd olur. Nefy de haml için akd olur. Cezâ bizim zikrettiğimiz olunca, mahalliyyeti mubtil (bozan) olan üçün yerine getirilmesi ile elden gitmiştir. İmdi yemin bâki kalmaz. **Şâyet koca kadını bâin kılsa, zikredilenin aksinedir. Çünkü cezânın yeri bâkî olmakla cezâ da bâkîdir. Bununla ma'lûm olur ki: Vikâye'nin,** «tencîz ta'lîkı ibtâl eder. ilâh» **sözü ıtlâkı üzere müsâmahadan hâlî değildir.**

Şart lâfızları: «Eğer, vakitte, her» **kelimeleridir. Bu** «her» **lâfzı hakîkaten şart değildir. Çünkü bu** «Her» **lâfzını ta'kib eden isimdir. Şart** ise cezânın bağlandığı şeydir. Cezâlar fiillere bağlıdır. Lâkin bu «Her» lâfzı, fiilin «Her» i ta'kîb eden isme teallûku olduğu için şarta katılmıştır. Senin; «Evlendiğim her kadın şöyle olsun.» demen gibi.

«Her - dıkça», «ne zaman» ve «her ne zaman» **da şart lâfızlarıdır.** Bu (Her - dıkça) lâfzında yemîn çözülür, yâni ta'lîkın bâtıl olmasiyle yemîn, üç talâkın vukûundan sonra bâtıl olur. **Yâni koca mevtûa** (cimâ ettiği karısına) **sına** «Her ne zaman eve girersen sen boşsun.» **dese, kadın da iddette iken üç kere eve girse, üç kez boşanmış olur. Koca o kadını diğer kocadan sonra nikâh etse, o kadın eve girmekle yemin bâtıl olduğu için talâk vâki olmaz. Ancak** «Her - dıkça» **anlamına gelen lâfz tezevvüce girse, talâk vâki olur.** Yâni koca kadına «Seni her aldıkça, boşsun.» demekle talâk vâki olur. **O kadın şâyet üç kez boşanmış olsa ve diğer kocadan sonra yine birinci koca onunla evlense, bu sûrctle yine boşanmış olur.** Çünkü «Her - dıkça» lâfzı fiillerin umûmunu ifâde eder. Nitekim «Her» lâfzı isimlerin umûmunu ifâde ettiği gibi. Bundan madâsı şâyet şart mülkde bulunursa yemîn, cezâ ile neticelenmek üzere bozulur. Yâni yemîn bâtıl olur ve üzerine cezâ gerekmiş olur. Şâyet şart mülkden başkasında bulunsa, yemîn münhâll olur (bozulmuş olur). Lâkin cezâya münhâll olmaz. Yâni yemîn bâtıl olur ve üzerine cezâ gerekmez. **Eğer koca karısına** «Sen eve girersen üç kez boşsun» **dese ve kadının eve girmesini fakat üç talâkın olmamasını istese, bunun hilesi şudur:** Koca o kadını bir kere boşar, iddeti biter, kadın eve girer, nihâyet yemîn bâtıl olur ve üç talâk vâki olmaz. Ondan sonra yine evlenir. Eğer kadın eve girerse yemîn bâtıl olduğu için bir şey vâki olmaz. «İddet bittikten sonra» dememizin sebebi, çünkü kadın iddet içinde girerse üç talâk vâki olur.

Koca ile karı şartın varlığında ihtilâf etseler, söz kocanındır. Ancak kadın şâhit getirip isbât ederse söz kocanın olmaz. Çünkü koca as-

la dayanmıştır. O da şartın yokluğudur. Bir de koca talâkın vukûunu ve mülkün zevâlini inkâr etmekte, kadınsa bunu iddiâ etmektedir.

Ancak kadın tarafından bilinen bir şart ile meselâ; «Eğer sen hayız olursan, boşsun ve fülân kadın dahî, yâni kuman da.» **dese ve kadın da** «Hayız oldum.» **dese, o kadın yalnız kendi hakkında tasdîk edilir, kuması hakkında tasdîk edilmez. Kıyâs, kuması gibi, kadının kendisi hakkında da tasdîk edilmemesi idi. Çünkü şarttır.** Kadın şartta tasdîk edilmez. Nitekim duhûlde tasdîk edilmediği gibi. **İstihsânın vechi şudur: Kadın kendisi hakkında güvenilirdir. Çünkü hayzın görünmesi ancak onun tarafından bilinir. Binâenaleyh onun sözü kabûl edilir.** Nitekim talâkda iddet ve cimâda hull hakkında sözü kabûl edildiği gibi. Lâkin kadın kuması hakkında şâhiddir. Hattâ kadın töhmet altındadır, kuması hakkında sözü kabûl edilmez **Nihâye'de Tahâvî şerhinden nakledilmiştir ki:** Bu söz umûm üzere değildir. Belki, kocası onu «Ben hayız oldum» sözünde yalanladığı vakittedir. Ama koca onu doğrularsa, her ikisinin de üzerine talâk vâki olur. Hayz kanının başlangıcından üç günden sonra talâk ile hüküm verilir. Yâni kadın hayz kanını görse, üç gün devâm etmedikçe talâk olmaz. Çünkü üç günden eksikde kesilmiş olan kan hayz olmaz. Üç gün tamâm olunca, hâyız olduğu vakitten itibâren talâk ile hükmederiz. Çünkü kan gelme vakti uzamakla onun rahimden olduğu kesinlikle bilinir. İmdi başlangıçtan itibâren hayz olur.

Şâyet koca karısına «Eğer sen bir hayza görürsen, boşsun» **dese, kadın temiz olduğu vakitte boşanmış olur. Çünkü** «hayza» **kelimesi kâmil hayz ma'nâsınadır.** Hayzın kemâli ise sona ermesi iledir. Bu da temizlenme ile olur.

Koca karısına «Eğer bir gün oruç tutarsan, boşsun!» **dese, kadın oruç tuttuğu günde güneş battıkda boşanmış olur. Çünkü yukarıda geçtiği veçhile gün kelimesi uzayan bir fiil ile birlikte söylenirse onunla gündüz kasdedilir. Eğer sen oruç tutarsan deyip** (bir gün) **demese, zikredilenin aksi olur.** (Yâni günün evvelinde boş düşer.) Çünkü koca ölçü ile takdir etmemiştir. Halbuki oruç rüknü ile bulunmuştur, o da imsâktır. Şartı ile de bulunmuştur, o da gündüz ve niyettir.

Koca karısına «Eğer oğlan doğurursan, bir talâk ile boşsun ve eğer kız doğurursan iki talâk ile boşsun.» **dese, kadın da biri oğlan ve biri kız olmak üzere ikiz doğursa ve hangisini önce doğurduğu bilinmese, kazâen bir talâk ve ihtiyâten iki talâk ile boşanmış olur. İddet sonuncu çocukla bitmiş olur.** Çünkü kadın oğlanı önce doğurdu ise bir talâk vâki olur. Kadının iddeti kızın doğması ile bitmiş olur. Bundan sonra diğer talâk vâki olmaz. Çünkü kızın doğması iddetin bitmesi hâ-

lindedir. Kadın kızı önce doğurdu ise iki talâk vâki olur ve kadının iddeti oğlanın doğması ile bitmiş olur. Bundan sonra diğer talâk vâki olmaz. Çünkü sebebi az önce geçti ki, kız çocuğun doğması iddetin bitmesi halindedir. Bu takdirde, bir halde bir talâk vâki olur. Bir halde de iki talâk vâki olur. İkinci, şüphe ile vâki olmaz. İmdi uygun olan ihtiyâten iki talâk ile amel etmektir. Hattâ koca kadını yemînden önce bir kez boşasa ve kadın başka kocaya varmadan önce onunla evlenmek isterse, ihtiyât olan onunla evlenmemektir. Çünkü kızın doğumunun önce olması câizdir.

Koca üç talâkı iki şeye bağlasa; İkincisi mülkde bulunursa, üç talâk vâki olur. Bu söz, iki şeyin veya yalnız ikincinin mülkde bulunmasına şâmildir. Meselâ; karısına «Sen Zeyd ile konuşursan ve Bekir ile konuşursan üç kez boşsun!» demekle kadın bâîn olup iddeti de bittikde Zeyd ile konuşsa, ondan sonra kocası onun ile yine evlendikde Bekir ile de konuşsa, o kadın üç kez boştur. Eğer kocanın üç talâkı bağladığı iki şey mülkde bulunmazsa veya birinci şey bulunup ikinci şey bulunmazsa üç talâk vâki olmaz. Bunun sebebi: Sözün sahîh olması konuşanın ehliyetine göredir. Lâkin ta'lîk hâlinde mülk şart kılınmıştır. Tâ ki istishâb kâidesi (2) ile cezânın vukûu ağır bassın. Binâenaleyh yemîn sahîh olur. Cezâ gelebilmek için şartın tamâmında da mülk şarttır. Çünkü cezâ ancak mülkte iken gelir. Bu aradaki hâl yemînin bekâ hâlidir. Binaenaleyh mülkün bulunmasına hâcet yoktur. Çünkü onun bekâsı mahalliyle kâimdir. O da zimmettir.

Kadının kocası üç talâkı veya câriyenin efendisi âzâdı cimâa bağlasa, yâni koca karısına «Eğer seni cimâ edersem üç kez boşsun.» **dese veya câriyenin efendisi** «Eğer seni cimâ edersem, hürsün.» **dese, sünnet yerini sokup iki sünnet yeri birbirine kavuşursa, şart bulunduğu için kadın boşanılmış ve câriye âzâd olur.**

Erkek cinsiyet organını kadına idhâlden sonra bir müddet eğleşse ve üç talâk vâki oldukdan sonra çıkarmasa, kocaya ve câriyenin efendisine ukr lâzım gelmez. Ukr, mehr-i misldir. Bâzıları demiştir ki: Zinânın helâl olması mümkün olsa, ukr cimâ ücretinin miktârıdır. Koca eğleşip durmakla ric'î talâkda geri dönmüş olmaz. Çünkü cimâ, zekeri ferce sokmaktır. Bu ise talâkdan sonra ve âzâddan sonra bulunmamıştır. Çünkü idhâl için devâm yoktur ki devâmı için ibtidâ hükmü olsun. Bundan dolayı eğer bir kimse binek hayvanını ahıra sokmamaya yemîn

(2) **İstishâb kâidesi:** Bilinen bir hâli bilinmeyen hale şahid tutarak hüküm vermeye «**İstishâb kâidesi**» denir. Meselâ, bir adam kaybolur da bir sene kendisinden haber alınmazsa, eski hâline bakarak, onun sağlığına hükmedilir.

etse, halbuki hayvanı o ahırda olsa, o kimse hayvanı o ahırda tutmakla yemînini bozmuş olmaz. Belki birincide, yâni üç talâk ile kocaya ükr (mehr) vâcib olur. İkincide, ikinci defâ idhâliyle, geri dönmüş olur. Çünkü ikincide, kadına cinsî organını idhâl ile harâmlık sâbit oldukdan sonra gerçekden onda cimâ bulunduğu içindir. Lâkin meclisin bir olmasına bakarak had vâcib olmaz. Maksûd şehveti kazâ etmektir. Şüpheden dolayı had vurmak mümkün olmayınca, mehr vâcib olmuştur. Çünkü mehr şüphe ile de vâcib olur.

Koca karısına «İnşâellâh» **sözcüğünü ekleyerek** «Sen boşsun, inşâellâh» **dese veya şartı söylemezden önce kadın ölse, talâk vâki olmaz. Birincinin sebebi, varlığı bilinmeyen şarta bağlamak** (ta'lîk), **sözün başını değiştirdiği içindir.** Bundan dolayı değiştirenin bitişik olması şart kılınmıştır. **İkincisinin sebebi, söz istisnâ ile îcâb olmakdan çıktığı içindir ve kadının ölümü mûcibe aykırıdır. İbtâl edene aykırı değildir. Eğer koca şarttan önce ölse, yâni** «Sen boşsun!» **dedikden sonra** «İnşâellâh!» **demeden ölse, talâk vâki olur. Zirâ kocanın sözüne şart eklenmemiştir.**

Koca karısına «Üç kez boşsun ve üç kez inşâellâh» **dese veya kölesine** «Sen hürsün ve hürsün inşâellâh» **dese, kadın üç kez boşanmış olur ve köle âzâd olur. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ), «Kadın boşanmış olmaz.» **demişlerdir.** Çünkü insanların konuşmalarında tekrar yaygındır. Binâenaleyh bu da kocanın sözünü düzeltmek için tekrara hamledilir. Şartın eklenmesi geçersiz olmaz. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın delili şudur:** İkinci lâfız geçersizdir. Çünkü birincinin ifâde ettiğinden fazla bir ma'nâ ifâde etmez. (Vâv) ile ayırdığından dolayı ikinci lâfzın te'kîd olması için de imkân yoktur. İmdi ma'tûf yâni ikinci lâfız, şartın birinci lâfza eklenmesini meneder. Şu halde birinci lâfız vâki olur.

Kezâ kocanın karısına «İnşaellâh sen boşsun!» **demesinde de hüküm zikredilen gibidir. Çünkü bu söz İmâm A'zam** (Rh.A.) **ve İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre boşamaktır. İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre, ta'lîkdır. İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **un delîli şudur:** Mubtıl (bozan) yâni «inşâellâh» sözcüğü icâba bitişiktir. Şu halde îcâbın hükmünü geçersiz kılar. Nitekim ertelenmiş olsa, geçersiz kaldığı gibi. Bu durumda talâk vâki olmaz. **İmâm A'zam ile İmâm Muhammed'** (Rh. Aleyhimâ) **in delîlleri ise şudur:** İki cümlenin bağlanması için konulan râbıta edatı (fâ) dır. (Fâ) bulunmayınca bağlantı da bulunmaz. Şu halde «Sen boşsun.» sözü müneccez yâni derhal geçerlidir. Şartın sonraya bırakılması bunun aksinedir. Çünkü bu takdirde değiştirici olur, sözün başı ona bağlıdır.

Kocanın karısına «Sen, Allah Teâlâ'nın dilemesiyle veya irâdesiyle

veya sevgisiyle veya rızâsiyle boşsun.» **dese, kadın boşanmış olmaz. Çünkü söz, bilinemeyen şeye ta'lîk edilmiştir.** Meselâ, «İnşaellâh» sözü gibi. Çünkü «İnşâellâh» da olan (be) ilsâk yâni yapıştırmak içindir. Ta'lîkda da cezâyı şarta yapıştırmak vardır.

Bu dilemek (meşîet) sözcüğü ve dilemekden başka zikredilen lâfızların kula izâfesi, ona temlîkdir. Meselâ, «Fülân dilerse!» demek gibi. Ya da «Fülân murâd ederse veya fülân severse veya fülân râzı olursa!» demek gibi. İmdi meclis üzere îktisâr olunur. Eğer kul onu meclisde bilip ve dilerse talâk vâki olur.

Koca karısına «Allah'ın emriyle boşsun», **yâhûd** «Allah'ın hükmü veya kazâsı ile veya izni veya ilmi ile veya kudreti ile boşsun» **dese, söz tencîz yâni derhal geçerli olur. Bununla talâk hemen vâki olur. İster Allah'** (C.C.) **a ister kula izâfe etsin müsâvîdir. Çünkü bu gibi sözlerle örfen tencîz murâd edilir.** Meselâ «Sen kâdînin hükmü ile boşsun!» demek gibi.

Eğer koca karısına «lâm» **harfi ile** —ki «için» demektir— «Allah'ın dilemesi için boşsun» **veyâ** «emri için veya hükmü için»... ilâh. **dese, on şeklin hepsinde talâk vâki olur. İster Allah'a ister kula izâfe olsun müsâvîdir. Çünkü** «lâm» **harfi, ta'lîl içindir. Sanki koca talâkı yapmış ve talâkın nedenini belirtmiştir.** Meselâ: «Eve girdiğin için boşsun» demek gibi.

Koca karısına «de» **ma'nâsına gelen** (fî) **ile; yâni** «Sen, Allah'ın dilemesinde boşsun» **veyâ** «Allah'ın emrinde ve hükmünde»... ilâh. **dese, koca, Allah'** (C.C.) **a izâfe ederse bu şekillerin hepsinde talâk vâki olmaz. Çünkü «fî» sözcüğü, şart ma'nâsınadır. Binâenaleyh bilinmeyen şeye ta'lîk olur ve talâk vâki olmaz. Ancak** «Sen, Allah'ın ilminde boşsun!» **sözünde talâk vâki olur. Çünkü ilim zikredilir ve onunla bilinen şey murâd edilir.** Bilinen (ma'lûm) ise vâkidir. **Bir de İlmin Allah'** (C. C.) **dan nefyedilmesi hiçbir sûretle sahîh olmaz. Çünkü Allah Teâlâ** (C. C.) **olanı ve olmayanı bilir.** İmdi emir var olana bağlanır ve kudrete soru yöneltmek gerekmez. Çünkü burada murâd takdirdir. **Allah** (C.C.) bazan bir şeyi takdir eder ve başka bir şeyi takdir etmez. Hattâ takdir ile irâdeye uygun olarak te'sir eden bir sıfat murâd ederse, derhâl talâk vâki olur. Şâyet kula muzâf kılsa, temlîk yönünden ilk dördünde sahîh olur ve meclise münhasır kalır. Nitekim yukarıda geçti. Başkaları ta'lîk olur. Onlar da geri kalan altıdır. **Sözün kısası, on sözcükden dördü temlîk içindir. Onlar da: Dilemek** (meşîet), **irâde, sevmek** (muhabbet) **ve rızâ'dır. Geri kalan altısı, temlîk için değildir. Onlar da: Emr, hüküm, kazâ, izin, ilim ve kudret'tir. Bunların hepsi iki vech üze-**

redir: Ya Allah Teâlâ' (C.C.) **ya, ya da kula muzâf olurlar. Her vech dahî üçer vech üzeredir. Ya** «bâ» ile veya «lâm» ile veyâ (fî) iledir.

Kocanın karısına «Sen üç kez boşsun, ancak iki değil!» **demesiyle bir talâk vâki olur.** «Sen üç kez boşsun, ancak bir değil!» **demesiyle iki talâk vâki olur.** «Sen üç kez boşsun, ancak üç değil (müstesnâ)» **demesiyle de üç talâk vâki olur.** Çünkü çıkarmadan sonra istisnâ yapmak, geri kalanı söylemektir. İmdi istisnânın sıhhatinin şartı, müstesnânın arkasında, onu söylemek için bir şey kalmakdır. Hattâ: «Sen üç kez boşsun, ancak üçü değil (müstesnâ)!» dese, üç talâk ile boşanmış olur. Çünkü söylediği şeyin hepsini istisnâ edip istisnâdan sonra bir şey geri bırakmamıştır ki söylesin.

Koca karısına «Eğer ben senin üzerine filâncayı nikâh edersem, o nikâh ettiğim boş olsun!» **deyip o kadın üzerine bâinin iddetinde bir kadın nikâh etse yeni kadın boşanmış olmaz.** Yâni bir kimse, nikâhı altında olan karısına «Eğer senin üzerine kadın nikâh edersem o nikâh ettiğim kadın boştur!» dese, kendisiyle beraber olanı boşayıp o kadın iddette iken bir başka kadın ile evlense, o yeni kadın boşanmış olmaz. Çünkü şart bulunmamıştır. Zirâ birinci kadının üzerine evlenmek, yatak hakkında onun ile çekişip ve taksimde (nöbette) onun ile rekâbet eden kimsenin, üzerine girmesidir. Bu ise bulunmamıştır.

Kadın talâkı ister de kocası, «Sen elli talâk boşsun!» **der; kadın da** «Bana üçü yeter!» **derse, koca** «Üçü senin için ve geri kalanı kadın arkadaşların, yâni kumaların içindir!» **dedikde, kocanın, konuştuğu kadından başka üç karısı daha olsa, konuştuğu karısı üç talâk ile boşanmış olur. Ondan başkası aslâ boşanmış olmaz. Vâkıât-ı Sadru'ş-Şehîd'de böyle zikredilmiştir.**

★ ★

بَابُ طَلَاقِ الْفَارِّ

FÂRR'IN TALÂKI BÂBI

(MÎRÂSTAN KAÇIRANIN BOŞAMASI)

Evinin dışında işlerini görmekden âciz olan hasta gibi, hâli daha ziyâde helâk olacağını gösteren kimse talâk kaçırandır. Evinin dışında işlerini görüp de şikâyeti bulunan kimse ise fârr (1) olmaz. Çünkü insan böyle şikâyetten pek az kurtulur. Doğru olan söz budur.

Savaşda bir adam ile savaşan kimse veya kısâs ile veyâ recm ile öldürülmek için takdîm edilen kimse talâk kaçırıcıdır. —Meşâyihden bazısı, «Kısâs için takdîm edilse fârr olmaz. Çünkü afv mendûbdur. Fakat recm böyle değildir, demişlerdir.— İtimâd birinci sözedir. **Bunu Zeylâî** (Rh.A.) **zikretmiştir. Veyâ bindiği gemi parçalanıp bir kalas üzerinde kalan kimse; veyâ yırtıcı hayvan alıp hayvanın ağzında kalan kimse, kötürüm ve felçli olan kimse, felci ve kötürümlüğü fazla olduğu müddetçe hasta gibidir. Eğer eski olup artmadı ise talâkda ve başkasında o kimse sağlıklı ve sağlam gibidir.**

Kadın da, anlatılan bu şeylerin hepsinde erkek gibidir. Hattâ ayrılma sebebi kadından gelse; bülûğ muhayyerliği, âzâd olma muhayyerliği ve kocanın oğluna temkîni (zinâ imkânı vermesi) **ve irtidâd gibi ki mezkür hastalık ve diğer şeyler başına geldikten sonra, fârre** (kaçırıcı) **olduğu için koca kadına vâris olur. Bunu Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Hâmile olan kadın sağlam ve sağlıklı gibidir. Eğer onu doğum san-

---

(1) **Fârr :** Fakîhlere göre; bir kadının ölüm hastalığına (maraz-ı mevt'e) yâni ölüme götüren hastalığa yakalanmış, gâlib-i hâli helâk olan kocasının, kadını bu hastalık halinde boşamasıdır. Bu kadına **fârrın karısı** denilir.

Maraz-ı mevtte kadını boşamak, onu mîrâstan mahrûm etmeye muhtemel olduğu için bununla ilgili bir takım ahkâm mevcûddur. **(Keşşâf, C, 2)**

cısı tutsa, hasta gibidir. Çünkü onun ölmesi, doğum sancısı tutmadıkça gâlib olmaz. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

İmdi zikredilen kimselerden her biri talâkı kaçırıcıdır. Böylesinin bağışı (teberruu) **ancak malının üçtebirinden sahih olur. Eğer koca karısını rızâsı yok iken bir bâin talâk ile boşasa** —kadın da bâînen boşanmaya râzı olsa, koca talâk kaçırıcı sayılmaz— **ve koca ölse, her ne kadar koca hastalıkdan, savaştan ve bu ikisinin benzeri başka şeyden ölse veya öldürülse bile kadın iddeti içinde vâris olur. Bu, bâin talâk ile kadın boşanmış olduğu zamandır. Ric'î talâkda ise kocasına mutlak sûrette vâris olur. Şâyet koca kadının iddetinde ölürse, ikisi arasında karı - kocalık bâkî olduğu için vâris olur. Çünkü karı - kocalık, kocanın ölüm hastalığında vâris olmasına sebebdir.** Zirâ koca mirâsın ibtâlini kasdetmiştir. Binâenaleyh kasdı kendi aleyhine çevrilmiştir. Bu da kadından zararı def etmek için boşamanın amelini iddetin bitmesine kadar geciktirmekle olmuştur. **Bundan dolayı, kadın ölürse koca da kadına vâris olur. Fakat bâin talâk böylç değildir. Çünkü sebeb** —ki nikâhdır— **bâin talâk ile yok olmuştur.**

Kezâ ric'î talâkı isteyen kadın üç kez boşansa vâris olur. Çünkü talâk nikâhı yok etmez. Bundan dolayı koca için cimâ helâl olur ve kadın ric'î talâk ile mirâsdan mahrûm olmaz. Kocasından ric'î talâk istemekle hakkının bâtıl olmasına râzı olmuş değildir.

Yine koca karısını bir bâin talâk ile boşasa, hüküm anlatılan gibidir. Kezâ bâin ile boşanmış olan kadın kocasının oğlunu öpse, yine kocasına vâris olur. Yâni hasta bir adam, karısını bâin talâk ile boşasa, o kadın kocasının oğlunu öpse, onun öpmesi vâris olmayı menetmez. Çünkü beynûnet (kat'î talâk) kocanın bâin boşaması ile vâki olmuştur. Kadının öpmesi ile vâki olmamıştır. **Öpülmekle bâin olan kadın böyle değildir. Çünkü öpülmekle bâin olan kadın kocasına vâris olmaz. Kezâ hastalık hâlinde mülâane olunan kadın veya îlâ olunan kadın da vâris olur. Birinci, yâni mülâane olunan kadının vâris olmasına gelince; koca karısına sağlamken kazf etse, ondan sonra hastalığı hâlinde mülâane etse, kadm vâris olur. Kezâ hastahğı hâlinde karısına kazf etse vâris olur. Çünkü liân, talâkın ta'lîkına eklenmiştir.** Bir fiil ile ki kadına o fiil lâzımdır. Nitekim yakında açıklaması gelecektir. Çünkü kadının kendisinden ârı kaldırmak için da'vâcı olması gerekir.

İkinciye yâni îlâ ile vâris olmasına gelince; koca, ölümüne sebeb olan hastalığında, dört ay kadına yaklaşmamaya yemîn etse, o kadına müddet geçinceye kadar yaklaşmasa ve beynûnet vâki olsa, sonra ölse, kadın vâris olur.

Şâyet koca sıhhatinde îlâ etse ve kadın îlâ ile kocanın hastalığında bâîn olsa; karısı vâris olmaz. Îlâ da hastalığında ise vâris olur. Çünkü îlâ cimâdan hâlî dört ayın geçmesiyle talâkı ta'lîk anlamınadır. İmdi îlâ vaktin geçmesiyle ta'lîka katılır. Yakında açıklaması gelecektir.

Savaş alanında olan veya hummaya tutulan kimse veya kısâs veya recm için habs edilen veya kuşatılan kimseler anlatılanın aksidir. Çünkü bu takdirde boşanılmış kadın vâris olmaz. Zirâ bunlarda ölmek gâlib değildir.

Kezâ kocanın hastalığında hull' olmuş olan kadın ve yine muhayyer olan kadın — ki kocasının hastalığında kendisini seçmiştir. — **vâris olmaz. Karısını karısının emri ile boşayan kimse, bundan sonra kadın iddette iken ölse, o kadın da vâris olmaz.** Çünkü bu kadın hakkının bâtıl olmasına râzı olmuştur. Te'hir onun hakkı içindi. **Ya da koca kadının emri olmadan hastalığında üç talâk boşayıp ondan sonra hastalığından iyileşip sonra koca iddette ölse, o kadın da vâris olmaz.** Çünkü o koca fârr olmaz. Çünkü koca hastalıkdan iyileşince hastalığın ölüm hastalığı olmadığı belli olmuştur. Bundan dolayı onun bağışı malının hepsinden itibâr edilir. Kezâ, koca borcu olduğunu söylese, sağlıklı hâlindeki alacaklıları hastalık hâlindeki alacaklılarından önce gelmez. Yâni sağlıklı hâlindeki alacaklılarına öncelik tanınmaz.

Koca ile karı sıhhat hallerinde üç talâk hakkında ve iddetin geçtiği husûsunda birbirlerini tasdîk etseler veya koca kadının emri ile kadını bâîn talâk ile boşayıp o kadın için mal ikrâr etse veya koca vasiyet etse, o kadın için o ikrâr ettiğinin ve mîrâsın en azı vardır. Yâni koca hastalığı hâlinde karısına «Ben seni sıhhatim hâlinde boşadım, iddetin de bitti!» dedikde, kadın da kocasını doğrulasa, ondan sonra kadın için mal ikrâr etse veya kadına mal vasiyet etse veya kadının emri ile kendi hastalığında onu bâîn talâkla boşasa, sonra ona mal ikrâr etse veya vasiyet edip ondan sonra ölse, o kadın için ikrâr ettiği maldan ve mîrâsdan en azı vardır.

Şâyet koca karısının talâkını bir yabancının fiiline veya bir vaktin gelmesine bağlasa, ta'lîk ve şart o kocanın hastalığında olsa veya kendisinin fiiline bağlasa, ta'lîk ve şartın ikisi de hastalığında olsa veya yalnız şart hastalığında olsa veya kadının yapması gereken; yemek, içmek, ana-babası ile konuşmak, borcunu ödemek ve alacağını almak gibi kadının bir kaçınılmaz fiiline bağlasa ve ta'lîk ve şartın ikisi de hastalığı hâlinde olsa veya yalnız şart hastalığında olsa, koca fârr olduğu için o kadın vâris olur. Bu anlatılan sûretlerden başkasında ka-

dın vâris olmaz. Bu ta'lîk ve şart bütün vechlerde sıhhatte olduğu vakittedir. Veya ta'lîk sıhhatte olup onu yabancının fiiline veya vaktin gelmesine bağladığı vakittedir. Ya da nasıl olursa olsun, kadın için ona lâzım olan fiiline ta'lîk ettiği vakittedir. Bu sûretlerde kadın vâris olmaz.

Ma'lûm olsun ki bu mesele dört vech üzeredir: Ya talâkı zamanın gelmesine veya bir yabancının fiiline yâhûd kendisinin fiiline yâhûd kadının fiiline bağlamaktır.

Bu dört vechden her biri de iki vech üzeredir: Ya ta'lîk sıhhatte ve şart hastalıkda veya ta'lîk ve şart ikisi de hastalıkda olmakladır.

İlk iki veche gelince; yâni talâkı zamanın gelmesine veya yabancının fiiline bağladığı zaman, **eğer ta'lîk ve şart ikisi de hastalıkda olursa koca fârr olduğu için kadın vâris olur. Eğer ta'lîk sıhhatte ve şart hastalıkda olursa, kadın vâris olmaz.**

Üçüncü vech ise şudur: Koca kendi fiiline ta'lîk ettiği zaman kadın vâris olur. Şart hastalıkda bulunduğu zaman nasıl olursa olsun vâris olur. Ta'lîk gerek sıhhatte, gerek hastalıkda olsun ve gerek fiil mutlaka lâzım olsun, gerekse olmasın müsâvîdir. Çünkü koca kadının hakkını ta'lîk ve şartla veya yalnız şart ile ibtâle kasd etmiştir. Çünkü şartın illete benzerliği vardır. Zirâ muallâkın varlığı şart katındadır. Koca, kadının hakkının korunması yönünden bir bakıma zulmedicidir. Kocanın muhtâc ve mecbûr olması başkasının hakkını ibtâl etmez. Nitekim ıztırâr hâlinde veya uyku hâlinde başkasının malını yok etmek gibi.

Dördüncü vech ise şudur: Talâkı kadının fiiline bağlaması, eğer o bağlanan fiil kadın için mutlakâ lâzım değilse, mutlakâ vâris olmaz. Gerek ta'lîk ve şart hastalıkda ve gerek ta'lîk sıhhatte ve şart hastalıkda olsun müsâvîdir. Çünkü kadın şarta râzı olmuştur. Şarta rızâ meşrûta da rızâ olur.

Koca cimâ ettiği karısını hastalığı hâlinde bâin talâk ile boşasa, ve koca hastalıkdan iyileştikden sonra ölse veya koca kadını ibâne ettikden sonra kadın mürted olsa, kadın İslâm dinine girdikde koca ölse, o kadın vâris olmaz.

Birincinin sebebi; sıhhatin talâk ile ölüm arasına girmesinden anlaşıldı ki, koca fârr değildir. İkincinin sebebi ise, kadın mürted olduğu için mîrâsa yeterliliğini ibtâl etmiştir. Çünkü mürted hiçbir kimseye vâris olamaz. Şâyet kadın ondan sonra İslâm'a gelse, sebebin geri dönmesi mümkün olmaz.

Koca karısına «Eğer ben hasta olursam, sen üç kez boşsun!» **dese, koca fârr olur. Hattâ koca hasta olup o hastalıkda ölse kadın vâris olur.**

Kadın hasta olan kocasına «Beni boşa!» **dedikde, koca onu üç talâk boşasa, kadın vâris olur.** Çünkü beni boşa demenin medlûlü ric'ı talâkın istenmesidir ve ric'î talâka rızâdan üç talâka rızâ lâzım gelmez. Koca talâkı üç yapınca, fârr olur ve kadın vâris olur.

Bir kimse «Son evlendiğim kadın üç kez boştur!» **deyip bir kadın ile evlenip ondan sonra bir diğer kadınla da evlense, ondan sonra koca ölse, sonraki kadın evlenirken boşanmış olur, koca fârr olmaz ve kadın ona vâris olmaz. Bu İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göredir. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, kocanın ölümü sırasında boşanmış olur. Koca fârr olup kadın ona vâris olur.** Çünkü sonralık ancak bu kadından sonra bundan başka kadın ile evlenmekle gerçekleşir. Bu ise ancak kocanın ölümü ile gerçekleşir. Binâenaleyh şart ölüm sırasında gerçekleşmiş olur ve ona iktisâr edilir. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın delili şudur: Ölüm bildiricidir ve sonunculuk ile bitişik olması şartın vaktindendir. Şu halde müstenid olarak sâbit olur.**

★★ evlenmekle

بَابُ الرَّجْعَةِ

RİC'AT BÂBI

Ric'at, mevcûd akdin iddet içinde devâmını istemektir (1) Yâni kadın iddette bulunduğu müddetçe nikâhın olduğu vech üzere bırakılmasıdır. Zirâ nikâh iddette kâimdir Çünkü Allah Teâlâ (C.C.):

فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ

«Onları (kendilerine ric'at ile) **iyilikle tutun»** (2) buyurmuştur.

Çünkü imsâk (tutmak), **kâim olan nikâhın dâim olmasını istemek**ten ibârettir. Sona erenin iâdesinden ibâret değildir. İmdi ric'atin şer'iyyeti ve iddetin kalışının şartiyyeti üzere delâlet eder. Zirâ devâm ettirmek istemek ancak iddet kalıcı olduğu müddetçe gerçekleşir. Çünkü mülk iddette bâkîdir, iddetin bitmesinden sonra yok olur.

Daha önce geçtiği üzere: «Ben sana mürâcaat ettim» demekle, veya kadın ile cimâ etmek ve daha başka müsâheret hürmeti icâb eden

---

(1) **Ric'at:** Lûgatta; geri dönmek, gerilemek; **Şerîatte ise;** nikâh mülkünü devam ettirmek istemektir. Yâni, kocanın, boşadığı karısına tekrar dönerek aralarındaki eski nikâhı devam ettirmek istemektir. Burada nikâh tazelemeğe lüzûm yoktur.

Ric'atın şartları:

a) Talâkı sarîh yâhûd kinâye lâfızlarının bazıları ile yapmak,

b) Mal mukabilinde boşamamak,

c) Üç talâkı tamamlamamış olmak,

d) Kadının cimâ edilmiş olması, ric'atin iddet içinde yapılmasıdır.

Ric'at kavlî ve fiili olmak üzere iki kısımdır:

Kavlî ric'at: «Sana ric'at ettim.» gibi sözlerle yapılandır.

Fiilî ric'at; cimâ gibi bir fiille olur. (Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu C. 3)

(2) Bk. Bakara sûresi (2), âyet: 231.

bir şey ile; yâni inzâlsiz şehvetle dokunmakla ve bunun benzeri, meselâ öpmek ve fercinin dâhiline bakmak gibi şeyler ile ric'at edilmiş olur. Bunu İmâm Şâfiî (Rh.A.) benimsemiştir. Çünkü Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, ric'at ancak söz ile olur. Ona göre, söz ile ric'atten önce cimâ câiz olmaz.

Ric'at, üçten azında bir talâkda ve iki talâkda sahih olur. Bu hür kadındadır. Câriyede iki, hür kadında üç gibidir. Bu konu daha önce defalarca geçmişti.

Her ne kadar kadın ric'atten yüz çevirse de ric'at sahîh olur. Çünkü kadını tutmak ile emir mutlaktır. Bütün takdirleri kapsar. Yâni itâati ve itâatsizliği içine alır.

Kocanın kadına ric'ati bildirmesi mendûbdur. Çünkü koca ric'ati kadına bildirmezse, çok defa kadın günâha girebilir. Zirâ kadın kocası kendisine mürâcaat etmedi zannı ile evlenmiş olur. İddeti de bitmiştir. İkinci koca onunla cimâ etmiş ve kadın âsî olmuştur. **Kadına ric'atı bildirmeyi terketmekle onu günâha sokan kocası da günâhkâr olur. Lâkin bununla berâber ric'atı bildirmese de ric'at sahîh olur.** Çünkü ric'at kâimi dâim kılmak istemektir. İnşâ değildir. Koca ric'atiyle kendi hâlis hakkında tasarruf etmiş olur. İnsanın kendi hakkındaki tasarrufu başkasının bilmesine bağlı değildir.

Eğer, «Kadın ric'atı bilmeyince nasıl âsî olur?» **diye sorulacak olursa, cevâben denir ki: Şâyet kadın sormaksızın evlense, tedbirli davranmayı terk etmiş olur. Şu halde suç işlemiş olur. Çünkü kusur kadın tarafından gelmiştir.**

Ric'ata şâhid göstermek de, ric'ati kadına bildirmek gibi mendûbdur. Şâhid göstermekle erkek suçlanmakdan kurtulur. Çünkü insanlar o kadını mutlak olarak boşanmış bilirler. Erkeğin kadın ile beraber bir arada oturması ile itham olunur. **Eğer şâhid gösterilmese de ric'at sahîhdir.**

Eğer ric'ati kasd etmezse, kadından izinsiz, onun yanına girmemesi de mendûbdur. Yâni kadının yanına girmesini, kadın hazırlansın diye seslenmekle, öksürmekle veya pabuç sesi ile bildirir. Tâ ki bakması helâl olmayan yere gözü ilişmiş olmasın. Çünkü kadın bir nevi boşanmıştır.

Koca iddetten sonra, iddet içinde ric'at iddiâ etse, eğer kadın kocayı tasdîk ederse ric'at sahîh olur. Çünkü nikâh karı - kocanın birbirlerini tasdîkleri ile sâbit olur. Şu halde ric'atla haydi haydi sâbit olur.

Eğer kocanın ric'at iddiâsını kadın yalanlarsa ric'at olmaz. Çünkü koca da'vâcıdır. Onun beyyinesi de yoktur. O anda nikâh yapmaya da

mâlik değildir. Zirâ kadın inkârcıdır. İmdi söz inkârcının sözüdür. Kadının yemîn etmesi de gerekmez. Nitekim Kitâbu'd-Da'vâ'da gelecektir ki, ric'at yemin istenmeyen şeylerdendir. **Nitekim** «Ben sana mürâcaat ettim» **sözünde ric'at olmadığı gibi. Yâni** «Ben sana mürâcaat ettim» **deyip bununla inşâ murâd ederse, kadın kocasına cevâb vererek** «Benim iddetim geçti» **derse, ric'at sahîh olmaz.** Çünkü bu ric'at iddetin bitmesi hâline tesâdüf etmiştir.

Şu vâkidir ki, kadın ihbârda güvenilir kişidir. Sözünün kabûl edilmesi gerekir. Kadın haber verince, bu haber iddetin geçtiğine delâlet eder. İddetin bitme ahvâlinin en yakını kocanın «Ben sana müracaat ettim» **sözünün hâlidir. İmdi söz iddetin bitmesine yakın olup ric'at sahîh olmaz. Fakat kadın sussa, ondan sonra iddetin bittiğini haber verse, bu birincinin aksinedir. Çünkü onda ahvâlin en yakını susma hâlidir. Şu halde susmaya dönülür.**

Bir câriyenin kocasında olduğu gibi ki o câriyenin kocası iddet bittikten sonra kadına ric'at ettiğini bildirdikde câriyenin efendisi o kocayı tasdîk edip câriye yalanlasa, şüphesiz söz câriyenindir. Çünkü ric'atin sıhhati akdin kıyâmı üzere binâ edilmiştir. İddette ise söz bekâ ve bitme yönünden karınındır. İmdi üzerine binâ edilen şey de onun gibidir.

Veya câriye «Benim iddetim geçti.» dedikde kocası ve câriyenin efendisi inkâr etseler, şüphesiz söz câriyeye âiddir. Çünkü câriye kendi durumunu daha iyi bilir.

Şâyet kadın iddette, üçüncü hayızdan on günde temizlense, iddet bitmiş olur. Her ne kadar kadın gusl etmese de, hattâ hayz kesildikden sonra, yıkanmak mümkün olup ve namaz için tahrîme edecek kadar vakit kalsa, o kadar zaman geçince kadının temizliğine hükmedilir. Çünkü hayz on günden fazla olmaz. Binâenaleyh sadece kan kesilmekle kadının hayzdan çıktığına kesinlikle hükmederiz. İddet geçmiştir ve ric'at de kesilmiştir.

On günden daha az zamanda hayzdan temizlense, iddet son bulmuş olmaz. Kadın gusl etmedikçe veya bir namaz vakti geçmedikçe veya teyemmüm ile bir farz veya nâfile namaz kılmadıkça, iddet sona ermiş olmaz. **Çünkü hayz on günden daha az zamanda kesilecek olsa, kanın dönmesi muhtemel olur. Kadının hayzdan çıktığına kesin bilgi hâsıl olmaz. Bu durumda o kadın hayızlı sayılır.** Çünkü on günden az olursa, yıkanma müddeti hayzdandır. Yıkanma kanın kesilmesini te'kid eder. Namaz vaktinin geçmesi de böyledir. Çünkü namazın vaktinin geçmesi

ile namaz zimmetinde borç olur. Bu ise temiz kadınların hükümlerindendir. Zirâ namaz ancak hayzdan temizlenen kadına borç olur. Şâyet temiz oldukdan sonra suya kâdir olmasa ve günleri de on günden az olsa, bu sebeble teyemmüm edip namaz kılsa, bu durumda ric'at sona ermiş olur. Çünkü namazını teyemmüm ile câiz görmekle biz onun temizliğine hükmetmiş oluruz.

Kadın, el ve ayak gibi tam bir uzvunu yıkamayı unutsa, koca mürâcaatçı olur. Meselâ parmak gibi bir tam uzuvdan azını unutsa, koca mürâcaat edemez. Bu istihsândır. Tam uzuvda kıyâs ric'atın kalmamasıdır. Çünkü kadın bedeninin çoğunu yıkamıştır. Bir tam uzuvdan azında kıyâs, ric'at hakkı bâki kalmakdır. Çünkü cünüblük ve hayzın hükmü bölünme kabûl etmeyen şeylerdendir. **İstihsânın vechi şudur**, fark da odur: Bir tam uzuvdan aşağısı az olduğu için su ona ulaştıkdan sonra çabucak kurur. Bu nedenle suyun ona ulaşmadığı kesinlikle bilinmez. Bundan dolayı ric'at sona erer. Ric'at ve evlenmede ihtiyâtı ele almak bakımından tezevvüc helâl olmaz, dedik. Tam uzuv böyle değildir. Çünkü tam bir uzuv çabucak kuruyamaz ve âdeten ondan gâfil olunmaz. Böylelikle bu ikisi birbirinden ayrılırlar.

Bir kimsenin hâmile karısı olup onu cimâ ettiğini inkâr ederek boşasa, ardından o kadına mürâcaat etse, kadın hâmilelik müddetinin en azında veya çoğunda bir çocuk doğursa, ric'at sahih olur. Yâni bir erkek hâmile karısını boşayıp ve kadın ile cimâyı inkâr etse, ondan sonra o kadına mürâcaat etse, sonra nikâh vaktinden itibâren hâmilelik müddetinden daha azında o kadın çocuk doğursa, adamın ric'ati sahih olur. **Onun cimâyı inkârına itibâr edilmez. Çünkü şerîat çocuğu nikâhtan kabûl etmekle, adamı yalanlamıştır. Bu ibâre Vikâye ve Kenz'in ibâresinden daha güzeldir. Çünkü müsâmahadan hâlidir. Bunu Sadru'ş-Şerîa (Rh.A.) zikretmiştir.**

Bir adamın karısı haml müddetinden daha az veya çok zamanda çocuk doğurup ve talâkdan önce, kadınla cimâını inkâr ederek boşasa, o adamın ric'ata hakkı vardır. Yâni haml müddetinin azında doğuran karısını cimâ ettiğini inkârda bulunarak boşasa, mürâcaat etmesi câiz olur. İnkârına itibar yoktur. Çünkü, yukarıda geçtiği vechle şeriat onu yalanlamıştır.

Eğer o adam o kadınla sahih halvet ile başbaşa kalıp cimâı inkâr ederse, o kadına ric'atı sahih olmaz. Çünkü, o cimâ ettiğini inkâr etmiş, fakat şerîat onu yalanlamamıştır. Bu durumda o inkârı kendi üzerine hüccet olur.

Eğer koca kadınla berâber sahih halvet yapıp, onunla cima ettiğini

inkâr ettikden sonra boşarsa; bakılır, şâyet boşar da mürâcaat eder ve kadın iki yıldan daha az zamanda çocuk doğursa, ric'at sahîh olur. Çünkü kadın talâk vaktinden itibâren iki yıldan daha az zamanda çocuk doğurursa, o çocuğun nesebi sâbit olur. Çünkü kadın iddetin bittiğini ikrar etmemiştir. Çocuk kadının karnında bu müddet zarfında kalabilir. Şu halde kocayı talâkdan önce cimâ etmiş saymak gerekir. Yoksa talâkdan sonra değil. Çünkü kocası eğer talâkdan önce cimâ etmiş olmasa, talâkın kendisi ile mülk zâil olup talâkdan sonra cimâ harâm olur. İmdi Müslümanın fiilini harâmdan korumak gerekir. **Şâyet talâkdan önce cimâ etmiş sayılırsa, ric'at sahîh olur.**

Bir kimse karısına «Çocuk doğurduğun zaman boşsun» **dese, o da bir çocuk doğurup sonra başka batından bir çocuk doğursa bu ric'attir. İki batın ile murâd: İki doğumun arasında altı ay veya daha çok zaman olmasıdır.** Eğer altı aydan daha az olursa bir batından olur.

Ric'atin sübûtuna sebeb; çünkü kadın birinci doğum ile boşanmışdır. Bundan sonra ikinci doğum kocanın ric'atine delâlet eder. Tâ ki cimâ helâl olsun. Ama iki doğum bir batından olursa, ric'at sâbit olmaz. Çünkü ikinci çocuğun ulûku (ana rahminde kalması) birinci doğumdan öncedir.

Koca karısına «Sen her doğurdukça boşsun» **dese de, kadın da üç batında üç çocuk doğursa, üç talâk vâki olur. İkinci ve üçüncü çocuk ric'attir. Çünkü kadın birinci çocuk ile boşanmış ve iddet sâhibi olmuştur. İkinci çocuk ile koca birinci talâk için mürâcaatçı olur.** Çünkü Müslümanın işini iyiye ve doğruluğa haml etmek için iddette vukû bulan bir cimâdan ulûk hâsıl olduğu kabûl edilir.

Kadın ikinci çocuk ile ikinci kez boşanmış olur. Çünkü yemîn, «her - dıkça» sözcüğü ile akd edilmiş ve üçüncü çocuk ile koca ikinci talâkda mürâcaatçı olmuştur. Nitekim sebebi daha önce geçti. **Kadın üçüncü çocuk ile üç talâkla boşanmış olur. Kadın iddetini hayzlarla bekler.** Çünkü kadın hayz görenlerden olmakla talâk vaktinden itibâren hâmile değildir.

Boşama çeşitlerinden biri olan ric'î talâk, nikâhın aslı kaldığı için cimâı harâm kılmaz. Nitekim daha önce geçti. **Hattâ koca kadın ile cimâ etse, ukr** (yâni mehr) **a borçlu olmaz. Ukr, şüphe ile olan cimâın ücretidir. İmâm Şâfiî** (Rh.A.); «Kadının cimâı harâmdır, ukru öder» **demiştir.**

Ric'î talâk ile boşanmış olan kadın, koca ona ric'ate isteklensin di-

ye süslenir. Koca kadına ric'at ettiğine dâir şâhid göstermedikçe kadın ile beraber yolculuk yapamaz. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.):

لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ

«Onları evlerinden çıkarmayın» (3) buyurmuştur. **Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ' (C.C.) nın:**

إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ

«Kadınları boşadığınız zaman...» (4) **kavl-i şerifinin gelişi** (şiyâkı) **nden dolayı, ric'î talâkdan iddet dolduran kadınlar hakkında nâzil olmuştur.**

Talâkın sarîh (açık) **olanı bi'l-icmâ' ric'îdir. Koca üç talâksız bâinen boşadığı karısını iddette ve iddetten sonra nikâh eder.** Çünkü mahalliyetin helâllığı bakîdir. Zirâ helâllığın ortadan kalkması üç talâka bağlıdır. Helâllığın zevâli üç talâkdan önce yok olur. İddette başkasının menedilmesi, nesebe şüphe karışacağındandır. Halbuki kocanın hakkında neseb şüphesi yoktur.

Koca, eğer kadın hür ise, üç talâk ile boşanmış olanı iddette nikâh edemez. Eğer kadın câriye ise iki talâk ile boşanmış oldukda iddet içinde nikâh edemez. Hattâ hür olsun, câriye olsun kocadan başkası onu nikâh edip cimâ etmedikçe evlenemez. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.):

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ

«Eğer erkek, karısını (üçüncü defa) **boşarsa ondan sonra kadın başka bir ere nikâhlanıp varıncaya kadar ona** (birinci kocasına) **helâl olmaz.»** (5) **buyurmuştur. Bu âyet-i kerîmedeki talâkdan murâd, üç kez boşamaktır.**

Câriyede iki talâk, hür kadında üç gibidir. Çünkü kölelik, mahalliyetin helâllığını yarıya bölücüdür. **Âyette olan nikâh, akde hamledil-**

(3) Bk. Talâk sûresi (65), âyet: 1
(4) Bk. Talâk sûresi (65), âyet: 1
(5) Bk. Bakara sûresi (2), âyet: 230

miştir. Cimâ'ın lüzûmu meşhûr hadîs ile sâbittir. Kitâb üzere ziyâde bu hadîs ile câiz olur. O da useyle (balcık) **hadîsidir.** (6) Bu konu usûl kitablarında tahkîk olunmuştur. **Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın yardımı ve O'nun başarılı kılmasiyle Mirkât Şerhinde ve Telvîh hâşiyelerinde biz bunu fazlasiyle açıkladık.**

Velev ki o cimâ eden başka erkek, mürâhik (bulûğa yaklaşan oğlan) **olsun, yâni bâliğ olmasın.** Çünkü mürâhik tahlîlde (helâl yapmakta) bâliğ gibidir. **Zirâ şart olan erkeklik organının ferce girmesidir, inzâl değildir.** Girdirmek ise mürâhikda vardır. **Sahîh nikâhla cimâ etmedikçe ve ikinci kocanın iddeti geçmedikçe, birinciye dönemez. Efendisinin câriyesini cimâı muhallil** (helâl yapıcı) **değildir.** Yâni efendisi câriyesini cimâ ederse hulle (7) yapmış olmaz Çünkü, nikâh mülkü

---

(6) **Âişe** (R. Anhâ) dan rivâyet edilmiştir. **Demiştir ki:**

«Bir adam karısını üç defa boşadı da, o kadını başka bir adam aldı; sonra onu cimâ' etmeden boşadı. Bunun üzerine kadını ilk kocası almak istedi. Derken mes'ele **Resûlüllah** (S.A.V.)a soruldu.

— Hayır ikinci kocası, onun balcağızından birincisinin tattığı gibi tatmadıkça olmaz.» buyurdular.

Hadîs müttefekun aleyh'dir. Lâfız Müslim'indir.

Hadîs-i şerîfteki **«balcağız»** ta'biri cimâdan kinâyedir. Maamâfîh murâdın ne olduğu yine ihtilâflıdır. Bazılarına göre maksad, **«Meninin inmesidir. Hulle ancak bununla olur.»**

Cumhûra göre ise; erkeğin tenâsül organından sünnet edilen miktârı kadının fercine girerse kâfîdir.

Ezherî; «Doğrusu balcağızın ma'nâsı; sünnet mahallinin kaybolması ile husûle gelen cimâ lezzetidir» **diyor.**

Ebû Ubeyd; «Balcağız, cimâ lezzetidir. Araplar lezzetli bulduğu her şeye bal derler.» **demektedir.**

(Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu. C. 3, S. 276)

(7) **Hulle:** İslâm Hukûkuna göre; hür bir kadın üç defâ, câriye ise iki defâ boşanırsa, başka bir kocaya varmadıkça ilk kocasıyla evlenemez. Çünkü şerîatın erkeğe verdiği boşayıp alma hakkı bitmiştir. Binâenaleyh; bir adam hür karısını ister bir defâda üç, isterse ayrı ayrı zamanlarda üç defâ boşadı mı, artık o kadın başka bir kocaya varmadan evlenemez. Başka bir kocaya varır da, günün birinde ondan da boşanır veyâ o karısı ölürse iddet denilen şer'î müddeti bekledikten sonra tekrar ilk kocasına nikâh edilebilir. İşte, bu ikinci kocaya varma işine **hulle** derler.

Hulle, Hanefilere göre mekrûhdur.

Hulle; şer'an aslâ şakası olmayan boşama işini tekrarlıya tekrarlıya âdeta oyuncak hâline getiren şımarık, düşüncesiz ve şaşkın erkeklere şerîat tarafından verilen bir ibret dersidir.

Hulle'nin hîlesi: Üç talâkla boşanan kadını pazarlık ederek birisiyle evlendirmek, ve bir akşam karı-koca hayatı yaşadıktan sonra ertesi günü boşattırarak tekrar ilk kocasına vermektir. İşte, bu yola başvuran kimse, hadîs-i şerîfde kirâlık tekeye benzetilen mel'un hullecidir.

(Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu, C. 3, S. 274. 275)

nassan ta'yin edilmiştir. Hulle yapmak şartiyle ikinci kocaya nikâhlamak mekrûhdur. Velev ki kadın, ilk kocaya bununla helâl olsun.

İkinci koca kadına «Ben senin ile hulle etmek için evlendim.», **veya kadın veya kadının vekîli** «Ben sana hulle olmak için vardım.» **demekle nikâhlanmak mekrûhdur. Fakat eğer ikinci koca ve kadın kalblerinde hulleyi gizleseler, Âmme-i Meşâyihe göre mekrûh olmaz.**

İkinci koca üç talâkın aşağısını ibtâl eder. Nitekim bir talâk ve iki talâk, üçün hükmünü ibtâl ettiği gibi. Yâni hür bir kadın bir boşama ile veya iki boşama ile boşanmış olsa ve iddeti de geçmiş olsa ve başka koca ile evlenip ondan sonra birinci kocasına gelse üç boşama ile geri döner. İkinci koca hürmet-i hafîfeden üçden aşağısının hükmünü ibtâl eder. Nitekim hürmet-i galîzadan üçün hükmünü ibtâl ettiği gibi. **Bu İmâm A'zam** (Rh.A.) **ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göredir. İmâm Muhammed** (Rh.A.), **İmâm Züfer** (Rh.A.) **ve İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre, ikinci koca üçten aşağısını ibtâl etmez.** Bu konu dahî adı geçen iki kitâbda yeteri kadar anlatılmıştır.

Üç talâk ile boşanmış olan kadın birinci kocadan ve ikinci kocadan iki iddetin geçtiğini haber verse; müddet de iki iddetin geçmesine yetecek kadar olsa; —yakında iddetin geçmesinin açıklaması iddet bâbının sonunda gelecektir ki, iddetin geçmesi hayzla olursa ve tasdîk edilenin en azı **İmâm A'zam'** (Rh.A.) a göre iki ay ve **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) e göre otuz dokuz gün olacaktır— **birinci koca eğer kadının doğru söylediğini zannederse, onu tasdîk etmesi câiz olur.** Çünkü, bu ya muâmelâttandır zirâ cimâ sırasında bud' kıymeti hâizdir. Veyâ helâllık teallûk ettiği için diyânattandır. **Bunların ikisinde de** (gerek muâmelâtta gerekse diyânatta) **bir kişinin sözü makbûldür.**

بَابُ الْإِيلَاءِ

İLÂ BÂBI

(KARISINA YAKLAŞMAMAK YEMÎNİ)

İlâ lûgat yönünden mutlak yemîn anlamındadır. Şer'an; ilâ müddetinde kadın ile cinsî münâsebette bulunmamaya yemîndir. (1) Bu îlânın hükmü —eğer koca yemînini yerine getirirse— **bir bâin talâktır ve eğer yemînini bozarsa keffâret ve cezâdır.**

---

(1) Resûlüllah' (S.A.V.)'ın îlâ'sına sebeb teşkil eden hâdise ile harâm kıldığı şey husûsundaki rivâyetler muhteliftir. Bunları şöyle hulâsa edebiliriz:

1 — Bu îlâ'ya sebeb Hz. Hafsa' (R. Anhâ)nın Peygamber (S.A.V.) tarafından kendisine tevdî' edilen bir sırrı ifşâ etmesidir.

Bir rivâyette; Resûlüllah (S.A.V.) ın câriyesi **Mariyye'yi** kendisine harâm etmesi mes'elesidir. **Peygamber** (S.A.V.) bu sırrı **Hafsa'** (R. Anhâ) ya söylemiş O da, onu **Hz. Âişe'** (R. Anhâ) ya haber vermiştir.

Diğer rivâyette; Hafsa' (R. Anhâ) ya söylediği sır bal yemeği kendisine haram etmesidir.

Başka bir kavle göre; Hafsa' (R. Anhâ) ya tevdî' buyurulan sır, babasının **Hz. Ebû Bekir** (R.A.) den sonra halîfe olacağıdır.

2 — Îlâ'nın sebebi: Resûlüllah (S.A.V.)'in gelen bir hediyeyi kadınları arasında taksim etmesi; fakat **Zeyneb binti Cahş'** (R. Anhâ) ın kendi hissesine râzı olmamasıdır.

3 — Kadınların **Peygamber** (S.A.V.) den nafaka istemeleridir.

Hâsılı Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in **İlâsına sebeb; üç şeyden biridir.**

a) Ya **Hz. Hafsa** (R. Anhâ) nın sırrı ifşâ etmesi,

b) Ya hediyye tevzii,

c) Yâhûd da nafaka talebidir.

Hz. Hafsâ (R. Anhâ) ya tevdî' buyurulan sır dahî;

a) Ya **Mariyye'yi** kendisine harâm etmesi,

b) Ya bal mes'elesi,

c) Yâhûd hediyye tevziinden dolayı canının sıkılmasıdır.

(Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu, C. 3, S. 391, 392)

Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimizin îlâ'sının 29 gün devam ettiği husûsunda ittifak vardır.

(Asr-ı Saâdet, Mevlânâ Şiblî, C. 1, S. 365)

Îlâ'nın en az müddeti hür kadın için dört aydır. Câriye için iki aydır. En çok müddetinde sınır yoktur. Koca iki ay müddetin daha azına yemîn etse, îlâ yoktur. Yâni koca karısına «Vallahi ben sana iki ay veya üç ay yaklaşmam» **demekle îlâ olmaz.**

Eğer koca, «Vallahi ben sana yaklaşmam» **veya** «Ben sana dört ay yaklaşmam» **dese, birinci yemîn sürekli ve ikinci muvakkat yâni süreksizdir. Veya koca** «Eğer ben sana yakınlık edersem bana haccetmek borç olsun.» **veya buna benzer bir şey söylese:** Meselâ: «Oruç tutmak veya sadaka vermek bana borç olsun.» veya «Eğer ben sana yaklaşırsam sen boşsun» veya «Eğer ben sana yakın olursam kölem hür olsun» **dese, eğer îlâ müddetinde kadına yaklaşırsa, yâni kadınla cinsî münâsebette bulunursa yemînini bozmuş olur. Şâyet Allah'** (C.C.) **ın adı ile yaptığı yemînde, yemînini bozarsa keffâret vâcib olur. Allah'** (C.C.) **dan başkasında yaptığı yemînde cezâ vâcib olur ve îlâ da düşer. Eğer kadına yaklaşmazsa bir talâk ile bâîn olur.** Ve muvakkat yemîn düşer. Çünkü yemîn dört ay süreli olursa ve kadına da yaklaşmazsa bir talâk ile bâîn olur; yemîn de düşer. Hattâ koca onu nikâh eylese de bundan sonra dört ay yaklaşmasa kadın bâîn olmaz.

Müebbed olan yemîn düşmez. Musannıf bunu açıklayıp; «Eğer koca müebbed yemînde kadını ikinci ve üçüncü kez nikâh etse ve müddetleri de cimâsız geçirse, son ikişi ile kadın bâîn olur.» demiştir. Yâni müebbed yemîn düşmez.

Şâyet koca kadını ikinci kez nikâh etse ve dört ay kadına yaklaşmasa (yâni cinsî münâsebette bulunmasa) **kadın ikinci kez bâîn olur. Ondan sonra yine nikâh edip dört ay yaklaşmasa üçüncü kez bâîn olur.**

Eğer koca o kadını diğer kocadan sonra yine nikâh etse, kadın boş olmaz. Çünkü îlâ kalmamıştır. Şâyet koca o kadın ile cimâ etse, eğer yemîn kadının talâkından başka şey ile yapılmışsa, yemîn bâkî olmakla keffâret verir. Eğer talâkı ile yapılmış ise yemîn bakî kalmaz. Nitekim bilirsin ki, üçün tencîzi ta'lîkı ibtâl eder.

Kocanın kadına «Vallahi, ben sana iki ay yaklaşmam ve bu iki aydan sonra iki ay daha yaklaşmam.» **demesi îlâdır. Çünkü koca iki sözün arasını toplamayı bildiren harfle cem' etmiştir ve sözünü çoğul lâfzı ile cem' etmiş gibi olmuştur.** İmdi müddet gerçekleşmiştir.

Kocanın karısına bir gün sonra; «Vallahi, ben sana iki ay yaklaşmam ve bu iki aydan sonra iki ay daha yaklaşmam.» **demesi ile îlâ olmaz. Çünkü koca ilk iki ay ile son iki ayın arasını böyle ayırınca îlâ müddeti tamâm olmuş olmaz. O da dört aydır. Kezâ kocanın karısına;**

«Vallahi ben sana bir yılda ancak bir gün yaklaşırım.» **demesi ile îlâ olmaz. Çünkü müstesnâ belirsiz bir gündür. Yemîn eden kocanın hangi gün dilerse o günü müstesnâ kılmak hakkı vardır.** Kocanın yılın günlerinden geçen her günü müstesnâ kılmağa hakkı vardır. **Kezâ;** «Vallâh ben sana bu yılda yaklaşmam, ancak bir gün sana yaklaşırım.» **demesi ile îlâ etmiş olmaz. Çünkü kadına yaklaşacağı günlerin hepsini istisnâ etmiştir.** Binâenaleyh ilelebed kadının yasaklanmış olması tasavvur edilmez. Eğer koca kadına bir gün yaklaştıkda yıldan dört ay veya daha fazla geri kalsa, istisnâ düşüp müddet bâkî kaldığı için îlâ etmiş olur. Çünkü istisnâ edilen gün geçince yemîn edene kadın ile cimâ etmek ancak keffâret ile mümkün olur.

Kezâ, yemîn eden kimse Basra'da iken karısı Kûfe'de olduğu halde, «Vallahi ben Kûfe'ye girmem.» **demesi îlâ olmaz.** Çünkü, bir şey lâzım gelmeksizin kadını Kûfe'den çıkarıp cimâ etmesi mümkündür.

Ric'î talâk ile boşanmış olan kadın îlâ hakkında, ikisi arasında karı - kocalık bulunduğu için zevce gibidir. Nitekim daha önce geçti.

Bâîn talâk ile boşanmış olan kadın îlâ hakkında zevce gibi değildir. Îlâdan sonra nikâh ettiği yabancı kadın da îlâ hakkında zevce gibi değildir. Çünkü îlâ bu ikisi hakkında tasavvur olunmaz. **Zirâ îlânın mahalli nass-ı kerîm ile o kocanın kadınlarıdır. Mubâne veya yabancı olan kadın îse onlardan değildir. Binâenaleyh, talâk icâb eden îlâ mün'akid olmaz.** Hattâ koca îlâdan sonra mübâne veya yabancı ile evlense îlâ etmiş olmaz. **Bunun tahkîki şudur: Îlâ, talâk zamanın geçmesine ta'lîk menzîlesindedir. Şu halde ancak mülkde veyâ mülke muzâf olarak sahîh olur.** Nitekim daha önce geçmişti ki; «Eğer ben senin ile evlenirsem, vallahi sana yaklaşmam.» sözünde olduğu gibi. Halbuki mülk bulunmamıştır. **Eğer yemîn eden kimse o kadın ile nikâhdan sonra cimâ etse, yemîninden dolayı keffâret verir. Çünkü yemîn, onu bozdukda keffâretin vücûbu hakkında mün'akiddir.**

Îlâ yapan kimse kendisinin veya kadının hastalığından dolayı veya kadının küçük olmasından yâhûd fercinin bitişik olmasından veya ikisi arasında dört aylık mesâfe olmasından dolayı cimâdan âciz olsa, kocanın îlâdan dönmesi, «Ben îlâdan kadına döndüm» **demesi ile olur. Koca âciz iken, eğer îlânın müddeti geçse, bu sözden sonra kadın boşanmış olmaz.**

Eğer koca îlâ müddetinde cimâa kâdir olursa onun îlâdan dönmesi cimâ etmektir. Çünkü dil ile îlâdan dönmek cimâ ile dönmenin halefidir. Şâyet bedel ile amaç hâsıl olmazdan önce asl üzere kâdir olsa,

bedel bâtıl olur. Meselâ; teyemmümlü olan kimsenin suyu gördükde teyemmümü bâtıl olduğu gibi.

Kocanın karısına «Sen bana harâmsin» **demesi, eğer tahrîmi niyet ederse veya bir şeye niyet etmezse îlâdır.** Çünkü bu söz mücmel (kısa) dir. Mücmeli açıklamak mücmel söyleyene düşer. **Eğer koca** «Ben bu söz ile kadını harâm kılmayı niyet ettim.» **veya** «Bunun ile ben bir şey murâd eylemedim.» **derse, yemîn olur ve bu söz ile îlâ etmiş olur. Çünkü helâlin harâm kılınması yemîndir. Eğer zıhâra niyet ederse zıhâr olur. Çünkü zıhârda hurmet vardır. Eğer zıhâra niyet etti ise zıhâr sahîh olur.** Çünkü kocanın sözü ona da muhtemeldir. **İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, zıhârın rüknü bulunmadığı için zıhâr olmaz.** O rükn helâl kılınmış olanı harâm kılınmış olana benzetmektir. Eğer yalana yemîn etti ise geçersiz olur. Çünkü koca helâl kılınmış olanı harâm kılınan ile nitelemiştir. İmdi gerçekten yalan olur. **Şâyet koca yalana niyet etse, tasdîk edilir. Koca talâka niyet etse, boşama bâindir. Üç talâka niyet etti ise talâk üçtür.** Bu mes'ele kinâyeler konusunda geçmişti. **Fetvâ; her ne kadar niyet etmedi ise de, talâk olmasıdır.** O adam örfen niyet etmiş sayılır. Bundan dolayı bu söz ile, yâni, «Sen bana harâmsın!» sözü ile ancak erkeklere yemîn ettirilir. **Fukahâ bunun için demişlerdir ki; eğer talâkdan başkasına niyet etse kazâen tasdîk edilmez. Şâyet bir adamın dört karısı olsa, mesele yine bunun gibi olsa, dörtten her birinin üzerine bir bâin talâk vâki olur.**

Bazıları demiştir ki: Dört kadından biri boşanmış olur. Kocanın, hangisini kasdettiğini açıklaması gerekir. **Bu söz daha açık ve Fıkha daha lâyıktır. Bunu Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.**

Yine, bir kimsenin «Her helâl olan bana harâmdır!» **veya** «Sağ elimde her ne varsa bana harâmdır!» **demesi de böyledir. Yâni her ne kadar o kimse talâka niyet etmedi ise de, fetvâya göre bu talâktır. Eğer,** «Benim sol elimde her ne varsa!» **dese, talâk vâki olmaz.** Çünkü bu söz insanların âdeti değildir. **Eğer** «Her ne ki elimde tutarım, harâmdır!» **dese, talâk olur. Nihâye'de böyle zikredilmiştir.**

★ ★

بَابُ الْخُلْعِ

HUL' BÂBI

Hul' (hı) **nın ötüresiyle ve üstünüyle lûgat yönünden mutlak sûrette izâle** (gidermek) **anlamınadır.** (Hı) **nın ötüresiyle şer'an, izâle-i mahsûsa** (yâni bir çeşit giderme) **demektir.** (1)

Hul', ekseriyetle (hul') **sözcüğü ile mal vererek nikâhdan ayrılmaktır.** «Ekseriyetle hul' sözcüğü ile» **denmesinin sebebi; çünkü hul' ba'zan alış - veriş ve emsâli ile de yapılır.** Nitekim yakında açıklaması gelecektir.

İhtiyâç duyulduğunda, mehr için elverişli olan şeyle bu hul'u yapmakda mahzûr yoktur. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.):

فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ

«**Kadının** (serbest boşanması için) **fidye vermesinde ikisine de günâh yoktur.**» (2) **buyurmuştur. Bir de; kıymeti olan bir mala karşılık**

---

(1) **Hul'**: Lûgatte; çıkarmak ve gidermek ma'nâlarınadır.
Şerîatte ise; mal karşılığında, kadının kocasından boşanmasıdır.
Geçimsizlik ve Allah' (C.C.) ın emirlerini yerine getirememek korkusu bulunduğunda kadının, mal karşılığında, kocasından ayrılmasında bir mahzur yoktur.

(2) Bk. Bakara sûresi (2), âyet: 229

teşkil eden şeyin kıymetsiz bir şeye bedel olması evleviyyette kalır. Lâkin hul' bedeli için elverişli olan şeyin, nikâhda mehr olması vâcib değildir. On dirhemden aşağısı gibi. (Çünkü on dirhemden aşağısı hul' bedeline elverişli olur, mehre elverişli olmaz.)

Bu hul' diğer akdler gibi icâb ve kabûle muhtâc olur. Hul' koca tarafından yemîndir. Çünkü hul' kadının malı kabûlü şartı ile talâkın talîkıdır. Hattâ kocanın dönmesi karının kabûlünden önce sahih olmaz. Nitekim yemînden dönmesi sahîh olmadığı gibi.

Karının kabûlünden önce kocanın meclisden kalkmasiyle hul' bâtıl olmaz. Nitekim yemînde kocanın kalkmasiyle bâtıl olmadığı gibi. **Belki kadın meclisden sonra kabûl etse de hul' sahih olur.**

Hul' kadının o meclisinde hâzır olmasına bağlı değildir. Nitekim yemîn kadının meclisde hâzır olmasına bağlı olmadığı gibi. **Belki hul' kadının bilmesine bağlı olur. Şâyet kadına hul' haberi yetişse, kendi meclisinde onun için kabûl hakkı vardır.**

Hul'un bir şarta veya bir vakte bağlanması câizdir. Nitekim yeminde câiz olduğu gibi.

Koca için muhayyerlik şartı câiz değildir. Nitekim yeminde câiz olmadığı gibi. **Hul' kadın tarafında satış gibidir. Çünkü hul' değiş-tokuş** (muâvaza) **tur. Çünkü karı nefsini teslim almak için mal verir. Hattâ ahkâm tersine dönmüştür. Yâni kocanın hul'u kabûlünden önce kadının geri dönmesi câizdir ve kadının öğrendiği meclisden kalkması ile hul' bâtıl olur ve kocanın hul'u şarta ve vakte bağlaması câiz değildir. Kadın için muhayyerlik şartı câizdir.** Nitekim muâvaza ahkâmında olduğu gibi.

Âzâd husûsunda köle tarafı, talâk husûsunda kadının tarafı gibidir. Binâenalèyh, atâk, köle tarafından muâvaza ve efendi tarafından yemîn olur. O âzâd olmayı kölenin kabûlü şartına ta'lik (bağlamak) etmektir. Binâenaleyh muâvaza ahkâmı köle tarafında müterettib olur, efendi tarafında olmaz.

Hul' bazan alış-veriş, talâk ve mübâree sözleri ile olur. Mubâree, kendi hakkında berî olmak anlamınadır. Yâni koca kadına, «Ben seni bin akçaya hul' ettim!», «Seni bin akçaya sattım!», «Talâkını bin akçaya sattım.» der, yâhûd kadın; «Ben kendimi bin akçaya satın aldım!», yâhûd «Talâkımı senden bin akçaya satın aldım!» demekle olur. Veya kocanın kadına, «Ben seni bin akçaya boşadım!» veyâ «Se-

ni bin akçaya mubâraat (senden ayrıldım) eyledim!» demesiyle, kadının da «Kabûl ettim!» sözüyle olur.

Bazan hul' Farsça söz ile de olur. Nitekim erkek karısına; «Kendini benden satın aldın mı?» dedikde, kadın da «Satın aldım!» dese, koca da, «Sattım!» dese, kadın bâîn talâk ile boş olur. Yâni kadına bir bâîn talâk vâki olur. **Bunu Kâdîhân (Rh.A.) zikretmiştir.**

Hul' ile ve mal karşılığı talâk ile bâîn bir talâk meydana gelir. Mal karşılığı talâk «Ben seni şu kadar mala karşılık boşadım!» veya «Şu kadar mal ile sen boşsun!» demesidir. Veyâ kadının kocasına; «Beni şu kadar mala karşılık boşa!» dedikde, koca da «O kadar mala karşılık seni boşadım!» demesidir. **İkisi arasında fark şudur: Mala karşılık boşamak, ahkâmda hul' menzîlesindedir. Ancak şu kadar fark var ki: Hul' bedeli bâtıl olsa, talâk bâîn olarak kalır. Talâkın bedeli bâtıl olsa, talâk ric'î kalır. Muhît'de böyle zikredilmiştir.** Yakında metinde gelecektir.

Hul' ve mal karşılığı talâk ile bir talâk-ı bâîn meydana gelir, demiştik. Çünkü kadın malı ancak kendisini kurtarmak için teslîm eder. Bu ise ayrılmak (beynûnet) ile olur.

Hul'un talâka ve talâkdan başka şeye ihtimâli olduğu için, hul' kinâye sözlerdendir. Kinâyelerde mu'teber olan şeye hul'da da itibâr edilir ve kinâyelerde itibâr edilen karîneler talâk tarafını tercih eder. Şâyet koca; «Ben bu söz ile talâka niyet etmedim.» **deyip de bedel zikrederse, dört sûretten hiç birinde talâkı inkârı tasdîk edilmez. Belki talâka yorumlanır.** Bedel zikretmek niyete hâcet bırakmaz.

Eğer bedel zikretmezse, hul' ve mubâreede tasdîk edilir, Yâni hul' mubâree yâhûd hul' sözleriyle yapılırsa tasdîk olunur. Çünkü bu iki sözcük kinâyelerdendir. Şu halde, niyet veya niyet yerine geçen bir şey lâzımdır. O da bedel zikretmektir. Halbuki niyet ve bedel zikri yoktur.

Satış ve talâk sözcüğünde ikisi de sarîh olduğu için koca tasdîk edilmez. Kâfî'de de böyle zikredilmiştir. «Satış sözcüğü talâkda sarîh değildir» **diye buna itirâz edilmiştir. Bu itirâz zâhirdir.**

Ben derim ki: Satış sözcüğünün zâhir (yâni açık ve besbelli) **olması ile murâd kesinlikle talâka delâlet ettiği içindir. Öyle ki: Talâk aslâ ondan ayrılmaz. Bunun sebebi şudur: Satış, yemîn mülkünün zevâlini icâb eder. Yemîn mülkünün zevâli de kesinlikle mut'a mülkünün zevâlini gerektirir. Bundan dolayı ıtk sözcüğü ile talâk vâki olur. Talâk sözcüğü ile ıtk vâki olmaz.** Nitekim daha önce geçti. İmdi sen bunu düşün! Çünkü bu konu incedir ve kabûle lâyıktır.

Kocanın kadından hul'da bedel alması, eğer geçimsizlik kocadan gelmişse mekruhdur. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.):

وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَاٰتَيْتُمْ
اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَاْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا

«Bir eşin (zevcenin) **yerine başka bir eşi almak isterseniz, birincisine bir yük altın vermiş olsanız bile ondan bir şey almayın.»** (3) buyurmuştur.

Bir de; koca, karıyı değiştirmekle onu yalnızlığa ve üzüntüye soktuğu için, malı almakla üzüntüsünü arttırmamalıdır. Eğer kadın geçimsizlik eder de ayrılmak isterse kadına verdiği mehrden fazlasını almak mekrûhdur. El-Câmiu's-Sagîr'in rivâyetine göre, mekrûh olmaz. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.) **mutlak olarak:**

فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ

«Kadının (serbest boşanması için) **fidye vermesinde ikisine de günâh yoktur.»** (4) buyurmuştur.

Koca karısını hul' için zorlasa, mal lâzım gelmeksizin kadın boşanmış olur. Çünkü zorlayanın talâkı vâkidir.

Eğer kadının kocasında alacak malı yoksa, mal lâzım gelmeksizin boş olur. Belki kurtulmak için kocasına mal vermeyi iltizâm etmiştir. Ya da kadının kocasından mehr ve benzeri gibi alacağı mal varsa, kadın o mal düşmeksizin boşanmış olur. Yakında açıklaması gelecektir ki, malın lâzım gelmesinde ve düşmesinde rızâ şarttır, zorlamak ise rızâyı yok etmez.

Hul' bedeli kadının elinde helâk olsa, yâni kadın kocası ile mal üzerine muhâlaa edip, malı kocasına vermezden önce mal helâk olsa yâhûd istihkâk edilse; **eğer kıymeti olan şeylerden ise, kadının o malın kıymetini vermesi gerekir. Veya o mal misliyyâttan ise mislini vermesi gerekir ve hul' bâtıl olmaz. Çünkü hul' fesh kabûl etmez. Belki muâvazayı gerçekleştirmek için kadının ödemesi vâcib olur.**

Koca karısını şarab, domuz, meyte (lâşe) **ile veya emsâli mal ol-**

(3) Bk. Nisâ sûresi (4), âyet : 20
(4) Bk. Bakara sûresi (2), âyet : 229

mayan şey ile hul' etse veya boşasa, hul'da bâîn bir talâk vâki olur. Başkasında meccânen, yâni bir şeysiz ric'î bir talâk vâki olur. Çünkü vâki olma kabûle bağlıdır. Bu da mevcuddur. Bu durumda hul'da bâîn bir talâk; talâkda ise ric'i bir talâk vâki olur. Nitekim lâfzın gereği de budur. Biz bunu Muh't'den naklettik. Kadına bir şey vâcib olmaz. Çünkü kadın kıymeti hâiz bir mal söylemedi ki erkeği aldatmış olsun. Yine İslâm Dîni mâni olduğu için, tesmiye olunan şeyin vâcib olmasına imkân yoktur. Tesmiye olunandan başkasının vâcib olmasına da imkân yoktur. Çünkü iltizâm etmemiştir. Bu durumda kadın aldatmış olmaz. Elinde bir şeyi olmadığı halde, «Beni şu elimdekine hul' eyle!» demesi gibi. Yâni talâk bir şeysiz (meccânen) vâki olur. **Çünkü kadın mâl-ı mütekavvim tesmiye etmeyince, o adamı aldatmış olmamıştır. Dönmek ise aldatma ile olur. Burada el** (yed) **den maksat; hissî eldir. Şâyet kadın elinde olana karşılık «Beni hul' eyle!» sözünün üzerine «Şu** kadar mala veya şu kadar dirheme» sözlerini ziyâde ederse, (yâni kadın elimde olan mal ile veya elimde olan dirhemlerle hul' eyle deyip) **halbuki elinde bir şey olmasa, birincide kocasından aldığı mehri geri verir. Veya ikincide kocasına üç dirhem verir ve eğer kadının elinde iki dirhem var ise üç dirhemi tamamlaması emredilir. Eğer kadının elinde üç dirhemden fazla var ise bu paralar kocasının olur. Nihâye'de de böyle zikredilmiştir.**

Birincide kadının aldığı malı geri vermesinin sebebine gelince; çünkü kadın mal tesmiye ettiğinde koca mülkünün zevâline râzı olmamış, ancak bir bedel ile râzı olmuştur. Müsemmânın ve kıymetinin vâcib olmasına imkân yoktur. Çünkü meçhuldür. **Bud'un kıymetinin vâcib olmasına da imkân yoktur.** —O da mehr-i misldir.— **Çünkü mehr-i misl çıkış hâlinde kıymeti hâiz değildir.** Bu durumda kocaya bud'un kendisiyle kâim olduğu şeyin vâcib olması, kocadan zararını def için muayyen olmuştur. **İkincide üç dirhemin geri verilmesine sebeb ise; kadının çoğul lâfzı ile tesmiye etmesidir. Çoğulun** (cem'in) **en azı ise üçtür. Şu halde yakînen bilindiği için kadına o üç dirhem vâcib olur.** Nitekim dirhemler ile ikrâr veya vasiyette olduğu gibi.

Kadın bir kaçak kölesinin borcundan kurtulmak üzere muhâlaa etse, yâni köle bulunmazsa kadına bir şey lâzım gelmemek üzere hul'u kabûl etse, **kadın o borçdan kurtulmuş olmaz. Belki, eğer teslîm etmeye kâdir olursa, kadının kaçak kölesinin ayn'ını teslîm etmesi gerekir. Eğer köleyi bulmakdan âciz olursa kölenin kıymetini ödemesi gerekir.** Çünkü hul' değiş-tokuş (muâvaza) akdidir. Şu halde bedelin selâmetini gerektirir. O kölenin borcundan kurtulmasının şart kılınması fâsid şarttır. İmdî o şart bâtıl olur, hul' bâtıl olmaz. **Çünkü hul' fâsid şartlarla bâtıl olmaz.**

Kadın kocasına, «Beni bin akçayla üç talâk ile boşa!» **diye istekde bulunsa, veya** «Bin akça karşılığında üç talâk boşa!» **dese, koca da kadını bir talâk ile boşasa, birinci sûrettc bin akçanın üçtebiri ile bâin talâk vâki olur. İkinci sûrette bir şeysiz ric'î talâk vâki olur.** Çünkü kadın «Beni bin akçayla boşa!» deyince, o bin akça üç talâk için bedel kılınır. İmdi koca kadını bir talâk ile boşayınca bin akçanın üçtebiri vâcib olur. **Çünkü bedelin parçaları bedel kılınan şeyin parçalarına ayrılır. Ama kadın,** «Beni bin akçaya karşılık (veyâ akça ile) üç talâk ile boşa!» **dese, bu durumda** (alâ) **lâfzı İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, şart için kılınır ve talâkın şarta ta'lîkı sahîhdir. Şartın cüzleri meşrûtun cüzlerine taksim edilmez. Bu durumda bir şeysiz ric'î bir talâk vâki olur. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, bin akçanın üçtebiri ile bâin bir talâk vâki olur. Çünkü İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) (alâ) **lâfzını** (bâ) **anlamına karşılık alırlar.** Nitekim kölenin satıcısı, «Ben köleyi bin akça ile sattım!» veya «Ben köleyi bin akçaya karşılık sattım!» dedikde (alâ) nın (bâ) anlamına geldiği gibi.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delili şudur: Satış'ın şarta bağlanması sahîh olmaz. Binâenaleyh, bizzarûre bedel üzere yorumlanır. Talâkda ise şarta ta'lîkı sahîh olduğu için zarûret yoktur.**

Koca karısına; «Kendini bin akça ile veya bin akçaya karşılık üç talâk boşa!» **dedikde kadın kendisini bir talâk ile boşasa, bir şey vâki olmaz. Çünkü koca kadından ayrılmaya ancak bin akçanın tamâmı kendisine teslîm edilmek şartıyla râzı olmuştur. Fakat kadının kocasına** «Beni bin akça ile üç talâk boşa!» **demesi bunun gibi değildir. Çünkü kadın ayrılmak için bin akçayı vermeye râzı olunca, bin akçanın bir kısmını vermeye râzı olması evleviyyette kalır.**

Kocanın karısına «Sen bin akça ile boşsun!» **veya** «bin akçaya karşı boşsun!» **demesiyle kadın da kabûl etse, kadın bâin bir talâk ile boş olur ve kadına bin akça lâzım gelir. Çünkü mubâdeledir veya ta'lîkdır.** İmdi iki bedelin selâmetini veya şartın bulunmasını gerektirir.

Koca karısına «Sen boşsun ve üzerinde bin akça vardır!» **veya adam kölesine** «Sen hürsün ve üzerinde bin akça vardır!» **dese, kadın boşanmış ve köle de hür olur.** Meccânen yâni bir şey vermeksizin vâki olur. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, kadın ve köle gerek kabûl etsinler ve gerekse kabûl etmesinler müsâvîdir. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **demişlerdir ki; kadınla kölenin her birine kabûl ettikleri sûrette bin akçayı vermek lâzım gelir. Boşama ve âzâd olma kabûlsüz vâki olmaz. Çünkü bu söz değiş - tokuş** (muâvaza) **için kullanılır.** «Sen bu metâı götür, senin için bende bin dirhem vardır.» derler. Bu söz Arabın (dir-

hemle) sözü yerinedir. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın delîli şudur:** «Sende (veya senin üzerinde) bin vardır.» sözü tam cümledir ve kendinden öncesine bağlantısı yoktur. Ancak hâlin delâleti ile bağlanır. Çünkü onda asl olan bağımsızlıktır. Burada delâlet de yoktur. Çünkü talâk ve atâk maldan ayrılırlar. Satış ve kirâ böyle değildir. Çünkü bunlar malsız olmazlar.

Koca karısına; «Ben seni dünkü gün bin akça üzerine (bin akçaya karşılık) boşadım, kabûl etmedin!» **dedikde, kadın** «Kabûl ettim!» **dese, söz kocanındır.** Bir kimse bir başka kimseye «Ben sana dünkü gün bu köleyi bin akça ile sattım, kabûl etmedin!» dedikde alıcı da «Kabûl ettim!» dese, söz alıcınındır. **Bu iki sûretin arasında fark şudur: Şüphesiz mal ile boşama koca tarafından yemîndir ve kabûl, yemîni bozmanın şartıdır. İmdi yemîn, kadın kabûl etmeksizin tamâm olur. Yemîni ikrâr hânis olmak şartını ikrâr değildir. Çünkü şartsız yemîn sahîhdir. İmdi söz kocanın sözü olmuştur.** Çünkü, karı - koca şartın varlığında ihtilâf etseler, söz kocanındır. Zirâ koca inkârcıdır. Satış ise icâb ve kabûldür. İkisinden biri diğeri olmaksızın sahîh olamaz. Satışı ikrâr satışı tamâmlayan şeyi ikrâr sayılır. **Onu inkâr edince ikrâr ettiği şeyden dönmüş olur ve tasdîk edilmez. Hul' ve mübâree,** — mübâree hemzenin fethiyle karı - kocadan her birinin, diğerinin zimmetini, üzerine da'vâdan berî kılması anlamınadır. — **karı - kocadan her birinin diğeri üzerinde nikâha müteallik olan her hakkını düşürür.** Mehr misâli gibi ki, gerek teslim alınmış; gerekse alınmamış olsun, gerek cimâ'dan önce, gerek sonra olsun müsâvîdir. Geçmiş nafaka da böyledir. İddet nafakası ise ancak zikredilirse sâkıt olur. **Musannıfın, «nikâh» ile kaydına sebeb; çünkü nikâha müteallik olmayan hak hul' ve mubâree ile düşmez.** Meselâ, karz ve kocasından satın aldığı şeyin bedeli ve bunların benzerleri gibi.

Baba, küçük kızını, onun mah veya mehri ile hul' etse, o kız boşanmış olur. Ona mal lâzım gelmez ve mehri de sâkıt olmaz. Talâkın vukûu, esah olan kavle göre, babanın kabûlüne bağlandığı içindir. İmdi, diğer fiillerine bağlanması gibidir. **Üzerine mal vâcib olmaması ise hul' bedeli teberru' olup, sabînin malı teberru' kabûl etmediği içindir.**

Küçük kızın babası hul' bedelini garanti ederek hul' etse, sahîh olur. Garanti kelimesi ile küçük kıza kefîl olmak kasdedilmemiştir. Çünkü mal ödemek küçük kıza lâzım değildir. Belki garanti ile murâd malı ibtidâen iltizâm etmektir. (yâni üzerine almaktır.) Evet, hul' sahîh olur ve malı da babasının vermesi gerekir. Çünkü hul' bedelinin yabancıdan şart kılınması sahîhdir. Babaya şart koşulması evleviyyet-

le sahîh olur. Mehr düşmez. Çünkü mehr babanın velâyeti altına girmemiştir.

Şâyet koca hul' bedelinin kefâletini küçük kız üzere şart kılsa, eğer küçük kız o şartı kabûl eder ve kendisi de kabûl ehlinden (aklı eriyorsa) **olursa şart bulunduğu için bir şeysiz boşanmış olur.** Çünkü küçük kız, üzerine borç yüklenmeye ehil (ehl-i garâmet) değildir. (Garâmet ödenmesi vâcib olan şeye derler.)

Koca karısına «Ben seni hul' ettim!» **deyip mal zikretmese, kadın da kabûl etse, icâb ve kabûl bulunduğu için, boşanmış olur.** Kocanın üzerinde mehr-i müeccel var ise ondan kurtulmuş olur. Eğer kocanın üzerinde mehr-i müeccelden alacağı yok ise mehr-i muaccelden o kadına gönderilen şeyi kadın kocaya geri verir. Çünkü, o hul'u kabûl edince — hul'un kadın hakkında muâvaza olduğu sâbit olmuştur — bedelini üzerine almıştır. Binâenaleyh, imkân ölçüsünde bedelin itibârı vâcibdir.

Hasta olan kadının hul'u malın üçtebirinden itibâr olunur. Zirâ hul' teberrûdur. Çünkü cimâ hakkı kadının elden çıkışı hâlinde kıymeti hâiz bir şey değildir.

★ ★

بَابُ الظِّهَارِ

ZIHÂR BÂBI

Zıhâr, lûgat yönünden sırt sırta vermek ma'nâsınadır. (1) Çünkü iki şahsnı arasında düşmanlık olsa, ikisinden her biri sırtını (zahrını) diğerinin sırtına çevirir.

Şer'an, nikâhlı karısından talâkın izâfe edildiği bir yeri gerek neseb gerekse süt cihetinden mahremi olan bir kadının bakılması harâm olan yerine benzetmekdir. Talâkın izâfe edildiği yerden murâd; menkûhanın bütünüdür veya kendisi ile bütün (kül) ifâde edilen cüzdür. Ya da nikâhlı kadın (menkûha) dan yarım, üçtebir veya dörttebir gibi bir yaygın cüzdür.

Erkeğin, câriyesine zıhârı sahîh olmaz. Emrini almadan nikâh ettiği, sonra kendisine zıhâr yaptığı, sonra iznini aldığı kadına zıhârı da sahîh olmaz.

Zıhârın hükmü, nikâhlı karısının cimâ'ının, dokunmak ve öpüş-

---

(1) **Zıhâr:** Lûgatte (zahr) yani sırt kelimesinden alınan bir masdardır. Dargın olan iki kişinin birbirine sırtlarını çevirmelerini ifâde eder.

Şerîatte: Kocanın karısını veya onun bütün bedeninden kinâye olabilecek bir cüz'ünü yâhûd yarı, çeyrek gibi şâyi' cüz'ünü (annesi gibi) nikâhı kendisine ebediyyen harâm olan bir kadının, bakılması ebediyyen harâm bir yerine benzetmekdir.

Şartı: Kadının kendi karısı olması; erkeğin de keffâret ehlinden bulunmasıdır.

Zıhâr'ın meşru'iyyetine sebeb; Havle (yâhûd Huveyle) **bint-i Mâlik b. Sa'lebe kıssasıdır.**

(Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu. C. 3, S. 396)

İslâmda ilk zıhârı yapan Evs b. Sâmit'tir. Amcasının kızı **Havle bint-i Sâlebe** ile evli idi.

Evs (R.A.) birgün **Havle** (R. Anhâ) den bir istekte bulunur, **Havle,** onun bu isteğini yerine getirmeyince, **Evs** kızar. Aklı başından gider.

Havle (R. Anhâ) ye «Sen, bana anamın sırtı gibi ol!» der. Evden çıkar gider.

(İslâm Tarihi. M. Âsım Köksal, C. 6, S. 267)

mek gibi cimâ sebeblerinin zıhâr ve bir de cimâa azmı diye tefsir edilen dönmek için, keffâret verinceye kadar harâm olmasıdır. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.):

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا
قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا ۚ

«Kadınlarından zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alacaklar (için), birbiriyle temâs etmezden önce, bir köle âzâd etmek gerekir.» (2) buyurmuştur.

Keffâretin vâcib olmasının sebebi zıhâr ve dönmek (avd) dir. Çünkü keffâret ukûbet ile ibâdet arasında döner ve keffâretin sebebi de harâm ile mubâh arasında döner. Hattâ ukûbet harâma, ibâdet mubâha taallûk eder.

Keffâretin dönmekden önce câiz olmasına sebeb şudur: Çünkü keffâret kadının zâtında sâbit olan hürmetin kaldırılması için vâcibdir. Binâenaleyh bu hürmet sâbit olduktan sonra keffâretle kaldırmak için câiz olmuştur. Nitekim «Tahâret Bölümü» nde zikretmiştik ki, tahâret, namazı murâd etmezden önce câiz olur. Halbuki tahâret namazın sebebidir. Çünkü tahâret hadesin kaldırılması için meşrû kılınmıştır. Binâenaleyh hadesin varlığından sonra câiz olmuştur. Bundan dolayı koca, karıyı bâîn bir talâkla boşadıkdan veya irtidâd ile veya irtidâddan başkası ile akd bozuldukdan sonra keffâret câiz olur. Çünkü bu zıhâr hürmeti keffâretten başka, helâl olmak sebeblerinden, mülkü yemîn ve ikinci kocanın cimâı gibi şeyler ile yok olmaz.

Kadının, kocasından cimâ istemek hakkı vardır ve keffâret verinceye kadar kocayı kendisinden faydalanmakdan, men etmesi gerekir. Kâdî'nin de, kadından zararı savmak için kocayı keffârete zorlamak yetkisi vardır. Bunu Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.

Şâyet koca keffâret vermezden önce zıhâr ettiği karısı ile cinsi münâsebette bulunsa, Allah' (C.C.) a istiğfâr eder ve zıhâr için yalnız keffâret verir. Yâni kocaya birinci keffâretten başka keffâret vâcib olmaz. **Saîd b. Cübeyr (R.A.), «Kocaya iki keffâret lâzım gelir.» demiştir.**

Zıhâr; «Sen bana annemin sırtı gibisin!» **veya** «Senin başın benim annemin sırtı gibidir!» **demekle, veya bunların benzeri,** meselâ; «Senin

(2) Bk. Mücâdele sûresi (58), âyet: 3

boynun!», veya« Senin gırtlağın!» gibi bütün bedeni ifâdeye yarayan sözlerle veya «Senin yarın benim annemin sırtı gibidir!» ve şâyi' cüzden üçtebir, dörttebir gibi sözlerle; veyâ «Senin yarın veyâ şâyi' cüz'ünden bir cüz'ün benim annemin karnı gibidir veya uyluğu gibidir!» demekle veya «Kızkardeşimin sırtı gibidir!» **veya** «Halamın sırtı gibidir!» **veya** «Karnı gibidir!» **veya** «Uyluğu gibidir!» **demekle olur. Bu zikredilen sûretler ve bunların benzerleri, her ne kadar koca, zıhâra niyet etmedi ise de zıhârdır. Çünkü bu sûretlerde benzetilen şey, ya kendisine benzetilenin tamâmıdır veyâ tamâmı ifâde eden uzuvdur. Ya da o külden şâyi' cüzdür. Bu, kadın hakkında şarttır.** Mahrem tarafından olan şart, kendisine benzetilenin bakılması câiz olmayan uzuv olmasıdır. Nitekim daha önce zikredildi. Bunların ikisi de mevcûddur.

Her ne kadar koca talâka niyet etse de zıhâr talâk değildir, îlâ da değildir. Çünkü lâfz bunların ikisine de muhtemel değildir.

Kocanın karısına «Sen bana karşı annem gibisin!» **veya** «Annemin mislisin!» **sözünde, kerâmetten veya zıhârdan veya talâkdan kocanın niyet ettiği şey vâki olur. Çünkü lâfz zikredilenlerin her birine muhtemel olur. İmdi niyetle tercîh edilen taayyün eder. Eğer koca bir şeye niyet etmedi ise sözü hükümsüz olur.** Çünkü ma'nâlar çelişkilidir, tercih edecek bir sebeb de yoktur.

Kocanın karısına[a], «Sen bana annem gibi harâmsın!» **demesinde, kocanın zıhârdan veya talâkdan niyet ettiği şey vâki olur. Çünkü lâfz, zıhâr ve talâka muhtemel olur.** Niyet ile tercih edilen muayyen olarak vâki olur. «Sen bana, annemin sırtı gibi harâmsın!» demesi, her ne kadar talâka veya îlâya niyet etse de, zıhârdır. Çünkü sırtı zikretmek, zıhâr tarafını tercih ettirir.

Koca, kadınlarına; «Siz bana annemin sırtı gibisiniz!» **demesiyle kadınlarının hepsine zıhâr etmiş olur.** Çünkü koca zıhârı kadınlarına muzâf kılmıştır. Nitekim talâkı kadınlarına muzâf kıldıkda her biri için vâki olduğu gibi. **Bu takdirde kadınlarından her biri için keffâret vermesi vâcib olur. Keffâret bir köle âzâd etmektir. Eğer köle âzâd etmeye kâdir değil ise; iki ay ard arda oruç tutmaktır. Eğer buna da kâdir değil ise, altmış fakîrin karnını doyurmaktır. Çünkü bu konuda nass vardır. Musannıf bu nassı** «O, köleyi hür kılmaktır.» **sözü ile açıklamıştır. Yâni, keffâret, gerek mü'min ve gerek kâfir olsun; gerek erkek ve gerek dişi olsun, gerek küçük ve gerek büyük olsun, kendisinden istifâde tamâmen tükenmemiş bir köleyi hür kılmaktır.** Yâni, istifâde edilememek keffârete mânîdir. Ama kölenin menfaati karışık olsa mâni olmaz. Hattâ gözleri şaşı, ve benzeri köleden keffâret câiz

olduğu gibi, sağırdan da câiz olur. **Kıyâsa göre; câiz olmamak gerekir.** Çünkü menfaat cinsi kalmamıştır. **Lâkin Fukahâ câiz olmasını istihsân etmişlerdir.** Çünkü menfaatin aslı bâkîdir. Zirâ, sağıra bağırılsa işidir. Hattâ anadan sağır doğmak gibi hiçbir sûretle işitmezse — ki o aynı zamanda dilsizdir — keffâret câiz olmaz. Her ne kadar bu köle âzâdı keffâret niyeti ile yakınını satın almak sûretiyle olsa da mâni olmaz. **Musannıf menfaat cinsinin yok olmasını** «a'mâ gibi» **demekle açıklamıştır. Tek gözlü bunun hilâfınadır.**

Aklı başına gelmeyen deli de a'mâ gibidir. Çünkü uzuvlarla intifâ ancak akılla olur. Şu halde aklı gelmeyen delinin faydası yoktur. Bazan deli olup bazan aklı başına gelen köle câiz olur. Çünkü akılda karışıklık ve düzensizlik mâni değildir.

İki eli yâhûd iki başparmağı kesilmiş olan dahî a'mâ gibidir. Çünkü elleri kesilmiş olan köle bir şey tutamaz. İki baş parmağı kesilmiş olan da böyledir. Çünkü tutmanın kuvveti baş parmakları ile olur. Onların yok olmaları ile tutmak menfaati yok olur.

Veya iki ayağı kesilmiş köle de a'mâ gibidir. Çünkü bunda da yürümek menfaati yoktur. **Veya bir tarafdan bir eli ile bir ayağı kesilmiş olan gibi** ki bu da zikredilen gibi yürümek menfaatinden mahrumdur. Çünkü bunun yürümesi imkânsızdır. **Bir eli bir tarafdan ve bir ayağı diğer tarafdan kesilmiş olan ise, zikredilenin aksi olup menfaat cinsi yok olmamıştır.**

Keffâret olan köle, müdebber veya ümmü veled de olmamalıdır. Çünkü bunlar hürriyete bir cihetle istihkâkları olmakla kölelikleri noksandır. **Veya bedelinin bir kısmını ödeyen mükâteb de olmamalıdır.** Çünkü bunun hür kılınması bedel ile hür kılmaktır. Bunun ile keffâret hâsıl olmaz. Çünkü keffâret ibâdettir. Şu halde sırf **Allah** (C.C.) için olması gerekir. Eğer bir bedel ile olursa hâlis (sırf) olmaz. Çünkü bir bedel ile olursa ticâret olur. Eğer bedelinden bir şey vermeyen mükâteb olursa, keffâret câiz olur.

Veya ortak olduğu kölenin yarısını zıhârı için âzâd eden zengin, sonra yarısını da ödedikden sonra âzâd etse zıhâr için keffâret olmaz. Çünkü âzâd İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre bölünme kabûl eder.** Nitekim yakında açıklaması gelecektir. Kölenin ikinci yarısında noksanlık yer etmiştir. Çünkü o yarıda köleliği devam ettirmek imkânsızdır. Bu noksan ortağının mülkünde iken olmuştur. Ondan sonra ödemekle ona nâkıs olarak intikâl etmiştir. Binâenaleyh keffâretten sayılması câiz olmaz. Veyâ keffâret için yarısını âzâd ettiği kölenin, kalan yarısını zıhâr yaptığı karısıyla cimâ ettikten sonra âzâd ederse köleden kef-

fâret câiz olmaz. **Çünkü âzâd etme (i'tâk) İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre bölünme kabûl eder. Me'mûrun bih, yâni âzâd olma (itk) nın şartı ise cimâdan önceki itkdır.** İmdi bu yoktur. Çünkü itkın yarısı cimâdan sonra vâki olmuştur.

Eğer, zıhâr keffâreti lâzım gelen kimse köle âzâd etmekden âciz olursa, içinde Ramazan ve oruç yasak edilmiş günler bulunmayan iki ay ard arda oruç tutar. Vilâ, ard arda demektir. Bu da nass ile sâbittir. Ramazanın orucu ise Ramazandan başkası nâmına tutulamaz. Şu halde Ramazan orucu ile keffâret olmaz. Yasak günlerde oruç tutmakdan nehy olunmuştur. Binâenaleyh o günlerde oruç tutmak nâkıs olur. İmdi o eksik oruç ile kâmil vâcib hâsıl olmaz.

Eğer o zıhâr eden kimse, iki ayın içinde bir gün orucunu terk etse, velev ki hastalık ve yolculuk gibi özür ile olsun veyâ zıhâr yaptığı karısı ile iki ay içinde geceleyin kasden yâhûd gündüzün unutarak cinsî münâsebette bulunursa, oruca yeniden başlar. Orucu terk ederse yeniden başlamasının sebebine gelince, iftâr yâni orucu yemekle günlerin ard arda olması kesilmiş olduğu içindir. Bu sakınılması mümkün olan bir özürdür. Çünkü ikisinde de özür bulunmayan iki ay bulunabilir.

Cinsî münâsebette bulunursa oruca yeniden başlamasına sebeb ise, zıhâr eden kimseye vâcib olan, orucun cimâdan önce ard arda iki ay olmasıdır. O iki ayın temasdan önce olması zarûrî olduğu için, cimâdan hâlî olması şarttır. **Eğer zıhâr eden kimse, zıhâr ettiği kadından başka karısı ile unutarak cimâ etse, zarar vermez. Nihâye'de böyle zikredilmiştir.**

Zıhâr yapan kimse, zıhâr yaptığı karısı ile keffâret için yoksula yemek yedirdiği sırada cimâ etse, yemek yedirmeye (it'âma) yeniden başlamak gerekmez. Çünkü nass-ı kerîm, yemek yedirmek (it'âm) hakkında mutlaktır. Temâstan öncesi ile kaydlı değildir. Halbuki temâstan önce olmak, köle âzâd etme ve oruçda ta'yîn edilmiştir.

Eğer oruç ile keffâret veren müzâhir (zıhârcı) **iki aydan sonuncu günün sonunda âzâd etmeye kâdir olsa,** yâni ikinci ayın son gününde güneşin batmasından önce âzâd etmeye kâdir olsa, **ona âzâd lâzım gelir, oruç ile keffâreti sahîh olmaz. Tuttuğu oruç nâfile olur. Efdal olan sonuncu günün orucunu tamamlamaktır. Ama sonuncu günü iftâr ederse üzerine kazâ lâzım gelmez. Bunu Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.**

Eğer zıhâr keffâreti yapan kimse oruçtan da âciz olursa, zıhâr için ya kendisi veya vekili altmış yoksulu doyurur. Yâni zıhâr yapan kim-

se bir başka kimseye «Benim nâmıma zıhâr için it'âm ediver!» diye emredip, o da yemek yediriverse câiz görülür.

Bilmiş ol ki: İt'âm veya taâm lâfzı ile başlanılan şeyde temlik ve ibâha câiz olur. Îtâ ve edâ lâfzı ile başlanılanda temlik şart kılınır. İmdi musannıf temlîk sûretini, «Zıhâr için kendisi veya vekîli altmış yoksula yemek yedirir.» **sözü ile zikretmiştir.**

Altmış yoksulun hepsine, yâni her birine fitre miktârı yiyecek, yâhûd onun kıymetini verir. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre fitre miktârının kıymetini vermek hadîste bildirilmeyen şeylerden câiz olmaz. Hadîste bildirilen şeyler: Buğday, buğday unu, kavutu, kuru üzüm, hurma ve arpa gibi şeylerdir. Bunlardan başka pirinç, mercimek, darı ve benzerleri gibi yiyeceklerdir. Çünkü hurmadan bir sa'ın dörttebiri şâyet buğdaydan yarım sa'a veya arpadan bir sa'a kıymette eşit olsa verilmesi câiz olmaz. Meselâ pirinç bunun hilâfınadır. Zirâ pirinçten çeyrek sa' buğdaydan yarım sa'a, yâhûd arpadan bir sa'a kıymetce denk gelirse vermesi câizdir. **Bu, Câmiu'l-Kebîrin şerhlerinde anlatılan kâideye mebnîdir ki, mensûs diğer mensûsa vekîl olamaz.**

Ya da bir yoksulu altmış gün doyurmaktır. Yâni yemeğin hepsini bir yoksula altmış günde yedirir. Bu bize göre câizdir. Çünkü gâye yoksulun ihtiyâcını gidermek ve fakîrin karnını doyurmaktır. Bu ise günlerin yenilenmesi ile yenilenir. İkinci günde o fakîr istihkâk sebebinin yenilenmesi ile başka bir yoksul gibi olur.

İki ayın yemek yedirme (ıt'âm) **miktarını bir kişiye bir günde vermek câiz olmaz. Ancak her fitre miktârı ıt'âmı bir kişiye bir günde vermek câizdir.** Gerek o iki aylık ıt'âmı bir kişiye bir defada, gerekse bir kaç defada versin müsâvîdir. Çünkü bir kişi bir günde altmış yoksulun ıt'âmını tamâmiyle alamaz. İmdi hâcet yenilenmediği için hakîkaten ve hükmen farz olan sayı bulunmaz.

Musannıf ibâha sûretini; «Altmış yoksulu doyursa» **sözü ile zikretmiştir. Yâni yedikleri her ne kadar az olsa bile gadâ** (kahvaltı) **ile** — ki o gündüzün yarısından önce olan yemektir — **ve aşâ** (akşam yemeği) **ile** — ki o gündüzün yarısından sonra olan yemektir — **doyursa veya iki kahvaltı yâhûd iki akşam yemeği vermek sûretiyle doyursa, yâhûd bir kahvaltı bir akşam yemeği verse câiz olur.**

Fahru'l-İslâm (Rh.A.) demiştir ki: İbâhat yemeği, her yoksul için biri sabah diğeri akşam olmak üzere iki yemektir. İki sabah yemeği câiz olur ve iki akşam yemeği ve bir akşam yemeği ile bir sahur yemeği de böyledir. Doyurmanın en uygun ve en adâletli olanı gündüzün yarısın-

dan önce bir defa ve yarısından sonra bir defa olmasıdır. İbâhat ıt'âmında mu'teber olan doymaktır, miktar değildir. Temlîkde mu'teber olan mikdardır, doymak değildir. Sahur bazan almaya uygun olur. Onun için sabah yemeği yerine geçer. **İki yemeğe itibâra sebeb, Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın:**

فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا

«Altmış yoksulu doyurmaktır.» (3) **kavl-i şerîfidir.**

Doyurmakta vâcib olan miktar ortadır ki, o da iki öğün yemektir. Çünkü âdette çok sayılan üç kere, yâni üç öğün yemektir. En azı bir keredir. Ortası iki kere, yâni iki öğün yemektir. Gâyetu'l-Beyân'da böyle zikredilmiştir.

Doyurmak; ya sadece buğday ekmeği ile yâhûd katık bulunmak şartı ile arpa ekmeği ile olur. Çünkü yoksul arpa ekmeğinden hâcetini ancak katık ile görür. Buğday ekmeği arpa gibi değildir. Yâni katıksız yenir.

Ya da altmış yoksulun her birini doyurmak yerine; dörttebir sa' (4) buğday, yarım sa' arpa veya yarım sa' hurma veya bir batman buğday ve iki batman hurma veya bir batman arpa vermek câizdir. Çünkü buğdaydan dörttebir sa' ve arpadan veya hurmadan yarım sa', ölçü ile buğdaydan yarım sa'a veya arpadan veya hurmadan bir sa'a ulaşır. **Bu zikredilen eşyânın cinsleri bir olunca câiz olur. Çünkü yemek yönünden bir cinsdir. İkisinden biri ile diğerini tamamlamak câizdir. Kıymet böyle değildir.** Nitekim bunu bilirsin.

Fakat kölenin yarısını âzâd edip ve bir ay oruç tutmakla tamamlamak, ikisi arasında ma'nen ihtilâf olmakla ikisinden birini diğeri ile tamamlamak imkânsız olduğu için câiz olmaz. Çünkü âzâd köleyi kurtarmak için meşrûdur. Oruç ise nefsi acıktırmak için meşrûdur.

---

(3) Bk. Mücâdele sûresi (58), âyet : 4

(4) Sa' : 1040 dirhem buğday ve arpa alan ölçekdir.

Küsurlar dikkate alınmazsa; 1040 dirhem-i şer'î **2.917 kilogram**, 1040 dirhem-i örfî de **3. 333 kilogram** eder.

O halde; **1 Sa'** dirhem-i şer'î olarak **2. 917**, dirhem-i örfî olarak da **3. 333 kilogramdır.**

(*) **Batman :** 1 Batman **6 kıyye'dir.** Yâni 1 Batman; **7 kilogram, 697 gram, 670 miligram'a eşittir.**

(Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhat-ı Fıkhıyye Kâmûsu. Ö. Nâsûhi Bilmen, C. 4)

Kıymeti, buğdayın yarım sa'ı kadar olan yarım sa' hurma ile doyurmak zikredilenin aksinedir. Çünkü bilirsin ki, nassan bildirilen şeylerden biri kıymet itibârı ile Şerîatın takdir ettiğinden daha az olursa, onu vermek câiz değildir. Velev ki, diğer nassan bildirilenden kıymetçe daha çok veya onun kadar olsun.

Altmış yoksuldan her birini iki zıhâr için birer sa' buğday ile doyurmak sahîh değildir. Ancak iki zıhârın biri için sahîh olur. Eğer altmış yoksulun her birini birer sa' buğday ile Ramazandan bir günün iftârı için ve bir zıhârdan doyurursa her ikisi için sahîh olur. Çünkü niyet, iftâr ve zıhâr gibi iki cins ayrı olunca amel eder. İkisi de bir cins olursa amel etmez. Niyet geçersiz olunca bir sa' bir keffâret için uygun olur. Çünkü yarım sa' miktarların en aşağısıdır. Edâ olunan bir sa' bir keffârettir. İmdi onu iki zıhâr için kılmaya elverişli olmaz. Belki bir zıhâr için uygun olur. Şâyet verirken ayırırsa bunun hilâfınadır. Çünkü bir yoksul ikinci verişte başka bir yoksul hükmündedir.

Meselâ iki zıhârdan dolayı dört ay oruç tutmak, veya yüzyirmi yoksulu doyurmak veya iki köleyi âzâd etmek gibi. Her ne kadar birer birer ta'yîn etmiş olmasa da sahîhdir. Çünkü cins iki zıhârda birleşmiştir. Şu halde tâyîn vâcib olmaz.

Zıhâr eden kimsenin bir köleyi iki zıhârdan dolayı âzâd etmekde veya iki ay oruç tutmakda iki zıhârdan hangisini dilerse ta'yîn etmek hakkı vardır. Şâyet bir köleyi katlden ve zıhârdan dolayı âzâd etse birinden câiz olmaz. Çünkü bir olan cinsde ta'yînin niyeti hükümsüzdür, ayrı olanda faydalıdır. Niyetin ta'yîni hükümsüz olunca, mutlak niyet bâkî kalır. İmdi zıhâr eden kimsenin hangisini dilerse onu ta'yîn etmesi gerekir. Nitekim başlangıçta âzâdını mutlak yapsa, ta'yîn lâzım geldiği gibi. **Bunun izâhı şudur:** Keffâret eden kimse, şâyet Ramazandan iki günün kazâsına niyet etse, bir gün için câiz görülür. Eğer kazâ ve nezir için veya kazâ ve keffâret için niyet etse, ikisinden biri için câiz görülmez.

Bir köle zıhâr etmiş olsa, ancak oruç ile keffâret eder. Yâni iki ay oruç tutar. Onun malı ve mülkü olmadığı için mal ile keffâret vermez.

İmâm Nehâî (Rh.A.); «Cezâya itibâr ile bir ay oruç ile keffâret eder.» **demiştir.** Çünkü keffâret cezâlar gibi men etmek için meşrû olmuştur. Kölenin efendisi, kölenin zıhârından dolayı malla keffâret veremez. Yâni kölenin zıhârından dolayı âzâd etmek veyâ yoksulları

doyurması câiz değildir. Çünkü köle ehl-i mülkden değildir. Efendisinin temlîki ile ona mâlik olmaz. Keffâret ibâdettir. Başkasının fiili onun fiili olmaz.

★ ★

بَابُ اللِّعَانِ

LİÂN BÂBI

(KARI - KOCA LÂNETLEŞMESİ)

Liân, lûgat yönünden (la'n) dendir. La'n, kovmak ve uzaklaştırmak anlamınadır. (1) Liân denmesine sebeb, erkeğin beşincide kendisini lâ'netlediği ve kadının da lâ'netlemeyi gerektiren Allah' (C.C.) ın gadabını üzerine kabûl ettiği içindir. Liân şerîatta, erkeğin namuslu karısına zinâ isnâd etmesidir.

Liân şer'an; kocanın hakkında hadd-i kazf (2) yerine geçen la'n ile bir arada yemînlerle te'kîd edilmiş şehâdetlerdir. Şöyle ki: Karı - koca lâ'netleşseler, kocadan hadd-i kazf düşer Karı hakkında zinâ haddi yerine geçer. Şöyle ki: Karı - koca birbirlerine li'ân yapsalar karıdan zinâ haddi düşer.

Kocanın hakkında hadd-i kazf yerine geçmesine delîl şudur: Hilâl b. Ümeyye (R.A.), Resûlüllah' (S.A.V.) a geldi ve dedi ki: Karımdan iki yıl uzak kaldım. Geri döndüğümde Şerîk'i karımın karnı üzerinde zinâ ederken buldum.

---

(1) **Liân**: Hayırdan uzaklaştırmak, lânet etmek ma'nâsınadır.

Şerîatte: Husûsî bir sebeb ve husûsî bir sıfatla karı - koca arasında cereyân eden lânetleşmedir.

Şartı: Nikâhın mevcûd olmasıdır.

Sebebi: Kocanın karısını hadd îcâb edecek bir sözle suçlamasıdır

Hükmü: Liân yapıldıktan sonra kadının harâm olmasıdır.

(2) **Hadd-i kazf** (Hadd-i kazif): Nâmuslu bir kadına «zâhişe» diye isnadda bulunan kimseye vurulan 80 dayaktır.

doyurması câiz değildir. Çünkü köle ehl-i mülkden değildir. Efendisinin temlîki ile ona mâlik olmaz. Keffâret ibâdettir. Başkasının fiili onun fiili olmaz.

★ ★

doyurması câiz değildir. Çünkü köle ehl-i mülkden değildir. Efendisinin temlîki ile ona mâlik olmaz. Keffâret ibâdettir. Başkasının fiili onun fiili olmaz.

★ ★

بَابُ اللِّعَانِ

LİÂN BÂBI

(KARI - KOCA LÂNETLEŞMESİ)

Liân, lûgat yönünden (la'n) **dendir. La'n, kovmak ve uzaklaştırmak anlamınadır.** (1) **Liân denmesine sebeb, erkeğin beşincide kendisini lâ'netlediği ve kadının da lâ'netlemeyi gerektiren Allah'** (C.C.) **ın gadabını üzerine kabûl ettiği içindir. Liân şerîatta, erkeğin namuslu karısına zinâ isnâd etmesidir.**

Liân şer'an; kocanın hakkında hadd-i kazf (2) **yerine geçen la'n ile bir arada yemînlerle te'kîd edilmiş şehâdetlerdir.** Şöyle ki: Karı koca lâ'netleşseler, kocadan hadd-i kazf düşer Karı hakkında zinâ haddi yerine geçer. Şöyle ki: Karı - koca birbirlerine li'ân yapsalar karıdan zinâ haddi düşer.

Kocanın hakkında hadd-i kazf yerine geçmesine delîl şudur: Hilâl b. Ümeyye (R.A.), **Resûlüllah'** (S.A.V.) **a geldi ve dedi ki:** Karımdan iki yıl uzak kaldım. Geri döndüğümde **Şerîk'i** karımın karnı üzerinde zinâ ederken buldum.

---

(1) **Liân**: Hayırdan uzaklaştırmak, lânet etmek ma'nâsınadır.

Şerîatte: Husûsî bir sebeb ve husûsî bir sıfatla karı - koca arasında cereyân eden lânetleşmedir.

Şartı: Nikâhın mevcûd olmasıdır.

Sebebi: Kocanın karısını hadd îcâb edecek bir sözle suçlamasıdır.

Hükmü: Liân yapıldıktan sonra kadının harâm olmasıdır.

(2) **Hadd-i kazf** (Hadd-i kazîf): Nâmuslu bir kadına «fâhişe» diye isnadda bulunan kimseye vurulan 80 dayaktır.

Resûlüllah (S.A.V.):

— **Var git dört şâhid getir, yoksa senin sırtına dayak** (had) **vururum**, buyurdu.

Hilâl (R.A.):

— **Gözüm ile gördüm yâ Resûlallah**, dedi ve bu sözü tekrar etti. Ondan sonra, **ben Allah Teâlâ'** (C.C.) **dan benim için bir çıkar yol halk etmesini dilerim**, dedi. **Bunun üzerine Allah Teâlâ** (C.C.) **şu âyetleri indirdi:**

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ
إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ

«Karılarına zinâ isnâd edip de kendilerinden başka şâhidleri olmayanların şâhidliği, kendisinin doğru sözlülerden olduğuna Allah'ı dört defa şâhid tutmasiyle olur.» (3)

İmdi bu gösterir ki: Liân koca tarafından hadd-i kazf yerine geçer. Çünkü Hilâl' (R.A.) **e kazfinden dolayı had vurulmamıştır. Bundan sonra kadın tarafından zinâ haddi yerine geçtiğine delîl şudur: Hilâl** (R.A.) **karısını Şerîk İbn Sahmâ** (R.A.) **ile gördüğünde,** «Karımın karnının üzerinde Şerîk'i zinâ ederken buldum.» **deyince; Resûlüllah** (S.A.V.) **buyurmuştur ki:**

«Eğer kadın şöyle bir nitelikde kızıl çocuk doğurursa, o çocuk Hilâl'e âiddir. Eğer kadın kara ve kıvırcık saçlı ve deve gibi iri yaradılışlı çocuk doğurursa o Şerîk'e âiddir.»

Çocuk çirkin vasıfla doğdu. Bunun üzerine **Resûlüllah** (S.A.V.):

«Eğer yemînler sebkat (4) **etmeyeydi benim bu kadınla görülecek işim vardı.»** buyurdu.

Bu hadîs-i şerîf kadın tarafından liânın zinâ haddi yerine geçtiğine işârettir. Mebsût'ta da böyle zikredilmiştir.

Liânın, lânetleşmekden sonraki hükmü; tam ayrılma hâsıl olduğu için, kadından cimâ ve faydalanmanın harâm olmasıdır.

---

(3) Bk. Nûr sûresi (24), âyet: 6

(4) **Sebkat:** Geçmek.

Liânın şartı; karı - kocalığın kâim olmasıdır. Hattâ koca karıyı bâîn talâkla veya üç kez boşasa, liân düşer ve had vâcib olmaz. Açıklaması, inşaallah bâbın sonunda gelecektir.

Yine liânın şartı; nikâhın sahîh olmasıdır. Bir kimse nâmuslu olan karısına, yâni zinâdan berî olup zinâ ile ithâm edilmeyen karısına zinâ isnâd etse, ithâm edilen kadının yanında babası belli olmayan bir çocuğu olsa ve karı - kocanın ikisi de Müslümana şahîdlik yapabilecek kimselerden olsalar — hattâ iki kâfir arasında liân cereyân etmediği gibi; bir Müslümanla bir kâfir arasında da cereyân etmez. Velev ki; birbirlerine şahîdlik etmeye elverişli olsunlar. Nitekim yakında açıklaması gelecektir. — **veya nâmuslu kadının çocuğunu reddetse** — «çocuğunu» sözü, hamlini reddetmekten sakınmadır. Nitekim yakında açıklaması gelecektir. — **kadın da kazfin mu'cebini isterse, liân yapılır. Kazfin mu'cebi haddir, çünkü hadd kadının hakkıdır.** Diğer hakları gibi kadının onu istemesi lâzımdır. **Bir de; istemek liânın şartındandır. Şâyet, kadın nâmuslu olmasa da'vâ etme hakkı yoktur. Çünkü, şartı yok olmuştur. O da iffettir.**

Eğer koca liândan kaçmırsa lânetleşinceye kadar hapsedilir, veya kendisini yalanlar. Bu takdirde hadd uygulanır. Çünkü liân haddin halefidir. Eğer halefi yapmasa aslı yapması vâcib olur. Eğer koca lânetleşirse, karı da lânetleşir. Lâkin lânete kocadan başlanır. Çünkü koca müddeîdir, önce ondan delîl istenir. **Eğer kadın da lânetleşmekden çekinirse, lânetleşinceye kadar hapsedilir, yâhûd kocasını tasdîk eder. Zeylaî (Rh.A.) demiştir ki;** Kudûrî'nin bazı nüshâlarında; «Veyâ kadın kocasını doğrulayıp hadd vurulur.» denilmiştir ki, bu yanlıştır. Bir kere ikrâr etmekle hadd cezâsı vâcib olmaz Şu halde bir kere tasdîk ile nasıl vâcib olabilir? Halbuki; hadd dört kere tasdik ile vâcib olmaz. Çünkü tasdîk kasden ikrâr değildir. Binâenaleyh haddin vâcib olması hakkında itibâr olunmaz ama haddin def'i hakkında itibâr olunur. İmdi o ikrâr ile liân def' edilip hadd vâcib olmaz. Eğer kadın kocasını çocuğu red husûsunda tasdîk etse, bunda hadd ve liân yoktur. O red ve inkâr edilen çocuk, onların çocuğudur. Çünkü neseb liânla ancak hükmen kesilir. O da bulunmamıştır ve neseb çocuğun hakkıdır. Onun ibtâlinde ikisi de tasdîk edilmezler. **Bununla anlaşılır ki, Sadru'ş-Şerîa' (Rh.A.) nın; «Kadının çocuğunun nesebi kocadan nefy edilir.» sözü doğru değildir.**

Koca kâfir, veya köle veya hadd-i kazîf ile cezâlandırılmış olduğu için şehâdete elverişli değilse, kadın şehâdete ehil olduğu takdirde ko-

caya hadd vurulur. Çünkü liân ma'nen koca tarafından imkânsız olmuştur. Şu halde aslî mûcibe gidilir. O da **Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın:**

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ...

«İffetli kadınlara zinâ isnâd edenler...» (5) **âyet-i kerîmesidir.**

Koca kâfir olup karının Müslüman olması tasavvur edilemez. Ancak karı - koca ikisi de kâfir olup kadın İslâm'a geldikde, kâfir olan kocaya İslâm arz edilmezden önce, İslâm dînini kabûl eden karısına kazf etse, ve eğer koca şehâdete elverişli olup, kadın elverişli olmasa; meselâ, câriye, kâfir, kazf sebebiyle cezâlandırılmış, çocuk veyâ deli olursa, yâhûd zâniye olmak sûretiyle kendisine zinâ isnad edene hadd vurulmazsa, kocaya hadd lâzım gelmez. Nitekim o kadını yabancı kazf ettikde hadd lâzım gelmediği gibi. Kocaya liân da lâzım gelmez. Çünkü liân haddin halefidir.

Liân, Kur'ân-ı Kerîm'in anlattığı biçimde yapılır. Sözün kısası, koca önce dört kere: «Eşhedü billâhi, ben bu kadına isnad ettiğim zinâ husûsunda doğru söylüyorum.» **demesidir. Beşincide;** «Eğer bu kadına isnad ettiğim zinâ husûsunda yalancı isem Allah'ın lâ'neti benim üzerime olsun.» **der ve hepsinde kadına işâret ederek söyler. Ondan sonra kadın da, dört defa;** «Eşhedü billâhi (ben şehâdet ederim ki) bu adam bana isnad ettiği zinâ husûsunda yalancıdır.» **demesidir. Beşincide;** «Eğer bana isnad ettiği zinâda doğru söylüyorsa, Allah'ın gadabı benim üzerime olsun.» **der.**

Çünkü kadınlar lâ'neti sözlerinde çok kullanırlar. Nitekim bu konuda hadîs-i şerîf vârid olmuş ve:

انكنّ تكثرن اللّعن وتكفرن العشير

«Şüphesiz siz kadınlar çok lâ'net yaparsınız ve kocaya (aşîre) **küfredersiniz.»** buyurulmuştur.

Kadınların gözlerinde lâ'netin hürmeti küçüktür. Umulur ki lâ'neti ihtiyâr edip de gadabı ihtiyâr etmezler.

Karı - koca birbirleri ile lânetleşdikde, kâdî aralarını ayırır. Ayır-

(5) Bk. Nûr sûresi (24), âyet : 4

mazdan önce ayrılmış olmaz. Hattâ ikisinden biri kâdî ayırmazdan önce ölürse, diğeri ona vâris olur. Şâyet bu durumda liâna ehliyet yok olsa, kendisini yalanlamakla veya bir insana kazf edip kendisiine had vurulmakla veya bunların benzeri bir şeyle liâna ehliyet yok olsa, araları ayrılmaz.

Eğer koca karısına kazf etti ise, kâdî çocuğun nesebini reddeder ve o çocuğu anasına ilhâk (verir) eder ve kadın bir talâk ile bâin olur.

Red ve inkârın şartı; çocuğun rahimde kalması, aralarında liân cereyân ederken çocuğun ana rahminde mevcût olmasıdır. Hattâ çocuk câriyenin, kâfir bir kadının rahminde kalsa, ondan sonra câriye âzâd edilse veya kâfir kadın İslâm dînine girse reddedilmez ve liân da yapılmaz. Çünkü çocuğun nesebi kesilmesi mümkün olmayacak şekilde sâbit olmuştur. Ondan sonra değiştirilmez.

Eğer koca kendisini yalanlasa, kendisine haddin vâcib olduğunu ikrâr ettiği için hadd-i kazf ile cezâlandırılır. Koca had ile cezâlandırıldıkdan sonra, o kadınla evlenmesi câiz olur. Resûlüllah' (S.A.V.) in:

اَلْمُتَلَاعِنَانِ لَايَجْتَمِعَانِ اَبَدًا

«Lâ'netleşenler ebediyyen bir araya gelemezler.» hadîsinin ma'nâsı: Karı - koca lâ'netleştikleri müddetçe bir araya gelemezler, demektir. Nitekim **«Namaz kılan konuşmaz.»** denilir ki, bu namazda olduğu müddetçe ma'nâsınadır.

Eğer koca lâ'netleşdikden sonra karısından başkasını kazf etse ve kadına had vurulsa veya kadın zinâ etse, kocanın o lâ'netleştiği kadın ile evlenmesi câiz olur. Çünkü kocanın hadd-i kazf ile liâna ehliyeti kalmamıştır. Kezâ, kadının da zinâdan sonra liâna ehliyeti kalmamıştır. Şu halde onunla evlenmesi câizdir.

Musannıfın «veya zinâ etse» **dedikden sonra kadına had cezâsı uygulanır dememesinin sebebi:** — Nitekim Hidâye'de ve başkasında öyle denilmiştir. — **Çünkü kadının sâdece zinâsı, muhsine** (evli, nikâhlı) **olmasını ortadan kaldırır.** Şu halde, haddi zikretmeye hâcet kalmamıştır. Kazf bunun aksinedir. Çünkü had vuruluncaya kadar kazf ile ihsân (evlilik yâhûd nikâhlılık) düşmez.

Fakîh-i Mekkî' (Rh.A.) **den rivâyet edilmiştir ki:** O şöyle dermiş: Nûn'un teşhîdi ile **(Zennet)** başkasını zinâya nisbet etti anlamınadır ve o nisbet kâzfdir. **Bu îzâha göre; haddi zikretmek şart olur. Nitekim bu zikredilmiştir.** Artık işkal kalmamıştır.

Dilsizin kazfi ile liân olmaz. Çünkü liân hadd-i kazf yerine geçer. Dilsizin kazfi ise şüpheden ârî olmaz ve hadler (yâni şer'î cezâlar) şüphe ile def edilirler. **Her ne kadar kadın, çocuğu en az müddette doğursa da, kadının hamlini red ile liân olmaz. Çünkü hamlin varlığı haml sırasında bilinmez.** Zirâ; hamlin şişkinlik olması ihtimâli vardır. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ); «Şâyet kadın çocuğu en az müddet içinde doğursa, karı - koca (Sen zinâ ettin ve bu haml o zinâdandır) demekle lâ'netleşseler, kocanın hamli red etmesiyle liân vâcib olur.» **demişlerdir. Çünkü, koca** «Sen zinâ ettin.» **demesiyle açıkça kazf etmiştir.**

Kâdî hamli red etmez. Yâni hamlin nesebini kâzfedenden reddetmez. Çünkü, karı - kocanın lâ'netleşmeleri kocanın «Sen zinâ ettin.» sözü sebebiyle idi. Hamli reddetmesiyle değildi.

Tehnie (doğum tebriki) **sırasında çocuğun reddi** — tehnie'nin müddeti âdet yönünden yedi gündür. **Nihâye**'de de böyle zikredilmiştir. — **veya doğum âletinin satın alınması sırasında red sahîhdir. Tehnieden sonra veya doğum âletinin satın alınmasından sonra red sahîh değildir. Çünkü, kocanın tebriki kabûl etmesi veya tebrik sırasında susması; doğum âletini satın alması veya kocanın bu vaktin geçmesi sırasmda reddetmeyip susması ikrârdır.** Zirâ çocuk ondan olmasa, doğumdan sonra çocuğu reddetmeyip susması helâl olmazdı. Şu halde, sükûttan sonra red sahîh olmaz. Nitekim, açıkça ikrâr bulunduğunda red sahîh olmadığı gibi.

İki sûrette lâ'netleşir. Yâni hem red sahîh olduğu hem de sahîh olmadığı zaman liân yapılır. Çünkü; çocuğu reddetmekle kazf mevcûddur.

Koca ikiz olan iki çocuğun önce doğanını red edip sonra doğanını kabûl etse, kocaya had cezâsı uygulanır. Çünkü ikinci çocuğun da'vâsı ile kendisini yalanlamıştır. **İkiz çocuktan murâd; doğumları arasında altı aydan az zaman bulunanlardır.** Aksini yaparsa; yâni; birinciyi kabûl edip ikinciyi red ederse, lâ'netleşir. Çünkü, ikinci çocuğu reddetmekle kazf etmiş ve ondan geri dönmemiştir. İffetine ikrâr etmek kazfden önce gelir. Sanki, kadının iffetini ikrâr etmiş, ondan sonra zinâ isnâdında bulunmuştur. **Mes'elenin ikisinde de, ikiz çocukların nesebleri sahîhdir. Çünkü, onların ikisi de bir tek meniden yaradılmışlardır.** İkisinden birinin nesebinin sâbit olmasiyle diğerinin nesebinin sâbit olması gerekir.

Karı - kocada liân şartları bir araya gelse, ondan sonra koca kadını bir talâk-ı bâîn ile veya üç kere boşasa, liân düşer ve had da vâcib

olmaz. Nitekim bilirsin ki: **Liânın şartı karı - kocalığın mevcûd olmasıdır. Karı - kocalık yok olsa liân da yok olur.** Kezâ, ondan sonra evlense, liân ve had gerekmez. Çünkü düşen geri dönmez. **Eğer koca, kadını ric'î talâk ile boşarsa liân düşmez.** Çünkü bilirsin ki, karı - kocalığın aslı bâkidir.

★★

بَابُ الْعَنِينِ وَغَيْرِهِ

CİMÂA KÂDİR OLMAYAN (INNÎN) VE BENZERİ KİMSELER BÂBI

Bu bâb, ınnîn (yâni cinsî münâsebete gücü olmayan, iktidarsız) **ve benzeri ile mecbûb** (yâni erkeklik organı kesik) **ve hasıyy** (yâni husyeleri çıkarılmış, hadım) **gibilerin hükümleri hakkındadır.**

Innîn, mutlaka cimâa gücü yetmeyen kimsedir. Veya dulla cinsî münâsebette bulunup bekârla bulunamayan kimsedir. Veya muayyen bir kadınla cinsî münâsebette bulunamayandır.

Innîn, anne fiilinden alınmıştır. «Unne» de habs olundu, demektir. «Unne» deve ağılına derler. (1)

Kadın, kocasını mecbûb (2) **bulsa** — mecbûb; erkeklik organı ve husyeler kesilmiş olan kimsedir — **eğer kadın ayrılmayı isterse, kâdî aralarını hemen ayırır. Çünkü ayrılma kadının hakkıdır. Te'cîlde, yâni mühlet vermekde fayda yoktur. Fakat ınnîn bunun aksidir.** Yakında açıklaması gelecektir.

Bu şunu gösterir ki: **mecbûb, kadınla cimâ ettikten sonra mecbûb olsa, kadın için muhayyerlik olmaz.** Nitekim cimâdan sonra ınnîn olsa

---

(1) **INNİN** (İktidarsızlık): Tıp dilinde **Empotans** denir. Erkeğin cinsî münâsebette bulunamaması hâlidir. **Sebebi:** Organik veyâ psikolojikdir. Devâmlı veyâ geçici olur.

Organik sebebler: Tiroid bezi veyâ hipofizi ilgilendiren iç salgı bozuklukları veya husyelerdeki bozukluklardır.

Ayrıca; merkez sinir sistemi hastalıkları, tedâvi edilmeyen diabet (şeker), ihtiyarlık ve kronik alkolizm de iktidarsızlık sebebi olabilir.

Psikolojik sebebler: Aşırı yorgunluk, elle istimnâ, endişe ve aşırı istek, utanmak ve homoseksüellik iktidarsızlık sebebleridir.

(2) **Mecbûb:** Erkeklik uzvu ile berâber husyelerinin kesilmiş olması hâlidir. Buna cübb de denir. Yalnız, erkeklik uzvu kesilmiş olan veya tenâsül âleti düğme gibi pek ufak bulunan şahıs da mecbûb sayılır.

muhayyer olmadığı gibi. **Bu husûsta; kocanın hasta veya küçük olması arasında fark yoktur. Innîn bunun aksinedir ki, küçük çocuğun bülûğuna ve hastanın sıhhatine kadar kadın bekler.** Çünkü, geçip gitme ihtimâli vardır. Nitekim, kadın küçük oldukda kocanın beklediği gibi. Şöyle ki: Koca mecbûb veya ınnîn olsun, küçük kadının o hâle râzı olması ihtimâli olduğu için kadının bülûğuna kadar bekler. **Ya da kadın kocasını ınnîn veya yalnız husyeleri kesilmiş bulsa,** yâni kocasını ınnîn veya hadım buldukdan sonra, **koca karısına cimâ edemediğini ikrâr etse, koca ertelenir.** Yâni, kâdî onu te'cîl eder. **Kadın gerek bâkire olsun, gerekse dul olsun sahîh kavle göre, bir Kamerî yıl ertelenir, yâni mühlet verilir.**

Bir kamerî yıl oniki aydır. Oniki ayın müddeti; 354 gün ve bir günün üçtebiri ve bir günün ondabirinin üçtebiri kadardır. İmâm Hasan' (Rh.A.) ın İmâm A'zam' (Rh.A.) dan rivâyetinde, koca bir Şemsî yıl ertelenir. Onun müddeti (Şemsî yıl) **güneşin o gün burçtan ayrıldığı noktadan yine o noktaya ulaşıncaya kadar olan zamandır. Bu zaman 365 gün ve günün dörttebiridir.** Çünkü hastalık bu kadar zamanda ekseriyetle yok olur. Zirâ hastalık, ya soğuğun, ya sıcağın, ya kuru havanın veyâ rutûbetin gâlib olmasiyledir. **Yılın mevsimleri bunlara şâmildir.** Meselâ; İlkbahar mevsimi sıcak ve rutûbetli, Yaz mevsimi sıcak ve kurudur. Sonbahar mevsimi soğuk ve kuru, Kış mevsimi ise soğuk ve rutûbetlidir. **Şâyet yıl geçip de hastalık geçmezse, hastalığın yaradılışdan olduğu ve geçmeyeceği anlaşılır.**

Kocanın ve karının hastalıkları seneye dâhil değildir. Ramazan-ı şerif ve hayz günleri bunun aksinedir. Çünkü onlar seneye dâhildir.

Eğer kadının ferci doğuştan kapalı değil ise ertelenir. Kapalı ise, ertelemek fayda vermez. (3) Nitekim kocanın organı kesik (mecbûb) olmasında fayda vermediği gibi.

Eğer koca erteleme müddetinde cimâ ederse evlilik devâm eder. Eğer cimâ edemezse ve kadın da ayrılmak isterse, kâdînin ikisi arasını ayırması ile bâîn olur, ve kâdînin ayırması bâîn talâk olur. Çünkü maksad —ki zulmü kadından gidermektir— ric'î talâk ile hâsıl olmaz. Zirâ ayrılmak kadının hakkıdır. **Eğer koca halvet** (başbaşa kalmak) **etti ise, ayrılan kadına mehrin hepsini vermesi gerekir. Çünkü ınnîn'in halveti sahîhdir. İhtiyât için kadına iddet beklemek de vâcib olur.** Eğer

---

(3) Ferci doğuştan kapalı olan kadına **RETKA** denir. Bu kadının, tenâsül organının cimâ mahalli bir et parçasıyle kapalıdır. Bu et parçasına **retak;** fercin bitişikliğine de **RATK** denir.

Bazı kadınların tenâsül organının dışında cimâ'a mânî olan bir bez vardır ki, buna **Afel** denir. Böyle kadına da **Afla** denir.

بَابُ الْعَنِينِ وَغَيْرِهِ

CİMÂA KÂDİR OLMAYAN (INNÎN) VE BENZERİ KİMSELER BÂBI

Bu bâb, ınnîn (yâni cinsî münâsebete gücü olmayan, iktidarsız) **ve benzeri ile mecbûb** (yâni erkeklik organı kesik) **ve hasıyy** (yâni husyeleri çıkarılmış, hadım) **gibilerin hükümleri hakkındadır.**

Innîn, mutlaka cimâa gücü yetmeyen kimsedir. Veya dulla cinsî münâsebette bulunup bekârla bulunamayan kimsedir. Veya muayyen bir kadınla cinsî münâsebette bulunamayandır.

Innîn, anne fiilinden alınmıştır. «Unne» de habs olundu, demektir. «Unne» deve ağılına derler. (1)

Kadın, kocasını mecbûb (2) **bulsa** — mecbûb; erkeklik organı ve husyeler kesilmiş olan kimsedir — **eğer kadın ayrılmayı isterse, kâdî aralarını hemen ayırır. Çünkü ayrılma kadının hakkıdır. Te'cîlde, yâni mühlet vermekde fayda yoktur. Fakat ınnîn bunun aksidir.** Yakında açıklaması gelecektir.

Bu şunu gösterir ki: **mecbûb, kadınla cimâ ettikten sonra mecbûb olsa, kadın için muhayyerlik olmaz.** Nitekim cimâdan sonra ınnîn olsa

---

(1) **INNİN** (İktidarsızlık): Tıp dilinde **Empotans** denir. Erkeğin cinsî münâsebette bulunamaması hâlidir. **Sebebi:** Organik veyâ psikolojikdir. Devâmlı veyâ geçici olur.

Organik sebebler: Tiroid bezi veyâ hipofizi ilgilendiren iç salgı bozuklukları veya husyelerdeki bozukluklardır.

Ayrıca; merkez sinir sistemi hastalıkları, tedâvi edilmeyen diabet (şeker), ihtiyarlık ve kronik alkolizm de iktidarsızlık sebebi olabilir.

Psikolojik sebebler: Aşırı yorgunluk, elle istimnâ, endişe ve aşırı istek, utanmak ve homoseksüellik iktidarsızlık sebebleridir.

(2) **Mecbûb:** Erkeklik uzvu ile berâber husyelerinin kesilmiş olması hâlidir. Buna cübb de denir. Yalnız, erkeklik uzvu kesilmiş olan veya tenâsül âleti düğme gibi pek ufak bulunan şahıs da mecbûb sayılır.

muhayyer olmadığı gibi. **Bu husûsta; kocanın hasta veya küçük olması arasında fark yoktur. Innîn bunun aksinedir ki, küçük çocuğun bülûğuna ve hastanın sıhhatine kadar kadın bekler.** Çünkü, geçip gitme ihtimâli vardır. Nitekim, kadın küçük oldukda kocanın beklediği gibi. Şöyle ki: Koca mecbûb veya ınnîn olsun, küçük kadının o hâle râzı olması ihtimâli olduğu için kadının bülûğuna kadar bekler. **Ya da kadın kocasını ınnîn veya yalnız husyeleri kesilmiş bulsa,** yâni kocasını ınnîn veya hadım buldukdan sonra, **koca karısına cimâ edemediğini ikrâr etse, koca ertelenir.** Yâni, kâdî onu te'cîl eder. **Kadın gerek bâkire olsun, gerekse dul olsun sahîh kavle göre, bir Kamerî yıl ertelenir, yâni mühlet verilir.**

Bir kamerî yıl oniki aydır. Oniki ayın müddeti; 354 gün ve bir günün üçtebiri ve bir günün ondabirinin üçtebiri kadardır. İmâmı Hasan' (Rh.A.) ın İmâm A'zam' (Rh.A.) dan rivâyetinde, koca bir Şemsî yıl ertelenir. Onun müddeti (Şemsî yıl) **güneşin o gün burçtan ayrıldığı noktadan yine o noktaya ulaşıncaya kadar olan zamandır. Bu zaman 365 gün ve günün dörttebiridir.** Çünkü hastalık bu kadar zamanda ekseriyetle yok olur. Zirâ hastalık, ya soğuğun, ya sıcağın, ya kuru havanın veyâ rutûbetin gâlib olmasiyledir. **Yılın mevsimleri bunlara** şâmildir. Meselâ; İlkbahar mevsimi sıcak ve rutûbetli, Yaz mevsimi sıcak ve kurudur. Sonbahar mevsimi soğuk ve kuru, Kış mevsimi ise soğuk ve rutûbetlidir. **Şâyet yıl geçip de hastalık geçmezse, hastalığın yaradılışdan olduğu ve geçmeyeceği anlaşılır.**

Kocanın ve karının hastalıkları seneye dâhil değildir. Ramazan-ı şerîf ve hayz günleri bunun aksinedir. Çünkü onlar seneye dâhildir.

Eğer kadının ferci doğuştan kapalı değil ise ertelenir. Kapalı ise, ertelemek fayda vermez. (3) Nitekim kocanın organı kesik (mecbûb) olmasında fayda vermediği gibi.

Eğer koca erteleme müddetinde cimâ ederse evlilik devâm eder. Eğer cimâ edemezse ve kadın da ayrılmak isterse, kâdînin ikisi arasını ayırması ile bâîn olur, ve kâdinin ayırması bâîn talâk olur. Çünkü maksad —ki zulmü kadından gidermektir— ric'î talâk ile hâsıl olmaz. Zirâ ayrılmak kadının hakkıdır. **Eğer koca halvet** (başbaşa kalmak) **etti ise, ayrılan kadına mehrin hepsini vermesi gerekir. Çünkü ınnîn'in halveti sahîhdir. İhtiyât için kadına iddet beklemek de vâcib olur.** Eğer

(3) Ferci doğuştan kapalı olan kadına **RETKA** denir. Bu kadının, tenâsül organının cimâ mahalli bir et parçasıyle kapalıdır. Bu et parçasına **retak**; fercin bitişikligine de **RATK** denir.

Bazı kadınların tenâsül organının dışında cimâ'a mânî olan bir bez vardır ki, buna **Afel** denir. Böyle kadına da **Afla** denir.

karı - koca anlaşmazlığa düşüp kadın cimâ olmadığını iddia eder, koca inkâr ederse, kadın dul olsun veya bâkire olsun, kadınlar ona bakıp araştırdıkta, duldur derler ise, kocaya yemîn ettirilir. **Zirâ, dulluk kadınların sözleri ile sâbit olur. Kocanın cimâı dulluğun sâbit olması zarûretinden değildir. Çünkü başka bir şey ile bekâretin zâil olması ihtimâli vardır. Şu halde kocaya yemîn ettirilir. Bekâret bunun aksinedir.** Çünkü bekâretin sâbit olması bizzarûre cimâı nefyeder. İmdi kadınların sözleri ile kadın muhayyer olur. Yâni, kadınlar, bâkiredir, dedikleri̇nde kadın fi'l-hâl, kalmak ile ayrılmak arasında muhayyer olur. Eğer koca yemîn ederse kadının ayrılma hakkı düşer ve o kocanın karısı olur. Nitekim kadın nikâh kıyılırken yâhûd nikâhtan sonra kocasını seçtiği zaman hakkı düştüğü gibi. Çünkü kadın kocasını seçince ayrılma isteğinde hakkı bâtıl olur. Zirâ, iki şeyin arasında muhayyer olan kimse için ancak iki şeyin biri olur. **Eğer koca yemînden çekinirse, veya kadınlar, kadın bâkiredir, derlerse koca bir yıl ertelenir. Eğer bir yıl ertelendikten sonra karı - koca ihtilâfa düşerler de, kadın cimâ olmadığını iddiâ edip, kocası bunu inkâr ederse, hüküm yukarıda zikredilen gibidir.** Yâni, eğer koca kadını tasdîk ederse, kadın muhayyer olur. Eğer inkâr ederse kadınlar o kadına bakarlar, bâkiredir, derlerse kadın muhayyer olur. Duldur derlerse, söz yemîn ile kocanındır. Eğer yemîn ederse kadın onun zevcesidir. Lâkin kadın burada muhayyer bırakılır. Çünkü zevc orada te'cîl edilmişti Zirâ orada ertelemekten maksad, kadının tahyîri için unnet (yâni cinsî münâsebetten âcizlik) hakkında bilgi hâsıl olması idi. Halbuki burada unnet hakkında bilgi hâsıl olmuştur. Binâenaleyh, kadın muhayyer kılınır. Bundan sonra şâyet kadın meclisinden kalksa veya bir şey seçmezden önce kâdînin yardımcıları onu kaldırsa, kadının muhayyerliği bâtıl olur. Çünkü bu kocanın muhayyerlik vermesi mesâbesindedir. Meclisin ötesine bağlı olmaz. Belki ayağa kalkmakla bâtıl olur. Eğer kadın ayrılmak isterse, kâdî kocaya «Bâîn talâk ile boşa» diye emir verir. Eğer koca boşamakdan kaçınırsa kâdî aralarını ayırır. **Bâzıları demiştir ki:** İkisi arasında ayrılık bizzât kadının ihtiyârı ile vâkî olur. Âzâd olma muhayyerliği gibi kâdînin hükmüne hâcet olmaz. Eğer araları ayırılsa ve koca kadın ile ikinci defa evlense, kocanın hâline râzı olduğu için, artık o kadına muhayyerlik yoktur. Eğer koca bir başka kadın ile evlense, birinci kadın kocanın hâlini bilse **el-Asl**'da zikredildiğine göre: Kocanın cinsî münâsebetten âcizliğini bildiğinden dolayı kadına muhayyerlik yoktur. **Hassâf** (Rh.A.) «Kadın için muhayyerlik vardır.» **demiştir.** Çünkü, o kadınla cinsî münâsebette bulunmakdan acz, ondan başka kadın ile cinsî münâsebetten acze delâlet etmez. **Fetvâ birinci kavle göredir.**

Karı - kocadan biri diğerinin aybı ile muhayyer olmaz. Beş ayıbda

İmâm Şâfiî (Rh.A.) bundan ayrı görüştedir. Bunlar delilik, cüzzâm, baraś (alaca illeti) ve karndir. Karn; zekerin ferce girmesine mâni olur. Bu şey, ya kalın gudde veya kabarmış ettir, ya da kemiktir. **Beşincisi de ratkdır.** Ratk, fercin bitişikliğidir. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, eğer kocada delilik, cüzzâm veya baras olursa, kadın muhayyerdir. Eğer sözü geçen hastalıklar kadında olursa, koca muhayyer olmaz.** Çünkü kocanın kendisinden zararı savması boşamakla mümkün olur.

Bir câriyenin kocasının ınnîn olduğu meydana çıksa, muhayyerlik câriyenin efendisi içindir. Çünkü hak onundur. Nitekim azlde (meniyi dışarı çıkarmak) olduğu gibi.

★ ★

بَابُ الْعِدَّةِ

İDDET BÂBI

İddet lûgat yönünden ihsâ (saymak) ma'nâsınadır. O şeyi saydım ma'nâsına **(Adettü şey'e)** derler. **Şer'an iddet; kadına lâzım gelen bir bekleme ve duraklamadır.** Yakında müddetin açıklaması gelecektir.

Ölüm veya duhûl ile, velev hükmen olsun, sağlamlaştırılmış olan nikâh mülkünün ortadan kalkmasiyle lâzım gelir. Duhûl ile murâd sahîh halvettir. Veya mu'teber firâş (cimâ) ın ortadan kalkmasiyle gereken belli müddettir. «Mu'teber» sözü cimâ edilmiş olup çocuk doğurmayan câriyenin firâşından sakınmadır. Zirâ onun için iddet yoktur. Amma, efendisi vefât eden veya âzâd edilen ümmü veled bunun aksinedir, ki yakında açıklaması gelecektir. **Bu kayd mutlaka lâzımdır. Fukahâ bunu zikretmemişlerdir.**

Ve bir de; nikâh şüphesiyle cimâ etmekle lâzım gelen belli müddettir. Yakında açıklaması gelecektir. Duhûlden önce vâki olan talâk ile nikâh mülkünün sağlamlaşması bulunmadığı için iddet lâzım gelmez.

İDDETİN HÜKÜMLERİNDEN BAZILARI ŞUNLARDIR :

Kocasından başkası ile evlenmenin câiz olmaması, iddet bekleyen kadının kızkardeşinin nikâhının câiz olmaması, ve kendinden başka dört kadının nikâhının câiz olmasıdır. Nitekim sebebi daha önce geçti. Çünkü nikâhın aslı bâkîdir.

İddette talâkın sahîh olması iddetin ahkâmındandır. Bunun vechi daha önce geçti.

Hayz gören hür kadın için talâk ve nikâhı fesh iddeti, üç tam hayz müddetidir. Nikâhı feshetmek, bülûğ muhayyerliği ile ve dengi olma-

makla ve karı - kocadan biri diğerinin mülkü olmakla ve kadının kocasının oğlunu şehvetle öpmesiyle ve karı - kocadan birinin irtidâd etmesiyle olur. **Bunlar ile nikâhı feshetme sûretinde hür kadın için iddet üç tam hayzdır. Hattâ kadın hayzda boşansa dördüncü hayzın bir kısmıyla tamamlamak vâcib olur.** Çünkü hayz bölünme kabûl etmeyince tamamına itibâr edilir. Nitekim Usûl kitaplarında anlatılmıştır.

Bu iddetin üç hayz ile vâcib olmasına sebeb, Allah Teâlâ' (C.C.) nın:

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ

«Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç aybaşı hâli beklerler.» (1) kavli şerîfidir.

Nikâhı fesh, talâk ma'nâsınadır. Çünkü iddet, nikâha ârız olan ayrılıkda rahmin çocuktan hâlî olduğunu bilmek için vâcib olmuştur. İmdi, bu talâk ve feshde gerçekleşmiş olur. **Kezâ efendisi ölen veyâ âzâd edilen ümmü veled hakkında da iddet üç hayzdır.** Çünkü bunların da iddeti hür kadın gibi, eğer hayz görenlerden ise, üç tam hayzdır. **Kezâ, şüphe ile cimâ edilen kadında da iddet üç tam hayzdır.** Nitekim bir kimse karısından başka kadın ile zifâf edilse, halbuki o kimse o kadını bilmeyip kendi karısı zannederek cimâ etse, şüphe ile cimâ etmiş olur. **Muvakkat nikâh gibi fâsid olan nikâhda cimâ edilen kadında iddet; ölümde ve ayrılıkda yine üç hayzdır.** Koca gerek ölsün ve gerekse ikisi arasında ayrılık vâki olsun.

Küçüklükten veya yaşlılıktan dolayı hayz görmeyen veya bülûğuna yaş ile hükmedilip hayz görmeyen hür kadın hakkında talâkda iddet üç aydır. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.):

وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ

«Kadınlarınız içinde ay hâli görmekten kesilenler ile henüz ay hâli görmemiş olanlarda eğer şüphe ederseniz, onların iddet beklemeleri üç aydır.» (2) buyurmuştur.

---

(1) Bakara sûresi (2), âyet: 228

(2) Talâk sûresi (65), âyet: 4

Eğer kadın cimâ edildi ise, üç ay iddet bekler. Çünku yukarda geçtiği vechle cimâdan önce boşanırsa iddet yoktur.

Bu zikredilen hür kadınlar hakkında ölüm için iddet, mutlaka dört ay ve on gündür. Yâni gerek cimâ edilmiş olsun, gerekse olmasın müsâvîdir. **Çünkü Allah Teâlâ** (C.C.):

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ
بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

«İçinizden ölenlerin bırakmış olduğu karılar kendi kendilerine dört ay on gün beklerler.» (3) buyurmuştur.

Hayz gören câriyenin talâk ve fesh için iddeti iki hayzdır. Çünkü Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

طَلَاقُ الْأَمَةِ تَطْلِيقَتَانِ وَعِدَّتُهَا حَيْضَتَانِ

«Câriyenin talâkı ikidir. İddeti de iki hayzdır.» buyurmuştur.

Bir de; kölelik yarılayıcı olup; hayz da bölünme kabûl etmediği için hayz tamamlanıp iki hayz olmuştur.

Hayz görmeyen câriyede talâk ve fesh için iddet birbuçuk aydır ve ölüm için iki ay beş gündür. Nitekim bilirsin ki, kölelik yarılayıcıdır.

Hâmile olan hür kadında veya câriyede iddet, her ne kadar ölen kocası sabi olsa da, hâmilenin çocuğunu doğurmasıdır. Çünkü Allah Teâlâ' (C.C.) nın:

وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

«Gebe olanların iddeti, doğurmaları ile tamamlanır.» (4) kavli şerîfi mutlak olarak zikredilmiştir.

Sabî olan kocasının ölümünden sonra hâmile olan kadında iddet,

---

(3) Bakara sûresi (2), âyet : 234.
(4) Talâk sûresi (65), âyet : 4

ölüm iddetidir. Çünkü o kadın, sabî olan kocasının ölümü vaktinde hâmile olmadı ise de, ölüm iddeti teâyyün etmiştir. **Sabînin ölümünden önce ve ondan sonra hâmile olan kadının çocuğunda neseb yoktur.** Çünkü sabînin menîsi yoktur. Şu halde ondan ulûk (gebe bırakmak) tasavvur olunmaz. Nikâh, tasavvur edilebilen yerde menînin yerine geçer.

Talâk-ı bâîn ile boşanan fârr'ın (mirâs kaçırıcının) **karısı için iddet; talâk iddeti ile ölüm iddetinin en uzun olanıdır.** Şâyet talâk iddeti bitse —ki o meselâ üç hayz olsa— ve ölüm iddeti bitmese, ölüm iddeti bitinceye kadar mutlaka beklemek ve durmak lâzımdır. Eğer ölüm iddeti sona erip talâk iddeti sona ermese, talâk iddeti bitinceye kadar beklemek gerekir.

Ric'î talâk için, ölüm iddeti vardır. Çünkü ric'î talâk ile boşanılmış olan kadın vâris olunca nikâh vefâta kadar hükmen devâm etmiş sayılır. Çünkü ona mîrâs ancak nikâh ile vardır. Kezâ iddet hakkında da öyledir. Hattâ evlâdır. Çünkü iddet şüphe ile vâcib olur. Mîrâs şüphe ile vâcib olmaz. İmdi o kadın ric'î talâkla boşanmış gibi olur. Ric'î iddette âzâd edilen câriye hakkında iddet hür kadının iddeti gibidir. Çünkü ric'î talâkda nikâh bâkîdir. Onun iddetinin hür kadınların iddetine intikâl etmesi vâcibdir. Bâîn talâk iddetinde veya ölüm iddetinde, âzâd edilen câriye hakkında iddet câriye iddeti gibidir. Çünkü eksik mülkde boşama hür kadınların iddetini gerektirmez. Şu halde onun iddeti intikâl etmez.

Hayzdan kesilmiş bir kadın aylarla iddet bekledikten sonra kan görse, iddetine hayzla yeniden başlar. Yâni, kadın hayzdan kesilir de aylarla iddet bekler, sonra eski âdetine göre hayz görürse, geçirdiği iddeti bozulur. İddete yeniden hayzla başlaması îcâb eder. **Çünkü kanın dönmesi hayzdan kesilmenin hükmünü ibtâl eder. Sahîh olan kavl budur.** Bundan anlaşılır ki; hayzdan kesilmek halef olmamıştır. Zirâ halef olmanın şartı hayzdan kesilmenin gerçekleşmesidir. Bu ise şeyh-i fânî hakkında fidye gibi ölüme kadar aczin devâm etmesiyle olur. **Bu îzâhtan anlaşılır ki: Sadru'ş-Şerîa'** (Rh.A.) **nın ibâresinde olan. «Aylarla bitmezden önce» sözü kitâbın kopyasını çıkaranın yaptığı yanlışlıktır. Doğrusu «Aylarla iddet bittikten sonra» dır.**

Nitekim, bir hayz görüp sonra hayzdan kesilen kadın hayzını yeni baştan aylarla bekler. Yâni mu'tedde olan bir kadın bir veya iki hayz görüp ondan sonra kesilse, yâni kanı kesilmiş olsa, ve o kadın hayzdan kesilme yaşında olsa, bedel ile mübdelin bir araya gelmesinden kaçınmak için aylarla iddet bekler. **Hidâye'de böyle zikredilmiştir. Çünkü ay-**

larla iddet beklemek hayzla iddetten bedeldir. Eğer o kadının hayzdan kesilmezden önce gördüğü hayz iddetten sayılmış olsun diye vakte şâmil kılınırsa, memnû olan cem' lâzım gelir.

Sadru'ş-Şerîa' (Rh.A.) ya şaşılır ki: Hidâye'nin ibâresi bizim naklettiğimiz gibi vâki olmuş iken nasıl olmuş da «Yeniden başlaması müşkildir» **diyebilmiştir. Çünkü o, o kadının iddeti boşama vaktinden itibâren aylarla olduğu meydana çıkarsa, hayzdan kesilmezden önce gördüğü hayz da vakte şâmildir.** İmdi vakt olması bakımından iddetten sayılmış olması vâcib olur. **Boşanmakla iddet bekleyen kadın şüphe ile cimâ olunsa** — bunun açıklaması geçti — **o kadın için diğer bir iddet lâzım gelir. Çünkü sebeb yenilenmiştir.**

İki iddet birbiri içine girer ve kadının gördüğü her iki iddetten olur. Yâni, iki iddet birbiri içine girince, şüphe ile cimâdan sonra kadının gördüğü hayz her iki iddetten sayılır. **Birinci iddet tamam olup ikinci iddet tamamlanmasa ve ikinci iddetin bir kısmı bitse, kadının onu tamamlaması gerekir.** Eğer kadına iki iddet vâcib olursa ya bunların ikisi de iki adamdandır, yâhûd bir adamdandır. Bir adamdan olursa, meselâ; karısını üç kere boşayıp «Ben onu benim için helâl sandım.» dese veya kadını kinâye lâfzlarla boşayıp iddeti içinde cimâ etse, şüphesiz iki iddet birbiri içine girer. Eğer iddetler iki erkekden ve iki cinsden olurlarsa; meselâ, kocası ölmüş olan kadının şüphe ile cimâ olunması gibi. Nitekim yakında açıklaması gelecektir. **Ya da ikisi bir cinsden olursa; meselâ, boşanılmış kadının, iddet içinde evlenip ikinci kocanın cinsî münâsebette bulunması gibi, ki araları ayrıldığında bize göre, iki iddet birbiri içine girer. Kadının gördüğü hayz her ikisinden sayılır. Şâyet birinci iddet bitip ikinci iddet tamâm olmasa, o kadının ikinci iddeti tamamlaması gerekir. Bunun sûreti şudur:** İkinci cimâ kadın bir hayz gördükten sonra olursa, ikinci cimâdan sonra onun üç hayz görmesi gerekir. Birinci hayz birinci iddettendir. Ondan sonra olan iki hayz her iki iddetten olur. Birinci iddet tamâm olur. İkinci iddetin tamâm olması için dördüncü bir hayz vâcib olur. Eğer cimâ, kadın hayz görmezden önce olursa kadına yalnız üç hayzdan başka bir şey lâzım gelmez. Bu üç hayz altı hayz yerine geçer.

Kocasının ölümünden dolayı iddet bekleyen kadın şüphe ile cimâ edilse, aylarla iddet bekler ve o aylar esnâsında gördüğü hayzı da hesâba katar. Mebsût'ta denilmiştir ki: Eğer kadın vefât iddetinde evlenip ikinci koca ile cinsî münâsebette bulunsa, araları ayrılır. Birinci kocadan beklediği iddeti dört ay on gün olarak tamamlaması îcâb eder. O kadının diğer koca için de üç hayz beklemesi lâzımdır. Ayrıldıktan sonra gördüğü hayz mümkün olduğu kadar birbiri içine girmeyi ta-

hakkuk ettirmek için vefât iddetinden de sayılır. İddetin bu şekli, Vikâye ve Kenz'de zikredilmemiştir.

Kadın boşandığını ve ölümü bilmese bile bu iddetler geçer. Hattâ koca gâib olsa ve kocasının boşadığı haberi üç hayz gördükden sonra ulaşsa veya ölüm haberi dört ay on gün geçtikden sonra ulaşsa; iddeti bitmiş olur. İddetin başlangıcı boşamanın ve ölümün ardından olur. Boşama ve ölümü öğrenmenin ardından olmaz. **Çünkü Allah Teâlâ** (C.C.), **boşanmış ve kocası ölmüş olan kadına iddeti vâcib kılmıştır.** Bu kadınlar boşama ve ölümün ardından iddetle vasıflanırlar. **Fâsid nikâhın iddetinin başlangıcı kâdînin ayırmasının peşisıradır. Ya da cimâı terketmeye kocanın azmetmesinin ardısıradır. Azm, kocanın** «Ben seni terkettim» **veyâ** «Yolunu serbest bıraktım» **gibi sözleri ile olur. Yoksa sâdece azm ile olmaz. Bunu Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.** Karı, «Benim iddetim geçti.» dedikde, koca onu yalanlasa, kadına yemîn ettirilir. Çünkü yemîni ile söz karınındır. Zirâ kadın haber verdiği şeyde emîndir. Tahkîki «Ric'at Bâbı» nın sonunda geçmişti.

Bir kimse talâk-ı bâînden iddet bekleyen karısını nikâh etse, yâni karısını üç talâkdan aşağı bâînle boşayıp sonra iddet içinde tekrar alsa ve cimâdan önce boşasa tam mehir vermesi vâcib olur, kadının da yeni iddet beklemesi gerekir. Çünkü o kadın ilk cimâ ile elinde sayılır. Bunun eseri kalmıştır. O da iddettir. Kadın elinde olduğu hâlde nikâh yenilenince, bu elinde olma keyfiyyeti nikâhla vâcib olan teslîm alma yerini tutar. Misâli, kendi elindeki gasbedileni satın alan gâsıb gibi. İmdi o gâsıb yalnız akd ile teslim almış olur. Şu halde o talâk cimâdan sonra talâk olur.

İki ülkenin dînen birbirine zıd olması sebebiyle kocasından ayrılan esîr kadına iddet yoktur. Çünkü iddet vâcib olması bakımından ancak kul hakkı olarak vâcib olur. Harbî ise cemâd' (cansız şeyler) **a ve hayvanlara mülhaktır.** Hattâ temellük için mahal olmuştur. Onun firâşına (nikâhına) hürmet yoktur. Ancak hâmileye iddet vardır. Çünkü karnında nesebi sâbit çocuk vardır.

Zimmînin boşadığı zimmî kadın için de, şâyet iddetin yokluğuna inanırlarsa, iddet yoktur. Çünkü iddet şerîatın hakkı için vâcib olamaz. Zirâ o kadın şerîatın hukûku ile muhâtab değildir. **Kocanın hakkı için de vâcib olamaz. Çünkü kocanın inancına aykırıdır.** İmdi biz onları dinleri ile başbaşa bırakmakla me'mûruz.

Bizim ülkemize Müslüman olduğu halde çıkan harbiyye veya zim-

mîyye yâhûd müste'mene sonradan İslâmı kabûl eder veya zimmîyye olursa yine iddet yoktur. Çünkü **Allah Teâlâ** (C.C.) **kayıtsız şartsız:**

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ

«Onlarla evlenmenizde size bir günâh yoktur.» (5) buyurmuştur.

Yine bilirsin ki, harbî cansızlara ve hayvanlara katılmıştır. Onun fırâşına hürmet yoktur. Ancak hâmile olursa iddet bekler. Çünkü bilirsin ki, kadının karnında nesebi sâbit çocuk vardır.

★ ★

(5) Mümtahine sûresi (60), âyet : 10

فَصْلٌ فِي الْإِحْدَادِ

YAS TUTMA (İhdâd) HAKKINDA

BİR FASIL

İhdâd, süslenmeyi ve kokulanmayı terk etmektir. Had ise men' ma'nâsınadır.

Bâînen boşanmış veya kocası ölmüş olan kadın, korunmasına ve rızkının kifâyetine sebeb olan nikâh ni'metinin elinden gittiğine üzüldüğünü göstermek için süslenmeyi terk eder ve güzel kokular sürünmez. Bundan dolayı ric'îyyen boşanmış kadın süsü terk etmez. Çünkü nikâh ni'meti yok olmamıştır ve nikâh bâkîdir. **Onun için, cimâ da helâl olur. Onun üzerine nikâhlı kadınlar hükmü cereyân eder. Yası büyük olan Müslüman kadınlar tutar. Çünkü yaşı küçük ve kâfir kadın fer'î mes'elelerle muhâtab değillerdir.**

Her ne kadar büyük ve Müslüman olan kadın, câriye olsa da, yas tutar. Çünkü o, efendisinin hakkı ibtâl edilmeyen yerde Hukûkullah ile muhâtabdır. Dışarı çıkmak (hurûc) **dan men etmek bunun aksinedir.** Çünkü onda efendisinin hakkını ibtâl vardır. **Kulun hakkı Allah** (C.C.) **hakkından ileri tutulur. Çünkü kul muhtacdır. Yas zîneti terk etmekle** tutulur. Za'ferân ve usfûr ile boyanmış elbise giymek terk edilir. Çünkü bunlardan güzel koku yayılır. Kına yakmak, güzel koku ve yağ sürünmek ve gözlerine sürme çekmek dahî terk edilir. **Ancak özürle olursa terkedilmez. Çünkü zarûretler harâm olan şeyleri mubâh kılar. Âzâd olunduğu için iddet bekleyen ümmü veled ile nikâh-ı fâsidden iddet bekleyen kadın yas tutmazlar. Çünkü yas tutmak nikâh ni'metinin elden gittiği için üzüntüsünü göstermek içindir.** Bu iki nevi kadından nikâh ni'meti gitmiş değildir.

İddet bekleyen kadına evlenme teklif edilmez. Ancak üstü kapalı söylenebilir. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.):

وَلَاجُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ

«Böyle kadınlara kapalı bir şekilde evlenme teklif etmenizde size sorumluluk yoktur.» (1) buyurarak;

وَلَٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا

«Lâkin — meşrû sözler dışında — **onlarla gizlice sözleşmeyin.»** (2) **âyet-i kerîmesine kadar beyânatta bulunmuştur. Fakihler demişlerdir ki: Üstü kapalı söyleme** (ta'rîz): «Ben evlenmek istiyorum, sen güzelsin, sen sâlihasın» **gibi sözler söylemektir ki, bunlar onunla evlenmek istediğine delâlet eder. Kavl-i ma'rûf:** «Ben seni arzuluyorum, ben seninle bir araya gelmek isterim» **gibi sözler söylemektir.**

Talâkdan iddet bekleyen kadın gerek bâin olsun, gerek ric'î talâkdan olsun gece ve gündüz evinden çıkmaz.

Ölümden dolayı iddet bekleyen kadın gündüzün evinden çıkar, gecenin de bir kısmında çıkar ve evinde geceler. Çünkü ölümden dolayı iddet bekleyen kadının nafakası kendi üzerinedir. Kazanç için gündüzleyin çıkmaya muhtaç olur ve bazan işi gece karanlığına kadar uzar. **Boşanmış kadın, nafakası kocasının malından olduğu için böyle değildir.**

Gerek talâk mu'teddesi gerek ölüm mu'teddesi, içinde iddet vâcib olduğu evde iddet beklerler. Yâni ayrılık ve ölüm vâki olduğu anda oturdukları evde iddet beklerler. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.) :

لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ

«Onları evlerinden çıkarmayın.» (3) buyurmuştur. Yâni «oturdukları evlerden» demektir. **Ancak özür zâhir olmakla çıkar.** Meselâ: Ölenin evinden nasîbi ona yetmemekle ve mîrâscılar onun payını nasîble-

(1) Bakara sûresi (2), âyet : 235
(2) Bakara (2), âyet : 235
(3) Talâk sûresi, âyet : 1

rinden çıkarmakla veya kadın malının telef olmasından korkmakla veya ev yıkılmakla veya evin kirâsını bulamamakla çıkar.

Kadının iddet beklediği evinde, bâin talâkda kocası ile kendisi arasında bir perde (sütre) **çekmek mutlaka lâzımdır. Tâ ki yabancı ile halvet vâki olmuş sayılmasın. Sütre bulundukdan sonra bir evde olmalarında mahzûr yoktur.** Çünkü koca o kadının harâm olduğunu itirâf etmektedir. Zâhir olan şudur ki: Koca kadını görmezse harâma yönelmez.

Eğer ev, kocaya ve iddet bekleyen kadına dar gelse, veya koca fâsık olsa, her ne kadar kadının çıkması câiz ise de evlâ olan kocanın evden çıkmasıdır.

İkisi arasına ihtiyâten, araya girmeye kâdir güvenilir bir kadın koymak mendûb olur. Bir kadın bâin talâkla boşanır yâhûd seferde kocası ölür ve o kadın ile şehri arası üç günden eksik olursa, kendi şehrine döner. Çünkü sefer ibtidâen çıkmak değildir. Belki binâdır. Eğer kadın ile şehri arasındaki mesâfe üç günlük ise gitmek ile dönmek arasında muhayyer kalır. Gerek yanında velîsi olsun gerekse olmasın müsâvîdir. Kocanın evinde iddet beklemek için geri dönmek mendûbdur. Bu şâyet gideceği yere dahi üç günlük kadar mesâfe olursadır. Eğer gidilecek olan yer üç günlükden daha az olursa, gideceği yere geçer gider. Daha önceki sözden anlaşılmış olmasına dayanarakdan bu şıkkı musannıf metinde zikretmemiştir.

Anlaşılan şudur: Kocanın evi ile gidilecek yerin eşit mesâfede olması sûretinde hüküm, kadının muhayyer olmasıdır. İki tarafdan biri daha az olması sûretinde az olana gitmek taayyün eder.

Kadının kocası o kadını şehirlerden bir şehirde bâînen boşarsa veya ölürse, kadın o şehirden çıkmaz. Belki o şehirde iddetini bekler. Eğer mahremi var ise mahremiyle çıkar. Hiç hayz görmeyen kadın aylar ile iddet bekler. Kezâ bir gün kan görüp bir daha görmemek sûretiyle bir sene geçse, aylar ile iddet bekler. Çünkü bu da hiç hayz görmeyen kadın hükmündedir. **İddette aylara itibâr günler iledir. Hilâller ile değildir. Fetâvâyı Suğrâ'da da böyle zikredilmiştir.**

Koca karısını boşayıp iddet nafakasını aylara göre vermek için anlaşsalar câiz olur. Çünkü aylar muayyendir. Eğer hayz ile anlaşsalar, hayz mechûl olduğu için câiz olmaz.

İddet bekleyen kadın hem, birinci kocasının iddetinin ve hem de muhallil kocasının iddetinin geçtiğini haber verse, birinci kocanın zannı kadının doğru söylediğini kabûl etse ve müddet de kadının haber

verdiği mikdâra muhtemel olsa, birincisiyle onu nikâh etmesi câizdir. Yâni kadın hayz görenlerdense iddeti geçmesiyle onu nikâh etmesi câiz olur.

Kadının tasdîk edildiği müddetin en azı, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre iki aydır. Talâkın birinci hayzdan önce olmak ihtimâli olduğu için, İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre otuzdokuz gündür. Buna göre onun birinci hayzının müddeti üç gündür. Ondan sonra onbeş gün temiz olur. Ondan sonra üç gün hâiz olur ve onbeş gün de temiz (tâhir) olur. Ondan sonra üç gün hâiz olur. Böylece iddet tamamlanmış olur. **Şeyhu'l-İslâm (Rh.A.), yıkanma zamanı hayzdan olmasına binâen, üç saat de yıkanmak için eklemiştir.**

İmâm A'zam' (Rh.A.) ın delili şudur: Kadının bu şekilde kan görmesi nâdirdir. Binâenaleyh onun üzerine şer'î hüküm binâ edilmez. Belki en umûmî ve kuvvetli olan üzerine binâ edilir. Şu halde hayz müddetinin en çoğu ve temizlik müddetinin en azına itibâr edilir. Tâ ki ortaları bulunmuş ola. İmdi üç hayz onar günden bir ay olur ve üç hayzın aralarında olan temizlik de onbeşer günden bir ay olur.

★ ★

بَابُ ثُبُوتِ ٱلنَّسَبِ

NESEBİN SÜBÛTU BÂBI

Haml müddetinin en çoğu iki yıldır. Çünkü Hz. Âişe (R. Anhâ) :

الولدُ لا يبقى في البطن اكثرَ من سنتين ولو بفلكة مغزل

«Çocuk el iğinin dâiresi kadar bile olsa ana karnında iki yıldan daha fazla kalmaz. demiştir.

Hamlin müddetinin en azı altı aydır. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.) :

وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا

«Onun ana karnında taşınması ve sütten kesilmesi otuz ay sürer.» (1) buyurmuştur. **Bundan sonra Hak Teâlâ** (C.C.) :

وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ

«Çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur.» (2) buyurmuştur.

İmdi haml için altı ay kalır. Ric'i talâkdan iddet bekleyen kadının nesebi sâbit olur. Velev ki iki yıldan daha fazlada doğurmuş olsun.

---

(1) Ahkâf sûresi (46), âyet : 15
(2) Lokman sûresi (31), âyet : 14

Elverir ki iddetinin geçtiğini ikrâr etmesin. Çünkü kadının iddet hâlinde gebe kalma ihtimâli vardır, temizlik müddeti uzamış olabilir. Daha azda bâîn olur. Yâni çocuğu iki yıldan daha azda doğursa, iddet bittiği için kocasından bâîn talâk ile boş olur. Nikâhda veya iddette gebe kaldığı için çocuğun nesebi sâbit olur ve koca da dönmüş sayılmaz. Çünkü çocuk talâkdan önce de sonra da ana rahminde kalmış olabilir. Şu halde koca şüphe ile mürâcaatçı olamaz.

Koca daha çokda mürâcaatçı olur. Yâni kadın çocuğu iki yıldan daha çok zamanda doğursa, dönmüş sayılır. Çünkü gebelik talâkdan sonradır. Zâhir olan şudur ki, kadından zinâ müntefî olduğu için çocuk ondandır. Şu halde koca dönmüş olur.

Kezâ bâîn talâk ile boşanmış olan kadın, çocuğu iki yıldan daha az zamanda doğursa nesebi sâbit olur. Da'vâya da hâcet yoktur. Çünkü boşama vaktinde çocuğun kâim olması muhtemeldir. Nikâhın ortadan kalktığı yüzde yüz bilinemez. İhtiyâten neseb sâbit olur. Eğer kadın çocuğu ayrılma vaktinden iki yılın tamammda doğursa, o çocuğun nesebi sâbit olmaz. Çünkü haml talâkdan sonra meydana gelmiştir. Cimâ harâm olduğu için çocuk o kocadan değildir. Ancak, eğer koca çocuğun nesebini iddiâ ederse, nesebi sâbit olur. Çünkü koca çocuğu kabûl etmiştir. **Bir de; kocanın kadınla iddette şüpheyle cinsî münâsebette bulunması muhtemeldir. Kezâ yaşı dokuz veya daha fazla olup bülûğ belirtisi görülmeyen küçük kız dokuz aydan daha azda doğursa, çocuğun nesebi sâbit olur. Talâk bâin olsun, ric'î olsun fark etmez.** Çünkü gebelik bu takdirde iddette olmuş olur. Mürâhik olan kadın çocuğu dokuz ayda doğursa, çocuğun nesebi sâbit olmaz. Çünkü gebelik bu takdirde iddetin dışında olur. Şu sebeble ki; mürâhika yakînen küçüktür. Yakîn ise ihtimâl ile yok olmaz. Küçüklük hâmileliğe aykırıdır. Küçüklük vasfı o kadında bâki kalınca üç ayla iddetinin geçmesine hükmedilir ve hâmileliğin sonradan meydana geldiğine hamledilir. Şu halde neseb sâbit olmaz. Görmez misin ki, mürâhika, iddetin geçtiğini ikrâr etse, ondan sonra altı ayda çocuk doğursa, iddetin bittiğinin delîli bulunduğu için neseb sâbit olmaz. Delîl de onun ikrârıdır. Burada da öyledir. Hattâ daha evlâdır. Çünkü onun ikrârı yalana muhtemeldir. Şerîatın iddet bitti diye verdiği hükümde ise tereddüd yoktur. **Kezâ, boşanmış olup iddet bekleyen kadın iddetin geçtiğini söylese ve ikrâr vaktinden yarım yıldan daha az zamanda çocuk doğursa hüküm yine böyledir. Bu «İkrâr vaktinden» sözü Hidâye'de ve Kenz'de ve başkalarında yazılmışdır. Ta'lîle uygun ve doğru olan budur. Sadru'ş-Şerîa'da; «İkrâr vaktinden» yerine «Boşama vaktinden» denilmiştir. Gâlibâ bu ilk nâsihin hatâsı olacaktır. O kadının çocuğunun nesebi sâbit**

olur. Nitekim sebebi yukarıda geçti ki, yakinen kadının yalanı zâhir olduğu için gebelik bu takdirde iddette olur. Çünkü iddeti bittiğini inkâr etmiştir. Halbuki rahmi menî ile meşgûl idi. O kadın çocuğu yılın yarısında doğursa, çocuğunun nesebi sâbit olmaz. Nitekim sebebi geçti ki: Bu takdirde gebelik iddetin dışında olmuştur.

Talâkdan iddet bekleyen kadının gebeliği belli olsa veya koca o gebeliğin kendisinden olduğunu ikrâr etse, çocuğunun nesebi sâbit olur. Yâni kadın çocuğunun doğumunu iddiâ edip, kocası inkâr etse, halbuki doğumdan önce kadının gebeliği belli olsa veya koca o gebeliği ikrâr etse, çocuğun nesebi sâbit olur.

Kadının gebeliği belli olmayıp ve koca gebeliği ikrâr etmezse, eğer kadının doğumu tam delîl ile sâbit olursa neseb sâbit olur. Yâni iki erkeğin veyâ bir erkek ile iki kadının şehâdetiyle doğum sâbit olur. Meselâ kadın bir eve girer ve gerek kadının yanında, gerekse evde kimse bulunmaz. Kadın çocuk doğurduğu vakitte o iki adam kapıda olurlar. Kadının çocuk doğurduğunu görmekle veya çocuğun sesini işitmekle bilirler. **Musannıfın** «tam delîl» **ile kaydına sebeb şudur: Zirâ doğuma bir kadının şehâdet etmesiyle neseb sâbit olmaz. Bu konuda İmâmeyn** (Rh.Aleyhimâ) **ayrı görüştedir. Sözün kısası şudur ki: İddet bekleyen kadın çocuk doğursa, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, onun nesebi sâbit olmaz. Meğer ki iki erkek veya bir erkek ile iki kadın onun doğum yaptığına şehâdet edeler. Ancak gebelik belli olur veya koca yönünden itirâf olursa, bu takdirde şehâdetsiz neseb sâbit olur. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, hepsinde; Müslüman, hür, âdil bir kadının şehâdeti ile neseb sâbit olur. Kâfî'de de böyle zikredilmiştir.**

Kezâ ölümden dolayı iddet bekleyen kadın iki yıldan daha az zamanda çocuk doğursa nesebi sâbit olur. Bu mes'ele Hidâye'de; «Kocası ölmüş olan mu'tedde kadının çocuğunun nesebi sâbit olur... ilâh.» **sözüyle yazılmıştır.** Yâni, vefâttan dolayı iddet bekleyen kadının çocuğunun nesebi, kocanın ölümü ile çocuğunun arası iki yıldan daha az olursa sâbit olur. **İmâm Züfer** (Rh.A.) **«Kadın ölüm iddetinin bitmesinden altı ayda çocuk doğursa neseb sâbit olmaz.** Çünkü şerîat, iddet yönü belli olduğu için, o kadının iddetinin bitmiş olmasına aylar ile hükmetmiştir. İmdi iddetin bittiğini ikrâr ettiği zamanki gibi olur. Nitekim küçük kız mes'elesinde beyân edildi» demiştir.

Bizim delîlimiz şudur: O kadının iddetinin bitmiş olması için diğer bir cihet vardır. O da çocuğu doğurmaktır. Küçük kız bunun aksinedir. Çünkü küçük kız (sagîre) da asl olan, hâmile olmamasıdır. Zirâ bulûğdan önce hamle mahal değildir. Bülûğda şüphe vardır ve küçüklüğü ise yakînen sâbittir. Şu halde şüphe ile yakîn zâil olmaz.

Ya da iddet içinde çocuk doğurup mîrâscılar da doğurmayı ikrâr ederlerse, doğuma bir kişi dahî şehâdet etmese, çocuk ittifakla ölen adamın oğludur. Bu, mîrâs hakkında çocuğun vâris olması için zâhirdir. Çünkü mîrâs mîrâscıların hâlis haklarıdır. Şu halde mîrâscıların tasdikleri kabûl edilir. Amma neseb hakkında, tasdîkleri başkaları hakkında sâbit olur mu, olmaz mı?

Bu mes'ele dahî **Hidâye'de;** sâniyen: «Mîrâscılar kadını tasdîk etselerdi, ölümden dolayı iddet bekleyen kadının çocuğunun nesebi sâbit olur.» sözü ile zikredilmiştir.

Fakîhler demişlerdir ki: Şâyet mîrâscılar, kadını tasdîk etmekde, iki erkek veya bir erkek ile iki kadın gibi ehl-i şehâdetten olsalar, hüccet kâim olduğu için neseb sâbit olur. Bundan dolayı, bazısı; «Şehâdet lâfzı şart kılınır.» demiş, bazısı da, «Şart kılınmaz.» demiştir. **Çünkü başkası hakkında sübût, ikrârları ile kendi haklarındaki sübûta tâbidir. Tâbi olarak sübût bulan şeyde aslın şartlarına riâyet edilmez. İkâmet hakkında, efendisi ile beraber köle ve sultan ile beraber askerin durumu gibi. Sahîh olan budur. Kâfî'de de böyle zikredilmiştir.**

Kezâ nikâh edilmiş bir kadın, çocuğu altı ayda doğursa, çocuğun nesebi sâbit olur. Yâni, bir adam bir kadın ile evlenip, kadın altı ayda ve daha fazlada çocuk doğursa, o çocuğun nesebi o adamdan sâbit olur. Gerek koca ikrâr etsin ve gerek sussun müsâvîdir. Çünkü nikâh mevcûddur ve müddet de tamdır. **Eğer koca, kadının çocuk doğurduğunu inkâr etse, bir kadının şehâdeti ile doğum sâbit olur. Eğer o adam çocuğu inkâr ederse lâ'netleşirler. Çünkü neseb mevcûd nikâhla sâbit olur. Liân ancak kazf ile vâcib olur.** O burada mevcûddur. Çünkü kocanın «Benden değildir.» demesi, kadına zinâ isnâdıdır ve kazf çocuğun varlığını gerektirmez.

Ebenin şehâdeti ile sâbit olan çocuğa, ebenin şehâdeti ile liân lâzım gelmesin diye itibâr edilmez. Belki liân, çocukdan tecrîd edilmiş olduğu halde kazfe izâfe edilir.

Ben derim ki; bunun zâhirine itirâz edilebilir. Biz kabûl ediyoruz ki, mutlak kazf çocuğun varlığını gerektirmez, lâkin çocuk ile kazf çocuğun varlığını gerektirmediğini teslîm etmiyoruz.. Halbuki söz çocuk ile kazfdedir. **Bu i'tirâzın def'i şöyledir:** Fukahânın, varlık (vücûd) ile murâdı dış varlıktır.. Çocuk ile kazf, ibârede varlığı gerektirir, hâricde değil. Meselâ koca karısının bir çocuk doğurduğunu işitse, «O çocuk benden değildir.» dese, zinâ ile kazf etmiş olur. Çünkü, «Sen zinâ ettin de çocuk ondan oldu.» demiş gibidir.. Velev ki hâricde çocuk mevcûd olmasın.

Eğer kadın altı aydan daha az zamanda çocuk doğursa, gebelik nikâhdan önce olduğu için, çocuğun nesebi sâbit olmaz. Eğer kadın çocuk doğurup ondan sonra ihtilâf etseler ve kadın nikâhını o güne gelinceye kadar altı ay oldu diye iddiâ etse ve koca da altı aydan daha azdır diye iddiâ etse, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, kadın yeminsiz tasdik edilir. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **bunu benimsememişlerdir.** Nitekim yakında zikredilecektir.

Bir kimse «Eğer ben filân kadını nikâh ettim ise o kadın boştur.» **dese, ondan sonra nikâh etse ve kadın nikâhtan itibâren yarım yılda çocuk doğursa, o çocuğun nesebi kocaya lâzım gelir. Gebelik iddet içinde olduğu için, kadının mehri de kocaya lâzım gelir. Koca karısının talâkını doğurmasına bağlasa, yâni, karısına** «Eğer bir çocuk doğurursan, boşsun.» **dese, kadının çocuk doğurduğuna da yalnız bir kadın şehâdet etse, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre talâk vâki olmaz. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, vâki olur.** Çünkü doğurmak yalnız bir kadının şehâdeti ile sâbit olur. Ondan sonra talâk ötekine bağlı olarak sâbit olur. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın delili şudur:** Doğurmak zarûreten sâbit olur. İmdi zaruret mikdarı ile takdîr edilir, talâka geçmez. Talâk doğuma tâbi değildir. Çünkü boşamak ile doğurmakdan her biri diğeri olmaksızın bulunur. **Hidâye şârihlerinin bazısı itiraz edip demişlerdir ki:** Bizim sözümüz doğurmaya bağlanan boşamadadır ve bir şeye bağlanmış olan o şeyin gereklerindendir. Halbuki doğum yalnız bir kadının şehâdeti ile sâbit olur ve bir şey şâyet sâbit olsa, bütün gerekleri ile sâbit olur. **Ben derim ki:** Bir şey sâbit olunca bütün gerekleri ile sâbit olur, sözü ıtlâkı üzere değildir. Belki o söz bir yerdedir ki lâzım ile melzûmun arasında birbirlerinden ayrılmak tasavvur olunmaz. Nitekim akli lüzûmda olduğu gibi.

Hidâye sâhibi buna: «Talâk doğurmakdan ayrılır.» **sözü ile işâret etmiştir.** Usûl kitablarında iktizâ konusunda takarrür etmiştir kl; bir kimse bir kimseye «Sen köleni benden bin akçaya âzâd eyle.» dediği vakitte, âzâdın sahîh olması zarûretinden dolayı satışı iktizâ eder. Sanki o sözü söyleyen kimse «Sen köleni bana bin akçaya sat ve benim tarafımdan âzâd etmeye vekîlim ol.» demiş gibi olur. Böylece zarûret mikdârı ile satış sâbit olur. Hattâ erkân ve şerâitten bir şey sâbit olmaz, ancak aslen sukutu muhtemel olmayan şey sâbit olur.

Eğer koca kadının gebe olduğunu ikrâr ettikden sonra kadının talâkını doğurmasına bağlasa, kadın «Çocuk doğurdum.» **dedikde, onu yalanlasa, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, ebenin şehâdeti olmaksızın talâk vâki olur. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, ebenin şehâdeti şarttır.** Çünkü kadın, kocanın hânis olduğunu iddiâ etmektedir. Şu halde

delîl gerekir. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın delîli şudur: Kocanın gebeliği ikrârı, gebeliğe vardıran şeyi de ikrârıdır. O da doğurmaktır.**

Bir kimse bir câriye nikâh edip boşadıkdan sonra, onu satın alsa, satın aldığı günden itibaren altı aydan daha az zamanda çocuk doğursa, çocuğun nesebi o kimseden olması gerekir. Eğer altı ayda ve altı aydan fazlada çocuk doğursa, nesebi ondan olması gerekmez. Çünkü birinci vecihde çocuk iddet bekleyen kadının çocuğudur. Zirâ gebelik satın almadan öncedir. İkinci vecihde çocuk memlûke çocuğudur. Çünkü hâdis olan şey, en yakın vaktine muzâf kılınır. Şu halde mutlaka da'vâ gerekir.

Bir kimse câriyesine «Eğer senin karnındaki oglansa bendendir.» **dese, bir kadın da o câriye, kocanın ikrâr ettiği günden itibâren altı aydan daha az zamanda çocuk doğurduğuna şehâdet etse, o kimsenin ümmü veledi olur.** Çünkü nesebin sübûtunun sebebi —ki da'vâdır— efendisi tarafından «O çocuk bendendir.» demesiyle mevcûddur. **Ancak çocuğun ta'yinine hâcet kalır. Ta'yin de ebenin bilittifâk şehâdeti ile sâbit olur.**

Musannıf, ikrâr ettiği günden itibâren altı aydan daha az zamanda demiştir. Zirâ o çocuk altı ayda veya altı aydan fazlada doğsa, neseb sâbit olmaz. Efendisinin sözünden sonra câriyenin gebe olması muhtemel olduğu için neseb sâbit olmaz. Efendi bu çocuğu iddiâ etmiş sayılmaz. Fakat efendi, «Çocuk bendendir.» dediği vakitte, câriyenin karnında çocuğun bulunması kesin bilindiği için birinci vech bunun aksinedir. Bu durumda da'vâ sahîh olur. **Ya da bir kimse bir ma'sûm için:** «Bu benim oğlumdur.» **dese ve o kimse ölse, çocuğun anası da** «Bu çocuk o ikrâr eden kimsedendir ve ben de o kimsenin karısıyım.» **dese, ikisi de o kimseye vâris olurlar.** Çünkü mes'ele kadının hürriyet ile ma'rûf ve çocuğun anası olduğuna göredir. O çocuğun, ikrâr eden adamın oğlu olması, ancak anasını sahîh nikâhla mümkündür. Zirâ helâllığı ifâde için konulan şey nikâhtır.

Eğer ölen kimsenin vârisi o kadına «Sen ölenin ümmü veledisin.» **dese ve o kadın da kendisinin hür olduğunu bilmese vâris olmaz.** Çünkü hürriyetin zâhir olması köleliği kaldırmakda belde itibâriyle hüccettir. Mîrâsa istihkâk için hüccet değildir. **Bir kimse câriyesini kölesi ile evlendirse, o câriye de bir çocuk doğursa ve efendi** «O çocuk benimdir.» **diye iddiâ etse; onun nesebi sâbit olmaz.** Çünkü çocuğun nesebinin sâbit olması nikâhın feshini gerektirir. Sâbit oldu ki, nikâh sahîh oldukdan sonra feshi kabûl etmez. Satış bunun aksinedir. Çünkü, efendi şâyet câriyesini satsa ve o câriye müşteri yanında çocuk doğursa, bundan sonra satıcı o çocuk bendendir diye iddiâ etse, nesebi ondan

sâbit olur ve satış fesh olur, çocuk da âzâd edilmiş olur. Çünkü efendinin mülküdür. O da oğlu olduğunu ikrâr etmiştir. Her ne kadar melzûm sâbit olmasa da. çocuğun hürriyeti sâbit olur. Nitekim nesebi belli olan kölesinin kendi oğlu olduğunu ikrâr etse hüküm yine böyledir. O çocuk bendendir, diye ikrâr etmesiyle, câriye de satanın ümmü veledi olur.

Bir kimsenin cimâ ettiği câriyesi bir çocuk doğursa, o kimse bu çocuk bendendir demedikçe çocuğun nesebi sâbit olmaz. Çünkü cimâdan istifâde hakkı üç mertebedir:

Birincisi kavîdir. O nikâhlı kadının firâşıdır. Onun hükmü, da'vetsiz yâni bu çocuk bendendir demeksizin, neseb sâbit olmaktır. Sadece benden değildir, demekle ilgisi kesilmiş olmaz. Belki sahîh nikâhda, lî-ânla ilgisi kesilmiş olur. Çünkü fâsid nikâhda lîân olmaz. Nitekim daha önce geçti.

İkincisi zayıf firâşdır. O da câriyenin firâşıdır. Bunun hükmü zayıf olduğu için bununla neseb sâbit olmayıp, ancak bu çocuk bendendir, demekle sâbit olmaktır.

Üçüncüsü: İkisi ortası olan firâştır. O da ümmü veledin firâşıdır. Bunun hükmü; da'vetsiz neseb sâbit olmak, mücerret «Benden değildir.» **demekle ilgisi kesilmektir.** Lâkin da'vetsiz nesebin subûtu; ancak ümmü veledin cimâı efendisine helâl olduğu sûrette olur. Şâyet cimâı ona helâl olmazsa da'vetsiz neseb sâbit olmaz. Efendisinin mükâtebe eylediği ümmü veled ve iki kimse arasında ortaklaşa olan câriye gibi ki, o kimselerin ikisi de o câriyeyi ümmü veled yapar da sonra, bir çocuk doğurursa, da'vetsiz onun nesebi sâbit olmaz. **Hızânetu'l-Müftîn'de böyle zikredilmiştir.**

★ ★

بَابُ الْحِضَانَةِ

HIDÂNE BÂBI

(ÇOCUK BAKIMI)

Hıdâne «Hadâne't-tâiru beydatehu» **dendir.** Kuş yumurtasını kanatları altına alıp bağrına bastığı zaman, kuş yumurtasını hadn etti derler. **Bunun gibi. kadın da çocuğunu hadn etti, yâni bağrına bastı denir.** (1)

Her ne kadar talâkdan sonra bile olsa, çocuğun anası çocuğa mahrem olmayan başka kocaya varmadıkca hıdâne çocuğun anasına âiddir. (2) Nitekim yakında açıklaması gelecektir. **Zirâ, bunun üzerine ümmetin icmâı vardır. Çünkü anne başkasından şefkatlidir. Ancak, çocuğun annesi fâcire veya mürtedde olursa, o İslâm'dan dönen kadın habsedilir ve dövülür ve hıdâne için vakit bulamaz. Kâfî'de de böyle zikredilmiştir.** Eğer kaçınır veyâ istemezse, hıdâneden âciz olması ihti-

(1) **Hıdâne** (Hızâne): **Lûgatta kucağa almak, besleyip büyütmek üzere yanında bulundurmak, kuşun yumurtaları kanatları altına alarak, üzerlerine basması anlamına gelir.**

Fıkhî terim olarak anlamı: «Çocuğu, selâhiyetdar olan kimsenin belli müddeti içinde imsâk ve terbiye etmesi» demektir.

Mecnûn, ma'tûh gibi çocuk hükmünde bulunan âciz kimseleri yetkili kişilerin korumaları ve terbiye etmeleri, bunların yiyeceklerine, içeceklerine bakmaları, temizliklerini, istirâhatlerini te'mine çalışmaları, kendilerini zararlı şeylerden korumaları da hıdâne demektir.

(Bk. Istılâhâtı Fıkhıyye kamusu, C. 2)

(2) Abdullah b. Amr' (R. Anhümâ) den rivâyet olunduğuna göre bir kadın:

— Yâ Resûlüllah şüphesiz ki şu oğlum için karnım bir kap, memem su tulumu, sînem de mahfaza idi. Şimdi babası beni boşadı ve beni ondan çekip almak istedi; demiş. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.):

«Sen kocaya varmadıkça çocuğu almağa daha haklısın» buyurmuşlardır.

Bu hadîsi **Ahmed ile Ebû Dâvûd** (Rh. Aleyhimâ) rivâyet etmişlerdir. **Hâkim** (Rh. A.) sahîhlemiştir.

mâli bulunduğu için, o anaya çocuğu alması için zorlanmaz. Ancak çocuk anasından başkasının memesini almadığı bilinirse veya anasından başka zî rahm mahremi (yakın akrabası) olmassa o vakit hıdâne için zorlanır. Çünkü yabancının o çocuğa şefkati olmaz.

Bundan sonra, hıdâne, ne kadar yukarı gitse de çocuğun anasının anasına âiddir. Çünkü bu velâyet analar tarafından gelir. Ondan sonra, hıdâne hakkı ne kadar yukarı gitse de çocuğun babasının anasına âiddir. Çünkü bunlar da analardandır. Bundan dolayı anaların mîrâsı olan altıdabiri kazanırlar. **Bir de; babanın anasının, velâdetten dolayı şefkati boldur. Ondan sonra çocuğun ana - baba bir kızkardeşine âiddir.** Çünkü daha şefkatlidir. **Ondan sonra, hıdâne hakkı ana bir kızkardeş içindir.** Zirâ o bu işde ana - baba bir kızkardeşe yakındır. **Ondan sonra, çocuğun baba bir kızkardeşine âiddir.** Çünkü ana - baba kızları ecdâd kızlarından evlâdır. **Ondan sonra hıdâne hakkı çocuğun teyzesine âiddir.** Çünkü bu işde anaya yakınlık tercih edilir.

Ana - baba bir olan, ana bir olandan evlâdır. Ondan sonra, ana bir olan, baba bir olandan evlâdır. Ondan sonra, baba bir olana âiddir. Teyze, erkek kardeş kızlarından evlâdır. Çünkü teyze anaya mensûbdur. Erkek kardeş kızları kardeşe mensûb olurlar. **Ondan sonra, hıdâne hakkı, zikredilen tertîb üzere çocuğun halasına âiddir. Hala ve teyze kızlarına hıdâne hakkı yoktur.** Çünkü onlar mahrem değillerdir. **Zikredilen kadınların hür olmaları şarttır.** Çünkü köle, efendisinin hizmeti ile uğraştığından hıdâneden âcizdir. Bir de, **hıdâne hakkı velâyetten bir çeşittir.** Kölenin ise kendisine velâyeti yoktur. Şu halde başkasına velâyete nasıl kâdir olur?

Câriye ve ümmü veled için, bunlar âzâd olmazdan önce hıdâne hakkı yoktur. Eğer küçük çocuk köle ise belki hak efendiye âiddir. Eğer küçük çocuk ile anası efendinin mülkünde ise ikisinin arası ayırılmaz. «Büyû' — Alış - veriş» konusunda açıklaması gelecektir. **Eğer küçük çocuk hür ise hıdâne hakkı hür olan akrâbasına âiddir. Şayet câriye ve ümmü veled âzâd edilse, hür olan çocuklarında hıdâne hakkı onlara âiddir.** Çünkü onlar ve çocukları hakkın sâbit olması hâlinde hürdürler.

Zimmiyye, çocuk dîne akıl erdirinceye kadar Müslüman kadın gibidir. Yâni, Müslüman olan çocuğuna bakmaya daha haklıdır. Çünkü hıdâne şefkate dayanır. Ana ise çocuğuna daha şefkatlidir. **Çocuk dîne akıl erdirmediği müddetce anasına vermek çocuk için en uygun olanıdır.** Şâyet dîne akıl erdirip anlarsa, zarar ihtimâli olduğu için anasından ayırılır, veya çocuğun küfre alışmasından korkulursa ayırılır. Çünkü küfre alışmak bazan dîne akl erdirmezden önce olur. İmdi, bun-

dan korkulursa çocuk anasından ayırılır. **Ana olsun, nine gibi başkası olsun, çocuğun mahreminden başka birine nikâh edilmekle hıdâne hakkı düşer.** Çünkü şefkat azalır. **Şâyet mahremine nikâh edilse hıdâne hakkı düşmez.** Çocuğun anası amcasına ve ninenin dedeye nikâh edildiği gibi.

Mahrem olmayandan ayrılmakla hıdâne hakkı geri döner. Çünkü mâni' zâil olduğu zaman memnû avdet eder.

Çocuğun anası süt emzirmek için ücret istese, eğer nikâhda olduğu halde veya ric'î talâk iddetinde isterse ücrete müstehâk olmaz. Çünkü ananın çocuğunu emzirmesi, her ne kadar dînen emredilmiş değil ise de, diyânet yoluyla lâzımdır. **Çünkü Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ

«Anneler çocuklarını emzirirler...» (3) buyurmuştur. Lâkin analar âciz olmaları ihtimâlinden dolayı özürlü oldular. Çocuğun annesi ücretle emzirmeye kalkışırsa, buna gücü olduğu belli olup bu işi yapması kendisine vâcib olur. Bu durumda emzirmeye karşılık ücret alması câiz olmaz.

Kadın iddetten sonra veya iddeti içinde kocasının başka karısından olan oğlu için süt emzirmeye karşılık ücret istese, ücrete müstehak olur. Birinci şekle sebeb: Yâni iddetten sonra müstehak olması, nikâh tamamiyle yok olup yabancı gibi olduğu içindir. **İkincide ise sebeb:** Yâni iddet içinde kocasının başka kadından olan oğlu için ücrete müstehâk olması, onun üzerine emzirmek lâzım olmadığı içindir.

Ma'lûm olsun ki, ana, iddeti bittikten sonra, yabancı kadının ücretinden fazla ücret istemedikce çocuğu emzirmek için evlâdır. Çünkü ana çocuğu için daha şefkatli ve daha faydalıdır. Çocuğu anadan almakla çocuğa zarar vermek vardır. Eğer ana yabancı kadının ücretinden fazla ücret almak için kâdîya başvurursa, babadan zararı savmak için o fazla ücreti ödemeye baba zorlanmaz. **Çünkü Allah Teâlâ** (C.C.) :

لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ

«Ana çocuğundan, çocuk kendisinin olan baba da çocuğundan dolayı zarara sokulmasın.» (4) buyurmuştur.

---

(3) Bakara sûresi, âyet : 233
(4) Bakara sûresi, âyet : 233

Yâni anadan çocuğu almakla ona zarar vermemeli. Baba da yabancı kadının ücretinden daha çok ücret vermekle zarara sokulmamalı. Eğer yabancı kadın ücretsiz çocuğu emzirmeye râzı olursa veya ecr-i misliden daha aza râzı olup ana da ecr-i misle râzı olursa bu durumda yabancı kadın, bizim söylediğimiz şeyden dolayı evlâdır. Bunu Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.

Bâin talâk ile boşanmış olan kadında iki rivâyet vardır: Bir rivâyette; onu ücretle tutmak câizdir. Çünkü nikâh yok olmuş ve kadın yabancılara katılmıştır. **Diğer rivâyette; câiz değildir.** Zirâ iddet nikâhın ahkâmındandır. Bundan dolayı iddette nafaka ve mesken vâcib olmuştur. Ona kocanın zekât vermesi ve onun için şehâdet etmesi de câiz olmaz.

Çocuğun anası iddetten sonra «Ben bu çocuğu emzirmem, ancak ücret ile emziririm.» **dediği vakitte baba** «Ben ücretsiz emzirecek kadın bulurum.» **dese veya ana** «Ben bu çocuğu emzirmem, ancak şu kadar ücret ile emziririm.» **dedikde, baba** «Ben senin istediğin ücretten daha azı ile emzirecek kadın bulurum.» **dese, o ana çocuğun babasını men edemez. Lâkin kadın başkası ile evlenmedikçe, iki tarafa riâyet için, süt ana çocuğu ananın evinde emzirir.** Küçük kız, fesâd ihtimâli bulunduğu için, çocuğun anasının erkek kardeşi gibi asabe (erkek mîrâsçılar) olmayan mahreminin bulunmasiyle berâber, amca oğlu gibi mahrem olmayan asabeye verilmez. Çünkü dayıya vermekde fesâd ihtimâli yoktur.

Yine küçük kız çocuğu, utanmaz olan fâsık kimseye verilmez. Utanmaz fâsık, işlediği çirkin işe aldırış etmeyen kimsedir. Çünkü böyle olan kimse fesâddan korunmaz. Her ne kadar temyîze kâdir bile olsa, küçük çocuk babası ile anası arasında muhayyer bırakılmaz. **İmâm Şâfii** (Rh.A.) «Eğer temyîz yaşına erişti ise muhayyer bırakılır ve seçtiği kimseye teslîm edilir.» **demiştir.**

Ana ile nine küçük çocuk için; yemek, içmek; giyinip kuşanmak ve yalnız başına tahâretlenmekte başkasına ihtiyâcı kalmayıncaya kadar babadan daha lâyıktır. Çünkü başkasından müstağnî olunca artık te'dîbe ve erkeklerin ahlâkını almaya muhtâc olur. Baba ise buna daha muktedirdir.

Çocuğun müstağnî olması (başkasına ihtiyâcı kalmaması) **yedi yıl ile takdîr edilmiştir. Yedi yılı Hassâf takdîr etmiştir. Fetvâ da bununladır. Kâfî'de böylece zikredilmiştir.**

dan korkulursa çocuk anasından ayırılır. **Ana olsun, nine gibi başkası olsun, çocuğun mahreminden başka birine nikâh edilmekle hıdâne hakkı düşer.** Çünkü şefkat azalır. **Şâyet mahremine nikâh edilse hıdâne hakkı düşmez.** Çocuğun anası amcasına ve ninenin dedeye nikâh edildiği gibi.

Mahrem olmayandan ayrılmakla hıdâne hakkı geri döner. Çünkü mâni' zâil olduğu zaman memnû avdet eder.

Çocuğun anası süt emzirmek için ücret istese, eğer nikâhda olduğu halde veya ric'î talâk iddetinde isterse ücrete müstehâk olmaz. Çünkü ananın çocuğunu emzirmesi, her ne kadar dînen emredilmiş değil ise de, diyânet yoluyla lâzımdır. **Çünkü Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ

«Anneler çocuklarını emzirirler...» (3) buyurmuştur. Lâkin analar âciz olmaları ihtimâlinden dolayı özürlü oldular. Çocuğun annesi ücretle emzirmeye kalkışırsa, buna gücü olduğu belli olup bu işi yapması kendisine vâcib olur. Bu durumda emzirmeye karşılık ücret alması câiz olmaz.

Kadın iddetten sonra veya iddeti içinde kocasının başka karısından olan oğlu için süt emzirmeye karşılık ücret istese, ücrete müstehak olur. Birinci şekle sebeb: Yâni iddetten sonra müstehak olması, nikâh tamamiyle yok olup yabancı gibi olduğu içindir. **İkincide ise sebeb:** Yâni iddet içinde kocasının başka kadından olan oğlu için ücrete müstehâk olması, onun üzerine emzirmek lâzım olmadığı içindir.

Ma'lûm olsun ki, ana, iddeti bittikten sonra, yabancı kadının ücretinden fazla ücret istemedikce çocuğu emzirmek için evlâdır. Çünkü ana çocuğu için daha şefkatli ve daha faydalıdır. Çocuğu anadan almakla çocuğa zarar vermek vardır. Eğer ana yabancı kadının ücretinden fazla ücret almak için kâdîya başvurursa, babadan zararı savmak için o fazla ücreti ödemeye baba zorlanmaz. **Çünkü Allah Teâlâ** (C.C.) :

لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ

«Ana çocuğundan, çocuk kendisinin olan baba da çocuğundan dolayı zarara sokulmasın.» (4) buyurmuştur.

---

(3) Bakara sûresi, âyet : 233
(4) Bakara sûresi, âyet : 233

Yâni anadan çocuğu almakla ona zarar vermemeli. Baba da yabancı kadının ücretinden daha çok ücret vermekle zarara sokulmamalı. Eğer yabancı kadın ücretsiz çocuğu emzirmeye râzı olursa veya ecr-i misliden daha aza râzı olup ana da ecr-i misle râzı olursa bu durumda yabancı kadın, bizim söylediğimiz şeyden dolayı evlâdır. Bunu Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.

Bâin talâk ile boşanmış olan kadında iki rivâyet vardır: Bir rivâyette; onu ücretle tutmak câizdir. Çünkü nikâh yok olmuş ve kadın yabancılara katılmıştır. **Diğer rivâyette; câiz değildir.** Zirâ iddet nikâhın ahkâmındandır. Bundan dolayı iddette nafaka ve mesken vâcib olmuştur. Ona kocanın zekât vermesi ve onun için şehâdet etmesi de câiz olmaz.

Çocuğun anası iddetten sonra «Ben bu çocuğu emzirmem, ancak ücret ile emziririm.» **dediği vakitte baba** «Ben ücretsiz emzirecek kadın bulurum.» **dese veya ana** «Ben bu çocuğu emzirmem, ancak şu kadar ücret ile emziririm.» **dedikde, baba** «Ben senin istediğin ücretten daha azı ile emzirecek kadın bulurum.» **dese, o ana çocuğun babasını men edemez. Lâkin kadın başkası ile evlenmedikçe, iki tarafa riâyet için, süt ana çocuğu ananın evinde emzirir.** Küçük kız, fesâd ihtimâli bulunduğu için, çocuğun anasının erkek kardeşi gibi asabe (erkek mîrâsçılar) olmayan mahreminin bulunmasiyle berâber, amca oğlu gibi mahrem olmayan asabeye verilmez. Çünkü dayıya vermekde fesâd ihtimâli yoktur.

Yine küçük kız çocuğu, utanmaz olan fâsık kimseye verilmez. Utanmaz fâsık, işlediği çirkin işe aldırış etmeyen kimsedir. Çünkü böyle olan kimse fesâddan korunmaz. Her ne kadar temyîze kâdir bile olsa, küçük çocuk babası ile anası arasında muhayyer bırakılmaz. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.) «Eğer temyîz yaşına erişti ise muhayyer bırakılır ve seçtiği kimseye teslîm edilir.» **demiştir.**

Ana ile nine küçük çocuk için; yemek, içmek; giyinip kuşanmak ve yalnız başına tahâretlenmekte başkasına ihtiyâcı kalmayıncaya kadar babadan daha lâyıktır. Çünkü başkasından müstağnî olunca artık te'dîbe ve erkeklerin ahlâkını almaya muhtâc olur. Baba ise buna daha muktedirdir.

Çocuğun müstağnî olması (başkasına ihtiyâcı kalmaması) **yedi yıl ile takdîr edilmiştir. Yedi yılı Hassâf takdîr etmiştir. Fetvâ da bununladır. Kâfî'de böylece zikredilmiştir.**

Ana ile nine küçük kız çocuğu için, hayz görünceye kadar babadan daha lâyıktır. Çünkü küçük kız çocuğu istiğnâdan sonra kadınların edeblerini bilmeye muhtâcdır. Kadın ise buna daha muktedirdir. Bâliğa oldukdan sonra iffetinin korunmasına ve muhâfazaya muhtâc olur. Bu husûsda ise baba daha kâdirdir. **İmâm Muhammed' (Rh.A.) den rivâyet edilmiştir ki:** «Küçük kız çocuğu. müştehât mertebesine varıncaya kadar anasına veyâ ninesine verilir.» Yâni, küçük kız, şehvet haddine eriştiği zaman babasına verilir. Çünkü korunmaya ihtiyâcı o zaman tahakkuk eder. Zamanın fesâdından dolayı bu kavil daha ihtiyattır.

Ana ile nineden başka küçük kızın mahremlerinden dadılık yapan kadın, kıza şehvet haddine varıncaya kadar, baba ile dededen daha lâyıktır. Çünkü çocuğu dadı yanında bırakmak, bir nevî hizmetçi yapmaktır. Ana ile nineden başka kadın ise onun istihdamına kâdir olmaz. **Bir de;** maksûd olan, kadınların edeblerini öğretmektir. Öğretme ise istihdam ile hâsıl olur. Ana ile nineden başkası istihdama mâlik olmaz. Bundan dolayı küçük kız çocuğu hizmet için kirâlanmaz ve maksûd hâsıl olmaz. Ana ile nine bunun aksinedir. Çünkü şer'an istihdam hakları vardır.

Boşanmış olan kadın, yolculukda çocuğa zarar geleceği için, çocuğun babasından izinsiz çocukla beraber yolculuğa çıkamaz. Ancak, eğer o kadının nikâh edildiği vatanına yolculuk ederse olur. Hattâ evlenmek kadının vatanı olmayan bir beldede olsa, o kadın çocuğu o beldeye nakledemez. Vatanına da nakledemez. Çünkü her birinde iki şeyden biri yoktur. **Bu Kitâbu't-Talâk'da Asl'dan rivâyet edilmiştir. O da en doğru rivâyettir. Bu zikredilen mes'ele, eğer iki yerin arasında fark olursadır.** Şâyet iki belde birbirlerine yakın olsalar, şöyle ki: Bir günde çocuğuna gelip kavuşup yine gece olmadan önce ehline geri dönmesi mümkün olursa, o kadın için çocuğu o kadar yere nakletmek câiz olur. Bu da mutlaka İslâm ülkesinde câiz olur.

O naklettiği beldede evlenmenin vukûu ve vatan şart kılınmamıştır. Ancak şehirden köye nakletmemesi şarttır. Çünkü yakına intikâl bir beldede bir mahalleden bir mahalleye intikâl gibidir. Lâkin şehirden köye intikâlde çocuk için zarar vardır. Çünkü çocuk köylü ahlâkiyle ahlâklanır. Kadın bu nakle ancak, kadının vatanı olup nikâh da orada olursa mâlik olur. **Esah kavl budur.** Nitekim biz sebeblerini açıkladık.

Bu zikredilen sefer anaya mahsûstur. Anadan başkasına, hattâ ninesine çocuğu nakl, babasının izni olmaksızın câiz değildir.

Bir küçük kızın zengin halası olup baba fakîr olsa ve halası çocuğu bir şeysiz (meccânen) bakmak istese, çocuğu anasından da menetmese, halbuki ana hıdâneden kaçınsa, ve babadan ücret ile çocuğun nafakasını istese, sahîh olan kavle göre: **«Anaya, ya meccânen çocuğu elinde tutarsın veya halasına verirsin.»** denilir. **Hulâsa'da da böyle zikredilmiştir.**

* *

بَابُ ٱلنَّفَقَةِ

NAFAKA BÂBI

Nafaka, infâk ma'nâsında isimdir. (1) **Hişâm** (Rh.A.) **demiştir ki:** «Ben İmâm Muhammed'e nafakadan sordum. Nafaka, yiyecek, giyecek ve meskendir.» **dedi. Hulâsa'da böyle zikredilmiştir.**

Nafaka bir kaç sebeb ile vâcib olur.

Karı - kocalık o sebeblerdendir.

Neseb ve mülk de o sebeblerden biridir.

Musannıf karı - kocalığı öne almıştır. Çünkü karı - kocalık nesebin aslıdır. Neseb de mülkden daha kuvvetlidir.

Gerek koca küçük olup cimâa kâdir olmasın veya fakîr olup nafaka sayılacak bir şeyi olmasın, karısının nafakası ona vâcibdir. O karı gerek Müslüman olsun ve gerek kâfir olsun ve gerek büyük olsun veya cimâa elverişli yaşı küçük kadın olsun müsâvîdir. (2) **Hattâ böyle olmazsa engel karı tarafından olup ferci teslim bulunmaz. Bu takdirde nafaka vâcib olmaz. Fakat koca küçük olup cimâa kâdir olmadığı sûrette bunun aksinedir.** Çünkü engel kocanın tarafındandır. **Eğer koca ve karı ikisi de küçük olup cimâa kâdir olmasalar, karı için nafaka yoktur.** Çünkü engel ma'nen karı tarafından gelmiştir. **Bu bâbda yapılacak son iş; kocanın tarafından olan engeli yok saymaktır. Karının ta-**

---

(1) **NAFAKA :** Lûgatte; çıkmak, gitmek, sarf etmek ma'nâlarını ifâde eder. Ve bir insanın iyâline sarf ve infak ettiği şeye denir.

Fıkıh ıstılahınca; taam, kisve, sükna ile bunlara tâbi olan şeylerden ibârettir. **Örfen;** yalnız taama ıtlak olunur. (Hukûk-u İslâmiyye Kâmûsu, Ö, Nasûhî Bilmen, C. 2)

(2) Müslüman olsun veyâ olmasın kadının nafakası kocasına âiddir. Kadın, kocasının evine girip, kendini teslim edince kocası onun nafakasını, giyimini ve meskenini te'mîn etmekle yükümlüdür. **(Kudûrî.)**

rafından olan engel kâimdir. Karının tarafından olan engelin kâim olmasiyle beraber nafakaya müstehâk olmaz. Nihâye'de böyle zikredilmiştir.

Nitekim, koca küçük olup cimâa kâdir olmasa da, karının yaşı büyük olursa, o karı gerek fakîr olsun, gerek zengin olsun; gerek cimâ edilmiş olsun ve gerek olmasın nafakaya müstehak olur. Çünkü kadının zenginliği kocası üzerindeki nafaka hakkını iptâl etmez.

Nafaka koca ile karının hallerine göre vâcib olur. Bu Hassâf' (Rh.A.) **ın tercîhidir ve fetvâ da buna göredir. Musannıf bunu şu sözü ile beyân etmiştir: Karı ve kocanın ikisi de zengin oldukda, zengin nafakası vardır. İkisi de fakîr oldukda fakîr nafakası verilir. İkisinden biri zengin ve diğeri fakîr olursa** —ki bu iki sûrete şâmildir. Biri; karı fakîr ve koca zengin olmaktır. Diğeri; karı zengin ve koca fakîr olmaktır. — **nafaka iki hâlin ortası ile takdîr edilir.** Yâni, zenginlerin nafakasından aşağı ve fakîrlerin nafakasından fazlaca olur. **İmâm Kerhî** (Rh.A.) «Kocanın hâline itibâr edilir» **demiştir. Şâfiî'** (Rh.A.) **nin kavli de budur. Bedâyi' sâhibi, sahih kavl budur; demiştir. Mebsût sâhibi ise;** «Zenginlikde ve fakîrlikde mûteber olan —zâhir rivâyette— kocanın hâlidir.» **demiştir.**

Her ne kadar karı babasının evinde olsa da nafaka lâzımdır. Hidâye'de denmiştir ki: «Şâyet karı kendisini kocanın evine teslim etse, nafakasını kocası vermesi gerekir.» **Nihâye'de de denmiştir ki:** «Bu şart zâhir rivâyete göre lâzım değildir. Çünkü **Mebsût'ta** şöyle denilmiştir: Zâhir rivâyette bildirildiğine göre akdin sıhhatinden sonra, her ne kadar kocanın evine nakletmese de, karı için nafaka vâcibdir.» **Ondan sonra denilmiştir ki:** Belh İmâmlarının sonra gelenlerinden bir kısmı karı - kocanın evinde zifâf edilmedikçe nafakaya müstehak olmaz.» **Fetvâ Kitâb'ın cevâbı üzeredir. O da kocanın evinde zifâf edilmese bile nafakanın vâcib olmasıdır.**

Veyâ karı, kocanın evinde hasta olursa, onun için nafaka lâzım gelir. Kıyâs, şâyet karının hastalığı cimâı menetse nafaka verilmemek iktizâ ederdi. Çünkü erkeğin istifâdesi için kadın tarafından kendini habsetmek yoktur. İstihsânen nafaka lâzım gelmesinin vechi; ihtibâsın mevcûd olmasıdır. Çünkü koca o hasta olan kadın ile ünsiyet eder. Onu okşar ve kadın onun evini korur. Engel ârızîdir, hayza benzer. **Bu yönden istihsânen nafaka lâzım gelir. İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **dan rivâyet edilmiştir ki:** «Karı şâyet nefsini teslim ettikten sonra hasta olsa, teslim tahakkuk ettiği için nafaka vâcib olur.» **Eğer teslimden önce hasta olup nefsini ondan sonra teslim ederse nafaka vâcib olmaz. Çünkü teslim sahîh olmaz. Bunu Hidâye sâhibi makbûl bulmuştur.**

Nâşize olan kadın için nafaka vâcib olmaz. Musannıf, nâşizeyi: **«Nâşize kadın: Kocasının evinden haksızca çıkıp gidendir. Kocasının evine geri dönünceye kadar nâşizedir.»** sözü ile açıklamıştır. Çünkü ihtibâsın (kendini kocası için habs etmenin) yok olması karının kendisindendir. **Döndüğü zaman ihtibâs yerine gelir ve nafaka vâcib olur. Fakat kocanın evinde temkinden kaçınan kadın zikredilenin aksinedir. Çünkü ihtibâs kâimdir.** Koca onun ile zorla cimâa kâdirdir. Musannıfın «haksızca» sözü «haklıca» çıkmakdan sakınmadır. Nitekim koca ona mehr-i muaccelini (peşin mehr) vermediği için kocanın evinden çıkması gibi.

Borc sebebiyle habsedilen kadının da nafakası kocasına vâcib olmaz. Çünkü borcunu ödemeyip oyalanmak sûretiyle kendini teslimden kaçınmak onun tarafından gelmiştir. Onun tarafından gelmese bile erkek tarafından da kaçınma kadından olmayıp kadın âciz olduğu için olsa da suç değildir.

Kocasının evine gitmemiş olan hasta kadın için de kocasına nafaka lâzım gelmez. Nafaka lâzım gelmemesinin sebebi, koca karısından faydalanamadığı ve ihtibâs bulunmadığı içindir.

Gasbedilmiş kadın için de kocasına nafaka vâcib olmaz. Yâni, kaçırılmış (gasbedilmiş) kadın, bir adamın zorla alıp götürdüğü kadındır. Çünkü nafaka kocanın evinde ihtibâsın karşılığıdır. Halbuki ihtibâs ortadan kalkmıştır.

Mahremi ile berâber bile olsa, kocası olmaksızın Hacca giden kadın için de nafaka vâcib olmaz. Çünkü ihtibâsın ortadan kalkması karının tarafındandır. Eğer kadın kocası ile beraber yolculuk ederse, onun nafakası hazarda olan nafakadır. Yâni, vâcib olan hazar nafakâsıdır. Çünkü kocanın karı üzere kâim olması için ihtibâs vardır. Başka şey gerekmez. Yâni sefer nafakası gerekmez. Yolculuk için kocanın kirâ vermesi de gerekmez.

Eğer koca zengin ise, karısı için ve karısının bir hizmetçisi için nafaka vermesi gerekir. Çünkü karının ihtiyâcını gidermek kocaya vâcibdir. Bu ise ihtiyâcı gidermenin tamâmındandır. **Eğer koca fakîr olursa esah olan kavle göre, hizmetçi için nafaka vermesi gerekmez.**

Kocanın nafakadan âciz olması sebebiyle koca ile karının araları ayırılmaz. Koca karısının hakkını, koca gâib olduğu halde ifâ etmemekle de araları ayrılmaz. Velev ki, koca zengin olsun.

Ma'lûm olsun ki: Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, feshi tecvîz eden iki durum vardır. Birisi kocanın fakîrliğidir. Bunun yolu kâdî katında kocanın fakîrliği sâbit olmaktır. Kâdî ona üç gün mehil verir. Dördüncü

günün sabahında karıyı ondan ayırır. **Gâyet'ul-Kusvâ'da böyle zikredilmiştir.**

İkinci durum, gâib olan kocanın nafakadan karının hakkını zengin de olsa ifâ etmemesidir. Gâyet'ul-Kusvâ'nın şerhinde denmiştir ki: Eğer koca nafakayı edâya kâdir olduğu halde gâib olsa ve lâkin karının hakkını ifâ etmese, iki vechin en açık olanına göre onda fesh yoktur. Lâkin eğer o gâib kocanın yeri biliniyorsa, kâdî kocanın olduğu belde kâdîsına onu çağırmak için adam gönderir. **İki vechin ikincisi feshin sâbit olmasıdır. Bizim Ashâbımızın bir kısmı buna meyletmişlerdir. Maslahattan dolayı bununla fetvâ vermişlerdir.**

Hâvî şerhinde denmiştir ki: Bu kavl Kâdî Taberî (Rh.A.) **ve İbnu's-Sabbâğ'** (Rh.A.) **ın seçtiğidir. Rûyânî'den ve kardeşinin oğlu el-Udde adlı kitâbın sâhibinden rivâyet edilmiştir ki, maslahat ve fetvâ bununladır.** Musannıf birinci hılâfa; «Ondan acziyle» demekle işâret etmiştir. İkinci hılâfa; «Onu ifâ etmemekle değil ilâh.» sözü ile işâret etmiştir.

Ben derim ki: Güvenilir Şâfiî kitaplarından nakledilmekle anlaşılmıştır ki; Şâfiî' (Rh.A.) **göre, nafakadan acz ile hüküm hâzıra bakaraktır. Gâibe bakarak hüküm ise infâk etmemektir. Acz ile infâk etmemenin her biri bizzarûre ma'lûmdur. İmdi zikredilen şeyden dolayı Hidâye şerhlerinde ve başka yerlerde, Şâfiî'** (Rh.A.) **yi red için söylenen şu sözlere vech yoktur:** «Nafakadan acz, ancak koca mevcûd olduğu zaman kendini gösterir. Ama koca gaybet-i münkatıa ile gâib olursa, acz bilinmez. Çünkü kocanın kâdir olması câizdir. Bu infâkı terk olur, yoksa infâkdan acz olmaz. Bu da'vâ başka kâdîya sunulsa ve o kâdînın hükmünü câiz görse; sahîh olan şudur ki, bu hüküm geçerli olmaz. Çünkü bu hüküm ictihad götürür bir mes'ele de değildir. Zirâ biz zikrettik ki, acz sâbit değildir.» Evet Şâfiî'lerden mezhebini bilmeyip infakdan acz ile gâib üzere hükmeden kimseye bu i'tirâz vârid olur. Şâfiî' (Rh.A.) ye bu i'tirâz vârid olmaz. **Şâfiî Mezhebi ile amel eden kimseye de vârid olmaz.** İmdi ötesini sen düşün!

Kâdî o kadına, kocan adına borç al diye, emreder. Yâni, parasını kocanın malından ödemek üzere veresiye yiyecek satın al, der. Koca ve karı fakîr oldukları için fakîr nafakası takdîr edilir de, koca zenginleşirse karı istediği takdirde ona zenginliğinin nafakasını tamamlar. Çünkü nafaka zenginlik ve fakîrliğe göre değişir. Hükmolunan nafaka henüz vâcib olmayan nafakanın takdiridir. Çünkü nafaka azar azar vâcib olur. Kocanın durumu değişince karı için hakkının tamamını istemek vardır. O da zengin kadınların nafakasının aşağısı ve fakir kadınların nafakasının üstüdür.

Geçmişin nafakası düşer. Meğer ki kâdî takdir etmiş veya bir şey üzere sulh olmuş olalar. Çünkü nafaka sıladır, ıvaz değildir. Ancak kâdînin hükmü ile kuvvet bulur. Hibe gibi ki, hibe ancak bir te'kîd edici şey ile mülk îcâb eder. O da hibenin teslim alınmasıdır. Sulh kazâ gibidir. Çünkü kocanın kendisi üzere velâyeti kâdînin velâyetinden daha kuvvetlidir. Fakat mehr bunun aksinedir. Çünkü mehr mülkden ıvazdır.

Karı - kocadan birinin ölmesiyle veya karı boşanmış olmakla takdir olunan nafaka düşer. Yâni, koca üzere nafaka takdir edildikden sonra ikisinden biri ölse, lâkin kâdî karıya borç almakla emretmiş olmasa ve bir kaç ay geçmiş olup karı nafakasını almasa, takdir olunan nafaka düşer. Nitekim, daha önce geçti ki, nafaka sıladır. Sılalar ise, hibenin ölüm ile düştüğü gibi, almazdan önce ölmekle düşer. Ancak karı kâdînin emri ile borç alırsa o başka. Çünkü bu takdirde nafaka kuvvet bulur. Nitekim daha önce geçti.

Eğer karı bir yıllık nafakasını peşinen alsa, ondan sonra karı - kocanın ikisinden biri yıl tamamlanmadan önce ölse, karıdan bir şey geri alınmaz. Çünkü nafaka sıladır ve o sılaya kabz (teslim almak) bitişmiştir. Sılalarda ölümden sonra geri dönmek yoktur. Çünkü hükümleri sona erer. Nitekim hibede olduğu gibi.

Nikâh ile me'zûn olan köle, karısının nafakası için satılır. Çünkü nafaka bedeli borçtur. O borç kölenin zimmetinde vâcibdir. Zirâ borcun sebebi, ki karı - kocalıktır, mevcûddur. Borcun vâcib olması kölenin sâhibi hakkında zâhirdir. Çünkü sebeb kölenin sâhibinin izni ile hâsıl olmuştur. Borç kölenin boynuna bağlı olur. Tâcir köledeki ticâret borcu gibi. Kölenin sâhibi için fidye vermek vardır. Çünkü karının hakkı nafakadadır. Rakâbenin ayn'ında değildir.

Köle tekrar tekrar satılır. Meselâ, bir köle sâhibinin izni ile evlense de kâdî o köle üzere karısı için nafaka takdir etse ve o kölenin zimmetinde bin akça toplansa, o köle kıymeti olan beşyüz akçaya satılır. Müşteri de onun üzerinde nafaka borcu olduğunu bilse, tekrar yine satılır. Şâyet o köle üzerinde olan bin akça borç bir başka sebeb ile olsa, kıymeti olan beşyüz akçaya bir kere satılır. Bir kere daha satılmaz.

Kölenin ölmesi ile nafaka düşer. O kölenin öldürülmesi ile de düşer. O kölenin efendisinden, alacak yeri bulunmadığı için, bir şey istenmez.

Nafakadan başka borcda bir kere satılır. Eğer kölenin kıymeti ala-

caklılarına yeterse ne a'lâ, yetmezse hür oldukdan sonra istenir. **Fark şudur ki:** Nafaka borcu her zamanda yenilenir. Satışdan sonra başka borç olarak ortaya çıkar. Diğer borçlar bunun aksinedir. **Eğer o köle müdebber veya mükâteb yâhûd ümmü veled olursa nafaka için satılmaz.** Çünkü satışın câiz olması yok olmuştur. **Lâkin mükâteb şâyet kitâbetten âciz olsa satılır.** Çünkü aczden sonra ondan nakli kabûl eder.

Nikâh edilmiş câriyenin nafakası ancak sâhibinin hazırlaması ile kocasına vâcib olur. Yâni bir kimse başkasının câriyesi ile evlense, ona nafaka, ancak câriyenin sâhibi câriyeyi hazırladığı zaman vâcib olur. Hazırlamaktan murâd: Câriye ile kocasının arasını tahliye edip kendi hizmetinde kullanmamasıdır. Çünkü ihtibâs ancak hazırlamakla ve hizmetinde kullanmamakla gerçekleşir. Zirâ, câriyenin nafakayı hak etmesi husûsunda mûteber olan , kocasının işlerinde onu serbest bırakmaktır. Bu ise, söylediklerimizle olur. **O câriyeyi sâhibi, kocası ile câriyenin arasını tahliyeden sonra hizmetinde kullansa vâcib olan nafaka düşer.** Çünkü nafaka îcâb eden şey ortadan kalkmıştır. **Eğer o câriye bazan sâhibine çağırmadan hizmet ederse, nafaka düşmez.** Çünkü sâhibi onu hizmet için çağırmayınca geri almış olmaz. **Bu husûsta; kocanın hür olması ile köle, müdebber veyâ mükâteb olması arasında fark yoktur.** Zirâ nafaka îcâb eden ma'nâ câriyeyi teslîme hazırlamaktır. Binâenaleyh, kocaların değişmesiyle değişmez. Kezâ müdebbere ve ümmü veled, câriye gibidir. Hattâ bu ikisinin de nafakaları ancak sâhibinin teslime hazırlamasiyle vâcib olur. **Mükâtebe câriye, müdebbere ve ümmü veled gibi değildir.** Şâyet müdebbere sâhibinin izni ile evlense, teslime hazırlamadan önce nafakası hür kadında olduğu gibi kocaya vâcib olur. Çünkü sâhibinin onu istihdâm etmek hakkı yoktur. Zirâ mükâtebe nefsine ve menfaatlerine daha hak sâhibidir.

Kocaya karısı için oturacak bir ev temîn etmek vâcibdir. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.) :

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ

«O kadınları gücünüz nisbetinde, kendi oturduğunuz yerde oturtun.» (3) buyurmuştur.

Karı - kocanın, âilesinden hâlî bir evde oturması gerekir. (4) Çün-

(3) Talâk sûresi (65), âyet : 6

(4) Koca, karısını kendi âilesinden hiç bir kimsenin bulunmadığı bir evde oturtmaya yükümlüdür. Ancak, kadın kabûl ederse oturtabilir. Eğer, kocanın başka kadından çocuğu varsa onu karısıyle berâber oturtmaya hakkı yoktur. **(Kudûrî.)**

kü karı - koca başka insanlar ile bir arada oturmakda zarara uğrarlar. Zirâ mal ve eşyalarından emîn olmazlar İnsanlar onların birbirlerinden faydalanmasına ve muâşeretine mâni' olurlar. **Ancak, eğer karı - koca onları kabûl ederlerse olur.** Çünkü hak onlara âiddir. Binâenaleyh ehli ile birlikde oturup bu husûsta anlaşabilirler.

Karının ehli, yâni mahremi diledikleri vakit ona bakar ve onunla konuşabilirler. Koca bundan onları menedemez. Çünkü menetmekde rahmi ayırmak (akraba ile ilişkiyi kesmek) **vardır.** Kocaya bunda zarar da yoktur. **Fakat kocanın izni yok iken onun yanına giremezler. Bu câiz değildir. Zirâ ev kocanın mülküdür. Koca için oraya girmekden menetmek hakkı vardır.** (5)

Sahîh olan kavl, kocanın karısını ana - babasına gitmekten men edememesidir. Her hafta karının ana - babasının onun yanına gelmelerini de menedemez. Her yıl ana - babasından başka mahreminin gelip görüşmesini de menedemez. Musannıfın, «sahîh olan» demesi, Muhammed b. Mukâtil' (Rh.A.) **in sözünden kaçınmadır.** Çünkü o, «Kocanın, her ayda karısının mahremlerini ziyâretten menetmesi câiz olmaz.» der.

Gâib olan kimsenin karısı, çocuğu, anası ve babası için, gâibin malından onların hakları cinsinden yâni akça ve altın veya yemek yâhûd elbise takdir edilir. Fakat hakları cinsinden olmazsa bunun hilâfınadır. Çünkü satışa muhtac olur. **Gâibin malı ise infâk için bilittifak satılmaz.**

Eğer yanında mal bulunan kimse, yâni, ortağı yâhûd emânetçi veya borçlu kendisinde mal bulunduğunu; karı - kocalığı ve karısının ondan çocuk doğurduğunu ikrâr ederse veya kâdî bunu yâni malı, karı - kocalığı ve doğumu bilir de; yanında mal olan kimse malı itirâf etmezse, nafaka ve giyim takdir edilir. Kâdî gâibin karısına, kocası ona nafaka vermediğine dâir yemîn ettirir ve ondan kefîl alır. Çünkü insanlardan bazıları kefîl verir yemîn etmez. Bazıları da aksini yapar. Kâdî ihtiyâten gâibin menfaatına ikisinin arasını cemeder.

Nafaka nikâha beyyîne getirmekle takdir edilmediği gibi gâib olan zevc mal bırakmadı ise kadın nafaka takdiri ve borçlanma emri almak için beyyîne getirdiği takdirde gâib aleyhine nafaka takdir edilmez. Çünkü onda gâib aleyhine hüküm vardır. Nikâhlı olduğuna da hükmedilmez. Çünkü zikredilen gibi bu da gâib aleyhine hükümdür. **İmâm Züfer** (Rh.A.) «Gâib aleyhine nafaka ile hükmolunur, nikâh ile

---

(5) Koca; kaynanası, kayınpederi veya kadının başka erkekden olan çocuğunun veyâ âilesinden birinin zevcesinin yanına girmelerine mâni' olabilir. Ancak, diledikleri zaman zevcesini görmelerine ve konuşmalarına mâni' olamaz. **(Kudûrî.)**

olunmaz.» **demiştir. Çünkü nafaka ile hükümde karı için nazar yâni, merhâmet vardır.**

Gâib olan kocaya zarar yoktur. Çünkü koca hâzır olsa ve karıyı tasdîk etse, karı hakkını alır. Eğer inkâr ederse yemîn ettirilir. Yemînden kaçınırsa karıyı tasdîk etmiş olur. Eğer karı delîl getirirse hakkı sâbit olur. Eğer delîlden âciz olursa ya kefîl veya karı öder. **Nafakaya ihtiyâç olduğu için İmâm Züfer'** (Rh.A.) **in kavli ile amel edilir. Nikâhda amel edilmez.**

Biline ki, kâdî, gâibin malından nafakaya ancak zikredilen kimseler için hüküm verir. Çünkü gâib olan kimse aleyhine hükm câiz olmaz. Zikredilen kimselerin nafakası hükümden önce vâcibdir. Bundan dolayı onlar için, hükümden önce kocanın rızâsı olmadan nafaka almak vardır. Onlar hakkında hüküm kâdîden yardım ve fetvâdır. **Fakat zikredilenlerden başka akrabâ bunların aksinedir. Çünkü bunlardan başkasının nafakaları hükümden önce vâcib değildir. Bundan dolayı onlar gâibin malından, hükümden önce bir şey bulurlarsa alamazlar.** Onların hakkında hüküm yeni îcâb olur. Bu ise gâib aleyhine câiz değildir.

Boşanmış olup iddette olan kadın için de, talâk gerek ric'î talâk olsun ve gerek bâîn talâk olsun nafaka vâcib olur.

Âzâd ve bülûğ muhayyerliği gibi, suç ile olmayan ayırma ile mu'tedde olan kadın için nafaka vâcib olur. Ya da küfüvü (dengi) **olmadığı için ayrılıp iddet bekleyen kadın için de nafaka ve mesken vâcib olur.**

Ric'î talâkda vâcib olmasına sebeb; zirâ nikâh özellikle bizim mezhebimizde ric'î talâkdan sonra kâimdir. Çünkü koca için cinsî münâsebet helâl olur. **Bâîn talâkda vâcib olmasına sebeb;** nafaka ihtibâsın (yâni, kadını kapayıp alıkoymanın) **karşılığı olduğu içindir.** Nitekim daha önce anlatıldı. Halbuki ihtibâs nikâh ile maksûd olan hüküm hakkında kâimdir. O hüküm de çocuktur. **Zirâ, iddet çocuğu korumak için vâcibdir. Şu halde nafaka vâcib olur. Bundan dolayı iddet bekleyen kadın için bi'l-icmâ mesken vâcibdir.**

Kocanın ölümüyle mu'tedde olan kadın ve ma'siyet sebebiyle ayırmakdan mu'tedde olan kadın için nafaka vâcib olmaz. Ma'siyet sebebiyle olan ayırma, meselâ karının mürtedde olması (yâni, İslâm Dininden çıkması) gibi ve kocanın oğlunu şehvetle öpmesi gibi.

Birincisine, yâni ölümde nafaka vâcib olmamasına sebeb; zirâ, nafaka kocanın malından azar azar vâcib olur. Ölümden sonra onun ma-

lı yoktur ve vârislerin malından da nafakanın vâcib olması mümkün değildir.

İkincide, yâni ma'siyette nafaka vâcib olmamaya sebeb; karı irtidâdı ile haksız olarak kendisini habsedici olmuştur. Bu durumda kadın nâşize (itâatsız) gibi olur.

Üç talâk ile boşanmış olan mu'tedde kadının mürtedde olmasiyle nafaka düşer. Kocanın oğluna temkinle (yâni zinâ imkânı vermekle) nafaka düşmez. Çünkü ayrılık üç talâk ile sâbit olmuştur. Onda riddet ve temkîn amel etmez. **Ancak İslâmı'dan dönen kadın tövbe edinceye kadar habsedilir. Habsedilen kadın için de nafaka yoktur. Mümekkine** (yâni kocasının oğluna zinâ imkânı veren) **habsedilmez. Binâenaleyh ona nafaka vardır.**

Nafakanın vâcib olması sebeblerinden biri de nesebdir. Babaya hâsseten nafaka vâcib olur. Babaya o nafakada bir kimse ortak olmaz. Nitekim ana - babasının ve karısının nafakasında kimse ortak olmadığı gibi. Gerekse baba fakîr olsun. **Çünkü Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ

«Anaların yiyecek ve giyeceğini sağlamak, çocuk sâhibi olan babaya borçtur.» (6) buyurmuştur.

Yukarıdaki âyette geçen «mevlûdün leh» **babadır.**

Babaya fakîr çocuğu için nafaka vermek vâcib olur. Çocuğun küçük olması şarttır. Hattâ küçük çocuk zengin olsa nafakası kendi malından verilir. Ya da çocuk büyük olup kazanmakdan âciz olursa, yine babaya nafaka vâcib olur. Hattâ kazanmakdan âciz olmasa nafakası babaya vâcib olmaz.

Hulâsa'da zikredilmiştir ki: Şâyet büyük çocuk soylu kişilerin oğullarından olup halk kendisini ücretle tutmazlarsa âciz sayılır. Yine böylece ilim öğrenenlerden olup şâyet kazanç yolu bulamazsa, onların nafakası babalarından düşmez.

Nafaka zengin olan babaya vâcib olur. Çünkü, baba fakîr ise âciz olur. **Âciz olan kimseye nafaka gerekmez. Fakat karı ile küçük çocuklar bunun a'sidir.** Çünkü koca nikâh akdi ile nafakayı iltizâm etmiştir. Bunların nafakası kocanın fakîr olmasiyle düşmez.

---

(6) Bakara sûresi (2), âyet : 233.

Zenginlik konusunda Fakihler ihtilâf etmişlerdir. Fetvâ, sadaka alamayacak kadar nisâba mâlik olmakla, yâni fitre zenginliği ile takdir edilmiştir.

Fakîr olanın usûlü için; yâni anası, babası, dedeleri ve nineleri için nafaka vâcib olur. Baba ve ana hakkında vâcib olması; Allah Teâlâ (C.C.) :

وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا

«Onlarla dünyâda iyi geçin.» (7) buyurduğu içindir.

Bu âyet-i kerîmeyi Nebî Aleyhisselâm iyi geçinme «Hüsn-i muâşeret» ile tefsîr etmiştir. Ana - baba şâyet aç iseler onları doyuracak, çıplaksa giydirecektir. Bu âyet-i kerîme, üst tarafından anlaşıldığına göre, kâfir olan ana - baba hakkında nâzil olmuş ve ibâresi ile nafakanın kâfir hakkında vâcib olmasını ifâde etmiştir. Müslüman hakkında ise evleviyet yolu ile ifâde eder.

Dedeler ve nineler hakkında nafaka vâcib olmasına gelince; çünkü onlar babalardan ve analardan sayılırlar. Bundan dolayı dede, babanın yokluğunda baba yerine geçer.

«Fakîr olan» diye kaydetmesi; zengin oldukları takdirde nafakaları kendi mallarından vâcib olduğu içindir. Velev ki, fakîrlerden olan usûl, kazanmaya kâdir olsunlar. Nafakaları yine vâcibdir. Çünkü onlar çalışmaktan zarar görürler. **Halbuki evlâd onlardan zararı uzaklaştırmaya me'mûrdur. Zâhir rivâyette evlâdın erkekleri ve dişileri arasında fark yoktur. Sahîh olan kavl budur.** Çünkü ana ve babanın nafakaya istihkakları ancak çocuğun malında mülk hakkı ile olur. Nitekim **Resûlüllah** (S.A.V.):

أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ

«Sen ve malın babân içindir.» buyurmuştur. Bu ma'nâ evlâddan erkek ve dişilere şâmildir.

Bundan dolayı bu istihkâk — her ne kadar vâris olmak yok ise de — **din ihtilâfiyle beraber ana baba için sâbit olur.**

---

(7) Lokmân sûresi (31), âyet : 15

Nafakanın vâcib olmasında yakınlık ve cüz'iyyete bakılır, mîrâsa bakılmaz. Kızı ve oğlunun oğlu olan kimsenin nafakaşı kızına vâcib olur. Halbuki ikisi arasında mîrâs yarıdır.

Kızının çocuğu ve kendi erkek kardeşi olan kimsenin nafakası kızının çocuğuna vâcib olur. Halbuki mîrâsın hepsi kardeşinindir. Kızın çocuğuna mîrâs yoktur. Çünkü o zevi'l-erhâm' (uzak akraba) dandır.

Her zî rahmi mahrem (yakın akraba) **için nafaka vâcibdir.**

Zî rahm ile mahrem arasında fark: Umûm ve husûs min vechindir. Çünkü bu iki kelime kıza ve kızkardeşe ıtlak edilebilir. **Kız, amca kızına da şâmildir. Fakat kızkardeş ona şâmil değildir.** Çünkü amca kızının nikâhı sahîhdir. **Kızkardeş nikâhı sahîh olmadığı için zevcenin kızkardeşine** (baldız) **şâmildir. Fakat kız kelimesi şâmil değildir.**

Küçük oğlan veya bâliga kadın veya âciz erkek, meselâ kazanmaya kâdir olamayan kötürüm; a'mâ veya mecnûn zî rahm-i mahrem, bunların hepsinin fakîr olmak şartiyle nafakaları verilir. Hattâ zengin olsalar, nafakaları başkalarına vâcib olmaz. **Onların nafakalarının vâcib olmasına sebeb; çünkü yakın akrabalıkta sıla vâcib olur. Uzak akrabalıkta vâcib olmaz.**

Bunları ayıran fasıl zî rahm-i mahrem olmaktır. Allah Teâlâ (C.C.):

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ

«Mîrâscıya da aynı şeyi yapmak borçtur.» (8) buyurmuştur. (Yâni, baba ölmüşse, yerine vâris olan onun sorumluluklarını yüklenir, demektir.)

İbn Mes'ûd' (R.A.) un kırâatinde :

وَعَلَى الْوَارِثِ ذِي الرَّحِمِ الْمَحْرَمِ مِثْلُ ذَالِكَ

«Zî rahm-i mahrem olan mîrâscıya da bunun misli vardır.» şeklindedir.

Onun kırâati meşhûrdur. Şu halde meşhûr haber değerindedir. Nitekim bu usûl ilminden bilinir. Bununla Kitâb'ın mutlakını takyîd etmek câizdir.

---

(8) Bakara sûresi (2), âyet : 233

Nafakanın vâcib olmasında yakınlık ve cüz'iyyete bakılır, mîrâsa bakılmaz. Kızı ve oğlunun oğlu olan kimsenin nafakaŝı kızına vâcib olur. Halbuki ikisi arasında mirâs yarıdır.

Kızının çocuğu ve kendi erkek kardeşi olan kimsenin nafakası kızının çocuğuna vâcib olur. Halbuki mîrâsın hepsi kardeşinindir. Kızın çocuğuna mirâs yoktur. Çünkü o zevi'l-erhâm' (uzak akraba) dandır.

Her zî rahmi mahrem (yakın akraba) **için nafaka vâcibdir.**

Zî rahm ile mahrem arasında fark: Umûm ve husûs min vechindir. Çünkü bu iki kelime kıza ve kızkardeşe ıtlak edilebilir. **Kız, amca kızına da şâmildir. Fakat kızkardeş ona şâmil değildir.** Çünkü amca kızının nikâhı sahîhdir. **Kızkardeş nikâhı sahîh olmadığı için zevcenin kızkardeşine** (baldız) **şâmildir. Fakat kız kelimesi şâmil değildir.**

Küçük oğlan veya bâliga kadın veya âciz erkek, meselâ kazanmaya kâdir olamayan kötürüm; a'mâ veya mecnûn zî rahm-i mahrem, bunların hepsinin fakîr olmak şartiyle nafakaları verilir. Hattâ zengin olsalar, nafakaları başkalarına vâcib olmaz. **Onların nafakalarının vâcib olmasına sebeb; çünkü yakın akrabalıkta sıla vâcib olur. Uzak akrabalıkta vâcib olmaz.**

Bunları ayıran fasıl zî rahm-i mahrem olmaktır. Allah Teâlâ (C.C.):

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ

«Mîrâscıya da aynı şeyi yapmak borçtur.» (8) buyurmuştur. (Yâni, baba ölmüşse, yerine vâris olan onun sorumluluklarını yüklenir, demektir.)

İbn Mes'ûd' (R.A.) **un kırâatinde :**

وَعَلَى الْوَارِثِ ذِي الرَّحِمِ الْمَحْرَمِ مِثْلُ ذَالِكَ

«Zî rahm-i mahrem olan mîrâscıya da bunun misli vardır.» şeklindedir.

Onun kırâati meşhûrdur. Şu halde meşhûr haber değerindedir. Nitekim bu usûl ilminden bilinir. Bununla Kitâb'ın mutlakını takyîd etmek câizdir.

---

(8) Bakara sûresi (2), âyet : 233

Sonra mutlaka hâcet lâzımdır. Küçüklük, dişilik, kötürümlük ve a'mâlık, acz gerçekleştiği için hâcet belirtilerindendir. Çünkü kazanca kâdir olan kazancıyla zengindir. **Fakat ana - baba bunun aksinedir.** Nitekim daha önce geçti. **Zikredilen kimse için nafaka mîrâs mikdârı vâcib olur.**

Mîrâsın mikdârı ancak, Hak Teâlâ' (C.C.) **nın :**

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ

«Mîrâsçıya da bunun misli vardır.» (9) âyet-i kerîmesi mucibince i'tibâr edilmiştir. Çünkü hükmün vasfa terettüb etmesi, o vasfın illet olduğunu bildirir. Bir de; mes'uliyyet menfaate göredir.

Zikredilen kimselerin nafakaları üzerine vâcib olan kimse hak edenlerin hakkını vermesi için infâka zorlanır. Binâenaleyh bâliğa olan kızın ve kötürüm olan bâliğ oğlanın nafakası babaları ve anaları üzerine üçtebir hesâbıyla vâcib olur. Babaya üçteiki ve anaya üçtebir vâcib olur. Çünkü onlar için mîrâs bu kadardır. **Zâhir rivâyette, nafakanın hepsi babayadır. Çünkü Hak Teâlâ** (C.C.) :

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ

«Anaların yiyecek ve giyeceklerini sağlamak, çocuk sâhibi babaya borçtur.» (10) buyurmuştur.

Ana - babadan başkasında tek rivâyet ile mîrâs mikdârına itibâr edilir.

Musannıf bunun üzerine; «Muhtelif dereceden zengin kızkardeşleri olan fakîrin nafakası, o kızkardeşleri üzerine, mîrâsı gibi beştebir hesâbıyla vâcib olur.» sözünü tefri' etmiştir. Üç tâne beştebir, baba bir ana bir kızkardeşedir. Bir beştebir baba bir kızkardeşinedir. Bir beştebir de ana bir kızkardeşine mîrâsları mikdârı vâcib olur.

Mahrem olan zî rahmde, mahrûm olmamak üzere, mirâs ehliyetine itibâr edilir. Mîrâsı ihrâz etmesiyle onun hakîkatına itibâr edilmez. Çünkü mîrâsı ihrâz etmesi ancak ölümden sonra bilinir.

Musannıf bunun üzerine, «Zengin dayısı ve amcası oğlu olan faki-

(9) Bakara sûresi (2), âyet : 233
(10) Bakara sûresi (2), âyet : 233

rin nafakası dayısına vâcib olur.» **sözünü tefri' etmiştir.** Çünkü amca oğlunun ölüp mîrâsın dayıya kalması mümkündür. Zirâ, amca oğlu mahrem değildir. Onun üzerine nafaka da yoktur. Dayı mahremdir. Nafakayı onun vermesi gerekir.

Dinleri ayrı olursa nafaka lâzım gelmez. Çünkü istihkâk ancak vârisin adı ile sâbit olur. Dînin ayrı olması ise vâris olmayı meneder. **Şu halde Hıristiyana (Nasrânîye) Müslüman kardeşi için nafaka vâcib olmaz. Müslümana da Hıristiyan olan kardeşi için nafaka vâcib olmaz. Ancak, Müslümanın Hıristiyan olan karısı için nafaka vâcib olur.** Çünkü bunun nafakası nikâh akdi ile müstehak olan ihtibâs itibâriyle vâcib olur. Bu, akdin sıhhatine dayanır. Yoksa milletin bir olmasına dayanmaz. Hattâ, nafaka fâsid nikâh ile vâcib olmaz. Şüphe ile cinsî münâsebette bulunmakla da vâcib olmaz.

Usûl için yâni ana - baba, dedeler ve nineler için nafaka vâcib olur. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.) :

وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا

«Onlarla dünyâda iyi geçin (güzel davran)» (11) buyurmuştur.

Bu âyet-i kerîmeyi Resûlüllah (S.A.V.) :

حُسْنُ الْعِشْرَةِ

«İyi geçinmek ve güzel davranmak» diye tefsîr etmiştir. Nitekim daha önce geçti.

Dedeler ve nineler, ana - baba gibidir. Nitekim bu da daha önce geçti.

Müslüman, harbî olan ana - babasına infâk için zorlanmaz. Harbî de Müslüman veya zımmî olan babasına infâk için zorlanmaz. Çünkü istihkâk sıla yoluyladır. Harbî ise sılaya müstehak olmaz. **Çünkü Hak Teâlâ'** (C.C.) **nın :**

إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ

(11) Lokman sûresi, âyet : 15

«Allah, ancak sizinle din uğrunda savaşanları (dost edinmenizi) **yasak eder.»** (12) kavli şerîfiyle onlara iyilikden menetmiştir. Bundan dolayı bizim ülkemizde olan kimse ile onların arasında, her ne kadar milletleri müttehid olsa da, mîrâs cârî olmaz.

Fürû' için de nafaka vâcib olur. Çünkü fürû' aslın cüz'üdür. Şu halde cüz'ün nafakası küfür ile, kendisinin nafakası gibi menedilmez.

Zimmî olan usûl ve fürû' için nafaka vâcib olur. Bu kayda sebeb harbîden ve müste'menden ihtirâzdır. Birincisine, yâni harbîye gelince; çünkü bizimle savaşanlar hakkında iyilikden nehyolunduk. Nitekim daha önce geçti. İkincisi, yâni müste'men ise dâr-ı harbe iltihâk etmek amacında olduğu içindir.

Baba oğlunun metâını, nafaka için satar, akârını satamaz. Yâni, babanın, nafakası için çocuğun metâını satması câizdir Zirâ baba için, gâib olan çocuğunun malı hakkında korumak velâyeti vardır. Çünkü vasî için korumak velâyeti vardır. Babanın şefkati çok olduğundan dolayı baba için velâyet-i hıfz evleviyyetle sâbittir.

Menkûlün satışı korumak bâbındandır. Çünkü menkûlün telef olmasından korkulur. Akâr böyle değildir. Zirâ akâr kendiliğinden korunmuştur. Yakın akrabâdan, babadan başkası babanın aksinedir. Zirâ onların küçük çocuğun malında tasarrufda aslâ velâyetleri yoktur **ki,** bülûğdan sonra o tasarrufun eseri bâkî kalsın. Büyüdükden sonra korumakda da velâyetleri yoktur. Baba böyle değildir. Menkûlün satışı câiz olunca satılanın değeri hakkı cinsindendir. O hak da nafakadır. Binâenaleyh, baba için ondan almak câizdir. **Babanın kendi nafakasından başka, üzerinde olan borcu için oğlunun metâını satması câiz olmaz. Bu İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göredir. İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **e göre ise zikredilenlerin hepsinin satılması câiz olmaz. Kıyâs da budur.** Çünkü baba için velâyet, bülûğ ile kesildiği için yoktur. Bundan dolayı, oğlunun hâzır olduğu halde malına mâlik olmaz. **Nafakadan başka borçda satışa da mâlik olmaz. İstihsânın vechi bizim zikrettiğimizdir. Zeylaî** (Rh.A.) **der ki:** «Mes'elede bir nevi işkâl vardır. İşkâl şudur: Denilebilir ki; baba için oğlu yokken bilittifak koruma velâyeti olunca, **İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) e göre, baba için nafaka sebebiyle satışa veya hepsinin katında borç sebebiyle satışa mâni' nedir?»

Ben derim ki: Bunda aslâ işkâl yoktur. Çünkü burada iki mukaddime vardır. **Biri şudur:** Baba için, oğlunun yokluğu hâlinde korumak velâyeti vardır.

(12) Mümtehine sûresi (60), âyet : 9

İkincisi şudur: Menkûlün satılması korumak bâbındandır. **Birincinin icmâiyye olmasından ikincinin de icmâiyye olması gerekmez.**

O halde İmâmeyn' (Rh.Aleyhimâ) **e göre, nafaka sebebiyle satılmaya engel korumaya zıt olmasıdır.** Borç sebebiyle satışa mâni' ise, borcun sübûtunun hükme muhtâc olmasıdır. Doğum nafakası bunun aksinedir. Nitekim daha önce geçti. Bu tamâmen açık olduğu halde fâzîleti ile tanınmış olan kimseye nasıl gizli kaldığına şaşılır.

Sadru'ş-Şerîa (Rh.A.) şöyle demiştir: Fukahâ demişlerdir ki, babanın, oğlunun malını koruma velâyeti vardır. Menkûlâtın satılması korumak bâbındandır. Akârın satılması korumak bâbından değildir. Çünkü akâr kendiliğinden korunmuştur. Baba oğlunun menkûlünü sattığı zaman, değer de hakkının cinsinden olsa — ki o nafakadır — o değeri nafakaya harcar. Ondan sonra demiştir ki: Ben derim ki, babaya nafakadan dolayı eşyâyı satmak helâl olur mu? Söz buradadır. Yoksa korumak için satmakda, sonra malın değerinden infâkda değildir. Şu da var ki: İllet bu olmuş olsa nafakadan başka borç için bu delîlin ayn'ı ile satış câiz olurdu.»

Ben derim ki: Fukahâ'nın korumak için satmanın câiz olduğunu söylemeleri, nafaka husûsunda satmanın câiz olduğunu isbât içindir. Çünkü onların sözünün ma'nâsı şudur: Menkûlâtın satılması nafaka için câiz olur. Çünkü korumak için satmak câiz olur. Bunun delîli, korumak için vasinin satabilmesidir. Öyle olunca babanın satması evleviyyetle câiz olur. Çünkü vasî velâyeti babadan elde eder. Babanın satması malı korumak için câiz olur da, satarsa nafaka cinsinden mal hâsıl olur. Babanın o malı nafakasına harcaması câiz olur. **Fakat Sadru'ş-Şerîa'nın;** «Şu da var ki, illet eğer malı korumak olsa, nafakadan başka borç için satmak câiz olurdu.» sözü tamâmiyle bâtıldır. Çünkü bilirsin ki, borç sebebiyle satmaya mâni' şudur, borcun sübûtu gâib aleyhine hükme muhtâctır. Bu ise câiz değildir. Çocukların nafakası bunun aksinedir. Şu halde birincinin câiz olmasından ikincinin câiz olması gerekmez.

Ana, oğlunun malını kendisinin nafakası için satamaz. Çünkü ana için oğlunun küçüklüğü hâlinde tasarrufda ve büyüdükden sonra korumakda velâyet yoktur.

Daha önce geçti ki, ana için baba gibi oğlunun malında, hadîs-i şerîfe göre, temellük hakkı vardır, bu, ananın baba gibi nafaka için çocuğunun malını satması câiz olmasını iktizâ eder denilirse, **biz deriz ki:** Satmanın câiz olmasının medârı temellük hakkı değildir. Belki çocuğun malında tasarruf hakkıdır. Binâenaleyh kimin malda tasarruf

velâyeti varsa onun satması câiz olur. Malda velâyeti olmayan kimse için satmak câiz değildir.

Oğlunun emânet koyduğu kimse, şâyet emâneti kâdinin emri olmadan ana - babasına infâk etse, inâbetsiz ve velâyetsiz başkasının malında tasarrufda bulunduğu için öder. Eğer kâdî onun satılmasını emretmiş ise ödemez. Çünkü kâdî mülzimdir. (İlzâm edendir.) Ana - babası gâib olan oğullarının malını kendilerine infâk etseler, eğer nafaka cinsinden olursa ödemezler. Çünkü ana - babanın nafakaları kâdının kazâsından önce oğula vâcibdir. Şu halde ana - baba haklarını alırlar.

Karıdan başkasının, yânı usûl, fürû' ve yakınlara nafaka ile hüküm olunsa ve müddet geçip onlara o müddet içinde nafaka ulaşmasa, nafaka düşer. Çünkü zikredilen kimselerin nafakası hâcete göredir. Müddet geçince hâcet yok olur.

Karıdan başkası denmesinin sebebi şudur: Çünkü kâdî şâyet karının nafakası için hüküm etse, müddet geçmekle düşmez. Çünkü nafaka ihtibâs karşılığıdır. İhtiyâc için değildir. Nitekim daha önce geçti. Bundan dolayı karının nafakası zengin de olsa kocaya vâcib olur. Geçmişte ihtiyaçsızlık hâsıl olmakla düşmez.

Ancak usûl, fürû' ve yakınlar, kâdînin izni ile ödünç alırlarsa, yânî kâdî onlara borç almaya izin vermiş de onlar da gâib nâmına borçlanmışlarsa, bu takdirde onların da nafakaları düşmez. Nitekim karının nafakası sadece kâdînin takdiri ile, her ne kadar müddet geçse de, düşmediği gibi.

Mülk dahî nafakanın vâcib olması sebeblerindendir. Şu halde sâhibine, mâlik olduğu kölesi için nafaka vâcib olur. Sâhib kölesine infâk etmekden kaçınırsa, o köle eğer kazanmaya kâdir ise çalışıp kazanır ve kendisine infâk eder. Eğer çalışmaya kâdir değil ise, kâdî sâhibine o köleyi satmasını emreder.

Müdebber ve ümmü veledde infâkdan kaçınırsa, sâhibi infâk etmeye zorlanır. Çünkü bunlarda satış imkânsızdır. Mala karşılık mükâteb olan çalışıp kazanır. Çünkü mükâteb, her ne kadar rakabe yönünden memlûk ise de yed'en mâliktir. (Yâni çalışmakta serbesttir.) «Mala karşılık mükâteb» sözüyle musannıf hizmete karşılık mükâtebden sakınmıştır. Zirâ hizmete karşılık mükâteb, rakik (köle) gibidir. Çünkü onun için aslâ mâlikiyet yoktur.

Bir adam kölesinin nafakasını vermezse, köle çalışıp kazanmaya muktedir olduğu takdirde sâhibinin rızâsı olmaksızın onun malından

yiyemez. Aksi takdirde yâni o köle kazanmaya kâdir değil ise, sâhibinin malını onun rızâsı olmadan yemesi câiz olur. Zirâ çâresiz kalmıştır. Kezâ sâhibi köleye kazanıp yemeyi menederse, onun rızâsı olmaksızın yemesi yine câizdir.

Bir şahıs bir köleyi zorla alsa, gasbedilen köle mâlikine geri verilinceye kadar, nafakası gasbeden üzerinedir. Eğer gasbeden, kâdiden nafaka emri isterse, yâni zorla alan kimse köleye infâk etmeye veya o gasbedilen köleyi satmaya kâdîden izin isterse, kâdî ona içâbet etmez ve sözünü de kabûl etmez. Ancak eğer kölenin zâyi' olmasından korkulursa gasbedilen köleyi gâsıb değil kâdî satar ve o kölenin kıymetini mâliki için alıkor.

Bir şahıs Zeyd'in yanına bir köleyi emânet bırakıp, bırakan şahıs gâib olsa, emânetçi Zeyd de, kâdîden o köle için nafaka emri istese, kâdî bu emri vermez. Çünkü kölenin kıymeti bütün nafakayı kaplamak ihtimâlinden dolayı kölenin sâhibi bundan zarar görür. Belki kâdî o köleyi kirâya verip ücretinden, o köleye infâk eder. Ya da onu satıp kıymetini köle sâhibinden zarârı defetmek için, onun nâmına saklar.

★ ★

كِتَابُ الْعِتَاقِ

ÂZÂD BÖLÜMÜ

(KÖLELİKTEN KURTULMA)

I'tk ve atâk, lûgat yönünden mutlak olarak kuvvettir. Istılâhî (şer'î) ma'nâsı, kendinden başkalarının hakkının kesilmesiyle insanın hakkında zâhir olan hükmî bir kuvvettir.

İ'tâk ise, lûgat yönünden mutlak olarak kuvvet ve ıstılâhen, şer'i kuvvetin isbât edilmesidir. Âzâd edilen kimse, bu şer'î kuvvetle şehâdetler ve velâyetler için ehil, başkaları hakkında tasarrufa ve kendisinden, başkalarının tasarrufunu savmaya kâdir olur. (1) Bu tasarruf mutlak değildir. Belki hükmen zayıflık olan köleliğin izâlesiyledir. Meselâ hakîkî zayıflık —ki o hastalıktır— ortadan kalkmakla bedende hâsıl olan hakîkî kuvvet gibi. Veyâ İ'tâk, köleliği mutlak sûrette gidermekledir. Yâni mülkü olmasına bağlı değildir.

Sözün kısası, memlûkun başka bir kimse için köle olmamasını sağlamaktır. Bununla satış ve bağış hâric kalır. Çünkü bunlarda memlûkünü başkasına memlûk yapmak vardır. Buna şer'î kuvvetin isbâtı gerekir. İnşâallahu Teâlâ yakında açıklaması gelecektir.

---

(1) Köle ve câriye âzâdı bazan **ibâdet** bazan **mübâh**, bazan da **harâm** olur.

Keffâret veyâ sırf **Allah** rızâsı için yapılırsa **ibâdettir.**

Hiç bir niyyetsiz veyâ bir kimse için olursa **mübâhdır.**

Put veyâ Şeytan için olursa **harâmdır.**

Köle âzâdı; Kitap, Sünnet ve İcmâ-ı Ümmet'le sâbittir.

Ulemâdan bazıları; **Peygamber** (S.A.V.) **Efendimizin 63**, Âişe (R. Anhâ.) nin **67**, Ebû Bekir' (R.A.) in **bir çok**, Abbas' (R.A.) nın **70**, Osman (R.A.) ın **muhâsarada** iken **20**, Hâkim b. Hizâm' (R. A.) ın **100**, Abdullah b. Ömer' (R.A.) ın **1000**, Abdurrahman b. Avf (R.A.) ın **30.000** kişiyi hürriyete kavuşturduklarını rivâyet etmişlerdir.

(Selâmet Yolları, C. 4, Ahmed Davudoğlu)

Köle âzâd etmek (i'tâk), **mükl ehil olduğu için hür olan kimseden sahih olur.** Çünkü memlûk olan, her ne kadar temlîk olunursa da mâlik olmaz.

Âzâd olma (i'tk) **ise ancak mülkde olur. Bu hür kimse mükellef, yâni âkil ve bâliğ olmalıdır. Birincisi yâni âkil olması, deliliğin tasarrufa ehil olmasına aykırı olduğu içindir.** Bundan dolayı âkil ve bâliğ olan kimse «Ben sabî iken yâhûd deli iken köle âzâd ettim.» dese cinneti de açıkca belli olsa, söz onundur. Çünkü tasarrufu münâfî bir hâle dayanmaktadır. **İkincisi, yâni bâliğ olmasına gelince; çünkü köle âzâd etmek besbelli bir zarardır. Bundan dolayı vasî ve velî köle âzâd etmeye** (i'tâka) **mâlik olmazlar.** Küçük çocuk (sabî) da, sırf zararlı olan şeye ehil değildir. Sırf faydalı olanla ikisinin arasında olanlar bunun hilâfınadır. Şöyle ki, birinci için sabî, izinden önce; ikinci için izinden sonra ehil olur.

Hür ve mükellef olan kimsenin mülkünde olan köleyi âzâd etmesi sahîhdir. Bunun, şart kılınması Resûlüllah (S.A.V.) :

لَا عِتْقَ فِيمَا لَا يَمْلِكُهُ ابْنُ آدَمَ

«İnsanoğlunun mâlik olmadığında âzâd etme (hakkı) **yoktur.»** buyurduğu içindir.

Âzâd etmeyi mülke izâfe etse de sahih olur. Yâni i'tâkı mülke izâfetle de olsa sahîh olur. Meselâ başkasının kölesi için; «Eğer ben ona mâlik olursam o hürdür.» demek gibi. Şâyet ona mâlik olsa o köle âzâd edilmiş olur. Bunun benzeri talâk bâbında geçti.

Köle âzâdında, hem konuluşu hem de şer'î yönü itibâriyle sarih olan lâfız kullanmakla i'tâk sahîh olur. Niyet gerekmez. Çünkü niyetin şart kılınması söyleyenin mürâdı şüpheli olduğu zamandadır. Şüphe olmayınca niyet de şart değildir.

Sarîh sözlere misâl: «Sen hürsün», «Sen âzâd edilmişsin», «Sen hür kılınmışsın», «Ben seni hür kıldım», «Ben seni âzâd ettim» veya «Sen hürden başka bir şey değilsin.» demek gibi. Burada: «Sen hürden başka bir şey değilsin.» sözü, olumsuz ile olumluyu kapsamaktadır. Bu söz mücerret isbâttan daha kuvvetlidir. Kelime-i şehâdet buna delîldir.

Yalnız hürriyetle vasıflandırılmakla da köle âzâd edilmiş olur. O vasfı te'kîd edince, âzâd edilmiş olması evleviyyette kalır.

Ya da: «Bu benim mevlâmdır» **veya** «Ey benim mevlâm» **demekle**

de köle âzâd edilmiş olur. Çünkü, köle lâfzı müşterektir. Ma'nâlarından biri de âzâd olunan köledir ve köle hakkında lâyık olan ancak bu ma'nâdır. Şu halde bu lâfızla niyetsiz âzâd edilmiş olur.

Ya da: «Ey hür» veya «Ey âzâd edilen kişi» **demekle de âzâd edilmiş olur.** Çünkü **ihbâr** lâfzı şer'î tasarrufâtta ihtiyâcı gidermek için inşâ kabûl edilmiştir. Nitekim nikâh, talâk, satış ve bunların benzerinde olduğu gibi. **Çünkü imkân nisbetinde akıllı insanın sözünü sahîh ma'nâya hamletmek gerekir. Bunun gerçekleşmesi için ise; âzâdlığın** ve **benzerinin mahalde önceden sâbit olmasından başka bir çâre yoktur.** Tâ ki bu ihbar hakikat olsun. Eğer: «Yalanı murâd eyledim.» veya «İşden serbest kalmasını murâd eyledim.» dese, kazâen değil de, ihtimâl bulunduğu için diyâneten tasdîk edilir. Çünkü çağırmak çağrılanı getirmek içindir. Köleyi inşâsına mâlik olduğu vasıfla çağırınca, o çağırma bu vasfı gerçekleştirmek olur. **Ancak eğer köleye «Hür» veya «Atîk» diye ad koydu ise bu takdirde köle âzâd edilmiş olmaz. Çünkü onun bundan murâdı, kölesini özel adı ile çağırmaktır ki bu onun lâkabıdır.** Bundan sonra, yâni köleye «Hür» adını verdikden sonra yabancı bir kelime ile çağırsa da, «Ey âzâd» dese, halbuki ona «Hür» adını vermiş idi, veya «Âzâd» adını verdikden sonra «Ey hür» diye çağırsa, o köle âzâd edilmiş olur. Çünkü bu çağırmak, adı ile çağırmak değildir. Şu halde bu, vasıfdan ihbâr sayılır.

Kezâ «Senin başın hürdür.» **demesiyle ve buna benzer, yâni bedeni ifâde eden uzuvlar ile meselâ;** «Senin yüzün hürdür», «Senin boynun (rakaben) hürdür» **demesiyle veya câriyesine** «Senin fercin hürdür» **demesiyle âzâd edilmiş olur.** Çünkü bu sözler bedeni ifâde eden lâfızlardır. Nitekim talâkda geçti.

Eğer i'tâkı, yarım, üçtebir ve bu ikisi gibi kölenin yaygın bir cüz'üne izâfe ederse âzâd o cüzde vâki olur. Bundan sonraki bâbda, bunların ardında olan hilâfın açıklaması gelecektir.

Sâhibinin, kölesine: «Ben sana nefsini hibe ettim.» **veya** «Nefsini sana sattım.» **demesiyle köle âzâd edilmiş olur. Her ne kadar köle, satışı ve hibeyi kabûl etmese ve sâhibi de âzâd etmeye (i'tâka) niyet etmese, yine de köle âzâd edilmiş sayılır. Çünkü kölenin nefsini ona satmak, âzâd etmek demektir .Kölenin nefsini ona hibe etmek de âzâd sayılır. Eğer sâhib:** «Ben sana nefsini şu kadara sattım» diye sözüne ziyâde eklerse, köle kabûl etmedikçe âzâd edilmiş olmaz. **El-Fusûl ü'l-İmâdiyye'de böyle zikredilmiştir.**

Sâhibinin i'tâkı kinâye sözlerle yapması hâlinde, eğer şüphe ve ihtimâli gidermek için âzâda niyet etti ise köle âzâd edilmiş olur. Meselâ:

«Benim senin üzerinde mülküm yoktur», «Senin üzerinde kölelik yoktur», «Sana yol yoktur», «Sen benim mülkümden çıkdın» veya «Ben senin yolunu tahliye ettim.» demek gibi. Çünkü bu zikredilen şeylerin nefyi, satış veya kitâbet sûretiyle yâhûd âzâd etmek sûretiyle olmak ihtimâli vardır. **Âzâdı niyet edince, o taayyün eder.**

Eğer sâhibi kölesine: «Var dilediğin yere git.» **veya** «Allahu Teâlâ'nın beldelerinden dilediğin yere git.» **dese, her ne kadar âzâda niyet etmiş olsa da köle âzâd edilmiş olmaz. Çünkü bu söz mâlikiyetin zevâlini ifâde etmez.** Binâenaleyh âzâda da delâlet etmez. Nitekim mükâtebde olduğu gibi. **Gâyetu'l-Beyân'da böyle zikredilmiştir.**

Yine sâhibinin câriyesine: «Ben seni ıtlâk eyledim (salıverdim)» **demesi gibi ki i'tâk niyetiyle söylerse âzâd olur.** Çünkü bir adamı salıverdikleri zaman: «Onu zindândan salıverdi» denilir. Şu halde bu söz; «Yolunu tahliye ettim» demesi gibidir.

«Ben seni boşadım» veya «Sen boşsun» demekle câriye âzâd edilmiş olmaz. Nitekim Kitâbu't-Talâk'ın baş taraflarında; boşama (talâk), âzâd (ıtk) lâfzı ile vâki olur, aksi ile olmaz, diye geçmişti. **Çünkü rakabenin mülkünün izâlesi, mut'anın izâlesini gerektirir, aksi olmaz. Her ne kadar âzâda niyet etse de, talâkın kinâyeleri ile de âzâd edilmiş olmaz.** Yine sâhibinin: «Ey benim oğlum», «Ey oğul», «Ey benim oğulcuğum», «Ey benim kızcağızım», «Ey benim kardeşim», «Benim efendim» veyâ «Ey benim mâlikim» demekle de âzâd edilmiş olmaz. Çünkü çağırmak (nidâ), bildiğin gibi, çağrılanı getirmek içindir. Eğer hürriyet gibi inşâsına mâlik olduğu vasıfla köleye seslenmiş olsa, o vasfı gerçekleştirmek olur. Eğer inşâsına mâlik değilse yalnız bildirmek (i'lâm) için olur. Vasfı gerçekleştirmek için olmaz. Çünkü vasfı gerçekleştirmek imkânsızdır. İmdi, zikredilen vasıflar bu kabildendir.

Yine «Benim senin üzerinde sultân (hüccet) ım yoktur.» **sözüyle, her ne kadar âzâda niyet etse de, âzâd edilmiş olmaz. Çünkü sultân, hüccettir Nitekim Allah Teâlâ** (C.C.) :

أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ...

«Veya bana mutlaka apaçık bir hüccet (sultân) **getirir...»** (2) buyurmuştur.

Bu âyetteki (sultân) **kelimesi** (hüccet) **diye tefsîr edilmiştir.** Sul-

(2) Neml sûresi (27), âyet : 21

tân lâfzı zikredilip onunla mâlikiyet ve istilâ da murâd edilir. İstilâ ve mâlikiyeti kâim olduğu için sultâna da bu ad verilir. Şu hâlde sâhibi sanki: «Senin üzerinde benim için hüccet yoktur.» demiş gibi olur. Eğer açıkca böyle demiş olsa, âzâda niyet etse bile köle âzâd ediimiş olmaz. Kezâ: «Benim için sultân yoktur.» demekle de köle âzâd edilmiş olmaz.

Yine kölesine: «Sen hürrün misli (benzeri) sin» **demesiyle de köle âzâd edilmiş olmaz.** Çünkü misl, örfen evsâfın bazısında ortaklık (müşâreket) için kullanılır. Şu halde hürriyette şek vâki olup şek ile de hürriyet sâbit olmaz.

Şu söz bunun hılâfınadır. Şâyet, yaşca kendinden daha büyük için veya nesebi sâbit olan kendinden küçük için: «Bu benim oğlumdur.» **dese, niyetsiz, köle âzâd edilmiş olur. Çünkü birincide büyüklük ve ikincide nesebin sübûtu gerçek ma'nânın murâdını menederler.** O gerçek ma'nâ oğulluğun sâbit olmasıdır. Şu halde mecâza yorumlanır ve oğulluğun gereği olan hürriyetin sâbit olması murâd edilir. **Bunda İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) in ve Şâfiî' (Rh.A.) nin ayrı görüşü vardır.**

Vatan-ı aslîsinde nesebi sâbit olmayana, yâni nesebi bilinmeyene gelince; — burada nesebi bilinmeyenin tefsirinde ayrı görüş bulunduğuna işâret vardır. **El-Kunye'de denmiştir ki:** Kitablarda zikredilen nesebi meçhûl kimse, bulunduğu beldede, nesebi bilinmeyen kişidir. **Hidâye Şârihlerinden** muhakkikînin ve başkalarının kabûl ettiklerine göre, nesebi meçhûl kişi, doğduğu beldede nesebi bilinmeyen kimsedir. Buna delîl; esir düşen gebe kadının çocuğunun nesebi bilittifak sâbit olmaktır. Dâr-ı harbden çıkan hamlin nesebi zinâdan olmayıp nikâhdan olmak itibâriyle sâbit olunca, dâr-ı harbden çıkan şahsın nesebinin sâbit olması evleviyyette kalır.

Esir edilip celbedilen kimsenin nesebi ancak doğduğu yerde ve vatan-ı aslîsinde bilinmezse, o zaman mechûl olur. — Vatan-ı aslîsinde nesebi bilinmeyen kimse, celîb, yâni dâr-ı harbden getirilmiş olduğu halde veya dâr-ı İslâm'da doğmuş olduğu halde âzâd olur ve nesebi sübût bulur.

Kâfî'de denmiştir ki: Dâr-ı harbden getirilmiş olmakla dâr-ı İslâm'da doğmuş olmak arasında fark yoktur. Çünkü sâhibinin iddiâsının sahîh olması mülk itibâriyle, bir de memlûkun nesebe ihtiyâcı itibâriyledir.

Kifâye'de denmiştir ki: Celîb sözü, ancak celîb (yakalanıp getirilen) doğduğu yerde nesebi sâbit olmayan bir kişi olursa sahîh olur. Eğer

doğduğu yerde nesebi sâbit olursa, onun nesebi sâhibinden sâbit olmaz. Bundan dolayı ben burada «Doğduğu yerde nesebi sâbit olmayan» dedim.

Eğer kölesine: «Bu benim kızımdır.» veya câriyesine: «Bu benim oğlumdur.» dese, bazısı; bu söz zikredilen hılâf üzeredir, demiş, bazısı da; bi'l-icmâ' âzâd edilmiş olmaz demişlerdir. Çünkü işâret edilen kimse müsemmâ cinsinden değildir.

Kezâ; yâni «Bu benim oğlumdur» sözü ile hılâf üzere köle âzâd edilmiş olduğu gibi, «Bu benim babamdır» veya «Bu benim anamdır» demesiyle de mecâz yoluyla âzâd edilmiş olur. Nitekim daha önce zikredildi.

«Bu benim kardeşimdir.» demesiyle zâhir rivâyette âzâd edilmiş olmaz. Yâni babalık ve analık mülkde bulunsa, babalık ve analık ikisi de vâsıtasız âzâdı gerektirirler. Hürriyet ikisine de lâzım olur. İmdi mecâz vâsıta zikretmeksizin sahîh olur. Kardeşlik bunun aksinedir. Zirâ kardeşlik ancak baba veya ana vâsıtasiyle olur. Çünkü kardeşlik sulbde veya rahmde berâberlikten ibârettir. Bu vâsıta zikredilmiş değildir ve mülkde bu kelime için bu vâsıta olmaksızın mu'cib yoktur. Yâni zikredilen için vâsıtasız hüküm yoktur. Vâsıta zikredilmeyince mecâzın sahîh olmadığı için söz geçersiz olur.

Ancak eğer: «Bu benim neseb yönünden, veyâ baba bir veya ana bir kardeşimdir.» dedi ise köle âzâd edilmiş olur. **Mebsût**'ta denmiştir ki: Kardeşde iki rivâyetin ihtilâfı ancak «Bu benim kardeşimdir» diye mutlak zikredildiği zamandır. Eğer «Bu benim babamdan veya anamdan kardeşimdir.» demekle mukayyed zikrederse, tereddütsüz âzâd edilmiş olur. Çünkü mutlak kardeşlik müşterektir. Bazan onunla dinde kardeşlik murâd edilir. **Nitekim Allah Teâlâ** (C.C.) :

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ

«Mü'minler ancak kardeştirler.» (3) buyurmuştur. Müşterek hüccet olmaz. Eğer zikri geçen söz ile kaydederse murâd taayyün ede .

Eğer, oğulluk da kardeşlik gibi neseb ile sütkardeşliği arasında müşterektir, binâenaleyh «Bu benim oğlumdur.» deyip mutlak zikrettikde nasıl köle âzâd edilmiş olur, diye sorulursa, **cevâbında biz deriz ki: Böyle mecâz hakîkata muârız olamaz. Şâyet hakîkat mümteni' olursa, hakîkat**

(3) Hucurât sûresi (49), âyet : 10

ile kendi arasında ilgi olan bir mecâza gidilir ki, o da «Bu hürdür» **demektir. Çünkü hür olmak oğulluğun lâzımıdır.** İmdi bu melzûmdan lâzıma intikâl olur. «Bu benim dedemdir.» demek de, «Bu benim kardeşimdir.» demesi gibidir. Yâni köle âzâd edilmiş olmaz. Ancak eğer, «Babamın babasıdır.» derse âzâd edilmiş olur. Çünkü «Bu benim dedemdir.» dediği söz âzâdı ancak vâsıta ile ifâde eder. Zirâ onun için mülkde ancak bununla mûcib vardır. Nitekim daha önce geçti.

Sonra musannıf; bir kimsenin kendi ihtiyâriyle hâsıl olan âzâdlığı anlattıktan sonra, gayri ihtiyâri hâsıl olan âzâdlık mes'elelerini bildirmek isteyerek şöyle dedi:

Bir kimse zî-rahm-i mahrem (4) **akrabasına mâlik olsa, o köle, o kimse ondan sonra zikredilen kimseler nâmına âzâd edilmiş olur.** Rahm, aslında çocuğun anası karnındaki kılıfıdır. Doğum yönünden yakınlığa rahm adı verilir. Zu'rahm dahî bundan alınmadır. **İki mahrem iki kişidir ki birisi erkek diğeri dişi farzedilse birbirlerine nikâh câiz olmaz. Bunda asıl olan Resûlüllah'** (S.A.V.) **in:**

مَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ مَحْرَمٍ مِنْهُ فَهُوَ حُرٌّ

«Bir kimse kendisine mahrem olan bir yakınına (rahm sâhibine) **mâlik olsa, o hürdür.»** kavlidir. Lâfz umûmu ile mahremiyetle te'kid edilen her akrâbalığa şâmildir. Gerek doğurmak yönünden olsun ve gerekse başka yönden olsun.

Dâr-ı İslâm'da Mâlikin Müslüman olmasiyle kâfir olması arasında fark yoktur. Çünkü illet umumîdir. Şâyet mükâteb, kardeşini satın alsa, kardeşine kitâbet yapamaz. Çünkü onun tam mülkü olmadığı için âzâd etmeye kudreti yoktur. Lüzûm ise kudrete bağlıdır. Velev ki mâlik sabî veya mecnûn olsun, bu ikisinin mâlik olduğu yakını âzâd edilir. Çünkü âzâd etmeye (i'tâka) kul hakkı teallûk etmiş ve nafakaya benzemiştir.

Ya da mâlik, kölesini, Allah Teâlâ' (C.C.) **nın vechi için âzâd etse veya şeytan için yâhûd put için kölesini âzâd etse, zikredilen gibi yine âzâd edilmiş olur.** Çünkü i'tâkın rüknü ehlinden südûr edip mahalline rastlamıştır. Birinci sözde kurbet vasfı yâni «Allah'ın vechi için» de-

---

(4) **Zirahm : Lûgatta mutlaka yakınlık sâhibi, demektir. Çoğulu : Zevi'l-erhâm'dır ve ana** (kadın) **tarafından akrabâ demektir.**

Istılahda : «Terikeden, sülüs, rubu' gibi muayyen sehmi olmayan ve terikeyi, asabeden olmak sıfatıyle ihrâz etmeyen her hangi yakın kimse» demektir.

nilmesi fazlalıktır. Son iki sözde kurbet vasfının bulunmayışı âzâda zarar vermez, belki âzâd eden âsi olur. Zirâ şeytan ve put için köle âzâd etmek kâfirlerin ve putlara tapanların işidir.

Ya da mâlik zorlandığı veya sarhoş olduğu halde kölesini âzâd etse, bu ikisinin âzâdı sahihdir. Çünkü i'tâk, mahalline muzâf olduğu halde ehlinden sâdır olmuştur. Hak iskâtlarında rızâ şart kılınmamıştır. Halbuki ikrâh ile rızâ yok olur. Yâni hükmün bulunmamasında rızâ yokluğunun te'siri yoktur. **Nitekim Resûlüllah (S.A.V.) bu konuda şöyle buyurmuştur:**

ثَلَاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ: اَلنِّكَاحُ وَالطَّلَاقُ وَالْعِتَاقُ

«Üç şey vardır ki, bunların ciddisi de ciddi şakası da ciddidir: Nikâh, talâk ve itâk.»

Şaka eden (hâzil) hükme râzı değildir. Ya da mâlik, kölenin âzâdını şarta bağlayıp şart da bulunursa, meselâ: «Eğer sen eve girersen hürsün.» dese, o da girse, o mâlikin kölesi âzâd edilmiş olur. Yine meselâ harbînin kölesi bizim ülkemize Müslüman olduğu halde çıksa, bu köle de âzâd edilmiş olur. Nitekim Tâif'in köleleri Resûl-i Ekrem' (S. A.V.) e Müslüman oldukları halde çıkıp geldiklerinde;

Resûlüllah (S.A.V.) :

هُمْ عُتَقَاءُ اللّٰهِ

«Onlar Allah'ın âzâdlılarıdır.» buyurmuştur. **Bir de; o kölc Müslüman olup kendisini korumuştur. Müslüman ise ibtidâen köle yapılmaz.**

Anası karnında olan çocuk, anasının âzâd edilmesiyle âzâd edilmiş olur. Anasına bağlı olduğu için anasına tebaiyetle âzâd edilmiş sayılır. O hamlin satılması ve hibe edilmesi de sahih olmaz. Çünkü hibede teslim şarttır. Satışda ise teslime kudret şarttır. Halbuki hamle izâfetle şart yoktur. Bu ikisinden birisi âzâda şart değildir. Sonra âzâd etme vaktinde hamlin kâim olması ancak hâmile kadın âzâddan sonra altı aydan daha az zamanda çocuk doğurursa bilinir. Çünkü altı ay, gebelik müddetinin en azıdır. Nitekim daha önce geçti.

Biline ki, Fukahânın kitaplarında yazılmış olana göre; hamil, ana-

nın âzâd edilmesiyle mutlaka anasına tebâiyetle âzâd edilmiş olur. İmdi anası hâmile iken âzâd edilirse, meselâ; âzâd edilmesinden sonra altı aydan daha az müddette çocuk doğurursa, haml âzâd edilmiş olur ve onun velâsı başkasına geçmez. Eğer câriye hâmileliği bilinmeyerek **âzâd edilmişse**; meselâ, altı aydan daha çok müddette çocuk doğurursa **anasına tebaan âzâd** edilmiş olur. Lâkin velâsı babasının sâhibine geçer. Nitekim daha önce geçti. Bundan anlaşılır ki, **Sadru'ş-Şerîa'** (Rh. A.) nın' «Ma'lûm olsun ki haml, anasının âzâd edilmesiyle âzâd edilmiş olur, tebâiyet yoluyla değil, belki asâlet yoluyla âzâd edilmiş olur. Hattâ velâsı babasının sâhiblerine geçmez. Bu hâmile kadın âzâd edildikden sonra altı aydan daha az zamanda çocuk doğurduğuna göredir.» sozunde müsâmaha vardır. Çünkü bu sözün zâhiri Fukahânın ibâresine aykırıdır. Şoyle ki: Fukahâ, **«Eğer hâmile kadın âzâd edilse ona tebaan hamli de âzâd edilmiş olur.»** demişlerdir. Yine **Sadru'ş-Şerîa'** (Rh. A.) nın; «Şâyet **âzâd** edildikden sonra altı aydan daha az müddette çocuk doğurursa» sözü, anasının âzâd edilmesiyle âzâd edilmiş olur, sözünün kaydı ve onu tamamlayıcısıdır. Halbuki bu sözü birinci sözden ayırmıştır. Belki ibârenin hakkı şöyle olmaktır:

Ma'lûm ola ki, anası hâmile olduğu halde âzâd edilip altı aydan daha az zamanda çocuğunu doğurmasiyle çocuk da âzâd edilmiş olur. Hattâ onun velâsı babasının sâhibine geçer.

Sözün kısası, haml anasının âzâd edilmesiyle mutlak sûrette âzâd **edilmiş olur. Âzâd** hamlin üzerine kasden vâki olursa altı aydan daha **az zamanda** çocuk doğurmakla **âzâd** edilmiş olur. Babasının efendisinin mevlâlarına ebediyyen velâsı intikâl etmez. Eğer âzâd etme sadece **anasına tebâiyetle** vâki olursa, meselâ; altı aydan daha çok zamanda çocuk doğurursa yine zikredilen gibi âzâd edilmiş olur. Lâkin baba altı aydan sonra **âzâd** edilmiş olsa çocuğunun velâsını kendi mevlâlarına çeker. Bunun tahkîkinin tamâmı, inşâellah «Velâ» konusunda gelecektir.

Aksi yoktur. Yâni, karnındaki çocuğun (hamlin) **âzâd edilmesiyle ana âzâd edilmiş olmaz. Belki yalnız haml âzâd edilmiş olur.** Çünkü anaya izâfe olmadığı için, ananın kasden âzâd edilmesine imkân yoktur. Çocuğa tebaan da **âzâd** olunamaz. Çünkü bunda mevzuu değiştirmek vardır.

Çocuk nesebde babaya tâbi olur. Çünkü bu ta'rîf içindir. Ana ise tanınmaz. Çocuk mülkde anaya tâbidir. Hattâ ana bir kimsenin mülkü olup ve bir çocuk doğursa çocuk dahî o kimsenin mülkü olur. Eğer

ana mâlik ile başkası arasında ortak mal olsa çocuk dahî ikisi arasında ortak olur.

Çocuk rıkk olmakda da anaya tâbidir. Rıkk ile milk arasında fark şudur: Rıkk, tâatından yüz çevirmelerinin cezâsı olarak Allah Teâlâ' (C.C.) nın bazı kulları üzerine koyduğu hakîrliktir. O cezâ, ya Allah' (C.C.) ın ya ammenin hakkıdır. Bu husûsda hilâf vardır. Milk (veya mulk) **şahsın o mülkde tasarruf imkânıdır ve o tasarruf onun hakkıdır. Bir insan ilk def'a esîr alındıkda rıkk ile nitelenir, mülk ile nitelenmez. Ancak dâr-ı İslâm'a çıkarıldıkdan sonra mülk ile nitelenir. Mülk cemâdda ve insandan başka hayvanda bulunur. Rıkk ise ancak insanda bulunur. Satmak ile mâlikin mülkü yok olur. Rıkk yok olmaz. Âzâd etmekle mâlikin mülkü kasden yok olur. Çünkü mülk âzâd edenin hakkıdır. Kulların haklarından feragâtın zarûreti sebebiyle rıkk zımnen zâil olur. İkisi arasında olan fark, kınnda, ümmü veledde ve mükâtebde açıkça görülür. Çünkü rıkk ve mülk, kınn olan rakîkde kâmildir, ümmü veledin ve müdebberin rıkkı eksiktir. Hattâ keffâret için âzâd edilmesi câiz olmaz. Ümmü veled ile müdebberde mülk kâmildir. Mükâtebin ise rıkkı kâmildir. Hattâ keffâret için âzâd edilmesi câiz olur ve mülkü eksiktir. Çünkü sâhibinin elinden çıkmıştır. Mükâteb, sâhibinin:** «Benim her mâlik olduğum hür olsun.» **sözünde dâhil değildir. Zeylaî** (Rh.A.) **böyle zikretmiştir.**

Yine çocuk âzâdda ve âzâdın tedbîr, istîlâd ve kitâbet gibi dallarında anaya tâbi olur. Bunun üzerinde icmâ vardır. Bir de babanın menîsi ananın suyunda tükenip gittiği için ana tarafı tercîh edilmiştir. **Yine çocuğun ana tarafından olduğu kesîn olduğu için, bundan dolayı veled-i zinânın ve veled-i mülâanenin nesebi anadan sâbit olur.** Hattâ ana o çocuğa, çocuk da anasına vâris olur. Çünkü çocuk anadan ayrılmazdan önce hissen ve hükmen anadan bir uzuv gibidir. Hattâ çocuk anasının yediği gıdâ ile gıdâlanır ve anasının bir yerden bir yere geçmesiyle o da geçer. Satışda, âzâdda ve bu ikisinden başka tasarrufâtta anaya tebâan dâhil olur. Şu halde ana tarafı tercih edilir. Bundan dolayı ana tarafı insanda olduğu gibi hayvanlarda dahî mu'teberdir. Hattâ bir hayvan vahşî ile ehlî arasında doğsa veya eti yenir hayvan ile eti yenmez hayvan arasında bunların çiftleşmesinden doğsa, eğer anasının eti yenirse o dahî yenir. **Bunu Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Çocuk anası ile babasının dînde hayırlı olanına tâbi olur. Câriyenin kocasından olan çocuğu câriyenin sâhibinin mülküdür. Musannıfın .bu sözü, çocuğun mülkde anaya tâbi olmasına dâir fer'î bir mes'eledir. **Eğer çocuk câriyenin sâhibinden olursa, hürdür.** Çünkü onun menîsinden yaratılmıştır. Şu halde onun nâmına âzâd

edilmiş olur. Anasının suyu babasına karşıt olamaz. Çünkü anasının suyu sâhibinin memlûküdür. **Başkasının câriyesi bunun aksinedir. Çünkü başkasının câriyesinin suyu sâhibinin memlûküdür.** Şu halde birbirine karşıt olurlar. **İmdi bizim zikrettiğimiz şeyden dolayı ana tarafı tercih edilir. Koca bunu bildiği için buna razı olur. Aldatılmış adamın** (mağrûr'un) **çocuğu kıymetiyle hürdür. Aldatılmış adam o kimsedir ki, bir câriyeyi satıcının mülkü olmak üzere satın alsa veya bir kadını hür diye nikâh etse, o câriye** veya o kadın **çocuk doğursa, sonra câriyenin satandan başkasının mülkü olduğu, ve kadının câriye olduğu anlaşılsa, bu durumda ikisinin de çocukları kıymetiyle hürdür.** Hür olmasının sebebi, hür adamın menîsinden yaratıldığı içindir. Babası da köle (rıkk) olmasına râzı değildir. Birinci sûrette râzıdır. Böyle olunca anaya tâbi olmaz. Kıymetiyle hür olmasına sebeb ise aslî tebâiyyet yönüne riâyet edilmesi içindir.

★ ★

بَابُ عِتْقِ الْبَعْضِ

KÖLENİN BİR KISMININ ÂZÂDI BÂBI

Sâhibi, kölenin bir kısmını âzâd etse, tamâmı âzâd edilmiş olmaz. İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ) **ile İmâm Şâfiî** (Rh.A.); «Kölenin tamâmı âzâd edilmiş olur.» **diyerek bu görüşe muhâlefet etmişlerdir.**

Muhâlefetin özeti: Kölenin bir kısmını âzâd etmek, köleliğin tamâmının yerinden yok olmasını gerektirir mi, yoksa gerektirmez mi? **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, gerektirmez.** Belki mahal köle (rakîk) olarak kalır. Fakat âzâd edilen kısmın miktârı mülk ortadan kalkar. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **ile İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre ise, mülkün ortadan kalkmasını gerektirir. Onların delîli: Köle âzâdı hükmî bir kuvvet olan âzâdın isbâtıdır. O kuvvetin isbâtı âzâdın zıddı olan köleliğin** (rıkkın) **izâlesidir. Bu ikisi, yâni âzâd** (ıtk) **ile kölelik** (rıkk) **ittifakla bölünme kabûl etmezler. Binâenaleyh köle âzâdı da bölünme kabûl etmez.** Eğer bölünme kabûl etse ma'lûlün illetten ayrılması veya âzâdın bölünmesi gerekir. Çünkü âzâd bölünmüş olursa, ya bir bölümün âzâdıyla tamâmın âzâdı sâbit olur, ya da bir şey sâbit olmaz. Veyâ bir kısmı sâbit olur. İki öncekilerin her biri üzere ma'lûlün illetten ayrılığı gerekir. Son duruma göre, köle âzâdının bölünmesi gerekir. İmdi köle âzâdı bölünme kabûl etmeme husûsunda talâk; kısasdan afv ve çocuk doğurmayı istemek gibi olmuştur.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli:** Köle âzâdı ya mülkü ortadan kaldırarak âzâdı isbâttır. Veyâ ilk önce mülkü izâledir. Yoksa mülkün zıddını ki, köleliktir ortadan kaldırarak âzâdı isbât değildir. Bölünme lâzım gelmesi için köleliği ortadan kaldırmak da değildir. Bunun açıklaması şudur: Çünkü köle âzâdı tasarruftur. Tasarruf sayılan her şey, tasarrufda bulunanın idâreciliğine geçmez. Tasarruf yapanın velîliği ancak hakkı olan şeyde olur. Mâlikin hakkı ise mülktür. Şu halde

velîliği ancak mülk üzere olur. Mülk ise bi'l-icmâ' bölünme kabûl eder. Fakat, ona bölünme kabûl etmeyen bir iş teallûk eder. O da âzâdlıkdır. O bölünme kabûl etmeyen âzâdın teallûku ise mülkün bölünmesini gerektirmez. Namazın câiz olması gibi. Çünkü namazın câiz olması bölünme kabûl etmeyen bir iştir, ki bölünme kabûl edene teallûk etmiştir. O da namazın rükünleridir. İmdi, bu görüşler bu konuda Fukahânın zikrettiği şeyin bir özetidir. Sen bilirsin ki, onların delîllerine cevâb vermek, ancak **İmâm-A'zam'** (Rh.A.) ın murâdını araştırmakla faydalı olur. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın kavline göre bu konuda vârid olan güçlüklerin ortadan kaldırılması, âzâdın, köle âzâd etmeye uygun olmasiyle olur.** Şu halde fiilin, yâni köle âzâd etmenin bölünme kabûl etmesi ve mutâvının, yâni âzâdın bölünme kabûl etmemesi nasıl tasavvur edilebilir. İmdi sen maksâdın hakîkatını anlamak istersen, sana söyliyeceğim şu sözlere kulak ver:

Ben derim ki: (Başarı Allah' (C.C.) dandır ve tahkîkın anahtarları O'nun yed'i kudretindedir.) **Âzâd etmenin** (i'tâkın) **gerçek ma'nâsı** — Fukahânın dedikleri gibi — **şer'î kuvvet olan âzâd** (ıtk) **ın isbâtıdır.** Âşikârdır ki; bu yönden onun isbâtı insan gücünün dışındadır. Bu ancak Hâlık Teâlâ (C.C.) Hazretlerinin kudreti dâhilindedir. Gerçek ma'nâ imkânsız olunca, mecâzî ma'nâya geçmek vâcib olur. Nitekim bu mukarrer kâidedir.

Mecâzî ma'nâların gerçeğe en yakın olanı burada iki şeydir: O iki şeyden biri mülkün ortadan kaldırılması ile şer'î kuvveti isbâttır. Meselâ; kuldan sâdır olan mülkün izâlesi olmakla kuvvetin sübûtu onun üzerine terettüb eder. Bunun benzeri kulların fiillerinde kazanmak ve yaratmaktır. **İmdi birincisi, yâni kulun kazanması onun kudreti dâhilindedir.** Onun üzerine **Allah'** (C.C.) ın kudreti dâhilinde olan terettüb eder. O da âzâd (ıtk) dır. **İkinci ma'nâ mülkün izâlesidir.** Bu açıktır. Bununla onların zikredilen delîllerine cevâb verilmiş olur. Böylece meşhûr işkâl de ortadan kalkar. **Birincisine gelince;** biz, âzâd etmenin (i'tâkın), şer'î kuvvetin isbâtı olduğunu kabûl etmeyiz, denilir. Çünkü onun kuldan sâdır olması muhâldir. İsbâtın kula isnâdı hakîkaten nasıl sahîh olur? İmdi bu mukaddime bâtıl olunca ona dayanan şey de bâtıl olur.

İkincisine gelince; denilir ki, ıtkın i'tâk için mutâvi' olmasiyle ıtkın gerçek ma'nâsına göre böyle olduğunu murâd ederseniz; biz bunu kabûl ederiz. Lâkin burada murâd bu ma'nâ değildir. Nitekim bilirsin. Belki onun mecâzî ma'nâsıdır. Fiilin mutâvının mecâzî ma'nâdan ayrılması câiz olur. Nitekim: «Kırdım, fakat kırılmadı» sözünde olduğu gibi. Çünkü bunun ma'nâsı: «Ben onun kırılmasını istedim, o kırılma-

dı» demektir. Eğer siz; bu sözle buradaki murâd ma'nâya mutâvi' olduğunu kasdederseniz, biz bunu kabûl etmeyiz. Çünkü burada murâd olan ma'nâ; ya mülkün ortadan kaldırılmasıdır, ya da mülkün ortadan kaldırılmasının müsebbibidir. Açıktır ki, eğer mülkün izâlesi bölünme kabûl etse, âzâdın bölünmesini gerektirmez. Belki mülkün zevâlinin bölünmesini gerektirir. Halbuki onda mahzûr yoktur. Belki iş zikredilen gibidir. **Sözün kısası şudur ki;** şâyet kölenin bir kısmı âzâd edilse, sâhibinin mülkünün bir kısmı yok olur. O da yed'in (mâlikiyetin) mülküdür. Rakabenin mülkü kalır. Bu durumda mükâteb gibi olur. Bundan dolayı musannıf bu mes'eleyi onu ta'kîb eden mes'ele ile izledi. İlâhî tevfîkin nûrlarından bana taşan bu tahkîk ile **Bedâyi'** sâhibinin dediği şey yıkılmıştır. **Onun sözü şudur:** Fukahâdan çoğu; **İmâm A'zam'** (Rh.A.) a göre, bölünen i'tâk olup ıtkın bölünmediği görüşü üzeredir. Bu ise doğru değildir. Çünkü i'tâk bölünmeyi kabûl edince ıtk da bölünür. Şu bir zarûrettir ki, ıtk i'tâkın hükmüdür. Hüküm ise illete uygunluk olarak sâbit olur. Bir de; bu söz illetin tahsîsine kâil olmaktır. Çünkü; âzâd etmek (i'tâk) yarıda mevcûddur. Kölenin âzâd olması ise ödeme veya çalışma zamanına kadar gecikir. Bu, illet var, hüküm yok demektir. İlletin tahsîsinin tefsîri budur. Bâzı **Hidâye** muhaşşîleri; «**Bedâyi'** sâhibinin izâhından şu lâzım gelir ki: Âzâd olmak, parçalanmayı kabûl etmemekde, âzâd etmekten ayrılmaz. Çünkü âzâd etmek bölünme kabul etmez. Binâenaleyh **Sâhibeyn'in** (yânî İmâm Muhammed ise İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.Aleyhimâ) un) sözünün kuvveti meydana çıkar, demişlerse de, **Bedâyi** sâhibinin sözünün yıkıldığı bizim söylediğimizi teemmülle ortaya çıkarır. İmdi gerisini sen düşün!

Sonra, âzâd etme mülkün bir kısmının ortadan kalkmasiyle bölünme kabûl edince, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) a göre, kölenin mâliyetinin bir kısmı habsedilip, o köleye çalışıp kazanmak vâcib olur. Köle, kıymetinin bir kısmından geri kalanında sâhibi için çalışıp kazanır. **Çünkü çalışıp kazanan köle, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, mükâteb gibidir.** Hattâ o kölenin dört kadını nikâh etmesi, yâni dört kadın ile evlenmesi câiz olmaz. Teberrulara da mâlik olmaz. Çünkü ıtkın bir kısma izâfesi kölenin nefsinin hepsine mâlikiyetinin sübûtunu gerektirir. Kölenin bir kısmında mülkün kalması hepsinde mâlikiyetin sübûtunu meneder. İmdi biz, iki delîl ile köleyi mükâteb menzîlesine indiren kavl ile amel ettik. Çünkü efendi yed'en mâliktir. Rakabeten mâlik değildir. Çalışmak ise kitâbet bedeli gibidir. Şu halde sâhibi onu çalıştırabilir. Âzâd etmesi de câiz olur. Çünkü mükâteb âzâd edilebilir.

Eğer köle çalışmakdan âciz olursa köleliğe (rıkka) **geri çevrilmez.** Yâni, ikisi arasındaki fark şudur: **Bir kısmı âzâd edilmiş olan köle şâ-**

yet edâdan âciz olsa rıkka (köleliğe) **geri çevrilmez. Çünkü o hâlis iskâttır, feshi kabûl etmez.** Maksûd olan kitâbet bunun hılâfıdır. Çünkü maksûd kitâbet feshi kabûl eden bir akddir. Talâk ve kısâsda ikisi ortası bir durum yoktur. İmdi biz onu hepsinde harâm tarafını tercih ederek isbât ettik.

Çocuk isteme (Doğurtma), **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, bölünme kabûl eder.** Hattâ kendisi ile başkası arasında müdebbere olan câriyenin kendi hissesine düşen kısmından bir çocuk doğurtmak istese bununla yetinilir. Müdebber olmayan câriyede ifsâd etmek sebebiyle ortağının nasîbini ödese, ödemekle o nasîbe mâlik olur ve doğurtmak kâmil olur.

Bir adam kendisi ile başkası arasında ortaklaşa olan köleden payını âzâd etse, ortağı için dahî âzâd etmek hakkı veya çalıştırmak hakkı vardır. Velâ hakkı her ikisinde vardır. Çünkü ikisi de âzâd edicidirler. **Yâhûd âzâd eden zenginse ortağına hissesinin kıymetini ödetme hakkı vardır. Meselâ; şer'kinin hissesinin kıymeti kadar mala sâhib ise ödettirir. Eğer fakîr ise ortağının ancak âzâd etmek veya çalıştırmak hakkı vardır.** Velâ birincide olduğu gibi ikisi için olur. **Ödeyen âzâd edici ödediği şeyle köleye rücû eder.** Çünkü âzâd eden, susan yerine geçer. Çünkü sâkit için çalıştırma hakkı vardır. Âzâd eden için de öyledir.

Velâ ödeyene (zâmine) **âiddir. Çünkü âzâdın hepsi onun tarafındandır.** Zirâ kölenin tamâmına ödemekle mâlik olmuştur. **İki ortakdan her biri diğerinin payının âzâdına şehâdet etse, köle ikisi için çalışır. Gerek o iki ortak zengin, gerekse fakîr olsunlar ve gerek biri zengin ve diğeri fakîr olsun. Bu İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göredir. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, eğer ikisi de zengin olurlarsa köle çalışmaz. Eğer ikisi de fakîr olurlarsa, ikisi için de çalışır. Eğer biri zengin ve diğeri fakîr olursa, fakîr için çalışır, zengin için çalışmaz. Velâ hakkı ikisine âiddir.** Çünkü her biri, benim ortağımın köle üzerinde payı onun âzâd etmesiyle âzâd edilmiş oldu ve o payının velâsı onun içindir. «Benim payım çalışmakla âzâd edilmiş oldu, payımın velâsı benim içindir.» der.

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) **e göre: Velâ zikredilenin hepsinde mevkûfdur.** Çünkü ikisinden her biri âzâdı ortağına havâle eder ve ortağı bunu kabûl etmez. İmdi velâ, ikisinden birinin i'tâkı üzerine ittifâk edinceye kadar mevkûfen kalır.

İki ortağın biri kölenin âzâdını yarınki günde birinin fiilline bağlasa ve; «Eğer fülân köle bu eve yarınki gün girerse hürdür.» **dese ve ortak da:** «Eğer girmezse hürdür.» **dese, imdi yarınki gün geçip şartı dahî bilinmese,** yâni köle eve girdi mi, yoksa girmedi mi bilinmese, **o kö-**

lenin yarısı âzâd edilmiş olur. Köle geri kalan yarısında ikisi için çalışıp kazanır. İmâm Muhammed' (Rh.A.) **e göre, tamamında çalışıp kazanır.** Çünkü çalışıp kazanmanın düşmesi ile üzerine hükmedilecek şey, ki kölenin eve girmesi veya girmemesi bilinmemektedir, bilinmeyen şey üzerine hüküm vermek ise mümkün olmaz. **İmâm A'zam** (Rh.A.) **ile İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) **un delili şudur: Çalışıp kazanmanın yarısı kesinlikle düşmüştür. İki ortakdan her biri diğerine, geri kalan yarını benim payımdır ve düşen senin payındır, der. Bu durumda kölenin çalışıp kazandığı ikisi arasında yarı yarıya bölünür.**

İki kölede âzâd olmak yoktur. Yâni, bir adam: «Eğer fülân kimse yarınki gün eve girerse, benim kölem hürdür.» deyip ve diğer adam da: «Eğer yarınki gün fülân eve girmezse benim kölem hürdür» dese, ve gün geçerek, o adamın girip girmediği bilinmese, iki köleden her biri âzâd edilmiş olmaz. **Çünkü âzâd ile üzerine hüküm verilecek şey** — ki eve girmektir ve âzâd ile hükmedilecek olan da iki kölenin biridir — **bilinmemektedir.** Şu halde aşırı bilgisizlik vardır. Öyleyse iki köleden hiçbiri âzâd edilmiş olmaz.

İki kimse ikisinden birinin çocuğuna, satın almak, hibe veya vasiyyet ile mâlik olsalar veya o iki kimsenin biri oğlunun yarısını oğlunun sâhibinden satın alsa, yâhûd onun âzâd olmasını yarısının satın alınmasına bağlasa, meselâ Zeyd, Bekr'in kölesine: «Eğer ben senin yarını satın alırsam senin yarın hürdür.» dese, ondan sonra o köleyi Zeyd ve bir başka adam ortaklaşa satın alsa, ilk iki sûrette hem onun hem babanın payı âzâd edilmiş olur. Çünkü baba yakınının yarısına mâlikdir. Onu satın alması ise âzâd etmektir. Nitekim daha önce geçti. Şart bulunduğu için, üçüncü sûrette yemîn edenin payı âzâd edilmiştir. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, teaddî bulunmadığı için baba ortağının payını ödemez. Gerek ortağının oğlu olduğunu bilsin, gerekse bilmesin müsâvîdir.** Baba ortağının payını zikredilen üçüncü sûrette ödemez. Nitekim onu mîrâs yoluyla alsalar hüküm bu olurdu. Yâni, baba bu sûrette ortağının hissesini ödemez. Nitekim baba ile ortağı oğluna mîrâs yoluyla mâlik olsalar, baba ortağın hissesini ödemezdi.

Bunun sûreti şudur: Bir kadın ölüp, bir kölesi kalsa, ki o köle, kocasının oğlu olsa ve kocasıyla erkek kardeşini mîrâsçı bıraksa, baba oğlunun yarısına vâris olup babası üzere âzâd edilmiş olur ve o kadının erkek kardeşinin payını ittifakla ödemez. Çünkü irs baba için zarûrîdir. **İrsin sübûtunda baba için seçme hakkı yoktur. Şu halde ortak köleyi ya âzâd eder veya çalıştırır.** Yâni ortak için ödetme velâyeti olmayınca, ortak için iki durumdan biri kalır: Ya âzâd etmek veya çalıştırmak.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ) **demişlerdir ki:** İrsden başkasında, baba zengin olduğu halde oğlunun kıymetinin yarısını öder. Fakîr olduğu halde oğlu kıymetinin yarısını babasının ortağı için çalışır. Çünkü onu yakınının satın alması âzâd etmektir. Eğer satın alan zengin ise ödemek vâcib olur. Fakîr ise, köle çalışıp kazanır. **İmâm A'zam** (Rh.A.) **der ki:** Ortak olan adam, payının ifsâdına râzıdır. Bu durumda baba ödeyici olmaz. Nitekim payının âzâd edilmesine izin verse, âzâdın illetinde —ki o satın almaktır— babaya ortak olması bakımından, babanın ödeyici olmadığı gibi. Eğer baba ödeyici olmadığını bilmezse, bilmemek özür olmaz. Eğer kölenin yarısını bir yabancı satın alıp ondan sonra geri kalan yarısını da, zengin olduğu halde kölenin babası satın alsa, babanın ortağı olan yabancı payını babaya ödetir. Çünkü yabancı payını ifsâda râzı olmamıştır. Ya da oğlan babanın yanında mâliyetini habsettiği için kıymetinin yarısında çalışır. **Bu İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göredir. Çünkü İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, âzâd edenin zenginliği çalışmayı menetmez. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **ise;** «Ortak için muhayyerlik yoktur. Baba oğlunun kıymetinin yarısını öder.» **demişlerdir. Çünkü İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, âzâd edenin zenginliği çalışmayı meneder.** Eğer kölenin babası zengin olduğu halde oğlunun tamâmına mâlik olan kimseden yarısını satın alsa, baba mâlike ödemez. Çünkü mâlik köleyi babasına satması ile payının ifsâdına râzı olmuştur. Bir köleye ortak olan üç kimsenin biri köleyi müdebber etse ve diğeri âzâd etse ve her ikisi zengin olsa; biri de sükût etse, sükût eden ancak kölenin müdebbiri olan ortağına payını ödetir. Âzâd edene ödetmez. Müdebber yapan da kölenin müdebber olarak üçtebir kıymetini âzâd edene ödetir. Kendi ödediğinin üçtebirini ödetemez. Yâni köle üç adamın arasında ortaklaşa olsa, birisi o köleyi müdebber edip ve diğeri âzâd etse ve bu ikisi de zengin olsa; üçüncü sükût etse, bu durumda sükût eden ve müdebbir ödetmeyi murâd etseler, sükût eden için müdebbire ödettirmek hakkı vardır. Âzâd edene ödettiremez. Müdebbir için de âzâd edene kölenin müdebber olduğu halde kıymetinin üçtebirini ödettirmek hakkı vardır. Yoksa müdebbirin ödediği üçtebiri ödettiremez. Bunun açıklaması şudur: Kölenin kıymeti meselâ yirmiyedi dinâr olsa, sükût eden, müdebbire dokuz dinârı ödetir. Müdebbir de âzâd edene altı dinâr ödetir. Çünkü müdebber kölenin kıymeti hâlis kölenin kıymetinin üçteikisidir. Nitekim bunun sebebi yakında gelecektir. İmdi tedbîr sebebiyle müdebbirden dokuz dinâr yok olmuştur. Âzâd etmekle olan yok etme müdebberin kıymeti üzere vâkidir. O da hâlis köle (kınn) kıymetinin, —ki onsekiz dinârdır— üçteikisidir. Onsekizin üçtebiri altı dinârdır. İmdi müdebbir âzâd edene ancak altı dinârı

ödetir. Susanın hissesi olan dokuz dinârı ödediği bu altı dinârla birlikte ödettiremez. **Bu İmâm A'zam' (Rh.A.) a göredir.**

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ) **demişlerdir ki: Köle müdebbire âiddir. Kölenin kıymetinin üçteikisini gerek müdebbir zengin ve gerekse fâkir olsun, kölenin iki ortağına öder.** Çünkü bu ödeme temellük ödemesidir. Zenginlik ve fakîrlik ile değişmez. **Âzâd etme ödemesi bunun aksinedir. Çünkü o suç işlemekden meydana gelen borçtur.**

Bir kimse bir câriye için; «Bu benim ortağımın ümmü veledidir.» **deyip ve ortağı da inkâr etse, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, o câriye inkâr eden ortağa bir gün hizmet eder ve bir gün durur.** Çünkü ikrâr eden, o câriye üzerinde hakkı olmadığını söylemiştir. İkrârı ile muâhaze olunur. İnkâr eden, câriyenin eski hâlinde olduğunu söylemektedir. Binâenaleyh onun için câriyenin yarısında hak vardır. **İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, inkâr eden için, câriyeyi kıymetinin yarısı husûsunda çalıştırmak hakkı vardır. Ondan sonra câriye hür olur.** Çünkü inkâr eden arkadaşı, bunun ümmü veledidir, diye ikrâr eden ortağını doğrulamayınca ikrârı kendi aleyhine döner. Sanki ikrâr eden, câriyeye çocuk doğurtmuştur. İmdi câriye inkâr eden için çalışmakla âzâd edilmiş olur.

Ümmü veled için kıymet yoktur. İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ): «Ümmü veled için kıymet vardır.» **demişlerdir. Çünkü ümmü veled kazanılmış köle** (memlûke) **dir. Onunla cimâ, icâre ve istihdâm yönlerinden yararlanılır.** Binâenaleyh müdebbere gibi kıymetlendirilmiş olur. Bundan dolayı bir kimse: «Benim bir memlûküm âzâd olsun.» dese, ümmü veled ona dâhil olur. Cimâın mubâh kılınması mülke delîldir. Çünkü cimâ ancak nikâh ile veya mülk-ü yemîn ile helâl olur. Birincisi yoktur. İkincisi taayyün etmiştir. Mülkün devâmı, mâliyetin ve kıymetin devâmına delîlidir. Çünkü insanda memlûkiyyet, mâliyet ve tekavvümden başka bir şey değildir. Hürriyet hakkı tekavvüme aykırı olmaz. Müdebber gibi. Bundan dolayı şâyet bir Nasrânînin ümmü veledi İslâma gelse, çalışıp kazanır. Bu tekavvümün (kıymetliliğin) belirtisidir. **İmâm A'zam' (Rh.A.) ın delîli, Resûlüllah' (S.A.V.) ın :**

أَعْتَقَهَا وَلَدُهَا

«Ümmü veledi, çocuğu âzâd etti.» kavlidir. **Bu hadîs-i şerîfi İbn-i Mâce (Rh.A.) ve Dârekutnî (Rh.A.) rivâyet etmişlerdir.**

Hürriyetin gereği tekavvümün ortadan kalkmasıdır. Lâkin hadîs-i

şerîf, muârız geldiği için hürriyet ifâdesinde yeterli değildir. **Hadîs-i şerîf Resûlüllah' (S.A.V.) ın şu kavlidir :**

أَيُّمَا امْرَأَةٍ وَلَدَتْ مِنْ سَيِّدِهَا فَهِيَ مُعْتَقَةٌ عَنْ دُبُرٍ مِنْهُ

«Her hangi bir câriye sâhibinden doğurursa, o câriye sâhibinin ölümünden sonra âzâd olur.»

Bir rivâyette **«Ondan sonra»** buyurmuştur. **Bu hadîs-i şerîfi İmâm Ahmed** (Rh.A.) **rivâyet etmiştir. Bu hadîs-i şerîf için tekavvümün ortadan kalkmasında muârız yoktur. Şu halde tekavvüm sâbit olur.** Tekavvümün ortadan kalkması sâbit olunca zengin olan kimse ümmü veledini kendisi ile başkası arasında ortaklaşa olduğu halde âzâd ederse, ödemez. Meselâ, çocuk doğurur da ikisi de çocuğu benimdir diye iddiâ ederse, ümmü veledin tekavvümü câiz olmadığına binâen, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, ortağının payını ödemez. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, tekavvümü câiz olduğuna binâen öder.**

Bir adamın üç kölesi olsa, sıhhati hâlinde yanındaki iki köleye: «İkinizden biriniz hürdür.» dese, o iki kölenin biri dışarı çıkıp üçüncü köle girdikde o sözü tekrâr etse; eğer o adam sağ ise, sözünü açıkla diye emredilir. Eğer adamın gâyesi bilinmediği hâlde öldü ise, yanında duran kölenin üç rub'u, yâni üç çeyreği ve diğer iki kölelerden her birinin yarısı âzâd edilmiş olur. **Bu, İmâm A'zam ile Ebû Yûsuf'a** (Allah ikisine de rahmet eylesin) **göredir. İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, giren kölenin dörttebiri âzâd olur. Diğeri, İmâm A'zam ile Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **un dedikleri gibidir. Çünkü ilk îcâb** (yâni ilk söz), **dışarı çıkan ile duran arasında deverân etmektedir. Şu halde ikisi arasında yarıya bölünür. Ondan sonra ikinci îcâb, duran ile giren arasında döner.** İmdi ikinci îcâb ile durana isâbet eden yarım aralarında yarıya bölünür. Durana isâbet eden yarı hisse-i şâyialıdır. İlk îcâbla âzâd edilen yarıya isâbet eden hükümsüz kalır. Boş kalan yarıya isâbet eden — ki o dörttebirdir — kalmıştır. Onun da üç çeyreği âzâd olur. İçeri girene gelince; **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, dörttebiri âzâd edilmiş olur.** Çünkü bu îcâb duranın dörttebirinin âzâd edilmesini gerektirince içeri girenden de dörttebirin âzâd edilmesini gerektirir. Zirâ ikisi arasında yarıya bölünmüştür. **İmâm A'zam ile Ebû Yûsuf** (Rh. Aleyhimâ): «Yarısının âzâdına mâni' olan şey durana âiddir. İçeri girene mâni' yoktur. Şu halde girenin yarısı âzâd edilmiş olur.» **demişlerdir.**

Eğer bu söz adamın hastalığı hâlinde olursa ve açıklamadan önce ölüp ve o kölelerin kıymetleri eşit olursa, üçtebirinden âzâd edilenin

miktârı çıkacak kadar malı kaldığı takdirde — ki **İmâm A'zam** ile **Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) a göre, bir rakabe ve bir rakabenin üç çeyreğidir ve **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) e göre, rakabenin yarısıdır — **veya bu miktar üçtebirden çıkmayıp ve lâkin vârisler izin verirlerse cevâb zikredilen gibidir.** Eğer onun bu kölelerden başka malı yok ise ve vârisler dahî izin vermezlerse, o kölelerin arasında, bizim anlattığımız üzere üçtebir taksîm edilir. **Bunun açıklaması şudur:** Dışarı çıkan kölenin hakkı yarımda ve yanında duran kölenin hakkı üç çeyrekde ve içeri girenin hakkı **İmâm A'zam** ile **Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) a göre, dışarı çıkan köle gibi yarımdadır. İmdi yarımı ve dörttebiri olan bir mahrece (paydaya) muhtâc olunur. Bu paydanın en azı dört olup yediye avleder (döner). Şu halde dışarı çıkanın hakkı iki hissedir. İçeride duranın hakkı üç hissede ve içeri girenin hakkı iki hissededir. Bu sûretle âzâdın payları yediye ulaşır. Şu halde malın üçtebiri yedi kılınır. Çünkü âzâd hastalıkda vasiyyettir. Bunun geçer yeri (nefâz) malın üçtebiridir. Malın üçtebiri yedi olunca, üçteikisi ondört olur. Bu çalışmanın paylarıdır. Malın hepsi yirmibir olur. Ölen adamın malı ise üç köledir. Binâenaleyh her köle yedi pay olur. İmdi dışarı çıkan köleden iki pay âzâd edilmiş olur ve beşinde çalışır. İçeri giren köleden iki pay âzâd edilmiş olur ve beşinde çalışır. İçeride durandan üç pay âzâd edilmiş olur ve dördünde çalışır. İmdi vasiyyetlerin payları yediye ulaşır ve çalışmanın payları ondört olur. Böylelikle üçtebir ve üçteiki doğru olur.

İmâm Muhammed' (Rh.A.) **e göre, içeri giren kölenin hakkı bir paydır.** Ona göre âzâd payları altıdır. Her rakabe altı pay kılınır ve çalışma payları oniki olur. Malın hepsi onsekiz yapılır. İçeride durandan üç pay âzâd edilmiş olur ve üçünde çalışır. Dışarı çıkandan iki pay âzâd edilmiş olur, dördünde çalışır. İçeri giren köleden bir pay âzâd edilmiş olur, beşinde çalışır. Bu durumda üçtebir ve üçteiki doğru olur.

Ben derim ki: Bunun zâhirine şu soru yönelir: Ferâiz erbâbı, dördün avl eylemediğini açıklamışlardır. Şu halde nasıl oluyor da; bunun en azı dörttür, yediye avl eder, demek doğru oluyor?

Bu sorunun cevâbı şudur: Onların sözlerini açıklayanların söylediklerine göre bunun ma'nâsı; **«Bir mes'elede aslâ iki yarımla bir dörttebirin bir araya gelmesi düşünülemez.»** demektir. Bu söz terekenin taksiminden başkasında dörde avlin vâki olmasına engel değildir.

Eğer bir adam, cimâdan önce üç karısını bu şekilde boşasa; dışarı çıkan karının mehrinin dörttebiri, içeride duranın mehrinin sekizde-

üçü, içeri girenin de mehrinin sekizdebiri düşer. Yâni, bir adamın üç karısı olup mehrleri eşit olsa, yukarıda geçtiği şekilde, onlarla cinsi münâsebette bulunmazdan önce boşasa, birinci îcâb ile birisinin mehrinin yarısı, dışarı çıkan ile evde duranın arasında yarıya bölündüğü halde, o yarım düşer. İmdi ikisinden her birinin mehrinin dörttebiri sâkıt olur. Ondan sonra ikinci îcâb ile dörttebir düşer. O da evde duran ile içeri giren arasında yarıya bölünür. Ve her birine sekizdebir isâbet eder. Böyle olunca içerde duranın mehrinin sekizdeüçü iki îcâb ile düşer. İçeri girenin mehrinin sekizdebiri düşer.

Bu mes'elenin talâkda cinsî münâsebetten önce farzolunmasına sebeb, birinci îcâbın beynûneti mu'cib olması içindir. Birinci îcâbın isâbet eylediği kadın ikinci îcâba mahal kalmaz ve bu ma'nâda âzâd gibi olur.

Kadın ile cinsî münâsebette bulunmak ve ölüm, mübhem talâk için açıklamadır. Yâni bir adam, iki karısına «İkinizden biriniz boşsunuz.» dese, ondan sonra ikisinden biri ile cinsî münâsebette bulunsa veya ikisinden biri ölse, cimâ ile ölümden her biri şunu beyândır ki: Boşamakla murâd diğer kadındır. Yâni, cinsî münâsebette bulunulan veya ölen kadının diğeridir.

Cinsî münâsebetin mübhem talâk için açıklama olmasının sebebine gelince; çünkü nikâh cinsî münâsebetin helâl olması için konulmuş bir akddir. Talâk ise nikâh mülkünü ortadan kaldırmak için konulmuştur. Yâni, ya hemen veya iddet bittikten sonra, cinsî münâsebetin helâl olmasını ortadan kaldırır.

Şu halde; cinsî münâsebet, o kimsenin talâk ile murâdının cimâ edilmiş olan kadın olmadığına delildir. **Ölümün mübhem talâk için açıklama olmasının sebebine gelince; çünkü ma'lûmdur ki, beyân bir bakımdan inşâdır.** Yâni îcâbdır. İmdi onun için bir mahal gerekir. Mübhem âzâdda olan satış, ölüm, tedbîr, çocuk isteme ve teslim olunan hibe ile sadaka gibi. Yâni bir kimse iki kölesine; «İkinizden biriniz hürdür.» dedikden sonra, ikisinden birini satsa veyâ müdebbere yapsa, veyâ biri ölse veyâ bu sözden sonra iki câriyesinin birisini doğurtsa veyâ ikisinden birini başkasına hibe edip veyâ sadaka edip teslîm etse, bunların hepsi, murâdın başkası olduğunu beyân sayılır. Zirâ, kendisi için inşâ hâsıl olan kimse aslâ ölümle âzâda mahal kalmaz. Satıcı yönünden de satmakla âzâda mahal kalmaz. Her vecihle, tedbir ve doğurtmak, yâni ikisinden birini müdebber edip veya doğurtmakla âzâda mahal kalmaz. Binâenaleyh öteki aynen belli olur. Teslîmle yapılan hibe ve sadaka satış menzîlesindedir. Çünkü temlîktir.

Kapalı (mübhem) **âzâdda cimâ beyân olmaz.** Yâni, bir kimse iki

câriyesine; «İkinizden biriniz hürdür.» dese, ondan sonra birisi ile cinsî ilişkide bulunsa. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre beyân olmaz. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre beyân olur.** Çünkü cinsî ilişki ancak mülkde helâl olur. Cinsî ilişkiye yönelmek de istibkânın delîlidir. (Yâni onu elinde bırakmanın delîlidir.)

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Mülk câriyenin ikisinde de sâbittir. Bundan dolayı mâlik için ikisini de hizmette kullanmak hakkı vardır. Câriyelere cinâyet işlenirse diyeti, şüphe ile cinsî münâsebette bulunurlarsa, mehrleri mâlike âid olur. Çünkü mübhem âzâd beyâna muallâktır. **Şarta bağlanmış olan bir şey şarttan önce olmaz.**

Mâlik câriyesine: «Senin doğuracağın çocukların ilki eğer oğlan olursa, hürsün.» dese, câriye de bir oğlan ve bir kız doğursa ama önce doğan hangisi olduğu bilinmese, ananın yarısı, kızın yarısı âzâd edilmiş olur ve oğlan köle kalır. Çünkü ana ile kızdan her biri bir halde âzâd olurlar. O da ilk defa oğlan doğurmakladır. Ana şartla, kız da ona tâbi olarak hür olurlar. Bir halde de köle (rıkk) olurlar. O da önce kız doğurduğu vakittir. Bu da şart bulunmadığı içindir. Binâenaleyh, her birinin yarısı âzâd edilmiş olup diğer yarımda çalışırlar. Oğlan ise iki halde de âzâd edilmiş olmaz. Yâni, oğlan gerek kızdan önce, gerek sonra doğsun âzâd edilmiş olmaz.

İki adam, Zeyd aleyhine iki memlûkünün birini âzâd ettiğine şâhidlik etse, memlûkler köle olsun ve gerekse câriye olsun, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, her iki sûrette de şehâdet geçersiz olur.** Birinci sûrette, yâni, memlûkün ikisi de erkek köle olduğu sûrette, şehâdetin geçersiz olmasına sebeb; kölenin âzâdı aleyhine şehâdet, köle da'vâ etmeyince, **İmâmı A'zam'** (Rh.A.) a göre, kabûl edilmediğindendir. Burada köle tarafından da'vâ yoktur. Çünkü, meçhûldür. **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, da'vâsız şehâdet kabûl edilip geçersiz olmaz.** İkinci sûrette, yâni ikisi de câriye olduğu sûrette, her ne kadar da'vâ câriyede şart değil ise de, lâkin mübhem âzâd aleyhine şâhitlik kabûl edilmez. İki kölenin birinde olduğu gibi. Ancak eğer şâhidlerin şehâdeti Zeyd'in vasiyyeti hakkında olursa, o zaman kabûl edilir.

Hidâye'de denmiştir ki: İki adam, Zeyd ölüm hastalığında iki kölenin birini âzâd etti diye şâhidlik etse veya sıhhatinde veya hastalığında müdebber ettiğine şâhidlik etse ve şâhidliği edâ dahî Zeyd'in ölüm hastalığında veya ölümünden sonra olsa, o şâhidlik istihsânen kabûl edilir. Çünkü tedbir, vâki olduğu vakitte vasiyyet olur. Âzâd etmek dahî ölüm hastalığında vasiyyettir. Vasiyyette hasım ise ancak

vasiyyet eden kimsedir. O ise bilinmektedir, onun halefi de vardır ki, o da vâsî, vâris veya kâdîdir.

Ben derim ki: Hidâye sâhibinin murâdı, kıyâsın iktizâsı, bu şâhitliğin dahî geçersiz olmasıdır, demektir. Çünkü iddiâ edilen bilinmemektedir. Lâkin bu şehâdet istihsânen kabûl edilir. Çünkü da'vâcı takdîren, da'vâlı da tahkîken mevcûttur. Zirâ bu vasiyyettir ve vasiyyette hasım vasiyyet edendir. Çünkü, âzâdın faydası vasiyyet edene âiddir. Binâenaleyh takdîren da'vâcı olur ve onun halefi vardır ki, da'vâlarda ve başka yerlerde yerine geçer. O halef vasî veya vârisdir ve ikisinden her biri gerçekden da'vâlı olurlar. Şu halde; vasiyyet eden hakkını ikisinden birinden da'vâ eder ve iki şâhid ikâme eder Böylelikle, vasiyyet eden kimse bir bakımdan da'vâcı, bir bakımdan da'vâlı olur.

Bu çözüm ile Sadru'ş-Şerîa' (Rh.A.) nın sözü çöküp dağılır. O şöyle demişti: «Birinci delîl müşkildir. Çünkü üzerinde tartışılan şudur: Şâyet sâhibi iki kölesinden birinin tedbîrini inkâr etse veyâ vâris bunu mûrisin ölümünden sonra inkâr etse ve o iki kölede tedbîrin isbâtını isteseler, imdi da'vâcının, mûsî veya onun nâibi olduğu nasıl söylenir?» Çünkü üzerinde tartışılan şey O'nun söylediği değil, köle sâhibinin iki kölesinden birini müdebber yaptığını inkâr etmesidir. İki kölenin bunun isbâtını istemeleri, ancak bu, iki adam sâhibinin sıhhatinde iki kölenin birini âzâd ettiğine şâhidlik ettikleri vakittedir. Nasıl böyle olmasın? **Hidâye'de:** «Bütün bunlar o iki kişinin köle sâhibi iki kölesinden birini sıhhati hâlinde âzâd ettiğine şehâdette bulunduklarına göredir.» denilmiştir. Bundan sonra, şâyet iki adam, Zeyd ölüm hastalığında iki kölesinin birini âzâd etti, diye şehâdet ederlerse, demiştir. Kezâ **Hidâye sâhibi,** da'vâcı mûsîdir veya onun nâibidir, dememiştir. Belki mûsîyi da'vâcı ve nâibini da'vâlı yapmıştır. Nitekim biz onu açıkladık. **Gâyetü'l-Beyân, şu sözüyle bizim zikrettiğimizi destekler:** «Ölüm hastalığında âzâd veya tedbîr, vasiyyet sayılınca, buna verilen hüküm ma'lûm olur. Çünkü vasiyyetin yerine getirilmesinde hasm mûsîdir. O da bilinmektedir. Onun halefi vardır. O da vasî veya vârisdir. Şu halde şehâdet kabûl edilir. Hayat hâli bunun aksinedir. Çünkü şehâdet köle içindir, sâhib için değildir. Zirâ sâhibi iddiâ etmez. Kendisine şâhitlik yapılan köle de bilinmemektedir. **Kâfî'de söylenen söz ise Sadru'ş-Şerîa' (Rh.A.) nın sözünden daha hayret verici dir. Zeylaî (Rh.A.) de Kâfîye tâbi olmuştur.** Onlar şöyle demişlerdir:

«İstihsânın vechi şudur: Ölüm hastalığında âzâd vasiyyettir. Hattâ üçtebirden itibâr olunur. Tedbîr dahî vasiyyettir Gerek sıhhat'e olsun ve gerekse ölüm hastalığında olsun müsâvîdir. Hasm, vasiyyetin yerine getirilmesinde mûsîdir. Çünkü vasiyyetin yerine getirilmesinin

vâcib olması vasînin hakkı içindir. Faydası da kendisine âiddir. İnkârı merdûddur. Çünkü akılsızlıktır. Mûsî bellidir. Halefi de vardır. O da vasî veyâ vârisdir. İmdi vasînin veya vârisinin her birinden da'vâ gerçekleşir.»

Kâfî'nin bu sözü doğru değildir. Önce doğru olmadığına sebeb; mâlikin inkârı bu sûrette olmayıp belki sıhhatinde şehâdet ettikleri vakittedir. Nitekim daha önce geçti. Doğru olmadığının ikinci sebebi ise; da'vânın vârisden bu sûrette tahakkuku aslâ ma'kûl olmadığı içindir. Çünkü, vâris şâyet «Mûrisim iki kölesinin birini âzâd etti.» dese, ikrâr olur, da'vâ olmaz. Şu halde şâhide muhtâc olmaz. İmdi sen, bu noktada düşün! Çünkü bu konu ayak kayacak yerlerdendir.

«Allah doğru yola hidâyet edicidir. Bize Allah kâfîdir. O ne güzel vekildir.»

Ya da o iki adamın şehâdetleri mübhem talâka olursa; meselâ: Bir kimse iki kârısına «İkinizden biriniz boştur.» dese, buradaki şâhidlik da'vâsız kabûl edilir. Çünkü fercin harâm olmasını tazammun eder. Ve **Allah Teâlâ'** (C.C.) nın hakkı olur. Bundan dolayı; burada da'vâ icmâen şart kılınmaz.

★ ★

بَابُ الْحَلِفِ بِالْعِتْقِ

ÂZÂDA YEMÎN ETMEK BÂBI

Bir kimse: «Ben bu eve girersem, girdiğim gün benim memlûkümün hepsi hürdür.» **dese, girme vaktinde onun memlûkü olanın hepsi mutlaka âzâd edilmiş olur.** Yâni, gerek o kimsenin mülkünde memlûkü olmayıp memlûkü satın aldıkdan sonra girsin veya yemîn ettiği günde mülkünde memlûkü olup eve girince mülkünde kalsın müsâvîdir. **Çünkü mu'teber olan girme vaktinde mülkün bulunmasıdır.** Bu ise iki sûrette de vardır. Eğer yemîn edenin sözünde **«O gün»** lâfzı yok ise, ancak yemîn ettiği günde memlûkü olan âzâd edilmiş olur. Yâni, eğer yemîninde «O gün» demeyip belki, «Eğer ben eve girersem, benim memlûklerimin hepsi hürdür.» dese, yemînden sonra mâlik olduğu âzâd edilmiş olmaz. Zirâ onun «Benim her memlûküm» demesi hâl içindir. Cezâ memlûkün hâlde hür olmasıdır. **Ancak şu kadar fark var ki, şartın cezâ üzere girmesi sebebiyle şartın bulunmasına kadar ertelenmiştir. İmdi şartın bulunmasına kadar mülkünde kalırsa âzâd edilmiş olur. O şart eve girmektir.** Mülke veya sebebine izâfet bulunmadığı için yemînden sonra satın aldığını kapsamaz.

Yine bir kimse: «Benim memlûklerimin hepsi veya benim mâlik olduklarımın hepsi yarınki günden sonra hürdür.» dese, bunu söyleyen için iki sûrette de memlûk olsa ve başka birini satın alarak, yarından sonra gelse veya «Benim memlûklerimin hepsi veya benim mâlik olduklarımın hepsi ölümümden sonra hürdür.» dese, elinde memlûk olup başkasını da satın alsa, bu yemîn âzâda ve tedbîre yalnız yemîn ettiği gün mâlik olduğunu kapsar. **Yemîn edenin yemînden sonra satın aldığını, yemînin ikisi de kapsamaz.** Çünkü onun «Benim memlûklerimin hepsi» sözü hâl içindir. «Mâlik olduğum her memlûk» sözü de yine hâl içindir. Bundan dolayı bu ma'nâda karînesiz kullanılır. **Gelecekde, gelecek zamanı gösteren edatlar kullanılır. Mutlakı hâle verilir.** İmdi cezâ, hâlde memlûkün hürriyeti veya tedbîridir. Onun yemînden son-

ra satın aldığını kapsamaz. Lâkin efendinin ölümüyle yemînden sonra ve yemînden önce mâlik olduğu köle malının üçtebirinden âzâd edilmiş olur. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.); **«Yemînden sonra mâlik olduğu âzâd edilmiş olmaz.» demiştir. Çünkü lâfz hâlde hakîkattır.** Nitekim daha önce geçti. Bu lâfz, ilerde mâlik olacağını kapsamaz ve köle âzâd edilmiş olmaz. Bundan dolayı yemîn vaktinde mülkünde olan müdebber olur, mülkünde olmayan olmaz.

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) in delilleri şudur: Bu söz vasiyyet yoluyla âzâdın icâbıdır. Hattâ üçtebirden itibâr olunmuştur. Vasiyyet ise ancak ölümden sonra meydana gelir. Ondan maksûd olan ölüm hâlidir. Görülmez mi ki, şâyet bir kimse malının üçtebirini vasiyyet etse, halbuki malı olmasa veya malı olup o maldan başkasını da edinse, eğer mülkünde ölüme kadar kalırsa ikisini de kapsar.

Memlûk lâfzı hamli kapsamaz. Çünkü onun kapsadığı mutlak memlûktür. Haml ise bir bakımdan anasına tebaan memlûktür. Bundan dolayı onun âzâdı yemîn keffâretinden sahîh olmaz. Çünkü o bir bakımdan uzuvdur. Memlûk ismi nefisleri kapsar, uzuvları kapsamaz. İmdi «Benim bütün erkek memlûklerim hürdür.» diyen kimsenin câriyesinin hamli âzâd edilmiş olmaz. **Erkek ile kaydetmiştir.** Çünkü erkekle kaydetmeyip mutlak söylese, ana **câriye** âzâd edilmekle tebaan onun hamli de âzâd edilmiş olur.

Memlûk sözü mükâtebi de kapsamaz. Çünkü mükâteb mutlak memlûk değildir. Zirâ sâhibi ona yed'en mâliktir.

★ ★

بَابُ الْعِتْقِ عَلَى جُعْلٍ

ÜCRETE KARŞILIK ÂZÂD BÂBI

Cu'l, cîm'in ötüresi ile, **insana yaptığı işe karşılık verilen şeydir** (mükâfattır). Cîm'in esiresi ile, **ciâle** dahî böyledir.

Bîr kimse kölesini mal karşılığı veyâ mal ile âzâd etse; meselâ «Bin dirhemle hürsün.» **veya** «Sen bin dirhem karşılığında hürsün.» **dese de köle de kabûl etse, âzâd edilmiş olur. Zirâ bu söz mal takasıdır. Velev ki maldan olmasın. Çünkü köle nefsine mâlik olamaz. Takasın gereği bedeli kabûl ile hükmün sübûtudur.** Nitekim satışda olduğu gibi. Şu halde, şâyet köle kabûl ederse hür olur.

Sâhibinin şart kıldığı mal, hür üzerine borç olduğu için, âzâdlı köle üzerine sahîh borç olur. Hattâ o borca kefîl olunur. Borç sahîh olmasa, onunla kefâlet sahîh olmazdı.

Kitâbet bedeli bunun hılâfınadır. Çünkü o bedele kefâlet sahîh olmaz. Zirâ kitâbet bedeli karşıt (münâfî) ile beraber sâbittir. O karşıt köleliğin (rıkkın) kâim olmasıdır. Nitekim yakında anlatılacaktır.

Mal; para, metâ' ve belli olmasa da hayvanı kapsar. Zirâ malın başka mal ile değiş tokuşu câiz olunca nikâha, talâka ve kasden katlin sulhuna ve kezâ, eğer cinsi bilinirse yiyeceğe, ölçülen ve tartılan şeylere benzemiştir. **Vasfı bilinmemek buna zarar vermez.** Çünkü az bir şeydir.

Sâhibi: «Eğer bana bin dirhem ödersen, hürsün.» **demekle âzâd edilmesi ödemesine bağlanmış olan köle çalışıp kazanmaya izinlidir. Yâni çalışıp kazanmaya izinli olan köle âzâd edilmiş olmaz. Ancak malı ödemekle âzâd edilmiş olur.**

Âzâd edilmesi belli bedeli ödemeye bağlanmış olan köle çalışıp ka-

zanmaya izin verilmiş olur. Yoksa mükâteb olmuş olmaz. Çünkü sâhibinin âzâdı ödemeye bağlaması belli ve açıktır. **Bundan dolayı me'zûn olur.** Çünkü sâhibi ondan mal ödemeyi istemekle, onu çalışıp kazanmaya teşvîk eder. Sâhibinin amacı ticârettir, yoksa cercilik değildir. Şu halde köleye delâleten izin vermiş olur.

Âzâd edilmesi mal ödemeye bağlanmış olan köle me'zûn olup mükâteb olmayınca sâhibinin onu satması câizdir. Mükâtebin satılması ise câiz değildir.

O köle kazandığı mala da hak sâhibi olmaz. Hattâ sâhibi, o kazandığı malı kölenin rızâsı yok iken alabilir. Mükâtebin kazandığı malı alması câiz değildir. **O âzâd etmeye bağlamanın hükmü kölenin edâdan önce doğan çocuğuna geçmez. Amma mükâtebde geçer.**

Köle malın hepsini ödemekle âzâd edilmiş olur. Çünkü âzâdın bağlandığı şey mevcûddur. Velev ki ödemesi tahliye ile olsun. Yâni köle şâyet sâhibi alabilecek şekilde malı hazırlayıp, ilgisini kesse, sâhibi o malı gerek teslim alsın, gerekse almasın, kâdî onu zorlayıp aldırır ve kölenin âzâd edildiğine hükmeder.

Âzâdın bağlanıldığı şey bulunmadığı için köle malın bir kısmını ödemekle âzâd edilmiş olmaz. Cüz'ü kül itibâr ederek, sâhibi kabûle icbâr edilirse kölenin ödediği mal ta'lîkdan önce kazandığı maldan olduğu takdirde, sâhibi o mal ile kölenin aleyhine döner. **Çünkü o mal sâhibinin mülküdür.** Eğer kölenin ödediği mal ta'lîkdan sonra kazandığı maldan ise sâhibi kölenin aleyhine dönemez. Zirâ köle, sâhibi tarafından, kazandığı maldan ödemeye me'zûndur.

Köle iki durumunda da âzâd edilmiş olur. Yâni kazancından ödemesi hâlinde; **gerek ta'lîkdan önce kazandığından olsun, gerek ta'likdan sonra kazandığından olsun, şart bulunduğu için âzâd edilmiş olur.** Eğer sâhibi (eğer) lâfziyle ta'lîk ederse, meselâ: **«Eğer sen bin dirhemi ödersen hürsün.»** dese, kölenin edâsı veya malın edâsı meclisle bağlanmış olur. **Eğer o mecliste öderse köle âzâd edilmiş olur. Eğer orada ödemezse âzâd edilmiş olmaz.** Çünkü bu ta'lîk muhayyer kılmaktır. Nitekim talâkda geçti.

Eğer «Vakitte» **lâfzı ile ta'lîk ederse, meclise bağlı olmaz.** Çünkü **«vakitte»** sözcüğü **«her ne zaman»** sözünde olduğu gibi zaman için kullanılır. Nitekim daha önce geçti.

Bir kimse kölesine: «Sen benim ölümümden sonra bin dirhemle hürsün.» **dese, eğer köle sâhibinin ölümünden sonra kabûl ederse ve vâris de onu âzâd ederse, bin dirhem ile âzâd edilmiş olur.** Aksi takdirde, **yâni bin dirhem ile âzâdı kabûl etmezse veya köle kabûl edip, vâris**

onu âzâd etmezse, âzâd edilmiş olmaz. Yâni, o köle bin dirhemle âzâd edilmiş olmaz. **Velev ki vâris bedâva âzâd ettiğinde âzâd olsun. Kölenin ölümden sonra kabûlüne itibâr edilir.** Çünkü âzâdın îcâbı ölümün sonrasına muzâf olur. **Kabûlün bulunması îcâbın bulunmasından önce mu'teber olmaz.** Binâenaleyh «Eğer dilersen yarınki gün boşsun.» demek gibi olur, ki kadının yarından önce dilemesi mu'teber olmaz. **Vârisin âzâd etmesi mu'teber olur. Hattâ köle ölümden sonra kabûl etse, vâris onu âzâd etmedikçe, âzâd edilmiş olmaz. Çünkü ölü, âzâd etmek için ehil değildir.** Zirâ, âzâd ölüme bağlanmış değildir. **Böyle yerlerde köle ancak vârisin âzâd etmesiyle âzâd edilmiş olur. Nitekim:** «Sen benim ölümümden bir ay sonra hürsün.» **dese, bu da ancak vârisin âzâd etmesiyle olur. Müdebber bunun hılâfınadır. Çünkü onun âzâdı ölümün kendisine bağlanmıştır.** Bunda bir kimsenin âzâd etmesi şart kılınmamıştır.

Kölesini, kendisine bir yıl hizmet etmesine karşılık hür kılıp köle de kabûl etse, âzâd edilmiş olur. Çünkü bir şeye karşılık âzâd etmek, diğer akidler gibi, kabûlün bulunmasını gerektirir, makbûlün bulunmasını gerektirmez. **Bunun sûreti:** «Bana şu kadar sene hizmet etmek üzere seni âzâd ettim.» **demektir. Ama kölesine:** «Eğer şu kadar müddet hizmet edersen hürsün.» **dese, hizmeti tamâm etmedikce âzâd edilmiş olmaz. Çünkü bu söz şarta bağlıdır. Birinci söz değiş - tokuş (muâvaza) dur.**

Sâhibine kölenin hizmet etmesi gerekir. Çünkü mübeddel kendisine teslim edilmiştir. Kölenin de bedeli teslim etmesi gerekir ki, o da hizmettir. Eğer hizmetten önce köle veya sâhibi ölse, kölenin kıymeti üzerine vâcib olur. **Eğer ölen köle ise, İmâm A'zam ve Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **a göre, kölenin terekesinden alınır. İmâm Muhammed'** (Rh. A.) **e göre; ölümde hizmetin kıymeti köleye vâcib olur.**

Nasıl ki, köleyi kendisine bir malla satar da mal helâk olursa kölenin kıymeti vâcib olur. Yâni bu hılâf, diğer bir hılâfa dayanır. O hılâf şudur: Bir kimse kölesine: «Ben nefsini sana bu malla sattım.» deyip o mal ise helâk olsa, **İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **a göre, onun üzerine kendi kıymeti vâcib olur. İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, malın kıymeti vâcib olur.**

İmâm Muhammed' (Rh.A.) **in delili şudur:** Bu satış, malı maldan başka şey ile değiş - tokuş yapmaktır. Zirâ kölenin nefsi kendi hakkında mal değildir. Çünkü köle kendi nefsine mâlik olmaz. Bu şuna benzer ki, bir kimse bir kadını bir köle karşılığında tezevvüc etse ve o köleye

bir kimse müstehık çıksa, o kadın kocasından o kölenin kıymetini alır, yoksa mehr-i misli olan fercin kıymetini isteyemez.

İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) un delilleri şudur: Bu satış malı mal ile değiş - tokuş (muâvaza) dur. Çünkü köle, sâhibi hakkında maldır. Kezâ faydaları da, onlar üzerine anlaşma yapmakla mal olur. İmdi şundan gibi olur ki; bir kimse babasını bir câriye ile satın alıp o câriye teslim alınmazdan önce ölüp veya bir kimse o câriyeye müstehık çıksa, satıcı alıcıdan babasının kıymetini alır. Yoksa ölen câriyenin kıymetini almaz.

Bir adam, bir câriyenin sâhibine, «Bu câriyeni benimle evlendirmek şartıyla, bin akça ile âzâd eyle!» dese, o da âzâd etse, câriye de o kimse ile evlenmekden kaçınsa, o câriye âzâd edilmiş olur ve bunu söyleyen için bir şey lâzım gelmez. Çünkü bedelin yabancıya şart kılınması boşamada câizdir. Âzâdda câiz değildir. Nitekim daha önce geçti.

Eğer «Benden» lâfzını eklerse, yâni, «Bu câriyeni benimle evlendirmek şartiyle benden bin dirhemle âzâd eyle.» **o bin dirhem câriyenin kıymeti ve mehr-i misli üzere taksîm edilir. İmdi kıymetin hissesi o söyleyene lâzım gelir ve mehr-i mislinin hissesi düşer. Çünkü söyleyen, «Benden» deyince, satın almayı iktizâ etmiştir.** Nitekim kölenin nikâhı bâbının sonunda geçti. Durum böyle olunca, o bin dirhem rakabe ile satın almaya ve ferc ile nikâha mukâbil olup ikisinin üzerine taksim edilmiştir. O kâil için teslim edilen şeyin yâni rakabenin hissesi vâcib olur. Kâil için teslim edilmeyen şeyin, yâni ferc (bud') in hissesi düşmüştür. Ama, nikâh şart kılınmakla satış bâtıl olmamıştır. Çünkü satış o kâilden âzâdın sıhhatini gerektirir. Bu durumda satış âzâd içine sokulmuş olur. Binâenaleyh şartlarına riâyet edilmez. Bilâkis muktezânın yâni, âzâd olmanın şartlarına riâyet edilir. Nitekim usûlde takrîr olunmuştur. Bundan dolayı tesmiye olunan bin dirhemden hissesi vâcib olmuştur. Eğer satış fâsid olaydı, kıymeti ödemesi vâcib olurdu.

Câriye kâilden yüz çevirmese, belki kâil ile evlense, mehri o bin dirhemden mehr-i misldir. Yâni, bin dirhemin üçtebiridir.

«Benden» lâfzını eklemek ve terk etmek sûretinin ikisinde de durum böyledir.

Eğer bir kimse câriyesini kendisiyle evlenmek şartiyle âzâd edip, câriye de onunla evlense, mehri İmâm A'zam ve İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) e göre mehr-i misli olur. Çünkü âzâd olmak mal değildir, mehr için uygun olmaz.

Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, câiz olur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.), Safiyye'yi âzâd etti ve onunla evlendi. Onun âzâd edilmesini mehri saydı.

Biz deriz ki: Mehrsiz nikâh Resûlüllah' (S.A.V.) e mahsûstur. Eğer o câriye âzâddan sonra sâhibi ile evlenmekden kaçmırsa, İmâmların hepsine göre kıymetini ödemesi gerekir. Kezâ bir kadın bir kölesini kendisi ile evlenmek üzere âzâd etse, o âzâdlı köle bunu yaparsa, o kadına mehr-i misil vardır. Eğer köle kadınla evlenmekden kaçınırsa kıymetini vermesi gerekir.

★ ★

بَابُ التَّدْبِيرِ

TEDBÎR BÂBI

(KÖLENİN ÂZÂDINI ÖLÜME BAĞLAMA)

Tedbîr; lûgat yönünden işin sonuna bakmaktır. Sanki sâhibi işinin sonuna bakıp kölesini kendisinden sonra hürriyete çıkarmıştır. **Şer'an; tedbîr ve müdebber lâfızlarından her biri, mutlakda ve mukayyedde kullanılır. Zâhir olan şudur ki; bu lâfzın mutlak ile mukayyed arasında ortaklaşa olması mânevîdir.** Çünkü lâfzî ortaklık, konuluşun teaddüne muhtâc olur. Ayn lâfzı gibi. Bu ise zâhirin hılâfınadır. Şu halde delîlsiz ona sarfedilmez. Halbuki burada delîl yoktur. Burada ortak ma'nâyı önce açıklayıp ondan sonra zikredilen iki kısma taksîm ve her birinin hükümlerini açıklamak gerekir. Nitekim burada da öyle yapılmıştır. **Bu bakımdan ben:** «Tedbîr; sâhibinin, kölesinin âzâdını ölüme bağlamasıdır» **dedim. Gerek kendi ölümü olsun ve gerek başkasının ölümü olsun müsâvîdir.** Nitekim yakında, mukayyed müdebberde açıklaması gelecektir.

Ondan sonra o ta'lîkı iki kısma ayırdım ve iki kısmın hükümlerini açıkladım. Tedbîrin mutlak ile mukayyed arasında ortaklığının mânevî olmasını, İmâm Şemsu'l-Eimme' (Rh.A.) **nin Mebsût'ta;** «Tedbîr, mâlikin ölümünden sonra kölede vâki olan âzâddan ibârettir.» **demesi te'yîd eder.**

Bundan anlaşılır ki; Kenz'in «Tedbîr, âzâdı, sâhibinin mutlak sûrette ölümüne bağlamaktır.» **demesi ve şârihi Zeylaî'** (Rh.A.) **nin,** «Efendinin ölümünün mutlakı ile» **demekle mukayyed müdebberden sakındı, demesi ve Vikâye'nin;** «Bir kimsenin kölesini mutlaka kendinden sonra âzâd etmesi» **demesi ve şârihi Sadru'ş-Şerîa'** (Rh.A.) **nın;** «mut-

laka» **demeye sebeb, mukayyedden sakınmak içindir, demesi gerektiği gibi değildir.**

Evet, yine Mebsût'a şu soru yönelir: Onun «Mâlikin ölümünden sonra» demesi, gerektiği gibi değildir. Çünkü başkasının ölümüne bağlanmış olan mukayyedden hâriç kalmıştır. Ancak bunu şöyle açıklamak mümkündür: **Mebsût'un sözü, ekseriyetle meydâna gelen, olağan şeylere dayanır. Onun söylediğinin ise vukûu nâdirdir.**

Tedbîr, ya mutlaktır. Meselâ; «Ben öldüğüm zaman sen hürsün», «Benim öldüğüm günde sen hürsün», «Benim ardımdan sen hürsün», «Sen müdebbersin», «Ben seni müdebber ettim.» veya «Eğer ben bu vakitten yüz yıla kadar ölürsem, sen hürsün.» deyip adamın ölümü yüz yıldan önce, meselâ seksen yaşında olması gâlib olmak gibi, ki bütün bu sûretlerde tedbîr mukayyed ve ma'nâda mutlaktır. Çünkü bu müddetten önce ölmesi gâlibdir.

Bundan sonra musannıf mutlak tedbirin hükmünü şu sözü ile açıklamıştır: Müdebber rehin konulmaz, satmakla veya hibe ile ve bunların benzeri ile mülkden çıkarılmaz. Ancak âzâd etmekle veya kitâbetle çıkarılır. **İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre, bir mülkden başka bir mülke geçmesi câiz olur.**

Müdebber olan köle, hizmette kullanılır ve kiralanır. Müdebbere olan câriye ise cimâ edilir ve nikâh olunur. Sâhibi, müdebberin kazancına ve diyetine ve müdebbere olan câriyenin mehrine hak sâhibidir. Çünkü kısmen mülk bâkîdir. Sâhibi mal namına, müdebberden başka bir şey bırakmadı ise, ölümü ile müdebber üçtebirden âzâd edilmiş olur ve üçteikisinde çalışır. Bu hüküm; sâhibinin vârisi olup tedbîri câiz görmedikleri sûrete mahsûsdur. Hattâ sâhibinin vârisi olmasa veya vârisi olup lâkin tedbîri câiz görse, müdebberin tamâmı âzâd edilmiş olur. Çünkü tedbîr vasiyyet hükmündedir. Vasiyyet ise Beyt'ül-mâlden önce gelir ve vârisin icâzetiyle câiz olur.

Eğer sâhibi borçlu olarak ölmüş ise müdebber köle kıymetinin hepsinde çalışır. Âzâdı bozmak mümkün olmaz. Şu halde müdebber için kıymetinin reddi vâcib olur. Sahâbenin icmâından dolayı müdebberenin çocuğu müdebberdir. Çünkü o anasına tâbidir.

Ya da tedbîr mukayyed olur. Meselâ: «Ben bu seferimde ölürsem, bu hastalığımda ölürsem, eğer fülân ölürse, eğer bir yıla kadar ölürsem, veya buna benzer, on yıla kadar ölürsem» demek gibi. Ekseriyetle vâki olan şeyleri söylemek olur. Bu ibâre, **Vikâye'nin** «Çok kere mümkün olan şeyden» demesinden daha güzeldir.

Mukayyed müdebber satılır, hibe edilir ve rehin yapılır. Çünkü bu sıfatla ölüm zarûrî değildir. Öyleyse hâlen sebeb olamaz. Sebebiyyet; varlıkla yokluk arasında müteredddid olunca ma'nâsız kalır ve ta'lîk diğer ta'likler gibi hâli üzere kalır. Satışa ve benzerlerine mâni' olmaz.

Eğer şart bulunursa mukayyed müdebber üçtebirden âzâd edilmiş olur. Çünkü sıfat, hayâtın son cüzünde belli olarak kalınca, ölüme izâfetin bulunması ve tereddüdün zâll olması sebebiyle mutlak müdebber hükmünü alır.

Sıhhatli bir adam, kölesine: «Benim ölümümden bir ay önce sen hürsün.» **deyip bir aydan sonra ölse, köle o adamın malının tamâmından âzâd edilmiş olur.** Yâni sağlıklı bir adam, kölesine bu sözü söylese, ondan sonra bir ayın bitiminde ölse, **Fukahânın bazıları,** «Malının üçtebirinden», **bazıları da,** «Bütün malından âzâd edilmiş olur.» **demişlerdir. Sahîh söz budur. Çünkü İmâm A'zam' (Rh.A.) ın sözüne göre, âzâd ölümden önce vâki olan ayın evveline dayanır ve bu adam o vakitte sağlamdır. Hâniyye'de böyle zikredilmiştir.**

Eğer adam bir aydan önce ölürse köle âzâd edilmiş olmaz. Çünkü o şarta bağlı (mukayyed) müdebberdir. Halbuki kayd yoktur. Bu sebebden dolayı âzâd edilmiş olmaz. **Eğer adam kölesine:** «Sen benim ölümümden bir ay sonra hürsün.» **deyip, bir aydan sonra ölse, ölümle âzâd edilmiş olmaz.** Çünkü ta'lîk edilen şeyin bulunduğu anda sâhibinin âzâd etmeye ehliyeti yoktur. Belki köleyi vasî, vâris veyâ kâdî âzâd eder. Çünkü velâyet onun ölümünden sonra bunlara intikâl etmiştir. **Tuhfe'de böyle zikredilmiştir.**

Mutlak müdebberin kıymeti, köle farzedilerek kıymetinin yarısıdır. Mukayyed müdebbere ise, köle olarak kıymet biçilir. Müdebberin kıymetinde fakîhler ihtilâf etmişlerdir. Bazıları; **«Köle olmuş olsa, kıymetinin yarısıdır»,** bazıları da; **«Köle farzedilse kıymetinin üçteikisidir»** demişlerdir. Bazıları da; **«Ömrü boyunca tahmin ve zan ile kaç paraya hizmette kullanılırsa kıymeti odur.»** demişlerdir. **Fakîh Ebû'l-Leys** (Rh. A.); «Köle farzedildiğinde, kıymetinin yarısıdır.» demiştir. **Şeyhu'l-İslâm Hâherzâde** (Rh.A.) **dahî böyle demiştir.** Çünkü kölenin iki faydası vardır. Birisi satış ve ona benzer borç ile temlîk, mehr vermek v.s.'dir. İkincisi, kirâlama ve hizmette kullanma faydasıdır. İmdi birinci menfaat ortadan kalkar, ikincisi kalır. Şu halde müdebberin kıymeti köle farzedildiği zamanki kıymetinin yarısı olur. Eğer tedbîr mukayyed ise, köle olarak kıymetlendirilir. **Hâniyye'de böyle zikredilmiştir.**

★ ★

بَابُ الاِسْتِيلَادِ

İSTİLÂD BÂBI

(CÂRİYEYE ÇOCUK DOĞURTMAK)

İstilâd, lûgat yönünden çocuk istemektir. Şer'an, sâhibinin câriyesinden cinsî münâsebetle çocuk istemesidir. (1)

Sâhibinden çocuk doğuran bir câriye, onun ikrârı ile yâni bu çocuk bendendir, demesiyle olursa, velev ki bu ikrâr câriye hâmile iken yapılmış olsun, meselâ; sâhibi bu câriyenin hamli bendendir desin, yâhûd câriye kocasından doğurup da o câriyeyi kocası satın almış olsun, mülk edinilemez. Yâni kısmen mülk bâkî olsa da tam olarak mülk sayılamaz. **Çocuk doğuran câriyenin hükmü, müdebberenin hükmü gibidir.** Bunun açıklaması daha önce geçti.

Lâkin ikisi arasında şu kadar fark vardır ki; çocuk doğurtulan câriye, velisinin ölümüyle onun bütün malından âzâd edilmiş olur. Müdebbere ise üçtebirden âzâd edilmiş olur. Çocuk doğuran câriye, sâhibinin borcu için çalışmaz. Müdebbere ise çalışır.

Eğer câriye, diğer bir çocuk daha doğurursa, onun nesebi, sâhibi «Bendendir»demeksizin sâbit olur. Çünkü birinci çocuğu iddiâ etmekle o câriyeden maksad belli olmuştur. O câriye menkûha gibi firâş (cimâı helâl) olmuştur. Bundan dolayı ona âzâddan sonra üç hayz iddet beklemek gerekir. **Lâkin sâhibinin inkârı ile çocuk reddedilmiş olur.** Çünkü câriyenin firâşı zayıftır. Hattâ onu evlendirmekle sâhibi firâşın nakline mâlik olur. **Nikâhlanmış olan câriye bunun aksidir. Onda: Koca-**

---

(1) **İstilâd:** İstilâd, lûgatta mutlaka çocuk istemektir. **Şerîatta ise, câriyeyi ümmü veled yapmaktır.** Bu da iki şey ile olur. Ya çocuğu iddiâ etmekle, yâni «câriyenin çocuğu bendendir» demekle olur, ya da câriyeyi temellük ile olur. **(Keşşâf, C. II)**

nın inkârı ile çocuk reddedilmiş olmaz. Firâşın sağlamlaşınasından dolayı ancak lîân ile olur. Evlendirmekle firâşın ibtâline mâlik olmaz.

Musannıfın bu zikrettiği şey mahkemenin hükmüdür. Diyânete gelince; eğer câriyesiyle cinsî münâsebette bulunur, onu korur ve azl yapmazsa sâhibine itirâf ve iddiâ gerekir. Çünkü hâlin zâhirine göre çocuk ondandır. **Eğer ondan azl yaptıysa** (menîyi dışarı attı ise) **veya korumadı ise, çocuğu inkâr etmesi câiz olur.** Çünkü bu zâhir, diğer bir zâhirle karşılaşır. **Eğer sâhibi ümmü veledini başkasiyle evlendirse, o da kocasından bir çocuk doğursa, çocuk anasının hükmündedir.** Çünkü hürriyet hakkı, tedbîr gibi, çocuğa geçer ve çocuğun nesebi kadının kocasından sâbit olur. Zirâ firâş kocanındır. **Eğer sâhibi,** «O çocuk bendendir.» **diye iddia etse, nesebi ondan sâbit olur ve çocuk âzâd edilmiş olur.** Çocuğun anası onun ikrârından dolayı ümmü veledi olur. **Şâyet sâhibi ölse, o ümmü veled malın hepsinden âzâd edilmiş olur. Hidâye'de böyle zikredilmiştir.**

Zimminin ümmü veledi, şâyet İslâm'a gelse, ona İslâm arz edilir. İslâm'ı kabûl ederse, o ümmü veled onundur. Eğer İslâmı kabûl etmezse, ümmü veled kıymetinde çalışır. Çalıştıkdan sonra âzâd edilmiş olur.

Ortak olan bir câriyenin çocuğunu iki ortağın biri «Bendendir.» **diye iddiâ etse, nesebi iddiâ edenden sâbit olur.** Çünkü neseb çocuk iddiâ edenin mülküne teşâdüf ettiği için, yarısı ondan sâbit olunca, çocuğun bölünme kabûl etmeme zarûreti ile geri kalan yarımda dahî sâbit olur. Çünkü çocuğun sebebi — ki ulûk (gebe kalmak) tur — bölünme kabûl etmez. Zirâ bir çocuk iki menîden meydana gelmez.

Câriye, «Çocuk bendendir» **diye iddiâ edenin ümmü veledi olur. Çünkü istîlâd İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, bölünme kabûl etmez. İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, onun hissesi ümmü veledi olur. Ondan sonra ortağının hissesine mâlik olur.** Çünkü o temellükü kabûl eder. Zirâ câriye için hürriyet sebeblerinden, tedbîr ve başkası gibi bir şey hâsıl olmamıştır. **O,** «Çocuk bendendir» **diyen ortak, câriyenin kıymetinin yarısını öder.** Zirâ iddiâcı ortağının hissesini istîlâdı tamamladığı vakitte temellük etmiştir. **O câriyenin kıymeti gebe kaldığı gününden itibâren olur. Çünkü çocuğun analığı o vakitte sâbit olur.** Gerek o iddiâcı zengin olsun ve gerekse fakîr olsun. Çünkü bu ödeme temellük ödemesidir. Âzâd ödemesi değildir. Nitekim yerinde anlatıldı. «Çocuk bendendir.» diyen ortak, câriyenin ukrunun yarısını öder. **Ukr, şüphe ile cimâ edilen kadının mehridir. Onun yarısını öder.** Zirâ ortak olan câriyeyi cimâ etmiştir. Çünkü onun mülkü istilâda hükmetmek için cinsî ilişkiden sonra sâbit olur. Ortağının hissesinde mülk cimâı ta'kîb eder. **Baba bunun hilâfınadır ki şâyet oğlun câriyesine çocuk doğurtsa, kendisine ukr vâcib olmaz.**

Câriyenin çocuğunun kıymetini ödemez. Zirâ o çocuk aslı hür olarak meydana gelmiştir. Çünkü neseb, ulûk vaktine dayandığı halde sâbit olur ve ödemek o vakitte vâcib olur. İmdi çocuk mülkünde meydana gelir. Ortağının mülküne ondan bir şey ta'lîk etmemiştir.

Eğer iki ortakdan her biri beraber, «O çocuk bendendir.» **diye iddiâ ederlerse, çocuğun nesebi ikisinden de sâbit olur.** Bunun ma'nâsı, şâyet câriye ikisinin mülkünde gebe kalsa, yine şâyet iki ortak gebe bir câriyeyi satın alsa, ikisinden nesebin sâbit olması hakkında ihtilâf edilmez. **Belki ukrun vâcib olması hakkında, velâda ve ümmü veledin kıymetini ödemede ihtilâf edilir.** Hattâ her birinin üzerine ortağı için ukr vâcib olmaz. Zirâ onun mülkünde cimâ yoktur. İmdi eğer iddiâcı birisi ise, ona çocuğun kıymetinin yarısı vâcib olur ve her ikisi için de velâ sâbit olur. Zirâ yerinde görüldüğü vechle bu âzâd etmektir.

Çocuğun velâsının ikisine de âid olmasının sebebi, istihkâk sebebinde müsâvî oldukları içindir. Şu halde velâda da eşit olurlar. İkisinden her birinin çocukda olan hissesinde iddiâsı sahîh olduğu için, câriye iki ortağın ümmü veledi olur. İkisinden her birinin o câriyede olan hissesi çocuğuna tebaan onun ümmü veledi olur. **İki ortakdan her birinin üzerine câriyenin ukrunun yarısı lâzım gelir.** Her birinin diğeri üzerinde olan hakkı sebebiyle kısâslaşırlar.

O oğul iki ortağın her birine tam oğul mîrâsı ile vâris olur. Zirâ babanın ikrârı oğulun mîrâsının hepsinedir. O ikrâr oğul hakkında hüccettir. O iki ortak, sebebde eşit oldukları için, oğula bir baba mîrâsı ile vâris olurlar. Nitekim şâyet ikisi de oğulluk üzerine delîl gösterseler sebebde eşit oldukları gibi.

Bir kimse mükâtebinin câriyesinin oğlunu iddiâ etse, yâni sâhibi, mükâtebin câriyesi ile cimâ edip câriye bir çocuk doğursa, o da «Bendendir.» **diye iddiâ etse ve mükâteb de efendisini doğrulasa, câriyenin ukru mükâtebin sâhibi üzerine lâzım gelir. Çünkü câriye ile, nikâhsız ve mülkü yemînsiz cimâ etmiştir. Şüphe sebebiyle ondan had yâni şer'î cezâ düşer.** Sâhibi ile mükâteb birbirlerini doğruladıkları için, çocuğun nesebi sâhibine lâzım gelir. Bu bir yabancının câriyesinin çocuğunun nesebini iddiâ ettikde, yabancının onu doğrulaması gibi olur. Çocuğun kıymeti de lâzım gelir. Zirâ delîle itimâd etmesi bakımından, sâhibi aldanmış ma'nâsındadır. **Delîl şudur: Çocuk sâhibinin kazancının kazancıdır. Sâhibi çocuğun köle olmasına râzı olmamıştır.** İmdi çocuk, sâhibinden nesebi sâbit olduğu halde kıymetiyle hürdür. Nitekim aldanan delîle itimâd ettiği gibi. O delîl, her ne kadar hakîkaten mülk değil ise de zâhiren mülk olmasıdır. Annelik lâzım gelmez. Yâni câriye

sâhibinin ümmü veledi olmaz. Zirâ hakîkaten sâhibi için câriyede mülk yoktur. Onun hakkı çocuk istemenin sıhhati için kâfîdir. İmdi nakle ve mülkün takdîmine hâcet yoktur. Oğlunun câriyesi bunun hılâfınadır. Çünkü baba için oğlunun câriyesinde mülkün hakîkatı yoktur ve hakkı da yoktur. Ancak baba için temellük hakkı vardır. Bu ise istîlâdın sıhhati için kâfî değildir. İmdi biz istîlâd sahih olsun diye câriyeyi babanın mülküne nakle muhtâc olduk.

Eğer mükâteb sâhîbini tasdîk etmezse çocuğun nesebi ondan sâbit olmaz. İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.), «Sâbit olur.» **demiştir.** Çünkü câriye, sâhibinin kazancının kazancıdır. Şu halde oğlunun câriyesi gibi olur. belki evlâdır. Çünkü sâhibi için mükâtebde rakabe mülkü vardır. **Oğul bunun aksinedir. Farkın vechi şudur:** Babanın muhtâc olursa, oğlunun malını temellük etmesi câizdir. Bundan dolayı babaya, câriyenin ukru ve çocuğun kıymeti vâcib olmaz. Câriye onun ümmü veledi olur. Sâhibi için mükâtebinin malını temellük etmek hakkı yoktur. Çünkü kitâbet akdi ile kendisini alıkoyup yabancıya katmıştır. Bundan dolayı câriyenin ukru ve çocuğunun kıymeti vâcib olur; câriye ümmü veledi olmaz. Şu halde mükâtebin sâhibini tasdîk etmesi şarttır. **Eğer mükâtebe ettiği câriyesi ile cinsî ilişkide bulunup, mükâtebe çocuk doğursa ve sâhibi,** «O çocuk bendendir.» **derse, zikredilenin aksi olup, çocuğun nesebi sâbit olur. Mükâtebenin sâhibini doğrulaması şart değildir. Çünkü mükâtebenin rakabesi sâhibinin mülküdür. Meğerki sâhibi bir gün çocuğa mâlik ola.** Yâni, mükâteb kitâbet bedelinden âciz olup köleliğe geri çevrilmekle çocuğa mâlik olursa bu takdirde nesebi sâhibinden sâbit olur. **Yine şâyet sâhibi mükâtebe olan câriyeye de mâlik olursa, çocuğun anası ümmü veledi olur.** Çünkü doğurtmak ile ikrâr geri kalmıştır. O da ümmü veled olmayı gerektirir. Mükâtebin hakkı ortadan kalkmıştır, o da mâni'dir.

Bir kimse karısının veya babasının veya dedesinin câriyesi ile cinsî ilişkide bulunsa ve o câriye çocuk doğurdukda, «Bu çocuk bendendir.» **dese, neseb sâbit olmaz. Şüphe ile cimâ ettiği için ondan had da düşer. Eğer o kimse,** «Câriyeyi sâhibi benim için helâl etti.» **dese, neseb yine sâbit olmaz. Ancak, sâhibi çocuğun ondan olduğunu tasdîk ederse neseb sâbit olur.** Eğer, «Çocuk ondandır.» derse, iki sözün yalnız birinde tasdîk etse bile, yâni sâhibi, «Yalnız bana helâl etti.» dediği sözünde veya yalnız, çocuk ondan olduğu sözünde tasdîk ederse, neseb sâbit olmaz. Eğer câriyenin sâhibi o kimseyi yalanlayıp bir zaman sonra o kimse câriyeye mâlik olursa ikrâr bâkî olmakla neseb sâbit olur. Nitekim yukarıda geçti. **Hâniyye'de de böyledir.**

★ ★

كِتَابُ الْكِتَابَةِ

KİTÂBET BÖLÜMÜ

Musannıf kitâbet bölümünü buraya koydu. Çünkü kitâbet; tedbir ve istilâd gibi âzâdın bölümlerindendir.

Kitâbet lûgat bakımından, eklemek ve toplamak ma'nâsınadır. Bundan dolayı büyük asker bölüğüne **k e t î b e** denir. Ketb ise yazıda harfleri bir araya toplamaktır.

Şer'an (Dini hukûk terimi olarak): **Gelecekte rakabenin hürriyetini hâlen yed'in hürriyetiyle beraber bir araya getirmektir. Çünkü mükâteb yed bakımından mâliktir, rakabe bakımından memlûktur.** Yakında açıklaması gelecektir.

Kitâbetin rüknü îcâb ve kabûldür. Meselâ sâhibi kölesine; «Eğer bana bin dirhem ödersen, hürsün.» demesi gibi. Veyâ «Ben seni bin akçaya kitâbete kestim.» demesi, kölenin de kabûl etmesidir. **Çünkü kitâbet değiş - tokuş** (muâveze) **dur. Şu halde îcâb ve kabûl gerekir.**

Kitâbetin şartı; kitâbet bedelinin, gerek mal olsun veya amel olsun belli olmasıdır. Fakat bedelin taksitle veya geri bırakılmış olması şart değildir. Hattâ kitâbet, hâl-i hazır ve taksitli mal üzere câiz olur. İmâm Şâfii' (Rh.A.) **ye göre, kitâbet ancak iki taksitle câiz olur.**

Kitâbetin köle tarafında hükmü, alıkoymanın ortadan kalkması ve yed hakkında hürriyetin sâbit olması, rakabede sâbit olmamasıdır. Hattâ köle kendi faydalarına ve kazançlarına hak sâhibi olur. **Çünkü kitâbetin amacı, sâhibinin kitâbet bedeline kavuşması, kölenin de bedeli ödemesiyle hürriyetine kavuşmasıdır.** Hürriyete kavuşmak ise ancak bedelin ödenmesiyle gerçekleşmiş olur. **Kitâbetin sâhibi tarafında hükmü; kölenin rakabesi sâhibinin mülkü üzere bâki olmasıdır ve dilediği vakitte kitâbet bedeli ile mutâlebe hakkının sâbit olmasıdır ve o köle kitâbetten âciz oldukda efendinin onu mülküne geri almasıdır.**

Bir kimse kölesini (kınn) mükâteb etse — gerekse o kimse alış - verişe aklı eren küçük çocuk olsun. Çünkü aklı eren küçük çocuk kabûl ehlinden olur ve tasarruf kendi hakkında faydalı olur — **hâl-i hazır mal ile veya bir yıl ya da iki yıl sonra verilecek mal ile mükâteb etse veya taksitli malla mükâteb etse,** yâni belli zamanlarda ödenecek mal ile mükâteb etse, **veya o kimse kölesine;** «Ben senin üzerine taksitle bin akça ilzâm eyledim. O taksitlerin ilki fülân zamandır ve sonuncusu fülân zamandır. Eğer o bin akçayı ödersen sen hürsün ve eğer ödemekten âciz olursan kölesin.» **dedikde, köle de kabûl etse, kölenin kabûl etmesi şart kılınmıştır. Çünkü efendi malı ilzâm etmiştir, kölenin de iltizâmı gerekir. Zikredilen îcâb ve kabûl ile kitâbet akdi sahîh olur. Gerek kitâbet lâfzı ile ta'bîr etsin ve gerekse kitâbetin ma'nâsını ifâde eden edâ ile ta'bîr etsin müsâvîdir. Çünkü kitâbet aktinin rüknü vardır. O da îcâb ve kabûldür.** Köle eğer bin akçanın hepsini öderse, her ne kadar sâhibi; «Bin akçayı ödediğin zaman hürsün.» demedi ise de, köle âzâd edilmiş olur. Çünkü kitâbetin gereği edâ sırasında âzâddır. Zirâ kitâbet, yed'in hürriyetini rakabenin hürriyetine edâ sırasında cem'den meydana gelir. **Bunda Şâfiî' (Rh.A.) nin hılâfı vardır.**

O mükâteb efendinin mâlikiyetinden çıkar. Zirâ kitâbetin gereği mükâteb hakkında yed'in mâlikiyetidir. Bundan dolayı efendi için mükâtebi çıkmaktan ve yolculukdan menetmek hakkı yoktur. Yoksa sâhibinin mülkünden çıkmış olmaz. Çünkü kitâbet akdi, değiş - tokuş (muâveze) akdidir. İki akidci arasında eşitliği gerektirir. Kitâbet bedelinin aslı sâhibi için mükâtebin zimmetinde nefsî akidle vâcib olur. Lâkin o vücûb zayıftır. Sâhibinin mülkü o bedelde ancak teslim almakla tamâm olur. Çünkü bedel mükâtebin zimmetinde zıddıyla berâber sâbit olur. **Çünkü sâhibi kölesine borç yükleyemez. Bundan dolayı kitâbet bedeline kefâlet sahîh olmaz.** İmdi köle için bedelin karşılığında zayıf mâlikiyet sâbit olur. Zimmetinde zıddı ile beraber sâbit olduğu gibi. Şâyet sâhibi için teslîm almakla mülk tamâm olsa, köle için de mâlikiyyet tamâm olur. Çünkü sâhibinin mülkü tamâmdır. **Mâlikiyyetin tamâm olması ise ancak hürriyetle olur.** Şu halde mükâteb mâlikiyyet zarûretiyle âzâd edilmiş olur. Bu bakımdan eşitlik başlangıçta ve sonunda gerçekleşmiştir. **Eğer mükâtebi sâhibi âzâd ederse, bedâva âzâd edilmiş olur. Yâni, sâhibinin hakkı düştüğü için bedelsiz âzâd edilmiş olur.**

Eğer sâhibi mükâtebesi ile cinsî münâsebette bulunursa, onun mehr-i misli kadar borçlu olur. Ya da sâhibi mükâtebeye veya mükâtebenin çocuğuna karşı suç işlese veya malın benzerini veya kıymetini telef etse, borçlu olur. Çünkü mükâtebe, kitâbet akdi ile sâhibinin elin-

den çıkıp yabancı gibi olmuştur. İmdi kendisine, çocuğuna ve malına hak sâhibidir.

Şâyet kölesini, kıymeti üzere mükâteb etse, meselâ «Eğer bana kıymetini ödersen hürsün.» veya «Ben seni kıymetine karşılık mükâteb ettim.», veya «Ben seni şu köleye karşılık mükâteb ettim.» demekle başkasının bir malına karşılık mükâteb etse, halbuki o köle de başkasının kölesi olsa — bu zâhir rivâyettir. **İmâm A'zam' (Rh.A.) dan rivâyet edildi ki, «Bir eşyâya karşılık kitâbet sahih olur. Hattâ mükâteb o mala mâlik olup ve teslîm ederse âzâd edilmiş olur. Eğer âciz olursa köleliğe geri çevrilir.» demiştir.** — O mal ta'yîn ile belli olmalıdır. Bu söz başkasının dirhemlerinden ve dinârlarından sakınmadır. Çünkü onlar üzerine kitâbet teayyünleri olmadığı için câizdir.

Ya da yüz dirheme veya yüz dinâra karşılık mükâteb edip, o mükâtebe bir hizmetci vermeyi şart kılsa, kitâbet akdi fâsid olur. Gerek o hizmetci erkek köle veya câriye olsun müsâvîdir. Hattâ belli bir köle veya belli bir câriye şart kılsa, kitâbet akdi sahîh olur.

Müslüman olan sâhibi, kölesini şarap veya domuza karşılık mükâteb etse, anılan sûretlerde kitâbet akdi fâsid olur.

Birinci sûrette kitâbet akdinin fâsid olması, kölenin kıymeti, miktâr, cins ve nitelik bakımından mechûl olduğu içindir. Şu halde kitâbet akdini aşırı bilmemezlik kaplamıştır.

İkinci sûrette fâsid olması ise, başkasının mülkünü teslîmden âciz olduğu içindir.

Üçüncü sûrette fâsid olmasına gelince; bu akd, satış ve kitâbeti kapsayan bir akd olduğu içindir. Çünkü yüz dirhemden sâhibinin red eylediği hizmetci arasında olan şey satıştır. Yüz dirhemden mükâtebin rakabesi arasında olan şey de kitâbettir. Şu halde akit içinde akit olmuştur. Bu yasaklandığı için câiz olmaz. Nitekim **Zeylaî (Rh.A.) demiştir ki:** Bunun üzerine suâl vârid olur ki, sâhibinin bu sözü akdin sahîh olmamasını gerektirir. Şâyet sâhibi köleye, belli bir köle veya belli bir câriye vermeyi şart kılsa — halbuki Fukahâ aksini açıkladılar — doğrusu **Kâfî**'de olandır ki kitâbet bedelinin bu sûretlerde miktârı bilinmemektedir. Şu halde sahîh olmaz. Nitekim sâhibi köleyi hizmetcinin kıymetine karşılık mükâteb ettiği gibi. Bunun sebebi şudur: Çünkü kölenin dinârlardan istisnâsı mümkün olmaz. Ancak kölenin kıymeti istisnâ edilebilir. Kıymet ise miktarca bilinmediği için kitâbet bedeli olmaz. Kezâ bedelin bedelinden de istisnâ edilmesi sahîh olmaz.

Dördüncü sûrette kitâbet akdinin fâsid olmasına gelince; şarap ile

domuz, Müslüman hakkında mal olmadığı içindir. Şu halde değiş - tokuş (muâvaza) hakkında bedel için uygun olmaz. Domuz ile şarabın ödenmesinde âzâd edilmiş olur. Çünkü şarap ile domuz aslında maldır. Onda akd ma'nâsının itibârı mümkün olur. O itibârın gereği şart kılınmış olan bedeli edâ anında akddir.

Belirtilen bedelin ödenmesiyle âzâd edildikden sonra, âzâdlı köle kendi kıymeti hakkında çalışır. İmâm Züfer (Rh.A.): «O köle ancak kendi kıymetini ödemekle âzâd edilmiş olur. Çünkü bedel olan kıymettir.» demiştir. **Kifâye'de ve Hidâye nushalarında o köle ancak şarabın kıymetini ödemekle âzâd edilmiş olur, denmiştir. Bu söz cidden müşkildir. Umûmiyetle Fıkıh Kitaplarının rivâyetlerine aykırıdır. Çünkü o kitaplarda, köle ancak kendisinin kıymetini ödemekle âzâd edilir, denmiştir.** O kıymetten eksiltilmez, arttırılır. Bu mes'elenin kendinden öncesine bir çeşit bağlantısı vardır ki, o kendinden önceki şeye mahsûs değildir. Yâni fâsid kitâbette kıymet müsemmânın cinsinden olsa, eğer kıymet müsemmâdan eksik ise, ondan eksiltilmez ve eğer kıymet fazla ise, müsemmâ arttırılır. Çünkü köleye vâcib olan, kitâbet akdi fâsid olduğu için rakabesinin reddidir. Halbuki rakabenin reddi âzâd ile imkânsızlaşmıştır. Şu halde kıymetinin reddi kaça çıkarsa çıksın vâcibdir. Çünkü sâhibi eksiğe râzı olmaz, köle ise âzâdda hakkı bâtıl olmasın diye fazlaya râzı olur. Şu halde kıymetinin geri verilmesi vâcib olur. Eğer kitâbet akdi, ölü ve benzerine karşılık olursa bâtıl olur. Çünkü ölü mal değildir. Böyle olunca mükâteb üzerine bir şey lâzım gelmez.

Kitâbet aksi sâdece cinsi zikredilen, yâni nev'i ve sıfatı zikredilmeyen hayvana karşılık sahîhdir. O hayvanın orta hallisi yâhûd kıymeti ödenir. Çünkü orta halli ve onun kıymetinden her biri bir bakımdan asıldır. Orta hallinin asıl olduğu zâhirdir. Kıymetin asıl olmasına gelince; çünkü orta halli kıymetle bilinir. Şu halde kıymet de asıldır. İmdi kıymetin verilmesi edâ ma'nâsında kazâdır. Nitekim usûlde anlatılmıştır.

Kitâbet kâfirden sahîhdir. Kendisi gibi bir kâfir kölesini şu kadar şaraba mükâteb etse, bedelin ma'lûm olması için takdîre itibâr edilir. Bu akdin sahîh olmasının sebebi şudur: Çünkü şarab kâfirlere göre maldır. Bize göre sirke menzîlesindedir. Köle ile sâhibinden her hangisi Müslüman olursa şarabın kıymeti köleye lâzım gelir. Çünkü Müslüman şarabı temellükten ve başkasına temlîkden menedilmiştir. Sâhibinin şarabı teslîm alması ile köle âzâd edilmiş olur. Çünkü âzâd şarabın teslîm alınmasına bağlanmıştır. Lâkin bunun biriyle kölenin üzerine kendisinin kıymeti vâcib olur. Nitekim daha önce geçti.

Sâhibi veya ondan başka bir kimseye bir ay hizmet etmek üzere

kitâbet etse veya bir kuyu kazmak veya bir ev yapmak üzere kitâbet akdi yapsa, şâyet nizâyı ortadan kaldıran şeyle yapılan işin miktarı ve ücreti açıklanırsa, bu zikredilenler sahîh olur. Çünkü rükn ve şart hâsıl olmuştur.

Sâhibinin alacaklısına ödemek şartiyle bin akçaya ve bin akça ile bir hizmetci verip ödemek üzere ve bin akça ile kölenin bir yıl hizmeti üzere ve ebedî hizmeti üzere kitâbet akdi câiz olmaz. Çünkü akdin gereğine aykırıdır. **Zirâ kitâbetten maksûd, gerekse bazı zamanlarda olsun, köle kitâbet akdinden sonra mutlaka mâlik olsun diye, memlûkün yed'en mâlik olmasıdır.** Nitekim bir yıl hizmete karşılık kitâbet yapmakta olduğu gibi. Bu ise ona zıttır. **Kitâbet şartla fâsid olmaz. Ancak, eğer şart akdin sulbünde olursa fâsid olur. Hidâye'de denmiştir ki: Kitâbet satışa benzer.** Yâni sonu bakımından benzer. Çünkü kitâbet sonu bakımından malla malı değiş-tokuştur ve başlangıcı bakımından nikâha benzer. Çünkü nikâh malı maldan başka olan ferc ile değiş-tokuştur. İmdi biz kitâbeti, akdin sulbünde hâsıl olan şartta satışa ilhâk ettik. Nitekim sâhibi, köleye belirsiz bir hizmet şart kıldığı vakitte olduğu gibi. Çünkü akd bedeldedir. Akdin sulbünde hâsıl olmayan şartta nikâha ilhâk eyledik. **Asl olan da budur.**

★ ★

فَصْلٌ فِي تَصَرُّفَاتِ الْمُكَاتَبِ

MÜKÂTEBİN TASARRUFLARI HAKKINDA BİR FASIL

Mükâtebin satması ve satın alması, gerekse muhâbâtla, yâni müsâmaha ile olsun, sahîhdir. Çünkü muhâbât tüccârın yaptıkları iştir. Zirâ tüccâr ba'zan, başka bir akitte fayda elde etmek için bir akitte müsâmaha eder.

Her ne kadar sâhibi yolculuğa çıkmayı terk etmesini şart koşsa da, mükâtebin yolculuğu sahîh olur. Çünkü, bu şart akdin gereğine muhâliftir. Akdin gereği yed'en mâlik olmaktır. Böyle bir şartla kitâbet bozulmaz. Çünkü bu şart akdin esâsında değildir. **Mükâtebin câriyesini başkası ile evlendirmesi de sahîhdir.** Çünkü evlendirmek mal ifâde eder, o da mehrdir. **Mükâtebin kölesini evlendirmesi sahîh olmaz.** Çünkü köleyi evlendirmek köleyi eksik ve ayıplı kılmaktır, zimmetini de mehr ve nafaka ile meşgûl etmektir.

Mükâtebin kölesini mükâteb kılması sahîhdir. Çünkü bu akd mal için kazanma akdidir. Mükâteb bu akde mâlik olur. Câriyesini evlendirmek sahîh olduğu gibi. **Eğer ikinci mükâteb birinci mükâtebin âzâd edilmesinden sonra öderse, ikinci mükâtebin velâsı birinci mükâtebin olur.** Çünkü âkid velânın sübûtu ehlindendir. O da asıldır. Şu halde ona sâbit olur. **Eğer birinci mükâtebin âzâd edilmesinden sonra ödemeyip belki âzâd edilmesinden önce öderse, birinci mükâtebin sâhibi içindir.** Çünkü birinci mükâtebin sâhibi için bunda bir nevi mülk vardır. Âzâdın ona izâfesi kısmen sahîh olur. Ehliyeti olmadığı için, mübâşire izâfesi imkânsız olunca, sâhibine izâfe edilir. Nitekim izinli köle bir şey satın aldıkda hüküm budur. **Eğer iki mükâteb bedellerini hep beraber ödeseler, bunların velâları sâhiblerine âid olur.** Bu da aslı tercîh içindir. Eğer birinci mükâteb bedeli ödemekten âciz olup köleliğe geri çevrilse ve ikinci mükâteb bedelini birinci mükâtebe ödemese, ikincisi mükâteb olarak kalır. Eğer bedeli sâhibine öderse, âzâd edilmiş olur. Eğer bedeli ödemekten âciz olursa birincisi gibi köleliğe geri çevrilir.

Mükâtebin sâhibinden izinsiz evlenmesi sahîh olmaz. Câriye satın alıp ve o câriye ile cimâ bakımından faydalanması da sâhibinin izni ile bile olsa sahîh olmaz. İzinli köle ile müdebber dahî böyledir. Çünkü bunların evlenmeleri ve odalık edinmeleri sahîh olmaz. Zirâ odalık edinmenin dayanağı rakabenin mülkü üzeredir. Mut'a mülkü için değildir. 'Köle (rakîk), her ne kadar mükâteb olsun veya me'zûn olsun, ya da müdebber olsun mülk ahkâmından bir şeye mâlik olmaz. Çünkü her birinin rakabesi memlûktur. Şu halde sâhibinin izni fayda vermez.

Mükâtebin hibesi de sahîh olmaz. Gerekse bedelle olsun. **Tasadduku da sahîh olmaz. Ancak az bir şey ile olursa câizdir.**

Yine mükâtebin başkasına kefîl olması, borç vermesi ve kölesini âzâd etmesi de sahîh olmaz. Gerekse mal karşılığında olsun.

Kölenin kendisini köleye satması sahîh olmaz. Zirâ bu zikredilen şeyler teberrudur. Mükâteb bunlara mâlik olmaz. Küçük çocuğun babası ve vasîsi onun kölesinde mükâteb gibidir. Yâni mükâtebin kölesinde mâlik olduğu her tasarrufa baba ile vasî de mâlikdirler. Onun mâlik olmadığında bunlar da değildir. Çünkü baba ile vasî bu husûsta küçüğün malında fayda hâsıl olacak tasarrufa mâlikdirler. Mükâtebin mal kazanmaya mâlik olduğu gibi. Baba ile vasînin hükmü de mükâteb gibidir. Bunlar da küçük çocuğun kölesinin kitâbetine mâlik olurlar. Mala karşılık âzâdına mâlik olmazlar. Kölesini kendisine satmaya da mâlik olmazlar. Baba ile vasî küçük çocuğun câriyesini başkasiyle evlendirmeye mâlik olurlar. Mala karşılık âzâdına mâlik olmazlar. Mudârib ve ortak zikredilenlerden şeye mâlik olmazlar. Ortak gerek müfâveza ortaklığı olsun ve gerekse inân ortaklığı olsun. Çünkü mudârib ve ortak ancak ticârete mâlik olurlar. Evlendirmek ve kitâbet ikisi de bunlardan değildir.

Mükâtebin üzerine satın aldığı kimse — ki mükâteble o kimse arasında doğum bağı varsa — **satın almakla mükâteb kılınır.** Çünkü mükâteb mükâtebeye ehildir. Velev ki âzâda ehil olmasın. Binâenaleyh aralarında doğum alâkası bulunanlardan imkân ölçüsünde sıla-yı rahmi gerçekleştirmek için onunla birlikte mükâteb kılınır. Bunların sıraya girme bakımından en kuvvetlisi kitâbeti sırasında doğan çocuktur. Sonra satın alınan çocuk, sonra babalar gelir. Bunun için ahkâmda birbirlerinden farkları vardır. Çünkü mükâtebin kitâbeti hâlinde doğan çocuğun hükmü, babasının hükmü gibidir. Hattâ babası ölüp yeter şey bırakmasa, babasının taksitlerine karşılık çalışır. Satın alınan çocuk kitâbet bedelini hâlen tamâmiyle öder. Eğer âciz olursa kö-

leliğe geri çevrilir. Mükâtebin satın aldığı anası ve babası mükâteb öldüğü zaman köleliğe geri çevrilir. Nitekim ölmüş olsa hüküm buydu. Hâlen ve gelecekte kitâbet bedelini ödemezler. **Böyle olmasının sebebi şudur:** Çünkü mükâtebin kitâbeti hâlinde doğan çocuğun babasına uyması mülkle ve ikisi arasında cüziyetle akd vaktinde hakikaten sâbittir. Satın alınan çocuğun tâbîliği ise mülkle ve hükmen aralarındaki cüziyyetle akid hakkında sâbittir. Kendi hakkında hakîkat değildir. Çünkü, ayrıldıkdan sonra aralarında hakîkaten cüziyyet yoktur. Babası ile ana çocuğa mülk itibâriyle tâbi olurlar. Cüziyyet itibâriyle tâbi olmazlar. Çünkü baba ile ana çocuğun cüzü değillerdir. Bu bakımdan ahkâm onlar için muhteliftir.

Mükâteb, doğum yönünden olan yakınını satın almakla onun kitâbetinde dâhil olmaz. Gerekse kardeşi ve amcası gibi mahrem olsun. Bu, İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göredir. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ), **«Mahrem dahî mükâtebin üzerine satın almakla mükâteb kılınır.» demişlerdir.** Çünkü sılanın, yâni şefkâtin vâcib olması mahrem olan akrabalığa şâmildir. Bundan dolayı hürrün üzerine mahrem olan zî rahmin hepsi âzâd edilmiş olur ve nafakaları vâcib olur. Onlara hibe ettiği şeyden dönemez. Onlardan bir şey çalsa eli kesilmez. Diğer ahkâm da böyledir.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur: Mükâteb için kazanmak hakkı vardır. Hakîkî mülk yoktur. Çünkü zıddı olan kölelik vardır.** Bundan dolayı, şâyet mükâteb karısını satın alsa, nikâhı bozulmuş olmaz. **Mükâtebe bir kimse zekât verse, hazîne bile bulsa câiz olur. Ancak doğum mes'elesinde mükâtebin kazancı sıla-i rahm için yeter.** Görülmez mi ki kazanmaya kâdir olan kimse ana - babasının ve çocuğunun nafakası ile muhâtab olur. **Bu ikisinden başkasında yetmez.** Hattâ kardeş kardeşin nafakası ile muhâtab olmaz. Ancak eğer zengin olursa olur. **Kitâbete dâhil olmak sıla yoluyladır.** Şu halde vücûb sıla yerine mahsûstur. **Hattâ mükâteb için, satın aldığı mahrem olan zî rahmini satmak câizdir.** Çünkü mükâteb onlara mâlik olmadı ki, onların satılması imkânsız olsun. Zirâ mükâtebin kendisi memlûktür. Lâkin, şâyet mükâteb kitâbet bedelini ödese, âzâd edilmiş olurlar. Çünkü mükâtebin kazancı kitâbet bedelini ödeyip kazanç kendisi için tekarrur etmekle bedeli ödemekten âciz olup kazanç sâhibine tekarrur arasında mevkûftur. Burada kazanç mükâteb için belirlenmiş olup satın aldığı mahrem zî rahmleri onun üzerine âzâd edilmiş olurlar. Onlara çalışmak da gerekmez. Zirâ mükâteb başlangıçta yakınını satın almış gibi olur.

Mükâteb ümmü veledini satın alsa, eğer ananın çocuğu kendisi ile beraber ise, o ümmü veledin satılması câiz olmaz. Zirâ çocuk anasının kitâbetinde dâhil olunca, satılması imkânsız olur. **Çünkü anasına tâbi-**

dir. Anasının satılması da, çocuğuna tebâiyetle imkânsızdır. Zirâ Resûlüllah (S.A.V.) :

أَعْتَقَهَا وَلَدُهَا

«Onu çocuğu âzâd etti.» buyurmuştur.

Eğer çocuğu kendisi ile beraber değil ise, o ananın satılması İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre câizdir. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre câiz değildir. Çünkü ümmü veledidir.** Şu halde satılması câiz olmaz. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Kıyâs, her ne kadar çocuğu ile beraber olsa da ümmü veledin satılmasının câiz olmasıdır. Zirâ mükâtebin kazancı mevkûfdur. Feshe muhtemel olmayan ona taallûk etmez. Ama çocuğu kendisi ile beraber olsa, bu takdirde, hadîs-i şerîfden dolayı çocuğa tebâiyetle satışı imkânsız olur. Şâyet çocuksuz sâbit olsa, ibtidâen sâbit olurdu. Kıyâs onu nefyetmiştir.

Mükâteb, câriyesini kölesi ile evlendirip ikisini de mükâteb ettikde câriye bir çocuk doğursa, o çocuk anasının kitâbetinde dâhil olur. Kazancı anasının olur. Zirâ anasına tebâiyeti daha tercihe şâyandır. Bundan dolayı hürriyette ve kölelikte anasına tâbi olur. Nitekim daha önce geçti.

Bir mükâteb veya izinli köle sâhibinin izni ile hür kadınla evlense, ama gerçekde kadın hür olmayıp belki, «Ben hürüm.» demesiyle hür olduğunu sanıp nikâh etse ve o kadın bir çocuk doğursa, sonra ona bir kimse müstehak çıksa, **İmâm A'zam ile Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **a göre, o çocuk köle olur. İmâm Muhammed** (Rh.A.) **ise; kıymetiyle hürdür, demiştir.** Zirâ mükâteb bu hakkın sâbit olması sebebinde hürre ortak olmuştur. Bu ise aldatmadır. Çünkü mükâteb o kadının nikâhına ancak çocukların hürriyetini elde etmek için rağbet etmiştir.

İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) **un delîli şudur:** O çocuk iki kölenin arasında doğmuştur. Şu halde köle olur. Def'alarca geçti ki, çocuk, kölelikde ve hürriyette anaya tâbi olur. Lâkin bu asıl Sahâbenin icmâı ile aldatılanda terk edildi. Bu ise aldatılan ma'nâsında değildir ki ona katılsın. Çünkü orada sâhibinin hakkı peşin kıymetle tamamlanmıştır. Burada ise âzâddan sonraya sonra gelen kıymet iledir. İmdi asıl üzere bâkî kalmış ve katılmamıştır.

Mükâteb fâsid satış ile satın aldığı câriyeyi cimâ etse ve sâhibine geri çevrilse veya sahîh satışla satın alıp bir kimse ona müstehak çıksa, mükâteb onun ukrunu hâlen, yâni kitâbeti hâlinde öder. Nitekim

ticârette izinli köle de böyledir. O da böyle yaparsa ukrunu hâlen öder. Mükâteb sâhibinden izinsiz bir kadın nikâh etse ve bir kimse ona müstehak çıksa, ukrunu mükâteb âzâdından sonra öder. **Fark şudur:** Birinci mes'elede borç sâhibi hakkında zâhirdir. Çünkü ticâret ve tâbileri kitâbet altında dâhildir. Bu ukr ise ticâret tâbilerindendir. Çünkü satın alma olmasa, had düşmez. Had düşmedikçe de ukr vâcib olmaz. İkinci mes'elede sâhibi hakkında zâhir değildir. Çünkü nikâh kazanmakdan değildir. Binâenaleyh, kitâbete dâhil olmaz.

Sadru'ş-Şerîa (Rh.A.) demiştir ki: Bir kimse şöyle diyebilir: Ukr cinsî münâsebete izin değildir. Cinsî münâsebet hiçbir sûrette ticâret değildir. Şu halde sâhibi hakkında sâbit olmaz. **Cevâbında ben derim ki:** Biz kabûl ediyoruz ki, ukr cinsî münâsebetle sâbit olur. İbtidâen satın almakla olmaz. Lâkin cinsî münâsebet satın almaya dayanır. Zirâ satın alma olmasa, cinsî münâsebet şüphesiz harâm olurdu ve bununla ukr sâbit olmayıp had vâcib olurdu. İmdi satın almaya izin cinsî münâsebete izin olur. Cinsî münâsebetin kendisi her ne kadar ticâretten değil ise de, lâkin satın alma ticârettendir. Şu halde ukr sâhibi hakkında sâbit olur.

Sâhibinin, mükâtebi müdebber etmesi câiz olur. Eğer müdebber kılınan mükâteb bedelini ödemekten âciz olsa, müdebber olduğu halde kalır. Eğer müdebber mükâteb, kitâbet bedelini ödemeye âciz olmazsa kıymetinin üçteikisinde çalışır veyâ sâhibinin fakîr olarak ölmesiyle kitâbet bedelinin üçteikisinde çalışır. Yâni mükâteb tedbîrden sonra muhayyerdir. **Ya kendisi âciz kalır ve müdebber olur. Ya da kitâbet üzere yürür.** Eğer kitâbet üzere devâm eder de sâhibi ölür, mükâtebden başka malı da kalmazsa, mükâteb muhayyerdir. **Ya kıymetinin üçteikisinde çalışır, ya da kitâbet bedelinin üçteikisinde çalışır.** Fakîr olarak denmesine sebeb; zirâ sâhib, müdebber malının üçtebirinden çıkacak şekilde zengin olarak ölürse, o mükâteb tedbîr ile âzâd edilmiş olur ve ondan kitâbet bedeli düşer.

Sâhib, mükâtebe olan câriyesi ile cinsî münâsebette bulunup çocuk istese, o da çocuk doğursa ve sâhibi: «O çocuk bendendir.» **diye iddiâ etse, onun ümmü veledi olur. O mükâtebe kitâbet üzere devâm eder. Ya da kitâbetten âciz olup ümmü veled olur.** Yâni o mükâtebe, kitâbet üzere kalıp kitâbet bedelini ödeyip ve sâhibinin ölümünden önce âzâd edilmiş olup ve ondan ukrunu almakla kendisini kitâbetten âciz kılıp ve onun ölümünden sonra âzâd olmak arasında muhayyer olur.

Sâhibinin kendi ümmü veledini mükâteb yapması câizdir. Sâhibinin ölümüyle meccânen âzâd edilmiş olur. Zirâ âzâdı sâhibinin ölümüne bağlanmıştır ve ondan kitâbet bedeli düşer. Çünkü kitâbet be-

delinin vâcib olmasından maksat, bedeli ödediği vakitte âzâddır. Ölümünden önce âzâd edilmiş olunca, maksadı onun üzerine kurmak mümkün olmaz.

Sâhibinin müdebberini mükâteb etmesi câiz olur. O mükâteb sâhibi fakîr olduğu halde ölürse ya kıymetinin üçteikisinde ya da bedelin hepsinde çalışır. Bu İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göredir. İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre, hangisi azsa onda çalışır. İmâm Muhammed'** (Rh. A.) **e göre kıymetin üçteikisinden daha azında veya bedelin üçteikisinden daha azında çalışır.** Muhayyerlik ve muhayyersizlik bölünme ile bölünmemenin fer'idir. Nitekim daha önce geçti.

Sâhibin, mükâtebi ile meselâ bir yıla kadar va'deli ikibin dirhemden, bin dirhemi şimdiki hâlde olmak üzere anlaşması câiz olur. Kıyâs câiz olmamak idi. Zirâ bu anlaşma, va'deden hâle karşılık ve bedel almaktır. **İstihsânın vechi şudur: Mükâteb hakkında va'de, bir bakımdan maldır. Zirâ mükâteb bedeli ödemeye ancak onunla imkân bulur.** Kitâbet bedeli bir bakımdan mal değildir. Hattâ ona kefâlet sahîh olmaz. Böyle olunca denkleşirler.

Hastalığı hâlinde kölesini mükâteb kılan hasta, ölse ve köleden başka malı da olmasa, kölenin kıymetinin iki katı üzere, meselâ; kölenin kıymeti bin dirhem iken ikibin dirheme va'de (ecel) **ile mükâteb kılsa ve o ölen hastanın vârisleri bu tasarrufu red etse, mükâteb kitâbet bedelinin üçteikisini hâlen öder, kalanını veresiye bırakır, ya da köleliği kabûl eder.** Yâni köle bedelin üçteikisini hâlen ödemek ve kalanını veresiye bırakmak ile köleliği kabûl etmek arasında muhayyerdir. **Bu İmâm A'zam ile Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **a göredir. İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, bin dirhemin üçteikisini hâlen öder. Geri kalanını müddet tamamına kadar öder.** Çünkü hasta için kıymetin üçteikisinde erteleme hakkı yoktur. Zirâ onun onda hakkı yoktur. Kıymetin üçteikisinden fazlasında terk sahîh olur. Şu halde erteleme sahîh olur.

İmâmı A'zam ile Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) **un delîli şudur:** Müsemmânın hepsi rakabenin bedelidir ve vârislerin hakkı bedele teallûk etmiştir. Binâenaleyh üçteikide erteleme câiz olmaz. Şâyet hasta, kölesini kıymetinin yarısına mükâteb etse, meselâ kölenin kıymeti ikibin dirhem iken bin dirheme mükâteb yapsa, köle iki durum arasında muhayyerdir. **Ya kıymetin üçteikisini hâlen öder ve geri kalanı kıymetten düşer ya da köleliği kabûl eder.** Çünkü müsâmaha miktarda ve ertelemede olmuştur. Binâenaleyh üçtebir ile tenfîz olunur, üçteiki ile olmaz.

Hür bir kimse, bin dirheme bir köleyi mükâteb yapsa ve ödese, köle âzâd edilmiş olur. O hür olan kimse ödedikden sonra köleye rücû edemez. Eğer köle, o kitâbeti kabûl ederse mükâteb olur. Bunun sûreti şudur: Kölenin sâhibine hür bir kimse; köleni benim için bin dirheme mükâteb eyle. Şu şart üzere ki, «Eğer ben sana bin dirhemi ödersem o hürdür.» dese. Sâhibi de bu şartla mükâtebe yapsa, şartın hükmünce ödediği için, köle âzâd edilmiş olur. Eğer bu kitâbeti köle kabûl ederse, mükâteb olur. Zirâ kitâbet kölenin iznine bağlıdır. Kölenin kabûlü icâzettir. «Eğer ben sana bin dirhemi ödersem o köle hürdür.» deyip, ödemese, kıyâsen âzâd edilmiş olmaz. Çünkü şart yoktur. Kitâbet akdi de mevkûftur. Hükmü yoktur. Ama istihsânen âzâd edilmiş olur. Zirâ orada olmayan köle için âzâdını, söyleyenin ödemesine bağlamakta zarar yoktur. Şu halde bu hükmün hakkında kitâbet akdi sahîh olur. Bin dirhemin köleye lâzım olmasına bağlı kalır. **Eğer kitâbet bedelini hür öderse, köleye rücû edemez. Zirâ teberru etmiş sayılır. Biri hâzır, biri gâib iki köle mükâteb yapılsa da hâzır olan akdi kabûl etse, bedeli hangisi öderse sâhibi bunu cebren kabûl eder ve her ikisi âzâd olurlar.** Sûreti şudur: Bir adamın iki kölesi olup ikisinden biri ona, «Beni nefsimden ve fülândan bin akçaya mükâteb yap.» dese, o da yapsa, ve hâzır olan kabûl etse, kıyâsa göre, orada hazır olanın hissesinde kitâbet sahîh olmaz. Gâibin hissesinde de onun kabûlüne bağlı kalır. **İstihsânın vechi şudur:** Hâzır olan köle kitâbet akdini ilkin kendi nefsine izâfet etmekle kendi nefsini asîl ve gâibi tâbi kılmıştır. Nitekim bir câriye mükâtebe kılınırsa, tebaan çocukları da ona dâhil olur. Hattâ câriyenin bedeli ödemesiyle çocukları âzâd edilmiş olup bedelden bir şey lâzım gelmez.

Kitâbet hâzırdan sahîh olunca, sâhibi bütün bedeli ondan alabilir. Çünkü o asîldir. İmdi bedeli her hangisi öderse sâhibi onu kabûle mecbûr edilir. Hâzırdan kabûlü, bedel onun üzerine olduğu içindir. Gâibden kabûlü ise, her ne kadar bedel onun üzerine olmasa da o gâibin hürriyet şerefine nâil olmasından dolayıdır. Rehni emânet eden gibi ki, şâyet borcu ödese, rehn alan kimse kabûle zorlanır. Çünkü borcunu kurtarmaya ihtiyâcı vardır. Velev ki hakîkaten borçlu olmasın. Kölelerden hangisi öderse diğerinden alamaz. Zirâ arkadaşı hakkında bağışlayıcıdır. Gâib olan kölenin kabûlü geçersizdir. Bir şeyle muâheze edilmez. Çünkü akid hâzır olan üzerine geçerlidir. Eğer sâhibi gâib köleyi âzâd ederse, gâibin payı hâzırın ödediği bedelden düşer. Çünkü gâib maksûd olarak akidde dâhildir. Binâenaleyh bedel ikisine taksîm edilir. Velev ki istenilmesin. Kitâbette doğan çocuk bunun aksinedir. Şöyle ki, çocuğun âzâdiyle câriyenin bedelinden bir şey düşmez. Çünkü o maksûd olarak akdde dâhil değildir ve akd gününde mevcûd da

değildir. Kitâbette dâhil olması tebaandır. Câriyenin satın alınan çocuğu da böyledir.

Eğer mükâteb olan, sâhibi hâzır olan köleyi âzâd etse veya hâzır olan ölse, hâzır olanın payı düşer ve gâib kendi payını hâlen öder. Eğer ödemezse köleliğe geri çevrilir. Nitekim sebebi daha önce geçti ki, o gâib köle maksûd olarak akdde dâhildir. Kitâbette doğan çocuk bunun aksinedir. Onun babası ölürse, babasının taksitleri üzere kalır.

Bir câriye ve onun iki çocuğu mükâteb kılınsa ve o câriye bunu kabûl etse, her hangisi kitâbet bedelini öderse başkasından alamaz. Ve hepsi âzâd edilmiş olurlar. Nitekim bunun sebebi birinci mes'elede geçti.

★ ★

بَابُ كِتَابَةِ الْعَبْدِ الْمُشْتَرَكِ

ORTAK KÖLENİN KİTÂBETİ BÂBI

Bir köleye ortak olan iki kişinin biri diğerine payını bin dirheme kitâbet etmesi ve kitâbet bedelini alması için izin verse, o da bu şekilde köleyi hissesi için mükâteb edip kitâbet bedelinin bir kısmını alsa, eğer o mükâteb köle âciz olursa, o aldığı kısım onun olur. İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ); **«Köle iki ortak arasında mükâtebdir. Ödediği de iki-si arasında ortaklaşadır.»** demişlerdir. **Zirâ İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, kitâbet bölünme kabûl etmez.** Ortağının payını kitâbet etmeye izin, tümün kitâbetine izindir. Alan bir kısmında asîldir ve bir kısmında vekîldir. Alınan şey ikisi arasında ortaklaşadır. Aczdan sonra da böyle kalır. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, kitâbet bölünme kabûl eder.** İzin ortağın payına münhasır kalır. **İznin faydası şudur:** Ortak, diğer ortağa izin vermese onun için feshetme hakkı vardır. İzinle fesh hakkı bâki kalmaz. Ortağına, almaya izin vermesi, kölenin bedeli ona ödemesine izindir. Alan üzerindeki hissesini teberrû etmiş olur. Şu halde alınan onun olur. Eğer bedelin hepsini alırsa, alanın payı âzâd edilmiş olur.

İki adamın bir mükâtebe câriyesi bir çocuk doğurup ikisinden birisi; çocuğu bendendir, diye iddiâ etse, ondan sonra diğer adam cinsî münâsebette bulunup o da ikinci çocuğu iddiâ etse, o mükâtebe câriye de kitâbetten âciz olsa, birinci adamın ümmü veledi olur. Zirâ iki adamdan biri «Çocuk bendendir.» diye iddiâ edince, mülkü kâim olduğu için iddiâsı sahîh olur. Onun payı ona ümmü veled olur. Çünkü mükâtebe câriye bir mülkden diğer mülke nakil kabûl etmez. Şu halde kendi hissesinde ümmü veled olmaya inhisâr eder. Ortak olan müdebbere câriyede olduğu gibi.

İkinci adam, ikinci çocuğu bendendir, diye iddiâ etse, birinci adam gibi onun da, mülkü kâim olduğu için iddiâsı sahîh olur. Bundan

sonra şâyet mükâtebe câriye âciz olsa, onun kitâbeti olmamış gibi olur. Bütün câriyenin birinci adamın ümmü veledi olduğu meydana çıkar. Zirâ intikâle engel olan kitâbet ortadan kalkar. Birinci adamın cinsî münâsebeti daha öncedir. Birinci adam diğer adama câriyenin kıymetinin yarısını öder. Zirâ birinci adam istîlâdı temlîk için diğerinin hissesini temellük eder. Ukrunun yarısını da öder. Çünkü birinci adam ortak olan câriye ile cinsî münâsebette bulunmuştur. Birinci adamın ortağı câriyenin ukrunu tamâmiyle öder. Zirâ o gerçekten başkasının ümmü veledi ile cinsî münâsebette bulunmuştur. Binâenaleyh câriyenin ukru tamâmen lâzım gelir. Oğlu olan ikinci çocuğun kıymetini de öder. Çünkü o aldatılmış menzîlesindedir. Zirâ cinsî münâsebette bulunduğu zaman mülkü meydandaydı. Aldatılmışın çocuğunun nesebi ondan sâbittir ve kıymetle hürdür. Nitekim ma'lûm olmuş idi. Ukru o iki ortağın her hangisi verirse sahîh olur. Çünkü kitâbet bâkî olduğu müddetçe onu almak hakkı câriyenindir. Zirâ kitâbet onun menfaatlerine ve bedellerine mahsûsdur. Kitâbetten âciz olunca, sâhibinin ihtisâsı zâhir olduğu için ona geri çevrilir. Eğer ikincisi müdebbere eder de cinsî münâsebette bulunmazsa, câriye âciz oldukda tedbîr bâtıl olur. Zirâ tedbîr mülke tesâdüf etmemiştir. **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, mülke tesâdüf etmediği meydandadır.** Çünkü, çocuk doğurtan o câriyeyi aczden önce temellük etmiştir. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, mülke tesâdüf etmemiştir.** Çünkü, onun aczi ile o çocuk doğurtan ortak hissesini cinsî münâsebette bulunma vaktinden itibâren temellük ettiği anlaşılmıştır. İmdi başkasının mülküne tesâdüf ettiği meydana çıkar. Tedbîr mülke dayanır. Neseb bunun hılâfınadır. Çünkü o yukarıda geçtiği gibi gurûra dayanır.

O câriye birinci ortağın ümmü veledidir. Çünkü o ortağının payını temellük etmiştir ve istîlâdı kâmil kılmıştır. Çocuk da onun olur. Nitekim sebebi daha önce geçti ki, musahhih kâim olduğu için onun iddiâsı sahîhdir. Ortak olan câriyeyi cimâ ettiğinden dolayı ortağına câriyenin ukrunun yarısını öder. Câriyenin kıymetinin yarısını da öder. Zirâ câriyenin yarısını çocuk doğurtmakla temellük etmiştir. O da kıymetle temellük edilir.

Eğer iki ortak, câriyeyi mükâteb kılıp ondan sonra ikisinden biri zengin olduğu halde âzâd etse, o câriye de kitâbetten âciz olsa, âzâd eden ortağına câriyenin kıymetinin yarısını öder ve ödeyen kıymetin yarısiyle câriyeye rücû eder. Bu İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göredir. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, rücû edemez. Bu mes'ele daha önce geçen şu şeye dayanır: Susan ortak şâyet âzâd edene ödese, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, köleye rücû eder. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, rücû edemez.**

İki adamın bir kölesi olup ikisinden biri müdebber edip ve diğeri zengin olduğu halde âzâd etse veya aksini yapsalar, yâni ikisinden biri zengin olduğu halde âzâd edip, diğeri müdebber etse, o köleyi müdebber eden âzâd eder ve iki sûrette köle çalışır. Yâhûd yalnız birincide ortağına ödettirir. Bu da ikisinden biri evvelâ müdebber ettiği sûretdir. Çünkü, ikisinden biri önce müdebber ettikde ortağı için onu ödetmek veya payını âzâd etmek hakkı vardır. Veya kölenin çalışması gerekir. **Bu İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göredir.** Âzâd ettiği zaman, onun için ödetme velâyeti ve çalıştırma hakkı kalmaz. Müdebbirin payı âzâd etme sebebiyle fâsid olur. İmdi müdebbir için de köleyi âzâd etmek hakkı vardır. Veyâ köleyi çalıştırır. Yâhûd müdebbir olarak kıymetini ödettirir. Bundan murâd: Köle olarak kıymetinin yarısı, ya da üçteikisidir. Nitekim daha önce geçti.

Ödemekle köleye mâlik olmaz. Zirâ müdebber bir mülkden bir mülke geçmez. İkinci sûrette —ki aksidir— şâyet birinci ortak âzâd etse, diğeri için, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, üç muhayyerlik vardır.** İmdi eğer köleyi müdebber ederse, onun için ödetme velâyeti kalmaz. Belki âzâd etmek veya çalıştırmak kalır. Çalıştırmak ve âzâd etmek velâyeti iki sûrette de sâbittir. Ödetmek birinci sûrete mahsûsdur. **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, ikisinden biri müdebber ettikde diğerinin âzâdı bâtıldır. Zirâ tedbîr, İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, bölünme kabûl etmez.** Tedbîrle sâhibinin hissesine mâlik olur ve köle olarak kıymetinin yarısını öder. Gerek zengin ve gerek fakîr olsun. Çünkü bu, temellük ödemesidir. Zenginlik ve fakîrlik ile değişmez. **Eğer ikisinden biri önce âzâd ederse, diğerinin müdebber etmesi bâtıldır. Zirâ İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, âzâd bölünme kabûl etmez.** Eğer zengin ise köle olarak kıymetinin yarısını öder. Fakîr ise köle çalışır. Çünkü bu ödeme âzâd ödemesidir. Zenginlik ve fakîrlik ile değişir.

★ ★

بَابُ الْمَوْتِ وَالْعَجْزِ

ÖLÜM VE ACZ BÂBI

Bir mükâteb taksitlerinin bedelini ödemekten âciz olsa, eğer mükâtebin yakında eline geçecek malı var ise kâdî üç gün kadar, onun aczi ile hükmetmez.

N e c m, doğan yıldıza derler. Ondan sonra necm ile vakit adlandırılmıştır. Çünkü vakit necm (yıldız) ile bilinir. Ondan sonra ikisi arasında ilgi bulunduğu için vakit ile o vakitte ödenen şeye (yâni takside) necm denildi.

Üç güne kadar aczine hükm edilmemesine sebeb iki tarafın faydasınadır. Çünkü üç gün, özürlerin meydana çıkarılması için konulan bir müddettir. Hasmın def'i ve hüküm için borçluya mühlet verilmesi gibi.

O mükâtebin yakında eline geçecek malı yoksa, kâdî onun aczine hükmeder. Bu İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) **e göredir. Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre, iki vakit** (yani taksit) **geçmedikçe, kâdî onun aczine hükmedemez.**

Kâdî o kitâbeti mükâtebin aczinden sonra sâhibinin isteği ile fesh eder. Ya da mükâtebin sâhibi mükâtebin rızâsı ile fesh eder. Eğer köle feshe râzı olmazsa kâdînin hükmüyle fesh lâzımdır. Zirâ kitâbet akdi lâzım olan tam bir akddir. Bozulduğuna hükmedilmesi gerekir. **Veya rızâ ile bozulur.** Nitekim hibeden geri dönmekde olduğu gibi. **Bazı rivâyetlerde sâhibi tek başına bozar, mükâtebin rızâsı şart değildir, denmiştir.** Nitekim, eğer alıcı malı teslîm almadan önce kusur bulsa, alıcı tek başına satışı bozabilir. **Kâfî'de de böyle zikredilmiştir.**

Şunu bil ki, fâsid kitâbetin hükmü, sâhibinin fesh hakkı ve kölenin rızâsı yok iken köleliğe geri çevirme hakkı olmasıdır. Kölenin câiz ve fâsid olan kitâbette sâhibinin rızâsı yok iken akdi bozmaya hakkı vardır. **İmâdiyye'de böyle zikredilmiştir.**

Kitâbet bozulduğu için o mükâteb köleliğe geri döner. Kölenin elindeki kazancı, eğer o şey kölenin kazancı olduğu belli ise sâhibine âiddir. **Eğer mükâteb, kitâbet bedeline yeten malı var iken ölürse, kitâbet bozulmaz. Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, mahal ortadan kalktığı için kitâbet bozulur. Biz deriz ki: Âzâd olmak ölümden önceye dayanır.**

Bedeli mükâtebin malından kazâ olunur ve hür olduğu halde öldüğüne hüküm verilir. Kalan malı mîrâs olur. Oğullarının âzâd edildiğine de hükmedilir. Gerek o çocuklar kitâbetinde doğsun ve gerekse kitâbetinde satın almış olsun müsâvîdir. **Ya da mükâteb oğlu ile, gerek küçük ve gerekse büyük, bir tek kitâbet ile mükâteb edilmiş olsun müsâvîdir.** Çünkü onların her biri kitâbette onun tâbileridir. Mükâtebin âzâdiyle âzâd edilmiş olurlar.

Eğer o ölen mükâteb yetecek mal bırakmadı ise kitâbetinde doğan çocuğu babasının taksitleri için çalışır. O çocuğun bedeli ödemesiyle babasının ölümünden önce âzâdına ve çocuğun âzâdına hükmedilir. Zirâ çocuk kitâbette dâhildir ve kazancı babasının kazancı gibidir. Ödemekde de babasına halef olur. İmdi yetecek kadar mal bırakmış gibi olur.

Mükâteb ölüp de kitâbetinde satın almış olduğu çocuğunu bıraksa, o çocuk bedeli hemen öder veyâ köleliğe geri çevrilir. Bu İmâm A'zam' (Rh.A.) a göredir. İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, va'desine kadar öder. Kitâbette doğurulmuş olana itibâr edilir.

İmâm A'zam' (Rh.A.) ın delîli şudur: Va'de (ecel) akdde şart olarak sübût bulmuştur. Şu halde akdde dâhil olan kimse nâmına dâhildir. Satın alınan çocuk dâhil değildir. Çünkü akd ona muzâf olmamıştır. Akdin hükmü ayrılığından dolayı ona sirâyet etmemiştir. Kitâbette doğan çocuk bunun aksinedir. Çünkü kitâbette doğan çocuk kitâbet vaktinde akde bitişiktir. Şu halde hükm ona sirâyet eder. Akd kitâbetin hükmünde dâhil olunca, babasının taksitlerinin bedeli için çalışır.

Mükâteb ölüp hür kadından bir çocuk ve bedele yetecek kadar alacak bıraksa, çocuk da cinâyet işleyip ve anasının âkılesi (akrabâsı) **üzere cinâyetin gereği ile hükm olunsa, bu, babası için acz sayılmaz. Zirâ bu hüküm kitâbeti mukarrer kılar.** Çünkü kitâbet, çocuğu anasının sâhiblerine ilhâkını gerektirir ve diyetin onlara îcâbını gerektirir. Lâkin şu vecihle ki; âzâd edilmesi muhtemel olur ve velâsı babasının sâhiblerine aktarılır. Hükmü karar kılan bir şeye hüküm vermek âciz bırakmak değildir.

Musannıfın «yetecek kadar alacak» **demesine sebeb şudur: Çünkü**

eğer ayn olsa, hâl-i hazırda ödeme mümkün olduğu için çocuğu anasının sâhiblerine katmakla hüküm hâsıl olmazdı.

Eğer o çocuğun anasının ve babasının kavmi onun velâsında husûmet ederler de, anasının kavmine velâ ile hüküm olunursa, bu hüküm ta'cîzdir. Zirâ çocuğun velâsı ananın sâhiblerinedir, diye hüküm vermenin ma'nâsı; baba köle olduğu halde ölmüş ve kitâbet bozulmuştur, demektir. Binâenaleyh bu hüküm müctehedün fîh olup geçerli sayılır ve kitâbet bozulur.

Mükâtebin sâhibine ödediği sadaka, ona helâl olur. Mükâteb âciz olur. Yâni mükâtebin sâhibi, eğer sadaka için ehil değilse; gerek zekât olsun ve gerekse zekâttan başka sadaka olsun, meselâ mükâteb sadakaya ehil olduğu için zekât alıp ve onu kitâbet bedeli için sâhibine ödese, ondan sonra mükâteb âciz olsa, sonra sâhibinin onu zengin olduğu halde aldığı anlaşılsa, yine o zekât sâhibi için helâl olur. Zirâ o malı aldığı zamanda âzâd etmeye karşılık olarak almıştır. Köle ise o malı sadaka olduğu halde almıştır. **Şu kabûl edilmiş kâidelerdendir ki, mülkün değişmesi zâtın değişmesi yerine geçer. Bu esâs, Resûlüllah'** (S.A.V.) **ın Berîre adlı kadına:**

هِيَ لَكِ صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ

«O senin için sadakadır, bizim için hediyyedir.» hadîsinden alınmıştır.

Mükâteb hatâen bir suç veya bir kaç suç işlese, hâlen bunun karşılığı kazancında mükâtebin üzerinedir. Sâhibine lâzım gelmez. Çünkü mükâteb rakabeten ve zâten sâhibinin memlûküdür. Yed'en ve tasarrufen hürdür. Şu halde rakabeten memlûk olması itibâriyle suçunun cezâsı sâhibinedir. Kazanç bakımından hür olması itibâriyle suçunun cezâsı kendi üzerine olması vâcib olur. Sâhibinin üzerine olması vâcib olmaz. Böylece suçunun cezâsı kendi kazancına konmuştur, tâ ki suçunun gerektirdiği cezâ ikisinin üzerine olsun. Çünkü mükâtebin kazancında kendisi ile sâhibinin hakları vardır. Ama kitâbet sebebiyle onun hakkını verme imkânı bulamamıştı. Kitâbet ikisinin hakkıdır. Şu halde ikisinin malından kıymet vâcib olur.

Mükâteb hatâen suç işlese, kıymetinden ve diyetinden en az olan lâzım gelir. Zirâ mükâteb köledir. Lâkin kitâbet sebebiyle köleyi vermek imkânsızdır. Eğer köleyi vermek mümkün olsa idi, her ne kadar diyet kölenin kıymetinden daha çok olsa da, sâhibi köleyi vermekle

kurtulurdu. Kölenin verilmesi imkânsız olunca, müdebberde olduğu gibi, kıymetini vermekle kurtulur. Suç hükümden önce tekerrür etse de, mükâteb üzerine bir kıymet lâzım gelir. Eğer mükâteb bir suç işleyip hüküm verildikten sonra bir suç daha işlese, üzerine diğer bir kıymet hükmü verilir. Çünkü mükâtebin suçu ancak hüküm ile; sulh ile veya vermekten ümidi kesmekle borç olur. Ümit kesilmek; âzâd etmek veya ölmekle olur. Şu halde kıymetin vâcib olması üç şeyin biri ile suçun te'kidine bağlıdır.

Mükâteb hatâen bir suçu işlediğini ikrâr etse, o suçun mu'cibi mükâtebin kazancında lâzım gelir. Yâni, eğer mükâteb hatâen bir suçla ikrârda bulunsa, o suç ona lâzım gelir. Suçu işlediğine hükmedilir. Çünkü mükâtebin suçu kazancında hakedilmiştir. Mükâteb kazançlarına hak sâhibidir. Şu halde ikrârı hür gibi geçerli olur. Eğer âciz oluncaya kadar üzerine hükmedilmezse, ikrârının sıhhati bâtıl olur. **El-Kâidiyye'de böyle zikredilmiştir.**

Bir köle suç işlese ve sâhibi onun suç işlediğini bilmeyerek mükâteb etse, o da âciz olsa, veya mükâteb suç işleyip suçun gereği ile hüküm olunmasa, sonra âciz kalsa, sâhibi onu suçun velîsine verir veya fidye verir. Yâni köleyi vermekle suçunun diyetini ödemek arasında muhayyerdir. Zirâ fidye aslında kölenin suçunun mu'cibidir. Halbuki sâhibi suçu bilmedi ki fidye için muhtar olsun. Lâkin kitâbet kölenin verilmesi için engeldir. Engel ortadan kalkınca, aslî hüküm geri döner.

Eğer mükâteb üzere suçun gereği ile mükâtebliği hâlinde hükm olunsa, sonra mükâteb âciz kalsa, hak rakabesinden kıymetine intikâl ile hükmolunduğundan dolayı, mu'cibde satılır.

Kitâbet, kölenin sâhibinin ölmesiyle bozulmaz. Çünkü kitâbet hürriyetin sebebidir. İnsan hakkının sebebi de onun hakkıdır. Ölen mükâteb, kitâbet bedelini taksitleri üzere sâhibinin vârislerine öder. Zirâ mükâteb hürriyete bu şekilde müstehak olmuştur. Sebeb de o şekilde mün'akid olmuştur. İmdi bu vasıf üzere kalıp değiştirilmez. Lâkin vârisleri hakkı almak husûsunda sâhibinin yerini tutarlar. Eğer vârislerin bir kısmı onu âzâd etse, âzâd edilmiş olmaz. Zirâ onlar ona mâlik olmamıştır. Çünkü mükâtebe mülk sebeblerinden bir sebeble mâlik olunmaz. Vâris olmak o sebeblerdendir.

Eğer vârislerin hepsi âzâd ederlerse, bedâvâ âzâd edilmiş olur. Kıyâs âzâd edilmiş olmaması idi. İstihsânın vechi şudur: Âzâd kitâbet bedelinden ibrâ kılınır. Çünkü kitâbet bedeli vârislerin hakkıdır. O hakda mîrâs cârîdir. Şu halde onların âzâd etmesi iktizâ yoluyla ibrâdır, yâhûd ondan aldıklarını ikrârdır. Onun zimmeti ibrâ olunup âzâd edilmiş olur. Nitekim sâhibi onu kitâbet bedelinin hepsinden ibrâ etse,

âzâd edilmiş olduğu gibi. Vârislerin âzâd etmelerinin şartı bir tek meclisde âzâd etmeleridir. Hattâ ayrı ayrı yerlerde kölenin hepsini âzâd etseler, âzâd edilmiş olmaz. Bazıları; **«Birincisi dönmedikçe, geri kalanlarının âzâd etmesiyle hür olur.»** demişlerdir.

Mükâtebin nikâhı altında bir câriye olup o câriyeyi iki talâk ile boşasa, hürmet-i galîza hâsıl olur. Sonra o câriyeye mâlik olsa, ona, o câriye ile cinsî münâsebette bulunmak ve evlenmek câiz olmaz. Hattâ kadın kendisini başka bir kocaya nikâh etmedikçe mükâtebe helâl olmaz. Çünkü **Allah Teâlâ** (C.C.) :

فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ

«Bundan sonra kadını boşarsa, kadın başka biriyle evlenmedikçe bir daha kendisine helâl olmaz.» (1) buyurmuştur. Çünkü burada nikâh sahîh akde mahmûldür. Duhûlün (girdirmenin) şart kılınması useyle (balcık) hadîs-i şerîfi ile sâbitdir. Nitekim yerinde anlatılmıştır.

★★

(1) Bakara sûresi, âyet : 230

كِتَابُ الْوَلَاءِ

VELÂ BÖLÜMÜ

(ÂZÂD BAĞLILIĞI)

Velâ lûgat yönünden, yakınlık ma'nâsına v e l y 'den alınmadır. Şer'an velâ, âzâddan meydana gelen hükmî bir yakınlıkdır. Ya da muvalâttan hâsıl olan hükmî bir yakınlıktır.

Birincisi, yâni âzâddan meydana gelen velâ, harbî olmayan âzâdlı içindir. Yâni bir harbî dâr-ı harbde kölesini âzâd etse, onun için köle üzerinde velâ hakkı yoktur. Hattâ ikisi de Müslüman oldukları halde bizim ülkemize gelse, o harbî o köleye vâris olmaz. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) **bunun aksi görüştedir. Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Zeylaî (Rh.A.), «Zimmîler birbirlerine velâ ile, Müslümanlar gibi vâris olurlar. Zira velâ vâris olmanın sebeblerinden biridir.» **demiştir.** Gerekse o âzâd, müdebber veya mükâteb kılmakla veya câriyesini ümmü veled yapmakla olsun, veya yakınına mâlik olmakla olsun. Bunlardan her biri âzâddır. Bununla velâ sâbit olur. **Çünkü Resûlüllah** (S. A.V.) :

اَلْوَلَاءُ لِمَنْ اَعْتَقَ

«Velâ âzâd eden kimse içindir.» buyurmuştur.

Her ne kadar âzâd eden vâris olmamayı şart etse de vâris olur. Yâni sâhibi kölesini âzâd ettikde ona vâris olmamayı şart etse, o şart geçersiz olur. **Çünkü şerîatın hükmüne aykırıdır. Şu halde vâris olur.** Nitekim nesebde vâris olmamayı şart etse, geçersiz olduğu gibi.

Bir soru sorulup dense ki: Tedbîr veya istîlâd ile sâhibine velâ nasıl

sâbit olur? Halbuki ümmü veled ve müdebber ancak sâhibinin ölümünden sonra âzâd edilmiş olurlar. **Buna şu cevâb verilmiştir:** Bu mes'elenin sûreti şöyledir: Sâhibi mürted olup dâr-ı harbe girse, hattâ müdebberinin ve ümmü veledinin âzâdına hükmedilse, ondan sonra Müslüman olup gelse, ve müdebberi ve ümmü veledi ölse, velâ hakkı Müslüman olup gelen sâhibindir. **En iyisi şöyle demektir:** Murad sâhibinin asabesi için velânın sâbit olması ancak velânın onun için sübût bulması sebebiyle olur. Zirâ ona velâ için evvelden müstehaktır. Çünkü âzâdın sebebi sâhibinden sâdır olmuştur. Ondan sonra asabesine geçmiştir.

Bir kimse kocası başkasının kölesi olan bir câriyeyi âzâd etse — bu ibâre **Vikâye**'nin «kocası köle olan câriye» şeklindeki ibâresinden daha güzeldir — **o câriye bir yılın yarısından daha az zamanda çocuk doğursa, o çocuğun velâsı, ondan nakletmeksizin câriyenin sâhibine âiddir.** Yâni, bir adamın kölesi başkasının câriyesi ile evlendikde câriyenin sâhibi onu âzâd etse, halbuki câriye o köleden gebe olsa, o câriye âzâd edilmiş olur ve hamli de âzâd edilmiş sayılır. Hamlin velâsı anasının sâhibine âid olur. Sâhibinden ebeden nakledilemez. Zirâ o haml kasden anayı âzâd eden kimsenin nâmına âzâd olmuştur. Çünkü annesinin bir cüzüdür ve kasden âzâdı kabûl eder. **Cenîn âzâd hükmünde başlı başına bir şahıs gibidir.** Şöyle ki: O cenîni ayrıca âzâd câiz olur ve onun velâsı, bizim rivâyet ettiğimiz şeyden dolayı âzâd edenden intikâl etmez. Bu söylediklerimiz; o câriye âzâd vaktinden altı aydan daha az zamanda çocuk doğurduğuna göredir.. **Âzâd vaktinde hamlin bulunduğu kesinlikle bilindiği için hüküm böyledir.** Kezâ o câriye iki çocuk doğurup birisi âzâd vaktinden altı aydan daha az zamanda, ikincisi daha çok zamanda olsa ve ikisinin arasında hamlin en az müddetinden daha az vakit olsa, yâni yarım yıldan daha az olsa, — çünkü biz o vakit kesinlikle biliriz ki, çocuk âzâd vaktinde mevcûd idi. Yine kesinlikle biliriz ki, bu iki çocuk ikizdirler. İkisi arasında hamlin en az müddetinin girmesi bulunmadığı için bu ikisine birlikde hâmile olmuştur. — âzâd birinci çocuğu içine alınca, bundan dolayı diğer çocuğu da bizzarûre kapsar. **Şu halde sâhibi ikisini birden âzâd etmiş olur ve ikisinin de velâları ona âid olur. Ondan ebediyyen intikâl etmez.**

Eğer o câriye âzâdından altı aydan daha çok zamanda çocuk doğursa, çocuğun velâsı anasının sâhibine âiddir. Zirâ o çocuk anasına tebaan âzâd edilmiş olur. Çünkü anasının âzâd edilmesi vaktinde anasına bitişiktir. Çocuğu babasına tâbi kılmak imkânsızdır. Çünkü babanın köleliği vardır.

Eğer çocuğun babası âzâd edilse, çocuğun velâsını kavmine çeker. Çünkü velâ neseb menzîlesindedir. Resûlüllah (S.A.V.) :

اَلْوَلَاءُ لُحْمَةٌ كَلُحْمَةِ النَّسَبِ لَا يُبَاعُ وَلَا يُوهَبُ وَلَا يُوْرَثُ

«Velâ neseb argaçı gibi argaçtır. Satılmaz, hibe edilmez ve mîrâs edilmez.» buyurmuştur.

Bundan sonra neseb babalara âiddir. Velâ da böyledir. Velânın, ananın sâhibine nisbet edilmesi babanın ehliyyeti olmadığı için zarûret bakımından idi. Baba ehil olunca, velâ babaya geri döner.

Bir A'cemînin (yâni Arap olmayan kimsenin) mevlel muvalâtı (anlaştığı) mevlâsı, âzâd edilmiş bir kadını nikâh etse — gerek o kadını âzâd eden Arapdan olsun, gerekse Araptan başkası olsun müsâvîdir. — o âzâdlı kadın bir çocuk doğursa, onun velâsı anasının sâhibine âiddir. **Bu İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) e göredir. Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, o çocuğun hükmü babasının hükmüdür.** Zirâ neseb babaya âiddir. Nitekim baba Arap oldukda hüküm babasının hükmü olduğu gibi. Şâyet baba köle olsa bunun aksinedir. Çünkü köle ma'nen helâk olandır.

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) in delîli şudur: Âzâd edilenin velâsı kuvvetlidir. Ahkâm hakkında mu'teberdir. Hattâ onda kefâet (nikâhta denklik) itibâr olunur. (Yâni tâcirin âzâdlısı olan kadın attârın âzâdlısı olan erkeğe denk olur, deri tabaklayan kimsenin âzâdlısı olan erkeğe denk olmaz.)

Neseblerini yitirdikleri için, neseb A'cem (yâni Arab olmayanlar) hakkında zayıftır. Bundan dolayı onların arasında nesebte kefâete itibâr edilmez. Zayıf ise kuvvetliye karşı duramaz. Babası Arap olan bunun aksinedir. Çünkü Arabın nesebleri kuvvetlidir. Kefâet ve âkılenin diyet ödemesi hükmünde mu'teberdir. Çünkü birbirlerine neseble yardım ederler. Binâenaleyh, nesebler velâya ihtiyâc bırakmamıştır. Şâyet çocuğun anası aslında köle olmamak ma'nâsına aslı hür olsa, o ananın çocuğu üzere velâsı olmaz. Çocuğun babası da şâyet aslında köle (rıkk) olmamak ma'nâsına aslı hür olsa, eğer o baba Arap ise o çocuk üzerine mutlak sûrette velâ olmaz. Gerekse o çocuğun anası âzâdlı câriye olsun, gerekse olmasın.

Eğer çocuğun babası hür A'cem (Arabın gayri) **ise o çocuk üzerine babasının kavmi için velâ olmaz. Anasının âzâdlısı ve âzâdlısının asabesi vâris olur. İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) **aksi görüştedir.**

Bilinе ki, aslı hür, Fukahâya göre, iki ma'nâda kullanılır. O ma'nânın biri şudur: Aslı hür, kendisi üzerine kölelik cârî olmayan kimsedir. Belki o kimse bir âzâdlı kadından nikâh vaktinden ve ulûk vaktinden altı ay geçtikten sonra doğmuştur, veya aslında köle olan kimseden doğmuştur.

İkinci ma'nâ şudur: Aslı hür, aslında aslâ köle olmayan kimsedir. Velâ, **Hidâye sâhibinin ve başkasının açıkladıkları gibi mülkün ortadan kalkmasına dayanır. Bundan dolayı velâda birbirini işitmekle şehâdet makbûl olmaz, demişlerdir.** Nitekim âzâdda makbûl olmadığı gibi. Mülkün ortadan kalkması sübûtunun fer'idir. Çocuk üzere mülkün sübûtu anası tarafından olur. Nitekim daha önce de anlatıldı ki: Çocuk kölelikde ve hürriyette anaya tâbi olur. Babanın köle olması çocuğa geçmez. Mülkün çocukdan zevâli ancak anasının âzâdlısı yönünden olur. Anasının âzâdlısının asabesi de âzâdlının hükmündedir. **Anası tarafında kölelik olmayınca, çocuk üzerine velâ tasavvur olunmaz.** Eğer lâfız bir ma'nâda kesin olsa, o lâfza ve başkasına muhtemel olan zâhiri ona yorumlamak vâcib olur. Mutlak, rivâyetlerde mukayyed üzere yorumlanır.

Sen bu mukaddemâtı bildikten sonra, şu da ma'lûmun olsun ki; Bedâyi' sâhibi Bedâyi'de zikretmiştir, anasının aslı hür olmaması velânın sübûtunun şartlarındandır. Eğer ana aslı hür olursa, her ne kadar o çocuğun babası âzâdlı olsa da, onun çocuğu üzere bir kimse için velâ yoktur. Zirâ biz daha önce anlattık ki, çocuk kölelikde ve hürriyette anaya tâbi olur. Halbuki bir kimse için o çocuğun anası üzere velâ yoktur. Binâenaleyh çocuğu üzere de bir kimse için velâ yoktur.

Bedâyi' sâhibi aslî hürriyet ile; «Anası üzere bir kimse için velâ yoktur» **sözünün karînesiyle ikinci ma'nâda olan aslî hürriyeti murâd etmiştir.** Şüphesiz sen bilirsin ki, velâ mülkün ortadan kalkmasına dayanır ve bilvâsıta mülkün ortadan kalkması ancak ana tarafından olur. Eğer ana bu ma'nâda aslı hür olsa çocuk üzere mülk sâbit olmaz. Binâenaleyh, ona velâ da sâbit olmaz.

Şeyh Reşîd'üd-Dîn Muhammed Nisâbûrî' (Rh.A.) **nin «Tekmile şerhi» ndeki sözü ve Muhît sâhibinin** «Muhtasaru Muhît» **deki sözü ve Şeyh Ebû Muhammed Mes'ûd b. el-Huseyin'** (Rh.A.) **in «Mes'ûdî» diye meşhur olan muhtasarındaki sözü ve adı geçen Şeyhin ferâiz hakkında tasnif ettiği ve «Kâfî» diye adlandırdığı kitâbındaki sözü Bedâyi' sâhibine uygundur.**

El-Münye'deki şu söze gelince; çocuk her ne kadar aslî hür olarak ana rahminde kalmış ise de — meselâ anası aslî hür veya ârızî hür olursa — **o çocuğun üzerine, babasının kavmi veya anasının kavmi için velâ sâbit olması câiz olur.** Ondan sonra demiştir ki; **eğer baba aslı hür olursa babanın kavmi için velâ yoktur. Kezâ, eğer ananın aslı hür olursa onun kavmi için velâ yoktur. Çünkü aslı hür olan üzerine âzâd câiz olmaz.** Bu sözün zâhirinden çıkan ma'nâ şudur: **Ana, eğer mutlaka aslı hür olsa, çocuğu üzere velâ sâbit olması câiz olur. Halbuki böyle değildir.** Belki aslî hürriyet ile burada murâdı birinci ma'nâda olan aslî hürriyettir. Şu karîne ile ki: **Münye sâhibi ârızî hür kadından** — ki âzâd edilmiş câriyedir — **doğmuş olan çocuğu aslî hür kılmıştır. Ondan sonra aslî hürriyeti ârızî hürriyetin karşısına koymuştur.** İmdi bununla geçen hak arasında muhâlefet yoktur. **Velânın babanın kavmi için olmasının sûreti şudur: Babanın nesebinde köle olup ve çocuk âzâdlı kadından doğduğu vakittedir. Ya da âzâdlı kadının çocuğundan doğduğu vakittedir. Velânın ananın kavmine âid olmasının sûreti ise şudur: Baba Nebtî tâifesinden aslı hür olup bir insanın âzâdh câriyesiyle evlendiği, yâhûd baba âzâdlı câriyeden doğan kimse olduğu vakittedir.**

Birinci sûrette çocuğun velâsı ittifakla babasının kavmine âiddir. İkinci sûrette, İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) **e göre, çocuğun velâsı anasının kavmine âiddir. Sözün kısası, ana ve baba eğer ikisi de ikinci ma'nâda aslen hür olurlarsa, çocuğa velâları yoktur.** İkisi de âzâdlı, yâhûd asıllarında âzâdlı bulunanlardan iseler, velâ babanın kavmine âiddir. Baba âzâdlı olur veya aslında âzâdlı bulunur, ana ise bu ma'nâda aslen hür olursa, ana Arap olsun olmasın babanın kavmi için çocuğa velâ yoktur. Eğer ana âzâdlı olup baba ikinci anlamda aslen hür olursa, baba Arap olduğu takdirde o çocuk üzere aha kavmi için velâ yoktur. **Eğer baba Arabın gayri olursa, İmâm A'zamı ile İmâm Muhammed'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, o çocuk üzere ana kavmi için velâ vardır. Ebû Yûsuf** (Rh.A.) **ayrı görüştedir.**

Burada birçok faydalar vardır ki biz o faydaları velâ hakkındaki risâlemizde anlattık. Bu faydaları öğrenmek isteyen kimse o risâleye mürâcaat etsin.

Âzâdlı asabedir. Yâni, bir kişidir ki, farz sâhibinden geri kalanı alır. Farz sâhibi bulunmadığı vakitte malın hepsini alır.

Zikredilen asabe, nesebiyye olan asabeden geri bırakılmıştır. **Asabe-i nesebiyye** farâiz ilminde anlatıldığı üzere, **ya asabe binefsihîdir. Yâni, kendisi için muayyen hisse farz olmayan bir erkektir.** Ölüye nis-

betinde araya kadın girmez. **Ya da asabe bigayrihîdir. O erkeğin asabe kıldığı bir kadındır. Ya da asabe maa gayrihîdir. O ana baba bir veya baba bir kızkardeştir.** Ölünün kızı ile asabe olur. **Bunların hepsi âzâdlıdan önce gelir.**

Asabe zî rahm (sâir akraba) **üzerine takdîm edilmiştir. Zî rahm, kendisi için muayyen hisse olmayıp, ölüye nisbetinde araya kadın giren kimsedir.** Eğer sâhibi ölüp ondan sonra âzâdlı ölse mîrâsı sâhibinin en yakın asabesine âid olur.

Bundan sonra neseben mîrâscısı olmayan âzâdlı gelir. Onun mîrâsı ma'lûm tertib üzere sâhibinin en yakın asabesine verilir.

Bu velâ ile akl sâbit olur. Akl âkıledendir. Yakında Kitab'ul-Meâkıl'de bunun açıklaması gelecektir.

Nikâhın velâyeti de sâbit olur. Nitekim nikâh bölümünde geçti.

İki kişi bir ölünün velâsını iddiâ edip, her biri «Ben âzâd ettim.» **diye delîl getirse, mîrâsla hükmolunur. Velâ da ikisine âiddir.** Çünkü velâda ikisinin ortaklığı câizdir. Nitekim mülkde câiz olduğu gibi. **Bunu el-Münye sâhibi zikretmiştir.**

Kadınlar için velâ yoktur. Ancak kadınların âzâd eylediğinde vardır. Nitekim hadîs-i şerîfde zikredilmiştir. Hadîs-i şerîf **Resûlüllah'** (S. A.V.) **ın şu kavlidir:**

لَيْسَ لِلنِّسَاءِ مِنَ الْوَلَاءِ إِلَّا مَا أَعْتَقْنَ أَوْ أَعْتَقَ
مَنْ أَعْتَقْنَ أَوْ كَاتَبْنَ أَوْ كَاتَبَ مَنْ كَاتَبْنَ أَوْ دَبَّرْنَ
أَوْ دَبَّرَ مَنْ دَبَّرْنَ أَوْ جَرَّ وَلَاءَ مُعْتَقِهِنَّ أَوْ مُعْتَقِ
مُعْتَقِهِنَّ .

«Kadınlar için velâ yoktur. Ancak âzâd ettikleri kimsenin velâsı vardır. Ya da onların âzâd ettikleri kimsenin âzâdlısının velâsı vardır. Yâhûd mükâteb ettiklerinin veya mükâteb ettikleri kimsenin mükâtebinin velâsı vardır. Ya da müdebber kıldıklarının veya müdebber kıldık-

ları kimsenin müdebberinin velâsı vardır. Ya da kadınların âzâd ettiği kimsenin veya onların âzâd ettiği kimsenin âzâdlısının velâsını cer vardır.»

Müdebberin velâsına gelince; sen onun açıklamasını iki vecihle bilmiş idin. Bundan dolayı velânın cerri mes'elesini de bilirsin.

İkincisi, yâni muvâlâttan hâsıl olan velâ şudur: Bir hür mükellef, yâni âkil ve bâliğ olan kimsenin, nesebi mechûl biriyle muvâlât etmesidir. — Musannıf, bir hür mükellef demiştir. Çünkü muvâlât akdî bir tasarruftur ki, fayda ile zarar arasında döner. Zirâ ondan mîrâsın vâcib olması ve diyetin iltizâmı vardır. Hür mükellef olmadıkça, ancak izinle sahîh olur. — Nitekim gelecektir. **Nesebi mechûl diye kaydlanması şundandır:** Çünkü nesebi bilinirse, başkasına muvâlât câiz olmaz. Nesebi mechûl olan Arap olmamalıdır. **Bu kayda sebeb ise şudur:** Çünkü Araplar, kabîleleriyle birbirlerine yardım ederler. Bu ise velâya hâcet bırakmaz.

Ya da aklı eren küçük çocuğun babasının veya vasîsinin izniyle muvâlât yapmasıdır. Aklı eren kaydına sebep; çünkü aklı ermezse tasarrufu mu'teber değildir.

Babasının veya vasîsinin izni ile kaydı şundandır: Çünkü sabî kendisine atâk velâsı (âzâdlık velâsı) **sâbit olmaya ehil kimsedir.** Eğer yakınına mâlik olmakla sebebi sâbit olursa veyâ babası veyâ vasîsi onun kölesini mükâteb eyleyip âzâd ederse, velâ hakkı sabînin olur. Şu halde o sabî için muvâlât velâsı sâbit olması câiz olur. Bunun için o akdi izinle yapmış olması şarttır. **Veya köle sâhibinin izniyle mîrâscı olmak ve diyetini vermek şartıyla muvâlât yapar.** Çünkü muvâlât akdi için köle sâhibine vekîl olabilir. Bu akidde aşağıda bulunan ölse, yukarıda bulunan ona vâris olur. Aşağıdaki suç işlese diyeti yukarıdakinin üzerine olur. O köle gerek yukarıda olanın elinde İslâm'a gelsin, gerekse başkasının elinde İslâm'a gelsin müsâvîdir. Çünkü Fukahâdan bazısının ibâresinde **«Elinde İslâm'a gelse»** denilmesi ekseriyetle öyle olur ma'nâsınadır. İslâm şart değildir. **Yukarıdaki şekillerde muvâlât akdi sahîhdir. İmâm Şâfiî** (Rh.A.) **ayrı görüştedir.** İlk iki sûrette, yâni mükellef hür ve aklı eren sabî mes'elelerinde muvâlât yaptığı kimsenin diyeti ve mîrâsı arkadaşınındır. Çünkü hür mükellef ile aklı eren çocuktan her biri mîrâsa ve malı iltizâma ehildir. Son mes'elede köle, sâhibi içindir. Zirâ köle mîrâs ve diyet için ehil değildir. Belki ehil olanın vekîlidir. Nitekim daha önce geçti.

Eğer muvâlâtın velâsı iki taraftan şart kılındı ise, birbirlerine vâ-

ris olurlar. Çünkü sahîh olmasına bir mâni' yoktur. Itâka velâsı bunun hılâfınadır. Orada ancak yukarıda olan vâris olur.

Mevlâyı muvâlât zî rahmden sonraya bırakılmıştır. Zirâ muvâlât ikisinin akdidir. İkisinden başkasını ilzâm etmez **Zî rahm şer'an vâristir. Muvâlât edenler bunu ibtâle mâlik olmaz.**

Aşağıda olan için velâsını yukarıdan başkasına nakl etmek, onun nâmına diyet vermemişse câiz olur. Zirâ yukarıda olan aşağıda olan nâmına diyet vermiş olsa, başkasının hakkı teallûk ettiğinden dolayı velâsını değiştirmek hakkı yoktur. **Ya da yukarıda olanın çocuğu tarafından diyeti verilmedikçe câiz olur.** Çünkü yukarıda olan ile oğlu, velâ hakkında bir tek şahıs gibidir.

Yukarıda olan için aşağıda olanın velâsından onun huzûrunda teberrî etmek hakkı vardır. Hidâye'de denmiştir ki: Yukarıda olan için, lâzım olmadığı için velâsından çekilip uzak durmak vardır. **Ancak şu kadar fark vardır ki:** Çekilip uzak durmak diğerinin huzûrunda şarttır. Nitekim kasden vekîli azlde olduğu gibi. **Fakat aşağıda olan arkadaşı yokken başka biriyle muvâlât yaparsa, bunun hılâfınadır.** Zirâ bu hükmen feshdir. Vekâlet de hükmen azl menzilesindedir.

Âzâdlının bir kimseye muvâlât etmesi câiz olmaz. Çünkü ıtâkının velâsı geçerlidir. Bozulmaya tahammülü yoktur. Bir kadın bir şahısla muvâlât velâsı akd etse ve o kadın babası bilinmeyen bir çocuk doğursa, bu akd sahîh olur. Çocuğu da ona tâbi olur. Kadın ve çocuğu zikredilen şahsın mevlâyı muvâlâtı olurlar. Kezâ o kadın muvâlât akdini ikrâr eylese veya muvâlât akdini yeniden yapsa, halbuki onunla beraber olan çocuğu nesebi bilinmeyen olsa, bu akd dahî sahîhdir. Çocuğu ona tâbi olur. **Bu İmâm A'zam' (Rh.A.) a göredir. İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ), bu akd ile çocuk anasına tâbi olmaz. Çünkü ananın çocuğun malında velâyet hakkı yoktur. Çocuğun kendisinde velâyet olmaması ise evleviyyette kalır,** demişlerdir. **İmâm A'zam' (Rh.A.) ın delîli şudur:** Velâ neseb gibidir. Velâ babası bilinmeyen küçük çocuk hakkında sırf faydadır. Binâenaleyh ana, hibenin kabûlünde olduğu gibi velâya mâlikdir.

Muhît'te denmiştir ki: «Bir zimmî bir Müslüman veyâ zimmî ile muvâlât akdi yapsa, câiz olur. O, Müslümanın mevlâsıdır. Çünkü zimmî için Müslüman üzerine itâka velâsı câizdir. Muvâlâtın velâsı (1) da böyle câiz olur.»

---

(1) **Mevlel muvâlât:** Bizdeki âhiret kardeşi tutunma gibi bir şeydir. Ancak bunda birbirlerinin cinâyet diyetlerini ödemek ve birbirlerine mîrâscı olmak gibi husûsiyetler vardır.

Bir kâfir bir harbînin elinde İslâm'a gelse, o Müslümanın velâsı sahîh olur mu? Bu, kitabda zikredilmemiştir. Bu konuda ayrı görüşler vardır. Bazısı, «Sahîh olur. Çünkü harbî için Müslüman üzerine itâka velâsı vardır. Kezâ muvâlât velâsı da öyledir. Nitekim zimmîde olduğu gibi.» demiştir. Bazıları da, «Sahîh olmaz. Çünkü harbî ile muvâlât akdi yapmakda harbi ile yardımlaşmak ve dostlaşmak vardır. Halbuki biz harbîye yardımdan nehyedildik. Zimmî bunun aksinedir,» demişlerdir.

Ben derim ki: Bunun zâhiri müşkildir. Çünkü irs, velânın lâzımıdır. Takarrur etmiştir ki: İki Dînin ayrılığı vâris olmaya engeldir. Ancak şöyle denilebilir: Bunun ma'nâsı, irsin sebebi o vakitte sâbit olur. Lâkin ikisi de hâlleri üzere kaldıkları müddetçe o sebeb zâhir olmaz. Eğer mâni' ortadan kalksa memnû geri döner. Nitekim asabe veya muayyen hisse sâhibi kâfir olsa, küfür irse mâni'dir. Eğer ölümden önce küfür ortadan kalksa irs ona geri döner.

★ ★

كِتَابُ الْإِيمَانِ

YEMİNLER BÖLÜMÜ

(EYMÂN)

Musannıfın bu bölümü, âzâd (ıtâk) bölümünün ardında zikretmesine sebeb, şaka ve zorlamanın her ikisinde te'siri bulunmaması münâsebetiyledir.

Yemîn, lûgat yönünden kuvvet ma'nâsınadır. Şer'an, **Allah Teâlâ' (C.C.) nın adını zikretmekle haberin takviyesidir.** Misâli: «Vallahi ben bu işi şöyle yaparım.» veya «Vallâhi ben şöyle yapmam.» demek gibi.

Veya yemîn ta'lîk olur. Yâni cezâyı şart ile bağlamaktır. Meselâ: «Eğer bu işi yaparsam şöyle olsun.» veya «Eğer ben bu işi yapmazsam şöyle olsun.» demek gibi. **Bundan maksad, yemîn eden kimsenin bir işi yapmak veya yapmamak üzere azmini sağlamlaştırmakdır. Bu vaz'an yemîn değildir.** Fukahânın buna yemîn adını vermelerine sebeb, ondan yemîn ma'nâsı hâsıl olduğu içindir. O da îcâb veya men'dir.

Birinci kısımdan mu'teber olan üçtür. Yâni şerîatın itibâr edip üzerlerine ahkâmı tertib ettiği yemînler üç çeşittir. **Ahkâm terettüb etmeyen mutlak yemîn ise üçden daha çoktur.** Doğru olduğu halde geçmişe yemîn gibi.

Üzerine ahkâm terettübü ile murâd; yemin-i gamûs üzere uhrevi muâhazenin terettübüdür ve yemîn-i lağv üzere muâhazenin adem-i terettübüdür. Yemîn-i mün'akide üzere ise keffâretin terettübüdür.

Üç çeşit yemînin birincisi, yemîn-i gamûstur (Yalan yere yemîn). Bu yemîne gamûs denmesine sebeb şudur: Çünkü bu yemîn sâhibini dünyâda günâha ve ukbâ (âhiret) da Cehennem ateşine daldırır.

Yemîn-i gamûs, yemîn edenin yalan olduğunu bildiği halde, yalan

üzere ettiği yemîndir. Hattâ yalan olduğunu bilmeyip doğru sanırsa, o yemîn lağv olur. Yakında açıklaması gelecektir.

Meselâ yaptığını bildiği halde «Vallâhi ben şöyle yapmadım.» der. Yine aksini bildiği halde «Vallâhi benim ona borcum yok.» der. Yine Zeyd'den başkası olduğunu bildiği halde «Vallâhi o kimse Zeyd'dir.» der.

Fukahânın ibâresinde meşhûr olan; gamûs, kasden yalan söylediği halde geçmiş bir fiil veya fiilin terki üzere yemîndir.

Hidâye şârihleri ve onlardan başkaları açıklamışlardır ki; fiilin ve geçmişin zikri şart değildir. Belki ekseriyetle yapılana göre söylenmiştir. Son iki misâlin irâdı buna işârettir. **Binâenaleyh, Sadru'ş-Şerîa' (Rh.A.) nın irtikâb ettiği tekellüfe hâcet yoktur. O şöyle demiştir:** Eğer sen dersen ki, «Vallâhi şu şey taştır.» denilse, bu fiil üzere yemîndir, demek nasıl doğru olur. Cevâbında ben derim ki: Geçmiş için **(idi)**; gelecek için **(olacak)** kelimesi takdîr edilir. (Yemîn geçmiş zamanda veyâ gelecek zamanda murâd edilirse), demiştir. Halbuki şimdiki zamanın kastedildiği belli olduğu için bu yemînde geçmiş veya gelecek itibârı bâtıldır. İmdi gerisini sen düşün!

Musannıf, yemîn-i gamûsun hükmünü; «Yemîn eden onunla günahkâr olur.» **sözüyle açıklamıştır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :**

مَنْ حَلَفَ بِاللّٰهِ كَاذِبًا اَدْخَلَهُ النَّارَ

«Bir kimse yalan yere Allah'a yemîn ederse, o yalan onu Cehennem ateşine sokar.» buyurmuştur.

İkincisi, yemîn-i lağvdir (Boş, geçersiz yemîn). Bu yemîne lağv denmesine sebeb, ona itibâr edilmediği içindir. Zirâ lağv, faydası olmayan şeyin adıdır. Bir kimse faydasız bir şey konuşsa lağv etti, denilir. **Yemîn-i lağv, yemîn edenin doğru zanniyle yalan yere yemînidir.** Nitekim yemîn eden kimse; bardakta su görerek «Şu bardakta su vardır.» diye yemîn etse, fakat onun haberi yokken dökülmüş olsa, bu yemîn lağv olur.

Musannıf, bu yemîn-i lağvın hükmünü: «Onun afvı umulur» **sö-**

züyle açıklamıştır. Eğer, muâhaze olunmayacak bir şeyi ümîde bağlamanın ma'nâsı nedir? **Halbuki Allah Teâlâ** (C.C.) :

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ

«Allah, sizi yeminlerinizdeki lağvdan dolayı sorumlu tutmaz.» (1) buyurmuştur, denilirse; cevâbında biz deriz ki: Mezkûr lâğvın nassan muâhaze edilmeyeceğinde şüphe yoktur. Şüphe ancak bizim zikrettiğimiz sûretin lağv olmasındadır. **Çünkü Şâfiî' (Rh.A.) göre lağv, kasıtsız dilinden yemîn çıkmasıdır. Gerek geçmişte ve gerekse gelecekte olsun müsâvîdir.** Meselâ, tesbîh kasd edip, dilinden yemîn çıkması gibi.

Üçüncüsü, yemîn-i mün'akidedir (Geleceğe dâir yemîn). **Yemîn-i mün'akide, gerek yapmak ve gerekse yapmamak olsun, gelecekteki bir şey üzerine yemîndir.**

Sadru'ş-Şerîa (Rh.A.) **demiştir ki:** «Eğer sen, yemîn **geçmiş** ve gelecek üzerine olduğu gibi, hâl üzerine de olur. Musannıf **ise onu zikretmedi.** Hâl üzere yemîn, yemînin hangi kısımlarındandır, dersen» cevâbında ben derim ki: «Bunu ancak ince bir ma'nâdan dolayı zikretmemiştir. O ince ma'nâ şudur; söz önce nefisde hâsıl olur. Sonra dil ile söylenir. Şimdiki zamanla ilgili haberler, eğer nefisde hâsıl olsa, ve dil ile söylense, dil ile söylemek tamâm olduğu zaman yemîn mün'akid olur. Şimdiki zaman yemînin mün'akid olması zamanına nisbetle geçmiş zaman olur. Şâyet yemîn eden: «Ben yazdım» diye yemîn etse, mutlaka konuşmadan önce yazmış olması gerekir. Eğer «Yazacağım» dese, konuşmayı bitirdikden sonra yazması gerekir. Bu takdirde, konuşmanın başlangıcından sonuna kadar olan zaman kalır ki, o zaman örfe göre şimdiki zamandır. Şimdiki zaman, bitirme ânına nisbetle geçmiş olur. O da yemînin oluştuğu ândır. İmdi onun üzerine yemîn geçmişe yemîn olur.»

Ben derim ki: Cevâbın kısası, şimdiki zaman zanniyle yapılan yemîn hakîkatta geçmişe yemîndir. Hakîkatta şimdiki zamana yemîn yoktur. Bundan dolayı Fukahâ onu zikretmemişlerdir. Bu iddiâ söz götürür. Çünkü geçmiş ve geleceğe karşılık olan hâl, **Radıyuddîn (Rh.A.)** ve ondan sonra gelen muhakkıkînden ona tâbi olanların zikrettiklerine göre geçmişin sonlarından ve geleceğin başlarından cüzlerdir. Örfe göre uzaması mu'teber olur. Hattâ demişlerdir ki: Zeyd namaz kıldığı

(1) Bakara sûresi, âyet : 225

müddetçe, namaz hâlindedir. Zeyd yazdığı müddetçe, yazar hâldedir. Şâyet Zeyd yazı yazarken: «Vallâhi ben yazıcıyım» dese, şüphesiz şimdiki zamana yemîn olur. Geçmiş zaman sayılması mümkün olmaz. Böyle olunca suâl bâkîdir. Binâenaleyh doğru cevâb şöyle demektir: Önce mutlak yemîn üçten daha çoktur, dedikten sonra bu soruya mâhal yoktur.»

Musannıf, yemîn-i mün'akıdenin hükmünü; «Yemin eden, yemînin ancak bu kısmında keffâret eder.» **sözüyle açıklamıştır.** Yâni, önceki iki kısımda keffâret gerekmez. **Çünkü Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ ...

«Fakat kalblerinizin azmettiği yemînler yüzünden muâhaze eder. Bunun da keffâreti...» (2) buyurmuştur. **Bununla murâd, gelecek üzere yemîndir. Delîli, Allah Teâlâ** (C.C.) **nın :**

وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ.

«Yemînlerinizi muhâfaza edin» kavli şerîfidir. Yemîni bozmayıp muhâfaza etmek ise ancak gelecek zamanda tasavvur edilir.

Yemîn eden, yemînini bozarsa keffâret eder. Musannıfın «ancak» demesi, İmâm Şâfiî' (Rh.A.) **nin yemîn-i gamûsda olan ayrı görüşüne işârettir. Çünkü Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre, keffâret gamûsda dahî vâcib olur.**

Her ne kadar yemîn eden, zorlanarak veya unutarak, yâni hatâ ederek yemîni bozsa, yine keffâret eder. Nitekim yemîn eden: «Bana su ver.» demek isteyip «Vallâhi ben su içmem.» demesi gibi.

Bazıları demiştir ki: «Unutarak yerine söylemekten zuhûl ederek» ifâdesini kullanmışlardır. Meselâ; «Bize gelmez misin» denildikte, yemîn eden yemîn kasd edici olmadığı halde; «Bilâkis vallâhi» der.

Zorlanarak veya unutarak, yâni hatâ ederek bozulan yemîn için keffâret vâcib olmasının sebebi, Resûlüllah' (S.A.V.) **ın şu kavlidir:**

---

(2) Mâide sûresi, âyet : 89

ثَلٰثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ : اَلنِّكَاحُ وَالطَّلَاقُ وَالْيَمِينُ

«Üç şey vardır ki, bunların ciddîsi de ciddîdir, şakası da ciddîdir: Nikâh, talâk ve yemîn.»

Yâni zorlama veya hatâ (unutmak), gerek yemînde olsun ve gerekse yemîni bozmakda olsun, yemîn-i mün'akidede keffâret vâcib olur. Çünkü hakîki fiili, zorlamak ve unutmak yok etmez. Bayılmak ve delirmek de zikredilen zorlama ve unutma gibidir. **Şu halde nasıl olursa olsun, yemîni bozmakla keffâret vâcib olur.**

Yemîn «Allah» **lâfzı ile olur. Ya da Allah Teâlâ** (C.C.) **nın adlarından Rahmân, Rahîm ve Hakk gibi diğer bir ad ile de olur. Yemînde Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın bütün adları müsâvîdir.** Gerek insanlar arasında o ad ile yemîn etmek tanınmış olsun, gerekse olmasın müsâvîdir. **Bizim Ashâbımızın mezhebinden zâhir olan da budur. Sahîh olan kavl de budur.** Bazıları, **Allah'dan başkasına ad olarak verilmeyen her isim yemîndir. Allah, Rahmân ve Rahîm gibi. Allah'dan başkasına ad olarak verilen Hakîm, Âlim ve Kâdir gibi isime gelince, eğer yemîn eden o isimle yemîn murâd ederse, yemîn olur. Yemîn murâd etmezse, yemîn olmaz,** demişlerdir. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

«Hakk» **lâfzı, Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın adlarındandır. Allah Teâlâ** (C.C.) :

اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ

«Şüphesiz ki Allah Hakk'ın ta kendisidir.» (3) buyurmuştur.

Ya da yemîn Allah'ın sıfatlarından örfen yemîn edilen bir sıfat ile olur. Meselâ, biizzetillâh, biazametillâh ve bikudretillâh demek gibi. **Çünkü yemînler örfe dayanır. Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın sıfatlarından olup insanların onunla yemîni örf edindikleri sıfat yemîn olur. Örf olmayan sıfat yemîn olmaz. Çünkü yemîn ancak îcâb veya men' için yapılır.** Bu da ancak yemîn eden ta'zîmini i'tikâd ettiği şeyle olur. **Her mü'min**

(3) Nûr sûresi, âyet : 25

Allah Teâlâ' (C.C.) nın ta'zîmine ve sıfatlarına inanır. Halbuki Allah Teâlâ (C.C.) bütün sıfatları ile muazzamdır. Allah Teâlâ' (C.C.) nın zâtının ve sıfatlârının hürmeti yemîn edene sâik veyâ mâni' olmuştur. **Bu ancak o sıfatlarda yemîn örf olduğuna göredir. Eğer o sıfatlarla yemîn örf olmazsa yemîn olmaz.**

Allah Teâlâ' (C.C.) **dan başkasiyle meselâ: Nebî (S.A.V.) gibi, Kur'ân ve Kâ'be gibi şeylerle yemîn etse yemîn olmaz. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) :

مَنْ كَانَ مِنْكُمْ حَالِفًا فَلْيَحْلِفْ بِاللّٰهِ أَوْ لِيَذَرْ

«Sizden kim yemîn edecekse ya Allah'a yemîn etsin veya terketsin.» buyurmuştur.

Bunun yemîn olmaması, yemîn eden «Nebî'ye veya Kur'ân'a yemîn olsun» **dediği zamandır. Fakat yemîn eden:** «Ben Kur'ân'dan berîyim.» **veya** «Nebî'den berîyim.» **dese, bu sözü yemîn olur. Çünkü Kur'ân ve Nebî'** (S.A.V.) **den berî olmak küfürdür. Küfrün şarta bağlanması ise yemîndir. Eğer yemîn eden kimse:** «Ben Mushafdan berîyim.» **dese, yemîn olmaz. Eğer** «Mushafda olan şeyden berîyim» **dese yemîn olur. Çünkü Mushaf'da olan şey Kur'ân'dır. Sanki o:** «Ben Kur'ân'dan berîyim» demiş gibi olur. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Yine örfen yemîn edilmeyen sıfatla yemîn etse, yemîn olmaz. Allah Teâlâ' (C.C.) **nın rahmeti için, ilmi, rızâsı, gadabı, sehatı ve azâbı için demek gibi.** Yukarıda sebebi geçti ki: **Yemînin temeli örfe dayanır. Ama,** «Allah'ın ömrüne yemîn olsun.» **demek yemîndir. Bu sözün yemîn olmasının vechi şudur:** Allah' (C.C.) ın ömrü, Allah' (C.C.) ın bekâsıdır. Bekâ ise O'nun sıfatıdır. Bu söz: «Ben Allah'ın bekâsiyle ve sürekliliği ile yemîn ederim.» demektir. **Sıhâh'da da böyle zikredilmiştir.**

Yemîn edenin: «Ey Mullâhi» **demesi de yemîndir. Bunun ma'nâsı Kûfelilere göre;** «Ey Munullâhi» **«Allah'a yemîn olsun» demektir.** «Ey Mun» **yemînin çoğuludur.** Çok kullanıldığı için **(nûnu)** hazfedilmiştir. **Basralılara göre ise:** «Yemim» **yemîn edatlarındandır.** Ma'nâsı «Vallâhi» demektir. «Allah Teâlâ'nın ahdi için ve misâkı için» **demek de yemîndir. Çünkü ahd yemîndir. Zirâ Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ

«Ahidleştiğiniz zaman Allah'ın ahdini yerine getirin.» buyurmuştur. Ondan sonra:

وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا

«Pekiştirdiğiniz yemînleri bozmayınız.» (4) buyurmuştur.

Mîsâk dahî ahd ma'nâsınadır. «Ben kasem ederim», «Ben yemîn ederim», «Ben şehâdet ederim» ve «Ben azm ederim» **demek, her ne kadar yemîn eden** «Billâhi» **demese de yemîn olur.** Çünkü bu lâfızlar yemînde kullanılır. Binâenaleyh **«Billâhi»** desin demesin derhal yemîn olur. «Üzerime nezr» yâhûd «Yemin» yâhûd «Ahd» olsun demek de, her ne kadar **Allah Teâlâ'** (C.C.) **ya** muzâf olunmasalar da bunlardan her biri kasem olur.

Hattâ yemîn eden: «Eğer ben şu işi yaparsam üzerime nezr olsun» **dese, ve onunla nezr sahîh olan kurbete niyet etse, nezr ona lâzım gelir. Eğer kurbete** (ibâdete) **niyet etmedi ise, yemîn edene yemîn keffâreti lâzım gelir. Zirâ Resûlüllah** (S.A.V.) :

مَنْ نَذَرَ نَذْرًا وَلَمْ يُسَمِّ فَعَلَيْهِ كَفَّارَةُ يَمِينٍ

«Bir kimse bir adak (nezr) **adayıp adını koymasa, ona yemîn keffâreti lâzım gelir.»** buyurmuştur.

«Yemîn benim üzerime olsun.» **demek de böyledir. Çünkü bunun ma'nâsı:** «Yemînin gereği benim üzerime olsun.» **demektir. Ahd de yemîn ma'nâsınadır.** Nitekim daha önce geçti.

Eğer bir kimse: «Şöyle yaparsam kâfirim!» **dese, bu söz, şâyet gelecekte olup yemîni bozarsa keffâreti gerektiren yemîndir. Eğer geçmişte fâilin yaptığı bir şey için olursa, o yemîn gamûstur. İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **dan rivâyet edildiğine göre, geçmişi geleceğe kıyasla keffâret vermez. Çünkü yemîn eden kimse bununla yemîn kasd etmiştir.** Bununla onun tahakkukunu kasd etmemiştir. Belki sözünde doğrulanmasını kasd etmiştir.

Muhammed b. Mukâtil (Rh.A.) **demiştir ki:** O kimse kâfir olur. Çünkü o, küfrü mevcûd olan şeye bağlamıştır. Mevcûda bağlamaksa, sözü yürürlüğe sokmaktır. Sanki o kimse, «Ben kâfirim» demiş gibidir.

---

(4) Nahl sûresi, âyet : 91

Esah olan söz şudur ki: Yemîn eden kimse, eğer bu sözün yemîn olduğunu bilirse, geçmişte ve gelecekte kâfir olmaz. Eğer bilmeyip bu sözün küfür olduğuna inanırsa, geçmişte ve gelecekte kâfir olur. Zirâ yemîn eden, bu işe yönelince ve bunu söyleyenin kâfir olduğuna inanırsa küfre râzı olmuş olur.

«Hüdâ hakkı için yemîn ederim» demek kasemdir. Zirâ hâl içindir.

«Hakk'an böyle yaptı» dese, **yemîn değildir.** Zirâ Arapça nekire kelâmıyla va'din tahakkuku murâd edilir. Ma'nâsı: «Şüphesiz ben bunu yaparım.» demektir. Şu halde yemîn olmaz. **Eğer** «Ve'l-Hakkı» **dese, yemîn olur.** «Hakku'llah» **dese, İmâm A'zam ile İmâm Muhammed'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre yemîn olmaz. Bu İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan da bir rivâyettir.** Çünkü Hakk, şâyet Allah Teâlâ' (C.C.) ya muzâf olsa, bununla Allah' (C.C.) a tâat murâd edilir. Çünkü tâatlar Allah Teâlâ' (C.C.) nın haklarıdır. Nitekim hâdîsde vârid olmuştur. **Şu halde Allah' (C.C.) dan başkasına yemîn olur.**

«Hürmetu'llah» dese, **yine yemîn olmaz. Çünkü bununla örfen yemîn edilmez. «Hüdâya yemîn ederim» dese, bazıları: Yemîn olmaz. Çünkü bu va'ddir,** demiştir. Veyâ «Kadının talâkına yemîn ederim» dese, tanınmamış olduğu için bu da yemîn olmaz. **Musannıfın (veyâ) sözü, Vikâye'nin ibâresinde Fârisî ile (û) yerinde vâki olan (yâ) lâfzının sahîh olmadığına işârettir.** Gerisini sen düşün!

«Eğer onu yaparsam Allah Teâlâ'nın gadâbı veyâ sehatı veyâ lâ'neti üzerime olsun.» yâhûd «Eğer onu yaparsam, zâniyim», «Hırsızım», «Sarhoşum» veya «Fâizci olayım» derse, bunların hiçbiri yemîn olmaz. Zirâ bunlardan her biri yemîn edenin kendine bedduâdır ve bunlardan her biri şartla bağlı olmaz. Yine bunlardan her biri yemînde örf olmamıştır.

Kasem (yemîn) **harfleri: (Vav), (bâ)** ve **(tâ)** dır. **«Va'llâhi», «Bi'llâhi», «Ta'llâhi» demek gibi. Zirâ bunların her biri yemînlerde ma'hûddur ve Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûrdür.**

Bazan yemîn harfleri gizli olur ve söyleyen yemîn etmiş sayılır. Meselâ; «Allâhi ben bu işi yapmam.» gibi. Zirâ sözü kısaltmak için cer harflerinin hazfi, Arabın âdetlerindendir. Sonra bazıları, cer eden harfin atılması sebebiyle Allah lâfzının «Allâhi» okunacağını, bazıları da mahzûfa delâlet etsin diye böyle okunacağını söylemişlerdir.

Bundan sonra musannıf, yemînin mûcîbini açıklamayı bitirince, yemînin mûcebini beyâna başladı. O da keffârettir. Lâkin keffâret inkılâb ânında yemînin mûcebidir. Zirâ yemîn keffâret için meşrû olma-

mıştır. Belki yemîninde durmayıp bozduğu vakitte keffârete inkılâb eder.

Musannıf şöyle demiştir: **Yemîni bozmanın keffâreti, bir köle âzâd etmek yâhûd on yoksulu doyurmaktır.** Nitekim zıhârda olduğu gibi. **Biz** bunları yerinde açıkladık. **Ya da on yoksulun her birini bütün bedenlerini örten giysi ile giydirmektir.** Sâdece don kâfî değildir.

Çünkü örfen, don giyene çıplak denir. **İmâm A'zam' (Rh.A.) dan ve Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan rivâyet edilen sahîh söz budur. İmâm Muhammed' (Rh.A.) den rivâyet edilen böyle değildir. O'na göre: En azından içinde namaz kılmak câiz olacak giysidir.»**

Eğer yemînini bozan kimse, bu üç şeyden âciz olursa, yâni edâ etmek istediği vakitte âciz olursa, üç gün arka arkaya oruç tutar. Bunda asıl olan Allah Teâlâ' (C.C.) **nın şu kavli şerîfidir:**

فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا
تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ
لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ
إِذَا حَلَفْتُمْ

«Yemîn keffâreti, âilenize yedirdiğinizin ortalamasından on düşkünü yedirmek veya giydirmek ya da bir köle âzâd etmektir. Bulamayan üç gün oruç tutmalıdır; yemîn ettiğinizde yemînlerinizin keffâreti budur.» (5)

Yemîni bozmadan önce keffâret câiz değildir. İmâm Şâfiî (Rh.A.) **«Şâyet mal ile olursa câiz olur.» demiştir. Zirâ keffâreti, sebebi olan yemînden sonra edâ etmiştir. Çünkü keffâret yemîne muzâf olur. Bundan dolayı keffâret-i yemîn denilir.** İzâfet sebebiyyetin delilidir. Sebebden sonra edâ ittifakla câizdir. Şu halde yaralıdıktan sonra, ölümden önce keffâret etmeye benzemiştir.

Bizim mezhebimizde delîl şudur: Keffâret suçu örter. Burada ise

(5) Mâide sûresi, âyet : 89

suç yoktur. Çünkü keffâret Allah Teâlâ' (C.C.) **nın ism-i şerîfinin hürmetini bozmakla meydana gelmiştir. Şu halde sebeb yemîni bozmak olmuştur. Yemînin kendisi değildir. Çünkü sebebin en aşağı mertebesi hükme götürücü olmaktır. Yemîn ise keffârete götürücü değildir. Zirâ keffâret yemîn bozuldukdan sonra vâcib olur.** Keffâretin yemîne muzâf olmasına sebeb şudur: **Zirâ keffâret yemînden sonra onu bozmakla vâcib olur.** Nitekim keffâretin oruca muzâf olması gibi. Yaralamak bunun aksinedir. Zirâ yaralamak ölüme götürür.

Bir kimse ma'siyet üzere yemîn etse, meselâ babası ile konuşmamak gibi, namaz kılmamak ve bunun benzeri ma'siyet üzere yemîn etse, **yemîni bozup keffâret eder.** Yâni onun için uygun olan yemînini bozup keffâret etmektir. **Zirâ Resûlüllah** (S.A.V.) **şöyle buyurmuştur:**

مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ وَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَأْتِ
بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ثُمَّ لِيُكَفِّرْ يَمِينَهُ.

«Bir kimse bir yemîn edip ve o yemînden başkasını (yâni, dönmeyi) **ondan hayırlı görse, o hayırlı olanı yapsın. Ondan sonra yemîni için keffâret etsin.»**

Her ne kadar Müslüman olduktan sonra yemînini bozsa da kâfirin yemîninde keffâret yoktur. Çünkü kâfir yemîne ehil değildir. Zirâ yemîn Allah Teâlâ' (C.C.) nın ta'zîmi için yapılır. Küfür ise ta'zîme aykırıdır. Keffârete ehil de değildir. Çünkü keffâret, her ne kadar arkasından cezâ ma'nâsı gelse de ibâdettir.

Bir kimse mülkünü harâm kılsa, harâm olmaz. Yâni bir kimse mâlik olduğu şeyi kendisine harâm kılsa, o şey ona harâm olmaz. Şâyet istibâha yapsa, yâni harâm olan şeye mubâh muâmelesi yapsa keffâret eder. İmâm Şâfiî (Rh.A.) **«Ona keffâret lâzım olmaz. Çünkü yemîn değildir. Ancak kadınlarda ve câriyelerde yemîndir.»** demiştir. **Zirâ helâl olanı harâm etmek, meşrû olanı değiştirmektir. Yemîn meşrû bir akiddir.** Şu halde meşrûyu ters yüz eden lâfızla mün'akid olmaz. Nitekim tersi de böyledir. O da harâmı helâl etmektir.

Bizim delîlimiz, Allah Teâlâ' (C.C.) **nın şu kavli kerîmidir:**

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ

«Ey Peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi, niçin (kendine) **harâm ediyorsun?»** (6)

Bunu ta'kîb eden âyette de Allah Teâlâ (C.C.) **şöyle buyurdu:**

قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ

«Allah size, yemînlerinizi keffâretle geri almanızı farz kılmıştır.» (7)

Sonra denilmiştir ki: Nebî-i Ekrem (S.A.V.) balı kendisine harâm etti. Bazıları da, Mâriye'yi kendisine harâm etti, demişlerdir. Birinci ile amel zâhirdir. İkincisi de böyledir. Zirâ ibret lâfzın umûmunadır. Yoksa sebebin husûsuna değildir.

Bir adam: «Her helâl bana harâmdır.» **dese, yiyecek ve içecek ma'nâsına yorumlanır. Ancak yiyecek ve içecekten başka şeye niyet ederse, bunlara yorumlanmaz. Kıyâs olan, sözünü bitirir bitirmez yemînin bozulmasıdır.** Çünkü mubâh bir fiile yâni benzeri şeylere başlamıştır. **Nitekim İmâm Züfer** (Rh.A.) **bunu kabûl etmiştir.**

İstihsânın vechi şudur: Maksûd, —ki sözünde durmaktır. — umûmu i'tibâra almakla hâsıl olmaz. Umûmun i'tibârı düşünce örfen yiyeceğe ve içeceğe sarf olunur. **Fetvâ,** o kimsenin karısının niyetsiz bâîn talâk ile boşanmış olmasıdır. Çünkü onda isti'mâli daha çoktur.

Yine Farsça «Her helâl bana harâmdır.» demek gibidir. Çünkü bu sözün talâkda kullanılması daha fazladır.

Adanan şeyin farz ibâdetlerde aslı bulunursa; meselâ oruç, namaz, sadaka ve i'tikâf gibi, **adayan kimsenin onu yapması gerekir. Farzlarda aslı bulunmayan adak için bir şey gerekmez.** Meselâ farzlarda aslı bulunmayan; hastayı ziyâret, cenâzeyi uğurlamak, mescide girmek, köprü ve han yapmak ve su dolabı yapmak gibi ki adayanın bunları yapması gerekmez. **Küllî kâide budur.**

Bir kimse mutlak nezr etse, yâni: «Allah için bu ayın orucu benim

---

(6) Tahrîm sûresi, âyet : 1
(7) Tahrîm sûresi, âyet : 2

üzerime olsun.» **dese veya dilediği bir şarta bağlı nezr etse,** meselâ «Eğer benim gâibim gelirse, üzerime şöyle olsun.» **dese, o şart da bulunsa, iki sûrette de sözünü yerine getirmesi gerekir. Çünkü Resûlüllah** (S. A.V.) :

مَنْ نَذَرَ وَسَمّٰى فَعَلَيْهِ الْوَفَاءُ بِمَا سَمّٰى

«Bir kimse nezr edip adını koyarsa, belirttiği şeyi yerine getirmesi gerekir.» buyurmuştur.

Ya da istemediği bir şarta bağlı nezr etse, meselâ «Eğer ben zinâ edersem üzerime şöyle olsun.» **dese, sözünde ya durur veya keffâret verir. Fetvâ buna göredir.** Yâni adayan kimse adağını, zinâ ve benzeri gibi olmasını istemediği bir şarta bağlasa, sonra yemininden dönse, o kimse iltizâm eylediği adağın yerine getirilmesi ile keffâret arasında muhayyer kılınır. **Bu Şâfiî' (Rh.A.) nin yeni sözüdür.** (Çünkü İmâm Şâfiî' (Rh.A.) nin pek çok mes'elede iki sözü vardır.)

İmâm A'zam Ebû Hanîfe' (Rh.A.) nin, ölümünden yedi gün önce Şâfiî' (Rh.A.) nin sözüne döndüğü rivâyet edilmiştir. İmâmı Şemsu'l-eimme es-Serahsî (Rh.A.) ve ondan başka Fukahâ'nın büyükleri bununla fetvâ verirlerdi. Çünkü nezredenin sözü zâhiri ile nezrdir, ma'nâsı ile yemîndir. Zirâ nezreden bununla şartın icâdını men etmeyi kasdetmiştir. İmdi hangi yöne dilerse meyl eder. Eğer sübûtunu dilediği şarta bağlarsa bunun aksidir. Çünkü yemîn ma'nâsı — ki men etmeyi kasd etmektir — onda mevcûd değildir. Zirâ kasdı, şart kıldığı şeyde rağbetini göstermektir.

Sadru'ş-Şerîa (Rh.A.) **şöyle demiştir:** «Ben derim ki: Eğer şart, meselâ «Eğer ben zinâ edersem» sözündeki gibi harâm olursa muhayyer olmaması gerekir. Çünkü muhayyerlik tahfiftir. Harâm ise tahfîf gerektirmez.» **Ben de derim ki: Tahfîfi gerektiren sebeb harâm değildir. Belki tahfîfin delîli bulunmasıdır.** Zirâ lâfz bir bakımdan nezr olup ve bir bakımdan da yemîn olunca, iki vechin gereği ile amel etmek gerekir. İkisinden birinin geçersiz kılınması câiz değildir. İmdi bizzarûre tahfîfi gerektiren tahyîr lâzım gelir. İmdi gerisini sen düşün ve kendine gel!

Bir kimse mâlik olduğu kölesini âzâd etmeyi adasa, onu âzâd etmekle sözünü yerine getirir. Eğer yerine getirmezse günahkâr olur. Kâdî onu zorlamaz. Yâni adayan kimse, mâlik olduğu kölesine: «Şu köleyi âzâd etmek benim üzerime Allah için borç olsun.» dese, kölenin

âzâdı ile sözünü yerine getirmesi gerekir. Eğer yerine getirmezse günahkâr olur. Lâkin kâdî onu zorlayamaz.

Bir kimse Mekke fakirleri için bir şey adasa, o adanan şeyi, Mekke fakirlerinden başkasına vermesi câiz olur. Zirâ gaye, fakîrin ihtiyâcını gidermekle Allah Teâlâ' (C.C.) ya yaklaşmaktır. Bunda belli bir yerin te'siri yoktur.

Fakîh Ebu'l-Leys (Rh.A.): «Bu bizim üç bilginimizin sözüdür.» **demiştir. İmâm Züfer** (Rh.A.) **ise,** «Ancak Mekke fakîrlerine tasadduk edilmesi câiz olur.» **demiştir.**

Bir kimse on akçalık ekmek tasadduk etmeyi adayıp on dirheme eşit, ekmekten başka bir şey tasadduk etse, ya da ekmeğin değeri olan on dirhemi tasadduk etse câiz olur.

Birincinin câiz olmasının sebebi şudur: Ekmeğin hassaten ihtiyâcı gidermekte te'siri yoktur. **İkincinin câiz olmasına gelince,** ekmeğin değeri fakire daha faydalı olduğu içindir.

Bir kimse: «Eğer ben şu hastalıkdan kurtulursam bir koyun boğazlarım.» **dese, koyunu boğazlaması gerekmez. Ancak o kimse:** «Allah için bir koyun boğazlamak üzerime olsun.» **derse, bu takdirde boğazlaması gerekir.** Çünkü gerekmek ancak adak ile olur, adağa delâlet eden ikincisidir, birincisi değildir.

Bir kimse muayyen bir ayın orucunu tutmayı adasa, o ayın orucunu ardarda tutması gerekir. Lâkin bir gün iftâr etse, onu kazâ eder. Ona yeniden başlamak lâzım gelmez. Yâni bir kimse: «Allah için Şa'ban ayını oruç tutmak benim üzerime olsun.» dese ve o ayda bir gün iftâr etse, yalnız o günü kazâ eder. **Her ne kadar adağında ardarda demiş ise de; yeniden başlamak icâbetmez. Çünkü muayyen bir ayda ardarda olması şartı hükümsüzdür.** Zirâ ay günlerin ardarda olmasiyle mütetâbi'dir. Bir de yeniden başlamak mümkün değildir. Çünkü ay muayyendir.

Bir kimse malından bin dirhem tasadduk etmeyi adasa, halbuki ancak yüz dirheme mâlik olsa, ona ancak o yüz dirhemi tasadduk etmek lâzım gelir. Sahîh olan söz budur. Çünkü mâlik olmadığı şeyde, mülkde nezr yoktur. Mülkün sebebine izâfe de yoktur. **Binâenaleyh sahîh olmaz.** Nitekim: «Benim malım yoksullara sadaka olsun.» dese ve malı da olmasa, sahîh olmaz. Yâni bir şey gerekmez.

Bir kimse şu yüz akçayı fülân gün fülân kimseye tasadduk etmeyi adasa, bir başka yüz akça ile o günden önce başka bir fakîre tasadduk etse, câiz olur. Çünkü bilirsin ki, bu husûsiyyât fakîrin ihtiyâcının giderilmesi hâsıl oldukdan sonra mu'teber değildir.

Bir kimse: «Benim üzerime nezr (adak) olsun.» **deyip sussa ve onun niyeti de olmasa, yemîn keffâreti lâzım gelir. el-Nevâzil'de böyle zikredilmiştir.**

Bir kimse yemînine «İnşâellâhu Teâlâ» **sözünü eklese, yemîni bâtıl olur.** Yâni bir kimse yapmak veya yapmamak üzere yemîn etse ve ondan sonra sözüne «İnşâallâhu Teâlâ» yı eklese hânis olmaz. **Çünkü üç Abdullah'dan** (ki bunlar Fukahâdan ictihâd ile tanınmış olan Abdullah İbn Mes'ûd, Abdullah İbn Abbâs ve Abdullah İbn Ömer' (R.Anhüm) dir.) **mevkûfen ve merfûan şu hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir:**

مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ وَقَالَ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ فَقَدِ اسْتَثْنَى
وَمَنِ اسْتَثْنَى فَلَا حِنْثَ عَلَيْهِ وَلَا كَفَّارَةَ لَكِنْ لَا بُدَّ
مِنَ الْاِتِّصَالِ لِأَنَّهُ بَعْدَ الْاِنْفِصَالِ رُجُوعٌ وَلَا يَصِحُّ الرُّجُوعُ
فِي الْأَيْمَانِ.

«Bir kimse yemîn edip inşâallah dese, şüphesiz ki o kimse istisnâ yapmıştır. Bir kimse istisnâ yapsa ona yemînden dönmek yoktur. Kefâret de yoktur. Lâkin ittisâl lâzımdır. Zirâ bu infisâlden sonra (yâni ayırarak söylerse) **rücû'dur. Yemînlerde ise rücû' sahîh olmaz.»**

İbn Abbâs' (R.A.) **dan rivâyet edilmiştir ki:** Kendisi, **Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın:**

وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ

«Unuttuğun zaman Rabbini an.» (8) kavli kerîminden dolayı, altı aya kadar ayrı (munfasıl) olan istisnâya cevâz verirmiş. Yâni sen bitişik istisnâyı unuttun ise ayrı olarak istisnâ eyle, demektir.

Bizim Şeyhlerimiz; «Ayrı olan istisnânın sahîh kabûl edilmesinde, alım - satımlar, nikâhlar ve daha başka akidlerin hepsinin mülzim ol-

(8) Kehf sûresi, âyet : 24

maklıkdan çıkarılması vardır ve muhallile ihtiyâc kalmaz.» demişlerdir. Zirâ boşayan kimse, şâyet pişman olsa, istisnâ eder. Allah Teâlâ' (C.C.) nın:

وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ

«Unuttuğun zaman Rabbini an.» âyet-i kerîmesinin ma'nâsı ise, şâyet sen sözünün başında inşâallâhu Teâlâ demeyi hatırlamadı isen, sözünün sonunda sözüne bitişik olarak söyle demektir.

Rivâyet edilmiştir ki; Megâzî adlı kitâbın sâhibi **Muhammed İbn İshâk** (Rh.A.), **Halîfe Mansûr**'un yanında idi. **Megâzî** adlı kitâbı okuyordu. **İmâm A'zam Ebû Hanîfe** (Rh.A.) de orada bulunuyordu. **Muhammed İbn İshâk** (Rh.A.), **İmâm A'zam'** (Rh.A.) a karşı Halîfeyi öfkelendirmek isteyip, «Bu şeyh senin ceddin **İbn Abbâs**'a munfasıl istisnâda muhâlefet etti.» dedi. Bunun üzerine Halîfe, **İmâm A'zam'** (Rh. A.) a; «Benim ceddime muhâlefet edecek kadar büyüdün mü?» dedi. **İmâm A'zam** (Rh.A.) da bu söz üzerine: «Şüphesiz bu adam (yâni Muhammed İbn İshâk), mülkünü senin üzerine bozmak istiyor. Çünkü eğer munfasıl istisnâ câiz olsa, insanlar sana bey'at ederler, yemîn ederler, ondan sonra çıkarlar ve istisnâ ederler. Sonra sana karşı gelirler ve korkmazlar.» dedi. Halîfe, «Ne güzel söyledin.» deyip **Muhammed İbn İshâk'** (Rh.A.) a kızdı ve onu yanından çıkardı.

★ ★

بَابُ حَلِفِ الْفِعْلِ

FİİL ÜZERE YEMÎN BÂBI

Asl olan şudur ki: Yeminlerde kullanılan lâfızlar bizim mezhebimizde örfe dayanır. Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, hakîkate dayanır. Zirâ hakîkat murâd edilmesi, mecâz murâd edilmesinden evlâdır. **İmâm Mâlik' (Rh.A.) e göre, Allah' (C.C.) ın kelâmının ma'nâları üzeredir.**

Bir kimse eve girmemeye yemîn etse, o evin soffasına girmekle yemînini bozmuş olur. Zirâ ev tavanlı binâ için isimdir ki, onun girişi bir tarafından olup gecelemek için binâ edilmiştir. Onun duvarları gerek dört olsun ve gerekse üç olsun müsâvîdir. Bu ma'nâ ise soffada vardır. Ancak şu kadar fark vardır ki, soffanın giriş yeri fazlaca geniştir. Ev adı onu da kapsar. Böyle olunca soffanın yerine girmekle yemînini bozmuş olur. **Ancak soffadan başkasına niyet etmiş ise o takdirde soffaya girmekle yemînini bozmuş olmaz. Sahîh olan kavl de budur. Sahîh kavl denmesi, soffa ancak dört duvarlı olursa yemînini bozmuş olur, diyen bazılarının sözünden ihtirâzdır.** Kûfe halkının soffaları dört duvarlı binâ edilmiş idi. **Eve girmemeye yemîn eden kimse, Kâ'be'ye, mescide, havraya ve kiliseye girmekle yemînini bozmuş olmaz.** Havra ile kilisenin ma'nâlarını daha önce açıkladık. Çünkü ev — nitekim bilirsin — gecelemek için binâ edilmiştir. Bunlar ise, öyle değildir.

Dehlîze girmekle de yemîni bozulmuş olmaz. Zirâ, dehlîz dahî içinde gecelemek için binâ edilmiş değildir. Bazısı, **«Dehlîze girmekle yemîni bozulmuş olur. Çünkü onda âdeten gecelenebilir.»** demiştir. **Ben derim ki, bu miktar dehlîzin ev olmasına yetmez. Belki binâsının gecelemek için olması gerekir.** Nitekim daha önce geçti. Şâyet orada âdeten gecelenirse onun binâsı gecelemek için olur, denilemez. Zirâ mülâzeme memnûdur.

Eve girmemeye yemîn eden kimse, evin kapısının gölgeliğine girmekle de yemînini bozmuş olmaz. Gölgelik (zulle) **evin kapısı üzerinde**

olan uzatmadır. Üzerinde binâ olmaz. Şâyet gölgelik evin kapısı üzerinde olup sokak üzerinde olsa o ev sayılmaz. Şu halde ona giren kimse yemînini bozmuş olmaz.

Eve girmemeye yemînde, o eve harâb olduğu halde girse, yemini bozulmuş olmaz. Şu evin içine girmem derse, bozulur. Velev ki ev sahrâ olsun veya yerine yıkıldıktan sonra başka ev yapılmış olsun. **Zirâ ev** (dâr), **Arab ve A'cem'de arsanın adıdır.** Dâr-ı âmire ve dâr-ı gâmire denilir. **Yâni bakımlı ev ve harâb ev demektir.** Arabın şiirleri buna şâhidlik eder. Binâ onda vasıftır. Şu kadar var ki, vasıf hâzırda geçersizdir ve gâibde mu'teberdir. **Bu ibâre Hidâye'nindir.** Bunun tahkîki şudur ki, **Hidâye**'nin vasf ile murâdı, cevheri ile kâim olan arazi sıfat olmayan şeydir. Gençlik ve ihtiyarlık ve bunların benzerleri gibi. Belki o vasıf, hem arazî bir sıfat ve hem başka cevher ile kâim bir cevheri de kapsar ki, o diğer cevher onun için güzellik ve kemâl olur. O cevherin diğer cevherden eksik olması onun için çirkinlik ve noksanlık olur. **Hattâ Ulemâ vasf ile miktârın arasını ayırmışlardır.** Nitekim yakında **Kitâbu'l-Buyû**'un baş taraflarında inşâallâhu Teâlâ açıklaması gelecektir ki, vasf, teşkîsi aslına zarar îrâs eden şeydir, miktâr onu îrâs etmez. Arşınla ölçülen şeylerde arşına müsâvî olan şeyi vasf; kile ile ölçülen şeylerde (mekîlât) ölçeğe müsâvî olanı miktâr yapmışlardır. İmdi dâr, arsanın ismi, binâ bunun vasfı olunca, dâr nekre kullanıldığı zaman gâib olur. Şu halde o dârda binâ mu'teber olur. Binâ bulunmayınca yemînden dönmüş olmaz.

Şâyet dâr belirli (ma'rife) isim olarak kullanılırsa, hâlen mevcûd olur. Ve orada binâ itibâr olunmaz. Binâ bulunmayınca yemîni bozmuş olur. Sen bunu bildikten sonra şunu da bil ki; **Sadru'ş-Şerîa'** (Rh. A.) dan bu konuda sâdır olan şey zikredilen gibi şaşılacak şeylerdendir. Zirâ o, İmâmların cumhûruna doğru olmayan bir görüş ile muhâlefet etmiştir. Bu konuda demiştir ki: Biline ki, Fukahâ «Şu hâneye gir mem.» diye yemîn eden kimse dâr (hâne) yıkılmış olduğu halde girerse, yemîni bozmuş olur. Zirâ hâne ismi harâbeye verilir, demişlerdir. Bu sebeb (illet), hiçbir hâneye girmemeye yemîn edip harâb olduğu halde girdikde yemîni bozmuş olmayı gerektirir. Ondan sonra hâzırda vasf geçersizdir, diye ayırım yapmaları, boş bir farktır, geçersizdir. Zirâ bunun ma'nâsı; şâyet işâret olunan şey bir nitelikle vasf olunsa, meselâ: «Şu gençle konuşmam.» demek gibi. İmdi bu yemîn eden kimse o gençle yaşlı olduğu halde konuşsa, yemîni bozmuş olur. Zirâ genç ile nitelemek geçersizdir. Bizim: «Şu hâneye girmem.» veya «Hâneye girmem.» dememizde vasf nerededir ki, ikisinden birinde geçersiz olup diğerinde geçersiz olmasın. Sonra bu ma'nâ, «Şu eve girmem.» demekle yemîni bozmuş olmayı gerektirir ve «Hiçbir eve girmem.» de-

mekte, eğer yıkılmış olarak sahrâ olduğu halde girerse, yemîni bozmamayı gerektirir. Zirâ gecelemek vasftır. Binâenaleyh, işâret edilen şeyde geçersizdir. İmdi ev adının ortadan kalkması işâret edilen şeyde itibâr edilmemek gerekir. Bundan sonra **Fukahâ demişlerdir ki:** «Şu hâneye girmem.» sözünde, o hâne hamâm yapıldıkdan sonra girse, yemîn eden yemînini bozmuş olmaz. Çünkü hâne olarak kalmadı.» **Sadru'ş-Şerîa' (Rh.A.) nın söylediği fâsiddir. Evvelâ şunun için ki;** «Bu sebeb hâneye girmemeye yemîn eden harâb olduğu halde girerse, hânis olması gerekir.» sözü **Hidâye**'nin «Şu kadar var ki, vasf hâzırda geçersiz ve gâibde mu'teberdir.» sözünden gâfil olmasından dolayıdır.

Sâniyen, «Vasfın ma'nâsı, şâyet işâret edilen bir sıfatla nitelense, meselâ: «Şu genç ile konuşmam.» demek gibi. İmdi o yemîn eden kimse onunla ihtiyâr olduğu halde konuşsa, yemîni bozmuş olur. Çünkü genç diye nitelemek geçersizdir.» sözü vasfın ma'nâsından gâfil olmasından dolayıdır. Daha önce geçti ki, binâ hânede vasıftır. Nitekim **Hidâye**'de bu açıklanmıştır.

Sâlisen; «Bu ma'nâ «Şu eve girmem» demekde hânis olmayı gerektirir ve «Eve girmem» demekde hânis olmamayı gerektirir, dediği... ilâh.» sözü tâmamen yanlıştır. **Ev (beyt) ile hâne (dâr) nin arasını ayıramamaktan ileri gelmektedir.** Yine gecelemek ev (beyt) için hâlis bir vasf değildir. Zirâ vasf, bildiğin gibi, zât üzerine ziyâde zâtla kâim bir şeyden ibârettir. Gecelemek ise böyle değildir. Belki evin (beytin) binâsı için illet-i gâiyyedir. Dâr (hâne) bunun aksidir. Zirâ binâ arsa olan hâne üzere zâittir.

Râbian; «Bundan sonra Fukahâ «Şu hâneye girmem» diyen yeminli kimse, orası hamâm yapıldıkdan sonra girse yemîni bozmuş olmaz. Zirâ hâne olarak kalmamıştır.» sözünün özeti şudur: Hâne arsadan ibâret olunca, hamâm binâ edildiği zaman girse, arsanın var olması sebebiyle yemîni bozmuş olması lâzım gelirdi. Halbuki bu da fâsiddir. Çünkü hâne hem sırf arsaya denir; hem de arsanın üzerine yapılan şey ile beraber arsaya denilir. Ama, arsanın üzerine hâneden başkası binâ edilse veya onda bir günâ tasarruf yapılarak, onunla hâne adı örfen ondan zâil olsa, hâne olmaz. Gâliba bu fazîletli zât, **Hidâye**'nin itibâr ettiği husûslara teemmül ve tefekkür şöyle dursun onun sözlerine ve ibârelerine bile bakmamıştır.

«Doğruyu ilhâm eden Allah'a hamd olsun. Varılacak yer O'dur.»

Kezâ üzerinde durmakla da yemîni bozmuş olur. Zirâ hânenin üzerinde durmak hânis olmayı gerektirir. Çünkü satıh hânedendir. Görülmez mi ki, mu'tekif mescidin üstüne çıkmakla, i'tikâfı bozulmuş ol-

maz. Bazıları, **«Bizim örfümüzde yemîni bozmuş olmaz.»** demişlerdir. Nitekim, hâne mescid, hamâm, bostan veya ev yapılsa, o vakitte hânis olmaz. Zirâ üzerine başka bir isim ârız olduğu için, hâneliği kalmamıştır.

Ya da hamâm ve benzerlerinin yıkılmasından sonra girse, yemîni bozmuş olmaz. Zirâ (hâne) ismi bununla geri dönmez. Ev (beyt) dahî hâne gibidir. **Yâni «Şu eve girmem» diye yemîn etse, eğer yıkılıp sahrâ olduğu halde girerse, yemîni bozmuş olmaz.** Zirâ ev adı ortadan kalkmıştır. Çünkü onda gecelenilmez. Hattâ duvarları kalıp tavan düşse, ona girdiği zaman yemîni bozmuş olur. Zirâ onda gecelenir. Tavan ise onda vasıftır.

Ya dâ başka ev binâ edildikden sonra girse, yemîni bozmuş olmaz. Zirâ isim, yıkılmasından sonra bâkî kalmamıştır.

Ya da «Şu hâneye girmem.» **diye yemîn edip, kemerinin altında kapısı kapalı iken dışında kalacak şekilde dursa, yemîni bozulmaz.** Zirâ kapı hâneyi ve içinde olan şeyi korumak içindir. Kapının dışı hâneden değildir.

Ya da hânede oturduğu halde «Şu hânede oturmam» **diye yemîn etse, veya** «Şu giysiyi giymem» **diye yemîn edip giysi sırtında olsa, veya hayvanın sırtında olduğu hâlde:** «Şu hayvana binmem» **diye yemîn etse, birincide hâneden taşınmaya başlasa, ikincide giysiyi çıkarsa ve üçüncüde hayvandan inse, bu işleri beklemeksizin yapsa, yemîn eden üç sûretten hiçbirinde yemîni bozmuş olmaz. İmâm Züfer** (Rh.A.), «Az da olsa şart bulunduğu için yemîni bozmuş olur.» **demiştir.**

Bizîm delîlimiz şudur: Yemîn birr (bozmamak) için akdolunur. İmdi bozmamayı gerçekleştirme zamanı bundan istisnâ edilmiştir. Eğer yemîn eden kimse hâli üzere bir müddet eğlenirse, yemîni bozulur. Zirâ bu fiiller için emsâli yenilenmekle devâm vardır. Hattâ bunlar için müddet konur. «Bir gün bindim.» ve «Bir gün giydim.» denilir. Girmek bunun aksinedir. Zirâ her ne kadar zarf ma'nâsına câiz olursa da müddet ve vakit bildirme ma'nâsına «Bir gün girdim» denilmez. Meselâ: Giysiyi baştan giymeye niyet etse, tasdîk edilir. Zirâ sözünün muhtemelidir. Şu halde eğlenmek ile yemîni bozmuş olmaz.

«Şu hâneye girmem» **diye yemîn edip, halbuki kendisi içinde olsa, oturmakla yemîni bozmuş olmaz. Ancak dışarı çıkıp ondan sonra girerse yemîni bozmuş olur. Kıyâs, oturmasiyle yemîni bozmuş olmakdı.** Zirâ devâm için başlangıç hükmü vardır. **İstihsânın vechi ise şudur: Girmek için devâm yoktur. Çünkü girmek dışarıdan içeriye ayrılmaktır.**

Yemîn eden kimsenin şu hânede; şu evde veya şu mahallede oturmamaya yemîn etmesinde, âilesi ve bütün eşyâsiyle çıkması mutlaka lâzımdır. Hattâ bir kazığı kalsa yemîni bozulur. Bu İmâm A'zam' (Rh. A.) **a göredir. İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.), **eşyasının çoğunu nakletmesine itibâr eder.** Zirâ, hepsinin nakli bazan imkânsız olur, demiştir. **İmâm Muhammed** (Rh.A.), **gerekli ve zarûrî eşyânm nakline itibâr edilir. Çünkü bunlardan başkası sükndân** (meskenden) **değildir.»** demiştir. **Fukahâ; İmâm Muhammed' (Rh.A.) in sözü insanlara daha iyi ve daha uygun, demişlerdir.**

Şehir ve köy zikredilenlerin aksidir. Zirâ şehir ve köyde birr (bozmamak), âilenin ve eşyânın nakline mütevakkıf olmaz. Zirâ yemîn eden kimse örfen intikâl ettiği yerde sâkin sayılmaz. Birincisi bunun aksinedir.

«Şu hâneden çıkmam» **diye yemîn eden kimseyi, bir kimse kendi emri ile taşıyıp çıkarırsa, yemîni bozulmuş olur.** Zirâ me'mûrun fiili emredene âiddir. Ve bir hayvana binip onunla çıkmak gibi olur. **Yemîn eden kimse emretmeksizin, zorla çıkarılırsa yemîni bozulmaz.** Zirâ fiil, emri olmadığı için yemîn edene intikâl etmez. **Velev ki, çıkmaya râzı olsun.** Çünkü intikâl emir ile olur. Sadece çıkmakla olmaz.

«Şu hâneye girmem» **diye yemîn etmek de; kısımları ve hükmü itibâriyle bunun gibidir. Kısımlar, emri ile ve emri olmaksızın, ya zorlanarak veya râzı olarak çıkmasıdır.** Birincisinde hüküm, **yemîni bozmuş olmaktır.** Son ikisinde hüküm **yemîni bozulmuş olmamaktır.** «Vallâhi evimden ancak cenâze için çıkarım.» **diye yemîn eden kimse, cenâzeye çıkıp sonra başka iş yapsa da yemîni bozulmaz.** Zirâ onun çıkması ancak cenâze içindir. **Vikâye'**de: «Eğer cenâzeye çıkıp ondan sonra başka işe giderse» denmiştir ki, bu kitâbın kopyasını çıkaran ilk kâtibin hatâsı olacaktır. Zirâ sözün mefhûmu, yemîn eden kimsenin cenâzeden başkasına çıkmasını gerektirir. İmdi hasr bâtıl olup yemîni bozmuş olur. Bundan dolayı ben «Cenâzeye çıkıp ondan sonra başka işe gelirse» dedim. Nitekim **Hidâye'**de: «Cenâzeye çıkıp ondan sonra başka bir hâcete gelirse» denilmiştir.

Mekke'ye çıkmamak üzere yemîn eden kimse, Mekke için çıkıp ve geri dönse, Mekke kasdı üzere çıkmak bulunduğu için — ki o şarttır — **yemîni bozmuş olur. Mekke'ye gelmemek üzere yemîn eden kimse, Mekke'ye girmedikçe yemîni bozmuş olmaz.** Zirâ gelmek ancak girmekle olur. Yemîn eden kimsenin Mekke'ye gitmemek üzere yemîni Mekke'ye çıkmamak üzere yemîni gibidir. Bazıları, **«Mekke'ye gelmemek üzere yemîni gibidir.»** demiştir. Bazıları da, **«Mekke'ye çıkmamak üzere ye-**

mîni gibidir» demiştir ki, **esah olan söz budur.** Zirâ yemîn edenin gitmemesi zevâlden ibârettir.

Eğer yemîn eden kimse: «Mutlaka Mekke'ye gideceğim» **diye yemîn edip, ölünceye kadar Mekke'ye gitmese, yemîni bozulur.** Zirâ bundan önce yemîninde durması me'muldür. Ümit ancak ölürken kesilir.

Yarınki gün kâdir olursa mutlaka fülâncaya gelmeye yemîn eden kimse, eğer o gün engelsiz gelmezse, yemînini bozmuş olur. Hastalık veya Sultanın menetmesi gibi engele itibâr edilir. **Hakîkate niyyeti tasdik edilir.** Yâni: «Fiille berâber olan gerçek güç yeterliğini murâd eyledim» derse — nitekim Kelâm Kitaplarında anlatıldı — diyâneten tasdik edilir, kazâen tasdîk edilmez. Zirâ güç yetmek, örfde sebeb ve âletlerin selâmetine denir (ki bundan murâd mâni' bulunmamaktır.). Diğer ma'nâ zâhirin aksinedir,

Bir kimse fülânın evine girmemeye yemîn etse bununla âdetin delâleti ile oturmak nisbeti murâd edilir. Âdet şudur: Hâneye düşmanlık olmaz ve zâtı için hâne terk edilmez. Belki evde oturanlardan hoşlanmadığı için terkedilir. Şu kadar var ki, orada oturmak bazan hakîkaten olur. Bu zâhirdir. Bazan da delâleten olur. Ev onun mülkü olduğu için orada oturmaya kâdir olur. İmdi fülânın mülkü olan eve girmekle yemîni bozmuş olur. Halbuki fülân onda oturmamaktadır. Gerek fülândan başkası otursun, gerekse oturmasın müsâvîdir. Zirâ takdîri oturmanın delîli mevcûddur. O delîl mülktür. **Hâniyye**'de ve **Zahîriyye**'de bu açıklanmıştır. Lâkin **Şems'ul-Eimme** (Rh.A.) demiştir ki: Eğer o evde başkası otursa, yemîn eden kimse ona girmekle yemîni bozmuş olmaz. Zirâ başkasının fiili ile ona nisbeti kesilmiştir.

Ya da başkasının evine ayağını basmamaya yemîn eden kimse, mutlak olarak o eve girmekle yemîni bozmuş olur. Yâni gerek binek gerek yayan gerek yalınayak gerekse ayakkabı ile girsin müsâvîdir. Çünkü burada gerçek ma'nâ terkedilmiştir. Zirâ yemîn eden kimse yanı üzere yatıp, ayaklarını hânenin içine koysa, bedeninin geri kalan kısmı evin dışında olsa, örfde ona ayağını hâneye koydu, denilmez. Gerçek bırakılınca, mecâzî ma'nâ murâd edilmiştir. O da örf karînesi ile mutlak olarak girmektir.

Yemîn eden kimsenin karısına: «Ancak benim iznim ile çıkacaksın.» **diye yemîninde durmuş olmak için, her çıkış için izin şart kılınmıştır. Bunun ma'nâsı:** «Benim iznim olmadıkça hiçbir kere çıkma.» **demektir.** Nekre olumsuz sıyâkında umûm olur, içinden bâzısı çıkarılınca, geri kalanı umûm üzere kalır.

«Sen çıkma, ancak sana izin verirsem çık» **diye yemîninde her çık-**

mak için izin gerekmez. Çünkü istisnânın hakîkatı üzere bunun yorumlanması mümkün olmaz. Zirâ izin çıkmak cinsinden değildir. İmdi ikisi arasında ilgi bulunduğu için gâye üzere yorumlanmıştır. Çünkü gâye, mugayyânın uzamasını kesmek, sonunu bildirmektir. Nitekim istisnâ da, müstesnâ minh için kasr ve hükmünün bitimi için açıklamadır. Bu konuda değerli araştırmalar vardır. Biz onu **Mirkât Şerhinde** anlattık, isteyen oraya baksın.

Meselâ; kadın çıkmak istese, koca karısına: «Eğer çıkarsan sen boşsun.» **dese yemînin bozulması için fiilin derhal yapılması şarttır.** Yâni, kadın çıkmak istese, kocası da «Çıkarsan boşsun» dese, kadın biraz oturup ondan sonra çıksa yemini bozmuş olmaz. **Buna fevr** (ânî) **yemîni adı verilir. İmâm A'zam** (Rh.A.) **bu yemîni ızhârında tek kalmıştır.** Vechi şudur: Konuşanın murâdı o zikredilen çıkıştan örfen menetmektir. Yemînlerin ise dayanağı örftür.

Çağıranın: «Gel benimle kahvaltı et.» **demesinden sonra,** «Eğer kahvaltı edersen» **sözünde yemînin bozulması için onunla beraber kahvaltı etmesi şart kılınmıştır.** Yâni Zeyd, Bekr'e: «Otur benimle kahvaltı et» dedikde, Bekr: «Eğer kahvaltı edersem, kölem hür olsun.» dese, ve evine dönüp kahvaltı etse, yemîni bozmuş olmaz. Zirâ onun sözü cevâb olarak söylenmiştir. Şu halde soruya uygun olur. Ve çağrıldığı-kahvaltıya yorumlanır. **Şâyet** «Bugün» **sözünü ekleyip de** «Eğer bugün kahvaltı edersem» **dedi ise, yemîni bozmuş olmak için mutlak kahvaltı yeter.** Çünkü, bu söz cevâbı aşmıştır. Yeni bir cümle sayılır.

Me'zûn olan kölenin bineği, yemîn hakkında kölenin sâhibinin değildir. Ancak kölenin borcu müstağrik olmayıp, ona niyet ederse sâhibinindir. Yâni me'zûn kölenin sâhibi fülânın hayvanına binmemeye yemîn etse, ve kendi izin verdiği kölesinin hayvanına binse, eğer o me'zûn kölenin rakabesi ve kazancını kaplayan borcu varsa, **İmâm A'zam'** (Rh. A.) **a göre, yemîni bozmuş olmaz.** Zirâ bu takdirde hayvan Zeyd'in değildir. Eğer o me'zûn kölenin üzerinde deyn-i müstağrak yok ise, Zeyd'in hayvanı ile ona mahsûs olan hayvanı niyet ederse, yemîni bozmuş olmaz. Eğer Zeyd'in mülkü olan hayvana binmemeye niyet etti ise, gerek o hayvan Zeyd'in hâssaten kendisi için ve gerek me'zûn kölesi için olsun müsâvîdir. Bu takdirde yemîni bozmuş olur. **Ebû Yûsuf** (Rh.A.), **«Eğer niyet etti ise mutlak yemîni bozmuş olur.» demiştir. İmâm Muhammed** (Rh.A.), «Gerekse niyet etmesin yemîni bozmuş olur.» **demiştir.**

Ağaçtan yemekle meyvesi murâd olunur. Yâni eğer bir kimse: «Şu ağaçtan yemem» **diye yemîn etse, bu söz ile ağacın meyvesi murâd edilir.** Zirâ gerçek ma'nâ hissen terk edilmiştir.

«Şu buğdaydan yemem» **diye yemininde, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, çiğnemesi murâd olunur. Hattâ o buğdayın ekmeğinden yese, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre yemini bozmuş olmaz. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre bu sözü ile zikredilen gibi yemîni bozmuş olur.** Bu hılâf ikisi arasında diğer bir hılâfa dayandırılmıştır. **Diğer hılâf şudur:** Lâfzın kullanılan gerçek ma'nâsı olsa ve bir de örf olmuş mecâzî ma'nâsı olsa, **İmâm A'zam** (Rh.A.) **gerçek ma'nâyı tercih eder. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **ise mecâzî ma'nâyı tercih ederler. Binâenaleyh, İmâmeyn'** (Rh.Aleyhimâ) **e göre, murâd mecâzen içinin yenmesidir.** İmdi mutlaka onun yenmesiyle, mecâzın umûmu ile amel yönünden yemîni bozmuş olur.

«Şu undan yemem» **diye yemîninde ondan yapılan şey murâd edilir.** Zirâ âdeten unun aynı yenilmez. Binâenaleyh, gerek ekmek ve gerekse ekmekten başka yapılan şeye yorumlanır. **Vikâye**'de: «O unun ekmeğinin yenmesiyle» denmiştir. **Ben derim ki:** Bu sahîh değildir. Çünkü **«Ekmeğini yemekle»** lâfzında olan **(bâ) (mukayyeddir)** sözüne müteâlliktir. Bununla kaydlanınca, başkasını kapsamaması vâcib olur. Bu sözün bâtıl olduğu açıktır. Onu **Sadr'uş-Şerîa'** (Rh.A.) **nın;** «Yâni ondan ekmek ve benzeri yapılan şeyi yemekle» dediği sözü tashîh edemez. Belki fesâdı zâhir olur. Zirâ muayyen ile kayd edilince, ıtlâkın sahîh olmaması vâcib olur. Şu halde bu açıklama ile nasıl sahîh olur. İmdi sen gerisini düşün ve doğru olana yönel!

Kebâb ile et murâd edilir. Patlıcan ve havuç murâd edilmez. Kızartma demekle, et kızartması murâd edilir. Baş ile murâd, yemîn eden kimsenin şehrinde satılan ve o şehrin fırınlarında pişirilen baştır. Zirâ örf budur. **Yağ ile de iç yağı murâd edilir. Bu İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göredir. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, yağ sırttakini de kapsar.**

Ekmek lâfzı ile yemîn eden kimsenin şehrinde mu'tâd olan ekmek murâd edilir. Şehirlerin çoğunda mu'tâd olan buğday ve arpa ekmeğidir. Her ne kadar bazı şehirlerde darı ve mısır ekmeği mu'tâd ise de, bazısında da buğday ve arpa ekmeği mu'tâddır.

Meyve ile, elma, karpuz ve zerdali murâd edilir. Yaş üzüm, nar ve yaş hurma, acur ve hıyâr murâd edilmez. Bu İmâm A'zam' (Rh'A.) **a göredir. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre yaş üzüm, nar ve yaş hurma meyvedir.**

Nehirden içmekle kerâ' murâd edilir. Kerâ, **suyu yerinden ağzı ile almaktır.** Hattâ bir kimse Dicle nehrinden içmeyeceğine yemîn edip çanak ile içse, ağzı ile içmedikçe yemîni bozmuş olmaz. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **buna muhâliftir.**

Nehrin suyundan içmemeye yemîninde kerâ' murâd edilmez. Belki nehirden çanak ve çanağın benzeri şey ile içerse, yemîni bozmuş olur. Zirâ su avuçla alındıkdan sonra o nehre mensûb olduğu halde kalır. Şart olan da budur.

«Şu ham hurmadan yemem.» **diye yemîn eden kimse, olgununu yemekle ve** «Şu yaş hurmadan yemem.» **deyip kuru hurma yemekle ve** «Şu sütten içmem.» **diye yemininde, süzülmüş yoğurdu yemekle yemîni bozmuş olmaz.** Zirâ bunlar yemîne sebeb olan sıfatlardır. Yemîni bunlar ile mün'akid olur. **Kuzu için,** «Şunun etinden yemem.» **diye yemîn etse ve** «Şu küçük çocuk ile veya şu yiğit ile konuşmam.» **diye yemîn etse de, ve kuzu koç oldukdan sonra etinden yese, çocuk veya yiğit ihtiyâr oldukdan sonra konuşsa, bu yemîn eden kimse yemîni bozmuş olur.** Zirâ zikredilen vasıflar yemîne sebeb değildir. Çünkü şerîat bize yiğitlerin ahlâkını taşımayı ve küçük çocuklara güler yüzlü olmayı emretmiştir. **Kâfî'de açıklanmıştır ki; muayyende sıfat geçersizdir. Ancak yemîne sebeb olursa geçersiz değildir.** Nitekim yaş hurma mes'elesinde olduğu gibi. Zirâ ba'zan yaş hurma yemîn edene zarar verir. Kuru hurma zarar vermez.

«Ham hurma yemem» **diye yemînde yaş hurma yese, yemîni bozmuş olmaz. Zirâ yaş hurma ham değildir.**

Bu mes'ele ile ondan önce gelen mes'elenin arasında fark; hamlık ve yaşlık sıfatı burada muayyende bulunmalarıdır.

Fukahânın:«**Sıfat muayyende geçersizdir.**» demelerinin gereği geçersiz olmasıdır. **Lâkin o sıfat yemîne sebeb olan sıfat olduğu için geçersiz olmamıştır.** Burada sıfat nekirede (belirsizde) bulunmuştur. İmdi bu sıfat mu'teberdir. Bundan şu anlaşılır: **Sadr'uş-Şerîa'** (Rh.A.) nın; ma'lûm ola ki, bizim «Şu hamdan yemem diye yemîninde, yaş hurma yese» sözümüz ile «Ham yemem diye yemîn edip yaş hurma yese» sözümüzün arasında fark yoktur. Şuna binâen ki, yaş ile ham hurma cins isimlerdendir. Ham hurma, yaş hurma olunca, başka bir mâhiyet alır. Nitekim biz onu «Eve girmem» mes'elesinde açıkladık.» sözü bâbın başındaki bozuk sözüne dayanmakla beraber **Hidâye**'nin ve **Kâfî**'nin ve başkalarının sözlerine de aykırıdır. Onlarda hamlık ve yaşlık sıfatı yemîne sebeb olan şeylerdir. Zirâ ham ve benzerleri gerçekde cins isim ise de hamlık sıfatının ve bunun benzerinin itibâra alınması, hamın ve bunun benzerlerinin cins isimlerden olmasına aykırıdır. İmdi gerisini sen düşün!

«Et yemem» **diye yemîn eden kimse, balık yemekle yemînini boz-**

muş olmaz. Kıyâs yemînini bozmuş olması idi. Zirâ balık Kur'ân-ı Kerîm'de et diye adlandırılmıştır.

İstihsânın vechi şudur: Bu adlandırma mecâzîdir. Zirâ etin kaynağı kandandır. Balığın ise, suda yaşadığı için kanı yoktur.

«Et veya yağ yemem» diye yemîn eden kimsenin kuyruk yemesiyle yemîni bozulmuş olmaz. Zirâ kuyruk üçüncü bir çeşittir. Hattâ kuyruk, etlerin ve yağların kullanıldığı gibi kullanılmaz.

Yaş hurma satın almamaya yemîn eden kimse, hamın salkımını satın alsa ve onda yaş hurma olsa, yemîni bozmuş olmaz. Zirâ satın almak toptandır. Azınlıkda olan ise tâbi durumundadır. Eğer yemîn, yemek üzerine olursa yemîni bozmuş olur. Zirâ yemek azar azar olur. İmdi ondan her biri maksûd olmuştur. Ve şöyle olmuştur: Arpa satın almamaya veya yememeye yemîn edip de buğday satin alıp ondan arpa daneleri çıksa, ve onları yese yemîni bozulur. Satın almada yemîni bozulmaz.

«Yaş hurma veya ham hurma yemem» yâhûd «Ne yaş hurma yerim ne koruk» dese, müzennib yemekle yemîni bozulur. Koruğun müzennibi, çoğu koruk olan hurmadır Birazı olgunlaşmıştır. Müzennib yaş hurma onun aksinedir. Yemîni bozulmasına sebeb şudur: Zirâ yemîn eden kimse üzerine yemîn ettiği şeyi ve fazlasını yemiştir. Şu halde yemîni bozulur.

Et yememeye yemîn eden kimse, ciğer veya işkembe yemekle yemîni bozmuş olur. Zirâ bu şeyler kandan meydana gelmiştir. Başka bir isim ile ayrılması, noksan için değildir. Baş ve paça gibi. **Muhît sâhibi demiştir ki:** Bu Kûfe halkının örfüdür. Bizim örfümüzde yemîni bozmuş olmaz. Zirâ onlar et sayılmazlar ve etlerin kullanılması gibi kullanılmazlar. Domuz veya insan eti yemekle de yemîni bozmuş olur. Zirâ bu ikisinden her biri gerçekten ettir. Attâbî (Rh.A.), «Yemîn eden kimse yemîni bozmuş olmaz.» demiştir. Fetvâ onun üzerinedir. Kâfî'de de böyle zikredilmiştir.

Katık, ekmeğe sürülen şeydir. Sirke, tuz ve zeytin yağı gibi. Et, yumurta ve peynir katık değildir. Yâni, eğer katık yememeye yemîn etse, bir niyeti de olmasa, ekmeğine sürdüğü her şey katıktır. Ekmeğe sürülmeyen katık değildir. Bu İmâm A'zam'la İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) **a göredir. İmâm Muhammed** (Rh.A.), **ekseriyetle ekmekle yenilen şey katıktır, demiştir. Bu, Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **dan da bir rivâyettir.**

Gadâ, (kuşluk) **fecrin tulûundan öğleye kadar yenilen yemektir.**

Bir kimse: «Bugün gadâ (kuşluk) yemem» **diye yemin etse ve o vakit içinde yese yemîni bozmuş olur. Örfde de böyledir.**

Aşâ, öğleden yâni, zevâl vaktinden gecenin yarısına kadar yenilen yemektir. Çünkü zevâlden sonrasına ışâ adı verilir. **Bir kimse:** «Işâda yemem» **diye yemîn etse, gecenin yarısından sonra yese yemini bozmuş olmaz.**

Sahur, gecenin yarısından fecre kadar yenen yemektir Zirâ sahur, sehar'dan alınmıştır ve ona yakın olan vakte ad konulmuştur.

Bir kimse, tegaddî veya teaşşî veyâ teşahhur eylememek üzere yemîn etse bu ma'nâlar murâd edilir..

Bir kimse: «Eğer yersem veyâ içersem veyâ giyersem» **deyip ve mef'ûlü zikretmese, belli yiyeceğe, içeceğe veya giyeceğe niyet etse,** — ekmeğe veya ete niyet ettim dediği gibi — **tasdîk edilmez.** Zirâ nefy olunan bu fiillerin, yâni yemek, içmek ve giymenin mâhiyetidir. Bunların mef'ûle delâleti ancak iktizâ yoluyladır. Daha önce anlatıldı ki, bize göre, muktezânın umûmu yoktur. Tahsîsin niyeti tashîh olunsun diye aslen, yâni kazâen ve diyâneten tasdîk edilmez. Eğer yiyecek veyâ içecek veyâ giysi eklerse diyâneten tasdîk edilir. Yâni yemek yersem veya içersem veya giyersem, derse bu takdirde diyâneten tasdîk edilir, kazâen tasdîk edilmez. Çünkü bu takdirde lâfız âmmdır. Tahsîs kabûl eder. Lâkin tahsîs zâhirin hılâfınadır. Bunun için kazâen tasdîk edilmez.

Yemînde bozmama imkânı olması, yemînin sıhhatinin şartıdır. Yâni İmâm A'zam ve İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) **e göre, yemîn ancak, üzerine yemîn edilen şeyin vukûu mümkün ise mün'akid olur. Yemîn gerek Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın adiyle olsun, gerekse boşamak veya âzâd etmekle olsun müsâvîdir. İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) **ayrı görüştedir.** Sözün kısası şudur: **Yemîn diğer şer'î akidler gibi bir akiddir. İmdi onun için bir mahal lâzımdır. İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, onun mahalli gelecek zamanda haberdir. Gerek yemîn eden kimse o habere kâdir olsun gerekse olmasın müsâvîdir.**

Görülemez mi ki göğe değmek veyâ taşın altına çevrilmesine yemîn mün'akiddir. Zirâ yemîn eden kimse yemîni gelecek zamanda habere akd etmiştir. Velev ki kâdir olmasın. **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, yemînin mahalli doğruluk ümîdi bulunan haberdir.** Zirâ bir şeyin mahalli onun hükmünü kabûl eden şeydir. Yemînin hükmü onu yerine getirmektir. Yerine getirmek ise doğruluk ümîdi olmayan şeyde gerçekleşmiş olmaz. İmdi yemîni gamûs gibi aslâ mün'akid olmaz.

Yemîn eden kimsenin: «Vallâhi şu bardağın suyunu bugün içerim.»

veya; «Eğer şu bardakda olan suyu bugün içmezsem şöyle olsun» **demesinde, halbuki o bardakda su olmasa veya o su geceden dökülmüş olsa veya yemîn eden kimse umûm konuşup bugün demese ve bardakda su olmasa, İmâm A'zam ile İmâm Muhammed'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, yeminin şartı** -- ki yemînin yerine getirilmesinin mümkün olmasıdır — **bulunmadığı için yemîni sahîh olmaz ve yemîninden dönmüş olmaz. İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre, yemîni bozmuş olur. Zirâ O'na göre yemîn sahîhdir.**

Eğer o bardakda su olup dökülmüş olursa yemîni bozmuş olur. Zirâ yemîn eden kimseye, konuşmayı bitirdikde yemînini yerine getirmek vâcibdir. **Lâkin ömründe fevt etmemek şartiyle geniş olarak vâcibdir. Konuşmayı bitirdiğinde yemînini yerine getirmek mümkündür. İmdi yemîn mün'akid olur. Hattâ yemînin ardından eğlenmeksizin suyu dökmekle kaçınsa yemîn mün'akid olmaz.** Eğer, **«Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın bardakda icâd eylediği suya yemîn nasıl mün'akid olmaz? Çünkü îcâd mümkündür.»** diye sorulacak olursa, **cevâbında biz deriz ki; o su, üzerine yemîn mün'akid olan su değildir. Eğer; «Yerine getirmeyi gerektiren yemînin in'ikâdı yemîn hakkında zâhir olacak bir şekilde mümkündür. O da keffârettir.»** diye sorulursa, **cevâbında biz deriz ki; yemîn hakkında sebebin in'ikâdının şartı asıl hakkında in'ikâdın ihtimâlidir. Burada yemîni yerine getirmenin imkânı bulunmadığı için ihtimâl yoktur.**

Yemîn eden kimse: «Göğe çıkarım» **diye veya** «Ben şu taşı altın'a çeviririm» **diye yemîninde, hemen yemîni bozmuş olur. İmâm Züfer'** (Rh.A.) **e göre, âdeten yemîni yerine getirmenin imkânsızlığından dolayı, yemîni bozmuş olmaz. Bizim delîlimiz şudur: Göğe çıkmak mümkündür. Hattâ Peygamberlerden bazısı ve cinler için vâki olmuştur. Bundan dolayı Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ

«(Cinler dediler ki:) **doğrusu biz göğü yokladık.»** (1) buyurmuştur.

Taşın altın'a çevrilmesi de mümkündür. Bu bazı hayırlı kimseler için vâkidir. İmdi birr (yemînde durmak) **mümkün olunca yemîn mün'akid olur. Şu halde zâhiren birrin tahkîkinden aczi sebebiyle hemen yemîni bozmuş olur.** Yemîni bozmak için kâfîdir. **Kezâ fülânın öldüğünü bildiği halde:** «Ben muhakkak fülânı öldürürüm» **diye yemîninde**

(1) Cin sûresi (28), âyet : 8

de yine yemîni bozmuş olur. Zirâ bu takdirde Allah Teâlâ (C.C.) o fülâni diriltikden sonra öldürmek murâd edilir. Bu ise mümkündür. İmdi yemîn mün'akid olup hemen yemîni bozulmuş olur. Ama öldüğünü bilmezse, o zaman maksat örf olan ölümdür. O fülân ölünce, öldürmek gerçekten imkânsız olur.

Bir kimse bir insanın üzerine kılıç çekip ve o insanı öldürmek için yemîn etse, o yemîn hakîkatı üzeredir. Eğer öldürürse yemînini yerine getirmiş olur. Eğer öldürmezse yemînini bozmuş olur. Zirâ kılıç öldürmek için âlettir.

Sopa çekip ve bir insanı öldürmek için yemîn etse, o yemîn o insana acı vermek üzere vâki olur. Öldürmenin hakîkati olmaz. Eğer o kimseye acı verirse yemîninde durmuş olur. Aksi halde yemînini bozmuş olur. Zirâ sopa öldürmek için âlet değildir. Belki dövmekle acı vermek içindir. **Sadr'uş-Şehîd Süleymân'** (Rh.A.) **ın «el-Câmi'ul-Kebîr Şerhi» nde böyle zikredilmiştir.**

Vâlînin fesâd ehlini bilen bir adama o ülkeye gelen her müfsidi ona bildirmek için yemîn ettirmesi, vâlînin velâyeti hâline bağlıdır. Yâni Vâlî fesâdçıları bilen bir adama, o beldeye gelen her fesâdçıyı kendisine haber vermesi için yemîn ettirse bu onun vâlîliği müddetiyle kayıdlıdır. Velev ki, zikretmesin. **Eğer vâlînin velâyeti hâlinde bildirirse yemîninde durmuş olur. Aksi halde yemînini bozmuş olur ve o vâlî azledildikten sonra bildirmek gerekmez.**

Şâyet bir kimse fülân kimseyi dövmek; fülân kimseyi giydirmek, onunla konuşmak üzere veya yanına girmek için yemîn etse, bu yemîn o fülânın hayatıyla kayıtlıdır. Hattâ bu anılan işleri o fülânın ölümünden sonra yapsa, yemîn eden kimse yemîninde durmuş olmaz. Zirâ dövmek bedene bitişik olup acı verici bir işin adıdır. Ölüye ise acı ve elem verilemez. **Öyleyse kabir azâbı nasıl meydana gelir?** diye sorulacak olursa, buna: **«Kabrinde azâb gören kimseye, Allah** (C.C.) **tarafından bir miktar hayât verilir»** diye cevâb verilir.

Ölüye elbise giydirmek de doğru olmaz. Çünkü giydirmek mutlak söylenirse onunla temlîk kasdedilir. Temlîk ise ölüde tahakkuk etmez. Ancak elbise ile örtmeye niyet etmiş ise olur. **Yine, ölü ile konuşmak da böyledir.** Zirâ konuşmakdan maksat anlatmaktır. Ölüm ise anlamaya zıttır. **Yanına girmek de böyledir.** Zirâ yanına girmekden maksat ziyârettir. Ölümünden sonra ise ziyâret edilen kabridir. Kendisi değildir.

Bir kimse fülânı yıkamak için yemîn etse, yemîn o fülânın hayâ-

tına bağlı olmaz. Zirâ yıkamak (gasl) su akıtmaktır (isâledir). Ma'nâsı temizlemektir. Bu ölüde de tahakkuk eder.

Yakında borcunu ödeyeceği için yemîn etmesinde aydan azı ile mukayyeddir. Ay ve aydan fazlası uzaktır. Bundan dolayı, müddetin uzaklığı katında, «Ben bir aydır seni görmedim.» denir.

Karısını dövmemeye yemîn eden kimsenin, onun saçını çekmesi, boğazını sıkması ve ısırması dövmesi gibidir. Yâni bu işleri yapsa yemînini bozmuş olur. Zirâ bunların her biri elem verici fiilin adıdır. Halbuki bu işlerle elem meydana gelir. Bazıları; **«Kadın ile oynaşma hâlinde bunları yaparsa yemînini bozmuş olmaz.»** demiştir. **Zirâ bu fiillere şakalaşmak derler, dövmek demezler.**

Bir kimse karısına; «Eğer senin ipliğinden giysi giyersem hedydir.» **dese, yâni o giysiyi Mekke'de tasadduk bana borç olsun dese, ve koca pamuk satın alıp kadın onu iplik eğirse ve koca o ipliği dokuyup dikip giyse, o giysi İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, hedydir. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **demişlerdir ki:** «Kadın o ipliği, yemîn gününde kocanın kendi mülkü olan pamuğundan eğirmedikce, o kocanın onu hediyye etmesi gerekmez. Zirâ nezr ancak mülkde veya mülkün sebebine muzâf olduğu halde sahîh olur. Halbuki bunlar yoktur. Zirâ giymek ve kadının eğirmesi mülkün sebeblerinden değildir.»

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Kadının eğirmesinin kocanın pamuğundan olması âdettir. Murâd olan ise mu'tâddır. O mu'tâd onun mülkünün sebebidir. Bundan dolayı kadın kocanın memlûkü olan pamuktan nezr vaktinde eğirse, yemîni bozmuş olur. Zirâ pamuk zikredilmemiştir, hattâ kendisine muzâf kılmakla pamuğu zikretse ve: «Eğer, benim pamuğumdan eğirdiğin iplikden giysi giyersem» dese, o giysi bil-icmâ hedy olur. Yâni Mekke'de tasadduk edilmesi vâcibdir. Eğer koca pamuğu kadına muzâf kılıp ve: «Senin kendi pamuğundan eğirdiğin iplikden giysi giyersem hedydir.» derse, o giysi bil-icmâ hedy olmaz.

İşlenmemiş inciden gerdanlık ve altın yüzük süs (zînet) **tür. Gümüş yüzük zînet değildir.** Yâni, bir kimse zînet kullanmamaya yemîn edip işlenmemiş inci gerdanlık takınsa, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, yemînini bozmuş olmaz. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **«Yemînini bozmuş olur.»** demişlerdir. **Zirâ inci hakîkaten zînettir. Hattâ Kur'ân-ı Kerîm'de zînet diye adlandırılmıştır.**

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Böyle bir inci ile örfen süslenilmez. Ancak işlenmiş olduğu halde süslenilir. Yemînlerin ise dayanağı örftür.

Bazıları demişlerdir ki: Bu asr ve zamanın ihtilâfıdır. İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) **in sözü ile fetvâ verilir.** Çünkü yalnız inci ile süslenmek mu'taddır. **Eğer altın yüzük takınırsa yemînini bozmuş olur.** Zirâ, altın süs (zînet) tür. Bundan dolayı erkeklerin kullanması helâl değildir. **Eğer gümüş yüzük takınırsa yemînini bozmuş olmaz.** Zirâ, örfen ve şer'an süs değildir. Hattâ erkeklerin kullanması mubâh kılınmıştır.

Bir kimse yeryüzüne oturmamaya yemîn edip, yaygı veya hasır üzerine otursa veya «Şu döşeğin üzerinde uyumam» **diye yemîn edip, onun üstündeki döşek üzerinde uyusa veya: «Şu** sedirin üzerine oturmam» **diye yemîn edip o sedirin üzerinde olan başka bir sedire otursa, yemînini bozmuş olmaz.** Eğer o yemîn eden kimsenin yeryüzü ile kendi arasında giysi perde olsa veya döşek üzerine çarşaf koysa veya sedir üzerine yaygı veya hasır koyup otursa yemîni bozmuş olur.

Birinci sûrette yemînini bozmamış olmasının sebebine gelince: Zirâ o kimse yeryüzü üzerine oturdu, denilmez. **İkinci ve üçüncü sûretlerde yemînînin bozulmadığına sebeb ise şudur:** Bir şeyin benzeri o şeye tâbi olmaz. Ondan nisbet kesilir. Birinci sûrette yemîn eden kimsenin kendisi ile yeryüzü arasında giysisi hâil olsa veya son iki sûrette döşek üzerine çarşaf veya sedir üzerine yaygı veya hasır koyup otursa yemînini bozmuş olur. **Birinci sûrette yemînin bozulmuş olmasına sebeb, giysisi kendisine tâbi olup hâil sayılmadığı içindir.** İkinci sûrette yemînînin bozulmuş olmasına sebeb ise, **çarşaf döşeğe tâbi olmakla, döşekde uyumuş sayılır.** Üçüncünün sebebi ise, **sedirin üzerinde olan yaygı veya hasır üzerine oturması sedir üzerine oturmaktır.** Zirâ sedir üzerine oturmakda âdet öyledir.

Musannıfın: «Şu sedir üzerine» **demesi, Hidâye'de, Vikâye'de ve Kenz'de vâki olan sedirin belirtisiz kullanıldığına işârettir.** Belki bu, kitâbın kopyasını çıkaran kâtibin hatâsıdır. Zirâ **Hidâye'nin,** eğer yemîn eden kimse sedirin üzerine başka sedir koysa bunun aksidir. Çünkü o başka sedir birinci sedirin benzeridir, sözü bu takrire göre doğru olmaz. Zirâ bu ancak belirlide doğru olur. **Belki doğrusu Kâfî'deki sedir ta'rîfidir.** İmdi gerisi düşünülsün!

Eğer yemîn eden kimse: «Vallâhi şöyle yapmam» **dese, ebediyyen yapmamak ma'nâsına yorumlanır.** Zirâ bu söz, ma'nâda nefyin siyâkında nekredir.

Eğer «Vallâhi ben şöyle yaparım.» **dese, bir kere yapmaya yorumlanır.** Zirâ bu söz, ispat siyâkında nekredir.

Yemîn eden kimsenin «Beytu'llah'a veya Kâ'be'ye yürüyerek git-

mek benim üzerime olsun.» sözüyle, gerek o kimse Kâ'be'de olsun, gerekse Kâ'be'den başka yerde olsun, onun üzerine Hac vâcib olur. Veya yayan olduğu halde Umre yapması vâcib olur. Eğer binerek giderse ona kurban lâzım gelir. Kıyâs olan asılda maksûd ve vâcib bir ibâdet olmayan şeyi iltizâm ettiği için üzerine bir şey vâcib olmamak idi. Lâkin vâcib olmak eser ile müstahsen görülmüştür. Çünkü Hz. Ali' (R.A.) den rivâyet edilmiştir: «Yemin eden kimsenin, Beytu'llah'a çıkmak veya gitmek veya Harem'e veya Mescid-i Harâm'a veya Safâ ile Merve'ye gitmek benim üzerime (borç) olsun» demesiyle bir şey lâzım gelmez. Zirâ bu fiillerin bu ibârelerle iltizâmı örf olmuş değildir, ve lâfzın hakîkatı itibâriyle vâcib yapılmaları da mümkün olmaz. Zirâ bunlar maksûd ibâdet değillerdir.

Bir kimse kölesine: «Eğer bu yıl Hac etmezsem sen hürsün.» dese, ondan sonra: «Ben Hac ettim.» dedikde, köle onun haccını inkâr etse, o kimsenin Kûfe'de kurban ettiğine iki kimse şâhidlik etse, İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) a göre; o köle âzâd edilmiş olmaz. İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, âzâd edilmiş olur. Zirâ şâhidlik belli iş üzere şâhidliktir ki, o da kurban kesmektir. Bundan dolayı bizzârûre Hac yoktur. Şu halde şart gerçekleşmiş olur. İmâm A'zam ile Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) un delîli şudur: Bu şâhidlik olumsuzluk (nefy) üzere yapılmıştır. Zirâ burada maksûd, Haccın nefyidir. Kurbanın isbâtı değildir. Çünkü kurbanı isteyen yoktur. Şu halde «Bu yıl hac etmedi» diye şâhidlik etmiş gibi olurlar. Nihâyet bu nefy şâhidin bildiği şeylerdendir. Lâkin kolaylık için şâhid, nefy ile nefyin arasını ayırmamıştır. Hidâye ve Kâfî'de ve daha başka furû' (Fıkıh) kitaplarında da böyle zikredilmiştir. Lâkin Usûl kitaplarında anlatılana aykırıdır. Onlarda; nefy, mahsur olursa şâhid onu bilir, o nefy isbât gibi olur» denilmiştir.

Bir kimse oruç tutmamaya yemîn etse ve oruca niyet edip bir saat oruç tutsa, yemîni bozulur. Yâni, o gün iftâr ederse, şart bulunduğu için yemînini bozmuş olur. Zirâ oruç ibâdet amacıyla gündüzde yeyip içmemek ve cimâ etmemektir.

Yemîn eden kimse yemînine bugün veya oruç kelimelerini eklerse, yâni «Bugün oruç tutmam» diye yemîn ettikden sonra niyet edip oruç tutsa, o gün tamâm oluncaya kadar yemînini bozmuş olmaz. Çünkü onunla murâd şer'an mu'teber olan tam oruçtur. Bu ise günün sonuna kadar orucun tamâmlanması ile olur.

Namaz kılmamaya yemîn eden kimse, bir rek'ât namaz kıldıkda, yemîni bozmuş olur. Bir rek'âttan azı ile, yâni yalnız kıyâmla veya

Bazıları demişlerdir ki: Bu asr ve zamanın ihtilâfıdır. İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) **in sözü ile fetvâ verilir.** Çünkü yalnız inci ile süslenmek mu'taddır. **Eğer altın yüzük takınırsa yeminini bozmuş olur.** Zirâ, altın süs (zînet) tür. Bundan dolayı erkeklerin kullanması helâl değildir. **Eğer gümüş yüzük takınırsa yeminini bozmuş olmaz.** Zirâ, örfen ve şer'an süs değildir. Hattâ erkeklerin kullanması mubâh kılınmıştır.

Bir kimse yeryüzüne oturmamaya yemin edip, yaygı veya hasır üzerine otursa veya «Şu döşeğin üzerinde uyumam» **diye yemin edip, onun üstündeki döşek üzerinde uyusa veya:** «Şu sedirin üzerine oturmam» **diye yemin edip o sedirin üzerinde olan başka bir sedire otursa, yeminini bozmuş olmaz.** Eğer o yemin eden kimsenin yeryüzü ile kendi arasında giysi perde olsa veya döşek üzerine çarşaf koysa veya sedir üzerine yaygı veya hasır koyup otursa yemîni bozmuş olur.

Birinci sûrette yeminini bozmamış olmasının sebebine gelince: Zirâ o kimse yeryüzü üzerine oturdu, denilmez. **İkinci ve üçüncü sûretlerde yemininin bozulmadığına sebeb ise şudur:** Bir şeyin benzeri o şeye tâbi olmaz. Ondan nisbet kesilir. Birinci sûrette yemin eden kimsenin kendisi ile yeryüzü arasında giysisi hâil olsa veya son iki sûrette döşek üzerine çarşaf veya sedir üzerine yaygı veya hasır koyup otursa yemînini bozmuş olur. **Birinci sûrette yeminin bozulmuş olmasına sebeb, giysisi kendisine tâbi olup hâil sayılmadığı içindir.** İkinci sûrette yemîninin bozulmuş olmasına sebeb ise, **çarşaf döşeğe tâbi olmakla, döşekde uyumuş sayılır.** Üçüncünün sebebi ise, **sedirin üzerinde olan yaygı veya hasır üzerine oturması sedir üzerine oturmaktır.** Zirâ sedir üzerine oturmakda âdet öyledir.

Musannıfın: «Şu sedir üzerine» **demesi, Hidâye'de, Vikâye'de ve Kenz'de vâki olan sedirin belirtisiz kullanıldığına işârettir.** Belki bu, kitâbın kopyasını çıkaran kâtibin hatâsıdır. Zirâ **Hidâye**'nin, eğer yemin eden kimse sedirin üzerine başka sedir koysa bunun aksidir. Çünkü o başka sedir birinci sedirin benzeridir, sözü bu takrire göre doğru olmaz. Zirâ bu ancak belirlide doğru olur. **Belki doğrusu Kâfi'deki sedir ta'rîfidir.** İmdi gerisi düşünülsün!

Eğer yemin eden kimse: «Vallâhi şöyle yapmam» **dese, ebediyyen yapmamak ma'nâsına yorumlanır.** Zirâ bu söz, ma'nâda nefyin siyâkında nekredir.

Eğer «Vallâhi ben şöyle yaparım.» **dese, bir kere yapmaya yorumlanır.** Zirâ bu söz, ispat siyâkında nekredir.

Yemin eden kimsenin «Beytu'llah'a veya Kâ'be'ye yürüyerek git-

mek benim üzerime olsun.» **sözüyle, gerek o kimse Kâ'be'de olsun, gerekse Kâ'be'den başka yerde olsun, onun üzerine Hac vâcib olur. Veya yayan olduğu halde Umre yapması vâcib olur.** Eğer binerek giderse ona kurban lâzım gelir. Kıyâs olan asılda maksûd ve vâcib bir ibâdet olmayan şeyi iltizâm ettiği için üzerine bir şey vâcib olmamak idi. **Lâkin** vâcib olmak eser ile müstahsen görülmüştür. **Çünkü Hz. Ali' (R.A.) den rivâyet edilmiştir:** «Yemin eden kimsenin, Beytu'llah'a çıkmak veya gitmek veya Harem'e veya Mescid-i Harâm'a veya Safâ ile Merve'ye gitmek benim üzerime (borç) olsun» demesiyle bir şey lâzım gelmez. Zirâ bu fiillerin bu ibârelerle iltizâmı örf olmuş değildir, ve lâfzın hakîkatı itibâriyle vâcib yapılmaları da mümkün olmaz. Zirâ bunlar maksûd ibâdet değillerdir.

Bir kimse kölesine: «Eğer bu yıl Hac etmezsem sen hürsün.» **dese, ondan sonra:** «Ben Hac ettim.» **dedikde, köle onun haccını inkâr etse, o kimsenin Kûfe'de kurban ettiğine iki kimse şâhidlik etse, İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **a göre; o köle âzâd edilmiş olmaz. İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, âzâd edilmiş olur.** Zirâ şâhidlik belli iş üzere şâhidliktir ki, o da kurban kesmektir. Bundan dolayı bizzârûre Hac yoktur. Şu halde şart gerçekleşmiş olur. **İmâm A'zam ile Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **un delîli şudur:** Bu şâhidlik olumsuzluk (nefy) üzere yapılmıştır. Zirâ burada maksûd, Haccın nefyidir. Kurbanın isbâtı değildir. Çünkü kurbanı isteyen yoktur. Şu halde «Bu yıl hac etmedi» diye şâhidlik etmiş gibi olurlar. Nihâyet bu nefy şâhidin bildiği şeylerdendir. Lâkin kolaylık için şâhid, nefy ile nefyin arasını ayırmamıştır. **Hidâye ve Kâfî'de ve daha başka furû'** (Fıkıh) **kitaplarında da böyle zikredilmiştir.** Lâkin Usûl kitaplarında anlatılana aykırıdır. Onlarda; nefy, mahsur olursa şâhid onu bilir, o nefy isbât gibi olur» denilmiştir.

Bir kimse oruç tutmamaya yemîn etse ve oruca niyet edip bir saat oruç tutsa, yemînî bozulur. Yâni, o gün iftâr ederse, şart bulunduğu için yemînini bozmuş olur. Zirâ oruç ibâdet amacıyla gündüzde yeyip içmemek ve cimâ etmemektir.

Yemîn eden kimse yemînine bugün veya oruç kelimelerini eklerse, yâni «Bugün oruç tutmam» **diye yemîn ettikden sonra niyet edip oruç tutsa, o gün tamâm olunca**ya kadar yemînini bozmuş olmaz. Çünkü onunla murâd şer'an mu'teber olan tam oruçtur. Bu ise günün sonuna kadar orucun tamâmlanması ile olur.

Namaz kılmamaya yemîn eden kimse, bir rek'ât namaz kıldıkda, yemînî bozmuş olur. Bir rek'âttan azı ile, yâni yalnız kıyâmla veya

yalnız kıraâatle veya rükû ile yemîni bozmuş olmaz. Eğer bunları yapmakla secde edip ondan sonra namazı keserse yemîni bozmuş olur. Kıyâs; oruca başlamaya bakarak namaza iftitâhla yemînin bozulması idi. **İstihsânın vechi şudur:** Namaz çeşitli rükünlerden ibârettir. İmdi rükünlerin hepsi edâ edilmedikçe ona namaz denilmez. Oruç namazın aksinedir. Çünkü oruç bir tek rüküdür. O da imsâktır. Orucun diğer cüzlerinde tekrardan ibârettir. **Eğer yemîn eden kimse, namaz lâfzını eklese iki rek'ât namazla yemîni bozulur.** Daha azı ile bozulur. Çünkü bununla murâd şer'an mu'teber olan namazdır ve onun azı iki rek'âttır. Zirâ bir tek rek'ât namaz kılmak yasak edilmiştir.

Yemîn eden kimse karısına: «Eğer sen çocuk doğurursan, boşsun» dese, o kadın da ölü çocuk doğursa, yemîni bozulur ve kadın boşanmış olur. Kezâ câriyesine: «Eğer çocuk doğurursan hürsün» dese,, câriye ölü çocuk doğursa, hür olur. Çünkü doğurulan gerçekten çocuktur. Örfen de çocuk diye adlandırılır. Şerîatta dahî çocuk sayılır. Hattâ bununla iddet bitmiş olur ve o çocuk doğdukdan sonra akan kan lohusa kanıdır. O çocuğun anası yemîn eden kimsenin ümmü veledi olur. Şu halde şart gerçekleşmiş olur.

«Eğer sen doğurursan o çocuk hürdür» **dese, kadın da ölü bir çocuk, sonra da diri bir çocuk doğursa, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, diri olan âzâd edilmiş olur. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **demişlerdir ki: Diri doğan çocuk âzâd edilmiş olmaz. Çünkü şart, ölü çocuğun doğmasiyle gerçekleşti.** Nitekim daha önce anlatıldı. Ve yemîn şartın cezâsına hâcet kalmayarak bozuldu. Zirâ, ölü hürriyet için mahal değildir. **İmâm A'zam' (Rh.A.) ın delîli şudur:** Mutlak söylenilen çocuk ismi akıllı bir insanın sözünü doğrulamak için hayât vasfiyle kayıdlıdır. Zirâ, eğer hayât vasfı ile kayıdlanmasa geçersiz olur. Çünkü yemîn eden kimse hürriyetin isbâtını cezâen kasd etmiştir. Hürriyet ise ölüde sâbit olmaz. Şu halde hayat vasfı ile kayıdlanır. Nitekim yemîn eden kimsenin: «Eğer çocuğu diri doğurursan» demesi gibi. **Talâkın cezâsı ve ananın hürriyeti bunun hilâfınadır.** Zirâ kayıdlamaya elverişli değildir.

Bir kimse, fülâna borcunu bugün ödemeye yemîn etse ve borcu geçmez yâhûd kalp paradan ödese veya başkasının hakkı olan parayı verse yâhûd bu parayla ona bir şey satsa da teslîm alsa, yemîni bozulmaz. Yâni, bir kimse fülâna borcunu bugün ödeyeceğim, diye yemîn etse de, ödese, sonra fülân bu paraların bir kısmını kalp veya geçmez akça veya başkasının hakkı bulsa, yemînini bozmuş olmaz. Zirâ, kalp olmak kusûrdur. Kusûr ise, cinsi yok etmez. Bundan dolayı kalp parayla izin verse, borcunu ödemiş olur. Yemîni yerine getirmenin şartı bulunur.

بَابُ الْحَلِفِ عَلَى الْقَوْلِ

SÖZE YEMÎN BÂBI

Bir kimse «Fülân ile konuşmam» **diye yemîn etse ve fülân uyurken onunla konuşarak uyandırsa, yemînini bozmuş olur.** Zirâ onunla konuşmuş ve sözünü işittirmiştir. **Şâyet uyandırmazsa; Kudûrî'nin beyânına göre; uyumamış olsa, ona kulak verdiği takdirde işitecek yerde bulunursa, yemîni bozulmuş olur. Muhtâr olan birincisidir.**

Bir kimse: «Fülânla ancak izni olursa konuşurum» **diye yemîn etse, o kişi izin verip yemîn eden bilmediği halde onunla konuşsa, yemînini bozmuş olur.** Çünkü izin, ezândan türemiştir. Ezân; bildirmek ma'nâsınadır. Ya da kulağa gelmekten türemiştir. Bunların hepsi ancak işitmekle gerçekleşir.

Bir kimse: «Şu giysinin sâhibi ile konuşmam» **diye yemîn edip giysinin sâhibi o giysiyi sattıkda, yemîn eden kimse onunla konuşsa, yemînini bozmuş olur.** Çünkü bu izâfet, ta'rîften başkasına muhtemel değildir. Çünkü insan giyside olan bir ma'nâdan dolayı başkasına düşman olmaz. **Müşteri ile konuştuğu zaman da yeminini bozmuş olmaz.** Şu halde bu sözle zât murâd edilir.

Bir kimse: «Şu genç ile konuşmam» **diye yemîn edip ihtiyârladığı zaman konuşsa, yemînini bozmuş olur.** Çünkü hüküm zatâ teallûk eder. Zirâ sıfat hâzırda geçersizdir. Bu sıfat yemîne sebeb değildir ki, itibâr edilsin.

Şâyet bir kimse kölesine: «Eğer ben bunu satarsam veya satın alırsam bu köle hürdür.» **deyip muhayyerlik ile satarsa, yemînini bozmuş olur.** Köle de âzâd olur. Çünkü köle mülkünden dışarı çıkmamıştır. Onda şart mevcûddur. **Eğer bir başka kimsenin kölesine:** «Ben bu köleyi satın alırsam hürdür.» **deyip, muhayyerlik ile satın alsa, o köle âzâd edilmiş olur. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, âzâd edilmiş olmasına**

sebeb satın alanın mülküne girdiği içindir. İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre, âzâd edilmiş olmasına sebeb, âzâdı mülke değil satın almaya bağladığı içindir.** Şarta bağlanmış olan bir şey vâkî olurken yerine getirilmiş gibidir. Sanki «Muhayyerlik ile satın almaktan sonra bu köle hürdür» demiş gibi olmuştur.

Bir kimse muhayyerlikle bir köle satın aldıktan sonra âzâd etse, muhayyerliği düşer ve kölenin üzerine âzâd iktizâsı (âzâddan önce olmak üzere) mülk sâbit olur. Burada da öyledir. «Eğer sana mâlik olursam sen hürsün» dese, zikredilenin hılâfına olur ki, o kimse o köleyi muhayyerlik ile satın alsa âzâd edilmiş olmaz. Çünkü yemîni bozmanın şartı mülktür. O da yoktur. **Zirâ, satın alan kimse muhayyerlik ile, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, ona mâlik olmaz.** Şu halde şartın cezâsı inmez. **Eğer yemîn eden kimse, o kölenin satışını muhayyerlik ile akd etmeyip bey-i bât** (kesin satış) **ile satarsa köle âzâd edilmiş olmaz.** Çünkü satış tamâm olduğu gibi mülk ortadan kalkar ve cezâ mülkten başkasına inmez.

Fâsid ve mevkûf satış ile yemînini bozmuş olur. Yâni, yemîn eden kimse kölesini, «Satmam» diye yemîn etse, fâsid satış ile yemînini bozmuş olur. Çünkü satışın haddi mevcûddur. O da temlîktir. Temelük iki taraftan olur. Bâtıl satış ile satsa yemînini bozmuş olmaz. Çünkü satışın haddi mevcûd değildir.

Yemîn eden kimse: «Ben bu köleyi satmazsam hür olsun.» **dese de, âzâd etse, yâhûd müdebber yapsa, kendisine bağlanılan şey** (muallakun aleyh) **mevcûd olduğu için, yemînînden dönmüş olur.**

Bir kimse; nikâha, talâka, hul'a, köle âzâdına, kitâbete, kasden adam öldürmeden dolayı sulha, hibeye, sadakaya, ödünç vermeye veyâ ödünç almaya yemîn ederse, kendi veyâ vekîlinin fiili ile yemînini bozmuş olur.

Ben derim ki: Fukahânın istikrâzı bundan saymaları müşkîldir. Çünkü Fakîhler, istikrâza tevkîl bâtıldır, diye açıklamışlardır. İmdi ona yemînin bozulması terettüb etmemek vâcib olur. Zirâ bâtıl üzerine hükm terettüb etmez. Îdâ' (emânet vermek), istîdâ' (emânet almak), iâre (ödünç vermek), istiâre (ödünç almak), zebh (boğazlamak), köleyi dövmek, borcu ödemek ve almak, binâ, terzilik, giyim ve haml, bunların hepsinde, yemîn eden kimse fiili ile veyâ vekîlinin fiili ile yemînini bozmuş olur. Yâni, bir kimse, «Eğer evlenirsem şöyle olsun.» diye yemîn edip, evlense veya vekîli onu evlendirse, yemînini bozmuş olur. Diğer sûretlerde dahî hal böyledir. **Bunun vechi şudur:** Bunlarda vekîl hâlis elçidir. Hattâ haklar emredene râci olur. Sanki âmir, vekîlinin yapmış olduğu işi kendisi yapmış gibi olur.

Yemîn eden kimse şu husûslarda yalnız kendi fiili ile hânis olur. Yâni, vekîlinin fiili ile yemîni bozulmaz. Satmak, satın almak, kirâya vermek, kirâlamak, bir maldan dolayı anlaşmak, husûmet, taksim ve çocuğu dövmek, bunların hepsinde de yalnız kendi fiili ile yemîni bozulur.

Sen bilirsin ki, istikrâzda vârid olan i'tiraz burada çocuğu dövmekte de vâriddir. Zirâ çocuğu dövmek hissî bir fiildir. Bir yerden diğer yere geçmez. Ancak sahîh tevkîl olursa geçer ve sıhhati mallarda olur. Şu halde köleye bakarak sahîh olur ve çocuğa bakarak bâtıl olur.

Konuşmam diye yemîn eden kimse, namazında yâhûd namazı dışında Kur'ân-ı Kerîm okumakla, tesbîh etmekle veya «Lâilâhe illallah» demekle yâhûd tekbîr getirmekle, bize göre yemînini bozmuş olmaz. Çünkü o kimseye örfen ve şer'an konuşan denmez. **Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, yemînini bozmuş olur. Kıyâs da budur.**

Yemîn eden kimse: «Fülân ile konuştuğum gün kölem hürdür.» dese, yemîn gece ve gündüze sarf edilir. Nitekim daha önce sebebi geçti ki, gün süreksiz bir fiile bitişik olsa, o gün ile mutlak vakit murâd olunur.

Gün ile gündüze niyet etmek sahîhdir. Çünkü gün (yevm) vakitte kullanıldığı gibi gündüz ma'nâsında da kullanılır. **Bu İmâm A'zam' (Rh.A.) a göredir. Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, kazâen tasdîk olunmaz.** Çünkü yevm'in gündüz ma'nâsında kullanılması örf olmamıştır.

«Fülân ile konuştuğum gece kölem hürdür.» dese, yemîn hassaten geceye yapılmış olur. Çünkü gece mutlak vakitte kullanılmaz.

Şu kadar var ki, sözü gâye bildirir. Hattâ gibidir. Binâenaleyh: «Ben fülân ile konuşmam, şu kadar var ki Zeyd gelirse konuşurum», yâhûd «Zeyd gelinceye kadar fülân ile konuşmam.» dese, eğer Zeyd'in gelmesinden önce konuşursa yemînini bozmuş olur. Aksi takdirde müddet ta'yîni geçersiz olur.

Şâyet «Fülânın kölesiyle konuşmam», «Fülânın giysisini giymem», «Fülânın evine girmem», «Fülânın yemeğini yemem» veya «Fülânın hayvanına binmem» diye yemîn etse, meselâ: «Fülânın şu kölesiyle konuşmam» demekle muzâfa işâret ederse ve o fülân o şeyi mülkünden çıkarmakla fülânın şeye izâfeti ortadan kalkarsa, yemîninden dönmüş olmaz. Çünkü yemîn fülâna mülk izâfeti ile bir ayn'a muzâf olarak akdedilmiş olur. Binâenaleyh, mülkün zevâlinden sonra yemîn kalmaz. Nitekim işâret etmese hüküm budur. Çünkü bu ayn'ların, yâni; köle, giysi, ev, yemek ve binek hayvanının bizâtihî terk edilmeleri maksûd

değildir. Belki bunlar sâhibleri tarafından eziyet görüldüğü için terkedilirler. Yemîn, yemîn eden kimsenin maksâdına göre yapılır. Sanki yemîn eden kimse: «Fülânın mülkü olduğu müddetçe» demiş gibi olur. Yenilenen gibidir. Yâni, o fülân bir başka köle veya başka giysi veya başka ev veya hayvan satın almakla, zikredilen şeylerde mülk yenilenirse yemîn eden kimse icmâen yemînini bozmuş olmaz. Eğer yemîn eden kimse işâret etmedi ise, yâni fülâna muzâf edip ve muzâfa işâret etmedi ise, izâfetin ortadan kalkmasından sonra yemînini bozmuş olmaz. Çünkü yemîn eden kimse yemînini fülâna muzâf bir mahalde vâki fiil üzere akd eylemiştir, o fiil ise mevcûd değildir. Binâenaleyh yemînini bozmuş olmaz.

Yenilenen şeyde mülk olduğu halde fiil ile yemîn eden kimse yemînini bozmuş olur. Çünkü lâfz mutlaktır. Şu halde ıtlâkı üzere icrâ olunur.

Arkadaş ve zevce hakkında yemîn eden kimse işâret olunan şey ortadan kalktıkdan sonra dahî yemînini bozmuş olur. Yâni yemîn eden kimse, «Fülânın şu arkadaşı ile» veya «Fülânın şu zevcesi ile konuşmam», diye yemîn etse ve arkadaşlık ve zevciyyetin ortadan kalkmasından sonra konuşsa, icmâen yemînini bozmuş olur. Çünkü hür kasden terkedilir. İmdi izâfet sırf ta'rîf içindir ve muzâfun ileyhde bir ma'nâya dâvet eden şey açık değildir. Çünkü o ta'yîn edilmemiştir. Yâni yemîn eden kimse: «Ben fülânın arkadaşiyle konuşmam. Çünkü fülân benim düşmanımdır.» dememiştir. İmdi izâfetin devâmı şart kılınmamıştır. Fakat az önce yukarda geçen şey bunun hılâfınadır. Çünkü zikredilen a'yân zâtları için terk edilmezler. Köleden başkasının terk edilmesi zâhirdir. Kezâ köle dahî zâhir rivâyet üzere terk olunmaz. Çünkü köle âdiliği ve mertebesinin düşmesi için cemâdâta (cansız şeylere) katılmıştır.

İmdi izâfeti mu'teber olup, yemîn eden kimse, onun ortadan kalkmasından sonra yemînini bozmuş olmaz. İşâret edilenden başkasında; meselâ, «Ben fülânın arkadaşiyle veya fülânın karısiyle konuşmam.» der de, sonra dostuna düşman olmak veyâ karısını bâînen boşaması sûretiyle nisbet ortadan kalkar da, konuşursa yemînini bozmuş olmaz. Çünkü hür kimse mücerred başkası için terk edilebilir. İşâreti terk edince, o terk, o muhtemele delâlet eder. Zirâ, ayn'ı için olsaydı ta'yin ederdi. Binâenaleyh, izâfet ortadan kalktıktan sonra, bu ihtimâlle berâber yemîninden dönmüş olmaz.

Yemîn eden kimse, yemîninde niyyetsiz **«Hîyn»** ve **«Zaman»** kelimelerini zikrederse murâd olunan yarım yıldır. Zirâ **«Hîyn»** kelimesiyle az zaman murâd olunur. **Allah Teâlâ** (C.C.) :

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ

«Akşama girerken Allah'ı tesbîh edin.» (1) buyurmuştur.

«Hîyn» ile bazan kırk yıl murâd olunur. **Allah Teâlâ** (C.C.) buyurdu ki:

هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ ...

«İnsanın üzerine zamandan öyle bir hîyn gelmiştir ki...» (2)

Bazan da bu **«hîyn»** ile altı ay murâd olunur. **Allah Teâlâ** (C.C.) buyurdu ki:

تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ

«(O ağaç) her hîyn yemişini verir durur.» (3)

İbn Abbas (R.A.) bu âyette geçen «hîyn» ı altı ay, diye tefsîr etmiştir. Bu tefsîr orta (vasat) dır. Şu halde, altı aya yorumlanır. «Zaman» lâfzı da «Hîyn» ma'nâsında kullanılır. Niyyetle, niyyet olunan şey murâd olunur. Çünkü, niyyet ettiği şey sözünün hakîkatıdır.

«Dehr» lâfzı ile murâd malûm değildir. **İmâm A'zam Ebû Hanîfe** (Rh.A.): «Belirsiz olan dehrin zikriyle murâd nedir, bilmiyorum, yâni hangi şeyle takdir olunur bilmiyorum» demiştir.

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, dehr; hîyn ve zaman gibi yarım yıldır.

Dehr lâfzı belirli olduğu halde, onunla sürekli zaman (ebed) murâd olunur.

«Eyyâm» lâfzı ile, belirsiz olduğu halde üç gün murâd olunur. Zirâ lâfız cem-i münekker (belirsiz çoğul) dir. Belirsiz olarak zikredilmiştir. Şu halde çoğulun en azını kapsar. O da üçtür.

Çok günler, günler ve aylardan murâd on'dur. Yâni, yemîn eden kimse, şâyet kölesine: «Eğer bana çok günlerde (eyyâm-ı kesîrede)

---

(1) Rûm sûresi (60), âyet : 17
(2) El-İnsan sûresi (31), âyet : 1
(3) İbrâhim sûresi (52), âyet : 25

hizmet edersen hürsün.» dese, **bu eyyâm-ı kesîre, İmâm A'zam' (Rh. A.) a göre, on gündür.** Zirâ, bu lâfız eyyâm isminin içine aldığı ma'nânın en çoğudur. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ); **«Yedi gündür»** demişlerdir. **Eğer yemin eden kimse günlerce konuşmamaya yemîn etse, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, on gündür. İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, bir haftanın günleridir.**

Eğer belirli olarak aylarca (şuhûrda) **konuşmamaya yemîn etse, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, on aydır. İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, oniki aydır.** Zirâ, **«Şuhûr»** lâfzındaki **«lâm»** belirliliği ta'rîf içindir. O da zikredilen oniki aydır. Çünkü, şuhûr lâfzı oniki üzerinde döner. **İmâm A'zam' (Rh.A.) ın delili şudur:** Şuhûr lâfzı ma'rife cemi'dir. Bu lâfz, zikredilen şeyin en son haddine munsarıf olur. O da on'dur.

Yemin eden bir kimse: «Önce satın aldığım köle hürdür.» **dese de, bir köle satın alsa, âzâd edilmiş olur.** Zirâ, o kölenin önce satın alınması başka köle satın alınmasına muhtâc değildir. Eğer iki köleyi birden satın alıp, ondan sonra bir başka köle dahî satın alsa, onlardan biri aslâ âzâd edilmiş olmaz. Zirâ, ilk lâfzı ferddir, başkası ondan önceye geçmez. Onunla berâber de olamaz. Halbuki öncelik yoktur.

Eğer, yemin eden kimse «Yalnız» sözcüğünü eklerse, üçüncü köle âzâd edilmiş olur. Yâni, «Yalnız satın aldığım köle hürdür.» demiş olsa, üçüncü köle âzâd edilmiş olur. Çünkü, burada öncelik vardır.

Yemîn eden bir kimse, «Son olarak satın alacağım köle hürdür.» **dese, bir köle satın aldıktan sonra ölse, o köle âzâd edilmiş olmaz.** Çünkü, âhir için evvel lâzımdır. Halbuki bundan önce köle satın almak yoktur. **Eğer, bir diğer köle satın aldıktan sonra ölse, ittifâken o diğer köle, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, malın hepsinden, satın aldığı günden itibâren âzâd edilmíş olur. İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, öldüğü günden itibâren malının üçte birinden âzâd edilmiş olur.** Çünkü sonralık yemîn edenin ölümü ile gerçekleşmiştir. Şu halde ölürken, üçte birden âzâd edilmiş olur.

İmâm A'zam' (Rh.A.) ın delîli şudur: O kölenin, satın alma vaktinde sonuncu olduğu, ölüm ile belli olur. Şu halde satın alma vaktinden itibâren âzâd edilmiş olur.

Yemîn eden kimsenin: «Beni şöyle bir haber ile müjdeleyen köle hürdür» **demesiyle; üç köle ayrı ayrı oldukları halde müjdeleseler, üç kölenin ilk müjdeleyeni âzâd edilmiş olur.** Çünkü müjde (bişâret), yüzün derisini (beşeresini) değiştiren haberin adıdır. Şu halde o haberin sevindirici olması örfde şart kılınmıştır. Bu ise ancak birinci köleden gerçekleşmiş olur.

Eğer üçü beraber gelip müjdelerse, hepsi âzâd edilmiş olur. Çünkü müjde hepsinden tahakkuk etmiştir.

Yemîn eden kimsenin babasını keffâret için satın alması sahîhdir. Yâni, yemîn eden kimsenin babasını yemîn keffâreti için niyyet edip satın alması câiz görülmüştür.**Kezâ oğlunu yemîn keffâreti niyyeti ile satın alması câizdir. İmâm Züfer ve İmâm Şâfiî (Rh. Aleyhimâ) ayrı görüştedirler.**

Âzâdına yemîn ettiği köleyi keffâret-i yemîn niyyeti ile satın alması câiz değildir. Yâni, yemîn eden kimse: «Eğer şu köleyi satın alırsam hürdür.» deyip, köleyi satın aldıkda, yemîn keffâreti için niyyet etse câiz olmaz. Zirâ, keffâretin sıhhatinin şartı, niyyetin, âzâdın illetine bitişik olmasıdır. Âzâdın illeti ise yemîndir. Burada âzâdın illeti «Eğer satın alırsam» sözüdür. Satın almak ise âzâdın şartıdır. Zirâ, âzâd satın alma sırasında, ancak geçmiş yemîne muzâf olur. Şu halde yemîn vaktinde keffâret niyyeti yoktur. Yemîn eden kimse nikâhla çocuk doğuran câriyeye «Eğer ben mâlikinden satın alırsam, yemîn keffâretim için hürsün.» deyip, ondan sonra satın alsa, o câriye şart bulunduğu için âzâd edilmiş olur. Lâkin keffâret için câiz olmaz. Zirâ onun hürriyeti çocuk doğurmakla hak edilmiştir. Her bakımdan yemîne muzâf olmaz. Şâyet yemîn-eden kimse bir kınnaya (kadın köleye), «Eğer ben seni satın alırsam yemîn keffâretim için hürsün» dese, bu birinci mes'elenin hılâfınadır. Burada eğer bu kadın köleyi satın alırsa keffâret için câiz olur. Çünkü bunun hürriyeti başka bir işe dayanmış değildir. Yemîn eden kimse onun hürriyetini niyyete bitiştirmiştir.

Yemîn eden kimsenin: «Eğer bir câriye odalık edinirsem hürdür.» **demesi ile odalık edindiği câriye âzâd edilmiş olur.** Halbuki bu takdirde o câriye mülküdür. Zirâ onun hakkında yemîn mülke tesâdüf etmesi ile yemîn mün'akit olmuştur. Lâkin satın alıp döşeğine aldığı câriye değil. Zirâ bu câriye âzâd edilmiş olmaz. **İmâm Züfer** (Rh.A.), «Âzâd edilmiş olur, çünkü satın almak ancak mülkte olur, imdi odalık edinmenin zikri delâlet veyâ zamir yönünden mülkün zikridir.» **demiştir. Zirâ İmâm Züfer** (Rh.A.) **iktizâya kâil değildir.**

Bizim delîlimiz şudur: Mülk teserrî zarûretinden dolayı zikredilmiş sayılır. İmdi teserrî zarûretin miktârı ile takdîr olunur. Cezânın sıhhati hakkında zâhir olmaz. O da hürriyettir.

Yemîn eden kimsenin «Her memlûküm hürdür» **demesi ile ümmü veled ve müdebber câriyeleri ile köleleri âzâd edilmiş olur.** Çünkü rakabeten ve yed'en onlarda mülkün sâbit olması ile onlarda mutlâk izâfet vardır. Lâkin mükâtebleri ancak eğer onlara da niyyet ederse âzâd

edilmiş olur. Zirâ yed'en mülk sâbit değildir. Bu bakımdan mükâtebin iktisâbına mâlik olmaz. Ve mükâtebesi ile cimâı helâl olmaz.

Yemîn eden kimsenin üç kölesine: «Şu, yâhûd şu, yâhûd şu hürdür» **demesi ile, hemen üçüncü köle âzâd edilmiş olur.** İki öncekilerin âzâd edilmesinde yemîn eden kimse muhayyerdir. Çünkü yemîn eden kimsenin sözünün gelişi iki öncekinin birinde âzâdı gerektirmektir. Bundan dolayı yukarıda geçen sözünde üçüncüyü ortak kılması; ikisinden biri hürdür ve bu dâhi hürdür, demek gibidir. Mâtûfun aleyh, sözün başından alınmış olandır. Ta'yinle zikredilen ikiden biri değildir. Bu konuda değerli araştırmalar vardır. Biz onu **Mirkât'ul-Usûl**'de zikrettik.

Talâk gibidir. Yâni, şâyet üç karısı olan kimse «Bu kadın boştur» **veya** «Bu kadın ve bu kadın» **dese idi, sonuncu kadın boşanılmış olur ve iki önceki kadınlarda koca muhayyer kalırdı.**

Bir de ikrâr gibidir: Yâni, şâyet bir kimse «Benim üzerimde fülân kimsenin veya fülân kimsenin ve fülân kimsenin bin dirhemi vardır.» **diye ikrâr etse, beşyüz dirhemi son olarak zikrettiği fülânın olup, beş yüzü iki önceki fülânla fülânın arasında olur.**

Lâm harfi; başkasının niyâbetini kabûl eden bir fiile müteallik olsa, satmak, satın almak, kirâlamak, terzilik, boyacılık ve kalfalık gibi, sözü söyleyen için, o başkasına emri gerektirir. Tâ ki (lâm) **harfi,** başkasına o fiilin ihtisâsını ifâde etsin. Zirâ (lâm) ın ma'nâsı ihtisâs içindir. İhtisâs ise burada ancak tevkîli ifâde eden iş ile gerçekleşmiş olur.

Yemîn eden kimse: «Eğer ben senin için bir giysi satıverirsem» **diye yemîn etse, eğer muhâtabın emri olmaksızın giysiyi satarsa, yemînini bozmuş olmaz.** Zirâ tevkîl yoktur.

Gerek muhâtab o giysiye mâlik olsun, gerekse olmasın müsâvîdir. Şâyet yemîn eden kimse, «Senin elbiseni» **derse, bunun hilâfınadır.** Çünkü bu söz, giysinin onun mülkü olmasını iktizâ eder. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir.

Eğer «lâm» **bir ayn'a veyâ niyâbet kabûl etmeyen bir fiile mukârin olursa, yemek, içmek, giymek ve çocuğunu dövmek gibi;** — Çocuğunu dövmek sözü, köleyi dövmekten ihtirâzdır. Çünkü, köleyi dövmek başkasının niyâbetini kabûl eder. — **muhâtabın mülkü olmasını gerektirir.** Zirâ bu, ihtisâsın kemâlidir.

Yemîn eden kimse: «Eğer senin giysini satarsam.» **diye yemininde, eğer muhâtabın giysisini emir olmaksızın satarsa, yemînini bozmuş**

olur. Satanın bunu bilip bilmemesi müsâvîdir. Meselâ, üzerine yemîn edilen kimse elbisesini yemîn edenin elbisesi içine saklar, yemîn eden de bilmeyerek onu satar. Bu mes'ele (Lâm) ın ayn'a mukârin olmasının benzeridir. (Lâm) **ın niyâbet kabûl etmeyen fiile mukârin olmasının benzerine gelince;** «Eğer senin yemeğini yersem» **veya** «Senin meşrûbâtını içersem.» demek gibi ki, yiyeceğin, içeceğin muhâtâbın mülkü olmasını gerektirir. **(Lâm)** her ne kadar sûreten yemeğe taallûk etse de, ma'nen yiyeceğe müteallıktır.

Çocuğu dövmekte ise, mülkün hakîkatı tasavvur olunamaz. Belki, ihtisâs murâd olunur.

Bir kadın kocasına: «Benim üzerime bir kadın nikâh ettin.» **dedikte, koca:** «Benim her karım boştur!» **derse, söz söyleyen kadın dahî boşanılmış olur.** Zirâ, «Her karım» sözünde dâhildir.

Konuşan kadından başkasına niyyeti dahî sahîhdir. Çünkü, koca bu sözü o konuşan kadını râzı etmek için söylemiştir. Onun murâdı konuşan kadından başkasıdır. Lâkin bu zâhirin hılâfıdır. Şu halde, diyânet yönünden koca tasdik olunur, kazâen tasdik olunmaz.

— İKİNCİ CİLDİN SONU —

FİHRİSTLER

— **Kitapta geçen Sûre ve Âyet-i Kerîmelerin fihristi**
— **Kitapta geçen Hadîs-i Şeriflerin fihristi**
— **Açıklamaların fihristi.**
— **Şahıs isimleri fihristi.**
— **Eserde geçen Kitap isimleri fihristi.**

KİTAPTA GEÇEN SÛRE VE ÂYET-İ KERİMELERİN FİHRİSTİ

— A —

Sûre No :	Sûrenin Adı :	Kitapta Geçen Âyet No :	Sahife :
46	Ahkâf	15	263
7	A'raf	30	63

— B —

2	Bakara	221	113
2	Bakara	225	363
2	Bakara	228	253
2	Bakara	229	162, 169, 187, 224, 227
2	Bakara	230	180, 188, 217, 351
2	Bakara	231	212
2	Bakara	233	272, 284, 286, 287
2	Bakara	234	254
2	Bakara	235	260
2	Bakara	236	130, 132
2	Bakara	283	172

— C —

28	Cin	8	387

— D —

31	Dehr (İnsan) ...	1	398

— E —

6	En'âm	106		4
8	Enfâl	39		5
8	Enfâl	63		172
8	Enfâl	65		17

— F —

48	Feth	16		43

— H —

22	Hacc	39		3, 4
22	Hacc	40		3
15	Hicr	85		4
49	Hucurat	9		51
49	Hucurat	10		298
11	Hûd	97		183

— İ —

14	İbrâhim (A.S.)	25		398
31	İnsan (Dehr)	1		398
94	İnşirâh	5		176

— K —

18	Kehf	24		374

— L —

111	Leheb	1		171
31	Lokmân (A.S.)	14		263
31	Lokmân (A.S.)	15		9, 285, 298

— M —

5	Mâide	89		364, 369
5	Mâide	91		79
47	Muhammed (S.A.V.)	11		125
58	Mücâdele	3		233
58	Mücâdele	4		238
60	Mümtehine	9		289

60	Mümtehine	10		153, 258

— N —

16	Nahl	91		367
16	Nahl	125		4
27	Neml	21		296
4	Nisâ	3		111, 129
4	Nisâ	20		227
4	Nisâ	23		82
4	Nisâ	24		107, 111, 129, 145
4	Nisâ	92		27, 170
4	Nisâ	141		122
24	Nûr	4		244
24	Nûr	6		242
24	Nûr	25		365

— R —

60	Rûm	17		398

— Ş —

26	Şûarâ	4		171
42	Şûrâ	25		96

— T —

66	Tahrîm	1		371
66	Tahrîm	2		371
65	Talâk	1		164, 217, 260
65	Talâk	4		253, 254
65	Talâk	6		139, 281
9	Tevbe	5		5
9	Tevbe	29		5
9	Tevbe	36		5

— Y —

10	Yûnus (A.S.)	88		94

KİTAPTA GEÇEN
HADÎS-İ ŞERÎFLERİN FİHRİSTİ

— A —

Hadîs-i Şerîfin mevzû' :	Sahife
Adak hakkında	367
Adağın yerine getirilmesi hakkında	372
Altın ve ipek eşyâlar hakkında	69
Âzâd etme hakkında	294
Azl hakkında	76

— B —

Bakılmayacak yerler hakkında	74
Boşama hakkında	164

— C —

Câriyenin âzâd olması hakkında	311
Câriyenin talâkı hakkında	254
Ciddî ve şakası olmayan üç şey hakkında	300, 365
Cum'a günü tırnak kesmek hakkında	90

— Ç —

Çocuğun malı hakkında	285

— D —

Dâr-ı Harb'de yiyecekler hakkında	15
Da'vete îcâbet etmek hakkında	67
Dînini değiştirenler hakkında	43
Dul kadınlar hakkında	118

— E —

Elin borcu hakkında 171
Evlenmeden önce, evlenilecek kadını görmek hakkında 75
Eyerler üzerindeki ferçler hakkında 171

— H —

Hâmileler hakkında 78
Hasıyy hakkında 76

— İ —

İçki ve Kumar hakkında 79
İnsanların ortak olduğu şeyler hakkında 60
İddet hakkında 164
İyi geçinmek hakkında 288

— K —

Kadınların velâsı hakkında 357
Kadınların lâ'net etmesi hakkında 244
Karaborsacılar hakkında 89
Kavmin kölesi hakkında 41
Köle ve Mükâteb hakkında 165
Kur'ân-ı Kerîm hakkında 84

— L —

Lâ'netleşmeler hakkında 245

— M —

Mü'min'in kendini zelîl etmesi hakkında 10

— N —

Namazı emretmek hakkında 121

— O —

Oğulun malı hakkında 149
Oyun oynamak hakkında 87

— Ö —

Örş ve Harâç hakkında 36

— P —

Pınarın harîmi hakkında 55

— S —

Sadaka ve Hediye hakkında 349
Süsler hakkında 69
Sütkardeşliği hakkında 157

— T —

Tâif'in köleleri hakkında 300
Talâk hakkında 66
Tunç yüzük hakkında 69

— Ü —

Ümm-ü veled hakkında 310, 339

— V —

Velâ hakkında 352, 354
Velîler hakkında 123

— Y —

Yabancı kadına şehvetle bakmak hakkında 75
Yalan yere yemîn etmek hakkında 362
Yarışmalar hakkında 88
Yemîn etmek hakkında 366
Yemîni bozmak ve dönmek hakkında 367, 370
Yemînde istisnâ hakkında 374

— Z —

Zenginler hakkında 126
Zî - rahm-i mahrem hakkında 299

—— AÇIKLAMALARIN

ALFABETİK FİHRİSTİ ——————————

— A —

Âciz ve kadınla zaîfin cihâdı 6
Âhiret kardeşi 359
Ahsen-i talâk 182
Afel 249
Afla 249
Akid esnâsında ödenecek mehr 130
Ali' (K.V.) nin Müslüman oluşu 49
Altın yüzük kullanmak 68
Âsîlerle çarpışmak 50
Atan 54
Azl 76

— B —

Bâğî 50
Bâîn talâk 182
Balcağız 218
Batman 238
Beynûnet-i mugallâza 188
Beynûnet-i kat'iyye 188
Beynûnet-i Kübrâ 188
Beynûnet-i Sugrâ 188
Bid'î talâk 182
Boşamanın sebebleri 163

— C —

Câhiliyye Devri nikâhları 114
Cihâd 3
Cihâd'a izin verilmesi 3
Cizye 12
Çu'l alel'cihâd 7

— Ç —

Çocuğa kimin bakması gerekir? 270

— D —

Dâr-ı Harb 31
Dâr-ı İslâm 31
Diş yaptırmak 71
Diyânet öpmesi 83
Düğün ziyâfeti 67

— E —

Ebeveyn, evlâdını harbe gitmekten men edebilir mi? 6
Ebvâ 18
El ile istimnâ 76
Emân 11
Emân bil'kitâbe 11
Emân-ı sarîh 11

— F —

Fârr 207
Fârr'ın karısı 207
Fiilî ric'at 212

— H —

Hadd-i kazf 241
Hamam âdâbı 91
Hasen-i talâk 182
Hıdâne 270
Hızâne 270
Hul' 224
Hulle 218
Hürmet-i galîza 188
Hürmet-i hafîfe 188
Hürmet-i kübrâ 188
Hürmet-i sugrâ 188

— I —

Innîn 248

— İ —

İhbârî cümle 101
İhrâz 14
İlk gazve 18
İlk seriyye 18
İmân 93
İpek eşyâlar 68
İslâm Dînine girmek isteyen ne yapar? 97
İstilâd 327
İstishâb kâidesi 203
İvaz 22
İzinsiz olarak bir yere bakmak 73

— K —

Kavlî ric'at 212
Kınn 144
Kınna 144
Kefâet 125
Koca, karısını nerede oturtmakla mükelleftir? 281
Koca, karısının kimlerle görüşmesine mâni' olabilir? 282
Koltuk altı ve kasık kıllarını tıraş etmek 91
Köle ve câriye âzâdı 293
Küffâr'dan istenilen üç şey 7

— L —

Liân 241

— M —

Mâbetlere karşı hürmet 84
Masturbation 76
Mecbûb 248
Men 13
Mehir 129
Mehr-i misil 131
Mehr-i müeccel 131
Menea 27
Mevkûf 144
Mevlel muvâlât 359
Muzaffer komutanın yapacağı işler 37
Mut'a nikâhı 114

Mürekkebât-ı İhbâriyye 101
Müste'men 25
Müstenfîr 6
Müşâ' 15
Müştehât 108

— N —

Nafaka 276
Nafaka kime âiddir? 276
Nefel 17
Nefîr 6
Nefîr-i âmm 6
Nefîr-i hâss 6
Nefr 6
Nikâhın şer'î dâi ve sebebleri 100

— O —

Okunmayacak hâle gelen Dînî kitaplar ne yapılır? 83

— R —

Rakîk 144
Ratk 249
Resûlüllah' (S.A.V.) ın îlâsının sebebi 220
Retka 249
Ric'at 212
Ric'î talâk 182

— S —

Sa' 238
Sebkat 242
Semen 22
Seriyye 18
Sütanne 156
Sütkardeş 156

— T —

Tahammül 106
Takma veyâ kaplama diş yaptırmak 71
Talâk kaç kısımdır? 182

Ta'lîk 200
Tebvie 147
Tehiyye öpmesi 83

— V —

Velîme 67

— Y —

Yemek, içmek âdâbı 63
Yüzük takmak 68

— Z —

Zahr 232
Zevi'l - erhâm 299
Zıhâr 232
Zî - menea 27
Zî - rahm 299

ŞAHIS İSİMLERİ FİHRİSTİ

— A —

Abdullah ibn ABBÂS (R.A.) : 22, 82, 293, 374, 375, 398
Abdullah b. AMR (R.A.) : 270
Abdullah ibn MES'ÛD (R.A.) : 67, 84, 374
Abdurrahman ibn ÖMER (R.A.) : 293, 374
Abdurrahman b. AVF (R.A.) : 293
AHMED /İmâm, Ebû Abdullah/ (Rh.A.) : 3, 40, 43, 67, 73, 270, 331
ÂİŞE /Âişe-i Sıddîka/ (R.Anhâ) : 75, 90, 218, 220, 263, 293
Akseki (Ahmed Hamdi) . 97
ALİ /Ebû Türab/ (R.A.) : 8, 49, 50, 68, 69, 115, 126, 391
Amr b. ÂS (R.A.) : 73
Âsım Efendi (Mütercim) : 49
Attâbî (Rh.A.) : 33, 385

— B —

Berîre (R. Anhâ) : 349
Beyzâvî /Kâdî/ (Rh.A.) : 198
Bilmen (Ömer Nasûhî) : 25, 83, 84, 93, 238, 276
BUHÂRÎ /Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el - Cu'fî el - Buhârî/ (Rh.A.) : 40, 43, 67, 114

— C —

Ca'fer /Ca'fer-i Sâdık/ (R.A.) : 49

— D —

Dâre - Kûtnî (Rh.A.) : 310
Davudoğlu (Ahmed) : 3, 6, 8, 12, 18, 50, 73, 100, 115, 125, 156, 163; 212, 218, 220
Devânikî /İmâm Ebû Ca'fer ed - Devânikî/ (Rh.A.) : 65

— E —

Ebû Bekir Sıddîk (R.A.) : 40, 44, 220, 293
Ebû Dâvûd (Rh.A.) : 114, 270
Ebû Hanîfe /İmâm A'zam/ (Rh.A.) : 11, 13, 21, 27, 28, 35, 38, 40, 44, 48, 52, 53, 56, 62, 65, 77, 79, 80, 83, 86, 95, 98, 99, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 124, 135, I36, 137, 140, 141, 142, 143, 146, 147, 150, 153, 156, 157, 159, 160, 172, 174, 175, 187, 194, 195, 197, 198, 204, 211, 219, 229, 230, 235, 236, 249, 262, 265, 267, 268, 289, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 314, 318, 321, 322, 326, 328, 333, 338, 339, 341, 344, 345, 346, 347, 348, 354, 356, 359, 368, 369, 372, 375, 380, 382, 383, 385, 386, 387, 389, 391, 392, 395, 396, 398, 399
Ebû Hüreyre /Abdurrahman ibn-i Sahr-ı Ezdî/ (R.A) : 73, 316
Ebû'l - Kâsım Saffâr (Rh.A.) : 139
Ebû'l - Leys /Fakîh, Hâfız/ (Rh.A.) : 88, 92, 139, 326, 373
Ebû Muhammed Mes'ûd b. el - Hüseyin /Şeyh/ (Rh.A.) : 335
Ebû Suheyl (Rh.A.) : 106
Ebû Ubeyd (Rh,A.) : 218
Ebû Yûsuf /Ebû Yûsuf Yâkûb ibn-i İbrâhim el - Ensârî/ (Rh.A.) : 29, 35, 38, 44, 48, 62, 65, 79, 81, 86, 88, 106, 114, 115, 116, 137, 147, 153, 166, 187, 204, 219, 277, 306, 308, 311, 312, 318, 321, 322, 323; 330, 339, 341, 347, 352, 354, 355, 356, 367, 368, 369, 380, 382, 385, 386, 387, 391, 396
Enes ibn Mâlik (R.A.) : 3, 6, 83
Evs b. Sâmit (R.A.) : 232
Ezherî (Rh.A.) : 218

— F —

Fahru'l - İslâm (Rh.A.) : 59, 237
Fakîh-i Mekkî (Rh.A.) : 245
Fâtıme (R. Anhâ) : 49
Firûzâbâdî : 49

— H —

Hadîce (R. Anhâ) : 49
Hafsa (R. Anhâ) : 220
Hâkim b. Hizâm (R.A.) : 270, 293
Hamîdü'd - Dîn /Şeyh/ (Rh.A.) : 104
Hamza (R.A.) : 18, 49

Hârîce b. Hüzâfe (R.A.) : 73
Hasan (R.A.) : 49
Hasan /İmâm/ (Rh.A.) : 48, 117, 249
Hasan Basri (R.A.) : 178
Hassâf (Rh.A.) : 157, 250, 273, 277
Havle /Huveyle, Havle bint-i Mâlik b. Sa'lebe/ (R. Anhâ) : 232
Hilâl b. Ümeyye (R.A.) : 241, 242
Hişâm (Rh.A.) : 276
Hüseyin (R.A.) : 49

— I, İ —

IYÂZ /Kâdî Ebû'l - Fazl Iyâz b. Mûsâ b. Iyâz el - Yahşûbî el - Sebtî el - Mâlikî/ (Rh.A.) : 67
İbn-i Abdilberr (Rh.A.) : 67
İbn-i Hibban (Rh.A.) : 73
İbn-i Mâce (Rh.A.) : 310
İbn Ömer (R.A.) : 15, 63, 164
İbnu's - Sebbağ (Rh.A.) : 279
İbn Suhnûn el - Mâlikî (Rh.A.) : 40
İbni's - Sübkî (Rh.A.) : 67
İBRÂHİM Halîlu'r - Rahmân (A.S.) : 82
İMÂMEYN /Ebû Yûsuf ile İmâm Muhammed/ (Rh. Aleyhimâ) : 21, 31, 32, 38, 53, 56, 63, 68, 77, 80, 112, 113, 118, 119, 124, 135, 136, 141, 142, 143, 146, 147, 156, 159, 172, 174, 175, 187, 193, 194, 197, 198, 204, 211, 219, 229, 246, 262, 265, 267, 289, 290, 297, 304, 307, 309, 310, 311, 314, 328, 338, 339, 344, 345, 346, 348, 359, 383, 386, 389, 390, 392, 394, 398, 399
ÎSÂ (A.S.) : 97

— K —

KÂDÎHÂN /Fahru'd - Dîn Hasan b. Mansur el - Evzecendî el - Ferğânî/ (Rh.A.) : 39, 45, 46, 70, 71, 90, 91, 96, 105, 108, 117, 195, 226
KERHÎ /İmâm Ebû'l - Hasan Ubeydullah b. el - Hasan el - Kerhî/ (Rh. A.) : 277
Köksal (M. Âsım) : 18, 232
KUDÛRÎ /Ebû'l - Hasen Ahmed b. el - Kudûrî el - Bağdâdî/ (Rh.A.) : 276, 281, 282

— M —

MÂLİK /İmâm Mâlik b. Enes b. Ebî Âmir el-Esbahî el-Hamîrî/ (Rh. A.) : 13, 40, 63, 84, 116, 124, 163, 376
Mansûr (Halîfe) : 375
Mariyye (R. Anhâ) : 220
Mâturîdî /Şeyh Ebû Mansûr el - Mâturîdî/ (Rh.A.) : 83
Mevlânâ Şiblî : 220
Muğîre (R.A.) : 75
Muhammed /İmâm, Muhammed b. el - Hasan b. Farkad eş - Şeybânî/ (Rh.A.) : 11, 13, 35, 38, 44, 48, 54, 56, 62, 81, 86, 94, 104, 112, 115, 116, 120, 137, 150, 153, 166, 177, 187, 204, 219, 223, 251, 274, 276, 306, 308, 311, 312, 318, 321, 322, 339, 341, 347, 354, 356, 368, 369, 380, 382, 385, 386, 387, 391
Muhammed ibn İSHÂK (Rh.A.) : 375
Muhammed b. Mukâtil (Rh.A.) : 282, 367
MÛSÂ (A.S.) : 131
Müslim /İmâm, Ebû'l - Hüseyn Müslim b. el - Haccâc b. Müslim el - Kuşeyrî en - Nisâbûrî/ (Rh.A.) : 3, 6

— N —

Necmüddîn Nesefî (Rh.A.) : 104
Nehâî /İmâm Nehâî İbrâhim/ (Rh.A.) : 239
Nesâî /Ebû Abdirrahmân en - Nesâî/ (Rh.A.) : 3, 6, 73
Nesefî /Kâdî Ebû Ali en - Nesefî/ (Rh.A.) : 123
Nevevî /Muhyiddîn Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Şeref Nevevî/ (Rh.A.) : 67

— O, Ö —

Osman (R.A.) : 293
Ömer /Farûk-u A'zam/ (R.A.) : 35, 36, 41, 54, 73, 91, 163

— R —

Radıyuddîn (Rh.A.) : 363
Reş îd'üd - Dîn /Muhammed Nisâbûrî/ (Rh.A.) : 355
Rûyânî (Rh.A.) : 279

— S —

Sa'd b. Muâz el - Mervezî (Rh.A.) : 123
Sadru'l - İslâm el - Pezdevî (Rh.A.) : 123
Sadru'ş - Şerîa /Sadr'uş - şerîatis - sanî, Ubeydullah ibn-i Mes'ûd ibn-i

Tâc-iş - Şerîa **Mahmûd ibn-i Sadru'ş - Şerîa Ahmed/** (Rh.A.) : 41, 79, 102, 140, 148, 195, 215, 243, 255, 256, 264, 290, 301, 315, 324, 340, 362, 363, 372, 377, 378, 383, 384
Sadrü'ş - Şehîd Süleymân (Rh.A.) : 123, 388
Safiyye (R. Anhâ) : 323
Saîd b. Cübeyr (R.A.) : 233
Serahsî /Şemsü'l - Eimme/ (Rh.A.) : 70, 71, 83, 123, 126, 159, 372
Süleymân b. Büreyde (R.A.) : 7

— Ş —

ŞÂFİÎ /İmâm; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. el - Abbâs b. Osman b. Şâfiî/ (Rh.A.) : 13, 14, 39, 44, 46, 49, 50, 84, 87, 91, 108, 109, 111, 113, 115, 116, 117, 119, 142, 147, 148, 152, 157, 189, 200, 213, 216, 219, 237, 251, 273, 277, 278, 279, 297, 304, 325, 331, 332, 348, 358, 363, 364, 369, 370, 372, 376, 396, 400
Şemsü'l - Eimme /Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es - Serahsî/ (Rh.A.) : 70, 71, 83, 123, 126, 159, 324, 372, 381
Şemsü'l - Eimme el - Hulvânî (Rh.A.) : 45
Şerîk ibn Sahmâ (R.A.) : 241, 242
Şeyhu'l - İslâm (Rh.A.) : 84, 116, 262
Şeyhu'l - İslâm Hâherzâde (Rh.A.) : 94, 326
Şuayb (A.S.) : 132

— T —

Taberî /Kâdî/ (Rh.A.) : 279
Tâc'üş - Şerîa /Ömer b. Sadr'üş - şerîa't - ül - evvel Ubeyd ibn-i Mahmûd'il - Mehbûbî/ (Rh.A.) : 194
Temurtâşî /Şemsüddîn Muhammed bin Abdullâh Gazzî/ (Rh.A.) : 84
Tirmizî (Rh.A.) : 68

— Y —

Yavuz (A. Fikri) : 71, 83, 100

— Z —

Zahîrü'd - dîn (Rh.A.) : 81
ZEYLAÎ /Fahrüddîn, Ebû Muhammed Osman ibn-i Ali/ (Rh.A.) : 9, 11, 29, 30, 34, 65, 66, 83, 103, 113, 117, 118, 121, 122, 130, 132, 136, 137, 138, 140, 141, 151, 157, 159, 162, 169, 172, 175, 180, 207, 233, 236, 243, 257, 273, 289, 302, 315, 324, 333, 352
Zeyneb binti Cahş (R. Anhâ) : 220

ZÜFER /Züfer b. el - Huzeyl b. Kays el - Kûfî/ (Rh.A.) : 48, 136, 143, 148, 150, 172, 173, 176, 191, 219, 265, 282, 283, 334, 371, 373, 379, 387, 400

Zü'l - Karneyn (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) 82

ESERDE GEÇEN KİTAP İSİMLERİ FİHRİSTİ

— A —

Açıklamalı - Muâmelâtlı İslâm İlmihâli : 71, 83, 100
ASL (El - Asl fil fürû) : 59, 104, 131, 250, 274
Asr-ı Saâdet : 220

— B —

Bedâyî : 132, 277, 306, 355
Beyzâvî : 198
Buhârî : 9, 15
Bülûğ'ül - Merâm Tercüme ve Şerhi (Selâmet Yolları) : 3, 6, 8, 12, 18, 50, 73, 76, 100, 114, 125, 156, 163, 212, 218, 220, 232, 292
Büyük İslâm İlmihâli : 83, 84, 91, 93

— C —

Câmiu'l - Kebîr : 195, 237
Câmiu'l - Kebîr Şerhi : 175, 388
Câmiu's - Sağîr : 34, 69, 70, 71, 85, 195, 227
Câmiu's - Sağîr Şerhi : 70, 195
Cevâmiu'l - Fıkh : 195

— E —

El - Îcâbet'ül - Muhtasarat'üş - Şerîa fî mesâil'iş - Şerîa : 76
El - Ecnâs : 94
Es - Seyf el - Meslûl : 40

— F —

Fetâvâ - i Bezzâziyye : 40
Fetâvây - ı Kâdîhân : 70, 91, 95, 96, 97, 108
Fetâvây - ı Suğrâ : 81, 261
Fevâid : 41, 86
Firuzâbâdî Kâmûsu : 49

— G —

Gâyetü'l - Beyân : 24, 77, 105, 279, 296

— H —

Hâniyye : 116, 181, 326, 330, 381
Hâvî : 279
Hızanetu'l - Müftîn : 269
Hidâye : 39, 69, 70, 71, 83, 103, 104, 132, 148, 168, 169, 194, 195, 245, 255, 256, 264, 166, 267, 277, 306, 314, 315, 328, 334, 335, 355, 359, 362, 377, 378, 380, 384, 390, 391
Hidâye Şerhi : 21, 267, 279, 297
Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu : 25, 238, 276
Hulasâ : 46, 108, 116, 270, 275, 276, 284

— İ —

İhtiyâr (El - İhtiyâr) : 180
İmâdiyye (El - Fusûlü'l - İmâdiyye) : 86, 115, 142, 295, 347
İslâm Dîni : 97
İslâm Tarihi : 18, 232

— K —

Kâfî : 20, 39, 55, 59, 66, 69, 70, 71, 78, 79, 84, 85, 86, 100, 118, 120, 123, 132, 148, 161, 166, 186, 189, 266, 270, 273, 297, 315, 316, 333, 334, 347, 352, 355, 365, 366, 384, 385, 390, 391, 393
Kâidiyye : 350
Kâmûs Tercemesi : 49
Kenz : 65, 66, 103, 144, 151, 162, 178, 215, 257, 264, 324, 390
Keşşâf-u Istılâhât'il - Fünûn : 144, 207, 327
Kifâye : 297
Kudûrî : 123, 276, 281, 282, 394
Kunye : 87, 90, 297

— M —

Mebsût : 28, 46, 71, 116, 195, 242, 277, 298, 324, 325
Mecma' : 22
Mecma' Şerhi : 22
Mecmâu'l Fetâvâ : 52
Mecmûu'n - Nevâzil : 115
Megâzî : 375
Mes'ûdî : 355
Mi'râc - üd - Dirâye : 34, 102, 104, 179
Mirkât Şerhi : 218, 382
Mirkât'ul - Usûl : 401
Mudmarât : 104
Muhît : 34, 41, 86, 93, 94, 100, 118, 187, 226, 228, 355, 359, 385
Muhtasar-u Muhît : 355
Mültekâ : 138
Münye : 356, 357
Müşkilât : 189

— N —

Nevâdir : 99
Nevâzil : 374
Nihâye : 6, 28, 46, 64, 84, 101, 112, 116, 117, 148, 202, 223, 236, 246, 277

— S —

Sahîh (Buhârî) : 114
Sıhâh : 366
Sîyeru'l - Ecnâs : 94
Sîyeru'l Kebîr : 14, 18, 32, 71
Sîyeru's Sağîr : 14
Sîyer Şerhi : 94
Sünen (Ebû Dâvûd) : 114

— Ş —

Şemâil-i Şerîfe : 68

— T —

Tahâvî Şerhi : 24, 85, 202
Tahrîr : 175
Tatârhâniyye : (Fetâvây-ı Tatârhâniyye) : 105
Tavzîh : 168
Tekmîle Şerhi : 355
Telvîh : 169, 176, 188
Telvîh Hâşiyesi : 176, 188, 218
Tuhfe : 13, 146, 326

— U —

Udde : 279
Umde : 41

— V —

Vâkıâtu's - Sadru'ş - Şehîd : 20, 206

Vikâye : 103, 106, 177, 178, 180, 215, 257, 324, 325, 353, 368, 380, 383, 390

— Y —

Yenâbî : 166

— Z —

Zahîre (Zahîret'ül - Fukahâ : 6, 64, 93, 104, 126

Zahîriyye (Fetâvây-ı Zahîriyye) : 104, 381

Ziyâdât : 195

—— BU CİLTTE İSİMLERİ GEÇEN
BAZI ZEVÂT-I KİRÂM'IN
TERCEME-İ HÂLLERİ ——

Hz. ABDULLAH İbn ABBÂS (R.A.)

Doğumu : 617 M. (?)
Vefâtı : Tâif, 68 H. (688 M.)
(Fazla bilgi için C. 1, S. 492'ye bakınız.)

Hz. Abdullah bin AMR (R.A.)

Doğumu : 577 M. (?)
Vefâtı : Mısır, 43 H. (663 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 492'ye bakınız.)

Hz. Abdullah ibn MES'ÛD (R.A.)

Doğumu : (?)
Vefâtı : Medîne-i Münevvere, 32 H. (653 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 492'ye bakınız.)

Hz. Abdurrahman ibn-ü AVF (R.A.)

Doğumu : Mekke-i Mükerreme, 577 M. (?)
Vefâtı : Mekke-i Mükerreme, 31 H. (652 M.)

Aşere-i Mübeşşere'den gâyet âlicenâb bir zâtdır. Aynı zamanda fakîh ve fâzıl bir zâtdı.

Birçok gazvelerde Peygamber (S.A.V.) Efendimizle berâber bulunmuştur.

O'nun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz: **«Abdurrahman gökde emîndir, yerde emîndir.»** buyurmuştur.

Hz. Ömer' (R.A.) in kurduğu on kişiden meydana gelen **Şûrây-ı Hilâfet**'in a'zâlarından idi.

Ticâretle meşgûl olurdu. Servetinin büyük bir kısmını Hak yolunda harcamıştır.

Kendisinden 65 Hadîs-i Şerîf rivâyet edilmiştir.

75 yaşında vefât etmiştir. Bakî Kabristanında medfûndur.

Radıyallâhü Teâlâ Anh.

Hz. İMÂM AHMED (Rh.A.)

(Ebû Abdullâh Ahmed İbn-i Muhammed İbn-i Hanbel Şeybânî)
Doğumu : Bağdâd, 164 H. (780 M.)
Vefâtı : Bağdâd, 241 H. (855 M.)
(Dördüncü Büyük İmâm'dır. Fazla bilgi için C. 1, s. 492'ye bakınız.)

Hz. ÂİŞE (R. Anhâ)

Doğumu : Mekke, 604 M. (?)
Vefâtı : Medîne-i Münevvere, 57 H. (677 M.)
(Fazla bilgi için C. 1, s. 493'e bakınız.)

Hz. ALİ (R.A.)

(Aliyy ibn-i Ebi Tâlib, Ebûlhasen, Ebû Türâb)
Doğumu : Mekke-i Mükerreme, 596 M. (?)
Vefâtı : Kûfe, 40 H. (660 M.)
(Dördüncü Halîfedir. Fazla bilgi için C. 1, s. 494'e bakınız.)

Hz. ATÂ (Rh.A.)

(Atâ ibni Ebi Rebâh)

Doğumu : (?)
Vefâtı : Mekke, H. 114/115 (M. 732/733)
Künyesi, **Ebû Muhammed'dir.**

Tâbiînin büyüklerindendir. Mekke-i Mükerreme'nin en yüksek fukahâsındandır. Orada fetvâ işleri kendisine bırakılmıştı.
İkiyüz kadar Sahâbe-i Kirâm'a yetişmişti.

Hz. Âişe' (R. Anhâ) den, Abdullah ibnü Abbas' (R.A.) dan, Abdullah ibnü Zübeyr' (R.A.) den ahadîs-i şerîfe dinlemiştir. Kendisinden de Amr ibn-i Dînar, Zührî, Katâde (Rh. Aleyhim) gibi birçok tâbiîn rivâyette bulunmuşlardır.

Mekke'de müftü iken, çok büyük şöhret kazanmış, fıkıh ve hadîsde ve bilhassa Hacc Bahsinde, en yüksek salâhiyet sâhiblerinden biri olarak tanınmış idi.

İbn-i Abbas' (R.A.) dan sonra tedris kürsüsü **Atâ'ya** intikâl etmişti.

İmâm A'zam (Rh.A.), Atâ için; «Ben Atâ'dan faziletli bir zât görmedim.» demiştir.

88 yaşında vefât etmiştir.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Hz. ATTÂBÎ (Rh.A.)

(Ahmed b. Muhammed b. Ömerü'l - Attâbî)

Doğumu : Buhârâ, (?)

Vefâtı : (?) 586 H. (1190 M.)

Zâhidüddîn adıyla da tanınır. Hanefî Fukahâsındandır, Künyesi **Ebû Nasr**'dır. Çok bilgili ve zâhid bir zâtdır.

Rahmetüllâhi Aleyh

Eserleri : Tefsîr-i Attâbî (Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri), Cevâmiü'l - Fıkh (4 cilt) (Fetâvây-ı Attâbî), İmâm Muhammed Şeybânî'nin Câmiü'l - Kebîr ve Câmiu'z - Zahîr'lerinin şerhleri.

Hz. KÂDÎ BEYZÂVÎ (Rh.A.)

(Abdullah b. Ömer)

Doğumu : (?)

Vefâtı : Tebriz, 692 H. ? (1291 M. ?)

Fars Büyük Kâdî'sının oğludur. Şiraz'da Kâdîlık yapmıştır. Kur'ân müfessiridir.

Zemâhşerî'nin Keşşâf'ını esâs tutarak hazırladığı «**Envâr'ül - tenzîl ve Esrâr'ül - te'vîl**» adlı tefsîr'ini yazmıştır. Bu eserin Bulak 1282/1283, İstanbul 1285, 1305, 1314; Kahire 1313, 1320; İran 1283, Lucknov 1869, 1873 ve Bombay 1869 tarihli baskıları vardır. Ayrıca bu eserin, müteaddid şerhleri vardır.

Rahmetüllâhi Aleyh

Eserleri : Minhâc'ül - vusûl ilâ ilm'el - usûl, Tevâli'ül - envâr min metâli'ül - enzâr, Nizâm'ül Tavârih.

Hz. İmâm BUHÂRÎ (Rh.A.)

(Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el - Cu'fî el - Buhârî)

Doğumu : Buhârâ, 13 Şevvâl 194 H. (21 Temmuz 810 M.)

Vefâtı : Hartenk, 30 Ramazan 256 H. (31 Ağustos 869 M.)

(Fazla bilgi için C. 1, s. 495'e bakınız.)

Hz. Ca'fer-i Sâdık

(Ca'fer b. Muhammed)

Doğumu : (?) 80 H. (699 M. ?)

Vefâtı : Medîne-i Münevvere, 148 H. (765 M.)

Lâkabı **Ca'fer-i Sâdık**'dır. 12 İmâm'ın altıncısıdır. Hadîs'de çok derin bilgi sâhibi idi.

Babası Muhammed'ül Bekir'in yerine İmâmete geçmiştir.
Rahmetüllâhi Aleyh

Hz. DÂREKÛTNÎ (Rh.A.)
(Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî)

Doğumu : Bağdâd, 305 H. (917 M.)
Vefâtı : Bağdâd, 385 H. (995 M.)
(Fazla bilgi için C. 1, s. 497'ye bakınız.)

Hz. EBÛ BEKR (R.A.)

(Ebû Bekr-i Sıddîk, Abdullah b. Ebû Kuhâfe b. Âmir b. Amr b. Kâ'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre)

Doğumu : (?) 571 M. (?)
Vefâtı : Medîne-i Münevvere, 13 H. (634 M.)
(Fazla bilgi için C. 1, s. 498'e bakınız.)

Hz. EBÛ DÂVÛD (Rh.A.)

(Hâfız Ebû Dâvûd Süleymân bin Eş'as, Sicistânî)
Doğumu : Horasan, 202 H. (817 M.)
Vefâtı : Basra, 275 H. (888 M.)
(Fazla bilgi için C. 1, s. 498'e bakınız.)

Hz. EBÛ HANÎFE (Rh.A.)

(İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit b. Zotâ b. Mâh)
Doğumu : Kûfe, 80 H. (699 M.)
Vefâtı : Bağdâd, 150 H. (767 M.)
(Fazla bilgi için C. 1, s. 502'ye bakınız.)

Hz. EBÛ HÜREYRE (R.A.)
(Abdurrahman ibn-i Sahr-ı Ezdî)

Doğumu : (?) 601 M. (?)
Vefâtı : Medîne-i Münevvere 59 H. (679 M.)
(Fazla bilgi için C. 1, s. 499'a bakınız.)

Hz. EBÛ'L - LEYS (Rh.A.)

(Ebû'l - Leys Nasr b. Muhammed es - Semerkândî)
Doğumu : Semerkand (?)
Vefâtı : (?) 373 H. (983 M.)
(Fazla bilgi için C. 1, s. 500'e bakınız.)

Hz. EBÛ UBEYDE (R.A.)
(Ebû Ubeyde el - Cerrâh)

Doğumu : (?)
Vefâtı : Şam (?) 18 H. (639 M.)

Asıl adı **Âmir b. Abdullâh b. el-Cerrâh**'dır. Belhâris âilesindendir. **Aşere-i Mübeşşere**'den ve ilk Müslüman olanlardandır.

Yiğitliği ve ferâgati ile temâyüz etmiş, bu sebeble Peygamber (S. A.V.) Efendimiz kendisine **«Amîn»** lâkabını vermiştir.

Uhud Gazâsında Peygamber (S.A.V.) Efendimizin yardımına koşmuş ve bütün seferlerinde bulunmuştur.

Daha sonra yeni Müslümanlara hocalık yapmak için **Necrân**'a gönderilmiştir. Hz. Ömer (R.A.) zamanında Suriye Ordusunun Başkomutanlığına getirilmiştir. Şam, Antakya ve Halep şehirlerini zaptetmiştir.

Emvâs vebâsında vefât etmiştir. Kabrinin Şam'da Câmiü'l-Cerâh'da olduğu söylenir.

Radiyallâhü Anh

Hz. EBÛ YÛSUF (Rh.A.)
(İmâm Ebû Yûsuf Yâkub ibn-i İbrâhim el - Ensârî)

Doğumu : Kûfe, 113 H. (731 M.)
Vefâtı : Bağdâd, 183 H. (799 M.)
(Fazla bilgi için C. 1, s. 500'e bakınız.)

Hz. ENES ibn MÂLİK (R.A.)
(Enes b. Mâlik Ebû Hamza)

Doğumu : (?)
Vefâtı : (?) 91 H. (709 M.)

Peygamber (S.A.V.) Efendimizden en çok hadîs nakleden muhaddislerden biridir. Peygamber (S.A.V.) Efendimizin hizmetkârı idi. Hicret'den Peygamber (S.A.V.) Efendimizin vefâtına kadar yanından hiç ayrılmamıştır.

97 veyâ 107 yaşında vefât etmiştir. Buhârî (Rh.A.) 80, Müslim (Rh.A.) 70 hadîs-i şerîfi Enes' (R.A.) dan nakletmişlerdir.

Radiyallâhü Anh

Hz. EZHERÎ
(El - Ezherî, İbrâhim b. Süleymân el - Hanefî)

Doğumu : (?)
Vefâtı : (?)

Kesin olmamakla berâber 1100 H. (1688 M.)'de **«El-Risâle el-Muh-**

târa fî Menâhi'l-Ziyâre» adlı kitabı yazmıştır. Bu eserde, ziyâret edilen kabirlere el sürmenin, öpmenin veyâ üzerlerine oturmanın şerîate aykırı olduğunu isbâtlamıştır.

«Rahîk el-Firdevs fî hükm el-rîk ve'l-bavs» adlı eserinde de tükürme, öpme ve kucaklaşmaya dâir, Fıkıh akîdeleri hakkında bir monografi yazmıştır.

Rahmetüllâhi Aleyh

Hz. FAHR'UL - İSLÂM
(Ali bin Muhammed Pezdevî)

Doğumu : (?)
Vefâtı : Semerkand, 482 H. (1089 M.)
(Fazla bilgi için C. 1, s. 509'a bakınız.)

Hz. FAKÎH-İ MEKKÎ

(Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. el-Abbâs)

Doğumu : (?)
Vefâtı : (?)
H. 272 (885 M.)'de Mekke Tarihi'ni yazmıştır.

Rahmetüllâhi Aleyh

Hz. İSMÂİL b. MEKKÎ el-Avfî

Doğumu : (?)
Vefâtı : 581 H. (1185 M.)
Abdurrahman b. Avf'ın neslindendir.
26 ciltlik «El-Avfiyye» diye bilinen «Şerh'ut-Tehzîb» adlı eseri yazmıştır.

Rahmetüllâhi Aleyh

Hz. FÂTIMA (R. Anhâ)

(Fâtımatüzzehra)

Doğumu : Medîne-i Münevvere, 20 Cemâziyelâhır 610 M./605 M. (?)

Vefâtı : Medîne-i Münevvere, 11 H. (632 M.) (?)

Resûlüllah (S.A.V.) Efendimizin muhterem zevcesi **Hadicetü'l-Kübrâ'** (R. Anhâ) dan doğan dört kızından biridir. Hz. Ali' (R.A.) nin zevcesi ve Hasan ile Hüseyin' (R. Anhümâ) in annesidir.
Kendisinden 18 Hadîs-i Şerîf rivâyet olunmuştur.

Radiyallâhü Teâlâ Anhâ

Hz. HADÎCE (R. Anhâ)

Doğumu : (?)
Vefâtı : Mekke-i Mükerreme, 619 M.

Peygamber (S.A.V.) **Efendimizin zevcesidir.** Kureyşî Abd'ül-Uzzâ **âilesinden Huveylid'in kızıdır.**

Peygamber (S.A.V.) Efendimizle evlendiği zaman 40 yaşında idi ve ticâretle uğraşırdı. Evlendiklerinde Peygamber (S.A.V.) Efendimiz 25 yaşında idi.

Resûlüllah (S.A.V.) **Efendimizin 7 çocuğundan altısı Hz. Hadîce' (R. Anhâ) dan doğmuştur.** Bunlar doğuş sırasıyla; **Kâsım, Zeyneb, Rukayye, Ümm-ü Külsûm, Fâtma ve Abdullah'dır.**

Radiyallâhü Teâlâ Anhâ

Hz. HAFSA (R. Anhâ)
(Ümmü'l - mü'minîn)

Doğumu : 605 M. (?)
Vefâtı : Medîne-i Münevvere, 45 H. (665 M.)

Hz. Ömer' (R.A.) in kızı ve Peygamber (S.A.V.) Efendimizin zevcesidir. M. 652'de evlenmişlerdir. Resûlüllah (S.A.V.) Efendimizden çocuğu olmamıştır.

Kendisinden 60 Hadîs-i Şerîf rivâyet edilmiştir.

Mervan b. el Hakem'in Medîne vâliliği sırasında 60 yaşında iken vefât etmiştir.

Radiyallâhü Teâlâ Anhâ

Hz. HAMZA (R.A.)
(Ebû Ya'lâ)

Doğumu : (?)
Vefâtı : Uhud, 11 Şevvâl 3 H. (27 Mart 625 M.)

Abdülmuttalib'in oğlu ve Peygamber (S.A.V.) Efendimizin amcasıdır.

Künyesi **Ebû Ya'lâ'dır.**

Cesûr bir muhârib olduğundan kendisine **«Allah'ın ve Resûlünün Arslanı»** lâkabı verilmiştir.

Hz. Hamza (R.A.); **Uhud Gazâsında** (11 Şevvâl 3 H./27 Mart 625 M. Cumartesi), **Vahşî** (Vahşî bin Harb el-Habeşî, Ebû Desme) tarafından şehîd edilmiştir.

Radiyallâhü Teâlâ Anh

Hz. HASAN (R.A.)
(Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib)

Doğumu : 3 H./4 H. (625 - 626 M.)
Vefâtı : Medîne-i Münevvere, 49 H. (669 M.)

Peygamber (S.A.V.) Efendimizin kızı Fâtıma (R. Anhâ)' ile Ali b. Ebû Tâlib' (R.A.) in büyük oğludur. Resûlüllah (S.A.V.) Efendimiz kendisini pek çok severdi.

Radiyallâhü Teâlâ Anh

Hz. İMÂM HASAN (Rh.A.)
(El-Hasan b. Ziyâd el-Lü'lüî el-Kûfî Mevlâ el-Ensâr)

Doğumu : Kûfe (?)
Vefâtı : 204 H. (819 M. (?)
(Fazla bilgi için C. 1, s. 501'e bakınız.)

Hz. HASAN BASRÎ (R.A.)
(Ebû Sa'd ibni Ebil'hasen Yesâr)

Doğumu : Medîne-i Münevvere, 21 H. (642 M.)
Vefâtı : Basra, 1 Receb 110 H. (10 Birinci Teşrin 728 M.)

Tabiîn'in büyüklerindendir. Babası sahâbeden **Hz. Zeyd ibn-i Sâbit**'in âzâdlısı; annesi Hz. Ümm-ü Seleme'nin câriyesi **Hayre**'dir.

Çocukluğunda Ümm-ü Seleme'nin yanında bulunmuş, O'nun duâ ve feyzine mazhâr olmuştur.

Vâdi'l-Kurâ'da yetişti ve oradan Basra'ya gitti. Basra'da kuvvetli seciyesi, zühd ve takvâsı, ilmi ve belâgatı ile büyük bir şöhret kazandı.

Meşhûr ve gâyet belîğ vaazlarda halkı dâimâ günâhlardan men ediyor ve gönüllerine Allah (C.C.) korkusu telkîn ediyordu. Umûmî bir hürmete mazhâr olduğu için cenâzesinde bütün Basra halkı hazır bulunmuştur.

Radiyallahü Teâlâ Anh

Hz. HASSÂF (Rh.A.)
(Hassaf Ebû Bekr, Ahmed b. Ömer b. Müheyr)

Doğumu : (?)
Vefâtı : 261 H. (?)
Hanefî fukahâsından meşhûr bir zâttır.

Hasan b. Ziyad'ın tilmizi olan babasından ilim öğrendi. Ferâiz ve hesâb bilgisi kuvvetli idi.

Halîfe el-Muhtedî Billâh için Harâc konusunda **«Kitabü'l Harâc»** ı yazdı.

Şems'ül-Eimme Hulvânî; «Hassaf, ulûm sahâsında büyük bir kişidir, kendisine iktidâ sahîh olan kimselerdendir.» **demiştir.**

Rahmetüllâhi Aleyh

Eserleri : Ahkâmü'l evkâf, Kitâbü'l vesâyâ, Kitâbüş' şürût, Kitâbü'l-âdâbil'kâdî, Kitâbül' mehâzırı vessicillât, Kitâbül' harâç, Kitâbün' nefekât gibi değerli eserleri vardır.

«Âdâbü'l kâdî» adlı eserini İbn-i Mâce ile Ömer İbn-i Abdilâziz (Hüsam-i Şehîd) şerh etmiştir.

Hz. HÜSEYİN (R.A.)
(El-Husayn b. Ali b. Ebû Tâlib)

Doğumu : 5 Şabân 4 H. (626)/6 H. (627 M.)
Vefâtı : Kerbelâ, 10 Muharrem Cuma 61 H. (10 Birinci Teşrin 680 M.)

Hz. Ali' (R.A.) nin, Resûlüllah' (S.A.V.) ın kızı **Hz. Fâtıma'** (R. Anhâ) dan ikinci oğlu ve Ehl-i Beyt' (Peygamber (S.A.V.) Efendimizin âile efrâdı) den olup,**Kerbelâ** şehîdidir.

İsmi Peygamber (S.A.V.) Efendimiz tarafından verilmiştir. Kardeşi **Hasan** (R.A.) ile berâber, her ikisine birden **«El-Hasanân»** (iki Hasanlar) da denir.

Şehid edildiği zaman 57 yaşında idi. Mübârek vücûdunda 33 mızrak yarası, 34 kılıç yarası vardı.

Radiyallâhü Teâlâ Anh

Hz. İBN-İ ABDİL - BERR (Rh.A.)

(Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdül-Berr b. Âsım en-Nemrî)

Doğumu : Kurtuba, 368 H. (978 M.)
Vefâtı : Şentrin (?), 463 H. (1071 M.)

Endülüs'ün Eâzım-ı Fukahâ ve Muhaddisînindendir.

İlim tahsil etmek maksâdiyle yaptığı seyahatlerden sonra **İşbon** (Lizbon) ve **Şentrin** Kâdîlığına ta'yîn edilmiştir.

Rahmetüllâhi Aleyh

Eserleri : Behçetül'-Mecâlis, Ünsü'l-Mecâlis, Et-Temhîd Limafil muvatta min-el me'âni vel-esânid, Ed Dürer fî ihtisar'il megâzi v-es-sîyer, Âdâb-il ilm, El-İstiâb fî Mârifet-il Ashâb, El-İstizkâr, El-İnsâf fî mâ beyn'el ulemâi min-el ihtilâf, El-Beyân fî Tevîlât-il Kur'ân, El-İntiha

fî fadail-i selâset'il Fukahâ, El-Kasd-u V'el-ümem ilâ ensâb-il A'râbî v'el A'cem, **KÂFÎ** (15 cilt Mâlikî Mezhebi Fıkhı).

Hz. İBN-İ HİBBÂN (Rh.A.)

Doğumu : Bust (Sicistan), 274 H. (885 M.)
Vefâtı : Semerkand, 22 Şevvâl 354 H. (21 Birinci Teşrin 965 M.)

Uzun tahsil seyahatlerinden sonra Semerkand'da Kâdîlığa ta'yîn edilmiş, daha sonra azlolunarak Nassâ ve Nîşâbûr'da bir süre ikâmet etmiş, sonra yine hadîs okutmak üzere Semerkand'e yerleşmiş ve 80 yaşında iken orada vefât etmiştir.

Eserleri : Kütübü'l-takâsim ve'l-envâ, Ravzâtu'l-ukalâ ve nuzhetü'l-fuzelâ.

Rahmetüllâhi Aleyh

Hz. İbn-i MÂCE (Rh.A.)
(Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîdül'Kazvînî)

Doğumu : (?) 207 H. (822 M.)
Vefâtı : (?) 270 H. (883 M.)

(Fazla bilgi için C. 1, s. 502'ye bakınız.)

Hz. İBN İSHÂK (Rh.A.)
(İbn İshâk, Ebû Abdullah Muhammed)

Doğumu : Medîne, (?)
Vefâtı : Bağdâd, 150 H. (767 M.)

Resûlüllah (S.A.V.) Efendimizin hayâtına âid vak'aları derin bir alâka ile toplamıştır. Bu arada Mâlik b. Enes ile ihtilâfa düştü, bundan dolayı vatanını terk etti. Önce Mısır'a sonra Irak'a gitti. Orada Halîfe Mansûr tarafından Bağdâd'a yerleştirildi.

Eserleri : **Kitâb'ül-Mübtedâ** (Hicret'e kadar olan vak'aları ihtivâ eder), **Kitâb'ül-Meğâzî.**

Rahmetüllâhi Aleyh

Hz. İBRÂHİM Halîlu'r-Rahmân (A.S.)

Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen Peygamberlerdendir.

En'am sûresi (6), âyet: 74'e göre; babası **Âzer**'dir.

Hz. Nûh' (A.S.) dan veyâ dünyâ yaratıldıktan 1918 sene sonra doğmuştur.

Pek küçük yaşta iken, Allah' (C.C.) ın varlığını kabûl etmişti. (En'am sûresi; âyet: 75 - 79).

Nemrûd'a karşı mukaddes cihâd'a girişmiştir. Nemrûd'u mağlûb ettikden sonra, **İbrâhim Halîlu'r-Rahmân** unvânını alarak; mâiyeti ile birlikte, Kudüs üzerine yürüdü.

Oğlu **İsmâil** (A.S.) ile birlikte **Kâ'be**'yi inşâ etti.

120 yaşında iken kendi kendini sünnet etti, 175 yaşında vefât etti. **Habrûn**'daki ecdât makberesine defnedildi.

Aleyhisselâm

İMÂMEYN (Rh. Aleyhimâ)
(İmâm Yûsuf ile İmâm Muhammed)

(Fazla bilgi için c. 1, s. 500, 506'ya bakınız.)

Hz. İSÂ (A.S.)
(Mesîh, Meryem oğlu)

Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen Peygamberlerdendir.

Adı aşağıdaki âyetlerde geçer:

Bakara, 87, 253; **Âl-i İmrân**, 45, 52, 55, 84; **Nisâ**, 156, 158, 171, 173; **Mâide**, 17, 46, 72, 78, 114, 116; **En'âm**, 85; **Tevbe**, 30; **Meryem**, 34; **Mü'minûn**, 50; **Ahzâb**, 7; **Zuhruf**, 27, 57, 59; **Saf**, 6, 14.

Aleyhisselâm

Hz. KÂDÎHÂN (Rh.A.)
(Fahruddîn Hasan b. Mansûr el-Evzecendî el-Ferğânî)

Doğumu : Evzecend (?)
Vefâtı : (?) 592 H. (1196 M.)

(Fazla bilgi için c. 1, s. 504'e bakınız.)

Hz. KERHÎ (Rh.A.)

(Ebû'l-Hasan Ubeydullah b. el-Hasan el-Kerhî)

Doğumu : Kerh 260 H. (873 M.)
Vefâtı : (?) 340 H. (951 M.)

(Fazla bilgi için c. 1, s. 504'e bakınız.)

Hz. KÂDÎ IYAZ (Rh.A.)
(Ebû'l-Fazl Iyâz b. Mûsâ b. Iyâz el-Yahşûbî el-Sebtî el-Mâlikî)

Doğumu : Sebte, 15 Şabân 476H. (1083 M.)
Vefâtı : Merâkeş, 7 Cemâziyelâhır 544 H. (1149 M.)

(Fazla bilgi için c. 1, s. 503'e bakınız.)

Hz. KUDÛRÎ (Rh.A.)
(Ebû'l-Hasen Ahmed b. el-Kudûrî el-Bağdâdî)

Doğumu : Bağdâd, 362 H. (972 M.)
Vefâtı : Bağdâd, 5 Receb 428 H. (24 Nisan 1037 M.)

Hanefî Fakîhlerinin meşhûrlarındandır. **Ebû Abdullah Muhammed Cürcânî'** (Rh.A.) den Fıkh öğrenmiştir.

Irak'da Hanefî Mezhebi fakîhlerinin son üstâdı sayılır. Mensûb olduğu Hanefî Mezhebini müdâfaa etmek için, Şâfiî Fakîhi **eş-Şeyh Ebû Hâmid el-İsferânî** (Rh.A.) ile pek çok münâzaralarda bulunmuştur.

Muhaddîs ve Tarihçi **el-Hatîb el-Bağdâdî**, yetiştirdiği talebelerin en meşhûrlarındandır.

Eserleri : El-Muhtasar, Kitâbü't-tecrîd, Şerh-i Muhtasar-ı Kerhî.

Rahmetüllâhi Aleyh

Hz. İmâm MÂLİK (Rh.A.)
(Mâlik b. Enes b. Ebî Âmir el-Esbahî el-Hamîrî)

Doğumu : Medîne, 93 H. (712 M.)
Vefâtı : Medîne, 179 H. (795 M.)

(Fazla bilgi için c. 1, s. 505'e bakınız.)

Halîfe MANSÛR
(Ebû Ca'fer Abdullah b. Muhammed)

Doğumu : (?)
Vefâtı : Mekke, Zilhicce 158 H. (Birinci Teşrin 775 M.)

İkinci Abbâsî Halîfesidir. Zilhicce 136 H. (Haziran 754 M.) tarihinde Halîfe oldu. Halîfeliğinin ilk günlerinde selefi gibi Kûfe yakınlarında **El-Hâşimîye**'de oturmaktaydı. Bir süre sonra hükûmet merkezi kurmaya karar verdi ve 145 H. (762 M.) de Bağdâd şehrinin kurulmasını emretti. Bir hükümdâr olarak bütün gücüyle kendini vazîfesine vermiştir.

Hacc'a giderken **Bi'r Meymûn**'da vefât etmiştir.

Hz. MÂRİYYE KIBTÎYYE (R. Anhâ)

Doğumu : Mısır. (?)
Vefâtı : Muharrem 16 H. (637 M.)

Peygamber (S.A.V.) Efendimize hediyye edilen Kıptî bir cariyedir. H. 7 (628 M.) tarihinde Mısır Hâkimi **Mukavvas** (Mukavkis) tarafından; kardeşi **Sîrîn** ile birlikte gönderilmiştir. Medîne'ye gelirken yolda mürşidlerden Müslümanlığı öğrenmiş ve İslâm Dînini kabûl etmiştir.

Peygamber (S.A.V.) Efendimiz Hz. Mâriyye ile kendisi evlenmiş, kızkardeşi **Sîrin**'i de **Hasan b. Sâbit'** (R.A.) le evlendirmiştir.

Resûlüllah' (S.A.V.) ın Mâriyye' (R. Anhâ) den **İbrâhim** adında bir oğlu oldu, fakat küçük yaşta vefât etti (27 İkinci Kânun 632 M.)

Radiyallahü Anhâ

Hz. MÂTURÎDÎ (Rh.A.)
(Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Mahmud b. el-Hanefî, el-Mâturîdî el-Semerkandî)

Doğumu : (?)
Vefâtı : Semerkand, 333 H. (944 M.)

Mâturidî kolunun reisidir. Hayâtı hakkında hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir.

Eserleri : Kitâbü'l-Tevhîd, Kitâbü'l-Makâlât, Kitâb redd evâ'il - el-edille li'l Ka'bî, Kitâb beyân vehm el-mu'tezile, Kitâb te'vilât el-Kur'ân, Redd tehzîb el-cedel li'l-Ka'bî, Redd Kitâb el-Ka'bî fî va'îd el-fussâk, Redd el-usûl el-hamse li-Ebî Ömer el-Bâhilî, Redd Kitâb el-imâmet li ba'z el-usûl revâfîz, el-Redd ale'l-kerâmita, Me'haz el-sarâyî, el-Cedel.

Hz. MUĞÎRE (R.A.)
(Muğîre b. Şu'be)

Doğumu : Tâif, (?)
Vefâtı : Kûfe, 48 - 51 H. (668 - 671 M.)

Sahâbe-i Kirâm'dandır. Sakîf kabîlesinin bir kolunu teşkil eden Ahlâf'a mensûbdur. Sonradan Benî Muattib kabîlesine intisâb etmiştir.

Şehid sahâbe **Urve b. Mes'ûd'** (R.A.) un yeğenidir.

Ömer (R.A.) zamanında bir süre Basra Vâliliği yaptı. 21 H. (642 M.) de Kûfe Vâliliğine getirildi. Çok zekî idi.

Tahminen 70 yaşında iken tâûndan vefât etmiştir.

Radiyallahü Anh

Hz. İMÂM MUHAMMED (Rh.A.)
(Muhammed b. el-Hasan b. Farkad eş-Şeybânî)

Doğumu : Vâsıt, 132 H. (749 M.)
Vefâtı : Rey, 189 H. (804 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 506'ya bakınız.)

Hz. MUHAMMED b. MUKÂTİL (Rh.A.)

(Mukâtil b. Süleymân b. Beşir el-Ezdî el-Horâsânî el-Belhî Ebû'l-Hasan)

Doğumu : Belh, (?)

Vefâtı : Basra, 150 H. (767 M.)

Merv, Bağdâd ve Basra'da yaşadı. Hadis ve Tefsîr âlimidir. Hayâtı hakkında fazla bilgi yoktur.

Eserleri; Birçok eseri vardır. Ancak, el-Tefsîr fî mütaşâbih el-Kur'ân, adlı eseri mevcûddur.

Hz. MÛSÂ (A.S.)

Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen Peygamberlerdendir.

Kendisine, Tevrât vahyedilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de aşağıdaki âyetlerde sözü edilmektedir.

Kasas, 3, 43; Ta-hâ, 9 - 101; Şuara, 10 - 68; A'raf, 100 - 156; Yûnus, 75 - 92; Neml, 7 - 14; Naziat, 15 - 26; Hûd, 96 - 101; İbrâhim, 5 - 8, Mü'minûn, 45, 48, 49; İsrâ, 101, 104; Zuhruf, 46, 56; Zariyat, 38, 40; Duhan, 17, 33; Mü'min, 23, 46, 53, 54; Bakara, 47, 54, 55, 57, 60, 61, 63, 67, 73, 87, 92, 93, 246.

9 Mûcizesi vardır.

a) Yılan olan asâ, b) Beyaz el,, c) Tûfân, d) Çekirgeler, e) Bit, f) Kurbağalar, g) Kan, h) Karanlık, ı) Kızıldeniz sularının yarılması.

Aleyhisselâm

Hz. İMÂM MÜSLİM (Rh.A.)

(Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en Nîsâbûrî)

Doğumu : Nîsâbûr, 204 H. (820 M.)

Vefâtı : Nasrâbâd, 261 H. (875 M.)

(Fazla bilgi için c. 1, s. 507'ye bakınız.)

Hz. NECMÜDDÎN NESEFÎ (Rh.A.)

(İbn-i Muhammed, Ebû Hafs Necmüddîn)

Doğumu : Nesef, 461 H. (1069 M.)

Vefâtı : Semerkand, 537 H. (1142 M.)

Pek meşhûr bir Hanefî Fakîhidir. Tefsîr, Hadîs, Kelâm, Fıkıh, Usûl-i Fıkh, Belâgat, Tarih ilimlerinde ihtisâs sâhibi idi.

Fıkıh ilmini **Sadr'ül-İslâm Ebû'l-Yüsr Muhammed Pezdevî**'den öğrenmiştir.

Çok bilgili olduğundan dolayı kendisine «Müftis'sekaleyn» unvânı verilmiştir. Yüz kadar eseri vardır.

Rahmetüllâhi Teâlâ Aleyh.

Eserleri :

Et-Teysîr fit'tefsîr, El-Manzume, Kitâbü'l-mevâkît, Tılbetüt'talebe, Tarih-i Buhârâ, Kitâbü'l-kand fî ulemâi Semerkand, El'işâr bil'muhtârî minel'eş'ar (20 cilttir.)

Hz. NEHÂÎ (Rh.A.)
(Nehâî İbrâhim, Ebû İmrân ibn-ü Yezîd ibn-i Kays)

Doğumu : Kûfe, 665 M. (?)
Vefâtı : (?) 96 H. (715 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 508'e bakınız.)

Hz. NESÂÎ (Rh.A.)
(Ahmed b. Ali b. Şuayb b. Ali b. Sinân b. Bahr b. Dînâr Ebû Abdirrahman en-Nesâî)

Doğumu : Nesâ, 215 H. (830 M.)
Vefâtı : Filistin Remle (veyâ Mekke) 303 H. (915 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 508'e bakınız.)

Hz. NESEFÎ (Rh.A.)
(Nesei Ebü'lberekât, Hâfızüd-dîn Abdullâh ibn-i Ahmed)

Doğumu : Nesef (?)
Vefâtı : Bâğdâd 710 H. (1310 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 508'e bakınız.)

Hz. NEVEVÎ (Rh.A.)
(Muhyiddîn Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref Nevevi)

Doğumu : Nevâ 631 H. (1233 M.)
Vefâtı : Nevâ 676 H. (1278 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 509'a bakınız.)

Hz. OSMAN ibn-i AFFAN (R.A.)
(Osman b. Affan b. Ebî'l-Âss b. Ümeyye b. Abdişems b. Abdimenâf b. Kusay)

Doğumu : Mekke, 575 M.
Vefâtı : Medîne-i Münevvere, 35 H. (655 M.)
Üçüncü Halîfe'dir. Resûlüllah' (S.A.V.) ın muhterem kerîmelerin-

Hz. MUHAMMED b. MUKÂTİL (Rh.A.)

(Mukâtil b. Süleymân b. Beşir el-Ezdî el-Horâsânî el-Belhî Ebû'l-Hasan)

Doğumu : Belh, (?)

Vefâtı : Basra, 150 H. (767 M.)

Merv, Bağdâd ve Basra'da yaşadı. Hadis ve Tefsîr âlimidir. Hayâtı hakkında fazla bilgi yoktur.

Eserleri: Birçok eseri vardır. Ancak, el-Tefsîr fî mütaşâbih el-Kur'ân, adlı eseri mevcûddur.

Hz. MÛSÂ (A.S.)

Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen Peygamberlerdendir.

Kendisine, Tevrât vahyedilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de aşağıdaki âyetlerde sözü edilmektedir.

Kasas, 3, 43; Ta-hâ, 9 - 101; Şuara, 10 - 68; A'raf, 100 - 156; Yûnus, 75 - 92; Neml, 7 - 14; Naziat, 15 - 26; Hûd, 96 - 101; İbrâhim, 5 - 8, Mü'minûn, 45, 48, 49; İsrâ, 101, 104; Zuhruf, 46, 56; Zariyat, 38, 40; Duhan, 17, 33; Mü'min, 23, 46, 53, 54; Bakara, 47, 54, 55, 57, 60, 61, 63, 67, 73, 87, 92, 93, 246.

9 Mûcizesi vardır.

a) Yılan olan asâ, b) Beyaz el,, c) Tûfân, d) Çekirgeler, e) Bit, f) Kurbağalar, g) Kan, h) Karanlık, ı) Kızıldeniz sularının yarılması.

Aleyhisselâm

Hz. İMÂM MÜSLİM (Rh.A.)

(Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en Nîsâbûrî)

Doğumu : Nîsâbûr, 204 H. (820 M.)

Vefâtı : Nasrâbâd, 261 H. (875 M.)

(Fazla bilgi için c. 1, s. 507'ye bakınız.)

Hz. NECMÜDDÎN NESEFÎ (Rh.A.)

(İbn-i Muhammed, Ebû Hafs Necmüddîn)

Doğumu : Nesef, 461 H. (1069 M.)

Vefâtı : Semerkand, 537 H. (1142 M.)

Pek meşhûr bir Hanefî Fakîhidir. Tefsîr, Hadîs, Kelâm, Fıkıh, Usûl-i Fıkh, Belâgat, Tarih ilimlerinde ihtisâs sâhibi idi.

Fıkıh ilmini **Sadr'ül-İslâm Ebû'l-Yüsr Muhammed Pezdevî**'den öğrenmiştir.

Çok bilgili olduğundan dolayı kendisine «Müftis'sekaleyn» unvânı verilmiştir. Yüz kadar eseri vardır.

Rahmetüllâhi Teâlâ Aleyh.

Eserleri :

Et-Teysîr fit'tefsîr, El-Manzume, Kitâbü'l-mevâkît, Tılbetüt'talebe, Tarih-i Buhârâ, Kitâbü'l-kand fî ulemâi Semerkand, El'işâr bil'muhtârî minel'eş'ar (20 ciltdir.)

Hz. NEHÂÎ (Rh.A.)
(Nehâî İbrâhim, Ebû İmrân ibn-ü Yezid ibn-i Kays)

Doğumu : Kûfe, 665 M. (?)
Vefâtı : (?) 96 H. (715 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 508'e bakınız.)

Hz. NESÂÎ (Rh.A.)
(Ahmed b. Ali b. Şuayb b. Ali b. Sinân b. Bahr b. Dînâr Ebû Abdirrahman en-Nesâî)

Doğumu : Nesâ, 215 H. (830 M.)
Vefâtı : Filistin Remle (veyâ Mekke) 303 H. (915 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 508'e bakınız.)

Hz. NESEFÎ (Rh.A.)
(Nesei Ebü'lberekât, Hâfızüd-din Abdullâh ibn-i Ahmed)

Doğumu : Nesef (?)
Vefâtı : Bâğdâd 710 H. (1310 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 508'e bakınız.)

Hz. NEVEVÎ (Rh.A.)
(Muhyiddîn Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî)

Doğumu : Nevâ 631 H. (1233 M.)
Vefâtı : Nevâ 676 H. (1278 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 509'a bakınız.)

Hz. OSMAN ibn-i AFFAN (R.A.)
(Osman b. Affan b. Ebî'l-Âss b. Ümeyye b. Abdişems b. Abdimenâf b. Kusay)

Doğumu : Mekke, 575 M.
Vefâtı : Medîne-i Münevvere, 35 H. (655 M.)
Üçüncü Halîfe'dir. Resûlüllah' (S.A.V.) ın muhterem kerîmelerin-

den Rukıyye ve Ümm-i Külsüm (R. Anhümâ) ile evlenmiş olduğu için kendisine **«Zinnûreyn»** denilmiştir.

İslâmiyyeti ilk kabûl edenlerdendir. Ashâb-ı Kirâm'ın fukahâsındandır.

Muharrem 24 H. (645 M.) de Halîfe seçildi. Müslümanlık uğruna malıla, canıyla birçok fedâkârlıklarda bulunmuştur. Hz. Ebû Bekir (R.A.) tarafından toplanan Kur'ân-ı Kerîm'in nüshalarını çoğaltarak her tarafa göndermiştir.

Halîfeliği zamanında Azerbaycan, Ermenistan, Kafkasya, Horâsân, Kerman, Sicistan, Afrika ve Kıbrıs fetholundu.

35 H. senesinde 82 yaşında iken şehîd edildi. Bakî kabristanının arkasındaki Huşşül'keveb'e defnedilmiş, sonradan bu yeri Bakî'den ayıran duvar kaldırılarak Bakî ile birleştirilmiştir.

Radiyallâhü Teâlâ Anh

Hz. ÖMER (R.A.)
(Ömerübnül'Hattab, Ebû Hafs, Emîrül'mü'minîn, Fârûk-u A'zam)

Doğumu : Medîne, 582 M. (?)
Vefâtı : Medîne, 23 H. (645 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 509'a bakınız.)

Hz. RADIYUDDİN MUHAMMED (Rh.A.)
(İbnül'alâs'serahsî)

Doğumu : Serahs, (?)
Vefâtı : Dımaşk, 571 H. (1175 M.)

Sadrü'ş-şehîd Hüsamüddîn' (Rh.A.) den fıkıh öğrenmiş, meşhûr bir fakîhdir.

Şam'a gitmiş, Halep Medresesinde müderrislikte bulunmuştur.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Eserleri :

Muhîtürrazâvî (2 cilt. Fıkıh kitabı), Muhît-i Serahsî (10 cilt), Muhît-i Bürhânî (4 cilt), El-Vecîz, El-Vasît, Ez-Zahîre.

Hz. PEZDEVÎ (Rh.A.)
(Alî b. Muhammed Pezdevî, Fahr-ul-İslâm)

Doğumu : (?)
Vefâtı : Semerkand, 482 H. (1089 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 509'a bakınız.)

Hz. SADRU'Ş - ŞERİA (Rh.A.)
(Sadru'ş-Şerîatis'sânî, Ubeydullah ibn-i Mes'ûd ibn-i Tâciş-şerîa Mahmud ibn-i Sadru'ş-şerîa Ahmed)

Doğumu : (?)
Vefâtı : Buhârâ, 750 H. (1349 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 510'a bakınız.)

Hz. SADRÜ'Ş - ŞEHİD (Rh.A.)
(Bürhânül'eimme Hüsâmüddîn Ömer ibn-i Abdil'azîzil'Buhârî)

Doğumu : Horâsân, 483 H. (1090 M.)
Vefâtı : Semerkand, 536 H. (1141 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 510'a bakınız.)

Hz. SAFİYYE (R. Anhâ)
(Safiyye bint Huyeyy b. Ahtab)

Doğumu : Hayber (?)
Vefâtı : Medîne, 50/52 H. (670/672 M.)
Peygamber (S.A.V.) Efendimizin zevcelerindendir. Babası **Huyeyy b. Ahtab**, annesi **Durra'** (veyâ Barra) dır. Babası Nadîroğullarının reisi, annesi Kurayzaoğullarının reisinin kızı idi.

Resûlüllah (S.A.V.) ile Hayber'in fethinden sonra; Hayber ile Medîne'ye 12 mil mesâfede bulunan Sahbâ mevkiinde evlenmiştir.

Akıllı, yumuşak huylu ve fazîletli bir kişi idi. Oldukça münzevî bir hayat geçirmiştir. Çocuğu olmamıştır. Bakî Kabristanında medfûndur.

Radiyallâhü Anhâ.

Hz. SAÎD b. CÜBEYR (Rh.A.)
(Saîdübnül'cübeyr, Ebû Abdillâh ibn-ü Hişâmil'kûfî)

Doğumu : 665 M. (?)
Vefâtı : Vâsıt, 95 H. (714 M.)
Tâbiînin büyüklerindendir.

Aslen Habeşî'dir. **İbn-i Abbâs** ve **İbn-i Ömer** ile başkalarından hadîs almıştır. Yanında kimsenin gıybet etmesine kat'iyyen meydan vermezdi.

Tefsîr, Hadîs ve Fıkıh'da âlimdi.

Bir süre **İsfahân'da** ikâmet etmiş ve Haccac'a karşı cephe alan **Eş'as** ile Türkistan'da bulunmuştu.

49 yaşında iken İbnü'l-Eş'as olayında Haccac tarafından şehîd edilmiştir.

Rahmetüllâhi Teâlâ Aleyh

Hz. SERAHSÎ (Rh.A.)
(Şemsü'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî)

Doğumu : Serahs, 400 H. (1009 M.)
Vefâtı : Merginan (Fergana), 483 H. (1090 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 511'e bakınız.)

Hz. SÜLEYMAN b. BÜREYDE (R.A.)

Doğumu : (?)
Vefâtı : 115 H. (733 M.)
Eslemî'dir. Babasından ve **Ömer ibn-i Hüseyn** (R.A.) ile bir cemâatdan hadîs rivâyet etmiştir.

Radiyallâhü Teâlâ Anh

Hz. İMÂM ŞÂFİÎ (Rh.A.)
(Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. el-Abbâs b. Osman b. Şâfiî)

Doğumu : Gazze, 150 H. (767 M.)
Vefâtı : Mısır, 204 H. (820 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 511'e bakınız.)

Hz. ŞEMŞ - ÜL - EİMME HULVÂNÎ (Rh.A.)
(Ebû Muhammed Abdül'azîz b. Ahmed b. Sâlih)

Doğumu : (?)
Vefâtı : Keş, 448 H. (1056 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 501'e bakınız.)

Hz. ŞEYH'ÜL - İSLÂM HÂHERZÂDE (Rh.A.)
(Ebû Bekr Muhammed İbnü'lHüseynil'Buhârî)

Doğumu : (?)
Vefâtı : 433 H. (1042 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 501'e bakınız.)

Hz. ŞU'AYB (A.S.)

Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen Peygamberlerdendir.
Kur'ân-ı Kerîm'in aşağıdaki sûrelerinde adı geçer: **A'raf**, 85 - 93; **Hûd**, 84 - 95; **Şuara**, 176 - 191; **Ankebût**, 36, 37.

Aleyhisselâm

Hz. KÂDÎ TABERÎ (Rh.A.)

(Ebû'l-Tayyib el-Taberî, Tâhir b. Abdullah b. Tâhir b. Ömer)

Doğumu : Âmul, 348 H. (959 M.)

Vefâtı : **Bâğdâd**, 19 Rebiülevvel 450 H. (16 Mayıs 1058 M.)

Şâfiî Fakîhidir. **Ebû İshâk el-Şîrâzî** ile **el-Hatîb el-Bâğdâdî**'nin hocasıdır.

14 yaşında iken Fıkıh çalışmaya başlamış, 4 yıl süreyle Nişâpûr'da **Ebû'l-Hasan el-Mâsarcisî**'nin derslerine devâm etmiş ve tahsilini, Bâğdâd'da **Ebû'l-Farac el-Mu'âfâ b. Zekerîya el-Nahravânî**'nin yanında ikmâl etmiştir. Bundan sonra Bâğdâd'da bizzat kendisi ders vermiştir. Bu arada **Kudûrî** ile giriştiği muhtelif münâzaralardan başarı ile çıkmıştır.

422 H. (1031 M.)'de Kâdî'l-Kuzât Ebû Abdullah b. Mâkûlâ tarafından Noterlik etmesine izin verildi.

436 H. (1044 M.)'de Bâğdâd şehrinin **Bâb el-Tâk** mahallesinde görmekte olduğu **Kâdîlik** vazîfesine ilâve olarak **Karh** mahallesinin Kâdîlığı da verildi. Bu vazîfesine devâm ederken 102 yaşında vefât etti (16 Mayıs 1058 Cumartesi).

Cenâze namazı Câmii el-Mansûr'da kılındıktan sonra Bâb-ı Hârb mezarlığına defnolundu.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Fıkh'a dâir çok sayıda eseri vardır.

Eserleri :

Şerh Muhtasar el-Muzanî, Furû' (Şerh), Kitâb el-Ta'lîka (10 cilt), Ravzat el-Muntahâ.

Hz. TÂC'ÜŞ - ŞERÎA (Rh.A.)

(Ömer b. Sadr'üş-Şerîa't-ül-evvel Ubeyd ibn-i Mahmudil'mehbûbî)

Doğumu : (?)

Vefâtı : Buhârâ, 637 H. (1239 M.)

(Fazla bilgi için c. 1, s. 512'ye bakınız.)

Hz. İMÂM TEMURTÂŞÎ (Rh.A.)

(Şemsüddîn Muhammed b. Abdullâh Gazzî)

Doğumu : (?)

Vefâtı : Gazze, 1004 H. (1595 M.)

(Fazla bilgi için c. 1, s. 514'e bakınız.)

Hz. TİRMİZÎ (Rh.A.)

(Muhammed ibn-i Îsâ b. Sevre b. Şeddâd)

Doğumu : Tirmiz, 209 H. (824 M.)

Vefâtı : Boğ (veyâ Tirmiz), 279 H. (892 M.)

(Fazla bilgi için c. 1, s. 514'e bakınız.)

Hz. ZEYLAÎ (Rh.A.)
(Zeylaî Fahrüddîn, Ebû Muhammed Osman ibn-i Ali)

Doğumu : (?)
Vefâtı : Mısır, 743 H. (1342 M.)
(Fazla bilgi için c. 1 s. 514'e bakınız.)

Hz. ZEYNEB bint-i CAHŞ (R. Anhâ)

Doğumu : (?)
Vefâtı : 20 H. (642 M.)

Resûl-ü Ekrem' (S.A.V.) in muhterem zevcelerindendir. İmânına sâdık, âlicenâb bir Müslüman idi. Peygamber Efendimiz (S.A.V.) in halazâdesi idi. Müslümanlığı ilk kabûl edenler arasında idi.

58 yaşında vefât eden Zeyneb' (R. Anhâ) in cenâze namazı, Hz. Ömer (R.A.) tarafından kılınmıştır.

Radiyallâhü Anhâ.

Hz. İMÂM ZÜFER (Rh.A.)
(Züfer b. el-Huzeyl b. Kays el-Kûfî)

Doğumu : Kûfe, 110 H. (728 M.)
Vefâtı : Basra, 158 H. (774 M.)
(Fazla bilgi için c. 1, s. 515'e bakınız.)

Hz. ZÜ'L - KARNEYN

Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen, Peygamberliği ihtilâflı zâtlardandır. **Kehf sûresinin 83 - 98 inci âyetlerinde adı geçer.**

Hakkında kesin bilgi yoktur. Takvâ sâhibi bir zât olduğunda ittifâk edilmiştir. **(Allah' (C.C.) ın selâmı üzerine olsun.)**

MOLLA HUSREV

Kaynaklarıyla

BÜYÜK İSLÂM FIKHI

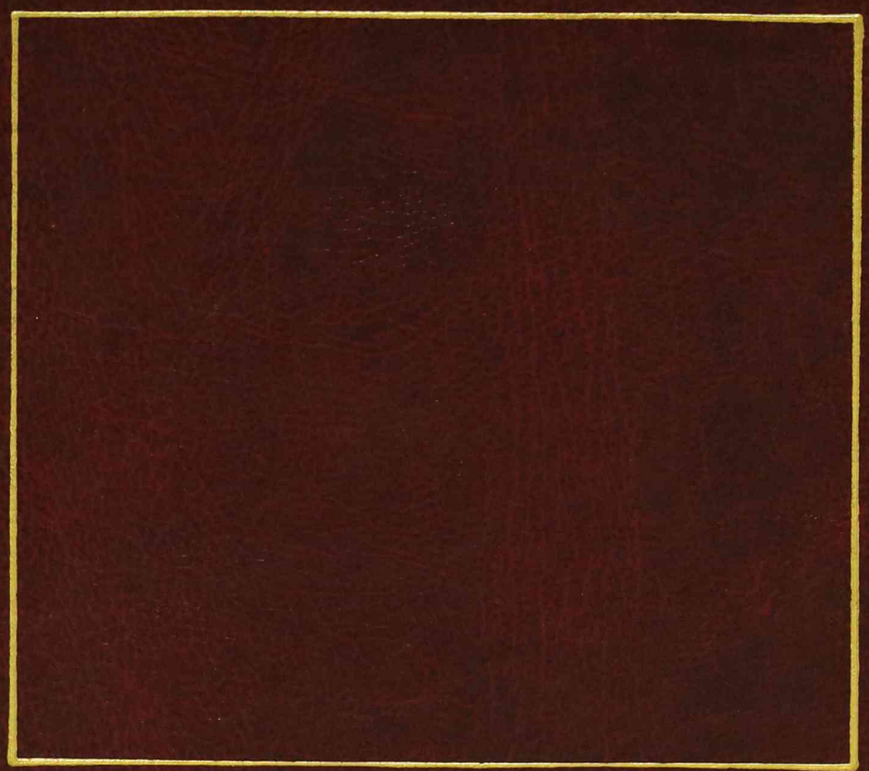

ESER NEŞRİYAT

درر الحكام
في شرح غرر الأحكام

لمولانا القاضي محمد بن فراموز

الشهير بمنلا خسرو

RESÛLÜLLAH (S.A.V.) ŞÖYLE BUYURDU :

«Bir fakîh (hukukcu), **Şeytan için, bir âbidden** (ibâdet edenden) **daha tehlikelidir. Şeytan; bir fakîhden, âbidden korktuğundan daha fazla korkar.»**

[İbn-i Abbâs (R. Anhümâ)'dan. Tirmizî]

Müellifi

MOLLA HUSREV

(Fatih Sultan Mehmed Han Devrinde Şeyh-ül-İslâm)

— GURER VE DÜRER TERCÜMESİ —

(İSLÂM FIKHI VE HUKÛKU)

CİLT. III

Mütercimi

ARİF ERKAN

(Kocaeli Merkez Vâizi)

Kontrol ve Takriz

AHMED DAVUDOĞLU

(Yüksek İslâm Enstitüsü Eski Müdürü)

Kendine mahsûs bir plân çerçevesi dâhilinde hazırlanan bu eser; işleme eser mâhiyetindedir. Bütün hakları **ESER NEŞRİYAT ve DAĞITIM**'a âiddir. İzin almadan taklîd edenler 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre sorumludur

Eserin adı	:	**Düreru'l - Hukkâm fi Şerhi Gureru'l - Ahkâm** (883 H./1477 M.)
Müellifi	:	**Molla Husrev**
Tercüme eden	:	**Arif Erkan**
Kontrol ve Takrîz	:	**Ahmed Davudoğlu**
Hattat	:	**Saim Özel**
Nâşir	:	**Halil Eser**
Baskıya Hazırlayan	:	**Ayhan Yalçın**

Dizgi - Baskı :
KİT - SAN Matbaacılık ve Neşriyat
İstanbul — 1980

Bu kitap; Osmanlı Ulemâsının son halkası,
Câmiül - Ezher Şeriat Fakültesi Me'zûnu,
İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Eski Müdürü,
Arap Dili ve Edebiyatı Muallimi,
üstâd **AHMED DAVUDOĞLU**
tarafından baştan sona kadar
kelime kelime tedkik edilmiş ve
büyük emek mahsûlü olduğu husûsunda rapor verilmiştir.

ESER NEŞRİYAT

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Şer'a münkâd olanın hiç bir işi şer olmaz,
Şer'i tahkîr edenin âkıbeti hayrolmaz.

Şerîat kim sarây-ı Kibriyâdır, murassa' kal'adır,
Hakîkat bâbıdır, muhkem binâdır.
Anın bir taşını her kim koparsa,
Yerine başını koymak revâdır.

İbn-i Kemâl

KONULARINA GÖRE FİHRİST

CEZÂLAR BÖLÜMÜ 3
Haddi Gerektiren veyâ Gerektirmeyen Cimâ Bâbı 13
Zinâ'ya Şahâdet ve Ondan Dönmek Bâbı 19
İçki İçmenin Cezâsı Bâbı 25
Kazf'in Cezâsı Bâbı 28
Ta'zir Faslı 35
HIRSIZLIK BÖLÜMÜ 40
Hırsızın Sağ Elinin Kesileceğine Dâir Bir Fasıl 49
Yol Kesme Bâbı 55
İÇKİLER BÖLÜMÜ 60
SUÇLAR BÖLÜMÜ (CİNÂYETLER) 67
Kısâs Gerektiren ve Gerektirmeyen Şeyler Bâbı 76
İnsan Öldürmekten Daha Aşağı Şeylerde Kısâs Bâbı 87
Öldürmede Şahâdet ve Öldürme Hâline İ'tibâr Bâbı 96
DİYETLER BÖLÜMÜ 102
Baş Yarıklarında Kısâs Faslı 107
Karnına Vurulup Çocuğunu Düşüren Hür Kadın Hakkında Bir Fasıl 114
Yolda ve Başka Yerde Meydana Getirilen Şeyler Bâbı 118
Hayvanın Suç İşlemesi ve Hayvan Üzerinde Suç İşlemek Bâbı 122
Kölenin Suç İşlemesi ve Köleye Karşı Suç İşlemek Bâbı 129
Öldürülen veyâ Sakatlanan Köle Hakkında Bir Fasıl 136
Kölenin Öldürmesi veyâ Öldürülmesi Hakkında Bir Fasıl 139
Kasâme Bâbı (Kaatili Bilinmeyen Maktûl Sebebiyle Yemin Ettirmek) 144
MEÂKIL BÖLÜMÜ (Diyetlerin Ödenmesi) 155
KAÇAK KÖLE (ÂBIK) **BÖLÜMÜ** 160
KAYIP (MEFKÛD) **BÖLÜMÜ** 164
Terk Edilmiş Çocuk (Lakît) Bâbı 168
KAYIP MAL (LÜKATA) **BÖLÜMÜ** 172
VAKIF BÖLÜMÜ 176

Vakfın Kiraya Verilmesinde Vâkıfın Şartına Uyulacağına Dâir Bir Fasıl 192
Evlâda Vakf ile İlgili Şeylere Dâir Bir Fasıl 197
ALIŞ - VERİŞLER (BÜYÛ') BÖLÜMÜ 201
Alım - Satımla İlgili Ba'zı Asıllar Hakkında Bir Fasıl 218
Şartın Muhayyerliği ve Ta'yîn Bâbı 223
Görme Muhayyerliği Bâbı 236
Ayb (Kusûr) Muhayyerliği Bâbı 242
Fâsid Satış Bâbı 256
Mevkûf Satış 274
Mekrûh Satış 276
Satışı Bozmak (İkâle) Bâbı 280
Murâbaha, Tevliye ve Vadîa Bâbı 284
Akâr'ın Satılması Hakkında Bir Fasıl 290
Ribâ (Faiz) Bâbı 296
İstihkâk Bâbı 305
Selem Bâbı (Peşin Para ile Veresiye Mal Almak) 315
Çeşitli Mes'eleler 323
Sarf (Sarraflık) Bâbı 331
Alım - Satım Bölümüne Ek 338
ŞUF'A BÖLÜMÜ 340
Kendisinde Şuf'a Olan veyâ Olmayan Şey Bâbı 351
HİBE BÖLÜMÜ 360
Hibe'den Dönmek Bâbı 370
Şarta Bağlı Hibe Hakkında Bir Fasıl 378
KİRÂ BÖLÜMÜ 380
Fâsid Kirâlama Bâbı 390
Kirâlamaya Dâir Bir Bâb 399
Kirâlamanın Fesh Edilmesi Bâbı 407
Çeşitli Mes'eleler 411
ÂRİYET (ÖDÜNÇ) BÖLÜMÜ 414
VEDÎA (EMANET) BÖLÜMÜ 422
REHN BÖLÜMÜ 431
Rehn Olabilen ve Rehn Edilmesi Sahih Olan Veyâ Olmayan Şeyler Bâbı 438
Güvenilir (Adl) Kimsenin Yanına Konan Rehn Bâbı 445
Rehn'de Tasarruf ve Suç Bâbı 449
Rehn Edilen Şeyler Hakkında Bir Fasıl 457

ALFABETİK MEVZÛ' FİHRİSTİ

— A —

Âbık Bölümü **160**
Akâr'ın Satılması Hakkında Bir Fasıl 290
Alış - Verişler Bölümü **201**
Alım - Satımla İlgili Ba'zı Asıllar Hakkında Bir Fasıl 218
Alım - Satım Bölümüne Ek 338
Âriyet Bölümü **414**
Ayb Muhayyerliği Bâbı 242

— B —

Baş Yarıklarında Kısâs Faslı **107**
Büyû' Bölümü **201**

— C, Ç —

Cezâlar Bölümü **3**
Cinâyetler Bölümü **67**
Çeşitli Mes'eleler **323, 411**

— D —

Diyetler Bölümü **102**
Diyetlerin Ödenmesi Bölümü 155

— E —

Emânet Bölümü **422**
Evlâda Vakf İle İlgili Şeylere Dâir Bir Fasıl 197

— F —

Fâiz Bâbı 296
Fâsid Kirâlama Bâbı 390
Fâsid Satış Bâbı 256

— G —

Görme Muhayyerliği Bâbı 236
Güvenilir Kimsenin Yanına Konan Rehn Bâbı 445

— H —

Haddi Gerektiren veyâ Gerektirmeyen Cimâ Bâbı 13
Hayvanın Suç İşlemesi ve Hayvan Üzerinde Suç İşlemek Bâbı 122
Hırsızlık Bölümü 40
Hırsızın Sağ Elinin Kesileceğine Dâir Bir Fasıl 49
Hîbe Bölümü 360
Hîbeden Dönmek Bâbı 370

— İ —

İçkiler Bölümü 60
İçki İçmenin Cezâsı Bâbı 25
İkâle Bâbı 280
İnsan Öldürmekten Daha Aşağı Şeylerde Kısâs Bâbı 87
İstihkâk Bâbı 305

— K —

Kaatili Bilinmeyen Maktûl Sebebiyle Yemîn Ettirmek Bâbı 144
Kaçak Köle Bâbı 160
Karnına Vurulup Çocuğunu Düşüren Hür Kadın Hakkında Bir Fasıl 114
Kasâme Bâbı 144
Kayıp Bölümü 164
Kayıp Mal Bölümü 172
Kazf'in Cezâsı Bölümü 28
Kendisinde Şuf'a Olan veyâ Olmayan Şey Bâbı 351
Kısâs Gerektiren ve Gerektirmeyen Şeyler Bâbı 76
Kirâ Bölümü 380
Kirâlamaya Dâir Bir Bâb 399
Kirâlamanın Fesh Edilmesi Bâbı 407
Kölenin Öldürmesi veyâ Öldürülmesi Hakkında Bir Fasıl 139

Kölenin Suç İşlemesi ve Köleye Karşı Suç İşlemek Bâbı 129
Kusûr Muhayyerliği Bâbı 242

— L —

Lakît Bâbı 168
Lükata Bölümü 172

— M —

Meakıl Bölümü 155
Mefkûd Bölümü 164
Mekrûh Satış 276
Mevkûf Satış 274
Murâbaha 284

— Ö —

Ödünç Bölümü 414
Öldürmede Şahâdet ve Öldürme Hâline İ'tibâr Bâbı 96
Öldürülen veyâ Sakatlanan Köle Hakkında Bir Fasıl 136

— P —

Peşin Para ile Veresiye Mal Almak Bâbı 315

— R —

Rehn Bölümü 431
Rehn Edilen Şeyler Hakkında Bir Fasıl 457
Rehn Olabilen ve Rehn Edilmesi Sahîh olan veyâ Olmayan Şeyler Bâbı 438
Rehnde Tasarruf ve Suç Bâbı 449
Ribâ Bâbı 296

— S —

Sarf Bâbı 331
Sarraflık Bâbı 331
Satışı Bozmak Bâbı 280
Selem Bâbı 315
Suçlar Bölümü 67

— Ş —

Şarta Bağlı Hîbe Hakkında Bir Fasıl 378
Şartın Muhayyerliği ve Ta'yîn Bâbı 223
Şuf'a Bölümü 340

— T —

Ta'zîr Faslı 35
Terk Edilmiş Çocuk Bâbı 168
Tevliye 284

— V —

Vadîa 284
Vakf Bölümü 176
Vakfın Kirâya Verilmesinde Vâkıfın Şartına Uyulacağına Dâir Bir Fasıl 192
Vedîa Bölümü 422

— Y —

Yol Kesme Bâbı 55
Yolda ve Başka Yerde Meydana Getirilen Şeyler Bâbı 118

— Z —

Zinâ'ya Şahâdet ve Ondan Dönmek Bâbı 19

KISALTMALAR

(C.C.)	: Celle Celâlühû.
(A.S.)	: Aleyhisselâm.
(S.A.V.)	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem.
(R.A.)	: Radiyallâhü Anh. (Ashâb'dan, erkek)
(R. Anhümâ)	: Radiyallâhü Anhümâ. (Ashâb'dan, iki erkek)
(R. Anhüm)	: Radiyallâhü Anhüm (Ashâb'dan, ikiden çok erkek)
(R. Anhâ)	: Radiyallâhü Anhâ. (Ashâb'dan, kadın)
(R. Anhümâ)	: Radiyallâhü Anhümâ. (Ashab'dan, iki kadın)
(R. Anhünne)	: Radiyallâhü Anhünne. (Ashâb'dan, ikiden çok kadın)
(Rh.A.)	: Rahmetüllâhi Aleyh (Erkek)
(Rh. Aleyhimâ)	: Rahmetüllâhi Aleyhimâ (İki erkek)
(Rh. Aleyhim)	: Rahmetüllâhi Aleyhim. (İkiden fazla erkek)
(Rh. Aleyhâ)	: Rahmetüllâhi Aleyhâ. (Kadın)
(Rh. Aleyhimâ)	: Rahmetüllâhi Aleyhimâ. (İki kadın)
(Rh. Aleyhinne)	: Rahmetüllâhi Aleyhinne. (İkiden fazla kadın)
Hz.	: Hazret.
(Bk.)	: Bakınız.
(b.)	: bin, İbn (Oğul ma'nâsına)
(bint)	: Kız

DÜRERU'L - HUKKÂM FÎ ŞERHİ GURERU'L - AHKÂM

TERCÜMESİ

كِتَابُ الْحُدُودِ

CEZÂLAR BÖLÜMÜ

Hadd, lûgat yönünden men' ma'nâsına gelir. Şer'an, takdîr olunmuş cezâdır. Yerine getirilmesi Sultân (1) üzerine Allah Teâlâ' (C.C.) nın bir hakkı olarak vâcib olur. Yâni Allah Teâlâ' (C.C.) ya ta'zîm ve emrine imtisâlen vâcib olur. **Bu ta'rîf ile ta'zîr hâric kalmıştır.** Zirâ ta'zîrde takdîr yoktur. Yâni onda belli bir miktâr yoktur. **Çünkü ta'zîrin en çoğu otuzdokuz ve en azı üç kamçıdır.** Nitekim yakında açıklaması gelecektir. **Haddin meşrû' olmasından aslî maksâd, Allah' (C.C.) ın kullarının zarâra uğradıkları şeyden insanların vazgeçmesidir. Kısâs, bununla haddin ta'rîfinden hâric kalmıştır. Çünkü kısâs, kulun hakkıdır. (2)**

Haddi gerektiren zinâ, mükellef olan kimsenin cinsî münâsebette bulunmasıdır. Bununla mecnûnun ve küçük çocuğun cinsî münâsebette bulunması (vat'ı) hâric kalmıştır.

Cimâ (yâni kadın ile erkeğin cinsî münâsebette bulunması), **inzâlden mücerred olan îlâcı** (içeri sokmayı) **kapsar. Çünkü inzâl, burada şart değildir.** Nitekim, cünûblukda şart olmadığı gibi.

Haddi gerektiren zinâ, iştâhı getiren kadının fercine cimâ'dır. Yâni onunla cinsî ilişkide bulunmaktır. Bu ta'rîf ile müştehât (3) olma-

---

(1) **Sultân;** lûgat bakımından kahr ve tegallüb anlamına gelen bir mastardır. Sultân kelimesinin; hüccet, delîl, aydınlık ve ışık gibi daha başka sözlük anlamları da vardır.

Bütün bu ma'nâlar ile ilgili olarak, adâlet, zabt ve ihtimâmıyle memleketleri aydınlatmış olan, kudret ve kuvvet sâhibi Müslüman pâdişâh ve vâlîlere **SULTÂN** adı verilmiştir.

(2) **Kısâs; bazı suçlarda, suçlunun işlediği suçun benzeri cezâyı görmesidir.** Meselâ, öldürenin öldürülmesi, bir uzvu kesen veyâ yaralıyanın aynı cezayı görmesidir.

(3) **Müştehât: Fukahâ'ya göre müştehât; erkeklerin rağbet ettikleri, şehveti uyandıran, dokuz yaşındaki kadın veyâ kızdır. Fetvâ da buna göredir.** Şeyhayn; «Benzeri (misli) iştâh uyandırırsa, beş yaşındaki kız müştehâttır.» demişlerdir. **İmâm Muhammed (Rh.A.)'e göre; eğer iri olursa sekiz veyâ dokuz yaşındaki kız müştehâttır.**

(Keşşâf-u Istılâhât'il-Fünûn, C.I)

yan hâric kalmıştır. Meselâ, iştâhı uyandırmayan küçük kız, ölü olan kadın ve hayvan gibi. Çünkü bunlar ile cinsî ilişkide bulunmak, haddi gerektirmez.

Haddi gerektiren zinâ, mülkden hâlî olan müştehât kadın veyâ kızın önüne cimâ'dır. Mülk lâfzı, nikâh mülkünü ve elinin mâlik olduğunu kapsar. (4)

Yine haddi gerektiren zinâ, mülkün şübhesinden hâlî olan müştehâtın önüne cimâ'dır ve bunda iştibâh şübhesi (5) dâhildir. Yakında açıklaması gelecektir.

Kendi isteği ile yaptığı cinsî münâsebet ile hadd gerekir. Bununla, başkasının zoru ile yaptığı zinâ hâric kalmıştır. Çünkü ikrâh (zorlamak), haddi düşürür. Yakında açıklaması **«İkrâh Bölümü»** nde gelecektir.

Bu zikredilen zinâ, erkek hakkında olandır. Kadının zinâsı ise, bu gibi fiil için kadının temkîninden ibârettir. Yâni, rızâ göstermesidir. Nihâye'de böyle zikredilmiştir.

Zinâ, dört erkeğin bir mecliste şahâdeti ile sâbit olur. Hattâ ayrı oldukları hâlde şahâdet etseler, şahâdetleri makbûl olmaz. **Bunu Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.**

Yine zinâ, bu dört şâhidin zinâya şahâdet etmeleri ile sâbit olur. Çünkü zinâ lâfzı, harâm olan fiile delâlet eder. Ya da harâmın ma'nâsını ifâde eden şeye delâlet eder. Yakında açıklaması gelecektir. Yoksa zinâ sadece vat' ve cimâ lâfzı ile sâbit olmaz. Çünkü bu kelimeler zinânın fâidesini ifâde etmez.

İmâm (6), o şâhitlere «Zinâ nedir?» **diye sorar.** Yâni, zinânın mâ-

---

(4) **Nikâh mülkü; bir erkeğin nikâhlanmak sûretiyle sâhib olduğu kadındır.** Sağ elinin mâlik olduğu ise, efendinin mâlik olduğu köle ve câriyeleridir.

(5) **İştibâh şübhesi:** Bazı hukûk ve ahkâmın cereyânından ileri gelen bir şübhe demektir.

(6) **İmâm: Bu kelimenin çok çeşitli anlamları vardır.**

İlm-i Kelâm ve Fıkh terimi olarak İmâm; en büyük Din ve Devlet Başkanı olup, Dînî hükümleri uygulayan, Resûlüllah (S.A.V.)'ın Halîfesine denir. **İlk Halîfeler; Dîn ve Devlet Başkanlığı, Câmide imâm-hatîblik, orduya komutanlık ve mahkemede hâkimlik gibi görevler yaparlardı.** Sonradan bu görevlerin bir kısmı ayrı ayrı şahıslara verilmiştir.

İmâm'ın daha başka anlamları da vardır. Meselâ; bir Mezhebde, kendisine uyulan kimseye de İmâm denir. İmâm A'zam (Rh.A.) ve İmâm Muhammed (Rh.A.) gibi.

Bir ilim veyâ fende sözü senet tutulacak kimseye de imâm denir. İmâm Gazâlî (Rh.A.) ve İmâm Buhârî (Rh.A.) gibi.

Bu terim, kurrâ' ve müfessirler için de kullanılır. Hattâ Sahâbe (R. Anhüm)'nin, Hz. Osman (R.A.)'ın emri ile istinsâh edip, çoğalttıkları **ilk yedi Mushaf'ın her birine de İmâm adı verilmiştir.**

hiyetini sorar. Çünkü zinâ bazan her harâm olan cinsî münâsebete (vat'a) denir. Yine şâri', zinâyı bundan başka fiile de ıtlâk eder. Meselâ: **«İki göz zinâ ederler.»** buyurmuştur.

İmâm, zinânın nasıl olduğunu sorar. Zirâ vat', bazan erkek ve kadının sünnet yerleri (hıtâneyn'i) nin kavuşup birleşmeksizin vâki' olur.

İmâm (yâni yargılayan hâkim), **şâhitlere,** «Nerede zinâ etti?» **diye de sorar. Çünkü zinâ, dâr-ı harbde olsa, haddi gerektirmez.** «Ne zaman zinâ etti?» **diye de sorar.** Çünkü zamanaşımına uğramış olan zinâ, haddi gerektirmez. «Hangi kadınla zinâ etti?» **diye de sorar.** Çünkü, bazan zinâ edilen kadının vat'ında şübhe olur.

Eğer o şâhidler zinâyı açıklayıp; «Biz zânînin zekerini, kadının fercinde, sürmelik içindeki sürme kalemi gibi, onu vat' ederken (yâni cinsî münâsebette bulunurken) gördük.» **derlerse, o şahidlerin güvenilir olup olmadıkları gizlice ve açıkça araştırılır.** Açık adâletleri ile yetinilmemesi, hadd vurmamaya çâre aramak içindir.

İmâm, âkil ve bâliğ olan kimsenin ikrârı ile zinânın sübûtuna hükmeder. Akıl ile bülûğ şartdır. Çünkü, özellikle haddin vâcib olmasında, delinin ve küçük çocuğun ikrârına itibâr edilmez. Müslümân olması şart değildir **Çünkü Zimmî, bize göre, ikrârı ile hadd olunur. İmâm Mâlik** (Rh.A.) **ayrı görüştedir.**

Hürriyet de şart değildir. Çünkü kölenin, zinâ ikrârı, O'nun üzerine haddi gerektirir. O köle gerek me'zûn olsun ve gerekse mahcûr olsun müsâvîdir. **İmâm Züfer** (Rh.A.) **ayrı görüştedir.**

Bize göre; dört kere ikrâr etmesiyle, sübûtuna hükmeder. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) **ye göre, diğer haklarda olduğu gibi bir kere ikrâr ile, hadd olunur.**

Mukırrın (ikrâr edenin), **kendi meclislerinden dört meclisde ikrâr etmesi ile hâkim zinânın sübûtuna hükmeder. Mâiz** (R.A.) **kıssasına** (7)

---

(7) Müslim'de; **Büreyde' (R.A.) den rivâyet edildiğine göre;** «Mâiz (R.A.), Peygamber (S.A.V.)'e gelmiş; fakat Resûlüllah (S.A.V.), O'nu geri çevirmiş. Sonra ertesi gün, O'na tekrar gelmiş, Resûlüllah (S.A.V.), kendisini yine geri çevirmiş. Bilâhare kavmine haber göndererek:

— **Bunun aklında bir bozukluk biliyor musunuz?** diye sormuş.

— **O'nu, ancak aklı başında iyilerimizden biri olarak tanırız,** demişler.

Mâiz (R.A.), Peygamber (S.A.V.)'e üçüncü def'a gelmiş. Resûlüllah (S.A.V.), yine kavmine haber göndererek, kendilerine sormuş. Onlar da, Mâiz' (R.A.) de ve aklında bir kusûr olmadığını haber vermişler. Dördüncü def'a gelince, artık Resûlüllah (S.A.V.), O'na bir kuyu kazarak, kendisini recmetmiştir.»

Aynı ma'nâda bir hadîsi; **İmâm Ahmed b. Hanbel (Rh.A.)** ile **İshak b. Rahaveyh (Rh.A.)** «Müsned» lerinde, **İbn-i Ebî Şeybe (Rh.A.)** «Musannef» inde tahrîc etmişlerdir. (Selâmet Yolları; Ahmed Davudoğlu, c. 4, s. 14)

binâen, ikrâr hâkim meclisinde değil, suçlunun meclisinde yapılır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.), **Mâiz'** (R.A.) **in dört kere ve dört meclisde zinâyı ikrâr etmesine kadar haddinin yerine getirilmesini ertelemiştir.** Dörtten azında hadd uygulamak zâhir olsa, vücûbu sâbit olduğu için onu ertelemezdi.

İmâm, yâni hâkim o ikrârı her def'asında reddeder ve dördüncü kerede artık reddetmez. Çünkü mukir, eğer zinâyı dört kere ikrâr ederse, İmâm kabûl eder. Reddettikden sonra birincisi gibi sorar.

Bazı Fakîhler; ancak hâkim: «Ne zaman zinâ ettin?» **diye sormaz,** demişlerdir. Çünkü bu zamanaşımından (tekâdümden) korunmak içindir. Zamanaşımı ise şahâdeti meneder, ikrârı menetmez. **Bazıları da; o zinânın sabiliğinde veyâ deliliği hâlinde olması ihtimâli olduğu için, diğer soru gibi,** «Ne zaman zinâ ettin?» **diye de sorar, demişlerdir.**

Şâyet zânî zinâyı beyân ederse, İmâmın mukırre: «Belki sen dokunmuş (veyâ sarılmış) sundur veyâ öpmüşsündür veyâ şübhe ile cinsî münâsebette bulunmuşsundur?» **demekle, ikrârından geri dönmesini telkîn etmesi mendûbdur. Eğer hadden önce veyâ haddin ortasında ikrârından dönerse salıverilir. Dönmezse, hadd yerine getirilir.**

Zinâ haddi iki çeşittir. Birisi, muhsan (8) **yâni evli olan kimse içindir. İkincisi, muhsan olmayan kimse içindir.**

İhsân (9) **dahî, hadd gibi iki çeşittir. Biri, zinâ ihsânıdır. İkincisi, kazf ihsânıdır.** Yakında «Kazf Haddi» nde açıklaması gelecektir.

Musannıf, muhsan'ı bir vech üzere açıkladı, ki ondan zinâ ihsânı anlaşılır. Şöyle ki; hürrün haddi için — zirâ ihsân kelimesi hür ma'nâsında da kullanılır — **Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ

«Sizden, muhsan kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse...» (10) buyurmuştur. Bu âyetteki **«Muhsan»** sözcüğü, ümmetin icmâ'ı ile

---

(8) **Muhsan :** Evli veyâ dul olan erkektir. Evli kadına **muhsâne** derler. Bekârlara ise; **gayr-i muhsan** denilir.

Zinâ yapan muhsan ve muhsânelerin hükmü, recm olunmak, yâni taşlayarak öldürmektir.

Zinâ yapan gayr-i muhsanlara ise, yüz değnek vurulur.

(9) **İhsân :** Şer'î cezâların yerine getirilebilmesi için hukûk yönünden bulunması lâzım gelen bazı vasıfların bir şahısta toplanmasıdır.

(10) Bk. Nisâ sûresi; âyet : 25

«Hür kadınlar» ma'nâsınadır. **Mükellef olursa** (yâni, âkil ve bâliğ ise); — zîrâ mükellef olmayan kimse, cezâlara ehil değildir. — **o hür ve mükellef kimse Müslüman olup; sahîh nikâh ile cinsî münâsebette bulunmuşsa, recmdir.** Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

مَنْ أَشْرَكَ بِاللهِ تَعَالَى فَلَيْسَ بِمُحْصِنٍ

«Allah Teâlâ'ya ortak koşan kimse, muhsan değildir.» buyurmuştur.

Şâyed fâsid nikâh veyâ mülk-ü yemîn ile cinsî münâsebette bulunursa, bi'l-icmâ' (11) recm olunmaz. Bu söz, iki şartı içine alır. O da nikâh ve nikâh ile cimâ'dır. **Birincinin şart kılınması, nikâha ihsân denildiği içindir.** Zirâ, Allah Teâlâ (C.C.) :

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ

«Muhsâneler (yâni, nikâhlı kadınlar)» buyurmuştur. Yine, **Allah Teâlâ** (C.C.) :

فَإِذَا أُحْصِنَّ

«Muhsan oldukları vakit.» buyurmuştur. **Bu da, evlendikleri zaman demektir.** İkincinin (cimâ'ın) şart kılınması, **Resûlüllah** (S.A.V.) :

اَلثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ

«Dul ile dul zinâ ederse.» buyurduğu içindir.

(11) **Kitâb ve Sünnet'ten sonra, İslâm Hukûkunun üçüncü kaynağını teşkîl eden İcmâ'ın sözlük ma'nâsı; bir şey üzerinde azm ve ittifâk etmektir.** Terim olarak, bunun çeşitli ta'rîfleri yapılmıştır. **İbn Hacîb; «İcmâ', bu Ümmetin müctehidlerinin, herhangi bir asırda bir mes'ele üzerinde uyuşmalarıdır.»** diye ta'rîf eder. **M. Ebû Zehrâ ise; «İcmâ', Hz. Peygamber'den sonraya âid bir çağda, amelî bir mes'elenin şer'î hükmü üzerinde müctehidlerin birleşmesidir.»** diye ta'rîf etmiştir.

Dulluk, cimâsız (yâni kadın, cinsî münâsebette bulunmaksızın) **olmaz. Bu cimâ ise, ancak nikâh ile olur.** Bilmek gerekir ki, sahîh nikâh ile cimânın hâsıl olması, ihsân sıfatının hâsıl olması için şarttır. İhsânın bâkî olması için, şartın bekâsı vâcib olmaz. Hattâ bir kimse; ömründe bir def'a sahîh nikâh ile evlenip, kadına dâhil olsa, ondan sonra nikâh ortadan kalkıp yalnız kaldıkda zinâ etse, O'nun üzerine recm vâcib olur.

Karı ve kocanın ihsân sıfatı ile muttasıf (vasıflanan) **olmaları gerekir. Sözün kısası, ihsân sıfatının, cimâ eden ve cimâ edilende şart kılınması cimâ esnâsındadır.** Hattâ iki memlûkün arasında, onlar köle iken sahîh nikâh ile cimâ hâsıl olsa, ondan sonra âzâd edilseler, ikisi de muhsan sayılmazlar. **İki kâfir de böyledir.** Kezâ hür kimse, bir câriye ile evlense veyâ küçük kız veyâ deli kadın ile evlenip, cinsî münâsebette bulunsa ve yine Müslüman erkek, bir Kitâbiyye (yâni Hıristiyan veyâ Yahûdî olan bir kadın) ile evlenip, cinsî münâsebette bulunsa; kezâ koca, zikredilen sıfatların biri ile mevsûf olsa, yâni koca, kâfir veyâ çocuk veyâ deli olsa ve karı hür, âkil, bâliğ olup, koca onunla cinsî münâsebette bulunmazdan önce Müslüman olsa, sonra araları ayrılmazdan önce kâfir koca, o kadın ile cinsî münâsebette bulunsa, o cimâ edilen kadın, bu duhûl ile muhsana olmaz. Çünkü cimâ, ancak harâmdan müşebbi' (doyurucu) olduğu için şart kılınmıştır. Harâmdan da ancak rağbeti bozan çocukluk, delilik, kölelik ve kâfirlikten hâlî olursa müşebbi' olur.

İmâm muhsan zânîyi, suçu sâbit oldukdan sonra, açık bir yerde ölünceye kadar recm eder. Recme, yâni taşlamaya önce o zânînin şâhidleri başlar. Eğer şâhidler, recmden kaçınırlarsa veyâ kaybolur yâhûd ölürlerse hadd düşer.

Şâhidler attıkdan sonra İmâm taş atar. Ondan sonra halk atarlar. Zinâyı ikrâr edende ise; evvelâ İmâm, sonra halk taş atarlar. Recm edilen kimse yıkanır, kefenlenir ve üzerine namaz kılınır.

Zinâ haddinin ikinci çeşidini musannıf: «Muhsan olmayan için» **demekle zikretmiştir. Muhsan olmayan, yâni evlenmiş olmayan zânî, hür olduğu halde, haddi** (cezâsı) **yüz kamçıdır. Zirâ Allah Teâlâ** (C.C.) :

اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ

«Zinâ eden kadınla, zinâ eden erkekden her birine yüzer değnek vurun.» (12) buyurmuştur. Lâkin bu, muhsan hakkında neshedilmiş

(12) Bk. Nûr sûresi; âyet : 2

olup, muhsan olmayan hakkında yürürlükde kalmıştır.

Dayak, öldüren vuruş ile, acı veren vuruş arasında orta karar olduğu hâlde uygulanır. Yâni birincisi, ölüme götürüp; ikincisi ise, maksûd olan vazgeçmekten hâlî olduğu için orta karar vurulur.

Düğümü olmayan kamçı ile yüz kamçı vurulur. Çünkü Hz. Ali (R. A.), hadd uygulamak istedikde, kamçının düğümünü çözerdi.

Zânînin giysileri çıkarılır. Çünkü giysiyi çıkarmak, O'na acı vermekte daha te'sîrlidir. Bu haddin esâsı, şiddetli vurmaya dayanır. Ancak, iç donu çıkarılmaz. Çünkü onu çıkarmakda, avreti açmak vardır. **Zânînin bedeninin çeşitli yerlerine vurulur.** Çünkü vurmayı bir tek uzuvda toplamak, ölüme götürür. Halbuki bu hadd, vazgeçirmek ve menetmek içindir, öldürmek için değildir. **Ancak başına, cinsiyet uzvuna ve yüzüne vurulmaz. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.)**; hadd vurmakla görevlendirdiği kimseye:**

اِتَّقِ الْوَجْهَ وَالْمَذَاكِيرَ

«Yüze ve cinsiyet uzuvlarına (vurmakdan) **sakın.»** buyurmuştur.

Her bir hadd, ayakta durduğu hâlde vurulur. Çünkü, hadd uygulamanın esâsı teşhîre dayanır. Şu hâlde, ayakta durmak daha uygundur.

Uzatmaksızın vurulur. Bâzıları demiştir ki: «Uzatmak (med), dövüleni yer üzerine yatırıp, ayaklarını uzatmaktır. Nitekim bizim zamanımızda böyle yaparlar.» **Bazıları da demiştir ki:** «Uzatmak, kamçıyı vuran kimsenin, başından yukarı kaldırıp uzatmasıdır.» **Bazıları da:** «Kamçıyı vurdukdan sonra uzatmaktır.» demişlerdir. **Bunların her birisi müstehak olduğundan fazladır. Binâenaleyh yapılmaz.**

Zânî, eğer köle ise, hadd yüz kamçının yarısı ile uygulanır. O da elli kamçıdır. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.) :

فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ

«(Câriyeler) evlendiklerinde zinâ edecek olurlarsa, onlara, hür kadınlara edilen azâbın yarısı edilir.» (13) buyurmuştur. **Bu âyet-i kerîme, câriyeler hakkında nâzil olmuştur.**

(13) Bk. Nisâ sûresi; âyet : 25

Zinâ eden köleye, İmâmın (hâkimin) **izni olmaksızın; efendisi, hadd vuramaz. Çünkü hadd, Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın hakkıdır. Zirâ hadden maksûd, âlemi bozulmaktan kurtarmaktır.** Bundan dolayı hadd, kulun düşürmesiyle düşmez. Şerîat tarafından vekîl olan kimse, o hakkı alır. O da İmâm veyâ İmâmın vekîlidir.

Ta'zîr, bunun aksinedir. Çünkü ta'zîr, kul hakkıdır. Bundan dolayı çocuk, ta'zîr olunur. Şerîatın hakkı ondan düşmüştür.

Kadınların giysileri çıkarılmaz. Ancak koyun derisi ve pamuklu giysiler soyulur. Zirâ giysinin hepsini çıkarmakda, avreti açmak vardır. Deri ve pamuklu kaftan ise, dövülene dayağın eserinin ulaşmasını engellediği için çıkartılır.

Zinâ eden kadına, oturduğu hâlde hadd uygulanır. Çünkü bu, zinâ eden kadının daha iyi örtünmüş olmasını sağlar. **Ama, O'nun recmi için, kuyu kazmak da câizdir.**

Zinâ eden kadının recmi için bir çukur da kazmak câizdir. Zirâ Resûlüllah (S.A.V.), **Gâmidiyye (R.Anhâ) (14) için bir çukur kazdırmıştır. Hz. Ali** (R.A.) **da Şürâha için çukur kazdı. Eğer çukur kazılmazsa, bir mahzûru yoktur. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) **bununla emretmemiştir.** Kadın kendi giysisi ile örtülmüştür.

Zinâ eden erkek için çukur kazılmaz. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.), **Mâiz** (R.A.) **için çukur kazdırmamıştır.**

Muhsan kimseye hem dayak hem de recm (15) **tatbik edilmez. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) **ikisini bir arada yapmamıştır.**

---

(14) Bu kadın hakkında Müslim'den şöyle bir rivâyet vardır:

İmrân b. Husayn' (R.A) dan rivâyet olunduğuna göre; Cüheyne'den bir kadın **(Gâmidiyye),** zinâdan gebe olarak, Peygamber (S.A.V.)'e gelmiş ve:

— Yâ Nebîyyallah, başıma hadd (îcâb eden bir hâl) **geldi. Binâenaleyh, bana hadd vur,** demiş. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.), O'nun velîsini çağırmış ve:

— Buna iyi muâmele et; doğurduğu zaman kendisini bana getir, demiş. Velîsi de öyle yapmış.

Âkıbet; Peygamber (S.A.V.), kadını (n getirilmesini) emretmiş ve üzerine elbisesini bağlamışlar. Sonra kadını (n recmini) emretmiş ve recmolunmuş. Bundan sonra Resûlüllah (S.A.V.), O'nun Cenâze Namazını kılmış. Ömer (R.A.)

— Bu kadın zinâ ettiği hâlde, bir de O'nun Cenâze Namazını mı kılıyorsun, yâ Nebîyyallah? demiş. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

— Vallâhi, bu kadın öyle bir tevbe etti ki, tevbesi Medîne'lilerden yetmiş kişi arasında taksîm edilse, onlara yeter artardı.. Sen, canını Allah Teâlâ için fedâ edenden daha efdal bir kimseye hiç rastladın mı? buyurmuşlardır.

(Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu, c. 4, s. 24, 25)

(15) **Recm:** Lûgatta; öldürmek, kovmak, terk etmek, lâ'net etmek demektir.

Atılan taşa da, recm denilir.

Istılâhda; muhsan olup, zinâ eden erkek ile muhsâne olup, zinâ eden kadını, kendine âid bir tarzda taşlayarak öldürmektir.

Eğer zinâ eden erkek ile zinâ eden kadın bekâr olurlarsa, dayakla sürgün bir arada uygulanmaz. İmâm Şâfiî (Rh.A.)**; ikisini bir arada uygular. Yüz dayak vurup ve bir yıl sürgüne gönderir. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) (16) :

البكر بالبكر جلد مائة و تغريب عام

«Zinâ eden bekâr erkek ve kadına yüz kamçı vurulur ve bir yıl sürgün edilir.» buyurmuştur.

Bizim delîlimiz, Allah Teâlâ' (C.C.) **nın :** فاجلدو **«Kamçı vurun»** (17) âyetidir. **Âyette, sürgün zikredilmemiştir.** Açıklamaya ih-

---

(16) Peygamber Efendimizin ism-i şerîfi anıldığı zaman; **«Allah (C.C.) O'na salât etsin, şânını yüceltsin. Selâm ve selâmet versin** (her türlü kusûrdan uzak kılsın).» meâlinde söylenen duâdır.

S a l â t : Meşhûr olan kavle göre salât, lûgatta duâ ma'nâsına gelir. Şerîat örfünde; bildiğimiz ve husûsî erkân ve ezkâr ile kıldığımız **n a m a z** demektir.

Bazı bilginlere göre salât, Allah' (C.C.) dan olursa, rahmet; Meleklerden olursa, istiğfâr; mü'minlerden olursa, bazısının bazısı için duâ etmesi ma'nâsına gelir. (Bk. Keşşâf)

Peygamber (S.A.V.) **Efendimizin adı anıldığı zaman salât-ü selâm okumanın hükmüne gelince :** Bunun farz veyâ vâcib olduğunu söyleyenler vardır. Ahzâb sûresinin 56. âyetinde Allah Teâlâ (C.C.) bu konuda meâlen şöyle buyurur :

«Bir gerçektir ki, Allah ve O'nun Melekleri, Peygambere hep salât ederler. Ey mü'minler, siz de hep O'na salât (ve duâ) **ediniz. Ve hulûs ile selâm veriniz!»**

Bu âyette salâtın ma'nâsı; Peygamber (S.A.V.) **Efendimize ta'zîm, tebrîk ve duâdan ibârettir.** (Bk. Buhârî, Terc. C. 2)

Bu âyet indikden sonra Ashâb (R. Anhüm) tarafından; **«Yâ Resûlallâh! Sana selâm vermeyi biliyoruz. Fakat nasıl salât edeceğiz?»** diye sorulmuş. **Resûlüllah (S.A.V.) de namazlarımızın tahiyyâtlarında okuduğumuz salavât-ı şerîfelerle salavât okunmasını ta'lîm buyurmuşlardır.**

Bazı İslâm bilginlerine göre; yukarıdaki âyet-i kerîme gereğince Peygamber (S.A.V.) **Efendimize salât-u selâmlarımızla, saygılarımızı arz etmek farz-ı ayn kılınmıştır.**

Hanefî İmâmlarından Gerhî (Rh.A.); Her Müslümana en kısa cümle ile olsun, **(Allâhümme sallî alâ Muhammed)** yâni, «Allah'ım, Muhammed'i rahmetinle tebrîk et ve O'nu esen kıl!» diye duâ edip, selâmlaması farz olduğunu bildirmiştir.

Peygamberimize; **(Sallallâhu aleyhi ve sellem)** diye de salât-ü selâm okunur. **Biz bunu; tercümesini sunduğumuz kitabın içinde (S.A.V.) şeklinde kısaltarak yazdık. Böylece okuyucularımıza, Peygamberimize salât-ü selâm getirmelerini hatırlatmış oluyoruz.**

Bir kısım müctehidler, **«Peygamberimizin adı; her anıldıkca salavât getirilip, ta'zîm edilmesi vâcibdir,»** demiştir. Bazıları da, **«Bir mecliste, Peygamberimizin adı ne kadar anılırsa anılsın, bir def'a salavât edilmesi vâcibdir.»** demişlerdir.

(17) Bk. Nûr sûresi; âyet : 2

tiyâc olan yerde susmak, açıklamanın tamâmıdır. Nitekim, Fıkıh Usûlünde anlatılmıştır. **İmâm Şâfiî' (Rh.A.) nin rivâyeti mensûhdur.** Ancak, eğer siyâset olursa bu müstesnâdır. Zîrâ İmâm, şâyet sürgünde bir maslahat görse, gördüğü miktâr kadar sürgün eder. Çünkü sürgün bazı durumlarda fayda verir.

Hasta olan muhsan (yâni evlenmiş mü'min) **zinâ etse, recm edilir. Çünkü recm, öldürmek için meşrûdur. Binâenaleyh hastalık sebebiyle terk edilemez.** Cezâsı hadd, yâni kamçı vurmak olan bir hastaya, iyileşinceye kadar hadd vurulmaz. Çünkü kamçı cezâsı, men etmek için meşrû olmuştur. Yoksa öldürmek için meşrû olmamıştır. Hastalık hâlinde kamçı vurmak, bazan ölüme sebeb olur.

Gebe olan kadın zinâ etse, doğuruncaya kadar hadd vurulmaz. Çünkü o cezâda, suç işlememiş olan çocuğa zarar vermek vardır.

Zinâ menisinden yaratılmış olan çocuğa da, diğer çocuklar gibi değer verilir. Eğer gebe kadının cezâsı recm olursa, doğurduğu zaman recm edilir. Çünkü ertelemek çocuk içindir. Çocuk doğunca, hastalık recm uygulamaya aykırı olmaz. Eğer gebe kadının cezâsı kamçı vurmak olursa, zâniyeye lohusalığından sonra hadd vurulur. Çünkü lohusalık hastalığın bir çeşididir. Lohusalıkdan kurtulması beklenir.

★ ★

بَابُ وَطْئٍ يُوجِبُ الْحَدَّ أَوْ لَا

HADDİ GEREKTİREN VEYÂ GEREKTİRMEYEN CİMÂ BÂBI

Şübhe, hadde (1) mânidir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

اِدْرَؤُا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ مَا اسْتَطَعْتُمْ

«Gücünüz yettiği kadar, haddleri şübhelerle giderin.» buyurmuştur. Bu ümmetin kabûl edip, aldıkları bir hadîsdir. Ümmet ancak, sâdece şübhenin sübûtunda ihtilâf etmişlerdir. Şu hâlde, bunu ta'rîf etmek ve çeşitlerini belirtmek gerekir.

Biz deriz ki; şübhe, sâbit olan şeye benzer; halbuki sâbit değildir. Bu ta'rîf ile sınırlandırılmış olan şübhe üç çeşittir. Birincisi, fiilde olan şübhedir. Buna, iştibâh şübhesi adı verilir.

İştibâh şübhesi, fiilde yâni cimâ'da, helâl delîlinden başkasını helâl delîli zannetmekle sâbit olan bir şübhedir. Bu şübhe, delîli karıştıran hakkında tahakkuk eder. Yoksa delîli karıştırmayan hakkında tahakkuk etmez. Şu hâlde iştibâhın gerçekleşmiş olması için mutlaka zan lâ-

---

(1) **Hadd:** Lûgatta, **men** anlamınadır. İnsanların girip çıkmaktan menettiği için kapıcıya, gardiyana (zindancıya), **haddâd** denilmiştir. Bir şeyin mâhiyetini ta'rîf ve ta'yîn eden şeye de, **hadd** denilmiştir. Çoğulu, **hudûd** gelir.

Gayrimenkullerin sınırlarına da hudûd denir. Çünkü bunlar gayrimenkullerin sınırlarını ta'yîn, başkalarına karışmalarını menederler. İşte bundan dolayı bir kısım cezâlara da hudûd adı verilmiştir. Çünkü bu cezâlar, mazarratları bütün beşeriyete dokunan bir takım kötü davranışlardan insanları alıkorlar ve menederler. Bunlar suç işleyenler hakkında birer ukûbet olduğu gibi, müşâhidler hakkında da birer ibret ve uyarma vesîlesi olur.

zımdır. Meselâ, kendilerine şarâb içirilen bir topluluk gibi ki, onlardan, içirilen şeyin şarâb olduğunu bilene hadd vurulur. Bilmeyene hadd vurulmaz.

Helâl olmayan bir şeyi, helâl zanneden kimseye sekiz yerde hadd vurulmaz. O sekiz yeri musannıf şu sözü ile zikretmiştir.

Babasının veyâ anasının câriyesi ile cinsî ilişkide bulunmakda hadd vurulmaz. Çünkü usûl ve fürû' arasında emlâkin birbirine bitişik olması, oğul için babanın câriyesini cimâ etmenin helâl olduğu zannını ifâde eder. Nitekim aksi de böyledir.

İkincisi; karısının câriyesini helâl zannedip cimâ etse, hadd vurulmaz. Çünkü karısının malı ile kocanın zenginliği, **Allah Teâlâ'** (C. C.) nın:

وَوَجَدَكَ عَآئِلًا فَأَغْنَىٰ

«Seni fakîr bulup, zenginleştirmedi mi?» (2) âyet-i kerîmesinden alınmıştır. Yâni, **Hz. Hadîce'** (R.Anhâ) nin malı ile demektir. Bazan, bu, karının malının, kocanın mülkü olduğu şübhesini verir.

Üçüncüsü; köle, efendisinin câriyesini helâl sanıp, cinsî ilişkide bulunmakla da hadd vurulmaz. Çünkü kölelerin ihtiyâcı efendilerin mallarından giderilir. Zirâ, bir efendinin köleleri arasında tam ma'nâsiyle yaygın, yâni, istedikleri gibi faydalanacakları malları yoktur. Bununla berâber köleler, cehl ile ma'zûr oldukları için efendinin câriyeleri ile cinsî ilişkide bulunmayı helâl zannedebilirler.

Kendisine rehn konulan kimsenin, rehn bırakılan câriye ile cinsî ilişkide bulunmasiyle de hadd vurulmaz. Çünkü rehn alan kimsenin, rehn bırakılan câriyeye mâlikiyyeti mülk-ü yeddir. Bu da rehn bırakılan câriyenin cimâının helâl olduğu zannını ifâde eder.

Bir kimsenin üç talâk ile boşayıp, iddet bekleyen karısı ile cinsî ilişkide bulunmasiyle de O'na hadd vurulmaz. Çünkü nikâhın eserinin kalması —ki o iddettir— koca için cimânın helâl olduğu şübhesine sebeb olmasına uzak bir ihtimâl değildir.

Mala karşılık boşayıp, iddet bekleyen karısı ile cinsî ilişkide bulunmakla da hadd vurulmaz Ümm-ü veledini âzâd edip, iddet beklerken cimâ etse, yine hadd vurulmaz. İmdi bu sekiz yerde hadd yoktur. Eğer

(2) Bk. Duhâ sûresi; âyet : 8

suç işleyen kimse, «Ben, O'nu kendime helâl sandım.» **derse, hadd yoktur. Eğer,** «Ben, O'nun harâm olduğunu biliyordum.» **derse hadd vâcib olur.**

Şübhe çeşitlerinin ikincisi, mahalde şübhedir. Buna, hükmî şübhe derler. Hükmî şübhe; zâtında harâm olmayı nefy edici delîlin kâim olmasiyle mahâlde şübhe etmektir. Yâni biz, mâniye bakmayarak, delîle baktığımız zaman hürmete aykırı olur ve zânînin zannına ve i'tikâdına bağlı olmaz. **Bu şübhe ile zânîye, mutlaka hadd vurulmaz. Yâni zânî,** «O kadının; bana harâm olduğunu, ben biliyordum.» **dese de hadd vurulmaz.**

Bu hükmî şübhe, altı yerde olur. Musannıf bunu: «Oğlunun câriyesi ile cinsî ilişkide bulunmak...» **sözü ile zikretmiştir. Çünkü bunda hürmeti ortadan kaldıran delîl, Resûlüllah'** (S.A.V.) **ın:**

أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ

«Sen ve senin malın babanındır.» hadîs-i şerîfidir.

Kinâyeler ile boşanmış olup, iddet bekleyen kadınla cinsî ilişkide bulunmakda da hadd vurulmaz. Çünkü bunda delîl, bazı Sahabe' (R. Anhüm) **nin:** إِنَّ الْكِنَايَاتِ رَوَاجِعُ **«Kinâyeler râci' talâklardır.»** sözüdür.

Sattığı câriye ile cinsî münâsebette bulunan satıcıya hadd vurulmaz. Bu, ikisinin teslîminden öncedir. Yâni, birinciyi müşteriye ve ikinciyi zevcesine teslîmden öncedir. Zirâ satılan câriyenin satıcının elinde olması; öyle ki, şâyet câriye ölecek olsa satış bozulacaktır. Birincide, mülkün delîlidir. Mehrin sil'a olması, yâni mal karşılığında olmaması, ikincide mülkün ortadan kalkmasına delîldir.

Yine iki kişi arasında ortak olan câriye ile, ortağın biri cinsî ilişkide bulunmakla da hadd vurulmaz. Çünkü ortak olan câriyede mülk, cimânın cevâzına delîldir. **Cinsî ilişkide bulunan ortak şâyet neseb iddiâ etse, burada, yâni mahallin şübheli olmasında, neseb sâbit olur. Fiilin şübheli olmasında, sâbit olmaz.** Çünkü her ne kadar kendisine râci olan bir işden dolayı hadd düşerse de, fiilin şübheli olmasında fiil, sâdece zinâ iledir. O da, onun üzerine işin şübheli olmasıdır. **İkincisi ise, bunun aksinedir.**

Şübhe çeşitlerinin üçüncüsü,akd şübhesidir. Bu akd şübhesi, İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre, nikâh ettiği mahremin cimâında** (yâni kendisi ile evlenmesi harâm olan kadın ile cinsî ilişkide bulunmakda), **nikâh akdi ile sâbit olur. Her ne kadar mahrem ile cinsî münâsebette bulunmanın harâm olduğu müttefekun aleyh ise de, harâm olduğunu bilerek cimâ etmesinde, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre; cinsî ilişkide bulunan kimseye bu durumda hadd yoktur. Lâkin harâm olduğunu bilirse,** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **cezâ olarak canı yakılır.** Yâni, canı yanacak şekilde dövülür. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **dan başka müctehidlere göre, eğer harâm olduğunu bilirse hadd vurulur, bilmezse hadd vurulmaz.** Yakında açıklaması gelecektir.

Erkek kardeşinin veyâ kızkardeşinin câriyesi ile cinsî ilişkide bulunursa hadd vurulur. Ya da amcasının veyâ halasmın câriyesi ile cinsî ilişkide bulunursa, yine hadd vurulur. Cinsî ilişkide bulunan; «Ben, O'nu bana helâl sandım.» dese de, hadd vurulur. **Yine kendi çocuklarının câriyesinden başka, diğer mahremlerinin câriyeleri ile cinsî ilişkide bulunursa, hadd vurulur.** Zirâ cimâ edene onların mallarından yararlanmak hakkı yoktur. O'nun zannı bir delîle dayanmaz. Şu hâlde O'nun «Helâl, sandım» demesine i'tibâr edilmez.

Bir erkeğe, kendi döşeği üzerinde bulduğu yabancı bir kadın ile cinsî ilişkide bulunması sebebiyle hadd vurulur. «Ben, O'nu kendi karım sandım», dese de hadd uygulanır. Çünkü uzun sohbetten sonra, cinsî ilişkide bulunan kimse a'mâ bile olsa, karısı O'na şübheli kalmaz. Çünkü a'mâ, kadını hâl ve harekâtı ile ayırd etmeye kâdirdir. Ancak karısını çağırır da, kadın yabancı olduğu hâlde icâbet edip, «Ben, senin karınım.» dese de, cinsî ilişkide bulunursa, hadd vurulmaz. Çünkü ihbâr delîldir. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.** Hattâ kadın fiili ile icâbet edip, «Ben, senin karınım.» demese ve a'mâ cinsî ilişkide bulunsa, o a'mâya hadd vurulması vâcib olur. **El-İzâh'da böyle zikredilmiştir**

Bir zimmî kadmla, harbî erkek ve harbî kadınla, zimmî erkek zinâ etseler; zimmî kadına ve zimmî erkeğe hadd vurulur. Çünkü ehl-i zimmet, şer'î cezâlar ile muhâtabdırlar.

Harbî erkek ile harbî kadına hadd vurulmaz. Çünkü bunlar şer'î cezâlar ile muhâtab değildirler.

Yine bir kimseye, bir yabancı kadını gelin götürüp, kadınlar; «Bu gelin senindir.» deseler, o kimse onunla cinsî ilişkide bulunmakla, hadd vâcib olmaz. Fakat erkeğin, o kadının mehrini vermesi gerekir. Hz. Ömer (R.A.) **ve bir rivâyette, Hz. Ali** (R.A.) **bununla hüküm verdiler ve o kadının iddet beklemesi gerektiğine de hükmettiler.**

Nikâh ettiği mahremi olan kadın ile cinsî ilişkide bulunan kimseye de, İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre, hadd vurulmaz. Çünkü İmâm A'zam** (Rh.A.), **haddin men'inde nikâh akdini şübhe saymıştır.** Nitekim daha önce geçti.

Hayvan ile cinsî ilişkide bulunan kimseye de hadd vurulmaz. Çünkü hayvanı vat' etmek, cinâyet olmakda zinâ ma'nâsında değildir. **Bundan sonra, eğer o cinsî münâsebette bulunulan hayvan; eti yenilmeyen cinsden olursa, boğazlanıp, sonra ateş ile yakılır. Boğazlanmadan önce yakılmaz. Eğer hayvan başkasımn ise, vat' eden kimse hayvanın kıymetini öder.** Çünkü hayvan, O'nun sebebiyle öldürülmüştür. **Ateş ile yakmak vâcib değildir. Ancak o hayvan kahp da, cinsî ilişkide bulunan adam onunla ayıplanmasın ve lâfı kesilsin diye ateş ile yakılır. Eğer hayvan, eti yenilen cinsden ise, boğazlanır ve yenir. Bu, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göredir. İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre, boğazlandıkdan sonra ateş ile yakılır.**

Kadına dübüründen ilişkide bulunan kimseye de, İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre hadd vurulmaz. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **ve İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre hadd uygulanır.** Çünkü zinâ ma'nâsınadır. Zirâ bu, tam ma'nâsiyle iştâh duyulan yerde şehveti sırf harâm olarak yerine getirmektir. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre: Bu zinâ değildir.** Çünkü Sahâbe (R. Anhüm), bu işi yapan kimseyi yakmak, üzerine duvar yıkmak ve yüksek yerden aşağı bırakıp üzerine taşlar yuvarlamak gibi mu'cebler husûsunda ihtilâf etmişlerdir. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, bu zikredilen şeylerin benzerlerinde ta'zîr olunur.**

Ya da dâr-ı harbde veyâ dâr-ı bağyde zinâ edip, ondan sonra dâr-ı İslâm'a çıksa hadd vurulmaz. Çünkü dâr-ı harbde:

لَا تُقَامُ الْحُدُودُ فِي دَارِ الْحَرْبِ

«Dâr-ı harbde şer'î cezâlar (hadler) **uygulanmaz.» hadîs-i şerîfi gereğince hadd uygulanmaz. İsyân ettikten sonra, dâr-ı İslâm'a çıkana da hadd vurulmaz.** Çünkü hadler mu'cib olarak mün'akid olmamışlardır, mu'cibe inkılâb da etmezler.

Yine küçük çocuk ve deli gibi mükellef olmayan erkeğin, mükellef olan kadına zinâ etmesiyle mutlaka, yâni ne fâiline ve ne de mef'ûlüne hadd vurulmaz. Aksinde, yâni mükellef olan erkek, küçük kız ve deli gibi mükellef olmayana zinâ etmesiyle, yalnız o mükellef erkeğe hadd uygulanır.

Bir erkek zinâ için kirâladığı (istîcâr ettiği) **kadınla zinâ etse, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, onlara da hadd yoktur. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ); **ikisine de hadd uygulanır, demişlerdir. Bu, Şâfiî'** (Rh.A.) **nin de kavlidir.** Çünkü, ikisi arasında mülk yoktur. Mülk şübhesi de yoktur. Bu durumda hâlis zinâ olur.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şu rivâyettir:** Bir kadın bir adamdan mal dilendi. O da, kadın nefsini kendisine temkîn etmedikce, mal vermekten kaçındı. Bunun üzerine **Hz. Ömer** (Rh.A.) ikisinden de haddi kaldırdı ve: **«Bu ücret, kadının mehridir.»** buyurdu.

Zorla zinâ eden kimseye de, gerek erkek olsun ve gerekse kadın olsun hadd vurulmaz.

Zinâ ettiğini dört def'a ikrâr eden kimseye, eğer diğeri onu inkâr ederse, hadd vurulmaz. Bu mes'ele bir kaç şekilde olur: **Birincisi,** bir adam, «Ben fülân kadın ile zinâ ettim!» diye dört kere ikrâr edip, o kadın da, «Bu adam, benimle evlendi!» demesidir Ya da kadın, «Fülân erkek, benim ile zinâ etti!»diye dört kere ikrâr edip, erkek de, «Ben, O'nunla evlendim!» demekle, ittifâkla hadd vurulmaz.

İkinci şekil şudur: Erkek dört def'a, «Fülân kadına zinâ ettim!» diye ikrâr edip, kadın da «O, benimle zinâ etmedi. Ben, O'nun kim olduğunu bilmem!» demesidir. Ya da kadın, «Ben, fülân erkek ile zinâ ettim!» diye dört def'a ikrâr edip, erkek, «Ben onunla zinâ etmedim. Ben O'nu tanımam!» demekle, **İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; mukırre** (ikrâr edene) **hadd vurulmaz.**

Bir câriyeyi zinâ ile öldüren kaatile hadd vurulur ve kıymeti ödetilir. Çünkü o kimse, iki suç işlemiştir. Şu hâlde her birinin üzerine gereği ile hüküm terettüb eder. Zinâ ettiği için hadd ve öldürdüğü için kıymet vâcib olur.

Halîfe'ye, yâni O'ndan daha büyüğü olmayan İmâm'a (Müslümanların en büyük Din ve Devlet Başkanına) **hadd vurulmaz. Çünkü hadd, Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın hakkıdır ve haddin ikâmesi** (yâni şer'î cezâyı uygulamak) **Halîfe'nin görevidir.** Başkasının değildir. Şu hâlde, kendisine hadd uygulamak mümkün olmaz. **Halîfe'ye kısâs uygulanır ve mal ile cezâlandırılır.** Çünkü kısâs ve mal, ikisi de kulların haklarındandır. Hakkın velîsi, ya Halîfe'nin temkîni ile, ya da İslâm askerinden yardım istemekle onu alır.

بَابُ شَهَادَةِ الزِّنَا وَالرُّجُوعِ عَنْهَا

ZİNÂ'YA ŞAHÂDET VE ONDAN DÖNMEK BÂBI

Bir kimse; özürsüz geciktirerek eskiden vuku' bulmuş bir hadd için şâhidlik yaparsa, kabûl edilmez. Özürsüz geciktirmek, İmâma yakın olmak ve tehîrsiz şâhidlik yapabilmek ile olur. Çünkü şâhid, şer'î cezâlarda (hudûdda) iki hisbe (sevâb) arasında, yâni şahâdet etmekle, etmemek arasında muhayyerdir. Binâenaleyh; şahâdeti edâyı geciktirmek, eğer örtbas etmeyi seçmek ise, ondan sonra şahâdeti edâya kalkışması, O'nun içinde kin ve düşmanlıkdan ibâret kötü bir hâl olduğunu gösterir ki bu O'nu tahrîk etmiştir. Bu durumda, O şahâdette müttehem (kabahatli) dir. Eğer setri seçmeyip geciktirdi ise, fâsık ve günahkâr olur. Bundan dolayı şahâdeti makbûl olmaz. **İkrâr, bunun aksinedir.** Yakında açıklaması gelecektir.

Geciktirilmiş şahâdet ancak kazf haddinde kabûl edilir. Çünkü kazf haddinde da'vâ şarttır. Şâhidlerin geciktirmesi da'vânın yok olmasına yorumlanıp, şâhidlerin fâsık olmalarını gerektirmez.

Hırsızlığın şâhidleri; zaman geçtikden sonra şahâdet etseler, hırsıza hadd uygulanmaz. Çalınan, ödetilir. Çünkü hırsızlık, kul hakkı olduğu için zamanın geçmesi (tekâdüm) zarar vermez.

Bir kimse, zaman geçtikten sonra hadd gerektiren şeyi ikrâr etse; kin ve düşmanlık töhmeti bulunmadığı için, hadd uygulanır. Çünkü insan, kendisine töhmet etmez. **Ancak içki içmekde, zaman geçtikden sonra ikrâr etmesiyle hadd vurulmaz. İçkinin zamanının geçmesi, kokusunun yok olmasiyledir. İçkiden başkasında zamanın geçmesi** (tekâdüm), **bir Ay'ın geçmesidir. En doğru söz budur.** Bazıları, **«Altı ay geçmesidir.»** demişlerdir.

Kadın bulunmadığı hâlde şâhidler zinâ ettiğine şahâdet ederlerse, hadd vurulur. Gâib olan kimsenin hırsızlık ettiğine şahâdet etseler, hadd uygulanmaz. Çünkü da'vâ kadının gâib olmasiyle ortadan kalkar.

Hırsızlık hakkında ise, da'vâ şarttır. Zinâda şart değildir. Yakında açıklaması gelecektir.

Eğer dört şâhid, evin iki köşesinde ihtilâf etse veyâ zânî bilmediği bir kadına zinâ ettiğini ikrâr etse, hadd uygulanır. Birinci mes'elenin ma'nâsı; dört şâhidin her ikisi zinâya, bir köşede şahâdet etmesidir. Kıyâsa (1) **göre; hakîkaten mekân ihtilâfı olduğu için hadd vâcib değildir.**

İstihsânın (2) **vechi şudur:** Uzlaştırmak mümkündür, zinâ fiilinin başlangıcı bir köşede olup, hareket etmekle bitimi başka bir köşede olabilir. **Kâfî'de;** «Bu söz, ev küçük olduğu zaman buna muhtemel olur, eğer büyük olursa muhtemel olmaz.» **denilmiştir.**

İkinci mes'elenin ma'nâsına gelince; zinâ ettiğini ikrâr eden zânînin, kadını bilmemesi haddi düşürmez. Çünkü kadın, şâyet kendi karısı veyâ câriyesi olsa, O'na gizli kalmazdı. **Kezâ şâhidler tanımadıkları bir kadına zinâ etti, diye şahâdet etseler, hadd uygulanır.**

Ya da kendi isteği ile zinâ ettiğinde ihtilâf etseler, yâni dört şâhidin ikisi; «Fülân erkek, fülân kadını zorlayıp zinâ etti!» **diye şahadet edip ve diğerleri;** «Kadın, kendi isteği ile zinâ etti!» **diye şahâdet etse veyâ zânînin zinâ ettiği beldede ihtilâf etseler, yâni, şâhidin ikisi;** «Zânî, bu kadına Kûfe'de zinâ etti!» **diye şahâdet edip, diğer ikisi de;** «O zânî, kadına Basra'da zinâ etti!» **diye şahâdet etseler, veyâ zinânın iki hücceti, vaktinde ittifâk edip ve zinânın beldesinde ihtilâf etseler, ya da zinâya şahâdet edip, halbuki üzerine şahâdet edilen kadın** (meşhûdun aleyhâ) **bâkire çıksa, veyâ şâhidler fâsık olsalar, yâhûd şâhidler üzerine şâhid olsalar, hiç kimseye hadd vurulmaz.** Yâni kazf sebebiyle, ne

---

(1) **Kıyâs'ın sözlük ma'nâsı, bir şeyi takdîr etmek, ölçmek, karşılaştırmak ve iki şey arasındaki benzerlikleri tesbit etmektir.** Bu kelime Arapca olup, İslâm Hukûku terimi olarak «ta'lîl» (deduction) adı da verilir.

Kıyâsın çeşitli ta'rîfleri yapılmıştır. Bunların en açık ve geneli şu ta'rîftir:

«Kıyâs, her ikisinde de hükme esâs teşkîl eden illet aynı olduğu için, hakkında nass bulunmayan bir olayın hükmünü, hakkında nass bulunan bir olayın hükmüne eşit kılmaktır.»

(2) **İstihsân: Arapca'da istihsân sözü, güzel olmak ma'nâsına gelen «husn» kökünden gelmekte olup, sözlükte bir şeyi iyi ve güzel görmek, tercîh etmek demektir.**

İslâm Hukûkcularının kabûl ettiği istılâhî ma'nâsı ise, kıyâs gibi benzerlik esâsından hareket ederek değil, kamu yararına ve adâlet esâsına göre, şahsî takdîre dayanarak hüküm vermektir. Bir hukûk terimi olarak istihsânı şöyle ta'rîf edebiliriz: **«İstihsân, bir olaym şer'î bir delîl îcâbı olan hükmünden, yine şer'î bir delîl îcâbı olan başka bir hükme udûl etmektir.»** Kısacası istihsân, şer'an mu'teber olan tercîhi mu'cib bir sebebe dayanarak bir delîli, buna aykırı düşen başka bir delîlden üstün tutmaktır.

şahâdet olunan kadın ve erkeğe ve ne de şâhidlere hadd vurulmaz. Her ne kadar fürû' olan şâhidlerden sonra usûl olan şâhidler de şahâdet etseler, yine de hadd vurulmaz. **Birincide, meşhûdun aleyh üzerine haddin yokluğuna gelince; zâhir olan, o kadının O'nun zevcesi veyâ câriyesi olmasıdır.** Şâhidler üzerine haddin yokluğu ise, şâhidlerin şahâdet lafzı ile zinâya nisbet üzerinde ittifâkları, sözlerini kazf olmaktan çıkardığı içindir.

İkinci mes'elede haddin yokluğuna gelince; şahâdet olunan zinâ fiili, eğer bir tek ise, şâhidin bazısı yalancıdır. Çünkü bir tek fiil, hem kendi isteği ile ve hem de zorla olmaz. Şâyet fiil bir tek olmazsa, her birinin üzerine şahâdet nisâbı (3) tamâm değildir.

Şâhidler üzerine haddin lâzım gelmemesi ise, şahâdet lafzı ile şâhidlik ettikleri içindir.

Üçüncüde haddin lâzım gelmemesi ise; bir tek fiil, iki yerde olamadığı içindir. Şâhidlere de, zikredilen şeyden dolayı hadd vurulmaz. Dördüncüde haddin lâzım gelmemesi ise; üçüncüde olan sebebden dolayıdır. Beşincide haddin lâzım gelmemesi ise, zinâ bekâretle gerçekleşmediği içindir. Bu durumda şâhidlerin yalanları yakînen ortaya çıkmıştır. Böyle olunca, ikisinin de üzerine hadd vâcib olmaz. Çünkü kadınların sözleri, haddin iskâtmda hüccettir, vâcib olmasına hüccet değildir. Şâhidler üzerine de hadd vâcib olmaz. Çünkü şahâdet lafzı ile berâber sayıları tamâmdır.

Yine, eğer şâhidler bir adamın zinâ ettiğine şahâdet etseler, halbuki o adamın erkeklik organı kesik (mecbûb) **olsa, O'na hadd vurulmaz. Çünkü, şâhidlerin yalan söyledikleri anlaşılmıştır. Şâhidlere de, vurulmaz. Çünkü şahâdet lafzı ile berâber sayıları tamdır.** Nitekim bir kadının zinâ ettiğine şahâdet edip; O da arsalık, yâni ferci bitişik bulunsa, o zaman kadına, erkeğe ve şâhidlere hadd uygulanmaz. **Altıncısına gelince; her ne kadar fâsıkın, fısk töhmetiyle şahâdeti edâsında bir nev'î kusûr varsa da, fâsık yine tehammülle edâya ehildir. Bundan dolayı hâkim, fâsığın şahâdetiyle hüküm verse, bize göre, geçerli olur.** İmdi onların zinâya şâhidlik etmeleri ile ehliyet i'tibâriyle bir bakıma zinâ sâbit olur. Kusûr i'tibâriyle de bir bakımdan sâbit olmaz. Şu hâlde, erkek ile kadından sâbit olamamak i'tibâriyle hadd düşer. Sübût i'tibâriyle de, şâhidlerden düşer.

Yedincide, yâni şahâdet üzere şahâdette ise, fazla şübhe olduğu için hadd düşer. Çünkü onda yalan ihtimâli, iki yerdedir. Biri, usûlün

(3) **Nisâb:** Hırsızlık ve zinâ haddi gibi, bazı cezâların vâcib olmasına alâmet olmak üzere, Şâri'i Hakîm tarafından nasb edilen belirli bir miktârdır.

şahâdetinde diğeri de fürû'un şahâdetindedir. Böyle olunca fürû'a hadd vurulmaz. Çünkü onlar zinâyı, meşhûdun aleyh üzerine nisbet etmemişlerdir. Belki, usûlün şahâdetini hikâye etmişlerdir. Onların şahâdetlerinin red olunması, ancak bir nev'î şübhedendir ve o şübhe, haddin men'i için kâfidir. İsbâtı için, kâfî değildir. **Şâyet usûl gelip, olduğu gibi o zinâyı göz ile gördüklerine şahâdet etseler, kabûl edilmez. Onlara da, fürû' gibi hadd vurulmaz.** Çünkü bu olayda fürû'larının şahâdetleri bir vecihle red olunmakla, kendilerinin şahâdetleri de şübhesiz bir bakımdan reddedilmiştir. Çünkü fürû', usûlün yerine geçer ve şahâdetleri de usûlün şahâdetleri gibidir. **Şahâdet, bir olayda red olunsa, o olayda ebeden kabûl edilmez.**

Eğer şâhidler a'mâ oldukları hâlde veyâ kazf haddi ile cezâlandırılmış oldukları hâlde veyâ dört şâhid olmaları vâcib iken, üç kişi oldukları hâlde zinâya şahâdet etseler veyâ dört şâhidin biri kazf haddi ile cezâlandırılmış olsa veyâ dördün biri köle olsa ve o köle kazf haddi ile cezâlandırılmış olsa veyâ kazf haddinden sonra köle olsa, bu zikredilen şâhidlere hadd vurulur. Şahâdet olunana hadd vurulmaz. Onlara haddin tahsîs edilmesi, şahâdete ehliyetleri olmadığı içindir. Ya da şahâdet nisâbı bulunmadığı içindir. Şu hâlde, zinâ sâbit olmaz. İftirâ ettikleri için onlara hadd vâcib olur.

Cild yarasının diyeti hederdir. Yâni şâhidler, zinâya şahâdet etseler ve zânî de muhsan olmasa, **bundan dolayı zânîye hadd vuruldukda derisi yaralansa, ondan sonra o şâhidlerin birinin köle olduğu veyâ kazf haddi ile cezâlandırılmış olduğu anlaşılsa,** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **yaralanmış olan kimsenin derisinin diyeti boşa gider** (heder olur). İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ); **aksi görüştedir.**

Recminin diyeti Beyt'ül-mâlden verilir. Yâni şâhidler, bir muhsan'ın zinâ ettiğine şahâdet edip, zânî recm olundukdan sonra, şâhidlerin birinin köle veyâ kölenin benzeri olduğu anlaşılsa, recmin diyeti Beyt'ül-mâlden verilir. **Dört şâhidden her hangisi dönerse, kazf haddi ile cezâlandırılır.** Yâni, yalnız dönene hadd vurulur. **İmâm Züfer** (Rh.A.) **bunun aksi görüştedir. Dönen, diyetin dörtte birini öder. İmâm Şâfiî** (Rh.A.) **ayrı görüştedir.**

Recmden önce her hangisi dönerse, hadd vurulur. Yâni şâhidlerin hepsine hadd uygulanır. Çünkü onların sözü, aslında kazftir. **Kazfin şahâdet olması, hükmün kazfe bitişik olması ile olur.** Şâyet hüküm bitişik olmasa, kazf olduğu hâlde bâkî kalır. Şu hâlde hepsine hadd vurulur.

Şahâdetten dönen beşinci şâhide, bir şey yoktur. Çünkü beşinci şâhid aradan çıkarsa, hakkın hepsine şahâdet etmeleri kâfî gelecek kim-

seler kalır ki, bunlar da dört kişidir. **Eğer bu dörtten bir diğeri de dönerse, beşinci ile berâber ikisine hadd vurulur ve recm edilenin diyetinin dörttebirini öderler.** Zirâ şâhidin üçü, şahâdet üzere kaldıkları için hakkın dörtte üçü kalmıştır. Çünkü sayının tamlığı, hakkın bekâsı için şart değildir. Belki her adamın payı, bâkî kalır. **Şu hâlde, dönen iki kişinin üzerine diyetin dörttebiri lâzım gelir. Bu dönen iki kişiye tam hadd vardır. Çünkü hadd, bölünme kabûl etmez.**

Eğer şâhidlerin köle veyâ kâfir oldukları anlaşılırsa, müzekkî (yâni şâhidlerin durumlarını araştırıp, mahkemeye bildiren kimse) **recmedilenin diyetini öder.** Yâni dört kişi bir adamın zinâ ettiğine şahâdet edip, tezkiye edilseler, sonra zânî recm edilse, ondan sonra şâhidlerin kâfir veyâ köle oldukları anlaşılsa, recmedilen kimsenin diyetini, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, tezkiye edenlerin ödemesi gerekir. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, Beyt'ül-mâl öder.**

Fukahâ' demişlerdir ki: Bunun ma'nâsı; tezkiyeden dönüp şâhidler köle idi veyâ kâfir idi, dedikleri zamana mahsûsdur. **Ba'zıları demiştir ki:** Bu, müzekkîler, «Biz, onların hâllerini bilmekle berâber tezkiyede kasd eyledik.» dedikleri zamana mahsûsdur.

Nitekim, recm edilmesi emredilen bir kimseyi bir adam öldürse, şâhidlerin de köle veyâ kâfir oldukları anlaşılsa, yâni dört kimse bir adamın zinâ ettiğine şahâdet edip, kâdî recm edilmesini emredip, bir adam O'nun boynunu vursa ve recm edilemese sonra şâhidler köle veyâ kâfir çıksa,**kaatilin diyeti ödemesi gerekir. Kıyâsa göre, kısâs vâcib olması gerekirdi.** Çünkü, haksız yere ma'sûm bir nefs öldürmüştür. **İstihsânın vechi ise şudur:** Hüküm, öldürme vaktinde zâhiren sahîhdir. Böyle olunca şübhe doğurur. Hükümden önce öldürse, bunun hilâfına olurdu. Yâni, kısâs vâcib olurdu. Çünkü şahâdet, öldürmeden sonra hüccet olmaz. **Diyet, kaatilin malından vâcib olur.** Çünkü, kasden öldürmüştür. Yakında açıklaması gelecektir ki, âkileler (4) kasden olan kana ortak olmazlar.

Eğer şâhidler tezkiye olunmadı ise, recmedilenin diyetinin Beyt'ülmâlden verilmesi gerekir. Çünkü öldüren, İmâmın emrini yerine getirmiştir. Böyle olunca, yaptığı işi O'na nakledilir. **Şâyet İmâm öldürmeyi bizzat kendisi yapsa, diyetin Beyt'ül-mâlden verilmesi vâcib olurdu.** Burada da öyledir.

Zinâ şâhidleri, zinâya kasden (bilerek ve isteyerek) **baktıklarını**

(4) **Âkile:** Hatâ ile adam öldüren kimsenin diyetini (kan bahâsını) ödeyen kimselerdir. Hatâ ile öldürdüğü için diyetin ödenmesine yardım ederler. Bu terimin geniş bir şekilde açıklaması (Ma'kuleler Bölümü) nde gelecektir.

ikrâr etseler, şahâdetleri kabûl edilir. Çünkü, şahâdeti yüklenmek zarûretinden dolayı, bakmaları mubâhdır.

Bir zânî, diğer şartların bulundukdan sonra muhsan olduğunu inkâr etse ve O'nun muhsan yâni, evlenmiş olduğuna bir erkek ile iki kadın şahâdet etse veyâ karısı o inkârcıdan çocuk doğursa, o münkir recm edilir.

Birinci sûrete gelince; bunda İmâm Züfer' (Rh.A.) **in ve İmâm Şâfii'** (Rh.A.) **nin ayrı görüşü vardır.** Çünkü, **İmâm Züfer** (Rh.A.) **der ki:** «İhsân, illet ma'nâsında şarttır. Binâenaleyh onda kadınların şahâdeti, cezâyı gidermek için bir çâre olmak üzere kabûl edilmez.» **İmâm Şâfiî** (Rh.A.), **aslı üzere yürüyüp,** «Mallardan başkasında kadınların şahâdeti makbûl değildir.» **der.**

Bizim delîlimiz şudur: İhsân, övülen hasletlerden ibârettir. Övülen hasletler ise, zinâya mânidir. Şu hâlde illet (yâni delîl, sebeb) ma'nâsında değildir. Çünkü illetin derecelerinin en aşağısı ma'lûle götürücü olmasıdır. Bu ise mâni'de ma'kûl değildir.

★ ★

بَابُ حَدِّ الشُّرْبِ

İÇKİ İÇMENİN CEZÂSI BÂBI

Şâyet bir kimse şarâb (hamr) **içse, her ne kadar bir damla da olsa, onu** (içkiyi) **içen kimse kokusuyla yakalansa, her ne kadar yol uzak olduğu için götürülürken kokusu yok olsa da veyâ sarhoş olup ve erkek ile kadını ayırd edemiyecek şekilde aklı zâil olsa, O'na hadd, yâni şer'î cezâ uygulanır. Çünkü haddin vâcib olması hakkında, İmâm A'zam'** (Rh.A.) a göre; **sarhoşluk** (sekr) **ile murâd, bu ma'nâdır. İçkilerin haramlığı** (1) **hakkında da, içenin saçma sapan konuşması** (hezeyanı) **dır. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) e göre; **mutlak hezeyân söylemesidir.** (2) Yine cezâ verilebilmesi için, **hurma şarâbı ile ve şarâbdan başka müskirâttan bunun benzerleri ile sarhoş olmasıdır.** Ya da, **şarâb içtiğini veyâ şarâbdan başka şeyle sarhoş olduğunu bir def'a ikrâr etmesidir.** (3)

---

(1) **İçkilerin harâm oluşu; Kitap, Sünnet ve İcmâ ile sâbittir.**

Kitap'tan delîli; **Meâlen:**

«Ey mü'minler! Şarâb (içki içmek), **kumar oynamak, ibâdet için dikilen putlar, fal okları hep Şeytân'ın işinden pis** (harâm) **birer şeydir. Onun için bunlardan sakınınız ki, kurtulasınız.»** (El-Mâide sûresi; âyet: 90)

Sünnet'ten delîli: Müslim'in İbn-i Ömer'den tahrîc ettiği şu hadîs-i şerîfdir. **Peygamber (S.A.V.) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:**

«Her sarhoş eden şey şarâbdır, her şarâb da harâmdır.»

Ayrıca, Peygamber (S.A.V.) Efendimizden **tevâtür yolu ile** harâm olduğu zamanımıza kadar gelmiş ve **İCMÂ** ile de sâbit olmuştur.

(2) **İnâye sâhibi şöyle demiştir:** «Sarhoş olan kimsenin sözlerinin çoğu saçmadır. Eğer sözünün yarısı doğru olursa, sarhoş değildir. Âlimlerin çoğu, bu kavli kabûl etmişlerdir.»

(3) **İbn-i Velîd** (Rh.A.), bir gün **Ebû Yûsuf** (Rh.A.)'a haddi gerektiren sarhoşluğu sormuş, Ebû Yûsuf (Rh.A.) da;

— Sarhoş olan kimseye, El-Kâfirûn sûresi okutulur. Eğer yanılırsa, sarhoştur, diye cevâb vermiş. Bunun üzerine İbn-i Velîd (Rh.A.);

— Bu sûrede, sarhoş olmayan da yanılır. Bu takdîrde, bu sûre okutulmakla sarhoşluk nasıl ta'yîn edilir? diye sormuş. Bunun üzerine Ebû Yûsuf (Rh.A.) şu cevâbı vermiş:

— Bir kimse şarâb içip Namaza başladı ve namazda bu sûreyi okuyamadı. Bunun üzerine, şarâbı harâm kılan âyet-i kerîme, bu kimse hakkında nâzil oldu.

Ya da, iki erkeğin O'nun içki içtiğine şahâdet etmeleridir. Yoksa bir erkek ile iki kadının şahâdeti ile cezâ verilmez. Çünkü bunların şahâdeti, şer'î cezâlarda kabûl edilmez.

İçkiyi kendi isteği ile içtiği bilinmelidir. Çünkü zorla içirilirse, şer'î cezâ (hadd) gerektirmez.

Terbiye olup yasaktan kaçınsın diye, ayık olduğu hâlde hadd, yâni kırbaç cezâsı uygulanır. Zirâ zâhire göre; sarhoşluk hâlinde acı duymaz.

İçki içmenin şer'î cezâsı (hadd), **hür insan için seksen kamçıdır. Köle için, seksenin yarısıdır. Çünkü bunda Sahâbe'nin** — Allah (C.C.) onlardan râzı olsun — **icmâı vardır.**

Had uygulanırken, iç donundan başka giysisi çıkarılır. Zinâ haddinde olduğu gibi, daha önce geçen sebebden dolayı, derisinin çeşitli yerlerine vurulur.

Şâyet şarâb içtiğini ikrâr ederse veyâ koku kayboldukdan sonra içki içtiğine şahâdet edilirse, — kokunun yok olması, ikrâr ile şahâdetin mecmûu için kayddır. Yâni koku gittikden sonra şarâb içtiğini ikrâr etse veyâ şahâdet olunsa — **veyâ içenin kusmasiyle şarâbı içtiği bilinse veyâ ikrârsız ve şahâdetsiz şarâbın kokusu bulunsa, ya da şarâb içtiğini veyâ keskinleşmiş yaş hurma şırasını** (seker) **içtiğini ikrâr ettikden sonra dönse veyâ sekrân** (sarhoş) **olduğu hâlde ikrâr etse, hadd vurulmaz.** (Seker), yaş hurmanın keskinleşmiş olan suyudur. Bazıları: **«Seker, her sarhoşluk veren içkidir.»** demişlerdir.

Kokunun gitmesinden sonra haddin vurulmamasına gelince; çünkü içkinin şer'î cezâsı (hadd), **Sahâbe** (Rh. Anhüm) **nin icmâı ile sâbittir.** İcmâ ise; **ancak İbn Mes'ûd' (R.A.) un rey'i iledir. O da, kokunun bulunmasını şart koşmuştur.** İçenin şarâbı kusup ve kokusunun bulunmasında haddin vurulmaması ise, koku muhtemel olduğu içindir.

Kezâ içki bazan istemiyerek veyâ zorlanmış olmakla içilmiş olabilir. İçen kimse, nebîz (yâni üzüm, hurma v.s. gibi suyunun köpük atmasiyle meydana gelen bir çeşit içki) **den sarhoş olup ve kendi isteyerek içtiği bilinmedikçe, cezâlandırılmaz.** Çünkü seker, mubâh sayılır. **Banotu (4) ve kısrak sütü gibi, ki bunlar hadd, yâni şer'î cezâyı gerektirmez.**

Kezâ zorla içirilmek de hadd gerektirmez. İkrârdan dönmesiyle

(4) **Banotu** (Bangotu): Patlıcangillerden, hekimlikte kullanılan uyuşturucu ve zehirli bir yaban bitkisidir. Bataklık ormanlarda ve harâbelerde yetişir. Esrar, konca, ğubâr, haşhaş, hayâl yaprağı, tılây-i kalenderiyye ve müdâme-i hayderiyye gibi isimleri vardır.

haddin vurulmamasına gelince; çünkü cezâ vermek Allah Teâlâ' (C. C.) nın hâlis hakkıdır. İmdi, Allah' (C.C.) ın hakkından dönmek bunda amel edilir.

Sarhoş (sekrân) **un ikrârında haddin vurulmaması ise, ikrârında yalan ihtimâli fazla olduğu içindir.** Binâenaleyh onu def'i için çâre aranır. Çünkü o, Allah Teâlâ' (C.C.) nın hâlis hakkıdır. **Kazf haddi, bunun aksinedir. Çünkü, onda kul hakkı vardır.** Sarhoş, kazf haddinde, üzerinde cezâ uygulamak yönünden ayık gibidir. Nitekim, diğer tasarrufâtında olduğu gibi.

Şâyet sarhoş, aklı gittiği halde — Allah (C.C.) korusun — **mürted olsa, O'nun karısı harâm olmaz.** Çünkü küfür, i'tikâd bâbındandır. Aklın gitmesiyle berâber tahakkuk etmez. **Mürted olan sarhoş üzerine haddin bir kısmı uygulandıkda, sarhoş kaçıp ikinci kere yine şarâb içerse, hadde yeniden başlanır.** Zinâ haddinde de, hüküm böyledir. Nitekim, yakında gelecektir ki, Hudûd (yâni Şer'î Cezâlar) bir cinsden olursa, birbirinin içine geçmiş (mütedâhil) olurlar.

★ ★

بَابُ حَدِّ الْقَذْفِ

KAZF'İN CEZÂSI BÂBI

Kazf'in (iffete iftirânın) **cezâsı, miktar yönünden içkinin haddi gibidir.** Yâni sayı yönünden, **hür için seksen ve hürden başkası için seksenin yarısı, kırk kamçıdır.**

Sübût yönünden de içki haddi gibidir. Şöyle ki; **gerek içki haddi ve gerekse kazf haddi iki erkeğin şahâdeti ile sâbit olur. Bunda kadınların şahâdetleri kabûl edilmez.** Nitekim, diğer hadlerde olduğu gibi.

Bir kimse, muhsan veyâ muhsânayı kazf (iffete iftirâ) **ederse, iftirâ eden** (kâzif) **cezâlandırılır.** Burada ihsânın ma'nâsı, zinâda olan ihsânın ma'nâsından başka türlü olunca, Musannıf muhsanı «mükellef» sözü ile açıklamıştır. Yâni âkil ve bâliğ olduğu hâlde demektir.

Mükellef olmanın şart kılınmasına sebeb şudur: Zirâ utanmak (âr) **çocuğa ve deliye lâhîk olmaz.** Çünkü bunların ikisinden de zinâ uzaktır.

Mükellefin Müslüman olması da şarttır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.):

مَنْ أَشْرَكَ بِاللّٰهِ فَلَيْسَ بِمُحْصِنٍ

«Kim Allah'a ortak koşarsa, o muhsan değildir.» buyurmuştur.

Bu mükellef Müslümanın, zinâ etmemiş olması da şarttır. Çünkü iffetli olmayan kimse utanmaz. Kezâ iffetli olmayan kimseye, kâzifçi de denilebilir. Kazfedilenin iffetli olması, sahîh nikâh ile cimâ eden kimse ile fâsid nikâh ile cimâ eden kimseye şâmildir. Bu genelleştirme ile kazf ihsânı, zinâ ihsânından ayrılmış olur.

Bir kimse, sarâhaten zinâ lafzı ile kazf edip: «Zinâ ettin» **veyâ** «Ey zâniye» **veyâ** «Sen, zâniyesin» **dese, veyâ bunların benzerlerini söylese veyâ:** «Sen, dağda zene ettin» **dese,** (zene) **sözünün ma'nâsı** (zinâ) **demektir.** Çünkü bu kelime (hemze) ile de gelir, (yâ) ile de gelir. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre,** (zene ettin) **demekle hadd vurulmaz.** Çünkü mehmûz (yâni zeneti), yukarı çıkmak veyâ müşterektir. Şübhe, haddi defetmektedir.

Biz deriz ki; öfke hâli «Zene ettin!» **sözünün zinâ ma'nâsına olduğunu tercîh eder.**

Ya da «Babandan, değilsin!», **yâhûd** «Sen, fülân kimsenin oğlu değilsin!» **demek gibi.** Yâni kazf edilenin babası olan Zeyd kastedilerek, «Sen, Zeyd'in oğlu değilsin.» demek gibi.

Öfke hâlinde; «Sen, dağda zinâ ettin!» demekle veyâ öfke hâlinde; «Sen, babandan değilsin!» veyâ «Sen, baban fülânın oğlu değilsin!» demekle ve öfkeden başkasında oğulluğu nefy etmek azarlamaya (muâtebeye) muhtemel olur.

Kâzife, (1) **muhsan olan makzûfun** (2) **isteği ile hadd vurulur. Makzûfun isteği şarttır.** Çünkü kazfedilen kimsenin utancı savmak bakımından hadde hakkı vardır. **Her ne kadar kazfedilen kimse, kazf hâlinde kâzifin meclisinde bulunmasa da, kâzifin cezâlandırılmasını isteyebilir.** Bu genelleştirmeyi, **«Muzmerât»** adlı kitabdan naklen «Tâtârhâniyye sâhibi» zikretmiştir. Bu mes'elenin bellenmesi gerekir. Çünkü çok kere vâki' olur.

Hadd vurulurken, yalnız kürk ve pamuklu kaftan çıkartılır. Bütün giysileri çıkartılmaz. Nitekim, zinâ haddinde olduğu gibi. Çünkü kâzifin doğru olması ihtimâli bulunduğu için, kazf haddinin sebebi kesin değildir. Lâkin kürk ve pamuklu kaftan çıkartılır. Çünkü bunlar, kâzife acı ve elem ulaşmasına engel olurlar.

Kazfedilenin ceddi olan fülân kastedilerek; «Sen, fülânın oğlu değilsin!» **demekle, hadd vurulmaz.** Hadd vurulmamasının sebebi: Çünkü kâzif nefyinde doğrudur.

Yine makzûfu, ceddine nisbet etmekle de, yâni; «Sen, dedenden değilsin!» **demekle de, hadd olmaz.** Ya da dayısına, amcasına veyâ üvey babasına nisbet etmekle de hadd uygulanmaz. Çünkü bunlardan her birine, baba denir. Halbuki gerçekde, baba değildir. Şu hâlde, nefyinde hadd vurulmaz.

---

(1) **Kâzif :** Zinâ isnâdında bulunan.

(2) **Makzûf :** Kendisine zinâ isnâdı yapılan kimsedir.

«Ey semâ suyunun oğlu!» **demekle de, hadd vurulmaz.** Çünkü bu sözün zâhirinde, babasının oğlu olduğunu nefy vardır. Halbuki murâd, öyle değildir. Belki cömertlikde, iyilik ve temizlikde kullanılan bir benzetmedir.

Yine Arab olan kimse için; «Ey Nebtî!» **demekle de, hadd vurulmaz.** Çünkü Nebtî; Irâk çevresindeki insanlardan bir topluluktur (ki kötü ahlâklı olup ve fesâhatleri olmamakla muhtastırlar. (3) Şu hâlde kabalıkta ve fesâhati olmamakta onlara benzemeye muhtemel olur.). Öyleyse bu sözle, hadd vurulmaz.

İbn Ebî Leylâ (Rh.A.) **demiştir ki:** «Ey Nebtî!» **demek, kazfdir. Kâzife, bu sözü ile hadd vurulur.** Çünkü kâzif, makzûfu babasından başkasına nisbet etmiştir. **İbn Ebî Leylâ'** (Rh.A.) **ya karşı hüccet** (delîl), **İbn Abbâs'** (R.A.) **dan rivâyet edilen şu haberdir:** Bir adamın, başka bir adama; «Ey Nebtî!» demesi, İbn Abbâs' (R.A.) a soruldu, O da, **«O kimseye, hadd yoktur.»** diye cevâb verdi.

Ölüye kazf etmekle, kendi nesebine dokunulan kimsenin istemesi ile de hadd vurulur. Yâni, ölüye kazfeden kimseye hadd vurulmasını yalnız o iftirâ ile kendi nesebine dokunulan isteyebilir. Meselâ; babası ne kadar yukarı gitse de ve çocuğu ne kadar aşağı inse de, O kimse kâzifin cezâlandırılmasını isteyebilir. Çünkü ölünün cüz'ü oldukları için, onlara utanç dokunur. Böyle olunca ölüye yapılan kazf, onları kapsar.

İmâm Şâfiî' (Rh.A.) **ye göre, kazf haddi mîrâs olarak intikal eder.** Ve her vâris için mutâlebe (da'vâ) hakkı sâbit olur. Velev ki tâlib, ölünün mîrâsından, katl, küfr veyâ kölelik sebebi ile mahrûm olsun, mutâlebe hakkı vardır. Çünkü kazfedilen kimse muhsan olunca, O'nun kâfir olan oğlunun veyâ kölesinin kazf haddini istemesi câizdir. **İmâm Muhammed** (Rh.A.) **ayrı görüştedir.**

Ölünün çocuğunun çocuğu için, çocuğun mevcûd olması hâlinde mutâlebe hakkı sâbit olur. İmâm Züfer (Rh.A.) **bu iki mes'elede ayrı görüştedir.**

Ölünün kızının, çocuğu için de mutâlebe hakkı vardır. Çünkü cüz'iyyet vardır. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, ancak asabelik** (4) **ile vâris olan kimse mutâlebe eder.**

Bir kimse; «Ey, iki zânînin oğlu!» **dese, halbuki O'nun ana - babası ölmüş olsa, kâzife bir tek hadd uygulanır.** Çünkü hadlerde gâlib olan; bize göre, Allah Teâlâ' (C.C.) nın hakkıdır. Şu hâlde, birbiri içine girmiş olur. Hattâ bir adam, bir adama def'alarca kazf etse, veyâ bir top-

(3) **Muhtass:** Bir kimseye veyâ şeye mahsûs olan.

(4) **Asabe;** baba tarafından, erkek tarafından akrabâ olanlardır.

luluğun her birine kazf etse, ancak bir hadd vâcib olur. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir.

İbn Ebî Leylâ' (Rh.A.) **dan hikâye edilmiştir ki:** Kendisi, Kûfe'de kâdî imiş. Bir gün mescidin kapısında, bir adamın başka bir adama; «Ey, iki zânînin oğlu!» dediğini işitmiş. İbn Ebî Leylâ (Rh.A.), kâzifin yakalanması için emir verip, mescide sokturmuş ve kazfedilenin ana-babasının kazfi için O'na seksener, seksener iki hadd vurmuş. Bu olayın haberi **Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) ye ulaşınca; **«Ne tuhaftır ki, beldemiz kâdîsı bir tek mes'elede beş yönden hatâ etti.»** demiş. **Birincisi:** Kazfedilenin husûmeti yok iken, hadd vurdu. **İkincisi:** Bin kazf de eylese, bir hadd vâcib olurken, iki hadd vurdu. **Üçüncüsü:** İki haddi ardarda vurdu. Halbuki vâcib olan, ikisi arasını bir gün veyâ bir günden fazla ayırmak idi. **Dördüncüsü:** Haddi mescid içinde yaptı. Halbuki Resûlüllah (S.A.V.) :

جَنِّبُوا صِبْيَانَكُمْ مَسَاجِدَكُمْ وَمَجَانِينَكُمْ وَسَلَّ سُيُوفِكُمْ وَإِقَامَةَ حُدُودِكُمْ .

«Siz mescidlerinizi, küçük çocuklarınızdan, mecnûnlarınızdan, kılıçlarınızı çekmekten ve hadlerinizi (şer'î cezâları) **uygulamaktan uzak tutunuz.»** buyurmuştur.

Beşincisi: Husûmetin, kazf edilen iki kimseye mi, yoksa çocuklarına mı âid olduğunu anlamak için, kazf olunan iki kimsenin hayâtta mı, yoksa ölü mü olduklarını meydana çıkarmak gerekirdi.

Şâyet bir kimse üzerinde; kazf, zinâ, şarâb içmek ve hırsızlık gibi çeşitli suçlar toplansa, O'na hadlerin (yâni, şer'î cezâların) **hepsi uygulanır. Ölmesinden korkulduğu için, bu cezâların hepsi ardarda uygulanmaz.** Belki, birinci hadden kurtulunca beklenir.

Önce, kazf haddi ile başlanır. Çünkü onda, kul hakkı vardır. **Ondan sonra, İmâm muhayyerdir.** Dilerse, **cezâlandırmaya zinâ haddi ile başlar** (yâni, devâm eder); dilerse, **elini kesmekle başlar. Çünkü bunlar, Kitâb** (Kur'ân) **ile sâbit olup, kuvvette müsâvîdirler. İçki haddi ise, sonraya bırakılır. Çünkü içki haddi, zinâ ve hırsızhk haddinden zayıftır. Zeylaî** (Rh.A.) **böyle zikretmiştir.**

Kölelerden olan bir kimsenin, Müslüman annesine kazf etti diye efendisine karşı da'vâ açması câiz olmadığı gibi, evlâdın da, anasına

kazf etti diye babasına karşı da'vâ açması câiz olmaz. Çünkü efendi, kölesi sebebiyle cezâlandırılmaz. Baba da oğlu sebebiyle cezâlandırılmaz. Eğer o ananın, bir başka kocadan oğlu var ise; O'nun için da'vâ açmak hakkı vardır. Çünkü sebeb mevcûd ve mâni' mevcûd değildir.

Hadde irs yoktur. Yâni, **şâyet kazfedilen kimse ölse, bize göre hadd düşer. İmâm Şâfiî** (Rh.A.), **ayrı görüştedir.** Zirâ irs, kulların haklarında cârî olur. **Burada, bize göre, şerîatın hakkı gâlibdir.**

Kazf haddinde, geri dönmek de yoktur. Yâni bir kimse, kazf ettiğini ikrâr edip; sonra dönse, dönmesi kabûl edilmez. Çünkü kendisine kazf edilen kimsenin, O'nda hakkı vardır. Dönmek husûsunda O, kendisini yalanlamaktadır. Hâlis, Allah Teâlâ' (C.C.) nın hakkı olan hadler bunun hilâfınadır. Çünkü onlarda kendisini yalanlayan yoktur.

Hadd ve kazf için bedel almak doğru olmaz. Çünkü, bedel almak da kulların haklarında cârîdir.

Bir adam, diğer bir adama; «Ey zânî!» dedikde, o adam da; «Hayır,» demeksizin «Belki, sensin!» sözüyle karşılık verse; ikisine de hadd vurulur. Çünkü bu sözün ma'nâsı; «Hayır! Ben zânî değilim, belki sen zânîsin!» demektir.

Bir kimse, karısına; «Ey zâniye!» dedikde, karısı reddetse, yâni «Belki, zânî sensin!» dese, kadına hadd uygulanır. Liân da gerekmez. Çünkü ikisinden her biri, diğerini kazf etmiştir. Kocanın kazfi, liân îcâb eder. Karının kazfi ise, hadd îcâb eder. İmdi, hadd ile başlanır. Çünkü haddin önce yapılmasında, liânı ibtâl etme faydası vardır. Zirâ kazfden dolayı cezâlandırılmış olan kimse, liân ehlinden değildir. Aksinde ise, ibtâl yoktur. Çünkü liân edilmiş olan kadın, kazf haddi ile cezâlandırılır. Çünkü kocanın muhsan olması, liânı ibtâl etmez. Kazf haddi ile cezâlandırılmış olan kadın, şahâdet düştüğü için, mülâane (5) olunmaz. Böyle olunca liânı savmak için hadd seçilmiştir. Çünkü liân, hadd ma'nâsındadır.

Şâyet koca, karısına; «Ey zâniye!» dese, kadın da: «Ben, senin ile zinâ ettim!» dese, bu söz boşa gider (hederdir). Yâni, ne hadd vardır ve ne de liân vardır. Çünkü, ikisinden her birinde şübhe vardır. Kadının nikâhdan önce zinâ ettiklerini murâd etmesi muhtemeldir. Bu takdirde hadd vâcib olup, liân vâcib olmaz. Kadının; «Benim zinâm, nikâhdan sonra seninle yaptığım zinâdır. Çünkü, senden başkasını temkîn etmedim (râzı olmadım).» demek istemesi de muhtemeldir. Böyle hâllerde murâd olan da budur. İmdi, bunun üzerine liân vâcib olur, hadd

(5) **Mülâane**: Birbirine bedduâ etme, ilenme; birbirinden nefret etme.

vâcib olmaz. Çünkü kazf, kocadandır, kadından değildir. Böyle olunca şübhe gelmiştir.

Bir kimse, bir çocuğun kendisinden olduğunu ikrâr edip, ondan sonra inkâr etse mülâane olunur. Eğer önce inkâr edip, ondan sonra ikrâr ederse, hadd uygulanır. Çünkü neseb, O'nun ikrârı ile sâbit olur. Ondan sonra inkâr etmesiyle kazf olur. Şu hâlde, liân vâcib olur. Çocuğu inkâr edip, ondan sonra ikrâr edince, kendisini yalanlamış olur. Bu durumda hadd vâcib olur.

Çocukların ikisi de O'nundur. Yânî; iki çocuğun birini ikrâr edip; ondan sonra inkâr etse ve diğer çocuğu inkâr edip, sonra ikrâr etse, ikisinin de nesebleri, ikrârı sebebiyle O'ndan sâbit olur.

Bir kimse (cinslerini yanlış söyleyerek), **bir kadına**; «Ey zinâ eden adam!» (6) **dese, hadd lâzım gelir ve bir adama**; «Ey, zinâ eden kadın!» (7) **dese, hadd** (şer'î cezâ), **gerekmez. Tuhfet'ül-Fukahâ'da böyle zikredilmiştir.**

«Bu, benim oğlum değildir!» **demekle hadd ve liândan bir şey yoktur. Karısına**; «Bu, senin oğlun değildir!» **demekle de, hadd ve liân gerekmez.** Çünkü bu söz, doğumun inkârıdır. Bununla, kazf olmaz.

Babasız çocuğu olan kadına, kazf etmekle de hadd yoktur. Çünkü o kadında, zinâ belirtisi vardır. O da çocuğun, babasız doğmasıdır. O zinâ belirtisi ile iffet yok olmuştur.

Çocuk sebebiyle mülâane olunup, çocuğu sağ olan kadına kazf etmekle de hadd yoktur. O kadına, çocuğun ölümünden sonra kazf etse, yine hadd yoktur. Çünkü mülâane olunan kadında, zinâ belirtisi vardır. Nitekim, yukarda geçti. **Fakat çocuğu inkâr etmeksizin mülâane olunan kadına kazf etmek, bunun aksinedir, ki zinâ belirtisi ortadan kalktığı için kâzife hadd vurulur.**

Ya da, her vechle başkasının mülkü veyâhûd müşterek câriye gibi bir vechle kendi mülkü olan câriye ile cinsî ilişkide bulunan adamı kazf etmekle de, kâzife hadd yoktur. Çünkü bu iki sûrette, cinsî ilişki (vat') liaynihî harâmdır. Asl olan şudur ki; harâm liaynihî (8) olan cimâ ile cinsî ilişkide bulunan kimseye kazf etmekle hadd gerekmez.

Ya da mülkünde ebeden mahremi ile cinsî ilişkide bulunan kimseye kazf etmekle de, kazf edene hadd gerekmez. Meselâ, süt kızkardeşi

(6) Arabca'da; Zinâ eden erkeğe, **Zânî** denir.

(7) Arabca'da, Zinâ eden kadına, **Zâniye** denir.

(8) **Harâm liaynihî**: Aslı ve maddesi i'tibâriyle harâm olan şeylerdir. Domuz eti, akan kan, şarâb gibi.

olan câriyesi ile cimâ böyledir. **Ya da kâfir iken zinâ eden kadına kazf etmekle de, kâzife hadd yoktur.** Yâni mülk bulunmadığı için, şer'an O'ndan zinânın tahakkukundan dolayı kazf yoktur. **Zinâ, bütün Dinlerde harâmdır.**

Ya da, öldükde terekesi kitâbet bedeline yeten mükâtebe kazf etmekle de hadd yoktur. Çünkü O'nun hürriyetinde, Sahâbenin (R. Anhüm) ihtilâfı olduğu için şübhe vardır.

İslâm ülkesinde Müslümana kazf eden müste'men'e (9) de hadd vurulur. Çünkü bunda, kul hakkı vardır. O kimse, kul haklarını yerine getirmeyi iltizâm etmiştir.

Hayz hâlindeki karısı ile cinsî ilişkide bulunan kimseye kazf edene, hadd vurulur. Çünkü bunun harâmlığı muvakkattır.

Ya da Mecûsiyye olan câriyesi veyâ mükâtebesi gibi, muvakkat olarak harâm kılınan memlûke câriyesi ile cinsî ilişkide bulunan adama kazf eden kimseye de, hadd vurulur.

Anası ile evlenip, ondan sonra Müslüman olan Mecûsîye kazf eden kimseye de, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; **hadd vurulur.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ); **bu mes'elede ayrı görüştedir.** Bu, daha önce geçen bir mes'eleye dayanır, o da şudur: Mahremler ile evlenmek Mecûsî için, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; kendi aralarında sahîh sayılır. İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ), bu konuda ayrı görüştedir.

Şâyet kâzif, kazf ettiğini ikrâr etse, kazfedilen kimsenin zânî olduğuna dâir kâzifin delîl getirmesi istenir. Şâyet kazf eden kimse, makzûfun (kazfedilenin) zinâ ettiğine yâhûd evvelce geçtiği vechle, zinâ ettiğini dört mecliste, dört def'a ikrâr ettiğine; dört şâhid getirse, kazfedilene hadd vurulur. **Eğer kâzif delîl** (beyyine) **getirmekten fi'l-hâl** (hemen) **âciz olursa ve şehirde olan şâhidleri bulup getirmek için mehil isterse, meclis toplanıncaya kadar mehil verilir. Eğer şâhidleri bulup getirmekten âciz olursa, hadd vurulur.** Gidip şâhidleri talep etmek için kefîl de alınmaz. Belki habsedilir ve O'na,; «Şâhidleri bulup getirmesi için bir kimse gönder.» denilir. **Tuhfet'ul-Fukahâ'da böyle denmiştir.**

Cinsi bir olan suçlar için, bir tek hadd yeter. Cinsi ayrı olan suçlarda, yetmez. Tafsîli (10) daha önce geçti.

---

(9) **Müste'men:** Ecnebî tebaasından olan kimse.

(10) **Tafsîl:** Uzun uzadıya anlatma, açıklama.

فَصْلُ التَّعْزِيرِ

TA'ZÎR FASLI

Ta'zîr, (1) **te'dîb etmektir.** Keşşâf'da; azr, menetmektir, diye zikredilmiştir. Ta'zîr de, azr'dendir. Çünkü ta'zîr, çirkin (kabîh) olan şeyin tekrâr edilmesini meneder.

Ta'zîr, haddin aşağısıdır. Yâni miktâr yönünden, hadden daha azdır. **Bu ta'zîr, bazan habs etmekle olur.** Ya da **şamar** veyâ **kulağını bükmekle olur.** Ya da **azarlamakla** veyâ **kâdînın, yüzüne suratını asarak bakmasiyle** veyâ **dövmesiyle olur.** Dövüldüğü takdirde, **ta'zîrin en çoğu; otuzdokuz ve en azı üç kamçıdır.** Çünkü ta'zîrin, hadlerin sınırına ulaşmaması gerekir. Haddin en azı, kırktır. Bu kırk, kazfde ve içkide kölenin haddidir. **İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.); hürlerin haddine i'tibâr etmiştir.** Zirâ, aşıl olan onlardır. Halbuki onların haddi seksendir. Bir rivâyette, seksenden bir kamçı, diğer bir rivâyette, beş kamçı eksik vurulur.

Ta'zîrin, en azının üç olmasının sebebi şudur: Çünkü, **üç kamçıdan azı ile menetme vâki' olmaz.**

Ta'zîrde, hadde olduğu gibi, **vurma a'zâlara bölüştürülmez.** Sebebi, yakında gelecektir.

Ta'zîr dört mertebe üzeredir. Birincisi, **eşrâf'ul eşrâf'ın ta'zîridir.**

---

(1) **Ta'zîr:** Ta'zîr, (azr) kökünden olup, lûgatta; azarlamak, menetmek ve red anlamlarına gelir. **Şer'an, hadd denen cezâdan daha aşağı derecede bir te'dîb şeklidir.**

Ta'zîr ile hadd arasındaki fark şudur: Hadd, mukadderdir, ta'zîr ise, İmâmın reyine bırakılmıştır. Hadd, şübhelerle savulur. Ta'zîr ise, şübhelerle bile uygulanır.

Küçük çocuğa, hadd gerekmez. O'nu ta'zîr etmek ise, meşrûdur. Eğer mukadder ise, **Zimmîye uygulanan cezâya hadd denir.** Ta'zîr ise, **Zimmî hakkında kullanılmaz.** Zimmîye uygulanana, **ukûbet denir.** Çünkü ta'zîr, temizlemek için meşrû olmuştur. Kâfir ise, temizleme (tathîr) ehlinden değildir. Eğer mukadder değil ise, ehl-i zimmet hakkındaki azarlama ve menetme cezâsına ukûbet adı verilir. (Bk. Keşşâf-u Istılâhâtil-Fünûn, C. 2)

Fakîhler ve Hanedân-ı Hz. Ali (R.A.) gibi. İkinci mertebe, **eşrâfın ta'zîridir.** Şehir halkının ileri gelenleri ve tâcirlerin büyükleri gibi. Üçüncü mertebe, **orta hâlli insanların ta'zîridir.** Dördüncü mertebe, **serseri ve bayağı kimselerin ta'zîridir.**

Birincisi, hatâyı sâhibine bildirmekten başka bir şey değildir. Bu bilme, kâdînın; «Senin, şöyle şöyle yaptığını duydum.» demesidir. **İkinci mertebedeki ta'zîr; hatâsını bildirmek ve Mahkeme kapısına celbetmektir.**

Orta hâlli olan kimselerin — ki onlar çarşı pazar halkıdır — **ta'zîri, hatâsını bildirmek ve Mahkeme kapısına götürüp, habs etmektir.** Serseri ve bayağı kimselerin ta'zîri ise; **hatâsını bildirmek, Mahkemeye celbetmek ve habs ederek dövmektir.** Daha çok te'dîbe muhtâc olursa, ta'zîre müstehak olan kimsenin dövülmesiyle berâber habsedilmesi sahîhdir.

Ta'zîrde dövmek, hadd vurmaktan daha şiddetlidir. Zirâ ta'zîrde, sayı yönünden hafîfletme vardır. Maksûdun elden kaçmasına sebeb olmasın diye, vasf yönünden hafîfletilmez. Bundan dolayı uzuvların üzerine dağınık şekilde vurmak sûretiyle hafifletilmemiştir. **Suçlu, bir gömlek içinde ve ayakta dövülür.**

Sonra, **zinânın dayağı, geri kalan dayak çeşitlerinden daha şiddetlidir.** Çünkü zinâ dayağı, Allah' (C.C.) ın Kitâbı ile sâbittir.

İçki haddi, Sahâbe'nin — Allah (C.C.) onlardan râzı olsun — **icmâı ile sâbit olmuştur.** Hz. Ali (R.A.) demiştir ki: **«Bir kimse, içki içtiği zaman sarhoş olur. Sarhoş olduğu zaman, abuk sabuk konuşur. Abuk sabuk konuşunca da, iftirâ eder. İftirâ edenler üzerine ise; seksen kamçı vardır.»** Sahâbe — Allah (C.C.) onlardan râzı olsun — bunun üzerinde icmâ etmişlerdir.

Ondan sonra, **içki haddi,** ondan sonra,**kazf haddi gelir.** Çünkü içki suçu, kesindir. Kâzifin cinâyeti böyle değildir. Zirâ kazfedenin, kazfinde doğru olması ihtimâli vardır. **Kâzif'in delîl getirmekten âciz olması, yalan söylediğine delâlet etmez.** Çünkü şâhidleri bulamamak veyâ şâhidlerin şahâdeti edâdan kaçınmaları ihtimâli vardır. Bir de; içki içen kimse, kazfden pek az hâlî kalır. Böyle olunca, her içki içen kimse, içki ile kazfi bir arada yapar. Şu hâlde, O'ndan iki suç meydana gelir. Kazf edenden ise, bir suç meydana gelir. Bu bakımdan her ne kadar nâssan delîl bulunsa da, kazfedenin dövülmesi, şâribin (içki içenin) dövülmesinden daha hafîf olmuştur. **Kâfî'de böyle denmiştir.**

Sadru'ş-Şerîa' (Rh.A.) **nın;** [Ben derim ki, kazf haddi nass (2) ile

(2) **Nass;** sözlük anlamı bakımından; **açıklık ve kesinlik demektir.**

İlmî terim olarak anlamı, **Kur'ân-ı Kerîm'de veyâ Hadis-i Şerîf'de bir iş veyâ mes'ele hakkında olan açıklama ve bu açık sözdür.**

sâbittir. O da **Allah Teâlâ'** (C.C.) nın :

فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً

«Onlara, seksen kamçı vurun.» (3) âyet-i kerîmesidir ve içkinin haddi ise; kazf haddine kıyâs edilmiştir.] sözü geçersizdir. Çünkü içki haddi, kıyâs ile sâbit olmamıştır. Belki Sahâbe' (R. Anhüm) nin icmâı ile sâbittir. Nihâyet, icmâın senedi kıyâstır. Fıkh Usûlünde anlatılmıştır ki; hüküm icmâa dayanır, yoksa icmâın senedine dayanmaz.

Memlûk, gerek erkek köle (abd) **olsun, gerekse câriye olsun ve gerekse ümm-ü veled olsun veyâ kâfir olsun, bir kimse memlûkü zinâ ile kazf ederse ta'zîr olunur.** Çünkü suç, kazftir. Haddin vâcib olması, ihsân bulunmadığı için imkânsız olup, ta'zîr vâcib olmuştur. Bundan dolayı ta'zîrde en son haddine ulaşır. **Aşağıda gelecek sûretlerde, cezâ, İmâmın re'yine göredir.** Diğer iki sûret de vardır ki: Onlarda ta'zîrin en son haddine ulaşması vâcib olur. **O iki sûretten biri,** yabancı bir kadına cinsî münâsebetten başka her harâmı irtikâb etmesidir. **İkincisi;** hırsız, malı toplayıp dışarı çıkarmazdan önce yakalandığı vakitte olan **ta'zîr**dir. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Bir Müslümana; «Ey fâsık!» (4) **lafzı ile kazf eden kimse, ta'zir olunur.** Ancak, eğer o kazf olunan Müslümanın fıskı ma'lûm olursa, bu takdirde ta'zîr olunmaz. **Bunu, Kâdîhân** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

«Ey fâsık!» deyip, ta'zîri savmak için onun fâsıklığını isbât etmeyi murâd etse; dinlenmez. Çünkü bu, sâdece cerh (iddiâyı bozmak) üzere şahâdettir. Şâyet «Ey zânî!» deyip isbâtını murâd etse, o vakit dinlenip kabûl edilir. Çünkü O'nun üzerine hadd (şer'î cezâ) sâbit olur. O hadd, Allah Teâlâ' (C.C.) nın hakkıdır. Şu halde, mücerred cerh olmaz. Nitekim, açıklaması «Şahâdet Bölümü»nde gelecektir.

Yine, «Ey, kâfir!», «Ey, habîs!», «Ey, fâcir!», «Ey, muhannes!», «Ey, hâin!», «Ey, Lûtî!», «Ey, zındık!» ve «Ey, hırsız!» (5) **demekle ta'zîr**

(3) Bk. Nûr sûresi; âyet : 4

(4) **Fâsık :** Allah' (C.C.) ın emirlerini tanımayan, günâh işleyen, fesadcı.

(5) **Kâfir :** Allah' (C.C.) ın varlığına ve birliğine inanmayan.

* **Habîs :** Soysuz, kötü, alçak.

* **Fâcir :** Günâhkâr, fenâ huylu; kadına düşkün erkek.

* **Muhannes :** Kadın tabîatlı, alçak.

* **Hâin :** Nankörlük eden.

* **Lûtî :** Lût kavminin çirkin hâllerini tekrarlayan kimse, homoseksüellik, kulampara. **Lûtîlik, büyük günâhdır.**

* **Zındık** (zindîk) **:** Münâfık, Âhirete inanmayan, dıştan Müslüman, içten kâfir olan kimse.

* **Hırsız :** Başkasının malını çalan kimse

olunur. Ancak, eğer kazfedilen hırsız ise, ta'zîr olunmaz. Hâniye'de de böyle denmiştir.

«Ey deyyûs!» **demekle** — Deyyûs, zinâ eden karısını kıskanmayan kimsedir — **ve** «Ey, kartabân!» **demekle** — ki bu deyyûsun eşanlamlısıdır — **ve** «Ey, ayyâş (çok içki içen)!» **ve** «Ey, ribâ (fâiz) yiyen!» **ve** «Ey, kahbenin oğlu!» **demekle, yâni bu zikredilen sözlerden birini söylemekle ta'zîr olunur.**

Fetâvâyı Zahîriyye'de denmiştir ki: Kahbe, **zinâ eden kadındır.** «Kuhâb» **sözcüğünden alınmıştır.** O da, **öksürük demektir.** Arablarda, zinâ eden bir kadına, bir adam rastladığı zaman; kadın o adamdan cinsî münâsebet ihtiyâcını yerine getirmek için öksürürdü. Bundan dolayı, o zâniyeye, kahbe adı verilmiştir.

Bazıları demiştir ki: Kahbe, san'atı zinâ olan kimsedir. **Bazısı da demiştir ki:** Kahbe; zâniyeden, daha aşırıdır. Çünkü zâniye, bazan gizlice zinâ yapar ve yaptığını beğenmez. Kahbe ise, bu işi ücret ile açıkca yapar.

Ben derim ki: Bunun zâhirine i'tirâz yönelir. **Şöyle ki; bu ma'nâların muktezâsı, kahbede zinâ ma'nâsı fazlasiyle mevcûd olmaktır. O fazla da çirkin bir iştir. Binâenaleyh; onda, hadd vâcib olmalıdır.** Nitekim, «Ey, zâniyenin oğlu!» dedikde hadd vâcib olduğu gibi. **Ancak denilebilir ki:** Hadd yalnız açık zinâ kelimesi ile veyâ onun hükmünde olan bir şeyle, meselâ, iktizâen zinâ üzerine delâlet etmekle, vâcib olur. Nitekim öfke hâlinde: «Sen, babandan değilsin!» veyâ «Sen, fülânın oğlu değilsin!» dediği zamanki gibi. Nitekim, daha önce geçti.

«Kahbe» **lafzı, zâniye ma'nâsı için konulmamıştır, belki başka bir ma'nâ için konuldukdan sonra zâniye ma'nâsında kullanılmıştır.** Nitekim, daha önce geçti. **Yukarıda anlatıldığı gibi, zinâ üzerine iktizâen de delâlet etmez. Bu zâhirdir. Bunu Zeylaî'** (Rh.A.) **nin zikrettiği şu söz te'yîd eder;** başkasına: «Sen, babandan değilsin.» sözüyle hadd vâcib olur, denilmez. Bu söz, zinâ ma'nâsında açık değildir. Çünkü babadan başkasından, şübhe ile cinsî münâsebette bulunmaktan hâsıl olması ihtimâli vardır. Çünkü, biz deriz ki; bunda, anasını iktizâen zinâya nisbet vardır. Muktezâ sâbit olunca, bütün levâzımı ile sâbit olur. Şu hâlde, hadd vâcib olur. Çünkü iktizâen sâbit olan, ibâre ile sâbit olan gibidir. Burada mümkün olan izâh budur. Lâkin, yeri geçtikten sonradır.

«Ey, fâcirenin oğlu!» **demekle de, ta'zîr olunur.** Çünkü fâcire, her türlü ma'siyeti işleyen kadın demektir. Şu hâlde «zâniye» ma'nâsına gelmez. Zâniye hükmünde de değildir. Öyleyse, «Fâcire» demekle hadd vurulmaz.

«Sen, hırsızların sığınağısın!», «Sen, zânîlerin sığınağısın!», «Ey, küçük çocuklar ile oynayan!» **ve** «Ey haram-zâde!» **demekle de ta'zîr olunur.** Harâm-zâde'nin ma'nâsı; **harâm olan cinsî ilişkiden doğmuş demektir.** Bu söz, zinâ ve başkalarına şâmildir. Hayz hâlinde cinsî ilişkide bulunmak gibi. Örfde bu lafızdan, ancak zinâdan doğan çocuk murâd olunur. **Çok yerde, harâm-zâde ile, hile ve hud'a sâhibi alçak adam murâd edilir.**

«Harâm-zâde» **demekte, ta'zîr olunmaya sebeb şudur:** Zirâ bunu söyleyen, Müslüman'a eziyet etmiş, bununla o Müslümanı lekelemiştir. Bu söz ile hadlere kıyâs yapmanın yolu yoktur. **Bu durumda ta'zîr vâcib olur.**

«Ey, eşek!», «Ey, domuz!», «Ey, köpek!», «Ey, teke!», «Ey, maymun!», «Ey, haccâm! (kan alan)» **ve** «Ey, haccâmın oğlu!» **dese, halbuki o kimsenin babası haccâm olmasa, bu sözler ile ta'zîr olunmaz.**

Kezâ, «Ey, müâcir!» **demekle de ta'zîr olunmaz.** Çünkü müâcir, karısını zinâ için kirâlayan kimse hakkında kullanılır. Lâkin bu kullanma, örf olan gerçek ma'nâ değildir. Belki mûcîr (kirâlayan) ma'nâsınadır. Şu hâlde bunda, ta'zîr yoktur.

«Ey, boğa!» **demekle de ta'zîr olunmaz.** Çünkü halkın dilinde, sövmektir. Bununla bir ma'nâ kasdetmezler.

«Ey, duhke!» **demekle de ta'zîr olunmaz.** Duhke; **insanların kendisine güldükleri kimsedir.** Yâni, çok gülünç kimse demektir. **Duhake ise, insanlara şarlatanlık yapan kimsedir.**

«Ey, meshare (maskara)!» **yâni, alay ve eğlence konusu, demekle de ta'zir olunmaz.** Bu da zikredilen,duhke gibidir.

Bazıları demiştir ki: Bizim örfümüzde; «Ey, köpek!», «Ey, domuz!», «Ey, eşek!» **ve** «Ey, inek!» **demekle ta'zîr olunur.** Çünkü, bunların her biri ile sövmek murâd edilir. Halk bununla incinirler. Denilmiştir ki; eğer sövülen kimse Fukahâ ve yüksek makâm sâhibleri gibi eşrâfdan ise, söyleyen ta'zîr olunur. Çünkü onlara, bu sözler üzüntü verir. **Eğer** sövülen kimse, avâmdan ise; yalan söylediği kesinlikle bilindiği için ta'zîr olunmaz. Bu görüş güzeldir. **Kâfî'de böyle denmiştir.**

Bir kimse, kâdî huzûrunda bir adamın hırsızlık ettiğini iddiâ etse ve o hırsızlığı isbâttan âciz kalsa; isbâttan âciz kalan kimse, tâ'zîr olunmaz. Çünkü iddiâ eden kimsenin gâyesi, malını almaktır. Sövmek ve hakâret etmek değildir. **Zinâ da'vâsı, bunun aksinedir.** Çünkü **zinâ, sâbit olmayınca,** iddiâ edene hadd vurulur. Nitekim, daha önce geçti. Hırsızlık, kul hakkı ile ilgilidir. Yâni bunda, kul hakkı gâlibdir. Hırsızlıkda ibrâ, afv, yemîn, şahâdet üzere şahâdet ve bir erkek ile iki kadının şa-

hâdeti câiz olur. Allah Teâlâ' (C.C.) nın hâlis hakkı olan hadd, bunun aksinedir. Onda, bu zikredilen şeylerden hiç biri câiz olmaz.

Efendi, kölesini ta'zîr eder. Koca, karısını süslenmediği için, cünüblükden yıkanmadığı için, evinden izinsiz çıktığı için ve döşeğine çağırdığında gelmediği için ta'zîr eder. Namazı terk ettiği için koca, karısını ta'zîr edemez. Baba, oğlunu namazı terk ettiği için ta'zîr eder.

Nihâye'de denmiştir ki: Koca, karısını ancak kendisine âid bir menfaat için dövebilir (yâni ta'zîr edebilir). Yoksa kadına âid bir menfaat için dövemez. Görülmez mi ki, karısı namazı terk ettiği için, koca karısını dövemez. Süslenmeyi ve bunun benzerini terk ettiği için koca karısını dövebilir.

Bir kimseye şer'an hadd vuruldukda veyâ ta'zîr olundukda ölse, o kimsenin kanı hederdir. Vurana, bir şey lâzım gelmez. Çünkü vuran, şerîatın emri ile yapılması gereken işi yapmıştır. Fiil, âmire nisbet edilir. Bu durumda, o kimse sanki kendi eceli ile ölmüş gibidir.

Ancak bir kadın, ki kocası bizim yukarıda zikrettiğimizin benzeri bir şey için dövdükde (ta'zîr ettikde) **kadın ölse, kanı heder değildir.** Çünkü kadının, te'dîbi mubâh olup, selâmet şartı ile mukayyeddir. **Bir kadın, kendisini kocasının aşırı derecede dövdüğünü iddiâ edip, kocası hakkındaki bu iddiâsı sâbit olsa, koca ta'zîr olunur.** Yine bir öğretmen, **küçük bir çocuğu aşırı derecede dövse, o öğretmen de ta'zîr olunur. Mecme'ul-Fetâvâ'da böyle denmiştir.**

Bir kimse, bir adamı karısı veyâ mahremi ile berâber görse ve ikisi birbirlerine mutâvaat üzere (yâni, birbirleriyle anlaşmış) **olsalar; o kimse, adamı ve kadını, her ikisini de öldürebilir. El-Münye'de de böyle denmiştir.**

★ ★

كِتَابُ السَّرِقَةِ

HIRSIZLIK BÖLÜMÜ

Serikat (hırsızlık); **lûgat yönünden, hangi şey olursa olsun, bir şeyi başkasından gizlice almaya derler. Şer'an, mükellefin, yâni âkil ve bâliğ olan kimsenin; bir yerde veyâ bir mahfazada korunan ceyyid (1), darb olunmuş on dirhem miktârı malı gizlice almasıdır.**

Lûgavî ma'nâsı üzerine, şer'an bir takım vasıflar eklenmiştir. O vasıflardan biri, **çalandadır. O da, çalanın mükellef olmasıdır.** Bir vasfı da, **çalınandır. O da, mütekavvim** (kıymeti hâiz) **ve mukadder** (miktârı belli) **mal olmasıdır.** Bir vasfı da, **mesrûkun minhde** (mal sahibinde), **dir.** O da onun muhriz olmasıdır. İnşâellâhu Teâlâ yakında açıklaması gelecektir.

Gerek hırsızın, malı alma vaktinde olsun, gerekse çıkma vaktinde olsun, lûgavî ma'nâ hırsızlıkda gözetilmiştir, yâni, buna hırsızlık denir. **Nitekim hırsız, almanın sebebine gizlice başlasa ve gizlice alsa veyâ sâdece alıp, çıkarmadan yakalansa buna da hırsızlık denir.** Nitekim, **gizlice duvarı delip ve malı mâlikden açıkca, silâhla çarpışarak alsa, buna da hırsızlık adı verilir.**

Sonra hırsızlık, ya küçük olur ki bu meşhûr olan hırsızlıktır. Bunda, mâlikin malının çalınması vardır. **Ya da, emânet konan ve âriyet alan kimse gibi, mâlikin yerine geçen kimsenin malının çalınması vardır.**

Ya da hırsızlık, büyük olur. O da, yol kesmektir. Bu, yol kesilerek yapılan hırsızlıkda, İmâmın (İslâm Devlet Başkanı) **mahnın çalınması vardır.** Çünkü İmâm, yardımcıları ile yolu korumakla görevlidir.

Çalanın, mükellef olması da şarttır. Çünkü, akl ve bülûğdan olmaksızın suç gerçekleşmez.

---

(1) **Ceyyid**, iyi şey demektir. Burada karışık ve sahte olmayan akça anlamına gelir.

El kesmek, hırsızlık suçunun cezâsıdır. (2) Bunun şartı, **alınan şeyin madrûb ve ceyyid olan on dirhem veyâ daha fazla olmasıdır.** Ya da, **kıymet yönünden miktârı on dirhem veyâ daha fazla olmasıdır.** Çünkü hırsızlık hakkında vârid olan nass, çalınanın kıymeti hakkında mücmeldir. (3) **Çalınan şeyin kısmen beyânı hakkında hadîs-i şerîf vârid olmuştur.** Şöyle ki, **Resûlüllah** (S.A.V.) :

لَا يُقْطَعُ السَّارِقُ إِلَّا فِي ثَمَنِ الْمِجَنِّ

«Hırsızın, ancak kalkanın kıymetinde eli kesilir.» buyurmuştur.

Bizim Ashâbımız demiştir ki: Nebî-i Ekrem (S.A.V.) zamanında hırsızın elinin kesilmesini gerektiren kalkan (4), on dirheme müsâvî idi. Bunu İbn Abbâs ve İbn Ömer — Allah (C.C.) onlardan râzı olsun — rivâyet etmişlerdir. **Dirhemlerin, yedi miskâl vezninde olması şart kılınmıştır.** Çünkü yedi miskâl ağırlığı, ekseri memleketlerde, dirhemlerin vezninde mu'teber olandır.

Dirhemlerin basılmış (madrûb) **olması da, şart kılınmıştır.** Çünkü dirhem ismine örfen şâmil olan budur. **Bu, zâhir rivâyettir.** (5) **Doğru olan da budur.** Hattâ on dirhem külçe gümüş çalsa, on madrûb dirheme eşit olmadıkça, elini kesmek gerekmez. Çünkü cezâların şartlarında, kemâl sıfatına bakılır. Külçe gümüş ise, kıymet yönünden madrûbdan daha azdır. Bundan dolayı ceyyid (iyi) olmasını şart kılmışlardır. **Hattâ kıymetsiz on dirhem çalsa, İmâm A'zam ve İmâm Züfer'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, hırsızın eli kesilmez.**

---

(2) Allah Teâlâ (C.C.) malı, can ve ırzı muhâfaza için yaratmıştır.

Hırsızların ellerinin kesilmesi, ilâhî bir hükümdür. Allah Teâlâ (C.C.) El-Mâide sûresinin 38. âyet-i kerîmesinde şöyle buyurmuştur:

«Erkek hırsızla kadın hırsızın, yaptıklarına karşılık ve Allah'dan bir azâb olmak üzere, (sağ) ellerini kesin. Allah, mutlak gâlibdir, yegâne hüküm ve hikmet sâhibidir.»

(3) **Mücmel:** söyleyenin açıklamasından başka maksâdı anlamaya bir yol bulunmayan sözdür. **Mücmelin hükmü,** hakîkatını i'tikâd ederek açıklama gelinceye kadar beklemek, yâni bir ma'nâ vermemek, açıklamadan sonra da gerekirse üzerinde durmak, düşünmektir.

(4) **Kalkan:** Eskiden oktan ya da kılıçtan korunmak için savaşçıların taşıdığı yassı, çoğu tekerlek biçiminde korunmalık.

(5) **Zâhir rivâyet** (veyâ zâhir'ul-mezheb): Bir fıkıh terimi olan zâhir rivâyet, **İmâm Muhammed' (Rh.A.) in te'lîf etmiş olduğu; Mebsût, el-Câmi'ul-Kebîr, el-Câmi'us-Sağîr ve es-Siyer'ul-Kebîr gibi Fıkıh Kitaplarındaki güvenilir ve sağlam rivâyetlerdir.** Pek güvenilir olmayan zayıf rivâyetlere ise, **«Nâdir'ur-Rivâye»** adı verilir.

Şübhe olmayan muhâfazalı yerden alınması da şart kılınmıştır. Çünkü şübhelerle savulabilen şey, şübhe ile alınamaz. Muhâfazalı yer, bazan mekân ile olur. Bazan da koruyucu ile olur. Yakında açıklaması gelecektir.

Eğer hırsız bir kere ikrâr ederse, sağ eli kesilir. Nitekim kısâs ve kazf haddinde olduğu gibi. **İmâmı Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **dan;** «Ancak, iki kere ikrârı ile kesilir.» **dediği rivâyet edilmiştir.**

Ya da, iki adamın şahâdeti ile keşilir. Nitekim diğer Hukûkda olduğu gibi.

İmâm bu iki şâhide; «Nasıl çaldı?», «Çaldığı şey nedir?», «Nereden çaldı?», «Ne zaman çaldı?», «Ne kadar şey çaldı?» ve «Kimden çaldı?» diye sorar. O iki şâhid de açıklaşlar. Fazlaca ihtiyât için böyle yapılır. Nitekim daha önce hadlerde geçmiş idi.

İmâm hırsızı, şâhidleri tezkîye edinceye kadar töhmetten dolayı habs eder. Ondan sonra, elinin kesilmesine hükmeder.

Şâyet çalmaya bir kaç hırsız katılıp, ortak olsalar ve her birine nisâb miktarı onar dirhem düşse, her ne kadar malın tümünü bazıları alsa da, hepsinin eli kesilir. Çünkü hırsızlar arasında mu'tâd olan, bazısının almakla görevlendirilmesi ve bazısının da korunmak için hâzır olmasıdır. Şâyet bu gibilerine cezâ verilmese, çoğundan el kesmek cezâsı kalkıp, fesâd kapısının açılmasına sebeb olur.

Sâç çalmakla, el kesilir. Sâc, Hindistan'dan gelen sağlam bir ağaçtır. **Kanâ çalmakla da, el kesilir.** Kanâ, mızrak veyâ süngü demektir. **Abonoz çalmakla da, kesilir.** Abonoz, siyah ve sert bir ağaçtır. **«Sıhâh» adlı eserde:** «Abonoz, kokusu güzel bir ağaçtır.» **denmiştir.**

Ûd (6), **misk** (7) **ve iyi yağlar çalmakla ve vers çalmakla da el kesilir.** Vers, susam gibi bir bitkidir. Sadece Yemen'de yetişir. Ekilir ve yirmi yıl kalır. **Kâmûs'da böyle zikredilmiştir.**

Za'ferân (8), **anber** (9) **çalmakla, zümrüd gibi yeşil yüzük taşları çalmakla, yakut, zeberced** (açık yeşil renkte kıymetli taş), **inci, la'l** (10)

---

(6) **Ûd** (Ödağacı): Hindistan'da yetişen bir ağaçtır. Hintçe'de (**ld**) diye bilinir. Yakıldığı zaman güzel koku verir. İlmî adı, **aquillaria agollochia**'dır.

(7) **Misk**: Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir erkek Ceylân'ın karın derisi altındaki bir bezden çıkartılan güzel kokulu maddedir.

(8) **Za'ferân** (Safran): Süsengillerden, soğanlı ve güzel çiçekli bir bitkidir. Çiçeğinin tepecikleri kurutulup, boya olarak kullanılır. Ayrıca, katıldığı şeylere özel bir tad ve güzel bir koku verir. İlmî adı, **Crocus**'dur.

(9) **Anber** (Amber): Anber balığının bağırsaklarından çıkarılan veyâ dışkısıyle denize dökülen, kül renkli, güzel kokulu bir maddedir. (Fazla bilgi için, C. 1, S. 328'e bakınız.)

(10) **La'l**: Yakut gibi kırmızı renkli, kıymetli bir taşdır.

ve fîrûzec (11) çalmakla, yâni, bunlardan birini çalarsa hırsızın eli kesilir.

Kısacası, malların kıymetlisi ve iyisi olup İslâm ülkesinde aslı mubâh olarak bulunmayan , rağbet gören şey çalınmakla, kıymeti nisâba mâlik olunca çalanın eli kesilir.

Kap kacak çalmakla ve ağaçtan kapı çalmakla da, hırsızın eli kesilir. Çünkü bu ikisinde san'at asl'a gâlebe çalmış, bundan dolayı değerli mallardan sayılmışlardır. **Kapı çalındığında, çalanın eli kesilmesine sebeb şudur: Kapı muhrez olup, evin dışında duvar üzerine dikilmemiş ve hafîf olmalıdır.** Yâni, bir adamın taşıyamıyacağı kadar ağır olmayıp hafîf olursa, çalanın eli kesilir.

Hırsız, kıymetsiz, yâni İslâm ülkesinde mubâh olarak bulunan değersiz şeyleri çalmakla, eli kesilmez. Kuru ağaç, ot, kamış, balık, av, zırnık, (12) kırmızı aşı toprağı ve beyaz çiçek (nevre) gibi.

Sür'atle, az zamanda bozulan şeyi çalmakla da eli kesilmez. Süt, et, yaş meyve ve ağaç üzerindeki meyve gibi. İhrâz olunmadığı için kesilmez. **Karpuz ve hasad olunmamış ekin de ihrâz olunmadıkları için el kesmeyi îcâb etmezler.**

Sarhoşluk veren içkileri çalmakda, oyun âletlerinde, altın veyâ gümüşten yapılmış olan kâfir haçı çalmakda veyâ satranç ve tavla çalmakta, hırsızın eli kesilmez. Çünkü bunları alan, kıracaktım veyâ dökecektim diye te'vîl edebilir. Fakat üzerinde sûret olan dirhemler bunun aksinedir. Çünkü bunlar ibâdet için hazırlanmamış, belki mal edinmek için hazırlanmıştır. Binâenaleyh, onlarda, kırmak te'vîli sâbit olmaz.

Hırsız, mescidin kapısını çalmakla, ihrâz olmadığı için eli kesilmez. Mushaf çalmakla da, eli kesilmez. Çünkü, mal edinmek için ihrâz edilmiş değildir. Onu alan kimse, okumak için aldığına yorumlar.

Hür bir çocuğu çalan hırsızın eli kesilmez. Çünkü hür insan, mal değildir. Her ne kadar Mushaf'ın ve küçük çocuğun üzerinde zinet ve mücevherât olsa da, hırsızın eli kesilmez. Çünkü onlarda olan şey, onlara tâbidir. Şu hâlde, bunlara i'tibâr edilmez. **Büyük bir köleyi çal-**

---

(11) **Fîrûzec** (Feyrûzec): Halk arasında **fîrûze** olarak bilinen; gök mavisi veyâ yeşil renkli kıymetli bir taştır. Farsca'dan Arabca'ya geçmiştir.

Buna, **«Hacer'ül-ayn»**, yâni, **«Göztaşı»** da derler.

(12) **ZIRNIK (ARSENİK)**: Kimya'da **Arsenik**'e verilen isimdir. Sembolü, (As) dır.

Demirkırı renginde, 5, 7 yoğunluğunda, normal sıcaklıkta katı iken 400 dereceye doğru gaz durumuna geçen bir elementtir.

Ateşe atılınca etrâfa sert bir sarmısak kokusu yayarak, uçup gider; oksitleşince zehir olur. Halk arasında **sıçan otu** olarak da tanınır.

makla da eli kesilmez. Çünkü büyük kölenin alınması gasb veyâ hiledir. Hırsızlık, değildir.

Hesâb defterlerinden başka defterlerin çalınmasında, hırsızın eli kesilmez. Çünkü gâye; o defterlerde olan şeydir. O ise; mal değildir. Bir de; eğer o defterler, Tefsîr, Hadîs ve Fıkh Kitapları gibi şeriata âid ise, bunlar Mushaf gibidir. Eğer mekrûh şeyler ise, tanbûr gibidir. (13) **Hesab Defterlerine gelince; Kâfî'de zikredilen şudur ki; burada demek istenen, hesâbı kapanmış defterlerdir.** Çünkü hırsız, o defterlerin içindekini kasd etmez. Maksûd olan, ancak kâğıtlarıdır. **İmdi, eğer defterlerin kıymeti; hırsızlık nisâbına ulaşırsa, çalanın eli kesilir.**

Muhît'te şöyle denmiştir: Hırsız, bir insanın Hesap Defterlerini çalıp; onları yitirip tüketse, sâhibine kıymetlerini öder. Mâlikin, o defterleri kaç akçaya satın aldığına bakılarak ödetilir. **Bu mes'ele; bir kimse, bir insanın senet, çek veyâ vesîkasını yırtsa, Meşâyih'in** (Büyük Bilginlerin) **çoğunun sözüne göre, senet veyâ vesîkanın, yazılmış olduğu hâlde kıymetini ödemesi gibidir. Mala bakılmaz.**

Köpeğin ve parsın çalınmasında da, hırsızın eli kesilmez. Çünkü köpek ve pars, aslı mubâh olan hayvanlardır. **Hıyânet etmekle de, eli kesilmez.** Bir kimsenin kendisine güvenilip emânet edilen, elindeki emânete hıyânet etmesi gibi. **Elden sür'atle kapmakla da, kapanın eli kesilmez. Yağma etmekle de, kesilmez. Yağma** (nehb); **kentin veyâ köyün zâhirinden açıkça, zorla almaktır. «Müstesfâ»'da, böyle denmiştir.**

Kabir kazıp, kefen soymakla da hırsızın eli kesilmez. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

لَا قَطْعَ عَلَى الْمُخْتَفِي

«Muhtefî'ye el kesmek (cezâsı) **yoktur.»** buyurmuştur. Muhtefî, Medîne halkının lûgatına göre; nebbâş, yâni, kefen soyucudur.

Âmmenin (Kamu'nun) **malını çalmakla da, hırsızın eli kesilmez.** Beyt'ül-mâl; yâni, Devlet Hazînesinin malı gibi. **Ortak malı çalmakla da, eli kesilmez.**

Çalanın, başka kimsede, hâlde veyâ gelecekte alacağı dirhemleri olmakla, o diğer kimseden, o dirhemlerin mislini çalsa, eli kesilmez.

(13) **Tanbûr** (Tambur): Yay ya da mızrapla çalınan; uzun saplı, telli, tahta çalgı.

Çünkü çalan, hakkını almıştır. Hâl ve gelecek onda eşittir. Bir de; mühlet vermek hakkını istemenin (mütâlebenin) ertelenmesidir. **Her ne kadar, hakkından fazla alsa da yine kesilmez.** Çünkü çalan kimse, hakkı kadarını almakla, onda ortak olur. O ise şâyi'dir. **Eğer dirhemlerini verdiği o kimseden mal çalarsa, eli kesilir.** Çünkü çalan kimsenin, maldan alma hakkı yoktur. Ancak, birbirini râzı etmekle satış müstesnâdır.

Elinin kesilmesine sebeb olan çalınmış bir şey, değişmeden, onu yine çalsa, eli kesilmez. Yâni bir hırsız, bir malı çalıp eli kesildikde, o malı geri verdikden sonra, dönüp onu yine çalsa; halbuki o çalınmış olan mal hâli üzere olsa, eli tekrar kesilmez. Sebebi, yakında gelecektir. Hattâ o çalınmış olan mal, değişse ve değiştikden sonra ikinci kez çalsa, meselâ; iplik gibi, ki onu çaldığı için, çalanın eli kesilip geri verdikden sonra iplik dokunup, onu yine çalsa, eli yine kesilir.

Zî-rahm olan mahremden çalsa, gerek çalınan mal, zî-rahmin malı olsun ve gerekse başkasının malı olsun, muhâfazada şübhe olduğu için elini kesmek gerekmez. Fakat hırsız, mahreminin malını başkasının evinden çalsa, zikredilenin aksine olur. Muhâfaza tahakkuk ettiği için, eli kesilir.

Mutlak sütanasınm mahnı çalmak da zikredilenin aksinedir. Yâni, gerek sütananın evinden olsun ve gerekse başkasının evinden olsun muhâfaza tahakkuk ettiği için eli kesilir.

Karının, kocasından ve kocanın, karısından çalması ile de, her ne kadar kocanın özel muhâfaza yeri olsa da, el kesilmez. Çünkü birbirilerinin mallarında tasarruf etmeleri, el kesmeye mânidir.

Kölenin, efendisinden veyâ efendisinin karısından çalması ile de eli kesilmez. Veyâ kölenin, hanımefendisinin kocasından çalmakla da eli kesilmez. Çünkü bu sûretlerde, âdeten birbirlerinin yanlarına girmeye izin vardır. Efendinin, mükâtebinden çalması ile de eli kesilmez. Çünkü efendinin, mükâtebin kazancında hakkı vardır.

Konuğun (müsâfirin), **konuğu ağırlayan** (ev sâhibi) **dan çalması ile de, el kesilmez.** Çünkü ev, konuk hakkında muhâfazalı yer olmaktan çıkmıştır.

Ganîmet malından çalmakla da, el kesilmez. Çünkü çalanın onda payı vardır. **Hamâmdan ve gündüzleyin girmesine izin verilen evden çalmakla da eli kesilmez.** Çünkü birincide, âdeten, ikincide hakîkaten, izin vardır. Böylece, koruma kalmamıştır. **Tüccârın dükkânları ve hanlar dahî hamâm gibidir.** Ancak, **eğer bunlardan geceleyin çalarsa, eli kesilir.** Çünkü bunlar, malları korumak için binâ edilmişlerdir. İzin, gündüze mahsûsdur.

Ya da; hırsız bir şey çalıp, evden çıkarmadı ise, yine eli kesilmez. Çünkü evin hepsi, bir tek muhâfaza yeridir. Şu hâlde eli kesilebilmesi için, evden çıkarması gerekir. Ya da; kendisi evin içinde olup, dışarıda olan kimseye malı verse, bu durumda ikisinin de eli kesilmez. Çünkü içeride olan, dışarı çıkmamıştır. Dışarıda olan da, muhâfazayı bozmamıştır. Bu durumda, her biri için hırsızlık ve çalma tamâm olmamıştır.

Ya da; evi delip ve elini sokup nisâb miktarı mal alsa, yine eli kesilmez. Çünkü Hz. Ali' (R.A.) den; şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

اَلسَّارِقُ إِذَا كَانَ ظَرِيفًا لَا تُقْطَعُ يَدُهُ

«Hırsız, şâyet zarîf (14) **ise eli kesilmez.»** Fukahâ zarîfi, bununla tefsîr etmişlerdir.

Ya da, başkasının yen'inin dışından keseyi yarıp, almakla da eli kesilmez. «Nihâye»'de denmiştir ki: Kese (surra), dirhemlerin kabıdır. Burada ondan murâd, yen'in kendisidir. Hükmün böyle olmasına sebeb ise şudur: Çünkü, kesenin bağı dışarıdandır. Böyle olunca, yarıp almak dışarıdan meydana gelir. Şu hâlde muhâfaza yerini bozmak yoktur. **Eğer kese içeride ise, onu yarıp aldıkda, eli kesilir.** Çünkü kesenin bağı içerdendir. Böyle olunca; yarıldığında kese, yen içinde kalır. Öyleyse almak, içeriden olmuş olur. Şâyet yarmak yerine, bağı çözmekle çalsa, illeti (delîl ve sebebi) aksine döndüğü için, hüküm de aksine döner.

Ya da, deve katarından bir deve çalmakla veyâ yük çalmakla da eli kesilmez. Gerek deveyi sevk eden veyâ yeden biri bulunsun, gerekse bulunmasın müsâvîdir. Çünkü sevk edenin ve yedenin gâyesi, sevktir ve yedmektir ve yol almaktır. Korumak, değildir.

Eğer devenin ve yükün sâhibi korur veyâ devenin üzerinde uyursa, deveyi ve yükü çalan hırsızın eli kesilir. Çünkü yükün üzerinde uyumak veyâ deveye yakın olmak onu korumaktır.

Ya da **hırsız; yükü yarıp, içinden nisâba ulaşan bir şey alsa** —çünkü çuvallar muhâfaza yeridir— **veyâ hırsız, elini başkasının sandığına veyâ yen'ine veyâ cebine, almak için sokup nisâb miktarı alsa veyâ içinde has odalar olan evin, has odasından evin sahn'ına çıkarsa veyâ bir has odanın sâhibi, diğer bir has odadan çalsa**, yâni bir hâne, ki için-

(14) Arabca'da zarîf; nâzik kimse demektir.

de odalar olup, her birinde bir kimse otursa ve o odada oturan kimseden başkasının, o oda ile ilgisi olmasa — ancak bir kimsenin bir evi olup, dâirelerinde o kimsenin malları ve hizmetcileri bulunup, birbirlerinin dâiresi ile ilgili olurlarsa, o ev yukarıda anlatılan gibi değildir — **veyâ korunan yerden bir şey yola atıp, sonra alsa,** — çünkü yola atmak, bir hîledir. Hırsızlar onu i'tiyâd edinmişlerdir. Çünkü bunda, bozuk niyyetleri vardır. Buna mu'teber bir el de uzanmamıştır — **İmdi hepsi, bir tek fiil sayılıp, eli kesilir.** Şâyet evden çıkarıp da almasa, o kimse malı yitiricidir, çalıcı değildir. Şu hâlde, bu işde eli kesilmez.

Ya da, **çalınan şeyi; bir eşek üzerine yükletip, eşeği yürütüp çıkarsa, eli kesilir.** Çünkü eşeğin yürümesi, hırsıza muzâftır.

Münye'de zikredilmiştir ki; İmâmın, siyâseten hırsızı öldürmesi câizdir. Çünkü hırsız yeryüzünde fesâd çıkarmaya çalışır.

★ ★

فَصْلٌ
تُقْطَعُ يَمِينُ السَّارِقِ

HIRSIZIN SAĞ ELİNİN KESİLECEĞİNE DÂİR BİR FASIL

Hırsızın, sağ eli kesilir. Kesmek, Nass-ı Kerîm (âyet) ile sâbittir. Sağ elin kesilmesine delîl ise; İbn Mes'ûd' (Rh.A.) un:

فَاقْطَعُوا أَيْمَانَهُمَا

«İkisinin de, sağ ellerini kesin.» kırâatidir. Bu, meşhûr bir kırâattir. Bize göre, meşhûr kırâat ile amel edilir. (1)

---

(1) **İmâm Suyûtî (Rh.A.) İbnü'l-Cezerî' (Rh.A.) den kırâatların, senetleri yönünden, altı çeşit olduğunu nakletmiştir:**

a) **Mütevâtir:** Mütevâtir kırâatlar, yalan üzerine ittifâk etmeleri aklen mümkün olmayan bir kalabalığın, diğer bir kalabalıktan rivâyet ettikleri kırâatlardır. **Kırâatlar içerisinde en üstün olanı budur.**

b) **Meşhûr:** Meşhûr kırâatlar, zabt ve adâlet sâhibi kimselerin rivâyet etmesiyle senedi sahîh, Arab Gramerine ve Osmânî Mushaflara uygun olan kırâatlardır. Bu çeşit kırâatlar; kırâat İmâmları katında meşhûr olmuş ve onlar tarafından yanlış veyâ şâz sayılmamışlardır. **Şu kadar var ki, bu kırâatlar, tevâtür derecesine yükselememişlerdir. Bu iki çeşit kırâat okunur; onlara inanmak vâcib, onlardan herhangi birisini inkâr etmek câiz değildir.**

c) **Âhâd:** Âhâd kırâatlar, senedi sahîh olup, ya Osmânî Mushaf'a veyâ Arab Gramerine uymayan veyâ zikredilen şöhrete ulaşamayan kırâatlardır. **Bu kırâatlar okunamaz ve bunlara inanmak da vâcib değildir.**

d) **Şâz:** Şâz kırâatlar, senedi sahîh olmayan kırâatlardır.

e) **Mevdû':** Mevdû' kırâatlar, asılsız olarak, bir kimseye nisbet edilen kırâatlardır.

f) **Müdrec:** Müdrec kırâatlar, şekli i'tibâriyle hadîsin çeşitlerinden el-Müdrec'e benzer. **Bu kırâatlarda, tefsîr bakımından ziyâde yapılmıştır.**

Sağ el, bileğin mafsalından kesilir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.); **hırsızın elinin mafsalından** (ekleminden) **kesilmesini emretmiştir.** Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) :

فَاقْطَعُوا وَاحْسِمُوا

«Kesiniz ve dağlayınız.» buyurduğu için, **kesilen yer dağlanır. Ancak, çok sıcak günde ve çok soğuk günde kesilmez.** Çünkü bu, çok def'a ölüme sebeb olur. **Hadd** (Şer'î cezâ) **ise, menetmek içindir. Öldürmek için, değildir.**

Ondan sonra, **eğer yine hırsızlık yaparsa, sol ayağı kesilir.** Eğer hırsız, **bir def'a daha hırsızlık yaparsa, artık kesilmez. Tevbe edinceye kadar habs edilir ve habs edildiği gibi ta'zîr de olunur.**

İmâm Şâfiî (Rh.A.); **«Üçüncü def'ada sol eli kesilir ve dördüncüde sağ ayağı kesilir.»** demiştir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

مَنْ سَرَقَ فَاقْطَعُوهُ فَإِنْ عَادَ فَاقْطَعُوهُ فَإِنْ عَادَ
فَاقْطَعُوهُ فَإِنْ عَادَ فَاقْطَعُوهُ .

«Bir kimse hırsızlık yaparsa, O'nun (sağ elini) **kesiniz. Eğer, yine yaparsa,** (sol ayağını) **kesiniz. Yine yaparsa,** (sol elini) **kesiniz. Yine yaparsa,** (sağ ayağını) **kesiniz.»** buyurmuştur.

Bizim için delîl, Sahâbe' (R. Anhüm) **nin, Hz. Ali'** (R.A.) **nin şu sözü üzerindeki icmâlarıdır.** Şöyle ki; **Hz. Ali** (R.A.):

«Ben, hırsız için tutacak el ve yürüyecek ayak bırakmamaktan dolayı Allah Teâlâ' (C.C.) **dan utanırım.»** sözü ile hüccet getirdiği zaman, Onlardan hiç kimse (Şâfiî' (Rh.A.) nin naklettiği) bu hadîs ile delîl göstermemiştir. **İmdi bu, böyle bir hadîs bulunmadığına delâlet eder.**

İmâm Tahâvî (Rh.A.): «Biz, bu haberleri inceledik, fakat hiç birinin aslı olduğunu görmedik. Şâyet haber sahîh olsa, siyâset veyâ nesh üzere haml edilir.» **demiştir.**

Hırsızın sol eli yâhûd sol elinin baş parmağı veyâ iki parmağı veyâ sağ ayağı evvelce kesilmiş ise veyâ çolak ise, tekrar kesilmez. Bunun sebebi, menfaat cinsinin kalmamasıdır. O menfaat cinsi; tutmak ve

yürümektir. **Baş parmaktan başka bir parmak kesilmiş olursa veyâ çolak olursa, zikredilenin hilâfmadır. Yâni, kesilir.** Çünkü bir parmağın yok olması, zâhir rivâyette kesmeyi menetmez.

«Ya da hırsız, çalınmış malı husûmetten önce mâlikine geri verse» sözü ile, metinde zikredilen şeyde el kesmenin yokluğuna sebeb şudur: **Çünkü bu takdirde da'vâ mümkün olmaz. Hırsızlık da zâhir olmaz.**

«Ya da kabz ile berâber hîbe ile veyâ satış ile mâlik olsa veyâ çalınanın kıymeti kesmekten önce nisâbdan eksik olsa.» sözü ile zikredilen şeyde, **el kesmenin bulunmamasına sebeb; alacağını aldığı sırada husûmetin kâim olması, eli kesmek için şart olduğundandır.** Halbuki **«veyâ ona mâlik olsa»** sözünde, husûmet yoktur. **Hükmün icrâsı sırasında nisâbın tam olması, yukardaki gibi kesmenin şartıdır.** Halbuki ikincide; yâni, **«veyâ kıymeti nisâbdan eksik olsa.»** sözünde, **nisâbın kemâli yoktur.**

«Ya da hırsız, hırsızlık edip ve üzerine iki şâhid tanıklık ettikden sonra, hırsız çalınan şeyin mülkü olduğunu iddiâ etse.» sözü ile zikredilen şeyde, **el kesme yoktur.** Çünkü, şübhe, haddi ortadan kaldırır. Mücerred da'vâ sâbit olur. Çünkü, ihtimâl vardır.

«Ya da iki hırsız, hırsızlığı ikrâr edip ikisinden biri, çalınanın mülkü olduğunu iddiâ etse.» sözü ile zikredilen şeyde, **her ne kadar isbât edemese de, bu durumda ikisinin de eli kesilmez. Kesilmeyişinin sebebi;** çünkü sözden dönme, dönen hakkında amel eder ve diğeri hakkında şübhe verir. Çünkü hırsızlık, ortaklık üzere ikisinin ikrârı ile sâbit olur.

Vikâye'de: «Ya da çalıp, mülkü olduğunu iddiâ etse veyâ iki hırsızın biri mülkü olduğunu iddiâ etse.» **denilmiştir. Ben derim ki: Bu i'tirâz götürür. Çünkü ibâreden anlaşılan matlûb değildir ve matlûb ondan anlaşılmamıştır.** Birincisine gelince; **Vikâye'nin «iki hırsızın biri»** sözü, **«iddiâ etti»** sözünün zamîrine atftır. İmdi ma'nâ: **«Ya da iki hırsız çalsa, ikisinden biri iddiâ etse.»** demektir. **Bu ma'nâ ise, matlûb değildir.** İkincisi ise, iki hırsız ikrâr edip, ikisinden biri mülk iddiâ etmesi matlûb olduğu içindir. **Nitekim, Hidâye'de ve Kâfî'de ve bunlardan başkasında mezkûr olan budur.** Halbuki, bu lâzım değildir. Çünkü ibârede ikrârı bildiren bir şey yoktur.

Ya da hırsız, çalınan şeyin mâlikin malı olduğunu ikrâr eder de, mâlik mütâlebe etmezse» sözü ile zikredilen şeyde, **el kesme bulunmadığına sebeb, da'vâ şart olup, mütâlebe gerektiği içindir.**

İki kimse hırsızlık edip; ikisinden biri gâib olsa, ikisinin çaldığını, çalınan malın sâhibi isbât etse, hâzır olan hırsızın eli kesilir. Çünkü

hırsızlık, gâib üzerine isbât olunmayınca, yabancı olur ve yabancının da'vâsı ile şübhe sâbit olmaz. Bir de: Gâibden da'vâda şübhe ihtimâli; şübhenin, şübhesidir. Şu hâlde i'tibâr edilmez.

Baba, vasî, emânetci, gâsıb, ribâ sâhibi, müsteîr (2), **kirâcı, mudârib** (3), **satın almakla görevli kimse, mürtehin** (4) **ve müstebzi'** (5) **gibi koruyucu el** (yed-i hâfıza) **sâhibinin husûmeti** (da'vâ etmesi) **ile hırsızın eli kesilir.**

Zikredilen kimselerin husûmeti (da'vâ etmesi) **ile hırsızın eli kesildiği gibi, onlardan çalan kimseye mâlikin husûmeti ile de kesilir.** Yed-i hâfıza (zilyed) sâhibinin (yâni her hangi bir şekilde aldığı malı koruması gereken kimsenin) husûmetine gelince, hırsızlık haddi zâtında kesmeyi gerektirir. Halbuki hırsızlık, kâdî indinde mu'teber olan husûmete binâen şer'î hüccet ile zâhir olmuştur. Şu hâlde eli kesmek için yeter ve onlar için yed-i sahîha (sahîh zilyedlik) vardır. O yed-i sahîha, mülk gibi maksûddur. İmdi, şâyet yed-i sahîha ortadan kaldırılsa, onu geri almaları için kendilerinin, niyâbeten değil, asâleten muhâsama (da'vâ) etmeleri câiz olur. Çünkü yed-i hâfıza sâhibi olan kimse, eğer emîn ise emânetin edâsına ancak onu geri almakla kâdir olur. Eğer kefîl ise, kendisinden borcu (veyâ kefâleti) düşürmeye ancak, benden çaldı, deyip geri almakla kâdir olur. Şâyet husûmette asîl olsa, sübût sırasında mâlik hâzır olmaksızın, almak vâcib olur. Çünkü el kesmek, Allâh Teâlâ' (C.C.) nın hakkıdır. Kısâs, bunun hilâfınadır. Çünkü kısâs, kul hakkıdır. Onlardan çalan kimseye mâlikin husûmetine gelince; çünkü mülkün hakîkatı onundur. Hakîkaten mülk ise, yed-i hâfızadan daha kuvvetlidir. İkincisi ile câiz olunca, birincisi ile câiz olması daha evlâ olur.

Çalınan malı, eli kesilen hırsızdan çalan kimsenin eli kesilmez. Yâni bir adam, bir şey çalıp; o hırsızlık sebebiyle eli kesildikde, çalınan şey hırsızın elinde kalsa ve onu hırsızdan bir başka kimse çalsa, ikinci hırsızın eli kesilmez. **Çünkü hırsızlık, ancak eğer mâlikin veyâ emînin veyâ kefîlin elinden olursa el kesmeyi gerektirir.** Nitekim, az önce geçti. Burada, onlardan bir şey yoktur. Çünkü birinci hırsız, mâlik değildir. Emîn ve kefîl de değildir. Hattâ çalınan şeyi yitirse, ödemez. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir. **Fakat hırsızdan, eli kesilmezden önce başkası çalsa, bunun hilâfınadır. Bu durumda, ikinci hırsız ve**

(2) **Müsteîr;** ödünç alan, iğreti alan.
(3) **Mudârib;** bir ortaklığa, çalışması, işi ve emeği ile katılan kimsedir.
(4) **Mürtehin;** rehn alan kimse.
(5) **Müstebzi';** bir şeyi sermaye yapan kimsedir.

mal sâhibi için, ikinci hırsızın elini kestirmek hakkı vardır. Çünkü birinci hırsız, eli kesilmezden önce gâsıb ma'nâsındadır.

Çaldığını ikrâr eden kölenin, eli kesilir. Çünkü o köle, insan olması bakımından ikrârı sahîhtir. Zirâ köleye cezâ verilmesi suç sebebiyledir. Suç ise, ancak teklîf vâsıtasiyle gerçekleşir. Teklîf ise, ancak insan olması bakımından gerçekleşir. Yoksa, o köle mal olduğu için gerçekleşmez. Ondan sonra mâliyet olmaya geçer ve insanın mal olması bakımından teklîf sahih olur. Çünkü malda, töhmet yoktur.

Görülmez mi ki, kölenin sözü, töhmet bulunmadığı için Ramazan hilâlinde makbûldür. Elin kesilmesine sebeb olan şey, mutlaka, yâni eli kesilen kimse gerek hür olsun ve gerekse köle olsun, eğer o şey bâkî ise sâhibine geri verilir. Çünkü çalınan şey, mâlikin mülkü olmak üzere kalmıştır. **Eğer çalınan mal elde kalmamış ise, her ne kadar o malı hırsız yitirse de, ödemez. Çünkü, Resûlüllah** (S.A.V.) :

لَا غَرَمَ عَلَى السَّارِقِ بَعْدَ مَا قُطِعَتْ يَمِينُهُ

«Hırsızın eli kesildikten sonra, (çaldığını) **ödemez.»** buyurmuştur.

Musannıfın, «Her ne kadar, o malı hırsız yitirse de.» demesi, İmâm Hasan' (Rh.A.) ın İmâm A'zam' (Rh.A.) dan rivâyet ettiği; «Çaldığı malı istihlâk eden (yâni tüketen veyâ yitiren) hırsızın onu ödemesi gerekir.» sözünün reddine işârettir.

Def'alarca hırsızlık edip, eli kesilen kimse de, her ne kadar elinin kesilmesi çaldıklarının bazısı sebebiyle olsa da, çaldıklarından hiçbir şey ödemez. Yâni bir kimse, birçok hırsızlık yapsa, çalınan şeylerin sâhiblerinden birisi gelip hakkını iddiâ edip, isbât etse ve hırsızın eli o hırsızlıklardan dolayı kesilse, **İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, o kesme hırsızlıkların hepsi için yeter. Bir şey ödemez.** Çalınan şeylerin sâhibleri hepsi hâzır olsalar, o hırsızın eli onların huzûrunda kesilse, hırsız, ittifâkla, çalınan şeylerden bir şey ödemez.

Hırsızlık sebebiyle sağ elinin kesilmesi emredilen hırsızın, sol elini kesen kimse de, bir şey ödemez. Çünkü kesen kimse, sol eli yok edip yerine ondan daha hayırlı olan sağ eli bırakmıştır. Şâyet, **«Sağ elin bırakılması, sol elin kesilmesiyle hâsıl olmadı. Belki o, sol el kesilmeden önce de vardı.»** diye sorulacak olursa, cevâbında biz deriz ki: **«Sağ el yok edilmeye müstehak olmuştu. İmdi, sol elin kesilmesi ile sağ el kurtulmuş ve sol el sâyesinde vücûd bulmuş gibidir.»**

Hırsız, izâfetle: «Ben, şu giysinin hırsızıyım» **dese, eli kesilir.** Çünkü bu söz, hırsızlık ettiğini ikrârdır. **Eğer izâfetsiz;** «Ben, şu giysiyi çalıcıyım.» **dese vaad olup, ikrâr olmadığından, eli kesilmez.**

Hırsız, çaldığı malı, hırsızlık ettiği evde yarıp parçalamakla kusûrlu edip, evden dışarı çıkarsa ve o şey parçalandıkdan sonra madrûb olan on dirheme eşit olsa, hırsızın eli kesilir. Musannıf bunu, iki kayıt ile kayıtlamıştır. **Birincisi;** parçalamanın evde olması, **ikincisi;** çalınan şeyin on dirheme eşit olmasıdır. **Çünkü hırsız, şâyet o çalınan şeyi parçalamaksızın dışarı çıkarsa ve on dirheme eşit olsa, ondan sonra parçalasa ve parçalamakla o malın kıymeti on dirhemden eksik olsa, o hırsızın tek söz ile eli kesilir.** Eğer çaldığı şeyi evde parçalayıp, **kıymeti eksildikten sonra dışarı çıkarsa, eli kesilmez.** Çünkü hırsızlık, birincide tam nisâb üzere yapılmıştır. İkincide, tamâm değildir. Böylece ikinci kaydın bulunması gerektiği anlaşılır. Bundan dolayı, **Hidâye'de** ve **Kâfî**'de ve bu ikisinden başkasında bu kayıtlar zikredilmiştir. **Vikâye'**de ve **Kenz**'de ise terk edilmiştir.

Hırsız muhâfazalı yerden bir koyun çalar da, boğazlayıp dışarı çıkarırsa, eli kesilmez. Çünkü hırsızlık, et üzere tamâm olmuştur. Daha önce geçti, ki et çalmak, el kesmeyi gerektirmez.

Hırsız, gümüş ve altından nisâb miktârı çaldığı şeyden, dirhemler ve dînârlar yapsa, eli kesilir. O dirhem ve dînârlar, **İmâm A'zam'** (Rh. A.) **a göre, mal sâhibine geri verilir.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ) **«Geri verilmez»,** demişlerdir. Çünkü onlara göre, bunlar san'at-ı mütekavvime (kıymetli san'at) dir. İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, değildir.

Hırsız, çaldığı giysiyi kırmızıya boyar da eli kesilirse İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) a göre, **geri vermesi ve ödemesi gerekmez.** İmâm Muhammed (Rh.A.) demiştir ki: **Giysi, ondan alınır ve boya ile hâsıl olan fazlalığın değeri hırsıza verilir.** Çünkü malının ayn'ı her bakımdan kâimdir ve o mal asıldır. Boya ise, ona tâbidir. Böyle olunca asla i'tibâr etmek evlâdır.

İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) **un delîli şudur:** Boya sûreten ve ma'nen mevcûddur. Giysi sâhibinin hakkı ise, sûreten mevcûd, ma'nen değildir. Çünkü el kesmekle tekavvüm ortadan kalkmıştır. Nitekim, daha önce geçti. Böyle olunca, hırsızın hakkı tercîh edilmeye daha lâyık olur. **Şâyet hırsız, giysiyi siyâha boyasa, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, giysinin mâlikine geri verilir.** Çünkü siyahlık, giysinin değerini düşürür. Mâlikin hakkının kesilmesini gerektirmez. **Hırsız, bir Sultânın vilâyetinde hırsızlık etse, diğer Sultân için O'nun elini kesme hakkı yoktur.** Çünkü idâresi altında olmayan kimse üzerinde, O'nun için velâyet hakkı yoktur.

★ ★

بَابُ قَطْعِ الطَّرِيقِ

YOL KESME BÂBI

Musannıf, küçük hırsızlığı açıklamayı bitirince, büyük hırsızlığı (1) açıklamaya başlayıp şöyle dedi:

Bir kimse yolu kesmeye kasd etse — gerek İmâma itâattan kaçınan bir cemâat olup, yolu kesmeye kalkışsınlar veyâ İmâma itâattan kaçınmaya kâdir olan bir kimse olup, yolu kesmek istesin — **ve Müslümân veyâ Zimmî olmakla kanı ma'sûm ise** — Çünkü o, yolu kesmeye kalkışan, eğer müste'men olursa üzerine hadd uygulamakda hilâf vardır — **ve bu yol kesmeye kalkışan, bir ma'sûmun yâni Müslümânın veyâ Zimmînin yolunu keserse** — hattâ müste'menin yolunu kesse, O'nun üzerine hadd vâcib olmaz. — **o yol kesen kimse, yoldan geçenlerden bir şey almazdan önce ve geçenlerden birini veyâ daha çoğunu öldürmezden önce yakalansa, münkere başladığı için, ta'zîrden sonra tevbe edinceye kadar habs edilir. Fakat sadece söz ile değil, belki onda sâlih insanların sîması zâhir oluncaya kadar habs edilir.**

Eğer o yol kesmeye kalkışan kimse, mal alıp ve her birinin nasîbi o maldan nisâb miktârı olursa (2), eli ve aykırı yönde ayağı kesilir. Eğer uzuvları tamâm ise böyle yapılır. **Tuhfetu'l-Fukahâ'da böyle denmiştir.**

Eğer o yol kesmeye kalkışan haydûd (3), mal almaksızın birini öl-

---

(1) **Küçük Hırsızlık** (Serikat-i suğrâ): Mükellef bir şahsın en az, hâlis gümüşten darbedilmiş ve damgalanmış on dirhem (32,070 gr.) veyâ kıymetce bu miktâr malı bulunduğu yerden gizlice alıp, dışarı çıkarmasıdır.

* **Büyük Hırsızlık** (Serikat-i kübrâ): Yolkesicilik sûretiyle yapılan hırsızlıktır.

(2) **Nisâb**; küçük hırsızlıkta olduğu gibi, madrûb olan on dirhem (32, 070 gr.) miktârıdır.

(3) **Haydûd**; dağ hırsızı, yolkesici, eşkiyâ demektir. Kelimenin aslı Macarca olup **«Hayduk»** dur.

dürürse, kısâsen değil, hadden öldürülür. Kendisi hadden öldürüleceği için, maktûlün velîsi O'nu afv edemez. Eğer o yol kesenin öldürülmesi kısâsen olaydı, velî kisâsı afv edebilirdi.

Eğer yol kesen kimse, yoldan geçeni öldürüp malını alırsa, eli kesilip ondan sonra öldürülür veyâ asılır. Ya da, elini kesmeksizin öldürülür. Ya da, diri iken asılır ve ölünceye kadar karnı mızrak ile yarılır. Bunda asıl olan, **Allah Teâlâ'** (C.C.) nın:

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ
فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ
وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ

«Allah'a ve Resûlüne (yâni mü'minlere) **harb açanların, yeryüzünde** (yol kesmek sûretiyle) **fesâdcılığa koşanların cezâsı, ancak öldürülmeleri, ya asılmaları, veyâ** (sağ) **elleriyle** (sol) **ayaklarının çapraz olarak kesilmesi, ya da** (bulundukları) **yerden sürülmeleridir.»** (4) **âyet-i kerîmesidir.**

«Allah'a harb açmak» demek, **mü'minlere veyâ Allah'** (C.C.) **ın dostlarına harb açmak demektir.** (5) Burada, muzâf hazfedilmiştir. Çünkü hiç kimse Allah Teâlâ (C.C.) ile savaşamaz. Bir de: Yolcu çöllerde ve yollarda Allah Teâlâ' (C.C.) nın emânında ve muhâfazasındadır. İmdi o yolcuya engel olan, Allah Teâlâ (C.C.) ile savaşmış gibi olur. Bununla murâd, ahvâl üzere tevzî'dir. Sanki Allah Teâlâ (C.C.):

أَنْ يُقَتَّلُوا إِنْ قَتَلُوا

«Eğer öldürürlerse, öldürülmeleri gerekir, muhayyerlik yoktur.»

(4) Bk. Mâide sûresi; âyet: 33.

(5) Yol kesicilik (Kat'-ı tarîk); can ve mala karşı yapılan bir saldırıdır. Seyahat emniyyetini ortadan kaldırdığı gibi, şehirlerarası mal naklini de tehdîd eder. Bu sebeble de, memleket içinde beşerî, ticârî faaliyetler önemli derecede felc olur. Bunun içindir ki, yolkesicilik, Kur'ân-ı Kerîm'de Allah' (C.C.) a ve Peygamberi Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Efendimize karşı açılmış bir harp olarak vasıflandırılmıştır.

buyurmuş gibidir. Nitekim İmâm Mâlik (Rh.A.), âyette geçen «ev yâhûd» lafzının zâhirine dayanarak, murâd tahyîrdir, demiştir. **Çünkü bu ahvâlin açıklaması Resûlüllah' (S.A.V.) ın şu hadisi ile sâbittir:**

مَنْ أَخَذَ الْمَالَ قُطِعَ وَمَنْ قَتَلَ قُتِلَ وَمَنْ أَخَذَ الْمَالَ وَقَتَلَ صُلِبَ

«Bir kimse mal alırsa, eli kesilir ve öldüren kimse öldürülür. Mal alıp ve hem de öldürürse asılır.»

Cebrâil Aleyhisselâm'ın bu taksîmi, Ebû Bürde' (R.A.) nin ashâbı hakkında indirdiği rivâyet edilmiştir.

Başkası ondan ibret alsın diye, üç gün asılmış olarak bırakılır. Üç günden çok bırakılmaz. Çünkü üç günden sonra ceset bozulup kokar ve insanlar ondan rahatsız olurlar.

Hırsızın aldığı şey telef olsa veyâ hırsız telef etse, onu ödemez. Yâni, şâyet yol kesen öldürülse, küçük hırsızlığa i'tibâren aldığı malı ödemez. Nitekim, daha önce geçti.

Yol kesenlerden birisi, yoldan geçenlerden birini öldürmekle hepsine şer'î cezâ (hadd) uygulanır. Çünkü hadd, muhârebenin cezâsıdır. Muhârebe ise; bazısı, bazısına yardımcı olmakla meydana gelir. Öyle ki, şâyet arkadaşlarının ayakları dayansa, yâni güç durumda kalsalar, diğerleri onlara yardım için toplanıp gelirler. **Şart olan, onlardan birinin, yolcuları öldürmesidir.** Öldürme ise, vukû bulmuştur. Onların taş ve sopası kılıç gibidir. **Çünkü yol kesmek, hangi âlet ile olursa olsun, öldürmek ile hâsıl olur.** Belki sadece mal almak ile ve korkutmakla da olur.

Yol kesen haydûd, bir kimseyi yaralayıp malını alsa, eli ve ayağı çapraz olarak (6) kesilir. Yol kesen kimsenin yaraladığı hederdir (diyeti yoktur.) Çünkü hadd, Allah Teâlâ' (C.C.) nın hakkı olarak vâcib olunca, kulun hakkı olmak üzere nefsin ismeti (dokunulmazlığı) sâkıt olur. Nitekim mal ismeti, sâkıt olduğu gibi. Çünkü ödemekle berâber kesmek bir araya gelmezler.

Eğer sâdece yaralarsa, yâni yol kesen öldürmezse ve mal almazsa veyâ kasden bir demir ile öldürüp; mal da alıp yakalanmadan önce tev-

(6) Yâni, sağ eli ve sol ayağı kesilir.

bekâr olursa veyâ yol kesenlerden biri mükellef olmayan çocuk ya da mecnûn olursa veyâ yol kesenlerden biri kervandan zî-rahm-i mahrem olursa veyâ kervanın bazısı, bazısının yolunu keserse veyâ gecede ya da gündüzde şehirde ya da ikisi birbirine yakın şehirler arasında yol keserse, bu zikredilen sûretlerde hadd yoktur.

Sâdece yaraladığı zamanda haddin düşmesi, bu suçda hadd olmadığındandır. Kul hakkı sâkıt olmaz. Çünkü kul hakkının düşmesi, haddin uygulanması ile olur. Hadd ise uygulanmamıştır. Şu hâlde kulun hakkı, bâkî kalmıştır. İmdi, **eğer yara kısâs îcâb eden yara ise, yaralananın velîsi için kısâs hakkı vardır. Ya da, eğer yara diyet îcâb eden yara ise, diyet vardır.**

Bu zikredilenler; birinci sûrete ki o, sâdece yaraladığıdır göredir. **Kasden öldürüp; malı aldıkdan sonra tevbekâr olmasını mütekâkib yakalanırsa, haddin düşmesine sebeb, Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın şu âyet-i kerîmesidir:**

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ

«Ancak, onları yakalamanızdan önce tevbe edenler, bunun dışındadır.» (7)

Hadd sâkıt olunca, onda kul hakkı zâhir olur. Diğer sûretlerde: **Velî için kısâs hakkı vardır. Yânî yol kesen, öldürülür. Ya da, afv hakkı vardır.**

Yol kesenlerden biri gayr-i mükellef veyâ mahrem olan zî-rahm (8) **oldukda haddin düşmesine sebeb; suç bir olup, onu hepsi yaptığı içindir.** Bâzısının fiili mu'cib vâki' olmayınca, geri kalanlarının fiili sebebin bâzısı olur. Bununla, hüküm sâbit olmaz. **Hadd düşünce, öldürmek velîlerin dileğine kalır.** Dilerlerse, **öldürürler;** dilerlerse, **afv ederler.**

Kervanın bâzısı, bâzısının yolunu kestiği zaman, haddin düşmesine sebeb ise, muhâfaza yeri bir olduğu içindir. Bu durumda kâfile, bir tek ev gibi olmuştur. **Gecede ya da gündüzde ve iki yakın şehir arasında yol kesmede haddin düşmesine sebeb ise, yardım yetişmek zâhir** (kuvvetle

---

(7) Bk. Mâide sûresi, âyet: 34

(8) **Zî-rahm: Lûgat'ta, mutlaka karâbet sâhibi** (nesebî akrabâ) **demektir.** Istılâh'da: **«Terîkeden sülüs, rubu' gibi belli payı olmayan ve terîkeyi asabeden olmak sıfatıyle ihrâz etmeyen herhangi karîb»** demektir. Çoğulu; **Zevil'erhâm'dır.**

muhtemel) **olduğu içindir.** Ancak şu kadar fark vardır ki, **o yol kesiciler, malı müstehıkkına ulaştırmak için yakalanırlar ve te'dib edilirler ve suç işledikleri için habs edilirler.** Eğer, yol kesiciler insan öldürdüler ise, bu takdirde iş velîlere kalır.

İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan rivâyet edilmiştir ki: Yol kesiciler, eğer geceleyin şehirde olurlarsa veyâ kendileri ile şehrin arasında bir sefer mesâfesinden daha az mesâfe bulunursa, onlara yol kesicilere uygulanan ahkâm uygulanır. **el-İhtiyâr'da; «İnsanların maslahatı için fetvâ bunun üzerindedir.» denmiştir.** Bu maslahat, hırsızlık yapan zorbaların şerrini savmaktır.

Şâyet yol kesen kimse, (9) **bir adamı boğsa, ve boğmakla öldürse, o adamın diyetini, o boğan kimse verir.** Yakında cinâyetler konusunda inşâallâhu Teâlâ açıklanacaktır.

Bir kimse şehirde insan boğmayı i'tiyâd edinse, bu sebeble öldürülür. Çünkü, yeryüzünde fesâd çıkarmaya çalışmış olur. Bu durumda O'nun kötülüğü, O'nu öldürmekle savulur.

Yol kesen kimselerle berâber bir kadın da bulunup, o kadın insan öldürüp mal alsa, erkekler öldürmeseler ve mal almasalar, kadın öldürülmez, erkekler öldürülür.

On kadın toplanıp yol kesse ve mal alıp insan öldürseler, o kadınlar öldürülürler ve çaldıkları malı da öderler. «El-Münye»'de böyle denmiştir.

★ ★

(9) Yol kesen'e **«kat'ı- tarik»,** denildiği gibi **«muhârib»** de denilir.
Yolu kesilene de **«maktu'un aleyh»** denilir.

كِتَابُ الْأَشْرِبَةِ

İÇKİLER BÖLÜMÜ
(EŞRİBE)

Bu bölümün, hadler bölümü ile olan ilgisi gizli değildir. Fakihler, bu bölümü kitabın sonuna bırakmışlardır.

Eşribe, şarâbın çoğuludur. Şarâb, lûgat yönünden, müskir olsun, olmasın her içilen şeydir. Şer'an, sekr, yânî sarhoşluk veren sıvıdır.

Ma'lûmı ola ki, kendisinden içkiler çıkartılan şeylerin hepsi dörttür: Yaş üzüm, kuru hurma, kuru üzüm ve buğday, arpa, darı gibi hubûbâttır. Sonra onlardan çıkarılan suyun, iki hâleti vardır: Çiğ ve pişmiş. Pişmiş olan bâzan üçtebiri kalıncaya kadar, bâzan üçteikisi kalıncaya, bâzan da yarısı kalıncaya kadar pişirilir. İçkilerden harâm olan da, zikredilen gibi dörttür. Helâl olan da, yine dörttür.

HARÂM OLAN İÇKİLER :

Harâm olan dört içkiden birincisini musannıf şu sözü ile açıklamıştır: **Hamr** (1), yâni şarâb, **her ne kadar az olsa da, harâmdır.** Bu, çiğ üzüm suyundan olandır. Kaynayıp, şiddetlendiği ve köpüğünü attığı zaman hamr, yâni şarâb denir.

Bu hamr adı, ehl-i lûgatın icmâı ile bu içkiye tahsis edilmiştir. Bâzıları **«Her müskir olan** (sarhoşluk veren) **hamr'dır.»** demiştir. Çünkü **hamr'a, hamr adı verilmesine sebeb, aklı karıştırdığı içindir. Diğer müskirât da böyledir.**

Cevâb olarak biz deriz ki: Biz, bunu kabûl etmeyiz. Belki hamr adı verilmesine sebeb; ihtimârı, yâni kokusu değiştiği içindir.

İbn A'râbî (Rh.A.) demiştir ki: Şarâb'a, hamr adı verilmiştir. Çün-

---

(1) **Hamr'a; bütün memnu'** içkilerin esâsını teşkil ettiği için **«Ümm-ül habâîs»** yânî **«Pis şeylerin anası»** da denilir.

kü hamr, brrakılırsa muhtemir olur. Hamr'ın ihtimârı kokusunun değişmesidir. **Sıhâh'da dahî böyle zikredilmiştir.** Bu kabûl edilse bile, ma'nâya riâyetin ıtlâk sebebi olmasını kabûl etmeyiz. Belki vaz' (konuluş) sebebiyledir ve ismi başkasına tercîhtir. Zirâ şişenin (kârûre'nin) bu adı almasının sebebi, içinde su karâr eylediği içindir. Küp ve kupaya bu ad verilmez. Halbuki su, onlarda dahî karâr eder.

Yerinde de anlatıldı ki; **kıyâs, lûgatta câri olmaz.**

Sonra, **İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, köpüğünü atmak şarttır. İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre; gerek köpüğünü atsın, gerekse atmasın, eğer şiddetlenmiş olursa, müskir olur.**

Müskir'in yâni, sarhoşluk veren şeyin ikincisini musannıf şu sözü ile açıklamıştır: **Tılâ' adı verilen içki de harâmdır.** Bu tılâ', üçteikisinden daha azı, pişirmekle gitmiş olan üzüm suyudur. **Hidâye'de ve Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Muhît'te denmiştir ki: Tılâ', müselles (yâni üçte ikisi gidip, geriye üçtebiri kalan içki) in ismidir. O, üzüm suyundan pişirilen içkidir. Üçteikisi gidip, üçtebiri kalıncaya kadar pişirilir ve müskir olur. **Zeylaî** (Rh.A.); «Doğru söz budur.» **demiştir.** Çünkü rivâyet edilmiştir ki; Sahâbenin büyükleri —Allah (C.C.) onlardan râzı olsun— üçte ikisi gidip, üçtebiri kalan tılâ'dan (içki, harâm kılınmazdan önce) içerlerdi. (2)

---

(2) İçki harâm kılınmazdan önce Müslümanlar onu içerlerdi. Bu onlar için helâldi. Sonra, **Hz. Ömer** (R.A.) ve Sahâbe' (R. Anhüm) den bir topluluk:

«Ey Allah'ın Elçisi, bize hamr (içki) **hakkında fetvâ yer. Çünkü o, aklı giderici ve malı yok edicidir.»** dediler. Bunun üzerine:

«Peygamberim! Sana hamrın (içkinin) **ve kumarın hükümlerini soruyorlar. Sen, onlara bunlarda büyük günâh bulunduğunu söyle.»** (Bakara sûresi; âyet: 219) **âyet-i** kerîmesi nâzil oldu. **Bu âyet indikten sonra, bir kısım Müslümanlar içmeye devam ettiler, diğer bir kısmı da içkiyi terk ettiler.**

Sonra bir gün, **Abdurrahman b. Avf** (R.A.) bir cemâat da'vet edip, içki içtiler ve sarhoş oldular. Abdurrahman (R.A.), cemâatten bâzısına imâm olup, namaz kıldırdı ve namazda, **«Kâfirûn»** sûresini (a'budu mâ ta'budûn) yâni, **«Ben, sizin taptıklarınıza** (putlara) **taparım.»** diye yanlış okudu. Bunun üzerine:

«Ey îmân edenler, sarhoş olduğunuz hâlde namaza yaklaşmayın!» (Nisâ sûresi; âyet: 43) **âyeti nâzil oldu. Bu âyetin inmesinden sonra içkiyi içenler azaldı.**

Sonra bir gün, **Utbân b. Mâlik** (R.A.), bir cemâat da'vet edip, yeyip içtiler ve sarhoş oldular. Birbirleri ile münâkaşaya ve dövüşmeye başladılar. Bu olay üzerine **Hz. Ömer** (R.A.):

«Allah'ım, biz mü'minlere hamr (içki) **hakkındaki hükmünü açık, şifâ verici bir sûrette bildir!»** diye duâ etti. Bundan sonra Mâide sûresinin 90 ve 91 inci âyetleri nâzil oldu:

Meâlen: **«Ey inananlar! İçki, kumar, putlar ve fal okları şübhesiz Şeytân işi pis-**

Bu ikisi, yâni hamr ve üçteikisinden daha azı giden üzüm suyu (tılâ'), galîz necâsettirler. Hamrın, necâset-i galîza olması; kesin delîller ile sâbit olduğu içindir. Şöyle ki, Allah Teâlâ (C.C.) hamr'ı rics (pislik) diye adlandırmıştır. **Rics, aynı pis olan harâmın adıdır. Kâfî'de böyle denmiştir.**

Hamr'ın pis (neces) **olduğu hakkında, ma'nâsı mütevâtir olan hadîsler vârid olmuştur.** Üçteikisinden daha azı giden üzüm suyunun neces olması ise, o zaman hamr hükmüne girdiği içindir.

Üçüncüyü şu sözü ile beyân etmiştir: **Seker harâmdır. O da, yaş hurmanın suyundan olan çiğ şarâbdır. Hidâye'de ve Kâfî'de böyle denmiştir.**

Musannıf, harâm olan içkinin dördüncü kısmını şu sözü ile açıklamıştır: **Çiğ olduğu hâlde kuru üzümün suyu, yâni tılâ', seker** (3) **ve nakî** (4), **kaynarlar da, şiddetlenip köpüğünü atarlarsa, harâm olurlar.** Çünkü bu zikredilen içkiler, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, ancak bu üç sıfat hâsıl olursa harâmdır. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre; şiddetlenmiş olmak kâfîdir.** Hamr'de olduğu gibi. **Hamr'ın harâmlığı, geri kalan diğer üçünün harâmlığından daha kuvvetlidir.** Çünkü aslâ şübhe götürmeyen delîller ile sâbit olmuştur. Nitekim, daha önce geçti.

Binâenaleyh hamr'a (şarâba), **helâl diyen kâfir olur. Şarâbı satmak câiz değildir.** (5) Onu telef eden, kıymetini ödemez. Ancak, eğer Zimmînin olursa, öder. **Onu içene velev ki bir damla olsun, hadd uygula-**

---

liklerdir, bunlardan kaçının ki mutluluğa eresiniz. Şeytân, şübhesiz içki ve kumar yüzünden aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vaz geçersiniz değil mi?» Hz. Ömer'e, bu âyetler okununca: **«Vaz geçtik, yâ Rabbi!»** dedi.

Hz. Ali' (R.A.) nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

«Şâyet bir kuyuya içkiden bir damla düşse ve o kuyunun yerine bir minâre yapılsa, o minârenin üzerinde ezân okumam. Ve yine bir denize düşse, sonra denizin suyu kuruyup orada ot bitse, orada hayvanımı otlatmam.»

(Medâriku't-Tenzîl, Cilt: 1, S. 109)

(3) **Seker:** Pişirilmeyip kendi kendine kabaran ve şiddetlenip müskir bir hâle gelen yaş hurma suyudur.

(4) **Nakî-i temr:** Kendi kendine kabaran ve kuvvetlenerek müskir hâle gelen pişirilmiş kuru hurma suyudur. **Nakî-i zebîb ise;** kendi kendine kabaran ve kuvvetlenip, müskir bir hâle gelen pişirilmemiş kuru üzüm şırasıdır.

(5) İbn-i Mâce ve Tirmizî'de rivâyet edilen bir hadîsde:

«Resûlüllah (S.A.V.), içki hakkında on kişiye lânet etmiştir. Sıkana, sıktırana (yâni, içkiyi yapana ve yaptırana), **içene, taşıyana, kendisine taşındığı kimseye, içirene, satıcısına, onun parasını yiyene, onu satın alan kimseye ve kendisine satın alınan kimseye.»**

nır. (6) Şarâbtan başkasını içene, eğer sarhoş olursa hadd uygulanır. (7)

(6) **Hanefî İmâmları, bilhassa şarâb üzerinde on noktadan söz etmişlerdir:**

a) Şarâbın mâhiyeti, sarhoşluk veren üzüm şırasıdır. **Hamr, yâni şarâb ismi Lisân Âlimlerinin ittifakile yalnız bu içkiye verilmiştir.** Sâir içkilerin adları da başka, hükümleri de şarâbdan farklıdır. Meselâ, **şarâbın harâm olduğu kat'i delil ile, diğerlerinin ise zannî delil ile sâbittir.**

b) Şarâb ismi verilebilmek için, **kükreyen şıra'nın köpüğünü atması İmâm-ı A'zam** (Rh.A.) **a göre, şart; İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **e göre; şart değildir.**

c) **Şarâb'ın ayn'ı, yâni kendisi harâmdır.** O, sarhoşluk vermekle nitelendirilemez. Vâkıâ bâzı kimseler; «Şarâbın kendisi değil, sarhoş eden miktarı harâmdır.» demişlerse de, bu söz doğrudan doğruya âyet-i kerîmeyi inkâr ma'nâsına geldiğinden Hanefî İmâmları, buna kâil olanların küfrüne hükmetmişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.) Hazretleri şarâb için «rics» demiştir. **Rics**, ayn'ı harâm olan şeydir...

d) **Şarâb, bevl gibi necâset-i galîza'dır.** Zirâ hükmü, kat'î delillerle sâbit olmuştur.

e) **Şarâbı helâl i'tikâd eden, kat'i delili inkâr ettiği için, dinden çıkar.**

f) **Müslüman hakkında şarâbın hiçbir mâlî kıymeti yoktur.** Çünkü ona kıymet takdir etmek, ona bir mevki ve şeref tanımak demektir. Halbuki Allah Teâlâ (C.C.), onu necâset addetmekle, kıymetini hiçe indirmiştir.

g) **Şarâbdan, hiçbir sûrette faydalanmak helâl değildir.** Zirâ, ondan kaçınmak emrolunmuştur. Ondan istifâdeye kalkışmak ise, ona yaklaşmak demektir.

h) Şarâbın bir damlasını bile içene hadd vurulur.

ı) Şarâbı kaynatmak dahî te'sîr etmez. O, yine harâmdır.

i) Hanefilere göre, şarâbdan sirke yapılabilir.

(Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu, c. 4, s. 72, 73).

(7) İçkiler hakkında **Resûlüllah** (S.A.V.) ile **Ashâb-ı Kirâm** (R. Anhüm) dan muhtelif te'lif eserler vârid olmuştur. Bu eserlerde isimleri geçen içkiler; tılâ, bâzak, bit', ci'a, mizr, seker, fadîh ve sükrüke, halîtayn gibi şeylerdir.

Beyhakî, Ebû Mâlik-i Eş'arî'den şu hadisi tahrîc etmiştir.

Peygamber (S.A.V.), şöyle buyurdular:

«Ümmetimden bir takım insanlar, şarâbı mutlaka içecekler; ona isminden başka bir ad takacaklar; tepelerinde çalgılar çalınacak. Allah, onları yere batıracak ve onlardan bir takım maymunlar ve domuzlar yaratacaktır.»

Eserlerde vârid olan içkilerin yapılışı şöyledir:

* **Tılâ':** Üçte birinden biraz fazla kalıncaya kadar kaynatılan üzüm şırasıdır. Eğer, yarısı buharlaşıp kaybolursa, ona **«munassaf»** derler.

* **Bâzak:** Tılâ'nın, Farsca adıdır. Kelimenin aslı **«bâde»** dir.

* **Bit':** Bal şerbetinden yapılan içkidir.

Ci'a: Arpa suyundan yapılan içkidir.

* **Mizr:** Darıdan yapılan içkidir.

* **Seker:** Ateşte kaynatmadan, suda ıslatılarak kuru hurmadan yapılan içkidir. Aynı şekilde, hurma koruğundan yapılana **«fadih»** derler.

* **Sükrüke:** Mısır ve darıdan yapılan içkidir.

* **Halîtayn:** Kuru hurma ile koruk hurmayı suda ıslatarak yapılan içkidir.

Uyuşturucu maddeler, yâni esrâr, eroin, kokain, morfin gibi maddeler, **şarâb gibi, yasak edilen şeylerdendir.** Nitekim, **Ebû Dâvûd'** (Rh.A.) un tahrîc ettiği şu hadisden de sarâhaten anlaşılmaktadır.

«Resûlüllah (S.A.V.), **sarhoş eden ve uyuşukluk veren her şeyden nehî buyurdu.»**

(Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu, c. 4, s. 74, 75)

HELÂL OLAN İÇECEKLER :

Helâl olan içeceklere gelince; musannıf onlardan birinci içeceği şu sözü ile açıklamıştır: **Müselles, yâni üzüm suyundan üçteikisi gidip, geriye üçtebiri kalıncaya kadar pişirilen içecek, her ne kadar kaynayıp ve şiddetlenip ve kaynamakdan sâkinleşse de, helâldir.** Bu, **İmâm A'zam** (Rh.A.) **ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göredir.** İmâm Muhammed, İmâm Mâlik ve İmâm Şâfii' (Rh. Aleyhim) ye göre; **azı da çoğu da harâmdır.**

Ebû Hafs el-Kebîr' (Rh.A.) **e bu, yâni müselles sorulmuş: O da, «O'nu içmek helâl olmaz.»** diye cevâb vermiştir. O'na, **«Sen İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf'a muhâlefet ettin.»** denilince; **«Yok, muhâlefet etmedim. Çünkü onlar, yemek boğazdan kolay geçsin diye helâl sayarlar. Bizim zamanımızda insanlar ise; günâh işlemek, eğlenmek ve coşmak için içerler.»** diye cevâb vermiştir. Bundan anlaşılır ki, hılâf içilmesi ile kuvvetlenmek kasd olunduğu zamandır. **Fakat onun içilmesi ile coşup, eğlenmek kasd olunduğu zaman ittifâkla helâl olmaz.**

Pişirmekle üçteikisi gittikten sonra üzerine su dökülüp, durulduktan sonra pişirilen müsellesin hükmü, yine müselles hükmüdür. Çünkü üzerine su dökmek, onun şiddetini artırmaz, ancak zayıflatır. **Şâyet üzüm suyu** (asîr) **üzerine dökülüp, ondan sonra hepsinin üçteikisi gidinceye kadar pişirilse, zikredilenin aksine olur.** Çünkü, latîf olduğu için önce su gider. Ya da sudan ve şirâ'dan gider. Böyle olunca giden, üzüm suyunun (şirâ'nın) üçteikisi olmaz.

Helâl olan içeceğin ikincisini, musannıf şu sözle açıklamıştır: **Kuru hurmanın ve kuru üzümün şirâsı az pişirilmiş olursa, her ne kadar kaynayıp, şiddetlenip, kaynaması dindikten sonra bile olsa, İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **a göre, helâl olur. İmâm Muhammed ve İmâm Şâfii'** (Rh. Aleyhimâ) ye göre; **harâmdır.** Bu husûstaki söz müsellesde zikredilen söz gibidir.

Helâl olan içeceğin üçüncüsünü, musannıf şu sözü ile açıklamıştır: **Bu iki karışım,** — ki kuru hurmanın suyu ile kuru üzümün sularını az pişirmekle bir araya katarak kükreyinceye kadar bırakmaktır. — **dahî yukarıda zikredilen gibi, eğlenip, coşmaksızın içildikde, sarhoşluk vermedikce helâl olur.**

Helâl olan dördüncü içeceği, musannıf şu sözü ile açıklamıştır: **Balın, incirin, buğdayın, arpanın ve darının şirâları, her ne kadar pişirilmese de, helâldir.**

Bu zikredilen içeceklerde, şâyet sarhoşluk verse hadd lâzım gelir mi? Bazıları: «Hadd lâzım gelmez.» demişlerdir.

Fakîhler: «**Esâh olan kavle göre; zikredilen içecekleri içip, sarhoş olan kimseye, pişirilmiş ile çiğini ayırd etmeksizin hadd uygulanır.** (8) **Çünkü zamanımızda fâsıklar, diğer harâm kılınan içkileri içmek için toplandıkları gibi, onun üzerine de toplanırlar. Belki ondan daha çok içerler.**» demişlerdir.

Kezâ sütlerden yapılan içecek de, şâyet şiddetlenmiş olursa, zikredilen gibidir. Bu içkiler sarhoş etmeyecek kadar içilirse, helâldirler. Şâyet onlardan biri sarhoş etse, sonuncu kadeh harâm olur. Çünkü sonuncusu, müfsittir. (9)

Helâl olmak için; eğlenip coşmaksızın içmek şarttır. Bu kayd, bu içeceklere mahsûs değildir. Belki fâsıkların yaptığı biçimde eğlenip, coşarak su ve sudan başka mubâh şeylerden içse harâm olur.

Ma'lûm olsun ki, sarhoşluk (sekr), yükselen buğulardan (veyâ buharlardan) insanın dimâğının (beyninin) dolmasından insana ârız olan bir hâlettir. Sarhoşluk ile iyi ve kötü işlerin arasını ayırd eden aklı çalışmaz olur. **Sarhoşluk, bi'l-icmâ' harâmdır. Lâkin sarhoşluğa götüren yol, bâzan zikredilen gibi harâm olur.** Nitekim, yukarıda geçen dört şey gibi. **Bâzan da, mubâh olur.** Nitekim onlara eklenen dört şey; **şarâb içmeye mecbûr kalan kimsenin sarhoşluğu, üzümden başka şeylerden hâsıl olan devâların** (ilâçların) **ve gıdâların sarhoşluğu gibi.**

Şâyet denilse ki; «Helâl ve harâm, ihtiyârî fiillerin sıfatlarındandır. Öyle ki, harâmı terketmek vâcib olur. Sarhoşluk (sekr) ise; zikredildiği üzere, ihtiyârî olmak şöyle dursun, fiil bile değildir.»

Buna cevâb olarak biz deriz ki; «Harâm olmasının ma'nâsı, sarhoşluğu elde etmeye başlamanın ve husûlünün sebeblerini kazanmanın harâmlığıdır. Nitekim Fakîhler, îmânın vâcib olup, küfrün harâm ol-

---

(8) **Resûlüllah** (S.A.V.)'den, **Bitî'** (içkisinin hükmü) **soruluyordu** -ki bu Bitî', Yemen halkının içtikleri, baldan yapılmış içki idi- **Resûlüllah** (S.A.V.):

«**Sekir** (sarhoşluk) **veren, her içki harâmdır**» diye cevâb verdi.

(Buhârî, Kitâbu'l - Eşribe)

Peygamberimiz' (S.A.V.)**in bu hadîs-i şerîfi, içkinin mâhiyetini genel bir kanûn hâlinde ta'rîf ediyor. Her içki, bununla ölçülmelidir. Şu hâlde, rakı, votka, likör, kanyak... v.s. gibi sarhoşluk veren bütün içkiler, kıyâs yolu ile harâmdır.** Ancak şarâbın harâm olduğu, kat'î delîl ile, diğerlerinin harâm olduğu ise, zannî delîl ile sâbit olduğu için onların harâmlık derecesi şarâbdan biraz aşağıdır.

(9) İbn Hibbân (Rh.A.) ile Tahâvî' (Rh.A.) nin tahrîc (rivâyet) ettikleri bir hadîsde Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

«**Sizi, çoğu sarhoşluk veren şeyin azından da nehî ediyorum**» buyurdu. Bu ma'nâda hadîsler çoktur. Şu varki, bunlar birbirlerini takviye ederler.

ması beyânında demişlerdir ki; bu ikisi, yâni îmân ve küfür nefsânî keyfiyetlerdendir. İhtiyârî fiillerden değildir. İmdi gerisini sen düşün!»

Şarâbın sirkesi, helâldir. Yâni şarâb, sirkeye dönerse; velev ki, içine tuz ve ekmek atmak gibi, ilâçla da olsa, helâldir.

Şarâbı, sirke yapmak mekrûh olmaz. İmâm Şâfiî (Rh.A.): **«Şarâbı, sirke yapmak mekrûh olur»** demiştir. O'na göre; şarâbtan hâsıl olan sirke helâl olmaz. Eğer ona bir şey atmakla olursa, bir sözle helâl değildir. **Eğer bir şey atmaksızın sirke olursa, bu husûsda İmâm Şâfiî' (Rh.A.) nin iki kavli vardır.**

Kabak içinde nebîz (şirâ) yapmak, helâldir. Hantem, yâni, yeşil testi veyâ küpde, ziftle sıvanmış kapda, nakîyr de yâni oyulmuş ağaçtan kapta da helâldir. Çünkü kaplar, (içki harâm kılınmazdan önce) şarâba mahsûsdular. **Şarâb (içki) harâm kılınınca, Nebî-i Ekrem (S. A.V.), bu kapların kullanılmasını harâm kılmıştır. Bunun sebebi: Ya bunda şarâb içmeye benzemek olduğu,** ya da, **onda şarâb eseri bulunduğu içindir. Aradan bir müddet zaman geçince, Nebî-i Ekrem (S.A.V.), o kapların kullanılmasını mubâh kılmıştır.** Şu da var ki: İnsanlar bir def'ada terketsinler diye, harâm kılınan bir şeyin başlangıcında mübâlağa ve şiddet gösterilir. Onu terkettikleri ve iş yoluna girdiği zaman şiddet ortadan kalkar.

Şarâbın tortusunu içmek, onunla saç ve sakal taramak mekrûhdur. Burada, kerâheten harâm ma'nâsı kasdedilmiştir. Çünkü onda, şarâbın cüzleri vardır. Bu husûsda kesin Nass bulunmadığı için, musannıf mekrûh demiştir. Nitekim **«Kerâhiyyet ve İstihsân Bölümü»** nün başlangıcında geçmiştir. **Bu tortuyu içen sarhoş olmazsa, hadd vurulmaz.** Çünkü şarâbın azında haddin vâcib olması, çoğuna götürücü olduğu içindir. Tortu ise, böyle değildir. Şu hâlde sarhoşluğun hakîkatına i'tibâr edilmiştir.

★ ★

كِتَابُ الْجِنَايَاتِ

SUÇLAR BÖLÜMÜ
(CİNÂYETLER)

Bu bölümün hadler ve içkiler bölümü ile olan ilgisi gizli değildir.

Cinâyet; gerek mala teallûk etsin ve gerek nefse teallûk etsin, şer'an harâm olan bir fiilin adıdır. (1) Fukahânın ıstılâhında, **nefislere ve taraflara** (yâni canlara ve uzuvlara) **teallûk eden suçlara tahsîs edilmiştir, gasb ve hırsızlık ise malları çalmaya teallûk edene mahsûsdur.**

Öldürmek (katl), bu bir fiildir, ki rûhun çıkıp gitmesinde müessirdir. **Öldürmek, Mebsût'ta zikredildiği üzere, üç kısımdır: Kasd, hatâ ve kasd benzeridir.**

Ebû Bekr Râzî (Rh.A.), «Katl beş kısımdır.» **demiştir: Kasd, kasd** benzeri, hatâ, hatâ yerine geçen ve sebeble katl'dir. **Müteahhirûn (yâni** sonraki bilginler), **bunu tercîh etmişlerdir.** Bununla Ebû Bekr Râzî' (Rh.A.) nin murâdı, aşağıda gelen hükümlerin katle müteâllik olan çeşitlerini açıklamaktır. Yoksa katlin çeşitleri çoktur: Recm, kısâs, harbîyi (2) öldürmek ve yol kesenleri asarak öldürmek gibi.

Musannıf, birinci kısmı şu sözü ile açıklamıştır: **Katl, ya amden olur ki o, bir insanı kasden öldürmektir.** Bununla hatâdan ihtirâz eylemiştir. **Vikâye sâhibinin;** «Ona kasden vurdu!» **sözünde tesâmuh olduğu gizli değildir.**

---

(1) **Cinâyet:** Zararlı olan her memnu' fiildir. Bu fiil ba'zen insanın kendine, ba'zen de başkalarına âid olur.

Başkalarına yapılan cinâyet; ya cana, ya mala, yâhûd ırza karşı işlenir.

(2) **Harbî;** İslâm memleketi dışında yaşayan gayr-i müslimdir. Bunların memleketine **«Dâr-ı harp»** denir.

İslâm memleketinde ve Müslümanların idâresi altında yaşayan gayr-i müslimlere ise; **«Zimmî»** adı verilir.

ması beyânında demişlerdir ki; bu ikisi, yâni îmân ve küfür nefsânî keyfiyetlerdendir. İhtiyârî fiillerden değildir. İmdi gerisini sen düşün!»

Şarâbın sirkesi, helâldir. Yâni şarâb, sirkeye dönerse; velev ki, içine tuz ve ekmek atmak gibi, ilâçla da olsa, helâldir.

Şarâbı, sirke yapmak mekrûh olmaz. İmâm Şâfiî (Rh.A.): **«Şarâbı, sirke yapmak mekrûh olur»** demiştir. O'na göre; şarâbtan hâsıl olan sirke helâl olmaz. Eğer ona bir şey atmakla olursa, bir sözle helâl değildir. **Eğer bir şey atmaksızın sirke olursa, bu husûsda İmâm Şâfii' (Rh.A.) nin iki kavli vardır.**

Kabak içinde nebîz (şirâ) yapmak, helâldir. Hantem, yâni, yeşil testi veyâ küpde, ziftle sıvanmış kapda, nakîyr de yâni oyulmuş ağaçtan kapta da helâldir. Çünkü kaplar, (içki harâm kılınmazdan önce) şarâba mahsûsdular. **Şarâb (içki) harâm kılınınca, Nebî-i Ekrem (S. A.V.), bu kapların kullanılmasını harâm kılmıştır. Bunun sebebi: Ya bunda şarâb içmeye benzemek olduğu, ya da, onda şarâb eseri bulunduğu içindir. Aradan bir müddet zaman geçince, Nebî-i Ekrem (S.A.V.), o kapların kullanılmasını mubâh kılmıştır.** Şu da var ki: İnsanlar bir def'ada terketsinler diye, harâm kılınan bir şeyin başlangıcında mübâlağa ve şiddet gösterilir. Onu terkettikleri ve iş yoluna girdiği zaman şiddet ortadan kalkar.

Şarâbın tortusunu içmek, onunla saç ve sakal taramak mekrûhdur. Burada, kerâheten harâm ma'nâsı kasdedilmiştir. Çünkü onda, şarâbın cüzleri vardır. Bu husûsda kesin Nass bulunmadığı için, musannıf mekrûh demiştir. Nitekim **«Kerâhiyyet ve İstihsân Bölümü»** nün başlangıcında geçmiştir. **Bu tortuyu içen sarhoş olmazsa, hadd vurulmaz.** Çünkü şarâbın azında haddin vâcib olması, çoğuna götürücü olduğu içindir. Tortu ise, böyle değildir. Şu hâlde sarhoşluğun hakîkatına i'tibâr edilmiştir.

★ ★

كِتَابُ الْجِنَايَاتِ

SUÇLAR BÖLÜMÜ
(CİNÂYETLER)

Bu bölümün hadler ve içkiler bölümü ile olan ilgisi gizli değildir.

Cinâyet; gerek mala teallûk etsin ve gerek nefse teallûk etsin, şer'an harâm olan bir fiilin adıdır. (1) Fukahânın ıstılâhında, **nefislere ve taraflara** (yâni canlara ve uzuvlara) **teallûk eden suçlara tahsîs edilmiştir, gasb ve hırsızlık ise malları çalmaya teallûk edene mahsûsdur.**

Öldürmek (katl), bu bir fiildir, ki rûhun çıkıp gitmesinde müessirdir. **Öldürmek, Mebsût'ta zikredildiği üzere, üç kısımdır: Kasd, hatâ ve kasd benzeridir.**

Ebû Bekr Râzî (Rh.A.), «Katl beş kısımdır.» **demiştir: Kasd, kasd** benzeri, hatâ, hatâ yerine geçen ve sebeble katl'dir. **Müteahhirûn (yâni** sonraki bilginler), **bunu tercîh etmişlerdir.** Bununla Ebû Bekr **Râzî'** (Rh.A.) nin murâdı, aşağıda gelen hükümlerin katle müteâllik olan çeşitlerini açıklamaktır. Yoksa katlin çeşitleri çoktur: Recm, kısâs, harbîyi (2) öldürmek ve yol kesenleri asarak öldürmek gibi.

Musannıf, birinci kısmı şu sözü ile açıklamıştır: **Katl, ya amden olur ki o, bir insanı kasden öldürmektir.** Bununla hatâdan ihtirâz eylemiştir. **Vikâye sâhibinin**; «Ona kasden vurdu!» **sözünde tesâmuh olduğu gizli değildir.**

---

(1) **Cinâyet**: Zararlı olan her memnu' fiildir. Bu fiil ba'zen insanın kendine, ba'zen de başkalarına âid olur.

Başkalarına yapılan cinâyet; ya cana, ya mala, yâhûd ırza karşı işlenir.

(2) **Harbî**; İslâm memleketi dışında yaşayan gayr-i müslimdir. Bunların memleketine **«Dâr-ı harp»** denir.

İslâm memleketinde ve Müslümanların idâresi altında yaşayan gayr-i müslimlere ise; **«Zimmî»** adı verilir.

Kasden olan öldürme, uzuvları dağıtmak husûsunda silâh ve silâh benzeri ile olur. Çünkü kasd, kalbin işidir. Kalbe ise, vâkıf olunmaz (yâni içindeki niyyet bilinmez). Böyle olunca, öldürme âletinin kullanılışı kolaylık olsun diye ekseriyetle kasd yerine geçer. Nitekim sefer (yolculuk), meşakkat yerine geçtiği gibi. **Öldürme âleti; kamış kabuğu, ateş, cam ve ağaçtan veyâ taştan yapılmış kesici âlet gibi şeylerdir.** Çünkü öldürme âleti, **ekseriyetle keskin olur.** Zîrâ, öldürmek için hazırlanan budur. **Hattâ, bir büyük taşla veyâ bir büyük ağaçla yâhûd demir veyâ bakır dirhemle vursa, İmâm A'zam'** (Rh.A.) a göre, **kısâs vâcib olmaz.** Yakında, kasd benzeri konusunda açıklaması gelecektir.

Hâniyye'de denmiştir ki: «Demirde ve ona benzeyen, bakır ve sâirede, zâhir rivâyette, yaralamak şart değildir.»

Kasden öldürmenin şartı; kaatilin mükellef, yâni âkil ve bâliğ olmasıdır. Nitekim (Hadler Bölümü) nün başında, mükellef olmayan kimsenin cezâlara ehil olmadığı anlatılmıştı.

Hulâsa'da: «Küçük çocuk ve deli için kasd (amd) yoktur. Öldürmek, ikisinden de hatâ sayılır.» denmiştir.

Maktûlün de, Müslüman veyâ Zimmî olmakla kanı ma'sûm olması şarttır. Ebeden kanı ma'sûm olmalıdır. Musannıf bu söz ile, müste'menden (3) sakınmıştır. Çünkü müste'menin kanının ismeti (dokunulmazlığı), ülkesine geri dönünceye kadardır ve geçicidir.

Diğer bir şart; kaatile nazarla, maktûlün kanı ebeden ma'sûm olmasıdır. Bu kayd, şundan sakınmadır ki; şâyet Zeyd, Bekir'i kasden öldürse de, üzerine kısâs vâcib olsa, ondan sonra Zeyd'i Bişr öldürse, Bekir'in velîlerine nazarla, Zeyd'in kanı ma'sûm olmaz. Lâkin Bişr'e nazarla, ebeden ma'sûmdur. Bundan dolayı, Zeyd'i kasden öldürmüşse, Bişr'e kısâs; hatâen öldürmüşse, diyet vâcib olur. Yakında açıklaması gelecektir.

Kasden öldürmenin diğer bir şartı da; kaatil ile maktûlün arasında doğurmak ve mülk şübhesi olmamasıdır. Zirâ, yakında sebebi gelecektir ki, bu durumda öldürmek, kasden değildir, hattâ üzerine kısâs terettüb eder.

Kasden öldürmenin hükmü, öldürenin bu fiil ile günahkâr olmasıdır. Çünkü, **Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا

(3) **Müste'men,** İslâm ülkesine emân ile girip, geçici olarak kalan gayr-i müslimlere denir. Gayr-i müslimlerin ülkesine emân ile giren Müslümana da, müste'men adı verilir.

«Kim bir mü'mini kasden öldürürse, cezâsı, içinde temelli kalacağı cehennemdir.» (4) buyurmuştur.

Bu konuda birçok hadîs-i şerîfler vârid olmuş ve bunun üzerine ümmetin icmâı da bağlanmıştır.

Kasden öldürmenin bir hükmü de, aynen kısâsdır. İmâm Şâfiî (Rh. A.); «Kısâs, muayyen değildir. Belki velî, kısâs ile diyet arasında muhayyerdir.» demiştir. **Bizim için delîl, Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın:**

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى

«Öldürülenler hakkında size kısâs farz kılındı.» (5) âyet-i kerîmesidir.

Bu âyette murâd, kasden öldürmektir. Çünkü, Allah Teâlâ (C.C.):

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً

«Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse...» (6) buyurması **sebebiyle,** hatâda diyeti vâcib kılmıştır. **Nitekim Resûlüllah** (S.A.V.) **de:**

اَلْعَمْدُ قَوَدٌ **«Kasden** (öldürmenin gereği) **kısâsdır.»** buyurmuştur. Çünkü bizzat kasd, kısâs değildir.

Ben derim ki; iki delîlin her birinde işkâl (7) vardır. **Birinci delîldeki işkâl şudur:** Usûl'de takrîr olunmuş kâidelerdendir, ki zikr ile tahsîs (hassaten zikretmek) hasr'a delâlet etmez. İmdi hatâyı zikr ile tahsîs; diyetin, hatâya mahsûs olduğuna delâlet etmez. Câiz ki diyet, kasd ile hatâ arasında ortaktır. Nitekim, **İmâm Şâfiî (Rh.A.) bunu kabûl etmiştir.**

---

(4) Bk. Nisâ sûresi; âyet: 93

(5) Bk. Bakara sûresi; âyet: 178

(6) Bk. Nisâ sûresi; âyet: 92

(7) **İşkâl** (Müşkil): Bir lâfzın kendisinden ne murâd edildiği teemmülsüz bilinemeyecek derecede ma'nâca kapalı olmasıdır. Bu kapalılık, ya ma'nâsındaki incelikten, derinlikten veyâ kendisindeki bir istiâre-i bedîiye'den ileri gelir. Böyle lâfızlara, **müşkil** denir.

Bir başka ifâdeyle **işkâl**; bilinen bir lâfzı kapalı kılma, bir lâfzın ma'nâsının anlaşılamayacak derecede kapalı olmasıdır.

İkinci işkâle gelince, o da şudur: Yine Usûl'de mukarrer olan kâidelerdendir ki, mutlakın takyîdi, neshdir. Bu ise, haber-i- vâhid ile câiz olmaz. (8) Zâhire göre; bu hadîs de, haber-i vâhiddir. **Bir kimse, meşhûr olduğunu iddiâ ederse, bunu açıklaması gerekir. Bir de:** Kitâb'ın (Kur'ân'ın) umûmunu (âmmını) (9) tahsîs, müstakil olan bitişik kelâm ile tahsîs olunmazdan önce haber-i vâhid ile câiz olmaz.

Âyet-i kerîmedeki **«Öldürülenler»** lafzı, ya **mutlaktır** veyâ **umûmidir. İki takdîre göre de, haber-i vâhid ile amel câiz olmaz.** Belki şöyle denilmesi gerekir: **Şüphesiz âyetlerin ba'zısı tefsîr edicidir. İmdi Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın:**

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوٰةٌ

«Kısâsda sizin için hayât vardır.» (10) âyet-i kerîmesi, kasdın mu'cebi, yalnız kısâs olmasına delâlet eder. **Zirâ Tefsîrlerde ve Meânî Kitaplarında zikredildiği gibi âyetin ma'nâsı: Kaatil, öldürdüğü takdirde kendisinin de** (kısâs yolu ile) **öldürüleceğini düşünürse, ister istemez öldürmekten kendisini meneder. Şâyet öldürmezse, kendisi de öldürülmez.** Bu durumda, ikisi de hayâtta kalırlar. Bunun, kasde mahsûs olduğu açıktır. Çünkü hatâ ile öldüren kimse, öldürülmez. Belki, diyet ile kurtulur. Bu sûretle, İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye verilen red cevâ-

---

(8) **Haber** (veyâ hadîs-i şerifler) **güyû derecesine göre;** ya **mütevâtir,** ya da **haber-i vâhid** olur. **Haber-i vâhid veyâ âhad, lûgat bakımından, yalnız bir kişinin rivâyet ettiği haber demek ise de, ıstılâh bakımından mütevâtir mertebesini bulmayan haber anlamınadır. Râvîsi** ister bir, ister iki, isterse daha çok kişi olsun, yine haber-i vâhid olur.

Haber-i vâhid de; meşhûr, azîz veyâ garîb kısımlarına ayrılır.

Mütevâtir haber: Yalan söylemek için anlaşmalarına âdeten akıl imkân vermeyecek kadar kalabalık cemâatlerin, her nesilde kendileri gibi kalabalık cemâatlere rivâyet etmeleri sûretiyle gelen haberdir. **Haberin en makbûlü, budur.** Mütevâtir olan Haber-i Resûl'ü inkâr eden, kâfir olur.

(9) **Âmm:** Sayılamıyacak kadar çok şeylere delâlet eden sözdür. **Âmmın hükmü:** Hâss gibi, kat'iyet ifâde etmektir. **Tahsis:** Âmm olan bir sözün delâlet ettiği ma'nâlardan bazılarını hükümden çıkarmaktır. Çıkarmaya yarayan delîle, «muhassis» derler.

Hâss ile âmm kuvvet bakımından birbirine denk oldukları için, târihleri bilinirse, şöyle hükmolunur: İkisi berâber vârid olmuşsa, hâss âmmı tahsîs eder. Âmm önce, **hâss sonra gelmişse;** hâss, âmmı nesheder. Yâni, hükmünü kaldırır. Hâss önce, âmm **sonra ise;** âmm, hâssı nesheder.

(10) **Bk. Bakara sûresi; âyet: 179**

bının vechi anlaşılır. İmdi, gerisini sen düşün! Bu söz, benim tek başıma söylediğim bir sözdür.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ مُلْهِمِ الصَّوَابِ وَإِلَيْهِ الْمَرْجِعُ وَالْمَآبُ

«Doğruyu ilhâm eden Allah' (C.C.) a hamd olsun. Dönüp sığınılacak olan ancak O'dur.»

Ancak, eğer öldürülen kimsenin velîsi bedelsiz afv ederse veyâ bedel ile anlaşma yaparsa olur. Çünkü hak velînindir.

Zikredilen hüküm gibi, **kasden öldürmenin bir hükmü de, öldüren kimsenin maktûlün mîrâsından mahrûm olmasıdır.** Çünkü, Resûlüllah (S.A.V.) : لَا مِيرَاثَ لِقَاتِلٍ **«Kaatil için mîrâs yoktur.»** buyurmuştur.

Kasden öldürmekde, bize göre keffâret de yoktur. Gerek kısâs îcâb eden kasd olsun, gerekse olmasın. Meselâ, oğlunu kasden öldüren baba ve dâr-ı harbde Müslüman olan kimseyi bizim ülkemize (yânî İslâm ülkesine) göç etmezden önce bir adamın öldürmesi gibi. **Nihâye'de böyle zikredilmiştir. İmâm Şâfiî** (Rh.A.); «Keffâret vâcib olur. Çünkü keffâret, ismi gibi günâhı gidermek için meşrû kılınmıştır. Kasdda, günâh daha çoktur. Bundan dolayı keffâretin vâcib olmasına daha çok sebeb olur.» **demiştir.**

Bizim delîlimiz şudur: Keffâret, ibâdet ile cezâ arasında döner. Nitekim yemîn-i gamûsda geçmişti. Binâenaleyh, ancak hatâda olduğu gibi harâmla mubâh arasında devreden bir sebeble vâcib olur. Çünkü hatâ, fiilin aslına nazarla mubâhtır. Tedbirli davranmayı terk sebebiyle, isâbet ettiği yere nazarla da harâmdır.

Musannıf, öldürme (katl) nin ikinci kısmını, şu sözü ile **zikretmiştir : Kasdın benzeri olan öldürme, kasdda zikredilen şeylerden başkası ile kasden öldürmektir.** Sopa, kamçı ve küçük taş ile öldürmek gibi. Büyük taş ve büyük ağaç ile vurmak ise, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; yine kasd benzerindendir. Diğerleri buna muhâliftir. Kasd benzeri, diye adlandırılmasına sebeb: Zîrâ bu fiilde, fâilin vurmaya kasdı bakımından kasıdlılık ma'nâsı vardır. Hatânın ma'nâsı ise; öldürmeye kasdın bulunmaması bakımındandır. Çünkü O'nun kullandığı âlet, öldürme

âleti değildir. Âkil olan insan, her fiile ancak o fiilin âleti ile kasd eder. Katlin âletinden başkasını kullanması, öldürmeye kasd etmediğine delîldir. Böyle olunca, kasda benzer hatâ olmuştur. **Bu kasd benzeri ile öldürmenin hükmü, günâh olmasıdır.** Çünkü kaatil, şer'an harâm kılınmış olan şeye kasd etmiştir. **Bir de; keffârettir.** Çünkü bu kasd benzeri, **âlete bakarak hatâdır.** Böyle olunca, **Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın:**

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِناً خَطَأً

«Kim bir mü'mini hatâ (yanlışlık) **ile öldürürse...»** (11) âyet-i kerîmesinin hükmü altına girer.

Musannıf, keffâreti beyân edip, şöyle demiştir: **Keffâret, eğer kâdir olursa bir mü'min köleyi âzâd etmektir.** Eğer köle âzâd etmeye kâdir olmazsa, **ard ardâ, yâni fâsılasız iki ay oruç tutmaktır.** Çünkü, Allah Teâlâ (C.C.) :

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِناً خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ

«Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi âzâd etmesi gerekir.» (12) buyurmuştur.

Bu keffâret için, yemek yedirip, doyurmak meşrû değildir. Çünkü, hakkında Nass yoktur. **Keffâret bedellerini re'y ile tesbît etmek ise, câiz değildir.** Keffâret olarak köle âzâdı için, ana-babasından biri Müslüman olan meme emen ma'sûm yavruyu âzâd etmek câizdir. Çünkü o süt çocuğu, dînen ana-babanın hayırlısına tâbi olmakla Müslümandır ve etrâfında (uzuvlarında) selâmet zâhiren ve gâliben sâbittir. **Fakat anasının karnında olan** çocuğu âzâd etmek, câiz değildir. Çünkü **ana karnında olan çocuk,** bir bakımdan uzuvdur. Şu hâlde, köle adı altına girmez.

Kasd benzeri öldürmenin bir hükmü de, kaatilin âkılesine diyet-i

(11) Bk. Nisâ sûresi, âyet: 92
(12) Bk. Nisâ sûresi, âyet: 92

mugallaza lâzım gelmesidir. Yakında diyet-i mugallazanın açıklaması gelecektir. Hatâya benzediği için, bunda kısâs yoktur. Nitekim sen, bunu bilirsin.

Kasdın benzeri, canı yok etmekten aşağısı olan uzuvları yaralamakda kasd sayılır. Yâni bir uzuvu, yaralayıcı âlet ile yaralasa, eğer benzerliğe (mümâselete) riâyet edilen şeylerden ise, onda kısâs vâcib olur. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir. Candan aşağıda olan şeyde şübhe, yâni kasd benzerliği yoktur. Nitekim nefisde (yâni canı yok etmekde), kasd benzeri olduğu gibi. Zirâ canın yok edilmesi (nefsin itlâfı), âletin çeşidine göre değişir. Canı yok etmenin aşağısında olan böyle değildir.

Musannıf, öldürmenin üçüncü kısmını şu sözü ile açıklamıştır: **Yâhûd hatâdır. Bu hatâ, ya kasddedir. Öldürenin, Müslümana, gerekse köle olsun, av veyâ harbî sanarak atması gibi.** Çünkü kaatil, fiilde hatâ etmemiştir. Vurmak istediğine isâbet vardır. Ancak kasdda, yâni zanda hatâ etmiş; insanı, av; Müslümanı, Harbî sanmıştır. «Gerekse köle olsun» demeye sebeb, kölenin mal sanılmasını savmak içindir. **Malları, âkıle** (13) **ödemez.** Çünkü mu'teber olan, insanlığıdır, mâliyeti değildir.

Ya da hatâ, fiildedir. Kaatilin nişân tahtasına atıp da, insana isâbet etmesi gibi. Yâni kaatil, nişan tahtasına ok atıp da insana isâbet ettiği vakitte, hatâ fiilde olur. Bu durumda kaatil, fiilde hatâ etmiştir, kasıdda etmemiştir. Binâenaleyh, atılan yerin değişmesinden dolayı kaatil ma'zûr olur. **Şâyet kaatil, öldürülen adamın bedeninden bir yere vurmayı kasd edip, başka bir yerine isâbet etse ve adam ölse, bu durumda iş değişir ve kısâs vâcib olur.** Çünkü maksûda râci olan şeyde, bedenin hepsi bir tek yerdir. Bu takdirde öldüren, özürlü olmaz.

Hatânın iki çeşit olmasına sebeb şudur: Çünkü insan, kalbin ve uzuvların fiili ile iş yapar. Böyle olunca, ayrı ayrı her birinde hatâ olması muhtemel olur. Nitekim, daha önce anlatıldı. Yâhûd ikisinin bir araya gelmesiyle olması da muhtemel olur. İnsanı av sanıp, attıkda başka bir insana isâbet etmesi gibi.

Musannıf, öldürmenin dördüncü kısmını şu sözü ile açıklamıştır: Yâhûd, **hatâ yerine geçen fiildir.** Uyurken bir adamın üzerine yatıp veyâ duvar üzerinden adamın üzerine düşüp, adamı öldürmesi gibi. Zirâ bu, gerçekte hatâ değildir. Çünkü uyuyan kimsenin, bir şeye kasdı yoktur ki, maksûdunda hatâ etmiş olsun. Lâkin fiili, gerçekten mevcûd-

(13) **Âkıle:** Kaatilin diyetini yüklenip, ödemesi gereken baba tarafından akrabâsı (asabe), aşîreti, meslekdaşları v.b. dir.

dur. Böyle olunca; O'nun, telef ettiği şeyin ödenmesi gerekir. Çocuğun fiili gibi. Bu durumda, hatâ gibi sayılmıştır. Çünkü, hatâ eden gibi özürlüdür.

Hatânın ve hatâ yerine geçenin hükümleri; öldürmenin günâhından daha aşağı olan günâhtır. Günâh olması, sakınmayı terk ettiği içindir. Çünkü mubâh olan işleri yapmak, ancak bir kimseye ezâ vermemek şartiyle câiz olur. Şâyet ezâ ederse, bu takdirde sakınmayı terk etmiş demektir ve günâhkâr olur. Günâhı, öldürmenin günâhından aşağı olması ise, kasdı olmadığı içindir **Hükümlerinden biri de; keffâret ve diyettir. Keffâret ile diyetin hatânın hükmü olmaları, Nass iledir.** Hatâ yerine câri olan öldürmenin hükmü olmaları, açık ve besbellidir. Çünkü, hatâ hükmündedir.

Öldürmenin diğer bir hükmü de, yakınını öldüren kimsenin mîrâsdan mahrûm olmasıdır. Çünkü, mîrâsı çabuklaştırmayı kasd etmesi ihtimâli vardır. Kendini başka bir yere atlamak istermiş gibi gösterir ve uyur gibi yatıp, fakat uyumadan mîrâsı çabuklaştırmayı kasd ederek üzerine yatmış olması ihtimâli vardır.

Musannıf, öldürmenin beşinci kısmını şu sözü ile açıklamıştır: **Yâhûd sebeble öldürmektir.** Yâni kuyu kazmakla veyâ başkasının mülküne taş koymakla telef etmesi gibi bir sebeb ile öldürmektir. Ya da, yolun iki tarafına ağaç koymak ve itlâfa sebeb olmak ve buna benzer şeyler gibi. Ancak eğer ölen kimse, kuyu kazıldığını ve bunun benzerlerini bildikten sonra yürüdü ise, bu takdirde kuyuyu kazan ve bu gibi şeyleri yapan kimseye bir şey lâzım gelmez.

Sebeb ile öldürmenin hükmü, âkılenin öldürülen adamın diyetini vermesidir. Çünkü fâil, telef sebebidir. Burada sebeb, müteaddiddir. Sanki adamı o kuyuya düşürmüş ve üzerine taşı atmış gibidir. Binâenaleyh, diyet vâcib olur. **Diyet de, keffâretsiz ve öldürme günâhı olmaksızın, âkileye düşer.** Çünkü, gerçekde adamı o öldürmüş değildir. Kefâlet hakkında olan hatâ, buna ilhâk olunmuştur. Başkası hakkında olan hatâ, aslı üzere kalmıştır.

«Öldürme günâhı yoktur.» demeye sebeb: **Çünkü başkasının mülkünde kuyu kazmakla günâh işlemiş olur. Mîrâs da, ancak bu ölüm çe-**

şidinde vardır. Çünkü mîrâsdan mahrûm olmak, öldürmek sebebiyledir. Bunda ise, öldürmek yoktur. (14)

★ ★

(14) **Cinâyetlerin nev'i ve hükümlerini şöylece özetleyebiliriz:**

Hanefîlere göre cinâyetler beş çeşittir.

a) KASDEN ÖLDÜRME (Amden öldürme):

Silâhla veyâ silâh yerine kullanılan sivri tahta veyâ taş veyâ ateşle kasıdlı olarak işlenen cinâyettir.

Hükmü: Günâhkârlığı ve kısâsı gerektirir. Ancak maktûlün velîleri bağışlarlarsa, kısâs kalkar. **Bunda keffâret yoktur.**

b) YARIM KASIDLI ÖLDÜRME (Şibh-i amd):

«Kasde benzeyen öldürme» diye de bilinen bu cinâyet şöyle ta'rîf edilir.

İmâm Ebû Hanîfe' (Rh.A.) **ye göre;** silâh olmayan ve silâh yerine kullanılmayan bir âletle kasıdlı olarak vurmak sûretiyle işlenen cinâyettir.

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) **e göre:** kocaman bir taş veyâ kalın bir odunla vurarak öldürürse, bu kasden cinâyettir; yarım kasıdlı öldürme ise; çoğunlukla öldürücü olmayan bir âletle kasıdlı vurarak işlenen cinâyettir.

Hükmü: Bu cinâyet her iki görüşe göre; günâhkârlığı ve keffâreti gerektirir. Bunda kısâs yoktur, fakat kaatilin baba tarafından akrabâlarının ödemekle yükümlü oldukları **ağır diyet** vardır.

c) HATÂ İLE ÖLDÜRME:

İki yönlüdür:

aa) Kasıdda yanılma: Bu, avlanmakta olan kişinin, av zannederek bir adamı vurmasıdır.

bb) Fiilde yanılma: Bu da, hedefe atış yaparken, bir insana isâbet etmesidir.

Hükmü: Her iki durumda da; **keffâreti ve âkileye** (baba tarafından akrabâların ödemekle yükümlü oldukları) **diyeti gerektirir.**

Bunda günâhkârlık yoktur.

d) HATÂ YERİNE GEÇEN CİNÂYET:

Meselâ uyuyan kişinin, bir insanın üzerine düşüp, O'nu öldürmesi gibi olan cinâyetlerdir.

Hükmü: Hatâ ile öldürmenin hükmü gibidir. Yâni, keffâret ve âkile'ye diyet gerekir.

e) SEBEBLE ÖLDÜRME: (Bisebebin katl)

«Tesebbüben öldürme» de denilen bu cinâyet şöyle ifâde edilir.

Bir kimsenin kendisinin mülkü olmayan bir yere kazdığı kuyunun içine, bir insanın düşerek ölmesine sebeb olması gibi hâllerde olur.

Hükmü: Bu davranış, bir insanın ölümüne sebebiyyet verdiği takdirde, **âkileye diyet ödemek düşer.** Bunda **keffâret yoktur.** **(Kudûrî)**

بَابُ مَا يُوجِبُ الْقَوَدَ وَمَا لَا يُوجِبُهُ

KISÂS GEREKTİREN VE GEREKTİRMEYEN ŞEYLER BÂBI

Kaved (1) (kısâs), **kanı ma'sûm olan insanın kasden öldürülmesiyle vâcib olur. Burada kaatilin mükellef olması gibi, zikredilen bazı şartlar vardır. Tam benzeme sebebiyle hüre karşılık, hür insan öldürülür. Köleye karşılık, hür de öldürülür.**

İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, hür, köle sebebiyle öldürülmez. Çünkü, Allah Teâlâ (C.C.) :

اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ

«Hür sebebiyle hür, köle sebebiyle köle (öldürülür).» (2) buyurmuştur.

Bizim delîlimiz, Allah Teâlâ' (C.C.) nın:

اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ

«Cana (karşılık) **can...»** (3) **âyet-i kerîmesinin, mutlak zikredilmesidir.** Zikr ile tahsîs (hassaten zikr), yânî; «Hür sebebiyle, hür» sözü, başkasını nefy etmez. **«Başkasını nefye delâlet etse kölenin, hür in-**

---

(1) **Kaved :** Alel'itlâk kısâs ma'nâsınadır. Bununla berâber çok kere (kısâs finnefs) ma'nâsında kullanılır. Kaatilin boynuna ip takılarak kısâs yerine götürülmesi bakımından kısâsa, kaved denilmiştir. Kâid'in, hayvanı yedici kimse anlamına olduğu ma'lûmdur.

(2) Bk. Bakara sûresi, âyet : 178

(3) Bk. Mâide sûresi, âyet : 45

sanı öldürmekle kölenin öldürülmemesi vâcib olur.» denilemez. **Çünkü Şâfiî (Rh.A.) bu soruya, «Köle noksân ile farklı olduğu için menetmez.»** diye cevâb verir.

Bununla Sadru'ş-Şerîa' (Rh.A.) nın; «Eğer, «Hür sebebiyle, hür insan.» sözü, başkasını nefye delâlet ederse, hür ile kölenin öldürülmemesi vâcib olur. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.): **«Köle sebebiyle, köle.»** buyurmuştur.» **sözü savulmuş oldu.**

Müslüman; Zimmîyi öldürmekle, öldürülür. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) **ye göre, öldürülmez. Çünkü, Resûlüllah** (S.A.V.) :

لَا يُقْتَلُ مُؤْمِنٌ بِكَافِرٍ

«Kâfire karşılık, mü'min öldürülmez.» buyurmuştur.

Bizim delîlimiz, rivâyet edilen şu haberdir: Resûlüllah (S.A.V.), Zimmî öldüren bir Müslümanı öldürmüştür. **Diğer delîlimiz de, Hz. Ali'** (R.A.) **nin; «Ehl-i zimmetin cizye vermeleri, malları bizim mallarımız gibi ve kanları bizim kanımız gibi olsun diyedir.»** sözüdür.

İmâm Şâfiî' (Rh.A.) nin delîli olan hadîs-i şerîfdeki «kâfir» ile murâd, hadîsin siyâkı olan **«Söz veren de, sözü hakkında»** cümlesi sebebiyle, harbîdir. Söz vermekle murâd, zimmet ahdidir. Yoksa zimmet ve emânete şâmil olan ahd değildir. Atf da, mugâyeret içindir. Sanki **Resûlüllah** (S.A.V.): **«Mü'min ve Zimmî kâfir sebebiyle öldürülmez.»** demiş gibi olmuştur. **İmdi kâfir ile murâd, bizzarûre müste'men olur.** (4)

Müslüman ile Zimmî, devâmlı olarak kanı ma'sûm olmayan müste'mene karşılık öldürülmez. Nitekim, daha önce geçti. **Belki o müste'men, benzeri ile öldürülür.** Yâni ikisi arasında eşitliğe kıyâsla, müste'mene karşılık müste'men öldürülür.

Katli mubâh kılan sebeb bulunduğu için, istihsânen, müste'men müste'men sebebiyle öldürülmez. O da dâr-ı harb ehlinden olmasıdır.

Akıllı, deliye; bâliğ olan, küçük çocuğa; sağlam, a'mâ'ya, kötürüme; eli ayağı olmayan, nâkısa; ve erkek, kadına karşılık kısâs sebebiyle öldürülür. Çünkü âyetin hükmü umûmîdir. O da Allah Teâlâ' (C.C.) nın **«Cana** (karşılık) **can.»** âyet-i kerîmesidir.

---

(4) **Müste'men**: İslâm ülkesine emân (pasaport) ile girip ticâret gibi bir iş sebebiyle geçici olarak kalan gayr-i müslimdir.

Gayr-i müslimlerin ülkesine emân (pasaport) ile giren Müslümana da **«müste'men»** denir.

Ne kadar yukarı gitse de, kısâsdan düşürücü olmadığı için fer' aslına karşılık, kısâs için öldürülür. Aksi câiz değildir. Yâni kısâs için öldürülmez. Asl; babayı, anayı, dedeyi ve nineyi kapsar. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

لَا يُقَادُ الْوَالِدُ بِوَلَدِهِ

«Baba, oğlu ile (oğluna karşılık) **kısâs olunmaz.»** buyurmuştur.

Yine, efendi; kölesi, müdebberi ve mükâtebine ve baba, çocuğunun kölesine karşılık, kısâs için öldürülmez. Çünkü efendi, kendisi için kendisine kısâsı vâcib kılmaz. Çocuk da kölesi sebebiyle, babası üzerine kısâsı vâcib kılmaz.

Bir kısmı kendisine âid olan köleye karşılık da, efendi öldürülmez. Çünkü kısâs, bölünmè kabûl etmez. Rehnin âkidleri, yâni râhin ile mürtehin ictimâ edinceye kadar, rehn olan kölenin kaatili de öldürülmez. Çünkü mürtehin için, kölede mülk hakkı yoktur. Şu hâlde, kısâsa velî olamaz. Râhin eğer velî olursa, mürtehinin hakkı rehinde bâtıl olur. İmdi mürtehinin hakkı, rızâsı ile düşsün diye, râhin ile mürtehinin bir araya gelmeleri şart kılınmıştır.

el-Uyûn adlı kitab'da, Fahrü'l-İslâm' (Rh.A.) ın «el-Câmiu's-Sağîr» inde ve bunlardan başka kitaplarda zikredilmiştir ki: «İctimâ etseler de, kısâs râhin ile mürtehin için sâbit olmaz.» Kâfî'de de böyle denmiştir.

Yine, üzerinde kitâbet bedelinden yeterli malı olan mükâtebi kasden öldüren de öldürülmez. Yâni o öldürülen mükâteb, bedeli için ve yine vârisi ile efendisi için geri kalan malı terk etti ise ve her ne kadar vâris ile efendi bir araya gelseler de, o mükâtebin kaatili öldürülmez. **Çünkü Sahâbe (R. Anhüm), o mükâtebin hür veyâ köle olarak öldüğünde ihtilâf etmişlerdir. Hür olarak ölümünde velî, vâristir. Köle olarak ölümünde velî, efendisidir.** Bu durumda hak, kendisine âid olan kimseye benzemiş ve kısâs da ortadan kalkmıştır.

Maktûl, efendisinden başka vâris bırakmadı ise veyâ vâris bırakıp da kitâbet bedeline yeter malı olmazsa, teayyün ettiği için, efendisi maktûle karşılık kaatili öldürür. Yâni, kısâsına müstehık olur.

İki saffın arasında, müşrik zannı ile bir Müslümanın, bir Müslümanı öldürmesiyle kısâs lâzım gelmez. Belki keffâret ve diyeti gerekir. Çünkü bu, kasden değil, belki yanlışlıkla öldürmektir.

Bir şahıs kendi fiili ile başını yararak ölse ve Zeyd de O'nun başına vurup yarmakla ve aynı adamı arslan ısırmakla ve yılan sokmakla ölse, Zeyd diyetin üçtebirini öder. Zîrâ, arslan ile yılanın fiili dünyâda ve âhirette heder olmakta bir cinsdir. (Yâni sâkıt olup, boşa gider ve cezâsı yoktur). Kendi fiili dünyâda heder ve ukbâda (âhirette) mu'teberdir. Hattâ o kimse bi'l-icmâ' günahkâr olur. Yabancının fiili ise, dünyâda ve âhirette mu'teberdir. Bu durumda fiiller, üç cins olmuştur. Nefsin diyeti, üçtebire bölünüp üleştirilir. Zeyd, diyetin üçtebirini öder. Lâkin Zeyd'in, malından ödenmesi gerekir. Çünkü bu öldürme kasddır, âkile ise, kasdı ödemez. İnşâallâhu Teâlâ yakında açıklaması gelecektir.

Bir kimse Müslümanlar üzerine kılıç çekse, öldürülmesi vâcib olur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

مَنْ شَهَرَ سَيْفًا عَلَى الْمُسْلِمِينَ فَقَدْ اَحَلَّ دَمَهُ

«Müslümanlar üzerine kılıç çeken kimse, kendi kanını helâl kılmış olur. (Yâni kanını heder etmiş olur).» buyurmuştur.

«O adamın öldürülmesinin vâcib olması zararı savmak içindir. O'nun öldürülmesi ile bir şey lâzım gelmez. Katli vâcib olur.» dedikden sonra **«Öldürülmesi ile bir şey lâzım gelmez.»** demeğe sebeb; **kötülüğü savmak için öldürülüp ve öldürülmesinden sonra bir şey ödemek vâcib olması câiz olduğu içindir.** Nitekim hücûma geçip, saldıran devenin kötülüğünü savmak için öldürülmesinde ve delinin öldürülmesinde bir şey ödemek vâcib olduğu gibi. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir.

Yine, gecede ve gündüzde, şehirde ve şehirden başka yerde bir adamın üzerine silâh çekenin öldürülmesiyle, öldürene bir şey vâcib olur.

Ya da geceleyin şehirde veyâ gündüzleyin şehirden başka yerde sopa çekip, saldıran adamı, kendisine saldırılan kimse kasden öldürdüğü zaman kaatile bir şey lâzım gelmez. Nitekim, sebebi daha önce geçti. Yâni zararı savmak vâcib olduğu için, öldürene bir şey vâcib olmaz.

Geceleyin çaldığı şeyi dışarı çıkaran hırsızı mal sâhibi ta'kîb ederek öldürse, câizdir. O'nu öldürmekle mal sâhibine bir şey vâcib olmaz. Çünkü, Resûlüllah (S.A.V.) :

قَاتِلْ دُونَ مَالِكَ

«Sen malın uğrunda harbet.» buyurmuştur.

Bu iş, yâni katl; malını kurtarmak için aletta'yîn belli olursa câizdir. Eğer malı kurtarmak için öldürmesi aletta'yîn belli olmaz ise, câiz değildir.

Kezâ hırsız malı almaya kasd ettikde, mal sâhibi; O'nu, malı almadan önce öldürse, hırsızın def'edilmesi öldürmekten başka bir yolla mümkün olmadığı takdirde, öldürene bir şey gerekmez.

Yine, bir adam silâh ile birinin evine girdikde, ev sahibinin, o adamın kendisini öldürmeye kasdı olduğuna kalbi yatarsa, o eve giren adamın öldürülmesi helâl olur.

Bir kimse şehir içinde gündüzleyin deynek kaldırsa, O'nu kasden öldüren kimse öldürülür. Çünkü deynek veyâ sopa, silâh gibi değildir. **Zâhir olan şudur ki:** O adam gündüzleyin şehir içinde yardım (imdâd) istese, O'na yardıma yetişmek mümkündür. **Şu hâlde gündüzleyin şehir içinde deynek kaldırmak, öldürmeye vardırmaz.**

Bir kimse silâh çekse ve dövülerek vazgeçse de, dövülen O'nu öldürse, kaatile kısâs uygulanır. Çünkü o kimsenin dövmek sebebiyle ortadan kalkan dokunulmazlığı o işten vazgeçince aslına dönmüştür. Bu durumda başkası O'nu öldürürse, ma'sûm olarak öldürmüş olur. Öldürene, kısâs uygulanması gerekir.

Silâh çeken deliyi ve küçük çocuğu öldüren kimse, bunları kasden öldürmüş olsa, diyeti malı ile öder. Nitekim, sebebi daha önce geçti ki; âkileler, kasden öldürenin diyetini ödemezler.

Üzerine saldıran deveyi öldüren kimse, devenin kıymetini öder. Bunun açıklaması şudur: Çünkü delinin, küçük çocuğun ve hayvanın fiili huzûr, yâni orada bulunmakla vasıflanmaz. Böyle olunca, zulmen vâki olmaz ve ismet (dokunulmazlık) düşmez. Ma'sûm olan insanın öldürülmesinin gereği, kısâsın vâcib olmasıdır. Lâkin kısâs, öldürmeyi mubâh kılan bir şey bulunduğu için mümteni' (imkânsız) olmuştur. O da, kötülüğü savmaktır. Bu durumda insanda diyet ve hayvanda kıymet vâcib olur.

Göz görerek sâbit olan yaralamakla veyâ kaatil, maktûlü yaralayıp ölünceye kadar yatakda yattığına şahâdet edilmesiyle, kısâs olunur. Yâni, ikrârdan başka kısâsın sübût yolu, şu iki durumdur: Birincisi: Bir adam; bir adamı bir topluluk huzûrunda yaralayıp, adamın o yaradan ölmesidir. **İkincisi:** İki adamın; «Kaatil, maktûlü yaraladı ve yaralanan ölünceye kadar yatakda yattı.» diye şahâdet etmeleridir. Gerekse o yaralama çuvaldız (miselle) ile olsun, kaatil, kısâs olunur.

Miselle: (Mîm) in esresiyle ve (Lâm) ın şeddesiyle büyük iğneye derler. Ona Farsça'da, «Çuvaldız» **denir.** Yoksa iğne gibisi ile, her ne ka-

dar öldürmek kasd etse de, kısâs olunmaz. Çünkü silâh ma'nâsında değildir. Ancak, eğer iğneyi O'nu öldürecek yerine batırırsa, bu takdirde kısâs vâcib olur. **Kâfî'de de böyle zikredilmiştir.**

Kazmanın yüzü ile yaralanarak ölürse, kaatil kısâs olunur. Çünkü o, silâh ma'nâsındadır. **Kazmanın sırtı ile vurdu ise, kısâs olunmaz.** Çünkü sırtı, silâh ma'nâsında değildir. **İmâm A'zam' (Rh.A.) dan bir rivâyete göre: Eğer kazmanın sırtı yaralarsa, kısâs vâcib olur.**

Sopa ile öldüren, kısâs olunmaz. Ya da, ağır bir şey veyâ boğacak âlet ile öldürse, yine öldüren kısâs olunmaz. Suda boğmakla da, kısâs olunmaz. Ya da, kamçıyı ard arda vurmakla ölse, yine öldüren kısâs olunmaz. Çünkü kısâsın vâcib olması hâlis kasda mahsûsdur. Kasden öldürmek ise, öldürme âleti ile öldürmeye girişmekle olur. **Öldürme âleti, yaralayıcı âlettir.** Çünkü yaralamak, zâhiren ve bâtınen bünyenin bozulmasında amel eder. Yaralayıcı âletten başkası bünyenin bozulmasında bâtınen amel eder, zâhiren etmez. Bünyenin canlı durması ise, dışı ve içi ile olur.

Tunç, bakır, kalay, altın, gümüş ve kurşun gibi, demir cinsinden olan her şey; eğer bunların parçalayan kesiciliği var ise, demir gibidir. Çünkü bu zikredilenlerin her biri bu takdirde silâh ma'nâsında olur.

İnsan öldürecek kadar bir demir atıp, demiri attığı kimseyi evvelâ yaralasa ve sonra ondan ölse, demiri atan kimse öldürülür.

Yine, bir kimseyi başı demirli bir sopa ile dövüp ve dövülene demir isâbet ederek, önce yaralasa, ya da öldürecek kadar demir ile veya demirin topuzlu yeriyle veya demirin amûdu (direk kısmı) **ile vurup, vurulan kimse o vurmadan ölse, vuran kimse öldürülür. Mebsût'ta da böyle denmiştir.**

Tahâvî (Rh.A.), **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **dan rivâyet edip demiştir ki: Eğer vurulan şey yaralamazsa, vuran kimse kısâs edilmez. Nitekim,** büyük sopa veyâ yuvarlak taş ile vurmak, yaralamadıkca, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) ın sözüne göre, kısâs vâcib olmaz.

Kâdîhân (Rh.A.): «Zâhir rivâyette, demirde, bakır ve diğerleri gibi demire benzer olanlarda, kısâs vâcib olması için yaralamak şart kılınmamıştır.» **demiştir.**

Bir tek velîsi olan kimse öldürülse, eğer iş belli olursa, öldürülen kimsenin velîsi için, kâdînin kısâs ile hükmetmesinden önce, kendisinin kaatili öldürmek hakkı vardır. Ya da, **velînin bir başkasına öldürmeyi emretmek hakkı vardır.** O, emir alıp öldüren başkasının da, öldürdüğü için bir şey ödemesi gerekmez. Yâni, bir adam, bir adamı bir topluluğun huzûrunda öldürse ve o öldürülenin bir tek velîsi olsa, o velî

için, kâdînin hükmünden önce, kendisinin öldürmesi câizdir. Hattâ velî birden çok olsa ve ittifâk etseler, bir tek velî gibi olurlar. Eğer ittifâk etmezler ise, öldürmek câiz olmaz. Yine, **kaatili öldürmek için başkasına emretmek de câiz olur.** Velînin, kâdînin hükmünden önce öldürmesinin câiz olması için kayd konması, göz görerek sâbit olan yaralamakla kısâsın cevâzı hakkında, daha önce söylenenler içindir **Öldürmek emrinin câiz olması için kayd konması şundandır:** Kendisinin öldürmesi câiz olduğu için, başkasını yerine vekîl etmesi de câizdir. **Öldürmek için emr verilen o başkasının da, bir şey ödemesi gerekmez, diye kayd konması, işin belli olmasından dolayı öldürmenin câiz olması ödemeye aykırı olduğu içindir.**

Ama, o kaatili yabancı biri öldürse ve öldürülenin velîsi; «Ben, o yabancıya öldürmesi için emrettim.» **dese, tasdîk edilmez ve öldürmenin câiz olmasının şartı bulunmadığı için, yabancı öldürülür.** O şart da, **emrin zâhir olmasıdır.**

Öldürülen kimseye vâris olan herkese —her ne kadar vâris koca veyâ karı da olsa— **kısâs velâyeti vardır. Kezâ mîrâsa her müstehık olan, diyete de müstehık olur. Vârisler büyük oldukları zaman, hepsi toplanmadıkca ba'zısının kısâs istemek hakkı yoktur. Çünkü orada olmayan vârisin afv etmesi veyâ sulh yapması ihtimâli vardır. Küçük vârisin büyümesinden önce, büyük vâris kısâs isteyebilir. Çünkü kısâs istemek, bölünme kabûl etmez bir haktır.** Zirâ, bölünme kabûl etmez bir sebeble sâbit olmuştur. O sebeb de, yakınlıktır. Küçük olan kimseden afv ve sulh ihtimâli de kesilmiştir. Şu hâlde vârislerin her biri için, kâmilen sâbit hak olmuştur. Nitekim nikâh etme velâyetinde olduğu gibi. (Yâni yakın velî, uzak yerde olduğu zaman O'nun kabûl etmeme ihtimâli ortadan kalktığı gibi.)

Müvekkil, o mecliste yokken kısâs istemek için birini vekîl etmek, câiz değildir. Çünkü kısâs, şübhelerle savulur. Afv şübhesi ise, müvekkilin bulunmaması hâlinde sâbittir. Belki şer'an mendûb olduğu için, zâhir olan da budur.

Bir adam, velîsi mevcûd olmayan bir adamı kasden öldürse, İmâmın (Devlet Reisi, Sultân) **O'nu kısâs için öldürmesi de, öldürmeyip sulh yapması da câizdir.** Çünkü Sultân, velîsi olmayanın velîsidir. **İmâmın, afv etme hakkı yoktur.** Çünkü onda âmme için zarar vardır.

Bunağın babası onun elini keseni veyâ yakınını öldüreni kısâs edebilir. Yâni bir adam bir bunağın elini kasden kesse veyâ bunağın, çocuğu gibi bir yakınını öldürse, O'nun babası o el kesen kimseyi, o bunağın tarafından kısâs eder. Çünkü bunak olan kimsenin babası, O'nun

velîsidir. Bunak ve yakını için velîlik yapar. Meselâ O'nu evlendirir. Dilerse mal üzerine andlaşma da yapar. Çünkü andlaşma ve uzlaşma, bunak için istîfadan (yâni kısâs yapılmasından) daha faydalıdır. Bunağın babası kısâs istemeye haklı olunca, andlaşma ve uzlaşma yapmaya mâlik olması evleviyyette kalır. Velînin bu uzlaşması, şâyet uzlaşma diyet (5) miktârı veyâ daha çok olursa câiz olur. Eğer diyetten daha az olursa, uzlaşma sahîh olmaz. Diyet, tam olarak vâcib olur. **Zeylaî (Rh.A.) böyle zikretmiştir.**

Bunağın babası suçluyu afv edemez. Çünkü afv etmek, bunağın hakkını ibtâldir. Vasînin ancak mal üzerine andlaşma ve uzlaşma yetkisi vardır. Çünkü kısâs velâyeti, nefs velâyetine tâbidir. Bu ise babaya mahsûsdur.

Mezkûr hükümlerde küçük çocuk, bunak gibidir. Kâdî de, baba gibidir. Nefs kısâsı sâkıt olduğu gibi, babasından oğluna mîrâs kalan nefsden aşağı kısâs dahî sâkıt olur. Meselâ; bir baba, oğlunun anasını kasden öldürse veyâ onun elini kasden kesse, oğlu, babasına bu kısâsı uygulayamaz. Belki babalık hürmeti için, kısâs düşer.

Kısâs, kaatilin ölmesiyle, mahâl ortadan kalktığı için düşer. Öldürülenin velîlerinin afv etmeleri ve mal üzerine andlaşmaları ile de düşer. Velev ki, az olsun. Çünkü kısâs, onların hakkıdır. Nasıl dilerlerse, öyle yaparlar.

Peşin ve te'cîl zikredilmese bile, o mal derhâl vâcib olur. Çünkü, akd ile vâcib olmuş maldır. Mehr ve semen gibi benzerlerinde asl olan, peşin olmaktır.

Yine kısâs, velîlerin birinin anlaşmasiyle ve afv etmesiyle düşer. Çünkü kısâs velîlerin hepsi için sâbit olunca, her biri uzlaşmaya ve afva kâdir olur. Kısâsda ba'zısının hakkının düşmesi zarûretinden dolayı, onda geri kalanlarının hakkının düşmesi de gerekir. Çünkü kısâs, bölünme kabûl etmez. Geri kalanlar için diyetten pay verilir. Çünkü kısâsın uygulanması, kaatilde bulunan bir ma'nâdan dolayı imkânsız olmuştur. O ma'nâ, ba'zısının afv etmesiyle kaatilin ismetinin (dokunulmazlığının) sâbit olmasıdır. Bu durumda, mâl vâcib olur. Nitekim, yanlışlıkla öldürmede olduğu gibi. Çünkü o yerde kısâsdan âciz olmak, kaatilde olan bir ma'nâdan dolayıdır. O da, kaatilin hatâ etmesidir. Afv eden velî için pay yoktur. Çünkü, hakkını ıskât etmiştir.

---

(5) **Diyet;** kan bahâsı, **demektir.** Öldürülen veyâ yaralanan bir kimse için bu işi yapanın ödemesi gereken maldır. **Kısâs ise;** öldüren kimsenin öldürülmesi ve yaralıyan kimsenin de yaralanması sûretiyle uygulanan cezâdır. **Şerîatte;** bir kimseye yaptığının mislini yapmaktır.

Öldüren bir kölenin efendisinin vekîli ve öldüren hürrün vekîli olan bir kimse bin akçaya karşılık, onlara lâzım gelen kandan dolayı anlaşsa, bin akça ikisi arasında yarı yarıya paylaştırılır. Yâni, bir hür ve bir köle kasden bir adamı öldürüp, ikisinin üzerine kan vâcib olsa, kaatil olan hür ile kaatil olan kölenin efendisi, bunların kanları için bin akçaya anlaşmaya bir adamı vekîl etse; o vekîl de bin akçaya anlaşsa, o bin akça o hür kaatil ile kölenin efendisi arasında bölüştürülür. Yâni, beşyüzünü hür kaatil ve beşyüzünü kölenin efendisi verir.

Kaatil olan topluluk, bir kişi için öldürülür. Yâni, bir cemâat kasden bir kimseyi öldürse, o ferd için bütün cemâat öldürülür. Çünkü, bu mes'elede Sahâbe' (R. Anhüm) nin icmâları vardır.

Aksi de olur. Yâni, bir kimse kasden bir cemâati öldürse, o kimse öldürülür. Öldürülen kimselerin hepsi için, o bir kaatilin öldürülmesi ile yetinilir. Eğer öldürülenlerin velîleri hâzır ise, maldan bir şey verilmez.

İmâm Şâfiî (Rh.A.) demiştir ki: Eğer o cemâat birbiri ardınca öldürüldü ise, o cemâatten ilki için, kaatil öldürülür. Ondan sonra öldürülenler için, terekesinden diyeti verilir. Çünkü âkıle, kasden öldürmekde bir şey ödemez. Şâyet o cemâatin hepsini berâber öldürse veyâ o ilk öldürülen bilinmese, aralarında kur'a çekilir. Kur'a her hangisine çıkarsa, O'nun için kısâs, diğerleri için diyet ile hükmedilir.

Ba'zıları demiştir ki: O tek kaatil, öldürülenlerin hepsi için öldürülür ve diyetler aralarında taksîm edilir. Çünkü onlardan sâdır olan fiil birçok ölümler; tek kaatilden sâdır olan ise, bir tek ölümdür. Bu durumda benzerlik yoktur. Birinci fasılda kıyâs da budur. Lâkin biz, bunu icmâ bulunduğu için terkettik.

Bizim delîlimiz şudur ki; onlardan her biri tamâmiyle kaatildir. Bu durumda benzerlik hâsıl olur. Görülmez mi ki, bir kimsenin bir cemâati öldürmesinde vâcib olan kısâsdır. Şâyet benzerlik olmasaydı, kısâs vâcib olmazdı.

Şâyet öldürülenlerden birinin velîsi hazır olsa, kaatil o velî için öldürülüp, öldürülenlerin geri kalan velîlerinin hakkı düşer. Nitekim, kendi eceli ile ölen kaatilin ölümü sebebiyle düştüğü gibi. Çünkü, cezâyı uygulama yeri yok olmuştur. Nitekim, daha önce geçti.

İki kimsenin bir kaatil üzerinde kısâs hakkı olup, ikisinden biri afv ettikden sonra, diğeri o kaatili öldürse, eğer o diğeri, velîlerden bazısının afv etmesi, kendisinin kısâs hakkını düşürdüğünü bilirse, o diğer kimse kısâs olunur, bilmezse kısâs olunmaz. Yâni kısâs, iki kimse arasında vâki olup; ikisinden biri afv etse ve diğeri de, arkadaşının afv

etmesi kendi hakkında te'sîr etmez sanıp, zan ile kaatili öldürse, o diğer kimse kısâs olunmaz. Ma'lûmdur ki; bu diğer kimse, o kaatili haksız yere öldürmüştür. Lâkin bu öldürme, müteevvel ve müctehedün fîhdir. Çünkü ba'zı âlimlere göre, ikisinden birinin afvı ile kısâs düşmez. İmdi bu te'vîl, kısâsın vücûbuna engel olmuştur. **Muhit'te de böyle denmiştir.**

Bir adam, bir adamı yaralasa, yaralanan kimse; «Beni, fülân kimse yaralamadı.» **diye kendi aleyhine şâhid getirse, ondan sonra ölse, o fülân kimseye bir şey gerekmez. O'nun yaraladığına dâir delîl** (beyyine) **de, kabûl edilmez.** Şâyet yaralanan kimse veyâ velîler, yaralamadan sonra ve ölümden önce afv etseler, istihsânen afv câizdir. **Mes'ûdî'** (Rh. A.) **nin «Fetâvâ» sında böyle zikredilmiştir.**

Vakfın kölelerini (yâni vakf edilmiş köleleri) **kasden öldürmekle, kısâs vâcib olmaz.** «Hulâsa»'da **böyle denmiştir.**

Kısâs, ancak kılıçla olur. Çünkü, **Resûlüllah** (S.A.V.) :

لَا قَوَدَ إِلَّا بِالسَّيْفِ

«**Kısâs, ancak kılıçla olur.**» buyurmuştur. (6)

---

(6) **Kısâs'da hayât vardır. Delili; Bakara sûresinin 179'uncu âyet-i kerîmesidir.** Bu âyet-i kerîmede Allah-ü Zülcelâl Hazretleri şöyle buyurmaktadır.

Meâlen : **«Ey akıl sâhibleri! Sizin için kısâsda hayât vardır. Artık Allah'a karşı gelmekten sakınırsınız.»**

Beyzâvî' (Rh.A.) **nin beyânı veçhile bu âyet-i kerîme; fesâhatın en yüksek tabakasındandır.** Zirâ; elfâzı gâyet kısa ve ma'nâsı gâyet çoktur. Çünkü kısâs; maktûlün bedelinde o maktûlü katleden kaatilin hayâtını ifnâ etmekten ibâret olduğu hâlde, zıddı olan bir çok hayâta vesîle olacağı beyân olunmuştur.

«Kaatilin hayâtını izâle etmekten ibâret olan kısâs, zıddı olan hayâta nasıl vesîle olabilir?» diye sorulacak olursa; şu cevâb verilir :

Kaatil; bir kimseyi katlederse, o kimse bedelinde kendinin katl olunacağını bilince, katledeceği kimsenin katlinden vazgeçmekle; hem kendi nefsini, hem de katledeceği kimsenin nefsini telefden muhâfazayla hayâtlarını ziyâ'dan kurtarmış olur. **Şu hâlde kaatil olacak kimse, kısâsı gözönüne getirip düşünmesiyle, iki kişi ölümden kurtulmuştur.**

Kısâs'ın meşrûiyyeti bir çok hayâtı muhâfazaya sebeb olduğu gibi, bir şahsın katli sebebiyle insanlar arasında çıkacak ve binnetice âlemin bir çok yerlerini ihâta edecek olan fitne ateşini dahî teskîn ile âlemin sükûnet ve istirâhâtına sebeb olduğuna şübhe yoktur.

Şu hâlde kısâs'ın meşrûiyyetindeki hikmet; nüfus-u beşeri telefden muhâfaza ve katil sebebiyle zuhûr edecek fitneyi teskîn ve ahâlinin istirâhâtını ve kabîleler arasında sulh ve müsâlemetin (barış içinde olmanın) **devâmını te'mîn ve âlemin intizâmını bozulmaktan korumaktır.**

Kılıç ile murâd ise, silâhtır. Sahâbe —Allah (C.C.) onlardan râzı olsun— böyle anlamışlardır. İbn Mes'ûd' (R.A.) un arkadaşları da:

«Kısâs, ancak silâh ile olur. Resûl-i Ekrem (S.A.V.), kılıç ile ancak silâhı kınâye etti.» demişlerdir. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

★ ★

Kısâs'da, dünyâ'da hayât olduğu gibi âhiret'de de hayât vardır. Zirâ; kaatil dünyâ'da kısâs olununca, âhiret'de katil azâbından kurtulup; hayât-ı ebediyye'ye nâil olacağından kısâs, âhiret'de O'nun hayâtına vesile olacak ve bu sûretle mes'ûliyyetden kurtulacaktır. **Lâkin kısâs olunmazsa** -isterse dünyâ'da müebbeden küreğe mahkûm olsun ve o cezâsını çeksin- **âhiret'de katilden yine mes'ûl olup, müddet-i medîde** (uzun zaman) **Cehennem'de kalacağından, âhiretce hayâtını haleldâr edeceğinde şübhe yoktur. (Hulâsat'ül Beyân fi Tefsîr'il Kur'ân,** Mehmed Vehbi, c. 1, s. 301 - 303.)

بَابُ الْقَوَدِ فِيمَا دُونَ النَّفْسِ

İNSAN ÖLDÜRMEKTEN DAHA AŞAĞI ŞEYLERDE KISÂS BÂBI

İnsan öldürmekten daha aşağı şeylerde kısâs, benzerliğe (mümâselete) **riâyet mümkün olan şeydedir. Binâenaleyh kasden, mafsaldan el kesen kimse kısâs olunur.** Hattâ sâidin (kol kemiğinin) yarısından, yâni dirsek ile el ayası arasından kesmiş olsa, benzerliğe riâyet etmek mümkün olmadığı için, kısâs olunmaz. Her ne kadar kesenin eli, kesilenin elinden daha büyük olsa da, kısâs olunmaz.

Ayakta da hüküm, el gibidir. Ayak şâyet mafsaldan kesildi ise, kısâs olunur. Topuk ile diz arasından kesildi ise, **kısâs olunmaz.** Yine burunun yumuşak yerinden kesildi ise, kısâs olunur. Eğer kasabesinden, yâni sert yerinden kesildi ise kısâs olunmaz. **Kulak kasden kesildi ise, burun gibi kısâs olunur.**

Kezâ göze vurulup, görme hassası yok olsa ve gözün kendisi kalsa, vuran kimse kısâs olunur. Gözde yapılan kısâsın yolunu, musannıf şu sözü ile açıklamıştır: **Vuranın yüzü üzerine yaş pamuk konup, gözünün karşısına kızgın ayna tutulur. Böylece vuranın gözünün görme hassası, vurulanınki gibi yok olur.**

Eğer vurulanın gözü çıktı ise, benzerliğe riâyet etmek mümkün olmadığı için kısâs olunmaz.

Kendisinde benzerliğe riâyet olunan her yarıkda — meselâ; kemiğin görünmesi demek olan mûdihada — **kısâs sâbit olur.** Nitekim, yakında açıklaması gelecektir.

Kemikte, kısâs yoktur. Ancak dişte, vardır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) : لَا قِصَاصَ فِي الْعَظْمِ **«Kemikte, kısâs yoktur.»** buyurmuştur.

Hz. Ömer ile İbn Mes'ûd (R. Anhümâ): **«Kemikte kısâs yoktur. Ancak dişde vardır.» demişlerdir.** Hadîs-i şerîfden murâd da budur. **Velev ki, dişin büyüklüğünde ve küçüklüğünde fark olsun.** Çünkü bu dişten faydalanmakta, fark iktizâ etmez.

Eğer vurulanın dişini çıkardıysa, vuranın da dişi çıkarılır. Eğer vuran kimse, vurulanın dişini kırdı ise, vuranın dişi de O'nunki ile müsâvî oluncaya kadar törpülenir.

Erkek ile kadının kol ve bacaklarında — kemikte olmadığı gibi — **kısâs yoktur.**

Hür ile köle arasında ve iki köle arasında kol ve bacaklarda kısâs yoktur. Çünkü, kol ve bacaklar mal hükmündedir. Kıymetleri değişik olduğu için, bunlarda benzerlik yoktur.

Eli, kolun yarısından kesmekde de kısâs yoktur. Nitekim, sebebi daha önce geçti.

Başın ve karnın içine ulaşan yarada da kısâs yoktur. Çünkü, başın ve karnın içine ulaşan yarada iyileşmek nâdirdir. Vuran kimseyi, ondan şifâ bulacak biçimde yaralamak mümkün olmaz. Şu hâlde yaralayan kimseyi, yaraladığı adam gibi yaralamak, O'nu öldürmek olur. Böyle olunca, câiz olmaz. **Eğer başın ve karnın içine varan yara iyileşmeyip sirâyet etse kısâs vâcib olur.** Aksi takdirde, iyileşecek mi yoksa sirâyet mi edecek (1) belli oluncaya kadar kısâs olunmaz.

Yine, dilde ve erkeklik organında da kısâs yoktur. Çünkü, ikisinde de benzerliğe (mümâselete) riâyet etmek mümkün değildir. Çünkü ikisinde de uzayıp, kısalmak (veyâ yayılıp, büzülmek) cârî olur. **İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan rivâyet edilmiştir ki: «Eğer kesmek dibinden olmuşsa, kısâs yapılır. Ancak, eğer erkeklik organından kertik (haşefe) kesildi ise; benzerliğe riâyet etmek mümkün olduğu için, bu takdirde kısâs yapılır.»**

Zimmî ile Müslümanın kol ve bacakları eşittir. Çünkü diyette, ikisi arasında eşitlik vardır.

Eğer el kesen kimse çolak veyâ parmakları eksik olursa, ya da, baş yaran kimsenin başı, daha büyük olursa, eli kesilen veyâ başı yarılan kimse, kısâs ile tam diyet arasında muhayyer kılınır.

Birincisi: Kesenin eli çolak veyâ parmakları eksik olursa ve kesilen el de sağlam ve tam olursa, muhayyer olmasının sebebi; hakkını tamâmiyle almak imkânsız olduğu içindir. Şu hâlde eli kesilen kimse, kesenin kusûrlu elinin kesilmesine râzı olmakla, tam diyet almak ara-

(1) **Sirâyet:** İşlenen bir suç neticesinde meydana gelen yarık veyâ yaranın dâiresini genişleterek yayılması veyâ ölüme götürmesine denir.

sında muhayyer bırakılır. Nitekim bir kimse, bir insanın misliyyâttan olan bir şeyini telef edip ve o şeyin benzeri insanların ellerinde kalmasa, yalnız kötüsü bulunsa, sâhibi kötü olduğu hâlde mevcûdu almak ile kıymetini almak arasında muhayyer kılındığı gibi.

İkincisi: Yaran kimsenin başının daha büyük olması hâlidir. Meselâ; başı yarılan kimsenin yarası, başının iki tarafının arasını kaplar. Fakat yaran kimsenin, başındaki yara bu miktârı bulmaz. Başı yarılanın muhayyer olmasının sebebi şudur: Yarık, ancak kusûr meydana getirici olduğu için kısâsı gerektirir. Böyle olunca yarığın çoğalmasiyle, kusûr da çoğalır.

Baş yaranın, başının iki tarafının arasını yarık kaplamasında, kendisinin yardığından fazlası vardır ve hakkı kadarını almakla başı yarılana lâhık olan kusûrun benzeri, baş yarana lâhık olmamış olur. Belki, fazla olmuş olur. Bu durumda başı yarılan, kısâs ile tam diyet arasında muhayyer kılınır. Çolak ile sağlamda olduğu gibi.

İki el, bir ele karşılık kesilmez. Şâyet iki kimse, bir el üzerine bıçağı yürütüp kesseler, ikisinin de eli kesilmez. Yâni iki adam, bir bıçağı bir taraftan tutup; bir adamın eli üzere yürütüp el ayrılıncaya kadar kesseler, onların elleri kesilmez. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.); «Nefslere kıyâsla, ikisinin de elleri kesilir. Çünkü kollar nefse tâbidir. Fakat, ikisinden biri elin bir tarafından ve diğeri öbür tarafından bıçağı yürütse, hattâ iki bıçak ortada birbirine kavuşup el düşse, o zaman bunda ikisinden hiçbirine kısâs vâcib olmaz. Çünkü ikisinden her biri silâhı ancak uzvun bir kısmı üzerinde yürütmüştür.» **demiştir.**

Bizim delîlimiz şudur: İkisinden her biri, elin bir kısmını kesmiştir. Çünkü birinin gücü ile kesilen yer, diğerinin gücü ile kesilmemiştir. Şu hâlde bütünü, cüz ile kesmek câiz değildir. İki el ise, bir ele karşılık kesilmez. Çünkü eşitlik yoktur ve ikisinden her biri, bıçağı diğer taraftan yürüttüğü zamanki gibi olmuştur. Nefs (yâni insanı öldürmek) bunun aksinedir. Çünkü onda şart, yalnız dokunulmazlıkta eşit olmaktır. Kol ve bacaklarda eşitlik yararda ve değerde göz önüne alınır. Eli kesen kimseler, elin diyetini öderler. Çünkü eli yok etmek, ikisinin fiili ile hâsıl olmuştur. Böyle olunca, ikisinin üzerine yarım diyet vâcib olur ve her birine, mallarından dörttebir diyet vâcib olur. Nitekim, sebebi daha önce def'alarca geçti.

Şâyet bir adam, iki adamın sağ ellerini kesse; gerek berâber kessin ve gerekse birbiri ardınca kessin müsâvîdir. O iki adam hâzır oldukları vakit, o adamın sağ elini kesme hakları vardır. Bir elin de diyeti vardır. Yâni, nefs diyetinin yarısı vardır. Bu diyet, ikisi arasında taksîm edilir. İkisine kesme hakkının sâbit olmasına sebeb ise; istihkâk

sebebinde eşitlikleri, istihkâkda eşit olmalarını gerektirdiği içindir. Önce ve sonra olmaya bakılmaz. Bunlar terekede alacağı olan iki adama benzerler. **Bunun açıklaması şöyledir:** Çünkü, o elleri kesilen iki adamdan her birinin hakları elin tamâmında sâbittir. Zîrâ her biri hakkında sebeb tekarrür etmiştir. O da kesmektir. Birincinin hakkıyla meşgûl olunması, sebebin tekarrür etmesine engel değildir. Binâenaleyh, ikincinin hakkında dahî sebeb tekarrür etmiştir. Bundan dolayı, her ikisinin elini kesen bir köle olsa, O'nun rakabesini istihkâk husûsunda, ikisi de eşit olurlar.

Diyetin ikisi için sâbit olmasına gelince: Bilirsin ki, burada bedenin kol ve bacakları, mal hükmündedir. Yine bilirsin ki, kısâs her ikisine tam olarak sâbittir. Lâkin her biri hakkını hak ettiği gibi almamıştır. İmdi bizzarûre, mazlûmun hakkı zâlim üzerinde kalmasın diye, kol ve bacakların mâliyetine i'tibâr lâzım gelir. Bundan dolayı, diyet vâcib olur. Kısâs nefsde (canda) uygulandığı zaman; bunun aksine olur ki, o zaman diyet alınmadan, her ikisinin öldürülmesiyle yetinilir.

Musannıfın; «İki adamın sağ elleri» **diye kayd etmesine sebeb şudur:** Çünkü kesen kimse, şâyet adamın birinin sağını ve diğerinin solunu kesse, bu iki el sebebiyle, kesenin iki eli kesilir. Kezâ bir adamın iki elini kesse, hüküm yine böyledir. Şâyet elleri kesilen iki adamın biri hâzır olsa ve kesen kimsenin eli kesilse, diğer adam için diyet vardır. Yâni, bir elin diyeti vardır. Çünkü hâzır olan hakkını alabilir. Diğeri gelsin diye hakkını te'hîr vâcib değildir. Çünkü hakkı yakînen sâbittir. Diğerinin hakkı ise; istememek veyâ karşılıksız afv etmek veyâ anlaşma yapmak ihtimâlleri arasında müteredddiddir. Birinci adam hakkının tamâmını kısâsla alınca, ikincinin hakkı bir elin diyetinin tamâmında bâkî kalır. Çünkü kol ve bacaklar, nefsler gibi değildir. Nitekim, daha önce geçti.

Bir kimse, birine kasden ok atıp başka birini de yaralar ve ikisi de ölürse; okun önce vurduğu kimse için kısâs olunur. Çünkü, kasden atmıştır. **Ok atan kimsenin âkılesi için de, ikinci adamın diyetini ödemek gerekir.** Çünkü hatâdır

Bir adam, bir başka adamın elini kesse, ondan sonra öldürse, kaatil kesmesinin ve öldürmesinin mu'cebi (2) ile cezâlandırılır. Kasden kesmek ve kasden öldürmenin ikisinde de veyâ kasden kesmek ve hatâen öldürmekde, ya da hatâen kesmek ve kasden öldürmekde —kesmek ile öldürmek arasında gerek kesik yarası iyileşsin ve gerekse iyileşmesin— kaatil el kesmenin ve öldürmenin mu'cebi ile cezâlandırılır.

(2) **Mu'ceb:** İcâb etmiş, lâzım gelmiş; bir söz veyâ emrin icâbettiği şey, netice.

Kasden öldürmek ve kasden kesmeye gelince; eğer kesmekle öldürmek arasında kesilen elin yarası iyileşirse kesmekle kısâs olunur, ondan sonra öldürülür. Şâyet kesmekle öldürmek arasında kesilen elin yarası iyileşmediyse, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, yine kesmekle kısâs olunup, ondan sonra öldürülür.** Çünkü eli kesmek ve ondan sonra öldürmekde, sûreten ve ma'nen benzerlik vardır. **İmâmeyn'** (R. Aleyhimâ) **e göre, öldürülür, eli kesilmez.**

Kesmenin cezâsı, öldürmenin cezâsında dâhil olur. İki muhtelif duruma gelince; el kesen kimse şâyet kasden kesip, ondan sonra yanlışlıkla öldürdü ise, kestiği el için kısâs olunup; öldürdüğü can için de diyet alınır. Aksinde ise, el kesme için diyet alınıp, öldürme için kısâs olunur. Çünkü iki suç, muhtelifdir. İkisinden biri kasden, diğeri hatâendir. (3) İki hatânın arasında iyileşme olursa, yine cezâlandırılır. Yâni, el kesme ve öldürme diyeti vâcib olur.

Aralarında iyileşme olmayan iki hatâda, yâni yanlışlıkla kesme ve yanlışlıkla öldürmede kaatil bir tek diyet ile cezâlandırılır. Çünkü kesmenin diyeti, ancak fiilin eseri muhkem (sağlam) olduğu zaman vâcibdir. O da, sirâyet olmadığını bilmesidir. **Bu sûret ile, aralarında iyileşme olmayan iki kasdın arasında fark şudur:** Diyet, ma'kûl olmayanın benzeridir. İmdi asl olan, diyetin vâcib olmamasıdır. Kısâs, bunun aksinedir. Çünkü o, ma'kûlün benzeridir. **Sözün kısâsı, öldürmek ya kasdendir, ya da hatâendir. Kesmek de böyledir.** İmdi durum, dört olur. **Bundan başka kesmekle, öldürmek arasında yaranın iyileşmesi, iyileşmemesi vardır.** Böylece durum sekiz olur. Musannıf bunların birinin hükmünü açıklamıştır. Nitekim, yüz kamçının vurulmasında, vurulan kimse doksan kamçıdan sonra düzelir ve eser kalmaz da, son on kamçıdan ölürse; o zaman bir diyet ile yetinilir. Çünkü dövülen kimse, doksan kamçıdan sonra iyileşince geri kalan ancak ta'zîr hakkında mu'teber olur. **Kezâ, iyileşip eseri kalmayan her yara benzerinde, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, hüküm budur. İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre; bu işden anlayan bir âdil bilirkişinin hüküm vermesi** (Hükûmet-i adl) **gerekir.** İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre; **tabibin ücreti ve ilâçlarının kıymeti gerekir.** Eğer eser kalırsa, **bir âdil bilirkişinin** (Hükûmet-i adl'in) **hüküm vermesi ve katl için diyet gerekir.** Yakında **«Diyetler Bölümü»** nde açıklaması gelecektir.

Eli kesilen kimse, keseni afv eder de, o yaradan ölürse; kesen şahıs diyetini öder. Yâni bir adam, bir adamın elini kasden kesse ve eli ke-

(3) **Hatâen katl:** Bir insanı, kasde mukârin olmaksızın yanlışlıkla öldürmektir.
Hatâen cerh: Bir insanı, kasde mukârin olmaksızın yanlışlıkla yaralamaktır.

silen kimse, keseni afv etse, ondan sonra, o yaradan ölse, kesen kimsenin malından diyet verilmesi gerekir. **Yine, eli kesilen kimse, kesmekden meydana gelen şeyden veyâ cinâyetten afv etse, o afv nefsden** (yâni öldürmekten) **afvdir. Kaatile, bir şey lâzım gelmez.** Hatâ üçtebirden ve kasd bütününden i'tibâr edilir. Yâni cinâyet, hatâen olursa ve cinâyetten afv ederse; o afv, diyetten afvdir, diyetin üçtebirinden mu'teber olur. Çünkü diyet, maldır. Ona, vârislerin hakkı teallûk eder. Afv ise, vasiyyettir. Şu hâlde üçtebirden sahîh olur. Kasda gelince; onun gereği kısâsdır. Kısâs, mal değildir. Ona vârislerin hakkı da teallûk etmez. Şu hâlde ondan afv, kemâl üzere sahîh olur. **Bu, İmâm A'zam'** (Rh. A.) **a göredir.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre; **kesmekden afv, nefsden** (yâni, öldürmekten) **de afvdır.**

Baş yarığından afv, İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre; kesmekten afv gibidir.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre; **nefsden** (yâni, öldürmekten) **dahî afvdır.**

Bir kadın, bir adamın kasden elini kesse; adam o kesilen eline karşılık kadını nikâh ettikden sonra ölse, o kadına mehr-i misl verilmesi gerekir. Kadının da, kendi malından diyet vermesi gerekir. **Şâyet kesmek hatâ ile olursa, diyeti kadının âkılesi verir. Bu İmâm A'zam'** (Rh. A.) **a göredir.** Çünkü elden veyâ kesmekden afv etmek, kesmekden meydana gelen şeyden afv olmaz. **Kezâ ele veyâ kesmeye karşılık evlenmek, kesmekden hâdis olan şeyden dolayı evlenmek olmaz. Bu, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göredir.** Sonra, eğer kesmek kasden olursa, kol ve bacakta kısâsa karşılık evlenmek olur. Kısâs ise, istendiği takdirde, mal değildir. Sukût takdîrinde mal olmaması evleviyette kalır. **Şu hâlde kısâs, mehre elverişli olmaz. Böyle olunca, mehr-i misl vâcib olur.** Eğer, daha önce geçti ki, «Kısâs, erkek ile kadın arasında, el ve ayakta cârî olmaz. Şu hâlde, kısâsa karşılık kadın ile evlenmek nasıl sahîh olur?» denilirse, cevâb olarak biz deriz ki; **kasd için mu'ceb olan asl, kısâsdır.** Çünkü, **Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ

«Yaralar, birbirine kısâsdır.» (4) buyurmuştur.

Kısâsın düşmesine sebeb, imkânsızlıktır. Yâni, engel bulunduğu için hakkı almak mümkün değildir. Sonra, el kesen kadına diyet vâcib olur. Çünkü evlenmek, her ne kadar afvı içine alırsa da, lâkin elde

(4) Bk. Mâide sûresi; âyet : 45

bu kısâsdan afvdır. Şâyet yara sirâyet ederse, anlaşılır ki eli kesmek afvı kapsamayan öldürmedir. Şu hâlde, diyet vâcib olur. Çünkü nefsten (yâni öldürmekten) afv, sahîh değildir. O vâcib olan diyetin ödenmesi, kendi malı ile olur. Çünkü kasden vâki' olmuştur. Âkıle ise, kasden işlenen suçun diyetini yüklenmez. O el kesmek için diyet vâcib olunca, kadın için de mehr gerekir. Eğer mehr diyete eşit olursa, takas yapılır. Eğer ikisinden biri daha çok ise, daha çok olanın sâhibi diğerinden fazlasını alır. Eğer el kesmek hatâ ile olmuşsa, evlenmek, elin diyetine karşılık olur. Şâyet kesilen elin yarası nefse sirâyet edip adam ölürse, anlaşılır ki, el için diyet yoktur. Mehr-i müsemmâ dahî bulunmamaktadır. Şu hâlde, mehr-i misl vâcib olur. Nitekim erkek, kadın ile, elinde olan mala karşılık evlenip halbuki adamın elinde bir şey olmasa, mehr-i misl vâcib olduğu gibi. Diyet, öldürmenin kendisi ile vâcib olur. Çünkü bu, hatâdır. Mukâssa (takas) da olmaz. Çünkü diyeti, âkılenin vermesi gerekir.

Ben derim ki: Uygun olan, **muhtâr olan kavle göre, diyetin takas olmasıdır. O da, âkıle üzerine diyetin vâcib olmamasıdır. Belki, kaatilin malından vâcib olur.** Nitekim, yakında açıklaması gelecektir.

Eğer eli kesilen adam, elini kesen kadınla, eline ve ondan meydana gelen sirâyete karşılık evlense, ya da, cinâyete karşılık evlenip, bundan ölse, şâyet kesmek kasden ise, kadına mehr-i misl vardır. Çünkü bu, kısâsa karşılık evlenmektir. Kısâs ise, mal değildir, Binâenaleyh, mehr için elverişli olmaz. Şu hâlde mehr-i misl vâcib olur. Nitekim erkek, kadını şarâb veyâ domuza karşılık nikâh ettiği zamanki gibi. Kadına, hiçbir şey lâzım gelmez. Yâni ne diyet ve ne de kısâs vardır. Çünkü erkeğin hakkı, kısâsdır. Halbuki o, mehr olmak üzere düşmesine râzı olmuştur. Kısâs ise, mehre elverişli değildir. Böyle olunca, aslen düşmüştür.

Eğer kesmek yanlışlıkla vâki' oldu ise, âkıleden kadının mehr-i misli kadarı düşer. Çünkü bu takdirde, evlenmek diyete karşılıktır. Diyet ise, mehre elverişlidir. Eğer diyet, mehr-i misle eşit olursa ve erkeğin mehr-i mislden başka malı da olmazsa, âkıleye mehr-i mislden başka bir şey lâzım gelmez. Çünkü evlenmek aslî ihtiyâçlardandır. Bu durumda, malın hepsinden i'tibâr edilir ve âkıleler ondan, yâni mehrin, diyete eşit olmasından kadına bir şey borçlu olmazlar. Çünkü âkıleler, ancak kadının cinâyeti sebebiyle yükü üzerlerine alırlar. Onun için, nasıl borçlu olurlar?

Şâyet mehr-i misl, diyetten daha çok olursa, fazlasını ödemek gerekmez. Çünkü kadın, mehr-i mislden daha azına râzı olmuştur. Fazlalık en azda mu'teberdir. Yâni mehr-i misl, diyetten daha az olursa,

âkıleden mehr-i misl kalkar. Diyetten fazlası, âkıle için vasiyyettir ve o vasiyyet sahîhdir. Çünkü âkıle, yabancılardandır. Eğer o vasiyyet edilen fazla, üçtebir (sülüs) den çıkarsa, yine âkıleden kaldırılır. Eğer üçtebirden çıkmazsa, âkıleden üçtebir miktârı düşer ve fazlayı velîye öderler. Çünkü vasiyyet, ancak üçtebirden geçerli olur.

Bir kimsenin eli kesilirse, meselâ; Zeyd, Bekr'in elini kesip; Bekr kâdî huzûrunda bunu isbâtlayıp, kâdî kısâsa emrederse ve Zeyd'den Bekr için kısâs yapılır, meselâ, eli kesilirse ve ilk eli kesilen — ki Bekr'-dir — **ölürse; Bekr için kısâs olunan Zeyd, daha önce kestiği el için öldürülür.** Çünkü yara sirâyet etmekle, Zeyd'in suçu kasden öldürmek olduğu belli olmuş ve Bekr'in kısâsda hakkı nefsde olduğu anlaşılmıştır. Zeyd'den el kesmenin hakkını alması Bekr'in öldürmekde hakkının düşmesini gerektirmez.

Kendisi, başkasının elini kısâsen kesen kimse, kesilmiş elin yarası sirâyet edip ölürse, kesen kimse nefsi öldürme diyeti öder. Yâni kendisi için, başkasının kolunda kısâs hakkı olan kimse, hâkimin hükmü olmaksızın, o hakkı aldığı vakit yara nefse sirâyet eder de ölürse, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, nefs diyeti öder. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, ödemez. İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **nin sözü de budur.** Çünkü ikinci kesici, hakkını almıştır. O da, kesmektir. Hâl böyle olunca, sirâyetin hükmü düşer. Çünkü yaranın azıp bedene geçmesinden sakınmak, kesenin gücünün dışındadır. Binâenaleyh, kısâs kapısı kapanmasın diye, selâmet şartiyle kaydlanmamıştır. Şu hâlde kesen kimsenin durumu, hırsızın elini kesip yara bedene sirâyet edip hırsız öldüğü zaman imâmın durumu gibi olur. Nitekim **uzvu yarıp kan çıkaran** (bezzâg), **kan alıcı** (fessâd), **hacâmet eden** (haccâm) **ve sünnet eden** (hattân) **kimseler de böyledir.**

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur:** İkinci kesici, birinci kesiciyi haksız yere öldürmüştür. Çünkü, O'nun hakkı kesmektedir, Mevcûd olan ise, öldürmektir. Ancak şu kadar fark var ki, kısâs şübheden dolayı düşmüştür. Çünkü o, hatâ edici ma'nâsındadır. Çünkü, hakkını almayı kasd etmiştir. Öldürmeyi, kasd etmemiştir. Hatâen öldürmek ise, diyet icâb eder. Zikrettikleri mes'eleler bunun hilâfınadır. Çünkü onlarda hüküm, kâdîya vazîfeyi üzerine almakla kısâsen vâcib olur. Uzvu yarıp kan çıkaran ve kan alan kimseler ve benzerleri üzerine ücret akdi ve vâcibi ikâme ile amel, harbîye ok atmak gibi, selâmet şartına bağlanmamıştır.

Bizim mes'elemizde, ikinci kesici, hakkı almak ile afv etmek arasında muhayyerdir. Belki afv etmek mendûbdur. O'nun hakkını alma-

sı, selâmet şartına bağlıdır. Meselâ; ava ok almak gibi. **Fakîhlerin dedikleri budur.**

Bunun zâhirine şu soru vârid olur: Bu sûrette kısâsın bizzat yapılması, şâyet şübhe verip, kısâs düşerse; uygun olan birinci sûrette kâdînin hükmü şübhe verip, o şübhe ile kısâsın düşmesi idi. Çünkü kâdînin hükmü, bizzat hak almaya girişmek (mübâşeret) ten daha aşağı değildir.

Bu soruya karşılık olarak ben derim ki: Kâdînin hükmü, kısâsı düşürecek şekilde şübhe vermez. Belki kesmeyi (kat'ı) iddiâ eden kimse üzerine kısâsı icâb eder. Çünkü müddeî (iddiâ eden), kâdî katında, kestiğini iddiâ ve isbât edince; müddeînin isbâtı, kâdînin kesmek ile hüküm vermesini gerektirir. Bu durumda müddeî, kâdî için zorlayıcı hükmünde olur. Nitekim kendisi kısâsı yapıp, hatâ işleyen kimsenin hükmünde olduğu gibi. Belki ikrâhın ta'rîfi muktezâsı, kâdî hakîkaten zorlanmış olur. O da, bir kimseyi râzı olmadığı bir işi yapmaya kendi rızâsı yok iken sevketmektir. İhtiyârı bunda, dâhil değildir.

İmdi müddeî (iddiâ eden), **mükrih** (zorlayıcı) **veyâ mükreh** (zorlanan) **hükmünde olunca, kâdînin kısâs ile hükmetmesi gerekir.** Çünkü kâdî, bu takdirde onun âleti olur. Bu (kâdînin hükmü ile olan), kasden öldürmeye girişen (mübâşir) gibi olur. Nitekim, yerinde anlatıldı.

Elin diyeti, üzerinde nefs kısâsı alacağı bulunan kimsenin elini kestikten sonra afv eden kimseye âiddir. Yânî, öldürülen kimsenin velîsi, öldürenin elini kesdikden sonra öldürmekden onu afv etse, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, elin diyetini öder.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **ödemez.** Çünkü öldürülen kimsenin velîsi, bütün cüzleriyle nefsi telef etmeye hak kazanıp, ba'zısını itlâf etmiştir. Öldürmekden onu afv edince, bu afv itlâf ettiği cüzlerden başkasına âid olur.

İmâm A'zam Ebû Hanîfe' (Rh.A.) **nin delîli şudur:** Öldürülen kimsenin velîsi, hakkından başkasını almıştır. Lâkin şübhe sebebiyle, kısâs vâcib olmaz.

★ ★

بَابُ الشَّهَادَةِ فِي الْقَتْلِ وَاعْتِبَارِ حَالَتِهِ

ÖLDÜRMEDE ŞAHÂDET VE ÖLDÜRME HÂLİNE İ'TİBÂR BÂBI

Ölüm hâlinde kısâs, öldürülen kimsenin vârisleri için ibtidâen sâbit olur, yoksa verâset yoluyla sâbit olmaz. Ma'lûm olsun ki, **burada iki yol vardır.** Birincisi, **hılâfet yoludur.** Bu yol, **mûris hakkında mün'akid olan sebeble, ibtidâen, vâris için mülk sâbit olmasıdır.** Nitekim köle hîbe kabûl ettiğinde, o hîbe edilen mülk ibtidâen köleden hılâfet yolu ile efendi için sâbit olduğu gibi. Çünkü köle, mülke ehil değildir.

İkinci yol, **verâset yoludur.** Bu yol, **mülk, mûrise sâbit olduktan sonra mûristen vârise nakl ile vâris için sâbit olmasıdır.**

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ), **verâset yolunu kabûl edip demişlerdir ki:** Kısâs, ölüden mîrâs olarak alınır. Hattâ onda, vârislerin hisseleri **icrâ** olunur ve ölmezden önce afvı sahîh olur. Kısâs, mala dönüştükde; ölenin borçları ondan ödenir ve yine ondan vasiyyetleri yerine getirilir. Diyette olduğu gibi.

İmâm A'zam (Rh.A.) birinci yolu kabûl edip demiştir ki: Kısâs, mîrâs olarak alınmaz. Çünkü, o ölümden sonra intikâm ve öc almak için sâbit olur. Ölü ise, bunun ehlinden değildir. Kısâs, ancak ölen için mün'akid olan sebeble hılâfet yolu ile vârislere sâbit olur. Yâni vârisler, ölen kimsenin yerine geçip, ölü için sâbit olmadan, ibtidâen müstehık olurlar. Çünkü kısâs, yaralanan kimsenin ölümünden sonra mahallinde fiilin mülküdür. Ölüden ise, fiil tasavvur edilmez. Bundan dolayı yaralanan kimsenin ölümünden önce, vârislerin afvı sahîh olur. **Yaralanan kimseyi afvın sahîh olmasına sebeb, yaralanan kimse için mün'akid olduğundandır. Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın:**

وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا

«Haksız yere öldürülenin velîsine bir yetki tanımışızdır.» (1) âyet-i kerîmesi, **kısâsın ibtidâen mîrâsçılar için bir hak olarak sübût bulduğuna nassdır. Borç ile diyet bunun aksinedir.** Çünkü ölen kimse, malın mülkü için ehildir. Bundan dolayı bir kimse ağ kurup, o öldükden sonra, ağa av tutulsa, ölen kimse ona mâlik olur. İhtilâfın aslı şuraya râcîdir: **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, kısâs hakkını almak, vârislerin hakkıdır.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre ise; **ölünün hakkıdır. İmdi kısâs, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre; ibtidâen vârisler için sâbit hak olunca, onlardan birisi diğerlerinden vekâletsiz, onların haklarını isbâtta hasım olamaz.** Hâzır olanın delîl (beyyine) getirmesiyle, gâib hakkında kısâs sâbit olmaz.

Şâyet onlardan biri kardeşinin bulunmaması hâlinde babasının öldürülmesi üzerine delîl (beyyine) **getirse, bulunmayan kardeşi hâzır oldukda, kısâs hakkını almaya kudret hâsıl olması için; o delîli** (beyyineyi) **tekrar getirir. Hâzır olan, delîl getirdikde kaatil, bi'l-icmâ habs olunur.** Çünkü kaatil, öldürmekle ithâm edilmiştir. **İthâm edilen ise, habs edilir.**

Yanlışlık (hatâ) **ile öldürmek ve borç bunun aksinedir.** Eğer öldürme yanlışlıkla olursa delîli tekrâr getirmeye hâcet yoktur. Çünkü mu'cebi maldır ve sübûtunun yolu mîrâsdır. Borç da böyledir. Şâyet vârislerden biri, babasının fülân kimsede şu kadar alacağı vardır, diye delîl getirse, kardeşi hâzır oldukda delîli tekrâr getirmez. Kaatil, gâibin afv ettiğine delîl getirse, hâzır olan hasımdır ve kısâs düşer. Yâni, vârislerin ba'zısı gâib ve ba'zısı hâzır olsa, kaatil, hâzır olana; gâib olanın afv ettiğine dâir delîl gösterse, bu durumda hâzır olan hasmdır. Çünkü kaatil, kısâsda hâzırın hakkının düşmesini ve mala intikâlini iddiâ ediyor. Hakkın düştüğüne hükmedilince, hâzıra tâbi olarak gâibin üzerine hüküm verilmiş olur.

Kezâ iki adamın (ortak) **kölesi kasden öldürülse, o iki adamın biri gâib olsa, kaatil, hâzır olan ortağa; gâib olanın kısâsdan afv ettiğini iddiâ etse, hâzır olan hasmdır.** Eğer isbât ederse, zikredilen sebebden dolayı kısâs düşer.

İki velî ortaklarının afv ettiğini haber verseler, bu onlar tarafından kısâsı afv sayılır. Yâni, bir adam kasden öldürülse ve O'nun üç velisi olsa, o üç velînin ikisi, ortakları olan üçüncü velî afv etti, diye şahâdet etse, o ikisinin ihbârı kendileri nâmına kısâsı afvdır.

Bu mes'ele dört vech üzeredir. Musannıf **birinci vechi:** «Eğer kaatil

(1) Bk. İsrâ sûresi; âyet : 33

ile ortak o iki muhbiri tasdîk ederlerse, o ortak için bir şey yoktur.» **sözü ile zikretmiştir.** Çünkü, tasdîki ile nasîbini ibtâl etmiştir. İki muhbir için, diyetin üçteikisi vardır. Çünkü onların payları, mal olmuştur.

Musannıf ikinci vechi: «Ortak ile kaatil o iki muhbiri yalanlarlar ise, muhbirler için bir şey yoktur.» **sözü ile zikretmiştir.** Çünkü ikisi de, ihbârları ile kısâsda olan haklarını düşürüp, kısâs mala dönüşmüştür. Kaatil ile ortağın yalanlaması sebebiyle, muhbirler için mal da yoktur. İki muhbirin ortağı için, diyetin üçtebiri vardır. Çünkü muhbirlerin hakkı, kısâsda düşünce; ortaklarının hakkı da sâkıt olur. Zirâ parçalanmayı kabûl etmez ve kısâs hakkı, mala intikâl eder. Maldaki hakları dahî düşer. İmdi, o ikisinin ortağının hakkı kaldı. O da, diyetin üçtebiridir.

Musannıf üçüncü vechi: «Eğer, yalnız kaatil tasdîk edip, bir ortak o iki velîyi yalanlarsa, üç velîden her biri için diyetin üçtebiri vardır.» **sözü ile zikretmiştir.** Çünkü kaatil o iki muhbiri tasdîk edince, onlar için diyetin üçteikisini ikrâr etmiştir. Böyle olunca, diyet lâzım gelir, ortağın hakkının bâtıl olduğunu iddiâ etmiş, fakat tasdîk olunmayıp mala dönüşmüş ve kaatil diyetin üçtebirine borçlanmıştır.

Musannıf dördüncü vechi şu sözü ile zikretmiştir: «Eğer o iki muhbiri yalnız ortak tasdîk edip, kaatil yalanlarsa, ortak için diyetin üçtebiri vardır.» Yâni kaatil, diyetin üçtebirine borçlu olur. O da, ortağın hissesidir.

O üçtebir, iki muhbire sarf olunur. Çünkü ortağın zannına göre: Kendisini afv etmiştir. Çünkü o iki muhbiri tasdîk etmiştir. Binâenaleyh kaatilde, onun bir hakkı yoktur. İki muhbirin, kaatilden diyetin üçteikisini almaya hakları vardır. Kaatilin elinde kalan diyetin üçtebiri, kaatilin malı olup, o mal iki muhbirin hakkı cinsindendir. Şu hâlde, onlara sarf olunur. **Kıyâs, kaatile bir şey lâzım gelmemek idi.** Çünkü o iki muhbir, kaatil üzere mal iddiâ etmişlerdi. Kaatil ise, inkâr etmektedir. Bu durumda, sâbit olmaz. Kaatilin ortak için ikrâr ettiği şey, yalanlaması ile bâtıl olmuştur. (Yâni, O'nun bende hakkı vardır, demesiyle afv etmiştir.)

İstihsânın vechi şudur: Kaatil, iki muhbiri yalanlamakla meşhûdun aleyh için diyetin üçtebirini ikrâr etmiş olur. Çünkü onun zannınca kısâs, onların afvı haber vermeleri ile sâkıt olmuştur. Bu tıpkı ibtidâen afv etmelerine benzer. Mukarrun leh, (kendisi için ikrâr edilen kimse) kaatili gerçekten yalanlamamıştır. Belki vücûbu, başkasına muzâf kılmıştır. Bunun benzerinde, ikrâr geri dönmez. Meselâ; bir kimse; «Fülân kimsenin bende yüz dirhemi vardır.» dedikde, o fülân; «Be-

nim değildir. Lâkin o yüz dirhem fülânındır.» dese; bu durumda mal, ikinci fülân için olur. Burada da böyledir.

Öldürme olayının iki şâhidi; öldürmenin zamanında veya mekânında veyâ âletinde ihtilâf etseler, ikisinden biri sopa ile ve diğeri kılıç ile öldürdü, dese veyâ bir şâhid sopa ile öldürdü, deyip diğer şâhid öldürme âletini bilmiyorum, dese, o şâhidlik geçersiz olur. Çünkü öldürmek; zamanın, mekânın ve âletin değişmesi ile değişir. Hükümleri de değişir. Mutlak, mukayyede aykırıdır. İmdi her katle, tek kişi şahâdet etmiş olur. Böyle olunca, red edilir.

İki kişi, bir kimsenin öldürülmesi hakkında şâhidlik edip: «Öldürme âletini bilmiyoruz.» **deseler, bu takdirde kaatile diyet vâcib olur.** Kıyâs, **bir şey vâcib olmamak idi.** Çünkü öldürmek, âlete göre değişir. Böyle olunca şâhidlik edilen şey bilinmemiş olur. **İstihsânın vechi şudur:** Onlar mutlak ölüme şahâdet etmişlerdir. Mutlak, mücmel değildir, ki beyândan önce onunla amel imkânsız olsun. Şu hâlde öldürmenin iki mu'cebinden az olanı vâcib olur. O da, diyettir ve kaatilin malından vâcib olur. Çünkü öldürmede asl olan, kasddır. Öyleyse, âkileye bir şey lâzım gelmez. Nitekim, sebebi daha önce defalarca geçti.

İki adamdan her biri Zeyd'i öldürdüklerini ikrâr etseler ve Zeyd'in velîsi; «O'nu, ikiniz öldürdünüz.» **dese, o velînin, onları öldürmesi câiz olur.** Çünkü o iki adamdan her biri, tek başına öldürmenin tümünü ve üzerine vâcib olan kısâsı ikrâr etmiştir. Mukarrun leh (kendisi için ikrâr edilen), üzerine öldürmenin vücûbu hakkında da onu tasdîk etmiştir. Lâkin velî, mukırrı (ikrâr edeni), tek başına öldürmede yalanlamıştır. Mukarrun lehin, mukırrı ikrâr eylediği şeyin ba'zısında yalanlaması geri kalanında ikrârını ibtâl eylemez. Çünkü bu yalanlama, mukırrın tefsîkını (fâsık sayılmasını) gerektirir. Mukırrın fıskı, ikrârının doğruluğunu menetmez.

İkrâr yerine, şahâdet olursa geçersizdir. Yâni, iki adam; «Zeyd, Amr'ı öldürdü.» diye şahâdet etse ve diğer iki kişi de; «Amr'ı, Bekr öldürdü.» diye şahâdet etse; bu iki şahâdet geçersizdir. Çünkü meşhûdun leh olan velînin, şâhidi şâhitlik ettiği şeyin ba'zısında yalanlaması şâhidliğini ibtâl eder. Çünkü yalanlamak, fâsık saymaktır. Şâhidin fıskı ise, şahâdetinin reddini gerektirir.

İki kişi bir kimsenin yanlışlıkla öldürüldüğüne şâhitlik edip, diyet ödenmesine hükmedildikden sonra, öldürüldüğüne şahâdet olunan kimse diri olduğu halde çıkagelse, âkile diyeti velîye ödetir. Çünkü, velî diyeti haksız yere almıştır. Ya da şâhitlere ödetir. Çünkü mal, onların şahâdeti ile telef olmuştur.

Şâhidler de, velîden alırlar. Çünkü şâhidler, ödenene mâlikdirler. O da, velî'nin elinde olan şeydir. Gâsıbın; gâsıbını, gâsıbına ödetmesi gibi olur.

Kasd, hatâ gibidir, ancak rücûda değildir. Yâni, eğer şahâdet kasden öldürdü de, bu sebeble kendisi de öldürüldü, diye yapılır da; bundan sonra öldürüldü denilen kimse, diri olarak gelirse, öldürülen kimsenin vârisleri diyeti velîye ödetmek ile şâhidlere ödetmek arasında muhayyer kılınır. **Eğer şâhidlere ödetirlerse, şâhidler velîden alamazlar. Bu, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göredir.** Çünkü onlar, burada velî için mal olmayan şeyi vâcib kılmışlardır. O da, kısâsdır. İmdi, mal almalarına vech yoktur. Çünkü, ikisi arasında benzerlik yoktur. **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, velîden alırlar.** Hatâda olduğu gibi.

Şâhidler, kaatilin yanhşhkla yâhûd kasden öldürdüğünü ikrâr ettiğine şâhidlik etseler, o kimse diri olarak gelse, bir şey ödemezler. Çünkü, şahâdetlerinde yalanları ortaya çıkmamıştır.

Başkalarının hatâ hakkmdaki şahâdetleri üzerine şâhidlik etseler de; âkıle üzerine diyetle hükmedildikden sonra, öldürüldüğüne şahâdet edilen kimse, diri olarak gelse, yine bir şey ödemezler. Çünkü, şahâdetlerinde yalan söyledikleri ortaya çıkmamıştır. Zirâ meşhûdun bih, usûlün (asıl şâhidlerin) öldürmek üzere şahâdetidir. Yoksa, öldürmenin kendisine şahâdet değildir.

İki sûrette de velî, diyeti âkıleye öder. Çünkü, velînin âkıleden diyeti haksız yere aldığı ortaya çıkmıştır.

Bundan sonra musannıf, öldürmek hakkında şahâdet mes'elelerini açıklamayı bitirince, öldürme hâlinin i'tibâra alındığı mes'eleleri açıklamaya başlayıp şöyle dedi: **İ'tibâr, atma hâlinedir, ulaşmaya değildir.** Ma'lûm ola ki, asl olan; damân (2) (ödetme) ve helâl olma hakkında i'tibâr, atma vaktinedir. Çünkü ödetme, ancak cinâyetle vâcib olur ve kişi ancak kendi ihtiyârı altına giren bir fiil ile suçlu olur. O fiil de atmaktır, ulaşmak değildir. **Binâenaleyh, bir kimse bir Müslümana ok atsa ve kendisine ok atılan Müslüman** — Allah korusun — **mürted olsa** yâni dinden çıksa **ve ok O'na ulaşıp ölse, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre; oku atan kimse, o mürtedin vârislerine diyeti öder;** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)**; atan kimsenin bir şey ödemesi gerekmez ve O'na bir şey lâzım**

(2) **Damân** (zımân); olmuş veyâ olacak bir zarara karşı verilen sağlamlık nesnesidir. Ya da zımân; bir başka kimse üzerindeki vâcib olan hakkın iltizâmından ibârettir. **Mecelle'nin 416. maddesine göre zamân (damân);** bir şeyin misliyyâttan ise mislini ve kıyemiyyâttan ise kıymetini vermektir.

gelmez, demişlerdir. Çünkü telef, ma'sûm olmayan mahâlde hâsıl olmuştur. Ma'sûm olmayanın itlâfı hederdir, yâni boşa gider.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Ok atılan kimse, atma vaktinde ma'sûmdur. İ'tibâr da, atma vaktinedir.

Kendisine ok atılan köleye ok, efendisi O'nu âzâd ettikden sonra ulaşıp ölse, kölenin kıymetini efendisine ödemek gerekir. Çünkü köle, oku atma vaktinde memlûktür. **İmâm Muhammed** (Rh.A.); «Vurulduğu hâldeki kıymeti ile vurulmazdan önceki kıymeti arasındaki fazlalığı ödemek gerekir.» **demiştir.**

Ava ok atıp da ihrâmdan çıkan Hacıya, akabinde ok ava isâbet ettiği takdîrde, cezâ vâcib olur. Çünkü muhrim, oku atma vaktinde ihrâmlı idi.

İhrâmlı olmayan kimse ava ok atıp, muhrim olduktan sonra ok ava ulaşsa, cezâ gerekmez. Çünkü, oku atma vaktinde ihrâmlı değildir.

Bir kimse; recm hükmünü giyen birine ok atar da ok, şâhidi vazgeçtikten sonra vâsıl olursa, bir şey ödemez. Çünkü recmedilmesine hükmedilen kimsenin, atma vaktinde kanı mubâhdır.

★ ★

كِتَابُ الدِّيَاتِ

DİYETLER BÖLÜMÜ

Diyât; diyetin çoğuludur ve masdardır. **Öldürülen kimsenin velîsine, can** (nefs) **bedeli olan mal verildiği zaman**; «Kaatil, maktûle diyet verdi.» **denir.**

Sonra, **masdar ile adlandırmak kabîlinden, o mala diyet denilmiştir.**

وَعَدَ «vaade» den gelen عِدَةٌ «idetün» kelimesinde olduğu gibi, birinci harf (yâni fâel-fiil) mahzûftur. **Muğrib'ul-Lûğa'da böylece zikredilmiştir.**

Erş (sakatlama diyeti), **cana kıymakdan aşağı olan sakatlamalardan dolayı vâcib olan mal için isimdir.**

Diyet, altından bin dinardır. Gümüşten, **onbin dirhemdir.** Deveden, **yalnız yüz devedir.** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; **diyet, ancak bu üç mallardan olur. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ); **«Bu üç maldan olmakla berâber, sığırdan ikiyüz sığır ve koyundan ikibin koyun, hullelerden ikiyüz hulle** (yâni yeni ve iyi giyecek) **dir ve her hulle iki elbisedir.»** demişlerdir.

Bu yüz deve, kasden öldürmeye benzer öldürmede dört çeşit rub' (yâni, dörttebir) **dur.** Musannıf, bu dörttebirleri; şu sözü ile açıklamıştır: Bint-i mahâz'dan (1), yirmibeş deve; bint-i lebûn'dan (2), yine yirmibeş deve; hıkka'dan (3), yine yirmibeş deve ve cezaa'dan (4), yine yirmibeş devedir. **Bu, diyet-i mugallâzadır.** (5) **Gâyet'ul-Beyân'da, Ku-**

---

(1) **Bint-i mahâz;** devenin bir yaşını tamamlayıp, ikinçisine girenidir.

(2) **Bint-i lebûn;** iki yaşını tamamlayıp, üçüncü yaşına giren devedir.

(3) **Hıkka;** üç yaşını tamamlayıp, dört yaşına giren devedir.

(4) **Cezaa;** devenin dört yaşını tamamlayıp, beş yaşına girenidir. Bu deve çeşitlerinin açıklaması daha önce «Zekât Bölümü» nde geçti.

(5) **Diyet-i Mugallâza;** kasden öldürmeye benzer öldürmede gereken tazminattır.

dûrî şerhinden nakledilmiştir ki; Diyetin tağlîzı (ağır diyet) —her ne kadar tağlîzın keyfiyetinde ihtilâf var ise de— **Ömer, Ali, İbn Mes'ûd, Zeyd, Ebû Mûsâ el-Eş'ârî ve Muğîre b. Şu'be Hazerâtmdan** (Allah hepsinden râzı olsun) **rivâyet edilmiştir.**

İmâm A'zam (Rh.A.) **ve İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre; diyet-i mugallâzanın miktârı, burada zikredilen kadardır.** İmâm Muhammed (Rh.A.) ve İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre; **otuz hıkka ve otuz cezaa ve kırk seniyyedir.** (6) Hepsinin yavruları karınlarında yaratılmış olmalıdır.

Yanlışlık (hatâ) **ile öldürmede; deve miktârı ve cinsi, zikredilen dört kısımdan ve ibn-i mahâzdan** (7) **oluşan beştebirlerdir.** Yâni, yirmi bint-i mahâz, yirmi bint-i lebûn, yirmi hıkka, yirmi cezaa ve yirmi ibn-i mahâzdır. **Bu, İbn Mes'ûd'** (R.A.) **un sözüdür. Biz, bu sözü almışızdır.**

Yanlışlıkla (hatâen) **öldürmenin keffâreti; Nass-ı Kerîmde zikredilen şeydir. O da, mü'min bir köleyi âzâd etmektir.** Eğer ondan âciz olursa, **iki ay ard arda oruç tutmaktır.** Yemek yedirmek, bu keffâret için sahîh olmaz. Çünkü yemek yedirmek husûsunda nass yoktur. **Miktârlar tevkîf ile, yâni şerîattan öğrenmek ve işitmekle bilinir.**

Öldürme keffâreti için, ana karnındaki yavruyu (cenîni) **âzâd etmek de sahîh olmaz.** Çünkü, O'nun hayâtı ve selâmeti bilinmez. Ana-babasından biri Müslüman olan süt çocuğunu, keffâret için vermek sahîhdir. Çünkü tebâiyetle Müslümandır. Zâhir olan, (el, kol ve ayaklar gibi) uzuvların sağlam olmasıdır.

Kadının diyeti, cana kıymak (yâni öldürmek) **ve candan aşağısında erkeğin diyetinin yarısıdır. Bu lafz, mevkûf olarak Hz. Ali'** (R.A.) **den, merfû olarak da Nebî-i Ekrem'** (S.A.V.) **den rivâyet olunmuştur.**

Diyette; Zimmî, Müslüman gibidir. Çünkü, Resûlüllah (S.A.V.) :

دِيَةُ كُلِّ ذِي عَهْدٍ فِي عَهْدِهِ أَلْفُ دِينَارٍ

«Her ahd sâhibinin ahdi hâlinde diyeti, bin dînârdır.» buyurmuştur. **Bu hadîs-i şerîf ile, Ebû Bekr ve Ömer** (R. Anhümâ) **hüküm vermişlerdir.**

İnsanı öldürmekde, burnun yumuşak yerinden kesmekde veyâ yaralamakta ve konuşmaya mâni' olursa veyâ harflerin çoğunu çıkarma-

(6) **Seniyye;** önden olmak üzere iki alttan, iki üstten dört dişi düşmüş devedir.

(7) **İbn-i Mahâz;** bir yaşını tamamlayıp, ikinci yaşına giren erkek devedir.

yı engellerse, dilde; zekerde ve haşefede; aklı, işitmeyi, görmeyi, koku almayı, tat duymayı gidermekte ve sakalda eğer tıraş edip, bitmezse ve başın kıllarında eğer tıraş olunup, başkası bitmezse, diyet vardır.

Ma'lûm olsun ki, **eğer suç işleyen kimse el ve ayak gibi uzuvlarda, tam olarak menfaat cinsini yok ederse veyâ güzelliğin kemâlinden insanda aranan şeyi yok ederse; o kimseye diyetin hepsi vâcib olur.** Çünkü, bir bakımdan nefsi itlâf etmiştir. Bu, insana ta'zîm için her bakımdan itlâfa mülhaktır. **Bu ilhâkın aslı, Resûlüllah'** (S.A.V.) **ın dilde ve burunda diyetin hepsi ile hüküm vermesidir.** Hz. Ömer (R.A.); bir adam, bir başka adamın başı üzerine vurup; vurulanın aklı, işitmesi, görmesi ve konuşması yok olmakla dört diyet ödenmesine karar vermişti.

Yine, **insan bedeninde ikişer olan şeyler dahî zikredilen gibidir.** Yâni iki kaş, iki göz, iki el, iki ayak, iki dudak, iki kulak, iki haya (erkeklik bezi, husye) ve kadının iki memesi gibi. **Bunlardan her ikisinde vâcib olan tam diyettir. İkisinden her birinde, diyetin yarısı vâcib olur.** Saîd b. Müseyyeb (R.A.), **Nebî-i Ekrem'** (S.A.V.) **den bir hadîsde böyle rivâyet etmiştir.** Zikredilen şeylerin her birinde diyetin yarısı vardır. **Nebî-i Ekrem'** (S.A.V.) **in, Amr b. Hazm** (R.A.) **için yazdığı mektupta: «İki gözde tam diyet ve ikisinden birinde diyetin yarısı vardır.»** (8) buyurmuştur. Çünkü onlardan ikisinin yok olmasında, menfaat cinsinin veyâ güzelliğin kemâlinin yok olması vardır. Şu hâlde diyetin tamâmı vâcib olur. İkisinden birinin yok olmasında, menfaat cinsinin ve gü-

(8) Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm, babasından, o da dedesinden (R. Anhüm) işitmiş olarak rivâyet edildiğine göre; **Peygamber** (S.A.V.), **Yemen'lilere bir mektub yazmış,** müteakîben ceddi hadîsi rivâyet etmiştir.

Hadîs-i şerîf şöyle başlar:

«Muhammed Peygamber'den; Şurahbil b. Kelâl ve Nuaym b. Abd-i Kelâl ve el - Hars b. Abd-i Kelâle. Bundan sonra;

«Hiç şübhe yok ki, eğer bir kimse, bir Mü'mini bir kabahatsiz, şâhidlerin gözü önünde öldürürse, muhakkak bu katil (mûcib-i) **kısâsdır. Ancak, öldürülenin velîleri râzı olursa, o başka. Yine şübhesiz ki; nefîs hakkında diyet, yüz devedir. Burunda, bütünü kesildiği zaman diyet vardır. Dilde diyet, dudaklarda diyet, zekerde diyet, hayalarda diyet, bel kemiğinde diyet, gözlerde diyet vardır. Bir ayakta, yarım diyet; imik yarmakta, diyetin üçtebiri; derin yarada, diyetin üçtebiri; kemiği kırılan yarada, onbeş deve vardır. El ve ayak parmaklarının herbirinde on deve; dişde, beş deve; kemiği görünen yarada, beş deve vardır. Hem muhakkak kadına mukabil erkek öldürülür. Altını olanlara bin altın vermek lâzımdır.»**

Bu hadîsi **Ebû Dâvûd** mürseller arasında tahrîc etmiştir. O'nu **Nesei, İbn-i Huzeyme, İbni'l - Cârûd, İbn-i Hibban** ve **Ahmed** de tahrîc etmiş; fakat sahîh olup olmadığında ihtilâfa düşmüşlerdir.

(Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu, c. 3, s. 529; **Tâc Tercemesi, Bekir Sadak,** c. 3, s. 20)

zelliğin kemâlinin yarısının yok olması vardır. Öyleyse diyetin yarısı vâcib olur.

Yine, **iki gözün kirpikleri yok edilse, hepsinde, yâni altında ve üstünde, kirpiklerin hepsinde tam diyet vardır.** Kirpiklerden ikisinde, **diyetin yarısı vardır.** (9) Kirpiklerin birinde, **diyetin dörttebiri vardır.**

Elin veyâ ayağın her bir parmağında diyetin ondabiri vardır. Çünkü, **Resûlüllah** (S.A.V.) :

لِكُلِّ أُصْبُعٍ عَشْرٌ مِنَ الْإِبِلِ

«Her parmak için on deve (verilir).» buyurmuştur.

Üç mafsalı (eklemi) **olan parmakta, o mafsalın birinde bir parmağın diyetinin üçtebiri vardır.** Çünkü bir mafsal, parmağın üçtebiridir. **Başparmak gibi iki mafsallı olursa, diyetin yarısı vardır.** Çünkü bir mafsal, onun yarısıdır. Bu diyet, elin parmakları üzere taksîmin benzeridir. Nitekim, dişin tamâmında olduğu gibi. Yâni **her bir dişte, diyetin ondabirinin yarısı vardır.** O da, **deveden beştir.** (10) Çünkü, **Ebû Mûsa el-Eş'ârî** (R.A.) **hadîsinde, Resûlüllah** (S.A.V.) :

فِي كُلِّ سِنٍّ خَمْسٌ مِنَ الْإِبِلِ

«Her dişde, beş deve verilir.» (11) buyurmuştur.

Dirhemlerden, beşyüz dirhem. «Eğer biz böyle dersek, bir kimsenin dişlerinin hepsi yok edildiği zaman, bir diyetten fazla verilmiş olur. Çünkü dişler, ekseriyetle otuzikidir. Hepsinin yok edilmesinde, menfaat cinsi yok olduğu için bir cihetle canı (nefsi) yok etme vardır. Çünkü dişlerin yokluğu, ma'nen insanı öldürmek gibi olur. Bir vechle yok etmenin hükmü; her vechle yok etmenin hükmünden fazla olamaz.» diye sorulacak olursa, **cevâbında biz deriz ki;** «Bu, kıyâsın hılâfına nass ile sâbittir. Şu hâlde, soru sorulamaz.» **Gâyet'ul-Beyân'da da böyle zikredilmiştir.**

---

(9) **Çift olan organların herbirinde, yarım diyet vardır.** (Kudûri.)

(10) Bir adamın dişini koparır ve yerine başka diş biterse, diyet kalkar. **(Kudûrî, El - İhtiyâr.)**

(11) Dişler ve azı dişleri, diyet bakımından eşittir. **(Kudûri.)**

Bu, kıyâsın hılâfına sâbit olunca, ma'nâsı gayr-ı ma'kûl (akıl ermez) olur. İmdi onun için, ma'kûl vech zikretmek vâcib olmaz. **Eğer bu soru, teberru' yolu ile murâd olunursa, vech Sadru'ş-Şerîa' (Rh.A.) nın zikrettiği şu sözdür:** Dişlerin sayısı, her ne kadar otuziki ise de, sondaki dört diş erginlik dişleridir. Kimi insanlarda bitmez. Kimi insanlarda da, ba'zısı biter. Ba'zı insanlarda da, hepsi biter. Şu hâlde, dişler için ortalama sayı otuzdur. Sonra, dişler için iki menfaat vardır. Biri zînet (süs), biri de çiğnemektir. Şâyet bir diş düşse, onun menfaati tamâmiyle bâtıl olur. Dişin diyete karşılık olan menfaatinin yarısı — ki o çiğneme menfaatidir — her ne kadar diğer yarısı — ki zînettir — geri kalsa da, dişin menfaati tamâmiyle yok olmuş sayılır. Dişin ortalama sayısı otuz olunca, bir dişin menfaati otuzda birdir ve bir dişin menfaatinin yarısı, altmışda birdir. İkisinin toplamı, yirmide bir (nısf-ı öşr) dir.

Vurmakla faydası elden giden bir uzvun diyeti; çolak olan el, a'mâ olan göz ve nesli kesilen sulb (sırt omurgası) **gibidir.** (12) Çünkü diyetin vâcib olması, menfaat cinsinin yok olmasına bağlı olur. Menfaatsiz sûrete i'tibâr edilmez. **Ancak itlâf sırasında menfaatten tecerrüd etmiş olursa, çolak el gibi güzelliği de yoksa, bu takdirde âdil bir kişinin** (Bilirkişinin) **hüküm vermesi gerekir.** Ya da, dik duran kulak gibi, güzelliği var ise, diyeti tamâmiyle vâcib olur. **Bunu, Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.**

★ ★

(12) **Vurularak işe yaramaz, duruma getirilen uzuvda, tam diyet vardır.** Nitekim, kesildiği zaman da tam diyet gerekmektedir. Kolun çolak olması ve gözün görme duyusunu yitirmesi gibi. **(Kudûrî.)**

فَصْلٌ

لَا قَوَدَ فِي الشِّجَاجِ إِلَّا فِي الْمُوضِحَةِ عَمْدًا

BİR FASIL
BAŞ YARIKLARINDA KISÂS YOKTUR. ANCAK KASDEN YAPILIP, KEMİĞE VARAN YARIKLARDA KISÂS VARDIR

Baş yarıklarında kısâs yoktur. Ancak kasden yapılıp, kemiğe varan yarıklarda vardır. Mûdiha, **başın kemiğine varan, yâni kemiği gösteren yarıktır.** Çünkü o yarıkda eşitliği gözetmek, yarığın derinliğini misbâr ile yâni, yara fitili ile veyâ mil ile yoklamakla mümkün olur. Ondan sonra onun kadar demir bir şey alıp, onunla kesilen yer kadar kesilir. **Zâhir rivâyette; mûdihadan azında da, kemiğe varan yarık gibi, kısâs vâcib olur.** Bunu, **İmâm Muhammed** (Rh.A.), «El-Asl» **adlı kitabda zikretmiştir. Esâh olan budur.** Çünkü mûdihada zikredilen i'tibâr ile azında da eşitliği gözetmek mümkündür. **Bunu, Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Yanlışlık (hatâ) **ile olan baş yarıklarında, diyetin yirmide biri vardır. Hâşime olan baş yarığında** — ki o, kemiği kırılan yarıktır — **diyetin onda biri vardır. Kemiği kırıldıkdan sonra, kemiği eğrilende diyetin onda biri ile berâber yirmide biri vardır.**

Âmme'de — ki beyin zarına ulaşan yarıktır. Beyin zarı ise, beyini toplayan ince bir deridir — **ve beyine ulaşıp «dâmiğa» adı verilen yarıkda** — ki bu dâmiğayı **İmâm Muhammed** (Rh.A.) zikretmemiştir. Çünkü ondan sonra âdeten artık insan yaşamaz. Şu hâlde dâmiğa öldürmek olur, yoksa yarıklardan sayılmaz. Halbuki konu yarıklar hakkındadır. — **Ya da, câife'de** — ki beyinin içine ulaşan yarıktır — **diyetin üçte biri vardır. Bu zikredilenlerin hepsi hadîs ile sâbittir.**

Diğer tarafa geçen câifede, diyetin üçte ikisi vardır. Çünkü Hz. Ebû

Bekr (R.A.) **bu vech üzere hüküm vermiştir.** Bir de: Bunlar iki câifedirler. Diyetin üçte ikisi lâzım gelir.

Hârısa da — ki derisi tırmalanıp kan çıkmayan — **ve dâmia** — ki tırmalanıp (soyulup), kan çıkıp akmayan, belki yara yerinde gözyaşı gibi toplanandır — **ve yine dâmiyede** — ki kanı akıtandır — **ve bâdiada** — ki deriyi kesendir — **ve mütelâhımede** — ki başın etini alıp, yâni etini kesip onu koparandır — **kezâ simhâkda** — ki başın eti ile kemiği arasında olan ince deriye ulaşan yarıktır. Buna, simhâk adı verilir. — **Bu zikredilenler hakkında, bu işden anlayan âdil bilirkişinin hüküm vermesi** (Hükûmet-i adl) (1) **gerekir. Çünkü bunlarda Şer'an takdîr edilmiş diyet** (erş) **yoktur.** (2) Bunların heder olmaları (yâni cezâsız bırakılmaları) dahî mümkün olmaz. Şu hâlde bunlar hakkında âdil bilirkişinin hüküm vermesi gerekir. **Bunların hüküm vermesi** (Hükûmet-i adl) **mes'elesi, İbrâhim en-Nehaî'** (Rh.A.) **den ve Ömer b. Abd'ul-Azîz'** (Rh.A.) **den rivâyet edilmiştir.**

Musannıf, Hükûmet-i adl'i (yâni âdil bilirkişinin karar vermesini) **şu sözü ile açıklamıştır:** Başı yaralanmış olan kimseye bu yarık eserini göz önüne almadan, köle olduğu hâlde kıymet takdîr edilir. Sonra o eser ile köle olduğu hâlde kıymet takdîr edilip, iki kıymetin arasında olan miktâr, hükûmet-i adl'in takdîr edeceği diyettir. İmdi başı yarılan hür kimse, köle farz edilip ve bu yarık eseri olmadan onun kıymeti bin dirhem ve eser ile dokuzyüz dirhem olsa, bu durumda iki kıymet arasında fark yüz dirhemdir ve yüz dirhem, bin dirhemin ondabiridir.

---

(1) **Hükûmet-i adl:** Miktârı şer'an belirli olmayıp, ehl-i vukûf'un, yâni bilirkişinin usûl-ü dâiresinde takdîr ve ta'yin edeceği diyettir. Buna **(hükmü'l-adl)** de denir.

(2) Hulâsa; **baş yarıkları** (şecce) **on çeşittir.**

a) Mûdiha: Başın kemiğine kadar varıp, kemiğin gözüktüğü yarık.
b) Hâşime: Kemiği kırılan yarık.
c) Âmme: Beyin zarına ulaşan yarık.
d) Câife: Beyinin içine ulaşan yarık.
e) Hârısa: Kan çıkmayacak şekilde yalnız derinin yırtılması.
f) Dâmia: Üzerine gözyaşı miktârı kadar kanın çıktığı yara.
g) Dâmiye: Kan akıtan yara.
h) Bâdia: Deriyi kesen yara.
ı) Mütelâhıme: Başın etini kesip, koparan yaradır.
j) Simhâk: Başın eti ile kemiği arasında olan ince deriye ulaşan yarık.

Kemiğe işleyen yarıkda kasıdlı ise kısâs var, diğerlerinde ise yoktur.

Kemiğe dayanan yarıktan aşağısında **âdil bir kimse** (Hükûmet-i adl) nin hakemliğine müracaat edilir.

Kemiğe dayanan yarıkta, kasıdsız ise, diyetin yirmide biri ödenir.
Kemiği delen yarıkta, onda bir diyet vardır.
Kemiği koparan yarıkta, onda birbuçuk diyet vardır.
Beyin zarına dayanan yarıkta, üçte bir diyet vardır.

Diyetten bu fark alınır. Diyet ise, onbin dirhemdir. Ondabiri, bin dirhemdir. İşte Hükûmet-i adl, budur. **Fetvâ bununladır. Bu söz, Kerhî' (Rh.A.) nin zikrettiği şu şeyden sakınmadır. Kerhî** (Rh.A.); «Mûdihadan olan bu yarığın miktârına bakılır. Diyetin yirmidebirinden, o miktâr vâcib olur.» demiştir. **Şeyh'ul-İslâm** (Rh.A.); **«Kerhî'** (Rh.A.) nin sözü daha doğrudur. Çünkü Hz. Ali (R.A.), dilinin ucu kesilen kimsede bu yolu seçti.» demiştir. **Bunu, Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Elin parmaklarında, ayasız ve aya ile berâber olmasında, diyetin yarısı vardır. Yâni diyet (erş), aya sebebiyle fazla olmaz. Çünkü, ayaya tâbidir. Belki vâcib olan her bir parmakda, on devedir. İmdi beş parmakda, bizzarûre elli olur. O da, diyetin yarısıdır.

Kolun yarısında, parmak diyetinin yarısı ve kolun yarısı için âdil bilirkişinin takdîr edeceği miktâr vardır. (Yarım diyet, parmaklar için ve âdil bilirkişinin takdîr edeceği diyet kolun yarısı içindir.) Kendisinde parmak olan ayanın kesilmesinde, bir parmak için diyetin ondabiri gerekir. Eğer ayanın parmağı iki tâne olursa, onda diyetin beştebiri gerekir.

El ayası için bir şey yoktur. Nitekim, yukarıda geçti.

Ziyâde parmakta, küçük çocuğun gözünde, zekerinde ve dilinde, — eğer bu üç şeyin her birinin sıhhati, gözde görmesine, zekerinde harekete ve dilinde konuşmasına delâlet eden şeyle bilinmezse — **bunlarda Hükûmet-i adl gerekir. Eğer bu şeylerden her birinin sağlam olduğu bilinirse, bu takdîrde diyet vâcib olur.** Çünkü bundan sonra kasıdda ve hatâda o küçük çocuk bâliğ hükmündedir.

Mûdiha aklını ve başının kılını giderirse, erşi diyette dâhil olur. Yâni bir adam, birinin başını mûdiha ile yarsa da aklı ve başının kılları gitse, bir daha başında kıl bitmese; mûdiha erşi, diyette dâhildir. Çünkü aklın yok olması, bütün uzuvların menfaatini ortadan kaldırır. Çünkü akılsız intifâ' olmaz. Bu durumda başı, mûdihaten (yâni kemiğe kadar) yarılıp, ölmüş gibi olur. **Mûdihanm diyeti** (erşi), **başın saçından bir cüz yok olmakla vâcib olur. Hattâ o saç yeniden bitse, diyeti düşer. Diyet, saçın hepsinin yok olması ile vâcib olur.** Hepsinin diyete teallûkları bir sebeb iledir. O da, saçın hepsinin yok olmasıdır. İmdi cüz, o külde dâhil olur. Meselâ; bir adamın, bir parmağı kesilip o sebeble eli telef olması gibi.

Bir kimsenin mûdihaten (kemiğe kadar) **başı yarıldıkda, kulağı sağır veyâ gözü görmez olsa, veyâ konuşmaya kâdir olmasa, zikredilenin aksine olur. Bu üç şeyin biri gitse, mûdihanm diyeti** (erşi), **onlardan birinin erşinde dâhil olmaz.** Çünkü onlardan her biri, nefsden aşağı bir suçtur ve menfaat ona mahsûsdur. Böylece, çeşitli uzuvlara benzemiş-

tir. Akl bunun hılâfınadır. Çünkü onun menfaati, bütün uzuvlara âiddir. Nitekim, daha önce geçti.

İşitmenin yok olduğunu bilmenin yolu, üzerinde suç işlenmiş olan kimseyi kendi hâline bırakmaktır. Ondan sonra, O'na seslenilir. Eğer cevâb verirse veyâ yüzünü döndürüp bakarsa, işitmesinin yok olmadığı anlaşılır. (3) «Fetâvâyı Suğrâ»'**da böyle zikredilmiştir.**

Görmenin yok olduğunu bilmenin yolu, ehl-i basîrete (yâni, bu işden anlayanlara) **gösterilmesidir.** Eğer ehl-i basîret, **görmesinin yok olduğunu bildirirlerse, diyet vâcib olur.** Eğer ehl-i basîret, **bilmiyoruz, derlerse, da'vâ ve inkâra i'tibâr edilir.** Üzerinde suç işlenen — ki dövülen kimsedir — suçluya; «Beni kör ettin.» diye da'vâ edip ve döven inkâr ederse, müddeîden delîl (beyyine) istenir. Müddeî delîl getirmekten âciz olursa, bilmeye değil, kesinliğe yemîn etmesiyle berâber, söz dövenin (vuranın) dir. Yâni, bu suçu işlemediğine dâir yemîn ettirilir. Eğer yemînden çekinirse, erş (diyet) ile hükm olunur. **Bu da,** «Fetâvâyı Suğrâ»'**da zikredilmiştir.**

İki gözün gitmesinde kısâs yoktur. Belki mûdihanın (yâni kemiğe kadar olan baş yarığının) ve iki gözün diyeti vardır. **Yâni bir kimse, birinin başını yarıp gözlerini yok etse, onda kısâs yoktur. Belki, mûdihada ve gözlerinde diyet vâcib olur.** Çünkü fiilin sirâyeti, fiilin başlangıcı ile berâber bir tek şey gibidir. Zirâ sirâyet, bu suçtan ayrı olmaz. Halbuki ikisinden birinin diğeri ile birleşmesi vâsıtası ile bir bakımdan mahâlde birleşme vardır.

Şâyet fiilin sonu kısâsı gerektirmezse, fiilin başı da kısâsı gerektirmez. (4) Çünkü fiil başlangıca nazarla, her ne kadar kasden olsa da,

---

(3) **Ali el-Makdisî'** (Rh.A.) **nin beyânına göre;** zikredilen diğer şeylerin yok olduğunu anlamak şöyle olur:

Konuşmada, diline iğne batırılır. Kara kan çıkarsa doğrudur, çıkmazsa değildir.

Koklamak, pis şeyleri koklatmakla olur.

Tatmak, dalgın bir zamanda tatlıdan sonra Ebû Cehil karpuzu gibi acı bir şey yedirmekle olabilir. **(Şürünbülâlî.)**

(4) Burada doktorlarla ilgili bir husûsû da belirtelim:

Amr b. Şuayb'dan, o da babasından, o da dedesinden (Radiyallâhü Anhüm) **merfu' olarak rivâyet olunmuştur.**

Resûlüllah (S.A.V.) **buyurmuşlardır ki:**

«Eğer bir kimse hekimlikle ma'rûf olmadığı hâlde hekimliğe özenir de bir cana kıyar yâhûd ondan aşağı bir zarar yaparsa (onu) **öder.»**

Bu hadîsi, **Dâre Kûtnî** tahrîc etmiştir. **Hâkim,** onu sahîhlemiştir.

Bu hadîs, hekimlik yapmağa özenirken insan öldüren veyâ ölümden başka bir zarar yapan kimsenin, yaptığı telefâtı ödeyeceğine delîldir.

Bu işi kasden veyâ hatâen yapması; kezâ zararın doğrudan doğruya veyâ sirâyet yolu ile vuku' bulması hükmen birdir. Hattâ bu bâbda **icmâ'** olduğunu iddia edenler bulunmuştur.

bitişine nazarla hatâdır. İmdi bir bakımdan hatâ olmuş, bir bakımdan da olmamıştır. Şu hâlde, şübhe sebebiyle kısâsı gerektirmez.

Çolak parmağın yanındaki parmak kesilmez. Çünkü, bu da zikredilen gibi sirâyet kabîlindendir. **Belki, o ikisinde diyet vardır.** Zirâ kısâs düşünce, ikisinden her birinin diyetleri (erşleri) vâcib olur. Çünkü ikisi de müstakil uzuvdurlar. **Ya da, yukarıdaki eklemi kesilmekle geri kalanı çolak olan parmakda da kısâs yoktur.** Çünkü bu da, zikredilen gibi sirâyet kabîlindendir. **Belki, ancak o kesilen eklemin diyeti vardır.** Çünkü, şâyet geri kalanı ile faydalanılmazsa diyet şer'an mukadderdir. **Eğer geri kalan ile faydalanmak mümkün ise, şer'î takdîr mümkün olmadığı için, o parmağın geri kalanında hükûmet-i adl vardır.** Bu vech üzere olmasının sebebi, kesilen ile geri kalan bir tek uzuv olduğu içindir. **Bunu, Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Bir dişin yarısı kırılıp geri kalanı siyah, kırmızı veyâ yeşil olur yâhûd geri kalanına her hangi bir kusûr gelse, yine kısâs yoktur. Belki,

---

Ba'zıları **«Eğer doktor taslağı hastayı müşkül vaziyete düşürürse kendisine dayak, hapis ve diyet ödetme cezâları tatbik edilir»** demişler; bir takımları; **«Diyet, âkılesine ödettirilir.»** kanâatinde bulunmuşlardır.

Doktor taslağından murâd; **hekimlikten haberi olmayan** kimsedir. Hekimlik tahsil eden ve ma'rûf, kâmil bir üstâdı bulunan kimseye **tabîb-i hâzik,** yâni **kâmil doktor,** derler.

İbni'l - Kayyim (Rh.A.) «el - Hedyü'n - Nebeviyy» adlı eserinde **tabîb-i hâzik**'i şöyle ta'rif eder:

«Tabîb-i hâzik, tedâvi esnâsmda yirmi şeye dikkat eden kimsedir. Câhil tabîb ise; önceden bir bilgisi olmaksızın Tıb ilmini kurcalayan kimsedir. Böylesi cehâleti yüzünden canlar yakmağa hücûm eder; tehevvüre kapılarak bilmediği şeye burnunu sokar ve bu sûretle hastayı aldatmış olur. Binâenaleyh kendisinin, zararı ödemesi îcâb eder. Bu, ehl-i ilim **tarafından** icmâ'dır.»

Hattâbî (Rh.A.) dahî; **«Tedâvîyi yapan haddini tecâvüz eder de hasta ölürse, O'nun diyetini öder. Bir ilim veyâ işle meşgûl olan fakat onu bilmeyen, mütecâvizdir; kendi işinden mütevellid zararın diyetini öder. Fakat, kısâs olunmaz. Çünkü bu işi, hastanın izni olmaksızın yapmamıştır. Tâbîbin cinâyeti, umûmiyetle ehl-i ilmin kavllerine göre, âkılesine ödettirilir.»** demektedir.

Kâmil bir doktor, hastayı iyileşemez hâle düşürdüğü takdîrde, eğer bu hâl sirâyet yolu ile vuku' bulmuşsa, bil-ittifâk bir şey ödemez. Zirâ bu sirâyet, şerîat tarafından izin verilen bir fiilden neş'et etmiştir. Bu gûnâ fiillerin sirâyetinde ödeme yoktur. Cumhûr-u ulemâ'nın; **İmâm A'zam'** (Rh.A.) a göre ise, ödeme vardır.

İmâm Şâfiî (Rh.A.), hudûd gibi şer'an takdîr edilmiş olan fiillèri birbirinden ayırmış ve şer'an mukadder olan fiilde tazminat olmayacağına; mukadder olmayandan doğacak zararın tazmin ettirileceğine kail olmuştur. Zîrâ bu fiil, ictihâd neticesidir. İctihadda, düşmanlık yapmış olabilir. **Fakat hastanın fenâlaşması sirâyet yoluyla değil de doğrudan doğruya olursa, kasd bulunduğu takdîrde, doktora tazmin ettirilir. Hatâ sûretiyle olursa, âkılesi öder.**

(Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu, c. 3, s. 541 - 542)

o kırılan dişin hepsinin diyeti vâcib olur. **Kâfî'de de böyle zikredilmiştir.**

Hulâsa'da denmiştir ki; bundan sonra, şâyet o dişin geri kalanı yeşil, siyah veyâ kırmızı olsa; diyetin vâcib olmasına sebeb, çiğnemek menfaati yok olduğu zamandadır. Eğer çiğnemek menfaati yok olmayıp, o diş konuşma hâlinde görünürse, birinci vechde zikredildiği gibi, diyet vâcib olur. Eğer görünmezse, bir şey lâzım gelmez. Bu vech üzere, Kâfî sâhibinin sözü mutlak olarak kalmaz.

Yarısı kırılan dişin sararmasında ihtilâf edilmiştir. Muhtâr olan, **diyetin vâcib olmasıdır.** Nitekim, diğer renklerde olduğu gibi. **Hulâsa'da da böyle denmiştir.**

Bir adam, bir adamın dişini sökse; dişi sökülen kimse, söken kimsenin dişini çıkardıkda, eğer birinci adamın dişinin yerine diş biterse veyâ bir adam bir adamın dişini çıkardıkda o çıkan dişi, sâhibi yerine koydukda, üzerine et sarıp biterse, iki sûrette de o çıkan dişin diyeti vâcib olur. Birincinin sebebi, haksız yere aldığı anlaşıldığı içindir. Lâkin, şübheden dolayı kısâs vâcib olmaz. Bu durumda mal vâcib olur. Çünkü kısâsı gerektiren, diş biten yerin bozulmasıdır. Halbuki bozulmayıp, dişin yerine başka bir diş bitmiştir. Böyle olunca, suç ortadan kalkmıştır. İkincinin sebebi ise; etin diş üzerine bitmesine i'tibâr olmadığı içindir. Çünkü dişin damarları geri gelmez.

Kulak da böyledir. Yâni bir kimsenin kulağını keser de yerine yapıştırırsa; etlenip bittiği takdirde, erş vâcib olur. Çünkü o kesilen kulak, önceki durumuna geri dönmez.

Şâyet bir kimsenin dişi çıkarılıp yerine başka bir diş bitse, erş (diyet) **gerekmez. Çünkü, suç ortadan kalkmıştır.** Bundan dolayı, bir küçük çocuğun dişini söküp yerine başka bir diş bitse, bilittifâk o kimseye bir şey lâzım gelmez. Çünkü, dişin yerinde bozukluk yoktur, yerine başka bir diş bitmiştir, binâenaleyh menfaat ve süs kaybolmamıştır.

Bir kimsenin başını yarıp, o yarık etlense ve eseri kalmayarak, kıl bitse, diyet düşer. Çünkü, diyeti (erşi) gerektiren kusûr ortadan kalkmıştır. Yâhûd vurmakla yaralasa. Yâni, bir adama yüz kamçı vurmakla yaralayıp iyileştikde; o yaradan iz kalmazsa, kusûr ortadan kalktığı için diyet düşer. Eser kalmaması kaydı, her iki sûrete şâmildir.

Bir çocuk, bir çocuğun dişine vurarak çıkarsa; vurulan çocuğun bülûğuna kadar beklenir. Eğer bâliğ olup, o çıkan dişin yerinde diş bitmezse; o vuran çocuğun âkılesi üzere dişin diyeti vâcib olur. Eğer vuran yabancı ise, diyet malından alınması gerekir. **Hulâsa'da da böyle zikredilmiştir.** Yakında **«Meâkil Bölümü»** nde, muhtâr kavlin bu olduğu gelecektir.

Bir adam, bir adama çarpıp dişlerinin ba'zısını kırsa, o vurulan kimse vuranın dişinden o kadar dişe müstehık olur. «Hulâsa»'da da böyle zikredilmiştir. Bunun yolu, vuranın dişini, vurulan kimsenin dişi gibi oluncaya kadar, bir törpü ile törpülemektir. Eğer sen; «Bu kasd değildir, belki kasda benzer bir durumdur, kasddan aşağı olan suçlarda kısâs olmadığı yukarıda geçti.» dersen, **cevâb olarak ben derim ki;** «Cana kıymaktan aşağısında, kasda benzeyenin de kasd sayıldığı dahî yukarıda geçmişti. Gâfil olma!»

Kısâs, ancak yara iyileştikden sonra icrâ edilir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

يُسْتَأْنَى فِي الْجِرَاحَاتِ سَنَةً

«Yaralarda, bir yıl beklenir.» buyurmuştur. **Zirâ yaralarda mu'teber olan sonucudur, ilk hâli değildir.** Çünkü, cana (nefse) geçmek ve yayılmak ihtimâli vardır. Böylece, bunun katl olduğu anlaşılır. Şu hâlde, yara iyileşmeden durum belli olmaz.

Delinin ve küçük çocuğun kasdı hatâdır. Her ikisinin diyetini âkileleri öder. Nitekim Hz. Ali' (R.A.) den rivâyet edilen habere göre; **Hz. Ali (R.A.) delinin diyetini, âkilesine ödetmiş; delinin kasdı ve hatâsı müsâvîdir, demiştir.**

Bir de; çocuk özür götürür. Hatâ yapan akıllı kimse dahî tahfîfe müstehak olup, diyet âkilesine îcâb edince çocuk daha mazûr olduğu hâlde bu tahfîfe evlâdır. Bu hüküm deli, yabancılardan olmadığına göredir. Eğer yabancıdan ise, diyet malından vâcib olur. Nitekim muhtâr olan kavlin bu olduğu yukarıda geçti.

Diyet keffâretsiz vâcib olur. Çünkü keffâret, adı gibi örtücüdür. Deli ve çocuk için günâh yoktur, ki keffâret O'nu örtsün. Çünkü deli ve çocuk, suçları yazılmayan kimselerdendir. Mîrâsdan da mahrûm olmazlar. Çünkü mahrûm kılmak cezâdır. Halbuki çocuk ve deli, cezâya ehil değillerdir.

★ ★

فَصْلٌ

KARNINA VURULUP ÇOCUĞUNU DÜŞÜREN HÜR KADIN HAKKINDA BİR FASIL

Bir kimse, hür bir kadının karnına vurup, o kadın bir ölü erkek çocuk düşürse, gurre vâcib olur. Gurre, erkeğin diyetinin yirmide biridir, ve beşyüz dirhem eder. (1) «Hür kadın» kaydı, câriyeden sakınmadır. Yakında câriyenin hükmü açıklanacaktır.

Eğer düşen çocuk kız ise, kadının diyetinin ondabiridir. Erkek çocuğun diyeti gibi bu da, beşyüz dirhemdir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.):

فِي الْجَنِينِ غُرَّةٌ عَبْدٌ أَوْ أَمَةٌ قِيمَتُهُ خَمْسُمِائَةٍ

«Cenîn hakkında gurre, abd (köle) olsun, câriye olsun, O'nun kıymeti beşyüz dirhemdir.» buyurmuştur.

أَوْ خَمْسُمِائَةٍ **«veyâ beşyüzdür»** diye de rivâyet edilmiştir. Bu durumda gurre, diyetin yirmide biri olur.

(Hadîs-i şerîfde) kölenin **«gurre»** diye adlandırılmasının sebebi: **Çünkü köle mâlik olunan şeyin gurresi, yâni hayırlısı ve efdalidir. Gur-**

---

(1) **Vâcib olan gurre; 500 dirhem gümüştür.** O hâlde, **«Bugün için ödenmesi gereken gurre nedir?»** diye sorulacak olursa; şu hesâbı yaparız:

1 dirhem = 3. 207 gr'dır. 500 dirhem ise; 500 x 3. 207 = 1. 6035 kg eder.

Bugün; 1 kg gümüş 60 000.- TL.'dır. O hâlde, 60 000 x 1. 6035 = 96. 210 TL. çıkar. Yâni, doksanaltı bin ikiyüzon liradır.

Binâenaleyh, hür bir kimse, hâmile hür bir kadının karnına vurup; kadın ölü bir erkek çocuk düşürecek olursa, vereceği gurre (yâni tazminat); **doksanaltıbin ikiyüzon liradır.**

re — ki yüz demektir — bütün bedene ıtlâk olunmuştur. Nitekim bütün bedene rakabe (boyun) denildiği gibi. «El-Fâik» adlı kitabda da böyle zikredilmiştir.

Gurre, bir senede ödenir. Çünkü, **Muhammed b. Hasan'** (Rh.A.) **dan** rivâyet edildiğine göre, kendisi: «**Resûlüllah'** (S.A.V.) **ın gurreyi âkıle üzerine bir senede vâcib kıldığı, bize ulaştı.**» demiştir.

Gurre (2), **vârisleri arasında taksim edilir.** Eğer vuran kimse vâris ise, O'na verilmez. Nitekim, kaatilin vâris olamıyacağı daha önce geçti. **İmâm Mâlik** (Rh.A.), **hemen** (fi'l-hâl) ve **İmâm Şâfiî** (Rh.A.) **üç senede ödenmesi gerekir, demiştir.**

Bizim delîlimize göre, Resûlüllah (S.A.V.), **âkılenin gurreyi bir senede ödemesî gerektiğine hükmetti.**

Vuran kimseye keffâret lâzım gelmez. Çünkü keffârette, cezâ ma'nâsı vardır. Sen, bunun mutlak nefislerde olduğunu öğrenmiştin! Binâenaleyh nefislerden öteye geçmez.

Eğer cenîn (3) **diri doğup, ondan sonra öldü ise, bir diyet vardır.** Çünkü vuran kimse, sâbık vuruş ile bir diriyi öldürmüştür. **Eğer vurulan iki cenîn olup; düştükden sonra ölmüşler ise, iki diyet vâcib olur.** Çünkü suç; müteâddîd olunca cezâ da müteâddîd olur.

Eğer cenîn ölü olarak düşüp; anası ölmüş ise, bir gurre ile bir diyet gerekir. Gurre, cenîn; diyet, anası için gerekir.

Şâyet ana öldükden sonra ölü bir yavru (cenîn) **düşürdü ise, yalnız ananın diyeti vâcib olur.** Çünkü O'nun ölmesi, cenînin ölmesi için

---

(2) **Gurre:** Düşürülen bir cenînden dolayı verilmesi gereken bir mâlî tazminattır.

Bunun miktârı Hanefîlere göre beşyüz, Şâfiîlere göre altıyüz dirhem gümüştür.

Gurre; esâsen **her şeyin mukaddemi** demektir. Bu bakımdan Kamerî ayların ilk günlerine «**Gurre-i şehr**» denilmiştir.

Köleye, câriyeye, malların en seçkinlerine «**Gurret'ül-Emvâl**» denir.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhıyye Kâmûsu. Ömer Nasûhî Bilmen, c. 3)

(3) **Cenîn:** Henüz annesinin rahminde (dölyatağında) bulunan çocuk demektir.

Cenînler, ana rahminde canlanmış olup olmamaları i'tibâriyle iki nev'idir. Şöyleki:

a) **Zî-hayât cenîn:** Canlı cenîn.

b) **Gayr-i zî hayât cenîn:** Ölü cenîn.

Cenînler, yaradılışlarının muhtelif safhalarına göre dört nev'e ayrılır. Şöyle ki:

a) **Müstebîn'ül-hilka cenîn:** Yaradılışı tebeyyün etmiş, a'zâsı belirmiş olan cenîndir.

b) **Gayr-i müstebîn'ül-hilka cenîn:** A'zâsı henüz belirmemiş olan cenîndir. Bu, kan parçası mesâbesindedir.

c) **Tammü'l-hilka cenîn:** A'zâsı tamâmiyle teşekkül etmiş cenîndir. Başı, tırnakları, tüyleri belli olan bir cenîn, bu hükümdedir.

d) **Gayr-i tammü'l-hilka cenîn:** A'zâsı kısmen teşekkül etmiş cenîndir.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhıyye Kâmûsu. Ömer Nasûhî Bilmen, c. 3, s. 145)

zâhiren sebebdir. Zirâ ceninin hayâtı, ananın hayâtı iledir. Soluk alması da, ananın soluk alması ile olur.

Eğer ana öldükden sonra diri olarak çocuk düşürüp, çocuk da öldü ise; iki diyet gerekir. Diyetin biri ana, biri de çocuk içindir. Çünkü ikisini de öldürmüştür. Bu takdirde, çocuk hemen diri olarak düşüp, ondan sonra ikisi de ölmüş gibi olmuştur.

Câriyenin çocuğunu düşürmekde, erkek ise; câriyenin kıymetinin yirmide biri; kız ise, kıymetinin onda biri vâcib olur. Çünkü câriyede kıymet, hürde diyet gibidir. Câriyenin kıymeti, oğlanın (gulâmın) (4) kıymetinden daha çok olduğu zaman, bundan kızda vâcib olan diyetin, erkekde vâcib olandan daha çok olması gerekmez. Çünkü câriyenin kıymetinin, köle olan oğlandan (gulâmdan) daha çok olması nâdirdir. Çoğu zaman erkek kölenin kıymeti, câriyenin kıymetinden çok fazla olur. Hattâ câriyeye bin dirhem kıymet biçilse, istenen niteliklerde o câriyenin benzeri olan erkek köleye iki bin dirhem kıymet biçilir. Şu hâlde, fazlalık olması gerekmez. Bu söz, câriyenin dölü (cenîni) efendisinden başkasından ve mağrûrdan başkasından olduğu vakittedir. Cenin, câriyenin efendisinden veyâ mağrûrdan olduğu hâlde ise; cenîn erkek olsun, kız olsun, hür kadında, cenîninde zikredilen gurre vâcib olur. Çünkü cenîn hürdür. **Bunu, Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.**

Câriyenin karnına, mâlikinden başkası vurdukda, vurmanın ardından câriyenin efendisi dölünü âzâd etse, sonra câriye dölü diri olarak düşürüp; ondan sonra döl ölse, vuran kimseye, düşen dölün diri olarak kıymeti vâcib olur, diyeti vâcib olmaz. Çünkü O'nun öldürülmesi, evvelki vuruşladır. Halbuki vurma, dölün köleliği hâlinde idi. Daha önce geçti ki, i'tibâr atma hâlinedir, ulaşmaya değildir. Bu esâsdan dolayı, kıymetin efendiye âid olması gerekir. Yoksa vereseye âid olması gerekmez.

Yaradılışının (hilkatının) **ba'zı uzuvları belli olan cenîn, zikredilen hükümlerde, bizim rivâyet ettiğimiz şey mutlak olduğu için tam cenîn hükmündedir.**

Bir kadın ilâç ile (5) **veyâ kendi karnına vurmak gibi bir fiille ölü**

---

(4) **Gulâm;** on yaşını geçmiş olan erkek çocuğa derler. **Bir başka deyişle;** tüyü, bıyığı çıkmamış delikanlı demektir. **Burada, köle olan erkek çocuk demektir.**

(5) **İskat-ı cenîn** (çocuk düşürme), bir zarûrete istinâd etmedikce bir cinâyettir. Bunu irtikâb edenler, ta'zîr cezâsına müstahik olacakları gibi, gurre nâmiyle tazminat ödemeye de mahkûm olurlar.

Çocuk düşürmek hâdiseleri, İslâm Hukûk-u cezâiyesince, esâsen birer cinâyettir. Bunu —bir müsaade-i Şer'îyyeye müstenid olmaksızın— **irtikâb edenler, cânî sayılır.** Çünkü cenîn, bir insan demektir. Cenîn, henüz Zî-hayât değilse onu düşürmek, bir ma'sûmu hayâta mazhâr olmaktan mahrûm bırakmak demektir. Bir insanı öldürmek.

bir çocuk düşürse, o ölü çocuk sebebiyle âkılesi üzerine bir senede ödenmesi gereken gurre vâcib olur. Ancak, eğer kocasının izni ile düşürdü ise, bu takdirde bir şey gerekmez. Eğer gebe kadın bir başka kadına düşürtmesi için emredip, emreden kadın onu düşürürse, emredilen kadının bir şey ödemesi gerekmez. **Hulâsa'da böylece zikredilmiştir.**

★ ★

bir ma'sûmu hayâta nâiliyyetden mahrûm bırakmak ise, cinâyetden başka bir şey değildir.

Maîşet endişesiyle bu günâha cür'et edenler; âtıl, Hakk'a tevekkülden mahrûm, güzel bir Dîni terbiyeden bînasib kimseler demektir.

Şu kadar var ki; muhakkak bir özür sebebiyle ba'zı cenînleri düşürmek, cinâyet sayılmayacağı cihetle maddî ve ma'nevî mes'ûliyeti müstelzim olmaz. Şöyle ki;

Henüz a'zası belirmemiş olan bir cenîn, annesinin hayâtına te'sîr edecek sıhhî bir sebebden dolayı, tıbbî bir tedkîk ve müşâvere neticesinde düşürülebilir.

Kezâlik; bir kadın çocuğuna süt vermekte iken, gebe kalmakla südü kesilmeğe başladığı ve çocuk için süt anne tutmaya servetleri de müsâid bulunmamakla, çocuğun helâkinden korkulduğu takdirde, henüz bir uzvu teşekkül etmeden hamli düşürmek câizdir. Çünkü böyle bir haml, henüz bir insan olarak teşekkül etmeyip muzga (et parçası) veya alâka (donmuş kan, kan pıhtısı) hükmünde bulunur. Çocuk ise; tâm bir insandır. Binâenaleyh, bunu sıyânet (koruma) için, o hâmli düşürmekte mahzûr yoktur.

Ancak, bu düşürmek için hamlin nihâyet 120 günlük olması lâzımdır. Bundan sonra çocuk düşürmek câiz görülmemektedir. Çünkü a'zâsı kısmen beliren bir cenîn, tamâmen müstebîn hükmündedir. Böyle bir cenîni iskat (düşürmek) ise; katl ile berâberdir. Binâenaleyh bir kadın, yaradılışı tamâmen veya kısmen beliren bir cenîni düşürüp de, kendi fi'liyle O'nun ölmesine sebebiyyet verse, âdetâ bir kaatil gibi ma'siyet (günâh) işlemiş olur.

Annesinin rahminde (dölyatağında) **ma'kûs** (arzânî / enine) **bir vaziyet alıp da, ölü bulunan bir cenîn; annesinin hayâtından korkulduğu takdirde, parça parça edilerek çıkarılabilir.** Fakat bu hâlde, zî-hayât (canlı) olan bir cenînin parçalanarak çıkarılması câiz görülmemektedir. Çünkü muhterem bir nefsi kurtarmak için teâddîsi (düşmanlığı) olmayan diğer muhterem bir nefsi öldürmek bâtıldır.

Canlı bir cenîn ise, vefât eden annesinin karnı -- usûl-ü dâiresinde — **yarılmak sûretiyle dışarıya çıkarılır.**

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmûsu. Ö. Nasûhî Bilmen. c. 3. s. 148-150)

بَابُ مَا يُحْدَثُ فِي الطَّرِيقِ وَغَيْرِهِ

YOLDA VE BAŞKA YERDE MEYDANA GETİRİLEN ŞEYLER BÂBI

Bir kimse, âmmeye (herkese) **âid yol** (tarîk-i âmm) (1) **üzerinde bir helâ veyâ su yolu veyâ duvardan su akacak bir oluk** (cersin) **yapsa** — ba'zıları, «Cersin, üzerine binâ yapmak için duvardan çıkan bir ağaç dalıdır.» demiştir. — **veyâ yüksek bir yer yapsa, eğer onlardan insanlara zarar gelmezse, yapılması câiz olur. Eğer insanlara zarar verirse, oradan geçenlerin hepsi için, o yapılan şeyi bozmak hakkı vardır.** Çünkü geçenlerden her biri, bizzat geçmekte ve hayvanını geçirmekte hak sahibidir. Şu hâlde, onu bozma hakkı vardır. Nitekim, ortaklaşa mülkde olduğu gibi.

Özel olan çıkmaz yolda (tarîk-ı hâssda) (2) **ortaklardan izinsiz, her ne kadar zararı olmasa da, yukarıda zikredilenlerden bir şey yapmak câiz olmaz.** Çünkü özel yol, onların özel mülkü gibidir.

Umûmî ve özel yolda yapılan helâ ve su yolu gibi şeyler bir kimsenin üzerine düşmesiyle ölse; o kimsenin diyetini, o şeyi yapan kimse öder. Çünkü, o kişinin ölmesine sebeb olmuştur. Nitekim, yol üzerine taş koysa veyâ kuyu kazsa yâhûd başka birinin mülküne kuyu kazarak onun sebebiyle bir can telef olsa, diyetini ödediği gibi. **Zikredilen şeylerin biri sebebiyle ölen hayvanın kıymetini de eğer İmâm** (Devlet Başkanı) **izin vermedi ise, öder. Çünkü zikredilen şeylerin hepsini umûmi yolda yapmaya, İmâm izin vermedi ise, ödemek ancak o zaman lâzım gelir. Eğer İmâm izin verdi ise, diyeti veyâ kıymeti ödemez.**

Ya da, bir yolun kuyusuna düşüp, açlığından veyâ kuyunun havâsından boğulup (gummen) **ölse, onu da, kuyuyu yapan kimse ödemez.**

---

(1) **Tarîk-ı âmm**, içinden geçip gidilen, herkese âid yol demektir.

(2) **Tarîk-ı hâss**, belli kişilere âid olan çıkmaz sokak demektir. Bu iki terimin daha geniş açıklaması, «Kasâme Bâbı» nın sonunda gelecektir.

Gumm; kürbet ma'nâsınadır. **Kürbet ise; nefsden dışarı çıkmayan bir üzüntü ve sıkıntıdır. Burada «gumm» ile murâd, kuyunun havâsı ile boğulmaktır.** İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre; **eğer boğularak ölürse, diyetini ödemek vâcib olur.** Çünkü boğulmak (gumm), düşmek sebebiyledir.

Bir kimse başkasının koyduğu taşı yerinden uzaklaştırsa, bir adam da o taş sebebiyle ölse; taşı uzaklaştıran kimse, ölen adamın diyetini öder. Çünkü taşı ilkin koyan kimsenin fiili, sonradan onu yerinden uzaklaştıran kimsenin fiili ile bozulmuştur. Şu hâlde diyeti ödemek, taşı yerinden uzaklaştıran kimseye vâcib olur.

Yolda başı veyâ sırtı üzerinde bir şey taşıyan kimsenin, yüklendiği şey, bir başkası üzerine düşüp, o kimse ölse; taşıyan kimse, ölenin diyetini öder. Ya da, **bir kimse; başkasının mescidine bir hasır yâni yaygı veyâ kandil veyâ çakıl taşları soksa; onlardan bir şey düşüp, bir insan öldürse, o şeyi sokan kimse diyeti öder.**

Musannıfın, **«Başkasının mescidine»** demesine sebeb : **Çünkü mescid, kendi kabîlesinin** (veya mahallesinin) **mescidi olursa, diyet ödemez.** Zirâ mescid ile ilgili işleri görmek, mescidin cemâatına âiddir. Başkalarına âid değildir. Meselâ, mescide İmâm ta'yîn etmek, mütevellî seçmek ve bunların benzerleri gibi. İmdi onların fiili, selâmet şartı ile mukayyed olmayarak, mutlak sûrette mubâhdır. Onlardan başkasının fiili ise, tecâvüzdür yâhûd selâmet şartı ile kaydlı mubâhdır.

Ya da, bir kimse, namaz kılmayarak bir mescidde otursa; — **gerek** o mescid kendi kabîlesi (mahallesi) mescidi olsun ve gerekse başkasının mescidi olsun müsâvîdir — **bir kimse, meselâ, bir a'mâ O'nun üzerine düşüp, bu sebeble ölse; o mescidde oturan kimse, ölenin diyetini öder.**

Musannıfın,**«Namaz kılmayarak»** diye kaydlamasına sebeb: **Çünkü o kimse namaz kılsa, gerek farz ve gerekse nâfile olsun, ölenin diyetini ödemez.** Zirâ mescid, ancak namaz için yapılmıştır. Eğer namaz kılmaza, gerek Kur'ân okumak için ve gerek öğretmek için olsun veyâ namaz için otursun yâhûd namaz sırasında mescidde uyumuş olsun, diyeti öder.

Giydiği ridâsı (yâni palto ve aba gibi giysisi) **bir insan üzerine düşüp; o sebeble insan ölse, diyeti ödemez.** Musannıfın, **«giydiği»** demesine sebeb: **Çünkü o ridâyı giymiş olmasa, belki yüklenmiş olsa, o ridâ insan üzerine düşmekle, o insan ölse veyâ onun düşmesiyle bir insan sürçüp ölse, diyeti öder.** Aradaki fark şudur: Bir şeyi yüklenen kimse, onu korumayı kasd eder. Şu hâlde, bunu selâmet vasfı ile kayd etmekde güçlük yoktur. Fakat giyen kimse, böyle değildir. Zikredilen şeylerle

kaydlansa, güçlük lâzım gelir. Onun için mutlak olarak mubâh kılınmıştır.

Herkesin üzerinden gelip geçtiği yola (tarîk-ı âmma) **eğilen bir duvarın sâhibi, bu duvar sebebiyle ölen kimsenin diyetini öder. O duvarın yıkılmasını; bir Müslüman veyâ Zimminin; erkek veyâ kadın; hür veyâ mükâteb olsun istemiş bulunması şarttır.** Çünkü insanlar yoldan, gelip geçmekde ortakdırlar. İstemenin yolu; «Ben bu adama duvarını yıkması için gittim.» demektir. Bu kadarı yeter. Şâhid göstermeye hâcet yoktur. Kitaplarda şâhid göstermenin (işhâd) zikredilmesi, inkâr sırasında isbât edebilmek içindir. Bunu, o duvarı bozmaya mâlik olandan ister. Duvarı rehin veren (râhin) gibi ki, o rehni kaldırıp duvarı (merhûnu) bozmaya ve rehnedilen şeyi kendi eline geri çevirmeye mâlikdir.

Çocuğun babası ve vasisi de böyledir. Çünkü bu ikisi için, küçük çocuğun malında tasarruf velâyeti vardır. Mükâteb de böyledir. Çünkü mükâteb, yed'en mâlikdir. Binâenaleyh yıktırma velâyeti O'nundur.

Kezâ tâcir köle, borçlu bile olsa, böyledir. Yıktırmaya hakkı vardır. Sonra, duvarın düşmesiyle telef olan şey, mal ise, o malın ödenmesi tâcir kölenin rakabesinden vâcib olur. Eğer telef olan insan olursa, onun diyeti —şâyet varsa— tâcir kölenin efendisinin âkılesine vâcib olur. Çünkü şâhid getirmek (işhâd), bir bakımdan efendiye âiddir. Malı ödemek ise; tâcir köleye ve canı ödemek efendisine daha uygundur. Eğer mâlik, duvarın bozulması mümkün olacak kadar zamanda onu bozmadı ise; o duvar ile telef olan mal ve canı ödemek gerekir. Malı, köle; nefsi, efendinin âkılesi öder. Üzerine şâhid getirildikten (yâni işhâd edildikden) sonra evini satan kimse, müşteri evi, teslîm almış, veyâ almamış olsun, ödemez. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir. Hidâye'de, «veyâ almamış olsun» sözü yoktur. Yâni, ev satıldıktan sonra, duvar düşüp, onunla mal veyâ insan telef olsa; ödemek gerekmez.** Satanın bir şey ödememesine sebeb şudur: **Çünkü suç, duvarın yıkılması mümkün iken terkedilmesi sebebiyledir.** Halbuki satmakla, o ortadan kalkmıştır. **Duvardan dışarı ağaçlar çıkarmak bunun hilâfınadır. Çünkü satan kimse, duvardan dışarı ağaçlar çıkarmakla üzerine binâ yaptığı zaman suç işlemiştir. Bu, satışla bozulmamıştır. Satın alan kimsenin de, bir şey ödemesi gerekmez.** Çünkü, satın almadan önce O'na şâhid getirmemiştir. Eğer satın aldıktan sonra şâhid getirse, o zaman öder. Çünkü, talebden sonra yıkılması mümkün iken, yıkmamıştır.

Ya da, **duvarın yıkılmasına mâlik olmayan kimseden istense; her ne kadar ondan taleb olundu ise de, ödemez.** Mâlik olmayan kimse, meselâ rehn konulan kimse, müste'cir, emânet konulan kimse ve evde otu-

ran kimse gibi kimselerdir. Çünkü bu kimselerin tasarrufa güçleri yoktur.

Duvar bir kimsenin evine meyl etse, o ev sâhibi için taleb etmek hakkı vardır. Çünkü taleb hakkı, O'na âiddir. Bu takdirde, o adamın te'cîli ve suçtan ibrâsı sahîh olur.

Yola eğilen duvar için kâdî veyâ tâlibin te'cîli (ertelemesi ve geciktirmesi) **sahîh olmaz.** Çünkü yol, herkesin hakkıdır. Kâdî ve tâlib için âmmenin hakkını ibtâl câiz olmaz.

Eğer duvar sâhibi başlangıçta duvarı eğri yaptı ise, talebsiz zararı öder. Nitekim duvardan yola ağaçlar çıkarıp, üzerine binâ ettiğinde ödediği gibi. Meselâ o uzatma veyâ çıkıntıların üzerine helâ yapması gibi.

Beş kişi bir eğri duvarda ortak olup, birinden o duvarın bozulması istense ve o duvar bir adamın üzerine düşüp öldürse, o istenilen kimsenin âkılesi diyetin beştebirini öder. Çünkü, diyetin beştebirini o adamdan istemek sahîhdir. Bu durumda, o kimse tecâvüz etmiştir.

Eğer, «Beş ortakdan biri olan o kimse, duvardan bir şey yıkmağa kâdir değil iken, ondan diyetin beşte birini istemek nasıl doğru olur?» **diye sorulursa, cevâbında biz deriz ki:** O beş ortakdan biri kendi payını yıkmaya kâdir olmasa da, bir bakımdan düzeltmesine kâdir olur. O da, hâkimler huzûrunda duruşma (murâfaa) dır. Bununla, maksâd hâsıl olur. Öyleyse, terk ettiği takdirde, âkıle, diyetin beştebirini öder. Nitekim, üç kimsenin ortak olan evlerinde, birisi kuyu kazıp veyâ duvar yapıp, onun sebebiyle bir insan ölse, âkileleri diyetin üçteikisini ödedikleri gibi. Çünkü kuyuyu kazan veyâ duvarı yapan kimse üçteikide tecâvüz etmiştir.

★ ★

بَابُ جِنَايَةِ الْبَهِيمَةِ وَالْجِنَايَةِ عَلَيْهَا

HAYVANIN SUÇ İŞLEMESİ VE HAYVAN ÜZERİNDE SUÇ İŞLEMEK BÂBI

Asl olan şudur ki; Müslümanların yolundan gelip geçmek selâmet şartiyle mubâhdır. (1) Çünkü gelip geçen kimse, bir bakımdan kendi hakkında ve bir bakımdan da başkasının hakkında tasarruf eder. Çünkü yol, bütün insanlar arasında ortakdır. Binâenaleyh biz; sakınma mümkün olmayanda değil, sakınma mümkün olan şeyde, her iki tarafa âdilâne hükmetmiş olmak için, selâmet şartı ile mubâhdır, dedik. Çünkü Müslümanların yolundan gelip geçmenin mutlaka selâmetle kaydlanması, tasarrufdan menetmeye ve tasarruf kapısının kapanmasına varır. Halbuki, tasarruf kapısı açıktır. İmdi zikredilen şey anlaşıldı ise, biz deriz ki:

Umûmî yol (tarîk-ı âmm)'da, hayvanın çiğnediği şeyi, ön veyâ arka ayağı yâhûd başı ile isâbet ettiği şeyi veyâ ön dişleri ile ısırdığı yâhûd ön ayağı ile vurduğu veyâ kendisinin çarptığı şeyin zararını, ona binen kimse öder.

İki biniciden biri, diğerine bizzat çarpsa;

اِصْطَدَمَ الْفَارِسَانِ

«İki binici çarpıştı!» denir. Çünkü, bu zikredilen şeylerden sakınmak mümkündür. Zirâ bunlar, seyrin zarûretlerinden değildir. Bundan dolayı, selâmet şartı ile kaydedilmiştir. **Eğer zikredilen şeyler; mülkünde yürürken meydana gelirse, zararı ödemez.** Çünkü, tecâvüz etmemiştir.

---

(1) **Mubâh,** şerîatın yap veyâ yapma diye bir hükmü altında olmıyan şeydir. Diğer bir deyimle; **yapılması ile yapılmaması aynı olan şeydir.** Mubâhı yapana sevâb ve yapmayana da itâb yoktur.

Ancak, binici hayvan üzerinde iken hayvanın çiğnemesiyle olan zararı öder. Çünkü çiğnemek, bizzat yapmak (mübâşeret) tır. (2) Zirâ binilen hayvân, çiğnediğini, binenin ağırlığı ile öldürmüştür. Hattâ binici, öldürülenin vârisi olsa, mîrâsdan mahrûm olur. O'na keffâret lâzım gelir. Çiğnemekten başkası, sebeb olmaktır. Onda, tecâvüz şarttır. Bu takdirde, mülkünde kuyu kazan kimse gibi olmuştur. Mübâşerette tecâvüz şart kılınmamıştır.

Binici başkasının mülkünde giderken zarar meydana gelse, eğer binicinin geçip gitmesi, izin ile olursa, o mülk, kendi mülkü gibi olur. Onda yürümek, kendi mülkünde yürümek gibidir. **O zaman, binicinin zararı ödemesi gerekmez. Eğer mülk sâhibinin izni ile olmazsa, telef olan şeyi mutlaka ödemesi gerekir.** Çünkü binici, tecâvüz etmiştir.

Hayvanın nefhi, tırnağının ucu ile vurmasıdır. Yâni hayvan yürürken ayağı veyâ kuyruğu ile vurursa, binici zararı ödemez. Çünkü hayvan yürürken, bundan sakınması mümkün değildir. **Şâyet hayvanı yolda durdurursa, meydana gelen zararı öder.** Çünkü hayvanı durdurmaktan sakınmak mümkündür. Velev ki; hayvanın ayağı veyâ kuyruğu ile vurmasından sakınmak mümkün olmasın. Binâenaleyh, hayvanı durdurmakla tecâvüz etmiş (müteaddî) olur. (3)

Ya da **hayvan, yolda yürürken terslemesiyle veyâ işemesiyle bir şeyi helâk etse, binici zararı ödemez.** Çünkü, bundan sakınmak mümkün değildir. Nitekim, sebebi daha önce geçti. Ya da **binici, terslemesi için hayvanı durdursa, yine zararı ödemez.** Çünkü hayvanların ba'zısı durdurmadıkca terslemez ve işemez. Şâyet binici, hayvanı bir başka şey için durdurduğu zaman helâk etse, zararı öder. Çünkü, durdurmakla mütecâvizdir. Ancak İmâm (Devlet Başkanı) tarafından hayvanın durdurulmasına izin verilen bir yerde durdurursa; bu takdirde, teaddi olmadığı için zararı ödemez.

Hayvan, ön veyâ arka ayağı ile çakıl taşı veyâ hurma çekirdeğine çarpsa yâhûd toz, toprak veyâ küçük taş kaldırıp bir kimsenin gözünü çıkarsa veyâ bir giysiyi berbâd etse, sakınmak mümkün olmadığı için, zararı ödemez. Büyük taş kaldırıp göz çıkarırsa, sakınmak mümkün olduğu için zararı öder.

---

(2) Yâni, üzerine bindiği hayvanın ayağını basmasıyla meydana gelen zararı binici bizzat yapmış gibi olur. Çünkü zarar, binicinin ağırlığı ile meydana gelmiştir. Buna, **«Mübâşereten itlâf»** denir. Bir de; **«Müsebbiben itlâf»** vardır ki, o da bir şeyin telefine sebeb olmaktır. Sebeb olana **müsebbib** denir.

(3) İsm-i fâil olan **(müteaddî)** veyâ masdar olan **(teaddî)**; lûgatta, saldırmak, zulüm etmek, adâletsizlik, şeriat ve gelenek sınırlarını aşma gibi anlamlara gelir.

Hayvanı sevk eden (sâik) **ve yeden** (kâid) (4), **hayvanın ön ayağının isâbeti ile helâk olan şeyi öder. Arka ayağının isâbeti ile helâk olanı ödemez.** Yâni hayvana binen kimsenin (râkibin), zararı ödediği her durumda, onu sevk eden ve yeden de zararı öder. Çünkü bunlar da, binicinin çiğnetmesinden maada zararda binici gibi müsebbibdirler. (5) İmdi her iki sebebde, teaddî olduğu için hayvana binen kimse gibi, zararı ödemek vâcib olur. **Bu hüküm sahîh kavle göre**; hem muttarit, hem mün'akisdir. (6)

Kudûrî zikretmiştir ki: Sürücü, hayvanın ön ayağı ile yaptığı zararı öder. Çünkü, sürücünün gözünün önündedir. Şu hâlde, yürümekle berâber ondan sakınmak mümkündür. Fakat bu hâl, binici ile yedenin gözünden kaçar. Binâenaleyh, onların bundan korunması mümkün değildir. Ba'zı âlimler, bu sözü benimsemişlerdir. Âlimlerin çoğu ise, birinci sözü kabûl etmişlerdir.

Bindiği hayvan ile bir kimseyi öldüren biniciye, keffâret vâcib olur. Çünkü, binici mübâşirdir. (Yâni, bizzat yapmıştır). Keffâret ise, ancak mübâşeret ile olur. **Eğer öldürülen kimse, binicinin mûrisi** (7) **ise; ona vâris olamaz.** Çünkü bu da, mübâşerettir. **Hayvanı sevk eden ile yeden bunun aksinedir. Onlara keffâret vâcib olmaz ve ölümüne sebeb oldukları kimseye vâris olabilirler. Çünkü, müsebbibdirler.** Keffâret ve mîrâsdan mahrûm olmak ise, sebeb olma ahkâmından değildir.

Hür olan her binicinin veyâ hür olan her yayanın âkılesi —şâyet binici ve yaya çarpışsalar ve ikisi de ölse, yabancı da olmasalar ve çarpışmaları hatâ ile olsa— **diğerinin diyetini öderler. Yabancı olsalar, diyetin onların mallarından ödenmesi gerekir.** Nitekim bu mes'ele, daha önce def'alarca geçti. Zirâ her birinin ölümü, diğerinin fiiline muzâftır. Çünkü O'nun fiili haddizâtında mubâhdır. O da, yolda yürümesidir. Şu hâlde kendi nefsine nisbetle, zararı ödemek hakkında i'tibâra alınmaz. Çünkü kendi hakkında, mutlak sûrette mubâhdır. Şâyet i'tibâr olunsa, yolun ortasındaki kuyuya düşüp ölen kimse için yarım diyet vâcib olurdu. Çünkü yürümesi ve ağırlığı olmasa, kuyuya düşmezdi. Arkadaşının fiili mubâh da olsa, lâkin başkası hakkında selâmet şar-

---

(4) **Sâik**; hayvanı arkasından sürüp götüren kimsedir. **Kâid ise**; hayvanı önünden çekip götüren kimsedir.

(5) Hayvana binen kimse, hayvanın ayağının basmasıyla meydana gelen zararda müsebbib değil, mübâşirdir. Yâni, bizzat yapmış gibidir. Çünkü hayvanın basması ile meydana gelen zarar, binenin ağırlığı ile olmuştur.

(6) **Muttarid**; ıttırâdlı, birini tâkibetme; muntazam tarzda ceryân etme, bir düziye giden.
* **Mün'akis**; in'ikâs eden, tersine dönmüş, çevrilmiş.

(7) **Mûris**; mirâsçılara mîrâs bırakan kimsedir.

tı ile mukayyeddir. İmdi telef onunla meydana gelince, zararı ödemek için sebeb olur. **Bunda, İmâm Züfer' (Rh.A.) in ve İmâm Şâfiî' (Rh.A.) nin ayrı görüşü vardır.**

Eğer birbiriyle çarpışmak kasden olursa, ittifâken vâcib olan, diyetin yarısıdır. Çünkü her biri kendisinin ve diğerinin fiili ile ölmüştür. İmdi diyetin yarısı mu'teber olup, yarısı heder olur. Nitekim ikisinden her biri, kendisini ve arkadaşını yaralamasında olduğu gibi. **Hidâye'de ve Kâfî'de, kasd sûreti açıkça zikredilmemiştir.** Belki, hasmın delîli zımnında zikredilmiştir. Bundan dolayı **Kifâye'de denmiştir ki:** Kitaplarda zikredildiği üzere, kasdda her birinin âkılesi üzerine diyetin yarısı vâcib olur. Hatâda ise; tam diyet vâcib olur. Ancak Kifâye sâhibi hatâyı, mes'elenin vaz'ında; kasdı ise, hasmın sözünü açıklarken zikretmiştir.

Şâyet birbiriyle çarpışan kimseler iki köle olsa, ikisinin de kanları heder olur. Çünkü suç, ikisinin de boyunlarına (rakabelerine) teallûk eder. Halbuki rakabeleri halef bırakmaksızın fevt olmuştur.

Şâyet ikisinden biri hür olup, diğeri köle olursa, hür maktûlün âkılesi üzerine hatâda kölenin kıymeti vâcib olur. Kıymeti, hür maktûlün vârisleri alır. Çünkü İmâm A'zam' (Rh.A.) ın ve İmâm Muhammed' (Rh.A.) in kabûl ettikleri asla (kaideye) göre, kıymet âkıle üzerine vâcib olur. **Çünkü İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) e göre asl olan; insanın ödenmesi (zemânı) dir.** (8) O suç işleyen köle, bu kadar bir bedel bırakmış olur. İmdi o bedeli, hür maktûlün vârisleri alır ve halef bulunmadığı için fazlası bâtıl olur. Hürrün âkılesi, kasdda kölenin kıymetinin yarısını ödemeleri gerekir. Çünkü kasdde, ödenmesi gereken (mazmûn) yarıdır. Bu miktarı öldürülenin velîsi alır. Köle üzerine gereken şey, rakabesindekidir. (9) (Yâni, kölenin kıymetidir). O da, hürrün diyetinin yarısıdır. Bu, düşer. Ancak, bıraktığı bedel miktârı düşmez. O da, kıymetin yarısıdır.

Hayvanın, eyer, gem ve bunların benzerleri gibi ba'zı âletleri, bir

---

(8) **Zemân:** Bir şeyin, misliyyâttan ise mislini; kıyemiyâttan ise, kıymetini vermektir.

(9) **Rakabe:** Arabca'da, boyun anlamına gelir. Sonra insanın baş, yüz, boyun ve benzerleri gibi en şerefli cüzlerinden birinin adı ile insanın tamâmı adlandırıldı. Bunda asl olan; o cüz' olmadan insanın yaşaması mümkün olmayan bir cüz'ü ile insanın tamâmını adlandırmaktır. Bu asla binâen; el ayak ve benzerleri gibi cüzler, insanın tamâmına ıtlâk olunmaz ve bunlar ile insân murâd edilmez. Yukarıdaki metinde geçen rakabe de, böyledir. Yâni, boyun anlamına gelen rakabe ile kölenin tamâmı adlandırılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ' (C.C.) nın: **«Bir rakabe (köle) âzâd etmektir...»** âyetinde olduğu gibi. **(Bk. Nisâ sûresi; âyet: 92)**

Rakabe: Mü'min olsun, kâfir olsun, erkek olsun, dişi olsun veyâ büyük olsun, küçük olsun merkûkun yâni, kölenin kendisidir. (Keşşâf-u Istılâhâti'l-Fünûn c. 1, s. 532)

adamın üzerine düşmesiyle ölse, o hayvanı sevk eden kimsenin âkılesi öldürülenin diyetini öder. Çünkü bunlar, sakınmak mümkün olan şeylerdendir. Zirâ o şeyin düşmesi, hayvanın üzerine ya bağlanmadığı yâhûd muhkem konulmadığı içindir.

Devenin katarını yeden adamın âkılesi, zikredilen sâyikın âkılesi gibi; o katardan bir deve, bir adamı ayağı ile basıp öldürürse diyetini öder. Çünkü yeden kimsenin, sürücü gibi katarı koruması gerekir. Ondan sakınmak da mümkündür. Şu hâlde kusûr etmekle tecâvüz etmiş olur. Şu kadar fark var ki, canın diyetini âkıle ödemesi gerekir; malın ödenmesi ise, yedenin malından olur. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Şâyet yeden ile berâber devenin yanında bir sevk eden de var ise; eğer ikisinin de âkileleri yoksa, ikisi berâber öderler. Eğer âkılesi var ise, âkileleri öder. Çünkü bir yedici, hepsinin yedicisidir. Yine bir sâik de, hepsinin sâikidir. Çünkü develerin yularları, birbirine bitişiktir. Fakat sevk eden kimse devenin yanıbaşında olmayıp, aralarına girerse, develerden birinin yularını da tutarsa, önündeki devenin zararını yalnız o sâik öder. Şâyet ikisinin arasında olan deve helâk etti ise, ikisi berâber öderler. Çünkü kâid, sâikin ardında olanı yedemez. Zirâ yular, ayrılmıştır. Sâik ise, önünde olanı sevk eder.

Katarı yeden kimsenin haberi yok iken, ve katar yürürken katara bir deve bağlanıp, bir adamı öldürse; yeden kimsenin âkılesi öldürülenin diyetini öder. Çünkü kâid, hepsinin yedicisidir. O devenin de, yedicisi olur. Yedmek ise, zararı ödemenin vâcib olmasına sebebdir. Ödemenin sebebi tahakkuk etmekle berâber, yedenin devenin bağlandığını bilmemesiyle zararı ödemesi (zemân) düşmez. Yedenin âkılesi, diyeti; deveyi katara bağlayanın âkılesinden alır. Çünkü bu, ödemeye sebeb olan bağlayandır. Deveyi katara bağlamıştır. Bu sûretle tecâvüzde bulunmuştur. Ve takdiren suçu işleyen o olmuştur.

Şâyet bağlayan kimse, deveyi katar dururken bağlasa, yedenin âkılesi, öldürülenin diyetini rücûsuz öderler. (Yâni ödedikleri diyeti, deveyi bağlayanın âkılesinden alamazlar.) Çünkü yeden kimse, başkasının devesini, sarîhan ve delâleten izni olmaksızın yedmiştir. Şu hâlde yedenin âkılesi, onlara lâhık olan diyeti bir kimseden alamazlar. Olup olacağı: Bağlayan kimse, deveyi bağlamak ve yolda durdurmakla tecâvüz etmiştir. Lâkin o yanlış iş, kâidin yedmesiyle ortadan kalkmıştır. Bir kimse yol üzerine bir taş koyup, başkası o taşın yerini değiştirmesi gibi olmuştur.

Kezâ katarı yeden kimse devenin bağlandığını bilirse, yedenin âkılesi kendilerine lâhık olup, ödenmesi gereken zararı bağlayanın âkılesinden alamazlar. Çünkü yeden kimse, devenin bağlanmasına râzı ol-

muştur. Telef de, yedenin fiiline bağlıdır. Bu nedenle rücû (yâni diyeti, deveyi bağlayanın âkılesinden almaları) câiz olmaz.

Bir kimse köpeği veyâ doğanı ava salıverse veyâ sevk etse; yâni onunla berâber ardınca yürüse, her ne kadar arkasından gitmese bile, hemen arkacığında (fevrinde) (10) **bulunduğu müddetçe, köpeği sevk edici hükmündedir.** Bu durumda o kimse, sevke mülhâk olur. Eğer gecikip geri kalırsa (terâhî ederse), sevk kesilmiş olur. **Bunu, Zeylai** (Rh. A.) **zikretmiştir.**

İmdi adamın hemen arkasında bulunduğu sırada (fevrinde), **köpek bir insana zarar verse, köpeği sevk eden, onun itlâf ettiği şeyi öder.** Çünkü itlâf, köpek yönünden sevk eden üzerine mahmûldür. Köpeğin fiili, o sevk edene muzâf olur. Nitekim zorlanan (mükreh) kimsenin fiili, âlet olabildiği yerde zorlayan kimseye muzâf olduğu gibi.

Doğanı göndermekle meydana gelen zararı ödemez. Aradaki fark şudur: Köpek, sevk edilebilir. İmdi, köpeğin sevkine i'tibâr edilir. Doğan ise, sevkedilemez. Böyle olunca, doğanda sevkin varlığı ile yokluğu müsâvîdir.

Zararı ödeme sebebi bulunmadığı için, sevk olunmayan köpekde (onun meydana getirdiği) **ödeme yoktur. Kendisi çıkıp, giden hayvanın gecede veyâ gündüzde cana veyâ mala isâbet edip telef ettiği şeyde de zararı ödeme gerekmez.** Çünkü, **Resûlüllah** (S.A.V.) :

جَرْحُ الْعَجْمَاءِ جُبَارٌ

«Hayvanın yaralaması hederdir (boşa gider).» (11) buyurmuştur. Yaraladığı heder olan, kendisi çıkıp giden hayvandır Bir de; fiil hayva-

---

(10) **Fevr;** Lûgatta, **galeyân** (yâni kaynama, çalkanma, coşma, acele) **anlamına gelir.** Mecâz olarak, bir işte sür'ate de «fevr» denir. Ayrıca; içinde durup, bekleme bulunmayan vakte de «fevr» adı verilir. **İbn-i Esîr** (Rh.A.), **«Her şeyin fevri, onun evvelidir.»** demiştir. **(Keşşâf, c. 2)**

İslâm şeriatında fevr, bir işi mümkün olan ilk vaktinde yapmaktır. Bundan başka, İslâm fıkhında bir ibâdetin farz olur olmaz hemen ilk vaktinde yapılma mecbûriyetine **«fevrî»** denir. O ibâdetin istenildiği zaman yapılabilme serbestliğine de **«terâhî»** adı verilir.

(11) **Heder:** Lûgatta, boşa gitmek, boş yere harcanma, ziyân olma, faydasız ölme gibi anlamlara gelir. Yukarıdaki hadisi şerîfde; cezâsız kalan, ödenmesi gerekmiyen zarar ve ziyân kasdedilmiştir. Nitekim Mecelle'nin 94. maddesinde de, bu konuda şöyle denilmektedir: **«Hayvânâtın kendiliğinden olarak cinâyet ve mazarrâtı hederdir.»**

nın sâhibine muzâf olamaz. Çünkü, hayvanın sâhibinden gönderme ve sevk gibi ona nisbeti gerektiren bir şey bulunmamıştır.

Bir kimsenin, bağların üzümünü yiyen ve bununla meşhûr olan bir köpeği olsa; o da köpeğini muhâfaza etmeyip, köpek üzümleri yese, o kimse zararı ödemez. Şâyet, insanı telef etmesinden korkulan şeylerde şöhret bulursa, zararı öder. Nitekim eğri duvarın yıkılmasında, öküzün süsmesinde ve kuduz köpeğin ısırmasında olduğu gibi ki, eğer muhâfaza etmezse telef ettiği şeyi sâhibi öder.

Bir kimse, üzerine bir adam binmiş olan hayvanı dövüp veyâ bir ağaçla ve ağaç benzeri bir şeyle dürtüp; hayvan da diğer bir şahsı tepse veyâ ön ayağı ile diğer şahsa vursa veyâ vuran kimsenin vurmasından ve dürten kimsenin dürtmesinden ürküp; başka bir şahsa çarpıp öldürse, vuran veya dürten kimse, ölen şahsın diyetini öder. Hayvana binen kimse ödemez. Zirâ bu ödeme mes'elesi **Ömer** ve **İbn-i Mes'ûd** (R Anhümâ) dan mervîdir. **Bir de; dürten kimse sebeb olmakda mütecâvizdir. Binici ise, fiilinde tecâvüzkâr değildir. Zararı ödetmede, mütecâvizin tarafı tercih edilir. Hattâ binici hayvanı yolun üzerinde durdursa, diyeti ödeme binen ile dürten arasında ikiye bölünür.** Çünkü binici hayvanı durdurmakda, dürten gibi haksızlık etmiştir. **Eğer hayvan, dürten kimseyi tepip öldürürse, O'nun kanı boşa gider** (yâni, diyetini kimse ödemez). Çünkü, kendisi üzerine suç işleyen gibi olmuştur. **Şâyet hayvan, biniciyi üzerinden atıp öldürse; diyeti dürten kimsenin âkılesi öder.** Çünkü dürten kimse, ölüme sebeb olmakta mütecâvizdir. Sonra, dürten kimse ancak çiğneme olayı dürtmenin hemen akabinde olduğu zaman öder. Hattâ hayvanı sevk ona muzâf olur. Şâyet, hayvanın basması (veyâ çarpması) dürtmenin akabinde olmazsa, diyeti binici öder. Çünkü dürtmenin eseri kesilip, hayvanı sevk biniciye muzâf kalmıştır.

Kasabın koyununun gözünü çıkaran kimse, mâliyet bakımından koyundan eksiltiği şeyi öder. Çünkü, koyundan maksûd olan ettir. Ondan eksilene, ancak bu cihetle i'tibâr edilir. **Kasabın sığırının ve boğazlanmak için hazırlanmış olan devesinin gözünü çıkaran kimse ve yine eşeğin, katırın ve atın gözünü çıkaran kimse, o hayvanın kıymetinin dörttebirini öder.** Çünkü Resûlüllah' (S.A.V.) den; **hayvanın gözü hakkında hayvanın kıymetinin dörttebiri ile hüküm verdiği, rivâyet edilmiştir. Hz. Ömer** (R.A.) de, kıymetin dörttebiri ile hüküm vermiştir. **Bir de; bu işin yapılması ancak dört gözle mümkün olmuştur. Gözün ikisi hayvanın, ikisi de onu kullananındır. Sanki o hayvan, dört gözlü imiş gibi olur ve bir gözü çıkınca kıymetin dörttebiri vâcib olur.**

★ ★

بَابُ جِنَايَةِ الرَّقِيقِ وَالْجِنَايَةِ عَلَيْهِ

KÖLENİN SUÇ İŞLEMESİ VE KÖLEYE KARŞI SUÇ İŞLEMEK BÂBI

Bir köle (abd)**; kasden suç işlese, insan öldürmede kısâs vâcib olur.** Nitekim daha önce geçti. **Ancak, eğer öldürülen kimsenin velîsi ile kölenin efendisi arasında sulh veyâ öldürülenin velîsinden afv vâki olursa, kısâs yapılmaz.** Kanı mubâh olduğu için suç işleyen köleyi (abdı), rıkk (1) yapmak câiz olmaz.

Kölenin ikrârı ile kısâs sâbit olur. Efendisinin ikrârı ile sâbit olmaz. Çünkü bu ikrâr, kölenin zararına olduğu için, bunda töhmet yoktur. Şu hâlde, kabûl edilir. O ikrâr, insan olması i'tibâriyle kana râci' olan şeyde hürriyetin aslına cârîdir. Bundan dolayı, efendinin köle aleyhindeki hadd ve kısâs ikrârı, kabûl edilmez. Bu ikrâr, efendinin hakkına tesâdüf etse de zımnîdir. Riâyeti gerekmez.

---

(1) **Rıkk :** Şerîatta, **bir şahıs için sürekli olan hükmî acz,** demektir. Başlangıçta **aslı kâfir** olan köle, cezâ olarak **«rıkk»** olur ve mülk sayılır. Böyle köleye **«rakîk»** denir. **Rıkk, köleliğin en ağır şeklidir.** Çünkü **«abd»** denen Müslüman köle, ba'zan hür insandan daha güçlü olur.

Sözün kısası; rıkk, hükmî bir aczdir. Şu ma'nâda ki; Şâri' (Allah (C.C.)) **rakîk** denen köleyi şehâdet, kazâ ve velâyet (yâni nefs, mal, evlâd, evlenmek ve evlendirmek üzere velâyet) gibi hür insanın mâlik olduğu şeylerden bir çoğu için ehil kılmamıştır.

Rıkk yâni kâfir olan bir insanın köle yapılması, ilkin Allah Teâlâ' (C.C.)nın hakkıdır. Çünkü rıkk, küfrün cezâsı olarak vâki' olmuştur. Zîrâ kafirler, Allah' (C.C.) a kulluk etmekten âr duyup, kaçındılar. Allah' (C.C.) ın birliğini kabûl etmediler. Âyetleri hakkında düşünmediler. Böyle yapmakla kendilerini hayvanlar mertebesine düşürdüler. Bundan dolayı, Allah (C.C.) da; onları kullarının, kulları yapmakla cezâlandırdı. Buna binâen rıkk, Müslüman için ibtidâen sâbit olmaz. Rıkk, kâfir olan köle için sürekli olarak kalır. Hattâ sonradan Müslüman olsa da, yine rakik olarak kalır.

(Keşşâf-u Istılâhât'il - Fünûn, c. 1)

Kölenin, nefsin dûnunda (2) olan bir şey hakkındaki ikrârı, hükümde, hatâ ile öldürmek gibidir. Musannıf hükmü, **«O köleyi, efendisi suç karşılığında verir.»** sözü ile zikretmiştir. Öldürülen kimsenin velîsi, o köleye mâlik olur. Ya da, kölenin efendisi suçun diyetine karşılık O'nu fidye verir. Yâni kölenin efendisi, köleyi vermek ile diyet verip O'nu kurtarmak arasında muhayyerdir. **Lâkin asl vâcib olan, sahîh kavlde köleyi vermektir.** Bundan dolayı, kölenin ölümüyle, vâcibin mahalli ortadan kalktığı için vâcib düşer. Hür kaatilin ölümü bunun aksinedir ki, o zaman diyet âkılesi üzerine vâcib olur. Köleyi vermek ile diyet verip O'nu kurtarmaktan her biri hâlen lâzım gelir, (yâni edâsı gerekir). Köleyi vermenin (def'in) hâlen lâzım gelmesi, köle ayn (3) olduğu içindir. Ayn olan şeylerde te'cîl yoktur. Diyet verip kurtarma (fidâ) nın hâlen olmasına sebeb ise; aynın bedeli olduğu içindir. Bi'l-cenaleyh, onun hükmünü alır. Şâyet köle ölünceye kadar velî bir şey ihtiyâr etmese, hakkın mahalli ortadan kalktığı için, üzerine suç işlenmiş (mücennâ aleyh) olanın hakkı bâtıl olur. Nitekim, daha önce geçti.

Şâyet fidâyı (fidyeyi) **verdikten sonra köle ölse, hak kölenin boynundan efendinin zimmetine geçtiği için, ibrâ etmiş olmaz.** Şâyet öldürülen kimsenin velîsi O'nu diyeti ile kurtarmış olsa ve peşisıra köle yine suç işlese; ikinci suç, birinci suç gibidir. Çünkü öldürülenin velîsi, fidye alınca, suçlu birinci suçundan kurtulur ve suç işlenmemiş gibi olur. İkinci suç için köleyi def' veyâ fidâ (fidye vermek) vâcib olur.

Şâyet köle iki suç işlese, kölenin efendisi O'nu, üzerine suç işlenen kimsenin velîlerine verir. Onlar da hakları nisbetinde aralarında taksîm ederler. Yâni iki suçun diyeti miktârına göre taksîm ederler. Ya da, **kölenin efendisi O'nu ikisinin diyeti** (erşi) **ne (4) karşı fidye verir. Çünkü birinci suçun kölenin rakabesine teallûk etmesi, ikincinin de O'na**

---

(2) **Dûn:** Gayrı, diğer, mâadâ.

(3) **Ayn:** Muayyen ve müşahhas olan şeydir. Çoğulu «a'yân» dır.

(4) **Erş: El ve ayak gibi insanın cüzlerinden, uzuvlarından birini yaralamanın veyâ sakatlamanın bedeli olup, insan öldürmenin daha aşağı bir suç için ödenir.** Diğer bir deyimle; **bir uzvu yaralayan veyâ sakatlayan kimseden alınan bedeldir.** Ba'zan bir insanı öldürmekten dolayı ödenmesi gereken bedel ve tazminata da, erş denir. Bu anlamdaki erşe, diyet de derler.

Erş lafzı, esâsen **«fesâd»** anlamınadır. Sonra, eşyâdaki noksanlarda kullanılmıştır. Bu nedenle diyete, erş dendiği gibi, ayıbı zâhir olan bir malın bahâsından indirilen ve düşürülen mikdâra da erş adı verilmiştir. **Erş, iki çeşittir:**

a) Erş-i mukadder: Uzuvlara mahsûs olup, miktârı şer'an belli bulunan diyettir.

b) Erş-i gayr-i mukadder: Uzuvlara âid, miktârı şer'an belli olmayan ve ehl-i vukûfun (Bilirkişinin) takdîr ve ta'yînine bırakılan diyettir ki, buna **«Hükûmet-i adl»** de denir. (Keşşâf-u Istılâhât'il-Fünûn)

teallûkuna mâni' değildir. Birbiri ardınca gelen (mütelâhıka) borçlar gibi.

Görülmez mi ki; efendinin mülkü, suçun teallûkunu menetmez. Böyle olunca, üzerine ilk suç işlenenin menetmemesi, evlâ yoluyla olur. Eğer velîler bir topluluk (yâni, ikiden fazla) **olursa, verilen köleyi hisselerine göre taksîm ederler.**

Eğer kölenin efendisi O'nu fidye verirse, onların bütün diyetlerine karşı fidye verir. Nitekim sebebi zikredildi ki, birinci suçun kölenin rakabesine tealluku, ikinci suçun teallukunu menetmez. Şâyet suç işleyen köleyi efendisi hîbe etse veyâ satsa veyâ âzâd etse veyâ müdebber eylese veyâ suç işleyen câriye olup O'nu istîlâd eylese (5) ve suçu bilmese, kıymetinden ve diyetten daha az olanı öder (yâni, hangisi daha az ise, onu öder.). Eğer suçu bilirse; diyete borçlu olup, onu öder. Çünkü efendi bu tasarrufâttan önce def' ile fidâ, yâni köleyi vermek ile fidye ödemek arasında muhayyer olmuş idi. Efendinin suç hakkında bilgisi yok iken vermek için mahal olmayınca, diyet (erş) için muhayyer olmaz. Bu durumda kıymet, köle yerine geçmiştir. Daha az ile daha çok arasında muhayyer bırakmakta bir fayda yoktur. Bu durumda daha az (ekal) olan kıymet vâcib olur. **Suçu bilmek, bunun aksinedir.** Çünkü, bu takdirde efendi diyet için muhayyer olur. Nitekim efendi, kölenin âzâdını, O'nun Zeyd'i öldürmesine veyâ O'na bir şey (veyâ iftirâ) atmasına veyâ Zeyd'in başını yarmasına bağlasa; köle de o işi yapsa, bu takdirde durum yukarıda anlatılan gibi olur. Yâni efendi köleye; eğer Zeyd'i öldürürsen, hürsün dedikde; o da öldürse veyâ eğer sen Zeyd'e silâh atarsan hürsün dedikde, köle de atsa veyâ eğer sen Zeyd'in başını yararsan hürsün dedikde köle de Zeyd'in başını yarsa, diyete borçlu olur. Çünkü efendi, kölenin suçuna karşılık fidye vermek için muhtâr olur. Çünkü köleye suç mevcûd farzederek âzâd etmiştir.

Bir köle, hür bir insanın elini kasden kesse ve kölenin efendisi kâdînin hükmü ile veyâ hükümsüz köleyi o hür kimseye verse, o da köleyi âzâd etse; sonra o yara sirâyet edip (6) **o kimse ondan ölse, kölenin âzâdı, cinâyeti için sulh olur.** Zirâ hür kimse köleyi âzâd edince bu onun kasdı, sulhu tashîh olduğuna delâlet eder. Çünkü o sulh için sıhhat, ancak cinâyette ve cinâyetten meydana gelen şey için sulh olmakla sa-

(5) **İstîlâd:** Lûgatta, **mutlaka çocuk istemek anlamına gelir.** Şeriâtta, **câriyeyi ümm-ü veled yapmaktır.** O da, iki şeyle olur: **Birincisi,** câriyenin çocuğu bendendir, diye iddiâ etmek, **ikincisi de,** câriyeye sâhip olmak (temellük) dır.

(Keşşâf-u istılâhât'il-Fünûn, c. 2)

(6) **Sirâyet:** Yapılan bir cinâyet sonucu meydana gelen kesik veyâ yaranın dâiresini genişletmesine veyâ ölüme götürmesine denir.

hîh olur. **Eğer hür kimse O'nu âzâd etmedi ise, köle efendisine geri verilir.** Çünkü o hür kimse, onu âzâd etmeden, yaranın sirâyeti ile ölse, zâhir olan şudur ki; vâcib olan mal değil, belki kısâsdır. İmdi kölenin verilmesi bâtıl olup, köle efendisine geri çevrilir. Öldürülen kimsenin velîsi, o köleyi öldürür veyâ O'nu afv eder. Yâni veli, öldürmek ile afv etmek arasında muhayyer bırakılır. Çünkü o kimsenin kanı mubâhdır. Nitekim, daha önce geçti.

Borçlu me'zûn (7) bir köle hatâen suç işlese, efendisi de onu, suç işlediğini bilmeksizin âzâd etse, âzâd eden efendi, borç sâhibine yâni alacaklıya, kölenin kıymetinden ve borcundan en az (ekal) **olanı öder.** (Yâni hangisi daha az ise, onu öder). **Cinâyetin velîsine de kölenin kıymetinden ve diyetten en az** (ekal) **olanı borçlu olur.** Çünkü kölenin efendisi, borçlu olan me'zûn köleyi âzâd edince, alacaklıya kölenin kıymetinden ve borçdan en az (ekal) olanı vermesi îcâbeder. Hatâen cinâyet işleyen köleyi âzâd edince, kıymetinden ve diyetinden hangisi en az ise, onu öder. İkisi arasında müzâhim (zıd) bulunmadığı için ictimâ edince de, böyle olur. Çünkü eğer âzâd olmayaydı, cinâyetin velîsine verilip, ondan sonra borç için satılırdı.

Borçlu olan me'zûn bir câriye, bir çocuk doğursa, O'nun cinâyeti için o çocuk, onunla berâber verilmez. Ama, câriyenin borcu için satılır. Zirâ zimmetinde olan borç, O'nun rakabesine müteallikdir. Tealluk, çocuğa sirâyet eder. Cinâyet için vermek, efendisinin zimmetindedir ve câriyeye ancak hakîki fiilin eseri mülâkî olur. O da, câriyeyi vermektir. **Sirâyet, şer'î işlerde olur; hakîkatta olmaz.**

Bir adamın kölesini, başka bir adam, O'nu efendisi âzâd etti sansa ve âzâd edilen köle de, o âzâd edilmiş sanan adamın bir velîsini yâni bir yakınını yanlışlıkla (hatâen) **öldürse, o sanan kimse için bir şey yoktur.** Çünkü efendisi O'nu âzâd etti sanınca, o sanan kimse, kölenin efendisinden ne köleyi almaya ve ne de diyet almaya müstehik olmayıp, ancak hür olmakla âkılesinden diyet almaya müstehık olduğunu ikrâr etmiş olur. O köleyi hür sanan kimse, kendisi hakkında tasdîk edilir de, köleyi veyâ fidyesini vermek düşer. Âkıle üzerine diyet da'vâsında da tasdîk olunmayıp, ancak delîl ile tasdîk olunur.

Âzâd edilmiş bir köle; «Ben, âzâdımdan önce Zeyd'in kardeşini yanlışlıkla öldürdüm.»**dese, Zeyd de,** «Belki, âzâddan sonra öldürdün.» **dese, birincisi tasdîk edilir.** Çünkü Zeyd, köle üzerine bir şey iddiâ etmektedir ki, köle O'nu ikrâr ederse, diyeti ödemesi gerekir. Âkılenin

---

(7) **İzn**: Lûgatta, mutlakâ salıvermek anlamına gelir. Istılâh'da ise: «**Bir şahsa, tasarrufda bulunmasına izin, müsâade vermek**» demektir. Kendisine böyle izin verilen şahsa «**Me'zûn**» denilir.

ödemesi gerekmez. Çünkü Zeyd, kölenin âzâddan sonra hatâen insan öldürdüğünü iddiâ ediyor. Köle, bunu ikrâr etse, diyeti ödemesi gerekir. Zirâ ikrâr ile sâbit olanı, âkileler yüklenmezler. Binâenaleyh, kölenin âzâddan önce öldürdüm, demekden murâdı, ondan sonra öldürmedim, demektir. Çünkü böyle demekle, diyeti ödemesi lâzım gelmekten kaçınır. Yoksa, zâhir ma'nâsı değildir ki, köle sâhibinin, kıymetinden ve borcundan en azı ile diyeti ödemesi gerektiği anlaşılsın. Bu, efendinin cinâyeti bilmediğine göredir. Şayet cinâyeti bilirse, diyet lâzım gelir. Bununla berâber kölenin sözü, efendi üzerine hüccet değildir.

Şâyet bir adam, câriyesi için, «O'nu âzâd etmezden önce, elini kesdim!» **dese ve câriye de,** «Belki, âzâddan sonra kesdin!» **dese, câriye tasdîk edilir. Efendinin, câriyeden aldığı mal da böyledir.** Yâni bir kimse, câriyesini âzâd ettikden sonra, câriyeye, «Ben, seni âzâd etmezden önce, elini kesdim!» veyâ «Bu malı, senden aldım!» dese, ve câriye de «Belki kesmeyi ve almayı âzâddan sonra yaptın.» dese, söz câriyenindir. Çünkü adam, ödeme sebebini ikrâr etmiştir. Ondan sonra berâet iddiâ etmekte ve câriye inkâr etmektedir. Şu hâlde söz, inkâr edenindir.

Cimâ' ve gallede câriye tasdîk edilmez. Yâni efendi, «Câriye ile âzâddan önce cinsî ilişkide bulundum.» dese veyâ «Galleyi (yâni câriyenin gelirini) âzâddan önce aldım.» dese, söz efendinindir. Çünkü zâhir olan, bunların kölelik hâlinde olmalarıdır.

Mahcûr (8) **bir köle veyâ bir çocuk; bir başka çocuğa, bir adamın öldürülmesini emretse, o da öldürse, öldürülenin diyetini kaatilin âkilesi ödemesi gerekir.** Çünkü öldürmeye girişen, emredilen çocuktur. Şu hâlde O'nun âkilesi, öldürülenin diyetini öder. O âkile, ödedikleri diyeti kölenin âzâdından sonra köleden alırlar. Çünkü, kaatil olan çocuğu bu yolsuzluğa uğratan köledir. Lâkin kölenin sözü, efendisi hakkında mu'teber değildir. Şu hâlde diyeti, âzâddan sonra öder.

Âkile diyeti, emreden çocukdan alamazlar. Çünkü, emreden çocukda ehliyet eksiktir.

Eğer mahcûr bir köle, kendi gibi mahcûr bir kölenin me'mûru ol-

---

(8) **Hacr:** Lûgatta, mutlaka men' anlamına gelir. Tazyik, harâm anlamına da gelir. Akla da, hacr denilmiştir, çünkü sâhibini çirkin ve âkıbeti zararlı şeylerden meneder. Istılâh'da: **«Bir muayyen şahsı, kavlî tasarruflardan menetmektir,»** ki o şahsa, bu hacrden sonra **«Mahcûr»** denir.

Kavlî tasarrufdan men, o tasarrufu geçersiz, hükümsüz ve gayr-i sâbit saymak demektir.

Hacr fiilde câri değildir. Çünkü bir fiilin vukûundan sonra, reddi mümkün olmaz ki ondan hacr tasavvur olunsun. **«Hicr»** de, bu anlamdadır.

(Hukûk-u İslâmiyye Kâmûsu, Ö. Nasûhî Bilmen, c. 7

makla kaatil olsa; kaatil olan mahcûr kölenin efendisi, kasden öldürmede O'nu diyet için, öldürülenin vârislerine verir. Ya da, **hatâda hâlen rucû etmemek şartıyla, O'nu fidye verir.** Çünkü emir, sözdür; mahcûrun sözü ise, mu'teber değildir. Onunla, fi'l-hâl muâhaze olunmaz. Belki mâni' ortadan kalktığı için, âzâd edilmesinden sonra diyeti ondan alır. O mâni', efendinin hakkıdır. Kölenin kıymetinden ve fidyeden en azını alır. Çünkü ziyâdeyi vermekte muhayyerdir, mecbûr değildir. Kasden öldürmede dahî hüküm böyledir. Yâni kaatilin efendisi kaatil köleyi verir yâhûd fidyesini öder. Ondan sonra öldürmeyi emreden köleden, O'nun kıymetinden ve ödediği fidyeden en azını alır.

Eğer kaatil olan köle, küçük olursa böyle yapılır. Çünkü küçük çocuğun kasdı, hatâ gibidir. Eğer kaatil olan köle büyük ise, kısâs olunur. Çünkü kısâs, köle ile hür arasında cârî olur.

Bir köle (kınn), (9) **iki hür insanı öldürse; onlardan her birinin de ikişer velîsi olsa ve her birinin birer velîsi afv etse, o kaatil kölenin efendisi kölenin yarısını, o geri kalan iki velîye verir.** Ya da, **fidye olarak tam diyet öder.** O da, onbin dirhemdir. Çünkü rakabe, kısâs hükmiyle onların her birine dörttebirdir. İkisi haklarını afv ettiği zaman; onların hakları bâtıl olup, diğer ikisinin hakkı, yarımda bâkî kalır. Bundan dolayı kölenin efendisine, ya kölenin yarısını yâhûd fidyesini ver, denilir. Fidyenin miktârı yirmibin dirhem idi. İkisi afv edince, onların hakkı bâtıl olur, diğer ikisinin hakları beşbinde bâkî kalır. Bundan dolayı efendi, onbin dirhem fidye verir.

Şâyet köle (kınn), **iki hürrün birini hatâen ve birini de kasden öldürür de; kasden öldürülen kimsenin iki velîsinden biri afv ederse, efendisi, hatâen öldüren kimsenin velîsine diyet öder.** Diyetin yarısını da, kasden öldürülen kimsenin velîsinden birine fidye olarak verir. O da, kasden öldürülen kimsenin velîsinden afv etmeyenidir. Çünkü hakkın yarısı afv ile bâtıl olup, yarısı geri kalmış ve mal olmuştur. Bu beşbin dirhemdir. Hatâ ile öldürülenin velîsinin hakkından bir şey bâtıl olmamıştır. Hatâ ile öldürülen kimsenin iki velîsinin bütün diyette hakları onbin dirhem idi.

Ya da, kölenin efendisi, onlara üçtebirer verir. Yâni, fidye verip kurtarmak ile köleyi vermek arasında muhayyerdir. Kölenin efendisi, kaatil köleyi verse, üçe taksîm ederek verir. Üçte ikisi, hatâ ile öldürülen kimsenin velîsine ve üçte biri kasden öldürüp de afv etmeyen ve-

(9) **Kınn**: Erkek köle, demektir. **Kınne** ise; câriyedir. Ba'zılarına göre, **alınıp satılması câiz olmayan köle demektir.** Müdebber gibi.

(**Hukûk-u İslâmiyye Kâmûsu**, Ö. Nasûhi Bilmen, c. 3, s. 343)

liye verilir. **Bu, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, avl** (10) **yönündendir.**

Hatâ ile öldürülen kimsenin velîsinin hissesi, tüm ile çarpılır (Küll'e darb olunur). **Kasden öldürülen adamın afv etmeyen velîsinin hissesi, yarım ile çarpılır.** Çünkü O'nun hakkı, yarımda ve ötekilerin hakları tümdedir. İmdi her yarım, bir hisse olup; hatâen öldürülen kimsenin velîsinin hakkı iki hissede ve kasden öldürülen kimsenin afv etmeyen velîsinin hakkı, bir hissede olur. Ve aralarında üçtebir hesâbıyla taksîm edilir. **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre; münâzaa yoluyla dörttebir hesâbıyla taksîm edilir.** Diyetin dörteüçü, hatâen öldürülen kimsenin velîsine; dörttebiri kasden öldürülen kimsenin velîlerinden birine verilir. Çünkü diyetin yarısı, münâzaasız hatâ velîsinindir. Diğer yarımda, iki grubun münâzaası müsâvîdir. Şu hâlde o da ikiye bölünür. Bundan dolayı, dörttebir hesâbiyle taksîm edilir.

İki ortağın kölesi, o iki ortağın yakınlarını öldürdükde; iki ortağın biri afv etse, hepsi bâtıl olur. Çünkü vâcib olan mal, öldürülenin hakkı olur. Zîrâ, kanının bedelidir. Bundan dolayı öldürülen kimsenin borçları, o maldan edâ edilir ve vasiyyetleri yerine getirilir. Ondan sonra, öldürülen kimsenin ihtiyâçları bitince, vârisleri O'nun yerini alır. Efendinin kölesinde alacak borcu olamaz. Binâenaleyh, bu husûsda vârisleri O'nun yerini tutamazlar.

★ ★

فصل

ÖLDÜRÜLEN VEYÂ SAKATLANAN KÖLE HAKKINDA BİR FASIL

Erkek veyâ kadın kölenin diyeti, kıymetleri kadardır. Şâyet kölenin kıymeti hürrün diyetine — ki onbin dirhemdir — **ulaşsa veyâ câriyenin kıymeti, hür kadının diyetine** — ki beşbin dirhemdir — **ulaşsa, kölenin derecesi hürden aşağı olduğunu göstermek için, erkek köle ile câriyenin her birinin diyetlerinden onar dirhem eksiltilir. Bu on dirhem eksiltilmesi, Abdullah İbn-i Abbâs' (R.A.) ın (1) eseri (2), yâni hükmü iledir.**

---

(1) **Abdullah İbn-i Abbâs (R.A.):** Resûl-i Ekrem' (S.A.V.) in amcası Hz. Abbâs' (R.A.) ın oğludur. Ashâb-ı Kirâm arasında ilmiyle, fakihliği ile temeyyüz etmiştir. Tefsîr, Hadîs, Fıkıh ilimlerinde ihtisâsı pek yüksekti. Kendisinden Fıkh'a dâir bir çok mes'eleler menkûldür. Fetvâlarının çokluğu ile ma'rûftur.

(2) **Eser:** Lûgatta, iz, nışân, belirti, gelenek, yol gibi anlamlara gelir. İlmî bir terim olarak anlamları ise; daha çok ve değişiktir.

Mecma'üs-Sulûk adlı kitapda denilmiştir ki: Rivâyet, Resûlüllah' (S.A.V.) in fiîli ve sözü anlamında kullanılır. Haber ise, Resûlüllah' (S.A.V.) ın sözü anlamında kullanılıp, fiil için kullanılmaz. **Âsâr ise;** Sahâbenin (R.Anhüm) fiillerine ıtlâk olunur.

Şerh'ül-Mişkât tercümesinin mukaddimesinde ise şöyle denmiştir: Muhaddislere göre eser, mevkûf ve maktû' hadîs için kullanılır. Nitekim onlar; «Âsârda şöyle gelmiştir.» derler

Ba'zısı, eseri **(Merfû' hadis)** için de kullanmıştır. Nitekim «Me'sûr duâlarda şöyle gelmiştir.» denilir.

Hulâsat'ül-Hulâsa adlı kitapda açıklandığına göre: Fukahâ', mevkûf hadîsi, eser; merfû' hadîsi ise, haber diye adlandırmıştır. Muhaddisler, ikisine de, eser lâfzını kullanırlar.

Cevâhir adlı kitâbın sâhibi demiştir ki: Eser, Fukahâ'nın ıstılâhlarındandır. Onlar eser lâfzını, Selef'in sözü hakkında kullanırlar.

Seyyid Şerîf Cürcânî' (Rh.A.) nin «Ta'rifât» adlı kitâbında; eser'in dört anlamı vardır: **Birincisi,** netice anlamınadır. O da, bir şeyden hâsıl olan sonuç demektir. **İkincisi,** alâmet anlamınadır. **Üçüncüsü** haber anlamınadır. **Dördüncüsü ise,** bir şey üzerine terettüb eden şeydir. Ona da Fukahâ katında **«hüküm»** adı verilir.

(Keşşâf-u Istılâhât'il-Fünûn. c. 1)

Eğer erkek kölenin kıymeti onbin dirhemden daha çok olup; câriyenin kıymeti de beşbin dirhemden daha çok olursa; İmâm Ebû Yûsuf ile İmâm Şâfiî' (Rh. Aleyhimâ) ye göre, **ne kadar çok olursa olsun, kıymeti vâcib olur.** Gasbda (3) her birinin kıymetleri ne kadar çok olursa olsun, ona i'tibâr edilir İmdi bir kimse, kıymeti yüz altın eden bir köleyi gasb edip, elinde helâk olsa O'nun yüz dînâr ödemesi gerekir.

Hür insanın takdîr edilen diyeti, kölenin kıymetinden takdîr edilir. Zîrâ kölede kıymet, hürrün diyeti gibidir. Çünkü, kanın bedelidir. Şu hâlde kölenin elinde, yâni eli telef edildikde, kıymetinin yarısı ödenmesi gerekir. Nitekim hürrün elinin telef edilmesinde, diyetinin yarısı ödenmesi gerektiği gibi.

Kölenin kıymeti ne kadar olursa olsun, sahîh olan kavle göre, **yarısı ödenmesi gerekir.** Ancak İmâm Muhammed' (Rh.A.) den bir rivâyette, **kölenin elinin kesilmesinde beşbin dirhem ödenmesi gerekir.**

Bir kölenin eli kasden kesilip ardından âzâd edilse, sonra o kesik sirâyet edip ölse, şâyet O'na yalnız efendisi vâris olursa, yâni âzâdlı kölenin vârisi ancak efendisi olursa, İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) a göre, **O'nun (kölenin) elini kasden kesen kimse kısâs olunur.** İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, **kısâs olunmaz.** Çünkü kısâs, yaralama vaktine dayanmış olduğu hâlde ölüm sebebiyle vâcib olur. Eğer yaralama vaktine i'tibâr olunursa, velâyet sebebi mülktür. Eğer ölüm sebebine i'tibâr olunursa, velâyetin sebebi, velâya verâsettir. İmdi, istihkâk sebebinin bilinmemesi kısâsı meneder. Müstehıkkın bilinmemesi gibi.

İmâm A'zam (Rh.A.) **ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **un delili şudur:** Hak sâhibi yüzde yüz bilindiği zaman sebebin bilinmemesine i'tibâr olunmaz. O kölenin vârisi, yalnız efendisi olmayıp belki başka vârisi var ise, o kölenin kaatili ittifâkla, kısâs olunmaz. Çünkü mu'teber olan, şâyet yaralama vakti olursa, müstehık efendidir. Eğer mu'teber olan ölüm vakti olursa, o vâris olur. Ya da, efendisi ile berâber, o vâris olur. İmdi lehine hüküm verilecek kimsenin bilinmemesi, hükmü meneder.

Efendi iki kölesine: «İkinizden biriniz hürdür.» **dese, sonra bir kimse tarafından ikisinin de başları yarılsa, efendi; hürriyet için,** «Şunu murâd ettim.» **diyerek birini ta'yîn etse, ikisinin de diyetlerini** (erşlerini) **efendi alır.**

---

(3) **Gasb:** Lûgatta, başkasına âid bir şeyi kullanmak için düşmanlık ve tegallub (üstün gelme) yoliyle alıvermekdir, o şey gerek mal olsun ve gerek olmasın.

Istılâh'da: **«Bir kimsenin mütekavvim ve muhterem bir malını sarâhaten ve delâleten veyâ âdete nazaran izni olmaksızın haksız yere elinden veyâ tasarruf-u dâiresinden almaktır.»** (Hukuk-u Islâmiyye Kâmûsu, c 7)

O köleleri bir adam öldürürse; efendi, hürrün diyetini ve kölenin kıymetini alır. İkisi arasındaki fark şudur ki: Beyân, mahâl hakkında inşâdır, efendi hakkında izhârdır. Bundan dolayı, şâyet efendi beyândan önce ölse, âzâdlık ikisi arasında şâyi olur. Yaralanmadan sonra, beyân için mahâl bâkî kalır. Ve her ikisi hakkında, inşâ mu'teber olur. Ölümden sonra beyân için mahâlli bâkî kalmaz ve hâlis ızhâr sayılır. Halbuki ikisinden biri, yakînen hürdür. Bu durumda, kölenin kıymeti ve hürrün diyeti ödenmesi gerekir.

Şâyet iki köleden her birini bir adam öldürse, o iki kölenin kıymetleri lâzım gelir. Zîrâ biz, her birinin hür olarak öldürüldüğünü kesin olarak bilmiyoruz. İki kaatilden her biri de öldürdüğü kölenin hür olduğunu inkâr etse, bu durumda o iki kaatilin, o iki kölenin kıymetlerini ödemeleri gerekir.

Şâyet bir adam, bir kölenin iki gözünü çıkarsa; o kölenin efendisi dilerse köleyi, o gözünü çıkaran kimseye verip ondan kölenin tamâmen kıymetini alır. Ya da, **dilerse köleyi alıkor.** Kölenin kıymetinden eksileni alamaz. **Bu, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın sözüdür. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **demişlerdir ki:** Efendi köleyi verip, kıymetini almak ile noksânını alıp, köleyi tutmak arasında muhayyer kılınır. Çünkü mâliyetin ma'nâsı bilittifâk mu'teber olunca, efendinin mezkûr vech üzere muhayyer olması gerekir. Nitekim, diğer mallarda olduğu gibi. Zîrâ bir kimse, başkasının giysisini parçalasa, yâni çok yırtsa, o giysinin mâliki, giysiyi yırtana verip kıymetini ödetmek ile giysiyi alıp, noksânını ödetmek arasında muhayyerdir.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Mâliyet, eğer zâtta mu'teber olursa, onda insanlık boşa gitmez(heder olmaz). Mâliyet etrâfda (yâni el, ayak, göz ve kulak gibi cüzlerde) da heder değildir. Bundan dolayı, eğer bir köle, başka bir kölenin elini kesse; efendisi, köleyi vermek, ya da fidye ödeyip kurtarmakla emrolunur. Halîs mal olsa, satılmak vâcib olurdu. Sonra, zararı ödemenin (zemânın) cüzlere ayrılmaması ve bedenin temellük olunmaması da insanlığın ahkâmındandır. Zararı ödemenin cüzlere ayrılması ve bedenin temellük olunması ise mâliyet ahkâmındandır. Böylece biz, iki benzer şeyin hükümlerini tamâmiyle vermiş olduk.

★ ★

فصل

KÖLENİN ÖLDÜRMESİ VEYÂ ÖLDÜRÜLMESİ HAKKINDA BİR FASIL

Bir müdebber veyâ ümm-ü veled, yanlışlıkla (hatâen) **bir cinâyet işlediğini ikrâr etse, ikrârı câiz olmaz ve bunların hiç birine bir şey lâzım gelmez.** Musannıf, mükâtebi zikretmemiştir, çünkü O'nun hükmü «Kitâbet Bölümü»nde geçmiştir.

Âzâd edildikden sonra bile ikrâr etseler, yine onlara bir şey lâzım gelmez. Çünkü, onların yanlışlıkla işledikleri cinâyetin mu'cebini efendileri yüklenir. Bunların ikrârı ise, kendi aleyhlerine geçerli değildir.

O cinâyetin beyyine ile isbâtından sonra, o müdebberin veyâ ümm-ü veledin efendisi diyetten ve kıymetten en az olan miktârı öder. Nitekim rivâyet edilmiştir ki; Ebû Ubeyde b. Cerrâh (R.A.) (1) Şam'da Emîr iken, Sahâbe' (R. Anhüm) nin huzûrunda, müdebberin cinâyet işlemesiyle efendisi üzerine hüküm vermiştir. **Bu, icmâ' olmuştur.**

Bir de, efendi; tedbîr ve istîlâd ile cinâyet sırasında rakabenin verilmesine mâni' olmuştur. Bununla o, diyeti için ihtiyâr etmiş sayılmamıştır. Çünkü efendi, o müdebberin cinâyet işlediğini bilmemektedir. Sanki o efendi, cinâyetin işlendiğini bilmeyerek tedbîr ve istîlâdı cinâyetten sonra yapmış gibi olmuştur. Bu durumda, kölenin kıymetinden ve diyetten en az miktârı ödemesinin vâcib olması; aslen köleyi vermenin cinâyet sebebiyle vâcib olmasındandır. Efendiden ileri gelen bir

---

(1) **Ebû Ubeyde b. Cerrâh** (R.A.); Aşere-i Mübeşşere'den, yâni Cennet'e girecekleri müjdelenen on Sahâbî'den biridir. Resûlüllah' (S.A.V.) den (Emîn'ül-ümme), yâni «**Ümmetin Emîni**» unvânını almış son derece cesûr bir kişi idi. Bir çok gazâlarda ve özellikle Şam fetihlerinde pek çok hizmetleri görülmüştür. Hicrî 18 (Milâdî 639) târihinde, 58 yaşında olduğu hâlde ölmüştür. Mübârek kabri, Şeria nehri civârında bir köydedir. Allah Teâlâ (C.C.), O'ndan râzı olsun.

sebeble (yâni tedbîr ve istîlâd sebebiyle) köleyi vermesi mümkün olmamıştır. Böylece köleyi vermediği için kıymetini ödemesi vâcib olur.

Efendisi kölenin kıymetinden daha fazlasını men etmez. Cinâyetin velisi için de diyetten fazlasında hak yoktur. Cinsi bir olan şeylerde en az (ekal) ile en çok (ekser) arasında muhayyerlik sâbit olmaz. Köle, bunun hılâfınadır. Çünkü onda efendi köleyi vermekle fidye arasında muhayyer kılınmıştır. Cinsleri de muhteliftir.

Şâyet müdebber bir kaç cinâyet işlese, ona ancak bir ayn karşılığında bir tek kıymet lâzım gelir. İkinci cinâyetin velîsi, birinci cinâyetin velisine, ona hükümle verilen kıymette ortak olur. İkinci cinâyetin velîsi, efendiden bir şey isteyemez. Çünkü efendi, köleyi vermek husûsunda mecbûrdur. Müdebberin efendisinden veyâ —eğer müdebberin kıymeti birinci velîye Mahkeme hükmü olmaksızın verildi ise,— birinci cinâyetin velîsinden ister. Çünkü efendi bu takdirde, vermeye mecbûr değildir.

Müdebber yanlışlıkla (hatâen) **cinâyet işleyip hemen arkasından ölse, efendisinden kıymet düşmez.** Çünkü cinâyet, efendinin üzerine tedbîr sebebiyle sâbit olmuştur. Müdebberin ölmesiyle, o kıymet düşmez.

Müdebber, efendisini yanlışlıkla (hatâen) **öldürse, kıymetinin tamâmında çalışır.** Çünkü tedbîr, müdebberin rakabesini (yâni kölelikden kurtulması için) vasıyettir ve rakabe, müdebber için sâlim olmuştur. Çünkü müdebber, efendisinin ölümüyle âzâd edilmiştir. Kaatil için ise, vasiyyet yoktur. Binâenaleyh, kaatilin, rakabesini reddetmesi vâcib olur. Halbuki, rakabesini reddetmekten âcizdir. İmdi rakabesinin bedeli olan kıymeti reddetmek vâcib olur.

Eğer müdebber, efendisini kasden öldürdüyse, vâris O'nu öldürür veyâ kıymetini almak için çalıştırıp ondan sonra öldürür. Birincisi, yâni vârisin O'nu öldürmesi açıktır. İkinciye gelince: «Tedbîr vasiyyettir... ilâh.» diye zikredilen şey sebebiyledir.

Bir kimse, efendisi tarafından eli kesilen bir köleyi gasb etse; o kesmek, kölenin bedenine sirâyet edip köle ölse, o gâsıb, kölenin eli kesilmiş olduğu hâldeki kıymetini öder.

Şâyet kölenin efendisi, kölenin elini, köle gâsıbın elinde iken kesse ve kesme gâsıbın yanında iken sirâyet edip köle ölse, gâsıb ödemez. Çünkü gasb, gasb olunan şeyin ödenmesini gerektirir. Gâsıb ise, gasbedilenin geri verilmesiyle ve efendinin de köleyi ele geçirmesiyle berâet eder.

Birinci mes'elede; efendi, kölenin elini, köle kendi yanında iken ke-

since, kölenin kıymeti eksilmiş olur. Bu durumda gâsıbın, kölenin kıymetini, eli kesilmiş olduğu hâlde ödemesi gerekir.

İkinci mes'elede; efendi kölenin elini gâsıbın elinde iken kesdiğine göre, köleyi geri almış olur. Çünkü, köleyi ele geçirmiştir. Köle, efendinin mülküne ulaştığı için gâsıb zararı ödemekten berâet eder.

Mahcûr bir köle, kendisi gibi mahcûr bir köleyi gasb edip elinde ölse, O'nu öder. Çünkü mahcûr köle, davranışlarından sorumludur. Hattâ gasb açık delîl ile sâbit olursa, o sebeble satılır. Mahcûr köle, sözlerinde muâhaze olunmaz. Hattâ gasbını ikrâr etse, bu sebeble satılmaz. Belki, âzâd edilmesinden sonra muâhaze olunur.

Bir müdebber köle, O'nu gasbeden kimsenin yanında cinâyet işlese, ondan sonra efendisi yanında da bir cinâyet işlese; efendisi müdebberin kıymetini iki cinâyetin velîlerine öder. Yâni bir adam, bir müdebberi gasb etse; müdebber, o gâsıbın yanında bir cinâyet işlese, bundan sonra gâsıb müdebberi efendisine geri verdikde, efendisi yanında bir cinâyet daha işlese, müdebberin efendisi iki cinâyetin velîlerine zararı öder. **Müdebberin kıymeti, cinâyetin iki velîsi arasında ikiye bölünür.** Çünkü müdebberin cinâyetinin mûcebi, cinâyet çok olsa bile, bir tek kıymettir. Müdebberin efendisine vâcib olur. Zîrâ efendi, kölenin cinâyetinden önce fidye vermek için muhtâr olmaksızın kendisini âciz kılmıştır. Nitekim, kölenin cinâyetini bilmeksizin cinâyetten sonra köleyi âzâd eyledikde, hüküm budur.

Cinâyetin iki velîsi arasında müdebberin kıymetinin yarı yarıya paylaştırılmasının sebebi, her ikisi sebebde eşit oldukları içindir.

Müdebberin efendisi, müdebberin kıymetinden ödediği şeyin yarısını, gâsıbdan alır. Çünkü kıymetle, iki cinâyet ödemiştir. Bunların yarısı gâsıbın yanında meydana gelen bir sebebten, diğer yarısı da kendi yanında iken meydana gelen bir sebebdendir. Şu hâlde gâsıb tarafından kendisine ulaşan sebeble, gâsıba mürâcaat eder. (Yâni, kölenin kıymetinin yarısını ondan alır.) Bu durumda sanki efendi, kölenin yarısını geri vermemiş gibi olmuştur. Zîrâ gâsıb, yanında meydana gelen bir sebeble müstehakkın reddi, reddedilmemiş gibidir.

İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) **a göre, efendi, gâsıbdan aldığı kıymetin yarısını, birinci cinâyetin velîsine verir. İmâm Muhammed (Rh.A.) demiştir ki:** O'na vermez, çünkü efendinin, gâsıbdan aldığı yarım; birinci cinâyetin velîsine teslîm ettiği şeyin karşılığıdır. Çünkü efendi, gâsıba ancak onun sebebiyle başvurmuştur. Şu hâlde, bir mülkde iki bedel bir araya gelmesin diye, ona vermez.

İmâm A'zam (Rh.A.) **ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **un delîli şudur:** Birinci cinâyetin velîsinin hakkı, kıymetin hepsindedir. Çünkü müdebberin, O'nun üzerine cinâyeti vaktinde bir kimse O'na ortak değildi. Şu hâlde, kıymetin tamâmına müstehık olur. Eksik olması, ikinci cinâyetin müzâhameti i'tibâriyledir. Şâyet birinci cinâyetin velîsi, kölenin bedelinden mâlikin elinde boş kalmış olduğu hâlde bir şey bulsa, hakkı tamâm olması için ondan alır. Aksi; yâni müdebber, efendisi yanında hatâen cinâyet işleyip, ondan sonra bir adam O'nu gasb ettikde, gâsıbın yanında bir cinâyet daha işlese, efendi gâsıbdan bir şey alamaz. Çünkü birinci cinâyet, kendi elinde olmuştu.

Köle (kınn), **her iki fasılda müdebber gibidir.** Yâni, O'nu gasbeden kimsenin yanında cinâyet işleyip, ondan sonra efendisi yanında cinâyet işlese yâhûd bunun aksi olsa, müdebber gibi olur. **Lâkin, ikisi arasındaki fark şudur:** Efendi, kölenin kendisini cinâyetin iki velîsine verir; müdebberin ise, kıymetini verir. **Efendi, köleyi cinâyetin iki velîsine verince, kıymetinin yarısını gâsıbdan alır ve aldığını mâlike teslîm eder. Bu, İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göredir.** İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) a göre, **mâlike teslîm etmez.** Belki, birinci cinâyetin velîsine verir. Birincinin velîsine verince, birinci fasılda gâsıbdan alır, ikinci fasılda alamaz.

Bir müdebber iki kere gasb olunsa ve her gasbda cinâyet işlese; yâni bir adam, bir müdebberi gasb etse, o müdebber de gâsıbın yanında cinâyet işledikden sonra efendisine geri verse, ondan sonra o adam, o müdebberi yine gasb ettikde, bir cinâyet daha işlese; efendisi iki cinâyetin velîleri için müdebberin kıymetini öder. Çünkü efendi tedbîr sebebiyle kölenin ayn'ını verememiştir. Bu durumda, efendinin üzerine müdebberin kıymeti vâcib olur. Nitekim, daha önce geçti. Ödediği kıymeti gâsıbdan alır. Çünkü cinâyetin ikisi de gâsıbın elinde olmuştu. İmdi, gâsıbın elinde olduğu için, efendi kıymetin tümüne müstehık olmuştu. Şu hâlde, gâsıbdan hepsini alır. Yukarıda geçen mes'ele bunun aksinedir. Çünkü, orada, yarısı kendi yanında olup, diğer yarısı gâsıbın elinde olması nedeniyle efendi yarıma müstehık olmuşdu. Efendi gâsıbdan ikinci def'a alınan kıymetin yarısını, birinci cinâyetin velîsine verir. Çünkü birinci cinâyetin velîsi, cinâyetin vücûdu vaktinde O'na ortak olmadığı için bütün kıymete müstehık olur. O'nun hakkının eksik olmasının sebebi; ondan sonra olan ortağı (müzâhimin) hükmiyledir. Kölenin efendisi, birinci cinâyetin velîsine ikinci kez verdiği yarımı gâsıbdan alır. Çünkü bu yarımın ikinci kez istihkâkı gâsıbın elinde meydana gelen sebebden dolayıdır. Şu hâlde, onu gâsıbdan alır. Gâsıb onu, efendiye teslîm eder. Yâni, birinci cinâyetin velîsine vermez. Çünkü O, hakkını almıştır. İkinci cinâyetin velîsine de vermez. Çünkü

O'nun hakkı ancak yarımdadır. Zîrâ birincinin hakkı O'ndan öncedir. Bu da, kendisine vâsıl olmuştur.

Ümm-ü veled, zikredilen ahkâmın hepsinde müdebber gibidir. Çünkü, efendi tarafından, cinâyet için verilmekde engel bulunması husûsunda ortaklıkları vardır.

Bir kimse, hür bir çocuğu gasb edip, çocuk ansızın veyâ sıtma ile O'nun yanında ölse, gâsıb ödemez. .Eğer o çocuk, yıldırım çarpmasiyle veyâ yılan sokmasiyle ölse, gâsıbın âkılesi diyeti öder. Bu hüküm, istihsândır. Kıyâs, iki vechde de ödememek idi. Nitekim, **İmâm Züfer** (Rh.A.) **ve İmâm Şâfiî** (Rh.A.), **hürde gasbın tahakkuku olmadığı için kıyâsı kabûl etmişlerdir.**

Görülmez mi ki, küçük bile olsa, gasb mükâtebde gerçekleşmez. Çünkü, mükâteb yed'en hürdür. Bununla berâber, rakabeten köledir. Şu hâlde yed'en ve rakabeten hür olanı gasbla ödememek evlâdır.

İstihsânın vechi şudur: Bu ödeme, gasb ödemesi değildir. Belki, telef etmeye sebeb olmakla itlâf ödemesidir. Çünkü gâsıb, çocuğu yıldırım ve yılanlar bulunan yere götürmüştür. Hattâ gâsıb çocuğu, sıtması çok olan yere götürse, diyeti öder. **Kâfî'de böyle denmiştir.** Nitekim çocuğa emânet edilen bir köleyi çocuk öldürürse, hüküm yine budur. Yâni kölenin efendisi, kölesini bir çocuğa emânet bırakıp, çocuk o köleyi öldürse, çocuğun âkılesi kölenin kıymetini öderler. **Şâyet emânet konulan malı telef etse, İmâm A'zam ile İmâm Muhammed'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, O'nun âkılesi o malı ödemez.** İmâm Ebû Yûsuf ile İmâm Şâfiî' (Rh. Aleyhimâ) ye göre, **öder.** Çünkü çocuk bir ma'sûm malı telef etmiştir.

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) **in delîlleri şudur:** Efendi hakkında köleden başkası ma'sûmdur. Halbuki efendisi onu çocuğun eline vermekle yitirmiştir. Kölenin dokunulmazlığı ise, kendi hakkı içindir. Çünkü, kan hakkında hürriyetin aslı üzere bâkîdir. Emânet bırakılmış olmazsa çocuk öder. Nitekim, daha önce geçti ki, çocuk fiilleri ile muâhaze olunur.

★ ★

بَابُ الْقَسَامَةِ

KASÂME BÂBI

(KAATİLİ BİLİNMEYEN MAKTÛL SEBEBİYLE YEMÎN ETTİRMEK)

Kasâme; maktûlün bulunduğu mahallenin halkına taksîm edilen yemînlerdir.

Bedeninde yara, darbe veyâ boğulma eseri olan yâhûd kulağından veyâ gözlerinden kan çıkmış olan bir ölü veyâ o ölünün bedeninin çoğu bir mahallede bulunursa — gerek bedenle berâber başı olsun, gerekse olmasın müsâvîdir — **veyâ başı ile berâber yarısı bulunursa ve kaatili de bilinmezse** — çünkü kaatili bilinirse hasım, o olur; kasâme düşer — **ve velîsi de, mahalle halkının hepsi veyâ ba'zısı üzerine kasden veyâ hatâen öldürme iddiâ ederse, delili de bulunmazsa, zikredilen maktûl** (öldürülen) sebebiyle, **o mahalle halkından elli erkeğe yemîn ettirilir.** (1) Çünkü İbn Abbâs (R. Anhümâ), şu hadîs-i şerîfi rivâyet etmiştir:

«Nebî-i Ekrem (S.A.V.) Hayber halkına: **«Bu maktûl sizin aranızda bulundu, O'nu sizden ne çıkarır?»** diye yazdı. Onlar da Resûl-i Ekrem' (S.A.V.) e, yazıp, **«Bu olayın benzeri İsrâîl oğullarında vâki' oldu. Hak Teâlâ, Mûsâ Aleyhisselâm'a emr indirdi. Eğer Sen de, Hak Pey-**

---

(1) **Kasâme sûretiyle yemîn edeceklerin sayısı elliye ulaşmadığı takdirde kendilerine elliye kadar yemîn tekrar tevcih edilir.** Meselâ; bunlar, kırkdokuz kimse olsalar, bunlardan seçilecek birine, bir yemîn daha tevcih edilir. Kasâmede sayı, Nass ile sâbit olduğu için bu, ihlâl edilemez.

Kasâme yapılırken o mahalle veyâ köy halkının mükellef erkekleri veyâ içinde maktûlün bulunduğu mülkün mâliki ve sâkinleri üzerine eşit olarak diyet ile hükm olunur. Bu husûsda, bunların zenginleri ile fakîrleri arasında fark yoktur. Bu vechle îcâb eden diyetler, üç yılda alınır. Bu diyetleri vermeğe (mevcûd ise) âkileler de katılır, mevcûd değilse, bunları yalnız mahalle veyâ köy halkı veyâ mülk ve mesken sâhibleri öderler. Bu hâlde katl suçu, amden işlenilmiş olsa da kısâs uygulanmaz.

(Hukûk-u İslâmiyye Kâmûsu, Ö. Nasûhî Bilmen, c. 3, s. 156)

gamber isen, bunu Allah Teâlâ'dan sor.» dediler. Resûlüllah (S.A.V.) de onlara yazıp: «Allah Teâlâ bana, sizden elli erkek seçip onlara; **«Allah'a yemîn olsun ki biz, öldürmedik ve o öldürülenin kaatilini de bilmiyoruz.»** diye yemîn yolu göstermemi emretti. Ve **«Ondan sonra diyeti ödersiniz.»** buyurdu. (Bunun üzerine) onlar, **«Gerçekten bize vahy ile hüküm verdin.»** dediler.»

O elli erkeği, öldürülenin velîsi seçer. Musannıfın bu sözü, elli erkeği ta'yînin velîye âid olduğuna işârettir. **Çünkü yemîn ettirmek, velînin hakkıdır.** Zâhir olan şudur ki; velî, öldürmekle ithâm ettiği kimseleri seçer. Onlar da fâsıklar ve gençlerdir. Ya da, mahalle halkının sâlihleridir. Çünkü onların yalan yere yemînden kaçınmaları daha me'muldur. Böylece, kaatil ortaya çıkar.

O elli adamdan her biri: «Bi'llâhi ben öldürmedim ve o maktûlü öldüreni de bilmiyorum!» **diyerek yemîn eder.** Öldürülenin velîsine, **öldürülen kimseyi mahalle halkının öldürdüklerine dâir yemîn ettirilmez.**

İmâm Şâfiî (Rh.A.) **demiştir ki:** Şâyet orada öldürme belirtisi (levs) var ise, öldürülen kimsenin velîlerine da'vâsı üzerine elli yemîn ettirilir. Eğer yemîn ederlerse, bir kavlde, mahalle halkının da'vâlıları üzerine, gerek kasden ve gerek hatâen olsun, diyet ile hükmolunur. Bir kavlde; eğer da'vâ kasdda ise kısâs ile hükmolunur. Eğer da'vâcı yemînden kaçınırsa mahalle halkının da'vâlılarına yemîn ettirilir. Onlar yemîn ederlerse, bırakılırlar. Onlar üzerine bir şey lâzım gelmez. Eğer yemînden kaçınırlarsa onlara, bir kavlde, kısâs uygulanır. Bir kavlde, diyet lâzım gelir. (2)

Musannıfın zikrettiği, öldürme belirtisi (levs) (3) **hâlî bir karîne-**

---

(2) **Şâfiî Mezhebine göre kasâme:** Öldürülen kimsenin velîlerine verilen bir isim olduğu gibi, bunların aralarında bit'tevzî yapacakları yemîne de verilen bir isimdir. Şâfiî Fıkhının ıstılâhına göre; **«Öldürülen kimsenin velîlerinin yapacakları elli yemînden ibârettir.»**

Şâfiî mezhebine göre, kasâme yapılabilmesi için mutlaka bir «levs» bulunmalıdır. Levs bulununca, elli yemîn öldürülen kimsenin velîlerine teveccüh eder. Bunlar, bu yemînden kaçınırlarsa, o vakit müddeâaleyh mevkiinde bulunanlara bu yemîn teklîf edilir.

Levs: Öldürülen kimsenin velîlerinin iddiâlarında sâdık olduklarına dâir bir zann-ı gâlib husûle getiren bir karîne-i hâliyye veyâ fiiliyye; demektir ki vâki olan iddiâyı te'yîd eder. (Hukûk-u İslâmiyye Kâmûsu, Ö. N. Bilmen, c. 3, s. 174)

(3) **Levs:** Lûgatta belirti (alâmet), düşmanlık (adâvet), yara (cerîha), kuvvet, kötülük, sığınmak, betâetle hareket, bir şeyin bulunması, bir şeyin kötü bir şey ile buluşması gibi anlamları ifâde eder. Telvîs, deyimi, bu maddedendir. Dilimizde ba'zı gayr-i ahlâkî şeylere **«levsiyât»** denildiği ma'lûmdur.

dir, ki da'vâcının (müddeînin) **doğru olduğunu kalbe doğurur.** Meselâ, mahalle halkından biaynihî birinin üzerinde kan gibi bir belirti olması veyâ açık bir düşmanlık gibi zâhirî hâlin da'vâcıya şahâdet etmesi. Ya da, bir âdilin veyâ âdil kişilerden olmayan bir topluluğun, öldürülen kişiyi mahalle halkının öldürdüğüne şahâdet etmeleri birer karînedir. Eğer zâhirî hâl şahâdet etmezse, mahalle halkına yemîn ettirilir.

İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre; velînin yemîni ile başlamaya sebeb, Resûlüllah' (S.A.V.) in, öldürülen kimsenin velîlerine:

فَيُقْسِمُ مِنْكُمْ خَمْسُونَ أَنَّهُمْ قَتَلُوهُ

«Sizden elli kişiye, mahalle halkı öldürdü, diye yemîn ettirilir.» buyurmasıdır. **Bir de yemîn, zâhirî hâlin kendisine şahâdet ettiği kimse için hüccettir.** Nitekim, diğer da'vâlarda olduğu gibi. Zîrâ zâhirî hâl, da'vâlılara şahâdet eder. Çünkü zimmetlerde asl olan berâettir. **Zâhirî hâl, öldürme belirtisi** (levs) **bulunduğu ve ölüm yakında vuku' bulduğu zaman da'vâcıya şahiddir.** İmdi yemîn, O'na hüccet olur. Lâkin bu zikredilen hüccette bir nev'î şübhe vardır. Kısâs ukûbet olduğu için, bu şübhe ile düşer. Bundan dolayı, İmâm Şâfiî' (Rh.A.) nin yeni kavline göre diyet vâcib olur.

Bizim delîlimiz, Resûlüllah' (S.A.V.) in:

اَلْبَيِّنَةُ لِلْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ

«Delîl getirmek da'vâcıya, yemîn etmek de da'vâhya düşer.» hadîs-i şerîfidir.

İbn el-Müseyyeb (R.A.) rivâyet etmiştir ki, Resûlüllah (S.A.V.), kasâmede Yahûdî kavminden başlamış; öldürülen insan onların arala-

---

Istılâhda ise levs, birini öldürmekle müttehem olan şahısda öldürme belirtisi veyâ öldürülen kimse ile aralarında belli bir düşmanlık bulunması gibi belirtilerden, karînelerden ibârettir.

Levse, gayr-i kâmil zaîf beyyine de denir. Bu hâl, müddeînin doğruluğuna delâlet eden, hâkim için galebe-i zan meydana getiren, vâki olan iddiânın sıhhatini te'yîd eden bir karîne demektir ki, mâhiyetine göre ya kuvvetli, ya da zayıf olur. Bunun pek kuvvetlisine **«Karîne-i kâtıa»** adı verilir.

(Hukûk-u İslâmiyye Kâmûsu, Ö. N. Bilmen, c. 3, s. 157)

rında bulunduğu için diyeti onların üzerine hükmetmiştir. (4)

Diğer bir delîl de şudur: Yemîn para (fülûs) istihkâkı için hüccet değildir. Şu hâlde nefsi istihkâk için nasıl hüccet olabilir?

Bize göre yemîn, mahalle halkının yalan yere yemînden kaçınıp, ikrâr etmeleriyle ortaya çıksın diyedir. Öldürdüklerini ikrâr ederlerse, kısâs vâcib olur. Eğer yemîn ederlerse, **kısâsdan berî olurlar.** Bundan sonra, öldürülen kimse aralarında bulunduğu için mahalle halkı üzerine diyetle hüküm verilir. **Resûlüllah'** (S.A.V.) **m kasâme ile diyeti birlikde uyguladığı sâbit olmuştur. Kezâ Hz. Ömer** (R.A.) **de, kasâme ile diyeti birlikde uygulamıştır.**

Eğer öldürülen kimsenin velîsi öldürmeyi; mahalle halkından başka bir kimsenin yaptığını iddiâ ederse, mahalle halkından kesâme düşer. Yâni öldürülen kimsenin velîsi, öldürmeyi mahalle halkından başka bir adamın yaptığını iddiâ etse; o iddiâ mahalle halkını ibrâ (temize çıkarma) olur. Hattâ, bundan sonra mahalle halkı aleyhine açacağı da'vâsına kulak verilmez.

Eğer velî, biaynihî mahalle halkından birinin öldürdüğünü iddiâ ederse, kasâme ve diyet mahalle halkından düşmez. İmâm A'zam (Rh. A.) dan bir rivâyette; **bu iddiâ, mahalle halkını ibrâ sayılır. Hâniye'de de böyle zikredilmiştir.**

Eğer o mahallede elli adam bulunmazsa, yemîn elliyi tamâm edinceye kadar onlara tekrâr ettirilir. Onlardan biri yemînden kaçınırsa, yemîn edinceye kadar habs edilir. Çünkü nefse ta'zîm için, bu husûsda

---

(4) Kaatili bilinmeyen bir katîl (öldürülmüş kimse) den dolayı kasâme yapılması ve bunu müteâkib diyet verilmesiyle hükm edilmesi, Mebsût-ı Serahsî'de, Bedâyi'de ve sâir Fıkıh kitaplarında beyân olunduğu üzere emr-i Nebevî'ye dayanır ve bir takım adlî, idârî, ictimâî maslahatlara, hikmetlere müsteniddir. Bunlar aşağıdaki vechile özetlenebilir:

1 — Belli kimselere âid her mahalle, her semt ahâlisi için lâzımdır ki, o bölge ile ilgilensinler, orasının güvenliğini muhâfazaya çalışsınlar, orada saldırıya uğrayacakların yardımına koşsunlar, gerek içlerinden ve gerek dışarıdan bir takım sefîhlerin türeyerek bulundukları yerlerin asâyişini bozmalarına meydan vermesinler. Böyle bir yerde bir katîlin bulunması ise ahâlînin görevlerinde müsâmaha ettiklerini gösterir. Bundan dolayı haklarında bir çeşit cezâ olarak kasâme ve diyet gerekir.

2 — Belli kimselerin mahallesinde, köyünde ve özellikle mülkünde veyâ meskeninde öldürülmüş bir şahsın bulunması, o kimseleri töhmet altında bırakır, bu cinâyeti kendilerinin işlemiş olmalarına bir ip ucu (karîne) teşkîl eder.

Bu nedenle bu töhmetten kurtulmaları için kasâme usûliyle yemîn etmeleri gerekir.

Bununla berâber belli kişilerin bir öldürme suçundan dolayı kasâmeye, diyet ödenmesine tâbi tutulmaları, çok kere o cinâyet fâillerinin meydana çıkmasına, cânînin cezâsız kalmamasına yardım eder. İşte bu bakımdan da kasâme pek lüzûmludur.

yemîn vâcibdir. Bundan dolayı hem yemîn ettirilir, hem de diyet alınır. **Mallarda yemînden kaçınmak bunun aksinedir.** Çünkü mallarda yemîn, onun asıl hakkından bedeldir. Bundan dolayı da'vâcının bağışlaması ile düşer. Burada yemîn, diyetin bağışlanması ile düşmez.

Maktûlü, Zeyd öldürdü diyen kimseye; «Bi'llâhi O'nu ben öldürmedim ve Zeyd'den başka bir kaatil de bilmiyorum!» **diye yemîn ettirilir.** Çünkü o kimse, bu sözü ile kendisinden husûmeti düşürmeyi ister. **O'nun sözü kabûl edilmeyip, zikredildiği üzere, yemîn ettirilir.** Çünkü o kimse, onlardan birinin öldürdüğünü ikrâr edince, kasâme yemîninden müstesnâ olmuş, geriye ondan başkasının hükmü kalmıştır. **Başkasının öldürdüğünü ikrâr eden o kimseye, o başkası için yemîn ettirilir.**

Çocuk ve deli üzerine kasâme yoktur. Çünkü, onlar doğru söz ehlinden değildir. Nitekim sen, bunu bilirsin. **Yemîn ise, söz** (kavl) **dür. Kadın ve köle üzerine de kasâme yoktur.** Çünkü bunlar, yardım (nusret) ehlinden değillerdir. Halbuki yemîn, (maktûle) yardım ehli üzerine gerekir.

Üzerinde öldürme eseri bulunmayan bir ölü hakkında da, hiç kimseye kasâme ve diyet yoktur. Ağzından veyâ burnundan; dübüründen veyâ zekerinden kan çıkmış olan ölüde de, kasâme ve diyet yoktur. Çünkü o, maktûl değildir. Zîrâ, maktûl olmasına delâlet eden bir belirti bulunması lâzımdır. O belirti, bâbın başında zikredilen şeydir. Burada zikredilen şeyler ise; öldürülmüş olma belirtileri değildir. Çünkü kan, bu zikredilen yerlerden âdeten, bir kimsenin fiili olmaksızın çıkar.

Hilkati tamâm olan cenîn, hükümde büyük gibidir. Yâni hilkatı tamâm olan bir düşük çocuk bulunup, O'nda zikredilen eserlerden bir eser olsa, zikredilen ahkâmda büyük gibidir. **Çünkü, zâhir olan şudur ki: Hilkati tam olan çocuk, rahimden diri olarak ayrılır.**

Bir adam, öldürülmüş bir adamı bir hayvana yükletip, hayvanı sevk eder bulunsa; ölünün diyetini, o adamın âkılesi öder. Yoksa bulunduğu mahallenin halkı ödemez. Çünkü maktûl, O'nun elindedir. Sanki, O'nun evinde (dârında) bulunmuş gibidir.

Kezâ üzerinde maktûl olan hayvanı bir adam yedse veyâ üzerine binse, yine her birinin âkılesi diyeti öderler. Yâni hayvanı yeden, sevk eden ve üzerine binen kimseler, üçü de bir arada berâber olurlarsa; onların âkileleri maktûlün diyetini öderler, kasâme de onlara uygulanır. Çünkü maktûl, onların ellerindedir. **Zeylaî** (Rh.A.) **de böyle demiştir.**

Şâyet öldürülen kimse, iki köyün veyâ iki kabîlenin arasında bulunsa; iki köy veyâ iki kabîlenin, öldürülene hangisi yakın ise, diyet

ve kasâme onlara uygulanır. Çünkü Resûl-i Ekrem (S.A.V.) zamanında, iki köy arasında bir maktûl bulundu. Resûl-i Ekrem (S.A.V.), iki köyün arasının ölçülmesini emretti. İki köyün biri, daha yakın bulundu. Resûl-i Ekrem (S.A.V.), onlar hakkında kasâme ve diyetle hüküm verdi. Bunun benzeri, Hz. Ömer' (R.A.) den de rivâyet edilmiştir.

Eğer iki köyün veyâ kabîlenin arası öldürülen kimseye eşit uzaklıkta olursa, diyet ve kasâme o iki köye uygulanır. Şu şartla ki; **birinci sûrette,** öldürülen kimse köye ses işidilir bir yerde olursa ve **ikinci sûrette,** iki köye ses işitilir bir yerde olursadır. Çünkü maktûl, köye ses ulaşıp duyulan bir yerde olursa, O'na imdâd ulaşır ve köy halkının yardım etmesi mümkün olur. Böyle olunca imdâdda bulunmayıp, kusûr etmiş olurlar. Eğer öldürülen kimse, köye ses ulaşıp işitilmez yerde bulunursa; köy halkının yardım etmesi lâzım gelmez. Bu durumda, onlar kusûrlu sayılmazlar, takdîren kaatil de sayılmazlar.

Öldürülmüş kimse, bir adamın evinde (dârında) **bulunsa, O'na kasâme lâzım gelir. O evin, o adamın mülkü olduğu hüccet, yâni şâhid ile sâbit olunca; kasâme âkılesine uygulanır.** Çünkü özel mülkde tedbîr almak, evin mâlikine âiddir. **Diyeti de, âkılesi ödemesi gerekir.** Çünkü o adama yardım ve kuvveti onlarla olur.**O adamın âkılesi var ise, hüküm böyledir. Yok ise, diyeti kendisi ödemesi gerekir.** Nitekim, bu mes'ele def'alarca geçti.

O ev (dâr) **başkasının olup, sâdece O'nun elinde olmakla diyet ödemesi lâzım gelmez.** Hattâ öldürülmüş kimse, mücerred O'nun elinde olan evde bulunsa, âkılesi de, kendisi de diyet vermez.

Şâyet öldürülmüş olan kimse kendi evinde ölü bulunsa, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; **diyeti vârislerinin âkılesi verirler.** Çünkü ev, katlin zuhûru hâlinde vârislerinindir. Şu hâlde diyeti, vârislerinin âkılesi ödemesi gerekir. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **ve İmâm Züfer' (Rh.A.) e göre, bu durumda bir şey gerekmez. Fetvâ da bununladır.** Çünkü Fukahâ demişlerdir ki: Ev, ölümün zuhûru hâlinde maktûlün elindedir. Sanki o kimse, kendisini öldürmüş gibi olmuştur. Bu durumda, O'nun kanı boşa gider (heder olur). Ev vârislerin de olsa, âkileler, üzerlerine vâcib olan şeye ancak vârislerin yükünü hafîfletmek için katlanırlar. Yâni, zararı öderler. Bu durumda vârisler için, vârisler üzerine bir şey vâcib kılmak mümkün değildir.

Kasâme, ehl-i hıttaya uygulanır. Yâni İmâm (Devlet Reisi) **bir ülkeyi feth edip ve arâzîyi ganîmetciler arasında, her birinin payları ayrılması için bir hat ile parselleyip onlara verdiği zaman, temellük ettikleri emlâk-i kadîmenin sâhiblerine kasâme uygulamır. Arâzî sâhibleri, arâzînin üzerinde bulunanlar ile barâber kasâmeye dâhil olmazlar.**

Yâni kirâcı olarak oturanlar ve âriyet tutanlar kasâmede emlâk sâhibleri ile berâber dâhil olmazlar. **Bu, İmâm A'zam ile İmâm Muhammed'** (Rh. Aleyhimâ) **e göredir.** İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.), **«Kasâme, müste'cir ve müsteîrlerin hepsine uygulanır.»** demiştir. Çünkü tedbîr velâyeti, yâni korumak, mülk ile olduğu gibi, süknâ (yâni içinde oturmakla) ile de olur. Görülmez mi ki, Resûl-i Ekrem (S.A.V.); kasâme ve diyeti Yahûdîler üzerine uygulamıştır. Velev ki; Hayber'de sâkin bulunmuş olsunlar.

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) **in delîli şudur:** Mâlik yerin yardımına mahsûsdur Sâkinlerinin yardımına tahsîs edilmiş değildir. Hayber halkı ise mülkleri üzerinde bırakılmışlardır. **Sâkinler kasâmeye dâhil olmadıkları gibi, müşteriler de,** İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **kasâmede dâhil olmazlar. İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.); **«Hepsi ortakdırlar, çünkü koruma velâyeti kendisine âid olan kimse, korumayı terk ederse diyeti ödemesi gerekir. Koruma velâyeti ise mülk ile olur. Bu durumda, mülkde hepsi denk ve eşittir.»** demiştir.

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) **in delîli şudur:** Hıtta (arâzî parçası) sâhibi mahalleyi korumaya tahsîs edilen kimsedir. Arsa ise; sâhibine nisbet olunur. Müşterilere, nisbet olunmaz. Müşteri arsayı korumak ve tedbîr husûsunda nâdiren sâhibine ortak olur. Binâenaleyh, kasâme ve diyet arsa sâhibine mahsûsdur, müşteriye değildir.

Ba'zı âlimler demişlerdir ki: İmâm A'zam' (Rh.A.) ın bu şekilde cevâb vermesine sebeb, zamanında gördüğü Kûfe halkının âdetleridir. O zaman arsa sâhibleri her yerde mahallenin tedbîri ile meşgûl olup, müşterileri kasâme ve diyette onlara ortak olmazlarmış.

Eğer arsa sâhiblerinin hepsi mülklerini satarlarsa kasâme ve diyetten kurtulurlar. Eğer birisi geri kalırsa, **hüküm yine yukarıda zikredildiği gibi olur.** Çünkü müşteriler, arsa sâhiblerine tâbidirler. İmdi asıldan bir şey kalırsa hüküm, kalan içindir. Satılana değildir. Eğer kalmayıp belki hepsini satmışlarsa, bu takdîrde kasâme ve diyet ile hüküm ittifakla müşteriler üzerine olur. Çünkü **İmâm A'zam ile İmâm Muhammed'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, onlara takaddüm eden kimseler ortadan kalkmıştır.** Ya da, **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre, onlara ortak olur.** İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) e göre; **bu durumda, emlâk onlara intikâl etmiş olur.** İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre ise; **emlâk hâlis olarak onların olur.**

Öldürülmüş kimse, bir kavmin aralarında ortak bir evde bulunsa, o toplulukdan ba'zısının hissesi daha çok olsa, meselâ; yarısı bir ada-

mm, ondabiri bir adamın, geri kalanı da bir başkasının olsa, kasâme ve diyet baş sayısına göredir. Korumada ve taksîrde az, çok hissenin sâhibi eşit olduğu için hisselerinin miktarına i'tibâr edilmez.

Eğer öldürülmüş kimsenin bulunduğu evi, mâliki satıp içinde maktûl bulununcaya kadar para almadı ise; maktûlün diyetini evi satanın âkılesi öder. Maktûl, muhayyer satılan evde bulunsa, İmâm A'zam' (Rh. A.) a göre; **diyeti yed** (5) **sâhibi** (zilyed) **müşterinin âkılesi öder.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre; **eğer satışda muhayyerlik yok ise, diyeti müşterinin âkılesi öder.** Eğer satışda muhayyerlik var ise, **diyeti ev kimin olacaksa O'nun âkılesi öder.** Muhayyerlik gerek satıcı ve gerek alıcı için olsun müsâvîdir. **Çünkü İmâm A'zam** (Rh.A.) **zilyedliğe;** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ) ise, **mülke i'tibâr ederler.**

Şâyet maktûl gemide bulunsa, diyet ve kasâme geminin içinde bulunanlar üzerine lâzım gelir. Geminin mâliki, gemiciler ve hâricden gemiye binenler diyeti ödemekte müsâvîdir. Kezâ maktûl bir arabada bulunsa, onda da hüküm gemide olduğu gibidir.

Öldürülmüş olan kimse, bir mahallenin mescidinde veyâ mahallenin yolunda bulunsa, diyet ve kasâme o mahallenin halkına uygulanır. Çünkü mahalle halkı, buralarda tedbîr almakda herkesten daha haklıdır. Mahallenin yolu denilmesi, büyük yol (cadde) dan korunmak içindir. Büyük caddenin (şâri'-i a'zam) açıklaması yakında gelecektir.

Mülk edinilmiş olan çarşıda bulunan maktûlün, diyet ve kasâmesi çarşının mâlikine yüklenir. Maktûl, mülk edinilmemiş olan çarşıda, büyük caddede, zindân'da ve Câmi'de bulunsa, kasâme yoktur. Çünkü kasâmeden maksud, **öldürme töhmetinin** (6) **bertaraf edilmesidir. Bu ise, âmme** (kamu) **hakkında gerçekleşmez.** Diyeti, **Beyt'ül-mâl öder.** Çünkü garâmet, ganîmet karşılığıdır. (7)

Ma'lûmdur ki yol, önce iki kısımdır. Birisi, **özel yol** (tarîk-ı hass) **dur. Bu yol, bir kimseye veyâ bir kaç kimseye mahsûsdur. O yolun, girişi olup, çıkışı olmaz.**

---

(5) **Yed:** El, ni'met, minnet, kuvvet, kudret, mâlikiyet, topluluk, kefâlet anlamlarını ifâde eder. «Fülân şey, fülânın yedindedir.» demek; O'nun mülkündedir demek olur. Çoğulu «eyâdî» gelir.

(6) **Töhmet:** Zan ve tevehhüm olunan haslet ve sübûtu hâlinde cezâ ve muâhezeyi gerektiren suç demektir.

Bir kimseye töhmet ilkâ ve isnâd etmeye; **(ithâm)** ve **(ittihâm)** denildiği gibi, töhmetli şahsa da **(müthem)** ve **(müttehem)** denilir.

(7) Yâni, **«Külfet, ni'mete ve ni'met, külfete göredir.»** demektir. Mecelle'nin 88 inci maddesi hükmü de budur.

İkincisi; genel yol (tarîk-i âmm) **dur. Bu yol, bir kimseye veyâ ba'zı kimselere mahsûs değildir. Onun, girişi ve çıkışı vardır. Bu yola, cadde de denir. Bu caddede iki kısımdır.** Birincisi; **mahalle caddesidir.** Bundan çok kere mahalle halkı gelip geçer. Ba'zan da başkaları gelip geçer.**«el-Yenâbi'» adlı kitabda da böyle denmiştir.**

Mahallenin mescidinde bulunan maktûl, mahallenin caddesinde bulunan maktûl gibidir.

Caddenin ikincisi, **büyük caddedir. Bu, herkesin gelip geçmesi müsâvî olan yoldur.** Çarşılarda bulunan ve şehrin dışında olan geniş yol gibidir. **«Hidâye» adlı kitapda da böyle söylenmiştir.** İmdi Câmi'de ve büyük caddede bulunan maktûlde, kasâme yoktur. Bu mes'eleyi, böylece bilmek gerekir. Tâ ki şübhe savulsun ve evhâm dağılmış olsun. (8)

Bir topluluk kılıç ile birbirleriyle çatışıp ayrıldıklarında, onların toplandıkları yerde öldürülmüş bir adam bulunsa, O'nun diyetini mahalle halkı öder. Çünkü mahallede, bu gibi şeyleri korumak mahalle halkına düşer. **O işi yapan kimse bilinmediği zaman, diyet ve kasâme onların üzerine vâcibdir.** Ancak öldürülmüş olan kimsenin velîsi, kaatil olan topluluk üzerine da'vâda bulunursa veyâ onlardan ba'zı topluluk üzerine da'vâ açarsa, bu takdirde mahalle halkı için bir şey gerekmez. Çünkü bu da'vâ, mahalle halkının kasâmeden berâetini tazammun eder. **Maktûlün velîleri delîl getirmedikce, o topluluk için de bir şey gerekmez. Çünkü, sâdece da'vâ ile hak sâbit olmaz. Lâkin hak, mahalle halkından düşer.** Zîrâ velînin sözü, kendisi hakkında hüccettir.

Yakınmda imâret (binâ) **bulunmayan bir kırda maktûl bulunsa** — yakınlık (kurb) un ma'nâsı, daha önce geçtiği üzere, ses işitilecek kadar mesâfedir — **ya da bir büyük nehrin içinde bulunsa** — büyük nehir ile murâd kimsenin zilyedliği ve mülkünde olmayan nehirdir. Meselâ, Fırat nehri gibi — **Şuf'aya müstehak olunan nehir bunun aksinedir.** Çünkü o nehirde, nehir halkının mâlikiyetleri vardır. Zîrâ o nehir, halkına mahsûstur. Bu takdirde kasâme ve diyet nehrin ehli üzere lâzım gelir. Binâenaleyh **«Vikâye»** nin; «Ona uğrayan bir suda (maktûl bulunsa)» sözü, ıtlâk üzere (mutlak) değildir. **Şu hâlde kırda veyâ büyük nehirde bulunan maktûlün kanı boşa gider** (heder olur). **Çünkü o maktûl, bu durumda olunca, kendisine başkasından yardım ulaşmaz ve taksîr ile nitelenemez.**

Eğer öldürülmüş ve bir derenin kenârında habs edilmiş bulunsa, O'nun diyetini o yere en yakın olan köy öder. Yâni, ses işitilecek mesâfedeki en yakın köy öder. **Şâyet maktûl, belli sâhiblere vakf olunmuş**

(8) Çünkü; **«Tevehhüme** (evhamlanmaya) **i'tibâr yoktur.»** Mecelle, madde : 74.

bir yer veyâ hânede bulunsa, O'nun diyetini ma'lûm sâhibler öderler. Çünkü onlar, o yerde veyâ hânede tedbîr almaya, insanların en uygunudur. Eğer oralar, mescid için vakf edilmiş ise, maktûlün mescidde bulunması gibi olur. Mescidin hükmü ise, daha önce geçti.

Şâyet maktûl, memlûk olmayan sahradaki ordugâhta bulunsa, eğer kulübe ve kıldan çadırların içinde ise; diyeti onların içinde oturanlar (sâkinleri) **öderler.** Eğer maktûl, bunların dışındaki kabîleler içinde ise; diyeti maktûlün içinde bulunduğu kabîle öder. **Şâyet maktûl, iki kabîlenin arasında bulunsa; hüküm, iki köyün arasında bulunan maktûlün hükmü gibi olur.** Nitekim, bunun açıklaması daha önce geçti.

Eğer asker ve kabîleler sahrâya, karışık oldukları hâlde berâberce inip konakladılar ise, diyeti asker ve kabîlelerin hepsi berâber öderler. Çünkü onlar bir arada konaklayınca, o yerlerin hepsi onlara mensûb bir tek mahalle menzîlesinde olur. Bu durumda, çadırların dışında bulunan zararı onların hepsi ödemesi gerekir.

Eğer askerin kondukları yer, memlûk ise; kasâme ve diyeti bil-icmâ' yerin sâhibi öder. Zîrâ asker, orada sâkindirler. Kasâme ve diyette, o yerin mâlikine ortak olmazlar.

Bir kimse, bir kabîlede yaralanıp âilesine götürülse ve yatalak hasta (sâhib-i firâş) **olarak ölse; kasâme ve diyet, O'nun yaralanmış olduğu kabîle üzerine vâcib olur.** İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.), **ayrı görüştedir.** Çünkü yaralamak, şâyet ölüme bitişirse, ölüm sayılır. **Bundan dolayı, yaralayan kimseye kısâs vâcib olur.** Yatalak hasta olmazsa, bunun aksinedir.

Bir adamın yanında henüz son demini yaşayan bir yaralı olsa, bir başkası da O'nu yüklenip kendi evine götürse; bir zaman kaldıkdan sonra ölse, O'nu getiren kimse, İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **diyeti ödemez.** İmâm A'zam' (Rh.A.) ın **kavline kıyâsla, öder.** Çünkü o götüren kimsenin elinde bulunması, mahalle menzîlesindedir. Yaralı olduğu hâlde O'nun elinde bulunması, mahallede bulunması gibîdir.

İki adam, bir evin içinde olup; üçüncü bir kimse de olmasa ve o iki adamın biri öldürülmüş bulunsa, İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, **diğeri O'nun diyetini öder.** İmâm Muhammed (Rh.A.) **ayrı görüştedir.** Çünkü İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, o diğer adam diyeti ödemez. Zîrâ ölen adamın, kendisini öldürmek ihtimâli vardır.

İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **un delîli şudur:** Zâhire göre, insan kendi kendisini öldürmez.

Öldürülen kimse (maktûl), **bir kadının karyesinde** (9) **bulunsa; kadına yemîn tekrâr ettirilir ve âkılesi diyetini verirler.** Bu, **İmâm A'zam ile İmâm Muhammed'** (Rh. Aleyhimâ) **e göredir.** İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. A.) a göre ise; **kasâme dahî diyet gibi âkılesi üzere olur.** Yâni kadına, bir şey lâzım gelmez. Çünkü kasâme, yardım ehli için lâzım gelir. Kadın ise, yardım ehlinden değildir. Bu durumda o, küçük çocuğa benzer.

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) **in delîli şudur:** Kasâme, töhmeti savmak içindir. Töhmet ise, kadından tahakkuk eder.

Başkalarının öldürmesiyle, mahalle halkının şahâdetleri bâtıl olur. Yâni; maktûlün velîsi, öldürmeyi mahalle halkından başka bir kimseden da'vâ ettikde, mahalleden iki şâhid de başkasının öldürdüğüne şahâdet etse, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre; onların şahâdeti kabûl edilmez. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ), **kabûl edilir, demişlerdir.** Çünkü onlar, da'vâlı olmak sırasına girmek üzereydiler. Öldürülen kimsenin velîsi, öldürmeyi onlardan başkası üzere da'vâ etmekle, hasım olmakdan kurtuldular. İmdi, onların şahâdeti kabûl edilir. Nitekim, husûmete (10) vekîl (da'vâya vekîl), olan kimsenin, husûmetten önce azl olundukda şahâdeti kabûl edildiği gibi.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Onlar kaatilleri müsâfir etmekle, kendilerinden sâdır olan taksîrden dolayı da'vâlıdırlar. Bu sebeble, her ne kadar husûmetten çıkarlarsa da, şahâdetleri kabûl edilmez. Vasînin, vesâyeti kabûl ettikden sonra, vesâyetten çıkıp şahâdet ettikde kabûl edilmediği gibi.

Ya da, **o şâhidler mahalle halkından birinin öldürdüğüne şahâdet etseler, öldürülen kimsenin velîsi biaynihî O'nun üzerine öldürme iddiâ ettikden sonra şahâdetleri bâtıl olur.** Çünkü, mahalle halkının hepsi ile berâber zikredilen şey üzerine husûmet kâimdir. Şâhid ise; husûmeti kendisinden savmak istemektedir. Halbuki o, bu durumda müttehem (kabahatli) olur.

★ ★

(9) **Karye: (Kâf)** ın ve **(Yâ)** nın fethiyle **«Köy»** anlamına gelir. Çoğulu; **«Kurâ»** dır. İçinde, su toplanıp biriken büyük havuza da **«karye»** adı verilir.

(10) **Husûmet:** Da'vâcılık, demektir. **Hasm;** da'vacı veyâ da'vâlı kimsedir. **Hasîm** ise; da'vâcı kimse, hasm olan kişi, demektir. Çoğulu: **«husemâ»** dır. **Hasım;** husûmeti şiddetli olan kimsedir.

كِتَابُ الْعَاقِلِ

MEÂKIL BÖLÜMÜ
(DİYETLERİN ÖDENMESİ)

Meâkıl; (Mîm) in üstünü ve (Kâf) ın ötüresi ile ma'kûle'nin çoğuludur. **Akl, yâni diyet** (1) **ma'nâsınadır.** Diyetin, akl ile adlandırılmasına sebeb; çünkü diyet, kanları dökmekten akl eder (önler). Akl da bundandır. **Zîrâ akl, kötü işleri meneder.**

Âkıle (2), **hatâen öldürülmüş olan kimsenin diyetinin kendilerine taksîm edildiği divân ehlidir ki, onlardan kaatil olan kimse sebebiyle, diyetin kazâsı vaktinden itibâren üç yılda vazîfelerinden** (3) **alınır.** Divân ehli, (4) **adları divânda yazılmış olan askerlerdir.** Bu, **bize göredir.** İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, **aşîrettir.** Zîrâ, **Resûlüllah'** (S.A.V.) **m aşîret** (5) **üzerine hüküm verdiği rivâyet olunmuştur. Ondan sonra**

---

(1) **Diyet: Cinâyet sebebiyle mecniyyun aleyhe veyâ vârislerine** —bir çeşit tazminat mâhiyetinde olarak— **ödenmesi gereken maldır.**

Diğer bir ta'rîf ile diyet, öldürmek sûretiyle vuku' bulan cinâyette, öldürülen kimsenin nefsine bedel ve uzuvlarda yapılan cinâyette de yaralanan veyâ kesilen uzva bedel olarak, cânî veyâ cânî ile âkılesi üzerine lâzım gelen belli bir miktâr maldır.

(2) **Âkıle:** Âkıle, **diyeti yüklenip ödeyen asabe, aşîret, ehl-i dîvan ve sâiredir.** Bunlar, kendi etrâfından birinin şübhe-i amd veyâ hatâ sûretiyle yaptıkları cinâyetin diyetini veyâ «**gurre**» denilen tazminâtı ödemekle mükellef bulunurlar. **Diyeti yüklenenlerden her birine** (Âkıle) **denir.** Hepsine birden de (**Âkıle**) denir, ki (âkıle topluluğu) anlamınadır.

(3) **Vazîfe:** Lûgatta bir insan için her gün takdîr edilen yiyecek veyâ erzakdır. **Burada,** maaş **anlamma gelmektedir.** Nitekim, yapılması gereken her hangi bir hizmete de vazîfe denildiği yaygındır. Çoğulu; «**Vezâif**» dir.

(4) **Ehl-i Dîvan** (Dîvan ehli): Bir sancak altında hareket eden, bir dîvân'da kayıtlı bulunan, belli atiyeleri alan kimselerin tümüdür. Bu hey'et, o divânda mukayyed olan her şahsın âkılesi sayılır.

(5) **Aşîret:** Bir asıldan gelen, birlikde yaşayıp konan, göçeden kimseler topluluğu, kabîle demektir.

nesh (6) **yoktur.** Bir de; şundan dolayıdır ki; **diyet sıla'dır. Sıla'nın ise yakın akrabâya verilmesi evlâdır.** Mîrâs ve nafaka gibi.

Bizim delîlimiz, Hz. Ömer' (R.A.) **in hükmüdür.** Hz. Ömer (R.A.), divânları kurduktan sonra, Sahâbe (R. Anhüm) huzûrunda diyeti divân ehline yüklemiş, Sahâbe (R. Anhüm) bunu inkâr etmemiştir ve bu hüküm icmâ' olmuştur. Bu, nesh değildir. Belki bir ma'nâyı takrîr ve îzâhdır.

«Ondan sonra nesh olmamıştır.» sözü, **İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **nin sözüne cevâbdır. Çünkü akl** (diyet), **yardım ehline yüklenirdi. Yardım ehli, çeşitli idiler: Velâ** (7), **hılf ve ad gibi.**

Hılf; (Hâ) nın esresi ve (Lâm) ın sükûniyle **«ahd»** demektir. (Burada murâd, velâ-yı müvâlâttır.) (8) **Ad, bir adamın, bir kabîleden sayılmasıdır.** Hz. Ömer (R.A.) zamanında bu, divân usûliyle oldu. Hz. Ömer (R.A.) ma'nâya uyarak diyeti divân ehli üzerine yükledi. Bundan dolayı Fukahâ demişlerdir ki: Eğer bugün bir topluluk san'atla yardımlaşsalar, onların âkılesi, san'atkârlardır. Eğer hılf ile yardımlaşırlarsa, âkılesi hılf ehlidir. Diyet, sıla'dır. Yâni, bahşişdir. **Nitekim, İmâm Şâfiî** (Rh.A.) **böyle demiştir.** Lâkin diyetin sılada, yâni bahşişte vâcib kabûl edilmesi, mallarının asıllarında vâcib kabûl edilmesinden evlâdır. Çünkü, daha hafîfdir. **Âkıle, diyeti ancak hafîfletmek için yüklenirler.**

Diyetin ödenmesinde üç yıl takdiri; Nebî-i Ekrem' (S.A.V.) den **mervîdir ve Hz. Ömer'** (R.A.) **den nakledilmiştir.**

Kaatilin malında vâcib olan diyet de zikredilen gibidir. Yânî bize göre, üç yılda alınır. **İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre, hemen ödemesi vâcib olur.** Delîlleri, inşâallâhu Teâlâ, yakında zikredilecektir.

Eğer atıyyeler üç yıldan daha çok veyâ üç yıldan daha az zamanda çıkarsa, ondan alınır. Yâni ekserden veyâ ekalden alınır.

Divân ehlinden olmayan kaatilin âkılesi, kabîledir. Vikâye'nin **ibâresinde;** «Yâhûd onlardan olmayan kabîlesidir.» **denilmiştir.** Her hâlde bu, kitabın kopyasını çıkaran ilk kâtibin hatâsıdır. Çünkü zamîr **«kimse»**

(6) **Nesh** (nesih): Değiştirmek, hükmünü kaldırmak demektir. **Şer'î bir hükmün tatbikden kaldırılmış olması anlamına gelir.**

(7) **Velâ: Dostluk yakınlık ve yardım anlamlarına gelir.** Efendisiyle azâd ettiği köle veya câriye arasındaki ilişkiye de «velâ» denir. **Bir kimse ile başka bir şahıs arasında yapılan, genellikle yardımlaşma esâsına dayanan özel bir akd şeklidir.**

(8) **Ahd:** Sözleşmek, **demektir. Velâ-yı müvâlât ise, şöyle olur:** Meselâ, bir adam, bir Müslümana: «Sen benim mevlâmsın, ben şâyet bir cinâyet işlersem, diyetini sen verirsin. Ben ölünce de sen, bana vâris olursun.» deyip; o da kabûl etse, aralarında velâ-yı müvâlât mün'akid olur.

ma'nâsına gelen «men» e râcidir. Halbuki, ona ircâ etmeye imkân yoktur. **Doğru olan;** «Divân ehlinden olmayan kaatilin âkılesi, kabîledir.» **demektir.**

Âkıle fertlerinin her birinden üç yılda toplam olarak yalnız üç veyâ dört dirhem (9) **alınır.** Şöyle ki, onların her birinden her yılda bir dirhem alınır. Böylece, üç yılda alınan, üç dirhem olur. Yâhûd her yıl bir dirhemle dirhemin üçte biri alınır. Tâ ki, üç senede dört dirhem alınmış olsun.

Eğer kabîlede genişlik (yâni maddî imkân) **yok ise; kabîlelerden neseb yönünden en yakın olanı ona eklenir.** Asabelerde olduğu gibi, en yakın ondan sonraki en yakın **(el-akrabu fe'l-akrab)** kâidesi ile amel edilir. **Babaların ve oğulların diyete dâhil olmalarında ise, ihtilâf edilmiştir. Diyeti ödemekde kaatil, onlardan birisi gibidir.** Çünkü cinâyeti işleyen O'dur. O'nun diyetten çıkarılmasında bir ma'nâ yoktur. **Bunda, İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **nin ayrı görüşü vardır.**

Âzâdlı olan kaatilin âkılesi, efendisinin (mevlâsının) **kabîlesidir.** Çünkü O'na yardım, onlarla olmuştur. **Bunu, Resûlüllah'** (S.A.V.) **ın:**

مَوْلَى الْقَوْمِ مِنْهُمْ

«Kavmin âzâdlısı, onlardandır.» hadîs-i şerîfi te'yîd eder.

Mevlel müvâlâtın âkılesi andlaştığı (akd yaptığı) **mevlâsıdır** (10) **ve mevlâsının kabîlesidir.** Çünkü Arablar, bunlarla yardımlaşırlar. Şu hâlde, kölelikden kurtulan kimsenin efendisine (mevlâsına) benzer.

Âkıle, bizzat katl ile vâcib olanı üzerlerine alırlar. Âkıle üzerine, hatâ ve kasd benzeri ile diyetin vâcib olmasında asıl, Nebî-i Ekrem' (S. A.V.) in dâribenin (yâni gebe kadının karnına vuran kadının) velîlerine:

---

(9) **Dirhem:** Başlıca iki çeşit dirhem vardır. Biri, **dirhem-i şer'î,** diğeri de **dirhem-i örfî'dir.**

Dirhem-i şer'î on dört kırattan ibârettir. Zekâtda, mehrde, diyetlerde, hırsızlığın nisâbında mu'teber olan da bu dirhemdir. Resûlüllah (S.A.V.) zamanında (10, 12, 20) kırat ağırlığında üç çeşit dirhem varmış, bunlar Hz. Ömer (R.A.) zamanında toplanıp, üçünün ortası olan (14) kırat, bir İslâmî dirhem olarak kabûl edilmiştir. **3. 207 gramdır.**

Dirhem-i örfî, on altı kırattan ibârettir. 3 gramdır. Ba'zı âlimlere göre; zekatta, mehrde, diyetlerde ve sâir husûslarda her bölgenin dirhem-i örfîsi mu'teberdir. Şu kadar var ki bu dirhem, şer'î dirhemden eksik olmamalıdır. Eksik olursa, şer'î dirhem mu'teber olur.

(10) **Mevlâ, kelimesinin bir çok değişik anlamları vardır.** Meselâ: Sâhib, efendi, âzâd edilmiş köle, âzâdlı ve hattâ Mevlâ; Allah' (C.C.) ın isimlerinden biri olarak da kullanılır.

قوموا فدوه

«Kalkın, cenînin diyetini verin.» buyurmasıdır. Bu hadîs-i şerîfi, bir kadın, bir başka kadının karnına vurmakla cenîn düşürüp, durumu Resûlüllah' (S.A.V.) a sundukları zaman söylemiştir. **Bir de; hatâ eden kimse ma'zûrdur. Kezâ, kasd benzeri ile öldüren** (mübâşir) **de ma'zûrdur.** Çünkü vurma âleti, te'dîb içindir. Öldürmek için değildir. İnsanın canına (nefs) ihtirâm vardır. Onun heder edilmesi câiz olmaz. Öldüren kimse üzerine kısâs vâcib olması için sebeb yoktur. Fazla miktârda mal ödetmek de; malını kökünden kazımak ve O'nu yoksul bırakmak olur. Bundan dolayı, âkıle diyeti ödemekte O'na katılıp yardımcı olur. Çünkü hatâ eden veyâ kasd benzeri ile cinâyet işleyen kimse, kendisinde olan bir kuvvetle öldürmekten kaçınmakda kusûr etmiştir. O kuvvet, O'nun yardımcıları ile hâsıl olur. Onlar da âkıledir. Binâenaleyh, âkıle O'nu denetlemeyi ve uyarmayı terk etmeleriyle kusûr etmişlerdir. İşte bu sebeble, diyete tahsîs edilmişlerdir. (11)

Mûdiha (yâni, başın kemiğine varan yarık) **ve mûdihadan fazlasının diyeti kadarını yüklenir.** Nitekim, yaralar faslında geçti ki, mûdiha ve mûdihadan ziyâdede vâcib olan, diyettir. O da âkıleye yüklenir.

Kaatilin sulhu ile veyâ âkılenin tasdîk etmediği ikrârı ile veyâ şübhe ile kısâsı düşen kasd sebebiyle veyâ oğlunu kasden öldürmekle vâcib olan diyeti âkıle yüklenmezler.

Kölenin cinâyeti sebebiyle veyâ nefs ve uzuvlarda kasden suç işlemekle veyâ mûdiha denen yaranın erşinden daha azında vâcib olan diyeti de âkıle yüklenmezler. Nitekim rivâyet olunduğuna göre; Resûlüllah (S.A.V.) bir hadîs-i şerîfde şöyle buyurmuştur:

لَا تَعْقِلُ الْعَوَاقِلُ عَمْدًا وَلَا عَبْدًا وَلَا صُلْحًا وَلَا اعْتِرَافًا
وَلَا مَا دُونَ أَرْشِ الْمُوضِحَةِ

çok büyüktür. **Ba'zı diyetleri âkılenin öde-**
dan da cezâlandırma mâhiyetindedir. Şöy-
ve sâire yüklenmekle, kasıdsız suç işleyen
perişan kalmaktan kurtarmış olurlar, ara-

«Âkileler, ne kasden, ne abden, ne sulhen ve ne i'tirâfen ve ne de mûdiha erşinden az olan diyeti yüklenmezler.»

Bir de: Âkılenin diyeti yüklenmeleri istîsâli, yâni, suç işleyen kimsenin yoksul kalarak helâk olmasını önlemek içindir. Suç işleyenin az bir şey ödemesinde ise, istîsâl yoktur.

Diyetin azı ile çoğunu ayıran takdîr ise; sem' ile (yâni hadis-i şerîf) **ile bilinip sâbitdir. Takdîrden eksik olan şeyi âkıle yüklenmez. Belki, cinâyeti** (suçu) **işleyen yüklenir. Şâyet cinâyeti işleyen kimseyi âkıle tasdîk ederlerse, onların diyeti yüklenmesi gerekir.** Çünkü diyet, onların doğru diye kabûl etmeleri ile sâbit olur. **İmtinâ ise, onların hakkı için olur.** Âkılenin, kendi nefisleri üzere velâyetleri vardır. Şu hâlde onlar üzerine diyet vâcib olur.

Divânı ve kabîlesi olmayan kimsenin âkılesi, zâhir rivâyette Beyt'-ül-mâl'dir. Fetvâ, buna göre verilmiştir. Hulâsa'da da böyle denmiştir. Isâm (Rh.A.) demiştir ki: İmâm Muhammed (Rh.A.), Ebû Yûsuf' (Rh. A.) dan, O'nun da İmâm A'zam' (Rh.A.) dan rivâyetine göre; diyet cânînin malında vâcib olur. Beyt'ül-mâl'den, bi'l-icmâ ödenmesi gerekmez. **Hulâsa'da da böyle zikredilmiştir.**

Acemlerin âkılesi olmaz. Hulâsa'da zikredilmiştir ki: Eğer bir kimse, Arabın gayrısından ise, **Şems'ül-Eimme el-Hulvânî'** (veyâ Halvânî) (Rh.A.) **den nakledildiğine göre, İmâmlar bu husûsda ihtilâf etmişlerdir.** İmâmlardan ba'zıları: **«Acem halkınm, âkılesi olmaz.»** demiştir. Bu söz, **fakîh Ebû Ca'fer'** (Rh.A.) in ihtiyâr ettiğidir ve **«Bu söz ile Şeyh'ül-İslâm Zahîr'ud-Dîn el-Merğînânî** (Rh.A.) **fetvâ verirdi.»** demiştir.

★ ★

larında bir dayanışma meydana gelmiş olur. Bu sâyede hem cinâyete ma'rûz kalan bir bîçâre heder olup gitmekten kurtulur, hem de cinâyeti kasden işlememiş olan bir insan perişan olmaz.

Diğer bakımdan da, bu bir cezâlandırmadır. Şöyle ki: Câninin cinâyetten menedilmesine medâr olabilecek mürâkabede ve uyarmada bulunmayıp ilgisizlik göstermiş olabilecekleri için diyet ödetmek âkileyi bir bakımdan uyarma sayılabilir.

كِتَابُ الْآبِقِ

KAÇAK KÖLE (ÂBIK) BÖLÜMÜ

Bu bölümün, cinâyetler bölümü ve onun tâbileri ile ilgisi gizli değildir.

Âbık, mâlikinden kasden kaçan köledir. Tutup yakalamaya kâdir olan kimse için, kaçak köleyi tutup yakalamak mendûbdur. Zîrâ bunda, O'nun mâliyetini ihyâ vardır. Nefs gibi, mala da hürmet gerekir. Yine, **O'nu yakalamakda; sâhibine yardım vardır.**

Yolunu kaybeden kölede ihtilâf edilmiştir. Ba'zıları; **«Zâyi' olma ihtimâlinden dolayı, O'nu ıhyâ yönünden, tutup yakalamak efdaldir.»** demiştir. Ba'zıları da; **«Yakalamamak efdaldir.»** demişlerdir. Çünkü yolunu kaybetmiş olan köle, yerini terk etmez. Efendisi, O'nu bulur. Eğer bulan kimse, köle sâhibinin evini bilirse evlâ olan; O'nu, O'na götürmektir.

Kaçak köleyi yakalayan kimse, O'nu kâdîya götürür. Kâdî da, O'nu ta'zîr için habs eder. Bir de; **ikinci kere kaçmasından emîn olunmaz. Bundan dolayı, her ne kadar efendisi için fayda sağlasa da, kâdî O'nu kirâya vermez.** Kâdî, **kaçak köle için Beyt'ül-mâl'den nafaka ta'yîn eder. O nafakayı, sâhibine borç sayar. Sâhibi geldiği zaman, O'ndan alır.** Ya da, **köle satıldığı zaman, bedelinden alır.**

Yolunu kaybetmiş olan köle habs edilmez. Yâni yolunu şaşırıp gezerken tutulan köleyi kâdî habs etmez. Çünkü ta'zîre müstehak olmaz ve bırakılırsa kaçmaz. Eğer sâhibine fayda verirse, O'nu kirâya verir ve ücretiyle O'nu besler.

Kaçak köleyi, efendisi gelinceye kadar habs eder. Efendisi gelir de; ba'zılarına göre; **«Kâdî'ya»**, diğer ba'zı Ulemâ'ya göre; **«Kaçak kölelerle kendilerini muhâfaza etmek için Kâdî'nın ta'yîn ettiği şahsa; kendi memlûku olduğuna dâir delîl gösterirse; Kâdî yâhûd ta'yîn ettiği**

şahıs; kaçak köleyi hiçbir sûretle mülkünden çıkarmadığına dâir Allah' (C.C.) a yemîn ettirir. Sonra, kaçak köleyi efendisine verir.» Ba'zıları;«Çok ihtiyâtlı olmak için kefîl ile verir.» demiştir. Ba'zıları da; **«İsbât edildikten sonra verildiği için kefîlsiz verir.»** demişlerdir.

Eğer kaçak kölenin efendisi delîl getirmeye kâdir olamaz, fakat köle, O'nun memlûku olduğunu ikrâr ederse veyâ efendi kölenin alâmetini ve eşkâlini vasf ederse, kaçak köleyi kefîl ile O'na verir.

Eğer efendi kendisinden bahşiş almır korkusuyla kölenin kaçtığını inkâr ederse, kaçmadığına dâir Allah' (C.C.) **a yemîn verdirilir ve kaçak köle O'na verilir.**

Efendinin gelmesi uzarsa, kâdî kaçak köleyi satar. Her ne kadar kaçak kölenin yeri bilinse de, nafakanın çokluğu ile efendisi zarar görmesin diye satar. Bedelini alıkoyup; kaçak köleye bedelinden infâk eder ve eğer efendi gelip kölenin kendisine âid olduğunu delîl ile isbât ederse veyâ kaçak kölenin eşkâlini ve alâmetini beyân ederse, bedelden geri kalanını efendiye verir.

Köle sâhibinin, kâdî'nın satışını bozması câiz değildir. Çünkü kâdî'nın şerîatın emriyle satması O'nun hükmü gibidir, bozulmaz. Eğer efendi, kaçak köleyi mükâteb veyâ müdebber etmiş olduğunu söylerse, satışı bozmamak için tasdîk edilmez. **Mes'ûdî'** (Rh.A.) **nin «Fetâvâ» sında böyle zikredilmiştir.**

Kaçak köleyi efendisine ulaştıran kimseye kırk dirhem (1) **ücret verilir. O kaçak köle gerek mahcûr, gerek me'zûn, gerek müdebber ve gerekse ümm-ü veled olsun, müsâvîdir. Çünkü bunların hepsi memlûk** (köle) **dür.** Bunları yakalayıp sâhibine ulaştırmakla, bu vechden mâliyeti ıhyâ vardır. **Mükâteb, bunların aksinedir.** Çünkü mükâteb, kazancında daha hak sâhibidir. Zîrâ, yed'en memlûk değildir. Yakında anlatılacaktır.

Bu kırk dirhem, köleyi, sefer müddeti mesâfesinden veyâ daha uzaktan getirip yerine ulaştıran kimseyedir. Velev ki; kıymeti kırk dirhemden daha az olsun. Köleyi getiren kimse, O'nu sâhibine îâde için tuttuğuna şâhid getirirse, bu ücreti alır. Eğer şâhid getirmezse, bir şey alamaz. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir.

Eğer sefer müddetinden daha az mesâfeden getirirse; hak ettiği hesâbınca verilir. Çünkü bir şeyin karşılığı, bizzarûre o şeye taksîm edilir.

Müdebber ve ümm-ü veledde; şâyet bu ikisi efendilerine ulaşmalarından önce efendi ölse, o ulaştıran kimse için ücret yoktur. Çünkü

(1) Gümüş paralara **dirhem**; altın paralara da **dînâr** denilirdi.

ümm-ü veled, efendisinin ölümüyle âzâd edilmiş olup, hür olur. Hür insanı götürmekde ise, ücret olmaz. **Kezâ müdebber, şâyet terikenin** (2) **üçtebirinden çıkarsa, o da hür olur ve getirene ücret verilmez. Eğer üçtebirden** (sülüsden) **çıkmazsa,** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **onda da ücret yoktur.** Çünkü o kimse, borçlu olan hürdür. **Zîrâ, İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre; âzâd etmek bölünmez.** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; **üçtebirden çıkmazsa, mükâtebdir. Mükâtebde ise, ücret olmaz.** Nitekim, yakında açıklaması gelecektir.

Şâyet kaçak köleyi yakalayan kimse, O'nu efendisine geri vermek için yakaladığına şâhid getirir de, köle O'ndan kaçarsa, kimse kölenin bedelini ödemez. Çünkü, O'nun elinde emânettir. Bir kusûr da etmemiştir. **Eğer zikredilen şekilde yakaladığına şâhid getirmezse, öder.** Çünkü, bu durumda gâsıbdır.

İki şekilde de, yakalayan kimseye ücret yoktur. Birinci şekilde; yâni şâhid getirdiği sûrette, efendisine geri vermediği için ikinci şekilde ise, işhâdı (şâhid çağırmayı) terk edip gâsıb olduğu için ücret verilmez. **Bu, İmâm A'zam** (Rh.A.) **ile İmâm Muhammed'** (Rh. A.) **e göredir.** İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre; **kölenin bedelini ödemez ve şâyet efendisine geri götürdü ise, ücrete de müstehık olur.** Çünkü İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre; şâhid getirmek (işhâd) burada ve bulunan eşyâ (lükata) da da şart değildir.

Mükâtebin geri verilmesinde ücret yoktur. Çünkü mükâteb, yed'en memlûk değildir. **Mürtehin için, rehnin ücreti vardır.** Çünkü geri veren kimse için ücretin vâcib olması, kölenin mâliyetine isâbet ettiği içindir. O'nun mâliyeti ise mürtehinin hakkıdır. Çünkü rehnin mûcebi, mürtehin için mâliyetten alma hakkı (yed-i istîfâ) nın sâbit olmasıdır. Binâenaleyh geri veren kimse, mürtehin için çalışmış olur. Bundan dolayı, mürtehin üzerine ücret vâcib olur. **Şâyet kaçak köleyi geri götüren kimse, râhinin ölümünden sonra geri götürse** — çünkü rehn ölümle bâtıl olmaz. Bu, yâni rehnin ölümle bâtıl olmaması, rehnin kıymeti borç kadar veyâ borçdan daha az olduğu vakittedir. Borçdan daha çok olursa, onun üzerine takdîr edilir, bâkîsi râhine (3) yük-

(2) **Terike** (Tereke): Vefât eden kimsenin, kendine âid olmak üzere terk etmiş olduğu maldır.

(3) **Rehn** (rehin): Lûgatta sâbit, dâim, sürekli demektir. Her hangi bir sebebden dolayı, bir şeyi mahbûs, mevkûf kılmak anlamına gelir. Fukahâ'nın ıstılâhında ise: «**Bir malı ondan tamâmen veyâ kısmen alınması mümkün olan bir malî hak karşılığında, o hak sâhibinin veyâ başkasının elinde isteği ile alıkoymaktır.**» Böyle alıkonan mâla «**merhûn**» denildiği gibi «**rehin**» de denilir.

Râhin: Rehin veren, hakîkaten veyâ hükmen borçlu olup, rehin veren kimsedir.

Mürtehin: Hak sâhibi sıfatıyle rehin alan kimsedir. Bir şey karşılığında rehin olarak alıkonan şeye de «**mürtehen**» denir.

nir. — **mürtehinin hakkı, ödenen kadardır.** Bu takdirde, ilâcın bedeli gibi olur. Cinâyet suçundan kurtarmak ise, fidye ile olur. Çünkü rehinde fidye ödemek, mürtehin üzerine ödenenin (mazmûnun) miktâriyle yüklenir. **Eğer rehin bırakılan köle borçlu olursa ve efendisi de O'nun borcunu ödemeyi isterse, cu'l** (4) **efendisine yüklenir. Eğer efendi, kölenin borcunu ödemekten kaçınırsa, köle satılır ve ödemeye ücretten başlanır.** Yâni, önce ücret sâhibi ücretini alır. Geri kalanı, alacaklılar alır. Çünkü ücret, mülkün rızkı (mü'neti) dir. Rızık (mü'net) ise, mülk kendisi için müstekar (kararlı) olan kimseye vâcib olur. **Şâyet köle cinâyet işlemiş olur ve efendisi de fidye verip O'nu kurtarmak isterse, ücret efendisine yüklenir.** Çünkü fidyeyi ihtiyâr etmesiyle, ücret O'nu cinâyetten temizlemiştir ve köleyi geri veren kimsenin, velî için kölenin mâliyetini ıhyâ ettiği anlaşılmıştır.

Eğer efendi kölesini maktûlün velîlerine vermek isterse, bu takdirde ücret velîlere yüklenir. Çünkü köleyi geri götüren kimse, velîlerin haklarını ıhyâ etmiştir. Eğer köle, hîbe edilmiş ise; her ne kadar hîbe eden kimse, köle geri verildikden sonra hîbeden geri dönse bile ücret, hîbe edilen kimseye yüklenir. Çünkü mülk, geri verme zamanında hîbe edilen kimseye âiddir. Mülkün geri dönmekle ortadan kalkması, kendisine hîbe edilen kimsenin kusûr etmesi sebebiyledir. O da, kölede tasarrufu terk etmesidir. İmdi vâcib olan ücret, geri vermekle ondan düşmez.

Eğer kaçak köle bir çocuğun mülkü ise, ücret O'nun malından verilir. Çünkü ücret, O'nun mülkünün mü'neti (masrafı) dir. **Eğer kaçan köleyi geri getiren kimse çocuğun vasîsi ise, O'na ücret verilmez.** Çünkü çocuğun işlerini düzenlemek, vasînin görevidir. Şu hâlde, ücrete müstehık olmaz.

Şâyet köle satılıp müşteri O'nu teslîm almazdan önce kaçarsa, satın alan kimse muhayyerdir. Dilerse, **kaçak köle geri gelinceye kadar sabredip bekler;** dilerse, **satıcının malı teslimden aczi hükmüyle akdi bozmak için durumu kâdîye bildirir. Kâfî sâhibi, bu mes'eleyi** «Rehinde Tasarruf Bâbı» **nda zikretmiştir.**

★ ★

(4) **Cu'l:** Ücret, karşılık; bir iş için verilecek mükâfat parası demektir. Efendisinden kaçmış olan köleyi, mâlikine geri vermek üzere bil'işhâd yakalayan kimsenin bu hizmeti karşılığında müstehik olduğu ücrete de «cu'l» denir.

كِتَابُ الْمَفْقُودِ

KAYIP (MEFKÛD) BÖLÜMÜ

Mefkûd (1), lûgat yönünden:

فَقَدْتُ الشَّيْءَ غَابَ عَنِّي

«Bir şeyi kaybettim, o benden kayboldu.» kökündendir.

أَنَا فَاقِدُهُ وَهُوَ مَفْقُودٌ

«Ben kaybettim ve o kayıptır.» denilir.

Istılâh yönünden; eseri yâni, nerede olduğu bilinmeyen, ölü müdür yoksa diri midir haberi de alınmayan bir kayıba «mefkûd» **derler.** İs tıshâb ile yâni, olduğu durumda bırakılmakla o kayıp kendisi hakkında diri sayılır.

Allah Teâlâ' (C.C.) **nın:**

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

---

(1) **Mefkûd:** Yeri, hayâtı ve ölümü bilinmeyen kayıp kimsedir. Buna **«gaybet-i münkatıa ile kayıp»** adı da verilir. Böyle bir kimseve hem beldesinden ayrılıp kaybolmuş, hem de ilgililer tarafından araştırılması münâsebetiyle **«Mefkûd»** denilmiştir. Çünkü mefkûd ve fâkid deyimleri lûgat bakımından kaybetmek, yok olmak ve araştırmak anlamlarını ifâde eder. **«Fakd»** lafzından türetilmişlerdir.

(Hukûk-u İslâmiyye Kâmûsu, Ö. Nasûhi Bilmen, c. 7, s. 208)

«İçinizden ölenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler.» (2) âyet-i kerîmesine aykırı olduğu için kayıp kimsenin karısı nikâh edilemez. (3)

Kayıp kimsenin, hâli bilinmedikçe malı taksîm edilemez. Çünkü O'nun hâlinin zâhiri, sağ olduğunu gösterir. Taksîm ise, ölümden sonra olur. Kayıp kimsenin kirâya verdiği de, fesh edilmez. Çünkü icâre, ölümden önce fesh olunmaz. **Kâdî, insanların zimmetlerinde olan malını teslîm almak için bir kimseyi görevlendirir. O görevli, kayıp kimsenin malını koruyup ve bozulmasından korkulan şeyi satar.** Çünkü kâdî, kendisine bakmaktan âciz olanların hepsine bakan ta'yîn edilmiştir. Küçük çocuk, deli ve kayıp da bunlardandır. Kayıp kimsenin malını koruyucu ve onun üzerine kâim ta'yîn etmekde kayıp kimseye yardım ve O'nu gözetmek vardır. Çünkü o görevli, kayıp kimsenin gelirlerini ve ona borçlu olanlardan borcunu ikrâr eden kimseden malı teslîm alır. Zîrâ bakmak (nazar), korumak bâbındandır.

Akdi ile vâcib olan her borcda da'vâcı olur. Çünkü görevli, onun haklarında aslîdir. Kayıp kimsenin kendisinin bizzât akd etmiş olduğu borçda da'vâ açamaz. Yine başkası elinde olup onda kayıp kimsenin payı bulunan akâr (4) ve eşyâda da da'vâ açamaz. Çünkü, mâlik değildir, kayıp kimsenin nâibi de değildir. Belki, kâdî tarafından teslîm almaya vekîldir. **Kayıp kimsenin malı üzere görevli olan kimse, hılâfsız husûmete mâlik olmaz.** Hılâf, ancak mâlik tarafından borç husûsunda teslîm almaya vekîl olan kimsededir.

Şâyet bir kimse, kayıp kimsede, bir hakkı olduğunu iddiâ etse, da'vâsına iltifât edilmez. O'nun beyyinesi de kabûl edilmez. **Kâdînin vekîli ve vârislerden bir kimse hasm olmaz.** Şâyet kâdî, beyyinenin dinlenmesini uygun görüp bununla hüküm verse, geçerli olmaz. Çünkü ihtilâf, hükmün kendisindedir. **Bunu, Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.**

Görevli, kayıp kimsenin malından, çocuğu ve ana - babası gibi doğum yönünden yakınları olan kimselere infâk eder. Karısına da infâk eder. (harcar). Çünkü «Nafaka Bâbı»nda geçtiği vechle nafakada asıl;

(2) Bk. Bakara sûresi, âyet : 234

(3) **Kayıp kimsenin öldüğü hakîkaten veyâ hükmen sâbit olmadıkca karısı başkasıyle evlenemez.** Çünkü kayıp kimsenin hayâtıyle zevciyyet hakkına mâlikiyyeti evvelce yakînen sâbit, sonradan ölümüyle zevciyyetin (karı - kocalığın) ortadan kalkması ile şübhelidir. Yakînen sâbit olan (yâni, kesinlikle bilinen bir şey) ise, şübhe ile yok olmaz.

(4) **Akâr** (Gayr-i menkul) : Akar, Fıkıh'da; gayr-i menkul, demektir. Halk arasında ise; kirâya verilip irâd getiren şeylere denilir.

Akar; hâne, dükkân, arsa gibi başka mahalle nakli mümkün olmayan şeydir. **Mülk** arsa üzerindeki binâlar, ağaçlar da, o arsaya tebean gayr-i menkul'dür.

kayıp kimse hâzır iken malından kâdînın hükmü olmaksızın nafakaya müstehık olan herkese, o kimsenin kayıplığı hâlinde infâk edilir (harcanır). Çünkü, bu takdirde kâdînın hükmü, yardım (iâne) olur. Kayıp kimse hâzır iken, nafakaya müstehık olmayıp ancak kâdînın hükmü ile müstehık olan kimseye O'nun malından infâk edilmez. Çünkü, bu takdirde nafaka hüküm ile vâcib olur. Halbuki gâib aleyhine hüküm ise, câiz olmaz.

Kayıp kimse ile karısının arası ayrılmaz. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.):

إِنَّهَا امْرَأَتُهُ حَتَّى يَأْتِيَ الْبَيَانُ

«Açıklama (ve delîl) **gelinceye kadar, kayıp kimsenin zevcesi O'nun karısıdır.»** buyurmuştur. **İsterse, dört yıl geçmiş olsun.**

İmâm Mâlik' (Rh.A.) **e göre; eğer dört yıl geçerse, kayıp kimse ile karısının arası ayırılır ve kadın ölüm iddeti bekler.** Ondan sonra, dilerse kocaya varır.

Kayıp kimse, kendisinden başkası hakkında ölü sayılır. Başkasına vâris olamaz ve kendisi için vasıyyet olunan şeye de, şâyet vasıyyet eden kimse ölse, müstehık olamaz. Belki kayıp kimsenin mûrisi ve mûsîsinin malından olan hissesi, beldesindeki yaşıtlarının ölümüne kadar alıkonup bekletilir.

Kayıp kimsenin yaşama müddetinin takdîrinde ihtilâf edilmiştir. Zâhir rivâyet, **burada zikredilendir.** Yâni, **yaşıtlarının ölmesidir.** Bilinmesine ihtiyaç duyulan bir şeyin şerîatta usûlü, onun benzerlerine başvurmaktır. Telef edilen eşyânın kıymetleri ve kadınların mehr-i mislinde olduğu gibi.

Kaybolan kimsenin, bütün yaşıtlarından sonra sağ kalması nâdirdir. Şer'î ahkâm ise, zâhir ve gâlib üzerine binâ edilir. Sâdece kendi beldesindeki yaşıtlarına i'tibâr edilir. Çünkü bütün beldelerden yaşıtlarının durumunu araştırmak imkânsızdır.

Zeylaî (Rh.A.) **demiştir ki:** Muhtâr olan, İmâmın görüşüne bırakmaktır. Çünkü yaşıtların hâli, çeşitli beldelere göre değişir. Kezâ zannın gâlib olması, şahısların değişmesiyle çeşitli olur. Nitekim büyük Melik (Hükümdâr) den (savaşda) şâyet haber alınamasa, özellikle tehlikeli bir duruma girdiği zaman, en az müddette zann-ı gâlib, (5) o

(5) **Zann-ı gâlib:** Büyük bir ihtimâl, kuvvetle tahmîn etmek, gerçeğe en yakın zann (şübhe) demektir.

Melik'in ölmüş olmasıdır. Melik'in müddetinde ihtilâfa ancak bu husûsda insanların çeşitli fikirlerde olması sebeb olmuştur. Bundan dolayı, O'nun için müddet takdirinde ma'nâ yoktur.

Kaybolmuş kimse, yaşıtlarının ölümünden önce diri olarak ortaya çıkarsa; alıkonulan eşyâ O'nun malıdır. Yaşıtlarının ölümünden sonra, malı hakkında müddet tamâm olduğu günde ölümüne hükmedilir. Yâni yed'inde hakîkaten veyâ hükmen tasarrufu altında olan malı hakkında, müddetin tamâm olduğu günde ölümüne hükmedilir. **Karısı ölüm için iddet bekler. Sanki, kocası elân ölmüş gibi dört ay on gün iddet bekler ve elân mevcûd olup O'na vâris olanlar arasında malı paylaştırılır. Vârislerinden, müddet tamâm olmazdan önce ölenler, O'na mîrâsçı olamazlar.** Çünkü bu vâris öldüğü zamanda, kayıp kimsenin ölümüne hükmedilmemişti.

Başkasının malında, kaybolduğu vakitten i'tibâren ölümüne hükmedilir. Hattâ kaybolduğu vakitten sonra başkasının malına mâlik olamaz. Çünkü, ölü gibidir. Ölü ise, mala mâlik olamaz.

Kayıp kimse için alıkonan şey, O'nun ölümüne hükmedildiği zaman mûrisinin vârisine geri verilir. Çünkü vâris, şimdiye kadar alıkonan o mala müstehıktır. Bunun açıklaması şöyledir: Fıkıh Usûlünde anlatıldığı üzere, istıshâb (6) —ki hâlin zâhiridir— def' edici bir hüccettir. İsbât edici bir hüccet değildir. Kayıp kimse, müddetin tamâm olmasından önce diri sayılır. İmdi o kimse, kayıp olduğu vakitte diri olup, ölümüne hükmedilmezden önce ölen vâris, O'na mîrâscı olmaz. Çünkü zâhiri hâle göre; kayıp kimse, diridir. İmdi, kayıp olan kimsenin diri olması, başkasının O'na vâris olmasını savmak için hüccet olabilir. Kayıp kimse, başkasının malı hakkında, ölü sayılır. Çünkü zâhirî hâl, başkasından O'na mîrâs kalması için hüccet olmaya elverişli değildir. Böyle olunca, kayıp kimse için alıkonan şey, kayıp kimsenin mîrâsçısına mîrâsçı olan kimseye, O'nun öldüğü gün verilir.

Kâdî için, gâib ve delinin câriyesini ve her ikisinin de kölelerini evlendirmek yetkisi yoktur. Lâkin gâibin ve delinin câriyelerini ve kölelerini mükâteb eylemek ve satmak yetkisi vardır. **el-Fusûl el-İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

★ ★

(6) **İstıshâb:** Mâzide sâbit olan bir şeyin -değiştiği bilinmedikçe- hâlen de sâbit, bâkî olduğuna kâil olmaktan ibârettir. Meselâ: On yıl önce hayâtta olduğunu bildiğimiz bir kimsenin ölümü hakkında bir bilgi bulunmayınca, bugün de hayatta olduğuna kâil oluruz ki, bu istıshâb mes'elesidir.

كِتَابُ اللَّقِيطِ

TERK EDİLMİŞ ÇOCUK (LAKÎT) BÂBI

Lakît (1), lûgat yönünden, **yerden kaldırılan şey demektir.** Faîl vezninde olup mef'ûl ma'nâsmdadır. Sonra geleceği i'tibâriyle terkedilmiş (menbûz) (2) çocuğun lakît diye adlandırılması gâlib olmuştur. Çünkü terk edilmiş çocuk, yerden kaldırılır.

Şer'an lakît, yeni doğmuş bir çocuktur, ki O'nu âilesi yoksulluktan veyâ töhmetten (3) korktuğu için bir yere atmıştır.

O çocuk şehirde bulunmakla, eğer bulan kimse O'nun helâk olmasından korkmazsa, kaldırması mendûbdur. Çünkü bunda, çocuklara karşı şefkat göstermek vardır. Şefkat göstermek ise, amellerin efdallerindendir.

Sahrâda ve sahrâ gibi helâk edici bir yerde bulunmasiyle, bulan kimse eğer yavrunun helâk olmasından korkarsa, O'nu kaldırması vâcib olur. Meselâ; a'mâ birini görüp de, kuyuya ve benzerine düşmesinden korkan kimsenin O'nu düşmekden korumak için, elinden tutması vâcib olduğu gibi. **Bu koruma farz-ı kifâyedir.** (4) Çünkü maksûd, ba'zı kimselerin bu işi yapmalariyle hâsıl olur.

---

(1) **Lakît:** Lûgatta, **melkût ma'nâsına olarak mutlaka yerden kaldırılmış şey demektir. Bilâhare menbûz çocuk, yâni; atılmış çocuk anlamında kullanılması şâyi' olmuştur.** Çünkü yere atılan şeyler, âdete göre yerden kaldırılır. Korunmaya lâik bir şey ise, korunur. Bir yere atılan çocuk da, oradan kaldırılması bakımından kendisine -meâl-i hâli i'tibâriyle- lakît adı verilmiştir. Bir şeye âkıbetine göre ad verilmesi lûgatta şâyidir.

Lakît, ıstılâhda: Âilesi tarafından bir yere atılmış diri veyâ ölü çocuk demektir.

(2) **Menbûz:** Ba'zı âlimlere göre, **hemen doğmasını müteâkib bir yere atılmış bulunan çocuktur.** Lakît ise, **böyle değildir.** Lakît, kendi işlerini, meselâ; yiyip içmesini bizzat idâreden âciz hâlde olarak bulunan herhangi erkek veyâ kız çocuğudur.

(3) **Töhmet:** İşlenildiği sanılan, henüz gerçekliği meydana çıkmamış suç demektir.

(4) **Farz-ı kifâye:** Şartları hâiz olan ba'zı Müslümanların yapmaları gereken bir Dînî görevdir, ki Onların yapmaları ile diğer Müslümanlardan, o vazîfe düşer, sorumlu olmazlar.

Terkedilmiş çocuğun, köle olduğu delîl ile sâbit olmadıkça hürdür. Çünkü insan oğlunda asl olan, hürriyettir. Âdem (A.S.) ile Havvâ' (Aleyhesselâm) nın çocukları oldukları için, bir de İslâm ülkesinde hürriyet asıl olduğu için hürdür.

Sonra, yine terkedilmiş çocuk bütün ahkâmda hürdür. Hattâ bir kimse O'na kazf etse, kâzife hadd uygulanır. Terkedilmiş çocuğun anasına kazf etse, o anadan babası bilinmeyen çocuk meydana geldiği için, kâzife hadd uygulanmaz.

Lakîtin nafakası ve işlediği suçun diyeti Beyt'ül-mâl'den verilir. O'nun mîrâsı da Beyt'ül-mâl'e kalır. Çünkü ni'met, külfete tâbidir.

Terkedilmiş çocuğu alıp koruyan kimsenin, O'na harcadıkları teberru sayılır. O'na, borç vermiş olmaz. Her ne kadar kâdî, O'nu yerden kaldırıp alan kimseye, infâk etmesini emretse de, esah kavlde çocuk için borç olmaz. Ancak, eğer kâdî, lakît için borç olmasını söyledi ise, bu takdirde harcadıkları lakîte borç olur. Terkedilmiş olan çocuğu kaldırıp alan kimse, çocukdan borcunu almak için mürâcaat eder. Çünkü kâdînın, O'nun üzerine velâyeti vardır. **Esah kavlde denmesinin sebebi şudur:** Çünkü kâdînın sâdece, lakîte infâk etmesini emretmesi, lakîtten bunun geri alınmasına kifâyet eder. **Tahâvî (Rh.A.) de böyle demiştir.** Nitekim, kâdînın emri ile bir şahsın borcu ödense, o kimse O'ndan borcu alabilir. **Esah kavlde, ancak kâdî zikredilen şeyi açıklarsa, rücû eder** (yâni, lakîte harcadığını O'ndan geri alabilir.) Çünkü emrin mutlâkı, ba'zan teşvîk ve tergîb için olur. Şu hâlde ihtimâl ile, lakîte harcadığını O'ndan geri alamaz.

Şâyet terkedilmiş çocuğu (lâkîti) **alıp kaldıran kimse** (mültekıt) (5), **infâkı zikredildiği üzere, yâni kâdînın lakîte borç olsun demesiyle yaptığını iddiâ etse de; lakît de O'nu yalanlasa, harcadıklarını ancak delîl ile ondan alabilir.** Vasî, bunun aksinedir. **Şâyet vasî, küçük çocuğa infâk etse, örf olan infâkda tasdîk edilir ve delîle ihtiyâc yoktur.**

Lakît'i alan kimse, o çocuğa infâk etmekden kaçınsa ve kâdîdan çocuğu kendisinden almasını istese, kâdî ancak çocuğun lakît olduğunu isbât eden beyyine (6) **ile kabûl eder.** Çünkü bulan adam, müttehemdir; câiz ki çocuk O'nundur yâhûd nafakası kendisine lâzım gelenlerden biridir. Bu hîle ile, kendisinden nafakayı savmak istemiştir. Eğer çocuğun lakît olduğuna delîl getirirse, kâdî o delîli hâzır bir hasım

(5) **Mültekıt:** Bir çocuğu atılmış olduğu yerden alıp kaldıran kimsedir. Böyle kimseye **(lâkit)** de denilir.

(6) **Beyyine:** Delîl, şâhid, bir davâyı isbât için gösterilen hüccet, vesîka demektir. Adâletli kimselerin şahâdetlerine de **«Beyyine-i âdile»** denilir.

bulunmaksızın kabûl eder. Delîlden sonra, eğer terkedilmiş çocuğu alanın aczini bilirse, evlâ olan kâdînın lakît'i kabûl etmesidir.

Şâyet kâdî, lakît'i kabûl ettikden sonra O'nu başka bir kimsenin yanına koysa ve lakîti almış olan ilk kimse istese, kâdî vermek ile vermemek arasında muhayyerdir.

Bulan adam, çocuğu önce aldığı için, çocuk O'ndan alınmaz. Eğer mültekıt, kendi isteği ile çocuğu başkasına verirse, O'ndan çocuğu geri almak hakkı yoktur. Çünkü o, kendi hakkını düşürmüştür. **Lakîtin nesebi, iddiâ eden kimseden sâbit olur. Velev ki, lakît'in kendi çocuğu olduğunu iddiâ edenler, iki adam olsun. Onların ikisinin de çocuğu olur.** Nitekim, ortak câriyede olduğu gibi. **Ya da çocuğun nesebini iddiâ eden iki adamdan birisi, lakît'in bedeninde O'na âid bir alâmet bulunduğunu vasf ederse, bu takdîrde çocuk vasfedenin olur, diğerinin olmaz.**

Ya da müddeî, koca sâhibi bir kadın olup, kocası tasdîk ederse, veyâ o kadın, lakît'in kendi çocuğu olduğunu isbât ederse, lakît o kadının çocuğu olur. Ya da, **müddeî iki kadın olup, her biri çocuğun, kendi çocuğu olduğunu isbât ederse, her ikisinin çocuğu olur.**

Ya da, **müddeî köle olursa, lakît'in nesebi O'ndan sâbit olur. Lakît, hür olur.** Çünkü İslâm ülkesinde asl olan, hürriyettir. **Ya da, müddeî Zimmî olursa, nesebi ondan sâbit olur.** Eğer Zimmîlerin oturdukları yerde bulunmayıp, belki Müslümanların şehirlerinden bir şehirde; köylerinden bir köyde veyâ kâfirler ile Müslümanların karışık olduğu bir yerde bulundu ise, lakît Müslüman olur.

Eğer Zimmîlerin oturdukları yerde, meselâ; ehl-i zimmet köylerinden bir köyde veyâ bir havrada veyâ bir kilisede bulundu ise, Zimmî olur.

Lakît bulunduğu zaman, üzerine bağlanmış mal veyâ üzerinde bulunduğu hayvana bağlanmış mal, zâhire i'tibârla lakîte âiddir.

Lakîti kaldırıp alan kimse (mültekıt), **o zikredilen malı çocuğa kâdî'nın emri ile harcar.** Çünkü o mal, yitik olmuş (elden çıkmış) maldır. Kâdî için, böyle malı lakîte harcamak velâyeti vardır. Ba'zısı, **«Kâdînm emri olmaksızın harcar.»** demiştir. Çünkü o mal, zâhiren lakîtindir ve terkedilmiş çocuğu alan kimsenin ona infâk velâyeti vardır.

Mültekıtın, lakîte hîbe edilen şeyi teslîm alma yetkisi de vardır. Çünkü hîbenin teslîm alınması, hâlis faydadır. Mültekıt, lakît'i dilediği yere götürür. **Bunu, Kâdîhân** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Çocuğu (Lakîtı), **san'at erbâbına** (hırfe'ye) **vermek de câizdir.** Çünkü bu, O'nu eğitmek ve malını koruyup gözetmek bâbındandır.

Karâbetten, mülkten ve hükûmetten bir şeyle velî olmasına sebeb bulunmadığı için, O'nu nikâh etmesi (evlendirmesi) **câiz olmaz. Ananın tasarrufu câiz olmadığı gibi, lakît'ın malında mültekıt'm tasarruf etmesi de câiz olmaz.** Çünkü tasarruf velâyeti, malı çoğaltmak içindir. Bu ise kâmil re'y ve bol şefkat ile olur. Mültekıt ile ananın her birinde mevcûd olan ise, ikisinden sadece biridir. (Yâni anada şefkat vardır, kâmil re'y yoktur. Mültekıtta ise kâmil re'y vardır, tam ve bol şefkat yoktur. Bu sebebden, tasarruf etmeleri câiz olmaz.)

İcâresi (7) **de, câiz olmaz.** Çünkü mültekıt, lakîtin menfaatlerini telef etmeye mâlik olmaz. Bu durumda o, amcaya benzer. Ana, bunun aksinedir. Çünkü o, bunlara mâlikdir. Nitekim, **«Kerâhiyet Bölümü»** nde zikredilmiştir. **Esah kavl de, budur.** Bu kayd; «İcâra verilmesi câizdir. Çünkü icâra vermek, çocuğun terbiyesine âiddir.» diyenlerin sözünden korunmak içindir. Birincisi; **«el-Câmiu's-Sagîr»** in rivâyetidir.

Mültekıt'ın, lakîti sünnet etmesi de câiz olmaz. Eğer sünnet eder de, bu sebeble çocuk ölürse, diyetini öder. **Hâniye'de, böyle zikredilmiştir.**

★ ★

(7) **İcâre:** Arab lûgatında, **ücret anlamınadır.** Fakat, icâr anlamında dahî kullanılır. **Fukahâ'nın ıstılâhında:** Ma'lûm menfaati, ivaz-ı ma'lûm karşılığında bey' (satış) etmek demektir.

كِتَابُ اللُّقَطَةِ

KAYIP MAL (LÜKATA) BÖLÜMÜ

Lükata (1), ma'nâda **lakît'in adıdır. Lâkin lakîtin kullanılışı, insanda; lükatanın kullanılışı ise, insandan başka şeydedir**

Sâhibine vermek için, lükatanın alınıp kaldırılması mendûbdur. Çünkü gören kimse bırakırsa; çok def'a ona hâin bir el ulaşır da, onu mâlikinden gizler ve O'nun malını zâyi' eder. Binâenaleyh, lükatanın alınıp kaldırılması hakkı, müstehikkına ulaştırmaya vesîle olur. Bundan dolayı Fukahâ'; **«Şâyet zâyi' olmasından korkulursa, kaldırılması vâcib olur.»** demişlerdir. Nitekim **«Lakît Bölümü»** nde geçti.

Lükatayı gören kimse, onun sâhibine geri vermek için aldığına şâhid getirir; bulunduğu yerde ve insanların toplandığı yerde: «Ben bir lükata buldum, mâlikini bilmiyorum. Onun mâliki gelsin, niteliğini açıklasın, lükatayı O'na vereyim!» **diye seslenerek bildirir.** (2) Lükatanın sâhibi onu istemeye gelmeyeceği ma'lûm oluncaya kadar, yâhûd

---

(1) **Lükata:** Lûgatta, alıp kaldırmak anlamına gelen lakît sözcüğünden alınmıştır. Gâib olmuş, düşürülmüş bir mala da, genellikle alınıp saklandığı için lükata adı verilmiştir.

Lükata deyimi, aza da çoğa da şâmil bir ismi cemi'dir. Lâfzan çoğulu; **(Lukatât)** dır.

Lükata: **«Canlı ve cansız yitik mal», «Mâliki bilinmeyen düşmüş mal»** veyâ **«yolunu şaşırmış hayvan», «Zâyi' olmaya ma'rûz her hangi ma'sûm bir mal»** diye ta'rîf edilmiştir. Bunlar, sonuç i'tibâriyle aynı şeydir.

Lükatayı kaldıran kimseye; Lâkit, Mültekit denildiği gibi bu yoldaki harekete de **«iltikat»** denir. Bu bakımdan lükatayı; **«Zâyi olan bir şeyi, temellük için değil, sâhibi adına korumak için alıp kaldırmaktır.»** diye ta'rif etmişlerdir.

(2) **Câmi veya Mescid'de yitik soruşturmak veyâ ilân etmek mekrûhtur.** Bu konuda, bir çok sahîh hadîs-i şerîf vardır. Bir hadîs-i şerîfde Peygamberimiz (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

«Her kim, mescidde bir yitik araştıran kimseyi işitirse; Allah, onu sana iâde etmesin (bulamaz ol) **desin; çünkü mescidler, bunun için yapılmamıştır.»**

(Hadîsi, Müslim rivâyet etmiştir.)

yemek için hazırlanan yiyecekler ve ba'zı meyveler gibi sonraya kalırsa bozulacağı zamana kadar, bulan kimsenin yanında emânet olur. **Hattâ lükata gerek az ve gerek çok olsun, gerek Hıll (3) dan ve gerekse Harem'den alınsın teaddîsiz** (kusûr etmeksizin) **helâk olursa, bulup alan kimse, zararı ödemez.**

İmâm Şâfiî' (Rh.A.) **ye göre;** Harem'in lükatasını, sâhibi gelinceye kadar bildirmek (i'lân etmek) vâcib olur.

Eğer lükatayı bulan kimse fakîr ise; ondan faydalanır. Eğer zengin ise, onu bir fakîre tasadduk eder. Velev ki fakîr, baba ve analardan bir aslına yâhûd fakîr çocuklarından ve onların çocuklarından bir fer'ine veyâ fakîr olan karısına vermiş olsun. Eğer lükatanın sâhibi gelip de, o tasadduku câiz görürse, sevâbı O'nun olur.

Ya da, eğer lükata duruyorsa, onu fakîrden alır. Eğer lükatanın aynısı kâim değilse, lükata sâhibi, bulup alana (Mültekıta) veyâ fakîre ödetir. Aralarında, birbirlerine ödetmek yoktur. Yâni, lükatayı bulup alan öderse, ödediğini fakîrden alamaz. Fakîr öderse, bulandan alamaz.

Eğer şâhid getirmedi ise; bulan kimse onu kendisi için aldığmı ikrâr ettiği takdîrde; şâyet elinde helâk olursa, ittifâkla öder. Çünkü kusûr etmiştir.

Eğer mültekıt ile lükatanın sâhibi birbirlerini, lükatanın sâhibi için almdığı husûsunda tasdîk ederlerse, ittifâkla ödemez. Çünkü onların birbirlerini tasdîk etmeleri, kendileri hakkında hüccettir. Bu takdirde, açık delîl (beyyine) gibi olur.

Eğer mültekıt, sâhibine, «Senin için aldım.» **dese; O da** «Kendin için aldın.» **deyip ihtilâf etseler,** İmâm A'zam (Rh.A.) **ile** İmâm Muhammed' (Rh.A.) **e göre, mültekıt öder.** Ancak, **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre; ödemez.** Belki söz, onu geri vermek için aldığını söyleyen mültekıtındır.

Eğer mültekıt şâhid getirecek kimse bulamadı ise veyâ buldu da lükatayı zâlimin almasından korktuğu için şâhid tutmayı terk etti ise; Fukahâ, «Ödemez.» **demişlerdir. Bunu, Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Kezâ bulunan şey (lükata), **hayvan olursa, mezkûr hükümlerde lükata gibidir. Hayvana** (behîmeye) **mültekıtın, kâdînın izni olmaksı-**

(3) **Hıll ve Harem:** Mescid-i Harâm'ı çepeçevre kuşatan bir arâzî sahâsı vardır ki, bunun içine **Harem** ve **Harem havzası,** dışına da **Hıll** adı verilir. Mekke ve çevresinin bitkilerini kesmemek ve hayvanlarını avlamamak gibi bir takım şer'î hükümler tealluk ettiği için, Mekke Harem'inin sınırları belirlenmiş ve nişân konmuştur.

zın infâk ettiği (harcadığı) **şey teberrudur.** Kâdînın izni ile infâk ettiği ise; hayvanın sâhibi üzerine borçtur.

Hayvan sâhibi geldiği zaman, mültekıt onu kâdînın hükmüyle kendisinden alır.

Faydalı olanı, kâdî ücretle verir. Yâni, ücretiyle yararlanılan at, katır, eşek ve öküz gibi, faydası olan şeyi, kâdî kirâya verir. O hayvana kâdî, ücretinden iki veyâ üç gün yâni sâhibi sağ olsa, geleceğini tahmîn ettiği bir müddet infâk eder. Çünkü bu kirâya vermekde, malın aynını mâlikin mülkü üzerine borç yüklemeksizin bırakmak vardır. **Hidâye sâhibi ve Kâfî sâhibi bu konuda;** «Kaçak kölede de böyle yapılır.» **demişlerdir.**

Ben, bu iki kitabdan başkasında bu sözü bulamadım. Bil'akis Muhît'te, Bedâyi'de ve Hulâsa'da bunun hılâfını buldum. Onlar: **«Kaçma ihtimâli olduğu için, kaçak kölenin kirâya verilmesi câiz olmaz.»** demişlerdir. Bundan dolayı, onu zikretmeyi terk ettim.

Koyun ve benzeri gibi kirâya vermekle yarar sağlanmayan hayvanlara infâk edilmesine kâdî izin verip, bu harcanan şeyin hayvan sâhibinden geri alınmasını şart kılar. Nitekim daha önce geçti ki **esah olan kavl budur.** Eğer en uygun olan infâk ise, böyle yapar. En uygun olan infâk değil ise; ilkin onu satmayı ve bedelini muhâfaza etmeyi emreder. Çünkü devreden nafaka, malı kökünden kazıyıp tüketir.

Hayvana infâk eden kimsenin, onu sâhibinden habs etmesi (yâni vermemesi) **câizdir.** Yâni hayvanın nafakasını almak için, hayvanı sâhibinden menetmesi câizdir.. Çünkü hayvanın, o âna kadar kalması O'nun verdiği nafaka ile olmuştur. Sanki, sâhibi mülkü ondan almış gibidir. **Eğer hayvan mültekıtın habsinden sonra ölürse, nafaka düşer. Çünkü o, rehin ma'nâsınadır.** Bu durumda, habs ettiği şey sebebiyle helâk olmuş olur. **Habs etmezden önce hayvan ölse, nafaka düşmez. Çünkü o, emânettir.** Onun, rehne tealluku yoktur. Mültekıt, habsi seçince rehin hükmünü alır.

Eğer lükatayı iddiâ eden kimse, alâmetini beyân ederse; O'na verilmesi helâl ve mubâh olur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا وَعَرَّفَ عِفَاصَهَا وَعَدَدَهَا فَادْفَعْهَا

«Eğer lükatanm sâhibi gelip alâmetini ve adedini ta'rîf ederse, lükatayı sâhibine ver.» buyurmuştur.

Bu emir, ibâhat içindir. Çünkü geri vermenin vâcib olması; meşhûr hadîs ile amel yönünden ancak açık delîl (beyyine) **iledir. O meşhûr hadîs, Resûlüllah'** (S.A.V.) **ın:**

اَلْبَيِّنَةُ لِلْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ اَنْكَرَ

«Delîl getirmek da'vâcıya, yemîn etmek de inkâr eden kimseye düşer.» kavlidir. (4)

Bizim zikrettiğimiz şeyden dolayı lükatayı, delîlsiz vermek vâcib olmaz. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, **alâmet beyân ederse vermek vâcib olur.**

Bir adam kırda ölse, arkadaşının, O'nun metâını ve bineğini alıp bedelini âilesine götürmesi câizdir. el-Fusûl el-İmâdiyye'de **böyle denilmiştir.**

Su içinde bulunan odunun, eğer kıymeti olursa, lükatadır. Onda, lükatanın hükmüne riâyet edilir. **Eğer kıymeti olmazsa, onu alan kimseye, diğer aslî mübâhât gibi helâldir.**

★ ★

(4) **Bu hadîs-i şerîf, bir umûmî kâidedir.** Bu kâide, Mecelle'nin 76 ıncı maddesinde; **«Beyyine, müddeî için ve yemîn, münkir üzerinedir.»** şeklinde ifâde edilmiştir. 77. madde de ise; **«Beyyine, hılâf-ı zâhiri isbât için ve yemîn, aslı ibkâ.»** denilerek, hüccet ile yemînin nerelerde lâzım geldiği ta'yîn edilmiştir.

كِتَابُ الْوَقْفِ

VAKIF BÖLÜMÜ

Vakf, (1) lûgat yönünden, **habs ma'nâsınadır.** Masdarı **«vakf»** olan, وَقِفٌ kelimesi müteaddîdir. Ma'nâsı, yukarıda söylenendir. Masdarı **«vukûf»** olan وُقُفٌ kelimesi ise, lâzımdır.

Şer'an, vâkıfın mülkü üzere ayn'ı (2) **habstir ve âriyet menzîlesinde faydalarını tasadduktur.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ) **bu konuda, ayrı görüştedir. Çünkü İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre vakf; Allah Teâlâ'-** (C.C.) **nın mülkü hükmünce ayn** (mal) **ın habsedilmesidir.** Vâkıf (vakfeden) ın mülkü; o ayndan Allah Teâlâ' (C.C.) ya, aynın yararı kula dönecek şekilde zâil olur. **İmdi vakf-ı lâzım** (3) **olup, satılmaz ve mîrâs da olmaz.**

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) **in delîli şudur:** Hz. Ömer (R.A.), Resûlüllah' (S.A.V.) e: **«Yâ Resûlallah, ben bir miktâr mal aldım, bu mal bence nefîstir. Onu tasadduk edeyim mi?»** diye sormuş. Resûl-i Ek-

---

(1) **Vakıf** (vakf): **Bir mülkün menfaatini halka tahsîs edip, ayn'ını Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın mülkü hükmünde olarak temlîk ve temellükden müebbeden men etmektir.** Bu ta'rîf, İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göredir. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre vakıf; bir mülkün ayn'ı, sâhibinin mülkü hükmünde kalmak üzere menfaatinin bir cihete tesadduk edilmesidir.**

Vakf eden kişiye **«vâkıf»**; vakf edilen şeye **«mevkûf»**, **«mahall-i vakf»**; bir ayn'ın menfaati kendisine vakf ve tahsîs edilen şahsa veyâ mahalle de **«mevkûfun aleyh»**, **«meşrûtun leh»**, **«masârif-i vakıf»** denilir. Bunlara **«mürtezika»**, **«ehl-i vezâif** de denir.

(2) **Ayn:** Dışarıda, mevcûd, muayyen, müşahhas olan şeydir. Meselâ, kitap, ev, at, mevcûd olan bir miktâr para, buğday ve ev eşyâsı ayn'dır.

(3) **Vakf-ı lâzım:** Vâkıf veyâ hâkim tarafından fesh edilmesi câiz olmayan vakıfdır. Lüzûmuna usûlen hükmolunan her hangi bir vakıf gibi.

rem (S.A.V.) de: **«Aslı üzere tasadduk eyle, ki satılmasın, hibe edilmesin ve mîrâs olunmasın. Lâkin semeresini infâk eyle.»** buyurmuştur.

İmdi bu hadîs vakfın, lâzım olduğuna nassdır.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli,** Resûlüllah' (S.A.V.) ın:

لَا حَبْسَ عَنْ فَرَائِضِ اللهِ

«Allah'ın ferâizinden habs yoktur.» kavl-i şerîfidir. Yâni, **«Mâlikin ölümünden sonra vârisleri arasında taksîmden habs edilir mal yoktur.»** demektir.

İmdi mal, vâkıfın mülkü üzere kalmaz, diyen kimseye, **Allah'** (C.C.) **ın farzları habs edilir,** demek, lâzım gelir. **Fetvâ, İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **in sözüne göredir,** denilmiştir. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Musannıf **«Menfaatlarını tasadduktur.»** sözünü açıklayıp şöyle demiştir: **Vakıf, bir rivâyette sahîh değildir.** Yâni vakıf, menfaatleri tasadduku kapsayınca, câiz olmaz. Çünkü menfaat, yok olmuştur ve yok olanı tasadduk etmek câiz olmaz. **Esah olan kavle göre; icmâen sahîh olur.** Çünkü menfaatleri tasadduk,**İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre de câizdir.** Nitekim kölesinin hizmetini, evinin süknâsını ve her ikisinin gelirlerini vasıyyet câizdir. **Lâkin, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, lâzım değildir.**

Bundan dolayı musannıf, mülk kaldığı için «lâzım olmaz (geçerli)**» demiştir.** Âriyette olduğu gibi. **Lüzûm ile murâd, vâkıfın ve ölümünden sonra vârisinin vakfı ibtâl etmesi câiz olmamasıdır.** Şâyet vâkıf, fakîrler için vakf etse veyâ bir su dolabı; yolda kalanlar için bir han veyâ bir tekke binâ etse veyâ kendi arâzîsini mezarlık yapsa, vâkıfın mülkü ortadan kalkmaz. Musannıf, lüzûmun yokluğu üzerine **«Hayatında temlîki sahîh olur.»** sözüyle açıklama yapmıştır. İmdi vâkıfın hayâtında temlîki; ölümünden sonra mîrâs olması ve vakıftan dönmesi de sahîh olur. Velev ki vakf, ölüm hastalığında (maraz-ı mevtte) (4) olsun, sahîh olur.

Vakıf, ancak dört şeyin biri ile lâzım olur. Musannıf o dört şeyin birincisini **«Kazâ ile»** demekle zikretmiştir. Yâni vakıf, Sultan tarafından ta'yîn edilen kâdî tarafından verilen hüküm ile geçerli olur.

(4) **Maraz-ı mevt:** Hastayı zayıf düşürüp, kendisinde ölüm korkusu bulunan maraz demektir, ki araya sıhhat girmeden ölüm ile sonuçlanır.

İki tarafın hakem (tahkîm) (5) ta'yin etmeleri ile hüküm veren bir kâdî vakıf da'vâsı görmeye salâhiyetli değildir. Çünkü böyle kâdî hüküm verse, geçerli olmaz. Hattâ Sultan tarafından ta'yînli kâdînın, o hükmü bozması câiz olur. Nitekim yerinde anlatılmıştır.

Hükmün yolu şudur: Vâkıf, **vakf ettiği şeyi mütevellîye** (6) **teslîm eder.** Ondan sonra, gayr-i lâzım olması (7) hükmüyle rücû eder. Duruşma (murâfaa) için kâdî huzûruna çıktıkları vakit, kâdî vakıfdan mülkünün kesildiğine hükmedince, bi'l-icmâ vakıf lâzım olur. Çünkü bu mes'ele; ictihâd götürür bir fasıldır. Vakıf ta'yînli kâdînın (müvellâ) hükmü ona lâhık olunca, lâzım olur. Kâdîlardan sâdır olan diğer ahkâm gibidir. Vakıf senedinde zikredilen: «Kâdîlardan bir kâdî bu vakfın lüzûmuna ve rücû' hakkının bâtıl olduğuna hükmetti.» sözü, sahîh kavle göre, bir şey değildir. **Kâfî'de** ve **Hâniye'de böyle denmiştir.**

Dört şeyden ikincisini, musannıf şu sözü ile zikretmiştir: **«Ya da vâkıf, şâyet vakfı ölüme bağlasa, ölümle vakıf lâzım olur.»** Yâni; «Ölürsem, evimi şu husûsa vakf ettim.» dese ve ondan sonra ölse, eğer malının üçtebirinden çıkarsa, vakıf sahîh ve lâzımdır. Çünkü mevcûd olmayan şeyi vasiyyet etmek câizdir. Meselâ, menfaatleri vasıyyet etmek böyledir. Nitekim, daha önce geçti.

Ölen kimsenin mülkü, onda hükmen bâkî olur. O'nun nâmına dâima tasadduk edilir. Eğer malının üçtebirinden çıkmazsa, **üçtebir miktâriyle câiz olur. Geri kalanı, ölene âid diğer bir mal ortaya çıkıncaya kadar kalır. Ya da; vârisler câiz görürlerse, câiz olur. Eğer diğer bir mal zâhir olmayıp ve vârisler de cevâz vermezlerse, gelir** (galle) (8) **ikisi arasında taksîm edilir. Üçtebiri vakf için ve üçteikisi vârisler için olur.**

Musannıfın, **«Ya da vâkıf, şâyet vakfı ölüme bağlasa, ölümle vakıf lâzım olur.»** sözünde; **sâdece ölüme bağlamak, mülkün zevâlini ifâ-**

---

(5) **Tahkîm:** İki hasmın husûmet ve da'vâlarını fasl için istekleri ile bir başka kimseyi hâkim ittihâz etmelerinden ibârettir. O kimseye, **«Hakem»** ve **«Muhakkem»** denilir.

(6) **Mütevellî:** Vakfın umûr ve mesâlihini ahkâm-ı şer'iyye ve şerâit-i vakfiyye dâiresinde idâre etmek üzere ta'yîn edilen kimsedir, ki iki kısma ayrılır. **Birisi;** meşrûtiyet vechiyle mütevellîdir, ki mütevellî olması vâkıfın şartı iktizâsındandır. **Diğeri,** meşrûtiyet vechile olmayan mütevellîdir, ki tevliyeti münhâl bulunan bir vakfa meşrûtun lehi bulunmadığı cihetle hâkim tarafından ta'yîn edilen mütevellîdir.

(7) **Vakf-ı gayr-i lâzım:** Vâkıf, hâkim veyâ vâkıfın vârisi tarafından fesh ve ibtâli sahîh olan vakıftır. Vakf-ı fuzûlî gibi.

(8) **Galle:** Gelir, demektir. Vakıfın gallesi, **vakfın geliri, vâridâtı, mahsûlâtı demektir.** Vakıf bahçelerinin meyvaları, vakıf akârlarının kiraları, vakıf paralarının kazançları bu cümledendir.

de etmediğine işâret vardır. Belki, ta'lîkden sonra mülkün zevâlini ifâde etmesi için ölüm gerekir.

Üçüncü durumu, musannıf; «Ya da vâkıf, **ben onu hayâtımda ve ölümümden sonra müebbeden vakf ettim demekle vakıf lâzım olur.**» sözüyle zikretmiştir. Çünkü bu, ulemâmıza göre, câizdir. **Lâkin İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, vâkıf sağ olduğu müddetçe, bu söz, gelirin (gallenin) tasadduk edilmesini adamak olur.** Böyle olunca, vâkıfın adağını yerine getirmesi gerekir.

Vâkıfın, ondan geri dönmesi de câizdir. Eğer ölünceye kadar geri dönmezse, terikenin üçtebirinden (sülüsden) câiz olur. Bunun hâl çaresi; kölesinin hizmetini bir insana vasıyyet eden kimsenin yaptığı gibidir. Çünkü hizmet, kendisine vasıyyet olunan kimse (mûsâ leh) nin ve rakabesi (9) mâlikin mülkü üzere olur. Hattâ kendisine hizmet edilmesi vasıyyet olunan kimse (mûsâ leh) ölse; köle, mâlikin vârisleri için mîrâs olur. Ancak şu kadar fark var ki: Vakfda kendileri için vasıyyet olunanlar (mûsâ lehüm) ın kesilip tükenmesi tasavvur olunmaz. Şu hâlde, bu vasıyyet müebbed olur.

Dördüncü durumu musannıf: «Ya da, bir mescid binâ edip ve o mescidi yolu ile berâber ifrâz etmekle vakıf lâzım olur.» sözüyle zikretmiştir. **İfrâz, şart kılınmıştır.** Çünkü mescidin Allah Teâlâ (C.C.) için hâlis olması gerekir. **Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ

«**Mescidler, şübhesiz Allah'ındır.**» (10) buyurmuştur. Yâni, **Allah'** (C.C.) **a mahsûsdurlar**, demektir.

İmdi mescid, ancak ifrâz ile hâlis olur. Yine herkes için o mescidde, namaza ve cemâat ile namaz kılmaya izin vermekle hâlis olur.

Ba'zıları demiştir ki: Cemâatle namaz kılmaya, izine hâcet yoktur. Belki, bir kimsenin kılması kâfidir. İnsanlar için iznin şart kılınması, teslîm şart olduğundandır. **Çünkü mescid olması için, İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre; teslîm şarttır. İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.), ayrı görüştedir.** Her nev'îde, o nev'e lâyık olan teslîm şart kılınmıştır. Bu

(9) **Rakabe:** Rakabe etmek, **bir vakfın gelirini (gallesini) aslına ilhâk etmek demektir.** Şöyleki; bir vakf edilmiş nükûdun bir mikdârı teaddîsiz zâyi' olsa, bu noksân, gallesinden hâkimin re'yi ile ikmâl edilmedikce mürtezikasına bir şey verilmiyebilir. Bu hâle, fetvâ diliyle «Mürtezikanın vazifelerini rakabe etmek» denir.

(10) Bk. Cinn sûresi, âyet: 18

teslîm, mescidde namaz kılmakla olur. Bu vechle, **birinci vech** (11); vâkıfa ve vârisine bakarak lüzûm ifâde etmekle berâber vakfın, vâkıfın mülkünden çıkmasını da ifâde eder. **İkinci vech**, vâkıfın ölümü ile ona bakarak vakfın lüzûmunu ifâde eder. Lüzûmunu ifâde ettiği gibi, mülkünden çıkışını da ifâde eder ve eğer üçtebirden (sülüsden) çıkarsa, vârise bakarak lüzûmunu da ifâde eder.

Üçüncü vech, vâkıf sağ olduğu müddetçe, mülkünden çıkmasını ifâde etmediği gibi, dönmesi câiz olduğu için vâkıfa bakarak lüzûmunu da ifâde etmez. Belki, üçtebirden (sülüsden) çıkarsa, vârise bakarak mülkünden çıkmasını ifâde eder.

Bundan sonra, İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ), **vâkıfın mülkünün ortadan kalkmamasında** (yok olmamasında) **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a muhâlefet edip, zevâline kâil oldukdan sonra vakıfın ne ile tamâm olacağı husûsunda ihtilâf etmişlerdir.** Musannıf bunu **«vakıf tamâm olmaz.»** sözüyle zikretmiştir. Yâni vakıf, zikredilen dört şeyin biri ile lâzım oldukdan sonra da, vakıf tamâm olmaz. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, vakıf ancak müebbed masraf zikretmekle tamâm olur.** Çünkü masraf menfaati veyâ geliri tesadduktur. Bu, ba'zan muvakkat ve ba'zan da müebbed olur. Onun mutlâkı, te'bîd (ebedîliği) üzere delâlet etmez. Şu hâlde tansîs (nass) lâzımdır.

Bir kimse, meselâ; «Ben, şunu çocuklarım için vakf ettim.» **demekle evlâdı** (12) **için vakf etse ve bu söze bir şey eklemese ve çocuklar tükenip bitseler,** İmâm Muhammed' (Rh.A.) **e göre; vakıf mâlikin mülküne döner.** Çünkü, sonu kesilmiştir. Eğer vâkıf, meselâ: «Ben, onu on yıla kadar vakf ettim.» demekle belli bir süre zikretse, ittifâkla bâtıl olur. Çünkü bu, muvakkat satış gibidir.

İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **a göre; müebbeden demeksizin vakıf tamâm olur.** Çünkü maksûd, Allah Teâlâ' (C.C.) ya yaklaşmaktır. Bu maksûd, ba'zı vakitte bir yöne sarf ile olur, ki onun bitmesi tevehhüm olunur. Ba'zı vakitte, bir yöne sarf ile olur, ki onun bitmesi tevehhüm olunmaz. İmdi vâkıfın maksûdunu tahkîk için iki fasılda da vakıf sahîh olur. **Şâyet mevkûfun aleyh** (üzerine vakfedilen) — meselâ evlâd gibi — **kesilip tükense, İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre; fakîrlere sarf olunur. Sahîh olan söz şudur ki, te'bîd ittifâkan şarttır. Lâkin te'bîdin zikredilmesi, İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre şart değildir.**

(11) **Vech:** Şekil, anlayış farkı ve görüş gibi anlamlara gelir.

(12) **Evlâd:** Oğullar ve kızlardır. Bir insanın bizzat kendisinden türeyen evlâdına (evlâd-ı sulbiyye) denir. Bundan dolayı torunlar, evlâd-ı sulbiyyeden sayılmaz. Evlâd'ın tekili, «veled» dir. Bu deyim, velâdetten türetilmiş olduğundan dolayı, oğlanı da kızı da kapsar. Ve genel bir deyim olduğu için bire de, birden çoğa da ıtlâk olunur.

Çünkü vâkıfın; «Ben vakf ettim ve tasadduk ettim.» demesi, Allah Teâlâ' (C.C.) ya ayırmayı (izâleyi) gerektirir. Bu ise; te'bîdi (yâni vakfın ebedî olarak yapılmış olduğunu) gerektirir. Şu hâlde zikredilmesine hâcet yoktur. İ'tâk (yâni, köleyi âzâd etmek) gibi. Nitekim yakında açıklaması gelecektir.

İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, **te'bîdin zikredilmesi şart kılınmıştır.** Nitekim sebebi daha önce geçti. **Vakf, İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh. A.) **a göre; düşürmek** (ıskât) **tir.** Yâni ayn olan maldan vâkıfın mülkünü düşürmek için meşrû kılınmıştır. İ'tâk da böyledir. Çünkü âzâd etme, efendi için mülkünden düşürmedir. Yoksa Allah (C.C.) için temlîk değildir. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.) ondan müstağnidir. Zîrâ O, (Allah (C.C.)), vâkıfın da vakfın da mâlikidir. Kul için de temlîk değildir. Eğer kul için temlîk olsa, satılması ve diğer tasarrufları câiz olurdu. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.), **kazâya ve başka şeye hâcet kalmadan bizzat sözle yâni onu, şu vech üzere vakf ettim, demekle vakfı mülkden çıkarır.** Şüyû'u (13) da câiz görür. Yâni müşâ'nın (14) taksîmini câiz görür. Çünkü taksîm, teslîm almanın tamâmındandır. Zîrâ kabz, bir şeyi alıp kendisinin malı etmek ve mülküne katmak (hiyâze) içindir.(15) Bunun tamâmı, taksîmle ayrılabilen şeylerdedir. **İmâm Ebû Yûsuf'a** (Rh.A.) **a göre; teslîm almanın aslı şart değildir.** Onun tamamlayıcısı da şart değildir. Sen gördün ki, O'na göre vakf — âzâd gibi — mülkün ıskâtıdır. **Şüyû' âzâdı menetmez. Bundan dolayı, vakfı da menetmez. Irak Meşâyihı bununla fetvâ vermişlerdir.**

İmâm Muhammed' (Rh.A.) **e göre; vakf, sadakadır.** Çünkü Resûlüllah (S.A.V.), Ömer' (R.A.) e:

تَصَدَّقْ بِأَصْلِهَا لَا يُبَاعُ وَلَا يُوهَبُ وَلَا يُورَثُ

«Onun aslını tasadduk et. O satılmaz, hibe edilmez ve mîrâs olunmaz.» buyurmuştur.

---

(13) **Şüyû'**: Lûgatta, yayılmak, demektir. Istılâhda: **Hisse-i şâyianın, ortaklaşa olan malın her cüz'üne sârî ve şâmil olmasıdır.**

(14) **Müşâ'**: **Şâyi hisseleri ihtivâ eden ortaklaşa şeydir.** Meselâ, iki kimse arasında yarı yarıya ortak olan bir mal müşâ'dır. Başka bir ta'rifle: Ortaklaşa olan bir maldaki yarım, dörtte bir, üçte bir gibi yaygın (şâyi') hisselerden her hangi biridir. Hisselerden her biri, bu malın cüz'üne yayılıp şâmil bulunmuştur.

Hisse-i şâyia ise, ortaklaşa olan malın her cüz'üne sârî ve şâmil olan sehimdir.

(15) **Hiyâze**: Lûgatta, **bir şeyi almak, bir araya toplamak, kendisinin malı etmek,** demektir.

Istılâhda: Sâhibsiz veyâ herkes için alınması mubâh olan bir malı kendi mülküne katmaktır.

İmâm Muhammed (Rh.A.); **vâkıfın vakfı, mütevellîye teslîmini şart kılmıştır. Mütevellînin, vakfı teslîm almasını da şart kılmıştır.** Nitekim müneffeze (geçerli) sadakada olduğu gibi. **Vasıyyet olan sadaka, böyle değildir.** Çünkü bu sadaka, tasadduk edenin mülkünden sâdece söz ile zâil olmaz. Belki, teslîmi ve fakîrin teslîm almasiyle zâil olur. **Bunun açıklaması şudur:** Çünkü temlîk, Allah Teâlâ' (C.C.) dan kasden tahakkuk etmez. Nitekim sebebi daha önce geçti ki; Allah Teâlâ (C.C.) ondan müstağnîdir. Ancak Allah Teâlâ (C.C.) için sâbit olan sadaka hakkı kula teslîm zımnında sâbit olur. İmdi sadakalar ve zekât menzîlesine indirilir. Şâyet teslîmden önce tamâm olsa, yed'en istihkâka elverişli olur. Halbuki, teberru', müteberri' (bağışlayan kimse) için istihkâk sebebi olamaz. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre; taksîm kabûl eden** şeyde şüyû, vakfı meneder. Çünkü teslîm almanın aslı; İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre şarttır. Kezâ kabzı tamâmlayan şey de öyledir. Bunun tamâmı, taksîm götüren şeylerdedir. **Taksîmi muhtemel olmayan şeyde şüyû ile vakf sahîh olur.** Hattâ hamamın yarısını vakf etse, geçerli sadaka gibi, câiz olur. **Çünkü İmâm Muhammed** (Rh.A.), **bununla vâkfa i'tibâr etmiştir. Zîrâ bu sadaka, taksîm kabûl eden müşâ'da tamâm olmaz.** Nitekim vâkıf; «Ben, şu on dirhemin yarısını şu fakîre tasadduk ettim.» dese, o fakîr teslîm almadıkca tamâm olmaz. Taksîm kabûl etmeyen müşâ'da ise, tamâm olur. Hamamın yarısı gibi. **Buhârâ Meşâyihı, bununla fetvâ vermişlerdir.**

Mecmau'l-Fetâvâ'da denmiştir ki: Bundan sonra, İmâm Muhammed' (Rh.A.) in kavli üzere eğer bir yer iki adam arasında ortak olsa ve orayı yoksullara vakf olarak tasadduk etseler veyâ vakf etmek câiz olan hayır ve iyilik yollarından bir vechle tasadduk etseler ve vakfa bakan bir kayyıma (16) verseler, câiz olur. Çünkü **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **in kavline göre; cevâza engel olan şey, teslîm alma vaktindeki şüyû'dur. Akd vaktindeki değildir.** Burada akd sırasında şüyû' yoktur. Zîrâ o iki kimse, yeri toptan tasadduk etmişlerdir. Kabz vaktindeki şüyû da değildir. Çünkü o iki kimse yeri toptan teslîm etmişlerdir. Eğer ikisinden her biri, bu yerin yarısını müşâ' olan sadaka-ı mevkûfe olmakla tasadduk etse ve ikisinden her biri, kendi vakfı için ayrı mütevellî ta'yîn etse, şüyû' akd vaktinde bulunduğu için câiz olmazdı. Zîrâ onlardan her biri, akdi yalnız başına yapmış olurdu. Şüyû' teslîm alma vaktinde de mütemekkindir. Çünkü iki mütevellîden her biri şâyi'

(16) **Kayyım**: Vakfın kayyimi, onun mütevellisi demektir. Çoğulu; «Kuvvâm'» dır. Kayyım'ın bir başka anlamı; «Kendisine vakfın korunması, cemi' ve tefriki görevi verilmiş kimse» demektir, ki bu durumda vakfın mütevellîsinin idâresi altında bulunmuş olur. Mütevellînin yetkisi ise, daha geniştir. Çünkü mütevellîye vakıfda tasarruf yetkisi de verilmiş bulunur.

olan bir yarımı almıştır. Şâyet iki adamdan her biri mütevellîsine, «Benim payımı, ortağımın payı ile berâber teslîm al.» dese, câiz olur. Şâyet ikisinden biri arzın yarısını yoksullara sadaka-ı mevkûfe olmakla tasadduk etse, ondan sonra diğer adam yine böylece, yerin diğer yarısını tasadduk etse ve ikisi onun için bir tek kayyim görevlendirseler, câiz olur. Çünkü akd vaktinde her ne kadar şüyû' mevcûd ise de, teslîm alma vaktinde yoktur. Çünkü mütevellî, yeri toptan teslîm almış; iki adam da kendisine toptan teslîm etmişlerdir. Kezâ mütevellîliği iki kimseye berâber verseler, yine böyle olur. Çünkü bu iki mütevellî, bir mütevellî gibi olurlar. Kezâ vakf yönü ayrı olsa, yine câiz olur. Yine böylece, vâkıf bir adam olup yerin yarısını fakîrlere müşâ' olarak vakfedip, diğer yarısını başka hâl üzere vakf etse, câiz olur. **Bu zikredilenlerin hepsi İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **in sözüne göredir.** İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre ise, **hepsinde vakf câiz olur. Çünkü ona göre vakf, teslîm alınmadan ve taksîm edilmeden dahî câizdir.** Zamanımızın Meşâyihinden ba'zıları, **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **un sözü ile fetvâ** (17) **vermişlerdir. Fetvâ, buna göredir.**

Şâyet vakıf lâzım olup tamâmlansa, sâhibi için memlûk olmaz. Başkasına satmak ve benzeri ile temlîk de kabûl etmez. Çünkü mülkünden çıkanı, temlîk etmek imkânsızdır. **Âriyet verilmez ve rehn konulmaz.** Çünkü âriyet ve rehnin iktizâları mülktür.

Vakıf taksîm edilmez, ancak taksîm, vakıf ile mâlik arasında olursa, İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) **e göre taksîm edilir.** Yâni kâdî, müşâ' olan vakfının câiz olmasına hüküm verir de hükmü nâfiz olursa, diğer muhtelefât gibi, müttefakun aleyh olur. **Ba'zıları taksîm istese, İmâm** A'zam' (Rh.A.) **a göre, taksîm olunmaz ve muhâyee** (18) **ederler. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, vakıf taksîm edilir.**

Fukahâ şunda icmâ etmişlerdir ki; bütün mal, erbâbına vakfedilmiş olup taksîm etmek isteseler, taksîm edilmez. **Muhît'te de böyle denmiştir. Musannıfın: «Üzerlerine mevkûf (vakfedilmiş) olan vakıf taksîm edilmez.» sözünün ma'nâsı budur. Çünkü; İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, taksîm, ayırmak ve bölmek** (temyîz ve ifrâz) **dir. Satmak ve temlîk değildir. Şu hâlde, taksîm câizdir.**

---

(17) **Fetvâ (Fütyâ):** Bir mes'eleyi çözmek ve açıklığa kavuşturmak için sorulan sorunun cevâbıdır. **Şer'î mes'elelere dâir sorulan soruların cevâblarına fetvâ (fütyâ) adı verilir.** Verilen fetvâ ile bir mes'elenin hükmü açıklanmış, güç bir olay hâl ve takviye edilmiş olur. Çoğulu; «Fetâvâ» (fetâvî) dir.

Fetvâ vermeye (iftâ); fetvâ verene de (Müftî) denir. «**İstiftâ**» ise, **fetvâ istemek,** bir kimsenin müşkil bir husûsu müftiden sorması demektir.

«Müftâ bih»; bir mes'ele hakkında kendisiyle fetvâ verilen şer'î hükümdür.

(18) **Muhâyee:** Menfaatleri taksîm etmek, demektir.

İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; taksîm ma'nen satmaktır. Çünkü o, ifrâz ve mübâdeleyi kapsar. Mübâdele (19) yönü ise, misliyyâttan (20) başkasında ağır basar.

İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.), mescidi vâkıfın mülkünden; «Ben, bunu mescid kıldım.» sözüyle izâle eylemiştir. Çünkü O'na göre, teslîm şart değildir. Zîrâ bu, âzâd etmek gibi ıskâttır (yâni, mülkden düşürmek ve çıkarmaktır).

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ) **ise; namaz kılınmasını şart koşmuşlardır.** Nitekim, daha önce geçti.

Musannıfın «mescid» **sözünü tekrarlamasına sebeb şudur:** Çünkü mescidi önce vakfın lâzım olmasının şartlarını sayarken söylemiş idi. Burada zikretmesi, mescidin ahkâmının; **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre;** mütevellîye teslîm şart olmamakta ve **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre,** şüyû'un mâni' olmasında ve **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre;** kâdî hüküm vermese bile onun vâkıfın mülkünden çıkmasında diğer evkâf hükümlerine muhâlefetinden dolayıdır.

Eğer vâkıf mescidin altına Beyt'ül-Makdis'de olduğu gibi mescidin yararları için sirdâb yaparsa câizdir — Sirdâb, sirdâbe'den muarrebdir (yâni aslında Arabca değil iken Arabcalaştırılmıştır.) Sirdâb, soğutma için yerin altında yapılan bodrumdur — **Eğer sirdâbı mescidin yararlarından** (mesâlihinden) (21) **başka şey için yaparsa, veyâ mescidin üzerine ev yapıp, mescidin kapısını yola açar ve mülkünden ayırırsa, câiz olmaz.** Yâni, mescid olmaz ve vâkıfın onu satması câiz olur. Vâkıf öldüğü zaman, ondan mîrâs olarak alınır. Çünkü mescidin, sâdece Allah Teâlâ (C.C.) için hâlis olması vâcibdir. Kulun hakkı, mescidin altına veyâ üstüne müteallık olduğu için bunda hulûs olmaz. Şu hâlde, onun ahkâmı da sâbit olmaz. **İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan; Bağdad'a geldiği zaman, evlerin sıkışıklığını görerek zarûretten dolayı, buna iki vechle cevâz verdiği rivâyet edilmiştir. İmâm Muhammed'** (Rh. A.) den de, **Horasan'da Rey şehrine girdiği vakitte, zarûretten dolayı bunların hepsini câiz gördüğü rivâyet edilmiştir.** Nitekim bir kimse, hânesinin ortasında yâni, avlusu içinde mescid binâ edip ve orada na-

(19) **Mübâdele**: Bir şeyin başka bir şey ile değiştirilmesi, değiş-tokuş, anlamına gelir.

(20) **Mislî** (Misliyyât): Mislî, çarşı ve pazarda mu'teddun bih, yâni; bahânın ihtilâfını gerektiren bir farklılık bulunmaksızın misli (kendi gibisi) bulunan şeydir. Kile ile ölçülen, terâzî ile tartılan şeyler, ceviz ve yumurta gibi birbirine yakın olan adediyyât bu kabîldendir. **Çoğulu; «Misliyyât» dır.**

(21) **Mescidin mesâlihi**: Mescidden maksûd olan gâyenin gerçekleşmesine yarayan kimseler ile diğer gerekli şeylerdir. Meselâ; İmâm, Hatîb, Müezzin gibi hademe-i hayrât ile mescidin aydınlatılması ve abdest suları gibi.

maz kılmaya izin verse, orası mescid olmaz. Vâkıfın, onu satması câiz olur ve ondan mîrâs da alınır. Çünkü vâkıfın mülkü, o mescidin çevresini kuşatmıştır. Böyle olunca, O'nun menetme hakkı vardır. **Mescidde ise bir kimsenin menetme hakkı olmaz. Çünkü Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ

«Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasını yasak eden kimseden daha zâlim kim olabilir?» (22) buyurmuştur.

Eğer o hânenin (dârın) **ortasında olan mescidin çevresinde olan mülk harâb olup, ondan istiğnâ olunsa, İmâm A'zam ve İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) a göre, **mescid olduğu hâlde kalır ve eğer binâ eden sağ ise, O'nun mülküne dönmez. Eğer bânî öldü ise, vârisine de dönmez. İmâm Muhammed'** (Rh.A.) e göre; **mülke döner.** Çünkü bânî o mescidi, belli ibâdet için ta'yîn etmiştir. Belli ibâdet yapılmayınca, bânînin mülküne geri döner. Hacda muhsar (23) olan kimse gibi ki, şâyet hedy (24) gönderse, ondan sonra ihsâr ortadan kalkıp hacca yetişse, hedyini ne yapmak isterse, onu yapar.

İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) **un delili şudur:** Mescidin bânîsinin kasd eylediği ibâdet, çevresindeki mülkün harâb olmasiyle ortadan kalkmamıştır. Zîrâ insanlar, mescidlerde ibâdet etmekde müsâvîdir. Orada yolcular ve gelip geçenler namaz kılarlar. Muhsar olan kimsenin hedyi ise, boğazlamadan önce mülkünden zâil olmamıştır. Mescidin hasîri (25) ve haşîşi (26) böyledir. **Şâyet onlardan istiğnâ olunsa, İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **a göre; mülke dâhil olmazlar. İmâm Muhammed (Rh.A.) ayrı görüştedir.** Tekke ve kuyu, şâyet bunlar ile yararlanılmazsa, bunlar da hasîr ve kuru ot gibi, ihtilâflıdır.

Mescidin, tekkenin ve kuyunun vakfı en yakın olan mescid, tekke ve kuyuya sarf edilir. Bu söz, İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. A-

---

(22) Bk. Bakara sûresi; âyet : 114

(23) **Muhsar :** Lûgatta, **menedilmiş, habs edilmiş kimse demektir.** Istılâhda; **düşman veyâ hastalık veyâ nafakasını kaybetmek gibi engeller sebebiyle Hacc efâlini yapamıyan, Hacc işlerinden geri kalan ihrâmlı kimse demektir.** (Daha geniş bilgi için; birinci ciltte, Hacc Bölümü İhsâr Bâb'ına bakılmalıdır.)

(24) **Hedy :** Harem-i Şerîf'e hediye edilen ve orada boğazlanan hayvanın adıdır.

(25) **Hasîr :** İçine eşyâ konan anbar, anlamına gelir. Sazdan veya ottan dokunan yaygıya da hasîr, derler.

(26) **Haşîş :** Kuru ottur, ki ondan hasır dokunur.

leyhimâ) **un sözü üzerine açıklamadır.** Yâni, vâkıf ve cihet (27) birleşmiş olursa sarf edilir. Meselâ; bir adam, iki mescid binâ edip ve her birinin mesâlihi için vakf ta'yîn etse ve mevkûfun aleyh (yâni kendisine vakf edilmiş) in ba'zı mersûmu (28) az olsa; şöyle ki: İki mescidden birinin imâmının veyâ müezzininin mersûmu; vakfı harâb olmak sebebiyle eksik olsa; kâdînın, diğer vakfın fazlasından ona sarf etmesi câizdir. Çünkü o iki vakıf, bu takdirde bir tek şey gibidir.

Şâyet o iki vakıfdan birisi ayrı olursa, meselâ; iki adam, iki mescid binâ edip yâhûd bir adam bir mescid ve bir medrese binâ edip ikisi için ayrı ve başka vakıflar yapsalar, birini diğerine sarf câiz olmaz. Yâni, kâdînın iki vakıfdan birinin fazlasını diğerine sarf etmesi câiz olmaz. **Bezzâziye'de böyle denilmiştir.**

Bir kimse fakîrlere bir çiftlik vakf edip, mütevellîye teslîm ettikden sonra vasîsine: «Sen, bu arâzînin gelirinden fülâna şu kadar ve fülâna bu kadar ver.» **yâhûd** «Doğru ve uygun gördüğünü yap.» **dese, o vasînin arâzînin gelirini onlara vermesi bâtıldır.** Çünkü vakf, tescîlden (29) sonra o adamın mülkünden çıkmıştır. Binâenaleyh onun vasîsi arâzîde tasarrufa kâdir olamaz. Ancak vakıfda, tescîlden önce dilediği kimseye gelirinden vermeyi şart kılmışsa, olur. **Hâniye'de de böyle denilmiştir.**

Yoldan bir kısım yeri mescid ve bunun aksini yapmak (yâni, mescidden bir kısmını yol yapmak) **câizdir.** (Yâni, şâyet mescidin yeri dar olup, yol geniş olsa, yoldan bir kısım yeri mescide katmak ve kezâ aksini yapmak da câizdir.) **Hulâsa'nın «Kerâhiyet Bölümü» nde ve İmâdiye'nin** «Onuncu Fasıl» **ında böyle zikredilmiştir.**

Yolu mescid yapmak da câizdir. Aksi, câiz değildir. Çünkü, yolda namaz kılmak câizdir. Fakat, mescidden geçmek câiz değildir. **İmâdiyye'de böyle denilmiştir.**

Mescid, cemâata dar geldiği zaman, yanında olan yeri, kıymetini vererek zorla almak câizdir. Mecma'ul-Fetâvâ'da da böyle denmiştir.

---

(27) **Cihet:** İmâmet, hitâbet, müezzinlik, kayyımlık, müderrislik, vâizlik ve kütübhâne me'murluğu gibi müessesât-ı vakfiyyeye âid hizmetlerdir. Çoğulu; **«Cihât»** dır. Zarûrî ve gayr-i zarûrî kısımlarına ayrılır.

(28) **Mersûm:** Resm ve âdete uygun olarak yazılan vesîkadır. **Buradaki anlamı, vakıf senedinde yazılmış olup mevkûfun aleyh olanlara veyâ vakıf hizmetlerine harcanması gereken vakfın geliri veyâ vakfın malı, demektir.**

(29) **Tescîl** (Sicil): Sicil, vesîkaları, ilâmları, mukâveleleri yazmaya mahsûs resmî defterdir, ki çoğulu **«Sicilât»** dır. **Bir vesîkayı, meselâ; bir vakfiyyeyi böyle resmî bir deftere yazıb, imzâ etmeye de tescîl denir.**

Ba'zan lâzımı, zikr; melzûmu, irâde kabilinden olarak hâkimin verdiği hükme de «Tescîl» denilmektedir. Çünkü bu hüküm, bir sicile kayd edilecekdir. Bundan dolayı **«vakf-ı müseccel»** deyimi, hem sicilde kayıtlı vakıf, hem de lüzûmuna hükm edilmiş vakıf yerinde kullanılmıştır.

Kezâ vâkıfın, velâyeti kendisine âid kılması câizdir. Çünkü mütevellî, velâyeti vâkıfdan alır. Böyle olunca, velâyet bi'z-zarûre O'na âid olur. Lâkin bundan sonra vâkıf, vakıf için güvenilir olmazsa, kâdının fakîrlerin menfaati için O'nun elinden vakfı almak yetkisi vardır. Kezâ vâkıf, Sultan veyâ kâdının o vakfı elinden çıkarıp almamasını ve başkasını mütevellî ta'yîn etmemesini şart kılarsa; hüküm yine budur. Çünkü bu şart, şerîatın hükmüne aykırıdır.

İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.), vâkıfın, vakfın gelirini kendisine almasını câiz görmüştür. Yâni vâkıf, vakf edip gelirin hepsini veyâ bir kısmını, sağ oldukca kendisine, öldükten sonra fakîrlere şart eylese, **İmâm Muhammed (Rh.A.) ve Hilâl' (Rh.A.) e göre vakf bâtıl olur.** Çünkü mülkü, Allah Teâlâ' (C.C.) ya izâle ile kurbetin ma'nâsı ortadan kalkmıştır. **İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.), «İbtidâyı, intihâya (yâni başı, sona kıyâs ederek) câiz olur.» demiştir.** Çünkü o, vakıf kesilerek sâhibinin mülküne dönmesini câiz görmüştür. **Belh Meşâyihi, Ebû Yûsuf' (Rh.A.) un sözünü almışlardır. Fetvâ da halkı vakfa teşvik için O'nun kavline göredir. Hâniye'de ve başkasında böyle zikredilmiştir.**

Yine vâkıfın, eğer dilerse vakfı değiştirmeyi veyâ satıp semeni (30) ile başka bir yer almayı şart koşması câizdir. Şâyet böyle yaparsa, şartlarını zikretmeksizin ikinci vakıf, şartları husûsunda birincisi gibi olur. Ondan sonra onu bir üçüncüsü ile değiştirmesi câiz değildir. Çünkü değiştirmek, şartla sâbit olan bir hükümdür. Şart ise, birincide mevcûd, ikincide değildir. Fakat değiştirmeyi şart koşmaksızın, vakıf malını değiştirmeye mâlik olamaz. Ancak, kâdî mâlik olur. **Hâniye'de de böyle denmiştir.**

Çiftliğin; sığırıyle, ekicileri olan köleleriyle ve ona tâbi' olan diğer ekin âletleriyle berâber vakf edilmesi sahîhdir. Menkûlün vakf edilmesi sahîh değildir. Çünkü menkûl, sürekli kalmaz.

İmâm Muhammed' (Rh.A.) den; balta, kürek, keser, bıçkı, tâbût ve örtüsü, çömlekler ve kazanlar gibi vakf edilmesi örf olan menkûlde vakfın sahîh olduğu rivâyet edilmiştir.

Şâyet Kur'ân okunması için, mescid halkına Mushaf-ı Şerif vakf etse, eğer okuyanların sayısı belli ise, câiz olur. Mescide vakf etti ise, yine câiz olur ve mescidde okunur. Ama mescide münhasır olmaz.

Kitap vakf etmeye gelince; Muhammed b. Seleme (Rh.A.) bunu câiz görmezmiş. Nasîr b. Yahyâ (Rh.A.) ise, câiz görürmüş. Hattâ kitaplarını vakf etmiştir. Fakîh Ebû Ca'fer (Rh.A.) de, **bunu câiz görürmüş. Biz de bununla amel ederiz. Hulâsa'da da böyle denmiştir.**

İmâm Züfer' (Rh.A.) in arkadaşlarından olan Ensârî' (Rh.A.) den; «Dirhemler veyâ yiyecek veyâ ölçecekden geçen veyâ tartılan eşyânın

(30) **Semen :** Satılan şeyin bahâsıdır.

vakf olması câiz olur mu?» **diye sorulmuş. Ensârî** (Rh.A.) **«Olur!»** cevâbını vermiştir. **«Nasıl olur?»** denildiğinde; buna şöyle cevab vermiştir: **«Dirhemleri** (mudârabe) **ortak olarak** (31) **verir. Ondan sonra, vakf edeceği veche fazlasını tasadduk eder. Ölçülen ve tartılan şeyler satılıp bedeli, dirhemler gibi ortak olarak veyâ mal** (bidâa) **olarak** (32) **verilir.» Buğdaydan yığın** (kürr) (33) **dahî böyledir. Hulâsa'da da böyle denmiştir.**.

Vâkıf, kendi yeri üzerine binâ yapıp, onu yerden ayrı olarak vakf etse, câiz olmaz. Çünkü vakıfda asl olan, akârdır. Zîrâ akâr, ebedî kalan şeylerdendir. Ona tâbi olan şey ile hakkında eser vârid olanlar ve teâmül (34) bulunanlar akâra mülhaktır. Geri kalanlar, asıl kıyâsa göre kalmıştır.

Ba'zıları, «Binânın yersiz vakf edilmesi câiz olduğunu» söylemişlerdir.

Kâfî'de; **«Şâyet vâkıf binâyı kasden vakf etse, sahih olan kavle göre, câiz olmaz.»** denilmiştir. **«el-Kâidiyye»** adlı kitapda; **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **dan rivâyet edilmiştir ki:** O, mezarlığın ve yolun vakf olmasını câiz görmüş. Nitekim mescidin vakf olmasını câiz gördüğü gibi. Kezâ Müslümanların geçmesi için bir adamın yaptığı köprünün kendisi de vârisleri için mîrâs olmaz. **Bundan sonra demiştir ki:** «Bu mes'ele, aslı (yeri) olmaksızın binânın vakfı câiz olmasına delîldir. Halbuki; **«el-Asl»** adlı kitapda; evin aslı (yâni yeri) vakf edilmeksizin binânın vakfı câiz olmaz.» diye zikredilmiştir.

Vâkıf, bir cihete vakfedilmiş olan yer üzerine binâ yapıp, o cihet için vakf etse; cihet birleşmiş olduğu için, bi'l-icmâ' câizdir. Şâyet o vakıf yeri üzerinde olan binâyı başka cihet için vakf etse, bunda ihtilâf edilmiştir. Ba'zıları, **«Câizdir.»** ve ba'zıları da; **«Câiz değildir.»** demiştir. Sonra vakıf, şâyet ta'mîre (imârete) (35) muhtâc olursa, vâkıf gerek ta'mîri şart koşsun ve gerekse koşmasın onarılması gerekir. Çünkü ta'mîr nassan şart kılınmasa da, iktizâen şart kılınmıştır. Zîrâ vakfın gâyesi, gelirin müebbeden sarf yerlerine ulaşmasıdır. Bu ise, ancak vakfın düzeltilmesi ve onarılması ile hâsıl olur. Şu hâlde ta'mîr

(31) **Mudârabe**: Bir tarafın sermâye, öteki tarafın emek koymasıyle meydana gelen ortaklıktır.

(32) **Bidâa**: Ticâret malı, sermâye gibi anlamlara gelir.

(33) **Kürr**: Bir ölçektir, ki 60 kazîfdir. Bir ton civârındadır.

(34) **Teâmül**: Bir şeyin çokca kullanılmasıdır. Başka bir deyim ile; bir şey hakkında muâmelenin mutâd bulunmasıdır. Bir, iki kimsenin yapmayı veyâ kullanmasıyle teâmül meydana gelmez.

(35) **İmâret**: Vakfın imâreti, vakf edilen şeyin vakfı zamânındaki hâli üzere bulundurulması veyâ meşrûd bir hâle getirilmesi için gereken ta'mîrâtı yapmaktır.

şartı iktizâen sâbit olur. İktizâen sâbit olan ise, nassan sâbit olan gibidir.

Vâkıf bir ev vakf edip, meselâ; orada kendi çocuklarının oturmasını şart koşmakla mevkûfun aleyh muayyen olsa; vakfı, mevkûfun aleyhin kendi malıyla onarması gerekir. Vakfın gelirinden bir şey alınmaz. Çünkü vakfedilen evde oturmak, kendisiyle yararlanılan bir hâldir. Ni'met külfete tâbidir. (36) (Yâni ni'met külfet ile ve külfet de ni'met ile müterâfık olur. Diğer bir deyim ile; ni'metten yararlanan, külfetine de katlanır.) Bundan dolayı hizmet etmesi vasıyyet edilen kölenin nafakası, vasıyyet edilen kimseye âiddir. **Eğer mevkûfun aleyh muayyen değil ise; belki fakîrlere vakfedilmiş ise, vakfın geliri önce onun onarılmasına harcanır.** Zîrâ, vakf muayyen olmazsa, mevkûfun aleyh çok olduğu için onlardan mutâlebe mümkün olmaz. Vakfın geliri, o fakîrlerin mallarının en yakın olanıdır. **Bu durumda vakfın onarımı** (imâreti), **vakfın gelirinden yapılması gerekir.**

En doğru (esah) **olan kavle göre; fazla bir şey yapılmaz.** Yâni vakfın onarılması (imâreti), ancak mâlikin vakf ettiği nitelikde kalacak kadariyle vâcib olur. **Eğer harâb olursa, yine o nitelik üzere binâ edilir.** Çünkü onarma vakfın niteliği kadariyle olursa; vakfın geliri, mevkûfun aleyhe sarfa müstehak olur. Fakat onarma vakfın niteliğinden fazla olursa, vakfın geliri sarfa müstehak olmaz. **Gelir, müstehakkun leh'dir.** İmdi müstehakkun leh olan geliri, müstehak olmayan cihete harcamak ancak müstehakkun leh'in rızâsiyle câiz olur.

Eğer muayyen (ta'yîn edilmiş kimse), **vakfın imâretinden kaçınırsa veyâ imâretten âciz olursa, kâdî o vakfı kirâya verip ücretiyle ta'mîr eder ve mevkûfun aleyhe geri verir. Kâdî, kaçınan kimseyi onarmak için zorlamaz.** Çünkü zorlamada, O'nun malını telef etmek vardır. İnsan ise, itlâfa zorlanmaz. Nitekim müzâraada (37), tohum sâhibi olan kimse kaçınsa, zorlanmadığı gibi. O'nun kaçınması, hakkının bâtıl olduğuna rızâ sayılmaz. Çünkü o kimse, tereddüd hâlindedir. Zîrâ hakkının bâtıl olduğuna râzı olduğu için, kaçınmak ihtimâli olduğu gibi; malının itlâfından çekindiği için imtinâ etmek ihtimâli de vardır. Şu hâlde şübhe ile hak bâtıl olmaz. (38)

---

(36) Mecelle, madde: 88'de; «**Külfet ni'mete ve ni'met külfete göredir.**» şeklinde ifâde edilmiştir.

(37) **Müzâraa:** Bir taraf tarla ve tohum vererek, diğer taraf da çalışarak ortaklaşmaktır. Mecelle'nin bu konudaki 1431. maddesi söyledir: «**Müzâraa, bir taraftan arâzi ve diğer taraftan amel, yâni zirâat olarak hâsılât aralarında taksîm olunmak üzere bir çeşit ortaklıktır.**»

(38) Mecelle'nin 4 üncü maddesinde; «**Şekk ile yakîn zâil olmaz**» şeklinde ifâde edilmiştir

Vakıfda oturmak hakkına sâhib olan kimsenin, onu kirâya vermesi câiz değildir. Çünkü, vakfı kirâya vermeye salâhiyeti yoktur. Zîrâ, mâlik değildir. Mâlikin nâibi de değildir. **Belki, o vakfı mütevellî veyâ kâdî kirâya verir.**

Vakfın yıkıntısı ve yıkıntı bedeli, eğer vakıf onarılmaya muhtâc olursa onarılmasına (imârete) **harcanır.** Yâni vakfın yıkıntısı, eğer o vakfın onarılmasına harcanmaya elverişli ise, ona harcanır. **Eğer o vakfın yıkıntısı ta'mîre elverişli değilse, kâdî onu satıp bedelini, ta'mîre harcar.** Eğer vakfın onarılmaya ihtiyâcı yok ise, yıkıntının bedelini ihtiyâc için muhâfaza edip, sarf yerleri arasında taksîm etmez. Zîrâ ayn'ın cüz'üdür. Onların hakkı ise, vakfın menfaatlerindedir, ayn'ında değildir. Çünkü Allah Teâlâ' (C.C.) nın yâhûd vâkıfın hakkıdır. Şu hâlde, onların hakkı olmayan şey, kendilerine harcanamaz.

Vâkıf şâyet fakîrleşip mevkûfa muhtâc olsa, kâdîye durumunu arz eder. Eğer vakfedilen şey tescîl edilmedi ise, kâdî onu fesh eder. Hulâsa'da da böyle denmiştir.

Kâdînın feshi, vâkıfın vârisi için olursa, o fesh vakfın butlânına hüküm olur. Eğer vâkıfın vârisi için olmazsa, **butlânına hüküm olmaz. Mecmau'l-Fetâvâ'da denmiştir ki: Kâdî, şâyet müseccel olmayan vakfın satılmasına izin verse, eğer satışa vâkıfın vârisi için izin verirse; o izin kâdîden vakfın butlânına hüküm olur ve vakfın satılması câiz olur. Eğer vârisinden başkasına izin verirse, câiz olmaz.** Çünkü vakıf ibtâl edilse, vâkıfın vârisinin mülküne geri döner. Başkasının malını satmak ise, câiz olmaz.

Vâkıf, sahîh vakıf yaptığını ikrâr edip ve vâkıf o vakfı elinden çıkarsa ve onun vârisi aksini bildirse, yâni, «Vakf etmedi ve elinden çıkarmadı.» **dese, vakf câiz olur.** Vârisin, o vakfı alma hakkı yoktur. Mahkemede da'vâsı dinlenmez. **Hâniye'de de böyle denmiştir.**

Ölüm hastalığmda (maraz-ı mevtte) (39) **vakf, ölüm hastalığında hîbe gibidir.** Şu hâlde üçtebir (sülüs) den mu'teber olur. **Hîbede şart kılınan kabz ve ifrâz, vakfda şarttır.**

Eğer ölüm hastahğında olan vakf, terikenin üçtebirinden çıkarsa veyâ o vakfı vâris câiz görürse hepsinde geçerli olur. Eğer üçtebir (sülüs) den çıkmazsa, üçtebirinden fazlasında bâtıl olur. Eğer vâris bir kısmında câiz görüp, bir kısmında câiz görmezse, câiz gördüğü miktârda sahîh, geri kalanda bâtıl olur. Ancak ölenin başka malı ortaya çıkarsa, hepsinde geçerli olur. **Hâniye'de de böyle denmiştir.**

(39) **Maraz-ı mevt:** Hastayı zayıf düşürüp, kendisinde ölüm korkusu bulunan maraz demektir, ki araya sıhhat girmeden ölüm ile sonuçlanır.

Vakıf, ya fukarâ içindir, ki bu açıktır. Ya da evvelâ zenginler sonra fakîrler içindir. Zenginlerin, çocuklarının ve onların nesli tükendikten sonra fakîrlere vakf gibi. **Ya da onda, iki grup eşit olur.** Tekkeler, hanlar, mezarlar, mescidler, çeşmeler ve köprüler ve bunların benzerleri (40) gibi (ki, bunlarda fakîr, zengin müsâvîdir.)

(40) Geçmiş kavimler arasında da ba'zı vakıflar vücûda getirilmiştir. Bâhusûs **İbrâhim Aleyhisselâm**'a âid olup **«Halil-ür-rahmân Evkafı»** adı verilen vakıflar, hâlâ Arabistan'da mevcûddur.

Müslümanlığın doğuşundan i'tibâren vakıflar geniş ölçüde inkişâfa başlamış **Resûl-i** Ekrem Sallallâhü Aleyhi ve Sellem Efendimiz, Medîne-i Münevvere'de mâlik olduğu yedi parça akârlarını, vasıyyet yoluyla vakıf ve süknâlarını mü'minlerin fakîrlerine şart buyurmuşlardı.

Ashâb-ı Kirâm da bir çok vakıflar vücûda getirmişlerdir. Bilhassa **Hz. Ömer** (R.A.), Hayber'de mâlik olduğu «Kasm» adındaki pek kıymetli bir hurmalığını Peygamber (S.A.V.) Efendimizin tavsiyeleri üzerine vakfetmişlerdi. **Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman** ve **Hz. Ali'** (R. Anhüm) **nin de vakıfları vardır.**

Tarih boyunca; Diyânete, ilmin yayılmasına, insanlığa ve medeniyete hizmetleri bakımından kurulmuş olan Vakıf nev'ilerini şöylece sıralayabiliriz:

a) Câmi, mescid, musalla ve namazgâhlar.

b) Medrese, mekteb, kütübhâne, zâviye, ribât ve dergâhlar.

c) Çeşme, sebil, sarnıç, havuz, kuyu, göl ve yollar.

d) Kervansaray, hastahane, hazîre, makbere, mer'a ve çayırlar.

e) Ramazân-ı Şerîf'de ve sâir mübârek günlerde, akşamleyin Câmilerde cemâata hurma, zeytin ve su dağıtmak için kurulmuş vakıflar.

f) Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere ahâlîsinden fakîr olanlara, Hacc yolunda parasız kalanlara ve Hüccâc-ı Kirâm'a su ve şerbet dağıtılmasına mahsûs vakıflar.

g) Câmilerde va'z edilmesi, Tefsîr, Hadîs, Fıkıh okutulması; Kur'ân-ı Kerîm hatm eden çocuklara birer miktâr para dağıtılması için kurulan vakıflar.

h) Câmilerde, Zâviyelerde Mevlid-i şerîf menkibesinin okutturulması, Lihye-i seâdetin ziyâret ettirilmesi, kandil yaptırılması; câmi, mescid, zâviye duvarlarında ve etrâfında bitecek otların yoldurulması için kurulmuş vakıflar.

(ı) Fakîrlere, bilhassa Ramazân-ı şerîf'de, Regaib ve Berat gibi mübârek gecelerde para ve erzak dağıtmak; fakîr kızlara cihâz te'mîn etmek, fakîr cenâzelerini kaldırmak, yetîm, yoksul çocuklara, fakîr dul kadınlara Bayram elbisesi almak, desti ve bardak gibi şeyleri kıran hizmetcileri serzenişten kurtarmak, kırdıkları şeylerin benzerlerini hemen alıvermek için kurulmuş vakıflar.

j) Yolculara yardım etmek, esîrleri âzâd etmek, mükâteblerin kitâbet bedelini ödemek, âzâd edilmiş kölelere ve câriyelere muavenetde bulunmak için yapılan vakıflar.

k) Mushaf-ı Şerîf ve sâir Dînî, ilmî kitapların yazılması, alınması, ta'mîr ve teclid edilmesi ve Hayır Müesseselerinin yaşayabilmesi için yapılan vakıflar.

Bütün bu Vakıflar için bir çok paralar, akârlar, çiftlikler, ormanlar, hizmetciler vakf ve tahsîs edilmiştir. Bütün bunlar Eslâf-ı Kirâm'ın ahlâfı ne kadar düşündüklerine, sadakalarının birer zülâl-i rahmet gibi devâmını te'mîn etmek istediklerine ve kendilerinde inkişâf eden iyilikseverlik ve ihtiyatkârlık fikrinin yüksekliğine birer şanlı, şerefli bürhândır.

Allah Teâlâ Hazretleri cümlesinden râzı olsun. Âmîn..

فصل

VAKFIN KİRÂYA VERİLMESİNDE VÂKIFIN ŞARTINA UYULACAĞINA DÂİR BİR FASIL

Vakfın icâresinde (1), **vâkıfın şartına uyulur.** Hattâ, bir yıldan fazla kirâya verilmesin diye şart eylese, halbuki insanlar bir yıl icârına rağbet etmeseler ve bir yıldan çok kirâya verilmesinde vakf için fayda olup ve fakîrlere daha yararlı olsa; kayyımın (görevlinin) vâkıfın şartına karşı gelip, bir yıldan daha çoğa kirâya verme yetkisi yoktur. Belki bu işi kayyım, kâdîye arz eder. **Kâdî, vakfı bir yıldan daha çoğuna kirâya verirse, olur. Çünkü kâdînin; fakîrlerin, gâibin ve ölünün menfaatlerini gözetme velâyeti vardır. Eğer vâkıf, vakıf bir yıldan daha fazlaya kirâya verilmesin diye şart eylemedi ise, kayyımın bir yıldan daha çoğuna, kâdînın izni olmaksızın, kirâya vermesi câizdir.** «Hâniye» **de de böyle denmiştir.**

Şâyet vâkıf icârenin müddetini ihmâl etse, yâni müddeti beyân etmese ba'zı Fukahâ, «Mutlak olur.» **demiştir.** Yâni, bir müddet ile kayd olunmaz. **Kayyımın, vâkıfın yolunda yürüyerek, vakfı dilediği kimseye kirâya vermek yetkisi vardır. Ba'zı Fukahâ da demiştir ki:** Vakıf gerek ev olsun ve gerekse tarla olsun, vakıf işinde çok ihtiyâtlı olmak için bir yıl müddetle kaydlıdır. **Ev hakkında, bir yıl ile fetvâ verilir. Çünkü müddet uzun olursa, vakfın ibtâline vardırır.** Zîrâ uzun zaman, onda mâliklerin tasarrufu gibi tasarruf eden kimseyi gören kimse, O'nu mâlik sanır.

Yer, üç yıl müddetle kaydlıdır. Yâni yer, her yıl ekilen bir tarla

---

(1) **İcâre:** Lûgatta, ücret anlamına geldiği gibi, bir şeyi kirâya vermek anlamında da kullanılır. Istılâhda: **Cinsen ve kaderen ma'lûm bir menfaati ma'lûm bir bedel** (ivaz) **karşılığında satmaktır.** Yâni; menfaati belli bir zaman için başkasına temlik veyâ ibâha kılmaktır. Bu bedel, bir ayn olabileceği gibi, bir menfaat de olabilir. Elverir ki; kirâlanan menfaatin cinsinden olmasın. Bir evi, diğer bir ev karşılığında kirâlamak gibi.

ise; bir yıldan daha çoğa kirâya veremez. Eğer her iki yılda bir kere veyâ her üç yılda bir kere ekilen bir yer olursa; onu kirâlayanın, onda zirâat işini yapıp tamamlayabileceği kadar bir müddet ile kirâya verir. **O tarlanın benzerinin ücreti kadar bir ücretle kirâya verir.** Vakıfdan zararı savmak için, benzerinin ücretinden daha azı ile kirâya vermez.

Eğer vakfın ücreti, kirâlama akdinden sonra, her hangi bir sebeble, bir miktâr ucuzlarsa, zarâr lâzım geldiği için kirâlama akdi bozulmaz.

Eğer vakfın ücreti ecr-i misilden (2) **artarsa, ba'zı Fukahâ demişlerdir ki;** «Ecr-i misli kadariyle gelecek zaman için ikinci kere akd yapılır. Mâzîye gelince, onun ilk ücretten payı ne ise, onu alır.» **Ba'zıları da;** «İkinci def'a akd yapılmaz. Bu inâdına ziyâde gibi olur.» **demişlerdir.**

Zahîre'de denilmiştir ki; «Şâyet bir kimse, bir vakıf yerini, ma'lûm ücretle — ki ecr-i mislidir — **üç yıl kirâlasa, sonra o yerin ücreti ucuzlasa, kirâlama akdi bozulmaz.** Şâyet kirâlama müddeti geçtikten sonra ecr-i misilden fazla olsa; **Semerkant'lıların rivâyetine göre, kirâlama akdi bozulmaz.** «Tahâvî Şerhi» **nin rivâyetine göre, bozulur ve akd yenilenir. Fesh vaktine kadar, ecr-i müsemmâ** (3) **vâcib olur.** Ücretin fazlası, eğer hepsi nezdinde artarsa, mu'teber olur. Hattâ bir kimse ücreti inâdına artırsa, i'tibâr edilmez. **Mezkûr Şerh'in rivâyetine göre; ücret artsa ve ilk kirâlayan artırmaya râzı olsa, ilk kirâlayan başkasında evlâ olur.»**

İmâm, müderris, vâkıfın çocukları ve bunların benzeri gibi kendilerine vakf olunan kimseler; vakfın ayn'ında tasarrufa hakları olmadığı için vakfı kirâya yeremezler. Ancak vâkıf, O'nu mütevellî kılmış ise; bu takdirde tasarrufa hakkı olur.

Bir mütevellî vakfı ecr-i misilsiz kirâya verse, ecr-i misli tamamlaması lâzım gelir. Kezâ baba, küçük çocuğun evini ecr-i misilsiz; ücretinden daha eksiğine kirâya verse, O'nun da tamamlaması gerekir.

---

(2) **Ecr-i misl:** Kirâlayan ile kirâcıya karşı belli bir kasdı olmayan bilirkişilerin takdîr edecekleri ücrettir.

Mecelle'nin 414 üncü maddesinde: **«Ecr-i misl, bîgaraz ehl-i vukufun takdîr ettikleri ücrettir.»** şeklinde ifâde edilmiştir.

Bir başka ifâdeyle ecr-i misl; **Bilirkişi tarafından benzerlerine bakılarak belirtilen ücretdir.**

(3) **Ecr-i müsemmâ:** Akid zamanında zikr ve ta'yîn edilen ücrettir. Bir evin bir aylık kirâsı olan bin lira gibi. Mecelle'nin 415 inci maddesinde; **«Ecr-i müsemmâ, hin-i akidde zikr ve ta'yîn olunan ücrettir.»** şeklinde ifâde edilmiştir.

Çünkü bu ikisinden her birinin ücreti indirmek ve düşürmek için velâyetleri yoktur. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

Vakfın kirâlanması, kirâya veren kimsenin ölmesiyle bozulmaz. Çünkü başkası için akd, vekîl ve baba gibidir. **Kendilerine vakf olunan kimselerin hakkına riâyet için, vakıf âriyet ve rehn verilmez.** Çünkü âriyet ve rehnde mevkûfun aleyhin hakkını ibtâl vardır. Şâyet rehn (4) alan kimse (mürtehin) vakıfda otursa, ücreti ödemesi gerekir. **Vakfın menfaatlerini yitiren kimsenin, zararı ödemesine fetvâ verilir.** Yâni bir adam, vakfın evinde otursa veyâ mütevellî O'nu ücretsiz oturtsa; **ba'zılarına göre; oturan kimseye bir şey lâzım gelmez.** Fukahâdan müteahhirîne göre; **ona ecr-i misl lâzımdır.** Fetvâ da, **buna göredir.** Kezâ yetîm malının menfaatleri de böyledir. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

Vakfın akârını gasb etmekle de, ücretini ödemek gerekir. Yâni akârın ve vakfedilmiş olan evlerin gasbında, vakfın menfaatine ücretin ödenmesine dâir fetvâ verilir. **Şâyet üzerine kıymetle hükm olunursa, gâsıbdan kıymet alınıp onunla başka bir yer satın alınır ve vakfın sebîline âid olur.** Çünkü bu, birincinin bedelidir. **Usturîşnîyye'de böyle denmiştir.**

Vakıfda, şahâdet üzere şahâdet ve erkekler ile kadınların şahâdeti ve şöhret ile şahâdet vakfın aslını isbât için makbûl olur. Velev ki, bunu açık söylesinler. Yâni birbirlerinden işittiklerine şahâdet ederek, kâdînın yanında, «Birbirimizden işitmekle şahâdet ediyoruz.» demiş olsunlar. Neseb gibi kendisinde işitmekle şahâdet câiz olan diğer şeyler, bunun hilâfınadır. Çünkü işitmekle (tesamu') (5) şahâdet ettiklerini açıklarlarsa, vakıfdan başkasında makbûl olmaz. Zîrâ vakıf Allah Teâlâ' (C.C.) nın hakkıdır. İşitmeyi açıklamakla yapılan (tasrîh-i tesâmu') şahâdetin tecvîzinde kadîm (eski) vakıfları tükenmekden korumak vardır. Başkaları böyle değildir. **Esah olan kavle göre, vakfın şartını isbât için işitmekle şahâdet ettiklerini açıklarlarsa, kabûl edilmez.** Çünkü, vakfın aslına birbirinden işitmekle şahâdet muhtâr kavle göre câizdir. Velev ki vakıf, muayyen yapılmış olsun. **Vakfın şartlarını isbâta gelince; muhtâr olan, şahâdetin câiz olmamasıdır. İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

---

(4) **Rehn** (rehin): Bir hakka karşılık bir şeyi alakoymak, demektir. Rehin, merhûn anlamında da kullanılır.

(5) **Tesâmu'**: Lûgatta, **başkasından işidilip, nakl edilmek** anlamınadır. Şer'an **«İştihâr»** demektir.

İştihâr (şöhret) **ise; iki çeşittir.** Biri, **«Şöhret-i hakikiyye»** dir ki, tevâtür ile hâsıl olur. Diğeri de **«Şöhret-i hükmiyye»** dir ki, iki âdil erkeğin veyâ âdil bir erkek ile iki âdil kadının şahâdet lâfzıyle haber vermeleriyle husûle gelir.

Vakfın aslından sarfedileceği yeri açıklamak için şahâdet de câizdir. Yâni, bu çiftlik şuna vakfedilmiştir, diye şahâdet etseler, burada birbirinden işitmekle şahâdet kabûl edilir.

Bir mütevellî vakıf arsasına binâ yapsa, o binâ vakfın olur. Geliri, vakfın masraflarına harcanır. Eğer binâ vakıf malı ile yapıldı ise veyâ kendi maliyle binâ edip, vakıf için niyyet ederse yâhûd bir şeye niyyet etmezse, binâ vakfın olur. Eğer kendisi için binâ edip, buna şâhid getirirse; mütevellînin kendisinin olur.

Yabancı bir kimse, vakıf arsası üzerine binâ yapıp bir şeye niyyet etmese, o binâ O'nun olur. Eğer vakıf için olmasına niyyet ederse, vakfın olur. **Ağaç dikmek de böyledir.** Yâni zikrettiğimiz kayıtların hepsinde, dikilen şey binâ gibidir.

Mescid avlusuna dikilen ağaç, mutlak sûrette, yâni gerek niyyet etsin, gerekse etmesin mescidîn olur.

Bir kimse, bir evi satıp ondan sonra, «Ben, onu vakf etmiştim.» **veyâ** «Bana vakf edilmişti.» **diye iddiâ ederse, da'vâsı çelişik olduğu için sahîh olmaz.** O kimsenin, satın alana yemîn ettirme hakkı yoktur. Eğer beyyine gösterirse, makbûl olur. Nitekim, bir câriyenin âzâdı üzere şahâdet etseler, da'vâsız kabûl edilir.

Velâyeti şart kılmasa bile, vakıf işinde velâyet vâkıfa âiddir. Çünkü vâkıf, velâyete yabancıdan daha lâyıktır. **Eğer vakfa hıyânet ederse, vâkıf azl edilmemesini şart kılmış olsa bile, vakfın maslahatı gözetilerek, vasî gibi mütevellî de azl edilir.** Çünkü bu şart, şerîatın muktezâsına aykırıdır.

Vâkıf mütevelli kıldığı kimseyi çıkarsa, her ne kadar suçu olmasa bile, sahîhdir. Velev ki, çıkarmamayı şart koşmuş olsun. Çünkü bu, tevkîl ma'nâsındadır. Şartına i'tibâr edilmez. **Mütevelli olmak isteyen kimse, mütevellî yapılmaz.** Nitekim kâdî olmak isteyen de, kâdî yapılmaz.

Mütevellî ölüm hastalığı (maraz-ı mevt) **ile hasta olup tevliyeti başkasına havâle etse, câizdir.** Çünkü mütevellî, vasî menzîlesindedir. Vasînin ise, başkasını vasî yapması câizdir. **Hâniye'de de böyle denmiştir.**

Eğer mütevellî, tevliyeti başkasına (vâkıfa) **bırakmadan ölürse; mütevellî ta'yîninde rey, vâkıfındır.** Kâdînın değildir. **Bundan sonra, eğer vâkıf ölürse, mütevellî nasbında rey, vâkıfın vasîsinindir.** Bundan sonra, **eğer vasî de ölürse, mütevellî ta'yîninde rey kâdînındır. Kâdî, vâkıfın âilesinden mümkün olanı mütevellî yapar. Yabancıları mütevelli yapmaz.**

Mescidin bânîsi, mescide imâm ve müezzin ta'yîninde, muhtâr olan kavle göre, evlâdır. Ancak eğer cemâat, mescidin bânîsinin ta'yîn ettiğinden daha uygun imâm ve müezzin ta'yîn ederlerse, câiz olur.

Mütevellî, vakıf malı ile vakıf için bir ev satın alsa; esah olan kavle göre, **vakıf olmaz.** Çünkü vakfın sıhhatinde ve vakfın lâzım olmasının şartlarında, çok söz vardır. Halbuki evde, o şartlar yoktur. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

Kâdînin, vakfın câriyesini evlendirmesi câizdir. Erkek köleyi evlendirmek ise, câiz değildir. O köleyi, vakfın câriyesi ile evlendirmek istese de câiz olmaz. **Vakfın kölesinin cinâyeti, vakıf malından ödenir. Hulâsa'da da böyle denmiştir.**

★ ★

فَصْلٌ فِيمَا يَتَعَلَّقُ بِوَقْفِ الْأَوْلَادِ

EVLÂDA VAKF İLE İLGİLİ ŞEYLERE DÂİR BİR FASIL

Bir kimse; «Benim şu yerim, çocuğuma vakftır.» **dese, onun geliri vâkıfın sulbünden olan çocuğuna âid olur. Onda, erkek ve dişi eşiddir.** Çünkü çocuk (veled) ismi, velâdetten alınmıştır. Velâdet ise, ikisinde de, yâni erkek ve kızda mevcûddur. **Ancak vâkıf sözünü;** «Erkek çocuklarım için vakfettim.» **diye kaydlarsa, buna kızlar girmez.**

Bu vakıf câiz olunca, sulbî çocuklarından bir tânc bulunsa; gelir O'nun olur, başkasına yerilmez. Şâyet sulbî çocuğu bulunmazsa, **gelir fakîrlere sarf edilir. Veledin veledine** (çocuğun çocuğuna) **sarf edilmez.** Çünkü kendisine vakf edilen kimseler (mevkûfun aleyh), bitmiştir. **Şâyet vakf ânında sulbî çocuk bulunursa, böyle yapılır.** Eğer vakf edildiği zaman sulbî veledi olmayıp, belki oğlunun çocuğu bulunursa — gerek oğlunun oğlu erkek olsun, gerekse kız olsun müsâvîdir — yerin geliri O'na mahsûsdur. O gelirde, ondan aşağı olan batınlar kendisine ortak olmaz. **Oğulun veledi, sulbî çocuk olmadığı vakitte, sulbî çocuk menzîlesindedir.** Sahîh olan kavle göre, **kızın çocuğu bunda dâhil değildir. Bu, zâhir rivâyettir. Hilâl** (Rh.A.) **bunu almıştır.** Çünkü kızların çocukları, babalarına mensûb olurlar. Yoksa, analarının babalarına mensûb olmazlar. Oğulun çocuğu bunun aksinedir. Şâyet vâkıf ziyâde ederse, yâni vâkıf birinci söz üzerine ekler ve; «Yalnız çocuğumun çocuğu.» derse, yâni bu söz üzerine ziyâde etmezse, onda sulbî çocuk ile oğlunun çocukları dâhil olup, gelirde ortak olurlar. Kendi çocuğu, oğlunun çocuğuna tercîh edilmez. Çünkü vâkıf, sözünde onların arasını eşit kılmıştır. **«Bunda, kızın çocuğu dâhil olur mu?»** denilirse, Hilâl (Rh.A.), **«Dâhil olur.»** demiştir.

Eğer vâkıf, «Erkekler» **demekle kayıdlarsa, yâni;** «Benim şu yerim,

çocuklarıma ve çocuklarımın erkek çocuklarına vakfedilmiştir.» **derse,** Hilâl (Rh.A.); bu söze: **«Oğullarının ve kızlarının çocuklarından erkekleri dâhil olur.»** demiştir. **Sahîh olan kavl de budur.** Çünkü «veled» ismi, oğulların çocuklarını kapsadığı gibi, kızların çocuklarını da kapsar. Çünkü, **İmâm Serahsî** (Rh.A.) **şöyle demiştir:** Çocuğun çocuğu, vâkıfın çocuğunun çocuğuna ve kızının çocuğuna verilen addır. İmdi vâkıfın kızının doğurduğu kimse, gerçekten çocuğunun çocuğudur. Şâyet çocuğum için vakfeyledim dese, bunun hilâfınadır. Çünkü burada kızın çocuğu, zâhir rivâyete göre; (çocuğum) sözünde dâhil değildir. Nitekim, daha önce geçti. **Çünkü** «veled» **ismi, vâkıfın sulbî çocuğunu kapsar.** Oğulun çocuğunu kapsaması, oğulun çocuğu örfen babasına mensûb olduğu içindir. **Bundan sonra, şâyet evlâd ve evlâdın çocukları zikredilen iki sûrette de tükenip bitmiş olsa, vakfın geliri fakîrlere harcanır. Çünkü kendilerine vakfedilen kimseler** (mevkûfun aleyh) **bitmiştir.**

Eğer vâkıf, üçüncü batnı ekler de: «Çocuğuma, çocuğumun çocuğuna ve çocuğumun çocuğunun çocuğuna vakftır.» **derse, vakfın geliri, vâkıfın çocuklarına, üreyip türedikleri müddetçe sarfedilir. Çocuklarından bir çocuk bulunduğu müddetçe, fakîrlere sarfedilmez. Ne kadar aşağı gitse de, hüküm budur. Bunda, en yakın ve en uzak müsâvîdir. Ancak vâkıf,** «El-akrabu fe'l-akrabu (yâni en yakın, ondan sonraki en yakın).» **diyerek, veyâ** «Çocuğuma, ondan sonra çocuğumun çocuğuna.» **demekle** veyâ «Batnen ba'de batnın (yâni bir batından sonra, bir batın)» **ta'bîrini kullanmakla, tertîbe delâlet eden bir şey söylerse, bu takdirde vâkıfın başladığından başlanır. Çünkü vâkıf üçüncü batnı zikredince, aradaki fark** (tefâvüt) **büyümüştür.** İmdi hüküm, intisâbın kendisine taalluk etmiş; başkası etmemiştir. **İntisâb ise; yakın, uzak hepsi hakkında mevcûddur. İkinci batın bunun aksinedir.** Çünkü, onun için vâsıta birdir. **Hulâsa'da da böyle denmiştir.**

Kezâ, yâni çocukları ürediği müddetçe vakfın geliri, şu sûrette de onlara verilir. Fukarâya verilmez. Vâkıf; «Çocuğuma ve çocuklarımın çocuklarına vakfettim.» **derse, yâhûd ilkin,** «Çocuklarıma» **derse, üreyip türedikleri müddetçe çocuklarına verilir. Bunda, en yakın ve en uzak eşittir.** Ancak tertîbe delâlet eden bir söz söylerse, eşit olmaz. Nitekim, daha önce geçti.

Vâkıf, çocuklarına, sonra fakîrlere bir çiftlik vakf eder de; çocuklarının bir kısmı ölürse, vakfın geliri, geri kalan çocuklara sarfedilir. Çünkü vâkıf, çocuklarına vakf etmiştir. Fakîrler, sonra gelir. Onlardan bir kimse kaldığı müddetçe, ne kadar aşağı inerse insin, fakîrlere bir şey verilmez.

Eğer vâkıf, geliri olan mülkünü çocuklarına vakf edip ve onların her birinin adlarını fülân ve fülân ve fülân diye zikretse ve sonunda fakîrleri zikretse, çocuklardan biri ölünce, O'nun payı fakîrlere sarf edilir. Çünkü vâkıf, onlardan her birine vakf eylemiş ve sonunu fakîrlere ayırmıştır. İmdi onlardan biri ölünce, payı fakîrlere sarf edilir. **Birinci mes'ele, bunun aksinedir. Çünkü vakıf, birincide hepsinedir. Ayrı ayrı değildir.**

Şâyet vâkıf, karısına ve kendi çocuklarına vakf etse; ondan sonra karısı ölse, eğer vâkıf şart eylemedi ise, kadının payı O'nun hâssaten vâkıfdan hâsıl olan çocuğuna kalmaz. Çocuklardan ölenin hissesi, kendi çocuğuna kalır. Hattâ, bunu şart koşarsa, kadının çocuğunun hissesi olur. Belki ölenin payı, çocukların hepsine kalır.

Eğer vâkıf, «Çocuğuma ve çocuğumun çocuğuna nesilleri devâm ettiği müddetce ebediyyen vakıftır.» **der de, batından batına demezse, lâkin mezkûr şartı koşarsa** — ki o da ölenin payı oğluna verilmesidir. — **vakfın geliri bütün çocukları ve nesilleri arasında eşit olarak sarf edilir.**

Şâyet vâkıfın çocuklarından biri ölüp bir çocuk bıraksa; ondan sonra vakıfda gelir hâsıl olsa, vâkıfın sözü gereğince, vâkıfın çocuğu ve çocuğunun çocuğuna, ne kadar aşağı giderse gitsin, taksîm edilir. Ölüye de taksîm edilir (yâni pay ayrılır). Çünkü o, ölümünden önce hisseye hak kazanmıştır. İmdi gelirden O'na isâbet eden, mîrâs yoluyla çocuğunun olur. Ölen çocuk için vâkıfın ta'yîn ettiği pay, aynen belli olmasına hükmedilerek verilir. Babasının payı ise, mîrâs yoluyla olur. Şâyet vâkıf, iki çocuğuna vakf edip onlar da ölüp gitseler, vakfın geliri onların çocuklarına, ebeden türedikleri müddetce verilir. Şâyet o iki çocuğun biri ölüp geriye çocuk bıraksa, gelirin yarısı geri kalan çocuğa ve yarısı da fakîrlere sarf edilir. Nitekim, evlâddan her birinin adlarını zikrettiği sûrette olduğu gibi.

Şâyet o iki çocuğun sonuncusu da ölürse, gelirin hepsi evlâdın çocuklarına sarf edilir. Yâni ikisinden birinin çocuğu ile diğerinin çocukları arasında eşit olarak taksîm edilir.

Bir kimse yakınlarına vakf ederse; bunda babası, dedesi ve çocuğu dâhil değildir. Yâni vâkıf; «Şu yerim akrabâma yâhûd karabetime (1)

(1) **Zî-karâbet** (zevî karâbet): **Bir kimseye babası veyâ anası tarafından ilk İslâma yetişmiş olan büyük dedesine kadar mensûbiyeti olan her hangi bir şahısdır.** Bunda, mahrem olanlar ile olmayanlar; erkekler ile kadınlar, yakınlar ile uzaklar müsâvîdir. Ana, baba ile evlâda karâbet nâmı verilmez. Zi-karâbetin çoğulu, «zevi karâbet» tir. **(Zi erhâm), (Zi ensâb)** da bu anlamdadır.

yâhûd karâbet sâhiblerime (2) vakfdır.» dese; **Hilâl** (Rh.A.); **«Vakf sahîh olur, erkek, kadına tercîh olunmaz ve bu sözde vâkıfın babası, dedesi ve çocuğu dâhil olmaz.»** demiştir. **Hâniye'de de böyle denmiştir.**

Bir kimsenin elinde bir hâne olup, başka bir kimse; «Benim için vakfedilmiştir.» **diye delîl gösterse ve vakfın kayyımı da onun mescidin vakfı olduğuna delîl getirse, eğer târihlerini beyân ederlerse, o ev, târihi daha eski olanın olur.** Eğer târihleri belli olmazsa, **mülk da'vâsında olduğu gibi, ikisi arasında yarı yarıya paylaştırılır.**

İki kardeşin arasında bir vakıf ortak olup, ikisinden biri öldükde vakıf, sağ olanla, ölünün çocukları elinde kalsa; ondan sonra sağ olan kardeş, ölen kardeşin çocuklarından birine, «Vakf batından batınadır.» **diye delîl getirse ve geri kalan çocuklar gâib olup vâkıf tek kişi olsa, delîl kabûl edilir ve evlâdın geri kalanları için bîr hasım nasb edilir.** Eğer kardeş çocukları, amcalarına; «Vakıf, seninle bizim üzerimizde mutlaktır.» diye delîl getirirlerse; «Vakıf, batından batınadır.» diye iddiâ edenin beyyînesi kabûle daha şâyandır. **Kunye'de de böyle denmiştir.**

★ ★

(2) **Karâbet:** Yakınlık, hısımlık demektir. **İki kısma ayrılır:** Biri, **«Karâbet-i vilâdet»** dir ki, usûl ile fürû' arasındaki karâbettir. Diğeri, **«Karâbet-i gayr-i vilâdet»** dir ki, diğer akrabâ arasındaki karâbettir.

كِتَابُ الْبُيُوعِ

ALIŞ - VERİŞLER (BÜYÛ') BÖLÜMÜ

Büyû'un üzerine delâlet ettiği bey' (1)**; lûgat yönünden, mutlaka malı mala değiş-tokuş** (mübâdele) **etmektir.** Bu kelime, ezdâd (yâni zıd ma'nâları olan sözler) dendir. Malı sattığı veyâ satın aldığı zaman «Ba'a şey'e» denir. Harf-i cersiz, ikinci mef'ûle geçer, harf ile de geçer. Meselâ: «Ba'ahu şey'e» denir. «Ba'ahu minhu» da denir.

Çoğul sîgasiyle «büyû'» **denmesine sebeb, satılan şey** (mebi') (2) **i'tibâriyle dört çeşit olduğu içindir.** Çünkü nev'îler: **Ya ticâret malının misli ile satıştır. Buna mukâyaza** (3) **adı verilir.** Ya da **ticâret malının semeni ile satışdır. Buna da,** satış **adı verilir.** Çünkü bu, satış çeşitlerinin en meşhûrudur. **Ya da semeni, semen ile satıştır.** Nakdeynin (altın ile gümüşün) satılması gibi. **Buna, sarf adı verilir.** Ya da **deyni ayn ile satıştır. Buna da, selem** (4) **adı verilir.**

Satış, semen (5) **i'tibâriyle de dört çeşittir:** Çünkü birinci semen

---

(1) **Bey': Malı, mala değiştirmektir ki, ya mün'akid veyâ gayr-i mün'akid olur.** (Mecelle: Madde, 105)

Bey'i gayr-i mün'akid, bey'i bâtıl demektir. (Mecelle: Madde, 107)

Bey'i mün'akid de; sahîh, fâsid, nâfiz, mevkûf kısımlarına ayrılır. Bey'i nâfiz de; bey'i lâzım ve gayr-ı lâzım kısımlarına ayrılmıştır.

Bey', mebi' i'tibâriyle de şu dört kısma ayrılır: Bey'i mutlak, bey'i sarf, bey'i mükâyaza, bey'i selem. Nitekim bunlar, yeri geldikce sırasıyle açıklanacaktır.

(2) **Mebi':** Satılan şey, satılık şey veyâ satılan mal, satılık mal gibi anlamlara gelir.

(3) **Bey'i mukâyaza:** Nakid kabîlinden olmayan bir ayn'ı diğer bir ayn ile; yâni, altın ve gümüşten başka bir malı, diğer bir mal ile mübâdele etmektir ki, buna dilimizde (değiş-tokuş veyâ **trampa**) denir. Bir kitabı, diğer bir kitab ile değişmek gibi.

(4) **Selem: Müecceli, muaccelle satmak; yâni peşin para ile veresiye mal almaktır.** (Mecelle, madde: 123)

(5) **Semen: Satılan şeyin bahâsıdır.** Meselâ; bir kimse, bir kitabı yüz liraya satın alsa; bu yüz lira, o kitabın semeni olur.

(semen-i evvel); eğer mu'teber olmazsa, **müsâveme** (6), ya da ziyâdesiyle berâber i'tibâr olunursa, **mürâbaha** (7), veyâ ziyâdesiz i'tibâr olunursa, **tevliye** (8) veyâ eksikle berâber i'tibâr olunursa **vadîa** (9) adı verilir.

Şer'an satış; bir malı bir mala iktisâb yoluyla, yâni ticâret yoluyla değiş-tokuştur. Bu ta'rîf ile, **iki adamın mallarını teberru' yoluyla değiş-tokuş veyâ ivaz** (10) **şartiyle hîbe** (11) **etmeleri hâriç kalmıştır.** Çünkü bu değiş-tokuş (mübâdele); her ne kadar hükmünde satış bekâsı varsa da, ibtidâen satış değildir. «Birbirini râzı etme yolu üzere» demesinin sebebi, mükrehin (zorlanan kimsenin) satışını kapsaması içindir. Çünkü mükrehin satışı, mün'akiddir. Velev ki, lâzım olmasın. **Satış, îcâb ve kabûl ile mün'akid olur.** İn'ikâd (12), iki âkıdden birinin sözünün diğerine şer'an bir vech üzere teallukudur, ki onun eseri mahâlde zâhir olur.

Îcâb, isbâttır. İki âkıdden birinin ilk sözü, îcâb diye adlandırılmıştır. Gerek «Sattım!» gerekse «Satın aldım!» desin müsâvîdir. Çünkü bu söz; yâni îcâb, diğeri için kabûlün muhayyerliğini isbât eder. **Kabûl, iki âkıdden birinin söylediği ikinci sözdür.** Gerek «Sattım!» gerekse «Satın aldım!» desin müsâvîdir.

Îcâb ile kabûl; mâzî sîgası ile olur. Hidâye'de: **«Satış; mâzî sîgasıyla olmak şartıyla, îcâb ve kabûl ile mün'akid olur.»** denmiştir. (13) Ondan sonra şöyle devâm edilmiştir: «Çünkü satış tasarruf inşâsıdır. İnşâ ise, şerîatla bilinir. İhbâr için mevzû olan sözler, burada kullanıl-

---

(6) **Müsâveme:** Bey'i müsâveme; **bir kimsenin almış olduğu malı, kendisine kaça mâl olduğunu söylemeksizin, bir bedel ile başkasına rızâ ile satmasıdır.** Bir tâcirin elindeki bir malı kaç liraya almış olduğunu söylemeksizin başkasına şu kadar liraya satması gibi. Satışlarda en çok câri olan budur. (Mecelle, madde: 120)

(7) **Mürâbaha:** Bey'i mürâbaha; **bir kimsenin almış olduğu bir malı, kendisine kaça mâl olduğunu söyliyerek, ondan ziyâde bir semen ile** (kârla) **başkasına rızâsıyle satmasıdır.**

(8) **Tevliye:** Bey'i tevliye; **bir kimsenin almış olduğu bir malı, kendisine kaça mâl olmuş ise, onu söyliyerek tam o kadara satmasıdır.**

(9) **Vadîa** (vazîa): Bey'i vadîa; bir kimsenin, bir malı kendisine kaça mâl olduğunu söyliyerek, ondan eksiğine satmasıdır.

(10) **İvaz: Bir şeye karşılık olarak verilen veyâ alman şeydir.**

(11) **Hîbe:** Lûgatta, **bağış veyâ bağışlamaktır.** Bir malı, karşılıksız olarak başkasına temlik etmek, vermektir. **Istılâhda hîbe:** «Bir malı, bir kimseye ivazsız olarak derhal temlik etmektir. Yani sıhhat ve in'ikâdı için ivaz verilmesi şart olmayan bir temliktir. Gerek ivaz şart edilsin ve gerek edilmesin.»

(12) **İn'ikâdı şöyle de ta'rîf edebiliriz:** Îcâb ve kabûlün taalluk ettiği şeyde eseri zâhir olacak şekilde biri diğerine meşrû sûrette taalluk etmesidir.

(13) Bu, Mecelle, madde: 167'de; **«İcâb ve kabûl ile bey' mün'akid olur.»** şeklinde ifâde edilmiştir.

mıştır. Şu hâlde satış, mâzî sîgaları ile mün'akid olur. İhbâr için mevzû olan lafzla geçmiş zaman fiilini kasd etmiştir. Çünkü ondaki «lâm» ahd içindir. (14) Binâenaleyh; onun üzerine mutlaka bir şey eklemek gerekir. O da kullanılması geçmiş zaman fiili ile olan, demektir. Eğer öyle olmazsa delîl tamâm değildir, şeklindeki i'tirâza sebeb yoktur.» Bundan sonra, Hidâye sâhibi şunları söylemiştir: İki lafzın biri müstakbel lafız olursa, satış mün'akid olmaz. Nikâh bunun aksinedir. Satış ile nikâhın farkı «Nikâh Bölümü» nde geçmişti. Musannıf, müstakbel lâfzı ile emr sîgasını murâd eylemiştir. Meselâ alıcı; «Şu malı bana şu kadara sat.» deyip, satıcının da: «Sattım!» demesi gibi. Çünkü, «Nikâh Bölümü» nde geçen misâlde şöyle denmişti: Bir kadın; «Beni tezevvüc eyle!» dedikde, adamın da; «Seni tezevvüc eyledim!» demesi gibi. Böyle olunca sözü müzârîye hamletmeye sebeb (vech) (15) yoktur. **Nitekim Hidâye şârihlerinden ba'zısı bunu kabûl etmiştir.** Evet, niyyetle berâber olursa, bu sözle satış mün'akid olur. **Nitekim Nihâye sâhibi, Tahâvî ve Tuhfet'ul-Fukahâ'dan böyle nakletmiştir.**

Satış, iki mâzî lâfzın ma'nâsında olan sözle de mün'akid olur. Meselâ; «Râzı oldum ve sana şu kadara verdim, onu şu kadara al!» demek gibi. Yâni her, «Sattım ve satın aldım!» ma'nâsına delâlet eden sözle de satış mün'akid olur.

«Şunu, sana şu kadara sattım!» dese, müşteri de «Râzı oldum!» dese veyâ «Ben, bunu senden şu kadara satın aldım!» dedikde, satıcı da «Onu al!» yâni, «Sana, o kadara sattım, onu al!» dese, satış mün'akid olur. Çünkü böyle demek, bedel ile almaya emrdir. Bu ise, ancak satışla olur. Sanki; «Bunu, sana sattım, al!» demiş olmuştur. Bu durumda satış, iktizâen takdîr olunur. İmdi akd de bu i'tibârla sâbit olur. Yoksa, biri emr olan iki lâfzla mün'akid olmaz, ki yukarıda söylenene münâfî olsun. Çünkü, her ne kadar lâfız; ba'zı akidlerde mu'teber olursa da, bu akidlerde mu'teber olan, ma'nâdır. Müfâveze ortaklığı (şirket-i mufâveze) (16) gibi ki, akdin iktizâ ettiği şeyin hepsini o iki ortak açıklamazsa, o zaman ortaklık sahîh olmaz.

---

(14) Bu gibi cümleleri daha iyi anlayabilmek için, kitabın Arabca aslına bakılması gerekir. Ancak şu kadarını söyliyelim ki, Arabcada ismin başına gelen (Elif - Lâm); ya cinsin ta'rîfi için olur, ki buna **«Cinsiyye»** denir, ya da o cinsden ma'hûd olan bir hassanın ta'rîfi için olur ki, buna da **«Ahdiyye»** denir. **«Ahdiyye»** de; **«Ahd-i zikrî»** ve **«Ahd-i huzûrî»** kısımlarına ayrılır. (Tafsîlât için, Câmiu'd-Dürûs'il-Arabiyye, cüz: 1, s. 150'ye bakınız.)

(15) **Vech:** Sebeb; yüz, şekil, anlayış farkı, görüş gibi anlamlara gelir.

(16) **Şirket-i müfâveze:** Ortaklar arasında hem sermayenin miktârı; hem de fayda ve kârdan payları eşit bir hâlde bulunup, hiç birinin fazla ticârete elverişli malı bulunmamak üzere akd edilen bir ortaklıktır. Mecelle, madde: 1331 hükmü de aynı meâldedir.

Teâtîyle bile satış mün'akid olur. Yâni, iki tarafın birbirlerine satılan şeyi (mebî'i) ve semeni vermeleriyle de satış mün'akid olur. Burada mâzî olmak şöyle dursun, satış lâfzı bile yoktur. Çünkü maksâd mevcûddur. O da iki tarafın râzı olmasıdır. Teâtî mutlak sûrette câizdir. Yâni, nefîsde ve hasîsde (değerli ve değersiz şeylerde) mün'akid olur. **Sahîh olan kavl de budur.** Yoksa **İmâm Kerhî' (Rh.A.) nin, «Yalnız, sebze ve benzeri gibi değersiz şeylerde mün'akid olur.»** dediği, **doğru değildir.**

Kezâ satış; iki mâzî lâfzı ile mün'akid olduğu gibi, bir tek lâfzla da mün'akid olur. Nitekim babanın; «Ben, şu şeyi çocuğuma şu kadara sattım.» diyerek çocuğuna satması böyledir. Yine, «Ben, şu şeyi oğlumdan satın aldım!» diyerek, çocuğundan satın alması da böyledir. Çünkü babanın sözü, «şefkati tam olduğu için» iki ibâre yerine geçer. Şu hâlde, kabûle muhtâc olmaz. Baba, kendisi hakkında asîl ve küçük çocuğundan nâib olur. Hattâ o çocuk bâliğ olunca (yâni erginlik çağına erince), uhde (sorumluluk) ona âid olur. Babasına âid olmaz. Şu şey, bunun aksinedir ki; baba, küçük çocuğunun malını yabancıya satar da, çocuk bâliğ olursa, o zaman sorumluluk (uhde) babaya âid olur. Babanın satın alması sûretinde, semeni baba ödemesi gerekince; baba, borçdan berî olmaz. Hattâ kâdî, çocuk için kabza bir vekîl ta'yîn eder, vekîl de teslîm aldığı şeyi çocuğun babasına verir ve babanın yanında emânet olur.

Kezâ satıcı; «Ben, bu şeyi sana bir dirheme sattım!» **der de; müşteri teslîm alır ve bir şey demezse, satış mün'akid olur.** Kabûl eden taraf o meclisde muhayyerdir. Çünkü muhayyer olmasa, hüküm akdi cebren kendisine lâzım gelir. Bu ise, memnûdur. Kabûl eden bütünü, bütünüyle kabûl etmek ile terk etmek arasında muhayyer olur. Yâni satıcı bir şey husûsunda icâb yapsa, satın alıcı da o şeyin ba'zısında kabûl etse veyâ satın alıcı (müşteri) bir şeyde cevâb verip, satıcı o şeyin ba'zısında kabûl etse câiz olmaz. Çünkü bunda, bir pazarlığı ayırmak vardır. Akdi yapanlar buna mâlik değildir. Zîrâ onda, satın alıcı veyâ satıcı için zarar vardır. Çünkü satılan şey (mebî'), bir tek şey ise; müşteriyle ortaklık zararı, lâzım gelir. Eğer o şey, müteaddid ise; âdet, iyiyi kötüye katmak ve kötünün değerini geçerli kılmak için iyinin bedelini eksiltmektir. Müşteri iyide (ceyyidde) olan akdi kabûl edip, kötüdekini terk etmekle şâyet bir kısmında akdi kabûlün muhayyerliği sâbit olsa, iyi (ceyyid), satıcının elinden çok az semenle çıkar. Halbuki bunda satıcıya zarar vardır. Bir kısmını bir kısmı ile almak câiz olmayınca, bütün bir kısmı ile almak, evleviyetle câiz olmaz. Eğer satış akdi müteaddid olursa, satıcıdan zarar kalkıp yok olduğu için,

bunu yapabilir. **Musannıf buna,** «Ancak satıcı, sattım lâfzını tekrâr edip ve semeni tafsîl ederse, satıcı için olur.» **sözü ile işâret etmiştir.**

Musannıfın bu sözü, Kâfî'de zikredilen şu söze işârettir: «Hidâye sâhibi'nin Hidâye'deki sözü şudur: «Ancak satılan şeyin her birinin semenini beyân eylerse, o başka. Çünkü bunlar ma'nen ayrı satış akdleridir.» sözü, ancak akd lâfzının tekrârını araya sokmakla tamâm olur. Çünkü pazarlık bununla müteaddid olur. Mücerred her birinin semenini açıklamakla, müteaddid olmaz.»

Zeylaî (Rh.A.) **demiştir ki:** Her ne kadar semeni tafsîl etse de, müşteri için satılan şeyin bir kısmını kabûl edip, bir kısmını kabûl etmemek hakkı yoktur. **Ancak satıcı,** «Sattım!» **lâfzını satılan şeyin her biri için semenin zikri ile berâber tekrâr ederse,** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **olur.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre; **eğer satıcı semeni tafsîl ederse, meselâ;** «Ben bu iki şeyin her birini sana şu kadara sattım!» «Ben, şu on şeyin her birini O'na şu kadara sattım!» **derse câizdir. Yâhûd satıcının,** «Müşterinin bu şeyi şu kadara satın aldım!» **sözüne râzı olmasıyla, satış mün'akid olur.**

Kudûrî (Rh.A.) **demiştir ki:** Satıcı meclisde pazarlığın ayrılmasına râzı olursa, satış sahîh olur. Akdi (safkayı) tefrîk (ayırmak), hakîkatte müşteriden yeni îcâbdır, kabûl değildir. Satıcının buna râzı olması da kabûldür. Buna, şöyle i'tirâz edilmiştir: Bu söz; ancak müşterinin semenden hissesini kabûl ettiği kısım içinse, sahîh olur. Mezkûr sûretler gibi ve on dirheme satılan iki kafîz (17) de olduğu gibi. Çünkü semen, iki kafîz üzere cüzler i'tibâriyle bölünmüştür. Her kısmın hissesi ma'lûmdur. Ama akdi, iki köleye veyâ iki giysiye muzâf kılarsa; ikisinden birinin kabûliyle, her ne kadar satıcı râzı olsa da, akd sahîh olmaz. Çünkü, ilkin hisse ile satmak lâzım gelir. Bu ise, câiz değildir.

Ben derim ki: Bu i'tirâzın kaynağı, Kudûrî' (Rh.A.) nin demek istediğini anlamamaktır. Çünkü O'nun, müşterinin sözüne «îcâb» ve satıcının rızâsına «kabûl» demesi, gösterir ki O, alıcı ve satıcının sözünde semenin zikrini satılan şeyin ba'zısı karşılığında i'tibâr etmiştir. Çünkü müşterinin semen zikretmeksizin, sâdece «Satın aldım!» demesi îcâb olmadığı gibi, satıcının da «Râzı oldum!» demesi kabûl olmaz.

---

(17) **Kafîz:** Hem mekîlât, hem de alan ölçüsüdür.

Mekîlât ölçüsü olarak; 12 sa' mikdârında bir ölçektir. O hâlde;

1 kafîz = 12x2. 917 kg = 35. 917 kilogramdır.

Alan ölçüsü olarak; 144 zira' mikdârı yerdir. Bu da, bir **cerîb**'in onda biridir. 1 cerîb, 10.000 metre kare olduğuna göre;

$$\textbf{1 kafîz} = \frac{10.000}{10} = \textbf{1.000 metre karedir.}$$

Çünkü, satışın ta'rîfi buna uymaz. Satış, malı mal ile değiş-tokuştur. İmdi ilkin (ibtidâen) satışın hisse ile lâzım gelmediği ortaya çıkar. Bundan dolayı Ben; «veyâ satıcı, alıcının, ben bu şeyi şu kadara satın aldım.» demesine râzı olursa, satış mün'akid olur, dedim. **Kabûl muhayyerliği, meclisin (18) sonuna kadar uzanır ve satış** (bey') **meclisin sonuna ertelenmekle, meclis ne kadar uzasa da bâtıl olmaz.** Çünkü meclis, çeşitli işleri (müteferrikâtı) câmi'dir. Nitekim **«Temizlik Bölümü»** nde geçti.

Çeşitli işler (umûr-u müteaddide)**, meclis sebebiyle bir tek şey sayılsa, meclisin saatlerini bir tek saat kabûl etmek, güçlüğü savmak ve kolaylığı tahkîk için evlâdır.** Hul' ile mal üzre âzâdlığın böyle olmayıp her ikisinde, îcâbın meclisin ötesine geçmesine bağlı kalması yukarıda geçtiği vechle bunlar koca ve efendi tarafından yemîne şâmil oldukları içindir. İmdi bu, meclisde dönmeye engel olur.

Mektûb ve elçi göndermek, hitâb gibidir. Yâni, satıcı mektûb yazıp, «Sana, kölem fülânı şu kadara sattım.» dese veyâ elçisine: «Ben, bu şeyi gâibdeki fülâna şu kadara sattım, git o adama haber ver.» dese, mektûb, kendisine yazılan kimseye (mektûbun ileyhe) ulaşıp, elçi de haberini, kendisine gönderilen kimseye ulaştırsa; o kimse de mektûbun ve risâletin (19) yetiştiği meclisde, veyâ elçi gönderilen kimse; «Bu kadara satın aldım.» veyâ «Şu kadara kabûl ettim.» dese, ikisi arasında alım-satım (bey') tamâm olur. Çünkü gâibden gelen mektûb, hâzırın hitâbı (konuşması) gibidir. Elçi (resûl), ta'bîr edici ve sefîrdir. O'nun sözü, gönderen kimsenin sözü gibidir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.), ba'zı vakitte mektûbla, ba'zan da hitâb ile tebliğ ederdi.

Îcâb, kabûlden önce dönmekle bâtıl olur. Yâni, îcâbı yapanın dönmesiyle bâtıl olur. Çünkü dönmeye mâni olan, başkasının hakkını ibtâl lâzım gelmesidir. Burada, böyle bir şey yoktur. Çünkü îcâb, kabûlsüz hüküm ifâde etmez. Bu söze i'tirâz edilip, denilmiştir ki; «Hak, mülke münhasır değildir. Belki, temellük hakkı da bir haktır ve bunda onun ibtâli vardır.» Bu i'tirâz reddedilip denilmiştir ki: Îcâb, müşteri için mülk ifâde etmezse, satıcının mülkünü yok edici (müzîl) değildir. Müşteri için temellük hakkı, satıcının mülkünün hakîkatına muârız olmaz. Çünkü müşterinin temellükünden daha kuvvetlidir. Bir yıl geçmezden önce zekât me'mûruna verilen zekâtın bozulmadığı (müntekız olmadığı) şeyle bu bozulmuş olmaz. Çünkü zekâtı veren kimse, geri almaya

(18) **Meclis**: Her hangi bir iş için toplanılan yer, toplantı yeri, toplantı demektir.

(19) **Risâlet**: Bir kimsenin, tasarrufta dahli olmaksızın, bir kimsenin sözünü diğerine tebliğ etmesidir. O kimseye Resûl (elçi) ve o gönderen kimseye **«Mürsil»** ve diğerine de **«Mürsel'un-ileyh»** denilir.

kâdir olamaz. Zîrâ, verilen zekâta başkasının hakkı taalluk etmiştir. Mülkün hakîkatı, zekâtı verenden zâil olmuştur. İmdi, fakîrin hakkından daha kuvvetli olan şey ortadan kalkmakla fakîrin hakkı amel etmiştir.

Cevâb veren kimse ile kabûl eden kimseden her hangisi olursa olsun meclisden, kabûlden önce kalkmasiyle de îcâb bâtıl olur. Çünkü kalkmak, dönmenin delîlidir. Delâlet ise, sarîh olanın ameli gibi amel eder. Buna şöyle i'tirâz edilmiştir: Şübhesiz ki delâlet, eğer ona karşı olan sarîh bir şey bulunmazsa, sarîhin ameli gibi amel eder. Burada ise, müşteri kalktıkdan sonra; «Kabûl ettim!» dese, sarîh bulunur. Ama, mu'teber değildir. **Bu i'tirâz red edilip denilmiştir ki:** Şübhesiz sarîh, delâletten sonra mevcûddur. Bundan dolayı sarîh, delâlete zıd olmaz.

Satış; îcâb ve kabûl ile ikisinden biri için meclisde muhayyerlik (20) **olmaksızın lâzım gelir. İmâm Şâfiî** (Rh.A.) **demiştir ki:** Satıcı ile müşteriden her biri için meclis muhayyerliği vardır. **Çünkü, Resûlüllah** (S.A.V.) :

اَلْمُتَبَايِعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا

«Satan ile satın alan, ayrılmadıkları müddetce muhayyerdirler.» buyurmuştur.

Bizim delîlimiz şudur: Feshde diğerinin hakkını ibtâl vardır. Bu ise, câiz değildir. **Ben derim ki:** Bu sözün zâhirine i'tirâz vârid olur. Şöyle ki; eğer diğerinin hakkı ile temellük hakkı murâd edilirse, müsellemdir. Lâkin, fayda vermez. Nitekim, sebebi daha önce geçti. Eğer mülkün hakîkatı murâd edilirse, bu memnûdur. Belki bu, mes'elenin evvelidir. Onun def'edilmesi şöyle mümkün olur: Temellük hakkı, kabûlden önce sâbittir. Eğer mülkün hakîkatı kabûlden sonra sâbit olmasa, kabûl için zâid bir fayda olmazdı. Belki kabûlün varlığı ve yokluğu, —kendisi rükün olmakla berâber— eşit olurdu. En güzeli, şöyle demektir: **Bizim delîlimiz şudur:** Îcâb ve kabûl, **ikisi de mülkün hakîkatını ifâde ederler.** Çünkü, **Allah Teâlâ** (C.C.) :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ
إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ

(20) **Muhayyerlik** (hıyâr): İki âkidden birinin veyâ ikisinin o akdi şu kadar gün içinde kabûl veyâ fesih etmek üzere muhayyer olmasıdır.

«Ey îmân edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin, ancak, karşılıklı rızâ ile yapılan ticâretle yiyebilirsiniz.» buyurmuş (21), ve iki tarafın rızâlaşmasından meydana gelen ticâret bulunduğu için, bir meclisde bile olsa, yemenin mubâh olduğunu ifâde etmiştir. Satış, bir ticârettir. Mutlak olmasiyle, muhayyerliğin nefyine ve müşteri için mülkün sahîh olduğuna delâlet eder. Muhayyerliği kabûl etmek, takyîddir. Takyîd ise, neshdir. Şu hâlde, câiz olmaz. **Hadîs-i şerîfe şöyle cevâb verilir:** Bu hadîs-i şerîf, kabûl muhayyerliğine yorumlanmıştır. Yâni akid sâhibinden her birinin akdi meclisde kabûlüne hamledilmiştir. Bunun faydası, şu tevehhümü def'etmektir: Cevâb veren kimse, cevâb verdikden sonra, onun için dönmek yoktur. Yoksa, îcâb ve kabûlden sonra, fesh muhayyerliği değildir. Çünkü o, zâhirdir. Açıklamaya muhtâc değildir.

Hadîs-i şerîfde, buna işâret vardır. Çünkü, hâller üçtür: **Birinci hâlde;** îcâb ve kabûl yoktur. **İkincide;** ikisi de vardır ve bitmişlerdir. **Üçüncü hâlde;** îcâb ve kabûlden biri vardır, diğeri mevkûfdur. (22) **Birinci hâlde,** ikisine mütebâyian (alıcı ile satıcı) ismini vermek, netîce i'tibâriyle mecâzdır. **İkincide;** kevniyet (var olma) i'tibâriyle mecâzdır. **Üçüncüde hâl;** hakîkattır. Çünkü, yerinde anlatıldı ki; ism-i fâil hâlde hakîkattır. Yâni mâzînin sonlarından ve müstakbelin evvellerinden cüzler ma'nâsınadır. **Bu üçüncü hâl, ikisinden biri meclisde kabûl etmekle ve diğeri onda mütevakkıf olmakla, mübâşeret (23) hâlidir.** İmdi üçüncü teayyün etmiştir. Çünkü bu ikisi, mübâşeret hâlinde hakîkaten satıcılardır. Ondan önce ve sonra satıcı değillerdir. Ya da hâl, hakîkate muhtemel olur ve diğerinin hakkının ibtâli lâzım gelmesin diye, hakîkat üzere yorumlanır. **Hadîs-i şerîfde zikredilen ayrılma** (teferruk), **sözlerin ayrılması ma'nâsına ahnmıştır.** Meselâ: Biri, «Sattım!», diğeri «Satın aldım!» der, yâhûd bunun aksini yaparlar. Bundan sonra, artık muhayyerlik kalmaz.

Eğer, ayrılma ictimâ'dan sonra olur, ictimâ' (toplanma, biraraya gelme) **ise, burada tasavvur olunmaz, denilirse;** cevâbında biz deriz ki, **ayrılma ile murâd başlangıçta toplanmamaktır.** Bu; «Miftâh» **ve** «Keşşâf»**'da mukarrer bir kâideye dayanır.** Çünkü, Arablar:

---

(21) Bk. Nisâ sûresi, âyet : 29

(22) **Mevkûf :** Bir hüküm ifâde etmesi, meselâ; başkasına mülkiyeti müfîd olması, başkasının izin ve icâzetine muhtâc olan bir fiildir veyâ akiddir. Başkasının malını füzûlî olarak satmak gibi ki, satış muâmelesinin müşteriye mülk ifâde etmesi, sâhibinin icâzetine bağlı bulunur.

(23) **Mübâşeret :** Bir işi bizzat yapmak, bir şeyi bizzat meydana getirmek demektir.

ضيق فم الركية ووسع كم الثوب

«Kuyunun ağzını dar ve giysinin yenini bol eyledi.» derler. Birincide murâd, kuyunun ağzını başlangıçta dar ve ikincide, giysinin yenini başlangıçta bol yaptı, demektir. Bundan gâfil olma!

Satışın sıhhatinde, ribâ malından başka ivazlarda işâret kâfîdir. İvazlar satılan şeyi ve semeni kapsar. **Ribâ malından başka, denmesi; dirhemin, dînârın, buğdayın ve bunların benzerinin cinsiyle satılmasından sakınmadır.** Çünkü, bunlarda işâret kifâyet etmez. Belki ribâ ihtimâlinden dolayı, miktâr yönünden onların eşit olması gerekir. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir.

İşâretin kâfî gelmesi şundandır: Çünkü işâret, ta'rîf yollarının en belîğidir. İmdi, miktâr beyânına ve vasfa ihtiyâç yoktur. Selem, bunun aksinedir. Zîrâ müslemun fîh'in miktârının ve niteliğinin bilinmesi selemde vâcibdir. Çünkü müslemun fîh, müşârun ileyh değildir. Yakında açıklaması gelecektir.

Teslîm edilen mebî' (satılan şey)**'in bilinmesi şartdır.** Yâni teslîme muhtâc satılan malın bilinmesi şartdır. Bu söz, şundan sakınmak içindir: Bir kimse, kendi yanında fülânın malı bulunduğunu ikrâr etse, sonra; o malı, ondan satın alsa ve her ikisi o malın miktârını bilmeseler, teslîme hâcet olmadığı için, satış câiz olur. **Bunu Zâhidî** (Rh. A.) **zikretmiştir.**

Satılan mal, cehâlet kalmayacak şekilde bilinecektir. Çünkü, cehâlet (malı bilmemek) kavgaya, o da satışın bozulmasına müeddî olur. Meselâ mevcûd olmayan bir şeyi satıp, yerine işâret eder; halbuki o yerde, o isim ile müsemmâ bir şey bulunmaz. İşte, böyle cehâleti ortadan kaldıran bir şey bulunursa, satış câizdir. Nitekim yakında, görme muhayyerliğinde açıklaması gelecektir.

Zimmette olan semenin miktârının bilinmesi de şartdır. Zimmet sözü, daha önce geçtiği gibi müşârun ileyhden (yâni, kendisine işâret edilerek, gösterilerek satılan maldan) ihtirâzdır. Zimmette hâsıl olan eşyâ, keyliyyât (veyâ mekîlât) tır, birbirine yakın olan adediyyâttır, dirhemler, dînârlar ve diğer tartılan şeyler gibi mevzûnâttır, ki kıyevmî ayn'larla karşılaştırılırlar. Mukâbil olsalar, semenin miktârının bilinmesi şart kılınmıştır.

Satılan şeyin niteliğinin bilinmesi de şart kılınmıştır. Meselâ satılan şeyin Buhâra veyâ Semerkand malı olması gibi. Çünkü bunları bilmemek, çekişmeye götürür ve akd, maksûddan uzak olur.

Satış, peşin (semen-i hâl) **ve veresiye semen ile sahîh olur.** Çünkü, **Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın:**

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ

«Allah, alış-verişi helâl kıldı.» (24) âyet-i kerîmesi mutlaktır. Resûlüllah (S.A.V.)'den rivâyet edildiğine göre: Kendisi, bir Yahûdîden veresiye bir giysi satın almış ve zırhını rehin bırakmıştır.

Müddetin belli olması gerekir. Çünkü müddette bilmemezlik, akdle vâcib olan teslîme mânidir. İmdi satıcı, müşterinin semeni yakın zamanda teslîmini ister. Müşteri de, semeni uzak zamanda teslîm etmek ister. **«Hidâye»** ve **«Kâfî»**'de ve **bu ikisinden başkasında da böyle denmiştir.**

Ben derim ki: Bunda işkâl vardır. Çünkü, Fukahânın dedikleri gibi, satışın nassı mutlaktır. Aklî delîl ile müddetin belli olmasını şart kılmak, mutlakı re'y ile takyîddir. Bu ise, sahîh değildir. Çünkü, Fıkıh Usûlünde anlatılmıştır ki: Mutlakı takyîd, neshdir; Kitâb'ın re'y ile neshi ise, câiz değildir.

Bu işkâlin savulması şununla mümkün olur: Nassın ıtlâkı ancak bizzat müddete bakaraktır. **Müddetin** (ecelin) **kendisi ise, bilinmekle** (ma'lûmiyyetle) **takyîd olunmaz.** Nitekim yakında, şartın muhayyerliğinde gelecektir ki; şâyet satıcı, «Şu şeyi sana müddet ile «Veresiye sattım.» veyâ «Müeccelen sattım.» dese, satış sahîh olur. Bu müddet yarım güne, üç güne veyâ bir aya sarf edilir. Bilinmek (ma'lûmiyyet) ile mukayyed olan, ancak müddetin vaktidir. Nass ise, müddetin vaktine bakarak mutlak değildir. İmdi, bundan dolayı ben; «Vakti bilinen.» dedim. Hattâ müddetin (ecelin) vaktini bilmese, satış fâsid olur. Hasâd vaktine kadar ve benzeri sözlerle satmak gibi. Bunun tahkîkı şudur: Satış, mutlaktır. Mutlak ise; zâta ârızdır. Sıfatlara ne nefy ve ne isbât ile ârız değildir. Satışın zâtı ve hakîkatı — nitekim bilirsin — malın mal ile değiş-tokuşu (mübâdelesi) dur. Semen, satışın mefhûmunda mu'teberdir ve te'cîl, semenin sıfatlarındandır. İmdi te'cîl, satışın sıfatlarından olur. Bundan dolayı, müeccel satış denir. İmdi, te'cîle bakarak, satış mutlak olur. Zannî delîl ile te'cîlin takyîdi câiz olmaz. Ecelin (müddetin) vaktini ta'yin ise, satışın sıfatlarından değildir. Belki onun sıfatına bir çeşit taalluku olan bir iş (emr) dir. Binâenaleyh, ona bakarak satış mutlak olmaz. Şu hâlde satışın re'y ile takyîdi câiz olur. Böylece, işkâl savulmuş olur. **Müddet bilindikden sonra eğer satıcı**

(24) Bk. Bakara sûresi; âyet : 275

ölürse, müddet bâtıl olmaz. Müşteri ölürse mal, **hâl olur.** Çünkü te'cîlin faydası, ticâret etmektir. Semen, malın üreyeninden verilir. Müddet verilen kimse ölünce, O'nun bıraktığı şey borcu ödemek için taayyün eder. Te'cîl fayda vermez. **Satıcı ticâret malını bir yıl müddetince vermeyip menetse, müşteri için ikinci yılın müddeti mu'teber olur.** Yâni bir kimse belli olmayan bir yıla kadar (semen-i müeccel ile) veresiye mal satın alsa ve onu (mebîi); satıcının menetmesi ile bir yıl geçinceye kadar teslîm almasa, müşteri için, teslîm aldıkdan sonra ikinci yılın müddeti mu'teberdir. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ); «Müşteri için ikinci yılın müddeti (eceli) yoktur.» **demişlerdir.**

Sıfatı zikredilmeyen mutlak semenle satış sahîh olur. Miktârı zikredilmeyen mutlak semenle, sahîh olmaz. Çünkü miktârın belirtilmesi, bildiğin şeyden dolayı, vâcibdir. Bu takdîrde (yâni sıfatı zikredilmeyen mutlak semenle yapılan) akd, ülkenin revâcda olan en geçerli parasına göredir. Çünkü o, örf olmuştur (müteârefdir). Eğer paralarda fazla geçerli bulunmaz; revâcda müsâvî olup, mâliyette farklı bulunurlarsa, semenin hangi çeşitten olduğu açıklanmadığı takdîrde satış fâsid olur. Çünkü bilmemezlik çekişmeye yol açar. Nitekim, daha önce geçti.

Ya da, revâc eşit olduğu gibi, mâliyet de eşit olursa ve birli (ühâdî), **ikili** (sünâî) **ve üçlü** (sülâsî) **gibi isimle muhtelif olurlar da; her birinin üzerine dirhem adı ıtlâk olunursa, satış sahîh olur.** Şöyle ki; birinciden, bire; ikinciden, ikiye ve üçüncüden, üçe dirhem adı ıtlâk olunur. Çünkü mâliyette ihtilâf bulunmayınca, çekişme olmaz. Cevâza mâni' olan da ihtilâftır. Her nev'iden takdîr edilen şeye sarf edilir. Meselâ; bir köleyi bin dirheme satsa, müşterinin birli (ühâdî) den, bin dirhem veyâ ikili (sünâî) den, ikibin dirhem veyâ üçlü (sülâsî) den, üçbin dirhemvermesi câizdir. **Bu, Kâfî'de zikredilendir. Hidâye sâhibi de,** — her ne kadar ibâresinde bir nev'î anlaşılmazlık varsa da — **bunu murâd etmiştir.**

İki nakd (altın ve gümüş) **müteayyin olmaz.** Gerek meskûk olsun, gerekse olmasın, nakd; işlenmemiş altın ve gümüşdür. **İmâdiyye'de bildirildiğine göre: Sahîh satışta geçerli mâdenî paralar ta'yîn edilse bile, ta'yîn kabûl etmezler.** Yâni iki âkid meselâ; bir dirhemi ta'yîn etseler, ondan sonra müşteri başka dirhemle onu değiştirmek istese, bize göre câiz olur. Satıcının i'tirâzı dinlenmez. **İmâm Şâfii'** (Rh.A.) **ye göre, iki nakd ta'yîn ile müteayyin olur.** Hattâ başka dirhem ile değiştirilmesi câiz olmaz. **Eğer teslîmden önce semen helâk olursa veyâ teslîmden sonra veyâ önce ona müstehık çıkarsa İmâm Şâfii'** (Rh.A.) **ye göre, satış bozulmuş olur.** Bize göre; **olmaz. Belki mislinin teslîmi istenir.**

Sahîh satışta demeye sebeb şudur: Çünkü **İmâdiyye'de** zikredildiğine göre; dirhemler ve dînârlar fâsid satışta asıldan teayyün ederler. Sahîh olduktan sonra bozulanda teayyün etmezler.

Birincinin sûreti şudur: Bir kimse, bir köle satar da semeni teslîm aldıktan sonra bu semenin hür bir kimsenin semeni olduğu meydana çıksa, yâhûd bir câriye satıp, kendisinin ümm-ü veledi olduğu anlaşılsa, semenin dirhemleri geri verilmesi için müteayyin olur. Çünkü bu kabz için, gasb hükmü vardır.

İkincisinin sûreti şudur: Bir kimse, bir köle satar da teslîmden önce ölürse, teslîm alınmış bedel bir rivâyette müteayyin olmaz. **Esah olan kavl budur.**

Satış, yiyecek maddesinde (taâmda) **de sahîhdir.** Yiyecek maddesi, buğday ve unudur. Çünkü taâm, örfen buğday ve unu ma'nâsında kullanılır. Yakında «Vekâlet Bölümü» nde açıklaması gelecektir.

Satış, tahıllarda (hubûb'da) **da sahîhdir.** Hubûb; mercimek, nohut ve bunların benzeri gibi buğday ile unundan başka tahıllardır.

Satış, mücâzefe (25) **yoluyla, yâni götürü olsa da, cinsi cinsine olmamak şartiyle sahîhdir.** Cüzâf, küzâf'ın Arabcalaştırılmışı (muarrebi) dır. **Çünkü, Resûlüllah** (S.A.V.) :

إِذَا اخْتَلَفَ النَّوْعَانِ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ

«Eğer iki nev'î muhtelif olursa, siz istediğiniz gibi satın.» buyurmuştur.

Cinsi, cinsine götürü satmak bunun hilâfınadır. Çünkü ribâ ihtimâli olduğu için, bu sahîh değildir.

Ölçülen ve tartılan şeylerin (mekîlâtın ve mevzûnâtın), **miktârı bilinmeyen muayyen bir kap veyâ taşla satışı sahîhdir.** Çünkü satışın sıhhatine mâni' olan şey, çekişmeye vardıran bilinmemezliktir. Burada ise, böyle bir şey yoktur. Çünkü, satılan şeyin teslîmi peşindir. Kab ve taşın helâk olması nâdirdir. **Selem, bunun aksinedir.** Çünkü, selemde teslîm sonra olur. Onda helâk, teslîmden önce nâdir değildir. Şu hâlde, çekişme meydana gelir. **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **dan rivâyet edilmiştir ki:** Satışın câiz olması; ölçek (mikyâl) kap ve benzeri gibi, doldurmakla hacmi büyümeyen ve artmayan şeylerden olduğuna göredir.

(25) **Cüzâf ve mücâzefe:** Götürü pazar demektir. Mecelle'nin 141 inci maddesinde de böyle ta'rîf edilmiştir.

Ama ölçek, zenbil ve benzeri gibi olursa, câiz değildir. Kezâ, taş ufalanırsa yâhûd salatalık (hıyâr) ve kavun gibi kurutulduğu zaman hafîfleyen bir şeyle satarsa, câiz olmaz.

Satış belli miktâr (müsemmâ) **da, o miktâr** — gerek bir olsun ve gerek daha çok olsun — **yığın hesâbıyla satılır da,** meselâ; **ölçeği veyâ iki ölçeği şu kadara diye bildirilirse, sahîh olur.** Yâni satıcı; «Şu buğday yığınının her bir ölçeğini veyâ iki ölçeğini veyâ üç ölçeğini sana şu kadara sattım.» dese, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre; ölçeklerin adedinde belirtilen miktar satış câiz olur. Geri kalanda câiz olmaz.** Ancak ölçeklerin hepsini belirtmekle (tesmiye) bütün yığın bilinerek, cehâlet ortadan kalkarsa, veyâ ayrılmadan önce o meclisde ölçülürse câiz olur. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ); **mutlaka câiz olur, demişlerdir.**

İki cinsten iki buğday yığınının satışı sahîh değildir. Yâni İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; **müsemmâ** (belirtilmiş) **olan miktârda iki yığının satışı, câiz değildir,** Meselâ biri buğday, diğeri arpa yığını gibi, ki her ölçeği veyâ her iki ölçeği şu kadara dese, bir ölçekte **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre; satış sahîh olmaz.** Çünkü, iki yığın farklıdır. **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, ikisinde de sahîh olur.**

«Muhît» ve **«İzâh»** da **zikredildiğine göre:** Akd, buğdaydan ve arpadan bir ölçek üzere, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, sahîh olur.** Yine **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, belirtilen** (müsemmâ olan) **miktârda satış; sürü gibi farklı şeylerde de sahîh değildir.** Sürüden murâd, koyun sürüsüdür. Koyunun tânesi; veyâ iki tânesi şu kadara, diye satmak câiz olmaz. **Çeşitli giysilere şâmil olan denk de, böyledir.** Her giysiyi veyâ iki tânesini şu kadara sattım dese, sahîh olmaz. Çünkü ba'zılarındaki fark, çekişmeye sebeb olan cehâleti gerektirir. **Yığın, bunun hilâfınadır.**

Her iki grubu, yâni satılanı ve semenini zikrederek; şu sürüyü sattım, bu yüzbin dirhemdir, veyâ şu dengi sattım, o on elbisedir, yüz dirhem eder, diyerek tafsilât vermese, yâni koyunun veyâ elbisenin tânesi şu kadardır, demese satış, farklı olsun, olmasın, satılan şey (mebî) ve semen bilindiği için, hepsinde icmâen sahîhdir. Eğer o yığını yüz ölçektir, diye yüz dirheme satar da yığın yüzden az çıkarsa, satış sahîhdir. Burada hüküm; her ölçek bir dirheme, diyerek her ölçek için semen tesmiye etmekle, etmemek arasında değişmez. Çünkü, ölçekler arasında fark yoktur. **Sayılabilen farklı şeyler** (adediyyât-ı mütefâvite) **bunun aksinedir.** Nitekim, yakında açıklanacaktır. Şu hâlde; müşteri az olan bu yığını ya semenden hissesiyle alır yâhûd akdi fesh eder. Yâni müşteri, iki şey arasında muhayyerdir. Çünkü, pazarlık (safka) (26) ayrıdır. Müşterinin mevcûda rızâsı tamâm değildir. Ya da yığın

(26) **Safka:** Satış sırasında, satışın kesinliğini bildirmek için elini karşısındakinin eline vurmak demektir. Akid ve satış anlamlarına da gelir.

yüz ölçekten daha çok bulunsa, fazlası satıcınındır, yüzü müşterinindir. Çünkü satış, muayyen miktâr üzere vâki olmuştur. O miktâr da mevcûddur. Akd sahîhdir. Miktâr vasf değildir, ki satışda dâhil olsun. Nitekim, giysinin satışında dâhil olduğu gibi. Şu hâlde fazlalık, satıcının olur.

Şâyet arşınla ölçülen (mezrû') **mal satılsa, o da yukarıda geçen gibidir.** Yâni mebîin ve semenin tümünü belirtip her zirâ' (27) veyâ iki zirâ' şu miktâra demese, satış sahîh olur. Eğer müşteri onu tamâm bulursa, muhayyer olmaksızın o tamâmı semenin hepsi ile alır. Eğer daha az bulursa, müşteri muhayyerdir. Dilerse, o azı, semenin hepsi ile alır veyâ terk eder. Çünkü ölçü, giyside vasfdır. Giysi için arazî nitelik ma'nâsında değil. **Belki Fukahânın ıstılâhında nitelik** (vasf), **bir şeyin tâbiî olup ondan ayrılmayanıdır.** Şâyet o nitelik, onda hâsıl olsa, giyecekde zirâ' ve evde binâ gibi her ne kadar nefsinde cevher ise de, onun güzelliğini artırır. Nitekim, daha önce **«Yemînler Bölümü»** nde geçti. Çünkü on zirâ' olan ve on dirheme eşit olan bir giysi; şâyet ondan bir zirâ' eksik olursa, dokuz dirheme eşit olmaz. **Ölçülen ve sayılan şeyler** (mekîlât ve adediyyât), **bunun aksinedir.** Çünkü onların ba'zısı, miktâr (kadr) ve asl diye adlandırılır ve diğer ba'zısına eklenmesi mecmû' için kemâl ifâde etmez. Çünkü on ölçek olan buğday, şâyet on dirheme eşit olsa; dokuz ölçeği, dokuz dirheme eşit olur. **Vasfın ve aslın tefsîrinde ihtilâf edilmiştir. Hepsi bizim zikrettiğimiz şeye râcidir.** Bu ma'nâya göre; **semenin vasfından bir şey, ona karşılık olmaz.** Hayvanın bacakları gibi. Ancak tenâvül ile maksûd olursa, olur. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir.

Müşteri, daha çok olanı satıcının muhayyerliği olmaksızın alır. Çünkü daha çok olmak (ekser), vasftır. Mebîi kusûrlu diye satıp, halbuki o satılan şeyin kusûrsuz çıkması gibi, olur. Eğer farklı olan şeyi (mütefâviti) satarsa, yine böyledir. Yâni mebî' ve semenin hepsini birden belirtip (tesmiye edip) tafsîlsiz satsa, satış tümünde sahîh olur. Şâyet mebî ve semen eşit olsalar; onlardan her biri bilindiği için, satış lâzım olur. Daha az ve daha çokda ise, satış sahîh değildir.

Gâyet'ül-Beyân'da, «İzâh» dan naklen denmiştir ki: «Şâyet satıcı, şu sürüyü elli baş hayvan olmak üzere, sana şu miktâra sattım.» dese veyâ «Şu yük dengini elli giysi olmak üzere, sana şu miktâra sattım.» dese, satış câiz olur. Çünkü mebî' ve semenin hepsi adını koymakla ma'lûm olmuştur. Şâyet satılan şey fazla veyâ eksik bulunsa satış fâsid olur. Çünkü fazlalığın üzerine akd vâki olmamıştır. Bu durumda,

(27) **Zirâ':** Dirsek ucundan orta parmağın ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsüdür. Türkçe'de buna «Arşın» denir. 75 - 90 santimetre arasında değişen şekilleri vardır.

sanki ellibir giysiden bir giysi satmış gibi olur. Bu ise farklı mechûl (mechûl-i mütefâvit) olduğu için fâsiddir. Eğer satılan şey eksik olursa, eksik olan giysinin hissesini indirmeye muhtâc olur. Bu da, bilinmez. Şu hâlde, yine fâsid olur. Değer yönünden çeşitli olan diğer şeylerin satılması da bunun gibidir. Şâyet ölçülen şeyin (mezrûun) satışında, mebîi ve semeni zikrettikden sonra her bir zirâ' bir dirheme, sözünü eklese, — yığın (subra) dan bahsetmemiştir. Çünkü yukarıda zikrettik ki; burada hüküm, bu kaydı zikretmekle etmemek arasında fark doğurmaz. Çünkü fark yoktur. — zikredilen şeyin hepsinde satış sahîh olur.

Eğer birinci sûrette müşteri, ölçülen mebîi daha az veyâ daha çok bulursa; daha az olanı daha az olan semen ile alır veyâ terk eder. Zîrâ vasf, her ne kadar tâbi olup semenden bir şeye karşılık olmaz ise de burada semen zikri ile ayırılmasiyle, asıl olmuştur. Çünkü Fukahâ: **«Şâyet, hakîkaten tenâvül ile maksûd olursa, vasf, semenden bir şeye karşılık olur.»** demişlerdir. Nitekim satıcı, sattığı kölenin elini, müşteri teslîm almazdan önce kesse; semenin yarısı düşer. Ya da satıcının hakkı için hükmen tenâvül maksûd olursa, meselâ müşteri yanında kusûr meydana gelirse böyledir. Veyâ Allah Teâlâ (C.C.) hakkı için tenâvül maksûd olursa; nitekim müşteri satılan giysiyi diktirdikden sonra kusûrunu görse, semenden düşürmeye, vaşfın semenden bir hissesi olur. Şâyet vasf, asl olur ve müşteri satılan şeyi eksik bulursa, muhayyerlik sâbit olur. Eğer dilerse eksiğini hissesi ile alır ve dilerse terk eder. Çünkü pazarlık, ayrıdır veyâ onda istenilen nitelik yoktur.

İkinci sûrette daha çoğu (ekseri) **daha çok semen ile alır veyâ satışı fesh eder.** Çünkü müşteri için, eğer onun için satılan şeyde fazlalık hâsıl olursa, o satılan şeye semenin fazlalığı lâzım olur. Nitekim, sebebi daha önce zikredildi. Bu durumda o, kendisine zarar karışan bir fayda olur. Müşteri muhayyer kılınır. Eğer satılan şeyi daha az semen ile alırsa, lâfzın gereği ile amel etmiş olmaz.

Musannıfın, birincide: «Veyâ terk eder.» **deyip, burada** «Veyâ fesh eder.» **demesine sebeb şudur:** Çünkü satılan şey birincide eksik olunca, mebî' bulunmamış ve hakîkaten satış mün'akid olmamıştır. **Ekalli, ekal** (yâni daha az olanı, daha az semen) **ile almak, teâtî** (28) **ile satış olur.**

---

(28) **Teâtî ile satmak :** Îcâb ve kabûlden asıl maksâd, iki tarafın rızâsıdır. Rızâ, kalbî bir şey olduğundan, îcâb ve kabûl buna delâlet eder. Bundan dolayı, bu rızâya delâlet eden teâtî (yâni **fiilî değiş - tokuş**) ile de bey' mün'akid olur, ki bu satışa **«Teâtî ile bey'»** denir. Bu satışa şöyle dört misâl verebiliriz :

a) Pazarlıksız ve lakırdısız olarak, müşteri akçeyi verip, fırıncı da O'na ekmeği verse, her iki taraftan fiilî alıp - verme tahakkuk etmiş ve bey' mün'akid olmuş olur.

İkincide satılan şey, fazlasiyle berâber bulunmuştur. O da, hakîkatte tâbi'dir. İmdi, gerisini sen düşün!

Şâyet müşteri ölçülen şeyi onbuçuk veyâ dokuzbuçuk zirâ' bulsa, birincide muhayyer olmaksızın, on ile alır. İkincide, muhayyerlikle dokuza alır. İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.) **demiştir ki:** Birinci fasılda müşteri o ölçülmüş şeyi (mezrû'u) muhayyerlik ile onbire alır. İkinci fasılda muhayyerlikle on'a alır. **İmâm Muhammed** (Rh.A.) **de demiştir ki:** Birinci fasılda, müşteri mebî'i muhayyerlik ile onbuçuğa alır. İkinci fasılda, muhayyerlik ile dokuzbuçuğa alır. Çünkü zirâ'ın dirhemle karşılanmasının zarûretindendir, ki zirâ'ın yarısı, dirhemin yarısına karşılık olur. İmdi, hükmü onun üzerine cârî olur. **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh. A.) **un delîli şudur:** Satıcı her zirâ'ı bir semen ile ayrı ayrı zikredince; her bir zirâ'ı, bir giysi menzîlesine indirmiştir. Halbuki, giysi eksilmiştir. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Zirâ', asılda vasfdır. Miktârın hükmünü şart ile alır. Şart ise, zirâ' ile kayıdlıdır. Şâyet zirâ' yok olursa, hüküm asl'a geri döner.

Ba'zıları demiştir ki: Yanları farklı olmayan kirbâs'da, (29), meşrût üzere ziyâde olan şey, müşteri için iyi ve hoş olmaz. Çünkü bez, bu takdîrde mevzûn gibidir. O vakit, fazlalık ona zarar vermez. O bezden zirâ'ın satışı câiz olur.

Eğer satıcı mezkûr kaydı, yâni her bir zirâ' bir dirheme kaydını eklerse, farklı (mütefâvit) **olanın satışında, daha az olanda miktâriyle sahîh olur ve muhayyer olur.** Çünkü satıcı, ondan her biri için semen beyân edince, onlardan her biri satılmış mal (mebî') olur. İmdi satış, mevcûd olan sayıda sahîh olur. Lâkin müşteri, satış pazarlığı ayrı yapıldığı için muhayyerdir. Daha çokda satış fâsid olur. Çünkü satılan şey fazla olunca, reddedilen farklıda cehâlet kalıp, çekişmeye yol açar.

---

b) Müşteri akçeyi verip karpuzu alsa, satıcı da görüp sussa, yalnız bir taraftan verme bulunmuş ve yine bey' mün'akid olmuş olur.

c) Müşteri, meselâ; buğday almak için satıcıya beş yüz kuruş verip ve «Şu buğdayı kaça satıyorsun » deyip, O da; «Kilesini yüz kuruşa» demesi üzerine müşteri, sustukdan sonra buğdayı istediğinde satıcı; «Yarın, veririm.» dese ve böylece aralarında îcâb ve kabûl bulunmayıp, yalnız müşteri semeni vermiş bulunsa, yine bey' mün'akid olur. Hattâ bilâhare buğdayın kilesi yüzelli kuruşa çıksa veyâ yetmiş kuruşa düşse, satıcı buğdayın kilesini yüz kuruşa vermekten, müşteri de almaktan kaçınamaz.

d) Müşteri, bir miktâr etin; «Şurasından bana, şu kadar kuruşluk kesip tartıver.» deyip, kasap da oradan kesip tartsa, kasabın bu fiili de bey'i mün'akid olur, artık bundan kaçınamaz.

(29) **Kirbâs:** Ham keten bezi veyâ pamuklu bez demektir. Çoğulu «**kerâbîs**» dir. Farsca'dan Arabca'ya geçmiş (muarreb) dir.

Bir evin yüz hissesinden on hissesini satmak, icmâen sahîhdir. Evden yüz zirâ'dan on zirâ'ını satmak; **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, sahîh olmaz.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **câizdir.**

Gâyet'ül-Beyân'da; Sadru'ş-Şehîd'den ve İmâm Attâbî' (Rh.A.) **den naklen zikredilmiştir ki:** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) in satışın cevâzını kabûl etmeleri ev yüz zirâ' (arşın) olduğu vakittedir. İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) in ta'lîllerinden de bu anlaşılır. Şöyle ki, **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ): «Çünkü on zirâ', yüz zirâ'dan evin onda biridir. Bu durumda, yüz hisseden on hisseye benzer.» demişlerdir. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre;** satış evin belli bir miktârı üzere vâki' olmuştur, müşâ' üzere vâki' değildir. Çünkü zirâ', aslında bir tahtanın adıdır, ki onunla ölçülür. Burada zirâ' ile ölçülen şeye istiâre olunmuştur. O da, muayyendir, müşâ' değildir. Çünkü müşâ'ın zirâ' ile ölçülmesi tasavvur olunmaz. İmdi, zirâ' ile ölçülen şey kasdedilince, o şey muayyendir, lâkin yeri mechûl olduğundan akd bâtıl olur.

İki giysinin ikisi de herevî olmak üzere satılır da, biri mervî çıkarsa, her ne kadar tümün semenini beyân etmiş olsa da, sahîh olmaz. Çünkü satıcı, mervîde kabûlü, herevîde akdin cevâzına şart kılmıştır. Yok olan bir şeyin kabûlünü akdde şart kılmak ise, akdi ifsâd eder.

★ ★

فَصْلٌ

ALIM - SATIMLA İLGİLİ BA'ZI ASILLAR HAKKINDA BİR FASIL

Ma'lûm olsun ki, bu fasılda bir takım asılların açıklaması vardır. **Birincisi şudur ki: Örfen mebî'** (satılan mal) **ismini kapsayan şeyin hepsi, her ne kadar açıkça zikredilmese de, satışda dâhil olur. İkincisi: İttisâl-i karâr ile mebîa muttasıl olan şeyin hepsi, satışda dâhil olduğu hâlde, mebîa tâbidir ve zikredilen gibi olmayan tâbi değildir.**

Fukahâ demişlerdir ki: Kulun sonunculukla tafsîl etmesi için konulan şey, ittisâl-i karâr değildir ve kulun sonunculukla tafsîl etmesi için konulmayan şey de, ittisâl-i karârdır. **Üçüncüsü: Bu iki kısımdan olmayan şey; eğer mebîin hukûkundan ve merâfikından** (1) **olursa, satışta, o hukûkun ve faydaların zikri ile dâhil olur. Eğer o şey, mebîin hukûkundan ve faydalarından olmazsa, satışda dâhil olmaz.** İmdi, bu böyle kararlaşınca, **biz deriz ki:** Evin bütün hakkı ve müştemilâtı ile satın alınmasında, üstündeki kat dâhil değildir. Ya da, o evde olan veyâ o evden olan her az ve çoğun hepsiyle denilirse, üst kat dâhil olmaz. Çünkü ev (beyt), içinde gecelenen şeyin adıdır. Ulv (yâni üst kat), onun mislidir. Bir şey, mislini kendine tâbi kılmaz. Şu hâlde, onda dâhil olmaz; ancak açıkca söylemekle (tansîs) olur.

Menzilin ulvü (üst kat), **menzilin satın alınmasiyle de dâhil olmaz, ancak mezkûr kayd ile dâhil olur.** Çünkü menzil, dâr ile beyt arasında bir isimdir. Zîrâ onda süknânın faydaları, onda hayvanların menzili bulunmadığı için, bir nev'î kusûrla hâsıl olur. İmdi dâra benzerliği olup hukûkun zikri sırasında tebaan onda üst kat dâhil olur ve beyte

---

(1) **Merâfık :** Lûgatta, **mirfek'in çoğulu olup, dirsek ma'nâsınadır.** Istılâhda, **bir şeyin tamamlayıcılarından, müştemilâtından olup, kendisine ihtiyâc görülen şeyler, fayda demektir.** Bir evin, su yolları gibi.

benzerliği olduğu için üst kat, ta'yîn ve açıklama (tansîs) olmaksızın beytte dâhil olmaz.

Ulv (üst kat), **binâ ve dârın kapısına muttasıl olan galak** (2) **m anahtarı, evi** (dârı) **satın almada dâhil olur. Ayrı olan, dâhil olmaz. O da, kilit** (kufl) **dir.** Çünkü kilit ve kilidin anahtarı, bu kayd ile dâhil olmazlar. **Helâ, dârın satın alınmasında, bu kaydı zikretmeksizin dârın hudûdu ile dâhil olur.** Üst katın dâhil olmasının sebebine gelince; **çünkü dâr, üzerini hudûd çevreleyen şeyin adıdır ve üst kat da, o dârdandır.** Kezâ, binâ dahî ondandır. **Anahtara gelince; bitişik olan kilit, ondan cüzdür. Anahtar, kilidin satışında tesmiyesiz dâhil olur.** Çünkü, ondan cüz gibidir. Kilitten, ancak anahtarla faydalanılır. Kilit (kufl) ve onun anahtarı dâhil olmaz. **Binâya muttasıl olan merdiven, gerekse ağaçdan olsun dâhil olur. Bitişik olmayan merdiven, dâhil olmaz.** Sedir, merdiven gibidir. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Evin (dârın) **satılmasında; gölgelik** (zulle), **yol, sudan nasib** (şirb) (3) **ve sel yatağı** (mesîl) **dâhil olmaz. Ancak, zikredilmiş kayd ile dâhil olur.** Gölgeliğin dâhil olmamasına gelince; çünkü gölgelik yolun boşluğu üzere binâ edilmiştir. Şu hâlde, yolun hükmünü alır. Yol, su hissesi (şirb hakkı) ve su arkı hudûddan hâric oldukları için dâhil olmazlar. Lâkin bunlar haklardandır. Bunlar, hakların zikredilmesiyle dâhil olurlar ve bunları zikretmeksizin icârede dâhil olurlar. Çünkü icâre, intifâ için mün'akid olur. İntifâ ise, ancak in'ikâd ile hâsıl olur. Satış, bunun aksinedir. Çünkü, ba'zan ticâret için olur.

Dârın satışında ağaç, her ne kadar tesmiye olunmasa da dâhil olur. Arâzînin satın alınmasında ekin ancak tesmiye ile dâhil olur. Çünkü ağaç, yerinde durduğu için arâzîye bitişiktir. Şu hâlde, binâya benzer. Ekin ise, ayırılmak için arâzîye bitişiktir. Şu hâlde o, evde olan eşyâya benzer.

Ağacın satın alınmasında meyve dchil olmaz. Çünkü bitişme (ittisâl), her ne kadar yaradılışdan olsa da; kesip koparmak içindir, sürekli kalmak için değildir. Bu durumda meyve, ekin gibidir. **Ancak ağaçta olan şeyin hepsi veyâ o ağaçtan olan şeyin hepsi ile satın alınırsa dâhil olur.** Çünkü, bu takdîrde ağacın meyvesi satılan şey (mebî') den olur. Ağacın hukûkuyla dâhil olmaz. Çünkü meyve, ağacın hukûkundan değildir. **Ekilen şeyin, sebze** (bakl) (4) **olmasından önce satılması sahîh**

(2) **Galak :** Kapıya takılan kilittir, ki anahtarla kilitlenir ve açılır.

(3) **Şirb hakkı :** Genel veyâ özel bir ırmaktan bir tarlayı, bağı veyâ bahçeyi veyâ hayvanları sulamak için zamânı veyâ miktârı ma'lûm, muayyen nasîbdir.

(4) **Bakl :** Her çeşit sebzeye «bakl» adı verilir. Lâkin ba'zı yerlerde sebzelerin iyisi, yenecek durumda olanı demektir.

olmaz. Çünkü ekilen şey (zer'), kendisiyle faydalanılan bir şey değildir ve arza tâbidir. Bu durumda, nitelik (vasf) gibi olur. Şu hâlde, ekilen şeyi ayırmakla onun üzerine akd yapmak câiz olmaz. **Eğer sebzeyi idrâk vaktine kadar terk etmek üzere satarsa, câiz olmaz. Kezâ yaş yonca ve sebzeler de bu minvâl üzeredir.** Eğer satın alınan şeyin tahliyesi şart kılındı ise; sebze oldukdan sonra satmak (bey'), sahîh olur. Yâni, kesip biçmekle veyâ üzerine hayvanını salıverip yedirmekle, sebze yerini tahliyeyi şart kıldı ise; bu takdîrde satış sahîh olur. Çünkü şart, akdin gereğidir. Onu ifsâd etmez.

Muktezî bulunduğu ve engel bulunmadığı için hissesini ortağına satmak, mutlaka yâni, gerek hasâd zamanına erişsin, gerekse erişmesin câiz olur. Çünkü satıcı, ortağına nazaran asıl gibidir. Zîrâ, ikisinin mülkü karışmıştır. **Eğer hasâd vaktine kadar müşteri ekileni bozmazsa, ortağından başkasına, ondan izinsiz satması da câiz olur.** Çünkü, bu takdîrde cevâza dönüşür. Nitekim, evin çatısından kirişi satıp hattâ onu çıkartıp teslîm edinceye kadar satışı fesh etmese, câiz olduğu gibi. **Şâyet ekilen şey ve yer ortak olsa, ortağın biri yarısını, ekilenin yarısiyle berâber ortağına veyâ yabancıya, ortağının rızâsı olmaksızın satsa, câiz olur ve müşteri satıcının yerine geçer.** Sonra, yeri satmadan ekinin yarısını satmanın câiz olmaması şu yerdedir ki; kendisi için orada karar hakkı vardır. Meselâ; kendi mülküne ekmiştir. Fakat, gâsıb gibi, zirâatte tecâvüzkâr olursa, ekilen şeyin yarısını satmak câiz olur. **Hulâsa'da da böyle denmiştir.** Kezâ münferid olduğu hâlde, ekilen şeyin hepsini satsa, eğer hasâd vaktine kadar bozulmazsa, zikredilen gibi satış câiz olur. Çünkü, bu takdîrde fesâd ortadan kalkar.

Bir kimse karnında inci olan balığı satsa, inci satışda dâhil olmaz. Yâni bir kimse, karnında inci olan bir balık avlasa, balığa ve karnındaki inciye mâlik olur. Çünkü ikisinin üzerine mâlikiyet sâbit olmuştur. Eğer balığı satarsa, inci balığın satışında dâhil olmaz. Çünkü inci, balığın cüzlerinden değildir. **Hidâye ve Kâfî'de** «Mâden (Rikâz) Bâbı» **nda böyle zikredilmiştir.**

Buğdayın, başağında satılması sahîhdir. Bakla (bâkıllâ) nın, (5) başağında satılması da câizdir. **Pirinç ve susamı, birinci kabuğunda iken satmak sahîhdir. Ceviz, bâdem ve fıstık da, zikredilen gibidir. İmâm Şâfiî** (Rh.A.); «Zikredilenlerin hepsi câiz olmaz.» **demiştir. İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **nin, başağın satılmasında iki kavli vardır.** Bize göre, **zikredilenlerin hepsinin satılması** (bey'i) **câiz olur. İmâm Şâfiî'** (Rh.A.)

(5) **Bâkıllâ:** Bâkıllâ veyâ bâkılâ, baklagillerden yurdumuzun her tarafında ekimi yapılan bir bitki; sebzedir. Tâzesi ve kurusu yenir.

nin delîli şudur: Ma'kûdun aleyh, yâni buğday, menfaati olmayan şeyle örtülüdür. Bu durumda, kuyumcu toprağına benzemiştir. Yâni cinsi ile satıldığında, altın ve gümüş ile karışmış toprağa benzemiştir. **Bizim delîlimiz; Nebî-i Ekrem'** (S.A.V.) **den rivâyet edilen şu hadîsdir: Resûlüllah** (S.A.V.), hurmanın kızarmadıkca satılmasını yasakladı ve başağın ağarmadıkca ve âfetten emîn olmadıkca satılmasından nehy etti. Bir şeyin gâyeden sonra olan hükmü, gâyenin önceki hükmünün aksinedir.

İnâye adlı kitâbın sâhibi, kitâbında şöyle demiştir: «Bu, söz götürür. Çünkü bu, gâyenin mefhûmu ile istidlâldir. (Hanefîlere göre, bu istidlâl makbûl değildir). Evlâ olan nehy kavlîle istidlâl etmektir. Zîrâ nehy, meşrûiyyeti gerektirir.» **Ben derim ki:** Bu da, söz götürür. Çünkü şer'î fiillerden nehy iktizâ eden meşrûiyyet, vasfın meşrûiyyetinin yokluğu ile berâber — bu ise fesâdın aynıdır — aslın meşrûiyyetidir. İmdi delîl, müddeânın (iddiâ edilen şeyin) aksini ifâde eder. Çünkü müddeâ, satışın sıhhatidir. Delîl ise, satışın fesâdını ifâde eder. Belki doğru olan: Nehy ile istidlâl, **Mecma' sâhibinin Bedâyi'de:** «Gâye, bize göre işâret kabîlindendir, mefhûm kabîlinden değildir.» sözüne yâhûd **Telvîh sâhibinin** muâraza ve tercîh bahsinde: «Gâyenin mefhûmu müttefakun aleyhdir.» sözüne mebnîdir, denilmekdir.

Kemâle ermese bile meyve satmak sahîhdir. Çünkü meyve, hâlen yâhûd ilerde mütekavvim (kıymeti hâiz) maldır. (6) Şâyet müşteri, meyveyi mutlak satın alsa veyâ toplamak şartiyle satın alsa, toplaması lâzım gelir.

Meyvenin, satış hâlinde ağaç üzerinde bırakılmasının şart kılınması, satışı ifsâd eder. Çünkü bu bırakma şartı, akdin iktizâ etmediği bir şarttır. Onda, müşteri için fayda vardır. Satıcı, satılan şeyin semenini düşük kaliteli veyâ kalp (züyûf) bulsa, satıcının, malı geri alıp semenle onu habs etmek hakkı yoktur. Yâni bir kimse semenle mal sattıkda; o satıcı için, semenini alıncaya kadar malı habs etmek (alıkoymak) hakkı vardır. Eğer satıcı malı müşteriye teslîm etti ise, habs etmekde hakkı bâtıl olur ve satıcının malı geri almak hakkı yoktur. Satıcının, ancak semeni istemek hakkı vardır. Eğer satıcı semeni

(6) **Mütekavvim mal** (Mâl-i mütekavvim): **İki anlamda kullanılır.** Biri, **yararlanılması mubâh olan şeydir.** Diğeri de, **ihrâz edilmiş mal demektir.**

İhrâz: Mâliki olmayan mubâh bir şeyi meşrû' sûrette ele geçirmek anlamındadır. **Mütekavvim ise;** lûgatta, **zî-kıymet** (kıymet sâhibi) **demektir.** Meselâ: **«Besmele»** ile kesilmiş koyunun eti, şer'an mubâh olduğundan bir mütekavvim maldır. Denizdeki balık, havadaki kuş ise, gayr-i muhrez bulundukca; gayr-i mütekavvim olup, bunlar avlanılmakla ihrâz olunduğu zaman birer mütekavvim mal olur.

teslîm alıp; satılan malı (mebî'i) teslîm ettikden sonra semeni düşük kaliteli veyâ kalp (züyûf) buldu ise, geri istemek hakkı yoktur. Ancak o, hakkını isteyebilir. **İmâm Züfer** (Rh.A.), **«Satıcı, malı geri alabilir.» demiştir.**

Satıcı, hâlis yerine kalp (züyûf) **parayı teslîm alsa; yâni satıcının başka bir kimsede dirhemleri olup, hâlis zannı ile kalp olanı alıp harcasa, sonra o teslîm aldığı dirhemlerin kalp veyâ düşük kaliteli olduğunu öğrense, eğer o kalp veyâ düşük kaliteli** (züyûf) **paralar duruyorsa, onu geri verir ve hâlisini alır.** Eğer o kalp paralar durmuyorsa, gerek helâk olmuş (hâlike) ve gerekse helâk edilmiş (müstehleke) olsun geri verilmez ve geri de alınmaz. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.); «Kalpın (züyûfun) benzerini geri verip, hâlisi alır. Çünkü, ribâ lâzım geldiği için eksilen farkı almak (noksân ile rücû') bâtıldır. Rızâsı olmadığı için, paraların hâlis olmasındaki hakkını ibtâle sebeb yoktur. Fâide; satıcı ile müşterinin ta'yîn ettiklerindedir» **demiştir.**

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) **in delîli şudur:** Borcu ödemek, hakkının cinsini teslîm almakla hâsıl olur. Öğrendikden sonra onun hakkı. o hükmü bozmaktadır. O ise imkânsızdır. Hüküm giyen şey, helâk olmuştur.

Musannıfın, kalp veyâ kalitesi düşük (züyûf) **demesine sebeb şudur:** Çünkü o dirhemler; kurşun veyâ içi bakır, dışı gümüş kaplama olsa, ittifâkla geri verilir. **Yine, musannıfın** «sonra öğrense» **demesine sebeb;** çünkü, eğer teslîm aldığı sırada; o dirhemlerin içi bakır, dışı gümüş kaplama olduğunu bilirse, hakkı sâkıt olur.

Bir kimse, bir şey satın alıp ve onu teslîm alsa ve semenini peşin vermezden önce müflisen ölse; satıcı, alacaklılar (garîmler) **ile eşit olur.** Yâni bir kimse, bir şey satın alıp o şeyi teslîm alsa ve semenini peşin vermese ve o kimse müflis olarak ölse, satıcı diğer alacaklılar ile eşit olur. O şeyi, alacaklılar aralarında taksîm ederler. Satıcı, ona diğer alacaklılardan daha haklı olmaz. **İmâm Şâfii'** (Rh.A.) **ye göre; satıcı, diğer alacaklılardan daha haklı** (ehak) **olur.**

Musannıfın «onu teslîm alsa» **demesine sebeb; eğer müşteri, onu teslîm almasa; satıcı o şeye ittifâkla daha haklı olacağı içindir.**

★ ★

بَابُ خِيَارِ الشَّرْطِ وَالتَّعْيِينِ

ŞARTIN MUHAYYERLİĞİ VE TA'YİN BÂBI

Bil ki; satış ba'zı kere lâzım, ba'zı kere de gayr-i lâzım olur. **Lâzım; şartları bulundukdan sonra kendisinde muhayyerlik olmayan satıştır. Gayr-i lâzım; kendisinde muhayyerlik olan satıştır.** Lâzım olan satış; daha kuvvetli olduğu için musannıf onu önce anlatıp, ondan sonra şart muhayyerliğini (1) ve ta'yîni zikretmiştir. **Birincisi,** yâni şart muhayyerliği ile, akdi yapanın asıl akdi kabûlü ile reddi arasında muhayyer olmasını murâd eylemiştir. **İkincisi,** yâni ta'yîn (2) ile iki şeyin veyâ üç şeyin birini, her hangisini dilerse ta'yîn etmek üzere satın almayı murâd eylemiştir. Bu ikisini, diğer muhayyerlikler (hıyârât) üzerine takdîm etmiştir. Çünkü bunlar (şart muhayyerliği ve ta'yîn), hükmün ibtidâsını menederler. Musannıf, ondan sonra görme muhayyerliğini zikretmiştir. Çünkü o, hükmün tamâmını meneder. Ayb muhayyerliğini (3) ertelemiştir. Çünkü ayb muhayyerliği, hükmün lüzûmunu meneder.

Şart muhayyerliği bir kaç çeşittir.

Birinci çeşit, ittifâkla fâsiddir. Nitekim müşteri; «Ben, muhayyer olmak üzere satın aldım.», «Ben, bir kaç gün muhayyer olmak üzere satın aldım.» **yâhûd** «Ebeden muhayyer olmak üzere satın aldım.» **dese, ittifâkla fâsid olur.**

---

(1) **Şart muhayyerliği** (Hıyâr-ı şart): Âkitlerden birinin veyâ her birinin, akdi muayyen bir müddet içinde fesh veyâ icâzetle infâz edebilmek husûsunda muhayyer olmasıdır.

(2) **Ta'yîn:** Bu da bir çeşit muhayyerliktir. **Kıyemiyyâttan olan ve bahâları ayrı ayrı beyân edilen iki veyâ üç şeyden dilediğini müşterinin almak veyâ dilediğini satıcının vermek üzere muhayyer olması, demektir.**

(3) Bu muhayyerlik çeşitlerinin açıklamaları ileride kendi bâblarında gelecektir.

İkinci çeşit, ittifakla câizdir. Bu çeşit; «Ben bu şeyi üç güne kadar ve üç günden daha az muhayyer olmak üzere satın aldım.» **demesidir.**

Üçüncü çeşit, ihtilâflı (muhtelefun fîh) **dır. Bu,** «Ben, bu şeyi bir aya veyâ iki aya kadar muhayyer olmak üzere satın aldım.» **demesidir.** Bu çeşit, **İmâm A'zam, İmâm Züfer ve İmâm Şâfiî'** (Rh. Aleyhim) **ye göre fâsiddir.** İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **câizdir.**

Şart muhayyerliği; satan ve satın alan için, yâni ikisinden her biri için berâber câizdir. İkisi de râzı olmadıkları müddetce, satış bulunmaz. Alan ve satanın ikisinden biri ve ikisinden başkası için üç güne kadar yâni üç günün sonuna kadar câizdir. Çünkü, **Resûlüllah** (S.A.V.), **Hıbbân b. Munkız'** (R.A.) **a:**

إِذَا بَايَعْتَ فَقُلْ لَا خِلَابَةَ وَلِيَ الْخِيَارُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ

«Satış yaptığın zaman; hîle yok! Benim için üç gün muhayyerlik olacak, de!» buyurmuştur. **Bu hadîs ile istidlâlin vechi şudur:** Muhayyerlik şartı, akdin muktezâsına aykırıdır. O da lüzûmdur. İmdi, akdi bozar. Lâkin, satmak ve satın almakda, muhayyerliğe delâlet eden bu nass ile kıyâsın hılâfına, «Satış yaptım!» lâfzıyle (delâlet ile) cevâz vermiştir. **Nassda mezkûr müddet** — ki üç gündür — **o müddet üzerine münhasır kalır. Üç günden fazlası câiz görülmemiştir. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ); «Şâyet belli bir müddet belirtirse câiz olur.» **demişlerdir.**

Eğer üç günden fazlaya muhayyer olan kimse; akdden sonra üç günde muhayyer olmayı câiz görürse, müfsid yerleşmeden ortadan kalktığı için satış, câiz olur.

Şâyet bir kimse, üç güne kadar semeni ödemezse, satış olmamak üzere satın alsa, sahîh olur. Üç günden fazla müddette ödemek üzere satın alırsa, sahîh olmaz. Ancak eğer üç günde semeni öderse, sahîh olur.

Fukahâ' demişlerdir ki: Çünkü bunda, muhayyerliği şart koşmak ma'nâsı vardır. Çünkü ödemenin (nakdin) bulunmaması katında, satışın münfesih olmasına mecbûr eden (götüren) hâcet, feshde mümâtale (4) den sakınarak şartın muhayyerliğine mülhak olur.

(4) **Mümâtale:** Borcu, borcun vâdesini bugün, yarın diye uzatıp ertelemektir. Böyle hareket eden bir borçluya, **«Medyûn-i mümâtil»** denir. Borcunu ödemeye gücü yettiği hâlde erteleyip, duran kimse demektir.

Ben derim ki: Bunun zâhiri üzere şu i'tirâz vârid olur. Biliyorsun ki; şart muhayyerliği hakkında vârid olan nass, kıyâsa muhâliftir. **Usûl Kitaplarında anlatılmıştır ki, kıyâsın hılâfına sâbit olan bir şeye, başkası kıyâs edilmez.**

Bu i'tirâz, şöyle savulur: Usûl Kitaplarında anlatılan; hafî kıyâsın (5) hılâfına sâbit olan bir şeye, celî kıyâsın (6) câiz olmamasıdır. Çünkü yine, Usûl Kitaplarında; kıyâsın hılâfına, nassın delâleti ve istihsân yoluyla sâbit olan hükmün başkasına ilhâkının cevâzı da takrîr olunmuştur. İstihsân yolu, hafî kıyâsdır. Burada, ikisinden her biri muhtemeldir. Nitekim, düşünen kimseye gizli değildir!

Satılan şey (mebî'), **satıcının muhayyerliği ile mülkünden çıkmaz.** Çünkü, bu sebebin tamâmı, rızâlaşmak iledir ve muhayyerlik ile tamâm olmaz. Bundan dolayı satıcı, satılmış olan köleyi âzâd etse, geçerli olur. Her ne kadar satıcının izni ile teslîm alsa da, müşteri onda tasarrufa mâlik olmaz. Eğer müşteri satılan şeyi teslîm alıp; muhayyerlik müddetinde satılan şey elinde helâk olursa, satılan şeyin kıymetini öder. Çünkü helâkla, satış bozulmuştur. Çünkü satılan şey, mevkûf idi. Mahal olmaksızın geçerlilik yoktur. Şu hâlde müşterinin elinde, satın alma pazarlığı ile kalır. Bunda, kıymet vardır. Eğer satıcının elinde helâk olursa, onun hesâbına helâk olur ve satış münfesih olup, müşteri üzerine bir şey lâzım gelmez. Nitekim, mutlak satışda olduğu gibi.

Satılan şey (mebî') **satıcının mülkünden müşterinin muhayyer olmasiyle çıkar.** Yâni muhayyerlik yalnız müşteri için olsa, muhayyerliğin kalkmasiyle satıcının tarafında satış lâzım olduğu için, satılan şey satıcının mülkünden çıkar.

Şâyet satılan şey müşterinin yanında helâk olsa, kıymetini öder. Çünkü helâk, ayb mukaddimesinden hâlî olmaz. Yakında açıklaması gelecektir ki, müşteri mebî'e kusûr (ayb) (7) katsa, geri vermek mümkün olmaz. Geri vermek mümkün olmayınca, akd lâzım ve satış tamâm olur. Şu hâlde, tesmiye olunan kıymet lâzım gelir. **Muhayyerliğin satıcıya âid olması, bunun aksinedir.** Çünkü, muhayyerlik satıcı için olup satılan şey helâk olsa, satış mevkûftur. Nitekim, daha önce geçti. Şu hâlde, kıymet lâzım gelir.

---

(5) **Hafî** (kapalı) **kıyâs:** İstihsân, demektir. **İstihsân ise;** zâhir kıyâsın hükmünü bırakıp, te'sîr bakımından daha kuvvetli olan gizli (hafî) kıyâsı kabûl etme prensibidir.

(6) **Celî** (açık) **kıyâs:** Bir şeyde sâbit olan hükmün benzerini -o hükmün ictihâdî illetini taşıması bakımından- diğer bir şeyde de bir re'y ve ictihâd sonucu olarak izhâr etmektir.

(7) **Ayb:** Eksiklik, bir malın değerini düşüren kusûr, demektir.

Müşteri, satılan şeye (mebî'e) **mâlik olmaz. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ); **«Müşteri satılan şeye mâlik olur.»** demişlerdir. **Çünkü satılan şey, satıcının mülkünden çıkmıştır.** İmdi, eğer müşterinin mülküne girmese, o satılan şey mâliksiz bir mülk olur. Şerîatta ise, bunun benzeri yoktur. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Semen, müşterinin mülkünden çıkmamıştır. Şâyet satılan şey müşterinin mülküne girse; değiş-tokuş (muâveze) ile hükm yönünden, bir şahsın mülkünde iki bedel toplanmış olur. Bunun, şerîatta benzeri yoktur. **İmdi, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın bu sözü tercih edilip, muhayyerlik ancak müşteriye nazaran meşrû kılınmıştır, denilmiştir. Tâ ki düşünüp, taşınıp maslahat** (8) **üzere vâkıf olsun!** Eğer satılan şey, müşterinin mülküne girerse, çok def'a müşterinin lehine değil, aleyhine olur. Meselâ; satılan köle, satın alanın yakını olmakla, O'nun üzerine âzâd edilmiş olur.

Satılan şeye (mebî'e) **müşterinin temellükü bulunmadığına dâir bir kaç fer'î mes'ele vardır:**

Birincisi: Şâyet müşteri karısını satın alsa, nikâhı bâkî kalır. Çünkü, nikâhı ortadan kaldıran mülk-ü yemîn yoktur.

İkincisi: Müşteri muhayyerlikle satın aldığı (köle olan) karısı ile cinsî ilişkide bulunsa, o kadının reddetmesi câizdir. Çünkü, cimâ' nikâhladır; mülk-ü yemîn ile değildir, ki geri vermek mümkün olmasın. Ancak kadın bikr (9) olup, satın alan O'nu cimâ' ederse, geri veremez. Çünkü, bikri kusûrlamıştır. Bunun, reddi (yâni geri verebilme hakkını) ibtâl ettiği yakında açıklanacaktır.

Üçüncüsü şudur: Müşteri muhayyerlik ile, yakınını, yâni zî-rahm-i mahremini (10) satın alsa, muhayyerlik müddetinde müşteri üzere âzâd edilmiş olmaz. Çünkü, muhayyerlik müddeti içinde mülk yoktur. Âzâd ise, mülk üzerine mürettebdir.

Dördüncüsü: Kezâ, «Eğer bir köleye mâlik olursam, o köle hürdür.» diyen kimse, muhayyerlik ile bir köle satın alsa, yine O'nun üzerine âzâd edilmiş olmaz. Çünkü, şartın vukûu yoktur.

---

(8) **Maslahat:** Bir işin salâhına, hayriyetine götüren ve sebeb olan şeydir. Karşıtı; **«Mefsedet»** dir.

Maslahat; Maslahat-ı Dîniyye, Maslahat-ı Dünyeviyye, Maslahat-ı Zarûrîye, Maslahat-ı hâcibe, Maslahat-ı Tahsiniye, Maslahat-ı Mürsele, Maslahat-ı Mu'tebere ve Maslahat-ı Merdûde kısımlarına ayrılır.

(9) **Bikr:** Kocaya varmamış olan kızdır. Çoğulu **«Ebkâr»** dır. Bikr, hakîkî ve hükmî kısımlarına ayrılır.

(10) **Zî-rahm:** Lûgatta, **mutlaka karâbet sâhibi,** demektir. Istılâhda: **«Terikeden sülüs, rubu' gibi belirli payı olmayan ve terikeyi asabadan olmak sıfatıyle ihrâz etmeyen her hangi karîb»** demektir. Mahrem ise; **karâbetten dolayı nikâhı harâm olan kimsedir.**

Beşincisi: Satın alınan câriyenin muhayyerlik müddetinde hayzı, istibrâdan sayılmaz. Çünkü istibrâ, ancak mülkün sübûtundan sonra vâcib olur. Halbuki mülk, sâbit değildir.

Altmcısı: Muhayyerlikle satın alınan câriye geri verilse, satıcı üzere istibrâ lâzım gelmez. Çünkü O'na müşteri mâlik olmadı, ki mülk yenilenip istibrâ vâcib olsun.

Yedincisi: Muhayyerlik müddetinde nikâhla çocuk doğuran câriye, müşterinin ümm-ü veledi olmaz. Yâni bir kimse, câriye olan karısını muhayyerlik ile satın aldıkda, muhayyerlik müddetinde satıcının elinde (yed'inde) çocuk doğursa, müşterinin ümm-ü veledi olmaz. Şu hâlde, geri vermeye mâlik olur. Satıcının elinde dememize sebeb şudur: Çünkü o câriye, eğer müşteri elinde çocuk doğursa, satış lâzım olur ve muhayyerlik bâtıl olur. Çünkü doğurmak, kusûrdur.

Sekizincisi: Eğer müşteri, satıcının izni ile mebî'i teslîm alıp onu satıcının yanına emânet koydu ise; muhayyerlik ile satın alınan mebî', satıcı hesâbına helâk olur. Çünkü mülk bulunmadığı için, mebî'i satıcıya geri vermekle müşterinin teslîm alması (kabzı) ortadan kalkmıştır.

Dokuzuncusu: Me'zûn bir köle, muhayyerlik ile bir şey satın alıp ve muhayyerlik müddetinde satıcı, mebî'in semeninden ibrâ (11) etse, me'zûn kölenin muhayyerliği bâkî kalır. Yâni me'zûn bir köle muhayyerlik ile bir şey satın alsa ve o şeyin semeninden satıcısı; muhayyerlik müddetinde ibrâ etse, kölenin muhayyerliği bâkî kalır. Çünkü me'zûn köle, muhayyerlik sebebi ile satılan şeye mâlik olmayınca, onun muhayyerlik müddetinde mebî'i geri vermesi temellükden kaçınma olur. Me'zûn için, temellükün velâyeti vardır. Çünkü, O'na bir şey hîbe edilse, kabûl etmemek için velâyeti vardır.

Onuncusu: Bir Zimmî, eğer İslâm Dînini kabûl ederse, O'nun Zimmîden muhayyerlik ile şarâb satın alması bâtıl olur. Çünkü Zimmî müşteri İslâmı kabûl ederse, muhayyerliğini düşürdüğü için Müslüman olarak şarâbı temellük etmesi câiz olmaz.

Kendisine muhayyerlik sâbit olan kimse, ister satıcı, ister müşteri veyâ ecnebi olsun, satışı fesh etmek hakkı vardır. Eğer câiz görmek isterse, câiz de görebilir. Sâhibinin bilgisi ve haberi olmaksızın izin verir, ama onun bilgisi olmadan bozamaz. Velev ki, gâib olsun. **İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Şâfiî** (Rh. Aleyhimâ); **sâhibinin bilgisi olmaksızın, izin**

(11) **İbrâ:** Bir kimseyi, bir da'vâdan, bir hakdan berî kılmak, onun hakkında da'vâda, hak talebinde bulunmakdan vazgeçmektir.

verdiği gibi, onun bozmak hakkı da vardır, demişlerdir. **Bir de; cevâz veren kimseye, sâhibi tarafından musallat olunmuştur.** Bundan dolayı, satışa vekîl olan kimse gibi rızâsı şart değildir. Çünkü vekîlin, tevkîl olunduğu şeyde, müvekkilin haberi olmaksızın tasarruf etmek yetkisi vardır. Çünkü vekîl, müvekkil tarafından musallattır.

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) **in delilleri: Satış akdini bozmak, başkasının hakkında ref'** (ortadan kaldırmak) **ile tasarruftur ve zarardan hâlî olmaz.** Çünkü muhayyerlik, eğer satıcı için olursa, müşterinin akdin tamâmına i'timâd etmesi câiz olur. İmdi, onda mutasarrıf olur. **Bu takdîrde, mebî'in helâk olmasiyle kıymeti, müşteri ödemesi gerekir. Eğer muhayyerlik müşteri için ise, satıcının malı için başka bir müşteri aramaması câizdir.** Bu, bir çeşit zarardır. İmdi, kendisi için muhayyerlik olmayanın bilmesi (ilmi) üzere mütevakkıf olur. Vekîlin azli gibi. **İzin vermek** (icâzet), **bunun aksinedir.** Çünkü, izinde ilzâm (12) yoktur. Halbuki izin, icâzete muvâfıktır. **Biz, muhayyerlik hakkı olan kimsenin, mucîz olmayan kimse tarafından akdi bozmaya musallat kılınmasını kabûl etmeyiz.** Nasıl kabûl edelim ki; mucîz olmayan kimsenin kendisi akdi bozmaya mâlik olmaz. **Ancak akd, gayr-i lâzım olduğu için bozabilir.**

Buna, şöyle muâraza (13) **edilmiştir:** Sizin zikrettiğiniz zarârı ilzâm mes'elesi; her ne kadar bilmenin şart kılınması üzere delâlet ederse de ve lâkin bizim katımızda, iştirâtı (şart kılmayı) nefy eden şey vardır. O da, kendisi için muhayyerlik olan kimse; eğer tek başına akdi bozmadı ise, çok def'a kendisi için muhayyerlik olmayan kimse müddet geçinceye kadar gizlenmiş olup, satış lâzım gelir.

Buna şöyle cevâb verilmiştir: Muhayyerlik, kaybolmasından korktuğu için kefîl tutmakla istîsâkı (yâni, işi sağlama bağlamayı) terk etmek bakımından kendisine râzı olunmuş bir zarardır ve eğer kendisi için muhayyerlik olan kimse akdi bozarsa; şâyet diğeri muhayyerlik müddetinde bozulduğunu bilirse, bozulduğu hakkında bilgi hâsıl olduğu için akd bozulmuş olur. Eğer diğeri akdin bozulduğunu muhayyerlik müddetinde öğrenip bilmezse, belki muhayyerlik müddetinden sonra öğrenirse, feshden önce müddeti geçtiği için, satış akdi tamâm olur.

---

(12) **İlzâm:** Hâkimin bir husûsa hükm etmesidir. Müddeâ - aleyh'in ikrârı üzerine, aleyhine verilen hükme, «ilzâm» denmesi yaygındır ki, bununla müddeâ - aleyh, mahkûmûn - aleyh olmuş olur.

(13) **Muâraza:** Hasmın ileri sürdüğü delîle taarruz etmeyip; yalnız bu delîlin muktezâsına aykırı, nâkızını müsbit diğer bir delîl ileri sürmektir. Şöyleki: İki delîlden biri, bir şeyin meselâ; câiz olduğunu, diğeri de câiz olmadığını isbâtlasa, bir muâraza meydana gelmiş olur.

Şart muhayyerliği (hıyâr-ı şart) **mîrâs olmaz.** Yâni satış akdi, sağ iken mûrisin feshi ile münfesih olduğu gibi, vârisin fesh etmesiyle münfesih olmaz. İmdi, muhayyerlik satıcının olup ölse, müşteri satılan şeye mâlik olur. **Satanın vârisi, müşteriyle çekişemez.** Şâyet muhayyerlik müşterinin olup ölse, müşteri satılan şeye mâlik olup, satanın vârisi müşteriyle çekişemez. **Şâyet muhayyerlik müşterinin olup ölse, müşterinin vârisi muhayyersiz mebî'e mâlik olur.**

İmdi, eğer **«Vâris nasıl mâlik olur? Halbuki mûris mâlik olmadı.»** denilirse, **cevâben deriz ki:** Mülkü mûcib olan akd, mûrisin hakkında mevcûd idi. Lâkin, muhayyerlik mâni' oldu. Muhayyerlik, vâris hakkında bâtıl olunca, mülkü mûcib eseri zâhir olur. İmdi gerisini sen düşün! **İmâm Şâfiî** (Rh.A.); **«Muhayyerlik mîrâs olur.»** demiştir. Çünkü şart muhayyerliği, satış hukûkundan bir haktır. Ayb muhayyerliği (14) ve ta'yîn muhayyerliği gibi.

Hanefîyye ile Şâfiîyye Fakîhleri icmâ' etmişlerdir ki; şâyet aleyhinde muhayyerlik olan kimse ölse — o da, kendisi için muhayyerlik olmayan kimsedir — **muhayyerlik bâkî kalır.**

Bizim delîlimiz şudur: Mîrâs (irs), **intikâl kabûl eden şeydedir. Muhayyerlik ise, ancak istemek** (meşîet) **ve dilemek** (irâde) **dir.** Halbuki hıyâr-ı ayb ve ta'yînde, mîrâs (irs) yoktur. Nitekim, yakında sebebi ve delîli gelecektir.

Zikredilen şart muhayyerliği gibi, görme muhayyerliği (hıyâr-ı rûyet) **de mîrâs olmaz.** Çünkü görme muhayyerliği de, ancak istemek ve dilemektir. Hattâ müşteri görmezden önce ölse, kendisi için olduğu gibi, vârisleri için de gördükden sonra red hakkı yoktur.

Ta'yîn muhayyerliği de, zikredilen sebebden dolayı mîrâs olmaz. Belki, ibtidâen vâris için sâbit olur. Çünkü mülkü, başkasının mülkü ile karışmıştır. **Muhayyerlik bâtıl olunca, satış lâzım ve tamâm olur.**

Ayb muhayyerliği de, mîrâs olmaz. Belki mûris satılan şeye (mebî'e) sâlimen müstehık olur. Kezâ mûrisin yerine geçtiği için, vâris de müstehık olur. Bundan dolayı vâris için muhayyerlik, teslîmden önce satıcının elinde kusûrlanmış olan şeyde, mûrisin ölümünden sonra sâbit olur. Her ne kadar mûris için sâbit olmazsa da, vâris için sâbit olur.

Satıcı ile müşteriden biri, ikisinden başka bir kimseye muhayyer-

(14) **Ayb muhayyerliği** (Hıyâr-ı ayb): Bir şeyde mevcûd olan bir kusûrun akdden sonra zuhûrundan dolayı âkitlerden biri için sâbit olan muhayyerliktir. Mutlak sûrette satılan bir malın zuhûr eden kadîm aybından (yâni, satıcı elinde iken mevcûd olan kusûrundan) dolayı müşteri için sâbit olan muhayyerlik gibi.

liği şart etse, câiz olur. Satıcı, müşteri ve o başka kimseden her hangisi izin verir veyâ bozarsa, istihsânen, **satış sahîh olur.** Kıyâs, **sahîh olmamak idi. İmâm Züfer'** (Rh.A.) **in sözü de budur. Çünkü muhayyerlik, akdin ahkâmındandır.** İmdi semen gibi, başkası için iştirâtı (şart kılınması) sahîh olmaz. **İstihsânın vechi şudur:** Âkidden başkası için muhayyerlik, âkidden niyâbetle (15) sâbit olur. Muhayyerlik, âkid için iktizâen takdîm edilir. O başkası, âkidin tasarrufunu doğrulamak için, âkidden nâib kılınır. Böyle olunca, asıldan ve nâibden her biri için muhayyerlik sâbit olur.

Asıl ve nâibden birinin izin vermesi ve diğerinin bozması hâlinde, birincisi (yâni asıl) **evlâdır.** Çünkü asıl, kendisine başkasının ortak olmadığı bir zamanda bulunmuştur. **Mâiyyette, yâni ikisinden iki söz berâber çıkması hâlinde;** bir rivâyette, **âkidin tasarrufu mu'teber olur. Çünkü nâib, tasarrufu âkidden alır.** Diğer bir rivâyette de; **bozanın tasarrufu mu'teber olur.** Çünkü mecâza, akdi bozma (nakz) lâhik olur, bozulana (menkûza) ise, izin verme (icâzet) lâhik olmaz. **Şâyet akdi bozma ve akde izin verme bir araya gelse, bozma evlâdır.** Nitekim hür kadının nikâhı, câriyenin nikâhiyle bir araya geldiği vakitte, hür kadının nikâhı evlâ olduğu gibi. Çünkü, câriyenin nikâhı üzere i'tirâz vârid olur. Aksi, yâni hür kadının nikâhı üzerine i'tirâz vârid olmaz. **Bir de: İhtiyât bundadır. Çünkü fesh, müşteri üzerine hürmet** (harâm olmayı) **gerektirir, izin verme** (icâzet) **ise mubâh olmayı** (ibâhat) **gerektirir.** Harâm kılan, mubâh kılana tercih edilir.

Bir kimse, iki köleyi, ikisinden birinde muhayyerlik olmakla satsa; eğer semeni tafsîl edip (belirtip) **ve muhayyerlik mahallini ta'yîn etti ise, akd sahîh olur.** Eğer semeni tafsîl etmeyip ve muhayyerlik mahallini ta'yîn etmedi ise, sahîh olmaz. **Bu mes'ele dört vech üzeredir:**

Birincisi: Semeni tafsîl etmeyip ve kendisinde muhayyerlik bulunan köleyi ta'yîn etmemektir. Bu akd, fâsiddir. Çünkü satılan şey ve semen ma'lûm değildir. Zîrâ kendisinde muhayyerlik olan köle, akdden hâric gibidir. Çünkü akd, muhayyerlik ile berâber hüküm hakkında mün'akid olmaz. İmdi ikisinden biri, akdde dâhil olup, bâkî kalır. Halbuki, o ikisinden biri bilinmemektir.

İkinci vech şudur: Satıcı, semeni tafsîl edip ve kendisinde muhayyerlik olan köleyi ta'yîn etmesidir. Satılan şey (mebî') **ve semen ma'lûm oldukları için ve kendisinde muhayyerlik olan kölede akd makbûl olduğu için, her ne kadar diğerinde akdin mün'akid olması için muhayyerlik şart olsa da, bu akd câizdir. Lâkin o şart, akdi ifsâd edici de-**

(15) **Nâib** (Niyâbet): Nâib, **vekîl,** demektir. Niyâbet ise, vekîllikdir.

ğildir. Çünkü o şart, satış için mahaldir. Kınn ile müdebberi bir araya getirmek gibi.

Üçüncü vech şudur: Semeni belirtip (tafsîl edip), **kendisinde muhayyerlik olan köleyi belirtmemek** (ta'yîn etmemek) **tir.**

Dördüncü vech şudur: Semeni belirtmeyip, kendisinde muhayyerlik olan köleyi belirtmek (ta'yîn etmek) **tir.** Satılan şey (mebî') veyâ semen bilinmediği için akd, her ikisinde de fâsiddir.

Şâyet bir kimse, keylî (ölçekle satılan) **veyâ veznî** (tartıyla satılan) **bir şeyi veyâ bir köleyi; yarısında muhayyerlik olmak üzere satın alsa, gerek semeni belirtsin** (tafsîl etsin), **gerekse belirtmesin bu akd sahîh olur.** Çünkü, bir tek şeyin yarısı farklı olmaz. Kıymeti de kendisi gibi farklı olmaz. Eğer bütününün semeni ma'lûm olursa, yarısının semeni de ma'lûm olur. Satılan şey (mebî') ise, ma'lûmdur (bilinmektedir). Zîrâ şüyû', cevâzı menetmez. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Dörtten aşağı (az) **olan şeyde ta'yîn sahîh olur. Bu, ta'yîn muhayyerliği** (hıyâr-ı ta'yîn) **dir. Yâni,** iki giysinin her hangisini dilerse; onu, on dirhem ile almak üzere satın alsa, câiz olur. Üç giysi olursa, yine böyledir. **İstihsânen, ta'yîn sahîh olur. Eğer giysi dört olursa, fâsid olur. Bu fâsid olmak, külde kıyâsdır. Çünkü satılan şey** (mebî'), **bilinmemektedir.** Bu söz, **İmâm Züfer** (Rh.A.) **ve İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **nin sözüdür. İstihsânın vechi şudur: Ta'yîn muhayyerliği, muhayyerliğin şartı ma'nâsındadır. Çünkü muhayyerlik şartında cevâz, en uygun ve en iyi olanı seçmesi için, düşünmeye ihtiyâc olduğundandır.** Bununla berâber, akdin muktezâsına muhâliftir. Onun için burada, yâni ta'yîn muhayyerliğinde, kendisine güveneceği veyâ satılan şeyi (mebî') kendisine satın alacak bir kimse seçmeye muhtâc olur. İhtiyâcı gidermek için, bu vech üzere satış câiz görülür. **Bilmemezliğin** (cehâletin) **fesâdı gerektirmesi, ancak çekişmeye** (nizâa) **yol açtığı vakittedir. Muhayyerlik müşteri için kılınsa, çekişmeye yol açmaz.** Çünkü emir, ona havâle (müfevvazan ileyh) olur. İmdi hangisini dilerse onu seçip, diğerini reddeder. Ceyyidi (iyi olanı), redîi (düşük olanı) ve vasatı (orta nitelikde olanı) kapsadığı için, ihtiyâc üç ile giderilir. Dörtte çekişme bulunmasa da, ihtiyâc da yoktur. Bu ruhsat (16) ise, ihtiyâc ve çekişmenin

---

(16) **Ruhsat: Kulların özürlerine mebnî kendilerine bir kolaylık ve müsâade olmak üzere ikinci derecede meşrû kılınan şeydir.** Yolculuk (sefer) hâlinde Ramazan orucunun tutulmaması gibi.

Zorlanmış bir adamın, başkasının malını telef etmesi de bu çeşittendir ki, bu durumda, bu itlâf hakkında şer'î bir ruhsat bulunmuş olur. **Bir olayda azîmet ile ruhsat bir araya gelince, azîmet yolunu seçmek bir takvâ belirtisidir.**

Azîmet ise; kulların özürlerine mebnî olmaksızın ibtidâen meşrû kılınan şeydir.

(nizâın) ikisiyle kâimdir. İmdi, biri ile ruhsat hâsıl olmaz. **Sonra, ba'zı Fukahâ':** «Bu akdde şart muhayyerliği olması şart kılınır.» **Ba'zıları;** «Şart kılınmaz.» **demişlerdir.** Şart muhayyerliği zikredilmeyince; **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre; ta'yîn muhayyerliğinin üç gün ile tevkîti** (yâni, üç günlük vakit ta'yîni) **mutlaka lâzımdır.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre; **belli bir müddet ile tevkîti** (yâni, vakit ta'yîn edilmesi) **gerekir.**

İki kimse muhayyerlik ile satın alıp biri râzı olsa, diğeri onu red edemez. Yâni iki adam, bir köleyi üç gün muhayyer olmak üzere satın alsa, imdi biri râzı olup diğeri râzı olmasa, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre; diğerinin o köleyi geri verme hakkı yoktur.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ), **«Diğeri, geri verir.»** demişlerdir.. **Kusûr muhayyerliği de öyledir.** Yâni iki kimse, bir köle satın alsa, kölenin kusûru ortaya çıkıp, biri râzı diğeri râzı olmasa, hüküm zikredilen gibidir. **Görme muhayyerliği de böyledir.** Yâni iki kimse, görmeden bir şey satın alıp biri gördükde râzı olup diğeri râzı olmasa, hüküm yukarıda geçen gibidir. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **bunda da ayrı görüştedir. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **in delîli şudur:** O iki kimse için muhayyerliğin isbâtı, ikisinden her birine isbâtdır. Çünkü muhayyerlik, aldatmayı yok etmek için meşrû olmuştur. İkisinden her biri, kendisinden aldanmayı defetmeye muhtâcdırlar. Eğer muhayyerlik, diğerinin, kendi muhayyerliğini ibtâl ile bâtıl olsa, maksûdu hâsıl olmayıp, bu sebeble ona zarar dokunur.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **m delîli şudur:** Meşrût, ikisinin muhayyerliğidir. Yoksa ikisinden her birinin ayrı ve tek başına muhayyerliği değildir. Şu hâlde ikisinden biri red ile münferid olmaz (yâni, tek başına red edemez).

Ben derim ki: Bunun tahkîki şudur: Muhayyerlik bir tasarruftur, ki onda reye muhtâc olunur. Satış, hul' ve bunların benzerleri gibi. Böyle olan her şey iki adama havâle edilirse, onlardan hiç biri müstakil hareket edemez. Vekâlet gibi. Çünkü müvekkil, iki adamı satışa ve benzerine vekîl etse; o iki vekîlin biri, diğeri olmaksızın tasarrufa kâdir olamaz. Çünkü müvekkil, onların ikisinin reyine râzı olmuştur. Yoksa, birinin reyine değil. **İvazsız, karısının talâkına tevkîl veyâ emâneti geri vermeye veyâ bunların benzerine tevkîl, zikredilenin aksinedir.** Çünkü talâka tevkîl, reye muhtâc değildir. Belki sâdece tâbir ve ifâdeden ibârettir. Bu husûsda, vekîllerden birinin ve ikisinin sözü ve ifâdesi müsâvîdir.

Kendisinde muhayyerlik şart kılınan evin yanında satılan bir evi

şuf'a (17) **ile alan kimse, şart muhayyerliğini ibtâl eder. O da, satın alınan** (müşterât) **evdir.** Yâni bir kimse, üç gün muhayyer olmak üzere bir ev satın alsa, o evin yanında bir ev satılsa; birinci evi muhayyer satın alan kimse şuf'a ile o satılan evi alsa, imdi onun alınması birinci ev için rızâdır. Çünkü şuf'ayı istemek, evde mülkü seçtiğine delildir. Zîrâ şuf'a ile almanın sâbit olması, araya girenin (dahîlin) zararını savmak içindir. Halbuki o savmak, mülkün dâim olmasiyle olur. İmdi, muhayyerliğin düşmesinin bundan önce olmasını tazammun eder. Mülk, satın alma vaktinden istinâd ile sâbit olur. İmdi böylece, cevâzın sâbit olduğu meydana çıkar. **Görme muhayyerliği bunun aksinedir ki, bir kimse bir ev satın alıp ve o evi görmese ve onun yanında bir ev satıldıkda şuf'a ile onu alsa, o kimsenin birinci evi görme muhayyerliği ile red etmek hakkı vardır.** Şâyet evi satışa çıkarsa, zikredildiği gibi görme muhayyerliği bâtıl olmaz. Şartın muhayyerliği bâtıl olur. Çünkü o kimse, «Şartı ibtâl ettim.» dese, muhayyerlik düşer. Eğer, «Görme muhayyerliğini ibtâl ettim.» dese, bâtıl olmaz. Çünkü onun sübûtu, görmek üzere mevkûftur. Yakında açıklaması gelecektir. **Gâyet'ül-Beyân'da da böyle denmiştir.**

Yine, kendisinde muhayyerlik şart kılınan şeyin, meselâ, (satılan kölenin) **elini kesmek gibi giderilmesi mümkün olmayan bir kusûrla kusûrlanması, şartın muhayyerliğini ibtâl eder.** Bu takdirde geri vermek imkânsız, (mümteni') olur. Hattâ satılan şey hastalanıp ve o hastalık ortadan kalksa, geri verilmesi câiz olur. **Şart muhayyerliğini, muhayyerlik müddetinin geçmesi de ibtâl eder. Çünkü muhayyerlik, onun için ancak o müddette sâbitdir.** Meselâ, mukadder vakitte muhayyer bir kadın gibi (yâni, kendisini boşamaya muhayyer kılınan kadın gibi). O muhayyer kadın için, müddet geçtikden sonra muhayyerlik kalmaz. **Şart muhayyerliğini, zikredilen gibi fesh edilmeyen bir tasarruf dahî ibtâl eder. Âzâd ve tedbîr gibi.** Yâni muhayyer olmak üzere satın aldığı köleyi âzâd veyâ müdebber etmekle muhayyerlik bâtıl olur. Veyâ ancak mülkde helâl olan bir tasarrufla da muhayyerlik bâtıl olur. Meselâ; cinsî ilişkide bulunmak, öpmek ve şehvetle dokunmak gibi. Ya da,

---

(17) **Şuf'a** «Şefi'» kelimesinden alınmıştır. Şefi' kelimesi lûgatta tek'in zıddı olan, çift anlamına gelir. Katmak ve toplamak anlamına da gelir. Bazı âlimler, şefâatten alınmıştır, demişlerdir. Çünkü bununla, şefâat eden ile hakkında şefâat olunan kimse birleşmiş olur. Nitekim Peygamberin (S.A.V.) şefâati ile günâhkârlar, âbidler zümresine katılıp onlar ile çift bulunmuş olacaktır.

Istılâhda ise : Satılan veyâ ivaz şartıyle hîbe edilen bir akârı veyâ o hükümde olan bir malı müşteriye veyâ kendisine hîbe edilene her kaça mâl olmuş ise, o miktâr ile müşteriden veyâ satıcısından veyâ mevhûbun lehden cebren alıp temellük etmektir. Böylece şuf'a sâhibi, malı mülküne katmış olur.

bir tasarruf, ki ancak mülkde geçerli olur. Meselâ; muhayyer satın aldığı şeyi satmak, rehn koymak, kirâya vermek ve hîbe etmek gibi. Çünkü bunlardan her biri mülkü seçmenin ve onun kalıp devâm etmesini istemenin delîlidir.

Muhayyer satın aldığı giysiyi bir kere giymek veyâ hayvana bir kere binmek ve bunların benzerleri, şart muhayyerliğini ibtâl etmez. Çünkü giymek ve binmek ile müşteri sınamış ve denemiş olur. İmdi bu, istibkâya (yâni, malın kendisinde kalıp devâm etmesini istediğine) delâlet etmez.

Bir kimse ertesi güne kadar muhayyerlik ile bir şeyi satın alsa, ertesi günde de muhayyer olur. İmdi bu günde muhayyer olduğu gibi, ertesi günde de muhayyer olur. **Kezâ öğleye ve geceye varıncaya kadar deyip muhayyer satın alsa,** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **öğle ve gece dâhil olur.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **öğle ve gece dâhil olmaz.** Çünkü, ertesi gün ve onun benzeri gâye kılınmıştır. Gâye (sınır) ise, mugayyâ (sınırlanan) da dâhil olmaz. Orucda, gece dâhil olmadığı gibi. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Gâye, şâyet hükmü, gâyeye uzatmak için olsa, gâye mugayyâda dâhil olmaz. Orucda, gece dâhil olmadığı gibi. Çünkü oruc, bir sâatin (belirli bir vaktin) orucunu da kapsar. Geceye kadar, denildiği vakit, hüküm gâyenin yerine kadar uzatılır. Şâyet gâyenin ötesini (mâverâsını) çıkarmak için olsa, gâyenin yeri dâhil olduğu hâlde kalır. Nitekim, dirseklerde olduğu gibi. Çünkü kolların mutlak söylenmesi, koltuk altlarını da dâhil eder. Gâyenin zikredilmesi, gâyenin ötesini hükümden çıkarmak içindir. Bu takdîrde gâyenin yeri, dâhil kalır. Burada muhayyerlik ile olmak üzere iktisâr olunsa, muhayyerlik müebbeden sâbit olur. İmdi satış, fâsid olup gâye, ötesini (mâverâsını) ıskât eder. **Te'cîl bunun aksinedir ki, şâyet satıcı Ramazân'a kadar müeccel** (veresiye) **satsa, Ramazân dâhil olmaz.** Mutlak te'cîl yapsa; «Sana, müeccelen (veresiye) sattım.» deyip ve vakit zikretmese, müddet (ecel) müebbed olmaz. Belki yarım güne veyâ üç güne veyâ bir aya sarf olunur ve bir ay olmak üzere fetvâ verilir. İmdi gâye, hükmü gâyeye uzatmak için olur. Bu takdîrde hükümde dâhil değildir.

Muhayyerlikde söz, münkirindir. Yâni, iki âkid muhayyerliğin şart kılınmasında anlaşmazlığa düşseler, zâhir rivâyette söz, yemîniyle berâber muhayyerliği inkâr edenindir. Çünkü muhayyerlik, ancak şartla sâbit olur. Şu hâlde muhayyerlik ârızî şeylerden (avârızdan) dir. Bu durumda söz, «Muhayyerlik yoktur.» diyenindir. Müddet (ecel) da'vâsmda olduğu gibi.

Muhayyerlik müddetinin geçmesinde anlaşmazlığa düşseler, söz

münkirindir. Çünkü onlar, muhayyerliğin sübûtu üzere birbirlerini doğrulamışlardır. Bundan sonra, ikisinden biri müddetin geçmesiyle muhayyerliğinin düştüğünü iddiâ etmiştir. Bu durumda söz, münkirindir.

Yine şartın ziyâdeliğinde ihtilâf etseler, yâni muhayyerliğin miktârında ihtilâf etseler; söz, iki vaktin en kısasını iddiâ eden kimsenindir. Çünkü diğeri, şart olan muhayyerlik müddetinin daha uzun olduğunu iddiâ etmektedir, öbürü ise bunu inkâr etmektedir.

Bir kimse, bir köleyi ekmekci veyâ kâtib olması şartiyle satın alsa, ve O'nu şartın aksine bulsa, O'nu semeniyle alır veyâ terk eder. Çünkü şart, kölede istenen niteliktir. İmdi, akdde şart ile müstehak olur. Bundan sonra, o istenen niteliğin bulunmaması muhayyerlik îcâb eder. Çünkü müşteri onsuz, o köleye râzı değildir. Bunun açıklaması şudur: Şart koşulan bu niteliğin kölede bulunmaması, kölenin, kendisine ekmekci ve kâtib denecek kadar, ekmekçilik etmeye ve yazı yazmaya kâdir olmamasiyledir. Bu takdîrde, köleyi semenin tümü ile kabûl etmek ile O'nu geri vermek arasında muhayyer kılınır. Şâyet geri verilmesini sebeblerden bir sebeb menetmezse, meselâ; sütlü olmak veyâ sağılır olmak üzere koyun satın alıp, bu niteliğin bulunmaması gibi. Zikredilen sebeblerden dolayı müşteri muhayyer olur.

Koyunun gebe olması veyâ bir rıtl (18) **sütü sağılması şartiyle satın alınması, zikredilenin aksinedir. Akdi ifsâd eder** (bozar). Çünkü bu, nitelik kabîlinden değildir. Belki, fâsid şart kabîlindendir. Zîrâ, koyunun gebe olması ve bir rıtl sütü çıkacağı gerçekten bilinmez.

Bir kimse muhayyerlikle bir câriye satın alıp, «Satın aldığım câriye budur.» **deyip, O'nun yerine başka câriye geri verse, bu nedenle satıcı ile müşteri çekişip, satıcı;** «Bu câriyeyi değiştirdin, sattığım câriye bu değildir.» **deyip ve müşteri de değiştirdiğini inkâr etse; satıcının delîli de olmasa, söz yemîniyle müşterinindir.**

Satıcının geri verilen câriyeyi cimâ etmesi câizdir. Çünkü müşteri Onu geri verince, o semenle satıcının câriyeyi temlîkine râzı olur. Şu hâlde, satıcının da temellük etmesi câizdir. **Vâkıât'da da, böyle denmiştir.**

★ ★

(18) **Rıtl:** 130 dirhemlik bir ağırlık ölçüsüdür. 437.45 gramdır.

بَابُ خِيَارِ الرُّؤْيَةِ

GÖRME MUHAYYERLİĞİ BÂBI

Satıcının ve müşterinin görmedikleri şeyi satma ve satın almaları câizdir. Yâni bir adamın, görmediği bir şeye mâlik olup onu satması câizdir. Meselâ; O'na mîrâs kalan mal gibi. **Kezâ, bir adamın görmediği bir şeyi satın alması da câizdir.**

Nitekim, rivâyet edilmiştir ki; **Hz. Osman** (R.A.), **Talha b. Abdullah'** (R.A.) **a Basra'da olan bir yerini** (arzını) **satmış.** Bunun üzerine ba'zı kimseler, Talha' (R.A.) ya; **«Sen, aldandın.»** demişler. Talha (R.A.) da, **«Benim için muhayyerlik vardır. Çünkü ben, görmediğim şeyi satın aldım.»** demiştir.

Hz. Osman' (R.A.) a da; **«Sen, aldandın.»** denildi. Hz. Osman (R.A.) da, **«Benim için muhayyerlik vardır. Çünkü ben, görmediğim şeyi sattım.»** demiş, bunun üzerine, **Cübeyr b. Mut'im' (R.A.) i aralarında hakem ta'yîn etmişler.** Cübeyr; Talha (R.A.) için muhayyerlik bulunduğuna hükmetmiş. **Bu hüküm, Sahâbe'nin** (Allah Teâlâ (C.C.), onların hepsinden râzı olsun) **huzûrunda vâki olmuştur.**

Zeytin, tulumda; buğday, çuvallarda; inci, hokkada ve giysi yen içinde ve câriyenin yüzü peçeli olmakla görülmeyen mebî', gerek meclisde hâzır olsun — satıcı ile alıcı mebî'in satıcının mülkünde mevcûd olduğunda ittifâk edip müşteri mebî'den bir şey görmese — **gerekse satılan şey meclisde bulunmayıp mebî'in cinsinden başka bir şey olmayan yer işâret etsin, satış câiz olur.** Yâni o işâret edilen yerde satılan şeyin (mebî'in) adıyla adlandırılan mebî'den başkası olmazsa, satış câiz olur. **Müşteri satılan şeyi gördükde, O'nun için muhayyerlik vardır. Eğer dilerse alır, dilerse almaz.** İmâm Şâfiî (Rh.A.);**«Müşteri, satılan şeyi görmediği zaman, satılan şey bilinmediği için akd sahîh olmaz.»** demiştir.

Bizim delîlimiz şudur: Satışı tecvîz eden umûmâtta, yâni genel nasslarda görme kaydı yoktur. Onun üzerine, görme kaydı eklenmez. **Çünkü görme kaydını eklemek, nesh etmek gibidir. Resûlüllah'** (S.A.V.) **den şöyle dediği rivâyet edilmiştir:**

مَنِ اشْتَرَى شَيْئًا لَمْ يَرَهُ فَلَهُ الْخِيَارُ إِذَا رَآهُ

«Bir kimse görmediği şeyi satın alsa; o şeyi gördükde, onun için muhayyerlik vardır.»

Bir de; satılan şeyin bilinmemesi ancak çekişmeye vardırırsa o zaman, satışı ifsâd eder. Meselâ; bir sürü koyundan, bir koyunun satılması gibi. **Şâyet çekişmeye vardırmazsa, satış fâsid olmaz.** Buğday yığınından bir ölçeğin (kafîzin) satılması gibi. Görmekle meydana gelen bilmemezlik, çekişmeye vardırmaz. Çünkü satılan şey müşteriye uygun gelmezse, müşteri onu (mebî'i) geri verir. Kendisine işâret edilip, görülmüş olan şeyde niteliğin bilinmemesi gibi olur. Meselâ; müşteri, bir giysi satın alıp arşın sayısını bilmese, her ne kadar görmezden önce râzı olsa da — yâni müşteri satılan şeyi görmezden önce râzı oldum deyip, sonra görse — onun reddetme hakkı vardır. Çünkü muhayyerliğin sübûtu, görmeye bağlanmıştır. **Nitekim, bizim rivâyet ettiğimiz Hadîs'e göre, görmezden önce muhayyerlik sâbit olmaz. Fakîhler böyle demişlerdir.**

Ben, «Bu, söz götürür.» **derim.** Şöyle ki: Evvelâ; Fıkıh Usûlü kitaplarında tekarrur ettiğine göre; kendisine şart edâtı dâhil olan her şey şart olmak îcâb etmez. Şu ma'nâya ki, bir şeyin mevcûdiyeti ona bağlı olur. Hattâ o şartın yok olmasiyle, meşrûtun yok olması (ortadan kalkması) lâzım gelir.

Sâniyen; bu delîl, şartın mefhûmu ile istidlâldir. Halbuki biz, buna kâil değiliz.

Uygun olan vech, şöyle denilmesidir: Şâyet akd, görmezden önce rızâ ile lâzım gelse, ondan muhayyerliğin imtinâi lâzım gelir. Halbuki muhayyerlik, nass ile sâbittir. İmdi, onun ibtâline götüren şey de bâtıldır.

Satıcı için, görme muhayyerliği yoktur. Nitekim, daha önce Cübeyr b. Mut'im' (R.A.) in hükmünde geçti. **Onun, belli bir vakti yoktur.** Çünkü Hadîs-i Şerîf, müşteri için mutlak muhayyerlik ile vârid olmuştur.

İmdi onda vakit ta'yîni, nass üzere ziyâde etmektir. **Onu ibtâl edici bulununcaya kadar, vârid olan görme muhayyerliği bâkî kalır.**

Tevkît (vakit ta'yîni) **ancak satın almada, icârede, taksîmde ve mal da'vâsmdan belirli bir şey üzere sulhda sâbit olur.** Çünkü bunların her biri değiş-tokuş (muâveze) dur.

Maksûdu bildiren şeyin görülmesi yeter. Satılan şeyin hepsinin görülmesi gerekmez. Çünkü, hepsinin görülmesi imkânsızdır. **Şu hâlde, maksâdı bildiren şeyin görülmesi yeter. Eğer satılan şey** (mebî'), **bir cinsden olan çok şeyler ise; o şeylerin bireyleri ölçülen** (mekîl) **ve tartılan** (mevzûn) **şey gibi farklı olmazsa,** — ki onların alâmeti numûne (örnek) arz etmektir. Yâni mislini göstermektir. — **onlardan birinin görülmesi yeter.** Ancak geride kalanı; **görülen örnekden daha kötü ise, bu takdîrde müşteri muhayyer olur. Eğer satılan şeyler, giysiler ve hayvanlar gibi farklı şey ise, her birinin görülmesi gerekir. İmâm Kerhî'** (Rh.A.) **nin zikrettiğine göre; ceviz, bâdem ve yumurta bu çeşittendir.**

Hidâye sâhibi demiştir ki: Uygun olan; ceviz ve bâdemin, buğday ve arpa gibi olmasıdır. Çünkü ceviz ve bâdem, büyüklükde birbirine yakındır. İmdi bu anlaşıldı ise; **biz deriz ki;** maksad kendisiyle bilinen şey, yığının yüzü gibidir. Çünkü yığının yüzü ile, geri kalanının durumu bilinir. Eğer geri kalan, yüzünden kötü bulunursa, müşteri muhayyer kılınır.

Kölenin yüzü de böyledir. Çünkü insanda maksûd olan yüzdür. Yine, meselâ **hayvanın yüzü ve sağrısı** (kaba eti) **gibi.** Çünkü hayvanda maksûd olan, bu ikisidir. **Fukahâ'dan ba'zıları; hayvanın dört ayağının görülmesini şart kılmıştır. Yüzü ve sağrısını görmenin şart olması, İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **dan rivâyet edilmiştir.**

Sağılır koyunun akan sütünü görmek de böyledir. Bu da, maksûdu belirten şeydendir. Onun görülmesi yeter.

Dürülmüş, nişânsız giyeceğin dışını görmek yeter. Çünkü dışı, geri kalanını tanımlar. **Şâyet nişân** (alem) (1) **yeri gibi, maksûd olan şey; giyeceğin içinde olsa, görülmesi gerekir Nişân yerini, nişânlanmış olduğu hâlde görmek lâzımdır.**

Koyunun etine eliyle dokunmak yeter. Çünkü maksûd olan ettir. Dokunmakla durumu bilinir. **Yenilen şeyi tatmak yeter.** Çünkü tatmak, **maksâdı bildirir. Konağın** (dârın) **dışını ve sahnını** (orta boşluğunu) **görmek yetmez. Belki, bütün bölümlerini görmek gerekir.** Ko-

(1) **Alem:** Nişân ve alâmet anlamına gelir. Değerli bezlere vurdukları damgaya giyeceğin alemi, nişânı, denir.

nağın sahnını veyâ dışını gören kimse için muhayyerlik olmaması hakkında rivâyet edilen hüküm, ancak binâlarda eskilerin (kudemânın) âdetine göredir. Çünkü onların konakları (dârları), o devirde farklı değildi. Dışına bakıp görmek, içinin durumunu bildirirdi. Fakat günümüzde durum böyle değildir.

Şişenin içinde yağı görmek de yetmez. Çünkü şişede yağı görmek, engel bulunduğu için, gerçekden yağı görmek değildir.

Müşterinin, satın almaya vekîli gibi, teslîm almaya vekîl kıldığı kimsenin mala bakması yeter. Müşterinin elçisinin bakması yetmez.

Biline ki; burada satın almaya vekîl var, teslîm almaya vekîl var, elçi var. Satın almaya vekîl edilmenin sûreti; müvekkilin bir başka kimseye: «Şu şeyi satın almaya benim vekîlim ol.» demesidir. Teslîm almaya vekîl edilmenin sûreti: Müvekkilin, «Benim satın aldığım ve gördüğüm şeyi teslîm almaya vekîl ol.» demesidir. Elçiliğin sûreti: «Benim satın aldığım şeyi teslîm almaya tarafımdan elçi ol.» demesidir.

Birinci vekîlin görmesi, bil'icmâ' muhayyerliği düşürür. İkinci vekîlin görmesi; **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, o şeye bakarak teslîm almışsa, muhayyerliği düşürür. O zaman, ne vekîl ve ne de müvekkil onu geri veremez. Ancak kusûru ortaya çıkarsa, verebilir. Fakat vekîl, o şeyi örtülü olarak teslîm aldıkdan sonra görüp muhayyerliği düşürse, muhayyerlik düşmez.** Çünkü vekîl onu örtülü olarak teslîm alsa, tevkîl, eksik teslîm almakla sona erer. Böyle olunca, artık onu düşürmeye kasden mâlik olmaz. Çünkü vekîl, yabancıdır. Şâyet, o şeyi teslîm almaya elçi gönderse; elçi de onu gördükden sonra teslîm alsa, müşterinin o şeyi geri vermek hakkı vardır. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **şöyle demişlerdir:** Teslîm almaya vekîl olan ve elçi şunda müsâvîdir ki, onların gördükden sonra teslîm almaları, müşterinin muhayyerliğini düşürmez.

A'mânın akdi sahîhdir. Yâni satması ve satın alması sahîhdir. **A'mâ yoklamakla anlaşılan şeyde yoklayarak ve koklamakla anlaşılan şeyde koklayarak ve tatmakla anlaşılan şeyde tadarak satın alsa, akd sahîh olur ve muhayyerliği sâkıt olur.**

Akârın (yâni tarla gibi malların) **vasfiyle de akd sahîh olur.** (Yâni, mümkün olduğu kadar en açık şekilde akârın nitelikleri a'mâya anlatıldıkda, a'mâ; «Râzı oldum.» derse, onun muhayyerliği düşer. Çünkü akârın niteliğini zikretmek, a'mâ için görmek yerine geçer.) **A'mânın, şâyet gözü görür olsa, satın aldığı akârı görebileceği bir yerde durması mu'teber sayılmaz.** Nitekim, **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **dan böyle rivâyet edilmiştir.**

A'mânın vekîlinin bakması ile de akd sahîh olur. Çünkü vekîlinin bakması a'mânın bakması gibidir.

Müşteri iki giyeceğin birini görüp ikisini berâber satın alsa, ondan sonra diğer giyeceği gördükde aybh (kusûrlu) **bulsa, ikisini de geri verebilir. Yalnız aybh olanı, tek başına geri veremez.** Yâni akd tamâm olmazdan önce ayırma, lâzım gelmesin diye sâdece aybh (kusûrlu) olan geri verilmez. Çünkü satış akdi, görme muhayyerliği ile berâber, teslîm almadan önce ve ondan sonra tamâm olmaz. **Satın almazdan önce gördüğü şeyi, bilâhare görmeden satın alsa, eğer o şey değişmiş ise müşteri muhayyer kılınır.** Çünkü müşteri, görmediği şeyi satın almıştır. Zîrâ değişmekle, başka şey olmuştur. **Eğer değişmediyse, onun için muhayyerlik yoktur.** Çünkü, gördüğü şeyi satın almıştır. **Ancak müşteri o şeyin akidden önce gördüğü şey olduğunu bilmezse, muhayyer olur.** Çünkü, müşteri ona râzı olmaz. **Eğer değişmede anlaşmazlığa düşüp, müşteri** «Değişmiş.» **der ve satıcı** «Değişmedi» **derse, söz yemîniyle satıcınındır. Müşterinin ise, delîl getirmesi gerekir. Çünkü akdin lâzım gelmesinin sebebi;** — ki daha önce görmesidir — **zâhirdir ve değişme sonradan meydana gelmişdir. Söz, zâhiri iddiâ eden kimsenindir. Bu hüküm, müddet yakın olup da, bu gibi müddette mebî'in değişmiyeceği bilindiği vakittedir.** Müddet uzak olursa; meselâ, genç bir câriye görüp, yirmi yıl sonra O'nu satın alır da, satıcı «Değişmedi.» derse, söz müşterinindir. Çünkü hâlin zâhiri, müşteriye şâhiddir. Veyâ görmekde ihtilâf etseler, söz yemîniyle müşterinindir. Çünkü müşteri, sonradan meydana gelen bir işi inkâr etmektedir. O da, görmek (rûyet) tir.

Müşteri bir giyecek balyasını (dengini) **satın alıp teslîm alsa ve o denkden bir giyecek satıp veyâ hîbe edip; teslîm etse, o dengi satıcıya görme muhayyerliği veyâ şart muhayyerliği ile geri veremez. Belki, ayb muhayyerliği ile geri verir.** Çünkü mülkünden çıkan şeyde, geri vermek imkânsız (müteazzir) dır. Kalanın geri verilmesinde, satış akdinin tamâmından önce pazarlığı ayırmak (tefrîk) vardır. Çünkü görme muhayyerliği ve şart muhayyerliği satış akdinin tamâmını menederler. Nitekim, daha önce geçti. **Ayb muhayyerliği ise, teslîm almakdan sonra satış akdinin tamâmını menetmez.** Halbuki mes'elenin konuluşu, teslîm almadadır. Çünkü geri verme, teslîm almadan önce olsa, bunda tasarruf câiz olmazdı. Şâyet müşterinin sattığı giyecek, müşteriye bir sebeble geri dönse, bu feshdir. Meselâ, ikinci müşteri O'na kusûrla kazâen geri vermekle veyâ birinci müşteri hîbede geri dönmekle, fesh olur. İmdi müşteri, o muhayyerlik üzere olur ve hepsini görme muhayyerliği ile geri vermek câiz olur. Çünkü, asıldan engel kalkmıştır. O da, pazarlığı ayırmanın lüzûmudur. **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **dan rivâyet**

edilmiştir ki; görme muhayyerliği düşmesinden sonra şart muhayyerliği gibi geri dönmez. Kudûrî (Rh.A.) **de buna itimâd etmiştir.**

Şart muhayyerliğini bozan, görme muhayyerliğini de mutlak sûrette bozar. Nitekim, daha önce geçmişti. Yâni gerek görmezden önce olsun ve gerek gördükten sonra olsun müsâvîdir. **Görme muhayyerliğini, gördükten sonra başkasının hakkını îcâb etmeyen şey ibtâl eder.** Muhayyerlik ile satmak, pazarlaşma (müsâveme) (2) ve teslîmsiz hîbe gibi şeyler ibtâl eder. Görmeden önce ibtâl etmez. Çünkü bu tasarruflar, açık rızâdan daha fazla değildir.

Başkasının hakkını îcâb eylemeyen şey, ancak görme (rûyet) **den sonra, onu ibtâl eder.** İlk tasarruflara gelince: Bunlar daha kuvvetlidir. Çünkü ba'zıları feshi kabûl etmez. Ba'zıları da başkasının hakkını îcâb etmiştir. Şu hâlde, ibtâli mümkün olmaz. **Kezâ görmediği ev ile şuf'a istemek de böyledir.** Yâni görme (rûyet) den sonra onu ibtâl eder, görmeden önce ibtâl etmez.

★ ★

(2) **Müsâveme:** Bir malın bahâsını konuşup, kararlaştırmaktır.

بَابُ خِيَارِ الْعَيْبِ

AYB (KUSÛR) MUHAYYERLİĞİ BÂBI

Bir müşteri satın aldığı malda, tüccâr yanında semeninden eksilten bir şey bulsa — ki şer'an mu'teber olan kusûr (ayb) (1) budur. Bununla murâd, satıcı yanında mevcûd olan kusûrdur. Halbuki müşteri satış sırasında ve teslîm alma sırasında onu görmemiştir. Çünkü teslîm alma sırasında görürse, rızâ sayılır. — **müşteri o şeyi semenin hepsi ile dilerse alır, ya da geri verir.** Çünkü mutlak satış, satılan şeyin kusûrdan selâmetini gerektirir. Şâyet selâmet yok olursa (bulunmazsa), râzı olmadığı şeyi alması lâzım gelmekle zarar görmesin diye müşteri muhayyer kılınır. Başka bir şey lâzım gelmez. Yâni kusûrlu şeyi eksiği ile almak mecbûriyyeti yoktur. Çünkü niteliklere semenden bir şey karşılık olmaz. Ancak nitelikler tenâvül ile maksûd olursa, karşılık olur. Nitekim daha önce geçti. Yakında açıklaması gelecektir.

Kölenin kaçması gibi ki, gerekse bir günlük yolculukdan (seferden) **eksik olsun, kusûrdur. Döşeğe işemek ve hırsızlık etmek de kusûrdur. Bunların hepsi, kölenin küçüklük ve büyüklüğü ile değişir.** Çünkü bu şeylerden biri şâyet temyîze kâdir olmayan küçük çocukda bulunursa, kusûr olmaz. Temyîze kâdir olan büyükde bulunursa, kusûr olur. Bülûğ ile ortadan kalkar. İmdi bülûğdan sonra tekrâr yaparsa, sonradan meydana gelmiş bir kusûr olur ve ikisi başka başka sayılırlar. Çünkü, sebebleri başkadır.

Şâyet kusûr; satıcı yanında küçüklüğünde meydana gelse (hâsıl olsa) **ve müşteri yanında büyüklüğünde meydana gelse, eski kusûr** (ayb-ı kadîm) **olduğuna binâen, müşteri onu satıcıya geri veremez.**

---

(1) **Ayb muhayyerliği** (hıyâr-ı ayb): Bir şeyde mevcûd olan bir kusûrun akdden sonra zuhûrundan dolayı âkidlerin biri için sâbit olan muhayyerliktir. Mutlak sûrette satılan bir malın zuhûr eden kadîm aybından (yâni satıcı elinde iken mevcûd olan kusûrundan) dolayı, müşteri için sâbit olan muhayyerlik gibi.

Delilik de ayb (kusûr) **muhayyerliğindendir. Bu kusûrun, küçüklük ve büyüklük ile hükmü değişmez.** Yâni satıcının elinde küçüklüğü hâlinde delilik hâsıl olup, müşteri elinde büyüklüğü hâlinde geri dönse, bir tek kusûr olur, müşteri bununla satıcıya malı geri çevirir. Çünkü delilik, içeride olan bozukluk sebebiyledir. Çünkü aklın ma'deni kalbdir ve şuâsı beyindedir. Delilik (cünûn), o şuânın kesilmiş olmasıdır. Bu kesilme, sebebin değişmesiyle değişmez (muhtelif olmaz).

Ağzının kokusu çirkin ve koltuğunun kokusu kötü olması da kusûrdur. Yine, satın alınan kölenin zânî olması ve zinâdan doğmuş olması da kusûrdur. **Bu zikredilen dört kusûr câriyede olursa, kusûr** (ayb) **şer'îdir.** Çünkü O'nun satın alınmasında gâye, ba'zan cimâ (istifrâş) için olur. Oysaki câriye, bu kusûrla bozulmuş olur. **Erkek köle** (gulâm), **böyle değildir. Çünkü zikredilen dört kusûr, erkek kölede kusûr sayılmaz. .Zîrâ erkek kölede maksûd olan, hizmet etmesidir.** O erkek köle, bu kusûrla bozulmuş olmaz. Ancak ilk ikisi, yâni ağzının ve koltuğunun kokusu, insanlarda onun benzeri seyrek görülür derecede çok kötü olursa; bu takdîrde o, bedende bir hastalıktan dolayı olur. Hastalık ise, semeni eksiltir.

O kölenin zinâ âdeti olursa, bu da kusûrdur. Çünkü O'nun zinâya düşkünlüğü, hizmeti aksatır (bozar).

Câriye ve erkek kölede küfür de kusûrdur. Çünkü Müslümânın huyu (tab'ı), kâfir ile görüşüp konuşmaktan hoşlanmaz. Bir de; küfür, keffâretlerin ba'zısına kölenin sarfını meneder. İmdi bu, ona rağbeti bozar. **Şâyet müşteri köleyi kâfir diye satın alıp Müslüman bulsa, geri veremez. Çünkü İslâm, kusûrun ortadan kalkmasıdır.**

Müzmin (kadîm) **öksürük de kusûrdur.** Çünkü, semenî eksilten bir hastalıktır. **Satılan şeyin** (mebî'in) **borcu olması da kusûrdur.** Çünkü kölenin mâliyeti, alacaklıların hakkı ile meşgûl olur. Yine **gözünde kıl ve gözde su olması** (yâni gözü sulanması) **da kusûrdur.** Çünkü, ikisi de görmeyi zayıflatırlar. **Onyedi yaşında olan kızın hayzdan kesilmesi ve müstehâza kanı da kusûrdur.** Çünkü bu ikisinden her biri, onun içinde bulunan hastalıkdan olur.

Ayb-ı kadîm (satıcı yanında iken olan eski kusûr) **görüldükden sonra bir başka kusûr da satın alanın yanında sonradan meydana gelse, müşteri kadîm kusûr sebebiyle noksanını satıcıdan geri alır.** Bu, **köleye bir def'a kusûrsuz olduğu hâlde, bir def'a da kusûrlu iken kıymet biçmekle olur.**

Şâyet iki kıymetin arasında olan fark, kıymetin ondabiri olursa,

müşteri semenin ondabirini geri alır. Eğer kıymetin yirmidebiri olursa, semenin yirmidebirini alır. Ya da; **mebîi, satıcının rızâsiyle satıcıya geri verir.** Ancak müşterinin geri vermesine ve satıcının almasına bir engel bulunursa, meselâ müşteri bir giyecek satın alıp onu kesdikde kusûru ortaya çıksa, satıcının onu kesilmiş olduğu hâlde alması câizdir. Müşteri eğer o giyeceği sattı ise, satıcıdan bir şey isteyemez. Çünkü satıcı, «Ben kusûrlu olarak onu alırım.» diyebilir. İmdi müşteri o giyeceği satmasiyle mebî'i habs etmiş olur. Şu hâlde, kusûr nedeniyle eksilmiş olanı isteyemez.

Yine bir câriye gibi ki, müşteri O'nu satın alıp, kusûrlarından temizlenmeden cimâ etse, — câriye gerek bâkire olsun ve gerekse dul olsun — ya da şehvetle öpse veyâ şehvetle dokunsa, sonra O'nda bir kusûr bulsa, o vakit eksik semenle rücû' eder. Câriyeyi, satıcıya ancak satıcının rızâsiyle geri verebilir. Çünkü satıcının, o kusûrla, «Ben onu alırım.» demesi câizdir. Zîrâ, burada almaya engel yoktur. Nitekim, yakında zikredilecek olan mes'elede mâni' vardır.

Bundan sonra musannıf, satıcının rızâsiyle geri vermeye engel olan şeyi şu sözüyle zikretmiştir: **Eğer müşteri kesilmiş giyeceği dikti ise veyâ siyah renkden başka renkle boyadı ise** — bu kayda sebeb, satılan şeyde (mebî'de) ziyâdelik ittifâkî olsun diyedir. Çünkü siyaha boyarsa, **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre de cevâb, yine böyledir.** Zîrâ Onlara göre, siyahlık, kırmızılık ve sarılık gibi ziyâdelikdir. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) a göre, siyâh boya noksanlıktır. — **ya da kavutu yağ ile karıştırsa, hâsılı müşteri mülkünü satıcının mülkü ile karıştırsa, sonra o satılan şeyin eski kusûru** (yâni satıcı yanında olan ayb-ı kadîmi) **zâhir olsa, satıcı, o satılan şeyi almaz. Müşteri, kusûr sebebiyle eksilen farkı alır.** Müşterinin mülkü satılan şeyle karışmış olduğu için — ki giyeceği dikmek, boyamak ve kavutu yağlamaktır — satıcı, «Ben, kusûrla geri alırım.» diyemez.

İmâdiyye'de zikredilmiştir ki; geri vermek şerîat yönünden mümkün değildir. Çünkü müşteri satılan şeyi (mebî'i) geri verip satıcı onu kabûl eder. Ancak fâiz meydana geldiği için şerîat onu geri vermekten, feshden meneder. Nitekim müşteri, dikilmiş giyeceği ve bunun benzerini, kusûrunu gördükden sonra satsa veyâ satın alınan köle ölse veyâ kusûrunu görmezden önce köleyi meccânen âzâd etse veyâ müşteri müdebber etse veyâ müşteri satılmış olan câriyeye çocuk doğurtsa, müşteri bu sûretlerde satıcıdan kusûr nedeniyle eksileni alır (noksân ile rücû eder). Gördükden sonra satışda rücû'una sebeb, satıştan önce geri çevirmek imkânsız olduğu içindir. İmdi müşteri o malı satmakla habs etmiş olmaz. Hattâ satış, dikmeden önce olsa, habs etmiş

sayılır. Kölenin ölmesinde müşterinin rücû'una sebeb ise, mülk ölümle son bulduğu içindir. Geri vermenin imkânsız olması, ölüm nedeniyle hükmen sâbit olur. Yoksa, müşterinin fiili ile olmaz. Şu hâlde rücû' (yâni satıcı elinde iken olan kusûr nedeniyle kıymetten eksilmiş olanı satıcıdan müşterinin alması) imkânsız olmaz. Âzâdda rücû' edebilmesinin sebebine gelince: **Bunda kıyâs, noksân ile rücû etmemek** (yâni satıcı elinde iken kölede olan kusûr nedeniyle kıymetinden eksileni satıcıdan alamamak) **idi. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) nin kavli de budur.** Çünkü köleyi geri vermenin imkânsızlığı, müşterinin fiili iledir. Köleyi âzâd etmek, öldürmek gibidir. **İstihsâna göre, müşteri rücû eder.** Çünkü âzâd, mülkü tamamlamakdır. Giyeceği dikmezden önce satmak, bunun aksinedir. Çünkü bu satış, satıcının mülkünü başkası adına kesmektir. Yoksa, ondan değildir. Çünkü kölede mülk mevcûddur. Bundan dolayı, ikinci müşteri ona mâlik olup, ikinci satıcı mülkünde bırakan olur. Şu hâlde, noksân ile rücû' edemez. **Âzâd mülkü tamamlamaktır, dememize sebeb; çünkü insanda mülk, delîlin âzâdlığın sonuna kadar zıddiyeti üzerine sâbit olmuştur. Bir şey, müddetinin geçmesiyle sona erer.** Sona eren şey, hadd-i zâtında karar kılmıştır. Bundan dolayı velâ, âzâd ile sâbit olur. Âzâd ise, mülkün eserlerindendir. Velânın bâkî olması, mülkün aslının bekâsı gibidir. Şu hâlde âzâd, öldürmek (katl) gibi olmaz. Belki, ölüm (mevt) gibi olur. Tedbîr ve çocuk doğurtmak (istîlâd) da rücûuna sebeb ise; bunlar mülkü ortadan kaldırmadıkları içindir. Lâkin bunların ikisinde de mahal bir mülkden bir mülke nakli kabûl etmekten çıkar. Böyle olunca hakîkaten veyâ hükmen satın almakla elde edilmiş olan mülk kalkmakla berâber geri vermek imkânsız olur. Şu hâlde, kusûr nedeniyle kıymetten eksileni satıcıdan alır. Çünkü o, bu mülke, yâni satılan şeye selâmet niteliği ile müstehik olmuştu. Nitekim satıcının yanında kusûrlanmış olduğu gibi.

Müşteri muhayyer satın aldığı köleyi mala karşılık âzâd etse veyâ kitâbete kesse veyâ öldürse veyâ satın aldığı yiyeceğin hepsini veyâ ba'zısını yese veyâ satın aldığı giysiyi giyip, giysi delinse, satıcıya rücû edemez. Âzâdda rücû edememesi; kölenin bedelini habs ettiği içindir. Bedelin habsi ise; mübdelin habsi gibidir.

İmâm A'zam' (Rh.A.) dan rivâyet edilmiştir ki: Müşteri, âzâdda, kusûr nedeniyle eksilen farkı satıcıdan alır (noksân ile rücû eder). Çünkü her ne kadar ivazla olsa da, âzâd mülkü tamamlamak içindir. Kitâbette rücû edememesi; kitâbet kendisinde ivaz hâsıl olmakla mala karşılık âzâd gibi olduğu içindir. Eğer mükâteb âciz olursa, uygun olan, engel ortadan kalktığı için, onu kusûrla geri vermektir. Bu, şuna benzer ki: Fukahâ': «Şâyet satılan köle kaçsa, ondan sonra kusûru or-

taya çıksa, müşteri noksânla rücû edemez.» demişlerdir. Çünkü rücû, geri vermenin halefidir. Mâdemki köle diridir, halef ile amel olunmaz. Çünkü kölenin geri dönmesi muhtemeldir. Binâenaleyh, geri verilmesi mümkün olur. Şâyet köle geri dönse, engel ortadan kalkmakla geri verir. Fakat öldürmekde ve öldürmenin sonrasında olanlarda, asl olan, müşterinin ödeyeceği bir fiille ise; geri vermenin imkânsızlığıdır. Bir şeyle rücû edemez. Çünkü fiil, şâyet mazmûn (ödenecek) olursa, ma'nen satılan şeyi tutmuş olur. Halbuki tutmuş olmamak, noksânla rücû'un şartındandır. Geri vermek, kendinden olmayan bir fiil ile imkânsızlaşınca; meselâ, mal kendiliğinden helâk olunca veyâ müşteriden ödemesi îcâb etmeyen bir fiille telef olunca, yâni, elde tutmak olmadığı için döner. Sonra, öldürmek mazmûn (ödenir) fiildir. Çünkü, o fiili başkasının mülkünde yapsa öder. Burada ödemekten berî olmaya sebeb, onda mülkü olduğu içindir. Ondan zararı ödemenin düşmesi, mülk sebebiyledir. İmdi mülk ile ivaz almış gibi olur. Yemek ve giymek ise ihtilâflıdır. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, rücû edemez.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **rücû eder.** Çünkü müşteri satılan şeyde (mebî'de) âdeten yapılanı yapmış ve onun için satın almıştır. Binâenaleyh âzâd etmek gibi, rücûdan menedilmez. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Geri vermek, müşteriden sâdır olan mazmûn bir fiille imkânsız olmuştur. Şu hâlde, rücû edemez. Yakmak ve öldürmek gibi.

Müşteri karpuz ve yumurta gibi bir şey satın alıp kırsa ve onu bozulmuş, fakat kısmen faydalanılır bulsa, — velev ki hayvanlara nisbetle olsun — **noksânını geri almak hakkı vardır.** Yâni müşteri o malı geri veremez. Çünkü kırmak, sonradan meydana gelmiş bir kusûrdur. **Lâkin, imkân ölçüsünde zararı savmak için değerinden kusûr nedeniyle eksileni geri alır** (yâni noksân ile rücû eder). **Aksi takdîrde, yâni hiç faydalanılmazsa, semenin hepsini geri alır.** Yâni müşteri için, semenin hepsini geri almak hakkı vardır. Çünkü kendisiyle faydalanılmayan bozuk şey (meselâ çürük yumurta gibi), mal değildir. Şu hâlde satış (bey') bâtıldır.

Ba'zılarının dediği gibi: Cevizde kabuğunun iyi olması mu'teber değildir. Çünkü cevizin mal olması, özü bakımındandır. Bir kimse satın aldığı şeyi sattıkda, kusûr bulunduğu için kâdînin kazâsı ile kendisine geri verilse, o şeyi birinci satıcıya red eder. Yâni bir kimse, bir köle satar, müşteri de başkasına sattıkdan sonra, birinci müşteriye kusûr nedeniyle geri verilse, bu mes'ele şu iki durumdan hâlî değildir: **Geri verilmiş mebî'i, yâ kâdînın kazâsiyle kabûl eder, ya da kendisi kabûl eder. Şâyet kâdînın kazâsiyle kabûl etti ise, bu da şu iki durumdan hâlî değildir: Ya ikrâriyledir,** şu ma'nâya ki; ikinci müşteri ikinci sa-

tıcının kusûru ikrâr ettiğini iddiâ edip, ikinci satıcı inkâr eder, ikinci müşteri onu açık delîl (beyyine) ile isbât eder. Bu te'vîle ihtiyaç duyulmasına sebeb: Çünkü ikinci satıcının ikrârını ikrâr ettiği zaman geri vermek kâdînın hükmüne muhtâc olmaz. Belki, kusûru ikrâr ettiği için ona geri verilir. İkinci satıcının, birinci satıcıya onu geri vermesi câiz değildir. Çünkü geri vermek, satışı bozmak (ikâle) (2) dır. **Geri verilen mebî'in kabûlü, yâhûd açık delîl** (beyyine) **ile olur, ya da yemînden çekinmesiyle olur. Bu ikisinden her birinde, o kimsenin malı birinci satıcıya geri verme hakkı vardır.** Çünkü birinci müşteriye geri vermek, asîlden feshdir. İmdi bu durumda, ikinci satış yok (ma'dûm) gibi olmuştur. Birinci satış kâimdir. İkinci müşterinin da'vâ etmek ve malı kusûr nedeniyle geri vermek hakkı vardır. Olmuş olacağı; müşteri kusûrun kâim olmasını inkâr etmiştir. Bu durumda, çelişme lâzım gelir. Lâkin müşteri, şer'an kâdînın hükmüyle yalanlamıştır. Böyle olunca, çelişme ortadan kalkmıştır. Bir şey satın alıp, satıcının kendisinin mülkünü sattığını ikrâr eden, sonra müstehıkı çıkan kimse gibi olmuştur. Onun ikrârı, semeni satıcıdan alma hakkını yok etmez. Eğer ikincisi olursa, —ki o da geri vermenin, müşterinin rızâsiyle olmasıdır— müşterinin, o malı birinci satıcıya geri verme hakkı yoktur. Çünkü bu geri verme, ikâledir. İkâle ise, üçüncü şahıs hakkında yeni satıştır. Birinci satıcı, o ikisinin üçüncüsüdür. **Bu söz, ikinci müşteri teslîm aldıkdan sonra birinci müşteriye geri verdiği sûrettedir. Şâyet teslîm almazdan** (kabzdan) **önce geri vermiş olsa, ikisi arasında fark kalmaz. Gerek kâdînın hükmü ile ve gerekse başkası ile geri versin müsâvîdir.** Çünkü kusûrla geri vermek, teslîm almazdan önce asıldan tümü hakkında feshdir. İmdi görme veyâ şart muhayyerliği ile geri vermek gibi olur. Bundan sonra müşteri hükümsüz, fazla parmak gibi benzeri meydana gelmeyen bir kusûrla satıcıya geri verse, birinci satıcıyı da'vâ etme hakkı yoktur. Sahîh söz budur.

Müşteri satın aldığı şeyi teslîm alıp kusûr iddiâ etse, kusûr da'vâ ettikden sonra satılan şeyin semenini vermeye zorlanmaz. Çünkü semeni geri verse, câizdir ki, kusûr ortaya çıkıp hüküm bozula. İşte, kâdî, hükmünü bozulmakdan korumak için zorlamak (cebr) ile hüküm vermez. Belki, kusûrun sübûtu üzere delîl getirir. Eğer mümkün ise, kusûrlu olan mebîi geri verir. Değil ise, kusûr nedeniyle eksileni alır (yâni noksân ile rücû eder). Nitekim, daha önce geçti.

Ya da, müşterinin şâhidi yok ise, müşteri kusûru olmadığına sa-

(2) **İkâle**: Lûgatte, ref' ve iskât ma'nâsınadır. **Istılâhda**: Bir akd-i mahsûsdur ki; «İkâle ettim, kabûl eyledim.» gibi îcâb ve kabûl ile yapılır. Bununla satış ve icâre gibi her hangi bir akid, ref' ve izâle edilir.

tıcıya yemîn teklîf eder ve yemînden sonra semeni verir. Eğer müşterinin şâhidi olup ve lâkin gâib ise, satıcısı yemîn ettiği takdîrde, ona yine semeni verir. Çünkü beklemekde, satıcıya zarar vardır. Halbuki vermekde, müşteriye çok zarar yoktur. Zîrâ müşteri, her ne vakit delîl getirirse satılan şeyi red eder ve semenini alır. **Eğer satıcı yemînden kaçınırsa, malın kusûrlu sayılması lâzım gelir. Çünkü kaçınmak, kusûrun lâzım gelmesinde hüccettir. Hidâye'de vâki' olan ibâre şudur:** «Eğer bir kimse bir köle satın alıp, onu teslîm aldıkda kusûr iddiâ etse, satıcı yemîn edinceye veyâ müşteri delîl getirinceye kadar semeni geri vermeğe zorlanmaz.» Şârihler, mezkûr ibârenin tevcîhinde nice özentiler göstermişlerdir. Gerçek olan şudur ki, **Hidâye'nin ibâresi leff ve takdîrî neşr (3) kabîlindendir.** Bunun takdîri şudur: **Müşteri, se-**

(3) **Leff-u neşr:** Edebiyatcılara göre, **ma'nâya âid edebî güzelliklerdendir.** İki veyâ daha çok isim veyâ sözcük yazdıktan sonra onların her birine âid sıfat veya fiilleri ayrıca sıralamaktır. Bu da, ya tafsîlen olur veyâ icmâlen olur.

İlk sözcüklerin tafsîlen veyâ icmâlen zikredilmesine «leff» denir. İlk zikredilen sözcüklere râci olan ikinci sözcüklere ise, «neşr» denir.

Tafsîlî de iki çeşittir: Çünkü neşr, ya **leffin tertîbine** (sırasına) **göre olur.** Meselâ neşrden birinci kelime leffden birinci kelimeye, ikinci kelime de leffin ikinci kelimesine âid olmak üzere leffin tertîbine (sırasına) göre olur. Diğerleri de bu tertîb üzere bulunur. Nitekim **Allah Teâlâ** (C.C.) nın şu âyetinde olduğu gibi:

«Allah'ın rahmetindendir, ki sizin için geceyi ve gündüzü, içinde dinlenmeniz ve fazl-u kereminden rızık aramanız için yaratmıştır.» (Kasas sûresi; âyet: 73) Allah Teâlâ (C.C.), bu âyette gece ve gündüzü tafsîl üzere zikretti. Sonra geceye mahsûs olan **«içinde dinlenmeyi»** ve gündüze mahsûs olan **«Allah'ın fazl-u kereminden rızık aramayı»** tertîb üzere sıraladı.

Ya da neşr, leffin tertîbine (sırasına) **göre olmaz.** Bu da, **iki çeşittir: Ya neşrden birinci kelime, leffden sonuncu kelime için ve ikincisi de sonuncudan bir önceki için olur ve bu tertîb üzere devâm eder.** Buna tertîbi tersine olan **(ma'kûs'ut-tertîb)** denir. Nitekim Allah' Teâlâ (C.C.) nın şu âyet-i kerimesinde olduğu gibi:

«Peygamber ve O'nunla berâber olan mü'minler, Allah'ın yardımı ne zaman diyordu. İyi bilinki, Allah'ın yardımı şübhesiz yakındır.» (Bakara sûresi; âyet: 214) Ba'zı âlimler: «Allah'ın yardımı ne zaman» kavli îmân edenlerin sözüdür. «İyi bilinki Allahın yardımı şübhesiz yakındır.» kavli de Peygamberin sözüdür, demişlerdir.

Ya da, hiç bir tertîb gözetilmez. Buna da, tertîbi karışık olan **(muhtelit'ut-tertîb)** adı verilir.

İcmâliye misâl ise, Allah Teâlâ' (C.C.) nın şu âyet-i kerîmesidir: **«Yahûdî veyâ Hıristiyan olmayan kimse Cennet'e giremeyecek dediler.»** (Bakara sûresi; âyet: 111) Yâni: «Yahûdîler: Yahûdî olmayan kimse Cennet'e giremiyecektir, dediler, Hıristiyanlar da: Hıristiyan olmayan kimse Cennet'e giremiyecektir, dediler.» demektir.

Yahûdî ve Nasârâ arasında inâd sâbit olduğu için iki sözün arası leff edildi. Ba'zı âlimler demişlerdir ki: İcmâl ba'zan neşrde olur, leffde olmaz. Meselâ, önce bir kaç kelime veyâ söz söylenir sonra bu bir kaç kelime veyâ söze şâmil olan bir kelime veyâ söz getirilir. Meselâ, Allah Teâlâ' (C.C.) nın şu sözünde olduğu gibi: **«Beyaz iplik, siyah iplikden tan yerinde (fecr-i sâdıkda) sizce ayırd edilinceye kadar, yiyin için.»** (Bakara sûresi; âyet: 187)

meni geri vermeye zorlanamaz. Satıcı yemîn edinceye veyâ müşteri delîl getirinceye kadar müşterinin malı satıcıya geri çevirme hakkı yoktur. Bu, bir fâldedir ki Keşf'ul-Keşşâf sâhibi onu:

يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا اِيمَانُهَا
لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِي اِيمَانِهَا خَيْرًا .

Ebû Ubeyde'nin sözüne göre, siyah iplik (hayt-ı esved) den murâd, fecr-i kâzibdir, gece (leyl) değildir. (Bu âyetlerdeki edebî incelikleri daha iyi anlayabilmek için âyetlerin Arabca asıllarına bakmak faydalı olur. Biz sözü daha fazla uzatmamak için sâdece meâllerini koyduk.)

Zemahşerî demiştir ki: Allah Teâlâ' (C.C.) nın:

وَمِنْ اٰيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ
مِنْ فَضْلِهِ .

«Geceleyin uyumanız, gündüz de lütfundan rızık aramanız O'nun varlığının belgelerindendir.» (Rûm sûresi; âyet: 23) kavl-i şerîfi leff bâbındandır. Zemahşerî'ye göre, bunun takdîri şudur:

وَمِنْ اٰيَاتِهِ مَنَامُكُمْ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ بِاللَّيْلِ
وَالنَّهَارِ .

demektir. Ancak Allah Teâlâ (C.C.): مَنَامُكُمْ ile ابْتِغَاؤُكُمْ sözlerinin arasını بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ile ayırdı. Çünkü gece ve gündüz iki zamandır. Zaman ve onda vâki olan şey, ittihâd üzere leff'in ikâmesiyle berâber bir tek şey gibi olur. İşte bu da, leff'in bir başka çeşididir.

(Keşşâf-u Istılâhât'il-Fünûn, c: 2)

«Rabbinin bir takım mu'cizeleri geldiği gün, insan daha önce inanmamışsa veyâ îmâniyle bir iyilik kazanmamışsa, îmânı ona fayda vermez.» (4) kavl-i şerîfinin tahkîkinde ifâde etmiştir. Şübhesiz bu âyet-i kerîme, leff ve takdîrî neşr kabîlindendir. Ma'nâ şudur:

لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ
قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا .

«Önceden îmân etmedi veyâ îmânında hayr kazanmadı ise, o gün hiçbir kimseye îmânı (ve ameli) **fayda vermeyecektir.»**

Müşteri bir köle satın alıp, kaçtığını iddiâ etse ve köle satıcının yanında kaçmadığına dâir satıcıya yemîn ettirmek istese, müddei kölenin kendi yanında kaçtığını isbât edinceye kadar, satıcıya yemîn verilmez. Çünkü söz, her ne kadar satıcının ise de, lâkin onun inkârı, kusûr ancak müşterinin elinde ortaya çıktıktan sonra mu'teber olur. Bunu bilmek ise; açık beyyine ile olur.

İsbât ettikden sonra, satıcı, bey-i betât (5) **üzere tahlif olunur** (yemîn etmesi istenir). **Bununla berâber, o başkasının fiilidir.**

Şems-'ül-Eimme el-Hulvânî (Rh.A.) **demiştir ki:** Başkasının fiiline tahlîf (yemin ettirmek), bütün mes'elelerde yeknesak olarak, ilim üzerine ise de, ancak kaçak köle da'vâsında olduğu vakitte betâtedir. Çünkü satıcı, satılan şeyi (mebî'i) selîmen (sağlam olarak) teslîm ettiğini iddiâ eder. İmdi istihlâf, binefsihî ödediği şeye râci olur ve tahlîfde: «Billâhi aslâ kaçmadı.» veyâ «Müşterinin bu da'vâsından senin üzerinde müşteri için geri vermek hakkı yoktur.» yâhûd «Müşteriye köleyi teslîm ettikde, bu kusûr onda yoktu.» diye yemîn ettirilir. «Billâhi, köle senin yanında iken aslâ kaçmadı.» dedirtilmez. Çünkü bu ibâre kitaplarda mevcûd ise de, müteahhirûn (yâni sonraki âlimler) şöyle demişlerdir: Bu tahlîfde (yemîn ettirmede) müşteri için faydalı olmayı terk vardır. Zîrâ satıcının köleyi satıp başkası yanında iken kaçması ve bununla ona red edilmesi ihtimâlî vardır ki; bu sözde mezkûr ihtimâlden gaflet vardır. «Billâhi, köleyi sattığında, bu kusûr onda yoktu.» diye de yemîn ettirilmez. Çünkü bu yemînde de zikredilen gibi müşteri için faydalı olmayı terk vardır. Çünkü kusûr ba'zan, satışdan sonra, teslîmden önce meydâna gelir. Bu ise, geri çevirmeyi gerektirir.

(4) **En'âm sûresi; âyet : 158**

(5) **Bey-i betât :** Kesin (kat'î) satış demektir. Ba'zı âlimlere göre : Muhayyerliklerden mutlak olan satıştır.

Yine «Billâhi, sattığında ve teslîm ettiğinde bu kusûr onda yoktu.» diye yemîn ettirilmez. Çünkü bu yemîn, onun iki şarta tealluku kuruntusunu verir. İki hâlden birinde — ki teslîm hâlidir. — bulununcа onu satıcı yemînle te'vîl eder. **Şâyet, müşteri yanında iken kölenin kaçtığını isbât edemezse, İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, kölenin satıcısına yemîn ettirilir.** Yâni satıcıya, kölenin müşteri yanında kaçtığını bilmediğine dâir yemîn ettirilir. **Çünkü da'vâ sahîhtir. Hattâ onun üzerine delil** (beyyine) **getirmesi terettüb eder. Kezâ, yemîn de öyledir.**

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın sözü üzerinde Fukahâ' ihtilâf etmişlerdir.** İmâm A'zam' (Rh.A.) ın ba'zı Fukahâ'nın sözüne karşılık delîli şudur: Da'vâ, ancak hasımla sahîh olur. Müşteri ise, ancak kusûrun bulunmasından sonra hasım olur.

Şâyet satıcı yemînden kaçınsa, İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre; **müşteri, malı satıcıya geri vermek talebi ile, ikinci kez yemîn ettirilir.** Çünkü O'nun yemînden kaçınması ile kusûr müşteri katında sâbit olmuştur. Şâyet müşterî, malı satıcıya bu kusûrla geri çevirmek istese, satıcıya betât üzere yemîn ettirilir. Nitekim daha önce geçtiği gibi, «Billâhi, senin üzerinde müşterinin geri çevirme hakkı yoktur.» diye yemîn ettirilir, yemîn ederse geri verilmez. Eğer yemînden kaçınırsa, geri verilir. Bundan sonra, eğer da'vâ, büyük kölenin kaçması husûsunda olursa «Billâhi, adamlık çağına ulaştığı günden beri kaçmadı.» diye yemîn ettirilir. Çünkü küçüklük hâlindeki kaçma, bülûğdan sonra onun geri verilmesini gerektirmez. **Hidâye'de de böyle denmiştir.**

Ben derim ki: Uygun olan, döşeğe işemede ve çalmada da hüküm, zikredilen gibi olmasıdır. Çünkü bu ikisi, kölenin kaçması ile illette ortakdırlar. **Buna, Gâyet'ül-Beyân'da:** «Çünkü, hâletin birleşmesi üç kusûrda şarttır.» **sözüyle işâret edilmiştir.**

Satıcı ile müşteri, teslîm almalarından sonra satılan şeyin miktârında ihtilâf etseler, yâni müşteri bir köle satın alıp, müşteri satılan şeyi ve satıcı semeni teslîm aldıkdan sonra müşteri kölede bir kusûr bulsa, bunun üzerine satıcı: «Ben, bunu sana bir diğeri ile berâber sattım.» **dese ve müşteri:** «Sâdece bunu sattın.» **dese, satıcının da'vâsının faydası, geri verdiği takdîrde kıymetini tahsîs faydasını çekmektir. Bundan dolayı musannıf** «teslîm alsalar (tekâbazâ)». **demiştir.**

Ya da iki köle satın almakla, teslîm alınan şeyin miktârında ihtilâf etseler, satıcı; «Kölenin ikisini de teslîm aldın.» **deyip ve müşteri;** «Yalnız birini teslîm aldım.» **dese, söz her iki durumda da müşterinindir.** Çünkü müşteri, teslîm alıcı (kâbız) dır ve söz teslîm alıcınındır. Nitekim, gasbda olduğu gibi. Müşteri safka-ı vâhidede, yâni bir pazarlık-

la iki köleyi satın alsa ve ikisinden birini teslîm aldıkda onda veyâ diğer kölede kusûr bulsa, ya ikisini de alır veyâ ikisini de geri verir. Şâyet başlangıçta ikisini de teslîm alsa, ancak kusûrlu olanı geri verir. Çünkü pazarlığın tamâmı, tamâm teslim almakla olur ve teslîm almazdan önce tefrîkı câiz olmaz. Çünkü bu, ibtidâen hisse ile satmak olur. Bu ise, câiz değildir. Kabzdan sonra câizdir. Çünkü o, bekâen hisse ile satmak olur. Bu ise, câizdir. Nitekim bu, Fıkıh Usûlü kitaplarında anlatılmıştır.

Müşteri, keyli veyâ veznî olan bir şey satın alıp, ba'zısında kusûr bulsa, hepsini geri verir veyâ hepsini alır. Çünkü ölçülen (mekîl) ve tartılan (mevzûn) şey, şâyet bir cinstense, bir tek şey gibi olur. **Ba'zı Fukahâ' demişlerdir ki:** Bu ikisi de, bir tek kabın içinde olduğuna göredir. Eğer iki kabın içinde olurlarsa, iki köle menzîlesinde olurlar. Kendisinde kusûr olan kab geri verilir. Diğeri verilmez

Ölçülen (mekîl) ve tartılan (mevzûn) şeyin ba'zısına bir kimse müstehık çıksa, müşteri teslîm aldıkdan sonra geri kalanın geri verilmesinde muhayyer kılınmaz. Çünkü bir kısmına hak sâhibi çıkması ona zarar vermez ve hak sâhibi çıkması pazarlığın tamâmını menetmez. Çünkü pazarlığın tamâmı, âkidin rızâsiyledir, mâlikin rızâsiyle değildir. Şâyet istihkâk (hak istemek) teslîm almazdan önce olsa, tamâm olmazdan önce pazarlık ayrıldığı için, müşteri, geri kalanı geri verebilir.

Giyside, müşteri muhayyer kılınır. Çünkü giyside bölme (teb'îz), kusûrdur. Halbuki, satış vaktinde o kusûr vardı ve istihkakla meydana çıkmış olur.

Müşteri bir câriye satın alıp, kusûrlarından temize çıkmadan onu cimâ etse veyâ şehvetle öpse veyâ şehvetle dokunsa, ondan sonra onda bir kusûr bulsa, mutlak sûrette, yâni gerek bâkire olsun ve gerekse dul olsun, gerek cimâ onun değerini eksiltsin ve gerekse eksiltmesin geri veremez. Zîrâ bunlardan her birî, sonradan meydana gelmiş kusûrdur. Kusûr nedeniyle, semenden eksileni satıcıdan alır. Geri vermesi ise, mümteni'dir. Ancak eğer satıcı câriyeyi almaya râzı olursa, geri verebilir. Çünkü geri almakdan kaçınmak, satıcının hakkıdır. Şâyet satıcı râzı olursa imtinâ' ortadan kalkar.

Yeni kusûr ortadan kalktığı vakit eskisi reddi icâbeder. Yâni, müşteri bir şey satın alsa, onunla berâber bir kusûr meydana gelse, bundan sonra eski kusûrunu (ayb-ı kadîmi) görse, müşteri onu geri veremez. Çünkü onun yanında kusûr meydana gelmesi geri vermeye engeldir. Sonradan meydana gelen kusûr ortadan kalkınca, mâniin ortadan kalkmasiyle memnû' avdet ettiği için geri vermek câiz olur.

Gâibin sattığı şeyin kâdî katında kusûru zâhir oldukda, kâdî onu bir âdil (6) kişinin yanına koysa, o şey helâk oldukda müşteri hesâbına helâk olur. Ancak, eğer kâdî satıcıya geri verilmesine dâir hüküm vermiş ise, satıcı hesâbına helâk olur. Yâni müşteri bir adamdan bir câriye satın alıp satıcı gâib olsa, müşteri câriyenin kusûrunu gördükde kâdiye durumu bildirse ve satın aldığını ve kusûrunu kâdînın huzûrunda isbât etse; kâdî o câriyeyi alıp bir âdil kişinin eline bırakdıkda, o âdil kişinin elinde câriye ölse, satıcı hâzır oldukda, müşterinin semeni geri istemek hakkı yoktur. Çünkü satıcıya geri çevirmek, satıcının gaybeti bulunduğu için, yerinde sâbit olmamıştır. Şu hâlde helâk, müşteri hesâbına olur.

Hulâsa'da şöyle denilmiştir: Ben derim ki, uygun olan bunun kâdî satıcıya geri verilmesine dâir hüküm vermeyip belki câriyeyi aldığı ve onu bir âdil kişiye bıraktığı sûrete mahsûs olmasıdır. Şâyet kâdî satıcıya geri verilmesine dâir hüküm vermişse, uygun olan, satıcının malından helâk olup müşterinin semeni geri almasıdır. Zîrâ bu bâbda yapılan iş, nihâyet bu kazânın gâib kimse üzerine, bir hasım bulunmaksızın hüküm verilmesidir. Lâkin bizim Ashâbımızdan gelen iki rivâyetin ezhâr olanına göre, bu hüküm geçerli olur.

Kusûrlu şeye (muayyebe) **ilâç verip tedâvî etmek; satışa arz etmek, onu giydirmek, hizmet ettirmek ve ihtiyâcı için ona binmek rızâdır.** Çünkü zikredilenlerden her biri, onun kalmasını istemenin delîlidir. Eğer binmesi, geri vermek için ise rızâ olmaz. Çünkü binmek, geri vermeye vesîledir. Suvarmak ve yem satın almak gibi binmek, zarûretten dolayı olursa, rızâ sayılmaz. Zîrâ bunların ikisi de, zarûretten olursa, rızâ olmaz. Meselâ; hayvan sürülemez, sâhibine râm olmaz yâhûd alaf bir denkde bulunursa, her ikisi de rızâ olmaz. Şâyet zarûret bulunmasa, suvarmak ve yem satın almak da rızâ olur.

Teslîm alınan mebî'in elini kesse veyâ satıcı yanında iken hâsıl olan bir sebeble öldürülse, aynı bâkî kaldığı için eli kesilmiş olan köle geri verilir. Eli kesilmiş olan kölenin ve öldürülmüş olan kölenin semenleri alınır. Yâni müşteri bir hırsız köle satın alsa da, bunu bilmese ve müşterinin yanında eli kesilse, onu reddederek semenini alabilir.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ) **demişlerdir ki:** Müşteri, o köleyi eli kesilmiş olarak geri vermez. Belki hırsız olduğu hâldeki kıymeti ile hırsız olmadığı hâldeki kıymetin arasındaki farkı satıcıdan alır. Bu hilâfa göre, şâyet köle müşterinin elinde, satıcının elinde (yed'inde) bulun-

(6) **Âdil:** Doğru ,güvenilir, yapılması gereken şeyleri yapan, adâletle muttasıf kimse demektir. Adâletle muttasıf olan böyle bir zâta mübâlağa maksadıyla (adl) de denir. Bunun zıddı; zâlim, fâsık, haksızlık yapan kimsedir.

muş olan bir sebeble öldürülse, imdi o el kesme ve öldürme, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre,** istihkâk menzilesindedir. **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre,** kusûr (ayb) menzilesindedir. **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **in delili şudur:** Satıcının elinde mevcûd olan, kesmek veyâ öldürmenin sebebidir ve o sebeb mâliyete aykırı değildir. İmdi onda akd geçerli olur. Lâkin köle kusûrlanmışdır. İmdi, geri vermek imkânsız olduğu için müşteri, eksileni satıcıdan alır.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delili şudur:** Vücûbun sebebi olan kesmek ve öldürmek satıcının elinde meydana gelmiştir. Vücûb ise, vücûda vardırır. Bu durumda vücûd geçmiş olan sebebe muzâf kılınır. Bizim; «Halbuki müşteri onun hırsız veyâ kaatil olduğunu bilmese» sözümüz, **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) in mezhebine göre fayda ifâde eder. Çünkü kusûru bilmek, kusûra rızâdır. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre; sahîh olan, fayda etmemesidir.** Çünkü istihkâkı bilmek, rücûu menetmez. Nitekim, yakında istihkâk konularında gelecektir.

Satıcı, satılan şeyi her kusûrdan berî olmak şartiyle satsa, fakat kusûrları, sayısınca beyân etmese, bu durumda satış sahîh olur. İmâm Şâfiî (Rh.A.); **«Sahîh olmaz.»** demiştir. **Onun mezhebine göre, bilinmeyen haklardan ibrâ sahîh olmaz.** Çünkü ibrâda, temlîk ma'nâsı vardır. Hattâ, geri vermek sahîh olur. Bilinmeyenin temlîki ise, sahîh olmaz. **Bizim için delîl şudur: Düşürmekde** (iskâtta) **bilmemezlik, her ne kadar temlîki kapsarsa da çekişmeye vardırmaz. Çünkü teslîme hâcet yoktur.** Şu hâlde bilmemezlik ibrâyı bozmaz. Bu ibrâda **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre;** gerek akd hâlindeki kusûr, gerekse akdden sonra teslîm almazdan önce meydana gelen yeni kusûr dâhildir. **İmâm Muhammed** (Rh.A.); «Akidden sonra meydana gelen kusûr dâhil değildir.» demiştir. **İmâm Züfer'** (Rh.A.) in de kavli budur.

Kölenin müşterisi olan kimse; köleyi pazarlaşan (müsâveme eden) **kimseye;** «Bu köleyi satın al, kusûru yoktur.» **dese, bunun sûreti şudur: Zeyd, Bekir'den bir köle satın alıp, onu Bişr'e satmak istese ve Bişr'le pazarlık ederken,** «Bu köleyi satın al, kusûru yoktur.» **dese ve köleyi Bişr'e satmasa, imdi Zeyd satın aldıkdan sonra onda kusûr bulsa, uygun olan; satıcıya geri çevirmesinin câiz olmaması idi.** Çünkü kusûru olmadığını ikrâr etmişti. Lâkin, satıcısına geri çevirir. Zeyd'in «Kusûru yoktur.» diye daha önceki ikrârı geri vermeyi ibtâl etmez. ünkü Zeyd'in sözü, tervîcten meçâzdır. Kölenin her hangi bir aybın hâlî olmadığı zâhir olmakla, kâdî, Zeyd'in sözünün zâhiri, onun ıurâdı olmadığına yakîn hâsıl eder. **Eğer Zeyd, kusûru ta'yîn eder ve** Şaşı ve çolak değildir.» derse, **onu iyice bildiği için, satıcıya geri eremez.** Ancak eğer benzeri meydana gelmez bir kusûr olursa, geri erebilir. Meselâ; «Bu kölenin fazla parmağı yoktur.» dese, ondan sona bir fazla parmağı bulunsa, müşterinin geri verme hakkı vardır.

Çünkü ikrârında yalanı kesinlikle bilinmiştir. Meselâ; başkasına; «Ben, senin elini kesdim.» deyip, eli sağlam olması gibi.

Kölesini başkasına satan biri, müşteriye; «Benim bu kölem çakdır. O'nu benden satın al.» **dedikde, müşteri de satın alıp bir başka kimseye satsa, ikinci müşteri köleyi kaçak bulsa, ikrâr eden birinci satıcı yanında iken kaçtığına delîl getirmedikçe; birinci satıcının daha önce geçen ikrâriyle geri verilmez.** Çünkü ikinci satıcının yaptığı, birinci satıcının ikrârı katında susmasıdır. Birinci satıcının ikrârı, birinci müşteriye hüccet olamaz, ki o da ikinci satıcıdır.

Bir kölenin veyâ bir câriyenin müşterisi; satıcı bu köleyi veyâ bu câriyeyi âzâd etti veyâ müdebber etti veyâ şu câriyeden satıcının çocuğu oldu veyâ bu kölenin aslı hürdür, deyip satıcı inkâr etse; müddeî isbâttan âciz olmakla inkâr eden satıcıya yemîn ettirilip müşteri üzere âzâd ile veyâ tedbîr ile veyâ istîlâd ile hükmedilir. Çünkü müşteri bu zikredilen şeyi ikrâr etmiştir.

Eğer kusûru bilinirse, müşteri kusûrla satıcıya rücû eder. Çünkü rücûu (dönmeyi) bozan, satılan şeyi mülkünden başkasına, ya yeniden satmakla veyâ ikrâriyle gidermektir. Halbuki, giderme yoktur. Hattâ, eğer; «Bu fülânın mülküdür.» diye sattı, dese, ve o fülân onu tasdîk edip alsa, noksânla rücû edemez. Çünkü zâhirde, ikrâriyle mülkünden çıkarmıştır. Sanki O'na hîbe etmiştir. **el-Câmiü'l-Kebîr'de de böyle denmiştir.**

İmâm (Padişâh) **veyâ O'nun emîni, muhrez olan ganîmeti satsa** — hattâ muhrez olmasa, satılması câiz olmazdı. Çünkü muhrez olmayan ganîmet mülk olmaz. Nitekim **Kitâb'üs-Siyer'de** geçmiştir. — **ve müşteri satılan şeyde kusûr bulsa, İmâm** (Padişâh) **ve eminine geri veremez.** Çünkü emîn, da'vâ edilemez. Belki İmâm, müşteri için hasm nasb eder ve o hasma yemîn ettirilmez. Çünkü yemînin faydası, ondan kaçınmak (nukûl) dır. (7) Onun kaçınması ve ikrârı ise sahîh olmaz. O satılan şeyin üzerine kusûr isbât edip, reddedince satılır ve semeni verilir ve eksiği yâhûd fazlası yerine geri döner. Yâni, sonuncu semen; birinci semenden eksik olursa, satılan şey beşte dörtten (erbaatü ahmâs'dan) ise, ondan noksânı verilir. Eğer beştebir (humus) den ise, yâni Beyt'ül-mâl'in hissesinden ise, ondan verilir. Kezâ ziyâde satış nedense ona va'zedilir. Çünkü ganîmet, garâmete göredir. Yâni ni'metten yararlanan, külfetini de yüklenir. (8)

★ ★

(7) **Nukûl:** Yemînden nukûl etmek: Bir müddeî veyâ müddeâ aleyhin kendisine yöneltilen ve teklîf edilen yemîni yapmakdan kaçınması, çekinmesidir. Böyle yemîn etmekden kaçınan kimseye **«nâkil»** denir.

(8) Mecelle madde 88'de; **«Külfet ni'mete ve ni'met külfete göredir.»** şeklinde ifâde edilmiştir.

بَابُ الْبَيْعِ الْفَاسِدِ

FÂSİD SATIŞ BÂBI

Her ne kadar bu bâbda fâsid bey' (1) zikredildiği gibi, bâtıl, (2) mevkûf (3) ve mekrûh satış varsa da, fâsid satışın sebebleri çeşitli olmakla çok vâki' olduğu için, fâsid lâkabı verilmiştir.

Bâtıl satış, aslen ve vasfen sahîh olmayan satış (4) dır ve hiçbir vechle mülk ifâde etmez. Hattâ müşteri bir köleyi meyte (5) ile satın alıp teslîm alsa ve âzâd etse, âzâd edilmiş olmaz.

Fâsid satış ise, aslen sahîh olup vasfen sahîh olmayan satıştır. Teslîm almaya bitiştiği zaman, mülk ifâde eder. Müşteri, hamr (şarâb) ile bir köle satın alıp, teslîm alsa ve hemen âzâd etse, âzâd edilmiş olur.

Mevkûf satış, aslıyle ve vasfıyle sahîh olur ve çekimserlik yoluyla

---

(1) **Fâsid bey'**: Esâsen sahîh olup vasfı bakımından sahîh olmayan, yâni; zâten mün'akid olup da ba'zı dış nitelikleri bakımından meşrû olmayan satıştır. Semenin, gayr-i mütekavvim bir mal olması gibi.

(2) **Bâtıl bey'**: Kendisinde in'ikâd şartları tamâmen veyâ kısmen bulunmadığı için aslâ sahîh olmayan satıştır ki, hiç bir hüküm ifâde etmez. Lâşe gibi mütekavvim olmayan bir şeyi satmak gibi.

(3) **Mevkûf bey'**: Başka şahsın hakkı taalluk edip geçerli olması, o şahsın iznine bağlı bulunan satıştır. Bey'-i fuzûlî gibi. Fuzûlî ise, başkasının hakkında, onun izni olmaksızın tasarrufda bulunan kimsedir.

(4) **Sahîh bey'**: Zâtı ve vasfı bakımından meşrû olan satıştır ki, buna (câiz olan satış) da denir. Zâten meşrûiyyet, îcâb ile kabûlün meşrû sûrette birbirine bağlanması ile husûle gelir. Vasfen meşrûiyyet ise âkidlerin rızâları ile ve semenin bilinmesiyle gerçekleşir.

(5) **Meyte**: Ölmüş insan ve davara denir. Ba'zı âlimlere göre, meyte, boğazlanmamış, murdar olmuş davara denir. Diğer bir deyimle: Meyte, İslâmî şartlara uymadan ölmüş veyâ öldürülmüş hayvan demektir.

Molla Husrev'in açıklamasına göre: Meyte: Kendi düşüp, eceliyle ölen hayvandır. Meyyite ise: Kendi düşüp, eceliyle ölmeyen hayvandır. Meselâ, mevkûze yâni, değnekle vurulup öldürülen hayvan gibi. Nitekim, ileride gelecektir.

mülk ifâde eder; başkasının hakkı taalluk ettiği için mülkün tamâmını ifâde etmez.

Mekrûh satış, aslıyle ve vasfıyle sahîh olur. Lâkin onunla berâber yasak edilen bir şey bulunur. Cum'a ezânı sırasındaki satış gibi. Bu zikredilenler anlaşıldı ise; bilinsin ki, mal olmayan şeyin satılması bâtıldır ve mal olmayan şeyi semen kılmak dahî bâtıldır.

MAL OLMAYAN ŞEY : Kan, rüzgâr, hür insan, meyte gibi şeylerdir. **Meyte:** Eceliyle ölen hayvandır. **Eceliyle ölmeyen;** meselâ, mevkûze yâni vurulup ölen hayvan, hamr (şarâb) ve domuz gibi, Zimmîlerce maldır. Açıklaması yakında gelecektir.

Yok olan bir şey (ma'dûm) **de mal değildir.** Meselâ teallî (binâ yükseltme) hakkı bundandır. Çünkü bu, hâlis yoktur.

Mazmûne'nin çoğulu olan mezâmîn (medâmîn) **de yok olan şeylerdendir.** Mazmûne; erkeklerin sulblerinde olan sudur. Yâni menîdir.

Melâkîh, melkûha'nın çoğuludur. Bu da yok olan şeylerdendir. Melkûha: **Hayvanın karnındaki döl** (cenîn) **dür.** Bu makamda, cenîni, ilerde olacak yavru ma'nâsına yorumlamak îcâb eder. Aksi halde haml olur. Yakında zikredilecektir, ki hamlin satılması fâsiddir, bâtıl değildir.

Nitâc; yâni ana karnındaki yavrunun yavrusu, erkek köle (abd) **olduğu ortaya çıkan bir câriyenin** (eme'nin) **satılması ve aksi, yâni câriye** (eme) **olduğu ortaya çıkan bir erkek kölenin** (abd'in) **satılması, yok olan şeyi satış olur.** Çünkü câriye (eme), erkek köle (abd) değildir. Aksi de böyledir. Şu hâlde bu, ma'dûmu satış olur. Bu zikredilen şeylerin mal olmaması şundandır: Mal bir mevcûddur, tabiat ona meyleder ve onda vermek, vermemek gibi şeyler ceryân eder. Yâni onu elde etmek için semen verir ve semen vermeksizin teslîmden meneder. Bu zikredilen şeyler ise, böyle değildir. Çünkü bir şey için mâliyet sıfatı, bütün insanların veyâ ba'zısının onu mal edinmesi ile sâbit olur. Tekavvüm (kıymet ifâde etmesi) ancak onunla intifâın şer'an mubâh olmasıyle sâbit olur. Halbuki ba'zen tekavvüm sıfatı, mâliyet sıfatı olmaksızın sâbit olur. Meselâ, bir buğday dânesi mal değildir. Hattâ satışı sahîh değildir. Velev ki, onunla intifâ mubâh kılınmış olsun. Çünkü, insanlar onu mal saymamışlardır. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Kasden üzerine Besmelesi terk edilen şeyin satışı dahî bâtıldır. Denilse ki: Uygun olan, Besmelesi terk edilen şeye eklenen satış akdi câiz olmaktır. Çünkü o, ictihâd götürür. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.), **bunda ayrı görüştedir.** Müdebber gibi ki, müdebbere eklenen şeyde, kâdının hükmüyle satış geçerli (bey'i nâfiz) olur. **Buna cevâb olarak biz deriz ki:** Besmelesi terk edilmiş olanın harâm olması nassan bildirilmiştir.

Mevrid-i nassda (yâni hakkında âyet ve hadîs bulunan mes'elede) **ictihâd için mesâğ** (izin) **yoktur.** Şu hâlde aksi mu'teber olmaz, ve hükümle geçerli olmaz. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

MAL OLMAYAN ŞEY HÜKMÜNDE OLANLAR : Bu hükümde olanların satışı da bâtıldır. Yâni ümm-ü veled, mükâteb ve müdebber gibi şeylerdir. Çünkü, bunların da satılması bâtıldır. Lâkin, hürrün satılmasının bâtıl olması gibi değildir. Çünkü hürrün satılması ibtidâen ve bakâen bâtıldır. Zîrâ, satışa aslâ mahal değildir. Onda hürriyetin hakikatı sâbit olmuştur. Bunların satışı ise, bakâen hürriyet hakkı için bâtıldır. İbtidâen bâtıl değildir. Çünkü, hakîkatları yoktur. Bundan dolayı, kendiliklerinden satışları câizdir. **Söylenen şu söz bâtıldır:** «Eğer onların satışı bâtıl olsa, hürrün satılması gibi olurdu. Satışta onlara eklenen kölenin satılmasının bâtıl olması, hürre eklenen gibi olması lâzım gelirdi.» Şunun için ki, onlar kısmen satışa mahal oldukları için ibtidâen satışda dâhildirler. Sonra haklarının taallukundan dolayı satıştan hâric kalmışlardır. İmdi köle, semenden hissesiyle bâkî kalır. Hisseyi satış, bekâen câizdir. Nitekim, daha önce geçti. Hür, bunun aksinedir. Çünkü mahalliyet bulunmadığı için hür satışa dâhil olmayınca, ibtidâen hisseli satış lâzım gelir. Bu ise, bâtıldır. Nitekim, daha önce geçti ve yakında yine gelecektir.

Şarâb (hamr), **domuz ve kendi eceliyle ölmeyen hayvan gibi, mütekavvim** (kıymeti hâiz) **olmayan malın semenle; yâni dirhemler, dînârlar ve râyic paralar ile satılması da bâtıldır.** Eceliyle ölmeyen diye kaydlanması; şarâb ve domuz gibi mal olması içindir. Hattâ eceliyle ölürse, Zimmîlerce de mal olmaz.

Bunları semenle satmanın bâtıl olması satış, satılan şeyin tarafında hüküm ifâde etmediği içindir. Çünkü mebî', satışda aslıdır. Zîrâ satış, onun varlığına bağlıdır. Semen, bunun aksinedir. Asl, temellüke mahal değildir. Satış da öyledir. Çünkü satılan şeyin semeninin zimmette sâbit olması, ancak başka malın temellükü karşılığında satıcının temellükü hükmü ile olur. Temellük bulunmayınca, o başka mal zimmette sâbit olmaz ve onda mülk sâbit olmaz. Çünkü ma'dûmda mülkün sübûtu imkânsızdır. Şâyet semenden başka bir malla karşılık verilse, satış fâsid olur. Hattâ satıcı, her ne kadar hamr (şarâb) ve domuzun aynına mâlik olmazsa da ona karşılık olana mâlik olur. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir.

Yine, hür kadına eklenen kölenin satılması ve kendi eceliyle ölen hayvana eklenen boğazlanmış hayvanın satılması da, her ne kadar hepsinin semeni tesmiye olunsa da bâtıldır. Bu kayda sebeb, hür gibi olsun diyedir. Kölenin ve boğazlanmış hayvanın satılmasının bâtıl ol-

masına sebeb: Çünkü hür, aslâ satışda dâhil değildir. Zîrâ, mal değildir. Hürrü, köleye eklemekle kölenin kabûlü için şart kılmıştır. Mal olmayanı, satılan şeyin kabûlü için şart kılmak ise, satışı ibtâl eder.

Köleyi, müdebbere veyâ başkasının kölesine eklemekle satmak ve mülkü vakfa eklemekle satmak sahîhdir. Çünkü bu eklenen şeyler, ba'zısına göre, satışa mahaldir. İmdi onların butlânı başkalarına geçmez. **Akd hâlinde cevâz vereni bulunmayan şeyin satılması** --ki küçük çocuğun veyâ vasîsinin onun malını gabn-ı fâhiş ile satması böyledir. — **bâtıldır.** (Gabn-ı fâhiş ile olmazsa sahîh olur.)

İmâdiyye'de denmiştir ki: Onların, yâni babanın, dedenin ve bu ikisinin vasîlerinin ve kâdînın, kıymetinin misli ile satmaları ve kirâya vermeleri veyâ benzerinde insanların aldandıkları kadarından daha azla satmaları ve cevâz vermeleri câizdir. Eğer insanların aldanmadıkları miktar olursa, câiz değildir; bülûğdan sonra izin vermeye (icâzete) mütevakkıf olmaz. Çünkü bu akdin, akd hâlinde mucizi (cevâz vereni) yoktur.

Semeni ortadan kaldırılan satış da sahîh değildir. Çünkü semeni nefy edince, rüknü nefy etmiş olur. Bu takdîrde, satış olmaz. Ba'zı Fukahâ'; «Mün'akid olur.» demiştir. Çünkü, onun nefyi sahîh olmaz. Çünkü, o akdi nefy etmiştir. Nefyi sahîh olmayınca, sanki o semeni söylemeyip sükût etmiş gibi olur. Malı satsa ve semeni söylemeyip sükût etse, satış mün'akid olur ve teslîm almakla mülk sâbit olur. Nitekim, yakında açıklanacaktır.

Bâtıl satışın hükmü, satılan şeyin bununla müşteri için mülk olmamasıdır. Çünkü, bâtıl üzerine hüküm terettüb etmez. Fâsid satış bunun aksinedir. Nitekim, daha önce geçti.

Satılan şey (mebî') müşteri yanında helâk olsa, müşteri ödemez. Çünkü teslîm alınan şey, onun yanında emânettir. Zîrâ akd, bâtıl olunca, mâlikin izniyle sâdece teslîm almak bâkî kalır. Bu ise, zararı ödemeyi gerektirmez. Ancak tecâvüzle olursa, gerektirir. **Ba'zı Fukahâ'**; «Öder, çünkü o sevm-i şirâ (6) üzere teslîm alınan mal gibi olur.» demişlerdir. Sevm-i şirâ, semeni söylemektir ki; mal sâhibi; «Bu semeni

(6) **Sevm-i şirâ:** Sevm, taleb anlamınadır. **Sevm-i şirâ:** Bir kimsenin, bir malını satılığa çıkarması, arzetmesi ve satılacak bahâsını belirlemesidir ki, buna **(Sevm'ul-Bâyi')** denir. Bir malı, şu kadar bahâ ile satın almak istemek anlamına da gelir, ki buna da **(Sevm'ül-Müşteri)** denir.

«Sevm-i nazar» da, satın alınması istenilen bir malı görmek veyâ başkasına göstermek üzere satın alacak kimsenin istemesi demektir. Böyle satın alma isteğinde bulunana **(müsâvim -biş'şirâ),** bakmak isteğinde bulunan kimseye de **(müsâvim -bin'nazar)** denilir. **Bunlara (bâyi' ve müşteri)** denilmesi mecâzdır.

al git!», «Eğer bu semenle râzı olursan.». «Zikredilen semen üzere satın aldın.» der. Şâyet semeni söylemez de, o da tesmiyesiz alıp giderse, satılan şey onun yanında helâk olduğu takdîrde, ödemez. **Fakîh Ebû'l-Leys (Rh.A.) bunu nassân beyân etmiştir. Fetvâ da bunun üzerinedir, diyenler olmuştur. İnâye'de de böyle denmiştir.**

Bundan sonra musannıf, bâtıl satışı açıklamayı bitirince, fâsid satışı açıklamaya başlayıp şöyle demiştir:

FÂSİD SATIŞ :

Semen söylenmeyip, sükût edilen satış fâsiddir. Zîrâ satış, sükûtla bâtıl olmaz. Belki mün'akid olup ve teslîm almakla mülk sâbit olur. Çünkü satışın mutlakı değiş-tokuşu (muâvezeyi) gerektirir. Şâyet semeni söylemeyip susarsa, onun maksâdı kıymettir. Sanki kıymetiyle satmış gibi olur. Bu durumda satış fâsid olur, bâtıl olmaz.

Yine, bir malı, hamr (şarâb) **ile satmak ve şarâbı mal ile satmak da fâsiddir.** Çünkü malın müşterisi, onu şarâb ile temellük etmeyi kasd eder. Bunda şarâba değil, mala saygı gösterme (i'zâz) vardır. İmdi şarâbın zikredilmesi, şarâbın kendisi hakkında değil, malın temellükünde mu'teber olarak kalır. Hattâ tesmiye fâsid olur ve şarâbın değil, malın kıymeti vâcib olur. Kezâ, şarâbı mal ile satsa, bu takdîrde malın satın alınması mü'teber olur. Şarâbın satın alınması mu'teber olmaz. Çünkü bu mukâbazadır. (Çünkü iki taraftan teslîm almadır.)

Yine, malın; ümm-ü veled, mükâteb ve müdebber ile satılması da fâsiddir. Hattâ mükâbaza eyleseler, müşteri malla, mala mâlik olur. Çünkü onlar, akdde dâhil olurlar. Hattâ onlardan birine eklenip, onunla berâber satılan şeyde akd bâtıl olmaz. Eğer onlar hür gibi olsalar, satış bâtıl olurdu.

Avlanmış olmayan balığın satılması da fâsiddir. Çünkü bu, mâlik olmadığı şeyi satmaktır. **Ya da avlanıp bir hazîrede su içinde, yâni su toplanmış bir yerde olursa ve balık oradan ancak bir vâsıta ile alınabilirse, bunun da su içinde satılması fâsiddir.** Çünkü, teslîmine kâdir olunan şeyden değildir. **Eğer balığın vâsıtasız yakalanması mümkün ise, satılması sahîh olur.** Çünkü, bu takdîrde o balık teslîm edilebilir. Ancak balık hazîreye kendi girip ve girdiği yer kapatılmış olmazsa, mülk bulunmadığı için satılması fâsid olur.

Havada uçan kuşun satılması da fâsiddir. Çünkü havada uçan kuş, yakalanıp elde edilmezden önce memlûk değildir. Bu takdîrde fesâd, butlân ma'nâsına gelir. Yakalandıktan sonra ise, teslîmi kudret dâhilinde değildir.

. **Musannıf burada**; «Geri dönmeyen kuş» **demiştir.** Çünkü, **Zeylaî (Rh.A.) de şöyle demiştir:** Şâyet kuş havada uçup geri dönmezse satılması **câiz** olmaz. Ama kuşun, satıcının yanında yuvası olup, havaya o yuvadan uçar sonra yine geri dönerse, onun satılması câiz olur.

Güvercinin dönüşü bilinirse ve teslîmi de mümkün olursa, satılması câizdir. Çünkü güvercin, teslîm edilebilen maldır.

Hamlin satılması da fâsiddir. Nitâc'ın satılması bâtıl ve hamlin satılması fâsiddir. Çünkü birincinin yokluğu (ademi), kesindir. İkincinin yokluğu, şübhelidir. **Yine câriyeyi satıp, hamli** (yâni karnındaki dölü) **satmamak da fâsid satıştır.** Nitekim, daha önce anlatıldı ki; ayrı olarak tek başına satış akdi yapılması sahîh olmayan şeyin akdden istisnâsı da sahîh olmaz. Haml de böyledir. Çünkü haml, hayvanın etrâfı (yâni el, ayak gibi uzuvları) menzîlesindedir. Çünkü hamlin câriyeye hilkat yönüyle ittisâli vardır. Aslın satılması, o hamll de kapsar. İmdi istisnâ, mûcibin aksine olur. Şu hâlde sahîh olmayıp, fâsid bir şart olur ve satış, o fâsid şart ile fâsid olur.

Koyunun memesinde olan sütün satılması da fâsiddir. Çünkü, memede şişlik ve kabarma ihtimâli bulunduğu için bu mechûl alış-veriştir.

Sadefde olan incinin satılması da fâsiddir. Çünkü, mechûl alış-veriştir. **Koyunun sırtında olan yününün satılması da fâsiddir.** Çünkü, **Resûlüllah (S.A.V.) onu yasaklamıştır.**

Şâyet tavandan bir merteği (veyâ çatıdan bir ağacı) **ve giysiden bir zirâ' satsa, yâni ham bezi değil, gömlek gibi bölmek zarar veren bir giyeceği satsa, satış câiz olmaz.** Musannıf, evvelâ kesmeyi zikretmiştir. Çünkü onun teslîm edilmesi ancak akdin icâbetmediği bir zararla mümkün olur ve böylesi de lâzım olmaz. Bu durumda rücû' hâsıl olur ve çekişme meydana gelir. **Bölünmesi zarar vermeyen şey, bunun aksinedir.** Meselâ; gümüş külçesinden on dirhemin ve ham bezden bir zirâ'ın satılması gibi. Engel bulunmadığı için bunun satılması câizdir. Bu takrîr ile, «Bu zarara râzı olunmuştur (bu zarar merdiyyun bihdir). Binâenaleyh müfsid olmaması gerekir.» sözü defedilmiş olur. **Şâyet mertek** (yâni çatıdaki ağaç) **belirli olmasa, zarar lâzım geldiği için câiz olmaz.** Yine, bu satışda bilinmemezlik (cehâlet) bulunduğu için câiz olmaz. **Şâyet satıcı, müşteri satışı fesh etmezden önce, ham bezden zirâ'ı kesse veyâ ağacı** (merteği) **çatıdan koparsa, satış sahîhe döner.** Çünkü, tekarrür etmezden önce müfsid ortadan kalkmıştır.

Yine; **avcının, bir atışını satmak da fâsiddir.** Bu, balık avcısının, ağı bir kere suya atmasiyle çıkacak balığı satmasıdır. Bu satış fâsiddir. Çünkü, mechûldür.

Müzâbene de fâsiddir. Müzâbene: **Hurma ağaçları üzerinde olan yaş hurma meyvelerinin** (semer'in), **kesilmiş olan kuru hurma** (temr) **ile satılmasıdır.** O, hurmanın takdîr yönünden keylî (yâni miktârını tahmin ederek ölçülmesi) gibi fâsiddir. Çünkü bu, yasaklanmıştır. Bir de, ribâ şübhesi vardır.

Mülâmese (dokunma), **münâbeze** (atma) ve **ilkâ-ı hacer** (taş koyma): Bunlar satış çeşitleridir ki, **Câhiliyyet zamanında olurdu.** Meselâ iki adam birbirleriyle bir kumaş (veyâ ticâret malı) üzerine pazarlık ederler ve müşteri o kumaşa dokunurdu, yâhûd satıcı, müşterinin üzerine onu atardı veyâ müşteri malın üzerine bir taşcağız koyarsa, satış lâzım gelirdi. Bunlardan birincisi mülâmese, ikincisi münâbeze, üçüncüsü ise ilkâ-ı hacerdir. **Halbuki Resûlüllah** (S.A.V.), **ilk ikisinden menetmiştir. Nassın delâleti ile üçüncüsü de onlara katılmıştır.**

Kele'in satılması da fâsiddir. Kele': **Arzın çimenidir** (ot). **Kele'in kirâya verilmesi de, satılması gibi fâsiddir.** Satılmasının fâsid olması, malı olmayan şey üzerine yapıldığı içindir. Çünkü ot, sâdece satıcının arzında bitmekle ondan insanların ortaklığı kalkmaz ve onun mülkü olmaz. İhrâz bulunmadıkca aslı mubâh olarak kalır. **Resûlüllah** (S.A.V.):

اَلنَّاسُ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثٍ فِي الْمَاءِ وَالْكَلَأِ وَالنَّارِ

«İnsanlar üç şeyde ortakdırlar: Suda, otta ve ateşte.» buyurmuştur. Kirâya verilmesinin fâsid olması ise; icâresi aynın istihlâkı üzere vârid olduğu içindir. Halbuki icâre mahalli bir takım menfaatlerdir, aynlar değildir. Boyacıyı ve süt anayı kirâlamakda, boya ve süt lâzım gelmez. Çünkü burada ayn, icâreye müstehık olan amelin ikâmesi için bir âlettir. Otun satılmasında çâre şudur: Arzdan bir yeri, onda çadır kurmak veyâ davarına ağıl yapmak için kirâ ile tutmaktır. Bu takdîrde kirâlama (icâre) sahîh olur. Mer'a sâhibi, otlakdan yararlanmasını mubâh kılar. Bu durumda ikisinin de maksûdu hâsıl olur. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Arının satılması da fâsiddir. Çünkü arının satılması, **İmâm A'zam** (Rh.A.) **ve Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre fâsiddir.** İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre; **şâyet muhrez olursa, sahîhdir.** Çünkü arı, her ne kadar katır ve eşek gibi yenmezse de, hakîkaten ve şer'an kendisinden faydalanılan bir hayvandır. **İmâm A'zam ile Ebû Yûsuf'** (Rh.Aleyhimâ) **un delîli şudur:** Arı hevâmdandır (böceklerdendir). Şu hâlde satılması câiz değildir. Eşek arıları gibi. Yararlanma arıyla değildir, bel-

ki arıdan çıkan şeyledir. İmdi ondan bal çıkmazdan önce kendisinden yararlanılan hayvan değildir. **Ancak, içinde balı olan kovanları ile berâber olursa, bu takdirde o kovanlara tebaiyetle satılması câiz olur.** Kudûrî (Rh.A.), **bunu şerhinde zikretmiştir. İmâm Kerhî (Rh.A.);** «Kovansız câiz olmadığı gibi, kovanları ile berâber de câiz olmaz. Çünkü bir şeyin, başka şeye tâbi olarak satışda dâhil olması, şâyet o şey başkasının hukûkundan olursadır. Şirb ve yol gibi. Arı ise balın hukûkundan değildir.» demiştir. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

İpek böceğinin ve yumurtasının satılması da fâsiddir. Çünkü, **ikisinin de satılması İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, câiz değildir. Ebû Yûsuf** (Rh.A.) kurdunda **İmâm A'zam'** (Rh.A.) la; yumurtasında **İmâm Muhammed** (Rh.A.) ile berâberdir. Ba'zıları yumurtasında dahî İmâm A'zam (Rh.A.) ile berâber olduğunu söylerler. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın delîli şudur:** İpek böceği hevâmdandır ve yumurtası kendisinden faydalanılan şeyden değildir. Domuzlan böcekleri (7) ve kelerlere ve onların yumurtasına benzer. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **in delîli ise şudur:** İpek böceği, kendisinden yararlanılan bir hayvandır ve yumurtası da ilerde yararlanılır hâle gelir. Şu hâlde eşeğin sıpası ve atın tayı gibi olur. Çünkü insanlar, onunla iş görürler. İmdi, ona zarûret mess edip san'at işlemek gibi olur. Bununla fetvâ verilir. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Kaçak kölenin satılması da fâsiddir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.), **onun satılmasını yasak etmiştir.** Bir de kaçak köle, teslîm edilebilen şey değildir. Ancak, kaçak köleyi, yanında sandığı kimseye satarsa olur. Çünkü satılması yasak olan, mutlak kaçak olandır. O da, akdi yapan iki kimsenin hakkında kaçak olmasıdır. Bu ise, müşteri hakkında kaçak değildir. Eğer müşterî; «Kaçak köle, fülânın yanındadır. O'nu bana sat.» **dese, câiz** olmaz. Çünkü köle, iki âkid hakkında kaçaktır. Şâyet kaçak köleyi sattıkdan sonra, köle kaçmakdan geri dönse, akd tamâm olmaz. Ba'zısı; «Tamâm olur.» demiştir.

Kadının sütünü satmak; gerek hür, gerek câriye olsun, fâsiddir. Çünkü kadının sütü, insanın cüz'üdür. İnsan ise, bütün cüzleriyle mükerremdir. Satılmakla ibtizâlden masûndur. **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh. A.) **dan, câriyenin sütünün satılmasına cevâz verdiği nakl edilmiştir.** Çünkü, câriyenin kendisi üzere akdin irâdı câiz olur(yâni alınıp satılması câiz olur.) Kezâ cüzleri üzere de câiz olur.

---

(7) **Domuzlan :** Kınkanatlılardan; mavi, siyah, sarı karışımı, alaca renkli ağılı bir böcekdir. Taşların altında veyâ kır yerlerde döküntüler içinde küçük gruplar hâlinde yaşarlar. İlginç bir savunma kabiliyeti vardır: Anüs'ünden aşındırıcı ve çok uçucu bir sıvı fışkırtır. Bu salgı, düştüğü deride yanık hissi uyandırır.
İlmî adı; **Brachynus crepitans**'dır.

Biz deriz ki; câriyenin kendisi kölelik (rıkk) **için mahaldir.** Çünkü o, köleliğin zıddı olan kuvvetin mahalline muhtasdır. O da, diri olmaktır. Sütte ise, hayat yoktur.

O kadının sütü kapta olduğu hâlde — ve kap gerek kadeh, gerekse kadehden başkası olsun — **satılması fâsiddir.** Bu (kap) kaydı; «Kadının sütünün satılması, diğer hayvânât sütleri gibi, memede olduğu hâlde câiz olmayıp, kapta olduğu hâlde câiz olur.» vehmini def etmek içindir.

Domuzun kılını satmak da fâsiddir. Çünkü domuzun kılı, aynı necesdir. Satılması câiz olmaz. **Ayakkabı dikmek ve benzeri şeyler için, zarûretten dolayı domuzun kılından faydalanmak câizdir.** Çünkü ayakkabı yapıcısı ve tâmircileri, terlikleri ve mestleri dikmekte ona muhtâc olurlar. Zîrâ onlar, ancak onunla dikilir. Aslı mubâh bulunduğu için, satın alınmasında zarûret yoktur.

Şâyet domuzun kılı az bir suya düşse, İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **a göre, o suyu ifsâd eder.** İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, **ifsâd etmez.** Çünkü onunla faydalanmanın mutlak olması, onun temizliğine delildir. **Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **un delîli şudur:** Mutlak zikredilmesi zarûretden dolayıdır. Zarûret ise, ancak kullanma hâlinde zâhir olur. Domuzun kılının suya düşme hâli, kullanma hâline aykırıdır.

İnsanın kılının satılması da fâsiddir. Çünkü, insan mükerremdir. Mübtezel değildir. Şu hâlde insanın cüzlerinden bir şeyin hakîr, önemsiz ve hor olması câiz olmaz. **İnsanın kılının satılması câiz olmadığı gibi, onunla faydalanmak da câiz olmaz.**

Ölmüş hayvanın derisinin, dibâğat olunmadan önce, satılması da fâsiddir. Çünkü, kendisinden faydanılan şeyden değildir. Zîrâ, **Resûlüllah** (S.A.V.):

لَا تَنْتَفِعُوا مِنَ الْمَيْتَةِ بِإِهَابٍ

«Siz ölmüş hayvanın derisinden faydalanmayın.» buyurmuştur. O da, onun dibâğat olunmayan ham derisidir.

Ölü hayvanın derisi, dibâğât olundukdan sonra satılır ve faydalanılır. Çünkü o ham deri, dibâğatla temiz olur. **Ölü hayvanın kemiği, siniri, yünü, tiftiği ve boynuzu gibi, ki bunlardan her biri satılır ve onunla faydalanılır.** Çünkü bunlar, aslî yaradılışdan temiz olup, onlara hayât girmemiştir. Nitekim **«Tahâret Bölümü»** nde geçti.

Fil, yırtıcı hayvan gibidir. Hattâ kemiğinin satılması ve kemiğinden faydalanmak câiz olur. İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, **aynı necesdir.**

Yine, **kabı ile tartılıp ve ondan her kabın** (zarfın) **karşılığında şu kadar rıtl çıkartılmak üzere, zeytinyağının satılması da fâsiddir. Kabın ağırlığı çıkartılmak şartiyle satılırsa, satış sahih olur.** Çünkü birinci şartı, akd iktizâ etmez. İkinci şartı, iktizâ eder. Çünkü akdin muktezâsı, kabın ağırlığı, zeytinyağından çıkmasıdır. Şâyet şu kadar rıtl çıkarılsa, kabdan daha çok veyâ daha az olmaya muhtemel olur. **Ancak zeytinyağının ağırlığı** (tartısı) **şu kadar rıtl olduğu bilinirse, bu takdîrde satış câiz olur.** Çünkü bu, akdin muktezâsıdır.

Satıcı ile müşteri tulumda ihtilâf etseler, yâni, bir kimse tulum ile yağ satın alıp, kabı satıcıya geri verdikde, müşteri tartıp o tulumdan kab on rıtl gelse, ve satıcı, «Kap, başka kaptır ve kap beş rıtldır.» **dese, söz müşterinindir.** Çünkü bu ihtilâf, ya teslîm alınan tulumun ta'yîninde veyâ yağın miktârında i'tibâra alınır. Eğer birincisi i'tibâra alınırsa, müşteri teslîm alıcıdır. Bu durumda söz, teslîm alanın sözüdür. Zarârı ödeyici (zâmin) olduğu hâlde, gâsıb gibi olur veyâ emin olduğu hâlde mûda' gibi olur. Eğer ikincisi i'tibâra alınırsa, bu ihtilâf gerçekde yağda ihtilâftır. Söz, müşterinin olur. Çünkü müşteri, fazlayı inkâr etmektedir. Söz ise, yeminiyle berâber münkirindir.

Satıcının sattığı şeyi, birinci semenin ödenmesinden (nakdinden) **önce, sattığı semenden daha azı ile satın alması fâsiddir.** Bunun sûreti şudur: Bir kimse, bir çâriyeyi bin akçaya peşin veyâ veresiye satın alıp ve O'nu teslîm aldıkdan sonra yine satıcıya beşyüz akçaya (8), birinci semeni peşin vermezden önce satsa, ikinci satış fâsid olur **İmâm Şâfiî (Rh.A.)** «Câiz olur. Çünkü câriyede mülk, teslîm almakla tamâm olur. Satıcıya satmakla, başkasına satmak müsâvîdir. Nitekim, şâyet birinci semenin misli, yâhûd fazlasiyle veyâ malla satsa onun gibi olur.» **demiştir.**

Bizim delîlimiz şudur: Semen, satıcının garantisinde değildir. Satıcıya, satılan şey (mebî') ulaşıp, takas vâki' olsa, onun için beşyüz akça karşılıksız (ivazsız) kalır. Bu ise, ribâdır. Şu hâlde, câiz olmaz. Malla satsa, bunun aksinedir. Çünkü fazlalık, ancak bir cinsten olduğu vakit zâhir olur. Câriyeyi mala ekleyip peşin semenden önce, mecmûunu birinci semen ile satsa, bu yukarıdakinin aksinedir. Bunun sûreti

---

(8) **Akçe** deyimi, lisânımızda nakid, para, meblâğ, servet anlamlarına geldiği gibi, vaktiyle kullanılmış **küçük gümüş sikke** anlamında da kullanılır. Bir kese akçe, beşyüz kuruş demektir. **Akçe, ilk önce Sultan Orhan tarafından** H. 726 (M. 1326) tarihinde **Bursa'da darb edilmiştir.**

şudur: Müşteri, beşyüz akçaya bir câriye satın alır. Ondan sonra, ona bir diğer câriye ekleyip birinci semenin peşin ödenmesinden önce satıcıya beşyüz akçaya satarsa; bu satış, satıcıdan satın aldığı câriyede fâsiddir, satıcıdan satın almadığı câriyede sahîhdir. Çünkü, semenin ba'zısını ondan satın almadığı câriye karşılığında kılmak gerekir. Müşteri o diğer câriyeye, sattığından daha az ile müşteri olur. Bu ise, fâsiddir. Halbuki bu ma'nâ, diğer câriyede yoktur ve fesâdı şâyi' olmaz. Zîrâ fesâd, ribâ şübhesi i'tibâriyledir. Eğer ona eklenen câriyeye i'tibâr olunsa, şübhenin şübhesi i'tibârı olur. Bu ise, mu'teber değildir.

Yolun, sınırlanarak, yânî uzunluğu ve genişliği belirtilerek satılması sahîhdir. Sınırlanmadan satılması da sahîhdir. Birincinin satılmasının sahîh olması, açık ve besbellidir. Sınırlanmadan satılmasının sahîh olması ise, şundan dolayıdır ki yolun genişliği ve uzunluğu beyân olunmamışsa, yolun genişliği, evin (dâr'ın) en büyük kapısının genişliği ile takdîr edilir. **Nihâye'de de böyle denmiştir.** İki takdire göre de; yol ma'lûm bir ayn olur. Şu hâlde, satılması sahîh olur.

Yolun hîbe edilmesi de sahîh olur. Tatârhâniyye'de denmiştir ki: Yol, **üç çeşittir:** Birincisi; **en büyük yola** (tarîk-i a'zam'a) **ulaşan yoldur.** İkincisi; **ilerisi, çıkmaz sokağa ulaşan yoldur.** Üçüncüsü de; **insanın kendi mülkündeki özel yolu** (tarîk-i hâss) **dur.** İmdi, insanın mülkünde olan özel yol, zikretmeksizin, nass cihetiyle veyâ hukûku zikretmekle yâhûd merâfıkı (evin iç ve dış müştemilâtını) zikretmekle satışda dâhil olmaz. Diğer iki yol, satışda zikretmeksizin dâhil olurlar.

Sel akan yerin (mesîlin) (9) **satılması ve hîbe edilmesi sahih olmaz.** Çünkü, bu mechûldür. Zîrâ, orada suyun ne kadar yer kaplayacağı bilinmez.

Arza tebâiyetle geçme (mürûr) **hakkının** (10) **satılması bi'l-icmâ sahîhdir Arza tebaiyetsiz, yalnız satılması ise, bir rivâyette sahîhdir.** O da, **İbn Semâa' (Rh.A.) nın rivâyetidir.** Ziyâdât'ın **rivâyetinde câiz olmaz. Ebû'l-Leys (Rh.A.), bunu hukûkdan bir hak olmakla sahîh görmüştür.** Hukûkun, ayrı olarak satılması ise, câiz olmaz. Kezâ şirb hakkının satılması da, arza tebaiyetle sahîhdir. Yalnız satılması da, bir rivâyette sahîhdir. O da, Belh Meşâyihinin seçtikleri rivâyettir. Çünkü şirb hakkı, sudan nasib almaktır. **Diğer bir rivâyette, sahîh değildir.**

---

(9) **Mesîl hakkı:** Bir evin veya başka bir yerin, dışarıya, yani; başkasının mülküne suyu ve seli akmak ve damlamak hakkıdır. Mesîl; suyun aktığı, geçip gittiği yerdir. Sel yatağı da denebilir. **Tesbîl** ise, akıtmak anlamında kullanılır.

(10) **Mürûr hakkı:** Başkasının mülkünden bir kimsenin yalnız geçmek hakkıdır. Bu, «mücerred haklar» dandır. Düşürmekle sâkıt olur.

Buhârâ Şeyhlerinin seçtikleri de budur. «Bilmemezlik bulunduğu için sahîh olmaz.» demişlerdir.

Tesbîl (sebil yapma hakkı) **hakkının satılması ve hibe edilmesi de sahîh olmaz.** Çünkü tesbîl hakkı, eğer sath üzerinde olursa teallî hakkı olur. Teallî hakkının satılması bâtıl olduğu daha önce geçti. Eğer tesbîl hakkı yerde olursa, yerinin bilinmemesiyle mechûl olur. **İki rivâyetin birine göre, geçme** (murûr) **hakkı ile teallî hakkı arasındaki farkın vechi şudur:** Teallî hakkı, bâkî kalmaz bir ayn'a bağlı olur. O da binâdır. Şu hâlde o, menfaatlere benzer. Geçme hakkı ise, bâkî kalan bir ayn'a bağlı olur. O da, arzdır. İmdi o, a'yâna benzer.

Nîrûza kadar, diye satmak sahih değildir. Nîrûz, Nevrûz'un (11) muarrebidir. Bu da, İlkbahar'ın ilk günüdür.

Mihrecân'a (12) **kadar, diye satmak da sahîh değildir.** O da, Sonbahar mevsimidir. **Câiz olmamasına sebeb:** Çünkü, Sultânın Nîrûzu ile dehâkînin (13) Nîrûzu arasında ve Mecûsilerin Nîrûzu arasında fark vardır. **Kifâye'de de böyle denmiştir.**

Yine, Hıristiyanların orucuna veyâ Yahûdîlerin fıtrına kadar, diye satmak da câiz olmaz. Yâni, şâyet Nasârânın orucunun ve Yahûdilerin fıtrının belli gününü satıcı ve müşteri bilmezlerse, müddet bilinmediği için satış câiz olmaz. Bilirlerse, câizdir.

Hıristiyanlar oruçlarına başladıkdan sonra fıtırlarına kadar, diye satmak, zikredilenin aksinedir, ki bu satış sahîh olur. Çünkü onun müddeti, **Temurtâşî' (Rh.A.) nin dediğine göre, belli günler olup, elli günden ibârettir.**

Hacılar gelinceye veyâ hasâda kadar, diye satmak da câiz olmaz. Hasâd, (hâ) nın fethiyle ve kesriyle ekinin biçilmesidir. Harmana kadar (yâni hayvanların harmanda ekini çiğnemelerine kadar), bağ bozumuna kadar yâni hurmanın ve üzümün kesilmesine kadar ve yine koyun kırkımına (yününün kesilmesine) kadar, diye satmak da câiz olmaz. **Câiz olmamasına sebeb:** Çünkü bunlar ba'zan önce gelir, ba'zan

---

(11) **Nevrûz:** Aslen Farsca bir kelimedir. «Yeni» demek olan (nev) ve «gün» demek olan (rûz) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Arabcaya «Nîrûz» olarak geçmiştir. Nevrûz, Güneş'in kuzu (Koç) burcuna girdiği gündür. **İlkbahar başlangıcı ve Celâli takvimine göre yılbaşıdır.**

(12) **Mihrecân:** Farsca bir kelime olup aslı «Mihrgân» dır. Arabcaya «Mihrecân» olarak geçmiştir. Sonbahar aylarından «Eylül» ayının bir günüdür. Rivâyet edilirki Feridun Şâh, Dahhâk'e karşı bu günde zafer kazanmış, bu sebebden ona i'tibâr edip, bu günü yılbaşı yapmışlardır.

(13) **Dehâkîn:** Dihkâk veyâ dühkân'ın çoğuludur. Aslı Farsca olup, Arabcaya geçmiş (muarreb) dir. Bölge reisi, mıntıka âmiri, iklim reisi, muhtâr ve vâli anlamlarına gelir. Mal ve akâr sâhibi anlamına da gelir.

da gecikir. Bu zikredilen vakitlere kadar kefîl olunur. Çünkü az bilmemezlik (cehâlet), kefâlette muhtemeldir. Bu bilmemezlik (cehâlet), azdır. Çünkü Sahâbe —Allah onların hepsinden râzı olsun— bunun, satışın câiz olmasını men edip etmediğinde ihtilâf etmişlerdir.

Eğer hulûl etmezden önce eceli (müddeti) **düşürürse, satış sahih olur. Çünkü, mukarrer olmazdan önce müfsid ortadan kalkmıştır. Eğer mutlak olarak satıp ondan sonra bu vakitlere kadar semeni ertelerse, satış sahîh olur.** Çünkü bu te'cîl, borcun ertelenmesidir. Borçlarda ise, bilmemezlik muhtemeldir.

Akdin gerektirmediği şart ile de satış sahih olmaz. Halbuki onda, satıcı ve müşterinin ikisinden birine fayda vardır. Ya da satılan şey için onun müstehık olduğu bir fayda vardır. Yâni satılan şey insan olmakla sâbit bir hak olursa (Meselâ; bir köleyi, müşteri mülkünden çıkarmamak şartiyle satmak gibi veyâ bir câriyeyi çocuk doğurtmamak şartiyle veyâ mükâteb veyâ müdebber eylememek şartiyle satmak gibi) bunların her biri satışı ifsâd eder. **Bu zikredilen şartlar ile satışın fâsid olmasına sebeb şudur:** Çünkü iki müteâkid (yâni satıcı ve müşteri) satılan şey ile semen arasında mukâbele kasd etseler, şart ivazdan hâlî kalır ve onda satış, şart ile vâcib olur. **Muâveze akdi ile ivazdan hâlî olan hak edilmiş fazlalık ribâ olur.** Ve **ribâ şart olan her akd, fâsid akid olur.** Meselâ satıcının, giyeceği ve diktirip kaftan yapmak şartiyle satması gibi. **İmdi bu, akdin gerektirmediği bir şarttır.** Bunda satıcı ve müşterinin ikisinden birine fayda vardır. Ya da, satılan deriyi ayakkabı yapmak şartiyle satmak gibi. Ya da, ayakkabı (veyâ nalın) üzerine tasma yapmak şartiyle satmak gibi. **Şirâk:** Ayağın sırtı üzerine gelen, deriden yapılmış sırım (seyr) dır. **Muğrib'ül-Lûğa'da böyle zikredilmiştir.** Ayakkabıda satış, istihsânen sahîhdir. Çünkü, bu husûsta teâmül vardır. İmdi giyeceğin boyanması gibi olur. Ya da, satıcının, satılan şeyi —ki o mebî' köledir— bir ay kullanmak şartiyle satması gibi. Bu, akdin gerektirmediği şartın benzeridir, ki bunda satıcı için fayda vardır. Bir ay demesine sebeb, daha önce geçen şu şeyden dolayıdır: Muhayyerlik şâyet üç gün olsa, onda hizmet ettirmek şartı câiz olurdu.

Ya da, müşteri satılanı (mebî'i) **müdebber veyâ mükâteb eylemek veyâ çocuk doğurtmak veyâ gerek erkek köle** (abd) **olsun ve gerekse câriye** (eme) **olsun kınnı mülkünden çıkarmamak şartiyle satması câiz değildir.** Bu misâl, akdin gerektirmediği şarta ve kendisinde satılan şey için fayda olduğuna misâldir, ki satılan şey o faydaya müstehık olur. Çünkü kınn'a, elden ele geçmesi (tedâvülü) (14) hoş gelir. Bu durumda, ivazdan hâlî fazlalık bulunup satış fâsid olur.

(14) **Tedâvül:** Elden ele gezme, dolaşma, kullanılma, alınıp verilme gibi anlamlara gelir.

Musannıf mezkûr asla şu fer'i eklemiştir: Binâenaleyh satış, akdin iktizâ ettiği şartla sahîh olur. Meselâ, satılan şey müşterinin mülkü olmak şartiyle satmak gibi. Ya da, akdin iktizâ etmediği ve kendisinde birine fayda bulunmayan şartla satmak gibi. Meselâ, sattığı hayvanı müşterinin satmaması şartiyle satmak gibi. Çünkü hayvan, fayda için ehil değildir.

Müslümanın, Zimmîye içkinin ve domuzun satılmasını ve satın alınmasını emretmesi câizdir. İhrâmda olan kimsenin, kendisinden başka kimseye kendi avını satmasını emretmesi de câizdir. **İmâmeyn, (Rh. Aleyhimâ), «Câiz olmaz.» demişlerdir.** Çünkü müvekkil kendisi satmaya velî olamaz. Şu hâlde, başkasını velî edemez. Meselâ; Müslümanın, bir Mecûsîyi, bir Mecûsî kadını tezvîc için vekîl etmesi câiz olmadığı gibi. Çünkü vekîl için sâbit olan şey, müvekkile intikâl edip sanki o kendisi yapmış gibi olur.

İmâm A'zam' (Rh.A.) ın delîli şudur: Bu bâbda mu'teber olan iki ehliyettir. Biri vekîlin ehliyetidir, ki emredildiği şeyde tasarruf ehliyetidir. Bu tasarrufda, Nasrânî için ehliyet vardır. Iki ehliyetten biri de, müvekkilin ehliyetidir. O da, müvekkil için hükmün sübûtunun ehliyetidir. Akd için hüküm yönünden melzûmun, lâzımdan ayrılması lâzım gelmesin diye müvekkil için bu ehliyet vardır.

Görülmez mi ki, Müslüman için mîrâs yoluyla içkinin (hamrın) **mülkü sâbit olur.** Yâni, Nasrânî olan mûrisi Müslüman olup öldükde, içki ve domuzunu bıraksa ve yine Müslümanın, Nasrânî olan me'zûn kölesi, şâyet içki ve domuz satın alsa, o içkide mülk Müslüman efendi için ittifâkan sâbit olur. İki ehliyet sâbit olunca akd, İslâm sebebiyle mümteni' olmaz. Çünkü İslâm celbeder, def'etmez. Bundan sonra, müvekkelün bih (mal) eğer şarâb ise, onu sirke yapar. Eğer domuz ise, ormana salıverir. **Fukahâ', «Bu vekâlet, en şiddetli kerâhetle mekrûhtur.» demişlerdir.**

FÂSİD SATIŞIN HÜKMÜ :

Müşteri, satılan şeyi, satıcının açıkça veyâ delâleten rızâsiyle teslîm aldığında ona mâlik olur. Meselâ, satıcının huzûrunda, akd meclisinde malı teslîm alır ve satıcı o teslîm almayı menetmezse, satılan şeye mâlik olur. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.): «Her ne kadar müşteri o satılan şeyi teslîm alsa da, mâlik olmaz. Çünkü o harâmdır, onunla mülkün ni'metine nâil olamaz.» demiştir. Bir de: «Nehy ile meşrûiyyetin arasında birbirine karşıtlık bulunduğu için nehy, meşrûiyyeti nesh eder. Bundan dolayı teslîm almazdan önce mülkü ifâde etmez. Satılan şeyi (mebî'i) meyte veyâ içkiyi (hamrı) dirhemlerle satmış gibi olur.» demiştir.

Bizim delîlimiz şudur: Satışın rüknü ehlinden sâdır, mahallinde vâki olmuştur. İmdi satış mün'akid oldu, demek vâcib olur. Ehliyette ve mahalliyyette şübhe yoktur. Onun rüknü, malı malla değiş-tokuş (mubâdele) dur. Bu ise, meydana gelmiştir. Şer'î fiillerden nehy, meşrûiyyetin tekarrürünü gerektirir. Çünkü nehy, menhiyyün anhin (yasak edilen şeyin) tasavvurunu gerektirir. Çünkü tasavvur olunmayan şeyden nehy, hükümsüzdür. Bunun tahkîki, **Mir'ât'ul-Usûl**'de benim zikrettiğim şeydir ki emr ve nehyin medârı makdûriyettir (kudret bulunmaktır). Hissî fiillerden nehy, o fiillerin hissen makdûr olmasını gerektirir. Aklî umûrdan nehy, aklen makdûr olmasını gerektirir. Şer'î fiillerden nehy ise, şer'an makdûr olmasını gerektirir. Aksi hâlde sırf faydasız olur. Zîrâ uçmak, hissî umûrdandır. Şâyet bir şahısa «Uçma!» dersen, uçmaya kudreti bulunmadığı için, her işiden kimse yadırgar. Kezâ, a'mâya, «Bakma!» demek de, böyledir.

Bey' (alım-satım), **şer'î fiillerdendir.** Şâyet satışdan nehy olunsa, şer'an makdûr olması vâcib olur. Bizim âlimlerimizin: «Şer'î fiilden nehy, aslının meşrû olmasını, vasfının meşrû olmamasını gerektirir.» dediklerinin ma'nâsı budur. Zîrâ, birincisi, şer'an makdûriyyete nâzırdır. İkincisi, nehye nâzırdır. Satışın kendisi meşrûdur. Müşteri, mülk ni'metine bununla nâil olur. Hürmet, ancak ârızî bir şeyden dolayıdır. Teslîmden önce mülkün sâbit olmaması, mücâvir olan fesâdı kabûlden kaçınmak içindir. Çünkü fesâdın, geri almak (istirdâd) ile savulması vâcibdir. İmdi mütâlebeden çekinmekle savulması evleviyyette kalır. Çünkü def', ref'den (yâni gelmeden karşılamak, geldikden sonra karşılamaktan) daha kolaydır.

Ölü, mal değildir. İmdi, rükn yoktur. Eğer içki (hamr), ölçülen ve tartılan şeyler gibi semen karşılığında satılmış olursa, onun vechi daha önce geçti. **Teslîm alınan şey, müşteri elinde helâk olursa, hakîkaten o şeyin misli müşteriye lâzım gelir.** Eğer helâk olan şey misli ise; **hem sûreten ve hem ma'nen misli lâzım gelen odur.** Ya da, **sâdece ma'nen misli lâzım gelir.** Eğer helâk olan şey kıymeti olan şeyden (kıyemî) ise, **kıymettir. Çünkü o, gasb gibi, teslîm almak** (kabz) **ile mazmûndur.** Her ne kadar müşterinin elinde kıymeti artıp müşteri onu itlâf etse de, kıymeti teslîm alma gününde mu'teber olur. Çünkü o, teslîm almakla onun garantisine dâhil olmuştur. Binâenaleyh, gasbedilen şey gibi mu'teber değildir. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Satan ile satın alanın (mütebâyiân'ın) **her biri üzerine, teslîmden önce fesâdı ortadan kaldırmak için satışın feshi vâcib olur.** Musannıfın, «Her biri üzerine» deyip «Her biri için» dememesi; feshin vâcib olduğuna işâret içindir. **(İçin)** ma'nâsına gelen **(lâm)** ise, cevâzı ifâde eder.

Kezâ, satılan şey müşterinin elinde olduğu müddetce, teslimden sonra da feshi vâcib olur. Musannıf; «Fesâd, akdin kendisinde (sulbünde) olursa; meselâ; bir dirhemi, iki dirheme satmak gibi. Yine zâid şart ile olursa, şart kendisine âid olan kimse için fesh hakkı vardır.» dememiştir. Çünkü **Sadr'uş-Şerîa** (Rh.A.), **«Zahîre»** den ve **Hulâsa** sâhibi, **«Tecrîd»** den nakletmişlerdir ki, bu kavl; **İmâm Muhammed'** (Rh. A.) indir. **İmâm A'zam** ile **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) a göre ise; iki âkidden her biri için fesh hakkı vardır. Çünkü fesh, şeriatın hakkıdır. İki âkidden birinin hakkı için değildir. Çünkü iki âkid, akde râzıdırlar. Eğer müşteri, teslîm aldığı malı fâsid satışla satar veyâ hîbe ve teslîm ederse veyâ âzâd eylerse, o müşterinin satışı, hîbesi ve âzâdı geçerli olur. Çünkü müşteri ona mâlik olunca, onda tasarrufa da mâlik olur. Artık onda fesh tasavvur edilemez. Çünkü ikinci tasarrufla ona kul hakkı taalluk etmiştir. Birinci satışın feshi, şeriatın hakkı içindi. Kulun hakkı, şeriatın hakkından önce gelir. Çünkü kul muhtâcdır. Birinci müşterinin, satılan şeyin kıymetini ödemesi gerekir. Nitekim daha önce sebebi geçti ki, o, gasb gibi, teslîm almakla ödenir. **Kitâbet ve rehn, satış gibidir.** Çünkü kitâbet ve rehn lâzımdırlar. Bu durumda aynı geri vermekden aczi sâbit olur. Şu hâlde müşterinin, kıymeti ödemesi gerekir. Ancak şu kadar fark vardır ki: Mükâtebin âciz olmasiyle, geri alma (istirdâd) hakkı avdet eder. Rehni çözmek (fekk-i rehn) ise (15); hak, kıymete dönüşmezden önce engel ortadan kalktığı içindir. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Fâsid satışın feshinde, kâdî'nın hükmü şart kılınmamıştır. Çünkü şer'an vâcib bir şey, hükme muhtâc olmaz. Satıcı ile alıcıdan birinin ölmesiyle fesh hakkı bâtıl olmaz. **Fetvâ, bununla verilir. Hulâsa'da da böyle denmiştir.** Bu kitabda çokca açıklama vardır. İsteyen kimse **Hulâsa'ya** baksın.

Satılan şeyin (mebî'in) **satıcısı, semenini müşteriye geri vermedikce, feshden sonra satılan şeyi alamaz.** Çünkü satılan şey, semenin karşılığıdır. İmdi satılan şey, rehn gibi semen için mahbûs olur. Eğer satıcı ölürse, satılan şeyin semenini alıncaya kadar müşteri o satın aldığı şeye daha haklıdır. Çünkü müşteri, satıcının hayâtında ona takaddüm ederdi. Kezâ ölümünden sonra vârisleri ve alacaklıları üzerine de takaddüm eder. Zîrâ müşteri, rehin alan gibidir. (Şâyet râhin ölse, vârisleri ve alacaklıları üzerine tekaddüm eder.) Bundan sonra, eğer semenin dirhemleri mevcûd ise, müşteri ayniyle onları alır. Çünkü dirhemler — esah olan kavle göre — fâsid satışda teayyün eder-

(15) **Fekk-i rehn:** Rehni izâle etmek, borcu verip merhûnu rehinlikden kurtarmaktır. (**Fukûk**), (**iftikâk**) da, rehni kurtarmak anlamınadır. (**Fikâk**) da, hem rehni veyâ esiri kurtarmak anlamınadır, hem de kurtarmaya sebeb olan şey demektir.

ler. Semenin dirhemleri helâk olmuş ise, mislini alır. Çünkü dirhemler, mislîdirler.

Semende hâsıl olan fayda ve kâr (ribh) (16), **satıcıya helâl olur.** Satılan şeyde müşteri için helâl olmaz. **Bunun sûreti şudur:** Bir kimse fâsid satış ile bir câriye satın alsa ve satıcı ve müşteri karşılıklı, semeni ve câriyeyi teslîm alsalar, sonra müşteri câriyeyi satarak kâr (ribh) etse, müşteri o kârı tasadduk eder. Satıcı için semende kazandığı kâr helâl olur. **Hidâye'de denmiştir ki:** Fark şudur; câriye aynen belli (müteayyin) olan şeydendir. O câriyeye akd müteallik olur. Bu durumda kâra harâm karışır. Dirhemler ve dînârlar akdlerde müteayyin olmazlar. İmdi ikinci akd, ayn'ına taalluk etmez. Şu hâlde, onlara harâm karışmaz. Tasadduk da îcâb etmez.

Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.) **demiştir ki:** Geçen mes'elede **Hidâye**'de zikredilmiştir ki, şâyet semenin dirhemleri mevcûd olursa, müşteri onun aynını alır. Çünkü dirhemler, fâsid satışda ta'yîn ile müteayyin olur. **Esah olan kavl de budur.** Çünkü fâsid satış, gasb menzîlesindedir. Bu söz, dirhemler ve dînârların ta'yîn edilmediğine dâir söylediğiniz şeye aykırı olur, denilirse, **biz deriz ki:** İkisi arasını bulmak (tevfîk) mümkündür. Şu yönden ki, bu akd için iki şübhe vardır. Biri gasb, diğeri de satış şübhesidir. Şâyet dirhemler mevcûd olursa, fâsid akdin ortadan kaldırılmasına çalışmak yönünden gasb şübhesine i'tibâr edilir. Eğer dirhemler mevcûd olmayıp onunla bir şey satın aldı ise, bedeline fesâd sirâyet etmesin diye, satış şübhesine i'tibâr edilir. Çünkü yukarıda zikrettik ki, şübhenin şübhesinden dolayı satış şübhesine i'tibâr edilir.

Ben derim ki: Zikredilen şey; **Hidâye**'nin iki sözünün arasını bulmayı ifâde etmediği insaflı düşünce sâhibine gizli değildir. Ancak, mes'eleye delîl olmayı ifâde eder. **Hidâye**'ye vârid olan i'tirâz, **Sadr'uş-Şerîa'** (Rh.A.) ya vârid değildir. Doğrusu; **İnâye**'de söylenen şu sözdür: **Hidâye** sâhibinin sözü ancak sahîh rivâyete göre doğru olur. O sahîh rivâyet de şudur: Dirhemler esah kavle göre değil, zâten teayyün etmezler. Esah kavl, yukarıda geçtiği üzere; dirhemler fâsid satışda müteayyin olurlar.

Biline ki, malda harâm iki çeşittir. Bir çeşidi, **zâhiren mülk olmadığı için harâmdır.** Bir çeşidi de, **mülkde fesâddan dolayı harâmdır. Mal da, iki çeşittir.** Bir çeşidi, **müteayyin olandır.** Eşyâ gibi. Bir çeşidi de, **müteayyin olmayandır.** Paralar gibi. **İmdi mülkün yokluğu sebebiyle olan harâm, iki çeşitte de etki yapar.** Yâni müteayyin olanda ve

(16) **Ribh:** Fayda, kâr demektir. Meselâ; yüz kuruşa alınan bir mal, yüzon kuruşa satılsa, bu on kuruş ribh olmuş olur. Çoğulu; «**Erbâh**» dır. İrbâh da, bir maldan kâr sağlamaktır.

olmayanda te'sîr eder. **Emânet konulan kimse ve gâsıb gibi, ki şâyet bunlar eşyâda veyâ parada tasarruf edip kâr ve kazanç** (ribh) **elde etseler, İmâm A'zam ve İmâm Muhammed'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, kârı tasadduk ederler.** Çünkü akid zâhiren teayyün eden şeyde, başkasının malına taalluk etmiştir. Bu durumda harâmın hakîkatı (hakîkat-ı hubs) meydana gelir. Teayyün etmeyende ise; harâm şübhesi karışır. Çünkü satılan şeyin selâmeti onunla olduğundan akid ona taalluk eder veyâ semenin takdîr edilmesi bakımından harâm şübhesi karışır. İmdi bir bakımdan, başkasının mülkü, kâr ve kazanca (ribha) vesîle olur. Bu durumda, onda harâm şübhesi hâsıl olur. Mülkün fesâdından dolayı harâm, müteayyin olan şeyde amel eder, müteayyin olmayan şeyde amel etmez. Çünkü mülkün fesâdı, mülkün yokluğundan daha ehvendir. Binâenaleyh, müteayyin olan şeyde harâmın hakîkatı, burada şübheye dönüşür ve mu'teber olur. Orada teayyün etmeyendeki şübhe burada şübhenin şübhesine dönüşür ve mülkün fesâdında mu'teber olmaz.

Nitekim müddeî, bir kimseden bir mal iddiâ edip, o kimse malı verdikden sonra; o mal müddeâ aleyh üzerinde olmadığına birbirlerini tasdîk ederlerse, müddeînin o malda hâsıl ettiği kâr ve kazancı helâl olur. Mes'elenin sûreti şudur: Bir adam, bir adamdan mal iddiâ eder de, o da verirse, sonra da'vâlının bu malı borçlu olmadığına birbirlerini tasdîk ederlerse, kazanç helâldir. Çünkü burada harâm, mülkün fesâdından dolayıdır. Zîrâ borç, ikrâr ile vâcib olur. Bundan sonra, birbirlerini doğrulamakla istihkâk olunmuştur. Müstehıkkın bedeli memlûktur. İmdi, müteayyin olmayan şeyde amel etmez.

Bir kimse fâsid satış ile satın aldığı dârda binâ yapsa veyâ fâsid satış ile satın aldığı arâziye ağaç dikse, müşterinin, dâr ve arâzînin kıymetlerini ödemesi gerekir. İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ), **«Binâ yıkılıp dâr sâhibine geri verilir. Kezâ, dikilen ağaçlar sökülüp arâzî sâhibine geri verilir.»** demişlerdir. Çünkü şefî'in (17) hakkı, satıcının hakkından daha zayıftır. Zîrâ şefî'in hakkı, hükme veyâ rızâya muhtâçtır. Geciktirmekle bâtıl olur ve mîrâs olmaz. Satıcının hakkı bunun aksinedir. Daha zayıf (ed'af), olan hiçbir şeyle bâtıl olmazsa, daha kuvvetli (akvâ) olan evleviyyetle bâtıl olmaz. Şefî'in hakkı, binâ veyâ ağaç dikmekle bâtıl olmaz. İmdi satıcının hakkı da, onun gibidir. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Binâ yapmak veyâ ağaç dikmek müşteri için satıcı tarafından sebebiyyet vermek (teslît) ile hâsıl olmuşlardır ve bunun gibi olan her şey ile geri alma hakkı kesilmiş olur. Müş-

(17) **Şefî'**: Satılan veyâ ivazla hîbe edilen akârda şuf'a hakkı olan, yâni o akâra temellüke yetkisi bulunan kimsedir. Satılan akârda payı olan veyâ o akâra akârı bitişik bulunan kimse gibi.

teriden hâsıl olan satış gibi. Şefî', bunun aksinedir. Çünkü şefî'den sebebiyyet yoktur. Bundan dolayı, eğer müşteri o malı başkasına hîbe etse, şefî'in hakkı bâtıl olmaz. Kezâ başkasına satsa, şefî' şuf'a ile alır. Her ne kadar fâsid satışda şuf'a olmasa da, ikinci satışda semenle veyâ birinci satışda kıymetle alır. Çünkü satıcının hakkı burada kesilmiş idi. Bu îzâha göre; şefî'den teslît olmadığı için şefî'in hakkı satıcının hakkından daha kuvvetli olur. Çünkü, satıcıdan teslît vardır.

MEVKÛF SATIŞ :

Bundan sonra musannıf fâsid satışın beyânını ve ahkâmını bitirince, mevkûfun beyânına ve ahkâmına başlayıp şöyle demiştir: **Başkasının malını satmak, onun iznine bağlıdır** (mevkûfdur). Mahcûr olan kölenin ve mahcûr olan küçük çocuğun satışları, kölenin efendisinin iznine ve küçük çocuğun babasının veyâ vasîsinin iznine bağlı (mevkûf) dır.

Satıcının kendi malını aklı bozuk olup reşîd (18) **olmayan kimseye satması kâdî'nın iznine bağlıdır.** Merhûnun, kirâya verilenin ve başkasının tarlasındaki yerin satılması rehn alanın, kirâcının ve ekicinin iznine bağlıdır. **Şâyet kirâlamayı, karşılıklı fesh ederlerse, satıcının, satılan şeyi müşteriye teslîm etmesi gerekir.** Kezâ râhin malı edâ etse veyâ rehin olarak alan (mürtehin) onu ibrâ edip, rehni geri verse, satış tamâm olur.

Bir şeyi rakamiyle satmak, eğer satıcı o rakamı bilip ve müşteri bilmezse tevekkuf olunur (çekimser kalınır). Eğer satış meclisinde müşteri bilirse, o satış geçerli olur. Eğer müşteri bilmezden önce ayrılırlarsa, satış bâtıl olur.

Satılmış olan şeyi müşteriden başkasına satmak mevkûfdur. Yâni bir şeyi Zeyd'e satıp ondan sonra Bekr'e satsa, ikinci satış geçerli olmaz. Hattâ birinci satışda bozuşsalar, ikinci satış geçerli olmaz. Lâkin ikinci satış, eğer satıcı birinci müşterinin teslîm almasından sonra sattı ise, birinci müşterinin iznine bağlıdır (tevakkuf eder). Müşterinin teslîm almasından önce ise, menkûlde müşterinin iznine bağlı değildir. Akârda ise; yakında zikredilecek olan ma'rûf hılâfa göredir.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre, mürtedin satışı da mevkûfdur.** Nitekim (Mürted Bâbı) nda geçti. **Satıcı bilip müşteri bilmezse, fülân kimsenin sattığı şeyle satmak mevkûfdur. Eğer satış meclisinde müşteri**

18) **Reşîd** (rüşd): Rüşd, din ve dünyâ selâhıdır; dîne ve dünyâya zarar verib vermeyecek şeyleri bilmektir. **Hakk'a, Kur'ân'a da «Rüşd»** denir. **«Reşed»**, hayır, rahmet, hidâyet demektir. **«Reşâd»** kuvvetli akıl sâhibi olmaktır. Malını muhâfaza husûsunda tekayyüd ederek sefâhattan, savurganlıktan kaçınan kimseye (Reşîd) denir. İşlerini güzelce idâreye muktedir sûrette bâliğ olan kimseye de **(Reşîd)** adı verilir.

bilirse sahîhdir, aksi hâlde bâtıldır. İnsanların sattığı şeyin benzeri (misli) ile satmak veyâ fülân kimsenin aldığı şeyin benzeri ile satmak mevkûfdur. **Şâfî Şerhi'nde,** «Şübhesiz, bu satış câiz olmaz.» **diye zikredilmiştir. İmâm Serahsî'** (Rh.A.) **nin nushâsında zikredilmiştir ki:** Bu mes'ele, müşteri bilmediği vakittedir. **Eğer müşteri meclisde onu bilirse, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **dan bu mes'elede iki rivâyet vardır.** Bir şeyi kıymetiyle satmak bilmemezlikden dolayı câiz olmaz. Eğer meclisde ta'yîn edilmiş olursa, câiz olur. **Kendisinde meclis muhayyerliği olan satış da mevkûfdur.** Alım-satımlar (Büyû' Bölümü) nün baştarafında geçti.

Gâsıbın satışı da mâlikinin iznine bağlıdır. Eğer gâsıb onun, mâlikin olduğunu ikrâr ederse, satış tamâm olur. Eğer gâsıb inkâr ederse. kendisinden gasb olunan kimsenin beyyine getirmesi gerekir. Delîl (beyyine) bulundukda satış tamâm olur. Eğer delîl yok ise satılan şeyi helâk oluncaya kadar teslîm etmedi ise, satış bozulmuş olur.

Mevkûf satışın hükmüne gelince: Mevkûf satışın icâzeti kabûl etmesi ancak, satıcı, müşteri ve satılan şey mevcûd olduğu vakittedir. Satılan şeyin mevcûd olmasından murâd, başka şey sayılacak kadar değişmiş olmamasıdır. Çünkü satıcı, başkasının giyeceğini izni olmaksızın satsa, satın alan kimse de onu boyasa ve giyeceğin sâhibi satışa izin verse, o satış câiz olur. Şâyet satın alan kimse o giyeceği kesip dikse, ondan sonra giyeceğin sâhibi izin verse, câiz olmaz. Çünkü o giyecek (sevb), başka şey olmuştur. Kezâ **semen mal olursa, semenin de bulunması şart kılınmıştır.** Yâni satılan şeyin bulunması şart kılındığı gibi, şâyet semen eşyâ olursa, semenin de bulunması şart kılınmıştır. **Mal sâhibinin de bulunması şarttır.** Yâni zikredilen mebî' ve semenin mevcûd olması şart kılındığı gibi, satılmış olan malın sâhibinin de mevcûd olması şarttır. Hattâ bir kimse başkasının malını satsa, malın sâhibi satışa izin vermezden önce ölse ve vârisi ona izin verse, satış câiz olmaz.

Yine mevkûf satışın hükmü; mal sâhibinin semeni alması veyâ semeni müşteriden istemesi, mevkûf satış için izin sayılmamasıdır. Mal sâhibinin satana «İyi yaptın!» demesinde ihtilâf edilmiştir. Ba'zıları; «İzindir.» Ba'zıları da; «Değildir.» demişlerdir. **Mal sâhibinin:** «Ben, bu satışa izin vermem!» **demesi, mevkûf satış için reddir.** Müste'cir, **bunun aksinedir.** Zîrâ o; «Çırağın (ecîrin) (19) satışına izin vermem.»

(19) **Ecîr:** Bir işi yapmak için kendisini kirâya veren kimsedir. İki kısma ayrılır:

a) **Ecîr-i hâs:** Yalnız müste'cirine işlemek üzere tutulan ecîrdir. Aylıklı hizmetkâr gibi. Buna, «**Ecr-i vahd**» de denir.

b) **Ecr-i müşterek:** Müste'cirinden başkasına işlemek şartıyla bağlı olmayan ecîrdir. Hammâl, terzi, saatçı, iskele kayıkçısı, köy çobanı gibi. Böyle bir kimse, başkasına bi'l-fiil iş görmese de yine müşterek ecîr sayılır. Çünkü, bu işi görmeye yetkisi vardır.

dese, ondan sonra izin verse, satış câiz olur. **Bu zikredilenlerin hepsi Hulâsa'dan alınmıştır.**

MEKRÛH SATIŞ :

Bundan sonra musannıf, mevkûf satışı ve hükümlerini bitirince, mekrûh satışı açıklamaya başlayıp şöyle demiştir: **Cum'anın birinci ezânında alım-satım (bey') mekrûhdur. Çünkü bunda, vâcib olan sa'yi terk vardır. Şâyet satan ile satın alan otursalar veyâ ayakta durup alış-veriş yapsalar sa'yi (20) terk etmiş olurlar. Fakat yürürlerken alış-veriş yaparlarsa bunda kerâhet yoktur.**

---

(20) **Allah Teâlâ (C.C.) Cum'a sûresinin 9. âyetinde şöyle buyuruyor :** Meâlen :

«Ey îmân edenler! Cum'a günü namaz için çağrıldığınız (yâni ezân okunduğu) **zaman hemen Allah'ı zikretmeye gidin** (sa'y edin). **Alış - verişi bırakın.»...**

Bu âyette geçen (sa'y) i müfessirler **(hemen gidin)** diye tefsîr etmişlerdir. **(Ebu's - Suûd, Nesefî)**

Râgıb Isfehânî'ye göre; Sa'y'den murâd, koşmak değil hızlı yürümektir. **(Müfredât)**

Elmalı'lı Tefsîrinde de bu konuda şöyle denmektedir :

«Burada sa'yden maksad, meşgûl olduğu işi hemen bırakıp vakit geçirmeksizin hutbeye yetişmeğe çalışmaktır. Telâş ile koşarak gitmek demek değildir.»

«Cum'a günü namaz için çağrıldığınız zaman» dan murâd; Cum'a günü okunan ezândır. Ancak bunun iç ezânı mı yoksa dış ezânı mı olduğunda ihtilâf edilmiştir. **Bu konuda Elmalı'lı Tefsîrinde şu ma'lûmât nakledilmektedir :**

«Peygamber (S.A.V.) zamanında Cum'a için birinci nidâ hatîb minbere oturduğu zaman Mescidin kapısı üstünde okunan ezân, ikinci ezân da hatîb inerken edilen ikâmet idi. Hz. Osman zamanından beri tekarrür etmiş olan icmâ' ve teâmüle nazaran da birinci nidâ Cum'a vaktinin girmesiyle okunan dış ezânı, ikinci nidâ hatîb minbere oturduğunda okunan iç ezânı, üçüncüsü de kâmet'tir. Bu âyette (Çağrıldığınız zaman) demekten murâd ilk okunan ezân olmak lâzım geleceği aşikârdır. Çünkü birinci ezân okununca nidâ, yâni Zikrullâha sa'yin şartı olan çağırılma vâki olmuş olur. Fakat birinci ezân hangisi i'tibâr edilmeli? Ba'zı âlimler Peygamber (S.A.V.) zamanındaki birinci ezânı nazar-ı i'tibâra alarak şa'yin vücûbu hatîbin minbere oturduğu zaman okunan ezân ile başlıyacağına kâil olmuşlardır. İlk bakışta bu pek uygun gibi görünür. Lâkin **Kenz Şerhi Bahr-i Râik**'de ve **Tenvîr'ul-Ebsâr**'da ve sâirede beyân olunduğu üzere Hanefîyyece esah olan şudur ki, bu vücûb ilk okunan dış ezânıyla başlar. Çünkü Cum'aya nidâ, da'vet bununladır. **Fetâvây-ı Hindiyye**'de mes'eleyi şöyle nakleder : Sa'y ve terki bey' birinci ezân ile vâcib olur. **Tahâvî** demiştir ki : Minber ezânı sırasında sa'y vâcib ve bey mekrûh olur. **Hasan İbn-i Ziyâd** da demiştir ki : Mu'teber olan minâredeki ezândır...»

Elmalı'lı Tefsîri. **(Hak Dini, Kur'ân Dili)**. Elmalı'lı Hamdi Yazır, c. 6, s. 4963)

Dürer'in birinci cildinde (c. 1, s. 247) Cum'a Namazı Bâbı'nda **Molla Husrev**; dış ezânını birinci ezân ve iç ezânını ikinci ezân kabûl ederek sa'yin birinci ezân ile vâcib olduğunu ve esah olan kavlin de bu olduğunu kabûl ediyor ve :

«Eğer musallî, ikinci ezân vaktinde gitmeye yönelse, hutbeden önce sünneti kılmaya ve hutbeyi dinlemeye imkân bulamaz. Belki onun Cum'ayı kaçırmasından korkulur.» diyor.

Necş de mekrûhdur. Necş; kendisi satın almak istemeyip, başkasını isteklendirmek için, semende artırma yapmaktır. Çünkü, Resûlüllah (S.A.V.) :

لَا تَنَاجَشُوا

«Satın almak istemediğiniz hâlde semende artırma yapmayınız!» buyurmuştur.

Satan kimse ile satın alan kimse belli bir semene râzı oldukdan sonra, başkasının pazarlığı üzerine pazarlık etmek mekrûhdur. Çünkü, Resûlüllah (S.A.V.) :

لَا يَسْتَامُ الرَّجُلُ عَلَى سَوْمِ أَخِيهِ وَلَا يَخْطُبُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ

«Kimse kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık etmesin ve kardeşinin evlenmek için istediği kızı istemesin.» buyurmuştur.

Resûlüllah (S.A.V.); bunu yapmayı olumsuzluk kipi (nefy sigası) ile menetmiştir. Çünkü olumsuzluk kipi ile yasaklamak eblağdır (daha beliğdir.)

Fakat müşteri bir şeyi satın almak için pazarlık etse ve satıcı ile müşterinin ikisinden biri arkadaşına meyl etmese, başka kimse için o şeyi pazarlık edip satın almakda mahzûr yoktur. Çünkü o satış, fiatı artıran kimseye satmaktır. **Bundan dolayı musannıf, «Artıran kimseye satmak) yâni artırma ile alım-satım bunun aksinedir.»** demiştir. **Çünkü bu, câizdir. Zîrâ, hakkında eser vâriddir. O eser; «Artıran kimseye satmak» kâidesinde olduğu gibi, hıtbe** (dünürlük) **mes'elesinde de nehy bununla yorumlanmıştır.**

Mal getirenlere karşı gidip celb eylemek de mekrûhdur. Yâni şehir halkından ba'zısı, şehirin dışından şehre getirilen yiyeceğe **karşı** çıkıp almak, eğer şehir halkına zarar verirse mekrûhdur. Bunu yapmak yasak edildiği ve bunda hâzır olanlara sıkıntı ve zarar olduğu için mekrûh olmuştur. Eğer şehir halkına zararlı olmazsa, bunda mahzûr yoktur. Ancak karşılayan kimse, gelenlerden fiatı gizleyip kıymetinden daha azı ile satın alırsa mekrûh olur.

Şehirde oturan kimsenin ,Bedevînin malını kıtlık zamanında satması mekrûhdur. Çünkü, **Resûlüllah** (S.A.V.) :

لَا يَبِيعُ الْحَاضِرُ لِلْبَادِي

«Şehirde oturan kimse, Bedevî (nin malını onun) **için satmasın.»** buyurmuştur. **Bu, şehir halkı kıtlık zamanında olursa, mekrûh olur.** Bu satış, mukîmin, Bedevîlere yüksek fiat sağlamak amaciyle onların mallarını satmasıdır ve mekrûhdur. Çünkü bunu yapmak, halka zarar vermektir. **Eğer kıtlık zamanında değil ise, zarar vermek bulunmadığı için mahzûr yoktur.** Ba'zı Fukahâ' demişlerdir ki: Bu mes'elenin sûreti, Bedevînin şehre yiyecek getirmesi, şehirde oturan kimsenin de ona vekîl olup yiyecekleri yüksek fiatla satmasıdır. Bu satış yasaklanmıştır. Çünkü mukîm şâyet onu bıraksa, Bedevî kendisi satar ve fiat ucuz olur.

Küçük çocuğu, O'nun zî-rahm-i mahreminden ayırıp satmak da mekrûhdur. Çünkü, **Resûlüllah** (S.A.V.) :

مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ وَالِدَةٍ وَوَلَدِهَا فَرَّقَ اللّٰهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَحِبَّتِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

«Bir kimse, anayı çocuğundan ayırırsa, Allah onu kıyâmet gününde sevdiği kimselerden ayırır.» buyurmuştur.

Resûlüllah (S.A.V.), **Hz. Ali'** (R.A.) **ye iki küçük oğlan köle** (gulâm) **hîbe etmiş;** sonra Hz. Ali' (R.A.) ye; **«O oğlanları ne yaptın?»** diye sormuş. O da; **«Birini sattım!»** demiş. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.); **«Yetiş, yetiş!»** Bir rivâyette; **«Geri al, geri al!»** buyurmuştur. Bir de: **Küçük çocuk, küçük çocuğa ve büyüğe alışmış olduğu için ayırıp satmak mekrûhdur.** Büyük, küçüğe infâk eder ve karâbet yakınlığından meydana gelen şefkat i'tibâriyle büyük, küçüğün ihtiyâçlarını giderdiği için bunları birbirinden ayırıp satmak mekrûh sayılmıştır. İkisinden birinin satılmasında alışıklığı (isti'nâsı) kesmek ve ona bakış-görüşten menetmek vardır. Yine bunda, küçük çocuklara karşı merhameti terketmek vardır. **Merhametin terki üzerine Resûlüllah' (S.A.V.) in:**

مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا فَلَيْسَ مِنَّا

«Küçüklerimize acımayan kimse, bizden değildir.» hadisiyle tehdîd (vaîd) (21) vârid olmuştur.

Kölelerin ikisi de büyük olduğu takdirde, hüküm küçüğün aksinedir. Çünkü burada onlar için merhameti terk yoktur. **Karı-koca da bunun aksinedir.** Çünkü nass, nikâh için mahrem olan karâbetle ma'lûldür. Hattâ onda, (süt kardeşi ve süt annesi gibi) yakın olmayan mahrem ve mahkem olmayan yakını dâhil olmaz.

Satıcının mülkünde, ikisinin bir arada bulunması gerekir. Hattâ iki küçüğün biri satıcının ve biri başkasının olsa, ikisinden birini satmakda mahzûr yoktur. Şâyet ayırma müstehıkkın hakkiyle olursa, onu satmakda mahzûr yoktur. İkisinden birini cinâyet sebebiyle vermek veyâ borç sebebiyle satmak veyâ kusûr sebebiyle geri vermek gibi. Çünkü dikkat edilecek cihet, başkasından zarârı def'etmektir. Başkasına zarâr vermek değildir.

Mekrûh satışın hükmüne gelince: Mekrûh satış, fâsid olmaz. Çünkü nehy, satışa mücâvir olan ma'nâ i'tibâriyledir. Yoksa satışın men'i husûsunda değildir. Şartlarının sıhhatinde de değildir. Böyle nehy, fesâdı gerektirmez, belki kerâhet gerektirir.

Mekrûh satışın feshi de vâcib olmaz. Çünkü feshin, fâsid satışda vâcib olması hürmeti savmak içindir. Mekrûh satışda ise, hürmet yoktur.

Müşteri, satılan şeyi (mebî'i) **teslîm almazdan önce mâlik olur.** Nitekim daha önce geçti ki, fâsid satışda teslîmden önce mülkün sâbit olmaması mücâvir olan fesâdın yerleşmesinden sakınmak içindir. **Burada ise, fesâd yoktur.** Şu hâlde, teslîmden önce mebî'a müşteri mâlik olur. Şâyet teslîm alınan mebî', müşteri elinde helâk olursa; semen vâcib olur, kıymet vâcib olmaz. Çünkü mislin veyâ kıymetin, fâsid satışda vâcib olması, gasb hükmünde olduğu içindir. Bu ise, öyle değildir.

* *

(21) **Vaîd :** Cezâsını söyliyerek fenâlıktan korkutmak, yıldırmak demektir.

بَابُ الْإِقَالَةِ

SATIŞI BOZMAK (İKÂLE) BÂBI

İkâle, lûgat yönünden düşürmek ve ortadan kaldırmak demektir. Şer'an; **satışı kaldırmak, yâni bozmaktır.** (1)

İkâle iki lafızla sahîh olur. O iki lafzın biri, gelecek zaman (müstakbel) dır. **Kudûrî Şerhinde;** «İkâle, iki lafızla sâbit olur. Biri kendisiyle geçmiş zaman (mâzî) ifâde edilir. Diğeri ile gelecek zaman ifâde edilir.» denmiştir. Bir adamın, «Bana ikâle eyle!» demesi gibi. Onun arkadaşı da, «İkâle ettim!» der. (2)

İmâm Muhammed (Rh.A.) demiştir ki: «İkâle etmek, satış (bey') gibidir. Ancak iki lafızla sahîh olur. O iki lafızla geçmiş ifâde edilir. Adamın; (İkâle ettim!) deyip, arkadaşının da; (Kabûl ettim!) demeleri gibi.» **Fetâvâ'da İmâm Muhammed' (Rh.A.) in kavli tercîh edilmiştir. Hulâsa'da da böyle denmiştir.**

İkâle, meclisde diğerinin kabûlüne bağlı (mütevakkıf) **olur. Tecrîd'de zikredilmiştir ki:** İkâlenin kabûlü, meclise bağlı olur. (3) İkâlenin kabûlü nassan sözle meclisde sahîh olduğu gibi. Delâleten fiil ile kabûlü de sahîh olur. Nitekim satıcı, satılan kumaşı müşterinin sözünün peşisıra gömlek kesmesi gibi.

İkâle, akdin mûceblerinden olan şeyde feshdir. Yâni şart bulunmaksızın akdin kendisiyle sâbit olan şeyde feshdir.

Zeylaî (Rh.A.) demiştir ki: «Ulemânın; "İkâle, alıcı ile satıcı hakkında feshdir.„ sözleri ale'l-ıtlak değildir. Çünkü ikâle, ancak şart bu-

---

(1) **Mecelle'nin 190. maddesinde;** «Âkıdeyn ba'del-akd rızâlarıyla bey'i ikâle edebilirler.» şeklinde ifâde edilmiştir.

(2) **Mecelle, madde 191 hükmü şöyledir:** «Bey' gibi (ikâle) dahi îcâb ve kabûl ile olur.»

(3) **Mecelle, madde 193'de de şöyle denmiştir:** «Bey gibi ikâlede dahî ittihâd-ı meclis lâzımdır.»

lunmaksızın, akdin mûceblerinden olan şeyde fesh olur. Amma akdin mûcebatından olmayan şeylerde; belki fazla bir şart ile vâcib olsa, onda ikâle, zikredilen gibi, iki âkid hakkında yeni satış (bey'-i cedid) i'tibâr olunur. Nitekim bir kimse va'deli borç (deyn-i müeccel) (4) ile yâni müşterinin satıcıya sâbit borcu ile o borcun va'desi dolmazdan önce bir ayn satın alsa; ondan sonra satıcı ile müşteri ikâle edişseler, borç hâle geri döner. Sanki müşteri, o malı satıcıya satmış gibi olur.

Yine, satıcı ile müşteri ikâle edişdikden sonra bir adam, o satılan şeyin (mebî'in) mülkü olduğunu iddiâ ettikde; müşteri ona şâhidlik etse, O'nun şâhidliği kabûl edilmez. Sanki müşteri, o şeyi kendisi satıp ondan sonra satılan şeyin başkasının malı olduğuna şâhidlik etmiş gibi olur. İkâle fesh olmuş olsa, şâhidlik kabûl edilirdi. Görülmez mi ki; müşteri satılan şeyi (mebî'i) bir kusûrla kâdî'nın hükmüyle geri verse ve bir adam da satılan şeyin kendisinin olduğunu iddiâ edip müşteri şâhidlik etse, şâhidliği kabûl edilir. Çünkü fesh ile eski (kadîm) mülkü geri dönmüştür. Bu durumda, müşteri yönünden ikâle edilmiş olmaz. Çünkü bu, her bakımdan fesh olmuştur.

Musannıf, onun fesh olduğuna dâir birçok fer'i mes'eleler (bölümler) ayırıp onlardan birincisini şu sözüyle zikretmiştir: **Satılan malın (mebîanın) doğurmasından sonra ikâle bâtıl olur.** Çünkü, doğurmakla meydana gelen fazlalık nedeniyle fesh imkânsız olmuştur. **Şâyet hâlis satış (Bey'-i mahz) olsaydı, câiz olurdu.** Fukahâ' demişlerdir ki: Bu ikâlenin bâtıl olması teslîm edildikden sonra doğurursadır. **Şâyet teslîmden önce doğurursa;** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **ikâle sahîhdir.**

Musannıf, ikinci bölümü şu sözüyle zikretmiştir: **İkâle, birinci semenin misli ile sahîh olur. Ancak mütevellî veyâ vasî kıymetinden daha çokla bir şey satın almış ise, o vakit ikâle câiz olmaz.** Her ne kadar birinci semenin misli ile satsa da vakf tarafına ve küçük çocuğun hakkına riâyeten câiz olmaz. Her ne kadar birinci semenin cinsinden başkasına şart etse de veyâ birinci semenden daha çoğa veyâ daha aza şart etse de, birinci semenin misli ile ikâle sahîh olur. Birinci semenden daha çoğu ile sahîh olması, ikâle fesh olduğu içindir. Fesh ise, ancak birinci semen üzere olur. **İkinci ile sahîh olması,** (yâni birinci semenden daha az olanın nedeni ise), **şart fâsid olduğu içindir. İkâle ise, fâsid şartla fâsid olmaz.** Yakında anlatılacaktır. **Ancak satılan şeyin müşteri katında kusûru ortaya çıkarsa, bu takdîrde ikâle birinci semenden daha azı ile câiz olur.** Çünkü, semenin eksilmesi, satılan şeyden kusûr nedeniyle yok olana karşılık olur.

(4) **Deyn-i müeccel:** Bir müddetle ertelenmiş olan borçtur. Bir yıl müddetle istikrâz edilen para gibi.

Musannıf üçüncü bölümü şu sözüyle zikretmiştir: **İkâle, şartla fâsid olmaz.** Çünkü satışın şartla fesâdı, ribâ lâzım gelmemesi içindir. Nitekim daha önce geçti. Feshde ise, ribâ yoktur.

Musannıf, dördüncü bölümü şu sözüyle zikretmiştir: **Satıcının, mebî'i teslîm almazdan önce satması câizdir.** Yâni satıcı ile müşteri satışda bozuşup (ikâle edip) ve satılan şeyi müşteri geri vermese, hattâ satıcı, mebî'i müşteriye ikinci kez satsa câiz olur. İkâle, satış olsa, fâsid olurdu. Çünkü, teslîm almazdan önce satmıştır. Eğer müşteriden başkasına satsa, câiz olmaz. Çünkü ikâle satıcıyla müşteriden başkası hakkında yeni satışdır.

Musannıf, beşinci bölümü şu sözüyle zikretmiştir:**Ölçü ve tartı ile satılan şeyi tekrâr ölçüp tartmadan satmak câizdir.** Yâni, satılan şey, ölçülür (mekîl) veyâ tartılır (mevzûn) olsa, satıcı ondan ölçüyle veyâ tartıyla satıp sonra satışı bozsalar ve satılan şeyin ölçüsünü ve tartısını yenilemeden müşteri mebî'i geri verse, câiz olur. İkâle, satış olsa, câiz olmazdı.

Altıncı bölümü musannıf şu sözüyle zikretmiştir: **İkâleden sonra teslîm almazdan önce satılan malı müşteriye hibe etmek câizdir.** Yâni, satıcı, satılan şeyi (mebî'i) ikâleden sonra ve teslîm almazdan önce müşteriye hîbe etse, câiz olur. Satış olsa, câiz olmazdı. Çünkü satış, satılan şeyin teslîm almazdan önce satana hîbe edilmesiyle bozulur. Satıcı ile müşterinin üçüncüsü hakkında ikâle, satıştır. **Nihâye'de şöyle denmiştir:** Burada hılâf; fesh ikâle lafzı ile zikredildiği zamandır. Şâyet müfâsehe (iki taraftan fesh, bozuşma) veyâ mütâreke (iki tarafın terketmesi) lafziyle zikredilse, lûgavî ma'nâsını işletmek için ittifâkan satış sayılmaz.

Musannıf, ikâlenin satış olduğuna dâir de birçok fer'î mes'eleler zikretmiştir. Birincisi şudur: **Satılan şeyde** (mebî'de) **şuf'ayı teslîm, ikâlede şuf'anın alınmasına aykırı değildir.** Yâni, satılan şey akâr olsa ve şefî' şuf'ayı teslîm etse; ondan sonra satışı bozsalar (ikâle etseler), şefî' için şuf'a ile hükmedilir. Çünkü o, şefî' hakkında yeni satış (bey'-i cedîd) olmuştur. Sanki satıcı onu, müşteriden satın almış gibi olur.

Musannıf, ikinci fer'î mes'eleyi şu sözüyle zikretmiştir: **Kusûru ikâleden sonra öğrense, ikinci satıcı birinci satıcıya, kusûr sebebiyle malı geri veremez.** Yâni, müşteri mebî'i başkasına satsa, ondan sonra satışı bozsalar (ikâle etseler), bundan sonra müşteri mebî'in, birinci satıcının elinde iken mevcûd olan kusûruna muttali olup onu birinci satıcıya geri vermek istese, o malı geri vermesi câiz olmaz. Çünkü

bu muâmele, birinci satıcı hakkında satıştır. Sanki, ikinci satıcı mebî'i ikinci müşteriden satın almış gibi olur.

Musannıf, üçüncü fer'î mes'eleyi şu sözüyle zikretmiştir: **Kendisine hîbe edilen kimse o malı başkasına satıp ikâle yaptıktan sonra, hîbe eden kimsenin geri dönme hakkı yoktur.** Yâni, kendisine hîbe edilen kimse (mevhûbun leh), hîbe edilen şeyi başkasına satsa; ondan sonra satışı bozsalar, hîbe edenin, hîbesinde geri dönme hakkı yoktur. Çünkü kendisine hîbe edilen kimse (mevhûbun leh), hîbe eden kimse (vâhib) hakkında müşteri gibidir..

Musannıf, dördüncü fer'î mes'eleyi şu sözüyle zikretmiştir: **Müşteri, semeni ödemeden önce mebî'i başkasına satsa, satıcının müşteriden semenden daha azı ile satın alması câiz olur.** Yâni, müşteri bir şey satın alıp onu teslîm alsa ve semeni ödemezden önce başkasına satsa, ondan sonra satışı bozsalar ve o şey müşteriye geri dönse; imdi birinci satıcıdan semenini ödemeden önce birinci semenden daha azı ile satın alsa, câiz olur. Mebî', birinci satıcı hakkında ikinci müşteriden yeni satın alım (şirâ-yı cedîd) ile mülk edinilmiş gibi olur.

Musannıf, beşinci fer'î mes'eleyi şu sözüyle zikretmiştir: **Şâyet müşteri ticâret malıyla, üzerinden bir yıl geçtikden sonra, hizmet etmek için bir köle satın alsa ve onda bir kusûr bulup kâdî'nın hükmü olmadan satıcıya geri verse ve o malı geri alsa; imdi o mal müşterinin elinde helâk olsa, ondan zekât düşmez.** Çünkü o, üçüncü kimse hakkında yeni satıştır. Halbuki fakîrdir. Zîrâ, kâdî'nın hükmü olmaksızın geri vermek ikâledir.

Satılan şeyin (mebî'in) **helâk olması, ikâleyi meneder. Semenin helâk olması menetmez** (5). Çünkü ikâle, satışı kaldırmıştır. Onda asl olan, satılan şey (mebî') dir, semen değildir. Bundan dolayı, şâyet teslîmden önce mebî' helâk olsa, satış bâtıl olur. Semenin helâk olması, bunun aksinedir. Çünkü, bütüne kıyâsen, satılan şeyin ba'zısının helâk olması onun miktâriyle ikâleyi meneder. Şâyet karşılıklı teslîm alsalar (mukâbaza etseler), ikisinden birinin helâk olmasından sonra ikâle câiz olur. İkisinden birinin helâk olmasıyla bâtıl olmaz. Çünkü ikisinden her biri, satılan şey (mebî') dir. Binâenaleyh, satış (bey') bâkîdir.

---

(5) **Mecelle, madde: 196 hükmü de şöyledir:**

«Semenin telef olması ikâlenin sıhhatine mâni değildir.»

بَابُ الْمُرَابَحَةِ وَالتَّوْلِيَةِ وَالْوَضِيعَةِ

MURÂBAHA, TEVLİYE VE VADÎA BÂBI

Birincisi, yâni **murâbaha**: (1) **Mâlik olduğu şeyi satmaktır.**

Musannıf; «Gasbedilen mal, gâsıbın elinde zâyî olup, kıymetini ödedikden sonra, gâsıb o zâyî olan malı buldukda, gâsıbın o malı — her ne kadar onda satın alma yok ise de — ödediği şey üzere murâbahaten ve tevliyeten satması câiz olduğunu kapsasın diye «Satın alınan şeyi (müşterâyı) satmaktır.» demiştir.

Murâbaha: Mâlikin kendisine kaça mâl olduysa, onun misliyle satmasıdır. Musannıf; «Birinci semen ile» dememiştir, Çünkü mâlikin müşteri olan kimseden aldığı semen, müşterinin birinci semeni değildir. Belki, birinci semenin mislidir. Musannıf; «Kendisine kaça mâl olduysa onun misli ile satmasıdır.» demiştir. Çünkü, ileride gelecektir ki, mâlikin semene çamaşırcının (kassâr'ın) ücretini ve benzerini eklemesi câizdir. O mâlik; «Bana şu kadara mâl oldu.» der. Bundan dolayı musannıf; «Kendisine kaça mâl olduysa, onun misli ile.» demiştir.

Her ne kadar fazlalık, sattığı şeyin cinsinden olmasa da, mâlikin üzerine kâim olandan fazlası ile satmaktır.

İkincisi, yâni tevliye, mâlik olduğu şeyi, kendine mâl olan fiyatla, ziyâdesiz satmaktır.

---

(1) **Murâbaha**: Bey'i murâbaha; bir kimsenin almış olduğu bir malı, kendisine kaça mâl olduğunu söyliyerek, ondan ziyâde bir semen ile başkasına rızâsıyle satmasıdır.

* **Tevliye**: Bey'i tevliye; bir kimsenin almış olduğu bir malı, kendisine kaça mâl olmuş ise, onu söyliyerek, tam o kadara satmasıdır.

* **Vadîa (vazîa)**: Bey'i vadîa; bir kimsenin, bir malı kendisine kaça mâl olduğunu söyliyerek ondan eksiğine satmasıdır.

Üçüncüsü, yâni **vadîa**; mâlikin, kendine mâl olduğu fiattan daha aza satmasıdır. **Bu zikredilen üç nev'i satışın şartı; murâbaha ve benzeri ile sattığı malı birinci müşterinin satıcıdan mevzûnât** (tartılabilen şeyler), **mekîlât** (ölçülebilen şeyler) **ve adediyyât-ı mütekâribe'den** (2) **misli olan şeyle satın almasıdır.**

Ya da **müşteri için memlûk, birinci satıcıdan memlûk olan şeyle satın alınmasıdır.** Halbuki ribh, ma'lûm olan mislî (3) dir. Yâni zikredilen bu satışlar, ancak satıcının sâbıkan satın aldığı mebi'in ivazı, kıyemî (4) olursa sahîh olmaz. Çünkü satın aldığı mebî'in dayanağı, hıyânetten ve hıyânet şübhesinden sakınmak üzeredir. Kıyemiyâtta hıyânetten sakınmak mümkün olursa, hıyânetin şübhesinden sakınmak mümkün olmaz. Çünkü müşteri o malı ancak ona verdiği kıymetle satın alır. Zîrâ, o mala verdiği semenin aynını vermek mümkün değildir. Müşteri ona mâlik değildir. O aynın mislini de vermek mümkün değildir. Çünkü maksâd, onun yokluğudur. İmdi biz'zarûre kıymet belli olur. Halbuki o kıymet, bilinmemektedir. Müşteri kıymeti zanla ve tahminle bilir. Bu takdîrde onda hıyânet şübhesi hâsıl olur. Ancak müşteri sebeblerden bir sebeble, yâni satın almak ve benzeri ile birinci satıcıdan o bedele mürâbahaten mâlik olan kimse olursa, şübhe hâsıl olmaz. Bu sûretle, o kimse belli bir kârla (ma'lûm ribh) dirhemler mukâbilinde yâhûd ölçülen (mekîl) veyâ tartılan (mevzûn) ve nitelenen (mevsûf) şeylerden bir şeyle onu satın alır. Çünkü üzerine aldığını ifâya muktedirdir. Amma onu, ondabir kazançla satın alsa, bu satın alma câiz olmaz. Çünkü sermâye ve onun kıymetinin bir kısmı ile satın almıştır. Çünkü onun kıymetinin bir kısmı zevât'ül-emsâlden değildir. İmdi satıcı malı, o kıyemî semenle satmış olur. Meselâ giysi gibi ki, giysinin onbir cüzüne kâfî gelir, ama onbirinci cüz ancak kıymetle bilinir. Halbuki o kıymet mechûldür. Şu hâlde câiz olmaz.

Satıcının, çamaşırcı ücretini satılan şeye eklemesi câizdir. Sabğ (boyamak) fetha ile masdardır. Kesre ile **sıbğ** ise, boyadır. **Boya ücretini; tırâz, yâni** «Giyeceğin çizgisi» **için verdiği ücreti, bükme ücretini, yükün kirâsını ve satılan şeyin** (mebî'in) **yiyecek ve giyecek ücretini, davarı sürme ücretini ve satılan şeyin akdinde simsârın şart kılınan ücretini eklemesi câizdir.** Zîrâ **simsârın** (5) **ücreti, eğer akdde**

(2) **Adediyyât-ı mütekâribe:** Bireyleri ve fertleri arasında kıymetce önemli fark bulunmayan ma'dudâttır, ki hepsi de misliyyâttandır. Ceviz ve yumurta gibi.

(3) **Mislî:** Çarşı ve pazarda bahâsının ihtilâfını gerektiren bir fark bulunmaksızın misli, yâni kendi gibisi bulunan şeydir.

(4) **Kıyemî:** Çarşı ve pazarda misli bulunmayan veyâ bulunsa da fiyatca farklı olan şeydir. Yazma kitaplar, hayvanlar, karpuz ve kavun gibi meyveler bu kabildendir.

(5) **Simsâr:** Satıcı ile müşteri arasında, malı satmak ve pazarlık etmek için aracılık yapan kimsedir. Satıvermesi için, dışarıdan kendisine arpa ve buğday gibi şeyler getirilen kimseye de simsâr denir. Zamanımızda buna **komisyoncu, derler.**

meşrût ise eklenir. Meşrût değil ise, meşâyihin (bilginlerin) **çoğu eklenmemesini kabûl etmişlerdir.** Dellâl'ın (6) **ücreti bunun aksinedir.** Çünkü dellâlın ücreti ittifâkla, satılan şeye eklenmez. Bunlar satılan şeyin semenine eklenir. Semenine eklenmesine sebeb; çünkü semen satılan şeyin aynında ziyâde olur. Boyamak ve benzerleri gibi. Ya da, yükleyip götürmek ve sevk etmek gibi kıymetinde ziyâde olur. Çünkü kıymet, yerin değişmesiyle değişir. İmdi, onun ücreti sermâyeye katılır. Eğer müşteri, bükmek ve benzerleri gibi şeyleri kendi eliyle yapârsa, eklenmez. **Kısacası, satılan şeyi veyâ kıymetini arttıran her şey eklenir. Eğer satılan şeyde veyâ kıymetinde ziyâde olmazsa eklenmez.** Zeylaî (Rh.A.) **de böyle demiştir.**

Satıcı mala, tabibin ücretini ekleyemez. Çünkü bu, aynda ve kıymetinde bir şey ziyâde etmez. **Muallimin ücretini de satılan şeye ekleyemez.** Çünkü muallimin ücreti, satılan şeyin mâliyetine bir şey eklemez. Zîrâ öğrenme, satılan şeyin zihninde hâsıl olmuş ve onu meşgûl etmiştir. Olsa olsa, öğretmek şart edilebilir. Bu ise, zam için yetmez.

Dellâlın ve çobanın ücretleri ile satıcının kendi nafakası, satılan şeye eklenmez. Çünkü bunlar satılan şeyde bir şey artırmaz. **Meşrût olan simsârın ücreti ve mebî'in nafakası bunun aksinedir.** Nitekim, yukarda geçti. **Kaçak köleyi tutup getirene verilen ücret** (cu'l) **ve satılan şeyi içinde koruduğu evin kirâsı da eklenmez.** Çünkü bu ikisi bir şey artırmaz. **Mebî'in kirâsı bunun aksinedir.** Zîrâ, mebî'in kıymetinde artış ifâde ettiği için bu eklenir. **Satıcı, satış vaktinde ve eklenmesi câiz olanı eklediği vakitte;** «Bana bu kadara mâl oldu.» **der. Yalandan sakınmak için,** «Bu miktâra satın aldım.» **demez.**

Satıcı murâbahada hıyânet etse; yâni, delîl veyâ ikrârı yâhûd ikrârdan dönmekle hıyâneti meydana çıksa, müşteri, İmâm A'zam' (Rh. A.) **a göre, muhayyer kılınır.** Dilerse satılan şeyi semeni ile alır veyâ geri verir. Eğer satıcının hıyâneti tevliyede zâhir olursa, semenden aşağı düşer. Zîrâ tevliyede semenden aşağı düşmezse, tevliye kalmaz. Çünkü, birinci semen üzere ziyâde olur. Bu takdîrde murâbaha olur ve tasarruf bununla değişmiş olur. Murâbahada aşağı düşmezse, hâli üzere kalır. Her ne kadar kâr ve kazanç (ribh) müşterinin zannettiği şeyden fazla ise de, tasarruf değişmez. **Rızâ ortadan kalkmakla muhayyerlik de sâbit olur.** Şâyet müşteri murâbahada satılan şeyi geri vermezden önce helâk olsa veyâ müşteri satılan şeyi (mebî'i) helâk etse veyâ müşteriye geri vermeye bir engel meydana çıksa, müşteriye se-

(6) **Dellâl:** Alışverişte aracılık eden kimse, satılacak bir şeyi yüksek sesle satan adam, demektir.

men-i müsemmâ (konan fiyat) nın hepsi lâzım gelir ve muhayyerliği de düşer Çünkü, sâdece ihbârdır. Semenden bir şeye karşılık olmaz. Görme ve şart muhayyerliği gibi. Kusûr muhayyerliği, bunun aksinedir. Çünkü müşteri için kusûr muhayyerliğinden hak edilmiş olan, yok olan cüzdür. Teslîm etmekden âciz kaldıkda, o yok olan cüz'e karşılık olan şey düşer.

Satıcı, mebî'i kârla sattıkdan sonra ikinci kez onu satın alsa, eğer müşteri murâbahaten satış isterse, o satışdan önce olan kârın hepsi çıkarılır. Eğer kâr semeni kaplarsa, kârla satmaz. Bunun sûreti şudur: Bir kimse, bir giyeceği yirmi akçaya satın alıp ondan sonra kârla onu otuz akçaya satsa; sonra onu yirmi akçaya satın alsa, o satıcı, o giysiyi kârla on akçaya satar. Bu giysi, bana on akçaya mâl oldu, der. Şâyet yirmi akçaya satın alıp kârla kırk akçaya satsa, bundan sonra o giysiyi yirmi akçaya satın alsa, onu aslâ kârla satamaz. Çünkü birinci kârın, ikinci akd ile hâsıl olması şübhesi sâbittir. Zîrâ birinci kâr yok olmak üzere iken kusûra vâkıf olmakla, birinci kâr (ribh), ikinci akd ile kuvvet bulmuştur. Murâbahanın satışında şübhe ihtiyâten hakîkat gibidir. Birinci satıcı murâbahaten müşterinin müşterisinden satın almakla üçüncü şahıs araya girerse, bu yukarıda geçenin aksine olur. Çünkü te'kîd başkası ile hâsıl olmuştur.

Borcu rakabesini kuşatmış olan me'zûn kölenin efendisi, ondan satın aldığı şeyi kârla satması câizdir. Musannıfın, «Borcu rakabesini kuşatmış olan me'zûn köle» diye kayd etmesi; köle üzerinde borç olmasa ve efendisine bir şey satsa, sahîh olmayacağı içindir. Çünkü efendisine satışdan önce, kendinin olmayan bir şey vermiş olur. Rakabesinin veyâ tasarrufun mülkünü vermiş olmaz. Me'zûn kölenin satın aldığı şey üzere murâbahaten satış câiz olur. Bunun sûreti şudur: Bir kimsenin ticârette me'zun kölesi bir giyeceği on akçaya satın alsa ve o kölenin rakabesini kuşatan borcu olsa ve o giyeceği efendisine onbeş akçaya satsa, efendi o satılan şeyi (mebî'i) murâbahaten on akçaya satar. Aksi de böyledir. Aksi şudur: Efendi on akçaya bir giyecek satın alıp borçlu olan me'zûn kölesine onbeş akçaya satsa; o köle, o giyeceği murâbahaten on akçaya satar. Çünkü bu akdde, her ne kadar hadd-i zâtında sahîh ise de, yokluk şübhesi (şübhe-i adem) vardır. Zîrâ köle kendi mülküdür. Onun elinde olan şey, kendi hakkı olmaktan hâlî değildir. İmdi murâbaha hakkında yok i'tibâr edilir. Çünkü murâbaha emânet üzerine kurulmuştur. İ'tibâr birinci satış için bâkî kalır. İmdi sanki köle, birinci fasılda efendisi için on akçaya satın alıp ve ikinci fasılda efendisi için satmış gibi olur ve birinci semen mu'te-

berdir. **Mal sâhibinin, yarım hisseyle mudâribi (7) olan kimsenin evvelâ satın aldığı şeyi murâbahaten** (kârla) **satması câiz olur.** Mudâribinden ikinci kez satın aldığı şeyin kârının yarısını da murâbaha ile satabilir. Yâni yarıya ortak olan kimsenin elinde on dirhem olsa, mudârib on dirheme bir giyecek satın alsa ve mal sâhibine onbeş dirheme satsa, mal sâhibi o giyeceği murâbahaten onikibuçuk dirheme satabilir. Çünkü bu satış her ne kadar bize göre kâr bulunmadığı zaman, cevâzına hükmolunmuş ise de, — nitekim burada da öyledir. Çünkü kâr ancak yabancıya satıldığı zaman hâsıl olur — onda yokluk şübhesi (şübhe-i adem) vardır. Zîrâ, mudârib birinci satışda mal sâhibinin bir bakıma vekîlidir.İmdi ikinci satış, kârın yarısı hakkında yok (adem) sayılır. Kusûrlu olduğunu bildirmeksizin ve dul câriyeyi kıymetini eksiltmemek şartiyle cimâ ettikten sonra beyân etmeden murâbaha ile satmak câizdir. Yâni, bir kimse bir câriye satın alsa ve müşteri katında o câriye semâvî bir âfet ile kusûrlansa veyâ müşteri o dul câriyeyi cimâ etse ve cimâ O'nun kıymetini eksiltmese, müşteri o câriyeyi kârla (murâbahaten) satabilir. O kusûru ve tasarrufu açıklaması gerekmez. Çünkü O'nun yanında, birinci semenin karşılık olduğu bir şey habsedilmiş değildir. Zîrâ semen evsâfa karşılık olmaz. Ancak itlâfla maksûd olursa karşılık olur. Nitekim daha önce def'alarca geçti. Bundan dolayı musannıf; «Cimâ, onun kıymetini eksiltmemek şartıyla.» demiştir.

Zeylaî (Rh.A.) **demiştir ki:** Fukahâ'nın «Beyân etmeksizin o câriyeyi kârla satabilir.» sözüyle murâd; müşteri onu sağlam (kusûrsuz) olarak şu mikdâr parayla satın alır da ondan sonra O'nun yanında, ona kusûr isâbet ederse, demektir. Kusûrun kendisini açıklamak ise, mutlaka lâzımdır. Kusûru ve fiyatı açıklar, onu sağlam olarak aldığını, sonra kendi yanında kusûrlandığını beyâna hâcet yoktur.

Fârenin kemirdiği şeyle ateşte yanan şey gibi ki; kemirmekle veyâ yakılmakla zâyi' olan şeyin karşısına, her ne kadar kızın kızlığı (bekâreti) **gibi semenden ona bir şey karşılık olursa da, müşteri katında habs olunmaz.** Kusûrlandığını beyân ederek murâbaha ile satmak câizdir. Meselâ; kendisi câriyenin gözünü çıkarmakla veyâ yabancı çıkarıp diyetini almakla, kusûrlandığını beyân eder. Çünkü bu kusûr, itlâfla maksûd olmuştur. Bu durumda, semenden bir şey ona karşılık olur.

Bâkirenin cimâ edildiğini beyân etmekle murâbahaten (kârla) **sat-**

(7) **Mudârib:** Şirket-i mudârebe, bir tarafdan sermâye, diğer tarafdan çalışmak ve iş olmak üzere akd edilen bir çeşit ortaklıktır. Sermâye sâhibine **(rabb'ül-mâl)** yâni mal sâhibi, çalışan işçiye **(âmile)** de, **«mudârib»** denilir.

mak da câiz olur. Çünkü kızlık, câriyenin vücûdundan ona semen karşılık olan bir cüzdür. O da, onu habs etmiştir. Giyeceğin yayılması ve dürülmesi ile kırılması gibi. Zîrâ kırılması, itlâf ile maksûd olmuştur.

Bir kimse, veresiye satın aldığı şeyi, beyân etmeksizin kârla (murâbahaten) satsa, müşterisi muhayyer bırakılır. Yâni, bin akçaya veresiye satın alıp, yüz akça kârla sattıkda, veresiye satın aldığını açıklamasa, sonra müşteri öğrense, müşteri muhayyer kılınır. Dilerse kabûl eder, dilemezse kabûl etmez. Çünkü veresiyede müddet (ecel) satılan şeye (mebî'e) benzer. Hattâ müddetten dolayı satılan malın semeninde artırma yapılır. Kazanç üzerine kurulmuş alış-veriş (murâbaha) de şübhe hakîkate katılmıştır. İmdi, sanki satıcı iki şeyi satın alıp birisini ikisinin semenine kâr katarak satmış gibi olur. Bu sûrette müşteri için, satıcının hıyânetini öğrendikde, muhayyerlik sâbit olur. Şâyet müşteri satıcının hıyânetini satılan şeyi (mebî'i) itlâf ettikden sonra öğrense, müşterinin, satılan şeyin semeninin hepsini ödemesi gerekir. O da, binyüz dirhemdir. Çünkü müddete semenden bir şey karşılık olamaz.

Tevliye de, zikredilen murâbaha gibidir. Yâni müşteri, mebî'i satın aldığı semenin misli ile satıp açıklamasa, müşteri muhayyer kılınır. Çünkü tevliyede hıyânet, murâbahada hıyânet gibidir. Zîrâ tevliye, birinci semen üzere binâdır. Şâyet müşteri satıcının hıyânetini, satılan şeyi kullanıp tükettikten sonra öğrense, müşterinin peşin bin dirhem ödemesi gerekir. Nitekim sebebi daha önce geçti ki, müddete (ecel) semenden bir şey karşılık olamaz.

Bir kimse, bir adama, kendisine mâl olan fiyatla tevliyeten satsa ve müşterisi ona mâl olan mikdârı bilmese, semen bilinmediği için satış fâsid olur. Eğer müşteri satış meclisinde satıcıya kaça mâl olduğunu bilirse, yerleşmeden müfsid ortadan kalktığı için satış (bey') sahîh olur. Müşteri muhayyer kılınır. Dilerse kabûl eder, dilerse geri verir. Çünkü mâl olan mikdârı bilmediği için, bilmezden önce rızâ tamâm olmaz ve görme muhayyerliğinde (hıyâr-ı ru'yette) muhayyer olduğu gibi, burada da muhayyer bırakılır.

★ ★

فَصْلٌ

AKÂR'IN SATILMASI HAKKINDA BİR FASIL

Akârın (bağ ve tarla gibi malların) **teslîm alınmazdan önce satılması sahîhdir. Menkûlün satılması sahîh değildir. Bu,** İmâm A'zam (Rh.A.) **ve** İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **a göredir.** İmâm Muhammed' (Rh.A.) **e göre, câiz değildir.** Çünkü, **Resûlüllah** (S.A.V.) :

إِذَا اشْتَرَيْتَ شَيْئًا فَلَا تَبِعْهُ حَتَّى تَقْبِضَهُ

«Bir şey satın aldığın zaman, teslîm almadan onu satma!» buyurmuştur.

Bir de: Teslîm almazdan önce, teslîm etmeye kâdir değildir. Binâenaleyh, menkûl gibi, onun da satılması câiz değildir. İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) **un delîli şudur:** Satışın (bey'in) **rüknü ehlinden sâdır ve mahallinde vâki olmuştur.** Hadîs-i şerîf, **helâk ihtimâliyle ma'lûldür. Helâk ise, akârda seyrektir. Hattâ, akârın teslîminden önce helâkı tasavvur olunsa** — meselâ, satılan akârın nehir kenarında olması ve benzeri gibi — Fukahâ,; **«Satılması câiz olmaz.» demişlerdir. Bu takdîrde, menkûle kıyâs edilmez.** Burada **Hidâye şârihlerinin** ve başkalarının sözleri birbirini tutmamaktadır. **Ezhar olan, Usûl-ü Fıkh kurallarına uygun düşen İnâye'de zikredilen şu sözdür: Asl** olan, menkûlün ve menkûl olmayanın, teslîm alınmazdan önce **satılması câiz** olmasıdır. **Çünkü, Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ

---

(1) Bakara sûresi; âyet : 275.

«Allah, alış-verişi helâl kıldı.» (1) buyurmuştur. **Lâkin bu satışdan, bitişik ve müstakil bir delîl ile ribâ tahsîs edilmiştir.** O da, **Allah Teâlâ'-** (C.C.) **nın:**

وَحَرَّمَ الرِّبَا

«Fâizi haram kıldı.» (2) âyet-i kerîmesidir. **Mahsûs olan âmmın, haber-i vâhid ile tahsîsi câiz olur. O haber de rivâyet edilen hadîstir, ki Resûlüllah** (S.A.V.) **teslîm alınmayan şeyin satılmasını yasaklamıştır.** Bundan sonra hadîs, ya infisâh gararı (hatarı) ile ma'lûl olmakdan, ya da olmamakdan hâlî değildir. Eğer infisâh gararı (garar-ı infisâh) ile ma'lûl olursa, matlûb sâbit olup akârı kapsamaz. Eğer infisâh gararı ile ma'lûl olmazsa, teslîm almazdan önce satılmasının yasak edildiğine delâlet eden hadîs ile Sünen'de **Ebû Hüreyre'** (R.A.) den rivâyet olunup, **A'rec'** (R.A.) e isnâd edilen hadîs arasında çatışma vâki olur ki; **Nebî-i Ekrem** (S.A.V.), **garar'ın** (3) **satılmasını yasak etmiştir.** Yine, gararın satılması ile cevâzın delilleri arasında çelişme ve çatışma vâki olur. Bu çatışma (teâruz), terki gerektirir. Bu hadîsi onunla ma'lûl kılmak, onu yürürlüğe koymaktır. Çünkü, bu takdîrde tevfîk (arabulma) sâbit olmuştur. İ'mâl ise, ihmâlden hayırlıdır. İ'mâl, çâresiz bellidir. İmdi bir akde muhtas olur, ki o akd teslîmden önce ivazın helâki ile münfesih olur.

Bir kimse keylî olan şeyi ölçerek satın alsa, götürü (cüzâfen) **almasa** — nitekim daha önce geçti ki cüzâf küzâf'ın muarrebi, yâni Arabcalaşmış şeklidir — **o satın aldığı şeyi ölçmedikçe satması ve yemesi câiz olmaz. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.), **üzerinden iki ölçek geçmedikçe, yâni satıcının ve müşterinin ölçeklerinden geçmedikce, yiyeceğin satılmasını yasak etmiştir.** Bir de: **Meşrûttan fazla olması ihtimâli bulunduğu için satması ve yemesi câiz değildir.** Bu fazlalık, satıcıya âid olur. **Şâyet götürü olarak satsa, bunun aksinedir.** Çünkü, bu takdîrde fazlalık müşterinin olur. **Kezâ, giyeceği arşınla ölçerek satsa, bunun aksinedir.** Zîrâ, fazlalık satıcınındır. Çünkü arşın (zer') giyecekde bir vasıfdır. Miktâr (kadr), bunun aksinedir. Nitekim, daha önce geçti.

Musannıf, **satın almayı** (şirâyı) **zikretmiştir. Çünkü, mâlik ölçülen** (mekîl) **ve tartılan** (mevzûn) **şeye hîbe veyâ vasiyyet ile mâlik olsa, teslîm almazdan ve ölçmezden önce onda tasarrufu câiz olur.** Öl-

(2) Bakara sûresi; âyet: 275

(3) **Garar:** Âkıbeti bilinmeyen, **yâni sonu ma'lûm olmayan şeydir.**

Resûlüllah (S.A.V.): **Sonu ma'lûm olmayan şeyin satılmasını yasak etmiştir.** Meselâ; sudaki balığı, havadaki kuşu satmak gibi.

(4) **İ'mâl:** Fıkıh usûlüne göre; ihmâl etmeyip söze bir ma'nâ verme: yürürlüge koymak, amel ettirmek.

çülen şey (mekîl) in, mebî' olmasını kayd etmiştir. Çünkü, ölçülen şey (mekîl) şâyet semen olsa, mutlaka onda tasarruf câiz olur. **Nihâye'de de böyle denmiştir.**

Ancak satıcı ölçülen şeyi (mekîli) **sattıkdan sonra müşterinin yanında ölçekden geçirirse câiz olur.** Çünkü satılan şey (mebî'), bir tek ölçek (keyl) ile ma'lûm olur. Şu hâlde teslîmin ma'nâsı gerçekleşmiş olur. **Hadîsin yorumu, iki pazarlığın bir araya gelmesidir.** Nitekim yakında **«Selem Bâbı»** nda açıklaması gelecektir. İnşâallâhu Teâlâ.

Şâyet satıcı, satışdan önce ölçse, her ne kadar müşterinin huzûrunda olsa da, i'tibâr edilmez. Çünkü o, satıcı ile müşterinin ölçeği (sa'ı) değildir. Bu ise, şarttır. Kezâ satışdan sonra, müşteri yok iken (gaybetinde) ölçse, yine i'tibâr edilmez. Çünkü ölçmek (keyl), teslîm bâbındandır: Zîrâ satılan şey, bununla ma'lûm olur. Teslîm ise, ancak müşterinin huzûrunda olur. **Tartılan** (mevzûn) **ve sayılan** (ma'dûd) **şeyler de zikredilen gibidir. Yâni, ikînci kez saymadıkca veyâ tartmadıkca satılmaz ve yenilmez.**

Eğer satışdan sonra, müşteri huzûrunda tartarsa ve sayarsa yeter. Arşınla ölçülen şeylerde, bu söylenenler şart değildir. Velev ki, arşınla ölçmek şartıyla satın almış olsun. Nitekim, sebebi daha önce def'alarca geçti ki, arşınla ölçmek giyecek için bir vasıftır; semenden ona bir karşılık yoktur. Bu takdirde, o müşteri için olur. **Zeylaî** (Rh.A.) **şöyle demiştir:** Bu, her arşın için semen belirtilmediğine göredir. Eğer belirtilirse (tesmiye edilirse), bu takdîrde arşınla ölçmedikce, onun o şeyde tasarruf etmesi helâl olmaz.

Teslîm almazdan önce semende tasarruf câizdir. Gerek nukûd (paralar) gibi, ta'yîn kabûl etmeyen (müteayyin) şeylerden olsun veyâ ölçülen (mekîl) ve tartılanlar (mevzûn) gibi ta'yîn kabûl edenlerden olsun, müsâvîdir. Hattâ bir kaç dirheme deve satsa veyâ buğdaydan bir kür (altmış ölçek) ile satsa, ikisinin de yerine başka şey alması câiz olur. Çünkü, cevâz veren şey vardır. O da, mülkdür. Yine, engel ortadan kalktığı için câizdir. O da, helâkla infisâh gararı (hatarı) dır. Nitekim sebebi daha önce geçti ki; satışda asıl olan, satılan şey (mebî') dir. Onun helâkı ile satış münfesih olur. Semen, bunun aksinedir. Semen nukûddan olursa, zâhirdir. Ölçülen (mekîl) den veyâ tartılan (mevzûn) dan olursa, bir bakımdan satılan şey (mebî') ve bir bakımdan semen olduğu için teslîm almazdan önce onda tasarruf câiz olur. **Bundan dolayı mukâyaza** (5) **sûretinde ikisinden birinin helâki ile ikâ-**

(5) **Mukâyaza:** Bey'i mukâyaza; nakit kabîlinden olmayan bir aynı diğer bir ayn ile, yâni; altın ve gümüşten başka bir malı, diğer bir mal ile mübâdele etmektir ki, buna lisânımızda değiş-tokuş **«Trampa»** denir. Bir kitabı, diğer bir kitabla değişmek gibi.

le bâtıl olmaz. Nitekim, daha önce geçti. **Eğer satılan şey mevcûd ise, müşterinin semende ziyâdesi** (artırması) **câiz olur.** Çünkü satılan şey mevcûd değil ise, onda ivazlaşmak sahîh olmaz. Çünkü ivazlaşmak, mevcûdda olur. Bir şey önce sâbit, sonra müstenid olur. Halbuki fazlalık sâbit değildir. Çünkü, ona karşılık olan şey yoktur. Şu hâlde müstenid olmaz. Yâni, îsnâd ile akdin aslına katılmış olmaz.

Satıcının, semenden inmesi câizdir. Çünkü öyle bir hâldedir, ki karşılığı olan şeyden çıkarmak mümkün olur. Çünkü bu, ıskâttır. Iskât ise, semenin karşılığı olan şeyin sübûtunu gerektirmez. İmdi, hâlen semeni indirmek sâbit olur ve istinâd yoluyla akdin aslına katılır.

Satıcının, satılan şeyde (mebî'de) **ziyâdesi** (artırma yapması) **câizdir. Çünkü satıcı, kendi hakkında ve mülkünde tasarruf etmiştir.** Satıcı ve müşterinin istihkâkı küll'e müteallık olur. Yâni semenin ve satılan şeyin, hepsine teallük eder. O hâlde; artırma ve indirme akdin aslına katılırlar. Çünkü satıcı ve müşteri indirmek ve artırmak ile akdi bir meşrû' vasıftan diğerine değiştirmiş olurlar. **Bu; ya kâr etmesi, veyâ zarar etmesi yâhûd kâr ve zarârın denk gelmesidir. Satıcı ve müşterinin satışı ortadan kaldırma velâyetleri vardır.** Onlar için vasfdan vasfa değiştirme velâyeti olması ise evleviyyette kalır.

Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.) **demiştir ki:** Şöyle de denilebilir: Satıcı şâyet satılan şeye veyâ semene müstehık olmayı hak etse, istihkâk, mezîd (ziyâde) den ve mezîdün aleyh (üzerine ziyâde olunan) den ona karşılık (mukâbil) olan şeyin hepsine müteallık olur. Ziyâde, ibtidâen sıla olmaz. **Nitekim, İmâm Züfer** (Rh.A.) **ve İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **nin mezhebi budur.**

Ben derim ki: Bu, mümkün değildir. Çünkü bu, istihkâkın medârı da'vâ ve delîle (beyyineye) dayanır. İmdi, eğer müstehık, mücerred mezîdün aleyhi iddiâ edip, isbât ederse, onu alır ve eğer mezîdün aleyhi fazlalık ile berâber iddiâ edip, isbât ederse onu alır. Kezâ yalnız fazlalığı iddiâ ederse, onu alır. Ondan sonra istihkâkın hükmü tevliyede ve murâbahada zâhir olur. Eğer artırırsa, hepsi üzere murâbahaten ve tevliyeten satar. Eğer semenden düşürürse, geri kalan üzere murâbahaten ve tevliyeten satar. Çünkü satıcı semenin bir kısmını müşteriden inerse ve müşteri de başkasına; «Bunu, sana tevliyeten sattım.» derse, tevliyet akdi, semenden indirdikten sonra geri kalan şey üzere vâkî olur. İmdi indirmek, akdden sonra akdin aslına mülhak olur. Akdin başlangıcında semen bu mikdâr olur. Kezâ, müşteri semenin aslı üzere artırsa veyâ satıcı satılan şeyin aslı üzere artırsa, hüküm zikredilen gibidir. Şefî' her iki sûrette bu malı en az kıymeti ile alır. Yâni her ne kadar asla ilhâkın muktezâsı,ziyâde sûretinde tümü ile almak

ise de, şefî' semen üzere ziyâdede ve semenden indirmede daha azı ile alır. Çünkü şefî'in hakkı birinci akde müteallik olur. Ziyâdede şefi' için ibtâl vardır. Satıcı ve müşterinin ibtâli yoktur.

Bir adam, bir başkasına; «Köleni Zeyd'e bin akçaya sat, bin akçadan başka, semenden şu miktâra ben kefilim.» **dese, kölenin efendisi** (yâni satıcı) **o bin akçayı Zeyd'den ve fazlasını, kefilden alır. Eğer adam,** «semenden» **demedi ise; bin akçayı Zeyd'in ödemesi gerekir.** Söyleyene bir şey lâzım gelmez. **Bunun aslı şudur:** Fazlalık semende ve müsemmende bize göre câizdir ve akdin aslına katılır. Sanki akd başlangıçta asl ve ziyâde üzere vârid olur. Nitekim, daha önce geçti. **Kâide şudur ki: Semen karşılığında mal bulunmaksızın meşrû değildir. Bundan dolayı yabancıya vâcib kılınması sahîh değildir.** Çünkü yabancı, îcâbın izâsında mal elde etmez. **Semenin fuzûlî olmasına gelince, ona hâcet yoktur, hattâ ziyâde müşteriden sahîh olduğu gibi yabancıdan da sahîhdir.** Nitekim, müşteriden sahîh olduğu gibi. Çünkü müşteri ve yabancı için fazlalık karşılığında bir şey teslîm edilmez. O fazlalık hulu' (6) bedeli gibi olur. Çünkü hulu' bedeli kadından başkası üzere sahîh olur. Zîrâ, kadına ve kadından başkasına bir şey yoktur. Çünkü budu' (7), nikâh bağından çıkması hâlinde kıymeti hâiz değildir. Lâkin tesmiye ve sûret yönünden mukâbele ziyâdenin şartındandır. Yâni ziyâdenin tesmiyesi lâzımdır, ki hattâ mukâbele vâsıtasiyle semenin vücûbunun misli (kadarı) vâcib olsun. **Şâyet** «semenden» **dese, yüz akçayı sûreten satılan şeyin karşısına koymuş olur. Ziyâdenin şartı mevcûddur. İmdi, ziyâdede sahîh olur. Şâyet** «semenden» **demezse, sûreten ve ma'nen mukâbele bulunmaz. Şu hâlde ziyâdenin şartı yoktur ve sahîh olmaz.** Yabancının, evini başkasına satması sebebiyle ibtidâen malı iltizâm etmesi bâkî kalır ki, rüşvettir. **Rüşvet ise, harâmdır.**

Her ne kadar aslında müddeti dolmuş olsa da, borçların ertelenmesi sahîhdir. Çünkü borç, alacaklının hakkıdır. İmdi, borçluya kolaylık olsun diye onu erteleyebilir. Nitekim, borçlunun zimmetini ibrâ da edebilir.

Ertelemek; belli bir vakte yâhûd az bir cehâletle bilinmeyen bir vakte kadar olur. Hasâd vaktine ertelemesi gibi. **Aşırı cehâletle bilinmeyen bir vakte ertelemek sahîh değildir.** Rüzgârın esmesine kadar ertelemek gibi. **Ödünç** (karz) **olan borcun ertelenmesi sahih değildir.**

---

(6) **Hulu'**: Nikâh mülkünü zevcenin kabûlüne bağlayarak özel lâfızlardan biriyle ortadan kaldırmaktır. Muhâlea, ivaz karşılığında olup olmamak bakımından iki kısımdır. Mutlak olarak hulu' denildiği zaman, şer'an bir örfî hakîkat olarak ivaz karşılığındaki muhâleaya masrûf olur. Hulu' için verilen bedele, **«Hulu' bedeli»** denir.

(7) **Budu'** (buzu'): Nikâh anlamınadır. Kadının tenâsül uzvuna da itlâk olunur.

Çünkü ödünç; dirhemlerle dirhemleri satmak olur. Zirâ ödünç (karz), her ne kadar başlangıçta ödünç verme (iâre) ve bağış (sıla) ise de, sonunda değiş-tokuş (muâveze) dur. **Ancak ödüncün ertelenmesi vasiyyet edilmiş ise, sahîh olur.** Çünkü vasiyyet eden kimse, malından bin dirhemi fülâna bir yıla kadar ödünç vermeye vasiyyet etse, malının üçtebirinden ödünç vermek gerekir. Yıldan önce vârisleri onu isteyemez. Çünkü o ödünç bağışı, vasiyyettir. Vasiyyette, vasiyet edenin menfaatine müsâmaha gösterilir. Bundan dolayı hizmeti ve meskeni (yâni bir evde oturmayı) vasiyyet etmek câiz görülmüş ve uyulması lâzım gelmiştir.

Ya da, ödünç alan kimse, ödünç veren kimseyi borcu ile başkasına havâle edip, o başkası da, o borcu belli müddet ertelerse, bu erteleme sahîh olur. Hattâ ödünç veren, o borcu ödünç alandan almak istese, istemek hakkı yoktur. **Çünkü havâle,** bir rivâyette, **borcun berâetini düşürücüdür.** Diğer bir rivâyette, **hakkını isteme** (mutâlebe) **berâetini düşürücüdür. İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

★ ★

بَابُ الرِّبَا

RİBÂ (FÂİZ) BÂBI

Ribâ (1), lûgat yönünden, **mutlaka fazlalıktır.** Şer'an; **ikisi bir cinsden olan iki şeyin birinin, diğeri üzerine fazlalığıdır.** Arpanın iki ölçeğinin, buğdayın bir ölçeği üzere şer'î ölçü (mi'yâr-ı şer'î) ile fazlalığı ribâ olmaz. Çünkü ikisi, bir cinsden değildir. Şer'î ölçü; **keyl** (kile) **ve vezn** (tartı) **dir.**

Herevî giyecekten on arşının, yine herevî giyecekten beş arşın üzerine fazlalığı, şer'î ölçü bulunmadığı için ribâ olmaz. Şer'î mi'yâr ivazdan hâlî olacaktır. Bu kayd, buğdaydan bir kürr (bir ton civârında bir

---

(1) **Ribâ:** Şiddetle yasak edilen fâsid alış-verişlerdendir. **Lûgat'tan anlamı;** ziyâde **demektir. Fukahânın ıstılâhında ise: Bir cinsden olan iki bedelden birine yapılan karşılıksız ziyâdedir, ki bu gün buna «fâiz» diyoruz.** Ribâ; **«Ribe'n-nesîe»** ve **«Ribe'l-fadl»** olmak üzere iki kısımdır. Hattâ Şâfiîler buna **«Ribel'l-yed»** adıyle üçüncü bir çeşidi eklemişlerdir.

* **Ribe'n-nesîe:** Ziyâdesi geç ödemeden, yâni bir müddetten ibâret olan ribâ'dır. Kışın bir ölçek buğday vererek, Güzün onun karşılığında bir buçuk ölçek buğday almak gibi. Bundaki yarım ölçeğin karşısında satılık bir mal yoktur; o yalnız beklediği müddetin karşılığıdır. Bundan dolayıdır ki bu ribâya, **«Erteleme fâizi»** anlamına **«Ribe'n-nesîe»** denilmiştir.

* **Ribe'l-fadl «Va'desiz Fâiz»:** Karşılığında hiç bir şey bulunmayan ziyâdedir. Bunda müddet filân yoktur. Bir ölçek buğday vererek bir buçuk ölçek buğday almak ve teslîm-tesellüm işlemini yaparak işi kesinleştirmek gibi. Oniki miskal ağırlığında işlenmemiş altını vererek, on miskal ağırlığında işlenmiş bir altın almak da böyledir.

* **Ribe'l-yed:** Bir cinsden iki şeyi teslîm ve tesellümsüz satmaktır. Buğday ile buğdayı satmak gibi.

Ribe'n-nesîe'nin hükmü: Ribe'n-nesîe'nin harâm olduğu husûsunda İmâmlar arasında ihtilâf yoktur. **Onun büyük günâhlardan sayıldığı münâkaşa götürmez bir hakikattir. Bu ciheet, Kitâb, Sünnet ve İcmâ-i Ümmet ile sâbittir.**

Ribe'l-fadl'ın hükmü: Va'desiz fâiz demek olan bu işlem dört mezhebe göre harâmdır. **Sahâbe-i Kirâm'dan** ba'zılarının bunu tecvîz ettiği, hattâ İbni Abbâs (R.A.) nın da bunlar arasında bulunduğu rivâyet edilmişse de sonradan bu fikirden döndüğü ve ribe'l-fadl'ın harâm olduğunu kabûl ettiği kesinlikle sâbit olmuş bir gerçektir.

(Selâmet Yolları, **Ahmed Davudoğlu** C: 3, S. 70-74)

ölçek) ile arpadan bir kürrü, buğdaydan iki kürr ile arpadan iki kürre satmaktan sakınmadır. Çünkü ikincisi, birincisinden fazladır. Lâkin cinsi, cinsin hılâfına sarfetmek sûretiyle ivazdan hâlî değildir.

Ribâ olmak için; bir cinsden olan iki şeyin birinin fazlalığı, değiş-tokuşda iki âkidin biri için şart kılınır. Hattâ başkası için şart olsa, ribâ olmaz. Muâvazada şart koşulduğu için, ivazdan hâlî olan fazlalık, hîbede ribâ olmaz.

Ribânın illeti (nedeni) **cins ile berâber miktârdır.** Yâni ölçülen şeylerde keyl (kile) ve tartılan şeylerde vezn (tartı) dir. **Çünkü ribâda asıl olan, meşhûr hadîsdir. O meşhûr hadîs-i şerîf, Resûlüllah** (S.A.V.) **ın:**

اَلْحِنْطَةُ بِالْحِنْطَةِ مِثْلًا بِمِثْلٍ يَدًا بِيَدٍ وَالْفَضْلُ رِبًا

«Buğday, buğday ile misli misline, yeden biyeddir (peşindir) **ve fazlası ribâdır.»** kavl-i şerîfidir. Yâni, **«Siz, buğdayı misli misline satın.»** demektir. Ya da **«Buğdayı, buğday ile satmak mislen bimisildir.»** demektir. Haber, emir ma'nâsınadır. Emir, vücûb için olup ve satış mubâh olunca, vücûb benzerliğe (mümâselete) riâyet edilmesine sarf olur. **Nitekim Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın:**

وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ

«Eğer yolculukda olup kâtib bulamazsanız teslîm alınan rehinler yeter.» âyet-i kerîmesinde, îcâb kabza sarf olunduğu gibi. İmdi kabz (teslîm) almak), rehn için şarttır. İki şey arasında benzeyiş, sûret ile ma'nânın berâber i'tibâra alınmasiyle olur. Miktâr, yâni ölçü ve tartı, sûreti müsâvîleştirir. Cinsiyet ise, ma'nâyı müsâvîleştirir. Bu takdîrde ribâ olan fazlalığa bakılır, vasf mu'teber olmaz. Çünkü, **Resûlüllah** (S.A.V.) :

جَيِّدُهَا وَرَدِيُّهَا سَوَاءٌ

(2) Bakara sûresi; âyet : 283

«**Onun** (buğdayın) **iyisi ve kötüsü müsâvîdir.**» buyurmuştur.

Şâyet miktâr ve cins ikisi de bulunsalar, fazlalık harâm olur. Meselâ; buğdaydan bir ölçeği, buğdaydan iki ölçeğe satmak gibi.

Nesâ; —ki geri bırakmak, ertelemek (veresiye) ma'nâsınadır. — **her ne kadar eşit** (tesâvî ile) **olsa bile, o da harâmdır.** Buğdaydan bir ölçeği, buğdaydan bir ölçeğe ikisinden birini veyâ ikisini de veresiye vermek gibi. Eğer miktâr ve cinsin ikisi de bulunmazsa, ikisi de helâl olur. Yâni fazlalık (fazl) da ve veresiye (nesâ) vermek de helâl olur. Eğer ikisinden biri bulunursa, yalnız fazlalık (fazl) helâl olur. Nitekim bir ölçek buğdayı, iki ölçek arpaya peşin satsa, helâl olur. Çünkü illetin iki cüz'ünün biri —ki o keyldir— bunda mevcûttur. Diğer cüz' mevcûd değildir. O da, cinsdir. Eğer giyecekten beş arşını, giyecekten altı arşına peşin satsa, zikredilen gibi helâl olur. Çünkü her ne kadar miktâr yok ise de, cinsiyet mevcûddur. Her ne kadar eşitlikle olsa da zikredilen iki sûrette nesâ helâl olmaz. İmdi, fazlalığın (ribe'l-fazl'in) ribâ olmasının harâmlığı, iki vasıf iledir. Yâni, miktâr ve cins iledir. Nesâ'nın ribâ olması (yâni ribe'n-nesie'nin), ikiden biriyledir. Zîrâ illetin cüz'ü, hükmü îcâb etmez. Lâkin, şübhe verir. Her ne kadar şübhe, hakîkatten daha aşağı ise de, ribâ bâbında hakîkata katılmıştır (mülhâktır). Şu hâlde iki tarafa i'tibâr edilmesi gerekir. İmdi nesîe'de, iki bedelin biri yoktur. Yok olanın satılması ise, câiz değildir. Bu ma'nâ zikredilen şübheyi tercîh ettirmiştir. Şu hâlde, helâl olmaz. **Nesîe'den başkasında şübhe i'tibâra alınmamıştır.** Nitekim sebebi zikredildi ki; şübhe hakîkatten daha aşağıdır. Herevî giysiyi, herevî giysiye selem vermek (yâni peşin ile veresiye mal almak) gibi. Çünkü bu selem, cins bir olduğu için câiz değildir.

Buğdayı, arpaya selem vermek de câiz değildir. Çünkü, miktâr mevcûddur. İyi ile kötü eşittir. Çünkü, **Resûlüllah** (S.A.V.) :

جَيِّدُهَا وَرَدِيئُهَا سَوَاءٌ

«(Buğdayın ve arpanın ikisinde de) **iyisi ve kötüsü eşittir.**» buyurmuştur. Bir de: **Bunun i'tibâra alınmasında alış-veriş kapılarını kapamak vardır.**

Bundan sonra musannıf, «Eğer miktâr ve cins ikisi de bulunsalar, fazlalık ve veresiyecilik harâm olur.» sözünün üzerine şu fer'î mes'eleyi getirmiştir: **Keylî olan şeyi keyli ile ve veznî olan şeyi vezni ile cinsi cinsine fazlalıkla satmak harâmdır. Gerekse kireç ve demir gibi yenir**

olmasın. Çünkü kireç, ölçülen şeylerden (mekîlâttan); demir tartılanlardan (mevzûnâttan) dır. **Yiyecek bize, hattâ İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre, mu'teber değildir.**

Veresiye, yâni ertelemekle satmak, fazlası olduğu hâlde harâmdır. Bununla fer'î mes'ele tamâm olur. **Ancak iki ivaz vezn sıfatında müttefik olmazlarsa, harâm değildir. Bu,** «Vezni olan şeyi cinsi ile satmak harâmdır.» **sözünden istisnâdır. Meselâ; İkisinden biri, diğerinin tartıldığı şeyden başkası ile tartılmakla satmak harâm değildir. Nukûd** (paralar) **ile za'ferân** (3), **pamuk ile demir gibi, ki vezn zâhiren ikisini bir araya getirir.** Lâkin ikisi, yâni nukûd ile za'ferân veznin sıfatında, ma'nâsında ve hükmünde ayrılırlar.

Birincisinde, yâni tartının (veznin) sıfatında ayrılmaları, za'ferân batmanlar (4) ile tartılıp, nukûd, sancat (5) ile tartıldığı içindir. **İkincisine, yâni ma'nâda ayrı olmalarına gelince;** za'ferân para karşılığında satılan (müsemmen) şeydir. Ta'yîn ile belli olur. Nukûd ise, para (semen) dır. Ta'yîn ile belli (müteayyin) olmaz. **Üçüncüye, yâni hükmünde muhtelif olmalarına gelince;** «Ben bu za'ferânı, bu işâret olunan nukûd ile satın aldım.» demekle za'ferânı şâyet nukûd ile muvâzeneten satsa, meselâ; o işâret olunan nukûd on dirhem olsa ve satan da onu teslîm alsa, onda tartmadan önce tasarruf sahîh olur. Şâyet za'ferânı iki batman olmak üzere satsa ve müşteri de onu kabûl etse, tartma tekrârlanmadıkca müşteri için onda tasarruf hakkı yoktur. **Za'ferân ve nukûd; tartının** (veznin) **sıfatında, ma'nâsında ve hükmünde muhtelif olsa, her bakımdan miktâr onları bir araya getirmez. İmdi onda şübhe, şübhenin şübhesine iner.** Zîrâ iki tartılan şey bir cinsten olsalar, menetmek şübhe için olur. Tartılanda iki tartılan şey bir cinsten olmasalar, zikredilen men', vezn şübhesi olur, vezn yalnız başına şübhedir. İmdi ittifâkın yokluğu; şübhenin, şübhesi olur. Bu ise, mu'teber değildir.

Keylînin ve veznînin (yâni ölçülen ve tartılan şeyin) **satılması, fazlalıksız eşit oldukları hâlde helâldir.** Yine, **keylî ve veznînin satılması miktârsız helâldir.** Yarım sâ'dan aşağısının satılması gibi. Çünkü ölçülen şeylerin (mekîlâtın) miktârında mu'teber olan, yarım sâ'dır. Daha aşağısında, mu'teber değildir. **Zîrâ şerîatta, yarım sâ'dan aşağı-**

---

(3) **Za'ferân:** Safran, süsengillerden küçük bitki ve boya olarak kullanılan kokulu çiçeğin tepeciğidir. (Fazla bilgi için; C. 1, S. 284'e bakınız.)

(4) **Batman** (Menn): Menn, iki rıtl ağırlığında, yâni: 260 dirhemlik bir ölçüdür. Dört menn, bir sâ'dır. Menn'e Türkçe'de **«Batman»** da denir.

1 Batman; 7 kilogram, 697 gram, 670 miligramdır.

(5) **Sancat:** «Sance» nin çoğuludur. **«Sance»:** Terâzide tartı için kullanılan taştır. Diğer bir deyimle, **terâzide kullanılan ağırlık ölçüsüdür.**

sında takdîr yoktur. Yarım sâ'dan aşağısının satılması gibi, şer'î miktârdan aşağısı ile satış helâldir. Buğdaydan iki avucu, bir avuca satmak gibi. Çünkü iki el dolusunu, bir el dolusuna satmak câizdir. Her ne kadar fazlalık bulunsa da, şer'î miktâr bulunmadığı için câizdir. **Ancak veresiye olursa, müstesnâdır.** Yâni, şer'î miktârdan daha az ile satışın helâl olması, ancak peşin olursadır. **Veresiye olursa, helâl değildir. Çünkü veresiyeciliği harâm kılan illetten bir cüz'** —ki cinsdir— **mevcûddur.** Hattâ, cins de bulunmasa, mutlakâ satış helâl olur. Velev ki, eşitlikle olsun. Çünkü illetin her iki cüz'ü yoktur. Meselâ; buğdaydan bir avucu, iki avuç arpaya satmak gibi. **Kezâ, birbirine yakın olan her adedînin hükmü de zikredilen gibidir.** Çünkü birbirine yakın olan adediyi, cinsi ile fazla olduğu hâlde; eğer ikisi de mevcûd olurlarsa, ölçü (mi'yâr) bulunmadığı için, hâlde satışı câizdir. Eğer ikisinden biri veresiye olursa, câiz olmaz. Zîrâ cins ayrı olursa, veresiyeciliği harâm kılar. Sarfın gayride mu'teber olan ta'yîndir. Karşılıklı teslîm almak (tekâbüz) değildir. Hattâ buğdayı, buğday ile ikisini ayniyle satıp, teslîm almazdan önce ayrılsalar, câiz olur. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.); **«Sarfta olduğu gibi, yiyeceği yiyecek ile satmakda, ayrılmazdan önce karşılıklı teslîm almalarına** (tekâbüze) **i'tibâr edilir.»** demiştir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.); ma'rûf olan hadîs-i şerîfde **«yeden biyedin** (peşin)» buyurmuştur. **Bizim için delîl şudur:** Şübhesiz bu satış belli (müteayyin) dir. Onda teslîm almak şart değildir. Giyecek gibi. **«Yeden biyedin»** sözünün ma'nâsı: **«Aynen biaynin»** (malı mala - peşin) demektir. **Bunu, Ubâde'ubnü's-Sâmit** (R.A.) **rivâyet etmiştir.**

Buğday, arpa, hurma ve tuz keylîdir. Altın ve gümüş veznîdir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) **içersinde keylen tefâdülün** (fazlalığın) **harâm olduğunu belirttiği** (tansîs ettiği) **her şey keylîdir. Her ne kadar insanlar onda kile ile ölçmeyi terk etseler de, o şey ebeden keylîdir.** Buğday, arpa, hurma ve tuz gibi. **Resûlüllah'** (S.A.V.) **ın içersinde veznen fazlalığın harâm olduğunu belirttiği** (tansîs ettiği) **her şey de, ebeden veznîdir. Velev ki, insanlar onda vezni** (tartmayı) **terk etmiş olsunlar.** Altın ve gümüş gibi. **Keylî ve veznî olan şey insanların örfü ile değiştirilmezler. Çünkü nass, örfden daha kuvvetlidir. Daha kuvvetli olan ise, daha aşağı olan ile terk olunmaz.** Zikredilenlerden başkası, **yâni altı şeyden başkası bunun aksinedir. Çünkü üzerine nass olmayan şey, insanların âdetlerine bırakılmıştır.** Zîrâ, **Resûlüllah** (S.A.V.):

مَا رَآهُ الْمُؤْمِنُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ حَسَنٌ

«Mü'minlerin güzel gördükleri şey, Allah Teâlâ katında güzeldir.» buyurmuştur.

Buğdayı, buğday ile veznen eşit satmak câiz değildir. Altını; altınla, ölçekle eşit satmak da câiz değildir. Nitekim, götürü satmak câiz olmadığı gibi. **Velev ki, bunu âdet edinsinler.** Çünkü ölçüsünün (mi'yârının) (6) üzerine fazlalık ihtimâli vardır. **Ancak, buğdayda ve buğdayın benzerinde veznen selem câizdir. Çünkü selem, ma'lûmda mevcûddur.**

Bir felsin (7), yâni bir mankırın iki mankıra aynları ile satılması, **İmâm A'zam ve İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **a göre câizdir.** İmâm Muhammed (Rh.A.), «**Câiz olmaz.**» demiştir. Çünkü değer (semeniyyet), bütün insanların ıstılâhiyle sâbit olur. Satıcı ile müşterinin ıstılâhiyle bâtıl olmaz. Semen olmaları üzere kalınca, teayyün etmezler. İmdi bu satış; bir dirhemi, iki dirheme satmak gibi olur.

İmâm A'zâm (Rh.A.) **ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **un delîli şudur:** Satıcı ile müşteri hakkında, tasarruflarını tashîh için, semeniyyet onların ıstılâhiyle sâbit olur. Çünkü onların üzerine başkasının velâyeti yoktur. Binâenaleyh, onların ıstılâhları ile bâtıl olur. Semeniyyet bâtıl olunca, ta'yîn ile teayyün eder (belirli olur). Paralar, bunun hılâfınadır. Çünkü onlar semeniyyet için yaradılmışlardır.

Yaş hurmayı, yaş hurma ile ve yaşı kuru ile satmak câizdir. Kuru hurmayı koruk ile satmak câizdir. Kuru üzümü yaş üzümle satmak da câizdir. Buğdayı yaş veyâ ıslak olarak misli ile yâhûd kuru buğdayla satmak câizdir. Kuru hurmanın veyâ kuru üzümün hoşafını misli ile satmak câizdir.

Yine, unu, misli ile satmak câizdir. Muhammed b. Fazl' (Rh.A.) **dan nakl edilmiştir ki:** Unun, unla satılmasının câiz olması, ancak ikisi de dolmuş ve eşit olursadır. Eğer dolmuş ve eşit olmazsa câiz olmaz. «**Eşit olmak** (mütesâviyen)» sözü, sayılan şeylerde satışın câiz olması için kayddır. Yâni zikredilen şeylerin satılmalarının câiz olması, eşit (mütesâvî) oldukları hâldedir. **Câiz olmanın vechi şudur:** Câiz olmak; eğer cinsin, cinsi ile satılması olursa, sıfat ayrılığı olmaksızın müsâviyen câizdir. Kezâ, sıfatın ayrı olmasiyle de câizdir. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) :

---

(6) **Mi'yâr:** Bir şeyin değerini, saflık derecesini anlamak için kullanılan âlettir. Mizân, terâzî, ayâr mikyâsı, ölçü anlamlarına da gelir.

(7) **Fels:** Bakır para, ufak akçe, pul demektir. **Pul ise, hesab ve ferâiz ıstılâhınca; bir akçanın üçde veyâ dörtte biridir.** Mutlaka paraya, mangıra ve yuvarlak ma'den parçasına da «**pul**» denir.

جَيِّدُهَا وَرَدِيئُهَا سَوَاءٌ

«Onun iyisi ve kötüsü eşittir.» buyurmuştur. Eğer cinsi, cinsden başkasına satarsa, nasıl olursa olsun, câiz olur. Zirâ, Resûlüllah (S.A.V.) :

إِذَا اخْتَلَفَ النَّوْعَانِ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ

«Şâyet iki nev'î ayrı olurlarsa, siz onu nasıl isterseniz (dilediğiniz gibi) satın.» buyurmuştur.

Etin, hayvan ile satılması câizdir. Çünkü tartılanı (mevzûnu), tartılmayan ile satmak câizdir. **Muhtelif olan etlerin ve sütlerin satılması da câizdir.** Yâni koyun etini, sığır eti ile ve sığır etini koyun eti ile satmak câizdir. **Sütleri de böyledir.** Yâni koyun sütünü, sığır sütü ile ve sığır sütünü koyun sütü ile satmak câizdir.

Bezi, pamuk ve iplik ile satmak câizdir. Yaramaz ve âdî hurmanın sirkesini, üzüm sirkesiyle satmak câizdir. **İç yağını, kuyruk yağı ile yâhûd et ile satmak câizdir.** Ekmeği, buğdayla ve unla mütefâdil (biri diğerinden fazla) olarak satmak câizdir. Et mes'elesinden buraya kadar sayılan şeylerde satış câiz olmak için mütefâdil (biri diğerinden fazla olması) kaydı mu'teberdir. **Mütefâdilen (yâni biri diğerinden fazla olarak) satmanın câiz olmasının vechi, cinslerinin ayrı ayrı olmasıdır.**

Ekmeği buğday ve un ile satmak mütefâdilen câiz olduğu gibi, veresiye satmak da câizdir. İnsanların ihtiyâcından dolayı fetvâ bununla verilir. Lâkin teslîm alma vaktinde ihtiyâtlı olmak vâcib olup, teslîm almazdan önce kendisinde selem yapılan şeyde değiştirme olmasın diye malı belirtilen cinsden teslîm alır.

Buğdayı un, kavut veyâ kepek ile satmak câiz değildir. Çünkü buğdayın onlar ile satılması mutlakâ, yâni fazlasiyle ve eşit olarak câiz olmaz. Çünkü bir bakıma mücâneset (bir cinsten olmak) bâkîdir. Zirâ bunlar, buğdayın cüzlerindendir ve bunlarda ölçek keyldir. Lâkin bunlar keylde bir araya geldikleri (ictimâ ettikleri) ve buğdayın dâneleri arasında boşluk olduğu için onlar ile buğday arasında keyl eşit

değildir. Şu hâlde, her ne kadar keylen bi keylin (ölçeği - ölçeğine) olsa da alım satım câiz olmaz.

Yine unun, kavutla (kavrulmuş unla) **satılması mutlakâ, yâni fazla ve eşit olarak câiz değildir.** Çünkü unun, pişmiş un ile satılması câiz değildir. **Kavutun, buğdayla da satılması câiz olmaz.** Kezâ bir vechden mücâneset bulunduğu için, cüzlerinin satılması da câiz değildir.

Zeytini, zeytinyağı ve susamı, susamyağı ile satmak, zeytinyağı, zeytinde olan yağdan ve susamyağı, susamda olan yağdan fazla olmadıkca câiz olmaz. Çünkü bu takdîrde, yağ misline ve fazlalık tortusuna karşılık olup ribâ lâzım gelmez. Eğer zeytinin içindeki yağın miktârı bilinmezse, ribâ ihtimâlinden dolayı câiz olmaz. Daha önce geçtiği gibi burada şübhe, hakîkat gibidir.

Ekmek, tartı ile borç (veyâ ödünç) **alınır, sayı ile borç** (veyâ ödünç) **alınması câiz değildir.** Bu, İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a **göredir.** Çünkü ekmeğin her biri sayı ile ağırlıkca farklı olur. Tartı ile farklı olmaz. **Fetvâ, bununla verilir. Zeylaî** (Rh.A.) **de böyle demiştir.**

Mangırlar, sayı ve tartı ile örfe göre borç alınır. Zîrâ, onun hakkında nass yoktur. **Gümüş** (dirhemler) **ve altın** (dînârlar), **ancak tartı ile borç alınır.** Çünkü ikisi de, nass ile sâbit olup, tartılan şeylerden (mevzûnâttan) dir. Kezâ üçteikisi hâlis olan dirhemler ve dînârlar tartı ile istikrâz olunur. Çünkü hüküm gâlibindir. Üçtebiri hâlis olan dirhem, eğer insanlar sayı ile iş görürlerse, sayı ile borç alınır. İnsanlar tartı ile iş görürlerse, tartı ile borç alınır. Çünkü, hakkında nass vârid olan şeyden değildir. Daha önce geçtiği vechle örfe bırakılır.

Kıyemî olan şey borç alınmaz. Çünkü istikrâz, mislîye mahsûstur. Mislî; buğday, arpa, susam, hurma, üzüm ve bunların benzerleri gibi ölçülen ve tartılan her şeydir. Tecrîd'de; **«Aşırı fark ile farklı olmayan, yumurta ve ceviz gibi adediyâtta borç almak** (istikrâz) **câiz olur.»** denmiştir. **Kâfî'de şöyle denmiştir:** Zîrâ, borç (karz), ödünç (âriyet) almaktır. Aynıyle intifâ' mutlak olduğu için meşrû olmuştur. Şu kadar var ki; ölçülen (mekîl), tartılan (mevzûn) ve birbirine yakın (mütekârib) olan adedî ile faydalanmak, ancak aynlarını (kendilerini) tüketmekle mümkün olur ve menfaat onların zâtına âiddir. Bu takdîrde mislî, zimmette ayn yerine geçmiştir. Sanki aynla intifâ' edip, o aynı geri vermiştir. Zimmette mislin vâcib olması mümkün olsun diye, bu ancak misliyâtta hâsıl olur. Yoksa, hayvan ve yiyeceklerde hâsıl olmaz. Çünkü, hayvan ve yiyeceklerin misli yoktur.

Efendi ile, me'zûn olup borçlu olmayan kölesinin arasında ribâ yoktur. Çünkü köle ve elinde olan şey, bu takdîrde efendisinin mülkü

olur. İmdi aralarında satış yoktur, ki ribâ meydana gelsin. Hattâ köle borçlu olursa, satış tahakkuk ettiği için ribâ da tahakkuk eder.

Müslüman ile harbî arasında dâr-ı harbde ribâ yoktur. Çünkü, **Resûlüllah** (S.A.V.) :

لَا رِبَا بَيْنَ الْمُسْلِمِ وَالْحَرْبِيِّ فِي دَارِ الْحَرْبِ

«Müslüman ile harbî arasında dâr-ı harbde ribâ olmaz.» buyurmuştur. **Kezâ, Müslüman ile harbî, dâr-ı harbde fâsid satış ile alış veriş etseler, câizdir. Bunu Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.** Çünkü onların dâr-ı harbde malları Müslüman için mubâhtır. Emân akdi ile harbî ma'sûm olmaz. Lâkin, onlara haksızlık yapılmayıp ve ellerinde olan şeye, rızâları olmaksızın, taarruz edilmemesi iltizâm edilmiştir. Müslüman, onların mallarını rızâları ile alınca, haksızlık etmeksizin mubâh mal almış olur. **Dâr-ı harbde îmâna gelen harbî ile müste'men Müslüman arasında da, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, ribâ yoktur.** Çünkü dâr-ı harbde îmâna gelen harbînin malı için ismet (dokunulmazlık) yoktur. İmdi onun malı, harbînin malı gibi olmuştur. **Harbînîn rızâsiyle malını almak, müste'men Müslümana câizdir. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ)**; «Dâr-ı harbde îmâna gelen harbî ile müste'men Müslüman arasında olan şey, iki Müslüman arasında câri olan ribâdır. İki Müslüman arasında olan ribâ ise harâmdır.»** demişlerdir. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

★ ★

بَابُ الاِسْتِحْقَاقِ

İSTİHKÂK BÂBI

Sâir metinlerde zikredildiği gibi Musannıf, hakları (hukûku) zikretmemiştir. Çünkü haklar, «Alış-verişler Bölümü» nün başlarında zikredilmiştir.

İstihkâk (1) **iki çeşittir:** Birincisi, **mülkü bâtıl kılar.** Yâni, mülkü bütünüyle ortadan kaldırır. Öyle ki, onun üzerinde bir kimse için temellük hakkı kalmaz. Aslî hürriyet; âzâd ve âzâdın çeşitleri olan tedbîr, kitâbet ve istîlâd gibi.

İstihkâkın ikinci çeşidi; mülkü bir şahıstan, bir şahsa nakleder. Mülke istihkâk gibi. Meselâ Zeyd, Bekr'in üzerine; «Bekr'in elinde olan köle benim mülkümdür.» diye iddiâ edip delîl getirmekle mülke müstehik olur.

İstihkâkın her iki çeşidi bir cihetten birleşir. Bir cihetten, birbirinden ayrılırlar. Üzerine hak iddiâ edilen şey ile o şeyi kendi tarafından temellük edip satıcılara müstehik yapmakta birleşirler. Hattâ satıcılardan biri, mutlak mülkle hak edilen bir mal üzerine da'vâ açıp beyyine getirse, beyyinesi kabûl edilmez.

Ayrıldıkları cihet de şudur: Birinci çeşit, **satıcılar arasında câri olan akdlerin münfesih olmasını îcâb eder.** Akdlerin her birinin münfesih olmasında, kâdînın hükmüne ihtiyâc yoktur. Bu, bil'ittifâk böyledir.

Musannıf buna şu sözüyle tefrî' yapmıştır: Satıcıların her biri için, o malın satıcısı üzere rücû etmek hakkı vardır. Velev ki, kendisine rücû hâsıl olmasın. Her ne kadar kendisine kefîl olunan (mekfûlün anh) üzere hükmolunmasa da, o satıcı da kefîle rücû eder. Çünkü

---

(1) **İstihkâk:** Bir hakkın istenmesi ve bir şeyin bir şahsa âid bir hak olduğunun ortaya çıkması anlamına gelir.

ba'zısının dönmesinin, kâdînın hükmüne bağlı olması, ancak akdin eseri bâkî olduğu vakitte olur. O eser de mülkdür. Nitekim, ikinci çeşidde olduğu gibi. Akdin eseri bâkî kalmayınca kâdînın hükmüne ihtiyâç duyulmaz. Kezâ hürrün bedeli mülk değildir. İmdi bir mülkde, iki semen bir araya gelmez. Mülkle istihkâk, bunun aksinedir. Nitekim, yakında zikredilecektir.

Aslî hürriyetle hüküm, bütün insanlar için hükümdür. Hattâ hiçbir ferdin mülk da'vâsı dinlenmez. Kezâ, âzâd ve âzâdın çeşitleri ile hüküm de böyledir. **Çünkü hürriyet, Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın hakkıdır. Hattâ hür insanın, kendi rızâsı ile köle yapılması câiz olmaz. İnsanların hepsi, Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın haklarını isbâtta, Hak Teâlâ'** (C.C.) **dan niyâbetle da'vâcıdırlar. Çünkü insanlar, O'nun kulları ve yeryüzünde halîfeleridir.** İmdi insanlardan bir ferdin hâzır olması, hepsinin hâzır olması gibidir. Mülk bunun aksinedir, ki mülk hassâten kulun hakkıdır. İmdi hâzır, gâibden hasım nasb olunmaz. Çünkü hâzırın hasım nasb olunmasını îcâb eden şey yoktur. Ancak bir hâzır, o mülkü gâib yönünden kabûl etmiş olursa, gâib kimseden hasım nasb olunup, o gâibin, hâzır gibi üzerine hükmolunur. Çünkü mülkün birleşmesi sebebiyle hükmün eseri ona geçmiştir. **Bir olayda, bir kimsenin aleyhine hüküm verilse, bu cihetle o kimsenin lehine hüküm verilmiş olmaz.**

Târihli olan mülkde ise, hüküm o târihten i'tibâren herkes üzerinedir. O târihden önce hüküm yoktur. Yâni Zeyd, Bekr'e; «Sen, benim kölemsin; ben, sana mâlik olalı bugün beş yıl oldu.» dese, Bekr de; «Ben, Bişr'in kölesi idim, Bişr bana mâlik olalı bugün altı yıl oldu. Mezkûr Bişr, beni âzâd etti.» deyip, müddeâsını Zeyd'e karşı isbât etse, Zeyd'in da'vâsı savulmuş olur, yâni düşer.

Bundan sonra Amr, Bekr'e; «Sen ,benim kölemsin; ben, sana mâlik olalı yedi yıl oldu. Şimdi de sen, benim mülkümsün.» deyip, Bekr'e karşı müddeâsını isbât etse, Amr'ın şâhidleri kabûl edilir ve Bekr'in hürriyetine dâir hüküm fesh olup, Amr'ın mülkü sayılır.

Şu da bunun üzerine delâlet eder, ki: **Kâdîhân** (Rh.A.), «Ziyâdât Şerhi» nde, Alış-verişler (Büyû') Bölümünün başında mes'eleyi hakkiyle tahkîk ettikden sonra şöyle demiştir: Böylece, bu bâbın mes'eleleri iki kısım olmuştur. Birincisi, mutlak mülkde âzâddır. Bu, aslın hürriyeti menzîlesindedir. Bunun üzerine verilen hüküm, bütün insanlar üzerine hükümdür. İkincisi, târihli olan mülkde âzâd ile hükümdür. Bu da, târih vaktinden i'tibâren bütün insanlar üzerine hükümdür. O târihden önce hüküm olmaz. Bu; hatırında olsun. Zîrâ meşhûr olan kitablarda bu fayda yoktur.

İstihkâkın ikinci çeşidi, akdlerin münfesih olmasını îcâb etmez. Yâni zâhir rivâyette, satıcılar arasında cârî olan akdlerin münfesih olmasını gerektirmez. Çünkü ikinci çeşit, mülkün bâtıl olmasını îcâb etmez.

İstihkâkdan ikinci nev'î ile hüküm, zi'l-yed üzere hükümdür. Hattâ iddiâ olunan mal, zi'l-yedin elinden alınır. Yine zi'l-yedin mülkü, vâsıtasız veyâ vâsıtalı olarak kendisinden aldığı kimse üzerine hükümdür. Mahkûmün aleyh oldukları için onlardan mülk da'vâsı dinlenmez. Bu söz; «Bu ikinci nev'î ile hüküm, zi'l-yed üzere hükümdür... ilâh» sözü üzere tefrî'dir. Belki, üretmek (nütâc) da'vâsı dinlenir. Meselâ; satıcılardan biri üzerine semen ile rücû olunduğu vakitte; «Ben, semeni vermem, çünkü müstehık yalancıdır. Zirâ satılan mal benim mülkümde üredi veyâ vâsıtasız veyâ vâsıtalı satıcının mülkünde üredi.» demesiyle, satıcının da'vâsı dinlenir. Eğer isbât ederse, hüküm bâtıl olur.

Ya da, «Ben, semeni vermem, çünkü ben mebî'i müstehıkdan satın aldım.» demesiyle mülkü müstehıkdan almış olursa, bunun da da'vâsı dinlenir. Şâyet müşterilerden biri satıcısı üzere semenle rücû etmek (yâni semeni geri almak) istese, tekrâr delîl (beyyine) getirmesine hâcet olmaz. Bu söz de; yukarda geçen «İkinci nevî ile hüküm, zi'l-yed üzere hükümdür.» sözüne tefrî'dir. Lâkin müşterilerden bir ferd, kendi üzerine rücû edilmedikce, satıcı üzere rücû edemez. Hattâ sonuncu müşteri onun üzerine rücû etmedikce, ortadaki müşteri için satıcıya rücû câiz olmaz.

Hüküm giyen kimsenin (mahkûmun aleyh) **kefîl üzerine, mekfûlün anh aleyhine hüküm verilmezden önce rücûu sahîh olmaz. Zîrâ kendisine kefîl olunan** (mekfûlün anh) **asıldır ve hüküm, kefîle ondan geçer.** Asıl üzere, rücûdan önce kefîl üzere rücû edilmemesine sebeb, bir şahsın mülkünde iki semen bir araya gelmesin diyedir. Çünkü müstehıkkın bedeli memlûktur. Bundan sonra rücû, yâni müşterinin semeni satıcıdan istemesi ancak istihkâk, beyyine ile sâbit olduğu vakitte olur. Çünkü bilirsin ki, delîl geçici (müteaddî) hüccettir. Ama müşterinin ikrâriyle sâbit olur veyâ yemînden kaçınmasiyle veyâ müşterinin husûmete vekilinin ikrâriyle yâhûd vekilin yemînden kaçınmasiyle sâbit olursa, istihkâkın sübûtu, semenle rücû gerektirmez. Çünkü müşterinin ikrârı, başkası hakkında hüccet olmaz.

Ebû Bekr b. Hâmid el-Buhârî' (Rh.A.) **nin** «Ziyâdât» **ında zikredilmiştir ki;** bir kimse, bir ev (dâr) satın alıp, bir adam o eve müşterinin ikrârı ile veyâ yeminden kaçınmasiyle müstehık çıksa; müşteri, semeni satıcıdan geri alamaz. Şâyet müşteri; ev, müstehıkkın mülkü-

dür, diye satıcıdan semeni geri almak için beyyine getirse, beyyinesi dinlenmez. Amma, satılan şey (mebî') müstehikkın mülküdür, diye satıcının ikrârı üzerine delîl getirirse, kabûl edilir. Semen, satıcıdan alınır. Müşteri, satıcının ikrârına müstehikkın mülkü olduğuna dâir delîl getiremezse, ancak, bu malın da'vâcının mülkü olmadığına Allah' (C.C.) a yemîn etmesini isterse, buna hakkı vardır. Çünkü yemînden kaçınması mümkün olup, kaçınmasiyle ikrâr etmiş gibi olur ve bundan sonra ondan semen geri alınır. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.** Bu mes'elenin bellenmesi gerekir. İnsanlar, bundan gâfildirler.

Musannıf «Bundan sonra rücû, ancak istihkâk delîl ile sâbit olduğu vakitte olur.» **sözü üzerine tefrî ederek şöyle demiştir:** Satılan bir câriye müşteri yanında çocuk doğursa ve bu, müşterinin istîlâdı (çocuk istemesi) ile olmasa ve o satılan câriyeye delîlle hak sâhibi çıksa, çocuğu câriyeye tâbi olur. Yâni müstehik, satılan câriyeyi ve çocuğunu alır.

Eğer müşteri o satılan câriyeyi bir adam için ikrâr ederse, çocuğu, satılan câriyeye tâbi olmaz. Belki kendisi için ikrâr edilen kimse (mukarrun leh), satılan câriyeyi alır, çocuğunu alamaz. **Aradaki fark şudur:** Delîl, mülkü asıldan isbât eder. Çocuk, satılan câriyeye o gün bitişik idi. Binâenaleyh, istihkâk, delîl ile ikisinde de sâbit olur. İkrâr ise, kâsır (kısa) hüccettir. Haber verilen şeyde, haberin sıhhatinin zarûretinden dolayı onunla mülk sâbit olur ve zarûretle sâbit olan şey zarûret miktârı takdîr olunur. Çelişme (tenâkuz), mülk da'vâsını meneder. Çünkü müddeî, o da'vâda müttehem olur. Hürriyet da'vâsında menetmez. Aslî hürriyette menetmediğinin sebebi, ulûk (2) hâli gizli olduğu içindir. Zîrâ çocuk, küçük olduğu hâlde dâr-ı harbden getirilir; babasının ve anasının hürriyeti ma'lûm olmaz. Köle (rıkk) olduğunu ikrâr eder. Ondan sonra anasının ve babasının hür olduğunu öğrenir ve hürriyet iddiâ eder. Tarîkında gizlilik olan şeyde çelişme (tenâkuz), da'vânın sıhhatini menetmez.

Ârızî hürriyete gelince; efendi kölenin haberi yok iken, onu tek başına âzâd ve müdebber ettiği içindir. Bunda da gizlilik cârî olur ve bunda çelişme (tenâkuz) bağışlanır. Şâyet mükâteb, kitâbetten önce efendisinin âzâd ettiğine dâir beyyine getirse, kabûl edilir. Çünkü efendisi, köleyi hür kılmakda bağımsızdır.

---

(2) **Ulûk**: Bir şeye ilgili olmak. İki şey arasındaki sadâkat veyâ husûmet. Gebe kalmak. Rahim gibi, oğlan yatağı denilen mahal.

«Alûk» da, arzu ve süt anlamınadır. Ölüme ve dâhiyeye de alûk ve alûka denir.

«Alâka» da, bir şeye sevgi veyâ husûmet sûretiyle olan bağlılık ve ilgidir.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu, Ömer Nasûhî Bilmen, c. 2, s. 396)

Çelişme, talâk da'vâsını da menetmez. Çünkü kadın, şâyet muhâlaa olunsa, bundan sonra kadın muhâlaadan önce kocasının kendisini boşadığına dâir delîl getirse, dinlenir. Her ne kadar boşamasında gizlilik bulunması nedeniyle çelişme olsa da koca bununla müstakil olduğu için, kadının delîli dinlenir. Kocanın, kadını boşayıp, kadının onu bilmemesi câizdir.

Neseb da'vâsını da çelişme menetmez. Nitekim, bir kimse oğlu için; «Bu, benim oğlum değildir.» deyip ondan sonra, «Bu benim oğlumdur.» dese, da'vâsı dinlenir. Kezâ bir kimse; «Ben, fülâna vâris değilim.» deyip, ondan sonra «Vârisim.» diye iddiâ etse ve irs yönünü de açıklasa, da'vâsı sahîh olur.

Musannıf bunu tefri' edip şöyle demiştir: Bir adam başkasına; «Beni satın al, çünkü ben köleyim!» dese, o adam da, onu satın aldıkdan sonra, hür olduğunu iddiâ edip hürriyetini isbât etse, eğer o köleyi satanın yerini bilmezse, köle semeni öder. Çünkü köle olduğunu ikrâr eden kimse, satıcıdan semenin alınması imkânsız olduğu zaman kendisinin veyâ semenin selâmetine kefîl olur. Bu durumda, müşteri aldatılmış olur ve değiş-tokuş (muâveze) da aldatma ise, imkân ölçüsünde zararın savulması için, ödemenin sebebidir. Kölenin hürriyeti ve ödemeye ehliyeti zâhir olup satıcıdan semenin alınması da imkânsız kalınca, kölenin ödemesi gerektiğine hükmedilir. Satıcısını bulduğu zaman, köle de satıcıdan alır. Çünkü köle, satıcının borcunu ödemiştir. Bu husûsta, köle mecbûrdur. Binâenaleyh, teberru' etmiş sayılmaz. Nasıl ki; rehni emânet veren kimse onun için borcu ödediği vakitte müteberri' olmayıp ödediği şeyi borçludan aldığı gibi. Şâyet köle, «Beni satın al!» demez yâhûd «Beni satın al!» deyip, «Ben köleyim!» derse, köle üzerine bir şey lâzım gelmez. Eğer köle, satıcının yerini bilirse, ödemez. Rehn, bunun aksinedir. Çünkü, «Beni rehn koy, zîrâ ben köleyim!» dese, köleye ödetilmez. Zîrâ ödemek, değiş-tokuş (muâveze) akdine muhtasdır. Rehin, böyle değildir. Belki, ona karşılık ivazsız habs olunur. Bu asıl üzerine ayırma yoluyla, bu mes'elenin zikredilmesinde fayda, işin başlangıcından işkâli savmak içindir. **Meşhûr kitaplarda zikredilmiştir ki,** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **kölenin hürriyetinde da'vâ şarttır ve çelişme da'vâyı ifsâd eder.**

Kaybolma târihi mu'teber değildir, belki mülkün târihi mu'teberdir. Şâyet müstehık; «Benden kaybolalı, bugün bir yıl oldu.» dese; yâni bir adam, diğerinin elinde olan bir hayvana müstehık çıksa ve da'vâ sırasında müstehık, «Bu hayvan, benden kaybolalı bugün bir yıl oldu.» dese, kâdî hayvanın, müstehık çıkana âid olduğuna dâir hüküm vermezden önce ona müstehık olan satıcıya olayı bildirse, bunun üzerine satıcı da; «Bu hayvan, benim mülküm olalı bugün iki yıl olduğu-

na delîlim vardır.» dese, husûmet savulmuş olmaz. Belki kâdî, hayvanın, müstehık olan satıcının olduğuna hükmeder. Zîrâ müstehık olduğunu iddiâ eden kimse, mülkün târihini zikretmemiştir. Belki, hayvanın kaybolma târihini zikretmiştir. Bu durumda, onun mülk da'vâsı târihsiz kalır. Satıcı ise, mülk için târih zikretmiştir. Satıcının da'vâsı, müşterinin da'vâsıdır. Zîrâ müşteri, mülkü satıcıdan almıştır. Sanki müşteri, satıcısının mülkünü iki yıl târihle iddiâ etmiştir. Ancak şu kadar fark var ki; târih, ayrılma târihinde mu'teber olmaz. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir. İmdi târih zikredilmesine i'tibâr kalmayıp, da'vâ mutlak mülkde kalır. Şu hâlde, hayvanın satıcıya âid olduğuna hükmedilir.

İstihkâkı bilmek, rücû'un sıhhatini menetmez. Yâni bir kimse, bir adamdan, bir şey satın alıp onun satıcının mülkü olmadığını, belki başkasının olduğunu bilse; imdi o başkası müstehık çıkıp, satın alınan şeyi müşterinin elinden alsa, müşteri, satıcıdan semeni geri alır ve müşterinin, mala başkasının müstehık olduğunu bilmesi rücû'unun sıhhatini menetmez.

Şâyet müşteri satın aldığı câriyeye, satıcının onu gasb ettiğini bildiği hâlde, çocuk doğurtsa, o çocuk köle olur ve semeni satıcıdan geri alır. Yâni bir kimse gasbedilmiş bir câriyeyi satın alıp, onu satıcının gasb ettiğini bilse ve câriyeden bir çocuğu doğsa, çocuk köle olur. Çünkü müşteri, hâlin hakîkatını bilmekle satıcının aldatması yok olmuştur. Lâkin müşteri, semeni satıcıdan geri alır. Şâyet satıcı, müşterinin, satılan şey müstehıkkın mülkü olduğunu ikrâr ettiğine delîl (beyyine) getirse, semeni geri alma hakkı bâtıl olmaz. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

İstihkâk siciline (3); «Sicil, şu vech üzere yazıldı.» **diye şehâdet etmekle hükmedilmez, belki o sicilin mazmûnu üzere şehâdet edilmesiyle hüküm verilir.** Yâni, bir Buhârâlı, müşteri elinde bulunan bir hayvana müstehık çıksa ve müstehıkkun aleyh kâdîdan sicili alsa ve hayvanın satıcısını Semerkand'da bulup ondan semeni almak istese ve Buhârâ kâdîsının sicilini gösterip ve o sicilin Buhârâ kâdîsının yazısı olduğuna dâir delîl (beyyine) gösterse, Semerkand kâdîsının o delîl ile amel edip, müstehıkkun aleyhe semenin geri verilmesine dâir hüküm vermesi — şâhidler: «Buhârâ kâdîsı, Buhârâ'da müstehıkkun aleyh üzere bu satıcıdan satın aldığı hayvan ile hüküm verdi ve hay-

(3) **Sicil**: Kendisine nikâha, talâka, vakfa, ikrâra, satmak ve satın almaya ve diğer hukûkî muâmelelere dâir mahkemede cereyân eden ifâdelerin ve hükümlerin zabt ve tahrîr edilmiş olduğu defterdir. Çoğulu; «Sicillât» tır. Hâkimin verdiği hükme de, «Tescîl» denilmektedir. Çünkü bu hüküm, bir sicile kayd edilmektedir.

vanı bu müstehikkun aleyhin elinden çıkardı.» diye şehâdet etmedikce — câiz değildir. Çünkü yazı, yazıya benzer. Şu hâlde, sicilin kendisine i'timâd edilmez. Belki, kâdînın hükmüne ve müstehikkun aleyhin mâlikiyetinin kaldırıldığına şâhidlerin şehâdeti şart kılınmıştır. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

Kezâ, şahâdet naklinden ve vekâletten başkasında da hüküm böyledir. Şahâdet nakli ve vekâletten başkasiyle murâd, tutanaklar (mahzarlar) **(4), siciller ve vesîkalar** (saklar) **dır.** (5) Zîrâ, onlardan her birinde yazılan şeyin mazmûnu üzerine şehâdet edilmesi vâcib olur. Çünkü onlardan her birinden maksad; hasım üzerine hüccet olmasıdır. Hüccet ise, ancak bununla, yâni şahâdetle olur. Şahâdetin ve vekâletin nakli bunun aksinedir. Çünkü bu ikincisinden maksad, kâdî için ilmin hâsıl olmasıdır. Bundan dolayı şâhidlik yolunun kâfirlerden ibâret olması, her ne kadar hasım kâfir olsa da câiz olmaz.

Müşteri satılan şeyin (mebî'in) **hepsini teslîm aldıkda, ba'zısına müstehık çıkılsa, o ba'zın miktârında satış bâtıl olur.** Eğer ba'zın istihkâkı geri kalanda kusûr îrâs ederse veyâ müstehak bir şey hükmünde iki şey olursa — meselâ, kını ile kılıç ve yay ile kirişi gibi — müşteri o geri kalanda muhayyer kılınır. Bu zâhirdir. Eğer ba'zın istihkâkı geri kalanda kusûr îrâs etmezse ve iki şey olup bir tek şey gibi olmazsa, satın alınan şeyin geri kalanı semenden hissesi ile alınması gerekir. Bunun açıklaması şudur: Satış, müstehakkın ba'zı miktârında bâtıl olursa, bakılır; eğer müstehak çıkılan şeye istihkâk, geri kalanda kusûr îrâs ederse — nitekim ma'kûdun aleyh, ev, tarla, bağ, köle ve bunların benzerleri gibi teb'îzinde (bölünmesinde) zarâr vukû bulan bir şey olursa — müşteri geri kalanda muhayyerdir. Dilerse semenden hissesi ile râzı olur. Dilerse geri verir. Kezâ, ma'kûdun aleyh iki şey olup hükümde bir şey gibi olsa, ikisinden birine müstehık çıkılsa, müşteri geri kalanda muhayyerdir. Eğer istihkâk, müstehak çıkılan şeyin geri kalanında kusûr îrâs etmezse, — nitekim ma'kûdun aleyh iki giyecek olup veyâ iki köle olup, birine müstehık çıkılsa veyâ buğday yığını veyâ veznî olan şeyin yükü ise, — onun teb'îzinde (bölünmesinde) zarar yoktur. Satın alınan şeyin geri kalanı semenden hissesi ile alınması gerekir ve müşteri için muhayyerlik yoktur. **Tahâvî Şerhinde de böyle denmiştir.**

Ya da müşteri satılan şeyin (mebî'in) **ba'zısını teslîm aldıkda, tes-**

(4) **Mahzar:** Kendisinde iki hasmın arasındaki ikrâra, inkâra, beyyineye veyâ yemînden kaçındığına binâen verilen hükme dâir cârî olan şeylerin iştibâhı kaldıracak biçimde yazılmış olduğu mahkeme defteri veyâ tutanaklardır.

(5) **Sak:** İlâm, hâkimin da'vâ edilen muâmeleye, hâdiseye ve bu husûsdaki hükmüne dâir tanzim etmiş olduğu vesîkadır. Çoğulu; «**Sukûk**» dur.

lîm alınana veyâ teslîm alınandan başkasına müstehık olsun, hepsini teslîm alma sûretinde, müstehak olan miktârda satış bâtıl olduğu gibi, ba'zısını teslîm aldığı vakitte dahî teslîm alınan şeyde satış bâtıl olur. Müşteri, o ba'zısına müstehık çıkılan malın geri kalanında muhayyer kılınır. Gerek o ba'zın istihkâkı geri kalanda kusûr îrâs etsin, gerekse etmesin müsâvîdir. Çünkü tamâm olmazdan önce, istihkâk sebebiyle müşteri üzerine satış pazarlığı (safka) ayrılmıştır.

Bir kimse, bir evde mechûl bir hak iddiâ edip bir miktâr üzere; meselâ, yüz dirheme anlaşsa (sulh olsa) (6) **ve o evin bir kısmına müstehık çıkılsa, evin sâhibi anlaşma** (sulh) **bedelinden bir şeyi o müddeîden alamaz. Çünkü onun da'vâsı** — her ne kadar az olsa da — **geri kalanda olması câizdir. Ya da, o evin hepsine müstehık çıksa, ivazın hepsini geri verir.** Çünkü, o müddeînin mâlik olmadığı ivazı almış olduğu anlaşılmıştır. Şu hâlde, ivazın hepsi geri verilir.

Eğer müddeî evin hepsini iddiâ edip; meselâ, yüz dirheme sulh olsa ve o evin bir kısmına müstehık çıkılsa, evin sâhibi o hisse miktârını müddeîden alır. Zîrâ sulh, yüz dirhem üzere evin hepsi için vâkî' olmuştur. İmdi o evden bir şeye müstehık çıkınca, müddeînin o miktâra mâlik olmadığı anlaşılır. Şu hâlde ivazdan hissesi miktârı hesâbiyle geri verir.

Bir kimse dînârlara karşılık dirhemler üzerine sulh olup, o dirhemleri teslim alsa; birbirlerinden ayrıldıktan sonra o dirhemlere müstehık çıksa, dînârları geri alır. Çünkü bu sulh, sarf ma'nâsındadır. Bedele müstehık çıkınca, sulh bâtıl olur. Şu hâlde, dînârlara rücû vâcib olur.

Gâsıbdan satın alınan kölenin âzâd edilmesi, mâlikinin gâsıba kölenin satılmasına izin vermesiyle, müşterinin köleyi âzâd etmesi câiz olur. Yâni bir adam, bir köle gasb edip satsa, sonra müşteri onu âzâd etse, sâhibi de gâsıbın satışına cevâz verse, **İmâm A'zam** (Rh.A.) **ve İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre, câiz olur.** İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, **câiz olmaz.** Çünkü, mülksüz âzâd olmaz. Zîrâ, **Resûlüllah** (S.A.V.):

لَا عِتْقَ فِيمَا لَا يَمْلِكُ ابْنُ آدَمَ

«Âdemoğlunun mâlik olmadığı kölede, âzâd câiz olmaz.» buyurmuştur.

---

(6) **Sulh:** Istılâhda; iki tarafın, yâni müddeî ile müddeâ aleyhin aralarında rızâları ile çekişmeyi ortadan kaldıran ve yok eden bir akdden ibârettir.

Mevkûf, mülk ifâde etmez. Eğer ifâde etse, izin verme (icâzet) **vaktine müstenid olduğu hâlde sâbit olur.** Bu ise, bir bakımdan sâbit ve bir bakımdan sâbit değildir. Âzâd için müsahhih olan mülk, hadîs-i şerîfden dolayı kâmil mülkdür. **İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **un delili şudur:** Mülk, mülkü ifâde için konulan mutlak tasarruf ile mevkûf olduğu hâlde sâbit olur. İmdi âzâd, o tasarruf üzere tertîb edilmiş olduğu hâlde mütevakkıf olup, o tasarrufun nefâzı ile nâfiz (geçerli) (7) olur. Râhinden satin alınan kölenin âzâd edilmesi gibi olur. Vârisin, borca batmış olan terekeden bir köleyi âzâd etmesi gibi, ki o vakitte âzâd sahîh olur. Ondan sonra borcu ödedikde, nâfiz olur.

Gâsıbdan satın alınan kölenin satılması, mâlik gâsıbın satmasına izin verse de, câiz olmaz. Çünkü, izin vermekle mal satıcı için sâbit olur. O satıcı da birinci müşteri olup, mülk-ü bât (kesin mülk) ile sâbit olur. Mülk-ü bât, başkasının mevkûf olan mülkü üzerine ârız olunca, onu ibtâl eder. Çünkü mülk-ü bât ile mülk-ü mevkûfun bir yerde, bir araya gelmeleri imkânsızdır.

Bir kimse başkasının kölesini, emri olmaksızın satsa ve müşteri, satıcının veyâ kölenin efendisinin satışı emretmediğini ikrârda bulunduğuna delîl getirse ve satılan şeyin geri verilmesini istese, kabûl edilmez. Çünkü, da'vâda çelişme vardır. Zîrâ satıcı ile efendinin, kölenin satışına girişmeleri, satışın sıhhat ve geçerliliğini ikrârdır. Zîrâ Müslüman olan âkılın hâlinden zâhir olan, sahîh ve geçerli olan akde mübâşerettir. Delîl ise, sahîh da'vâ üzere mebnîdir. Da'vâ bâtıl olunca, delîl kabûl edilmez. Şâyet satıcı, kölenin mâlikinin emri bulunmadığını, kâdî huzûrunda ikrâr ederse; eğer müşteri isterse, satış bâtıl olur. Zîrâ çelişme, ikrârın sıhhatini menetmez. Çünkü satıcı, o ikrârda müttehem değildir. Zîrâ bir kimse, bir şeyi ikrâr edip ondan sonra inkâr etse, ikrârı sahîh olur. Da'vâ, bunun aksinedir. Çünkü da'vâda müttehem (ithâm altında) dır. İmdi müşteri için satıcının ikrârı üzere müsâade etmek hakkı vardır. Bu durumda, ikisi arasında ittifâk gerçekleşmiş olur. Bundan dolayı, müşterinin isteği şart kılınmıştır.

Bir kimse başkasının evini emri olmaksızın satsa, gasb ettiğini de i'tirâf etse ve müşteri inkâr etse, satıcı ödemez. Kenz'de denmiştir ki: **Bir kimse başkasının evini satıp, müşteri de o evi kendi binâsına katsa, satıcı ödemez.**

---

(7) **Nâfiz:** Başkasının hakkı tealluk etmeyen, meselâ; icâzetine mevkûf bulunmayan muâmeledir. Şartlarını ve rükünlerini câmi olan bir akd, bir akd-i nâfizdir ki, kendisinde muhayyerlik bulunup bulunmamak i'tibâriyle lâzım ve gayr-i lâzım kısımlarına ayrılır. Karşıtı; **«Gayr-i nâfiz»** dir.
(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılâhat-ı Fıkhiyye Kâmûsu. Ömer Nasûhi Bilmen. c. I. s. 351)

Zeylaî (Rh.A.) **şöyle demiştir:** Mes'elenin ma'nâsı şudur: Şâyet bir kimse, başka bir kimsenin evini izni olmaksızın satsa, ondan sonra satıcı gasb ettiğini i'tirâf edip müşteri inkâr etse, satıcı evi ödemez. Çünkü satıcının ikrârı, müşteri üzere tasdîk edilmez. Evi alabilmesi için delîl (beyyine) göstermesi gerekir. Müstehık — ki evin sâhibidir — delîl getiremeyince; telef, delîl getirmekden aczine muzâf olur. Yoksa satıcının akdine muzâf olmaz. Çünkü, gâsıbın satışı câiz değildir. Bu îzahla ma'lûm olur ki; «Müşteri, o evi kendi binâsına katsa...» sözü tesâdüfen söylenmiştir. Zîrâ binâya katmanın bu husûsda te'sîri yoktur. Bundan dolayı, burada bu ibâre terk edilmiştir.

★ ★

بَابُ السَّلَمِ

SELEM BÂBI

(PEŞİN PARA İLE VERESİYE MAL ALMAK)

Selem, lûgat yönünden **«selef»** (1) **ma'nâsınadır.** Çünkü, **peşinle veresiye almaktır. Bu akde selem adı verilmesine sebeb, vakti gelmeden acele yapıldığı içindir.** Çünkü satışın vakti, satıcının mülkünde satılan şey bulunduktan sonradır. **Selem, âdeten satıcının mülkünde bulunmayan şeyde olur. Bu durumda akd, muaccel olur.**

Selem, Kitâb ile meşrû'dur. O da Allah Teâlâ' (C.C.) **nın:**

إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ ...

«Birbirinize belirli bir süre için borçlandığınız zaman onu yazınız...» (2) **âyet-i kerîmesidir. Çünkü, bu âyet-i kerîme, selemi ve müeccel semen ile satışı ve peşin yapıldıktan sonra ertelemeyi kapsar.**

Sünnet ile de meşrûdur. O da, **Resûlüllah** (S.A.V.) **in:**

مَنْ أَسْلَمَ مِنْكُمْ فَلْيُسْلِمْ فِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ وَوَزْنٍ مَعْلُومٍ إِلَى أَجَلٍ مَعْلُومٍ

---

(1) **Selef:** Iraklılara göre, **hem** vezin, hem de ma'nâ i'tibârıyle selem demektir. Hicâzlılara göre ise; **zimmette mevsûf bulunan bir şeyi peşin para ile satmaktır** ki, şer'an ta'rîfi de budur. Bununla berâber Mezheb İmâmlarının ta'rîfleri arasında az çok fark vardır.

Selem; Sâid b. Müseyyeb (Rh.A.) **müstesnâ, bütün ulemâya göre meşrûdur ve bey'de şart olan her şey bunda da şarttır.** Re'si-mâl da o mecliste teslîm edilir. **Yalnız İmâm Mâlik** (Rh.A.) **semenin bir veyâ iki gün ertelenmesine cevâz vermiştir.**

Alış-verişte semen denilen şey, selemde **«re'si-mâl»** dir. Kezâ alış-verişte mebî' yâni satılık mal, selemde **«müslemün fîh»** adını alır. (Selâmet Yolları Ahmed Davudoğlu c. 3)

(2) **Bk. Bakara sûresi, âyet: 282**

«Sizden biriniz selem (yoluyla alış-veriş yapmak) **isterse, belli ölçek ve belli tartıda belli bir va'deye kadar selem yapsın.»** hadis-i şerifidir.

Selem, Ümmetin İcmâ'ı ile de meşrû'dur. Kıyâs, **buna muhâliftir.** Çünkü selem, yok olanın satılmasıdır. Lâkin kıyâs, zikredilen şeyden dolayı terk edilmiştir. Musannıf, Resûlüllah' (S.A.V.) den: **«İnsanın yanında olmayan şeyin satılmasını yasak etti ve selemde ruhsat verdi.»** diye rivâyet edilen hadîs ile istidlâl etmemiştir. Çünkü, **Muhammed b. el-İzz'il-Hanefî** (Rh.A.); Hidâye Hâşiyelerinde; **«Bu lâfız, bu vech üzere, hadis kitablarında sahâbeden bir kimseden rivâyet edilmemiştir. Galibâ o, fukahâ'dan bir kimsenin sözüdür.»** demiştir.

Selem şer'an; bir şeyin satıcıya borç olmak üzere, şer'an mu'teber olan şartlar ile satılmasıdır. Yakında, o şartların açıklaması gelecektir. **Istılahda** satıcı; **«müslemun ileyh»** dir. **Müşteri**; selemin sâhibi ma'nâsına gelen **«Rabb'us-Selem»** dir. **Satılan** şey ise; **«Müslemün fih»** dir. **Semen: «Re'si mâl»** dir.

Selem, miktârı bilinen şeyde sahih olur. Yâni miktarı, ölçu (keyl), tartı (vezn) ve uzunluk ölçüsü (zer') ne şâmildir. Yine, **selem, sıfatı bilinen şeyde sahîh olur.** Yâni iyiliği ve kötülüğü ve bunların benzeri nitelikleri bilinen şeyde sahîh olur. Kile ile ölçülen (mekil) ve müsemmen mevzûn (semen yapılan arşınla ölçülen şeyler) gibi. Müsemmen sözü, dînârlar ve dirhemlerden sakınma (ihtirâz) dır. Çünkü onlar mevzûnâttandır. Lâkin, müsemmen değildir. Belki, kendileri semendirler. Şu hâlde, onlarda selem câiz olmaz. Ceviz, yumurta, madeni para (füls), kerpiç ve belli kalıpla kiremit ve miktârı belli, ölçülebilen; yâni eni ve boyu belli giyecek gibi, birbirine yakın olan sayılan şey (mütekârib olan adedî) ve sıfatı, yâni kalınlığı ve inceliği belli olan ve yine ağırlığı (vezni) belli olan — eğer ipek giyecek gibi tartı ile satılırsa — selem sahîh olur.

Tuzlanmış, yâni salamura olmuş balıkda da selem sahih olur. Arab dilinde, tuzlu (melîh) ve tuzlanmış (memlûh) balık denir. Mâlih, denilmez. Ancak, halk arasında mâlih de denir.

Yine, **ayrıca bir vakitle mukayyed** (bağlanmış) **olmayarak bulunduğu anda tâze balıkda selem sahih olur.** Hattâ bir şehirde tâze balığın ardı kesilmese, mutlaka selem câiz olur. Tuz ile salamura olanı ve tâzeyi veznen ve nev'en ma'lûm oldukları hâlde selem yoluyla satmak sahîh olur. Yine **selem, tas, leğen, kumkume** (yâni çift kulplu bakır kap) **ve edik** (mest) **gibi her biri çekişmeyi ortadan kaldıran şeyle belirli olurlarsa, sahîh olur.**

Selem, miktâr ve niteliği bilinmeyen şeyde sahih olmaz.

Hayvan, hayvanın bacakları (sakâtâtı), **eti ve adedle satılan derilerinde selem câiz olmadığı gibi; demetle odun, yaş ot, cevher ve boncuk gibi şeylerde de câiz olmaz.** Çünkü bunların her birinde selemi men eden aşırı farklılık vardır. Hattâ, uzunluk ve genişlik derilerde ve bağlanan demedin miktârı belirtilirse, onda selem câiz olur.

Ecel (va'de ve müddet) **vaktine kadar ardı kesilen şeyde de selem sahih olmaz.** Yâni akd vaktinden müddet doluncaya kadar bulunmayıp, akidden ecele varıncaya kadar vaktin tümünü yokluk (adem) kaplamakla selem sahih olmaz.

Yine, **miktârı bilinmeyen keyl veyâ muayyen zirâ' ile de selem sahih olmaz. Çünkü bunda, teslim gecikir.** Çok def'a zâyi' olup, çekişmeye vardırır. Yine, **muayyen bir köyün buğdayı ile veyâ muayyen bir hurma ağacının hurması ile selem sahih olmaz.** Çünkü ona ba'zan âfet erişip, teslime kâdir olamaz.

Selemin sıhhatinin şartı; **buğday ve arpa gibi, cinsini; suvarılan ve suvarılmayan buğday gibi, nev'ini, iyiliği ve kötülüğü gibi sıfatını ve miktârını beyân etmektir.** Meselâ; buruşmayan ve yayılmayan cinsten şu kadar kile demek gibi. **Müddetin beyânı da lâzımdır. Müddetin en azı, esah olan kavle göre, bir aydır.** Fetvâ da, **buna göredir.** Ba'zıları, **«Üç gündür» (Bu, Tahâvî'** (Rh.A.) **nin sözüdür).** Ba'zıları; **«En az müddeti, yarım günden daha çoktur.»** demişlerdir. **(Bu söz, İmâm Züfer'** (Rh.A.) **indir.)**

Yine, **ölçülen** (keyli) **ve tartılan** (veznî) **da ve birbirine yakın olan sayılan şeylerde** (adedi'de), **re'si-mâlin miktârını beyân etmek şarttır.** Yâni akdin miktârı üzere müteallik olan şeyde re'si-mâl müşârün ileyh ise de, ölçülen, tartılan ve ceviz ve yumurta gibi birbirine yakın adedî şeylerde re'si-mâlin miktârını beyân etmek şart kılınmıştır.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ); **«İşâretle ta'yîn edildikden sonra miktârın bilinmesi şart kılınmamıştır.»** demişlerdir. **Hattâ başkasına;** «Ben, sana şu dirhemleri, buğdayın bir kürr'üne karşılık selem verdim.» **deyip, dirhemlerin ağırlığını bildirmese veyâ** «Ben, sana şu buğdayı za'ferândan şu kadar batmana selem verdim.» **deyip, buğdayın miktârını bildirmese, İmâm A'zam'** (Rh.A.) a göre, **selem sahîh olmaz. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre sahîh olur.** Re'si-mâl, **giyecek veyâ hayvan olursa, işâretle ma'lûm olacağı husûsunda ittifâk etmişlerdir.**

Yüklenmesi ve taşınmasında ağırlık ve zahmet olan şeyde, vereceği

(3) **Kürr**: Bir ton civârında bir ölçek.

yeri belirtmek şarttır. Eğer misk ve kâfûr (4) gibi, yüklenmesi ve taşınmasında ağırlık ve zahmet olmazsa, dilediği yerde verir. **Esah olan kavl budur.** Çünkü, mekânların hepsi müsâvîdir. Hâlen vücûb yoktur.

Kezâ, müeccel semeni de belirtmek şarttır. Meselâ; hâzır olan köleyi zimmette (boynuna borç olan) mevsûf olan buğday ile ma'lûm bir müddete kadar satarsa, o zaman verme yerini belirtmek şarttır.

İki kişi, bir evi paylaşıp; ikisinden biri diğerine, payına düşen fazla ağaç veyâ binâdan dolayı, taşınması ve zahmeti olan bir şey vermeyi şart etse, verme yerini belirtmesi şarttır. Ücreti belirtmek de şarttır. Yüklenmesi ve taşınması için zahmet olan şeyle bir ev veyâ bir hayvan kirâlayıp zimmetinde borç olduğu hâlde verme yerinin belirtilmesi şart kılınmıştır.

Selemin sıhhatinin bekâsının şartı; ayrılmazdan önce re'si-mâlin teslîm alınmasıdır. İmdi selem, sahîhan mün'akid olur. Bundan sonra, teslîm almadan ayrılmakla bâtıl olur. Eğer selem sâhibi müslemun ileyhe yüz dirhem nakit ve yüz dirhem buğday yığını (kürr) üzerine selem verse, borcun hissesinde selem bâtıl olur. Çünkü, meclisde teslîm alma bulunmamıştır. Şartları bir araya geldiği için paranın hissesinde câiz olmuştur. Burada fesâd her tarafa dağılmaz. Çünkü başlangıçta sahîhan selem vâki' olduğu için fesâd ortadan kalkmıştır. Hattâ re'si-mâli meclisde peşin verirse, sahîh olur. **Re'si-mâl de teslîmden önce ve müslemün fîhde selem sâhibi teslîm almazdan önce tasarruf etmek câiz olmaz.** Birincinin câiz olmaması, akd ile vâcib olan kabzın (teslîm almanın) ortadan kalkmasından dolayıdır. İkincide câiz olmaması, müslemun fîh satılan şey olup, onu teslîm almazdan önce tasarruf câiz olmadığı içindir. Nitekim, daha önce geçti.

Selem sâhibi (rabbu's-selem), **müslemün ileyhe, müslemün fîh'in yarısı senin olması için, re'si-mâlin yarısını bana ver, diyerek ortaklıkla tasarruf etmek câiz olmaz.** Veyâ selem sâhibi, bir başka kimseye, müslemün fîh senin olması için, müslemün ileyhe verdiğim re'si-mâlin mislini bana ver, demekle tevliyet veyâ bu ikisinin benzeri sözler ile tasarruf câiz olmaz. Musannıfın bu ikisini ayrıca söylemesine sebeb, çünkü bu ikisi murâbaha ve vadîadan daha çok vâki olurlar.

Musannıf «Tasarruf câiz olmaz.» **sözüne şu sözü tefrî' etmiştir:** Eğer selem sâhibi (rabbu's-selem), müslemun ileyh ile selemi akd edip, re'si-mâli müslemun ileyh teslîm aldıkdan sonra ikâle edişselerdi, hattâ müslemun ileyhden malın hepsini geri isteyip teslîm almadıkca,

(4) **Kâfûr:** Hindistan'da yetişen bir ağacın zamkından yapılan beyaz, kokulu maddedir. (Fazla bilgi için; c. 1, s. 283'e bakınız.)

kabzdan önce re'si-mâlde tasarruf lâzım gelmesin diye bir şey satın alamaz.

Bir kimse, bir yığın buğday satın alıp müşteriye kazâen teslîm almasını emretse, sahîh olmaz. Yâni bir kimse, buğdaydan bir yığın selem verip müddet doldukda müslemun ileyh, bir adamdan bir yığın buğday satın alıp selem sâhibi, müşteriye o yığını kazâen teslîm almasını emretse kazâen sahîh olmaz. Eğer selem sâhibine o yığının kendisi için teslîm almasını emretse, ondan sonra kendisi için kabzetse ve o yığını evvelâ onun için, sonra kendisi için ölçse, câiz olur. Çünkü keyl şartı ile iki pazarlık bir araya gelmiştir. Bu durumda, iki def'a ölçmek lâzımdır. Zîrâ **Resûlüllah** (S.A.V.); **iki ölçek câri olmadıkca yiyeceği satmakdan menetmiştir. Şâyet, karz verene emrederse sahîh olur.** Yâni buğday yığını, selem olmaz da karz (borç) olursa, imdi borç verene, şâyet teslîm alınmasiyle emretse câiz olur. Zîrâ karz (borç), âriyet (ödünç) sayılır. Bundan dolayı iâre lâfziyle mün'akid olur. İmdi geri verilen (merdûd) hükmen, mutlaka alınanın aynı olur. Ve iki pazarlık bir araya gelmez.

Kezâ; yâni birinci sûrette dahî müslemun ileyh bir yığın satın alıp, selem sâhibine müslemun ileyh için teslîm almasını, ondan sonra kendisi için kabzla emretse, o da önce müslemun ileyh, sonra kendisi için ölçse, sahîh olur. Bunun sıhhatine sebeb, iki ölçünün bir araya gelmesidir. **Eğer rabbu's-selem, müslemun ileyhe müslemun fîhi rabbu's-selemin kabma ölçmesini emretse, o da, o yok iken kabına ölçse veyâ müşteri satıcıya, satılan şeyin ölçülmesini emretse, o da kendi kabında ölçse teslîm alma olmaz.** Zîrâ, ölçmeyi emretmek sahîh değildir. Çünkü âmirin mülküne tesâdüf etmemiştir. Âmirin hakkı aynda değil, deyndedir. İmdi müslemun ileyh, selem sâhibinin kabını ödünç almış olur ve kendi mülkünü o kaba koymuş olur. **Müşterinin emriyle, müşterinin kabına satıcının ölçmesi zikredilenin aksinedir** Yâni müşteri, bir muayyen buğday satın alıp satıcıya müşterinin kabına kendi yokluğunda ölçmesini emretse, teslîm almış olur. Çünkü müşteri, buğdaya satın almakla mâlik olmuştur. İmdi onun emri mülküne tesâdüf etmiştir. Müşterinin kabına aynın ölçülmesi, ondan sonra deynin ölçülmesi, teslîm almaktır. Bunun aksi, teslîm almak değildir. **Bunun sûreti şudur:** Bir adam bir yığın buğdayda selem akdi yapsa, müddet doldukda selem sâhibi (rabbu's-selem), müslemun ileyhden muayyen bir buğday yığını satın alsa; selem sâhibi, müslemun ileyhe, müslemun fîh olan yığını ve satın alınan yığını içine koyması için bir kap verse, eğer müslemun ileyh kaba, satın alınan ayndan ölçülmeye başlarsa, ondan emr sahîh olduğu için aynı ve mülküne tesâdüf etti-

ki; borç buğday alıp, borç verenin tarlasına ekmesini borç verene (mukrize) **emreder. Eğer borçtan başlarsa, ayn ile borçtan hiçbirini teslîm almış olmaz. Borcu teslim almış** (kâbız) **olmaması; bu husûsdaki emr sahih olmadığı içindir. Aynı teslîm almış** (kâbız) **olmaması; teslîmden önce, mülküne karıştırdığı içindir. Bu adamı, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, tüketici olmuştur. Bu durumda satış bozulur.** Bu karıştırma, makbûl değildir. Çünkü gâyesinin, ayn ile başlamak olması muhtemel ve câizdir.

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) **e göre, muhayyerdir. Dilerse satışı bozar, dilerse karıştırılmış olan şeyde ortak olur.** Zîrâ karışan şey (hılt), **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre istihlâk değildir.**

Bir kimse, bir câriyeyi buğdaydan bir yığına selem etse ve müslemun ileyh onu teslîm alsa ve teslîmden sonra selem sâhibi (rabbu's-selem) **müslemun ileyh ile ikâle edişseler, câriye ise geri verilmezden önce ölse, ikâle bâkî kalır.**

Ya da, **câriye öldükden sonra ikâle edişseler, ikâleleri sahih olur. İkisinde de câriyenin kıymeti, müslemun ileyh üzere lâzım gelir.** Yâni gerek ikâleden önce, gerek ikâleden sonra ölsün câriyenin kabzı günündeki kıymeti müslemun ileyh üzere lâzım gelir. Yâni bir kimse, selem ile bir yığın buğday satın alsa ve bir câriyeyi re'si-mâl yaparak onu müslemun ileyhe teslîm etse, sonra ikâle yapsalar, ondan sonra câriye müslemun ileyhin elinde ölse, ikâle bâki' kalır. Câriye ölse de sonra ikâle yapsalar, sahîh olur. Çünkü câriye, re'si-mâldir ve akd de semen hükmündedir; satılan şey (mebî') müslemun fîhdir. **İkâlenin sıhhati, satılan şeyin mevcûdiyetine dayanır, semene dayanmaz.** Nitekim, daha önce geçti. İmdi câriyenin helâkı birinci mes'elede, yâni ikâle câriyenin ölümünden önce olduğu sûrette, ikâlenin bekâ hâlini değiştirmez. İkincide, yâni ikâle câriyenin ölümünden sonra olduğu sûrette sıhhati; değiştirmez. İmdi müslemun fîhde akd münfesih olunca, tebaan câriyede dahî münfesih olur. Bu durumda, câriyenin geri verilmesi vâcib olur. Halbuki câriyeyi geri vermekten âcizdir. O hâlde, câriyenin kıymetinin geri verilmesi vâcib olur.

Kezâ, mukâyaza (trampa) **da zikredilen gibidir. O da, aynı ayn ile satmaktır.** Nitekim, daha önce geçti. İki vechinde de ikâle kalır. İki ivazdan birinin helâkından sonra sahîh olur. Zîrâ iki ivazın her biri, bir bakımdan mebî' ve bir bakımdan da semendir. Geri kalan ivazda mebî'a ve helâkde semene i'tibâr edilir. Semen ile satın almak bunun aksinedir. Yâni bir kimse, bir câriyeyi bin akçaya satın alsa, ondan sonra satıcı ile müşteri ikâle yapsalar, câriye müşteri elinde ölse, ikâle bâtıl olur. Câriye öldükten sonra ikâle yapsalar, ikâle yine bâtıl-

dır. Zîrâ câriye, satışda asldır. Helâkdan sonra ikâle kalmaz. İmdi ikâle ibtidâen (başlangıçta) sahîh olmadığı gibi mahalli bulunmadığı için intihâen (nihâyette) de bâkî kalmaz.

Söz, redîlik (yâni malın kötü ve bayağı olduğunu) **ve eceli** (yâni va'deyi, müddeti) **iddiâ eden kimsenindir.** Yâni selem yapanlar, kötülük ve müddet şartında ihtilâf etseler, söz, bunları iddiâ edenindir. Kötülük ihtilâfına gelince, müslemun ileyhin; «Biz kötü malı şart eyledik.» demesi ve rabbu's-selemin de; «Biz akd fâsid olsun diye bir şey şart kılmadık.» demesidir. Bu durumda söz, müslemun ileyhindir. Çünkü rabbu's-selem sıhhati inkârında inatçıdır. Zîrâ müslemun fîh, âdeten re'si-mâl üzere zâiddir. Şâyet selem sâhibi kötülük şartını iddiâ etse ve müslemun ileyh bir şey şart kılmadık, dese, söz rabbu's-selemindir. Çünkü o, sahîh olduğunu iddiâ etmektedir. **Kısacası söz,** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **iki sûrette sıhhat iddiâ edenindir.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **söz inkâr edenindir.**

Müddete gelince; her hangisi iddiâ ederse, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **söz onundur. Çünkü sıhhat iddiâ eder.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **söz inkâr edenindir.**

İSTİSNÂ' :

İstisnâ': **Bir kimsenin ayakkabıcı gibi bir san'atcıya; benim için, malından bir çift ayakkabı yap; şu cinsden, şu nitelikden ve şu kadar akçaya, şu kadar müddette, meselâ, bir aya kadar olsun, demesidir.** Bu istisnâ', **selemdir.** Gerek insanlar teâmül etsinler —meselâ edik, leğen ve kazan gibi— gerekse etmesinler —giyecek ve benzerleri gibi— müsâvîdir.

İstisnâ'ın va'de veya müddet (ecel) **ile selem olması; örf ve teâmül bulunmadığı vakit bil'ittifâktır. Fakat, örf ve teâmül bulunursa,** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **selem olur.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **selem olmaz.** Çünkü lâfız istisnâ' için hakîkattır, ki muktezâsı muhâfaza olunur ve müddet aceleye yorumlanır. **İnsanların örf ve teâmülü olmayan şey ise, bunun aksinedir. Çünkü bu fâsid bir istisnâ'dır.** Bu durumda, sahîh selem üzerine yorumlanır.

İmâm A'zam' (Rh.A.) ın delîli şudur: İstisnâ' deyndir, seleme ihtimâli vardır. Selemin ise cevâzı, icmâ' iledir, şübhesizdir. İnsanların istisnâî teâmüllerinde ise bir nev'î şübhe vardır. Bu durumda, seleme yorumlamak evlâ olur.

Ecel (müddet) **siz istisnâ', istihsânen sahîhdir. Çünkü Nebî-i Ekrem' (S.A.V.) in zamanından günümüze gelinceye kadar teâmül ile ic-**

mâ' sâbit olmuştur. Kıyâs'a göre, **câiz olmaz.** Zîrâ istisnâ', **yok olanın satılmasıdır. Sahîh olan söz şudur: İstisnâ', bey'an sahîh olur, va'deleşmek** (müvâade) **ile sahîh olmaz.** Nitekim, **Hâkim Şehîd'** (Rh.A.) **den böyle nakledilmiştir.**

Musannıf, «Bey'an sahîh olur.» **sözü üzerine, şu sözü ile tefrî' yapmıştır:** Binâenaleyh san'atkâr, işini yapmaya zorlanır. Müddet itibâriyle olsaydı, icbâr edilmezdi. **San'atkâra işi yapmayı emreden kimse, ondan geri dönemez.** Müddet olsaydı, dönmesi câiz olurdu.

Satılan şey (mebî'), **ayndır. Amel değildir. Nitekim** Ebû Saîd Berdaî (Rh.A.) **bunu kabûl edip:** «İstisnâ' (sun') dan olup istif'âl bâbındandır. Sun' ise ameldir.» **demiştir.**

Musannıf, mebî'in ayn olduğunu şu sözü ile açıklamıştır: Şâyet san'atkâr akdden önce yaptığı şeyi veyâ yaptığından başkasını getirse, sahîh olur. Şâyet satılan şey amelî olsa, sahîh olmazdı.

Âmirin rızâsı olmaksızın, âmir için mebî' müteayyin olmaz. Binâenaleyh âmir, mebî'i görmezden önce satması sahîh olur. Eğer âmir için müteayyin olaydı, satması sahîh olmazdı. Onu gördükden sonra âmir için muhayyerlik vardır. Çünkü âmir, görmediğini satın almıştır.

Teâmülden başkasında selem sahîh olmaz. Ancak ecel (va'de) **ile sahîh olur.** Meselâ, giyecek gibi. Yâni bir kimse dokumacıya, giyecek dokumak için yanında fiyatı belli dirhemlerle ma'lûm olan kimsenin ipliği ile dokumasını emretse, câiz olmaz. Çünkü bunda, teâmül câiz değildir. Bu durumda, kıyâsın aslı üzere bâkî kalır. Ancak, müddeti şart kılar ve şartları bildirirse, o zaman selem yoluyla câiz olur.

★ ★

مَسَائِلُ شَتَّى

ÇEŞİTLİ MES'ELELER

Şettâ, «şetît» in çoğuludur. Müteferrik, yâni; **ayrı ve çeşitli ma'nâsınadır.**

Köpek, pars, yırtıcı hayvanlar ve kuşlar gibi, azı dişi (zî-nâb) **ve tırnaklı pençe sâhibi** (zî-mihleb) **olan her hayvanın, gerek öğretilmiş** (muallem) **olsun, gerekse olmasın, satılması sahîhdir.** Çünkü bunlar, kıymeti hâiz av âletidir. **Yalnız, domuzun satılması sahîh değildir.** Çünkü domuzun aynı neces (pislik) dir.

Satış husûsunda Zimmî, Müslüman gibidir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

فَاعْلِمْهُمْ اَنَّ لَهُمْ مَا لِلْمُسْلِمِيْنَ وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُسْلِمِيْنَ

«Onlara bildir ki; Müslümanların lehine olan şeyler, onların da lehine; Müslümanların aleyhine olan şeyler, onların da aleyhinedir.» buyurmuştur.

Bir de: **Zimmîler, mükellef ve muhtâc oldukları için Müslümanlar gibidir. Ancak şarâbın ve domuzun satılmasında Müslüman gibi değildirler.** Çünkü şarâb ile domuzda onların akdi, Müslümanın pekmez ile koyunda olan akdi gibidir.

Eceliyle ölmeyen meyyite'de Zimmî, Müslüman gibi değildir. Çünkü zikredilen meyyite dahî domuz gibidir. «Eceliyle ölmeyen» demeye sebeb şudur ki; çünkü kendi eceliyle düşüp ölse, ittifâkla onun satılması bâtıldır. Zîrâ kendi eceliyle düşüp ölen meyte, hiçbir kimseye göre mal değildir. Nitekim, «Fâsid Satış» da, daha önce anlatıldı.

Musannıf, «Satış husûsunda Zimmî, Müslüman gibidir.» **sözü üzerine şu fer'î mes'eleyi getirmiştir:** Şâyet Zimmî, bir Müslüman köle veyâ bir Mushaf-ı Şerîf satın alsa, sahîh olur. Çünkü hadîs-i şerîfin ıtlâkında, Zimmî dâhildir. Lâkin o Müslüman köleyi veyâ Mushaf-ı Şerîfi satması için zorlanır. Zîrâ onun elinde bırakılmakda, o köleyi hakîr düşürmek vardır.

Zevcin, satın alınan câriyeyi cimâ etmesi, teslîm almak (kabz) **dır. Onu nikâhlaması ise, teslîm almak değildir.** Yâni bir kimse, bir câriye satın alıp teslîm almazdan önce evlenirse, sahîh olur. Şâyet kocası onu cimâ etse, satın aldığı câriyeyi teslîm almış olur. Eğer cimâ etmedi ise, sâdece evlendirmekle teslîm almış olmaz.

Bir kimse, bir köle satın alıp onu teslîmden önce müşteri gâib olsa; satıcı ise malı sattığını ve semenini teslîm almadığını isbât etse, eğer müşterinin yerini bilirse, satanın borcu için o köle satılmaz. Çünkü satılmadan, satıcının hakkına kavuşması mümkündür. Bu vech üzere satmakda müşterinin hakkını ibtâl vardır. **Eğer müşterinin yerini bilmezse, köle satılır ve semeni müşteri için satıcıya verilir.** Çünkü müşterinin mülkü, satıcının ikrârı ile zâhir olmuştur. Binâenaleyh ikrâr ettiği şekilde onun hakkı ile meşgûl olarak meydana çıkar. Satıcının hakkını alması imkânsız olunca, onu kâdî satar. Râhin, gibi ki; müflis olarak ölse, kâdî rehni satıp borcunu öder.

Eğer iki kimse bir şey satın alıp semeni ödemezden önce ikisinden biri gâib olsa, semenin hepsini hâzır olanın ödemesi gerekir. Hâzır olan, ortak satılan şeyi (mebî'i) **teslîm alıp, diğer ortağı semenden hissesini ödeyinceye kadar malı habs eder. Çünkü hâzır olan, semeni vermeye mecbûrdur.** Zîrâ, semenin hepsini vermedikce hissesi ile faydalanmak ona mümkün olmaz. Çünkü satış, bir tek pazarlıktır. Onda, semenden bir şey ödemeyip geri kaldığı müddetce satıcının habs etme hakkı vardır. **Semenin hepsini ödemek zorunda kalan ortak ise, hissesine düşeni diğer ortakdan alır.** Rehni âriyet veren (muîr) gibi. **Semenin hepsini ödemek zorunda kalan ortak müşterinin diğer ortakdan hissesine düşeni almak hakkı olunca, hâzır olan ortağın hakkını alıncaya kadar diğer ortakdan malı habs etmek hakkı vardır.** Satın almaya vekîl olup, semeni kendi malından ödeyen kimse gibi.

Bir kimse, bir şeyi bin miskâl altın ve gümüşe satsa, o altın ve gümüş, miskâl ile yarılanır. Yâni beşyüz miskâl altından ve beşyüz miskâl gümüşden ödenmesi gerekir. Çünkü satıcı, miskâli eşit olarak altın ile gümüşün ikisine izâfe etmiştir. Bir kimse, bir şeyi altın ve gümüşden bine, diyerek satsa, altın miskâl ile ve gümüş yedi vezin dirhemle yarılanır. Yâni altından miskâller ve gümüşden yedi vezin dir-

hemler vâcib olur. Çünkü satıcı bini, altın ve gümüşün ikisine izâfe etmiştir. Bu ikisinden her bir nev'î, Fakîhler arasında, ma'hûd olan vezne sarf olunur.

Bir kimse hakîkî (ceyyid) **yerine, bilmemezlikle kalp** (züyûf) **dirhemler teslîm alsa, ve telef olsa, o borç ödenmiş olur.** Yâni, **bir kimsenin başkasında hakîkî on dirhem hakkı olup bilmeden kalpı hakîkî sanarak ödese, o da bunları harcasa veyâ helâk olsalar,** İmâm A'zam ve İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **o borç ödenmiştir.** İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.); **«Aldığı kalp dirhemlerin mislini verir ve hakîkisini alır. Zîrâ onun vasfda hakkı, asılda olan hakkı gibi geçerlidir ve o hakkın gözetilmesi, vasfın ödenmesinin vâcib olmasiyle mümkün olmaz. Zîrâ vasf için cinsiyle mukâbele katında kıymet yoktur. Binâenaleyh, bizim söylediğimize rücû vâcib oldu.»** demiştir.

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) **in delîli şudur:** Teslîm alınmış kalp dirhemler onun hakkı cinsindendir. Hattâ değiştirme câiz olmayan yerde buna cevâz verse, câiz olur. Binâenaleyh, kalp cinsiyle hakkını tam ma'nâsiyle almak (istîfâ) vâki' olur ve hakkı ancak hakîkîlikde bâkî kalır ve ödenmesini vâcib kılmakla tedâriki mümkün olmaz. Nitekim, sebebi daha önce geçti. Aslın ödenmesini vâcib kılmak da mümkün değildir. Zîrâ bu îcâb, onun lehine ve aleyhinedir. Halbuki bunun şerîatta benzeri yoktur. Meşhûr kitaplarda böyle zikredilmiştir.

Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.) **demiştir ki:** Bunun üzerine şu i'tirâz vârid olur: Bunun benzeri Şerîatta çoktur. Çünkü şer'î teklîflerin hepsi bu kabîldendir. Zîrâ teklifler, çok fayda için, az zarârı îcâb eder.

Ben derim ki: Şerîatın teklîflerinden hiçbir şey bu kabîlden değildir. Çünkü teklîflerdeki zarar, dünyevîdir ve fayda ise uhrevîdir. Kulun, uhrevî faydayı terk etmesi câiz değildir. Çünkü uhrevî fayda, Allah Teâlâ' (C.C.) nın hakkıdır. Bizim üzerinde durduğumuz konu, bunun aksinedir. Çünkü onda olan fayda ve zarar, ikisi de dünyevîdirler. Kulun dünyevî faydayı terk etmesi, câiz olur. Çünkü dünyevî fayda, onun hakkıdır. Bundan dolayı, buna râzı olması câizdir. Nitekim, daha önce geçti. Bu fazîletli zâttan (yâni Sadr'uş-Şerîa' (Rh.A.) dan) bunun benzerlerinin sudûruna muttali' olmakla, O'nun çok kere bu fennin inceliklerinden gâfil olduğu zannı uyanıyor.

Bir kimsenin arâzîsinde kuş yavru çıkarsa veyâ yumurtlasa veyâ geyik mekân tutup doğursa, kuşun yavrusu ve yumurtası ve geyiğin yavrusu, yer sâhibinin değil, bulup alan kimsenin olur. Çünkü öncelikle ele geçirdiği bir mubâhdır ve korumak için dikilen ağa tutulan

av; ve kezâ önceden hazırlanmayan, sonra da menedilmeyen bir elbisenin üzerine saçılan dirhem ve şekerler gibi olur. Hattâ elbise, bunlar için hazırlansa; şekerler ve dirhemler elbise sâhibinin olur. Kezâ elbise, dirhem ve şeker için hazırlanmamış, lâkin üzerine düştükleri zaman başkasını menetmişse, bu fiil ile onun olurlar. Şâyet bir kimsenin arâzîsinde arı bal yapsa, zikredilenlerin aksinedir. Çünkü arâzîsine tebean arıya mâlik olması, arâzîsinde biten ağaç ve orada suyun akmasiyle toplanan toprak gibidir.

FÂSİD ŞART İLE BÂTIL OLAN VE ŞARTA BAĞLANMASI SAHİH OLMAYAN ŞEYLER :

Burada iki asıl vardır. **Birincisi şudur: Malı, mal ile mubâdele olan her şey fâsid şartlar ile fâsid olur. Zîrâ fâsid şartlar, ribâ bâbındandır.** Ribâ, mâlî değiş-tokuşlardadır. **Diğer değiş-tokuşlarla teberrûlarda ribâ yoktur.** Zîrâ ribâ, ivazdan hâlî olan fazlalıktır. Fâsid şartların hakîkatı, daha önce geçtiği vechle akdin gerektirmediği ve akde uygun olmayan şeyin ziyâde edilmesidir, ki o şartlarda ivazdan hâlî fazlalık olur. O da, ribâdır. Bu, mâlî olmayan değiş-tokuşlarda tasavvur olunmaz. Nikâh, mal üzerine talâk ve hull' gibi muâvazât (değiş-tokuş) böyledir. Teberruâtta dahî tasavvur olunmaz. Meselâ, hîbe gibi. Belki şart fâsid, tasarruf sahîh olur.

Aslın ikincisi şudur: Hâlis şarta ta'lîk, temlîkâtta câiz olmaz. Zîrâ, kumâr kabîlindendir. Kendisiyle yemîn edilen hâlis ıskât kabîlinden olan şeyin, mutlaka ta'lîkı câiz olur, bu da talâk ve ıtâk gibidir.

Itlâkât ve velâyât kabîlinden olan şeylerin uygun olan şarta ta'lîkları câizdir. Kezâ tahrîzât (teşvikler) da zikredilen gibidir. **Resûlüllah (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:**

مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا فَلَهُ سَلَبُهُ

«Her kim bir kimseyi öldürürse selebi (1) onundur.»

Fâsid şarta ta'lîkı bâtıl olan şeyler ondörttür.

Birincisi, **satıştır.** Bunun açıklaması, fâsid satışda zikredilmiştir. **İkincisi: satışa izin vermek** (icâzet) **tir.** Zîrâ satışa izin vermek de satış gibidir. Hattâ «Bir kimse fülân semende ziyâde ederse, ben satışa izni verdim.» derse izin (icâzet) bâtıl olur.

Üçüncüsü kısmet, **dördüncüsü** icâredir. Çünkü kısmette mubâdele

(1) **Seleb :** Üzerinde bulunan şeyler.

ma'nâsı vardır, icârede ise, menfaat ve ücreti temlîk ma'nâsı vardır.

Beşincisi, ric'attır. Zîrâ ric'at, nikâh mülkünü dâim kılmaktır. İmdi mülkün başlangıcı ile mu'teber olur ve şarta ta'lîkı câiz olmaz. **Altıncısı, maldan, malla sulhdur.** İmdi malı, malla değiş-tokuş olur. Bu takdîrde, satışdır.

Yedincisi, borçdan kurtarmak (ibrâ) **dır.** Kurtarmak (ibrâ) bir bakımdan temlîktir. Hattâ geri vermekle dönülmüş olur. Her ne kadar onda düşürmek (iskât) ma'nâsı var ise de, temlîkât ile mu'teber olur. Ancak borçdan ibrâyı vâki şarta bağlamışsa, iş değişir. Hattâ borçlusuna; «Malı bana ver.» dese, borçlu (medyûn) dahî; «Ben, malı senin ortağına verdim.» dese, müddeî de; «Eğer verdin ise, seni bıraktım.» dese, halbuki ortağına vermiş olsa, berâet sahîh olur. Çünkü bu, berâeti mevcûd bir şarta ta'lîkdır. **Usturîşniyye'de de böyle denilmiştir.**

Sekizincisi, **vekîlin azlidir.** Dokuzuncusu, **i'tikâfdır.** Zîrâ bunların ikisi de, kendisi ile yemîn edilen şeylerden değildir. Şu hâlde, şarta ta'lîkleri câiz değildir.

Onüncusu, **müzâraa;** onbirincisi, **muâmeledir.** Çünkü bunlar icâredir. Bunları câiz gören kimse, ancak icâre i'tibâriyle câiz görmüştür. Şu hâlde ikisi de malı, mal ile değiş-tokuş (muâveze) durlar ve şartla fâsid olurlar.

Onikincisi **ikrârdır.** Zîrâ ikrâr, doğruluk ile yalan arasında cereyân eden ihbârdır. İmdi, yalan olursa, şart bulunmadığı için doğruluk (sıdk) olmaz. Aksi de, böyledir. Ta'lîk, ancak îcâbda olur. Tâ ki şart bulunmadan önce vâkî' olmadığı anlaşılsın.

Onüçüncüsü, **vakftır.** Vakfda menfaati temlîk vardır. Ondördüncüsü, **tahkîmdir. Tahkîm** (Hakem ta'yîn etmek) sûreten tevliyettir ve ma'nen sulhdur. Zîrâ, buna ancak aralarında husûmet kesilmek için iki tarafın râzı olmalariyle mürâcaât olunur. Tahkîm, sulh olması i'tibâriyle ta'lîkı ve ta'lîka izâfeti sahîh olmaz. Tevliyet olması i'tibâriyle, sahîh olur. Şu hâlde, şübhe ile tahkîm sahîh olmaz.

Şu yirmialtı şey fâsid şart ile bâtıl olmazlar:

Karz, hîbe, sadaka, nikâh, talâk, hul', ıtk, rehin, îsâ, vasiyyet, ortaklık (şirket), mudârebe, kazâ, imâret, kefâlet, havâle, vekâlet, ikâle ve kitâbet. **Bu ondokuz şey, fâsid şart ile bâtıl olmaz.** (Geri kalan yedisi aşağıda gelecektir.)

Ancak, fesâd akdin sulbünde (temelinde) **olursa, bâtıl olur.** Bir şeyin sulbü, onu meydana getiren malzemedir. Satışın mevcûd olma-

sı, iki ivazladır. İki ivazın birinde olan her fesâd, akdin sulbünde fesâd olur.

Zeylaî (Rh.A.) **der ki:** Kitâbet ancak, şart akdin sulbünde dâhil olmadığı zaman, müfsid şart ile fâsid olmaz. Meselâ, köleyi şehirden çıkmamak şartiyle veyâ fülân ile iş yapmamak şartiyle mükâteb etmek gibi. Zîrâ bu şartla kitâbet sahîh olup, şart bâtıl olur. Amma şart, akdin sulbünde dâhil olsa — meselâ Müslümanın, köleyi şarâba veyâ domuza karşılık kitâbet etmesi gibi — bu şart ile kitâbet fâsid olur. Böyle olmasına sebeb; çünkü kitâbet bir bakımdan satmaya benzer. Şöyle ki, köle, efendi hakkında maldır, bir bakımdan da nikâha benzer. Zîrâ; kendisi hakkında mal değildir. İmdi biz, iki benzerlikle amel ettik. Satışa benzediği için müfsid şart, akdin sulbünde olursa satış fâsid olur. Nikâha benzediği için ziyâde olan şartla bâtıl olmaz.

Ben derim ki: Bununla ma'lûm olur ki, **Usturîşniyye** ile **İmâdiyye'de** evvelâ; «Kitâbeti, şarta bağlamak câiz değildir. Kitâbet, fâsid şartla bâtıl olur.» sözü; fesâdın, akdin sulbünde olmasına mebnîdir. İkinci olarak; «Kitâbet, müteâref ve müteâref olmayan bir şartla sahîh ve şart bâtıl olur.» demeleri; şartın ziyâde olmasına, onunla birlikte akdin sulbünde fesâd bulunmadığına mebnîdir. Bundan dolayı, şartı birincide fâsid ile kayd etmiş; ikincide etmemiştir. Binâenaleyh, ba'zı laf ebelerinin; «Bu söz, ıtlâkı üzere tamâm değildir.» sözlerinin ma'nâsı yoktur. Zîrâ efendi, kölesini şehirden çıkmamak şartiyle mükâteb etse; kitâbet sahîh olup, şart bâtıl olur. Bu sûrette, şartın fesâdiyle kitâbet bâtıl olmamıştır.

Fâsid şart ile bâtıl olmayandan biri de, ticârette köleye izin vermektir. Meselâ; efendi, kölesine bir ay veyâ bir yıl veyâ bunların benzeri müddet şartiyle izin verir. Biri de; **çocuğu iddiâdır.** Meselâ, efendi câriyesine; «Bu câriye gebe ise, çocuk bendendir.» demesidir. Biri **de; kasden adam öldürmekten sulh olmaktır. Kezâ,** bundan ibrâ da öyledir.

Ulemâ; sulh ile yetinerek bundan bahsetmemişlerdir. Çünkü, ikisi arasında çok fark yoktur. Zîrâ maktûlün velîsi, kasden öldürene (kaatile); meselâ; «Bu şehirde oturmaman şartiyle zimmetini ibrâ ettim.» der veyâ o şehirde oturmaması şartiyle sulh olursa, ibrâ ve sulh sahîh olur, şart mu'teber olmaz.

Kısâs gerektiren yaradan sulh — çünkü sulh, hatâen öldürmekten veyâ diyet (erş) gerektiren yaradan olursa, birinci kısımdan olur — **ve gasb suçundan sulh,** yâni mağsûb suçundan sulh ve yine **emânetin (vedîa'nın) ve âriyetin suçundan sulh,** yâni mezkûr sûrette sulhun

mûcibâtını bir adam ödese ve onda kefâret veyâ havâle şart eylese, bu sulh sahîh olur, şart bâtıldır.

Biri de, **zimmet akdidir.** İmâm, bir beldeyi feth edip ve halkını orada mülkleri üzere bırakıp ve onlar imâmla berâber zimmet akdinde, ihânet yoluyla cizye vermemeyi şart eyleseler — nitekim, bu meşrûdur — akd sahîh, şart bâtıldır.

Biri de, **kusûr (ayb) ve şart muhayyerliği ile geri vermektir.** Meselâ müşteri; «Bu kusûrlu elbiseyi sana bugün geri vermezsem, kusûruna râzı olmuşumdur.» der. Kezâ, şart muhayyerliği ile geri vermek de böyledir. Meselâ; «Ben muhayyerliğimi yarınki gün ibtâl ettim.» der. Halbuki onun muhayyerliği yarınki günden fazladır. Bu sûrette, onun için kusûr nedeniyle ve şart muhayyerliği ile geri vermek sahîh, şart bâtıl olur.

Biri de, **kâdının azlidir.** Meselâ Sultan, kâdıya; «Sana mektubum ulaştığı zaman, ma'zûlsün (işinden alınmışsın).» der. **Ba'zı âlimler;** «Şart sahîhdir ve kâdî da azledilmiş olur.» demişlerdir. **Ba'zıları da;** «Şart sahîh olmaz, kâdî da azledilmiş olmaz.» demişlerdir. **Fetvâ bununladır. İmâdiyye ile Usturîşniyye'de böylè zikredilmiştir.**

Bu tasarrufâtın, fâsid şart ile bâtıl olmamasına sebeb şudur: Çünkü bu tasarruflar, ya mâlî olmayan değiş-tokuşlar (muâvezât) dandır. Ya da, teberruâttan yâhûd iskâtlardandır.

Geleceğe (müstakbele) izâfesi sahîh olan şey, ondörtdür.

Bunlardan ikisi; **icâre ve onun feshidir.** Meselâ, ay başı geldiği zaman, şu evi sana, şu kadar akçaya icâr ettim, demek gibi. **Bu, bize göre câiz olur.** Kezâ, ayın başı geldikde icâreyi fesh ederiz, demek gibi. **İcârenin, gelecèğe izâfesinin sahîh olması; menfaatlerin temlîki olduğu içindir.** Bunların vücûdu fi'l-hâl tasavvur olunamaz. Binâenaleyh biz-zarûre, muzâf olurlar. Bizim âlimlerimizin; «İcâre, yeni yeni meydana gelmesine bakarak sâat be sâat (tedrîcen) mün'akid olur.» sözlerinin ma'nâsı budur. Feshin izâfesine gelince; o da, icâreye kıyâs edilir ve feshi, muzâfen câiz olur. Nitekim satışın feshi, ikâle olup satışla mu'teber olduğu gibi. Hattâ feshin şarta bağlanması ve zamana izâfesi satış gibi, câiz olmaz.

Ben derim ki: «El-Fusûleyn» ile diğer mu'teber kitablarda bu ibâre, burada olduğu gibi, icârenin feshi icâreye katılarak zikredilmiştir. Bunun vechi, zikredilen şeydir. Bundan sonra **«Fusûleyn»** de bunun muhâlifi nakledilmiş ve şöyle denilmiştir: **Kâdî Zahîrüd'dîn'** (Rh.A.) **in «Fetâvâ»** sında zikredilmiştir ki; bir kimse; «Ben, sana bu evimi

her ayın başında şu miktâra kirâladım.» dese, Ulemânın kavllerine göre, câiz olur. Eğer ayın başı geldikde, «Seninle olan icâremi fesh ettim.» dese, icmâen sahîh olmaz. **Muhît sâhibinin Fevâid'inde de böyle zikredilmiştir.**

Eğer «Senin icâreni yarınki gün fesh ettim.» dese, muzâf olan fesh sahîh olur mu, olmaz mı? Bu husûsta rivâyet yoktur ve Meşâyih ihtilâf etmişlerdir. **Zahîru'ddîn** (Rh.A.), sahîh olmamasını seçmiştir. İki sözün arasında karşıtlık ve çelişme olduğu besbellidir. İmdi gerisini sen düşün!

Gelecek zamana izâfesi sahîh olan şeylerden iki tânesi de, **müzâraa ve muâmeledir.** Çünkü bunlar, icâredir. Hattâ onları câiz görenler, ancak icâre yoluyla câiz görmekte ve her ikisinde icârenin şartlarına riâyet etmektedirler.

İki tânesi de, **mudârebe ve vekâlettir.** Çünkü bunlar, ıtlâkât ve ıskâtlar kabîlindendir. Zîrâ, mudârib ile vekîlin akitten ve mâlikle müvekkilin malında tevkîlden önce mâlikin hakkı olmak üzere mevkûf idi. İmdi mâlik, akd ve tevkîl ile o hakkı düşürdü. Bu, iskât olur ve ta'lîkı kabûl eder.

Gelecek zamana izâfesi sahîh olan şeylerden biri de, **kefâlettir.** Çünkü kefâlet, iltizâmât kabîlindendir. İmdi zamana izâfeti ve uygun olan şarta ta'lîkı câiz olur. Nitekim, yerinde anlatılmıştır. Vekâlet, bunun aksinedir. Şöyle ki, mutlak olarak onun şarta bağlanması câiz olur.

Biri de, **îsâ, yâni bir şahsı vasî kılmaktır.** Meselâ; «Ölürsem, terk ettiğim şeye vasî ol!» demek gibi.

Biri de, **malla vasiyyettir.** Meselâ; «Ölürsem, malımın üçtebiri fülân kimse içindir.» demek gibi. Zîrâ bu iki şey, ancak ölümden sonra fayda verirler. Şu hâlde, ikisinin de ta'lîkleri ve izâfetleri câiz olur.

Bunlardan iki tânesi de, **kazâ ve imârettir.** Bunlar, tevliyet ve tefvîz-i mahzdır. İmdi bunların izâfetleri câizdir.

İki tânesi de, **talâk ve ıtâktır.** Bunlar, ıtlâkât ve ıskâtât kabîlindendir. Bu, açıktır.

Biri de, **vakftır.** Zîrâ bunun, ölümden sonraya ta'lîkı câizdir.

Geleceğe (müstakbele) **izâfesi sahîh olmayanlar ise on şeydir:** Bunlar; **satış** ve **onun icâresi** ve **feshi, kısmet, ortakhk** (şirket), **hîbe, nikâh, ric'at, maldan sulh** ve **borçdan ibrâdır.** Çünkü bunlar, temliklerdir. Şu hâlde, bunların zamâna izâfesi câiz olmaz. Nitekim, şarta ta'lîkleri de câiz değildir. Çünkü bunda, kumâr ma'nâsı vardır.

★ ★

بَابُ الصَّرْفِ

SARF (SARRAFLIK) BÂBI

Fakîhlerin ekserisi, «Sarf Bölümü» demişlerdir. Fakat, münâsib değildir. Zîrâ sarf, ribâ ve selem gibi satış nev'ilerindendir. Onun için, en güzeli, burada tercîh edilendir.

Sarf, lûgat yönünden, **fazlalık ma'nâsınadır.** Bu akde sarf adı verilmesine sebeb şudur: Çünkü, onunla biaynihî intifâ' olunmaz ve ondan ancak fazlalıklar kasdedilir. Sarf, nakl ma'nâsına da gelir. Bu akde sarf adı verilmesi; bedel olması için taraflar birbirlerinden ayrılmazdan önce elden ele nakle ihtiyâc olduğu içindir.

Şer'an; semeni, semen ile satmaktır. Yâni altın ve gümüş gibi, semeniyyet için halk edilen (yaratılan) şeyleri ister cinsi cinsine, ister değişik cinslerle satmaktır. Meselâ; altını, altınla ve gümüşü, gümüşle satmak cinsi cinsine; altını, gümüşle veyâ gümüşü, altınla satmak; değişik cinsle satmaktır. Eğer her iki semen bir cinsten, meselâ; ikisi de altın veyâ ikisi de gümüş olurlarsa, eşitlik ve tekâbüz lâzım gelir. Çünkü, **Resûlüllah' (S.A.V.) ın:**

اَلذَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ مِثْلاً بِمِثْلٍ يَداً بِيَدٍ وَالْفَضْلُ رِبًا .

«Altın, altınla ve gümüş, gümüşle misli misline, yeden biyedin (yâni peşindir) **satılır; fazlası ribâdır.»** hadîsi, daha önce ribâ konusunda geçmişti.

Eşitlik ve tekâbüz (karşılıklı teslîm alma) **bedenleri birbirinden ayrılmazdan önce lâzım gelir.** Hattâ iki âkid, bir yönde yürüyerek gitseler veyâ meclisde uyusalar veyâ ikisi de bayılmış olsalar, ondan sonra

ayrılmazdan önce teslîm alsalar, sarf sahîh olur. Hz. Ömer (R.A.); **«Eğer bir evin üstünden atlarsa, sen de onunla berâber atla.»** demiştir.

Hıyâr ile muhayyer olan kadın, bunun aksinedir. Çünkü muhayyer kılmak, temlîkdir. Geri vermeye delâlet eden şeyle bâtıl olur; ayağa kalkmak geri vermenin delîlidir. Velevki, o ikisi bir cinsden olan şeyler, ceyyidlik (iyilik) ve san'at (kuyumcu ustalığı) bakımından farklı olsunlar. Zîrâ cevdet (iyilik) ve san'ata i'tibâr yoktur. Nitekim, daha önce ribâ konusunda geçmişti.

Eğer ikisi bir cinsden olmazlarsa, tekâbüz (iki tarafın teslîm alması) **lâzım gelir.** Nitekim sebebi daha önce geçmişti ki, illetin iki cüz'ünün biri nesîeyi; yâni veresiyeyi harâm kılar, fazlalığı harâm kılmaz. İmdi ikisinden biri diğeri ile, yâni iki ayrı cinsden olan — meselâ altın, gümüş ile veyâ gümüş, altınla satılsa — götürü pazarlık veyâ fazlalıkla satılıp, o meclisde teslîm alsalar, alım-satım sahîh olur.

Musannıf tesâvîyi (eşitliği) **zikretmemiştir. Zîrâ tesâvî, şübhe yeri değildir. Diğer akidlerde olduğu gibi, sarf akdinde iki ivaz müteayyin değildirler.** Hattâ iki âkidin yanında bir şey bulunmasa, başkasından borç alıp, ayrılmazdan önce ödeseler veyâ iki ivazın her birine müstehik çıkıp, her biri müstehik çıkılan şeyin cinsinden bedelini sâhibine verse veyâ akdde işâret olunan şeyi tutup, yâni vermeyip benzerlerini verseler, câiz olur.

Sarf, şart muhayyerliği ile fâsid olur. Zîrâ teslîm almanın istihkâkı muhayyerlik kaldıkça imkânsızdır. Çünkü teslîm almanın istihkâkı, mülke dayanır. Muhayyerlik ise, buna mâni'dir **Müddet** (ecel) **ile de fâsid olur.** Zîrâ müddet (ecel), sarf akdi ile vâcib olan kabzı men eder. **Eğer iki âkid, şart muhayyerliğini ve müddeti meclisde düşürürlerse, müfsid yerleşmeden ortadan kalktığı için, sarf sahîh olur.**

Bedelin bir kısmı kalp olduğu anlaşılıp geri verse, sarf ancak o kalp olanda bozulur. Yâni sarf, geri verilende bozulur. Diğerinde bâkî kalır. Çünkü bunda, yalnız teslîm alma ortadan kalkmıştır. **Kabzdan önce sarfın semeninde tasarruf câiz olmaz.** Zîrâ kabz Allah (C.C.) için bir hak olarak vâcibdir. Onun tasarrufunu câiz görmek, vâcibi terk olur. İmdi bir kimse, sarfın semeniyle bir giyecek satın alsa, akid fâsid olur. Meselâ; bir altını on dirheme satıp, teslîm almadan onlarla bir giyecek satın alsa, akd fâsid olur.

Bir kimse, bir cârîyeyi altından bir halka (bilezik) **ile berâber, her birinin kıymeti bin dirhem olup veresiye iki bine satın alsa, hepsi fâsid olur. Sarfda fâsid olması tekâbüz ortadan kalktığı içindir. Cârîye-**

de fâsid olması ise müfsid akdle berâber olduğu içindir. Fesâd, ma'nen bütün akdde yer etmiştir. Şöyle ki; bir kısmında akdin kabûl edilmesi, geri kalanında kabûlü için şarttır. Yukarıda geçen mes'elede bini saysa, yâhûd câriye ile altın halkayı bini peşin ve bini veresiye olmak üzere ikibine satın alsa, teslîm alınan semen, altın halkanın semenidir. Birinci mes'elede halkanın semeni olması; halkanın hissesinin teslîm alınması meclisde vâcib olduğu içindir. Zîrâ, sarfın bedelidir. O kimseden zâhir olan, vâcibi yapmasıdır. İkinci mes'elede ise; müddet (ecel), sarfda bâtıl ve câriyenin satışında câiz olduğu içindir. Taraflardan zâhir olan hâl; cevâz vechi üzere iş görmektir. Velevki, halkanın semeni olduğunu açıklamamış olsun.

Ya da, «Şu bini, ikisinin semeni olarak al.» desin, beyân etmediği zaman mes'ele açıktır. Zîrâ satıcı, sıhhat kasdiyle satmıştır. Halbuki sıhhat, ancak teslîm alınanı gümüş karşılığında tutmakla olur. «İkisinin semeni olarak bunu al.» demesine gelince: Zîrâ bunun ma'nâsı, ikisinin toptan semeninin bir kısmı olmak üzere bunu al, demektir. Çünkü zâhirdir ki, bin mecmûun semeni değildir ve gümüşün semeni, toplam semenin bir kısmıdır. Binâenaleyh, cevâzı arayarak söz buna yorumlanır. Araştırma (teharrî), zann-ı gâlib ile doğruyu aramaktır.

Kezâ, hılyesi (süsü) **elli dirhem olan bir kılıcı, yüz akçaya satsa ve elli dirhem peşin teslîm alsa; o elli dirhem, zararsız hılyeyi kurtardığı takdîrde, hılyenin hissesidir.** Şu hâlde, her ne kadar hılyenin hissesi olduğunu beyân etmese de, teslîm alınan (makbûz), onun hissesidir. Sebebini yukarda zikrettik.

Kezâ; «Sen, bu elli dirhemi ikisinin semeni olarak al.» dese, teslîm alınan (makbûz), **hılyenin hissesi olur. Eğer ayrılıncaya kadar teslîm almadılar ise; akd hılyede bâtıl olur, kılıçda olmaz.** Zîrâ akd, hılyede sarfdır. Eğer hılye zararsız kurtulmazsa (tehallus), kılıçda ve hılyede akd bâtıl olur. Hılyede bâtıl olması, daha önce geçen sebebden dolayıdır, ki akd, hılyede sarfdır. Kılıca gelince; zararsız teslîmi mümkün olmadığı içindir. Bundan dolayı, tavandaki mertek gibi akdde ayrıca satılması câiz olmamıştır.

Bir kimse, bir gümüş kap satıp semeninin bir kısmını teslîm alsa ve ayrılsalar, teslîm aldığı kısımda satış sahîh olup ve kapda ortak olurlar. Zîrâ akdin hepsi sarftır. Teslîm almanın şartı, bulunanda sahîhdir. Bulunmayanda, bâtıldır. Şu hâlde fesâd ârizîdir. Çünkü akd sahîhdir. Ondan sonra ayrılmakla bâtıl olur. Şu hâlde fesâd, şâyi' olmaz.

Eğer o kabın bir kısmına müstehık çıkarsa, müşteri geri kalanı-

nı payı ile alır veyâ kabı geri verir. Çünkü kabda ortaklık kusûr (ayb) lur.

Eğer darbedilmemiş şekilde satılan gümüş külçesinin bir kısmına müstehık çıkarsa, müşteri geri kalanını muhayyerliksiz payı ile alır. Zîrâ ona teb'îz zarar vermez.

İki dirhemle bir dînârın, bir dirhemle iki dînâra satılması sahîhdir. Kezâ, buğdaydan ve arpadan birer yığını ikisini de katları (dı'fları) **ile satmak sahîhdir.** Yâni bir yığın buğdayı, iki yığın buğdaya ve bir yığın arpayı, iki yığın arpaya satmak sahîhdir. **İmâm Züfer** (Rh.A.) **ve İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre, sahîh değildir.** Zîrâ satıcı, cümleyi cümleye karşılık (mukâbil) kılmıştır. Şüyû' üzere bölünme, tekâbülün zarûretindendir. (Şüyû'un ma'nâsı; iki bedelin her biri için diğerinden hissesi olmaktır.) Cinsi, cinsin hılâfına sarfetmek o kimsenin tasarrufunu değiştirmek olur.

Biz deriz ki: Mutlak mukâbele, mezkûr sarfa muhtemel olur. Şu hâlde sarfı tashîh için buna hamledilir. Bunda, tasarrufun aslını değiştirmek yoktur. Belki, niteliğini değiştirmek vardır. Çünkü onun mucebi, tüm (kül) karşılığında mülkün tümde sübûtudur. Bu ise, bu vechle hâsıl olur.

Onbir dirhemi; on dirhem bir dînâra satmak sahîhdir. Bu, zikri geçen usûl ile on dirheme karşı on dirhemi; bir dirheme karşı da bir dînârı hesâblamakla olur. **Bir sahîh dirhemi ve iki galle dirhemi, iki sahîh dirhem ile bir galle dirheme satmak sahîhdir.** — Galle: Beyt'ül-Mâlin kabûl etmediği dirhemdir, ki tüccâr onu alırlar. — Çünkü bu durumda vezinde ve iyilik i'tibârının düşmesinde (sukûtunda) eşitlik meydana gelir.

Bir kimsenin, başkası üzerinde on dirhem hakkı olup, üzerinde olan on dirheme, bir dînâr satsa, bi'l-icmâ sahîh olur ve akdin kendisi ile mukâsa (takas) **vâki olur.** Şâyet dînârı mutlak on dirhemle satsa, yâni üzerinde on dirhem olmak kaydı bulunmaksızın satsa ve teslîm etse ve on dirhemi, on dirhem ile takas etseler, yine sahîh olur. Zîrâ her birinin diğerinde onar dirhemi olup on dirhemi, on dirhemle takas etmişlerdir. Dînâr, on dirheme satılmakla takas fesh olur ve Amr'da olan on dirhem ile dînârı satış olur. Zîrâ mezkûr ma'nâ üzerine yorumlanmasa, sarfın bedeli ile değiştirme olur.

Dirhemlerden, gümüşü gâlib olan hükmen gümüş; dînârlardan altını gâlib olan hükmen altındır. Bu ikisinde fazlalığın harâm olması husûsunda, hâlisde mu'teber olan ma'nâya i'tibâr olunur.

Hâlisin, hâlis ile satılması sahîh değildir. Gâlibin, yâni bir kısmı gümüş ve altın olanın, biribiriyle satılması dahî sahîh değildir. Ancak, ağırlık yönünden (veznen) **eşit olurlarsa, sahîh olur.** Kezâ, gâlibi gümüş olaniyle borç almak (istikrâz) da câiz olmaz. Ancak tartı ile (veznen) sahîh olur. Şunun için ki; nakidler âdeten az karışık olmakdan hâlî olmaz. İmdi az olan, kötüye katılır ve iyi ile kötü eşit olur.

Dirhemlerde ve dînârlarda karışığı gâlib olan, metâ' hükmündedir. Şu hâlde dirhemler ve dînârlardan karışığı gâlib olanın hâlis ile satılması sahîhdir. Şu şartla ki hâlis, karıştırılan madde (mağşûş) den daha çok olmalıdır. Bu sûrette; cins, cinse ve cinsten başkası fazlaya sarf edilir.

Karışığı gâlib olanı, cinsiyle mütefâdilen (fazlalıkla) **satmak da sahîhdir.** Burada, cins, cinsin hılâfına sarf edilir. Şu şartla ki, her iki sûrette o meclisde teslîm almak gerekir. Teslîm almanın şart kılınması şundandır Zîrâ hâlisde teslîm almak (kabz) şarttır. Ayırd edilmediği için, karışıkda da şart kılınmıştır.

Eğer hâlis, karışığı gâlib kadar veyâ ondan daha az olur yâhûd ne kadar olduğu bilinmezse, satış sahîh olmaz. Zîrâ, ilk ikisinde ribânın kendisi; üçüncüsünde ise, ihtimâli vardır.

Şâyet karışığı gâlib olan, geçerli (râyic) **olursa, ta'yîn ile belirlenmiş** (müteayyin) **olmaz.** Aksi takdîrde, yâni geçmez olursa, ta'yînle belirlenmez. Çünkü, geçerli olduğu müddetçe semen olur. Binâenaleyh, ta'yînle belirlenmez. Aksi takdîrde; o para metâ'dır. Şu hâlde, ta'yînle belirli olur. Eğer onu insanlardan bir kısmı kabûl edip, bir kısmı etmezse, o da kalp gibidir. Akd aynına tealluk etmez. Belki kalp olarak, cinsine taalluk eder. Bu da, satıcı, karışığı gâlib olanın hâlini bildiğine göredir. Çünkü rızâsı tehakkuk etmiştir. Bilmezse, satıcının rızâsı olmadığı için akd cinsinin hâlis olanlarına taalluk eder.

Karışığın geçerli olanı ile mübâyaa ve istikrâz, veznen veyâ adeden yâhûd her ikisiyle olur. Yâni, veznle râyic olursa, onda mübâyaa ve istikrâz vezn ile olur. Eğer aded ile râyic olursa, onda mübâyaa ve istikrâz aded ile olur. Her ikisiyle râyic olursa, satış ve istikrâz ikisi ile de olur. Çünkü hakkında nass olmayan şeyde mu'teber olan, insanlar arasındaki örftür.

Karışığı, gümüşe ve karışığı, altına eşit olan mübâyaa ve istikrâzda hâlisi gâlib olan gibidir. Hattâ onunla satış ve ikrâz (ödünç vermek) yapmak, kötü dirhemde olduğu gibi ancak tartı ile câiz olur ve satıcının müşteriye teslîm etmesinden önce o dirhemlerin helâkıyle akd bozulmaz. Müşteri, onların benzerini (mislini) verir. Zîrâ bu dirhem-

lerde hâlis hakîkaten mevcûddur, mağlûb da değildir. (Diğer ma'denden az değildir.) Şu hâlde onun i'tibârı, şer'an vezn ile vâcib olur. Ancak miktârı ve niteliği belli olması için mübâyaada ona işâret ederse, vezn ile i'tibârı vâcib olmaz. (Nitekim hâlis dirhemlerde böyledir.)

Karışığı (gışşı), **gümüşe ve karışığı, altına eşit olan, sarfda, karışığı gâlib olan gibidir.** Hattâ karışığı eşit olanı, cinsiyle satsa, kıyâs yoluyla câizdir. Karışığı eşit olanı hâlis ile satsa, hâlis, içinde hâlis bulunandan daha çok olmadıkça, câiz değildir. Zîrâ iki eşitten biri, diğeri üzere gâlib olmayınca, ikisinin de i'tibârı vâcib olur.

Bir kimse karışığı gâlib olanla veyâ râyic olan mangırla (paralarla) **bir şey satın alsa, sonra teslimden önce ikiden birisi geçmez olsa,** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **satış bâtıl olur.** Zîrâ semen, geçmez olmakla helâk olmuştur. Çünkü semeniyyet ıstılahladır (anlaşma iledir). (1) Halbuki onda semeniyyet kalmamıştır. Bu durumda satış semensiz kalır ve bâtıl olur. Satış bâtıl olunca, satılan şey duruyorsa ve helâk olmadı ise, geri verilir. Aksi takdîrde; misliyyâttansa misli, kıymeti olan şeylerden ise, kıymeti geri verilir.

Râyic paralar (fülûs) ile satış, ta'yînsiz sahîh olur. Zîrâ râyic paralar, anlaşmakla semendir. Geçersiz paralar ile satış ise, **ta'yîn ile sahîh olur.** Çünkü geçersiz paralar, metâ'dır. Şu hâlde, ta'yîn lâzım gelir.

Bir kimse borç para alıp ödemezden önce geçersiz olsa, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **mislini geri verir.** Zîrâ bu, ödünç almaktır. Ödüncün gereği ise, ma'nen aynını geri vermektir. Bu da, misil ile olur. Semeniyyet bunda bir fazlalıktır. Zîrâ ödünç almanın sahîh olması semeniyyet i'tibâriyle değil, misli olduğu içindir. Geçersiz olmasiyle misliyetden çıkmaz. Bundan dolayı, geçersiz oldukdan sonra borç alınması sahîhdir.

Bir kimse, fülûsun yarım dirhemiyle veyâ fülûsun altıda biri ile veyâ fülûsun kıratı (2) **ile satın alsa, sahîh olur.** İmâm Züfer (Rh.A.);

---

(1) **Istılah:** Lûgatta, **ittifâk anlamınadır.** İlim dilinde; **Belli bir topluluğun, bir meslek erbâbının, bir lâfzı lûgavî anlamından çıkararak başka bir anlamda oy birliği ile kullanmalarıdır.**

(2) **Kırât-ı şer'î;** beş adet orta büyüklükde arpa ağırlığından ibârettir.

Kırât-ı örfî; ba'zı fakîhlerin beyânına göre beş, ba'zılarının beyânına göre de, dört mütevassıt arpa ağırlığından ibârettir. Bu fark, beldelerin ayrılığına veyâ örfün değişmesine dayanmaktadır.

Kırâtlar, hafîf ağırlık ölçülerinden olup, elmas gibi kıymetli eşyâ ve cevherleri ölçmekde kullanılır.

Bir kırât ise; 0,200046 gram, yâni; bir kırât, bir gramın milyonda iki yüz bin kırk altısına müsâvîdir. (Hukûk-u İslâmiyye ve Istılâhat-ı Fıkhiyye Kâmûsu, Ö. Nasûhi Bilmen, c. 4, s. 121)

«Sahîh olmaz. Çünkü o kimse, fülûs ile satın almıştır. Fülûs ise, aded ile takdîr olunur, dânık (3) ve dirhem ile sayılmaz. Şu hâlde, mutlaka sayısını belirtmek gerekir.» demiştir.

Biz deriz ki: Fülûsdan yarım dirhemle veyâ dânıkla satılan şey insanlarca ma'lûmdur. Bundan dolayı açıklamaya lüzum yoktur.

Müşterinin fülûsdan yarım dirhemle veyâ dânık veyâ kırât ile satılan şey kadarını satıcıya vermesi gerekir. Müşteri, sarraflardan birine bir dirhem verip; «Bana, bunun yarısı ile fülûs ve yarısı ile gümüşün madrûbundan yarım dirhem veznini ver, ancak bir habbe (4) verme.» dese, ribâ lâzım geldiği için, satış hepsinde fâsid olur. «Bana, bununla yarım dirhemlik fülûs ve yarımdan bir habbe noksan dirhem ver.» demek, zikredilenin aksinedir. Çünkü bir habbesi noksan yarım dirhem, misli ile ve geri kalanı fülûs ile olur. Şâyet müşteri; «Bana ver!» lâfzını tekrâr edip; «Bana, bunun yarısı ile fülûs ver; bana, bunun yarısı ile yarım dirhemden bir habbe noksan ver.» dese, satış yalnız fülûsda sahîh olur. «Yarım dirhemden bir habbe noksan ver.» sözünde, satış sahîh olmaz. Çünkü, vermeyi tekrâr edince akd iki olur ve ikincide ribâ bulunur. İki satıştan birinin fâsid olması, diğerinin de fesâdını gerektirmez.

★ ★

(3) **Dânık** (Denk): **Bir dirhemin altıda biridir.** Çoğulu; **«Devânık»** tır. Bir denk, sekiz habbe ile bir habbenin beşde ikisine eşit sayılmaktadır. Bir dânık, **0,801 gramdır.**

(4) **Habbe:** Bir dirhemin kırksekizde birine eşit bir mikdârdır. Çoğulu; **«habbât»** ve **«hubûb»** dur. Bir habbe, **0, 066812 gramdır.**

تَذْنِيبٌ لِكِتَابِ الْبَيْعِ

ALIM - SATIM BÖLÜMÜNE EK

Vefâ ile satmak (bey' bi'l-vefâ) (1) **ba'zılarına göre, rehndir. Şeyh İmâm Necmüddîn en-Nesefî** (Rh.A.); **Fetâvâ'sında demiştir ki:** Bizim zamanımız halkının ribâdan kaçınmaya bir çâre olmak üzere âdet edindikleri ve bey-i vefâ adını verdikleri satış, gerçekde rehndir. Müşteri elindeki bu mebî', mürtehin elindeki rehn gibidir. Müşteri ona mâlik olamaz. Ancak mâlikin rızâsiyle ve izniyle ondan yararlanabilir. Müşteri, mebî'den yediği meyveyi veyâ helâk ettiği ağacı öder. Şâyet o helâk olan şey borca yeterse, borç onun helâkıyle düşer. Kendi te'sîri olmaksızın helâk olsa, ziyâdede ödemesi îcâb etmez. Şâyet borçlu, borcu ödese; satıcının, satılan şeyi geri almak hakkı vardır.

Bize göre, rehn ile onun arasında ahkâmdan bir hükümde fark yoktur. Çünkü iki âkid her ne kadar buna satış adını verirlerse de, lâkin onların amaçları rehndir ve borcu garanti altına almaktır. Çünkü satıcı, herkese bu akdden sonra; «Mülkümü fülâna rehn ettim.» der. Müşteri de, «Fülânın mülkünü rehn aldım.» der. Akidlerde ise; i'tibâr söze değil, ma'nâ ve maksâdlara göredir. (2) Çünkü bizim ashâbımız; «Asîlin berâeti şartiyle kefâlet havâledir ve asîlin berâeti olmamak şartiyle havâle kefâlettir. Hür kadının şâhidler huzûrunda mehr tes-

---

(1) **Bey' bil'vefâ:** Bir malı, semenini iâde ettikde geri vermek üzere, bir kimseye şu kadar liraya satmaktır ki; satan, o semeni müşteriye geri verince, müşteri de satın almış olduğu şeyi satana iâde eder. Bu muâmele, müşterinin mebî' ile yararlanmasına nazaran, bey-i sahîh hükmündedir. Ve iki tarafın bunu feshe muktedîr olmasına nazaran, bey-i fâsid hükmündedir. Müşteri bu vechle satın aldığı şeyi, başkasına satamıyacağı cihetle de bu, rehin hükmündedir ve bu rehniyyet yönü gâlibdir.

Vefâ; yapılan ahde, verilen söze riâyet etmek, demektir.

(2) Mecelle'nin 3. maddesinde şöyle ifâde edilmiştir: **«Ukûd'da i'tibâr makaasıt ve maâniyyedir, elfaz ve mebâniye değildir.»** Binâen - alâ - zâlik (bey' bi'l - vefâ) da rehin hükmü **cereyân eder.**

miyesiyle berâber nefsini hîbe etmesi nikâhtır. Fâsid istisnâ'da, şâyet müddet ta'yîn edilse, selem'dir.» demişlerdir. Bunun benzerleri çoktur. **İmâm Seyyid Ebû Şücâ' (Rh.A.) bunu kabûl etmiştir.**

Ba'zıları; «Vefâ ile satış, satıştır.» demişlerdir. **Mecma'ün-Nevâzil'de zikredilmiştir ki:** Bizim Meşâyihimiz, bu zamanda satış yönünden sıhhati (yâni sahîh satış olduğu) üzerinde ittifâk etmişlerdir. Nitekim, ba'zı selef de bunu kabûl etmişlerdi: Zîrâ satıcı ile müşteri, şart zikretmeksizin, satış (bey') lâfzını söylemişlerdir. İ'tibâr ise, nassan telâffuz edilenedir, maksûda değildir. Çünkü bir kimse, bir kadın ile evlenip, mücâmaattan sonra boşamaya niyyet etmiş olsa, akd sahîh olur, demişlerdir. **Ba'zıları demiştir ki** — diyen Kâdîhân' (Rh.A.) dır — **sahîh olan kavl şudur: İki kimse arasında cârî olan akd, eğer bey' lâfzıyle olursa, rehin olmaz.** Çünkü ikisinden her biri şer'an müstakil akddir ve her birinin hükümleri vardır. Belki, satış olur. **Eğer iki âkid, akdde feshi şart kılsalar, fâsid olur.** Çünkü satış, fesh şartiyle fâsid olur. Kezâ iki âkid, akidde feshi şart kılmasalar ve lâkin vefâ şartiyle satış sözünü söyleseler, yine fâsid olur. Zîrâ bu şart, o satışı bozar. Ya da, câiz satışı (bey-i câizi) söylerler, halbuki bu onların kanaatınca geçersiz bir satış (bey-i gayr-i lâzım) olursa, yine fâsid olur. Bu takdîrde alıcı ile satıcının kanaatlerine göre amel edilmiş olur. **Eğer iki âkid, satışı şartsız zikredip ondan sonra şartı, va'de** (mîâd) **vechîle zikrederlerse, satış câiz olur.** Çünkü satış, müfsidden hâlîdir. Va'de-ile vefâ da lâzım gelir. Çünkü va'deler ba'zan lâzım olur. İmdi bu va'de (mîâd), insanların ihtiyâcı için lâzım kılınır. **İnsanların teâmülünden dolayı vefâ ile satmak** (bey' bil-vefâ) **akârda istihsân cihetiyle sahîh olur. Menkûlde olan bey-i vefâda ihtilâf edilmiştir.** Ba'zıları; **«İhtiyâc, umûmî olduğu için sahîh olur.»** demiştir. Ba'zıları da; **teâmül, özel olduğu için sahîh olmadığını söylemişlerdir.**

★ ★

كِتَابُ الشُّفْعَةِ

ŞUF'A BÖLÜMÜ

Musannıf, çeşitleri ile satışın beyânını bitirince, satış üzerine terettüb eden şeyin beyânına başladı. Şuf'anın burada zikredilmesi, kitâbın sonlarına ertelemekden daha güzeldir. Nitekim, diğer kitapların sonlarında zikredilmiştir.

Şuf'a, lûgat yönünden شَفْع (şef') **dendir. Şef', eklemek ve katmak** (zam) **ma'nâsına gelir.** (1) **Şuf'a denmesine sebeb; satın alman mülk, şefî'in** (yâni, öncelikle satın alma hakkı olan kimsenin) **mülküne eklendiği ve katıldığı içindir.**

Şer'an; akârı temellük etmektir. Akâr ise, **day'adır; yâni arâzîdir.** Ba'zı âlimler; «Esâsı olan hâne ve arâzîdir.» demişlerdir. **Muğrib'ul-Lûğâ'da böyle zikredilmiştir.**

Yine **şuf'a; üst kat** (ulv) (2) **gibi, akâr hükmünde olan şeyin te-**

---

(1) **Şuf'a:** Şefi', kelimesinden alınmıştır. **Şefi'** kelimesi, lûgatta tek'in zıddı olan, **çift** anlamına gelir. **Katmak ve toplamak** (zam ve cem') **anlamına da gelir.** Ba'zı âlimler; «Şefâattan alınmıştır» demişlerdir. Çünkü bununla, şefâat eden ile hakkında şefâat olunan kimse birleşmiş olur. Nitekim, Peygamber' (S.A.V.) in şefâati ile günahkârlar, âbidler zümresine katılıp onlar ile çift bulunmuş olacaktır.

Istılâhda ise: Satılan veyâ ivaz şartıyle hîbe edilen bir akârı veyâ o hükümde olan bir malı; müşteriye veyâ kendisine hîbe edilene, her kaça mâl olmuş ise, o miktâr ile müşteriden veyâ satıcısından veyâ mevhûbun lehden cebren alıp, temellük etmektir. Böylece şuf'a sâhibi, malı mülküne katmış olur.

Diğer bir ta'rîfe göre; **Satılan bir akârı, ona komşu veyâ ortak olan kimsenin öncelikle satın alabilme hakkıdır.**

Şefî' ise, **şuf'a hakkı olan kimsedir.**

(2) **Ulv** (ılv): Her şeyin üstü ve yukarısıdır ki, aşağısı ve altı anlamına gelen süfl (veyâ sifl) in zıddıdır. «Ulv'ud-dâr» evin veyâ binânın üstü; «süfl'üd-dâr» ise, evin veyâ binânın altı demektir.

Mecelle'nin 1011. maddesi şöyledir: «Bir binânın üst katı birinin ve alt katı diğerinin mülkü olduğu sûrette yek diğere câr-ı mülâsık (bitişik komşu) sayılır.»

mellüküdür. Kâfî'de denmiştir ki: Ulv, şuf'aya müstehak olunur ve her ne kadar aşağı katta yolu olmasa da, ulv ile aşağı katta şuf'aya müstehık olunur. Zîrâ ulv, karâr ve sâbit olma hakkı dolayısiyle akâra katılmıştır.

Yine **şuf'a, müşterisine kaça mâl olduysa, o kadara zorla temellük etmektir.**

Şuf'a, mebî'in (satıcının muhayyerliğinden hâlî) **sahîh bey' ile satılmasından sonra, satılık şeyin kendisinde ortak** (nefs-i mebî'de şerîk) **olan kimse için sâbit olur.** (3) Sonra, malı teslîm etmekle ortak olan kimseye, satın aldığı mal hakkında özel su hissesi (şirb-i hâss) ve özel yol (tarîk-i hâs) gibi hak sâbit olur.

Su ve yolun özelliklerinin ma'nâsı; sulamanın, içinde gemiler yüzmeyen nehirden; ve yolun da çıkmaz yol olmasıdır. Malı teslîm ettikten sonra şuf'a hakkı, bitişik komşuya (câr-ı mülâsık) sâbit olur. (Bitişik komşu (câr-ı mülâsık), arzı, satılık arza ve binâsı, satılık binâya bitişik olan kimsedir.) Gerek Zimmî, gerek me'zûn köle ve gerekse mükâteb olsun müsâvîdir. Çünkü **Resûlüllah'** (S.A.V.) **dan rivâyet edilen şu hadîs-i şerîf mutlaktır:**

اَلشُّفْعَةُ لِشَرِيكٍ لَمْ يُقَاسَمْ

«Şuf'a taksîme dâhil olmayan ortak içindir.»

Yine, **Resûlüllah'** (S.A.V.) **dan rivâyet edilen:**

جَارُ الدَّارِ اَحَقُّ بِالدَّارِ وَالْاَرْضِ يَنْتَظِرُ لَهُ وَاِنْ كَانَ غَائِبًا اِذَا كَانَ طَرِيقُهُمَا وَاحِدًا

«Evin (dârın) **komşusu** (satılık) **eve ve yere hak sâhibidir. Şâyet ikisinin yolu bir ise; komşusu gâib de olsa onu bekler.»** hadîs-i şerîfi

(3) Şuf'a ashâbı üçtür: Birincisi, **nefs-i mebî'de ortak olmaktır**; nitekim iki kimsenin bir akârda şâyian ortak olmaları gibi. İkincisi, **hakk-ı mebî'de halît olmaktır.** Nitekim, hakk-ı şirb-i hâss ve tarîk hâsda ortaklık gibi. Üçüncüsü de, **mebî'e câr-ı mülâsık olmaktır.** (Mecelle, madde: 1008)

mutlak olduğu için, şuf'a bitişik komşu hakkında sâbittir. **Komşu ile murâd, yolda ortak olan komşudur.**

Sulamada hüküm, delâlet yönünden sâbit olur. Zîrâ şuf'a, ancak yolda ortaklık (şirket) ile sâbit olur. Bu, sulamada da mevcûddur. Bitişik komşunun kapısı diğer sokağa bakar. Zîrâ kapısı zikredilen çıkmaz sokakda olursa, satılan hakkında ortak (halît) (4) dır. Şu hâlde bitişik (mülâsık) komşu olmaz. Bunun sûreti şudur: Bir cemâatın çıkmaz sokaktaki hânesinde iki kişiye âid ortak bir ev bulunsa, şâyet iki ortağın biri evdeki payını satsa, diğer ortak o yerde şuf'aya daha lâyıktır. Eğer ortak vazgeçerse, hânede ortak olanlar, sokakda ortak olanlardan, şuf'aya daha haklıdır. Zîrâ hânenin avlusunda ortak oldukları için, onlar daha yakındır. Eğer onlar da vazgeçerlerse, yolda oturanlar şuf'aya daha lâyıktır. Çünkü yolda ortakdırlar. Onlar da vazgeçerlerse, şuf'a hakkı, câr-ı mülâsık (bitişik komşu) içindir. Bitişik komşu, bu hânenin arkasında olup, kapısı öbür sokağa açılandır. Velev ki, bitişik komşu satılık evin duvarı üzerine kiriş koymuş olsun. Yâhûd duvar üzerindeki bir ağaçta satıcı ile ortak olsun. Çünkü komşu, bu kadarı ile satılan şey hakkında ortak (halît) olmaz. Bitişik komşu olmakdan da çıkmaz. **Hidâye, Kâfî ve başkalarında böyle denilmiştir.** Bu ibâre, **Vikâye**'nin ibâresinden daha güzeldir. Çünkü ondan hemen akla gelen, satılık binânın duvarı üzerine kiriş konulması ve duvar üzerindeki ağaçda ortak olmanın, komşu için ayrı ayrı şeyler olmalarıdır.

Rüûs'un adedi üzere (yâni, baş sayısına göre) **sâbit olur. Mülkün miktârı üzere sâbit olmaz. İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) ye göre, **mülkün miktârı üzere sâbit olur.** Bunun sûreti şudur: Bir binâ üç kimse arasında ortak olup, yarısı birinin ve altıdabiri diğerinin ve üçtebiri üçüncünün olsa; yarım hak sâhibi payını satsa, diğer ikisi şuf'ayı istese, **İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre,** ikisi arasında mebî'in geri kalan parçasiyle, üçtebir üzerinden, ikisinin mülkleri miktârınca hüküm verilir. Eğer altıdabire sâhib olan hak sâhibi satarsa, ikisi arasında beştebirden hüküm verilir. Üçüncü, üçtebir hak sâhibi satarsa, ikisi arasında dörtte bir üzerinden hüküm verilir. **Bize göre ise, hepsinde ikiye bölmekle hüküm verilir.**

Şuf'a işhâd (şâhid getirmek) **ile müstekır olur** (yerleşir). Zîrâ muvâsebe istemesi (yâni şuf'a hakkı için hâkime başvurması) lâzımdır. Çünkü şefî'in hakkı zayıftır. Çekinmek (i'râz) ile bâtıl olur. Şâyet ibtidâen (başlangıçta) şuf'ayı istediğine dâir işhâd etse (yâni şâhid ge-

(4) **Halît:** Su hissesi ve yol hissesi gibi hukûk-u mülkde ortak olan kimse (müşârik), demektir. (Mecelle, madde: 954)

tirse), kâdînın hükmü ile maksûdun alınması kolay olur ve yemîne hâcet kalmaz. Yakında sebebi gelecektir.

Akâr ve akâr hükmünde olan şeye müşteri, kâdînın hükmü ile mâlik olur. Ya da, **şefî' ile müşteri arasında olan rızâ ile almakla mâlik olur.** Vikâye ve Kenz'de:

وَيَمْلِكُ بِالتَّرَاضِي أَوْ بِقَضَاءِ الْقَاضِي

«Birbirini râzı etmekle veyâ kâdînın hükmüyle râzı olur.» denmiştir. İkisinin de şârihleri; **«veyâ kâdînın hükmüyle»** sözü «Almak» üzerine atftır. «Birbirini râzı etmek» üzerine atf değildir, diye açıklamışlardır. Zîrâ kâdî hüküm verse, almazdan önce şefî' için mülk sâbit olur. İki metnin ibâresi, «Kâdînın hükmü» sözünün «Terâzî (râzı olmaları)» üzere atfını vehm ettirdiği ve hattâ bu bâbda zâhir olduğu için, ben ibâreyi onlardan daha güzel olan şekle değiştirdim.

Sonra, **«Almazdan önce şefî' için, kâdînın hükmünden sonra mülk sâbit olsa.»** dedim. **Bu ibâre, Hidâye'nin ibâresinden de daha güzeldir.** Orada şöyle denmiştir:

وَيَمْلِكُ بِالْأَخْذِ إِذَا سَلَّمَهَا الْمُشْتَرِي أَوْ حَكَمَ بِهَا حَاكِمٌ

«Şâyet müşteri onu teslîm ederse veyâ hâkim onunla hüküm verirse, şefî' almakla mâlik olur.»

Çünkü **«Ev hakeme»** sözü; **«Sellemehâ»** sözü üzerine atftır. İmdi almak **«Ehaze»**, müşterinin teslîmi ve kâdînın hükmünden her birinde mu'teber olması lâzım gelir. İkincide ise, böyle değildir.

Şefî', şuf'ayı taleb eder. Ma'lûm olsun ki, **taleb burada üç çeşittir:** Biri, **müvâsebe talebi;** biri de, **işhâd ve takrîr talebidir.** Bir diğeri de, **almak ve temellük talebidir.**

Birinci talebi musannıf; **«Şefî, şuf'ayı, satışı işitmesiyle öğrendiği meclisde taleb eder.»** sözüyle zikretmiştir.

İki erkekden veyâ bir erkek ile iki kadından veyâ yalnız bir âdil kimseden şefî' işitmekle öğrendiği meclisde taleb eder.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ); «Şâyet haber doğru olursa, gerek hür,

gerek köle, gerek sabî ve gerekse kadın olsun bir kimse yeter.» demişlerdir.

O meclis uzamış olsa da, taleb hakkı vardır. Zîrâ temellük muhayyerliği şefî' için sâbit olmakla, düşünme zamanına muhtâc olur. Nitekim, muhayyer kadında olduğu gibi.

Şefî'a satışın haberi ulaştıkdan sonra «El-hamdü lil'lâh», **veyâ** «Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'l-lâh» **yâhûd** «Sübhânellâh» **dese, şuf'ası bâtıl olmaz.** Çünkü birincisi, şuf'a ile yabancının zararından emîn olmakla berâber, satıcının komşuluğundan kurtulduğuna Allah Teâlâ' (C.C.) ya hamddir. İkincisi, zarar vermek istemesine şefî'in şaşmasıdır. Üçüncüsü, sözü açmak ve başlamak (iftitâh-ı kelâm) içindir. Nitekim bu, ba'zı insanların âdetidir. Şu hâlde ondan hiçbir şey, şuf'a ile satın almakdan kaçındığına delâlet etmez.

Şuf'a, kendisinden şuf'a talebi anlaşılan sözle istenir. Meselâ; «Ben, şuf'ayı isterim.», «Ben, şuf'anın tâlibiyim.» veyâ «Ben, şuf'a taleb ederim.» ve bunların benzerleri olan lâfızlar gibi. Çünkü i'tibâr, ma'nâyadır. İnsanların âdetinde bu zikredilen lâfızlarla hâl murâd edilir. Yoksa geçmişten ve gelecekten haber murâd edilmez. Hattâ **Şeyh Ebû Bekr Muhammed b. el-Fazl** (Rh.A.): «Şâyet şefî', yerinin yanında bir yer satıldığını işitir de, «Şuf'a, şuf'a!» derse, bu, şuf'ayı taleb olur.» demiştir. **Kâfîde de böyle denmiştir.**

Ba'zı bilginler demiştir ki: Şuf'a, pek az bir susmak ile bâtıl olur. Hattâ şefî'a bir mektupla haber verilse ve şuf'anın zikri mektûbun başında veyâ ortasında olsa ve şefî' o mektûbu sonuna kadar okusa, şuf'ası bâtıl olur. **El-İzâh'da,** «Birincisi daha sahîhdir.» **denmiştir.**

Bu isteğe, müvâsebe talebi (yâni şuf'a ile satın almak istemek veyâ şuf'a hakkı için hâkime başvurmak istemek) (5) **denilmiştir. Tâ ki, son derece acele ettiğini göstersin.** Sanki şefî', sıçrayıp şuf'ayı istemiştir. **Bunda, işhâd** (6) **lâzım değildir. İşhâd, ancak inkârdan korkulduğu için yapılır. Hidâye ve Kâfî'de böyle denmiştir.** Yakında daha geniş açıklama yapılacaktır. İnşâallâhu Teâlâ.

---

(5) **Müvâsebe:** Şuf'a hakkı için, satışı duyan şefî'in hemen hâkime baş vurmasıdır.

Diğer bir ta'rîfe göre; **Taleb-i muvâsebe:** Bir akârın satıldığını haber alan bir hissedârın veyâ halîtin veyâ câr-ı mülâsıkın o haber aldığı meclisde hemen şuf'ayı talebe delâlet eden bir söz söylemesi, meselâ; ben o satılan akârın şuf'adârıyım demesidir. (Hukûk-u İslâmiyye ve Istılâhat-ı Fıkhıyye Kâmûsu; Ö. Nasûhî Bilmen, c. 6, s. 132)

(6) **İşhâd:** Bir kimseyi, bir husûs hakkında şâhid tutmak; bir olayı ona şâhidlik edecek kimseye gösterip hikâye etmek demektir. Buna **(istişhâd)** da denir. Bununla berâber istişhâd, şâhid istemek anlamında da kullanılır.

Musannıf, ikinci talebi şu sözüyle zikretmiştir: «Ondan sonra hânenin yanında işhâd eder.» Zîrâ şuf'a hakkı, hâneye müteallıktır. **Ya da, hâne satıcının elinde olup, müşteriye teslîm edilmemiş ise, satıcı üzerine işhâd eder.** Zîrâ hâne, müşteriye teslîm edilse, satana işhâd sahîh olmaz. Çünkü, hasım olmaktan çıkmıştır. Artık, onun zilyedliği ve şâhidliği yoktur.

Ya da, **müşteri üzerine işhâd eder.** Her ne kadar müşteri zi'l-yed değil ise de, onun üzerine işhâd eder. Çünkü, mâliktir. Şefî'; **«Fülân kimse, şu hâneyi satın aldı, ben onun şefî'iyim; birinci meclisde şuf'ayı talep etmiştim, şimdi de bu meclisde şuf'ayı talep ediyorum. Buna şâhid olun!»** der. **Bu talebe, işhâd talebi adı verilir. Bu zikredilen taleb vâcibdir.** Hattâ hânenin yanında veyâ zi'l-yed (7) üzere işhâda imkân bulur da, işhâd etmezse, şuf'ası bâtıl olur. Şâyet şefî' uzak yerde olup işitir ve müvâsebe yoluyla taleb eder ve hânenin yanında veyâ zi'l-yed üzerine işhâd isteğinden âciz olursa, eğer vekîl olacak bir kimse bulursa, onu vekîl eder. Bulamazsa, bir elçi gönderir. Ya da, bir mektup yazar. Eğer bunlara da kâdir olmazsa, şuf'ası üzeredir. Geldiği vakit, taleb eder. Bulur da yapmazsa, şuf'ası bâtıl olur. **Zâhîre'de de böyle denmiştir.**

Şefî' birincide yâni, müvâsebe talebinde bunlardan birinin yâni, hâneden, satıcıdan veyâ müşteriden birinin yanında işhâd ederse, ikincide işhâddan müstağnî olur. Çünkü bu, iki taleb yerini tutar. Bunu, **Fetâvây-ı Zahîriyye'den, Kâfî nakletmiştir. Hidâye Şerhinde;** Şeyh'ül-İslâm (Rh.A.) ın **Mebsût'undan nakledilmiştir.**

«Onlardan birinin yanında» **diye kayd etmeye sebeb: Çünkü, onlardan birinin hâzır olmaması hâlinde, sâdece müvâsebe talebi üzerine işhâd şübhesiz iki taleb yerine geçmez.**

Ondan sonra, şefî' kâdînm huzûrunda: «Fülân kimse, şöyle bir hâne satın aldı. Ben, O'nun filân hânede şefî'iyim. O'na emret de hâneyi bana teslîm etsin!» **diyerek ister.** Buna, **temlîk ve husûmet talebi adı verilir.** Şefî', bu talebi, mutlak sûrette yâni, bir ay veyâ daha çok ertelemekle, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, şuf'a bâtıl olmaz.** İmâm Muhammed (Rh.A.); **«İşhâddan sonra özürsüz bir ay ertelerse şuf'a bâtıl olur.»** demiştir. **İmâm Züfer'** (Rh.A.) **in de sözü budur.** Zîrâ şuf'a bir ay ertelemekle düşmezse, müşteri zarar görür. Çünkü şefî' tarafından

---

(7) **Zi'l - yed:** Lûgatta, **el sâhibi** demektir.

Istılâhda; bir ayn'a bil'fiil el koyan veyâ bir aynda mâlik kimselerin tasarrufları gibi tasarrufu sâbit olan kimse demektir. Karşıtı; **«Hâric»** dir.

Şuf'ayı teslîm etmek (Teslîm-i şuf'a): Şuf'a hakkını kullanmayıp bundan ferâğat etmek, yapılan satış muâmelesine râzı olmaktır, ki bununla şuf'a hakkı düşer.

bozulacağından korkarak tasarrufda bulunması mümkün değildir. Binâenaleyh, bir ay takdîr edilmiştir. Çünkü bir ay, uzunca bir müddet (ecel) dir. Daha azı âcildir. Nitekim **«Yemînler Bölümü»** nde geçmiştir.

Şeyh'ul-İslâm (Rh.A.); **«Başkasına zarar vermek kasdında insanların hâlleri değiştiği için, bugün fetvâ buna göredir.»** demiştir. **Vikâye sâhibi de kitâbında bunu kabûl etmiştir.**

İmâm Ebû Hanîfe' (Rh.A.) **nin sözünün vechi** —ki zâhir mezhebdir— **şudur:** Şefî'in hakkı, şer'an tekarrur etmiştir. İmdi, diğer haklar gibi ertelenmesiyle bâtıl olmaz. Ancak, şefî' dili ile iskât ederse bâtıl olur. Zikredilen zararın giderilmesi mümkündür. Mes'eleyi kâdîya arzeder, O da şefî'a ya almasını, ya terketmesini emreder. Bunu yapmadığı zaman, o kendisine zarar vermiş olur. Bununla fetvâ verilir. **Hidâye ve Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Eğer o beldede kâdî olmadığını bilirse, ertelemekle şuf'asi ittifâken bâtıl olmaz. Çünkü husûmet, ancak kâdî yanında mümkün olur. Şu hâlde bu, özür olur.

Şâyet şefî', şuf'ayı kâdînm yanında isterse, kâdî müddeâ aleyhe (hasma), **şefî'in şuf'a istediği şeyde mâlik olup olmadığını sorar. Eğer onu ikrâr ederse yâhûd ilim üzerine yemînden çekinirse** —ilim üzerine yemîn, «Billâhi, şuf'ayı istediği hânenin sâhibi olduğunu bilmiyorum!» demekle olur.— **yâhûd şefî' şuf'asını iddiâ ettiği şeye beyyine getirirse, kâdî da'vâlıya satın almayı sorar. Eğer müddeâ aleyh** (da'vâlı), **satın almayı** (şirâyı) **ikrâr ederse veyâ hâsıl üzere veyâ sebeb üzere yemînden kaçınırsa** —çünkü şuf'anın sübûtu müttefakun aleyh olur— **hâsıl üzere;** «Billâhi, bu şefî' benim üzerime şuf'a hakkı isbât etmedi!» **diye yemîn verilir.** Eğer şuf'anın sübûtu, **şuf'ayı civâr gibi, muhtelefun fîh ise;** «Billâhi, ben bu binâyı satın almadım!» **diye sebeb üzere yemîn verilir.** Zîrâ ba'zan hâsıl üzere, **İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) nin mezhebi ile yemîn verilir. **Veyâ şefî' beyyine getirirse, şuf'a hakkı kendisine hükmedilir. Velev ki, da'vâ ânında parayı getirmemiş olsun.**

Kâdînın hükmünden sonra şefî'in parayı getirmesi gerekir. Parayı teslîm almak için müşterinin hâneyi habsetme hakkı vardır. Şefî'in parayı ödemeyi geciktirmesi, şuf'ayı ibtâl etmez. Yâni, şefî'a; «Parayı öde!» denildikde, geciktirse şuf'a bâtıl olmaz.

Şefî'in hasmı; mal müşteriye teslîmden önce satıcı (bâyi') **dır.** Çünkü satıcı, zi'l-yeddir. **Lâkin şefî'in beyyinesi satıcı aleyhine, müşterinin yokluğunda dinlenmez. Satış, müşterinin huzûrunda fesh edi-**

lir. Zîrâ, müşteri mâliktir. Şuf'a ile hüküm verilir, uhde satıcı üzeredir. Yâni, hânenin teslîmi îcâb eder. İstihkâk olunursa, paranın uhdesi satıcı üzerine olup ondan istenir. **Müşteri, satılan şeyi** (mebî'i) **satıcının elinden teslîm aldı ise, bunun aksinedir.** O zaman, satıcının hâzır olması mu'teber değildir ve uhde dahî O'nun üzerine olmaz. Çünkü, bu takdîrde satıcı yabancı olur.

Satın almaya vekîl olan kimse, malı müvekkile teslîm etmedikçe, şefî'in hasmıdır. Çünkü akdi yapan odur, şuf'a ile almak akdin hukûkundandır.

Şâyet vekîl, müvekkile malı (mebî'i) **teslîm ederse hasım, müvekkil olur.** Çünkü, vekîl için mülk veyâ zi'l-yedlik kalmamıştır. Binâenaleyh hasım, müvekkildir. **Her ne kadar müşteri kusûrdan berî olmayı şart etse de, şefî' için görme ve kusûr** (ayb) **muhayyerliği vardır.** Zîrâ şuf'a ile almak, teslîm almaktan sonra olursa, müşteriden satın almaktır. Önce olursa, satıcıdan satın almaktır. Çünkü pazarlık, satıcıya dönüşmüştür. Binâenaleyh, şefî' için görme ve kusûr (ayb) muhayyerliği sâbit olur. Nitekim, satıcı ile müşteriden satın aldığı vakitte olduğu gibi.

Şefî'in muhayyerliği müşterinin görmesiyle düşmediği gibi, berâet şartiyle de düşmez. Çünkü müşteri, şefî'in nâibi değildir. O hâlde, şefî'in hakkında müşterinin şartı ve görmesi te'sîr etmez. Şefî' ile müşteri parada ihtilâf etseler, müşteri; «Binyüz akçadır.» deyip; şefî'; «Bin akçadır.» dese, söz yemîniyle müşterinindir. Zîrâ şefî', en düşük fiyatı vererek o hânede hak sâhibi olmak iddiâsındadır. Müşteri ise; bunu inkâr etmektedir. Şâyet ikisi de isbât etseler, şefî'in delîli evlâdır. Zîrâ, her ne kadar müşterinin delîli (beyyinesi) isbât yönünden sûreten daha çok olsa da, şefî'in delîli isbât yönünden ma'nen daha çoktur. Çünkü beyyineler, ilzâm içindir ve şefî'in beyyinesi ilzâm edicidir. Müşterinin beyyinesi böyle değildir. Zîrâ şefî'in beyyinesi kabûl edilse, dilesin dilemesin müşterinin hâneyi bin akçaya şefî'e teslîm etmesi gerekir. Müşterinin beyyinesi kabûl edilse, şefî'e bir şey gerekmez. Belki almak ile almamak arasında muhayyer olur. Müşteri bir semen iddiâ ettikde; satıcı ondan daha azını iddiâ etse, semeni teslîm alınmamışsa, söz satıcınındır.

Semeni teslîm alınmışsa, söz müşterinindir. Yâni müşteri bir semen iddiâ edip, satıcı ondan daha azını iddiâ etse; halbuki semeni teslîm almasa, hâneyi şefî' satıcının dediği fiyata alır. Çünkü mes'ele satıcının dediği gibi ise, şefî' onunla alır. Müşterinin dediği gibi ise, daha az (ekal) da'vâsiyle müşteriden indirme olur. Semenin bir kısmının indirilmesi, şefî'in hakkında zâhir olur. Nitekim, daha önce

geçti ve yakında yine gelecektir. Şu hâlde, hâneyi onunla alır. Eğer satıcı semeni teslîm aldı ise, şefî' hâneyi; semen, beyyine veyâ yemîn ile sâbît olduğu takdîrde, müşterinin dediği fiyata alır. Zîrâ satıcı semeni almakla aradan çıkmış, yabancılara karışmıştır. Ve ihtilâf şefî' ile müşteri arasında kalmıştır. Halbuki bu bâbda söz, müşterinin olduğu sübût bulmuştur. Semenin bir kısmını indirmek şefî' hakkında zâhir olur. O vakit malı (mebî'i) en düşük fiyatla alır. Zirâ indirme, akdin aslına katılıp semen geri kalan miktâr olur. (Yâni, satıcı semenin bir kısmını müşteriden indirirse, o indirme şefî' hakkında mu'teber olup, şefî' mebî'i, indirme yapıldıkdan sonra geri kalan miktâr ile alır. Meselâ satıcı müşteriye bin akçaya sattıkdan sonra, müşteriden satıcı yüz akçayı indirse, şefî' dokuzyüze alır.)

Semenin hepsini indirmek ve düşürmek mu'teber değildir. (Yâni semenin hepsinin indirilmesi, şefî'in hakkında zâhir olmaz.) **Çünkü semenin hepsinin indirilmesi ve düşürülmesi hâlinde akd, bâtıl satış veyâ bâtıl hîbe olur ve iki takdîre göre de şuf'a sahîh olmaz. Birinci semen üzere ziyâde dahî şefî' hakkında zâhir olmaz.** Çünkü şefî'in istihkâkı, o ziyâdenin aşağısı ile almaktır. Yâni şefî'in, akd vâki olan miktârı ödemesi gerekir. Çünkü ziyâdeye i'tibâr, şefî'e zarar vermektir. Mislî ile satın alınanda şefî', mislî ile alır. Kıyemî ile satın alınanda, kıymet ile satın alır. (Yâni dirhemler, dînârlar, mekîlât, mevzûnât ve farklı (mütefâvit) adediyyât ile satın almada şefî'e onun misli lâzım gelir. Kıyemî ile satın almada, yâni metâ' ve metâ' benzerinde şefî', o şeyin kıymetiyle alır.)

Bir akâr, bir akârla satılsa, her birini diğerinin kıymetiyle alır. Yâni akârla, akâr satıldığı zaman şefî' her akârı diğerinin kıymetiyle alır. Çünkü diğerinin kıymeti, onun bedelidir ve akâr zevât'ül-kıyemdendir.

Müeccel semen ile satmakda şefî' peşin parayla alır yâhûd şimdi ister, müddet geçtikten sonra alır. (Yâni semen ma'lûm müddetle ise, şefî' muhayyerdir. Dilerse satılan şeyi (mebî'i), peşin semen ile alır. Satıcının müşteriye sattığı miktâra, semeni müşteriye peşin verip mebî'i ondan alır. **Veyâ şuf'ayı fil'hâl** (hemen) **ister.** Semeni müşteriye hâlen vermeyip müddet bitinceye kadar sabr edip müddet tamâm olunca semeni müşteriye peşin verip mebî'i alır.) Çünkü müddet (ecel), şart ile sâbit olur. Halbuki müddet şartı, akdin levâzımından değildir. **Müddetin müşteri hakkında onu şart koşması şefî' hakkında şart olmaz.** Muhayyerlik ve kusûrlar (ayblar) dan berî olmak gibi. **Satıcının müşteri hakkında müddete râzı olması, şefî' hakkında da râzı olduğuna delâlet etmez.** Çünkü insanların ahvâli farklıdır.

Eğer şefî' hemen istemeyip sussa ve müddet (ecel) **gelince şuf'ayı istemek için sabr edip beklese, şuf'ası bâtıl olur.** Çünkü, şefî'in hakkı sâbit olmuştur. Bundan dolayı şefî' için fil'hâl (peşin) semenle almak hakkı vardır. Sübûttan sonra mebî'i istemek hakkından sükût, şuf'ayı ibtâl eder.

Zimmînin akârı şarâb veyâ domuz ile satın almasında, eğer şefî' Zimmî ise, o akârı şarâbın misli ve domuzun kıymeti ile alır. Eğer şefî' Müslüman ise, ikisinin de kıymetleriyle alır. (Çünkü domuz zevât'ül-kıymettendir. Şarâbın kıymeti ile almasına sebeb ise, şarâbı teslîmden âciz olduğu için zevât'ül-kıyeme mülhak olmuştur.)

Müşterinin hâneye veyâ yere binâ yapması ve ağaç dikmesi hâlinde şefî' orayı akdde bildirilen semenle alır. Binânın ve fidanın kıymetleri, ikisinin de sökülmüş hâldeki kıymetleridir.

Ya da **şefî', müşteriye binânın veyâ fidanın sökülmesini teklîf eder.** Yâni müşteri, satın aldığı yer üzerine binâ yapsa veyâ ağaçlar dikse; ondan sonra oranın şefî'e verilmesine kâdî hükmetse, şefî' muhayyerdir. Dilerse o dârı veyâ arzı semeniyle ve binânın veyâ fidanın sökülmeye müstehak oldukları hâlde kıymetleri ile alır; dilerse, müşteriye binânın veyâ fidanın sökülmesini teklîf eder. Gasbda olduğu gibi. **Eğer şefî' binâyı ve fidanı söker ve yere hak sâhibi çıkarsa, şefî' yalnız semeni geri alır.** Şefî'den arzın semenini alan, gerek satıcı ve gerek müşteri olsun, ondan sadece semeni geri alır. Binâ ile fidanın kıymetini geri alamaz. **Müşteri, şefî'in aksinedir.** Çünkü müşteri, satıcıdan binânın ve fidanın kıymetini geri alır. Müşteri, satıcı tarafından almaya musallat kılınmıştır. **Şefî', müşterinin aksinedir.** Çünkü şefî', zorla alır.

Şâyet ev (dâr) **harâb olsa veyâ binâsı yakılsa veyâ bir kimsenin fiili olmaksızın bahçenin ağaçları kurusa; bu takdîrde şefî' muhayyerdir.** Dilerse **semenin tamâmiyle alır.** Zîrâ binâ ve dikilen ağaç tâbidir. Hattâ anılmaksızın satışda dâhil olurlar. Semenden bir şey onlara karşılık olmaz. Ancak, kendi isteği ile kasden itlâf etmiş olursa, karşılık olur. Nitekim, daha önce geçti.

Ya da, şefî' satılan şeyi (mebî'i) **bırakır.** Çünkü şefî' için malıyla o hânenin temellükünden kaçınmak hakkı vardır. [Bunun sûreti şudur: Bir adam, bir dâr satın aldı; ki o dârda binâ veyâ ağaç var idi. Müşteride iken o binâ yıkıldı veyâ ağaç kurudu. Ondan sonra şefî' dârı şuf'a ile almak istedi. Şefî', o dârı semenin hepsi ile alır. Şefî'in, o yıkılan binânın veyâ kuruyan ağacın semenini düşürme hakkı yoktur. Çünkü binâ ve dikilen ağaç satılan şeyde tâbilerdir. Tâbi olan şe-

ye ise, maksûd olmadıkca semenden bir şey karşılık olmaz. Şu hâlde bunların kalması veyâ yok olması semenin hepsinin vâcib olması hakkında müsâvîdir. Çünkü semen, ancak asla karşılık olur. Tâbi olana karşılık olmaz. Şefî', arsayı semenin hepsi ile almak veyâ almamak arasında muhayyer kılınır.]

Eğer binâyı müşteri yıktı ise, şefî' arsayı (arzı) semenden hissesi ile alır. Yâni müşteri, binâyı yıkarsa şefî'e; «Dilersen arsayı (arzı) hissesi ile al, dilersen bırak!» denir. Çünkü binâ yıkılmakla maksûd oldu. Şu hâlde, semenden ona bir şey karşılık olur. Birincisi, bunun aksinedir. Çünkü onda helâk, semâvî âfet iledir. Binânın yıkıntısı müşterinindir; şefî'in değildir. Çünkü, ayrılmıştır (munfasıldır). Tâbi olarak kalmamıştır, ki şefî'in olsun.

Üzerinde meyvesi ile birlikde hurma ağacı olan arâzînin satın alınmasında, yâni bir kimse üzerinde meyvesi olan hurma ağacı ile bir arzı satın alsa —hurma ağacının meyvesini zikretmeye sebeb: Çünkü belirtmeden arza dâhil olmaz.— Ya da, **arzı hurma ağacı ile berâber satın alıp üzerinde meyvesi olmasa, sonra müşteri elinde meyve verse, şefî' iki fasılda da yeri ve meyveyi semenin bütünü ile alır.** Birinci sûrette alması; ittisâl (bitişik olmak) i'tibâriyledir. Akâra tâbi olduğu için hânede binâ gibidir. İkinci sûrette ise, tâbi olarak satılan şey olduğu içindir. Çünkü, satış ona sirâyet eder. Nitekim bir gebe câriye satın alıp, müşteri yanında çocuk doğursa, ona tâbi olarak müşterinin mülkü olduğu gibi. **Şâyet müşteri o meyveyi topladıkdan sonra şefî' gelse, şefî' iki sûrette de meyveyi alamaz. Çünkü ayrılmak** (infisâl) **ile alma vaktinde akâra tebâiyeti yoktur.** Lâkin birincide, yâni arzı meyveli hurma ağacı ile satın aldığı sûrette, semenden müşterinin payı düşmüştür. Çünkü kasden satışda dâhildir. Onun için semenden pay vardır. Bu durumda meyvenin payı, meyvenin yok olması ile yok olur. İkincide ,düşmemiştir. Çünkü ona, semenden bir şey karşılık olmamıştır. Zîrâ, teslîmden sonra meydana gelmiştir. Onun üzerine akd yapılmamıştır. Akde benzeyen teslîm dahî yapılmamıştır. Şu hâlde onun yok olması, semenden bir şeyin düşmesini gerektirmez.

★★

بَابُ مَا تَكُونُ الشُّفْعَةُ فِيهِ أَوْلَا

KENDİSİNDE ŞUF'A OLAN VEYÂ OLMAYAN ŞEY BÂBI

Şuf'ayı ibtâl eden şey, kasden sâbit olmaz. Ancak, akârda sâbit olur. «Kasden» **kaydına sebeb şudur:** Çünkü şuf'a, ağaç ve meyve gibi akârdan başka şeylerde akâra tebâiyetle sâbit olur. Ulv (üst kat) gibi, akâr hükmünde olan şeyde de sâbit olur.

Şuf'ayı ibtâl eden şey, ancak mal ile mâlik olunan, yâni mâlî ivaz ile mâlik olunan akârda sâbit olur. Hattâ ivazla mâlik olmazsa; belki hîbe ile mâlik olsa, onda şuf'a sâbit olmaz. **Kezâ ivaz, gayr-i mâlî olsa** (yâni mâlî olmasa) **şuf'a sâbit olmaz.** Hattâ bir kimse karısını eve karşılık mühâlaa (hul') etse, o evde şuf'a sâbit olmaz. Her ne kadar akâr ve akâr hükmünde olan şey taksîm kabûl etmezse de, malla mâlik olunanda şuf'a sâbit olur.

Musannıfın «Taksîm kabûl etmeyeni» **zikretmesine sebeb:** Çünkü, **İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre, taksîm kabûl etmeyende şuf'a sâbit olmaz.** Zîrâ şuf'a, **İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre, taksîmin zararını savmak için sâbit olur.** Bizim Mezhebimize göre; **komşuluk zararını savmak için sâbit olur.**

Taksîm kabûl etmeyen şeyler: Akâr hükmünde olan hamâm, değirmen, kuyu ve küçük ev, mülk edinilmiş olan dere ve yol gibi mülklerdir. Öyle ki **bunlar taksîm edilecek olsa, bunlardan yararlanmak** (intifâ) **hâsıl olmaz.**

Binâ ve hurma ağacı gibi şeylerde şuf'a sâbit olmaz. Çünkü binâ ve hurma ağacı kasden satılsalar, ikisi de akâr ve akâr hükmünde olmazlar. Sen daha önce öğrendin ki, binâ ve hurma ağacı, şâyet akâra tebaan satılsalar, ikisinde de şuf'a sâbit olur.

Metâ'da ve gemide şuf'a sâbit olmaz. İmâm Mâlik (Rh.A.), **bunda ayrı görüştedir.** Yâni Mâlikî Mezhebine göre, bunlarda şuf'a sâbit olur.

Mevrûs olan (mîrâs alınan mal) **mülkde de şuf'a sâbit olmaz.** Çünkü, şâyet bir hâneye irs (mîrâs) ile mâlik olunsa, onda şuf'a sâbit olmaz.

Sadaka ve hîbede şuf'a, şüyû' bulunmaksızın, ivaz şartıyla câiz olur. Yâni, eve sadaka veyâ hîbe ile mâlik olunsa, onda şuf'a sâbit olmaz. Zîrâ ivaz şartı olmaksızın hîbe, malı malla değiş-tokuş (muâveze) değildir. Bu durumda hîbe, mîrâs gibi olur. Ancak meşrût olan ivazla olursa, mîrâs gibi değildir. Çünkü ivazla hîbe, sonu bakımından satışdır. Lâkin mevhûbda ve ivazda tekâbüz (iki taraflı teslîm alma) ve adem-i şüyû' (şüyû' bulmama) şart kılınmıştır. Zîrâ, ibtidâen hîbedir. **Eğer ivaz şart kılınmadı ise, onda şuf'a yoktur. Ortaklar arasında taksîm edilen hânede dahî şuf'a olmaz.** Çünkü, onu taksîm ifrâz ma'nâsına gelir. (Yâni, haklarını ayırmaktır.) Bundan dolayı, onda cebr (zorlama) cârî olur. Şuf'a ise, ancak mutlak mübâdelede meşrûdur.

Ya da hâneyi, diğer hâne için ücret kılmakla; hul' bedeli, âzâd bedeli, kasden adam öldürmekten sulh bedeli kılmakla veyâ mehr yapmakla şuf'a olmaz.

Bir kısmı malla karşılanırsa, meselâ; **bir adam, bir kadına bir ev vermek ve kadın da ona bin dirhem iâde etmek üzere evlenirse; bunların hiçbirinde şuf'a olmaz.** Çünkü bize göre şuf'a malı, mutlak mal ile değiş-tokuşa (müâvezeye) mahsûsdur. Zîrâ şuf'a, kıyâsın hılâfına eserlerle, malm, mutlak mal ile değiş-tokuş (müâveze) edilmesi hakkında sâbit olmuştur. Şu hâlde, ona mahsûs kalır.

Satıcı için muhayyerlik ile satılan evde de, satıcının muhayyerliği düşmemiş iken, şuf'a olmaz. Çünkü muhayyerlik, satıcıdan mülkün zevâlini meneder. Eğer muhayyerliği düşürürse, şuf'a vâcib olur. Çünkü mülkün zevâline mâni' olan muhayyerlik ortadan kalkmıştır. **Lâkin sahîh olan kavle göre, muhayyerlik düştüğü zaman şuf'a istenmesi şart kılınmıştır.** Çünkü muhayyerliğin düşmesi hâlinde satmak, mülkün zevâline sebeb olur.

Ya da ev, fâsid satış ile satılsa, onda şuf'a olmaz. Yâni bir kimse, bir evi fâsid satışla satın alsa, onda şuf'a yoktur. Teslîm almazdan önce şuf'a olması; o evde satıcının mülkü bâkî olduğu içindir. Teslîm aldıkdan sonra şuf'a olmaması; fesh ihtimâli bulunduğu içindir. Zîrâ satıcı ile müşterinin her biri için, satışı fesh etme imkânı vardır. Halbuki onun fesh hakkı düşmemiştir. Çünkü ev fâsid satış ile satılıp, fesh hakkı düşse, müşteri onda binâ yapmakla şuf'a sâbit olur. **Ya da, satılık ev kâdînın hükmüyle, görme; şart veyâ kusûr muhayyerliği ile**

geri verilse, yâni şuf'a ile teslîm edildikden sonra mebî' zikredilen şeylerin biri sebebiyle, kâdînın hükmüyle geri verilse, onda şuf'a yoktur. (Bunun sûreti şudur: Bir adam, bir ev satın alıp şefî' onda hakkını düşürse, ondan sonra müşteri görme veyâ şart muhayyerliği ile satıcıya geri verse —gerek hüküm ile ve gerekse hükümsüz olsun müsâvîdir— ya da müşteri evi kusûr muhayyerliği ile kâdînın hükmü olmaksızın geri verse, onda şuf'a yoktur.) **Zîrâ geri vermek, aslından akdi feshdir, satmak değildir.** (İmdi mülk, eski mâlikine geri döner. Şuf'a ise, yeni akidde cârî olur. Bunda, müşterinin teslîm almasından önce olmasında veyâ ondan sonra olmasında fark yoktur. Her ne kadar teslîm alma, akdin tamâmını ifâde ederse de geri vermekle hükmü bâtıl olur.)

Kâdînın hükmü olmaksızın geri vermek, zikredilenin aksinedir. Zîrâ geri vermek vâcib olmayıp, rızâ ile alınca, sanki satın almış gibi olur.

İkâle ile de şuf'a olmaz. Çünkü ikâle, üçüncü satış hakkında satıştır. Şefî' ise, satıcı ile müşterinin üçüncüsüdür. Borcu rakabesini ve kazancını kuşatmış olup, borca batmış (müstağrak) köle için şuf'a sâbit olur. Köle için bu şuf'a sâhibinin satılık malında ve sâhibinin de kölenin malında sâbit olur. Çünkü kölenin elinde olan, bu takdîrde sâhibinin mülkü değildir. Malı satın alan kimse için de şuf'a sâbit olur. Gerek asâleten, gerekse vekâleten satın alsın müsâvîdir.

Kendisi için mal satın almana da şuf'a sâbittir. Yâni başkasını satın almaya vekîl edip, vekîl de müvekkil için satın alsa ve müvekkil şefî' olsa, onun için şuf'a sâbit olur. **Bunun sûreti şudur:** Üç kişi arasında ortak olan bir hânenin bitişik komşusu (câr-ı mülâsık) olsa, ev satıldıkda, ortaklardan biri evi satın alsa, gerek asâleten ve gerek vekâleten satın alsın, şuf'a müşteri için sâbit olur. **Kezâ vekîl, müvekkil için satın alsa, şuf'a müvekkil için sâbit olur. Kezâ diğer ortak için de sâbit olur.** Bunun faydası şudur: **Şuf'a, bitişik komşu** (câr-ı mülâsık) **için sâbit olmaz. Çünkü ortak, komşudan önce gelir. Gerek asıl ve gerekse vekîl olsun malı satan kimse için şuf'a sâbit olmaz.** Çünkü satıcının şuf'a ile alması, kendi yönünden tamâm olan şeyi bozmaya çalışmak olur. Kendi yönünden tamâm olan şey, müşterinin mülkü ve mâlikiyyetidir. Bir insanın kendi yönünden tamâm olan şeyi bozmaya çalışması merdûddur. (kabûl edilmez.).

Müvekkil için dahî, satılan malda (mebî'de) **şuf'a sâbit olmaz.** Çünkü satışın tamâmı müvekkil ile olur. Zîrâ müvekkilin tevkîli olmasa, malın satılması câiz olmazdı.

Ya da, derke zâmin olan (yâni alış-verişte akd tamâm olduğu hâlde parayı müşteriye iâde eden) **kimse için dahî şuf'a olmaz.** Yâni bir kimse, şefî' olduğu hâlde satıcıdan derk (veyâ derek) e zâmin olsa, onun için şuf'a sâbit olmaz. **Zîrâ o satışı, takrîrdir.** Bu durumda, o kimse satıcı gibi olur.

Kezâ (yâni yukarıda zikredilende şuf'a sâbit olmadığı gibi), **bir ev satılıp ancak bir arşın miktârını satmamakla şuf'a sâbit olmaz.** Şefî'in sınırı boyunca, genişliği bir arşın; bir karış veyâ bir parmak miktârı yeri alıkoyup bu miktârdan mâadâsını satmakla onda şuf'a sâbit olmaz. Bırakılan miktârın uzunluğu, şefî'in evine bitişik olan yerin tamâmını kaplar. Zîrâ şefî'in bitişiği satılmayınca; komşuluk kesildiği için onda şuf'a sâbit olmaz. **Bu mes'ele, komşuluk şuf'asını düşürmek için bir çâredir. Kezâ zikredilen miktârı satıcı, müşteriye hîbe edip müşteri onu teslîm aldıkdan sonra komşunun şuf'ası düşer.** Şuf'ayı düşürmek için başka bir çâre (hîle) vardır. **Musannıf, onu şu sözüyle zikretmiştir:** Ya da müşteri evden bir hisseyi, bir semenle satın alıp geri kalanını diğer bir semen ile satın alsa, komşu birinci hissenin satışında şefî'dir. (Yâni komşu için şuf'a, ancak birinci hissededir.) Zîrâ o hisse birincide, mebî' olur. İkincide, değildir Belki şefî', ikincide komşu (câr) dur. Müşteri ikinci hissenin satışında ortak (şerîk) dır ve ortak ise, şuf'ada komşudan önce gelir. Bu mes'ele, burada ibtidâen şuf'a hakkını ibtâl için çâre (hîle) dir. **Burada bir çâre daha vardır ki, şefî'in şuf'aya rağbetini azaltmayı ifâde eder. O da şudur:** Müşteri evi bin akçaya satın almak istese, bin hisseden bir hisseyi dokuzyüzdoksan dokuz akçaya satın alır. Ondan sonra bin hisseden geri kalanı, bir akçaya satın alır. Şefî', ancak kıymetini vererek birinci hisseyi şuf'a ile alır. Geri kalanını, alamaz. Zîrâ müşteri, satıcıya ortak (şerîk) olmuştur. Ortak ise, komşudan daha haklıdır. **Şuf'ayı düşürmek için bir çâre daha vardır.** Onu da musannıf şu sözü ile zikretmiştir: **Ya da müşteri evi ağır semenle meselâ bin akçaya satın alıp semen karşılığında kıymeti on akça eden bir giyeceği borç olarak verir. Bu durumda şuf'a semenledir, giyecekle değildir.** Çünkü giyeceğin verilmesi diğer bir akddir ve semen evden ivazdır. Bu da bir çâredir, ki ortaklığı ve komşuluğu kapsar. İmdi kıymeti yüz akça olan evi, bin akçaya satın alır ve o bin akça için kıymeti on akçalık bir giyecek verir. Lâkin o eve, şâyet müstehık zuhûr etse, ikinci akd bâkî kaldığı için müşteri satıcıdan bin akçayı geri alır. Bu durumda satıcı mütezarrır olur. **Evlâ olan** (en iyisi) **şudur ki:** Evin semeni olan dirhemlerle berâber bir altına (dînâra) satmaktır. Hattâ, eve müstehık (hak iddiâ eden) çıkarsa sarf bâtıl olur. Bu takdîrde, ancak altının geri verilmesi vâcib olur. Zîrâ anlaşılır ki: O bin dirhem, onun üzerinde borç değildir. Bu durumda müşteri diğerinden bir altını on akçaya satın alıp da, sonra üzerinde

borç olmadığına birbirlerini tasdîk etmiş gibi olurlar. Zîrâ o, ancak dînârı geri verir.

Şuf'ayı düşürmek için diğer bir çâre daha vardır, ki daha güzel ve daha kolaydır. Musannıf, onu şu sözüyle zikretmiştir: **Ya da müşteri, tartı veyâ işâretle ma'lûm olan dirhemlerle satın alarak avucundaki mangırlara işâret eder ve miktârı bilinmeden satın alır ve mangırları teslîm aldıkdan sonra kaybeder.** Zîrâ semen, akd hâlinde ma'lûmdur; şuf'a hâlinde ise meçhûldür. Semenin bilinmemesi, şuf'ayı meneder.

İkinci şuf'ayı düşürmek için çâre (hîle), **ittifâkla mekrûhtur.** Meselâ, şefî'in şuf'ayı isbâtından sonra müşteri şefî'a; **«Ben, bu evi sana aldığım paraya satarım. Şuf'a ile almakda fayda yoktur.»** demesidir. İmdi şefî' bu söze teslîm olup, şuf'ayı isbâttan sonra evi almasa, şuf'a düşer. **Lâkin bu çâre** (hîle) **mekrûhtur. Ama ibtidâen şuf'a sâbit olmaması için başvurulan çâre** (hîle); İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre, **mekrûh değildir.** Çünkü müşteri, kendisinden kötü komşunun zararını savmak için çâre arar. Zîrâ mâlikin rızâsı olmaksızın şefî'in evi üzerine temellük etmesinde mâlike zarar vardır. Kendisinden zararı savmak için çâre aramak câizdir. Velev ki, zımnen başkasına zarar vermiş olsun. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre mekrûh olur.** Çünkü şuf'a, ancak zararı savmak için sâbit olur. Çâreyi mubâh bırakmakda ise, başkasına zarar vermek vardır. **Burada, İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A). **un sözü ile fetvâ verilir.** Zekât'da ise, **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **in sözü ile fetvâ verilir.**

Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.) **demiştir ki:** «Şuf'a, ancak komşunun zararını savmak için meşrûdur. Müşteri, komşular kendisinden zarar gören kimselerden ise, şuf'anın düşürülmesi helâl olmaz. Eğer müşteri sâlih bir adam olup komşu ondan faydalanırsa ve şefî' mütegallibe (zorba) den ise, bu takdîrde onunla komşu olmak îcâb etmez. Şuf'anın düşürülmesinde hîle câiz olur.»

Kâdir olduğu hâlde müvâsebe talebini terk etmek veyâ müvâsebe talebine işhâdı terk etmek, şuf'ayı ibtâl eder. Müvâsebe talebini terk etmek; satışı bildiği anda istemeye kâdir olduğu hâlde müvâsebe talebinden vazgeçmektir. Kâdir olmaktan murâd; ağzını bir kimsenin kapamaması yâhûd namazda bulunmamasıdır. Zîrâ terk etmesiyle şuf'ası bâtıl olur. **Taleb hakkı, ancak kasd ve ihtiyâr hâlinde sâbit olur.** Bu da, iktidârla olur. **İkincisi; müvâsebe talebine işhâdı terk etmekle olur.** Şefî' evin satıldığını öğrendiği zamanda yanında iki adam veyâ bir adam ile iki kadın bulunmuş iken, şuf'a talebine kâdir olduğu hâlde susup, talebi üzerine onları işhâd etmemesi, şuf'ayı istemediğine(i'râza) delîldir.

Hidâye'de denmiştir ki: «Şâyet şefî' evin satıldığını öğrendiği zaman, işhâda kâdir iken terk etse, şuf'ası bâtıl olur.» Halbuki bundan önce şuf'a talebi bâbında; «Müvâsebe talebinde işhâd lâzım değildir.» demiştir. «İki sözün arasında çelişme vardır.» diye buna i'tirâz edilmiştir. Bu i'tirâzın menşei ise, Hidâye'nin: «O, buna kâdir iken...» sözünü anlamamaktır. Çünkü onun murâdı «Şefî', şâhidlerin bulunmadığı bir yerde evin satıldığını işittikde sussa, şuf'ası bâtıl olur.» demektir. Şâyet şefî'; «Ben, şuf'ayı istedim.» dese ve bir kimse O'nu işitmese, şuf'a bâtıl olmaz. Hattâ kâdî huzûrunda; «Ben, şuf'ayı istedim ve terk etmedim.» dese ve bunun üzerine yemîn etse, yemîninde doğru olur ve müvâsebe talebi sâbit olur. Bunun daha geniş tahkîki yakında gelecektir.

Şefî'in, şuf'adan ivaz ile sulh olması da şuf'ayı bâtıl kılar. Çünkü teslîmdir. İmdi, sulhu bâtıl olduğu için ivazı geri verir. Çünkü şuf'a, mülksüz mücerred temellük hakkıdır. Ondan ivaz vermek sahîh olmaz. Zîrâ ivaz, rüşvettir. Öyleyse, geri verir. Yine **şuf'a, evin satılmasından sonra ve kâdînın şuf'a ile hükmünden önce şefî'in ölmesiyle bâtıl olur.** Yâni, şefî'in vârislerinin şuf'a ile almaları câiz olmaz. Hattâ şefî', kâdînın şuf'a ile hükmünden sonra ölse — semeni peşin verip ve evin mâliki semeni teslîm almadan önce ölse de — bâtıl olmaz. Çünkü kâdînın hükmü ile şuf'a karar kılmıştır. Bâtıl olmasının vechi ise şudur: Şuf'a, mücerred temellük hakkıdır. Bu ise, hak sâhibinin ölümünden sonra bâkî kalmaz. Şu hâlde, nasıl mîrâs olarak (mevrûs) alınabilir? **Müşterinin ölmesiyle şuf'a bâtıl olmaz. Çünkü müstehık bâkîdir.** Müstehakkun aleyhin ölmesiyle istihkâk sebebi değişmez. **Şefî'in, şuf'a ile almak istediği evi, kâdînın şuf'a ile hükmünden önce satması da şuf'ayı ibtâl eder.** Yâni şefî', şuf'a ile almak istediği evi, müşteri satın aldıkdan sonra kâdî şefî' için şuf'a ile hüküm vermezden önce — müşterinin satın aldığını bilsin veyâ bilmesin — satmasiyle şuf'ası bâtıl olur. **Çünkü istihkâk, komşuluk ve ortaklıkladır. Halbuki temellükten önce istihkâk ortadan kalkmıştır.**

Kezâ şefî'in, şuf'a ile taleb ettiği evi mescid veyâ kabristan yapması yahûd vakf edip tescîl etmesi, şuf'asını ibtâl eder. Kâdîhân (Rh. A.) demiştir ki: **Şuf'aya hüküm verildiği vakitte müstehık çıkıldıkda, şefî'in mülkünün mevcûd olması şart kılınmıştır. Eğer şefî' müstehık çıkılan evini mescid veyâ kabristan yapsa yâhûd müseccel vakf yapsa; ondan sonra kâdî şefî' için şuf'a ile hüküm verse, mebî' için şefî' olamaz. Çünkü mescid veyâ kabristan ve müseccel vakf mülkünden yok olmuş mesâbesindedir.**

Şefî'; «Ben, evin satıldığını öğrendiğim zaman taleb ettim.» **dese, yemîniyle söz onundur.** Musannıfın; «Söz, şefî'indir.» demesi, şuna de-

lâlet eder ki; asl olan; ya isbât sûretinde olsun diye şefî'e, «Sen, talebi terk ettin.» diyerek müşterinin beyyine getirmesi, ya da, «Sen, şuf'a istemedin.» demesidir. Çünkü «Sen istemedin.» demek, zâhiren nefy ise de, lâkin o nefy-i mahsûrdur.» (1) Bu takdîrde, isbât hükmünde olur. Nitekim Fıkh Usûlünde tekarrür etmiştir. **Her iki takdîre göre de; müşteri beyyine getirirse, kabûl edilir. Getiremez ise; şefî'e, terk etmediğine veyâ şuf'a taleb ettiğine dâir yemîn verilir.** Eğer müşterinin, şefî'in terkine delîli olmayıp; şefî' talebi üzere delîl getirirse, kabûl edilir. **Eğer ikisinin de beyyinesi olursa, müşterininki tercîh edilir. Çünkü şefî', zâhire bağlanmıştır.** Bundan dolayı, söz onun olur. Şefî', beyyine getirmekle teklîf olunmamıştır. Şefî'in; «Dünkü gün öğrendim ve istedim.» demesi bunun aksinedir. Yakında anlatılacaktır.

Telhîs'ul-Câmi'in ba'zı şerhlerinde zikredilen şey buna delâlet eder. Orada şöyle denmiştir: Şefî'in hâzır olduğu yerde dinleyecek bir kimse bulunmasa, uygun olan şuf'ayı taleb etmesidir. Çünkü taleb, işhâdsız sahîh olur. **İşhâd, ancak müşterinin şuf'a talebini inkârı sebebiyle meşrûdur. Şu hâlde uygun olan, şuf'ayı taleb edebilmesidir.** Hattâ müşteri, şefî'e yemîn ettirirse, şefî'in evin satıldığını işittiği vakitte taleb ettiğine dâir yemîn etmesi mümkün olur. **İmdi anlaşılır ki; burada hüküm, müşteri beyyine getirirse, evin O'nun olmasına hükmedilir.** Müşteri beyyine getirmekden âciz olup, **şefî' beyyine getirirse; şuf'a ile hükmedilir.** Eğer ikisi de beyyineden âciz olursa, **Şefî'e yemîn verilip, yemînden sonra şuf'a ile hüküm verilir.**

Eğer şefî'; «Dünkü gün evin satıldığını duydum ve taleb ettim.» **dese,** «Beyyine getir!» **diye teklif edilir ve sözü kabûl edilmez.** Çünkü şefî', talebi geçmiş zamana izâfe etmiştir. İmdi hâl için isti'nâfına (yeniden başlamasına) mâlik olmadığı şeyi hikâye etmiştir. Bir kimse hâl için isti'nâfına mâlik olmadığı şeyi hikâye etse, hikâye ettiği şeyde beyyinesiz tasdîk edilmez. Şâyet talebi geçmiş zamana izâfe etmeyip, belki sözü mutlak olarak söylese, bu takdîrde hâl için isti'nâfına mâlik olduğu şeyi hikâye etmiş olur. Çünkü biz onu, sanki satın almayı şimdi öğrendi ve şuf'ayı şimdi taleb etti, sayarız. Bundan dolayı söz, onun olur. **İmâdiyye'de ve başkasında da böyle denmiştir.**

Şefî', senin satın aldığını işitip şuf'ayı teslîm etse, imdi satın alma senden başkasının olduğu zâhir olsa veyâ mebî'in bin akçaya satıldığını işitip şuf'ayı teslîm etse; halbuki mebî' binden daha aza satılsa veyâ kıymeti bin veyâ daha çok eden keylî, veznî veyâ mütekârib adedî

(1) **Nefy-i mahsûr:** İki nefy arasında kalan cümledir. Bundan, isbât ma'nâsı çıkar. **«Lâ ilâhe illallâh»** cümlesi gibi, ki harfiyyen ma'nâsı; **«İlâh yoktur, olmadı bir Allah vardır.»** demektir. Bu türlü cümleler Arabca'ya mahsûsdur.

ile satılmış olsa; şuf'a, şefî' için câiz olur. Şefî'in teslîmi şuf'asma mâni' olmaz.

Metâ' ile bu şekilde satıldığını bilse; şuf'a, şefî' için olmaz. Yâni şefî', kıymeti bin veyâ daha çok olan metâ' ile satıldığını bilse, şuf'anın şefî'e âid olduğuna hükmedilmez. **Bunda, asıl olan şudur:** Şuf'ada gâye, semenin miktâriyle, cinsiyle ve müşteri ile muhtelif (değişik ve çeşitli) olur. **Şâyet şefî', şuf'ayı ba'zı vücûh üzere teslîm edip ondan sonra hilâfı ortaya çıksa, şuf'a hâli üzere kalır.** Çünkü teslîm, müstehak olduğu vech üzere bulunmamıştır. **Bunun açıklaması şudur;** şâyet şefî', evin bin dirheme satıldığını haber alıp şuf'ayı teslîm etse, ondan sonra evin binden daha fazlaya satıldığını öğrense, teslîm sahîhdir. Çünkü şefî', ancak semeni çok gördüğü için teslîm etmiştir. İmdi semen, şefî'in çok gördüğü semenden daha çok olursa, teslîme daha çok râzı olur. Eğer, binden daha aza satıldığını, kıymeti bin akçalık, daha çok buğday veyâ arpa ile satıldığını öğrenirse, şuf'a hakkı bâkîdir. Çünkü, semenin çokluğunda teslîmi, semenin azlığında teslîmine delâlet etmez. **Kezâ dirhemler ve dînârlardan iki cinsin biri ile teslîmi, diğerinde teslîmine delâlet etmez.** Ba'zan şefî'e ikisinden birinin edâsı kolay ve diğeri imkânsız olur. **Kezâ her mevzûn, mekîl ve mütekârib adedî ile satış dahî zikredilen gibidir.** Kıymeti bin veyâ binden fazla olan metâ' ile satıldığını bilmekle teslîmi, zikredilenlerin aksinedir. Yâni bunda, teslîmi sahîhdir. Zîrâ şefî', ancak metâın dirhemler veyâ dînârlardan olan kıymetiyle alır. **Şâyet ev, kıymeti bin veyâ daha çok olan dînârlar ile satılsa, sahîh olur.** Bu da, onun gibidir. Eğer kıymeti binden daha az malla satılırsa, bu takdîrde şuf'ası bâkî kalır. **Müşterilerin birinin hissesi için şefî' olur. Satıcıların birinin sattığı hissesi için şuf'a isteyemez.** Belki şefî' hepsini alır veyâ bırakır. **Yâni bir cemâat, bir kimseden bir ev satın alsalar, o müşterilerden birinin hissesinde şuf'a sahîh olur.** Şâyet bir cemâat, bir kimseye ev satsalar, o satıcılardan birinin hissesinde şuf'a sahîh olmaz. Çünkü birinci sûrette, komşunun zararını savmak vardır. İkinci sûrette, yoktur. Kezâ, bir kimse hisse-i şâyialı olarak satılan bir evin yarısını ayrılmış olarak alıp satıcı ile taksîm etseler, yine şefî', müşterinin aldığı yarımı alır veyâ terk eder. Şefî'in taksîmi fesh etmesi lâzım gelmez. Çünkü taksîm, teslîm almayı tamamlayıcıdır. Zîrâ teslîm almak, intifâ (yararlanmak) içindir. Şâyi'de intifâ ise, ancak taksîm ile tamâm olur.

Şefî'in babasının ve yetîmin vasîsinin, küçük çocuğun şuf'asını teslîm etmeleri sahîhdir. Çünkü bu teslîm, ticâret için terktir. Şu hâlde ticârete mâlik olan kimseden sahîh olur. (Yâni bir kimse, bir ev satın alıp onun şefî'i küçük çocuk olsa, küçük çocuğun babası veyâ vasîsi şuf'ayı teslîm etseler, teslîmleri sahîh olur. Küçük çocuk için, bü-

lûğdan sonra şuf'a ile evin alınması lâzım gelmez. **Bu, İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **a göredir.** İmâm Muhammed ve İmâm Züfer, (Rh. Aleyhimâ) **bunun aksi görüştedirler.** Çünkü bu iki-si derler ki; küçük çocuk şuf'a üzere sâbittir ve bülûğdan sonra, O'nun almak hakkı vardır. Çünkü şuf'a, küçük çocuk için sâbit haktır. Baba ve vasî, o hakkı ibtâl etmeye mâlik olmazlar. Meselâ, kısâsda afv et-meleri gibi... **Şeyhayn** (Rh. Aleyhimâ) (2) **derler ki; şuf'a ile almak, ticâret zımnındandır. Çünkü almak, ancak bedel vermekle olur.** Şu hâlde, onu terk etmeye de mâlik olurlar. Bilmezmisin ki, küçük çocuk için satışı gerektiren şeyi, baba ve vasînin reddi dahî sahîh olur. Çün-kü bedel vermek, fayda ile zarar arasında dolaşır. Bedel, küçük çocu-ğun mülkü üzere kalsın diye; ba'zan küçük çocuk için terk etmekde fayda (nazar) vardır. Velâyet ise, fayda sağlamaya dayanır. Şu hâlde baba ve vasî geri vermeye (redde) mâlik olurlar.

Kezâ babaya ve vasîye küçük çocuğun malı civârında olan bir evin satılması haberi ulaşsa, baba veyâ vasî sussalar, susmaları sebebiyle teslîm sahîh olur. Çünkü teslîme kâdir olan kimsenin susması, teslîm menzîlesindedir.

Şuf'a istemeye vekîl olan kimse, şâyet şuf'ayı teslîm etse veyâ mü-vekkilinin şuf'ayı teslîm ettiğini ikrâr etse; eğer o teslîm veyâ ikrâr, kâdî huzûrunda olursa sahîh olur. Eğer başkasında olursa, câiz olmaz. Ancak şu kadar fark vardır ki; o, husûmetten çıkar. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.); «Mutlaka câiz olur.» **demiştir.** İmâm Züfer (Rh.A.) ise; «Mut-laka câiz olmaz.» **demiştir.**

★ ★

(2) **Şeyhayn** : Fıkıh'da; **İmâm A'zâm Ebû Hanîfe** (Rh.A.) ile **Ebû Yûsuf** (Rh.A.)'a denir.

كِتَابُ الْهِبَةِ

HÎBE BÖLÜMÜ

Musannıf, ayn'ı bir ivazla temlîk etmek olan satışın ve ona tâbi' olan şuf'anın açıklamasını bitirince, ivazsız temlîk olan hîbenin beyânına başlayıp şöyle demiştir:

Hîbe, lûgat yönünden, **teberrûdur ve mutlaka mevhûb-un lehe** (1) **faydası olan şeyle ihsânda bulunmaktır** (tefâddüldür). Nitekim, **Allah Teâlâ** (C.C.) **şöyle buyurmuştur:**

فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ...

«Bana, Senin tarafından bir velî hîbe et (bağışla)...» (2) ve, yine şöyle buyurmuştur:

يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ ..

«(Allah) **dilediğine kız, dilediğine erkek çocukları hîbe eder...**» (3)

Şer'an; hîbe, **ayn'ı ivazsız temlîktir.** Yâni, ivaz şartı olmaksızın temlîktir. Yoksa kendisinde ivazın bulunmaması şart olması değildir ki, ivaz şartıyla olan hîbe ile bozulmuş olsun. İmdi, gerisini sen düşün!

Hîbe, icâb ile sahîh olur. «Ben, hîbe ettim!» demek gibi. Çünkü bu söz, hîbede açık (sarîh) dır. Yine, «Ben, bağışladım!» demek gibi.

---

(1) Hîbe eden kimseye **«vâhib»**, hibe edilen mala **«mevhûb»** ve onu kabûl eden kimseye de **«mevhûbun leh»**, denir.

(2) Meryem sûresi, âyet: 5

(3) Şûrâ sûresi, âyet: 49

Kezâ Arablar arasında «Nahalehu kezâ» «İvazsız, kendi isteği ile ona bağışladı!» denir. Yine «Ben verdim!» ve «Bu yiyeceği sana it'âm ettim, sen onu teslîm al!» demek gibi.

Hidâye sâhibi demiştir ki: «İt'âm, şâyet kendisi yedirilen şeye izâfe edilirse, onunla ayn'ın temlîki murâd edilir. Şâyet, «Ben, sana bu yeri it'âm ettim!» dese, bunun hilâfına olur ki, o zaman âriyet olur. Çünkü yerin kendisi yedirilmez.»

Muhît sâhibi demiştir ki: Yiyeceğin ayn'ı it'âm edilen şeye izâfe edilmesi, ivazsız temlîke ve ibâhaya muhtemeldir. Bu takdîrde, iki duruma muhtemel olur. «Teslîm al!» dediği vakit; bu, murâdın temlîk olduğuna delâlet eder. Bundan dolayı musannıf, burada «Onu teslîm al!» sözünü eklemiştir.

Yine, «Vecealtü hezâ leke = Şunu, senin için yaptım!» demek gibi. Çünkü (leke) de olan (Lâm), temlîk içindir.

«Sana, ömürlük verdim!» demek de, **hîbedir.** Çünkü, **Resûlüllah** (S.A.V.):

مَنْ أَعْمَرَ عُمْرَى فَهُوَ لِلْمُعْمَرِ لَهُ (فِي حَيَاتِهِ) وَلِوَرَثَتِهِ مِنْ بَعْدِهِ

«Bir kimse, bir malı ömürlük (4) **verse, o mal ömürlük verenindir. Öldükten sonra da vârislerinindir.»** buyurmuştur. Bunun açıklamasının tamâmı yakında zikredilecektir.

Yine, **«Ben, senin için onu ömürlük yaptım!»** demek gibi. Yine, **«Ben, seni şu hayvan üzerine bindirdim!»** demek gibi. Eğer, bindirmekle hîbe etmeye niyyet etti ise, hîbedir. Çünkü bu söz, hîbede açık (sarîh) değildir. Şu hâlde niyyete muhtâctır. **Çünkü** «Seni bindirdim!» **lâfzıyle ba'zan hîbe murâd edilir.** Meselâ; «Emîr, fülân kimseyi ata bindirdi!» denilir ve bununla temlîk murâd edilir.

«Ben, bu giyeceği sana giydirdim!» **demek de hîbedir. Çünkü giydirmek** (kisve) **ile temlîk murâd edilir.** Zîrâ, **Allah Teâlâ** (C.C.) **şöyle** buyurmuştur:

(4) **Ömürlük** (Ömrâ): (Ayn) ın ötüresi ve (Râ) nın fethası ile ömrâ, bir kimsenin ev, yer veyâ başka bir mülkünü bir kimseye; **«Ömrüm oldukca veyâ senin ömrün oldukca, sana verdim; öldüğün zaman mal yine benim olsun.»** demektir.

فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ
مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ ...

«Yemîn keffâreti, âilenize yedirdiğinizin ortalamasından on düşkünü yedirmek veyâ giydirmek (kisve) **dir.»** (5)

«Dârî leke hibeten teskünehâ = Benim evim, hîbe olarak senin dir. Onda otururbut.» **demekle de, hîbe sahîh olur.** «Dârî» **mübtedâ,** «Leke» **haberdir.** «Hîbe» **lâfzı, zarfın zamîrinden hâliyet üzere mensûb kılınmıştır.** «Leke» **lâfzında olan** (Lâm) **temlîk içindir.** «Onda oturursun!» **sözü, hîbeye aykırı değildir. Belki, maksâda tenbîhdir.** «Bu yemek, senin içindir, onu ye!» ve «Bu elbise, senin içindir, onu giy!» demek menzîlesindedir.

«Benim evimde, hîbe olarak oturmak yönünden.» **sözü, hîbe olmaz.** Çünkü «Oturmak yönünden» sözü önce geçenleri temyîzdir. Kendinden öncesini tefsîr (açıklama) olur. Şu hâlde bu âriyet olur, hîbe olmaz. Ya da, bunun aksiyle; yâni «Senin için, benim evim süknâ yönünden hîbedir.» demekle de hîbe olmaz. Çünkü bunun ma'nâsı; «Benim evim, süknâ olduğu hâlde senin için hîbedir.» demektir. Bu durumda âriyet olur, hîbe olmaz.

Ya da; «Benim evim, senin için süknâ bahşişidir.» **derse, hîbe olmaz.** Çünkü bunun ma'nâsı; bahşişimi sana verdim, takdîrindedir. Süknâ kelimesi, temyîzdir.

Ya da, «Evim senin için, sadaka süknâsıdır.» **yâni** «Benim evim, süknâ yoluyla sadaka süknâsı olduğu hâlde, senindir.» **demekle de hîbe olmaz.**

Yâhûd, «Benim evim, senin için âriyet hîbesidir.» yâni «Âriyet yoluyla menfaatleri senin için hîbedir.» demekle de olmaz. Zîrâ, âriyet sözü, temyîzdir. Ondan menfaat anlaşılır. Çünkü bu sözler, âriyete delâlet eder. hîbeye delâlet etmez.

Hîbe, îcâb ve kabûl ile sahîh olur. Çünkü hîbe, satış gibidir. Ancak îcâb ve kabûl ile sahîh olur. **Hîbenin tamâm olması, teslîm almakla olur.** İmâm Hamîd'üd-dîn (Rh.A.) demiştir ki; **hîbenin rüknü, hîbe edenin** (vâhibin) **hakkında îcâbdır. Çünkü hîbe, teberru'dur.** İmdi, müteberrî' yönünden tamâm olur. **Mevhûb-un leh hakkında ise, ancak**

(5) Mâide sûresi; âyet : 89

kabûl ile tamâm olur. Bundan sonra, mevhûb-un leh'in mevhûbda mülkü, ancak mevhûbda mümkün olan kâmil kabz (teslîm almak) ile geçerli olur.

Menkûl malda kâmil kabz, menkûle uygun olan kabzdır. Akârda ise, **akâra uygun** (münâsib) **olan kâmil kabzdır.** Evin anahtarını teslîm almak, evi teslîm almak (kabz) dır. Kâmil kabz, taksîme muhtemel olan şeyde taksîmledir. Hattâ, küllün kabzına tebâiyetle olmaksızın mevhûb üzere kabz bil'asâle vâki' olur. **Taksîme muhtemel olmayan şeyde kâmil kabz, tümün** (küllün) **kabzına tebâiyetle olur.** Velev ki, hîbe edenin mülkü ile meşgûl olmayıp, kendisi o mülkü meşgûl edici olsun. Binâenaleyh hîbe, vâhibin izni olmaksızın, hîbe meclisinde teslîm almak (kabz) ile tamâm olur. **Bu söz,** «Hîbe kâmil olarak teslîm almakla tamâm olur.» **ifâdesine tefrî'dir.**

Hîbe meclisinden sonra ise, hîbe edenin izni ile teslîm almakla tamâm olur. Eğer hîbe eden kimse (vâhib), **kendisine hîbe ettiği kimseyi** (mevhûb-un lehi), **teslîm almakdan nehy ederse** — gerek hîbe meclisinde ve gerekse ondan sonra olsun — **mutlak sûrette kabz sahîh olmaz.** Çünkü, tasrîh karşılığında delâlete i'tibâr edilmez.

Muhvez'de, teslîm almakla hîbe tamâm olur. Muhvez ile murâd; **hîbe edilen şeyin** (mevhûb'un), **hîbe eden kimsenin** (vâhib'in) **mülkünden ve hakkından ayrılmış olmasıdır.** Yine, hurma ağacı üzerinde olan meyvenin hîbe edilmesinden ve bunun benzerinden sakınma (ihtirâz) dır. Nitekim, açıklaması ileride gelecektir. Taksîm edilip hisse-i şâyiası kalmayan muhvezde, teslîm almakla hîbe tamâm olur. Yine, **taksîm edilmek şânından olmayan müşâ'da, teslîm almakla hîbe tamâm olur.** Taksîm edilmeyenden murâd; **taksîmden sonra kendisinden aslâ faydalanılmayan bir tek hayvan ve bir köle gibi şeylerdir.** Çünkü, bu gibi mallarda taksîmden önceki istifâde cinsinden faydalı bir şey kalmaz. Küçük ev, küçük hamâm ve küçük giyecek gibi.

Taksîm şânından olan müşâ'da, kabzla hîbe tamâm olmaz. Velevki hîbe, hîbe eden kimsenin (vâhib'in) **ortağına olsun, hîbe edilen cüz'ü ayırmadıkca hîbe tamâm olmaz.** Çünkü bunda, kâmil kabz tasavvur olunmaz. **Eğer hîbe eden kimse** (vâhib), **müşâ' olan hîbe edilmiş cüz'ü ayırıp** (ifrâz edip), **kendisine hîbe edilen kimseye** (mevhûb'un leh'e) **teslîm ederse, hîbe tamâm olur.** Çünkü, hîbenin tamâm olması kabz iledir. **Kabz edildiğinde, hîbe edilen şeyde** (mevhûb'da) **şuyû' yoktur.** Eğer hîbe eden kimse, mevhûbu hisse-i şâyialı olarak teslîm ederse, kendisine hîbe edilen kimse (mevhûb-un leh) ona mâlik olamaz. Hattâ , mevhûb-un leh'in onda tasarrufu geçerli olmaz. Hîbe edilen şey helâk olsa, onu öder. Müşâ' olan mevhûbda vâhibin tasarrufu geçerli olur. **Bunu, Kâdîhân** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Memede olan sütün, davarın üzerinde olan yünün, tarladaki eki-

nin ve ağacın ve hurma ağacındaki hurmanın hîbe edilmesi gibi. Bunlar müşâ'ın benzerleri (nazîrleri) **dir, örnekleri** (misâlleri) **değildir. Çünkü, bunlardan hiçbirinde şuyû' yoktur. Lâkin bunlar, müşâ' hükmündedir.** Hattâ bu zikredilenler, hîbe eden kimsenin mülkünden ayrılıp; teslîm edilse, müşâ'da olduğu gibi, hîbesi sahîh olur.

Buğday dâneleri içindeki un ve susam dâneleri içindeki yağ ve süt; içindeki yağ bunun hilâfınadır. Bunlar aslâ sahîh olmaz. Yâni; gerek ayırıp teslîm etsin ve gerekse etmesin müsâvîdir. **Çünkü hîbe edilen şey** (mevhûb), **yok hükmündedir.** Bunun sırrı şudur: Buğdayın hâli değişip un olmuştur. Kezâ diğerleri de böyledir. Değiştikden sonra, o hîbe edilen şey (mevhûb), başka bir madde oldu.

Nitekim, gasbda görmüştük. **Müşâ' bunun hilâfınadır. Çünkü o, mülk için mahâldir. Hattâ, onun satılması câiz olur. Lâkin, teslîmi mümkün olmaz. Şâyet mâni' ortadan kalkarsa, teslîmi câiz olur.**

Hîbe eden kimsenin evinde olan eşyâda ve dağarcığında olan yiyecekte, şâyet vâhib o evi içinde olan malı ile ve o dağarcığı içinde olan yiyecekle teslîm ederse, hîbe tamâm olur. Aksi ise bunun hilâfınadır. Yâni evinde olan eşyâyı veyâ dağarcığındaki yiyeceği hîbe edip, evi ve dağarcığı içindekilerle teslîm etse, eşyâ ve yiyecekte hîbe sahîh olur. İçinde hîbe eden şahsın eşyâsı bulunan bir hâne bağışlar da eşyâ ile hîbe edilene teslîm ederse yâhûd bir dağarcık hîbe eder de, içinde hîbe edenin yiyeceği bulunur ve onu teslîm ederse, hîbe sahîh olmaz. **Bunda asıl olan şudur:** Hîbe edilen şey (mevhûb), her ne zaman hîbe edenin mülküyle meşgûl olursa, teslîmi meneder. Bu takdîrde hîbenin sıhhatini de meneder. Ne zaman şâğil ise, teslîmi menetmez. Bu durumda, hîbe sahîh olur. Birinci fasılda hîbe edilen şey (mevhûb) şâğildir, meşgûl değildir. İkincide, hîbe edilen şey, hîbe edenin mülkü ile meşgûldür. Çünkü mazrûf, zarfı meşgûl eder. Fakat zarf, mazrûfu meşgûl etmez. Ancak hîbe eden kimse, metâ'ı ve yiyeceği de hîbe edip kendisine hîbe edilen kimse, hîbe edenin izni ile hepsini teslîm alırsa, hepsinde hîbe sahîh olur. Yâni vâhib, evi hîbe edip metâ'ı hîbe edinceye kadar teslîm etmese veyâ dağarcığı hîbe edip, yiyeceği hîbe edinceye kadar teslîm etmese ve hepsini berâber teslîm etse, hepsinde hîbe sahîh olur. Çünkü hîbe eden kimse, hepsini birden teslîm edince, sanki hepsini birden hîbe etmiş olur. Eğer teslîmi ayrı ayrı yaparsa, zikredilenin hilâfınadır.

«İzni ile» **demeye sebeb; çünkü hîbe eden kimse, kendisine hîbe edilen kimseye** (mevhûb-un leh'e) **teslîm alması için izin vermezse, kendisine hîbe edilen kimse de teslîm alırsa, öder** (zâmin olur). **Çünkü mevhûb-un leh, başkasının malını ifsâd etmiştir.** «Kâfî» de **de böyle denmiştir.**

Hîbe meclisinde teslîm almak, kabûl yerine geçer. Yâni hîbe eden

kimseden, îcâb sâdır olsa, kendisine hîbe edilen kimse (mevhûb-un leh) akdi kabûl etmezden önce, hîbe edenin izni ile mevhûbu teslîm alsa, hîbe sahîh olur. **Çünkü meclisde teslîm almak, kabûlün delîlidir.** Bundan sonra; «Meclisde teslîm almak, hîbe edilen şey (mevhûb) ile hîbe edilen kimse (mevhûb-un leh) arasını tahliye ile hâsıl olur mu?» denilirse, bunda Meşâyih (Din âlimleri) ihtilâf etmişlerdir. **İmâm Ebû'l-Leys** (Rh.A.) **demiştir ki:** Bu tahliye **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) e göre teslîm almaktır. **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) a göre, teslîm almak değildir. **Muhtâr olan şudur ki:** Hîbenin sahîhinde tahliye ile sahîh olur, fâsidinde tahliye ile sahîh olmaz. **Fetâvâ-yı Zahîriyye'de de böyle denmiştir.**

Hîbe eden kimse, bir evi eşyâsı ile hîbe edip evi ve eşyâyı teslîm etse, sonra eşyâya müstehık çıksa, evde hîbe sahîh olur. Çünkü istihkâk ile zâhir olmuştur ki, eşyâyı elinde bulundurması gasb sûretiyledir. Bu kimse evi ve eşyâyı gasb edip, ondan sonra ev O'na hîbe edilmiş yâhûd ev veyâ eşyâ O'na emânet konup, sonra ev O'na hîbe edilmiş gibi olur. Zîrâ, bu sahîhdir.

Şâyet hîbe eden kimse (vâhib), **bir tarlayı ve ekini hîbe ederek teslîm etse, sonra ekine müstehık çıksa, tarlada hîbe bâtıl olur.** Çünkü ekin tarla ile berâber ittisâl hükmüyle bir tek şey gibidir. İmdi ikisinden birine müstehık çıkıldıkda, sanki o taksîm kabûl eden şeyde, bir kısmına hak sâhibi çıkmış gibi olur. Geri kalanında hîbe bâtıl olur. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.) **demiştir ki:** «Hîbeyi bozan, mevcûd şuyû'dur, ârız olan şuyû' değildir. Nitekim hîbe eden kimse, hîbe edip ondan sonra ba'zı şâyi'de rücû etse (geri dönse) veyâ ba'zı şâyi'a müstehık çıkılsa, müfsid olmaz. Rehn, bunun aksinedir. Çünkü ârız olan şuyû' müfsiddir.»

Fusûleyn'de zikredilmiştir ki: Ârız şuyû', bil'ittifâk hîbeyi bozmaz. Ârız şuyû' hîbenin bir kısmında şâyi olarak hîbeden dönmektir. İstihkâk ise, küllü bozar (ifsâd eder). Çünkü berâberdir, ârızî değildir. **Şeyh'ül-İslâm Ebû Bekr** (Rh.A.); **Muhît'in «Hîbe Bölümü»** nde böyle zikretmiştir.

Ben derim ki: Sadr'uş-Şerîa' (Rh.A.) nın istihkâk sûretlerini, ârız şuyû'un misâllerinden sayması doğru değildir. **Doğru olan, Kâfî ile Fusûleyn'de olan sözdür.** Çünkü istihkâk, şâyet beyyine ile zâhir olsa, hîbenin evveline dayanır. Bu durumda hîbeyle berâber olur. Hîbe üzerine ârız olmaz. **Fâsid hîbe, teslîm almakla mülk ifâde eder.** Fetvâ bununla verilir. **Fusûleyn'de böyle zikredilmiştir.**

Yakınına fâsid hîbe ile hîbe etse, hîbeden geri dönebilir. Yâni; «Fâsid hîbede mülk sâbit olsa, hîbe eden kimse için zî-rahm-i mahremine fâsid hîbe ile hîbe ettiği şeyden geri dönmek velâyeti mümkün olur mu?» denilirse, Meşâyihden ba'zısı; «Bu mes'ele fetvâ vak'ası oldu ve ben sahîh hîbe ile fâsid hîbenin arasını ayırdım ve dönebilir diye fetvâ verdim.» demiştir.

İmâm Usturîşnî (Rh.A.) **ve İmâm İmâd'ud-Dîn** (Rh.A.) **demişlerdir ki:** Bu cevâb, doğrudur. Fâsid hîbede kabzla hükmün sâbit olmasını câiz görmeyenin sözü üzere doğruluğu zâhirdir. Câiz görenin sözüne göre de doğrudur. Çünkü takarrur ettiği vecihle, fâsid hîbenin hükmü ile teslîm alınan şey ödenir. Teslîm alınan şey, helâkdan sonra kıymetiyle ödenirse, helâkden önce geri verilmeye müstehak olur. Bu takdîrde hîbe eden kimse, geri dönmeye ve geri almaya mâlik olur.

Bir kimse, «Şu buğday hararını (yünden yapılmış büyük çuvalı); veyâ şu yağ tulumunu sana hîbe ettim.» **dese, hîbe ancak buğdayda ve yağda sahîh olur.** Nitekim bilirsin ki, buğday ile yağdan her biri hîbe edenin mülkünü meşgûl etmektedir, onun mülküyle meşgûl değildir.

Bir kadın evini kocasına, ikisi de o evde eşyâları ile oturdukları hâlde, hîbe etse, hîbe câiz olur ve koca o evi teslîm almış sayılır. Çünkü kadın ve malı, kocanın elindedir. Şu hâlde teslîm sahîh olur. **Bunu Kâdîhân** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Bir kimse kilitli sandıkda olan giyecekleri hîbe edip ve sandığı, mevhûb-un leh'e verse, teslîm almış olmaz. Şu hâlde, hîbe tamâm olmaz. Çünkü teslîm almak, ancak kabz ile intifâ' sahîh olduğu vakitte hâsıl olur. Kilitli olan şeyde ise, intifâ' (yararlanma) olmaz.

Kendisine hîbe edilen kimsenin (mevhûb-un leh'in) **elinde olan şeyin hîbe edilmesi, yeniden teslîm almaksızın tamâm olur.** Yâni, hîbe edilen şeyin (mevhûb-un) ayn'ı, hîbe edilen kimsenin (mevhûb-un leh'in) elinde emânet (6) veyâ âriyet (7) olsa veyâ saklamak için verse; kendisine hîbe edilen kimse (mevhûb-un leh) o şeye, mâlikin hîbe etmesi ve mevhûb-un leh'in kabûl etmesi ile mâlik olur. Her ne kadar, onda yeniden kabz bulunmasa da mâlik olur. Çünkü hîbe bâbında kabz mühim (mazmûn) değildir. İmdi, onda kabzın aslına i'tibâr edilir.

(6) **Emânet:** Lûgatta, **emîn olmak anlamınadır.** Istılâhda: **«Emîn sayılan veyâ ittihâz edilen kimsenin yanında başkasına âid bulunan maldır.»**

(7) **Âriyet:** Menfaati birine meccânen, yâni; **bir bedel karşılığında olmaksızm, geri alınması mümkün olmak üzere fil'hâl** (hemen) **temlîk edilen maldır.**

Bunda ise, kabz mevcûddur. Bu durumda kabz, hîbe yerine geçer. **Satış, bunun aksinedir. Yâni emânet olan şeyi** (vedîa'yı) (8) **veyâ benzerini, emânet elinde olan kimseye satsa, yeniden teslîm almaya muhtâc olur. Çünkü satış, garantili kabz gerektirir. Mûda'ın** (9) **kabzı, emânet kabzıdır. Binâenaleyh garanti kabzının yerini tutmaz. Belki yeniden teslîm almaya muhtâc olur.** Bunda asıl olan şudur: İki kabz, şâyet bir cinsden olsalar, ikisinden biri diğerinin yerine geçer. Çünkü cins yönünden birleşmişlerdir. Şâyet ikisi ayrı ayrı (muhtelif) olurlarsa, daha kuvvetli olan daha zayıfın yerini tutar. Aksi olmaz. Çünkü daha kuvvetlide, daha aşağı olanın misli ve fazlalık vardır. Daha aşağı olanda ise, daha kuvvetlide olan şey yoktur.

Yine, **babanın çocuğu için hîbesi akd ile tamâm olur.** Çünkü hîbe edilen şey (mevhûb), babanın elindedir. O da, küçük çocuğun alması yerine geçer. Çünkü baba, küçük çocuğun velîsidir. Babanın kabzı şarttır. Gerek hakîkaten elinde olsun ve gerekse mûda'ının elinde olsun müsâvîdir. Çünkü mûda'ın eli, mâlikin eli gibidir. **Fakat gâsıbın elinde, müste'cirin elinde veyâ mürtehinin elinde olan malı hîbe etmek zikredilenin aksinedir ki; babanın kabzı bulunmadığı için hîbe câiz olmaz.** Zîrâ onlardan her birisi, kendisi için kabz eder. Hîbe edilen şey (mevhûb), ma'lûm olursa hîbe tamâmdır.

Nihâye'de denmiştir ki: Mebsût'un ifâdesi şöyledir: «Babanın, küçük çocuğuna hîbe ettiği ve üzerine işhâd eylediği her şey, eğer o şey ma'lûm olursa, bu hîbe câizdir. Bunda kabzın mâhiyeti, çocuğa hîbe ettiğini bildirmektir ve işhâddır.» **Bundan sonra demiştir ki:** «İşhâd, şart değildir. Belki, hîbe bildirmek ile tamâm olur. Ancak, işhâdı ihtiyâten zikretmiştir. Bunun sebebi; ölümünden sonra diğer vârislerin inkârından ve çocuğun idrâkinden sonra babanın inkârından sakınmak (ihtirâz) dır.»

Yine, **yabancının, âkil olan çocuğa hîbe ettiği şeyi, çocuğun teslîm alması ile hîbe tamâm olur.** Çünkü çocuk, hâlis menfaatlerde bâliğ insan hükmündedir. **Ya da çocuğun babasının veyâ dedesinin veyâ baba ile dedenin ikisinden birinin vasîsinin teslîm almasiyle tamâm olur.** (10) Çünkü vasî, onların yerine geçer. **Ya da, o çocuğun berâberinde terbiye eden anasının veyâ çocuğu berâberinde terbiye eden ya-**

(8) **Vedîa:** Lûgatta, **metrûk anlamına gelir.** Istılâhda: **«Bir veyâ bir kaç kişiye, muhafaza etmesi için emânet bırakılmış olan maldır.»**

(9) **Mûdâ':** Bir malın ihâle edilen muhafazasını kabûl eden kimsedir.

(10) Mecelle'nin 852. maddesinde, **«Bir tıfla** (küçük çocuğa) **ahar kimse** (başkası) **bir şey hîbe ettikde, velîsinin yâhûd mürebbîsinin kabzı ile hîbe tamâm olur.»** şeklinde ifâde edilmiştir.

bancının, yâhûd küçük kızın kocasının teslîm almasiyle tamâm olur. Lâkin zifâfdan (yâni gerdeğe girdikden) **sonra teslîm almasiyle tamâm olur.** Çünkü baba, kocayı küçük kızın korunmasında ve o küçük kız için hîbenin teslîm alınmasında kendi yerine geçirmiştir. **Baba da teslîm alsa, sahîhdir. Çünkü velâyetin aslı babaya âiddir. Koca ise, velâyeti babadan alır.**

Hamlin (11) **hîbe edilmesi câiz olmaz.** Çünkü, câriyenin bir vasfıdır. Câriyeye el, ayak mesâbesinde bitişiktir. **Hamle hîbe de câiz değildir.** Velev ki, uygun sebeb beyân ettiği takdîrde, onun için ikrâr câiz olsun. Bunun açıklaması, inşâallâh **«İkrâr»** konusunda gelecektir.

İki kimse, bir evi, bir kimseye hîbe etse, hîbeleri sahîh olur. Çünkü evi toptan teslîm etmişlerdir ve kendisine hîbe edilen kimse de şüyûsuz teslîm almıştır.

Aksi sahîh değildir. O da; bir kimsenin, iki kimseye bir evi hîbe etmesidir. Çünkü bu hîbe, her birine yarımın hîbesidir. Bu takdîrde, şüyû' lâzım gelir. On akçayı iki zengine tasadduk etmek gibi. **Bu, câiz olmaz.** Zîrâ zengine tasadduk, hîbedir. Şu hâlde, şüyû' sebebiyle câiz olmaz. **On akçanın iki fakîre tasadduk veyâ hîbe edilmesi sahîhdir. Çünkü fakîre hîbe, sadakadır.** (12) Sadaka ile Allah Teâlâ' (C.C.) nın rızâsı istenir. Allah' (C.C.) ın rızâsı ise, birdir. Fakîr, onun nâibidir. Fakat zengine hîbe, bunun aksinedir.

Bir kimse evin yarısını başkasına hîbe edip, o yarımı teslîm ettikden sonra geri kalanı da hîbe etse câiz olmaz. Şâyet evin yarısını hîbe edip teslîm etmezden önce, **geri kalan yarısını hîbe edip hepsini birden teslîm etse, hepsinde hîbe sahîh olur.** Çünkü hepsini birden teslîm edince, sanki hepsini birden hîbe etmiş gibi olur. Fakat, teslîmi ayrı ayrı yaparsa, bunun hilâfınadır.

Satın alınan evin, teslîm alınmazdan önce hîbe edilmesi câizdir. Yâni bir kimse, bir evi satın alıp, teslîm almazdan önce başkasına hîbe etse, câiz olur. Nitekim bilirsin ki; akârda teslîm almazdan önce tasarruf câizdir. **Kezâ, bir sahîh dirhemin iki adama hîbe edilmesi câizdir.** Çünkü o, taksîm edilmez müşâ'ın hîbesidir.

Musannıfın, «Sahîh» demesi; karıştırılmış dirhem, eşyâ hükmünde olduğu içindir. Nitekim, bilirsin! Binâenaleyh taksîm edilen mallardan olur. Bu takdîrde, iki adama hîbe edilmesi şuyû' sebebiyle sahîh olmaz. **Bir kimse yanında olan iki dirhemi bir adama;** «Bunun

(11) **Haml:** Ana karnındaki çocuk.

(12) Mecelle'nin 835. maddesinde sadaka şöyle ta'rîf edilmiştir: **«Sadaka, sevâb için hîbe olunan maldır.»**

ikisinden birini sana hîbe ettim!» **dese, eğer ikisi miktârda eşit olursa, hîbe câiz değildir.** Eğer miktârda eşit değil ise, **hîbe câiz olur. Farkı** şudur ki: **Birinci vechde hîbe, ikisinden birini içine alır. Halbuki, o mechûldür. Şu hâlde, câiz olmaz.**

İkinci vechde hîbe, o ikisinden dirhem miktârına şâmildir. O ise, taksîme muhtemel olmayan müşâ'dır. Şu hâlde, hîbe câiz olur. Kezâ, **Dâr-ı İslâm'a gidip gelen kaçak köleyi, babanın küçük çocuğuna hîbe etmesi de câiz olur.** Çünkü kaçak köle üzerinde sâhibinin mâlikiyeti (yed'i) hükmen bâkîdir. Zîrâ, kaçak kölenin üzerinde Dâr-ı İslâm halkı yed'en hâkimdir. Efendisinin mâlikiyetinin zuhûr edememesi, Dâr-ı harbe girdiği takdîrde, küffârın O'na mâlik olmalarındandır. **Eğer efendi, o kaçak köleyi Dâr-ı harbe girdikten sonra hîbe ederse, câiz olmaz.** Bu mes'ele **«Kâfirlerin İstilâsı Bâbı»** nda geçmişti. **Kezâ, hîbe eden kimse, binânın mevhûb-un leh tarafından yıkılmasına izin verse, arsasız binânın hîbe edilmesi de câizdir.**

İçinde ekin olan tarlayı ekinsiz hîbe etmek de câizdir. Veyâ üzerinde meyvesi olan ağacı meyvesiz hîbe etmek de câizdir. Şâyet hîbe eden kimse, mevhûb-un leh'e ekini hasâd etmesini ve meyveyi toplamasını emrederse câiz olur. Çünkü cevâz için mâni' efendinin mülkü ile meşgûl olmaktır. Efendi yıkmaya, hasâda ve meyve toplamaya izin verince; — kendisine hîbe edilen kimse de, o fiil ile amel edip mâni' ortadan kalkınca — hîbe câizdir.

★ ★

بَابُ الرُّجُوعِ فِيهَا

HÎBE'DEN DÖNMEK BÂBI

Hîbeden dönmek (rücû'), **yabancı kimsede sahîhdir. Musannıf,** «Yabancı kimse» **ile, hîbe eden kimseden zî-rahm-i mahrem olmayanı murâd eylemiştir.** Bu söz ile, zî-rahm olup mahrem olmayan ve mahrem olup zî-rahm olmayan hâric kalmışlardır. Bundan dolayı musannıf, **«Hîbeden geri dönmeyi, karâbetle mahrem olmak meneder.»** demiştir. **Bu söz ile musannıf; babalar, analar, erkek ve kız kardeşler gibi neseb yoluyla değil, süt gibi sebeb yoluyla mahremiyetten;** bir de; **kadmların anaları ve rebâib** (yâni bir erkeğin üvey kızları), **oğullarının ve kızlarınm eşleri gibi sıhriyet yolu ile mahremiyetten sakınmıştır.**

İmâm Şâfiî (Rh.A.) **şöyle demiştir:** Hîbeden dönmek yoktur. Çünkü, **Resûlüllah** (S.A.V.) :

لَا يَرْجِعُ الْوَاهِبُ فِي هِبَتِهِ إِلَّا الْوَالِدُ فِيمَا يَهَبُ لِوَلَدِهِ

«Hîbe eden kimse, hîbesinden dönemez; ancak baba, çocuğuna hîbe ettiği şeyden dönebilir.» buyurmuştur.

Bizim delîlimiz, Resûlüllah (S.A.V.) **den rivâyet edilen şu hadîs-i şerîfdir:**

اَلْوَاهِبُ اَحَقُّ بِهِبَتِهِ مَالَمْ يُثَبْ مِنْهَا

«Hîbeye karşılık (ivaz) **olmadıkca, hîbe eden kimse hîbesine daha lâyıktır.»** Bununla murâd, **teslîmden sonra olan dönme hakkıdır.**

Çünkü hîbe, teslîmden önce hakîkaten hîbe olmaz. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) nin rivâyet ettiği hadîsten murâd, **hîbe eden kimsenin hükümsüz ve rızâsız dönmeyi** (rücû'u) **tek başına yapamamasıdır.** Baba müstesnâ olup, O, hîbe edilen şeye muhtâc olursa, kendisi alabilir. Çünkü baba, infâka hâceti olduğu için hîbe edilen şeyi almakda hükümsüz ve rızâsız teferrüd eder. Her ne kadar hakîkaten rucû' değil ise de; zâhire bakarak, babanın almasına rücû' denilmiştir.

Halbuki bu hüküm, hîbeye mahsûs da değildir. Belki baba, **muhtâc olursa, oğlu gâib de olsa, onun malından alması, câizdir.** Nitekim **«Nafakalar Bâbı»** nda zikredilmiştir.

Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.): «Biz de, bu sözü kabûl ederiz, yâni dönmek (rücû'), ancak baba için uygundur. Çünkü baba, ihtiyâcı için temellük eder.» **demiştir.** İmdi **Sadr'uş-Şerîa'** (Rh.A.) nın «Biz de, bu sözü kabûl ederiz.» sözünden ba'zı kimseler şunu tevehhüm etmişlerdir: **Babanın, oğluna hîbe ettiği şeyden dönmesi, zikredilen İmâm Şâfiî'** (Rh. A.) **nin sözü gibi, bize göre de mutlaka sahîhdir.»** Bu anlayış bâtıl bir vehmdir. Kaynağı, **Sadr'uş-Şerîa'** (Rh.A.) nın; «Çünkü baba, ihtiyâcı için temellük eder.» sözünden gaflettir. Zîrâ Sadr'uş-Şerîa' (Rh.A.) nın demek istediği, bizim zikrettiğimiz şeydir. Hattâ baba muhtâc olmasa, oğlunun malından bir şey alması câiz olmaz. **Şu hâlde anlaşılan şey, Kâdîhân** (Rh.A.) **ve diğerleri gibi bizim Fukahâmızın açıklamalarına aykırıdır.** Bunlar; **«Doğum akrabalığı, mâni'ler cümlesindendir.»** demişlerdir. Nitekim ne kadar yukarı gitse de, babalarda ve analarda; ne kadar aşağı inse de, evlâdda, yine ne kadar aşağı inse de, erkek ve kızkardeşlerde ve onların çocuklarında, amcalar ve halalar, dayılar ve teyzelerin yalnız kendilerinde olduğu gibi. Çünkü bunların çocukları, mahremler (yâni birbirleriyle evlenmeleri harâm olanlar) den değillerdir. Nitekim, daha önce **«Nikâh Bölümü»** nde geçti.

Hîbeden dönmeye mâni' olan şeyler yedidir: Birincisini musannıf: **«Akrabalıkla olan mahremiyet»** sözüyle zikretmiştir. (1) Bunun dönmeye mâni' olmasının vechi; maksûd —ki sıla-ı rahmdir— hîbe ile hâsıl olur. Çünkü sıla-ı rahm, mahremlerde vâcibdir ve maksûdunu ifâde eden her akd lâzım gelir.

Rücû'un mâni'lerinden (engellerinden) **ikincisini** musannıf, **«Bitişik ziyâde»** sözüyle zikretmiştir. **Yâni hîbe edilen şeye bitişik olan faz-**

(1) Mecelle'nin 866. maddesinde şöyle ifâde edilmiştir:

«Bir kimse usûl ve fürûuna ya birâder ve hemşiresine ya bunların evlâdına yâhûd peder ve maderinin birâder ve hemşiresine bir şey hîbe ettikden sonra rücû' edemez.»

lalık da rücû'a mânidir. (2) Binâ, dikilmiş ağaç ve yağ gibi. (Yâni kendisine hîbe edilen kimsenin, hîbe edilen şey (mevhûb) üzerine binâ yapması veyâ ağaç dikmesi gibi.) **Bunların rücû'a mâni' olmasının vechi şudur: Hîbeden dönmek** (rücû') **ancak hîbe edilen şeyde sahîh olur. Fazlalık ise hîbe edilen şeyden** (mevhûbdan) **değildir. Şu hâlde, fazlalıkda rücû' sahîh olmaz.** Aslı geri alıp, fazlalığı almamak sûretiyle ayırmak da mümkün olmadığı için, dönmek (rücû) aslen imkânsızdır.

Üçüncü engeli musannıf şu sözü ile zikretmiştir: **«Hîbe eden kimse** (vâhib) **ile kendisine hîbe edilen kimse** (mevhûb-un leh) **den birinin ölmesi de, hîbeyi almaya engeldir.»** (3) Kendisine hîbe edilen kimsenin ölmesiyle hîbenin geri alınamaması; mülk mevhûb-un leh'in vârislerine geçtiği içindir. **Hîbe eden kimsenin ölmesinin rücû'a engel olmasına gelince; nass, rücû' hakkını ancak hîbe eden kimse için îcâb ettiğindendir.** Vâris ise, hîbe eden kimse değildir.

Dördüncü engeli musannıf **«İvaz»** sözüyle zikretmiştir. (4) Çünkü hîbede rücû' hakkı, hîbe eden kimsenin maksûdunda halel (bozukluk) olduğu için mevcûd idi. Halbuki ivaz, ona ulaşmakla bu, ortadan kalkmıştır. İvaz, hîbeye muzâf ise, mâni'dir. Kendisine hîbe edilen kimse; «Bunu al, hîbenin karşılığı (ivazı) dır!», «Hîbenin bedelidir!», «Hîbenin karşılığında.» veyâ «Hîbenin yerine.» dese, hîbe eden kimse de teslîm alsa, artık rücû' edemez. Eğer hîbe eden kimse (vâhib) hîbe edip, kendisine hîbe edilen kimse (mevhûb-un leh) ivazı muzâf eylemese, herkes mutlak sûrette hîbesinden dönebilir. Yâni gerek ivaz, kendisine hîbe edilen kimseden olsun, gerekse onun emriyle yabancıdan olsun, gerekse olmasın müsâvîdir. Çünkü ivaz, hîbe eden kimseye teslîm edilmiştir. Bu takdîrde rücû' hakkı kalmamıştır. **Kezâ, ivazı veren yabancı da ivazından geri dönemez.** (Yâni, ivazı geri alamaz). Çünkü yabancı, mevhûb-un lehden rücû' hakkını düşürmekle teberru' edicidir ve bu câizdir. **Eğer mevhûb-un leh'in emri olmaksızın vermişse, muavviz** (ivaz veren) **ondan ivazı alamaz. Çünkü teber-**

(2) Mecelle'nin 869. maddesinde şöyle ifâde edilmiştir:

«Mâl-ı mevhûb (hîbe olunan mal) **arz** (yer) **olup da mevhûb-un leh** (hîbeyi kabûl eden) **anın üzerine binâ ihdâs** (yapmak) **yâhûd ağaç gars etmek** (dikmek) **veyâhûd mevhûb zebûn** (zayıf) **hayvan olup da mevhûb-un-leh yanında semizlenmek gibi ziyâde-i muttasıla** (bir şeyden ayrılması kabîl olan fazlalık) **hâsıl oldukda veyâhûd buğday olup da un edilmek gibi mevkûbun ismi değişecek sûrette tagyîr** (değişme, bozma) **olundukda, hîbeden rücû' sahîh olmaz. Amma, ziyâde-i munfasıla** (ayrılması mümkün olan fazlalık) **mâni'-i rücû' olmaz.»**

(3) Bu engel Mecelle'nin 872. maddesinde şöyle ifâde edilmiştir:

«Vâhib ile mevhûb-un-lehden birinin vefâtı mâni'-i rücû'dur.»

(4) **«Hîbeye ivaz verilip de, vâhibin dahî kabz etmesi mâni'-i rücûdur.»** Mecelle, madde: 868

ru' etmiştir. Kezâ, ivazı onun emri ile vermiş olsa da, yine alamaz. Ancak mevhûb-un leh: «Ben, o ivazı ödemek üzere, benim için vâhibe ivaz ver!» **demiş ise, ivazı alır** (rücû' eder). **«İzâh»** adlı eserde de böyle denmiştir.

Musannıf, **beşinci engeli** şu sözüyle zikretmiştir: **«Mevhûbun, kendisine hîbe edilen kimsenin mülkünden çıkması da rücû'a engeldir.»** (5) Çünkü mülkün değişmesi, ayn'ın değişmesi gibidir. Mülk, sebebin değişmesi ile değişmiştir.

Altıncı engeli musannıf **«Hîbe vaktinde zevciyyet»** sözü ile zikretmiştir. Çünkü zevciyyet, vuslat husûsunda mahremiyyet akrabalığı gibidir. Bunun delîli; aralarında mâni' ve butlân olmaksızın mîrâs cereyân etmesidir. Bu durumda maksad, sıladır. O da, olmuştur.

Hîbe vaktinde zevciyyet (karı-kocalık), **rücû'a mâni'dir.** (6) Hattâ bir kadına, bir şey hîbe edip ondan sonra nikâh etse, hîbe eden kimse, geri dönebilir. **Şâyet nikâhı altında olan karısma hîbe etse, ondan sonra bâînen boşasa, dönmek hakkı yoktur.** Çünkü, birincide; hîbe vaktinde aralarında alâka yoktur. Onun için rücû' edebilir. İkincide, yâni karısına hîbe edip sonra bâînen boşadığında, hîbe vaktinde alâka vardır. Onun için rücû' edemez.

Yedinci engeli musannıf; **«Hîbe edilen şeyin** (mevhûb'un) **helâk olması da hîbede rücû'a engeldir.»** (7) sözüyle zikretmiştir. **Çünkü, hîbe edilen şey helâk olunca, dönmek imkânsız olur. Şâyet kendisine hîbe edilen kimse, mevhûb'un helâk olduğunu iddiâ etse, yemînsiz tasdîk edilir.** «Kâfî»'de de böyle denmiştir.

Bu yedi engelin zâbıtı; (Dem'u hazeka) **harfleridir.** Bu harfler, şu sözden alınmıştır:

«Hîbede rücû'a mâni',
Ey dostum, «Dem'u hazeka» (yâni mızrak kanı) **dır!»**

İmdi **(d)** ziyâdeye, **(m)** ikisinden birinin ölümüne, **(Ayn)** ivaza, **(hâ)** mülkden çıkmaya, **(za)** zevciyyete, **(kâf)** akrabalığa ve **(he)** he-

(5) Mecelle'nin 870. maddesinde de; **«Mevhûb-un-leh, mevhûbu bey' ile yâhûd hîbe ve teslîm ile mülkünden ihrâc eylese, vâhibin rücû'a selâhiyyeti kalmaz.»** şeklinde ifâde edilmiştir.

(6) Mecelle'nin 867. maddesinde şöyle ifâde edilmiştir:
«Zevc ile zevceden biri beynlerinde (aralarında) **zevciyyet** (karı-kocalık) **kâimken** (devâm ederken) **diğerine bir şey hîbe ve teslîm ettikden sonra artık andan rücû' edemez** (dönemez).»

(7) Mecelle'nin 871. maddesinde şöyle ifâde edilmiştir:
«Mevhûb-un-leh (hîbeyi kabûl eden) **yed'inde** (elinde) **mevhûb** (hibe olunan mal) **müstehlek olsa** (helâk olsa; bitip, tükense) **rücû'a mahal kalmaz.»**

lâke işârettir. **Hazk,** ta'n **(vurmak)** ma'nâsınadır. **Hâzık,** mızrak **demektir. Bu sözü söyleyen, her hâlde gözyaşını mızrağın sivri ucuna benzetmiş olacaktır.**

Bir kimse, bir köleyi, kardeşi ile bir yabancı kimseye hîbe edip ve onlar da köleyi teslîm alsalar; hîbe eden kimse (vâhib)**, yabancının payından rücû' edebilir. Çünkü hîbe, yabancı hakkında sahîhdir.** Zîrâ köle, taksîm olunmayan şeylerdendir. Dönmeye de engel yoktur. **Kardeş ise, bunun aksinedir.** Çünkü ondaki akrabalık, hîbede rücû' etmeye engeldir.

Bir adam, bir adama, bir şey hîbe edip o da teslîm aldıktan sonra bir başkasına hîbe etse, ondan sonra ikinci adam dönse, yâhûd ikinci vâhibe geri verse; birinci adamın, ikinci adama, o şeyde rücû' etmesi sahîh olur. Çünkü hîbe edilen şey (mevhûb), ikinci adama yeni sebeb olmaksızın dönmekle avdet edince, birinci adam o hîbeden rücû' edebilir. Eğer hîbe edilen şeyi, üçüncü adam, ikinciye tasadduk eder, o da fakîr olursa veyâ satar da, o zengin olursa, birinci adam, ikinciye rücû' edemez. Çünkü tasadduk veyâ satış yeni mülkdür. Zîrâ, ona yeni sebeb ile dönmüştür. Rücû' hakkı, bu mülkde sâbit değildir. Birinci adam, bu takdîrde rücû' edemez. **Muhît'de de böyle denmiştir.**

Kendisine hîbe edilen kimse, hîbenin yarısı istihkâk edildiği sûrette ivazının yarısıyla rücû' eder. Hîbeden murâd, hîbe edilen şeydir. Çünkü kendisine hîbe edilen kimse, ivazı hîbe eden kimseye, ancak hîbe edilen şeyin hepsi kendinin olsun diye vermiştir. Bir kısmı yok olunca, sâir muavezatta olduğu gibi, onun miktârınca hîbe eden kimseye rücû' eder. İvazın yarısının istihkâkında hîbe eden kimse, kendisine hîbe edilen kimse üzere bir şeyle rücû' edemez. Hattâ ivazın geri kalanını verir. Çünkü bu miktâr, ibtidâen bütününe ivaz olmaya elverirdi. İstihkâkla anlaşıldı ki bundan başka ivaz yoktur. Yâni hîbe eden için muhayyerlik vardır. Çünkü onun rücû' hakkı, ancak bütün ivaz kendisinin olsun diye düşmüştü. Bu olmamıştır. Binâenaleyh; dilerse ivazdan geri kalana râzı olur. Dilerse, kalanı verip, hîbe edilen şeyin tümünü alır.

İvaz şart kılınırsa, bunun hilâfınadır. Çünkü ivaz şart kılınan hîbe, tebaan tamâm olur. Bu takdîrde bedel, mübdel üzerine dağıtılır. Şâyet bir kısmına müstehık çıkılsa, hîbe eden ona karşılık olan ivazla rücû' eder. **«Esrâr»** adlı kitapda da böyle denmiştir.

Eğer kendisine hîbe edilen kimse, hîbenin yarısına ivaz verse, hîbe eden kimse (vâhib) **ivaz verilmeyene rücû' eder. Çünkü ivaz vermek, rücû'a engeldir.** Şâyet ivaz yarımda bulunsa, **yarımın miktârın-**

ca rücû' imkânsız olur. Eğer hîbe eden kimse, **hîbenin yarısını satsa veyâ satmasa yarımda rücû' eder.** Çünkü hîbe eden kimse (vâhib) için tümde rücû' etmek hakkı olunca, bir kısmında rücû' evleviyyetle sâbittir. **Yarısını satmak, rücû'u menetmez.** Bu, yâni rücû' ancak, mevhûb, mevhûb-un leh'in elinden iki tarafın rızâsı veyâ kâdînın hükmü ile elinden alınması bakımından sahîh olur. **Çünkü hîbeden rücû', muhtelefun fîhdir. Fukahâdan ba'zı âlimler onu câiz görmüş, ba'zıları da câiz görmemiştir.** Hîbeden rücû' etmenin aslında zayıflık vardır. Çünkü hîbe eden kimse hakkını isterse, kendisine hîbe edilen kimse onun mülkünü meneder. Maksûdun husûlünde ve adem-i husûlünde gizlilik vardır. Çünkü hîbe eden kimsenin murâdının, sevâb ve sevgi olması câizdir. Buna göre vâhibin maksûdu hâsıl olduğu için rücû' edemez. Yine, vâhibin murâdının ivaz olması da câizdir. Buna göre; rücû' eder. Bu takdîrde arayı rızâ veyâ kazâ ile fasl etmek gerekir.

Mevhûb-un leh'in kendisine hîbe edilen köleyi rücû'dan sonra, hükümden önce âzâd etmesi sahîhdir. Çünkü hîbe edilen şey, mevhûb-un leh'in mülkünden ancak kâdînın hükmüyle çıkar. Şu hâlde, hükümden önce azâd edilmesi sahîhdir. **Rücû'dan sonra ve kazâdan önce hîbe edilen şey helâk olsa; vâhibin menetmesinden sonra, hîbe edilen şeyde mülkü bâkî olduğu için mevhûb-un leh onu ödemez. Kezâ, hükümden sonra, hîbe edilen şey, mevhûb-un leh'in elinde helâk olsa, yine ödemez.** Çünkü hîbe edilen şeyin teslîm alınmasının (kabzının) aslı, teslîm alınanın (makbûzun) ödenmesini îcâb etmez. Bu, onun illetinin devâmıdır. Bir şeyin devâmı, aslıyle mu'teberdir. Lâkin hükümden ve vâhib isteyip, o men ettikten sonra helâk olmasiyle öder. Çünkü bu takdîrde, hîbe edilen şey, hîbe edilen kimsenin elinde emânettir. **Talebden sonra men', emânette ödemeyi îcâb eder.** İkisinin biriyle rücû', yâni rızâlaşmakla veyâ kâdînın hükmü ile rücû'; hîbe akdini asıldan feshdir ve eski mülkü iâdedir. Rücû', vâhib için hîbe değildir. İmdi bunda, hîbe edenin teslîm alması şart değildir. Çünkü teslîm almak (kabz), ancak mülkün intikâlinde i'tibâr edilir. Yoksa, eski mülke geri dönmesinde i'tibâr edilmez.

Taksîme elverişli olan müşâ'da rücû' sahîhdir. Yarısı hibe edilen ev gibi. Hîbe olaydı, sahîh olmazdı.

Hîbe edilen şey, mevhûb-un leh'in elinde helâk olup, o mevhûba müstehık çıkılıp mevhûb-un leh ödese; kendisine hîbe edilen kimse, hibe eden üzere rücû' edemez. Çünkü hîbe, teberru' akdidir. İmdi kendisine hîbe edilen kimse, hîbe edilen şeyde selâmete müstehık kılınmaz.

Bir engel nedeniyle rücû'un bâtıl olduğuna hükmedildikden son-

ra, o engel ortadan kalksa, rücû' avdet eder. Bunun açıklaması şudur: Hîbe edilen evde, mevhûb-un leh binâ yapsa ve kâdî binâ sebebiyle hîbe eden kimsenin (vâhibin) rücû'unu ibtâl etse, mevhûb-un leh o binâyı yıksa ve hâne önceki hâline geri dönse, hîbe eden kimsenin o evin hîbesinde rücû' etmesi câiz olur. Fakat bir kimse, bir köleyi üç güne kadar muhayyer satın alsa, muhayyerlik müddetinde köle hastalansa; müşteri, satıcıya köleyi geri vermekde muhâsama edip kâdî muhayyerlik müddetinde hummâ sebebiyle geri vermede müşterinin hakkını ibtâl etse, müşterinin o köleyi geri vermesi câiz olmaz. **Muhît'de de böyle denmiştir.**

Hîbe, ivaz şartiyle ibtidâen hîbedir. Bu, **hîbe eden ivazı** «alâ = şartıyla» **kelimesiyle zikrettiği vakittedir.** Meselâ hîbe eden kimse; «Şu giyeceği, bana bedel vermen şartıyla, ben bu köleyi sana hîbe ettim.» demesi gibi. **Şâyet ivazı** «bâ = ile» **harfi ile zikretse, başlangıcı ve sonu bakımından satış olur.** Meselâ hîbe eden kimse, kendisine hîbe edilen kimseye; «Ben, sana şu elbiseyi, şu kölenle veyâ bin dirhemle hîbe ettim.» dese, ve kendisine hîbe edilen kimse de kabûl etse, bil'icmâ', başlangıcı ve sonu bakımından satış olur. **Hidâye şerhlerinde ve başkalarında da böyle denmiştir.**

İki ivazın her biri hîbe olduğu için, iki âkidin iki ivazı teslîm almaları şart kılınmıştır ve hîbe şüyû' ile bâtıl olur. Nitekim şüyû' ile bâtıl olmak, hîbenin hükmüdür. **Babanın, küçük çocuğunun malını ivaz şartıyla hîbe etmesi câiz değildir.** Nitekim, ivazla küçük çocuğun hîbesi câiz olmadığı gibi. İvaz şartiyle hîbe, sonu bakımından satışdır. İmdi o ivaz şartiyle olan hîbe, kusûr ve görme muhayyerliği ile geri verilir. **Hîbe, şuf'ayı da ardından celbeder.** Nitekim, satışın hükmü de budur. **Bu, bize göredir.** İmâm Züfer ile İmâm Şâfiî' (Rh. Aleyhimâ) ye göre, **başlangıcı ve sonu bakımından satışdır.** Çünkü i'tibâr ma'nâlaradır. **Bizim delîlimiz şudur:** Bu satış; iki cihete şâmildir. Şu hâlde, iki benzerle amel etmek sûretiyle mümkin mertebe araları bulunur. Şâyet, «Hîbe, malı ivazsız temlîkdir ve satış ise, malı ivaz ile temlîkdir. İkisi bir araya nasıl getirilir ve yine temlîkde şart cârî olmaz ve «alâ» kelimesi şartiyyet ifâde eder.» denilirse; cevâbında ben derim ki: Sen bilirsin ki, hîbenin ivazsız temlîk olmasının ma'nâsı, şartsız temlîk olmasıdır. Yoksa ivazın yokluğu şartiyle değildir. Şu hâlde, onun satış olmasına aykırı olmaz. Yine bilirsin ki; temlîke aykırı (münâfi) olan şart, içinde ribâ veyâ kumar ma'nâsı bulunan şarttır. Mutlak şart değildir. Hattâ satıcı; «Sana mülk olmak üzere, ben bu şeyi sana sattım.» dese, satış sahîh olur. Konumuz bu ibâreye bakarak ibtidâen şart olur. Hattâ kabzdan önce satış gibi, lâzım olmaz. Netice-

ye bakarak, ivaz ma'nâsına şart olur. Hattâ, bekâ hâlinde üzerine satışın ahkâmı terettüb eder.

Bir kimse, bir bez hîbe edip, kendisine hîbe edilen kimse (mevhûb-un leh) **onu beyazlaştırsa, hîbe eden kimse ona rücû' edemez.** Beyazlatmakla, yıkamak arasında fark vardır. Şöyle ki; beyazlatmakta, muttasıl ziyâde vardır, yıkamakda ise, yoktur.

Kezâ kâfir bir köle, kendisine hîbe edilen kimsenin elinde İslâma gelse ve bir câriye, ki mevhûb-un leh O'na Kur'ân, veya yazı veyâ bunların benzeri şeyler öğretse, bu sûretlerde hîbe eden kimse rücû' edemez. Çünkü Müslüman olmakla, Kur'ân öğrenmekle, yazı yazmakla ve bunların benzerleri ile hîbe edilen şeyin (mevhûbun) değeri artar. Bu nedenle rücû' bâtıl olur.

Kezâ Bağdâd'da hurma hîbe edip, kendisine hîbe edilen kimse o hurmayı Belh'e götürse, o yerde rücû' hakkı bâtıl olur. Çünkü, hîbe edilen şeyin kıymetinde muttasıl fazlalık vardır.

Bir kimse, bir zengine tasadduk etse, yâni; «Ben, şu dirhemleri sana tasadduk ettim.» **dese yâhûd bir fakîre hîbe etse; yâni,** «Sana, şu dirhemleri hîbe ettim.» **dese, birinci mes'elede lâfza; ikinci mes'elede ma'nâya i'tibârla rücû, edemez.** Kâfî'de **de böyle denmiştir.**

★ ★

فَصْلٌ

ŞARTA BAĞLI HÎBE HAKKINDA BİR FASIL

Bir kimse, bir câriyeyi hîbe edip ancak câriyenin hamlini (yâni karnındaki dölünü) **hîbe etmese veyâ câriyeyi, kendisine iâde etmek, âzâd etmek yâhûd ümm-ü veled yapmak şartıyla hîbe etse veyâ bir evi hîbe veyâ tasadduk edip, o evden bir şeyi geri vermeyi şart koşsa, ya da o hîbe veyâ sadaka edilen evden bir şey ivaz verilmesi üzere şart etse, o hîbe sahîh olur. Çünkü hîbe, fâsid şartlar ile bâtıl olmaz.** Nitekim, daha önce geçti. **Nebî-i Ekrem** (S.A.V.), **ömrî olan hîbeyi câiz görmüş, şartı ise ibtâl etmiştir.** Nitekim, yakında açıklaması gelecektir.

Hamlin istisnâsı bâtıldır. Çünkü istisnâ, ancak akdin amel ettiği yerde amel eder. **Sen bilirsin ki, hamlin hîbesi câiz olmaz. Şu hâlde, istisnâsı da câiz olmaz.**

Şart da bâtıldır. Çünkü, akdin muktezâsına aykırıdır. O muktezâ, mutlakâ mülkün sâbit olmasıdır. İmdi zikredilen şartlara i'tibâr edilirse, hîbe onlarla kaydlanmış olur. Takyîd (kaydlanmak) ise, ıtlâka aykırıdır.

Zeylai (Rh.A.); **Fukahânın**; «Ya da o hîbe veyâ sadaka edilen evden bir şey ivaz verilmesi üzere şart etse.» **sözüne i'tirâz edip, şöyle demiştir:** Bununla murâd; ya ivaz şartiyle hîbedir, ki hîbe ve şart câizdir. Bu takdîrde; «Şart bâtıldır.» sözü doğru değildir. Eğer bu sözle hîbe edilen şeyin aynından bir şeyin ivaz olmasını murâd ederse, bu da hâlis (sırf) tekrârdır. Çünkü o, bunu; «O hîbe edilen evden bir şey kendisine geri verilmek şartiyle.» diyerek zikretmiştir. **Ben derim ki:** Biz, birinci şıkkı seçeriz. Zeylaî' (Rh.A.) nin, «O hîbe ve şart câizdir.» sözü memnûdur; hîbe ancak, eğer ivaz ma'lûm olursa câiz olur. Nitekim, daha önce geçen konularda sen bunu öğrenmiştin. **Bu bizim cevâbımızı Hidâye şârihlerinin ba'zıları açıkladı.** Kezâ, sadakada da hâl böyledir.

Bir kimse câriyenin hamlini âzâd edip câriyeyi hîbe etse, câriyede hîbe sahîh olur. Çünkü cenîn, hîbe eden kimsenin mülkünde kalmamıştır. Bu durumda hîbe edilen şey (mevhûb), hîbe eden kimsenin mülkü ile meşgûl olmamıştır. **Tedbîr, bunun hilâfınadır.** Yâni câriyenin hamlini müdebber edip, câriyeyi hîbe etse, hîbe sahîh olmaz. Çünkü haml, hîbe eden kimsenin mülkünde bâkîdir.

Borcdan kurtarmanın (ibrânın) **şarta ta'lîki, ancak mevcûd bir şartla olursa câizdir.** Alacaklı, borçluya; «Yarınki gün gelirse, sen borçdan berîsin.» dese, ibrâ bâtıl olur. Çünkü bu, hâlis bir şarta ta'lîkdir. Eğer alacaklı, borçluya; «Şâyet benim, sende alacağım var ise, seni ondan kurtardım (ibrâ ettim).» dese ve gerçekten, o kimsede alacağı olsa, ibrâ sahîhdir. Çünkü bu alacak, bir şarta ta'lîkdir. Binâenaleyh, ta'lîksiz vâki' olur.

Umrâ câiz, rukbâ câiz değildir. Umrâ; **evini başkasına ömrü boyunca vermektir.** O evi verdiği adam öldüğü zaman, ev geri verilir. Bu temlîk sahîh, şart bâtıl olur. **Rukbâ ise;** «Eğer ben, senden önce ölürsem, ev senindir.» **demektir.** Bu zamâna muzâf olarak temlîk olur. Rukbâ, irtikabdan alınmadır. O da intizârdır. Sanki mevhûb-un leh, hîbe eden kimsenin ölümünü beklemiş olur. İmdi bu, sahîh olmaz. Çünkü hâlen temlîk yoktur. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) **demiştir ki:** Hâlen temlîk olmasına binâen, rukbâ da, umrâ gibi sahîh olur. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre ise; istirdâd şartı ölümünden sonradır.** Binâenaleyh nizâ', lâfzîdir.

★ ★

كِتَابُ الْإِجَارَةِ

KİRÂ BÖLÜMÜ

Musannıf, malın ivazsız temlîki konularını bitirince, ivazla menfaati temlîk konularına başlayıp şöyle demiştir: **İcâre** (1), **lûgat yönünden** «fiâle» **ölçüsünde,** «ecîrden» **alınmadır. Taleb ve darb bâbından ücretin** (2) **ismidir.** Ücret, **ecîre verilen kirâdır.** (3)

Şer'an, **menfaati ivazla temlîkdir.** Musannıfın, Fukahânın; «Şu kadar ivazla ma'lûm menfaati temlîkdir.» sözlerinden ayrılmasına sebeb şudur: Çünkü Fukahânın sözü, sahîh icârenin ta'rîfi ise; ta'rîf mâni' değildir. Zîrâ fâsid şartla ve aslî şüyû' ile fâsid icâreye şâmildir. Şâyet eamm (daha umûmî) bir ta'rîf ise menfaati ve ivazı, ma'lûmiyet ile takyîd etmek sahîh değildir. Burada bizim seçtiğimiz ta'rîf, eamm ta'rîfdir. Nitekim satışın ta'rîfi de böyledir.

Gerek o ivaz, köle ve giyecek gibi ayn; gerekse para, ölçülen (mekîl) **ve tartılan** (mevzûn) **şey gibi deyn veyâ menfaat olsun müsâvîdir.** Ayn ve deyn, zâhirdirler. Üçüncüsünün açıklaması ise «Nafaka» konusunda gelecektir.

İcâre; «Ben, şu evi sana bir aylığına şu kadara âriyet verdim (iâre ettim).» **yâhûd;** «Bu evin menfaatlerini sana hîbe ettim.» **demekle mün'akid olur.** Yâni icâre, **iâre** (âriyet vermek) **lâfzıyle mun'akid olur.** Hattâ bir kimse, başkasına; «Ben, bu evi sana bir aylığına şu kadara âriyet verdim.» dese ve muhâtab dahî kabûl etse, icâ-

---

(1) **İcâre:** Lûgatta, ücret anlamında olduğu gibi, bir şeyi kirâya vermek anlamında da kullanılır. Istılâhda: **«Cinsen ve kaderen ma'lûm bir menfaati ma'lûm bir bedel** (ivaz) **karşılığında satmaktır.»** Yâni; menfaati belli bir zaman için başkasına temlîk veya ibâha kılmaktır. Bu bedel, bir ayn olabileceği gibi, bir menfaat de olabilir. Elverir ki, kirâlanan menfaatin cinsinden olmasın. Bir evi, diğer bir eve karşılık kirâlamak gibi.

(2) **Ücret:** Menfaat bedelidir. Meselâ; bir evin içinde oturulması sûretiyle olan menfaati karşılığında verilen bedel, bir ücrettir. Buna (kirâ) da denir.

(3) **Kirâ:** Ücret anlamına geldiği gibi, icâre anlamında da kullanılır.

re (kirâlama) sahîh olur. **Fakat âriyet vermek** (iâre), **kirâlama** (icâre) **lâfziyle mün'akid olmaz.** Hattâ bir kimse, başkasına; «Ben, bu evi sana ivazsız kirâladım.» dese, fâsid icâre olur, âriyet olmaz.

Eğer başkasına; «Ben, bu hânenin menfaatlerini sana bir aylığına şu kadara hîbe ettim.» **dese, câiz olur ve kirâlama** (icâre) **olur.** Fetâvây-ı Suğrâ'da **da böyle denmiştir.**

Kirâlamanın (icârenin), **satış lâfziyle mün'akid olmasında ihtilâf edilmiştir.** Şeyh'ul-İslâm (Rh.A.) şöyle demiştir: **«Bu husûsda Meşâyihin ihtilâfı vardır. Şâyet hür olan kimse başkasına;** «Ben, kendimi sana bir aylığına şu iş için sattım.» **dese, bu kirâlama** (icâre) **dır.**

Kerhî' (Rh.A.) den rivâyet edilmiştir ki; «İcâre, satış lâfziyle mün'akid olmaz.» Sonra, bu sözünden dönüp: «Mün'akid olur.» demiştir. **Hulâsa'da böyle zikredilmiştir.**

Menfaat, ba'zan müddet beyân etmekle ma'lûm olur. Müddet gerek uzun gerekse kısa olsun, evde oturmak veyâ şu kadar müddet zirâat yapmak gibi. Ba'zan da menfaat, işi beyân etmekle olur. Meselâ; kuyumculuk, boyacılık, terzilik ve bunların benzerleri gibi.

Menfaat, işâretle de ma'lûm olur. Meselâ, şunu, şuraya nakletmek gibi. **Çünkü menfaat, kendisine işâret edilen şey** (müşârün-ileyh) **değildir. Lâkin** işâretten, **menfaatin fiil-i mahsûs olduğu bilinir.** Ücret, **akd ile lâzım gelmez.** Yâni mûcir (4), **akdin kendisiyle mâlik olmaz ve ücret gerek ayn, gerekse deyn olsun, ücretin teslîmi akd ile vâcib olmaz.** Çünkü akd, değiş-tokuş (muâveze) dur. **İki ivazın biri menfaattir, ki azar azar meydana gelir.** Diğer ivaz **maldır.** Muâvezenin muktezâsı, eşitliktir. Menfaat tarafındaki gecikme, bedelde de gecikme olmuştur. Belki müddet gelmezden önce vermekle ecr (5) lâzım gelir. **Çünkü bedel, akd ile vâcib olur. Hattâ, onun için geri isteme hakkı yoktur.** Ya da, **akd hâlinde ta'cîlin şartiyle** lâzım **gelir.** Bu takdîrde ecr vâcib olur. **Ya da, üzerine akd yapılan menfaati almakla lâzım gelir.** Çünkü burada da, ecr vâcib olur. **Ya da almaya imkân bulmakla lâzım gelir.** Bunun üzerine musannıf; **«Teslîm alınmış ve fakat oturulmamış ev için ücret vâcib olur.»** sözüyle tefrî' yapmıştır. Çünkü almak imkânı vardır. Yine musannıf; **«Ücret, gasb ile**

---

(4) **Mûcir:** Bir şeyi kirâya veren kimsedir, buna **«âcir»** de denir.

(5) **Ecr:** Ücret ve mükâfaat anlamına gelir. Ecîre verilecek ücret, ki iki kısma ayrılır:

Biri, **ecr-i misil**dir ki; garazdan hâlî, yâni: Mûcir ile müste'cire, ilgili olmayan vukûf ehlinin (Bilirkişilerin) takdîr edecekleri ücrettir. **(Mecelle; madde: 414)**

Diğeri, **ecr-i müsemmâdır** ki, akd zamanında, zikr ve ta'yîn edilen ücrettir. **(Mecelle, madde: 415)** Bir evin, bir aylık kirâsı olan bin lira gibi.

düşer.» sözüyle tefrî' yapmıştır. Yâni evi, müste'cirin (6) elinden gâsıb, gasb etse, ücret düşer.

Kirâya veren kimse, evde ve yerde her gün için ve hayvanda her konak için ücret isteyebilir. Kıyâs; **eşitliği gerçekleştirmek için her saatte, hesâbiyle ücret istemektir.** Nitekim, bunu bilirsin! Lâkin, her saat için ücret istemek güçlüğe yol açar. Çünkü her saatin hissesi, ancak güçlükle ma'lûm olur. Şu hâlde, bizim zikrettiğimize dönülmüştür.

Terzilik ve bunun benzeri san'atlarda, kirâ ile tutulan kimse, işi bitirdiği zaman ücret isteyebilir. Her ne kadar iş, **kirâ ile tutanın** (müste'cirin) **evinde yapılsa da, her gün için ücret ödenmesi lâzım gelmez.** Hattâ iş müste'cirin evinde yapılıp işi bitirmiş olmasa, **Hidâye ve Tecrîd**'de zikredildiği üzere, ücretten bir şeye müstehık olmaz. **Mebsûteyn**'de (iki Mebsût'da), **Fevâid-i Zahîriyye**'de, **el-Zehîre**'de ve **Câmiu's-Sağîr şerhleri**nde zikredilmiştir ki; terzi, bir kısmını müste'cirin evinde dikse, hesâbınca onun için ücret vâcib olur. Hattâ giyeceğin bir kısmı dikildikden sonra çalınsa, dikilen kısım hesâbınca ücrete müstehık olur.

Müste'cirin evinde ekmek pişiren ekmekçi, fırından ekmeği çıkardıkdan sonra ücreti hak eder. Eğer ekmek fırından çıkdıkdan sonra yanmış olursa, **ekmekçi yine ücreti hak eder, zararı ödemesi gerekmez.** Nitekim, sebebi yakında gelecektir ki; ücreti hak etmek ile zararı ödemek ikisi bir araya gelmezler. **Fırından çıkarmazdan önce yanmış olursa, ücret ödenmesi gerekmez ve zarar ödetilir.**

Vikâye'de denmiştir ki: Eğer ekmek fırından çıktıkdan sonra yanmış olursa, ekmekçiye ücret ödenmesi lâzım gelir. Çıkmazdan önce yanarsa, ücret ödenmesi lâzım gelmez. İki sûrette de zarar ödetilmez.

Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.) bunu; «Yâni ekmeği çıkarmazdan önce ve çıkardıkdan sonra.» diye tefsîr etmiştir.

Ben derim ki: Bu, söz götürür. Evvelâ: Bu Hidâye şerhlerindeki ifâdeye muhâlifdir. Onlarda; «Çıkarmazdan önce yanmasında zarar ödenir.» denilmiştir. Hattâ **Gâyet'ul-Beyân**'da denmiştir ki: Tandırdan çıkardıkdan sonra yanması sûretinde zararı ödememekle kayd etmeye sebeb şudur; çünkü çıkarmazdan önce yanarsa, bizim Ashâbımızın hepsine göre, ekmekçinin zararı ödemesi lâzım gelir. Sâniyen; bu söz, aşağıda zikredilecek kâideye muhâliftir. **Kâide şudur: Ortaklaşa olan ücretli işçi** (ecir-i müşterek) (7), **ameliyle telef olan şeyde zararı öder.**

(6) **Müste'cir:** İsticâr eden, bir şeyi kirâlayan kimsedir. **(Mecelle, madde: 410)**

(7) **Ecîr-i müşterek:** Ecîr; **bir işi yapmak için kendisini kirâya veren kimsedir.** Ecîr-i müşterek: **Müste'cirinden başkasına işlememek şartıyle mukayyed olmayan ecîrdir.** Hammal, terzi ve saatci gibi. **Böyle bir kimse, başkasma iş görmese de, yine müşterek ecîr sayılır.** Çünkü, bu işi görmeğe yetkisi vardır.

Denilse ki; mes'elenin vaz'ı, müste'cirin evinde ekmekçilik ettiğine göredir. Bu ise, müste'cirden başkasına ekmekçilik yapmayı men eder. Bu durumda, özel ücretli işçi (ecîr-i hâss) (8) olur. Yakında gelecektir; ki özel ücretli işçi, ameli ile telef olanı ödemez. **Buna cevâb olarak deriz ki:** Şârihler; bunun müşterek ücretli olduğunu açıklamışlar ve şöyle demişlerdir: Bir kimsenin ücretli işçisi (ecîr-ul-vâhid), onun hakkında akd, müddet üzere hâssaten yapılan kimsedir. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir. Meselâ, başkasına hizmet etmemek üzere, bir ay hizmet etmesi için kirâlanan kimse gibi. Bizim bahsettiğimiz, müddet beyân etmeksizin iş için kirâlanan işçidir, evinde çalışmasının bir te'sîri yoktur. Bu durumda, o ecîr-i müşterek olur. Bundan dolayı ben, ibâreyi gördüğün şekle değiştirdim. **Bu yanılmanın** (gafletin) **kaynağı şudur:** Hidâye sâhibinin, eğer fırından çıkarmazdan önce yansa veyâ elinden düşse, teslîmden önce helâk olduğu için, ekmekçiye ücret yoktur. Şâyet ekmeği çıkartıp, ondan sonra ekmekçinin fiili olmaksızın yanmış olsa, ekmekçiye ücret verilir. Çünkü, ekmeği evine koymakla teslîm etmiş olur. Bu durumda, ekmekçinin zararı ödemesi gerekmez. Çünkü, ondan bir suç sâdır olmamıştır. Vikâye sâhibi: «Zararı ödemesi gerekmez...» sözünü, «Fırından çıkarmazdan önce yananı da... (ödemez)» sözüne müteallık kılmıştır. Bu takdîrde olan olmuştur.

«Doğru olanı ilhâm eden Allah' (C.C.) **a hamd olsun. Sonunda dönüp sığınılacak olan ancak O'dur.»**

Boyacı, nişasta (9) **ile yıkayan çamaşırcı ve benzerleri gibi, ayn'da yaptığı işin eseri olan kimse ücretini almak için o malı habs edebilir.** «Nişasta ile yıkayan» **diye kayd etmesi; işinde eser olduğu içindir. Bununla, giysi yıkayıcısından ihtirâz etmiştir.** Nitekim, açıklaması gelecektir. **Habs etmesine sebeb:** Çünkü ma'kûdun-aleyh mahalde, yâni giyside vasıftır. **Boyacı ve çamaşırcı için habs hakkı, bedelin alınması içindir.** Nitekim, satışda olduğu gibi.

Eğer o mal yapılan işden sonra zâyi' olursa, ödemek lâzım gelmez. Çünkü mal, boyacının elinde emânettir. Bu durumda boyacı ve çama-

(8) **Ecîr-i hâss:** Yalnız müste'cirine işlemek üzere tutulan ecîr **(işçi)** dir. Aylıklı hizmetkâr gibi. **(Mecelle; madde: 422)** Buna **«Ecr-i vahd»** de denir.

(9) **Nişasta,** bilindiği gibi, buğday ve benzeri tahılların dânelerinden ve patatesden özel usûllerle elde edilen unumsu bir maddedir.

Nişasta, sıcak suda kola (nişasta peltesi) denilen jelatinimsi bir kütle hâlini alır. Ayrıca, iyot etkisiyle maviye boyanır.

Nişasta, eczâcılıkta, **çamaşırların kolalanmasında** ve özellikle gıdâ sanayiinde kullanılır.

Burada, **«Nişasta ile yıkayan çamaşırcı»** dan maksâd; **«Çamaşırları kolalayan çamaşırcı»** dır.

şırcı için ücret ödenmesi de gerekmez. Çünkü ma'kûd'ün-aleyh, teslîm edilmeden önce helâk olmuştur.

Hammal, gemici ve çamaşırcı gibi, yaptığı işin eseri olmayan kimse, ücreti almak için malı habs edemez. Nihâye'de **denmiştir ki:** Çamaşırcının işi, sâdece kiri yok etmekden ibâret olsa, bunda ihtilâf edilmiştir. Esah olan kavle göre, onun her hâlde, ücretini almak için malı habs etme hakkı vardır. Çünkü beyaz gizlenmiş olup, çamaşırcının ameliyle ortaya çıkmıştır. Beyaz, örtülerek yok oldukdan sonra, sanki çamaşırcının ortaya çıkarmasiyle sonradan meydâna gelmiş (hâdis) gibi olmuştur. **Nihâye sâhibi** bu sözü **Kâdîhân'** (Rh.A.) ın **Câmiu's-Sağîr'**ine nisbet etmiştir.

Kaçak köleyi geri getiren kimse, bunun aksinedir. Her ne kadar onun işinin eseri yoksa da, ücretini almak için habs etme (alıkoyma) **hakkı vardır.** Çünkü kaçak köle, kaçmakla helâkın ucuna gelmiş olup sanki o kimse, onu tutup getirmekle ihyâ etmiş ve sâhibine ücret ile satmış gibi olur.

Eğer işi kendisi yapması şart kılındı ise, başkasını kullanması câiz olmaz. Meselâ; şu giyeceği kendi elinle dikersen, şu kadar ücret veririm demek gibi. Çünkü, bu takdîrde ma'kûd'ün-aleyh, belli mahalden ameldir. Onun yerine başkası geçemez. **Selem, bunun aksinedir. Çünkü ma'kûd'ün-aleyh, selemde ayndır; amel değildir. Şu hâlde, başkasınm yapması câiz olur.** Eğer kendi ameli şart kılınmadı ise, **başkasını kullanması câiz olur.** Çünkü onun üzerine vâcib olan, ma'kûd'ün-aleyhi meydana getirmektir. Îfâ ise, kendi ve başkasının yapması ile mümkün olur.

Bir kimse iyâlini (çoluk-çocuğunu) **getirivermesi için bir adamı kirâlasa, çocuklarının ba'zısı ölse, adam geri kalanını getirse; eğer o kimsenin çoluk-çocuğu ma'lûm olursa, geri kalanların hesâbınca ücret verilmesi gerekir.** Çünkü adam, ma'kûd'ün-aleyhin bir kısmını îfâ edip, o kadar ivazı hak etmiştir. **Eğer çoluğu-çocuğu ma'lûm olmazsa, ücretin hepsi verilmesi gerekir.**

Yine **bir kimse, bir adamı hissesini veyâ mektûbunu veyâ azığını Zeyd'e ulaştırması için kirâlasa; eğer mektûbu veyâ azığı, Zeyd öldüğü veyâ bulunmadığı için geri getirse,** Nihâye'de denmiştir ki: **O ücretli işçiye** (ecîre) **bir şey verilmez.** Çünkü mektûbda ma'kûd'ünaleyh olan, onun nakledilmesidir. Zîrâ maksâd, nakldir. Veyâ nakle vesîledir. O ise, mektûbda olanı bilmektir. Lâkin hüküm; yâni ücretin vâcib olması, maksûdun husûlüne taallûk etmiştir. Halbuki geri dönmesiyle, yâni mektûbu ölünün âilesine teslîm etmeden geri getirme-

siyle, kirâlama akdini bozmuş olur. Bu durumda, ücret düşer. Bu adam, giyeceği dikip ondan sonra onu bozan terzi gibi olur. Çünkü, bu takdîrde ona ücret verilmesi gerekmez. Kezâ, azıkda dahî hüküm böyledir. Çünkü o adam geri getirmesiyle ma'kûd'ün-aleyh'in teslîmini bozmuştur. **Eğer adam ölüm sûretinde, gönderilen şeyi ölünün vârislerine verse veyâ Zeyd'in bulunmaması sûretinde; Zeyd hâzır olduğu vakitte ona teslîm edecek kimseye verse, bil'icmâ', oraya gitmekle ücret vâcib olur. O da, belirtilen ücretin yarısıdır.** Çünkü adam, elinden geleni ve yapabildiğini yapmıştır. Şâyet Zeyd'i bulup, gönderilen şeyi Zeyd'e ulaştırmasaydı; ona bir şey verilmesi gerekmezdi. Çünkü ma'kûd'ün-aleyh yok olmuştur. O da, ulaştırmaktır.

Bir evin veyâ bir dükkânın, onda yapılacak işi zikretmeksizin kirâlanması sahîhdir. Çünkü, ikisinde de müteâref olan (örf ve âdet olan) **amel, oturmak** (süknâ) **dır.** İmdi akd, oturmaya sarf olunur. Çünkü örfen ma'rûf olan, meşrû' olan gibidir, farklı olmaz. Şu hâlde akd, sahîh olur.

Akd mutlak olduğu için, kirâ ile tutan kimsenin, her işi yapması câiz olur. Çamaşırcılık, (demircilik ve yağcılık) gibi, binâyı yıpratacak ve zarar verecek ameller müstesnâdır. Elbise beyazlatmak gibi ki, bunda açık zarar vardır. Şu hâlde akd, delâlet yönünden çamaşırcının ve onun benzerinin ötesiyle kaydlanır.

Binâ yapmak veyâ ağaç dikmek için arâzînin kirâlanması sahîhdir. Çünkü bu kirâlama, belli menfaattir. Âdeten kirâlama akdi ile kasd olunur. **Kirâlama müddeti geçince, binâyı ve binâ benzerini söküp arâzîyi boş olarak teslîm eder. Ancak, arâzîyi kirâya veren kimse** (mûcir), **binânın ve dikilen ağacın kıymetini, sökmeye müstehık olduğu hâlde öderse, sökmez.** Şâyet kirâya veren kimse binâyı ve dikili ağacı öderse, sökmek arâzîyi bozduğu takdîrde, onları müste'cirin rızâsı olmaksızın temellük eder. Eğer bozmazsa, müste'cirin rızâsiyle temellük eder. **Ya da kirâya veren kimse** (mûcir), **binânın hâli üzere terk edilmesine râzı olursa; bu takdîrde binâ ve dikilen ağaç, sâhibinin; yer de kendi sâhibinin olur.**

Ekinin müddeti bitse, sökülmesi için zorlanmaz. Belki olgunlaşması vaktine kadar ecr-i misl ile bırakılır. Çünkü ekinin belli bir sonu vardır. Onda, iki tarafa riâyet etmek mümkün olur.

Yaş yonca, ağaç gibidir. Çünkü, arâzîde bâkî kalır. Ekin gibi değildir. Ağacın ise, hükmü ma'lûmdur.

Binmek veyâ yük taşıtmak için hayvan kirâlamak sahîhdir. Ya da, **giymek için bir giyeceğin kirâlanması sahîhdir. Yalmz hayvana**

binecek kimse, taşınacak yük ve giysiyi giyecek kimsenin belirtilmesi şarttır.

Kenz'de; «Hayvan, binmek ve yük taşımak, giysi giymek içindir.» **denmiştir.** Bundan anlaşılır ki, hayvanın ve üzerine atf edilen şeyin kirâya verilmesi mutlak sûrette câizdir. Halbuki **Kâfî'de**; «Eğer hayvana binecek kimse belli olmazsa veyâ üzerine yüklenecek yük bilinmezse yâhûd giysiyi giyecek kimse bilinmezse, kirâlamak fâsiddir.» **denmiştir.** Bundan dolayı ben; **«Eğer biniciyi belli ederse...»** dedim. **Eğer kirâya veren kimse ta'mîm ederse, yâni dilediğini bindirmek veyâ dilediğine giydirmek; yâhûd dilediğini yüklemek üzere kirâladım, derse; kirâcı dilediğini bindirir, dilediğine giydirir ve dilediğini taşır.** Çünkü kirâya veren kimseden izin vardır. Lâkin kendi bizzat binse veyâ bir kimseyi bindirse, bir başkasını bindirmeye hakkı kalmaz. Zîrâ kirâ ile tutan kimse, murâdını asıldan ta'yîn etmiş olur. Sanki O, başlangıçta kimin bineceğini belirtmiştir. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Eğer kirâ ile tutan kimse, bir biniciye veyâ bir giyiciye tahsîs edip, sonra ona aykırı amel etse, öder. Çünkü bu, tecâvüzdür. **Kezâ, kullanana göre değişen her şeyde hüküm zikredilen gibidir.** Meselâ, kıldan çadır gibi. **Hattâ kıl çadırı bir kimse kirâ ile tutup, başkasına kirâ ile veyâ âriyet olarak verse ve verdiği kimse onu kurup içinde otursa;** Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **a göre öder.** Çünkü onun kurmakta, yerini seçmekde ve kazıklarını çakmakda insanlar farklıdırlar. **İmâm Muhammed'** (Rh. A.) **e göre, ödemez.** Çünkü kıl çadır, içinde oturmak için yapılmıştır. Şu hâlde, ev gibi olur.

Kullananla değişmeyen şeyde kaydlamak bâtıldır. Çünkü, mukayyed değildir. Yükleyip taşımada, nev'î ve miktâr belirtilirse, — meselâ, bir yığın (altmış ölçek) buğday gibi — kirâ ile tutan kimse, zararca o buğdayın mislini yükleyebilir. Yâni ağırlıkda eşit olurlarsa, hayvana zarar vermekde o buğdayın mislini yükleyip taşıtabilir. Yine susam ve arpa gibi buğdaydan daha hafîf olanı yükleyip taşıtabilir. Tuz ve demir gibi buğdaydan ağır ve daha zararlı olanı yükleyip taşıtamaz. Hattâ hayvanın üzerine pamuk yüklemek için kirâlayıp belirtse, müste'cirin hayvanın üzerine pamuğun ağırlığında demir yüklemesi câiz olmaz. Çünkü çok def'a demir, hayvana daha zararlı olur. Zîrâ demir, hayvanın sırtında bir yerde toplanır. Pamuk ise, sırtına dağılır.

Eğer kirâya veren kimse, kendisinin bineceğini zikredip, bir adamı hayvanın terkisine bindirse, terkiye binen ile bindiren arasında ağırlığı i'tibâra almaksızın, hayvanın kıymetinin yarısını öder. Çünkü

biniciliği bilmeyen hafîf, ba'zan biniciliği bilen ağırdan daha zararlı olur.

Musannıfın, terkiyi zikretmesi, kirâ ile tutan kimse, hayvana kendisi binip başkasını kucağına almış olsa; her ne kadar hayvanın, ikisini taşımaya gücü bulunsa bile, hayvanın bütün kıymetini ödeyeceği içindir. Çünkü binicinin ağırlığı ile kucağına aldığının ağırlığı bir yerde toplanıp hayvana fazla güçlük verir. Amma hayvanın, ikisinin ağırlığını taşımaya gücü yok ise; kirâ ile tutan kimse, her ahvâlde (yâni gerek terkisine ve gerekse kucağına bindirsin) hayvanın bütün kıymetini öder.

Musannıf; «Bir adamı terkisine bindirse.» **demiştir. Çünkü kirâlayan kimse, tutunmaya kâdir olmayan küçük bir çocuğu terkisine bindirse, ağırlığının fazlasını öder.** Eğer tutunmaya kâdir olan küçük bir çocuğu bindirirse, **o çocuk adam gibidir. Kifâye'de de böyle denmiştir.**

Kirâ ile tutan kimse (müste'cir), **belli** (ma'lûm) **yük üzerine ziyâde etmekle, eğer hayvan yüke tâkat getirirse, belli yükden fazlasını öder.** Yâni ağırlığı ma'lûm olan yükün miktârından fazla yüklemekle, fazla olan miktârı öder. Çünkü hayvan, yüklenmesine izin verilen ve verilmeyen ağırlıkla helâk olmuştur. Sebeb, ağırlıktır ve ikisine taksîm edilir. Eğer hayvan o kadar yüke tâkat getirmezse, bunda izin bulunmadığı için helâk etmek olup, kirâ ile tutan kimse (müste'cir), hayvanın kıymetinin hepsini öder. Meselâ, binicinin vurmasiyle veyâ hayvanın yürümeyip durması için gemini kendisine doğru çekmesiyle helâk olması gibi. Her iki durumda da zararı öder. Çünkü izin, selâmet şartı ile mukayyeddir. Zîrâ, gemi çekmeksizin sevk tahakkuk eder.

Müste'cirin hayvan ile, kirâladığı yerden çıkıp gitmesi gibi, ki gerek o tecâvüz gitmekde ve gerekse gelmekde olsun bütün kıymetini öder.

Şâyet bir kimse, hayvanı bir yere varıncaya kadar kirâlayıp, o hayvan ile bir başka yere geçip gitse, sonra birinci yere geri getirse, ondan sonra hayvan helâk olsa, sâhibine geri veremedikce, hayvanı öder.

Denilmiştir ki, **bu mes'elenin te'vîli; kirâ ile tutan kimse, gitmek için kirâlayıp gelmek için kirâlamadığı vakittedir.** Çünkü, birinci yere ulaşmakla akd ortadan kalkmıştır. İmdi, hayvan geri dönmekle mâlikin eline ma'nen geri verilmiş olmaz. **Amma hayvanı, gidip gelmek için kirâlasa, kirâlayan kimse, kendisine emânet konulan kimse men-**

zîlesinde olur. Şâyet kendisine emânet konulan kimse emânette hılâf edip (aykıra iş yapıp) ondan sonra vifâka geri dönse (yâni uygun davransa), ödemekden kurtulduğu gibi.

Yine denilmiştir ki; **cevâb, mutlak olarak bırakılır. Hattâ zararı ödemekten ancak mâlikine geri vermekle kurtulur.** Aradaki fark şudur: **Emânet konulan kimse, hıfz maksûd olduğu hâlde korumakla me'mûrdur. İmdi, vifâka geri döndükden sonra emâneti korumakla emr bâkî kalmıştır.** Bu takdîrde mâlikin nâibine geri vermek hâsıl olur. Kirâya verme (icâre) ve âriyet vermede, korumak kullanmaya tâbi olarak emredilmiştir. Maksûd olarak emredilmemiştir. Şâyet kullanma münkatı' olsa, müste'cir nâib olarak kalmaz. Bu takdîrde, geri dönmekle kurtulmaz. **Hidâye'de**; «Esah olan kavl budur.» **denmiştir.** Kâfî'de ise; **«Birinci söz daha doğrudur.»** denilmiştir.

Eyerlenmiş eşeğin, eyerini ve palanını soyup çıkarmakla zararı öder. Yâni bir kimse, eyerli bir eşeği kirâlayıp, eyerini çıkarıp semer koysa, zararı mutlak olarak öder. Yâni; gerek o semer, bu eşeğe vurulanlardan olsun, gerekse olmasın müsâvîdir. İkincisi zâhirdir. **Birincisine gelince; semer eyer cinsinden olmayıp sûreten ve ma'nen ayrı oldukları için eşek ölürse, kıymetini öder.** Nitekim buğday yerine, demir yükledikde helâk olan hayvanı ödediği gibi.

Kirâ ile tutan kimse, eşek için kullanılmayan eyer ile onu eyerlese ve eşek helâk olsa, o zaman eşeğin kıymetinin hepsini öder. Çünkü o eyer ile eyerlemek, hayvanı öldürmek sayılır. Buğdayı demir ile değiştirdikde (yâni buğday yerine demir yükledikde) zararı ödediği gibi.

Metâ'ı (mal veyâ eşyâyı) **taşımak için kirâlanan hammal, müste'cirin ta'yîn ettiği yoldan başkasına girmesiyle mal veyâ eşyâ helâk olsa, hammal onun kıymetini öder.** Lâkin insanlar, o gayr-i muayyen olan yoldan gidip gelseler, halbuki iki yol uzaklıkda ve yakınlıkda, güçlükde ve kolaylıkda farklı olsalar hammal zararı öder. **Hattâ iki yol farklı olmasalar, mal helâk olursa, hammahn zararı ödemesi gerekmez.** Çünkü bu takdîrde, kirâ ile tutan kimsenin ta'yîninde fayda yoktur. **Ya da, insanların girmediği ve gidip gelmediği yola girer de mal helâk olursa, takyîd sahîh ve muhâlefet hâsıl olduğu için zararı öder.**

Yine, **hammalın yükü denizde taşıması ile de zararı öder. Yâni insanların karada taşıdıkları malı, hammalın denizde taşıması ile, şâyet mal telef olursa, zararı öder.** Çünkü deniz, telef edicidir. Hattâ kendisine emânet konan kimse, onunla karada yolculuk edebilir. Denizde edemez.

Eğer mal sâlimen yerine ulaşırsa, gâye hâsıl olduğu için, bu sûretle hammala ücret ödenmesi lâzımdır.

Bir kimse buğday ekmek için tarla kirâlayıp yonca ekse, tarlanın noksânını (noksân-ı arzı) (10) **öder.** Çünkü yoncanın tarlaya zararı, buğdaydan fazladır. Zîrâ, yoncanın kökleri tarlaya yayılır ve sulanmasına çok ihtiyâç vardır. Müste'cir, zarar vermekle muhâlefet edip tarlanın noksânını öder. **Ücret vermek ile zarar ödemek bir araya gelmediği için ücretsiz öder.** Çünkü kirâ ile tutan kimse (müste'cir), tarlayı emredildiği şeyden başka bir cins ile meşgûl etmekle gâsıb olmuştur.

Bir kimse; bir dirheme, bir gömlek dikmek için terziye bir giyecek verse, terzi onu kaftan dikse, veren kimse muhayyer kılınır. Dilerse, **o giyeceğin kıymetini ödetir.** Ya da, **kaftanı benzerinin ücreti** (ecr-i misli) **ile alır ve müsemmâ üzerine ziyâde etmez.** Kaftanın (kabâ'nın) ma'nâsı; **tek katlı ve kemerli olan etekli kaftan** (kırtak) **dır, ki gömlek gibi kullanılır.** Ba'zıları demiştir ki: **Kaftan** (kabâ), **ıtlâkı üzere cârîdir. Zîrâ, ikisi de menfaatte birbirlerine yakındırlar.** Çünkü kaftanın ortası bağlanıp, ondan gömlekden faydalanıldığı gibi faydalanılır. Bu durumda onda muvâfakat ve muhâlefet vardır. **Giyecek sâhibi, hangisini dilerse onu yapar. Lâkin giyenin, muvâfakat yönünden kusûru sebebiyle ecr-i misl vâcib olur. O ecr-i misl, müsemmâ olan dirhemi aşmaz.** Nitekim, fâsid kirâlamanın hükmü de budur.

Bir kimse, çırağını bir dokumacıya belli bir müddet ile, bez dokumayı öğretmesi için, ustaya her ayda şu kadar para ödemek şartiyle verse, câiz olur. Şâyet ücret almayı şart koşmadıysa, çırağın öğrenmesinden sonra usta ücret istedikde, o da ustadan ücret istese, o işte memleketin örfüne bakılır. Eğer memleketin örfü usta lehine şehâdet ederse, o işi öğrettiği için ustaya ecr-i misli verilmesine hükmedilir. Eğer ağa lehine şehâdet ederse, çırağın ecr-i mislini ustanın vermesine hükmedilir. Kezâ, çırak yerine oğlunu vermiş olursa, hüküm yine zikredilen gibidir. **Bunu, Kâdîhân** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

★ ★

(10) **Noksân-ı arz:** Bir yerin zirâatten önceki değeri olan ücretle zirâatten sonraki değeri olan ücret arasındaki farktır.

بَابُ الْإِجَارَةِ الْفَاسِدَةِ

FÂSİD KİRÂLAMA BÂBI

Kirâlama (icâre) **bir kaç şeyle bozulur.** Musannıf, birincisini şu sözüyle zikretmiştir: **«İcâre, satışı ifsâd eden şartla bozulur.»** Çünkü menfaatlerin akd ile kıymeti olur ve bununla mal olurlar. İmdi kirâlama, mâlî muâveze ile mu'teber olur. Nikâh, hul' ve kasden adam öldürmek gibi mâlî muâveze olmayan şeylerde mu'teber olmaz.

Musannıf ikincisini; «Aslî şüyû'» **sözüyle zikretmiştir.** Evinden bir hisseyi kirâya vermekle veyâ ortak hâneden hissesini ortağından başkasına kirâya vermekle, icâre bozulur. **Bunun fâsid olması, kirâya vermekden maksâd intifâ' olduğu içindir.** İntifâ' ise, **hissî bir şeydir. Müşâ' ile mümkün olmaz ve teslîmi tasavvur edilmez.** Şu hâlde, **câiz olmaz.** Satış, **bunun aksinedir.** Çünkü, satışdan maksâd mülkdür. Mülk ise, hükmî bir şeydir. Müşâ'da mümkün olur. Şu hâlde, câizdir. **Musannıf,** «Aslî şüyû'» **demekle** «Ârızî (târî) şüyû'» **dan sakınmıştır. Çünkü ârızî (târî) şüyû'** (1), **zâhir rivâyette** (Yâni, İmâm Muhammed' (Rh.A.) in telif etmiş olduğu; **Câmi'us-Sağîr, Câmiu'l-Kebîr, Ziyâdât, Siyer ve Mebsût** adlı Fıkıh kitaplarından nakledilen güvenilir rivâyetlere göre), **icâreyi bozmaz.** Nitekim evin hepsini kirâya verip, ondan sonra yarısında fesh etseler veyâ iki adam evlerini bir kimseye kirâya verip ikisinden biri ölse veyâ bir kimse evini iki adama kirâya verip ikisinden biri ölse, bu kirâlama (icâre) bozulmaz. Ancak, hissesini ortağına kirâya verirse, bu takdîrde bozulmaz. Çünkü menfaatin hepsi, ortağının mülkünde meydana gelir. Ba'zısı hakîkî mülkün hükmüyle ve ba'zısı kirâlama hükmüyle olur. Bu durumda, şüyû' ma'nâsı zâhir olmaz ve ihtilâf ancak sebeb hakkında zâhir olur. Sebebin ihtilâfına ise, hükmün ittihâdı ile beraber i'tibâr edilmez. Şüyû' zâhir olmadığı zaman akd sahîh olur. Şu da var ki: **Ebû Hanîfe'** (Rh.A.) **den bir rivâyette sahîh olmaz. Kâfî'de de böyledir.**

---

(1) **Târî şüyû':** İcâre akdinden sonra ârız olan şüyû'dur.

Musannıf, üçüncüyü şu sözüyle zikretmiştir: İcâreyi ifsâd eden hâlin üçüncüsü, **«Müsemmânın bilinmemesidir.»** Meselâ, bir giyeceği veyâ bir hayvanı ta'yînsiz ücret kılmak gibi.

Musannıf dördüncüyü şu sözüyle zikretmiştir: İcârın adını koymamak, **meselâ, «Ben, evimi sana bir aya veyâ bir yıla kirâladım.»** deyip «Şu miktârı dememekle» **icâre bozulur.**

Kezâ, bir dükkânı veyâ bir evi bir yılda yüz dirheme — müste'cir, o evi ta'mîr etmek şartıyla — **kirâ ile tutsa, icâre bozulur ve müste'cir üzerine, kaça çıkarsa çıksın, ecr-i misl lâzım gelir.** Çünkü kirâya veren kimse (mûcir), ta'mîri, müste'cir üzerine şart kılınca; evin ta'mîri ücretten olmuş olur ve ücret, mechûl kalır. Bu durumda kirâlama bozulur. **Bunu, Kâdîhân** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Musannıfın bu mes'eleyi, burada zikretmemesinin sebebi; «Müsemmânın bilinmemesi» **sözüne dâhil olduğu içindir.** Eğer kirâya verme (icâre), bu iki sonuncu sûret ile bozulursa, menfaati tam elde etmekle, kaça çıkarsa çıksın, ecr-i misl vâcib olur. Çünkü elde etmeden önce ücrete müstehık değildir. Eğer kirâya verme, bu iki sonuncu mes'ele ile bozulmayıp, belki şartla veyâ şuyû' ile bozulursa, ecr-i misl ile müsemmâdan ziyâde olmaz. Yâni ecr-i misl, müsemmâdan ziyâde olsa, ziyâde vâcib olmaz. Çünkü kirâya veren kimse (mûcir) ile kirâ ile tutan kimse (müste'cir) haklarının düşmesine râzı olmuşlardır. Zîrâ, az olanı tesmiye etmişlerdir.

Eğer ecr-i misl, müsemmâdan eksik olursa, müsemmânın miktârı vâcib olmaz. Çünkü, tesmiye fâsiddir. Sonuncu iki mes'ele ile fesâdda ecr-i misl kaça çıkarsa çıksın, lâzım gelip bu ikisinden başkasiyle fâsid olmada müsemmâ ziyâde edilmemesi, bize göre, menfaatlerin hadd-i zâtında kıymeti olmadığındandır. Ancak akdle veyâ akdin şübhesiyle kıymet kazanır. O da, fâsid akddir. Menfaatlerin hadd-i zâtında kıymeti olmayınca, akdde kendisiyle kıymet kazandığı şeye rücû' vâcib olur. Ziyâdesi düşer Çünkü iki taraf düşmesine râzı olmuşlardır. Müsemmâ bilinmese veyâ tesmiye olunmasa tercîh ettiren sebeb ortadan kalkıp, aslî mûcib vâcib olur. O da, kaça çıkarsa çıksın, kıymetin vâcib olmasıdır. Burada uygun olan, bu sözün böyle takrîr olunmasıdır. Çünkü bu makâmda Fıkıh âlimlerinin ibâresi karışıktır.

Eğer bir kimse evini, bilinmeyen bir köleye karşılık kirâya verse, kirâcı orada meselâ altı ay otursa ve köleyi, mûcire vermese, kirâcıya oturduğu müddet için kaça çıkarsa çıksın, ecr-i misl lâzım gelir ve müddetin geri kalanında kirâlama (icâre) **fesh olur.**

Bir kimse evini, her ayda şu kadara kirâya verse, sâdece bir ayda

sahîh olur ve geri kalanında fâsid olur. Çünkü bilinmediği için ayların hepsinde akdi sahîh kabûl etmek mümkün olmaz. Yine, bütün aylarla en az arasında akdin tashîhi mümkün değildir. Çünkü ba'zısının, ba'zısından evleviyyeti yoktur. İmdi, ednâ yâni en az belli taayyün eder. Birinci ay tamâm olunca, kiraya veren (mûcir) ile kirâcı (müste'cir) dan her biri için kirâlamayı (icâreyi) bozmak hakkı vardır. Çünkü, sahîh olan akd sona ermiştir.

Her ayda evini şu kadara kirâya vermekde, müste'cir birinci ayda oturup şâyet ikinci aydan da bir saat dahî otursa, o ikinci ayda kirâlama akdi sahîh olur. İkinci ay bitinceye kadar mûcir'in O'nu çıkarması câiz değildir. **Ancak, şer'î özür ile çıkarmak câizdir.** Kezâ müste'cirin, evvelinde oturduğu her ayın hükmü de zikredilen gibidir. Çünkü mûcir ile müste'cirin akd ile rızâlaşmaları ikinci ayda oturmakla tamâm olur. **Kıyâs da budur.** Sonraki âlimler (müteahhirûn) den ba'zısı buna meyletmiştir. **Zâhir rivâyette; mûcir ile müste'cirden her biri için, dâhil olan ikinci ayın birinci gecesinde ve o gecenin gününde muhayyerlik vardır.** Çünkü o gece veyâ o gün ayın başıdır. Birinci söze, i'tibârda bir çeşit güçlük (nev-î harâc) vardır.

«Ben, sana bu evi, her ayda şu miktâra altı ay kirâya verdim.» **demekle ayların hepsinin adını söylerse, kirâlama bozulmaz.** Bu, her iki mes'eleye müteallikdir. Yâni, kirâya veren kimse, ayları toptan beyân edip ve her ayın hissesini belirtirse, akd câizdir. Çünkü müddet, ma'lûm olur. Bu takdîrde, cevâza engel olan şey ortadan kalkar.

Bir kimse, evini bir yılda şu kadara kirâya verse, her ne kadar her ayın ücretini belirtmese de, sahîh olur. Çünkü müddet bellidir. Görülmez mi ki; her ne kadar her günün payını belirtmese de, bir ayın icâresi sahîh olur.

Müddetin evveli, belirtilen şeydir. Meselâ, bu yılın Receb ayında, demek gibi. **Eğer bir şey belirtmezse, müddetin başlangıcı, kirâya verme** (icâre) **akdi vaktinden i'tibârendir.** Çünkü vakitlerin hepsi, icârenin hükmünde müsâvîdir. Böyle bir şeyde, sebebi ta'kîb eden zamân taayyün eder. Nitekim bir aya kadar satmakla müddetlerde ve yine fülân ile konuşmam, diye yemîn etmekle yemînlerde olduğu gibi. O zaman ikisinde de müddetin başlangıcı konuşmayı bitirdikden sonra mu'teber olur.

Eğer akd, hilâl göründüğü vakitte olursa, hilâllere i'tibâr edilir. Yâni, yılın aylarının hepsinde hilâller i'tibâr olunur. Çünkü hilâller, ayların aslıdır. **Allah Teâlâ** (C.C.) :

قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ

«De ki: O (hilâller) **insanlar** (ın faydası) **için vakit ölçüleridir.»** (2) buyurmuştur.

Eğer akd, hilâl vaktinde olmazsa, mu'teber olan günlerdir. Çünkü asl, imkânsız olduğu zaman, bedele gidilir.

Bir kimse, bir köleyi, belli ücret ile ve yiyeceğiyle berâber kirâlasa; cüzlerin ba'zısı bilinmediği için, yâni ücretin ba'zı cüzleri bilinmediği için, câiz olmaz.

Hamamı kirâya vermek ve hamam ücretini almak câizdir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.), **Cuhfe'de hamama girip ücretini vermiştir.** Bir de: **Bu husûsda, insanların örf ve âdeti vardır.**

Kan alan kimsenin kirâlanması da câizdir. Çünkü Resûlüllah (S. A.V.) **in, kan aldırıp ücretini verdiği rivâyet edilmiştir.**

Belli ücret ile süt ana (murdia) **kirâlanması da câizdir.** Kıyâs, **câiz olmamak idi.** Çünkü ücret, ayn'ın tüketilmesi üzere vârid olur. O da, süttür. Şu hâlde bu, ineğin veyâ koyunun sütünü içmek için kirâlamak gibi olur. Ya da, meyvesini yemek için bostan kirâlamak gibi olur.

İstihsânın vechi; Allah Teâlâ' (C.C.) **nın:**

فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ

«Çocuğu, sizin için emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin.» (3) âyet-i kerîmesidir. **İcmâ', bunun üzerine mün'akid olmuştur.** İnkâr etmeksizin, insanların teâmülü de asırlarca bununla câri olmuştur.

Biz, akdin, ayn'ın tüketilmesi üzere vârid olduğunu kabûl etmeyiz. Belki, menfaat üzere vârid olur. O da: Çocuğun bakımı (hıdânesi), memesini çocuğun ağzına vermesi, terbiye etmesi ve hizmet etmesidir. Süt, tâbi'dir. Sütananın ücrete müstehık olmaması, koyun sütüyle emzirirsedir. Çünkü sütana, üzerine vâcib olanı yapmamıştır. Zîrâ bu, icârdır, irdâ' (emzirmek) değildir.

(2) Bakara sûresi; âyet : 189

(3) Bk. Talak sûresi, âyet : 6

Sütanaya yiyecek ve giyecek vermek şartiyle, kirâlamak da câiz olur. İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) **e göre;** (yiyeceğin ve giyeceğin miktârında) **bilinmemezlik bulunduğu için câiz değildir.** İmâm A'zam' (Rh.A.) ın **delîli şudur:** Bilinmemenin akdi bozması, ancak çekişmeye (münâzaaya) vardırırsadır. Burada, böyle değildir. Çünkü insanlar arasında âdet olan, sütanalık yapan kadınlara ikrâm etmek (tevsia) dır. Çünkü bunun menfaati, o kimselerin çocuklarına râci olur.

Sütanalık yapan kadını, kocasının cimâ etmesi câizdir. Lâkin kirâ ile tutan kimsenin (müste'cirin) **evinde, ancak onun izniyle câiz olur.** Yâni müste'cirin, sütananın kocasını cimâdan menetme hakkı yoktur. Çünkü cinsî ilişkide bulunmak kocanın hakkıdır. Şu hâlde müste'cir, kocanın bu hakkını ibtâl etmeye kâdir olmaz. Lâkin müste'cir, kendi evinde cinsî ilişkide bulunmakdan menetmeye kâdirdir. Çünkü ev, onun mülküdür. İzinsiz girmesi câiz değildir.

Sütananın insanlar arasında nikâhı zâhir olan veyâ nikâhı üzere şâhidleri olan kocasının, O'nun icârını fesh etmesi — eğer kocasının izniyle kirâlanmadı ise — **câizdir.** Gerek o kocaya, karısının sütana olması, leke ve kusûr versin, gerekse vermesin müsâvîdir. Çünkü bu kirâya verme (icâre), koca hakkında zarâr getirir. Şu hâlde kocanın, hakkında zarâr getiren şeyden, karısını menetme hakkı vardır.

Nikâhı zâhir olmayıp, belki kadının ikrâriyle evli olduğu öğrenilen kocanın icâreyi fesh etme hakkı yoktur. Çünkü icâre akdi, kadına lâzım gelmiştir. Kadının sözü, **onu kirâ ile tutan kimse** (müste'cir) **hakkında makbûl değildir.**

Eğer sütana hasta veyâ hâmile olursa, müste'cirin icâreyi fesh etmesi câizdir. Çünkü O'nun sütü, çocuğa zarar verir. **Küçük çocuğu yıkamak, giyeceğini yıkamak, yemeğini düzenlemek ve çocuğu yağlamak sütananın görevidir.** Çünkü âdeten sütana, zikredilen işleri üzerine alan kadındır. İmdi bunlar, şart koşulmuş gibi olur. **Zikredilen şeylerin semenini, sütana vermez. Yâni giyecek, yiyecek ve yağın parasını vermesi gerekmez.** Yağ (dühn) ile murâd, **güzel kokudur.** Bunların parası, **sütananın yaptığı işin ve emzirmesinin ücreti çocuğun babasına âiddir.**

Musannıf, bunun üzerine şunu tefrî' etmiştir: Şâyet sütana, **çocuğu koyun sütüyle emzirse veyâ yemekle beslese ve süt emme** (radâ) **müddeti de geçse, ona ücret yoktur.** Çünkü süt emzirmenin ücreti, çocuğun babasına vâcib olunca, süt emzirme (ırdâ') ın terki ücretten mahrûm etmeye sebeb olur. **Zîrâ ırdâ'** (emzirmek); **sütananın, çocuğun ağzına memesinin ucunu sokmakla kendi sütünü içirmesidir.** Bun-

dan dolayı, **Hidâye sâhibi**; «Zîrâ bu, icârdır; irdâ' değildir.» demiştir. **Şu hâlde Fukahânın** «Eğer onu emzirirse...» **demesi, müşâkele kabîlinden olur.** Amma sütana, **kendi kadın hizmetcisine çocuğu verir de, o da emzirirse, bunun aksinedir.** Bu takdîrde ücrete müstehık olur. **Kifâye'de de böyle denmiştir.**

Ezân, İmâmet, Hacc için, Kur'ân ve Fıkıh öğretmek, mûsiki (tegannî), **nefsin arzû ettiği oyun ve eğlence için ve ölüye bağırıp çağırarak ağlamak için icâre sahîh değildir.**

Muhît'de, «İstihsân Bölümü» **nde zikredilmiştir ki;** «Bir kimse, malı şartsız alırsa, mubâh olur. Çünkü bu, akdsiz kendiliğinden bir malı vermektir.» denmiştir.

Yine, **keçilerin gebe kalması için tekeyi kirâlamak yânî erkeğini, dişi hayvan ile çiftleştirmek için kirâlamak da sahîh değildir.** Bununla murâd, **bu iş için ücret almaktır.** Asl olan şudur ki; **bize göre tâatlar ve ma'siyetler üzerine icâre câiz olmaz.** Lâkin Dînî işlerde gevşeklik vâki' olduğu için, sonraki âlimler (müteahhirûn), icâreyi tecvîz etmişlerdir. **Bundan dolayı musannıf; Kur'ân ve Fıkıh öğretmek, İmâmet ve Ezân için** «Zikredilen şeylerde, bugün icârenin sahîh olmasiyle fetvâ verilir.» **demiştir.**

Müste'cir, ücreti vermesi için zorlanır. Vermezse, **habs edilir. Halve-i mersûme için de zorlanır.** Halve-i mersûme, **bir hediyyedir ki Kur'ân sûrelerinden ba'zı sûrelerin başında öğretmenlere hediyye edilir.** Buna, **«Halve»** adı verilmesine sebeb; helvâ hediye etmek âdet olduğundandır.

İpliğin yarısına karşılık dokuyuvermesi için bir başkasına iplik verse, icâre fâsid olur. Lâkin dokuyan için, **ecr-i misl lâzım gelir.** Ya da, **bir kimsenin eşeğini, azığını yükleyip taşımak için, o azığın bir kısmıyla kirâlasa, veyâ bir öküzü, buğdayını öğütmek için ununun bir kısmıyla kirâlasa, icâre fâsid olur.** Bu sonuncuya **«Kafîz'ut-tahhân»** adı verilir. **Resûlüllah** (S.A.V.), **bundan menetmiştir.** Çünkü müste'cir, amelinden çıkan şeyin bir kısmını ücret kılmıştır. İki evvelkiler de kafîz'ut-tahhân' (değirmenci ölçeği) ın ma'nâsındadır.

Yâhûd, **birini bugün, kendisine şu kadara ekmek karması için kirâlarsa, fâsid olur.** Yâni bir adamı, bir kimse, şu on ölçek unu, bugün bir dirheme ekmek yapmak için kiralarsa, ma'kûd'ün-aleyh bilinmediği için, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre fâsid olur.** Çünkü vaktin zikredilmesi ma'kûd'ün-aleyhin menfaat olmasını gerektirir ve amelin zikredilmesi onun takdîri ile berâber ma'kûd'ün-aleyhin amel olmasını gerektirir. İkisinden birini, diğerine tercîh de yoktur. Bununla be-

râber müste'cirin menfaati, icârenin amel üzerine olmasındadır. Çünkü işçi (ecîr), ecîr-i müşterek olduğu için ücrete ancak iş ile müstehık olur. İşçinin çıkarı ve yararı ise, ücretin amel üzerine olmasındadır. Çünkü işçi, ücreti ancak bununla hak eder. Zîrâ, menfaat üzerinedir. Çünkü işçi, iş yapsın yapmasın, müddetin geçmesiyle ücrete müstehık olur. Şu hâlde, icâre akdi fâsid olur. Şâyet ma'kûd'ün-aleyh, iş ile menfaatin her ikisi olsa, yâni ma'kûd'ün aleyh, bu günü kapladığı hâlde bu işi yapmak olsa, bu iş âdeten kudret dâhilinde değildir. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **dan rivâyet edilmiştir ki; şâyet müste'cir iş söyleyip bu günde** (fi'l-yevm), **derse, icâre câiz olur.** Çünkü (fî) zarf içindir. Müddetin takdîri için değildir. Şu hâlde istiğrâk iktizâ etmez ve ma'kûd'ün-aleyh amel olur, amel ise ma'lûmdur.

Ya da, **bir tarlayı nadâs etmek, yâni iki def'a sürmek şartiyle veyâ su yataklarını kazmak şartiyle veyâ tarlaya gübre dökmek şartiyle klrâlasa, icâre fâsid olur. Çünkü bu fiillerin eseri, müddetin bitmesinden sonra bâkîdir.** Hem, akdin muktezayâtından da değildir. Bunda, tarla sâhibine fayda vardır. Şu hâlde, alım-satım gibi bozulur. **Amma tarlayı çiftle sürüp ve ekmek üzere kirâ ile tutmak veyâ sulayıp ekmek üzere kirâ ile tutmak, zikredilenlerin aksinedir, ki kirâlama bozulmaz.** Zîrâ bu şart, **akdin iktizâ ettiği şarttır.** Çünkü zirâat, akd ile hak edilmiştir. Zirâat, ancak sürmekle ve sulamakla hâsıl olur. İmdi, bu şartla icâre bozulmaz.

Arzın zirâatını ve ona ekilecek şeyi zikretmeksizin kirâlamak sahîh değildir. Birincinin sebebine gelince; **çünkü arz zirâat, binâ ve ağaç dikmek için kirâlanır. Bunlardan bir şeyi beyân etmedikce ma'kûd'ün-aleyh ma'lûm olmaz.** İkincinin sebebi ise; **zirâat çeşitleri farklı olup, ba'zısı arza zarar verdiği içindir.** İmdi, zirâat çeşitlerinden bir şey açıklanmış olmadıkca ma'kûd'ün-aleyh ma'lûm olmaz. **Ancak kirâya veren kimse,** «Dilediğin şeyi ek!» **diye umumî bir söz söylerse, o zaman kirâlama sahîh olur.** Çünkü kirâya veren kimse (mûcir), umûmî izin vermiştir.

Eğer kirâ ile tutan kimse (müste'cir), **zirâat ve ekilecek şey zikredilmeksizin tarlayı ekse ve müddet de geçse, akd sahîha döner. Akd tamâm olmazdan önce zirâatla bilinmemezlik ortadan kalktığı için mûcire, belirtilen kirâ ücretinin ödenmesi lâzım gelir.**

Bir kimse Bağdâd'a varıncaya kadar bir deve kirâlasa ve yükünü belirtmese, imdi kirâ ile tutan kimse (müste'cir), **yükünü mu'tâd üzere yükleyip deve ölse, müste'cir zararı ödemez. Çünkü, icâre fâsiddir.** Yâni deve, emânet maldır. Bu durumda haddi tecâvüz (teaddî) de yoktur. **Eğer deve sözleşilen yere ulaşırsa, kirâya veren kimseye** (mûcire),

istihsânen, belirtilen ücretin ödenmesi gerekir. Kıyâsa göre, **ecr-i misl vâcib olması idi.** Çünkü akd, **fâsid olarak yapılmıştır.** İstihsânın vechi şudur: **Bilmemezlik, akd tamâm olmazdan önce ortadan kalkmıştır.** İmdi iki âkid, birinci sûrette tarlayı ekmezden önce çekişirlerse (münâzaa ederlerse) veyâ ikinci sûrette yükü yüklemezden önce çekişirlerse, icâre fesh edilir. **Yâni fesâdı savmak için, kâdî icâreyi fesh eder.**

Eğer müste'cir hayvana zulmeder ve hayvanı öderse veyâ başkası ile kendisi arasında ortak olan yiyeceği yükleyip taşımak için, ikisinden biri diğerini isticâr ederse veyâ eşeğini fülân yere kadar şu miktâra kirâlayıp yiyeceğin hepsini yükletirse, onun için, ne belirtilen ve ne de ecr-i misl yoktur.

Birincisinde ücret olmaması; daha önce anlatılan şu kâidedir ki; **ücret vermek ve zararı ödemek ikisi bir araya gelmezler. İkincisinde** ücret olmamasına sebeb ise; **akd vücûdun tahammül etmediği şey üzere vârid olduğu içindir.** Bu takdîrde, faydası olmayan icâre gibi bâtıl olur. Çünkü ma'kûd'ün-aleyh şâyi' olan yarımın yükletilmesidir. Şâyi' olan yarımın yükletilmesi ise, mütesavver değildir. Çünkü şâyi' olan yarımın yükletilmesi, hissî bir fiildir, ki şâyi'de, şâyi' olması bakımından tasavvur edilemez. Satış, bunun aksinedir. Çünkü, Şer'î tasarruftur. Akdin, buna tahammülü vardır. Nitekim yolda icâreyi inkâr etmek gibi; yâni **bir kimse, bir hayvan kirâlayıp yolun bir kısmında icâreyi inkâr etse, inkârdan önce bindiği zamanın ücretini ödemesi gerekir. İnkârından sonra ücret vâcib olmaz. Bu,** İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. A.) **a göredir. Çünkü müste'cir, inkâr etmekle gâsıb olmuştur.** Halbuki ücret vermek ve zararı ödemek ikisi bir araya gelmezler. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, o kimsenin ücretin tamâmını ödemesi gerekir. Çünkü hayvan, kullanmakdan sağlam çıkmıştır.** Şu hâlde, zararı ödemek sâkıt olur. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Musannıf «Mecma' Şerhi» **nde** «Zararı ödemek sâkıt olur.» **sözünden sonra** «İcâre akdi, kâimdir.» **sözünü eklemiştir. Çünkü icâre, yalnız bu inkâr ile münfesih olmaz. Şu hâlde mûcir için, ecr-i müsemmâ; müste'cir üzere vâcib olur. Çünkü müste'cir, onu iltizâm eylemiştir.**

Menfaatin, menfaat ile kirâya verilmesi, şâyet iki menfaat ayrı ayrı olurlarsa câiz olur. Şâyet ikisi bir cinsden (müttehid) olurlarsa, **câiz olmaz. Yâni bir kimse evini, oturmak için başka bir evde oturmaya karşılık kirâya verse veyâ bir hayvana binmeyi, diğer bir hayvana binilmesine karşılık kirâya verse veyâ bir giyeceği giymek için diğer bir giyeceğin giyilmesine karşılık kirâya verse, bize göre câiz olmaz.** Çünkü ma'kûd'ün-aleyh yeni meydana gelen menfaattır. Bu ise, o anda mevcûd değildir. Şâyet cins müttehid olsa, bir şeyi cinsiyle vere-

siye değiş-tokuş (mubâdele) etmek gibi olur. **Cins ise, yalnız başına, bize göre, veresiyeyi harâm eder. Fakat cins ayrı ayrı olduğu vakitte, bunun aksinedir.** Çünkü veresiye, ayrı cinsde harâm değildir. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Ben derim ki, bunun zâhirine itirâz vârid olur. Çünkü, «Veresiye ayrı cinsde harâm değildir.» **sözü, ribâ** (Fâiz) **bâbında zikredilen söze aykırıdır.** Orada: **«Miktâr ve cins bulunursa, fazlalık ve veresiye harâm olur. Çünkü, ribâ illeti mevcûddur. İkisinden biri bulunup, diğeri bulunmasa fazlalık helâl ve veresiye harâm olur. Meselâ, herevî giyeceği, herevî giyeceğe selem etmek gibi. Ya da, buğdayı arpaya selem etmek gibi. Eğer miktâr ve cins bulunmazsa, fazlalık ve veresiye helâl olur. Çünkü buğday ile arpa iki ayrı cinslerdir. Halbuki veresiye onda harâmdır.»** denilmişti.

Bu itirâz, şöyle savulur: Kâfî'nin **ayrı cins ile murâdı, onda miktâr olmayan şeydir. Bir avuç buğdayı iki avuç arpaya satmak gibi. Bu takdîrde, onda veresiye câizdir.** Çünkü cinsi ayrı ve miktârı yoktur. Nitekim, daha önce bâbında geçti. Burada da hüküm böyledir. Çünkü, menfaatin cinsi muhtelif olup ve menfaat, şer'î mukadderât cinsinden olmadığı zaman, ribânın illetinin iki cüz'ü de bulunmadığı için, veresiye harâm olmaz. İmdi bu, «Eğer miktâr ve cins bulunmazsa, fazlalık ve veresiye helâl olur.» sözünde dâhil olur. Sen, bunu belleyip gözet!

Mûhit sâhibi; cins bir olduğunda, câiz olmamayı, iki tarafda menfaatler bulunmakla, muallel kılmıştır (illetlendirmiştir). **Şu hâlde ayn değil, veresiye olmuştur.** Halbuki, **Nebî-i Ekrem** (S.A.V.); **veresiyeyi, veresiye satmakdan nehy etmiştir.** Ancak şu kadar fark var ki; **ondan cinsin hilâfı bil'icmâ' tahsîs edilmiştir.**

★ ★

بَابٌ مِنَ الْإِجَارَةِ

KİRÂLAMAYA DÂİR BİR BÂB

Ücretli işçi (ecîr) **iki çeşittir.** Birincisi, **ecîr-i müşterektir.** İkincisi de, **ecîr-i hâsdır.** (1) Ecîr-i hâssın açıklaması gelecektir.

Birincisi, **yâni ecîr-i müşterek; terzi ve benzeri gibi sâdece bir kişiye çalışmayan, ya da bir kimse için iş yapıp muvakkat olmayan amel ile iş yapan işçidir.** Çünkü müste'cir, bir adamı yalnız terzilik veyâ kendi evinde ekmek yaptırmak için; bir gün veyâ iki gün kaydı olmaksızın kirâ ile tutsa, her ne kadar başkasına iş yapmasa da, ortak ücretli işçi (ecîr-i müşterek) olur. **Ya da bilâ tahsîs muvakkat amel ile iş yapan kimse de ecîr-i müşterek olur.** Yâni bir kimse, bir adamı, bir ay koyununu gütmek için bir dirheme kirâ ile tutsa, o adam ecîr-i müşterekdir. Ancak «Başkasının koyununu gütme!» derse, bu takdîrde bir kişinin ücretli işçisi (ecîri) olur. Bunun tahkîki gelecektir.

Boyacı ve benzeri gibi bu ecîr-i müşterek, ücrete ancak ameli ile müstehık olur. Çünkü kirâya verme (icâre), muâveze akdidir. Şu hâlde, iki ivazın arasında eşitlik gerektirir. Ma'kûd'ün-aleyh — ki ameldir — kirâ ile tutan kimse için sâlim olmadıkca, ücretli işçi (ecîr) için de ivaz — ki ücrettir — sâlim olmaz.

Ortak işçi (ecîr-i müşterek), **elinde helâk olan şeyi ödemez.** Gerek çalınmak gibi kaçınılması mümkün olan sebeble helâk olsun veyâ gâlib gelen yangın ve yağma gibi kaçınılması mümkün olmayan şeyle helâk olsun müsâvîdir. Çünkü ayn, onun yanında emânettir. Zîrâ ecîr-i müşterek, onu menfaat için mâlikin izniyle teslîm almıştır. O da, ayn-

---

(1) Mecelle'nin 422. maddesinde şöyle ifâde edilmiştir:

«Ecîr (ücretle çalışan) **iki kısımdır.**

Kısm-ı evvel (birinci kısım), **ecîr-i hâsdır ki yalnız müste'cire** (kirâlayana) **işlemek üzere tutulan ecîrdir; aylıklı hizmetkâr gibi.**

Kısm-ı sânî (ikinci kısım), **ecîr-i müşterektir, ki müste'cirden başkasına işlememek şartıyle mukayyed olmayan ecîrdir.»**

da mâlik için ameli ikâme etmektir. Bu durumda emânet konulan kimse ve ecîr-i hâss gibi, ecîr-i müşterek de ödemez. **Velevki, ödemesi şart kılınmış olsun.** Çünkü bu şart, akdin gerektirmediği bir şarttır, hem bunda iki âkidin birisi için yarar vardır. **Kaçınılması mümkün olmayan şeyde, zararı ödememesi hakkında icmâ vardır. Kaçınmak mümkün olan şeyde ise ödememesinde ihtilâf vardır.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **zararı ödeme şartı câizdir.** Çünkü **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) e göre, **akd bu şartı iktizâ eder.** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **şart bozulur.** Nitekim sebebi daha önce zikredildi.

Sonraki fakîhler, ecîr-i müşterek için, zararın yarısını ödemek üzere sulh yapmakla fetvâ verdiler. Çünkü Sahâbe (R. Anhüm) bu konuda ihtilâf etmişlerdir. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

Belki, yırtma gibi kendi ameli ile helâk olan şeyde zararı öder. Yâni çamaşırcının, çamaşırı dövmesinden veyâ çitilemesinden meydana gelen yırtılma ve hammalın düşürmesi gibi. Çünkü hammalın düşürmesiyle meydana gelen telef, yürümekde ihtiyâtı terk etmesindendir. Ya da, yük bağlanan ipin kopması gibi. Çünkü bununla meydana gelen telef, yükü muhkem bağlamadığı içindir. Çekmesinden dolayı geminin batması hâlinde vukû' bulan zararı öder. Ancak gemiyi çekmesiyle boğulan insanın diyetini ödemez. Ya da, hayvandan düşüp helâk olanı — her ne kadar kendi sevki veyâ yedmesi ile olsa da — ödemez. Çünkü insandaki zararın ödenmesi, akd ile vâcib olmaz. Belki suç (cinâyet) ile vâcib olur. Suç ile vâcib olan şey akrabâ üzerine vâcib olur. Akrabâ ise akdlerin zararını ödemeyi yüklenmez. Bu ise, suç değildir. Çünkü ecîr-i müşterek onda me'zûndur.

Ya da, mu'tâdı aşmayan hacâmetten (2) **veyâ damar yarmakdan ölse, ödemek vâcib değildir. Kezâ, binek hayvanında dahî hüküm zikredilen gibidir.** Yâni hayvan, mu'tâdı aşmayan damar yarılmasından ve benzerinden ölse, yine zararı ödemez. **Çünkü damar yaran kimse, onu akd ile iltizâm etmiştir.** İmdi, damar yarıp kan almak onun üzerine vâcibdir. **Vâcible, zararı ödemek bir arada bulunamaz. Nitekim kâdî, bir kimseye hadd vursa veyâ ta'zîr ettikde, dövülen kimse o vurma ile ölse, zararı ödemek lâzım gelmediği gibi. Ancak ondan kaçınmak mümkün olursa, zararı öder.** Çamaşırcının giyeceği çitileyip dövmesi ve benzeri gibi. Çünkü giyeceğin inceliği ve kuvvetiyle çamaşırcının çitileyip dövmesine dayanacağı ictihâd ile bilinir. Şu hâlde, çamaşırcının işini selâmet ile takyîd etmek mümkün olur. Damar yar-

(2) **Hacâmet:** Boynuz veyâ şişe ile vücûdun bir organına kanı topladıktan sonra neşter (bisturi, doktor bıçağı) ve mengene denilen âletlerle kan almaya verilen isimdir. Kelimenin aslı, **«hicâmet»** dir.

mak ve benzeri, bunun aksinedir. Çünkü damar yarmak tabiatın kuvveti ve za'fına dayanır. Halbuki tabiatın kuvveti ve za'fı binefsihî bilinmez. Yaralamaya dayanamıyacağı da bilinmez. Şu hâlde damar yarmanın selâmet ile takyîdi mümkün olmaz ve nazar-ı i'tibâra alınmaz. Meğer ki, mu'tâdı aşmış olsun. Bu takdîrde; eğer ölmezse mu'taddan fazlanın hepsini öder, ölürse, nefsin diyetinin yarısını öder. Çünkü nefs, damar yarıcının izin verilen ve verilmeyen bir fiiliyle helâk olmuştur. Şu hâlde, hesâbınca zarârı öder. O da, yarımdır. **Hattâ, sünnetci haşefeyi** (3) **kesse ve kesilen yer** (maktû') **iyileşip kurtulursa, sünnetcinin üzerine tam diyet vâcib olur.** Çünkü ziyâde, haşefedir. Haşefe ise, tam bir uzuvdur. Şu hâlde sünnetci üzere, tam diyet vâcib olur. **Eğer ölürse, sünnetci üzerine yarım diyet vâcib olur.** Bu mes'ele tuhaf şeylerdendir. Şöyle ki, iyileşmekle daha fazlasını, helâk ile daha azını vermek vâcib oluyor. **Bunu, Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Eğer küp yolda kırılırsa, hammal yüklendiği yerde olan kıymetini, ücretsiz öder. Ya da, **kırdığı yerde ücretinin hissesiyle öder.** Ödemenin lâzım gelmesinin sebebi, **o küpün kırılması hammalın fiiliyle telef olmasıdır.** Çünkü akd altında dâhil olan, selîm (kusûrsuz) ameldir. Müfsid amel dâhil değildir. Muhayyer olmasına gelince; çünkü küp yolda kırılıp, yük bir şeyden ibâret olsa, bu yönden ibtidâen tecâvüz vâki' olduğu anlaşılır. **Bunun bir vechi daha vardır ki, o da şudur.** Yükün evvelâ kaldırılması mâlikin emriyle hâsıl olmuştur ve tecâvüz değildir. Tecâvüz, ancak kırıldığı vakitte olmuştur. Öyleyse, dilediği yöne meyl eder. **Eğer müteaddî olmasına meyl ederse, başlangıçtaki kıymetini öder ve taşıma ücreti verilmesi gerekmez.** Çünkü, hammalın başlangıçtan müteaddî olduğu anlaşılmıştır. **Eğer başlangıçta onda me'zûn olmasına ve hammalın kırdığı zaman mütecâviz olduğuna meylederse; bu takdîrde, kırıldığı yerdeki kıymetini öder ve taşıma ücretini hesâbınca verir.**

Ücretli işçinin (ecîrin) **ikinci çeşidi, ecîr-i hâssdır. Buna, ecîr-i hâss** (ücretli özel işçi) **denildiği gibi, ecîr-i vâhid** (bir kimsenin ücretli özel işçisi) **de denilir.** Bu işçi, **hâssaten bir kimse için geçici bir iş yapan kimsedir.** Bu kaydların faydalarını daha önce açıklamalarda öğrenmiştin.

Ecîr-i hâss, kendisini icâre akdinin müddetinde teslîm etmekle — her ne kadar iş görmese de — **ücrete müstehık olur.** (4) Meselâ bir

(3) **Haşefe:** Erkek tenâsül âletinin, sünnet yerine kadar olan baş kısmı.

(4) Mecelle'nin 425. maddesi hükmü şöyledir:

«Ecîr-i hâssın ücrete istihkâkı, müddet-i icârede hazır bulunmasıyladır. Yoksa bilfiil işlemesi şart değildir. Fakat, amelden imtinâ edemez ve ederse ücrete müstehik olamaz.»

şahsın hizmeti veyâ davarını gütmek için ücretli tuttuğu işçisi (ecîri) böyledir. **O işçinin, başkası için çalışma hakkı yoktur.** Çünkü onun menfaatleri, o kişinin hakkı olmuştur. Ücret de menfaatlere karşılıkdır. **Şu hâlde hastalık, yağmur ve bunların benzerleri gibi; iş yapmasını önleyen bir engel bulunmadıkca, ücrete müstehık olur.** Çünkü bunlar, iş yapmaya engeldir.

Ma'lûm olsun ki, **hizmet etmek veyâ davar gütmek için tutulan işçi** (ecîr), **ancak başkasına hizmet etmemesi ve başkasının davarını gütmemesi şart kılınırsa, ecîr-i hâss olur.** Ya da, müddeti önce zikretmekle — meselâ, bir çobanı bir ay belli koyunları gütmek için ma'lûm ücretle kirâlamak gibi — bu takdîrde, çoban ilk sözle ecîr-i hâss olur.

Ben derim ki, bunun sırrı şudur: Kirâ ile tutulan kimse, sözünün başlangıcında sözünü müddet üzerine söylemiştir. İmdi o müddette menfaatleri de kirâ ile tutan kimseye âiddir. İmdi, menfaatlerin başkasına âid olması da imkânsızdır. Müste'cirin ondan sonra «Davar gütmek için» demekle yaptığı akd, amel üzerine yapmış olmaya ihtimallidir. Bu takdîrde, ecîr-i müşterek olur. Çünkü ecîr-i müşterek, akdi amel üzere vâki' olan kimsedir. Yine bu, ma'lûm müddette ecîr-i hâss üzere vâcib olan işin çeşidini açıklamaya da ihtimallidir. Çünkü müddet üzere kirâya vermek, ecîr-i hâssda, işin çeşidini beyân etmedikce sahîh değildir. Beyân; «Ben, seni bir ay hizmet veyâ hasâd için kiraladım.» demekle olur. İmdi birinci sözün hükmü, ihtimâl ile değişmiş olmaz ve «Başkasının davarını, benim davarım ile berâber gütmek üzere» diyerek aksini belirtmedikçe, o işçi ecîr-i hâss olarak kalır. Bu, açıktır.

Yâhûd, müddeti ertelemekle ecîr-i hâss olmaz. «Belli davarı, şu kadar ma'lûm ücretle gütmek üzere, bir ay.» deyip, işçiyi kirâ ile tutsa, bu takdîrde ilk sözüyle ecîr-i müşterek olur. Çünkü akd, sözün başlangıcında iş üzere vâki olmuştur. Kirâ ile tutan kimsenin, sözün sonunda «Bir ay» demesi, akdi müddete vermeye ihtimâllidir. Bu takdîrde, ecîr-i hâss olur. Yine üzerine akd vâki' olan işin takdîri için ma'nâsına da ihtimâllidir. Binâenaleyh müste'cir ilk sözünün, aksini açıklamadıkca, ihtimâlle sözünün evveli değişmez.

Ecîr-i hâss, elinde veyâ ameliyle helâk olan şeyi ödemez. (5) Elinde helâk olanı ödememesi, ayn elinde bil'icmâ' emânet olduğu içindir. **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, emânet olması açıktır.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **emânet olduğuna gelince; çünkü onlara göre, ecîr-i müştereke ödetmek, insanların mallarını korumak için bir nev'î istih-**

(5) Mecelle'nin 610. maddesinde; **«Ecîr-i hâss, emîndir.»** denilmiştir.

Ecîr-i hâss; elinde veyâ çalışması esnâsında telef olan şey için, ancak kusûrlu ve kasıdlı olursa, tazminat öder.

sândır. Çünkü ecîr-i müşterek halkın çoğundan, işleri, çok ücrete tamah ederek kabûl eder. Halbuki, onları yapmaktan âciz olup, onun yanında uzun zaman kalır. Şâyet kaçınılması mümkün olan şey ile helâk olursa, korunmasında gevşeklik gösterilmesin diye, zararı ödemesi vâcib olur. Bir kişiye çalışan ücretli işçi (ecîr-i vâhid) ise, işleri üstüne almaz. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ); **«Onda kıyâsla amel etmişlerdir.»** demişlerdir. **Ameliyle helâk olanda zararı ödememesi; menfaatler müste'cirin mülkü olduğu içindir.** Şâyet ücretle çalışan işçiye (ecîre), «Menfaatleri, mülküne sarf eyle!» diye emr verse, sahîh olur ve ücretli işçi (ecîr), müste'cirin yerini tutar. Bu durumda ücretli işçinin fiili, müste'cire nakledilir. Sanki müste'cir, kendisi amel etmiş gibi olur.

Musannıf, bu mes'ele üzerine şu tefrî'i yapmıştır: Zâyi' olan küçük çocuğun sütanası zararı ödemez. Sütananın elinde olan küçük çocuk veyâ küçük çocuğun üzerinde olan süs eşyâsı çalınsa ödemez. Çünkü sütana bir kişinin ücretli işçisidir.

İşin terdîdi ile ücretin terdîdi (6) **sahîhdir.** Meselâ; «Eğer, şu giyeceği Fârisî dikersen bir dirhem; Rûmî dikersen, iki dirhem ücret veririm.» demek gibi.

Kezâ, **işin zamânının terdîdi ile ücretin terdîdi de sahîhdir.** Meselâ; «Eğer, şu giyeceği bugün dikersen, bir dirhem; yarınki gün dikersen, yarım dirhem veririm.» demek gibi. **İşin yerinin terdîdi ile ücretin terdîdi de sahîhdir.** Meselâ; «Eğer, şu evde otururşan, bir dirhem; bu evde otururşan, iki dirhem alırım.» demek gibi. Yine, **âmilin terdîdi ile ücretin terdîdi de sahîhdir.** Meselâ; «Eğer, bu evde attâr olarak otururşan, bir dirheme; demirci olarak otururşan, iki dirheme kirâya verdim.» demek gibi. **Mesâfenin terdîdi ile ücretin terdîdi de sahîhdir.** Meselâ; «Eğer, Kûfe'ye gidersen, bir dirhem; Vâsıt'a gidersen, iki dirhem veririm.» demek gibi. Yine, **yükün terdîdi ile ücretin terdîdi de sahîhdir.** «Eğer, şu hayvana arpa yükletirsen, bir dirhem; buğday yükletirsen, iki dirhem ücret veririm.» demek gibi.

Kezâ, **kirâya veren kimse, müste'ciri üç şey arasında muhayyer kılsa, sahîh olur.** Eğer dört şey arasında muhayyer kılarsa, **câiz değildir.** Nitekim, satışda câiz olmadığı gibi. **İllet, hâceti gidermektir.** Lâkin satışda, **ta'yîn muhayyerliğinin şart kılınması vâcibdir. Kirâya vermek** (icâre) **de, vâcib değildir.** Çünkü ücret, ancak amelle vâcib olur. Şâyet amel bulunursa, ma'kûd'ün-aleyh ma'lûm olur, satışda semen

(6) **Terdîd:** İki veyâ üç ihtimâlle fikir anlatmak veyâ istekde bulunmaktır. Ya da, iki veyâ üç şey arasında bir kimseyi muhayyer kılmaktır. **Tereddüdlü bırakmak.**

akdin kendisiyle vâcib olur ve bilinmemek tahakkuk eder. Öyle ki: **Çekişme** (nizâ'), **ancak onun için muhayyerliği isbât etmekle ortadan kalkar. Müste'cirin, ikisinde de müterreddid olduğu iki işten** — gerek az ve gerekse çok olsun — **mevcûd olanın ücreti vâcib olur. Lâkin terdîd zamanda olursa** — meselâ; «Bugün, bu giyeceği dikersen, bir akça; yarın dikersen, yarım akça ücret veririm.» demek gibi — **iş, eğer tereddüd olunan iki günün birinci gününde bulunursa, belirtilen ücret vâcib olur. Eğer iş tereddüd olunan iki günün, ikinci gününde bulunursa, müsemmâ üzerine ziyâde edilmemek şartıyla, ecr-i misl vâcib olur.**

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) **e göre, iki şart câizdir.** İmâm Züfer' (Rh.A.) e göre, **şartın ikisi de fâsiddir. Çünkü bugünü zikretmek, ta'cîl içindir. Yarınki günü zikretmek, tereddüd** (tevsî') **içindir.** Bu durumda, her günde iki tesmiye bir araya gelir. Vâcib olan ise, ikisinden biridir. O ise, bilinmemektedir. Nitekim, «Eğer bugün, bu giyeceği dikersen, bir dirhem veyâ yarım dirhem ücret veririm.» dese, fâsid olduğu gibi.

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) **in delîli şudur:** Ta'cîl ile tevsî'den her biri maksûddur. İmdi iki nev'în ayrılığı gibi olur. Rûmiyye ile Fârisiyye dikmek gibi.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Yarına muzâf olan akd, birinci günde sâbit değildir. Binâenaleyh, bir günde iki tesmiye bir araya gelmez. Şu hâlde, birinci günde ücret mechûl olmaz. Bugüne muzâf olan akd, yarına kalır ve yarında iki tesmiye bir araya gelir. Biri, bir dirhem ve diğeri yarım dirhemdir. Şu hâlde, ücret mechûldür. Bu ise, akdin cevâzına mânîdir. Öyleyse, ecr-i misl vâcib olur.

Müste'cir, kirâ ile tuttuğu hânede fırın veyâ ocak binâ etse ve komşularından ba'zısının evleri veyâ hâne yansa, o müste'cirin mutlak sûrette, yâni; gerek ev sâhibinin izniyle, gerekse izinsiz binâ etsin, zararı ödemesi lâzım gelmez. Çünkü bu, evin geri kalan kısmının hey'etini değiştirip eksiltmemek sûretiyle evin zâhiri ile yararlanmaktır.

Ancak, binâ ettiği fırın veyâ ocak insanların yaptıkları gibi olmazsa; fırını yapmakda ihtiyâtı terkden, ateşi fırında ve ocakda insanların yaktıkları gibi yakmayıp fazla yakmakdan dolayı, meydana gelen zararı öder. İmâdiyye'de **de böyle denmiştir.**

Bir kimse, bir eşek kirâlayıp, eşek yolda kaybolsa, müste'cir eşeği aradıkdan sonra bulamayacağını bilirse, zararı ödemez.

Kezâ, çobanın güttüğü davarın sürüsünden bir koyun kaçıp, çoban o koyunu sürüye katmak için uğraştığı takdîrde; geri kalanlarının da

zâyi' olmasından korkarsa, o koyunu ödemez. Hâniyye'de **de böyle denmiştir.**

Bir kimse şartsız, hizmet için isti'câr ettiği kirâlanmış köle ile berâber yolculuk edemez. Çünkü yolculuk hizmetinde güçlük fazladır. **Mutlak hizmet için yapılan akd, buna şâmil değildir.**

Müste'cir, mahcûr köleye işi için verdiği ücreti geri alamaz. Yâni bir kimse, mahcûr bir köleyi bir ay kirâlayıp, ücreti verse; müste'cirin, köleden ücreti alması câiz değildir. Zîrâ, işi bitirdikden sonra bu icâre istihsânen sahîhdir. Çünkü icârenin fâsid olması, efendinin hakkına riâyet içindir. İşi bitirdikden sonra, efendinin hakkına riâyet sıhhattedir ve ücretin efendi için vâcib olmasındadır.

Gasbettiği kölenin gelirini yiyen kimse, köle kendini kirâya verdiği takdîrde ödemez. Yâni bir adam, bir köle gasbetse; gasb olunan köle, kendisini kirâya verip işi bitirse, icâre sahîh olur. Çünkü efendinin hakkında, kirâlama faydalı olur. **İmdi köle, ücreti aldıkdan sonra, gâsıb ücreti ondan alıp yese,** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **ödemez.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ), **«Öder.»** demişlerdir. Çünkü gâsıb, te'vîlsiz başkasının malını telef etmiştir. Zîrâ ücret, efendinin malıdır.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Gâsıb, itlâf eden hakkında kıymeti hâiz olmayan bir malı telef etmiştir. Şu hâlde, hırsızın çalmış olduğu nisâb miktârı malı, eli kesildikden sonra ödemediği gibi, ödemez. Nitekim gâsıb, köleyi kirâya verip ücreti alsa ve itlâf etse, ödemez. Çünkü ücret, gâsıb içindir. Kölenin ücreti alması sahîhdir. Yâni, kendisini kirâya vermekten hâsıl olan ücreti alması, ittifâkla sahîhdir. Çünkü bu, hâlis menfaattir. Hîbeyi kabûl etmesi gibi, köle ona me'zûn (izinli) dur. Bunun faydası; müste'cirin, ücretin uhdesinden çıkması hakkında zâhir olur. Çünkü uhdeden çıkması, köleye ücreti vermekle meydana gelir. O ücreti, eğer duruyorsa, kölenin efendisi alır. Çünkü, malının ayn'ını bulmuştur. Kıymetin bâtıl olmasından, mülkünün bâtıl olması lâzım gelmez. Nitekim hırsızın elini kesdikden sonra, çalma nisâbında olduğu gibi. Çünkü çalma nisâbı mütekavvim değildir ama, mâlikin mülküdür. Bir kimse, bir köleyi iki aya kirâ ile tutup; bir ay dört dirheme ve bir ay beş dirheme akd etse, tertîb üzere kirâlama sahîh olur. Çünkü, evvelâ zikredilen ay, cevâz aramak için akdi ta'kîb edene munsarıf olur (verilir). İkinci ay, bizzarûre birinci ay'ı ta'kîb eden ay'a munsarıf olur.

Eğer kölenin kaçmasında veyâ hastalığında ve değirmen suyunun akmasında, mûcir ile müste'cir ihtilâf ederlerse, hâl hakem kılınır. Yâni bir kimse, bir köleyi, bir ayda bir dirheme kirâ ile tutsa; köle o

bir dirhemi ayın başlangıcında alsa, ondan sonra ayın sonu geldikde kaçsa veyâ hasta olsa; kirâya verenle alan ihtilâf edip alan; «Köle, müddetin başlangıcında hasta oldu veyâ kaçtı.» dese, kirâya veren kimse de; «Müddetin sonunda hasta oldu veya kaçtı.» dese hâl hakem kılınır. Eğer köle, o anda hasta veyâ kaçak ise, müddetin başından beri hasta olduğuna veyâ kaçtığına hükmedilir ve ücret vâcib olmaz. Eğer köle kaçak ve hasta olmayıp, o anda sıhhatte ve mevcûd olursa, müddetin başlangıcında dahî o hâlde olması üzere hükmedilir ve ücret vâcib olur.

Değirmenin suyunun akmasında da ihtilâf böyledir. Gömlekde ve kaftanda, sarılıkda ve kırmızılıkda, söz giyecek sâhibinindir. Yâni giyeceğin sâhibi, terziye; «Ben, sana giyeceğimi kaftan dik diye emrettim, sen gömlek dikmişsin!» veyâ boyacıya; «Ben, sana giyeceğimi kırmızıya boya, dedim. Sen, sarıya boyamışsın!» der de, terzi veyâ boyacı; «Senin emrettiğin, benim yaptığımdır!» derse, iki sûrette de söz yemîniyle giyecek sâhibinindir. Çünkü izin, giyecek sâhibi tarafından çıkar. İmdi söz; izni olan şeyde, onun sözüdür. **İkisinin de şâhidleri olmasa, birinci sûrette giyecek sâhibine yemîn verilip muhayyer kılınır. Dilerse ma'mûl olmadığı hâlde giyeceğin kıymetini ödetir ve terziye ücret verilmesi lâzım gelmez. Dilerse, o giyeceği alıp terzinin ecr-i mislini verir.** Ecr-i misl, **müsemmâyı aşmaz.** Çünkü terzi, kesmekde ve dikmekde giyecek sâhibinin emrine uymuştur. Lâkin sıfatta, ona muhâlefet etmiştir. İmdi hangi sûreti dilerse, onu seçer. İkinci sûrette de muhayyerdir. Dilerse, giyeceğin beyazlığı hâlinde olan kıymetini ödetir. Dilerse, giyeceği alıp, boyacının ecr-i mislini verir. Ecr-i misl, zikredilen gibi müsemmâyı aşmaz.

Yine, ücrette ve ücretin yokluğunda söz giyeceğin sâhibinindir. Yâni, mûcir ile müste'cir, ücret ve onun yokluğunda ihtilâf etseler, giyecek sâhibi yemîniyle tasdîk edilir. «Sen, bu giyeceği benim için bedâva yaptın!»; yapan da; «Hayır, ücreti ile yaptım!» dese, tasdîk edilmez. Çünkü giyecek sâhibi, akdi ve ücretin vâcib olmasını ve terzinin amelinin kıymeti hâiz olmasını inkâr etmektedir.

★ ★

بَابُ فَسْخِ الْإِجَارَةِ

KİRÂLAMANIN FESH EDİLMESİ BÂBI

Kirâ ile tutan kimse icâreyi (kirâyı) **fesh edebilir.** Yâni müste'cirin, fesh etme velâyeti vardır. Yoksa kirâlama (icâre), diğer bir vech ile yararlanma ihtimâli bulunduğu için münfesih olmaz. Bundan dolayı musannıf, «Münfesih olur.» dememiştir.

Şart muhayyerliği ile fesh eder. Meselâ; bir evi, bir yıla kadar kendisi veyâ mûcir üç gün muhayyer olmak şartiyle kirâlar. **Bu muhayyerlikle fesh edilmesine sebeb şudur: Çünkü bu, muâveze akdidir, akd meclisinde teslîm alınması vâcib olmaz.** Satış gibi ikâle ile feshe de muhtemel olur. Şu hâlde, satıştaki gibi muhayyerlik şartı câiz olur.

Müste'cir görme muhayyerliği ile de fesh edebilir. Çünkü, **Resûlüllah** (S.A.V.) :

مَنِ اشْتَرَى شَيْئًا لَمْ يَرَهُ فَلَهُ الْخِيَارُ إِذَا رَآهُ

«Bir kimse görmediği bir şeyi satın alsa, görünce onun için muhayyerlik vardır.» buyurmuştur.

İcâre dahî menfaatleri satın almaktır. Hadîs-i şerîf'in zâhiri, lâfzen veyâ delâleten onu kapsar.

Yine, **kirâ ile tutan kimse** (müste'cir), **kirâlamayı kusûr muhayyerliği ile de fesh edebilir. Gerek kusûr, kirâlama akdinden önce, gerekse ondan sonra hâsıl olsun müsâvîdir.** Kirâlama akdinden önce hâsıl olan kusûrla reddinin câiz olması açıktır. Akdden sonra cevâzı ise; ma'kûd'ün-aleyh, menfaatler olduğu içindir. Bunlar ise, azar azar meydana gelir. Böyle olan her şeyden, her cüz' ibtidâ menzîlesindedir. İm-

di, teslîm almazdan önce kusûr hâsıl olmuştur. Bu ise, muhayyerliği gerektirir. Nitekim, satışda olduğu gibi. **Bu îzâha göre kusûr, kirâ ile tutan kimsenin** (müste'cirin) **teslîm almasından önce veyâ sonra meydana gelmesinde fark yoktur. Çünkü müste'cirin teslîm almasından sonra meydana gelip menfaati yok eden kusûr, ma'kûd'ün-aleyhin** —ki menfaatlerdir— **teslîm alınmasından önce imiş gibidir.** Hidâye Şerhlerinde **de böyle denmiştir.**

Kusûrun menfaati yok etmesi, evin harâb olması, değirmenin suyunun kesilmesi ve arzın suyunun kesilmesi gibi şeylerdir. Çünkü, bunların her biri menfaati yok eder. Şu hâlde, fesh muhayyerliği sâbit olur.

Ya da, **kusûr yararlanmaya zarâr verirse, yâni kusûr yararlanmayı tümüyle yok etmez, belki zarar verirse** —meselâ kirâ ile tutulan kölenin hasta olması veyâ binek hayvanının sırtında yara olması gibi, ki onlardan kısmen yararlanmak mümkün olursa— **bunlarda müste'cir kirâlamayı fesh edebilir. Eğer kusûr** (ayb) **yararlanmaya zarâr vermezse veyâ kirâ ile tutan kimse, o zarâr veren kusûrla berâber yararlanıp menfaati elde ederse,** —ki bu durumda kusûra râzı olmuş demektir.— **veyâ kirâya veren kimse, o zarâr veren şeyi giderirse, sebebin ortadan kalkmasiyle kusûr muhayyerliği de düşer.** Bundan dolayı Fakîhler; **«Kusûr, maksûd olan menfaate zarâr ve eksiklik vermezse, feshe cevâz verdirmez.» demişlerdir.** Meselâ evin, ona güzellik veren bir duvarı olup, evde oturulmasında onunla yararlanılmazsa ve o duvar yıkılsa, kirâ ile tutan kimse için fesh velâyeti yoktur. Çünkü ma'kûd'ünaleyh menfaattir. Onda zarâr te'sîrli olmayınca, muhayyerlik sâbit olmaz.

Kirâ ile tutan kimse (müste'cir), **özür muhayyerliği ile de icâreyi fesh edebilir.** Kezâ akd devâm ederse, akd ile müstehak olmayan zararın lâzım gelmesi de böyledir. Nitekim bir kimse, ağrıyan dişinin çıkartılması için hekimi kirâladığı zaman dişinin ağrısının dinmesi gibi. Çünkü akd devâm ederse, sağlam dişin sökülmesi lâzım gelir. Sağlam dişin çıkartılması veyâ sökülmesi ise kirâlama akdiyle müstehak değildir.

Düğün yemeği pişirmek için bir aşçıyı kirâ ile tuttukda, gelinin ölmesi veyâ muhâlaa (1) **edilmesiyle kirâlama fesh edilir.** Çünkü kirâlama (icâre) akdi bâki kalsa, müste'cir düğün yemeği (velîme) nden başka malının telef edilmesiyle zarâr görür.

(1) **Muhâlaa:** Kadının, kocasının kendisini boşaması için mal vererek, onun karşılığında kendisini serbest bıraktırmasıdır.

İçâre verdiği malın semeninden başka bir şeyle ödenemeyen borç lâzım gelmesi ile icâre fesh edilebilir. Çünkü mûcir bir dükkân veyâ bir ev kirâya verip, ondan sonra iflâs edip, borçlarını ödemesi lâzım geldikde, o borçların ödenmesine ancak o kirâya verdiği dükkânın veyâ evin semeni ile kâdir olsa ve icâreyi fesh etmek istese, fesh edebilir. Eğer mûcir fesh etmezse, ona habse girmekle zarar dokunur. Bu durumda mûcir, bu özür ile kirâlama (icâre) akdini bozabilir.

Yine, bir köleyi şehirde veyâ mutlak olarak hizmet için kirâ ile tutan kimse köle ile yolculuk yapmak isterse, icâre fesh edilir. «Mutlâk olarak» sözünden murâd, hizmetin şehirde yapılmasiyle mukayyed olmamasıdır. Eğer şehirde hizmet etmeye yorumlanırsa, kölenin mâliki yolculukdan menettiği takdîrde; özür mevcûd olduğu için, kirâ ile tutan kimsenin (müste'cirin) fesh etme hakkı vardır. Eğer kirâ ile tutan kimse, kölenin yolculuğunu murâd ederse, özür bulunduğundan dolayı, kölenin mâliki için fesh hakkı vardır. **Şâyet mâlik, kölenin yolculuk etmesine râzı olursa, özür ortadan kalktığı için müste'cirin fesh hakkı yoktur.**

İçinde ticâret yapmak için dükkân kirâlayan kimsenin iflâs etmesiyle kirâlama (icâre) **fesh edilir.** Çünkü kirâlama (icâre), devâm ederse, dükkânın ücretinin ödenmesi lâzım gelir. Ücreti ödemek ise, müste'cir iflâs ettiği için imkânsızdır. İmdi, bu özür ile kirâlamayı fesh eder.

Yine, **kendi mah ile iş yapan terzi, giyecek diktirmek için bir köleyi kirâ ile tutup, iflâsı sebebiyle malıyla iş yapmayı terk etse, kirâlamayı fesh edemez.** Çünkü malı olmayıp, ücret ile iş yapan terzinin sermâyesi iğne ve makastır. Onun hakkında özür meydana gelmiş değildir.

Yolculuk etmek için hayvan kirâlayan kimse (mükterî), **yolculuğundan vazgeçse, kirâlamayı fesh edebilir. Çünkü bu, özürdür.** Zîrâ akdin mûcebince yola devam etse, ona fazla zarâr lâzım gelir. Çünkü onun maksâdı, Hacc yolculuğu olup, Haccın vakti geçmiş olması muhtemeldir. Ya da, borçlusunu (medyûnunu) bulmaya gitmek isteyip, onun gelmesi veyâ ticârete gitmek isteyip fakîr düşmesi muhtemel olduğu için kirâlamayı (icâreyi) fesh edebilir.

Terzinin, giyecek dikmesi için kirâ ile tuttuğu köleyi, kendisi sarraflık yapmak için terketmesi bunun hilâfınadır. Çünkü bu, özür değildir. Yâni müste'cir, kirâlamayı (icâreyi) **fesh edemez.** Zîrâ kölenin, dükkânın bir tarafında oturup terzilik; kendisinin de diğer tarafda sarraflık yapması mümkündür.

Hayvanı kirâya veren kimse (mükârî) **fikrini değiştirmekle, icâreyi fesh edemez.** Çünkü bu da, **özür değildir.** Zîrâ, kendisi oturup, hayvanları çırağı veyâ işçisi ile göndermesi mümkündür.

Ücretle verdiği şeyi satmak ve borcun lâzım gelmesi ile de icâre fesh edilmez. Çünkü yukarıda geçtiği vechle, borç lâhık olmaksızın, bu dahî özür sayılmaz.

İcâreyi feshe hâcet yok iken, iki âkidden birinin ölmesiyle — eğer kendisi için akd yaptı ise — **akd münfesih olur.** Çünkü kirâlama (icâre) devâm etse, memlûk olan menfaat yâhûd memlûk olan ücret, vârise intikâl etmekle âkidden başkası için akde müstehak olur. Bu ise, câiz değildir. **Eğer kirâlamayı, vekîl, vasî ve mütevellî gibi, kendisinden başkası için akd etti ise kirâlama bozulmaz.** Çünkü müstehakkun-aleyh ve müstehık devâm etmektedir (bâkîdir). **Hattâ ma'kûd'ün-leh ölürse, bizim zikrettiğimiz sebebden dolayı icâre bâtıl olur.**

Yine, **kirâlama, iki müste'cirden birinin veyâ iki mûcirden birinin ölmesiyle, yalnız kendi hissesinde münfesih olur.** Sağ kalanın hissesinde, bâkîdir. **İmâm Züfer** (Rh.A.); «İkisinde de bâtıl olur. Çünkü şuyû', mâni'dir.» demiştir. **Biz deriz ki:** Şartların, başlangıçta varlığına riâyet edilir. Bekâsına i'tibâr edilmez. Nikâhda şehâdet gibi.

★ ★

مَسَائِلُ شَتَّى

ÇEŞİTLİ MES'ELELER

Bir kimse kirâ ile tuttuğu veyâ âriyet aldığı tarlanın anızlarını (hasâidini) **tutuşturup, ateş başkasının tarlasında olan mahsûlü yaksa; eğer hava rüzgârlı değilse, onu ödemez. Çünkü bu, sebeb olmakdır, mübâşeret** (doğrudan doğruya kendi fiili) **değildir.** Bu durumda o kimse, kendi mülkünde kuyu kazan kimse gibi, tecâvüz etmiş olmaz.

Hasâid; «hasîd» **in ve** «hasîde» **nin çoğuludur. İkisi de, hasâd edilmiş ekinin adıdır.** Burada hasâid ile murâd; **tarlada hasâd edilmiş olan ekin kamışının kökleridir, ki Türkçe'de ona** «Anız» **derler.**

Şems'ül-Eimme es-Serahsî (Rh.A.): «Şâyet rüzgâr sâkin olup, ondan sonra hareketlenirse ödemez. Amma rüzgâr hareketli idiyse, zararı öder. Çünkü rüzgârlı havada ateşi yakan kimse, ateşin kendi tarlasında kalmayacağını bilir. İmdi, bu takdîrde mübâşir olur.» demiştir.

Bir kimse yola bir ateş közü koyup; o köz bir şeyi yaksa, yanan şeyi öder. Çünkü, közü koymak sebebiyle tecâvüz etmiş olur. **Eğer rüzgâr, o közü kaldırıp bir şeye düşüp, yakarsa ödemez.** Çünkü rüzgâr, o közü koyanın fiilini yok etmiştir **Nihâye'de de böyle denmiştir.**

Bir kimse tarlasını, onun tahammül edemiyeceği bir sulamakla sulayıp, o su komşusuna geçse ve ona zarar verse, zararı öder. Çünkü o kimse mübâşirdir, müsebbib değildir.

Bir terzi veyâ benzeri, dükkânına bir kimseyi oturtup ona, dükkânda yarım hisseyle iş verse, bu akd câizdir. Çünkü ba'zan dükkân sâhibi, mevki ve hürmet sâhibi olur. Lâkin san'atında mahâretli olmaz. O san'atta mahâretli olan bir kimseyi dükkânına oturtup, O'na iş verebilir. Bu akd câizdir. **Kıyâsa göre, câiz olmamalıydı.** Çünkü, o kimseyi işinden çıkanın yarısı ile kirâlamıştır. Bu ise, mechûldür. Un sa-

tıcısının ölçeği gibi. **Lâkin bu, istihsânen câizdir.** Çünkü, gerçekde i'tibâr ortaklığıdır. Zîrâ dükkân sâhibi, makamiyle insanların işlerini kabûl eder. Dükkânına oturttuğu kimse ise, mahâretiyle iş yapar. Bu sûretle iş yoluna girer ve ne elde edeceğinin bilinmemesi zarar vermez. **Üzerine yük yükletip iki kişi bindirmek için bir deve kirâlayıp, mu'tâd yükü yüklemek gibi ki, istihsânen câizdir.** Kıyâsen, **câiz olmaz. Câiz olmaması, İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **nin sözüdür.** Çünkü yük, farklı ve mechûldür. Şu hâlde, çekişmeye yol açar. **İstihsânın vechi şudur:** Bilmemezlik (cehâlet) mu'tâda sarf etmekle ortadan kalkar. Deveciye yükü göstermek daha iyidir. Çünkü görmek, bilmemezliği daha iyi ortadan kaldırır.

Bir kimse, bir deveyi, bir miktâr (bir küp) **azık yüklemek için kirâlar da sonra ondan yerse, yediğinin bedelini kesmeyip, öder.** Çünkü deveci ücreti, o kadar yükü yolun tamâmında taşımakla hak etmiştir. Almaya hakkı vardır.

Bir kimse evini gasb eden kimseye; «Ya evimi boşalt, ya da her ayda şu kadar ücret ver!» **dese, o da boşaltmazsa, ev sâhibinin söylediği ücreti gâsıbın ödemesi gerekir.** Çünkü ev sâhibi ücreti ta'yîn edince, gâsıb zâhiren o ücreti vermeye râzı olmuş ve ikisi arasında kirâlama (icâre) akdi yapılmış olur. **Ancak gâsıb, ev sâhibinin mülkü olduğunu inkâr ederse, akd mün'akid olmaz.** Çünkü gâsıb, onun mülkü olduğunu inkâr edince, her ne kadar ev sâhibi mülkü olduğunu isbât etse de, kirâlamaya râzı olmuş olmaz. **Ya da gâsıb evin, sâhibinin mülkü olduğunu ikrâr edip,** «Ücrete râzı olmadım.» **derse; yâni ücrete rızâsı olmadığını açıklarsa, bu takdîrde, evde oturmakla zâhiren rızâsı fayda vermez.**

Müste'cirin kirâladığı işçiyi, mûcirinden başka bir kimseye kirâya vermesi câizdir. Mûcirine kirâya vermesi câiz değildir. Çünkü kirâya vermek, menfâati temlîktir. Müste'cir, menfâat hakkında, mûcirin yerine geçer. Bu durumda, mâlike temlîk lâzım gelir.

Faydalanma husûsunda insanların farklı olmadıkları şeyler, âriyet verilir ve emânet konulur. Çünkü kirâ ile tutan kimse (müste'cir) menfâatlere mâlik olunca, O'nun temlîk etmesi de câizdir. **Lâkin faydalanmakda, insanların farklı olmadıkları şeyde câizdir. Eğer insanların farklı faydalandıkları şey olursa, câiz değildir.** Çünkü, bu takdîrde tecâvüz etmiş olur.

Eğer bir kimse, bir hayvanı kendisi binmek için kirâ ile tutsa, başkasına kirâya veremediği gibi, emânet de edemez. Çünkü bu, insanların farklı faydalandıkları şeylerdendir.

Bir kimse, bir hâneyi kirâlamak için birini vekîl etse, O da evi kirâ ile tutup teslîm alsa; lâkin vekîl, o evi kirâlama müddetinin zamânı geçinceye kadar müvekkile teslîm etmese, vekîl ücretini emreden kimseden alır. Kezâ ücreti peşin vermeyi şart edip, evi teslîm alsa ve kirâlama müddeti de geçse ve âmir evi istemese, hüküm zikredilen gibidir.

Eğer âmir evi isteyip, ücreti peşin almak için evi vermekden kaçınsa, vekîl müvekkilden ücreti alamaz. Yâni bir adam, bir başka adamı, belli bir evi kirâlamak için vekîl edip; vekîl o evi kirâ ile tutup teslîm alsa, fakat müddet geçinceye kadar âmire teslîm etmese, ücreti vekîlin ödemesi gerekir. Çünkü vekîl, hukûkda asîldir. Vekîl de, o ücreti âmirden alır. Çünkü teslîm almak husûsunda vekîl, menfaat hakkında müvekkilin nâibidir. İmdi, vekîl, hükmen müvekkil için teslîm almış olur. **Şâyet vekîl ücreti peşin almayı** (ta'cîlini) **şart kılsa ve evi teslîm alıp, icâre müddeti geçse; âmir dahî vekîlden istemese, vekîl ücreti âmirden alır.** Çünkü âmir, vekîlin teslîm almasiyle, vekîlden menetme zâhir olmadıkca, teslîm almış sayılır.

Eğer âmir evi vekîlden isteyip, vekîl ücreti ta'cîl (peşin almak) **için evi teslîmden kaçınsa, ücreti âmirden alamaz.** Çünkü vekîl, evi âmire vermeyince — ki vermemek hakkıdır — vekîlin eli (yed'i), yed-i niyâbet olmakdan çıkmıştır. İmdi, bu takdîrde müvekkil hükmen teslîm almış sayılmaz ve menfaatler müvekkilin elinde hükmen meydâna gelmiş olmaz. Bu durumda ücret, müvekkil üzerine vâcib olmaz. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Kâdî'nın, yazdığı mektûblara karşılık, başkalarının aldığı kadar ücret alması câizdir. Çünkü kâdî'nın mektûb yazması, mahkeme işlerinden değildir, ki harâm olsun.

Müste'cir, icâre, rehn ve satın alma iddiâ eden kimseye hasım olamaz. Çünkü da'vâ, ancak ayn'ın mâliki üzere olur. Müşteri, bunun hilâfınadır. Çünkü müşteri, ayn'ın mâlikidir. **İmâdiyye'de böyle denmiştir.**

★ ★

كِتَابُ الْعَارِيَةِ

ÂRİYET (ÖDÜNÇ) BÖLÜMÜ

Musannıf ivazla (bedelle) menfaati temlîk bölümünü bitirince, ivazsız menfaati temlîk bölümüne başladı.

Sıhâh'da zikredilmiştir ki: «Âriyet, teşdîd ile âriyyet şeklindedir. Sanki o, âr'a mensûbdur. Çünkü âriyeti istemek, âr ve aybdır.» **Hidâye'de:** «Âriyet, ariyyedendir. Ariyye ise, atıyye'dir.» denmiştir. **Kâfî'de ise:** «Âriyet, teâvürdendir. Teâvür ise, tenâvüb (nöbetleşme) ma'nâsınadır. Sanki muîr (âriyeti veren) mülkü ile yararlanmakda, kendisine geri verilinceye kadar, başkasına nöbet vermiştir.» denmiştir.

Âriyet (1), lûgat yönünden, **yukarıda zikredilen şeyin temlîkidir.** Şer'an, **ivazsız menfâati temlîkdir.** «İvazsız» kaydiyle kirâlama (icâre) **ta'rîften hâric kalır.**

Âriyet; «Sana âriyet verdim.» **demekle sahîh olur.** (2) Çünkü «Âriyet verdim.» lâfzı, bu ma'nâda açıktır. **Yine,** «Ben, yerimi sana it'âm

---

(1) **Âriyet,** kelimesi **(Yâ)** nın teşdîdiyle de, tahfîfiyle de okunur. Bu lâfız, **«Teâvür»** kelimesinden ismi masdar olan **«âre»** kelimesine mensûbdur. Teâvür ise; tenâvüb, tenâvül, yâni; nöbetleşme, biribirinden alma anlamınadır. Âriyet (ödünç) verilen şey, veren ile alan arasında nöbetle kullanılması bakımından bu adı almış demektir.

Bir de âriyetin sür'atle gidip gelmek anlamına gelen **«âre»** den alındığını benimseyenler de vardır. Ya da, âriyet, **«arâ, ya'rî»** fi'linden bir isimdir, meccânen verilip, ivazdan ârî olduğu için bu adı almıştır.

Bazı âlimlere göre, âriyet **(âr)** lâfzına mensûbdur. Âr; ayıb demektir. Âriyet mal istemekte bir çeşit zillet ve ayıb bulunduğundan âriyet, âr'a nisbet edilmişdir. Fakat bu nisbet, pek doğru görülmemiştir.

Muîr; âriyet veren; **müsteîr,** âriyet alan kimsedir. **İâre;** âriyet vermek, **istiâre** ise; âriyet almaktır.

Âriyet, ıstılâhda: **«Menfaatî birine meccânen, yâni; bir bedel karşılığında olmaksızın, rücûu kâbil olmak üzere hemen temlîk edilen maldır.»**

(2) Mecelle'nin 804. maddesinde de şöyle denmiştir.

«İâre, îcâb ve kabûl ile ve teâtî ile mün'akid olur.»

eyledim.» **demekle âriyet sahîh olur.** Çünkü it'âm (yedirmek), yer gibi yenilmeyen bir şeye izâfe edilirse, mahallin adını, o mahaldeki şeye vermek kabîlinden mecâz olarak, onunla arzın geliri murâd edilir.

Yine, «Ben, sana şu giyeceği verdim!» veyâ «Şu câriyemi sana verdim!» **demekle, hîbe murâd edilmezse, sahîh olur.** Çünkü «menh = (vermek)» lâfzı, örfen ayn'ı temlîk için kullanılır. Ayn'ın temlîki murâd edilmediği zaman, temlîk, menfaatlere yorumlanır. Bunun aslı; bir deveyi veyâ koyunu sütünü içmek için vermek, ondan sonra sâhibine iâde etmektir. Bu kelime, ayn'ın temlîki ma'nâsında çok kullanılır. Şâyet onunla hîbe murâd edilirse, ayn'ın temlîkini ifâde eder. Hîbe murâd edilmezse, asıl ma'nâsı üzere kalır.

Yine, «Seni, şu hayvanım üzerine yüklettim (bindirdim)!» **demekle hîbe murâd edilmezse, âriyet sahîh olur.** Çünkü «Seni yüklettim veyâ bindirdim.» lâfzı, örfen hîbede kullanılır. Arab'ın: **«Emîr, fülânı ata bindirdi.»** demeleriyle temlîk murâd ettikleri daha önce geçmişti.

Lûgat yönünden ma'nâsı; «bindirmek» **dir. Haml, bunda da kullanılmıştır.** Nitekim, örfen kullanıldığı gibi. **İkisinden birine niyyet ederse, âriyet verme, sahîh olur. Niyyet etmedi ise, şübhe ile a'lâya lâzım gelmesin diye, ednâya yorumlanır.** O da, **bindirmek** (irkâb) **ma'nâsıdır.**

Ben derim ki: Bu takrîr ile **Kâfî** sâhibinin **Hidâye** üzere i'tirâzı iki vech ile savulur. **Biri şudur:** Hidâye sâhibi (Âriyet Bölümü) nde bu iki lâfzı, yânî; «Sana, verdim!» ve «Seni, bindirdim!» sözlerini, hakîkaten ayn'ı temlîk ve mecâzen menfaati temlîk ma'nâsına almıştır. Sonra (Hîbe Bölümü'nde), hîbenin lâfızlarını beyân ederken: «Ben, seni şu hayvan üzerine bindirdim, dedikde, şâyet bindirmek (humlân) ile hîbe murâd ederse, hîbe sahîh olur.» demiştir ve bunun nedenini «Haml ile murâd, hakîkaten bindirmekdir. Binâenaleyh, âriyet olur. Lâkin, hîbeye ihtimâli vardır.» diyerek açıklamıştır.

İkinci i'tirâz şudur: Bu «Sana, verdim!» ve «Seni, bindirdim!» sözleri, hakîkaten ayn'ı temlîk için olunca —halbuki niyyetsiz lâfızla hakîkat murâd edilir— imdi hîbe murâd edilmediği vakitte, menfaati temlîk üzere yorumlanmaz. Belki hîbeye yorumlanır.

Birinci i'tirâzın savulması şöyledir: Hidâye sâhibi bu iki lâfzı «Âriyet Bölümü» nde hakîkaten ayn'ı temlîk ma'nâsına almakla, onları örfen de hakîkat yapmıştır. İmdi, bu iki lâfız biz-zarûre örfen menfaati temlîk için mecâz olurlar. Hamli, «bindirmek» ma'nâsında hakîkat yapmakla onu lûgaten hakîkat kasdetmiştir. İmdi haml, biz-za-

rûre lûgat bakımından, ayn'ı temlîk için mecâz olur. Bu takdîrde, ikisi arasında birbirine zıddıyet yoktur.

İkinci i'tirâzın savulmuş olmasına gelince; hakîkatin lâfz ile karînesiz murâd edilmesi, ancak o hakîkate, müsta'mel olan bir mecâz aykırı olmadığı vakittedir. Zîrâ niyyet ortadan kalkınca, müsta'mel olan örfî ma'nâ ile lûgavî ma'nâ, irâdede müsâvî olurlar. Binâenaleyh, lâfzı a'lâ şübhe ile lâzım gelmesin diye, ednâya yorumlamak vâcib olur. O da, âriyettir.

Yine, «Ben, kölemi sana hizmet için verdim!» **demekle, âriyet sahîh olur.** Çünkü bu lâfız, köle için istihdâma izindir. Şu hâlde, âriyet olur.

Kezâ, «Evim, senin için meskendir.», «Benim evim, ömürlük sana meskendir.» **demekle, âriyet sahîh olur. Çünkü** «mesken» (süknâ) **sözü, menfaat murâd eylemekde muhkemdir.**

Âriyet veren kimse, her ne vakit dilerse rücû' eder (geri alır). (3) Çünkü menfaatler, meydana gelmelerine göre, azar azar temellük edilirler. Şâyet menfaatler bulunmazsa, temellük de bulunmaz. Şu hâlde, rücû' sahîh olur.

Eğer âriyet alman şey teaddîsiz helâk olursa, âriyet alan kimse (müsteîr) **onu ödemez. Çünkü âriyet, emânettir.** (4) Âriyet, **kirâya ve rehine de verilmez.** Çünkü âriyet vermek (iâre), kirâya vermek (icâre) den ve rehnden daha aşağıdır. Bir şey, kendinden yukarısını tazammun etmez.

Eğer âriyet alan kimse, âriyet aldığı şeyi kirâya verirse veyâ rehn koyarsa ve o âriyet helâk olursa, âriyeti veren kimse (muîr), **kirâya verene veyâ rehin koyana onu ödetir.** Çünkü âriyet, kirâlamayı ve rehni kapsamayınca, ikisinden her biri gasb olur. **Âriyet alan kimse, ödedikden sonra hiçbir kimseye rücû edemez.** Çünkü ödemekle, bu müsteîrin kendi mülkünü kirâya verdiği veyâ rehin koyduğu zâhir olmuştur.

Ya da, **helâk olan şeyi, âriyeti kirâ ile tutan kimse ödeyip kendi-**

(3) Mecelle, madde 806'da, **«Muîr, istediği vakit iâreden rücû edebilir.»** şeklinde ifâde edilmiştir.

(4) Mecelle, madde 813'de, **Âriyet, müsteîr yed'inde emânettir. Bilâ-teaddî ve lâ-taksîr** (tecâvüz ve hatâ olmaksızın) **telef ya zâyi' olsa yâhûd kıymetine noksan gelse, zamân** (tazminat) **lâzım gelmez.»** şeklinde ifâde edilmiştir.

sinden aldanma (gurûr) (5) **zararını savmak için, ona kirâya veren kimseye rucû' eder.**

Eğer müste'cir kirâ ile tuttuğu şeyin âriyet olduğunu bilmezse, kirâya veren kimseye rucû' eder. Bilirse, **rucû' edemez.** Çünkü kirâya veren kimse, O'nu aldatmıştır. Bu durumda, gasb olduğunu bildiği hâlde, gâsıbdan kirâlamış kimse gibi olur.

İntifâ' yeri ta'yîn etmese bile, âriyet mutlak sûrette emânet verilir. Yâni gerek köle ve tarla gibi kullanılması muhtelif olan şey olsun ve gerekse destere gibi kullanılması muhtelif olmasın müsâvîdir. Çünkü âriyet menfaatleri temlîk için olunca, onu âriyet vermek câiz olur. Zîrâ mâlik olan kimse, temlîke mâlikdir. Kirâ ile tutan kimsenin (müste'cirin), kirâya vermeye mâlik olması ve yine hizmet etmesi kendisine vasiyyet edilen kimsenin (mûsâ-leh'in) köleyi âriyet vermeye mâlik olması gibi.

Kullanılması muhtelif olmayan şey, eğer intifâ'ı ta'yîn etti ise, âriyet verilir.

Musannıf; «Mutlak sûrette âriyet verilir.» **sözü üzerine şu fer'î mes'eleyl getirmiştir:** İmdi bir kimse, bir hayvanı mutlak sûrette âriyet alsa, dilediğini üzerine yükletir ve yük için âriyet verir. Kendisi üzerine biner ve başkasını bindirir. Hangisini yaparsa, o teayyün eder ve ondan başkasını yaparsa, zararı öder. Hattâ âriyet alan kimse (müsteîr) kendisi binerse, başkasını bindirmesi câiz değildir. Çünkü O'nun binmesi aynen belli olmuştur. Eğer başkasını bindirirse, kendisinin binmesi câiz değildir. Hattâ binerse, zararı öder.

Eğer âriyet veren kimse (muîr) **intifâ'ı, yakitte ve nev'ide mutlak söylerse** (mutlak kılarsa) (6), **hangi vakitte dilerse intifâ' eder. Çünkü âriyet alan kimse** (müsteîr), **başkasının mülkünde tasarruf etmekde olup kendisi için izin verilen veche göre tasarrufa mâlik olur. Eğer âriyet veren kimse** (muîr) kayd koydu ise, **âriyet alan kimse** yalnız kötülük tarafına doğru muhâlefet ederse, öder. **Takyîd, ya vakittedir, nev'ide değildir, ya da nev'îdedir, vakitte değildir. Yâhûd her ikisindedir.** Şâyet âriyet alan kimse, kayda uygun amel ederse,

(5) **Gurûr:** Bir kimsenin, **kendi kendine aldanmasıdır.**
«Tağrîr» ise, **aldatmaktır.** Aldatana; **«Gârr»**, aldatılan kimseye de; **«Mağrûr»** denir.

6) **Mutlak** (mutlakâ): Kayıtsız, şartsız, genel olarak demektir. Itlâk ise, genelleştirmek, genel kılmaktır. Mutlak'ın karşıtı ise, **«Mukayyed»** dir.
Mukayyed; kayıt ve şartla bağlı demektir.

ödemeyeceği açıktır. Eğer kötülük tarafına doğru muhâlefet ederse, öder. Misline yâhûd hayr tarafına muhâlefet ederse ödemez.

İki semenin (altınla gümüşün) **âriyeti ve ölçülen şeylerin** (mekîllerin) **yâni buğdayın ve arpanın âriyeti, tartılan şeylerin** (mevzûnun) **ve mütekârib olan ma'dûnun, yâni cevizin ve yumurtanın âriyet verilmesi, karzdır** (7). **Çünkü âriyet vermek, menfaati temliktir.** Bu zikredilen şeyler ile yararlanmak ise, ancak ayn'larını tüketmekle olur. Bunların tüketimine (istihlâkine) ise, ancak onlara mâlik olursa me'zûndur. Şu hâlde, biz'zarûre onların aynlarını temlîk etmek gerekir. Bu ise, hîbe veyâ karz ile olur. **Karz, zarar yönünden ikisinin ednâsıdır. Çünkü karz, mislinin geri verilmesini gerektirir.** Bu, cihet ta'yîn etmediğine göredir. **Şâyet cihet ta'yîn ederse** — meselâ dirhemleri, terâzi ayar etmek için veyâ dükkân süslemek için ve bunların benzeri işler için âriyet alsa — **bu takdirde, emâneten âriyet olur. Âriyet alan kimse** (müsteîr), **onları tüketmek** (ihlâk) **ile intifâ' edemez. Bu takdîrde, süs eşyâsının ve süslenmiş kılıcın** âriyet alınması gibi olur.

Musannıf, âriyetin karz olduğu üzerine şu sözle tefrî' yapmıştır: İmdi karz olunca, intifâ'dan önce helâk olmasiyle müsteîr öder. Nitekim, karzın hükmü budur.

Üzerine binâ yapmak ve ağaçlar dikmek için arzı âriyet vermek sahîhdir. Çünkü arzın menfaati ma'lûmdur. Kirâlama ile temellük edilir. **Âriyet** vermekle de temellük edilir. **Âriyet veren kimsenin rucû' etmesi, yâni arzı geri alması da câizdir.** Çünkü âriyet vermek, lâzım değildir. **Binâ ve dikilen ağaçların sökülmeleri teklif edilir.** Zirâ âriyet alan kimse, o yeri kendi mülkü ile meşgûl etmiştir. İmdi, boşaltması emredilir. **Ancak yer, binâ ve dikilen ağacın sökülmesiyle zarar görürse ve âriyet veren kimse binâ ve dikilen ağacı kıymetleri ile almak isterse, bu takdîrde âriyet veren, binâ ve dikilen ağacın sökülmüş oldukları hâlde kıymetlerini öder. Binâ ve dikilen ağaç, âriyet veren kimsenin olurlar. Tâ ki, kendi yeri aleyhine itlâf edilmiş olmasın ve kendisine mahsûs kalsın.** Çünkü âriyet veren kimse, asıl sâhibidir. **Yer, sökmekten zarar görmezse, terk etmek ancak âriyet veren kimse ile âriyet alan kimsenin ittifâk etmesiyle câiz olur.** Sökmekde, ittifâk şart değildir. Belki sökmeyi her hangisi isterse, diğerinin icâbet etmesi gerekir.

Yer sâhibi, eğer âriyete vakit ta'yîn etti ise, binâ ve dikilen ağaçtan, sökmekle eksilen şeyi öder. Çünkü âriyet alan kimse, onun için

(7) **Karz:** Ödünç verilen mal demektir. **Bir kimsenin para ve mekilât gibi bir malını bilâhare misilini almak üzere bir şahsa vermesine de karz ve ikrâz denilir.**

vakit teayyün etmesi bakımından, âriyet veren tarafından aldatılmıştır. **Zâhir olan, muîrin ahdine vefâ etmesi** (sözünde durması) **dir. Bu takdirde, kendisinden zararı savmak için, âriyet alan kimse** (müsteir), **âriyet verene** (muire) **rucû' eder.**

Ta'yîn edilen vakitten önce, âriyet veren kimsenin, âriyeti geri alması mekrûhdur. Çünkü onda, sözünde durmamak vardır. Eğer âriyet veren kimse, tarlasını ekmek için âriyet verdi ise, hasâd vaktine kadar tarlayı alamaz. Yâni âriyet alan kimse için, hasâd vakti geçinceye kadar tarlayı mutlaka terk eder. Yâni gerek vakit ta'yîn etsin, gerekse etmesin müsâvîdir. Çünkü ekin için belli nihâyet ve tarlayı bu vakte kadar terk etmekde muîr ve müsteîrin haklarını gözetmek vardır.

Ağaç dikmek, ekin ekmenin aksinedir. Çünkü onun belli bir nihâyeti yoktur. Şu hâlde mâlikden zararı savmak için sökülür. **Şâyet müsteîr senet yazarsa;** «Sen, bana yerini it'âm ettin, iâre etmedin!» **diye yazar.** Yâni çıplak bir arâzî, ekmek için âriyet verilirse, âriyet alan kimse senete; «Sen, bana ekeyim diye fülân yeri it'âm ettin.» diye yazar. **Yoksa,** «Bana âriyet verdin.» **diye yazmaz. Bu, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göredir. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ); **«Sen, bana yerini âriyet verdin.»** diye yazar. Çünkü âriyet vermek (iâre) sözü, bu akd için konulmuştur, konulmuş sözü yazmak evlâdır, demişlerdir.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur:** İt'âm lâfzı, murâda iâre (âriyet vermek) den daha çok delâlet eder. Çünkü it'âm lâfzı zirâata mahsûsdur. Yerin âriyet verilmesi ise, kâh zirâat, kâh binâ ve çadır kurmak için olur. İmdi gâyesi zirâat olduğu bilinsin diye, it'âm lâfzı ile yazmak evlâdır.

Âriyet alan kimsenin, âriyeti ve gâsıbın mağsûbu geri vermesi için bir kimseyi vekîl etmeleri sahîhdir. Çünkü vâcib fiili iltizâm etmiştir. Eğer ödünç alan kimse, âriyeti geri vermek için bir kimseyi vekîl etse, o vekîl âriyeti, muîrin evine götürmesi için zorlanmaz. **Belki onu bulduğu yerde, âriyeti ona verir. Çünkü vekîl, bir şeyi ödemez. Belki** âmir **üzere teberru'** eylemeye va'd eder. **Kefîl, bunun aksinedir. Çünkü kefîl, öder.**

Borcu ödemeye vekîl olan kimse gibi, ki şâyet borcu ödemekden kaçınsa, ödemek için zorlanmaz.

Âriyet alan kimsenin (müsteîrin), **âriyet aldığı hayvanı geri vermesi, velev ki âriyet alanın** (müsteîrin) **kölesi ile veyâ yıllık ya da aylık ücretli işçisi** (ecîri) **ile berâber göndermiş olsun** —günlük işçisi ile geri göndermesi câiz değildir— **hayvanın mâlikinin kendi-**

sine değil de, onun ahırına geri göndermesi veyâ âriyet alanın (müsteîrin) **âriyet aldığı köleyi, kölenin mâlikinin kendisine değil de, onun evine geri göndermesi veyâ götürmesi,** (bunların hepsi) **teslîmdir.** Hattâ hayvan veyâ köle helâk olsa, âriyet alan kimse (müsteîr), istihsânen, ödemez. **Kıyâs ise, ödemek idi.** Çünkü âriyet alan kimse **âriyeti mâlikine** ve mâlikinin vekîline de geri vermemiştir. Belki zâyi' etmiştir. **İstihsânın vechi ise şudur:** O kimse, örf olan teslîmi yapmıştır. Zîrâ, âriyeti mâlikin, hayvan bağladığı yere veyâ evine geri götürmüştür. Bunlar ise, hükmen mâlikin elindedir. Sanki o müsteîr, hayvanı veyâ köleyi mâlikin eline geri vermiş gibi olur. Nitekim âriyet alan kimse (müsteîr), hayvanı âriyet verenin (muîrin) kölesiyle berâber geri göndermesi mutlak sûrette câizdir. Yâni gerek o köle, o hayvanın hizmetiyle uğraşan bir kimse olsun, gerekse olmasın müsâvîdir. **Sahîh olan budur.** Ya da, âriyet veren kimsenin (muîrin), yukarıda zikredildiği gibi, yıllık veyâ aylık işçisiyle âriyeti geri göndermesi de câizdir. Çünkü hayvanın mâliki, âdeten buna râzıdır.

Eğer âriyet alınan şey, nefîs değil ise, bu câizdir. Yâni âriyet alınan şeyin, sâhibinin kölesi veyâ ücretli işçisi eliyle gönderilmesinin; kezâ evine veyâ ahırına koymasının câiz olması, ancak âdeten kölenin veyâ ücretli işçinin elinde bulunan şeyler hakkındadır. Amma âriyet böyle olmazsa, yâni inci dizisi ve emsâli kıymetli şeyler olursa ve müsteîr, âriyeti mâlikinin kölesine geri verirse veyâ evine ya da ahırına koyarsa, bu takdîrde âriyet alan kimse (müsteîr), onu öder. Çünkü bunları iâde husûsunda âdet bu değildir. Bundan dolayı, mûdi' emâneti sâhibinin kölesine verirse zararı öder.

Yabancı, böyle değildir. Yâni âriyet alan kimse (müsteîr), **âriyeti yabancı ile berâber geri gönderirse, müsteîr öder.** Emânetin ve mağsûbun, mâlikin evine geri verilmesi de, zikredilenin aksinedir. Çünkü kendisine emânet konan kimse (mûdâ) ve gâsıb şâyet emâneti ve mağsûbu mâlikin evine geri verse veyâ koysa ve ikisinde de mâlike teslîm etmese, öder. **Emâneti ödemesinin sebebi; emânet hıfz etmek için olup, başkasının hıfzına râzı olmadığı içindir. Böyle olmasa, O'nun yanma emânet etmezdi.**

Gâsıbın ödemesine gelince; gâsıbın üzerine vâcib olan, gasb fiilini ibtâl etmektir. Bu ise, mâlike geri vermekle hâsıl olur.

Me'zûn olan köle, elinde olan şeyi âriyet vermeye mâlikdir. Hulâsa'da **da böyle denmiştir.** Mahcûr olan köle, şâyet bir şeyi âriyet alıp helâk etse, âzâd edilmesinden sonra öder. Çünkü âriyet veren kimse, o mahcûr köleyi, âriyeti itlâf üzere musallat kılmış ve onun

üzerine ödemeyi şart etmiştir. Bu durumda muîrin taslîti (musallat etmesi) sahîh ve efendinin hakkında şart bâtıl olmuştur. Bu mahcûr köle, kendi gibi bir mahcûra âriyet verse, o da âriyeti helâk etse, ikinci mahcûr köle âriyeti hâlen öder. Çünkü mahcûr köle, mal itlâf etmesiyle öder.

Bir kimse, bir altını âriyet alıp, bir küçük çocuğun boynuna taksa; o altın çocukdan çalınsa; eğer çocuk, altını kendi üzerinde korumaya kâdir ise, âriyet alan kimse (müsteîr) **ödemez.** Çünkü âriyet alan kimse, o altını zâyi' etmemiştir. Âriyet alan kimsenin (müsteîrin), âriyet vermesi ise câizdir.

Eğer küçük çocuk, üzerinde olan şeyi korumaya kâdir değil ise, müsteîr öder. Çünkü, âriyet alınan şeyi, korumaya akıl erdiremiyen küçük çocuğun yanına koymakla zâyi' etmiştir. **Muhît'de de böyle denmiştir.**

Müsteîr, âriyeti önüne koyup uyudukda, âriyet zâyi' olsa; eğer otururken uyumuş ise, ödemez. Çünkü bu şekilde uyumak, âdeten korumaktır. **Eğer yanı üzere yatıp uyurken âriyet zâyi' oldu ise, öder.** Çünkü böyle yapmakla, onu korumayı terk etmiş olur.

Babanın, küçük çocuğunun malını âriyet vermesi câiz değildir. Hulâsa'da **da böyle denmiştir.**

Âriyetin, emânetin, kirâ ile tutulan malın, gasbedilen malın ve rehnin geri verilmesinin ücretine gelince; âriyetin ücretini müsteîr; emânetin ücretini emânet koyan (mûdi'), **kirâ ile tutulan şeyin ücretini kirâya veren** (mucir), **gasb edilen malın ücretini gâsıb ve rehnin ücretini rehin alan kimse** (mürtehin) **verir.** Çünkü menfaat, onlar için hâsıl olmuştur.

★ ★

كِتَابُ الْوَدِيعَةِ

VEDİA (EMÂNET) BÖLÜMÜ

Vedîa (emânet) bölümünün, «Âriyet Bölümü» ile ilgisi gizli değildir. **Vedîa**; lûgat yönünden, **mutlak terkdir.** Şer'an; **korunmak için terk edilen, yânî bırakılan emânettir** (1) Bu emânetin rüknü, **emânet koyan kimseden îcâb bulunmasıdır.** Meselâ; «Sana, emânet koydum!» **demek gibi. Ya da, kavlen veyâ fiilen, «Sana, emânet koydum!» yerine geçen şeyle îcâb bulunmasıdır.** (2) Zîrâ, bir kimse, giysisini, bir adamın önüne koysa, ister; «Bu, senin yanında emânettir!» desin, ister sükût edip gitsin, ondan sonra diğer adam giysiyi orada bırakıp gittikde, o giysi zâyi' olsa, diğer adam öder. Çünkü bu koymak, örfen emânet bırakmaktır. **Kâdîhân (Rh.A.) bunu açıklamıştır.**

Emânetin bir rüknü de, hakikaten kabûldür. «Kabûl ettim!», «Aldım!» **veyâ bunların benzeri gibi.** Ya da, **örfen kabûldür.** Giysiyi koyduğu vakitte susmak gibi.

Şâyet, «Ben, emâneti kabûl etmem!» dese, giysi sâhibi de önüne koyup gitse; giysi zâyi' olsa, ödemez. Çünkü konulan kimse, emâneti kabûl etmediğini açıklamıştır. Şu hâlde kabûlsüz, emânet konulmuş olmaz. **Bunu da, Kâdîhân (Rh.A.) zikretmiştir.**

Emânetin şartı; emânet olan malın üzerine mâlikiyetin (yed'in) **isbâtı kâbil** olmasıdır. Çünkü emânet koymak (îdâ'), koruma (istihfâz) akdidir. (3) Üzerine mâlikiyetin isbâtı olmayan şeyin korunma-

---

(1) **Emânet:** Lûgatta, emîn olmak anlamınadır. Istılâhda; **«Emîn sayılan veyâ ittihâz edilen kimsenin yanında başkasına âid bulunan maldır.»**

(2) Mecelle, madde; 773'de de şöyle ifâde edilmiştir.

«Sarahaten (açık olarak) yâhûd delâleten (işâretle) îcâb ve kabûl ile idâ (emânet olarak verme) mün'akid olur.»

(3) Mecelle, madde; 777'de, **«Vedîa, yed-i müstevda'da** (emânet bırakılan kimsenin yanında) **emânettir...»** şeklinde ifâde edilmiştir.

sı ise muhâldir. **Havada uçan kuşun, kaçmış kölenin ve denize düşmüş malın emânet konulması sahîh değildir.**

Emânetin hükmü; **kendisine emânet konulan kimse (mûda') üzerine korumanın vâcib olması ve emânet konulan kimsenin yanında malın emânet olmasıdır.** (4)

Musannıf, bunun üzerine şu fer'î mes'eleyi getirmiştir; «Emânet konulan kimse yanında, eğer emânet helâk olur veyâ çalınırsa, ödemez.» **Çünkü, Resûlüllah** (S.A.V.) :

لَيْسَ عَلَى الْمُسْتَوْدَعِ غَيْرِ الْمُغِلِّ ضَمَانٌ

«Kendisine emânet konulup, hıyânet etmeyen kimse, (emânetin) zararını ödemez.» buyurmuştur. «Mugıll», hâyin'dir; «ığlâl» de, hıyânet demektir.

Hırsız, emânet olan mal ile berâber kendisine emânet konulan kimsenin (mûda'ın) **malını çalmasa da, çalınan emâneti ödemez.** İmâm Mâlik (Rh.A.); **«Töhmet bulunduğu için öder.»** demiştir. Bunun üzerine hüccet, **bizim naklettiğimiz hadîsdir.** Ancak emânet konulan kimse, **emânetin çalındığını açıklamadan ölürse, bu takdîrde mütecâviz olup, zararı öder. Emînler de böyledir.** Yâni emânet olan malın hâlini açıklamadan ölen her emîn, emânetin zararını öder. **Ancak mütevellî, geliri** (galleyi) **alıp da, onun durumunu açıklamadan ölürse, zararı ödemez.**

Sultân, ganîmet malının bir kısmını, ganîmet alacak kimselerin bir kısmına emânet koyup, emânet konulan kimseyi açıklamaksızın ölse ve yine kâdî; yetîmin malını emânet koyup, emânet konulan kimseyi açıklamaksızın ölse, zararı ödemez. Hâniyye'de böyle denmiştir.

Kendisine emânet konulan kimse (mûda'), **emâneti kendisi ve âilesi korur.** Yâni karısiyle, çoluğu-çocuğuyla, ana-babasiyle, yıllık ve aylık işçisiyle de koruyabilir. **Zikredilenlerden başkası vâsıtası ile korursa veyâ bunlardan başkasına emânet korsa, zararı öder.** Çünkü mâlik, emânet konulan kimsenin kendi eliyle korumasına râzı olmuştur. Başkalarına râzı değildir. İmdi başkasına teslîm etmekle, zararı öder.

---

(4) Mecelle, madde, 780'de şöyle ifâde edilmiştir:

«Müstevda' (emânet bırakılan kimse), **vedîayı kendi malı gibi bizzat hıfz eder yâhûd emîni olan kimseye hıfz ettirir...»**

Ancak emânet konulan kimse (mûda'), **yanmasından veyâ batmasından korkup, komşusuna veyâ başka gemiye teslîm ederse, zararı ödemez. Çünkü bu durumlarda emânetin korunması, ancak bu yolla mümkün olur.** Şu hâlde, o kimse buna me'zûn olur ve bu husûsda ancak beyyine ile tasdîk edilir. **Çünkü emânet konulan kimse** (mûda'), **sebebi tahakkuk ettikden sonra, zararı ödemeyi düşüren bir zarûret bulunduğunu iddiâ etmektedir.** Bu durumda, başkasına emânet koymak husûsunda izin bulunduğunu iddiâ etmiş gibi olur.

Kezâ emânetin sâhibi istedikde, emânet konulan kimse emânetin teslîmine kâdir iken menetse, emânetin zararını öder. Çünkü emânet sâhibi, emânetin geri verilmesini isterse, ondan sonra kendisine emânet konulan kimsenin (mûda'ın), onu tutmasına râzı olmamış olur. **İmdi emânet konulan kimse, vermemekle mütecâviz olur. Şu hâlde zararı öder. Ya da kendisine emânet konulan kimse** (mûda') **emânete teaddî eylerse zararı öder.** (5)

Musannıf, teaddî lâfzını açıklayıp şöyle demiştir: **Kendisine emânet konulan kimse, emânet konulan giyeceği giyse veyâ hayvanına binse veyâ emânetin bir kısmını geçimine harcasa** (infâk etse), **ondan geçimine harcadığını öder. Hepsini ödemez.** Ya da, **geçimine harcadığının mislini geri kalana karıştırsa, yâni kendisine emânet konulan kimse, harcadığının mislini getirip onu geri kalana karıştırsa, hepsini öder.** Çünkü karıştırmakla, hepsini kullanıp tüketmiş sayılır. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Ya da, kendisine emânet konulan kimse, emânet sâhibinin (mâlikin) **yanında emâneti inkâr ederse; ondan sonra gerek ikrâr etsin, gerekse etmesin, zararı öder.** Çünkü mâlik, emânetin geri verilmesini istediği zaman, emânet bırakılan kimseyi korumakdan azl etmiştir. İmdi emânet konulan kimse; ondan sonra, onu elinde tutmakla gâsıbdır. Şu hâlde zararı öder. **Eğer kendisine emânet konulan kimse, emâneti ikrâra dönerse, zararı ödemekden kurtulamaz.** Çünkü akd ortadan kalkmıştır. Artık, ancak akdi yenilemekle avdet eder. Mâlik ise, akdi yenilememiştir.

«**Mâlikin yanında emâneti inkâr ederse**» **demesine sebeb: Çünkü kendisine emânet konulan kimse emâneti, mâlikden başkasının yanında inkâr etse** — meselâ, bir yabancı O'na; «**Fülânın, sende emâneti var mıdır?**» dedikde, «Yoktur!» dese — **zararı ödemez. Çünkü**

(5) Mecelle, madde, 787'de şöyle ifâde edilmiştir:

«**Müsteyda'nın teaddî veyâ taksîri hâlinde vedîa telef veyâhûd kıymetinde noksan târî olsa** (ansızın ortaya çıksa) **zamân** (tazminat) **lâzım gelir.**»

mâlikin gıyâbında inkâr etmek, emâneti korumak (hıfz) **dan sayılır.** Zîrâ kendisine emânet konulan kimse, o inkâr ile emânete göz dikenlerin tama'ını keser. Bu sebebden, inkâr etmekle zararı ödemez.

Ya da, mûda', mâlikin emâneti korumak için emrettiği evden başka evde korursa, zararı öder. Çünkü mâlikin emrine aykırı davranmıştır. **Ya da, kendisine emânet konulan kimse, emâneti kendi malı ile karıştırsa, hattâ birbirinden ayrılmasa, gerek kendi cinsi ile karıştırsın, gerekse cinsinden olmayanla karıştırsın, zararı öder.** (6) **Çünkü karıştırmak, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, mutlak sûrette tüketmektir. Eğer emânet, kendisine emânet konulan kimsenin taksîri olmaksızın, mûda'ın malı ile karışırsa, nitekim iki kese yarılıp, ikisi birbirine karışsalar, mâlik ile emânet konulan kimse ortak olurlar ve zararı ödemek de lâzım gelmez.** (7) Çünkü kendisine emânet konulan kimseden tecâvüz ve kusûr yoktur. **Bu hüküm ittifâkla böyledir.**

Eğer, kendisine emânet konulan kimse tecâvüzü ortadan kaldırırsa, yâni kendisine emânet konulan kimse, emâneti başkasının yanına koymakla emânete tecâvüz etse; sonra bu tecâvüzü ortadan kaldırılıp (izâle edilip), **emâneti mâlikin eline geri verse, zararı ödemek ortadan kalkar** (8) Şu ma'nâda ki; **emânet mâlikin eline geri döndükden sonra zâyi' olsa, kendisine emânet konulmuş olan kimse, zararı ödemez.** İmâm Şâfiî (Rh.A.) ayrı görüştedir. Bu zikredilen ahkâm, emânet konulan şeyin (vedîa'nın) hükmüdür.

Diğer emânetlerde ihtilâf edilmiştir. İmâdiyye'de **denmiştir ki:** Eğer bir kimse, belirtilen bir yere kadar, bir hayvanı âriyet alsa, âriyet alan kimse o hayvan ile belirtilen yeri geçse, ondan sonra belirtilen yere geri gelse, müsteîr hayvanı mâlikine geri verinceye kadar, meydana gelen zararı öder.

Denilmiştir ki: Bu âriyet alan kimse (müsteîr), hayvanı o belirtilen yere gitmek için âriyet alıp, gelmek için almadığına göredir. Amma belirtilen yere gidip, dönmek üzere âriyet alırsa; müsteîr, berî olur. Bunu söyleyen, kendisine emânet konulan kimseyi (mûda'ı), âriyet alan kimseyi (müsteîri) ve kirâ ile tutan kimseyi (müste'ciri) bunda eşit tutmaktadır. Çünkü, bunlar muhâlefet edip, ondan sonra

(6) Mecelle, madde, 788'de de şöyle ifâde edilmiştir:
«**Vedîayı sâhibinin izni olmaksızın diğer mal ile yekdiğerinden tefrik** (ayırma) **olunamayacak sûretde karıştırmak teaddidir** (tecâvüz ve hatâdır).

(7) Mecelle; madde, 789 hükmü de böyledir.

(8) Mecelle; madde, 789

ittifâka geri döndüklerinde, ödemekden berî olmaları, emânet koyma (îdâ') ve âriyet verme (iâre) nin müddeti bâkî kalırsadır.

Meşâyihden biri âriyet hakkında demiştir ki: Âriyet alan kimse, mâlikine geri vermedikce, meydana gelen zararı ödemekden berî olmaz. Gerek gidip, gelmek için âriyet alsın ve gerekse yalnız gitmek için âriyet alsın müsâvîdir.

Bunu söyleyen kimse der ki: **Âriyet alan ve kirâ ile tutan kimse, şâyet muhâlefet edip sonra ittifâka geri dönseler, meydana gelen zararı ödemekden kurtulmazlar.** Kendisine emânet konulan kimse (mûda'), **bunların aksinedir.** Eğer kendisine emânet konulan kimse muhâlefet edip sonra ittifâka geri dönse, bu takdîrde ödemekden kurtulur. **Birinci söz eşbehdir** (Fıkha daha uygundur). **Şeyh'ül-İslâm Hâher-zâde** (Rh.A.) **dahî birinci söze meyl etmiştir.**

Kendisine emânet konulan kimsenin (mûda'ın), **emânet** (vedîa) **ile berâber yolculuk etmesi** — vedîanın yükü ve azığı (mü'neti) olsa da — **câizdir.** Eğer bir kimse, ona gâlib olduğu hâlde kasd etmemekle yol güvenlikde ise ve eğer bir kimse ona kasd edip mûda'ın kendisiyle ve arkadaşları ile onu savması mümkün olursa ve mûda' emânetle yolculuk etmekden nehy edilmedi ise, emânet (vedîa) ile berâber yolculuk etmesi câizdir. **Eğer yol güvenlikde değil ise veyâ emâneti koyan kimse** (mûdi') **yolculukdan nehy etti ise, emânet** (vedîa) **zâyi' olduğu takdîrde, kendisine emânet konulan kimse** (mûda') **öder.**

İki kimse, bir adama mislî olan şeyi emânet koysalar, yânî mekîlât, mevzûnât ve adediyyât-ı mütekâribeden bir şey emânet koysalar, o adamın ikisinden birinin hissesini diğeri yok iken vermesi câiz olmaz. Eğer verirse, öder. İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ); **«Verir ve ödemez.»** demişlerdir. Ba'zıları; **«Bu hılâf, hem misliyyâtta, hem de kıyemiyâttadır.»** demişlerdir. **Doğru söz şudur ki: Hılâf ancak misliyyâttadır. Bundan dolayı musannıf,** «Nitekim, kıyemiyâtta ikisinden birinin gaybetinde, diğerine vermek câiz olmadığı gibi.» **demiştir.**

Bir kimse taksîm edilir şeyi iki kimseye emânet koysa ve her biri, o şeyi taksîm edip, yarısını korusa (hıfz etse), **eğer taksîm kabûl etmez şeyse, ikisinden her birinin, diğerinin izniyle koruması câizdir.** Bunun sebebi şudur: **Mâlik,** ikisinin korumasına râzı olmuştur. Birinin, tümünü korumasına râzı değildir. Çünkü, korumak gibi fiil, bölünme (tecezzî) kabûl eden şeyde, her ne zaman ikiye muzâf olsa, bir kısmını kapsar, tümünü kapsamaz. İmdi diğerine teslîm, mâlikin rızâsı olmaksızın vâki' olur. Emânetin tümünü veren öder. Teslîm

alan ödemez. Çünkü kendisine emânet konulan kimsenin, emânet koyduğu kimse (yâni mûda'ın mûda'ı), **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, ödemez.** Taksîm kabûl etmeyen emânet, **zikredilenin aksinedir. Zîrâ, emânetin tümünü diğerine verirse ödemez.** Çünkü mâlik, o iki mûda'a emânet koyduğu şeyin korunmasında (hıfzında), ikisinin gece ve gündüz bir araya gelmesinin imkânsız olduğunu veyâ nöbetle korumak mümkün olduğunu bildiği hâlde emâneti vermesi ba'zı hâllerde bütününü birine vermeye râzı olması demektir.

Kezâ taksîm kabûl eden şeyde, iki mürtehinden ve satın almaya vekîl olan iki kimseden birinin diğerine teslîm etmesi de böyledir, yâni öder. Taksîm kabûl etmeyen şeyde, ödemez.

Mâlik, kendisine emânet konulan kimseyi (mûda'ı), **emâneti âilesine vermekden nehy etse,** (meselâ karına, çocuğuna veyâ âilene verme, dese) **O da emâneti âilesinden olmakla berâber, kendisinden ayrı olan bir kimseye verse, mûda' zararı öder.**

Eğer kendisine emânet konulan kimse (mûda'), **emâneti medfû'dan ayrılığı olmayan bir kimseye verirse** — meselâ emânet hayvanı, kölesine ve kadınların korudukları şeyi karısına vermesi gibi — **bu takdîrde zararı ödemez.** Yâni bir kimse, bir adama emânet (vedîa) bırakıp; «Bunu, karına, kölene, câriyene, çocuğuna ve ücretli işçine (ecîrine) verme.» dese ve bu kimseler, kendisine emânet konulan kimsenin âilesinde olsalar, imdi mûda' emâneti bunlardan birine verse ve emânet helâk olsa, verdiği kimse medfû'dan ayrı bulunmakda ise, emânet konulan kimsenin ondan başka âilesi ve hizmetkârları olmakla, o emânet konulan kimse zararı öder. Eğer ondan başka âilesi ve hizmetkârları yoksa zararı ödemez. Çünkü bu şart faydalı (müfîd) dır. Ba'zan insan malı üzere bir adamdan emîn olur da, onun âilesinden emîn olmaz. Lâkin mûda'ın imkân ölçüsünde şarta uyması ve gözetmesi gerekir. **Eğer mûda'ın emâneti verdiği kimse, mâlikin verilmesinden menettiği kimselerden olup, medfû'dan ayrı bulunursa, her ne kadar o kimse emânetin korunmasına, mâlikin emrettiği biçimde kâdir olsa da; mûda' emâneti menedildiği biçimde koruduğu** (hıfz ettiği) **için vukû' bulacak zararı öder. Eğer o kimse medfû'dan ayrı değil ise, zararı ödemez.** Çünkü kendisine emânet konulan kimsenin (mûda'ın), emâneti koruması, ancak onunla mümkün olur ve bu şarta riâyet etmekle berâber koruma (hıfz) işi mümkün olmaz. **İmdi mâlikin kayıdlaması** (takyîdi) **mu'teber olmayıp, bâtıl olur.** Sanki o kimse, «Koruma» demiş gibi olur. Bu durumda mâlikin sözü, aslını bozmuş olur. Bu, şuna benzer ki: **Mâlik, hayvanını emânet koyup,** «Bu hayvanı, kölene verme.» **dese veyâ emâneti, mûda'ın karı-**

sına vermesinden menetse, halbuki o emânet de kadınlar elinde korunur şey olsa ve adam da o karısından ayrı bulunmasa, bu şart aslına aykırı olup, bâtıl olur. Nitekim mâlik, bir binâdan belli (muayyen) bir evde emânetin korunmasını mûda'a emretse veyâ o belli evde, belli bir sandık içinde korunmasını emretse, kendisine emânet konulan kimse, o emâneti, o binânın başka bir evinde veyâ o muayyen evde başka bir sandıkda korusa, mûda' bu takdirde zararı ödemez. **Bu iki hâneden başkası, bunun hilâfınadır. Yâni, meydana gelen zararı öder.** Bunda asıl olan şudur: **Şart, ancak faydalı olup ve onu yapmak mümkün olursa sahih olur. Başka binâya koymakdan menetmek faydalıdır. Çünkü iki binâ, korumakda ve güvenlikde farklı olur. Bu durumda şart, sahih ve onu yapmak mümkün olur.** Fakat bir binâ içinde olan iki ev, ba'zan korumakda pek az farklı olurlar. Bunların birinden almaya imkân bulan, ötekinden almaya da imkân bulur. Şu hâlde şart, faydalı olmaz ve onunla amel de imkânsızdır. Bu takdîrde o şart, mu'teber olmaz.

İki sandık dahî böyledir. Bu sûrette sandığın ta'yîni fayda vermez. Çünkü bir evdeki iki sandık, zâhiren farklı olmazlar. Ancak emânet konulan evde ve sandıkda bozukluk (halel) zâhir olursa, bu takdîrde şart faydalı olur. **Kendisine emânet konulan kimse (mûda'), aksini yaparsa, zararı öder.**

Kendisine emânet konulan kimse, emâneti başkasına emânet koyup, o da helâk olsa, mâlik ancak birincisine ödetir. Bu, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göredir. İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ); «Mâlik, her hangisine dilerse ödetir.» demişlerdir. **Eğer mâlik, ikinci mûda'a ödetirse, ikincisi birincisine rucû' eder.**

Şâyet gâsıb, mağsûbu emânet koyup, mağsûb; kendisine emânet konulanın (mûda'ın) **elinde helâk olsa, mâlik hangisine dilerse ödetir.** Gâsıbın, ödemesinin nedeni açıktır. Kendisine emânet konulan kimsenin ödemesinin nedeni ise, mâlikin rızâsı yok iken gâsıbdan teslîm aldığı içindir. **Bundan sonra, kendisine emânet konulan kimse (mûda'), eğer gâsıb olduğunu bilmezse, tek sözle** (ihtilâfsız) **gâsıba rucû' eder. Bilirse, zâhire göre yine öyledir.**

Ebû'l-Yüsr (Rh.A.); «Kendisine emânet konulan kimse, rucû' edemez.» diye rivâyet etmiştir. **Buna, Şems'ul-Eimme** (Rh.A.) **dahî işâret etmiştir. Nihâye'de böyle denmiştir.** Nitekim gâsıbda ve gâsıbın gâsıbında ve gâsıbdan mağsûbu satın alanda olduğu gibi. Yâni gasb edilen şey (mağsûb), gâsıbın gâsıbında helâk olsa, mâlik hangisine dilerse ödetebildiği gibi. Ve yine gâsıbdan, mağsûbu satın alan müşteri elinde mağsûb helâk olsa, mâlik hangisinden dilerse ödettiği gi-

bi. Çünkü gâsıbın gâsıbı ve müşteri, mâlikin izni olmadığı için, ibtidâen gâsıbdan kabûl etmekle, gâsıbın benzeri olurlar. Kezâ bekâen dahî, gâsıbın benzeridirler.

Bir kimsenin berâberinde bin akça olup iki adamdan her biri, o bin akça kendisinin olduğunu O'na emânet ettiğini iddiâ etseler, O kimse de, onlara yemîn etmekden kaçınsa (nükûl etse), **bin akça, o iki müddeînin olur. Yemînden kaçınan kimsenin, iki müddeîye bin akça daha vermesi gerekir.** Çünkü, onlardan her birinin da'vâsı sahîhdir. **İki müddeî'nin her biri için, o kimseye yemîn teveccüh eder.** Kâdînın iki müddeînin her biri için ayrıca, o kimseye yemîn vermesine sebeb, bin akçayı ayrı ayrı iddiâ ettikleri içindir. **Bu mes'ele dört vech üzeredir. Çünkü o kimse** ya, **o iki müddeî için yemîn eder.** Ya da, **birinci için yemîn eder, ikinci için yemînden kaçınır.** Ya da, **ikinci için yemîn eder, birinci için yemînden kaçınır.** Ya da, **ikisi için yemînden kaçınır. Eğer o kimse, iki müddeîden her biri için yemîn ederse, ikisi için de bir şey lâzım gelmez. Eğer müddeî birinci için yemîn edip ikinci için kaçınırsa, bin akça ikincinindir. Bu da; ya yemînden kaçınmak suretiyle bezli** (9) **ya da ikrâr ettiği içindir.**

Birinci müddeî için bir şey lâzım gelmez. Eğer ikinci müddeî için yemîn edip birincisi için yemînden kaçınırsa, bin akça birincinin olup, ikinci için bir şey lâzım gelmez. Eğer birinci müddeî için yemînden kaçındığı gibi, ikinci için de kaçınırsa, bin akça ikisi arasında paylaştırılır. Çünkü yemînden kaçınmak, bezl'i veyâ ikrârı ile, ikisinden her birinin o kimsede hakkı olmasını gerektirir.

O kimsenin, iki müddeîye bin akça daha vermesi gerekir. Çünkü yemînden kaçınması, iki müddeînin her birine bin akça vermesini gerektirir. Sanki, yanında başkası yokmuş gibidir.

Meycûd olan bin akçayı ikisine verince, birinin payının yarısı diğerinin payının yarısını ona vermiş olur. Bu durumda, ikisine bin akça da borçlu olur.

Hür bir kimse, mahcûr bir köleye emânet bırakıp, O da kendisi gibi bir mahcûr köleye emânet etse, emânet konulan şey (vedîa) **zâyi' olsa, yalnız birinci mahcûr köle öder.** Çünkü birinci mahcûr, ikinci mahcûrun, o şeyin itlâfına musallat kılmış ve zararı ödemeyi üzerine şart etmiştir. **Bu durumda, teslît sahîh; efendisi hakkında şart bâtıldır.** İkinci mahcûr köle zararı ödemez. **Çünkü kendisine emânet konulan kimsenin, emânet ettiği kimse** (yâni mûda'ın mûda'ı) **eğer**

(9) **Bezl:** Bol bol verme, saçma.

tecâvüz etmedi ise, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, zararı ödemez. Birinci mahcûr, efendinin hakkına riâyeten âzâd edildikten sonra zararı öder. Eğer emânet, üçüncü mahcûrun yanında zâyi' olsa, yâni ikinci mahcûr kendisi gibi üçüncü mahcûra emânet edip, üçüncüde helâk olsa, her ne kadar âzâd edilse de, onun zararı ödemesi lâzım gelmez. Çünkü emânetcinin emânetcisi (mûda'ın mûda'ı) dir. **Emânetcinin emânetcisi ise, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, zararı ödemez.**

Birinci mahcûr âzâd edildikden sonra borçlu olur. Nitekim, sebebi daha önce geçti, ki onu itlâfa musallat etmiştir. **İkinci mahcûr derhal borçlu olur.** Çünkü üçüncü mahcûra vermesiyle, vedîayı yitirmiştir. **Emânetcinin emânetcisi** (mûda'ın mûda'ı), İmâm A'zam' (Rh. A.) a göre, **tecâvüz ederse, zararı öder.**

★ ★

كِتَابُ الرَّهْنِ

REHN BÖLÜMÜ

Rehn bölümünün «Emânet Bölümü» ile ilgisi; rehnin ayn'ı mürtehinin elinde emânet olmasıdır. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir. Şu hâlde rehn, emânet gibi olur.

Rehn, lûgat yönünden, **mutlak sûrette habs** (alıkoymak) **etmektir. Şer'an; maldan alınması mümkün olan bir hak ile malı habs etmektir. Mal sözü; hürrün, müdebberin, şarâbın ve bunların benzerinin rehn olmasından sakınmak** (ihtirâz) **içindir. Çünkü bunlar, mal değildir.**

Bu hak, hakîkaten borç (deyn) **dur. Hem, zâhiren ve bâtınan vâcib bir borçtur. Ya da, ancak zâhiren vâcib borçtur.** Çünkü rehn bir kölenin semeni ile ve sirke (hall) in semeni ile ve boğazlanan bir hayvanın semeni ile ve inkârdan olan sulh bedeli ile sahîh olur. Köleye bir kimse müstehık çıksa da, veyâ hür çıksa da veyâ rehn konan şey şarâb olsa da veyâ ölmüş hayvan (meyte) olsa da, ya da alacaklı ile borçlu birbirlerini borç olmadığına dâir tasdîk etseler de, rehn sahîh olur. **Çünkü borç** (deyn) **zâhiren vâcibdir. Zâhiren vâcib olması ise kâfîdir. Zîrâ, zâhiren vâcib olan borç, mev'ûd olan borçdan daha kuvvetlidir.** Nitekim, yakında açıklaması gelecektir.

Ya da, o hak hükmen borçdur. Misli veyâ kıymeti ile ödenen ayn'lar gibi. Fakîhler onlara, **«Binefsihâ a'yân-ı mazmûne** (Kendiliğinden ödenen aynlar)» adını verirler. Bu adın verilmesinin nedeni, yakında açıklanacaktır.

Rehn, gayr-i lâzım olduğu hâlde mün'akid olur. Çünkü rehn, hîbe ve sadaka gibi teberrudur. Hîbede olduğu gibi, îcâb ve kabûl ile mün'akid olur. (1)

---

(1) Mecelle, madde: 706'da şöyle ifâde edilmiştir:

«Râhin (rehin veren) **ve mürtehinin** (rehin alanın) **îcâb ve kabûlü ile rehn mün'akid olur. Fakat, kabz** (almak) **bulunmadıkça, tamâm ve lâzım olmaz.»** Binâenaleyh **râhin, kabl-et teslîm** (teslim etmeden önce) rehinden rücû' edebilir.

Râhin'in (2) **rehni teslîm etmesi ve ondan geri dönmesi câizdir. Şâyet râhin, rehni teslîm etse ve mürtehin** (3) **tarafından, toplanmış olduğu hâlde teslîm ahnsa, rehn lâzım olur.** Toplanmış (mecmû') sözü, ağaç üzerindeki meyvenin ve tarladaki ekinin rehn edilmesinden ihtirâzdır. Çünkü rehn alan kimse, **râhinin hakkı ile meşgûl olmadığı hâlde onu toplayamaz.** Bu, onun aksinden ihtirâzdır. **Aksi; ağacı meyvesiz ve tarlayı ekinsiz rehn etmektir. Evde râhinin eşyâsı var iken, evi rehn etmektir.**

Ayrılmış olduğu hâlde teslîm alınırsa, rehn lâzım olur. Bu söz, **müşâ'dan ihtirâzdır.** Kölenin yarısını ve evin yarısını rehn etmek gibi. **Gâyet'ul-Beyân'da böyle zikredilmiştir.**

Bu lâfızlara uygun olan ma'nâlar bunlardır. Yoksa ba'zı ulemânın dediği gibi; birincisi müşâ'ın, üçüncüsü meyveyi ağaç üzerinde ağaçsız rehn etmekten sakınmak değildir. Nitekim, doğru düşünebilenlere gizli kalmaz.

Râhin, rehni teslîm ettikde rehn lâzım olur. Rehnde tahliye, teslîm almakdır. Tahliye (4) ile murâd, **teslîm almak mümkün olacak zamanda engeli ortadan kaldırmaktır.** Engel ortadan kalkınca, mürtehinin teslîm alması hükmünde olur. Hattâ rehn, râhin tarafından konup mürtehinin huzûrunda bulunsa, mürtehin onu almayıp zâyi' olsa, mürtehin öder. Binâenaleyh, **Zeylaî'** (Rh.A.) nin lûgat ma'nâsının zâhirine bakarak: «Doğrusu tahliye, teslîmdir.» sözünün vechi yoktur. Çünkü teslîm, kabza engel olanı ortadan kaldırmakdan ibârettir. Engeli ortadan kaldırmak ise, teslîm edicinin fiilidir. Teslîm alanın fiili değildir. Halbuki kabz, teslîm alanın fiilidir. Nitekim satışda tahliye, teslîm almak (kabz) olduğu gibi. **Fukahâya şöyle i'tirâz edilmiştir:** Tahliyenin, rehni teslîm almakda kâfî gelmemesi îcâb eder. Çünkü teslîm almak (kabz), rehinde Nassan bildirilmiştir. Satış, bunun aksinedir. **Hattâ, teslîm almanın rehnde şart olması Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın:**

فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ ...

(2) **Râhin:** Rehin veren, hakîkaten veyâ hükmen borçlu olup, rehin veren kimsedir.

(3) **Mürtehin:** Hak sâhibi sıfatıyle rehin alan kimsedir. **Bir şey karşılığında rehin olarak alıkonulan şeye de,** (mürtehen) **denir.**

(4) **Tahliye:** Boşalmak, hâlâs etmek, bir şeyi kabz etmek için imkân vermek, yâni; kabza mâni' olan şeyleri ortadan kaldırmakla, kabzı mümkün olacak bir durumda bulundurmaktır.

«**Teslim alınmış rehnler...**» (5) âyet-i kerîmesiyle istidlâl etmişlerdir.

Asl olan şudur ki; Mansûsda bildirilen şeyin mevcûdiyetine en mükemmel şekilde riâyet olunur. **Ben derim ki**: Mansûsun vücûduna en mükemmel şekilde riâyet, ancak müstekillen bildirildiği vakit gerekir. Amma mansûsa tebean zikredilirse, vücûduna cihetlerin en kâmili üzere riâyet vâcib olmaz. **Çünkü satışda birbirini râzı etmek, Allah Teâlâ' (C.C.) nın:**

إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ

«**Meğer ki** (o mallar) **sizden karşılıklı bir rızâdan** (doğan) **bir ticâret** (malı) **ola.**» (6) âyet-i kerîmesiyle mansûsun-aleyhdir.

Eğer mu'terizin sözü sahîh olaydı, mecbûr edilenin satışı bâtıl olup, fâsid olmazdı. Halbuki öyle değildir. Açıklaması gelecektir.

Eğer rehn helâk olursa, mürtehin kıymet ve borcun en azıyla öder. Bilmelisin ki, rehn, **İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **ye göre, hâlis emânettir. Hattâ, İmâm Şâfiî** (Rh.A.) **rehni, zararı ödenmesi gerekli** (mazmûn) (7) **saymaz. Bize göre; rehn, emânettir. Lâkin rehn alan kimsenin yed'i, yed-i istîfâdır ve helâk ile sağlamlaşır.** Çünkü istîfâ, mâliyetten hâsıl olur, ayn'dan hâsıl olmaz. **İmdi İmâm Şâfiî'** (Rh.A.) **nin kabûl ettiği gibi ayn'ı istîfâ istibdâl** (değişme) **olur. Halbuki mürtehin, ahcıdır; değiştirici değildir. İstîfâ** (yâni hakkını tam ma'nâsiyle almak), **ancak hakkın cinsinden olur. Mallar arasında mücâneset, mâliyet sıfatı i'tibâriyledir, ayn i'tibâriyle değildir.** Bu takdîrde mürtehin, ayn'da emîndir. **İstîfânın hakîkatında kese gibi. Bundan dolayı rehnin nafakasını, rehn hayatta iken râhin verir. Ölümünden sonra, kefenini dahi râhin verir. Resûlüllah** (S.A.V.):

عَلَيْهِ غُرْمُهُ

(5) **Bakara sûresi; âyet: 283**

(6) **Nisâ sûresi; âyet: 29**

(7) **Zemân (mazmûn): Zemân, başkasının üzerindeki vâcib bir hakkı iltizâm etmek, bir şeyin misliyyâttan ise, mislini ve kıyemiyâttan ise, kıymetini vermek, ödemektir. O şeye de (mazmûn) denir.**

«Onun (rehnin) zarârı, râhinin üzerine lâzım gelir.» hadîsinin ma'nâsı budur.

Rehn helâk olunca, mürtehin rehnin kıymeti ile borcun en az olanını öder. Yâni, bu zikredilen kıymetten veyâ borçdan hangisi daha az ise onu öder, demektir.

Eğer borç ve rehnin kıymeti, müsâvî olursa, râhinin borcu düşer. Yâni mürtehin, rehn borcunu almış olur. Eğer rehnin kıymeti borçdan daha çok olursa, **borçdan fazlası, mürtehinde emânettir.** Çünkü mazmûn (yâni ödenmesi gerekli olan), istîfâya yetecek olan miktârdır. O da, borcun miktârıdır. **Eğer helâk olan rehnin kıymeti borçdan daha az ise, borcdan o miktâr düşer ve mürtehin fazlasını alır.** Meselâ râhin, kıymeti on akça eden bir giysiyi, on akça borca rehn koysa; imdi o giysi, mürtehinin yanında helâk olsa, râhinin borcu düşer. Eğer giysinin kıymeti beş akça ise, mürtehin, râhinden diğer beş akça alır. Eğer giysinin kıymeti onbeş akça ise; beş akça fazlası, mürtehinin elinde emânettir. **Mürtehin, isbâtsız helâk da'vâ etmekle zararı öder.** Yâni mürtehin, rehnin helâkını da'vâ etse, eğer rehne delîl bulunmazsa mutlak olarak, yâni; rehn gerek hayvan, köle ve akâr gibi emvâl-i zâhireden olsun veyâ altın ve gümüş gibi emvâl-i bâtınadan olsun, öder. **İmâm Mâlik** (Rh.A.); «Ancak emvâl-i bâtınada öder.» **demiştir.**

Mürtehinin alacağını râhinden istemesi câizdir. Çünkü rehni istemek, borcu düşürmez. Yine mürtehinin, **râhini borcu sebebiyle habs etmesi, her ne kadar rehn, mürtehinin elinde olsa da, câizdir.** Çünkü mürtehinin hakkı, rehnden sonra bâkîdir ve habs zulmün cezâsıdır. **Râhinin, kâdî huzûrunda borcun va'desini uzattığı** (metal) (8) **anlaşılınca, zulmü defetmek için habs edilir.**

Mürtehinin, feshden sonra, borcu alıncaya veyâ zimmeti ibrâ edinceye kadar rehni habs etmek (alıkoymak) **hakkı vardır. Çünkü rehn mücerret fesh ile bâtıl olmaz.** Belki mürtehin, rehni râhine fesh yoluyla geri verir. İmdi rehn, mazmûnen kalır. Yâni rehnin kabzı, rehn alanın elinde ve borç rehn koyanın zimmetinde kalır.

Rehnle faydalanmak mutlak sûrette câiz değildir. (9) Ne istih-

(8) **Metal,** (mümâtele): Borcu, borcun va'desini bugün, yarın diye uzatıp durmaktır. Sahibine de **«Mümâtil»** denir.

(9) Mecelle, madde, 750'de şöyle ifâde edilmiştir:

«Râhinin izni olmadıkça mürtehin rehinden intifa' edemez (faydalanamaz).»

Amma râhinin izin ve ibâhasıyla (serbest ve helâl kılmasıyla) mürtehin rehni kullanır ve meyve ve süt gibi hâsılatını alır ve bunların mukâbilinde deynden (borçdan) bir şey sâkıt olmaz (düşmez).

dâm, ne oturmak, ne giymek, ne kirâya vermek ve ne de âriyet vermek ile faydalanmak câiz değildir. **Gerek o faydalanma rehn alandan ve gerekse rehn koyandan olsun müsâvîdir. Ancak, izinle olursa câizdir.** Yâni, faydalanan mürtehin olursa, râhinin izniyle câiz olur. Veyâ faydalanan râhin olursa, ancak mürtehinin izniyle câiz olur. **İzinden önce rehn ile faydalanırsa, mütecâviz olur, ama rehn tecâvüzle bâtıl olmaz.**

Eğer mürtehin, borcu râhinden isterse, velevki mürtehinin istemesi rehn akdi yapılan memleketten başka yerde olsun, rehni getirmesi emredilir. Çünkü mürtehinin, rehni teslîm alması, istîfâ kabzıdır. Malının teslîm alınmasına, istîfâ elinin (yed-i istîfânın) mevcûdiyetiyle berâber vech yoktur. Çünkü, rehnin helâk olması muhtemeldir. **Şâyet rehn, mürtehinin elinde helâk olsa, istîfâ tekrârlanır.**

Eğer rehnin taşınması için güçlük yok ise, mürtehine rehnin hâzır edilmesi emredilir. Çünkü mekânların hepsi; teslîm hakkında, bir tek yer hükmündedir.

Eğer mürtehin rehni hâzır ederse, rehn koyan kimse, borcu mürtehine teslîm eder. Ondan sonra mürtehin rehni, **mürtehinin hakkı teayyün etmesi için râhine teslîm eder.** Nitekim râhinin hakkı, rehnin hâzır olmasiyle müteayyin olması gibi. **Bu, eşitliği gerçekleştirmek içindir. Nasıl ki,** satılan şey (mebî') ve semende, mebî' hâzır olup ondan sonra semen teslîm edildiği gibi.

Eğer rehnin taşınmasında güçlük olursa, râhin borcu, rehni getirmeden teslîm eder. Yâni mürtehine, rehni getirmesi teklîf edilmez. Çünkü O'na vâcib olan, rehni tahliye ma'nâsına teslîmdir. Yoksa bir yerden, başka bir yere nakl değildir. Lâkin râhinin, mürtehine rehnin helâk olmadığına dâir «Allah' (C.C.) a» yemîn vermesi câizdir. Kâfî'de böyle denmiştir.

Rehn alan bir kimse (mürtehin), **alacağını râhinden istese; mürtehine râhinin emri ile âdil bir kimsenin yanına koyduğu rehni getirmesi teklîf edilmez.** Çünkü rehn, râhinin emri ile başkasının elinde bulunmaktadır.

Kezâ, mürtehin, râhinin emri ile sattığı rehnin semenini teslîm almadıkca, kendisine semeni getirmesi de teklîf edilmez. Çünkü semen, rehnin satılmasının emredilmesiyle borç olmuştur. Sanki râhin onu kendisi borç olarak rehnetmiş gibi olur. Onu teslîm aldığı vakit; bedel, mübdel yerine geçtiği için; yâni rehnin semeni olan bedel, satılan rehn yerine geçtiği için, getirmesi teklîf edilir.

Kezâ; elinde temkîni rehin bulunan mürtehin, yâni râhinin borcunu ödemek için satışına imkân verdiği rehin de getirilmek için teklif edilmez. Yâni, râhin borcu ödemek için rehni satmak istese, mürtehine satış imkânı vermek vâcib olmaz. Çünkü rehnin hükmü, borç ödeninceye kadar sürekli alıkonması (habs) dır. Şu hâlde, rehnin semeninden ödemek nasıl sahîh olur?

Yine, **borcun bir kısmını ödeyen râhinin, borcundan geri kalanı mürtehin teslîm almadıkca, rehnin bir kısmını teslîm etmesi mürtehine teklîf edilmez.** Çünkü geri kalan borcunu alıncaya kadar, mürtehinin rehnin tamâmını alıkoyması (habs etmesi) hakkıdır. Nitekim, satılan şeyin (mebî'in) habsinde olduğu gibi.

Rehn alan kimse (mürtehin), **rehni kendisi korur.** (10) Karısı, çocuğu, hizmetcisi, aylık veyâ yıllık olan işçisi gibi, mürtehin ile berâber oturan âilesiyle de koruyabilir. Çünkü i'tibâr onunla berâber oturmalarınadır. Nafakaya değildir. **Hattâ rehn alan kadın, eğer rehni korumak için kocasına verse, meydana gelen zararı ödemez. Bunu,** Zeylaî (Rh.A.) **zikretmiştir. Rehni, zikredilenlerden başkası ile korursa, meydana gelen zararı öder.** Çünkü vâcib olan korumayı (hıfzı), terk etmiştir.

Yine, **mürtehin tecâvüzü ile, yâni açıkça teaddî etmesiyle ve rehni emânet koymasiyle meydana gelen zararı öder.** Nitekim takarrur etmiştir ki, rehnin ayn'ı, emânettir.

Yine; **mürtehin, rehn olan yüzüğü sağ veyâ sol elinin küçük parmağına takmakla da vâki' olacak zararı öder.** Çünkü, onu kullanmış olur. **Başka parmağına takarsa,** bu korumaktır. Yine, **rehn olan iki kılıcı takınsa, zarârı öder.** Çünkü, bu kullanmaktır. **Rehn olan üç kılıcı takınsa, ödemez.** Çünkü, bu korumaktır. **Zîrâ yiğitler âdeten iki kılıç takınırlar, üç kılıç takınmazlar.** Bu zikredilen sûretlerde ödemek, **kıymetin tümüyle gasb ödemesidir.** Çünkü borcun mikdârından fazlası, zikredilen gibi, emânettir. Emânet ise, telef edilmesiyle ödetilir.

Rehn olan yüzüğü, başka yüzüğün üzerine takınmak âdete râcidir (ilgisi vardır). Eğer rehn alan kimse, **iki yüzük takınmakla zînetlenen kimselerdense, zararı öder. Değil ise, böyle yapmakla koruyucu olur, ödemez.**

---

(10) Mecelle, madde: 722'de şöyle ifâde edilmiştir:

«Rehni, mürtehin bizzat hıfz eder yâhûd ıyâli ya şeriki veyâhûd hizmetçisi gibi emîni olan kimseye hıfz ettirir.»

Rehni koruma masrafı mürtehine âiddir. (11) Meselâ, evin korunma ücreti ile koruyanın ücreti böyledir. **Zîrâ rehnin kıymeti, borçdan daha çok olsa da, korumanın tamâmı mürtehine âiddir.** Çünkü korumanın vâcib olması, **alıkoyma** (habs) **sebebiyledir ve habs hakkı mürtehin için bütün rehnde sâbittir.** Fakat rehni, **râhinin eline geri vermek veyâ rehnden bir kısmı geri vermek için yapılan masraf, ödenmesi gereken borca** (mazmûna) **ve emânete taksîm edilir.** Yâni rehn, mürtehinin elinden çıktı ise rehnin; mürtehine geri verilmesinin masrafı — meselâ kaçak kölenin ücreti gibi — mürtehine âiddir ve rehnin kıymeti borcun misli ise, böyle yapılır. **Kezâ rehnden bir kısmın mürtehinin eline geri verilmesinin masrafı** — meselâ, yaraların tedâvîsi gibi — **rehnin kıymeti borcun misli olduğu takdirde, mürtehine âiddir. Amma, rehnin kıymeti borçdan daha çok olursa, ödenmesi gereken borç** (mazmûn) **ve emânet üzere taksîm edilir.** İmdi ödenen, **rehn alan kimseye, emânet de rehn koyana âid olur.** Yaraları tedâvî etmek, hastalıklara ilâç kullanmak ve cinâyetlere fidye vermek de zikredilen gibidir.

Rehnin harâcı, bekâsının masrafı ve menfaatlerinin ıslâhı, rehn koyan kimseye âiddir. (12) Meselâ rehnin nafakası, giyimi, çobanın ücreti, rehn olan çocuğun sütanasının ücreti, bostanın sulanması ve diğer işlerinin ücreti gibi. **Hâsılı; rehnin bekâsına râci olan her şey; gerek rehnde fazlalık olsun, gerekse olmasın, rehn koyan kimseye âiddir.** Çünkü ayn, rehn koyan kimsenin mülkünde kalır. Kezâ rehnin menfaatleri dahî, O'nun için memlûktur. **Rehnin korunmasına râci' olan şey, ya hâssaten veyâ taksîm ile rehn alan kimseye âiddir.** Nitekim, yukarda geçti.

Rehn koyan ile rehn alandan birine vâcib olan şeyi, diğeri ödese, teberru' etmiş olur. (13) **Çünkü başkasının borcunu, O'nun emri olmadan ödemiştir.** Ancak kâdî, **O'nun ödenmesini emrederse teberru' olmaz.** Çünkü kâdînın, umûmî velâyeti vardır. Bu takdirde, rehn sâhibi emr etmiş gibi olur.

★ ★

(11) Mecelle, madde: 732'de şöyle ifâde edilmiştir:

«Yer kirâsı ve bekçi ücreti gibi rehnin muhafazası için olan masraf mürtehine âiddir.»

(12) Mecelle'nin 724. maddesi de ayni meâldedir.

(13) Mecelle'nin 725. maddesi şöyledir:

«Râhin veyâ mürtehinden birisi, diğerine âid olan masrafı hod be-hod (kendi başına) **ifâ etse, teberru'** (bağış) **dur, sonra mütâlebe edemez** (hakkını isteyemez).»

بَابُ مَا يَصِحُّ رَهْنُهُ وَالرَّهْنُ بِهِ وَلَا

REHN OLABİLEN VE REHN EDİLMESİ SAHİH OLAN VEYÂ OLMAYAN ŞEYLER BÂBI

Altın ve gümüşün rehn olmaları sahîhdir. Ölçü ve tartı ile alınıp verilen şeylerin rehn olmaları da sahîhdir. Çünkü bunlar, hakkını tam ma'nâsiyle alma (istîfâ) **mahallidir.** Şâyet zikredilen şeyler, **cinslerin hilâfına rehn edilseler, helâk olduklarında, diğer mallar gibi kıymetleri ile helâk olurlar.** Bu, açıktır (zâhirdir).

Eğer kendi cinsleriyle rehn edilip helâk olsalar, borçdan misilleri ile helâk olurlar ve mümâselet, miktârda mu'teber olur. O da, **vezn veyâ kiledir. İyiliğe** ve kıymete i'tibâr edilmez. Çünkü borç vezni olsa ve rehn de kezâ borç gibi vezni olup helâk olsa; rehn, borca eşit olursa, borç düşer. Eğer borç, rehnden fazla olursa, ondan rehn kadarı düşüp fazlası rehn koyanın zimmetinde kalır. Eğer rehn, borçdan fazla olursa, ondan borcun miktârı düşüp, fazlası rehn koyanın olur.

Müşâ' olan şeyin rehn olması sahîh değildir. Çünkü bilirsin ki, rehnin hükmü, yed-i istîfâ (alabilmenin) nın sâbit olmasıdır. Bu ise müşâ', müşâ' olması bakımından müşâ'da mutlak sûrette tasavvur edilemez. Yâni gerek taksîm kabûl eden, gerek etmeyen mallardan olsun ve gerek ortağına, gerek yabancıya rehn etsin, müsâvîdir.

Sonradan ârız olan berâber bulunan gibidir. Sahîh olan söz de budur. Hulâsa'da böyle denilmiştir.

Ağaç üzerinde olan meyvenin, ağaçsız, rehn edilmesi sahîh olmaz. Yine, **tarla üzerindeki ekinin ve hurmanın rehni, tarlasız, sahîh olmaz.** Çünkü rehn olan şey, rehn olmayan şeye, yaradılış bakımından bitişiktir. Şu hâlde, müşâ' ma'nâsınadır.

Kezâ, aksi de sahîh değildir. Yâni meyvesi üzerinde olan ağacı,

meyvesiz ve ekini üzerinde olan tarlayı ekinsiz rehn etmek sahîh olmaz. Çünkü bitişme, iki taraflıdır. **İmdi, asl olan şudur:** Rehn edilen şey, şâyet rehn edilmeyene bitişik olsa, rehn edilen şeyi yalnız başına teslîm almak imkânsız olduğu için, câiz değildir.

Hür insanın, müdebberin, mükâtebin, ümm-ü veledin, vakfın ve şarâbın rehn edilmesi sahîh değildir. Çünkü rehnin, hakkı tam ma'nâsiyle almanın (istîfânın) sübûtudur. Bunlardan ise, hakkı tam ma'nâsiyle almak (istîfâ) sâbit olmaz. Zîrâ hürde, mâliyet yoktur. Diğerlerinin satılması ise, câiz değildir. **Zikredilenlerin, Müslüman tarafından Zimmîye veyâ Müslümana rehn edilmesi de câiz değildir.**

Müslümanın, hür insanı ve benzerlerini rehn vermesi veyâ bir Müslümandan veyâ Zimmîden rehin alması câiz değildir. Çünkü Müslüman hakkında îfâ (ödemek) ve istîfâ (almak) imkânsızdır.

Müslümanın şarâbını rehn alan Zimmî, şarâbın helâk olmasiyle zararı ödemez. Yâni şarâbı rehn koyan kimse Müslüman olup, rehn alan kimse Zimmî olsa; Zimmî, şarâbı Müslüman'a ödemez. Nitekim Zimmî, Müslüman'dan şarâbı gasb etse, ödemediği gibi. **Çünkü şarâb, Müslüman hakkında mal değildir.** Aksinde, ödemek vardır. **Yâni şarâbın rehn koyucusu Zimmî olup, rehn alan kimse Müslüman olsa; Müslüman, Zimmîye şarâbı öder.** Nitekim Müslüman, şarâbı Zimmîden gasb etse, ödediği gibi. **Çünkü şarâb, Zimmî için maldır.**

Vedîa, âriyet, müdârebe ve şirket malı gibi, emânetlerin rehn edilmesi de doğru olmaz. Çünkü rehnin mûcebi, rehn alan için, yed-i istîfâ (alabilmenin) nın sübûtudur. İmdi rehni teslîm almak mazmûn olmuştur (garanti edilmiştir). Şu hâlde kabzâ mazmûnen vâki olup ve ondan borcun alınmasının sâbit olması için, sâbit olan ödeme (zemân) lâzımdır. Emânetlerin teslîm alınması (kabzı) ise, mazmûn değildir ki onlar ile rehn sahîh olsun.

Satıcı elinde olan satılık mal (mebî') **ile de rehn sahîh değildir.** Çünkü bilirsin ki rehn; hakîkaten veyâ hükmen borç (deyn) karşılığında olmak îcâb eder. Satıcının elinde olan satılık mal ise, hakîkaten borç değildir. Bu, açıktır. Hükmen de borç değildir. Çünkü hükmi borç, misli veyâ kıymeti ile mazmûn olması vâcib olandır. Satıcının elinde olan satılık mal ise, böyle değildir. Belki helâk olsa, satıcının hakkı olan semen düşer. Onda, zararı ödemek (zemân) yoktur. Fukahâ buna; **«Kendinden başkası ile ödenmesi gereken ayn** (ayn-ı mazmûne bigayrihâ)» adını verirler. Bunun açıklaması, gelecektir. İnşâallâhu Teâlâ.

Derek'in (1) **de rehn edilmesi sahîh değildir.** Rehnin derek ile açıklanması şudur ki; **bir adam, bir malı satıp ve malın semenini alıp teslîm ettikde, müşteri istihkâkdan** (yâni başkasının mala müstehik çıkmasından) **korkup semenle satıcıdan, derekden önce rehn olarak alsa, bu rehn bâtıldır. Hattâ derek helâl olsun, olmasın müşteri rehni alıkoymaya mâlik olamaz.** Rehn helâk olunca, derek helâl olsun olmasın, onun yanında emânet sayılır. Çünkü akd bâtıl olduğu için yok demektir. **Kâfî'de böyle denmiştir.**

Ölüye ağlaması için ücretle tutulan kadının (nâihanın), **şarkıcı kadının ücreti ve satılan hür insanın semeninin rehn olması sahîh olmaz.** Hattâ rehn edilen helâk olsa, **ödenmesi gerekmez.** Çünkü, karşılığında ödenmesi gereken bir şey yoktur. **Hakkı tam ma'nâsiyle almak** (istîfâ) **imkânsız olduğu için, nefsle kefâlet de rehn olmaz. Şuf'a** ile de **rehn sahîh değildir.** Çünkü satılık şey (mebî'), müşteriye ödemesi lâzım gelen şey değildir. Yine, **suç işleyen veyâ borçlu olan kölenin rehn olması da sahîh değildir.** Çünkü efendisinin O'nu ödemesi îcâb etmez. Zîrâ helâk olsa, efendisi üzerine bir şey lâzım gelmez.

Mutlak sûrette kısâs rehn edilmez. Yâni kısâs gerek nefsde, gerek nefsden azında olsun; hakkı tam ma'nâsiyle almak (istîfâ) imkânsız olduğu için rehn edilmesi sahîh olmaz. **Hatâen işlenen cinâyet, bunun hilâfınadır.** Çünkü rehnden, diyetin tam ma'nâsiyle alınması mümkündür.

Rehn; gasb edilmiş mal, hul' bedeli ve mehr ve kasden adam öldürmekden sulh bedeli gibi, misli veyâ kıymeti ile ödenen ayn ile sahîh olur.

Ma'lûm olsun ki: **A'yân** (ayn'ı olan şeyler) **üç kısımdır.** Birincisi: **emânetler gibi, aslâ ödenmesi gerekli olmayan** (gayr-i mazmûn) **ayndır.** Çünkü zararı ödemek (zemân), helâk olan eğer mislî ise; mislini vermekten, ya da kıyemî ise, kıymetini vermekten ibârettir. Eğer emânet, teaddîsiz helâk olursa, onun karşılığında bir şey yoktur. Teaddî ile helâk olsa, emânet olarak kalmayıp, belki gasbedilmiş (mağsûb) olur.

İkincisi; gasbedilmiş şey ve benzeri gibi, zâtıyle ödenen ayndır. Buna Fakîhler; «A'yân-ı mazmûne binefsihâ» derler ki; zâtıyle ödenen ayn'lar ma'nâsına gelir. Fukahâ', bundan hadd-i zâtında ödenen ayn'ları kasdederler. Vechi şudur: Bildiğin gibi, zararı ödemek (zemân), helâk olanın mislini veyâ kıymetini vermekden ibârettir. İm-

(1) Alış verişte akd tamâm olduğu hâlde parayı müşteriye geri vermeye **«Zemân'ud-Derek»** denir.

di, bir şey mislî veyâ kıyemî olunca, helâk olursa misl veyâ kıymet teayyün eder. Hadd-i zâtında, ârızalarına bakmayarak ödenir.

Üçüncüsü; **ödenmeyen ayn'dır. Lâkin ayn, ödenen ayn'a benzer.** Satıcının elinde olan satılık mal gibi. Çünkü o satılık mal, satıcının elinde helâk olsa, hiç kimse misliyle veyâ kıymetiyle ödemez. Lâkin semen, müşterinin zimmetinden düşer. Bu ise, mislin ve kıymetin gayridir. Yalnız bu i'tibâr ile Fukahâ buna; «Ayn-ı mazmûne bigayrihâ (Başkasıyla ödenen ayn)» demişlerdir. Bu takdîrde, sanki o müşâkele (benzetme) kabîlindendir.

Rehn, borç ile — va'dedilmiş de olsa — **sahîhdir.** Nitekim asl olan budur. **İmdi rehn, mürtehinin elinde helâk olsa, borçtan va'd olunan şeyle mürtehin nâmına helâk olur.** Yâni râhin, mürtehinden bin akça ödünç (karz) almak için rehn verse ve rehn. mürtehinin elinde helâk olsa, o rehn, mürtehinin va'd ettiği bin akça karşılığında mürtehin hesâbına helâk olur. Şâyet borç, rehnin kıymetinden daha çok olmazsa, belki müsâvî veyâ borçdan daha az olursa; o bin akçayı râhine teslîm etmesi, mürtehine vâcib olur. Eğer rehnin kıymeti borçdan daha çok olursa, borç ile ödenmez. Belki, kıymet ile ödenir.

Rehn, selemin re's-i mâli (ana parası) **ve sarfın semeni ile de sahîh olur. Çünkü maksûd, malın ödenmesidir.** Mücâneset ise, **mâliyette sâbittir.** İmdi mal yönünden istîfâ (hakkı almak) sâbit olur. **Eğer selemin re's-i mâli veyâ sarf semeni ile olan rehn helâk olsa, akd tamâm olur.** Yâni selemin ve sarfın akdi tamâm olur. Mürtehin, hakkını almış olur. Yâni hükmen kabz tahakkuk ettiğinden, mürtehin, râhinin borcu için almış olur.

Şâyet rehn koyan ile rehn alan, parayı saymazdan önce ayrılsalar ve rehn helâk olsa, hakîkaten ve hükmen kabz bulunmadığı için, selem ve sarf akdi bâtıl olur.

Bu tafsilât müslemun fîhde bulunmadığı için; musannıf onu ayrıca zikredip şöyle demiştir: **«Rehn, müslemun fîh ile de sahîh olur.»** Eğer rehn helâk olursa, **akd tamâm olup, rehn müslemun fîh için ivaz olur.** Bu durumda mürtehin, sanki borcu almış (istîfâ etmiş) gibi olur. **Eğer selemin akdini fesh etti ise rehn, müslemun fîhin bedeli olan re's-i mâle rehn olur.** Selem sâhibi (rabbu's-selem), **re's-i mâli alıncaya kadar, rehni alıkor.** Bu durumda rehn gasbedilmiş (mağsûb) gibi olur, ki şâyet mağsûb rehn edildiği hâlde helâk olsa, kıymetiyle rehn olur. Eğer rehni feshden sonra helâk olursa, müslemun fîh ile helâk olur. Hattâ selem sâhibinin, re's-i mâli almak için müslemun fîh'in mislini vermesi vâcib olur. Çünkü, her ne kadar başkası

ile mahbûs ise de — ki o re's-i mâldir — onu müslemun fihle rehn etmiştir.

Babanın borcu için, küçük çocuğun kölesini rehn eylemesi sahihdir. Çünkü baba, köleyi emânet koymaya mâliktir; rehn koymak ise, küçük çocuğun hakkında emânetten evlâdır. Çünkü rehn alanın muhâfazayı üzerine alması, borçlanmaktan daha korkunçtur. Eğer köle helâk olursa, ödemek üzere helâk olur. Vedîa ise, emâneten helâk olur. Vasî dahî baba gibidir. **İmâm Ebû Yûsuf ile İmâm Züfer'** (Rh. Aleyhimâ) **den;** «Babanın ve vasînin, küçük çocuğun kölesini rehn koymaları câiz olmaz.» **dedikleri rivâyet edilmiştir.**

Kölenin, sirkenin veyâ boğazlanmış hayvanın semeni ile — şâyet kölenin hür olduğu; sirkenin, şarâb olduğu ve boğazlanmış hayvanın, kendi ölmüş hayvan (meyte) olduğu zâhir olsa — **rehn sahih olur.**

İnkârdan olan sulh bedeli ile, — eğer borç olmadığını ikrâr ederse — **rehn sahîh olur.** Bu mes'elenin sûreti şudur: Bir adam inkârdan dolayı sulh olsa, sulh bedeline bir şey rehn etse; ondan sonra birbirlerini borç olmadığına dâir tasdîk etseler, bu durumda rehn ödenir. **Bu mes'elelerde asl olan** «Rehn Bölümü» **nün başında geçen şu şeydir ki; borcun zâhiren vâcib olması, rehnin sıhhati için yeter. Hakîkaten vâcib olması, şart değildir.**

Bir kimse, semeni için, muayyen bir şey rehn koymak veyâ kefil vermek üzere bir şey satın alsa ve belirttiği şeyi rehn koymakdan veyâ belirttiği kimseyi kefil vermekten kaçınsa; bu satın alma (şirâ), **istihsânen sahîhdir. Kıyâsen sahîh değildir.** Çünkü bu, **akdin gerektirmediği bir şarttır.** Bunda, iki âkidden biri için fayda dahî vardır. Bir de; **bu, pazarlık içinde pazarlıktır. Bu ise, yasak edilmiştir.** Nitekim, yukarda geçti.

İstihsânın vechi şudur: **Bu şart, akde uygun bir şarttır.** Çünkü kefâlet ve rehn işi sağlam tutmak (istîsâk) içindir. Yâni kefîl almak ve kefîl vermek işi sağlam tutmak içindir. Bu ise, semenin vücûbuna uygun olur. Kefîl hâzır ve rehn belirli olunca, şart ma'nâsı mu'teber olur. O da, işi sağlam tutmak (istîsâk) dır. Bu takdîrde, akd sahîh olur. Eğer kefîl hâzır olmayıp, rehn belirli olmazsa, şartın ayn'ına i'tibâr edilir. Bu takdîrde ise, akd fâsid olur.

Müşteri, verdiği sözü yerine getirmesi (vefâ) **için zorlanmaz. Çünkü rehn koyan kimse tarafından rehnin akdi teberrû'dur.** Teberrû' eden kimse ise, zorlanmaz. O ancak, ödeme bulunduğu takdîrde O'nun haklarından bir hak olur. Halbuki, ödeme henüz yoktur. Rehni va'detmek, fiilen rehnden daha üstün değildir. Onu rehn etmiş olsa, tes-

lîm etmedikce lâzım gelmez. Va'd ile lâzım gelmemesi ise, evleviyyetle kalır.

Bu satın almayı, satıcının bozma (fesh etme) **hakkı vardır. Ancak müşteri, satılan şeyin semenini hâlen veyâ rehnin kıymetini rehnen teslîm ederse; yâni müşteri teslîmden kaçınırsa,** — halbuki ödemeye de zorlanmaz — **satıcının akdi bozması** (fesh etmesi) **câizdir. Çünkü satıcının, satışa rızâsı bu şartladır. Bu şart olmaksızın satışa râzı değildir.** Şâyet satıcının rızâsı tamâm olmasa, **akdi fesh etmesi câizdir. Ya da, rehni terke râzı olur.** Ancak zikredilen gibi olursa, **bu takdirde maksûd hâsıl olduğu için akdi fesh edemez.** Çünkü yed-i istîfâ (alabilmek hakkı) ancak ma'nâ üzere sâbit olur. O da, kıymettir. Çünkü sûret, emânettir. **Müşteri; satıcısına, satılan şeyden başka bir şey verip,** «Parasını, sana verinceye kadar şunu muhâfaza et.» **dese, o şey rehn olur.** Çünkü rehne delâlet eden söz söylemiştir. Zîrâ i'tibâr, ma'nâlaradır. **Bunda, İmâm Züfer'** (Rh.A.) **in ayrı görüşü vardır.**

Bir kimse, iki adama olan borcu için bir malı rehn etse, sahîh olur. O malın bütünü, iki adamın her biri elinde rehndir. Yoksa, o malın yarısı adamın biri ve diğer yarısı öbür adam için olmaz. Çünkü rehn, bir pazarlıkla malın hepsine muzâf olmuştur. Bunda ise, şuyû' yoktur. Bunun mûcebi, rehni borç sebebiyle alıkoymak (habs) dır ve o mal bölünme kabûl etmez. Bu durumda rehn, iki mürtehinin her biri için mahbûs olur. Bunda, zıddiyyet yoktur. Nitekim bir kimse, bir cemâati öldürse ve öldürülenlerin velîlerinden biri hâzır olup diyeti alsa, hem kendisi ve hem de geri kalanları için almış olur. **İki adamdan hîbe, bunun aksinedir.** Bu, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **câiz değildir. Çünkü hîbeden maksâd, mülkün îcâbıdır.** Bir tek malın ise, ikisinden birine kâmilen mülk olması tasavvur edilmez. Şu hâlde, paylaştırmak lâzımdır. Bu ise, maksâda aykırıdır. O iki mürtehinin, o malın korunmasında nöbetleşmelerinde, meselâ, bir gün biri, bir gün diğeri korumakda; her biri nöbetlerinde, diğeri hakkında adl (2) gibidir.

Eğer o mal helâk olursa, her biri payına düşeni öder. Yâni alacağı kadar hisse öder. Çünkü helâk sırasında her biri hissesini almış olur. Zîrâ hak almak, parçalanmayı kabûl eder. **İmdi o iki mürtehinden birinin alacağı ödense, malın hepsi, diğeri için rehn olur.** Çünkü malın hepsi her birinin elinde, ayrılmaksızın bir tek rehndir.

İki kimsenin, bir adama borçları olup, O'na olan borçları için bir rehn koysalar, borcun hepsi için sahîh olur. Borcun hepsini alıncaya .

(2) **Adl**: Adâletli, güvenilir kimse, yed-i emîn.

kadar, mürtehin o rehni tutar. Çünkü rehnin teslîm alınması şuyû'-suz, hepsinde hâsıl olur.

Her biri kölesini, bir adama rehn koyduğunu ve onun da teslîm aldığını iddiâ ve isbât eden iki adamdan her birinin hücceti bâtıl olur. Bu mes'ele müstakildir. Kendisinden önceki mes'eleye bağlı değildir. Yâni iki adamdan her biri, bir adam üzerine hüccet getirip, adamın elinde olan köleyi O'na rehn verdiğine ve O'nun da teslîm aldığına, her biri şahâdet etseler, bu şahâdet bâtıldır. Çünkü onlardan her biri, o adama kölenin hepsini rehn verdiğini beyyine ile isbât etmişlerdir. Halbuki o iki şahsın her biri için, kölenin tümü ile hükmedilmesinin vechi yoktur. Zîrâ bir kölenin tümünün, hem buna hem ona aynı zamanda rehn olması imkânsızdır. Kölenin tümünün biaynihî ikisinden birine âid olduğuna hükmetmek için de sebeb yoktur. Çünkü, evleviyyet bulunmamaktadır. İkisinden heş birine yarım hisse ile hüküm vermek için de imkân yoktur. Zîrâ, şuyû' lâzım gelir. Şu hâlde, boşuna da'vâlaştıkları açıktır. Yâni, birbirlerini da'vâdan düşürdükleri açıktır.

Şâyet rehni koyan kimse ölse ve rehn iki mürtehinin elinde olsa, ikisinden her biri; ölmüş olan râhinin, kölesini kendisine rehn verdiğini ve kendisinin de teslîm aldığını isbât etseler; kölenin ikisinden her birinde bulunan yarısı hakkı için rehn olur. Çünkü onun hükmü, rehn koyan kimsenin hayâtında habs idi ve şuyû' ona zararlı idi. Ölümünden sonra borcda hakkını almak (istîfâ), satış ile olur ve şuyû' ona zarar vermez.

★ ★

بَابُ الرَّهْنِ يُوضَعُ عِنْدَ عَدْلٍ

GÜVENİLİR (ADL) KİMSENİN YANINA KONAN REHN BÂBI

Adl (1) ile adlandırılmasına sebeb; **rehn koyan ile rehn alan kimsenin kanaatınca, adâleti (2) olduğu içindir.** Râhin ile mürtehin **rehni adl bir kimse yanına koysalar, sahih olur.** İmâm Mâlik (Rh.A.), **bunda ayrı görüştedir.**

Râhin ile mürtehinden biri rehni, adlden alamaz. Çünkü yed-i adl (3) **yâni adlin eli ve eminliği ile rehnin korunmasında râhinin hakkı taallûk eder.** Mürtehinin rehnde hakkı ise, istîfâdır (yâni hakkını tam anlamiyle almaktır). Şu hâlde ikisinden biri, diğerinin hakkını ibtâle mâlik olamaz. **O adl, rehni ikisinden birine verirse, zararı öder.** (4) Çünkü, mal hakkında, rehin koyan kimsenin emânetcisi (mûda'ı) dir. Mâliyet hakkında ise, rehin alan kimsenin (mürtehinin) emânetcisidir. İkisinden biri, diğerine yabancıdır. Emânetci (mûda') ise; emâneti yabancıya vermekle öder.

---

(1) **Adl:** Doğruluk, istikâmet, eşitlik ma'nâsınadır.

Adâletle vasıflanan kişiye de, mübâlağa maksâdıyla «Adl» denilir.

(2) **Adâlet:** Doğruluk; haksızlık, ezâ, cefâ, zulüm ve sitemden berî, doğrulukla vasıflandırılmış ve güvenilir, yapılması lâzım olan şeyleri yapmaya mülâzim olmak ma'nâsınadır. Adâlet'in zıddı, «Zulm» dur.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılâhat-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ö. Nasûhî Bilmen, c. 8, s. 206)

(3) **Yed-i Adl:** Münâzaalı şeyin saklanması ve idâresi kendisine verilen kimse, demektir.

Diğer bir ifâde ile, âdil sayılan kimsenin eli, nezdi, şahsı, demektir.

Burada adl'den maksâd; adâletle vasıflandırılmış olsun, olmasın; rehin verenle, rehin alanın veyâ hâkimin güvenip, rehni yanına tevdî ve teslîm ettiği âkıl kimsedir.

(4) Bu konuda Mecelle'nin 754. maddesinde şöyle denmiştir.

«Deyn (borç) bâki iken adl olan kimse, râhin ve mürtehinden birinin rızâsı olmadıkça, rehni diğerine veremez ve verirse istirdada (geri verilmesini istemeye) selâhiyyeti vardır. Ve kabl-el istirdâd (geri istemeden önce) rehin telef olsa adl anın kıymetini zâmin olur (tazmin eder.)»

Rehin, mürtehin nâmına helâk olur. Yâni rehin, adlin elinde helâk olursa, rehin alan kimsenin (mürtehinin) zarârına helâk olmuş olur. Çünkü adlin eli, mürtehinin elidir.

Şâyet râhin, mürtehini veyâ adli veyâ ikisinden başka bir kimseyi rehnin satılması için, müddet tamâm oldukda vekîl etse, vekâleti sahîh olur. Çünkü bu tevkîl, rehin koyanın (râhinin) malını satmak için tevkîldir. **İmdi tevkîl, rehn akdinde şart kılındı ise; azl ile ve râhinin veyâ mürtehinin ölmesiyle azl edilmiş olmaz. Ancak vekîlin ölmesiyle, azl edilmiş olur.** Vekîl, gerek mürtehin, gerek adl olsun ve gerekse ikisinden başkası olsun müsâvîdir. **Şâyet vekîl ölse, vekîlin vârisi ve vasîsi onun yerine geçemez.** Çünkü vekâlette irs câri değildir. Bir de: O'nu vekîl eden kimse, O'nun re'yine râzı olup başkasına râzı olmamıştır.

Vekîlin, rehn koyanın vârislerinin gıyâbında rehni satması câizdir. Nitekim vekîlin, rehn koyanın (râhinin) sağlığında, râhinin gıyâbında rehni satması câiz olduğu gibi. **Eğer mürtehin ölürse, vekil vekâleti üzere kalır. Çünkü vekâlet, râhin ile mürtehinin ölmesiyle bâtıl olmaz. İkisinden birinin ölmesiyle de bâtıl olmaz.**

Rehn koyan kimse gâib iken eğer müddet dolarsa, mürtehin zarar görmesin diye vekîl, rehni satması için zorlanır. Zorlamanın keyfiyeti şudur: **Kâdî vekîli, rehni satsın diye bir kaç gün habs eder. Eğer bundan sonra ısrâr edip satmazsa, kâdî rehni o borç için satar.** Müvekkili gâib olan, husûmete vekîl kimse gibi, ki o vekîl, zararı savmak için husûmet üzere zorlanır. Eğer mutlakâ satışa vekîl ettikden sonra veresiye satmakdan nehy ederse, nehy fayda vermez. **Kâfî'de böyle denmiştir.**

Rehni, rehn koyan veyâ rehn alan satamaz. Ancak diğerinin rızâsı ile satar. (5) Çünkü, **ikisinden her birinin rehinde hakkı vardır.** Rehn koyan için, mülk hakkı vardır. Rehn alan için ise, hakkını tam anlamiyle almak hakkı vardır.

Satışa vekîl olan adl, rehni satsa, hattâ borç rehnden çıksa, eğer mürtehin semeni teslîm almamış ise; rehnîn semeni, rehn yerine geçer. Çünkü semen, teslîm alınanın (makbûzun) yerine kâim olmuştur. Adl o semeni yitirse, mürtehin nâmına yitirmiş olur. Çünkü se-

(5) Mecelle'nin 746. maddesinde de şöyle denmiştir:

«Râhinin (rehin verenin) **rızâsı olmaksızın mürtehin** (rehin alan) **rehni sattıkda râhin muhayyer olup** (yapıp yapmamada serbest olup) **dilerse bey'i** (satışı) **fesh eyler** (bozar), **dilerse icâzet ile** (izinle) **tenfiz eyler** (hükmünü geçerli kılar)»

men, rehn edilmiş olan mebî'in yerine geçtiği için, rehn akdi semende bâkî kalmıştır.

Kezâ rehnedilen köle öldürülse, hükmü budur. Yâni rehn olan köle öldürülüp kaatil, kölenin kıymetini ödese, o kıymet, kölenin bedeli olarak rehn olur. **Kezâ bir köle, rehn olan köleyi öldürüp kaatilin efendisi O'nu, öldürülene karşılık verse, öldürülen kölenin bedeli olduğu hâlde, katil köle de maktûl gibi rehn olur.**

Şâyet adl, rehni satıp semenini mürtehine verse, sonra rehne müstehık zâhir olsa ve rehn de müşteri (6) **elinde helâk olsa, müstehık râhine rehnin kıymetini ödetir.** Çünkü râhin, onun hakkında gâsıbdır. Satış ve kabz yâni semenin teslîm alınması sahîhdir. Çünkü râhin, ona kıymeti edâ etmekle mâlik olmuştur.

Ya da müstehık, rehnin kıymetini adle ödetir. Çünkü adl, satış ve teslîm ile tecâvüz etmiştir. Bu takdîrde adl, muhayyerdir. Dilerse râhine, rehnin kıymetini ödetir. Çünkü adl, râhinin vekîlidir. Şu hâlde adl, râhin yönünden olan aldanmayla kendisine lâhık olan zarârı râhinden alır.

Satmak ve teslîm almak sahîhdir. Çünkü adl, ona ödemekle mâlik olmuştur. Bu durumda adlin kendi mülkünü satmış olduğu anlaşılır. Şu hâlde mürtehin, adlden alacağını (deynini) alamaz (ona rucû' edemez).

Ya da adl, mürtehine ödediği semeni ödetir. Çünkü mürtehinin semeni haksızlıkla almış olduğu istihkâkla meydana çıkmıştır. Zîrâ adl, köleye ödemekle mâlik olmuştur. Şu hâlde, o semen adlindir. Çünkü mülkünün bedelidir. Ancak satılan şey (mebî') râhinin mülküdür zannederek, adl onu mürtehine ödemiştir. Satılan şey râhinin mülkü olduğu belli oldukda, adl ödediği semene râzı olmaz. Bu durumda, onun mürtehine rucû' etmesi hakkıdır. Mürtehin de râhine alacağı ile rucû' eder. Çünkü adl rucû' ederse, mürtehinin semeni teslîm alması bâtıl olur. Bizzarûre mürtehin alacağı ile râhine rucû' eder, (yâni alacağını râhinden alır).

Şâyet rehni adl satıp, rehn müşteri elinde mevcûd ise, müstehık onu müşterisinden alır. Çünkü müstehık, malının aynını bulmuştur. **Rehni satın alan kimse de, adlden semenini geri alır. Çünkü adl, âkiddir.** Akdin hukûku ise, âkide müteallik olur. Ondan sonra adl de, onun semenini râhinden alır. Çünkü râhin, adli vekîl etmekle onu mes'uliy-

(6) Elimizdeki Sadru'ş-Şerîa nüshâsında; burada «müşteri» yerine «mürtehin» yazıldığını gördük. Bu, her hâlde istinsâh edenin (nüshâ çıkaranın) hatâsı olacaktır.

yet altına sokmuştur. Bu durumda, râhinin adli kurtarması (tahlisi) vâcibdir. İmdi adl, râhine rucû' edince, mürtehinin semeni teslîm alması (kabzı) sahîh olur ve mürtehin, teslîm alınan şeyi (makbûzu) teslîm eder.

Ya da adl, rehnin semenini mürtehinden alır. Çünkü akd bozulunca, semen bâtıl olmuştur. Halbuki mürtehin, semeni teslîm alınıştır. Semen bâtıl olunca, biz-zarûre kabzın bozulması da vâcib olur.

Ondan sonra mürtehin de, alacağını râhinden alır. Çünkü adl, mürtehinden semeni geri alıp kabzı bozulsa, mürtehinin alacakdaki hakkı olduğu gibi geri döner. İmdi rehn akdinde tevkîl şart kılınmadı ise; **belki akdden sonra tevkîl etti ise, bu sebeble adl yalnız râhine rucû' eder.** Yâni zikredilen tafsîlât, ancak rehn akdinde tevkîl şart kılındığı vakitte olur. **Fakat rehn akdinde tevkîl şart kılınmasa, belki râhin, adli akdden sonra tevkîl etse ve adle uhdeden bir şey lâhık olsa, adl râhinden ancak o şeyi alır.** Yâni mürtehinden alamaz. **Çünkü tevkîl akdden sonra olunca, ona mürtehinin hakkı tealluk etmez.** Şu hâlde, mürtehine rucû' edilmez. Nitekim, rehnden tecrîd edilmiş olan vekâlette olduğu gibi. Meselâ; bir insan, bir şeyi satıp semeninden borcunu ödeyivermesi için bir kimseyi vekîl etse, O da, O'nun istediğini yaptıkdan sonra O'na mes'uliyyet lâhık olsa, teslîm alan kimseye (kâbıza) rucû' edemediği gibi. **Rehnde meşrût olan vekâlet bunun aksinedir.** Şâyet ona mürtehinin hakkı tealluk etse ve satış da onun hakkını ortadan kaldırsa ve mürtehine hakkı teslîm edilse, ona zararı ödeme lâzım gelmesi câizdir. Gerek mürtehin semeni teslîm alsın, gerekse almasın. **Semeni teslîm almadığının sûreti şudur:** Adl, râhinin emri ile rehni satıp, semen adlin elinde tecâvüzsüz zâyi' olsa, bundan sonra rehn konan şeye müstehık zuhûr etse, adle lâhık olan ödeme rehne râci olmaz.

Rehin, mürtehinin elinde helâk olur da sonra müstehık çıkar ve râhin onun kıymetini öderse, borcuna karşılık helâk olmuş sayılır. Yâni helâk olmuş rehne, bir adam müstehık olsa, O'nun muhayyerliği vardır. Dilerse kıymetini râhine, dilerse mürtehine ödetir. Çünkü ikisinden her biri müstehık hakkında teslîm veyâ kabz ile tecâvüzkârdırlar. Eğer râhine ödetirse, râhinin borcuna karşılık helâk olur. Çünkü o, borcu ödemekle ona mâlik olmuştur. Şu hâlde, ödemesi sahîhdir.

Eğer müstehık rehni mürtehine ödetirse, mürtehin râhinden rehnin ödediği kıymetini alır. Mürtehin, alacağını da alır. Mürtehinin, rehnin kıymeti ile rucû' etmesine sebeb; râhin yönünden teslîm ile aldandığı içindir. Borç ile rucû' etmesi ise, teslîm alması bozulduğu içindir. Binâenaleyh, hakkı olduğu gibi geri döner.

بَابُ التَّصَرُّفِ وَالْجِنَايَةِ فِي الرَّهْنِ

REHN'DE TASARRUF VE SUÇ BÂBI

Rehn koyan kimsenin, rehni satması mevkûfdur. (1) **Yâni râhin rehni, mürtehinden izinsiz satsa; ona mürtehinin hakkı tealluk ettiği için satış mevkûfdur. Şu hâlde rehni satmak, rehn alan kimsenin iznine bağlıdır.** Eğer rehn alan kimse, rehnin satılmasına izin verirse veyâ rehn koyan kimse borcunu öderse, satış geçerli (bey' nâfiz) olur. **Birincide satışın geçerli olması; tevakkuf, mürtehinin hakkı olup hakkının düşmesine râzı olduğu içindir.** İkincide ise; **rehnin satışının geçerli olmasına engel olan şey ortadan kalkmıştır.** (Yâni mâni', zâil olmuştur). **Satışın geçerli olmasını gerektiren şey ise, ehilden sâdır olan tasarrufun yerine tesâdüf etmesidir ki, bu mevcûddur.**

Semen, rehn olur. Çünkü satış, mürtehinin izni ile geçerli (nâfiz) **olunca, mürtehinin hakkı rehnin bedeline intikâl eder. Şâyet mürtehin, rehn akdini fesh etse** — esah olan rivâyete göre — **akd bozulmuş** (münfesih) **olmaz.** Çünkü nefâzı (geçerliliği) iktizâ eden şey ile berâber tevakkuf edilmesi, ancak rehn alan kimsenin hakkını korumak içindir. Onun hakkı ise, satışın mevkûfen mün'akid olmasiyle korunmuş olur. **Şâyet satış mevkûfen bâkî kalsa müşteri, rehnin kurtarılmasına kadar sabredip bekler veyâ râhinin teslîmden âciz olduğuna hükmetmekle akdi fesh etmesi için mes'eleyi kâdîya sunar.**

Râhin, rehni bir adama satsa, ondan sonra, mürtehinin izni yok iken bir başka adama daha satsa; birinci satış mevkûf olduğu gibi,

---

(1) **Mevkûf:** Bir hüküm ifâde etmesi, meselâ; başkasına mülkiyeti müfid olması, başkasının izin ve icâzetine muhtâc olan bir fiildir veyâ akiddir. Başkasının malını fuzûlî olarak satmak gibi ki, satış muâmelesinin müşteriye mülk ifâde etmesi, sâhibinin icâzetine bağlı bulunur.

ikinci satış da mürtehinin iznine mevkûf (yâni izin vermesine bağlı) **olur.** Çünkü birinci satış mevkûftur. Birinci mevkûf satış ise, ikincinin tevakkufunu menetmez. Eğer mürtehin ikinci satışa izin verirse, ikinci satış câiz olur, birincisi câiz olmaz.

Şâyet râhin rehni sattıkdan sonra, onu kirâya verse; rehn eylese veyâ müşteriden başkasına hîbe etse; imdi mürtehin satışa ve diğer tasarruflara izin verse, birincisi câiz olur. O da, satıştır. Geri kalanları câiz değildir.

Bu iki mes'ele arasında fark şudur: Birinci mes'elede izin vermekle ikinci satış câiz olup, ikinci mes'elede satışdan sonra, satışdan başka olan mezkûr tasarrufların câiz olmaması; hepsi için izin bulunmakla berâber, mürtehin için rehni satmakda fayda olduğundandır. Çünkü mürtehinin hakkı, rehnin bedeline tealluk eder. Mezkûr akdler, bunun aksinedir. Çünkü hîbede ve rehnde, rehn için bedel yoktur. İcârede olan bedel ise; menfaat bedelidir, mal bedeli değildir. Rehn alan kimsenin hakkı ise; ayn olan malın mâliyetindedir, menfâatte değildir. Bu durumda mürtehinin izin vermesi, hakkını iskâtdır. İmdi engel ortadan kalkıp, satış geçerli olur.

Rehn koyan kimsenin, rehn olan köleyi azâd etmesi, müdebber eylemesi ve çocuk doğurtması (istîlâdı) **sahîhdir.** Çünkü bunlardan her biri, ehlinden sâdır olan tasarruftur ve yerinde vâki' olmuştur. Bu durumda, mahal yok olduğu için rehn bâtıl olur.

Eğer râhin varlıklı kimse ise; o hâlde borcunu vermesi istenir. Çünkü rehn koyan kimsenin, borcun müddeti bitmekle berâber, rehnin kıymetini ilzâm eylemesinde ma'nâ yoktur.

Müeccel olan borcda, rehn koyan kimseden rehnin kıymeti alınır ve rehnin bedeli olduğu hâlde; borcun vakti girinceye kadar ödeme (zemân) **sebebi mütehakkık olsun diye, o kıymet rehn kılınır.** Ödetmenin faydası istîsâkın (güvenliğin) hâsıl olmasıdır. İmdi rehn alan kimse, o kıymeti müddet bitinceye kadar alıkor (habs eder). Müddet bitince, o kıymet hakkının cinsinden ise, onu tamâmen alır. Çünkü alacaklı, borçlunun malından hakkının cinsini bulabilirşe, ondan hakkını alması câizdir. Eğer o kıymette borçdan fazlası var ise, onu rehn koyana geri verir. Çünkü rehnin hükmü, hakkını almakla son bulmuştur. Eğer o kıymet, mürtehinin hakkından daha az ise, fazlasını rehn koyandan ister. Çünkü borcu düşüren bir şey yoktur.

Eğer rehn olan köleyi satan râhin fakîr ise, âzâd ettiği takdîrde köle, mürtehin için çalışır. Yalnız kölenin kıymeti, âzâd olduğu günde ve rehn gününde borçdan daha az ise, kıymetinde çalışır. Eğer

borç, kölenin kıymetinden daha az ise; **köle, borçda çalışır.** Kölenin, efendisi zenginlediği vakit, efendisine rucû' eder. Çünkü köle, O'nun borcunu ödemiştir. Halbuki O, şerîatın hükmü ile bu işte mecbûr idi. Binâenaleyh, efendisi için yüklenip ödediği şeyi ondan alır.

Tedbîr ve istîlâdda, müdebber ile müstevledden her biri, mürtehin için çalışırlar. Hem de borcun hepsinde, efendisi üzere rucû' etmeksizin çalışırlar. Çünkü müdebber ve müstevled, o borcu efendinin malından ödemişlerdir. Zîrâ onların kazançları, efendilerinin malıdır.

Râhinin, rehni yitirmesi; köleyi zengin olduğu hâlde âzâd etmesi gibidir. Yâni borç hâlen (müddetsiz) olursa, râhinden borç alınır. Eğer borç müeccel olursa, râhinden rehnin kıymeti alınıp, müddet bitinceye kadar o kıymet rehn olur. Eğer rehni bir yabancı yitirirse, mürtehin onun mislini veyâ kıymetini ödettirir. O alınan misl ve kıymet onun bedeline, mürtehin için rehn olur. Nitekim, daha önce geçti.

Mürtehin, rehni, râhine âriyet verse veyâ mürtehin ile râhinden birisi rehni diğerinin izni ile yabancıya âriyet verse ve o yabancı rehni teslîm alsa; her ne kadar rehn bâkî kalsa da, mürtehinden rehnin zarârını ödemek (zemân) **hâlen düşer.** Çünkü âriyet eli (yed'i) ile rehn eli arasında birbirine zıddiyyet vardır. Bundan dolayı mürtehinin, rehni âriyet alan kimsenin eline istirdâd etme hakkı vardır.

Musannıf, yukarıda geçen, «Rehnin zarârını ödemek düşer.» **sözünün üzerine şu fer'î mes'eleyi getirmiştir:** Eğer rehn, müsteîri ile berâber helâk olursa; yâni rehn koyan müsteîr ise yâhûd müsteîr yabancı olur da onunla helâk olursa, mazmûn olan kabz yok olmakla bir şeysiz helâk olur.

Râhin ile mürtehinden her biri için, rehni yabancı müsteîrden rehn olduğu hâlde geri verdirmek hakkı vardır. Çünkü rehn koyan ile rehn alandan her biri için rehnde muhterem bir hak vardır. Eğer râhin âriyet sûretinde, mürtehine rehni geri vermezden önce ölürse, mürtehin rehne diğer alacaklılardan daha lâyıktır. Çünkü âriyet, lâzım değildir. Zarârı ödemek (zemân), kesinlikle rehnin levâzımından değildir. Çünkü rehnin hükmü, rehnin yavrusunda sâbittir. Bununla berâber o yavru, helâk sebebiyle ödenmez. Şâyet rehn bâkî kalıp, mürtehin onu alsa; kabz geri döndüğü için ödemek de sıfatiyle döner.

Şâyet râhin, rehni kirâya verse, hîbe etse veyâ râhin ile mürtehinden biri diğerinin izniyle bir yabancıya satsa, rehn olmakdan çıkar. Bu durumda, ancak yeni başdan akd yapmakla rehn olmaya avdet eder.

Eğer râhin, rehni mürtehine geri vermezden önce ölürse; rehn alacak olan kimse, diğer alacaklılarla eşit olur. Çünkü bu tasarruflarla rehne lâzım bir hak tealluk eder ve bununla rehnin hükmü bâtıl olur. **Âriyet vermek bunun aksinedir.** Çünkü âriyete lâzım hak tealluk etmez. Şu hâlde bu ikisi birbirinden ayrılırlar.

Bir kimse gasb ettiği köleyi rehn koydukdan sonra, mâlikinden satm alsa, rehn geçerli (nâfiz) **olmaz.** Çünkü, mâlikinin izin vermesine bağlıdır. Başkasının izin vermesiyle geçerli olmaz. **Rehnin helâk olmasiyle, borç da düşmez. Çünkü râhinin mülkü, rehn akdinden sonra sâbit olmuştur.** Şâyet rehn, mürtehinin elinde helâk olsa ve mâlik rehn koyana ödetmek istese, bu rehn yukarıda geçenin aksinedir. Çünkü rehn koyan kimse, ödemekle rehne gasb vaktinden i'tibâren mâlik olmuştur. İmdi rehn koyan kimsenin mülkü, rehnden önce gelir. **Kâidiyye'de böyle denmiştir.**

Rehni kullanmak için kendisine izin verilen bir mürtehin; yâni râhin, mürtehine rehni kullanmaya, O'nun talebi olmaksızın izin verse, her ne kadar rehn âriyet ise de, âriyet almaya (istiâreye) **aykırı olur.**

Ya da **mürtehin, râhinden rehni bir işde kullanmak için âriyet alsa; ve o iş için kullanırken rehn helâk olsa, izin ve istiâre sûretlerinde mürtehin onu ödemez. Çünkü yed-i âriyet kullanmakla sâbit olmuştur.** Yed-i âriyet, **yed-i rehne muhâliftir. Bu durumda zararı ödemek** (zemân) **ortadan kalkar.** Rehn, **amelin iki tarafında helâk olsa, yâni rehni kullanmazdan önce veyâ kullandıkdan sonra helâk olsa, mürtehin öder.** Yâni mürtehin onu rehnin ödendiği (zemânı) gibi öder. O da ma'lûmdur.

Rehn koymak için bir şeyi âriyet almak sahîhdir. Çünkü mâlik, âriyet alan kimsenin borcunun, malına tealluk etmesine râzı olmuştur. Mâlik o borcun malına tealluk etmesine mâlikdir. Nitekim kefâletle zimmetine tealluk etmesine mâlik olduğu gibi. **Bu sahîh olunca, âriyet alan kimse o şeyi dilediği gibi, az veyâ çok borca karşılık rehn eder.** Çünkü ıtlâk, özellikle iârede i'tibârı vâcib olan bir şeydir. Zîrâ bilmemezlik, çekişmeye götürmez. **Eğer âriyet veren kimse ta'yîn ederse, o şey için ta'yîn ettiği miktârla mukayyed olur.** Çünkü muîr, şâyet miktâr ta'yîn ederse, müsteîrin ondan çok veyâ aza rehn koyması câiz olmaz. Çünkü takyîd faydalıdır ve fazlayı nefy eder. Çünkü âriyet verenin garazı (yâni maksâdı ve niyyeti), edâsı mümkün olan şeyi alıkoymakdır. Fazlayı bertaraf ettiği gibi, noksânı da bertaraf eder (nefy eder). Çünkü âriyet verenin garazı (yâni maksâdı ve niyyeti), mürtehinin, rehnin helâk olması katında rehn karşılığında çoğu al-

mış olmasıdır, tâ ki rucû' edebilsin. **Eğer âriyet alan kimse, ta'yîn ettiği şeyden daha azına rehn koyarsa, geri kalan emânet olarak helâk olur.** Bu durumda muîr, âriyet alan kimseden alamaz.

Yine, muîr; cinsi, mürtehini ve şehiri ta'yîn ederse, âriyet onlarla mukayyed olur. Çünkü ba'zısı, ba'zısına nisbetle mümkün olduğundan hepsi faydalıdır. Güvenilir olmakda ve korumakda şahıslar farklıdır.

Âriyet alan kimse, takyîd i'tibârından sonra, eğer âriyet verene muhâlefet ederse; muîr, müsteîre âriyet verdiği şeyi ödetir. Rehn ise, tamâm olur. Çünkü âriyet alan kimse, o şeye ödemekle mâlik olmuştur. Bu sûretle, müsteîrin kendi mülkünü rehn ettiği anlaşılır. **Ya da muîr, âriyeti rehn alan kimseye ödettirir.** Çünkü rehn alan kimse de, âriyeti alan kimse gibi tecâvüzkârdır. Bu durumda rehn koyan kimse gâsıb ve rehn alan kimse gâsıbın gâsıbı gibi olmuştur. Rehn alan kimse, kıymetten ödemiş olduğu şeyi ve borcu, rehn koyandan (râhinden) alır. **Rehnin kıymetini almasına sebeb, mürtehin râhin tarafından aldatılmış olduğu içindir.** Borcu almasına sebeb, **mürtehinin kabzı bozulup evvelce olduğu gibi hakkı geri döndüğü içindir.** Eğer âriyet alan kimse, âriyet verenin emr ettiği miktârı rehn etmekle muvâfakat ederse ve rehn mürtehinin yanında helâk olursa, eğer rehnin kıymeti borç kadar veyâ borçdan daha çok olursa, helâkla istîfâ tamâm olduğundan, mürtehin alacağının hepsini alır.

Âriyet veren kimse için, âriyet alan kimse üzerine — ki râhindir — **borcun misli vâcib olur. Çünkü âriyet veren kimse, eğer rehnin hepsi ödenecekse, o miktâr ile âriyet alanın** (müsteîrin) **borcunu ödemiştir.** Değil ise, **ödenmesi gerekenin** (mazmûnun) **miktârını öder. Geri kalan ise emânettir.** Rehnin kıymetinin ödenmesi gerekmez. Çünkü âriyet alan kimse muvâfakat etmiştir. Binâenaleyh mütecâviz değildir. Eğer rehnin kıymeti borçdan daha az ise, mürtehin borcun bir kısmını alır. Mürtehinin geri kalan alacağı râhin üzerine borç olur. Çünkü mürtehin, rehnin kıymetinden fazla olanı almamıştır.

Eğer âriyet veren kimse, rehni kurtarırsa, yâni muîr borçdan mülkünü kurtarmak için mürtehinin alacağını ödemek isterse, mürtehin onu rehni teslîm almakdan menedemez. Çünkü âriyet veren kimse, borcu ödemekte teberru' etmiş sayılmaz. Zîrâ bunda, mülkünü kurtarmak vardır. **Muîrin borcu ödemesi, rehn koyan kimsenin ödemesi gibi olur ve mürtehin bunu kabûl etmeye zorlanır.** Eğer borç rehnin kıymetine eşit ise; **âriyet veren kimse ödediği borcu, râhinden alır.** Çünkü âriyet veren kimse, râhinin borcunu ödemiştir. Âriyet veren kimse, o mülkünü kurtarmak için borcu ödemek zorunda kal-

mıştır. Bu durumda, âriyet veren kimse teberru' etmiş olmakla vasıflanamaz.

Musannıfm «Eğer eşit ise...» **demesine sebeb, çünkü borç rehnin kıymetinden çok olursa, âriyet veren kimse kıymetten fazla olanı ödemekte teberru' etmiş olur. O miktârı, râhinden alamaz.** Eğer borç, rehnin kıymetinden daha az olursa, **mürtehin rehni teslîm etmesi için zorlanmaz. Tâc'uş-Şerîa'da böyle denmiştir.**

Âriyet alman rehn, râhinin yanında helâk olsa; yâni rehn için âriyet verilen şey, âriyet alanın yanında teaddîsiz, semâvî âfet ile, o şeyi rehn koymazdan önce veyâ rehni kurtardıkdan sonra helâk olsa, râhin ödemez. Velevki rehn etmezden önce, onu hizmetinde kullanmakla, üzerine binmekle veyâ bunların benzeri ile tasarruf etmiş olsun. Çünkü râhin emîn olup, evvelâ muhâlefet edip, sonra uzlaşmaya dönmüştür. Şu hâlde, ödemez. **İmâm Şâfiî (Rh.A.), bunda ayrı görüştedir.**

Râhinin rehne suçu ödenir. Çünkü o fiil, mürtehin için lâzım ve muhterem olan bir hakkı yok etmiştir. Bunun benzerinin mala tealluku, ödemek husûsunda mâliki yabancı gibi kılar.

Mürtehinin, rehn üzere işlediği suç ise; O'nun alacağından suçun miktârı kadar sâkıt olur. Çünkü rehn alan kimse, başkasının mülkünü telef etmiştir. İmdi O'nun, onu ödemesi lâzım gelir. Ödeme O'na lâzım olur ve borcun da müddeti biterse, borcun ödenecek miktârı düşer ve geri kalan ona lâzım gelir. Çünkü kıymetin, borcun miktârından fazla olanı, emânet olur. **İtlâf ile ödeyip, rehn akdi ile ödememesi; emânet** (vedîa) **menzîlesindedir.** Şâyet kendisine emânet konan kimse (mudâ') onu telef ederse, ödemesi gerekir. **Gâyet'ul-Beyân'da böyle denmiştir.**

Rehnin (yâni rehn konan kölenin), **râhin ile mürtehin ve ikisinin malları üzere suç işlemesi boşa gider** (hederdir). **Nefs üzere cinâyetten murâd; hatâen nefsde suç işlemiş olmakla veyâ nefisden azında suç işlemiş olmakla, mal îcâb eden suçtur.** Kısâs îcâb eden suça gelince; **o, bil'icmâ' mu'teberdir. Nihâye'de böyle denmiştir.**

Râhin üzere işlenen suçun heder olmasına sebeb; memlûkun o suçu, mâliki üzere işlemiş olmasıdır. Bu ise, mal îcâb ettikde, hederdir, yâni düşer. Çünkü mal, müstehaktır. Mal için istihkâk ise, memlûk üzere sâbit olmaz. **Mürtehin üzere olan suçun düşmesinin sebebine gelince; imdi bu suçu biz, bu mürtehin üzere i'tibâr eylesek, mürtehinin ondan temizlenmesi gerekir. Çünkü suç, mürtehinin kefâle-**

tinde meydana gelmiştir. Binâenaleyh ödemenin vâcib olması ile ödemekden kurtulmanın vücûbu bir ma'nâ ifâde etmez.

Bir kimse, bin dirheme denk olan bir köleyi veresiye (müeccel) **bin dirheme rehn koysa ve kıymeti yüz dirheme inse, imdi O'nu, hür bir kimse öldürüp yüz dirhem kıymetini ödese ve müddeti bitse, köleyi rehin alan kimse, hakkına karşılık yüz dirhemi alır, geri kalan dokuzyüz dirhem sâkıt olur.** Çünkü değerin eksilmesi, borcun düşmesini gerektirmez. Zîrâ değerin eksilmesi, insanların isteklerinin azalmasından ibârettir. **Malın eksilmesi, bunun aksinedir. Şu hâlde mal bâkî ise, mürtehinin yed'i, yed-i istîfâ olduğuna göre, bütününü başlangıçtan almış olur.**

Şâyet mürtehin, köleyi rehn koyan kimsenin emri ile yüz dirheme satsa ve o yüz dirhemi teslîm alsa; mürtehin geri kalan dokuz yüzü, rehn koyan kimseden alır. Çünkü rehn koyan kimse köleyi satınca, sanki O'nu geri alıp kendisi satmış gibi olur. **Bu takdîrde rehn bâtıl olup, borç bâkî kalır. Ancak, almış olduğu miktârı bâkî kalmaz.** Burada da hüküm böyledir.

Kıymeti bin dirhem olan bir köleyi, kıymeti yüz dirhem olan bir köle öldürüp, kaatil köleyi verse; râhin borcundan hepsini, yâni bin dirhemi kurtarmış olur. Çünkü ikinci köle, birinci kölenin yerine geçmiştir. Sanki, birinci köle mevcûd gibi olur. O kölenin kıymetine mu-râcaat edilir.

Rehn edilmiş olan köle hatâen cinâyet işlese; yâni bir adam birine, kıymeti bin dirhem olan bir köleyi bin dirheme veyâ binden daha aza rehn etse ve o rehn edilmiş olan köle, hatâen bir adam öldürse, O'nu rehn alan kimse, O'nun fidyesini verir. Yâni öldürülen adamın diyetini velîlerine verir. **Çünkü cinâyetin zarârını ödemek** (zemân), **rehn alan kimseye âiddir. Kölenin tümü, mürtehinin garantisindedir ve mürtehinin alacağı** (deyni), **kölenin rakabesini müstağrıktır** (kölenin bütününü kaplar). **Bu durumda mürtehine,** «Köleyi cinâyetten fidâ eyle (yâni, fidyesini ver.)» **denir. Eğer fidyesini verirse, rehnini ıslâh eder ve alacağı, râhinde daha önceki hâli üzere kalır.**

Mürtehin, râhinden, verdiği fidyeden bir şey alamaz. Çünkü kölenin tümü ödenir. Ödenen şeyin cinâyeti; yâni kölenin cinâyeti ise, ödeyenin cinâyeti gibidir. İmdi mürtehin, râhinden almak isterse, râhin de mürtehinden alır. Bunda ise, fayda yoktur.

Mürtehin, o kaatil köleyi cinâyetin velîsine veremez. Çünkü, temlîke mâlik değildir. Eğer mürtehin kaatil köle için fidye vermekten kaçınırsa, râhin onu veyâ fidyesini verir. Bu durumda borç düşer.

Yâni rehn koyana ya köleyi yâhûd diyetle fidyesini ver, denilir. Eğer rehn koyan kimse, köleyi veyâ fidyesini verirse, mürtehinin alacağı düşer ve râhin köleyi alıp, rehn bâtıl olur. Eğer borç, rehnin kıymetinden daha çok değil ise; belki eşit olup veyâ kıymetten daha az ise, borç düşer. Şâyet borç, rehnin kıymetinden daha çok olursa; borçdan kölenin kıymeti miktârı düşüp, geri kalanı düşmez.

Rehn koyan kimse ölürse, vasîsi rehni satıp borcu öder. Çünkü vasî, rehn koyan kimsenin yerini tutar. Eğer rehn koyan kimsenin vasîsi yoksa, kâdî, rehn koyan kimseye rehni satmak için vasî ta'yîn eder.

Vasî, terekenin bir kısmını ölünün borcu için alacaklılarından bir alacaklıya rehn etmek isterse, diğer alacaklıların rızâsına bağlı kalır. Onların, o rehni reddetmeleri câizdir. Çünkü vasî, alacaklıların bir kısmını hükmî îfâ ile tercîh etmiştir. Zîrâ rehn akdinin mûcebi, mürtehin için, yed-i istîfânın hükmen sâbit olmasıdır. Bu durumda hakîki îfâ ile tercîhe benzemiştir. **Eğer vasî, diğer alacaklıların borçlarını rehni reddetmelerinden önce öderse, o rehn geçerli** (nâfiz) **olur. Çünkü, engel ortadan kalkmıştır** (yâni mâni, zâil olmuştur). Engel ise, geri kalan alacaklıların haklarıdır.

Ölünün, bir kişiden başka alacaklısı olmazsa; vasînin verdiği rehn, hakîkî ödemeye kıyâsla câiz olur. O rehn, ölünün borcu için satılır. Çünkü borç için rehn konmazdan önce satıldığı gibi, rehn kondukdan sonra da satılır.

Şâyet vasî, ölünün başka bir kimsede olan alacağı için rehn alsa, câizdir. Çünkü rehn almak, hükmen istîfâdır (hak almaktır). Vasî buna mâlikdir. Vasînin rehni hakkında daha pek çok tafsîlât vardır, ki «Vasiyyetler Bölümü» nde gelecektir.

★ ★

فَصْلٌ

REHN EDİLEN ŞEYLER HAKKINDA BİR FASIL

Bir kimse, kıymeti on dirhem eden üzüm şırasını (asîri), **on dirhem borca rehn verse; şıra, rehn alan kimsenin yanında şarâb olup sonra sirke olsa, sirkenin kıymeti de on dirheme eşit olsa, sirke on dirheme rehin olarak kalır.** Uygun olan, **rehnin bâtıl olması idi. Çünkü şıra, şarâb olmakla ödemeye elverişli olmakdan çıkmışdır.** Zîrâ kıymeti hâiz mal olarak kalmamıştır. **Şarâb oldukdan sonra rehnin bâtıl olmamasına sebeb; çünkü şarâb, sirke olmakla sadece geri dönmek yolundadır.** (Satmak için mahal olan şey, mâliyet i'tibâriyle rehne de mahal olduğu için rehinliği bâtıl olmaz.) Bundan dolayı, bir kimse şıra satın alır da, teslîm alınmazdan önce şarâb olursa, satış bâtıl olmaz. Çünkü sirke olmak ihtimâli vardır. Rehn olması da böyledir.

Kıymeti on dirhem eden koyunun, on dirheme rehn olması da şıranın rehn olması gibidir. İmdi rehn olan koyun boğazlamaksızın ölse, rehn alan kimse onun derisini debâgat etse; debâğattan sonra bir dirheme müsâvî olsa, o deri bir dirheme rehn olur. Çünkü rehn, helâkla tekarrür eder. Şâyet mahallin bir kısmı elverişli (sâlih) olursa, o miktâra hükmü avdet eder (geri döner). Satılan koyun teslim alınmazdan önce ölür ve debâğat olunursa, bu, rehnin aksinedir. O zaman satış, sahîhan avdet etmez. Çünkü satış, teslîm almazdan önce malın helâk olmasiyle bozulur. Bozulan ise, geri dönmez. Ba'zıları; **«Satış da, rehn gibi avdet eder.»** demişlerdir.

Rehnin — yavrusu, sütü, yünü ve meyvesi gibi — **üremesi, rehn koyan kimsenindir ve o nemâ** (artan şey), **aslı ile berâber rehndir. Çünkü nemâ, asla tâbidir ve rehn lâzım olan haktır, nemâya geçer. Eğer o artan şey helâk olursa, bir şeysiz helâk olur.** Çünkü tâbi olan şeyler için, asla karşılık olan şeyden pay yoktur. Çünkü maksûd olarak akde dâhil değildirler. **Eğer, artan şey kalıp asl helâk olursa, rehn**

koyan kimse onu hissesiyle rehinlikden kurtarır. Borç, rehn olan nemânın rehinlikden kurtarıldığı gündeki kıymeti üzere taksîm edilir. Asl ise, rehnin teslîm alındığı gündeki kıymeti üzere taksîm edilir. Çünkü rehn, teslîm almakla garantilidir. Şâyet vaktine kadar kalırsa, fazlalık rehni çözmekle maksûd olur. **Tâbi olan şey, satılan şeyin yavrusu gibi maksûd ise, ona bir şey mukabil olur.** Çünkü o yavru için teslîm alınmazdan önce semenden hisse yoktur. Şâyet müşteri satılan şeyi teslîm alsa ve o şey teslîm almakla maksûd olsa, onun için semenden hisse olur.

Borçdan asla isâbet eden şey düşer. Çünkü o, maksûd olduğu hâlde asla karşılık olur. Bu mes'elenin sûreti şudur: Bir adam, bir adama; kıymeti bin dirheme eşit olan bir câriyeyi bin dirheme rehn koydukda, o câriyeden kıymeti bin dirheme eşit olan bir çocuk meydana gelse, borç, yarısı câriye karşılığında ve yarısı da çocuk karşılığında, câriye rehnin çözülmesine kadar kalmak şartiyle, o câriye ile çocuk üzere taksîm edilir. Hattâ câriye helâk olup rehnin kurtarılması vaktine kadar çocuk kalsa; câriye, borçdan payına düşen yarımla helâk olur. O da, beşyüz dirhemdir. Zikredilen şartla çocuk beşyüz dirheme kalır. **Rehn koyan kimse, o artanı payına düşen şeyle çözer.**

Ziyâde, rehnde sahîhdir. Meselâ; kıymeti on akçalık bir giysiyi on akçaya rehn koydukdan sonra, rehn koyan kimse birinci ile berâber rehn olması için bir başka giysi daha eklese, sahîh olur.

Borçda ziyâde sahîh değildir. Meselâ; rehn koyan kimse, rehn alana; «Senin yanında rehn olan köle bin akçaya rehn olmak üzere, bana diğer bir beşyüz akça daha borç ver.» der.

Fark şudur: Fakîhler arasında mukarrer olan asıl şudur ki; akdin aslına katılması, ancak ziyâde ma'kûd'ün-aleyhde veyâ ma'kûd'ünbihde olursa, tasavvur edilir. Borçda ziyâde ise, bunlardan hiçbiri değildir. Borçda ziyâdenin ma'kûd'ün-aleyh olmadığı açıktır. Ma'kûd'ünbih olmaması ise, rehnden önce sebebiyle bulunduğu içindir. Rehn, borcun aksinedir. Çünkü rehn, ma'kûd'ün-aleyhdir. Zîrâ o, rehn akdinden önce habsedilmiş olmaz ve akdin bitmesinden sonra da bâkî kalmaz.

Bir kimse kıymeti bin dirheme eşit olan bir köleyi rehn etse ve O'nun yerine rehn olarak O'na müsâvî bir köle verse; birinci köle, râhinine geri verilinceye kadar, rehndir. Mürtehin, ikinci köleyi birinci kölenin yerine rehn kılıncaya kadar, ikinci kölede emânetcidir. Çünkü birinci köle, teslîm almak (kabz) ve borç (deyn) ile mürtehinin garantisi altına girmiştir. İmdi kabz ve borç bâkî oldukca, köle garantiden çıkmaz. Ancak, teslîm almanın (kazbın) bozulmasiyle çı-

kar. **Birinci köle, mürtehinin garantisinde oldukca, ikinci köle garantiye girmez.** Çünkü râhin ile mürtehin, ikisinden birinin garantisine râzı olmuşlardır. Birincisi ortadan kalkınca, ikincisi, mürtehinin garantisine girer.

Bundan sonra, denilmiştir ki: **Mürtehinin kabzı yenilemesi şarttır.** Çünkü mürtehinin eli, ikincisi üzere emânet eli (yed'i) dir. Râhinin eli, istîfâ ve ödeme elidir. İmdi emânet eli, râhinin elinin yerini tutmaz. Ba'zıları; **«Kabzı yenilemek şart değildir.»** demişlerdir. Çünkü rehn, hibe gibi teberru'dur ve kendisi emânettir. Nitekim bilirsin ki, emânetin kabzı, teslîm alınması yerine geçer.

Mürtehin, râhini borcundan kurtarsa, râhin de o ibrâyı kabûl etse veyâ mürtehin alacağını râhine hîbe etse, rehn de, sâhibi tarafından menetmeksizin mürtehinin elinde helâk olsa; o rehn istihsâna göre, **meccânen helâk olur.** İmâm Züfer (Rh.A.), **«Mürtehin, râhine rehnin kıymetini öder.»** demiştir. **Kıyâs da budur.** Çünkü teslîm almak (kabz) ödemek üzere vâki' olmuştur. İmdi kabz bâkî kaldıkca, o da bu vechle kalır.

İstihsânın vechi şudur: Rehnin ödenmesi, kabz ve borç (deyn) i'tibâriyledir. Çünkü o, istîfâ ödemesidir. Bu ise, ancak borç (deyn) i'tibâriyle tehakkuk eder. İbrâ ile, ikisinden biri —ki borçtur— bâkî kalmaz. **İki vasıflı bir illetle sâbit olan hüküm, o vasıfların biri ortadan kalkmakla yok olur.** Bundan dolayı rehni geri verirse, ödemek sâkıt olur. Çünkü her ne kadar borç kalsa da, kabz yoktur. Kezâ; borçdan ibrâ ederse, ödeme sâkıt olur. Zîrâ her ne kadar kabz bâkî ise de, borç yoktur.

Şâyet mürtehin alacağını tamâmiyle alsa veyâ **râhinin yâhûd teberruan veren birinin ödemesiyle bir kısmını alsa** veyâ **o deyn ile bir mal satın alsa** veyâ **borçtan dolayı bir mal üzerine sulh olsa** veyâ **râhin, mürtehini, başka birinde olan alacağına havâle etmek sûretiyle anlaşsa da mürtehinin elinde helâk olsa, o rehn borç** (deyn) **ile helâk olur. Çünkü borcun kendisi, istîfâ ve benzeri ile düşmez.** Nitekim tekarrur etmiştir ki, borçlar emsâli ile ödenirler, kendileri ile ödenmezler. Lâkin fayda olmadığı için, hakkı tam anlamiyle almak (istîfâ) imkânsızdır. Çünkü istîfâ, mislini mutâlebeyi izler.

Şâyet rehn helâk olsa, birinci istîfâ karar kılıp, ikinci istîfâ bozulur. Râhinin veyâ mütetavvı'ın veyâ satın almanın veyâ sulhun îfâsı sûretlerinde mürtehin teslîm aldığı şeyi, edâ eden kimseye geri verir. Havâle bâtıl olur ve rehn borçla helâk olur. Çünkü havâle, borcu düşürmez. Lâkin havâle olunan kimsenin zimmeti, havâle edenin

zimmeti yerine geçer. Bundan dolayı, havâle olunan kimse (muhtâlun-aleyh) müflîsen ölse, borç havâle edenin zimmetine geri döner. **Zikredilen sûretlerde rehn, borç ile helâk olduğu gibi, birbirlerini borç kalmadığına dâir tasdîk ettikten sonra dahî helâk olsa, yine borç ile helâk olur. Çünkü rehn, borç ile mazmûndur.** Ya da, **vücûdu tevehhüm edilirse, borcun cihetiyle mazmûndur.** Nitekim mev'ûd (va'dedilen) borçda olduğu gibi. Cihet bâkîdir. Çünkü borç olmadığına dâir birbirlerini tasdîk ettikten sonra, borç var, diye tasdîk etmeleri ihtimâli de vardır. **İbrâ, bunun hilâfınadır. Çünkü borç, ibrâ ile düşer.**

——— ÜÇÜNCÜ CİLDİN SONU ———

FİHRİSTLER

— Kitapta geçen Sûre ve Âyet-i Kerîmelerin fihristi

— Kitapta geçen **Hadis-i Şerif**'lerin fihristi

— Açıklamaların fihristi.

— Şahıs isimleri fihristi.

— Eserde geçen Kitap isimleri fihristi.

KİTAPTA GEÇEN SÛRE VE ÂYET-İ KERÎMELERİN FİHRİSTİ

— B —

Sûre No.	Sûrenin Adı :	Kitapta geçen Âyet No :	Sahife :
2	Bakara	111	248
2	Bakara	114	185
2	Bakara	178	69, 76
2	Bakara	179	70
2	Bakara	187	248
2	Bakara	189	393
2	Bakara	214	248
2	Bakara	219	61
2	Bakara	234	165
2	Bakara	275	210, 290
2	Bakara		291
2	Bakara	282	315
2	Bakara	293	315

— C —

28	Cinn	18	179
62	Cum'a	9	276

— D —

93	Duhâ	8	14

— E —

6	En'âm	158	250

— İ —

17	İsrâ	33	97

— K —

28 ..... Kasas 73 248

— M —

5 ..... Mâide 33 56
5 ..... Mâide 34 58
5 ..... Mâide 38 42
5 ..... Mâide ..... 45 ..... 76, 92
5 ..... Mâide 89 362
5 ..... Mâide ..... 90 ..... 25, 61
19 ..... Meryem (A.S.) ... 5 360

— N —

4 ..... Nisâ ..... 25 ..... 6, 9
4 ..... Nisâ ..... 29 ..... 208, 433
4 ..... Nisâ ..... 92 ..... 69, 72 125
4 ..... Nisâ 93 69
24 ..... Nûr ..... 2 ..... 8, 11
24 ..... Nûr 4 37

— R —

60 ..... Rûm 23 249

— Ş —

42 ..... Şûrâ 49 36

— T —

65 ..... Talâk 6 393

KİTAPTA GEÇEN

HADİS-İ ŞERİFLERİN FİHRİSTİ

— A —

Hadis-i Şerifin Mevzû' :

Akılelerin Diyeti Hakkında 159
Alış - Verişte Muhayyerlik Hakkında 207, 212, 224, 237
Allah'ın Ferâizi Hakkında 177
Allah Teâlâ'ya Ortak Koşanlar Hakkında 7, 28
Anayı Çocuğundan Ayırmak Hakkında 278

— B —

Babanın Oğluna Karşılık Kısâs Olunamıyacağı 78
Bedevînin Malı Hakkında 278
Buğday ve Arpanın Alış - Verişi Hakkında 298

— C —

Ceninin Diyeti Hakkında 158
Cinsi, Cinsden Başkasına Satmak Hakkında 302

— D —

Dâr-ı Harbde Şer'î Cezâların uygulanmayacağı 17
Delil Getirmek Hakkında 146, 175
Dişin Diyeti Hakkında 105
Diyet Hakkında 103
Dulların Zinâsı Hakkında 7

— E —

Eli Kesilen Hırsızın Çaldığını Ödemeyeceği Hakkında 53
Emânet Hakkında 423

— F —

Fâiz Hakkında 297, 304, 331

— G —

Gurre Hakkında 114
Görme Muhayyerliği Hakkında 407

— H —

Haddler Hakkında 9, 13
Hayvanın Yaralaması Hakkında 127
Hırsızlık Hakkında 47
Hırsızın Elini Kesmek Hakkında 42, 50
Hîbe Hakkında 370
Hîbeden Dönme Hakkında 370

— İ —

İçki Hakkında Lâ'net Edilen Kimseler Hakkında 62
İnsanların Ortak Olduğu Üç Şey Hakkında 262

— K —

Kaatil İçin Miras Olmayacağı Hakkında 71
Kâfire Karşı Mü'min Öldürülmeyeceği Hakkında 77
Kasâme Hakkında 146
Kasden Öldürme Hakkında 69
Kavmin Âzâdlısı Hakkında 157
Kayıp Hakkında 166
Kayıp Malı Soruşturmak Hakkında 172
Kısâsın İcrâ Vakti Hakkında 113
Kısâsın Kılıçla Yapılması Hakkında 85
Kefen Soyucu Hakkında 45
Kemikte Kısâs Olmadığı Hakkında 87
Kölenin Âzâdı Hakkında 312
Küçüklere Acımak Hakkında 279

— L —

Lükata Hakkında 174

— M —

Mal Uğrunda Harbetmek Hakkında 79
Mescidlerde Şer'î Cezâ Uygulamak Hakkında 31
Mü'minlerin Güzel Gördükleri Şey 301
Müslüman Üzerine Kılıç Çeken Hakkında 79

— Ö —

Öldürülen Kimsenin Üzerinde Bulunan Şeyler Hakkında 326
Ölmüş Hayvanın Derisi Hakkında 264
Ömürlük Mal Hakkında 361

— P —

Parmağın Diyeti Hakkında 105
Pazarlık Üstüne Pazarlık Hakkında 277

— R —

Rehnin Zarârı Hakkında 434

— S —

Salavât ı Şerîfe Hakkında 11
Sarhoş Eden Şeyler Hakkında 25
Satın Alınmak İstenmeyen Mal Hakkında 277
Selem Hakkında 316
Sonu Ma'lûm Olmayan Şeyin Satışı Hakkında 291

— Ş —

Şuf'a Hakkında 341

— T —

Teslîm Alınmayan Mal Hakkında 290

— V · Y —

Vakıf Hakkında 181
Yol Kesenler Hakkında 56, 57

— Z —

Zimmîlerin Alış - Verişleri Hakkında 323
Zinâ Edenler Hakkında 10, 11

AÇIKLAMALARIN ALFABETİK FİHRİSTİ

— A —

Abdullah İbn-i Abbâs ... 136
Adediyyât-ı mütekâribe 285
Adâlet 445
Âdil 253
Adl 442, 445
Âhâd kırâatlar 49
Ahd 156
Ahdiyye 203
Akâr 165
Âkıle 23, 73, 155
Âkılenin diyetleri ödemesi 158
Akçe 265
Alâka 308
Alem 238
Alûk 308
Âmile 288
Âmm 70
Âmme 108
Anber 43
Âriyet 336, 414
Arşın 214
Arsenik 44
Asabe 30
Âsâr 136
Aşîret 155
Avl 135
Ayb 225
Ayb muhayyerliği ... 229, 242
Ayn 130, 176
Azîmet 231

— B —

Bâde 63
Bâdia 108
Banotu 26
Bâkıllâ 220
Bakl 219
Batman 299
Bâtıl bey' 256
Bâzak 63
Bey' 201
Bey-i betât 250
Bey' bil'vefâ 338
Bey'i mukâyaza 201
Beyyine 169
Beyyine-i âdile 169
Bezl 429
Bidâa 188
Bikr 226
Bint-i lebûn 102
Bint-i mahâz 102
Bit' 63, 65
Budu' 294
Buzu' 294
Büyük hırsızlık 55

— C —

Câife 108
Câmi içinde kayıp mal soruşturmak 172
Celî kıyâs 225
Ceyyid 41
Cezaa 102
Ci'a 63
Cihet 186
Cinâyet 67
Cinâyetlerin nev'î 75
Cinsiyye 203
Cu'l 163
Cum'a namazı vakti satış 276
Cüzâf ve mücâzefe 212

— Ç —

Çıkmaz sokak 118
Çift olan organların diyeti 105
Çocuk düşürme 116
Çocuk düşürmede vâcib olan gurre 114

— D —

Damân 100
Dâmia 108
Dâmiye 108
Dânık 337
Dâr ı harb 67
Deduction 20
Dehâkîn 267
Dellâl 286
Denk 337
Devânık 337
Deyn-i müeccel 281
Dînâr 161
Dirhem 157, 161
Dişin diyeti 105
Dîvan ehli 155
Diyet 83, 155
Diyet-i mugallâza 102
Doktorun tıbbî müdâhalesi 110
Domuzlan böceği 263
Dûn 130
Duyuların vâr olup, olmadığı nasıl anlaşılır? ... 110

— E —

Ebû Ubeyde b. Cerrâh ... 139
Ecir 275
Ecir-i hâss 275, 383
Ecir-i müşterek 275, 382
Ecir-i vahd 275
Ecr 381
Ecr-i misl 193
Ecr-i müsemmâ 193
Ehl-i divan 155
Ehl-i vezâif 176
Emânet 366, 422
Erbâh 272
Erş 130
Erş-i mukadder 130
Erş-i gayr-i mukadder ... 130
Erteleme fâizi 296
Eser 136
Evlâd 180
Evlâd-ı sulbiyye 180
Eyâdî 151

— F —

Fâcir 37
Fadîh 63
Fâiz 296
Farz-ı kifâye 168
Fâsık 37
Fâsid bey' 256
Fekk-i rehn 271
Fels 301
Fetâvâ 183
Fetvâ 183
Fevr 127
Fikâk 271
Fîrûzec 44
Fükûk 271
Fütyâ 183

— G —

Galak 219
Galeyân 127
Galle 178
Gâmidiyye 10
Garar 291
Gârr 417
Gasb 137
Gaybet-i münkatıa ile kayb 164
Gayr-ı menkul 165
Gayr-ı muhsan 6
Gayr-ı nâfiz 313
Gayr-ı zî hayât cenîn ... 115
Gayr-i müstebîn'ül - hilka cenîn 115
Gayr-ı tammü'l - hilka cenîn 115
Göztaşı 44
Gulâm 116
Gurre 115
Gurre miktârı 114
Gurret'ül - emvâl 115
Gurre-i şehr 115
Gurûr 417

— H —

Habbe 337
Haber 70
Haber-i âhad 70
Haber-i vâhid 70
Habîs 37
Hacâmet 400
Hacer'ül - ayn 44
Hacr 133
Hadd 13
Haddâd 13
Hâin 37
Hafî kıyâs 225
Hâkem 178
Hâlît 342
Halîtayn 63
Haml 368
Harbî 67
Harâm liaynihî 33
Harem 173
Hârısa 108
Hâric 345
Hasîm 154
Hasîr 185
Hasm 154
Haşefe 401
Hâşime 108
Haşîş 185
Hatâen cerh 91
Hatâen katl 91
Hatâ yerine geçen cinâyet 75

Hatâ ile öldürme 75
Haydûd 55
Heder 127
Hedy 185
Hıkka 102
Hıll 173
Hırsız 37
Hırsızların elini kesmek 42
Hiyâr 207
Hıyâr-ı ayb 229
Hıyâr ı şart 223
Hîbe 202
Hicr 133
Hisse-i şâyia 181
Hiyâze 181
Hudûd 13
Hulu' 294
Hulu' bedeli 294
Husn 20
Husûmet 154
Hükûmet-i adl 108, 130

— I —

Ilv 340
Iskat-ı cenin 116
Istılâh 336

— İ

İâre 414
İbn-i mahâz 103
İbrâ 227
İcâre 171, 192, 380
İcmâ' 7
İçkiler 63
İçkilerin harâm oluşu ... 25
İçkinin yasaklanması ... 61
İftâ 183
İftikâk 271
İhsân 6
İkâle 247
İkrâz 418
İlzâm 228
İ'mâl 291
İmâm 4
İmâret 188
İn'ikad 202
İstishâb 167
İstiâre 414
İstifâ 183
İstihkâk 305
İstihsân 20, 225
İstîlâd 131
İstişhâd 344
İşhâd 344
İşkâl 69
İştibâh şübhesi 4
İştibâr 194
İthâm 151
İvâz 202
İzn 132

— K —

Kaatili bilinmeyen maktûlden dolayı kasâme ... 147
Kâid 124
Kâfir 37
Kafîz 205
Kâfûr 318
Kalkan 42
Karâbet 200
Karîne-i kâtıa 146
Karye 154

Karz 418
Kasâme 144
Kat'ı - tarîk 59
Kaved 76
Kayıp kimsenin karısının evlenmesi mes'elesi ... 165
Kayyım 182
Kâzif 29
Kınn 134
Kınne 134
Kırâatlar 49
Kırât-ı örfî 336
Kırât-ı şer'î 336
Kısâs 3, 83
Kısâsda hayât vardır 85
Kıyâs 20
Kıyemî 285
Kirâ 380
Kirbâs 216
Komisyoncu 285
Kuvvâm 182
Küçük hırsızlık 55
Kürr 188, 317

— L —

Lakît 168
La'l 43
Leff-u neşr 248
Levs 145
Levsiyât 145
Lûtî 37
Lükata 172

— M —

Mağrûr 417
Mahall-i vakf 176
Mahcûr 133
Mahzar 311
Mâiz 5
Makzûf 29
Maktu'un aleyh 59
Mâl-i mütekavvim 221
Maraz-ı mevt 177, 190
Masârıf-i vakıf 176
Maslahat 226
Mazmûn 433
Mebi' 201
Meclis 206
Medyûn-i mümâtil 224
Mefkûd 164
Menbûz 168
Menn 299
Merâfık 218
Merfû' hadîs 136
Mersûm 186
Mescidin mesâlihi 184
Mesîl hakkı 266
Meşhûr kırâatlar 49
Meşrût'un - leh 176
Metal 434
Mevdû' 49
Mevhûb 360
Mevhûb'un - leh 360
Mevkûf 176, 208, 449
Mevkûf'un - aleyh 176
Mevkûf bey' 256
Mevlâ 157
Meyte 256
Meyyitė 256
Me'zûn 132
Mihrecân 267
Misk 43
Mislî 184, 285
Misliyyât 184
Mi'yâr 301
Mizr 63

Muâraza 228
Mubâh 122
Mu'ceb 90
Mûcir 381
Mûdâ' 367
Mudârabe 188
Mudârib 52, 288
Mûdiha 108
Muhakkem 178
Muhannes 37
Muhâlaa 408
Muhârib 59
Muhassis 70
Muhâyee 183
Muhayyerlik 207
Muhsan 6
Muhsar 185
Muhtass 30
Mukâyaza 292
Mukayyed 417
Murâbaha 284
Musannaf 63
Muîr 414
Mûris 124
Mutlak 417
Muttarid 124
Mübâdele 184
Mübâşeret 208
Mübâşereten itlâf 123
Mücmel 42
Müdrec 49
Müftî 183
Müftâ bih 183
Mülâane 32
Mültekıt 169
Mümâtale 224
Mün'akis 124
Mümâtil 434
Mürâbaha 202
Mürsel'un - ileyh 206
Mürsil 206
Mürtehin 52, 162, 432
Mürtehen 162
Mürtezika 176
Mürûr hakkı 266
Müsâveme 202, 241
Müsavim - bin'nazar ... 259
Müsavim - biş'şirâ 259
Müsebbib 123
Müsebbiben itlâf 123
Müslemün fîh 315
Müstebzî' 52
Müstebîn'ül - hilka cenîn 115
Müste'cir 382
Müsteîr 52, 414
Müste'men 34, 68, 77
Müşâ' 181
Müşkil 69
Müştehât 3
Müteaddî 123
Mütekavvim 221
Mütelâhime 108
Mütevâtir haber 70
Mütevâtir kırâatler 49
Mütevellî 178
Müvâsebe 344
Müzâraa 189

— N —

Naib 230
Nâfiz 313
Naki-i temr 62
Naki-i zebîb 62
Nâkil 255
Nass 36
Nefy-i mahsûr 357
Nesebî akrabâ 58
Nesh 156
Nevrûz 267

Nikâh mülkü 4
Nisâb 21, 55
Nişasta 383
Niyâbet 230
Noksân-ı arz 389
Nukül 255

— Ö —

Ödağacı 43
Ömrâ 361
Ömürlük 361

— P —

Peygamber (S.A.V.) Efendimizin Yemenlilere mektûbu 104
Pul 301

— R —

Rabb'ül - mâl 288
Râhin 162, 432
Rakabe 125, 179
Rakîk 129
Recm 10
Rehn 162, 194
Resîd 174
Re'si-mâl 315
Reşâd 274
Reşed 274
Rıkk 129
Rıtl 235
Ribâ 296
Ribh 272
Ribe'l-fadl 296
Ribe'l-yed 296
Ribe'n - nesie 296
Risâlet 206
Ruhsat 231
Rüşt 274

— S —

Safka 213
Sahîh bey' 256
Sâik 124
Sak 311
Salât 11
Salavât-ı şerîfe 11
Sancat 299
Sance 299
Sebeble öldürme 75
Seker 62, 63
Seleb 326
Selef 315
Selem 201
Semen 187, 201
Seniyye 103
Sevm'ül - bâği 259
Sevm'ül - müşteri 259
Sevm-i nazar 259
Sevm-i şirâ 259
Sicil 186, 310
Sicillât 310
Sıçan otu 44
Sifl 340
Simhâk 108
Simsâr 285
Sirâyet 88, 131
Sukûk 311
Sulh 312
Sultan 3
Süfl 340

Süfl'üd - dâr 340
Sükrüke 63
Şâfiî mezhebinde kasâme 145
Şarâb 63
Şart muhayyerliği 223
Şâz 49
Şefi' 340, 273
Şeyhayn 359
Şirb hakkı 219
Şirket-i müfâveze 203
Şöhret 194
Şuf'a 233, 340
Şuf'a ashâbı 341
Şüyû' 181

— T —

Tafsîl 34
Tağrîr 417
Tahkîm 178
Tahliye 432
Tahsîs 70
Taleb-i müvâsebe 344
Ta'lîl 20
Tammü'l - hilka cenîn ... 115
Tanbûr 45
Târih boyunca Vakıflar ... 191
Târi şüyû' 390
Tarîk-ı âmm 118
Tarîk-ı hâss 118
Ta'yîn 223
Ta'zîr 35
Tıla' 63
Teaddi 123
Teâmül 188
Teâtî ile satmak 215
Teâvür 414
Tedâvül 268
Terdîd 403
Terike 162
Tesâmu' 194, 310
Tesbil 266
Tescîl 186
Tevliye 202, 284
Töhmet 151, 168
Trampa 201, 292

— U —

Ûd 43
Ukûbet 35
Ulûk 308
Ulv 340
Ulv'ud - dâr 340
Uyuşturucu maddelerin hükmü 63

— Ü —

Ücret 171, 380
Ümm-ül habâis 60

— V —

Va'desiz fâiz 296
Vadîa 202, 284
Vaîd 297, 367
Vâhib 360
Vakıf 176
Vâkıf 176
Vakf-ı lâzım 176
Vakf-ı gayr-ı lâzım 178
Vazife 155
Vech 180, 203

Velâ 156
Velâ-yı müvâlât 156
Veled 180
Vurularak işe yaramaz hâle getirilen uzuv 106

— Y —

Yarım kasdlı öldürme ... 75
Yed 151
Yed-i adl 445
Yed-i emîn 443
Yol kesicilik 56

— Z —

Za'ferân 43, 299
Zâhir rivâyet 42
Zâni 33
Zâniye 33
Zann-ı gâlib 166
Zarîf 47
Zemân 125, 433
Zemân'ud - derek 440
Zevi'l - erhâm 58
Zevi karâbet 199
Zımân 100
Zındık 37
Zırnık 44
Zî - ensâb 199
Zî - hayât cenîn 115
Zî - karâbet 199
Zî - rahm 58, 226
Zi'l - yed 345
Zimmî 67
Zirâ' 214
Zulm 445

ŞAHIS İSİMLERİ FİHRİSTİ

— A —

Abdullah ibn ABBÂS (R.A.): 30, 42, 136, 144, 296
Abdurrahman b. AVF (R.A.): 61
Âdem Aleyhisselâm: 169
Ahmed (İmâm, Ahmed b. Hanbel): 5, 104
ALİ /Ebû Türab/ (R.A.): 9, 10, 16, 36, 50, 62, 77, 103, 109, 113
Ali el-Makdisî (Rh.A.): 110
Amr b. Hazm (R.A.): 104
Amr b. Şuayb (R.A.): 110
A'rec (R.A.): 291
Attâbî /İmâm/ (Rh.A.): 217

— B —

Beyhakî (Rh.A.): 63
Beyzâvî /Kâdî/ (Rh.A.): 85
Bilmen /Ömer Nasûhî Bilmen/: 115, 117, 133, 134, 144, 145, 146, 164, 308, 313, 336, 344, 445
Buhârî /İmâm/ (Rh.A.): 4
Büreyde (R.A.): 5

— C —

Cebrâil Aleyh'is - selâm: 57
Cübeyr b. Mut'im (R.A.): 236, 237

— D —

Dâre Kûtnî (Rh.A.): 110
Davudoğlu (Ahmed): 5, 10, 63, 104, 111, 296, 315

— E —

Ebû Bekr Sıddîk (R.A.): 103, 108, 191

Ebû Bekr b. Hâmid el - Buhârî (Rh.A.) : 307
Ebû Bekr Muhammed b. el - Fazl Şeyh (Rh.A.) : 344
Ebû Bekr Râzî (Rh.A.) : 67
Ebû Bürde (R.A.) : 57
Ebû Ca'fer /Fakîh/ (Rh.A.) : 159, 187
Ebû Dâvûd (Rh.A.) : 63, 104
Ebû Hafs el - Kebîr (Rh.A.) : 64
Ebû Hanife /İmâm A'zam/ (Rh.A.) : 4, 16, 17, 18, 22, 23, 25, 31, 34, 42, 53, 54, 61, 62, 64, 68, 71, 81, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 100, 101, 102, 103, 111, 125, 135, 137, 138, 141, 142, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 159, 162, 173, 175, 176, 177, 179, 180, 183, 184, 185, 188, 205, 213, 216, 217, 222, 224, 226, 228, 232, 234, 239, 244, 245, 246, 251, 254, 262, 263, 269, 271, 273, 274, 275, 281, 286, 290, 301, 304, 309, 312, 313, 317, 320, 321, 325, 336, 345, 346, 359, 379, 390, 394, 395, 396, 400, 404, 405, 419, 425, 427, 428, 430, 443
Ebû Hüreyre /Abdurrahman İbn-i Sahr-i Ezdi/ (R.A.) : 291
Ebû'l - Leys /Fakîh, Hâfız/ (Rh.A.) : 260, 266, 365
Ebû Mâlik-i Eş'arî (Rh.A.) : 63
Ebû Mûsâ el - Eş'arî (Rh.A.) : 103, 105
Ebû Saîd Berdaî (Rh.A.) : 322
Ensârî (Rh.A.) : 187
Ebû's - Suûd (Rh.A.) : 276
Ebû Ubeyde b. Cerrâh (R.A.) : 139, 249
Ebû Yûsuf /Ebû Yûsuf Ya'kûb İbn-i İbrâhim el - Ensârî/ (Rh.A.) : 17, 25, 35, 43, 54, 59, 64, 88, 91, 103, 119, 137, 141, 142, 143, 150, 151, 153, 154, 159, 162, 173, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 187, 212, 216, 222, 224, 227, 238, 239, 240, 254, 262, 263, 264, 271, 290, 301, 303, 312, 313, 325, 355, 359, 365, 379, 386, 397, 402, 442
Ebû'l - Yüsr (Rh.A.) : 428
Ebû Zehrâ : 7
El - Hars b. Abd-i Kelâle : 104

— F —

Fahru'l - İslâm /Ali b. Muhammed Pezdevî (Rh.A.) : 78

— G —

Gâmidiyye (R.Anhâ) : 10
Gazâlî (Rh.A.) : 4
Gerhî (Rh.A.) : 11

— H —

Hadice (R.Anhâ) : 14
Hâkim (Rh.A.) : 110
Hakim Şehid (Rh.A.) : 322
Hamidü'd - Dîn /İmâm/ (Rh.A.) : 362
Hasan ibn-i Ziyâd (Rh.A.) : 276
Hattâbî (Rh.A.) : 111
Havva Aleyh'es - selâm: 169
Hıbbân b. Munkız (R.A.) : 224
Hilâl (Rh.A.) : 187, 197, 198, 200

— İ —

İbn A'râbî (Rh.A.) : 60
İbn'il Cârûd (Rh.A.) : 104
İbnü'l Cezerî (Rh.A.) : 49
İbn-i Esîr (Rh.A.) : 127
İbn Hacîb: 7
İbn-i Hibbân (Rh.A.). 65
İbn-i Velîd (Rh.A.) : 25
İbrahim Aleyh'is - selâm: 191
İmâd'ud - Dîn (Rh.A.) : 366
İMAMEYN /Ebû Yûsuf ile İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ) : 17, 18, 22, 23, 25, 54, 61, 62, 63, 92, 94, 95, 96, 97, 100, 102, 135, 138, 149, 154, 162, 176, 177, 179, 180, 183, 205, 211, 213, 217, 224, 232, 234, 239, 244, 251, 253, 254, 269, 273, 304, 317, 320, 321, 343, 394, 400, 402, 403, 404, 405, 419, 426, 428
İmrân b. Husayn (R.A.) : 10
İbni'l Kayyim (Rh.A.) : 111
İbn-i Mes'ûd (R.A.) : 86, 88, 103, 128
İbn Ebî Leylâ (Rh.A.) : 30, 31
İbn el - Müseyyeb (R.A.) : 146
İbn Ömer /Abdullah ibn-i Ömer/ (R.A.) : 25, 42
İshâk b. Rahaveyh (Rh.A.) : 5
İbn Semâa (Rh.A.) : 266
İbn Ebî Şeybe (Rh.A.) : 5
İbn-i Huzeyme (Rh.A.) : 104

— K —

KÂDÎHÂN /Fahru'd - Dîn Hasan b. Mansur el - Evzecendi el - Fergânî (Rh.A.) : 37, 81, 170, 306, 339, 356, 363, 366, 371, 384, 389, 391, 422

KERHÎ /İmâm Ebû'l Hasan Ubeydullah b. el - Hasan el - Kerhî/ (Rh A.): 109, 204, 238, 263, 381
KUDÛRÎ /Ebû'l - Hasen Ahmed b. el - Kudûrî el - Bağdâdî/ (Rh.A.): 205, 241, 263

— M —

Mâiz (R.A.): 5, 6, 10
Mâlik /İmâm Mâlik b. Enes b. Ebî Âmir el - Esbahî el - Hamîrî/ (Rh.A.): 5, 57, 115, 166, 351, 423, 434, 445
Mehmed Vehbi: 86
Mes'ûdî (Rh.A.): 85, 161
Muğîre b. Şu'be (R.A.): 103
MUHAMMED /İmâm Muhammed b. el - Hasan b. Farkad eş - Şeybânî/ (Rh.A.): 3, 4, 30, 42, 54, 91, 103, 107, 125, 137, 141, 142, 143, 150, 153, 154, 159, 162, 173, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 216, 222, 224, 228, 254, 263, 265, 271, 273, 280, 290, 312, 325, 345, 355, 359, 365, 386, 390, 397
Muhammed b. Fazl (Rh.A.): 301
Muhammed b. el - İzz'il - Hanefî (Rh.A.): 316
Muhammed b. Seleme (Rh.A.): 187
Mûsâ Aleyh'is - selâm: 144

— N —

Nasîr b. Yahyâ (Rh.A.): 187
Necm'üd - Dîn Nesefî /Şeyh, İmâm/ (Rh.A.): 276, 338
Nehâî /İmâm İbrâhim en - Nehâî/ (Rh.A.): 108
Nesaî /Ebû Abdirrahmân en - Nesaî/ (Rh.A.): 104
Nuaym b. Abd-l Kelâle: 104

— O —

Orhan (Sultan): 265
Osman /Osman b. Affan b. Ebî'l - Âs b. Ümeyye b. Abdişems b. Abdimenâf b. Kusay/ (R.A.): 4, 191, 236

— Ö —

Ömer /Farûk-u A'zam/ (R.A.): 16, 18, 61, 62, 88, 103, 104, 128, 147, 149, 156, 157, 176, 191, 332
Ömer b. Abd'ul - Azîz (Rh.A.): 108

— R —

Râgıb İsfehânî (Rh.A.): 276

— S —

Sadak (Bekir): 104
Sadru'ş - Şerîa /Sadr'uş - Şerîa'tis - sânî/ (Rh.A.): 36, 77, 106, 271, 272, 293, 325, 355, 365, 371, 382
Sadr'uş - Şehîd Süleymân (Rh.A.): 217
Saîd b. Müseyyeb (Rh.A.): 104, 315
Seyyid Ebû Şücâ /İmâm/ (Rh.A.): 339
Seyyid Şerif Cürcânî (Rh.A.): 136
Suyûtî /İmâm/ (Rh.A.): 49
ŞÂFİÎ /İmâm; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. el - Abbâs b. Osman b. Şâfiî/ (Rh.A.): 5, 17, 18, 22, 24, 30, 32, 50, 64, 66, 69, 70, 71, 76, 77, 84, 89, 94, 103, 111, 115, 125, 137, 143, 145, 146, 155, 156, 157, 173, 207, 211, 220, 222, 224, 227, 229, 231, 236, 245, 254, 257, 265, 269, 293, 299, 300, 334, 342, 346, 351, 370, 371, 376, 412, 425, 433, 454
Şems'ül - Eimme el - Hulvânî (Rh.A.): 159, 250, 428
Şems'ül - Eimme es - Serahsî (Rh.A.): 198, 275, 411
Şeyh'ul - İslâm (Rh.A.): 109, 345, 346, 381
Şeyh'ul - İslâm Ebû Bekr (Rh.A.): 365
Şeyh'ul - İslâm Hâher-zâde (Rh.A.): 426
Şeyh'ul - İslâm Zahîr'ud - Dîn el - Merğînânî (Rh.A.): 159
Şurahbil b. Kelâle: 104
Şürâhâ (R.A.): 10

— T —

Tahâvî /İmâm/ (Rh.A.): 50, 65, 81, 169, 203, 276, 317
Talha b. Abdullah (R.A.). 236
Temurtâşî /Şems'üd-Dîn Muhammed b. Abdullah Gazzî/ (Rh.A.): 267

— U —

Ubade'ubnü's - Sâmit (R.A.): 300
Usturîşnî /İmâm/ (Rh.A.): 366
Utbân b. Mâlik (R.A.): 61

— Y —

Yazır (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır): 276

— Z —

Zâhidî (Rh.A.): 209

Zahîrü'd - Dîn /Kâdî/ (Rh.A.): 329, 330
Zemahşerî (Rh.A.): 249
Zeyd (R.A.): 103
ZEYLAÎ /Fahr'üd-Dîn, Ebû Muhammed Osman ibn-i Ali/ (Rh.A.): 4, 31, 38, 61, 83, 103, 106, 107, 111, 116, 127, 143, 148, 165, 166, 173, 205, 254, 261, 280, 286, 288, 292, 303, 304, 314, 328, 378, 401, 432, 436
ZÜFER /İmâm, Züfer b. el-Huzeyl b. Kays el-Kûfî/ (Rh.A.): 5, 22, 24, 30, 42, 125, 149, 187, 222, 224, 230, 231, 254, 293, 317, 334, 336, 345, 359, 376, 404, 410, 442, 443, 459

ESERDE GEÇEN KİTAP İSİMLERİ FİHRİSTİ

— A —

ASL (El-Asl fil fürû): 107, 188

— B —

Bahr-i Râik: 276
Bedâyî: 147, 174, 221
Bezzâziye: 186
Buhârî: 65

— C —

Câmiu'd-Dürûs'il-Arabiyye: 203
Câmiu'l-Kebîr: 42, 255, 390
Câmiu'l Sağîr: 42, 78, 171, 382, 384, 390
Cevâhir: 136
Elmalılı Tefsîri (Hak Dîni, Kur'ân Dili): 276
Esrâr: 374

— F —

Fâik: 115
Fetâvâ: 16, 85, 280, 329, 338
Fetâvâ-yı Suğrâ: 110, 381
Fevâid-i Zahîriyye: 38, 330, 345, 365, 382
Fusûleyn: 329, 365

— G —

Gâyetü'l-Beyân: 102, 105, 214, 217, 233, 251, 382

— H —

Hâniye: 68, 147, 171, 178, 186, 187, 190, 192, 195, 200
Hedyü'n Nebeviy: 111
Hidâye: 51, 54, 61, 62, 120, 125, 152, 174, 200, 203, 210, 211, 238, 248, 251, 272, 342, 343, 344, 346, 356, 361, 376, 382, 383, 388, 395, 414, 415
Hidâye Şerhi: 290, 316, 345, 378, 382, 408
Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu: 115, 117, 133, 134, 137, 144, 145, 146, 164, 308, 313, 336, 344, 445
Hulâsa: 65, 85, 112, 113, 117, 159, 174, 186, 187, 188, 198, 220, 253, 271, 276, 280, 381, 438
Hulâsat'ül Beyân fî Tefsîr'il Kur'an: 86
Hulâsat'ül Hulâsa: 136

— İ —

İbn-i Mâce: 62
İhtiyâr (El-İhtiyâr): 59, 105
İmâdiyye (El-Fusûlü'l-İmâdiyye): 167, 175, 186, 194, 211, 244, 259, 295, 308, 310, 311, 328, 329, 357, 400, 404, 413, 425
İnâye: 25, 221, 260, 272, 290
İzâh: 6, 213, 214, 344, 373

— K —

Kâfî : 16, 20, 36, 37, 39, 51, 54, 61, 62, 78, 81, 86, 112, 120, 124, 125, 126, 143, 165, 174, 177, 178, 188, 205, 210, 219, 220, 231, 257, 258, 262, 263, 271, 303, 304, 313, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 364, 365, 373, 377, 386, 390, 397, 398, 413, 414, 415, 424, 435, 440, 446
Kâidiyye : 188, 452
Kâmûs Tercemesi : 43
Kenz : 54, 276, 386
Keşşâf-u Istılâhât'il - Fünûn : 3, 35, 125, 127, 129, 130, 131, 136, 208, 249
Kifâye : 267, 387, 395
Kudûrî : 75, 105, 106
Kunye : 200

— M —

Mebsût : 42, 67, 81, 147, 345, 382, 390
Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye : 151, 175, 189, 193, 201, 202, 255, 280, 283, 338, 340, 341 342, 367, 368, 371, 372, 373, 381, 382, 383, 399, 401, 402, 414, 416, 422, 423, 424, 425, 431, 434, 436, 437, 445, 446
Mecmau'l - Fetâvâ : 182, 186, 190, 221
Mecma' Şerhi : 397
Mecma'ün - Nevâzil : 339
Mecma'üs - Sulûk : 136
Medâriku't - Tenzîl : 62
Miftâh : 208
Mir'ât'ul - Usûl : 270
Mugrib'ul - Lûğa : 102, 268, 340
Muhît : 61, 85, 174, 183, 330, 361, 365, 374, 376, 395, 398, 421
Muzmerî' : 29
Münye : 40, 48, 59
Müslim : 5, 6, 25, 172
Müsned : 5
Müstesfâ : 45

— N —

Nihâye : 40, 47, 71, 266, 282, 292, 367, 384, 411, 428, 454

— S —

Selâmet Yolları : 5, 6, 63, 111, 296, 315
Sıhâh : 43, 61, 414
Siyer'ul - Kebîr : 42, 390

— Ş —

Şâfii Şerhi : 275
Şerh'ül - Mişkât : 136
Şürünbülâlî : 110

— T —

Tâc'uş - Şerîa : 454
Tâc Tercemesi : 104
Tahâvî : 203
Tahâvî Şerhi : 193, 311
Ta'rîfât : 136
Tatârhâniyye : 266
Tecrîd: 271, 280, 303, 382
Telhîs'ul - Câmi' : 357
Telvîh : 221
Tenvîr'ul - Ebsâr : 276
Tirmizî : 62
Tuhfet'ul - Fukahâ : 33, 34, 55, 203

— U —

Usturîşnîyye : 194, 327, 328, 329
Uyûn : 78

— V —

Vâkıât : 235
Vikâye : 51, 54, 67, 152, 156, 203, 342, 343, 346, 382

— Y —

Yenâbi' : 152

— Z —

Zahîre : 271, 193, 345, 382
Ziyâdât : 266, 307, 390
Ziyâdât Şerhi : 306

BU CİLTTE İSİMLERİ GEÇEN BA'ZI ZEVÂT-I KİRÂM'IN TERCEME-İ HÂLLERİ

Hz. AMR b. ŞUAYB (R.A.)

(Ebû İbrâhim Amr ibn-i Şuayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr ibn-i Âs)

Babasından, Saîd b. Müseyyeb'den ve Tâvûs'dan hadîs dinlemiştir. Ebû Dâvûd, Tirmizî, Neseî, İbn-i Mâce, İbn-i Huzeyme, İbn-i Hibbân ve Hâkim kendisinden hadîs nakletmişlerdir. Buhârî ve Müslim'de hadîsi yoktur.

Radiyallâhü Teâlâ Anh.

Hz. CÜBEYR b. MUT'İM (R.A.)

Doğumu: (?)

Vefâtı: Medîne, 54/57 H. (673/676 M.)

Nufel b. Abdi Menâf oğullarındandır. Mekke'nin fethinden önce Müslüman olmuş, sonra Medîne'ye yerleşmiştir.

Radiyallâhü Teâlâ Anh.

HZ. EBÛ BÜRDE (R.A.)

(Amr b. Abdullah b. Kays)

Tâbiîn'in meşhûrlarındandır. Babasından, İbn-i Ömer (R.A.)'den ve başkalarından hadîs rivâyet etmiştir.

Radiyallâhü Teâlâ Anh.

Hz. EBÛ MÛSÂ EL - EŞ'ARÎ (R.A.)

(Abdullah ibn-i Kays)

Doğumu: (?)

Vefâtı: Kûfe 42 H. (662 M.)

Sahâbe-i Kirâm'ın fukahâsından zâhid, fâzıl bir zâttır. Hicretten önce Müslüman olmuştur.

Peygamber (S.A.V.) Efendimiz tarafından Zebîd, Aden ve Yemen sâhilleri vâliliğine ta'yîn edilmiştir. Hz. Ömer (R.A.) zamanında da

Kûfe ve Basra vâlîliklerinde bulunmuş; Ehvazi, İsfahan ile Nasıbiyn'i feth etmiş, Hz. Ali (R.A.) zamanında da Basra vâlîsi olmuştur.

360 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Radiyallâhü Teâlâ Anh.

Hz. EBÛ UBEYDE İbn'ül - CERRÂH (R.A.)
(Amr ibn-i Abdillah)

Doğumu: 581 M. (?)

Vefâtı: Şeria, 18 H. (639 M.)

Aşere-i mübeşşereden fakîh, zâhid bir sahabîdir. Peygamber (S. A.V.) tarafından **«Emînü'l - ümme»** unvânı verilmiştir.

Bir çok gazâlarda bulunmuş; bilhassa, Şam'ın fethinde pek çok hizmetleri görülmüştür. 58 yaşında vefât etmiştir.

Radiyallâhü Teâlâ Anh.

Hz. İMÂM GAZÂLİ (Rh.A.)

(Hüccet'ül - İslâm, Ebû Hâmîd Muhammed ibn-i Muhammedit'tûsî)

Doğumu: Gazale (Tûs civarında), 450 H. (1058 M.)

Vefâtı: Tûs, 505 H. (1111 M.)

Şâfiî fukahâsından pek meşhûr bir zâttır. Ali Ahmedür'razkâni, İmâm Ebû Nasr İsmâilî, İmâm'ül-Harâmeyn ve Şeyh Karmedî'den ders almıştır.

Çok seyahat etmiş, Gürcan ve Nisabur'a gitmiştir.

484 H. (1091 M.)'de Bağdâd'daki **«Nizâmiyye Medresesi»** ne müderris olmuştur. **Rahmetüllâhi Aleyh.**

Eserlerinden ba'zıları:

Yâkut'üt-te'vîl fî tefsîr'it-tenzîl, Cevâhir'ül-Kur'an ve dürerihi, Kitâb'ül-erban fî usûl'üd-dîn, Fâtihatül'ulûm, El'vâsıt, El'basît, El'hulâsa, El'methûl, Makasidül'felâsife, Tehafüt, Mevahimül-bâtıniyye, Kitâb-ü Esrâr-ı Muâmelât'id-dîn, İhyâ-i Ulûm'id-dîn, El-kıstasül'Müstakîm, Kimyâ-yı Seâdet, Bidâyetül'hidâye, El'münkız mined'dalâl.

Hz. HÂKİM ŞEHÎD (Rh.A.)

(Ebûl'fazl Muhammed ibn-i Muhammed)

Doğumu: (?)

Vefâtı: Merv, 344 H. (955 M.)

Hanefî fukahâsının büyüklerindendir. **«Hâkim-i Mervezî»** diye meşhûrdur. Buhârâ kâdîlığında bulunmuş, Horasan Emîr'i Hamidî'nin veziri iken, memleketin askerleri tarafından erzakları vaktiyle verilmemiş olduğu bahânesiyle şehîd edilmiştir.

Rahmetüllâh Aleyh.

Eserleri :
El-Muhtasar, El-Münteka, El-Kâfî.

Hz. İMRÂN b. HUSAYN (R.A.)
(Ebû Nüceymil'basrî)

Doğumu: (?)
Vefâtı: Bâsra, 52 H. (672 M.)
Sahâbe-i Kirâm'dan fakîh bir zâttır. Hicret'in yedinci senesinde Müslüman olmuştur.
Ömer ibn-i Hattab (R.A.) tarafından ahâlisine fıkıh öğretmek üzere Basra'ya gönderilmiştir.
Kendisinden 180 hadîs-i şerîf rivâyet olunmuştur.
Radiyallâhü Teâlâ Anh.

Hz. İbn Ebî LEYLÂ (R.A.)
(Abdurrahman ibnü Ebî Leylâ)

Doğumu: Kûfe, 74 H. (693 M.)
Vefâtı: Kûfe, 148 H. (765 M.)
Babası **Abdurrahman** (R.A.), tâbiînin büyüklerindendir.
Ebî Leylâ; 115 H. (733 M.)'de Kûfe Kâdîsı olmuş, 33 sene bu görevde kalmıştır.
Şâbî, Atâ ve Nâfî'den hadîs rivâyet etmiş; kendisinden de İmâm Süfyan-ı Sevrî ve Şu'be hadîs almış ve ilim tahsil etmişlerdir.
Radiyallâhü Teâlâ Anh.

Hz. İbn ÖMER (R.A.)
(Abdullah ibnü Ömer)

Doğumu: Mekke, 621 M.
Vefâtı: Mekke, 73 H. (692 M.)
Ashâb-ı Kirâm'ın fukahâsındandır. Babası **Ömer ibnil-Hattab (R.A.)** ile henüz bülûğ yaşına girmediği bir sırada İslâmiyyeti kabûl etmiş ve O'nunla berâber Medîne-i Münevvere'ye hicret etmiştir.
Müfessir ve muhaddistir. 2630 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Fetvâ vermek konusunda da pek ihtiyatlı idi. 60 sene fetva vermiştir.
Mekke-i Mükerreme'de vefât eden en son sahâbîdir. **«Muhasseb»** makberesine defn edilmiştir.
Radiyallâhü Teâlâ Anh.

Hz. İSHÂK ibn-i RAHAVEY (Rh.A.)
(Ebû Ya'kûb ibn-i İbrâhimil'mervezî)

Doğumu: (?), 161 H. (778 M.)
Vefâtı: Nisabur, 237 H. (851 M.)

Muhaddis ve fakîh bir zâttır. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye mülâkî olmuş, O'nunla münâzarada bulunmuştur.

İmâm Şâfiî' (Rh.A.) nin musannefâtını Mısır'da yazıp, toplamıştır.

Hadîs'e dâir **«Kitâb-ı Müsned»** i pek mu'teberdir.

Kendisinden Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Neseî ve Ahmed b. Hanbel gibi büyük muhaddisler rivâyette bulunmuşlardır.

Rahmetüllâhi Teâlâ Aleyh.

Hz. İBN el - MÜSEYYEB (R.A.)
(Saîd İbnül'müseyyeb, İbn-i Hazn)

Doğumu: Medîne, 633 M. (?)

Vefâtı: Medîne, 91 H. (710 M.)

Tâbiînin büyüklerinden bir zâttır. Hadîs ve fıkıh âlimi idi. Babası ve dedesi ashâb-ı kirâmdandır. Kendisine **«Fakîhül'fukahâ'»** denilirdi.

Kendisi bir çok sahâbe-i güzînden hadîs rivâyet etmiştir. Hz. Ebû Hüreyre' (R.A.) nin kızıyla evliydi. 91 yaşında vefât etmiştir.

Radiyallâhü Teâlâ Anh.

Hz. MUHAMMED İbn-i SEMÂA (Rh.A.)
(İbn-i Abdillâhitteymî)

Doğumu: 130 H. (748 M.)

Vefâtı: 233 H. (848 M.)

Hanefî fukahâsındandır. İmâm Ebû Yûsuf ile İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ)'den hadîs nakletmiş; İmâmeyn ile Hasan ibn-i Ziyad'dan fıkıh ahz eylemiştir.

İmâmeyn'den **«Nevâdir»** i yazmıştır. İmâm Ebû Yûsuf'dan sonra Bağdâd'da halîfe Me'mûn'un kâdîsı olmuştur.

Rahmetüllâhi Aleyh.

Eserlerinden ba'zıları: Edebül'kâdî, En-Nevâdir, Kitâbül'mehâzırî Ves'-sicillât.

Hz. UBADE'UBNÜS - SÂMİT (R.A.)
(Ebül'velîdil'ensârî)

Doğumu: 583 M. (?)

Vefâtı: Remle (veyâ Kudüs) 34 H. (655 M.)

Hazrec kabîlesine mensûb, sahâbe-i kirâmın fuzalâsından muhterem bir zâttır. Bir çok gazvede bulunmuştur.

Peygamber (S.A.V.) Efendimiz zamanında Kur'ân-ı Kerîm'i cem etmiş ashâb-ı güzînden biridir.

Kendisinden 181 hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir.

Radiyallâhü Teâlâ Anh.

H

BIBLE

NE

MOLLA HUSREV

Kaynaklarıyla

BÜYÜK İSLÂM FIKHI

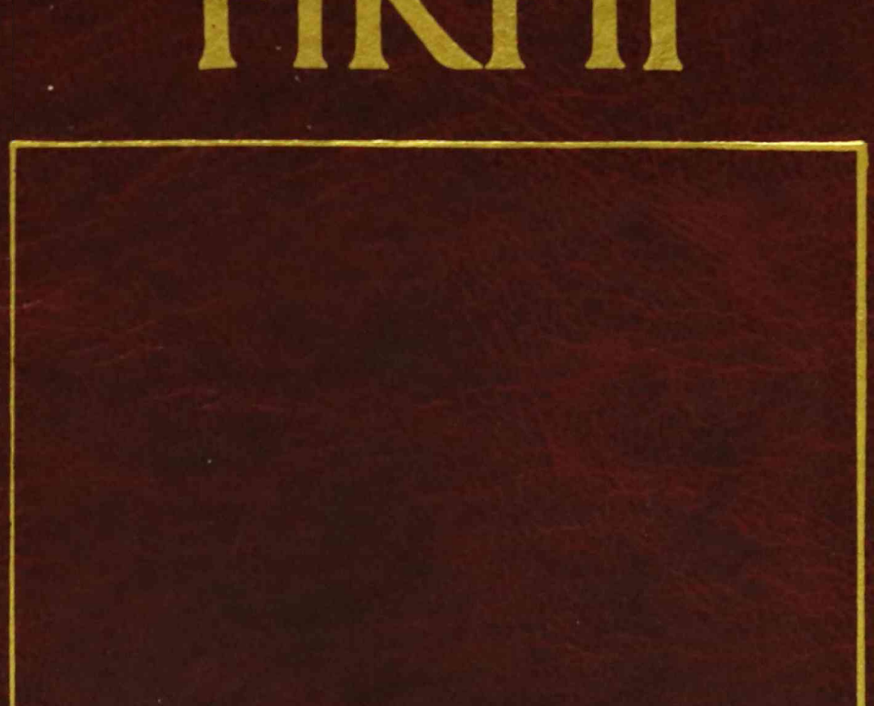

ESER NEŞRİYAT

Müellifi
MOLLA HUSREV
(Fatih Sultan Mehmet Han Devrinde Şeyh-ül - İslâm)

KAYNAKLARIYLA

BÜYÜK İSLAM FIKIHI

— GURER VE
DÜRER
TERCÜMESİ —

CİLD : 4

Mütercimi
ARİF ERKAN

Kontrol, Tassih ve Tertib
AHMET DAVUTOĞLU
(Yüksek İslâm Enstitüsü Eski Müdürü)

Kendine mahsûs bir plân çerçevesi dâhilinde hazırlanan bu eser; işleme eser mâhiyetindedir. Bütün hakları **ESER NEŞRİYAT ve DAĞITIM'a** âiddir. İzin almadan taklîd edenler 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre sorumludur.

Eserin adı	:	**Düreru'l-Hukkâm fî Şerhi Gureru'l-Ahkâm** (883 H./1477 M.)
Müellifi	:	**Molla Husrev**
Tercüme eden	:	**Arif Erkan**
Kontrol ve Takriz	:	**Ahmed Davudoğlu**
Hattat	:	**Salim Özel**
Nâşir	:	**Halil Eser**
Baskıya Hazırlayan	:	**Ayhan Yalçın**

Dizgi - Baskı :
KİT - SAN Matbaacılık ve Neşriyat
İstanbul — 1980

درر الحكام
في شرح غرر الأحكام

لمولانا القاضي محمد بن فرامرز

الشهير بمنلا خسرو

RESÛLÜLLAH (S.A.V.) ŞÖYLE BUYURDU :

«Bir fakîh (hukukcu), **Şeytan için, bir âbidden** (ibâdet edenden) **daha tehlikelidir. Şeytan; bir fakîhden, âbidden korktuğundan daha fazla korkar.**

[İbn-i Abbâs (R. Anhümâ)'dan. Tirmizî]

KONULARINA GÖRE FİHRİST

GASB BÖLÜMÜ 3
Gasb Edilen Şeyler Hakkında Bir Fasıl 12
İKRÂH (ZORLAMA) BÖLÜMÜ 18
HACR (TASARRUFTAN ALIKOYMAK) BÖLÜMÜ 27
Oğlan Ve Kız Çocuğun Bülûğa Erişmesi Hakkında Bir Fasıl 34
ME'ZÛN (TASARRUF ETMESİNE İZİN VERİLEN KİMSE) BÖLÜMÜ 36
VEKÂLET BÖLÜMÜ 47
Alış - Verişe Vekâlet Bâbı 55
Alıp - Satmaya Vekil Olan Kimse Hakkında Bir Fasıl 64
Husûmete (Da'vâya Çıkmaya) Ve Kabza (Teslîm Almaya) Vekâlet Bâbı 69
Vekilin Azli Bâbı 75
KEFÂLET BÖLÜMÜ 79
Kefâlet Hakkında Bir Fasıl 101
HAVÂLE BÖLÜMÜ 106
MUDÂREBE BÖLÜMÜ 111
İzinsiz Mudârebe Hakkında Bir Bâb 119
ORTAKLIK (ŞİRKET) BÖLÜMÜ 128
Fâsid Şirket (Ortaklık) Hakkında Bir Fasıl 139
MÜZÂRAA BÖLÜMÜ 142
MÜSÂKÂT BÖLÜMÜ 149
DA'VÂ BÖLÜMÜ 153
Yeminleşme (Tehâlüf Bâbı) 176
Hasım Olan Ve Olmayan Kimseler Hakkında Bir Fasıl 184
İki Adamın Da'vâsı Bâbı 187
Neseb Da'vâsı Bâbı 200
Da'vâ Hakkında Bir Fasıl 207
Da'vâ Konusuna Ek 213
İKRÂR BÖLÜMÜ 214
İkrârda İstisnâ Ve İstisnâ Ma'nâsına Gelen Lâfız Bâbı 228

Hastanın (Ölüm Hastasının) İkrârı Bâbı 235
İkrâr Hakkında Bir Fasıl 240
ŞAHÂDET BÖLÜMÜ 243
Şahâdetin Kabûl Edilip Edilmemesi Bâbı 256
Şahâdette İhtilâf Bâbı 269
Şahâdet Üzerine Şahâdet Bâbı 276
Şahâdetten Dönmek Bâbı 281
SULH BÖLÜMÜ 288
Borçda Sulh Bâbı 298
KAZÂ BÖLÜMÜ 306
Kâdî'nın Mektûbu Bâbı 326
Çeşitli Mes'eleler 335
TAKSÎM (KISMET) BÖLÜMÜ 346
VASİYYETLER BÖLÜMÜ 359
Malın Üçtebirini Vasiyyet Bâbı 372
Ölüm Hastalığında Âzâd Bâbı 384
Akrabâya Ve Başkalarına Vasiyyet Bâbı 388
Hizmeti, Meskeni Ve Ağacın Meyvesini Vasiyyet Bâbı 394
Zimmînin Vasiyyetleri Hakkında Bir Fasıl 399
Tenbîh (Vasiyyet İle İlgili Bir Uyarma) 402
Başkasını Vasî (İsâ) Kılmak 403

Bu kitap; Osmanlı Ulemâsının son halkası,
Câmiül - Ezher Şerîat Fakültesi Me'zûnu,
İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Eski Müdürü,
Arap Dili ve Edebiyatı Muallimi,
üstâd **AHMED DAVUDOĞLU**
tarafından baştan sona kadar
kelime kelime tedkîk edilmiş ve
büyük emek mahsûlü olduğu husûsunda rapor verilmiştir.

ESER NEŞRİYAT

Şer'a münkâd olanın hiç bir işi şer olmaz,
Şer'i tahkîr edenin âkıbeti hayrolmaz.

Şerîat kim sarây-ı Kibriyâdır, muraṣṣa' kal'adır,
Hakîkat bâbıdır, muhkem binâdır.
Anın bir taşını her kim koparsa,
Yerine başını koymak revâdır.

İbn-i Kemâl

DÜRERU'L - HUKKÂM FÎ ŞERHİ GURERU'L - AHKÂM

TERCÜMESİ

كِتَابُ الْغَصْبِ

GASB BÖLÜMÜ

Musannıfın, «Gasb Bölümü» nü «Rehn Bölümü» nün peşisıra getirmesine sebeb; rehnde şer'î olan habs bulunup, gasbda (1) ise şer'î olmayan habs (alıkoyma) bulunduğu içindir.

Gasb; lûgat yönünden, **bir şeyi zorla başkasından almaktır. Gerek mütekavvim mal olsun, gerekse olmasın.** Meşelâ; «Falanın karısını gasb etti.» veyâ; «Falanın şarâbını gasb etti!» denilir.

Şer'an gasb, **muhterem olan mütekavvim malı almaktır.** «Mütekavvim» **sözü, şarâbı ayırdetmek için;** «Muhterem» **denilmesi de harbînin malını ayırdetmek içindir.** Çünkü harbînin malı, muhterem mal değildir.

Gasb, **malı mâlikinin elinden izni olmaksızın almaktır.** «İzni olmaksızın» sözü, mâlikinin elinden izni ile almayı ayırdetmek içindir. Bu

---

(1) **G a s b**: Lûgatta, başkasına âid bir şeyi kullanmak için düşmanlık ve tegallüb yoluyla alıvermekdir, o şey gerek mal olsun ve gerekse olmasın.

Istılahda: «Bir kimsenin mütekavvim ve muhterem bir malını sarâhaten ve delâleten veya âdete nazaran izni olmaksızın haksız yere elinden veya tasarrufu dâiresinden almaktır.»

G â s ı b: Başkasının malını elinden veyâ tasarrufu dâiresinden zorla haksız yere açıkca alan kimsedir.

M a ğ s û b: Başkasından haksız yere zorla ve açıkca alınan şeydir. Bunun ıstılâhen mağsûb sayılabilmesi için mütekavvim, muhterem bir mal olması gerekir. (**Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu,** Ö. Nasûhî Bilmen, cilt: 7, s.: 327)

Mecelle'nin 881. maddesinde: «Gasb, bir kimsenin izni olmaksızın malını ahz ve zabt etmektir ki ahz eden kimseye gâsıb ve ol mala mağsûb ve sâhibine mağsûb-un-minh denilir.» şeklinde ifâde edilmiştir.

söz, gasbda mâlikin elinin (yed'inin) izâlesi mu'teber olduğuna da işârettir. **Bu, bize göredir.** İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre; **gasb, gasb eden kimse üzerine da'vâcı olmayı** (düşmanlık elini) **isbâttır.** İhtilâfın semeresi; mağsûbun ziyâdelerinde ortaya çıkar. Gasb edilen kimsenin çocuğu ve bostanın meyvesi gibi. Çünkü fazlalıklar, bize göre ödenmez. Zîrâ bunda, malı elden çıkarma yoktur. **İmâmı Şâfiî' (Rh.A.) ye göre; zilyedliği isbât için ödenir.**

Sözün kısası, gasbda mu'teber olan, **bize göre, yed-i muhıkkanın izâlesi ve yed-i mubtılenin isbâtıdır. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre; sâdece ikincisidir.**

Gizli almak, gasb değildir. Bu söz; çalmak ve hırsızlığı ayırd etmek içindir. Köleye hizmet ettirmek ve hayvanın üzerine yük koymak gasbdır. Çünkü bu ikisinde de, yed-i muhıkkanın izâlesi ve yed-i mubtılenin isbâtı vardır. Yoksa yaygı üzerine oturması gasb değildir. Çünkü istîlâ etmekle zi'l-yedliği ortadan kaldırmamıştır. Zîrâ onu nakletmemiş ve değiştirmemiştir. Yaymak, mâlikin işidir. Halbuki, kullanmada fiilin eseri bâkîdir ve mâlikin elinden almak fiili yoktur.

Gasbın hükmü; **başkasının malı olduğunu bilen gâsıbın günâhkâr olması ve malı** (ayn'ı) **kâim ise, geri vermesi; eğer gasbedilen şey helâk olmuş ise, onu ödemeye mecbûr olmasıdır.** Başkasının malı olduğunu bilmeyen kimsenin, **kâim olan malı geri vermesi veyâ helâk olmuşsa, ödemesidir.** Çünkü gasbedilen şey, başkasının hakkıdır. Gâsıbın bilmesine tevakkuf etmez. Günâhı da yoktur. Zîrâ hatâdır. Hatâ ise, hadîs-i şerîf ile kaldırılmıştır.

Mislî'yi gasbda, misl vâcib olur. Mislî; **ölçülen** (mekîl), **tartılan** (mevzûn) **şeyler ve** (yumurta gibi) **mütekârib adedîdir.** Çünkü Allah Teâlâ (C.C.) :

فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ

«Size tecâvüz edene, onun misli ile tecâvüz edin.» (2) buyurmuştur.

Mislî ile murâd: **Çarşılarda benzeri bulunan şeydir, ki cüzleri arasında önemli bir fark bulunmaz. Böyle olmayan şey kıyemîdir.** Sonra

(2) Bakara sûresi (2); âyet: 194

mislî, ba'zan masnû (işlenmiş) olur. Şöyle ki; aslına nisbetle nâdir bir şey yapmakla san'at ehli onu misliyyetten çıkarır. Meselâ, tencere, kazan (kumkume) ve ibrik gibi. Bu takdîrde, o şey kıyemî olur. Ba'zan da masnû' şöyle olur: Çoğunluğu kaldığı ve farklılığı olmadığı için san'at ehli onu misliyyetten çıkarmaz. Basılmış (madrûb) dirhemler ve dînârlar gibi.

Eğer gasbedilen şeyin mislî munkatı' (tükenmiş) **olursa, da'vâ günündeki kıymeti lâzım gelir.** İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **a göre; gasb günündeki kıymeti;** İmâm Muhammed' (Rh.A.) **e göre, inkitâ'** (tükenme) **günündeki kıymeti lâzım gelir.**

İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **un delîli şudur:** Gasbedilen şeyin mislî kalmamışsa, mislî olmayana katılır. Sebebin mün'akid olduğu gündeki kıymeti mu'teber olur. Çünkü o, ödemeyi gerektiren sebebdir.

İmâm Muhammed' (Rh.A.) **in delîli şudur:** Vâcib olan, zimmetteki misldir, bu ancak mislin tükenmesiyle kıymete intikâl eder. Şu hâlde, tükenme günündeki kıymetine i'tibâr edilir.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli ise şudur:** Şübhesiz nakil sâdece tükenme ile sâbit olmaz. Bundan dolayı, eğer mâlik onun mislî bulununcaya kadar sabredip beklerse, ona verilmesi lâzım gelen, o misldir.

Kâdînın (hâkimin) **hükmüyle kıymete intikâl eder. Şu hâlde husûmet** ve da'vâ günündeki kıymetine i'tibâr edilir. **Metâ', hayvânât ve mütefâvit adedî** (birbirinden farklı sayılan şeyler) **gibi, kıymeti olan mağsûbun, gasb günündeki kıymetine i'tibâr edilir.** Çünkü mağsûbun gasb edildiği zamandaki kıymeti istenir. Şu hâlde, gasb günündeki kıymetine i'tibâr edilir. **Eğer gâsıb, gasb edilen şeyin helâk olduğunu iddiâ ederse, helâk olduğu ma'lûm oluncaya kadar, gâsıb habs edilir. Zîrâ gasbedilen şey bâkî olsa, meydana çıkardı. Ondan sonra, gâsıbın bedeli ödemesine hükmedilir.** Çünkü mâlikin hakkı, ayn'da sâbittir. Gâsıbın sözü doğru olduğuna dâir zann-ı gâlib hâsıl oluncaya kadar, gâsıbın sözü o helâk iddiâsında kabûl edilmez. Nitekim borçlu, iflâs ettiğini iddiâ etse, kabûl edilmez. **Mâlik, gasbedilen hayvanın gâsıbın yanında helâk olduğunu iddiâ etse, gâsıb da red etse; yânî gâsıb, mâlikin yanında helâk oldu, diye isbât etse,** İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre; **gâsıbın beyyinesi evlâdır.** Çünkü gasbla ödemenin vâcib olması, zâhiren sâbittir ve reddin isbâtı ise, ârızdır. Beyyine ise, zâhiren aksini iddiâ eden kimse içindir.

İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **a göre, mâlikin beyyinesi evlâdır.** Çünkü gâsıbla mâlikin ihtilâfının hâsılı ödemededir, mâlikin beyyinesinde ödemenin isbâtı vardır. **Gasb, ancak intikâl ve tehavvül eden şeyde**

meydana gelir. Nitekim bilirsin ki, gasb, bir malı sâhibinin zi'l-yedliğinden çıkararak üzerine zi'l-yedlik isbât etmektir. Bunun ise tahkîki ancak menkûlde olur, nakledilmez ve değiştirilmez akârda olmaz.

Gâsıb bir akârı alsa ve arâzî üzerine sel basıp suyun altında kalmakla veyâ bir evi gasb edip semâvî (Allah Teâlâ (C.C.) tarafından) âfet ile yıkılmış olmakla yâhûd binâyı sel götürmekle elinde helâk olsa, şartı ortadan kalktığı için ödemez. Bu şart, gasbdır. Ba'zıları — ki maksâd İmâdüddîn (Rh.A.) ve Usturîşnî (Rh.A.) dir. — «Fusûl»lerinde demişlerdir ki: Esah olan söz şudur: Akâr, satmak ve teslîm ile; emânette ise, inkâr ile ödetilir. Yânî akâr, elinde emânet olsa, inkâr ettiği takdîrde ittifakla öder. Şâhidlikden dönmekle de öder. Meselâ; iki kimse, bir adam üzerine bir ev için şehâdet etseler, bilâhare, hükümden sonra dönseler, zararı öderler. Akârda ve menkûlde gâsıb, fiili ile eksilen şeyi öder. Oturması (süknâsı) ile eksileni de öder. Bu ibâre, akârda olan ödemenin beyânıdır. Ulemâdan sâdır olan ibâre, burada bizim zikrettiğimizdir.

Hidâye şârihleri ve başkaları: Fiili, yıkmak ile; oturmayı (süknâyı) ise, husûsî sûrette oturmakla açıklamışlardır. Husûsî sûrette oturmak; demircilik ve çamaşırcılık gibi, binânın yıpranıp yıkılmasına vardıran bir amelle berâber olmasıdır. Hattâ, Hidâye'nin sözünü açıklarken şârihler demişlerdir ki: Hidâye'nin: «Şâyed binâ, oturması veyâ işi sebebiyle yıpranıp yıkılsa» sözünde, husûsî sûrette oturmak dâhil olur. Hidâye'nin «Fiili(ameli sebebiyle)» diye kayıdlamasına sebeb; çünkü binâyı, gâsıb gasb edip onda oturdukdan sonra süknâsı ve fiili sebebiyle yıkılmayıp belki semâvî bir âfet ile yıkılsa, o gâsıbın — İmâm A'zam ve İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) a göre — zararı ödemesi gerekmez. İmdi, bundan anlaşılır ki; şârihlerin murâdları, eksilmenin iki sebebini beyândır. Birincisi, eksîlmenin (noksânın) sebebini ibtidâen îcâb eden şeydir, ki o da yıkmak (hedm) dır. İkinci sebeb, sonunda yıkmaya vardıran şeydir, ki o da husûsî sûrette oturmakdır.

Vikâye sâhibi, bu ibâreyi değiştirip; «Süknâsı gibi, fiili ile eksilen şey...» demiştir. Bu takdîrde, Vikâye sâhibine şu lâzım gelir ki: Süknâ eğer yıpratıcı amel ile kaydlanırsa, birinci sebebi, yânî yıkmayı söylemeye hâcet kalmaz. Eğer süknâ, yıpratıcı olan amel ile kayıdlanmazsa, yıpratıcı fiilden mücerred olan süknânın zemân (ödetme) için sebeb olması lâzım gelir. Sen, daha önce öğrenmiştin ki; binâ süknâ ile berâber, semâvî bir âfet ile yıkılmış olsa, onda zararı ödemek (zemân) yoktur. Benim elimde, musannıfın yazısından nakledilmiş bir nusha vardır. Onda, evvelâ yazılan ibâre, Hidâye'de ve diğer kitâblardaki gibidir. Sonra onu Vikâye sâhibi değiştirmiş ve Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.) da, ona tâbi' olmuştur. Doğrusu, Hidâye'ye uygun olandır.

Gasbedilmiş tarla zirâatla eksilse, gâsıb eksileni öder. Çünkü, bir kısmını itlâf etmiştir. Yine gâsıb, gasb ettiği köleyi kirâya verdikde, köleden eksileni öder. İcâre müddetinde köleyi kullanmak sebebiyle eksiklik hâsıl olmuştur. **Satılan şey, bunun aksinedir.** Yânî satılan şeyi müşteri teslîm almazdan önce, satıcının elinde bir vasfının yok olmasiyle, kıymetinden bir şey eksilse, satıcı bu noksân için bir şey ödemez. Hattâ, her ne kadar eksik çok fazla da olsa, semenden (kıymetten) bir şey düşmez. **Gâsıb, mağsûbu gasb yerinde sâhibine geri çevirse, kıymet eski hâline döner.** Yânî gâsıb, gasb ettiği şeyi kıymeti eksildikten sonra sâhibine geri verse, bakılır: **Eğer geri verme gasb yerinde olursa, gâsıbın zararı ödemesi gerekmez.** Çünkü kıymetin düşmesi (terâcü'cu), insanların rağbetlerinin azalmasındandır. Yoksa gasbedilen şeyin bir cüz'ünün yok olmasından değildir. **Geri verme gasb yerinde değilse; sâhibi, kıymeti almakla mağsûbu geri almak için o yere gitmesini beklemek arasında muhayyer bırakılır.** Çünkü noksân gâsıbın, mağsûbu bu yere nakli ile gâsıb tarafından meydana gelmiştir. Şu hâlde, gâsıbın zararı iltizâm etmesi (üzerine alması) gerekir. Sâhibi ondan kıymeti alır: o yere gitmesini beklemeye de hakkı vardır.

Bir kimse; meselâ bir köleyi gasb etse ve onu kirâya verip, ücretini alsa, kölenin kıymeti kullanmakla eksilse ve eksiğini ödese; İmâm A'zam ve İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **gâsıb aldığı ücreti tasadduk eder.** Bunun aslı şudur: Bize göre, gelir (galle) gasb eden kimsenindir. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.), **ayrı görüştedir.** Çünkü menfaatler, ancak akd ile kıymet kazanır. Âkid (Akdi yapan) ise gâsıbdır; o, kölenin menfaatlerini akdi ile mal yapmıştır. Bu durumda gâsıb, menfaatlerin bedelini almaya daha lâyıktır. Gâsıb harâm bir bedelle menfaatlerden istifâde ettiği için, o bedeli tasadduk etmesi emredilir. O harâm bedel de başkasının malında tasarruf etmesidir.

Âriyet (3) **aldığı şeyin ücretini de tasadduk eder.** Yânî bir kimse bir şeyi âriyet alıp, kirâya verse ve gâsıb o ücreti alsa, gâsıb ona mâlik olur, ve gâsıbın onu tasadduk etmesi vâcib olur. Nitekim sebebi zikredildiği üzere, başkasının malında tasarrufdur.

Yine, **emânet'de** (4) **ve gasbedilen şeyde** (mağsûb'da) **işâret etmek veyâ emânet dirhemlerle satın almak, yâhûd gasbedip dirhemleri vermek sûretiyle tasarrufda bulunur da kâr hâsıl olursa, kârı tasadduk eder.** Dirhemlere işâret ederek, başkasını verir veyâ başkasına işâret

(3) **Âriyet**: Istılâhda; menfaati birine meccânen, yâni; bir bedel mukâbilinde olmaksızın rücuu kaabil olmak üzere filhâl temlîk olunan maldır.

(4) **Emânet**: Lûgatda, emîn olmak ma'nâsınadır.
Istılâh'da: Emîn sayılan veyâ ittihaz edilen kimsenin yanında başkasına âid bulunan maldır.

ederek o dirhemleri verir yâhûd mutlak söyleyerek o dirhemleri verirse, kazancı tasadduk etmez. Yânî mûda' (emânetci) veyâ gâsıb emânette veyâ mağsûbda tasarruf etseler ve kazanç meydana gelse, **İmâm A'zam ve İmâm Muhammed'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, o kazancı tasadduk ederler.** Bu, metâ' ve benzeri gibi, işâretle teayyün eden şeylerde açıktır. Çünkü akd, o şeye teallûk eder. **Hattâ teslîm almazdan önce helâk olursa, satış bâtıl olur.** Akd teayyün eden şeye müteallik olunca, satılan malın kendisini ve zi'l-yedliğini harâm bir mülk ile elde etmiş olur. Şu hâlde, onu tasadduk eder. **Dirhemler ve dînârlar gibi, işâretle müteayyin olmayan şeye gelince;** Câmiu's-Sağîr'de **zikredilmiştir ki; şâyed bunlarla satın alırsa, kârı tasadduk eder.** Bu ibârenin zâhiri, şuna delâlet eder ki; Câmi' sâhibi bununla; dirhemlere işâret edip onlardan verirse, tasadduk eder, demek istemiştir. Ammâ dirhemlere işâret edip başkasından vermiş olsa, veyâ mutlak zikredip dirhemlerden verse, yâhûd başkasına işâret edip dirhemlerden verse, bunların hepsinde kâr, kendisine helâl olur. **Çünkü dirhemlere işâret, ta'yîn ifâde etmez.** İşâretin varlığı ve yokluğu eşittir. Meğer ki, o dirhemlerden saymakla kuvvet kazanmış ola. **İmâm Ebû'l-Leys** (Rh.A.) **bununla fetvâ verirdi.** Kâfî'de şöyle denilmiştir: «Bizim ulemâmız müşteriden ne ödemezden önce ne de ödedikten sonra, hiçbir sûrette kâr alması helâl değildir. **Muhtar olan da budur.** Çünkü **Câmiayn**'de (5) ve **İmâdiyye**'de cevâb mutlaktır.»

Gâsıb, gasbettiği şeyi kirâya verse ve mağsûbun mâliki müddet içinde buna izin verse; İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **a göre, izinden önce geçen zamanın ücreti de, geri kalanı da mâlikindir.** Çünkü gâsıb, mâlikin hakkında fuzûlîdir. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, izinden önce geçen zamanın ücreti gâsıbındır.** Çünkü akdi yapan o'dur. Geri kalanı mâlikindir. Çünkü gâsıb, mâlik hakkında fuzûlîdir.

Kezâ gâsıb, gasbettiği şeyi kirâya verse, ve müddet içinde bir kimse mağsûba müstehık çıksa ve bu müstehık kirâlamaya izin verse, bu, hılâf üzerinedir. Çünkü müstehık, mâlik gibidir.

Bir adam bir malı gasbedip, o mağsûb malı kendi fiiliyle değiştirse — bu, gâsıbın fiilinden başkası ile değiştirilmiş olanı ayırd etmek içindir. Meselâ; yaş üzümün, kendiliğinden kuru üzüm olması ve yaş hurmanın, kuru hurma olması gibi ki, bunda mâlik muhayyerdir. Dilerse onu alır, dilerse terk edip ödetir. — **ve gasbedilen şeyin ismi zâil olsa, menfaatlerinin çoğu da kalmasa, gâsıb, mağsûbu öder.** Bu, şunu ayırdetmek içindir ki, şâyed gâsıb bir koyunu gasb edip, onu boğazlasa, bo-

(5) **Câmiayn**: İmâm Muhammed' (Rh.A.) in te'lîf etmiş olduğu «El-Câmi'us-Sağîr» ve «El-Câmi'ul-Kebîr» adlı fıkıh kitaplarıdır.

ğazlanan koyunda sâhibinin mülkü sâdece boğazlamakla yok olmaz. Çünkü o koyuna, «Boğazlanmış koyun» denilir.

Musannıf; «Menfaatlerinin çoğu zâil olsa.» **dememiştir.** Çünkü böyle diyen kimse, onun buğdayı kapsamasını kaşd eylemiştir. Buğdayı gâsıb, gasb eder veyâ öğütüp un yaparsa, buğdayın ayn'ına müteallik olan maksâdlar — meselâ; onu kavrulmuş un yapması ve benzeri gibi — öğütüp un yapmakla zâil olur. Buna hâcet yoktur. Çünkü; «İsmi zâil olur» sözü, ona muhtâc etmez. Zîrâ; «İsmi zâil olur» sözüyle, bütün sûretlerde menfaatlerin çoğunun yok olması lâzım gelir.

Ya da; **gasbedilen şey, gâsıbın mülkü ile karışmış olup aslâ ayrılmazsa** — buğdayı buğdaya veyâ arpayı arpaya karıştırmak gibi — **yâhûd, ancak güçlük ile ayırılsa** — meselâ buğdayı arpaya veya arpayı buğdaya karıştırmak gibi — **gâsıb, gasbettiği şeyi öder, ve mağsûba mâlik olur.** (6)

Değiştirme sûretinde ve isminin zâil olmasında ödemesine sebeb, gâsıb tecâvüz ettiği içindir. Mülke gelince; çünkü gâsıb, mütekavvim (kıymeti) olan bir san'at meydana getirmiştir. Çünkü koyunun kıymeti pişirmekle ve kızartmakla artar. Kezâ buğdayın kıymeti de un yapmakla artar. Gâsıbın ihdâsı, mâlikin hakkını bir bakımdan helâk eder. Hattâ ismi değişir ve menfaatlerinin çoğu yok olur. Gâsıbın hakkı ise, sıfatta her bakımdan kâimdir. Bu durumda gâsıbın hakkı, bir bakımdan helâk olan mâlikin hakkına terçih edilir. **Usûl-i Fıkh'da tekarrur eden esâsa göre; tercihin iki çeşidi teâruz ederse; zât hakkındaki tercih** (rüchân), **hâl hakkındaki tercihden önce gelir.** Karışmada ödeme gerekmesinin sebebi ise, gâsıbın karıştırmada olduğu gibi, mütecâviz olmasındandır. Mülke gelince; bunun sebebi; mağsûb'un minh'in (7) mülkünde iki bedel bir araya gelmesin diyedir.

Gâsıb, o mala, sâhibinin rızâsından önce, helâl olmaksızın mâlik olur. Mâlik olmak da; ya, **bedelini ödemek**, ya da, **ibrâ** veyâ **kâdînın ödetmesi ile olur. Bu, istihsândır.** Kıyâs ise, **helâl olmasıdır.** Çünkü gâsıbın mülkü kazancı ile sâbit olmuştur. Mülk ise, başkasının rızâsına tevakkufsuz tasarrufa izin verir. Bundan dolayı gâsıb, mağsûbu hîbe

(6) Mecelle'nin 899. maddesi hükmü de şöyledir: «**Gâsıb** (zorla alan) **eğer mal-ı mağsûbu** (zorla alınan malı) **ismi değişecek sûrette tağyîr ederse** (değiştirirse) **zâmin olur** (tazmin eder) **ve ol mal kendine kalır.**»

(7) **Mağsûb'un minh**: Elindeki veyâ dâire-i tasarrufundaki bir malı başkası tarafından zorla ve açıkca alınan kimsedir.

etse veyâ satsa sahih olur. **İstihsânın vechi şudur:** Resûlüllah (S.A.V.). **sâhibinin rızâsı olmaksızın boğazlanmış ve kızartılmış koyun hakkında:**

أَطْعِمُوهَا الْأُسَرَاءَ

«Siz, onu esîrlere yedirin.» buyurmuştur. **Bu sûretle tasadduk edilmesini emretmekle; mâlikin mülkünün zâil olduğunu ve râzı etmezden önce yararlanmanın gâsıb için harâm olduğunu ifâde buyurmuştur. Bir de; yararlanmayı mubâh kılmakda, gasb kapısını açmak vardır.** Şu hâlde, râzı etmezden önce harâm olur. Bu, fesâd kapısını kapatmak içindir. Harâm olmasiyle berâber satılmasının ve hibe edilmesinin geçerli olması, mülk kâim olduğu içindir. Nitekim, fâsıd satışda böyledir. **Meselâ; koyunun boğazlanması ve pişirilmesi veyâ kebap olması ve buğdayın un olması veyâ ekilmesi, demirin kılıç olması ve sâc ağacının üzerine binâ yapmak gibi şeyler, helâl olmaksızın gâsıbın mülkü olur.** Sâc, pek büyük bir ağaçtır, ki ancak Hind ülkelerinde biter.

Gâsıb, altın ve gümüşü darb edip dirhem veyâ dînâr yâhûd kap yapsa, bunlar, bir şey ödemeksizin mâlikinin olur. Çünkü aynı, her bakımdan bâkîdir. Bunun aslî ma'nâsı semeniyettir ve mevzûn olmasıdır. Bunların ikisi de bâkîdirler. Hattâ ikisinin i'tibâra alınmasiyle onda ribâ câri olmuştur.

Gâsıb, başkasının koyununu boğazlasa; o adam koyununu gâsıba bırakıp kıymetini veyâ boğazlanan koyunu alır. Yânî mâlik muhayyerdir. Dilerse, koyunun kıymetini ödetip koyunu boğazlayana teslîm eder. Dilerse, boğazlanan koyunu alıp, eksiğini ödetir. Çünkü gebe olması, sağılması ve nesli tükenmiş olması gibi menfaatlerin bir kısmı ortadan kalkmakla ve eti gibi bir takım menfaatleri bâkî kalmakla, bu bir bakımdan itlâftır. Eğer gasbedilen şey, eti yenmez hayvan olup gâsıb o hayvanın bir bacağını kesse, mâlik bütün kıymetini ödetir. Çünkü her bakımdan istihlâk vardır.

Kezâ gâsıb, gasb ettiği giyeceği yırtsa ve o giyeceğin bir kısmı yok olup diğer bir kısmının faydası kaybolsa, mâlik bunda da muhayyerdir. Dilerse, gâsıba giyeceğin bütün kıymetini ödetir ve giyecek gâsıbın olur. Dilerse, giyeceği alıp, eksiğini ödetir. Eğer giyeceğin menfaatlerinin hepsi yok oldu ise, gâsıb kıymetin hepsini öder.

Giyeceğin yırtığı az olup, onun menfaatlerinden bir şey yok olmaksızın, giyecek eksilse, gâsıb eksiğinin miktârını öder ve giyeceğin sâhibi giyeceğini alır. Çünkü ayn, her bakımdan bâkidir.

Gâsıb, bir arsayı gasb edip üzerine binâ yapsa veyâ ağaç dikse, o binâ ve ağaçlar sökülür ve arsa sâhibine geri verilir. Çünkü **arz, hakîkaten gasb olunmaz.** Şu hâlde onda sâhibinin hakkı olduğu gibi kalır. Gâsıb, o yeri işgâl etmiştir. Binâenaleyh o yeri boşaltmakla emredilir. Nitekim yiyeceği ile başkasının kabını işgâl etse, hüküm budur.

Eğer yerin kıymeti binâ ve ağaç dikmekle eksildi ise, yerin sâhibinin binâ yapana veyâ ağaç dikene zararı ödetme hakkı vardır.

Musannıf, yerin kıymetinin nasıl bilineceğini; «Yere, binâsız ve ağaçsız değer biçilir.» **sözüyle açıklamıştır.** Sökülmeye müstehak olduğu takdîrde ağaçlardan veyâ binâdan birisiyle berâber değer biçilir. Ve kalanını öder. Eğer sökülmesi müstehak olan ağacın veya binânın kıymeti, sökülmüş olarak kıymetinden daha az olursa, yerin sâhibi sökülenin kıymetini öder. Şu şartla ki: Sökülmüş olanın kıymetinden sökme ücreti çıkartılsa, geri kalan, sökülmesi müstehak ağacın kıymeti noksanlaşır. Şâyed yerin kıymeti yüz akça ve sökülen ağacın kıymeti on akça ve sökme ücreti bir akça olsa, geriye dokuz akça kalır. İmdi yere, sökülmüş ağaçla berâber yüzdokuz akça kıymet biçilir ve sâhibi dokuz akça öder. Bu zikredilen hüküm, sâhanın kıymeti, binânın veyâ ağacın kıymetinden daha çok olduğuna göredir. Eğer sâhanın kıymeti, binânın veyâ ağacın kıymetinden daha az olursa; gâsıb, sâhanın kıymetini ödeyip sâhayı alır. **Nihâye'de de böyle denmiştir.**

Gâsıb, gasb eylediği giyeceği kırmızıya veyâ sarıya boyasa yâhûd gasb eylediği kavutu yağ ile karıştırsa, sâhibi muhayyerdir. Dilerse giyeceğin beyaz olduğu hâldeki kıymetini ödetir. Yânî gâsıbdan beyaz giyeceğin kıymetini alır. Kavutun mislini alır ve onu gâsıba teslîm eder. Çünkü kavut, misliyyâttandır. Ya da, giyeceği veyâ kavutu alır. Fazlalık olan boyanın ve yağın kıymetini öder. Çünkü boya, giyecek gibi, kıymeti olan maldır.

Gâsıbın gasbiyle ve boyamasiyle malın hürmeti düşmez. Mümkün olduğu kadar ikisinin de korunması vâcib olur. Bu, ikisinden birinin malını diğerine ulaştırmak ve diğerinin hakkını malının aynında ibkâ etmek ma'nâsındadır. O da, bizim söylediğimiz muhayyerlikle olur. Ancak biz, giyeceğin sâhibi için muhayyerlik isbât eyledik. Çünkü o, aslın sâhibidir. Gâsıb ise, vasfın sâhibidir. Şâyed gâsıb giyeceği siyâha boyasa; sâhibi ona o giyeceği beyâz olduğu hâlde ödetir veyâ boyanmış olarak alır. Siyâha boyadığı için, gâsıba ücret verilmez. Çünkü siyâha boyamak, değerini eksiltmektir.

★ ★

فصل

GASB EDİLEN ŞEYLER HAKKINDA BİR FASIL

Gâsıb, gasb ettiği şeyi kaybedip kıymetini ödese; gasb vaktine müstenid olduğu hâlde o şeye mâlik olur. [Gasb edilen malın mâliki muhayyerdir. Dilerse ödetip kıymetini alır; dilerse bulununcaya kadar bekler.] **İmâm Şâfiî** (Rh.A.); «Gâsıb, ona mâlik olmaz.» **demiştir. Çünkü gasb, hâlis tecâvüzdür.** Mülk için mûcib olmaz. Çünkü mülk, şer'î hükümdür. Şu hâlde, meşrû sebeb ister.

Bizim delîlimiz şudur: Mal sâhibi; mağsûbun bedeline kemâliyle mâlik olmuştur. Yânî rakabeten ve yed'en mâlikdir. İmdi bedel ile mübdel, bir şahsın mülkünde bir araya gelmesin diye, gasbedilen şeyin, sâhibinin mülkünden çıkması vâcibdir. Gâsıbın mülküne girmesi de vâcibdir. Eğer vâcib olmasa, sâhibsiz, mülkün sâbit olması lâzım gelir.

Eğer sâhibi, kıymetinin fazlalığını isbât edemezse; gâsıb, gasbeddiği şeyin kıymetinde yemîni ile tasdîk edilir. Yânî mal sâhibi, gasbedilen şeyin kıymetinin fazla olduğunu iddiâ edip; gâsıb inkâr ederse, mal sâhibi ziyâdeyi isbât ettiği takdîrde, şâhidlerin şehâdeti makbûl olur. Aksi hâlde, diğer da'vâlarda olduğu gibi, gâsıb yemîniyle ziyâdeyi kabûl etmemekde tasdîk edilir.

Gasbedilen şey meydana çıkıp, kıymeti, gâsıbın ödediğinden fazla olursa, gâsıb yemîni ile berâber sözüyle te'minat da vermişse, mal sâhibi gasb edilen şeyi alıp, ivazını (bedelini) **gâsıba çevirir. Ya da, önceki ödemeyi devâm ettirir.** Çünkü, bu mikdâra rızâsı fazlalık iddiâ ettiği cihetle tamâm değildir. Daha azını alması, beyyinesi olmadığı içindi.

Eğer gâsıb, mâlikin sözüyle veyâ hüccetiyle yâhûd gâsıbın yeminden kaçınmasiyle ödese; gasbedilen şey gâsıbın olur ve mal sâhibi için muhayyerlik yoktur. Çünkü mal sâhibi, bu mikdâr ile mubâdeleye râzı olup ancak bu miktârı iddiâ etmiştir. Gâsıbın, sattıkdan sonra ödediği malın satışı geçerlidir. Köle âzâdı böyle değildir. Yânî gasb ettiği köleyi âzâd ettikden sonra ödese, geçerli olmaz. Çünkü gâsıb için sâbit olan mülk eksiktir. Zîrâ müstenîden sâbitdir. Müstenîden sâbit olan ise, bir bakımdan sâbit, bir bakımdan da sâbit değildir. Nâkıs olan mülk, satışın geçerli olması için yeterlidir. Âzâdda, yeterli değildir.

Gasbedilen şeyin fazlalıkları mutlak olarak ödenmez. Yânî gerek fazlalıklar bitişik olsun; semizlik ve güzellik gibi, veyâ ayrı olsun; yavru ve meyve gibi, müsâvîdir. Ancak tecâvüz ile veyâ istedikten sonra vermemekle ödetilir. Çünkü o fazlalıklar, emânettir ve hükmü de budur.

Gasbedilen câriyenin doğurmakla eksilen şeyi ödetilir ve çocuğu sebebiyle zorlanır. Yânî gasb edilmiş câriye çocuk doğursa, eksileni gâsıb öder. Eğer çocuğun kıymetinde o eksiğe yetecek şey bulunursa eksik; çocuk ile tamamlanır ve eksiğin ödenmesi gâsıbdan düşer. Eğer çocuğun kıymeti, câriyenin eksiğine yetmezse, çocuğun hesâbınca düşer.

Gâsıb, gasb ettiği câriyeye zinâ edip gebe kaldıkda; gebe olarak sâhibine geri verilse, imdi o câriye çocuk doğurup, o sebeble ölse, gâsıb o câriyenin kıymetini öder. Çünkü, câriyeyi aldığı gibi geri vermemiştir. Zîrâ, câriyeyi aldığında, o câriyede telef sebebi mün'akid olmamıştır. (O da doğurmaktır.) Geri verdiğinde ise, bu sebeb mevcûddur. Binâenaleyh, gâsıbın elinde câriye bir suç işleyip, o suç sebebiyle öldürülmüş gibi olur. Veyâ o câriye, geri verildikden sonra o suç için verilmiş gibi olur, ki sâhibi, bakiyyesini gâsıbdan alır. Bu da öyledir.

Hür kadın, câriyenin aksinedir. Yânî bir adam, hür bir kadını gasb ve zorla zinâ edip, kadın o zinâdan gebe kalıp, lohusalığında ölse, gasb sebebiyle ödenmez. Tâ ki, geri çevirmek fâsid olunca, alınanın ödenmesi bâkî kalsın.

Gâsıb, gasb ettiği câriyeye zinâ etse, câriye ondan gebe kalıp bir çocuk doğursa, ve gâsıb; «Çocuk bendendir!» diye iddiâ etse, mâliki râzı ettikden sonra neseb sâbit olur. Çünkü, ödetme hakkı olan kimsenin ödetmesi şübhe irâs eder; neseb ise, şübhe ile sâbit olur. Nitekim karısından başka bir kadın onunla zifâf olunsa (gerdeğe girse), neseb sâbit olur. Câriyeden doğan o çocuk köledir. Çünkü hürriyet, şübhe ile sâbit olmaz. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Gasbedilen hayvana binilmesi, evde oturulması ve kölenin hizmette kullanılması gibi menfaatler, gasb ve itlâf sebebiyle ödetilmez. Menfaatlerin gasb edilmesinin sûreti şudur: Meselâ bir kimse, bir köleyi gasb edip bir ay tutar ve onu kullanmaz; ondan sonra efendisine geri verir. Menfaatleri itlâf etmenin sûreti ise; köleyi bir ay kullanıp, ondan sonra efendisine geri vermekdir. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Belki gasbedilen şeyden kullanmakla eksilen mikdârı öder. Meğer ki, gasbedilen şey; vakıf veyâ yetîm malı ola. Bunların menfaatleri ödenir. **İmâdiyye'de ve başkasında böyle denmiştir.**

Müslümanın gasb edilen şarâbı ve domuzu ödenmez. Meselâ bir Zimmî İslâm Dînine girip elinde şarâb ve domuz bulunur; başka bir kimse o şarâbı ve domuzu gasb ve itlâf ederse, ödemez. **Çünkü şarâb ile domuz, Müslüman hakkında mal değildir. Zimmînin şarâbı ve domuzu, Müslümanınkinin aksinedir. Bunları telef eden öder.** Çünkü şarâb ve domuz, Zimmî hakkında maldır.

Bir kimse Müslümanın şarâbını gasb edip: kıymetsiz bir şey ile sirke yapsa; meselâ, gölgeden Güneş'e ve Güneş'den gölgeye nakl etmekle **sirke olsa veyâ ölmüş bir hayvanın derisini gasb edip toprak ve Güneş gibi kıymetsiz bir şeyle dibâğat etse; mâlik o sirkeyi ve deriyi bir şey vermeksizin** (meccânen) **alır. Çünkü gâsıb için bunların hiç birinde kıymeti olan mal yoktur.** Dibâğat, o gasbedilen şeyin mâliyetini ve kıymetliliğini göstermek içindir. Bu durumda, giyeceği yıkamak gibi olur. **Eğer gâsıb, o sirkeyi ve dibâğat ettiği deriyi itlâf etse, öder.** Çünkü, başkasının mülkünü telef etmiştir. Eğer o şarâbı, kıymeti olan bir şeyle; meselâ, tuz ile sirke yaparsa, o sirkeye mâlik olur. Mâlik, gâsıbdan bir şey alamaz. Çünkü şarâb, Müslüman hakkında kıymeti olan mal sayılmaz. Tuz ise, kıymeti olan maldır. Bu durumda, gâsıbın tarafı tercîh edilir. Ve o sirke bir şey ödemeksizin gâsıbın olur. **Eğer gâsıb ölmüş hayvanın derisini kıymet biçilir şeyle; meselâ, palamut yaprağı ve saman ufağı ve bunların benzeri ile dibâğât ederse, mâlik o tabaklanmış deriyi alır. Dibâğatla artmış olan kıymeti gâsıba geri verir.** Çünkü bu dibâğatla deriye gâsıbın kıymeti olan malı bitişmiştir. Giyecekde boya gibi, ki bu durumda gâsıbın tarafı tercih edilir.

Eğer değeri olan mal ile dibâğat ettikden sonra gâsıb o deriyi itlâf etse, ödemez. Çünkü gâsıb başkasının malını itlâf etmemiştir.

Gâsıb, mi'zef (1) **gibi bir eğlence âletini kırsa,** — mi'zef; topuz, mizmâr (2), def, davul ve tanbûr gibi eğlence âletidir. — **eğer o âlet,**

(1) **Mi'zef;** Yemen halkının kullandığı bir çeşit tanbûrdur.
(2) **Mizmâr;** ney, düdük, kaval veyâ flüt gibi bir çalgı âletidir.

eğlenceden başkasına elverişli ise, kıymetini öder. Tanbûrda, oyulmuş ve kendisinden faydalanılan ağacı öder. Diğerlerinde, bunun benzeri kendisinden faydalanılan şeyi öder.

Keskinleşmiş olan hurma şırasını ve pişirmekle yarısı giden sıvıyı dökmekle, öder. Bunların ma'nâları «Eşribe Bahsi» nde geçmişdi. **Bu ikisinin kıymetlerini öder. Yoksa, misillerini ödemez.** Çünkü Müslüman, onların aynlarını temellükden men edilmiştir. Ama temellük ederse, câiz olur.

Eğer bir Nasrânî'nin salîbini (haçını) **telef etse, salîb olduğu hâlde kıymetini öder.** Çünkü Nasrânî hakkında kıymeti olan maldır ve o Nasrânî'ye bu hak tanınmıştır. Binâenaleyh, ona taarruz etmek câiz değildir.

Bu zikredilen şeylerin satılması; İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **sahîhdir.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ); **«Ödenmez; ve satılmaları sahîh değildir.»** demişlerdir.

Ba'zıları demiştir ki: Anlaşmazlık (hılâf), eğlence için çalınan def ile davuldadır. Gâzîler için çalınan ve düğünlerde çalınması mubâh olan def'i itlâf ederse, ihtilâfsız öder. (3)

---

(3) Tavzîh sâhibinin beyânına göre; düğünde def veyâ ona benzer şeyler çalınmasında ulemâ ittifâk etmişlerdir. Böylece nikâh ilân edilmiş oluyor. Düğünlerden başka zamanda def, çalgı v.s.'yi **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.); âile içinde kadınların, çocukların çalıp eğlenmelerini de câiz görmüştür.

Bu konuda Hz. Âişe (R. Anhâ) **den şöyle bir hadîs-i şerif rivâyet edilmiştir:** Hz. Âişe (Rh. Anhâ) terbiyesi altında bulunan bir kızı Ensâr'dan bir kişi ile evlendirmişti. Nebî-i Ekrem (S.A.V.):

«Yâ Âişe Hani sizin def çalan ve şiir söyleyen muganniyeniz yok mu? Ensâr'ın böyle oyun hoşuna gider.» buyurmuştur. (Buhârî, Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, c: 2 hadîs No: 1811)

Söz ile olsun, saz ile olsun mûsikî hakkında ulemânın ihtilâfı çoktur. Kimi tahrîmine icmâ' kimi hilline icmâ' olduğunu söylemiştir. Ba'zıları: «Düğünlerde, bayramlarda; def, yânî pulsuz dâire çalmanın mubâh olmasından; ud ve keman gibi diğer sazların da o menzilede olması gerekmez» demişlerdir. (Buhârî, Tecrîd-i Sarih Tercemesi, c. 3, s. 160)

Ba'zıları da; fitne çıkmasından emîn olunduğu zaman, şarkı söyleyen kadının sesini dinlemenin câiz olduğunu, söylemişlerdir. (El-Lü'lü.... 1/193)

«Dört Mezhebin Fıkıh Kitâbı» adlı eserde ise, bu konuda şöyle denilmektedir: Şarkı, helâl olmayan bir kadınla veyâ tüysüz bir delikanlı ile bir fitneyi gerektirdiği zaman mümteni' olur. Yânî kendisinden men edilir. Nitekim onun üzerine, şarâb içmeyi teşvîk veyâ vakti zâyi' etmek yâhûd lâzım olan şeyleri yerine getirmekten uzaklaşmak terettüb ettiği zaman men olunur. Fakat, onun üzerine bunlardan bir şey terettüb etmediği zaman, yânî onları yapmakla bunlardan bir şeyin yapılmasına sebebiyet verilmediği zaman onun yapılması mubâh olur.

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) in delîli şudur: Bu zikredilen şeyler ma'siyet için hazırlanmıştır. Öyle ise, şarâb gibi, kıymet biçilmesi bâtıl olur. İmâm A'zam' (Rh.A.) ın delîli işe şudur: Bu zikredilen şeyler, ba'zı helâl vecihlerde faydalanmaya elverişli oldukları için mal sayılırlar. Velev ki helâl olmayan şeye de elverişli olsunlar. Binâenaleyh, bunlar şarkıcı câriye ve benzerleri gibidirler. Tokuşan koç, uçucu güvercin ve dövüşçü horoz ve enenmiş köle gibi ki, zikredilen işlere elverişli değillermiş gibi bunlara kıymet biçmek gerekir. **İnsanlar arasında fesâd çok olduğu için, fetvâ;** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) in sözü **üzeredir.** Kâfî'de **de böyle denmiştir.**

Bir kimse, başkasının kölesinin bukağısını (4) **veyâ hayvanının yularını çözse yâhûd hayvanının ahır kapısını veyâhûd kuşunun kafesini açsa da bunlardan her biri kaçsa** — hayvanda ve kafesde, İmâm Muhammed (Rh.A.) ayrı görüştedir — **veyâ kendisine ezâ eden kimseyi sultâna şikâyet etse de onun eziyetini sultâna şikâyet etmeksizin gideremese** yâhûd fâsıklık yapan kimseyi sultâna şikâyet etse ve o kimse bunun yasağını tutmasa yâhûd sâî (şikâyetci), **ba'zan ödeten ve ba'zan ödetmeyen sultânın yanında;** «Falan kimse mal buldu.» **dese, sultân da o fülâna ödeme emri verse, bu sûretlerde, ödemez.** Çünkü, sebeb yoktur. Bir de, araya muhtâr olan fâilin fiili girmiştir. **Eğer sultân, o fülâna kesinlikle ödetirse, sâî** (şikâyetçi) **öder.** Yânî o sultânın âdeti elbette ödetmek ise, sâî ittifakla öder. Çünkü, sebeb olmuştur. **Kezâ, eğer sâî sultâna haksız olarak şikâyet ederse,** İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, **koğuculuktan menetmek için şikâyetçi öder.** İmâm Muhammed' (Rh.A.) in sözüyle **fetvâ verilir.**

Bir kimse, başkasının kölesine; «Kaç!» **diye emretse veyâ;** «Kendi-

---

Öyle ise helâl olmayıp hayâtta olan belli bir kadının vasfını içine alan sözlerle, o kadın hayâtta oldukça, şarkı söylemek helâl olmaz. Eğer o kadın ölmüşse onu vasfetmek, ona kavuşmaktan artık ümîd kesildiği için zarar vermez. Bu husûsta tüysüz delikanlı da o kadın gibidir. Şarâb ve benzerini teşvîk edici bir vasıf üzerine delâlet eden sözlerle şarkı söylemek helâl olmaz. Çünkü bu, insanı içki içmeye ve onun meclisinde bulunmaya teşvîk eder ve ona çeker. Bu ise, şerîat nazarında bir cerîme (günâh) dir. Müslüman olsun, Zimmî olsun, insanların hicvine (kötülenmesine) delâlet eden sözlerle şarkı söylemek de helâl olmaz. Çünkü bu, din nazarında harâm kılınmıştır. Öyle ise, bununla şarkı söylemek ve onu dinlemek helâl olmaz.

Hikmet ve mev'izalara şâmil olan; çiçek, güzel kokulara, yeşilliğe, çimene, renklere, suya ve bunların benzerine şâmil olan veyâ harâm kılınmış olan bir fitneyi gerektirmediği zaman, muayyen olmayan bir insanın cemâline, güzelliğine şâmil olan sözlerle şarkı söylemek ise mubâhdır. Kendisinde hiçbir zarar yoktur. (Kitâb-'ul-Fıkh alâ'l-Mezâhib'il-Erbaa; A. el-Cezîrî)

(4) **Bukağı** (Kayd): Kölelerin veyâ harb esirlerinin kaçmalarını önlemek için ayağına yâhûd her hangi bir uzvuna takılan demir halka; köstek.

ni öldür!» **dese, köle de kaçsa yâhûd kendisini öldürse, emreden kimsenin, kölenin kıymetini ödemesi gerekir.**

Eğer ona: «Sâhibinin malını telef et!» **diye emretse. köle de telef etse, emreden ödemez.** Çünkü emreden kimse, kaçmayı veyâ öldürmeyi emretmekle gâsıb olmuşdur. Zîrâ, köleyi o fiilde kullanmıştır. Fakat, efendisinin malını telef etmesini emretmesiyle gâsıb olmaz. Ancak, kölenin gâsıbı olur. Gasbedilmiş köle ise, mevcûddur, helâk olmamıştır. Telef, kölenin fiili ile olmuştur. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

Bir kimse; başkasmın kölesini kendisi için kullansa; meselâ, köleye; «Şu ağaca çık ve meyvesini silk de, sen ve ben yiyelim!» dese, emreden kimse, o kölenin köle olduğunu bilmese bile, veyâ o köle: «Ben hürüm!» demiş olsa, **helâk olduğu takdîrde, kölenin kıymetini öder. Çünkü, o köleyi kendi menfaatinde kullanmıştır. Eğer köleyi başkası için kullansaydı, ödemezdi.** Meselâ; köleye: «Şu ağaca çık ve yemişini silk de, ye!» deseydi, bu sözde, gâsıb olmazdı. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

★ ★

كِتَابُ الْإِكْرَاهِ

İKRÂH (ZORLAMA) BÖLÜMÜ

«İkrâh Bölümü» ile «Gasb Bölümü» arasındaki ilgi açıktır.

İkrâh (1); lûgat yönünden, **fâili, kerih gördüğü bir fiile yöneltmekdir.** Şer'an; **başkasını rızâsı olmayan bir fiile yöneltmekdir.** «Bir fiile» sözü, lâfzı ve sâir a'zâ fiillerini kapsar. «Rızâsı olmayan bir fiil» sözü, öldürmeyi, uzvu itlâf etmeyi, habsi, dövmeyi ve bağlamayı kapsar. İkrâh, o kimseyi ihtiyârı olmayan fiile yöneltmek değildir. Yânî, ihtiyârını yok etmez. Lâkin rızâyı yok eden şey, o ihtiyârı ba'zan ifsâd eder ve ba'zan da etmez.

Hâsılı; rızânın yokluğu ikrâhın bütün sûretlerinde mu'teberdir ve ihtiyârın aslı; ikrâhın bütün sûretlerinde sâbittir. Lâkin ba'zı sûretlerde ikrâh ihtiyârı ifsâd eder, ba'zısında etmez.

Ben derim ki; bu zikredilen, bütün Usûl ve Fürû' Kitaplarında yazılmıştır. Hattâ **Sadr'uş-Şerîa** (Rh.A.), «**Tenkîh**» de demiştir ki: İk-

---

(1) **İkrâh:** Lûgatta: **bir kimseyi istemediği bir sözü söylemeye veyâ bir işi yapmaya zorlamaktır.**

Istılâhda; **bir kimseyi tehdîd ile, korkutmakla rızâsı olmaksızın bir sözü söylemeye veyâ bir işi işlemeye haksız yere sevk etmektir.**

Kendisine böyle cebr edilen kimseye «**Mükreh**», cebr edilen şeye «**Mükreh-ün-aleyh**», mükreh'in korkmasını gerektiren, rızâsını sâlib olan şeye de «**Mükreh-ün-bih**» denir. İkrâhda bulunan şahsa da «**Mükrih**», (Mücbir), (**Hâmil**) denir.

Cebr (İcbâr): **İkrâh demektir.** Cebr edene «**Mücbir**» denir. Cebrin karşıtı «**İhtiyâr**» dır. «**Kerâhat**» in karşıtı da «**Rızâ**» dır.

İlcâ: Sevk etmek, bir şeyi yapmaya icbâr etmektir. Bir takım olayların meydana gelmesine sebeb olan şeylere «**ilcaât-ı zemâne**» denir. (Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu: Ömer Nasûhi Bilmen, c. 7, s. 270)

râh ya, mülci'dir; nefsi veyâ uzvu yok eder. — Bu rızâyı yok edici ve ihtiyârı ifsâd edicidir — ya da gayr-i mülci'dir; habs etmek, bağlamak veyâ dövmekle olur. Bu ise, rızâyı yok edici fakat ihtiyârı ifsâd edici değildir. Binâenaleyh **Vikâye**'de:

هُوَ فِعْلٌ يُوقِعُهُ بِغَيْرِهِ فَيَفُوتُ بِهِ رِضَاهُ أَوْ يُفْسِدُ اخْتِيَارَهُ

«O bir fiildir ki, onu başkasına îkâ' edip; onunla, o başkasının rızâsını yok eder veyâ onun ihtiyârını ifsâd eder.» sözü doğru olmaz. Çünkü, **Vikâye**'nin bu sözünde, bir şeyin kısmını, o şey için kasîm (taksîm edici) yapmak vardır. Nitekim, kasm ile kasîmin ma'nâsını bilen kimseye bu gizli değildir.

Tuhaftır ki, **Sadr'uş-Şerîa** (Rh.A.), **«Tenkîh»** de söylediği bu sözden sonra **«Vikâye Şerhi»** nde demiştir ki: «Bundan sonra, ikrâh iki çeşittir. Birisi, rızâyı yok edici olmasıdır. Bu, habs veyâ dövmekle olandır. İkincisi, ihtiyârı bozucu olmasıdır. Bu, öldürmek veyâ uzvu kesmekle olandır. İmdi rızânın yok olması, ihtiyârın fesâdını kapsar. Habsde veyâ dövmede rızâ yok olur. Lâkin, sahîh ihtiyâr kalır. Öldürmekde rızâ yoktur. Lâkin öldürmek için ihtiyâr sahîh değildir. Belki ihtiyâr fâsiddir.» Bundan sonra: «Vikâye'nin dediği şeyin tahkîki ilh...» diyerek devâm etmiş: «Ağaç, meyveden haber verir.» demiştir.

Ba'zı sûretlerde ikrâhın, ihtiyârı ifsâd edip, etmemesi; mükrehin ehliyyeti kalmasiyle ve ondan hitâbın düşmesiyle berâberdir. Çünkü mükreh (zorlanan kimse), **mübtelâdır.** İbtilâ ise, hitâbı muhakkak kılar. Görülmez mi ki, mükreh; farz, harâm ve ruhsat arasında müteredddiddir. Kimi günâhkâr olur, kimi de ecre kavuşur. Bu, hitâbın delîli ve ehliyetin bekâsıdır.

İkrâhın şartı dört şeydir:

Birinci şart: Zorlayan kimsenin (hâmilin), **sultân olsun, başkası olsun;** yânî hırsız ve benzeri gibi kimselerden bulunsun, **tehdîd ettiği şeyin hakîkatını yapmaya kaadir olmasıdır.** Bu ta'mîm, **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göredir.** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; **zorlama ancak sul-**

tândan tahakkuk eder. Çünkü kudret, asker (menea) siz olmaz. Asker (menea) ise, sultâna mahsûstur.

Fakîhler demişlerdir ki: Bu, asrın ve zamânın ihtilâfıdır. Hüccet ve burhânın (2) ihtilâfı değildir. Çünkü **İmâm A'zam'** (Rh.A.) ın zamânında, sultândan başkasının, zorlamayı tahakkuk ettirecek kuvveti yoktu. İmdi O, zamanında müşâhede ettiği şeylere binâen cevâb vermiştir. **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) in zamanında ise, fesâd zuhûr edip bu emr (iş) her zorbanın eline geçmiştir. Binâenaleyh, ikrâh hepsinden tahakkuk eder. **Fetvâ, İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **in sözüne göredir. Hulâsa'da böyle denmiştir.**

İkinci şart: Hâmilin tehdîd ettiği şeyin vukûundan fâilin korkmasıdır. Hâmilin tehdîdini yapacağına aklı yatmalıdır, ki bu tehdîdde onun iddiâ ettiği fiil ve mübâşereti yapmaya mecbûr olsun.

Üçüncü şart: Fâilin, zorlandığı şeyden, bir hakdan dolayı; yânî malını satmak veyâ onu telef etmek yâhûd kölesini âzâd etmek gibi kendi hakkı için, ya da, **başkasının malını telef etmek gibi, başka kişinin hakkı için,** veyâ **şarâb içmek, zinâ yapmak ve bunların benzerleri gibi, şerîatın hakkı için mümteni'** (çekinir) **olmasıdır.**

Dördüncü şart: Mükreh'ün bih (ikrâh'da korkuyu gerektiren şey) **in, nefs** veyâ **uzuv itlâf edici yâhûd rızâyı yok eden, gammı mûcib bir şey olmasıdır.** Bu şart, ikrâhın mertebelerinin en aşağısıdır. Yine bu şart; şahıslara göre farklıdır. Yakında açıklaması gelecektir.

Bu, yânî ikrâh, ya **mülci'dir; nefsi veyâ uzvu itlâf ile olursa; ihtiyârı ifsâd eder.** Yâhûd **gayr-i mülci'dir.** Eğer uzun zaman habs ve uzun zaman bağlamakla yâhûd şiddetli dövmekle olursa; ihtiyârı ifsâd etmez. **Mebsût'da zikredilmiştir ki:** İkrâh sayılan habsin sınırı, açık (beyyin) olarak gam kasâvet getirmesidir. İkrâh sayılan dövmede sınır ise; ondan şiddetli elem duymakdır. **İkrâhda sınır, bundan fazla ve bundan eksik olmaz. Çünkü mikdârlar, re'yle değildir.** Lâkin hâkime ref' edilirse o re'y hâkimin uygun gördüğü mikdâra göredir. **Bir gün habs, bir gün bağlamak veyâ şiddetli olmayan dövme, bunun hilâfınadır.** Çünkü bir gün habs, bir gün bağlamak ve şiddetli olmayan dövme ikrâh

---

(2) **Burhân:** Kesin olan delîl demektir. Mukaddimât-ı yakîniyyeden müteşekkil, şartlarını câmi' olan mantıkî bir kıyâsdır ki, netîce hakkında ilmi yakîn îfâde eder.

* **Hüccet:** Kesin olsun, olmasın mutlaka delîl ma'nâsınadır.

* **Beyyine:** Şâhid, bir da'vâyı isbâtlamak için gösterilen hüccet, vesîka ma'nâsına gelir.

* **Delîl:** Bir şeydir ki, kendisine sahîh bir nazar sâyesinde bir matlûb-i haberîye vukûf mümkün olur.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ö. Nasûhî Bilmen c. 1, s. 15)

değildir. Zîrâ âdeten bu gibi şeylere aldırış edilmez. Binâenaleyh, rızâyı yok etmez. **Ancak, eğer ikrâh olunan kimse, mansıb ve mekân sâhibi olursa;** yânî **ikrâh, makâm ve mansıb** sâhibi bir adama yapılırsa, **bu başkadır.** Çünkü onun zararı, her hangi bir kimseye şiddetli vurmakdan daha şiddetli sayılır ve bununla rızâ yok olur.

İkrâh-ı mülcî (3) **ile, ölü hayvan** (meyte) **etini yemeye, kan içmeye, domuz etini yemeye ve şarâb içmeye izin** (ruhsat) **verilmiştir.** Çünkü bu zikredilen şeylerin harâm olması, ihtiyâr hâli ile mukayyeddir. **Zarûret hâlinde ise; asıl olan helâl, hâli üzere bırakılmıştır.** Çünkü **Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ...

«Allah, size haràm olan şeyleri uzun uzadıya anlatmıştır. Ancak, muztar kaldıklarınız müstesnâ...» (4) buyurmuştur. Görülüyor ki, Allah Teâlâ (C.C.), zarûret hâlini istisnâ etmiştir. İstisnâ, kalanı söylemektir. Iztırâr, ikrâh-ı mülci ile hâsıl olur.

Bu sûretlerde, öldürülmeye sabr eden günâhkâr olur. Nitekim açlıkda sabr etmek böyledir. Çünkü yemek mubâh kılınınca, ondan kaçınmakla kendisini helâk etmek için başkasına yardımcı olur.

Yine; **kelime-i küfrün söylenmesine, kalbi îmân ile dopdolu** (mutmain) **olmak şartiyle, ruhsat verilmiştir.** Ammâr b. Yâsir' (R.A.) in (5)

---

(3) **İkrâh-ı mülcî:** Nefsi itlâf, uzvu kesmek veyâ bunlardan birine vardıracak şiddetli dövme ile yapılan ikrâhdır, ki mükreh'in rızâsını izâle, ihtiyârını ifsâd eder. Bununla berâber, asıl ihtiyârı yine sâbit bulunur.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu: Ö. Nasûhi Bilmen, c. 7, s. 270)

(4) En'âm sûresi (6), âyet: 119

(5) **Ammâr İbn-i Yâsir (R.A.):** İlk Müslüman olan sahâbilerdendir. Medine'de Müslüman olmuştur. Müşrikler, kendisine pek çok eziyet etmişlerdir. Babası **Yâsir** (R.A.) ve anası **Sümeyye** (R. Anhâ) de sahâbîlerden olup Müslümanlık uğruna pek çok eziyetlere katlanmışlardır. Sümeyye (R. Anhâ) yi **Ebû Cehl** (Aleyhilla'ne) şehid etmişti. İslâm'da, ilk şehîd edilen muhterem kadındır.

Ammâr (R.A.) **Hazretleri, fakîh, mücâhid bir zât idi. Kendisinden (62) hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir.**

Müseylimet'ül-Kezzâb'a karşı Yemâme olayında bulunmuştur. **Hz. Ömer (R.A.)** tarafından bir aralık Kûfe vâliliğine atanmış, sonra azl edilmiştir. Cemel ve Sıffeyn olaylarında **İmâm Ali** (K.V.) Hazretleri tarafında bulunup Sıffeyn olayında doksandört yaşında olduğu hâlde şehîd düşmüştür ki. **Hicrî** 37/Milâdî 657 yılına müsâdiftir.

şu hadîsi sebebi ile ki, kendisi kelime-i küfrü söylemeye ikrâhen mübtelâ olduğu zaman, **Resûlüllah** (S.A.V.); O'na: **«Ey Yâsir, kalbini nasıl buldun?»** diye sormuş, Yâsir de: **«İmân ile dobdolu** (mutmain) **buldum.»** demişdi. Bunun üzerine **Resûlüllah** (S.A.V.): **«Eğer, sana ikrâhı tekrâr ederlerse, sen de bunu tekrâr eyle** (iâde eyle)**»**, buyurdular. **Hz. Yâsir** (R.A.) **hakkında Allah Teâlâ'** (C.C.) **nın şu kavl-i kerîmi nâzil olmuştur:**

إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ...

«Gönlü imânla dolu (mutmain) **olduğu hâlde, küfre zorlanan müstesnâ...»** (6)

Eğer bu sûretlerde öldürülmeye sabr eylese, yâni öldürülünceye kadar küfrü ızhâr etmezse, o kimse me'cûr olur. Çünkü **Hz. Habîb** (R.A.) buna sabretti. Nihâyet asılarak öldürüldü. O'na, **Resûlüllah** (S. A.V.), **«Şehîdlerin efendisi»** adını verdi.

Yine, **bir Müslümanın malını zorla itlâf etmeye izin verilmiştir. Çünkü başkasının malını itlâf etmek, zarûret için mubâh kılınmıştır.** Nitekim açlıkdan helâk olacak hâle geldiği zaman başkasının malını almak mubâhdır. Bu, sâbit de olmuştur. Lâkin mal sâhibi, hâmile (zararı yaptırana) ödetir. Çünkü fâil (yapan kimse), âlet olmaya elverişli olan şeyde, hâmilin (zorla yaptıran kimsenin) âletidir. Ve onu fâilin üzerine ilkâ edip öldürmekle itlâf etmesi bu kabildendir.

Müslümanı öldürmeye ruhsat yoktur. Yânî Müslümanı öldürmeye zorlanan kimsenin, Müslümanı öldürmesine ruhsat yoktur. Belki, öldürmemek için sabr eder. Eğer sabr etmeyip Müslümanı öldürürse, günâhkâr olur. Çünkü Müslümanın öldürülmesi, hiçbir çeşit zarûret için mubâh olamaz. **Ancak, eğer Müslümanı öldürmediği takdîrde, kendisini öldüreceğini bilirse, bu müstesnâdır.** Hâmilin, yânî öldürmeye zorlayan kimsenin, amden (isteyerek ve bilerek) öldürttüğünde, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a ve İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre; yalnız hâmilden kısâs yapılır.** Çünkü fâil, yânî öldürmeye zorlanan kimse, onun âletidir. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.); «Hâmil ile fâilden hiç biri, şübhe bulunduğu için kısâs olunmaz.» demiştir. **İmâm Züfer** (Rh.A.); «Fâil,

(6) Nahl sûresi (16), âyet: 106.

kısâs olunur. Çünkü fâil, mübâşirdir. Yânî bizzat öldürmüştür.» demiştir. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.); «İkisi de kısâs olunur. Fâil, mübâşeret (7) ve hâmil de tesebbüb (8) nedeniyle kısâs edilir.» demiştir.

İkrâh-ı mülcî ile erkeğin zinâ etmesine izin verilmez. Çünkü bu, öldürmek gibidir. Zirâ veled-i zinâ, mürebbisi olmadığı için hükmen helâk olmuş sayılır. Şu hâlde, öldürmek gibi, bir zarûretden dolayı mubâh kılınmaz. Lâkin istihsânen hadd vurulmaz. Yânî, onun ikrâh-ı mülcî ile zinâsına ruhsat verilmeyince, kıyâsın gereği hadd vurulmasıydı. Zirâ âletinin (erkeklik uzvunun) kalkması, istekli olduğuna delîldir. Lâkin istihsânen hadd vurulmaz. Çünkü âletin kalkması, isteyerek yaptığına, delâlet etmez. Zirâ, ba'zan tab'an olur. Nitekim uyuyan kimsede âletin kalkması böyledir.

İkrâh-ı gayri mülci (9) **ile mezkûr hâllere ruhsat verilmez.** Lâkin ikrâhın ikinci kısmında, zinâ eden kadının haddi (şer'î cezâsı) düşürülmüştür.. Çünkü bu kadın, her ne kadar zorlanmadı ise de, en azından şübheden hâlî değildir.**Hâniye'de de böyle denmiştir.**

Erkeğin zinâsında hadd düşmez. Çünkü erkek hakkında kadında olduğu gibi ikrâh-ı mülci ruhsat değildir, ki gayr-i mülci, hadd kaldırılması için, şübhe olsun. Zorlanan kimsenin kavlî tasarrufları; bize göre mün'akiddir. Nitekim fâsid olan satışlarda böyledir. **Yânî, asıl olan kâide şudur ki: Zorlanan kimsenin kavlî tasarrufları mu'teberdir. Bu husûsda, ikrâh mülcî olsun, gayr-i mülcî olsun müsâvîdir.**

Eğer mükreh fesh ederse, feshe muhtemel olan şey, fesh olur. Feshe muhtemel olmayan şey, fesh olmaz. Birincisi; **yânî feshe muhtemel olan tasarruf fesh edilmez.** Bu, mükrehin satması, satın alması, kirâ ya vermesi, sulhu, alacağından vazgeçmesi veyâ borçlusunun kefîlinden vazgeçmesi ve hibe etmesi gibidir. Zirâ mükreh, bunlardan birinin üzerine ikrâhın iki çeşidinden biri ile zorlansa, fâil ikrâhın ortadan kalkmasından sonra muhayyer kılınır. Dilerse kabûl eder; dilerse fesh eder. Çünkü ikrâh, mutlakâ rızâyı yok eder. Rızâ ise, bu akdlerin sıhhatinin şartıdır. Rızânın ortadan kalkmasiyle akd fâsid olur.

Yine, **mükreh'in ikrârı da böyledir.** Mükrehin ikrârı bir haberdir ki, doğruya da yalana da ihtimâli vardır. Ancak bu, doğruluk tarafı

---

(7) **Mübâşereten itlâf :** Bir şeyi bizzat telef etmektir ki; eden kimseye. **«Fâil-i mübâşir»** denilir.

(8) **Tesebbüben itlâf :** Bir şeyin telefine sebeb olmakdır. **Sebeb olana, «Müsebbib» denilir.**

(9) **İkrâh-ı gayri mülcî :** Nefsi itlâfa. uzvu kesmeye vardırmayıp yalnız gam ve elemi gerektirecek derecedeki dövme ve habs gibi şeyler ile yapılan ikrâhdır ki, mükrehin rızâsını izâle ederse de ihtiyârını ifsâda vardırmaz.
(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu: Ömer Nasûhi Bilmen. c. 7, s. 270)

tercîh edildiği için hüccet olmuştur. Halbuki ikrâh, şerri kendisinden savmaya kasd edici olduğu hâlde, ikrâr eylediği şeyde mukırrın yalan söylediğine delîldir.

İkrâh ile satılan şeye; eğer teslîm aldı ise. müşteri mâlik olur. Nitekim diğer fâsid satışlarda hüküm budur. Binâenaleyh, müşterinin mülkü olduğu için, köleyi âzâd etmesi sahîhdir. O âzâdlının kıymetini müşterinin ödemesi lâzım gelir. Çünkü fâsid akd ile mâlik olduğu şeyi itlâf etmiştir.

Mükreh olan satıcı, semeni müşteriden tav'an (10) teslîm aldı veyâ satılan şeyi tav'an teslîm etti ise, rızâ bulunduğu için satış geçerli (nâfiz) olur. Eğer satıcı, semeni mükrehen teslîm alırsa, rızâ bulunmadığı için geçerli olmaz. Ve eğer satıcının elinde duruyor ise, mükrehen teslîm aldığı semeni geri verir. Semen helâk oldu ise, ödemez. Çünkü semen, mükrehin elinde emânetdir. Zîrâ satıcı, onu müşterinin izni ile almıştır. **Teslîm almak, mâlikin izniyle olursa, temellük için teslîm aldığı takdîrde, ödemek vâcib olur.** Mükreh ise; almağa zorlandığı için onu temellük için teslîm almamıştır. Bu durumda, o emânet olur. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Şu şey bunun aksinedir ki: **Şâyed hâmil, vermeyi zikretmeksizin fâili hîbeye zorlasa; fâil de hîbe edip verse, bu hîbe fâsid olur.** Yânî, kabzdan sonra sahîh hîbe gibi mülk îcâb eder. Bizim, şu aslımıza binâen ki: **Hîbeye zorlamak, vermeye zorlamakdır.** Satışa zorlamak ise, **teslîme zorlamak değildir.**

Satılan şey, mükreh olmayan müşteri elinde helâk olsa; halbuki satıcı mükreh olsa, müşteri satılan şeyin kıymetini satana öder. Çünkü müşterinin fâsid hüküm ile teslîm alması, onun üzerine ödemeyi îcâb eder. Nitekim, müşterinin âzâd etmesi böyledir.

Satıcı, zorlayanla müşteriden hangisine isterse ödettirir. Gâsıb ile gâsıbın gâsıbı gibi ki; mükreh, gâsıba; müşteri de, gâsıbın gâsıbına benzer. Eğer satıcı hâmile ödetirse, hâmil satılan şeyin kıymetini müşteriden alır. Çünkü hâmil, borcu edâ etmekle satıcının yerine geçmiştir. Çünkü ödenen, ödemenin sebebi —ki gasbdır— vaktinden i'tibâren ödeyen için mülk olur. Eğer satıcı iki müşterinin birine ödetirse, mal elden ele geçmiştir. Satın aldıkdan sonra kıymeti ödenen her satın alma geçerli olur. Çünkü ödeyen müşteri, borcu ödemekle satılan şeye (mebî'e) mâlik olmuştur. İmdi, kendi mülkünü sattığı meydana çıkar. Ondan önce olan satın alma geçerli (nâfiz) olmaz. Çünkü müşterinin

(10) **Tav'an**: Bir işi isteyerek; gönüllü olarak, zorlanmadan yapmaktır.
* **Kerhen**: Bir işi istemiyerek. zorla yapmaktır.

mülkünün istinâdı, teslîm alması vaktinedir. Şu şey, bunun aksinedir: **Eğer mükreh olan mâlik; o satın almalardan bir akde izin verdi ise, o vakit gerek önce olsun** ve gerek sonra olsun **geçerli olur.** Çünkü geçerliliğe mâni' olan, mâlikin hakkıdır. İmdi hepsi dönüp, câiz olur.

Mükrehin tasarrufâtının ikinci kısmı —ki feshe muhtemel olmayandır— **nikâhı, talâkı ve köle âzâdı ve sâir şeyler gibidir ki, yakında açıklaması gelecektir. Bu akdler,** bizim Mezhebimize göre, **şaka ile berâber sahîh olduklarına kıyâs edilerek, zorlamayla berâber sahîh olur.** (11) İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre; **sahih olmaz.**

Eğer mükreh, kadını cimâ' etmedi ise ve akdde de mehr tesmiye olunmuş ise, fâil, zorlayandan talâkda **mehr-i müsemmânın yarısını alır.** Eğer akdde mehr tesmîye olunmadı ise, **müt'adan** (12) **üzerine lâzım gelen şeyi alır.** Çünkü onun borcu, ayrılığın vukûu, kadın tarafından irtidâd ve kocanın oğlunu (şehvetle) öpmek gibi, bir ma'siyetle vâki' olduğundan sükûtu kabûl eder. Bu borç, talâkla kuvvet bulmuşdur. Bu bakımdan malı takrîr olur ve malın takriri, zorlayana muzâf olur. Takrîr ise, îcâb gibidir. İmdi, onu telef etmiş olur. Şu hâlde, ona rücû' eder. Yânî zorlayandan alır. **Cinsî ilişkide bulunulmuş** (medhûl-un bihâ) **ise; bunun aksinedir.** Çünkü mehr burada, talâkla değil, dühûl ile karar kılmıştır.

Âzâdda fâil, zorlayandan kölenin kıymetini alır. Çünkü fâil, âzâdda zorlayana âlet olmaya, itlâf yönünden sâlihdir. Binâenaleyh itlâf, hâmile muzâf olur. Hâmil (zorlayan) gerek zengin, gerek fakîr olsun, fâilin onu hâmile ödetmesi câiz olur. Çünkü bu, itlâf ödemesidir. Nitekim, daha önce geçti. **Hâmil, ödediğini, âzâd edilmiş köleden alamaz.** Çünkü hâmil, itlâfiyle muâhaze olunur. Mükrehin nezri de böyledir. Zîrâ hâmil, şâyed nezr üzere ikrâh etse, sahîh olur ve onu yerine getirmek lâzım gelir. Çünkü nezr, feshe muhtemel olmaz. Şu hâlde, onda ikrâh amel eylemez. **Nezr, şakası ciddî olan şeylerdendir ve kendisine lâzım gelen şeyi hâmilden alamaz.** Zîrâ onun için dünyâda mutâlebe yoktur.

---

(11) Ebû Dâvud (Rh.A.) un rivâyet (tahrîc) ettiği bir hadîs-i şerifde Peygamberimiz (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

«Üç şey vardır ki, bunların ciddîsi de ciddî, şakası da ciddîdir: Nikâh, talâk, köle âzâdı.»

Ba'zı rivâyetlerde (köle âzâdı) yerine (yemîn), ba'zılarında ise (ric'at) diye buyurulmuştur.

(12) **Nikâh-ı müt'a:** Müt'a, temettu' veyâ istimtâ' gibi bir tâbir ile bir müddet için yapılan nikâhtır. (Fazla bilgi için: c. 2. s. 114'deki dipnota bakınız.)

Yine: **mükrehin yemîni ve zıhârı** (13) **da sahîh olur.** Bunların ikisinde de zorlamanın bir te'siri yoktur. Çünkü ikisinin de feshe ihtimalleri yoktur.

Yine **mükrehin ric'âtı, ilâsı** (14) **ve diliyle ilâsı da sahîh olur.** Diliyle ilâ: «Ben, ona fey' eyledim.» demekle olur. Çünkü zikredilen şeyler şaka ile berâber sahîh olunca, zorlamakla dahi sahîh olur.

Mükrehin Müslüman olması da sahîhdir. Çünkü fâil Müslüman olmak için zorlanırsa; iki rüknün — ki dil ile ikrâr ve kalb ile tasdîkdir — biri kesinlikle bulunsa, diğer rükünde ihtimâl vardır. O da, tasdîkdir. **Biz, ihtiyâten var olması tarafını tercîh ederiz.**

Eğer dönerse, öldürülmez. Yânî kâfir zorla Müslüman olur da; ondan sonra dönerse, şübhe temekkün ettiği için öldürülmez. Çünkü, başlangıçta Müslüman olmaması ihtimâli vardır. Böyle olunca, onun küfrü aslî olur. **Bu durumda, mürted olmaz ve İslâm dîninden dönmesine i'tibâr edilmez.** Çünkü İslâm'dan dönme, i'tikâda müteallikdir. Görülmez mi ki, bir kimse, her ne kadar küfrü söylemese de, eğer küfre niyyet etmiş ise kâfir olur. **Zorlamak, i'tikâdın değişmediğine delâlet eder.**

İslâm'dan riddetine hükmedilmediği için, kâfirin karısı da bâyinen boşanmış olmaz.

Bir kimsenin malını Sultân müsâdere etse, yânî zorla malını istese ve malının satılmasını da ta'yîn etmese, yânî: «Malını satıp, semenini bana ver!» **demese, bunun üzerine mükreh malını satsa, kendisine nisbetle zorlama bulunmadığı için, satış sahîh olur.** Hulâsa'da **da böyle denmiştir.**

Bir kimse karısını, mehrini hîbe etmesi için dövmekle korkutarak kadın mehrini hîbe etse; eğer koca dövmeye kâdir olursa, zorlama bulunduğu için bu hîbe sahîh olmaz.

---

(13) **Zıhâr:** Kocanın, karısını veyâ onun bütün bedeninden kinâye olabilecek bir cüz'ünü yâhûd yarı, çeyrek gibi şâyi' cüz'ünü (annesi gibi) nikâhı kendisine ebediyyen harâm olan bir kadının, bakılması ebediyyen harâm bir yerine benzetmektir. (Fazla bilgi için c. 2, s. 232'ye bakınız.)

(14) **İlâ:** Lûgatta, **yemîn etmek ma'nâsınadır.**

Istılahda: **«Karısına yaklaşmamak, yânî cinsî ilişkide bulunmamak üzere yapılan yemîndir.»**

İlâ'dan fey' ise: Karısı ile cinsi ilişkide bulunmamak üzere yapılan yeminden kefâretini vererek dönmektir ki, fiilen ve ba'zı durumlarda sözle vukû bulur.

İtkânî (Rh.A.): «Bu, inşâen ve ikrâren ric'at gibidir.» **demiştir. (Şürünbilâlî:** Dürer Hâşiyesi).

كِتَابُ الْحَجْرِ

HACR (TASARRUFTAN ALIKOYMAK) BÖLÜMÜ

Hacr (veyâ hıcr); **lûgat yönünden, mutlakâ alıkoymak** (menetmek) **ma'nâsınadır.** Şer'an: **sözlü olan tasarrufun** (1) **geçerli olmasını menetmektir.**

Musannıf, hacr'ın zikrini «söze» **tahsis etmiştir.** Çünkü hacr; el, ayak gibi beden uzuvlarının fiillerinde meydâna gelmez. Bunun sırrı şudur ki, sözlü tasarrufun eseri, dışarıda (hâricde) bulunmaz. Belki, satış ve benzeri gibi, şerîatın i'tibâr ettiği bir şeydir. Şu hâlde, dışarıda bulunmazsa, eserin yok sayılması câiz olur.

El, ayak gibi uzuvlardan meydana gelen fiili tasarruf bunun hılâfınadır. Çünkü fiilî tasarruf dışda var olunca, yok sayılması câiz olmaz. Öldürmek ve malı yitirmek gibi. Aksi hâlde eşyânın dışarıda sâbit olmaması, belki i'tibârî olup hâlis evhâm olması lâzım gelir.

Hacr'in sebebi, küçük olmak, yânî bâliğ olmamaktır. Eğer mümeyyiz (kârı zararı ayıramazsa) olmazsa, o küçük çocuğun aklı yok sayılır. **Mümeyyiz olursa, fiili eksiktir. Bu takdîrde, zarar yapması muhtemeldir.** Eğer velî, ona izin verirse; maslahat tarafı tercih edildiğinden tasarrufu sahîh olur.

Hacr'in bir sebebi de cünûndur. (2) Eğer delilikden ayılmıyorsa,

---

(1) **Tasarruf**: Bir şeyi, bir malı dilediği gibi sarfetmek, kullanmak demektir.

(2) **Cünûn**: Delilik, demektir. Böyle kimseye **«Mecnûn»** denir. İki kısma ayrılır.

Biri; **«Mecnûn-i mutbık»** dır ki, deliliği en az bir ay içinde ve diğer bir kavle göre; **bir yıl içinde bütün vakitlerini kaplamış bulunur, cinneti aralıksız devâm eder.**

Diğeri; **«Mecnûn-i gayr-i mutbık»** dır ki, bir ay veyâ bir yıl içinde ba'zan deli olup ba'zan da ayık olan kimsedir, deliliği aralıksız devâm etmez.

temyîze kâdir olmayan küçük çocuk gibi aklı yok sayılır. Eğer ba'zı vakitlerde ayıldığı (ifâkatı) olursa, akıllı çocuk (sabi) gibi, tasarruflarında eksik akıllı olur.

Ma'tûh (Bunamış) **a gelince, bunun açıklamasında ulemâ ihtilâf etmişlerdir.** Bu konuda söylenen sözlerin en güzeline göre; **ma'tûh** (bunak); **anlayışı az, sözü karışık, tedbiri bozuk olan kimsedir.** Şu kadar var ki, bir kimseyi dövmez ve kimseye sövmez. Yânî mecnûnun yaptığı gibi yapmaz.

Hacr'ın bir sebebi de, köle olmaktır. Çünkü köle (rakik) için kendisi hakkında ehliyet vardır. Lâkin köle; kendisini başkasına kirâya vermekle menfaatlerini ibtâl eylemesin diye, efendinin hakkına riâyeten hacr olunur. Yine köleye borç tealluk etmekle, rakabesine alacaklı mâlik olmasın diye hacr olunur. Lâkin efendisi, kölenin tasarruflarına izin verirse, hakkının yok olmasına râzı olmuş sayılır. **Binâenaleyh sabînin** (3) **ve mağlûb** (deliliği fazla) **olan mecnûnun boşaması** (talâkı) **sahîh olmaz.** Mecnûnun boşamasının sahîh olmamasına sebeb: **aklı bulunmamasıdır.** Sabiye gelince; **akılsız çocuk, mecnûn gibidir.** Akıllı olansa; **boşamadaki maslahata** (4), **şehveti olmadığı için vâkıf değildir.** Küçük çocuğun (sabînin) şehvet haddine ulaşması i'tibâriyle çocuk ile karısı arasında uygunluk (tevâfuk) bulunmadığına dâir velînin bilgisi de yoktur. **Bundan dolayı küçük çocuk ve mecnûndan her birinin boşaması, velînin iznine bağlı olmaz. Küçük çocuk ve mecnûndan birinin mübâşereti geçerli** (nâfiz) **değildir.**

Yine, **küçük çocuğun ve mecnûnun köle âzâd etmesi, mallarına zarar verdiği için sahîh olmaz. İkrârları da sahîh değildir.** Çünkü sözlerin i'tibârı, şeriatladır. İkrâr ise, doğru ve yalana ihtimâllidir. Şâri' (C.C.), ba'zısının şehâdetini kabûl etmiş, ba'zısını kabûl etmemiştir. İmdi, reddi mümkün olup onların menfaatına ikrârları reddedilir.

Kölenin boşaması sahihdir. Çünkü köle, boşamaya ehildir. Köle, boşamadaki maslahatın vechini bilir ve bunda efendinin mülkünü ib-

---

(3) **Sabî** (Sağîr): Henüz bülûğ çağına ermemiş çocuk demektir. **«Mümeyyiz»** ve **«Gayr-i mümeyyiz»** kısımlarına ayrılır. Şöyle ki:

«Sağîr-i mümeyyiz»; alış-verişi anlayan, yânî; satmanın mülkü izâle ettiğini, satın almanın da mülkü câlib olduğunu bilen ve onda beş aldanmak gibi gabn-i fâhiş olduğu zâhir ve herkesce ma'lûm olan bir gabni, gabn-i yesîrden ayırabilen çocukdur.

«Sağîr-i gayr-i mümeyyiz» ise; satmanın sâlib. satın almanın câlib olduğunu bilmeyen; gabn-i fâhişi, gabn-i yesîrden ayırd etmeye kâdir olmayan çocuk demektir.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu: Ö. Nasûhî Bilmen c: 7, s: 268)

(4) **Maslahat:** Bir işin salâhına, hayriyyetine. bâis ve sâik olan şeydir. Dînî ve dünyevî kısımlarına vesâireye ayrılır. Karşıtı: **«Mefsedet»** dir.

tâl yoktur. Kölenin menfaatlerini yok etmek de yoktur. Şu hâlde kölenin boşaması geçerli (nâfiz) olur.

Kölenin kendisi hakkında ikrârı da sahîhdir. Çünkü ehliyeti vardır. Efendisi hakkında ikrârı, efendi tarafına rüâyet bakımından, sahih olmaz. Çünkü ikrârın geçerli olması, kölenin rakabesine veyâ kazancına borcun teallukundan hâlî olmaz. Halbuki ikisi de efendinin malını itlâftır.

Eğer köle, bir malla ikrâr ederse; ehliyet bulunduğu ve mânî zâil olduğu için, o mal âzâdına kadar ertelenir. Mânî mevcûd olduğu için, o mal hemen lâzım gelmez. Bu, efendiden başkası için mal ikrâr ettiği vakittedir. Eğer köle, efendisine mal ikrâr ederse, âzâdından sonra kendisine bir şey lâzım gelmez. Nitekim tekarrur etmiştir ki; efendi, kölenin üzerine mal vâcib kılamaz. Eğer köle bir hadd veyâ kısâs ikrâr ederse, ta'cîl edilir. (hemen tatbik edilir.) Kölenin âzâd edilmesine kadar ertelenmez. Çünkü köle, kan hakkında aslî hürriyet üzere bırakılmıştır. Bundan dolayı efendinin, hadd ve kısâsda köle aleyhine ikrârı sahîh olmaz.

Satmanın, mülkü giderdiğini ve satın almanın mülkü celbettiğini anlamak sûretiyle akde aklı eren, mahcûrlardan (5) **bir kimse, satış akdi yapsa** — bu söz mağlûb olan mecnûnu ve temyîzi olmayan küçük çocuğu ayırd etmek içindir — **velîsi, akdi bozmak ile geçerli kılmak arasında muhayyer bırakılır.**

Musannıf, «akd» demekle; fayda ile zarar arasında dolaşan akdi murâd etmiştir. Hibeyi kabûl etmek bunun aksinedir. O velîden izinsiz sahîh olur. **Boşamak ve âzâd etmek de, bunun hilâfınadır.** Bunlar velînin izni (6) olsa da sahîh olmazlar.

Eğer mahcûrlar bir şey itlâf eyleseler; gerek akıl erdirsinler, gerekse erdirmesinler, zararı öderler. Nitekim daha önce sebebi geçti ki, el, ayak gibi uzuvların fiillerinde hacr olmaz. Çünkü fiilin i'tibârı kasda bağlı değildir. Zîrâ uyuyan kimse, bir insanın malı üzerine yuvarlanıp o malı itlâf etse; her ne kadar kasdı yok ise de, zararı öder. Lâkin, köle edâ ile muhâtab olmaz. Ancak gücü yettiği zaman, muhâtab olur. Nitekim yoksuldan borcu, ancak zengin olduğu zaman istenildiği

(5) **Mahcûr**: Muayyen bir şahsı kavlî tasarruflardan menetmeye **«Hacr»** ve böyle bir şahsa da **«Mahcûr»** denir.

(6) **İzn**: Lûgatda; **mutlaka itlâk** yânî, **salıvermek anlamına gelir.** İbâhaye, müsaadeye, ilâma, fekk-i hacre de izin denilir.

Istılahda; bir şahıs hakkındaki hacri kaldırmak, meni' hakkını iskât eylemek, tasarrufâtta bulunmasına müsâade vermek demektir. Kendisine böyle izin verilen kişiye, de **«Me'zûn»** denilir ki, **«Me'zûn-un leh»** demektir.

gibi; uyuyan kimseye, ancak uyandıkdan sonra zararı ödemesi emredilir.

Hür ve mükellef olan kimse sefîh (7) **olmakla tasarrufâttan menedilmez** (hacr olunmaz). Sefîhlik, insanın başına gelen bir hafîflik-tir ki, aklın bulunmasiyle berâber onu şeriatın veyâ aklın mucibinin hilâfına amel etmeye ve davranmaya sevk eder. **Sefeh** (akılsızlık); **fukahâ örfünde ekseriyetle, şerîatın veyâ aklın muktezâsı hilâfına malı saçıp savurmak ve onu isrâf etmek ma'nâsında kullanılır.**

Hür ve mükellef kimse, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **fısk ve borç sebebiyle** (yânî fâsık olmak ve borçlu olmak sebebiyle) **hacr edilmez.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e ve İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre; **sefîh hacr edilir.** (men edilir). **Şâyed müflisin alacakluları hacr olunmasını isteseler, kâdî onu hacr edip alım - satımdan ve ikrârdan meneder.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ) ile İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre ise; **fâsık'ı, menetmek için hacr eder.**

Belki, mâcin müftî hacr edilir. Mâcin müftî: insanlara hile öğreten kimsedir. Bilgisiz tabîb ve müflis olan mekkâr da hacr olunur. Müflis mekkâr, şu kimsedir ki, hayvanı kirâya verip kirâ ücretini alır, fakat, yolculuk zamanı gelince, hayvanı bulunmaz. Bu sûretle, kirâ ile tutan kimse, sefer yoldaşlarından geri kalır. Bunların her birini hacr etmekde umûmî (âmmenin) zararı savmak vardır.

Mâcin müftî, insanların dînlerini bozar; câhil tabib de, insanların bedenlerini bozar; müflis mekkâr ise; mallarını telef eder. Çünkü onun hayvanı yolda ölünce, başka hayvanı da bulunmaz ve bir başka hayvan da satın alamaz,kirâ ile tutması da mümkün olmaz. bu sûretle insanların mallarını itlâfa vardırmış olur. Bu durumda o kimse, hissen tasarruftan menetmek ma'nâsına olan hacr ile mahcûr olur.

Bedâyi' sâhibi, kitâbında demiştir ki: Bununla murâd, hacrin hakîkatı değildir. O da, tasarrufun geçerli olmasını meneden şer'î ma'nâdır. Görülmez mi ki; mâcin müftî, eğer fetvâdan menedildikden sonra fetvâ verip ve fetvâda isâbet etse, câiz olur. Şâyed hacrdan önce fetvâ verip hatâ etse, câiz olmaz. Kezâ bilgisiz tabîb, menedildikden sonra ilâc satsa, satışı geçerli (nâfiz) olur. **İmdi bu, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın**

(7) **Sefîh**: Malını boş ve faydasız yere harcayan, masraflarında saçıp savurmakla mülkünü tüketen kimsedir. Bu hâle; **«Sefeh», «Sefâhet»** denir.

Sefîh'in çoğulu; **«Süfehâ»** dır.

Hevâsına uyup dînin hükümlerine uygun davranmayan, dînin gereklerini yerine getirmeyen kimse de süfehâ'dan sayılır.

Budala ve sâde dil olmak yüzünden kazanç yolunu bilemeyip, alış-verişlerinde aldanan kimse de **«Sefîh»** demektir.

hacr ile hakîkat ma'nâsını murâd eylemediğini, ancak hissi men' murâd eylediğini gösterir. Yânî zikredilen üç kimse —ki mâcin müftî, bilgisiz tabîb ve müflis mekkârdır— işlerinden hissen menedilirler. Çünkü işlerinden men etmek, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker (8) kabilindendir.

Reşîd olmayan çocuk bâliğ olsa, —bize göre rüşd, malda olan rüşddür. İmdi, çocuk malını muslih olduğu hâlde bâliğ olsa, fâsık bile olsa, hacr edilmez. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre; borçda da hüküm budur— **yirmibeş yaşına varmadıkca, malı ona teslîm edilmez.** Çünkü **Hz. Ömer' (R.A.) den:** «Adamın aklı 25 yaşına vardığı zaman kemâle erişir.» **dediği rivâyet edilmiştir.** Her ne kadar yirmibeşden önce tasarrufu sahîh olursa da, yânî reşîd olmayan bâliğ çocuk yirmibeşinden önce malında tasarruf etse, geçerli olur. Yaşı yirmibeşe ulaştıkdan sonra, her ne kadar rüşdü olmasa da malı ona teslîm edilir. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ); «Rüşdü görülmedikce, teslîm edilmez ve o malda tasarrufu câiz olmaz.» **demişlerdir.**

Malını satıp borcunu ödemesi için kâdi, borçluyu habs eder. Çünkü borcu ödemek, borçlunun üzerine vâcibdir. Oyalamak (mumâtele) **ise, zulümdür.** Şu hâlde kâdî (hâkim), onun zulmünü savmak ve hakkı müstehikkına ulaştırmak için onu habs eder.

Kâdî, borclunun emri olmaksızın borcunun dirhemlerini, onun dirhemlerinden öder. Çünkü alacaklı, eğer hakkının cinsini bulursa, borçlunun rızâsı olmadan, alacağını kendi eli ile alabilir. Şu hâlde, kâdînın alacaklıya yardım etmesi câizdir.

Dirhemlerden (gümüş paralardan) **olan borcu için, borçlunun dînârlarını** (Altın paralarını) **kâdî satar. Dînârdan olan borcu için de dirhemlerini satar. Kıyâs, her ikisinin câiz olmaması idi.** Çünkü dir-

(8) Müslümanlıkda, iyiliği emretmek demek olan **«Emr-i bi'l-ma'rûf»** ve kötülükden menetmek, sakındırmak anlamına gelen **«Nehy-i ani'l-münker»**; hayır dilemek, insanları çeşitli şekillerde ikâz ve irşâd etmekten ibârettir. Bu işi yapmaya Arabça'da, **«Hisbe»** ve bu işi yapana da, **«Muhtesib»** denir.

Şübhe yok ki, hisbe Allah' (C.C.) ın Kitâb'ında ve Resûlüllah' (S.A.V.) ın Sünnet'inde mü'minlere emredilmiş farz-ı kifâye derecesinde dînî ve ictimâî bir görevdir.

İslâm cemiyetinin bozulmadan ve dağılmadan, din ve ahlâktan uzaklaşmadan, huzûr ve mutluluk içinde yaşayabilmesi için emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker, yânî hisbe yapmak şarttır.

Bu görevi yapmanın sevâbı çok büyük olduğu gibi, kâdir olduğu hâlde yapmamanın cezâsı ve vebâli de çok ağırdır. Bu konuda pek çok âyet ve hadîs vardır. Peygamberimiz' (S.A.V.) in bir hadîs-i şerîfini burada teberrüken naklediyoruz:

«Nefsim kudret elinde olan Zât'a yemin ederim ki, ya ma'rûfu emr ve münkerden nehyedersiniz; ya da Allah-u Teâlâ, size azâb gönderir. Sonra Allah'a yalvarırsınız; lâkin duânız kabûl edilmez.» (Tirmizî)

hemler ve dînârlar muhteliftir. **İstihsânen câizdir.** İstihsânın vechi şudur: Dirhemler ve dînârlar cins i'tibâriyle, semeniyyet ve mâliyette birleşmişlerdir. Hattâ hakîkaten ve hükmen sûrette muhtelif oldukları hâlde, zekâtta ikisinden biri, diğerine katılır. Birincisi, yânî hakîkaten ayrı olmalarında cevâz zâhirdir. İkincisi, yânî hükmen ayrı olmalarında câiz olması ise; muhtelif oldukları için ikisi arasında ribe'l-fadl (9) cereyân etmediği içindir. İmdi birleşmelerine bakarak, kâdî için tasarruf velâyeti sâbit olur. Muhtelif olmalarına bakarak da alacaklıdan, iki benzerle amel yönünden alma velâyeti selb edilir. Kâdî, borçlunun metâını ve akârını, dirhemlerden olan borcu için satmaz. Çünkü maksâdlar, metâ' ve akârın sûretlerine ve aynlarına müteallikdir. **Kâdî'nın, borçluya zarar verecek şekilde onun alacaklılarına yardım etmek yetkisi yoktur.** Nakdlere gelince, bunlar vesîlelerdir. Çünkü bunlardan maksâd; ayn değil, mâliyettir. Şu hâlde metâ' ve akâr, nakidlerden farklıdırlar.

Bir kimse iflâs edip elinde satın aldığı mal kalsa ve onu satıcının izni ile teslîm almış olsa; satıcısı, borçlunun diğer alacaklıları ile eşit olur. Eğer müflis, malı teslim almadı ise, satıcının o malın semenini teslîm alıncaya kadar malı habs etmesi (alıkoyması) câizdir.

Kezâ müşteri, satıcının izni olmaksızın malı teslîm aldı ise, satıcı onu geri alıp, semenini teslîm alıncaya kadar habs eder.

Kâdî bir kimseyi tasarrufâttan menetse (hacr etse) **ve mahcûr, hâlini başka kâdîye bildirse; ikinci kâdî onu salıverse, salıvermesi câizdir.** O mahcûrun, ikinci kâdînın salıvermesinden, yânî hacri kaldırmasından önce ve ondan sonra, satmak ve satın almak gibi kendi malında yaptığı tasarruf câizdir. Çünkü birinci kâdînın hacri, müctehed'ün-fîh (ictihâd götürür) dir. (10) Şu hâlde, başka bir kâdî'nın yürütme-

(9) **Ribe'l-fadl:** Karşılığında hiçbir şey bulunmayan ziyâdedir. Bunda, müddet filân yoktur. **Hükmü:** Va'desiz fâiz, demek olan bu işlem dört mezhebe göre **harâmdır.** (Selâmet Yolları, **Ahmed Davudoğlu,** c. 3, s. 70 - 74)

10) **İctihâd:** Lûgatda; **Külfet ve meşakkati gerektiren herhangi bir emri tahsîl husûsunda bütün gücü harcamaktır.**

Istılâh'da:

اِسْتِفْرَاغُ الْفَقِيهِ الْوُسْعَ لِتَحْصِيلِ ظَنٍّ بِحُكْمٍ شَرْعِيٍّ

«Fakihin, herhangi bir şer'î hüküm hakkında bir zann elde etmek için bütün gücünü harcaması, yapabileceğini yapmasıdır.»

sine (imzâsına) tevakkuf eder. **Hâniye'de de böyle denmiştir.**

Bu iş için bütün ilmî gücünü harcayan kimseye «**Müctehid**»; bu yolla elde edilen zannî şer'î hükme; yânî hakkında kat'î delîl bulunmayan mes'eleye de «**Müctehed'ün-fih**» denir.

Bütün gücü harcamanın ma'nâsı, müctehidin artık daha fazlasını yapamıyacağına dâir kendisinde acz hissetmesidir.

«Fakîh» kaydı; fakîh olmayandan ihtirâzdır. Çünkü fakîh olmayan bir kimse, meselâ bir lûgat âlimi, i'râbın vecihlerini bilmek husûsunda bütün ilmî gücünü harcasa, ve yine bir mütekellim, Tevhîd ve Allah' (C.C.) ın sıfatları husûsunda bütün ilmî gücünü harcasa, müctehid sayılmaz.

«Zann» kaydı ise, «Kat'(kesinlik)» den ihtirâzdır. Çünkü kesin olan hükümlerde (kat'iyyâtta) ictihâd olmaz.

«Şer'î» kaydı ise, aklî ve hissî hükümlerden ihtirâzdır.

«Her hangi bir hüküm» denmesi ise, müctehidin, ahkâmın hepsini ve onların medârını bil'fiil ihâta etmiş olmasının şart olmadığına işârettir. «Bütün gücünü harcaması» diye yaptığımız kaydın altında, bu dâhil değildir. Nitekim ba'zı müctehidler, ba'zı ahkâm hakkında **«Lâ edrî (bilmiyorum)»** demişlerdir. Meselâ, **İmâm Mâlik'** (Rh.A.) e kırk mes'ele sorulmuş, bundan otuz altısına «Lâ edrî (bilmiyorum)» diye karşılık vermiştir. Kezâ **İmâm Ebû Hanîfe** (Rh.A.) de, sekiz mes'ele hakkında «Lâ edrî (bilmiyorum)» demiştir.

Müctehidde şu iki şartın bulunması gerekir:

a) Allah' (C.C.) ı ve O'nun sıfatlarını bilip tanımak, Nebî-i Ekrem' (S.A.V.) i mu'cizeleri ile ve îmân ilminin üzerine tevakkuf ettiği diğer şeyleri tasdîk etmektir. Bunların hepsini icmâlî delîllerle bilmektir.

b) Ahkâmın medârikini ve kısımlarını, onların isbât yollarını, delîllerinin vecihlerini, şartlarının tafsîlâtını ve mertebelerini, çelişik iseler tercîh yönlerini bilmiş olmaktır. Yine râvîlerin hâlini, cerh ve ta'dîl yollarını, ahkâm ile ilgili nasların kısımlarını, lûgat, sarf, nahiv ve benzerleri gibi edebî ilimleri bilmektir. Bu saydıklarımız şerîatta ictihâd eden mutlak müctehid hakkındadır. (**Keşşâf-u Istılâhât'il-Fünûn**)

Diğer bir deyim ile ictihâdın şartları şunlardır: Lûgaten ve şer'an bütün ma'nâları ve hâss, âmm, mücmel, nâsih ve mensûh gibi kısımları ile Kitâb'ullâh'ı metin, ve senedi ile Sünnet'i, icmâ yerlerini ve kıyâs vecihlerini bilmektir. (Selâmet Yolları; Ahmed Davudoğlu, c. 1, s. U)

Fakîhlerin ise, bir çok tabaka veyâ dereceleri vardır. Büyük Türk bilgini İbn-i Kemâl, fukahâyı şu yedi tabakaya ayırmıştır:

a) **Dinde ictihâd sâhibi olan mutlak müctehid:** Dört mezhebin sâhibleri olan imâmlar gibi.

b) **Mezhebde müctehid:** İmâm Muhammed, Ebû Yûsuf ve İmâm Züfer (Rh. Aleyhim) gibi.

c) **Mes'elelerde müctehid:** Hassâf, Tahâvî, Kerhî, Kâdîhân (Rh. Aleyhim) gibi.

d) **Tahrîc erbâbı:** Ebû Bekr Râzî ve Ebû Abdullâh Cürcânî (Rh. Aleyhim) gibi.

e) **Tercîh erbâbı:** Kudûrî, Burhâneddin Merğınânî ve İbn-i Hümâm (Rh. Aleyhim) gibi.

f) **Temyîz erbâbı:** Dört metin adı ile ma'rûf olan (Kenz, Muhtâr, Vikâye, Mecma') sâhibleri gibi.

g) **Sırf Mukallid:** Bu yedinci tabakada bulunanların ictihâd kudretleri yoktur. Kavilleri tercîh ve temyîz de edemezler. En büyük meziyetleri; binlerce fıkıh mes'elesi ezberlemek, yaş-kuru bakmaksızın buldukları mes'eleleri eserlerine dercetmektir. Bunlar fakîh değil, fıkhı taşıyan kimselerdir. Ezberledikleri mes'eleler; delîllerden mücerred, kuru nakilden ibârettir.

فَصْلٌ

OĞLAN VE KIZ ÇOCUĞUN BÜLÛĞA ERİŞMESİ HAKKINDA BİR FASIL

Oğlan çocuğun (sabînin) **bülûğa erişmiş olduğu, kadını hâmile etmekle, ihtilâm ile ve inzâl ile bilinir.** Küçük kızın (sabiyyenin) bülûğu ise; **ihtilâmla, hayzla ve hâmile olmakla bilinir.** Asl olan şudur ki; **bülûğ, hakikaten inzâl ile olur.** Lâkin zikredilenlerden inzâlden başkası, ancak inzâl ile berâber olur. İmdi her biri bülûğ üzere alâmet kılınmıştır. **Eğer bunlardan biri bulunmazsa, oğlan çocuğu 18 yaşını ve kız 17 yaşını tamamlayıncaya kadar bülûğa erdiğine hükmedilmez.** Bu, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göredir.** Çünkü Allah Teâlâ (C.C.) :

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ

«Yetîm, erginlik çağına erişene kadar, en iyi şeklin dışında, malına yaklaşmayın.» (1) buyurmuştur.

Çocuğun erginlik çağına erişmesi (eşüddesi), İbn Abbâs' (R.A.) ın sözü üzere, **ki Kuteybî** (Rh.A.) **de O'na tâbi olmuştur, 18 yıldır. Ba'zıları; «22 yıldır.» demiştir. Ba'zıları da; «25 yıldır.» demişlerdir. Söyle-**

(1) En'âm sûresi (6), âyet: 152

nen sözlerin en azı, birincisidir. İmdi, ihtiyât için hükmün bunun üzerinde verilmesi vâcibdir. Ancak kız çocuğu, **oğlan çocuğundan daha çabuk bülûğa erişir. Bundan dolayı kadınlardan bir yıl eksiltilmiştir.** Çünkü bir yıl, mizâca uygun düşen dört mevsimi kapsar.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ); **«Her ikisinde** (erkek ve kız) **bülûğun haddi, 15 yılın tamâm olmasıdır.»** demişlerdir. **Bu, İmâm A'zam'** (Rh. A.) **dan da bir rivâyettir.** Gâlib olan âdetten dolayı, **fetvâ da bununladır.** Çünkü belirtiler (alâmetler), çok kere bu müddet içinde ortaya çıkar. Binâenaleyh, fukahâ, belirti görülmeyen kimse hakkında, müddeti, alâmet (belirti) saymışlardır. **Erkek çocuk için bülûğun en aşağı müddeti 12 yıldır.** Kız çocuğu için müddet ise; **9 yıldır.** Çünkü ba'zan erkek ve kız çocuk için bu yaşlarda bülûğ belirtileri hâsıl olur.

Küçük oğlan ve küçük kız, mürâhik ve mürâhika olsalar; yânî bu yaşlara yetişmeleriyle küçük oğlan ve kız bülûğa yakın olsalar ve bülûğa eriştiklerini söyleseler, ikisi de hükmen bâliğ gibi olurlar. Çünkü bülûğ bu yaşda hâsıl olunca, velev ki nâdir olsun, küçük oğlan ve kızdan, hayz gibi onlar tarafından bilinen bir şey olursa, zarûretten dolayı onu ikrârları kabûl edilir.

★ ★

كِتَابُ الْمَأْذُونِ

ME'ZÛN (TASARRUF ETMESİNE İZİN VERİLEN KİMSE) BÖLÜMÜ

İzin; lûgat yönünden, **bildirmektir.** Şer'an,**hacrı mutlak sûrette kaldırmaktır.** İzin, **iki çeşittir.** Birincisi, **köleye izin vermektir.** Bu, köle üzerine şer'an sâbit olan rıkk ile, hacrı kaldırmak (fekk-i hacr) (1) ve efendinin hakkını düşürmektir. Çünkü insanda asl olan, tasarruflara mâlik olmasıdır. İmdi rıkk ârız olmakla efendinin hakkının tealluk etmesi, bu tasarruflara mâlik olmasına mâni' olmuştur. Şâyed efendi hakkını düşürürse, memnû' geri döner ve tasarruf eder. Yânî köleye verilen izin, hacrı kaldırmak ve hakkı düşürmek olunca, bu takdîrde köle ehliyetiyle kendisi için tasarruf eder. Uhde (2) ile efendisine rücû' edemez. Zîrâ köle, bir şey satın alsa, efendiden semeni istemez. Çünkü, kendisi için satın almıştır. Halbuki vekîl, müvekkilden satın aldığı şeyin semenini ister.

İzin, muvakkat olmaz. Yânî bir kimse kölesine bir gün veyâ bir ay izin verse, üzerine hacr oluncaya kadar, o köle ebediyyen me'zûn olur. Çünkü iskât kabîlinden olan şeyler muvakkat olmaz ve bir nev'e tahsîs de edilmez. Çünkü efendi, kölesine bir nev'e izin verse, bütün nev'îlere umûmî izin olur.

Kezâ, «Boyacı olduğun hâlde otur!» **dese, bu söz, o işde lâzım olan şeyin satın alınması için köleye izin vermektir. Kezâ;** «Bana, her ayda

---

(1) **Fekk-i hacr:** Hacri kaldırmak, mahcûre me'zûniyet vermek, mahcûrun tasarrufâtına müsâade etmektir.

(2) **Uhde:** Semen, hak, senet, teahhüd, emâneten teslîm edilen şey, mes'ûliyet gibi ma'nâlara gelir.

şu kadar gelir öde!» **denilse, bu da izindir.** Amma, **belirli bir şeyin satın alınması için izin verirse, zikredilenlerin aksinedir.** Çünkü bu istihdâmdır, izin değildir.

İzin, delâlet yönünden de sâbit olur. Şâyed efendi kölesini, yabancının mülkünü satarken görse; — bu, kölesini efendisinin mülkünü satarken görmekten ihtirâzdır. Çünkü efendi, kölesini malının aynlarından bir mülkü satarken gördükde sükût etse, izin olmaz. **Hâniye'de** de böyle denmiştir. — **ve dilediği şeyi satın alırken görse de, şükût etse, zararı savmak için, bu, köleye ticârete izin vermek olur.** Amma köle için o şeyin satılmasına veyâ satın alınmasına izin olmaz. **Usturîşniyye'de de böyle denmiştir.**

Ben derim ki; bunun sırrı şudur: Mahcûr olan köle, ancak kendisinden alış - veriş bir yabancının malı hakkında sâdır olursa, — yukarıda geçtiği vecihle — efendisinin huzûrunda me'zûn sayılır. Şu hâlde mahcûr köle, efendisinin huzûrunda başkasının mülkünü satar da me'zûn olursa, me'zûn olmazdan önce, me'zûn olması lâzım gelir. Halbuki bu ma'nânın lüzûmu ve butlânı zâhirdir. İmdi, gerisini sen düşün! Çünkü bu, ince bir mes'eledir.

İzin, sarahâten de sâbit olur. Eğer efendisi: «Sana, ticâret için izin verdim.» demekle, köleye mutlak sûrette izin verirse, izin sarahâten (açıkça) sâbit olur ve o köleden her ticâret sahîh olur. Çünkü ticâret, genel bir isimdir. Bütün nev'îleri kapsar. İmdi o köle aşırı aldanma (gabn-ı fâhiş) ile de olsa satar ve satın alabilir. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ); «Gabn-ı fâhiş ile sahîh olmaz.» **demişlerdir.** Az aldanma (gabn-ı yesîr) ile ittifâkan câizdir. Çünkü az aldanmadan kaçınmak imkânsızdır. **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **in delîli şudur:** Gabn-ı fâhiş ile satmak teberru' menzîlesindedir. Hattâ üçtebirden mu'teber olur. Şu hâlde gabn-ı fâhişe izni kapsamaz.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Gabn ile satmak ticârettir ve köle kendisinin ehliyetiyle tasarrufda bulunur. Şu hâlde hür gibidir. Me'zûn olan küçük çocuk da bu hilâf üzeredir.

Me'zûn olan, yânî tasarruf etmesine izin verilen köle, **satmak ve satın almaya başkasını vekîl eder.** Çünkü ba'zan kendisi bunlara vakit bulamaz.

Rehin koyabilir ve rehin alabilir. Yeri, üzerine alır. Yânî **kirâ ile tutmakla ve müsâkât sûretiyle yeri alır.** Yine yeri, **müzâraa sûretiyle de alır.** Ekmek için tohum da satın alabilir. Aylık veyâ yıllık olmak üzere çırak (ücretli işçi) tutar. Kendisini kirâya verebilir, malı mu-

dârebe sûretiyle alıp, verebilir. **Şirket-i inân'a (3) ortak olur.** Çünkü şirket-i inân, zikredilen ticâret işlerindendir.

Zevcden, evlâddan ve babadan başkasına borc ikrâr edebilir. Çünkü ikrâr, ticârete tâbi' olan şeylerdendir. Zîrâ me'zûn olan köleden ikrâr sahîh olmayaydı, hiç kimse onunla iş göremezdi. **Zevc ve diğerleri için borc ikrârı, İmâm A'zam'** (Rh.A.) a göre, **bâtıldır. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ), **ayrı görüştedir.** Bu, ihtilâf, vekîlin satmasındaki ihtilâfları gibidir. **Bunu, Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Me'zûn olan köle, gasb ve emâneti de ikrâr eder. Zîrâ gasb ve emâneti ikrâr dahî ticârete tâbi' olan şeylerdendir. İkincisi; yânî emânetin ticârete tâbiî olan şeylerden olması besbellidir. Birincisi; yânî gasbın ticârete tâbi' olan şeylerden olması ise, gasbı ödemek, muâveza ödemesi olduğu içindir. Çünkü köle, gasbedilen şeye ödemekle mâlik olur. İznin ma'nâsını tahkîk için, az bir miktâr yiyecek hediyye edebilir.

Me'zûn olan köle kendisine yemek yedirene, ziyâfet verebilir. Çünkü yemek yedirmek, ticâretin zarûretlerindendir. Zîrâ iş adamlarının kalblerini celb eder.

Me'zûn olan köle, tâcirlerin indirdikleri gibi, kusûrlu bulunan malın semeninden indirim yapabilir. Çünkü indirim yapmak, tüccârların âdetidir. Ba'zan indirim, köle için, kusûrlu olanı ibtidâen kabûl etmekten daha uygundur. **Kusûr olmaksızın indirim yapmak, bunun aksinedir.** Çünkü kusûr olmaksızın indirmek, hâlis teberru'dur.

Me'zûn olan köle, kölesine izin verir. Bunu, Zeylaî (Rh.A.) **zikretmiştir. Ammâ, ancak efendisinin izni ile evlenebilir.** Çünkü ticâret için izin, evlenmek için izin değildir.

Efendisi, köle için odalık edinmeye izin verse de, me'zûn olan köle, odalık (câriye) **alıp cimâ' edemez.** Tuhfet'ul-Fukahâ'da ve Telvîh'de; **ehliyete ârız olan şeyleri beyân bâbında böyle zikredilmiştir.**

Yine, **me'zûn olan köle** (abd), **rakîkini evlendiremez ve mükâteb yapamaz, âzâd da edemez.** Çünkü evlendirmek ve kitâbet, ticâretten değildir. Âzâd ise kitâbetin üstündedir. Gerek mala karşılık olsun, gerekse olmasın, mutlak sûrette bunu yapamaz. **Borç da veremez.** Çünkü borç vermek, ibtidâen teberru'dur.

---

(3) **Şirket-i inân :** Ticâret gibi bir maksâdla iki veyâ daha çok kimse tarafından sermâye konularak akd edilen bir şirkettir. **Bu şirkette, ortakların arasında tam eşitlik şart değildir.** Meselâ; birinin sermâyesi bin, diğerinin sermâyesi beşyüz lira olabilir.

(Me'zûn olan köle), **gerek ivazla, gerekse ivazsız olsun mutlak sûrette hibe de edemez.** Çünkü hibe, hâlîs teberru'dur. (Me'zûn olan köle) **Borçluyu, borçdan ibrâ edemez** (salıveremez). Çünkü borçdan salıvermek, hibe gibidir. **Hâlis zarar olduğu için,** (me'zûn köle) **kefîl de olamaz.** Gerek nefs, gerek malla kefîl olmak, mutlak sûrette câiz değildir.

Kölenin ticâretiyle hâsıl olan borcu veyâ ticâret ma'nâsında olan; satmak, satın almak, kirâya vermek, kirâ ile tutmak, vedîadan dolayı borç, gasb borcu ve inkâr ettiği emânetin borcu ve istihkâkdan sonra satın alınan câriyeyi cimâ' ile vâcib olan ukr gibi şeylerden hâsıl olan borç, me'zûn olan kölenin rakabesine tealluk eder. Çünkü o bir borçdur, ki vücûbu efendi hakkında zâhir olup; istihlâk borcu, mehr ve zevcenin nafakası gibi, kölenin rakabesine tealluk eder. Eğer efendisi hâzır ise, köle o borç için satılır.

Hidâye'de denmiştir ki: Me'zûn olan köle alacaklılar için satılır. Ancak, efendi, borcunu öderse satılmaz. **Hidâye şârihleri de şöyle demişlerdir:** Hidâye'nin bu sözü; satmanın câiz olması, ancak efendi hâzır olduğu vakite munhasır olduğuna işârettir. Çünkü borcu ödemeyi seçmek, gâib olandan tasavvur edilmez. Çünkü kölenin rakabesinde hasım, efendisidir. Şu hâlde satmak, ancak onun huzûrunda veyâ vekîlinin huzûrunda câizdir. Kazancının satılması, bunun aksinedir. Çünkü efendinin bulunmasına muhtâç değildir. Zîrâ onda hasım, köledir.

Kölenin semeni, alacaklılar arasında kazanç hisseleriyle mutlak sûrette taksîm edilir. Yânî o kazanç, gerek borçdan önce, gerek sonra olsun fark etmez ve her ne kadar efendisi hâzır olmasa da, kabûl ettiği hîbeye teallûk eder. Bu söz, kazanç ve hibe kabûlünün kaydıdır.

Borcun kazanca tealluku ile rakabeye tealluku arasında birbirine zıdlık yoktur. İkisine de müteallık olur. Lâkin efendinin maksâdının hâsıl olmasiyle berâber, alacaklıların hakkının kurtulması mümkün olsun diye almaya kazançtan başlanır. Eğer kazancı bulunmazsa, rakabeden alınır. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Borçdan önce, efendisinin, o köleden aldığı şeye borç tealluk etmez. Çünkü efendi için hulûsun şartı vardır. Eğer borç kalırsa, borç zimmette karar kıldığı için ve rakabe yetmediği için, geri kalan borç âzâd edilmesinden sonra alınır. İkinci def'a satılmaz. Çünkü o zaman, müşteri satın almakdan kaçınır. Ve tamâmen satılmanın imkânsızlığına vardırır; alacaklılar bundan zarar görür.

Me'zûn olan kölenin efendisi, borcunun bulunması ile, mislinin gelirini alabilir; fazlası alacaklılar içindir. Yânî efendi borcun lâhık

olmasından önce, köleden meselâ; her ayda on akça alır olsa, o on akçayı, borcun lâhık olmasından sonra da alabilir. **İstihsânen böyledir.** Kıyâs, **almaması idi.** Çünkü borç, efendinin kazançdaki hakkından önce gelir. **İstihsânın vechi şudur:** Bunda, alacaklılara fayda vardır. Çünkü onların hakkı, kölenin kazançlarına tealluk eder. Kazançlar ise, ancak ticârette iznin bâkî olmasiyle hâsıl olur. Eğer efendi geliri almakdan menedilse, köle hacr edilir ve kazanç kapısı kapatılmış olur. Efendi, mislinin gelirinden fazla alırsa, bu fazlalığı alacaklılara geri verir. Çünkü onların hakları önce gelir. Halbuki bunda zarûret yoktur.

Me'zûn olan köle, efendinin hacriyle, yânî; «Ben, seni tasarrufdan menettim!» **demesiyle** yâhûd **hacrinin haberi köleye ulaşmakla, eğer çarşısının halkından çoğu bilirse,** (efendisinin hacri ile) **tasarrufdan menedilmiş olur.** Hattâ köleyi çarşıda hacr eylese ve o çarşıda ancak bir iki adam bulunsa, köle hacr edilmiş olmaz. Çünkü hacr'de mu'teber olan, hacrin yayılmış ve duyulmuş olmasıdır. Bu, bütün insanlar katında zuhûr yerine geçer. Bu, izin yayılmış olduğu vakittedir. **Ammâ izni köleden başka kimse bilmez de, ondan sonra kölenin bilmesiyle hacr ederse, zarar bulunmadığı için münhacir olur.** Köle kaçmakla da münhacir olur. Çünkü efendi tâatından çıkan kölenin tasarrufuna âdeten râzı olmaz. İmdi bu, delâleten onu hacrdır.

Me'zûn olan köle, efendisinin ölmesiyle cünûn-i mutbık (4) **ile mürted olup dâr-ı harbe kaçmasiyle de köle, bilsin, bilmesin münhacir olur.** Çünkü izin, köle için lâzım olan bir şey değildir, tasarruflardan lâzım olmayan şeyin devâmı için ibtidâ hükmü vardır. Feshin ve hacrin her saatte mümkün olmasından dolayı, sanki ona ibtidâen her saatte izin vermişdir. Kölenin me'zûn olduğu vech üzere bırakılması, izni inşâ etmek gibidir. İmdi o saatte izne ehliyetin bulunması şart kılınmıştır. Nitekim başlangıçta şartdır. Halbuki ehliyet ölüm ve cünûn ile ortadan kalkmıştır. **Dâr-ı harbe** (5) **kaçmakla da öyledir. Zîrâ dâr-ı harbe ulaşması, hükmen ölmesidir.** Hattâ müdebberleri ve ümm-ü veledleri âzâd olurlar; malı vârisleri arasında taksim edilir. Binâenaleyh ehliyetin bâtıl olması zımnında köle mahcûr olur.

Me'zûn olan câriye, çocuk doğurmasiyle hacr olunur. Çünkü ço-

(4) **Cünûn-i mutbık:** Mutbık; itbâk kelimesinden alınmıştır. Bir şeyi tamâmen örtüp kaplayan, bir şeyden aslâ ayrılmayan şey demektir. Bu bakımdan sâhibinden ayrılmayan bir cinnete; yânî aralıksız devâm eden Akıl Hastalığına, **«Cünûn-i mutbık»**, vakit vakit ayrılan cinnete yânî gelip giden Akıl Bozukluğuna da **«Cünûn-i gayr-i mutbık»** denilmiştir.

(5) **Dâr-ı harb:** Müslümanlarla aralarında barış ve andlaşma bulunmayan gayr-i müslimlerin hâkimiyetleri altında bulunan yerlerdir. (Fazla bilgi için, c. 2, s. 31'e bakınız.)

cuk doğurtmak, onu doğurdukdan sonra muhsâne (6) yapar. Şu hâlde doğurtmak âdeten hacre delâlet eder.

Tedbîr ile hacr edilmez. Yâni ticârete me'zûn olan câriye kıymetinden fazla borç aldığı zaman efendisi onu müdebbere etse, hacre delâlet olmadığı için câriye hâli üzere ticârete me'zûndur. Çünkü müdebbereyi muhsâne yapma âdeti câri değildir. Efendi, istîlâd ve tedbîr ile câriyenin alacaklıları için onun kıymetini öder. Çünkü o, alacaklıların haklarının tealluk ettiği mahalli telef etmiştir. Zîrâ istîlâd (7) ve tedbîr (8) ile o câriyenin satılması imkânsız olur. Halbuki onların hakları satmakla ödenir.

Me'zûn olan köle; hacrdan sonra, elinde olan şeyin emânet veyâ gasb yâhûd üzerinde borç olduğunu ikrâr etse, ikrârı sahîh olur ve elinde olan şeyden o borç ödenir. İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ); **«İkrârı sahîh olmaz.»** demişlerdir. Zîrâ onun ikrârını sahih kılan; eğer izin ise, hacr ile ortadan kalkmıştır. Eğer zi'l-yedlik ise; hacr, onu ibtâl etmişdir. Çünkü mahcûrun zi'l-yedliği mu'teber değildir.

İmâm A'zam' (Rh.A.) ın delîli şudur: Onun ikrârını sahih kılan zi'l-yedliktir. Bundan dolayı, hacrdan önce efendinin elinden aldığı şeyde ikrârı sahîh olmaz. İmdi zi'l-yedlik, hakikaten bâkîdir. Zi'l-yedliğin hacr ile hükmen bâtıl olmasının şartı; elindeki kazançların hâcetinden ayrılmasıdır. Kölenin ikrârı bunun tahakkukunun delîlidir.

Me'zûn olan kölenin borcu, malını ve rakabesini kaplasa. efendisi onun kazandığından elinde olan şeye mâlik olamaz ve kazancından satın alınan köle, efendinin âzâd etmesiyle, âzâd olmaz. İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ); «Elinde olan şeye efendi mâlik olur ve kölesi de efendisinin âzâd etmesiyle âzâd edilmiş olur ve me'zûn olan kölenin kazancında mülk sebebi bulunduğu için kölenin kıymeti efendi üzere lâzım gelir. O da, kölenin rakabesinin mülk olmasıdır. Bundan dolayı efendi, köleyi âzâd etmeye mâlik olur ve ticâret için me'zûn olan câriyeyi cimâ' edebilir. Bu, mülkün kemâline delîldir.» demişlerdir. **İmâm A'zam' (Rh.A.) ın delîli şudur:** Efendinin mülkü, ancak köle ihtiyâcını tamamladığında köleden hilâfeten sâbit olur. Borcun kuşattığı mal ise,

---

(6) **Muhsâne:** Evli kadın, demektir. Diğer bir ifâdeyle; harâmdan kaçınan temiz, nâmûslu kadın ma'nâsına gelir.

(7) **İstîlâd:** Lûgatta, **mutlaka çocuk istemek** ma'nâsına gelir.
Şerîatta; **câriyeyi ümm-ü veled yapmaktır.** O da. iki şeyle olur. **Birincisi;** câriyenin çocuğu bendendir, diye iddiâ etmek; **ikincisi de;** câriyeye sâhib olmak (temellük) dır. (Keşşâf-u Istılâhât'il-Fünûn; c. 2)

(8) **Tedbîr:** Bir i'takdır, ki bunun vukuunu mevlâ kendisinin vefâtına ta'lîk etmiş olur. (Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ö. Nasûhî Bilmen, c. 3, s. 351)

kölenin hâcetiyle meşgûldür. Efendisi, köleye onda halîfe olamaz. Âzâd ve âzâdın yokluğu, mülkün sübûtunun ve yokluğunun fer'idir. Kölenin borcu; malını ve rakabesini kuşatmazsa, hılâfsız âzâd olur. **İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, âzâd olması açıkdır.** İmâm A'zam' (Rh. A.) a göre de; **âzâd olur.** Çünkü o köle, az borçdan hâlî kalmaz. Eğer az borç mâni' kabûl edilirse, kazancıyla faydalanma kapısı kapanır ve izinden maksûd da bozulmuş olur.

Me'zûn olan köle, malını efendisine kıymetinin misli ile satar. Çünkü kölenin borcu olursa, efendisi onun kazancına yabancı gibidir. Efendisine eksikle satamaz. Çünkü sâhibi olduğu için köle onun hakkında müttehemdir. Efendisi, kıymetinin misli ile köleye satar. Kıymetinin mislinden daha az ile de satar. Çünkü, kölenin üzerine borç olursa, efendisi kölenin kazancına yabancıdır. Nitekim az önce geçti. Bunda töhmet yoktur.

Köleden semenin tam ma'nâsiyle alınması (istifâsı) **karşılığında efendinin mebî'i alıkoymak hakkı vardır.** Çünkü semen zi'l-yedliğe muttasıl olmadıkça satış zi'l-yedin mülkünü ortadan kaldırmaz. Binâenaleyh, semeni alıncaya kadar efendinin zi'l-yedlik mülkü olduğu gibi kalır. Bundan dolayı, efendinin diğer alacaklılardan köleye daha fazla husûsiyeti vardır. (Yânî başkasına tercîh edilir). **Eğer efendi, köleye mislin kıymetinden daha çok ile satarsa, fazlalık düşürülür yâhûd akd bozulur.** Yânî kölenin efendisine ya muhâbâtı (9) kaldırması yâhûd akdi bozması emredilir. Çünkü fazlalığa, alacaklıların hakkı tealluk eder. **Eğer efendi, semeni teslîm almazdan önce satılan şeyi köleye teslîm ederse, semen bâtıl olur. İmdi, köleden bir şey istenmez.** Çünkü efendi satılan şeyi (mebî'i) teslîm edince, habs husûsundaki hakkı düşer ve efendisi için kölesi üzerine borç vâcib olmaz. Bu durumda mal meccânen kalır.

Efendinin, me'zûn olan kölesini borçlu olduğu hâlde âzâd etmesi sahîhdir. Çünkü, mülkü bâkîdir. Kölenin borcundan ve kıymetinden daha az olanı alacaklılara öder. Yânî borç, kölenin kıymetinden daha az olursa, borcu öder. Çünkü alacaklılar için hak, ancak borçdadır. **Eğer aksi olursa, yânî borcu kıymetinden çok olursa, kıymetini öder. Çünkü onların hakkı, kölenin rakabesine tealluk eder.** Halbuki efendi, kölenin rakabesini, köleyi âzâd etmekle itlâf etmiştir.

Me'zûn, borcunun kıymetinden fazlasını öder. Çünkü borç, kölenin zimmetindedir. Efendiye lâzım gelen, ancak ödeme yönünden itlâf ettiği mikdârdır. İmdi borcun geri kalanı, evvelce olduğu gibi, köle üzerinde kalır.

(9) **Muhâbât:** Fazla değerli şeyi, bilerek noksana satmak; kayırma.

Borcu, rakabesini kuşatmış olan me'zûn köle satılır da; müşteri onu teslîm aldıkdan sonra kaybederse, alacaklı muhayyerdir. Dilerse, satışına izin verir ve semeni kendinin olur. Çünkü hak, kendinindir. Lâhik olan icâzet, sâbık izin gibidir. **Yâhûd, kölenin kıymetini, satın alana veyâ satıcıya ödetir.** Çünkü, alacaklının hakkı köleye tealluk eder. Hattâ köleyi satmaya hakkı vardır. **Ancak efendi, kölenin borcunu öderse satamaz.** Satıcı, satmak ve teslîm etmekle mütlifdir (telef edicidir). Satın alan ise, kabz ve tağyîb ile mütlifdir. Bu sebeble ödetmekde muhayyer kalır. **Eğer alacaklı müşteriye ödettirirse, müşteri semeni satıcıdan alır.** Çünkü satıcıdan kıymetin alınması, malın alınması gibidir. **Eğer alacaklı, satıcıya ödettirirse, satılan şey müşteriye teslîm edilir.** Engel ortadan kalktığı için, (satan ile satın alan arasında câri olan) satış da tamâm olur.

Bundan sonra yânî satıcı ödedikden sonra; eğer köle, efendisine kusûr sebebiyle geri verilirse; efendisi, alacaklıdan kölenin kıymetini alır ve alacaklının hakkı kölede geri döner. Çünkü ödemenin sebebi — ki satmak ve teslîmdir — ortadan kalkmışdır. İmdi, gâsıb gibi olur ki; şâyed gâsıb satsa ve teslîm etse kıymetini ödeyip, ondan sonra ona gasbedilen şey bir kusûr sebebiyle geri verilse, gâsıb için o malı mâlike geri verip, kıymetini geri almak hakkı vardır. Buradaki de öyledir. **Kâfî'de de böyle denmiştir.** Alacaklı, her hangisine ödetmeyi tercîh ederse,diğeri ödemekten kurtulur. Hattâ ödetmek istediği kimsenin yanında kıymet helâk olsa bile artık diğerine ödetemez. Çünkü iki şeyin arasında muhayyer olan kimse, bunlardan birini seçse, onda hakkı müteayyin olur ve o kimse için diğerini seçmek hakkı kalmaz. İkisinden birine ödettikden yânî bunu seçtikden sonra, kaybolmuş olan köle ortaya çıkarsa, eğer alacaklı için borç, beyyine veyâ nukûl (yemînden kaçınma) sebebiyle kıymetle hükm olundu ise, alacaklının, o köle üzerinde hakkı kalmaz. Çünkü alacaklıların hakkı, hüküm ile kıymete dönüşmüştür.

Şâyed alacaklıya borç, yemîni ile berâber hasmın sözüyle, kıymet olarak hükm olunursa; halbuki alacaklı kıymetten daha çoğunu iddiâ etse, alacaklı muhayyerdir. Dilerse, **kıymete râzı olur veyâ kıymeti geri verir ve köle alınıp onun için satılır.** Çünkü ona, kendi kanaatınca hakkının tamâmı ulaşmamıştır. **Nihâye'de de böyle denmiştir.**

Şâyed efendi, me'zûn olan kölesinin borcunu müşteriye bildirerek satsa; eğer kölenin semeni borcuna yetmezse, alacaklı, onun satılmasını red edebilir. Çünkü kölenin semeni borcuna yetmezse, nasıl olursa olsun, alacaklı için satışı bozmak hakkı vardır. Eğer kölenin semeni borcuna yeterse ve satışda kayırma (muhâbât) da yoksa, alacaklı için

satışı red etmek hakkı yoktur. Çünkü alacaklının hakkı kendisine ulaşmıştır. Binâenaleyh engel ortadan kalktığı için satış geçerli (nâfiz) olur. **Satıcı gâib ise; kölenin borcunu inkâr eden müşteriye, alacaklı muhâsama** (da'vâ) **edemez.** Yânî efendi, borçlu olan kölesini satıp müşteri onu teslîm alsa; ondan sonra satıcı gâib olsa, müşteri kölenin borcunu inkâr ettiği zaman, alacaklı ondan da'vâcı olamaz. Çünkü da'vâ akdin feshini tazammun eder. Akdin feshi ise, satıcı ve müşteri ile kâimdir. Bu durumda akdin fesh edilmesi gâibin aleyhine hükm olur. Mevcûd olan taraf ona hasım olamaz.

Bir köle bir şey satın alıp, izninden ve hacrinden söz etmiyerek satsa, me'zûndur. Yânî bir köle, şehre gelip, bir şey alıp - satsa; izninden ve hacrinden söz etmeyip sussa, halbuki me'zûn olsa, imdi **bu mes'ele iki vech üzeredir:**

Birinci vech; efendisinin kendisine izin verdiğini söylemesidir. O köle gerek âdil olsun, gerekse olmasın, **istihsânen tasdik** edilir. Kıyâs; **tasdîk edilmemesidir.** Çünkü onun haber vermesi mücerred bir da'vâdır ve ancak hüccet ile tasdîk edilir. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) :

اَلْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِى

«Beyyine getirmek, da'vâcıya düşer.» buyurmuştur.

İstihsânın vechi şudur: İnsanlar bununla muâmele yapagelmişlerdir. Müslümanların icmâı bir hüccettir, kî Sahâbenin (R. Anhüm) eseri onunla tahsis edilir; kıyâs ve nazar onunla terk edilir.

İkinci vech şudur: O köle satar, satın alır ve bir şey haber vermez. **Bunda da kıyâs, iznin sâbit olmamasıdır.** Çünkü, susmak ihtimallidir.

İstihsâna göre sâbit olur. Çünkü zâhir olan şudur ki, bu köle me'zûndur. Zîrâ Müslümanların işleri, mümkün mertebe, oluruna (salâha) yorumlanır. Cevâz ise, ancak izin ile sâbit olur. Şu hâlde oluruna yorumlamak vâcibdir. **İnsanlardan zararı savmak için zâhir ile amel muâmelâtta asıldır.**

Köle, borcu için satılmaz, ancak efendisi izin verdiğini ikrâr ederse satılır. Çünkü ticârete izin vermek, me'zûn kölenin rakabesinin

borç sebebiyle satılmasına rızâdır. **Ya da; alacaklının, izni isbât etmesiyle satılır.** Yânî efendi; «Bu köle, izinden mahcûrdur!» derse, asla temessük ettiği için söz efendinindir. O köle satılmaz. Ancak alacaklı, efendinin iznini isbât ederse, satılır.

İznin ikinci çeşidi; «Sabînin ve ma'tûhun iznidir.» [Ma'tûh, atehdendir.] **Ateh**; akılda karışıklık, **yânî bunamak ma'nâsına gelir.** Öyle ki, ma'tûhun sözü karışık olur. Ba'zan akıllıların ba'zan da delilerin sözüne benzer. **Bunak'ın hükmü; akıllı çocuğun** (sabînin) **hükmü gibidir.** Çocuğun ve bunak'ın izni, ikisinden de hacri kaldırıp, velâyet ve tasarruflarını isbât etmektir.

Bunların tasarrufları; Müslüman olmak, hibe kabûl etmek gibi, faydalı ise, izinsiz sahîh olur. Boşamak ve àzâd etmek gibi zararlı ise, **me'zûn bile olsalar sahîh değildir.** Satmak ve satın almak gibi, ba'zan faydalı, ba'zan zararlı olan şeyde izin ile sahîh olur. Çünkü akıllı çocuk (sabî), akıllı ve mümeyyiz olması bakımından bâliğa benzer, üzerine hitâb teveccüh etmemesi bakımından da aklı olmayan küçük çocuğa (tıfla) benzer. Aklında kusûr olup başkasının onun üzerinde velâyeti vardır. Binâenaleyh, hâlis faydalı şeylerde bâliğa; hâlis zararlı şeyde ise, küçük çocuğa (tıfla) ilhâk edilmiştir. **Hâlis faydalı ile hâlis zararlı arasında dolaşan şeylerde, izin yoksa küçük çocuğa; izin varsa, fayda yönünün zarara üstünlüğü bulunduğu için iznin delâletiyle bâliğa ilhâk edilmiştir.** Lâkin izinden önce velînin icâzetine bağlı olarak mün'akid olur. Çünkü ticâret şekillerine yol bulduğu için onda menfaat vardır. Hattâ küçük çocuk bâliğ olsa ve izin verse, bize göre geçerli olur. **İmâm Züfer** (Rh.A.) **ayrı görüştedir.** Çünkü o akd, velîsinin icâzetine tevakkuf etmiştir. Bu da kendisine bizzat velî olmuşdur.

İznin sıhhati için, küçük çocuk ile bunak'ın, satışın mülkü satandan giderdiğini; satın almanın müşteriye mülk celb ettiğini anlamaları şart kılınmıştır.

Küçük çocuğun velîsi, babasıdır. Ondan sonra onun vasîsi; ondan sonra babanın babası olan dede; sonra onun vasîsi; ondan sonra kâdî yâhûd kâdî'nın vasîsidir.

Ana veya ananın vasîsi, velî değildir. Buna, «Nikâh Bölümü» nde, «Velî Bâbı» nda, işâret edilmişti.

Sabî ile ma'tûh, kazançdan ve mîrâsdan ellerinde olan bir malı bir insana ikrâr etseler, yânî küçük çocuk ve bunak, babalarından vâris oldukları şeyi; «Bu, fülânındır!» diye ikrâr etseler, **zâhir rivâyette, sahîh olur.**

İmâm A'zam' (Rh.A.) dan rivâyet edilmiştir ki; bu ikrâr, vâris oldukları şeyde sahih değildir. Çünkü kazancındaki ikrârının sahih olması, ticâretlerde buna muhtâc olduğu içindir. Mîrâs malda ise, buna hâcet yoktur. **Zâhir rivâyetin vechi şudur ki; velînin re'yi munzam olmakla, küçük çocuk, bâliğa katılmıştır. İki maldan her biri onun mülküdür. Binâenaleyh, onlar hakkında ikrârı sahîhdir.**

★ ★

كِتَابُ الْوَكَالَةِ

VEKÂLET BÖLÜMÜ

«Me'zûn Bölümü» ile «Vekâlet Bölümü» **arasındaki münâsebet şudur, ki vekâlet ve izinden her biri, başkasının tasarrufuna rızâ ma'nâsına gelir.**

Vekâlet; lûgat yönünden, **korumak** (hıfz) **dır.** (1) Allah Teâlâ (C. C.) nın adlarından olan **«Vekil»** de bu ma'nâdadır. Bundan dolayı: **«Seni, malıma vekîl ettim!»** diyen kimse hakkında biz; **«O vekil, ancak korumaya** (hıfza) **mâlik olur.»** deriz. Ba'zıları: **«Vekâletin tertibi, tefvîz ve i'timâd ma'nâsına delâlet eder.»** demiştir. **Tevekkül de, bu ma'nâdadır.** «Allah (C.C.) a tevekkül ettik.» denir. Yâni; **«Biz, işlerimizi Allah (C.C.) a tefvîz ve teslîm eyledik.»** demektir. **Bu nedenle; tevkîl, lûgat yönünden, işi başkasına tefviz etmek** (ısmarlamak) **dır.** (2)

Şer'an; kendi işinde tasarrufu başkasına tefviz etmek ve yerine başkasını geçirmektir. Risâlet ise, **sözü başkasına, tasarrufda bulunmaksızın tebliğ etmektir.** (3)

---

(1) Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin bu konu ile ilgili ba'zı maddeleri şöyledir:

Madde 1449: **Vekâlet; bir kimsenin işini başkasına tefviz etmesi ve o işde onu kendi yerine ikâme etmesidir.**

O kimseye müvekkil **ve yerine ikâme eylediği kimseye** vekîl **ve o işe de** müvekkel-ün bih **denir.**

Madde 1450: **Risâlet; bir kimse tasarrufda dahli olmaksızın** (karışmaksızın) **bir kimsenin sözünü diğerine tebliğ etmesidir.**

O kimseye resûl **ve gönderen kimseye** mürsil **ve diğerine de** mürsel-ün ileyh **denir.**

(2) **Tefvîz: Bir işin idâresini birine vermek veyâ işleri birine bırakmak ve ısmarlamaktır.**

(3) **Tebliğ: Yetiştirmek, eriştirmek, ulaştırmak, haber vermek, götürmek, taşımak gibi anlamlara gelir.**

Tevkîlin câiz olmasının şartı:

كَوْنُ الْمُوَكِّلِ اَهْلَ تَصَرُّفٍ

«Müvekkilin tasarruf ehli olmasıdır.» Musannıfın; (tasarruf) lâfzını (Elîf - Lâm) ile zikretmemiş olmasına sebeb, yukarıda zikredilen tasarrufu murâd ettiği anlaşılmasın, diyedir. Çünkü Müslümanın, bir kâfiri şarâb satmak için tevkîl etmesinin butlânını müstelzim olduğu için, o tasarrufu irâde etmek bâtıldır.

Vekîlin, satmanın sâlib olub, satın almanın câlib olduğunu anlar ve akıl erdirir olması, az ve çok aldanmayı (gabn-ı yesîri ve fâhişi) (4) **bilmesi** de şart kılınmıştır. Vekilin, o tasarrufa kasd eder **olması** da **şarttır.** Hattâ vekil şakadan tasarruf etse, âmir nâmına vâki' olmaz.

Musannıf; «Müvekkilin tasarruf ehli olmasıdır.» **sözü üzerine şu fer'î mes'eleyi getirmiştir:** Binâenaleyh; **«Müslümanın, bir kâfiri şarâb satmâk için vekîl etmesi sahîhdir.»**

Musannıf, **«Vekilin... anlar ve akıl erdirir olması ve o tasarrufa kasd eder olması.»** sözleri üzerine de, şu fer'î mes'eleyi getirmiştir: **Hür ve bâliğ kimsenin tevkili sahih olduğu gibi; gerek köle, gerek sabî olsun me'zûn olan kimsenin tevkîli de sahîhdir.** Bu ikisi, kendi gibilerini tevkîl edebilirler. Binâenaleyh, tevkîl dört sûreti kapsar.

Yine hür, bâliğ kimsenin ve me'zûn kölenin, akıl erdiren küçük çocuk ve köleyi, mahcûr oldukları hâlde tevkilleri sahîhdir. Çünkü mezkûr şart, zikredilenlerin hepsinde vardır.

Musannıf ileride gelecek olan şu sözünde; «Eğer vekîl, mahcûr değil ise» **dediği için, burada;** «Akdin hukûku müvekkillerine râci' olur.» **dememiştir.**

Tevkîl, insanın bizzât akdettiği her şeyde kendisi için sahîhdir.

---

(4) **Gabn:** Lûgatta, **hud'a, aldatmak, bir şeyin mikdârını eksiltmek** ma'nâsınadır. **Istılâh'da; iki kısma ayrılır.**

a) **Gabn-ı fâhiş:** Urûz'da yirmide bir; hayvanâtda onda bir akâr'da beşte bir; dirhemde kırkda bir veyâ daha ziyâde aldanmakdır.

b) **Gabn-ı yesîr:** Gabn-ı fâhiş'deki derecelerden noksan bir mikdârda aldanmakdır. (Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ö. Nasûhî Bilmen, c. 6, s. 11)

Çünkü insan, ba'zan kendisi bizzat yapmaktan (mübâşeretten) âciz olup başkasını vekîl etmeye muhtâc kalır. Öyle ise, ihtiyâcı gidermek için tevkîlin câiz olması lâzımdır. «Kendisi için» **denmesi, vekîlden ihtirâz içindir. Çünkü vekil olduğu husûsda, başkasını vekil etmesi câiz değildir.** Zîrâ vekîl, tasarrufu başkasından alır. Halbuki vekil, emredildiği şeyle mukayyeddir. Hattâ bunu açıklasa, yine câiz olur.

Her çeşit hakda husûmete vekîl kılmak da sahîhdir. Çünkü herkes da'vâ vecihlerini kavrayamaz. Öyle ise, başkasını da'vâ için tevkîle muhtâcdır. Nitekim daha önce geçti.

Husûmete tevkîl, hasmmın rızâsı olmaksızın lâzım gelmez. Musannıfın; «Câiz olmaz.» demesine sebeb; cevâz ittifâkî olduğu içindir. Hılâf, lüzûmdadır. **Sonraki ulemâ** (müteahhirîn), **fetvâ için şunu seçtiler** (ihtiyâr ettiler) **ki; kâdî, vekîlden kaçınması husûsunda hasmın inâd ettiğini** (taannütü) **bilse, bu husûsda ona imkân vermez ve vekîli müvekkilden kabûl eder. Eğer müvekkilin, arkadaşı için tevkîlde** ızrâr kasd eylediğini bilirse, ondan tevkili kabûl etmez. Ancak arkadaşının rızâsiyle kabûl eder. Bu söz Şems'ül-Eimme **es-Serahsî'** (Rh.A.) **nin seçtiği** (ihtiyârı) **dır.** Kâfî'de **böyle denmiştir.**

Ancak hasta veyâ müsâfir müvekkil için hasmının rızâsı olmaksızın tevkîl lâzım gelir. Yânî üç günlük veyâ daha uzak mesâfede gâib olan yâhûd yolculuk yapmak isteyen müvekkil için lâzım gelir. Kâdî müvekkilin durumuna, hazırlığına ve mühimmâtına bakmakla kabûl eder. Çünkü yolcu olan kimsenin kılığı kıyâfeti gizli olmaz. **Kâdî, sâdece;** «Ben, yolculuk etmek istiyorum!» **demesini kabûl etmez.**

Ya da, **insanlar arasına ve hâkimin huzûruna çıkmak âdeti olmayan, kapalı ve örtülü** (muhaddera) **kadın için tevkîl lâzım gelir.**

Her hakkın îfâ ve istîfâsı için de tevkil sahih olur. **Ancak hadd ve kısâsda, müvekkil gâib ise; sahîh olmaz.** Çünkü hadd ve kısâs, şübhelerle düşer. Binâenaleyh başkasının yerini tutan şeyle yapılamaz. Çünkü, onda bir nev'î şübhe vardır.

Müvekkil,vekîline: «Sen, benim her şeyde vekîlimsin!» **dese, o kimse ancak korumak** (hıfz) **da vekîl olur. Eğer;** «Her şeyde vekîlimsin!» **dedikden sonra;** «Yapılması câiz olan» **lâfzını eklerse; bu takdîrde bütün tasarruflarda, hattâ boşama ve âzâdda bile vekîl olur.**

Fetâvâ-yı Suğrâ'da denilmiştir ki: Eğer, «Yapılması câiz olan» **lâfzını eklerse, o kimse korumada, satmak ve satın almada, borçlarını ve haklarını almakda, hibe ve sadakada ve bunlardan başkasında vekîldir.**

Çünkü müvekkil, ona tasarrufu umumî olarak vermiştir. **Nitekim müvekkil;** «Her ne yaparsan câiz olsun!» **derse, tasarrufların bütün çeşitlerine mâlik olur. Hattâ vekîl kendisine harcasa, o da câizdir.** Çünkü müvekkil, onun her yaptığına izin vermiştir. Bu da, vekilin yaptıklarındandır. Bundan sonra denilmiştir ki: **«Bu ta'lîl; vekîl, onun karısını boşasa câiz olmasını iktizâ eder.» Hılâfı tebeyyün edinceye kadar, bununla fetvâ verilir.**

Muâmele ehlinin örfünde, vekîlin kendisine izâfe ettiği akdin hukûku vekîle izâfe edilir. Satmak, kirâya vermek ve ikrârdan sulh gibi, **ki bunlar akdin misâlleridir.** Çünkü satmaya vekîl olan, «Ben, bu şeyi sana sattım!» der, «Ben, bu şeyi sana fülân tarafından sattım!» demez. Kezâ satın almaya vekîl olan; «Ben, bu şeyi senden satın aldım!» der. «Fülân için.» demez. **Eğer o vekîl mahcûr değil ise, zikredilen haklar vekîle müteallık olur.** «Mahcûr değil ise» **sözü, küçük çocuk** (sabî) **ve mahcûr köleyi ayırd etmek içindir.** Zîrâ bu ikisini tevkîl câizdir. Lâkin yaptıkları akdin hukûku müvekkile râcîdir.

Musannıf, akdin hukûkunu, şu sözüyle temsîl etmiştir: Eğer satmaya vekîl ise; «Mebî'in teslîmi.» Satın almaya vekîl ise; «Mebî'in teslîm alınması.», «Mebî'in semeninin teslîm alınması.», «Satın aldığı şeyin semeni ile mutâlebe olunması.» Yânî satın almaya vekîl olan, şâyed bir şey satın alırsa; satıcı, satılan şeyin semenini ondan ister. Yine sattığı şeyin istihkâkı katında, yânî sattığının istihkâkı, yâhûd müşterinin aldığı şey istihkâk edilmekle semenini satıcıdan alması ve satılan evin şuf'asında muhâsama (5) etmesinde; yânî husûmet edip, husûmet olunmasında ve malın kusûrlu olmasında hâl budur. Eğer satılan şey vekîlin elinde ise; onu satıcıya iâde eder. Satılan şeyi müvekkile teslîm ettikden sonra ise, müvekkilin izniyle onu geri verebilir.

Müşterinin, satıcısının müvekkilinden semeni menetmek hakkı vardır. Yânî, bir adam bir şey satmak için birini vekîl etse; vekil dahî o şeyi sattıkdan sonra, müvekkil satılan şeyin semenini müşteriden istese, müşteri semeni müvekkile vermeyebilir. Çünkü müşteri, akde ve hukûkuna yabancıdır. Nitekim biz, onu daha önce açıkladık. **Eğer müşteri semeni müvekkile verirse, sahîh olur. Satıcı, ondan bir şey isteyemez.** Yânî vekîl, ikinci def'a müşteriden isteyemez. Çünkü teslîm alınan şey (makbûz), müvekkilin hakkıdır. Binâenaleyh, ondan alıp yine

---

(5) **Muhâsama** (Husûmet): **Nizâ, mücâdele, çekişmek, da'vâda bulunmak anlamına gelir. Birbiriyle husûmetde, da'vâda bulunmaya da «ihtisâm, Münâzaa» denir. «Hasım», deyimi de husûmet anlamına geldiği gibi, «Hasîm» anlamına da gelir. Hasîm'in çoğulu: «Husemâ» dır.**

Fasl-ı husûmet: Da'vâyı tetkîk ile bir hükme bağlamak demektir.

ona vermekde bir fayda yoktur. Semen müstehıkkına ulaştığı için, müşterinin zimmeti (6) berî (7) olur. Mülk, ibtidâen müvekkil için sâbit olur. Lâkin vekîlden bunun hılâfı sâbit olur. Bu, mukadder bir soruya cevâbdır. **Nitekim Nihâye'de zikredilmiştir ki:** O mukadder soru, şudur: «Şâyed mülk, müvekkil için sâbit olursa, hakların müvekkile râcî olması lâzım gelir. Çünkü haklar, mülke tâbidir.»

Nihâye sâhibi buna şöyle cevâb vermiştir: Evet, mülk ibtidâen müvekkil için sâbit olur. Lâkin vekîlden, hılâfı sâbit olur. Sözün kısası, vekîl tasarrufun istîfâdesinde müvekkilin halefidir ve müvekkil, mülk hakkında vekîlden halefdir. Köle gibi ki, şâyed hîbe kabûl etse, mülk başlangıçta efendi için sâbit olur. Ba'zı ulemâ'; **«Mülk, vekîl için sâbit olur. Lâkin karar kılmaz. Belki, mühletsiz müvekkile intikâl eder.»** demişlerdir. **Her iki kavle göre de; vekîlin satın aldığı akrabâsı, âzâd olmaz.**

Eğer vekîlin satın aldığı köle; onun kendi karısı olursa, nikâh fâsid olmaz. Birinci kavle göre: Mes'ele açıkdır. Çünkü müşteri mâlik olmamıştır. İkinci kavle göre dahî nikâh fâsid olmaz. Çünkü âzâd ve nikâhın fesâdı, **Ziyâdât'da** ve başka kitablarda zikredildiği üzere, mülkün tekarrürünü iktizâ ederler. İmdi bunların ikisi de bulunmayınca, ikisi de hâsıl olmazlar. Bu söz; Resûlüllah' (S.A.V.) ın:

مَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ مَحْرَمٍ مِنْهُ عُتِقَ عَلَيْهِ

(6) **Zimmet:** İnsanda mânevî bir vasıftır ki; insan, lehine ve aleyhine olan şeylere ancak bununla ehl olur. Demek ki, insanlarda ehliyet-i vücûb bu zimmet sâyesinde husûle gelir. Zimmet; ahd, borç anlamında da kullanılır.

(7) **Berî** (İbrâ): **Berî olmak:** Bir kimsenin bir da'vâdan veyâ üzerindeki bir hakdan kurtulmasıdır. **İbrâ ise: Bir kimseyi bir da'vâdan, bir hakdan berî kılmak, onun hakkında da'vâda, hak talebinde bulunmakdan vazgeçmekdir.**

İbrâ, şu kısımlara ayrılır:

* **İbrâ-i iskât:** Bir kimse, diğer kimsede olan hakkının tamâmını ıskât veyâ bir mikdârını düşürmek ve indirmekle o kimseyi berî kılmaktır.

* **İbrâ-i istîfâ:** Bir kimse, diğer kimseden hakkını kabz ve istîfâ eylemiş olduğunu i'tirâf etmekten ibâret olarak bir çeşit ikrârdır.

* **İbrâ-i hâss:** Bir ev veyâ bir çiftlik yâhûd bir cihetten dolayı alacak da'vâsı gibi bir husûsa müteallık da'vâdan bir kimseyi ibrâ etmektir.

* **İbrâ-i âmm:** Bütün da'vâlardan bir kimseyi ibrâ etmektir.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ö. Nasûhî Bilmen; c. 8, s. 5)

«Her kim zî-rahm-i mahremine mâlik olursa, onun üzerine âzâd olur.» (8) hadîs-i şerîfinin mutlak olan ifâdesine muhâlifdir, diye i'tirâz edilmiştir.

Bu i'tirâza şöyle cevâb verilmiştir: Mutlak, kâmile munsarıfdır. O da, mukarrer olan mülkdür, müctehid, gaafil değildir. Ancak çoğunluk, bu mes'elelerin ikisini de birinci kavl üzere tefri' etmişlerdir. Çünkü onlara göre, bu kavl daha sahîhdir.

Vekîlin, müvekkile izâfe ettiği; nikâh, hul' (9), **inkârdan veyâ kasden adam öldürmeden sulh, mal üzere âzâd, kitâbet,** (10) **hibe, tasadduk,** (11) **iâre,** (12) **îydâ',** (13) **rehn ve ikrâz gibi akd hukûku, müvekkile müteallik olur.** Bunun sırrı şudur ki; bu sûretlerde hüküm, sebebden ayrılmayı kabûl etmez. Çünkü bu sûretler, iskâtlar kabilindendir. Vekil ise, hükme yabancıdır. İmdi, hüküm sebeble berâber olsun diye, akdin müvekkile muzâf olması lâzımdır.

Nikâha gelince; çünkü bud' (14) **da asıl; harâm olmasıdır.** Nikâh ise, bu harâmı iskât eder ve sâkıt olan şey başkalarına dağılmaz. Binâenaleyh, asâlet yolu üzere şahıstan sebebin meydana gelmesi ve şahıstan başkası için hükmün vukûu tasavvur edilemez. İmdi vekil, hüküm sebebiyle berâber bulunması için elçi (sefîr) kabûl edilmiştir. Hattâ nikâhı kendisine izâfe etse, kendisi için olur. **Satış; bunun aksinedir.** Satışın hükmü, sebebden ayrılmayı kabûl eder. Nitekim şart muhayyerliği ile satışda böyledir. **Binâenaleyh bir şahıstan sebebin âsâleten südûru ve hükmün hilâfeten başkasına vukûu câizdir.**

Hull' ise, nikâhı iskâtdır. Nikâhı yapan (nâkih) erkek, nikâh edilen (menkûha) kadındır. Vekil ise, ya kocanın ya karının vekilidir. **Her iki takdîre göre; vekil, hâlis elçi** (sefîr) **dir.** Öyle ise, müvekkile

---

(8) **Zî-rahm:** Lûgatta, **mutlaka yakınlık sâhibi demektir.** Bir başka ifâde ile; **nesebî akrabâ** demekdir. Istılâh'da: **«Terikeden üçte bir, dörtte bir gibi belirli bir payı olmayan ve terikeyi asabeden** (miras alamayan akrabâ) **olmak sıfatiyle ihrâz etmeyen herhangi karib** (soyca yakın)» demektir.

Çoğulu: **«Zevil'erhâm»** dır.

* **Mahrem: Yakınlıkdan dolayı nikâhı haram olan kimsedir.** Bir kıza nazaran kardeşi gibi. Karşıtı, **«Gayr-i mahrem** (Nâmahrem)» dir.

Mahrem; hürmet, ihtirâm anlamına da gelir.

(9) **Hul':** Mal karşılığında, kadının kocasından boşanmasıdır.

(10) **Kitâbet:** Efendi ile köle arasında muvâzaa yoluyla câri olan bir çeşit akitdir.

(11) **Tasadduk:** Verilme, sadaka olarak verme.

(12) **İâre:** Ödünç verme, ikrâz.

(13) **İydâ (İdâ'):** Emânet olarak verme: malını koruması için başka birine verme.

(14) **Bud':** Evlenmek ve nikâh ma'nâsına gelir. Kadının tenâsül organına (ferc'ine) de bud' denir

Burada; **cinsî münâsebet** (cimâ') **istifâdesi ma'nâsında kullanılmıştır.**

izâfe edilmesi lâzımdır. **İnkârdan sulhun müvekkile müteallik olması da, zikredilen gibi hâlis iskât olduğu içindir.** Ona bedel verme (muâveze) karışmamıştır. Belki, müddeâ aleyh (da'vâlı) hakkında fidâyı yemindir. Şu hâlde, müvekkile izâfe edilmesi lâzımdır.

Kasden adamı öldürmeden sulh dahi böyledir. Çünkü sulh, hâlis ıskâttır. Vekîl, yabancı elçidir. Öyle ise, müvekkile izâfe edilmesi lâzımdır. **Geri kalanlarda da hâl böyledir. Bu zikredilen söz: fukahânın, bu konuda söylediklerinin kısaltılmışı** (mulahhası) **dır.** Bu söz ile **Sadr'uş-Şeria'** (Rh.A.) nın; «Sulha gelince; onda ikrârdan veyâ inkârdan olmak arasında izâfette fark yoktur. Çünkü eğer Zeyd, Amr'dan bir ev iddiâ etse, Amr da yüz dirheme anlaşmak için bir kimseyi vekil etse; Zeyd, Amr'dan evin da'vâsında yüz dirheme anlaştım der ve vekil dahi bu sulhu kabûl ederse; gerek ikrârdan, gerek inkârdan olsun sulh tamâm olur. Şu kadar fark var ki, ikrârdan olursa, satış gibi olur. Bu takdîrde, satışın hukûkunda olduğu gibi hukûk vekîle râci olur. Sulh bedelinin teslîmi vekil üzerinedir. Şâyed sulh inkârdan olursa, bu sulh müddâ aleyh hakkında fidâyı yemindir. Bu takdîrde vekil, hâlis elçidir. Haklar vekile râci' olmaz.» sözü ma'nâsız kalır. Bunun açıklaması şudur: Çünkü **Sadr'uş-Şeria** (Rh.A.); «Gerek ikrârdan ve gerekse inkârdan olsun, sulh tamâm olur.» sözüyle sulhun tamâm olmasının, ikrâr sûretinde vekile izâfe edilmesine ve inkâr sûretinde müvekkile izâfe edilmesine i'tibâr etmeksizin murâd etti ise, biz bunu kabûl etmeyiz. Çünkü bu, aynen münâkaşa yeridir. Eğer sulhun tamâm olmasını zikredilen izâfete i'tibâr ile murâd etti ise, fukahânın sözünün sıhhatini i'tirâf olur. Öyle ise, farkı inkâr edip, her ikisi müsâvidir demenin ma'nâsı yoktur.

Musannıf, zikredilen sûretlerde vekilin hâlis elçi olmasını şu sözüyle tefrî' etmiştir: Binâenaleyh; kadın tarafından kocanın vekîli mehr ile mutâlebe olunmaz. Kadının vekili de müvekkili olan kadının teslîmi ile mutâlebe olunmaz. Hul' bedelinin teslîmi ile de vekil mutâlebe olunmaz. Nitekim daha önce geçti ki, zikredilen sûretlerde vekil hâlis elçidir.

Borç almak (istikrâz) **için bir kimseyi vekil etmek bâtıldır.** Hattâ bununla, mülk sâbit olmaz. Çünkü başkasının mülkünde tasarrufu tefvîz etmek câiz olmaz. Bu söz, satın almaya vekîl etmeyle bozulur. Çünkü bu, mebî'in teslîm alınmasını emr etmektir. Halbuki satılan şey başkasının mülküdür. Buna şöyle cevâb verilir: Başkasının mülkünde tasarrufun câiz olmaması, ivazsız olduğu vakittedir. Satın almaya vekil kılınmakda ise, ivaz vardır. Öyle ise, borç almaya vekil, satın al-

maya vekîlden ayrıdır. **Risâlet** (15) **için vekîl kılmak bâtıl** (16) **değildir. Çünkü onda tasarrufu havâle etmek yoktur.** Resûl, hâlis elçidir. Daha önce geçti ki, ikrâra vekîl yapmak sahîhdir. Çünkü mülkünde tasarrufu tefviz etmektir.

★ ★

(15) **Risâlet:** Sefâret, elçilik; bir kimsenin tasarrufa me'zûniyet ve dahli olmaksızın, bir şahsın sözünü başkasına tebliğ etmesidir.

* **Resûl:** Elçi, bir şahsın sözünü başkasına tebliğ eden.

* **Mürsil:** Sözünü, resûl aracılığı ile gönderen.

* **Mürselin ileyh:** Kendisine, söz gönderilen.

(16) **Bâtıl:** Şartlarını, rükünlerini, vasıflarını tamâmen veyâ **kısmen câmi' olmayan fiildir,** ki aslen ve vasfen meşrû olmaz. Mümeyyiz olmayan bir çocuğun satması ve hîbe etmesi gibi.

بَابُ الْوَكَالَةِ بِالْبَيْعِ وَالشِّرَاءِ

ALIŞ - VERİŞE VEKÂLET BÂBI

Eğer vekâlet umûmî olursa, sahîh olur. Hidâye'de **denmiştir ki: Bir kimse, birini satın almaya vekîl etse, onun cinsini ve sıfatını belirtmesi gerekir.** Yâhûd **müvekkelün bih olan fiil ma'lûm olup, vekîlin emre uyması mümkün olması için cinsini ve semenin meblâğını belirtmek gerekir. Ancak müvekkil, vekîli umûmî vekâlet ile vekil eyleyip;** «Ma'kûl gördüğün şeyi satın al!» **derse o başka.** Çünkü müvekkil, işi vekîlin oyuna bırakmıştır. Her hangi şeyi satın alırsa, vekîl işi yapmış ve emri yerine getirmiş olur.

Ya da, **satın almasına vekil olduğu şey ma'lûm olmalıdır.** Yânî vekîlin satın almaya tevkîl edildiği şey, her ikisinin arasında bilinmelidir. Yâhûd, **bilinmeyen ciheti pek az olmalıdır.** Bu, nev'in bilinmemezliğidir. Her ne kadar semen belirtilmese bile, vekâlet sahîh olur. Çünkü vekil, emri yerine getirmeye (imtisâle) kâdirdir.

Eğer vekîl olduğu şey, cehâlet-i fâhişe ile bilinmezse — cehâlet-i fâhişe, yânî aşırı bilinmemezlik, cinsin bilinmemesidir — **her ne kadar semen belirtilse de, vekâlet sahih olmaz.** Çünkü vekîl, verilen emri yerine getiremez. **Eğer vekîl olduğu şey, cehâlet-i mütevassıta, yânî orta derecede bilinmemezlik ile mechûl olursa** — orta derecede bilinmemezlik, nev'î ile cins arasıdır — **imdi, eğer nev'î belirtilmiş veyâ nev'îni ta'yîn eden semen belirtilmiş olursa, nev'î muayyen olup, vekâlet sahîh olur.** Çünkü vekîl, bu takdîrde emri yerine getirebilir. Zîrâ bu durumda az bilinmemezlik vardır. **Eğer nev'î veyâ semen belirtilmiş olmazsa, vekâlet sahîh olmaz.** Çünkü burada dahî vekîl, emri yerine getirmeye kâdir olamaz. Zîrâ aşırı bilmemezlik vardır. **Birincisi:**

yânî az bilmemezlik (cehâlet-i yesîre) **ile mechûl olan; at, katır, eşek. herevî veyâ mervî giyecek gibidir.** İkincisi; **yânî aşırı bilmemezlik** ile **mechûl olan; giyecek, binek hayvanı ve âzâd edilmemiş köle gibidir.** Üçüncüsü; yânî orta derecede bilmemezlik ile mechûl olan; köle, câ**riye veyâ ev gibidir.**

Şâyed müvekkil, at ve benzerini satın almak için vekil etse, her ne kadar semen belirtilmese bile, tevkîl sahîhdir. Çünkü at ve benzeri, birinci kısımdandır. **Eğer müvekkil, köle ve benzerini satın alması için vekîl etse, nev'îni belirtti ise** — meselâ, Türk köle gibi — **tevkîl sahîh olur. Yâhûd köle nev'îlerinden bir nev'î ta'yîn eden bir semen beyân etti ise, vekâlet sahîh olur ve bilmemezlik nev'e katılır.** Eğer nev' ve semenden bir şey belirtilmedi ise, **tevkîl sahîh olmaz ve bilmemezlik cinse katılır.** Çünkü cinsi bilmemezlik, emri yerine getirmeye mânîdir.

Eğer giyecek ve benzerini satın almaya vekîl etse, her ne kadar semeni belirtse de, tevkîl sahîh olmaz. Çünkü sâdece semenin belirtilmesi, bilmemezliği ortadan kaldırmaz. Yiyecek satın almaya vekîl etse, buğday ve buğdayın unu üzere vâki' olur. Yânî bir adam, başkasına biraz akça verip: «Benim için yiyecek satın al!» dese, buğday ve buğdayın ununu satın alır. **Kıyâsa göre; hakîkate i'tibâr ile her hangi bir yiyecek satın alabilmeliydi.** Nitekim yemek (ekl) üzere yapılan yeminde, her yiyecek (taâm) üzere yemîn sayılır. Çünkü yiyecek (taâm), yenen şeyin adıdır. **İstihsânın vechi şudur: Yiyecek, satmak ve satın almakla berâber zikredilirse, örfen bizim zikrettiğimiz şeye yorumlanır.** Yemek (ekl) de ise, örf yoktur. Böyle olunca söz, konulduğu ma'nâsında kalır.

Ulemânın ba'zısı demiştir ki; eğer müvekkil akçayı çok verdi ise, tevkîl buğdaya yorumlanır. Az verdi ise, ekmek almaya yorumlanır. Eğer çok ile az arasında verdi ise, semen ile müsemmen arasında uygunluğa riâyeten, un almaya yorumlanır.

Düğün yemeği (velîme) **hazırlayan müvekkilde mutlakâ yânî, dirhemler gerek çok, gerekse az olsun, hâl delâlet ettiği için, ekmek almaya yorumlanır.**

Bir kimse, vekîl edeceği adam üzerinde kendisine âid olan borç ile «Şu köleyi satın al!» diye onu vekîl etse, sahîh olur. Yânî bir adamın, bir kimsede bin akçası olup; adam, ona; «Şu köleyi, bana sende olan akçam ile satın alıver!» diye emreder, o da satın alırsa, sahîh olur ve köle müvekkilin olur. Hattâ köle ölse, müvekkil hesâbına ölmüş olur.

Şâyed müvekkil, tevkîli mutlak yapsa; yânî bin akçaya, muayyen olmayan bir köle satın alıvermesi için bir kimseyi vekîl etse, **vekîl de**

bir köle satın alsa, köle vekilin olur. Ancak, eğer o köleyi müvekkil teslîm alırsa, köle müvekkilindir. Hattâ müvekkil teslim almazdan önce köle ölse, vekil hesâbına ölür. Eğer müvekkil teslîm aldıkdan sonra **ölürse, müvekkil hesâbına ölür.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ): **«Eğer vekil teslîm aldı ise, iki sûrette de müvekkilin hesâbına ölmüş olur.»** demişlerdir.

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) **in delîli şudur: Dirhemler ve dînârlar, gerek borç, gerekse ayn olsun, alış - verişlerde müteayyin olmazlar.** Hattâ ikisi, bir borca karşılık bir ayn'ı birbirine satsa, ondan sonra birbirlerini alacak ve borç olmadığına dâir tasdîk etseler, akd bâtıl olmaz ve borçda ıtlâk ve takyîd müsâvî olup, tevkîl sahih olur ve köle müvekkilin olur.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur: Dirhemler, vekâletlerde müteayyindir.** Hattâ vekâleti dirhemlerden ayn ile kayd eylese veyâ dirhemlerden borç ile kayd eylese, ondan sonra ayn tüketilse yâhûd alacak sâhibinin borcu düşürmesiyle, borçludan düşse, vekâlet bâtıl olur. **Dirhemler teayyün edince, bu tevkil, onu teslîm almaya tevkil etmeksizîn, borçlu olmayan birinin borcu temlîk etmesi yâhûd bir şeyin verilmesini emr olur ki, müvekkil o şeye ancak teslîm alınmakla mâlik olur.** O da borçtur. **Bunların ikisi de câiz değildir. Tevkîl sahih olmayınca satın alma vekil için geçerli olur ve vekîlin malından helâk olur. Ancak, eğer müvekkil vekilden teslim almış ise, bu takdirde teâtî** (sözsüz) **ile satış olur.** Bu durumda, müvekkilin malından helâk olur.

Bir kimse bir köleyi, kendisini efendisinden, müvekkil için satın almaya vekîl etse, imdi o köle efendisine; «Beni, bana fülân için sat!» **dedikde, efendisi de satsa, bu akd sahih, köle müvekkilin olur.** Çünkü köle, kendisini kendisi için ve vekâletle başkası için satın alabilir. Zîrâ o köle, mâliyete yabancıdır. Çünkü mâliyeti efendisinindir. Satış, mal olması bakımından köle üzerine vâriddir. Çünkü, mâliyeti kölenin elindedir. Satışı âmire izâfe edince, fiili sahihdir. Çünkü emre imtisâl etmiştir ve akd âmir için vâki' olur. Eğer köle «Fülân için» demeyip, belki; «Beni, bana benim için sat!» Yâhûd, «Bana, nefsimi sat!» dese; «Benim için veyâ fülân için.» demese, âzâd olur. Birinci sözün sahîh olması, yukarda geçen sebebden dolayıdır, ki bu sebeb; kölenin kendisini satın almaya elverişlî olmasıdır. İkinci sözün sebebi ise; mutlak, iki veche ihtimalli olduğu içindir. İmdi ihtimâl ile imtisâl vâki' olmaz. Şu hâlde tasarruf, kendisi için vâki' olur.

Semeni iki vechde de kölenin ödemesi gerekir. Âmir ödemez. Satın alma köle için olduğu vakitte semeni kölenin ödemesi gerektiği

besbellidir. Âmir için olduğu vakitte yine kölenin ödemesi îcâb eder. Çünkü köle mübâşir olup, hukûk ona râci'dir. Binâenaleyh semen, kendisinden istenir. Lâkin sonra, köle bunu âmirden alır.

Şâyed sorularak; «Köle, burada mahcûrdur. Daha önce geçti ki, köle mahcûr-un aleyh olsa, hukûk ona rücû' etmez.» **denilirse; biz, cevâb olarak;** «Burada efendinin izniyle birlikte bizzat yaptığı akdle hacr ortadan kalkmıştır.» **deriz.**

Bir köle, kendisini efendisinden bin akça ile satın almaya birini vekîl edip, ona bin akça verse, eğer o vekîl, kölenin efendisine; «Ben, köley: kendisi için satın aldım!» **derse, kölenin efendisi de köleyi o vekile satarsa, köle bin akçaya karşılık âzâd edilmiş olur.** Çünkü kölenin kendisini kendisine satmak, onu âzâd etmektir. Kölenin kendisini mal ile satın alması, âzâd edilmeyi bedel ile kabûl etmekdir. Vekil, kölenin elçisidir. Bu durumda köle kendisini, kendisi satın almış gibi olur. Bu takdîrde velâsı (1) efendinin olmak üzere âzâd olmuş, olur.

Eğer kölenin vekîli; «Köleyi kendisi için satın aldım!» **demezse, köle vekîlin olur.** Çünkü lâfız, muâveze için hakîkattır. Şâyed tebeyyün etmezse, onunla amel etmek de mümkündür. Öyle ise, ona riâyet edilir. **Kölenin, kendisini satın alması bunun aksinedir. Çünkü onda mecâz teayyün etmiştir.**

Köle vekîlin olunca, semeni de vekil öder. Çünkü akdi yapan o'dur. Kölenin, vekile verdiği bin akça efendinin olur. Çünkü kölesinin kazancıdır. Kölenin satın alınmasına me'mûr olan kimse; «Âmir için bir köle satın aldım!» dese ve köle ölse; âmir de; «Belki, sen köleyi kendin için satın aldın!» dese, eğer köle muayyen ve sağ ise, söz mutlakâ yânî, gerek parası verilmiş (menkûd) olsun, gerek olmasın me'mûrundur. Eğer köle ölü ve semen peşin verilmiş ise, söz yine me'mûrundur. Aksi hâlde yânî; semen menkûd (para verilmiş) değil ise, söz âmirindir. Eğer köle muayyen olmazsa, söz yine me'mûrundur. Eğer parası verilmiş ise, gerek köle diri gerekse ölü olsun müsâvîdir. Eğer parası verilmemiş ise; köle diri olsun, ölü olsun, söz âmirindir.

Kâfî'de denmiştir ki: Bu zikredilen mes'ele **sekiz vech üzeredir.** Çünkü **vekil, ya muayyen** (bi-aynihî) **bir kölenin satın alınması için**

(1) **Velâ-i atâka: Mevlâ ile memlûku, yânî efendi ile kölesi arasında âzâd sonucu olarak meydana gelmiş olan bir velâdan, bir çeşit yardımlaşmadan ibârettir ki, âzâd edilmiş köle bir cinâyet işlediği takdîrde diyetini mevlâsı verir; vefât edip derecesi mukaddem vâris bırakmayınca da mirâsına mevlâsı nâil olur.**

Velâ-i atâka, memlûkun hürriyet ni'metine kavuşması dolayısiyle meydana geldiğinden buna, «**Velâ-i ni'met**» de denilir.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu: Ö. Nasûhî Bilmen, c. 3, s. 353)

me'mûr olur. Ya da, **gayr-ı muayyen** (bi-gayri-aynihî) **bir kölenin satın alınması için me'mûr olur.** Bunların herbiri iki vech üzeredir: **Ya, parası verilmiştir** ya da, **verilmemiştir.** Bu iki vechin herbiri de iki vech üzeredir: Ya vekil satın aldığını ihbâr ettiği **vakitte köle diridir.** ya da, **ölüdür.**

Eğer vekil bi-aynihi bir kölenin satın alınması için me'mûr olursa, satın aldığını haber verdiği vakitte köle diri ise; gerek parası ödenmiş olsun, gerekse olmasın, söz bi'l-icmâ' me'mûrundur. Çünkü vekil, istinâfına (sözün başlangıcına) mâlik olduğu bir işden haber vermiştir. **Satın almayı haber veren, tahkîkde ve sübûtta şâhid getirmeye muhtâc değildir.** Şu hâlde, tasdîk edilir. **Eğer vekîl, satın aldığını haber verdiği vakitte köle ölü ise, ve;** «Satın aldıkdan sonra benim yanımda öldü!» **dedi ve müvekkil inkâr etti ise; bakılır: Semen ödenmiş değil ise, söz âmirindir.** Çünkü vekil isti'nâfına mâlik olmadığı şeyden haber vermiştir. Onun gâyesi semeni geri almaktır. Halbuki âmir, münkirdir. **Eğer semen ödenmiş olursa; söz yeminiyle me'mûrundur.** Çünkü semen, me'mûrun elinde emânet idi. Oysa ki me'mûr emrolunduğu vecihle emânetin uhdesinden çıktığını iddiâ etmiştir. Bu durumda söz, me'mûrundur. Eğer köle muayyen değilse (bi-gayri-aynihî) yine bakılır: Köle diri ise ve me'mûr: «Ben köleyi senin için satın aldım!» deyip ve âmir; «Yok belki o köle senin kölendir.» derse, semen de ödenmiş ise, söz me'mûrundur. Çünkü isti'nâfına mâlik olduğu şeyden haber vermiştir. **Eğer semen ödenmiş değil ise söz; İmâm A'zam'** (Rh.A.) a göre **âmirindir.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre; **me'mûrundur. Eğer köle ölü ise ve semen de ödenmiş değil ise, söz âmirindir. Çünkü vekîl, isti'nâfına mâlik olmadığı şeyden haber vermiştir.** Onun maksâdı semeni almaktır. Halbuki âmir, münkirdir. **Eğer ödenmiş ise, söz me'mûrundur. Çünkü me'mûr, emîndir.** Emânetin uhdesinden çıktığını iddiâ etmektedir. Öyle ise söz, me'mûrun olur.

Hidâye'de denmiştir ki: Bir kimse, bir adama bin akçaya bir köle satın alınmasını emretse, me'mûr da: «Ben, köleyi satın aldım ammâ, elimde öldü!» dese, âmir de; «Sen, onu kendin için satın aldın!» dese, söz âmirin sözüdür. Eğer âmir bin akçayı me'mûra verdi ise, söz me'mûrun sözüdür. Çünkü birinci vechde isti'nâfına mâlik olmadığı şeyden haber vermiştir ki, o da semenle âmir'e rücû etmektir. Halbuki âmir, münkirdir, Söz, münkirindir. İkinci vechde me'mûr, emîndir. Emânetin uhdesinden çıktığını iddiâ etmektedir. Bu durumda, onun sözü kabûl edilir.

Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.) **demiştir ki:** İki ta'lîlden her biri iki sûrete şâmildir. Bununla fark tamâm olmaz. **Ben derim ki:** İş, Sadr'uş-Şerîa'

(Rh.A.) nın dediği gibi değildir. Çünkü ikinci ta'lîl, birinci sûrette câri olmaz. Zirâ me'mûr, emindir. Emânetin uhdesinden çıktığını iddiâ etmektedir, demek câiz değildir. Çünkü me'mûr, ancak semeni teslim alınca, emin olur. Halbûki onun semeni almadığını farz etmekteyiz.

Satın almaya vekil olan kimse emr olunduğu şeyi yapmak şartıyla âmire rücû' edebilir. Yânî gerek semeni satıcısına teslîm etsin, gerekse etmesin, semeni âmirden alabilir.

Yine, vekilin satın aldığı şeyin semenini almak için o şeyi âmirinden habs etmesi câizdir. Velev ki, semenini satıcıya vermemiş olsun. Çünkü, tekarrür etmiş bir kâidedir ki, bunların aralarında hükmî değiş-tokuş (mübâdele) vukû' bulmuştur. **Bundan dolayı, vekil ile müvekkil semende ihtilâf etseler, her biri yemin ederler ve müvekkil vekile, mebî'i kusûrla geri verir.**

Eğer mebî' alıkonmazdan (habsden) **önce vekilin elinde helâk olursa, âmir hesâbına helâk olur.** Yânî âmirin malından helâk olur ve semen düşmez. Çünkü vekilin eli, müvekkilin eli gibidir. **Şâyed vekil, satılan şeyi** (mebi'i) **habs eylemese, müvekkil vekilin eliyle teslîm almış olur ve vekil için, zikredilen sebebden dolayı, semeni alıncaya kadar mebî'i habs etmek hakkı vardır.** Mebî'i alıkoydukdan sonra me'mûr hesâbına helâk olur ve semen de düşer. Çünkü vekil, müvekkile satmış gibidir. Vekilin alıkoyması (habsi), semeni almak içindi. Şu hâlde mebi'in helâk olmasiyle, semen düşer. Nitekim satışda da böyledir.

Muayyen bir şeyi satın almak için vekil olan kimsenin, o şeyi kendisi için satın alması câiz değildir. Çünkü bu satın alma, âmiri aldatmaya varır. Zirâ âmir, ona i'timâd etmiştir. **Ancak, o şeyi belirtilenin cinsinden başkasî ile veyâ nakid paradan başkası ile satın alırsa, yâhûd ondan başkası, vekilin emri ile vekilin yokluğunda satın alırsa, bu takdîrde satın alınan şey, birinci vekilin olur.** Çünkü vekil, müvekkilin emrine muhâlefet etmiştir. Şu hâlde, onun nâmına geçerli olur. **Eğer birinci vekil orada bulunursa, satın alınan şey âmirinin olur.** Yâni, alınan şey ilk müvekkilin olur. Çünkü vekilinin re'yi hâsıl olup muhâlefeti yoktur.

Şâyed muayyen olmayan bir şeyi satın almak için vekil etse, vekilin satın aldığı şey, kendinin olur. Ancak, mutlak bırakır da satın alınan şeyin âmir için olduğunu niyyet ederse, yâni **vekil, müvekkilin mülkü olduğunu kaydlamaksızın, mutlak bin akça ile satın alırsa, lâkin müvekkil için satın almaya, niyyet ederse, bu takdîrde satın alı-**

nan şey müvekkilin olur. Ya da, akdi âmirinin malına izâfe ederse. «Şu bin ile satın aldım!» **der de, o mal müvekkilinin olursa, her ne kadar** semeni ona peşinen saymasa da, satın alınan şey müvekkilindir. Eğer akdi kendi malına izâfe ederse, hâlini şer'an kendisine helâl olan bir şeyi yaptığına yâhûd âdeten mubâh olanı yaptığına yorumlayarak kendisine âid olur. Çünkü akdi başkasının malına izâfe ederek kendisine satın almak, şer'an ve âdeten çirkin bir iştir.

Tevkil, tasarruf ve İslâm akdiyle sahih olur. Bu ibâre; eski ulemânın kitaplarında, **«Sarf ve selem akdiyle»** şeklindedir. **Hidâye** ve **Kâfî** sâhibleri ile diğer müteahhirîn: **İslâm'dan murâd: selem akdi ile bir şey satın almaktır.»** demişlerdir.

Selemi (2) **kabûl etmeye tevkil sahih değildir.** Çünkü selemi kabûle tevkîl, selem akdi ile kürr'ü (3) satmak için vekîl etmektir. Bu ise câiz değildir. Çünkü vekîl, zimmetindeki yiyeceği, semen başkasına âid olmak üzere satar. Bunun ise, şerîatta benzeri yoktur.

Sarf (4) **ve selemde vekilin ayrılmasına i'tibâr edilir. Âmirin ayrılmasına i'tibâr edilmez.** Yânî vekîl, sarf ve selem akdinde, teslîm almazdan önce arkadaşından ayrılsa, teslîm almazdan önce ayrıldığı için, akdin ikisi de bâtıl olur. Müvekkilin ayrılmasına i'tibâr edilmez. Çünkü müvekkil, âkid değildir ve mu'teber olan âkidin teslîm almasıdır ki, o da vekîldir. Her ne kadar hukûk ona müteallik olmasa da, vekîlin teslim alması sahihdir. Sabî ve mahcûrun aleyh olan köle gibi. **Elçi bunun aksinedir.** Çünkü elçilik akddedir. Teslîm almakda değildir.

Bir kimse, bir satıcıya; «Şu şeyi bana Zeyd için sat!» **dedikde, satıcı da onu satsa ve müşteri inkâr etse: eğer Zeyd müşteriyi inkârında yalanlayıp;** «Ben, ona satın alıver diye emrettim!» **derse, Zeyd o satılan şeyi alır.** Çünkü müşterinin; «Zeyd için bana sat!» demesi, onun vekâletini ikrârdır. Emrini ikrâr ettikden sonra inkâr edince, çelişkiye düşer, çelişkiye düşen kimsenin sözü ise makbûl olmaz. Öyle ise, satılan şey müvekkil için olur. **Eğer Zeyd, müşteriyi inkârında tasdik ederse, satılan şeyi Zeyd alamaz. Ancak, onun rızâsiyle alır.** Çünkü Zeyd önce bir def'a inkâr edince, mukırrın ikrârı bâtıl olup, satış müşteri için lâzım gelir. O teslîm edip, bu alınca, teâtî (sözsüz) ile satış olur.

---

(2) **Selem:** Peşin para ile veresiye mal satmak, demektir. (Fazla bilgi için c. 3, s. 315'e bakınız.)

(3) **Kürr:** 60 kaziflik bir ölçekdir. Yaklaşık olarak **1 Ton**'dur.

(4) **Sarf:** Lûgat'da **fazlalık** ma'nâsınadır. Şer'an: **semeni, semeni ile satmakdır.** (Fazla bilgi için c. 3, s. 331'e bakınız.)

Bir kimse, bir adama, etin bir batmanını (5) bir dirheme (6) satın almasını emredip o adam; bir batmanı bir dirheme satılan etten bir dirhem ile iki batman et satın alsa; âmirin bir batman eti, bir dirhemin yarısiyle alması lâzım gelir. Çünkü âmir, bir batman etin satın alınmasını emretmiştir. Fazlalığı satın almayı emretmemiştir. Bu durumda, müvekkil için bir batmanın satın alınması geçerli olur. Fazlalık ise vekîl içindir. Yâhûd; **bir adama, semen zikretmeksizin iki muayyen kölenin satın alınmasını emretse, o adam da iki kölenin birisini satın alsa veyâ iki muayyen köleyi bin dirheme satın almasını emretse de, kıymetleri müsâvî olsa; o adam iki kölenin birini bin dirhemin yarısiyle veyâ yarısından daha az ile satın alsa, iki sûrette de, köle âmir nâmına alınmış olur.**

Birinci sûrette âmirden vâki' olmasına sebeb; âmir bin dirhemi kölenin ikisine karşılık vermiştir. Kölelerin kıymetleri müsâvîdir. İmdi, delâleten bin dirhem ikisi arasında taksîm edilmiş olur. Binâenaleyh, her birinin beşyüz dirhemle satın alınmasını emretmiş olur. Sonra bu parayla satın almak, âmirin emrine muvâfakattır. Beşyüzden daha az ile satın alması ise; hayr nâmına muhâlefet; beşyüzden daha çok ile satın alması, şerr nâmına muhâlefettir. Binâenaleyh, müşteri nâmına alınmış olur. Meğer ki da'vâya çıkmazdan önce kalan para ile kalan köleyi almış ola. Bu takdirde, âmir nâmına almış olur. Çünkü, birinci satın alma bâkîdir. Oysa ki âmirin bin dirhemle ta'yîn ve tasrîh ettiği maksâdı hâsıl olmuştur, ki o da iki kölenin bin dirhemle alınmasıdır. İnkısâm (ayrılma) ise; ancak delâlet yönüyle sâbittir. Tasrîh, delâletin fevkindedir. Vekîl; «Satın alınan şeyi (müşterâyı) bin dirheme satın aldım!» dese, âmir ise; «Sen, onu yarısiyle satın aldın!» dese, eğer âmir bin dirhemi me'mûra verdi ise, satın alınan şeyin kıymeti bin dirheme eşit olduğu takdîrde, me'mûr tasdîk edilir. Yânî bir adam, birini bin dirheme bir köle satın almak için vekil etse, vekil; «Köleyi bin dirheme satın aldım!» dedikde, âmir; «Sen, bu köleyi beşyüz dirheme satın aldın!» dese, eğer âmir vekile bin dirhemi vermiş ise ve kölenin kıymeti de bin dirheme eşit ise, söz me'mûrundur. Çünkü vekîl, bu husûsda emîndir ve emânetin uhdesinden çıktığını iddiâ etmektedir. Âmir ise, ondan beşyüz dirhem iddiâ etmektedir. Halbuki me'mûr, münkirdir.

Eğer kölenin kıymeti bin dirheme eşit olmaz da, beşyüz dirheme eşit olursa, âmir yemînsiz tasdîk edilir. Çünkü âmir ona, kölenin bin

---

(5) **Batman:** 6 kıyye'lik bir ağırlık ölçüsüdür. **7 kilogram, 697 gram, 670 miligramdır.**

(6) **Dirhem:** Gümüş, para.

dirheme satın alınmasını emretmiştir. Me'mûr ise gabn-ı fâhiş ile satın almıştır. Bu takdîrde akid vâki' olur ve vekîl beşyüz dirhemi öder.

Eğer âmir bin dirhemi vekile vermedi ise ve satın alınan şeyin kıymeti de bin dirhemin yarısına, (yânî beşyüz dirheme) **eşit olsa, âmir yemînsiz tasdik edilir.** Eğer satın alınan şeyin kıymeti bin dirheme eşit olursa, âmir ile me'mûr birbirlerine yemîn verirler. Çünkü burada müvekkil ile vekîl, satıcı ile satın alan gibidir. Halbuki ihtilâf semendedir. Şu hâlde yemînleşmek vâcib olur ve akd fesh olup, satın alınan şeyi vekîlin alması lâzım gelir.

Kezâ, semeni belirtilmeyen muayyen bir şeyi vekîl satın aldıkda, müvekkil ile vekîl semende ihtilâf etseler, birinci mes'ele gibi olur. Yânî bir adam, birine; «Şu köleyi benim için satın al!» deyip semenini belirtmese, o da satın alsa; âmir; (7) «Sen, bu köleyi beşyüz akçaya satın aldın!» deyip; me'mûr; «Bin akçaya satın aldım!» dese ve kölenin satıcısı me'mûru tasdîk etse, birbirlerine yemîn verirler. Çünkü ikisi de paranın mikdârında ihtilâf etmişlerdir. Halbuki ikisinin de beyyinesi yoktur. Hâl böyle olunca, yeminleşmeye müracaat vâcib olur. Nitekim birinci mes'elede de böyledir.

Vekîl, âmirin emrine muhâlefet etse, muhâlefeti hayr nâmına cinsde olursa, meselâ; âmir, kölesini bin dirheme satması için vekîl ettikde, vekîl onu binyüz dirheme satsa, **bu satış geçerli olur.**

Eğer bin dirheme satması için vekîl ettikde, yüz dînâra (8) **satsa, her ne kadar hayr olsa da, onun üzerine geçerli olmaz.** Hulâsa'da **da böyle denmiştir.**

★ ★

(7) **Emr: Kendisiyle kesin olarak bir fiilin yapılması istenilen sözdür.** Bir fiili kesin sûrette ve isti'lâ yoluyla isteyen kişiye de; **«Âmir»**, böylece istenilen fiile; **«Me'mûrun bih»**, kendisinden böyle bir fiil istenilen kişiye de **«Me'mûr»** denilir.
(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu: Ö. Nasûhî Bilmen: c. I, s. 12)

(8) **Dînâr:** Altın para. (Çeyrek lira değerindedir.)

فصل

ALIP - SATMAYA VEKÎL OLAN KİMSE HAKKINDA BİR FASIL

Alıp - satmaya vekîl olan kimsenin, kendisine şehâdeti red olunan kimse ile akid yapması câiz olmaz. Meselâ vekîlin babası, dedesi, çocukları, torunları ile; kocanın karısı ile; efendinin kölesi ve mükâtebi ile; ortak oldukları şeyde şeriki ile akd yapması böyledir. Vekîlin, bunlar ile satma ve satın alma akdi yapması câiz olmaz. Çünkü töhmet yerleri, vekâletlerden müstesnâ kılınmıştır. Vekîlin zikredilen kimseler ile alım ve satımı, onun hakkında şehâdetleri kabûl edilmediği delîli ile töhmet yeridir. (1) **Bu akdin câiz olmaması; müvekkil. mutlak vekâlet vermediği zamandır. Fakat:** «Dilediğine sat!» **diyerek mutlak vekâlet verirse; bu takdîrde mislî kıymeti ile zikredilen kimselere satması câiz olur. Bunu.** Zeylaî (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Nihâye'de denilmiştir ki: Satışa vekîl olan kimse, şâyed zikredilen kimselere malı değerinden daha çok ile satarsa, hılâfsız câiz olur. Eğer çok aldanma (gabn-ı fâhiş) ile değerinden daha aza satarsa, bi'l-icmâ' câiz olmaz. **Eğer az bir aldanma** (gabn-ı yesîr) **ile satarsa. İmâm A'zam'** (Rh.A.) **göre; câiz olmaz. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre câiz olur. Eğer kıymetinin misli ile satarsa,** İmâm A'zam' (Rh.A.) **dan iki rivâyet vardır.**

Vekîlin, kıymetten daha azı veyâ daha çoğu ile; eşyâ ve veresiye ile satması sahîhdir. Çünkü satmak için vekîl kılınması mutlaktır. Şu hâlde töhmet yerinden başka yerde ıtlâkı üzere cârî olur.

---

(1) **Töhmet:** İşlenildiği sanılan henüz gerçekliği meydana çıkmamış olan suçtur. **Töhmet; ithâm etmek, ithâm vesilesi, gibi anlamlara da gelir.**

Vekîlin rehn alması ve semenle kefîl alması da sahihdir. Rehn, vekîlin elinde zâyi' olursa veyâ kefîlde semen helâk olursa, vekil ödemez. Çünkü şer'î cevâz, ödemeye (zemâna) aykırıdır. **Vekilin satın alması, mislinin kıymetiyle ve az aldanma ile mukayyed olur.**

Az aldanma (gabn-i yesir); **bilirkişilerden birinin biçtiği kıymettir.** Hattâ vekîlin çok aldanma ile satın alması bi'l-icmâ' câiz olmaz. **Nihâye'de denmiştir ki:** Bu sınırlama, o beldede vekilin satın aldığı mal için belli bir kıymet olmayan şeydedir. Köleler, binek hayvanları ve bunların benzerleri gibi. Ammâ, eğer o beldede ekmek, et ve benzerleri gibi kıymeti bilinen bir şey olur da vekîl ziyâde ederse, müvekkili nâmına nâfiz (2) olmaz. Velev ki fazlalık, füls (3) ve benzeri gibi az bir şey olsun.

Bir adam, birini, bir kölenin satılmasına vekîl etse; vekîl de kölenin yarısını satsa, satış sahîh olur. Çünkü lâfız, ictimâ' kaydından mutlaktır. Kölenin satın alınmasında, yarısını satın alırsa, satışın sıhhati kölenin geri kalan yarısının satın alınmasına bağlıdır. Eğer vekil, iki tarafın da'vâya çıkmalarından önce geri kalan yarısını da satın alırsa, köleyi müvekkilin alması lâzım gelir. Aksi takdirde vekilin olur. Çünkü bir kısmının satın alınması, ba'zan vesîle olur da, âmir nâmına geçerli olur. **Ancak kusûrlu olan mebî' vekîline beyyine ile veyâ vekîlin yemînden kaçınmasiyle, yâhûd sonradan meydana gelmiş olmayan kusûrda vekilin ikrârı ile geri verilse, vekîl satılan şeyi âmire geri verir.** Sonradan meydana gelen kusûrda vekilin ikrâriyle âmire geri veremez, belki vekîlin üzerinde kalır. Yânî bir şeyi satmak için vekîl olan kimse, şâyed o şeyi satsa ve kusûr sebebiyle vekîle geri çevrilse; eğer o kusûr, fazla parmak gibi misli sonradan meydana gelmeyen şeylerden olursa, —çünkü fazla parmak, bu kadar müddette hâsıl olmaz— vekîl o kusûrlu olan şeyi âmire geri verir. **Vekilin geri vermesi; gerek beyyine, gerekse vekîlin yemînden kaçınmasıyle olsun veyâ misli hâdis olmayan kusûrda ikrârıyle olsun müsâvîdir.**

Vekâlette asl olan husûsî olmasıdır. Bundan dolayı müvekkil; «Seni, malıma vekîl kıldım!» dese, ancak müvekkilin malını korumaya vekîl olur.

---

(2) **Nâfiz:** Başkasının hakkı taallûk etmeyen, meselâ; icâzetine mevkûf bulunmayan muâmeledir. Şartlarını ve rükünlerini câmi' olan bir akd, bir akd-i nâfizdir ki, kendisinde muhayyerlik bulunup bulunmamak bakımından lâzım ve gayr-i lâzım kısımlarına ayrılır. Karşıtı: «Gayr-i nâfiz» dir. Biz, ba'zı yerlerde «nâfiz olur» deyimi yerine, «geçerli olur» dedik.

(3) **Füls (Fels):** Pul, mangır veyâ altın ve gümüş olmayan para demektir.

Mudârebe (4) **de asl olan umûmî olmasıdır.** Bundan dolayı, eğer müvekkil; «Seni, mudârib yaptım.» dese, o kimse bütün nev'ilerde mudârib (ortak) olur. Vekil veresiye satsa ve âmir, vekîle; «Ben, sana peşin satmayı emrettim!» dedikde; o da; «Sen, mutlak söyledin!» dese, vekâlette asıl, takyîd olduğuna binâen, âmir tasdîk edilir.

Mudârebede ise, mudârib tasdîk edilir. Yânî mudârib, veresiye satsa ve mal sâhibi; «Ben, sana peşin satmayı emrettim!» dedikde, o da; «Mutlak söyledin!» dese, mudârebede asl olan ıtlâk olduğu için, mudâribin sözü tasdîk edilir. Bunun açıklaması «Mudârebe Bölümü» nün sonunda inşâallah gelecektir.

İki vekîlden birinin tek başına tasarruf etmesi câiz (5) **olmaz.** Çünkü müvekkil ikisinin re'yine râzı olmuştur. Her ne kadar bedel takdîr edilmiş olsa bile, yalnız birinin re'yine râzı değildir. Çünkü bedelin takdîr edilmesi, ziyâde ve eksikde ve satıcı ile müşterinin ihtiyârında ve bunların benzerinde re'y kullanılmasına mâni' değildir. **Bu iki vekîlin bir araya gelmesinde mâni' bulunmayan, içersinde re'ye muhtâc olunan ve ikisinin bir sözle tevkîl edilmediği tasarrufdadır.**

Musannıf birincisini şu sözüyle zikretmiştir: İki vekîlden birinin tek başına tasarruf etmesi, ancak husûmette câiz olur. Çünkü husûmette ikisinin bir araya gelmesi, mahkemede çekişmeye ve gürültüye yol açtığı için imkânsızdır.

Musannıf ikincisini şu sözüyle zikretmiştir: İki vekîlden birinin tek başına tasarruf etmesi, ancak emânetin geri verilmesinde, borç ödenmesinde ve ivazları olmayan boşama ile köle âzâdda câizdir. Çünkü bunlardan hiç birinde re'ye (6) muhtâç olmaz. O bir ta'bîr-i mahzdır. (7) Bir kişi ile iki kişinin sözü müsâvîdir. Eğer müvekkil, ikisine; «Dilerseniz ikiniz boşayın!» veyâ «Kadının işi ikinizin elindedir!» dedi ise, birinin tek başına tasarrufda bulunması câiz olmaz. Çünkü bu tevkîl, işi ikisinin dilemesine bırakmak (meşîetine tefvîz etmek) tır. Şu hâlde meclise münhasırdır. (Yalnız orada yapılır). Ya da, boşama ve âzâdın ivazla olmasıdır. Çünkü ivazla olan şey, re'ye muhtâç olur.

---

(4) **Şirket-i mudârebe: Bir tarafdan sermâye, diğer tarafdan çalışma ve emek olmak üzere akd edilen bir çeşit ortaklıktır.** Sermâye sâhibine, **«Rabbü'l-mâl»**, çalışan ve emeğini koyan ortağa da **«Mudârib»** denilir.

(5) **Câiz: Yapılması sahîh veyâ mubâh olan herhangi bir fiil veyâ akiddir.** Ba'zan bir fiil, bir akid, sahîh olduğu hâlde câiz olmaz. Meselâ; Cum'a Namazı için ezân okunurken namaza hemen gitmeyen mükellef bir Müslümanın yapacağı bir satış işlemi —dünyevî ahkâm bakımından— sahîhdir. Fakat uhrevî ahkâm bakımından câiz değildir. Çünkü ilâhî emre aykırı olduğu için uhrevî sorumluluğu gerektirir.

(6) **Re'y:** Fikir, bir iş hakkında söylenilen söz.

(7) **Ta'bîr-i mahz:** Katıksız ifâde.

Musannıf, üçüncüyü şu sözüyle zikretmiştir: Müvekkilin iki vekîle tevkîli bir tek söz ile olmamalıdır, belki ard arda olmalıdır. Bu takdîrde ikisinden birisinin tek başına tasarrufu câiz olur. Çünkü müvekkil, ayrı ayrı her birinin re'yine tevkîli vaktinde râzıdır. İmdi, bu rızâ değiştirilmez. **Eğer müvekkil, ikisini bir tek söz ile vekil ederse, zikredilenin aksinedir.** Çünkü, her ne kadar ikisinden biri hür ve âkil bâliğ ve diğeri köle veyâ üzerine hacr edilmiş küçük çocuk (sabî-i mahcûr) olsa da, ikisinden biri tek başına tasarruf edemez. Zîrâ müvekkil, tevkîli vaktinde ikisinin re'yine râzı olmuştur. Bu, değişmez. **İkisinden biri arkadaşının huzûrunda tasarruf etse, eğer arkadaşı izin verirse, câizdir. İzin vermezse, câiz olmaz.** Eğer biri gâib olup izin verirse, câiz olmaz. **Bunu Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Borcu ödemeye vekîl olan kimse, buna zorlanmaz. Çünkü o kimse, bir şey ödememiş yalnız âmir nâmına teberru'da bulunacağını va'detmiştir. **Kefîl, bunun aksinedir.** Çünkü kefîl, ödeyici (zamîn) dir.

Vekîl, başkasını ancak âmirin izni ile vekîl eder. Ya da, **müvekkilin**; «Re'yinle amel eyle!» **demesiyle veyâ bunun benzeri ile meselâ**: «Dilediğini yap!» **demesiyle, başkasını vekîl eder.** Eğer âmirin izni ile başkasını vekîl ederse, o ikinci vekîl âmirin vekili olur. O vekîl, müvekkilin azliyle veyâ ölmesiyle azledilmiş olmaz. İkisi de birinci müvekkilin ölmesiyle azledilmiş olurlar. Bunun açıklaması yakında «Kâdî'nın Edebi» bahsinde, inşâellâhu Teâlâ gelecektir.

Vekîl, âmirinin izni olmaksızın başkasını vekîl etse; ikinci vekîl, ikinci müvekkilin yanında akd yapsa veyâ ikinci müvekkil bulunmadığı zaman akd yapsa ve ikinci müvekkile haber ulaştıkda akdine izin verse yâhûd birinci müvekkil o semeni takdîr etse, akd sahîh (8) **olur.** İlk iki sûretin delîli şudur: Çünkü maksûd — ki re'yin huzûru (tasarının hatıra gelmesi) dur — iki sûrette de hâsıl olmuştur. Üçüncü sûretin delîli ise; onda re'ye ihtiyâç zâhiren semenin takdîri içindi. O da, hâsıl olmuşdur. Ammâ müvekkil, iki vekîl görevlendirse ve semeni de takdîr etse, bu, zikredilenin aksinedir. Çünkü müvekkil, iki vekîle semeni takdîr ile berâber işi bırakınca, anlaşılır ki, müvekkilin maksâdı, ziyâdede ve müşterinin ihtiyârında ikisinin re'yinin bir araya gelmesidir. Nitekim daha önce geçti.

Müvekkil, vekîle; «Karımın işini sana bıraktım!» **dese, boşamaya**

(8) **Sahîh: Şartlarını, rükünlerini, vasıflarını tamâmen câmi' olan herhangi bir fiildir.** Bunları, böyle câmi' olmak hâline **«Sıhhat»** denir. Meselâ; mükellef bir kimsenin kendi malını usûl-ü dâiresinde birisine satması, sahîh olan bir satış işlemidir. Böyle şartlarını, rükünlerini câmi' olan bir akde de **«Akd-i sahîh»** adı verilir.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ö. Nasûhî Bilmen, c. 1, s. 35)

vekîl olur ve meclise bağlı kalır. Eğer o vekîl, o meclisde boşarsa, sahîh olur. Boşamazsa, talâk sahîh olmaz. Müvekkilin: «Seni, karımın işinde vekil ettim!» **demesi, zikredilenin aksine olup meclis ile bağlı kalmaz. Eğer meclisden sonra boşarsa, talâk sahih olur.**

Başkasına velî olmayan kimsenin, onun hakkında tasarrufu câiz olmaz. Çünkü tasarrufun sıhhati velâyete dayanır. Velâyet olmayınca, tasarruf da câiz olmaz.

Şâyed bir köle veyâ bir mükâteb yâhûd bir zimmî, hür Müslüman olan küçük çocuğunun malını satsa veyâhûd onlardan biri o malda bir şey satın alsa, câiz olmaz. Çünkü onların hür Müslüman küçük çocuk üzerine velâyetleri yoktur. **Kezâ onlardan birinin, hür Müslüman olan küçük kızını evlendirmeye velâyeti olmadığı için bu da câiz olmaz.**

★ ★

بَابُ الْوَكَالَةِ بِالْخُصُومَةِ وَالْقَبْضِ

HUSÛMETE (DA'VÂYA ÇIKMAYA) VE KABZA (TESLÎM ALMAYA) VEKÂLET BÂBI

Bilmiş ol ki, **husûmete vekîl olan kimse, üç İmâmımıza göre;** (1) **kabza** (teslîm almaya) **vekîldir. İmâm Züfer** (Rh.A.) **ayrı görüştedir.** Şuna binâen ki, O'na göre kabz, husûmetten başkadır. O kimse, husûmete kabzsız râzı olmuştur.

Üç İmâmımızın delîli şudur: Bir şeye mâlik olan kimse o şeyin itmâmına da mâlikdir. Husûmetin tamâmı ve bitmesi ise kabzladır.

Fukahâ demişlerdir ki: Bugün fetvâ, **zamânın insanları bozuk olduğu için, İmâm Züfer'** (Rh.A.) **in sözü üzeredir. Bundan dolayı,** ben dedim ki: **Husûmete ve alacağı almaya** (tekâzîye) **vekîl olan kimse, kabza mâlik olmaz.** Vekîllerde hıyânet görüldüğü için fetvâ bununla verilir. Ba'zan vekîl, husûmet için güvenilir olur da, mal için güvenilir olmaz. Kezâ teslîm alınan şeylere vekîl olan kimse, rivâyetin aslına göre de, teslîm almaya mâlik olur. Çünkü lûgat yönünden kabz ma'nâsındadır. اِقْتَضَيْتُ حَقِّي denilir. Yânî, **«Ben, hakkımı kabz ettim!»** demektir. Çünkü bu kelime, kazâ mutâvaatıdır, yânî lâzımdır. Lâkin örf, bunun aksinedir. Örf, lûgat üzerine hâkim ve gaalibdir. **Fakat fetvâ,** örfe göre de; **tekâzîye vekîl olan kimsenin kabza mâlik olmamasma göredir.**

---

(1) **Üç İmâmdan maksâd:** İmâm A'zam, İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed (Rh. Aleyhim) dir.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre; borcu almaya vekîl olan, husûmete mâlik olur.** Hattâ müddeâ aleyh (da'vâlı) beyyine getirip; alacaklı, borcu ondan tamâmen aldı veyâ zimmeti ibrâ etti, diye isbât etse, beyyinesi kabûl edilir.

Ayn'ı teslîm almaya vekil olan kimse, husûmete mâlik olamaz. Eğer zi'l-yed (2), köleyi teslîm almaya vekîl olan kimse üzerine beyyine getirip; «Müvekkil, bu köleyi sattı!» dese, gâib gelinceye kadar mes'ele bekletilir (emr tevkîf olunur). Bunun sûreti şudur: Bir adam, bir kimseyi, kölesini teslîm almaya vekîl etse ve âmir gâib olsa; zi'l-yed bu köleyi, teslîm almaya vekîl eden kimseden satın aldığına dâir beyyine ikâme etse, zi'l-yedin, satın almayı isbât husûsundaki beyyinesi kabûl edilmez. Ammâ husûmeti savmak için kabûl edilip, müvekkil hâzır oluncaya kadar bekletilir (tevkîf olunur), ve beyyineyi iâde eder, yânî tekrar getirir.

Boşamak ve âzâd etmek de zikredilen gibidir. Yânî kadın, boşandığına dâir beyyine getirse, köle veyâ câriye de âzâd edildiklerine dâir, onların bir yerden bir yere nakillerine vekil edilen kimseye beyyine getirseler, bu beyyine, âzâdı ve boşamayı isbât için kabûl edilmez. Gâib olan vekîl, gelinceye kadar vekîlin kasr-ı yed'i (icrâatını kısmak) için kabûl edilir.

Husûmete vekîl olan kimse, husûmetten kaçınsa, husûmet etmesi için O'na zor kullanılmaz. Çünkü husûmete vekîl olan kimse bir şey garanti etmemiş, belki teberru'da bulunacağını va'd etmiştir. **Kefîl, bunun aksinedir. Kefîl, husûmet üzere zorlanır.** Çünkü kefîl, zararı öder. Nitekim daha önce geçti.

Bir kimse, bir adamı da'vâları ve insanlardan haklarını almak için vekîl eder de; müvekkil aleyhine iddiâ edilen şeylerde vekil olmamasını şart koşarsa, câizdir. Şâyed bu vekîl, hasım üzere malı isbât ettikden sonra hasım savmak istese, vekîl üzere istimâ' olunmaz (sözü dinlenmez). **Fetâvâ-yı Suğrâ'da da böyle denmiştir.**

Husûmete vekîl olan kimsenin ikrârı sahihdir. Yânî husûmete vekîl olan kimsenin vekâleti sâbit olur da; müvekkili aleyhine ikrârda bulunursa, ister müvekkili da'vâcı olup hakkını aldığını ikrâr etsin, ister da'vâlı olup üzerinde hakkın sübûtunu ikrâr etsin; eğer bu ikrâr kâdî huzûrunda ise, sahîh olur. **Başkasının huzûrunda ise, sahîh ol-**

---

(2) **Zi'l-yed**: Lûgatda, **el sâhibi** demektir. **Istılâh'da; bir ayn'a bil'fiil el koyan, veyâ bir ayn'da mâlik kimselerin tasarrufları gibi tasarrufu sâbit olan kimse demektir.** Karşıtı: **«Hâric»** dir.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ö. Nasûhî Bilmen. c. 8. s. 122)

maz. Yânî vekîlin ikrârı kâdîdan başkasının huzûrunda olup iki şâhid onun ikrârına kâdî huzûrunda şehâdet etseler, sahih olmaz. Velev ki vekil bununla azledilmiş olsun. Hattâ o mal vekile verilmez. **Şâyed vekîl bu ikrârından sonra vekâleti iddiâ edip beyyine getirse, dinlenmez.** Çünkü vekîl, müvekkilin da'vâsında mubtil olduğunu sanmaktadır.

Kezâ müvekkil, vekîlin, kendi hakkında ikrârını istisnâ etse; yânî müvekkil; «Ben, seni ikrârın câiz olmayacak şekilde vekîl ettim!» **diye istisnâ yapsa; ve kâdî huzûrunda ikrârda bulunsa, sahîh olmaz. Vekîl de kâdî huzûrunda ikrârda bulunsa, istisnâ sahih olduğu için, ikrârı sahîh olmaz.** Lâkin vekâletten çıkar ve husûmeti de dinlenmez.

Mala kefîl olan kimseyi, kefîl olduğu malı teslîm almaya vekîl etmek sahîh olmaz. Bunun sûreti şudur: **Bir adamın malına kefîl olan kimseyi mal sâhibi o malı alacaklısından teslîm almaya vekîl etse, sahîh olmaz.** Çünkü vekîl, başkası için amel eden kimsedir. Bu yapılan sahîh olsa, zimmetini ibrâ için kendisi nâmına amel etmiş olur. Bu sûretle, rükün yok olur. **Elçi, ganîmetleri satmak için İmâmın** (Devlet Başkanının) **vekîli ve evlendirmeye vekîl olan kimse bunun aksinedir. Bunların semeni ve mehri garanti etmeleri sahîh olur.** Çünkü her biri elçi ve muabbirdir. **Bunu, Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Deyni (3) **teslîm almaya vekîl olan kimse, borçluya kefîl olsa, sahîh olur ve vekâlet bâtıl olur.** Çünkü kefâlet, vekâletten daha kuvvetlidir. Kefâlet lâzım (4) olduğu için vekâleti nesh etmeye yarar. Aksi, bunun hilâfınadır. (Yânî, vekâlet, kefâleti neshedemez). **Satışa vekîl olan kimse satıcı için müşteri nâmına semeni garanti etse, câiz olmaz.** Çünkü kendisi için âmil olur. Nitekim daha önce geçti.

Şâyed kefîl, garantinin (zemânın) **hükmünü edâ etse, bâtıl olduğu için müvekkile rücû' eder; yânî müvekkilden alır.** Garanti hükmü olmaksızın verirse, teberru' olduğu için rücû' edemez.

---

(3) **Deyn:** (Borç) **İstikrâz, istihlâk, iştirâ ve kefâlet gibi bir sebeble zimmette, yâni bir şahsın uhdesinde sâbit olan şeydir.** Meselâ: Borç alınan yüz lira, bir deyn olduğu gibi istihlâk edilen herhangi bir veznî veyâ keylî de sâhibine karşı müstehlikin zimmetinde sâbit bir deyndir. Kezâ: **Bir akdin karşılığı olup meydanda var olmayan şu kadar lira veyâ adediyyâttan şu kadar yumurta deyn olduğu gibi, meydanda var olan akçenin ve misliyyâttan bir şeyin, meselâ; bir yığın buğdayın ifrâzdan önce belli bir miktârı da deyn kabîlindendir.** Deyn'in çoğulu; **«Duyûn»** gelir.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ö. Nasûhî Bilmen; c. 6, s. 11)

(4) **Lâzım (Lâzıme):** Lûgatta, **gerekli şey** demektir. Istılâhda umûmî olarak ma'nâsı: **Kendisinde muhayyerlik bulunmayan bir akiddir ki, üzerine terettüb eden eserin ref'i mümkün olmaz.** Meselâ; bir kimse, muhayyer olmamak üzere bir malını bir şahsa şartlarına uygun olarak satsa bu muâmele lâzım olur, artık bunu bozmaya yetkili olamaz. Karşıtı; **«Gayr-i lâzım»** dır ki, kendisinde muhayyerlik bulunan akd demektir.

Kabza tevkîli tasdîk edilmiş olan kimse; eğer borçlu olursa, borcu vekîle vermesi emredilir. Yânî bir kimse, gâib olan fülânın borcunu teslîm almaya vekîl olduğunu iddiâ ettikde; borçlu onu tasdîk etse, borcu o vekîle vermesi emr edilir. Çünkü borçlunun ikrârı, kendisi aleyhine ikrârdır. Zîrâ onun verdiği, sırf kendi hakkıdır. Çünkü borçlar emsâliyle ödenir. Hattâ o borcu, alacaklı kimseye verdiğini iddiâ etse, tasdîk edilmez. Zîrâ onun ikrârıyle borcu vekîle vermesi lâzım geldi ve îfâ sâdece onun da'vâsıyle sâbit olmadı. **Eğer gâib gelir, vekâleti tasdîk ederse, mes'ele tamâm olur. Eğer gâib, onu yalanlarsa; borçlu gâibe ikinci def'a onu verir.** Çünkü onun vekâleti ikrârıyle, borcu almadığı (istîfâ) (5) sâbit olmamıştır. **Burada söz, yemîniyle onun sözüdür. Şu hâlde edâ fâsid olur.**

Eğer elinde bulunuyorsa, borçlu verdiği borcu vekîlden alır. Çünkü borçlunun vermekden maksâdı, zimmetinin borçdan kurtulmasıdır. Kurtulma (berâet) ise hâsıl olmamıştır. Şu hâlde borçlunun, vekîlin kabzını bozmak hakkı vardır. **Eğer teslîm alınan şey zâyi' olduysa; borçlu vekîle rücû' edemez.** Çünkü borçlu, vekîli tasdîk etmekle teslîm almada yetkili olduğunu i'tirâf etmiştir. Bu alma işinde, o kimse mazlûmdur, mazlûm olan başkasına zulm edemez. **Ancak borçlu, iddiâ edilen borcu vekîle verirken, vekâlet iddiâ eden kimseye ödemeyi şart koşarsa veyâ borçlu tevkîl da'vâsını doğrulamamış olur ve gâibin râzı olacağını ümîd ederek verirse, vekîle rücû' edebilir.** Gâibin vereceğinden ümîdi kesilirse, verdiğini gâibden alır.

Ya da, **borçlu o vekâlet iddiâ eden kimseyi da'vâsında yalanlayarak verirse, geri alabilir** (yânî rucû' eder).

Eğer o vekâleti tasdîk eden kimse borçlu olmayıp, belki kendisine emânet konulan kimse (mûda') **îse; emâneti ver, diye emr olunmaz.** Çünkü emânet konulan kimsenin tasdîki, başkasının malını ikrâr etmektir. Borç, bunun aksinedir. Çünkü borç, misli ile ödenir. Nitekim yukarda geçti.

Kezâ; vekâleti tasdîk eden kimse satın almayı iddiâ eder, emânetçi de onu tasdîk ederse, hüküm yine böyledir. Yânî, vekâleti tasdîk eden, eğer emâneti sâhibinden satın aldığını iddiâ edip emânet konulan kimse tasdîk etse, emânetin verilmesi emredilmez. Çünkü onun başkası üzerine ikrârı makbûl değildir. **Eğer müddeî** (da'vâcı); «Emânetin (vedîa'nın) sâhibi, emâneti mîrâs olduğunu söyleyerek bıraktı.» **deyip, emânet konulan kimse de onu doğrulasa, emâneti vermesi emredilir.** Çünkü emânet sâhibinin ölmesiyle mülkü ortadan

(5) **İstîfâ :** Hakkı tam ma'nâsıyla almak, demektir.

kalkmıştır. Müddei ve müddeâ aleyh o malın vârisin malı olduğunda ittifâk etmişlerdir. Şu hâlde, ona verir.

Bir adam, bir malı teslîm almak için vekîl kılınsa ve borçlu kimse, alacaklısının teslîm aldığını iddiâ etse, borçlu o vekîle borcu verir. Yânî borçlu, vekîle borcu vermesi için zorlanır. Çünkü onun vekâleti, borçlunun, «Mal sâhibi aldı.» demesiyle sâbit olmuştur. Çünkü borçlu, vekâleti inkâr etmeyip îfâ ettiğini iddiâ etmiştir. Da'vâsının (6) zımnında borcun ve vekâletin ikrârı vardır. İmdi ikrâr sâbit olunca, onun zannınca vekâlet sâbit olur ve mücerred da'vâsiyle ödediği sâbit olmaz. Şu hâlde borcu, vekîle vermesi emredilir.

Alacaklı; borçlusundan, malı teslîm almadığına dâir yemîn ister. Çünkü malı teslîm alması zimmetinin berâetini îcâb eder. Beyyine getiremeyince, ona yemîn ettirir. Yoksa vekîle, müvekkilin teslîm aldığını bilmediğine dâir yemîn verdirilmez. Çünkü yemînde niyâbet cârî olmaz.

Bir kimse, bir adamı ayb ve kusûru sebebiyle mebî'i geri vermeye vekîl etse ve satıcı; müşterinin o kusûra râzı olduğunu iddiâ (7) etse, satıcı müşteriye yemîn verdirmedikce, vekîl mebî'i satıcıya geri veremez.

Borç mes'elesi bunun aksinedir. Çünkü yemînden kaçındığı anda hatâ zâhir olsa, vekîlin kabz ettiği şeyi geri almakla burada tedârik mümkündür. Bu, kusûrlu malda mümkün olmaz. **Çünkü fesh hükmü zâhiren ve bâtınen,** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **geçerlidir. Şu hâlde hüküm sahîhdir. Ondan sonra müşteriye yemîn ettirilmez.** Çünkü yemîn ettirmek fayda vermez. Zîrâ hükmü fesh etmek câiz değildir. Halbuki borç mes'elesinde hüküm yoktur. Belki teslîm ile emir vardır. Şâyed onda hatâ zâhir olursa, hükmü bozmaksızın ondan alıp, alacaklıya verilmesi mümkün olur.

---

(6) **Da'vâ**: Lûgatta duâ, taleb, niyâz, temenni, nidâ, ragbet anlamınadır. Bir kimsenin münâzaa hâlinde bir şeyi kendisine izâfe etmesi, meselâ: «Bu mal benimdir!» demesi de bir da'vâdır.

Istılâh'da da'vâ; **bir kimsenin, bir hakkı hâkimin huzûrunda başkasından istemesidir.** Da'vâ, şöyle de ta'rif edilmiştir: **Başkasının elinde veyâ zimmetinde olan bir şeye istihkâkı bir insanın kendisine izâfe etmesi, meselâ: «Şunun elindeki şu mal benimdir.» demesidir.**

(7) **İddiâ**: Lûgatta; **tedâfü', birbirini defetmek anlamınadır. Istılâh'da: Bir kimsenin, bir şey için şöyledir, meselâ; «O şey, benimdir!» diye da'vâda bulunmasıdır, ki bu da'vâ hak olabileceği gibi bâtıl da olabilir.** Böyle bir da'vâda bulunan kimseye, **«Müddel/Davâcı»** denir. Kendisinden hâkimin huzûrunda bir hak taleb edilen kimseye, **«Müddeâ aleyh/** Da'vâlı»; müddei'nin da'vâ ettiği şeye de **«Müddeâ/Da'vâ olunan şey»** denir.

Bir kimse, âilesine (ehline) **infâk** (8) **etmesi için bir adama on akça verdikde: o da onlara başka on akça infâk etse, o fazla olan on akça dahi istihsânen onun âilesine infâk edilmiş olur.** Kıyâs, **teberru' olması idi.** Çünkü emrine muhâlefet etmiştir. İmdi birinci on akça müvekkile geri verilir.

İstihsânın vechi şudur: İnfâka vekîl olan kimse satın almaya vekîldir. Çünkü infâk, satın almaksızın olmaz. Şu hâlde infâka tevkîl, satın almaya tevkîl olur. Satın almaya vekîl olan kimse ise, kendi malından akd yapmaya mâlik olup ondan sonra âmire rücû' eder, (Yânî harcadığını âmirden alır).

Mücerred vekâlet, hüküm altına girmez. Fetâvâ-yı Suğrâ'da **zikredilmiştir ki:** Borcu teslîm almaya vekîl olan kimse, hasmı getirir de, hasım tevkîli ikrâr ve borcu inkâr ederse, vekâlet sâbit olmaz. Hattâ vekîl, borç üzerine beyyine getirmek istese, beyyine kabûl edilmez. «Fülân, o müddeîyi, kendisinin Kûfe'deki (9) bütün hakkını istemeye ve teslîm almaya ve o husûsda da'vâya vekil etti.» diye iddiâ etse ve vekâlet üzerine beyyine getirse, müvekkili de gâib olsa; vekîl, müvekkil için, «Müvekkil tarafı haklıdır!» diyen bir kimse getirmemiş olsa, kâdî, onun vekâletini inkâr veyâ ikrâr eden bir kimse getirmedikçe, onun şâhidlerini dinlemez. Bu şart bulunduğu takdîrde şâhidlerini dinler ve vekâletini kabûl eder. Bundan sonra, bir borçlu getirip onun üzerine müvekkil için bir hak da'vâ ederse, beyyineyi tekrar getirmeye ihtiyaç kalmaz. Eğer muayyen bir insanda olan bütün haklarını istemeye vekîl ettiğini iddiâ ederse, o muayyen kimsenin getirilmesi şart olur. Eğer o muayyen kimsenin huzûrunda vekâleti isbât eder de, ondan sonra başka bir hasım getirir ve ondan hak da'vâ ederse, vekâlet için bir kere daha beyyine getirir.

★ ★

(8) **İnfâk**: Malı harcamak ve sarf etmektir.
(9) **Kûfe**: Irak'da bir şehrin adıdır.

بَابُ عَزْلِ الْوَكِيلِ

VEKİLİN AZLİ BÂBI

Vekîl, müvekkilin azl etmesiyle vekillikden ayrılmış olur. Çünkü vekâlet onun hakkıdır. Şu hâlde, müvekkil o hakkı ibtâl edebilir. **Vekîl, kendisini azl etmekle, meselâ;** «Ben, kendimi azl ettim!» **demekle de vekîllikden ayrılmış olur. Her iki sûrette de, biri diğerini azl ettiğini bilmesi şarttır.** Yânî müvekkil vekîli azl etse, vekîlin azl edildiğini bilmesi ve vekîl kendisini azl etse, müvekkilin bilmesi şarttır. Hattâ azlin haberi vekîle ulaşmasa, vekil vekillikde devâm eder ve bir adlin veyâ âdil olmayan iki kimsenin ihbâriyle azlini öğreninceye kadar tasarrufu câizdir.

Bilmiş ol ki, **vekâlet, haber-i vâhid, yânî bir kişinin bildirmesi ile sâbit olur.** O bir kişi, hür olsun köle olsun, âdil olsun fâsık olsun, erkek olsun kadın olsun, küçük çocuk olsun, yetişkin olsun müsâvîdir. **İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, azli de böyledir.** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre **azl, ancak aded veyâ adâletle sâbit olur.**

Vekîl, müvekkilin ölmesiyle de azl edilmiş olur. Kudûri'**nin ibâresi böyledir. Kâfî ve Vikâye'nin ibâresi;** «İkisinden birinin ölümüyle azl edilmiş olur.» **şeklindedir.** Burada vekîli zikretmekde fayda olmadığı için ben onu terk ettim.

Müvekkil ile vekîlin ikisinden birinin cünûn-i mutbık ile delinnesiyle de vekîl azl edilmiş olur. Çünkü deliliğin azı, bayılma hükmündedir. **Cünûn-i mutbık, İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre, bir aydır.** İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, **tam bir yıldır. Sahîh olan kavl** (1) **de budur.**

---

(1) **Kavl**: Söz, görüş, inanç gibi anlamlara gelir.

Müvekkil ile vekîlin ikisinden birinin mürted olduğu hâlde dâr-ı harbe kaçtığına hükmedilmesiyle de azl edilmiş olur. Çünkü ikisinden birinin dâr-ı harbe mürted olarak ulaşması ancak hâkimin hükmüyle sâbit olur. Hâkim ulaştığına hükm ederse, bil'icmâ' vekâlet bâtıl olur. **Hâkimin hükmünden önce vekâlet ise;** İmâm A'zam' (Rh. A) a göre, **mevkûfdur.**

Bu zikredilen şeyler ile vekîlin azline sebeb şudur: Çünkü vekâlet, gayr-i lâzım olan bir akddir. Binâenaleyh bekâsı için ibtidâ hükmü vardır ve her an devâm etmek için başlangıçta şart kılınan şey şartdır.

Bu zikredilen sûretlerde vekilin azl edilmiş olması; tevkîl başkasının hakkına müteallik olmadığı vakittedir. Eğer tevkîl başkasının hakkı ile ilgili olursa, bu takdîrde azl edilmiş olmaz. Meselâ, rehnin satılmasında vekâlet şart kılınırsa —nitekim daha önce geçti— veyâ karısının işini karısının elinde bırakıp, ondan sonra koca delirirse; hâl böyledir.

Vekîl. müvekkilin kendi tasarrufu ile de azl edilmiş olur. Şöyle ki: Vekîl, müvekkilin emrini yerine getirmekden âciz oldukda, müvekkil o işi kendisi yapmakla, vekîl azl edilmiş olur. Nitekim, kölesini âzâd etmek veyâ kitâbete kesmek yâhûd bir kadın tezvîc etmek veyâhûd bir şey satın almak veyâ talâk yâhûd hul' için veyâhûd kölesini satmak için vekîl edip, sonra müvekkil kendisi kölesini âzâd veyâ mükâteb etse, evlendirse veyâ bir şey satın alsa, yâhûd üç veyâ bir def'a boşasa ve kadının iddeti de geçip gitse, yâhûd kadını muhâlaa etse veyâ kendisi satsa, eğer müvekkil bu zikredilen şeylerden birini yaparsa, vekîl o fiilden âciz olup bi'z-zarûre vekâlet bâtıl olur. Hattâ, müvekkil, kadını bir def'a boşasa ve iddet devâm etse, vekâlet bâkî olur. Çünkü tevkîl edildiği şeyin yerine getirilmesi mümkündür. Eğer müvekkil kendisi bir kadını tezevvüc edip, ondan sonra bâyinen boşarsa, vekîlin o kadını müvekkile tezvîc etmesi câiz olmaz. Çünkü ihtiyâcı ortadan kalkmıştır. Ammâ önce o kadınla vekîl evlenip, sonra boşarsa onu müvekkiline tezvîc edebilir. Çünkü hâcet bâkîdir.

Şâyed satılan şey, müvekkilin eski mülküne dönse, vekâlet de geri döner. Yânî bir kimse, birini, kölesini satmaya vekîl ettikden sonra köleyi kendisi satsa, ondan sonra köle kusûrlu olduğu için kâdînın hükmü ile müvekkile geri verilse, vekîl olan adamın o köleyi satması câiz olur.

Yine; **iki adamdan her biri, köleyi satmak için vekîl etse de; o iki müvekkilin birisi köleyi satıp sonra köle ayb ve kusûr sebebiyle**

geri verilse, iki müvekkilden her birinin köleyi ikinci def'a satması câiz olur. Fetâvâ-yı Suğrâ'da **da böyle denmiştir.**

Ya da, **mülkünün eseri bâkî kalsa; nitekim karısı iddette iken onu bir def'a boşasa, hüküm böyledir.** Geri kalan talâklar için vekîlin tasarrufu imkânsız değildir.

İki ortağın ayrılması ile dahî — her ne kadar ortak ayrılmayı bilmese bile — **vekil azl edilmiş olur.** Bu mes'ele, iki şeye ihtimâllidir. **Biri şudur ki;** ayrılma iki malın helâk olmasıyle olur veyâ birinin malı, satın almadan önce helâk olmasıyle olur. Bu durumda ortaklık, bununla bâtıl olur. Onun zımnındaki vekâlet de ortaklığın bâtıl olmasıyle bâtıl olur. Gerek ortaklar helâk olduğunu bilsinler, gerekse bilmesinler fark etmez. Çünkü, eğer vekâletde, ortaklık akdi sırasında açıklanmadı ise, bu hükmen azldir. **İkincisi şudur:** İki ortağın biri veyâ ikisi de malda tasarruf için bir kimseyi vekîl etseler, **câiz olur.** Eğer iki ortak ayrılsalar, tevkilde izni belirtmemişlerse, bu vekil onlardan hangisi tevkîl etmediyse, onun hakkında azl edilmiş olur.

Biz, bu iki vechi şunun için zikrettik; çünkü ayrılma zâhiri üzere kalsaydı, fakîhlerin; «Eğer ortak bilmezse» **demeleri doğru olmazdı.** Çünkü ikisinden birinin, arkadaşının bilgisi olmaksızın vekâleti müstelzim olan ortaklığı yalnız başına fesh etmesi sahîh olmaz.

Eğer müvekkil mükâteb olursa, vekîl müvekkilinin aczi sebebiyle; me'zûn köle olursa, hacri sebebiyle dahi azl edilmiş olur. Nitekim daha önce geçti ki, gayr-i lâzım olduğu için vekâletin bekâsı başlangıcı ile mu'teberdir. İmdi devâm hâlinde başlangıçtaki şart mu'teberdir; ve acz ile bâtıl olunca vekîl gerek bilsin, gerekse bilmesin, vekâlet de bâtıl olur. Çünkü butlân hükmidir. Nitekim daha önce geçti.

Mükâtebin aczi sebebiyle vekilin azl edilmesi ve me'zûn kölenin hacri sebebiyle vekîlin azl edilmesine dâir zikredilen şeyler, akdlerde ve da'vâlardadır. Borcu ödemede veyâ almada değildir. Çünkü köle, üzerine aldığı şeyi îfâ etmekle mükelleftir. Onun için kendi nâmına vâcib olan şeyin ödenmesini istemek hakkı vardır. Çünkü o şeyin vâcib olması, kölenin akdi ile olmuştur. Hakkı bâkî kalınca, vekâlet üzere tevkîli de bâkî kalır. Nitekim mübâşeretiyle akdin yapılmasından, ve hacrden sonra, ibtidâen onu vekîl etse, hüküm budur.

Me'zûn kölenin vekîli, kölenin efendisinin azliyle azl edilmiş olmaz. Çünkü efendinin, kölenin vekîlini azli, özel bir hacrdir. Ticârete izin ise, ancak umûmî izin olur. Şu hâlde efendinin azli, bâtıl olur.

Görülmez mi ki, izin devâm etmekle berâber, efendi tevkîlinden nehy etmeye mâlik değildir. **Bunu, Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.**

Bir kimse, bir adama; «Ben, seni şu şeye, her ne vakit azl edersem, vekilim olman şartıyla tevkil ettim.» dese, imdi o müvekkil vekîli azl etse, azl edilmiş olmaz. Belki müvekkil için evvelce olduğu gibi vekîl olur. **Bu vekâlete, vekâlet-i devriyye adı verilir.** Eğer müvekkil bu vekîli, vekâletten çıkaracak şekilde azl etmek isterse, azlederken: «Ben, seni azl ettim, ondan sonra yine azl ettim!» demelidir. Çünkü müvekkil: «Ben, seni azl ettim!» dedikde, vekîl lâfzın zâhirine bakarak azl edilmiş olur; şart mevcûd olduğu için de yine ta'yîn edilmiş olur. Zîrâ «Seni ne zaman azl edersem, benim vekîlimsin!» demişti. Bundan sonra: «Ben, seni azl ettim.» dedikde, bu lâfz ile ikinci vekâletten azl edilmiş olur. **Çünkü**, «Her ne vakit (metâ) **kelimesi, vakitlerin umûmunu ifâde eder, yoksa fiillerin umûmunu ifâde etmez.** O da, azldir. **Eğer müvekkil**; «Her def'a, ben seni azl ettikce, sen yine vekîlimsin!» **dese, o vekîl azl edilmiş olmaz.** Belki her def'a azl ettikce vekîl olur. **Çünkü**; «Her def'a (küllemâ)» **lâfzı, fiillerin umûmunu ifâde eder.** Eğer müvekkil, onu azl etmek isterse, bu vekîli azlinde; «Vekâlet-i muallakadan (2) döndüm!» demelidir. Bu vekâletten dönünce ondan sonra söyleyeceği; «Seni, vekâlet-i müneccezeden azl ettim.» demesine, bunun bir te'sîri kalmaz. Vekâlet-i münecceze sözü, her def'a sözünden hâsıl olur ki, o zaman vekîl azl edilmiş olur.

---

(2) **Vekâlet çeşitleri şunlardır:**

a) **Vekâlet-i mutlaka:** Bir şarta bağlı, bir kayıd ile mukayyed olmayan vekâlettir. «Seni şu husûsda tevkîl ettim.» diye yapılan bir vekâlet gibi. Buna, **«Vekâlet-i mürsele»** de denir.

b) **Vekâlet-i muallaka:** Bir şarta bağlanmış ve ta'lîk edilmiş olan vekâlettir. «Filân kimse aleyhinde da'vâ açarsa, onunla müdâfaada bulunmaya vekîlimsin!» demek gibi bir sûretle yapılan vekâlet bu kabîldendir.

c) **Vekâlet-i muzâfe:** Belli bir vakitten i'tibâren başlaması meşrût olan vekâlettir. «Gelecek filân ayın başından i'tibâren seni şu işe vekîl ettim!» diye yapılan vekâlet gibi.

d) **Vekâlet-i mukayyede:** Bir şarta bağlanmış veyâ bir vakt ile mukayyed olan vekâlettir.

e) **Vekâlet-i hâssa:** Husûs ifâde eden bir söz ile yapılan, sınırlı ve belirli husûsa âid bulunan vekâlettir. Belli bir malı satmaya vekâlet gibi.

f) **Vekâlet-i âmme:** Umûmu iş'âr eden bir ta'bîr ile yapılan, birçok muâmelâtı kapsayan vekâlettir. Buna, **«Vekâlet-i mufavveze»** de denir.

g) **Vekâlet-i devriyye:** Vekîl, her azl edildikce yenilenen vekâlettir. Nitekim bu, yukarıda açıklandı.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ö. Nasûhî Bilmen; c. 6, s. 311 — 312)

كِتَابُ الْكَفَالَةِ

KEFÂLET BÖLÜMÜ

Kefâlet; (1) lûgat yönünden, **mutlak sûrette eklemek** (zamm) ma'nâsınadır. Şer'an; **nefsin veyâ malın yâhûd teslîmin mutâlebesinde** (sorumluluğunda) **zimmeti zimmete eklemek ma'nâsınadır.**

Hidâye, Kâfî ve diğer fıkıh kitaplarında; «Kefâlet, mutâlebe husûsunda zimmeti zimmete eklemekdir.» **denilmiştir.** Ba'zıları da: **«Borç husûsunda zimmeti zimmete eklemektir.»** demişlerdir. **Birinci söz daha doğru** (esah) **dır.**

Ben derim ki: **Birinci söz, esah olmak şöyle dursun, sahîh bile değildir. Çünkü, nefs ile kefâlet ondan hâricdir.** Bununla berâber Ulema'

---

(1) Kefâlet ile ilgili ba'zı ıstılâhların açıklamaları:

* **Kefâlet**: Bir şeyin mutâlebesi hakkında zimmeti zimmete zammetmektir. Yânî bir kimse, zâtını diğerinin zâtına ekleyip onun hakkında lâzım gelen mutâlebeyi kendisinin de iltizâm eylemesidir.

* **Kefâlet binnefs**: Bir adamın şahsına kefîl olmaktır.

* **Kefâlet bil'mâl**: Bir malın edâsına kefîl olmaktır.

* **Kefâlet bit'teslîm**: Bir malın teslîmine kefîl olmaktır.

* **Kefâlet bid'derek**: Mebî' bil'istihkâk zabt olunduğu takdîrde akçesini edâ ve teslîme veyâ satıcının kendisine kefîl olmaktır.

* **Kefâlet-i münecceze**: Şarta bağlı ve gelecek zamâna muzâf olmayan kefâlettir.

* **Kefîl**: Kendi zimmetini başkasının zimmetine ekleyen, yânî başkasının müteahhid olduğu şey'e kendi dahî müteahhid olan kimsedir, ki o diğer kimseye **«Asîl»** ve **«Mekfûlün-anh»** denilir.

* **Mekfûl-ün-leh**: Kefâlet husûsunda tâlib ve dâyin olan kimsedir.

* **Mekfûl-ün-bih**: Kefîlin, teslîmine veyâ edâsına müteahhid olduğu (üzerine aldığı) şeydir, ki kefâlet binnefsde mekfûl-ün-anh ile mekfûl-ün-bih bir şeydir. (Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ömer Nasûhî Bilmen; c: 6, s: 244-246)

kefâleti ta'rîfden sonra, nefs ile kefâlet ve mal ile kefâlet kısımlarına ayırmışlardır. Bundan sonra onların kefâleti iki kısma ayırmaları kefâletin sâdece iki kısma münhasır olduğunu bildirir. Halbuki Ulemâ' mes'eleler arasında, üçüncü bir kısmın, yânî «Malın teslîmine kefâletin» varlığına delâlet (2) eden sözler söylemişlerdir. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir. **Bundan dolayı ben, metinde açık ve seçik olarak bütün kısımları içine alan doğru** (sahîh) **bir ta'rîf seçtim.**

Kefâletin rüknü (3), **îcâbdır** (4). Yânî kefîlin; «Ben, fülân kimseye, fülân için şu husûsda kefîl oldum.» sözüyle îcâbıdır.

Kefâletin bir rüknü de kabûldür. Yânî kefîl olan tâlibin kabûl etmesidir. **Kefîl olan tâlibe,** mekfûl-ün leh **denir. Kefâletin mutlak olarak şartı mekfûl-ün bih'in, yânî kefîl olunan şeyin, nefs veyâ mal olsun, kefîl tarafından teslîm edilebilir olmasıdır.** Hattâ, hadd ve kısâslarda bundan dolayı kefâlet sahîh değildir. Yakında açıklaması gelecektir.

Borçda kefâletin şartı, borcun sahih olmasıdır. Hattâ kitâbet bedeline kefâlet câiz olmaz. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir.

Kefâletin hükmü, kefîle mutâlebenin (sorumluluğun) **lâzım gelmesidir. Asîl üzere lâzım gelen şeyin** — nefs olsun, mal olsun — **sorumluluğu kefîle de lâzımdır.**

Kefâlete ehl olan kimse, hür ve mükellef olmak sûretiyle teberru'a ehil olandır. Binâenaleyh, köleden, küçük çocukdan ve mecnûndan sahîh olmaz. Lâkin köle, mal ile kefîl olsa, âzâddan sonra mutâlebe olunur. **Hulâsa'da da böyle denmiştir.**

---

(2) **Delâlet: Söylenilen bir sözün** —nasıl bir anlama konulmuş olduğunu anlayıp bilenlerce— **anlaşılır olmasıdır.**

Delâlet lâfzı, alâmet, belirti ve bir şeyin varlığına veyâ yokluğuna nişâne anlamında da kullanılır.

(3) **Rükün** (rükn): **Bir şeyin mâhiyetini teşkil ve takvim eden herhangi bir şeydir ki, ba'zan basit, ba'zan da mürekkeb olur.** Meselâ: satış akdinin rüknü, îcâb ve kabûldür. Bunlar bulunmayınca satış (bey') de bulunmaz.

Rükünler; «Rükn-ü aslî», «Rükn-ü zâid» kısımlarına ayrılır.

Rükn-ü aslî; bir rüküdür ki, kendisi bulunmayınca diğer bir şey veyâ hüküm mu'teber olmaz. Meselâ; îmâna nazaran; kalbî tasdîk, aslî bir rüküdür. Bu tasdik bulunmayınca mu'teber bir îmân da bulunmaz.

Rükn-ü zâid; bir rüküdür ki, kendisinin bulunmamasından bir şeyin veyâ bir hükmün gayr-i mu'teber olması lâzım gelmez. Nitekim îmâna nazaran ikrâr, bir rüküdür ki, bunun bulunmamasından îmânın her hâlde bulunmaması îcâb etmez.

(4) **Îcâb: Tasarrufun inşâsı için ilk söyienilen sözdür, ki tasarruf onunla isbât edilir.**

Kabûl ise; Tasarrufun inşâsı için ikinci olarak söylenilen sözdür, ki onunla akd tamâm olur.

Müddeî, (da'vâcı) **mekfûl-ün leh'dir. Çünkü, kefâletin faydası ona râci olur.** Müddeâ aleyh (da'vâlı), **mekfûl-ün anh'dir. Buna** asîl **de denir. Nefs ile kefâlette**, nefs; **yâhûd malla** kefâlette mal, **mekfûl-ün bih'dir. Şu hâlde, mekfûl-ün anh ve mekfûl-ün bih, nefs ile kefâlette aynı şeydir.** Mutâlebe kendi üzerine lâzım gelen kimse kefîldir. [Burada dört şey ma'lûm olmuştur. Alacaklı —ki müddeîdir— ona mekfûl-ün leh, denir. Borçlu —ki müddeâ aleyh'dir— ona mekfûl-ün anh denir. Borçlunun borcuna veyâ kendisine zâmin olan kimseye kefîl, denir. Nefse veyâ mala, mekfûlün bih, denir.]

Kefâlet ya nefse olur —velev ki başka başka olsunlar, yânî nefse kefâlet ve nefs başka başka olurlar. Birinciye misâl; bir kefîl aldıkdan sonra başka bir kefîl almak, ikinciye misâl; mekfûl-ün bih olan nefislerin müteaddid olmasıdır. Bu, câizdir. Nitekim çok borçlara kefâlet de câizdir. — **Yâhûd mala veyâ mala müteallık teslîme olur.**

Nefse kefâlet; «Nefsine kefîl oldum.» demekle sahih olur. Ya da; **baş, yüz, boyun, gırtlak, cesed ve beden gibi, nefs ma'nâsını ifâde eden sözlerle sahîh olur.** Meselâ; ben bunun başına veyâ yüzüne yâhûd boynuna veyâhûd cesedine veyâ bedenine kefîl oldum, demekle sahîh olur.

Yine, **borçlunun şâyi' bir cüz'üne kefîl oldum**, demekle, meselâ; yarısına; üçte birine veyâ dörtte birine kefîl oldum, **demekle sahîh olur.** «Ben, ona zâmin (garantör) oldum.» demekle ve «Benim üzerime olsun.» demekle de sahîh olur. Çünkü «Benim üzerime (aleyye)» lâfzı ilzâm içindir. Ma'nâsı: «Ben, bunun teslîmini iltizam ediciyim.» demektir. «Bana (ileyye)» demek dahî «aleyye» ma'nâsınadır.

«Ben, buna zaîm'im.» **demekle de kefâlet sahîh olur.** Çünkü zeâmet, kefâlettir. **Ya da,** «Ben, buna kabîl'im.» **demekle de sahîh olur.** Çünkü kabîl, zeîm ma'nâsınadır.

«Ben, bunun tanınmışlığına zâmin'im.» **demekle kefâlet sahîh olmaz. Çünkü kefâleti gerektiren, teslîmi iltizâm etmektir.** Bunu diyen kimse ise, tanınmışlığına kefîl olmuş; teslîme olmamıştır.

«Bunun tanınmışlığı için kefîlim.» **veyâ** «Bunun tanınmışlığı üzerine kefîlim.» **sözleri hakkında ihtilâf vardır. Hulâsa'da da böyle denmiştir.**

Eğer kefîl, teslîm vaktini ta'yîn etti ise, taleb olunduğu zaman, iltizâm eylediği şeye riâyeten, o vakitte borçluyu ihzâr eder.

Yine, meselâ; «Ben, bunun nefsine kefîlim, istediğin zaman sana teslîm ederim.» **Yâhûd** «İstersen teslîm ederim.» **demekle kefîl, kefâ-**

leti mutlak söylese, borçluyu ihzâr eder. Yâhûd **ta'mîm ederek; meselâ;** «Her istediğinde» **veyâ** «Her ne vakit istersen teslîm ederim.» **demek de böyledir.** [Alacaklı her ne zaman isterse, kefîl, mekfûl-ün bih'i ihzâr eder.] **Eğer kefîl, mekfûl-ün bih'i ihzâr etmezse; kâdî, kefîli habs eder.** Çünkü üzerine lâzım gelen hakkı îfâdan kaçınmıştır. Lâkin ilk çağırıldıkda habs eylemez. Çünkü ne için çağrıldığını bilmemesi câizdir. Eğer kendisine kefîl olunan borçlu gâib olup; kefîl, borçlunun yerini bilirse, kâdî kefîle gidip gelecek kadar zaman mühlet verir. Eğer hâkimin ta'yîn ettiği mühlet geçip kefîl borçluyu getirmezse, kâdî, kefîli habs eder. Eğer kefîl, gâib olan borçlunun yerini bilmezse, kefîl mekfûl-ün bih ile mutâlebe olunmaz. Çünkü kefîl âcizdir. Tâlib, yânî kefîl alan kimse onun yerini bilmediğini doğrulamıştır. Binâenaleyh, fakîrliği sübût bulan borçlu gibi olur.

Eğer kefîl ile alacaklı ihtilâf etseler; kefîl: «Ben, borçlunun yerini bilmem!» **deyip, tâlib (alacaklı):** «Bilirsin!» **dese, bakılır: Eğer borçlunun belli bir çıkacak yeri olup her vakit ticâret için bilinen bir yere çıkarsa, söz alacaklının sözüdür.** Kefîle, o yere gitmesi emredilir. Çünkü zâhir alacaklıya şehâdetdir. **Aksi hâlde, söz kefîlin sözüdür.** Çünkü kefîl aslı ele almıştır. O da, bilmemezliktir ve mutâlebenin lüzûmunu inkâr etmektedir. **Eğer kefîl, mekfûl-ün bih'in teslîmini kâdînin meclisinde şart kıldı ise, orada teslîm eder. Başka yerde teslîmi câiz olmaz. Bizim zamanımızda** fetvâ **bununla verilir.** Çünkü hakkı yerine getirmekde insanlar tembellik ediyorlar. **Bunu Zeylaî (Rh.A.) ve başkaları zikretmiştir.**

Bir kimse bir aya kadar nefse kefîl olsa, bir ay sonra kefâletinden sorumlu olur. Yânî; «Fülânın nefsine senin için bir aya kadar kefîl oldum!» dese, o kefîl, o ayda nefsi teslîm ile mutâlebe olunmaz. Bir ay geçtikden sonra teslîm ile mutâlebe olunur.

Şems'ül-Eimme el-Hulvânî (Rh.A.) demiştir ki: Bu, avâmın sandığı şeyin hılâfına delâlet eder. Çünkü avâm derler ki: Şâyed bir adam Farsca, başkası için:

مَن فُلَانرا پَذِيرَفتم تُرا تَا يَك سَال

«Ben, fülân kimseyi senin için bir yıla kadar kabûl ettim!» dese, o kimse müddet geçmezden önce yıl içinde nefsin teslîmiyle mutâlebe

olunur. **Müddet geçtikden sonra nefsin teslîmi ile mutâlebe olunmaz.** Şems'ül-Eimme (Rh.A.) demiştir ki: Mes'ele onların sandıkları gibi **değildir. Belki cevâb, zikredilenin aksinedir. Şu kadar var ki, avâm kefâlette:**

هَرْ كَاهْكِهْ بَخْوَاهِي بَتُو سِپَارَمْش

«Her ne vakit istersen sana onu teslîm ederim.» sözünü eklerse, bu takdîrde yıl içinde ve yıldan sonra mutâlebe olunur. **Hulâsa'da da böyle denmiştir. Yine Hulâsa'da denmiştir ki:** Mutâlebenin düşmesinde hile şudur: Kefil, kefâletinde ziyâde olarak: «Ben, fülânın nefsine fülân vakitten fülân zamana kadar kefilim, ondan sonra benim üzerimde senin için kefâlet yoktur ve beriyim.» sözünü ekler. Eğer kefil bu sözü söylerse, o anda ve müddet geçtikden sonra mutâlebe olunmaz.

Kefil, ölmekle kefâletten beri olur. Çünkü ölümünden sonra matlûbu teslîmden acz-ı küllî hâsıl olmuştur. Kefilin vârisleri ise, tâlib için bir şeye kefil olmamışlardır. Onlar kefilin yararına olan şeyde halîfe (5) olurlar, zarârına olan şeyde olmazlar. Ve kefilin terekesi i'tibâriyle kefâlet bâkî kalmaz. Çünkü, nefsin maldan alınması imkânsızdır. **Mal ile kefâlet bunun aksinedir. Nefse kefil olan kimse, matlûb olan nefsin ölmesiyle de berâet kazanır.** Çünkü teslîm imkânsızdır. Her ne kadar mekfûl-ün bihâ olan nefs kefilin kölesi olsa da, kefâletten kurtulur. Böyle demesine sebeb, kölenin mal olduğu zannını def' içindir. Teslîmi imkânsız olunca, kıymeti lâzım gelir. Bu, kölenin üzerinde sorumlu olduğu mal bulunup kölenin nefsine bir kimse kefil olduğu zamandır. Ammâ mutâleb (istenilen şey), kölenin rakabesi olursa — yakında açıklaması gelecektir ki — o köle ölüp hasım da'vâsını isbât etse, kefil kölenin kıymetini öder.

Tâlibin ölümüyle kefil, kefâletten kurtulamaz. Belki tâlibin vârisi veyâ vasîsi kefili mutâlebe eder. Yine kefil veyâ me'mûru (kefilin emrettiği kimse) — gerek vekîl, gerekse elçi olsun — **istenen şeyi teslîm etmesiyle kefâletten kurtulur.**

Ya da, o borçlu kendisini tâlibe teslîm etmekle, — muhâsama mümkün olan yerde teslîm ederse — **kefil, kefâletten kurtulur.** Yânî

(5) **Halîfe:** Başkasının yerine geçen kimse demektir.

kefîl, kefîl olduğu kimseyi, da'vâ mümkün olan yerde tâlibe teslîm etse, her ne kadar; «Onu, sana teslîm edersem, kefâletten kurtulurum (berîyim)!» demese de, kefâletten kurtulur. Hattâ bir beriyye (6) de veyâ bir sevâd (7) da teslîm etse, yâhûd tâlibden başkasının habs ettiği zindanda teslîm etse, kefâletten kurtulmaz. Me'mûrun teslîm ettiği sûrette: «Matlûbu ben, sana kefîl tarafından teslîm ettim!» diyerek veyâ matlûb kendisini teslîm sûretinde: «Ben kendimi, sana kefîlden teslîm ettim!» diyerek teslîm etse, yine kefâletten kurtulmaz.

Kâdîhân (Rh.A.) **demiştir ki:** Nefsine kefîl olan kimse, eğer nefsini mekfûl-ün leh'e teslîm edip ve: «Ben, kendimi sana kefîl nâmına teslîm ettim!» dese, kefîl kurtulur. «Kefîl nâmına teslîm ettim!» demezse, kefîl kefâletten kurtulmaz. Kezâ kefîl, bir adama mekfûl-ün bih'in nefsini tâlibe teslîm etmek için emretse; me'mûr, tâlibe; «Matlûbun nefsini sana kefîlden teslîm ettim.» dese, kefîl kurtulur. Matlûbu yabancının teslîminde, «Kefîlden teslîm ettim!» demesiyle berâber tâlibin kabûl etmesi şarttır.

Kâdîhân (Rh.A.) **demiştir ki:** Eğer yabancı bir adam me'mûr değil iken mekfûl-ün bih'i tâlibe teslîm edip; «Ben, bunu sana kefîl nâmına teslîm ettim!» dedikde, eğer tâlib kabûl ederse, kefîl kurtulur; sükût ederse de kabûl ettim demezse, kefîl kurtulmaz.

Bir kimse, bir adamın nefsine kefîl olup: «Eğer yarınki gün bu nefsi sana teslîm etmezsem, onun üzerinde olan borcu öderim.» **dedikden sonra yarınki gün, kefîl olduğu nefsi teslîm etmezse, kefâletin ikisi de sahîh olur. Yânî hem nefse kefîl, hem de mala kefîl olur.** Yânî bir adamın, başkası üzerinde yüz dirhemi olup, bir başka kimse onun nefsine mezkûr vech üzere kefîl olsa, kefâletin ikisi de sahîh olur. Eğer ertesi gün, o adamı teslîm etmezse, yüz dirhemi ödemesi lâzım gelir. Çünkü o kimse, mala kefâleti adamı getirmemeye bağlamıştır. **Bu bağlama** (ta'lîk) **ise, her ne kadar kıyâsa uygun değilse de, onda insanların teâmülü olduğu için sahîhdir. Teâmül ile; kıyâs, alım-satım** (bey') **da terk edilir.** Nitekim satıcının, benzerini yapmak için pabuç (na'l) satın alması böyledir. Bununla berâber alım-satım kapısı, kefâlet kapısından daha dardır. Binâenaleyh teberrûattan olduğu için kapısı daha geniş olmakla burada kıyâsın terkedilmesi evlâdır. Kefîl o adamı getiremeyip kendisine mal lâzım gelince nefse kefâletten berâet edemez. Çünkü iki kefâlet arasında çelişme yoktur. **Eğer matlûb ölürse, kefâlet hükmüyle kefîl malı öder.** Ya da, **kefîl ölürse vârisi öder** veyâ **tâlib ölürse vârisi ister.**

(6) **Beriyye:** Suyun ve bitkinin az bulunduğu ıssız çöl demektir.
(7) **Sevâd:** Şehrin kenârındaki köy ve kasabalar, demektir.

Bir kimse, bir adamda yüz dînâr alacağı olduğunu iddiâ edip, o dînârın iyi mi, yoksa kötü mü; eşrefiyye mi yoksa efrenciyye (8) mi olduğunu —da'vâ sahîh olması için— **beyân etmeyip adamın nefsine bir başka kimse, eğer yarınki gün ödemezse yüz dînârı ödeyeceğine kefîl olsa,** İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) a göre, **kefâletin ikisi de sahîh olur.** İmâm Muhammed (Rh.A.); **«Kefâletin ikisi de sahîh olmaz.»** demiştir. **Çünkü beyânsız (9) da'vâ sahîh olmaz.** Şu hâlde nefsin getirilmesi vâcib değildir. Çünkü buna kefîl olmak sahîh değildir. **Kefâlet bil-mâl da sahîh olmaz.** Zîrâ kefâlet bil-mâl, onun üzerine kurulmuştur.

İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) **un delîli şudur:** Mal, muarrefen (belirli) zikredilmiştir. Şu hâlde mal, borçlunun vereceğine yorumlanır. Bu takdîrde da'vâ, beyân i'tibâriyle sahîh olur.

---

(8) **Eşrefiyye:** İslâm Dünyasında basılan altın sikkelerden ba'zılarının ortak adıdır. 3,5 gram ağırlığındadır.

Mısır'da Çerkez Memlûklarından Sultan Barsbay tahta çıkınca, **Melik el-Eşref** unvânını almış ve «Eşrefî Altını» diye anılan altınları bastırtmıştır. Daha sonra Mısır tahtına çıkan ba'zı Sultanlar da bu adla sikke bastırmışlardır.

Yavuz Sultan Selim Han, Mısır'ı fethedince (1517) orada adına **«Sultan»** unvânını taşıyan altın sikke kestirmiş ve İstanbul'a dönüşünde de berâberinde çok mikdârda getirmiştir. Bundan sonra, Osmanlı altınları **Eşrefî** «Şerifî» adıyla anılmaya başlamıştır.

* **Efrenciyye:** Frenklere, Avrupalılara mahsûs, onlarla ilgili.

(Büyük Lûgat ve Ansiklopedi, Meydan-Larousse, c: 4, s: 88 ve 405)

(9) **Beyân:** Lûgatta, **izhâr anlamınadır.** İ'lâm ve tebyîn anlamında da kullanılmıştır.

Istılâh'da: **Söz olsun, iş olsun vukûbulan şeyden murâd ne olduğunu o şey ile ilgisi, münâsebeti bulunan bir söz ile veyâ fiil ile açığa çıkarmaktır.**

Meselâ: **«Namazınızı kılınız!»** emrini, Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Hazretleri kendi fiilleriyle, yânî kıldıkları namazlar ile beyân etmiş ve bu husûsta: **«Namazı, benim nasıl kıldığımı gördüğünüz gibi kılınız»** diye emir buyurmuştur.

Beyân, beş çeşittir: Beyân-ı takrîr beyân-ı tefsîr, beyân-ı tağyîr, beyân-ı zarûret, beyân-ı tebdîl.

Beyân, beş çeşittir: Beyân-ı takrîr, beyân-ı tefsîr, beyân-ı tağyîr, beyân-ı zarûret, mektir. Meselâ: «Kanatları ile uçan kuşlar da sizin gibi birer ümmettir.» sözündeki, «Kanatları ile uçan» vasfı, bir te'kiddir ki, bu kuşlardan mecâzî bir anlam kasdedilmediğini gösterir.

Beyân-ı tefsîr: Kendisinde gizlilik ve kapalılık bulunan bir şeyi açıklamaktır. Şöyle ki; Kendilerinde gizlilik bulunup mücmel, müşkil, hafî gibi kısımlara ayrılan sözler, bu beyân-ı tefsîr sâyesinde açıklığa kavuşmuş olur.

Meselâ: **«Zekâtınızı veriniz!»** anlamındaki bir emir, mücmeldir, miktârı belli değildir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimizin: **«Mallarınızın kırkta birini zekât olarak getirip veriniz.»** anlamındaki bir emirleri ise, zekâtın mikdârını belirttiğinden bu husûsda bir beyân-ı tefsîrdir.

Beyân-ı tağyîr: Sözün evvelinin mucebini, bundan murâd ne olduğunu diğer bir söz ile açıklayarak değiştirmektir. Tahsîs, istisnâ, sıfat, gâye, bedel denilen şeyler, birer beyân-ı tağyîr demektir.

Eğer beyân edilirse asl, da'vâya katılır ve ilk kefâletin sahîh olduğu meydana çıkar, ikinci kefâlet de onun üzerine terettüb eder. **Beyân husûsunda söz, kefîlindir.** Şâyed beyânın varlığında ve yokluğunda ihtilâf etseler, söz, kefîlin olur. Çünkü kefîl, sıhhat iddiâ etmektedir.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göre, hadd ve kısâsda kefîl vermesi için kimse mutlak olarak zorlanmaz. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, kazf haddinde kefîl vermesi için zorlanır.** Çünkü kazf haddinde kul hakkı vardır. Kısâsda da kefîl vermesi için zorlanır. Çünkü kısâs hâlis kul hakkıdır. Hâlis Allah Teâlâ (C.C.) hakkı olan hadler bunun aksinedir. Meselâ, içki haddi gibi. Zîrâ onda kefâlet bir vech ile sahih olmaz.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur: Bunların hepsinin temeli hadd vurmayı def' etmekdir.** Şu hâlde bunlarda işi sağlama bağlamak vâcib değildir. **Diğer haklar Allah'** (C.C.) **ın hakkının aksinedir. Çünkü bu haklar, şübhelerle def' edilmez. Binâenaleyh. onlar için** (kefîl vermek ve kefîl almak sûretiyle) **işi sağlama bağlamak lâyık olur.**

Eğer üzerinde hadd ve kısâs olan kimse zorlanmaksızın kefîl verirse, haddin mûcibinin terettübü onun üzerine mümkün olmakla câiz olur. O da, nefs ile mutâlebedir.

Hâli mestûr iki kimse veyâ bir âdil kimse şehâdet edinceye kadar, hadd ve kısâsda habs yoktur. Çünkü habs, burada töhmet içindir. Bu ise; şehâdetin iki tarafından biri ile sâbit olur. Bundan maksâd; ya aded veyâ adâlettir. **Mallarda habs, bunun aksinedir.** Çünkü mallar hakkında habs, cezânın gâyesidir. Şu hâlde, ancak kâmil hüccet ile

---

Meselâ: **«Bey' helâl, ribâ harâmdır.»** ibâresindeki ilk cümle, yânî; **«Bey' helâldır»** cümlesi, ribâ sûretiyle yapılan bir bey' muâmelesine de şâmildir. **«Ribâ harâmdır»** cümlesi ise, bu şumûlü değiştirerek bey'in helâliyetini ribâ yolu ile olmayan bey', yânî alım-satım muâmelelerine tahsis kılmıştır.

Beyân-ı zarûret: Bir şeyi lâfzen tavzîha mevzû olmayan bir şey ile bir çeşit açıklamakdır. Bu beyânın bir kısmı mantuk hükmündedir, bir kısmı da hâcet vaktindeki sükûttan ibârettir.

Meselâ: Bâliğa olan bir bikri babası bir şahsa tezvîc eylediğini söylediği hâlde o kız sussa, bu sükût tezvîce muvâfakattan ibâret olur. Bununla berâber bu sukût, tavzîhe mevzû bir şey değildir. Fakat söze hâcet bulunduğu hâlde vukû bulduğundan bir beyân-ı zarûret sayılır.

Beyân-ı tebdîl: Fer'î hükümlerden olan ve te'bîdi gösterir bir kayd ile mukayyed bulunmayan bir hükmü şer'înin hılâfına ondan müteahhir bir delîl-i şer'înin delâlet etmesidir, ki buna **«Nesh»** de denir. Bu durumda, sonra gelen şer'î delîle **«Nâsih»**, bununla kaldırılan şer'î hükme de **«Mensûh»** denilir. Meselâ: Evvelce ana-babaya vasıyyet yapılması farz idi, sonradan bu farzıyyet, bir şer'î delîl ile nesh edilmiştir.

(Hukûk-u İslamiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ö. Nasûhî Bilmen, c: 1. s: 23, 24)

sâbit olur. **Mal ile kefâlete gelince; her ne kadar mekfûl-ün bih bilinmese de, eğer borç sahîh borç olursa, mal ile kefâlet sahîh olur.** Sahîh borç bir borçtur ki, ancak ödemek veyâ ibrâ ile düşer. Bu, kitâbet bedelinden ihtirâzdır. Yakında açıklaması gelecektir.

«Ben ona bin akça ile kefîl oldum!», «Senin, ondaki alacağına kefîl oldum!» ve «Bu alış - verişte sana gelen şeye kefîl oldum!» demekle kefâlet sahîh olur. Buna, zemân-ı derek adı verilir. O da zemân-ı istihkâktır. **Yânî satılan şeye** (mebî'e) **müstehık zâhir olsa, müşteri öder.**

«Fülân kimseye yaptığın satışa kefîl oldum!» **demekle de kefâlet sahîh olur.** Yânî, «Fülâna sattığın şeyin parasını ben öderim. Satın aldığını ödemem. Çünkü ben, satılan malı öderim.» demektir. Çünkü mebî'e kefâlet câiz olmaz. Nitekim yakında açıklaması gelecektir. Bunun tahkîkinin tamâmı «Rehn Bölümü» nde daha önce geçmiş idi.

Ya da, «Onun üzerinde senin için vâcib olan şeye kefîl olurum!» **demekle sahîh olur.** Bu zikredilen sûretde «Mâ (şey)» lâfzı şartıyyedir. Ma'nâsı: «Eğer fülâna satarsan» demektir. Şu hâlde ta'lîk ma'nâsına olur.

Ya da, **kefâlet bir şarta bağlanır.** Yânî şartın (10) sarîhine (11) ta'lîk olunur. Yoksa, yukarıda geçen misâllerde şart ma'nâsı vardır.

---

(10) **Şart:** Lûgatta, **yerine getirilmesi gerekli olan şey, teahhüd ve alâmet-i lâzıme gibi ma'nâlara gelir.**

Istılâh'da: **«Kendisinin üzerine te'sîr ve ifzâ bulunmaksızın hükmün vücûdunu tevakkuf eden şeydir.**

Şartın dört çeşidi vardır: Şart-ı hakikî, Şart-ı ca'lî, Şart-ı ta'likî ve şart-ı takyîdî gibi.

* **Şart-ı hakikî:** Kendi üzerine nefsel'emrde veyâ şerîat nazarında başka bir şeyin vücûdu tevakkuf eden şarttır ki, bu bulunmadıkça o şey hakkındaki hüküm, sahîh olmaz. Nikâha nazaran şâhidlerin bulunması gibi.

* **Şart-ı ca'lî:** Mükellef tarafından üzerine bir tasarruf, sarâhaten veyâ delâleten ta'lîk edilmiş olan şarttır. Şöyle ki, bu ya şart edâtı ile yapılır, bir kimsenin karısına hitâben: «Fülân yere gider isen boş ol!» demesi gibi ki, o yere gidildi mi talâk hükmünün şartı bulunmuş olur. Bu şart tahakkuk etmedikce talâk vâki olmaz.

Ya da bu şart, edâtı şarttan hâlî olub şart kelimesini içerir bir hâlde bulunur. Şart-ı ca'lîler, bir de **(şart-ı ta'likî ve şart-ı takyîdî)** adı ile iki kısma ayrılır.

* **Şart-ı ta'likî:** Bir cümlenin mazmûnunun husûlünü, diğer bir cümlenin mazmûnunun husûlüne bağlamaktır.

* **Şart-ı takyîdî:** Şart edâtı zikredilmeksizin asıl akdi bir kayd ile bağlamaktan ibârettir. Bu da **sahîh** ve **fâsid** kısımlarına ayrılır.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ö. Nasûhî Bilmen, c: 2, s: 177 - 178)

(11) **Sarîh:** Hakîkat olsun, mecâz olsun, kendisinden ne kasdedildiği açıkca anlaşılan sözdür. «Şu malı sattım, şu eve ayak basmam» sözleri gibi.

Şart, mülâyim olmalıdır. **Hakkın vâcib olmasının şartı gibi kefâlete münâsib düşmelidir.** Meselâ: «Satılan mala müstehık çıkarsa!» demek böyledir. **Ya da, istîfâ** (almak) **mümkün olması için şart olmalı.** Meselâ; «Eğer Zeyd gelirse.» demek gibi. Zeyd, ki mekfûl-ün anh'dir. **Yâhûd almanın imkânsızlığına şart olmalıdır.** Meselâ: «Eğer mekfûl-ün anh olan Zeyd şehirden kaybolursa.» demek gibi, ki bunların ikisi de mezkûr misâllerden anlaşılan şartlar gibi, kefâlete münâsibdir. Zîrâ o şartlar, malın vâcib olması için sebeblerdir. Şu hâlde zimmeti, zimmete eklemeye uygun ve elverişli olur.

Eğer münâsib olmayan şarta bağlanırsa, kefâlet sahîh olmaz. Meselâ; «Rüzgâr eserse veyâ yağmur yağarsa!» demek böyledir.

Hidâye'de denmiştir ki: Mücerred şarta ta'lîk sahîh olmaz. «Rüzgâr eserse!» veyâ «Yağmur yağarsa!» demek böyledir. Şu kadar var ki, kefâlet sahîh olup, hâlen mal vâcib olur. Çünkü kefâletin şarta ta'lîkı sahîh olunca, fâsid (12) şartlar ile bâtıl olmaz. Âzâd ve boşamanın fâsid şartlar ile bâtıl olmadığı gibi

Kâfî sâhibi de Hidâye sâhibine tâbi' olmuştur. Zeylaî (Rh.A.); **«Bu yanılmadır.»** demiştir. Çünkü bunda hüküm; ta'lîkın sahîh olmaması ve mal lâzım gelmemesidir. Zîrâ şart uygun değildir. Binâenaleyh eve girmeye ve benzeri münâsib olmayan şartlara bağlamış gibi olur. **Bunu, Kâdîhân** (Rh.A.) **ve başkaları söylemiştir.**

Ben derim ki: Zeylaî' (Rh.A.) nin yanılmadır, **demesi hatâdır.** Çünkü **İmâdiyye** ve **Usturîşnîyye'de** zikredildiğine göre; **kefâlet, fâsid şartlar ile bâtıl olmayan şeylerdendir.** Burada zâhir olan iki rivâyet bulunmasıdır. Bu, şunu te'yîd eder ki, **Sadr'uş-Şehîd** (Rh.A.), bir mes'ele nakletmektedir. Mes'ele şudur: Me'zûn köleye borç lâhık olsa ve mal sâhibi, köleyi efendisi âzâd eder, diye korksa, imdi bir adam, mal sâhibine; «Eğer bu köleyi efendisi âzâd ederse, senin alacağını ben öderim!» dese, kefâlet sahîh olur.

Bundan sonra **Sadr'uş-Şehîd** (Rh.A.) **der ki:** Bu mes'ele, müteâref olmayan (âdet olmayan) bir şarta kefâletin ta'lîkı câiz olduğuna delîldir.

Yine, **kefâlet, mekfûl-ün anh'ın ve mekfûl-ün leh'in bilinmemesi ile sahîh olmaz.** Birincisi, yânî mekfûl-ün anh'in bilinmemesi ile sahîh olmadığına misâl; «Senin insanlar üzerinde olan hakkın veyâ insanlardan biri üzerinde olan hakkın benim üzerime olsun.» demek

(12) **Fâsid:** Aslında meşrû olduğu hâlde gayr-i meşrû bir şeye mukâreneti sebebiyle meşrûiyetten çıkan fiildir ki, aslen câiz olduğu hâlde, vasfen câiz olmaz. Meçhûl bir şeyi satmak gibi.

gibidir. İkincisi, yânî mekfûl-ün leh'in bilinmemesine misâl; «İnsanların senin üzerinde olan hakkı veyâ insanlardan birinin senin üzerinde olan hakkı benim üzerime olsun!» demek gibidir. Bu kefâlet sahîh olmaz. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

Haddin kendisine ve kısâsa kefâlet olmaz. Nitekim daha önce sebebi geçti ki; kefâletin şartı mekfûl-ün bih'in kefîl nâmına teslîm edilebilir olmasıdır. Bu hadd ve kısâs ise, böyle değillerdir. Musannıfın; «Haddin kendisine ve kısâsa.» demesi üzerine hadd ve kısâs vâcib olan kimseye kefîl olmaktan ihtirâz içindir. Zîrâ yukarda geçtiği vecihle bu câizdir.

Yük için kirâlanmış belli bir hayvanın yüküne ve kezâ hizmet için kirâlanmış belli bir kölenin hizmetine kefâlet, teslimden acz sebebiyle sahîh olmaz. Çünkü kirâ ile tutan kimse belli hayvan üzerinde olan yüke hak sâhibidir. Halbuki kefîl, kendi yanında olan hayvanı verirse, ücrete müstehık olmaz. Çünkü, ma'kûd-ün aleyh'den başkasını getirmiştir. Görülmez mi ki, kirâya veren kimse yükü başka hayvan üzerine yükletse, ücrete müstehık olmaz. Şu hâlde kefîl biz'-zarûre âciz olmuştur. Kezâ, hizmet için olan köle de zikredilen gibidir. Fakat hayvan, muayyen olmazsa, böyle değildir. Yânî onda kefâlet sahîh olur. Çünkü mûcir (kirâya veren) üzerine vâcib olan mutlak sûrette yükü taşımaktır. Kefîl de kendi hayvanı üzerine yüklet-mekle buna kâdirdir.

Müvekkil ve mal sâhibi (rabb'ul-mâl) **için semene kefâlet sahih olmaz.** Yânî, bir adam, bir adamın emriyle bir giyeceği satsa, ondan sonra âmir için müşteriye semeni garanti etse yâhûd mudârib, mudârebe malını satıp sonra mal sâhibi için semene zâmin (garantör) olsa, sahîh olmaz. Çünkü teslîm alma hakkı vekîl ve mudâribindir. Bundan dolayı müvekkilin ölmesiyle bâtıl olmaz. Hattâ müvekkil ölse, vekîl için semeni teslîm almak hakkı vardır. Kezâ müvekkil sağ iken vekîli, semeni teslîm almakdan nehyetse, nehy ile amel etmez. Eğer zemân (garanti) sahîh olsa, kendi nefsine zâmin (garantör) olmuş olur ki, bu câiz değildir.

Şâyed köle, bir pazarlık (safka-ı vâhide) **ile satılsa, ortak için kefâlet sahîh olmaz.** Yânî iki adam, birine, bir pazarlıkla bir köle satsalar ve ikisinden biri arkadaşının semenden payını garanti etse, bu zemân (garanti) bâtıl olur. Çünkü pazarlık birleşince, semen onlar için müştereken vâcib olur. **Eğer biri, arkadaşının şâyi' olan payını öderse, kendisi için ödemiş olur. Bu ise, bâtıldır.** Eğer hâssaten arkadaşının payında sahîh olsa, teslîm almazdan önce borcun taksîmine (paylaştırılmasına) müeddî olur. Bu da, bâtıldır. Çünkü taksim, her

birinin haklarının eşit olarak bir yerde ayrılmış olmasını gerektirir. Bu ise, borçda tasavvur edilemez. Her biri, hissesini ayrı satmakla, iki ortak köleyi iki pazarlıkda satıp, biri arkadaşının semenden hissesini ödese, sahîh olur. Çünkü pazarlık her biri için ayrıdır. Binâenaleyh her birinin yaptığı akidle vâcib olan mikdâr hâssaten kendinin olur.

Kefâlet, uhde ile de sahîh olmaz. Çünkü uhde, müşterek bir isim olup; eski senet, akd, akdin hukûku, derek ve şart muhayyerliği ma'nâlarında kullanılır. Şu hâlde beyândan önce onunla amel müteazzir (imkânsız) olur. Bundan dolayı zemân (garanti) bâtıl olur.

İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; «halâs» lâfzıyle de kefâlet sahîh olmaz. Çünkü İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, bunun ma'nâsı; mebî'i müstehıkdan kurtarıp müşteriye teslîm etmektir. Bu ise, kefîlin kudreti dâhilinde değildir.

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre; «halâs» lâfzıyle kefâlet sahîh olur. Çünkü onlara göre halâs'ın ma'nâsı; eğer istihkâkın vürûdu ile malı teslîmden âciz olursa, semenin ödenmesidir. Şu hâlde derek (13) gibi olur.

Kitâbet bedeline de kefâlet sahîh değildir. Çünkü kitâbet bedeli, acz ile yok olmaya ma'rûzdur. Binâenaleyh, sahîh bir alacak olmaz.

İflâs etmiş ölü kimseye dahî kefâlet sahîh değildir. Yânî, üzerinde borç olan kimse ölüp bir şey bırakmasa, bir adam onun alacaklıları için onun adına kefîl olsa, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) a göre sahîh olmaz. Çünkü asilin zimmetinden düşen bir borca kefîl olmuştur. Zîrâ borç, ödenmesi vâcib olan bir borçla zimmetin iştigâlinden ibârettir. Lâkin bu, hükmen maldır. Çünkü borç, netîce i'tîbâriyle mala döner. Halbuki borçlunun kendisi edâdan âcizdir ve kefîli ona halîfe olur. Bu takdîrde istîfânın âkıbeti yok olmuştur. Biz-zarûre sukut eder.

Kefâlet akdi meclisinde, tâlibin kefâleti kabûl etmesine kefîl olmak da câiz değildir. Bu, ancak bir mes'elede câizdir ki, o da bir hastanın vârisi, alacaklıları yokken hastaya kefîl olmasıdır. Meselâ: Hasta, vârislerine veyâ vârislerinden ba'zısına; «Benim üzerimde olan borca, alacaklılarım için kefîl olun!» deyip, onlar da alacaklıların yokluğunda buna kefîl olurlarsa bu akd istihsânen câizdir. Velev ki, kıyâs câiz olmamasını iktizâ etsin. Çünkü tâlib, gâibdir. Ödemek (zemân) ise, ancak tâlibin kabûliyle tamâm olur.

(13) **Zemân'ud-derek :** Alış-verişte akd tamâm olduğu hâlde parayı müşteriye geri vermektir.

İstihsânın vechi şudur: Bu iş; borçlunun vârislerine borcunu ödemek husûsunda vasıyyetidir. Bundan dolayı hasta borcunu ve alacaklılarını belirtmemiş olsa da sahih olur. Çünkü borcun bilinmemesi vasıyyetin sahih olmasına mâni' değildir. Bundan dolayı fakihler: «Bu, ancak mal bıraktığı zaman sahih olur.» demişlerdir.

İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.) **a göre; kefâlet, tâlibin kabûlü olmaksızın, bir rivâyette mutlak sûrette sahih olur.** Diğer rivâyette; **tâlibe haber ulaşıp izin verirse sahîh olur. Fetvâ, bununla verilir. Câmi'ul-Kebîr'in Telhîs'inde** ve **Fetâvâ-yı Bezzâziyye'de böyle zikredilmiştir.**

Fukahâ icmâ' etmişlerdir ki; kefil, «Ben, fülânın fülân üzerinde olan malına kefîlim!» **diye ihbâr yoluyla söylerse, câiz olur. Hulâsa'da da böyle zikredilmiştir.**

Kefâlet; vedîa, âriyet alınan mal, istîcâr olunan mal, mudârebe ve şirket malı gibi, emânetlerde ve teslîm almazdan önce mebî'de; teslîm aldıkdan sonra merhûn olan şeyde de sahih olmaz. Çünkü kefâletin sahîh olmasının şartlarından biri; mekfûl-ün bih'in asîl üzere mazmûn olmasıdır. Öyle ki, onun kefâletten çıkması ancak zamm ma'nâsı tahakkuk etsin diye mekfûl-ün bih'i veyâ bedelini vermekle olur. İmdi vermek (def'),kefîle vâcib olur. Emânetler ise, mazmûn değildir. Teslîm almazdan önce mebî' dahi zâtı i'tibâriyle değil kıymeti i'tibâriyle ödenir. Nitekim daha önce geçti. Kezâ rehn alınan şey dahi zâtı i'tibâriyle ödenmez. Belki helâk olursa, borç düşer. Şu hâlde, bu sûretlerde kefîle ödetmek îcâb etmez. Çünkü asîle vâcib değildir.

Emânetlerin, mebî'in ve merhûnun teslîmine kefîl olmak câizdir. Bunlar mevcûdsa, teslîmleri vâcib olur. Helâk olmuşlarsa, nefse kefâlette olduğu gibi kefîle bir şey vâcib olmaz.

Ulemâdan ba'zısı demiştir ki; eğer emânetlerin teslîmi âriyet ve icârede olduğu gibi asîle vâcib ise, ona, yâni teslîmine kefâlet câizdir. Aksi takdîrde, yâni; vedîada olduğu gibi asîle teslîmi vâcib değil ise, onların teslîmine kefâlet câiz değildir.

Semene kefîl olmak da sahihdir. Çünkü semen, müşterinin ödemesi gereken sahîh borçtur.

Kefâlet; gasb edilmiş olan şeyde (mağsûb) **sevm-i şirâ** (14) **ile**

(14) **Sevm:** Taleb, anlamınadır. **Sevm-i şirâ, bir kimsenin bir malını satılığa çıkarması, arzetmesi ve satılacak bahâsını ta'yîn etmesidir ki, buna «Sevm'ul-bâyi'» denir.** Bir malı şu kadar bahâ ile satın almak istemek anlamına da gelir ki, buna da **«Sevm'ul-müşterî»** denir.

«Sevm-i nazar» da; satın alınması istenilen bir malı görmek veya başkasına göstermek üzere satın alacak kimsenin istemesi demektir.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu: Ö. Nasûhî Bilmen, c: 6, s: 12)

teslîm alınanda ve fâsid bey' ile satın alınan malda dahî sahîh olur. Çünkü bunlar mazmûndur. Hattâ o kimsenin elinde helâk olsa, ödemesi vâcib olur. Şu hâlde kefîle vâcib kılınması mümkündür.

Harâca kefâlet sahîhdir. Çünkü kullar yönünden mutâleb olan bir borçtur. Şu hâlde diğer borçlar gibidir. **Emvâl-i zâhire ve bâtınede olan zekât, zikredilenin aksinedir.** Çünkü onlarda vâcib olan fiildir. O da, ibâdettir ve mal onun mahallidir. Bundan dolayı ölümünden sonra terekesinden alınmaz. Ancak vasıyyeti ile alınır.

Nevâibe kefâlet de sahîhdir. Derler ki: **Nevâib; bekçinin ücreti, müşterek olan ırmağın temizlenmesi ve ıslâhının ücreti; askerin techîzi ve levâzımı için olan muvazzaf mal ve Müslüman esîrlerin fidyesi gibi, hak karşılığı olan şeydir.**

Ba'zıları demiştir ki: Nevâib hak karşılığı olmayan şeydir. Bizim zamanımızdaki cibâyeler (15) gibi, ki zâlimler haksız olarak alırlar. İmdi birinci ma'nâ murâd edilirse, ona kefâlet ittifâkan câiz olur. Çünkü mazmûn bir vâcibdir. İkinci ma'nâ murâd edilirse; onda meşâyihin ihtilâfı vardır.

Kısmete (16) **de kefâlet sahîh olur.** Kısmet, nevâibdir. Şu kadar var ki, kısmet râtib olan şeydir. Yânî mükâfattır. Nevâib, böyle değildir. Beyt'ül-mâl'de bir şey bulunmazsa, İmâm (Devlet Başkanı) onu ihtiyâc gördüğünde muhtâclara aylık verir.

Fukahâdan ba'zıları demiştir ki: Kısmet, iki ortaktan birinin kendisi ile arkadaşı arasında taksîmden kaçınmasıdır. İmdi onu, bir şahıs garanti eder. Zîrâ kısmet, vâcibdir.

Derek'e kefâlet de sahîh olur. Bunun beyânı evvelce geçmişti. Baş yarığının erşine kefâlet de sahîh olur. Şecce, yara demektir. Buna kefâlet; «Ben, bu yaranın mucebîne kefîl oldum!» demekle olur ki, o da erş, yânî diyettir.

---

(15) **Cibâye:** Lûgatta, **toplamak, devşirmek, tahsîl etmekdir.** Vergi ve harâc toplamaya, vakfın gelirini toplamaya da cibâye denir. Vakfın gelirini toplamaya me'mûr olan kimseye de; **«Câbî-i vakf»** denmiştir.

Ba'zısına göre, cibâye; Zâlimlerin haksız olarak aldıkları şeydir. Çoğulu; **«Cibâyâb»** tır.

(16) **Kısmet: Taksîm etmek, bir şeyi bölmek demektir.** Yânî; birden çok kimselerin bir şeydeki hisse-i şâyialarını bir ölçü ile belirtmek ve ayırmaktır. Meselâ; Mekîlâttaki hisse-i şâyia keyl ile, mezrûâttaki hisse, zirâ' ile ayrılır ve ifrâz edilir.

Kısmetler; «Kısmet-i a'yân», «Kısmet-i menâfi» adı ile ikiye ayrılır. A'yân hakkındaki kısmetler de; **«Kısmet-i cemi'», «Kısmet-i tefrîk»** çeşitlerine ayrılır. Ve bu kısmet-i cemi' ile tefrîkden her biri; **«Kısmet-i rizâ», «Kısmet-i kazâ»** çeşitlerine ayrılır.

El ve ayak kesmenin mûcebi kısâs değil de diyet olursa, onlara kefîl olmak dahî sahîhdir. Zîrâ, bu takdîrde vâcib olan edâsı vâcib maldır.

Bir kimse, borçlu bir adama; «Ben, sana onu veririm.» **veyâ** «Öderim!» **dese, kefâlet olmaz.** Ancak o kimse, borçlunun borcunu iltizâma delâlet eden bir şey söyler veyâ iltizâmı ta'lîk ederse, kefâlet olur.

Hulâsa'da denilmiştir ki; «Fetâvâ-yı Nesefî'de şu ibâre vardır: Bir kimse, alacak sâhibine; «Senin fülân üzerinde olan borcunu, ben sana veririm yâhûd öderim.» dese, iltizâma delâlet eden bir şey söylemedikçe, meselâ; «Kefîl oldum!» veyâ «Garanti ederim!» yâhûd «Benim üzerime olsun!» veyâhûd «Borç, bana âid olsun!» demedikçe kefâlet olmaz. Fakat ta'lîk sûretiyle söyler de; meselâ; «Eğer, fülân ödemezse, ben öderim.» derse, kefâlet sahîh olur.

Borcu isteyen kimsenin (tâlibin), **asîl olan borçludan kefîl ile beraber mutâlebe etmesi câiz olur.** Çünkü kefâletin mefhûmu — ki mutâlebede zimmeti zimmete katmaktır — birinci zimmetin kıyâmını iktizâ eder. Mutâlebeden kurtulmayı (berâeti) iktizâ etmez. Ancak berâet şart kılınırsa, bu takdîrde kefâlet ma'nâya i'tibâr ile havâle (17) olur. Nitekim muhîlin berâeti bulunmamak şartiyle havâle, kefâlettir.

Yine, **tâlibin, asîl ile kefîlin ikisinden birisine mutâlebe etmesi câizdir. Velev ki diğerini mutâlebeden sonra olsun.** Çünkü kefâletin muktezâsı eklemek ve katmakdır. Temlîk değildir. Mâlik bunun aksinedir. O, iki kâdîden birisini seçerse; kâdî onunla hükmedince, ona temlîk tazammun eder ve ikinciye temlîk mümkün olmaz. Bir kimse; «Senin onda olan alacağına» diye kefîl olursa; yânî; «Ben, fülânda olan alacağına kefîl oldum!» derse, tâlib bin akçaya delîl getirdiği

---

(17) **Havâle**: Lûgatta, **mutlak nakil, tahvîl** anlamınadır. Ayn'da da deyn'de de kullanılır.

Istılâh'da: **Bir deyni bir zimmetten diğer bir zimmete, yânî bir zâttan diğer bir zâta nakil etmektir ki, artık o deyn, bu ikinci zimmete tahvîl edilmiş, bu zimmet sâhibinden mutâlebesi lâzım gelmiş olur.**

* **Muhil**: Havâle eden, yânî: Borcunu başkasının zimmetine nakil ve tahvîl eyleyen kimsedir.

* **Muhâl-ün leh**: Alacaklıdır. Yani: Muhîlde alacağı olup ondan havâleyi alan kimsedir. Buna (muhtâl) de denir.

* **Muhâl-un aleyh**: Kendi üzerine havâleyi kabûl eden, muhîlin borcunu ödemeyi iltizâm eden kimsedir. Buna (muhtel-ün aleyh) de denir.

* **Muhâl-ün bih**: Havâle olunan maldır ki, muhîlin zimmetindeki borçtan ibârettir.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ö. Nasûhî Bilmen, c: 6, s: 286 - 287)

takdîrde, o bin akça kefîle lâzım gelir. Çünkü şâhid ile sâbit olan, ıyânen (gözle görmekle) sâbit olmuş gibidir.

Eğer tâlib isbât edemezse, kefîl ikrâr eylediği mikdârda yemini ile tasdîk edilir. Çünkü kefîl, fazlalığı inkâr etmektedir. Yoksa kefîl hakkında asîlin ikrâr eylediği ziyâde ile asîl tasdîk edilmez. Yânî asîl, kefîlin ikrâr ettiği mikdâr üzere fazlalığı i'tirâf etse, kefîli aleyhine tasdîk edilmez. Çünkü başkası aleyhine ikrârdır. O kimsenin başkasına velâyeti yoktur. Belki, kendi hakkında ikrârı tasdîk edilir.

Mekfûl-ün anh'in emri ile ve emri olmaksızın kefâlet câiz olur. Çünkü Resûlüllah' (S.A.V.) ın :

الزَّعِيمُ غَارِمٌ

«**Kefîl, borcu yüklenen kimsedir.**» kavl-i şerîfi mutlaktır.

Şâyed mekfûl-ün anh'in emri ile kefîl olsa ve borcu edâ (18) **etse; yânî kefîl, zâmin olduğu şeyi edâ etse, edâ ettiği miktârı mekfûl-ün anh'den alır.** Çünkü kefîl, borçlunun emriyle borcunu ödemiştir. Şu hâlde onu borçludan alır. **Şâyed kefîl, zâmin olduğunun hılâfını edâ etse, zâmin olduğu şeyi alır. Ödediğini almaz.** Hattâ kefîl iyiye kefîl olsa ve züyûf (kalp olanı) ödese ve mekfûl-ün anh üzerinde dirhemleri olan kimse züyûfu kabûl etse, kefîl ceyyidi (hakîkî olanı) alır. Kalp olana kefîl olup, iyiyi verirse, kalp olanı alır. Çünkü kefîlin dönüp alması, kefâlet hükmiyledir. O, ancak kefâlet altına giren şeyi isteyebilir: **Borcu ödemekle me'mûr olan kimse, bunun aksinedir.** O, ödediği şeyi alır. Çünkü me'mûr üzerine bir şey vâcib olmaz, ki edâ ile ona mâlik olsun. Belki o ödünç vermiştir (mukrizdir). Böyle olunca verdiğini geri alır. Kefîl, kendisine malla kefîl olunan şahıstan mekfûl-ün leh'e edâ etmezden önce bir şey isteyemez. Çünkü kefîl, mekfûl-ün anh'in zimmetinde olan şeye mâlik olmaz. Ona ödedikden sonra mâlik olup, verdiğini alır.

Kefîl,mekfûl-ün anh'in emri olmaksızın ödese, ödediği şeyi ala-

(18) **Edâ :** Emr ile vâcib olan şeyin, yânî; Me'mûr'un-bih'in aynını müstehıkkına teslîm etmektir.

Edâ; ödemek, yerine getirmek anlamına da gelir. Meselâ; **«Edây-i deyn»,** borc ödemek demektir. Gasbedilmiş bir malı aynen sâhibine iâde etmek de bir edâdır.

maz. Çünkü her ne kadar, mekfûl-ün anh öğrendikden sonra izin verse de, kefîl onu teberru' etmiş (müteberri') sayılır. Zîrâ her kefâlet, reddi mûcib olmayarak mün'akid olur. Ebeden mûcib olmağa dönüşmez. **İnâye'de de böyle denmiştir.**

Bir kimse, bir adama; «Fülânın bendeki bin akçasına zâmin ol.» dese, o da zâmin olup ödese, âmirden alamaz. Ancak, âmir; «Benim nâmıma zâmin ol!» dedi ise, alır. Nitekim kefâlet bin'nefsde daha önce geçti.

Eğer mülâzeme olunursa; yânî; tâlib, kefîlin mal istemesi için peşine düşerse, kefîl de mekfûl-ün anh'in peşine düşer. Eğer kefîl habs edilirse, kefîl de mekfûl-ün anh'i habs eder. Çünkü kefîlin başına gelen, ancak mekfûl-ün anh tarafından gelmiştir; şu hâlde mekfûl-ün anh de onun gibi cezâlandırılır.

Tâlib, asîli ibrâ ettikde, asîl ibrâyı kabûl etse, asîl ve kefîlin ikisi de berâberce beri olurlar. Ya da; **tâlib, istediğini asilden te'hîr etse, asîl ve kefîlin ikisinden de te'hir etmiş olur.** Çünkü asîl, asıldır ve kefîl asîle tâbi'dir. İbrâda ve te'hîrde bunun aksi yoktur. Zîrâ aslın, fer'a tâbi' olmasını gerektirir. Eğer tâlib sâdece kefîli ibrâ etse, her ne kadar ibrâyı kabûl etmese de, kefîl berî olur. Çünkü kefîlin üzerinde borç yok ki kabûle muhtâc olsun. Belki onun üzerine mutâlebe vardır. O mutâlebe de ibrâ ile düşer.

Şâyed tâlib, borcunu, zengin ise kefîle hibe; fakir ise, tasadduk etse, kabûl etmesi şarttır. Nitekim hîbenin ve sadakanın hükmü kabûldür. Borcu, üzerinde borç olmayan kimseye hibe etmek, şâyed borçlu üzerine musallat ederse, sahih olur. Halbuki kefîl fil'cümle (kısmen), borç üzere musallattır. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Hîbeyi veyâ sadakayı kabûl ettikden sonra kefîlin, asîlden alması câiz olur. Tâtarhâniyye'de de böyle denmiştir.

Tâlib; asîl ile kefîlden biriyle bin dirhemden beşyüz dirheme sulh olsa, ikisi de berî olurlar. Çünkü o, sulhu bin dirhem borca muzâf kılmıştır. Halbuki bin dirhem asîlin borcu olup, tâlibi beşyüz dirhemden ibrâ etmiştir. Asîlin berâeti, kefîlin de berâetini gerektirir. Kefîl, beşyüz dirhemi ödemiş olsa, asîlin emri ile kefîl olduysa, ödediği beşyüzü asîlden alır. Çünkü kefîl, ödemekle asîlin zimmetinde olana mâlik olup, dönüp istemeye hak kazanır.

Eğer tâlib, başka cins üzere sulh oldu ise kefîl, asîlden bin dirhem alır. Çünkü başka cins üzere sulh, mubâdeledir. Şu hâlde kefîl, asîlin zimmetindekine mâlik olur. Öyle ise, binin hepsini asîlden alır.

Tâlib, kefîl ile kefâletin mucebinde sulh olsa, asîl berî olamaz. Çünkü kefâletin mucebi mutâlebedir ve kefîlin ondan ibrâsı, asîlin ibrâsını gerektirmez.

Tâlib, kefîle; «Sen, bana olan maldan berîsin.» **dese, kefîl, asîlden alır** (rücû' eder). Çünkü bu berâet, kefîlden malı teslîm almayı ikrârdır. Çünkü berâeti kefîle isnâd etmiş ve bana diyerek kendi nefsine isnâden sınırlandırmıştır. Kefîlden başlayıp tâlibde son bulan berâet, ancak îfâ ile olur. Binâenaleyh bu söz, ondan teslîm aldığını ikrârdır. Onun için emriyle kefîl olduysa, dönüp istemeye hakkı vardır. «Seni ibrâ ettim.» sözünde dönemez. Çünkü bu ibrâdır. Kefîlden teslîm aldığını ikrâr değildir. **«Berî oldun.» sözünde ihtilâf edilmiştir.** Yânî tâlib, kefîle; «Sen berî oldun!» dese, ve «Bana karşı ettin!» demese, **bu, İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre ibrâdır. İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) **a** göre; **teslîm almayı ikrârdır. Bütün bunlar, tâlib gâib olduğu vakittedir.** Eğer tâlib hâzır ve mevcûd ise, beyân için ona müràcaat olunur. Çünkü icmâl (kısa bırakılan söz) ondan sâdır olmuşdur.

Kefâletten berâeti (kurtulmayı) **şarta bağlamak sahîh olmaz.** Meselâ; «Eğer yarınki gün gelirse, sen kefâletten berîsin!» denilmez. Çünkü ibrâda, borçdan ibrâ etmek gibi temlîk ma'nâsı vardır. Bu cevâb, borcun kefîl üzere sübûtunu kabûl eden kimsenin sözüne göre zâhirdir. (19) Sâdece mutâlebenin sübûtunu kabûl edenin sözüne göre dahî temlîk ma'nâsı vardır. Çünkü berâette, mutâlebeyi temlîk vardır. O da, borç gibidir. Zîrâ mutâlebe, borca vesiledir. Temlîk ise, şarta bağlamayı (ta'lîkı) kabûl etmez.

Ulemâdan ba'zıları demiştir ki: Kefâletten berâeti şarta bağlamak sahîhdir. Çünkü onda, kefîl üzerine sâbit olan —sahîh kavle göre— mutâlebedir, borç değildir. Şu hâlde bu berâet, boşama ve âzâd gibi hâlis ıskât olmuştur.

Ba'zıları demişlerdir ki: Şarta bağlamak; meselâ, yarınki gün gelirse demek gibi, tâlib için aslâ menfaat olmayan şeylerdense, câiz olmaz. Eğer şarta bağlamak, uygun ve müteâref olup ve onda tâlib için fayda olursa, câiz olur. Nitekim mal ve nefse kefîl olur da; «Eğer yarınki gün sana bunu ödersem; ben maldan berîyim!» der ve tâlib de kabûl ederse, kefîl yarınki gün ödediği takdîrde maldan berî olur. **İnâye'de de böyle denmiştir.**

Kefîl vakit gelmeden önce ölse, borç kefîlden hâlen mutâlebe olunur ve kefîlin vârisi borcu öderse, müddet gelmezden önce asîl borçludan alamaz. Çünkü kefîl, borcu müeccelen (veresiye) iltizâm etmiştir.

(19) **Zâhir: Söyleyenin maksâdı, düşünülmeye muhtâç olmadan anlaşılan sözdür.**

Şâyed kefîlin vârisleri muaccelen (peşinen) dönüp isteseler; halbuki o muaccel mâliyette müeccelden daha çok olsa, ribâ olur. Şâyed müddet dolmazdan önce matlûb (kendisinden istenilen) ölürse; matlûb üzere yalnız müddet hâl (peşin) olur. Eğer kefîl ve mekfûl-ün anh, yânî borçlu, ikisi de ölürlerse, tâlib borcu, herhangisinin terekesinden dilerse alır. Çünkü tâlibin alacağı, hâl-i hayâtta olduğu gibi, asîl ve kefîlden her birinin üzerine sâbittir.

Asîl, tâlibine vermek üzere kefîline ödediği şeyi geri alamaz. Velev ki kefîl, onu tâlibine vermemiş olsun. Çünkü borcu ödemesi ihtimâli üzerine kefîle hak tealluk etmiştir. Binâenaleyh, bu ihtimâl bâkî kaldığı müddetce, geri almak câiz olmaz. Zekâtında acele edip, onu vergi tahsildârına (sâî'ye) (20) veren kimse gibi.

Eğer kefîl, borçludan teslîm aldığı malı tâlibe vermezden önce onunla kâr sağlasa, kefîl için helâl olur. Çünkü kefîl, o mala teslîm almasiyle mâlik olmuştur. Şu hâlde, kâr onun mülkünün bedeli olur. Kefîlin kârı, borcu ödeyene —yânî asîl'e— geri vermesi, buğday ve arpa gibi ta'yîn ile müteayyin olan şeyde, mendûbdur. Bu mendûb, asîl borcu ödediği vakittedir. **Bu söz, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ındır. Yine, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **dan rivâyet edilmiştir ki:** Kefîl, o kârı tasadduk eder. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ): «Kâr, kefîl için helâl olmaz.» **demişlerdir.** Bu da, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **dan bir rivâyettir.**

Bir kimse, kefîline nümûne (veresiye) **kumaşı satmayı emretse, o da satsa; mebî' kefîlin olur.** Satıcı için hâsıl olan kâr ve kazanç kefîlin aleyhinedir; âmirin aleyhine değildir. Bunun açıklaması şöyledir: Asîl, kefîle nümûneyi (veresiye) satmasını emredip: «Var git, insanlardan bir nev'î kumaş satın al, ondan sonra sat, satıcının senden ettiği kâr ve senin ettiğin ziyân benim üzerime olsun!» der, kefîl de bir tâcire gelip ondan borç almak istedikde, tâcir ondan kârı ister ammâ fâiz olacağından korkar ve ona kıymeti meselâ; on akça eden bir giyeceği veresiye onbeş akçaya satar. Kefîl onu pazarda on akçaya satar. Ve kefîl için on akça hâsıl olur. Ammâ satıcı için müddet tamâm oldukda, onbeş akça borcu vardır.

Ya da, **kefîl tâcirden onbeş akça borç alır.** Ondan sonra tâcir on akçalık bir giyeceği onbeş akçaya satar ve borç verdiği onbeş akçayı giyeceğin semeni olmak üzere alır. Kefîl üzerinde borç, onbeş akça kalır. Şâyed kefîl, bu minvâl üzere amel ederse, kefîl nâmına geçerli olur. Tâ-

(20) **Sâî:** Mevâşî denilen dört ayaklı hayvanların vergilerini bulundukları yerlerde toplamak (cibâyet etmek) üzere ta'yîn edilen Beyt'ül-mâl me'mûrudur ki, köylerde, kabîleler arasında dolaşarak bu vergiyi tahsîl eder.

cirin kazandığı kâr, kefîle lâzım gelir. Âmire bir şey lâzım gelmez. **Çünkü âmir, ya kefîlin ettiği ziyâna zâmindir.** Nitekim ba'zıları; «Benim üzerime olsun.» dediği sözüne bakarak, böyle demiştir. Onun; «Benim üzerime.» sözü vücûb ifâde eder. Şu hâlde, câiz olmaz. Nitekim bir kimsenin, çarşıda bir satıcıya; «Ettiğin ziyân benim üzerime olsun!» demesi böyledir. **Ya da âmirin kefîle emri, satın almaya vekil etmektir.** Nitekim ulemâdan bir kısmı; kefîle verilen emre bakarak böyle demişlerdir. Giyeceğin nev'î ve semeni bilinmediği için bu da câiz değildir. **Bu çeşit satışa «I'yne» adı verilir.** Çünkü, bunda ödünç vardır. **«Veresiye sattı.»** denilir. **Bunu,** Zeylaî (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Bir kimse, bir adama bir adam için vâcib olan şeye veyâ üzerine hükm olunan şeye yâhûd ona lâzım gelen şeye kefîl olsa ve asîl gâib olup müddeî kefîl üzerine beyyine getirip kendisinin asîl üzerinde şu kadar alacağı olduğunu isbât etse, reddolunur. Yânî müddeînin kefîl üzerine getirdiği burhânı (21) asîl olan gâib, gelip de aleyhine hükm olununcaya kadar red edilir. Çünkü kefîl üzerine malın vâcib olmasının şartı asîl üzerine malın hükmedilmesidir. Asîl, gâib olmakla hüküm bulunmamıştır.

Bir kimse, «Gâib olan Zeyd'de şu kadar alacağım var. Şu adam da onun kefîlidir.» **diye delîl getirirse, kefîl aleyhine hükm olunur.** Çünkü iddia olunan şey, burada mutlak maldır. Onun isbâtı mümkündür. Daha önce geçen mes'ele bunun aksinedir. Çünkü, o mes'ele mutlak değil; malın asîle hükmolunması (makzıyyen bih) ile mukayyeddir. Eğer «kefîlidir» sözüne «Onun emri ile.» ifâdesini ziyâde ederse, her ikisinin (asîl ile kefîl) üzerine hükm olunur. Çünkü asîlin emri ile kefâlet ibtidâen teberru'dur. Sonu bakımından muâvazadır (malı malla değiştirmek). Emri olmaksızın ise, hem başlangıç hem de sonuç i'tibâriyle teberru'dur. Şu hâlde ikisinden birine hükm, diğerine hükm sayılamaz. Şâyed emri ile kefâlete hükm verilirse, asîlin emri sâbit olur ve bu malı ikrârı mütezammın olur. Şu hâlde, aleyhine hükm olur. Emiri olmaksızın kefâlet ise, asîl tarafına dokunmaz. Çünkü kefâletin sıhhati kefîlin zannınca borcun mevcûdiyetine dayanır. Şu hâlde borcun vücûbu, kefîlden asîle geçmez. Emr ile kefâlette kefîl, ödediği şeyi âmirden alır.

Bir kimsenin derek'e kefîl olması; mebî' teslîm ve mebî'de bir hakkı olmadığını ikrârdır. Hattâ bu kefâletten sonra mebî'in mülkiyyetini da'vâ etmesi câiz olmaz. Şehâdetini bir senede yazmak gibi ki, o senetde; «Fülân kimse mülkünü sattı.» yazılıdır. Yâhûd «Kesin ve geçerli bir satış ile sattı» diye yazılıdır. Bu da mebî' için teslîmdir

(21) **Burhân:** Kesin olan delîl, demektir.

ve o kimse tarafından mebî'de hakkı olmadığını ikrârdır. Yoksa şehâdetini mülkiyetten kesin ve geçerli olmak kaydından mutlak bulunan satış senedine yazması mebî'i teslîm değildir. Belki, ondan sonra mülkiyet da'vâsı dinlenir. Çünkü bunda satıcı için mülkü ikrâra delâlet eden bir şey yoktur. Zîrâ satış ba'zan mâlikden başkasından sudûr eder. Olabilir ki, şehâdeti, o vak'ayı bellemek için yazmıştır. Daha önce geçen mes'ele bunun aksinedir. Çünkü zikredilen şeyle mukayyeddir. İki âkidin ikrârları üzere şehâdetini yazmak böyledir. Bu dahi teslîm olmaz. Çünkü, buna hüküm tealluk etmez. Bu, ancak mücerred bir ihbârdır. **Eğer; «Fülân, kimse bir şey sattı.» diye ihbâr eylese, o şeyi da'vâ etmesi câiz olur.** Kefîl, tâlibe; «Ben, senin hakkın için bir aya kadar kefîl oldum.» deyip ve o da; «Hâlen (şimdi) kefîl oldun.» dese, söz kefîl olanındır. Yânî kefîl, tâlibe; «Fülânda olan bin akçan için bir aya kadar sana kefîl oldum, şimdi isteme!» dese ve o da; «Şimdi kefîl oldun!» dese, söz yemîniyle kefîlindir. **Bu zikredilen mes'elenin aksi şudur:** Biri; «Senin, bende bir aya kadar yüz akçan vardır!» der, diğeri; «Senin borcun şimdidir!» iddiâsında bulunur. **İkisinin arasındaki fark şudur:** Kefîl, borcu ikrâr etmemiştir. Çünkü sahîh kavle göre, onun üzerinde borç yoktur. Nitekim daha önce def'alarca geçti. Belki kefîl bir aydan sonra onun yalnız mutâlebe hakkı olduğunu ikrâr etmiştir. Tâlib (borcu isteyen) mutâlebenin fi'l-hâl olduğunu iddia etmekte, o ise inkâr etmektedir. Bu durumda söz, yemîniyle münkirindir. Mukir, borcu ikrâr edip, ondan sonra kendisi için hak iddia etmiştir. Bu hak, mutâlebenin bir aya kadar ertelenmesidir. Binâenaleyh onun sözü, beyyinesiz kabûl edilmez.

Derek'e kefîl olan kimse, satılan şeye müstehık zâhir oldukda, satıcıya semeni ödemekle hükm olunmazdan muâheze edilmez. Çünkü satış, satıcıya semen ödemedikce, yalnız istihkâkla bozulmaz. Öyle ise, semeni asîle geri vermek vâcib olmaz. Kefîle geri vermek de vâcib olmaz.

Bir kimse, bir başkasına; «Şu yolu tut, çünkü bu yol daha emîndir!» **dese, o da o yolu tutsa ve hırsızlar malını alsalar;** «Şu yolu tut, emîndir!» **diyen kimse onun malını ödemez.** Eğer o kimse; «Bu yol korkulu ise ve senin malın alınırsa, ben öderim.» derse ve mes'elenin geri kalanı hâli üzere olursa, malı öder. O kimse aldatmış olur.

Bunda asl olan şudur: Aldatılan (mağrûr) **kimse; aldatana, ancak eğer aldatma muâvaza zımnında hâsıl olursa rücû' eder.** Ya da **aldatan kimse, aldatılan için selâmet sıfatına nassan zâmin olur.** (Sözle kefîlim, der). Hattâ değirmenci, buğday sâhibine; «Buğdayı sepete koy!» deyip; o da koysa; sepetin deliğinden içinde olan buğday suya

akıp gitse, halbuki değirmenci, bunu bilse, öder. Çünkü değirmenci, akd zımnında aldatmışdır. Birinci mes'ele bunun aksinedir. Çünkü orada, akd hükmünce selâmeti tekeffül yoktur. Burada ise; akd selâmeti iktizâ eder. İmâdiyye'de de böyle denmiştir.

★ ★

فصل

KEFÂLET HAKKINDA BİR FASIL

İki kimsenin bir başka kimsede alacakları olup, biri arkadaşının payına kefil olsa, câiz olmaz. Yâni iki ortakdan biri, arkadaşına borcu mikdârı kefil olsa, câiz değildir. Çünkü bu iş, arkadaşının payına munsarıf olsa (sayılsa), borcun taksîmı olur. Bu ise, bâtıldır. Cüz'ü şâyi'ne sayılsa, kendine kefîl olmuş olur. **Kefâlet hükmüyle ödemiş olsa, verdiğini geri alabilir.** Çünkü, fâsid akd ile ödemiştir. Nitekim daha önce geçti. **Eğer teberru' sûretiyle verirse, câiz olur.** Çünkü teberru', ancak teslîm almak (kabz) ile tamâm olur. Bununla borç, ayn olur. Arkadaşının hissesi de, onun fiili ile ayn olduğu için ayrılmış olur. **Câmi'ul-Kebîr**'in şerhi **Vecîz**'de de böyle denmiştir.

Bu iki kimsenin üzerinde başka bir borç bulunursa, meselâ; ikisi, bir köleyi ortaklaşa bin akçaya satın alırlar da birbirlerine kefîl olurlarsa; mâni' bulunmadığı için câiz olur. Kefîl olan, ortağından ancak yarısından fazla ödediği şeyi alır. Çünkü her biri, yarısında asîl ve diğer yarısında kefîldir. Şu hâlde birinin ödediği, asâleten üzerinde olan şeye sayılır. Çünkü asâleten üzerinde olan şey ile kefâleten olan şey arasında çelişme (muâraza) yoktur. Zîrâ birincisi borç ve mutâlebe (1), ikincisi sâdece mutâlebedir. Fazlalık ise; kefâleten üzerinde bulunan şeye sayılır. **Bir de; eğer verdiği arkadaşı nâmına olursa; arkadaşının dönüp, ondan istemeye hakkı olur.** Çünkü, onun nâmına vermiş sayılır. Zîrâ ödeyen, ötekinin nâibidir. Nâibinin ödemesi, kendi ödemesi gibidir. Bu takdîrde devre müeddî olur.

---

(1) **Mutâlebe**: Hakkını isteme, da'vâ ve iddiâ gibi anlamlara gelir.

İki kimse, bir şey için bir adama; birbiri ardından kefîl olsalar ve bu iki kefîlin her biri o şey için diğer arkadaşının emri ile kefîl olsa, yâni bir kimsenin bir adamdan; meselâ, bin akça alacağı olup, o borçlu olan adamdan iki kimse ayrı ayrı (münferiden) **bin akçanın hepsine kefîl olsalar, bundan sonra, bu iki kefîlin her biri, arkadaşına kefâlet ile lâzım gelen şeye kefîl olsalar** — zîrâ kefîle, kefâlet câizdir — **ikisinden biri o bin akçayı ödedikde, yarısını ortağından alır. Ondan sonra, her ikisi asıl borçludan alırlar.** Ya da; **bin akçayı hangisi ödedi ise o, hepsini asîlden alır** (rücû' eder). Çünkü bunların üzerlerinde olan şey, tercîhsiz müsâvîdir. Zîrâ borcun hepsi de kefâlettir. Binâenaleyh ödenen şey, aralarında şâyi' olur. Şu hâlde yarısını ortağından alır. Bu, devre müeddî olmaz. Bu, ikisinden her biri arkadaşı nâmına hepsine kefîl olduğu vakittedir. **Şâyed her biri yarıya kefîl olsalar; sonra her biri arkadaşına kefîl olsa, bu mes'ele de** — sahîh kavlde — **birinci mes'ele gibidir.** Hattâ her biri, yarıdan fazla olmadıkca ödediği şeyi ortağından alamaz.

Kezâ, ikisi berâber asile borcun hepsine kefîl olsalar; sonra her biri arkadaşına kefîl olsa, hüküm budur. Zîrâ borç, onların üzerine yarıya taksîm edilir. Bu durumda, asîl nâmına borcun hepsine kefîl olmaz.

Ya da, **her biri ard arda borcun hepsine kefîl olsa, ondan sonra birbirlerine yarımla kefîl olsalar; zikredilen sebebden dolayı, her biri ödediği şeyi, yarıdan fazla ödemedikce, alamaz.**

Eğer tâlib, iki kefîlin birini ibrâ ederse, borcun hepsini diğer kefîlden alır. Çünkü kefîlin ibrâsı, asîlin berâetini gerektirmez (îcâb etmez). Binâenaleyh malın hepsi, asîl üzere kalıp, diğeri ondan borcun hepsine kefîldir.

Şirket-i müfâvaza (2) **ile ortak olan iki ortak; ortaklıkdan ayrılsalar, alacaklı hangisinden dilerse borcun hepsini alır.** Çünkü her biri, diğerine kefîldir. Nitekim yakında «Ortaklık (Şirket) Bölümü» nde açıklanacaktır.

Borç ödeyen kimse; yarıdan fazlasını ödemedikce, diğer kefîlden alamaz. Sebebi, iki adamın kefâleti bahsinde zikredilmiştir.

Bir kimse, iki kölesini bir akd ile mükâteb kılsa, meselâ; «İkinizi bin akçaya bir yıla kadar, mükâteb eyledim!» **dese, köleler de birbirine kefîl olsalar, istihsânen câiz olur.** Kıyâs'a göre, **câiz olmamak gere-**

(2) **Şirket-i müfâvaza:** Ortaklar arasında hem sermâyenin mikdârı ve hem de ribh (kâr ve kazanç) dan payları eşit bir hâlde bulunup, hiç birinin fazla ticârete elverişli malı bulunmamak üzere akd edilen bir ortaklık (şirket) tir.

kirdi. Çünkü bunda, hem mükâtebin kefâleti hem de kitâbet bedeline kefâlet vardır. Bunların her biri, ayrı ayrı bâtıldır. Berâber bulununca bâtıl olmaları evleviyette kalır. (Evlâ bit'tarîkdir). Nitekim; ikisinin kitâbetleri ard arda (müteâkib) olsa, hüküm buydu. Yânî, bâtıl olurdu. Bundan dolayı musannıf, «Bir akd ile» demiştir.

İstihsânın vechi şudur: İnsan tasarrufunun tashîhi, imkân ölçüsünde vâcibdir. Burada da tashîh mümkündür. Şöyle ki: Bütün mal; gerek sâhibi, gerekse kendisi hakkında, her birine ayrı ayrı verilir, diğeri ödemesine muallâk olarak âzâd olur. Çünkü efendinin! «Ben, ikinizi bin akçaya mükâteb kıldım!» demesinin ma'nâsı; eğer bin akçayı öderseniz, ikiniz de hürsünüz, demektir. Sanki her birine; «Eğer sen, bin akçayı ödersen (edâ edersen) hürsün!» demiş gibi olur. İmdi her birinin âzâdı, bin akçanın ödenmesine bağlıdır. Şu hâlde yarısını ödemekle âzâdı hâsıl olmaz. Çünkü şart, meşrûta tümüyle karşılık (mukâbil) olur. Cüz i'tibâriyle karşılık olmaz. Ve efendi, her birinden malın hepsini kefâleten değil, asâleten ister. İmdi hangisi hepsini öderse, âzâd edilmiş olur ve diğeri de ona tebaan âzâd edilmiş olur. Nitekim mükâtebin çocuğunda, hüküm budur. İkisi denk ve eşit oldukları için, her biri tamâmını ödedikde, yarısını diğerinden alır. Hepsini alsa veyâ hiç almasa, eşitlik ortadan kalkar (müsâvât müntefî olur). Eğer efendi, ikisi de bir şey ödemezden önce birini âzâd ederse, mülküne rastladığı (müsâdefe ettiği) için câiz olur ve âzâd edilen yarım (nısf) dan berî olur. Çünkü âzâd edilen köle, mala ancak âzâda vesîle olduğu için rızâ göstermiştir. Halbuki vesîle olacak yeri kalmamıştır. İmdi yarım düşer ve diğer yarım diğerinin üzerine bâkî kalır. Çünkü hakîkatta mal, ikisinin rakabesine karşılıktır. Hattâ ikisine taksîm edilir ve malın hepsini her birine paylaştırmak, ancak ödemeyi sahîh kılmak içindir. İmdi bu, zarûrîdir. Mevziinden başka yere geçmez. Âzâd edince, ondan istiğnâ hâsıl olmuştur zarûret de ortadan kalkmıştır. Ve mal ikisinin rakabesine karşılık i'tibâr edilmiştir. Bundan dolayı yarı yarıya bölünür (tansîf edilir). Efendi, ikisinden birini âzâd ederse, âzâd olmayan mükâtebin hissesini her hangisinden dilerse alır. Âzâd edilenden alması, kefâleti hasebiyle; arkadaşından alması asâlet yoluyladır.

Buna, şöyle i'tirâz edilmiştir: Âzâd edilenden kefâlet alınması, kitâbet bedeli ile kefâleti sahîh kabûl etmekdir. Bu ise, bâtıldır. Buna da şöyle cevâb verilmiştir: İki kölenin her birinden bin akçanın bütünü istenmektedir. Halbuki kalan, binin bir kısmıdır. İmdi, o sıfatda kalır. Çünkü bekâ, sübût vasfı üzeredir. Eğer efendi âzâdlıdan alırsa, diğeri verdiğini ondan alır. Çünkü emri ile onun için ödemiştir.

Ötekinden alırsa diğerine rücû' edemez. Çünkü, kendisi için edâ etmişdir.

Köle, âzâd edilinceye kadar üzerine vâcib olmayan bir mal — bu bir borçdur; ki efendiye ikrârıyle, istikrâzı (ödünç alması) ile, şübheyle, cimâ'ı veyâ emâneti istihlâki (tüketmesi veyâ yitirmesi) ile lâzım geldiği gibi zâhir değildir. Belki bunlar, âzâd edildikten sonra köleden istenir. — **mutlak kefâlet ile kefîl olan kimse üzerine hâlen lâzım gelir.** Yâni köle üzerine lâzım gelen malı, hulûl ve te'cîl kaydından mutlak kefâlet ile kefîl olan kimseden hâlen lâzım gelir. Çünkü o mal, sebeb bulunduğu ve zimmeti kabûl ettiği için köle üzerine hâlen lâzım gelir. **Lâkin istenilmez.** Çünkü onun elinde olan malın hepsi, efendinin mülküdür. Bu borcunun teallukuna da râzı olmamıştır. Kefîl ise, fakir değildir. Şu şey, bunun aksinedir ki; eğer köle müeccel borca kefîl olsaydı, o vakit hâlen kefîlden lâzım gelmezdi. Çünkü kefîl mutâlebeyi, müeccel borç ile iltizâm etmiştir. Eğer kefîl, kölenin borcunu öderse, kölenin emriyle kefîl olduğu takdîrde, âzâdından sonra ondan alır. Çünkü kefîl ödemek ile borca mâlik olur ve tâlibin yerine geçer, Ammâ hürriyetten önce onu isteyemez.

Bir kimse, bir köle üzerine mal iddiâ ettikde, bir adam o kölenin nefsine kefîl olsa, köle öldüğü takdirde, kefîl kefâletten beri olur. Çünkü kefîlin ölümüyle, asîl berâet etmiştir. Nitekim, nefsine kefîl olunan kimse hür olsa hüküm budur. Rakabesine kefîl olunan bir köle ölür de, da'vâcısı onun kendine âid olduğuna delîl getirirse, kefîl o kölenin kıymetini öder. Yâni bir kimse, bir adam üzerine bir kölenin rakabesini iddiâ eyledikde, başka biri, o kölenin rakabesine kefîl olsa ve köle ölüp da'vâcı onun kendine âid olduğuna beyyine getirse, kefîl o kölenin kıymetini öder. Şu şartla ki; efendiye, o köleyi yerine kıymeti lâzım gelecek sûrette geri vermek lâzım gelmelidir. Kefîl, bunu iltizâm etmiştir. Köle öldükden sonra kıymeti asîl üzerine borç kalır. Kezâ kefîl üzerine de hüküm budur.

Bir köle, efendisine onun emriyle kefîl olup, âzâd edilse, ve köle o borcu ödese veyâ aksi yapılsa, yânî efendi, kölesine onun emriyle kefîl olsa ve âzâdından sonra ödese, hiçbiri diğerine dönüp bir şey isteyemez Birinci sûretin ma'nâsı, kölenin üzerinde borç olmamasıdır. Çünkü kölenin üzerinde deyn-i müstağrak olmazsa, efendinin kefâlet emri sahîh olur. Eğer üzerinde borç var ise, alacaklıların hakkının ibtâlini mütezammın olduğu için, sahîh olmaz. Efendinin kölesine kefâleti ise, mutlakâ sahîh olur. Bunların ikisinde de rücû'larının (geri almalarının) câiz olmamasının sebebi şudur: Çünkü kefâlet rücû'yu îcâb etmeyerek vâki' olmuştur. Zîrâ ikisinden biri, diğeri üzerine borç

yönünden müstehık olmaz. Şu hâlde âzâddan sonra mûcib olmaya dönüşmez. Nitekim bir adam, bir adama emri olmaksızın kefil olup, kefil olduğu adama haber ulaştıkda onun kefâletine izin verse, bu kefâlet rücû'u, mûcib olmaya dönüşmez. Nitekim daha önce geçti. Zikredilen mes'ele de böyledir. Bundan sonra efendinin, kölesine kefil olmasının faydası, kölenin diğer mallarından borcunu ödemesi istenmesinin vâcib olmasıdır. Aksinin faydası, kölenin rakabesine borcun teallukudur.

★ ★

كِتَابُ الْحَوَالَةِ

HAVÂLE BÖLÜMÜ

Havâle; lûgat yönünden, **ihâle ma'nâsında isimdir.** Ve ihâle, **mutlak sûrette nakl, demektir.**

Şer'an; borcu (deyni) **bir zimmetten, diğer zimmete nakl etmektir.** Yânî havâle eden kimsenin zimmetini, havâle olunan kimsenin zimmetine nakldir. Bu havâlenin borca tahsîs edilmesine sebeb şudur: **Çünkü havâle, şer'î nakldir. Borç dahî şer'î bir vasf olup eseri mutâlebede zâhir olur. Şer'î** naklin, **şer'î vasfda müessir olması câizdir.** Nitekim şer'î bey' (alım - satım) in, şer'î vasf olan mülkün naklinde müessir olması böyledir. Satılmış (mebî') olan aynın nakli de ona tâbidir.

Borçlu, muhîl (Havâle edici), **alacaklı,** muhtâl; **muhtâl-ün leh, muhâl ve muhâl-ün leh'dir.** Yânî bu dört lâfız, ıstılâh'da alacağa ıtlâk olunur.

Havâleyi kabûl eden kimse; muhtâl-ün aleyh ve muhâl-ün aleyh'dir. Yânî bu iki lâfız da, ona ıtlâk olunur.

Mal, **muhâl-ün bih'dir.** Havâlenin sıhhati için, **hepsinin rızâsı şarttır.** Muhîl'in rızâsının şart olması; **şahsiyet sâhibleri ba'zan üzerlerinde olan borcu başkalarının yüklenmesinden çekindikleri içindir.** Şu hâlde, muhîl'in rızâsı mutlakâ lâzımdır. **İkincisinin,** yânî **muhtâl-in rızâsının şart olması; havâlede onun hakkı, diğer bir zimmete intikâl ettiği içindir.** İnsanların zimmetleri farklıdır. Şu hâlde, alacaklının rızâsı da lâzımdır.

Üçüncünün, yânî **muhtâl-ün aleyh'in rızâsının şart olması; havâle borcu ilzâm olduğu içindir.** İltizâmsız ise, lüzûm olmaz.

Bunların rızâlarının şart kılınması hilâfsızdır. Ancak birincide; yânî borçlu (muhîl) **nun rızâsında ihtilâf edilmiştir.** Şöyle ki; **Ziyâdât**'da; «Havâle, muhîl'in rızâsı olmaksızın sahîh olur. Çünkü muhâl-ün aleyh'den borcun iltizâmı, kendi nefsi hakkında tasarrufdur. Halbuki muhîl'in kendisi mütezarrır olmaz. Belki muhâl-ün aleyh'in iltizâmında muhîl-in yararı (menfaati) vardır. Çünkü, havâle muhîl'in emriyle olmadı ise, muhâl-ün aleyh rücû' edemez.» denmiştir.

Muhtâl-ün leh'in yânî alacaklının mevcûd olması şarttır. Yânî havâle, muhtâl-ün leh'in bulunmaması (gaybeti) hâlinde sahîh olmaz. **Ancak, eğer bir fuzûlî** (1) **kimse, o gâib için havâleyi kabûl ederse, sahîh olur. Hâniyede böyle denmiştir.**

Geri kalan ikisinin; yânî muhîl ile muhtâl-ün aleyh'in mevcûd olması şart değildir. Birincinin — ki muhîl'dir — mevcûd olmamasının şart kılınması; bir adamın alacaklıya; «Senin, fülân üzerinde olan bin dirhemini bana havâle eyle!» demesi ve alacaklının da buna râzı olmasıyladır. Bu havâle, sahîh olur. Hattâ, o adamın rücû' etmesi câiz olmaz. Üçüncünün — ki o muhtâl-ün aleyh'dir — mevcûd olmasının şart kılınmaması; alacaklının, bir gâib adam üzerine havâle etmesi, ondan sonra gâibin öğrenip kabûl etmesiyle olur. Bu havâle sahîhdir. **Hâniye'de de böyle denmiştir.**

Havâle tamâm olunca, muhtâl ve muhtâl-ün aleyh'in kabûlü ile borçlu borçdan berî olur. Çünkü havâlenin ma'nâsı, **nakldir.** Nitekim daha önce geçti. **Nakl, asîlin zimmetinin boşalmasını iktizâ eder.** Çünkü bir tek şeyin iki yerde bekâsı, bir zamanda muhâldir.

Muhtâl, muhîl'e ancak helâk ile rücû' edebilir. Çünkü havâle, alacaklının hakkının selâmetiyle mukayyeddir. Zîrâ maksûd olan, hakkıdır. Şu hâlde, selâmet bulunmazsa rücû' edebilir.

Musannıf, borcun helâkini şu sözüyle beyân etmiştir: Muhtâl-ün aleyh'in müflis olduğu hâlde ölmesiyle muhtâl, muhîle rücû' edemez. Ya da, muhtâl havâleyi münkir olduğu hâlde üzerine beyyine olmayıp yemîn ettikde rücû' eder. Çünkü hakkına ulaşmakdan acz, her birinden mütehakkik olur. O da, hakîkaten helâktır. **İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre; bu iki ma'nâ ile ve üçüncüsüyle helâk hâsıl olur.** Üçüncüden murâd, muhtâl-ün aleyh'in sağlığında kâdî'nın onun iflâsına hükmetmesidir.

Emânet konulan dirhemler ile havâle sahîh olur. Yânî bir adam, bir kimseye bin dirhem emânet koyup ve bu emâneti başkasına havâ-

(1) **Fuzûlî**: Şer'î bir izin olmaksızın diğer bir kimsenin hakkında tasarruf eden kimsedir.

le etse, sahîh olur. Çünkü havâle olunan kimse, teslîme daha muktedîrdir. Şu hâlde cevâza daha evlâdır.

Gasb edilmiş dirhemlerle de havâle sahih olur. Yânî havâle olunan kimsenin muhîl'den gasb etmiş olduğu dirhemlerle havâle sahih olur. **Muhîl'in; muhtâl-ün aleyh üzerindeki borcunu havâle dahi sahîhdir.**

Havâle, birincinin helâkıyle, yânî vedîanın helâkıyle bâtıl olur. Çünkü havâle (2), o vedîa ile mukayyeddir. Zîrâ mûda', edâyı ancak vedîadan iltizâm etmiştir.

Emânete müstehık zuhûr etmekle de havâle bâtıl olur. Çünkü istihkâk, emânetin helâkı gibidir. Kendisine emânet konulan kimse (mûda'), emânetten (vedîa'dan) berî olup borç, muhile geri döner.

İkinci havâlenin istihkâkı sebebiyle de bâtıl olur. Yânî gasb edilmiş dirhemlere müstehık zuhûr etmesiyle de bâtıl olur. Çünkü havâlenin halefi yok olmuştur. Gâsıb berî olur ve borç, muhîle geri döner.

Eğer gasb edilen şeyin helâkinde vefâ olursa, yânî havâle geri kalan malıyle vefâ eder (yeter) olursa, gasb edilmiş olan dirhemlerin helâkıyle havâle bâtıl olmaz ve ödemek mağsûb yerine geçer. Bu sayılan sûretlerde muhîl, muhtâl-ün aleyhe ayn veyâ havâlenin takyîd olunduğu borçla mutâlebe edemez. Çünkü muhtâl-ün leh'in hakkı bu ikisine müteallıkdır.

Muhtâl-ün aleyh, havâleyi muhil'e vermeye kâdir olmaz. Yânî muhîl, muhtâl-ün aleyh'in mutâlebesine mâlik olmadığı gibi muhtâl-ün aleyh de bu nedenle muhile vermeye mâlik olmaz. Hattâ verse, muhtâl-ün leh için ödemesi gerekir. Zîrâ muhtâl-ün leh'in hakkı tealluk eden şeyi istihlâk etmiştir. Halbuki muhtâl; muhîl'in ölümünden sonra alacaklılariyle müsâvîdir. (aynı durumdadır). Yânî bu mallara muhtâl'in hakkı tealluk eylese, uygun olan muhîl'in ölümünden sonra alacaklılarıyle muhtâl'in aynı durumda olmamasıdır. Nitekim rehnde de böyledir. Bununla berâber, rehn koyan kimse alacaklılar ile aynı durumdadır. Çünkü muhîl için muhtâl-ün aleyh'in elinde olan mal ve muhîl için muhtâl-ün aleyh'in üzerinde olan borç, havâle akdi ile muhâlin malı olmamıştır. Yed'en memlûk olmadığı zâhirdir. Rakabe i'tibâriyle de memlûk olmamıştır. Çünkü havâle, temlîk için değil, belki nakl için konulmuştur. Şu hâlde alacaklılar arasında olur. Rehn alan kimse (mürtehin) ise, yed'en ve cinsen rehn konulan şeye (merhûna) mâlik olur. Şu hâlde rehn alan kimse için şer'an merhûna, bir nev'î

(2) Metinde; «kefâlet» olarak geçmektedir. Ancak Şürünbülâlî doğrusunun «havâle» olduğunu kaydetmiştir.

ihtisâs sâbit olur; mürtehinden başkası için sâbit olmaz. Şu hâlde mürtehinden başkasının ona rehnde ortak olması câiz olmaz. **Mutlak havâle, bunun aksinedir.**

Bilmiş ol ki; **havâle**, ya **mutlak**; ya da, **mukayyed** olur. Mutlak havâle; **Muhîl'in muhâl-ün aleyh üzerindeki bir borcu ile veyâ onun elinde bulunan bir ayn'ıyle kaydlanmaksızın dolu dizgin** (ulu orta) **yapması, yâhûd muhîl'in üzerinde alacağı olmayan ve kendisi için elinde bir mal bulunmayan kimseye havâle etmesidir.**

Mukayyed havâleye gelince; **muhîl için muhtâl-ün aleyh'in elinde emânet** (vedîa) **dan veyâ gasbdan bir mal olması yâhûd üzerinde borç olmasıdır.** Muhîl; «Benim için, senin üzerinde olan malıdan vermen için; tâlib'in benim üzerimde olan bin akçasıyla senin üzerinde havâle ettim.» der, muhtâl-ün aleyh de kabûl eder.

Musannıf, mukayyed havâlenin hükmünü açıklayınca, mutlak havâlenin hükmünü şununla açıklamak istemiştir: **Mutlakın hükmü, mukayyedin hükmüne muhâlifdir.** Şöyle **ki**, mutlak havâlede muhîl, **muhtâl-ün aleyhi aynla veyâ deynle mutâlebe eder. Ve muhtâl-ün aleyh onu muhîle vermeye kâdir olur.** Çünkü muhtâl-ün aleyh'in katında veyâ üzerinde muhâlin hakkı için tealluk yoktur. Belki, onun hakkı muhtâl-ün aleyh'in zimmetindedir ve zimmetinde ödeme imkânı da vardır. Muhtâl-ün aleyh'in elinde olan ayndan, mağsûb ve emânet gibi olan şeyi veyâ üzerinde olan borcu almakla havâle bâtıl olmaz.

Havâle, gerek mutlak ve gerekse mukayyed olsun müsâvîdir. Birincisi; **yâni mutlak havâlenin bâtıl olması; mutlak onun elindeki ayn veyâ üzerindeki borç husûslarına hakkın tealluk etmesine aykırı düştüğü içindir.** Bâtıl kılan, hakkın tealluk etmesidir.

İkincisi ise; muhîl'in muhtâlden alma hakkı olmadığı içindir. Eğer muhtâl-ün aleyh, havâle edilen borcu verirse, muhtâl'in hakkı tealluk etmiş olan şeyi vermiş olur. Şu hâlde, muhtâl-ün aleyh öder.

Muhîl; «Ben, senin üzerinde olan alacağımı muhtâl-ün aleyhe havâle ettim.» dese, eğer ihâle eylediği şeyin mislini taleb ederse, muhîl'in sözünü kabûl etmez. Yânî bir adam, bir adamı, başkası üzerine bin akça ile havâle etse; muhtâl-ün aleyh o bin akçayı muhtâla verse, ondan sonra veren kimse bin akçayı muhîl'den istediğinde; muhîl; «Ben, senin üzerindeki bin akçamı havâle ettim!» dese ve muhtâl-ün aleyh bunu inkâr etse; söz muhîlin değil, muhtâl-ün aleyh'indir. Ve muhtâl-ün aleyh'in havâleyi ikrârı, borçlu olduğunu ikrâr değildir. Havâleyi kabûl etmesi de, üzerinde borç olduğuna delîl değildir.

Çünkü, her ne kadar muhtâl-ün aleyh üzerinde muhîl için borç olmasa da, havâle sahîh olur. Muhîl, istediği vakit muhtâl'in: «Benim, sende olan alacağımı bana havâle ettin.» demesi de, borçlu olduğunu ikrâr değildir. Yâni muhîl, muhtâl'e; «Fülândan teslîm aldığın şeyi bana ver. Çünkü ben, onu sana benim nâmıma teslîm al, diye havâle etmiştim. Sen benim, vekilim idin!» dese, muhtâl dahi; «Benim için, senin üzerinde olan alacağı, bana havâle ettin!» dese, söz muhîl'indir. Çünkü muhtâl, muhîl'in borcu olduğunu iddiâ; o ise; inkâr etmektedir. Bu durumda söz, münkirindir. Muhîl'in havâleyi ikrârı ve havâleye yönelmesi; muhtâl'in muhîl üzerinde borcu olduğuna ikrâr olmaz. Çünkü havâle lâfzı, vekâlette (pek az) (3) kullanılır.

Muhîl, borcu ödedikde muhtâl kabûl etmese, muhtâl kabûle zorlanır. Çünkü mutâlebenin, muhîle helâkla geri dönmesi ihtimâli vardır.

Muhtâl-ün aleyh'in hânesinin semeninden vermesi için, muhîl alacaklısını bir adama havâle etse; muhtâl de kabûl etse, havâle sahîh olur. Çünkü muhîl ona, îfâsına kâdir olduğu şeyi havâle etmiştir. Zîrâ muhtâl-ün aleyh hâneyi satmaya kâdirdir. Satmadan önce edâ vâcib olmadığı için **muhtâl-ün aleyh, hâneyi satmaya zorlanmaz. Ammâ satarsa, ödemeye zorlanır.** Çünkü vücûb, tahakkuk etmiştir. **Eğer muhîl hânenin semeninden vermek üzere havâle etse, havâle sahîh olmaz.** Çünkü muhtâl, hânenin satılmasına kâdir olmaz. **Ancak muhîl, hânenin satılmasını emrederse, bu takdîrde havâle sahîh olur.** Çünkü satmaya ve ödemeye kudreti vardır.

Bir satıcı, satılan şeyin semenini müşteriye; satıcının alacaklısına havâle etmek şartiyle satsa, satış bâtıldır. Çünkü bu, akdin gerektirmediği bir şarttır ve bunda satıcı için yarar (menfaat) vardır. **Eğer satıcı; müşteriye semeni başkasından havâle etmek şartıyle satsa, satış sahîh olur.** Çünkü bu şart, akdin mûcebini te'kîd eder. Zîrâ havâle âdeten zenginlik üzere ve en iyi şekilde ödenecek olana yapılır. Binâenaleyh, malın iyi olmasını şart koşmak gibidir.

Süftece, mekrûhdur. Süftece, (Sîn) in ötresi ve fethasıyle «Sefâtîc» in tekilidir. «Süfte» nin muarrebi (Arabçalaştırılmışı) dir. «Süfte», muhkem şeydir. Ödünç (karz) bununla adlandırılmıştır. Çünkü karzın işi muhkemdir. Bunun sûreti şudur: Bir kimse, yol tehlikesini atlatmak için bundan istifâde ederek; başka bir memlekette olan arkadaşına vermesi için bir tâcire bir meblâğı ödünç (karz) verir.

(3) Elyazma nüshada «pek az» ifâdesi yoktur.

كِتَابُ الْمُضَارَبَةِ

MUDÂREBE BÖLÜMÜ

«Havâle Bölümü» ile «Mudârebe Bölümü» arasındaki ilgi, havâle ve mudârebede (1) kısmen nakl ma'nâsı bulunmasıdır.

Mudârebe; lûgat yönünden **«arzda darb» dan mufâale kalıbında** (bâbında) **dır.** Darb, **yeryüzünde seyr** (yânî gezinip dolaşmak), **demektir. Bu akde,** «mudârebe» **adı verilmesine sebeb; mudâribin çok kere, kâr sağlamak için yeryüzünde dolaşmasıdır.**

Şer'an; bir adamdan mal ve diğerinden iş (amel) **olmak üzere ribh'de** (kârda) **ortaklık akdidir.**

Mudârebe'nin rüknü; îcâb ve kabûldür. Meselâ: Mal sâhibinin, «Bu malı, sana mudârebeten veyâ muâmeleten verdim yâhûd şu malı al ve onunla iş gör, Allah Teâlâ' (C.C.) nın ihsânı olan rızk ikimizin arasında yarı yarıya olsun!» demesi yâhûd buna benzer lâfızlar îcâbdır. Mudârebe bunlar ile sâbit olur. **Kabûl ise; mudâribin,** «Kabûl ettim!» **demesi ile bu ma'nâda olan sözlerdir.**

Mudârebenin hükmü, çeşitlidir. Birincisi; **mudârebe evvelâ îdâ'** (emânet etmek) **dır.** Çünkü mudârib, malı mâlikin izniyle teslîm almıştır. Mubâdele ve vesîka, yânî istihkâm vechi üzere teslîm almamıştır. **Sevm-i şirâ** (Satış pazarlığı) **üzere teslîm alınmış** (makbûz) **şey, bunun hilâfınadır.** Çünkü mudârib, onu bedelen teslîm almıştır. **Rehn**

---

(1) **Şirket-i mudârebe:** Bir tarafdan sermâye, diğer taraftan say' ve amel (iş ve emek) olmak üzere akd edilen bir çeşit ortaklıktır.

Sermâye sâhibine **«Rabb'ül-mâl»**, âmile, yânî çalışıp emeğini koyan ortağa da, **«Mudârib»** denir.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ö. Nasûhî Bilmen; c:7 s: 61)

de bunun hilâfınadır. Çünkü rehn alan kimse (mürtehin), aldığını vesîkaten (alacağını tevsîk için) almıştır.

Mudârib çalıştığı zaman ameli katında tevkîl olur. Çünkü mudârib, onda mal sâhibinin emriyle tasarruf eder. Hattâ başına gelen zarârı mal sâhibinden ister (Ona rücû' eder).

Eğer kâr ve kazanç (ribh) **hâsıl olursa, ortaklık** (şirket) **tır.** Çünkü kâr ve kazanç, mal ve işle hâsıl olur. Binâenaleyh, mal sâhibi ile mudârib, kâr ve kazançda ortak olurlar. **Eğer mudârib, ortaklığa muhâlefet ederse, başkasının malına tecâvüzde bulunduğu için, gasbdır.** Şu hâlde öder (zâmin olur). Velev ki, mudârib muhâlefet ettikden sonra mal sâhibi izin vermiş olsun. **Şâyed arkadaşının yasak ettiği şeyi satın alır, sonra satıp tasarrufda bulunur da, ondan sonra mal sâhibi izin verirse, câiz olmaz.** Müstebzi' (2) de zikredilen gibidir.

Eğer mudârebe fâsid olursa, fâsid icâre olur. Çünkü fâsid mudârebede mudârib için vâcib olan ecr-i misildir. Fâsid icâre gibi, ki işinin bedelidir. Çünkü mudârib, mudârebe sahîh olmadığı için müsemmâya müstehik olmaz. İşine mecânen (bir şeysiz) çalışmaya da râzı olmaz. Şu hâlde mudâribe ecr-i misil vâcib olur. Bu takdirde, kâr ve kazanç da olmaz. Çünkü kâr ve kazanç (ribh), sahîh mudârebede olur. **Mudârebe bozulunca, icâre olur.** Belki mudâribin işinin ücreti olur. Nitekim fâsid icârenin hükmü de böyledir. **Bu, mutlakdır. Yânî gerek kâr ve kazanç hâsıl olsun, gerekse olmasın müsâvîdir.** Ücret, meşrût miktâr üzere ziyâdesiz lâzım olur. Nitekim fâsid icârenin hükmü de böyledir. Bu, daha önce geçmişdi.

Fâsid mudârebede, sahîh mudârebe gibi, ödeme yoktur. Çünkü mudârib, emîndir. Şu hâlde, ödemez. Malı başkasına verip kâr ve kazancı mâlike şart eylemek, bidâa (ticâret malı) dır. Âmil için şart eylemek ise, karz (ödünç) dır.

Musannıfın, burada **Vikâye**'nin üslûbunu değiştirmesi; Vikâye'de bidâayı ve karzı, emânet verme (îdâ') hey'etinde ve gayride sayma-

(2) Yânî kâr ve kazancın hepsi mal sâhibi için şart kılınsa, mudârib müstebzi' olur. Çünkü mudârebe akdi kâr ve kazançda (ribh'da) ortaklığa dayanır. Eğer kâr ve kazancın hepsi mudârib için olursa, mal, mudâribin elinde karz (ödünç) olur. Şâyed kâr ve kazancın hepsi mal sâhibi için olsa, mal mudâribin elinde ticâret malı (bidâa) olur. Eğer mudârebe fâsid olursa, bu durumda mudârib ücretli işçidir. Çünkü mudârib, mal sâhibi için malında âmildir ve kâr ve kazançda ortakdır. Kâr ve kazançdan onun için şart kılınan şey, işe karşılık ücret gibidir. Mudârebe sahîh olduğu müddetce, bu hüküm câiz olur. Şöyle ki, eğer kâr ve kazanç hâsıl olursa, mudârib ondan payını alır. Kâr ve kazanç hâsıl olmazsa alamaz. Şâyed mudârebe fâsid olsa, ortaklığın ma'nâsı yok olur ve icâre ma'nâsı zâhir olur. Bu takdirde mâlikin, mudâribe işinin ecr-i mislini vermesi lâzım gelir.

dığı içindir. Çünkü Vikâye'nin üzerine **Sadr'uş-Şerîa'** (Rh.A.) nın şu sözü vârid olur ki: «Mudârebe, şâyed kâr ve kazançda ortaklık akdi ise, nasıl bidâa veyâ karz olur?» demiştir.

Mudârebenin şartı altıdır:

Birincisi; sermâyenin semenlerden olmasıdır. Şu hâlde mudârebe ancak, ortaklık sahîh olan bir mal ile sahîh olur. Çünkü mudârebe kâr ve kazancın hâsıl olmasıyle ortaklık olur. Binâenaleyh, mutlakâ kendisiyle ortaklık sahîh olan mal lâzımdır ki, o da dirhemler, dînârlar, madrûb olmayan külçe altın ve gümüş ve geçerli olan paralar, yânî râyic paralardır. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir.

Bir kimse, başkasına bir mal verse ve o malın satılmasını emredip semeni île mudârebeten iş yapsa, o da kabûl etse, sahîh olur. Çünkü malın sâhibi mudârebeyi mala muzâf etmemiştir. Belki semenine muzâf kılmıştır. Semen ise, kendisiyle mudârebe sahîh olan şeylerdendir. **Mudârebeyi geleceğe** (müstakbele) **izâfe etmek câiz olur.** Çünkü mudârebe vekâlet, veyâ emânet yâhûd icâredir. Onlardan hiç biri, geleceğe izâfette bulunmaya mâni' değildir.

İkincisi; sermâyenin borç değil, ayn olmasıdır. Çünkü mudârib ibtidâen emindir, onun üzerinde bulunan borçda, emîn olması tasavvur edilemez.

Bir kimse, borçlusuna, «Zimmetinde olan borçla mudârebeten yarıya ile iş gör!» **dese, câiz olmaz. Fakat, alacağı üçüncü bir şahıs üzerinde olup;** «Benim, fülân üzerinde olan malımı al ve o malla mudârebeten iş gör!» **dese, zikredilenin aksinedir ki, câizdir.** Çünkü mal sâhibi mudârebeyi, teslîm alma zamanına muzâf kılmıştır. Burada borç, ayn olur. Ve ayn, sermâye (re's-i mâl) olmaya elverişlidir.

Üçüncüsü; sermâyeyi mudâribe teslîm etmektir. Hattâ mal sâhibi için onda mâlikiyet (yed) **kalmamalıdır.** Çünkü mal, mudâribin indinde emânet olur. Şu hâlde vedîa gibi, ancak teslîm ile tamâm olur. **Ortaklık, bunun aksinedir.** Çünkü mal, mudârebede iki tarafın birindedir ve iş diğer taraftadır. Şu hâlde onda tasarrufa imkân bulabilmesi için, mal tamâmen âmilin olmalıdır.Ortaklıkda ise, amel iki taraftadır. **Eğer ikisinden biri için mülk tam olarak şart kılınsa, ortaklık akd edilmiş olmaz. Çünkü ortaklığın şartı ortadan kalkmıştır.** O da, her ikisinin ameli (çalışması ve işi) dir. **Ameli, mal sâhibi üzerine şart kılmak, mudârebeyi ifsâd eder** (bozar). Yânî mudârib, mal sâhibi ile

berâber çalışmayı şart etseler, o şart mudârebeyi bozar. Çünkü bu, bir şarttır ki malı, mudâribe teslîmden meneder. Halbuki mal ile mudâribin arasına girmemek, akdin sıhhatinin şartıdır. Binâenaleyh, buna aykırı olan, bizzarûre mudârebeyi ifsâd eder.

Dördüncüsü; mudârib ile mal sâhibi çekişmeye (anlaşmazlığa) **düşmesinler diye, sermâyenin tesmiye yönünden ma'lûm olmasıdır.** Meselâ ortaklık sahîh olacak belli bir miktâr üzere akd yaparlar. **Ya da, sermâyenin işâret yönünden ma'lûm olmasıdır.** Nitekim bir kimse, bir adama mudârebeten miktârı belli olmayan dirhemler verse, bu akd câiz olur. Miktârında ve vasfında söz, yemîni ile mudâribindir ve beyyine getirmek mâlike düşer.

Beşincisi; akd sırasında kâr ve kazançdan mudâribin payı ma'lûm olmasıdır. Çünkü kâr ve kazanç (ribh), ma'kûd-ün aleyh'dir. Onun bilinmemesi akdin fesâdını îcâb eder.

Altıncısı; mudârib ile mal sâhibi arasında kâr ve kazancın şuyû'udur. Öyle ki, ikisinden biri adı konulmuş dirhemlere müstehık olmamalıdır. Çünkü kâr ve kazançda ortaklığı kesip yok eder, kâr ve kazanç o şart olandan ziyâde hâsıl olmayıp ancak şart olunan kadar hâsıl olması ihtimâli vardır. Şâyed kâr ve kazançda ortaklık ortadan kalksa, mudârebe gerçekleşmiş (mütehakkik) olmaz. Çünkü mudârebe, kıyâsın hilâfına, kâr ve kazançda ortaklık yoluyla nass ile tecvîz olunmuştur. Binâenaleyh mevrid-i nâs (Nâs'ın geldiği yere) münhasır kalır. **Mudârebe, ikisinden biri için belli miktârın ziyâdesi şartiyle fâsid olur. Şu hâlde, mudârib için ecr-i misl lâzım gelir.** Çünkü mudârib bir şeysiz (meccânen) çalışmaya râzı olmamıştır. Ve fesâddan dolayı meşrût olan müsemmâya yol yoktur. İmdi, bizzarûre ecr-i misle sarf olunur ve ribh mal sâhibinin olur. Çünkü ribh, onun malının ziyâdesidir. **Kezâ ribh'in bilinmemezliğini îcâb eden her şart, mudârebeyi ifsâd eder.** Meselâ, mal sâhibi (rabb'ül-mâl) mudâribe, kâr ve kazancın yarısı veyâ üçtebiri yâhûd dörttebiri senin olsun demesi gibi. Nitekim daha önce sebebi anlatıldı ki, kâr ve kazanç, ma'kûd-ün aleyh'dir. Onun (ribh'in) bilinmemezliği akdi ifsâd eder.

Fâsid şartlardan başkası mudârebeyi ifsâd etmez (bozmaz). **Belki, şartı bâtıl eder.** Ziyânın mudârib üzerine şart koşulması böyledir. Çünkü ziyân, maldan helâk olan cüzdür. Mal sâhibinden başkasına lâzım gelmesi câiz olmaz. **Lâkin bu, ziyâde bir şarttır. Kâr ve kazançda ortaklığı kesmeyi ve bilmemezliği îcâb etmez.** O hâlde, mudârebe bozulmaz. Çünkü mudârebe, vekâlet gibi, fâsid şartlar ile fâsid olmaz. **Bir de; mudârebenin sıhhati, teslîm almaya bağlıdır.** Binâenaleyh hîbe gibi şartla bâtıl olmaz.

Mudârebe sahîh olunca, mudârib için mudârebenin mutlakmda, mutlakâ satmak yetkisi vardır. Mudârebenin mutlakı; mekânla veyâ zamanla yâhûd ticâretten bir nev'î ile mukeyyed olmayandır. Meselâ, mal sâhibi; «Sana, şu malı mudârebeten verdim!» deyip, bu söz üzere ziyâde etmemesidir.

Mudârebenin mutlakmda, mudârib için mutlakâ satmak yetkisi vardır. Yânî peşin ve veresiye satmak yetkisi vardır. Ancak tüccârın katında ma'hûd olmayan, yirmi sene gibi bir müddet ile veresiye satabilir. **Yine, mudâribin satması, alış - verişe tevkîl etmesi, sefere gitmesi ve ticâret malı** (sermâye) **olarak verme yetkisi de vardır.** Gerekse ibdâ' (yânî malı ticâret malı veyâ sermâye olarak verme) mal sâhibi için olsun. Yakında açıklanacaktır ki, mal sâhibine ibdâ', mudârebeyi ibtâl etmez.

Yine, mudâribin emânet ve rehn koyması, rehn alması, kirâ ile tutması (istîcârı) **ve semenle mutlakâ, yânî zengin ve fakîr üzere havâle kabûl etmesi câizdir.** Çünkü bunların hepsi tüccârların yaptığı işlerdir.

Mudâribin yabancı ile berâber mudârebe etmesi câiz değildir. Ancak mal sâhibinin izni olursa; veyâ mal sâhibi, «Re'yinle amel et (iş gör)» **demiş ise, bu takdîrde câiz olur.** Çünkü kuvvette müsâvî oldukları için bir şey misline (kendine) tâbi' kılamaz. Meselâ vekîl gibi ki, tevkîle mâlik olmaz. **Müsteîr ve mükâteb bunun aksinedir. Çünkü müsteîr ve mükâteb, âriyet vermeye** (iâreye) **ve kitâbete mâlikdirler.** Çünkü söz niyâbeten tasarrufdadır. Müsteîr ile mükâteb ise, mâlikiyet hükmüyle tasarruf ederler. Niyâbet ile mutasarrıf değillerdir. Çünkü âriyet alan kimse, menfaate mâlik olur, mükâteb ise, yed'en hür olmuştur. **Mudârib, niyâbet yolu ile amel eder. İmdi yabancı ile mudârebe etmeyi tasrîh etmesi** (belirtmesi ve açıklaması) **lâzımdır.** Ya da, **tefvîz-i âmm** (3) **ile mudârebe tefvîzi** lâzımdır. Îdâ' ve ibdâ', mudârebeden aşağıdırlar. Öyle ise mudârebe, ikisini de içine alır.

Mal sâhibinin izni ve «Re'yin ile amel et!» **demesi, ikrâz** (ödünç verme) **de ve istidâne** (borca girme) **de fayda vermezler.** Meselâ, mudârebe malından ekser (daha çok) ile satın almak gibi. Belki ikrâz ve istidâneyi açık söylemek vâcib olur. Çünkü bunların ikisi, tüccarın yaptığı işler değildir. Bu ikisinden maksâd — ki kâr ve kazançtır — hâsıl olmaz. Fakat malı, mudârebeten vermek tüccârın yaptığı işlerdendir.

---

(3) **Tefvîz-i âmm** (Umûmî tefvîz): Bütün vakitleri gösterir bir zaman zarfına mukârin olarak yapılan tefvîzdir. (Ne vakit dilersen kendini tatlîk et. boşa) denilmesi gibi.

Şirket ve kendi malıyla karıştırmak dahî öyledir. Şu hâlde bu sözün altında dâhil olur.

Musannıf, «istidâne» üzerine şu sözü tefrî' etmiştir: Mudârib, mudârebe malı ile bir giyecek satın alıp, su ile yıkasa veyâ mudârebe malını bir yerden diğerine, malıyle, bu sözden sonra yükletip götürse, kendiliğinden teberrû' etmiş (mütetavvı') olur. Çünkü mâlikin izni olmaksızın onun hakkında borç etmiştir. «Su ile yıkasa» demeye sebeb; çünkü nişasta ile yıkasa onun hükmü boya hükmüdür.

Eğer mudârib, satın aldığı malı kırmızıya boyarsa, giyecekde ziyâde olan şeye ortak olur ve mal sâhibinin: «Re'yinle amel et!» dediği sözünde dâhil olur.

«Kırmızıya boyarsa» demeye sebeb şudur: Çünkü siyâha boyasaydı, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, «Re'yinle amel et» sözünde dâhil olmazdı. Nitekim daha önce geçti ki; siyâh, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; kusûr ve aybdır. Diğer renkler siyâh gibi değildir. Onlar, dâhil olurlar.

Mudârebe malını kendi malına karıştırması gibi ki «Re'yinle amel et!» dediği sözünde dâhil olunca, mudârib kırmızıya boyamakla ve karıştırması ile zararı ödemez. Çünkü o yaptığını, mal sâhibinin izniyle yapmıştır.

Eğer o boyanan giyecek satılırsa, boyasının hissesi mudâribin olur. Elbisenin hissesi mudârebe malındadır. Yânî mudârib, boyada, malı mikdâriyle ortak olur. Giyecek satılırsa, giyecekde olan boyanın kıymetinin hissesi ve mudârebe malından beyaz giyeceğin hissesi mudâribin olur.

Mudârib, tecâvüz edemez. Yânî mudârib; mudârebenin mutlakında, mal sâhibinin belirttiği (ta'yîn ettiği) **memleketi, malı, vakti ve şahsı tecâvüz edemez.** Çünkü mudârib, tasarrufa ancak mal sâhibinin havâle etmesiyle mâlik olur. Şu hâlde mal sâhibinin havâle ettiği şeyle mukayyeddir. Bu takyîd, faydalıdır. Çünkü ticâretler; mekânların, malların, vakitlerin ve şahısların değişmesiyle değişir. **Kezâ mudâribin onu, o memleketten çıkaran kimseye mal olarak vermesi de câiz olmaz.** Çünkü mudâribin bu malda binefsihî tasarruf etmesi, bu memleketten başkasında mümkün olmaz. O hâlde, başkasından yardım istemek de mümkün olmaz.

Eğer mudârib, mal sâhibinin belirttiği (ta'yîn ettiği) **o memleketten başka memlekete çıkıp, satın almakla veyâ mal sâhibinin belirttiği maldan başka mal satın almakla yâhûd belirttiği vakitten başka**

vakitte satın almakla ya da belirttiği kişiden başkasiyle satış akdi yapmakla tecâvüz ederse, malı öder ve satın aldığı şey mudâribin olur. Kâr ve kazanç da onun olur. **Ziyânı da ona âiddir.** Çünkü mudârib başkasının malında, onun izni olmaksızın tasarruf etmiştir. **Eğer mudârib, o malda tasarruf etmez de; malı ta'yîn ettiği memlekete çevirirse, ödemekten kurtulur.** Çünkü emîndir. Mal sâhibinin şartına muhâlefet etmiştir. Sonra uyuşmaya dönmüştür. Mal da, hâli üzere mudârebeye dönmüştür. Çünkü mal, eski akdle mudâribin elinde bâkidir.

Mudâribin, mudârebe malından (kınn denen) **bir köleyi evlendirmesi de câiz değildir. İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) dan nakledilmiştir ki, mudârib câriyeyi evlendirir.** Zîrâ evlendirmek, iktisâbdandır. Çünkü onunla mehr ve mudârebe malından nafakanın sukutu istifâde olunur.

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) **in delili şudur: Evlendirmek,** ticâretten değildir. Mudârebe akdi ise, ancak ticârete tevkîli kapsar. Şu hâlde mudârib, evlendirmeye mâlik olmaz. Velev ki kitâbet ve kıymetinin iki misline âzâd gibi iktisâb sûretiyle olsun.

Mudâribin, mal sâhibi nâmına âzâd edilecek kimseyi satın alması da câiz olmaz. Gerek o âzâd, mal sâhibine yakınlık (karâbet) sebebiyle olsun ve gerekse; «Eğer ben, ona mâlik olursam o hürdür!» diye yemîniyle olsun müsâvîdir. Çünkü mudârebe, tasarrufa bir izindir, ki kâr ve kazanç onunla hâsıl olur. Bu ise, ancak satılması mümkün olan şeyin, satın alınmasiyle olur. Mal sâhibi nâmına satın alınan köle böyle değildir.

Eğer malda kâr var ise, mudârib nâmına âzâd edilmiş olanın satın alması da câiz olmaz. Çünkü mudâribin payı, onun nâmına âzâd edilmiş olur. Ve mal sâhibinin nasîbi, fâsid olur. [**İmâm A'zam'** (Rh. A.) **a göre; fâsid olur. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre; âzâd edilmiş olur.**] Eğer, mudârib bunu yaparsa, yâni, mal sâhibi ile mudâribden biri nâmına mu'tâk (âzâd edilmiş) olan köleyi satın alırsa, mudâribin satın alması kendisi için olur. Mudârebe için olmaz. Çünkü satın almak müşteri nâmına geçerlilik (nefâz)) bulunduğu her vakitte, mudârib nâmına geçerli olur. Satın almaya vekîl olup muhâlefet eden kimse de böyledir. Eğer mudârebede kâr ve kazanç yoksa, mudârib nâmına mu'tâk (âzâd edilmiş) olan kölenin satın alınması sahîh olur. Çünkü müfsid ortadan kalkmıştır. Eğer satın almadan sonra, kölenin kıymetinden fazla kâr ortaya çıkarsa, mudâribin köleden nasîbi âzâd edilmiş olur. Çünkü mudârib yakınına (karîbine) mâlik olmuştur. Mâlik için bir şey ödemez. Çünkü köle, ancak mudâribden onun taksîri

olmaksızın, bilâ ihtiyâr kıymetinin fazlalığı sebebiyle, mülk olduğu anda âzâd edilmiştir. Bu durumda, onu başkasiyle birlikte mîrâs almış gibi olur. Meselâ; bir kadın kocasının oğlunu satın alıp, ondan sonra kadın ölür; kocasını ve kardeşini bırakırsa, bu takdîrde kocanın nasîbi âzâd edilmiş olup; kadının kardeşi için bir şey ödemez. Çünkü kocanın taksîri yoktur.

Köle, mâlikin payının kıymetinde çalışır. Çünkü onun mâliyeti, mâlikine göre mahfûzdur.

Mudâribin elinde yarıya bin akça olur da, onunla bin akça kıymetinde bir câriye satın alıp, cimâ ederse ve câriye bin akça kıymetinde bir çocuk doğurdukdan sonra, mudârib zengin olduğu hâlde, bu çocuğun kendine âid olduğunu iddiâ ederse, çocuğun kıymeti ise bin beşyüz akçayı bulursa, çocuk mâliki için bin akça ile onun dörttebiri hakkında çalışıp, kazanır. Yâhûd onu âzâd eyler. Yânî mâlik dilerse, o oğlan çocuğu (gulâmı) bin ikiyüz elli akçaya çalıştırır. Dilerse âzâd eder.

Eğer mâlik çocukdan bin akçayı teslim aldı ise, müddeiye câriyenin kıymetinin yarısını ödetir. Bunun açıklaması şudur: Çünkü mudâribin, çocuk bendendir, diye zâhiren iddiâsı sahîhdir. Zîrâ bu sûret; satıcı, o câriyeyi mudârib ile evlendirip, nikâhdan çocuğu olması üzere yorumlanır. Sonra câriye mudâribden gebe olduğu hâlde, mudâribin hâlini salâha yorumlayarak, câriyeyi mudâribe satmıştır. Lâkin mudâribin bu iddiâsı, mülk bulunmadığı için fayda vermemiştir. İddiâda, mülk şarttır. Çünkü câriye ve çocuğundan her biri sermâye (re's-i mâl) ile meşgûldür. Şu hâlde, onda kâr zâhir olmaz. Nitekim ma'lûmdur ki, mudârebe malı, muhtelif cinslerden olup, her biri sermâyeden fazla değilse; bize göre, kâr zâhir olmaz. Çünkü bunların ba'zısı ba'zısından evlâ değildir. Bu takdîrde, mudâribin, câriyede ve çocukda nasîbi yoktur. **Mudârib için sâbit olan sâdece tasarruf hakkıdır.** Şu hâlde iddiâsı geçerli olmaz. Şâyed çocuğun kıymeti artıp, binbeşyüz olsa, bize göre, kâr ortaya çıkar. Bu takdîrde mudârib, o ziyâdenin yarısına mâlik olur. İmdi sâbık iddiânın şartı olan mülk bulunduğu için, iddiâ geçerlidir. Fakat çocuk âzâd edilip, kâr ondan sonra ortaya çıkarsa, böyle değildir. Bu takdîrde önceki âzâdı geçerli olmaz. Çünkü, inşâdır. Mülkün yokluğu sebebiyle bâtıl olunca, hâdis olduğu için ondan sonra geçerli olmaz. İddiâ ise, ihbârdır. Başkasının hakkında reddedildikde, o ihbâr kendi hakkında bâkidir. Şâyed bundan sonra ona mâlik olsa, iddiâsı geçerli olur. Nitekim mudârib başkasının kölesinin hür olduğunu ihbâr etse, ihbârı red olunur. Bundan sonra o köleye mâlik olsa, hür olur.

★ ★

بَابُ ضَارِبَ بِلَا إِذْنٍ

İZİNSİZ MUDÂREBE HAKKINDA BİR BÂB

Mudârib; malı, mal sâhibinin izni olmaksızın başkasına mudârebeten verse; ikinci mudârib amel etmedikce, veren kimse vermesi sebebiyle ödemez. İkincisi gerek kâr ve kazanç hâsıl etsin, gerekse etmesin; eğer amel ederse, veren kimse öder. Bu söz, İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) in sözüdür ve İmâm A'zam' (Rh.A.) dan zâhir rivâyettir. İmâm A'zam' (Rh.A.) dan bir rivâyette de —ki bu ondan İmâm Hasan' (Rh.A.) ın rivâyetidir— ikincisi kâr ve kazanç hâsıl etmedikce veren ödemez. Çünkü mudârib, parçalara mâlikdir. Şu hâlde kâr ve kazanç hâsıl etmedikce, amel sebebiyle ödemez. Şâyed kâr hâsıl olsa, onun için malda ortaklık sâbit olur. Bu takdîrde mudârebeten malını başkası ile karıştırması gibi olur. Öyle ise, ödemek vâcibdir. **Zâhir rivâyetin vechi şudur:** Kâr ve kazanç ancak amel ile hâsıl olur. Binâenaleyh kâr ve kazancın husûl sebebi; malın ödenir (mazmûnen bih) olmasında, hakîkaten hâsıl olması yerine kâim olur. Bu, ikinci mudârebe sahîh olduğu vakittedir. **İkinci mudârebe fâsid olursa; her ne kadar ikinci mudârib amel etse de, birinci mudârib ödemez.** Çünkü ikinci mudârib, amelde ecîr (ücretli işçi) dir. Ecîr ise, kâr ve kazançdan bir şeye müstehık olmaz. Onun için ortaklık sâbit olmaz. Belki, birinci mudârib üzere ecr-i misl lâzım gelir. Ve birinci mudârib için kâr ve kazançdan şart olan şey vardır. Mâlik, mudâribe, malını başkasına mudârebeten vermek için izin verse ve o da başkasına üçtebir hisse ile verse; ikincisi o malı tasarruf edip kâr etse ve kendisine; «Allah Teâlâ (C.C.) verdi ise, aramızda yarı olacak.» denilse; yâni mal sâhibi malı yarıya ortaklığa verdikden sonra o malı başkasına vermeye de izin verse; mudârib de üçtebir ile verip ikinci mudârib tasarrufda

bulunsa ve kâr etse, eğer mal sâhibi birinci mudâribe; «Allah Teâlâ'-(C.C.) nın verdiği şey, ikimizin arasında yarı olacak.» dedi ise, kârın yarısı mal sâhibinin; altıdabiri birinci mudâribin, üçtebiri ikinci mudâribin olur. **Çünkü birinci mudâribin, ikinciye mudârebeten vermesi sahihdir.** Zîrâ, mal sâhibinin izniyle olmuştur. Şu kadar ki, mal sâhibi, Allah Teâlâ' (C.C.) nın ihsân eylediği bütün kazancının yarısını kendisi için şart eylemiştir. Allah Teâlâ' (C.C.) nın verdiği ise; kazancın bütünüdür. Şu hâlde, onun hakkı bütün kazancın yarısıdır. Birinci mudâribin, başkası için o yarımdan bir şey îcâb eylemeye hakkı yoktur. Belki ikinci mudârib için îcâb eylediği —ki kâr ve kazancın üçtebiridir— hâsseten kendi payına munsarıf olur. Bu takdîrde birinci mudârib için altıdabir kalır. Ve her ikisine bu helâldir. Çünkü ikincinin işi, birinci için vâki olmuştur. Şunun gibi ki; bir kimse bir terziyi giyecek dikmek için bir akçaya kirâlayıp, terzi de bir kimseyi yarım akçaya kirâlasa, fazla olan yarım akça, birinci terzi için helâl olur. Zikredilen mes'ele de bunun gibidir.

Eğer mal sâhibi; «Allah Teâlâ' (C.C.) nın sana verdiği rızık aramızda iki yarım hisse olsun.» **derse; her biri için üçtebir hisse vardır.** Yânî ikinci mudârib için üçtebir vardır. Ve üçteiki, birinci mudârib ile mal sâhibinin arasında ikiye bölünür. Çünkü mal sâhibi, bütün kârın yarısını kendisine şart kılmamıştır. Belki birinci mudârib için hâsıl olan kârın yarısını şart eylemiştir. Bu sûretle ikinci mudârib, onun için şart olunan şeyin hepsine müstehık olmuştur. O da, üçtebirdir. Üçtebirden arta kalan, birinci mudârib için hâsıl olan şeyin hepsidir. Mal sâhibi ise, onun yarısını kendisi için şart eylemiştir. Bundan dolayı, geri kalan —ki üçteikidir— mal sâhibi ile birinci mudâribin arasında ikiye bölünür. **Mal sâhibi, birinci mudâribe;** «Kâr ve kazançdan ne elde edersen benimle senin aranda yarıya olsun.» **derse; mudârib de başkasına yarıya verirse, kâr ve kazancın yarısı, ikinci mudâribin; yarısı da mal sâhibi ile birinci mudâribin olur.** Çünkü birinci mudârib, ikinciye kâr ve kazancın yarısını şart eylemiştir. Ve mal sâhibi tarafından buna me'zûndur. Şu hâlde, buna hak kazanmıştır. Mal sâhibi, birinci mudârib için hâsıl olan kâr ve kazancın yarısını kendisi için şart eylemiştir. Birinci mudârib ise, kârın yarısını kazanmıştır. Şu hâlde ikisinin arasında taksîm edilir. **Eğer mal sâhibi;** «Allah Teâlâ' (C.C.) nın verdiği rızkın yarısı benim olsun.» **veyâ «Sermâyeden fazla olan şey benim ile senin aranda yarıya olsun!» dese ve mudârib dahî malı başkasına yarıya mudârebeten verse; bu takdîrde yarısı mal sâhibinin, ikinci yarısı da ikinci mudâribindir. Birinci mudârib için bir şey yoktur.** Çünkü mâlik, bütün kâr ve kazancın yarısını kendisi için şart etmiştir. Şu hâlde; birincinin ikinci için şart kıldığı yarı; ona verilir. **Yarısı da, şartla ikinci mudâribin olur. Birinci**

mudârib için bir şey yoktur. Çünkü, kendisinin olanı birinciye vermiştir. Şunun gibi ki, bir kimse giyecek diktirmek için bir dirheme bir ecir (ücretli işçi) kirâlasa, o da, o giyeceği diktirmek için bir dirheme bir kimseyi kirâlasa, giyecek sâhibi, birinci ecire bir şey teslim etmez. Çünkü o, bütün hak üzerine akd yapmıştır. Eğer mal sâhibi, kâr ve kazancın üçteikisini ikinci mudârib için şart etse, mal sâhibi ile ikinci mudârib için iki yarım hisse vardır. Birinci mudârib, ikincisi için kârın altıdabirini öder. Çünkü birinci mudâribin, ikincisi için şart eylediği şey, mâlik için müstehaktır. O da, altıdabirdir. Mâlikin hakkında geçerli değildir. Tesmiye ile birinci mudârib üzerine ödeme lâzım gelmiştir. Çünkü o, selâmeti iltizâm etmiştir. Selâmet olmayınca; birinci mudârib üzerine rücû' eder. Şunun gibi ki; bir kimse kendisine giyecek diktirmek için bir adamı, bir dirheme kirâlayıp o da bir başka adamı birbuçuk dirheme kirâ ile tutsa, ikinci müste'cir ücretin fazlasını öder.

Mudâribin, kârın üçtebirini mâlik için, üçtebirini mudârib ile berâber çalışması (amel etmesi) **için mâlikin kölesine ve üçtebirini de kendisi için şart etmesi sahihdir.** Çünkü köle üzerine amelin şart kılınması, tahliye ve teslîmi menetmez. Zirâ köle için, mu'teber yed vardır. Bâhusûs, köle me'zûn olursa, amelin şart kılınması onun için izindir. Bundan dolayı, her ne kadar o köle mahcûr-un aleyh olsa da, kölenin emânet koyduğu şeyin alınması için efendisi, ona velî olamaz. Tahliyeyi menetmeyince; sıhhati de menetmez. Amelin, mâlik üzerine şart kılınması bunun gibi değildir. Çünkü tahliyeyi meneder. Sıhhate de mâni' olur. Mezkûr şart sahih olursa, kârın üçtebiri mudâribindir. Çünkü onun için şart kılınan bu mikdârdır. Eğer kölesi üzerinde borç yoksa, üçteikisi mal sâhibinin olur. Çünkü köle için şart kılınan hisse, efendisine âiddir. Eğer kölenin üzerinde borç var ise, kölenin alacaklılarına âiddir.

Mudârebe, mal sâhibi ile mudâribden birinin ölmesiyle bâtıl olur. Çünkü mudârebe akdi, tevkildir. Vekilin veyâ müvekkilin ölümü ise, vekâleti ibtâl eder. Yine, **mal sâhibinin** — Allah (C.C.) korusun — **mürted olarak dâr-ı harbe dâhil olması ve kâdînın, buna hükm vermesi ile mudârebe bâtıl olur.** Çünkü dâr-ı harbe mürted olarak ulaşması, ölmesi gibidir. **Mudâribin dâr-ı harbe ulaşması ile mudârebe bâtıl olmaz.** Çünkü mudârib mürtedin tasarrufları, ancak onun mülküne bakarak mevkûfdur. Halbuki onun için mudârebe malında mülk yoktur. Mudârib için sahîh ibâre vardır. Binâenaleyh, mâlikin mülkünde tevakkuf yoktur ve mudârebe, hâli üzere kalır. **Mudârebe malını, ticâret malı olarak** (bidâaten) **veyâ mudârebeten mâlike vermekle bâtıl olmaz.**

Denilirse ki; «Uygun olan, mâlike ticâret malı olarak (bidâaten) vermek, akdi müfsid olmasıdır. Çünkü o takdîrde kazanç mâlikin olur. Halbuki akdin mefhûmunda, kârda ortaklık i'tibâra alınmıştır ve ikisi arasında müşâ' olması şart kılınmıştır.» **Buna şöyle cevâb veririz:** Akd, ikisi arasında kârın şüyû'u i'tibâriyle ibtidâen sahîh olunca, ikisinden birine kârı tahsis etmekle bâtıl olmaz. **İmâm Züfer'** (Rh. A.) **e göre, bâtıl olur.**

Mudârib, mal sâhibinin onu azl etmesiyle, eğer azlini bilirse, azl edilmiş olur. Çünkü onun tarafından vekîldir. İmdi onun azl ettiğini bilmesi şart kılınmıştır. Nitekim, «Vekâlet Bölümü» nde geçti.

Mudârib azlini bilince ve mal da urûz (1) **olunca, onu satar.** Ondan, azl edilmez. Çünkü onda mudâribin hakkı vardır. O hak ise, ancak nakd (2) ile zâhir olur. Şu hâlde o hak zâhir olsun diye, mudârib için satma hakkı sâbit olur.

Mudârib, metâ'ın semeninde tasarruf edemez. Çünkü, azlden sonra satmak, kâr hâsıl olsun diye, zarûret içindir. Nakd oldukdan sonra satmaya hâcet yoktur.

Mudârib, sermaye (re's-i mâl) **cinsinden olan nakdde dahî tasarruf edemez.** Çünkü, onun hakkında ma'zûldür. Onunla hilâfını değiştirir. Yânî mal sâhibi, mudâribi azl ettikde mal, nukûd olup lâkin sermâyenin cinsi hilâfından olsa, mudâribin onu sermâye cinsiyle; **kıyâsa göre, satmaya hakkı yoktur.** Çünkü her iki nakd, semeniyet yönünden bir tek cinsdir. **İstihsâna göre; mudâribin onu sermâye cinsiyle satmaya hakkı vardır.** Çünkü mudâribe vacib olan, sermâyenin mislini geri vermektir. Bu ise, ancak cinsini geri vermekle gerçekleşir. Şu hâlde mudâribin onu, biz-zarûre satması câiz olur.

Mal sâhibi ile mudârib ayrılsalar ve malda borç ve kazanç olsa, mudâribin o borcu taleb etmesi lâzımdır. Çünkü mudârib, ücretli işçi (ecîr) gibidir. Kâr ve kazanç ise, ücret gibidir. Halbuki o ücret ken-

---

(1) **Urûz** (metâ'): Urûz; «**Arz**» ın çoğuludur. Nukûd'dan (yânî altın ve gümüşden), hayvânâttan, mekîlât ile diğer mevzûnâttan başka olan kitab, metâ' ve kumaş gibi şeylerdir.

Metâ' ise; yiyecek, giyecek ve ev eşyâsı gibi kendisinden faydalanılacak şeylerdir, ki urûz anlamına gelir. (Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ömer Nasûhî Bilmen, c: 6, s: 10)

(2) **Nakd:** Altın ve gümüşten ibârettir. Çoğulu; «**Nukûd**» dur. Altın ve gümüş, meskûk olsun olmasın, semeniyyet için olduğundan nakd'dir. Bakır paralar. râyic oldukları vakit nakd hükmündedirler. Kesâda uğradıkları zaman da urûz, metâ' kabîlinden olarak kıyemî olurlar. (Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ömer Nasûhî Bilmen, c: 6, s: 10)

disine sâlim kalmıştır. Öyle ise, işini tamamlaması için zorlanır. Nitekim, hâlis icârede (icâre-i mahza) de böyledir. **Dellâl ve simsâr da böyledir. Dellâl, ücret ile çalışır.** Simsâr ise; **kirâ ile tutmaksızın** (isti'câr etmeksizin), **ücretle satmak için kendisine metâ'** (urûz) **ve hayvan celb edilen kimsedir. O da, dellâl gibi ücretle iş yapar.** Âdet hükmüyle bu ücret, sahîh icâre menzilesinde tutulur. Şu hâlde dellâl ve simsâr, semeni taleb etmesi için zorlanırlar. Eğer kâr ve kazanç (ribh) yok ise, taleb lâzım gelmez. Yânî, mudârebe malında kâr yoksa, mudâribin borcu taleb etmesi lâzım gelmez. Çünkü hâlis vekîldir ve müteberri'dir. Müteberri' ise, cebr olunmaz. Mudârib, mâliki talebe vekîl eder. Çünkü akdin hukûku, âkide müteallik olur. Mâlik ise, âkid değildir. Onun için taleb imkânı yoktur. Ancak hakkı zâyi' olmasın diye, mudâribin onu vekîl etmesiyle imkân hâsıl olur. Diğer vekiller de, bunun gibidir. Yânî satışa her vekil olan kimse, borçları toplamakdan kaçınırsa zorlanmaz. Belki hakkı zâyi' olmasın diye mal sâhibine havâle etmesi için zorlanır.

Helâk olan, kârdandır. Yânî mudârebe malından helâk olan şey, kâr ve kazançdan helâk olur. Sermâyeden olmaz. Helâk olan, tâbi' olana sarf edilir. Asl'a sarf edilmez. Nitekim zekât malında, helâk olan afve sarf edilip nisâba sarf edilmez. Eğer helâk olan, kârdan fazla olursa, mudârib o asıldan helâk olanı ödemez. Çünkü emîndir. Emîn olan ödemez.

Mal sâhibi (rabb'ül-mâl) **ile mudârib arasında kâr ve kazanç taksîm edilip mudârebe akdi hâli üzere kaldıkda, mudârebe malının hepsi veyâ ba'zısı helâk olsa, mal sâhibi, sermâyesini alması için kârı geri verir.** Çünkü asl olan şudur ki: Mal sâhibi sermâyesini almadıkca kâr ve kazancın taksîmi sahîh olmaz. Zîrâ kâr ve kazanç, asl üzere ziyâdedir. Bu ise, ancak aslın selâmetinden sonra olur. Mudâribin elinde emânet olan mal helâk olunca, aldığı şeyin sermâyeden olduğu meydana çıkar. Şu hâlde mudârib aldığı şeyi öder. Çünkü, onu kendisi için almıştır. Mal sâhibinin aldığı ise, sermâyeden mahsûb olur. Eğer sermâyeyi müstevfî olursa (yânî sermâyeyi tam anlamiyle almış olursa), sermâyeden fazla kalan ikisi arasında taksîm edilir. Çünkü o fazla, kâr ve kazançdır. Eğer sermâyeden eksik olursa, mudârib o eksiği ödemez. Çünkü, emîndir. Eğer mal sâhibi ile mudârib, kârı taksîm edip, mudârebeyi fesh ederler, sonra başka bir akdle mudârebe yapıp, mal helâk olursa, birinci kârı geri vermezler. Çünkü, birinci mudârebe sona ermiştir. İkincisi ise, yeni akd'dir. Şu hâlde ikinci akd'de malın helâk olması, birinci akdin bozulmasını gerektirmez. Nitekim mal sâhibi, mudâribe başka mal verse, hüküm budur.

Mudâribin nafakası, hazarda kendi malındandır ve illâcı gibidir.

Çünkü mudârib, hasta olsa, hazarda olsun, yolculukda olsun, ilâcı kendi malındandır. Zîrâ mudârib, mudârebe malı ile kendini meşgûl etmemiştir. Binâenaleyh, bu sebeble ona hazarda nafaka vâcib olmaz. Belki mudârib süknâ-yı aslî ile sâkindir. Başkası üzere nafakanın vâcib olması, o kimsenin kendisini o uğurda meşgûl etmesindendir. Böyle bir şey de bulunmamıştır. Şu hâlde nafaka, kendi malından lâzım gelir.

Yolculukda mudâribin yiyeceği, içeceği ve giyeceği, hizmetcisinin ücreti ve giyeceklerinin yıkanması ve eğer ihtiyâcı var ise dühnü (3) ve kirâlamak veya satın almak sûretiyle bineceği hayvanı ve onun yemi, mudârebe malındandır. Çünkü mudârib, yolculuk yaptığı zaman mudârebenin işiyle meşgûl olur. Bu durumda nafaka, mudârebe malından vâcib olur. Çünkü o, meşgûliyetin karşılığıdır.

Nafaka, belli miktâr ile vâcib olur. Yânî hâcet-i asliyyesi (4) üzere ziyâdesiz ve noksansız vâcib olur.

Mudârib, belirli olan mikdârdan fazlasını öder. Geri kalan yiyecekden ve sâireyi, yolculuğu tamâm edip ikâmetten sonra, hâcet tamâm olduğu için mudârebe malına geri verir.

Mudâribin, iş için gittiği ve âilesi ile gecelemediği, yolculuk müddetinden ve mesâfesinden az olan yer, yolculuk (sefer) **gibidir.** [Yânî nafaka vâcib olur.] **Bu mertebeden daha azında vâcib olmaz.**

Eğer mudârib kâr etmişse;mal sâhibi: kârdan infâk edilen mikdârı sermâyesi tamâm oluncaya kadar alır. Eğer kârdan bir şey artarsa, **aralarında taksim edilir.**

Eğer, mudârib, mudârebe malını (metâ'ını) **kâr ederek** (murâbahaten) **satarsa, mudâribin nafakasına mahsûb edilir.** Yâni mudâribin metâ' için harcadığı, yükletip taşıtma (haml), çamaşırcı, hammâl ve simsâr ücreti, harcadığı, nafakalara katılıp hesâb edilir. Çünkü bu şeyler, kıymette fazlalık olur. Tüccârın örf ve âdeti; murâbaha satışında, bu gibi şeyleri sermâyeye katmakdır. Yolculuğunda kendi nafakası ve mal hakkındaki emekleri (tekallübâtı) hesâb edilmez. Çünkü tüccârlar, bunları âdet etmemişlerdir. Bunlar, satılık malın kıymetini de arttırmaz.

---

(3) **Dühn**: Otdan, yemişden, çiçekden ve tahıllardan olan yağ demektir. Zamânımızdaki krem gibi kullanılır.

(4) **Hâcet-i asliyye**: Mesken ve hâneye lüzûmlu eşyâdan, kışlık yazlık elbiseyle lüzûmlu silâhdan, âletden, kitabdan ve binek hayvanları ile hizmetci, köle ve câriyeden ve bir aylık — sahih olan diğer bir görüşe göre, bir senelik — nafakaya mahsûs erzâkdan ibârettir.

Mudâribin elinde, yarıya mudârebe ortaklığı için bin akça olup, o akça ile buğday satın alıp, iki bin akçaya satsa; ve bu iki binle bir köle satın alıp, iki bini nakd ödemeden o iki bin akça mudâribin elinde zâyi' olsa, mudârib beşyüz akçasını, geri kalanını mal sâhibi öder. O da, bin beşyüz akçadır. Kölenin dörttebiri mudâribin olur. Geri kalan üç çeyreği de mudârebe ortaklığınındır. Sermâye, ikibin beşyüz olur. Çünkü mal, ikibin akça olunca, malda bin akça kâr ortaya çıkmıştır. Bu durumda, mal sâhibi ile mudârib arasında yarıya bölünür. Bundan mudâribin payı beşyüz akçadır. İkibin akçaya köleyi satın aldıkda, köle ikisi arasında müşterek olur ve bu durumda, dörttebiri mudâribin; dörtteüçü de, mâlikin olur. Bundan sonra, ikibin akça saymadan önce zâyi' olunca, ikisinin üzerine kölenin semeninin ödenmesi, kölede olan mülkleri kadarınca lâzım gelir ve dörttebiri — beşyüz akça — mudâribe, dörtteüçü — bin beşyüz akça — da mal sâhibine lâzım gelir. Bu takdîrde mudâribin payı, mudârebeden çıktı. Çünkü onun payı üzerine ödendi. Mudârebe malı ise, emânettir. İkisi arasında birbirine zıddiyyet vardır. Fakat mâlikin payı, mudârebe üzere kalır. Çünkü mudârebede ona zıd (münâfî) olan bir şey yoktur.

Köle, ancak ikibin akçaya murâbaha yapar. Yânî köle, ancak bin akçaya murâbaha satışı yapabilir. Çünkü mudârib onu ikibin akça ile satın almıştır. Eğer köle ikibinin katı olan dört bin akça ile satılsa, mudârebenin payı üçbin akça olur. Bunun ikibin beşyüz akçası sermâyedir. Kârı, beşyüz akça olarak aralarında yarıya bölünür.

Mudârib, mâlikden bir köleyi bin akçaya satın alsa, mâlik ise onu bunun yarı kıymetine satın almış bulunsa; mudârib o köleyi bin akçaya değil, murâbahaten beşyüz akçaya satar. Çünkü kölenin mudâribe satılması, mâlikin kendisine satılması gibidir. Zîrâ mudârib, onun vekilidir. Her ne kadar mudâribin hakkı tealluk ettiği için satışın cevâzına hükm olursa da, onun üzerine murâbahanın binâ edilmesi câiz olmaz. Çünkü mudârebe, emânet ile hıyânet şübhesinden sakınmak üzerine binâ edilmiştir. Şu hâlde mâlikin satın aldığı mikdâr üzerine binâ edilir. Ve mudârib, onu satmakda vekil gibi olur. **Eğer hilâfı olur; yânî mâlik, köleyi bine alıp mudârebeten beşyüze satarsa, mudârib onu murâbahaten beşyüze satar. Çünkü ikisi arasında câri olan satış, yok gibidir.** Nitekim daha önce sebebi zikredilmiştir; binâenaleyh, murâbaha, mudâribin satın aldığı mikdâr üzerine binâ edilir. Sanki mudârib, köleyi, mâlik için satın alıp, ona satmaksızın vermişdir.

Mudârib, mudârebe malının bin akçasiyle, ikibin akçaya muâdil olan (yânî kıymeti ikibin akça eden) **bir köle satın alsa, o da bir ada-**

mı hatâen öldürse, mudârib ve mâlik, köleyi vermek, ya da diyeti ödemek ile emr olunsalar, köleyi verirlerse, mudârebe sona erer. Çünkü köle verilmekle ikisinin de mülkünden bedelsiz çıkmıştır. Fidye verip kurtarırlarsa, köle mudârebeden çıkar.

Mudâribin payı: kölede onun mülkü fidye vermekle tekarrur ettiği içindir. Binâenaleyh, taksim gibi olur. Mâlikin payına gelince; **köle cinâyet sebebiyle ikisinin de mülkünden çıkmış gibi olur.** Zîrâ aslî olan mucib, köleyi vermektir. Fidye vermekle, sanki ikisi köleyi satın alıp; ondan sonra üzerlerine dört çeyrek ile tekarrur etmiş gibi olur. Fidyenin dörttebiri, mudârib; geri kalan dörtteüçü de mâlik üzerine olur. Çünkü fidâ, mülkün (harcıdır) mü'netidir. Şu hâlde, onun mikdârınca takdîr edilir. Mülk ise, ikisi arasında dört çeyrek idi. Çünkü mal, bir tek ayn olunca, kâr —ki aralarındaki ortak bindir— zâhir olur. Bin akça ise, mâlikin sermâyesidir. İkisi kölenin fidyesini verince; köle ikisinin olmuş ve mudârebe olmakdan çıkmıştır. Şu hâlde; haklarının mikdârınca bir gün mudâribe, üç gün mal sâhibine hizmet eder.

Mudârib, mudârebe malının bin akçasıyle bir köle satın alsa ve o bin akça; ödenmeden önce helâk olsa, mâlik semenini verir. Sonra bu minvâl üzere devâm eder. Yâni, bin akçanın helâk olduğu her defâsında, bitinceye kadar mâlik bin akça daha verir. Ve bu sonsuza kadar devâm eder.Verdiği malın hepsi, mâlikin sermâyesidir. Bununla, muayyen bir köleyi bin akçaya satın almaya vekîl olan kimse arasında fark vardır ki; bir kımse, bir vekîle bin akça verdikde, vekîl bir köle satın alıp satıcıya bin akçayı vermezden önce, o bin akça helâk olsa, vekîl müvekkile ancak bir kere rücû' eder. Fark, malın mudâribin elinde emânet olmasından doğmaktadır. Nitekim yukarıda geçti. **İstîfâ** (hakkını tam anlamıyle almak) **ise; ancak mazmûn olan kabz ile olur.** Şâyed mudâribin kabzı, istîfâya yorumlansa, ödeyici olur. Halbuki bu, emânete aykırıdır. Şu hâlde, ikinci olarak teslîm alması; (mudâribin kabzı) emânet cihetine yorumlanır. İstifâ cihetine yorumlanmaz. **Helâk olursa, mâlik hesâbına helâk olur. Vekîl bunun aksinedir. Çünkü onun müstevfî** (hakkını almış saymak) **kılınması mümkündür.** Zîrâ ödemek vekâlete aykırı değildir. **Gâsıb, mağsûbun satılmasına vekîl olsa; câiz olur.** Hattâ mağsûb, gâsıb vekîl oldukdan sonra elinde helâk olsa, öder. Şâyed vekîl bin akçaya köleyi satın alsa, satıcıya semeni ödemesi gerekir. Müvekkilin de vekile onun mislini ödemesi gerekir. Vekîl, müvekkilden hakkını alınca; onun teslîm alması, istîfâ cihetine yorumlanır, emânet cihetine yorumlanmaz. Şâyed vekîl onu bir kere alsa, hak aslâ bâkî kalmaz. Makbûz helâk olursa, helâk çâresiz vekîl aleyhinedir.

Mudâribin berâberinde ikibin akça olup mâlike; «Sen, bana bin akça verdin, ben de bin akça murâbaha hâsıl ettim!» **dese, mâlik de**; «Ben, sana ikibin akça verdim!» **dese veyâ mudârib umûm iddiâ etse, yâhûd** «Sen, benim için ticâret ta'yîn etmedin!» **dese, mâlik de sonuncu iki sûrette husûs iddia etse, söz mudâribindir.** Birinci sûrette, mudâribindir. Çünkü, ikisinin ihtilâfının hâsılı teslîm alınanın mikdârındadır. Teslîm alan, malın mikdârını bilmekde daha hak sâhibidir. Çünkü mal berâberindedir. Böyle yerde söz, garantör (zamîn) olsun, emîn olsun teslîm alanındır. İkisinden hangisi fazlalıkdan iddiâ eylediği mikdâr üzerine bürhân getirirse, kabûl edilir. Çünkü mal sâhibi sermâyede fazlalık; mudârib ise, kâr ve kazançda fazlalık iddiâ etmektedir. Beyyineler, isbât içindir. Sonuncu iki sûrete gelince: Bunlarda asl olan umûmdur. Ve söz, asılla istidlâl edenindir. Eğer mâlik ile mudâribden her biri bir nev'î iddiâ ederlerse, husûs üzerinde ittifâkları olduğu için söz mâlikindir. **Kendisinden izin alınan kimsenin sözüne i'tibâr edilmesi evlâ bit'tarîktir ve ödemenin inkârına muhtâc olduğu için beyyine mudâribe düşer.** Nitekim elinde bin akça olan kimse; «Bu bin akça Zeyd'in mudârebesidir ve kâr da etti!» dese, Zeyd de; «Ticâret malıdır (bidâadır).» dese, Zeyd yemîniyle tasdîk edilir. Çünkü Zeyd, kâr da'vâsını yâhûd mudâribin ameline kıymet biçme da'vâsını inkâr etmektedir.

Ya da, elinde bin akça olan kimsenin dediği gibi; bu bin akça ödünçtür, deyip; Zeyd de ticâret malıdır veyâ emânettir, dese, bu durumda Zeyd yeminiyle tasdîk edilir. Çünkü Zeyd temellük da'vâsını inkâr etmektedir. Şâyed ikisi de bir vakit ta'yîn ederler ve mal sâhibi; «Bu malı, sana Ramazan'da verdim!», mudârib de; «Şevvâl'de verdin!» derse, sonraki vaktin sâhibi evlâdır. Çünkü sonraki, evveli nesh eder.

★ ★

كِتَابُ الشَّرِكَةِ

ORTAKLIK (ŞİRKET) BÖLÜMÜ

«Mudârebe Bölümü» ile «Ortaklık (Şirket) Bölümü» nün münâsebeti gizli değildir.

Şirket: Bir şeyin bir şeye karışması (ihtilâtı) **dır.** Hareke ile (Şerek) de bundandır. O da, avcının tuzağı (hıbâlesi) dır. Çünkü o tuzak veyâ ağ'da ipler biribirine karışır. Sonra şirket, mecâzen akd üzere ıtlâk olundu. Çünkü akd, karışmaya (ihtilâta) sebeb olmuştur. Ondan sonra örfî bir hakikat olmuştur.

Şirket (1); **ya şirket-i mülk'dür** — şirket-i mülk; bir ayn'a iki

---

(1) Şirket (Ortaklık) Bölümünde geçen ba'zı ıstılâhların açıklamalarını Mecelle'den aynen aşağıya naklediyoruz:

Şirket; aslında birden çok kimselere bir şey'in ihtisâsı ve onların o şey ile imtiyâzıdır. **(Mad. 1045)** Fakat öyle bir ihtisâsa sebeb olan ortaklık akdi anlamında dahî örf ve ıstılâh olarak kullanılmıştır.

Binâenaleyh mutlakâ şirket iki kısma ayrılır; biri şirket-i mülk'dür, ki iştirâ ve ittihâd gibi temellük sebeblerinden biriyle hâsıl olur; diğeri şirket-i akd'dir, ki ortaklar arasında icâb ve kabûl ile hâsıl olur

Bunlardan başka bir de şirket-i ibâha vardır ki mubâh olan, yânî su gibi aslında kimsenin mülkü olmayan şeyleri almak ve ihrâz ile temellüke selâhiyyetde âmmenin ortak olmasıdır.

Tekâbbül; bir işi teahhüd ve iltizam etmekdir. **(Mad. 1055)**

Ribh; fayda ve kâr demektir. **(Mad. 1058)** veyâ (kâr ve kazanç demektir.)

İbdâ'; bir kimsenin, kârı tamâmen kendisine âid olmak üzere diğer bir kimseye sermâye vermesidir ki, sermâyeye bidâa ve veren kimseye mubdi' ve alan kimseye müstebdi' denilir. **(Mad. 1059)**

Şirket-i akd; iki ya da daha çok kimseler arasında sermâye ve faydası müşterek olmak üzere ortaklık akdi yapmakdan ibârettir. **(Mad. 1329)**

kimsenin irs veyâ satın alma yâhûd hîbe edilme veyâ harbînin malını istîlâ etmek ile mâlik olmalarıdır — Ya da **iki kimsenin mallarının birinin sun'u** (taksîri) **olmaksızın karışması ile olur.** Yâhûd **iki kimsenin** mallarının, ayırmak mümkün olmayacak şekilde karışmış **olmasiyle olur.** Meselâ; buğday ile buğdayın, arpa ile arpanın ve bunların benzerlerinin karışması böyledir. **Ya da, buğday ile arpa ve benzerleri gibi ayrılmasında güçlük olan şeylerin karışmasiyle olur.**

Ortağın her biri, diğer ortağın payında yabancıdır. Hattâ o malda arkadaşının tasarruf etmesi, **ancak diğerinin izni ile câiz olur.** Nitekim yabancılarda hâl böyledir. **İkisinden birinin maldan payını satması, gerekse ortağından başka bir kimseye ortağının izni olmaksızın satsın, sahîh olur.** Yânî iki ortağın birinin, maldan payını ortağına ve ortağından başkasına, ortağının izni olmaksızın satması câiz olur. **Ancak karıştırma** (halt) **ve karışma** (ihtilât) **sûretinde ortağının izni olmaksızın satması câiz olmaz. Çünkü bu sûrette satmak, ancak ortağının izniyle câiz olur.**

İkisi arasında fark şudur: Cinsi cinse tecâvüz sıfatiyle karıştırmak; mülkün karışandan karıştırana geçmesine sebeb olur. Şâyed karıştırma tecâvüzsüz meydana gelirse; bir vechden zevâlin sebebi hâsıl olur, ,bir vechden de olmaz. Şu hâlde ortakdan başkasına satmak hakkında, her birinin payı ortakdan zâil olmuş i'tibâr edilir. Şu hâlde satmak, ancak ortağının rızâsiyle câiz olur.

Şebeheyn ile, yânî şibh-i zevâl ve şibh-i kıyâm ile amel etmiş olmak için ortakdan satış hakkında zâil olmamıştır. Bu i'tibâr, aksin-

---

Şirket-i akd iki kısma ayrılır. Şöyle ki, ortaklıklar eğer aralarında müsâvât-ı tâmme (tam anlamıyle eşitlik) olmak şartı ile ortaklık akdi yaparak şirketin sermâyesi olabilecek mallarını şirkete soktukları hâlde sermâyelerinin mikdârı ve ribhden hisseleri eşit olursa şirket-i müfâvaza olur. **(Mad. 1331)**

Şirket, gerek müfâvaza ve gerek inân olsun, ya şirket-i emvâl veyâ şirket-i a'mâl veyâ şirket-i vucûhdur. Şöyleki ortaklar eğer ortaya sermâye olmak üzre birer mikdâr mal koyup da birlikde yâhûd ayrı ayrı veyâ mutlakâ almak ve vermek ve hâsıl olacak rihb'i aralarında taksîm eylemek üzre ortaklık akdi yaparlarsa şirket-i emvâl olur.

Ve eğer amellerini sermâye edip de âhardan iş tekabbül, yânî teahhüd ve iltizâm ederek hâsıl olacak kazancı, yânî ücreti aralarında taksîm eylemek üzre ortaklık akdi yaparlarsa, şirket-i a'mâl olur. Buna şirket-i ebdân ve şirket-i sanâyi' ve şirket-i tekabül dahî denilir. Nitekim iki terzinin veyâ bir terzi ile bir boyacının ortak olmaları gibi.

Ve eğer sermâyeleri olmadığı halde kendi i'tibarları ile veresiye mal alıp satarak hâsıl olacak rihbi aralarında taksim etmek üzre ortaklık akdi yaparlarsa şirket-i vücûh olur. **(Mad. 1332)**

den evlâdır. Çünkü ortak ile berâber tasarruf geçerlilik yönünden yabancı ile berâber tasarrufdan daha sür'atlidir. Şu delîl ile ki; ortağın, âzâd edilen kölenin ba'zısını temlîk etmesi câiz olup, yabancının temlîk etmesi câiz değildir. Kezâ ortağa, müşâ'ın kirâya verilmesi de bunun gibi câizdir.

Ortaklık (şirket), **yâhûd akd ortaklığı** (şirket-i akd) **dır.** — Bu cümle yukardaki; «ya mülk şirketi» üzerine ma'tûfdur. — **Akd ortaklığının rüknü îcâb ve kabûldür.** İkisinden biri diğerine; «Şu şeyde veyâ bütün ticârette seni ortak (müşârik) kıldım!» der ve diğeri de kabûl eder. Meselâ; «Kabûl ettim» der. Çünkü ortaklık (şirket), şer'î akdlerden bir akd'dir. Onun için, diğer akdler gibi rükn lâzımdır.

Ortaklığın şartı; ma'kûd-ün aleyh'in, yânî ortaklık akdine dayanan tasarrufun — her birinin hâsıl ettiği şey, ikisi arasında ortaklaşa vâki' olması için — **vekâleti kabûl eder olmasıdır.** Kendisi için asâleten ve ortağı için vekâleten tahsîl eder ve bu hâsıl olan, tevkîl kabûl etmeyen şeyde mümkün olmaz. Meselâ **ihtitâb** (odun kesip toplamak) ve bunun benzeri mubâh olan şeyler böyledir. Çünkü tevkîl bunda sahîh olmaz. Belki iktisâb ettiği (kazandığı) şey yalnız kendisinin olur.

Yine ortaklığın şartı; ortaklığı kesen şeyin bulunmamasıdır. Ortaklığı kesen şey; **ikisinden biri için kâr ve kazançdan müsemmâ** (belirtilmiş) **olan dirhemlerin şart kılınması gibidir.** Bu şart, **kâr ve kazançda ortaklığı keser, sona erdirir.** Çünkü bu tesmiye edilen dirhemlerden sonra müşterek olacakları bir kâr kalmaması ihtimâli vardır.

Akd ortaklığı (şirket-i akd) **üçtür:** Birincisi; **mallar ile ortaklıktır.** İkincisi; **ameller ile ortaklıktır.** Bu ortaklığa ıstılâhen, **sanâyi' ortaklığı** (şirket-i sanâyi') **adı verilir.** Şirket-i tekabûl ve şirket-i ebdân da denir. Adlandırılmasının vechi zâhirdir (besbellidir). Üçüncüsü; **vucûh ortaklığı** (şirket-i vucûh) **dır.**

Hidâye'de denmiştir ki: «Bundan sonra, **akd ortaklığı** (şirket-i ucisi, **inân** (şirket-i inân), üçüncüsü, **sanâyi'** (şirket-i sanâyi'), dördüncüsü, **vucûh ortaklığı** (şirket-i vucûh) **dır.» Kâfî sâhibi de, Hidâye sâhibine tâbi' olmuştur.**

Gâyet'ul-Beyân'da; «Bu taksîm söz götürür. Çünkü bu taksîm, sanâyi' ve vucûh ortaklığının ikisinin de mufâvaza ortaklığına zıd oldukları zannını verir. Taksîmde evlâ olan, iki Şeyh'in, yânî **Ebû Ca'fer Tahâvî** (Rh.A.) ve **Ebû'l-Hasan Kerhî'** (Rh.A.) nin **Muhtasarlarında,** ortaklık (şirket) üç vech üzeredir. Mallar ile ortaklık, ameller ile ortaklık ve vechler ile ortaklıktır. Her biri de iki vech üzeredir. O da

mufâvaza ortaklığı (şirket-i mufâvaza) ve inân ortaklığı (şirket-i inân) dır. sözleri ile zikrettikleridir.» denmiştir.

Hidâye'de bu tafsîle işâret vardır. Hidâye sâhibi: «Vucûh ortaklığının beyânında: «Bu ortaklık mufâvaza ortaklığı olarak sahihdir. Çünkü bedenlerde kefâlet ve vekâletin tahkiki mümkündür. Şâyed ortaklık mutlak yapılırsa, inân ortaklığı olur.» demiştir.

Ben, buna muttalî olunca, onu seçtim (ihtiyâr ettim), ve **Gayet'ül-Beyân**'a uygun olarak şöyle dedim: «Bunlardan her biri, ya mufâvazadır —Mufâvaza: Müsâvât (eşitlik) anlamınadır. Bu akde mufâvaza denmesine sebeb; bütün vechlerden onda eşitlik şart kılındığı içindir. Nitekim, açıklaması gelecektir. — yâhûd inân ortaklığı (şirket-i inân) dır. —İnân, Arab'ın (anne) sözünden alınmıştır. Arz, anlamınadır. Bu akde inân ortaklığı (şirket-i inân) denmesine sebeb şudur ki; **İbn-i Sikkît'** (Rh.A.) in dediği gibi, sanki ikisine bir şey **ârız** olup onda müşterek (ortak) olmuşlardır. Ya da, «İnân'ul-feres» yânî «Atın yuları» maddesinden alınmıştır. Nitekim **Kisâî** (Rh A.) ve **Esmâî** (Rh.A.), bunu kabûl etmişlerdir. Çünkü ortaklardan her biri tasarrufun inânını (yularını) malın ba'zısında arkadaşına vermiştir. —

Mallar ile ortaklık (şirket bil'emvâl) **da mufâvaza ise, vekâleti mütezammın olmakladır. Yânî maksûd gerçekleşmek için ortaklardan her biri, diğerine vekîl olur.** Maksûd; satın alınan şeyde ortaklıktır. Çünkü ortak, o malı arkadaşının mülküne, ancak onun vekâletiyle sokabilir. Çünkü arkadaşı üzerine vekâleti yoktur.

Denilemez ki; **daha önce geçtiği gibi, mechûle vekâlet câiz değildir. Şu hâlde; bu ortaklığın sahîh olmaması vâcibdir.** Çünkü bu ortaklık cinsi mechûl olan şeye vekâleti içine alır. Nitekim bir kimseyi giyecek ve benzeri bir şey satın almaya tevkîl etmesi böyledir. **Zîrâ biz deriz ki; mechûle vekâlet kasden câiz olmaz, zımnen câiz olur.** Nitekim, mudârebe konusunda geçti.

Mal ortaklığında mufâvaza; bir de, kefâleti tazammın etmekle olur. Meselâ; aralarında eşitlik tahakkuk etmek ve birinin doğrudan doğruya satın aldığı şeyde, diğeri ondan hak talep etmek için birbirlerine kefîl olurlar.

Denilemez ki; «Daha önce geçtiği gibi, kefâlet ancak mekfûl-ün leh'in meclisde kabûlü ile sahîh olur. Burada bilinmediği hâlde nasıl câiz olmuştur?» **Çünkü biz, şöyle deriz:** «Daha önce de geçti ki, fetvâ, kefâletin sıhhati üzeredir. Teslîm edilse bile, bu adem-i sıhhat, kasdi olan kefîldedir. Burada ise, vekâlet gibi, zımnîdir.»

İki ortak mâlen eşit olmalıdırlar. Yânî mufâvaza ortaklığı, mal yönünden iki ortağın eşit olmaları ile sahîh olur. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir. **Metâ' ve akâr bunun aksinedir.** Çünkü metâ'da ve akârda üstünlük ve fazlalık ortaklığa zarar vermez. **Tasarruf yönünden de eşit olmaları ile sahîh olur.** Yânî mufâvaza ortaklığında; iki ortakdan her biri, diğerinin kâdir olduğu tasarrufların hepsine kâdir olmalıdır. Eğer kâdir olmazsa eşitliğin anlamı kalmaz. Bu takdîrde mufâvaza ortaklığı sahîh olmaz.

Mufâvaza ortaklığı (şirket-i mufâvaza), **iki kölenin, iki küçük çocuğun** (sabînin) **ve iki mükâtebin aralarında sahîh olmaz.** Çünkü onlar, kefâlet ehlinden değillerdir.

Hür ile köle; küçük çocuk (sabî) **ile bâliğ; ve Müslüman ile zimmî arasında da sahîh olmaz.** Çünkü hür ve bâliğ olan kimse, tasarruf ve kefâlette müstakildir. **Köle** ise; bunlardan birine mâlik değildir. Ancak, efendisinin izni ile mâlik olur. Her ne kadar velîsi, izin verip; velisinin izniyle tasarrufa mâlik olsa bile, küçük çocuk (sabî) kefâlete mâlik olmaz.

Kâfir; şarâb ve domuz satın alsa, Müslüman onları satamaz. Mufâvaza ortaklığının şartlarından biri de; **ortağının satın aldığı bir şeyi satabilmesidir.** Çünkü, satmak ve alış-verişde ortağının vekîlidir. **Kezâ,kâfirin Müslüman aleyhine satın almasına rağmen, Müslüman, şarâb ve domuzu satın almaya da kâdir değildir.**

Diğer kitablarda; «Borç yönünden de» lâfzı kaydedildiği hâlde; musannıf, bunu dememiştir. Çünkü «Borç yönünden de» lâfzının ifâde ettiği ma'nâ, «tasarruf yönünden» sözü altında bulunmaktadır. Nitekim biz, onu zikrettik. «Tasarruf yönünden» sözü buna hâcet bırakmamıştır.

Mufâvaza ortaklığının yapılmasında, «mufâvaza» **lâfzının söylenmesi ya da ma'nâsının açıklanması mutlakâ lâzımdır.** Çünkü insanların çoğu, mufâvaza ortaklığının bütün şartlarını bilmezler. Binâenaleyh mufâvaza lâfzını tasrîh etmek, bütün şartlarını belirtmek yerine geçer.

Eğer iki ortak, mufâvazanın iktizâ ettiği bütün şeyleri beyân etseler, mufâvaza ortaklığı sahîh olur. Çünkü i'tibâr ma'nâyadır, lâfza değildir. Ve her birinin satın aldığı şey, ikisinin olur. Yânî mufâvaza lâfzını zikrederlerse veyâ mufâvazanın ma'nâsını belirtirlerse, birinin satın aldığı şey, ikisi arasında ortak olur. Çünkü, mufâvazanın gereği eşitlikdir. **Ancak herbirinin âilesinin yiyeceği, katığı ve giyecekleri, müstesnâdır. Çünkü bunlar, istihsânen herbirine mahsûsdur.** Kıyâs;

bunlarda da ortak olmalarıydı. Çünkü bunlar ticâret akdlerindendir. Şu hâlde ortaklık (şirket) akdinin şâmil olduğu şey cinsindendir.

İstihsânın vechi şudur: Bunlar, mufâvazanın muktezâsından istisnâ edilmişlerdir. Çünkü ortak olurken herbiri, mufâvaza müddetinde âilelerinin buna muhtâc olacağını bilirdi. Ve ma'lûmdur ki; bunlardan hiçbiri mufâvazada kendisinin ve âilesinin nafakasının ortağına âid olmasını kasdetmemiştir. Bir de; o kimse, ihtiyâcını elde etmeye ancak satın almakla kâdir olur. Şu hâlde herbiri, bu mikdâr tasarruf için, mufâvazanın muktezâsından istisnâ edilmiştir. Hâlin delâletiyle ma'lûm olan istisnâ, meşrût olan istisnâ gibidir. **Satıcı, yiyecek ve giyeceğin semenini, hangisinden dilerse isteyebilir. Müşteriden, asâleten; ortağından kefâleten alabilir.** Eğer kendi hissesini şirket malından ödedi ise, kefîl müşteriden geri alır. Çünkü yiyecek ve giyeceğin semeni hâssaten müşteri üzeredir. Halbuki şirket malından ödemiştir.

Ortaklık sahîh olan şeyde, ortaklardan birine lâzım gelen —ki beyânı ileride gelecekdir; bu söz; ortaklık sahîh olmayan cinâyet, kasden adam öldürmeden sulh, nikâh, hul' ve nafaka gibi şeylerden lâzım gelen borçdan ihtirâz içindir— **satın almak, satmak, kirâ ile almak, veyâ mekfûl-ün anh'ın emriyle mala kefîl olmak gibi borçları diğer ortak da öder.** Diğer ortağın bu şeyleri ödemesi müsâvâtı tahkîk içindir. **Eğer kefâlet emirsiz olursa, ortağı ödemez.** Çünkü bu şahsa kefâlet gibi hâlis teberru'dur. **Şâyed kefâlet emir ile olursa, mufâvazadır.** Nitekim yakında açıklaması gelecektir.

Malda ortaklıkda inâna gelince; inân ortaklığı (şirket-i inân), **her ticârette veyâ ticâretten bir nevi'de ortaklıktır.** Buğday, yiyecek ve bunların benzerleri gibi.

Ortaklıkdan maksâd —ki başkasının malında tasarruftur— **gerçekleşmek için, bu ortaklık** (inân ortaklığı) **sâdece vekâleti tazammun eder** (kapsar). **Kefâleti kapsamaz.** Çünkü kefâlet, lâfzın iktizâ ettiği eşitlik zarûreti için mufâvazada sâbit olur. İnân lâfzı ise eşitliği bildirmez. Nitekim daha önce geçti.

Şirket-i inân, malın bir kısmıyla sahîh olur. Çünkü buna ihtiyâc messeder (vardır). **Şirket-i inânda eşitlik şart değildir.** Şu hâlde, malın bir kısmiyle şirket-i inânın sahîh olduğunu kabûl etmek gerekir.

Bu şirket, ikisinden birinin malının fazla olmasiyle de sahîh olur. Çünkü bunda eşitlik şart değildir. **Kezâ, ikisinin mallarının eşit olup kâr ve kazançları eşit olmamasiyle ve bunun aksiyle: yânî ikisinin kâr-**

ları eşit olup mallarının eşit olmamasiyle de sahîh olur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

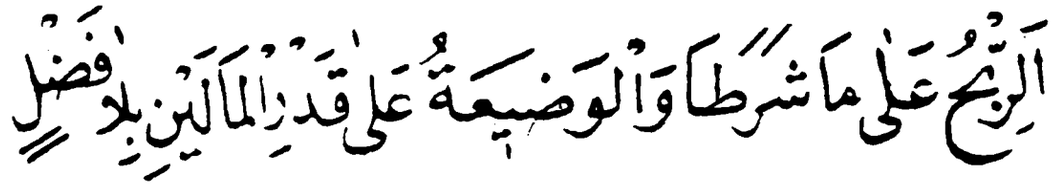

«Kâr ve kazanç (ribh) iki ortağın şartlarına göre (paylaştırılır). **Vadîa, yânî zarar ise, fazlalıksız mallarının mikdârına göredir.»** buyurmuştur.

Kâr ve kazancın hepsini, birine vermeyi şart kılmak bunun aksinedir. Çünkü akd, bu şartla ortaklıkdan çıkar. **Yine şirket-i inân, iki maldan biri dirhem ve diğeri dînâr olmakla da sahîh olduğu gibi; birinin dirhemleri beyaz ve diğerinin kara olmakla; ve ikisinin malları bir yerde karışmaksızın da sahîh olur.** İmâm Züfer ile İmâm Şâfiî (Rh. Aleyhimâ); **«Karıştırmaksızın şirket-i inân sahîh olmaz. Çünkü kâr ve kazanç malın fer'idir. Ortaklıkda fer'in vukû'u, ancak asılda ortaklığın sübûtu ile tasavvur olunur. Karıştırmaksızın ortaklık olmaz.»** demişlerdir.

Bizim delîlimiz şudur: Herbiri malı ile satın ahp, satın alınan şey aralarında ortak olmak üzere, ortaklık iki tarafdan tevkîl akdidir. Bu ise; karıştırmaya muhtâc olmaz. Kâr ve kazanç, mal ile hak edildiği gibi, akd ile de hak edilir. Bundan dolayı akde, şirket adı verilmiştir. Bu şirket (ortaklık), akde dayanır. Hattâ şirket-i vucûh ve tekabbül câizdir. Akde dayanınca; onda eşitlik, birleşme ve karıştırma şart kılınmamıştır.

İki ortakdan her biri, satın aldığı şeyin semeni ile mutâlebe olunur. Diğer ortağının satın aldığı ile mutâlebe olunmaz. Nitekim daha önce geçti ki, şirket-i inân vekâleti kapsar (tezammun eder). Kefâleti kapsamaz. Ve vekîl hukûkda asîldir. Ondan sonra; mutâlebe olunan ortak, o şeyde olan semen payını, eğer kendi malından ödeyip, ortak maldan ödemedi ise, ortağından alır (rücû' eder). Çünkü ortağı tarafından, onun payında vekîldir. Şu hâlde, kendi malından ödeyince; dönüp ortağından, alır (ona rücû' eder).

Şirket-i mufâvaza ve şirket-i inân, mal ortaklığında (Şirket bi'l-emvâl'de) **yalnız dirhem ve dînâr gibi nakitlerde, râyic ma'denî paralar-**

da, külçe altın ve gümüşde — eğer insanlar bu ikisi ile teâmül ederlerse — **sahîh olur.**

Sahîh olan kavl şudur ki: Ortaklık akdi, râyic paralar üzere ittifâken sahîh olur. Çünkü bunlar, insanların ıstılâhında semendir. Altın külçeye gelince: **«El-Asl»**'ın, yânî **Mebsût**'un ortaklık mes'elelerinde ve **Câmi'us-Sağîr**'de bu, metâ' menzîlesinde tutulmuştur. Şu hâlde külçe altın ve gümüş, şirketin sermâyesi ve mudârebe malı için uygun olmazlar. Halbuki **«el-Asl»** sâhibi, külçe altını sarf mes'elelerinde semen gibi kabûl etmiştir. **Birinci kavl, zâhir'ul-mezhebdir.**

Fukahâ demişlerdir ki: «Külçe altında mu'teber olan, örfdür. Külçe yânî madrûb olmayan altın ile alış - veriş yapılan her memlekette külçe altın, paralar (nukûd) gibidir ve akdler ile teayyün etmez. Onunla ortaklık (şirket) sahîh olur. İnsanların onu semen gibi kullanmaları, darb-ı mahsûs menzilesine indirilmiştir. Onunla teâmül câri olmayan her memlekette de metâ' gibidir. Akidler ile müteayyin olur ve onunla ortaklık sahîh olmaz.» demişlerdir. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Şirket-i mufâvaza ve şirket-i inân ancak bizim zikrettiğimiz şeyle bir de; metâ' ile sahîh olur. Lâkin, iki ortağın her biri metâ'ının yarısını, diğerinin metâ'ının yarısiyle sattıkdan sonra olur. Yânî eğer iki ortakdan her biri metâ'dan malının yarısını, diğerinin malından yarım ile satarsa, semende şirket-i mülk ile ikisi ortak olurlar. Hattâ birinin, diğerinin payında tasarruf etmesi câiz olmaz. Bundan sonra akd ile şirket-i akd olur. Hattâ her birinin, arkadaşının payında tasarruf etmesi câiz olur. Bu, metâ'da ortaklık yapmak isteyen kimse için hîle-i şer'iyyedir.

Şirket-i mufâvaza ile ortak olanlardan biri, mîrâs veyâ hîbe ile, ortaklık sahîh olan şeye — ki az önce açıklamışdık — **mâlik olsa ve teslîm alsa; o şirket-i mufâvaza, şirket-i inân olur.** Çünkü mufâvazada mu'teber olan eşitlik ortadan kalkmıştır.

İki ortağın yâhûd birinin malı satın almadan önce helâk olsa, ortaklığı ibtâl eder. Çünkü ortaklık, câiz olan akdlerdendir. İmdi başlangıcında şart kılınan şey, devâmı için de şart kılınmıştır. Bu ibtâl, iki malın helâkında zâhirdir (hükmü açık ve besbellidir). Kezâ birinin malının helâkında da zâhirdir. Çünkü, arkadaşının malına ortak olmasına ancak o da, onun malına ortak olmak için râzı olmuştur. Bu olmayınca, onun ortaklığına râzı olmaz. Şu hâlde, fayda olmadığı için akd bâtıl olur.

Karıştırmadan önce helâk olan mal, mâliki hesâbına helâk olur.

Gerek kendi elinde, gerekse ortağı elinde helâk olsun müsâvîdir. Kendi elinde helâk olursa, bu zâhirdir. Diğerinin elinde helâk olursa; yine sâhibi nâmına helâk olur. Çünkü, bunun elinde emânettir.

Karıştırdıkdan sonra helâk olsa, ikisinin hesâbına helâk olur. Çünkü helâk olan mal, temyîz edilmez (ayırd edilmez). Şu hâlde, iki maldan helâk olur. Eğer birinin malı, diğeri kendi maliyle satın aldıkdan sonra helâk olursa, diğerinin satın aldığı, ikisinin olur. Çünkü mülk vâki' olduğu zaman, aralarında müşterek vâki' olur. Zîrâ satın alırken ortaklık mevcûddur. Şu hâlde, diğerinin malının helâk olmasiyle hüküm değişmez. **Şirket; akd şirketidir. Hattâ hangisi satsa,** satışı câiz olur. Çünkü ortaklık, satın alınan şeyde tamâm olmuştur. Ortaklığın tamâm olmasından sonra malın helâk olmasiyle, bozulmaz. Onun semenden payını dönüp, alır. Çünkü o, yarısını vekâleti sebebiyle satın almış ve parasını kendi malından ödemiştir. Öyle ise rücû' etmesi sahîh olur. Nitekim, daha önce geçti.

Şâyed diğeri satın almazdan önce helâk olursa, bakılır: Ortaklık vaktinde, satın almaya açıkca onu tevkîl etti ise, onun satın aldığı şey, kâr ve kazanca göre değil, sermâyede şart eylediklerine göre, ikisinin olur. Meselâ; sermâye aralarında üç çeyrek olsa, satın alınan şey aralarında üçtebir hesâbiyle taksîm edilir. Sermâye yarı yarıya (insâfen) olursa; hüküm yine böyledir. Çünkü ortaklık bâtıl olursa, ortaklıkla tasrîh olunan vekâlet mevcûddur. Binâenaleyh vekâlet hükmü aralarında müşterek olur ve ortaklık, şirket-i mülk olur. Hattâ ikisinden biri, diğerinin payında tasarruf edemez.

Açıkca vekîl eylemedi ise, satın alınan şey ikisi arasında müşterek olmaz. Belki, hâssaten satın alanın olur. Çünkü şirket üzere vukû', vekâlet hükmüdür. Ortaklık zımnında sâbittir, birinin malının helâkiyle ortaklık bâtıl olmuştur. Şu hâlde, onun zımnındaki vekâlet de bâtıl olur.

Şirket-i mufâvaza ve şirket-i inânın ortaklarından her biri için, sermâye (bidâa) **vermek yetkisi vardır.** [Yânî şirket malından bir adama ticâret malı verip ve kârına hepsini ortak etmek yetkisi vardır.] Çünkü bu, şirket akdinde mu'taddır. Şirket malından emânet vermek yetkisi de vardır. Çünkü bu, tüccârın âdetindendir. Yine; iki ortakdan biri, malı mudârebeten verebilir. Çünkü mudârebe, şirketin dûnudur. Şirketin onu kapsaması hâlinde câiz olur. Şirket, bunun hilâfınadır. Çünkü bir şey, kendi mislini kapsayamaz.

İki ortakdan her biri, satmak ve satın almakda tasarruf eylediği şeyde yabancıyı vekîl edebilir. Zîrâ bu, tüccârın âdetindendir. İki or-

tağın her birinin elindeki mal emânettir. Hattâ şirket malı, teaddîsiz elinde helâk olursa, ödemez.

Şirket-i sanâyi'de mufâvaza ise, iki eşit san'at sâhibinin mezkûr mufâvazada, eşitlik îcâb eden şeyde ortak olmalarıdır. Bu ortaklık, kefâlet ehlinden olmalariyle, mal ortaklığındaki mufâvazadır. Allah Teâlâ' (C.C.) nın ihsân eylediği kâr, aralarında iki yarım hisse olmasını şart etmeleri ve mufâvaza lâfzını söylemeleri ile olur. Açıklaması daha önce geçti.

Şirket-i sanâyi', maldan başka şeyde olur. Çünkü maldaki eşitlik, önceki mufâvazaya mahsûsdur. Meselâ iki boyacı veyâ bir terzi ile bir boyacının ücrette ortak olmaları böyledir. Bunda; san'at ve mekânın birliği, sanâyi' ortaklığında şart olmadığına işâret vardır. Ücretin, ikisi arasında ortak olması için, ikisinin ameli kabûl etmesiyle olur. Yânî ikisinden her birinin hâsıl ettiği (kazandığı) ücretin hepsi, aralarında ortak olur. Nitekim, mufâvazanın hükmü budur. Bu sanâyi' ortaklığına, şirket çeşitlerinin hepsinde i'tibâr edildiği için vekâleti tezammun eder (içine alır). Mufâvazanın ma'nâsı tahakkuk etsin diye, sanâyi' ortaklığı, kefâleti de kapsar. Her ne kadar ikisi, amelin yarıya, malın üçe bölüneceğini şart koşsalar bile ortaklık istihsânen, sahîh olur. Kıyâsa göre, sahîh olmaz. Çünkü ödeme, amele göredir. Ziyâdesi, ödenmedikçe kârdır. Şu hâlde akd, ödemeye götürdüğü için câiz değildir. Bu takdîrde akd, vucûh ortaklığı (şirket-i vucûh) gibi olur.

İstihsânın vechi şudur: Ortak, aldığı şeyi, kâr olarak almaz. Çünkü kâr, cinsin birleşdiği zaman harâmdır. Halbuki cins muhtelifdir. Çünkü sermâye amel, kâr ise maldır. Bu takdîrde alınan şey, amelin bedeli olmuştur. Amel ise; kıymet biçmekle, kıymet kazanır. Şu hâlde, biçtiği kıymet kadar, kıymet takdîr edilir ve harâm olmaz. Şirket-i vucûh, bunun aksinedir. Yakında açıklaması gelecektir.

Her birinin kabûl ettiği amel, ikisine de lâzım gelir. Ve her biri, arkadaşının amelinin ücretini taleb eder. Ücreti veren kimse, ikisinden birine vermekle berî olur (kurtulur) ve kazanılan mal aralarında ikiye bölünür. Her ne kadar yalnız birisi çalışmış olsa da, kıyâsen ve istihsânen, veren kimse ücretten kurtulur. Çünkü bu kefâleti mütezammın olan (kapsayan) mufâvazanın muktezâsıdır.

Şirket-i sanâyi'de inân'a gelince; bu, iki san'at ehlinin, zikredilen şeyde aralarında eşitlik olmaksızın ortak olmalarıdır. Bu ortaklık, sâdece vekâleti kapsar ve mezkûr ahkâm bununla istihsânen sâbit olur. Kıyâsda, sâbit olmaması gerekir. Çünkü şirket, kefâlet kaydından mutlak olarak vâki' olmuştur. Mezkûr ahkâm ise, kefâletin mûcebâtındandır.

İstihsânın vechi şudur: Bu ortaklık, her birinin zimmetinde amelin vâcib olmasını gerektirir. Bundan dolayı, onun nâmına kabûlünün geçerli olması sebebiyle ücrete müstehık olur. Ve amelin ödenmesinde ve bedelin iktizâsında mufâvaza yerine geçer.

Fukahâ demişlerdir ki: Şâyed ikisinden biri tüketilmiş sabun veyâ çövenin (2) kıymetinden borç ikrâr etse, ortağı hesâbına tasdik edilmez. Bu borç, hâssaten ikrâr edene lâzım gelir. Çünkü mufâvaza nâmına nassan beyân bulunmamıştır. İkrârın geçerli (nâfiz) olması ise; bunu tasrih (açıklama) gerektirir.

Şirket-i vucûhda mufâvazaya gelince; şirket-i vucûh denmesine sebeb şudur: Çünkü ancak insanlar indinde i'tibâr sâhibi olan kimse veresiye satın alır. Şirket-i vucûh; zikredilen şeylerde birbirlerine denk olan iki kimsenin i'tibârlariyle mal alıp satmak için ortak olmalarıdır. Bu, vekâleti de kapsar. Nitekim daha önce geçti ki, başkası nâmına tasarruf, ancak vekâlet veyâ velâyet ile câiz olur. Velâyet, yoktur. Öyle ise, birincisi, yânî vekâlet teayyün eder.

Şirket-i vucûh, mufâvazanın ma'nâsını tahkik için, kefâleti de kapsar. Şirket-i vucûhda inân, mufâvazada zikredilen şeylerde eşitliğe i'tibâr etmemekle olur. Şirket-i inân, ancak vekâleti kapsar. Nitekim, daha önce geçti. Her ne kadar şirket-i vucûhda; iki ortak satın aldıkları şeyde yarımşar hisseyi veyâ üçtebirli taksîmi şart eylemiş olup, kârda da aynı sûreti kabûl etseler bile eşitlik mu'teber olmaz.

Şirket-i vucûhda; fazlalık şartı bâtıldır. Çünkü kâr, mudârib gibi ancak amel ile müstehak olur. Yâhûd rabb'ül-mâl gibi malla veyâ insanlardan işi kabûl edip o işi, aldığı fiyatdan daha azı ile çıraklarına bırakan usta gibi, ödemekle olur. İmdi o fazlalık, usta için ödemekle helâl olur. **Bu üç ma'nâdan başkasiyle müstehak olmaz.** Görülmez mi ki, bir kimse başkasına; «Kâr ve kazancın bir kısmı benim olmak üzere, malında tasarruf eyle!» dese; bu ma'nâlar bulunmadığı için, bir şeye müstehık olmaz.

★ ★

(2) **Çöven:** «Hurd» veyâ «Üşnân» diye de bilinen; kumlu topraklarda yetişen, kırmızı, sarı veyâ pembe çiçekleri olan bir bitkidir. Boyu 2 santimetre kadardır.
Kökü veyâ dalları içine konulduğu suyu, sabun katılmış gibi köpürdür.
Buna «Sabunotu» diyenler de vardır. İlmî adı «Salsola kali» dir.
Helvacılıkda da kullanılır.

فَصْلٌ فِي الشَّرِكَةِ الْفَاسِدَةِ

FÂSİD ŞİRKET (ORTAKLIK) HAKKINDA BİR FASIL

Odun ve ot kesip toplamakda, avcılıkda ve diğer mubâh olan şeylerde şirket olmaz. Çünkü şirket, tevkîli kapsar. **Tevkîl ise, müvekkil için sâbit olan tasarruf velâyetini isbâttır. Bu ma'nâ ise, burada tasavvur edilmez. Çünkü müvekkil, zikredilen şeylere mâlik olmaz. O hâlde başkasını yerine geçirmeye de mâlik olmaz.** Birinin hâsıl eylediği şey, kendisi içindir. Çünkü o, kendi amelinin eseridir. İkisinin birlikte hâsıl ettikleri şey ise, yarı yarıya olur. Çünkü o şey, onların amellerinin eseridir. Eşitliği gerçekleştirmek için ikisi arasında yarı yarıya paylaştırılır. Birinin, diğerinin yardımiyle tahsîl eylediği şey, hâsıl eden içindir. Çünkü o tahsîl eden, amelde asıldır. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre; diğeri için bâliğan mâ belâğ** (kaça çıkarsa çıksın) **ecr-i misil lâzım gelir.** İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre; **ecr-i misil, hâsıl eyledikleri şeyin semeninin yarısından fazla olmaz.** Nitekim, fâsid icârenin hükmü dahî aralarında bu ihtilâf üzeredir.

İstikâ'da dahî ortaklık olmaz. Meselâ, iki ortakdan birinin katırı olup, diğerinin su tulumu olsa, biri suvarmak işini yapsa; kazanç, işi yapan âmilin olur. O da, diğerine ecr-i mislini verir. Çünkü diğeri, fâsid icâre ile onun ecîri (ücretli işçisi) dir.

Her ne kadar fazlalığı şart etmiş olsa da, fâsid şirketde kâr, malın mikdârına göredir. Çünkü asl olan şudur ki; kâr, nemâ gibi, mala tâbidir. Nitekim müzâraada tohum için fazlalık, tesmiye ile müstehak olduğu gibi. Asldan dönmek, ancak tesmiye sahîh olduğu zamandır. Halbuki tesmiye, sahih değildir. Öyle ise, tefâdül (fazlalık) şartı bâ-

tıl olur. Çünkü onun istihkâkı, akd iledir. Fazlalık şartında, fesâdı takrîr ve isbât vardır. Halbuki onun def'i vâcibdir.

Mutlak şirket, iki ortakdan birinin velev hükmen ölümüyle bâtıl olur. Hükmen ölüm; **mürted olup dâr-ı harbe kaçmak ve kâdî'nın buna hükmetmesidir.** Çünkü vekâlet, şirket için lâzımdır. Ölüm ise; vekâleti ibtâl eder. **Lâzımı ibtâl eden, melzûmu da ibtâl eder.**

İki ortakdan birinin, diğer ortağın malının zekâtını vermesi, izinsiz câiz olmaz. Çünkü zekât, ticâret cinsinden değildir. Eğer her biri ortağına izin verip ikisi de ard arda zekâtı verseler (edâ etseler), her ne kadar birincinin edâ ettiğini bilmese de, ikincisi öder. Çünkü o, emredilmeyen şeyi yapmıştır. Zîrâ edâdan murâd; farzın ıskâtı (düşürülmesi) dır. Halbuki farz düşmeyip muhâlif olmuştur. Şu hâlde gerek bilsin, gerekse bilmesin öder. Çünkü mahal bulunmadığı için, müvekkilin ödemesiyle hükmen vekâletten azledilmiş olur. Bu; bilip, bilmemekle değişmez. Köleyi satmaya vekîl olan kimse gibi ki, şâyed müvekkil köleyi âzâd etse, vekîl bilsin, bilmesin, o vekîl azledilmiş olur.

İki ortağın her biri arkadaşının malının zekâtını, o yok iken (gaybetinde) **edâ etse ve ikisinin de edâ etmesi bir zamana tesâdüf etse; öncelik ve sonralık bilinmese, her biri, diğerinin payını öder ve birbirlerine takas ederler.** İkisinden birinin malı fazla olursa, fazlalığı alır (rücû' eder).

Şirket-i mufâvaza ile ortak olan kimse; ortağının izni ile, cinsî münâsebette bulunmak için bir câriye satın alsa, o câriye bir şeysiz (meccânen) **müşterinin olur.** Yânî iki mufâvızın biri, arkadaşına, cimâ' etmek için bir câriye satın almaya izin verse, me'mûr olan arkadaşı da; bir câriye satın alıp semenini şirket malından ödese, o câriye bir şeysiz müşterinin olur. Yânî, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre; ortağına bir şeyle borçlu olmaz.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre; **izin veren ortak, müşteriden câriyenin semeninin yarısını alır.** Çünkü satın alma, sâdece me'mûr için vâki' olmuştur. Şu hâlde, semen onun üzerine vâcibdir. Halbuki semeni şirket malından ödemiştir Şu hâlde âmir, me'mûrdan semenin yarısını alır. Nitekim yiyecek ve giyeceğin semeninde yarısını alır.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **m delîli şudur:** Şirketin muktezâsına göre, câriye ikisinin mülküne girer. Ondan sonra izin, payının hîbe edilmesini kapsar .Çünkü cimâ', ancak mülk ile helâl olur Binâenaleyh, ikisi o câriyeyi satın alıp, ondan sonra biri, diğerine, «Sen, bu câriyeyi kendin için teslîm al!» dedikde, câriye hîbe olur.

Taksim olunmayan şeyde müşâ'ın hibe edilmesi câizdir. Âilenin (ehlin) **yiyeceği ve giyeceği bunun aksinedir.** Çünkü onlar, zarûretten dolayı şirketten müstesnâdır. Nitekim, daha önce geçti. Bizim mes'elemizde ise; zarûret yoktur. Câriyeyi satan kimse, onun semenini ortağın her hangisinden dilerse alır. Müşteriden asâleten ve arkadaşından kefâleten alır. Nitekim, yiyecek ve giyecek mes'elesinde daha önce geçti.

★ ★

كِتَابُ الْمُزَارَعَةِ

MÜZÂRAA BÖLÜMÜ

Müzâraa, (1) lûgat yönünden: «zer'» **kökünden olup müfâale bâbındandır.** Şer'an müzâraa: «zer'» üzere, hâricin yânî çıkanın **bir kısmı, mukâbilinde ekin üzerine yapılan bir akd'dir.** İmâm A'zam' (Rh. A.) a göre, **sahîh olmaz.** Çünkü, **Râfi' b. Hadîc'** (R.A.) **in rivâyet ettiği hadise göre, Resûlüllah** (S.A.V.); **muhâbere'den nehy' eylemiştir. O da, tarlanın üçtebiri veyâ dörttebiri üzere müzâraa'sıdır.**

Muhâbere, «Habîr» **dendir.** O da, **çiftcidir.** Çünkü habâr'ı sürer. Habâr ise, toprağı yumuşak ve gevşek olan yerdir.

Bir de; **müzâraa, âmilin işinden çıkan şeyin bir kısmıyla tarlanın kirâlanmasıdır.** Şu hâlde, değirmencinin ölçeği (kafîz'ut-tahhân) anlamınadır. Nitekim «İcâre Bölümü» nde geçmişti.

Müzâraa; İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) **e göre, sahîh olur. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.): **Hayber'in hurma ağaçlarını halkına muâmeleten ve arzını müzâraaten, çıkacak olan hurmanın ve ekinin yarısına karşılık verdi.** Sahâbe, Tâbiîn ve Sâlihîn, bizim günümüze gelinceye kadar, bununla amel ettiler. **Böyle bir delîlle** (yânî icmâ' ile) **haber-i vâhid ve kıyâs terk edilir.** Bundan dolayı fukahâ; **«Bununla fetvâ verilir.»** demişlerdir.

---

(1) **Müzâraa**: Bir tarafdan arâzî, diğer tarafdan da amel, yânî; Zirâat olup hâsılat aralarında müşâen taksîm edilmek üzere yapılan bir çeşit ortaklık (şirket) tir. Müzâraa'ya **«Muhâbere», «Muhâkale»** de denir.

Müzâraa, **«Zer'»** maddesinden alınmıştır. **«Zer'»** ise; lûgatta, **tohum ekmek** anlamınadır. Buna, **«Zirâat»** da denir. Tohum ekene **«Zâri'»**, tohum ekilecek yere, **«Mezraa»** denilmektedir.

(Hukûk-u İslâmiyye Kâmûsu: Ömer Nasûhî Bilmen; c: 7, s: 59)

Diğer akdler gibi, müzâraa'nın rüknü îcâb ve kabûldür. Müzâraa'nın şartı sekiz şeydir:

Birincisi; **iki âkidin ehil, yânî hür ve mükellef olmalarıdır.** Çünkü ehliyetsiz, akd sahih olmaz.

İkincisi; **maksâd hâsıl olması için, arzın ziraata uygun ve elverişli olmasıdır.**

Üçüncüsü; **müteâref** (âdet) **olan müddeti beyân etmektir.** Meselâ: bir yıla kadar veyâ iki yıla kadar demek gibi. Çünkü, eğer tohum âmil tarafından olursa, akd, yerin menfaatına ya da; tohum, yer sahibi tarafından olursa, âmilin menfaatına vârid olur. Menfaatının mikdârı ise, ancak müddetin beyânı ile bilinir. Şu hâlde müddet, menfaat için ölçü (mi'yâr) dür. Binâenaleyh müddetin, içinde müzâraa yapmak mümkün olacak kadar olması gerekir. Hattâ içinde müzâraa mümkün olmayan bir müddet beyân etse, maksûd hâsıl olmadığı için, müzâraa fâsid olur. Kezâ, birinin âdeten yaşayamayacağı bir müddete kadar beyân etse, yine müzâraa fâsid olur. «Zahire» de de böyle denmiştir.

Dördüncüsü; **tohumun hangi taraftan olduğunu beyân etmektir.** Çünkü ma'kûd-un aleyh, tohumun değişmesiyle muhtelif olur. Çünkü tohum, âmil tarafından olursa; ma'kûd-ün aleyh yerin menfaatidir. Eğer tohum; yer sâhibi tarafından olursa, ma'kûd-ün aleyh âmilin menfaatidir. Öyle ise, ma'kûd-ün aleyh'in beyân edilmesi mutlaka lâzımdır. Çünkü onun bilinmemezliği çekişmeye yol açar.

Beşincisi; **tohumun cinsini beyân etmektir.** Çünkü, ücretin cinsini belirtmek gerekir. O ise, ancak tohumun cinsini belirtmekle bilinir.

Altıncısı; **diğerinin payını beyân etmektir.** Yânî tohumu vermeyen kimseyi belirtmekdir. Çünkü o şartla, ivaz yönünden payına müstehık olur. Şu hâlde, payının bilinmesi gerekir. Zîrâ bilinmeyen akd ile paya müstehık olmaz.

Yedincisi; **tarla sâhibi ile âmilin arasını serbest bırakmaktır** Hattâ akd'de, bu serbestliği ortadan kaldıran şart konsa — ki o da, tarla sâhibinin âmil ile berâber çalışmasıdır — akd fâsid olur.

Sekizincisi; **çıkacak ürün meydana geldiğinde, onda ortaklığı beyân etmektir.** Çünkü o, başlangıcında icâre; sonunda şirket olarak tamam olur. **Çıkacak üründe, ortaklığı kesip yok etmeye götüren her şart, akdi bozar.**

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **muzâraa ancak tarla ile tohum birinden, ve sığır ile amel de diğerinden olursa sahih olur.** Çünkü tar-

la sâhibi, âmili iş için kirâlamıştır. Sığır ise, amel için âlettir. Şu hâlde sığırın âmilden olmasını şart kılmak câizdir. Nitekim terzi kirâ ile tutuldukda, kendi iğnesi ile dikmesi şart kılınabilir.

Ya da; tarla birinin olup geri kalanı diğerinin olmak şartiyle **muzâraa yapmak da sahîh olur.** Çünkü tohum sâhibi tarlayı, tarladan çıkacak üründen belli bir cüz ile isticâr etmiştir. **Şâyed tarlayı dirhem ve dînârlardan belli bir ücret ie isticâr etse, sahîh olurdu. Kezâ, tarladan çıkacak üründen belli cüz ile kirâlaması da sahîh olur.**

Ya da; **iş birinin olup, geri kalanı diğerinin olursa, sahîh olur.** Çünkü tarla sâhibi işçiyi müste'cirin âleti ile iş görmek için kirâlamıştır. Şu hâlde, sahîh olur. Nitekim terziyi giyecek sâhibinin iğnesi (veyâ makinesi) ile dikmek için kirâ ile tutmak sahihdir.

Yine **müzâraa, ekilen şeyin nafakası, ikisinin hakları mikdârınca, ikisinin üzerine olursa sahîh olur.** Meselâ; biçenin ücreti, ürünün naklinin, harmanı döğenin ve harmanı savurup ürünü sapdan ayıranın ücretleri böyledir. Çünkü külfet, ni'mete tâbi'dir. Yâni ni'metten faydalanan külfetine de katlanır.

Hattâ nafaka, birine şart kılınsa, müzâraa akdi fâsid olur. Zîrâ bu, akdin gerektirmediği bir şarttır ve onda iki âkidden birine fayda vardır.

Eğer tarla ve sığır birinin, tohum ve işçilik diğerinin olursa, müzâraa fâsid olur. Çünkü tohum sâhibi tarlayı ve sığırı kirâ ile tutmuştur. Tarladan çıkan üründen belli bir cüzle sığırın kirâ ile tutulmasının maksûd olması sahîh olmaz. Çünkü sığırın menfaati, tarlanın menfaati cinsinden değildir. Zîrâ tarlanın menfaati, tarlanın tabiatında bir müddettir, ki çıkan ürün onunla hâsıl olur. Sığırın menfaati bir salâhiyettir ki, amel o salâhiyetle kâim olur. Sığır ile tarla arasında mücâneset bulunmadığı için, sığırı tarlanın menfaatine tâbi' kılmak mümkün olmaz. Tarlanın menfaatinin istihkâkı, müzâraadan maksûd olamaz. Nitekim sığırın yalnız birinin üzerine meşrût olması câiz değildir. İş yönü bunun aksinedir. Çünkü sığır, amelin âletidir. Böyle olunca, âmilin menfaatine tâbi kılınmıştır.

Ya da;**tohum ikisinden birinin olup geri kalanı diğerinin olursa, müzâraa fâsid olur. Çünkü bu nevi' ile şerîat vârid olmamıştır. Ya da tohumla sığır birinin olup geri kalan, yânî tarla ve iş diğerinin olursa, müzâraa fâsid olur.** Çünkü tohumla sığırdan her biri, yalnız başına oldukda sahîh olmayınca, bir araya gelmelerinde dahî sahîh olmaz. **Ya da; biri için belirtilmiş ölçekleri şart eyleseler, bu da zikredilen**

gibi müfsiddir. Çünkü tarladan ancak o belirtilen ölçekler kadar ürün çıkması ihtimâli vardır. Bu şart ortaklığı keser, yok eder.

Ya da; **biri için, belli bir yerden çıkan ürünü veyâ sâkiyeden daha** geniş olan mâziyan yâhûd sâkiye üzerinden çıkanı şart eyleseler, **müzâraa fâsid olur.**

Sevâkî; «Sâkiye» **nin çoğuludur.** Sâkiye; **cedvelden daha büyük ve nehirden daha küçük olan su kanalıdır.** (2) Bu şart da, zikredilen gibi müfsiddir. Çünkü mahsûlün ancak o yerden çıkması ihtimâli vardır. Öyle ise; bu şart ortaklığı keser, yok eder.

Ya da, **ekilen şeyin nafakası âmil üzere olmasını şart eyleseler, bu şart dahi müfsiddir.** Yânî, müzâraa fâsid olur. Nitekim daha önce geçti ki bu şart, akdin gerektirmediği bir şarttır. Bu şartta iki âkidin birine menfaat vardır.

Ya da; **tohum sâhibi tohumunu kaldırıp veyâ muvazzaf harâcı kaldırıp geri kalanı yarı yarıya ayırmayı şart eyleseler, iki sûrette de müzâraa akdi fâsid olur.** Çünkü ancak o kadar hâsıl olması ihtimâli vardır. Fakat harâc, üçtebir ve dörttebir gibi, mukâseme harâcı olursa, mezkûr akd câiz olur. Nitekim, öşrü kaldırıp geri kalanı taksîm etmeyi şart etseler ve arz da öşriyye olsa, müzâraa akdi câiz olur.

Ya da; **tohum sâhibi, çıkan ürünün öşrünü kendisi, veyâ diğeri için ve geri kalanını aralarında paylaşmayı şart eylemiş olsa, câiz olur.** Çünkü çıkan ürün müşâ'dır. Ortaklığı kesmeye götürmez.

Ya da; **müzâraa'da saman birinin ve dâne birinin olmayı şart eyleseler, bu takdîrde müzâraa fâsid olur.** Çünkü bu şart, dânede ortaklığı keser, maksûd ise dânedir. Ya da; **dâneyi yarı yarıya bölüp samanı tohum sâhibinden başkasına şart eyleseler, yine müzâraa fâsid olur.** Çünkü bu şart, akdin muktezâsına (gereğine) aykırı olan bir şarttır. Bu, ortaklığı kesip yok etmeye götürür. Çünkü ba'zan âfet isâbet eder de dâne hâsıl olmaz ve ancak saman çıkar.

Eğer dâneyi iki yarım hisse yapmayı şart edip samandan söz etmeseler veyâ dâneyi iki yarım hisse yapmayı şart edip samanı tohum

(2) Akarsular 4 çeşiddir:
a) **Cedvel** (Kanal): Tabiî veyâ sun'î su arklarına denir.
b) **Sâkiye** (Dere): Genellikle Yaz aylarında kuruyan **Küçük Çaylara** denir.
c) **Mâziyan** (Çay): Derelerin birleşmesi ile meydana gelen akarsularıdır. Dereden büyük, nehirden küçükdür.
d) **Nehir** (Irmak): En büyük akarsulara verilen isimdir.

sâhibi için şart kılsalar, müzâraa akdi sahîh olur. Birinci sûret; ikisi de maksûd olan ortaklığı şart eyledikleri içindir. Tâbi' olan şeyden sükût etmek, asılda akdin fesâdını gerektirmez. İkinci sûret; akdin hükmüne uygun düşen şart olduğu içindir. Çünkü saman, tohum sâhibinin mülkünün nemâsıdır (semeresidir).

Asla mâlik olmakla, fer'e de mâlik olunur. Diğerinin onu hak etmesi, ancak tesmiye iledir. Müzâraa fâsid olunca, nemânın hepsi tohum sâhibinin olur. Diğeri için, işinin ücreti veyâ tarlanın ecr-i misli lâzım gelir. Yânî fâsid müzâraada, tohum, tarla sâhibinden olursa, işçi için ecr-i misli lâzım gelir. Eğer tohum âmilden ise, tarla sâhibi için, tarlanın ecr-i misli lâzım gelir.

Eğer tohum sâhibi, tarla sâhibi olursa, âmil için ecr-i misli lâzım gelir. Bu, müsemmâdan fazla olamaz. Çünkü âmil ziyâdenin düşmesine râzı olmuştur. Eğer tohum sâhibi âmil olursa, tarla sâhibi için tarlasının ecr-i misli lâzım gelir. Çünkü âmil, tarlanın menfaatlerini fâsid akd ile elde etmiştir. Şu hâlde âmile menfaatlerin kıymeti vâcib olur. Çünkü menfaatlerin kıymeti için ecr-i misil yoktur. **Müzâraa** sahîh olunca, şart kılınan vâcib olur. Çünkü, iltizâm sâhihdir. Eğer tarladan bir şey çıkmazsa, âmil için bir şey yoktur. Çünkü âmil, ona ortaklık yönünden müstehık olur.

Çıkacak üründen başkasında ise ortaklık yoktur. **Âmil işden kaçınır ve vazgeçerse, zorlanır. Tohum sâhibi zorlanmaz.** Yânî müzâraa akd edildikde, tohum sâhibi işden vazgeçerse, buna hakkı vardır. Zîrâ tohum sâhibi, akde vefâya ancak tohumu itlâf ile ulaşır ve tohumu itlâfda ise, ona zarâr lâzım gelir. Binâenaleyh, o kimse işe zorlanmaz. Bu durumda o, evini yıkması için ücretli işçi kirâlayan kimse gibidir.

Kifâye'de denmiştir ki: Bu, tohumu ekmezden öncedir. Ekdikden sonra ise, zorlanır. Eğer âmil vazgeçerse, hâkim onu amel için zorlar. Çünkü ona zarar dokunmaksızın akde vefâ (yânî sözünde durması) mümkündür. Şu hâlde diğer icârelerde (kirâlamalarda) olduğu gibi, akd lâzım gelir. **Ancak âmilin, hastalık gibi, icâreyi feshe yarayan bir özrü olursa, onunla müzâraa fesh edilir.** Eğer tohum sâhibi vazgeçerse ve tarla da tohum sâhibinin ise, halbuki âmil tarlayı sürmüş olsa, tarlayı sürmekle o âmil mahkemece bir şey alamaz. Çünkü onun ameli ancak akd ile kıymet kazanır. Akd ise, ameli, çıkan üründen bir cüz ile kıymetlendirir. Bu durumda henüz tarladan çıkmış ürün yoktur.

Diyânet yönünden, tarla sâhibi âmili râzı eder. Yânî zikredilen hüküm, hakimin vereceği cevâbdır. **Ammâ o kimse ile Rabbisi arasında**

diyâneten, tohum sâhibinin âmile işinin ecr-i mislini vermesi lâzım gelir. Çünkü âmil, ancak çıkacak üründen kendisine pay elde etmek için bu işleri yapmakla meşgûl olmuştur. Tarla sâhibi âmilden tarlayı alınca, onu aldatmış olur. Aldatmak ise, reddedilmiştir. **Öyle ise uygun olan, âmilin rızâsının alınması husûsunda fetvâ vermektir.**

Müzâraa, iki âkidden birinin ölmesiyle bâtıl olur. Nitekim icârede de böyledir.

Tarla sâhibi, tarlasını üç yıla kadar âmile verse, birinci yılda ekin bitse ve tarla sâhibi onun idrâkinden (olgunlaşmasından) **önce ölse, ekin müzâri'in elinde ürün olgunlaşıncaya kadar bırakılır ve şarta göre taksîm edilir. Son iki yılda müzâraa bâtıl olur.** Çünkü birinci yılda akdin ibkâsında müzâri'in ve vârislerin hakkını gözetmek vardır. Ekinin sökülmesinde ise, âmilin hakkını ibtâl vardır. **Şu hâlde ibkâ etmek** (yânî yerinde bırakmak ve akdi devâm ettirmek) **ibtâl etmekden evlâdır** (daha uygundur). Fakat son iki yılda ibkâ etmeye hâcet yoktur. Çünkü müzâri' için henüz bir şeyde hak sâbit olmamıştır. **Binâenaleyh biz, kıyâsla amel ederiz.**

Mahsûlün olgunlaşıp kemâle ermesinden önce müzâraa müddeti geçse, ekilen şeyin olgunlaşmasına kadar, müzâri' üzere, tarladan payının ecr-i misli lâzımdır. Çünkü müzâri', idrâk vaktine kadar onda hissesinin terbiyesi bulunduğu için tarlanın bir kısım menfaatlerini elde etmiştir.

Suvarmak, korumak, biçmek, ürünü kaldırmak, harmanı dövmek, savurmak ve götürmek ücretleri gibi, ekilen şeyin nafakası, yânî masrafları, haklarının miktarınca, ekilen şey olgunlaşıncaya kadar — kazançdan âciz olan ortak kölenin nafakası gibi — **ikisinin üzerine lâzım gelir.**

Ekilen şeyin olgunlaşıp kemâle ermesinden önce birinin ölmesi hâlinde, olgunlaşıncaya kadar ekin yerinde bırakılır. Müzâri'e bir şey lâzım gelmez. Çünkü biz burada icâre akdini, icâre müddetinin bekâsı için, istihsânen ibkâ ettik. Bu sûretle âmilin veyâ vârisinin, eskiden olduğu gibi çalışmaya devâm etmesi mümkün olur. Fakat birincide müddet bittiği için ibkâ mümkün olmaz.

Biri, arkadaşının emri olmaksızın; ekilen şeye masraf etse, yâhûd bunu kâdînın emri ile yapsa, yaptığı harcamada, mütetavvı' (gönüllü) **dır.** (Yânî, harcadığını alamaz.) Çünkü her biri infâka mecbûr değildir. Şu hâlde; iki kişinin arasında ortak olan eve tamir lâzım geldikde, birinin diğeri emretmeksizin evin onarılması için harcama yapması gibi olur, ki mütetavvı'dır (kendiliğinden yapmıştır).

Tarla sâhibinin, tarlanın satılmasına onu mecbûr ve muhtâc eden borcu olsa, — icârede olduğu gibi — **müzâraa fesh olur. Âmilin;** tarlayı sürmek, su arklarını kazmak, çukurlarını doldurmak ve yüksek yerlerini indirip düzeltmeye karşılık bir şey mutâlebe etmesi câiz olmaz. Çünkü onun, müsemmâyı — ki çıkacak üründür — mutâlebe etmesi câiz olmaz. Zîrâ, çıkacak ürün yoktur.

Ecr-i misil (3) **ile mutâlebe etmesi de câiz olmaz. Çünkü ecr-i misil, ancak akdin fesâdı katında vâcib olur.** Halbuki akd fâsid olmamıştır. Şâyed ekilen şey bitse, ekinin hasâdından önce tarla satılmaz. Çünkü tarlayı satmakda müzâri'in hakkını ibtâl vardır. Ertelemek ise, ibtâlden evlâdır. **Eğer alacaklı, tarla sâhibini habs** (4) **ederse, kâdî onu çıkartır.** Çünkü habs, zulmün cezâsıdır. Bu ise zulm etmemiştir. Zîrâ müzâri', tarlayı satmakdan men olunmuştur. Bu durumda o, zâlim olmamıştır.

★ ★

(3) **Ecr-i misl**: Bilirkişi tarafından benzerlerine bakılarak belirtilen ücret, demekdir.

Mecelle'nin 414. maddesinde şöyle ta'rif edilmiştir: «**Ecr-i misl, bigaraz** (belli bir kasd gütmeyen) **ehl-i vukûfun** (bilirkişinin) **takdîr ettikleri ücretdir.**»

(4) **Habs**: Tutmak, alıkoymak, tevkîf etmek, men eylemek; bir şahsı veyâ bir malı, bir yerde göz altında bulundurmakdır. Bu bakımdan habs; «**Habs-i nefs**» ve «**Habs-i ayn**» kısımlarına ayrılır.

Habsin karşıtı; hılâ, ıhlâ ve tahliyedir. Yânî, salıvermek, boş bırakmak, kendi hâline bırakmakdır.

Habs edilen, alıkonulan şahsa veyâ mala; «**Mahbûs**» habs edilen yere; «**Mahbis / Hapishâne**» denilir.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ömer Nasûhî Bilmen; c: 3, s: 14)

كِتَابُ الْمُسَاقَاةِ

MÜSÂKÂT BÖLÜMÜ

Müsâkât, lûgat yönünden, «Saky» den mufâaledir. Şer'an, ağacı meyvesinden bir cüze karşılık muslihine (bakıp yetiştirene) **vermektir.** (1) Bu da, **İmâm Ebû Hanife'** (Rh.A.) **ye göre; bâtıl olmakda müzâraa gibidir. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ),**ayrı görüştedir. Fetvâ; sahih olduğuna göredir.** (2)

Müsâkât'ın şartları; müzâraa'nın burada mümkün olan şartları gibidir, ki iki âkidin hür ve mükellef olması, âmilin payını beyân ve

---

(1) Bir başka ifâde ile; müsâkat, meyvasının bir kısmını almak şartıyla bir bağı veyâ ağaçları birine vermekdir.

(2) **Mecelle'nin bu konu ile ilgili maddeleri şunlardır:**

Müsâkât; bir tarafdan eşcâr ve diğer tarafdan terbiye olmak ve hâsıl olan meyve aralarında taksîm edilmek üzre bir çeşit ortaklıktır. (Mad. 1441)

Müsâkât'ın rüknü îcâb ve kabûldür. Şöyle ki, eşcâr sâhibi meyvesinden şu kadar hisse almak üzre müsâkât veçhile; «Şu ağaçları sana verdim.» deyip âmil yânî o ağaçları terbiye edecek olan kimse dahî kabûl etse. müsâkât mün'akit olur. (Mad. 1442)

İki âkidin âkil olması şartdır. Bâliğ olması şart değildir. (Mad. 1443)

Müzâraa'da olduğu gibi müsâkât akdinde dahî iki âkidin hisseleri nısf ve sülüs gibi cüz-i şâyi' olarak ta'yin olunması şartdır. **(Mad. 1444)**

Ağaçların, âmile teslîm edilmesi şarttır. **(Mad. 1445)**

Müsâkât-ı sahîha'da iki âkid aralarında şart ettikleri veçhile meyveyi taksîm ederler. **(Mad. 1446)**

Müsâkât-ı fâside'de hâsıl olan meyve tamâmen eşcâr sâhibinin olur. Âmil dahî ecr-i misil alır. **(Mad. 1447)**

Meyve ham iken eşcâr sâhibi ölse, meyve yetişinceye kadar âmil işine devâm eder. Ölenin vârisleri ona engel olamaz.

Ve eğer âmil ölse, vârisi onun yerine geçip dilerse işine devâm eder. Eşcâr sâhibi ona engel olamaz. **(Mad. 1448)**

ağaçlar ile âmilin arasını tahliye ve çıkacak meyvede ortaklık gibi şeylerdir. Mezkûr şartlardan başkası burada câri olmaz.

Müsâkât, müddet zikretmeksizin sahîh olur. Kıyâsa göre, **sahîh olmaması gerekirdi.** Çünkü bu — müzâraa gibi — ma'nen icâre'dir. **Müsâkât, müddet zikretmeksizin, istihsânen sahih olur.**

Müsâkât, o yıl çıkan ilk meyve üzere vâki olur. Çünkü meyvenin yetişmesi için belli vakit vardır. Birbirinden farklı olması azdır. **Eğer meyve o yılda çıkmazsa, müsâkât akdi fâsid olur.** Çünkü akd, o seneden başkasını kapsamaz. Sanki ikisi de birinci yıl üzerinde nassan ittifâk etmiş gibidirler. **Bunu, Tâc'uş-Şerîa (Rh.A.) zikretmiştir.**

Müsâkât akdi, müddet zikretmeksizin sahîh olur. Ancak, eğer iki âkidden biri, bir yerde dikilmiş olup henüz o yıl meyvesi yetişip olgunlaşmamış ağaçların dallarını ve budaklarını temizleyip ıslâh etmek şartiyle verirse, çıkan meyve ikisi arasında yarıya pay edilir. Çünkü belli bir kaç yıl zikredilmediyse, o zaman müsâkât akdi fâsid olur. **Bunu Kâdîhân** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Yâhûd, müsâkât yerindeki yaş yonca köklerini verse de, vakit belirtmese, bu müsâkât da fâsid olur. Çünkü yaş yoncanm kökleri de dikilmiş ağaç gibidir. **Yoncanın kendisi, bunun hilâfınadır.** Çünkü altı ay gibi bir gâyeye kadar kalır. O vakit müsâkât akdi câiz olur. **Müsâkât, o yoncamn hâsıl olan ilk kesimine vâki olur. Sonrasına geçmez.**

Bir adam biçilmesi sona ermiş yoncayı, tohumu çıkıncaya kadar bakıp yetiştirmek ve tohum ikisi arasında yarı yarıya pay edilmek şartiyle bir kimseye verse; bu müsâkât akdi, vakit zikretmeksizin istihsânen câiz olur. Çünkü tohumun olgunlaşması için müzâri'ler (ortaklar) katında ma'lûm vakit vardır. Tohum ise, ancak âmilin (çalışanın) işi ile hâsıl olur. **Şu hâlde onda yarı yarıya paylaştırmanın şart kılınması sahîh olur.** O tâze yonca, mahsûl sâhibinindir. Çünkü âmilin işinin onda eseri yoktur.

Eğer iki âkid, yaş mahsûlün yarı yarıya paylaştırılmasını şart eyleselerdi, müsâkât'dan önce hâsıl olan şeyde ortaklık şart kılındığı için müsâkât fâsid olurdu.

Yeri bağ yapıp, bir yıla veyâ iki yıla kadar çıkan mahsûlün bir kısmını vermek gibi, içinde meyve yetişmez bir müddet zikretse — halbuki kesinlikle bilir ki, bağ o kadar zamanda meyve vermez — **o müddetin zikredilmesi, müsâkâtı ifsâd eder** (bozar). Çünkü müsâkâttan maksûd olan, çıkan mahsûlde ortaklıktır. Halbuki bu şart maksûdu meneder ve akdi bozar.

Ba'zan meyve çıkan ve ba'zan çıkmayan bir müddet zikretse, maksûdun meydana gelmemesi bilinmediği için müsâkâtı bozmaz. Belki maksûdun meydana gelmemesi, her müzâraa ve müsâkât'da tevehhüm edilir. Ekine veyâ meyveye semâvî âfet inebilir. Eğer meyve belirtilen vakitte çıkmış olursa, şart edilen vech üzere akd sahîh olur. **Eğer belirtilen vakitte gecikmeksizin meyve çıkmazsa, akd fâsid olur** (bozulur). Çünkü iki âkidin, içinde meyve yetişmeyen bir müddet belirttikleri ortaya çıkmıştır. **Eğer başlangıçta bunu bilseydi, akd fâsid olurdu.** Sonradan anlaşılınca da hüküm budur. **Akd fâsid olunca, âmil için ecr-i misil lâzım gelir.** Nitekim daha önce müzâraada geçti.

Müsâkât; bağda, ağaçta, sebzelerde ve patlıcanın köklerinde ve hurmada, velev ki içinde meyve bulunsun, olgunlaşmamak şartiyle sahîh olur. Eğer meyve olgunlaşmış olursa, **akd sahîh olmaz.** Çünkü, bu takdîrde âmilin işi için eser yoktur. Bu, müzâraa gibidir. **İmâm Şâfiî (Rh.A.) ye göre; müsâkât ancak hurma ağaçlarında ve bağlarda sahîh olur.**

Bir adam, birine, belli yıllarda, ağaç dikmek için ve dikilen ağaçlarla yerin; ikisi arasında yarıya paylaşılması şartiyle bir yer verse; ortaklıkdan önce kendi ameliyle hâsıl olmayan şeyde — ki yerdir — **ortaklık şart kıldıkları için bu müsâkât fâsid olur.**

Eğer âmil, o yere kendinden ağaç diker de; ağaçlar meyve verirse, meyvenin hepsi yer sâhibinin olur. Ve yer sâhibinin, ağaçları diken âmile ağaçların kıymetini ve işinin ecr-i mislini vermesi lâzım gelir. Çünkü yer sâhibi, âmili yer sâhibinin kendi âletleriyle yerini bahçe yapmak için kirâlamıştır. Şu şartla ki, ücreti kendi ameliyle meydana gelen bahçenin yarısı olacaktır. Âlet, yer sâhibinindir. İmdi yasak edilen (menhiyyun anh) olan değirmenci ölçeği (kafîz'ut-tahhân) anlamında olur ve müsâkât fâsiddir. Sonra şu da var ki: Dikilen ağaçlar, diken kimsenin mülkü olur. Halbuki, ağaçlar yere bitişmiş oldukları için, yer sâhibinin onları geri vermesi imkânsızdır. Öyle ise, ağaçların kıymetini ve âmilin işinin ecr-i mislini vermesi gerekir. Çünkü ağaçlar bizzât kıymet taşıdıkları için, dikilen ağaçların kıymetinde amelen dâhil değildir.

Müsâkât, birinin ölmesi ve meyve ham iken müddetin geçmesiyle bâtıl olur. Bu, meyvenin ham olması sözü, hem ölüm, hem müddetin geçmesi sûretinin kaydıdır. **Bunun bâtıl olmasına sebeb; çünkü yer sâhibi âmili, çıkacak ürünün bir kısmı karşılığında kirâlamıştır. Eğer** onu dirhemler ile kirâlasa (isti'câr etse) idi, icâre ikisinden birinin ölmesiyle bâtıl olurdu. **Kezâ çıkacak ürünün bir kısmı karşılığında kirâlaması da böyledir.**

Eğer yer sâhibi ölürse, her ne kadar vârisleri âmili istemeseler de, âmilin, meyve yetişinceye kadar bahçeye bakma hakkı vardır. Çünkü yer sâhibinin ölmesiyle akdin bozulmasında, âmile zarar vermek ve onun akd ile müstehık olduğu şeyi ibtâl etmek vardır. O hak da, meyveyi ağaçlarda olgunlaşıncaya kadar bırakmaktır. Akd bozulduğu zaman, olgunlaşmazdan önce meyvenin koparılması tekellüfünde bulunur. Burada ise, ona zarâr vardır. Zarârı savmak için icârenin bozulması câiz olunca; zarârı savmak için ibkâsının câiz olması evlâ olur.

Şâyed âmil ölürse, her ne kadar yer sâhibi, vârisleri istemese de, âmilin vârislerinin bahçeye bakmaya hakları vardır. Çünkü vârisler, âmilin yerine geçerler. Bunda, iki tarafa fayda vardır. **Eğer ikisi de ölürlerse, âmilin vârisleri için muhayyerlik vardır.** Yânî bahçeye bakmakda veyâ terk etmekde muhayyerdirler. **Çünkü vârisler, âmilin yerine geçerler.** Bu muhayyerlik, âmilin hayâtında, yer sâhibinin ölümünden sonra vardı. Ölümünden sonra vârisleri için de vardır. **Eğer biri ölmeyip; belki müsâkât müddeti biterse, âmil için muhayyerlik vardır. Dilerse eski şekilde meyve yetişinceye kadar çalışır ve meyve ikisi arasında eşit olarak paylaştırılır.** Çünkü yetişmezden önce meyveyi toplamakla emrolunursa, ikisine de zarâr verir. Zarâr ise medfû'dur, savulmasına çalışılır. Nitekim daha önce geçti.

Müsâkât akdi; icârelerde olduğu gibi, ancak özür ile fesh edilir. Âmilin, amelden âciz olması da özürdendir. Çünkü müsâkât fesh edilmezse, âmilin kirâ ile işçi tutması lâzım gelir. Bu lüzûm ile âmile zarar dokunur, ki müsâkât akdi ile o, bunu iltizâm etmemiştir. Az önce geçti ki, zarar medfû'dur.

Âmilin hırsız olması da özürdendir. Yer sâhibi, ağacın meyvesini veyâ dallarını (seaf'ını), meyve olgunlaşmazdan önce âmil çalar diye korkarsa, müsâkât fesh olur. **«Seaf»**; «Sa'fe» nin çoğuludur. **Sa'fe; hurma dalıdır.** Sıhâh-ı Cevherî'de böyle zikredilmiştir.

★ ★

كِتَابُ ٱلدَّعْوَى

DA'VÂ BÖLÜMÜ

Musannıf, bu bölümü muâmelât'ın peşisıra getirdi. Çünkü da'vâ, vucûd'da muâmelât üzere terettüb eder.

Lûgat yönünden da'vâ; **bir sözdür ki, insan onunla başkası üzere bir hakkın vâcib olmasını kasd eder.**

Da'vâ'nın «Elif» i te'nîs içindir. Münevven olmaz (tenvinlenmez) ve çoğulu **«Deâvâ»** gelir. «Vâv» ın fethıyle; **«Fetvâ»** ve çoğulu **«Fetâvâ»** geldiği gibi. (1)

Şer'an; **kurtarma hakkı olan kimsenin** — ki kâdî'dır — **yanında, kulların haklarından bir hakkın mutâlebesidir.** Hak sâbit olduğu zaman, kâdî'nın müddeâ - aleyh (Da'vâlı) den hakkı kurtarmak yetkisi vardır.

Müddeî; şol kimsedir ki, şâyed da'vâyı terk eylese, terk edilir. Yânî da'vâyı terk ettiği zaman, husûmete zorlanmaz. Bu ta'rif, fiilen iki da'vâcıyı, ekseriyet tarikiyle içine alınca, musannıf ondan kaçınıp: «O müddeî, kavlen iki da'vâcıdan biridir.» demekle zikretmiştir. Bu söz dahî, mübâhasede iki da'vâcıyı kapsayınca, musannıf fi'l-hak»;

---

(1) **Mecelle'nin bu konu ile ilgili maddelerinden ba'zıları şunlardır:**

Da'vâ; bir kimse diğer kimseden hâkimin huzûrunda hakkını taleb etmesidir. **(Mad. 1613)**

O kimseye müddeî (da'vâcı) ve o (diğer) kimseye de müddeâ - aleyh (da'vâlı) denilir.

Müddeâ (da'va olunan şey); müddeî'nin da'vâ eylediği şeydir ki müddeâ - bih dahî denilir. **(Mad. 1614)**

Tahlif; iki hasımdan birine yemin vermektir. **(Mad. 1681)**

yânî kulun hakkında demekle ondan da korunmuştur. Yânî o müddeî, kavlen iki da'vâcıdan biridir, fiilen değil, demektir.

Müddeâ aleyh, müddeî'nin aksinedir. Yânî da'vâyı terk ederse, husûmete zorlanır. Şu hâlde ta'rif, tanımlanan şeye uygundur.

Müddeî ile müddeâ aleyh'in ta'rifinde meşâyih ihtilâf etmişlerdir. Sahîh olan kavl, **bizim burada zikrettiğimizdir.** Ba'zısı; **«Müddeâ aleyh, münkir olandır. Ve diğeri de müddeî olandır.» demiştir.**

Fakîhler demişlerdir ki; **bu sahîh bir ta'rîfdir. Lâkin iş ta'rifi bilmektedir. Çünkü i'tibâr ma'nâlaradır. Sûretlere ve lâfızlara değildir. Zîrâ kelâm ba'zan bir şahısdan da'vâ sûretinde bulunur. Halbuki o ma'nen inkârdır.**

Mûda' (yânî kendisine emânet konulan kimse) gibi ki, şâyed vedîa'nın geri verildiğini veyâ helâk olduğunu iddiâ etse, o mûda' sûreten müddeî'dir ve ma'nen, ödemenin vâcib olmasını münkirdir. Bundan dolayı, şâyed emânetin geri verildiğini veyâ helâk olduğunu iddiâ etse, mûda' üzerine red ve ödeme lâzım gelmediğine dâir kâdî ona yemîn verdirir. Yoksa geri verdiğine dâir yemîn verdirmez. Çünkü yemîn, ebeden nefy üzere olur.

Da'vâ'nın rüknü; **eğer asîl ise; da'vâ ânında hakkı kendine, yâhûd yerine vekîl olan kimseye izâfe etmesidir.** Nitekim vekîlde ve küçük çocuğun (sağîrin) babası ve vasîsi mes'elesinde böyledir.

Da'vânın ehli, âkil olandır. Bununla, mecnûn hâricdir **Mümeyyiz olandır.** Bununla da, mümeyyiz olmayan küçük çocuk (sabi) hâricdir.

Usturîşnî (Rh.A.), «Câmi'u Ahkâm'is-Sığâr» **da demiştir ki:** Mahcûr-un aleyh olan sabîden da'vâ sahîh değildir. Fakat kendisine izin verilmiş (me'zûn-un leh) olan sabîden; eğer müddeî ise, da'vâsı sahîhdir. Müddeâ aleyh ise, me'zûn sabînin da'vâsı sahîh olduğu gibi, cevâbı da sahîhdir.

Da'vânın câiz olmasının şartı, **kâdînın meclisidir.** Çünkü, kâdîden başkasının meclisinde da'vâ sahîh olmaz. Hattâ müddeâ aleyh üzerine cevâb vâcib olmaz.

Da'vâ'nın hükmü, **hasm** üzerine —ki müddeâ aleyh'dir— **cevâbın vâcib olmasıdır. Hattâ müddeâ aleyh cevâbdan kaçınsa, kâdî onu zorlar.** Da'vâ, ancak sübûttan sonra hasm üzerine bir şey lâzım gelirse, sahîh olur. Eğer bir şey lâzım gelmezse, abes olur. Aklı başında bir kimse buna yönelmez.

Yine; da'vâ olunan şey (müddeâ bih) **ma'lûm olursa, yânî hasm**

üzerine iddiâ eylediği şey ma'lûm olursa, da'vâ sahîh olur. Musannıf bunu; «Eğer hasm üzerine iddiâ eylediği şey, hasmın elinde menkûl olursa» sözüyle beyân etmiştir. O menkûlün müddeîsi; onun, hasmın elinde haksız olarak zabt olunduğunu, zikretmelidir. Çünkü ba'zan bir şey mâlikden başkasının elinde bihakkın bulunur. Mürtehin elindeki rehn ve semeni kabz etmek için, satıcı elinde duran mebî' gibi.

Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.) **demiştir ki:** «Bu illet, menkûlü kapsadığı gibi, akârı da kapsar. Binâenaleyh, bu hükmün menkûle tahsîs edilmesinin vechi ne olduğunu ben bilmiyorum.»

Ben derim ki; onun vechinin bilinmesi iki müsellem mukaddimeye bağlıdır. Birisi şudur ki, **aynen mevcûd eşyânın** (a'yânın) **da'vâsı ancak zi'l-yed üzere sahîh olur.** Nitekim **Hidâye**'de; «Hasm ancak, da'vâ olunan şey elinde ise, hasm olur.» denmiştir. **İkinci mukaddime şudur ki, şübhe mu'teberdir.** Şübhenin savulması vâcibdir. **Şübhenin, şübhesinin savulması vâcib değildir.** Nitekim fukahâ; **«Ribâ şübhesi hakikate mülhaktır. Şübhenin şübhesi hakîkata mülhak değildir.»** demişlerdir. İmdi, sen bu iki mukaddimeyi öğrendin ise, şunu da bil ki, akâr üzere yed'in (2) sübûtunda şübhe vardır. Çünkü görülmez. Menkûl bunun aksinedir. Zîrâ, zi'l-yedliğin sübûtu menkûlde görülür. **Binâenaleyh da'vâ sahîh olsun diye, akâr da'vâsında, akârı beyyine ile isbât etmekle şübhenin savulması vâcibdir. Sübûttan sonra zi'l-yedliğin mâlikden başkasına âid olması ihtimâli, şübhenin şübhesi olur. Şu hâlde, ona i'tibâr edilmez.** Fakat menkûlde olan zi'l-yedlik göründüğü için isbâta muhtâc değildir. Lâkin menkûlde zi'l-yedlik, mâlikden başkasının olması şübhesi vardır. Şu hâlde da'vânın sahîh olması için, o şübheyi savmak vâcib olmuştur.

«Doğru yolu gösteren Allah' (C.C.) **a hamd olsun. Bize, Allah** (C.C.) **yeter, O, ne iyi vekîldir.»**

Müddeî; da'vâ ve şehâdette işâret olunması için, eğer getirilmesi mümkün ise, da'vâ ettiği şeyin getirilmesini de ister. Çünkü mümkün olan şeyin son mertebesi (aksâsı) ile i'lâm (bildirmek) şarttır. Bu da, menkûllerde işâret ile olur. Çünkü işâret, ta'rîfin en açık - seçik (eblâğ) sebeblerindendir. Hattâ fakîhler; **«Değirmen taşı gibi, nakli imkânsız olan menkûllerde, kâdî onun yanında gider yâhûd emîn birini gönderir.»** demişlerdir.

---

(2) **Yed :** El, ni'met, minnet, kuvvet, kudret, zi'l-yedlik ve topluluk gibi anlamlara gelir. «Fülân şey, fülânın yed'indedir (elindedir).» demek, onun mülkündedir, demek olur.

Eğer getirilmesi imkânsız olursa, müddeâ'nın ma'lûm olması için kıymetini zikreder. Çünkü ayn'ı mevcûd olan şeyler birbirinden farklıdır. Şart, da'vânın ma'lûmda olmasıdır. Halbuki, onun görülmesi imkânsızdır. Öyle ise, kıymetinin zikredilmesi vâcibdir. Çünkü kıymet, o şeyin halefidir. **Fakîh Ebû'l-Leys** (Rh.A.), «Kıymetin zikredilmesiyle beraber erkeklik ve dişiliğin de zikredilmesi şarttır.» **demiştir.**

Kâdîhân (Rh.A.) **ile Zahîre sâhibi**; «Eğer ayn gâib olursa ve müddeî, onun da'vâlı elinde olduğunu iddiâ ederse; da'vâlı inkâr ettikde eğer da'vâcı o ayn'ın kıymetini ve niteliğini beyân ederse, da'vâsı dinlenir ve beyyinesi kabûl edilir.» **demişlerdir.**

Şâyed müddeî; «Benden, şöyle bir mal gasb ettin ve kıymetini bilmiyorum!» **derse, Fukahâ**, «Bu da'vâ, dinlenir.» **demişlerdir.** Kâfî'de denmiştir ki: **Eğer da'vâcı kıymetini beyân etmez de**; «Benden şöyle bir mal gasb ettin, ammâ mal helâk mı oldu, yoksa duruyor mu, kıymeti ne kadardır, bilmiyorum!» derse, umûmiyetle **kitablarda zikredildiğine göre; da'vâsı dinlenir. Çünkü insan, ba'zan malının kıymetini bilmez. İmdi ona kıymetini belirtmesi teklîf edilse, bundan zarar görür.**

Ben derim ki; bu aşırı bilmemezlik (cehâlet-i fâhişe) **ile berâber bu da'vânın sahih olmasının faydası; şâyed inkâr ederse, hasma yemîn teveccüh etmesi; ikrâr eder de yemînden kaçınırsa, beyâna zorlamasıdır.** Teemmül buyurula! Çünkü **Kâfî**'nin sözü, ancak bu tahkîk ile kâfî olur (yeterli ve tamâm olur). Bizi başarılı kılan Allah' (C.C.) a hamd olsun.

Eğer da'vâcı'nın iddiâ eylediği akâr ise, işâret ile ta'rîf etmek imkânsız olduğundan, onun dört sınırını zikreder. Çünkü bu nakl edilmeyen şeylerdendir. O hâlde sınırını belirtmeye ihtiyâç vardır. Zîrâ akâr bununla bilinir.

Üç sınırı zikretmek yeter. İmâm Züfer (Rh.A.); **«Yetmez, çünkü ta'rîf tamâm olmaz.»** demiştir. **Bizim delîlimiz**; «Ekser için, kül hükmü vardır» **esâsıdır. Ancak, dördüncü sınırda yanılma** (galat) **olursa; o başka.** Çünkü iddiâ edilen şey, bununla değişir. Terk edilmesi, böyle değildir.

Şehâdet de öyledir. Yânî sınırı belirtmek, da'vâda şart olduğu gibi, şehâdette dahî şarttır. Eğer şâhidler, şehâdette sınırlardan üçünü zikrederlerse, bize göre kabûl edilir. İmâm Züfer (Rh.A.); **ayrı görüştedir.** Eğer o adam tanınmış bir adamsa, adını zikretmek yeter. **İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre; her ne kadar meşhûr olsa da, evde mutlaka**

tahdîd lâzımdır. İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **meşhûr ise, tahdîd şart değildir.** Çünkü şöhret, buna hâcet bırakmamıştır.

İmâm A'zam' (Rh.A.) ın delîli şudur: O evin mikdârı ancak tahdîd ile bilinir.

Da'vâcı, mütâlebede bulunduğunu da zikreder. Çünkü mütâlebe, da'vâcının hakkıdır. Şu hâlde, mutlakâ taleb etmesi lâzımdır.

Yine da'vâcı, o malın da'vâlının elinde olduğunu da zikreder. Çünkü hasm olması, ancak malın da'vâlının elinde olmasiyle mümkündür. Bu, yânî da'vâ edilen şeyin, da'vâlı elinde bulunması, müddeâ'nın da'vâlı elinde olduğunu her ikisinin tasdîk etmeleri ile sübût bulmaz. Belki beyyine yâhûd kâdînın bilmesiyle sâbit olur. Çünkü akârın ikisinden başkası elinde olma ihtimâli vardır. Akâr, da'vâlının elindedir, diye, yalandan anlaşmış olabilirler. Menkûl bunun aksinedir. Çünkü menkûlde zi'l-yedlik, gözle görülür. Nitekim yukarıda geçti.

İmâdiyye'de zikredilmiştir ki: «Bir kimse, birinin elindeki bir ayn'ı iddiâ edip, hükûm meclisine getirilmesini istese ve da'vâlı, o malın elinde olduğunu inkâr etse, bunun üzerine da'vâcı, iki şâhid getirip, o malın bu târihden bir yıl önce da'vâlının elinde olduğuna şehâdet etseler; bu da'vâ dinlenir mi ve bu beyyine ile da'vâlı o malı getirmeye zorlanır mı, zorlanmaz mı?» mes'elesi hakkında fetvâ sorulmuştur. İmâdiyye sâhibî; **«Uygun olan kabûl edilmesidir. Çünkü da'vâlının zi'l-yedliği geçmiş zamanda sâbit olmuş; elinden çıktığı sübût bulmamıştır. Zi'l-yedliğin elden çıkması husûsunda şübhe vâki' olmuştur. Binâenaleyh, elden çıkaran şey** (müzîl) **bulunmadıkca, zi'l-yedlik sâbit olur.»** demiştir.

Şems'ül-Eimme el-Hulvânî (Rh.A.) **demiştir ki:** Menkûllerden biri de, kâdînın huzûruna getirilemeyen buğday yığını, koyun sürüsü gibi şeylerdir. Kâdî, bunlarda muhayyerdir. Eğer gitmesi kolaysa, o yere gider. Kolay değilse, ve kâdî de kendisine halef ta'yîn etmeye izinli olursa, halîfesini o yere gönderir. Bunun benzeri şudur: Şâyed kâdî evinde oturup; da'vâ da bir deve hakkında olsa ve deve evinin kapısından sığmasa, kâdî evinin kapısına çıkar yâhûd nâibine emreder. Şâhidler, nâibin huzûrunda o deveye işâret etmeleri için nâib kapıya çıkar.

Kudûrî'de zikredilmiştir ki: Şâyed da'vâ edilen şey, değirmen taşı gibi, nakli imkânsız bir şey olsa, kâdî onda muhayyerdir. Dilerse gider, dilerse emîn gönderir. **Zahîre'de de böyle denmiştir.**

Kâdî İmâm Zahîr'ud-Dîn el-Merğînânî (Rh.A.) **demiştir ki:** Kudûrî'nin zikrettiği mes'ele; ancak müddeâ şehirde olursa doğru olur. E-

ğer müddeâ şehrin dışında olursa, kâdî onun hakkında nasıl hüküm verir? Halbuki şehir, zâhir rivâyette, hüküm vermenin cevâzı için şarttır. Bunun yolu; kâdînın yardımcılarından birini göndermesidir. O yardımcı, da'vâyı ve beyyineyi dinleyip hüküm verir. Ondan sonra kâdî, yardımcısının verdiği hükmü uygular, yürütür.

Eğer da'vâcının da'vâ eylediği şey zimmette deyn (alacak veyâ borç) **ise; dirhem, dînâr, buğday, arpa ve benzerleri gibi, cinsini; ve yüz dirhem, bin dînâr, bir ölçek, iki ölçek ve benzerleri gibi mikdârını belirtir.** Çünkü deyn, ancak cins ve mikdâr ile bilinir.

Zikredilen o borcu istediğini de söyler. Nitekim, sebebi daha önce geçti ki; bu, onun hakkıdır. Da'vâ sahîh olunca, hükmün vechi açık olsun diye, kâdî o da'vâdan sorar. Çünkü beyyine ile olan hüküm ikrâr ile olan hükme muhâlif olur.

Kâdî'nın sormasının ma'nâsı, O'nun: «Hasmın, senin üzerine şöyle iddiâ ediyor, sen ne dersin?» demesidir.

Eğer da'vâlı ikrâr ederse, kâdî ikrârın mucebi (gereği) **ile ilzâm eyler.** Musannıf: «Kazâ eder, yâhûd hükmeder.» demedi. Çünkü **Kâfî'de denilmiştir ki:** Kazâ lâfzının ıtlâkı, **«Tevessu»** dur. Yânî, ilzâmdan mecâzdır. Çünkü ikrârın kendisi hüccettir ve kazâya tevakkuf etmez. Şu hâlde kâdînın hükmü, ikrâr eylediği şeyin mucebinden çıkmak için ilzâm olur. Da'vâcının, da'vâsına beyyine getirmesi bunun hilâfınadır. Çünkü husûmet faslında, asl olan beyyinedir.

Eğer hasım inkâr ederse; kâdî, da'vâcıya beyyine sorar. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.), da'vâcıya; **«Senin beyyinen var mı?»** diye sormuş; o da; **«Hayır!»** demiştir. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.) : لَكَ يَمِينُهُ **«Senin için, onun yemîni vardır.»** buyurmuştur. Resûlüllah (S.A.V.) sormuş ve beyyine bulunmadığı için yemîn tertîb etmiştir. **Binâenaleyh yemîn etmesini isteyebilmek için, mutlaka beyyine sormak lâzımdır. Eğer beyyine getirirse, da'vâlı aleyhine hüküm verir. Çünkü da'vâsını beyyine ile aydınlatmıştır.**

Beyyine; fey'ale bâbında; «Beyân» dandır. Beyyine, **delâlet-i vâzıha** (apaçık delâlet) **dır. Hak, bâtıldan** (doğru, yanlışdan) **onunla ayırd edilir.**

Aksi hâlde; yânî da'vâcı beyyine getiremeyip, âciz kalırsa, kâdî da'vâcının isteği üzerine hasma yemîn verdirir. Çünkü yemîn, onun

hakkıdır. Bundan dolayı hadîs-i şerîfde; «Lâm» harfi ile müddeî'ye izâfe edilmiştir.

Yemîn'in, müddeî'nin hakkı olmasının îzâhı (vechi) **şudur**: Münkir, inkâr etmekle kendi kanâatınca müddeînin hakkını helâk etmeyi kasd etmiştir. Şâri' de, da'vâlının kendisini yalan yemîn ile —ki gamûsdur— eğer sandığı gibi yalancı ise, helâk etmesine imkân vermiştir. Nefsin helâk edilmesi ise, malın helâk edilmesinden daha büyüktür. Yemîn eden, ta'zîm vechi üzere yemîninde sâdık olmak şartıyla, Allah Teâlâ' (C.C.) nın adını zikretmesi kendisi için sevâb olur. **Yemînden çekinmenin, kazâ meclisinde olması lâzımdır.** Çünkü mu'teber olan, husûmeti kesip yok eden yemîndir. **Kâdî'den başkasının yanında olan yemîne ise i'tibâr yoktur.**

«Acaba, yemînden çekinir çekinmez hüküm vermek şart mıdır?» Bu cihet ihtilâflıdır. Bundan sonra, şâyed da'vâlı yemîn etse, da'vâcı da'vâsına devâm eder. Onun yemîniyle hakkı bâtıl olmaz. **Lâkin** da'vâsına uygun beyyine getirmedikce, muhâsama eylemek hakkı yoktur. Böyle bir beyyine bulursa, getirir ve kendisine bu beyyine ile hüküm verilir.

Selefden ba'zı kâdîler, yemînden sonra beyyineyi dinlemezler. «Yemîn ile doğruluk tarafı tercih edilir, müddeînin beyyinesi kabûl edilmez.» **derlerdi.** Bu söz, bir şey değildir. **Çünkü Hz. Ömer** (R.A.), **yemînden sonra da'vâcının beyyinesini kabûl etmiştir.** Kâdî Şureyh (Rh.A.); **«Yemîn-i fâcirenin reddi, âdil beyyine kabûlünden daha haklıdır.»** dermiş.

Acaba, beyyine getirmekle münkirin yalanı ortaya çıkar mı?» **denilirse, doğrusu; yalancı şâhidin ukûbetiyle cezâlandırılmasın diye, yalanın zâhir olmamasıdır. Bunu, Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Eğer da'vâlı bir kere yemînden çekinirse, yânî: «Yemîn etmem!» **derse,** yâhûd **sağırlık** veyâ **dilsizlik gibi bir sakathğı bulunmaksızın, sükût ederse,** —ki bu, hükmen çekinmektir— **ve kâdî hüküm verirse, hükmü sahîh olur.** Zîrâ yemîn, da'vâlıya vâcibdir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

اَلْيَمِيْنُ عَلٰى مَنْ اَنْكَرَ

«Yemîn etmek, inkâr eden kimseye düşer.» buyurmuştur. Bu vâcibin yemînden çekinmek ile terki, da'vâlının bâzil olmasına, yânî ye-

mîn için malı fedâ ettiğine veyâ mukir olduğuna delîldir. **Çünkü sükût, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, bezl'dir.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **ikrârdır.** Eğer yemînden çekinmesi (nükûlü), bâzil veyâ mukir olmasına delîl olmasaydı, uhdesine vâcib olan güçlükden kurtulup müddeâ'nın bezl'i veyâ ikrâriyle kendisinden zararı savmak için yemin etmeye yanaşırdı.

Şeriat münkire, yalan yere yemîn etmekden sakınmayı ilzâm eylemiştir. Yoksa, doğru yemînden tekebbürü ilzâm eylememiştir. İmdi bu taraf, yânî bezl ve ikrâr tarafı, da'vâlının yemînden kaçınmasında teverrû (takvâ) tarafı üzere tercîh edilmiştir.

Kazâ, da'vâlıya yemînin arz edilmesinden sonradır. Yânî kâdînın, «Eğer yemîn etmezsen, ben senin aleyhine hükmederim!» demekle hasma yemîni üç kere arz etmesi daha ihtiyatlıdır. Çünkü bir kere veyâ iki kere arz ettikden sonra yemîn etmesi ihtimâli vardır.

Kâdî'nın hükmünden sonra, münkirin; «Ben yemîn ederim!» **demesine i'tibâr edilmez.** Çünkü münkir, yemînden çekinmekle hakkını ibtâl etmiştir. Şu hâlde münkirin; «Ben yemin ederim!» demesiyle hüküm bozulmaz.

Münkirin hükümden önce, her ne kadar üç def'a yemîn arz edildikden sonra da olsa, «Ben yemîn ederim!» **demesine i'tibâr edilir.** Çünkü onda, hükmün bozulması ve başka bir fesâd lâzım gelmez.

Her ne kadar hasmı yemînden çekinse bile, yemîn da'vâcıya red olunmaz. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre; **şâyed da'vâcının aslâ beyyinesi olmazsa ve kâdî, da'vâlıya yemîn verdikde çekinirse, yemîn da'vâcı üzerine red olunur.** Eğer da'vâcı yemîn ederse, **onunla hüküm verir. Aksi takdîrde, ikisi arasında olan münâzaa** (çekişme) **sona erer.** Çünkü zâhir, yemînden çekinmesiyle da'vâcıya şâhid olmuştur. Binâenaleyh da'vâlının yemîni gibi, onun yemînine de i'tibâr olunur. **Kezâ da'vâcı bir şâhid getirse ve başka bir şâhid getirmekden âciz olsa, da'vâcıya yemîn red olunur.** Eğer yemîn ederse, **iddiâ ettiği şey onun olduğuna hüküm verilir.** Yemînden çekinirse, **onun için bir şey hükm olunmaz. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) **bir tek şâhid ve yemîn ile hüküm vermiştir.** Bizim mezhebimizde, **yalnız da'vâlıya yemîn verdirilir.** Yemînden kaçınırsa, **aleyhine hüküm verilir. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) :

اَلْبَيِّنَةُ لِلْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ اَنْكَرَ

«**Beyyine getirmek da'vâcı'ya; yemîn etmek ise, inkâr edene düşer.**» buyurmuştur.

Mutlak taksîm, her birinin, arkadaşının taksîminde ortak olmamasını gerektirir. Bu gösterir ki: yemînlerin cinsi da'vâlı tarafındadır. Da'vâcı tarafında yemîn yoktur. Çünkü (el-yemîn) lâfzındaki (Lâm) istiğrak içindir. **Yemînleri da'vâcı için hüccet sayan kimse, nassa muhâlefet etmiştir.**

«Bir tek şâhid ve yemîn ile hüküm vermek.» **hakkındaki hadîs, garîbdir. Bizim rivâyet ettiğimiz hadîs ise meşhûrdur. Ümmet onu kabûlle telâkkî etmişlerdir. Hattâ tevâtür derecesindedir.** «Bir tek şâhid ve yemîn ile hüküm vermek.» **hakkındaki hadîs, ona muârız olamaz. Şu da var ki; Yahyâ b. Maîn** (Rh. A.), **onu red eylemiştir. Kâfî'de de böyle zîkredilmiştir.**

Eğer da'vâlı; «Ne ikrâr; ne de inkâr ederim!» **derse, kâdî onu, ikrâr veyâ inkâr edinceye kadar habs eder.** Çünkü zâlimdir. Zâlimin cezâsı ise, habsdir.

Bir adam, başka birinde mah olduğunu iddiâ eyledikde; da'vâlı inkâr etse ve da'vâhyı yemîn ettirmeye, yemîn ederse; maldan berâat etmesine anlaşırlarsa, yemîn ettiği takdîrde sulh bâtıl olur. Da'vâcı ise; **da'vâsı üzeredir.** Beyyine getirirse, **dinlenir;** getiremeyip, yemîn verdirmek isterse, **eğer sulh vaktinde birinci yemîn kâdî yanmda olmadı ise, kâdî o da'vâlıya yemîn verdirir.** Çünkü kâdîden başkası yanında yapılan yemîne i'tibâr edilmez. Nitekim kâdîden başkası yanında yemînden çekinmek, hakkı mûcib değildir. Çünkü mu'teber olan yemîn, husûmeti ortadan kaldırandır. Kâdîden başkası yanında edilen yemîn ise, husûmeti ortadan kaldırmaz.

Eğer da'vâlının sulh vaktinde yaptığı birinci yemîn kâdî yanında yapıldı ise, kâfîdir, ikinci def'a yemîn ettirilmez. Kezâ, eğer da'vâcı yemîn ederse, hasm ödeyecek; diye anlaşırlar da da'vâcı yemîn ederse, hasm ödemez. İmâdiyye'de de böyle denmiştir.

Nikâh da'vâsında münkire yemîn verdirilmez. Meselâ; bir adam, bir kadın üzerine veyâ bir kadın erkek üzerine nikâh da'vâ eylese, diğeri inkâr ettikde münkire yemîn verdirilmez.

Ric'atte de münkire yemîn verdirilmez. Meselâ; kadın, kocası üze-

rine veyâ koca, kadın üzerine iddetten sonra, ricatin (3) iddet (4) içinde olduğunu iddiâ edip, diğeri inkâr ettikte, münkire yemîn verdirilmez.

Îlâ'dan döndükde dahî, yemîn verdirilmez (5) Meselâ; müddetten sonra koca, kadın üzerine veyâ kadın koca üzerine müddet içinde îlâ'dan vazgeçtiğini iddiâ edip, diğeri inkâr etse, münkire yemîn verdirilmez.

İstîlâd (6) **da'vâsında da yemîn verdirilmez.** Meselâ; bir câriye, efendisi üzerine; «Bu çocuğu, efendimden doğurdum!» diye iddiâ etse veyâ; «Efendimden bir çocuk doğurdum, öldü!» diye iddiâ etse, yâhûd; «Ondan, hılkati belirmiş bir çocuk düşürdüm!» diye iddiâ etse, efendisi de inkâr etse, yemîn verilmez. Ve bunda diğer tarafdan da yemîn istenmez. Çünkü efendi, çocuk iddiâ etse, istîlâd efendinin ikrârı ile sâbit olur ve câriyenin inkârı mu'teber olmaz.

Rıkk (kölelik) **da'vâsında da yemîn olmaz.** Bir kimse nesebi bilinmeyen kimse üzerine; «Bu, benim kölemdir!» **Yâhûd meclûl bir kimse; «Bu, benim kölemdir.» diye da'vâ edip diğeri inkâr etse, yemîn verdirilmez.**

Neseb da'vâsında da yemîn olmaz. Meselâ; bir kimse, nesebi bilinmeyen kimse üzerine; «Bu, benim oğlumdur!» Yâhûd oğlan; «Bu, benim babamdır!» diye iddiâ etse; diğeri de inkâr etse, münkire yemîn verdirilmez.

---

(3) **Ric'at** (Rücû'): Lûgatta; **bir şeyi reddetmek, geri dönmek ve döndürmek ma'nâsınadır.** Nikâh ıstılâhında: **«Talâk-ı ric'îden sonra iddet içinde henüz bâkî olan nikâhı sözle veyâ fiille devâm ettirmektir.»** Bu sûretle, karı-kocalık râbıtası ibkâ ve idâme edilmiş olur.

(4) **İddet:** Lûgatta, **sayı ma'nâsına gelen aded'den alınmış olup ta'dâd, ıhsâ, müddet ma'nâlarını ifâde eder.** Istılâh'da: **«Bir erkeğin veyâ bir kadının birbirlerinden ayrıldıkdan sonra belli bir müddet başkası ile evlenemeyip beklemesi demektir.»** Buna göre; **«İddet-i ricâl»** ve **«İddet-i nisâ'»** kısımlarına ayrılır. Fakat iddet deyimi mutlak olarak zikr edilince, çok def'a kadınların iddetine yorumlanır.

Böyle bir müddet beklemeye **«i'tidâd»** denildiği gibi, bu bekleyen kadına da **«Mu'tedde»** denilir. Ve böyle bir kadın, talâkın çeşitlerine göre, **«Mu'tedde-i ric'iyye»** veyâ **«Mu'tedd-i bâine»** adını alır.

(5) **Îlâ'dan dönmek:** Zevceye yaklaşmamak (tekarrüb etmemek) üzere yapılan yemînden rücû' etmek, dönmektir ki, fi'len ve ba'zı durumlarda kavlen vukû bulur.

(6) **İstîlâd;** Lûgat'da; **mutlaka çocuk istemekdir.** Şerîatda ise; **Câriyeyi ümm-ü veled yapmakdır.** (Fazla bilgi için, c: 2; s: 327-330'a bakınız.)

Velâ (7) **da'vâsında da yemîn olmaz.** Meselâ; bir kimse köleliği bilinen bir kimseye; «Bu, benim âzâdlımdır!» yâhûd; «Mevlâmdır!» diye da'vâ etse veya o köleliği bilinen kimse âzâdı ve mevlâ-yı atâka'yı (8) o kimseden iddiâ etse veyâ da'vâ, mevlâ-yı müvâlât'da (9) olsa, diğeri inkâr ettikde yemîn verdirilmez.

Hadd da'vâsında da yemîn olmaz. Gerek zinâ, içki ve hırsızlık haddi gibi hâlis Allah (C.C.) hakkı olsun, gerekse, kazf haddi gibi iki hakkın arasında dönüp dolaşan hadd olsun, müsâvîdir.

Hattâ bir kimse, başka biri üzerine hadd-i kazf iddiâ etse, ve kâzif inkâr etse, yemîn verdirilmez. Çünkü onda gâlib olan, bize göre; Allah' (C.C.) ın hakkıdır. Böyle olunca, hâlis Allah Teâlâ (C.C.) için olan hadlere ilhâk edilir. **Hırsızlıkda ise; şâyed mal sâhibi, malı almayı isteyip hırsızın elinin kesilmesini istemese, maldan dolayı hırsıza yemîn verdilirilir ve da'vâcıya;** «Hırsızlık lafını bırak, malını aldığını da'vâ et ki, senin için onun üzerine yemîn hakkı olsun!» **denilir.**

Nihâye'de denmiştir ki: Bi'l-icmâ' hadlerde yemîn verdirilmez. Ancak kul hakkını tezammun ederse (kapsarsa) **yemîn verdirilir.** Meselâ; kölesinin âzâdını zinâya bağlasa ve kölesine hitâben; «Eğer zinâ edersem, sen hürsün!» derse; köle de, efendisinin zinâ ettiğini iddiâ edip, beyyine getiremese, efendisine yemîn verdirilir. **Yemînden çekinirse, âzâd sâbit olur, zinâ sâbit olmaz.**

Liân (10) **da'vâsında da yemîn verdirilmez.** Meselâ, bir kadın kocasından, bana zinâ istinâdında bulundu ve kendisine liân vâcib oldu, diye iddiâ eder, o da inkâr ederse, yemîn verdirilmez. **Bu anlatılanların**

---

(7) **Velâ:** Dostluk, yakınlık, yardım ma'nalarına gelir. Efendisi ile âzâd ettiği köle veyâ câriye arasındaki hükmî bir yakınlıktır, ki yardımlaşmaya, vâris olmaya sebeb ve elverişli olur.

Ulemânın çoğuna göre; nesebi belli olmayan bir kimse ile başka bir şahıs arasında yapılan, umûmiyetle yardımlaşma esâsına dayanan özel bir akd şeklidir.

(8) **Mevlâyı atâka:** Velâ-i atâka; efendi ile kölesi arasında âzâd sonucu olarak meydana gelen bir yardımlaşmadan, bir velâdan ibârettir ki, azâdlı bir cinâyet işlediği takdîrde diyetini mevlâsı verir; ölüp de derecesi mükaddem vâris bırakmayınca da mîrâsına mevlâsı nâil olur. Kölesini âzâd eden kimseye de «Mevlâl-atâka / Mevlâyı atâka» adı verilir.

(9) **Velâ-i müvâlât:** Nesebi bilinmeyen bir şahsın şartları dâhilinde başka bir şâhıs ile akd etmiş olduğu bir velâdan bir yardımlaşma râbıtasından ibârettir. Bu velâya tâlib olana; «Mevlâ-i esfel» bunu kabûl edene de, «Mevlâ-yı Müvâlât» adı verilir.

(10) **Liân:** Hayırdan uzaklaşmak, lâ'net etmek ma'nâsınadır.

Şerîatde; **husûsî bir sebeb ve husûsî bir sıfatla karı-koca arasında cereyân eden lâ'netleşmedir.**

(Fazla bilgi için; c: 2, s: 241-247'ye bakınız)

hepsi İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın kavlidir. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ); «Bunların hepsinde yemîn verdirilir, ancak hadd ile liânda yemîn verdirilmez. Çünkü bu zikredilenler, şübhelerle sâbit olan haklardır. Şübhelerle sâbit olanda, mallar gibi, yemîn verdirilmesi cârî olur. Hadler ile liân bunların aksinedir. Çünkü yemînin faydası, kaçınmak sebebiyle hakkın zâhir olmasıdır. Kaçınmak ise, ikrârdır. Zîrâ yemîn vâcib olunca, onun terki gösterir ki; yemînden kaçınan kimse ya bâzildir, ya mukir. Onu bâzil kılmak mümkün olmaz. Çünkü me'zûnun ve mükâtebin yemînden kaçınması mu'teberdir. Bu ikisi ise, bezle mâlik olmazlar. Şu hâlde biz'zarûre mukir sayılır. İkrâr ise anılan şeylerde cârî olur. Lâkin bu yemînden kaçınmak bir ikrârdır ki, onda şübhe vardır. Çünkü nefsi hakkında sükûttur. Sükût ise, muhtemeldir. Yemînden kaçınmak, şübhelerle düşen şeyde beyyine olmaz. Liân, karı kocanın haddidir. Öyle ise hadd-i kazfe benzemiştir.» **demişlerdir.**

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli şudur:** Yemînden kaçınmak bezl ve ibâhadır. Çünkü ikrâra yorumlanırsa, biz yemînden kaçınanı inkârda yalanlamış oluruz. Eğer bezl sayılırsa, yalanlamaksızın husûmeti ortadan kaldırmak olur. Bu, Müslümanı korumak için, onun hakkında yalancı zannını beslemekden daha evlâdır. Bu zikredilen şeyler bir takım haklardır ki, onlarda bezl yoktur. Şu hâlde nefsde kısâs gibi, onlarda yemînden kaçmak (nükûl) ile hükm olunmaz.

Mallar bunun aksinedir. Bunun açıklanması şöyledir: **Çünkü kadın, meselâ kocasına;** «Senin ile benim aramda nikâh yoktur. Lâkin ben, kendimi sana bezl ettim!» **dese, o kadının sözü sahîh olmaz.** Kezâ, diğer misâller de bunun gibidir.

Hâsıl; başlangıçta iznin mubâhlığını kabûl eden her mahallin üzerine, yemînden kaçınmakla hükm olunur. Eğer başlangıçta iznin mubâhlığını kabûl etmezse, hükm olunmaz. **Kâdîhân** (Rh.A.); «Fetvâ, İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) in sözü üzerinedir.» **demiştir.** Ba'zıları demişlerdir ki; **kâdîye lâyık olan da'vânın hâline bakmakdır. Kâdî, onu müteannit** (inâdcı/direnen) **görürse, yemîn verdirir ve İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **in sözüyle amel eder. Mazlûm görürse; yemîn verdirmeyip, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **ın sözüyle amel eder. Kâfî'de de böyle denilmiştir.**

Hırsıza yemîn verdirilir. Eğer yemîn etmekden çekinirse, iddiâ edilen şeyi öder ve eli kesilmez. Çünkü da'vâcı hırsızlıkda mal ve hadd iddiâ etmektedir. Haddin vâcib olması ise, şübheyle bir araya gelmez. Malın vâcib olması, bunun hilâfınadır. Şu hâlde, yemînden çekinmekle mal sâbit olur. Nitekim, bir adam ile iki kadının şehâdetiyle de mal sâbit olur. El kesmek sâbit olmaz, malı öder.

Koca da böyledir. Karı, duhûlden önce talâk iddiâ ettikde, koca istihlâf olunsa; yemînden çekindiği takdîrde bütün İmâmlarımıza göre, karının mehrinin yarısını öder. Çünkü istihlâf talâkda ittifakla cârîdir. Bâhusûs maksûd, mal olursa. Kadın, mehr iddiâ ederse, nikâh da öyledir. Zîrâ maksûd, hakîkaten mal da'vâsıdır. Kocanın yemînden çekinmesiyle mal sâbit olur. Nikâh, sâbit olmaz. **Kezâ, neseb da'vâsında da, şâyed da'vâcı mîrâs ve nafaka gibi bir hak iddiâ etse yemîn verilir.**

Bir adam, başka bir adamın kendi kardeşi olduğunu ve babaları ölüp da'vâlının elinde mal bıraktığını iddiâ etse, yâhûd kâdîden, da'vâlı üzere, kardeşlik sebebiyle nafaka takdîr edilmesini istese; o adamın neseb üzere, bi'l-icmâ', yemîn etmesi istenir. Yemîn ederse, **berî olur** (berâet eder). **Yemîn etmekden çekinirse, mal ve nafaka ile hüküm verilir. Neseb ile hüküm verilmez.**

Lâkît (11) **de hıcr** (bulunan çocuğun himâyesi) **da'vâsı da böyledir.** Meselâ bir küçük çocuk (sabî), bir adamın elinde lukata (bulma) olup, çocuk kendisini tanıtmaya kâdir olmasa, aslı hür olan bir kadın da, o çocuğun kendi kardeşi olduğunu iddiâ edip hıdâne (12) hakkı kendisinin olduğu için bulanın elinden alınmasını ve ona yemîn verdirilmesini istese, bulan yemînden çekindiği takdîrde, o kadın için hak sâbit olup küçük çocuk onun himâyesine verilir. Fakat neseb sâbit olmaz.

Mülk sebebiyle âzâd da'vâsı da böyledir. Meselâ, bir köle, efendisine; «Efendim âzâd olmuştur. Çünkü kardeşimdir.» diye iddiâ edip, efendisinin yemîn etmesini istese, efendi yemîn ettiği takdîrde, berî olur. Yemîn etmekden çekinirse, âzâd ile hükmedilir. Neseb ile hükmedilmez.

Hîbeden dönmek istemeyen kimsenin yemîn etmesi istenir. Meselâ hîbe eden, hîbeden dönmek ister de, hîbe edilen şahıs (mevhûb-un leh); «Ben, senin kardeşinim.» derse da'vâlıya iddiâ ettiği neseb üzere, bil'icmâ' yemîn verdirilir.

Zikredilen sûretlerde, yânî mîrâsda, nafakada, hıcrda, âzâdda ve imtinâ-ı rücû (dönememek) da yemînden çekinirse, hak sâbit olur. Eğer neseb, ikrârı sahîh olmayan neseb ise, o sâbit olmaz. Aksi hâlde;

---

(11) **Lakît**: Istılâh'da; âilesi tarafından bir yere atılmış diri veyâ ölü çocuk, demekdir. (Fazla bilgi için; c: 3, s: 168 - 171'e bakınız)

(12) **Hıdâne** (Hızâne): Istılâh'da; **Çocuğu selâhiyetdâr olan kimsenin belli müddeti içinde imsâk ve terbiye etmesi,** demekdir.
(Fazla bilgi için; c: 2, s: 270 - 275'e bakınız.)

yânî ikrârı sahîh olan neseb ise, ihtilâflıdır. **Yânî da'vâlıya, mücerred neseb da'vâsında,** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **eğer neseb da'vâlının ikrârı ile sâbit oluyorsa, yemîn verdirilir.** Bunun açıklaması şudur: Adamın; baba, oğul, zevce ve efendiyi ikrârı sahîh olur. **Kadının; baba, koca ve efendiyi ikrârı sahîh olur. Oğulu olduğunu ikrâr etmesi sahîh olmaz.** Çünkü bunda, nesebi başkası üzerine yüklemek vardır. Bu takdîrde başkası üzerine ikrâr etmek olur. Öyle ise, bu ikrâr sahîh olmaz. **Bir adam, da'vâlının kendi babası veyâ oğlu olduğunu iddîa etse, ve mal da'vâ eylemese,** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre; **yemîn etmesi istenir.** Çünkü müddeâyı ikrâr ederse, sâbit olup ikrâr sayılan nükûl ümîdiyle, da'vâlıya yemîn verdirilir.

Eğer o kimsenin kardeşi, amcası veyâ bunların benzeri olduğunu iddiâ ederse, da'vâlıya yemîn verdirilmez. Çünkü bunu ikrâr etmiş olsa, neseb sâbit olmaz Zîrâ bunda nesebi başkasına yüklemek vardır.

Kısâsı inkâr edene yemîn verdirilir. Yânî bir kimse, başkası aleyhine nefsde (öldürmede) veyâ nefsden azında kısâs iddiâ etse ve da'vâlı inkâr etse, icmâen, yemîn etmesi istenir. **Eğer nefsde yemînden çekinirse, öldürmekle veyâ diyet ile hükmedilmez. Belki, o yeminden çekinen kimse; ikrâr veyâ yemîn edinceye kadar habs edilir.** Nefs'den azında, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre kısâs olunur.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **hem nefsde hem nefsden azında diyet lâzım gelir; kısâs ile hükmedilmez.** Çünkü kısâs, nefsden azda şübhelerle defedilen bir cezâdır. Ve nefsde olan kısâs gibi yemînden çekinmekle sâbit olmaz. **Çünkü yemînden çekinmek, her ne kadar,** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre; **ikrâr ise de, onda kasd şübhesi vardır.** Zîrâ o adam, doğru yemînden Allah' (C.C.) dan korkarak çekinirse, bu ikrâr olmaz. Belki, bezl olur. **Kısâs imkânsız olunca, diyet vâcib olur.** İmâm A'zam' (Rh. A.) **ın delîli şudur:** Taraf (kol, bacak), **bezl mahallidir. Şu hâlde yemînden çekinmekle** — mal gibi — **ahnır.** Çünkü, kol ve bacaklara mal hükmü verilir. Zîrâ bunlar, mal gibi, nefsi korumak için yaratılmıştır. Şu hâlde kol ve bacaklarda bezl câîdir. [Can almak, bunun gibi değildir.]

Da'vâlıya, ta'zîrde (13) **yemîn verdirilir.** Yânî bir kimse başkası üzerine ta'zîr îcâb eden şey da'vâ edip, diğeri inkâr ettikde da'vâcı yemîn verdirmek istese, kâdî ona yemîn verdirir. Çünkü ta'zîr hâlis kul hakkıdır. Bundan dolayı, afv etmekle kul onu ıskâta mâlik olur. Kü-

(13) **Ta'zîr: Şer'an; hadd denilen cezâdan daha aşağı derecede bir te'dîb şeklidir.**

Ta'zîr, İmâmın (Devlet Başkanının) re'yine bırakılmıştır. Şübhelerle bile uygulanır.

(Fazla bilgi için; c: 3, s: 35-40'a bakınız.)

çük çocuk olmak, ta'zîrin vâcib olmasını menetmez. Üzerine ta'zîr lâzım gelen kimseden, hak sâhibi ta'zîri ikâmeye kâdir ise, kâdî ta'zîri ikâme eder. Eğer ta'zîr, kul hakkı olmayıp Allah (C.C.) hakkı olursa, zikredilen ahkâm bunun aksinedir. Hak gerek ukûbet gerekse mal olsun, yemîn istemek kulların haklarında cârî olur.

Eğer da'vâlı yeminden çekinirse, ta'zîr olunur. Çünkü ta'zîr şübhelerle sâbit olur. **Şu hâlde, onda yemînden çekinmekle hükm vermek câizdir.** Da'vâcı; «Benim için şehir içinde hâzır olmuş beyyine vardır.» deyip, hasma yemîn verdirmek istese, yemîn verdirilmez.

Musannıfın «şehir» kaydına sebeb; çünkü beyyine, kâdînın meclisinde hâzır olursa, ittifâkan, da'vâlıya yemîn verdirilmez. Nihâye'de **de böyle denmiştir.**

Gâib olup da'vâcının hakkı ibtâl olmasın diye, da'vâlınm kendisine üç güne kadar kefîl olacak biri istenir. Kefâletin faydası hâsıl olması için, **kefîlin evinin ma'lûm olması gerekir.** Kefîl taleb edilmesi için; «Benim şehir içinde hâzır şâhidim vardır.» demesi mutlaka lâzımdır. **Hattâ da'vâcı**, «Benim beyyinem yoktur!», **yâhûd** «Şâhidlerim gâibdir!» **dese, kefîl istenmez.** Çünkü bunda fayda yoktur. **Eğer da'vâlı kefîl vermekden kaçınırsa, kaybolmasın diye her nereye giderse, peşine takılır** (onunla berâber dolaşır). **Eğer hasım yabancı ise; da'vâcı yabancının peşine takılır. Ama yabancıdan kefîl istenmez.** Ancak, meclisin sonuna kadar taleb edilir. Çünkü meclis mikdârından fazla olarak kefîl almakda ve peşine takılmakda yabancıya zarâr vardır. Onu, yoldan meneder. Meclisin sonuna kadar kefîl istemekde ise, zâhiren zarâr yoktur.

Yemîn, Allah Teâlâ' (C.C.) nın adı ile verilir. Başkasına yemîn verdirilmez. **Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) :

لَا تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ وَلَا بِالطَّوَاغِيتِ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ حَالِفًا فَلْيَحْلِفْ بِاللهِ أَوْ لِيَذَرْ .

«Siz, babalarınız ile yemîn etmeyin, putlarla da yemîn etmeyin. Sizden bir kimsenin yemîn etmesi gerekirse; ya Allah'ın adıyle yemîn etsin yâhûd terk etsin.» buyurmuştur.

Rivâyet ettiğimiz hadîs-i şerîfden dolayı, talâkla ve i'tâkla (14) **dahî yemîn verdirilmez. Meğer ki hasım ısrâr etmiş ola.** Yânî zamanımızda Allah Teâlâ' (C.C.) nın adıyle yemîne saygı azaldığı için, kâdînın, talâk ve i'tâk ile yemîn verdirmesi câizdir. Lâkin da'vâlı yemînden çekinirse, hüküm verilmez. **Şâyed hüküm verilse geçerli olmaz. Bunu** Zeylaî ve Hidâye **şârihleri zikretmiştir.**

Yemîn, Allah Teâlâ' (C.C.) nın sıfatlariyle tağlîz olunur (ağırlaştırılır). Meselâ kâdî, da'vâlıya:

قُلْ وَاللّٰهِ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ الَّذِي يَعْلَمُ مِنَ السِّرِّ مَا يَعْلَمُ مِنَ
الْعَلَانِيَةِ .

«Görüleni de görülmeyeni de bilen, Rahmân ve Rahîm olup açıkda olanı bildiği gibi gizli olanı da bilen, kendisinden başka Tanrı olmayan Allah'a yemîn ederim, diye yemîn et ki; şu fülânın senin üzerinde veyâ senin tarafında iddiâ ettiği bu mal yoktur. Mal; şöyle şöyledir. Ondan bir cüz dahî yoktur.» der. **Yemîn verdiren kimsenin tağlîzde bundan fazla ve eksik yapması câizdir.** Lâkin ihtiyât edip, yemîn eden kimse üzerine yemîn tekerrür etmesin diye kasem (Vâv) ını zikretmez. Çünkü ona lâzım olan bir tek yemîndir. **Ona ağır yemîn** (yemîn-i galîz) **vermeyip** «Billâhi» **veyâ** «Vallâhi» **demeye de hakkı vardır.** Çünkü ondan maksûd olan, yemînden çekinmekdir Bu bâbda, insanların hâlleri çeşitlidir. Kimisi yemîn galîz verdirilirse yemîn etmekden kaçmır. Galîz olmazsa, yemîn etmeye cesâret eder. Öyle ise, bunda re'y kâdînındır.

Ulemâdan ba'zıları; salâh ile tanınmış kimseye ağır yemin verdirilmez. Ağır yemîn, başkasına verdirilir.» demiştir. Bir takımları da; **«Değerli olan malda ağır yemîn verdirilir, değersiz malda ise, verdirilmez.»** demişlerdir.

---

(14) **İ'tâk:** Şer'an; kendinden başkalarının hakkının kesilmesiyle insanın hakkında zâhir olan hükmî bir kuvvetdir.

Köle veyâ câriye âzâd etme, ma'nâsına gelir.

(Fazla bilgi için; c: 2, s: 293 - 303'e bakınız.)

Yemîn, zamân ve mekânla ağırlaştırılmaz. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre, **ikisi ile de ağırlaştırılır.** Zamânla olması, Cum'a gününde İkindi Namazından sonra yapılmasıdır. Mekân ile olması ise, Cum'a kılınan mescidin minberi yanında yapılmasıdır.

Yahûdî'ye; **«Tevrât'ı Mûsâ'ya indiren Allah hakkı için.»** diye, Hıristiyan'a; **«İncil'i İsâ'ya indiren Allah hakkı için.»** diye, Mecûsî'ye ise; **«Ateşi yaratan Allah hakkı için.»** diye **yemîn verdirilir. Bunların her birine i'tikâdına göre, yemîn ağırlaştırılır. Tâ ki onun, yalan yere yemîn etmesine engel olsun.**

İmâm A'zam' (Rh.A.) **dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir:** Ta'zîmde Allah Teâlâ (C.C.) ile berâber başkasını ortak kılmakdan kaçınmak için, bir kimseye ancak Allah' (C.C.) ın adıyle yemîn ettirilir.

Hassâf da demiştir ki: **Yahûdi ve Hıristiyan'dan başkasına, ancak Allah'** (C.C.) **ın adıyle yemîn verdirilir.** Bu, bizim meşâyihimizin **bir kısmının ihtiyârıdır** (seçtiğidir). Çünkü yemînde ateşi zikretmekde, ateşe ta'zîm vardır. Çünkü yemîn, ta'zîmi bildirir. Ateşe ta'zîm edilmesi ise; uygun olmaz. Tevrât ve İncil böyle değildir. Çünkü Allah' (C.C.) ın Kitâblarına ta'zîm vâcibdir.

Put'a tapan kâfire de ancak Allah' (C.C.) **ın adı ile yemin verdirilir.** Çünkü kâfirlerin hepsi, milletleri ve mezhebleri ayrı olmakla berâber, Allah' (C.C.) ın birliğini (vahdâniyyetini) ikrâr ederler. **Nitekim Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ

«And olsun ki, onlara, gökleri ve yeri yaratan kimdir? diye sorsan: mutlaka Allah'dır, derler.» buyurmuştur. (15) **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Kâfirlere, ma'bedlerinde yemîn verdirilmez. Çünkü bunda, ma'bedlerine ta'zîm vardır. **Da'vâlıya; satış, nikâh, talâk, gasb ve ta'zîr gibi, vukûundan sonra sebebi ortadan kalkan şeylerde hâsıla yemîn verdirilir.**

(15) Zümer sûresi (39); âyet : 39

Musannıf, yemîn verdirmenin keyfiyyetini: «Bi'llâhi, sizin aranızda şimdi satış yoktur!», «Şimdi, aranızda nikâh yoktur!», «Şimdi, bu kadın senden bâin değildir.», «Şimdi, senin üzerinde geri verilmesi vâcib olan şey yoktur.» veyâ, «Şimdi, senin üzerine ta'zîr hakkı vâcib değildir!» **diye yemîn verdirilir», sözüyle zikretmiştir. Yânî sebeb üzerine yemîn verdirilmez.** Musannıf bunu da şu sözü ile belirtmiştir: **«Ben, onu satmadım!»,** «Bu kadını nikâh etmedim!», «Onu boşamadım.», «Onu gasbetmedim!» ve «Ona sövmedim.»

Asl olan şudur ki: **Da'vâ, şâyed vukûundan sonra ortadan kalkan satış ve benzeri şeylerde olduğu gibi, sebeb hakkında vâki' olursa, hâsıla yemîn verdirilir.** İmâm A'zam ile İmâm Muhammed' (Rh. Aleyhimâ) e göre; **sebeb üzerine verdirilmez.** Hattâ bir kimse; «Şu adamdan bin akçaya bir köle satın aldım.» diye iddiâ ettikde, adam inkâr etse; «Sizin aranızda satış yoktur!» diye yemîn verdirilir. Yoksa; «Billâhi satmadım!» diye yemîn verdirilmez. Çünkü satıp, ondan sonra ikâle etmiş olması câizdir. Kezâ nikâh ve başka şeyde de yemîn, bu biçimde verdirilir. Bundan sonra yeminin, hâsıl üzerine olup sebeb üzerine olmaması **—ki bu İmâm A'zam ile İmâm Muhammed** (Rh. Aleyhimâ) **e göre asıldır —** sebeb bir vâsıtayla ortadan kalktığı vakittedir. **Ancak, eğer hâsıl üzerine yemînde da'vâcı için menfaati terk bulunursa, icmâen, yemîn sebeb üzerine verdirilir.** Meselâ, civâr ile (komşuluk sebebiyle) şuf'a da'vâsı ve bâin talâk ile boşanmış olan kadının nafaka da'vâsı böyledir. Çünkü da'vâcı, civâr ile (komşuluk sebebiyle) şuf'a iddiâ etse ve müşteri Şâfiî mezhebinden olmakla bunu câiz görmese; o kimseye sebeb üzerine yemîn verdirilir. Çünkü o kimseye hâsıl üzerine; «Da'vâcı şuf'aya müstehık değildir.» diye, Allah (C.C.) adıyla yemîn verdirilse, i'tikâdınca yemîninde tasdîk edilir ve bu takdîrde da'vâcı hakkında menfâat gözetilmek ortadan kalkar. Kezâ, bâin talâkla boşanmış olan kadın, nafaka iddiâ ettikde, kocası Şâfiî mezhebinden olduğu için nafakayı câiz görmese, o kimseye sebeb üzerine yemîn verdirilir. Çünkü hâsıl üzerine, «Senin üzerinde bu kadın için nafaka yokdur.» diye Allah (C.C.) adıyle yemîn verdirilirse, i'tikâdınca yemîninde tasdîk edilip da'vâcı hakkında menfâat gözetilmesi kalkmış olur.

Sâbit oldukdan sonra hiçbir vâsıta ile ortadan kalkmayan da'vâda, sebebe yemîn verdirilir. Hâsıla, bil-icmâ' verdirilmez. Meselâ; âzâd edildiğini iddiâ eden Müslüman köle böyledir. Çünkü, Müslüman köle, efendisinin kendisini âzâd ettiğini iddiâ etse ve efendisi âzâdını inkâr etse, sebeb üzerine; «Billâhi âzâd etmedi!» şeklinde yemîn verdirilir. Çünkü, hâsıl üzerine yemîne zarûret yoktur. Zîrâ kölenin Müslüman olduğu hâlde âzâdından sonra köleliğe geri dönmesi câiz ol-

maz. **Câriye ve kâfir köle, Müslüman kölenin hilâfınadır. Bunlarda; hâsıl üzerine yemîn verdirilir.** Yânî; «Bu câriye şimdi hür değildir.» veyâ, «Bu köle şimdi hür değildir.» diye yemîn verdirilir. Zîrâ câriye, mürtedde olmakla, dâr-ı harbe ulaşmakla ve esîr alınmakla; kâfir köle dahî ahdini bozmakla ve dâr-ı harbe ulaşmakla kölelikleri tekerrür edebilir. Müslüman köle üzerine ise; köleliğin tekerrürü mümkün değildir.

Da'vâcı, hasma yemîn teklîf eyledikde, hasım; «Sen, bana bir kere yemîn verdirdin.» **deyip beyyine gösterse, kabûl edilir.** Yânî bir kimse, başkası üzerine mal da'vâ etse ve diğeri inkâr ettikde da'vâcı ona yemîn verdirmek istese; da'vâlı; «Sen, bana bu da'vâ üzerine bir kere fülân şehrin kâdîsı huzûrunda yemîn verdin.» deyip, da'vâcı o yemîni inkâr etse, da'vâlı onun üzerine beyyine getirse, beyyinesi kabûl edilir. **Eğer da'vâlının beyyinesi yoksa, da'vâcıya yemîn verdirmek isterse, ona yemîn verdirmesi câiz olur.**

Da'vâcı; «Benim beyyinem yoktur!» **deyip ondan sonra beyyine getirse veyâ şâhid;** «Benim için şehâdet yoktur!» **deyip ondan sonra şehâdet etse, bu bâbda iki rivâyet vardır:** Birincinin ma'nâsı; **da'vâcının;** «Benim için bu hakkı da'vâ husûsunda beyyine yoktur!» **deyip, sonra beyyine getirmesi;** ikincinin ma'nâsı; **şâhidin;** «Fülân kimse için benim muayyen bir hak husûsunda şehâdetim yoktur.» **deyip ondan sonra, o hakka şehâdet etmesidir. Bir rivâyette; bu, çelişme görüldüğü için kabûl edilmez.** Diğer rivâyetde; **kabûl edilir. Esah** (en doğru) **olan, kabûl edilmesidir.** Çünkü onun beyyinesi veyâ şâhidin şehâdeti olup unutması, ondan sonra hâtırına gelmesi câizdir. Yâhûd önce o şehâdeti bilmeyip sonra bilmesi câizdir.

Ulemâdan ba'zısı demiştir ki: **Eğer iki sözün arasını bulursa, ittifâkan kabûl edilir. Bunu,** «Mültekat» **sâhibi kitâbında zikretmiştir.**

Kezâ bir kimse; «Benim, müdâfaam yoktur!» **deyip, ondan sonra müdâfaa etse; bunda dahî iki rivâyet vardır:** Ba'zıları demiştir ki: **«Müdâfaası bil-ittifâk sahîh değildir. Çünkü bunun ma'nâsı; benim için def'** (16) **da'vâsı yoktur, demektir. Bir kimse benim için fülân tarafından da'vâ yoktur, dedikden sonra, o fülân üzerine iddiâ etse, dinlenmez. Kezâ burada da dinlenmez.»** Ba'zıları da; **«Def'i sahîh olur.»** demişlerdir. **Esah olan söz budur.** Çünkü def', def'in üzerine beyyine ile hâsıl olur. Yoksa def'i da'vâ etmekle olmaz. Şu hâlde; «Benim müdâfaam yoktur!» demesi; «Benim, beyyinem yoktur!» demek gibidir. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

(16) **Def'**: Da'vâlı tarafından, da'vâcının da'vasını def' edecek bir da'vâ ileri sürülmesidir.

Yemîn verdirmekde niyâbet câri olur. Yânî bir kimsenin, başkası üzerinde hakkı olup beyyine getirmekden âciz olmakla da'vâlı'dan yemîn istemek için, o kimsenin tarafından bir şahsın vekîl edilmesi câiz olur.

Yemînde niyâbet câiz olmaz. Yânî bir şahsın, üzerine yemin tevecüh eden bir şahıs tarafından yemîn edivermesi için vekîl olması câiz olmaz.

Musannıf, birincisini şu sözüyle tefri' etmiştir : **Vekîl, vasî, mütevellî ve küçük çocuğun babası hasımdan yemîn ister. Fakat vekîl ve başkaları yemîn ettiremez. Meğer ki bunlardan birinin asîl üzerine ikrârı sahîh ola.** Meselâ; satışa vekîl olan yâhûd kusur ve ayb nedeniyle geri vermekde husûmete vekîl olan kimse böyledir. Çünkü vasî, küçük çocuk için sattığı bir ayn'ın kusûrunda da'vâ olunsa, ona yemîn verdirilmez. **Satışa veyâ kusûr ve ayb nedeniyle geri vermekde husûmete vekîl olan kimse istihlâf olunur.** Çünkü yemîn, dönme ümîdi için yapılır. Eğer vasî, açıkca ikrâr ederse, sahîh olmaz. Bundan dolayı yemîn istenmez. **Vekîlin, müvekkil üzerine ikrârı ise sahîhdir. Kezâ, yemînden çekinmesi de sahîhdir.**

Kendisinin fiili üzere yemîn ettirmek (tahlîf)**; betât üzeredir.** Yânî; «Böyle değildir.» diye yemîn eder. «Betât» kesin demektir. **Başkasının fiili üzere tahlîf, ilim üzere olur.** Yânî da'vâlı, böyle olduğunu bilmediğine yemîn verir. Birincinin vechi; zâhirdir (besbellidir). İkincinin vechi şudur: Çünkü da'vâlı, başkasının ne yaptığını zâhiren bilmez. Eğer betât üzere yemîn ettirilirse, doğru olmakla berâber yemînden kaçınmış olur. Şu hâlde, bundan zarâr görür. Bu sebeble, bilmediğine yemîn vermesi istenir. **Şâyed doğruluğunun imkânı ile berâber yemîni kabûl etmezse, ya bâzil veyâ mukir olur. Bu, bizim imâmlarımız katında mukarrer bir kâidedir.** İmâm Fahr'ul-İslâm (Rh.A.); **bunun üzerine bir kelime eklerdi. O da;** «Başkasının fiili üzerine yemîn verdirmek, bilmek üzere olur.» **demesidir. Ancak o başkasının fiili, yemîn edene muttasıl olan bir şey olursa, yemîn verdirmek betât üzere olur.** Musannıf, bunun üzerine şu fer'î mes'eleyi getirmiştir: **Eğer müşteri, kölenin hırsız olduğunu veyâ kaçtığını iddiâ ederse, satıcıya betât üzere yemîn verdirilir.** Halbuki o, başkasının fiilidir. Yânî kölenin müşterisi, kölenin hırsız veyâ kaçak olduğunu iddiâ etse, kölenin kaçmasının yâhûd hırsızlığının kendi elinde olduğunu isbât edip; kölenin kaçak olduğunu iddiâ etse; yâhûd köle satıcının elinde çalsa da, yemîn verdirmek istese, satıcıya; «Billâhi, senin elinden kaç-

madı!», «Billâhi senin elinde çalmadı!» diye yemîn verdirilir. **Bu yemîn, başkasının fiili üzerine yemîndir.**

Bu yeminin sahîh olması şundandır: Çünkü satıcının mebî'i bütün kusûrlardan sâlim olduğu hâlde teslîm etmesi vâcibdir. Şu hâlde yemîn ettirmek, satıcının kendisinin tekeffül ettiği şeye râci' olur ve yemîn, betât üzerine verdirilir.

Şâyed satışın önceden olduğunu iddiâ ederse, hasmı ilme yemîn verir. Bu söz, yukarda geçen «Başkasının fiiline yemîn verdirilirse, ilme yemîn istenir.» cümlesi üzerine tefri' edilmişdir. Yânî Zeyd, Amr'dan bir şey satın alsa, ondan sonra Berk o şeyi Zeyd'den önce satın aldığını iddiâ etse, ve beyyine getirmekden âciz olsa, Zeyd'in hasmı olan Bekr, bilmediğine dâir Zeyd'e yemîn verdirir. Yânî Bekr, kendisinden önce o şeyi satın aldığını bilmediğine dâir Zeyd'e yemîn verdirir. Nitekim sebebi yukarda geçti.

Kezâ bir kimse, bir vâris üzerinde borç veyâ ayn alacağı olduğunu iddiâ etse, o vârise bilmek üzere yemîn verdirilir. Betât üzere yemîn verdirilmez. Birincisi, yânî alacak iddiâsı; bir adam diğerine, «Benim, senin mûrisinde bin akça alacağım vardır. Ölüp borç üzerinde kaldı.» diye iddiâ etmesiyle; ikincisi, yânî ayn iddiâsı ise, «Fülândan sana mirâs kalan bu köle, benim mülkümdür. Haksız yere senin elindedir!» diye iddiâ etmesi ile olur. **İkisinin de beyyinesi olmazsa, vârise, zikredildiği üzere bilmediğine dâir yemîn verdirilir. Betât üzere yemîn verdirilmez.** Nitekim sebebi daha önce zikredildi.

Eğer kâdî o malın mîrâs olduğunu bilir, veyâ mîrâs olduğunu da'vâcı ikrâr ederse yâhûd hasım mîrâs olduğunu isbât ederse, betât üzere yemîn verdirilmez. İmâdiyye'de böyle zikredilmiştir.

Eğer borcu veyâ ayn'ı vâris, başkası üzere iddiâ ederse, da'vâlıya betât üzere yemîn verdirilir. Bilmek üzere yemîn verdirilmez. Nitekim sebebi daha önce anlatıldı. Hîbe edilen şey (mevhûb) ve satın alınan şey (müşterâ) gibi, ki bir adam, birine bir köle hîbe edip, o da teslîm alsa veyâ bir adam birinden bir köle satın alsa ve bir adam gelip o kölenin, kendi kölesi olduğunu söylese, fakat beyyinesi olmasa, imdi da'vâlıya yemîn ettirmek isterse, betât üzere yemîn verdirilir.

Bir kimse başkasının nikâhlı karısını, kendi nikâhlısı olduğunu iddiâ etse ve beyyinesi de olmasa; o kadının kocasına, da'vâcının karısı olduğunu bilmediğine dâir yemîn verdirilir. Eğer yemîn ederse, **çekişme ortadan kalkar.** Yemînden çekinirse, **kadına, betât üzerine; yânî onun karısı olmadığına dâir yemîn verdirilir.** Yemînden çekinirse, **da'vâcının nikâhı üzere hükmedilir.** İmâdiyye'de **de böyle denmiştir.**

Bilmiş ol ki, **yemînin betât üzere vâcib olduğu her yerde, da'vâlıya bilmek üzere yemîn verdirilirse, yemînden kaçındığına hükm olunmadıkca bu mu'teber olmaz ve ondan yemîn düşmez.** Yemîn, bilmek üzere vâcib olan her yerde betât üzere yemîn verdirilse, **yemîn mu'teber olur ve ondan düşer.** Eğer yemînden çekinirse, **aleyhine hükmedilir.** Çünkü betât üzere yemîn, daha te'kîdlidir. Şu hâlde, mutlak sûrette mu'teber olur. **Aksi, bunun hilâfınadır. Bunu** Zeylaî (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Da'vâcı, muhtelif şeyler iddiâ ederse, hepsinin üzerine bir kere yemîn verdirilir. İmâdiyye'de zikredilmiştir ki: **Bir kimse cinsi, nev'î ve niteliği çeşitli olan mallar iddiâ etse ve hepsinin kıymetini toptan zikretse; her birinin kıymetini ayrı olarak söylemese, bunda meşâyih ihtilâf etmişlerdir.** Ba'zısı; **tafsîl edilmesini şart kılmış;** ba'zısı da, **icmâl ile yetinmişlerdir. Sahîh olan da budur.** Çünkü da'vâcı, eğer bu malların gasbını iddiâ ederse, da'vânın sahîh olması için kıymetin beyânı şart kılınmamıştır. Lâkin malların elinde olduğunu iddiâ ederse, onları getirmesi emr edilir ve onlar getirildikde beyyine kabûl edilir. Eğer; «O mallar elimde helâk oldu!» veyâ «Da'vâlı tüketti!» derse, ve hepsinin kıymetini toptan belirtirse, da'vâsı dinlenir ve beyyinesi kabûl edilir. Beyyinesi yoksa, hepsi üzerine bir kere yemîn verir. Çünkü yemînin vâcib olması, da'vânın sıhhatine dayanır. Halbuki da'vâ sahîhdir. Öyle ise, hepsi üzerine yemîn bir kere vâcib olur.

Bir kimse, bir borcu veyâ borçdan başka şeyi ikrâr edip ondan sonra; «Ben, bu ikrârımda yalancı idim!» **dese, mukarr-un leh'e yemîn verdirilir.** Yânî, «Mukırr, ikrârında yalancı değildir ve sen, onun üzerine olan da'vânda mubtil değilsin!» diye yemîn verdirilir. **Bu, İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göredir ve istihsândır.** İmâm A'zam (Rh.A.) **ile İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre mukirrin, mukarrun leh'e o borcu teslîm etmesi emredilir. Kıyas da budur.** Çünkü ikrâr; şer'an, beyyine gibi, ilzâm edicidir. Hattâ beyyineden evlâdır. Zîrâ ikrârda, yalan ihtimâli daha uzaktır.

İstihsânın vechi şudur: İnsanlar arasında âdet cârîdir ki, borç almak istedikleri zaman, almazdan önce senet yazıp, malı ondan sonra alırlar. Binâenaleyh ikrâr, bu durumun i'tibâr edildiğine delîl olamaz. Öyle ise, yemîn verdirilir. İnsanların durumları değiştiği, aldatma, hîle ve hıyânetler çoğaldığı için, fetvâ da bunun üzerinedir. Halbuki mukir, o yemîn ile mütezarrır olur ve eğer doğru söylemişse da'vâcıya yemîn zarar vermez. Şu hâlde bu husûs tercîh edilir. **Bunu, Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.**

Yemîn için fidye vermek ve uzlaşmak sahîhdir. Yânî bir adam, birinden mal iddiâ ettikde, o kimse inkâr etse ve o adam beyyineden

âciz olmakla, ona yemîn teklîf ettikde, yemîni için mal ile fidye verse veyâ yemîninden mal ile sulh olsa, sahîh olur. Nitekim **Hz. Osman** (R.A.) **dan rivâyet edilmiştir ki:** O'nun, kırk dirhem vereceği olduğu iddiâ edilmiş. O da bir miktâr mal verip, yemîni için fidye ödemiş ve yemîn etmemişdir. Yine, **Huzeyfe** (R.A.) **dan rivâyet edilmiştir ki:** Yemîni için mal ile fidye vermiştir. **Bir de; o kimse yemîn etse, dedikodu** (kîl-u kâl) **olurdu.** Çünkü insanların bir kısmı tasdîk eder ve bir kısmı da yalanlardı. Halbuki, yemîni için fidye verirse, şerefini korumuş olur. Bu ise, yemîn etmekden güzeldir. **Resûlüllah** (S.A.V.) :

ذُبُّوا عَنْ أَعْرَاضِكُمْ بِأَمْوَالِكُمْ

«Siz ırzlarınızı, mallarınızla koruyunuz.» buyurmuştur.

Bundan sonra yemîn verdirilmez. Yânî; **yemîn için fidye verdikden sonra da'vâcının hasma yemîn ettirmek istemesi câiz olmaz.** Çünkü bedelini almakla husûmeti ortadan kaldırmıştır. **Da'vâlının yemînini;** meselâ, on akçaya satın alması, **bunun hilâfınadır. Bu câiz değildir ve da'vâcının ondan yemîn istemesi (istihlâfı) câiz olur.** Çünkü satın almak, malı mal ile temlîk akdidir. Yemîn ise, mal değildir. **İnâye'de de böyle denmiştir.**

★ ★

بَابُ التَّحَالُفِ

YEMİNLEŞME (TEHÂLÜF) BÂBI

Satıcı ile müşteri, semenin miktârında ihtilâf etseler; meselâ, müşteri bir miktâr semen iddiâ edip, satıcı ondan fazlasını iddiâ etse, **veyâ semenin vasfında ihtilâf etseler;** meselâ, satıcı râyic olan dirhemlerle yapıldığını iddiâ edip, müşteri geçersiz (kâsid) olan dirhemleri iddiâ etse, **yâhûd semenin cinsinde ihtilâf etseler;** meselâ, satıcı dînârlarla; müşteri dirhemlerle yapıldığını iddiâ etse, **veyâhûd satıcı ile müşteri satılan şeyin miktârında ihtilâf etseler;** meselâ, satıcı mebî'den bir miktârı i'tirâf edip, müşteri ondan fazlasını iddiâ etse; **hangisi beyyine getirirse, onun için hüküm verilir. Çünkü o, da'vâsını hüccet ile aydınlatmış ve açıklamışdır.** Diğer taraf, sâdece da'vâ ile kalmıştır. Beyyine ise, daha kuvvetlidir. Çünkü, kâdî üzerine hüküm ilzâm eder. Sâdece da'vâ hüküm ilzâm etmez. **Eğer ikisi de beyyine getirirlerse, fazlayı isbât edenin lehinde hüküm verilir.** Çünkü beyyineler, isbât içindir. Daha azı isbât eden, daha çoğu isbât edene aykırı olmaz.

Eğer satan ile satın alan, semenle satılan malın her ikisinde ihtilâf ederler de; meselâ satıcı, «Ben, bir köleyi ikibin akçaya sattım!» **deyip, müşteri,** «Yok, belki iki köleyi bin akçaya sattın!» **derse, satıcının hücceti semende ve müşterinin hüccêti satılan şeyde evlâdır.** Çünkü satıcının hücceti, semende isbât yönünden daha çoktur. Müşterinin hücceti ise, isbât yönünden satılan şeyde daha çoktur.

Eğer ikisi de beyyineden âciz olurlarsa, yânî satıcı ile müşteriden her birinin beyyinesi olmazsa, **müşteriye; ya satıcının iddiâ ettiği semene râzı olursun,** yâhûd, **«Biz, satışı fesh ederiz,» denilir.** Satıcıya da; **ya «Müşterinin iddiâ ettiği satılan mah teslîm edersin» yâhûd «Biz, sa-**

tışı fesh ederiz.» denilir. Çünkü maksûd; husûmeti ortadan kaldırmaktır. Husûmeti ortadan kaldırmak ise, birinin, diğerinin iddiâ ettiğine râzı olması ile hâsıl olur. **Binâenaleyh, her birinin neyi seçtiği sorulduğa kadar, kâdının feshe acele etmemesi vâcib olur. Eğer birbirlerinin da'vâsına râzı olmazlarsa, yemîn ettirilirler.** Yânî, kâdî her birine diğerinin da'vâsı üzere yemîn ettirir. Bunun aslı şudur: Satılan şeyi teslîm almazdan önce malın bulunması hâlinde tehâlüf (1) kıyâsa uygundur. Çünkü satıcı, müşteri üzerine semenin fazlalığını iddiâ; müşteri ise, bunu inkâr etmektedir. Müşteri, satıcı üzerine semen yönünden iddiâ ettiği semenle, malın teslîminin vucûbunu iddiâ; satıcı ise, bunu inkâr etmektedir. Bu durumda; her biri münkir olur. Münkire yemîn verdirilmesi ise kıyâsa uygundur. **Teslîm aldıkdan sonra tehâlüf ise; kıyâsın aksinedir. Bu,** İmâm A'zam ve İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) **a göredir.** Çünkü satılan mal müşteriye teslîm edilmiştir. Bu takdîrde müşterinin, satıcı üzerine bir şey iddiâsı yoktur. İmdi satıcının, müşteri üzerine semeninin fazlalığı da'vâsı kalır. Müşteri ise, inkâr etmektedir. Bu durumda, yemîn verdirilmesi ile yetinilir. **Yemînleşmenin teslîmden sonra sâbit olması;** Resûlüllah (S.A.V.) :

إِذَا اخْتَلَفَا الْبَيِّعَانِ وَالسِّلْعَةُ قَائِمَةٌ تَحَالَفَا وَتَرَادَّا

«Şâyed satıcı ile müşteri ihtilâf ederlerse, ticâret malı meydanda olduğu takdîrde yemînleşirler ve birbirlerine geri verirler.» buyurduğu içindir.

Kâdî, müşterinin yemîni ile başlar. Çünkü müşteri inkâr yönünden daha kuvvetlidir. Zîrâ müşteriden, önce semen istenir. Şu hâlde, inkâra ilk başlayan Odur. Binâenaleyh, O'nun yemîninden başlanır.

Bu hüküm; mal, borç ile satıldığı takdîrdedir. Eğer, **böyle olmayıp belki mukâyaza** (bedelli satış) **olsun diye ayn, ayn ile satıldı ise veyâ sarf olsun diye semen, semen ile satıldı ise, bu takdîrde kâdî hangisi-**

(1) **Tehâlüf** (Yemînleşmek): Hasmlardan her birisinin; yânî hem da'vâcının, hem de da'vâlının yemîn etmesidir.
Ahdleşmek, teahhüdde bulunmak ma'nâsına da gelir.

nin yemîni ile başlamak isterse, onunla başlar. Çünkü, yemînden çekinmenin faydasında eşittirler.

Yemînleşmenin (tehâlüfün) **şekli şudur:** Müşteri, **«Billâhi, ikibin akçaya satın almadım!»**; satıcı; **«Billâhi, bin akçaya satmadım!»** diye yemîn eder.

Kâdî, birinin veyâ her ikisinin isteği ile aralarında olan alım-satımı fesh eder. Alım - satım kendiliğinden münfesih olmaz.

Ulemâdan ba'zısı; «İki tarafın yemîn etmesiyle alım - satım fesh edilmiş olur.» demişlerdir. Sahîh olan kavl, **birincisidir.** Çünkü her ikisi de yemîn edince, hiçbirinin da'vâsı sâbit olmamış; satış mechûl semen ile kalmıştır. Kâdî, aralarında olan çekişmeyi ortadan kaldırmak için satışı fesh eder.

Musannıf bunun üzerine; Mebsût'da zikredilen mes'eleyi şu söz ile tefri' etmiştir: Şâyed feshden önce ikisi de yemîn ettikden sonra; müşteri satılan câriyeyi cimâ' etse, helâl olur. Çünkü câriye, kâdî satışı fesh etmedikce, müşterinin mülkünden çıkmaz. Eğer satıcı ile müşteriden biri yemînden çekinirse; çekinene, diğerinin da'vâsı kâdînın hükmüyle lâzım gelir. Çünkü yemînden çekinen, diğerinin iddiâ ettiği şeyi ikrâr veyâ bezl etmiş olur.

Satışın aslında, semenin müddetinde, muhayyerliğin şartında, semenin bir kısmını teslîm almakda ve müslemun fîh'in verildiği yerde ihtilâf etseler, ikisine de yemîn ettirilmez. Ammâ, münkir olana yemîn verdirilir. Yânî alım - satımı, müddeti ve bunlardan başkasını inkâr edene yemîn verdirilir. **Çünkü bu ihtilâf, mebî' ve semenden başkasında ihtilâftır.** İmdi bu ihtilâf; semeni indirme (tenzîl) ve ibrâ husûsundaki ihtilâfa benzemiştir. **Semenin vasfında veyâ cinsinde olan ihtilâf bunun hilâfınadır.** O, miktârda ihtilâf mesâbesindedir.

Satılan şeyin helâkından; veyâ müşterinin mülkünden çıkdıkdan, yâhûd **kusûrla değiştikden sonra da yemîn ettirilmez.** Yânî satılan şey helâk olsa veyâ müşterinin mülkünden çıksa yâhûd müşterinin elinde iken meydana gelen bir kusûrla değişip; kusûrdan dolayı geri çevirilecek hâli kalmasa; ondan sonra satıcı ile müşteri semende ihtilâf etseler; **İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **a göre, yemînleşmezler.** Belki söz müşterinindir. **İmâm Muhammed ile İmâm Şâfiî'** (Rh. Aleyhimâ) **ye göre, yemînleşirler. Ve satış helâk olanın kıymeti üzerinden fesh edilir.** Çünkü her biri hak iddiâ etmekte, diğeri ise onu inkâr etmektedir. Şu hâlde, yemînleşirler. **İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **un delîli şudur:** Satılan şeyin teslîm alınmasından sonra yemînleşmeleri kıyâsa aykırıdır. Şu hâlde yemînleşmeleri, malın helâkı hâline teaddî etmez(tecâvüz etmez).

Kezâ, satılan şeyin bir kısmı helâk olsa, veyâ müşterinin mülkünden çıksa da, sonra semende ihtilâf etseler, yemînleşmezler. Meğer ki; satıcı, helâk olan hissenin bırakılmasına râzı ola. Yânî helâk olan mebî'in semeninden bir şey almayıp, akdi sanki yalnız mevcûd olana mahsûs saymakla semenin hepsi mevcûdun karşılığı olur. [Bu takdirde; ikisine de yemîn ettirilir. **Bu, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göredir.** İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **geçen şeye uygun olarak yemîn ettirilirler.** Mebî'in geri kalanı satıcıya geri verilir.]

Şâyed kitâbet bedelinin mikdârında ihtilâf ederlerse; efendi ile mükâteb arasında yemînleşme dahî yoktur. Çünkü yemînleşme; muâvezât'da lâzım olan hukûkun inkârı ânında olur. Kitâbet bedeli ise, acz câiz olduğu için lâzım değildir. **Yemînleşme lâzım gelmeyince; da'vâya ve inkâra i'tibâr etmek vâcib olur.** Bu durumda söz yemîni ile kölenin olur. Çünkü köle fazlalığı inkâr etmiştir. Eğer ikisi de beyyine getirirlerse, efendinin beyyinesi evlâdır. Çünkü, o fazlalığı isbât etmektir.

Selemi ikâleden sonra, sermâyede ihtilâf etseler, yine yemînleşmezler. Yânî satıcı ile müşteri selem (2) akdini ikâle (3) edip, sermâyede ihtilâf etseler, yemînleşmezler. Çünkü yeminleşirlerse, ikâle bozulup, selem geri döner. Bu ise câiz değildir. Çünkü selemin ikâlesi borcun ıskâtıdır. **Sâkıt ise, geri dönmez. Belki yemîn ederse, müslem-ün ileyh tasdîk edilir.** Çünkü selem sâhibi, müslem-ün ileyh üzerine fazlalık iddiâ etmekde; o ise, inkâr eylemektedir.

Selem, geri dönmez. Nitekim az önce anlatıldı ki, sâkıt olan geri dönmez. Satışda ikâle, bunun hilâfınadır. Yânî satıcı ile müşteri satışı ikâleden sonra ve ikâle hükmüyle mebî'i kabzdan önce semenin mikdârında ihtilâf etseler, yemînleşirler ve satış geri döner.

Selem'in ikâlesi ile satışın ikâlesi arasında fark şudur: Yemînleşmeden maksâd; akdi fesh etmekdir. Hattâ her biri malının aslına döner. **Resûlüllah** (S.A.V.) **ın:**

تَحَالَفَا وَتَرَادَّا

(2) **Selem:** Peşin para ile veresiye mal almakdır. (Fazla bilgi için; c: 3 s: 315 - 322'ye bakınız.)

(3) **İkâle:** Şer'an; satışı kaldırmak, yânî bozmakdır. (Fazla bilgi için; c: 3, s: 280 - 283'e bakınız.)

«Yemînleşirler ve birbirlerine geri verirler.» kavl-i şerîfinde **buna işâret vardır.** Selem'in ikâlesinde yemînleşme, bu maksâdı ifâde etmez. Çünkü selemde ikâle, ikâlenin geçerli olmasından (nefâzından) sonra diğer fesh sebebleri ile feshi taşımaz. **Hattâ ikisi de,** «Biz, ikâleyi bozduk!» **deseler, ikâle bozulmaz, feshi de taşımaz.** Nitekim yukarda geçti ki, sâkıt olan, geri dönmez. **Satışda ikâle ise; feshin diğer sebebleri ile feshi taşıyan şeylerdendir. Hattâ;** «Biz ikâleyi bozduk!» **deseler, bozulmuş olur.** Şu hâlde karşılıklı yemînleşmeyle bozulmayı da taşır. Çünkü burada engel ortadan kalkmıştır. Zîrâ ayn'ın mülkü geri dönmeye ihtimâllidir.

Koca ile karı, mehr'in mikdârında ihtilâf etseler, beyyine getirenin lehine hüküm verilir. Çünkü beyyine getiren, da'vâsını onunla aydınlatmıştır. Beyyine ise, adı gibi beyân edicidir.

Eğer ikisi de beyyine getirirlerse; mehr-i misil, kocası lehine şehâdet etmek şartıyla kadının lehine hüküm verilir. Yânî mehr-i misil; kocasının iddiâ ettiği kadar, yâhûd daha az olur. Çünkü hâlin zâhiri, koca için şehâdet etmektedir. Kadının beyyinesi ise, zâhirin hilâfını isbât etmektedir.

Eğer mehr-i misil, kadının lehine şehâdet ederse, meselâ; kadının iddiâ ettiği kadar veyâ daha çok olursa, kocanın lehine hüküm verilir. Çünkü beyyine, indirimi isbât etmektedir. Halbuki o zâhirin hilâfınadır. **Eğer mehr-i misil, hiçbirine şâhid olmazsa, meselâ kadının iddiâ ettiğinden az; erkeğin iddiâ ettiğinden çok olursa, isbâtta eşit oldukları için, ikisinin beyyinesi de sâkıt olur.** Çünkü kadının beyyinesi fazlalığı; kocanın beyyinesi ise, indirimi isbât etmektedir. Binâenaleyh biri, diğerinden daha üstün olamaz. **Eğer ikisi de beyyine getirmekden âciz olurlarsa, yemînleşirler.** Hangisi yemîn etmekden çekinirse, **diğerinin da'vâsı ona lâzım gelir.** Çünkü yemînden çekinen, hasmın iddiâsını ikrâr etmiş yâhûd bâzil olmuştur. **Ammâ, nikâh fesh edilmez.** Çünkü her birinin yemîni, arkadaşının tesmiye ettiği iddiâyı ibtâl eder. Bu durumda akd, tesmiyesiz kalır. Bu ise, nikâhı ifsâd etmez. Çünkü mehr, nikâhda tâbidir. **Satış, bunun hilâfınadır.** Çünkü semenin tesmiye edilmemesi satışı ifsâd eder. Nitekim daha önce «Alış - Veriş Bölümü» nde geçti.

Aralarında olan çekişmeyi (münâzaayı) **ortadan kaldırmak için, nikâhı, kâdî fesh eder.** Belki mehr-i misil tahkîm olunur. Yânî iki hasım arasında hakem kılınır da; mehr-i misil kocanın dediği gibi veyâ ondan daha az olursa, kocanın sözüyle hüküm verilir. Eğer kadının dediği gibi veyâ ondan daha çok olursa, onun sözüyle hüküm verilir. **Eğer mehr-i misil ikisinin arasmda olursa;** meselâ kocanın dediğinden

daha çok, kadının dediğinden daha az olursa, **mehr-i misil ile hüküm verilir.** Çünkü mehr-i misil üzere fazlalık sâbit olmamıştır. Karşılıklı yemîn verdikleri için, bundan indirim de sâbit olmamıştır.

İcâre bedelinde, kirâya veren ile kirâ ile tutan ihtilâf etseler, kirâya veren bir ayda on akçaya kirâya verdiğini iddiâ edip; kirâ ile tutan kimse beş akça iddiâ etmekle ihtilâf etseler, veyâ **menfaati teslîm almazdan önce, kirâya veren bir aylığına kirâya verdiğini iddiâ edip; kirâ ile tutan da iki aylığına tuttuğunu iddiâ etmekle, menfaatte ihtilâf etseler;** veyâ **kirâlama bedelinden ve menfaatten her ikisinde ihtilâf etseler, yemînleşirler ve aldıklarını geri verirler.**

Musannıf müddeti zikretmemiştir. Çünkü, müddette yemînleşme câri **değildir.** Belki söz, ziyâdeyi inkâr edenindir. Bunu **Nihâye sâhibi zikretmiştir.**

Yemînleşmenin vechi şudur: Menfaati teslîm almazdan önce icâre; mebî'i teslîm almazdan önce satış gibidir. Binâenaleyh; akd sâhiblerinden her birinin diğeri üzerinde hak iddiâ etmesi, onun da inkârda bulunması ve her iki akdin feshi kabûl eden muâvaza olmasındadır. Bu takdîrde icâre, bey'e mülhak kılınmıştır.

Buna, şöyle i'tirâz edilmiştir: Ma'kûd-un aleyh'in mevcûd olması —ki menfaattir— **yemînleşmenin sıhhati için şarttır. Halbuki menfaat, ortada mevcûd değildir.** Buna şöyle cevâb verilmiştir: **Meselâ ev, akd onun üzerine yapılması husûsunda, menfaat yerine konmuştur ve sanki takdîren mevcûd gibidir.**

Şâyed ücrette ihtilâf edilse, önce müste'cire yemîn verdirilir. Eğer menfaatte ihtilâf edilirse, **önce mûcire** (kirâya verene) **yemîn verdirilir.** Hangisi yemînden çekinirse, **diğerinin sözü sâbit olur. Ve hangisi beyyine getirirse, kabûl edilir.** Eğer ihtilâf ücrette olup ikisi de beyyine getirirse, **kirâya verenin beyyinesi evlâdır.** İhtilâf menfaatte olursa, **isbâtın ziyâdeliğine bakarak; müste'cirin beyyinesi evlâdır. Şâyed** ücret ve menfaatde ihtilâf edilirse, **iddiâ ettiği ziyâde husûsunda her birinin beyyinesi evlâdır.** Meselâ; kirâya veren, bir ayda on akça ücret iddiâ edip; kirâ ile tutan, «İki ayda beş akça ile tuttum.» derse, iki ayda on akça ile hüküm verilir. **Menfaati teslîm aldıkdan sonra ihtilâf etseler, yemînleşme yoktur. Söz, yemîniyle berâber, müste'cirindir.** Çünkü yemînleşme feshden dolayıdır. Elde edilen menfaatlerde ise, akdin feshedilmesi mümkün değildir. **Menfaatin bir kısmını teslîm aldıkda, yemînleşirler ve kalanda icâre fesh edilir.** Daha önce geçen şeyde söz müste'cirindir. Çünkü icâre, menfaatin meydana gelmesine göre, saat saat mün'akid olur ve menfaatten her cüz, başlangıçta ma'-

kûd-ün aleyh gibi olur. İmdi müddetten geri kalan kısım üzerine ayrıca akd yapılmış gibidir. Şu hâlde onda, ikisine yemîn ettirilir. **Satılan şeyin bir kısmı helâk olursa, hüküm bunun hilâfınadır. Çünkü satılan şeyden her cüz üzerine ibtidâen ayrı akd yapılmış değildir. Belki, bütün cüzlerine bir tek akd yapılmıştır.** Şâyed bir kısmında helâk sebebiyle fesh imkânsızlaşırsa, hepsinde de biz'zarûre fesh müteazzir (imkânsız) olur.

Koca ve karı, evin eşyâsında ihtilâf etseler — gerek aralarında nikâh mevcûd olsun, gerek olmasın — **ve her biri eşyânın hepsi benimdir, diye iddiâ edip; ikisinin de beyyinesi olmasa, her biri için söz, onun için uygun olan şey hakkındadır.** Yânî erkeklere uygun olan; **sarık, kaftan, takke, taylasân, (4) silâh, kemer, kitablar, zırh, yay, ok ve bunların benzeri şeylerde, söz yemîniyle erkeğindir.** Nitekim hâlin zâhiri de koca için şâhiddir.

Kadınlara uygun örtü, çarşaf, kadın giyecekleri ve zînetleri gibi şeylerde, söz yemîniyle kadınındır. Çünkü hâlin zâhiri onlar için şâhiddir. **Ancak, karı - kocadan her biri diğerine uygun olan şeyi kendisi yapıyor veyâ satın alıyorsa; yânî koca kuyumcu olup bilezikleri, kadın yüzükleri, ayak bilezikleri ve bunların benzeri şeyleri olursa, bu takdîrde onlar kadının olmaz.**

Kezâ kadın dellâl olup erkek giysileri satarsa yâhûd tâcir olup erkek ve kadın giyecekleri veyâ yalnız erkek giyeceklerini satarsa, bunlar kadına âid olur. Hidâye şerhlerinde böyle zikredilmiştir.

Yatak, ev eşyâsı, kaplar, köleler, ev, akâr, hayvanlar ve paralar gibi, her ikisine yarayan şeyde, söz erkeğindir. Çünkü, kadın ve kadının elinde olan şey, erkeğin elindedir. **Şâyed ikisi bir şeyde çekişirler de; o şey birinin elinde olursa; söz, mal elinde olanındır.** Kezâ, burada da öyledir. **Kadına mahsûs olan şey, bunun hilâfınadır.** Çünkü kadın için diğer bir zâhir daha vardır ki, zi'l-yedlikden daha zâhirdir. O da kullanmasıdır. Binâenaleyh, kadının sözü makbûldür. Meselâ iki adam, bir giyecekde ihtilâf etseler, biri o giyeceği giymiş, diğeri de yenini tutmuş olsa, bu takdîrde giymiş bulunan evlâdır. Bu ihtilâf, ikisi de sağ oldukları vakittedir. Eğer biri ölmüş ise, müşkil olan; yânî erkeklere ve kadınlara uygun olan şey, yemîni ile sağ olanındır. Sağ olan; gerek hür, gerekse köle olsun müsâvîdir. Çünkü ölü için zi'l-yedlik yoktur. Bu durumda diri olanın zi'l-yedliği, muârızsız (serbest) kalır.

Hidâye'de ve Sadr'uş-Şehîd' (Rh.A.) **in Câmiu's-Sağîr'**inde ve **Sadr'-**

(4) **Taylasân:** Başa ve boyna sarılan şal ve benzeri şeyler.

ul-İslâm (Rh.A.) **ile Şems'ül-Eimme el-Hulvânî'** (Rh.A.) **de ve Kâdihân'da böyle zikredilmiştir.**

Şems'ül-Eimme es-Serahsî (Rh.A.), «Câmiu's-Sağîr» inde: **«Ba'zı nüshalarda; «O, ikisinden diri olan içindir» denilmiştir. Bu, bir hatâdır.»** demiştir. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **in ve Za'ferânî'** (Rh.A.) **nin rivâyetinde;** «O ikisinden hür olan içindir.» **denilmiştir.**

Eğer biri memlûk olursa, . malın hepsi hayâtta iken hürründür. Çünkü hürrün zi'l-yedliği daha kuvvetlidir. **Birinin ölümü hâlinde, diri içindir.** Zîrâ ölü için zi'l-yedlik yoktur. Bu durumda, diri olanın zi'l-yedliği, muârızdan hâlî olur. **Bu, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göredir. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) demişlerdir ki: Me'zûn köle ve mükâteb, hür insan gibidir. Çünkü onlar için husûmetlerde mu'teber zi'l-yedlik vardır. Hattâ hür insan, mükâteb ile bir şeyde husûmet etseler ve o şey ikisinin elinde olsa, zi'l-yedde berâber oldukları için, ikisi arasında hükm olunur. **Fakat, eğer köle mahcûr olursa, hüküm bunun hilâfınadır.** Bu takdîrde o şeyin hürre âid olduğuna hükmedilir. Çünkü mahcûr için zi'lyedlik yoktur.

★ ★

فَصْلٌ

HASIM OLAN VE OLMAYAN KİMSELER HAKKINDA BİR FASIL

Da'vâlı, bu şeyi bana Zeyd emânet bıraktı, veyâ kirâya verdi yâhûd rehn verdi veyâ âriyet verdi yâhûd benden gasb etti, deyip üzerine beyyine getirse; zi'l-yed'den da'vâcının husûmeti savulur. Yânî bir adam, birinin elinde olan köleyi, «Benimdir!» diye iddiâ ettikde, zi'l-yed; «O köle, gâib olan fülân kimsenindir, bana emânet bıraktı.» dese, veyâ yukarıda zikredilenlerden birini söylese ve da'vâlı o minvâl üzere beyyine getirse veyâ da'vâcının; «Bu köle fülânındır.» diye ikrâr eylediğine dâir beyyine getirse, da'vâcının husûmeti ondan savulmuş olur. **Çünkü zi'l-yed; o kölenin kendisine fülân yönünden ulaştığını beyyine ile isbât etmektedir.** Onun eli, yed-i husûmet değildir.

İbn-i Şubrime (Rh.A.) **demiştir ki; da'vâlı, beyyine getirmekle husûmetten çıkmaz.** Çünkü zi'l-yed olması i'tibâriyle hasımdır. İmdi, kendisinden husûmeti savmakla münâkız olmuştur.

İbn-i Ebî Leylâ (Rh.A.) **da demiştir ki; zi'l-yed, husûmetten beyyinesiz sâdece sözüyle çıkmış olur.** Çünkü, kendisi üzerine ikrâr eylediği şeyde töhmet yoktur.

İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.) **da demiştir ki; eğer zi'l-yed sâlih bir adam ise, beyyine getirmekle ondan husûmet savulmuş olur.** Eğer hîle ile ma'rûf ise, savulmuş olmaz. **Sonraları, İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) **kâdîlıkla mübtelâ olup** (kâdî olup) **insanların hâllerini öğrenince, bu söze dönmüş ve demiştir ki:** İnsanlardan hîlekâr olan kimse ba'zan insanın malını gasben alıp, sonra yolculuk etmek isteyen bir kimseye gizlice verir. Şâhidlerin şehâdetiyle onu emânet kor ki, hattâ malın

sâhibi gelip mülkünü isbât etmek istedikde, zi'l-yed; beyyine gösterip; «Fülân kimse, onu emânet bıraktı.» der, böylece hakkı bâtıl olur.

İmâm Muhammed (Rh.A.); «Şâyed zi'l-yedin şâhidleri, «Biz, o emânet koyan kimseyi, yüzünden tanırız, adiyle nesebiyle bilmeyiz.» derlerse, husûmet savulmuş olmaz.» **demiştir.**

İmâm A'zam (Rh.A.) **da demiştir ki:** Eğer şâhidler, biz o gâibi adıyle ve nesebiyle yâhûd yüzünden biliriz, deseler, husûmet savulmuş olur. Çünkü zi'l-yed, kendisinden husûmeti savmaya muhtâc olur. Husûmet ise, ancak zi'l-yed'in; yed'inin, yed-i mülk ve yed-i husûmet olmadığını isbât eylediği vakitte savulmuş olur. Bu ise, hâsıl olmuştur. Çünkü zi'l-yed; kendisinin bu da'vâcıya hasım olmadığını beyyinesi ile isbât etmiştir. Zîrâ biz biliyoruz ki, bunu emânet koyan (mûdi'), bu da'vâcı değildir. Çünkü şâhidler mûdi'i yüzünden tanırlar.

Eğer şâhidler; bizim bilmediğimiz bir kimse emânet koydu, derlerse, mûdi'in bu çekişen kimse olması muhtemel olduğu için husûmet savulmuş olmaz. Nitekim zi'l-yed; «Ben, bu şeyi gâib bir kimseden satın aldım.» dediği vakitte, da'vâcının husûmeti savulmuş olmaz. Çünkü zi'l-yedin eli, yed-i mülkdür diye sanmasıyle müddeî'nin hasım olduğunu i'tirâf etmiş oldu.

Yâhûd da'vâcı; «Sen, bu şeyi benden gasb eyledin!» **veyâ** «Çaldın!» yâhûd «Benden çalındı!» **derse, her ne kadar zi'l-yed, Zeyd'in emânet bıraktığını isbât etse de, bununla husûmet savulmuş olmaz.**

İlk ikisinde, yânî; «Onu gasb ettin!» **veyâ** «Onu çaldın!» **sözlerinde husûmet savulmaz. Zîrâ da'vâcı, da'vâlı üzerine ancak fiil da'vâsiyle hasımdır. Yoksa, zi'l-yedliği i'tibâriyle değildir.** Oyle ise, da'vâcının da'vâsı mülkü başkasına ihâle ile savulmuş olmaz. Çünkü da'vacı, onun üzerine mülk iddiâ etmemiş, belki fiil iddiâ etmiştir, ki o da gasb veyâ çalmaktır.

Üçüncü mes'ele, yânî «Benden çalındı.» **sözüne gelince; bunda,** İmâm Muhammed' (Rh.A.) in **ayrı görüşü vardır.** Şöyle ki, **İmâm Muhammed** (Rh.A.); «Bununla ,husûmet savulmuş olur. Çünkü da'vâcı, da'vâlı üzerine fiil iddiâ etmemiş, belki fiili mechûl üzere iddiâ eylemiştir. Bu ise; bâtıldır. İmdi bu, yokluğa iltihâk eder ve mülk da'vâsı bâkî kalır.» **demiştir.**

İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) **un delîli şudur:** «Benden çalındı.» sözü, zi'l-yed'in çalmak için ta'yîni gibidir. Eğer onu ta'yîn etseydi, da'vâcının husûmeti savulmuş olmazdı. Kezâ bunda da hüküm öyledir. Çünkü çalma işi, bir fâile muhtâcdır. Zâhire

göre; o fâil, mal elinde bulunandır. Da'vâcının, o fâili mübhem zikretmesi, hırsızlık haddinden kurtarmak içindir. Bu takdîrde da'vâcının mübhem bırakması, ta'yîn yerine geçer.

Da'vâcının; «Benden gasb edildi.» **demesi. zikredilenin hilâfınadır. Bununla, husûmet savulmuş olur.** Çünkü gasbda hadd yoktur. Şu hâlde onun keşfinden kaçınılmaz (ihtirâz edilmez). **Şâyed zi'l-yed üzere hüküm verilir de, ondan sonra gâib gelip mülk üzere beyyine getirse, kabûl edilir.** Çünkü gâib, aleyhine hüküm verilen kimse olmamıştır. Hüküm, ancak, zi'l-yed aleyhine verilmiştir.

Eğer da'vâcı; «Ben, bu şeyi Zeyd'den satın almışdım!» **dedikde, zi'lyed;** «Bu şeyi, bana Zeyd emânet bıraktı!» **dese, beyyinesiz husûmet savulmuş olur.** Çünkü da'vâcı ve zi'l-yed ikisi de birbirlerini, o şeyde mülkün aslı Zeyd'in olduğuna tasdîk etmişlerdir.

Zâhir olan şudur ki; o şeyin, zi'l-yed'in eline ulaşması Zeyd'in tarafındandır. Şu hâlde zi'l-yed'in eli yed-i husûmet olmamış, belki niyâbet eli olmuştur. Da'vâ ise, ancak eli. yed-i mülk olan kimse üzere sahîh olur. Ancak, eğer da'vâcı, Zeyd'in o şeyin kabzına vekili olduğuna beyyine getirirse, bu takdîrde da'vâsı sahîh olur. Çünkü hücceti ile sâbit olur ki; vekîl, o şeyi elinde bulundurmaya daha haklıdır. **Eğer da'vâcı; iddiâ ettiği emânet bırakma üzerine zi'l-yed'in yeminini isterse, betât üzere yemîn verdirilir.**

Ben derim ki, Kâfî'de ibâre **böyle vâki olmuştur.** Zâhir olan şudur ki: **Tevkîl, emânet bırakmak yerine geçer.** Ma'nâ, şöyle olur: Emânet bırakmayı iddiâ eden kimse, iddiâ ettiği emânet bırakmaya binâen tevkîl iddiâ edenin yemînini ister de, buna beyyine getirmekden âciz kalırsa, betât üzere yemîn verdirilir. Yânî ona tevkîli bulunmadığına, yemîn verdirilir. Yoksa tevkîlini bilmediğine yemîn verdirilmez. İmdi, tedebbür eyle! (1)

Eğer zi'l-yed; «Bana, Zeyd'in vekîli emânet bıraktı!» **derse, tasdîk edilmez. Ancak, beyyine ile tasdîk edilir.** Çünkü vekâlet, onun sözüyle sâbit olmaz.

★ ★

(1) **«İmdi, tedebbür eyle!»** veyâ **«İmdi, gerisini sen düşün!»** şeklinde terceme ettiğimiz bu cümleden murâd; **«Benim dediğimin doğru olduğunu, sen de düşündüğünde göreceksin!»** demekdir.

بَابُ دَعْوَى الرَّجُلَيْنِ

İKİ ADAMIN DA'VÂSI BÂBI

Mutlak mülkde hâric'in (1) **beyyinesi, zi'l-yed'in beyyinesinden evlâdır. Çünkü hâric, da'vâcı olandır.** Makbûl beyyine, hadîs-i şerîfe göre, da'vâcının beyyinesidir. Nitekim daha önce geçti. **Bunda, İmâm Şâfiî' (Rh.A.) nin ayrı görüşü vardır.**

Eğer da'vâlı, yemînden çekinirse, mal, İmâm Şâfiî' (Rh.A.) nin görüşüne muhâlif olarak, da'vâcı için hükm olunur.

Musannıfın mülkü, «mutlak» diye kayd etmesi, nitâe (üreme) **da'vâsiyle mukayyed olan mülkden ve iki kimse, bir kimseden mülk telâkkisini iddiâ edip, biri kâbız olmakla mukayyedden ve yine iki kimse iki kişiden satın alma iddiâ edip, birinin târihi daha eski olmakla mukayyedden ihtirâz içindir.** Çünkü bu sûretlerde zi'l-yed'in (2) beyyinesi, bi'l-icmâ' kabûl edilir. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir. **Ancak, eğer ikisi de târih beyân ederler de, zi'l-yed'in târihi daha eski olursa, o zaman zi'l-yed'in beyyinesi evlâ olur.** Çünkü, iki tarafdan olduğu zaman, **mutlak mülk da'vâsında, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre,**

---

(1) **Hâric:** Bir ayn'a el koymayan ve onda mâliklerin tasarrufu ile mutasarrıf bulunmayan kimsedir. Meselâ; bir şahsın elinde bulunan bir malı bu mala vaz-ı yed etmediği hâlde, «Benimdir!» diye da'vâ eden bir kimseye «Hâric» denir. Bir malda eşit derecede tasarrufda bulunan iki kimseden her biri, zi'l-yed sayılır. Fakat tasarrufları eşit derecede olmayıp da birinin tasarrufu daha kuvvetli, daha zâhir bulunursa bu, zi'l-yed sayılıp diğeri hâric olur.

(2) **Zi'l-yed:** Lûgatta, **el sâhibi demektir.** Istılâhda; **bir ayn'a bil'fiil el koyan, veyâ bir ayn'da mâlik kimselerin tasarrufları gibi tasarrufa sâhib olan kimse demektir.** Karşıtı: **«Hâric»** dir.
(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ömer Nasûhî Bilmen; c: 8, s: 122)

târihe i'tibâr vardır. Bu söz, **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **un son sözü;** İmâm Muhammed' (Rh.A.) **in ilk sözüdür.** İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) un **ilk sözüne** —ki İmâm Muhammed' (Rh.A.) in son sözüdür— **i'tibâr yoktur. Belki, hâricin lehine hüküm verilir.**

Bir kimse iddiâ edip; «Bu köle, benim mülkümdür. Benden bir aydır gayb oldu.» **der; zi'l-yed de;** «Ben, buna mâlik olalı bir yıl oldu.» **derse, da'vâcının lehine hüküm verilir ve da'vâlının beyyinesine i'tibâr edilmez.** Çünkü da'vâcının zikrettiği târih; elinden kölenin kaybolma târihidir. Mülkünün târihi değildir. Şu hâlde da'vâsı târihden hâlî olduğu hâlde mutlak mülk hakkındadır. Zi'l-yed ise, târih zikretmiştir. **Lâkin târih yalnız başına olursa, İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre mu'teber değildir.** Bu takdîrde, zi'l-yed'in da'vâsı hâricin da'vâsı gibi mutlak mülk da'vâsı olmuştur. Binâenaleyh hâricin beyyinesi ile hüküm verilir.

İki hâric, başkasının elinde olan bir mal üzerine, beyyine getirseler; yânî iki kimse, başkasının elinde olan bir malın, her biri kendine âid olduğunu söyleyip, beyyine getirseler, **o mal ikisi için aralarında ortaklaşa paylaştırılmasına hükmedilir.** Çünkü şöyle bir hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir:

İki adam bir dişi deve hakkında, Resûlüllah (S.A.V.) **ın huzûrunda da'vâya durdular ve her biri beyyine getirdi. Resûlüllah da, o devenin ikisi arasında yarı yarıya olmasına hükmetti.**

Eğer iki hâric kişi, başka kimseden o mah satın aldıklarına dâir beyyine getirseler, her biri için o satın alınan şeyin yarısı, bedeliyle hükmedilir veyâ satın alınan şeyi terk eder. Yânî bir adamın elinde olan köleye iki kimseden her biri, o köleyi bu adamdan satın aldığını iddiâ edip, vakit zikretmeksizin beyyine getirseler, iki da'vâcının her biri için muhayyerlik vardır. Dilerse, kölenin yarısını beyyinenin şehâdet ettiği semenin yarısiyle alır. Ve köleyi verdi ise, da'vâda ve hüccette eşit oldukları için semenin yarısını satıcıdan alır. Nitekim da'vâları mutlak mülkde olup ikisi de beyyine getirdiklerinde hüküm budur. Dilerse, da'vâyı terk eder. Çünkü da'vâ ettiği akdin şartı —ki pazarlığın bir olmasıdır— aleyhine değişmiştir. İhtimâl ki; onun (da'vâcının) rağbeti kölenin bütününe mâlik olmakdır. Bu ise, hâsıl olmamıştır. Öyle ise, köleyi verip semenin hepsini alır. Hükümden sonra birisinin köleyi terk etmesiyle diğeri, bütününü alamaz. Yânî kâdî, ikisi arasında kölenin yarıya olmasına hükmeder de, biri; «Ben kabûl etmem!» derse, diğeri bütünü alamaz. Çünkü onun üzerine yarım hisse ile hüküm verilmiştir. Bu takdîrde, onda satın alma akdi mün-

fesih olmuştur. Akd ise, kâdînın hükmüyle münfesih olunca, ancak yenilenmesi ile geri döner. Halbuki yeni akd de yoktur.

Şârihlerden biri, Şeyh'ül-İslâm Hâher-zâde' (Rh.A.) nin Mebsût'undan naklederek; muhayyerlik olmadığını söylemiştir, ki zâhir olan da budur. İnâye'de böyle zikredilmiştir.

İki kişinin iddiâ eyledikleri şey; eğer târih zikrettiler ise, târihi eski olana âiddir. Yânî her biri târih zikrettilerse, o şey târihi daha önce olan içindir. Çünkü o, satın almayı, kimsenin nizâ' eylemediği bir zamanda isbât etmiştir. Böylelikle, diğeri savulmuş olur.

Eğer ikisi de; yânî hâric ile zi'l-yed târih zikretmedilerse, **ancak iddiâ edilen şey birinin elinde bulunuyorsa, o zi'l-yed evlâdır.** Çünkü zi'l-yed'in onu kabz etmiş olması, daha önce satın aldığına delâlet eder. Bunun tahkîki, iki mukaddimeye bağlıdır. Birincisi şudur: **Hâdis** (yeni meydana gelen bir şey), **vakitlerin en yakınına muzâf olur.** İkincisi: **Zaman i'tibâriyle sonra gelen bir kelime ile birlikte zikredilen** (Mâ) **kelimesi** — ki şey ma'nâsınadır — **sonralık ifâde eder.** Binâenaleyh satın almak, bu iki mukaddime tekarrur ettikden sonra sübût bulur. Teslîm alanın, alması ve ondan başkasının satın alması, ikisi de hâdis olup en yakın vakitte muzâf olurlar. Bu takdîrde, hâlde ikisinin de sübûtuna hükmedilir. Teslîm alanın alması, satın almasına mebnîdir ve zâhiren ondan sonradır. Bu durumda, satın aldıkdan sonra teslîm almış oldu. Bundan; kâbız olmayanın satın alması, kâbızın satın almasından sonra olması lâzım gelir. Bu takdîrde kâbızın satın alması târih i'tibâriyle daha öncedir. Az yukarda geçti ki; eski târih evlâdır.

Yâhûd yalnız biri târih getirirse, zi'l-yed'in olduğuna hüküm verilir. Çünkü, yalnız başına târih mu'teber değildir. Nitekim, yukarda geçti. Şu hâlde satın almanın önceliğini gösteren zi'l-yedlik bâkî kalır. Nitekim bunu daha önce öğrenmişdik.

Hiçbiri zi'l-yed olmaksızın — mal, üçüncü bir şahsın elinde bulunmak sûretiyle — **yalnız biri vakit beyân ederse; mal vakit beyân edenin olur.** Çünkü o vakitte, o malda mülkü sâbittir. Halbuki diğerinin daha önce veyâ daha sonra mâlik olması ihtimâli vardır. Binâenaleyh şekk (şübhe) ile onun lehine hüküm verilemez. Yânî hâricin beyyinesi vakit belirtirse, zi'l-yed evlâdır. Çünkü vakit belirtmekle zi'l-yed'in önceliği ihtimâli ortadan kalkmaz. Zîrâ onun kabza kudreti satın almasının önceliğine delâlet eder. Ancak hâricin şâhidleri, onun satın alması, zi'l-yed'in satın almasından önce olduğuna şehâdet ederlerse, iş değişir. Zîrâ sarîh, delâletin fevkındedir. (Açık konuşmak, delâletten üstündür).

İki hâricin her biri, şu kadının kendi karısı olduğuna beyyine getirseler, eğer ikisi de târih zikretmezlerse veyâ târihleri eşit olursa; ikisiyle de hükm vermek imkânsız olduğu için, beyyineleri sâkıt olur. Çünkü nikâh, ortaklık kabûl etmez. Şu hâlde o kadın, hangisini doğrularsa, onun olur. Çünkü nikâh, karı - kocanın birbirlerini tasdîk etmeleri ile hükm olunan şeylerdendir. Şu hâlde nikâh, karı ile kocanın tasdîklerine râci' olur. Öyle ise; kadının sözüne i'tibâr etmek vâcib olup, o iki erkekden birinin onun kocası olduğu tasdîk edilir.

Ancak kadın diğerinin evinde olur veyâ medhûl-ün bihâ'sı (cimâ' ettiği karısı) **olursa, o diğer kimse kocalığa evlâ olur ve kadının sözüne bakılmaz.** Çünkü kocanın, kadını evine nakle kudreti veyâ ona duhûlü, onun akdinin önce olduğuna delîldir. Meğer ki diğeri, kadını ondan önce tezevvüc ettiğine beyyine getirmiş ola. Bu takdîrde, kocalığa evlâ olur. Çünkü sarîh, delâletten üstündür.

Hâsılı; iki kimse bir kadın hakkında çekişseler, ve beyyine gösterseler, ikisi de târih beyân edip birinin târihi daha eski olursa, târihi daha eski olan evlâdır. Târih beyân etmezler, veyâ ikisinin de târihleri eşit olursa, birinin elinde kabz bulunursa — meselâ, onunla cimâ' etmek veyâ kadını evine nakletmiş olmak gibi bir şey bulunursa — o evlâ olur. Eğer bunlardan biri bulunmazsa, kadının tasdîkine mürâcaat olunur.

Eğer kadın, beyyinesi olmayanı tasdîk ederse; — yânî zikredilen mes'ele, iki adam delîl getirip, kadın onların birini tasdîk ettiği sûrettedir. — **ona âid olur.** Nitekim bilirsin ki, nikâh, karı - kocanın birbirini tasdîki ile sâbit olur.

Eğer, diğeri beyyine getirirse, kadın onun olduğuna hükmedilir. Çünkü beyyine, birbirini tasdîk etmekden daha kuvvetlidir. Bundan sonra kadın, ötekine hükmedilmez. Çünkü beyyineden daha kuvvetli bir şey yoktur. **Ancak, diğerinden önce karısı olduğunu isbât ederse, olur. Çünkü târih ile berâber beyyine, târihsiz olandan daha kuvvetlidir.** Nitekim nikâhı zâhir olan zi'l-yed üzere hâricin hüccetiyle hükmedilmeyip ancak isbâtiyle hüküm verilir. Yânî hâricin nikâhı, zi'l-yed'in nikâhından önce olduğunu isbâtla hükm edilir.

Satış ve mehr, hîbeden ve kabzla berâber sadakadan evlâdır. Yânî iki kimseden biri; bir şeyi, bir şahıstan satın aldığını iddiâ edip, diğeri o şahıstan hîbe yoluyla kabz ettiğini iddiâ etse, ve ikisi de o şahıstan kabz eylediklerine beyyine getirip, ikisinin de ellerinde târih olmasa, satın alma (şirâ) iddiâsı, hîbeden evlâ olur. Çünkü satın alma, daha kuvvetlidir. Zîrâ iki taraftan muâvaza olup, binefsihî mülk isbât eder.

Şu şey bunun hilâfınadır ki; şâyed mülk, ikisi için muhtelif olsa, ellerinde târih de bulunsa, o zaman satın alma evlâ olmaz. Çünkü mülkün ihtilâfı katında her biri mülkü isbâta ihtiyâcı olduğu için mülkü verene (mümellik'e) hasım olur. İki da'vâcı, bu husûsda isbâtta müsâvîdir.

Mümellik (mülkü veren) **bir olduğu vakit, mülkün ona âid olduğunu isbâta muhtâc olmazlar.** Çünkü her ikisi ittifâk ettiği için, bu sâbitdir.. **Ancak kendileri için mülkün sebebini, yânî satın alma ve hîbeyi isbâta muhtâc olurlar ve onda en kuvvetli olan takdîm edilir. İki**sinin de ellerinde târih olup her ikisine mülkü veren bir şahıs ise, târihi önce olan evlâdır. Çünkü onun mülkü, kimsenin nizâ' eylemediği bir vakitte sâbitdir.

Şâyed mülkü edindiren muhtelif olursa, bunun hilâfınadır. O zaman, onda târihin önceliğine i'tibâr edilmez. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir. İnşâellâhu Teâlâ.

Kabzla berâber satın alma ve sadakada zikredilen ahkâmın hepsinde böyledir.

Mehrin, hîbeden ve kabzla berâber sadakadan evlâ olmasına gelince; bunun ma'nâsı şudur: Bir kimse; meselâ, bir adamın elindeki köleyi; «Bu adam, köleyi bana hîbe etti!» **veyâ** «Sadaka eyledi ve teslîm aldım!» **diye iddiâ etse ve bir kadın da zi'l-yed'in kendisini o köleye karşılık tezevvüc ettiğini ve köleyi teslîm aldığını iddiâ etse, mehr evlâdır.** Çünkü mehr, satın alma gibidir. Zîrâ satın alma ve mehrden her biri, binefsihî mülk isbât eden muâveze akdidir.

Kabzla berâber rehn, evlâdır. Yânî **istihsânen, kabzla berâber rehn; kabzla berâber hîbeden evlâdır.** Kıyâs; **hîbenin evlâ olması idi. Çünkü** hîbe mülkü isbât eder, rehn mülkü isbât etmez.

İstihsânın vechi şudur: Rehn hükmüyle teslîm alınan şey, mazmûndur. (ödenir). **Hîbe hükmüyle teslîm alınan, mazmûn değildir.** (ödenmez). Ödeme akdi, daha kuvvetlidir. Çünkü, beyyinesi isbât yönünden ekserdir (daha çoktur). **İvaz şartiyle hîbe ise, zikredilenin aksinedir.** Çünkü ivaz ile hîbe, sonuç i'tibâriyle satışdır. **Satış,** — velev bir yönden (vech) olsun — **rehnden daha kuvvetlidir.**

İki hâric kimse, târihli mutlak bir mülk üzere veyâ zi'l-yed'den başka bir kimseden târihli satın alma üzerine beyyine getirseler; — musannıf, zi'l-yed'den başkasından demekle, diğerinin elinde olan mala beyyine getirmelerinden ihtirâz etmiştir. Nitekim yukarda geçmişti — **yâhûd bir hâric, târihli mutlak bir mülk üzerine ve zi'l-yed târih yö-**

nünden daha önce olan mülke beyyine getirse, târihi eski ve önce olan evlâdır. Çünkü eski ve önce olan ilk mâlik olduğunu isbât etmiştir. Şu hâlde mülk, ancak onun tarafından alınır.

Şâyed iki kişi, târihleri aynı olan bir alış - verişi başka birinden yaptıklarına beyyine getirseler veyâ yalnız biri vakit beyân etse, iki sûrette de o şey, aralarında yarı olmak üzere hükmedilir.

Birinci sûrette; **yarıya hükmedilir. Çünkü her biri mülkü satıcı için isbât eder.** Satıcının mülkü ise mutlaktır, onda târih yoktur. Binâenaleyh, iki satıcı gelip mülkü târihsiz iddiâ etmiş gibi olur ki, mülk aralarında ikiye taksîm edilir.

İkinci sûrette ise; **birinin vakit belirtmesi, mülkün tekaddümüne delâlet etmediği içindir. Çünkü diğerinin, ondan önce olması câizdir. Fakat,** satıcı bir kişi olursa, **zikredilenin aksine olur.** Çünkü iki da'vâcı, mülkün ancak o satıcıdan alındığına ittifâk etmişlerdir. Birisi târih isbât ederse, ondan başkasının önceliği belli oluncaya kadar o isbâtla, onun lehine hükmedilir. Halbuki, ondan başkasının önceliği tebeyyün etmemiştir.

Bir hâric, mülk üzerine beyyine getirdikde, zi'l-yed ondan satın aldığını iddiâ etse; meselâ Bekr; Zeyd'in elinde olan bir kölenin, kendi mülkü olduğunu iddiâ edip beyyine getirse, Zeyd ondan satın aldığına beyyine getirse, **zi'l-yed evlâdır. Çünkü hâric, eğer mülkün önceliğini isbât ederse, zi'l-yed mülkü ondan almış olur.** Bunda çelişki ve aykırılık yoktur. İmdi bu, mülkün da'vâcının olduğunu ikrâr ettikden sonra ondan satın aldığını iddiâ gibi olur.

Kezâ, hâric ile zi'l-yed'den her biri nitâc (yavrular) **ve benzeri üzerine beyyine getirseler, zi'l-yed evlâdır.** Nitâc benzeri olan şey, mülk için tekerrür etmeyen her sebebdir. O sebeb, nitâc ma'nâsındadır. Meselâ; giyeceklerde dokuma gibi, ki ancak bir kere dokunur. Pamuklu giyeceklerin dokunması, pamuğun eğirilip iplik olması, sütün sağılması ve peynir yapılması; keçe yapmak, keçinin tiftiğini veyâ koyunun yününü kırpmak ve emsâli böyledir.

Eğer tekerrür eden sebeb olursa, nitâc ma'nâsında olmaz. Binâenaleyh mutlak mülk gibi, hâric'e hükm olunur. Bu tekerrür eden sebeb; kırpmak, binâ yapmak, ağaç dikmek, buğday ve diğer tahılları ekmek gibi şeylerdir. **Eğer sebeb, müşkil olursa, bilirkişilere mürâcaat edilir. Çünkü bunu, onlar daha iyi bilirler. Onlara da müşkil gelirse, o şeyle hâric'in leh'ine hükm olunur.** Çünkü asl olan, **onun beyyinesi ile hüküm vermektir. Asıldan udûl** (terk etmek) ise, **nitâc Hadîsi iledir.**

Sebeb ma'lûm olmayınca, asla rücû' edilir. Nitâc ve benzerleri sa-

tıcısının elinde olurlarsa, zi'l-yed evlâdır. Çünkü iki hâricden her biri, mülkü bir adamdan alır ve o adamın indinde tekerrür etmeyen sebeb üzere beyyine getirirlerse, kendi elinde o sebeb üzere beyyine getirmiş gibi olurlar. Şu hâlde zi'l-yed, hâricden evlâdır. Çünkü hâricin beyyinesi, mülkünün önceliği üzerine getirilmiştir. Bu takdirde, hâric için ancak zi'l-yed'den almakla sâbit olur. **Meğer ki, bir rivâyete göre; hâric, zi'l-yed üzere bir fiil iddiâ etmiş ola.**

Zahîre'de denmiştir ki: Hâsılı; zi'l-yed'in nitâc üzere beyyinesi, hâricin nitâc veyâ mutlak mülk üzere beyyinesine tercih edilmesi, — ki bu zi'l-yedle hâricin ikisinin de nitâc iddiâ etmeleri veyâ hâricin mutlak mülk iddiâsında bulunmasıyla olur — **ancak hâric, zi'l-yed üzerine bir fiil iddiâ etmediği vakittedir.** «Fiil» **den murâd; gasb, vedîâ, icâre, rehn, âriyet ve benzeri şeylerdir.** Fakat hâric, bununla berâber bir fiil iddiâ ederse, onun beyyinesi evlâ olur.

Musannıfın «bir rivâyette» **demesine sebeb:** İmâdiyye'de **Zahîre'**nin sözünü nakilden sonra söylenen şu sözdür ki; fakîh **Ebû'l-Leys** (Rh.A.), Mebsût'un nitâc da'vâsı bâbı'nda Zahire'de zikredilene muhâlif olarak şöyle demiştir: **Bir hayvan, bir adamın elinde olup başka biri; onun kendisinin olduğunu, ve zi'l-yede kirâya verdiğini, yâhûd ona âriyet veyâ rehn ettiğine dâir beyyine getirse, zi'l-yed de o hayvanın kendisinin olduğuna ve yanında doğduğuna dâir beyyine getirse; kâdî hayvanın zi'l-yed'in olduğuna hükmeder.** Çünkü zi'l-yed, mülk-ü nitâc iddiâ etmektedir. Diğeri ise, kirâya verdiğini ve âriyet ettiğini iddiâ etmektedir. Nitâc, ikisinden de daha eski ve öncedir. Şu hâlde, hayvanın zi'l-yed'in malı olduğuna hükmedilir. **Bu anlatılan mes'ele Zahîre'den nakledilenin hilâfınadır.**

Eğer hâric ve zi'l-yed'den biri mutlak mülk üzere ve diğeri nitâc üzere beyyine getirseler, nitâc sâhibi evlâdır. Çünkü onun beyyinesi, mülkün önceliği üzere kâim olmuştur. Diğeri için, ancak ondan almakla sâbit olur.

Hâric ve zi'l-yed'den her biri diğerinden, yânî arkadaşından vakit beyân etmeksizin satın almaya beyyine getirseler, İmâm A'zam (Rh.A.) **ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre, iki beyyine de düşer ve mal zi'l-yed'in elinde bırakılır. İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, iki beyyine ile hüküm verilir ve iki beyyine ile amel mümkün olduğu için müddeâ bih hâric'in olur. Sanki, zi'l-yed diğerinden satın ve teslîm alıp ondan sonra satmış gibi sayılır.** Çünkü kabz, satın almanın delîlidir. Nitekim, daha önce geçti.

Aksini yapmak mümkün olmaz. Çünkü teslîm almazdan önce satmak, **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, her ne kadar akâr'da olsa da câiz olmaz.** İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) un delîli şudur: **Satın almaya yönelmek, mülkün satıcının olduğunu ikrârdır.** İmdi, şunun gibi olur ki; şâyed ikisi de iki ikrâr üzere beyyine getirseler —halbuki onda bi'l-icmâ' bâtıl olmak vardır. Burada da onun gibidir— ve eğer iki beyyine akâr'da vakit belirtseler ve kabzı isbât etmeseler; hâricin vakti daha eski ve önce olsa; **İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh. Aleyhimâ) **a göre, zi'l-yed'in lehine hüküm verilir.** Sanki hâric olan, evvelâ satın alıp ondan sonra zi'l-yed'den teslîm almazdan önce satmış sayılır.

Teslîm almazdan önce satmak, İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf' (Rh. Aleyhimâ) a göre; **akâr'da câizdir.** İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre, **hâricin lehine hüküm verilir.** Çünkü İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre; **teslîm almazdan önce satmak câiz değildir.** Şu hâlde, hâricin mülkü üzere bâkî kalır. **Eğer ikisi de kabz isbât ederlerse, bi'l-icmâ, zi'l-yedin lehine hüküm verilir.** Çünkü iki kavle göre; **iki satış da câizdir.**

Eğer zi'l-yed'in vakti daha önce olursa, hâricin lehine hüküm verilir. Sanki, zi'l-yed onu satın almış ve teslîm alıp ondan sonra satmış ve teslîm etmemiş veyâ teslîm etmiş de ondan sonra ona başka sebeb ile vâsıl olmuş sayılır. Şâhidlerin çokluğu ve âdil olmaları ile biri, diğerine tercîh edilmez. Yânî, iki da'vâcıdan; biri meselâ, iki şâhid gösterip diğeri dört şâhid gösterse veyâ biri iki âdil şâhid gösterip diğeri, onlardan daha âdil iki şâhid göstermekle tercîh edilmez. Şu hâlde, her ikisi de eşit sayılır.

Birincisine sebeb şudur: **Çünkü tercîh, illetin çokluğu ile vâki olmaz.** Hattâ kıyâs, diğer kıyâs ile tercîh edilmez. **Hadîs-i şerîf de böyledir.**

İkincisinin sebebi ise şudur: **Çünkü şâhidde mu'teber olan adâletin aslıdır. Daha âdil olmanın haddi hudûdu yoktur. Binâenaleyh, onunla tercîh yapılmaz.**

İki hâricden biri evin yarısını, diğeri hepsini iddiâ etseler, yânî bir ev, bir adamın elinde olup, iki kişiden biri o evin hepsini ve diğeri yarısını iddiâ etse de, beyyine getirseler, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; **o evin dörttebiri birincinin ve kalanı, yânî dörtteüçü de ikinci hâricin olur.** Çünkü yarım hissenin sâhibi, diğerine yarımda nizâ' edemez. Onun olduğunu kabûl eder. İkisinin çekişmesi, diğer yarım hissededir. Şu hâlde, o yarım ikisi arasında yarı yarıya pay edilir.

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) **e göre, o ev ikisi arasında üç çeyrek**

hisse ile kazâ olunur. Hepsini iddiâ eden iki hisse alır, yarım iddiâ eden bir hisse alır. Bu takdîrde üç hisse üzere taksîm edilmiş olur.

Eğer o ev ikisinin elinde ise, bu takdîrde o ev ikincinindir. O da, evin hepsini iddiâ edendir. Çünkü hepsini iddiâ eden beyyine getirdikde, evin yarısı mahkeme hükmünce onun olmuştur. O da, arkadaşının elinde olan yarımdır. Şâyed onda hâricin beyyinesi ile zi'l-yed'in beyyinesi bir araya gelse, hâricin beyyinesi evlâ olup, onun için evlâ olmakla hükm olunur. Evin diğer yarısı —ki hepsini iddiâ edenin elinde olan yarımdır— mahkeme kararınca kendisinin olmamıştır. Çünkü arkadaşı onu iddiâ etmemiştir. Da'vâsız hüküm câiz olmaz. Şu hâlde, onun elinde bırakılır.

İki kişi bir hayvanın yavrusu için mutlak olarak beyyine getirseler; yânî her biri o hayvanın kendi yanında veyâ satıcısı yanında doğduğuna beyyine getirseler, —o hayvan gerek ikisinin elinde, gerek birinin elinde olsun ve gerekse üçüncü bir şahsın elinde bulunsun müsâvidir. Çünkü ma'nâ, yânî hüküm muhtelif olmaz (değişmez). Bunu, **Zeylaî** (Rh.A.) zikretmiştir — ve ikisi de târih beyân etseler, **şehâdetiyle, hayvanın yaşı târihe uygun olanın lehinde hüküm verilir.**

Eğer hayvanın yaşı, iki târihe de uygun olmamakla müşkil olursa, her ikisi için hükm olunur. Çünkü bu durumda biri, diğerinden evlâ olmaz. Bu hüküm, hayvan ikisinden birinin elinde olmadığına göredir. Meselâ; ikisi de hâricî olup, hayvan üçüncü bir şahsın elinde yâhûd her ikisinin elinde bulunur.

Eğer birinin elinde olursa, o hayvan zi'l-yed'in olmasına hükmedilir. Çünkü iş müşkil olunca, târihler sâkıt ve geçersiz kalır ve sanki târih beyân edilmemiş gibi olur. **Bunu, Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Eğer hayvanın yaşı vaktin ikisine de uygun olmazsa, iki tarafın beyyineleri bâtıl olur. Çünkü, iki fırkanın yalanları ortaya çıkmıştır. Şu hâlde hayvan, hangisinin elinde ise, onun elinde bırakılır. **Hidâye**'de ve **Kâfî**'de böyle zikredilmiştir.

Zeylaî (Rh.A.) **demiştir ki:** Esah olan, **ikisinin de beyyinelerinin bâtıl olmamasıdır. Eğer ikisi de hâric olursa veyâ hayvan ikisinin elinde ise, belki ikisi arasında hayvanın ortaklaşa olmasına hükmedilir.** Eğer birinin elinde ise; **hayvanın, zi'l-yed'in olmasına hükmedilir.** Çünkü vaktin zikredilmesine, i'tibâr, ikisinin hakkı içindir. Burada onların hakkı, vaktin i'tibârının sâkıt olmasındadır. Çünkü vakit zikrine i'tibâr etmekde, ikisinin haklarını iskât etmek vardır. Öyle ise, ona i'tibâr edilmez. Sanki ikisi de târihsiz nitâc zikretmiş gibi olur.

Yine, Zeylaî (Rh.A.) şöyle zikretmiştir: Eğer hayvan, birinin elinde ise, onda sâhib'ul-yed evlâdır. Değil ise; hayvan ikisi arasında ortaklaşa olmasına hükmedilir. Nitekim hayvanın yaşı iki târihin birine uygun olmadığı zaman, ikisi arasında ortaklaşa olmasına hükmedildiği gibi. **İmâm Muhammed (Rh.A.), böyle zikretmiştir.**

Birincisini Hâkim (Rh.A.) zikretmiştir. Bu kavl, meşâyihden ba'zısının sözüdür ammâ bir şey değildir. Bundan dolayı ben; «İkisi, hayvanda ortak olurlar.» dedim.

Eğer da'vâcılar hâric yâhûd ikisi de zi'l-yed olursa, hayvanda ortak olmalarına hükmedilir. Hayvan, birinin elinde olursa, zikredilen sebebden dolayı, o zi'l-yed'in olur.

İki da'vâcıdan birisi, bir şeyin gasbedildiğine, diğeri de emânet edildiğine dâir beyyine getirse, o şey ikisi arasında yarı yarıya olur. Yânî bir mal, iki adamın elinde olup; biri gasb ve diğeri de emânet olduğuna beyyine getirseler, o şey ikisi arasında iki yarım hisse olmak üzere hükmolunur. Çünkü emânet, emânet konulan kimsenin (mûda'ın) inkârı ile gasb olur. Hattâ, ödemesi vâcib olur. Ve tekrâr anlaşmakla sâkıt olmaz. **Fakat inkârsız, fiil ile muhâlefet edip ondan sonra anlaşmaya dönmek, bunun hilâfınadır.** Nitekim, yerinde anlatılmıştır.

Bir kimse, fi'l-hâl mülk iddiâ edip, şâhidler de, «Bu mal, bunun mülküdür.» diye şehâdet etseler, kabûl edilir. Çünkü onların şehâdeti, mülkü geçmişde ve şimdiki zamanda isbât eder. Bir zamanda sâbit olan şey, zâil edici bulunmadıkca bekâsına (devâmına) hükmedilir. **İmâdiyye'de, Muhît'den nakl ile böyle zikredilmiştir.**

Hayvanın üzerine binen kimse; gemini tutandan ve giyeceği giyen kimse, giyeceğin yenine yapışandan evlâdır. Yânî iki kimse, bir hayvanda hak iddiâ edip; birisi üzerine binmiş, biri de dizginini tutmuş olsa yâhûd iki kişi bir giyecekde hak iddiâ edip; biri onu giymiş, diğeri de yenini tutmuş olsa, hayvana binen; gemini tutandan ve giyeceği giyen, yenini tutandan evlâdır. Çünkü onların tasarrufları daha açık ve besbellidir. Zîrâ tasarruf, mülke mahsûsdur. İmdi, ikisi de zi'l-yed oldular. Yapışan yânî yeni veyâ gemi tutan kişiler hâricdir. Zi'l-yed ise, bu durumda evlâdır. **Ammâ ikisi de beyyine getirirlerse, hâricin beyyinesi evlâdır.** Nitekim, bunun sebebi daha önce def'alarca geçti.

Hayvanın eyeri üzerine binmiş olan, eyerin ardına binenden evlâdır. Çünkü eyer yerine binmeye kâdir olması, onun zi'l-yedliğinin önceliğine delîldir. **Fakat, ikisi de eyer üzerine binerse, bunun hilâfına-**

dır. Tasarrufda eşit oldukları için, o zaman hayvan ikisi arasında ortaklaşa olmasına hükmedilir.

Şâyed biri hayvanın kuyruğunu, diğeri gemini tutmuş olsa: **o hayvanın, gem'i tutanın olduğuna hükmedilir.** Çünkü hayvanın gemini ekseriyetle ancak sâhibi tutar. Kuyruğunu tutan ise, böyle değildir.

Hayvandaki yükün sâhibi olan kimse, hayvana su kabını asan kimseden evlâdır. Yânî bir hayvan üzerinde birinin yükü olup, diğerinin de asılı su kabı bulunup o hayvanda çekişseler, hayvanın üzerinde yükü olan evlâdır. Çünkü onun tasarrufu, o hayvanda daha çoktur.

Yaygı; üzerinde oturan ile onu tutmuş olan kimseler arasında, yarıya bölünür. Bu hüküm yoluyla değil, aralarındaki müsâvât hükmüyledir. Çünkü yaygı üzerinde oturmak, zi'l-yedlik değildir. Belki zi'l-yedlik, kendi evinde olmakla veyâ yerinden nakletmekle olur. **Binmek ve giymek, böyle değildir.** Çünkü binmek ve giymekle gâsıb olurlar. Zîrâ, o şeyin üzerine onun yed'i sâbit olur. Yaygı üzerine oturmakla gâsıb olmaz. Meselâ;bir kimsenin elinde, bir giyecek olup; ucu bir başka kimsenin elinde olması gibi ki, o zaman ikisi arasında yarı yarıya olur. Çünkü her birinin yed'i (eli) o giyecekde sâbittir. Eğer ikisinden birinin eli o giyeceğin çoğunda olsa, çoğunu tutmuş olmakla tercîh edilmez. Nitekim daha önce geçti ki, tercîh ekseriyet ile olmaz. **Diğeri giyeceğin saçağını tutmuş olsa, yarı yarıya pay etmek gerekmez.** Çünkü saçak, giyecek değildir. Zirâ, dokunmuş değildir. Bu durumda onun elinde, o giyecekden bir şey yoktur. Bu takdîrde, o kimse diğerine muhâsım olamaz.

Bir ev içinde oturan iki kimse, o evde nizâ' etseler (çekişseler), **zikredilenin hilâfınadır.** Bu durumda, ne terk etmek yolu ile ve ne de başka bir yolla, o ev hakkında ikisi arasında hüküm verilmez. Çünkü evde oturmak, mülk üzere delâlet etmez.

Duvar, üzerinde kirişleri olan kimsenin yâhûd duvara ittisâl-i terbî' ile muttasıl olan kimsenin olur.

İttisâl (bitişmek) **iki çeşittir.** Biri, **ittisâl-i mülâzaka** (yapışık bitişme) **dır. Bu, iki tarafın birbirine yapışmasıdır.** Diğeri de, **ittisâl-i terbî'dir. Bu, bitişme husûsunda ihtilâflı duvarın kerpiçlerinin, ihtilâflı olmayan duvarın kerpiçlerine girmesiyle olur. Eğer duvar, ağaçdan olursa, terbî'** (dörtlemek)**; bir duvarın ağaçlarının kenarlarını diğerininkine bindirmekle olur.** Burada murâd olan da budur. Çünkü bu, sâhibi için açık bir şâhiddir. Zîrâ, zâhir olan şudur ki: O kimse, o duvarı, kendi duvarı ile berâber binâ etmiştir. Çünkü kerpiç ve ağaç uçlarının birbirlerine girmesi, ancak iki duvarın berâberce binâ edilmesi hâlinde tasavvur edilir. Şu hâlde, o evlâ olmuştur. **Kezâ, çekişen iki**

kişiden birinin duvar üzerinde mertekleri (3) **olsa, duvarın ona âid olduğuna hükmedilir.** Çünkü merteklerin sâhibi, duvar ne için yapıldıysa, onun için kullanmıştır. Duvar, üzerine mertek konması için yapılmıştır. Merteklerin üzerine konulan döşeme tahtalarının sâhibine hüküm verilmez. Döşeme tahtalarından murâd; mertekler üzerine konulup üzerine toprak atılan tahtalardır. Bu, mu'teber değildir. Kezâ duvar üzerine konulan kamış ve hasıra da i'tibâr edilmez. Çünkü onu koymak, duvarı kullanmak değildir. Zîrâ duvar, onlar için binâ edilmez. Belki tavan, yânî evi örtmek için binâ edilir. Bu ise, herâdî (döşeme tahtaları) ve bevârî (kamışlar) ile mümkün olmaz. Belki o duvar, eğer çekişme olursa; iki komşunun arasında ortak olur. Yânî iki komşu, bir duvar hakkında çekişseler, birinin o duvar üzerinde herâdîsi olup, diğerinin bir şeyi bulunmasa, o duvar ikisi arasında ortakdır. Zîrâ herâdî sâhibi onunla, duvara husûsiyet kazanmaz.

Bir dârdan, bir beyt'e (yânî bir binânın bir dâiresine) **sâhib olan kimse, o dârın avlusu hakkında, o dârdan bir kaç dâire sâhibi olan kimse gibidir.** Yânî bir çok dâireleri olan bir dârdan Zeyd'in elinde bir dâire olup, geri kalanı Bekr'in elinde ve mülkünde olsa, avlunun kullanılmasında eşit oldukları için, avlu aralarında yarı olur. **Kullanma ile murâd, gelip geçmek, orada abdest almak, odun kırmak, mal koymak gibi şeylerdir. İmdi bu sâha; hânenin yolu gibi olur.**

Şâyed şirb (su hissesi) **de nizâ etseler, bu sâhanın aksinedir. Çünkü şirb, ikisi arasında yerlerinin mikdârına göre taksîm edilir.** Zîrâ su hissesine yeri sulamak için muhtâc olunur. Arâzî çok olursa, şirbe de ihtiyâc çok olur.

İki hâric kişi, bir yerde, her birinin orada zi'l-yedliği olduğuna dâir beyyine getirseler, ikisinin de zi'l-yedliğine hükmedilir. Çünkü yerin huzûra getirilmesi imkânsız olduğu için, orada zi'l-yedlik görülmez. Beyyine ise, kâdînın bilgisinden gâib olan şeyi isbât eder.

Eğer biri, diğerine beyyine getirirse veyâ o yerde kerpiç kesmek, yâhûd binâ yapmak veyâ kuyu kazmakla tasarrufu olursa, onun zi'l-yed olduğuna hükmedilir. Birincisi; **yânî delîl getirmekle hüküm verilmesinin sebebi, hüccet bulunduğu içindir.** Çünkü zi'l-yedlik, maksûd olan bir haktır. **İkincisi, yânî tasarrufiyle hüküm verilmesinin sebebi; o yerde tasarruf ve kullanma bulunduğu içindir.**

Konuşup, ne dediğini bilen bir çocuk; «Ben, hürrüm!» **dese; söz, onundur.** Çünkü, kendisinden söz etmeye kâdir olursa, kendi nefsinin elindedir. **Bir kimse, onun üzerine;** «Benim kölemdir!» **diye da'vâ etse,**

(3) **Mertek**: Yapılarda kullanılan dört köşe ya da yuvarlak, kalınca sırık.

kabûl edilmez. O sabînin inkârı katında da'vâ ancak bâliğ insan gibi, beyyine ile kabûl edilir.

Eğer küçük çocuk; «Ben, fülân kimsenin kölesiyim!» **dese, halbuki o fülân, zi'l-yed'den başkası olsa. çocuğun zi'l-yed olan kimsenin kölesi olduğuna hükmedilir.** Çünkü o sabî, kendisinin köleliğini ikrâr edince, kendinin yed'i olmadığını ikrârda bulunmuş oldu. Binâenaleyh, kumaş gibi, kimin elinde bulunursa, onun mülkü olur.

Denilse ki; köleliği ikrâr zarar vericidir. Şu hâlde vâcib olan, küçük çocuk hakkında ikrârın mu'teber olmaması idi. Buna cevâb olarak biz deriz ki: **Kölelik, çocuğun sözü ile sâbit olmamıştır. Belki hürriyet da'vâsı için muârız bulunmadığından, zi'l-yed'in da'vâsı ile sâbit olmuştur.** Çünkü çocuk, da'vâcının elinde bulununca, onun elindeki kumaş gibi olur ve aleyhine ikrârı kabûl edilir. **Çocuk büyür de, hürriyet da'vâ ederse, da'vâsı beyyine ile dinlenir.** Çünkü hürriyet da'vâsında çelişme, da'vânın sıhhatine mâni' değildir. Nitekim, açıklaması yakında, inşâellâhu Teâlâ gelecektir.

★ ★

بَابُ دَعْوَى النَّسَبِ

NESEB DA'VÂSI BÂBI

Bilmiş ol ki, da'vâ iki çeşittir. Birincisi; **istîlâd da'vetidir.** (Döl alma da'vâsıdır). **Bu, ulûkun** (1) **da'vâcının mülkünde olmasıdır.** İkincisi; **tahrîr da'vetidir.** (Hürriyet da'vâsıdır). **Bu, ulûkun da'vâcının mülkünde bulunmamasıdır.** Birincisi, **evlâdır.** Çünkü, ulûk vaktine dayandığı; hürriyet da'vâsı ise, hâl'e münhasır kaldığı için daha önce gelir. Bunun açıklaması yakında gelecektir.

Bir kimse, bir câriye satsa, câriye satıldığı günden i'tibâren altı aydan daha az zamanda müşteri elinde bir çocuk doğursa; imdi satıcı o çocuğu «Bendendir!» diye iddiâ etse, çocuğun nesebi ve câriyenin ümm-ü veled olması sâbit olur. İmâm Züfer (Rh.A.) ve İmâm Şâfiî (Rh.A.); **«Neseb sâbit olmaz. Çünkü satıcının o câriyeyi satması, onun câriye olduğunu ve ümm-ü veled olmadığını ikrârdır. Şu hâlde da'vâ ile sözü arasında çelişki vardır.»** demişlerdir.

Bizim delîlimiz şudur: Nesebin dayandığı esas, gizlilikdir. Binâenaleyh, bu husûsda çelişme afv edilir. Nitekim, yakında zikredilecektir.

Câriye, altı aydan az zamanda doğurduğu için — iyi bilmek şartıyla — **satıcının;** «Çocuk, benim mülkümdeyken kalmıştır.» **iddiâsı kabûl edilir.** Çünkü bu, nesebin satıcıdan isbâtı husûsunda âdil beyyine gibidir. Zîrâ zâhir olan, o câriyenin zinâ etmemesidir. Nesebin durumu ise, gizlilik üzerinedir. Ba'zan kişi ulûk, kendinden değildir sanır da sonra kendinden olduğu meydana çıkar. İmdi bu, çelişmenin

---

(1) **Ulûk:** Bir şeye ilgili olmak. İki şey arasındaki sadâkat veyâ husûmet. Gebe kalmak, rahim (döl yatağı) ma'nâsına da gelir.

i'tibârını düşürmekde bir özür teşkil eder. **Da'vet sahîh olunca, ulûk vaktine dayanır ve satıcının ümm-ü veledini sattığı anlaşılır.** Ümm-ü veledin satılması câiz olmadığı için satış fesh edilip semen müşteriye geri verilir. Çünkü semenin selâmeti satılan şeyin selâmetine dayanır. **Satanın babasının da'vâsı bunun hilâfınadır.** Çünkü onun çocuğu üzerinde temellük hakkı olduğuna göre, ulûk kendi mülkünde olmamıştır. Temellük hakkı da satışla ortadan kalkmıştır.

Eğer müşteri satıcıdan önce çocuğu iddiâ ederse, çocuğun nesebi müşteriden sâbit olur ve müşterinin evvelâ câriye ile evlenip çocuk bıraktığına sonra onu satın aldığına yorumlanır. Eğer müşteri çocuğu satıcı ile berâber veyâ satıcıdan sonra iddiâ ederse; çocuğun nesebi müşteriden sâbit olmaz. Çünkü ulûkun aslı mülkünde olduğu için, satıcının da'veti istîlâd da'veti; müşterinin da'veti ise, tahrir da'veti olur. Çünkü ulûkun aslı, müşterinin mülkünde olmamıştır. Geçen sebebden dolayı, birincisi daha kuvvetlidir. **Kezâ çocuğun anası ölse, ve satıcı o çocuğu iddiâ etse; halbuki câriye çocuğu altı aydan daha az zamanda doğurmuş olsa, neseb satıcıdan sâbit olur. Satıcı, o çocuğu alır ve semenin hepsini müşteriye geri verir.** Çünkü anası, o çocukdan hürriyet kazandığı için, çocuk nesebde asıldır. **Görülmez mi ki, Resûlüllah** (S.A.V.) :

أَعْتَقَهَا وَلَدُهَا

«Ümm-ü veledi, çocuğu âzâd eyledi.» buyurmuştur. İmdi o câriye için sâbit olan, hürriyet hakkıdır, çocuk için sâbit olan da, hürriyetin hakîkatıdır. Hakîkat ise, hak'dan daha kuvvetlidir. İmdi daha aşağı olanı, kendine tâbi' kılar. Tâbi' olanın ölmesi; ona zarar vermez.

Çocuğun ölmesi, ananın ölmesinin aksinedir. Çünkü çocuk ölüp, ana kalırsa ve satıcı; «Çocuk bendendir!» diye iddiâ ederse; çocuk altı aydan daha az zamanda doğmuşsa, nesebi satıcıdan sâbit olmaz. Çünkü çocuğun ölmesiyle nesebe hâcet kalmamıştır. Câriye de satıcının ümm-ü veledi olmaz. Zîrâ, istîlâd (döl almak) nesebin fer'idir.

İstîlâd sâbit olsa, asl olması lâzım gelir. Bu ise, bâtıldır. Çocuğun satılması, **ölmesinin aksinedir.** Satıcı, elinde doğan bir köleyi satsa; ondan sonra müşteri de başkasına satsa, sonra birinci satıcı, «O çocuk, oğlumdur!» diye iddiâ etse, çocuk onun oğludur. Ve iki satış da bâtıl-

dır. Çünkü satıcının mülküne ulûkun muttasıl olması, âdil beyyine gibidir, satış bozmayı taşır. Satıcının da'vet (2) hakkı ise; bozmayı taşımaz. İmdi, onun için satış bozulur.

Müşterinin, çocuğu ve anasını âzâd etmesi, ikisinin de ölmesi gibidir. Hattâ müşteri anayı âzâd edip, çocuğu âzâd etmese ve satıcı çocuğu, «Oğlumdur!» diye iddiâ etse, satıcının da'veti sahîh olur ve çocuğun nesebi ondan sâbit olur. Eğer müşteri çocuğu âzâd edip, anayı âzâd etmese, satıcının da'veti, ne çocuk hakkında ve ne de anası hakkında, sahîh olmaz. Birincisi, yânî çocuk hakkında da'veti sahîh olmaması şundandır: Eğer satıcının da'veti sahîh olsaydı, müşterinin çocuğu âzâdı bâtıl olurdu. Âzâdlık ise, vâki' oldukdan sonra bâtıllığı taşımaz. İkincisi, yânî ana hakkında da'veti sahîh olmaması şundandır: Çünkü ana; çocuğa tâbidir. İmdi da'vet, asl hakkında sahîh olmayınca, bi'z-zarûre tâbi' hakkında da sahîh olmaz.

Müşterinin tedbîri âzâd gibidir. Çünkü tedbîr, âzâd gibi bozulmayı taşımaz. Zîrâ başkasına temlîki câiz olmamak gibi hürriyetin ba'zı eserleri sâbit olmuştur. **Müşteri, anayı âzâd veyâ müdebber eylese, İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) e göre; **satıcı semenden hissesini müşteriye geri verir.** Sahîh kavlde, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre; semenin hepsini geri verir.** Nitekim ölümde de böyledir. **Hidâye'de böyle denilmiştir.**

Mebsût'da ise, şöyle zikredilmiştir: İttifakla, semenden çocuğun hissesini geri verir, câriyenin hissesini geri vermez. Kâdî, satıcıyı söylediği sözde yalanlamıştır, diyerek buna göre, ölüm ile âzâdlık arasında fark yapılmıştır. Şöyle ki; kâdî, anayı müşteri tarafından âzâd edilmiş saymış, bu durumda satıcının zu'mu (şübhesi) bâtıl olmuştur. Ölüm faslında yalanlama bulunmamıştır. Öyle ise, satıcı zu'miyle muâhaze olunup câriyenin hissesi dahî çocuğun hissesi gibi geri alınır. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Şâyed câriye, satışdan i'tibâren iki yıldan daha çok zamanda bir çocuk doğursa, satıcının da'veti sahîh olmaz. Çünkü ulûk'un ittisâli yakînen mülkünde bulunmamıştır. Şâhid ve hüccet odur. **Müşteri satıcıyı tasdîk ederse, çocuğun nesebi satıcıdan sâbit olur.** Çünkü nesebin sâbit olmaması, müşterinin hakkına riâyet içindir. Müşteri satıcıyı tasdîk edince, bu engel ortadan kalkar. Satıcının satışı bâtıl olmaz. Çünkü ulûk'un onun mülkünde olmadığı kesinlikle ma'lûmdur. Binâenaleyh mülkün hakîkatı âzâdlığı isbât etmediği gibi, onun hakkını da isbât etmez. Çünkü bu, bir tahrîr da'vetidir. Mâlikden başkası buna ehil değildir.

(2) **Da'vet:** Bir kimseyi, bir şeye çağırmak ma'nâsınadır. **İddiâ etmek** ma'nâsına kullanılır.

Câriye, satıcının nikâh sûretiyle ümm-ü veledi olur. Bundan murâd; kocasından çocuk meydana getiren bir câriyeye müşterinin mâlik olması veyâ kocasının mâlik olduğu câriyeyi alıp, câriyenin doğurması ve kocasının çocuğu iddiâ etmesidir. **Câriye en az ile en çok müddet arasında doğurur da. müşteri, bunu tasdîk ederse. hüküm yine evvelki gibi olur.** Yânî çocuğun nesebi ve câriyenin ümm-ü veledliği sâbit olup, satış fesh edilir ve semen geri verilir.

Musannıf, câriyenin satılmasından sonra doğan çocuğu, satıcının iddiâ etmesinin hükmünü beyân ettikden sonra, satıcının yanında doğan çocuğun hükmünü şu sözü ile açıklamak istedi: **Bir kimse yanında doğan çocuğu satar da, müşteri de o çocuğu sattıkdan sonra,** «Çocuk benimdir!» **diye iddiâ ederse; nesebi birinci satıcıdan sâbit olur, satışı red edilir.** Çünkü satıcının mülküne ulûk'un ittisâli, beyyine gibidir. Nitekim, daha önce geçti. Satış bozulmayı taşır. Fakat, o kimsenin da'vet hakkı bozulmayı taşımaz. Bundan dolayı satış bozulur.

Kezâ müşteri, çocuğu mükâteb eylese veyâ rehn koysa yâhûd kirâya verse yâhûd **çocuğun anasını mükâtebe eylese veyâ rehne koysa yâhûd kirâya verse, ondan sonra câriyeyi tezvîc eylese, sonra satıcı;** «O çocuk, oğlumdur!» **diye iddiâ etse, o zaman neseb sâbit olup, bu tasarruflar red edilir.** Âzâd ise, zikredilen tasarrufların aksinedir. Nitekim daha önce geçti.

Bir kimse, ikiz doğan ve ikisinin de ulûkları ve doğumları kendi yanında olan çocuklarının birini satsa — ikizler, doğumları arasında altı aydan daha az olan çocuklardır. Bu iki çocuk, bir menîden hâsıl olurlar. Zîrâ sonra doğan çocuğun ulûkunun hâdis olması tasavvur edilmez. Çünkü altı aydan daha az müddet içinde gebelik olmaz. Ulûk üzere ulûk ise imkânsızdır. Çünkü kadın hâmile olunca rahmin ağzı kapanır. Hâl böyle olunca, da'vâcı ikisinden birinin nesebini iddiâ etse, ikisinin de nesebi ondan sâbit olur. Zîrâ her iki çocuk nesebce birbirinden ayrılmazlar. Şu hâlde birisinin nesebinin sâbit olması, diğerinin nesebinin sübûtunu gerektirir. — **ve sattığı çocuğun müşterisi onu âzâd etse, ondan sonra satıcı diğer çocuğu,** «Oğlumdur!» **diye iddiâ etse, ikisinin de nesebleri satıcıdan sâbit olup, müşterinin âzâdı bâtıl olur.** Çünkü yanında olan çocuğun aslen hür olduğu anlaşılmıştır. Bu, diğerinin de hür olmasını gerektirir. Zîrâ birinin hür olup, diğerinin köle olması muhâldir. (imkânsızdır). Halbuki bunlar bir menîden yaratılmıştır. Bu, âzâddan üstün olan bir şey ile — ki aslın hür olmasıdır — âzâdı bozmakdır.

Bir kimse, bir çocuk için; önce, «Bu çocuk, bendendir!» **sonra,** «Benden değildir!», **sonra tekrar;** «Bu çocuk bendendir!» **dese, sözü**

sahîh olur. Çünkü «Benim oğlumdur!» diye ikrârı ile, ikrâr edenle ikrâr olunanın hakkı tealluk etmiştir. Mukarr-un leh (ikrâr olunan) in hakkının tealluk etmesi, onun nesebinin belli bir adamdan sâbit olmasındandır. Hattâ zinâ suyundan yaratılması ortadan kalkar.

«Bu çocuk, benden değildir!» **demekle, çocuğun hakkını ibtâl etmeye mâlik olamaz.** Tekrâr, tasdîke dönünce, tasdîki sahîh olur. Eğer; «Bu çocuk bendendir!» dedikden sonra; «Benden değildir!» derse nefy (değildir, demesi) sahîh olmaz. Çünkü neseb sâbit olmuştur. **Neseb sâbit olunca,** artık nefy ile yok olmaz. Bu neseb, ancak oğul onu tasdîk ederse sâbit olur. Oğul tasdîk etmeksizin neseb sâbit olmaz. Çünkü bu, söz, başkası aleyhine, «Benden bir cüzdür.» diye ikrârdır. Lâkin, oğul evvelâ tasdîk etmeyip, ondan sonra tasdîke dönerse, neseb sâbit olur. Çünkü babanın ikrârı, oğulun tasdîki bulunmadığı için bâtıl olmaz ve neseb sâbit olur.

Şâyed baba ikrârını inkâr etse de, oğul; «Babam, benim onun oğlu olduğumu ikrâr etti!» **diye beyyine getirse, beyyinesi kabûl edilir. Babanın,** «Bu, benim oğlumdur.» diye ikrârı **makbûldür.** Çünkü bu, çocuk benim cüz'ümdür diye kendi aleyhine ikrârdır. **Fakat kardeşi olduğunu ikrâr etmesi kabûl edilmez.** Çünkü başkası üzerine ikrârdır. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

Bir adam, bir çocuk için önce; «Bu çocuk Zeyd'in oğludur!», **sonra** «Bu benim oğlumdur!» **dese, onun oğlu olmaz. Velev ki Zeyd, oğlu olduğunu ikrâr etmiş olsun. Bu,** İmâm A'zam' (Rh.A.) **a göredir.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ) **demişlerdir ki: Zeyd, oğlu olduğunu inkâr ederse, o adamın oğlu olur. Şâyed Zeyd, mukırrı tasdîk etse veyâ Zeyd'in tasdîki ve tekzîbi bilinmese,** Eimme-i Selâse'ye göre, **mukırrın da'veti sahîh olmaz.**

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) **in delîli şudur:** İkrâr, Zeyd'in reddi ile red edilmiş olur. Bu durumda, ikrâr olmamış gibidir. Ve her ne kadar bozulmayı taşımasa da nesebi ikrâr, red ile geri döner.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **ın delîli ise şudur:** Neseb sâbit oldukdan sonra bozulmayı taşımaz. Böyle bir şeyi ikrâr, red ile geri çevrilmiş olmaz. Çünkü buna, mukarr-un leh'in hakkı tealluk etmiştir. Hattâ tekzîbden sonra tasdîk etse, ,ondan neseb sâbit olur. Bir de; ona çocuğun hakkı tealluk etmiştir. Binâenaleyh neseb, mukarr-un leh'in reddi ile geri dönmez.

Bir Müslüman ile bir kâfirin elinde olan bir çocuk için, Müslüman; «Bu çocuk, benim kölemdir!»; **kâfir,** «Bu, benim oğlumdur!» **dese; eğer Müslüman ile kâfir berâber iddiâ ederlerse, o çocuk hür olur.**

Çünkü çocuk hâlen hür ve meâlen (ileride) Müslüman olur. Zîrâ her akıllıda tevhid delilleri zâhir olur. Aksi hâlde İslâm tebaan sâbit olur. Hürriyetin tahsilinden aczi ile beraber küçük çocuk için hürriyet hâsıl olmaz. **Eğer Müslümanın da'vâsı önce olursa, küçük çocuk onun kölesi olur.** Nihâye'de böyle zikredilmiştir.

Eğer Müslüman ile kâfir, ikisi de; «Oğlumdur!» **diye da'vâ ederlerse, küçük çocuk Müslümanın oğlu olur.** Çünkü oğulluk da'vâsında eşittirler. Müslümanı tercih etmek İslâm sebebiyledir. Müslüman, çocuk için evlâdır. Çünkü babasına tebaan, çocuk derhâl Müslüman olmuştur.

Bir kadının kocası beraberlerindeki bir çocuk için; «Bu çocuk, benim başka zevcemden oğlumdur!», **kadın da;** «Bu çocuk, benim başka kocamdan oğlumdur!» **dese; çocuk kendisini anlatmaya kâdir değil ise, ikisinin de oğlu olur.** Eğer çocuk kendisini anlatmaya kâdir ise; **hangisini doğrularsa, onun oğlu olur.** Çünkü her biri, çocuk için nesebi ikrâr etmiş ve arkadaşının hakkını ibtâl eden şeyi iddiâda bulunmuştur. İmdi, ikisinin de çocuk için ikrârı sahih olur. Mücerred sözüyle arkadaşının hakkını ibtâl edemez. Biri, diğerine tercih de edilmez. Çünkü ikisinin de çocuk hakkında zi'l-yedlikleri eşittir. İkisinin de çocuk üzerinde tasarrufda bulunmaları ve aralarında firâşın (nikâhın) mevcûd olması, çocuğun onlardan olduğuna açık bir delîldir.

Kocalı bir kadın, bir çocuğun oğlu olduğunu iddiâ etse; bir kadın doğum üzerine şehâdet etmedikce, câiz olmaz. Çünkü bu kadın, nesebi başkası üzerine yüklemeyi iddiâ etmektedir. Şu hâlde, ancak hüccet ile tasdîk edilir.

Erkeğin iddiâsı bunun aksinedir. Çünkü onda kendisine yüklemek vardır. Sonra ebenin şehâdeti, doğumda hüccettir. Çünkü çocuğun ta'yîn edilmesine ihtiyâc vardır. Zîrâ neseb mevcûd olan nikâhla sâbit olur.

İddiâ eden kadın, eğer iddet içinde ise; İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **tam hüccet lâzım gelir.** Tam hüccet, iki erkek veyâ bir erkek ile iki kadındır. Ancak ortada açık şekilde gebelik veyâ koca tarafından i'tirâf varsa, mes'ele değişir, tam hüccet lâzım gelmez. **İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ), hepsinde bir tek kadının şehâdeti yeter, demişlerdir.** Bu daha önce Boşanma (Talâk) Bahsi'nde geçmişti.

Şâyed nikâh ve iddet olmasa; o çocuk kadının oğlu olur. Yâni kadın kocalı değil ve iddet de beklemezse, onun sözüyle neseb sâbit olur. Çünkü sözünde kendi nefsini ilzâm vardır. Erkekde olduğu gibi.

Bir adamın hür olmak şartıyla evlendiği veyâ satın aldığı yâhûd kendisine hibe edilen câriye çocuk doğursa ve o câriyeye bir müstehik zuhûr etse: yânî bir adam bir kadını câriyesi veyâ nikâhlısı olduğuna güvenerek, cimâ' etse, kadın bir çocuk doğursa, ondan sonra câriyeye müstehik zuhûr etse. Sahâbenin — Allah (C.C.) hepsinden râzı olsun — **icmâ'ı ile, baba çocuğun kıymetini vermeye borçlu olur.** Çünkü, her iki tarafa nazar (yardım) vâcibdir. Binâenaleyh çocuk, babası hakkında aslı hür; da'vâcısı hakkında köle olur. Bu, her iki tarafca faydalı olmak içindir. Sonra çocuk, onun elinde teaddîsiz hâsıl olmuştur. Şu hâlde, babası ancak vermezse, öder. Nitekim gasbedilen câriyenin çocuğunda, hüküm budur. Bundan dolayı, çocuğun kıymetine, muhâsama edilen günden i'tibâr edilir. Çünkü muhâsama günü, men günüdür ve çocuk hürdür. Nitekim daha önce geçti ki, çocuk hür adamın menîsinden yaradılmıştır. Baba, nikâh edilmiş câriyede râzı olduğu gibi bunun köleliğine râzı olmamıştır.

Eğer o çocuk ölürse, men bulunmadığı için, **babasına bir şey lâzım gelmez. Ve baba, ona vâris olur.** Çünkü, babası hakkında aslı hürdür. Şu hâlde bıraktığı şey, babası için mîrâs olur. **Eğer çocuğu, babası veyâ bir başka kimse öldürüp babası diyetini alırsa, iki sûrette de babası çocuğun kıymetine borçlu olur.** Birinci sûrette, babanın öldürmekle men'i gerçekleşmiş olduğu içindir. İkinci sûrette ise, çocuğun selâmeti içindir. Çünkü diyet, şer'an mahallin bedelidir. Bu durumda çocuk, diyetin selâmetiyle sâlimen babanın olur. İmdi, müstehik için onun kıymetini öder. Nitekim diri olsaydı, öderdi. Ödediği kıymeti satıcıdan alır. Câriyenin semenini aldığı gibi. Yânî çocuğu, anasiyle satan satıcıdan alır. Çünkü baba, onun selâmetine garantör olmuştur. Zîrâ çocuk, satılan şeyin cüz'üdür. Mebî'in bütün cüzleriyle selâmetine, satıcı müşteri için garantördür. Çünkü aldanmak, bütün cüzlere şâmildir.

Baba, ukr'u satıcıdan isteyemez. Çünkü ukr (3), **câriyenin menfaatlerini almakla, ona lâzım gelir.** Menfaatler ise, mebî'in cüzlerinden değildir. Şu hâlde, satıcı onun selâmeti için garantör değildir.

★ ★

(3) **Ukr**: Şübhe ile cimâ' olundukda lâzım gelen mehr.

فصل

DA'VÂ HAKKINDA BİR FASIL

Başkasından bir şeyi satın almayı veya ondan hibe etmesini yâhûd yanına emânet koymasını veyâ kendisine onu kirâya vermesini istemek, tâlib için mülk da'vâsını meneder. Çünkü bunlardan her biri, bu şeyin zi'l-yed'in mülkü olduğunu ikrâr etmek olup, bundan sonra taleb etmek çelişme olur.

Câriye hakkında nikâh taleb etmek, onda mülk da'vâsını meneder. Hür kadında nikâha tâlib olmak, nikâh da'vâsını meneder. **Mecme'ul-Fetâvâ'da böyle zikredilmiştir.**

Bir kimse başka bir adamdan mal iddiâ ettikde, da'vâlı olan hasım def' yoluyla, «Da'vâcı, beni da'vâsından ibrâ etti.» **diyerek, da'vâlı beyyine getirse, sonra ikinci def'a da'vâlının ibrâdan sonra ikrârda bulunduğunu iddiâ etse; bakılır; şâyed hasım;** «Beni ibrâ etti, ben de kabûl ettim!» **veyâ** «Ben, onu ibrâda tasdîk ettim!» **demiş olursa, def'in def'i sahîh olmaz.** Yânî ikrâr da'vâsı sahîh olmaz. **Eğer;** «Ben, ibrâyı kabûl ettim!» **dememişse, def' sahîh olur.** Çünkü da'vâlı bunu demeyince, ibrâyı red ettiği için, malın onun üzerinde olması câizdir. Zîrâ ibrâ, red ile geri döner. **Eğer;** «İbrâyı kabûl ettim!» **derse, bu kabûl etmenin aksinedir.** Çünkü kabûlden sonra red ile geri dönmez. **Fetâvâ-yı Zahîriyye'de böyle zikredilmiştir.**

Bir kimse, diğer bir kimseden mal iddiâ ettikde; diğeri; «Senin için benim üzerimde hiçbir alacak yoktu!» **dese,** — bunun ma'nâsı, istiğrâk yoluyla mâzîde onun üzerine vücûbun nefyidir. — **İmdi da'vâcı, bin akça üzerine bürhân getirse ve münkir de ödediğine veyâ ib-**

râya bürhân getirse; bu kabûl edilir. Yânî, münkirin bürhânı makbûl olur. **İmâm Züfer** (Rh.A.); «Makbûl olmaz. Çünkü ödeme, vucûbu ta'kîb eder. Halbuki vucûbu inkâr etmişdi. Şu hâlde münkir da'vâsında çelişkiye düşmüştür.» demiştir.

Bizim delîlimiz şudur: Tevfîk (ikisinin arasını bulmak) mümkündür. Çünkü hakdan başkası, ba'zan kazâ olunur ve başkasından husûmeti savmak için ibrâ da olunur.

Ancak da'vâlı, «Ben, seni bilmiyorum!» **veyâ buna benzer söz ekler de;** meselâ; «Ben, seni görmedim!» **ve** «Seninle benim aramda düşüp kalkma olmamıştır!» **gibi ziyâdeler yaparsa, bu takdirde ibrâ üzerine getirdiği beyyinesi kabûl edilmez.** Çünkü aralarını bulmak imkânsızdır. Zîrâ iki kişi arasında almak, vermek, ödeme, ödeşme ve muâmele, bilmeden ve ihtilât etmeden olmaz.

Ulemâdan ba'zısı; «Ben, seni bilmem!» **sözünü ve bunun benzerini eklemekle de beyyine kabûl edilir, demiştir.**

Kudûrî, bizim ulemâmızdan bunun da kabûl edileceğini naklet**miştir. Sözün doğrusu, zikredilen gibi beyyinenin kabûl edilmesidir.** Çünkü muhtecib (1) veyâ muhaddara (2), ba'zan kapısı önünde olan kavga ve gürültü ile sıkılıp incinir de vekîllerinden birine da'vâcıyı râzı etmeyi emreder. Halbuki, onu bilmez. Sonradan öğrenir. Şu hâlde tevfîk mümkündür.

Fukahâ demişlerdir ki; buna göre, da'vâlı kendi işlerini kendi görenlerdense; beyyine kabûl edilmez. Ba'zıları da; **«Rivâyetlerin ittifâkı ile bu fasılda ibrâ üzerine beyyine kabûl edilir. Çünkü da'vâ bilmeksizin gerçekleşir.»** demiştir. **İnâye'de de böyle zikredilmiştir.**

Kunye'de denilmiştir ki: Da'vâlı, da'vâcıya; «Ben, seni tanımam!» dese, hak beyyine ile sâbit oldukda, da'vâlı borcu yerine ulaştırdığını iddiâ etse, iddiâsı dinlenmez. Eğer da'vâlının, ulaştığını veyâ ulaştırıldığını ikrâr ettiğini iddiâda bulunursa, dinlenir.

Vârislerin biri, «Terekede benim da'vâm yoktur!» **dese, da'vâsı bâtıl olmaz.** Çünkü şer'an sâbit olan lâzım hak, ıskât ile sâkıt olmaz. Nitekim, «Ben, babamın oğlu değilim!» dese, hüküm budur.

«Ben, fülânın vârisi değilim!» **dese, ondan sonra, fülânın mîrâsını iddiâ edip, cihetini beyân etse, da'vâsı sahih olur.** Nitekim yakında sebebi gelecektir ki, çelişme, gizlilik bulunan yerde da'vânın sıhhatini menetmez.

---

(1) **Muhtecib:** Kapıcı.

(2) **Muhaddara:** Evinden çıkmayan örtülü ve iffetli kadın, demektir.

Zi'l-yed; «Bu şey benim değildir!» **dese veyâ benzeri bir söz söylese**; **yânî benim mülküm değildir**; **yâhûd, onda benim için hak yoktur, gibi bir şey söylese**; **orada başka nizâ' eden de olmasa, ondan sonra** zi'l-yed: «O şey, benimdir!» diye iddiâ etse, iddiâsı sahih olur ve söz onun sözüdür. Çünkü bu söz, bir kimse için hak isbât etmemiştir. Zîrâ mechûl için ikrâr bâtıldır ve çelişme, ancak bir kimse üzerine bir hakkın ibtâlini kapsarsa, bâtıl olur.

Eğer zi'l-yed; «Bu şey, benim değildir!» **dediği vakitte, bir münâzi' olursa, bir rivâyette onun için ikrâr olur. Bu**, Câmi'us-Sağîr'in **rivâyetidir.** Diğer bir rivâyette; **ikrâr olmaz. Bu rivâyet, aslın da'vâsı rivâyetidir.** Lâkin fukahâ demişlerdir ki: **Kâdî zi'l-yed'e**, «Bu şey da'vâcının mülkü müdür?» **diye sorar. Eğer, onu ikrâr ederse, zi'l-yed'e**; «Da'vâcıya teslîm eyle!» **diye emreder.** İnkâr ederse, da'vâcıya, «Beyyine getir!» diye emreder. Eğer, bu şey benim değildir, diyen zi'l-yed olmayıp hâricden bir kimse ise; çelişme bulunduğu için ondan sonra bunu iddiâ edemez. Yukarıda geçtiği vechle; zi'l-yed'i menetmemesine sebeb, malın elinde bulunmasıdır. İmâdiyye'de **de böyle denmiştir.**

Zeyd, bir kimseden mal iddiâ edip; isbât edemese; sonra o malı başkasından iddiâ etse, dinlenmez. Kunye'de **de böyle denmiştir.**

Bir kimsenin, başkası için mal ikrâr eylemesi, kendisi için da'vâsını menettiği gibi, vekâletle veyâ vesâyetle başkası için da'vâsını da meneder. Yânî bir adam, bir malı fülânındır, diye ikrâr etse, bundan sonra, onu kendisi için iddiâda bulunsa, da'vâsı sahîh olmaz. Kezâ, o malı vekâletle müvekkilimindir, diye veyâ vesâyetle mûsînin vârisleri içindir, diye da'vâsı da sahîh olmaz. Çünkü bunda çelişme vardır. Zîrâ bir mal, bir hâlde iki kişinin olamaz.

Bütün da'vâlardan ibrâ ettim, dedikden sonra vekâletle veyâ vesâyetle da'vâ etmesi zikredilenin hilâfınadır. Çelişme bulunmadığı için, bu sahîhdir. Zîrâ bir adamın bütün malına müteallık olan da'vâlarından ibrâsı, başkasının malının da'vâsının sahîh olmamasını, o adam için iktizâ etmez.

Bir kimse, bir hâneyi kendisi için iddiâ edip ondan sonra; «Benim üzerime vakfdır!» **diye iddiâ etse, da'vâsı dinlenir.** Hâneyi kendisi için da'vâ etmesi, ondan sonra başkası için da'vâda bulunması gibi olur. Aksine çevirirse; yânî; o kimse bir hâneyi, bu vakfır veyâ fülânındır, diye iddiâ ettikden sonra, kendisi için da'vâ eylese, bir rivâyette câiz olmaz. **O da, Kâdîhân'ın rivâyetidir.** Eğer tevfîka kâdir olursa, di-

ğer bir rivâyette câiz olur. **O da, Zahîre'nin rivâyetidir.** Zahîre'de denmiştir ki; «Bir kimse bil'vekâle veyâ bil'vesâye başkası için bir şey iddiâ etse, ondan sonra o şeyi kendisi için iddiâ eylese, da'vâsı kabûl edilmez. Ancak tevfîka kâdir olup bu şey fülânın idi, ondan sonra ben o fülândan satın aldım, der de, onun üzerine beyyine getirirse, bu takdîrde kabûl edilir.»

Bir kimse asabelik iddiâ edip, nesebi belirtse; hasım da neseb onun aksine olduğuna dâir bürhân getirse, eğer evvelki da'vâ ile hükm verildi ise, bununla hüküm verilmez. Eğer evvelki ile kazâ olunmadı ise, çelişme bulunup evleviyet bulunmadığı için ikisi de sâkıt olurlar.

Bir kimse, ölünün baba ve ana bir amcasının oğlu olduğuna bürhân getirse ve dâfi' de onun, ölünün sâdece ana bir amcası oğlu olduğunu isbât etse veyâ ölünün onun sâdece ana bir amcası oğlu olduğunu ikrâr ettiğine dâir bürhân getirse, birincisi ile kâdînın kazâsından önce def' sayılır. Kazâsından sonra def' sayılmaz. Çünkü, hükmle te'kid edilmiştir. Birincisi, bunun aksinedir.

Bir kimse asabelikle mîrâs iddiâ etse, bunun def'i hasmının onu hükümden önce zevi'l-erhâm'dan olduğunu ikrâr ettiğini iddiâ etmesiyle olur. Çünkü, bu takdîrde iki sözün arasında çelişme vardır.

Bir kimse önce; «Bu çocuk, bendendir!»; **sonra**, «Bu çocuk, benden değildir!», **ondan sonra**; «Bu çocuk, bendendir!» **dese, o kimsenin ikrârı sahîh olur.** Çünkü çocuğun kendisinden olduğunu ikrârıyla mukarr-un leh'in hakkı tealluk etmiştir. Zîrâ çocuğun nesebi belli bir adamdan sâbit olur. Hattâ zinâ suyundan yaratılmış olması ortadan kalkar. «Bu çocuk, benden değildir!» demekle, çocuğun hakkını ibtâle mâlik olamaz. Tasdîk geri dönerse, ikrârı sahîh olur.

Ben derim ki: **Usturîşniyye'de ve İmâdiyye'de ibâre şöyle vâki' olmuştur:** «Bir kimse; «Şu çocuk, benden değildir!» dese, ondan sonra, «Bu bendendir!» dese, ikrârı sahîh olur. Zîrâ çocuğun kendisinden olduğunu ikrâr etmesi ile mukarr-un leh için hak tealluk eder... ilah.» dediği sözünden zâhir olan şudur ki, bu ibâre, kitâbın kopyasını çıkaran ilk kâtibin hatâsıdır. Hatâ olduğuna, zikrettiği ta'lîl delâlet eder. Zîrâ ta'lîl, burada üç ibâre olmasını gerektirir Birinci ibâre, oğulluğun isbâtı; ikincisi, oğulluğun nefyi; üçüncüsü, isbâta dönüşdür. **Usturîşniyye'de ve İmâdiyye'de zikredilen ancak iki ibâredir.**

Aksini söylese; yânî, «Bu çocuk, bendendir!» dedikden sonra; «Benden değildir!» dese, sahîh olmaz. Yânî nefyi sahîh olmaz. Çünkü neseb sâbit olmuştur. Neseb sâbit olunca, artık nefy ile ortadan kalkmaz.

Da'vâlı, da'vâcının; «Ben, da'vâda mubtılım (bozguncuyum)» **dediğine veyâ**; «Benim şâhidlerim yalancıdır!» **yâhûd** «Benim, onun üzerinde alacağım bir şey yoktur!» **dediğine dâir bürhân getirse, def' sahîh olur. Da'vâlı, da'vâcının**: «Ben yalancı şâhid ile geldim!» **dediğine dâir bürhân getirse, def'i sahîh olmaz.** Çünkü bu sözden, hasım ile berâber gelen şâhidlerin yalan söylemiş olmaları lâzım gelmez.

Da'vâlı, berâet hüccetiyle gelse, yânî bir adam başka bir kimsede bir miktâr malı olduğunu iddiâ etse, da'vâlı da onu ikrâr etse, sonra da'vâlı; «Sen, benim zimmetimi o maldan ibrâ ettin!» **diyerek ibrâ hüccetini meydana çıkarsa, bunun üzerine da'vâlı**; «Evet ben, senin zimmetini ibrâ etmiştim, lâkin ben ibrâ vaktinde küçük çocuk idim!» **dese, söz da'vâcınındır** ve **hasmı üzerine hüccet lâzım gelir.** Zîrâ hasım, ibrâyı ödemeye aykırı bir hâlete isnâd eylemiştir. Hasım ibrâ vaktinde da'vâcının bülûğunu isbât ederse, da'vâcının sözü defedilmiş olur.

Bir kimse, helâk olan bir câriyenin kıymetini iddiâ etse, hasım da câriyenin hayâtta olduğuna dâir bürhân getirip; «Biz, o câriyeyi fülân şehirde sağ olarak gördük!» **deseler, bu şehâdet kabûl edilmez. Meğer ki, o câriyeyi sağ olarak getirmiş ola.** Zahîre'de **böyle zikredilmiştir.**

Bir kimse, bir adam için kardeşlik iddiâ edip dedesinin adını zikretmese, iddiâsı sahîh olur. Fakat; «Amcasının oğluyum!» **diye da'vâ etmesi, bunun hilâfınadır.** Bunda, dedesinin adını zikretmesi şarttır. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

Gizlilik ve kapalılık (hafâ) **bulunan yerde çelişme, da'vânın sıhhatini menetmez.** Ulemâdan ba'zısı; **«Meneder»**, demişlerdir. Bu aslın bir çok fürû'u (dalları ve kolları) vardır. Musannıf, bunlardan ba'zısını daha önce zikretmişti. Ba'zısını da ilerde zikredecektir. Burada, onlardan birini zikredip; **«Şâyed da'vâcı kendisi için vasiyyet edildiğini iddiâ etse, vâris vasiyyeti inkâr edip; mûsâ leh beyyine getirse, vâris de mûsînin rücû ettiğini iddiâ etse, kabûl edilir. Sahîh olan da budur.»** demiştir. Bu, öyle bir çelişmedir ki tarikında gizlilik vardır. Zîrâ olur ki; mûsî vasiyyet etmiş; vâris onu bilmemiştir. Ya da, mûsî rücû' etmiş; vâris onu bilmemiş, bundan dolayı inkârda bulunmuştur.

Ba'zısı; «Kabûl edilmez.» **demiştir. Çünkü, açık çelişki vardır.**

Bir de, şu var ki; bir kimse, bir adamdan bir hâne kirâladıkdan sonra, diğerine karşı iddiâda bulunup; «Bu ev, benim mülkümdür. Çünkü babam, ben küçük iken benim için satın almıştı, bu ev benim mülkümdür!» **diyerek beyyine getirse, da'vâsı dinlenir.** Gizlilik bulunduğu

için, bu çelişme, da'vânın sıhhatine engel olmaz. Zîrâ baba, küçük çocuğu için ve küçük çocuğundan kendisi için, — oğulun o şeyden haberi ve bilgisi yok iken — satın almada müstakil olur. Bu, şuna benzer ki: Kadın, kendisini muhâlaa ettikden sonra üç talâk ile boşanmış olduğuna dâir beyyine getirip — kadının bilgisi ve haberi yok iken onun üzerine talâkı ikâ' etmekde koca müstakil olduğu için her ne kadar kadın çelişkide ise de — kadının hul' bedelini geri alması câiz olur. **Bu mes'elenin İmâdiyye'de ve başka kitaplarda benzeri çoktur.**

* *

DA'VÂ KONUSUNA EK

Kefîl, asîl nâmına hasım olur. Aksi yoktur. Yânî; asîl nâmına kefîlden hasım olamaz. **Çünkü kefîl üzerine hüküm, asîl üzerine hükümdür. Asîl üzerine hüküm ise, kefîl üzerine hüküm değildir.** Bunun sûreti şudur: Bir adamın, diğer bir adamda bin dirhemi olup; o diğer adam için matlûbun emri ile bir kefîl olsa, tâlib kefile mülâkî olmadan asîle rastlayıp; «Benim, sende bin dirhemim vardır ve fülân senin emrinle kefîldir.» diye beyyine getirse, o bin dirhem asîle hükmedilir. Bu, kefîl üzerine hüküm değildir. Hattâ kefîle rastladıkda, ona tekrar beyyine getirmedikce tâlib ondan bir şey alamaz. **Eğer tâlib, önce kefîle rastlayıp;** «Benim, fülân gâibde bin dirhemim vardır. Sen buna onun emriyle kefîlsin.» **diye da'vâ edip beyyine getirse, mal hem kefîl hem gâib üzerine sâbit olur ve kefîl asîl nâmına hasım olur.**

İki ortağın arasında ortak bir borç olsa, lâkin mîrâs yoluyla olmasa, İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; **onlardan biri, diğeri nâmına hasım olamaz. Aralarında mîrâs yoluyla ortak olan borç zikredilenin aksinedir. Biri, diğeri nâmına hasım olabilir.** İmâm Ebû Yûsuf' (Rh.A.) **a göre; her hâl üzere hasım olabilir.** İmâm Muhammed (Rh.A.); **«İmâm A'zam' (Rh.A.) ın sözü kıyâsdır, Ebû Yûsuf' (Rh.A.) un sözü ise istihsândır.»** demiştir. **İmâm Muhammed** (Rh.A.); **Ebû Yûsuf** (Rh.A.) **gibi, istihsân ile amel etmiştir. Kezâ, Müntekâ'da da böyle zikredilmiştir.**

Sonra İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) **in kavline göre; gâib gelir de, hâzırı iddiâ eylediği şeyde tasdîk eylerse, muhayyerdir.** Dilerse, da'vâcının teslîm aldığı şeye ortak olur. Ondan sonra, matlûbun peşine düşerler. Dilerse, matlûbun peşine düşüp payını alır. **İmâdlyye'de de böyle denmiştir.**

★ ★

كِتَابُ الْإِقْرَارِ

İKRÂR BÖLÜMÜ

Musannıf bu bölümü «Da'vâ» dan sonra getirdi. Çünkü da'vâ, ikrâr ile düşer. İkrârdan sonra, başka şeye muhtâc olmaz. Hattâ ikrâr bulunmazsa, şehâdete muhtâc olur. Bundan dolayı, «Da'vâ Bölümü» nü «İkrâr Bölümü» ile ta'kîb etti.

İkrâr; «karâr» **dan türetilmiştir. İkrâr** (1), lûgat yönünden, **mütezelzil olan şeyi isbâttır.** Şer'an; **kendisinde olan başkasının hakkını haber vermektir. Yoksa onu isbât değildir.** Nitekim sebebi yakında gelecektir.

İkrârın şartları, yakında sözü edileceği sırada inşâellâhu Teâlâ zikredilecektir. **İkrârın hükmü; mukarr-un leh'in tasdîki ve kabûlü olmaksızın ikrâr edilen şeyin zuhûrudur.** Çünkü mukır'a ikrâr ettiği şey lâzım gelir. Zîrâ ikrâr, haber verilen şey üzerine delâlet edici olarak vâki olur. Zîrâ ikrârın doğru ve yalana medlûlü aklî ihtimaldir. Nitekim yerinde anlatıldı.

Bundan, yalnız doğum nesebi müstesnâdır. Yânî; bir adam, nesebi bilinmeyen bir oğlanın (gulâmın) oğulluğunu ikrâr etse, ikrârı sahîh olur. **Kezâ, bir adam veyâ bir kadın, ana - babasını ve çocuğunu ikrâr etse, sahîh olur.** Bunun benzeri de sahîh olur. **O da, bir adamın veyâ bir kadının, kocasını yâhûd efendisini ikrâr etmesidir. Bu takdîrde, ikrâr sahîh olur. Zikredilen kimselerin tasdîk etmeleri şarttır.** Bunun tahkîkinin tamâmı yakında zikredilecektir. **Lâkin o ikrâr, mu-**

---

(1) **İkrâr;** bir kimse, diğer kimsenin kendisinde olan hakkını haber vermesidir. O kimseye **«Mukir»**, o diğer kimseye de, **«Mukarr'un leh»** ve o hakka da **«Mukarr'un bih»** denilir. (Mecelle Mad: 1572)

karr-un leh'in red etmesiyle red olunur. Yalnız mukarr-un leh'in tasdik etmesinden sonra red olunmaz. Çünkü bu takdirde, artık red edilmez.

İkrârın hükmü; mukarr-un bih'in (2), mukarr-un leh (3) için ibtidâen sâbit olması değildir. Çünkü ikrâr, mukırrın (4) mülkünü mukarr-un leh'e nakledici değildir.

Ben derim ki: **Bunun sırrı şudur; ikrâr bir ihbârdır, ki doğru ve yalana ihtimâli vardır. Binâenaleyh ikrârın va'z i'tibâriyle medlûlü** (5), **kendisinden sonraya kalabilir. İnşâ, bunun aksinedir.** Meselâ satış, hibe ve bunların benzerleri gibi. Çünkü inşâ, vücûdda lâfızla berâber olan bir ma'nâyı îcâd etmektir. Şu hâlde inşâda ma'nânın lâfızdan geri kalması imkânsızdır. **Musannıf, ikrârın hükmü, mukarr-un bih'in zuhûru olup ibtidâen sübûtu olmadığına, evvelâ;** «Müslümanın şarâb ile ikrârı sahîhdir.» **sözü ile tefri' yaptı.** Hattâ, mukarr-un leh'e teslîm etmesi emredilir. Şâyed başlangıçta temlîk olaydı, ikrâr sahîh olmazdı. **İkinci olarak;** «Zorla talâk ve i'tâkı ikrâr sahîh olmaz.» **sözüyle tefri' yaptı.** Çünkü yalanın delîli olan zorlama mevcûddur. **Şâyed ikrârın hükmü; ikrâr edilen şeyin sübûtu** (inşâ olmakla) **olsaydı, sahih olurdu.** Çünkü talâk ve âzâdın ikrârla berâber inşâsı, bize göre sahîh olur. **Musannıf, üçüncü olarak şu sözüyle tefri' yaptı: Şâyed ikrârı ibtidâen iddiâ ederek;** «Sen, benim için şöyle ikrâr eyledin, o hâlde, o şeyi bana ver.» **derse; veyâ** «Benim, sende şöyle hakkım vardır, çünkü sen benim için onu ikrar eyledin.» **demekle ikrârı sebeb yaparsa, ulemânın çoğuna göre; da'vâsı dinlenmez.** Çünkü ikrârın kendisi mülkü nakledici değildir. Çünkü, sebebini biliyorsun.

Da'vânın def'inde ikrâr iddiâsı, zikredilenin aksinedir. Çünkü ulemâ, da'vânın def'i tarafında ikrârın sahîh olup olmayacağında ihtilâf etmişlerdir. Hattâ da'vâlı, da'vâcının kendi üzerinde bir hakkı olmadığını ikrâr ettiğine, yâhûd şu malın da'vâlının mülkü olduğunu ikrâr ettiğine dâir beyyine getirse; beyyinesi kabûl edilir mi? diye ihtilâf etmişlerdir. Ba'zısı; «Kabûl edilmez.» demiş; Fukahânın çoğu ise; burada kabul edilmesinden yana çıkmışlardır. **Fukahâ, şunun üzerinde ittifâk etmişlerdir ki; da'vâcı;** «Şu, mal benim mülkümdür!» **dedikde, zi'l-yed** ona **ikrâr etse veyâ** «Benim, onda şu kadar hakkım vardır!»

---

(2) **Mukarr'un bih:** İkrâr olunan hak; başkasına âid bulunduğu bir kimse tarafından haber verilen hak.

(3) **Mukarr'un leh:** Kendisine âid bulunan hak; başkası tarafından i'tirâf olunan hakîkî veyâ menevî şahıs.

(4) **Mukırr:** Kendisinde bir kimsenin hakkı olduğunu haber veren kimse.

(5) **Medlûl:** Delîl getirilmiş şey; delâlet olunan, gösterilen şey.

dedikde, kezâ da'vâlı ikrâr etse, da'vâ sahîh olur ve ikrâr beyyinesi dinlenir. Çünkü da'vâlı ikrârı vucûb için sebeb kılmamıştır. Bu zikredilen sûrette da'vâlı inkâr etse, ikrâr etmediğine yemîn verdirilir mi? **Bunda İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) **ile İmâm Muhammed** (Rh.A.) **arasında hılâf vardır.** Ba'zısı; **«Yemîn verdirilir. Çünkü kaçınırsa ikrâr sâbit olur.»** demiştir. **Fetvâ, ikrâr üzere yemîn verdirilmemesi üzerinedir.** Ancak, mal üzere yemîn verdirilir. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

Dördüncü olarak şu sözüyle tefri' yapmıştır: **Eğer mukır mal ile ikrârında yalancı ise, mukarr-un leh'in malı alması helâl olmaz. Ancak mukırr'ın kendi isteği ile alırsa, helâl olur.** Eğer ikrârın hükmü sübût olsaydı, o malm alınması helâl olurdu.

İkrâr, kâsır hüccettir. Hüccet olması şundandır: **Çünkü Nebî-i Ekrem** (S.A.V.); **Mâiz'** (R.A.) **i, kendisinin zinâ ettiğini ikrâr etmesiyle recm etmiştir. Gâmidiyye'** (R. Anhâ) **yi de ikrâriyle recm etmiştir** (6)

İkrâr, şübhelerle def' edilen hadlerde hüccet olunca, başkasında hüccet olması evlâdır. Bunun üzerine, ümmetin icmâ'ı mün'akid olmuştur. **İkrârın kâsır olması ise; mukırr'ın velâyeti başkasına geçmediği içindir. O, yalnız kendisine münhasırdır.**

Beyyine, ikrârın aksinedir. Çünkü, kâdînın hükmüyle hüccet olur. Kâdînın ise, umûmî velâyeti vardır. Şu hâlde, hepsine geçer. **İkrâr, hükme muhtâc değildir. Mukırr'ın nefsi üzerine velâyeti vardır. Başkasına yoktur.** Şu hâlde, ikrâr kendi nefsi üzerine münhasırdır. Hattâ nesebi bilinmeyen bir adam, birinin kölesi olduğunu ikrâr etse, kendi nefsi ve malı için câiz olur. Çocukları ve o çocukların anaları üzerine tasdîk edilmez. **Yine, o mukırr'ın müdebberi ve mükâtebi üzere de tasdîk edilmez. Çünkü, onlar için hürriyet hakkı sâbitdir. Veyâ o evlâd ve ümmehât ve müdebbere için hürriyete istihkâk sâbit olur.** Şu hâlde onlar aleyhine ikrârı tasdîk edilmez.

Hür ve mükellef, yânî âkıl ve bâliğ olan bir kimse veyâ hür mükellefin me'zûn kölesi, bir ma'lûm hakkı ikrâr etse, sahîh olur. Yânî hür ve me'zûn köleden her birinin ikrârları sahîh olur. Hür insanın ikrârının sahîh olması zâhirdir. Me'zûn kölenin ikrârının sahîh olmasına gelince; çünkü me'zûn köle ikrâr hakkında hürlere mülhaktır. (katılır.). Çünkü efendi, o köleye izin verince, rakabesine borç tealluk etmesine râzı olmuş olur. Bu durumda efendisi tarafından ikrâra musallat olmuştur. Sahîh olan bu ikrâr mutlâktır. Yânî gerek sıhhati ve tahakkuku için müsâdif olduğu şeyin i'lâmı şart kılınmayan tasar-

(6) Bu konuda fazla bilgi için; c: 3, s: 10'a bakınız.

ruf olsun, gerekse olmasın müsâvîdir. Nitekim yakında açıklaması gelecektir.

Mukırr'ın mükellef olması şarttır. Çünkü, sabi ve mecnûnun ikrârına hüküm tealluk **etmez.** Eğer hür mükellef bir mechûl adama ikrârda bulunursa, yine sahîhdir. Çünkü hak ba'zan mukırr'e mechûlen lâzım gelir. Meselâ; bir malı itlâf edip kıymetini bilmez veyâ erşini (diyetini) bilmediği bir yaralama yapar. Eğer bu tasarruf; gasb ve emânet gibi, sıhhati ve tahakkuku için müsâdif olduğu şeyin ilâmı şart kılınmayan tasarruflardansa, sahîh olur. Çünkü bilmemezlik, gasbın tahakkukunu menetmez. Zîrâ bir kimse, bir adamdan kese içinde bilinmeyen bir mal gasb etse, yâhûd bir kese içinde mal emânet etse; gasb ve emânet sahîh olup hükümleri sâbit olur.

Bunun şart kılınması; zikredilenin aksinedir. Çünkü her tasarruf, ki onun sıhhati ve tahakkuku için o tasarrufun müsâdif olduğu şeyin i'lâmı şart kılınırsa, bilmemezlikle berâber onun ikrâr edilmesi satış ve icâre gibi, sahîh olmaz. Zîrâ,bir kimse, fülân kimseye bir şey sattığını veyâ fülândan bir şey kirâladığını yâhûd fülândan bir şeyle şunu satın aldığını ikrâr etse, ikrârı sahîh olmaz ve mukırr, ikrâr eylediği şeyi teslîm etmesi için zorlanmaz. Gasb ve emânet gibi bir şey ikrâr eden kimsenin, mechûl olan şeyi kıymeti olan şeyle beyân etmesi lâzım gelir. Yânî mukırr, «Bende, fülânın bir şeyi vardır!» veyâ «Fülânın hakkı vardır!» dese, bunu kıymeti olan bir şeyle beyân etmesi gerekir. Çünkü mukırr, zimmetinde vâcib olan şeyden haber vermiştir. Kıymeti olmayan şey ise, zimmetinde vâcib olmaz. **Mukırr, o şeyi kıymeti olmayan bir şeyle beyân ederse, rücû olur. Şu hâlde, ikrâr sahîh olmaz.**

Eğer hasmı, mukırr'ın ikrârından daha çoğunu iddiâ edip, beyyine getiremezse; mukırr ikrâr eylediği şeyde yemini ile tasdîk edilir. Yânî mukırr, mechûlü, kıymeti olan bir şeyle beyân etse de mukarr-ur leh ondan daha çoğunu iddiâ etse, beyyine getirdiği takdirde onunla hükmolunur. Getiremezse, berâber ziyâde olmadığı iddiâsında, mukırr yemîniyle tasdîk edilir. **Şâyed mechûlün bilinmezliği,** meselâ; «Şu köle, insanlardan bir kimsenindir.» **demekle fâhiş olsa, mechûl için mukırr'ın ikrârı sahîh olmaz. Çünkü mechûl, müstehak olmaz. Eğer mechûlün bilinmezliği** —meselâ mukırr, «Şu köleyi, şu kimseden veyâ bu kimseden gasb ettim.» demekle— **fâhiş olmazsa, ikrâr Şems'ül-Eimme es-Serahsî'** (Rh.A.) **ye göre, sahîh olmaz. Çünkü mechûl için ikrârdır ve o ikrâr fayda vermez.** Ba'zıları, **«Sahîh olur.»** demiştir. **Esah olan kavl budur. Çünkü hakkı, müstehıkkına ulaştırmayı ifâde eder.** Zîrâ o iki mukarr-un leh, o kölenin alınması üzerinde ittifâk edince,

ikisi için alma hakkı vardır. İkrâr eden kimseye; «Bilinmeyeni (mechûlü) beyân eyle!» denilir Çünkü icmâl ondan gelmektedir. **Mücmelin beyânı, mücmil üzerinedir.** (Yânî, kısa sözün beyânı sâhibine âiddir.) Bu mukırr, iki kölesinin birini âzâd eden kimse gibi olur. Eğer bilinmeyeni beyân etmezse, kâdî, hakkı müstehıkkına ulaştırmak için, onu Beyâna zorlar. Kâfî'de de böyle denmiştir.

Kezâ hür mükellef olan kimsenin mahcûr kölesi, hadd ve kısâs gibi, kendisinde töhmet olmayan şey ile ikrârda bulunsa, sahîh olur. Yânî mahcûr kölenin töhmet olmayan şey ile ikrârı sahîhdir. Çünkü onun ikrârı borcun rakabesine teallukunu mucib olarak bilinir. Rakabesi ise, efendinin malıdır. Şu hâlde töhmet ve hüccetin kusûru sebebiyle efendisi aleyhine tasdîk edilmez. **İzinli köle, bunun aksinedir.** Çünkü me'zûn köle, efendi tarafından ikrâr üzere musallat edilmiştir. Zîrâ ticârete izin, ticârete lâzım gelen şeye de izindir. O da, ticâret borcudur. **Hadd ve kısâs bunun aksinedir. Çünkü köle, hadd ve kısâsda hürriyetin aslı üzere bırakılmıştır.** Zîrâ hadd ve kısâs, insana mahsûs özelliklerdendir. Bundan dolayı, efendinin hadd ve kısâs ile köle aleyhine ikrârı sahîh olmaz. Mahcûr köle, o ikrâr ile hemen muâheze olunup âzâdına kadar ertelenmez.

Kezâ mahcûr köle, insanlığın aslına nazaran mal gibi kendisinde töhmet olan şeyi ikrâr etse, hemen muâheze olunmayıp efendinin hakkına riâyeten âzâdına kadar ertelenir. Ve mukırr, «Benim üzerimde mal vardır!» dediği için, bir dirhem lâzım gelir. Yânî bir dirhemden daha azında tasdîk edilmez. Çünkü âdeten, bir dirhemden daha az şey mal sayılmaz.

Mukırr'ın; «Benim üzerimde büyük mal vardır!» **demesinde, zekât malında olan nisâb lâzım gelir. Başka malda nisâbın miktârı kıymet yönünden lâzım gelir.** Yânî zekât malından başkasında, mukırr, gümüşde ikiyüz dirhemden daha azında, altında yirmi miskalden daha azında ve devede yirmibeşden daha azında tasdîk olunmaz. **Yine zekât malından başkasında, kıymet yönünden nisâb miktârından daha azında tasdîk edilmez.** Çünkü nisâb, büyük maldır. Hattâ sâhibi onunla zengin olur.

Mukırr'ın; «Benim üzerimde büyük mallar vardır!» **demesinde; nisâb adı verilen şey cinsinden, çoğulun en azına i'tibâr ile, üç zekât nisâbı lâzım gelir.** Çünkü Arabçada çoğulun en az miktârı üçtür. Hattâ mukırr, «dirhemlerden» demiş olsaydı, altıyüz dirhem lâzım gelirdi.

Yine mukırr'ın; «Benim üzerimde dirhemler vardır!» **demesinde, çoğulun en azına i'tibâr ile üç dirhem lâzım gelir.** «Benim üzerimde

birçok dirhemler vardır!» **demesinde, on dirhem lâzım gelir.** Yânî mukırr on dirhemden daha azında; **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, tasdik edilmez** Çünkü on, çoğul adının ulaştığı sayının en sonudur. «Benim üzerimde şöyle dirhem vardır.» **dese, bir tek dirhem lâzım gelir. Çünkü bu söz, mübhemin açıklamasıdır.** Hidâye'de de **böyle denmiştir.**

Kâdîhân (Rh.A.) **demiştir ki; eğer mukırr;** «Benim üzerimde şöyle dînâr vardır.» **derse, üzerine iki dînâr lâzım gelir.** Çünkü; «şöyle» ma'nâsına gelen «kezâ» kelimesi, sayıdan kinâyedir. Sayının en azı ise, ikidir.

«Benim üzerimde şöyle şöyle dirhem vardır!» **demekle, onbir dirhem lâzım gelir.** Yânî onbirden daha azında mukırr, tasdîk edilmez. Çünkü «kezâ» lâfzı, mechûl adedden kinâyedir. Mukırr ikisi arasında atf harfi olmaksızın iki mechûl adedi ikrâr etmiştir. **Böyle iki adedin en az mikdârı, onbirdir, diye tefsîr edilmiştir. Mukırr,** «Benim üzerimde şöyle ve şöyle dirhem vardır!» **demekle, yirmibir dirhem lâzım gelir.** Yânî yirmibir dirhemden daha azında tasdik olunmaz. Çünkü her iki mübhem (kapalı) adedi, ikisi arasında harf-i atıf getirerek söylemiştir. **Bunun en azı tefsîr edilince, yirmibir olur. İki fasılda en azın vâcib olması, onunla yakîn** (kesin bilgi) **hâsıl olduğu içindir.** Asl olan, zimmetlerde berâettir. Eğer mukırr, «kezâ» lâfzını atf'sız, üç kere tekrâr edip; «Benim üzerimde şöyle şöyle şöyle dirhem vardır!» derse, onlardan biri tekrâra yorumlanarak onbir dirhem lâzım gelir. Çünkü atıf'sız, üç aded bir araya getirilmez. Şu hâlde birini tekrâra yorumlamak gerekir. Ondan sonra iki adedi atıf'sız zikrettiği için ta'bîr edilmesi mu'tâd olan adedin en azı üzerine yorumlanır. O da, onbirdir.

Eğer mukırr, üç «şöyle/kezâ» **lâfzını atıf** «Vâv» ı **ile berâber söylese, yüzyirmi bir dirhem lâzım gelir.** Çünkü bu söz, atıf (Vâv)'ı ile söylenen üç adedin en azıdır. Mukırr, «şöyle» sözünü üç «Vâv» ile dört kere zikretse, meselâ; «Bende, şöyle ve şöyle ve şöyle ve şöyle dirhem vardır!» dese, o zikredilen adede bin dirhem eklenir. Bu takdîrde, bin yüzyirmi bir dirhem lâzım gelir. Çünkü daha önceki adedin benzeridir.

«Bende veyâ tarafımda vardır.» **sözü borcu ikrârdır. Yânî; bir kimse;** «Fülân için, benim üzerimde maldan şöyle şey vardır!» **veyâ** «Fülân için, maldan benim tarafımda şöyle vardır!» **derse, borcu ikrâr olur.** Çünkü; **«Benim üzerimde»** ma'nâsını ifâde eden **«Alâ»** kelimesi îcâb ve ilzâm bildirir. **«Tarafımda»** ma'nâsına gelen **«Kıbeli»** ise, garanti ma'nâsını bildirir. Kefîle, kabil denilmiştir. Zirâ malı, garanti eder. Eğer mukırr; «Benim üzerimde veyâ benim tarafımda şöyle mal vardır.» sözüne vedîâ'yı eklerse, tasdîk edilir. Çünkü onun üze-

rine garanti edilen hıfzdır; mal, hıfzın mahallidir. Böyle olunca o, mahalli zikredip hâl'i murâd etmektedir. Lâfız, mecâzen bunu taşır. Şu hâlde, mukırr'ın sözü mevsûlen (bitişik) sahih olur, mefsûlen (ayrı) sahîh olmaz.

«Fülân için benim yanımda», «Berâberimde», **«Evimde»**, «Sandığımda», veyâ **«Kesemde»** şöyle şey vardır.» **demesi, emâneti ikrârdır. Çünkü bu sözlerin hepsi, o şeyin elinde olduğunu ikrârdır.** Bu, emânet olur. Çünkü ba'zan mazmûn, ba'zan da emânet olur. Emânet olması, en azıdır.

«Benim bütün malım veyâ bütün mâlik olduğum şey onundur!» **demek hîbedir, ikrâr değildir.** Çünkü onun malı veyâ mâlik olduğu her şeyin, o hâlde başkasının olması imkânsızdır. Şu hâlde, ikrâr sahih değildir. Lâfız, inşâya da ihtimâllidir. Öyleyse, ona yorumlanır ve hîbe olur da teslîmi gerektirir. Teslîm bulunursa, hibe sahîh olur; bulunmazsa, sahîh olmaz.

Bir da'vâlının; bin dirhem iddiâ'eden da'vâcıya, yânî; «Sende, benim bin dirhemim vardır.» **diyen da'vâcıya;** «Sen, o bin dirhemi tart.» yâhûd «Say!», «Bana, onun için mühlet ver!», «Ben, onu sana ödedim!», «Sen, ondan benim zimmetimi ibrâ ettin!», «Sen, onu bana tasadduk ettin!» veyâ «Sen, onu bana hîbe ettin!» «Ben, onu sana Zeyd üzere havâle ettim!» **demesi ikrârdır. Zâmirsiz cevâb verirse, ikrâr olmaz.**

Önceki dört sözün ikrâr olmasına sebeb; zamir o bin dirheme râci olduğu içindir ve o bin di rhem vucûb ile mevsûfdur. Sanki «Sen tart, say, va'de ver, veyâ senin için benim üzerime vâcib olan bin dirhemi ben sana ödedim.» demiş gibi olur. Hattâ zamiri zikretmezse, ikrâr olmaz. Çünkü ikrârının mezkûr söze yorumlanması için delîl yoktur. **Beşinci sözün ikrâr olması ise; ibrâ da'vâsı hüküm gibi olduğu içindir.** Çünkü ibrâ, iskâttır. İskât ise, ancak üzerine vâcib olan malda olur.

Altıncı ve yedinci sözün ikrâr olması; ondan mülk da'vâsı olduğu içindir. Mülk da'vâsı ise, ancak zimmette mal vâcib oldukdan sonra olur.

Sekizinci sözün ikrâr olması; borcun bir zimmetten, diğer zimmete tahvîli vücûbsuz olmadığı içindir. Da'vâlının; «Evet!» demesi ikrârdır. Yânî da'vâlıya; «Benim, sende şu kadar alacağım var mıdır?» denildikde, «Evet!» dese, ikrâr olur. Çünkü, «Evet!» lâfzı cevâb için konulmuştur ve râbıtaya ihtiyâç kalmaz.

«Benim sende alacağım var mıdır?» **dedikde,** «Evet!» **yerine başı ile işâret etse, ikrâr olmaz.** Çünkü dilsizin işâreti, söz yerine geçer. **Dilsiz olmayanın işâreti, söz yerine geçmez.**

Bir kimse, deyn-i müecceli (gelecekde ödenmesi gereken borç) **ikrâr ettikde, mukarr-un leh**; «Peşindir!» **dese; mukır, yemîni ile tasdîk edilir.** Yânî bir kimse veresiye borcu ikrâr etse, mukarr-un leh onu borç hakkında tasdîk edip, müddette yalanlasa; mukırr'ın borcu hemen ödemesi lâzım gelir. Çünkü mukırr, kendisi üzerinde hak bulunduğunu ikrâr etmiş ve kendisi için onda hak da'vâ etmiştir. Şu hâlde ikrârda hüccetsiz tasdîk edilir. Da'vâda tasdîk edilmez. Nitekim elindeki köleyi; «Bu köle fülânındır, ondan kirâladım!» diye ikrâr etse, mukarr-un leh onu mülkde tasdîk eder. Kirâlamada tasdîk etmez.

Eğer bir kimse; «Fülân için benim üzerimde yüz vardır ve bir dirhem vardır!» **dese, onun üzerine yüzbir dirhem lâzım gelir.**

«Bir kimse fülân için benim üzerimde yüz vardır ve bir giyecek vardır!» **dese, onun giyecek vermesi ve yüz'ü açıklaması lâzım gelir.** Yânî yüz'ü açıklaması için mukırr'a müracaat edilir. **Kıyâs'a göre;** «Yüz vardır ve bir dirhem vardır.» **demek de böyle idi. Bu, İmâm Şâfiî' (Rh.A.) nin sözüdür.** Çünkü bu, bir atfdır. İki fasılda da müfessir (açıklayıcı) olduğu hâlde mübhem üzere atf etti. Atf ise, beyân için konulmamıştır. Şu hâlde her ikisinde de yüz lâfzı mübhem (kapalı) kalmıştır.

Bizim delîlimiz şudur: Bir dirhem, sözü âdeten yüzü açıklamak içindir. Çünkü insanlar dirhemleri tekrâr etmeyi ağır ve usandırıcı bulup, dirhemi bir kere söylemekle yetinirler. Bu, ağır bulup hoşlanmamak (istiskâl) kullanılışı çok olan şeylerdedir. Kullanılış, sebebin çokluğu ile vücûbun çokluğu katındadır. Bu çok kullanma, mekîlât ve mevzûnât (ölçülen ve tartılan şeyler) gibi mukadderâttadır. Çünkü mekîlât ve mevzûnât, selem, karz ve semen olmakla zimmette borç olarak sâbit olur. **Giyecekler, mekîlât ve mevzûnâttan olmayan şeyler, zikredilenin aksinedir.** Bunların zimmette vucûbu çokca olmaz. Çünkü giyecekler zimmette sâbit olmaz, ancak selemde ve nikâhda sâbit olur. Bu ise, çok vâki' olmaz. Böyle olunca, hakîkat üzere kalmıştır.

«İki elbise» **demesi de, böyledir. Yânî mukırr, O'nun**; «Bende yüz ve iki elbisesi vardır.» **dese, iki elbise lâzım gelir.** Yüz'ü de açıklar. Çoğulda, hepsi elbise olur. Yânî, mukırr, mukarr-un leh için; «Onun bende yüz ve üç giyeceği vardır.» dese, bunların hepsi de giyecekdir. Çünkü mukırr, iki mübhem adedi yânî yüz'ü ve üçü zikretmiş ve açıklamasını ardından getirmiştir. Böyle olunca, giyecek ikisine teşmîl edilir. Çünkü iki mübhem adedden her ikisi de açıklanmaya muhtâc olmakda eşit olmuşlardır. «Giyecek» lâfzı, yüz için mümeyyiz olamaz, denilemez. Çünkü yüz, üçle berâber zikredilince, ikisi de bir aded gibi olur.

Yine, **bir kimse**; «Fülânın, bende yarım dirhemi ve bir dînârı; giyeceği, şu kölenin yarısı ve şu câriye vardır!» **dese, hepsinin yarısını vermesi lâzım gelir.** Çünkü sözün hepsi, muayyen olmayan bir şeye veyâ muayyene vâki' olmuştur. Şu hâlde yarım, hepsine sarf edilir. Sanki, «Bende, şunun yarısı ve şunun yarısı vardır!» demiş olur.

Mukırr, on dirhem ve bir dânık (7) **veyâ bir kırât'ı** (8) **ikrâr etse, ikrârı gümüşden olur.** Çünkü birinci açıklama ile yetinmek insanlar arasında yaygındır. **Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا

«Onlar mağaralarında üçyüz yıl kaldılar. Dokuz da kattılar.» (9) buyurmuştur. Yânî, dokuz yıl kattılar, demektir.

Mukırr, bir kavsara (10) **içinde hurmayı ikrârda bulunsa, ikisini de vermesi lâzım gelir.** Yânî hurma ve sepeti vermesi lâzım gelir. **Mebsût'ta bu ibâreyi:**

غَصَبْتُ تَمْرًا فِي قَوْصَرَةٍ

«Sepet içinde hurmayı gasbettim!» sözü ile açıklamıştır. Hurma ile sepeti vermesi lâzım gelmesinin vechi şudur: Sepet, hurma için kap ve zarfdır. Kap içindeki bir şeyi kapsız gasbetmek tahakkuk edemez. Şu hâlde, ikisini de ikrâr etmiş olması lâzım gelir.

Kezâ, gemideki yiyeceği ve çuvallardaki buğdayı ikrârda bulunması da, böyledir. (İkisi de lâzım gelir.) **Fakat,** «Sepetten gasb eyledim!» **diye ikrâr ederse bunun hilâfınadır; sepet lâzım gelmez.** Çünkü,

---

(7) **Dânık** (Denk): Bir dirhemin altıda biridir. **0,801 gramdır.**

(8) **Kırât**: Elmas gibi kıymetli cevherleri ölçmekde kullanılan bir ağırlık ölçüsüdür. Bir kırât; **bir gramın milyonda ikiyüzbinkırkaltısına eşittir.**

(9) **Kehf** sûresi (18); âyet: 25

(10) **Kavsara**: Kamışdan yapılmış olup, içine hurma konan sepettir.

«min/den», lâfzı ayırmak içindir. Şu hâlde, ayrılmış olan şeyi gasb ettiğini ikrâr etmiş olur.

Mukırr, ahırda bir hayvanı gasb ettiğini ikrâr etse, ahırsız sâdece hayvanı vermesi lâzım gelir. Çünkü Şeyhayn'a (11) göre: menkûl olmayan şey gasb sebebiyle ödetilmez. İmâm Muhammed (Rh.A.) ayrı görüştedir. Kezâ, **evdeki yiyecek de, hayvan ile ahır gibidir. Yânî, yalnız yiyecek lâzım gelir.** Ev lâzım gelmez.

Bu cins mes'elelerde asl olan şudur: Zarfın (kabın), **hakikaten zarf sayılması mümkün olursa bakılır; zarfın nakli mümkün ise; zarf ve mazrûf ikisi de lâzım gelir.** Nakli mümkün değil ise, **İmâm A'zam ile Ebû Yûsuf** (Rh. Aleyhimâ) **a göre, yalnız mazrûf lâzım gelir.** Çünkü ödemeyi gerektiren gasb, menkûlden başkasında gerçekleşmez. **Eğer zarf nakledilmez, diye iddiâ ederse, tasdik olunmaz.** Çünkü o tam olan bir gasbı ikrâr etmiştir. Zîrâ ikrâr mutlaktır. Kemâle sarf olunur. **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre ise; gayr-i menkûl olsa da her ikisi lâzım gelir.** Çünkü gayr-i menkûlün gasbı tasavvur olunabilir. **Eğer** hakîkaten zarf sayılması mümkün değil ise, ancak birincisi, yânî mazrûf lâzım gelir. «Dirhem içinde dirhem» sözü gibi. İkincisi lâzım gelmez. Çünkü dirhem, dirheme hakîkaten zarf olamaz.

Mukırr, mukarr-un leh'e bir yüzük ikrâr etse, yüzüğün halkasını ve taşını vermesi lâzım gelir. Çünkü yüzük, halkaya ve taşa şâmil olan bir isimdir.

Eğer mukırr, kılıç ikrâr etse, onun demiri, kını ve kayışı hepsi lâzım gelir. Çünkü kılıç adı mutlakdır, hepsine verilir. **«Nasl»**, kılıcın demiridir. **«Cefn»**, kılıcın kınıdır. **«Hamâil»**, (Hâ) nın kesriyle **«Himâle»** nin çoğuludur ve kılıcın kınının kayışıdır.

Eğer mukırr, mukarr-un leh'e bir gerdek evi ikrâr ederse, o evin ağaçları ve örtüsü berâberce lâzım gelir. «Hacele», **gerdek evine veyâ odasına derler.** «Îdân», **onun ağaçlarıdır.** Çünkü gerdek evi örfen giyeceklerle, sedir ve perdelerle süslenmiş bir evdir. Hacele (gerdek odası) adı, örfen hepsine verildiği için hepsi lâzım gelir.

Eğer mukırr, giyecek içinde bir giyecek yâhûd mendil içinde bir giyecek ikrâr etse, ikisini de vermesi lâzım gelir. Çünkü ikincisi, birincisinin hakîkaten zarfıdır. Ve nakli dahî mümkündür. **Nitekim daha** önce geçti.

Mukırr, mukarr-un leh'e on giyecekde bir giyecek ikrâr etse, İmâm

(11) **ŞEYHAYN**: Fıkıh'da: Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf (Rh. Aleyhimâ) a verilmiş olan ünvan.

Ebû Yûsuf' (Rh.A.) a göre; **bir giyecek lâzım gelir.** İmâm Muhammed (Rh.A.); **«Mukırrın onbir giyecek vermesi lâzım gelir.»** demiştir. Çünkü değerli olan giyecek ba'zan on giyeceğin içine sarılır. Böylece onun zarf yapılması mümkündür ve çuvallardaki buğdayı ikrâr etmek gibi olur. **Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **un** sözüne göre; —ki önceleri **İmâm A'zam'** (Rh.A.) ın sözü de budur— **on, bir için âdeten zarf olmaz, âdeten mümteni' olan ise, hakikaten mümteni' gibidir.**

Mukırr, mukarr-un lehe çarpmak niyyeti ile «Beşe beş» **diye ikrâr etse, beş lâzım gelir.** Çünkü çarpmanın eseri, cüzleri çoğaltmakdadır. Malı çoğaltmakda değildir. Eğer beş ile beşi niyyet ederse, on lâzım gelir. Yânî ben, beşle berâber (maa) beşi niyyet ettim, derse on lâzım gelir. Çünkü lâfız, bunu taşır. **Allah Teâlâ** (C.C.) :

فَادْخُلِي فِي عِبَادِي

«Haydi gir kullarımın içine...» (12) buyurmuştur, **ki buradaki; «fî/içine» sözcüğü «maa/berâber» ma'nâsına alınıp;** «Kullarımla berâber gir.» **demektir,** denildi. **Lâfız,** velev mecâzen olsun ona muhtemel olunca, niyyet ettiği takdîrde sahîh olur. Özellikle kendisine teşdîd bulunduğu yerde sahîh olur. Nitekim yerinde anlatılmıştır.

Eğer mukırr; «Benim üzerimde bir dirhemden on dirheme kadar vardır!» **veyâ** «Bir dirhemle on dirhemin arası vardır.» **diye ikrâr ederse, İmâm A'zam** (Rh.A.) a göre; **dokuz dirhem lâzım gelir. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ); **«On lâzım gelir.»** demişlerdir. **İmâm Züfer** (Rh.A.); «Sekiz lâzım gelir.» **demiştir, ki kıyâs olan da budur.** Çünkü mukırr, birinci ve sonuncu dirhemi —ki onuncudur— sınır yapmıştır. **Sınır ise, sınırlananda dâhil olmaz.**

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) in delîli şudur: Gâyenin mevcûd olması vâcib olur. Çünkü ma'dûmun mevcûd için (yânî yok olanın var olan için) sınır olması câiz olmaz. Ve sınırın varlığı sınırın vucûbiyledir. Şu hâlde, iki sınır dâhildir.

İmâm A'zam' (Rh.A.) **m delîli ise şudur:** Gâye mugayyâda dâhil olmaz. Çünkü had mahdûda zıt ve aykırı olur. Lâkin burada mutlakâ birincinin dâhil edilmesi gerekir. Çünkü ikinci ve üçüncü dirhem, bi-

(12) Fecr sûresi (89); âyet: 29

rincisi olmaksızın gerçekleşmez. Şu hâlde birinci gâye biz'zarûre dâhil olur. İkincide zarûret yoktur.

Mukırr; «Evimden, şu duvarla şu duvar arası.» **diye mukarr-un leh'e ikrâr etse, iki duvarın arası lâzım gelir.** Nitekim zikredildi ki, gâye mugayyâda dâhil olmaz.

Mukırr, bir câriyenin hamlini (karnındaki dölünü) **veyâ koyunun hamlini bir adama ikrâr etse, ikrârı sahîh olur, vermesi lâzım gelir.** Çünkü hamli ikrârın bir sahîh vechi vardır, ki şudur: Bir adam, birine o hamli vasiyyet eyler de, vasiyyet eden ölürse, bu takdîrde vasiyyet edilen kimse için vârisi ikrâr eder. Dölü ikrâr mutlak sûrette sahîhdir. Yânî gerek elverişli bir sebeb beyân etsin, gerekse etmesin müsâvîdir.

Hamli ikrâr etmek sahîh olduğu gibi, mukırr'ın haml için mal ikrâr etmesi de sahîh olur. Lâkin mutlak değil, belki mîrâs ve vasiyyet gibi elverişli bir sebeb beyân eder, meselâ, hamlin babası ölüp ona vâris oldu veyâ fülân kimse malını haml için vasiyyet etti, derse; **ikrâr** sahîhdir. Çünkü mukırr, elverişli sebeb belirtmiştir. Biz, onu muâyeneten (gözle) görsek, onunla hükmedebiliriz. **Kezâ mukırr'ın ikrârı ile haml sâbit olsa, ondan sonra elverişli sebeb bulunsa, onunla hükmederiz.** Şu hâlde ikrâr edilen hamlin, ikrâr sırasında bulunması gerekir veyâ bulunması muhtemel olmalıdır. Bu ihtimâl de; câriyenin kocası varsa; mûrisin veyâ mûsînin ölümünden sonra altı aydan az zamanda doğurmasiyle; iddet beklemekteyse, ayrılma vaktinden i'tibâren iki yıldan daha az zamanda doğurması iledir. **Eğer birinci sûrette; câriye altı aydan daha az zamanda canlı çocuk doğurursa veyâ ikinci sûrette; iki yıldan daha az zamanda canlı çocuk doğurursa, ikrâr edilen şey mukarr-un leh'indir.** Çünkü mûris veyâ mûsî öldüğü zaman çocuk karında mevcûd idi.

Ya da, câriye ölü çocuk doğursa, o mal mûsînin veyâ mûrisin vârislerine geri verilir. Çünkü bu ikrâr, gerçekde mûris ile mûsînin vârisleri içindir, ikrâr edilen mal cenîne (karındaki döle) **ancak doğumundan sonra intikâl eder.** Halbuki, intikâl etmemiştir. Şu hâlde mal, vârislerinin olur.

Yâhûd; **gebe kadın iki diri çocuk doğursa, ikrâr edilen şey iki çocuğun olur.** Yânî ikisi de erkek veyâ ikisi de dişi olursa, yarısı birinin, yarısı da diğerinin olur.Biri erkek, biri dişi olursa, vasiyyette zikredilen gibi iki yarım hisse olur. Mîrâsda ise; erkeğe iki kadın hissesi verilir.

Eğer mukırr, satış, ikrâz ve hibe gibi sebeb olmaya elvermeyen bir şey ile beyân eder ve meselâ, kadının karnındaki döl. «Bana sattı!» veyâ «Bana ödünç verdi!» yâhûd «Bana hibe etti!» derse veyâ ikrârı kapalı yapıp sebeb beyân etmez de; «Bende, fülân kadının hamli için şöyle şey vardır!» derse, ikrârı geçersiz olur. Birincinin geçersiz olması; imkânı olmayan bir şeyi beyân ettiği içindir. Çünkü, ana karnındaki dölün satması ve borç vermesi hakîkaten tasavvur edilemez. **Bu açık ve besbellidir. Hükmen dahî tasavvur edilemez.** Çünkü mukırr, haml üzerine velî olamaz.

İkincinin, yânî mübhem ikrârın geçersiz olması; mutlak ikrâr, ticâret sebebiyle olan ikrâra yorumlandığı içindir. Bundan dolayı me'zûn kölenin ikrârı, şirket-i müfâvaza'da iki mütefâvızdan birinin ikrârı ticâret sebebiyle ikrâr üzere yorumlanır. Bu takdîrde, ikrârı tasrîh etmiş gibi olur.

Mukır, bir meclisde iki adamı **bin akça ikrârı üzere şâhid kılsa ve diğer bir meclisde başka iki adamı bin akça üzere şâhid kılsa, ikibin akça vermesi lâzım gelir.** Yânî mukırr, şâhidlerin yanında iki veyâ bir kaç kere senet gezdirip, o vesîkada bin akça olduğunu ikrâr etse, mukırra vâcib olan, ittifakla yalnız bin akçadır. Çünkü senedde sâbit olan malı ta'rîf ettiği için, ikinci ikrâr, birincinin aynıdır. **Eğer senette kayd olunmayıp, belki iki şâhidin huzûrunda bin akça ikrâr eder; sonra başka meclisde iki şâhidin huzûrunda sebebi beyân etmeksizin bin akça ikrâr ederse,** İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre; **ikibin akça vermesi lâzım gelir.**

Bir rivâyette; son iki şâhidin önceki iki şâhid olmaması şarttır. Diğer bir rivâyette; **şâhidlerin birinci şâhidlere zıt olmamaları şarttır.** Bu, ikibin akçanın lâzım gelmesi; ikinci, birinciden başka olduğuna göredir. Nitekim her bin için, bir senet yazılıp, her senette iki şâhidin şâhidlik etmeleri böyledir.

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre, **o kimsenin ancak bin akça vermesi lâzım gelir.** Çünkü ikrârın tekrâr edilmesi, şâhidleri artırmakla hakkı te'kîd etmek için olduğuna örf delâlet etmektedir. **Eğer meclis bir olursa;** Kerhî' (Rh.A.) nin tahrîcine göre, **ittifakla, verilmesi lâzım gelen bin akçadır.** Çünkü birbirinden ayrı kelimeler toplayıp, bir söz hükmüne getirmekde meclisin te'sîri vardır.

İkrârın yazılmasını emretmek ikrârdır. Yânî mukırr, senet yazana, «Fülânın, bende bin akçası olduğunu ikrâr ettiğimi yaz!» diye emretse, bu emir ikrâr olur. Ve senet yazan kimsenin, âmirin başkasına âid mal ikrâr ettiğine şehâdet etmesi helâl olur. Kezâ: «Şu hânenin satıl-

dığını yaz!» dese, senet kâtibi yazsın, yazmasın, bu emir de satış ikrârı olur. Senet kâtibine; «Benim karımın talâkını yaz!» diye emretse, kâtib yazsın yazmasın, karısı boşanmış olur. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

Bu sözler, hükmen ikrârdır. Musannıfın «Hükmen» **demesine sebeb; çünkü, emir. inşâdır. İkrâr ise, ihbârdır.** İnşâ ile ikrâr hakikatta bir değildirler. Belki denmek istenen şudur: İkrârın yazılmasını emretmek hâsıl olunca, ikrâr da hâsıl olur.

Vârislerden biri, ölünün borcunu ikrâr etse; ulemâdan ba'zısına göre; borcun hepsini onun vermesi lâzım gelir. Ba'zıları da; **«Payına düşen kadarını vermesi lâzım gelir.»** demişlerdir. Yânî bir adam, ölen bir kimsenin kendisine borcu olduğunu iddiâ etse; vârislerden ba'zısı da o borcu ikrâr etse, bizim ulemâmızın sözüne göre, borcun hepsi mukırr'ın payından alınır. **Fakîh Ebû'l-Leys** (Rh.A.); «Kıyâs da budur.» **demiştir.** Lâkin benim ihtiyârıma (tercîhime) göre; **o mukırrdan borçdan payına düşen kadarı alınır. Şa'bî'nin, Basrî'nin, İbn Ebî Leylâ'nın,** Süfyân Sevrî'nin ve onlara tâbi olan diğerlerinin kavlleri de budur. (Allah hepsine rahmet eylesin). Bu görüş, zarardan en uzak olandır.

Şems'ül-Eimme el-Hulvânî (Rh.A.) **dahî, Fakîh Ebû'l-Leys'** (Rh. A.) **in dediği gibi zikredip şöyle demiştir:** Bizim ulemâmız, bu konuda bir şey ziyâde ettiler (eklediler). O ziyâde, diğer kitaplarda şart kılınmamıştır. O da, kâdînın onun üzerine ikrârı ile hüküm vermesidir. Çünkü sâdece ikrâr etmesiyle borcun onun payından ödenmesi helâl olmaz. Belki kâdînın hükmüyle helâl olur. **Bu mes'ele Ziyâdât'da müellifinin zikrettiği mes'ele ile zâhir olur.**

Mes'ele şudur: Vârislerden biri borç ikrâr edince, ondan sonra, o borcu ikrâr eden vâris ile bir adam, «Ölenin borcu vardır!» diye şehâdet etseler, o şehâdet kabûl edilir ve bu mukırr'ın şehâdeti dinlenir. Vârislerden birinin yalnız ikrârı ile bütün borç kendi payından helâl olsa, şehâdetinin kabûl edilmemesi lâzım gelirdi. Çünkü burada ödeme mecbûriyeti vardır. **Ziyâdât sâhibi demiştir ki:** Bu ziyâdeyi bellemek gerekir. Çünkü bunda büyük fayda vardır. **Fetâvâ-yı İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

★ ★

بَابُ الْاِسْتِثْنَاءِ وَمَا بِمَعْنَاهُ

İKRÂRDA İSTİSNÂ VE İSTİSNÂ MA'NÂSINA GELEN LÂFIZ BÂBI

Mukırr, ikrâr eylediği şeyin ba'zısını, ikrârına bitişik olduğu hâlde istisnâ etse, geri kalanı ona lâzım gelir. Yânî mukırr, mukarr-un leh'e; «Benim, ona on dirhem vereceğim vardır, ancak bir dirhem müstesnâ!» derse, dokuz dirhem vermesi lâzım gelir. Çünkü Usûl-i Fıkıh'da tekarrür etmiş (yerleşmiş) tir ki; mukırr, bu sözle istisnâdan sonra geri kalanı söylemiş olur. Sanki başlangıçta; «Benim, ona dokuz dirhem vereceğim vardır!» demiş gibidir. Bütün Ulemâya göre; bitişik zikretmesinin şart kılınması, onun değiştirici olmasından dolayıdır.

İbn Abbâs' (R.A.) dan, istisnâda ertelemenin câiz olduğu nakl edilmiştir. Eğer ikrâr eylediği şeyin hepsini istisnâ ederse, lâfzın aynı ile olduğu takdîrde, hepsi lâzım gelir. Meselâ; «Benim, gılmânım (1) âzâd olsun, ancak benim gılmânım müstesnâ!» demek gibi.

Biliyorsun ki; istisnâ, kalanı söylemekdir. Halbuki hepsini söyledikden sonra geriye bir şey kalmaz. **Bu, ikrârdan geri dönmek olur.** İkrârdan sonra geri dönmek ise. **gerek bitişik, gerekse ayrılmış olsun, bâtıldır.** Hepsini istisnâ edince, hepsi lâzım gelip istisnâ bâtıl olur.

Şu şey bunun hilâfınadır ki, şâyed istisnâ kendi lâfzı ile yapılmazsa, meselâ; «Benim kölelerim âzâd olsun, ancak fülân, fülân ve fülân müstesnâ!» **deyip, onlardan başka kölesi olmazsa, hepsinin âzâd olması gerekmez.** Çünkü istisnâ, ilk sözle yapılmazsa, sözü müstesnâdan

---

(1) **Gılmân:** Gulâm'ın çoğuludur. **Gulâm:** Erginlik çağına yaklaşmış oğlan çocuğudur. Burada gılmânın ma'nâsı; köle veyâ hizmetci olan oğlan çocukları demekdir.

sonra geri kalanını konuşmak sayabiliriz. Çünkü bütününü müstesnâ saymak, mülkü kalmaması zarûretinden ileri geliyordu. Yoksa lâfza râci' bir şeyden dolayı değildi. Şu hâlde lâfzın zâtına bakarak müstesnâyı sözün baştarafının kapsadığı şeyin bir cüz'ü yapmak mümkün olur. İmkânsızlık hâricdendir. Fakat birinci lâfzın aynısını söylemek zikredilenin aksinedir ki, o zaman müstesnâyı istisnâdan sonra geri kalanı söylemek sayamayız.

Kezâ mukırr, «Benim, kölelerim âzâd olsun, ancak şunlar müstesnâ!» **derse, lâfzan mugâyeret** (zıdlık) **bulunduğu için zikredilen gibi ikrâr sahîh olur.** Mukırr, veznîyi veyâ keylîyi dirhemlerden istisnâ etse, kıymet yönünden sahîh olur. Yânî mukırr, onun; «Bende yüz dirhemi vardır, ancak bir altın müstesnâ!» veyâ «Bende, onun yüz dirhemi vardır, ancak bir ölçek buğday müstesnâ!» derse, **İmâm A'zam** (R. A.) **ve İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre, sahîh olur.** Yüz dirhem lâzım gelir, ancak bir altının kıymeti lâzım gelmez. Veyâ bir ölçek buğdayın kıymeti lâzım gelmez. Kıyâsa göre, bu istisnâ sahîh olmamalıydı. Nitekim **İmâm Muhammed** (Rh.A.) **ve İmâm Züfer'** (Rh.A.) **in sözleri budur.** Çünkü istisnâ, sözün başının kapsadığı şeyin bir kısmını çıkarmakdır. Şu ma'nâya ki, eğer istisnâ edilmeseydi, sözün başına dâhil olurdu. Bu ihrâc, cinsin hilâfında tasavvur edilemez. **Lâkin İmâm A'zam** (Rh.A.) **ile İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) **istihsânen bunu sahîh kabûl etmişlerdir.** Çünkü mukadderât (takdîr edilen şeyler) sûreten çeşitli ve ayrı cinsler olsa da; ma'nen bir tek cinsdir. Çünkü, cinsler zimmette semen olarak sâbittirler. Altının böyle olduğu zâhirdir. Kezâ altından başkası da öyledir.Çünkü keylî ve veznî, aynları ile mebî', vasıfları ile semendir. Hattâ keylî ve veznî olarak ta'yîn edilseler, akd ikisinin de aynlarına tealluk eder. Eğer keylî ve veznî olarak nitelenip ta'yîn edilmeseler, onların hükmü, altınların hükmü gibi olur. Bundan dolayı ikisinde de eskilik ve yenilik eşit durumda olur. Ma'nen ikisi de bir tek cins gibi, zimmette sübût hükmünde olurlar. Şu hâlde istisnâ, geri kalanı ma'nen konuşmak ve söylemektir, yoksa sûreten değildir **Şâyed mukırr, dirhemlerden veznî ve keyliden başkasını istisnâ etse,** bize göre, **sahîh olmaz. İmâm Şâfiî** (Rh.A.), **ayrı görüştedir.** Şâfiî' (Rh.A.) nin delîli şudur: **Keylî ve veznîden başkası mâliyet bakımından cinsde birleşirler.** Bizim delîlimiz ise şudur: **Mâliyet bakımından birleşmiş olmak, cinsen birleşmeyi ifâde etmez. Belki mutlakâ semeniyet vasfı lâzımdır. Velev ki ma'nen olsun.** Nitekim sen bunu gördün.

Şâyed mukırr, ikrârına «İnşâellâhu Teâlâ» **sözünü eklese, ikrârı ibtâl eder.** Çünkü Allah Teâlâ' (C.C.) nın dilemesine (meşietine) bağlamak, **İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre, ibtâldir.** Bu durumda ikrâr,

hüküm mün'akid olmazdan önce bâtıl olur. **İmâm Ebû Yûsuf' (RhA.) a göre; tevakkuf etmediği şarta bağlamaktır.** Öyle ise bu,asıldan sözü yok etmekdir.

Bir kimse, muhayyerlik şartiyle ikrâr edip, meselâ; «Üç gün muhayyer kalmam şartiyle, fülânın bende bin dirhemi vardır!» **dese, ikrâr sahîh olduğu için malı vermesi lâzım gelir.** Çünkü ilzâm edici olan sîga mevcûddur.

Mukırr'ın muhayyerlik şartı bâtıl olur. Çünkü ikrâr, ihbârdır ve ihbârda muhayyerliğin te'sîri yoktur. Çünkü ikrâr doğru ise, ihbâr etmese bile, onunla amel vâcib olur. İkrâr yalan ise, o malın geri verilmesi vâcib olur. Onu ihtiyâr etmesi ve etmemesiyle ikrâr değişmez. Muhayyerliğin şart kılınmasının te'sîri, ancak akdlerdedir. Tâ ki muhayyer olan kimse, akdi fesh etmesi ile onu yürütüp devâm ettirmesi arasında serbest olsun.

Bir kimse, bir hâne ikrâr edip binâsını istisnâ etse; meselâ, «Şu hâne fülân kimsenindir, ancak binâsı müstesnâ!» **derse, yer ve binâ mukarr-un leh'in olurlar. Onun istisnâsı sahîh olmaz.** Çünkü hâne ismi, maksûd olarak binâya şâmil değildir. Çünkü hâne, üzerine duvar çevrilen arsanın adıdır. Binâ, ona tebaan dâhil olur. Lâfzen dâhil olmaz. Bundan dolayı müşteri teslîm almazdan önce, binâya müstehık ortaya çıksa, binâ karşılığında semenden bir şey düşmez. Belki müşteri muhayyer kılınır ve istisnâ ancak sözün nassan kapsadığı şeyden olur. Çünkü istisnâ lâfzî tasarrufdur.

Ben derim ki, bunun zâhirine şöyle bir soru (i'tirâz) **yöneltilebilir:** «Binânın, hâneden cüz olması hiç kimseye gizli kalan bir şey değildir. Bundan dolayıdır ki, binâyı itlâf eden kimse zararı öder. Binâenaleyh bu istisnâ, on sayısından biri istisnâ etmek gibi olur. Öyle ise, binânın istisnâ edilmesinin sahîh olmamasının vechi nedir?» Biz deriz ki; bunun vechini bilmenin tahkîki, İlm-i Kelâm ve İlm-i Usûl'de anlatılan bir mukaddimeye dayanır. O da şudur: Rükn, iki kısımdır. **Birisi, aslîdir. Aslî rükn, ismin medlûlünde dâhil olan şeydir. Öyle ki, bu şey ortadan kalksa, geri kalanına o ismi vermek sahîh olmaz.** Meselâ, on sayısından bir, ve hayvana nazaran baş böyledir.

İkincisi; zâiddir. Bu zâid rükün de, ismin medlûlünde dâhildir. Lâkin ortadan kaldırılırsa, geri kalana o isim verilebilir. Zeyd'in eli ve ayağı gibi. Hattâ bir kimse; «Bu köle Zeyd'indir, ancak eli ve ayağı müstesnâ!» derse, istisnâ câiz olmaz. Bu tahkîk ile, İlm-i Kelâm ulemâsının; **«İkrâr, îmânda zâid rükündür.»** sözlerine yapılan i'tirâzın def'i anlaşılmış olur. İ'tirâz şöyledir: Rükniyyet, dâhil olmayı; ziyâde

ise, çıkmayı gerektirir. Şu hâlde, girme ve çıkma (duhûl ve hurûc) nasıl bir araya gelebilir?

Bu i'tirâz şöyle savulur: Girme (duhûl), lâfzın zâhiren şumûlüne **bakarakdır. Çıkma** (hurûc) **ise, hakîkaten tebaiyete bakarakdır. Şu hâlde, çelişme yoktur.** Yüzüğün taşı, hurma bahçesinin ağaçları ve câriyenin halkası, lâfzın tebaan kapsadığı şeylerden olmaları husûsunda, hânenin binâsı gibidirler. [Meselâ bir kimse, bir yüzük ikrâr edip taşını istisnâ etse ve yine bir bahçe ikrâr edip hurmasını istisnâ etse, ve yine bir câriye ikrâr edip halkasını istisnâ etse, hânenin binâsı gibi olur. Hattâ onların istisnâ edilmeleri, zikredilen hâne gibi sahîh olmaz.] **Fakat şu şey onun aksinedir ki; mukırr, hâneyi ikrâr edip;** «Ancak üçtebiri müstesnâ!» **yâhûd** «O hâneden, bir ev müstesnâ!» **derse, istisnâ sahîh olur.** Çünkü üçtebir veyâ ev, hâne lâfzında dâhildir. Böyle olursa istisnâ sahîh olur.

Mukırr'ın; «Hânenin binâsı benim, yeri fülânındır!» **demesi de, böyledir.** Yânî böyle derse, ikrârı sahîh olup yer ve binâ fülânın olur. Zîrâ yerini ikrâr etmesi tebaan binâyı ikrâr etmekdir. Hâneyi ikrâr gibi. «Binâsı benimdir!» **dedikden sonra;** «Arsası da fülânındır!» **derse, mukırr'ın dediği gibi olur.** Çünkü arsa, binâdan ve ağaçdan hâlî olan yer parçasından ibârettir. Sanki o, «Şu yerin beyâzı (yânî çıplak hâli) binâsız fülânındır!» demiş gibidir.

Ta'yîn ettiği fakat, teslîm aldığını inkârda bulunduğu bir kölenin semeninden bin dirhemi ikrâr etmek sahîhdir. Yânî mukırr; «Ondan satın aldığım fakat, tesellüm etmediğim kölenin semeninden bende bin dirhemi vardır.» derse; eğer muayyen bir köle zikretti ise, mukarr-un leh'e; «Dilersen köleyi teslîm et ve bin dirhemi mukırr'dan al; aksi takdîrde köleyi teslîm etmezsen, senin için bir şey yoktur!» denilir. **İmdi mukarr-un leh köleyi teslîm ederse; mukırr'ın, bin dirhemi vermesi lâzım gelir. Teslîm etmezse, lâzım gelmez.** Bu mes'ele bir kaç vech (şekil) üzeredir:

Birinci vech budur; ki o da, mukarr-un leh'in, mukırr'ı tasdîk edip köleyi teslîm etmesidir. Bunun cevâbı, bizim zikrettiğimizdir. O da, bin dirhemin vâcib olmasıdır. Çünkü ikisinin, birbirlerini tasdîk etmeleri ile sâbit olan, iyânen (görmekle) sâbit olan gibidir.

İkinci vech; mukarr-un leh'in; «Köle, senin kölendir, onu ben, sana satmadım. Benim, sana sattığım bundan başka bir köledir.» **demesidir. Bu vechde mal, mukırr'a lâzım gelir.** Çünkü, kendisi için köle selâmette kaldığı an, üzerine malın vâcib olduğunu ikrâr etmiştir, köle, zi'l-yed'in mülküdür diye ikrârda bulunduğu an selâmette kal-

mıştır. Şu hâlde, mukırr'a mal lâzım gelir. Sebebler, aynları için değil, hükümleri için matlûbdur. Binâenaleyh asıl malın vâcib olduğuna ittifâk ettikden sonra sebebde birbirlerini yalanlamalarına i'tibâr yoktur.

Üçüncü vech; mukarr-un leh'in, «Köle, benim kölemdir, ben sana onu satmadım!» **demesidir. Bunun hükmü; mukırr'a bir şey lâzım gelmemesidir.** Çünkü mukırr; ona malı ancak, köleyi teslîm ettiği takdîrde ikrâr etmiştir. O ise, teslîm etmemiştir.

Dördüncü vech; mukarr-un leh'in, «Köle, benim kölemdir. Ben, onu satmadım. Sana, ancak başka köle sattım!» **demesidir. Bunun hükmü; ikisinin de yemîn etmeleridir.** Çünkü her biri, hem da'vâcı, hem de münkirdir. Zîrâ mukırr, ta'yîn ettiği kölenin teslîmini iddiâ; diğeri inkâr etmektedir. Mukarr-un leh, o köleden başkasını satmış olmakla mukır'dan bin dirhem iddiâ etmekte, mukır ise, bunu inkâr etmektedir. Şâyed ikisi de yemîn ederlerse, her birinin arkadaşından da'vâsı ortadan kalkar ve mukırr üzerine bir şeyle hükmedilmez. Köle hangisinin elinde ise, onda kalır. Bu hüküm, köle muayyen olduğuna göredir. Muayyen olmazsa, mukırr'a bin dirhem lâzım gelir ve inkârı hükümsüz kalır. **Yânî köleyi teslîm almadım; dediğinde İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, gerek istisnâyı bitiştirsin, gerekse ayırsın, mukırr, tasdîk edilmez. Çünkü bu, ikrârından geri dönmektir. İkrârdan dönmek ise, bâtıldır.**

Muayyen olmayan mala misâl; şarâbın veyâ domuzun semeninden, **demesidir.** Yânî mukırr, «Şarâb veyâ domuzun semeninden fülâna bin dirhem borcum vardır!» derse, gerek bitiştirsin (vasl etsin), gerekse ayırsın (fasl etsin) ona bin dirhem vermesi lâzım gelir. Çünkü bunda, ikrâr ettikden sonra geri dönmek vardır. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ); **«Eğer mukırr istisnâyı bitiştirirse tasdîk edilir, ayırırsa tasdîk edilmez. Çünkü istisnâ, beyân-ı tağyîr** (değiştirici açıklama) **dir. Şu hâlde, bitişik olarak sahîh olur, ayrı olarak sahîh olmaz. Şart ile istisnâ gibi.»** demişlerdir.

Mukırr, «Bende bir malın semeninden veyâ ödünçden fülâna bin dirhem vardır, o bin dirhem kalpdır veyâ bakır akçadır yâhûd kaplamadır veyâ kurşundur.» **derse, iyisini vermesi lâzım gelir.** Yânî mukırr, «Fülânın bende metâ semeninden bin dirhem alacağı vardır!» veyâ; «Bana bin dirhem ödünç verdi!» dedikden sonra; «O bin dirhem kalpdır veyâ bakır akçadır yâhûd kaplamadır, veyâ kurşundur.» der yâhûd «Ancak o bin dirhem kalpdır!» derse, veyâ «Fülânın bende metâ' semeninden bin dirhem kalp akçası vardır!» der de, mukarr-un leh; «Hakkıdır!» derse, **İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre; gerek bitişik, gerekse ayrı söylesin, daha önce geçen sebebden dolayı iyiyi vermesi lâzım gelir.**

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ); **«Eğer mukırr, bitişik söyledi ise; tasdîk edilir; aksi hâlde tasdîk edilmez.»** demişlerdir. Bunun sebebi dahî yukarda geçti.

Eğer mukırr, «Fülânın bende, gasbdan veyâ emânetten bin dirhemi vardır, ancak o kalp akçadır veyâ bakır akçadır yâhûd kaplama veyâ kurşundur!» diye şu zikredilen dört şeyin birini iddiâ etse; mukırr, gerek bitiştirsin, gerekse ayırsın, tasdîk edilir. Çünkü gasb ve emânet için kalp akça değil de, iyilere tahsîs hakkı yoktur. Çünkü gâsıb bulduğunu gasb eder. Emânet koyan ise korunmaya muhtâc olan şeyi emânet eder. Şu hâlde, mukırr'ın, «Kalpdır!» demesi sözünün evvelini değiştirmez. Belki, çeşidini açıklamak olur. Binâenaleyh ikrâr, bitişik ve ayrı olarak sahîh olur. Ancak son ikisinde ayrı olarak sahîh olmaz. **Yânî mukırr**, «Fülânın, bende gasbdan veyâ emânetten bin dirhemi vardır. Ancak o bin dirhem kaplama veyâ kurşundur!» **dedikde, eğer bitiştirirse tasdîk edilir. Ayırırsa, tasdîk edilmez.** Çünkü kaplama, dirhem cinsinden değildir. Bundan dolayı, onunla sarfda ve selemde müsâmaha edip almak câiz değildir. Lâkin isim, mecâzen dirhemlere şâmildir. Bu takdîrde, beyân-ı tağyîr olur ve istisnâ bitişik olarak sahîh olur, ayrı olarak sahîh olmaz.

Bir adam; «Ben, bir elbise gasbettim!» **diyerek kusûrlu bir elbise getirse, hasmı kusûrsuz olmadığını isbât etmedikçe, yeminiyle tasdîk olunur.** Çünkü gasb, selâmeti iktizâ etmez. Nitekim; «Onun, bende bin dirhem alacağı vardır.» sözünde böyledir. Ancak, eksilir. Bitişik söylerse, yine hüküm böyledir. Bilirsin ki; istisnâ bitişik olursa, sahîhdir, bitişik olmazsa, sahîh değildir.

Bir adam, başka birine; «Ben, senden emânet bin akça aldım. O emânet bin akça helâk oldu!» **dedikde, o da**; «Belki gasben aldın!» **dese; mukırr, bin dirhemi öder.** Çünkü ödemenin sebebini ikrâr etmiştir. O da, başkasının malını almaktır. Sonra ondan berâeti îcâb eden şeyi iddiâ etmiştir. O da, izinle almış olmasıdır. Diğeri ise, onu inkâr etmektedir. Şu hâlde, söz yemîni ile diğerinindir. Ancak yemînden kaçınırsa, bu takdîrde mal lâzım gelir.

Mukırr'ın; «Bana, sen bunu emâneten verdin!» **demesine karşı, mal sâhibinin**; «Sen, onu benden gasbettin!» **demesi bunun hilâfınadır. Yânî** mukırr'ın; «Bana emânet verdiğin bin dirhem helâk oldu!» demesinde, mâlikin; «Yok, belki o bin dirhemi benden gasb ettin!» diye red etmesi, zikredilenin aksinedir. Mukırr, ödemez. Çünkü ödemenin sebebini ikrâr etmemiştir. Mukarr-un leh, ödeme sebebi iddiâ etmekte; o inkârda bulunmaktadır. Şu hâlde söz, yemîni ile mukırr'ındır.

Bir kimse; «Bu mal, benim için senin yanında emânet idi. Ben,

onu aldım!» **dedikde, öteki**; «O, benimdir!» **derse, onu alır.** Yânî bir kimse, bir başkasından bir şey alıp; «Bu şey, senin yanında benim için emânet idi, onu aldım!» dedikde, diğeri; «O şey, benimdir!» derse, «Benimdir!» diyen alır. Çünkü alan adam; «Benimdir!» diyen adam için zi'l-yedlik ikrâr etmiştir. Ondan sonra, ondan aldığını ikrârda bulunmuştur. O da ödemenin sebebidir. Nitekim daha önce açıklandı. Ve mukarr-un aleyh üzerine istihkâkını iddiâ etmiştir. Bu durumda, onun sözü kabûl edilmez. Belki aynı duruyorsa, malı; helâk olmuş ise, kıymetini geri vermesi vâcib olur.

Bir kimse; «Ben, atımı veyâ giyeceğimi fülâna kirâladım. Ata, bindi ve giyeceği giydi ve bana geri verdi!» **dese ve o fülân da**; «Sen, yalan söyledin, belki at ve giyecek benimdir, benden onları zulmen aldın!» **derse, söz mukırr'ındır, diğerinin beyyine getirmesi lâzımdır.**

Yâhûd; «Benim, şu elbisemi şu kadara dikti; ben de, onu teslîm aldım.» **derse, tasdîk olunur.** Yânî bir kimse; «Benim, şu giyeceğimi fülân kimse yarım akçaya dikiverdi, ondan sonra ben teslîm aldım!» dedikde, o fülân; «Giyecek benimdir!» derse, söz, yine mukırr'ın sözüdür.

Bir kimse; «Şu bin akça Zeyd için emânettir. Yok, belki Bekr için emânettir!» **derse; o bin akça Zeyd'indir ve mukırrın, bin akça da Bekr'e vermesi gerekir.** Çünkü o kimse, Zeyd için ikrâr edince, ikrârı sahîh ve bin akça Zeyd'in mülkü olur. Ondan sonra; «Yok, belki Bekr'indir!» sözü ise, ikrârdan dönmekdir. Şu hâlde, onun Zeyd hakkındaki sözü kabûl edilmez ve o kimsenin bin akçanın mislini Bekr'e ödemesi gerekir.

Bir adam, bir insana borç ikrâr ettikden sonra; «Ben, ikrârımda yalancı idim!» **derse, mukarr-un leh'e, mukırrın yalan söylemediğine dâir yemîn verdirilir.** Yânî mukarr-un leh'e; «Senin için mukırr'ın ikrâr ettiği şeyde yalancı olmadığına ve sen onun üzerine iddiâ eylediğin şeyde mubtil olmadığına dâir yemîn ver!» denilir. **Bu, İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göredir.** İmâm A'zam (Rh.A.) **ile İmâm Muhammed'** (Rh.A.) **e göre; mukırr'ın ikrâr eylediği şeyi mukarr-un leh'e teslîm etmesi emredilir.** Fetvâ: **Mukarr-un leh'e yemîn verdirilmesine dâirdir.** Çünkü insanlar arasında yaygın olan âdete göre, önce ikrârın senetini yazarlar. Ondan sonra, malı alırlar. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

★ ★

بَابُ إِقْرَارِ الْمَرِيضِ

HASTANIN (ÖLÜM HASTASININ) İKRÂRI BÂBI

Hastanın sıhhat hâlinde iken ikrâr ettiği borcu mutlak sûrette; — yânî gerek o borcun sebebini bilsin, gerekse sıhhat hâlinde ikrâriyle bilinsin fark etmez — **ve maraz-ı mevtinde** (1) **ma'rûf bir sebeble** — ki mâlik olduğu malın bedeli, helâk ettiğinin bedeli ve karısının mehr-i misli gibi şeyler olup görmekle bilinirler. — **yaptığı borçlar, ölüm hastalığında ikrâr ettiği borçlardan önce gelirler. İmâm Şâfiî' (Rh.A.) ye göre; sebebde** — ki ikrârdır — **eşit oldukları için, ölüm hastalığında olan ikrâr, iki önceki borçlar ile eşit durumdadır.**

Bizim delîlimiz şudur: Sıhhat hâlindeki borçdan kurtulmadıkca, hasta borç ikrâr etmekden mahcûrdur. Şu hâlde mahcûrun ikrâriyle sâbit olan borç, hacrsız sâbit olan borca müzâhim olamaz. Borç ikrâr edip, hacrdan sonra tekrar borç ikrâr eden me'zûn köle gibi ki, ikinci ikrârı, birinciye muâraza edemez.

Bunların hepsi mirâsdan önce gelir. Yânî; sıhhat ve hastalık hâlinde belli sebeble olan borç ve hastalıkda sâdece ikrâr ile bilinen hastalık hâlindeki borç, mîrâs üzerine takdîm edilir. (Yânî borca öncelik tanınır). Çünkü borcu ödemek aslî ihtiyaçlar (havâic-i asliyye) dendir. Vârislerin hakkı ise, ferâğ şartı ile (yânî ölünün borçları ödenip ihtiyaçları giderildikden sonra) terekeye tealluk eder. Bundan dolayı ölünün kefenlenmesindeki ihtiyâcına öncelik tanınır.

Hastanın, borcunun ödenmesini bir alacaklıya tahsîs etmesi veyâ

---

(1) **Maraz-ı mevt:** Hastayı zayıf düşürüb, kendisinde ölüm korkusu bulunan hastalık demektir, ki araya sıhhat girmeden ölümle sonuçlanır.

vârisine ikrâr etmesi — gerek borç, gerek ayn ikrâr etsin — **câiz olmaz.** Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) :

إِنَّ اللهَ تَعَالَى أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ إِلَّا الْوَصِيَّةَ لِوَارِثٍ .

«Şübhesiz Allah Teâlâ, her hak sâhibinin hakkını verdi. Dikkat edin, vârise vasiyyet yoktur.» buyurmuştur.

Ancak alacaklıların ve vârislerin geri kalanı tasdîk ederlerse, câiz olur. Çünkü tahsîse engel, onların haklarının terekeye tealluk etmesidir. Onlar hastayı tasdîk edince; engel ortadan kalkar ve tahsîs câiz olur.

Gerekçe bulunduğu ve engel ortadan kalktığı için hastanın vârisden başkasına ikrârı câizdir. Velev ki, bütün malını ikrâr etsin.

Birincisinin câiz olması; hâlis malında tasarruf ettiği içindir. Bu, câiz olmayı iktizâ eder. **İkincisinin câiz olması şundandır: Çünkü ikrârın cevâzına engel olan mîrâs idi. O ise, ortadan kalkmıştır.** Bütün malını ikrâr câiz olması **İbn Ömer'** (R.A.) den, **Resûlüllah'** (S.A.V.) ın şöyle buyurduğu rivâyet edildiği içindir:

«Şâyed bir adam hastalığında, vârisden başka bir adam için borcu olduğunu ikrâr ederse; bütün malını kaplasa bile bu ikrâr câizdir.»

Kıyâs, onun ikrârının ancak malının üçtebirinden sahîh olması idi. Çünkü şerîat, onun tasarrufunu malının üçtebirine indirmiştir. Üçteikisine ise, vârislerin hakkı tealluk etmiştir. **Bundan dolayıdır ki, malının hepsini teberru' etse, ancak üçtebirde geçerli olur.** Şu hâlde ikrârı da öyledir. Ancak malının üçtebirinden geçerli olmak îcâb eder. **Lâkin, İbn Ömer'** (R.A.) **den rivâyet edilen hadîsden dolayı kıyâs terk edilmiştir.**

Bir adam, bir yabancıya evvelâ mal ikrâr edip ondan sonra; «Oğlumdur!» **diye ikrârda bulunsa, nesebi sâbit olup, mukırr'ın mal ikrârı bâtıl olur.**

Bir yabancı, kadına önce mal ikrâr edip, sonra onu nikâh ederse, ikrârı sahîh olur. İmâm Züfer' (Rh.A.) e göre; **töhmet bulunduğu için bu ikrâr birinci mes'ele gibi bâtıl olur.**

Bizim delîlimiz şudur: O adam ikrâr etmiştir. Aralarında töhmet sebebi de yoktur. Şu hâlde ondan sonra hâdis olan sebeble bâtıl olmaz. Birinci mes'ele, bunun aksinedir. Çünkü neseb da'vâsı, ulûk zamanına dayanır. Ve oğulluğun ikrâr zamanında sâbit olduğu meydana çıkar. Bundan dolayı sahih olmaz. Evlilik ise, evlenme zamanına mahsûsdur. Şu hâlde onun ikrârının, karısı için olduğu meydana çıkmaz. **Hîbe ve vasiyyet bunun hilâfınadır.** Yânî şu mes'ele bunun hilâfınadır ki: Şâyed bir kimse, bir yabancı kadına bir şey hibe veyâ vasiyyet edip ondan sonra, onunla evlense, ikisi de ittifakla bâtıl olur. Çünkü vasiyyet, ölümden sonra temlîktir. Halbuki bu durumda, kadın onun vârisidir. Böyle olunca vasiyyet sahîh olmaz.

Hastalık hâlinde hîbe dahî vasiyyettir. Hattâ malının sâdece üçtebirinden geçerli olur. Nitekim vasiyyet bölümünde, yakında açıklaması gelecektir. Bu durumda hîbe, vasiyyet gibi olmuştur.

Bir adam, ölüm hastalığında boşadığı karısına borç ikrâr etse, iddet bâkî olduğu için töhmet bulunduğundan, o kadına, erkekden kalan mîrâsdan ve borcundan en az mikdâr verilir. İkrâr kapısı evlilik bâkî olduğu için kapanmışdı. Olabilir, ki; erkek, kadının mîrâsına ziyâde etmek için ikrârı sahîh olsun, diye boşamaya kalkmıştır. Mîrâsın ve borcun en azında ise töhmet yoktur. Şu hâlde, en az sâbit olur.

Bir adam, doğum yerinde nesebi bilinmeyen bir oğlanın oğulluğunu; «Bu çocuk, benim oğlumdur!» **diye ikrâr etse,** —doğum yerinde nesebi bilinmeyen kaydının faydası yukarda geçmişti.— **çocuğun misli, o adam gibi birinden doğar ve o oğlan da tasdîk ehlinden olup mukırr'ı tasdîk ederse, nesebi o adamdan sâbit olur ve bu çocuk nesebi bilinmemek şartıyla mukırr'ın vârislerine mîrâsda ortak olur.** Çünkü nesebi bilinirse, başkasından neseb sâbit olmaz. Mukırr'ın zâhiren yalancı olması gerekmesin diye, o memlekette onun benzerinden o yaşda oğlan çocuğu hâsıl olması; bir de, çocuğun tasdîk etmesi şart kılınmıştır. Çünkü söz konusu olan mes'ele, kendisini tanıtıp anlatabilen oğlan çocuğu hakkındadır. Şu hâlde oğlanın tasdîki mutlaka lâzımdır. Çünkü oğlan kendine mâlikdir. Hattâ oğlan, küçük olup kendisini tanıtıp anlatmaya kâdir değilse, tasdîkine i'tibâr edilmez. Bundan dolayı musannıf; **«O oğlan tasdîk ehlinden ise; mukırr'ın vârislerine mîrâsda ortak olur.»** demiştir. Çünkü nesebi mukırrdan sâbit olunca, durumu bilinen vâris gibi olur.

Bir adamın, çocuğunu, anasını ve babasını ikrâr etmesi sahîh olur. Çünkü bu ikrâr, kendi aleyhine ikrârdır. Bunda, nesebi başkası üzerine yüklemek yoktur. Yine, **erkeğin karısını ve efendisini ikrâr etmesi**

de sahîh olur. Çünkü erkeğin ikrârının mucebi, kimseye zarar vermeksizin birbirlerini doğrulamakla aralarında sâbit olup ikrâr geçerli olur.

Kadının; anasını, babasını, kocasını ve efendisini ikrâr etmesi de sahîh olur. Çünkü asl olan şudur ki; insanın ikrârı kendi aleyhine bir hüccettir. Başkası aleyhine hüccet değildir. Zikredilen kimseleri ikrâr etmekle, ancak, kendi aleyhine ikrârda bulunmuş olur ve kabûl edilir.

Onların, mukırr'ı tasdîk etmeleri şarttır. Çünkü onlardan başkasının ikrârı, onları ilzâm eylemez. Zîrâ her biri, kendi nefsine mâlikdir. **Ancak mukarr-un leh, mukırrın elinde küçük çocuk olarak bulunur ve kendisini anlatmaya kâdir olmazsa yâhûd mukırrın kölesi olursa, sâdece onun ikrârı ile nesebi sâbit olur.**

Eğer oğlan başkasının kölesi olursa, onun efendisinin tasdîk etmesi şarttır. Nitekim kadın çocuğu da'vâ ettiğinde kocanın tasdîk etmesi şart kılınmıştır. **Yâhûd kocalı bir kadının çocuğu ikrârında; ebe olsun olmasın, bir kadının şâhidliği ve kocasız kadının iddeti olmadığı husûsunda ikrârı sahîhdir.** Yânî kadının, kocası olmayıp; mu'tedde de olmasa; «Çocuk, benimdir!» diye ikrâr etmesi sahîh olur. Çünkü onda, nefsini ilzâm (gerekli kılmak) vardır, başkası üzerine ilzâm yoktur. Şu hâlde, onun aleyhine geçerli olur.

Mukırr'ın ölümünden sonra tasdîk edilmesi sahîh olur. Ancak kadının mukırr olduğu hâlde ölmesinden sonra, kocanın tasdîk etmesi sahîh olmaz. Yânî mukırr'ın ölümünden sonra, nesebde tasdîk sahîhdir. Çünkü ölümden sonra neseb bâkîdir. **Koca, kadının nikâhını ikrâr edip öldükde, kadın onu tasdîk etse, sahîh olur. Hattâ, onun mehrini vârisi vermesi lâzım gelir.** Çünkü, nikâhın hükmü bâkîdir. O da, iddettir. **Eğer kadın, bir erkeğin nikâhını ikrâr edip ölse ve koca onu tasdîk etse; İmâm A'zam'** (Rh.A.) **a göre, bu tasdîki sahîh olmaz.** Çünkü kadın ölünce bütün ilişkileriyle nikâh ortadan kalkmıştır. Hattâ kocanın, o kadının kızkardeşi ile ve o kadından mâadâ dört kadınla evlenmesi câiz olur. **Kocanın, kadının ölüsünü yıkaması helâl değildir.** Binâenaleyh kadının ikrârı bâtıl olur. Şu hâlde, ikrârın bâtıl olmasından sonra tasdîk de sahîh olmaz.

Bir adam, kardeş ve amca gibi doğumdan (2) **olmayan kimseler**

(2) Yânî, bir kimsenin kardeşi ve amcası onun doğmasına ve dünyâya gelmesine sebeb ve vâsıta olmuş değildir. O da, kardeşinin ve amcasının doğmasına ve dünyâya gelmesine sebeb ve vâsıta olmuş değildir.

Diğer bir deyimle; bir kimsenin kardeşi veyâ amcası ile kendi arasında doğmak ve doğurmak yoktur. Bunlar için neseb ikrâr etse, neseb sâbit olmaz ve onun hakkında ikrârı kabûl edilmez. Fakat çocuğu, babası ve anası gibi aralarında doğmak ve doğurmak olan kimseler için neseb ikrâr ederse, neseb sâbit olur.

için neseb ikrâr etse, sâbit olmaz ve onun hakkında ikrârı kabûl edilmez. Çünkü o ikrârda, nesebi başkasına yüklemek vardır. **Eğer mukırr, nafaka veyâ hıdâne iddiâ ederse, kadın hakkında iddiâsı mu'teber olur.** Mîrasçı da olur. yalnız vâris varsa, uzak da olsa onunla mîrâsçı olamaz. Yânî mukırr'ın belli vârisi olursa, o vâris yakın olsun uzak olsun, mukarr-un leh'den mîrâsa daha çok hak sâhibidir. Hattâ mukırr, bir kimseye; «Benim kardeşimdir!» diye ikrâr etse, ve mukırr'ın halası veyâ teyzesi olsa, mîrâs hala veyâ teyzeye âiddir. Çünkü mukarr-un leh'in nesebi sâbit olmamıştır. Şu hâlde, bilinen vârise muâraza edemez.

Bir kimsenin babası öldükde; bir kimse için; «Kardeşimdir!» diye ikrâr etse. mukarr-un leh onunla mîrâsda nesebsiz ortak olur. Çünkü ikrârının muktezâsı (gereği) iki şeydir. Biri, nesebi başkasına yüklemekdir. Halbuki mukırr için, mukarr-un leh üzerine velâyet yoktur. Diğeri de, mîrâsda ortak olmaktır. Onda, velâyeti vardır. Şu hâlde, ikinciye i'tibâr edilir; birinciye edilmez.

Bir ölünün, iki oğlundan biri; ölünün bir başka kimsede olan alacağının yarısını babasının teslîm aldığını ikrâr etse, ikrâr eden oğlu için bir şey yoktur, alacağın yarısı diğerinin olur. Yânî bir kimse ölüp, iki oğlu kalsa ve ölünün bir adamda bin akça hakkı olsa, oğullarından biri; «Babam, bu adamdan bu bin akçanın yarısını teslîm aldı!» diye ikrâr etse, kardeşi de onu yalanlasa, ikrâr eden bir şey alamaz. Geri kalan yarısı, onu yalanlayan kardeşinin olur. Çünkü borcun alındığını ikrâr etmek, ölü üzerinde borç olduğunu ikrârdır. Zîrâ borcu teslîm almak, ancak ödenmesi gereken malı teslîm almakla olur. Bu takdîrde, takas olurlar. Diğer kardeşi onu yalanlayınca, onun payını borç kaplamış olur. Şu hâlde, borcun hepsi ödenmedikce, onun için mîrâsdan bir şey yoktur. Mukırr, teslîm aldığının yarısını kardeşinden isteyemez. Velev ki, teslîm alınan yarımın, aralarında ortak olmasına birbirlerini tasdîk etmiş olsunlar. Çünkü mukırr, dönüp kardeşinden alırsa, kardeşi de borçludan alır. Borçlu dahî, o mikdârı mukırrdan alır. Çünkü bunda, takas bozulmuştur ve ölü üzerinde borç kalmıştır. Halbuki borç, mîrâsdan önce gelir. Böyle olunca devr lâzım gelir.

★★

فَصْلٌ

İKRÂR HAKKINDA BİR FASIL

Hür bir kadın, bir borç ikrâr ettikde, kocası onu yalanlasa; İmâm A'zam' (Rh.A.) a göre, **kocası hakkında ikrârı sahîh olur. Hattâ kadın habs edilir.** Muâyene ile, tüketmekle veyâ satın almakla yâhûd beyyine ile sâbit olan borç gibi, kadından alınır.

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e göre; **kadının ikrârı koca hakkında tasdîk olunmaz ve kadın habs edilmez, peşine düşülmez.** Çünkü bu habsde kocayı cinsî ilişkiden menetmek vardır. Kadının ikrârı, kocanın hakkını ortadan kaldırmaya râci' olan şeyde sahîh olmaz.

Nesebi bilinmeyen bir kadın, bir insan için kölelik ikrâr etse ve mukarr-un leh de onu tasdîk etse; kadının kocası olup ve o kocasından çocukları da olsa, kocası o kadını yalanladığı takdîrde; kadının ikrârı kendi hakkında sahîh olur. Hattâ kadın, bu ikrârından sonra hâmile olup çocuk doğursa, çocuk köle olur. Kocası ve mevcûd olan çocukları hakkında ikrârı sahîh olmaz. Musannıf; **«Kocası hakkında ikrârı sahîh olmaz.»** sözü üzerine; **«Hattâ, nikâh bâtıl olmaz.»** cümlesiyle; **«Çocukları hakkında»** sözü üzerine de şu cümle ile tefri' yapmıştır: **Kadının, ikrârından önce hâsıl olan çocukları ve ikrârı vaktinde karnında olan çocuğu hürdürler.** Çünkü onlar, köleliği ikrârından önce hâsıl olmuşlardır. **İkrârından sonra hâsıl olan çocuk ise; İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **a göre; köle olur.** Çünkü o kadının köle olmasına hükmedilmiştir. Bu takdîrde, kölenin çocuğu da köle olur.

İmâm Muhammed' (Rh.A.) e göre; **ikrârdan sonra hâsıl olan çocuk hürdür. Çünkü kocası o kadını, ondan hâsıl olan çocukların hür**

olmaları şartiyle tezevvüc etmiştir. Şu hâlde, kadın bu hakkın ibtâli üzerine tasdîk edilmez.

Nesebi bilinmeyen bir kimse kölesini hür kılsa, ondan sonra bir insanın kölesi olduğunu ikrâr etse, o da kendisini tasdîk etse, nesebi bilinmeyenin ikrârı kendi hakkında sahih olur. Hattâ mukırr, nesebi bilinmeyen kimsenin hür kıldığı kölenin âzâdını ibtâl etmeksizin mukarr-un leh olan insanın kölesi olur. Hattâ, onun âzâdlısı hür olduğu hâlde kalır.

Eğer nesebi bilinmeyen kimsenin âzâd eylediği köle ölürse ve nesebi bilinmeyenin vârisi var ise, âzâd edene vâris olur. Vârisi yok ise, **mukarr-un leh ona vâris olur.** Çünkü mîrâs mukırr'a âid idi. Halbuki mukırr, onu mukarr-un leh için ikrâr etmişti. **Mukır ölüp, ondan sonra âzâd edilmiş köle** (atîk) **ölse, mukırr'ın asabesi ona vâris olur.** Çünkü mukırr ölünce, velâ hakkı asabesine geçmiştir. **Fakat mukırr sağ iken köle ölürse, asabesine bir şey yoktur.**

Bir kimse, bir adama; «Benim, sende bin akça alacağım vardır!» dedikde, o adam; «el-hak» veyâ «es-sıdk» veyâ «el-yakîn dese, **yâhûd** nekre (1) şeklinde: «Hakkan» veyâ «Sıdkan» **yâhûd** «Yakinen» **dese veyâ tekrar edip** «el-hak el-hak» **veyâ** «es-sıdk es-sıdk» **veyâ** «el-yakîn el-yakîn» **dese; yâhûd nekre şeklinde tekrâr edip** «hakkan hakkan / hakdır hakdır» **veyâ** «Sıdkan sıdkan doğrudur doğrudur» **yâhûd** «Yakînen yakinen / yakindir yakindir» **dese veyâ o adam, mezkûr lâfızlara** «birr» **lâfzını eklemekle** «el-birru el-hakku» **yâhûd** «el-hakku el-birru» **dese, ilâh... hepsi ikrâr olur. Çünkü zikredilen söz, da'vânın vasfına** yarayan **sözlerdendir.** Binâenaleyh cevâb olmaya da yarar ve örfen tasdikde kullanılır. Sanki o; «Senin iddiâ ettiğin haktır!» ilâhir... demişdir.

Eğer; «Benim, sende hakkım vardır!» **dedikde,** «el-hakku hakkun / **hak haktır.»,** «es-sıdku sıdkun / **sıdk** (doğruluk) **sıdkdır.»,** «el-yakînu yakinun / **yakîn yakîndir.» derse, ikrâr olmaz. Çünkü bu söz, tâmdır.** Daha önce gelen söz, bunun hilâfınadır. Zîrâ o, mübtedâ olmaya elverişli değildir.

Bir kimse, câriyesine; «Yâ hırsız!», «Yâ zâniye!», «Yâ mecnûne!»,

(1) Arapçada, bir ismin sonuna tenvin gelirse, o isim nekre (belirsiz) olur. Eğer ismin başına (elif-lâm) gelirse, o isim ma'rife (belirli) olur. Meselâ; hakk'an, sıdk'an; nekre yânî belirsizdir. Herhangi bir hak ve herhangi bir sıdk demektir. El-hakk, es-sıdk ise, ma'rifedir yânî belirlidir. Belli bir hakk ve belli bir sıdk demektir.

«Yâ kaçak!» **dese veyâ** «Bu hırsız kadın, şöyle bir iş yaptı!» **dese ve bundan sonra, câriyeyi satsa, müşteri zikredilen şeylerden birini; yâni** ayblardan **birini câriyede bulsa;** o **câriye satışdan sonra, o kusûr sebebiyle geri verilmez.** Çünkü sonuncu sözden başkası nidâdır. (Seslenme veyâ çağırmadır). Nidâ edenin maksâdı; çağrılana bildirmek ve onu getirmektir Yoksa, nidâ eylediği vasfın tahkîki değildir. **Bundan dolayı bir kimse karısına; «Yâ kâfire!» dese, araları ayrılmaz.** (Yânî kadın boşanmış olmaz.) **Bu sonuncu söz, sövmektir.**

«Bu câriye hırsızdır!», «Bu câriye kaçakdır!», «Bu câriye zâniyedir!» **veyâ** «Bu câriye delidir!» **demesi bunun hilâfınadır. O zaman, bu sözlerden biri sebebiyle câriye geri verilir. Çünkü ihbârdır.** İhbâr ise, vasfı (niteliği) tahkîk içindir. **Fakat karısına seslenip;** «Yâ tâlik! (Boş olan)» **dese, veyâ** «Bu boşanmış kadın şöyle yaptı!» **dese, bunun hilâfına olur.** Yânî karısı, boşanmış olur. Çünkü o kimse şer'an bu vasfın isbâtına kaadirdir. İmdi, karısına; «Yâ tâlik!» diye seslenen kimsenin sözü, söylediği şeyde doğru olması için îcâb yapılır. Az önce zikredilen yerde bu vasıfların isbâtına kaadir değildi. Ve o, bir seslenme ve sövmek olur, yoksa tahkîk ve vasf olmaz. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

★ ★

كِتَابُ الشَّهَادَةِ

ŞAHÂDET BÖLÜMÜ

Musannıf, bu bölümü «İkrâr Bölümü» nün peşisıra getirmiştir. Çünkü — daha önce geçtiği üzere — şahâdete ihtiyâç, ikrâr bulunmadıktan sonra olur. Buna göre, şahâdet i'tibârda ikrârdan sonra gelir.

Şahâdet, gerek Allah' (C.C.) **ın, gerekse başkasının hakkı olsun; başkasına âid bir hakkı, bir diğeri üzerine, yakînden** (kesin bilgiden) **ileri gelen ihbârdır.** Yoksa zan ve tahmîn ile ihbâr, şahâdet değildir. **Buna, Resûlüllah'** (S.A.V.) **ın şu kavli işâret etmektedir:**

إِذَا رَأَيْتَ مِثْلَ الشَّمْسِ فَاشْهَدْ وَإِلَّا فَدَعْ

«Eğer Güneş gibi gördün ise şahâdet et, yoksa etme.»

Bundan dolayı fakihler; «Şahâdet, muâyene (iyice görüp anlama) **ma'nâsına gelen «Müşâhede» den türemiştir.»** demişlerdir.

Şahâdetin şartı, olgun (kâmil) **akıldır.** Yânî şâhid olan kimse, **âkil ve bâliğ olmalıdır. Delinin ve küçük çocuğun şahâdeti kabûl edilmez.**

Şahâdetin diğer bir şartı da; zabt etmektir. Zabt, iyi işitmek, anlamak ve edâ vaktine kadar bellemektir.

Şahâdetin diğer bir şartı; hür olmakla velâyettir. Bundan dolayı kölenin şahâdeti kabûl edilmez.

Şahâdetin hakîkatine dâhil olan rüknü; «Eşhedü» lâfzıdır. Yânî «Ben, şahâdet ederim!» demektir. Bu, haber anlamınadır. Kasem, anlamına değildir. **Bunu, Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir. Hattâ şâhid; «Eşhedü» lâfzını terk etse, şahâdeti kabûl edilmez.**

Şahâdetin hükmü: Tezkiyeden (1) sonra kâdînın şahâdetin mûcebiyle hüküm vermesinin vâcib olmasıdır. Kıyâs; **şahâdetin hüccet-i mülzime olmasına râzı olmaz.** Çünkü, haberdir. Doğruya, yalana muhtemel bir haberdir. **Lâkin naslar ve icmâ ile kıyâs terk edilmiştir.**

Şahâdet, kulun hakkında şâyed bedeli bulunmazsa, da'vâcının isteği ile vâcib olur. Da'vâcının istemesine. şahâdet onun hakkı olduğu için i'tibâr edilmiştir. Şu hâlde diğer haklarda olduğu gibi talebi şarttır.

Şahâdetin gizlenmesi câiz değildir. Çünkü, **Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا ...

«Şâhidler çağırıldıklarında (şâhidlik etmekden) **kaçınmasınlar.»** (2) buyurmuştur.

Sonra **şâhid; ancak kâdî, onun şahâdetini kabûl edeceğini ve edâ kendi üzerine teayyün ettiğini bilirse, şahâdetten çekinmekle günâhkâr olur.** Eğer kâdî onun şahâdetini kabûl etmeyeceğini bilirse veyâ şâhidler çok olup ondan başkaları şâhidlik ettiklerinde kabûl edilirse; bu takdîrde şâhidlik etmese, günâhkâr olmaz. Başkası şâhidlik edip, şâhidliği kabûl edilmezse, o da şahâdeti kabûl edilen kimseden ise, şâhidlik etmediği takdîrde günâhkâr olur. Çünkü, onun kaçınması hakkın zâyi' olmasına yol açar.

Allah' (C.C.) ın hakkına şahâdette talebe hâcet yoktur. Çünkü Allah' (C.C.) ın hakkında şahâdet talebsiz vâcib olur. **Câriyenin âzâdı**

(1) **Tezkiye**: Bir olay hakkında şahâdet eden kimselerin, bu şehâdete ehil olduklarını başkalarından gizli ve açıkca sorularak tesbit edilmesidir. Bu bakımdan tezkiyeler, **«Gizli tezkiye»** ve **«Açıkca tezkiye»** kısımlarına ayrılır.

(2) Bakara sûresi (2); âyet : 282

ve kadının talâkı gibi —ki bunlarda ferci harâm etmek vardır.— bu ikisinde şahâdeti terk etmekde fiska râzı olmak vardır, fiska (3) rızâ ise. fiskdır.

Şahâdeti, haddlerde (yânî şer'î cezâ gerektiren suçlarda) gizlemek efdaldir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.), yanında şahâdet eden kimseye:

لَوْ سَتَرْتَهُ بِثَوْبِكَ لَكَانَ خَيْرًا لَكَ

«Eğer sen o aybı elbisenle gizleseydin, senin için daha hayırlı olurdu.» buyurmuştur.

Resûlüllah (S.A.V.) menetmek ve savmak için telkîn buyurdukları hadîs-i şerîf'de:

لَعَلَّكَ لَمَسْتَهَا أَوْ قَبَّلْتَهَا

«Belki sen, onu okşadın veyâ öptün.» buyurmuştur. Bu, ayıbı örtmenin tercîh edileceğine açık bir delîldir.

Hırsızlık üzerine şâhidlik eden kimse; «Aldı!» der; «Çaldı!» demez. Bunu, kendisinden çalınan kimsenin (mesrûk'un) hakkını ihyâ etmek ve kusûru örtmek yönünü gözetmek için böyle yapar.

Şâhidin zinâda nisâbı (4) dört erkektir. Çünkü, Allah Teâlâ (C.C.):

وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ ...

(3) Fisk: Günâh işlemek, dînin yasak ettiği şeyleri yapmak demektir.

(4) Şahâdetin nisâbı: Bir olay hakkında şahâdetleri makbûl olacak kimselerin mikdârı demektir.

«Kadınlarınızdan zinâ edenlere, bunu isbât edecek aranızdan dört şâhid getirin.» (5) buyurmuştur.

Yine, **Hakk Teâlâ** (C.C.) :

ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ ...

«İffetli kadınlara zinâ isnâd edip de sonra dört şâhid getiremeyenler(e kazf haddi vurun.)**»** (6) buyurmuştur.

Haddlerin geri kalanında ve kısâsda şâhidin nisâbı, iki erkektir. Çünkü, **Allah Teâlâ** (C.C.) :

فَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ

«Erkeklerinizden iki şâhid tutun.» (7) buyurmuştur.

Bunlarda, kadınların şahâdeti kabûl edilmez. Çünkü onlarda bedeliyyet şübhesi vardır.

Doğumu ve küçük çocuğun Cenâze Namazını kılmak için ağladığını; ve kızın bekâretini; kadınların, erkeklerin bakamadığı yerlerinde olan ayıblarını tesbit etmek için şâhidin nisâbı bir tek kadındır. Çünkü **Resûlüllah** (S.A.V.) :

شَهَادَةُ النِّسَاءِ جَائِزَةٌ فِيمَا لَا يَسْتَطِيعُ الرِّجَالُ النَّظَرَ إِلَيْهِ .

(5) Nisâ sûresi (4), âyet : 15
(6) Nûr sûresi (24); âyet : 4
(7) Bakara sûresi (2); âyet : 282

«Erkeklerin bakamadıkları şeyde kadınların şahâdeti câizdir.» buyurmuştur.

Zikredilen haklardan başkası için —gerek o haklar mal olsun, gerekse, nikâh, talâk, vekâlet, vasıyyet ve sabînin istihlâli (doğarken ağlaması) gibi başka şey olsun— **mîrâs hakkında bunlar için şâhidin nisâbı iki erkek yâhûd bir erkek ile iki kadındır.** Çünkü, **Hz. Ömer ve Hz. Alî** (R. Anhümâ) **nin nikâhda ve ayrılmada erkekler ile kadınların şahâdetini câiz gördükleri rivâyet edilmiştir.** Nitekim mallarda ve malların tâbilerinde de hüküm budur.

Zikredilen dört sûrette; «Ben, şahâdet ederim!» **lâfzı, şahâdetin kabûl edilmesi için lâzımdır. Hattâ şâhid;** «Ben biliyorum!» **veyâ** «Yakînen biliyorum!» **dese, şahâdeti kabûl edilmez. Çünkü naslar, bu lâfızla vârid olmuştur.** Şahâdet ile hüküm verilmesinin câiz olması, **kıyâsın hilâfınadır.** Bu nedenle, nassın geldiği yere münhasır kalmıştır.

Şahâdetin kabûlü vâcib olmak için adâlet dahî lâzımdır. Adâlet, erkeklerin hasenâtı seyyiâtına (yânî iyilikleri, kötülüklerine) gâlib olmasıdır. Bu ta'rîf büyük günâhlardan (kebâirden) kaçınmayı kapsar. Küçük günâhlar (seğâir) üzere ısrâr etmemeyi de kapsar. **Çünkü küçük günâh, ısrâr ile büyük günâh olur.** Nebî-i Ekrem (S.A.V.) den rivâyet edildiği üzere, Allah (C.C.) ın Elçisi şöyle buyurmuştur:

لَا صَغِيرَةَ مَعَ الْإِصْرَارِ وَلَا كَبِيرَةَ مَعَ الْاِسْتِغْفَارِ

«(Küçük günâhın üzerinde) ısrâr etmekle sağîre olmakdan çıkar. Ve (büyük günâh da) **istiğfâr etmekle kebîre olmakdan çıkar.»**

Adâletin vâcib olması; Allah Teâlâ (C.C.) **Hazretleri:**

وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ

«İçinizden adâlet sâhibi iki âdil kişiyi de şâhid yapın.» (8) buyurduğu içindir.

(8) Talâk sûresi (65); âyet: 2

Bir de: **Haber, doğruya ve yalana muhtemeldir. Hüccet ise, doğru haberdir. Adâlet ile, sıdk** (doğruluk) **yönü tercih edilir.** Çünkü mahzûrâttan (yânî yasaklanmış ve mahzûrlu şeylerden) yalandan başkasını irtikâb eden kimse, yalan da söyler. **Bunda, şuna işâret vardır ki: adâlet, şahâdet ile amelin vâcib olmasında şarttır.** Şahâdete ehliyyet için şart değildir. Çünkü fâsık; **velâyet, kazâ, saltanat ve imâmlık için ehldir.** Bize göre, şahâdete de ehildir. **İmâm Ebû Yûsuf'** (Rh.A.) **dan bir rivâyete göre, fâsık insanlar arasında şeref** (vecîh) **ve mürüvvet** (9) **sâhibi olsa, şahâdeti kabûl edilir.** Fakat; esah olan kavle göre; **fâsıkın şahâdeti kabûl edilmez.** Şu kadar var ki; **kâdî, fâsıkın şahâdetini kabûl ederse, bize göre sahih olur. Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Şahâdet, eğer hâzır (mevcûd) **olan kimse üzerine olursa, üç yere işâret vâcib olur.** Bunlar: **İki hasm, yânî da'vâcı ile da'vâlı ve ayn olursa, şahâdet edilen şeydir.**

Musannıf eşyâ (ayn) **demekle borçdan** (deyn'den) **ihtirâz etmiştir.** (sakınmıştır). Şahâdet, gâib veyâ ölmüş kimse üzerine olursa, şâhidler yalnız adını söylerler ve babasına nisbet ederek; **«Fülânın oğlu fülân!»** derlerse; dedesine nisbet etmedikçe, şahâdetleri kabûl edilmez. **San'atını söylemek, dedesinin yerini tutmaz.** Yânî gâibinin adını, babasının adını ve san'atını söyleseler, yeterli olmaz. **Ancak, o san'atla ma'rûf olursa iş değişir.** Yânî, o memlekette, o san'atta ortağı ve dengi olmayan biri ise, bu takdîrde kabûl edilir. **Şâyed gâibin adını, babasının adını, kabîlesini ve san'atını zikredip, eğer mahallesinde ve san'atında onun adıyle adlandırılan bir başka adam yoksa, yeterli olur.** Eğer onun adıyle adlandırılan başka bir kimse var ise, temyîz ifâde eden bir başka şey zikretmedikce, yetmez. **Eğer gâibin adını, babasının adını, kabîlesini veyâ san'atını zikredip dedesini zikretmese, kabûl edilir. Ta'rîfin şartı; üç şeyin zikredilmesidir. Buna göre; şâyet lâkabını, adını ve babasının adını söylerlerse, ulemâdan ba'zıları;** «Yeterli olur.» **demişlerdir.** Sahîh olan kavle göre, **yetmez.**

Dedenin zikredilmesinin şart kılınmasında ihtilâf vardır. Eğer kâdî, dede zikredilmeksizin hüküm verirse, geçerli olur. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

Hasmın ta'nı (10) **olmaksızın, kâdî şâhidi soruşturmaz.** Yânî kâdî, dede zikredilmeksizin hüküm verirse, geçerli olur. **İmâdiyye'de de**

(9) **Mürüvvet:** İnsanlık, himmet, utanmak, uygun olmayan şeyleri terk etmek, ma'nâsınadır. Bir kimsenin kendi zamanında ve yöresinde benzerlerinin mubâh olan ahlâk ve davranışı ile ahlâklanmış olması bir mürüvvetdir.

(10) **Ta'n-i şühûd:** Bir olaya şâhidlik edenlerin bu şehâdette yalancı olduklarına dâir müddeâ aleyh (da'vâlı) tarafından vukû bulan iddiâdır.

Şâhid, âdil midir, değil midir, soruşturmaz. Ancak hasım, şâhide ta'n ederse; kâdî, şâhidi gizlice soruşturur ve âşikâre olarak tezkiye eder. Ancak haddlerde ve kısâsda bil'icmâ gizlice sorar ve açıkca tezkiye eder. Hasım, gerek ta'n etsin, gerekse etmesin, müsâvidir. Çünkü hudûd (şer'î cezâlar) ve kısâsda bunların ıskâtı için çâre aranır. Bundan dolayı, bu ikisinde iyice araştırmak ve çaba harcamak (istiksâ) şarttır.

İmâmeyn' (Rh. Aleyhimâ) e **göre; hasım ta'n etmese bile, kâdî hepsinde gizlice ve açıkca soruşturur.** Çünkü, kâdînın hükmü, hüccet üzerine binâ edilir. Hüccet ise, adlin şahâdetidir. Şu hâlde kâdî şâhidlerin adâletini soruşturup bilgi edinir. **Fetvâ bununla verilir.**

Bundan sonra kâdî, gizli tezkiyede bir kâğıt parçasına şâhidlerin adlarını ve niteliklerini yazıp gönderir; müzekkîden onların durumlarını tanımlamasını ister. Açıkça tezkiyede kâdî, müzekkî ile şâhidleri kazâ meclisinde bir araya getirip müzekki'ye şâhidlerin huzûrunda, onları tezkiye veyâ cerh (11) etmek için; «Bunlar, şahâdeti makbûl âdil kimseler midir?» diye sorar.

Zamanımızda gizli tezkiye ile yetinmek vâkidir. Çünkü açıkca tezkiye yapmak, belâ ve fitneye yol açar. Zîrâ da'vâcı ve şâhidleri, cârihe (yânî onların fâsik ve adâletsiz olduklarını iddiâ eden kimseye) ezâ ve zarar vermekle mukâbele ederler.

Tezkiye için müzekkînin o kâğıda şâhidin adının altına «Bu âdildir!» **diye yazması yeter. Müzekkî** (12), **fıskını bildiği şâhidin adının altına, nâmûs perdesini yırtmakdan kaçınarak bir şey yazmaz veyâ** «Allah-u a'lem / Allah, daha iyi bilir» **diye yazar.** Her ne kadar müzekkî; «Bu şâhidin, şahâdeti câizdir!» demese de, «Bu, âdildir!» demesi yeter.

Kâfî'de denilmiştir ki: «Bundan sonra, muaddilin; «Bu, âdildir, şahâdeti câizdir!» demesi lâzımdır. Çünkü köle veyâ hadd-i kazîf ile cezâlandırılmış olan kimse, tevbekâr olursa, ba'zan âdil olur, denilmiştir. **Esah olan kavl, İslâm diyârı ile hürriyet sâbit olduğu için.** «Bu, âdildir!» **sözüyle yetinmektir.»**

Ben derim ki; bunda işkâl (13) **vardır.** Çünkü kazîde mahdûd olan, tevbe eder de ba'zen âdil olur. Nitekim kâfî sâhibi bunu zikretmiştir. Şu hâlde mahdûd hâric olsun diye şahâdeti câizdir, demek lâzımdır.

(11) **Cerh-i şühûd:** Şâhidlerin fâsık olduğunu, adâletten mahrûmiyyetini iddiâ ve izhâr etmekden ibârettir.

(12) **Müzekkî:** Şâhidlerin vaziyetlerini inceliyerek şâhidlerin kabûl edilebileceğini isbât eden.

(13) **İşkâl** (müşkil): Bir lâfzın kendisinden ne murâd edildiği, düşünmeden bilinemiyecek derecede ma'nâsı kapalı olmasıdır.

Bu i'tirâz, Hidâye'nin ibâresi üzere vârid olmaz. Çünkü Hidâye'de kazfde mahdûd (yânî, iffete iftirâ ettiği için cezâlandırılmış olan) **zikredilmemiştir.** Lâkin onu ihrâc etsin diye Hidâye'de de bu kayda i'tibâr edilmesi lâzımdır. Bu takdîrde müzekkînin; «Bu, âdildir!» sözüyle yetinmesi esah olamaz.

Hasmın ta'dîli sahîh değildir. İmâm A'zam (Rh.A.) **böyle demiştir.** Yânî da'vâlının şâhidleri ta'dîl etmesi sahîh olmaz. Çünkü da'vâcının ve şâhidlerinin zu'muna (zannına) göre; da'vâlı inkârda zâlim ve yalancıdır. **Fâsık olan yalancının tezkiyesi ise, sahîh olmaz. İmâmeyn'** (Rh. Aleyhimâ) **e göre, eğer âdil olmak sûretiyle ehlinden ise sahîh olur. Lâkin,** İmâm Muhammed' (Rh.A.) **e göre, da'vâlıya bir başka kimse eklemek gerekir.** Çünkü bir kişinin ta'dîli câiz değildir. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.) **ise cevâz vermiştir.** Nitekim, açıklaması gelecektir.

Da'vâlının ta'dîlinden murâd; tezkiyesidir. Bunu; «Bunlar, âdildir. Lâkin hatâ ettiler.» Yâhûd «Bunlar unuttular, ammâ âdildirler.» diyerek yapar. Bundan fazla bir şey söylemez. Fakat, «Bunlar doğru söylediler.» Yâhûd «Âdildirler!» der de, kâdî tasdîk ederse, hüküm lâzım olup, yürürlüğe girer. Çünkü bu, hakkın sübût bulduğunu ikrârdır. **Fakat; «Bunlar, âdildir!» deyip, bir şey eklemezse, bunun hilâfınadır. O zaman, onun üzerine hüküm lâzım gelmez.** Çünkü şâhidler, âdil olmaları ile berâber; unutmaları ve yanılmaları câizdir. Binâenaleyh âdil olmalarından sözlerinin doğru olması lâzım gelmez. **Tezkiye için, şâhidin sözünü başka bir dilden tercüme etmek ve müzekkîye göndermek için bir erkek yeter.** Çünkü tezkiye, Dîn işlerindendir. Onda, ancak adâlet şarttır. Hattâ kölenin, kadının, körün ve kazf sebebiyle cezâlandırılmış olan tevbekârın tezkiyesi câiz olur. Çünkü onların haberleri dînî işlerde makbûldür. **Ammâ, ihtiyat** (ahvat) **olan, yine de iki kişi olmasıdır. Çünkü bunda, fazla itmînân** (emîn olma) **vardır. Bu zikredilenlerin hepsi, gizlice tezkiyededir.**

Açıkca tezkiyeye gelince, şahâdette şart kılınan şeylerin hepsi onda şarttır. Hürriyet, görmek ve sâire; şahâdet lâfzından başkası bil'icmâ şarttır. Çünkü şahâdetin ma'nâsı onda daha açık (ezhar) dır. **Bundan dolayı açıkca tezkiye, hüküm meclisine mahsûsdur.**

Sözlere müteallik olan şeyi işiten kimsenin şâhidlik etmesi câizdir. Meselâ alış - verişde satıcının; «Sattım!», müşterinin, «Satın aldım!» dediğini işitmesi böyledir. Yine, meselâ; ikrârda mukırr'ın; «Fülânın, bende şu kadar hakkı vardır!» dediğini işitmekle şahâdet etmesi de câizdir. Yâhûd kâdînın hükmü, gasb veyâ katl gibi, fiillere müteallik olan şeyi gören kimsenin, bununla şahâdet etmesi de câizdir. **Velev ki işitip gördüğü şey üzerine şâhidlik etmeye çağırılmış olmasın.** Şâhid;

«Şahadet ederim!», «Fülânın sattığına!» veyâ «İkrâr ettiğine şahâdet ederim!» der. Çünkü şâhid, sebebi gözü ile görmüştür. Şu hâlde gördüğü gibi şahâdet etmesi üzerine vâcib olur. **Bu, satış akd ile olduğuna göre zâhirdir.**

Teâtî (14) **ile olursa, hüküm yine budur.** Çünkü satış hakikati, malı mal ile değiş - tokuş (mübâdele) dur. Bu da bulunmuştur.

Ulemâdan ba'zısı demiştir ki; teâtî ile olanda satış üzerine şahâdet eylemezler, belki almak ve vermek üzere şahâdet ederler. Çünkü teâtî, hükmî satışdır, hakîkî değildir.

Şâhid; «Ben şahâdet ederim!» **der, yalancı olmamak için;** «Beni, şâhid tuttu (işhâd eyledi).» **demez.**

Şâhid, perde arkasından işitmekle, şahâdete yetkili olmaz. Yâni şâhid, üzerine şahâdet edeceği kimsenin sesini perde arkasından işitirse, şahâdet etmesi câiz olmaz. **Çünkü, başka kimse olması ihtimâli vardır. Zîrâ nağme, nağmeye** (15) **benzer.** Ancak söyleyen kimse evin içinde yalnız bulunmakla belli kimse olursa, şâhid de evde ondan başka kimse olmadığını bilir, sonra evin giriş yerine oturur, orada da, ondan başka giriş yeri olmayıp giren kimsenin ikrârını işitir ve onu görmezse, bu takdîrde bununla bilgi hâsıl olur. Lâkin şâhid, onu kâdîye tefsîr ederse (açıklar ve yorumlarsa), kâdî için uygun olan onu kabûl etmemektir. Çünkü tefsîr yapıldığında kabûl, şahâdetin cevâzı zarûretinden değildir. **Zîrâ tesâmu'** (16) **ile şahâdet ba'zı olaylarda kabûl edilir. Lâkin işitmekle olduğunu tasrîh ederse, kabûl edilmez.** Nitekim, açıklaması gelecektir.

Yâhûd şâhid, konuşan kadının şahsını görür ve onun yanında iki kimse; «Bu kadın, fülân oğlu fülânın kızı fülânedir.» **diye şahâdet ederlerse, şahâdete vüs'at olup ikrâr sahîh olur.**

Fakîh Ebû'l-Leys (Rh.A.) **demiştir ki:** Bir kadın perde arkasından ikrâr etse ve yanında iki kimse; «Bu kadın, fülân oğlu fülânın kızı fülânedir.» diye şahâdet etseler; kadının ikrârını işiten kimsenin, onun ikrârı üzerine şahâdet etmesi câiz olmaz. Ancak ikrâr eden kadının şah-

---

(14) **Teâtî:** Bir alım - satım çeşididir. (Fazla bilgi için; c:3, s: 25'de 28 numaralı dipnota bakınız.)

(15) **Nağme:** Kelimenin sesi veyâ ses tonu demektir.

(16) **Tesâmu':** Lûgatta, başkasından işidilip nakl edilmek anlamınadır. Şer'an; «iştihâr» demektir. İştihâr (şöhret) ise, iki çeşittir. Biri; **hakîkî şöhrettir,** ki tevâtür ile hâsıl olur. Diğeri de; **hükmî şöhrettir,** ki iki âdil erkeğin veyâ bir âdil erkek ile iki âdil kadının şehâdet lâfzı ile haber vermeleriyle husûle gelir.

sını ikrârı hâlinde görmüş ise, bu takdîrde câiz olur. Yoksa, yüzünü görmek şartiyle olmaz.

Ebû Bekr el-İskâf (Rh.A.) **demiştir ki**: Kadın yüzünü açıp; «Ben, fülân oğlu fülânın kızı fülâneyim, kocama mehrimi hibe eyledim.» dese, şâhidler de onun ikrârına şâhid olsalar, şâhidler, ikrâr eden kadın hayâtta oldukca; «Bu kadın, fülân oğlu fülânın kızı fülânedir.» diye iki âdil kimsenin şâhidlik etmesine muhtâc olmazlar. Çünkü şâhidin o kadına işâret etmesi mümkün olur. Eğer o kadın öldü ise, bu takdîrde, şâhidler iki âdilin; «Bu kadın, fülân oğlu fülânın kızı fülânedir.» diye şahâdet etmesine muhtâc olurlar. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

Şahâdet üzere işhâd olunmadıkca; şâhid, şahâdet üzerine şahâdet etmez. Çünkü şâhidlik, asîlin şahâdet olunan şey üzere sözünün geçerli olmasında velâyetinin izâlesiyle asîl üzere tasarruf etmektir. Başkası için sâbit olan velâyetin izâlesi, başkasının üzerine zarardır. Şu hâlde, o başkasından inâbet (17) ve tahammül (18) bulunması lâzımdır.

Şahâdeti yazmış olduğu yazısını gördükde, onu hatırlamayan kimsenin, şahâdeti câiz olmaz. Kezâ, kâdî de böyledir. Yânî kâdî, bir adamın bir başka adam için, bir hak ikrâr ettiğini veyâ şâhidlerin, bir adamin bir başka adamda, bir hakkı olduğuna şahâdet ettiklerini dîvânında (19) gördükde; o kâdî o ikrârı yâhûd şâhidlerin şahâdetlerini hatırlamazsa, onunla hüküm veremez. Eğer hüküm verirse, hatırlamadıkca geçerli olmaz. **Kezâ, râvî dahî böyledir. Yânî râvî, rivâyet ettiği şeyi hatırlamadıkca, onun rivâyet etmesi helâl olmaz.** Çünkü bunların her biri, ancak bilmekle helâl olur. Bunda ise, bilmek yoktur. Çünkü yazı, yazıya benzeyebilir.

---

(17) **İnâbet**: Bir kimseyi, başka birinin yerine geçirme.

(18) **Tahammül**: Üzerine alma, yüklenme.

(19 **Dîvân**: Burada: «Kayıd Defteri» demekdir.

İslâm Hukûku'nda ilk def'a Hz. Ömer (R.A.)'in hilâfeti zamanında «Dîvân» unvânıyla böyle bir müessese vücûda getirilmiştir, ki **«Dîvân'üs-saltâna»** denirdi. Bu da dört kısma ayrılmıştır.

a) Dîvân'ül-cüyûş: İslâm mücâhidlerinin adlarını, neseblerini, kabîlelerini ve her birine idâresine kâfi' mikdârda verilecek atiyyeleri, vazîfeleri muhtevi sicillâtdır. Bunlarda kaydlı olanlara, **«Ehl-i dîvân»** denir.

b) Dîvân-ı a'mâl: Vergilere, hukûka, şehirler ile kasabaların, mezreaların vesâirenin ahvâline, bunların ne sûretle feth edilmiş olduğuna dâir mâlûmât-ı muhtevî sicillerdir.

c) Dîvân-ı ummâl: Devlet me'mûrlarının ta'yînlerine, azillerine, terceme-i hâllerine müteallik sicillerdir.

d) Dîvân-ı istîfâ': Beyt'ül-mâl'e mahsûs vâridât ve masârifi ihtivâ eden sicillerdir. (Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ömer Nasûhî Bilmen c: 4, s: 74)

Tesâmu' ile de şahâdet câiz olmaz. Ancak nesebde. ölümde, nikâhda, duhûlda, kâdînın velâyetinde ve vakfın aslında câiz olur. Çünkü bunlarda, tesâmu' ile şahâdet câizdir.

İki adam veyâ bir adam ile iki kadın âdil oldukları hâlde, bu altı şey ile ihbâr etseler, câiz olur. Kıyâs; câiz olması idi. Çünkü şahâdet, ancak bilmek ile câiz olur. Nitekim, az önce geçti. Bilmek ise, ancak müşâhede ve görmekle veyâ mütevâtir haber ile olur. Halbuki müşâhede ve tevâtür yoktur. İmdi bu altı şeyin hepsi satış ve icâre (kirâya vermek) gibi hattâ onlardan evlâ olur. Çünkü malın hükmü, nikâhın hükmünden daha kolaydır.

İstihsânın vechi şudur: Zikredilen şeylerin sebeblerinin gözle görülmesi; insanların ba'zı havâss takımına (20) mahsûsdur. Bu şeylere, asırlar boyunca hükümler tealluk edegelmiştir. Eğer o şeylerde tesâmu' ile şahâdet kabûl edilmezse, güçlüğe ve sıkıntıya sebeb olur ve o ahkâmın kaybolmasına yol açar. Fakat satış, hibe, icâre ve bunların benzeri olan şeyler bunun hilâfınadır. Çünkü bunların her biri, kelâmdır (sözdür). Onu, herkes işitir.

Tesâmu' ile şahâdet, ancak şâhid için tevâtür ile veyâ meşhûr olmakla yâhûd i'timâd eylediği güvenilir kimselerin haber vermesiyle bilgi hâsıl olursa, câiz olur. Onu iki âdil erkeğin veyâ âdil olanlardan bir erkek ile iki kadının haber vermeleri şarttır. Çünkü iki erkek, şart kılınan nisâbın en az mikdârıdır, ki muâmelâtta üzerine hüküm binâ edilen bilgiyi ifâde eder.

Ulemâdan ba'zısı demiştir ki: **Ölüm hakkında, bir erkeğin veyâ bir kadının ihbârı yeter.** Çünkü insanlar, ölünün o durumunu görmekden hoşlanmayıp çok kere gelmezler. Ancak, bir erkek veyâ bir kadın gelir. **Neseb ve nikâh, ölünün hilâfınadır. Uygun olan, şâhidliği mutlak edâ etmektir.** «Ben, şahâdet ederim ki fülân oğlu fülân ölmüştür!» **demeli ve tefsîr etmemelidir.** Hattâ şâhid, kâdî için tefsîr yapıp; «Tesâmu' ile şahâdet ederim!» dese, onun şahâdeti kabûl edilmez. **Sahîh olan kavl budur.**

Musannıfın; «Vakfın aslı» **demesine sebeb; çünkü vakfın aslı asırların geçmesiyle bâkî kalır. Vakfın şartları bâki kalmaz.** Çünkü vakfın aslı duyulur. Fakat vâkıfın koştuğu şartlar şöhret bulmaz. **Şeyh İmâm Zahîrud'dîn el-Mergînânî** (Rh.A.) **demiştir ki:** Vakfın niçin yapıldığı belirtilmelidir. Şâhidlerin, bu şey mescîd veyâ makbere (mezar) veyâ bunların benzerleri için vakftır, diye şahâdet eylemeleriyle belirtilme-

(20) **Havâss takımı:** Halk arasında, okumuş kimselerden meydana gelen topluluk.

lidir. Hattâ şahâdetlerinde bunu zikretmeseler, şahâdetleri kabûl edilmez.

Fakihlerin; «Vâkıfın şartları üzere şâhidlerin şahâdetleri kabûl edilmez!» demelerinin te'vili şudur: «Bu şey, şunun üzerine vakftır.» diye zikretmelerinden sonra şâhidlerin; «Bu vakf, gelirinden başlanıp şuna sarf edilir!» diye şahâdet etmeleri uygun olmaz. Eğer şahâdetlerinde böyle derlerse, kabûl edilmez. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Kazâ meclisinde (Mahkemede) **oturup, huzûruna hasımların gelip gittiği kimseyi gören kişinin** — her ne kadar o kâdî'yı, sultânın ta'yîn ettiğini görmese bile — **bu kâdîdır, diye şahâdet etmesi câiz olur.**

Yine; **bir erkek, ile bir kadın berâberce bir evde oturup, aralarında yemek, içmek ve uyumakda inbisât-ı ezvâc, yâni karı - koca gibi içli dışlı olan kimseyi gören kişinin;** «Bu kadın, bu adamın karısıdır!» **diye şahâdet etmesi câizdir.** Nitekim bir kimse, bir eşyâyı sâhibinden başkasının elinde görüp, hâlin zâhiriyle amel bakımından şahâdet eylese, câizdir.

Yine, kendisini tanıtıp anlatmaya kâdir olan köleden başka bir kimse — zîrâ kendisini anlatamayanın hükmü, eşyâ gibidir — **mülk sâhibleri gibi tasarruf eden kimsenin elinde olan şeyi görüp;** «Bu şey, mutasarrıfındır!» **diye şahâdet eylese, câiz olur.** Bunun sûreti şudur: Bir adam, bir insanın elinde bir ayn görse, bundan sonra onu bir başka kimsenin elinde görse ve o gördüğü kimse; «Bu şey, benim mülkümdür!» diye iddiâ etse, gören kimse; «O şey, da'vâcınındır!» diye şahâdet edebilir. Çünkü eşyâda mülk yakînen bilinmez. Belki zâhiren bilinir. Şu hâlde, çekişmesiz olan zi'l-yedlik, zâhiren mülke delîldir.

Bu şâhidliğin câiz olması, kalbi; o ayn'ın, o kimsenin mülkü olduğuna yatıştığı takdîrdedir. Eğer kalbi, o ayn'ın başkasının mülkü olduğuna yatarsa, «Onun mülküdür!» diye şahâdet etmesi, helâl değildir. **Çünkü şahâdetin cevâzında asıl olan yekîne** (kesin bilgiye) **i'tibâr etmektir.** Nitekim, **Resûlüllah** (S.A.V.) ın:

إِذَا عَلِمْتَ (أَوْ رَأَيْتَ) مِثْلَ الشَّمْسِ فَاشْهَدْ وَإِلَّا فَدَعْ

«**Ger Güneş gibi biliyorsan şahâdet et, yoksa etme.**» kavl-i şerîfinde [illegible]a önce geçti.

Eğer Güneş gibi görmek veyâ bilmek güç olursa, kalbin şahâdeti ile amel edilir. Şâhid, kâdî'ye birinci sûrette tesâmu' veyâ ikinci sûrette zi'l-yed hükmü ile şahâdet ettiğini açıklarsa, şahâdeti bâtıl olur. Çünkü şâhid mutlak zikrederse, kâdînın kalbine doğru söylediği yalan. Binâenaleyh şahâdeti, bilerek şahâdet olur. Ammâ tefsir eder de, «Öyle işittim!» derse, iş değişir. Bundan dolayı haberlerin mürsel olanları, müsned olanlarından daha kuvvetlidir. **Kifâye'de de böyle denmiştir.**

Ancak vakıfda tefsîr yaparsa, şahâdet bâtıl olmaz. Çünkü iki şâhid, şahâdetlerini vakıfda tesâmu' ile tefsîr etseler, kabûl edilir. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

Şâhid; bir kimsenin, Zeyd'in defninde veyâ Cenâze Namazında bulunduğuna şahâdet ederse, bu, gözle görmek (muâyene) **demektir. Şahâdeti kabûl edilir.** Hattâ kâdî'ye tefsîr de eylese, kâdî onu kabûl eder. Çünkü, ancak ölü olan kimse gömülür ve ancak ölü üzerine namaz kılınır.

Satış, icâre nikâh ve benzerleri gibi, muâvezât'da icâb'a şahâdet etmek; kabûle de şahâdet etmektir. Hattâ şâhidler, kabûlü zikretmeksizin sâdece babanın tezvîcine şahâdet etseler, şahâdet kabûl edilir. **Fakat hibe bunun hilâfınadır.** Çünkü kabûlü zikretmeksizin hibede şahâdet etseler, kabûl edilmez. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

★ ★

بَابُ الْقَبُولِ وَعَدَمِهِ

ŞAHÂDETİN KABÛL EDİLİP EDİLMEMESİ BÂBI

Şahâdet, (1) **ehl-i ehvâdan; yânî nefsî isteklerine ve tutkularına meyli olan kimselerden kabûl edilir.**

Bilmiş ol ki; ehl-i ehvâ; İlm-i Kelâm kitablarında zikredildiğine göre; **inançları Ehl-i Sünnet'in inançlarına uymayan Ehl-i Kıble'dir. Onlar: Cebriyye, Kaderiyye, Râfızîler, Hâriciler, Muattıle ve Müşebbihe fırkalarıdır.** (2) **Bunların her biri, onikişer fırkadır. Hepsi yetmişiki fırka olur.** Bize göre; **bunların şahâdetleri kabûl edilir.** İmâm Şâfiî (Rh. A.), **ayrı görüştedir. Ancak Hattâbiyye fırkasının şahâdetleri kabûl edilmez.** Bunlar Rafızîlerin gulâtı (aşırı gidenleri) dir, ki onlara göre; haklı olduğuna yemîn eden her kimse için şahâdet câizdir. Onun şahâdetinin câiz olduğuna inanırlar ve «Müslüman yalan yere yemîn etmez.» derler.

Ulemâdan ba'zıları demiştir ki: **Bunlar, kendi cemâatlerinden olan-**

---

(1) **Şahâdet** (Şâhidlik): Bir kimsenin, bir şahısda olan hakkını isbât için şehâdet lâfzı ile hâkimin huzûrunda ve hasmın karşısında vâki' olan doğru ihbârıdır.

(2) **Cebriyye**: Beşerî irâdeyi inkâr eden mezheb zümresi.

* **Kaderiyye**: «İnsan, yaptıklarının yaratıcısıdır.» İ'tikâdında bulunan, kaderi inkâr eden mezheb zümresi.

* **Râfızîler**: Hakk Mezhebden ayrılmış, namaz kılmayan kimseler zümresi. Bunlar, Şiilerin bir koludur.

* **Hâricîler**: Vaktiyle Hz. Ali (R.A.)'ye ısyân eden cemâat ferdlerinden herbiri.

* **Muattıle**: Allah (C.C.)'a i'tikâd etmeyen, sıfatlarını inkâr eden bir zümre.

* **Müşebbihe**: Allah (C.C.)'ı insan biçiminde tasvîr ve tasavvur edenlerin mensûb bulundukları Kelâmî Mezheb.

* **Hattâbiyye**: Şîî fırkalarından bir fırkadır.

lar için şahâdeti vâcib görürler. Şu hâlde, onların şahâdetinde şübhe hâsıl olur.

Her ne kadar ayrı dînden olsalar da, Yahûdîler ve Hıristiyanlar gibi zimmîlerin kendi gibi zimmî üzerine şahâdeti kabûl edilir.

Yine **zimminin, müste'men** (3) üzerine şahâdeti kabûl edilir. Çünkü zimmî, hâl yönünden müste'menden daha yüksektir. Zîrâ bizim ülkemizin halkındandır. **Bundan dolayı Müslüman, zimmiye karşılık öldürülür; müste'mene karşılık öldürülmez.** Aksi yoktur. **Yânî müste'menin, zimmî üzerine şahâdeti kabûl edilmez.** Çünkü müste'menin, zimmî üzerine velâyeti eksiktir ve müste'menin hâli zimmîden daha aşağıdır.

Ammâ ikisinin ülkesi bir olursa, müste'menin müste'men'e şahâdeti kabûl edilir. Eğer ülkeleri **bir olmayıp, her biri başka ülkeden olursa** — Rûm ve Türk gibi — **birbirleri** üzerine şahâdetleri **kabûl edilmez.** Çünkü aralarında olan velâyet iki menea (4) nın ayrı olmasiyle kesilmiş olur. Bundan dolayı aralarında tevârüs (birbirine vâris olmak) câri olmaz.

Dîn sebebiyle düşman olanın şahâdeti de kabûl edilir. Çünkü dînî düşmanlık, dînin kuvvetine ve adâletine delâlet eder. **Dünyevî düşmanlık, bunun hilâfınadır. Zîrâ, harâmdır.** Şu hâlde, bir kimse dünyevî düşmanlığı irtikâbetse, onun sözünden emîn olunmaz.

Eğer büyük günâhlardan kaçınırsa; küçük günâh işleyen Müslümanın da o günâhda ısrâr etmemesi şartiyle şahâdeti kabûl edilir.

Sünnetsiz olan kimsenin şahâdeti de kabûl edilir. Çünkü naslar hıtân (sünnet derisi) ile takyîdsiz mutlak vârid olmuştur. Bir de Sünnetsizlik adâleti ihlâl etmez. **Bu hüküm; sünnetsiz kimse sünneti, yaşlı olmasından dolayı özr ile veyâ helâk olmakdan korktuğu için terk ettiğine göredir. Fakat dîni hafîfe aldığı** (yânî önem vermediği) **için terk etmiş ise, şahâdeti kabûl edilmez.** Çünkü o kimse âdil olamaz.

İmâm A'zam (Rh.A.); **sünnet** (hıtân) **için vakit takdîr etmemiştir. Çünkü bu husûsda Kitâb, Sünnet ve icmâ' vârid olmamıştır.** Mikdârlar

(3) **Müste'men:** Ecnebî tebaasından olan kimse.
(Fazla bilgi için; c: 2, s: 25-30'a bakınız.)

(4) **Menea:** Kuvvet, cemâat demektir. Bu kelime; hem isim, hem masdar olabilir. **«Mâni'»** in çoğulu da olabilir. Çoğul olduğuna göre: **«Bir şahsın hâmisi ve aşireti olan kimseler»** demek olur, ki, o şahsa başkalarının tecâvüz etmesine mâni' olurlar. Ordu ve asker ma'nâsına da gelir.
(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ö. Nasûhî Bilmen; c: 3, s: 344)

ise, re'y ile bilinmez. **Müteahhirûn** (sonraki ulemâ); **vakit takdîr etmişlerdir.** Ba'zısı; «Yedi'den on yaşına kadar.» Ba'zıları da, «**Doğduğunun yedinci gününde.**» Yâhûd, «**Yedi günden sonra çocuğun sünnet olmaya tehammülü olup sünnet ile helâk olmayacak vakite kadardır.**» demişlerdir.

Hâdimden, (5) **veled-i zinâdan** (6) **ve hünsâ'dan** (7) — eğer bunlar âdil kimseler ise — **şahâdet kabûl edilir.** Çünkü uzvun kesilmesi ve veled-i zinâ için, ana - babasının suç işlemiş olması adâlette ta'n gerektirmez. **Hz. Ömer** (R.A.), **Alkame** (R.A.) **hadım iken şahâdetini kabûl etmiştir.**

Hünsâ, ya erkek veyâ kadındır, ikisinin de şahâdeti makbûldür. Sonra eğer şâhid müşkil hünsâ (8) değilse, mes'elede işkâl (güçlük) yoktur. **Eğer müşkil hünsâ olursa, şahâdet hakkında ihtiyâten kadın sayılır.**

Âzâdlı kölenin efendisi hakkında ve efendinin âzâdlısı hakkında şahâdetleri, töhmet olmadığı için **kabûl edilir.** Kanber (R.A.) **in;** (9) **Hz. Ali** (R.A.) **için kâdî Şurayh** (R.A.)'**ın huzûrunda şahâdet eylediği sâbit olmuştur.** Şurayh (R.A.) Hazretleri Kanber (R.A.)'in şahâdetini kabûl etmiştir. Halbuki Kanber (R.A.), Hz. Ali (R.A.)'nin âzâdlı kölesi idi.

Ummâlin; yânî sultânın me'mûrlarının şahâdetleri de Ulemânın çoğuna göre, kabûl edilir. Çünkü amelin kendisi, fısk değildir. **Ancak, eğer onlar zulm ederlerse, kabûl edilmezler.**

Fukahâ demişlerdir ki; bu, onların zamanlarında idi. Çünkü onlarda salâh gâlibdi. **Bizim zamanımızda olan âmillerin ise, zulümleri gâlib olduğu için şahâdetleri kabûl edilmez.** Kâfî'**de de böyle denmiştir.**

Kardeşin; kardeş ve amcasına; radâ' (10) **veyâ musâharet** (11) **bakımından harâm olan kimseye şahâdeti kabûl edilir.** Musâhareten harâm olanlar; **karısının anası, karısının başka kocadan olan kızı ve**

---

(5) **Hâdim** (Hadım): Cinsiyet bezi çıkarılmış erkek; **İğdiş,** enenmiş.

(6) **Veled-i zinâ:** Nikâhsız evlenmeden meydana gelen çocuk, **Piç.**

(7) **Hünsâ:** Hem erkeklik, hem de dişilik tenâsül uzuvları (veyâ kromozomları) taşıyan kimse; **Erselik,** hermaphrodite.

(8) **Hünsâ-i Müşkil:** Her iki cinsiyet organını taşıyan, fakat bu organlardan biri fiil, hareket ve yapı bakımından diğerinden farklı olmayan hünsâdır.

(9) Kelimenin aslı; «**Kumbur**» dur.

(10) **Radâ':** Süt emme.

(11) **Musâharet:** Evlenme ile meydana gelen akrabâlık.

kızının kocası, babasının karısı ve oğlu gibi kimselerdir. Çünkü bunların arasında emlâk ayrıdır ve zi'l-yedlikler başka başkadır. Birbirlerinin malında tasarrufa hakları yoktur. Şu hâlde, töhmet meydana gelmez. **Doğum yönünden karâbete şahâdetle karı - kocadan birinin, diğeri için şahâdeti zikredilenin hilâfınadır.** Yânî, şahâdetleri makbûl değildir.

Kâfirin, efendisi Müslüman olan bir kâfir köle, veyâ müvekkili Müslüman olan bir hür kâfir üzerine şahâdeti kabûl edilir. Yânî bir kâfirin, efendisi (mâliki) Müslüman olan bir kâfir köle üzerine şahâdeti ve yine bir kâfirin müvekkili Müslüman olan hür ve kâfir bir vekîl üzerine şâhidlik etmesi câiz olur. **Aksi câiz değildir. Yânî mâliki kâfir olan Müslüman köle üzerine, kâfirin şahâdeti ve müvekkili kâfir olan Müslüman vekîl üzerine kâfirin şahâdeti kabûl edilmez.** Çünkü Müslüman efendinin kölesi, şâyed kâfir olup, ona alış - veriş için izin verdi ve iki kâfir şâhid, o me'zûn kâfir kölenin üzerine satın aldı veyâ sattı diye şahâdet etseler, aleyhine şahâdetleri câiz olur. Çünkü bu şahâdet, bir kâfirin şahâdetidir, ki kasden kâfir üzerine bir şeyin isbâtı için kâim olmuştur. Ve o isbâttan efendisi olan Müslüman üzerine zımnen hüküm lâzım gelmiştir. **Şâyed mâlik, yânî efendi kâfir olup me'zûn köle Müslüman olsa, onun aleyhine kâfirin şahâdeti kabûl edilmez.** Çünkü bu şahâdet, bir kâfirin şahâdetidir ki, kasden Müslüman aleyhine bir işin isbâtı için kâim olmuştur. **Eğer bir Müslüman, alış - veriş için bir kâfiri vekîl etse, vekîl olan kâfir üzerine iki kâfir alış - veriş şâhidliği yapsalar, aleyhine şâhidlikleri câiz olur. Çünkü bu şahâdet, kâfir üzerine bir şeyin isbâtı için kâim olmuştur.** Şâyed müvekkil kâfir olup, bir Müslümanı satmak ve satın almak için vekîl etse, o vekîl olan Müslüman üzerine, şâhidlikleri kabûl edilmez. Çünkü bu, bir kâfirin şahâdetidir, ki Müslüman üzerine kasden bir şeyin isbâtı için kâim olmuştur. **Câmiu'l-Kebîr'in Telhîsi için** Mes'ûdî (Rh. A)**'nin yaptığı şerhde böyle zikredilmiştir.**

Kâfirin, Müslüman aleyhine şahâdeti kabûl edilmez. Ancak vesâyette ve nesebde, vasî, ölünün tarafından, hâzır olan hasım üzerine hak iddiâ ederse, kabûl edilir. Yânî kâfir olan da'vâcı, bir Nasrânînin vasîsi olduğunu iddiâ edip ve da'vâsını isbât etmek için Müslüman hasım üzerine iki Nasrânî şâhid ikâme etse, veyâ «Fülân oğlu fülân Nasrânî ölüp, ben onun vârisiyim.» diye iddiâ etse ve üzerinde ölünün alacağı olan bir Müslümanı getirip; ölünün nesebini isbât etmek için iki Nasrânî şâhid ikâme etse, kabûl edilir. **Bu şahâdetin kabûlü, istihsândır. Kıyâs, kabûl edilmemekdir.**

İstihsânın vechi şudur: Müslümanlar, Hıristiyanların ölümüne gelmezler. Vasiyyet ise, çok kere ölürken yapılır. Nesebin sübûtunun se-

bebi nikâhdır. Halbuki Müslümanlar, onların nikâhlarına gelmezler. Eğer binâsı ölüm üzere olan vesâyet isbâtında Müslüman üzerine ve kezâ binâsı nikâh üzere olan neseb isbâtında Nasrânînin, Müslüman üzerine şahâdeti kabûl edilmese, vasiyyete mütealllk olan hakların zâyi' olmasına yol açar. Şu hâlde, bu şahâdet biz'zarûre istihsânen kabûl edilir. Nitekim ebenin, zarûretten dolayı şahâdeti kabûl edilir..

Körün şahâdeti de kabûl edilmez. Çünkü şahâdeti edâ, iki hasmı ayırd edebilmeye muhtâcdır. **Şahâdet edilen şey** (meşhûd-un bih) **menkûl ise, kör ancak ses ile ayırd eder. Bu ayırd etmede ise şübhe vardır.** Şâhidler, cinsiyle o şübheden kaçınmak mümkün olmaz.

Mürtedin (12) **şahâdeti de kabûl edilmez.** Çünkü şahâdet, velâyet bâbındandır. Mürtedin ise, bir kimse üzere velâyet yetkisi yoktur. Şu hâlde, kâfir üzerine de olsa, mürtedin şahâdeti kabûl edilmez.

Kölenin ve küçük çocuğun da şahâdetleri kabûl edilmez. Çünkü bunların, kendileri üzerine velâyetleri yoktur. Başkaları üzerine olmaması evleviyyette kalır. **Ancak köle, köleliği hâlinde ve sabi, küçüklük hâlinde şahâdeti yüklenip; köle hürriyete kavuştukdan ve küçük çocuk bülûğa erdikden sonra edâ ederlerse, kabûl edilir.** Çünkü şahâdeti yüklenmeleri, gözle görmek veyâ işitmek yoluyla hâsıl olmuştur. Bu ikisi, onları şahâdetten alıkoymazlar. Edâ sırasında ise; köle ile küçük çocuk şahâdet ehlindendirler.

Kazf (13) **sebebiyle cezâlandırılmış olan kimsenin de şahâdeti kabûl edilmez. Velev ki, tevbe etmiş olsun.** Çünkü Allah Teâlâ (C.C.) :

وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا

«Ebediyyen onların şâhidliğini kabûl etmeyin...» (14) buyurmuştur.

Ancak kâfir iken kazf haddi ile cezâlandırılıp, ondan sonra Müslüman olmuş ise, kabûl edilir. Çünkü kâfir, kazf haddi ile cezâlandırılmış olsa, onun ehl-i zimmet üzere şahâdeti kabûl edilmez. Çünkü kâfir

(12) **Mürted**: İslâm Dininden dönen, irtidâd eden.
(13) **Kazf**: İffete iftirâ.
(14) **Nûr sûresi (24); âyet: 4**

için kendi cinsine şahâdet yetkisi vardır. Şu hâlde cezâsını tamamlamak için şahâdeti red edilir. O kâfir, küfrü hâlinde kazf haddi ile cezâlandırılmış olup, sonra Müslüman olursa, kâfirler ve Müslümanlar üzerine şahâdeti kabûl edilir. Çünkü bu şahâdeti o, İslâm ile elde etmiştir. Bu şahâdete, red mülhak olmaz. O da, ehl-i İslâm üzerine şahâdettir. Çünkü bu şahâdet, red ve hadd zamanında sâbit değildir. Ehl-i İslâm üzerine şahâdeti câiz olunca, biz'zarûre kâfir üzerine şahâdeti de câiz olur. **Kâfir köle, bunun hilâfınadır. O, kazf haddi ile cezâlandırılıp, sonra âzâd edilirse, şahâdeti reddedilir. Çünkü köle için köleliği hâlinde aslâ şahâdet yetkisi yoktur.** Şu hâlde red, şahâdetin hudûsuna tevakkuf eder. Red hâdis olursa, onun şahâdetinin reddi âzâddan sonra haddinin tamâmından olur.

Zindânda meydana gelen olaya mahbûsun (tutuklunun) **şâhidlik etmesi de kabûl edilmez.** Yânî zindânda, tutuklular arasında bir olay meydana geldikde, tutukluların ba'zısı o olaya şâhidlik etmek isteseler, kabûl edilmez. Çünkü hepsi ithâm altındadırlar (müttehimdirler). Câmi'ul-Kebîr'de böyle zikredilmiştir.

Bir kimsenin aslına, fer'ine; kocanın, karısına ve karının, kocasına; efendinin, kölesine ve mükâtebine şâhidliği de kabûl edilmez. Bunda asıl olan, **Resûlüllah** (S.A.V.)'ın:

لَا تُقْبَلُ شَهَادَةُ الْوَلَدِ لِوَالِدِهِ وَلَا الْوَالِدِ لِوَلَدِهِ
وَلَا الْمَرْأَةِ لِزَوْجِهَا وَلَا الزَّوْجِ لِامْرَأَتِهِ وَلَا الْعَبْدِ
لِسَيِّدِهِ وَلَا الْمَوْلَى لِعَبْدِهِ وَلَا الْأَجِيرِ لِمَنِ اسْتَأْجَرَ

«Çocuğun, babası için, babanın çocuğu için, kadının, kocası için ve kocanın, karısı için, kölenin efendisi için ve efendinin kölesi için; kirâlanmış işçinin (ecîrin) **kirâlayan kimse** (müste'cir) **için şahâdeti kabûl edilmez.»** kavl-i şerîfidir.

Meşâyih'in kavline göre; ecîr ile murâd, **ustasının zarârını kendi**

zarârı ve yararını kendi yararı saydığı husûsî çırağıdır. Resûlüllah (S.A.V.)'ın:

لَا شَهَادَةَ لِلْقَانِعِ بِأَهْلِ الْبَيْتِ

«Âileye hizmet eden hizmetkârın (veyâ işçinin) **onlar için şahâdeti makbûl değildir.»** kavl-i şerîfinin ma'nâsı budur.

Ulemâdan ba'zıları; **«Ecîr ile murâd, yıllık veyâ aylık tutulan ücretli çırakdır.»** demiştir. Çünkü ücretli işçi (ecîr) menfaatleri ile ücreti gerekli kılar. Şâyed ecîr, kirâlama müddeti içinde müste'cir için şâhidlik ederse, sanki o müste'cir, işçiyi o şâhidlik için kirâlamış gibi olur.

İki ortağın, ortak oldukları şeyde birbirleri için şâhidliği de kabûl edilmez. Çünkü, bir bakımdan kendisi için şahâdettir. **Eğer ortak olmadığı şeyde şâhidlik ederse, töhmet bulunmadığı için bu şâhidlik kabûl edilir.**

Fısk üzerine ısrâr ettiği için me'bûn'un (15) **şâhidliği de kabûl edilmez.** Fakat sözünde mülâyemet olup a'zâsında tekessür (kırıtma) olsa, ve ef'al-i reddiyye'den (çirkin işlerden) bir şeyle tanınmış olmasa, şâhidliği reddedilmez.

Ölü için ağlayıverip ağıt yakan kadının ve şarkıcının şâhidliği; mala tama' ederek harâm işledikleri için, kabûl edilmez. Ağıt yakan kadın (nâyiha) dan murâd; **başkasının başına gelen musîbete ağlayıverip ondan kazanç sağlayan kadındır.**

Eğlence (lehv) **için teganni ise, bütün dînlerde harâmdır. Özellikle, bu işi kadın yaparsa. Çünkü kadının şarkı söylemesi şöyle dursun, sesini yükseltmesi bile harâmdır.** Onun için burada; «İnsanlar için şarkı söyleyen.» diye kaydlanmamıştır. Musannıf, ilerde bu kaydı koyacaktır.

Harâm olan içkilere mübtelâ olan kimsenin şâhidliği de kabûl edilmez. Çünkü harâm olan içkilerden başkasına mübtelâ olmak, müs-

(15) **Me'bûn:** Kötü ve düşük huylu kadına benzeyen erkek demek olup **«Muhannes»** ile aynı ma'nâya gelir. Böyle erkeğin şâhidliği kabûl edilmez.

kir olmadıkca şahâdeti ıskât eylemez. **İçmeye mübtelâ olmakda, eğlence ve zevk için mübtelâ olmak şarttır.** Mübtelâ olmayı şart koşması, bunun meydana çıkması içindir. **Çünkü bir kimse gizlice şarâb içip meydana çıkarmasa, her ne kadar şarâb içmek büyük günâh olsa da; âdil olmakdan çıkmaz ve onun adâleti sâkıt olmaz.** Ancak, açığa çıkarırsa veyâ sarhoş olarak dışarı çıkar da çocuklar kendisiyle oynarsa, âdil olmakdan çıkar. Çünkü böyle yapan kimsede şeref (onur) olmaz ve âdeten yalandan kaçınmaz. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Dünyâlık için düşmanlık eden kimsenin de şahâdeti kabûl edilmez. Muhît'de denmiştir ki: **Bir adamın bir adama, dünyâ işlerinden bir şeyde düşmanlığı olsa, şahâdeti câiz olmaz.**

Zâhidî (Rh.A.) demiştir ki: Muhît'de zikredilen kavl, müteahhirînin ihtiyârıdır. Mensûs olan rivâyet ise, bunun hilâfınadır. Çünkü o kimse, eğer âdil olursa, şahâdeti kabûl edilir. Zâhidî (Rh.A.); **«Sahih olan budur, i'timâd da bunadır.»** demiştir.

Kuşlarla oynayan kimsenin şahâdeti de kabûl edilmez. (16) Çünkü onun gafleti ve bir nev'î oyuna ısrârı şiddetlidir. Zîrâ çok kere dam üzerlerinden ve başka yerlerden kadınlara bakar. Bu ise, fıskdır. Fakat bir kimse, güvercini ünsiyet (alışkanlık) için besler, uçurup oynamazsa, onun adâleti yok olmaz. Çünkü güvercinin evlerde alıkonması mubâhdır.

Tanbur çalan veyâ insanlara şarkı söyleyen kimsenin de şahâdeti kabûl edilmez. Çünkü tanbur zevk ve eğlencedir. Zîrâ, fısk çeşidindendir ve insanları büyük günâh işlemek için toplar. Böyle kimse âdeten mücâzefeden (yânî ölçüsüz ve düşüncesiz konuşmakdan) ve yalandan çekinmez. **Eğer başkasına duyurmayıp, belki yalnızlığını gidermek için kendisine çalıp söylerse şahâdetine dokunmaz.**

Hadd (şer'î cezâ) **lâzım gelecek suç işleyen kimsenin de şahâdeti kabûl edilmez.** Yânî hangi çeşit olursa olsun — haksız yere adam öldürmek, zinâ ve hırsızlık etmek gibi — haddi gerektiren büyük günâhlardan birini işleyen kimsenin de şahâdeti kabûl edilmez. Çünkü o, inancının aksine bir iş yapmıştır. Bu da, onun dîndârlığının (diyânetinin) azlığına delîldir. Onun, yalan yere şahâdete cür'et edebileceği de umulur. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Ben derim ki; bunun zâhiri, gizlice içki içmek hakkında Kâfîden

(16) Ebû Hüreyre (R.A.)'den rivâyet edildiğine göre: Resûlüllah (S.A.V.), bir adamı, bir güvercini (uçurup) ta'kîb ederken gördü ve:

«Bir Şeytân, bir Şeytân'ı ta'kîb ediyor.» buyurdu.

(Ebû Dâvûd, İbn-i Mâce)

naklettiğimiz söze aykırıdır. Lâkin, ikisi arasında uygunluk şudur: Hadd gerektiren şeyi işlemekle murâd, cezâlandırılmak şânından olan şeyi işlemek değildir. Belki, onunla cezâlandırılan şeyi bi'l-fiil yapmaktır. Bu ise ancak, izhâr ile ve şâhidlerin onun üzerine muttali' olmasiyle olur.

Peştamalsız hamâma giren kimsenin de şahâdeti kabûl edilmez. Çünkü avret yerini açmak harâmdır. Bununla berâber avret yerini açmak, harâma aldırış etmemeye delâlet eder.

Ribâ (fâiz) **yiyen kimsenin de şahâdeti kabûl edilmez.** Çünkü ribâ yiyen kimse fâsıktır. **Mebsût'da; ribâ yemek ile tanınmış olmak şart kılınmıştır.** Çünkü tâcirler, akdi ifsâd eden sebeblerden çok az kurtulurlar. Bunların hepsi, ribâdır. Öyle ise (şâhidliği kabûl edilmemesi için) ribâ yemekle tanınmış olması gerekir.

Yâhûd **tavla** (17) veyâ **satrançla kumar oynarsa** yâhûd **satrançla oyalanıp namazı terk ederse, şâhidliği kabûl edilmez.** Çünkü bunların her biri aşağılığa delâlet eden büyük günâhlardandır. **Fakat kumarsız ve namazı terk etmeksizin sâdece satranç oynamak,** her ne kadar bize göre mekrûh ise de; **şahâdete engel olan fisk değildir.** Çünkü İmâm Şâfiî (Rh.A.)'ye göre; satranç mubâh olmakla, onda ictihâda mesâğ (ruhsat) vardır. (18) **Fakat, tavla oynayan kimsenin mutlakâ şahâdeti merdûddur.**

Yolda bevleden (küçük abdestini yapan) veyâ **yolda yemek yiyen kimsenin de şâhidliği kabûl edilmez. Selefe açıkca küfreden kimsenin de şâhidliği kabûl edilmez.** Selef; **Sahâbe-i Güzîn ve müctehid âlimlerdir.** Allah (C.C.) hepsinden râzı olsun. **Çünkü bu işler, onun aklının ve mürüvvetinin** (haysiyetinin) **kusûrunu gösterir.** Bundan kaçınmayan bir kimse, yalandan da kaçınmaz. **Zikredilen şeyleri yapmayan kimse, bunların hilâfınadır.** Yânî şahâdeti, merdûd değildir.

Ölen kimsenin iki oğlu, babalarının şu şahsı vasî kıldığına şahâdet etseler ve o da vasî olduğunu iddiâ etse, iki kardeşin şahâdetleri istihsânen sahîh olur. Eğer vasî, bunu inkâr ederse, onların şahâdeti kabûl edilmez. **Kıyâs, vasî iddiâ etse de kabûl edilmemesi idi.** Nitekim ölen

(17) Büreyde (R.A.); Peygamber (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: **«Kim tavla oynarsa, elini domuz etine ve kanına bulamış gibidir.»**
(Müslim, Ebû Dâvûd)
Ebû Mûsâ (R.A.)'dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfde de Resûlüllah (S.A.V.): **«Kim tavla oynarsa, Allah'a ve Resûlüne ısyân etmiştir.»** buyurmuştur.
(Ebû Dâvûd, İbn-i Mâce)

(18) İmâm Şâfiî (Rh.A); satranç oynamak, zekâyı çalıştırdığı için, namazı ve işi gücü terk etmemek ve kumar biçiminde oynamamak şartıyla satranç oynamayı mubâh görmüştür.

kimsenin iki alacaklısının şahâdetleri; ölen kimseye borçları olan iki borçlunun şahâdetleri; ölünün, kendileri için vasiyyet ettiği iki kimsenin şahâdetleri ve ölenin iki vasisinin vasî ta'yini üzerine şahâdeti kabûl edilir. **Kıyâs, zikredilenlerin şahâdetlerinin kabûl edilmemesi idi.** Çünkü o iki şâhid, şahâdetleri ile kendilerine menfaat sağlarlar. Öyle ise, bu red olunur. Çünkü iki vâris, onlar için, ölenin malından tasarruf eden ve haklarının ihyâsına kâim olan kimsenin nasbını kasd etmektedirler. İki alacaklı ise, haklarını alan veyâ onlara haklarını vermekle ibrâ eden kimsenin nasbını kasd etmektedirler. İki vasî ölenin malında tasarruf üzere onlara yardımcı bir kimsenin nasbını kasd etmektedir. Kendilerine vasiyyet edilen iki kimse (mûsâ leh) ise, haklarını kendilerine veren kimsenin nasbını murâd etmektedir.

İstihsânın vechi şudur: Bu şahâdetler, hakîkaten şahâdet değildir. Çünkü hakîkaten şahâdet, **kâdî üzerine bir şey îcâb eder ki, kâdî o şahâdet olmaksızın onu icrâya kâdir olamaz. Bu şahâdet ise, böyle değildir.** Zîrâ vasî, râzı olsa ve mûsinin ölümü de bilinse, kâdî insanların mallarını zâyi' olmakdan korumak için vasî ta'yînine kâdir olur. Lâkin kâdînın, nasb eylediği kimsenin yetkisini ve ehliyetini araştırması gerekir. Zikredilen şâhidler, şahâdetleri ile kâdîye ta'yîn külfeti bırakmazlar. Onlar, şahâdet ile bir şey de isbât etmezler. Binâenaleyh şahâdetin hüccet olmaması husûsunda kur'â gibi olur. Belki kâdînın ta'yîn külfetini def'eder.

Eğer iki kardeş; bunların gâibde olan babaları, hâzırda olan bir kimseyi alacağını teslîm alması için vekîl etti, diye şahâdet etseler; gerek o vekîl vekâleti iddiâ etsin, gerekse etmesin, o şahâdet red edilir. Çünkü onların şahâdetlerinde şübhe hâsıl olmuştur. Zîrâ iki kardeş, babaları için şahâdet etmektedirler. Bu şahâdetin bâtıl olduğu ise, daha önce geçti.

Mücerred cerh üzere şahâdet de red edilir. Mücerred cerh, **şâhidin kendisiyle fâsık sayıldığı** şeydir. Ammâ, fâsık sayılan şâhid üzerine, şerîatın veyâ kulun hakkını îcâb eylemez. Bu şahâdet, kabûl edilmez. Meselâ; fâsık veyâ ribâ yiyen kimse gibi, yâhûd da'vâcı onları isticâr eyledi, diye şahâdet etmek ve benzerleri gibi. Nitekim, yakında anlatılacaktır. Çünkü şahâdet ancak hüküm altına giren şeyde kabûl edilir. Ve o şeyin ilzâmı kâdînın yetkisindedir. Fısk ise, böyle değildir. Çünkü şâhid, fıskı tevbe ile savar; istîcâr, her ne kadar cerh üzerine zâid bir iş ise de, lâkin isbâtında hasım yoktur. Çünkü onun ücrete tealluku yoktur. Hattâ da'vâlı; «Da'vâcı, şâhidleri şu kadar şeye kirâ ile tuttu!» yâhûd; «Ücreti, benim onun indinde olan malımdan verdi!» diye bu iddiâsına beyyine gösterse, kabûl edilir. Nitekim, yakında açıklaması gelecektir. Çünkü bu sûrette, da'vâlı hasımdır.

Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.) demiştir ki: **Da'vâcı adâlet üzere beyyine getirse; hasım da cerh üzere beyyine getirse; eğer cerh, mücerred olursa, cerhin beyyinesi kabûl edilmez.** Benim, mes'elenin sûretini böyle zikretmeme sebeb; çünkü da'vâcı eğer adâlet üzerine beyyine getirmez ve bir muhbir; «Şâhidler fâsıkdır veyâ ribâ yiyicidir!» diye haber verirse, adâletin sübûtundan önce hüküm câiz olmaz. Bilhassa iki muhbir; «Şâhidler, fâsıkdır!» diye haber verirse, hiç câiz olmaz.

Ben derim ki: Bunun hakîkatı şudur; şâhidin ta'dîlden önce cerhi, şahâdeti sübûtundan önce defetmektir ve bu diyânet bâbındandır. Bundan dolayı cerhde, haber-i vâhid kabûl edilir. Nitekim bu mes'ele daha önce «Kerâhet ve İstihsân Bölümü» nde geçmiştir.

Ta'dîlden sonra cerh, şahâdetin sübûtundan sonra ref' etmekdir. Hattâ mücerred cerh bulunmazsa, ta'dîlden sonra kâdînın o şahâdet ile amel etmesi vâcib olur.

Mukarrer kâidelerdendir ki; def', ref'den esheldir. (Yânî savmak, ortadan kaldırmakdan daha kolaydır). Ta'dîlden önce mücerred cerhin velev ki bir kişi tarafından olsun makbûl olması, ta'dîlden sonra, makbûl olmamasının sırrı budur. Belki şerîatın veyâ kulun hakkını isbâtta şahâdet nisâbına muhtâc olur. Bu tahkîk ile **Sadr'uş-Şerîa** (Rh.A.) üzerine, ba'zı kendini beğenmişlerin, kâilin murâdını anlamadan yaptığı şuursuz i'tirâzı yıkılmış olur. Bununla berâber; bu zât, kâidelerden zâhil ve gâfil olduğu hâlde şöyle demiştir: **«Ben derim ki, bu söz götürür. Çünkü bu gibi şahâdet, gerek ta'dîlden önce, gerekse sonra olsun, mu'teber olmaz. Öyle ise, zikrettiği kaydlı sûrete hâcet yoktur.»** Bundan dolayı ben; **«Mücerred cerh üzere şahâdet, ta'dîlden sonra kabûl edilmez. Ta'dîlden önce kabûl edilir.»** dedim. Meselâ; da'vâcının şâhidleri fâsıktırlar veyâ zânîdirler veyâ ribâ yiyicidirler yâhûd içki içicidirler veyâ şâhidler bu şahâdette yalancı olduklarını ikrâr etmişlerdir veyâ ücretle tutulduklarını ikrâr etmişlerdir, diye ikrâr eylediklerine şahâdet etseler veyâ da'vâcının bu da'vâda mubtıl olduğunu ikrâr ettiklerine şahâdet etseler yâhûd bu olayda da'vâlı üzere onların şahâdeti yoktur, ,diye şahâdet etseler, bu şahâdetler, ta'dîlden sonra kabûl edilmez. Çünkü adâlet, sâbit oldukdan sonra, ancak şerîatın veyâ kulun hakkını isbâttan sonra ortadan kalkar. Nitekim, sen bunu bilirsin! Halbuki bu, zikredilen şeylerde şerîatın veyâ kulun hakkından birisinin isbâtı yoktur. **Şu şey, bunun hilâfınadır ki; eğer şahâdet ta'dîlden önce bulunursa, def' husûsunda kâfîdir.** Nitekim, daha önce geçti.

Da'vâcının, şâhidlerinin fâsık veyâ yalancı şâhid olduklarını yâhûd bu şahâdet için kirâ ile tuttuğunu; ikrâr ettiğine şahâdet ederler-

se, da'vâlının şâhidlerinin şahâdetleri kabûl edilir. Çünkü bu, da'vâcının da'vâsında haklı olmadığını ikrârdır. Ya da, o şâhidler köledirler veyâ kazf sebebiyle cezâlandırılmışlardır yâhûd bunlar zinâ ettiler veyâ zinâ ile vasf olundular yâhûd benden şöyle bir şey çaldılar veyâ içki içtiler, diye şahâdetleri de kabûl edilir. **Şu kadar var ki; içki** (hamr) **içilmesinde koku yok olmayacak kadar ve geri kalanlarında bir ay kadar zaman geçmiş olmamalıdır.** Çünkü zaman geçmiş ise, onunla hakkı isbât etmek mümkün olmadığı için kabûl edilmez. Zîrâ zamanı geçmiş olan hadde şahâdet etmek merdûddur.

Yâhûd şâhidler da'vâcının ortaklarıdır ve müddeâ, hepsinin ortak oldukları bir maldır. Veyâ şâhidler, zinâ iftirâsında bulunmuşlardır. Makzûf (kazf edilen) de bunu iddiâ etmektedir. Yâhûd da'vâcı şâhidleri şu kadar parayla kirâlayıp benim onda olan malımdan ücretlerini vermiştir veyâ ben o şâhidler ile şu kadar paraya, benim üzerime yalan yere şahâdet etmemeleri için anlaştım ve anlaşma bedelini onlara verdim. Onlar ise, yalan yere şahâdet ettiler, şu hâlde ben, onlara verdiğim parayı istiyorum, diye iddiâsına beyyine gösterse, şahâdet kabûl edilir. **Bu sûretlerde şahâdetin kabûl edilmesi; ba'zısında Allah Teâlâ** (C.C.)**'nın hakkı, ba'zısında ise, kulun hakkı olduğu içindir. Bu hakların ihyâsına ihtiyâc vardır.**

Bir olayda kâdînın reddetmiş olduğu; yânî kabûl etmediği şâhidi, o olayda başka kâdînın kabûl etmesi câiz değildir. Çünkü zâhir şudur ki; birinci kâdî o şâhidi şer'î bir sebeble reddetmiştir. Şu hâlde ikinci kâdînın, ona muhâlefet etmesi câiz olmaz.

Şahâdetleri eksik olan şâhidlerin şahâdetini onlardan başkası tamam etse, kabûl edilir. Şöyle ki, iki şâhid bir hâne için, hasmın yed'inde olduğunu zikretmeksizin şahâdet etseler ve hasmın yed'inde olduğuna diğer iki şâhid şahâdet etseler, kabûl edilir. Çünkü da'vâcıya mülkü isbâtta hasım olsun diye, da'vâlının zi'l-yedliğini isbât için şahâdete ihtiyâc vardır. Bunda iki hükmün, bir fırkanın şahâdetiyle sâbit olması ve iki fırkanın şahâdetiyle sâbit olması arasında fark yoktur. Ondan sonra iki şâhid, hâne da'vâlının zi'l-yedliğindedir, diye şahâdet etseler, kâdî onlara; «Siz, hânenin da'vâlı elinde olduğuna, duyup işitmekle mi, yoksa gözle görmek sûretiyle mi şahâdet ediyorsunuz?» diye sorar. Çünkü olabilir ki; o kimsenin hâne elinde olduğu ikrârını işitmişler de; bu husûsda mutlak şâhidlik yapılabilir sanmışlardır. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

İki kimse mahdûddun mülküne; diğer iki kimse de hudûdun mülküne şahâdet etseler, zikredilen sebebden dolayı kabûl edilir.

Şâhidler, bir adamın ismine, nesebine şahâdet edip, o adamı aynen ta'rîf etmeseler; diğer iki şâhid de o isimle adlandırılan bu adam-

dır, diye şahâdet etseler; şahâdetleri kabûl edilir. Yakında bunun benzeri gelecektir.

Âdil bir kimse şahâdet edip; «Ben, şahâdetin bir kısmını açıklamadım!» **derse, şahâdete zarar vermez.** Yânî şâhid şahâdet ettikden sonra, şahâdetinde terk ettiği bir sözü hatırlayıp, onu zikretse, eğer sözde çelişme yoksa, şahâdeti kabûl edilir.

Câmiu's-Sağîr'de ve Muhît'de mutlak olarak zikredilmiştir ki, eğer o adam yerinden ayrılmadan önce bu sözü söyledi ve şâhid âdil olup çelişkiye düşmemeyi şart kılmadı ise — ki bu güzel bir şarttır — **şahâdet câiz olur.** Bunu **Zâhidî** (Rh.A.) zikretmiştir.

Yaradan öldüğüne dâir getirilen beyyine, yara iyileştikden sonra öldüğüne dâir getirilen beyyineden evlâdır. Yânî bir adam, bir insanı yaralayıp, yaralı öldükde müteveffânın velîleri «O yara sebebiyle öldü!» diye beyyine getirseler; yaralayan kimse de; «Benim açtığım yaradan sıhhat bulup, on gün sonra öldü!» diye beyyine getirse, maktûlün velîlerinin beyyineleri evlâdır.

Gabin (aldatan) **in beyyinesi, kıymet semenin misli olduğuna dâir getirilen beyyineden evlâdır.** Yânî bir vasî, küçük çocuğun bağını satıp; sabî bâliğ oldukda aldanma (gabn) bulunduğunu iddiâ edip beyyine getirse; müşteri de o vakitte semenin misline satın aldığına dâir beyyine getirse, gabinin beyyinesi kabûl edilir. Çünkü aldanmaya dâir olan beyyine, zâid bir şeyi isbât etmektedir. **Bir de; fesâd beyyinesi, sıhhat beyyinesine tercîh edilir.**

Mutasarrıfın âkil olmasına dâir beyyine, aklı bozuk veyâ mecnûn olmasına dâir beyyineden evlâdır. Yânî bir câriye, efendisi âkil olduğu hâlde kendisini ölüm hastalığında (maraz-ı mevtte) müdebber eylediğine dâir beyyine getirse; efendinin vârisleri de aklı bozuk idi, diye beyyine getirseler, câriyenin beyyinesi evlâdır.

Kezâ bir kimse, karısını muhâlaa ettikden sonra, hul' vaktinde mecnûn olduğuna dâir beyyine getirse; kadın da hul' vaktinde kocasının akıllı olduğuna dâir beyyine getirse yâhûd koca husûmet vaktinde mecnûn olup, velîsi onun mecnûn olduğuna dâir beyyine getirse; kadın da akıllı olduğuna dâir beyyine getirse, iki fasılda da kadının beyyinesi evlâdır.

İkrâhın (19) **beyyinesi, tav'ın** (20) **beyyinesinden evlâdır.** Yânî da'vâcı, bir insanın bir şeyi kendi isteği ile ikrâr ettiğini isbât etse; da'valı da; «Ben, o ikrâra mecbûr edildim!» diye beyyine getirse, mecbûriyet beyyinesi evlâdır. Çünkü, zâhirin hilâfını isbât etmektedir.

---

(19) **İkrâh**: Zorla iş yaptırma.

(20) **Tav'**: İsteyerek bir şey yapma.

بَابُ الْاِخْتِلَافِ فِي الشَّهَادَةِ

ŞAHÂDETTE İHTİLÂF BÂBI

Bilmiş ol ki, bu bâb mukarrer olan bir takım asıllara dayanır. Onlardan biri de; da'vâcı olmaksızın kul haklarında şahâdetin kabûl edilmemesidir. Çünkü kulların haklarının sâbit olması, velev vekil ile olsun, onların istemelerine bağlıdır.

Allah Teâlâ (C.C.)**'nın hakları bunun hilâfınadır. Onlarda da'vâ şart değildir.** Çünkü Allah Teâlâ (C.C.)'nın haklarını yerine getirmek herkesin üzerine vâcibdir. Şu hâlde herkes, bunların isbâtında hasımdır. Böyle olunca, sanki da'vâ mevcûd imiş gibi olur.

Bu asıllardan biri de şudur: **Eğer şâhidler iddiâ edilenden daha çoğuna şahâdet ederlerse; da'vâcı onları yalanlar. Bu takdirde, şahâdetleri bâtıl olur. Eğer iddiâ edilenden daha azına şahâdet ederlerse, kabûl edilir** Çünkü bunda iki taraf ittifâk etmiştir.

Mukarrer olan asıllardan biri de şudur: **Asıldan sâbit olduğu için, mutlak mülk, mukayyed mülkden daha çoktur.** Sebeble olan mülk ise, sebebin vaktine münhasırdır.

Asıllardan biri de şudur: **İki şâhid arasında olan ihtilâf, da'vâ ile şahâdet arasında olan ihtilâf gibi değildir.** Çünkü iki şâhidin şahâdetleri; ma'nâda ve ma'nânın ayrılığını gerektirmeyen lâfızda diğerine uygun olması gerekir. Fakat da'vâ ile şahâdet arasında olan uygunluğun sâdece ma'nâda olması gerekir, lâfza i'tibâr edilmez. **«el-Fusûl» da da böyle denmiştir.** Yakında bu mes'elenin daha geniş açıklaması gelecektir.

Bundan anlaşılır ki; Vikâye'nin ibâresi, gereği gibi değildir. Çünkü

o; **şahâdetin da'vâya uygunluğunun şartı, iki şâhidin lâfzen ve ma'nen ittifâkı gibidir, demiştir.** Bundan dolayı ben; **«Da'vâ için şahâdetin mutâbakatı vâcib olur, hem lâfzen hem ma'nen değil, belki ancak ma'nâ bakımından vâcib olur.»** dedim.

Da'vâcı, mutlak mülk iddiâ ettikde, şâhidler; meselâ hânenin mîrâsla alınması da'vâsı gibi, sebeble olan mülke şahâdet etseler, kabûl edilir. Çünkü iddiâ edilenden daha azına şahâdet etmişlerdir. Bu ise; yukarda geçtiği vechle; ma'nen mutâbakat bulunduğundan şahâdetin kabûlüne mani' değildir. **Aksi hâlde, kabûl edilmez. Yânî da'vâcı, sebeble mülk iddiâ eyledikde, şâhidler mutlak mülke şahâdet etseler, kabûl edilmez.** Çünkü iddiâ edilen şeyden fazlasına şahâdet etmişlerdir. Şu hâlde, şahâdet bâtıl olur. Nitekim bu da, yukarda geçti.

İki şahâdetin ma'nâda ve ma'nânın ayrılığını gerektirmeyen lâfızda birbirine uygun olması vâcib olur. Ma'nânın ayrılığını gerektirmeyen lâfız tazammun yoluyla değil, va'zı yoluyla ma'nânın ifâdesine her iki lâfzın uygun olmasıdır.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)**'e göre; ma'nâda ittifâk yeter.** Hattâ bir adam yüz dirhem iddiâ etse, bunun üzerine bir şâhid bir dirhem olduğuna, biri de iki dirhem olduğuna, bir diğeri de üç dirhem olduğuna, bir başkası dört dirhem olduğuna, bir diğeri de beş dirhem olduğuna şahâdet etseler; **İmâm A'zam** (Rh.A.)**'a göre lâfzen uygunluk bulunmadığı için kabûl edilmez.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre; **son iki şâhid şahâdette ma'nen ittifâk ettikleri için, dört dirhem olduğuna hükmedilir.**

Eğer şâhidin biri nikâha; diğeri tezvîce şahâdet ederse, ikisinin ma'nâları bir olduğu için, kabûl edilir. Kezâ şâhidin biri hîbeye, diğeri atıyye'ye ve benzerine şahâdet etse, kabûl edilir.

Biri bin; diğeri ikibin yâhûd biri yüz, diğeri ikiyüz dirhem olduğuna; veyâ biri, bir talâka, diğeri iki veyâ üç talâka şahâdet etse, bu şahâdet red edilir. Çünkü iki ma'nâ muhtelifdir.

Nitekim da'vâcı gasb veyâ katl iddia ettiğinde şâhidlerden biri buna, diğeri bunun ikrâr ettiğine şahâdet etseler, kabûl edilmez. Eğer iki şâhid, katlin veyâ gasbın ikrâr edildiğine şahâdet ederse, durum bunun aksine olup, şahâdetleri kabûl edilir.

Bin dirhem, diye yapılan şahâdet; şâyed da'vâcı fazlayı iddiâ ederse; binyüz dirhemdir diye yapılan şahâdet üzerine kabûl edilir. Yânî biri bin, diğeri binyüz dirhem olduğuna şahâdet ettiklerinde, bin diye yapılan şahâdet kabûl edilir. Çünkü iki şâhid binde ittifâk etmiş, biri

yüz dirhem iddiâsında yalnız kalmıştır. **Eğer da'vâcı, yalnız bin dirhem iddiâ ederse, bunun hilâfınadır. Şahâdet kabûl edilmez.** Çünkü da'vâcı, daha çok olduğuna şahâdet eden şâhidi yalanlamıştır. **Bu anlattıklarımız sâdece borç hakkındadır.**

Ayn olan malda ise, şahâdet bir tek kişiden kabûl edilir. Nitekim şâhidin biri, şu iki köle da'vâcınındır, diye şahâdet edip, diğeri, kölenin biri için, şu köle da'vâcınındır, diye şahâdet etse, bi'l-icmâ' şahâdet, şâhidlerin ittifak ettikleri köle üzerine kabûl edilir. Muhit adlı kitabda, «Şirb'de Şahâdet Bâbı» nda böyle zikredilmiştir.

İhtilâflı şahâdet akdde mutlakâ kabûl edilmez. Yânî gerek en az gerekse en çok üzerine olsun veyâ da'vâcı gerek satıcı, gerekse müşteri olsun müsâvîdir (fark etmez).

Eğer şâhidin biri, bir kölenin satıldığına veyâ bin akça ile mükâteb edildiğine şahâdet edip, diğeri, bin beşyüz akça olduğuna şahâdet ederse, bu şahâdet red edilir. Çünkü maksûd, sebebin isbâtıdır. O da, akddir. Bin akça ile satmak başka; bin beşyüz ile satmak başkadır. Bu durumda şahâdet edilen mal (meşhûd-un bih) semenin ayrı ayrı olmasiyle muhtelif olmuştur. İki âkidden birine şahâdet nisâbı tamâm olmamıştır. Bir de; da'vâcı, iki şâhidden birini yalanlamaktadır.

Kezâ malla âzâdda ve kısâsdan sulhda, rehinde ve hul'da: eğer birinci sûrette köle, ikinci sûrette kaatil ve üçüncü sûrette râhin ve dördüncü sûrette kadın iddiâ ederse, şahâdet red edilir. Çünkü bunlar, malın isbâtını kasd etmezler. Belki akdin isbâtını kasd ederler. Halbuki akd, bildiğin sebebden dolayı muhtelifir. Eğer diğeri iddiâ ederse, meselâ kölenin efendisi; «Ben, seni bin beşyüz akçaya karşılık âzâd ettim!» deyip; köle; bin akçaya karşılık âzâd ettiğini iddiâ ederse, yâhûd kısâs sâhibi; «Ben, seninle bin beşyüze sulh oldum!» der de; kaatil bin'e sulh olduğunu iddiâ ederse — geri kalan ikisi de böyledir — bütün vechlerinde borç da'vâsı gibidir. Çünkü kısâsdan afv, âzâd ve talâk, hak sâhibinin i'tirâfiyle sâbit olup da'vâ alacakda bâkî kalır. **Hidâye'de de böyle denmiştir.**

Rehinde, da'vâcı şâyed mürtehin olsa, da'vâsı gizlilik bulunmaksızın alacak hakkındadır. Çünkü rehin ancak, önce borç bulundukdan sonra olur. Şu hâlde, diğer borçlarda olduğu gibi, borcun sübûtu hakkında beyyine kabûl edilir. Bin akça ile rehin zımnen ve borca tebaan sâbit olur. **Kifâye'de de böyle denmiştir.**

Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.) demiştir ki: Bu da'vâ, borç da'vâsı gibi değildir. Çünkü borç, borçlunun ikrârı ile sâbit olur. Şu hâlde, iki şâhidden birinin yanında borcun bin akça olduğunu ikrâr edip, diğerinin

yanında binden daha çok olduğunu ikrâr eylemesi mümkün olur. Hakkın daha çok olması da mümkündür. Lâkin borçlu, bin akçadan fazlasını ödemiş veyâ o fazlalıkdan iki şâhidden birinin yanında berî olup, diğerinin yanında berî olmamıştır. Öyle ise, ikisinin arasını bulmak (tevfîk) mümkündür. Fakat burada mal, akde tebâiyetle sâbit olur. Bin akça ile yapılan akd, binden daha çoğu ile yapılan akdden başkadır. Bu durumda, her birinin üzerinde bir şahâdet kalmış olur. Diğer tarafda olduğu gibi, o şahâdet red edilip kabûl edilmez.

Ben derim ki: Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.)'ya verilecek cevâb şudur: Müşebbeh'in, bütün vecihlerinde müşebbeh-un bih hükmünde olması vâcib değildir. Belki borç da'vâsı gibi olmasından murâd; iki şâhid lâfız bakımından ayrı olurlarsa, her ne kadar ma'nâ bakımından ittifâk etseler bile, **İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre; şahâdetleri kabûl edilmez,** demektir. Eğer da'vâcı daha az olduğunu iddiâ ederse, daha çok olduğuna şahâdet eden şâhidin şahâdeti kabûl edilmez. Da'vâcı, daha çok olduğunu iddiâ ederse, daha az üzere kabûl edilir. Böyle olmasının sebebi şudur: Çünkü bu dört sûrette, mal her ne kadar akd sırasında akd ile sâbit ve mal o akdde tâbi' oldu ise de, lâkin da'vâ esnâsında iş tersine dönmüştür. Nitekim bilirsin ki, hak sâhibi, kısâsı afv ettiğini veyâ köleyi âzâd ettiğini yâhûd talâkı i'tirâf etse, ve rehin husûsunda da'vâda da'vâcı mürtehin olursa, da'vâ borç husûsunda olur ve akd mu'teber olmaz. Olsa bile; rehindeki gibi borca tebâiyetle mu'teber olur. Ve anlaşılır ki; Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.)'nın; «Mal, akde tebâiyetle sâbit olur.» sözü, akdin sâbit olması ile zâil olmasının arasını ayıramamakdan ileri gelmiştir. İmdi tedebbür eyle!

İcâre, müddetin başlangıcında satış gibidir. Çünkü akdi isbâta muhtâcdır. Müddetten sonra da borç gibidir. Da'vâcı, mucir (yânî kirâya veren kimse) dir. Çünkü burada akdin isbâtına ihtiyâc yoktur.

Nikâh, mutlakâ en az ile sahîh olur. Yânî da'vâ gerek kocadan, gerekse kadından olsun ve da'vâcı gerek azı, gerekse çoğu iddiâ etsin, müsâvîdir (fark etmez). **İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre, şahâdet bâtıl olup, satışda olduğu gibi bir şeyle hükmedilmez.** Çünkü iki taraftan maksûd; sebebin isbâtıdır. **Bin akçaya yapılan nikâh bin beşyüz akça ile yapılan nikâhdan başkadır.** İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre; **mal nikâhda tâbidir.** Bundan dolayı nikâh, mehr belirtilmeksizin sahîh olur. **Tâbi'in hükümlerinden biri de; aslı değiştirmemesidir.** Görülmez mi ki, asıl yânî nikâh, tâbi'in yânî mehrin kaldırılmasiyle bâtıl olmaz. **Mehrin fâsid olmasiyle de nikâh fâsid olmaz. Kezâ asıl olan mülkde ve helâllıkda ittifâk ettikden sonra, tâbi'de ihtilâf etmeleriyle de değişmez. Ve nikâhın mevcûdiyetine hüküm vermek vâcib olur. Bu vâcib**

olunca; mehr, münferid bir mal olarak kalır. Şu hâlde, iki mikdârın en az olanı ile hüküm verilir. Nitekim, münferid (yalnız ve ayrı olan) malda hüküm budur.

İki kimse, borcun bin akça olduğuna şahâdet edip birisi: «Beşyüzü ödedi!» **dese, şahâdet bin akça üzerine kabûl edilir.** Çünkü bin akça üzerinde ittifâk etmişlerdir. Nitekim bin akçanın ödünç verildiğine şahâdet edip, birisi onu, yânî ödüncü ödedi, dese, şahâdet ödünç (karz) üzere kabûl edilir. Çünkü ödünç olan bin akça üzerinde ittifâk etmişlerdir. Birincide, beşyüz akçayı; ikincide ödüncü ödedi, sözü red edilir. Çünkü o, tek kişinin şahâdetidir. Ancak, onunla berâber diğer bir şâhid de şahâdet ederse, kabûl edilir. Çünkü bu takdîrde şahâdet nisâbı bulunur. Da'vâcı aldığı şeyi ikrâr edinceye kadar, zulüme yardım etmiş olmasın diye, iki sûrette de borçlunun ödediğini bilen kimse şahâdet etmez.

İki kişi,Zeyd'in falan gün Mekke'de; diğer iki kişi de, o gün Kûfe'de öldürüldüğüne şahâdet etseler, şahâdetin ikisi de red edilir. Yânî dört kişi, bir kâdînın huzûrunda toplanarak, ikisi, önce zikredilen şekilde; diğerleri ikinci zikredilen şekilde (Kûfe'de) öldürüldüğüne şahâdet etseler, iki fırkanın da şahâdetleri red edilir. Çünkü iki tâifenin biri kesinlikle yalancıdır. **Eğer kâdî, iki tâifeden birinin şahâdetleri ile hüküm verdi ise, diğerinin şahâdetleri red edilir.** Çünkü birinci şahâdet, öncelikle üstünlük kazanmıştır.

İki kişi, bir sığırın çalındığına şahâdet edip, renginde ihtilâf etseler; biri, beyâz, diğeri siyâh idi; veyâ biri sarı, diğeri kırmızı idi deseler, hırsızın eli kesilir. İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ); **«Kesilmez, çünkü şahâdet edilen şeyde ihtilâf edilmiştir. Bu durumda şahâdeti kabûl etmek imkânsızlaşır. Nitekim erkeklikde ve dişilikde; veyâ gasb edilen hayvanın renginde ihtilâf etseler, şahâdetlerine i'tibâr edilmeyip kabûl edilmemesi evlâ olur. Çünkü gasb ile sâbit olan, zararı ödemektir. Zarar, şübhelerle düşmez. Burada sâbit olan ise, şer'î cezâdır. O ise, şübhelerle düşer.»** demişlerdir.

İmâm A'zam (Rh.A.)**'ın delîli şudur:** Şâhidler, şahâdetin sulbünden (aslından) olmayan şeyde ihtilâf etmişlerdir. Bundan dolayıdır ki, rengini zikretmeyip sussalar, şahâdetleri kabûl edilir. İki şahâdetin arasını bulmak mümkündür. Çünkü iki renk, ba'zan bir arada bulunurlar. Hayvanın bir tarafı siyâh, diğer tarafı beyâz olabilir ve iki şâhidden biri, bir tarafını, öbürü de diğer tarafını görmüş olabilir. **Erkeklik ve dişilik bunun hilâfınadır.** Çünkü erkeklik ve dişilik, ancak o hay-

vana yaklaşmakla bilinir. Hayvana yaklaşınca ise; şübhe kalmaz. Binâenaleyh, arasını bulmakla meşgûl olunmaz. **Gasb dahi bunun hilâfınadır.** Çünkü gasb, ekseriyetle gündüzleyin vâki' olur. Binâenaleyh şâhidin gâsıba yakın olması mümkündür. Şâhid gasb edilen şeyin bütün renklerini görebilir ve ara bulmakla meşgûl olmaz.

Mûrisin mülkü, iki şâhid cerr etmeden vârisi için hükm olunmaz. Musannıf, cerrin ma'nâsını şu sözü ile açıklamıştır: İki şâhid; mûris öldü ve bu malı mîrâs bıraktı veyâ bu mal, onun mülküdür yâhûd onun elindedir, derler.

Bilmiş ol ki, fukahâ: mîrâsa şahâdet, cerre ve nakle muhtâc olur mu, olmaz mı? mes'elesinde ihtilâf etmişlerdir. — cerr ve nakil de metinde musannıfın, söylediğini söylemesidir — **İmâm A'zam ve İmâm Muhammed** (Rh. Aleyhimâ); «Cerr, mutlaka lâzımdır.» **demişlerdir. İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.), ayrı görüştedir.** Ebû Yûsuf (Rh.A.) der ki: **Veraset, hilâfet olduğu için, mûrisin mülkü vârisin mülküdür. Bundan dolayı ayb ve kusûr nedeniyle geri verilir. Öyle ise, mülkün mûrise âid olduğuna şahâdet etmek, mülkün vârise âid olduğuna şahâdet etmektir.**

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ) **derler ki:** Vârisin mülkü, ayn hakkında yenilenir. Bundan dolayı, mîrâs bırakılmış olan câriyede, vâris üzere istibrâ vâcib olur. Fakîr olan mûrise sadaka edilen şey, zengin olan vârisine helâl olur. Hâlin istıshâbı isbât edici olmasın diye, yenilenen şey nakle muhtâc olur. Lâkin ölüm vaktinde mûrisin mülkünün devâmı üzerine şahâdetle yetinilir. Çünkü bu takdirde zarûreten intikâl sâbit olur. Kezâ mûrisin zi'l-yedliğinin mevcûd olduğuna şahâdet de böyledir. Çünkü ölüm vaktinde zi'l-yedlikler, ödeme vâsıtasiyle yed-i mülke dönüşür. Çünkü bu vakitte Müslümanın hâlinden zâhir olan, mülkün sebeblerini eşit kılıp elinde olan malların hangisi mağsûb hangisi emânet olduğunu beyân etmesidir. Beyân etmeyince; hâlinden zâhir olan, elinde olan şeyin mülkü olmasıdır. Bu sûretle, ölüm anında zi'l-yedlik mülkün delîli sayılmıştır. Vârisin iddiâ ettiği şeyde iki şâhidin bu hâne vârisinin babasının idi. Onu, âriyet veyâ emânet vermişdi, yâhûd zi'l-yede kirâlamıştı, demeleri de aynı faydayı ifâdesi bakımından cer gibidir. Yânî bir adam öldükde, vârisi bir hâne üzerine, beyyine getirip; bu hâne babamındı onu âriyet verdi, yâhûd zi'l-yede emânet bıraktı, derse, o hâneyi alır ve öldüğüne, bu malı kendisine mîrâs bıraktığına beyyine getirmesi bil'ittifâk teklîf edilmez. **Fakat İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.)'a göre, vârise şahâdette cerr gerekmediği için beyyine teklîf edilmez.** İmâm A'zam ile İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ)'e göre; **mûrisin ölümü vaktinde zi'l-yed olması**

cerre ihtiyâç göstermediği için beyyine teklîf edilmez. Çünkü âriyet alanın ve emânet koyanın zi'l-yedliği, âriyet verenin ve mûdi'in zi'l-yedliğidir.

İki kişi, sağ olan bir kimsenin şu kadar zamandan beri zi'l-yedi bulunduğu bir mülke şahâdet etseler, reddedilir. Yânî bir adamın elinde bir hâne bulunsa; başka biri; «O, benimdir.» diye iddiâ etse, ve bir aydan veyâ bir yıldan beri elinde olduğuna beyyine getirse, kabûl edilmez.

İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.)'dan bir rivâyete göre; «O şahâdet, kabûl edilir.» **Çünkü beyyine ile sâbit olan şey, hasmın ikrârı ile sâbit olan gibidir.** Da'vâlı onu ikrâr ederse, ittifakla da'vâcıya geri verilir.

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ)'in delîli şudur: Bu şahâdet mechûl üzerine getirilmiştir. O da zi'l-yedliktir. Çünkü o elân ortadan kalkmıştır. Onun; yed-i mülk, yâhûd yed-i vedîa veyâ yed-i icâre yâhûd yed-i gasb olması ihtimâli vardır. Binâenaleyh, şübhe ile iâde edilmesine hükmedilmez. Ancak şâhidler; da'vâlı o mülkde zi'l-yedlik ihdâs etti, derlerse, bu takdîrde da'vâcının zi'l-yedliğine hükmolunur ve da'vâlıya hâneyi teslîm etmesi emredilir. Lâkin da'vâlı bununla, yânî o mülkden zi'l-yedliğinin gitmesiyle makzıyyen aleyh (yânî aleyhine hüküm verilmiş) olmaz. Hattâ da'vâlı ondan sonra mülkü olduğuna beyyine getirse, kabûl edilir. **İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

Da'vâlı, müddeâ'nın da'vâcı elinde olduğunu ikrâr etse, veyâ iki kişi da'vâlının, da'vâcı zi'l-yeddir, diye ikrâr ettiğine, şahâdette bulunsalar yâhûd da'vâcı mülkü olduğunu ikrâr etse, veyâ şâhidler, da'vâlının, o mülkü da'vâcının elinden aldığına şahâdet etseler, o mülk da'vâcıya geri verilir. Kâfî'de de böyle denmiştir.

★ ★

بَابُ الشَّهَادَةِ عَلَى الشَّهَادَةِ

ŞAHÂDET ÜZERİNE ŞAHÂDET BÂBI

Bilmiş ol ki, bu şahâdetin cevâzı istihsândır. Kıyâs, **cevâzı gerektirmez.** Çünkü şahâdetin edâsı, asıl şâhide lâzım gelmiş bedenî bir ibâdettir. Zorlama bulunmadığından dolayı meşhûd-un leh (1) için hak değildir. İnâbet, (2) bedenî ibâdetlerde cârî olmaz. Lâkin fakihler, bu şahâdetin cevâzını, ona şiddetle ihtiyâc duyulduğu için, şübhe ile sâkıt olmayan her hakda müstahsen görmüşlerdir. Çünkü asıl şâhid; ölmesi, yolcu olması ve buna benzer sebeble şahâdeti edâ etmekden ba'zan âciz olur. Eğer bu şahâdet câiz görülmezse, hukûkdan çok şeyin zâyi' olmasına yol açar. Bundan dolayı, her ne kadar fürû'un şahâdeti üzere şahâdet çok olsa da, buna cevâz verilmiştir. Lâkin onda bedeliyyet şübhesi vardır. Çünkü bedele, ancak asldan âciz kalındıkda başvurulup amel edilir. Bu da, onun gibidir. Bundan dolayı, şübhelerle sâkıt olan şeyde, bu şahâdet kabûl edilmez. Kadınların erkekler ile berâber şahâdeti böyledir.

Bu şahâdet, şübhe ile sâkıt olmayan şeyde şâhid-i aslın bulunması imkânsız olmak şartiyle kabûl edilir. Yânî asıl şâhidin Mahkemeye gelmesi imkânsız olmasiyle kabûl edilir. Meselâ, asıl şâhidin ölüm veyâ hastalık sebebiyle Mahkemeye gelememesi böyledir. Yânî asıl şâhid, hasta olup, hastalık nedeniyle kâdînın meclisine gelemese veyâ üç günlük ya da daha uzak bir yola gitmekle kâdînın meclisinde bulunamasa, şahâdet üzere şahâdet kabûl edilir. **Şu hâlde, bu şahâdetin câiz olması, ihtiyacdan dolayıdır. Bu ihtiyâc, ancak asıl şâhid âciz olursa**

---

(1) **Meşhûd'un leh:** Kendisi için şahâdet edilen kimsedir.

(2) **İnâbet:** Bir kimseyi, başka birinin yerine geçirmek, görevi ona yaptırmaktır.

kendini gösterir. Bu (hastalık ve yolculuk gibi) şeyler ile acz, şübhesiz meydana gelir.

İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.)**'dan bir rivâyete göre: Asıl şâhid, eğer o şahâdetin edâsı için sabahleyin gider de, akşam geri dönüp âilesi ile evinde yatmaya kâdir olamayacak bir yerde olursa, insanların haklarını ihyâ etmek için işhâd** (yâni, başkasını şâhid tutmak) **sahîh olur. Fakihler, birinci söz daha güzel** (ahsen) **dir. İkinci söz ise, daha uygun** (erfak) **dur, demişlerdir. Fakîh Ebû'l-Leys** (Rh.A.)**, bu kavli almıştır.**

Şahâdet üzere şahâdet, her asıl olan şâhidden müteaddid şâhidler şahâdet etmek şartiyle kabûl edilir. Çünkü Hz. Âli (R.A.)**;** «Bir erkeğin şahâdeti üzere şahâdet, ancak iki erkeğin şahâdeti ile câiz olur.» **demiştir. Velev ki, asıl şâhidin iki fer'leri değişik olmasınlar.** Yânî iki asıl şâhidin her biri için iki ayrı şâhid olması vâcib olmaz. Belki iki fer'î şâhid, her asıl şâhide kâfîdir.

Bundan sonra musannıf, şahâdet üzere şahâdetin keyfiyetini şu sözü **ile açıklamıştır:** Asıl şâhid, fer'a hitâb edip; «Benim şu şekilde şahâdet ettiğime şahâdet eyle!» **der.** Meselâ; «Fülân oğlu fülân fülân, benim yanımda şöyle ikrâr eyledi!» der. Fer' dahî; «Ben şahâdet ederim ki, fülân kimse beni şahâdeti üzerine şu şekilde işhâd eyledi ve benim bu şekilde şahâdetime şahâdet eyle, dedi!» der. Çünkü fer'in şahâdeti ile, aslın şahâdetini ve tahammülü zikretmek mutlaka lâzımdır. Metinde zikredilen ibâre şahâdetin hepsine yeter. Bu mezkûr ibâre, ibârelerin orta hâllisidir. Edâ vaktinde fer'in şahâdeti için bundan daha uzun ibâreler vardır. Meselâ kâdînın huzûrunda fer'in; «Ben şahâdet ederim ki, fülân kimse benim yanımda; fülân kimsenin fülân üzerinde şu kadar malı vardır diye şahâdet eyledi ve bu şahâdeti üzerine beni işhâd eyledi ve bana şahâdeti üzerine şahâdet etmeyi emretti. Ben, onun şahâdeti üzerine o şekilde şimdi şahâdet ederim!» demesidir. Bu şahâdette sekiz şahâdet «Şın» ı vardır. İlk zikredilende beş «Şın» vardır. Beş «Şın» ile olan şahâdetten daha kısası da vardır. Meselâ kâdînın yanında fer'in; «Ben, fülân kimsenin şu şekilde şahâdetine şahâdet ederim!» demesidir. Bunda, iki «Şın» vardır ve bir şey eklemeye de ihtiyâç yoktur. **Bu, fakîh Ebû'l-Leys** (Rh.A.)**'in ihtiyâr ettiği** (yânî beğenip seçtiği) **dir. Üstâdı Ebû Ca'fer** (Rh.A.)**'in ihtiyâr ettiği de budur. İnâye'de de böyle denmiştir.**

Asıl olan şâhid için fer' olan şâhidin ta'dîli sahîhdir. Çünkü fer' olan şâhid eğer âdil olursa, tezkiyeye yarar. Eğer âdil olmazsa, şahâdete yaramaz. Denilemez ki: «Fer' olan şâhid müttehemdir. Çünkü kendisinin şahâdeti, ancak aslın ta'dîli ile sahîh olur.» Zîrâ biz deriz ki,

âdil kimse, misli ile müttehem olamaz. Nitekim, sözü makbûl olması için şahâdet etmesi ihtimâliyle berâber, kendi şahâdetinde müttehem değildir. Nitekim iki şâhidden birinin, diğeri için ta'dîli sahîhdir. Bizim zikrettiğimiz sebebden dolayı, ki o da «Eğer âdil olursa yarar...» sözüdür.

Şâyed fer' olan şâhid, asl olan şâhidin ta'dîli hakkında bir şey söylemezse, nakli sahîh olur. Yânî hâli mestûr (gizli) bile olsa, aslın şahâdetini nakl etmesi sahîh olur. **Muhît'de de böyle denmiştir.**

Şâhidler ta'dîl olunurlar. Yânî fürû' olan şâhidlerin şahâdetlerini dinleyen kâdî, tezkiyeye ehil olan kimseden usûlün adâletini araştırıp öğrenir. Nitekim, asıl şâhidler hâzır olup şahâdet etmiş olsalar, ta'dîl olunurlardı. **Eğer onların adâletleri sâbit olursa, kâdî hüküm verir. Aksi takdîrde, hüküm vermez.**

Eğer asıl şâhid, şahâdetini inkâr ederse, fer'in şahâdeti bâtıl olur. Kâfî'de denmiştir ki; «Bu mes'elenin ma'nâsı şudur: Asl olan şâhidler, bizim için bu olay üzere şahâdet yoktur, deyip ölseler veyâ kaybolsalar, ondan sonra fürû' gelip bu olayda onların şahâdetleri üzere şahâdet etseler, şahâdetleri bâtıl olur, demektir. Usûlün hâzır olmasiyle berâber fürû'un şahâdetlerine iltifât edilmez. Velev ki, inkâr etmesinler. Çünkü şahâdeti yüklemek şarttır. Halbuki iki haberin arasında, yânî aslın haberi ile fer'in haberi arasında zıdlık bulunduğu için, yükleme yoktur.»

Zeylaî (Rh.A.) demiştir ki: «Bunun ma'nâsı, şâyed asıl olan şâhidler; «Biz, şahâdetimiz üzere onları işhâd eylemedik (şâhid tutmadık).» deyip ölseler veyâ kaybolsalar, ondan sonra fürû' olan şâhidler gelip, kâdînın huzûrunda şahâdet etseler, şahâdetleri kabûl edilmez. Çünkü şahâdeti yüklemek şarttır. Halbuki aslın haberi ile fer' olan şâhidin haberi arasında çelişme olduğu için yükleme sâbit olmamıştır. Çünkü asıl olan şâhidlerin doğru söylemiş olmaları muhtemeldir. Şu hâlde ihtimâl ile berâber şahâdeti yüklemek sâbit olamaz.»

Ben derim ki; Hidâye'de ve şerhlerinde ve diğer mu'teber kitablarda ibâre şöyledir: «Eğer asıl şâhidler şahâdeti inkâr ederse...» **şeklinde Kâfî'de olan ibâreye uygun olduğu hâlde vâkîdir.** İşhâdın, şahâdete aykırı olduğu hiç kimseye gizli değildir. Öyle ise, **Zeylaî** (Rh. A.)'nin şahâdeti bununla açıklaması nasıl sahîh olur? Belki de **Zeylaî** (Rh.A.)'nin yanılmasının kaynağı, **Hidâye**'nin ve şerhlerinin; «Çünkü tahmîl, çelişmeden dolayı sâbit olmamıştır.» demeleridir. Çünkü tahmîlin ma'nâsı işhâddır.

Zeylaî (Rh.A.)'ye şu nokta gizli kalmıştır ki; şahâdetin aslını in-

kâr eylediği zaman dahî tahmîl sâbit olmaz. Belki şahâdetin aslını inkâr, işhâdı inkâr etmekden beliğdir. Çünkü şahâdetin aslını inkâr, kinâyedir. Halbuki kinâye, tasrîhden beliğdir.

Fer' olan iki şâhid, iki asıl kimsenin; «Fülân kadın, fülân kabîleye mensûb olan fülânın kızıdır.» **diye şahâdet ettiklerine, şahâdet edip;** «O iki asıl kimse, fülâneyi bildiren şeyleri bize haber verdiler!» **deseler ve da'vâcı bir kadın getirip, fer' olan şâhidler, o olduğunu bilemeseler, da'vâcıya;** «Bu kadının, o kadın olduğuna iki şâhid getir.» **denilir.** Çünkü nisbetle ta'rîf, onların şahâdetleri ile tehakkuk etmiştir.

Da'vâcı; «O nisbet, bu hâzır kadın içindir.» **diye iddiâ eder. O nisbetin, hâzır olan kadından başkası için olması muhtemeldir. Şu hâlde, nisbetin o hâzır kadın için olduğunu isbât etmek lâzımdır.** Bu şahâdet, daha önce geçen kâsır (kısa) şahâdetin başkası ile tamâm olması kabîlindendir.

Hükmî mektûb da zikredilen gibidir. Yânî kâdî, başka bir kâdîye mektûb yazıp; «Fülân ve fülân, benim yanımda, fülân kabîleye mensûb olan fülânın kızı fülâne üzerinde şu kadar mal olduğuna şahâdet ettiler.» diye bildirse ve da'vâcı; mektûb yazılan kâdînın huzûruna, bir kadın getirse; fakat kadın o nisbet ile nisbet edildiğini inkâr etse; o kadının, o mezkûr nisbet ile nisbet edildiğine şahâdet edecek başka iki şâhid getirmek mutlaka lâzımdır.

Eğer o iki şâhid, zikredilen iki mes'elede nisbeti beyân etmek için; «O kadın Temîmiyyedir.» **deseler, onu kabîle-yi mahsûsasına** (fahzına) (3) **nisbet eylemedikce câiz olmaz. Veyâ zikredilen iki mes'elede kadının dedesine** (ceddine) **nisbet etmedikce câiz olmaz. Çünkü ta'rîf lâzımdır.** Ta'rîf ise, genel nisbet ile hâsıl olmaz. Benî Temîme nisbet etmek ise, umûmîdir. Çünkü onların adedleri sayılamıyacak kadar çoktur. **Fakat fahz** (kol)**'a nisbet etmek bunun hilâfınadır.** Çünkü bu nisbet özeldir (hâssdır). Hattâ şâhid bu nisbet-i hâssayı zikretse, dedesini zikretmek yerine geçer. Çünkü fahz, en yukarıda olan dedesinin adı olup, en aşağıda olan dedesinin yerine kâim olmuştur.

Asıl olan şâhid, şahâdeti üzerine bir kimseyi işhâd ettikden sonra, o fer'i şahâdetten nehy etse (menetse)**, nehyi sahîh olmaz.**

---

(3) Eski devirlerde Arab cemiyeti şu altı tabakadan meydana gelirdi: **Şa'b, kabîle, imâret, batın, fahz, fasîle.**

Şa'b, kabîleleri; kabîle, imâretleri, imâret, batınları; batın, fahzları ve fahz da fasîleleri içine alırdı. Meselâ: Hüzeyme, bir şa'b'dır. Kinâne, bir kabîledir. Kureyş, bir imârettir. Kusay, bir batındır. Hâşim, bir fahz'dır. Abbâs ise, fasiledir. (Zemahşerî, Keşşâf, c. 3, s. 569)

İki kâfir, iki Müslümanın, bir kâfirin kâfir üzerine şahâdetine şahâdet etseler, kabûl edilmez. Kezâ, iki kâfirin bir kâfir için bir kâfir üzerine hükmedildiğine şahâdetleri kabûl edilmez.

Bir adamın babasının şahâdeti üzerine şahâdeti ve babasının ödediğine şahâdeti, sahîh kavlde kabûl edilir. Bu zikredilen dört mes'ele «Hâniye» adlı kitabdan alınmıştır.

Bir kimsenin, yalan yere şahâdet ettiği kendi ikrârı ile anlaşılsa, veyâ bir kimse bir adamın öldürüldüğüne yâhûd öldüğüne şahâdet etikden sonra o adam sağ olarak gelse veyâ bir kimse Ramazan hilâlini gördüğüne şahâdet edip otuz gün geçdikden sonra, gökde hilâlin görülmesine engel yok iken görülmese ve bunların benzerinde yalanı ortaya çıksa, o kimse teşhîr edilmekle ta'zîr olunur. Yânî herkesin önünde azarlanır.

Kâfî'de şöyle denmiştir: Bilmiş ol ki; yalan yere şâhidlik eden kimsenin şahâdetiyle hüküm verilsin veyâ verilmesin, yalancı şâhidlik eden kimse icmâen ta'zîr olunur. Çünkü o kimse, Müslümanlara zararı dokunan büyük bir günâh işlemiştir. Yalancı şâhidliği husûsunda belli bir sınır yoktur. Binâenaleyh o kimse, bir daha yapmasın diye ta'zîr olunur.

Ancak fukahâ ta'zîrin nasıl olacağında ihtilâf etmişlerdir. İmâm Ebû Hanîfe (Rh.A.) **demiştir ki:** Onun ta'zîri ancak teşhîridir **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ); «O kimse, dövülür ve habs edilir.» demişlerdir. **İmâm Şâfiî** (Rh.A.)'nin kavli de budur. **Çünkü Hz. Ömer** (R.A.)**'in yalan yere şâhidlik eden kimseye kırk kamçı vurduğu ve yüzüne çömlek karası sürdüğü rivâyet edilmiştir.**

İmâm A'zam (Rh.A.)**'m delîli şudur:** Kâdî Şüreyh (Rh.A.), yalancı şâhidi teşhîr eder, fakat dövmezmiş. Eğer yalancı şâhid pazarcılardansa, pazar yerine; değil ise, ikindiden sonra kavminin toplandığı yere gönderirdi ve; «Biz, bu adamı yalancı şâhid bulduk, siz de ondan sakının!» derdi. **Şüreyh** (Rh.A.), **Sahâbe zamanında kâdî idi.** Bu gibi teşhîr cezâsı Sahâbe (R. Anhüm)'ye gizli kalamaz. Sahâbe (R. Anhüm)'den hiç kimse bunu inkâr etmemiştir. Binâenaleyh Sahâbe (R. Anhüm)'nin bunu görüp de inkâr etmemesi icmâ sayılır.

★ ★

بَابُ الرُّجُوعِ عَنِ الشَّهَادَةِ

ŞAHÂDETTEN DÖNMEK BÂBI

Şahâdetten dönmek; «Ben, ettiğim şahâdette mubtil idim (hakkı ibtâl ettim.)» **demektir.** Veyâ; «Ben, şahâdet ettiğim şeyden döndüm!» **Yâhûd** «Şahâdet ettiğim şeyde yalan söyledim!» **gibi bir söz söylemektir.** İmdi, onun şahâdeti inkâr etmesi rücû' (geri dönmek) olmaz. Çünkü şahâdetten dönmek, önce şahâdetin varlığını gerektirir.

Şahâdetten dönmek, ancak kâdînın yanında sahîh olur. (1) Gerek; «Ben, şahâdetimde mubtil idim!», gerekse «Şahâdetimden döndüm!» veyâ «Yalan söyledim!» demekle olsun, müsâvîdir. **Çünkü şahâdetten geri dönmek, tevbedir.** Tevbe ise, işlenen suça göre olur. Gizli işlenen suçun tevbesi, gizli olur. Açıkca işlenen suçun tevbesi de açıkca olur. Kâdînın meclisinde yalancı şâhidlik etmek hıyânettir. Ondan tevbe etmek de, yine kâdînın meclisinde olur. **Bu takdîrde, şahâdetten dönmek kâdînın meclisinden başka yerde sahîh olmayınca, şâyed üzerine şahâdet edilen kimse** (meşhûd-un aleyh), **iki şâhidin döndüklerini iddiâ edip, döndüklerine dâir beyyine getirse veyâ beyyine getirmekden âciz olup şâhide yemîn verdirmek isterse, kâdî onun beyyinesini kabûl etmez. Şâhidlere yemîn de teklîf etmez. Çünkü beyyine ve yemîn sahîh da'vâ üzerine terettüb ederler. Kâdînın meclisinden başka yerde şahâdetten dönüldüğüne dâir da'vâ ise, bâtıldır. Hattâ** şâhid, fülân kâdînın meclisinde şahâdetten döndü ve kâdî ona malı

---

(1) Mecelle, madde: 1728'in hükmü şöyledir:

«**Şâhidler ba'de edâ-iş-şehâde** (şahâdeti edâ ettikten sonra) **ve kable-el-hüküm** (hükümden önce) **huzûr-i hâkimde** (hâkimin huzûrunda) **şehâdetlerinden rücu' etseler şehâdetleri keen lemyekûn** (hiç olmamış gibi) **hükmünde olur ve kendileri ta'zîr olunurlar.**»

ödetti, diye beyyine getirirse, sebeb sahîh olduğu için beyyinesi kabûl edilir. Kâdînın hüküm vermesinden ve da'vâcının malı almasından sonra dönmenin hükmü, ta'zîr ve tazmîndir.

Ta'zîr daha önce geçen sebebden dolayıdır. Tazmîn, yânî iki şâhidin şahâdetleri ile itlâf eyledikleri şeyi onlara ödetmek ise, ödemenin sebebini kendileri üzerine ikrâr eyledikleri içindir. Bâtıl şahâdet budur. Çelişme, kendi aleyhine ikrâr hükmünü vermeye mâni' değildir.

Musannıfın; «Da'vâcının malı almasından sonra...» demesine sebeb; çünkü kâdî hüküm verip, da'vâcı iddiâ ettiği malı almış olmasa, itlâf bulunmadığı için malı ödemek gerekmez.

Kâdînın hükmü bozulmaz. Çünkü hüküm; çelişik söz ile tahakkuk etmediği gibi, çelişik söz ile de bozulmaz.

Kâdînın hüküm vermesinden önce, şahâdetten dönmenin hükmü, sâdece ta'zirdir. Yukarıda geçmişti ki: Malı ödemek hakkında i'tibâr, geri kalan şâhidler için olup, şahâdetten dönen için değildir. Asıl olan budur. **Musannıf, bunun üzerine şu fer'î mes'eleyi getirmiştir: Eğer iki şâhidin biri dönerse, malın yarısını öder.** Çünkü iki şâhidin her birinin şahâdeti ile hüccetin yarısı kâim olur. İmdi şâhidin birinin şahâdeti üzere kalmasiyle hüccet yarıda kalır. Bu takdîrde, dönen şâhid üzerine, hüccet kalmayan şeyin ödenmesi vâcib olur. O da, malın yarısıdır.

Câiz ki; başlangıçda illetin bir cüz'ü ile hükm sâbit olmaz da; sonra illetin bir cüz'ü ile hüküm bâkî olur. Meselâ zekâtta yılın başlangıcı nisâbın bir kısmı üzere mün'akid olmadığı hâlde, nisâbın bir kısmının bâkî kalması sebebiyle mün'akid olarak kalması böyledir.

Eğer üç şâhidden biri dönerse, rücû' eden malı ödemez. Çünkü geriye hakkın hepsine şahâdet eden şâhid kalmıştır. Eğer biri daha dönerse, dönen iki şâhid hakkın yarısını öderler. Çünkü malın yarısı, kendi sebebiyle bâkî kalan kimse, şahâdeti üzere kalmıştır.

Eğer bir adam ile iki kadmm ettikleri şahâdette; kadının biri dönerse, dönen kadın malın dörtte birini öder. Çünkü kendisiyle dört çeyreğin üçü bâkî kalanın şahâdeti bâkîdir. Eğer kadının ikisi de şahâdetten dönerlerse, yarısını öderler. Çünkü o adamla malın yarısı bâkî kalmıştır.

Bir adam ile on kadın şahâdet ettikden sonra bunlardan sekiz kadın şahâdetlerinden dönseler, onların bir şey ödemesi gerekmez. Çünkü geriye bütün mala şahâdet eden kimseler kalmıştır. O da, bir adam

ile iki kadındır. **Eğer dokuzuncu kadın da şahâdetten dönerse, dokuz kadın malın dörttebirini öderler.** Çünkü hakkın dörtteüçü, kendileriyle bâkî kalan kimseler mevcûddur. Zîrâ malın yarısı erkeğin şahâdetiyle bâkî kalmıştır. Dörttebiri de kalan kadının şahâdetiyle bâkîdir.

Eğer hepsi, yânî erkekle bütün kadınlar şahâdetten dönerlerse, bu takdîrde erkeğin; — İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre — **malın altıdabirini ve** — İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre — **yarısını ödemesi lâzım gelir.** Geri kalanı — ki birincide altıdabeş, ikincide yarımdır — her iki kavle göre; kadınların ödemesi lâzım gelir.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'in delîli şudur: Kadınlar, şahâdette her ne kadar çok olsalar da ancak bir erkek yerine kâim olurlar. Bundan dolayı, onların şahâdetleri ancak bir erkeğin şahâdete katılmasiyle kabûl edilir. Sâbit olan malın yarısı erkeğin şahâdetiyle; yarısı da kadınların şahâdetleri ile sâbit olur.

İmâm A'zam (Rh.A.)'m delîli şudur: Her iki kadın, bir erkek yerine kâim olur. Bu takdîrde on kadın şâhid, beş erkek şâhid gibi olur. Bu durumda altı erkek şahâdet etmiş de; sonra dönmüş gibi olurlar. Hepsi şahâdetten geri dönmüş olsa, bu takdîrde onlardan her birinin malın altıdabirini ödemesi gerekir. (Yânî erkek altıdabirini, on kadından her biri ise malın onikide birini veyâ her iki kadın altıdabirini öder.)

Eğer on kadın şahâdetten dönüp, yalnız erkek şahâdette bâkî kalırsa, ittifakla kadınlar malın yarısını öderler. İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre, **malın yarısını ödemeleri lâzım gelmesi açıktır.** Çünkü kadınların şahâdetleri ile sâbit olan, malın yarısıdır. **Kezâ İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre de; malın yarısıdır.** Zîrâ geriye malın yarısı kendisiyle kalan şahıs mevcûddur ve altı erkek şahâdet edip, ondan sonra beşi dönmüş gibi olmuştur.

Yine; iki erkek ile bir kadın şahâdet edip sonra hepsi dönseler, iki erkek malı öderler. Çünkü bir tek kadın, şâhid sayılmaz. Zîrâ iki kadın, bir tek erkek şâhid gibidir. Bir tek kadın, şâhidin yarısıdır. Hüküm ise, iki erkeğin şahâdetine dayanır.

Nikâhda mehr-i müsemmâ üzerine şahâdet eden iki şâhidden biri dönse, mutlakâ — yânî gerek karı, gerekse koca üzerine şahâdet etsinler — **mehri ödemezler.** Bunda asıl olan şudur: **Şahâdet edilen** şey, mal olmayıp kısâs veyâ nikâh yâhûd bunların benzeri olursa, bizim mezhebimize göre; şâhidlerin ödemesi lâzım gelmez. **İmâm Şâfiî (Rh.A.),ayrı görüştedir.** Şahâdet edilen şey mal olup, eğer itlâf o itlâfa

eşit olan ivaz ile olursa, şâhidin ödemesi gerekmez. Çünkü ivaz ile olan itlâf, itlâf olmamış gibidir.

Eğer itlâf, ivaza eşit olmazsa; ivaz kadarını ödemek lâzım gelmez, belki ivazdan fazlasını ödemek lâzım gelir. Eğer itlâf, aslen ivazsız olursa, hepsinin ödenmesi vâcib olur.

Bu anlaşıldıktan sonra, biz deriz ki: **Eğer bir erkek, bir kadın üzerinde nikâh iddiâ edip kadın inkâr etse ve erkek kadın üzerine beyyine getirse, nikâh ile hükmedilir. Ondan sonra, şâhidler şahâdetlerinden dönseler, o kadına bir şey ödemezler.** Gerek kadının mehr-i müsemmâsı; mehr-i misli olsun, gerekse mehr-i mislinden daha çok olsun veyâ daha az olsun müsâvîdir. Çünkü iki şâhid o kadın için bud'u (2), mehre muâdil olmayan ivaz ile itlâf etseler de ve lâkin bud' (cimâ istifâdesi), için mutlif üzerine kıymet biçilmez. Temellük zarûretiyle kıymet, ancak mütemellik üzerine biçilir. Çünkü itlâf edilen şeyin ödenmesi misli ile takdîr edilir. Halbuki bud' ile mal arasında benzerlik yoktur. Fakat bud', kocanın mülküne girdiği sırada ehemmiyetini göstermek için kıymet biçilir olmuştur. Ancak kadının mehr-i müsemmâsı (3), mehr-i mislinden çok olursa ödemezler. Yânî kadının mehr-i misli, müsemmâsı kadar yâhûd daha çok olursa, şâhidler bir şey ödemezler. Çünkü iki şâhid, o kadın için mehre eşit veyâ mehrden çok ivaz ile mehr gerektirmeye sebeb olmuşlardır. O da, bud'dur. Çünkü bud', kocanın mülküne girdiği zaman kıymetlenir. Biz, daha önce belirtmiştik ki, itlâfa eşit olan ivaz ile itlâf ödeme (zemân) gerektirmez.

Eğer kadının mehr-i misli, müsemmâdan daha az olursa, şâhidler koca için fazlasını öderler. Çünkü iki şâhid, koca için mehr-i misilden fazla olanı ivazsız itlâf etmişlerdir. **Dönen şâhid, ödemez.**

Satışda dönen şâhid de ödemez. Ancak mebî'in değerinden eksilen mikdârı öder. Bunu da müşteri; «Ben, şu köleyi şu adamdan bin dirheme satın aldım!» diye iddiâ ettiği takdîrde, kölenin bedeli ikibine eşit olsa ve da'vâlı inkâr ederse, ve iki şâhid şahâdet edip, sonra dönerlerse, satıcı için, o zaman bin dirhem öderler. Çünkü bin dirhemi, satıcının malından itlâf etmişlerdir.

---

(2) **Bud'** (Buz'): Nikâh; cimâ' istifâdesi ma'nâsına gelir. Kadının tenâsül uzvuna da «Bud'» denir.

(3) **Mehr-i müsemmâ**: Kadın için iki tarafın rızâsiyle ve nikâh akdi sırasında ta'yîn olunan mehr.

* **Mehr-i misl**: Kadının misli olan diğer bir kadının, meselâ ablasının veyâ kızkardeşinin mehridir. Onun mehri ne ise, bunun da o olur.

Mehrin peşin verilen kısmına; «**Mehr-i muaccel**»; veresiye kalan kısmına da; «**Mehr-i müeccel**» denir.

Satışda şahâdetten dönen kimse zikredilen gibi ödemez. Ancak bedelin kıymetinden fazla olanını öder. Bunu da satıcı; «Müşteri, benden şu köleyi şu miktara satın aldı ve semen üzerindedir!» demekle iddiâ ettiği, ve müşteri inkâr ettikde, iki şâhid; «Müşteri, köleyi ikibin dirheme satın aldı!» diye şahâdet ettiği vakit yapar. Kölenin bedeli bin'e eşit ve denk olur ve ondan sonra şâhidler dönerlerse, müşteri için fazla olan bin'i öderler. Çünkü bin dirhemi müşteri için itlâf etmişlerdir.

Şâhid, cimâdan önce boşanmada şahâdetinden dönse, ancak mehrin yarısını öder. Yânî iki kimse, kocanın cimâ (yânî cinsî ilişkide bulunmaz) dan önce karısını boşadığına şahâdet edip, sonra dönseler, mehrin yarısını öderler. **Cimâdan sonra boşadığına şahâdetten dönen şâhid, bunun hilâfınadır.** Çünkü mehr, cimâ ile te'kîd edilmiştir. Binâenaleyh itlâf yoktur.

Köle âzâdında kıymeti öder. Yânî âzâda dâir şahâdetten dönen kimse, kölenin kıymetinin yarısını öder. Eğer iki kimse, bir kölenin âzâd edildiğine şahâdet edip, sonra dönseler, kölenin kıymetini öderler.

Kısâsda şahâdetten dönen şâhidler diyeti öderler. Yânî iki kimse; «Zeyd, Bekr'i öldürdü!» diye şahâdet edip, Zeyd kısâs olundukdan sonra, şahâdetlerinden dönseler, bizim mezhebimizde onlara diyet vâcib olur, kısâs vâcib olmaz. Çünkü kısâs, öldürmeyi bizzat yapmanın (mübâşeretin) cezâsıdır. Halbuki onlardan öldürmeye mübâşeret bulunmamıştır. **İmâm Şâfiî (Rh.A.)'ye göre; dönen şâhid kısâs olunur.**

Fer' olan şâhid, şahâdetinden dönmesiyle öder. Çünkü hüküm, kâdînın meclisinde onun şahâdeti edâsına izâfe edilmiştir. Binâenaleyh telef de, o edâya muzâfdır. Şu hâlde fer' olan şâhid, telef olanı öder. Yoksa hükümden sonra fer' olan şâhidin; «Aslın şâhidleri yalan söyledi!» veyâ «Aslın şâhidleri yanıldılar!» demesiyle ödemez. Çünkü şâhidler şahâdetlerinden dönmemişler, belki başkalarının döndüğüne şahâdet etmişlerdir. Şu hâlde, onların bu sözlerine iltifât edilmez. Çünkü verilen hüküm onların sözleri ile bozulmaz. Nitekim, dönmeleri ile de bozulmaz. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Asıl olan şâhidin; «Ben, fer'i işhâd etmedim!» **demesiyle de ödemez.** Yânî asıl olan şâhidler, eğer hükümden sonra dönüp; «Biz, fer' olan şâhidleri şahâdetimiz üzerine işhâd etmedik!» demeleri ile, — eğer onların tarafından ödemeyi gerektiren sebeb bulunmazsa, itlâfın sebebini inkâr ettikleri için, ki şahâdetleri üzere işhâddır — asıl şâhidler de ödemezler. Ve iki haberin arasında çelişme bulunduğu için hüküm

bâtıl olmaz. Bu, şâhidin dönmesi gibi olur. **Hükümden önce olan çelişme, bunun aksinedir. Çünkü şâhidliği yüklemeyi inkâr etmişlerdir. Halbuki bu, mutlakâ lâzımdır.**

Yâhûd aslın; «Ben, fer'i işhâd eyledim. Ama yanıldım!» **demesiyle ödemez.** Yânî asıl olan şâhidler; «Biz, fürû'u işhâd eyledik ve lâkin yanılmışız!» demeleriyle de, **İmâm A'zam** (Rh.A.)'a ve **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.)'a **göre; ödemezler.** Çünkü hüküm, onların şahâdetleri ile vâki olmamış, belki fürû'un şahâdetleri ile vâki olmuştur. **İmâm Muhammed** (Rh.A.)'e **göre; asıl olan şâhidler öderler.** Çünkü fürû', usûlün şahâdetlerini nakl etmişlerdir. Sanki onlar gelip şahâdet etmişler, sonra yine gelip şahâdetten geri dönmüşlerdir.

Eğer usûl ve fürû'un hepsi dönerlerse, İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf (Rh. Aleyhimâ)'a göre; **ancak fer' olan şâhidler öder. Çünkü itlâfın sebebi, kazâ meclisinde kâim olan şahâdettir.** O ise, fürû' olan şâhidlerden vâki olmuştur. **İmâm Muhammed** (Rh.A.)'e **göre ise; üzerine şahâdet edilen kimse, fürû'a ödetmek ile usûle ödetmek arasında muhayyerdir.** [Dilerse,fer' olan şâhidlere; dilerse asıl olanlara ödetir.] Çünkü kâdînın hükmü, fürû'un şahâdetlerini görmesi bakımından onların şahâdetleriyle; fürû'un, asılların yerini tutması bakımından usûlün şahâdetleriyle vâki' olmuştur. Fürû', onların vekilleri olup, onların emri ile şahâdetlerini nakl etmişlerdir.

Dönmekle müzekkî dahî malı öder. Yânî müzekkî tezkiyeden dönerse, İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre; **öder. Çünkü hüküm, ancak şahâdete dayanır.** Şahâdet ise, ancak adâletle hüccet olur. Adâlet de, ancak tezkiye ile sâbit olur. Şu hâlde tezkiye ma'nâca, illetin illeti olur. Ok atmak gibi ki, okun havaya gitmesine sebebdir. O da, okun atılan kimseye ulaşmasına sebebdir. Ulaşmak ise, yaralamaya sebebdir. Yaralamak da, acının birbiri ardından gelmesine sebebdir. Bu da, ölüme sebebdir. Sonra ölüm, ilk illet olan oku atmaya muzâf kılınır. Hattâ öldürmenin kısâs, diyet ve keffâret gibi ahkâmı oku atana vâcib olur.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e **göre, müzekkîler ödemez. Çünkü onlar şâhidleri hayr ile övmüşler ve üzerine şahâdet olunan kimsenin muhsan olduğuna şahâdet etmek sûretiyle övmüş gibi olurlar. Muhsan olduğuna şahâdet eden kimse, zikredilen gibi değildir.** Yânî şâhidler, muhsandır, diye şahâdet edip sonra dönseler, bir şey ödemezler. Çünkü **ihsân, hâlis şarttır. Ammâ, yemîn şâhidi dönmekle öder.**

Şart şâhidi ödemez. Yânî iki şâhid yemîne şahâdet edip; «Bu adam, kölesine eğer sen şu hâneye girersen hürsün dedi!» veyâ karısına; «Eğer sen şu hâneye girersen, boşsun,» dedi. Halbuki, «Kadın medhûl-ün bihâ

değildi!» deseler, diğer iki şâhid de şartın varlığına; yânî, hâneye girdiğine şahâdet etseler, iki fırka da şahâdetlerinden, hükümden sonra dönseler, yemîne şahâdet edenlerin malı ödemesi gerekir. Yoksa şartın varlığına şahâdet edenlerin ödemesi gerekmez. Ödenecek şey; kölenin kıymeti ve mehrin yarısıdır. Çünkü yemîn şâhidleri, illetin şâhidleridir. Telef, ancak âzâdla ve boşamakla hâsıl olmuştur. Bu kelimeyi isbât eden onlardır. Şarta bağlamak (ta'lîk), engel idi. Bu durumda, şart bulununca, telef illetine muzâf kılındı, engelin ortadan kalkmasına muzâf kılınmadı.

★ ★

كِتَابُ الصُّلْحِ

SULH BÖLÜMÜ

Musannıf, Sulh Bölümünü burada getirdi. Çünkü sulha i'tibâr, ancak da'vâlıdan ikrâr olmayıp ve da'vâcının da şâhidi veyâ beyyinesi bulunmadığı zaman olur. Şu hâlde uygun olan; «Sulh Bölümü» nü ikrârdan ve şahâdetten sonra getirmektir.

Sulh; lûgat yönünden, **musâlaha** (uzlaşma) **ma'nâsına isimdir.** Musâlaha, muhâsamanın hilâfıdır. Sulhun aslı, «salâh» dan gelir. O da, hâlin doğru olması ma'nâsınadır.

Şer'an sulh, **çekişmeyi ortadan kaldıran bir akddir.** Sulhun rüknü; **îcâb ve kabûldür.** Da'vâlı; «Senin ile filân alacağımdan şu kadara uzlaştım!» veyâ «Filân da'vâdan şu kadara musâlaha oldum!» der. Da'vâcı da «Kabûl ettim!» veyâ «Râzı oldum!» der, yâhûd diğerinin rızâsını ve kabûlünü gösteren bir söz söyler.

Sulhun şartı, **akıldır.** Akıl, **bütün şer'î tasarruflarda şarttır. Binâenaleyh mecnûn ve aklı ermeyen çocuğun sulh yapması sahîh olmaz. Çocuğun bâliğ olması şart değildir. Eğer sulh faydalı veyâ açık zarardan uzak olursa, me'zûn olan sabînin sulhu sahîh olur.** Yânî ticârete me'zûn olan sabî (küçük çocuk) bir insanda hakkı olduğunu iddiâ edip hakkının bir kısmı üzerine o insan ile musâlaha etse, eğer beyyinesi yoksa, sulh yapması câiz olur. Çünkü beyyine olmadığı zaman onun ancak husûmete ve yemîne hakkı vardır Her ne kadar musâlaha etmesi câiz olmasa da, mal onun için husûmetten ve yemînden daha faydalıdır. Çünkü alacakda indirim yapmak (hat), teberru' etmektir. Küçük çocuk ise teberru' etmeye mâlik olamaz. Eğer alacağını ertelerse, — beyyinesi olsun, olmasın — câizdir. Çünkü alacağı ertele-

mek ticâret işlerindendir. İzinli olan küçük çocuk ise, ticâretlerde bâliğ gibidir.

Sulh yapmakda bülûğ şart olmadığı gibi, hür olmak da şart değildir. Yâni musâlaha eden kimsenin hür olması şart değildir. O hâlde, köle için sulhda menfaat olursa, izinli kölenin sulh yapması sahîh olur. Lâkin o hak üzerine beyyinesi olursa, semenin bir kısmını indirmek üzere sulh yapmaya mâlik olamaz. O köle ertelemeye ve zikredilen sebebden dolayı ayb ve kusûr nedeniyle semenin bir kısmını indirmeye mutlak sûretde mâlikdir. Eğer satıcı semenin bir kısmını indirmek üzere musâlaha etse, izinli sabî hakkında zikredilen sebeb bulunduğu için, câiz olur.

Mükâteb olan kölenin de sulh yapması sahihdir. Çünkü mükâteb de zikredilen şeylerin hepsinde, izinli kölenin benzeridir. Zîrâ mükâteb, üzerinde ödemedik bir dirhem kaldıkça köledir. Mükâteb âciz olup, bir adam ondan alacağı olduğunu iddiâ ettikde; alacağın bir kısmını almak ve bir kısmını ertelemek için sözleşseler, eğer da'vâcının alacak üzerine beyyinesi yoksa sulh câiz olmaz. Çünkü mükâteb âciz olunca, mahcûr olur ve sulh yapması sahîh olmaz.

Yine sulhun şartı, sulh olunan şeyin, sulh yapan kimsenin mahalde sâbit hakkı olmasıdır. Yoksa Allah-ü Teâlâ (C.C.)'nın hakkı olmamalıdır.

Musannıf, «Sulh olunan şeyin (musâleh-un anh'in), sulh yapan kimsenin hakkı olmasıdır.» **sözü üzerine şu fer'î mes'eleyi getirdi: Boşanmış bir kadın kocasının elinde olan küçük çocuğun o kocadan hâsıl olmuş kendi oğlu olduğunu iddiâ etse; koca da inkâr etse, bunun üzerine kadın nesebden dolayı bir mal üzerine musâlaha etse bâtıl olur.** Çünkü neseb, küçük çocuğun hakkıdır. Kadının hakkı değildir. Şu hâlde başkasının hakkından karşılık almaya mâlik olamaz.

Musannıf; «Mahalde sâbit hakkı olmasıdır.» **sözü üzerine de şu fer'î mes'eleyi getirmiştir: Eğer nefse kefîl olan kimse, kefâletten berî olmak için mal üzerine musâlaha etse, bu sulh bâtıl olur.** Çünkü nefse kefîl olan tarafından tâlib için sâbit olan, mekfûlün kendisini binefsihî teslîm etmekle mutâlebe hakkıdır. Bu ise, mutâlebe velâyetinden ibârettir. Velâyet, vâlinin sıfatıdır. Şu hâlde velâyetten sulh yapmak câiz olmaz. **Ammâ, kısâsdan sulh yapmak bunun hilâfınadır. Çünkü burada mahal, istîfâ hakkında memlûk olur.** İmdi hak, mahalde sâbit olur. Şu hâlde kısâsdan sulh ile karşılığını almaya mâlik olur.

Şuf'adan sulh da böyledir. Yânî şefî', kendisi için vâcib olan şuf'adan bir şeye karşılık hâneyi müşteriye teslîm etmek üzere müsâlaha etse, sulh bâtıldır. Çünkü şefî' için, mahalde temellük hakkından başka hak yoktur. Bu ise, mahalde sâbit bir şey değildir. Belki temellük hakkı, velâyetten ibârettir. Nitekim yukarıda geçti.

Musannıf; «Allah-ü Teâlâ'nın hakkı olmamalıdır.» **sözü üzerine de şu fer'î mes'eleyi getirmiştir: Eğer, şer'î bir cezâdan sulh yaparsa, bâtıl olur.** Yânî, sulh olunan şeyin Allah (C.C.)'ın hakkı olması câiz olmaz. Allah (C.C.) hakkı; aynen mal olsun, gerek deynen mal olsun, gerekse mal olmayan hak olsun câiz olmaz. Hattâ bir kimse, zâniyi, veyâ başkasından bir şey çalmış olanı yâhûd içki içen kimseyi yakalayıp Veliyy'ül-emr (1) karşısına çıkarmamak için zinâ, hırsızlık ve içki hadlerinden mal üzere sulh etse, sahîh olmaz. Çünkü hadd, Allah-ü Teâlâ (C.C.)'nın hakkıdır. Allah (C.C.)'ın hakkından sulh yapmak câiz değildir. Çünkü sulh olan kimse, sulha kendi nefsi hakkında, ya hakkının hepsini almakla veyâ ba'zısını alıp geri kalanından vazgeçmekle yâhûd değiş - tokuş ile tasarruf eder. Bunlar ise, kendinden başkasının hakkında câiz olmaz.

Kezâ bir adama zinâ iftirâsında bulunup, uğradığı cezâyı afv ettirmek için onunla mal üzerine, hadd-i kazfden uzlaşsa, sahih olmaz. Çünkü hadd-i kafzda (yânî, iffete iftirâ cezasında) iftirâ edilen kulun hakkı var ise de, gâlib olan Allah (C.C.)'ın hakkıdır. Mağlûb olan kulun hakkı ise, şer'an yok sayılır.

Ta'zîr, bunun hilâfınadır. Onda, sulh yapmak sahîhdir. Çünkü, kulun hakkıdır. **Kısâs dahî kul hakkı olduğu için nefsde** (yânî insanı öldürmekde) **ve nefsden azmda, sulh sahîh olur.**

Sulhun bir şartı da; **sulh bedelinin mal olmasıdır.** Bu fasılda asıl olan şudur: Mümkün olduğu kadar akıl sâhibi insanın tasarrufunu tashîh etmek için, sulhu ma'kûd-un ileyh'in en yakını ve en çok benzeri üzere yorumlamak vâcib olur.

Eğer sulh maldan dolayı mal ile yapılırsa, alış - veriş ma'nâsında olur. Şu hâlde içki (hamr), **kendi ölmüş hayvan, kan, ihrâmlının avı, Harem'in avı ve bunların benzeri üzerine sulh yapmak sahîh değildir.** Çünkü sulhda muâveze ma'nâsı vardır. Şu hâlde alım - satımda ivaza elverişli olmayan şey, sulh için ivaz olmaya da elverişli olmaz. Eğer teslîm alınmasına ihtiyâc var ise, o malın bilinmesi gerekir. Yok ise, o sulh bedeli olan malın bilinmesi şart kılınmamıştır. Zîrâ bir kimse, bir hânede hak iddiâ etse, da'vâlı da ondan önce da'vâcının dükkânın-

(1) **Veliyy'ül - emr:** Âmir, emir veren.

da hak iddiâ ettikde ve her biri da'vâlarını diğerinin tarafından terk etmek üzere sulh olsalar, her ne kadar haklarının mikdârını beyân etmeseler de, sulh sahih olur. Çünkü sâkıt olan şeyin bilinmemesi, çekişmeye yol açmaz. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Sulhun bir şartı da, **sulh bedelinin menfaat olmasıdır.** Muayyen bir kölenin bir yıl hizmeti üzere veyâ muayyen bir hayvana binmek üzere yâhûd bir tarlayı ekmek üzere veyâ bir hânede belli bir zaman oturmak üzere sulh yapmak câizdir. Bu sulh, icâre ma'nâsında olur. Çünkü bu, menfaatı ivazla temlîkdir. O da, mevcûddur

Sulhun hükmü, **da'vâdan berî olmanın vukû bulmasıdır.** Çünkü yukarıda geçtiği vechle sulh, nizâı kaldıran bir akiddir. **Sulh, da'vâlının; ya ikrâr veyâ sükût etmesiyle olur.** Yânî ne ikrâr ve ne de inkâr etmez. Ya da inkârıyla olur. Bunların hepsi câizdir. **Çünkü Allah Teâlâ** (C.C.) :

وَالصُّلْحُ خَيْرٌ

«Sulh (anlaşmak), **daha hayırlıdır.** (2) buyurmuştur. «es-Sulhu» lâfzının «Elif - Lâm» ile gelmesinden; sulhun umûmu anlaşılır. Eğer sulh mal ile maldan dolayı yapılırsa, ikrâr ile sulh, alım - satımın hükümleri gibidir. Çünkü satışın hakîkati, malı mal ile mübâdele etmektir. Nitekim daha önce geçti. Şu hâlde, bu sulhda alım - satımın (bey'in) hükümleri cârî olur. O hükümler de şuf'a, ayb ve kusûr nedeniyle geri vermek, görme muhayyerliği, şart muhayyerliği ve bedelin bilinmemesiyle alım - satımın fâsid olmasıdır. Çünkü bedeli bilmemezlik, çekişmeye yol açar. Üzerinde anlaşma yapılan şeyi (musâlah-un anh'i) bilmemezlik çekişmeye yol açmaz. Çünkü o (musâlah-un anh) sâkıt olur. Sâkıt olan ise, çekişmeye yol açmaz.

Eğer iddiâ edilen şeye veyâ bir kısmına bir kimse müstehık çıkarsa, da'vâlı, da'vâcıdan birinci sûrette bedeli ve ikinci sûrette bedelin bir kısmını alır. Yânî Zeyd, Bekr'den bir dâr (avlusu olan ev) veyâ hânenin bir kısmını benimdir diye iddiâ etse; Bekr de birinci sûrette hepsi için Zeyd ile bin dirhem üzerine sulh (anlaşma) yapsa veyâ hânenin bir kısmı için beşyüz dirheme sulh yapsa, sonra hânenin bütününe veyâ bir kısmına, bir kimse müstehık çıksa; Bekr, Zeyd'den birinci sûrette bin dirhemi ve ikinci sûrette beşyüz dirhemi geri alır.

Eğer bir kimse bedelin hepsine veyâ bir kısmına müstehık çıkar-

(2) Nisâ sûresi (4); âyet : 128

sa, Zeyd Bekr'den müddeâyı alır. O da hânedir. Veyâ hânenin bir kısmını alır. Çünkü her biri diğerinden ivazdır. Her hangisi ondan istihkâk ile alınırsa, o da verdiğini geri alır. Eğer hepsi alınırsa, hepsini, ba'zısı alınırsa, ba'zısını alır. Nitekim muâvezenin hükmü de budur. Eğer sulh menfaat üzerine yapılırsa, icâre gibi olur. Çünkü i'tibâr ma'nâlaradır. Kirâya vermek (icâre), menfaati ivazla temlîkdir. Menfeat üzerine yapılan bu sulh da onun gibidir.

Sulhda tevkît (3) **şart kılınmıştır.** Birinin müddet içinde ölmesiyle sulh bâtıl olur. Nitekim icârenin hükmü de böyledir. Bunun açıklaması daha önce geçti.

Sükût veyâ inkâr ile sulh, da'vâcı hakkında muâveze (4) **dir.** Çünkü bedeli, kanaatınca kendi hakkından ivaz olarak alır. Da'vâlı hakkında ise; fidâ yemîn ve çekişmeyi ortadan kaldırmaktır. Çünkü sulh olmaşaydı, çekişme bâkî kalıp yemîn lâzım gelirdi. Bu inkâr sûretinde besbellidir (zâhirdir). Sükût hakkında da öyledir. Çünkü sükût, ikrâr ve inkâra ihtimallidir. Binâenaleyh bedelin da'vâlı hakkında ivaz olması şübhe ile sâbit olmaz. Bununla berâber onu inkâra yorumlamak evlâdır. Çünkü inkârda zimmetin ferâğı da'vâsı vardır, ki asıl olan odur. Sükût (susmak) ve inkârdan biri ile hâne için sulh yapmakda şuf'a olmaz. Yânî bir adam, başka bir adamın hânesini benimdir, diye iddiâ ettikde; diğeri sussa veyâ inkâr etse, sonra da'vâlı bir şey vermekle o hâne için sulh yapsa, şuf'a vâcib olmaz. Çünkü da'vâlı, bu sulh ile, kendi mülkü olan hâneyi kendi elinde bıraktığı kanaatındadır ve da'vâcının husûmetini kendisinden savar sanmıştır. Yoksa, o hâneyi satın aldığını sanmış değildir. Da'vâcının kanaatı, onu ilzâm etmez. Eğer, inkâr ve sükûtun biri ile hâne bedel olmak üzere yapılırsa, şuf'a vâcib olur. Çünkü da'vâcı kanaatınca o hâneyi kendi hakkından ivaz olarak almaktadır. Şu hâlde onun kanaatına göre muâmele yapılır. Burada ikrâr, susmak ve inkâr gibidir. **Eğer susmak veyâ inkâr ile sulh yapılması sûretinde müddeâya veyâ müddeânın bir kısmına müstehık çıkarsa, da'vâcı, müddeânın bedelini veyâ bir kısmını geri verir ve müstehık ile berâber muhâsama** (muhâlefet) **eder.** Çünkü da'vâlı ivâzı ancak da'vâcının husûmetini kendisinden savmak ve müddeânın, bir kimsenin husûmeti olmadan elinde bâkî kalması için vermiştir. Bir müstehık çıkınca, da'vâlının maksâdı hâsıl olmaz. Bir de, müddeâ için husûmet olmadığı zâhir olup; da'vâlı, da'vâcıdan bedeli geri alır.

Bedelin hepsine veyâ bir kısmına müstehık zuhûr etmesi hâlinde; eğer ivazın hepsine müstehık olursa, da'vânın bütününe; bir kıs-

(3) **Tevkît:** Vakit ta'yîn etmek, vakti saati belli etme.
(4) **Muâveze:** Trampa; değiş - tokuş.

mına müstehık çıkarsa, bir kısmına döner. Çünkü da'vâcı, da'vâyı ancak bedelin ona teslîm edilmesi için terk etmiştir. Bedel ona teslîm edilmeyince, mübdeli geri alır.

Bedelin teslîmden önce helâk olması, iki fasılda da, yânî; ikrârdan sulh. sükût ve inkârdan sulh faslında, bedelin istihkâkı gibidir. Sulh, ikrârdan dolayı oldu ise, helâkdan sonra da'vâcıya rücû' eder. Eğer inkârdan dolayı olduysa, da'vâya rücû' eder.

Da'vâcı, iddiâ ettiği şeyin bir kısmıyla sulh olsa, sahîh olmaz. Yânî bir adam, başka bir adamdan bir hâne da'vâ eder de, bir kısmı üzerinde sulh yapıp, geri kalan kısımda da'vâsı üzere kalırsa, sahîh olmaz. Çünkü sulh eğer müddeânın bir kısmı üzerine olursa, bu hakkın bir kısmını almak ve bir kısmını düşürmek olur. Düşürmek ise, ayn üzere vârid olmaz. Belki o borca mahsûsdur. **Hattâ bir kimse ölüp mîrâs bıraksa, vârislerin ba'zısı payından ibrâ etse, câiz olmaz.** Çünkü o berâet a'yândan berâettir. **Ancak da'vâ ettiği şeyin ba'zısiyle sulh olursa, bedelde veyâ ibrâda bir şey ziyâdesiyle geri kalanın da'vâsından sulh sahîh olur.** Bu söz, müddeânın ba'zısı üzere sulhun câiz olmasına dâir fukahânın söyledikleri çâredir. O çâre (hîle), hakkının ba'zısını alıp, geri kalan ba'zısından ivaz alması için veyâ geri kalanın da'vâsından berâet zikri sulha lâhık olsun diye; meselâ sulh bedeli üzerine bir dirhem eklemektir. Çünkü ayn da'vâsından ibrâ câizdir.

Mal da'vâsından sulh yapmak sahîh olur. Çünkü alım - satım ma'nâsındadır. Alış - verişi câiz olanın sulhu da câizdir.

Menfaat da'vâsından da sulh sahîh olur. Nitekim da'vâcı bir evde, evin sâhibinden vasıyyet olmasiyle bir yıl oturmayı da'vâ edip vâris de inkâr veyâ ikrâr edip mal yâhûd menfaat üzere sulh olsa, câiz olur. Çünkü menfaatten icâre ile ivaz almak câizdir. Kezâ, sulh da câizdir. **Lâkin menfaatten menfaat üzere sulhun câiz olması, ancak iki menfaatin cinsleri ayrı ayrı olursadır.** Meselâ, evde oturmaya karşılık kölenin hizmeti üzere sulh olmak böyledir. **Ammâ iki menfaatin cinsleri bir olursa,** — kî evde oturmak karşılığında, evde oturmak üzere sulh böyledir. — **bu câiz değildir.** Bu mes'ele daha önce «İcâre Bölümü» nde geçmişti.

Kölelik (rıkk) da'vâsında da sulh yapmak sahîh olur. Yânî da'vâcı, hâli bilinmeyen bir kimse üzerine; «Benim kölemdir!» diye da'vâ edip, da'vâlı île mala karşılık sulh yapsa, câiz olur. Bu sulh; mutlak sûrette, mal ile âzâd olur. Yânî da'vâcı ve da'vâlı hakkında mutlakâ mal ile âzâd olur. O zaman, velâ hakkı da sâbit olur. **Eğer sulh da'vâlıdan ikrâr ile vâki olursa, böyle olur. İkrâr ile vâki olmazsa, da'vâlının kanaatına**

göre, **çekişmeyi ortadan kaldırmaktır.** Da'vâcı hakkında ise, mal ile âzâddır. Velâ ancak da'vâcı beyyine gösterip ve beyyinesi kabûl edilirse, sâbit olur.

Kocanın nikâh da'vâsmdan sulhu da sahîh olur ve o sulh hul'dur. Yânî erkek da'vâcı olup, kadın inkâr ederse, bu da'vâda sıhhate i'tibâr mümkün olduğu için sulh sahîh olur. Da'vâcı, kendi hakkında sulhu hul' ma'nâsında kılmakla sahîh olur. Çünkü bud'u terketmeye karşılık mal almak hul'dur. Sulhun, en yakın akdlere yorumlanması vâcibdir. Nitekim, daha önce geçti.

Karının hakkında sulh, yeminin fidâsı ve husûmeti ortadan kaldırmak içindir.

Karının nikâh da'vâsında sulhu, câiz olmaz. Yânî da'vâcı olan kadın, bir erkek üzerine nikâh da'vâ edip kadın ile bir şey üzere sulh olsa, câiz olmaz. **Câiz olmamasına sebeb; çünkü koca mahı, da'vâyı terk etmesi için vermiştir. Eğer kadının da'vâyı terk etmesi ayrılma sayılırsa, ayrılmada kocanın ivaz vermesi gerekmez.** Nitekim eğer kadın kocasının (başka karıdan olan) oğluna temkîn eylese (cimâ imkânı verse), hüküm budur.

Eğer kadının da'vâyı terk etmesi ayrılma (firkat) **sayılmazsa; mal, da'vâdan önce olduğu hâl üzere kalır.** Çünkü ayrılma (firkat) bulunmayınca, kadının kanaatınca nikâh bâkî olduğu için, da'vâsı hâli üzere olur. Bu takdîrde, ortada ivazın karşılığı olan bir şey bulunmaz. Bu durumda ivaz, rüşvet olur.

Ulemâdan ba'zısı; «Sulh, câiz olur.» **demişlerdir. Çünkü da'vâyı terk etmek, ayrılma sayılır. Sanki koca, kadının mehrini artırıp ondan sonra mehrin aslı üzere kadını hul' eylemiş gibi olur.** Ziyâde ile berâber hul' etmemiştir. Binâenaleyh asıl düşer, fazlalık düşmez.

Hadd da'vâsından sulh yapmak da câiz olmaz. Nitekim bilirsin ki, sulh, Allah (C.C.)'ın hakkında cârî değildir.

Neseb da'vâsında da sulh câiz olmaz. Çünkü sulh; ya ıskât ya da muâvezedir. Neseb ise, bu ikisine de muhtemel olmaz.

Yine **izinli köle, bir adamı kasden öldürse ve nefsinden sulh olsa, câiz olmaz. Çünkü izinli kölenin nefsi, kendi kazancından değildir.** Şu hâlde izinli kölenin kendisi üzerinde tasarruf etmesi câiz olmaz. Bundan sonra, izinli kölenin sulhu sahîh olmasa da, öldürenin velîsi sulhdan sonra bu köleyi öldüremez. Çünkü maktûlün velîsi onunla musâlaha edince, ondan bedel almakla öldürmeyi afv etmiş olur ve bu afv sahihdir.

Kölenin efendisi hakkında bedel vermek vâcib değildir. Belki öldürülen kimsenin velîsi, bedeli o kölenin âzâdına kadar erteler. Çünkü izinli kölenin nefsinden, yânî kendi kazancında sulh yapması mükellef olduğu için sahîhdir. Efendisi hakkında sahîh değildir. Sanki köle müeccel (veresiye) bedel ile sulh yapmış gibi olur. O köle âzâd edildikden sonra bedel kendisinden alınır. Eğer maktûlün velîsi böyle yaparsa, sulh câiz olur. Maktûlün velîsinin o kaatili öldürtmesi câiz olmaz. Bu da, öyledir. **İnâye'de de böyle denmiştir.**

Kasden (amden) **bir adamı öldüren kölenin efendisi kölenin nefsi için maktûlün velîsi ile sulh olsa, sahîh olur.** Çünkü onun kölesi, kendi kazancındandır. Şu hâlde, kölede tasarruf etmesi ve onu kurtarması câiz olur.

Mükâtebin de kendisi için sulh yapması sahîh olur. Çünkü mükâteb, efendisinin elinden çıktığı için hür gibidir. Bu; bir kimse, o mükâtebin köleliğini iddiâ ettiği takdîrdedir. Çünkü mükâteb, bu durumda hasım olur. Eğer o mükâtebe karşı suç işlerse, erşi (diyeti) mükâtebin olur. Mükâteb öldürülse, kıymeti efendisinin olmaz. Belki mükâtebin vârislerinin olur. Hattâ kitâbet bedeli, o kıymetten ödenir ve hayâtının sonunda hür olduğuna hükmedilir. Kitâbetinden fazla kalan vârislerinin olur. Bu takdîrde o, hür gibidir. Şu hâlde, onun kendisinden sulh yapması câizdir. İzinli köle, bunun gibi değildir. **Bunu, Zeylaî** (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Telef olan gasbedilmiş mal için yapılan sulh, kıymetinden daha çoğu ile veyâ eşyâ karşılığında sahîh olur. Yânî bir kimse, kıymeti bin dirhem eden bir giyeceği veyâ köleyi gasb edip yitirdikden sonra iki bin dirheme yâhûd bir eşyâ ile sulh olsa, câiz olur. **Eğer gabn-ı fâhiş ile olursa;** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre, **câiz olmaz.** Çünkü gasb edilen şeyin sâhibinin hakkı,kıymettedir. Kıymetten fazlası ribâdır.

İmâm A'zam (Rh.A.)**'ın delîli şudur:** Gasbedilen şeyin sâhibinin hakkı, kâdî ödemekle hüküm vermedikce, yitirilmiş olan mağsûbda bâkîdir. Eğer ödetmeyi terk ederse, köle onun mülkünde helâk olmuş sayılır. Hattâ kefenini onun alması gerekir. Şu hâlde kıymetinden fazlası ile bedel alması ribâ olmaz. Çünkü mâliyet üzere ziyâde olan, hükmen kalan sûret karşılığında olur. Kıymet karşılığında olmaz. Hattâ kâdî kıymetle hüküm verse, ondan sonra ekser üzerine sulh yapsalar, câiz olmaz. Çünkü hak, kâdînın hükmü ile kıymete intikâl etmiştir.

Kıymeti, telef olan mağsûbun kıymetinden daha çok olsa da, ribâ bulunmadığı için, mal ile sulh yapmak da câiz olur.

Kasden öldürmek (amden katl) **de diyetten ve erşden daha çoğu ile sulh yapmak da sahîh olur. Hatâen öldürmekde, sahîh olmaz.** Çünkü diyet, hatâda mukadderdir. Onun üzerine eklenen fazlalık ribâ olur. Şu hâlde, fazlası bâtıl olur. Kasden öldürmekde vâcib olan kısâsdır. Halbuki kısâs, mal değildir. Onda ribâ gerçekleşmez. Öyle ise, fazlalık bâtıl olmaz. **Bu hatâ** (yanlışlık) **ile öldürmede sulhun sahîh olması, diyet mikdârının biri üzerine sulh yapıldığı takdîrdedir. Eğer diyet mikdârlarından başkası üzere sulh yapılırsa, sahîh olur.** Çünkü onunla mübâdele yapılmış olur. Lâkin alacağa karşılık alacak (deynen be deyn) olmakdan çıkmış olsun diye, sulh meclisinde almak şart kılınmıştır. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Nitekim zengin bir kimse, yarısı kendisinin olan bir köleyi âzâd edip, geri kalan yarısı için, yarısının kıymetinden fazlası ile sulh yapsa, sahîh olmaz. Yânî iki adam arasında bir köle ortaklaşa olup, ikisinden birisi —ki zengin olanıdır— o köleyi âzâd edip geri kalanı için yarı kıymetinden daha çoğu ile sulh yapsa, fazlası ittifakla bâtıl olur. Çünkü âzâdda kıymet, mansûs-un aleyh'dir (Nassan sâbittir). Nitekim, daha önce bâbında geçti. Şerîatın takdîri, kâdînın takdîrinden daha az değildir. Şu hâlde, onun üzerine kıymetten ziyâde câiz değildir. Eğer geri kalan yarıma karşılık bir mal ile sulh yapsa, mutlak sûrette sahîh olur. Yânî o malın kıymeti, kölenin yarı kıymetinden daha çok olsa bile, sulh sahîh olur. Çünkü fazlalık, cinsin ihtilâfı katında zâhir olmaz.

Bir kimse, birini kasden ölümden veyâ ölçülen ve tartılan şeylerden iddiâ ettiği alacağının bir kısmı üzerine vekîl etse, o sulhun bedelini ödemek; vekîl eden kimseye lâzım gelir, vekîle lâzım gelmez. Çünkü sulh, hâlis iskâttır. Bu durumda vekîl, hâlis elçi (veyâ arabulucu) olur. Bu takdîrde onun bir şey ödemesi gerekmez. Nikâhda vekîl olan kimse de böyledir. Ancak vekîl bedeli öderse, bu takdîrde ödemekle muâhaze olunur, sulh ile muâhaze olunmaz.

Alım - satım gibi olan şeyde —ki mal ile maldan sulh yapmaktır— **bedeli ödemek, vekîline lâzım gelir.** Çünkü, bu takdîrde hukûk vekîle rücû eder. **Bu ödeme, ikrârdan dolayı sulh olduğu zamandadır. Eğer sulh ikrârdan olursa, bedel vekîl üzerine vâcib olmaz. Kifâye'de de böyle denmiştir.**

Fuzûlî (5) **bir kimse sulh olup, bedeli ödese veyâ bedeli malına muzâf kılsa,** meselâ; «Bu adamın ikibin akçası bendedir!» **dese yâhûd bir nakde veyâ bir mala kendisi üzere nisbet etmeksizin işâret etse**

(5) **Fuzûlî**: Şer'i bir izin olmaksızın, diğer bir kimsenin hakkında tasarruf eden kimsedir.

ve «Bu bin, benim borcumdur!» yâhûd «Bu köle benim borcumdur!» dese, yâhûd mutlak söyleyerek; «Bin dirhem borcumdur!» dese de, bedeli teslîm etse, bu sûretlerde sulh sahîh olur.

Burada, yânî dördüncü sûrette, sulh olan kimse teberru' etmiş olur. Çünkü onun fiili, da'vâlının izniyle değildir. Eğer fuzûlî sulh olan kimse bedeli teslîm etmedi ise, sulh da'vâlının iznine mevkûf olarak kalır. Da'vâlı o sulha izin verirse, sahîh olur ve bedel lâzım gelir. İzin vermezse, sulh reddedilir.

Bunlar, beş sûretdir. Çünkü fuzûlî, ya malı öder veyâ ödemez. Ödemezse, ya nakde veyâ mala işâret eder yâhûd işâret etmez. Eğer işâret etmedi ise, ya ivazı teslîm eder veyâ etmez. Sulh, bu vechlerin hepsinde câizdir. Ancak sonuncu vechde (şekilde) câiz değildir. O da; bedeli ödemediği, malına izâfe etmediği, malına işâret etmediği ve da'vâcıya bedeli teslîm etmediği vechdir. Bu sûrette sulhun cevâzına hükmedilmez. Belki izine bağlı kalır. Da'vâcı için ivaz teslîm edilmediği zaman, hakkı meccânen sâkıt olmaz. Çünkü o, buna râzı değildir. Eğer da'vâlı sulha izin verirse, câiz olur ve kendi ihtiyârı ile iltizâm ettiği için meşrûtu ödemesi lâzım gelir. Eğer onu red ederse, sulh bâtıl olur. Fakat diğer vechler bunun aksinedir, ki onların sulhu câizdir.

Birinci vechin câiz olması, da'vâlı için hâsıl olan berâetten dolayıdır. Berâet hakkında ise yabancı ve da'vâlı eşittir. Fuzûlînin ödediği zaman, asîl olması da câizdir. Nitekim, hul' bedelini ödeyen fuzûlî böyledir.

İkinci vechde sulhun câiz olmasına gelince; bu adam sulhu kendi nefsine izâfe etmiştir. Binâenaleyh, o bedelin teslîmini iltizâm etmiş demektir. Şu hâlde sulh sahîh olur.

Üçüncü vechin câiz olması şundandır: Fuzûlî, bedeli teslîm için ta'yin edince, onda ivazın selâmetini şart kılmış olur. İmdi, onun kabûliyle akd tamâm olur. Şu köleye müstehık çıksa da, onda bir kusûr bulup geri verse, yâhûd köleyi hür, müdebber veyâ mükâteb bulsa, musâlihden (6) bir şey alamaz. Lâkin da'vâsına rücû eder. Çünkü musâlih ödemez.

Dördüncü vechin câiz olması da şundandır: Teslîmin da'vâcının rızâsına delâlet etmesi, ödemeye delâletinden ve kendi nefsine izâfe etmesinden daha üstündür.

Beşincisi ise; geri kalan vechler gibi olmayınca, sulhun sıhhatini ifâde etmez.

(6) **Musâlih**: Sulh akdi yapan kimse.

بَابُ الصُّلْحِ فِي الدَّيْنِ

BORÇDA SULH BÂBI (1)

Sulh, kişinin alacağı cinsinden bir şey üzerine yapılırsa; yânî sulh bedeli, da'vâcının da'vâlı üzerinde, aralarında câri olan müdâyene akdi ile müstehık olduğu şeyin cinsinden olursa, o sulh, hakkının ba'zısını almak ve geri kalanını düşürmektir. Çünkü akıllı ve bâliğ kimsenin tasarrufu, mümkün olduğu kadar tashîh edilir. Muâveze olmasiyle tashîh etmek mümkün olmaz. Çünkü onda ribâ vardır. Şu hâlde, bin dirhem alacak da'vâsından, beşyüz dirhem üzerine sulh yapmak sahîh olur. Hâlis bin dirhem alacak da'vâsından beşyüz züyûf (kalp) dirhem üzerine sulh yapmak da sahîh olur. Birinci mes'elede dirhemlerin bir kısmı için indirim ve eksiltme yapmıştır. İkinci mes'elede, dirhemlerin bir kısmı ve sıfatı için indirim ve eksiltme (hat) yapmıştır. Çünkü bu beşyüzün aynısı, borcun yapıldığı akd ile hak edilmiş idi.

Peşin olan bin dirhemden veresiye olan bin dirhem üzerine sulh yapmak sahîhdir. Çünkü onu muâveze sayması mümkün olmaz. Zîrâ dirhemleri dirhemler ile veresiye satmak câiz değildir. Şu hâlde onu, iskât ma'nâsına gelen ertelemeye yorumlamak mutlaka lâzımdır.

On dirhem ile on dînâr alacakdan, beş dirhem üzerine sulh yapmak hâlen veyâ müeccelen (peşin veyâ veresiye) **sahîhdir.** Çünkü dînârların hepsi ve dirhemlerin bir kısmı için indirim yapmış sayılır. Bir kısmı için te'cîl i'tibâr edilir, muâveze i'tibâr edilmez. Çünkü

---

(1) Eldeki nüshalarda, bu «Bâb» ayırımı yoktur. Bu bâb, Sulh Bölümünü ta'kîb etmektedir. Mütercim, Borçda sulh'u ayrı bir bâb olarak terceme etmiştir.

sulhda iskât ma'nâsı lâzımdır. İndirim ve iskât saymak mümkün olunca, muâveze i'tibâr edilmez. **Da'vâ edilen dirhemlerden veresiye dînârlar üzerine sulh yapmak câiz değildir.** Çünkü dînârlar müdâyene (borçlanma) akdi ile hak edilmiş değildir. Şu hâlde hakkının ertelenmesine yorumlamak mümkün değildir. Muâvezeye yorumlanır. Dirhemleri dînârlar ile veresiye satmak câiz değildir.

Veresiye bin dirhemden peşin beşyüz dirhem üzerine sulh yapmak da sahîh olmaz. Çünkü peşin olanlar, mudâyene aksi ile hak edilmiş değildir. Zîrâ müdâyene akdi ile hak edilmiş olan veresiyedir. Peşin olan, veresiyeden daha hayırlıdır. Şu hâlde sulh, müdâyene akdi ile müstehak olmayan mal üzerine yapılmış demektir. Bu sûrette muâveze olur. Müddet, borçlunun hakkı idi. O, bu hakkı alacaklının borçdan indirdiği beşyüz mukâbilinde terk etmiştir. Bu terk, müddete bedel olur, ki harâmdır.

Görülmez mi ki, ribe'n nesie (veresiye ribâ), **mah müddet ile mübâdeleye** (değiş - tokuşa) **benzediği için harâm olmuştur.** Müddetin hakîkatı ile değiş - tokuşun harâm olması ise evleviyyette kalır. Bin kara nukra'dan (2) yarısı kadar beyaz dirhemler üzere sulh yapmak câiz değildir. Çünkü beyâz, borçlanma akdi ile hak edilmiş değildir. Zîrâ dirhemleri siyâh parçadan olan kimse beyâza müstehık olmaz. Bu durumda borçlanma akdi ile hak edilmiş olmayan şey üzerine sulh yapılmış olur ve bin dirhem, beşyüz ile ve hâlislik vasfının fazlalığı ile değiş - tokuş edilmiş olur. Bu, ribâdır.

Borçlunun üzerinde olan borç cinsinden başkasına muayyen olmayarak sulh yapması da câiz değildir. Çünkü hakkın cinsinden başkası üzerine sulh, ancak muâveze olur ve bedelin bilinmemesi onu ibtâl eder.

Bir kimse bir yığın (bir kürr) **buğday da'vâsından on dirhem üzerine sulh olsa, sulh meclisinde on dirhemi aldı ise; câiz olur.** Nitekim bilirsin ki, cinsi ayrı olursa; sulh, satış ma'nâsına gelir ve meclisde iki ivazın birini almak vâcib olur. **Eğer sulh meclisinde on dirhemi almadı ise, sulh sahîh olmaz.** Çünkü, bu takdîrde borcu borç ile (veyâ alacağı alacak ile) satmak olur. Bu ise, bâtıldır.

Sulh olan kimse, on dirhemin beşini alıp, beşi kalır da ayrılırlarsa; sulh, ancak beşde sahîh olur. Çünkü tashîh edici, ancak o mikdârda mevcûddur. **Bu mes'elenin aksi de böyledir.** Yânî on dirhemden bir yığın buğday veyâ tartı ile satılan şey üzerine sulh olsa, o meclisde

(2) **Nukra** (Nukre): Külçe hâlinde gümüş.

teslîm aldığı takdîrde, sulh câiz olur. Aksi takdîrde, câiz olmaz. Nitekim, sen bunun sebebini bilirsin.

Alacaklı kimse, borçluya; geri kalanından berî olmak şartıyla «Yarınki gün bana beşyüz dirhem ver!» dese; yarınki gün beşyüzü verdiği takdîrde, berî olur. Vermezse, İmâm A'zam ve İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ)**'e göre; berî olmaz. İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.)**'a göre, berî olur.** Çünkü ibrâ, mutlak olarak hâsıldır. Berâet dahî mutlakâ sâbit olur. Nitekim ibrâ ile başlasa, berî olurdu. Yakında açıklaması gelecektir.

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ)**'in delîli şudur:** Bu sûret, şart ile mukayyed olan ibrâdır. Şarta bağlı olan bir şey, şartın ortadan kalkmasiyle yok olur. Bunun sebebi şudur: Çünkü alacaklı kimse, söze yarınki günde beşyüzü ödemekle başladı. Bu söz, alacaklı kimsenin iflâsını örtmek, yâhûd daha çok kazanmak için ticârete vesîle olmaya elverişli bir hedef teşkîl edebilir. İmdi bu söz, ma'nâ cihetinden, şart olabilir. «Alâ / üzere» kelimesi, her ne kadar muâveze için olsa da, ba'zan şart ma'nâsına da gelir. Nitekim **Allah Teâlâ** (C.C.)**'nın:**

إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا ...

«İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir ortak koşmamak şartiyle (üzere) **bey'atleşmeye geldikleri zaman** (bey'atlerini kabûl et)...» (3) kavl-i şerîfinde; «alâ / üzere» kelimesi, şart ma'nâsında kullanılmıştır. Burada mufâveze ma'nâsiyle amel etmek imkânsızdır. Şu hâlde, tasarrufunu tashîhleştirmek için şart ma'nâsına yorumlanır.

Bu mes'ele bir kaç vech (şekil) **üzeredir:** Birinci vech, yukarıda zikredilendir. **İkinci vechi** ise, musannıf şu sözü ile zikretmiştir: **Eğer alacaklı kimse, borçluya; «Bin dirhemden beşyüz dirhemi yarınki gün bana vermen şartiyle seninle sulh yaptım.» yâhûd «Sen fazladan berîsin, şu şartla ki parayı yarın vermezsen, hepsi üzerine borç olsun.» derse; iş, onun dediği gibi olur.** Yânî borçlu bu sulhu kabûl edip beşyüz

(3) Mümtahine Sûresi (60); âyet: 12

dirhemi verirse, geri kalandan kurtulur. Veremezse, birinci vechde olduğu gibi, borcun hepsini öder. **Bu mes'elede icmâ' vardır.** Çünkü alacaklı kimse, sözünü açıkca kaydladı. Eğer şart bulunmazsa, sulh bâtıl olur.

Üçüncü vech, musannıfın şu sözü ile zikrettiği mes'eledir: **Eğer alacaklı kimse, borçluya:** «Bin dirhemin beşyüzünü yarınki gün bana vermen şartiyle beşyüzünden seni ibrâ ettim!» **derse, her ne kadar vermese de beşyüzünden kurtulur.** Çünkü alacaklı kimse, ibrâyı mutlak söylemiştir. Beşyüzün yarınki gün ödenmesi ivaz olmaya elvermez. Ammâ şartla kaydlamasında şübhe ile şart olabilir Şu hâlde, şübhe ile takyîd olmaz. **Beşyüzün ödenmesini baştan söylemesi, bunun hilâfınadır. Çünkü ibrâ, beşyüzle berâber hâsıl olmuştur.** İmdi ivaz olamaması bakımından mutlak vâki olur; şart olamaması bakımından mutlak vâki olmaz. Binâenaleyh şübhe ile ıtlâk sâbit olmaz. Şu hâlde aralarında fark vardır.

Dördüncü vechi musannıf şu sözü ile zikretmiştir: **Eğer alacaklı vakit zikretmezse; yânî, yarınki gün demeyip belki** «Geri kalanından berî olmak üzere bana beşyüzü ver.» derse, berî olur. Çünkü, ödeme için vakit zikretmeyince edâ sahîh olamaz. Zîrâ borçlunun, borcunu ödemesi her zaman vâcibdir. Ödeme kayd altına girmez., belki muâveze üzere yorumlanır. İvaz da olamaz. **Yukarda geçen mes'ele, bunun hilâfınadır.** Çünkü yarınki günde ödemekde sahîh maksâd vardır. Nitekim daha önce geçti.

Beşinci vechi musannıf şu sözüyle zikretmiştir: **Açık olarak ta'lîk yaparsa, sahîh olmaz.** Yânî, alacaklı; «Eğer bana ödersen veyâ ne zaman ödersen yâhûd ödediğin vakit sen berîsin.» derse, ibrâ sahîh olmaz. Çünkü, ibrâyı açık şarta bağlamıştır. Bu ise, şart ile bâtıl olan ve olmayan şeyleri beyân bâbında geçtiği vechle, bâtıldır.

Borçlu, alacaklıya gizlice; «Benden, borcu ertelemedikce veyâ indirim yapmadıkca senin malını ikrâr etmem!» **dedikde, alacaklı da, onun dediğini yapsa, yânî ertelese yâhûd indirim yapsa, sahîh olur.** Çünkü alacaklı zorlanmış değildir. Hattâ, bir vakte kadar ertelemeye râzı oldukdan sonra, hâlen borcu istemeye kâdir olamaz. Borçdan indirim yaptığında dahî indirilen mikdârı ebediyyen isteyemez. **Eğer borçlu gizlice söylediği sözü, açığa vurursa, derhâl alır.** Yânî alacaklı, mukır'den malı ertelemeksizin ve indirim yapmaksızın hemen alabilir.

Ortak olan alacakdan iki ortağın biri bir mikdâr alsa, diğer ortak o alınanda ona ortak olur. Bu, küllî bir kâidedir. Bundan ba'zı kollar

çıkar. Yânî, iki adamın başka bir adamda hakları olup, biri o alacakdan bir mikdâr alsa, alan kimse o şeye aslı gibi müşâen (4) mâlik olup ortağının da teslîm alınan mikdârda ortak olma hakkı vardır. Çünkü teslîm alınan mal artsa da, — zîrâ borcun mâliyeti teslîm almanın âkıbetine göredir. — bu ziyâde hakkın aslına râcidir ve ağacın meyvesi ile yavrunun ziyâdesi gibi olur. Diğer ortağın, o fazlalığa ortak olma hakkı vardır. Lâkin o, ortaklıkdan önce, teslîm alanın mülkü üzere kalır. Çünkü ayn, hakikaten deyn'den başkadır. Teslîm alan ortak, onu hakkından bedel olarak teslîm almıştır. Şu hâlde, ona mâlik olur. Hattâ onda tasarrufu geçerli olur ve ortağının payını öder. Ortak alacak pazarlık müttehid olduğu vakitte satılan malın semeni, ortak malın semeni ve benzerleri gibi, müttehid sebeble vâcib olan şeydir. İki ortak, geri kalanı borçludan alırlar. Çünkü alınan mikdâr, ikisi arasında ortak olunca, geri kalanın da ortak olması gerekir.

Musannıf, mezkûr kâidenin üzerine şu sözü ile tefri' yapmıştır: İki ortağın biri payına karşılık, bir giyecek üzerine borçlu ile anlaşma (sulh) yapsa, diğer ortak borcun yarısını borçludan alır. Çünkü yarısı, borçlunun zimmetinde idi ve onu almadı. Borçlunun zimmetinde kaldı. Veyâ giyeceğin yarısını ortağından alır. Çünkü anlaşma borcun yarısı üzerine yapılmıştır,yâhûd borç, müşâ'dır. Zîrâ borç, borçlunun zimmetinde iken onun taksîm edilmesi sahîh değildir. Ortağın hakkı, borcun her parçasına tealluk eder. Şu hâlde ortağın iznine bağlı olur ve onun yarısını alması sulh akdine izin verildiğine delâlet eder. Bu takdîrde sulh, sahîh olur. Ancak ortağı için borcun dörttebirini öderse, o zaman diğer ortak borçludan hakkını alamaz. Çünkü onun hakkı, giyeceğin yarısını aldıkdan sonra borcun dörttebiridir.

Eğer iki ortağın biri sulh olmayıp, belki borçludan borcun yarısiyle bir şey satın alsa, diğer ortak ona borcun dörttebirini ödetir. Çünkü müşteri olan ortak, indirimsiz takas yapmak ile hakkını almıştır. Çünkü alım - satım mümâkeseye dayanır. [**Mümâkese:** Satılık malın fiatını indirmesini satıcıdan istemektir.] Bu durumda ortak, o borcun yarısını almış gibi olur ve borcun dörttebirini ortağının ondan alması câiz olur. **Sulh, bunun aksinedir. Çünkü sulhun temeli, fiatı indirmeye ve ucuzlatmaya dayanır.** Bundan dolayı mürâbahaten satmaya (yânî kâr ve kazançla satmaya) mâlik olmaz.

Sulh yapan kimse, sulh ile payının ba'zısını ibrâ etmiş ve ba'zısını almış olur. Eğer biz, borcunun dörttebirini vermesini ilzâm edersek, anlaşma yapan onunla zarar görmüş olur. Çünkü borcun yarısının ta-

(4) **Müşâ'**: Şâyi' olan hisseleri ihtivâ eden ortaklaşa şeydir.

mâmını almamıştır. Bundan dolayı biz, borcun yarısını alan ortağı muhayyer bırakırız.

İki ortağın biri borçlunun zimmetindeki payından ibrâ etse ve eski borç ile mukâsa (takas) **olanda, yânî iki tâlibin biri üzerinde matlûb için borç vâcib olmazdan önce bir sebeble eski borç olsa, o borç takas olup diğer ortak payını borçludan iki sûrette de alamaz.**

Birinci sûrette alamamasına sebeb şudur: Çünkü ibrâ itlâf olup, kabz değildir. Müşterinin payı, berâetle artmaz. Şu hâlde borçludan alamaz. **İkinci sûrette alamamasının sebebi ise; ortak üzerinde olup, teslîm alınmayan borcu ödediği içindir.** Çünkü iki borçda asıl olan şudur ki; eğer ikisi ödemede karşılaşırlarsa; birinci borç, ikinci borç ile ödenir. Ortaklık, ancak teslîm almakda sâbit olur. **Eğer ortağın biri hissesinin ba'zısından borçluyu ibrâ ederse, geri kalanın taksîmi artakalan hisseler üzerine olur.** Yânî hissesinin bir kısmından ibrâ ederse, geri kalanın taksîmi artakalan hisseler üzerine olur. Hattâ iki ortağın, borçluda yirmi akçaları olsa, biri payının yarısından borçluya ibrâ etse, o ortak beş akça ile mutâlebe edebilir. Susan ortak ise, on akça ile mutâlebe edebilir.

Bir kimse, malın ayb ve kusûrundan dolayı sulh yapsa, sonra o kusûrun bulunmadığı anlaşılsa veyâ o kusûr ortadan kalksa, sulh bâtıl olur.

İmâdiyye'de denilmiştir ki: Bir kimse, satın aldığı bir câriyede kusûr bulunduğunu iddiâ edip satıcı inkâr etse, bunun üzerine satıcı ile alıcı o kusûrdan, müşteri satıcıyı ibrâ etmek üzere bir mikdâr mala karşılık sulh olsalar; ondan sonra câriyede o kusûr bulunmadığı veyâ kusûr bulunup sonradan yok olduğu anlaşılsa, satıcının sulh bedelini müşteriden geri alma hakkı vardır. İki selem sâhibinden biri verdiği mala karşılık payından sulh olsa, eğer diğer selem sâhibi sulha izin verirse, sulh ikisi adına geçerli olur. **Eğer diğeri sulhu red ederse, red olur. Yânî iki adam, bir başka adama bir yiyecek için selem verseler, ondan sonra iki selem sâhibinden biri** müslem-un ileyh **ile sermâyeden payını alıp payında selem akdini fesh etmek üzere sulh olsa,** İmâm A'zam ve İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ)**'e göre bu sulh câiz olmaz. Ancak diğer selem sâhibi izin verirse, câiz olur.** Sermâyeden teslîm alınan, ikisi arasında ortak olur. Selemden geri kalan da alınan gibi, ikisi arasında ortak olur. Eğer izin vermezse, sulh bâtıl olur.

İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.)**; diğer borçlulara bakarak;** «Sulh, câiz olur.» **demiştir.** Çünkü iki alacaklıdan biri, şâyed borçlu ile payından bir bedel üzerine sulh olsa, câiz olur. Diğer ortak, alınanda ortak ol-

mak, ya da payını borçludan almak arasında muhayyerdir. Bu mes'ele de onun gibidir.

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ) **'in delili şudur: Bu sulh câiz olursa, ya hâssaten onun payında câiz olur, ya da iki payın yarısında câiz olur.** Birinci veche göre, almazdan önce borcu (yânî alacağı) paylaştırmak lâzım gelir. Çünkü onun payının husûsiyeti ancak ayırd etmekle zâhir olur. Ayırd etmek de, ancak paylaştırmakla olur. Halbuki paylaştırmanın bâtıl olduğu daha önce geçti. Eğer câiz olan ikinci sulh olsa, yânî sulh iki payın yarısında câiz olsa, diğerinin izni lâzımdır. Çünkü sulh akdi ortağı üzere feshdir. Onun rızâsına muhtâc olur.

Vârislerden biri, ya metâ' veyâ akâr yerine mal verilmekle çıkartılsa yâhûd altın yerine gümüş verilmekle veyâ gümüş yerine altın verilmekle çıkartılsa yâhûd terekede dirhemler ve dînârlar bulunup sulh bedeli de kezâ dirhemler ve dînârlar olmakla iki nakd (para) **yerine iki nakd verilmekle çıkartılsa, cinsi cinsin hilâfına sarf ederek bu sulh sahîh olur.** Nitekim, satışda da sahîhdir. **Gerek o sulhun bedeli az olsun, gerekse olmasın fark etmez.** Yânî, iki nakdde eşitliğe bakılmaz. Belki, meclisde alınmış olmasına bakılır. Çünkü bu, sarfdır. Eğer alınmış olursa, sahîh olur. Alınmış olmazsa, sahîh olmaz.

Altın ve gümüş gibi iki nakdde ve iki nakd'den başkası ile berâber iki nakdin biri ile sulh sahîh olmaz. Yânî, terekede altın ve gümüş ve bunlardan başka, yânî eşyâ, akâr ve tarla mevcûd olsa, vârisler kendilerinden olan biri ile altın veyâ gümüş üzerine sulh olsalar, ribâ ihtimâli bulunduğu için câiz olmaz. **Payı misli ile olup ve fazlası terekede kalan hakkı karşılığında olmakla ribâdan uzak olsun diye, ancak verilen altın ve gümüş onun payı cinsinden olduğu hâlde, payından daha çok olursa câiz olur.** İmdi, altından ve gümüşden payına karşılık olan şeyde teslîm almaları lâzımdır. Çünkü sulh, alınan bu mikdârda sarfdır. **Eğer diğer vârisler için terekeden alacak şart kılınırsa, sulh bâtıl olur.** Yânî ba'zı insanlarda terekeye âid alacak bulunursa, vârisler o alacağı sulha katıp alacak kendilerinin olmak üzere anlaşma yapan vârisi o alacakdan çıkartsalar, bu sulh bâtıl olur. Çünkü sulh olan vâris, alacakdan payını diğer vârisler için ayndan aldığı şeyle temlîk etmiştir. Halbuki deyn'i —her ne kadar ivaz ile de olsa— üzerine deyn olmayan kimseye temlîk etmek bâtıldır. Deyn hissede bâtıl olunca, hepsinde de bâtıl olur. **Ancak vârisler, borçdan borçluların ibrâsını şart kılarlarsa ve sulh olan vâris, borçlulardan payını almamak üzere sulh olursa, bu takdîrde sahîh olur.** Çünkü bu sûrette borcu, üzerinde borç olan kimseye temlîk etmiş olur.

Ya da vârisler, sulh isteyen vârisin borçdan payını teberruen ödeyip ondan sonra terekede kalan payından sulh olurlarsa, bu sûrette sulh câizdir. Geri kalan vârisler için bu mes'elede zarar olduğu gizli değildir. Binàenaleyh; evlâ olan, musannıfın şu sözü ile zikrettiğini yapmaktır: **Yâhûd vârisler sulh isteyen vârise, alınacak borçdan payı kadar ödünç verip, borçdan başkasından sulh olsalar ve sulh olan vâris diğer vârislerden ödünç aldığını borçlulara havâle etse, onlar da havâleyi kabûl etseler, sulh sahîh olur.**

Borç bulunmayan mechûl terekeden, ölçülen (mekîl) **veyâ tartılan** (mevzûn) **şey üzere sulh yapılmasının sıhhatinde ihtilâf edilmiştir.** Yânî terekede borç olmazsa ve terekenin malları bilinmezse ve ölçülen, tartılan şeyler üzerine sulh yapılmak istenirse; Ulemâdan ba'zısı; **«Terekede ölçülür veyâ tartılır şey olmak ihtimâli bulunduğu ve sulh olan vârisin payı ölçülen veyâ tartılandan sulh bedeli gibi olup ribâ olduğu için sahîh olmaz.»** demiştir. Ba'zıları da demiştir ki: **Terekede ölçülen ve tartılan olmaması ihtimâlinden dolayı sahîh olur. Eğer terekede böyle bir mal varsa, onun payının sulh bedelinden daha az olması ihtimâli vardır. İmdi câiz olmadığını söylemek; şübhenin, şübhesine i'tibâr edilmesine vardırır. Halbuki buna i'tibâr yoktur.** Esah olan kavilde, **geri kalan vârislerin elinde olan ölçülen ve tartılan şeyden başka mechûl terekeden sulh yapmak sahîhdir.** Çünkü bu sulh, çekişmeye götürmez. Zîrâ sulh olunan şey, vârislerden geri kalanların elindedir. **«Bu sulh sahîh olmaz. Çünkü satışdır. Üzerinde sulh yapılan şey ise ayndır. Halbuki bilmemezlikle satış sahîh olmaz.»** diyenler de vardır.

★ ★

كِتَابُ الْقَضَاءِ

KAZÂ BÖLÜMÜ

Musannıf, «Kazâ Bölümü» nü Sulh Bölümü'nden sonra getirmiştir. Çünkü kazâya, yânî kâdînın hükmüne ancak iki hasmın arasında sulh olmadığı zaman başvurulur.

Kazâ (veyâ kadâ), **lûgat bakımından ihkâm** (bir şeyi muhkem yapmak) **ma'nâsına gelir.** (1) Şer'an; **kazâ, beyyine, ikrâr veyâ yemînden dönmekle başkası üzerine ilzâmdır.** (2) Çünkü kazânın hakîkatı husûmeti ayırmakdır. Bu da, ancak ilzâm ile olur.

Kazânın ehli, şahâdete ehil olan kimsedir. Çünkü her ikisi de, yânî ehl-i kazâ ve ehl-i şahâdet velâyet bâbındandır. Çünkü kazâ, kavli (sözü), başkasına tenfîz etmektir. (geçirmektir.) (3)

Bir de; kazâ ve şahâdetten her biri ilzâmdır. Çünkü şahâdet, kâdî üzere; kazâ ise, hasım üzere mülzimdir (ilzâm edicidir). İmdi, şahâde-

---

(1) **Kazâ:** Lûgatta; hükm, ahkâm, takdîr, bir hakkı sâhibine ödemek, bir şeyi lâzım kılmak gibi anlamlara gelir.

Şer'an kazâ; özel bir velâyetten, yânî hâkimlikden, husûmetleri çözümlemek ve fasl etmekden ibârettir.

(2) **İlzâm:** Hâkimin bir husûsa hükm etmesidir. Da'vâlının ikrârı üzerine aleyhine verilen hükme ilzâm denilmesi yaygındır, bununla da'vâlı mahkûm'un aleyh, yânî aleyhine hükmedilmiş kimse olmuş olur.

İlzâm: Bir şeyi lâzım kılmak, gerekli kılmak ma'nâsına da gelir.

(3) **Tenfîz:** Hâkimin hükmünü yürütmek, uygulamak demektir.

Bir hâkimin verdiği hükmü, diğer bir hâkimin yeniden tetkîk ederek usûlüne uygun görüp tasdîk etmesine de tenfîz denir.

te ehil olmak için şart kılınan şeyler, kazâya ehil olmak için de şart kılınmıştır. **Şahâdete ehil olmanın şartı, kazâya ehil olmanın da şartıdır.** Bunun açıklaması, daha önce «Şahâdet Bölümü» nde geçti.

Fâsık olan kimse şahâdete ehildir. Binâenaleyh, kazâya da ehil olur. Lâkin fâsıka, kazâ (kâdîlık) **görevi verilmez.** Çünkü fâsık, fıskı sebebiyle (dinî yasaklara) aldırış etmediği ve gayreti az olduğu için kendisine güvenilmez. Hattâ fâsıka kâdîlık görevi verilse, veren kimse günahkâr olur. Nitekim, fâsıkın şahâdetinin kabûl edilmesi sahîh olmakla berâber kabûl edilmez. **Hattâ kâdî, fâsıkın şahâdetini kabûl edip onunla hüküm verse, günahkâr olur. Lâkin hükmü geçerli sayılır.**

Fetâvâ-yı Kâidiyye'de; «Şahâdet eden fâsıkın doğruluğuna kâdînın zannı gâlib olduğu zaman verdiği hüküm geçerli olur.» **denmiştir.** Bu sözün, önemle bellenmesi ve bilinmesi gerekir.

Kazânın (hükmün) **geçerli olması için, hüküm verilen yerin şehir olması şartında ve kısmetin** (4) **kazâ işlerinden olmasında ihtilâf edilmiştir.** Şehir, hükmün geçerli olması için, zâhir rivâyette, şarttır Nevâdir'in rivâyetinde; şart değildir. **Bizim Ulemâmızdan çoğu, ihtiyâcdan dolayı Nevâdir'in rivâyetini almışlardır.**

Eğer kâdî, bir adama çarşı ve pazarı dâimî duran yerleşilmiş bir köyde taksîm yapması için emir verse, rivâyetlerin ittifâkiyle câiz olur. Çünkü taksîm, Mahkeme işlerinden değildir.

Kezâ kâdî, köylere çıkıp küçük çocukların işleri veyâ vakıf işleri yâhûd küçük çocukların nikâhı için velî ta'yîn etse, câiz olur. Zahîr'üd-Dîn el-Mergînânî (Rh.A.)'nin **Fetvâ'sında böyle hikâye edilmiştir.** Çünkü bu velî ta'yîni, hüküm değildir. Mahkeme işlerinden de değildir.

«Muhît» adlı kitâbın Şahâdetler Bölümü'nün otuzbirinci faslında müellif demiştir ki: Bu; bana göre, müşkildir. Çünkü kâdî bunları ancak kazâ velâyeti ile yapabilir. Görülmez mi ki, kâdîya bu işler için izin verilmese, bunları yapamazdı. Binâenaleyh bu işler, Mahkeme işlerindendir.

---

(4) **Kısmet:** Taksîm etmek, bir şeyi bölmek demektir. Yânî: Bir kaç kimsenin bir şeydeki şâyi' hisselerini bir ölçü ile ta'yîn ve tahsîs etmektir.

* **Kısmet-i kazâ:** Ortakların ba'zılarının isteği üzerine hâkim tarafından cebren ve hükmen yapılan taksîmdir.

Eğer kâdî, kâdîlığı rüşvet (5) **ile almış olsa, hükmü geçerli olmaz.**

İmâdiyye'de, müellifi demiştir ki: «Kâdî, kâdîlığı rüşvetle almış olsa, kâdî olur mu?» diye sorulacak olursa, derim ki: Bunda Ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Sahîh olan kavle göre, o kimse kâdî sayılmaz ve eğer hüküm verirse, hükmü geçerli olmaz. Her ne kadar kâdîlığı rüşvetle alan o kâdî, âdil olsa da, kâdîlığı rüşvetle almasiyle fâsık olup azle müstehik olur. Çünkü azl edilmesini gerektiren sebeb mevcûddur.

Ulemâdan ba'zısı demiştir ki: Kâdî, fisk sebebiyle kendiliğinden azl edilir. Çünkü ona kâdîlığı veren kimse, onun adâletine güvenmiştir. O'nun kazâsına adâletsiz râzı olmamıştır.

---

(5) **Rüşvet:** Bir kimsenin, diğer bir kimseye kendisine yardım etmesi şartıyle verdiği bir maldır. Şartsız verdiği mal ise, hediyedir, diye ta'rif edilmiştir.

Diğer bir tarife göre rüşvet: **Bir adamın hâkim veyâ bir başkasına, lehinde hüküm vermesi yâhûd ondan istemiş olduğu işi yapması için verdiği bir şeydir.**

Rüşvet verene **«Râşî»**, rüşvet alana da **«Mürteşî»** denir.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz:

«Rüşvet veren de rüşvet alan da Cehennemdedir.» buyurmuştur. (Ebû Dâvûd)

Diğer bir hadîs-i şerîfinde de: **«Allah'ın lâ'neti rüşvet alan ve rüşvet veren kimse üzerine olsun.»** buyurmuştur. (İmâm Ahmed'in Müsned'i)

Şu kadar var ki İslâm âlimleri; rüşveti ba'zı kısımlara ayırmışlardır. **Hâniye adlı kitapda rüşvetin dört çeşidi vardır denilmiştir:**

1 — **Her iki taraftan harâm olan rüşvet.** Bu da, iki yerde olur.

Birincisi: Şâyed bir adam, kâdîlık görevini rüşvetle alırsa, o adam kâdî sayılmaz. Bu rüşvet, kâdîlığı rüşvetle alan adama da, ona kâdîlığı rüşvet ile verene de harâmdır.

İkincisi: Şâyed bir adam, lehinde hüküm vermesi için kâdîya rüşvet verse, gerek hakettiği hükmü versin, gerekse haketmediği hükmü versin, rüşvet alana da verene de harâmdır.

2 — Bir adam canını veyâ malını kurtarmak için rüşvet verse, bu rüşvet; alana harâmdır, verene harâm değildir. Kezâ bir zâlim onun malına tamah etse, o adam da malından bir kısmını rüşvet verip geri kalanını kurtarsa, alana harâmdır, verene harâm değildir.

3 — **Bir adam sultânın nezdinde** (meşrû ve hakettiği) **işini yaptırmak için bir adama rüşvet verse, verene helâl, alana ise harâm olur.** Sultânın nezdinde işini yaptırmak şartıyle rüşvet verirse, hüküm budur. Eğer adamdan işini yaptırmasını ister de, ona rüşvetten söz etmez ve aslâ bir şart da koşmaz, bilâhare işini yaptırdıkdan sonra o adama bir şey verirse, ulemâ bunda ihtilâf etmişlerdir. Ba'zısı: **«Bu, o adama helâl olmaz»** ba'zısı da: **«Helâl olur»** demişlerdir. **Sahîh olan, helâl sayılmasıdır.** Çünkü, «İyiliğe karşı iyilik et (el-İhsânu bil-İhsân)» sözü mecâzâttan olup meşhûrdur.

4 — Şâyed bir kadının velisi kendisine bir şey verilmedikce onu evlendirmese, bir adam da velîye bir şey verip, o velî de kadını o adama tezvîc etse, kocanın o verdiği şeyi — gerek mevcûd olsun, gerekse tüketilmiş olsun — **veliden geri alma hakkı vardır. Çünkü bu, rüşvettir.** Kıyâsa göre, eğer velînin hâlinden hediye almadan kadını o adama tezvîc etmiyeceği bilinirse, yukarıda geçen mes'elede olduğu gibi bu da hediye sayılır. (Keşşâf-u Istılâhât'il-Fünûn; c. 1, s. 595)

Kâdîhân (Rh.A.) **da demiştir ki: Kâdî rüşvet alırsa, hükmünün rüşvet aldığı şeyde geçerli olmayacağına fakîhler icmâ eylemişlerdir.**

Uygun olan, kâdînın iffetinde kendisine güvenilir (mevsûk-un bih) olmasıdır. Yânî harâmdan sakınmada, akıl ve salâhda, Sünnet'i bilmek ve anlamakda ve âsârda (yânî Sahâbeden rivâyet edilen haberlerde), olayların hükümleri ile ilgili olan mes'eleleri bilmekde kendisine güvenilir kimse olmasıdır. İctihâda ehil olması, evleviyyetin şartıdır. Cevâzın şartı değildir.

Kezâ, müftî de öyledir. Yânî onun da mezkûr sıfatlarla nitelenmiş olması gerekir. Kâdî gibi onda dahî ictihâda ehil olması şart kılınmamıştır.

Kâdî, ne kalbi ile ve ne de dili ile kâdîlığı taleb etmemelidir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

مَنْ سَأَلَ الْقَضَاءَ وُكِلَ إِلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أُجْبِرَ عَلَيْهِ نَزَلَ
عَلَيْهِ مَلَكٌ يُسَدِّدُهُ أَيْ يُلْهِمُهُ الرُّشْدَ وَيُوَفِّقُهُ لِلصَّوَابِ

«Bir kimse kâdîlığa tâlib olursa, kendi nefsine bırakılır. Bir kimseye de zorla kâdîlık verilirse, o kimse üzerine bir Melek inip ona doğruyu gösterir. Yânî ona rüşd ilhâm edip doğru (olanı yapma) **ya muvaffak kılar.»** buyurmuştur.

Kâdîlık görevini veren kimsenin, kâdîlığa en kudretli ve en lâyık olan kimseyi seçmesi gerekir. Kötü huylu ve zorba olan kimseyi seçmemelidir. (6) **Çünkü kâdî, hüküm husûsunda Resûlüllah (S.A.V.)'in halîfesidir** (vekîlidir). Allah (C.C.)'ın Elçisi:

(6) Mecelle'nin 1792. maddesinde şu hüküm vardır :
«Hâkim, hakîm (âlim), **fehîm** (zeki), **müstakîm** (doğru) **ve emîn** (güvenilir), **mekîn** (vakarlı, temkinli), **metîn** (sağlam) **olmalıdır.»**

مَنْ قَلَّدَ غَيْرَهُ عَمَلاً وَفِي رَعِيَّتِهِ مَنْ هُوَ أَوْلَى
بِهِ مِنْهُ فَقَدْ خَانَ اللهَ تَعَالَى وَرَسُولَهُ وَخَانَ
جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ.

«Bir kimse, başkasına bir iş (yânî kâdîlık) **verir de o işi veren kimsenin raiyyesinde** (yânî halkı arasında) **o işe görevlendirdiği adamdan daha uygun bir kimse bulunursa, işi veren kimse Allah** (C.C.)**'a, Resûlüne ve Müslümanların cemâatine hıyânet etmiş olur.»** buyurmuştur.

Kâdîlık işi, Dîn işlerinin ve Müslümanların amellerinin en önemlilerindendir.

Başkasına zulüm ve cevr etmekden korkan kimsenin kâdîlık görevi alması mekrûh olur. Eğer başkasına zulüm ve cevr etmekden emîn olursa mekrûh olmaz. Fukahâ'dan ba'zısı; **zorlanmadan kâdîlığa kendisi tâlib olursa, mekrûh olur. Çünkü Resûlüllah** (S.A.V.) :

مَنِ ابْتُلِيَ بِالْقَضَاءِ فَكَأَنَّمَا ذُبِحَ بِغَيْرِ سِكِّينٍ

«Kim kâdîlığa mübtelâ olursa, sanki bıçaksız boğazlanmış gibi olur.» buyurmuştur.

Ulemâdan birisi demiştir ki: Kâdîlardan biri bu hadîs-i şerîfi hafîfe alıp; «Böyle şey nasıl olur?» demiş. Sonra o kâdî tıraş olmak için meclisine bir berber çağırıp, berber çenesinin ba'zı kıllarını tıraş etmeye başlamış. Derken, kâdî aksırmış ve ustura boğazına isâbet edip başı önüne düşüvermiş. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Âdil olan kimseden kâdîlık görevi almak câiz olduğu gibi, zâlim olan kimseden de almak câizdir. Çünkü Sahâbe (R. Anhüm), **Hz. Ali** (R.A.) için ihtilâf ortaya çıktıkdan sonra, Hz. Ali (R.A:) haklı iken

Muâviye'den kâdîlık görevini almışlardır. Yine Sahâbe; Yezîd, (7) fâsık vè zorba olmakla berâber ondan kâdîlık görevi almışlardır. Tâbiîn de, zamanının en zâlim insanı olan Haccac'dan (8) kâdîlık görevi almışlardır. **Âsîler** (ehl-i bağy) **den de kâdîlık görevi almak câizdir.**

İmâdiyye'de denmiştir ki: Âsîlerden kâdîlık görevi almak câiz olur. Âsîlerin, sâdece istîlâsı ile âdil olan sultânın tâ'yîn etmiş olduğu kâdîlar azl edilmiş olmazlar. Onları âsîlerin azl etmesi sahîh olup, hattâ âsîler yenik düşüp de onların yenilgisinden sonra, kâdîların kazâları, âdil sultân tarafından yeniden görevlendirilmedikce, geçerli olmaz.

Bir kâdîya, kâdîlık görevi verilince, kendinden önceki kâdînın divânını ister. O divân; içinde sicillerin, belgelerin ve bunların benzeri Şer'î Sak'lerin bulunduğu çantalardır. Çünkü kâdî iki nusha yazar, biri hasmın elinde olur, diğeri de kâdînın divânında kalır. Zîrâ kâdî ba'zan her hangi bir sebeble ona muhtâc olur. Hasmın elinde bulunan nusha üzerindeki fazlalık ve eksikliğe güvenilmez. **Sonra azl edilmiş olan kâdînın, üzerine bu nushaları yazmış olduğu beyâz varak** (kâğıt veyâ defter), **eğer Beyt'ul-mâl'den** (Devlet hazînesinden) **verilmiş ise, azl edilmiş kâdîdan zorla alınır.** Çünkü o varak, onun eline ancak iş görmek için verilmiştir. Artık iş başkasına geçmiştir. **Eğer varak, azl edilmiş kâdînın kendi malından veyâ hasmın malından olsa**; sahîh olan kavle göre, **yine vermesi için zorlanır.** Çünkü kâdî, o varakı mal edinmek için değil, belki tedeyyün için almıştır. Kezâ hasımlar o varakı kâdî görevde iken onun elinde bırakmışlardır. Halbuki o kâdî azl edilmekle görev başkasına geçmiştir.

Kâdî, hakkı ikrâr eden, yânî doğruyu söyleyen veyâ üzerine beyyine getirilen tutukluyu (mahbûsu) **ilzâm eder.** Yânî, mahbûsların hâline bakar. Çünkü kâdî, Müslümanların işleri için nâzır (bakan) ta'yîn edilmiştir. **Hakkı ikrâr etmiş veyâ inkâr edip üzerine beyyine getirilmiş olan tutukluyu da ilzâm eder.** Azl edilmiş olan kâdînın, tutuklu üzerine sözü ancak beyyine ile kabûl edilir. Çünkü azl edilmiş olan kâdî, halkdan bir kimse gibi olmuştur. Tek kişinin şahâdeti ise; bilhassa kendi fiili ile olursa hüccet değildir.

---

(7) **Yezîd**: Emevî halîfelerinin ikincisidir. Muâviye'nin oğludur. Hicrî 63 (683 M.) yılında saltanat usûlü ile halîfe olmuştur. Halîfeliği kısa sürmüş ve otuz yaşında ölmüştür. Zevke, sefâya düşkün, içki ve diğer harâmlardan kaçınmayan fâsık bir adam olarak bilinmektedir.

(8) **Haccâc**; Halk arasında **«Haccâc-ı Zâlim»** diye meşhûr olmuştur. Emevî halîfelerinden Abdülmelik zamanında ba'zı vazîfelere ta'yîn edilmiştir. Bilhassa Emevî halîfelerine ve yönetimine karşı çıkan Hâşimilere büyük zulümler yapmıştır. Kâ'be'yi mancınıklarla taşa tutacak kadar ileri gitmiştir.

Eğer tutuklu doğruyu söylemez ve üzerine beyyine de getirilmiş olmazsa; üzerine nidâ eder. Yânî; nidâ edilip hasım çağrılmadıkca, kâdî onu sahvermekde acele etmez. Yânî her gün duruşmaya oturduğu zaman münâdiye (mübâşire) emredip; «Tutuklu olân fülân oğlu fülândan hak taleb eden kimse gelip hakkını istesin!» diye, hasım ile tutuklu biraraya gelinceye kadar çağırttırır. Eğer hasım çıkmazsa, tutukludan kendisine bir kefîl alıp, onu salıverir.

Yeni kâdî, azledilmiş kâdînın güvenilir kimselerin eline bıraktığı emânetlere ve vakfın gelirlerine de bakar. Beyyine veyâ zi'l-yedin ikrârı ile amel eder. Çünkü bunların hepsi hüccettir. **Azledilmiş kâdînın sözüyle amel etmez. Ancak zi'l-yed azledilmiş kâdîden teslîm aldığını ikrâr ederse, azledilmiş kâdînm sözü ile amel eder.** Çünkü bu takdîrde zi'l-yedin ikrârı ile zi'l-yedlik kâdînın olmuştur. Bu durumda kâdînın ikrârı sahîh olur. Sanki o hak hâlen elinde gibidir. Çünkü elinde mal olan kimse, onun bir insana âid olduğunu ikrâr etse, kabûl edilir.

Kâdî, hüküm vermek için mescidde oturur. Câmi'de oturması, mescidde oturmakdan evlâdır. Çünkü câmi, beldenin en tanınmış yerlerindedir. **Ya da kâdî, hânesinde oturur ve oraya girmeleri için insanlara izin verir.** Kâdînın meclisinde daha önce berâber oturduğu kimseler yine otururlar. Çünkü hânesinde yalnız oturması töhmet meydana getirir.

Kâdî, hediyye kabûl etmez. (9) Çünkü hediyyeyi kabûl etmek, hediyye veren kimsenin kayırılmasına yol açar. **Kâdî, ancak kendi zî rahm-i mahrem'inden hediyye kabûl edebilir.** Yâhûd, **hükümden önce, hediyye vermek âdeti olan kimsenin âdeti câri olduğu kadar hediyyeyi kabûl edebilir.** Yânî, bu zikredilen iki hediyyeyi reddetmez. Çünkü birincisi sıla-i rahmdir. İkincisi ise, hüküm için değil, belki âdeti olduğu içindir. **Hediyye alması için, bu ikisinin husûmeti olmaması şarttır.** Çünkü bunlara âid husûmet olursa, hediyyeyi hüküm için almış olur. (10)

---

(9) Mecelle'nin 1796. maddesi hükmü de aynı meâldedir.

(10) İslâm Dîninde; hediyye almak ve vermek Peygamberimizin (S.A.V.) sünnetindendir. Çünkü Allah (C.C.)'ın Resûlü hediye alır ve hediye verirdi. Bir hadîs-i şerîflerinde: **«Hediyyeleşiniz, ki birbirinizi sevesiniz.»** buyurmuştur.

Ancak hediyyenin hükmü, hediyye alanın ve hediyye verenin maksâdına göre şu kısımlara ayrılır:

1 — **Hediyye karşılığında bir mükâfaat beklemek.** Bu da iki kısma ayrılır:

a) **Eğer bir kimseye haksızlık edilmesi için hediyye verilmişse, bu hediyye harâmdır.** Meselâ; kâdîye haksız hüküm vermesi için hediyye vermek böyledir.

b) **Eğer mubâh olan bir işi yaptırmak için verilmiş ise, bu hediyye mubâhtır.**

Kâdî cenâzede bulunur. Çünkü cenâzede bulunmak Müslümanların, Müslüman üzerindeki haklarındandır.

Kâdî, özel da'vete gitmez. (11) Özel da'vet şudur; ki müsâfir eden kimse, eğer kâdînın o da'vete gelmiyeceğini bilirse, onu yapmakdan vazgeçer. Çünkü böyle özel da'vet, hükümde kayırılmak içindir. **Umûmî da'vet ise, bunun aksine olup, gidebilir.**

Kâdî, hastayı ziyâret eder. Çünkü hastayı ziyâret etmek de, cenâze gibi, Müslümanların haklarındandır.

Kâdî, iki hasım arasında, gerek huzûrunda oturmak, gerekse onlara doğru yönelmek bakımından eşit davranır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

إِذَا ابْتُلِيَ أَحَدُكُمْ بِالْقَضَاءِ فَلْيُسَوِّ بَيْنَهُمْ فِي الْمَجْلِسِ وَالْإِشَارَةِ وَالنَّظَرِ .

«Eğer sizden biriniz kâdîlık ile mübtelâ olursa, hasımlar arasında; meclis, işâret ve bakmak husûsunda eşitliği gözetsin.» buyurmuştur.

Kâdî, hasımlardan biri ile gizlice konuşmamalı, birine işâret ve hüccet telkîn etmemelidir. (12) Çünkü, bunda töhmet vardır. Birinin

---

Meselâ : «Falana söyle, bana şu işimde yardımcı olsun.» demek gibi.

2 — **Hediyye verdiği kimseye yaklaşmakla onun sevgisini kazanmak istemek.** Bu da iki kısımdır :

a) **Ya, sırf sevgisine mazhar olmaktır.** İşte makbûl olan hediyye budur. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz hadîs-i şerîfde de buna işâret edilmiştir.

b) Veyâ. **sevgiyi bir emeline ulaşmak için te'min etmektir.** Bu da hediyeden çok rüşvet sayılır. (İmâm Gazâlî; İhyâ, Cilt : 2)

(11) **«Hâkim, mütehasimeynden** (birbirini da'vâ eden iki tarafdan) **hiçbirisinin ziyâfetine gitmez.»** Mecelle, madde : 1797.

(12) Bu husûsda Mecelle'nin 1798. maddesi hükmü şöyledir :

«Esnâ-yı muhakemede hâkim, tarafeynden yalnız birisini hânesine kabûl etmek ve meclis-i hükümde biriyle halvet (yalnız kalma) **veyâhûd ikisinden birine el ya göz veyâ baş ile işâret eylemek veyâ anlardan birisine gizli lâkırdı yâhûd diğerinin bilmediği lisan ile söz söylemek gibi töhmet ve sû-i zanna sebeb olabilecek hâl ve hareketde bulunmamalıdır.**

yüzüne gülmemeli; çünkü bu, hasmı aleyhine teşvîk olur. **Mutlak sûrette şaka da yapmamalıdır.** Yânî her ikisine veyâ birine yâhûd onlardan başkasına şaka yapmamalıdır. Çünkü şaka, mahkemenin i'tibârını yok eder. **Bu ibâre, Vikâye'nin:** «Onunla şakalaşmaz.» **sözünden daha güzeldir.** Çünkü **Kâfî sâhibi:** «Onunla ve başkasiyle şakalaşmaz, hüccet de telkîn etmez. Zîrâ bunda töhmet vardır.» **demiştir.**

Yine, **kâdî, şâhide;** «Sen, şöyle şöyle şahâdet eder misin?» **demekle telkîn yapmamalıdır.** Çünkü telkîn, hasımlardan birine yardım etmektir. Böyle olunca, şâhide telkîn yapmak mekrûhdur. **Nitekim hasma telkîn yapmak da böyledir.**

İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.); **şâhide telkîn yapmayı, töhmet olmayan yerde müstahsen görmüştür. Çünkü şâhid, ba'zan meclisin heybeti sebebiyle tutulabilir.** Bu takdîrde kâdînın şâhide telkîn yapması, hakkı ihyâ etmek için hasmın izhârı ve tekfîli menzîlesinde olur. **Eğer hak, hasmın üzerine onun ikrârı veyâ beyyine ile sâbit olursa, kâdî mukırra hakkı vermesini emreder. Mukır, hakkı vermekden kaçınırsa, kâdî onu habs eder.**

Musannıf; kaçınmanın, kâdînın emrinden sonra olması şartını koymuş, beyyine veyâ ikrâr ile sâbit olan hakkın arasını ayırmamıştır. Hidâye sâhibi; **beyyine veyâ ikrâr ile sâbit olan hakkın arasını ayırıp demiştir ki:** Eğer hak; beyyine ile sâbit olursa, kâdî onu habs eder. Nasıl ki inkâr etmesiyle oyaladığı belli olduğu zaman dahî habs eder. **Eğer ikrârı ile hak sâbit olursa, habsine acele etmez.** Çünkü hasmın ilk görüşmede oyalayıcı olduğu bilinmez. Belki mühlet verilmesini istemiştir de malı onun için getirmemiştir. **Eğer hasım bundan sonra hakkı vermekden kaçınırsa, uzatıp durduğu ve oyaladığı anlaşıldığı için kâdî onu habs eder.** Bunun benzeri **Sadr'uş-Şerîa** (Rh.A.)dan hikâye edilmiştir. **Şems'ül-Eimme** (Rh.A.)**'den hikâye edilen ise, bunun hilâfınadır.** Çünkü hak; beyyine ile sâbit olursa, özür dileyip; O'nun, bende alacağı olduğunu ancak bu saatte öğrendim, borcumu öderim!» der. Bu özür dileme, ikrârda hâsıl olmaz. Daha güzel olan, burada zikredilendir. **Nitekim Zeylaî** (Rh.A.) **de böyle demiştir.**

Kâdî, hasmı dilediği kadar habs eder. Habse müddet takdîr etmekde ihtilâf edilmiştir. **Sahîh olan kavle göre; habs mikdârı kâdînın re'yine bırakılmıştır.** Çünkü habs; incitmek ve ezâ vermek (îzâ) içindir. İncitmek husûsunda ise, insanların hâlleri farklıdır.

Kâdî, habs lâzım gelen şeyde hak sâhibinin talebiyle habs eder. Borçlu için hâsıl olan maldan bedel olarak — meselâ, satılan şeyin semeni yâhûd ödünç veyâ akd ile iltizâm eylediği mehr-i muaccel, hul'

bedeli, kefâlet borcu gibi — borçluya lâzım gelen şeyde hak sâhibinin talebiyle onu habs eder. Çünkü mal, onun elinde hâsıl olunca, onun zenginliği mal ile sâbit olur. Kendi ihtiyârı ile akdi iltizâm etmesi zenginliğine delîldir. Eğer; «Fakîrim!» **diye iddiâ ederse, zikredilen borçlardan başkasında, habs edilmez. Çünkü, zengin olduğuna dâir delîl yoktur. Ancak, alacaklısı onun zengin olduğunu isbât ederse, bu takdîrde kâdî, uygun gördüğü kadar habs eder.** Nitekim, bu daha önce geçti. **Çünkü zengin olduğuna dâir delîl bulunmazsa söz, borçlu olan kimsenindir.** Borçlunun zengin olduğunu isbât etmek da'vâcıya âiddir ve kâdî, onu habs eder.

Habsden sonra, tutukluyu sorguya çeker. Eğer malı olduğu meydana çıkmazsa, habsden salıverir ve zenginleşmeye vakit buluncaya kadar bekler. Çünkü tutuklunun habs müddeti geçtikden sonra habsi, zulm olur. **Tutuklunun alacaklılarını ondan haklarını istemekden men etmez.** Çünkü hak sâhibinin onun üzerinde hakkının sâbit olması, diğer alacaklının hakkını ondan istemesine engel olmaz.

Borçluyu habs etmezden önce iflâsına dâir beyyine göstermesini kabûl etmez. Çünkü bu beyyine, nefy üzerine. Binâenaleyh bir müeyyid ile te'yîd edilmedikce kabûl edilmez. O müeyyide de habsdir. Habs edildikden sonra ihtiyâten kabûl edilir.

Zenginliğe dâir olan beyyine evlâdır. Yânî da'vâcı, borçlunun varlıklı ve zengin olduğuna dâir beyyine gösterse ve da'vâlı fakîr olduğuna dâir beyyine getirse, zengin ve varlıklı olduğuna dâir olan beyyine evlâdır. Çünkü fakîrlik, ârızdır. Beyyine ise, isbât içindir.

Varlıklı ve zengin olan borçlunun habsini uzatır. Çünkü habs, zulmün cezâsıdır. Eğer varlıklı ve zengin olan borçlu, hakkı edâya kâdir iken kaçınırsa, zulmü zâhir olup habsini uzatmakla cezâlandırır.

Bir adam, karısının ve çocuğunun geçmiş nafakası için habs edilmez. Çünkü nafaka, zaman geçmekle düşer. Her ne kadar kâdî hükm etmekle veyâ karı ile koca nafaka üzere anlaşmakla, sâkıt olmazsa da geçmiş nafaka için yine habs edilmez. Çünkü nafaka, bir maldan bedel değildir. Bizim zikrettiğimiz esâsa göre; bir akd ile üzerine nafaka lâzım gelmiş de değildir. **Belki karısına ve çocuğuna infâk etmekden kaçmırsa, habs eder.** Çünkü nafaka vaktin ihtiyâcını karşılamak içindir. **Nafakayı kasden terk etmekde ise; onları helâk etmek vardır. Binâenaleyh, onların helâk olmalarını def' etmek için habs eder.**

Hadd ve kısâsdan başkasında, kadının kâdîlık yapması (kazâsı) **câiz olur.** Çünkü daha önce geçti ki, kazâ şahâdetten hâsıl olur. Kadı-

nın şahâdeti ise, hadd ve kısâsdan başkasında câizdir. Kezâ onun hükmü de hadd ve kısâsdan başkasında câiz olur. Had ve kısâsda hükmü câiz değildir. Çünkü bunlarda, bedeliyyet şübhesi vardır.

Kâdî, kendi yerine nâib (vekîl) **ta'yîn edemez. Çünkü ona verilen görev, hükümdür. Başkasını kendi yerine görevlendirmek değildir.** Kendisine görev olarak verilmeyen şeyde tasarruf edemez. Nitekim vekîlin de, mütevekkilin izni olmaksızın yerine başkasını vekîl ta'yîn etmesi câiz olmaz. **Ancak, eğer ona yerine başkasını geçirmek** (istihlâf) **yetkisi verilmiş ise,** — meselâ sultan tarafından, ona; «Dilediğini ta'yîn et!» denilmişse — **bu takdîrde câiz olur.**

Cuma Namazı kıldırmaya me'mûr olan hatîb bunun hilâfınadır. Çünkü o, zarûretten dolayı namaza nâib (vekîl) **ta'yîn edebilir.** Zîrâ Cuma Namazı'nın vakti geçeceğinden korkulur. Eğer (zarûret hâlinde) hatîbin yerine başkasını geçirmesi (istihlâfı) câiz olmasaydı, Cuma Namazı'nın vakti geçip giderdi.

Hutbeyi dinleyen kimseyi istihlâf etmek câizdir. Bunun açıklaması Cuma Namazı Bâbında geçti. (13)

İstihlâf ile görevlendirilen kâdînın nâibi (vekili) **asldan, yânî sultândan nâib sayılır. Onu, kâdî azl edemez.** Yânî asıldan nâib olunca, kâdî azl edemez. **Ancak sultân tarafından, o kâdîya; «Dilediğini değiştir», demekle, azl kendisine bırakılmış ise, bu takdîrde azl etmesi câizdir.**

Kâdînın nâibi, kâdînın kâdîlıkdan ayrılıp çıkmasıyla azl edilmiş olmaz. Nâib ta'yîn etme yetkisi kendisine verilmemiş olan kâdînın nâibi, eğer kâdî onun yanında hükm eder veyâ hükme izin verirse, yânî kâdî nâibin, yanında hükm vermeyip lâkin o yokken hüküm verdiğini işitip izin verirse, hükmü sahîh olur. Çünkü maksâd, birincinin re'yinin bulunmasıdır. Birincinin re'yi ise mevcûddur.

Bir kâdîye, başka bir kâdînın hükmü arz olunsa, eğer o hüküm müctehed-ün fîh ise, kâdî onu imzâ eder. Ancak o hüküm; Kitâb'a, Meşhûr Sünnet'e veyâ icmâ'a aykırı olursa, o zaman imzâ etmesi câiz olmaz. Çünkü iki ictihâddan birinin, diğeri üzerine meziyyeti yoktur. Birincisi, hüküm bitişmekle te'yîd edilmiştir. Binâenaleyh ondan aşağı olan hüküm ile bozulmaz.

Bir kâdî, bir şâhidin şahâdeti ve da'vâcının yemîni ile hüküm verse, veyâ üç talâkla boşanmış kadında, sâdece ikinci kocaya nikâhla cimâ'ın helâl olduğunun sübûtuna veyâ kasden Besmelesi terk edilen

(13) Cilt: 1, sayfa: 244'e bakınız.

boğazlanmış hayvanın satılmasının câiz olduğuna yâhûd bir dirhemin iki dirhemle satılmasının câiz olduğuna dâir hüküm verse, geçerli olmaz.

Birincide geçerli olmaması: Kitâb'a aykırı olduğu içindir. Çünkü Allah Teâlâ (C.C.) :

وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ .

«Erkeklerinizden iki şâhid tutun: eğer iki erkek bulunmazsa, bir erkek ve iki kadın olabilir.» (14) buyurmuştur.

Bu kavl-i şerîf, ancak üzerine hükmün kasrı için zikredilir. Bir de; Allah Teâlâ (C.C.) Hazretleri; «**Böyle olması, şübheye düşmemeniz için en aşağı mertebedir.**» buyurmuştur. En aşağı üzerine, bir şey ziyâde edilmez.

İkincide geçerli olmaması; meşhûr olan balcık (useyle) **hadîs-i şerîfine aykırı olduğu içindir.** (15)

Üçüncüde geçerli olmaması, İslâm'ın ilk asrında (sadr-ı evvelde) **üzerinde ittifâk edilen hükme aykırı olduğu içindir.** Şu hâlde, o kâdînın hükmü icmâ'a aykırıdır.

Dördüncüde geçerli olmaması; onun hakkında İbn-i Abbâs (R.A.)'

(14) Bakara Sûresi (2); âyet : 282

(15) **Söz konusu olan Useyle hadîsi şudur :**

Âişe radiya'llâhu anhâ'dan rivâyete göre Kurazî Rifâa'nın karısı (Temîme) Resûlüllah (S.A.V.)'e gelerek :

— Yâ Resûlallâh! Rifâa beni boşamıştı. (Ve üç talâk ile) talâk-ı kat'î kılmıştı. Sonra ben de Kurazî Abdurrahmân İbn-i Zübeyr ile evlenmiştim. Fakat Abdurrahman'ın erliği, şu elbise saçağı gibi (gevşek) dir. (Erlik vazîfesini göremiyor) dedi.

Resûl-i Ekrem :

— Sanırım ki sen (eski kocan) **Rifâa'ya varmak istiyorsun. Fakat** (ikinci kocan) **Abdurrahmân senin balcağızından, sen de onun balcağızından tatmadıkca bu olamaz** (evlenemezsin) **buyurdu.» (Buhârî)**

(Balcağız ta'biri cinsî münâsebetden kinâyedir.)

dan nakledilmiş olan hilâfdır. Bunu, Sahâbe (R. Anhüm) **inkâr etmiştir.** Şu hâlde, O'nun hilâfı mu'teber olmaz. **Kâfî'de de böyle denmiştir.**

Musannıf; «Başka kâdînın hükmünü imzâ eder.» **sözüne şunu tefri' etmiştir.** Eğer kâdî, kazf ettiği için cezâlandırılmış (mahdûd) **olup tevbe eden bir kimse veyâ kör hakkında verilen hükme yâhûd kâdî olan kadının hadd veyâ kısâsa dâir hüküm vermesine veyâ karısı için hüküm veren kâdînın hükmüne, mahdûd olan tevbekârın ve a'mânın şahâdetiyle hüküm veren kâdînın hükmüne ve bir kadın için kocasının şahâdetiyle hüküm veren kâdînın hükmüne; kadının şahâdetiyle hadd ve kısâsa dâir hüküm veren kâdînın hükmüne imzâ ederse, geçerli olur.** Çünkü bu zikredilenlerin hepsi müctehed-ün fîh (ictihâd götüren mes'elelerden) dir ve yukarıda zikredilen mes'eleye aykırı olmaz. **Hattâ onun vermiş olduğu hükmü, ikinci kâdî ibtâl etse, üçüncü kâdî infâz eder.** Çünkü birinci ictihâd, ikinci ictihâd gibidir. Birinci ictihâd, hüküm bitişmesi sebebiyle kuvvet bulmuştur. Şu hâlde te'yîd edilmeyen ictihâd ile bozulamaz. Çünkü ikinci hüküm, birinci hükümden aşağıdır. Hüküm ise, şerîatın hakkıdır. Onu korumak vâcibdir. İlzâm edip onun üzerine i'tirâz etmemek, şerîatın hakkını korumak sayılır.

Kölenin ve küçük çocuğun hükmü ise mutlakâ, yânî gerek Müslüman üzerine ve gerekse kâfir üzerine olsun, aslâ geçerli olmaz.

Kâfirin, Müslüman üzerine hükmü de geçerli değildir. Çünkü bunlarda Müslüman üzerine şahâdete ehliyet yoktur.

Ölüm günü, hüküm altında dâhil değildir. Öldürme günü ise, bunun hilâfmadır. Yânî bir adam, babasının filân gün öldüğünü ve öldüğüne hükmedildiğini iddiâ etse, bir kadın da kendisini ölen adamın öldüğüne hükmedilen günden sonra tezevvüc ettiğini iddiâ etse, da'vâsı dinlenir ve nikâh ile hüküm verilir. Ammâ adam, babasının o günde öldürüldüğünü iddiâ eder de buna hüküm verilir ise; kadının, o günden sonra nikâh da'vâsı dinlenmez.

Kezâ bir adam; «Fülân kimse öldü ve bu şeyi benim annem için mîrâs bıraktı. Annem de ölüp onu bana mîrâs bıraktı!» **diye iddiâ etse ve o şeyin onun olduğuna beyyine ile hükmedilse; da'vâlı da, senin,** «Annemden önce öldü ve mîrâsı anneme kaldı ve annem ölünce de bana kaldı.» **diye iddiâ ettiğin kimse, annenden sonra öldü, yânî senin annen;** «Mîrâsı anneme intikâl etti.» **dediğin fülân kimseden önce öldü deyip, bu vech üzere beyyine getirse, da'vâsının def'i sahîh olmaz.** Sahîh olmamasının sırrı şudur: Beyyine ile hüküm vermek, çekişmeyi ortadan kaldırmakdan ibârettir. Ölüm ise; ölüm olması bakımından çekişme için mahal değildir, ki onun isbâtı ile ortadan kalksın. Öldür-

mek, bunun aksinedir. Çünkü öldürmek (katl), öldürmek olması bakımından çekişme için mahaldir. Nitekim bu, gizli ve anlaşılmaz bir mes'ele değildir.

Yalancı şâhidlik ile, bir şeyin helâl veyâ harâm olduğuna dâir verilmiş hüküm, — şâyed da'vâcı belli bir sebeb ile iddiâ etmiş ise — **zâhiren ve bâtınen geçerli olur.** (16) Belli sebeb; satmak, satın almak kirâya vermek, nikâh, gibi akdler; ikâle, boşamak ve ayrılmak, ayb ve kusûr sebebiyle geri vermek gibi feshlerdir. **İmâm A'zam (Rh.A.)'e göre; bunlarda hüküm, zâhiren ve bâtınen geçerlidir. Diğer İmâmlara göre; bu da'vâlarda hüküm zâhiren geçerli olur, bâtınen geçerli olmaz.**

Mürsel olan mülkler böyle değildir. Mürsel; kendisinde belli sebeb zikredilmeyen mülkdür. Fakîhler icmâ' etmişlerdir ki; mürsel'de hüküm, zâhiren geçerli olur, bâtınen geçerli olmaz. Çünkü mülk için bir sebeb lâzımdır ve sebeblerin ise ba'zısı ba'zısından evlâ değildir. Çünkü sebebler birbirine muârızdır. Binâenaleyh iktizâ yoluyla sebebin hükmünden önce isbâtı mümkün olmaz. Nikâhda ve satın almada, verilen hükmü tashîh etmek için nikâh ve alış - veriş takdîm edilir.

Hîbe ile sadaka hakkında, İmâm A'zam (Rh.A.)'dan **iki rivâyet vardır. Zâhiren geçerli** (nâfiz) **olmakdan murâd; kâdînın, kadının nefsini erkeğe teslîm etmesidir.** Kâdî, kadına; «Sen, kendini erkeğe teslîm et. Çünkü bu adam senin kocandır!» der. **Bâtınen geçerli olmadan murâd; erkeğin kadını cimâ'ının helâl olması ve o kadının da, kendisi ile Allah** (C.C.) **arasında olan şeyde kocasını temkîn etmesinin helâl olmasıdır.**

İmâm A'zam (Rh.A.)**'dan başka İmâmların delîli şudur: Yalancı şâhidlik zâhiren hüccettir, bâtınen değildir. Şu hâlde, hüküm de öyle geçerli olur.** Çünkü hüküm hüccet mikdârınca geçerli olur.

İmâm A'zam (Rh.A.)**'ın delîli şudur:** Bir adam, bir kadın üzerine **Hz. Ali** (R.A.)'nin huzûrunda nikâh da'vâ edip iki şâhid getirdi. **Hz. Ali** (R.A.) de aralarında nikâh olduğuna hükmetti. Bunun üzerine, kadın; **«Ey mü'minlerin emîri! Eğer kurtuluşa çâre yoksa, beni bu adamla evlendir bâri!»** dedi. Hz. Ali (R.A.) de; **«Senin iki şâhidin seni evlendirdi.»** buyurdu. **Eğer Hz. Ali (R.A.)'nin verdiği hükümle ikisi arasında nikâh akdi yapılmış olmasaydı, kadının talebi ve kocanın da kadında rağbeti var iken nikâhı yenilemekden kaçınmazdı. Hem,** bunda kadının zinâdan korunması hâsıl olmuştur. Şâhidler ise, kıssanın delîli ile yalancı idiler.

(16) Yânî, şer'an geçerli olduğu gibi Allah (C.C.) indinde de geçerli olur.

Müctehed-un fîh olan mes'elede re'yinin hilâfına hüküm vermek — bundan murâd; asıl mezhebin hilâfıdır. Meselâ, Hanefî mezhebinden olan kâdî, şâyed Şâfiî mezhebine göre veyâ başka bir mezhebe göre hüküm verse yâhûd aksi olsa, asıl mezhebin hilâfı olur. (17) Ammâ Hanefî olan kâdî, İmâm Ebû Yûsuf veyâ İmâm Muhammed veyâ İmâm A'zam (Rh. Aleyhim)'ın arkadaşlarından bunlar gibi birinin mezhebiyle hüküm verirse, mezhebin aslına (18) aykırı re'y ile hüküm vermiş olmaz. — **Eğer kâdî kendi mezhebini unutarak hüküm vermişse, İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre; geçerli olur. Kasden hüküm verdi ise;**

(17) El-Ezher Üniversitesi Şerîat Fakültesi Mukâreneli fıkıh profesörü İbrâhim Dusûkî Şehâvî **«Fıkh'ul-Mukârin»** adlı kitâbında bu konuda şöyle diyor:

«Belli bir mezhebin görüşünü taklîd eden kişi; herhangi bir mes'ele hakkında imâmının görüşünü şiddetli ve zor görüp de diğer mezheb imâmının aynı mes'eledeki görüşünü daha hafîf ve hâlî durumuna daha uygun bulursa, ikinci mezhebi taklîd etmenin câiz olduğuna ulemâ delîl göstermişlerdir. Hâlıne uygun olanını taklîd etmekte hiçbir mahzûr olmadığı gibi, mutlak bir mübâhlık da var demektir. Şu kadar var ki, bir kimse dâimâ mezheplerin hafîf ve zayıf taraflarını seçer ve âdetâ onları bir oyuncak hâline getirirse, bu olamaz. Muhtelif mezheblerden toplamış olduğu o hafîf ve zayıf görüşleri ibâdetinde taklîd ederken dışardan bakan kişiye, bu gibi bir ibâdetin hiç bir müctehidin görüşü olmayacağı kanaati hâsıl olursa, bu şekil taklîd câiz değildir. Çünkü bu şahıs Allah (C.C.)'ın emirlerine değil, nefsinin hevâsına uymuş demektir. Ulemâ, aynı durumun tam aksini de câiz görmüşlerdir. Meselâ; bir kimse kendi imâmının görüşünün kuvvetli olduğunu, kendi bünyesinin de sağlam olduğunu bilerek her mezhebin şiddetli ve ihtiyatlı davrandığı tarafları alıp, zayıf veyâ hafîf geçtiği tarafları terk etmesinde hiç bir mahzûr görmemişlerdir. Muhakkak ki bu intikâl meşrû bir sebebden dolayı olmalıdır.»

Ancak bu intikâli, telfîk ile karıştırmamak lâzımdır. Fıkıh âlimlerine göre, **TELFİK; farklı şeyleri birleştirmek, demektir.** Meselâ; yemîn keffâretinde, on fakîrin bir kısmını yedirmek, geri kalanını giydirmek sûretiyle yapılan telfîk câiz görülmemiştir.

Yine, meselâ, abdestin, kan aldırmakla bozulmayacağı husûsunda Şâfiî (Rh.A)'yi, şehvetsiz olarak kadının vücûduna dokunmakla bozulmayacağı hükmünde de Ebû Hanîfe (Rh.A.)'yi taklîd eden ve bu iki taklîdin birleştiği aynı abdestin sahîh olduğu (bozulmadığı) kanaatinde olan kimse telfîk yapmıştır. Fakat bu, telfîk sûretiyle taklîd, fakîhlerin büyük bir çoğunluğu tarafından câiz görülmemiştir.

Halbuki ayrı mezheblere âid iki görüş ile bir arada veyâ aynı zamanda amel etmez de, önce biriyle, başka bir zaman da diğeri ile amel edersé, bu, telfîk sayılmaz. Başka bir mezhebin imâmının görüşünü taklîd etmek olur. Bu ise, yukarıda anlattığımız şekilde câizdir.

(18) Dört mezheb imâmı arasında, ictihâdda ta'kîb ettiği usûlü bizzat kaleme alan ve eseri bize kadar ulaşmış bulunan yalnız İmâm Şâfiî (Rh. A)'dir. Diğer imâmların usûlü talebelerinden rivâyet edilerek daha sonraki devirlerde kitaplara geçmiştir.

İmâm A'zam (Rh.A), kendi usûlünü şöyle açıklıyor: **«Resûlüllâh (S.A.V.)'den gelen baş üstüne, sahâbeden gelenleri seçer birini tercih ederiz; fakat toptan terketmeyiz, bunlardan başkalarına âid olan hüküm ve ictihâdlara gelince, biz de onlar gibi — ilim — adamlarıyız.»**

bunda iki rivâyet vardır: İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre; **geçerli olmasının vechi yüzde yüz hatâ olmamasıdır.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre, **iki vechde de yânî kasdda ve nisyânda geçerli olmaz.** Çünkü kendince hatâ olan şey ile hüküm vermiştir. Fetvâ; **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **'in kavli üzeredir,** denilmiştir.

Hidâye'de denmiştir ki: Fakîhlerden ba'zılarına göre, fetvâ, ikisinde de yânî kasıdda ve hatâda geçerli olduğuna verilmiştir. **Fetâvâ-yı Suğrâ'da;** eğer kâdî, ictihâd mahallinde hüküm verir de kendisi buna kâil olmayıp aksine kâil ise, **İmâm A'zam** (Rh.A.)**'a göre geçerli olur. Fetvâ da buna göredir, demiştir. Kâfî'de de böyle zikredilmiştir.**

Kâdî, gâib olan kimsenin lehinde ve aleyhinde hüküm vermez. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.), Hz. Ali (R.A.)'ye:

لَا تَقْضِ لِأَحَدِ الْخَصْمَيْنِ حَتَّى تَسْمَعَ الْآخَرَ

«Diğer hasımı dinlemedikce, biri için hüküm verme.» buyurmuştur.

Bir de **hüküm, iki hasım arasındaki çekişmeyi ortadan kaldırmak içindir.** Halbuki inkâr olmadığı için bu makamda münâzaa yoktur. **Şu hâlde hüküm sahîh olmaz. Ancak gâibin vekîli ve vasîsi gibi, hakîkaten vekîli** (nâibi) **olan kimsenin hâzır olmasiyle veyâ kâdînın nasb ettiği vasî gibi, şer'an vekîli olan kimsenin bulunmasiyle yâhûd hükmen vekîli olan kimsenin hâzır olmasiyle hüküm verilir.**

Gâib üzerine iddiâ edilen şey, hâzır üzerine iddiâ edilene sebeb olduğu için hâzır kimse gâib nâmına hasım ta'yîn edilir ve hâzır üzerine hüküm vermek, gâib üzerine hüküm vermek gibi olur. Nitekim da'vâcı, zi'l-yed üzere iddiâ ettiği malı gâibde olan fülân kimseden

---

«Allah'ın Kitabındakini alır kabûl ederim. Onda bulamazsam Resûlüllah'ın, güvenilir âlimlerce ma'lûm ve meşhûr sünnetiyle amel ederim. Onda da bulamazsam ashâbından dilediğim kimsenin re'yini alırım... Fakat iş İbrâhîm, Şa'bî, el-Hasen, Atâ... gibi zâtlara gelince, ben de onlar gibi ictihâd ederim.» (M. Ebû Zehrâ; Târîh'ul-Fıkh)

satın aldığına beyyine getirdikde, kâdî hâzır olan zi'l-yed üzere hüküm verse, gâib üzere hüküm olur. Yânî da'vâcı başkasının elinde olan bir malı fülân gâibden satın aldığını iddiâ edip zi'l-yed üzere beyyine getirse ve kâdî dahî onunla hüküm verse, ondan sonra gâib gelerek bunu inkâr etse, inkârına önem verilmez. Beyyinenin tekrâr getirilmesine de ihtiyâc görülmez. Çünkü onun üzerine hüküm verilmiştir. Zirâ da'vâcı, hâzır üzerindeki hakkını isbâta, ancak o hakkı gâib üzerine isbât etmek sûretiyle yol bulur.

Eğer gâib üzerine iddiâ ettiği şey, hâzır üzerine iddiâ ettiğinin şartı olursa, o hükümde gâibin hakkını ibtâl bulunduğu takdîrde, hâzır kimse üzerine verilen hüküm gâib kimseye hüküm sayılmaz. Meselâ bir kimse, karısına; «Eğer fülân kimse karısını boşarsa, sen boşsun!» dese, yemîn edenin karısı da; «Fülân kimse karısını boşadı ve benim üzerime talâk vâki oldu.» diye beyyine getirse, beyyinesi esah olan kavle göre, kabûl edilmez. Çünkü gâib olan kimsenin nikâhını ibtâl ettiği için, onda gâibe zarar vardır. **Eğer gâib olan kimseye zararı dokunmazsa, zikredilenin hilâfınadır. Yânî kabûl edilir.** Nitekim erkek, karısının talâkını fülânın hâneye girmesine ta'lîk etse (bağlasa) yânî; «Eğer fülân kimse şu hâneye girerse, sen boşsun!» demiş olsa, gâibin hakkını ibtâli kapsadığı için kadının beyyinesi kabûl edilir. **El-Münye'de bu konuda çokca tafsîlât verilmiştir.** İsteyen oraya baksın!

Eğer kâdî, gâib kimse hakkında hüküm verirse, fakîhlerden ba'zısı, geçerli olur, ba'zısı da geçerli olmaz, demiştir. İmâdiyye **adlı kitâbda denmiştir ki; gâib kimse hakkında hüküm; İmâm Şâfiî** (Rh.A.)**'ye göre, geçerli; bize göre, bir rivâyette geçerli olur.**

Eğer borç, bütün terekeyi kaplarsa, satış velâyeti, vârislere değil kâdîye âiddir. Çünkü onda vârisler için mülk yoktur. Şu hâlde onlar için satış velâyeti olmaz.

Kâdî; vakıfın, gâibin ve yetîmin malını ödünç verir. Hakkı unutmayıp hatırlamak için senet yazar.

Yetîmin babası, oğlunun malını ödünç veremez. Vasî de yetîmin malını ödünç veremez. Aradaki fark şudur: Ödünç vermede (ikrâzda) onların çıkarları vardır. Çünkü, mallar mahfûz ve mazmûn olarak kalır. Kâdî, o malı tahsîl etmeye kâdir olur. Baba ile vasî ise, kâdir olamaz.

Kâdî, kasden haksızlıkla hüküm verse ve haksız hüküm verdiğini de ikrâr etse, zararı kendi malından öder. Eğer haksız vermiş olduğu

hükmü hatâen vermiş ise, bu takdîrde zararı, hakkında hüküm verdiği kimseye âiddir. «Tâtarhâniyye» de ve Sadr'uş-Şehîd (Rh.A.)'in «Vâkıât» ında böyle zikredilmiştir.

İki hasım, kâdî olmaya uygun ve elverişli bir kimseyi aralarında hakem yapsalar; yânî kâdılığa aykırı niteliği bulunmayan bir kimseyi hakem yapsalar, **o da ikisi arasında beyyine veyâ ikrâr ile hüküm verse** —beyyine ile hükmün ma'nâsı ikisi arasında çekişmeyi o beyyine ile kaldırmaktır. İkrâr ile hükmün ma'nâsı; ikrârın mûcebi ile mukırrı ilzâmdır. Bunu, «Nihâye» sâhibi kitâbında zikretmiştir. — **veyâ hadd, kısâs ve âkıle üzerine diyetten başka mes'elede, hasmın yemînden kaçınmasiyle hüküm verse, iki hasım o hükme râzı olsalar, hüküm sahîh olur.**

Bunda asl olan şudur: Hakem kılınan kimsenin hükmü sulh menzîlesindedir. Sulhla alınması câiz olan şeyde tahkîm (19) **dahî câiz olur. Sulhla alınması câiz olmayan şeyde, tahkîm de câiz olmaz. Hadd, kısâs ve diyetin istîfâsı** (20) **sulh ile câiz değildir.** Binâenaleyh, onlarda tahkîm de câiz olmaz. **Bununla fetvâ verilmez.** Yânî zikredilenlerden başkasında tahkîmin sıhhati ile iftâ olunmaz. **Tâ ki avam takımı buna cesâret etmesin!**

Kezâ hakem yapılan kimsenin iki hasımdan birinin ikrârını ve şâhidin adâletini ihbârı, velâyeti hâlinde sahîh olur. Yânî iki hasmın onu hakem yapmaları hâlinde sahîh olur. Yoksa azledilmiş kâdî gibi, kendi hükmünü haber vermesi sahîh olmaz. Azledilmiş kâdî eğer; «Ben, senin hakkında şöyle hüküm vermiştim!» dese, velâyeti sona ermiş olduğu için sahîh değildir.

İki hasımdan her biri için, hakemin hükmünden önce dönme hakkı vardır. Çünkü onlar tarafından hakem kılınmıştır. Hakemin hükmü, onların rızâlarına dayanır.

Eğer; hakem yapmak iki hasmın ittifâkları ile sâbit oldu. Öyle ise hakemlikden çıkarmak dahî, ancak ikisinin ittifâkları ile sahîh olması gerekir, denilirse; **buna cevâb olarak deriz ki; bir şeyin vücûdunun şart olması, onun bekâsı için bütün cüzleri ile şart olmasını gerektirmez.** Nitekim binâda da böyledir.

Hakemin, hüküm vermesinden sonra birinin dönmesi sahîh olmaz. Çünkü o hüküm, ikisinin üzerine velâyetten sâdır olmuştur. Nasıl ki

(19) **Tahkîm:** İki hasmın husûmet ve da'vâlarını fasl için rızâları ile bir başka kimseyi hâkim ittihâz etmelerinden ibârettir. O kimseye hakem veyâ muhakkem denir. (Mecelle, Mad: 1790

(20) **İstîfâ:** Hakkını tam anlamıyla almak demektir.

kâdî, hüküm verip sonra azledilmiş olsa, onun verdiği hüküm geçersiz olmaz.

Hakemin; annesi, babası, çocuğu ve karısı için hüküm vermesi sahîh olmaz. Nitekim ta'yînli kâdînın hükmü de böyledir. Çünkü kâdînın annesi, babası, çocuğu ve karısı için şâhidlik etmesi töhmetten dolayı kabûl edilmez. Onlar için hükmünün sahîh olmaması ise, evleviyette kalır.

Ta'yînli kâdî ile hakemin ana - babası, çocuğu ve karısı aleyhine hüküm vermeleri bunun hilâfınadır, ki câizdir. Çünkü bunda töhmet yoktur.

İki hasım, iki adamı hakem yapsalar, ikisinin de bulunmaları lâzımdır. Hattâ hakemlerden biri, diğeri yok iken hüküm verse, câiz olmaz. Çünkü bu işde, ikisinin re'yine ve rızâsına ihtiyâc vardır. Re'ye ihtiyâc duyulan bir şeyde iki kişinin re'yine rızâ, bir kişinin re'yine rızâ değildir. Nitekim satışda, hul'da ve bunların benzerinde hüküm budur.

İki hasmın hakem yaptığı kimsenin verdiği hüküm, sultân tarafından ta'yîn edilen kâdîye yânî Müslümanların kâdılarından bir kâdîya sunulsa, eğer o hüküm kâdînın mezhebine uygun olursa, imzâ eder. Çünkü o hükmün bozulup, sonra ihkâmında fayda yoktur. **Eğer hüküm sultânın ta'yîn ettiği kâdînın mezhebine uygun olmazsa, onu ibtâl eder.**

İki hasmın, hakem yaptığı kimsenin hükmünü, sultânın ta'yîn ettiği kâdîye sunmakla, başka bir kâdînın hükmünü kâdîye sunmak arasında fark vardır. Çünkü başka bir kâdînın hükmü, kâdîye sunulsa, her ne kadar kâdînın re'yine aykırı da olsa, eğer o hüküm müctehed-ün fîh bir yerde (yânî ictihâd olunan bir mes'ele) ise reddedemez.

Farkın vechi şudur: İki hasmın hakem yaptıkları kimsenin onlar üzere velâyeti vardır. Onlardan başkası üzere yoktur. Kendisine hakemin hükmü sunulan kâdî, iki hasımdan başka kimsedir. Hakemin hükmü onun için hüccet olmaz. Bu durumda, hakemin hükmü sulh yapmak gibi olur ki, o hüküm kâdînın mezhebine aykırı olursa reddedebilir. Çünkü kâdînın bütün insanlar üzere velâyeti vardır. Onun hükmü, bütün insanlar hakkında hüccet olur. Eğer hüküm ictihâd edilen bir mes'elede olursa, kendisine hüküm sunulan kâdînın reddetmek yetkisi yoktur.

Fayda: Eğer kâdî, **beyyineyi dinledikden sonra da'vâlı kaybolursa veyâ husûmete vekîl olan kimse beyyinesi kabûl edildikden sonra**

ta'dîl (21) olunmadan kaybolsa yâhûd vekîl ölüp beyyinesi ondan sonra ta'dîl olunsa, fukahâdan ba'zıları: «Hüküm verilmez.», ba'zıları da; «Hüküm verilir.» demiştir. Şems'ül-Eimme (Rh.A.), «Hüküm verilmesi, insanlara daha uygun ve faydalıdır.» demiştir.

Da'vâlı ikrâr edip ondan sonra kaybolsa, bütün fukahânın kavline göre, ikrâriyle aleyhine hüküm verilir.

Vekîl, kaybolur veyâ aleyhine beyyine getirildikden sonra, ölür de sonra müvekkil gelirse; o beyyine ile müvekkil hakkında hüküm verir. Kezâ, müvekkil kaybolur da, sonra vekîl gelirse, yine o beyyine ile aleyhine hüküm verir. Kezâ, da'vâlı hakkında beyyine gösterildikden sonra ölse, o beyyine ile vâris hakkında hüküm verilir. Kezâ, vârisin biri hakkında beyyine getirildikden sonra, o vâris kaybolsa, diğer vâris hakkında o beyyine ile hüküm verilir. Küçük çocuğun vekîli hakkında beyyine getirildikden sonra bülûğa erse, o beyyine ile onun hakkında hüküm verilir. Beyyineyi tekrar getirmesi teklîf edilmez. Hâniye'de de böyle zikredilmiştir.

★ ★

(21) Ta'dîl: Doğrulama, doğruluğunu araştırma demektir.

Bir beyyinenin ta'dîli; onun doğru ve hakikate uygun olduğuna dâir karar vermek demektir.

Ta'dîl-i şühûd ise: Bir olay hakkında şehâdet eden kimselerin tezkiye edilmelerinden, yânî; Onların şehâdete ehil, âdil kimseler olduklarına dâir karar verilmesinden ibârettir.

بَابُ كِتَابِ الْقَاضِي

KÂDÎ'NIN MEKTÛBU BÂBI

Hidâye'de; «Kâdî'nin Kâdîye Mektûbu Bâbı» dedikden sonra; eğer şâhidler hasım hakkında şahâdet ederlerse, hüccet bulunduğu için kâdî şahâdetle hükmeder ve hükmünü yazar. O da, sicil denilen şeydir, denmiştir.

Nihâye'de denmiştir ki: Hasım ile murâd, gâib kimsenin vekîlidir veyâ gâibin hakkı isbât etmek için vekîl kıldığı müsahhar'dır (1) Eğer hasım ile murâd, da'vâlı olaydı, başka kâdînın mektûbuna ihtiyâc kalmazdı. Çünkü kâdînın hükmü birincisi üzere tamâm olmuştur.

Ben derim ki: Nihâye'nin sözünde tekellüf bulunduğu gizli değildir. Daha güzel ve uygun olanı şöyle denilmesidir; «Eğer hasım üzere şahâdet ederlerse...» **demesi, bu bâbda bizzat maksûd değildir. Belki,** «Hasımsız şahâdet etseler, hüküm verilmez.» **sözü için hazırlıkdır. Bunun benzerleri çoktur.** Adı geçen kitâbın «Kâdînın kâdîye...» diye kaydettiği sözü burada terk edilmiştir. Çünkü bu bâb, sâdece kâdînın kâdîye mektûbuna muhtas değildir. Belki bu bâbda sicil (2), mazhar, sakk ve vesîka mes'eleleri açıklanmıştır.

---

(1) **Müsahhar**: Ücretsiz kendisine amel ve iş teklîf edilmiş kimsedir; emrine âmâde.

(2) **Sicil**: Kendisine nikâha, talâka, vakfa, ikrâra, alım-satıma ve diğer hukûkî muâmelelere dâir mahkemede cereyân eden ifâdelerin ve hükümlerin yazıldığı defterdir. Çoğulu: «**Sicillât**» dır. Mahkemede böyle bir muâmeleyi tesbit edip yazmaya da «**Tescîl**» denilir.

* **Mahzar**: Kendisinde iki hasmın arasındaki ikrâra, inkâra, beyyineye veyâ yemînden kaçınmaya binâen verilen hükme dâir cârî olan şeylerin, karışıklığı kaldıracak şekilde yazılmış olduğu «**Mahkeme Defteri**» dir.

* **Sakk**: İlâm, hâkimin da'vâ edilen muâmeleye, olaya ve bu husûsdaki hükmüne dâir tanzîm etmiş olduğu vesîkadır.

* **Vesîka**: Bir husûsu isbât ve ilâm için düzenlenen varakadır.

İki kimse, mevcûd hasım hakkında şahâdet etseler, kâdî onların şahâdetleri ile hükmeder ve hükmünü yazar. O da, sicildir.

Muğrib'ul-Lûğa'da zikredilmiştir ki: Sicil, hükmün yazıldığı defter (kitâb) dır. Kâdî o kitâb (yânî defter) üzerine hükmünü tescîl etti, denilir. Şu hâlde sicil, kâdînın defteridir, ki onda hükmünü yazıp zikreder. Gerek o kâdîden başka kâdîye olsun, gerekse olmasın müsâvîdir (fark etmez). İkincisi, açık ve besbellidir. Birincisi ise, istihkâk sûretinde olur. Çünkü da'vâlı, eğer hakkında hüküm verilmiş kimse (mahkûm-un aleyh) olursa ve satıcıya dönmek isterse, halbuki satıcı başka beldede olursa ve satıcı bulunduğu beldenin kâdîsından hükmünü yazıp, o belde kâdîsına göndermesi ile hakkının hâsıl olmasını isterse, o kâdî de bunu yazıp gönderirse, hükmü tezammun ettiği için bu dahî sicil olur.

Yâhûd iki şâhid, gâib olan hasım hakkında şahâdet etseler, o şâhidler ile hüküm verir. Çünkü sebebi daha önce geçti ki, gâib olan kimse hakkında hüküm sahîh olmaz.

Kâdî, o şahâdeti hasmın bulunduğu vilâyet kâdîsına yazar, ki kendisine yazılan kâdî hüküm versin. Hükmî mektûb, budur. Hükmî, diye adlandırılmasına sebeb: Çünkü ondan maksûd; kendisine yazılan kâdînın hükmüdür. Kâdînın, kâdîye yazdığı mektûb, hakîkaten şahâdetin naklidir. Çünkü yazılan şeyin mazmûnu şahâdetin naklidir. Şübhe ile sâkıt olmayan şeyde, şahâdet kabûl edilir. Bu söz, hadd ve kısâsı ayırdetmek içindir. Nitekim yakında açıklaması gelecektir.

Alacak, akâr, nikâh,talâk, âzâd, vasiyyet ve neseb gibi şübhe ile sâkıt olmayan şeyde şahâdetin nakli kabûl edilir. Alacakda kabûl edilir. Çünkü alacak, mikdâr ve nitelik ile bilinir ve onda işârete ihtiyâc duyulmaz. Akârda da kabûl edilir. Çünkü akâr tahdîd ile bilinir ve onda da işârete ihtiyâc yoktur.

Bir erkek, bir kadın için nikâh iddiâ edip veyâ bir kadın bir erkek için nikâh iddiâ edip bununla kâdînın başka kâdîye mektûbunu murâd etmekle, nikâhda da şahâdetin nakli kabûl edilir.

Yine bir kadın, kocasının boşamadığını iddiâ etmekle talâk da'vâsında da şahâdetin nakli kabûl edilir. Âzâd ve vasiyyette de kabûl edilir. **Diri ile ölü olan kimseden neseb iddiâ etmekle neseb da'vâsında da kabûl edilir.** [Sözün kısası, bunların hepsinde şahâdetin nakli kabûl edilir.]

Gasb edilmiş malda, inkâr edilmiş emânet ve mudârebe malında, şuf'a, vekâlet, vefât ve katl (öldürme) **da'vâsında da eğer mucebi (ge-**

reği) **mal olursa, şahâdetin nakli kabûl edilir.** Nitekim yakında zikredilecektir ki, **kısâsda şahâdetin nakli kabûl edilmez.**

Verâsette de şahâdetin nakli kabûl edilir. Çünkü verâset, alacak menzîlesindedir ve muhtâr olan kavlde menkûl gibidir.

Musannıfın; «Muhtâr olan kavlde» **demesine sebeb şudur:** Ba'zıları: «Menkûl olan mallarda şahâdetin nakli kabûl edilmez. Çünkü giyecek, köle, câriye ve bunların benzerleri gibi da'vâ ve şahâdet sırasında nakledilebilen şeyde işârete ihtiyâc vardır.» demişlerdir.

Muhît'de denmiştir ki: Birinci kavlden, **İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.), dönüp demiştir ki: Erkek kölede şahâdeti nakl etmek kabûl edilir, câriyede kabûl edilmez.** Çünkü kaçmak, erkek kölede çok olur, câriyelerde çck olmaz. Yine, **İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.)'dan nakledilmiştir ki, şahâdeti nakl, ikisinde de şartları ile kabûl edilir.** İmâm Muhammed (Rh. A.)'den de; **«Şahâdeti nakl etmek, menkûl olan şeylerin hepsinde kabûl edilir.»** dediği nakledilmiştir. Müteahhirûn ulemâ bunu kabûl etmişlerdir. **Kâdî İsbîcâbî (Rh.A.); fetvâ bunun üzerinedir, demiştir. Kâfî'de de böyle zikredilmiştir.**

Şahâdeti nakl, hadd ve kısâsda kabûl edilmez. Çünkü onda şahâdetten bedeliyyet şübhesi vardır. Bir de; bu ikisinin temeli iskâta dayanır. Şahâdeti nakli kabûl etmekde, hadd ve kısâsın isbâtına çalışmak vardır.

Kâdî, yazdığı mektûbda adını zikreder. Yine kâdî; **nesebini, kendisine yazılan kimsenin** (mektûb-un ileyh'in) **adını, nesebini ve şâhidlerin adlarını, neseblerini ve onların her birinin fülân oğlu fülândan sâdır olan da'vâdan sonra şahâdet ettiklerini zikreder.**

«Da'vâdan sonra...» **demekle iktisâr (3) etmek sahîh olmaz.** «Da'va, fülândan fülân için...» **diye yazmak da yetmez.** «Şâhidlerin istişhâdından sonra.» **diye yazar. Hattâ bir şâhid, istişhâddan önce şahâdet etse, kabûl edilmez.**

Lâfzı ve ma'nâsı müttefik olan sahîh şahâdet ile istişhâd (4) olundukdan sonra yazmalıdır. «Şahâdet Bölümü» nde açıklaması geçti ki ittifâk ile murâd, lâfzen ve ma'nen ittifâktır.

Kâdî, işhâd eylediği kimselere o mektûbu okumalıdır. Çünkü onda olan şeyi bilmeleri gerekir. **Veyâ onlara okumazsa, mektûbdaki şeyi anlatıp öğretmelidir.** Çünkü bilmeden şahâdet olmaz.

---

(3) **İktisâr:** Sözü uzatmama, kısa kesme.

(4) **İstişhâd:** Şâhid getirme, şâhid gösterme.

Şâhidlerinin adlarını ve neseblerini, hükmî mektûba yazar. Çünkü o hükmî mektûbun, kâdînın mektûbu olması sâdece onların şahâdetleri ile yazısız sâbit olmaz. **Hulâsa'da da böyle denmiştir.**

Kâdî, yazdığı hükmî mektûbun târihini de yazar. Eğer târih yazmazsa, diğer kâdî onu kabûl etmez. Yazarsa, mektûbu yazan kâdî o vakitte kâdî mi idi, yoksa değil mi idi, diye bakar. Eğer târih yazılmazsa, sâdece şahâdet ile yetinmez.

Değiştirme olduğu zannedilmesin diye mektûbu, kâdî, şâhidlerin yanında mühürleyip onlara teslîm eder. Bu, İmâm A'zam **ve** İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ)**'e göredir.** Çünkü onlara göre, mektûbda olan şeyi şâhidlerin bilmesi, mektûb ile hükmün câiz olması için şarttır.

İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.); **kendisine mektûb yazılan kimsenin** (mektûb-un ileyh'in) **adının ve nesebinin zikredilmesini şart kılmamıştır. Belki başlangıcına;** «Benim yazım, Müslümanların kâdîlarından hangi kâdîye ulaşırsa.» **diye yazılmasını câiz görmüştür. Yine, İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.), **kâdînın mektûbu şâhidlere okumasını ve mühürlemesini şart kılmamıştır.** İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.), kâdilık vazîfesine ve kazâya mübtelâ olduğu vakitte bu husûsda kolaylık göstermiştir. Bittabîi haber, gözle görmek gibi değildir.

Sonraki fakîhler, insanlara kolaylık olsun diye İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.)**'un sözünü almışlardır.**

Hâsılı; kâdînın, başka bir kâdîye sicil göndermesi ancak hükümden sonra olur. Kâdînın, başka bir kâdîye şahâdetin nakline dâir mektûb göndermesi ise, ancak hükümden önce olur.

Yine kâdînın mektûbunun, ma'lûm bir mes'elede ma'lûmdan ma'lûma gönderilmesi şarttır. Yânî da'vâcı, ma'lûm da'vâlı ma'lûm ve da'vâ ma'lûm olacakdır. **Kıyâs, kâdînın mektûbu ile amel etmenin câiz olmasına râzı değildir.** Çünkü kâdînın mektûbu, sözünden daha kuvvetli değildir. Eğer kâdî; kendisine mektûb yazılan kâdînın meclisinde bulunup mektubda olan şeyi dili ile söylerse, kâdî o söz ile amel etmez. Çünkü kâdî, tebaadan biri olmuştur. O kâdîye mektûb yazmak da onun gibidir. **Lâkin İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.); **insanların ihtiyâcı olduğu için, şahâdet ile sâbit olan şeyde cevâz vermiştir.** Çünkü ba'zan adamın hakkı için şâhidlik eden kimse bir beldede ve hasmı da başka bir beldede olup ikisini bir araya getirmek mümkün olmaz. O adamın iki şâhidinin şahâdeti üzere bir kimse şahâdet etmeye kâdir olamaz. Çünkü insanlardan bir çoğu şerîata uygun şekilde şahâdeti edâ etmekden âcizdir. Şu hâlde kendisine mektûb yazılan kâdînın meclisine şahâdeti mektûb ile nakletmeye ihtiyâc vardır.

Şahâdetin nakli, ancak sultân tarafından görevlendirilmiş olan kâdîden kabûl edilir. Bu söz, iki hasmın hakem yaptığı kimseden ihtirâzdır. **O ta'yîn edilen kâdînın Cum'a Namazı kıldırmaya mâlik olması gerekir.** Yânî şahâdetin nakli, Cum'a Namazı kıldırmaya yetkili olan kâdîden kabûl edilir. **Nâhiye kâdîsinden kabûl edilmez.**

Da'vâlı kâfir bile olsa yol şâhidlerinin, kâfirlerden olması câiz değildir. Çünkü yol şâhidlerinin şahâdetleri, hüküm için kâdîyı ilzâm edicidir (gereklidir) ve onun aleyhine hüccet olur. Hasma i'tibâr edilmez.

Bir kimse, gâib olan kimsede malı olduğunu iddiâ edip, ondan malı tahsîl etmesi için vekîlini göndermek istese, kâdî da'vâcıya; «Ben, o malımın tamâmını veyâ bir kısmını teslîm almadım ve zimmetini ibrâ eylemedim, bir elçi veyâ bir vekîlin o malı benim için kabûl ettiğini bilmiyorum!» **diye yemîn verdirir.** Çünkü bu gâib kimse, ihtimâl ki; kendisine mektûb yazılmış olan kâdîye mektûbun ulaşmasından sonra o malın edâsını iddiâ edip beyyinesi olmayabilir. Bu takdîrde, da'vâcı üzerine yemîn teveccüh eder. Yemîn ederse, kabûl edilir ve o ihtimâl ortadan kalkar, mesâfe kısalır.

Eğer yol şâhidleri ayrılıp kendisine mektûb yazılan kâdîye ulaşmasalar veyâ yol şâhidleri ulaşıp hasım diğer kâdînın velâyetinde bulunsa, o iki yol şâhidi başka iki adamı şahâdetleri üzere işhâd ederler. Nitekim şahâdet üzere şahâdette böyle yapılır.

Kendisine mektûb gönderilen kâdî, şahâdet üzere şahâdetin usûlü üzere onların şahâdetlerini iki asıl şâhidin yerine yazar ve bunu, aslı gönderdiği yere gönderir. Yânî asıl mektûbu kâdîye, hasım onun beldesinde olduğu için gönderir. **Veyâ hasım eğer o beldede olmazsa, başka bir kâdîye gönderir.** Ondan sonra başka kâdîye ve ondan sonra başka kâdîye, tâki hasım kendi velâyeti altında olan kâdîye ulaşıncaya kadar gönderir.

Musannıf, mektûb yazan kâdînın tarafı ile ilgili olan ahkâmı açıklamayı bitirince, kendisine mektûb yazılmış olan kâdî ile ilgili hükümleri açıklamaya başlayıp şöyle dedi: **Bundan sonra, hasım kendi velâyetinde olan kâdî, gerek başında, gerekse sonunda olsun, şahâdetin naklini ancak hasmın huzûrunda kabûl eder.** Çünkü hasmın huzûrunda kabûl etmek, şahâdet üzere şahâdetin edâsı menzîlesindedir. Çünkü kâtib, şâhidlerin lâfızlarını yazısı ile mektûb-un ileyh'e nakl eder. Nitekim fer' olan şâhid de, asl olan şâhidlerin ibâre ve ifâdesini nakl eder. Ve nasıl şahâdet üzere şahâdetde ancak hasmın huzûrunda dinlenirse, bu da öyledir.

Kezâ kâdî, mektûbu ancak hasmın huzûrunda açar. Mektûbu yazan kâdînın şahâdeti işitmesi, kendisine yazılan kâdînın işitmesinin aksinedir. Çünkü yazan kâdînın işitmesi nakl içindir, hüküm için değildir. Bu ise, hüküm içindir.

Denilmiştir ki: **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.), **bunu dahî şart kılmamıştır. Yânî kendisine mektûb yazılan kâdînın adının zikredilmesini, mektûbun okunmasını ve mühürlenmesini şart kılmadığı gibi, kendisine mektûb yazılan kâdi için hasmın hâzır olmasını da şart kılmamıştır.**

El-Akta' şerhinde denilmiştir ki: İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.); kendisine mektûb yazılan kâdî şahâdetin naklini, hasım hâzır olmaksızın kabûl eder, demiş. Çünkü mektûb, kendisine yazılan kâdîye muhtâs olur. Şu hâlde, onun kabûl etmesi câiz olur. Ondan sonra hüküm, mektûbdan okuyup öğrendiği şey ile vâki olur. Şu hâlde **İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.), hasmın hüküm sırasında mevcûd olmasına i'tibâr etmiştir. Gâyet'ul-Beyân'da da böyle zikredilmiştir.**

Yine kendisine mektûb yazılan kâdî, şahâdetin naklini ancak iki erkeğin veyâ bir erkek ile iki kadının şahâdetiyle kabûl eder. Çünkü ba'zan yazı taklîd edilmiş olabilir. Zîrâ yazı, yazıya ve mühür, mühüre benzer. Şu hâlde, şahâdeti nakil ancak tam hüccet ile sâbit olur. Yukarıda zikredildiği üzere kâdînın yazdığı yazı ilzâm edicidir. Çünkü kendisine mektûb yazılan kâdînın ona bakıp onun ile amel etmesi vâcib olur. İlzâm ise, ancak beyyine ile olur.

Yol şâhidleri, kendisine mektûb yazılan kâdînın yanında şahâdet edip; «Bu mektûb, fülân oğlu fülân kâdînındır.» **deyip, ta'dîl olununca, artık mektûbu açar.**

Kâfî'de müellifi şöyle demiştir: Sahîh olan kavl şudur ki, kendisine mektûb yazılan kâdî mektûbu ancak adâlet sâbit oldukdan sonra açar. Ba'zan şâhidlerin çok olmasına muhtâc olunur. Şahâdeti edâ etmek ise; ancak hasmın gelmesinden sonra mümkün olur.

Kendisine mektûb yazılan kâdî, o mektûbu hasma okuyup onda olan şeyin gereğini hasma lâzım kılar. Eğer mektûbu yazan kâdî, kâdî olduğu hâlde duruyorsa böyle yapar.

Eğer yazan kâdînın mektûbu diğer kâdîye ulaşmazdan önce, o kâdînın ölmesi veyâ azl edilmesi yâhûd kazâya ehliyetinin yok olmasiyle kâdîlıkdan ayrılmış olursa, kâdînın mektûbu bâtıl olur. Çünkü asl olan şudur ki: Haber-i vâhid, kabûl edilmez; o, ancak şer'î velâyet i'tibâriyle kabûl edilir. Velâyet kalmayınca, iş aslına döner. Bundan dolayı iki

kâdî, birinin kâdîlığı dâhilinde yâhûd her ikisinin kâdîlığı dâhilinde olmayan bir şehirde karşılaşarak biri, diğerine; «Benim indimde şöyle sâbit oldu, onunla amel et!» dese, velâyet bulunmadığı için kabûl etmez.

Kezâ kendisine mektûb yazılan kâdî, zikredilen sebeblerden bir sebeble kâdîlığı bırakmış olsa; bu da mektûb yazan kâdînın mektûbunun geçersiz olmasına sebebdir. Ancak, kendisine mektûb yazılan kâdînın adını yazdıkdan sonra; «Müslümanların kâdîlarından her kime ulaşırsa.» **diye yazarsa, o zaman bâtıl olmaz.** Çünkü kendisine mektûb yazılan kâdîyı evvelâ ta'rîf edince, ona yazdığı mektûb sahîh olur, diğerleri de ona tâbi olur. Çok şey vardır ki, tebaan sâbit olur da, kasden sâbit olmaz. **Eğer kendisine mektûb yazılan kâdînın adını yazmaksızın;** «Müslümanların kâdîlerinden evvelâ her kime ulaşırsa.» **diye yazmış ise; İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.), bunu câiz görmüştür.** İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.) kâdîlığa mübtelâ oldukdan sonra işi geniş tutmuştur. **Eğer mektûbun ulaşmasından sonra hasım;** «Mektûbda yazılı olan kimse ben değilim!» **derse, hasmın o kimse olduğunu beyyine ile isbât etmek da'vâcıya lâzım gelir.** Veyâ hasım, kendisine mektûb yazılan kâdînın yanında, o mektûbu yazan kâdî husûsunda yâhûd mektûbu yazan kâdînın yanında hasım üzerine hak ile şahâdet eden şâhidler husûsunda ta'n edip kendisine mektûb yazılmış olan kâdîye; «Ben sana, senin indinde hakîkatı açıklayıp ortaya çıkaran şu şeyi getirdim.» der veyâ hasım, kâdîye; «Mektûb yazan kâdîden ve şâhidlerden sor; sen, onu benim dediğim gibi bulursun!» der.

Hasım, şâhidler hakkında onların adâletlerini ıskât eden şeyleri de söyleyebilir. Meselâ; «Mektûb yazan kâdînın indinde onun üzerine hak ile şahâdet edenler, köle idiler veyâ hadd-i kazf ile cezâlandırılmış idiler yâhûd zimmî idiler.» deyip, ta'n eyler. Kendisine mektûb yazılan kâdî bu ta'nı dinler. Bu ta'n üzerine eğer hasım iki şâhid getirirse, kendisine mektûb yazılmış olan kâdî, o mektûbu kabûl etmez. Çünkü bu zikredilen şeyler müfred (tek başına) cerh olmayıp o şeyler üzerine şahâdetin kabûlü mümteni' olmaz. Bununla anlaşılır ki: **Câmi'us-Sağîr Şerhi**'nde «Kazâ Bölümü» nde şârihin zikrettiği **«Hassâf (Rh.A.), müfred cerh üzere şahâdetin makbûl olduğunu zikretmiştir, derler.»** sözü sahîh değildir. **Çünkü bu şeyler, müfred cerh değildir. Bunun müfred cerh olmaması, hasım iki şâhid gösterdiği takdîrdedir. Eğer hasım bir şâhid gösterirse, kitâbda zikredildiğine göre; bu tek şâhidin şahâdeti bir şübhedir.** Yânî bir kişinin şahâdetiyle töhmet hâsıl olup hükümde şübhe vâki olur. **Şübhe ile hüküm ise, câiz değildir, binâenaleyh araştırılır.**

Eğer işi, bu tek kişinin dediği gibi bulursa, mektûb ile amel ve

hükm etmez. Hassâf (Rh.A.)'ın, «Edeb'ul-Kâdî Şerhi» nde böyle zikredilmiştir.

Eğer hasım ölürse, kendisine mektûb yazılan kâdî, o mektûbu hasmın vârisi veyâ vasîsi üzere tenfîz eder. Çünkü onlar, hasmın yerine kâim olmuşlardır.

Tek şâhidin şahâdetini nakletmek câizdir. Yânî bir adamın başkası üzerinde, başka beldede da'vâsı olup, kendi beldesinde bir şâhidi olsa ve diğer şâhidi de da'vâlının beldesinde olsa ,ve beldesinde olan şâhidin şahâdetini nakl etmek istese, bu adam bunu iddiâ edip şahâdet mektûbuyla ve o mektûbda yazılı olan şâhid ile mütemessik olsa, câiz olur.

Gâib olan kimseyi vekîl yapmak için mektûb yazmak câizdir. Yânî bir adamın, başka beldedeki bir kimse üzerinde da'vâsı olup kendi tarafından o başka beldedeki adam ile muhâsama etmesi için o beldedeki bir adamı vekil etmek istese, câiz olur.

Kâdînın, da'vâ konusu hakkındaki kendi bilgisi ile hüküm vermesinde ihtilâf edilmiştir. Fakîhler demişler ki: **İmâm Muhammed** (Rh. A.), **kâdînın da'vâ konusu hakkındaki kendi bilgisine i'tibâr etmiştir.** Hattâ demiştir ki: Eğer kâdî, Zeyd'in, da'vâcıdan bir şey gasb ettiğini bilse, onu Zeyd'den alıp da'vâcıya verir. Bu söz, **«el-Usûl»** ün ettiği rivâyetin cevâbıdır.

İbn Semâa (Rh.A.); **«İmâm Muhammed (Rh.A.)'den; kâdî da'vâ konusu hakkındaki bilgiyi kâdî iken edinmiş bile olsa, onunla berâber bir şâhid de şahâdet etmedikce, hüküm veremez.»** diye rivâyet etmiştir.

İbn-i Semâa (Rh.A.) demiştir ki: Belki kâdî, söylediği şeyde yanılabilir. Bundan dolayı, kendi bilmesiyle berâber bir başka şâhidin de bulunması şart kılınmıştır. Hattâ kâdînın bilmesi, başka bir şâhidin şahâdetiyle berâber iki şâhid ma'nâsında olur. **İmâdiyye'de de böyle zikredilmiştir.**

Musannıf, sicil mes'elesini anlatıp; şahâdetin nakli mes'elesinin açıklamasını da bitirince, mahzar'ın açıklamasına ve mu'teber olan şeye, sicilde tebyînin tamâm edilmesine, senet, hüccet ve vesîkanın beyânına başlayıp şöyle demiştir: **Mahzar, içinde kâdî'nın yanında iki mütehâsımın hâzır oldukları yazılı olan şeydir.** Da'vâlının ikrârından veyâ inkârından ve inkârdan sonra beyyine ile yâhûd da'vâlının şübhesini ortadan kaldırır şekilde yemînden kaçınmasiyle hüküm vermesinden, ikisi arasında câri olan mes'ele yazılmıştır. **Sicil de, zikredilen gibidir.**

El-Muhît'ul-Burhânî'de denmiştir ki: Da'vâlarda, mahzarlarda (zabıtlarda) işâret ve şahâdet lâfzı, kendisine ihtiyâc duyulan şeylerin en önemlilerindendir. En önemli sayılması, ihtimâli ortadan kaldırmak içindir. Çünkü da'vâcı da'vâsı ile da'vâlı üzerine da'vâ ettiği şeye onunla müstehık olur; şâhidler şahâdetleri ile da'vâcının istihkâkını isbât ederler. İstihkâk ihtimâl ile sâbit olmaz. **Kezâ sicillerde de işâret lâzımdır.** Hattâ fakîhler demişlerdir ki: Eğer kâdî da'vânın mahzarında (zabtında); «Hüküm meclisine fülân oğlu fülân gelip hâzır oldu ve kendisi ile berâber fülânı da getirdi. Getirilen bu şeyin kendisine âid olduğunu iddiâ etti.» diye yazsa, mazharın sahîh olduğuna dâir fetvâ verilmez. **Uygun olan;** «Gelen şu da'vâcı, getirdiği şu da'vâlı üzerine iddiâ etti!» **diye yazmasıdır.** Çünkü böyle yazmazsa; da'vâcı bunu getirdi; başkası üzerine iddiâda bulundu, vehmini verir. **Kezâ zabıt esnâsında da'vâcı ve da'vâlı zikredilirken** (şu) **denilmesi lâzımdır.** «Da'vâcı şudur ve da'vâlı şudur.» **diye yazılır.** Çünkü ba'zı ulemâ, bu olmaksızın, zabtın sahîh olduğuna fetvâ vermezlerdi.

Fukahâ, siciller hakkında da demişlerdir ki: Kezâ kâdî sicil yazarken; «Da'vâcı olan şu Muhammed için da'vâlı olan şu Ahmed üzere hüküm verdim.» demesi lâzımdır. Yine demişlerdir ki; **«Eğer kâdî, mahzarda (zabıtta) şâhidlerin şahâdetlerini zikrederken; «Birbirlerini çağıran iki kişiye işâret ettiler.» diye, yazarsa; o mahzarın sıhhatine dâir fetvâ verilmez.** Çünkü mu'teber olan işâret, yerinde muhtâc olunan işârettir. Belki şâhidler, da'vâcıya işârete ihtiyâc olan yerde da'vâlıya işâret ederler ve ona işârete ihtiyâc olduğunda da da'vâcıya işâret ederler de; bu işâret birbirini çağıran iki kişiye işâret olur. Halbuki bu işâret mu'teber sayılmaz. **Öyle ise, tevehhümü ortadan kaldırmak için işâreti en güzel biçimde beyân etmek gerekir.**

Sakk; içine alım - satım, rehn, ikrâr ve bunların benzeri yazılan senet veyâ vesîkadır. Muğrib'ul-Lûğa'da; **«Sakk, mal ikrârı ve sâirenin yazılmış olduğu belgedir. Bu kelime Arabcalaştırılmıştır.»** denmiştir.

Hüccet ve vesîka; sicil, mahzar ve sakkı kapsarlar. Çünkü her birinde hücciyet ve vesîkalık ma'nâsı vardır.

★ ★

مَسَائِلُ شَتّٰى

ÇEŞİTLİ MES'ELELER
[MESÂİL-İ ŞETTÂ]

Şettâ, «şetît» in çoğuludur. Müteferrik (dağınık) ma'nâsına gelir. Bir evin aşağı katına sâhib olan kimse; yukarı katın sâhibinin rızâsı olmaksızın çivi çakamaz, pencere açamaz. Yânî bir evin üstü bir adamın, altı başka adamın olsa, aşağı katın sâhibi yukarı katın sâhibinin rızâsı olmaksızın, İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre; o katta çivi çakamaz, pencere açamaz. Yukarıdakine zarar versin, vermesin müsâvîdir. İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ); «Yukarının sâhibine zararı olmadıkca bunları yapabilir.» demişlerdir. Bu hilâfa göre; şâyed yukarının sâhibi üst katta bir dâire yapmak istese veyâ aşağı katm üstüne kirişler koymak yâhûd kenîf (helâ) yapmak istese; İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre, aşağı katın sâhibine zarar versin, vermesin rızâsı olmaksızın bunları yapamaz. İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre, zararı olmazsa yapabilir.

Uzun bir sokağın ötesinden çıkmaz bir sokak ayrılsa, o sokağın halkı dârlarının (yâni avlusu olan evlerinin) duvarından, çıkmaz sokağa kapı açamaz. Çünkü o kapının açılması geçip gitmek içindir. Halbuki o sokakda kapısı olanların, çıkmaz sokakdan gelip geçme hakkı yoktur. Belki, çıkmaz sokak ora halkına mahsûsdur. Çünkü çıkmaz sokak bütün cüzleri ile sâhiblerinin mülküdür. Hattâ orada bir hâne satılsa, birinci sokağın sâhibleri için o hânede şuf'a hakkı yoktur. Eğer birinciden bir kimse kapı açmak isterse, o kimse başkasının mülkünde yol edinmek ve kendisi için şuf'a hakkı ihdâs etmek istemiş olur, ki bundan menedilir. Çıkar sokak bunun aksinedir. Çünkü herkes için ondan gelip geçmek hakkı vardır.

İki tarafı bitişik dâire şeklinde olan sokak zikredilenin aksinedir.

Bu sokakda hânesi olan kimsenin duvarında hangi yöne isterse kapı açması câizdir. Çünkü bu, bir yoldur, ki bir hânenin müşterek yolu menzilesindedir. Ondan herkesin geçmeye hakkı vardır. Bu sebebledir ki; burada bir hâne satılacak olsa, eşit olarak hepsi için şuf'a hakkı olur. Kapı açmakla kendisi için hak ihdâs etmiş olmaz. Şu hâlde niç biri, kapı açmakdan menedilmez.

Bir kimse, belli bir vakitte hîbe iddiâ edip ondan beyyine istense, o da hîbenin vaktinden sonra satın aldığına beyyine getirse, kabûl edilir. Hîbe vaktinden önce satın aldığına beyyine getirirse, kabûl edilmez. Yânî bir kimse, bir adamın elinde olan bir hâneyi, kendisine hîbe edip fülân vakitte teslîm ettiğini iddiâ etse, kâdî beyyine isteyince, da'vâcı da; «Bu adam bana hîbe ettiğini inkâr edince, ben de hâneyi ondan satın aldım!» dese ve hîbenin vaktinden sonra bir vakit iddiâ edip; isbât etse, kabûl edilir. **Eğer hîbe vaktinden önce bir vakit iddiâ ederse; üzerine beyyine de getirse, kabûl edilmez.**

İkisi arasında fark şudur: Birinci vecihde; ikisinin arasını bulmak mümkündür. Çelişme meydana gelmez. Çünkü hâneyi bana bir ay evvel hibe etti, sonra hîbeyi inkâr etti. Ben de bir hafta önce onu kendisinden satın aldım.» demesi câizdir.

İkinci vechde, arabulmak mümkün değildir ve çelişki tahakkuk eder.

Bir adam, başka adama; «Şu câriyeyi benden satın aldın!» **dedikde, inkâr etse, eğer satıcı husûmeti terk ederse;** «Benden, câriyeyi satın aldın!» **diyen adamın onu cimâ' etmesi câiz olur. Zâhir olan, başkasının mülkü olduğunu ikrâr ettiği için cimâ' etmesi câiz olmamasıdır.** Çünkü müşteri satın aldığını inkâr edince, fesh onun tarafından yapılmış olur. Zîrâ fesh inkâr ile sâbit olur. Eğer satıcı da husûmeti terk ederse, amelin berâberliği sebebiyle fesh tamâm olur. Amelin berâberliği (iktirânı), câriyeyi tutmak ve nakletmektir.

Bir kimse on dirhemi aldığını ikrâr ettikden sonra kalp (zuyûf) **olduğunu veyâ nebherce** (1) **olduğunu iddiâ etse, yemîni ile tasdîk edilir.**

İçi bakır, dışı gümüş ile kaplama setûka (2), **idi derse, tasdîk edilmez.** Çünkü Dirhem adı; gerçek (ceyyid), kalp (zuyûf) ve silik (nebherce) olanı kapsar. Setûka'yı kapsamaz. Bundan dolayı sarf ve se-

(1) **Nebherce:** Vakti geçmiş, sikkesi silinmiş bakırlı akça veyâ dirhemdir.

(2) **Setûka;** İki tarafı gümüş ve içi bakır olan veyâ başka şey karıştırılmış olan akçaya veya dirheme denir. **(Ahterî)**

lemde kalp ve silik (yânî zuyûf ve nebherce) ile muâmele câiz olur. Setûka ile câiz olmaz. Kabz, ceyyidlere muhtas olmaz. Kalp ve silik olanı da'vâ etmesi ile dirhemleri aldığını ikrâr etmesi arasında çelişme yoktur. Şu hâlde, kabûl edilir. Nitekim ceyyidleri veyâ hakkını yâhûd semeni teslîm aldığını ikrâr eden veya istîfâyı (yânî hakkını tam anlamiyle aldığını) ikrâr eden kimse böyledir.

İlk üçünü ikrâr etmesinin hükmü açık ve besbellidir. İstîfâyı ikrâr etmesi ise, tamâm olan nitelik ile teslîm almakdan ibâret olduğu içindir. Şu hâlde bu, hakkını teslîm almakdan ibârettir.

Kalp (zuyûf), **Beyt'ül-mâl'in kabûl etmeyip reddettiği akça veyâ paradır. Silik** (nebherce) **ise, tüccârın kabûl etmeyip reddettiğidir.** Setûka ise, **karışığı gâlib olan akça veyâ paradır.**

Bir adam, başka bir adama; «Senin, bende bin dirhemin vardır!» **dedikde, reddetse, yânî;** «Benim, sende alacağım yoktur!» **dese, ondan sonra dönüp doğrulasa, yânî o meclisde;** «Belki, sende benim bin dirhem alacağım vardır!» **dese, hücceti yoksa, tasdîki geçersiz olur.** Diğer bir deyimle; mukır için bir şey gerekmez. Çünkü mukarr-un leh eğer; «Benim, sende bir şey alacağım yoktur!» derse, mukırrın ıkrârını reddetmiş olur. Ve mukarr-un leh ikrârı reddetmesiyle münferid olur. Bu durumda kendisi hakkını ibtâl etmeye mâlik olmuştur. Kendi reddi ile ibtâl edince, artık hakkı ve alacağı yok sayılır. Bundan sonra alacağı olduğunu iddiâ ederse, hüccet getirmesi veyâ hasmının tasdîk etmesi lâzımdır.

Da'vâcı, bir adamdan beş altın alacağı olduğunu iddiâ etse, da'vâlı; «Ben, sana onları verdim!» **deyip şâhidler getirse ve o şâhidler de;** «Da'vâcıya beş dînâr verdi!» **diye şahâdet etseler ve sonra;** «Lâkin biz, o beş altın, bu borçdan mıdır, yoksa başka borçdan mıdır, bilmiyoruz!» **deseler, şahâdetleri câiz olur ve da'vâlı borçdan kurtulur. İmâdiyye'de de böyle denmiştir.**

Bir kimse, bir malı satın aldığına dâir beyyine gösterip kusûr sebebiyle malı geri vermek istese, satıcının, satın alınan malın her kusûrdan berî olduğuna dâir beyyinesi, malı sattığını inkâr etmesinden sonra reddedilir, kabûl edilmez. Yânî bir kimse, bir adamdan şu câriyeyi satın aldığını iddiâ etse ve da'vâlı da sattığını inkâr etse, müşteri satıcıya karşı bunu isbât ettikden sonra, câriyede eski bir kusûr bulup, geri vermek istese, satıcı da câriyenin her ayb ve kusûrdan berî

olduğuna dâir beyyine gösterse, kabûl edilmez. Çünkü, iki sözün arasında çelişme vardır. Zîrâ ayb ve kusûrdan berî olmanın şartı, selâmet sıfatının başkasına iktizâ etmesinden akdin değiştirilmesi ile akdde tasarrufdur. Akdin bir vasıfdan bir vasfa değiştirilmesi ise akdsiz muhâldir. Aralarını bulmak bâtıl olunca, çelişki zâhir olur.

İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.)**'dan rivâyet edilmiştir ki, borcun fazlasına i'tibâr yönünden, satıcının bürhânı** (delîli) **kabûl edilir.**

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ)**'in delîli şudur:** Her ne kadar bâtıl olsa da, borç ba'zan ödenir. Nitekim daha önce geçmişdi. Burada öyle değildir.

Sonunda, «İnşâellâhu Teâlâ» **yânî;** «Eğer, Allâh-u Teâlâ dilerse» **sözü yazılan senet bâtıl olur.** Yânî bir adam borcunu ikrâr ettiğini senette yazıp, ondan sonra senetin sonuna «İnşâellâh-u Teâlâ» diye yazsa ve bir kimse bu ikrâr edilen hakka alacaklı çıksa; o kimse, o senette zikredilen hakkın velîsidir. Yânî bu seneti bir kimse çıkartıp onda zikredilen hakkı istese, o kimsenin ikrâr edilen hakda velâyeti vardır. **Eğer senette;** «İnşâellâh-u Teâlâ» **derse, senetin hepsi,** İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre, **bâtıl olur. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ)'e göre, **istisnâ, yânî;** «İnşâellah-u Teâlâ» **lâfzı sonuna kadar** «men kâme = bir kimse alacaklı çıksa» **sözüne munsarıf olur. İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ)'in kavli **istihsândır. Çünkü asıl olan, istisnânın onu ta'kîb eden şeye sarf edilmesidir.** Zîrâ söz, istîsâk (3) içindir. Eğer külle (bütününe) sarf edilirse, ibtâl için olur

İmâm A'zam (Rh.A.)**'ın delîli şudur:** Kül (bütün), atf hükmüyle, bir tek şey gibidir. Şu hâlde istisnâ ona munsarıf olur. Nitekim atfedilmiş kelimeler de bütüne munsarıf olur. Meselâ: «Kölem hürdür!», «Karım boştur!» ve «Bana, Beyt'ullâh'a yürümek borçtur inşâellâhu Teâlâ!» demek gibi. Eğer o kimse; «men kâme = bir kimse alacaklı çıksa» sözü ile öncesindeki, «sonra... diye yazsa» sözü arasında aralık bırakırsa; fakîhler, **«O istisnâ, bütüne katılmaz. Sükût aralığı gibi olur.»** demişlerdir. Çünkü senette aralık, konuşmada susmak gibidir.

Bir zimmî ölüp karısı; «Ben, kocamın ölümünden sonra Müslüman oldum.» **dese ve zimmînin vârisleri de;** «Bil'akis sen ölümünden önce Müslüman oldun.» **deseler, tasdîk edilirler.** Çünkü, kadının Müslüman oluşu, hâlen sâbittir. Hâl ise, kocanın ölümünden önce kadının Müslü-

(3) **İstîsâk:** Birinden; güvenilir bir senet, vesîka gibi bir şey alma, te'mînât, güvence.

man olduğuna delâlet eder. (4) **Nitekim değirmen taşı, mes'elesinde de böyledir.** Değirmeni kirâya veren değirmen sâhibi ile, kirâ ile tutan değirmenci, suyun akması ve kesilmesi hakkında ihtilâf etseler, hâl hakem kılınır ve onunla geçmişe istidlâl edilir. Bu, def'i için i'tibâra alınan bir zâhirdir. Velev ki, istihkâk için i'tibâra alınmasın. Zimminin mîrâsından def'i için mu'teberdir. Nitekim ölen bir Müslümanın karısı; «Ben, kocamın ölümünden önce Müslüman oldum.» deyip vârisleri; «Ölümünden sonra Müslüman oldun.» deseler; söz, yine vârislerindir. Çünkü kadın, sonradan olmuş bir şeyi iddiâ etmektedir. Olaylarda asıl olan ise; olayın meydâna gelişini en yakın vakte izâfe etmek (dayamak) tır.

Bir kimse, bir başka adam için; «Şu adam, bende emâneti olan meyyitin oğludur. Meyyitin bundan başka vârisi yoktur.» **dese, emâneti ona verir.** Yânî bir kimse öldükde, bir adamın elinde yüz dirhem emâneti kalıp; emânetci, bir başka adam için; «Bu adam, ölen kimsenin oğludur. Bundan başka vârisi yoktur.» dese; kâdî, emânetin ona verilmesine hükmeder. Çünkü o adam elinde olan emânetin hilâfet yoluyla vârislerin hakkı olduğunu ikrâr etmiştir ve mûris sağ iken asâlet yoluyla hakkını ikrâr etmesi gibi olur.

Emânetçi, ölen kimsenin bir başka oğlu da olduğunu ikrâr etse, eğer birinci oğul onu yalanlarsa, fayda vermez. Yânî emânetçi, emânet olan malı ona vermez. Belki emânet malın hepsi, birincinin olur. Çünkü bu şahâdet maldan elinin çekilmesinden sonra birinci oğul aleyhine şahâdettir. Şu hâlde, kabûl edilmez. Nitekim birinci oğul bilinmiş (ma'lûm) olsa, kabûl edilmediği gibi.

Bir tereke vârisler veyâ alacaklılar arasında şâhidler ile taksîm edildikde, vârisler veyâ alacaklılar; «Biz, diğer vâris veyâ başka alacaklı bilmeyiz.» **deseler;** İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre, **onlardan nefse kefîl alınmaz.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ), «Alınır.» demişlerdir. Çünkü kâdî, gâib kimsenin menfaati için ta'yîn edilmiştir. Halbuki ba'zan ölüm ansızın vâki olur da vârislerin veyâ alacaklıların hepsini beyân etmek mümkün olmaz. Ölenin, gâib vârisi veyâ gâib alacaklısı bulunabilir. Şu hâlde kâdînın hakları ihyâda mübâlağa etmek (yânî işi sıkı tut-

(4) Burada anlatılmak istenen mes'ele şudur: Eğer kadın; zimmî yânî gayr-i müslim olan kocasının ölümünden sonra Müslüman olmuş ise, ölmüş kocasına vâris olur. Çünkü koca sağ iken her ikisi de gayr-i müslim idiler. Eğer kadın kocasının ölümünden önce Müslüman olmuş ise, kocasına vâris olamaz. Çünkü bu takdîrde kocası ehl-i kitâb, kadın ise Müslüman idi. Bunlar, birbirlerine vâris olamazlar. Zîrâ Peygamberimiz (S.A.V.):

«**İki milletin** (yânî iki ayrı dînin) **halkı birbirine vâris olamaz.**» buyurmuştur.

mak) ve helâkdan sakınmak için kefîl almak sûretiyle ihtiyatlı olması vâcibdir.

İmâm A'zam (Rh.A.)'ın delîli şudur: **Kendisi için kefîl olunan kimsenin** (mekfûl-ün leh'in) (5) **bilinmemesi, kefâleti bâtıl kılar.** Nitekim Kefâlet Bölümü'nde geçti.

Bir kimse, bir adamın elinde olan hâneyi, kendisi ve gâibde olan kardeşi için iddiâ edip, delîl getirse; da'vâcı, o hânenin yarısını alıp geri kalanını zi'l-yed'in elinde ondan kefîl almaksızın bırakır. Gerek zi'l-yed da'vâcının da'vâsını inkâr etsin, gerek etmesin.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ) **demişlerdir ki:** Eğer zi'l-yed inkâr ederse, kâdî geri kalanı alıp gâib olan gelinceye kadar bir güvenilir kişinin elinde bırakır. Eğer inkâr etmezse, diğer yarısını da zi'l-yedin elinde diğer kardeşi gelinceye kadar bırakır. Çünkü münkir, hâindir. Kâdî, ondan alır. Mukir ise, güvenilir kişidir. Onun elinde bırakır.

İmâm A'zam (Rh.A.)'ın **delîli şudur:** Sâbit olan el (yed), zarûretsiz işten çekilmez. **Halbuki burada zarûret yoktur. Çünkü kâdînın hükmü, meyyitin bütün malına vâki oldu.** Zîrâ vâris, «Bu, mîrâsdır!» demiştir. Vâris ise, ancak mûris için mülkün sübûtu ile vâristir ve vârisin, meyyitin ihtiyâr ettiği kimse olması ihtimâli sâbittir. Şu hâlde onun eli bozulmaz. Nitekim ikrâr edici olup inkârı kâdînın hükmü ile bâtıl olsa, hüküm budur.

Zâhir olan şudur ki: Zi'l-yed gelecekte olan şeyde inkâr etmiyor. Çünkü olay kâdî ve zi'l-yed için ma'lûmdur. Zi'l-yed'in inkârı, mes'ele ona şübheli göründüğü içindir. Halbuki şübhe ortadan kalkmıştır. Esah kavlde, menkûl dahî zikredilen gibidir. Yânî da'vâ menkûl hakkında olursa, denilmiştir ki; menkûlün korunmaya ihtiyâcı olduğu için, zi'l-yed'den o menkûl ittifakla alınır. Telef etmesin diye zi'l-yed'in elinden ayırmak, korumak için daha uygundur. Akâr ise, kendisi korunmuş (mahfûz) olan bir mülktür.

Fâkîhlerden ba'zısı demiştir ki; menkûl olan mal, akâr gibi hilâf üzeredir. Yânî, yarısı zi'l-yed'in elinde bırakılır. Bu kavl, daha doğrudur. Çünkü o menkûl, korunmaya muhtâcdır ve zi'l-yed'in elinde bırakmak korumak için daha uygundur. Çünkü mal, ödeyenin elinde daha iyi korunur. O kimse, inkâr ile ödemeyi üzerine almıştır. Eğer bir âdilin eline koysa, onda emîn olurdu. Malı telef ederse, ödemez. Kefîl

(5) **Mekfûl'ün leh:** Bir malın ödenmesini veyâ bir şahsın teslîm edilmesini kefîlinden taleb ve da'vâ etmeye hakkı olan kimsedir ki, kefâletin menfaati kendisine âid olur. **Buna; tâlib, mazmûn'un leh de denir.**

alınmamasına sebeb şudur: Çünkü kefîl almak, husûmet meydana getirmektir. Kâdî, husûmeti kaldırmak için görevlendirilmiş; husûmet meydana gelmesi için görevlendirilmemiştir.

Malının üçtebirini vasiyyet eden kimsenin vasiyyeti, malından olan her şey üzerine vâki olur. Eğer mûsî; «Benim malım veyâ mâlik olduğum şey sadakadır!» derse, zekât malı üzere vâki olur. **Kıyâsa göre hüküm, ikisinde de bir ve aynıdır. İmâm Züfer** (Rh.A.)**'in kavli de budur.** Çünkü «mal» ismi, umûmî bir lâfızdır. Binâenaleyh vasiyyette olduğu gibi, malın hepsini tasadduk etmek lâzım gelir.

Bizim delîlimiz şudur: **Kulun îcâbı Allah-u Teâlâ** (C.C.)**'nın îcâbı ile mu'teberdir. Bundan sonrâ, mutlak mala muzâf olan sadakadan Hakk Teâlâ** (C.C.)**'nın vâcib kıldığı şey;** — Allah Teâlâ (C.C.)'nın:

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً ...

«Habîbim! Sen, zenginlerin mallarından sadakayı (zekâtı) **al...»** (6) kavl-i şerîfinden dolayı — **fazlalıklara munsarıf olmuş, malın hepsine munsarıf olmamıştır.** Kulun, kendi nefsi üzerine vâcib kıldığı da böyledir.

Vasiyyet, bunun hilâfınadır. Çünkü vasiyyet, verâset gibi hilâfet olduğu için, mîrâsın kız kardeşidir. Mîrâs, her şeyde cârî olur. **Kezâ,** vasiyyet dahî her şeyde cârî olur.

Eğer zekât malından başka malı bulunmazsa, zekât malından azığını ayırıp alıkor. Mal kazandığı zaman, mâlik olduğu kadarını tasadduk eder. Çünkü kendi ihtiyâcı, tasaddukdan önce gelir. Sonra eğer o kimse zanaat sâhibi ise, bir günlük; evlere ve dükkânlara sâhib ise, bir aylık; gelirli arâzî sâhibi ise, bir yıllık azığını ayırıp alıkor. Eğer tâcir ise, malının getirdiği mikdâr kadar alıkor.

Vasiyyet, vasînin ma'lûmâtı olmaksızın sahîh olur. Vekîl etmek, vekîlin ma'lûmâtı olmayınca, sahîh olmaz. Yânî bir başka adamı vasî ta'yîn edip, vasî bunu bilmese, hattâ vasî terekeden bir şey satsa, vasîdir ve onun satması câizdir. **Vekîlin satması ise, vekâletini bilmedikce sahîh olmaz.** İkisi arasında fark şudur: **Vasiyyet, mûsînin velâyetî-**

(6) Tevbe Sûresi (9); âyet: 103

nin kesilmesinden sonra istihlâf sayılır. Yânî vasîyi kendi yerine geçirmektir. Şu hâlde vârisin tasarrufu gibi, vasînin bunu bilmesine bağlı olmaz.

Vekîl kılmak (tevkîl), **malında tasarruf etme velâyetini isbâttır. Yoksa, kendisinden sonra yerine başkasını geçirmek** (istihlâf) **değildir.** Çünkü onu vekîl eden kimsenin velâyeti bâkîdir. Şu hâlde, kendisi için velâyet sâbit olan kimsenin ma'lûmâtı olmaksızın sahîh olmaz.

Eğer vekîl, vekîl ta'yîn edildiğini bilirse, fâsık tarafından ta'yîn edilse bile, tasarrufu sahîh olur. Çünkü vekâleti bildirmek, dilerse hakkını alabilsin diye vekîl için hak isbât etmektir. Bunda ilzâm yoktur, ki ilzâmın şartları gözetilsin.

Vekîlin azl edilmesi için bir âdil kimsenin veyâ hâli bilinmeyen iki kimsenin haber vermesi şarttır. Kölenin cinâyet işlediğini efendisinin öğrenip bilmesi gibi, ki efendiye kölenin cinâyet işlediğini bir fâsık haber verdikde, efendi onu satsa veyâ âzâd eylese, **İmâm A'zam** (Rh.A).**'a göre, fidye vermek için muhtâr olmaz.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre, **muhtâr olur.** Şuf'a hakkında şefî'in akârın satıldığını bilmesi de böyledir. Fâsık ihbâr ettikden sonra susarsa, şuf'a hakkını terk etmiş olmaz. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ)**'e göre terk etmiş olur.**

Bâkire kızın, nikâh edildiğini bilmesi de böyledir. Yânî bir fâsık (7) nikâh edildiğini (evlendirildiğini) bâkire kıza bildirse, o bâkire kız da sussa, **İmâm A'zam** (Rh.A.)**'a göre, râzı olmuş olmaz.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre, **râzı olmuş olur.**

Dâr-ı harb'de Müslüman olan kimsenin şer'î hükümleri bilmesi gibi. Yânî bir kimse dâr-ı harbde Müslüman olsa, bir fâsık da ona namaz, zekât, hac ve oruç gibi dînî emirleri haber verse, bunların birini terk etmekle, İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre, **kazâ lâzım gelmez.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre, **kazâ lâzım gelir.** Çünkü bunların hepsinde haber, mutasarrıfın mülkünde tasarruf etmesi bakımından tevkile benzer. Tasarrufdan menetmek sûretiyle onda başkasına zarar vermek bulunduğu için de ilzâma benzer. İmdi şahâdetin iki tarafının —ki aded veyâ adâlettir— şart kılınması vâcibdir. Bu, her iki tarafın hakkı verilmek için yapılır.

Bir kâdî veyâ emîni, alacakhlar için meyyitin kölesini satsa ve kölenin kıymeti olan malı da alsa, mal zâyi' olsa veyâ müşteri elinde

(7) **Fisk** (Fısk): Allah (C.C.)'ın emrinden çıkmak, yasak edilmiş işleri yapmak ve böylece Allah (C.C.)'a âsî olmak, demektir. Böyle kimseye «**Fâsik**» denir. İslâm'ın emir ve yasaklarından bir şeyi inkâr etmedikce mü'min olmakdan ve İslâm'dan çıkmaz. Fakat böyle kimse günâhkâr ve âsî mü'min sayılır.

iken köleye müstehık çıksa, kâdî yâhûd emini ödemez. Çünkü kâdî veyâ emîni, halîfe menzîlesindedir. Zîrâ kâdîler, bunun benzerine çokça muhtâc olurlar. Eğer zâyi' olan hakları kâdîlerin ödemesi lâzım gelse, vazife yapamazlar ve hakları yerine getirmekden âciz kalırlar. Bu takdîrde, insanların işleri aksar.

Müşteri, verdiği malı alacaklılardan alır. Çünkü bu bir akddir, ki uhdesi akd yapan kâdîye dönmez. Bu durumda kendisi için akd yapılan kimse üzerine vâcib olur. Satış ise, alacaklılar için yapılmıştır. Binâenaleyh, sorumluluk onların olur. Nitekim akdi yapan sabî veyâ mahcûr köle olsa da, her ikisi satış için başkasını vekîl yapsalar, hüküm budur. Çünkü haklar, müvekkile rucû' eder.

O köleyi alacaklılar için, kâdînın emri ile vasî satsa ve kölenin semenini teslîm alıp, semen vasînın elinde zâyi' olsa veyâ köleye müstehık zuhûr etse, yâhûd semeni almazdan önce köle ölse, müşteri semeni vasîden alır. Çünkü semeni almak, akdin hukûkundandır. Akdin hukûku ise, âkide rücû' eder. O da, ölen kimseden niyâbeten vasîdir. Çünkü vasiyi her ne kadar kâdî ta'yîn etti ise de, meyyitin yerine kâim olsun diye ta'yîn etmiştir. Yoksa, kâdînın yerine kâim olması için ta'yîn etmemiştir. Eğer meyyit hayatta iken akdi kendisi yapmış olsa, akdin hukûku meyyite rücû' ederdi. Meyyitin yerine kâim olan kimseye de öylece rücû' eder. O da, vasîdir. Vasî de semeni alacaklılardan alır. Çünkü vasî köleyi alacaklılar için satmıştır. Şu hâlde, onlar için amel etmiştir. Bir kimse, başkası için iş görüp de o işde zararı ödemek durumunda kalsa, işin yapıldığı kimseye rücû' eder. Eğer ondan sonra meyyite âid bir mal ortaya çıkarsa, alacaklı o maldan alacağını alır. Çünkü alacaklı, henüz alacağını almamıştır.

Fakîhlerden ba'zısı demiştir ki; vasînin alacağı olan semeni alacaklı olan kimse alamaz. Çünkü zararı ödeme (zemân) **alacaklının üzerine alacaklının fiili ile vâcib olmuştur.** Zîrâ vasînin teslîm alması, alacaklının alması gibidir. **Esah olan kavle göre; alacaklı alır.** Çünkü alacaklı onu ödemiştir ve bu husûsda muztardır. **Kâfî'de de böyle zikredilmiştir.**

Kâdî, fakîrler için vasiyyet edilmiş olan malın üçte birini tereke-den çıkartıp, o malı kendilerine vermeden üçtebiri helâk olsa, fakîrlerin mâlından helâk olur. Terekenin üçteikisi vârislerindir. **Vâkıât'da böyle zikredilmiştir.** Vechi, yukarıda geçti.

Âlim ve âdil bir kâdî, üzerine zinâ sâbit olan muhsan bir şahsın recm edilmesine veyâ muhrez olan yerden nisâba ulaşan bir şey çalan şahsın elinin kesilmesine yâhûd üzerine hadd-i şürb veyâ hadd-i kazf

sâbit olan şahsın dövülmesine dâir hüküm verip bunu uygulamayı (Ey Müslüman!) **sana emretse, recm etme veyâ eli kesme yâhûd dövme işini yapman câizdir.**

İmâm Muhammed (Rh.A.), **sonradan demiştir ki: Hüccet, muâyene edilmedikce** (yânî işin aslını ve hakîkatını iyice araştırmadıkca) **kâdînın emri kabûl edilmez.** Çünkü kâdînın sözü, yanılmaya muhtemeldir. Bu işin, tedârik ve telâfîsi de mümkün olmaz. **Bizim Ulemâmızdan bir çoğu, bu kavli almışlar ve;** «Bizim zamanımızda bu daha uygun ve güzeldir.» **demişlerdir. Çünkü kâdîler, bozulmuşlardır.** İnsanların canları, kanları ve malları üzere emînlikleri yoktur. **Ancak kâdînın, kâdîye gönderdiği mektûb müstesnâdır. Çünkü Ulemâ, zarûretten dolayı bu husûsda zâhir rivâyeti almışlardır.** Birincide zâhir rivâyetin vechi şudur: Kâdî, kendisine verilen görevde emîndir ve biz emir sâhibine (âmire) itâat etmekle emrolunduk. Ulü'l-emr'e (8) itâat ise, O'nu doğrulamak ve sözünü kabûl etmektir.

Şeyh Ebû Mansûr (Rh.A.): «Eğer kâdî âdil ve âlim ise, sözünü kabûl etmek, emrin zâhiri ve hatâ, hıyânet ve töhmet olmadığı için vâcib olur.» **demiştir.**

Âdil olup, âlim olmayan câhil kâdîye sorulur. Eğer verdiği hükmü güzel ve uygun şekilde açıklarsa (tefsîr ederse), **tasdîk edilir.** Meselâ zinâ mes'elesinde; «Ben, zinâ ettiğini ikrâr eden kimseye bu konuda ma'rûf olduğu şekilde iyice sorup anladım ve onun hakkında recmedilmesine dâir hüküm verdim.» demekle ve hırsızlık haddinde; «Hırsızlık haddi, benim katımda hüccet ile sâbit oldu ki; bu hırsız, muhrez olan yerden nisâb miktârı şey almış, bunda şübhe yoktur.» demekle açıklarsa ve kısâs mes'elesinde; «Kaatil, şübhesiz kasden öldürmüşdür.» demekle verdiği hükümleri güzelce açıklarsa, bu takdîrde; tasdîki vâcib olur ve sözü kabûl edilir.

Bu ikisinden başkasının, yânî âlim ve âdil olan kâdî ile, câhil ve âdil olan kâdîden başkasının sözü kabûl edilmez. Başkasından murâd: **Câhil, fâsık kâdî ile âlim, fâsık olan kâdîdir.** Zîrâ cehâletten dolayı yanılma ve fıskdan dolayı hıyânet töhmeti vardır. **Ancak, eğer hükmün şer'î sebebi iyice araştırılıp doğru olduğu anlaşılırsa, bu takdîrde sözü kabûl edilir.** Çünkü töhmet ortadan kalkmış olur.

Azl edilmiş (görevinden alınmış) **olan kâdî, Zeyd için;** «Senden bin dirhem aldım. Bu bin dirhemin Bekr'in hakkı olduğuna hükmedip onu Bekr'e verdim!» **dese veyâ;** «Bir hak da'vâsında senin elinin kesil-

(8) **Ulü'l-emr:** Kanûn vâzı, Padişah.

mesine hükmettim!» **dese ve Zeyd de;** «Bin dirhemi zulmen (haksızlıkla) aldın!» **ve** «Zulmen elimi kestin!» **diye iddiâ etse ve Zeyd, bu iki olayın kâdînın kâdîlığı hâlinde geçtiğini ikrâr etse, kâdî tasdîk edilir.** Yânî görevinden alınmış bir kâdî, bir adam için; «Senden bin dirhem aldım ve Zeyd'e verdim ve onunla Zeyd için senin aleyhine hüküm verdim!» dese, adam da; «Zulmen (haksızlıkla) aldın!» dese, yemîne lüzûm kalmaksızın söz kâdînındır. **Kezâ;** «Senin, elinin kesilmesi için haklı olarak hüküm verdim!» **dese, adam;** «Zulmen (haksızlıkla) kestin!» **dese, eğer o malı alınan veyâ eli kesilen adam, bunların kâdînın kazâsı hâlinde olduğunu ikrâr ederse, kâdî her hâl ile tasdîk edilir.** Çünkü o adam, bunların kâdî görevli iken olduğunu ikrâr edince, kâdî için zâhirin şahâdetini ikrâr etmiştir. Çünkü kâdînın fiili, kazâ tarîki üzeredir. O fiilden dolayı zararı ödemesi gerekmez. Yemîn etmesine lüzûm olmaksızın kâdînın sözü kabûl edilir. Çünkü yemîn lâzım gelse, kâdî hasım olur. Hasmın verdiği hüküm ise, geçerli olmaz.

Eğer da'vâcı o günde, yânî eli kesildiği veyâ bin dirhemin alındığı günde onun kâdî olduğunu inkâr eder ve kâdiye; «Sen, kâdîlık görevini almazdan önce veyâ görevinden alındıkdan sonra hüküm verdin!» **derse, sahîh olan kavle göre, yine kâdînın sözü kabûl edilir.** Çünkü O'nun, kâdî olduğu bilinince, kâdînın bin dirhemi almasının kazâ hâline izâfe edilmesi sahîh olur. Çünkü kazâ hâli ma'hûddur. Bu ise, kâdînın zarar ödemesine aykırıdır. Öyle ise kâdî, o hâle izâfe etmekle zarârı ödemeyi inkâr etmiştir. Bu durumda, kâdînın sözü kabûl edilir. Nitekim bir kimse; «Ben, karımı boşadım veyâ kölemi âzâd ettim, halbuki ben mecnûnum!» dese ve deliliği ma'hûd olsa, sözü kabûl edilir.

★ ★

كِتَابُ ٱلْقِسْمَةِ

TAKSİM (KISMET) BÖLÜMÜ

«Kazâ Bölümü» ile «Taksîm (Kısmet) Bölümü» arasındaki ilgi gizli değildir.

Kısmet (taksîm); **lûgat yönünden** «İktisâm» **ın ismidir. Nasıl ki** «Kudve» **de** «İktidâ» **ın ismidir.**

Şer'an, **paylaşan iki kimse** (iki mütekâsım) **arasında şâyi' olan hakları ayırmakdır.** Kısmetin rüknü; **bir fiildir ki payların** (hisselerin) **arasında ayırma onunla hâsıl olur. Ölçmek, tartmak, saymak ve metrelemek gibi, ki bunlar keylî, veznî, adedî ve zirâ ile ölçülen şeylerde olur.**

Kısmetin (taksîmin) **sebebi; ortakların veyâ onlardan birinin, hissesi ile yararlanmak istemesidir. Hattâ onlardan taleb olmazsa, taksîm sahîh olmaz.**

Kısmetin şartı; **taksîm edilen şeyin menfaati ortadan kalkmamakdır.** Çünkü kismet; mülkden ve menfaatten, taksîmden önce her birinin hakkı olanı ayırmak (ifrâz etmek) dır. Bu ancak ayrılan şey, ifrâzdan önce aslı ve menfaatleri ile kalırsa gerçekleşir. Fakat, değişirse; ifrâz değil, tebdîl olur.

Kısmetin hükmü; herkesin payını birer birer belli etmektir. Çünkü ta'yîn (belli etmek), taksîm üzerine terettüb eden eserdir. Mutlak kısmet; yânî gerek misliyyâtta, gerekse kıyemiyâtta olsun hakkının aynısını almak demek olan ifrâz ma'nâsından ârî değildir. Hakkından ivazı almak demek olan mübâdele ma'nâsından da ârî olmaz. Çünkü belli olan iki cüzden her biri, iki payı (nasîbi) kapsar. Binâenaleyh

her birinin aldığı, mülkünün yarısıdır. Halbuki o, ortağından hakkını tam anlamiyle almamıştır. Bu takdîrde, ifrâz olmuştur. Diğer yarısı ortağının idi. Şu hâlde, elindeki, ortağının elinde olan şeyden ivaz oldu. Binâenaleyh, her ne kadar ifrâz ve temyîz ma'nâsı misliyyâtta gâlib ise de, bu mübâdele olmuş olur.

Misliyyât; mekîlât, mevzûnât ve mütekârib (birbirine yakın) **olan adediyyâttır.** (1) Çünkü o ortağın aldığı şey, sûreten ve ma'nen hakkının mislidir. Her ne kadar mübâdele ma'nâsı, misliyyâttan başkasında gâlib ise de, hakkının aynı kılınması mümkün olur. Yânî hayvânâtta ve metâ'da, ba'zıları arasında fark bulunduğu için, hakkını almış gibi saymak mümkün olmaz.

Musannıf, yukarıda söylediği sözüne şunu tefri' etmiştir: Şu hâlde; aynı olduğu için; birincide ortak, ortağı yokken hissesini misliyyâtta alır. İkincide; yânî misliyyâttan başkasında alamaz. Çünkü hakkından başkasıdır.

Kısmette; ayırma (ifrâz) **ma'nâsı bulunduğu için yalnız misliyyâttan başkasında cinsi bir olan şeyde vârislerden birinin talebi ile taksîme zorlanır.** Yânî hayvânât ve metâ' gibi kıyemiyâtta mübâdele gâlib olduğundan; uygun olan taksîm üzere zorlamamak idi. Lâkin, yine de zorlanır. Çünkü cinsi bir olanda ifrâz ma'nâsı vardır. Zîrâ onlardan biri taksîmi istemekle; payından yararlanmayı kendisine tahsis etmesini; diğerini onun mülkünden faydalanmakdan menetmesini kâdîdan dilemektedir. Ona icâbet etmek kâdîye vâcibdir.

Eğer mal çeşitli cinslerden olursa, kâdî taksîm edilmesi için zorlamaz. Çünkü maksâdlarda çok farklılık bulunması i'tibâriyle mübâdele imkânsızdır. Eğer vârisler muvâfakat ederlerse, taksîm câiz olur. Çünkü hak, onlara âiddir. **Aylığı Beyt'ül-mâl'den verilmek üzere bir paylaştırıcı** (kâsım) **ta'yîn etmek müstehabdır.** Çünkü esah olan kavle göre; **taksîm** (kısmet), **kazâ görevi cinsindendir.** Bu, çekişme tamâ-

(1) **Mislî:** Çarşı ve pazarda muteddün bih; yânî, bahânın ihtilâfını mûcib bir tefâvüt bulunmaksızın misli (kendisi gibi) bulunan şeydir. Kile ile ölçülen, terâzî ile tartılan şeyler, ceviz ve yumurta gibi adediyyât-ı mütekâribeden olan şeyler bu kabildendir. Ancak başka bir cins ile karışmış olan mekîlât, mislî değildir. Vezni olan altın veyâ gümüşten yapılmış kaplarda mislî olmaz. Çoğulu «**Misliyyât**» dır.

* **Mekîl:** Kile ile ölçülen şeydir. Buna, «**Keylî**» de denir. Çoğulu; «**Mekîlât**», «**Keyliyyât**» dır.

* **Mevzûn:** Tartılan şeydir. Buna, «**Veznî**» de denir. Çoğulu; «**Mevzûnât**», «**Vezniyyât**» dır.

* **Adediyyât-ı mütekâribe:** Yumurta ve ceviz gibi büyüklükleri biribirine yakın olan ve adetle satılan şeylerdir.

(Hukûk-u İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu; Ö. Nasûhî Bilmen, c: 6. s: 9, 10)

men ortadan kalkması içindir. Böyle olunca, kâdînın aylığına benzer.

İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre, **paylaşanların baş sayısına göre ücretle taksîm ediciyi** (kâsımı) **ta'yîn etmek de sahîhdir.** Çünkü menfaat hâssaten onlar içindir.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre, **taksîm edenin ücreti, mülkü paylaşanların nasibleri miktârına göredir.** Çünkü o, mülkün meûnetidir (sarfiyâtıdır.) (2) Şu hâlde mülkün mikdârı ile takdîr edilir.

İmâm A'zam (Rh.A.)'ın **delîli şudur: Ücret, ayırmaya** (temyîze) **karşılıktır. Payları ayırma işi ise farklı olmaz.** Ba'zan hesâb, aza nazarla, ba'zan da çoğa nazarla güç olur. Bu durumda onu i'tibâra almak mümkün değildir. Öyle ise, hüküm temyîzin (ayırmanın) aslına tealluk eder.

Sonra, taksîm edenin ücreti ecr-i misildir. Ecr-i misl için belli bir mikdâr yoktur. Eğer kâdî taksîmi kendisi yaparsa, taksîmin kazâ cinsinden olduğu hakkındaki rivâyete göre, kâdînın ücret alması câiz değildir. Kazâ cinsinden olmadığı hakkındaki rivâyete göre, ücret alması câizdir.

Taksîm eden kimsenin, âdil ve taksîmi bilen bir kimse olması vâcibdir. Çünkü taksîm edicilik; eğer kazâ işi cinsinden ise, mutlaka kudret lâzımdır. Kudret ise, bilmekle ve sözüne güvenmekle olur. Güven (i'timâd) ise, adâlet ile olur.

Taksîm için muayyen bir kimse ta'yîn edilemez. Çünkü ta'yîn edilirse, ecr-i mislinden fazlasına hükm eder.

Bir taksîm işine bir kaç taksîmcinin katılması câiz değildir. Bu çok ücret almak üzere anlaşmasınlar ve insanları zarara sokmasınlar diyedir. **Ammâ, ortakların rızâsı ile bu sahîhdir.** Çünkü, ortakların malları ve canları üzere velâyetleri vardır. **Ancak ortaklardan biri küçük çocuk iken taksîm yapılırsa, taksîm sahîh olmaz.** Belki, küçük çocukdan ortakların velâyetleri kusûrlu olduğundan dolayı taksîm için kâdînın emrine ihtiyâc vardır.

Taksîmci; ortakların mîrâscı olduklarını iddiâ ettikleri menkûlü veyâ akârı yâhûd satın aldıkları veyâ mutlaka mülkleri olduğunu iddiâ ettikleri şeyi taksîm eder. Şâyed akârın Zeyd'den mîrâs kaldığını iddiâ etseler, Zeyd'in öldüğünü ve vârislerin sayısını ortaklar isbât etme-

(2) **Meûnet:** Zahmet ve güçlük ma'nâsına gelir. Bir insan için gerekli olan azık ve rızka da «meûnet» denir.

dikce, taksîm edemez. İlk iki mes'elede hilâf yoktur. **Bu mes'elede ise, İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) **ayrı görüştedir.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'in delîlleri şudur: **Akâr, ikisinin elindedir, bu mülkün delîlidir. İkrâr ise, doğruluk belirtisidir. Onlar için** çekişme yapan da yoktur. **Şu hâlde mülkü aralarında taksîm eder.** Nitekim mîràs kalmış olan menkûlde ve satın alınan akârda hüküm budur. Beyyine fayda vermez. Çünkü beyyine, inkâr edene gösterilir. Lâkin taksîm eden kimse, taksîmin hükmü kendilerine mahsûs olsun diye, ortakların ikrârları ile taksîm ettiğini, taksîm senedinde zikreder. Bu taksîm, onların diğer bir ortağı aleyhine hüküm değildir.

İmâm A'zam (Rh.A.)**'ın delîli şudur: Meyyit, kâdînın taksîmi ile makzıyyun aleyh** (hakkında hüküm verilmiş kimse) **olur. Ortakların sözü, meyyit hakkında hüccet değildir. Şu hâlde kâdînın hükmü meyyit hakkında sâbit olması için, onların beyyine getirmesi lâzımdır.** Çünkü taksîmden önceki ortaklık, meyyitin mülkü üzerinde bâkîdir. Şu delîl ile ki; meyyitin mülkü olan câriyelerden hâsıl olan çocuklar ve meyyitin mallarından hâsıl olan kazanclar gibi sonradan meydana gelen ziyâdelerde hakkı sâbitdir. Hattâ o terekeden meyyitin borçları ödenir ve vasiyyetleri yerine getirilir. Taksîm ile meyyitin hakkı terekeden ayrılmış ve bitmiş olur. Hattâ tereke taksîm edildikden sonra câriyenin doğurması ve kazanç hâsıl olması ile meydâna gelen fazlalıklarda (zevâidde) artık meyyitin hakkı sâbit olmaz. Binâenaleyh terekeyi taksîm etmek, meyyitin hakkını ayırmakla meyyit aleyhinde hüküm vermek olur. Şu hâlde, mutlaka beyyine getirilmesi gerekir. O zaman bu vârislerin ba'zısı da'vâcı, ba'zısı da her ne kadar ikrâr edici olsa da, hasım olur.

İki ortak, akârın (3) **kendi ellerinde olduğuna delîl getirirlerse, kendilerine âid olduğunu isbât etmedikce taksîm edilmez.** Yânî akârda mülk iddiâ edip onlara nasıl geçtiğini zikretmeseler, akârın bunların mülkü olduğuna dâir beyyine göstermedikce, taksîm etmez. Çünkü akârın başkasının mülkü olması ihtimâli vardır.

Sonra bu söz; «Sâdece İmâm A'zam (Rh.A.)**'ın sözüdür.» denilmiştir. «Bu söz, bütün Hanefî imâmlarının sözüdür.» diyenler de vardır. Esah olan kavl de budur.** Çünkü taksîm, iki çeşittir: Biri menfaati tekmîl etmek maksâdiyle mülk hakkı içindir. Diğeri de korumayı (hıfzı)

(3) **Akâr**: Fıkh'da; **gayr-i menkûl demekdir. Halk arasında ise; kirâyâ verilip îrâd getiren** şeylere denir.

* Gayr-i menkûl: Akâr denilen hâne, dükkân, arsa misilli; başka mahalle nakli mümkün olmayan şeydir.

Mülk arsa üzerindeki binâlar, ağaçlar da, o arsaya tebean gayr-i menkûl sayılır.

tamamlamak maksâdiyle zi'l-yed hakkı içindir. Burada mülk olmadığı için birincisi mümkün değildir. Korumaya ihtiyâc olmadığı için ikincisi de mümkün olmaz. Çünkü ikincisi, kendi kendine korunmuştur. **Kâfî'de de böyle zikredilmiştir.**

İki kimse meyyit ve vârislerin sayısı hakkında beyyine gösterseler; ve akâr da onların elinde olsa, vârislerin içinde bir küçük çocuk veyâ bir gâib bulunursa, taksîm eder. Çocukla gâib için payını teslîm alacak bir kimse ta'yîn eder. Teslîm alan kimse, küçük çocuğun vasîsi, gâib kimsenin vekîlidir. Çünkü bu ta'yînde gâible küçük çocuk için menfaat vardır. **İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre bu sûrette dahî mîrâsın aslı üzere, beyyine göstermek gerekir. Hattâ, bunu yapmak evlâdır.** Çünkü bu taksîmde onların sözü ile gâib ve küçük çocuk aleyhine verilmiş hüküm vardır.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre, **ikrârları ile aralarında taksîm eder. Gâib ve küçük çocuğun hakkını ayırır.** «Kâdî, vârislerin büyüklerinin hâzır olanları arasında ikrârlarıyla mülkü taksîm ettiğine, gâib veyâ küçük çocuk ise, hücceti üzere bulunduğuna» işhâd eder.

Eğer vârislerden biri beyyine getirirse veyâ ortaklar mülkü satın alırlar da; birisi **gâib olur veyâ akâr, vâris olan küçük çocuğun yâhûd gâibin elinde olursa veyâ onun elinde akârdan bir şey bulunursa, taksîm câiz olmaz.**

Birincisi; yânî **vârislerden birinin isbâtı hâlinde taksîmin câiz olmaması; onunla beraber hasım bulunmadığı içindir.** O bir kişi, her ne kadar kendi nefsinden hasım olursa da, meyyitten ve gâib nâmına hasım değildir. Onlardan hasım olsa bile, kendi nâmına ona muhâsama eden bir kimse yoktur, ki onun hakkında beyyine göstersin. Bunun hilâfına olarak; eğer vârislerden iki kişi bulunursa, taksîm iki hasım huzûrunda hüküm olur.

İkincisine gelince; **ortaklardan biri gâib oldukda, ortaklar satın aldıklarını isbât etmeleri hâlinde taksîmin câiz olmaması mîrâs ile satın almanın arasında fark olduğu içindir.** Çünkü vârisin mülkü, hilâfet mülküdür. Hattâ mülk, ayb ve kusûr bulunması sebebiyle mûrisin satın aldığı satıcısına geri verilir. Yine mülk, ayb ve kusûr bulunması sebebiyle vârise geri verilir. Vâris, mûrisin satın alması ile aldatılmış olur. Hattâ vâris, mûrisin satın aldığı câriyeyi cimâ' edip câriyeye bir çocuk doğurtsa ve câriyeye müstehık çıksa, vâris mûrisin satıcısından câriyenin semenini alır. Mûrisi tarafından aldatılmış olmakla çocuğun kıymetini de alır. Binâenaleyh vârislerden biri, elinde olan şeyde meyyit tarafından hasım ta'yîn edilir. Diğeri, kendi nâmına hasım

ta'yîn olunur. Böylece taksîm, paylaşanların huzûrunda hükm olur. Fakat onlardan her biri için satın alma ile sâbit olan mülk, kendi payında bilfiil tasarrufu sebebiyle yeni mülkdür. Bundan dolayı satıcısına kusûr nedeniyle geri verilmez. **Hâzır, gâib nâmına hasım da ta'yîn** edilmez. Bu takdirde beyyine, gâib hakkında hasımsız getirilmiş olur ve kabûl edilmez.

Üçüncüsü ki; **akârın, küçük vâris veyâ gâibin elinde bulunması hâlinde taksîmin câiz olmamasıdır.** Buna sebeb; bu taksîmin gâib veyâ orada olan küçük çocuğun elinden bir şey çıkarmaya onlar nâmına hasım bulunmaksızın hüküm sayılmasıdır. **Eğer ortakların hepsi hissesi ile faydalanırsa, birinin isteği ile taksîm yapılır. Hissesi az olduğu için diğer ortak faydalanamazsa, yalnız hissesi çok olanın isteği ile taksîm edilir.** Yânî ortaklardan her biri, taksîm edildiği takdîrde hissesinden faydalanabilecek olursa, taksîm, birinin isteği ile yapılabilir. Çünkü taksîmde, menfaatin tekmîl edilmesi vardır. **Menfaat muhtemel olan şeyde, eğer biri taksîm isterse, bunu yapmak vâcib olur. Eğer onlardan biri mülk taksîm edildiği vakitte payından faydalanabilecek** durumda olup, diğeri payı az olduğu için zarar ederse, bu durumda eğer çok pay sâhibi isterse taksîm edilir. Az pay sâhibi isterse, taksîm edilmez. Hassâf (Rh.A.) da böyle zikretmiştir. Cessâs (Rh.A.) ise, bunun aksini söylemiştir.

Hâkim (Rh.A.); «Muhtasar»ında zikretmiştir ki: **Her hangisi taksîm isterse kâdî taksîm eder.** Hâniye'de: «**Bu söz, Hâher-zâde adiyle tanınmış olan Şeyh'ul-İmâm (Rh.A.)'ın ihtiyârı** (seçip kabûl ettiği) **dır. Fetvâ da bunun üzerinedir.**» demiştir. Kâfî'de ise; «**Hassâf'ın zikrettiği söz daha sahîhdir.**» denilmiş; Zahîre'de de; «**Fetvâ, bunun üzerinedir.**»» denilmiştir.

Hepsi payın az olmasından dolayı zarar görürse, mülk ancak onların istekleri ile taksîm edilir. Çünkü taksime zorlamak, menfaati tekmîl etmek içindir. Bunda ise, menfaati ortadan kaldırmak vardır. Binâenaleyh mevzuuna nakz ile avdet eder. (4) Ammâ taksîm, kendi rızâları ile câiz olur. Çünkü hak, onlarındır.

İki cins birbirine girmekle, taksîm edilmez. Yânî iki cinsin ba'zısı ba'zısına girmekle; meselâ pay sâhiblerinden birine bir deve, diğerine iki koyun vermekle birini diğerine mukâbil tutarak taksîm yapmak câiz değildir. **Çünkü, iki cinsin arasında ihtilâf yoktur.** Binâenaleyh taksîm; ayırma olmaz, belki muâveze olur ve zorlamaya değil, rızâya dayanır. Çünkü kâdînın zorlamaya velâyeti; muâveze değil, temyîz ma'nâsına sâbit olur.

(4) Yânî; kendi sözünü, kendi bozar.

Erkek köle ve câriyeler de taksîm edilmez. Yânî rakîk —ki erkek köle veyâ câriye demektir— iki kişi arasında ortak olsa, biri taksîm istese, câiz olmaz. **Bu mes'ele, şu iki durumdan hâli değildir: Ya, rakîk** ile berâber başka bir şey mevcûd olup, zorla taksim sahih olur. Koyun ile giyecekler böyledir. Ya da, **rakîk ile berâber başka bir şey mevcûd olmaz.** Eğer başka bir şey olursa, fukahânın hepsinin sözüne göre, **taksîm sahihdir. Ezhar** (en açık) **kavi budur.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre, **mes'ele açıktır.** İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre ise; **köle ile berâber mevcûd olan şey zorlu taksîmde asıl kılınır.** Köle, taksîmde o şeye tâbi tutulur. Halbuki, her ne kadar kasden sâbit olmasa da, o şey için tebaan hüküm sâbitdir. Nitekim satışda şirb, vakfda menkûlât böyledir.

Eğer köle ile berâber bir şey bulunmazsa, köleler kadın ve erkek oldukları takdirde, ancak iki ortağın rızâları ile taksîm edilebilirler. Eğer yalnız erkek veyâ yalnız kadın olurlarsa; İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre, kâdî aralarında taksîm etmez. Onları taksime de zorlamaz.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ); «Cins bir olduğu için taksime zorlar.» demişlerdir. Nitekim deve ve koyunda hüküm budur.

İmâm A'zam (Rh.A.)'ın **delîli şudur:** Zihin, zekâ ve benzeri gibi bâtınî ma'nâlarda fark olduğu için insanlar arasında fark büyüktür. Şu hâlde bu, taksîm ve ifrâz olmaz. Diğer hayvanlar bunun aksinedir. Çünkü, cins bir olunca, onlar arasında fark azdır. Görülmez mi ki, insanoğlunun erkek ve dişisi iki cins sayılır. Diğer hayvanların erkek ve dişisi ise, bir tek cins sayılmıştır.

Cevherler taksîm edilmez. Denilmiştir ki: Eğer inciler ile yâkûtlar gibi, cinsleri ayrı ayrı olursa, taksîm edilmez. Çünkü cinsleri ayrı ayrı olunca, taksîmin ma'nâsı gerçekleşmez. O da, menfaati tekmîldir.

Fukahâdan ba'zısı demiştir ki: Fark büyük olduğu için büyükleri taksîm edilmez. Fark az olduğu için küçükleri taksîm edilir.

Ba'zıları da demiştir ki: Cevâb, ıtlâkı üzere câri olur. Çünkü cevherlerde bilmemezlik, kölede olan bilmemezlikden daha fazladır. Bundan dolayı bir kimse inci veyâ yâkût karşılığında bir kadınla evlense yâhûd ikisine karşılık karısı ile mühâlaa olsa, tesmiye sahîh olmaz. Ammâ kadın ile bir köleye karşılık evlenir veya mühâlaa ederse, tesmiye sahîh olur. Şu hâlde, taksîm edilmesi için zorlanmaması evleviyette kalır.

Ortaklar arasında müşterek olan hamâm, kuyu ve değirmen taşı da ancak onların rızâları ile taksîm edilir. Kezâ, iki evin arasında olan duvar da taksîm edilmez. Ancak, karşılıklı rızâ ile taksîm edilir. Çün-

kü taksim, menfaati tekmil etmek içindir. Eğer bir paydan maksûd olan fayda hâsıl olmazsa; taksimin ma'nâsı gerçekleşmez. Binâenaleyh kâdi de paylaştırmaz. Ammâ, zararı iltizâm eyledikleri için karşılıklı rızâ bulunması hâli bunun hilâfınadır.

Ortak evler, hâne ile çiftlik veyâ hâne ile dükkân her biri ayrıca taksim edilir. Burada üç mes'ele vardır: Hâneler (dârlar), evler (beytler) ve menziller. Hâneler, gerek birbirlerine bitişik, gerekse ayrı olsun, İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre; bir tek taksîm ile paylaştırılmaz. Ancak, karşılıklı rızâ ile paylaştırılır. İçinde oturmak ma'nâsında birbirlerine yakın oldukları için evler, mutlak olarak paylaştırılır. Menziller, eğer bir hânede toplanmış ve birbirine bitişik olurlarsa bir tek taksîm ile paylaştırılır. Aksi takdirde taksîm edilmez. Çünkü menzîl, evden büyük, hâneden küçükdür. Eğer birbirlerine bitişmiş ve kavuşmuş olursa, menziller, evlere katılır. Menziller ayrı olurlarsa, hânelere katılır.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ) demişlerdir ki: Bu fasılların hepsinde kâdi vecihlerin en âdil olanına bakıp onun üzerine imzâ eder.

Hâne ile çiftlik veyâ hâne ile dükkâna gelince; bunlardan her biri, cinsleri ayrı olduğu için yalnız başına taksîm edilir.

Musannıf; taksimin, taksîm edilen ve edilmeyen şeyin açıklanmasını bitirince, taksîmin nasıl yapılacağını açıklamaya başlayıp şöyle demiştir: Paylaştıran kimse (kâsım), taksîm edilen şeyi tasvîr eder. Yâni kâsımın, taksim ettiği şeyi, muhâfazası mümkün olması için bir kâğıt üzerinde yazıp şekille belirtmesi uygun olur. Kâsım, onu taksîm edilen mülkün hisselerine göre eşit yapar. Mikdârı bilinmesi için ölçer ve binâsını takvim eyler (kıymetlendirir.) Çünkü o, ba'zan işin sonunda bu takvîme muhtâc olur.

Her kısmını yolu ve şirbi (su alma hakkı) ile diğerlerinden ayırır. Tâ ki hisseler birbirine bağlı kalmayıp temyîz ve ifrâz tam ma'nâsiyle gerçekleşmiş olsun.

Eğer taksîm edilen şey bir topluluğun mülkü ise ve meselâ onların altıdabir, üçtebir ve yarım hisseleri varsa, taksîm edilen mülkü altı hisse yapar. Birinci kısmı, «ilk hisse» diye adlandırır. Onu ta'kîb edeni «ikinci hisse», «üçüncü hisse», «dördüncü hisse», «beşinci hisse» ve «altıncı hisse» diye adlandırır. Hisse sâhiblerinin adlarını yazıp, kur'a çeker. Birinci hisse, adı ilk çıkan kimsenindir. Eğer altıdabir sâhibi ise hakkını alır. Üçtebir sâhibi ise adı çıkan hisseyi ve onu ta'kîb

eden hisseyi alır. Yarım hisse sâhibi ise, adı çıkan hisseyi ve onu ta'kîb eden iki hisseyi de alır.

Terekeden olmayan dirhemler, taksîme ancak ortakların rızâsı ile girebilir. Bunun sûreti şudur: İki hâne bir topluluğun arasında ortak olup onu paylaştırmak isteseler, birinde binânın fazlalığı olsa, ortaklardan biri binânın ivazını (karşılığını) dirhem olarak almak istese, diğeri de binânın ivazını arzdan almak istese, kâdî binânın ivazını arzdan verir. Payına binâ düşene, binâ karşılığında dirhem verilmesini teklîf etmez. Ancak mümkün olmazsa, bu takdîrde kâdînın dirhem vermeyi teklîf etmesi câiz olur. Çünkü taksîm ortak mülkün haklarındandır. Onların arasında olan ortaklık hânededir, dirhemlerde değildir. **Şu hâlde, ortak olmayan şeyin paylaştırılması câiz değildir. Eğer sel yatağı olan bir yer varsa, onu da taksîm eder. Bu söz, yukarıda geçen;** «Her kısmı yoluyla şirbiyle taksîm eder.» **ifâdesine bağlıdır. İkisi arasında olan şey birincinin, mütemmimlerindendir.** Ya da, **taksimde şart kılınmaksızın diğerinin payında yolu vâki olmuş olsa, mümkün olduğu takdîrde, taksîm ma'nâsı hâsıl olsun diye, sel yatağı veyâ yol diğer kısımdan birinci kısma çevrilir.** O ma'nâ da zararsız olarak menfaati tekmîl ve ortaklığı kesmekdir.

Eğer diğer kısımdan çevirmek mümkün olmayıp taksîm ma'nâsı hâsıl olmazsa, taksîm bozulur. Çünkü maksad —ki bizim zikrettiğimizdir— **hâsıl olmamıştır. Şu hâlde, taksîm fesh edilir.** Ve her biri için sel yatağı veyâ yol yapmak mümkün olacak şekilde yeniden taksîme başlanır.

Taksîmde pay sâhibleri ihtilâf ederse; İmâm A'zam ile Ebû Yûsuf (Rh. Aleyhimâ)'a göre, **iki kâsımın şahâdeti câiz olur.** İmâm Muhammed ile İmâm Şâfiî (Rh. Aleyhimâ)'ye göre; **câiz olmaz. Çünkü bu şahâdet, onların kendi fiilleri üzerine şahâdettir ve bâtıl olur.**

İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf (Rh. Aleyhimâ)**'un delilleri şudur:** Bu şahâdet, haklarını almak sûretiyle başkalarının fiili üzerine şahâdettir.

Üst katı olan bir alt kat ve üst ile alttan mücerred olan bir alt katta üst kat'dan her biri yalnız başına kıymetlendirilir ve kıymeti i'tibâriyle taksîm edilir. Çünkü alt kat, üst katın elverişli olmadığı kuyu, dehliz (sirdâb), ahır ve bunların benzeri gibi şeylere elverişlidir. Bu sûretle alt katla, üst kat iki cins gibi olur ve ta'dîl ancak kıymet ile mümkün olur.

Pay sâhiblerinden biri payını tamâmen aldığını ikrâr edip ondan sonra taksîmde yanlışlık yapıldığını iddiâ etse ve kendisine düşen şe-

yin bir kısmının ortağının elinde olduğunu söylese, halbuki kendisi için aldığına şâhit tutmuş bulunsa, hüccet ile tasdîk edilir. Çünkü taksim tamamlandıkdan sonra akd lâzımdır. Yanlışlık iddiâ eden; zuhûr eden akdin sebebinin lüzûmundan sonra kendisi için fesh hakkı iddiâ etmektedir. Bu iddiâ, ancak hüccet ile kabûl edilir. **Eğer hücceti bulunmazsa, ortaklara yemîn etmeleri teklîf edilir.** Çünkü ortaklar ikrâr ederlerse, malı sâhibine vermeleri lâzım gelir; eğer inkâr ederlerse, inkâr üzerine yemîn verdirilir. Çünkü yemînden çekinmek ümîdi vardır. Onlardan yemîn eden kimse kurtulur. Yemînden kaçınan kimsenin payı ile müddeînin payı bir araya getirilerek ikisi arasında paylarına göre taksîm edilir. Çünkü yemînden kaçınan kimse, ikrâr eden kimse gibidir ve ikrârı kendi aleyhine hüccettir. Başkası için hüccet değildir.

Fukahâ demişlerdir ki: **«Uygun olan, müddeînin da'vâsını, çelişme bulunduğu için aslâ dinlememektir.»** Buna şöyle cevâb verilmiştir: Paylaştıran, güvenilir kimsedir. Bu adam, onun sözüne i'timâd ederek ikrârda bulunmuştur. Ondan sonra, inceden inceye düşününce fiilinde yanıldığı belli olmuştur. Şu hâlde; gerçek ortaya çıkınca pay sâhibi, ikrârı ile sorumlu olmaz.

İki ortakdan biri; «Ben payımı teslîm aldım, ortağım da bir kısmını aldı!» **dedikde ortak inkâr etse, yemîn verdirilir.** Çünkü da'vâcı, gasb; ortağı ise, inkâr etmektedir. Bu durumda söz, yemîni ile münkirindir.

Eğer paylaşan ortaklardan biri payını aldığını ikrâr etmezden önce; «Bana, şu maldan şu kadar isâbet etti. Halbuki onu bana teslîm etmedi.» **dese, her ikisine yemîn verdirilir ve taksîm fesh edilir.** Çünkü ihtilâf, taksîm ile hâsıl olan mikdârdadır. İmdi bu ihtilâf, satılan malın mikdârındaki ihtilâf gibi olur. Nitekim daha önce bu mes'ele da'vâda tehâlüfün ahkâmında zikredilmiştir.

Eğer paylaşanlar takvîmde (kıymet biçmede) **ihtilâf etseler, iltifât edilmez. Çünkü bu, gabn** (aldanma) **da'vâsıdır.** Satışda bu da'vâya i'tibâr edilmez. **Kezâ, karşılıklı rızâ bulunduğu için taksîmde de i'tibâr edilmez. Ancak eğer taksîm, kâdînın hükmü ile olursa ve aşırı aldanma** (gabn-ı fâhiş) **bulunursa, o zaman i'tibâr edilir.** Çünkü kâdînın tasarrufu adâlet ile mukayyeddir.

Eğer iki ortak bir hâneyi taksîm edip; her birine bir kısmı isâbet ettikde, biri diğerinin elinde olan bir evin kendisine âid olduğunu iddiâ edip, öteki inkâr ederse, da'vâcının beyyine getirmesi lâzım gelir. Çünkü da'vâcı hak iddiâ ediyor. Diğeri ise inkâr ediyor. Eğer ikisi de bey-

yine getirirlerse, da'vâcının beyyinesine i'tibâr edilir. Çünkü o, hâricdir. **Eğer payından belli bir kısma müstehık çıkarsa, taksîm ittifakla fesh edilmez. Fakat mülkün bütününde şâyi' olan payın ba'zısına hak sâhibi çıkması hâlinde taksîm ittifakla fesh olunur. Payından şâyi' olan bir kısmın istihkâkı hâlinde,** İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre, **taksîm fesh olmaz. Lâkin onun için fesh etme velâyeti vardır.** Belki, ortağının payına rücû eder. **İmâm Ebû Yûsuf** (Rh.A.), **ayrı görüştedir.** Çünkü o: **«Taksîm bozulur ve ellerinde kalan mal ikiye bölünür.»** demiştir. **İmâm Muhammed** (Rh.A.)**'in sözü ise, muztaribdir.** Esah olan kavle göre; **O, İmâm Ebû Hanîfe** (Rh.A.) **ile berâberdir.** Kâfî'**de de böyle zikredilmiştir.**

Taksîm edilen terekeden ödenmesi gereken borç olduğu ortaya çıksa, taksîm fesh edilir. Ancak vârisler borcu öderlerse veyâ alacaklılar vârislerin zimmetlerini ibrâ ederlerse yâhûd terekeden borca yeten bir şey kalırsa, taksîm sahîh olur. Yânî tereke, vârisler arasında taksîm edildikden sonra, terekeyi kuşatan borç ortaya çıkarsa, vârislere bu borcu ödeyin denilir. **Eğer borcu öderlerse, taksîm sahîh olur. Ödemezlerse, fesh edilir.** Çünkü borç, mîrâsdan önce gelir. **Onların, terekeye mâlik olmalarına mâni'dir. Ancak, borcu öderler veyâ alacaklılar zimmetlerini ibrâ ederlerse, bu takdîrde taksîm sahîh olur.** Çünkü engel ortadan kalkmıştır. **Kezâ borç, terekeyi kuşatmazsa, hüküm zikredilen gibidir.** Çünkü alacaklıların hakkı, terekeye teallûk etmiştir. **Ancak terekeden, borcu ödeyecek kadar bir şey kalmış ise, bu takdîrde taksîm fesh edilmez.** Çünkü, feshe ihtiyâc kalmamıştır.

Kâdînın hükmü ile olan taksîmde çok aldanma (gabn-i fâhiş) **olduğu ortaya çıksa, imâmlarımızın hepsine göre, taksîm bâtıl olur.** Çünkü kâdînın tasarrufu adâlet ile mukayyeddir. Halbuki bu taksîmde adâlet yoktur. Eğer taksîm karşılıklı rızâ ile oldu ise, kâdînın tek başına taksîmi ibtâl etmek yetkisi vardır.

Denilmiştir ki: **Kâdînın yanıldığını iddiâ edip da'vâ açan kimsenin sözüne iltifât etmek câiz olmaz.** Çünkü da'vâ, gabn (aldanma veyâ aldatma) da'vâsıdır. Satışda ona i'tibâr edilmez. **Kezâ karşılıklı rızâ bulunduğu için taksîmde dahî i'tibâr edilmez.** Fukahâdan ba'zısı; **«Taksîm, fesh edilir.»** demişlerdir. **Sahîh olan söz de budur.** Kâfî'**de de böyle zikredilmiştir.**

Pay sâhiblerinden biri terekede alacağı olduğunu iddiâ etse, da'vâsı sahîh olur. Hattâ beyyine getirirse, taksîmi bozmak hakkı vardır. Onun taksîmi kabûl etmesi alacağından ibrâ etmek değildir. Çünkü taksîm; sûrete tesâdüf eder, alacaklının hakkı ise ma'nâya müteallıktır.

Eğer paylaşanlardan biri terekeden bir ayn iddiâ ederse, çelişme bulunduğu için, da'vâsı sahîh olmaz. Çünkü onun taksîme yönelmesi, taksîm edilen şeyin ortak olduğunu ikrârdır.

Mühâyee (5), **sahîhdir.** Lûgat bakımından mühâyee; «hey'et» den alınmış olup, müfâale bâbındandır. **Bundan murâd; bir şeye hazırlanmış olan kimse için zâhir olan hâldir.** Tehâyü', bundan alınmış olup, tefâül bâbındandır. **Tehâyü'; bir şey üzerine anlaşıp, ona râzı olmalarıdır.**

Bunun hakîkati şudur: **Onlardan her biri, bir hey'ete** (şekle) **râzı olup onu ihtiyâr etmiştir.** Şer'an ise; **menfaatlerin taksîmidir.** Kıyâs, **câiz olmaması idi. Çünkü bu, menfaatleri cinsi ile değiş-tokuş etmektir. Lâkin bu mübâdele, bi'l-icmâ' câizdir.**

Mühâyee, bir hânede ba'zan şu ortağın, ba'zan da diğer ortağın oturmasına veyâ hânenin üst katında şu ortağın, alt katında diğer ortağın oturması hakkında yapılır.

Bir kölenin, şu ortağa bir gün, diğer ortağa bir gün hizmet etmesi için mühâyee de sahîh olur. Küçük bir evde, şu ortağın bir gün, diğer ortağın da bir gün oturması da bunun gibidir.

İki köleden biri Zeyd'e, diğeri Bekr'e hizmet etmesi için mühâyee etmek de sahîh olur. Eğer mühâyee mekânda olursa, her bakımdan ifrâz olur. Bundan dolayı onda vakit ta'yîn etmek şart kılınmamıştır. **Ortaklardan her birinin kendisine mühâyee ile düşen şeyi istiğlâl** (6) **etmesi câizdir. Bunun akdde şart kılınıp kılınmaması, müsâvîdir. Çünkü menfaatler onun mülkünde meydana gelmiştir. Âriyet ve icâre böyle değildir.**

Zamanda mühâyee, bir bakımdan ifrâzdır. Ortağının payı için istikrâz edilmiş gibi kabûl edilir. **Bir vechden, mübâdeledir.** Böyle demenize sebeb şudur: Çünkü ifrâzın ma'nâsı, mekânda olan mühâyeede gerçekleşir, zamanda gerçekleşmez. Şâyed bir köle husûsunda zamanda mühâyee etseler, hüküm yine, böyledir. Çünkü bu müteayyindir. Zîrâ mekânda tehâyü' imkânsızdır. Küçük ev, bu husûsda köle gibidir.

Bir veyâ iki kölenin gelir ve kazancında yâhûd bir veyâ iki katırın gelirinde (gallesinde) **yâhûd bir veyâ iki katıra binilmesi husûsun-**

(5) **Mühâyee:** Menfaatleri taksîm etmekden ibârettir. **Zaman ve mekân bakımından olmak üzere iki çeşittir.** Meselâ: Ortak olan bir evde bir ay bir ortağın, bir ay da diğer ortağın oturması, **«Zamânen mühâyee»** dir. Bu evin bir kısmında bir ortağın, diğer kısmında da diğer ortağın oturması da **«Mekânen mühâyee»** dir.

(6) **İstiğlâl:** Geliri karşılık gösterilerek yapı ve tarla gibi malın rehne konması demektir.

da yâhûd bir ağacın yemişinde veyâ bir koyunun sütünde mühâyee etmek sahîh olmaz. Yânî bu zikredilen şeylerde, menfaati taksîm etmek (mühâyee) câiz değildir. Bir kölenin veyâ bir katırın gelirinde mühâyee'nin câiz olmamasının sebebi: İki pay, alınma husûsunda birbirinin arkasından geldikleri içindir. Zâhir olan, hayvanlar hakkında değişmedir. Böylece denklik ortadan kalkar. **Bir hânenin istiğlâlinde mühâyee, zikredilenin aksinedir. Çünkü zâhir rivâyete göre, câizdir.** Zîrâ zâhir olan; akârda değişiklik olmamasıdır. Böylece, birbirlerinden ayrılırlar.

İki kölede veyâ iki katırda mühâyee'nin câiz olmamasının sebebi şudur: Hizmette tehâyü', hizmetin taksîmi imkânsız olduğu için, zarûretten dolayı câiz görülmüştür. Gelirde ise, zarûret yoktur. Çünkü gelir, taksîm edilebilir.

Bir veyâ iki katıra binilmesi husûsunda mühâyee'nin câiz olmamasının sebebi; iki binicinin farklı olmasiyle binme farklı olduğu içindir. Şu hâlde eşitlik tahakkuk etmez. Bundan dolayı, kâdî onun üzerine icbâr edemez.

Bir ağacın meyvesinde veyâ bir koyunun sütünde ve bunların benzerinde mühâyee'nin câiz olmamasına sebeb; tehayü'n menfaatlere mahsûs olmasıdır.

Aynlarda (7) **tehâyü' bulunmaz.** Zarûret, menfaatlerde tehakkuk eder. Çünkü menfaatler var oldukdan sonra çabucak yok olduğu için, paylaştırılması imkânsızdır. Ayn'lar böyle değildir.

★ ★

(7) **Ayn**: Dışarıda mevcûd, belirli ve somut olan şeydir. Çoğulu; «A'yân» dır. Meselâ: Bir kitap, bir ev, bir at, meydanda mevcût belirli bir mikdâr para veyâ bir mikdâr buğday ve ev eşyâsı ayn'dır.

كِتَابُ الْوَصَايَا

VASİYYETLER BÖLÜMÜ

Bu bölümün, kitâbın sonunda getirilmesinin sebebi açık ve besbellidir. Çünkü insanın ahvâlinin sonu, dünyâda ölümdür. Vasiyyet ise; ölüm vaktinde olan muâmeledir. (1) Vasiyyet Bölümü'nün, Taksîm Bölümü'ne çok husûsiyeti vardır. Çünkü taksîm, vârisler arasında ölümden sonra olur.

Vasiyyet (2), **masdar ma'nâsına isimdir. Sonra onunla vasiyyet edilen şey adlandırılmıştır.**

Îsâ; lûgat yönünden; **mûsînin yokluğunda, sağ iken veyâ ölümünden sonra bir şeyin yapılmasını başkasından istemekdir.**

Şer'an; **ba'zı kere** (Lâm) **ile kullanılıp;**

أَوْصَى فُلَانٌ لِفُلَانٍ بِكَذَا

«Fülân kimse fülân için şu şekilde vasiyyet etti.» denir. **Vâsî, mû-**

---

(1) Vasıyyet vâcib değil, müstehabdır. (Kudûrî)

(2) **Vasıyyet**: Bir kimsenin, ölümünden sonraya muzaf olarak malını gayre teberru' ve temlîk etmesidir.

Vasıyyet edene, «**Mûsî**»; vasıyyet olunan şeye, «**Mûsâ bih**» ve vasıyyet olunan kimseye de «**Mûsâ leh**» denir.

da yâhûd bir ağacın yemişinde veyâ bir koyunun sütünde mühâyee etmek sahîh olmaz. Yânî bu zikredilen şeylerde, menfaati taksîm etmek (mühâyee) câiz değildir. Bir kölenin veyâ bir katırın gelirinde mühâyee'nin câiz olmamasının sebebi: İki pay, alınma husûsunda birbirinin arkasından geldikleri içindir. Zâhir olan, hayvanlar hakkında değişmedir. Böylece denklik ortadan kalkar. **Bir hânenin istiğlâlinde mühâyee, zikredilenin aksinedir. Çünkü zâhir rivâyete göre, câizdir.** Zîrâ zâhir olan; akârda değişiklik olmamasıdır. Böylece, birbirlerinden ayrılırlar.

İki kölede veyâ iki katırda mühâyee'nin câiz olmamasının sebebi şudur: Hizmette tehâyü', hizmetin taksîmi imkânsız olduğu için, zarûretten dolayı câiz görülmüştür. Gelirde ise, zarûret yoktur. Çünkü gelir, taksîm edilebilir.

Bir veyâ iki katıra binilmesi husûsunda mühâyee'nin câiz olmamasının sebebi; iki binicinin farklı olmasiyle binme farklı olduğu içindir. Şu hâlde eşitlik tahakkuk etmez. Bundan dolayı, kâdi onun üzerine icbâr edemez.

Bir ağacın meyvesinde veyâ bir koyunun sütünde ve bunların benzerinde mühâyee'nin câiz olmamasına sebeb; tehayü'n menfaatlere mahsûs olmasıdır.

Aynlarda (7) **tehâyü' bulunmaz.** Zarûret, menfaatlerde tehakkuk eder. Çünkü menfaatler var oldukdan sonra çabucak yok olduğu için, paylaştırılması imkânsızdır. Ayn'lar böyle değildir.

★ ★

(7) **Ayn**: Dışarıda mevcûd, belirli ve somut olan şeydir. Çoğulu; «A'yân» dır. Meselâ: Bir kitap, bir ev, bir at, meydanda mevcût belirli bir mikdâr para veyâ bir mikdâr buğday ve ev eşyâsı ayn'dır.

كِتَابُ الْوَصَايَا

VASİYYETLER BÖLÜMÜ

Bu bölümün, kitâbın sonunda getirilmesinin sebebi açık ve besbellidir. Çünkü insanın ahvâlinin sonu, dünyâda ölümdür. Vasiyyet ise; ölüm vaktinde olan muâmeledir. (1) Vasiyyet Bölümü'nün, Taksîm Bölümü'ne çok husûsiyeti vardır. Çünkü taksîm, vârisler arasında ölümden sonra olur.

Vasiyyet (2), **masdar ma'nâsına isimdir. Sonra onunla vasiyyet edilen şey adlandırılmıştır.**

Îsâ; lûgat yönünden; **mûsînin yokluğunda, sağ iken veyâ ölümünden sonra bir şeyin yapılmasını başkasından istemekdir.**

Şer'an; **ba'zı kere** (Lâm) **ile kullanılıp;**

أَوْصَى فُلَانٌ لِفُلَانٍ بِكَذَا

«Fülân kimse fülân için şu şekilde vasiyyet etti.» denir. Vâsî, mû-

---

(1) Vasıyyet vâcib değil, müstehabdır. (Kudûrî)

(2) **Vasıyyet**: Bir kimsenin, ölümünden sonraya muzaf olarak malını gayre teberru' ve temlîk etmesidir.

Vasıyyet edene, «**Mûsî**»; vasıyyet olunan şeye, «**Mûsâ bih**» ve vasıyyet olunan kimseye de «**Mûsâ leh**» denir.

sinin ölümünden sonra o şeye **mâlik olur, ma'nâsına gelir.** Ba'zı kere de (ilâ) ile kullanılıp;

أَوْصَى فُلَانٌ إِلَى فُلَانٍ

«Fülân kimse fülân kimseye vasiyyet etti.» denir. **Yânî «Fülân, fülânı kendisi için vasî kıldı, mûsînin ölümünden sonra onun malı ve çocukları hakkında tasarruf eder.»** denilir.

Fakîhler, ikisinin arasını ayırmaya ve her birini ayrıca açıklamaya girişmemişlerdir. Ancak onlar bu ikisini, mes'eleleri anlatırken zikretmişlerdir. Burada bu iki husûsdan her biri ayrıca açıklanmıştır.

İki ma'nâ arasında ortak olan lâfzın bir tek mefhûm ile ta'rîf edilmesi imkânsız olunca; musannıf, ikisinin arasını ayıran «Ev / veyâ» harfini araya sokmakla her birini tanımlayıp şöyle dedi: **«İsâ, mûsînin ölümünden sonra başkasını, malına mâlik kılmaktır. Yâhûd ölümünden sonra malında ve çocuklarının işlerinde başkasına, tasarruf etme yetkisi vermektir.»**

Burada iki ma'nâyı açıklamak için iki bâb vardır. Birinci bâb, mal ve benzeri ile vasiyyetin beyân edilmesi hakkındadır. Mal benzeri olan, menfaattir. Çünkü ba'zan vasiyyet, menfaat olur. Nitekim yakında açıklaması gelecektir.

Vasiyyetin rüknü; «Ben, fülân için şöyle vasiyyet ettim!» **demek ve vasiyyette kullanılan buna benzer lâfızlardır.**

Vasiyyetin şartı; vasiyyet eden kimsenin, temlike ehil olmasıdır. Mükâteb de olsa, kendisi köle olan kimsenin vasiyyet etmesi câiz olmaz. **Küçük çocuğun ve delinin de vasiyyet etmesi câiz değildir.**

Yine vasiyyet eden kimse, borca batmış (müstağrak) **olmamalıdır.** Çünkü borç, vasiyyetten önce gelir. Nitekim yakında açıklaması gelecektir.

Vasiyyetin bir şartı da, vasiyyet vaktinde, kendisi için vasiyyet edilen kimsenin (mûsâ leh'in) **sağ olmasıdır.** Çünkü ölü olursa, vasiyyet bâtıl olur.

Kendisi için vasiyyet edilen kimsenin, vârisden başkası olması ve mûrisi öldürmüş olmaması da şarttır. Vârise ve kaatile vasiyyet câiz olmamasının sebebi ileride gelecektir.

Vasiyyet edilen şeyin (mûsâ bih'in), **gerek mal, gerekse menfaat olsun, mûsinin ölümünden sonra temlîk edilebilir olması da şarttır.**

Vasiyyetin hükmü; **vasiyyet edilen şeyin, vasiyyet edilen kimse için yeni mülk olmasıdır.** Çünkü mûsî, kendisi için vasiyyet edilen kimseyi (mûsâ leh'i) kendi yerine koymuştur. Hattâ vasiyyet olunan câriye için, mûsâ leh'e istibrâ vâcibdir.

Vasiyyet, malın üçtebiri ile yabancı için câiz olur. Velev ki vâris câiz görmesin. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

إِنَّ اللهَ تَعَالَى تَصَدَّقَ عَلَيْكُمْ بِثُلُثِ أَمْوَالِكُمْ فِي آخِرِ أَعْمَارِكُمْ زِيَادَةً لَكُمْ فِي أَعْمَالِكُمْ فَضَعُوهَا حَيْثُ شِئْتُمْ.

«Allah Teâlâ, size mallarınızın üçtebirini ömürlerinizin sonunda, amellerinizde sizin (sevâbınızı) **artırmak için tasadduk etti. Şu hâlde siz, üçtebiri dilediğiniz yere verin!»** buyurmuştur. **Bunun üzerinde icmâ' vardır.**

Kendisi için vasiyyet olunan kimsenin vâris olup olmamasına ölüm vaktinde i'tibâr edilir, vasiyyet vaktinde i'tibâr edilmez. Çünkü vasiyyet, ölümden sonraya izâfe edilen bir temlîkdir. Şu hâlde temlîk vaktine i'tibâr edilir. Hattâ mûsî, mîrâscı olan kardeşi için vasiyyet ettikden sonra mûsînin bir oğlu doğsa, kardeşi için ettiği vasiyyet sahîh olur. Eğer kardeşi için vasiyyet ettiği zaman mûsînin bir oğlu mevcûd olup, ondan sonra mûsînin ölümünden önce oğlu ölürse, bizim zikrettiğimiz sebebden dolayı, kardeşi için vasiyyet bâtıl olur.

Terekenin üçtebirinden fazlasında vasiyyet câiz değildir. Çünkü malın zevâl sebebi kendilerine mün'akid olduğu için, vârislerin hakkı

onun malına tealluk etmiştir. O zevâl sebebi, mûsînin mala ihtiyâcı olmamasıdır. **Lâkin şerîat, yabancılar hakkında terekenin üçtebir mikdârını vasiyyet etmeye izin vermiştir. Tâ ki kusûru önlenebilsin.** Nitekim, bu mes'ele yukarda geçti.

Vârislerin ba'zısının tercih edilmesi ile diğer ba'zısı incinmesin diye; şerîat, vârisler hakkında malın üçtebirini vasiyyet etmeye cevâz vermemiştir. Ancak, mûsînin ölümünden sonra vâris için vasiyyet edilmesine diğer vârisler büyük olmak şartiyle izin verirlerse câiz olur. Çünkü vasiyyetten kaçınmak, onların hakkını gözetmek içindir. Halbuki onlar izin vermekle haklarını iskât etmişlerdir.

Mûsînin sağlığında, onların izin vermeleri mu'teber olmaz Çünkü onların bu izinleri, hak sâbit olmazdan öncedir. **Çünkü hakkın sübûtu, ölüm zamanındadır.** Onların, mûsinin ölümünden sonra reddetme hakkı vardır. **Ölümünden sonra izin vermeleri, zikredilenin hilâfınadır.** Çünkü bu izin, hakkın sübûtundan sonradır. Onlar, ondan dönemezler. Çünkü sâkıt olan, geri gelmez.

Vârisler zengin olursa veyâ hisselerine muhtâc değillerse, terekenin üçtebirinden daha azını vasiyyet etmek mendûbdur Çünkü mûsî, yabancıya sadaka vermek ile yakınına hîbe etmek arasında tereddüttedir. Birincisi daha uygundur. Çünkü onunla (sadaka ile) Allah Teâlâ (C.C.) nın rızâsı istenir.

Eğer vârisler zengin değil ise ve hisselerine ihtiyâçları varsa, bu takdirde vasiyyeti terk etmek daha uygundur. Çünkü vasiyyeti terk etmekde vasiyyet mikdârınca yakınına tasadduk etmek vardır.

Vasiyyet, yabancı kimseye tasadduktur. Malı, fakîr olan yakınına bırakmak ise, daha uygundur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الْكَاشِحِ

«Sadakanın efdali, (mahrûm edildiği zaman) **kin tutan zî-rahme verilendir.»** buyurmuştur.

Meselâ, bunlardan biriyle vasiyyeti terk etmek böyledir. Yânî, vârisler zengin olmazsa veyâ terekeden olan paylarına ihtiyâçları olursa, vasiyyetin terk edilmesi daha uygundur.

Eğer üzerinde (verilmemiş) **zekât ve** (yapılmamış) **Hacc gibi, Allah Teâlâ** (C.C.)**'nın hakkı varsa, bunları vasiyyet etmesi vâcibdir.** Çünkü o kimse, hayâtında Allah (C.C.)'ın hakkında kusûr edince, ölümünden sonra zimmetini kurtarmak için borcunun ödenmesini vasiyyet etmesi vâcibdir.

Vasiyyet, borcun ödenmesinden sonraya bırakılır. Çünkü borç iki ihtiyâcın en önemlisidir. **Zîrâ borcun ödenmesi farz; vasiyyet ise, teberru'dur.** Ancak alacaklılar borcu bağışlarlarsa, bu takdîrde engel ortadan kalktığı için, sahîh olur.

Eğer vârisi yok ise, malın hepsini vasiyyet etmesi sahîhdir. Çünkü vasiyyetin sahîh olmasına engel olan, vârisin hakkıdır. Engel ortadan kalkınca, vasiyyet de sahîh olur.

Kölesi için malının üçtebirini vasiyyet etmesi sahîhdir.

Hulâsa'da zikredilmiştir ki; kölesine (ev ve tarla gibi) **a'yândan olan bir malını vasiyyet etmesi sahîh değildir. Ammâ, köle için mutlak olarak malından üçtebirini vasiyyet ederse,** sahîh olur. Bu vasiyyet, kölenin âzâd edilmesi için de vasiyyetdir.

Eğer kölenin kıymeti terekenin üçtebirinden çıkarsa, çalışmaksızın kölenin hepsi âzâd edilmiş olur. Eğer terekenin üçtebirinden, kölenin kıymetinin bir kısmı çıkıp bir kısmı geri kalırsa, kıymetinin geri kalanı için çalışır.

Eğer köle için, dirhemler veyâ mürsel dînârlardan bir şeyi vasiyyet ederse, İmâm Nesefî (Rh.A.) demiştir ki: Esah olan kavle göre, ayn'ı vasiyyet gibi, bu da sahîh olmaz.

Münye'de de denilmiştir ki: Eğer kınn (3) **olan kölesi için veyâ kınna olan câriyesi için vasiyyet ederse, câiz olur.** Bu söz, **Hulâsa'daki söze aykırıdır.** Bu, ya ayn'dan başkasiyle mukayyed kılınır, ya da mutlak zikredilip esah olandan başkası üzere yorumlanır.

Hâniyye'de zikredilmiştir ki: Kendi mükâtebi veyâ kendi ümm-ü veledi yâhûd kendi müdebberi için vasiyyet etse, istihsânen hepsi câiz olur. Eğer kınn olan kölesi veyâ kınna olan câriyesi için vasiyyet eder de, sonra ölürse, hepsi hakkında vasiyyet câiz olur. **Ancak İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre, kınn için yapılan vasiyyette onun üçtebiri meccânen âzâd edilmiş olur, ve kıymetinin üçteikisi kınnın üzerinde kalır.** O köle için, ölünün diğer terekesinden malının üçtebirini alma hakkı vardır. İkisi takas edişirler ve fazlasını birbirlerine geri verirler. **İmâmeyn**

(3) Ba'zı ulemâya göre kınn, alınıp satılması câiz olmayan köle demektir.

(Rh. Aleyhimâ)'e göre, köle âzâd edilmiş olur. Vasiyyet, önce kölenin âzâd edilmesine sarf edilir. Eğer üçtebirden fazla bir şey kalırsa, fazlası kölenin olur.

Gebe kadının hamli (karnındaki dölü) **için vasiyyet etmek de sahîhdir.** Meselâ; «Fülân gebe kadının hamli için şu kadar dirhem vasiyyet ettim!» demek böyledir. **Karnındaki dölü vasiyyet de böyledir.** Meselâ; «Şu câriyenin hamlini, fülân kimse için vasiyyet ettim!» der. **Bu iki vasiyyet sahîhdir. Çünkü vasiyyet, mîrâsın kız kardeşidir. Mîrâs,** bu iki sûrette câri olur. Bundan dolayı vasiyyet de sahîhdir. **Lâkin ikincisi, yânî hamli başkasına vasiyyet etmek; ancak câriye, vasiyyet vaktinden i'tibâren altı aydan daha az zamanda doğurursa, sahîh olur.** Çünkü hamlin vasiyyet edilmesinin sahîh olması, hamlin varlığına bağlıdır. Hamlin varlığı, câriye ancak zikredilen müddet içinde doğurursa kesinlikle bilinir.

Câriyeyi vasiyyet edip, hamlini istisnâ etmek de sahîhdir. Çünkü asıl olan şudur ki; yalnız başına akd yapılması sahîh olan şeyin istisnâsı da sahîhdir. Yalnız başına akid yapılması sahîh olmayan şeyin istisnâsı da sahîh değildir. Nitekim bu mes'ele Alım - Satım Bölümü'nde geçti.

Hamlin ayrıca vasiyyet edilmesi sahîhdir. Şu hâlde istisnâsı da sahîhdir.

Müslümanın, zimmî için bir şey vasiyyet etmesi ve aksi sahîhdir.

Birincisi (Müslümanın zimmî'ye vasiyyeti), **sahîhdir. Çünkü Allah Teâlâ** (C.C.) :

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ

«Allah, dîn uğrunda sizinle savaşmayan kimselere (iyilik yapmanızı) **yasak etmez.»** (4) buyurmuştur.

İkincisi (Zimmî'nin Müslümana vasiyyeti) **de sahîhdir.** Çünkü zimmî, zimmet akdi ile muâmelâtta Müslümana eşittir. Hattâ hayâtta iki tarafın teberru'ları câizdir. Kezâ, ölümünde de câizdir.

(4) Mümtahine Sûresi (60); âyet: 8

Kendi yurdundaki harbî için bir şey vasiyyet edilmesi câiz değildir. Câmiu's-Sağîr'de **zikredilmiştir ki; kendi yurdundaki harbîye bir şey vasiyyet etmek bâtıldır.** Çünkü vasiyyet, iyilik ve sıladır. Halbuki biz, bizimle savaşan kimseye iyilik yapmaktan menedilmişizdir. Allah Teâlâ (C.C.) :

إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ

«Allah, ancak sizinle dîn uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları (dost edinmenizi ve onlara yardım etmenizi) **yasak eder.»** (5) buyurmuştur.

Siyer-i Kebîr'de, bunun câiz olduğunu gösteren söz vardır. Bu iki sözü uzlaştırma yolu şudur: **Müslümanın dâr-ı harbde olan harbîye vasiyyet etmesi uygun değildir. Ammâ vasiyyet ederse, câiz olur. Kâfî ile Nihâye'de böyle zikredilmiştir.**

Ben derim ki: **Bu uzlaştırmanın uygun olmadığı gizli değildir. Belki bu iki sözü uzlaştırma yoluna; Câmi'us-Sağîr'in:** (fî dârihim = kendi yurtlarında iken) **sözü delâlet eder.** Çünkü bu söz, kendi yurtlarında olmayan harbîyi ayırmak içindir. O da müste'mendir. Çünkü harbî, dâr-ı harbde (kâfirlerin yurdunda) oldukca, bizim ile savaş hâlindedir. **Müste'men bunun aksinedir.** O, böyle değildir. **Siyer-i Kebîr'de zikredilen söz ile denmek istenen de budur.**

Bir kimsenin kendi vârisi için vasiyyet etmesi de câiz değildir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

لَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ

«Vâris için vasiyyet yoktur.» buyurmuştur.

Vasiyyet edeni, bizzat öldüren kimse için de vasiyyet edilmesi câiz

(5) Mümtahine Sûresi (60); âyet: 9

değildir. Gerek kasden, gerekse hatâ ile öldürmüş olsun fark etmez. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) :

لَا وَصِيَّةَ لِلْقَاتِلِ

«**Kaatil için vasiyyet yoktur.**» buyurmuştur.

Bir de; kaatil, yasak bir fiil ile acele mîrâsa kavuşmayı kasdetmiştir. Binâenaleyh, maksûdu olan mîrâsdan mahrûm bırakılmakla cezâlanır. «Bizzat» sözü, sebeb olmakdan ihtirâz içindir. Mülkü olmayan yere taş koymak, bu kabîldendir. **Ancak vasiyyet eden kimseyi öldürene verilmesini, büyük olan mîrâsçılar râzı olur veyâ kaatil sabî olursa, vasiyyet câiz olur.** Bu istisnâ her iki mes'eleye müteallıktır. **Bunu, «Esrâr» sâhibi zikretmiştir.**

Mümeyyiz olan küçük çocuğun vasiyyet etmesi de câiz değildir. Çünkü vasiyyet teberru'dur. Halbuki mümeyyiz olan küçük çocuk teberru'ya ehil değildir. **Ancak, techîzi ve defni hakkındaki vasiyyeti câiz olur.** Bize göre; **istihsânen câiz olur. Hattâ mümeyyiz olmazsa, aslâ câiz olmaz. Velev ki erginlik yaşına eriştikden sonra ölmüş olsun.** Yânî mümeyyiz olan küçük çocuk vasiyyet edip, âkıl bâliğ oldukdan sonra ölürse, yaptığı vasiyyete ehliyeti olmadığı için câiz olmaz. Ya da, vasiyyeti erginliğe izâfe edip; «Ben bâliğ olduğum zaman, malımın üçtebiri fülân kimse için vasiyyettir!» derse câiz olmaz. Çünkü velâyetinde eksikliği vardır. Küçük çocuk boşama ve âzâd etmede olduğu gibi bu temlîke gerek hâlen (tenciz), gerek ta'lîk sûretiyle meâlen mâlik değildir.

Kölenin de vasiyyeti sahîh değildir. Çünkü teberru' ehlinden değildir. Vasiyyet mükâtebden de câiz olmaz. Velev ki ödeyecek bir şey bırakmış olsun. Çünkü mükâteb de köle gibi teberru' ehlinden değildir. Fakîhlerden ba'zıları; «**İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ)**'e göre, ödeyecek mal bıraktığı sûrette mükâtebin vasiyyeti sahîh olur.**» demiştir. **Ancak köle veyâ mükâteb vasiyyeti âzâd edilmelerine izâfe ederlerse, o zaman sahîh olur.** Çünkü köle ve mükâtebin ehliyetleri tamdır. Vasiyyete engel olan, efendinin hakkıdır. Engelin ortadan kalkması hâlinde köle ve mükâtebin vasiyyeti izâfe etmeleri sahîhdir.

Dili tutulan kimsenin işâretle vasiyyeti de sahîh değildir. Bilmiş ol ki, dilsizin işâreti ve yazısı dille beyân gibidir. **Dili tutulan kimse ise vasiyyette, evlenme, boşanma, satma, satın alma ve kısâsda dilsizin aksinedir.** İkisi arasındaki fark şudur: **İşâret,** [Yazmak ve konuşmak yerine geçmez.] **ancak bilinen ve tanınan işâret olursa, ibâre yerine**

geçer. **Bu da dilsizde olur. Yoksa dili tutulmuş kimsede olmaz.** Hattâ dilin tutukluğu uzar da, o kimsenin de ma'hûd işâreti olursa, dilsiz yerine geçer. **Uzamanın mikdârı, bir yıldır.**

Fukahâ'dan biri: «**Dilinin tutulması ölüme kadar devâm ederse, işâretle ikrârı ve o ikrâr üzerine işhâd câiz olur. Çünkü dili tutulan kimse konuşmakdan âcizdir. Arızanın geçip gideceği de umulmaz. Bu durumda, o kimse dilsiz gibi olur.**» demiştir. Fakihler; «**Fetvâ bunun üzerinedir.**» demişlerdir.**Bunu, Zeylaî (Rh.A.) zikretmiştir.**

Vasiyyetin kabûl edilmesi, mûsînin ölümünden sonradır. Yânî vasiyyetin kabûlü, ancak mûsînin ölümünden sonra mu'teber olur. Çünkü vasiyyetin hükmünün sâbit olmasının zamanı, ölümden sonradır. **Binâenaleyh vasiyyetin ölümden önce kabûlü ve reddi, bâtıl olur.** Nitekim bir kimse, karısına; «Sen, yarınki gün bir dirheme boşsun!» dese, yarınki günden önce o talâkın reddi ve kabûlü bâtıldır. Bu mes'ele daha önce geçti.

Kabûl etmekle, o kimse vasiyyet edilen şeye mâlik olur. Kabûlden önce mâlik olmaz Çünkü vasiyyet, yeni mülkün isbâtıdır. Bundan dolayı, kendisi için vasiyyet edilen kimse; kusûr nedeniyle geri veremez. Bir kimse, başkası için mülk isbâtına onun isteği olmaksızın mâlik olamaz. Mîrâs böyle değildir. Çünkü mîrâs, vasiyyetin hilâfınadır. Hattâ mîrâsda zikredilen ahkâm, kabûlsüz, Şâri' (yânî dîn ve şerîat koyan) tarafından zorla sâbitdir. Çünkü Şâri'in o kimseye velâyeti vardır. Ancak mûsîsi ölüp, ondan sonra kabûl etmeksizin, mûsâ leh de ölürse, vasiyyet edilen şey vârislerin olur. Yânî istihsânen kendisi için vasiyyet edilen kimsenin vârisleri için olur. **Kıyâsa göre, vasiyyetin bâtıl olması gerekirdi.** Çünkü zikrettiğimiz vechle mülk, kabûle bağlıdır. Bu durumda satıcının îcâbından sonra, kabûl etmeden ölen müşteri gibi olur.

İstihsânın vechi şudur: Vasiyyet, mûsînin ölmesiyle mûsî yönünden artık ona fesh erişmeyecek şekilde tamâm olur. nun tevakkufu, ancak mûsâ leh'in hakkı içindir. Mûsî ölünce vasiyyet edilen şey mûsâ leh'in mülküne girer. Nitekim müşteri izin vermeden ölürse, kendisinde muhayyerlik şart kılınan satış da böyledir.

Mûsînin, açık söz ile vasiyyetten dönmesi câizdir. Meselâ: «Ben, vasiyyet ettiğim şeyden döndüm!» der. Çünkü vasiyyet tamâm olmamış bir teberru'dur. Şu hâlde, hîbe gibi olur.

Mağsûbdan mâlikin hakkını ayıran fiil ile de vasiyyetten dönmek câizdir. Meselâ, giyeceği kesmek ve dikmek böyledir. Yâhûd vasiyyet ettiği şeyde, binâ gibi kendisi olmaksızın teslîmi mümkün ol-

mayan binâya bir şey ziyâde eder; yâhûd satış gibi mülkünü giderirse, dönmek câiz olur. Zîrâ mûsînin mülkünün elden çıkmasını mucib olan her tasarruf, vasiyyetten dönmek sayılır. Nitekim mûsî vasiyyet ettiği şeyi satsa, ondan sonra satın alsa, yâhûd hîbe edip, sonra dönse, bu fiiller ile mûsînin vasiyyetten dönmesi câiz olur. Çünkü vasiyyet, ancak mûsînin mülkünde geçerli olur. Mülk zâil olunca, vasiyyetten dönmek olur. **Vasiyyet ettiği koyunu boğazlamak da, vasiyyetten dönmekdir.** Çünkü boğazlamak, âdeten ihtiyâcına harcamak için olur. İmdi bu, ma'nâ dahî asıldır.

Vasiyyet ettiği elbiseyi yıkamak ,zikredilenin hilâfınadır. Çünkü bu, vasiyyetten dönmek sayılmaz. Zîrâ bir kimse, giyeceğini başkasına vermek istese, âdeten o giyeceği yıkar, ondan sonra verir. Şu hâlde yıkamak, elbisenin kendisinin olduğunu takrîrdir.

İnkâr, dönmek değildir. Çünkü dönmek, mâzîde isbât ve hâlde nefydir. **İnkâr ise, mâzîde ve hâlde nefydir.** Dönmek ile inkâr etmek arasında çelişme ve aykırılık vardır. Bundan dolayı nikâhı inkâr etmek, ayrılma değildir.

Kezâ mûsî, «Vasiyyet ettiğim her vasiyyet harâmdır veyâ ribâdır!» **dese, bu da vasiyyetten dönmek değildir.** Çünkü harâmlık ve ribâ vasfı aslın bekâsını gerektirir. Böyle olunca, vasiyyetten dönmek gerçekleşmez.

Mûsî, «Ettiğim her vasiyyeti erteledim!» **dese, yine vasiyyetten vazgeçmiş olmaz.** «Ben, vasiyyeti terk ettim!» **demesi bunun hilâfınadır.** Çünkü birincisi, dönmek değil; ikincisi dönmektir. Çünkü bir şeyi terk etmek iskâttır, ertelemek iskât değildir. Zîrâ alacaklı, borçlusuna; «Borcunu sana bıraktım!» dese, bu ibrâ olur. Şâyed; «Borcu erteledim!» dese, ibrâ olmaz. **Muhît'de böyle zikredilmiştir.**

«Ettiğim her vasiyyet bâtıldır!» **dese bu da yukarıda geçen gibi vasiyyetten dönmektir.** Çünkü bâtılın aslı yoktur. O, dağılıp gider.

Yâhûd mûsî; «Zeyd'e vasiyyet ettiğim şey Amr içindir veyâ fülân vârisimindir!» **derse, her biri, dönmek olur.** Çünkü lâfz, ortaklığın kesilmesine ve malın hâssaten o kimseye isbâtına delâlet eder. Binâenaleyh, birinciden dönmüş olmayı gerektirir. Sonra vârisler muhayyerdir. Dilerlerse câiz görür, dilerlerse red ederler. **O şeyi başkasına da vasiyyet etmesi bunun hilâfınadır, çünkü dönmek sayılmaz.** Çünkü lâfız ortaklığa elverişlidir, mahal de ortaklığı kabûl etmektedir. Binâenaleyh köle, ikisi arasında ortak olur.

Eğer vasiyyet vaktinde; fülân kimse ölmüşse, iki vasiyyetin birincisi hâli üzere kalır. Çünkü birincinin bâtıl olması, ikinci için isbâtın

zarûretlerindendir İkincisi için isbât olmayınca, vasiyyet edilen şey birincinin olur. **Eğer vasiyyet vaktinde; o kimse sağ olup mûsîden önce ölürse, vasiyyet edilen şey mûsinin vârislerinin olur.** Çünkü vasiyyetin ikisi de bâtıldır. Zirâ vasiyyet edilen şey ikincisinin olunca, birinciden dönmüş olur ve vasiyyet birincinin hakkında bâtıl, ikincinin hakkında sahîh olur. Sonra ikincisi, mûsiden önce ölünce, ikinci hakkında da bâtıl olur.

Hastanın hîbesi ve vasiyyeti, hîbe ve vasiyyetten sonra nikâh ettiği kadın için bâtıldır. Bu fasılda asıl olan şudur: Mûsâ leh'in vâris olup olmaması —çünkü vasiyyet câiz ve fâsid olabilir.— ölüm gününde mu'teber olur, vasiyyet gününde mu'teber olmaz. İkrârda ise; —cevâzı ve fesâdı için— kendisine ikrâr edilen şahsın vâris olup olmadığı husûsunda ikrâr gününe i'tibâr edilir. Eğer hasta kimse, bir kadına, bir şey vasiyyet etse veya o kadına bir şey hîbe etse, sonra onunla evlense, sonra ölse, vasiyyet ve hîbe bâtıl olur. Vasiyyetin bâtıl olması, vasiyyet ölüm sonrasına muzâf olan bir îcâb olduğu içindir. Kadın, o zaman mîrâsçıdır. Vârisler için vasiyyet ise, geçersizdir Hîbenin geçersiz olması: her ne kadar sûreten geçerli ise de, hükmü ölüm sonrasına muzâf gibidir. Çünkü hîbe, vasiyyetler yerindedir. Zirâ hîbe; hükmü, ölüm ânında karar kılan bir teberrû'dur. Hastanın ikrârı zikredilen şeyin hilâfınadır. Çünkü hasta, bir kadın için borç ikrâr edip, sonra onunla evlense, sonra ölse, ikrârı câiz olur. Bunun sebebi az yukarıda geçti ki, ikrârda mu'teber olan mukarr-un leh'in ikrâr gününde vâris olup olmamasıdır. Halbuki kadın o gün yabancıdır.

Mûsî, kâfir olan oğluna vasiyyet, hîbe veyâ ikrârda bulunur da; sonra oğlu Müslümanlığı kabûl ederse; yâhûd köle veyâ mükâtebe vasiyyet, hîbe ve ikrârda bulunur da, sonra âzâd ederse, yaptığı vasiyyet v.s. bâtıl olur.

Vasiyyet ile hîbenin bâtıl olması daha önce geçen sebebden dolayıdır ki, ikisinde de mu'teber olan ölüm hâlidir. İkrâra gelince; her ne kadar ikrârın kendisi ilzâm edici ise de, lâkin mîrâsa sebeb olan oğulluk ikrâr vaktinde kâimdir. Bu, kayırma töhmeti meydana getirir. İmdi töhmet i'tibâriyle vasiyyetlere katılmıştır.

Muk'ad; —Ayaklarında derdi olduğu için yürümekden âciz olan (kötürüm) kimsedir.— **Felcli;** —felç bir hastalıktır ki, bedenin yarısına ârız olup hisden ve irâdî hareketten kişiyi meneder.— **Eşel;** —elinde, (irâdesiz) sürekli olarak titrema ve hareket olan kimsedir.— **Meslûl;** —kendisinde verem hastalığı olan kimsedir. Bu da akciğerde

bir yaradır. — **kimsenin müddeti bir yıl uzarsa, durumu sağlam insan gibidir. Yânî vasiyyet, bütün malındandır. Eğer bir yıl uzamazsa, hasta gibidir.** Yânî bu zikredilen hastalıklar, müzmin hastalıklardır. **Onlardan biri, bir kimseye ârız olsa ve o kimse teberru'lardan bir şey yapsa ve dört mevsimi kapsayan yılın tamâmından önce ölse, o hastalık maraz-ı mevt** (6) **olur. Bu durumda tasarrufları malının üçtebirinden mu'teber olur.** Eğer yıl tamâm oldukdan sonra ölürse; hastalık, ölüm hastalığı olmaz. Çünkü o hasta, her biri mezınne-i helâk (7) olan mevsimlerde sağ olsa, hastalık tabiatlardan bir tabiat sayılır ve sâhibi, hastalık hükümlerinden hâric olup tedâvîsi ile uğraşılmaz.

Bir çok vasiyyetler bir araya toplansa ve ba'zısı farz ba'zısı nâfile olsa ve malın üçtebiri bunlara yetmese, farz ile nâfilenin bir araya gelmesinde; vasiyyet eden önce yapsın, sonra yapsın, hacc, zekât ve keffârât gibi farzlar öne alınır. Çünkü asl olan, en önemlinin öne geçirilmesidir.

Eğer vasiyyet, kuvvet bakımından eşit olursa, mûsînin önce zikrettiği öne alınır. Çünkü insanın durumundan zâhir olan kendince en önemli olanı öne almaktır. Zâhirle sâbit olan ise, nas ile sâbit gibidir. Eğer mûsînin başladığı şeyin öne alınmasına (takdîmine) dâir nas olsa, onu öne geçirmek (takdîm) bize de gerekli olurdu. Burada da öyledir.

Bir kimse haccı vasiyyet etse; nafakası yettiği takdirde, onun nâmına kendi beldesinden binek giden bir bedel gönderilir Çünkü vâcib olan, memleketinden haccetmesidir. Bunun için de, memleketinden gitmeye yetecek kadar mal mu'teber olur. Vasiyyet, mûsînin üzerine edâsı vâcib olan şey içindir. Bedel giden, vâsıtaya binerek hacceder. Çünkü mûsînin, yürüyerek hacca gitmesi şer'an gerekmez. Binâenaleyh vasiyyetin edâsı, mûsînin üzerine vâcib olduğu şekilde yapılır.

---

(6) **Maraz-ı mevt**: Ölüm hastalığı.

Mecelle'nin 1595. maddesinde şöyle ifâde edilmiştir:

«Maraz-ı mevt (ölüm hastalığı) **ol hastalıkdır ki ekseriyya anda ölüm korkusu olduğu hâlde hasta zükûrdan** (erkeklerden) **ise hânesi hâricinde ve inâsdan** (kadınlardan) **ise hânesi dâhilinde olan mesâlihini** (işlerini) **görmekden âciz olup bu hâl üzre bir sene mürûr etmeden** (geçmeden) **vefât eyleye. Gerek sâhib-i firâş** (hasta) **olsun ve gerek olmasın. Ve eğer marîzin** (hastanın) **marazı** (hastalığı) **mümted olup** (uzayıp) **da dâimâ bir hâl üzre bir sene geçerse ol marizin marazı müştedd** (şiddetlenmiş) **ve hâli mütegayyir olmadıkça** (değişmedikçe) **sahîh hükmünde olup tasarrufâtı, sahîhin tasarrufâtı gibidir.**

Ammâ marazı müştedd ve hâli mütegayyir olup da bir sene geçmeden vefât ederse, vakt-i tegayyürden (değişme zamânından) **i'tibâren vefâtına dek olan hâli maraz-ı mevt** (ölüm hastalığı) **addolunur.»**

(7) **Mezınne-i helâk**: Her birinde ölebileceği farz edilen.

Eğer mal, mûsînin memleketinden hacc etmeye yetmezse, malın yettiği yerden hacc eder. Kıyâs, **o adamın yerine hacc edilmemesi idi.** Çünkü mûsî, hacca bir sıfat ile vasiyyet etmiştir. Halbuki, o sıfat yoktur. **İstihsânın vechi şudur:** Biz biliyoruz ki, mûsînin gâyesi, vasiyyetin yerine getirilmesidir. Şu hâlde mümkün olduğu kadarıyla vasiyyet yerine getirilir.

Bir hacı, hacc yolunda ölüp kendisi için hacc yapılmasını vasiyyet etse, eğer nafakası yeterse, ölenin yerine, yine memleketinden hacc eder. Nafakası yetmezse, yettiği yerden hacc eder.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ) **demişlerdir ki:** —ki, **İmâm Züfer** (Rh. A.)'in kavli de budur. — **hacının ulaşıp da öldüğü yerden hacc eder.**

Başkasının yerine hacc eden kimsenin yolda ölmesi de, bu hilâf üzerinedir.

Vatanı olmayan kimsenin yerine hacc eden kimse, bil'icmâ' onun öldüğü yerden hacc eder. Bunu, Zeylaî (Rh.A.) **zikretmiştir.**

Bir kimse, şu yüz dirhemle yerine hacc edilmesini vasiyyet etse ve o paralardan bir dirhem yitirilse, istihsânen, geri kalan para ulaştığı yerden hacc edilir. Eğer yüz dirhemden hiç bir şey yitirilmezse, onlarla hacc eder.

Eğer başkasının yerine hacc eden kimsenin elinde yüz dirhemden bir şey kalırsa, mûsînin vârislerine geri verir. Çünkü tereke, vârislerin hakkıdır. Ancak vasiyyet hakkı ile iştigâl ederse, geri verilmez. Fakat mûsî, «Şu yüz dirhemle bir köle alınıp benim tarafımdan âzâd edilsin!» diye vasiyyet etse ve ondan bir dirhem kaybolsa; bu, yukarıda zikredilenin hilâfına olup; kalan dirhemler ile köle âzâd olunmaz. Çünkü vasiyyet, müstehık için vâcib olunca, başkası için tenfîzi (yerine getirilmesi) sahih olmaz. Burada belirtilen mikdâr ile satın alınan kölenin âzâd edilmesi vasiyyet edilmiştir. Binâenaleyh belirtilen mikdârdan daha azı ile satın alınan kölede vasiyyetin yerine getirilmesi sahih olmaz. Çünkü bu köle, birincisinden başkadır. Şu hâlde vasiyyetin onunla yerine getirilmesi mûsâ leh'in başka şeyle tenfîzi olur. Bu ise, câiz değildir.

Mûsî, malının hepsi ile bir köle satın alınıp, kendisi nâmına âzâd edilmesini vasiyyet etse; vârisler de bu vasiyyeti câiz görmeseler, vasiyyet geçersiz olur. Nitekim sebebi daha önce geçti ki, malın bütünü ile satın alınan köle; terekenin üçtebiri ile satın alınan köleden başkadır. Kezâ mûsî, kendi nâmına bin dirheme bir köle satın alınmasını vasiyyet etse; bin dirhem, malının üçtebirinden fazla olsa, ikisi arasında çelişme ve aykırılık bulunduğu için câiz olmaz.

بَابُ الْوَصِيَّةِ بِالثُّلُثِ

MALIN ÜÇTE BİRİNİ VASIYYET BÂBI

Mûsî, malının üçtebirini bir adama ve üçtebirini de bir başka adama vasiyyet etse; eğer vârisleri izin verirlerse, malının üçteikisi iki adamın ve üçtebiri de vârislerin olur. Eğer vârisler izin vermezlerse; **malının üçtebiri iki adam arasında yarı yarıya paylaştırılır.** Çünkü, iki adam istihkâk sebebinde eşittir. Şu hâlde, istihkâkda da eşit olurlar. Malın üçtebiri, haklarına yetmez. Binâenaleyh, ikisi arasında eşit olarak paylaştırılır.

Eğer malın üçtebirini, birine; tamâmını da diğerine vasiyyet eder de, vârisler izin vermezlerse, İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre, **yine malın üçtebiri ikisi arasında eşit olarak taksîm edilir.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre; **dörde bölünür.** Yânî sülüs, dört hisse yapılır. Dörtteüçü malın tamâmını vasiyyet ettiği mûsâ leh'in, dörttebiri, sülüsü vasiyyet ettiği mûsâ leh'in olur. Çünkü sülüsden fazla olan vasiyyet; ancak mûsâ leh bunu vâris üzerine hak etmez ma'nâsına bâtıl olur. Lâkin mûsâ leh, malın üçtebirinden hissesini, sülüs üzerine ziyâde olan hissesine göre alır. Çünkü bu ma'nâyı ibtâl etmek için bir mûcib yoktur. İmdi sülüsün paydası üç hissedir sülüs, bir hissedir. Küll ise, üç hissedir. Hepsi, dört hisse olur. İmdi sülüs, bu hisselere göre paylaştırılır.

Eğer mûsâ leh'in biri için malın üçtebirini, diğeri için yarısını vasiyyet etse, ve vârisler izin vermeseler; malın üçtebiri (sülüs), İmâm **A'zam (Rh.A.)'a göre, ikisi arasında eşit olarak paylaştırılır.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre; **sülüs beş hisseye ayrılır. İki hisse, sülüs sâhibine verilir. Çünkü her altıdabiri, bir hisse yapılır ve üç hissesi, nısf (yarım) sâhibine verilir.** Çünkü bu, darb (çarpma) ile hâsıl olandır.

Eğer mûsâ leh'in biri için malın üçtebirini; diğeri için altıdabirini vasiyyet etse; ihtilâfsız, üç imâma göre, **üçtebiri ikisi arasında üç parça hisse olarak taksîm edilir.** Sonra bu, hilâf, aralarında mukarrer olan başka bir hilâfa dayanır. Musannıf bunu: **«İmâm A'zam** (Rh.A.), **mûsâ leh'e sülüsden fazla hisse ayırmaz.»** demekle zikretmiştir.

İnâye'de, müellifi demiştir ki: Yânî mûsînin malından hisse yapılan bir şey darb eylemez. Yânî, hisse ayırmaz.

Sadr'üş-Şerîa (Rh.A.) **demiştir ki:** Darb ile murâd, hesabcılar arasında terim olarak kullanılan darb (çarpma) dır. **Eğer mûsî, malının üçtebirini ve tümünü vasiyyet etse;** İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre, **vasiyyetin hisseleri ikidir. Yarısı, malın sülüsüne darbla, herbiri için yarım hisse vardır. İmdi yarısı, üçtebire darbda sülüsün yarısı olur. O da, altıdabirdir.** İmdi her biri için malın altıdabiri hâsıl olur.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre; **vasiyyetin hisseleri** (payları) **dörttür.** Bu dört hisseden biri, dörttebirdir. Dörttebir (rub'), malın üçtebirine darb edilir (çarpılır). Dörttebiri üçtebir (yânî rub'u sülüs) ile çarpmada, sülüsün dörttebiri hâsıl olur. Sonra bütün sâhibi için, dört hisseden üç hisse vardır. O da, sülüsün dörtteüçüdür. Dört hissenin üçü, sülüse darb edilir. Yânî sülüsün üç rub'u, sülüse darb edilir. Sülüs sâhibi için, dörttebir hisse vardır. İmdi bir hisse, sülüse darb edilir. O bir hisse, dörttebirdir. Yânî, sülüsün dörttebiridir.

Ancak muhâbât'ta (1) **darb edilir.** Bunun sûreti şudur: Bir adamın iki kölesi olup birinin kıymeti binyüz akça, diğerinin kıymeti altıyüz akça olsa ve o adam, birinin Zeyd'e yüz akçaya, diğerinin Amr'a yüz akçaya satılmasını vasiyyet etse, muhâbât, ikisinden biri için bin'e diğeri için beşyüze hâsıl olmuştur. Halbuki hepsi hastalık hâlinde olduğu için vasiyyettir. O adamın, iki köleden başka malı olmasa ve vârisler de bu vasiyyeti câiz görmeseler, muhâbât sülüs mikdâriyle câiz olur. Kendileri için vasiyyet yapılan iki adam arasında sülüs,

(1) **Muhâbât:** Müfâale bâbındandır. Esire ile **«habie»** dendir. Atâ, yânî vermek ma'nâsına gelir.

Burada muhâbât: **Kıymetten daha çoğu ile bir şey satın almak veyâ mâlik olduğu eşyâdan bir şeyi kıymetinden daha azı ile satmaktır. Fazla ve eksik, muhâbât olur.** Nitekim bir adamın iki kölesi olup, birinin kıymeti otuz dînâr ve diğerinin kıymeti altmış dînâr olsa; o adam kıymeti otuz dînâr olan köleyi on dînâra Zeyd'e ve kıymeti altmış dînâr olan köleyi de kırk dînâra Amr'a satılmasını vasıyyet etse, ve bu iki köleden başka malı da olmasa, Zeyd hakkında vasıyyet yirmi dînâr ve Amr hakkında olan vasıyyet kırk dînâr olur. Malın üçte biri, aralarında paylaştırılır. O da, köle Zeyd'e yirmi dînâra satılıp on dînâr onun için vasıyyet edilir. İkinci köle Amr'a kırk dînâra satılıp, yirmisi onun için vasıyyet edilir. İmdi Amr, her ne kadar sülüsden çok ise de sülüsden vasıyyeti mikdârı ile almıştır.

üç çeyrek hisse olur. Vasiyyetine göre, mûsâ leh'in hissesine bin akça düşer. Diğer mûsâ leh de, vasiyyet edilen mikdâra göre hisse alır. O da, beşyüz akçadır. **Eğer bu diğer vasiyyetler gibi olaydı,** İmâm A'zam (Rh.A.)'ın kavline göre, **bin ile olan mûsâ leh beşyüzden daha çoğu ile darb olunmaması gerekirdi.**

Bir de; kölenin çalışması (siâyeti) **hâlinde darb eder.** Bunun sûreti şudur: Mûsî iki kölenin âzâd edilmesini vasiyyet edip; birinin kıymeti bin akça, diğerinin kıymeti ikibin akça olup, bu iki köleden başka malı da olmasa, eğer vârisler câiz görürlerse, her ikisi de âzâd edilmiş olurlar. Eğer vârisler câiz görmezlerse, terekenin üçtebirinden âzâd edilmiş olurlar. Mûsînin malının üçtebiri bin akça olsa, bin akça iki kölenin arasında kendileri için yapılan vasiyyetlerin mikdârına göre olur. Bin akçanın üçteikisi, kıymeti ikibin akça olan köleye âid olur. Köle geri kalanı için çalışır. Üçtebiri de kıymeti bin akça olan köleye âid olur. Geri kalanı için çalışır.

Mürsel olan dirhemlerde de darb eder. Mürsel olan dirhemlerden maksâd: **Üçtebir veyâ yarım yâhûd bunların benzeri olmayan mutlak dirhemlerdir.** Yânî bunlar külle (tüme) mukayyed olmayan dirhemlerdir. Bunun sûreti şudur: Mûsî bir adam için ikibin akça, diğer bir adam için bin akça vasiyyet etse; malının üçtebiri de bin akça olsa, vârisler de izin vermeseler, bin akça aralarında üç hisse olur. [Üçteikisini birinci adam, üçtebirini de ikinci adam alır.] İkisinden her biri, kendisi için yapılan vasiyyetin hepsinde darb edilir. Çünkü vasiyyet, mahrecinde sahîhdir. Başka malı olması câiz olduğu için, onun için bu kadar çıkar.

Bu üç sûret ile bunlardan başkasının arasını İmâm A'zam (Rh. A.)ın ayırmasının vechi şudur: Vasiyyet yarım. üçteiki ve bunların benzeri gibi sülüsden fazlasiyle açıkca takdîr edilmiş olunca, şerîat fazlalıkda vasiyyeti ibtâl ettiği için, zikredilmesi ma'nâsız olur. Şu hâlde o, darb hakkında mu'teber olmaz. Eğer sülüsden fazlası takdîr edilmiş olmazsa, o zaman ibârede (yânî söylenmiş veyâ yazılmış sözde) vasiyyet için ibtâl edici bir şey olmaz. Nitekim mûsî, elli dirhem vasiyyet etse ve malı da tesâdüfen yüz dirhem olsa, vasiyyet tamâmiyle bâtıl değildir. Çünkü, yüz dirhemin üstünde fazla malı olması imkânı vardır. Vasiyyet tamâmiyle bâtıl olmayınca, darb hakkında mu'teber olur.

Eğer mûsî oğlunun hissesini başkası için vasiyyet ederse, bâtıl olur. Çünkü oğlunun hakkı olan şeyi, başkası için vasiyyet etmesi uygun değildir. **Eğer oğlunun hissesinin mislini vasiyyet ederse, bâtıl olmaz.** Çünkü bu vasiyyete engel olan bir şey yoktur. **Eğer hisse ile veyâ cüz**

ile vasiyyet ederse; yânî, «Malımdan bir hisseyi (sehmi) veyâ malımdan bir cüz'ü vasiyyet ettim.» **derse, vârise;** «Sen, dilediğini ver!» **denilir. Çünkü hisse veyâ cüz bilinmemektedir.** Ve bilinmemezlik, vasiyyetin sıhhatini menetmez. O bilinmeyen hisseyi beyân etmek vârise düşer.**Fakîhlerin ihtiyâr ettikleri** (yânî beğenip seçtikleri) **budur.** Şuna binâen ki; örfe göre hisse (sehm), cüz gibidir. Fakat rivâyetin aslı, bunun hilâfınadır. **Bu, Vikâye'de zikredilmiştir.**

Eğer mûsî, evvelâ malının altıdabirini; sonra üçtebirini vasiyyet etse, ve vârisler tarafından üçtebire izin verilse, onun için üçtebir lâzım gelir. Yânî altıdabir, üçtebirde dâhil olur.

Sadr'uş-Şerîa (Rh.A.) **demiştir ki:** Eğer sen dersen ki; mûsînin, «Benim malımın üçtebiri, onundur.» demesi ihbâr ise, yalancıdır. İnşâ ise, vârisler izin verince, onun için yarım hisse vâcib olur. Eğer altıdabirde ihbâr ve üçtebirde inşâ ise, bu da olamaz. **Sadr'uş-Şerîa** (Rh.A.) **bu soruyu îrâd eyleyip, ona cevâb vermemiştir.**

Ben, Allah (C.C.)**'a dayanarak derim ki; bizim görüşümüze göre; onun sözü inşâdır. Vârisler izin verince yarım hissenin vâcib olması, yarım hisse lâfzın delâletinden anlaşıldığı takdîrdedir. Halbuki, böyle değildir.** Çünkü üçtebir ve altıdabir, mûsînin sözünde şâyi'dir. (2) Şâyi' olanı şâyi'e eklemek ise miktârda artmayı ifâde etmez. Belki önce olsun, sonra olsun çok olan teayyün eder. Bundan dolayı ulemânın çoğu (cumhur) onun ta'lîlinde: **«Çünkü üçtebir, altıdabiri içine alır.»** demişlerdir. **Zîrâ tezammun,** (3) **ancak şâyi' olanda tasavvur edilir. Şâyi'** olan altıdabiri, şâyi' olan üçtebire eklemek, adedde çoğalma ifâde etmez. Şu hâlde bu, üçtebirden daha çoğunu kapsamaz. Vârislerin izin vermesinin faydası, ancak lâfzın kapsadığı şeyde görünür. **Aksi hâlde** yeni bir sadaka olur, izin olmaz.

Mantık ulemâsının (ehl-i ma'kûlün): **«Küllîyi, küllîye eklemek cüz'iyyet ifâde etmez.»** sözleri, buna yakındır.

Eğer mûsî tekrâr olarak: «Benim malımın altıdabiri fülân içindir!» **derse, yânî mûsî;** «Malımın altıdabiri fülân içindir.» **dedikden sonra, o meclisde veyâ başka yerde;** «Malımın altıdabiri fülân içindir.» **derse, onun için ancak altıdabir lâzım gelir.** Çünkü ma'rife, ma'ri-

(2) **Şâyi':** Yayılmış, her cüz'e dağılmış anlamına gelir.
* **Hisse-i şâyia:** Ortaklaşa bir malın her parçasına dağılmış ve yayılmış olan hisse veyâ paydır.

(3) **Tezammun:** İçine almak, kapsamak.

fe (4) olarak iâde edilmiştir. Bu durumda ikinci söz, birinci sözün aynısı olur.

Mûsî, dirhemlerinin veyâ davarının üçtebirini vasiyyet edip malın üçteikisi helâk olsa, geriye kalan mal mûsâ leh'in olur. Yâni mûsî, dirhemlerinin üçtebirini veyâ davarının üçtebirini vasiyyet etse; dirhemlerin tümünün yâhûd davarın tümünün üçteikisi helâk olup geriye üçtebiri kalsa ve o üçtebir mûsînin geri kalan malından çıksa, helâk olandan geri kalanın hepsi mûsâ leh'in olur. İmâm Züfer (Rh.A.); **«Helâkdan geri kalanın üçtebiri mûsâ leh'in olur.»** demiştir. Çünkü dirhemler ve davarlardan her biri vârisler ile mûsâ leh arasında ortakdır. Ortak olan maldan helâk olan şey ise, ortaklık üzere helâk olur ve ondan geri kalan şey bütün ortaklara âid olur. Nitekim tereke, çeşitli cinslerden olduğu zaman da böyledir.

Bizim delîlimiz şudur: Bir tek cinsde onlardan birinin hakkını birinde toplamak mümkün olur. Bundan dolayı taksîm için zorlamak onda câri olur. Bir araya toplamak (cem') **mümkün olunca, vasiyyeti mirâsdan önce tutmak bakımından geri kalan malda mûsâ leh'in hakkı toplanır.** Çünkü mûsî, hâcetini muayyen olan bu miktârda mûsâ bih'in (vasiyyet edilen şeyin) mikdârı ile vârislerinin hakkından öne almıştır. Bu durumda vârislerin hakkı tâbi' ve mûsâ leh'in hakkı asıl gibi olmuştur. **Aslı ve ona tâbi' olanı kapsayan malda esas olan: Eğer asıldan bir şey helâk olursa, helâk olanı tâbi'den helâk olmuş saymaktır.** Nitekim zekât malında olduğu gibi, ki helâk olan, önce akde sarf olunur. Sonra, onun ardından gelen nisâba sarf edilir. Sonra, böylece devâm eder gider.

Eğer mûsî, kölelerinin veyâ çeşitli giyeceklerinin yâhûd evlerinin üçtebirini vasiyyet etse, geri kalanın üçtebiri mûsâ leh'e âiddir. Çünkü bunda zâhir olan, ferdleri arasında farklılık ve ayrılık bulunmasıdır. Bu durumda, o çeşitli cinslerden meydana gelmiş olur ve onlardan birinin hakkını diğerinde toplamak mümkün olmaz.

Mûsî, bin akça vasiyyet etse ve mevcûd parası (nakdi) **ve başka bir kimsede o bin akça cinsinden alacağı olsa, eğer vasiyyet edilen bin akça, mevcûd olan paranın üçtebirinden çıkarsa,** — her hak sâhibinin hakkını eksiltmeden vermek mümkün olduğu için — **mevcûd olan nakdden verilir. Mevcûd olan paranın üçtebirinden vasiyyet edilen bin akça çıkmazsa, mevcûd paranın üçtebiri ile alacakdan alınanın üçtebiri mûsâ leh'e verilir.** Yâni alacakdan her ne çıkarsa, üçtebiri alınır.

(4) **Ma'rife**: Ma'nâ ve mefhûmu belirtilmiş olan söz; Arabça harf-i ta'rîfi (el-) anlatan kelime. Bahçenin kapısı gibi. «Behçe kapısı» olursa «Nekre» dir.

Çünkü mûsâ leh vârisin ortağıdır. Aym'ın mûsâ leh'e tahsîs edilmesinde, vârislerin hakkında eksiltme yapmak vardır. Çünkü (ev, tarla ve para gibi mevcûd) ayn, alacakdan (deyn'den) evlâdır.

Eğer mûsi malının üçtebirini Zeyd ve ölmüş olan Bekr için vasiyyet etse, vasiyyet edilen şey (mûsâ bih) **mutlakâ Zeyd'in olur.** Yânî gerek Bekr'in ölümünü bilsin, gerekse bilmesin müsâvîdir. Çünkü meyyit, vasiyyete ehil değildir. Binâenaleyh vasiyyete ehil olan diriye ortak olamaz. Nitekim Zeyd ve duvar için vasiyyet etse, vasiyyet edilen malın hepsi Zeyd'in olur.

İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.)**'dan rivâyet edilmiştir ki:** Mûsî, eğer Bekr'in ölümünü bilmezse, Zeyd sülüsün yarısını alır. Çünkü vasiyyet mûsinin katında Bekr için sahîhdir. Bu durumda mûsî sağ olan Bekr için ancak sülüsün yarısına râzı olur. **Bekr'in öldüğünü bilmesi, bunun hilâfınadır.** Çünkü, Bekr için olan vasiyyet geçersizdir. Bu takdîrde, sülüsün hepsinin Zeyd'in olmasına râzı olmuştur.

Eğer mûsî; «Zeyd için ve şu evin içinde olan kimse için...» **diye vasiyyet etse, halbuki evde bir kimse olmasa, sülüs** (terekenin üçtebiri) **Zeyd'in olur.** Çünkü yok olan kimse, mala müstehık olmaz.

Yâhûd Zeyd ve Zeyd'i ta'kîb eden kimse için vasiyyet etse, sülüs yine Zeyd'in olur. Çünkü Zeyd'in akabi, Zeyd'in ölümünden sonra onun ardından gelen vârisdir. Bu durumda, o vâris hâlen yok sayılır.

Yâhûd Zeyd ve Bekr'in çocuğu için vasiyyet edip mûsînin ölümünden önce Bekr'in çocuğu ölse, veyâ Zeyd ve Bekr'in fakîr çocukları için yâhûd çocuğundan fakîrleşen kimse için vasiyyet etse ve vasiyyetin şartı mûsî ölünce yok olsa, bu sûretlerde sülüsün hepsi Zeyd'in olur. Çünkü yok veyâ ölmüş olan kimse bir şeye müstehık olamaz. Bu durumda Zeyd için müzâhame sâbit olmaz. Sanki mûsî, Zeyd ve duvar için vasiyyet etmiş gibi olur.

Eğer mûsi; «Benim malımın üçtebiri Zeyd ile Bekr'in ikisi arasında pay edilsin!» **derse, halbuki Bekr ölmüş olsa, sülüsün yarısı Zeyd'e âid olur.** Çünkü bu lâfız, her birine sülüsün yarısının verilmesini gerektirir.

Meselâ mûsî, malının üçtebirini Zeyd için vasiyyet etse; halbuki mûsî fakîr olsa, onun malının üçtebiri, ölünce Zeyd'in olur. Çünkü vasiyyet, istihlâf akdi olup ölümden sonrasına muzâfdır. Hükmü, ölümden sonra sâbit olur. Ölüm zamanında mülkün mevcûd olması şart kılınır. Ölümden önce mevcûd olması şart değildir. Kezâ mûsînin malı olup, sonra o mal helâk olsa, ondan sonra mal kazansa, hüküm yine zikredilen gibidir.

Eğer mûsî, davarının üçtebirini vasiyyet etse, halbuki davarı olmasa veyâ davarı olup ölümünden önce helâk olsa, onun vasiyyeti bâtıl olur. Sebebini daha önce söyledik ki, onun vasiyyeti ölümünden sonra îcâb olup bu takdîrde, ölümden sonra mevcûd olması mu'teber olur. Çünkü bu vasiyyet, ayn'a tealluk edip mûsî öldüğü zaman malı bulunmamasiyle bâtıl olur. **Eğer mûsî vasiyyet ettiği zaman davarı olmayıp, vasiyyetten sonra davar alıp ondan sonra ölse, sahîh olan kavle göre, vasiyyet sahîh olur.**

Yine mûsî, «Davarımdan bir koyun vasiyyetim olsun!» **dese, halbuki davarı olmasa, bu vasiyyet bâtıldır.** Çünkü mûsî vasiyyeti davara izâfe edince, onun maksadının koyunun aynısı olduğu ma'lûm olur. Çünkü mûsî, o malı davarın sürüsünden bir cüz kılmıştır.

Eğer mûsî; «Malımdan bir koyun vasiyyetim olsun!» **derse, vasiyyet edilen kimseye** (mûsâ leh'e), **o koyunun kıymeti verilmesi lâzım gelir.** Çünkü mûsî; «Malımdan» deyince, bu, mûsînin, koyunun mâliyetini vasiyyet ettiğini gösterir. Çünkü mâliyet, mutlak malda bulunur.

Eğer mûsî, malının üçtebirini kendi çocuklarının anaları için vasiyyet etse; onlar da üç kadın olsalar, bunların fakîrleri ve yoksulları için de vasiyyet etse; sülüsün beşteüçü, o çocukların üç anasına ve geri kalan ikisi de yarı yarıya pay edilerek fakîrler ve yoksul olanlarına verilir. Bu taksîm, İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf (Rh. Aleyhimâ)'a **göredir.** İmâm Muhammed (Rh.A.)'e göre; **terekenin üçtebiri, yedi paya ayrılır.** Yediden, üç payı çocukların analarına verilir. Çünkü fakîrler ve yoksullar hakkında zikredilen lâfız, çoğul lâfzıdır. Mîrâsda çoğulun en azı, ikidir. Vasiyyet, mîrâsın kız kardeşidir.

İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf'un (Allah ikisine de rahmet etsin) **delîli şudur:** (Lâm) harfi ile yapılan çoğuldan murâd cinsdir. Ve çoğulluk bâtıl olur. **Meselâ, Allah Teâlâ** (C.C.) :

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ..

«Bundan sonra, senin için kadınlar helâl olmaz...» (5) buyurmuştur; ki bundan murâd bir kadındır.

(5) Ahzâb Sûresi (33); âyet: 52

İmdî malın sülüsü, beşe ayrılır. Beş kısımdan üçü, çocukların analarına âid olur.

Eğer mûsî malının üçtebirini Zeyd ve fakîrler için vasiyyet etse, bu Zeyd ile fakîrler arasında yarı yarıya paylaştırılır. Bu, İmâm A'zam **ile** İmâm Ebû Yûsuf (Rh. Aleyhimâ)'a **göredir.** İmâm Muhammed (Rh. A.)'e göre, **malın üçtebiri üç çeyrek hisse olarak taksîm edilir.**

Mûsî, yüz akça Zeyd için ve yüz akça da Bekr için vasiyyet etse veyâ Zeyd için yüz ve Bekr için de elli akça vasiyyet etse; bir başka adamı da onlara ortak etse; yânî bir başka adama da; «Seni, onlara ortak ettim!» dese; o adama birinci sûrette, her yüz akçanın üçtebiri verilir. Çünkü Zeyd'in ve Bekr'in nasîbi, yüz akçada birbirlerine eşittir. Mûsî, o adamı Zeyd ve Bekr ile berâber ortak kılmıştır. O adam, ikisinden her biri ile ortak olur. İmdi ona Zeyd ve Bekr'den her biri için hâsıl olan hisse kadar verilir. O da, yüz akçanın üçtebiridir.

İkinci sûrette; Zeyd ve Bekr'in her biri için hâsıl olan mikdârın yarısı kadar hisse verilir. Çünkü iki mal farklı olduğu için onların arasında eşitliği sağlamak mümkün değildir. Halbuki iştirâk (ortak kılma) lâfzının mefhûmu (ma'nâsı) ile amel etmek mutlakâ lâzımdır. Biz, bunu Zeyd ve Bekr'den her biri için mefhûmun eşit olmasına yorumlarız. Nitekim mümkün olduğu kadar lâfz ile amel etmek bakımından kıyâsın vechi de budur.

Mûsî; «Fülânın bende alacağı vardır!» **deyip, vârisleri onu tasdîk etseler; vârislerin terekenin üçtebiri mikdârında tasdîk etmeleri gerekir.** Yânî hasta olan adam, vârislerine hitâb edip: «Fülânın bende alacağı vardır!» dese ve vârisler, onun sözünü doğrulasalar, o fülân adam terekenin üçtebiri (sülüs) mikdârında tasdîk edilir. **Kıyâsa göre, tasdîk edilmemesi gerekirdi.** Çünkü mûsî, vârislerine şerîatın hükmüne aykırı emir vermiştir. O da, da'vâcıyı hüccetsiz tasdîk etmektir.

Bir de; mûsî; «Bende, fülânın alacağı vardır!» **demesi, mechûl bir borcu ikrâr etmekdir.** Bu ikrâr her ne kadar sahîh ise de, bununla hüküm ancak beyân ile olur. Halbuki, beyân da bulunmamaktadır.

İstihsânın vechi şudur: Ölüm hastası, vasiyyet ettiği şeyle malı üzere o fülânı musallat etmiştir. Ölüm hastası olan bir kimse, ancak malının üçtebirine bir başkasını musallat edebilir. İlkin o fülân için vasiyyet etmekle, vasiyyeti gibi ikrârı ile de o adamı malına musallat etmesi sahîh olur. Hakkın aslını bilip mikdârını bilmemekle insan ba'zan buna muhtâc olur. Bu yolla borçdan kurtulmaya çalışır. Her ne kadar müstehık hakkında alacak sayılıp mûsî, onda alacağı takdîr etmeyi mûsâ leh'e bırakmış ise de, tenfîz (uygulama) hakkında vasiy-

yet sayılır. Bundan dolayı mûsâ leh, terekenin üçtebiri mikdârında tasdîk edilir. Fazlasında tasdîk edilmez.

Eğer mûsî, kendisine borcu olduğunu ikrâr eylediği ilk kimse ile berâber o ikrârdan dönmeksizin malın üçtebirini vasiyyet etse; malın üçtebiri, mukarr-un leh ve mûsâ leh için ayrılıp geri kalan üçteiki vârislerin olur. Çünkü onların mîrâsları ma'lûmdur. Kezâ vasiyyet de ma'lûmdur. İkrâr ettiği borç ise, bilinmemektedir. Bu, bilinene muâraza edemez. Bu durumda, önce bilinen ayrılır. Yânî terekenin üçtebirini ayırdıkdan sonra vasiyyet sâhiblerinden ve vârislerden her birine, «İstediğiniz şeyde mûsîyi tasdîk edin!» denir. Geri kalanın üçtebiri vasiyyet sâhiblerinin olur. Bu husûsda borç sâhibleri, onlara ortak olamaz.

Sülüsü ayırmakda diğer bir fayda daha vardır, ki o da şudur: İki fırkadan biri bu hakkın mikdârını bilmiş ve onu görmüş olabilir. Diğer fırka şiddetli düşman ve inadcı olur. Eğer hasım iddiâda bulunursa, ba'zan onlar fazlalıkda ihtilâf ederler. Biz ayırdığımız zaman; «Terekenin hepsinde şâyi' olan borcun var olduğunu öğrendik.» **deriz.** Şu hâlde, vasiyyet sâhiblerinin ve vârislerin onu beyân etmesi emr edilir. Eğer bir şey beyân ederlerse, sülüs sâhiblerinden ikrâr ettikleri şeyin üçtebiri alınır. Geri kalan onların olur.

Her grubun hakkı kadarında ikrârı geçerli olsun diye, vârislerden de ikrâr ettiklerinin üçteikisi alınır.

Eğer mukarr-un leh sülüsden fazlasını da'vâ ederse, onlardan her gruba fazlalık da'vâsında bilgileri üzere yemîn verdirilir. Çünkü mukarr-un leh'e kendisi ile başkası arasında câri olan şey üzerine yemîn verdirilir.

Mûsî, bin akçayı vâris ile yabancıya vasiyyet etse; yarısı yabancının olur. Mîrâscıya vasiyyeti bâtıl olur. Yânî mûsî, vârisi ve yabancı için bin akça vasiyyet etse; vasiyyetin yarısı yabancının olur, vâris için vasiyyet ise bâtıl olur. Çünkü mûsî, hem mâlik olduğu hem mâlik olmadığı şeyi vasiyyet etmiştir. Birincide, sahîh olur. İkincide sahîh olmaz.

Mûsînin, diri ile ölü için ettiği vasiyyetinde, vasiyyetin hepsi diri için olur. Çünkü ölü, vasiyyete ehil değildir. Şu hâlde, vârise rakîb olamaz. Vasiyyetin hepsi diri için olur.

Vâris, vasiyyet ehlindendir. Bundan dolayı vasiyyet, vârisin izni ile sahîh olur. Lâkin bir ârızdan dolayı harâmdır. Mûsî, birbirinden farklı üç giyeceğin her birini bir adam için vasiyyet etse, eğer giyece-

ğin biri zâyi' olur da; hangisine âid olduğu bilinmez; vârisler de her birine; «Senin hakkın helâk oldu!» **derlerse, vasiyyet bâtıl olur.** Yânî mûsînin yeni, eski ve orta hâlli üç çeşit giyeceği olup her birini bir adam için vasiyyet etse; giyeceğin biri zâyi' olup hangi adamın hakkı zâyi' olduğu bilinmese, vârisler üç adamdan her birine; «Senin hakkın olan giyecek zâyi' oldu!» derlerse, müstehık mechûl olur ve müstehıkkın bilinmemesi onunla hükmün sahih olmasına ve maksâdın elde edilmesine mâni' olur. Bu durumda, vasiyyet bâtıl olur. Nitekim **mûsî bu iki adamdan biri için vasiyyet ettim, dese, bâtıl olurdu. Ancak vârisler geri kalan iki giyeceği teslîm ederlerse, sahîh olur.** Eğer vârisler geri kalan iki giyeceği teslîm ederlerse, engel ortadan kalkar — o da inkârlarıdır — vasiyyet de sahîh olur. Yeni olan giyeceğin sâhibi, yeni olanın üçteikisini; eski giyecek sâhibi eskinin üçteikisini alır.

Orta nitelikdeki giyecek sâhibi ise; yeni ile eskinin her birinin üçtebirini alır. Çünkü iki giyecek, kendilerine vasiyyet edilen üç kişinin arasında ancak bu şekilde paylaştırılır. O paylaştırma, her birinin giyeceğin üçteikisini almasiyle olur. Yeni giyecek sâhibinin hakkı, yeni giyecekde teayyün etmesi; onun eski giyecekde yakînen hakkı olmadığı içindir. Yeni, aslî olduğundan dolayı onun yenide dahî hakkı olması muhtemeldir. Zâyi' olan giyecekde de hakkı olması muhtemeldir. — o, daha iyi olabilir. — Şu hâlde; hakkı muhtemel olan bir yerde vasiyyetinin yerine getirilmesi evlâdır. Eski giyecek sâhibinin hakkının teayyün etmesi; eski giyecek sâhibinin yenide yakinen hakkı olmadığı içindir. Eskinin aslî olması sebebiyle eskide de hakkı olması muhtemeldir. Çok eski olması nedeniyle zâyi'de de hakkı olması muhtemeldir. Binâenaleyh, hakkı olan yerde vasiyyetinin tenfîzi evlâ olur. Diğerinin hakkı iki giyeceğin her birinin üçtebirinden teayyün etmesinin sebebi şudur: Çünkü yeninin sâhibi, yeninin üçteikisini; eskinin sâhibi de eskinin üçteikisini alınca, geriye ancak her birinden üçtebir kalır. Bu durumda, diğerinin hakkı biz'zarûre o sülüsde teayyün etmiş olur. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

Mûsî, ortak olduğu bir hâneden belli bir evi bir kimse için vasiyyet etse, o hâne taksîm edilir. Eğer vasiyyet edilmiş olan muayyen ev mûsîye isâbet ederse, o ev mûsâ leh'in olur. İsâbet etmezse, mûsâ leh'e o evin mikdârı verilmesi gerekir. Yânî bir hâne iki adam arasında ortak olup; biri, bir başka adama o hâneden belli bir evi vasiyyet etse, hâne taksîm edilir. **Eğer o ev mûsînin payına düşerse;** İmâm A'zam (Rh.A.) **ile** İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.)**'a göre; mûsâ leh'in olur.** İmâm Muhammed (Rh.A.)'e göre, **evin yarısı mûsâ leh'in olur. Eğer ev mûsînin ortağının payına düşerse;** İmâm A'zam **ile** İmâm Ebû Yûsuf (Rh.

Aleyhimâ)'a göre, **vasiyyet edilen evin metrekaresi kadar yer mûsîye düşen hisseden mûsâ leh'e verilir.** İmâm Muhammed (Rh.A.)'e göre, **vasiyyet edilen evin yarısının metrekaresi kadar verilir. Nitekim, ikrarda böyledir.** Yânî vasiyyet edilen yer, bir başkasının olduğu ikrâr edilmiş olsa, hüküm yine böyledir. **Bir kavle göre, bu mes'elede icmâ' vardır.** Diğer bir kavle göre de; «**İmâm Muhammed** (Rh.A.), **bunda ayrı görüştedir.**» denilmiştir.

Mûsî, Zeyd'in malından bir başka kimse için ayniyle bin akça vasiyyet etse, mal sâhibi, mûsînin ölümünden sonra izin verebilir. İzinden sonra, menetme hakkı da vardır. Yânî mûsî bir adamın malından aynıyle bin akçayı başkası için vasiyyet etse ve mal sâhibi de mûsînin ölümünden sonra izin verse, eğer o malı mûsâ leh'e verdi ise câiz olur.

Mal sâhibinin izinden sonra menetme hakkı da vardır. Çünkü bu vasiyyet, başkasının malını teberru' etmektir. Şu hâlde, ancak mal sâhibinin izin vermesine bağlı olur. **Eğer mal sâhibi izin verirse, mûsî gibi onun tarafından da teberru' olur.**

Mal sâhibinin, vasiyyet edilen malı, vasiyyet edilen kimseye teslîm etmekden kaçınma hakkı da vardır. Çünkü bu vasiyyet izinden sonra tamâm olmamıştır. Bu takdîrde, teslîm edilmezden önce hîbe gibi olur. **Fakat mûsî, sülüsden fazlasını vasiyyet ettikde, vârislerin izin vermesi, yukarıda zikredilen vasiyyetin hilâfınadır.** Çünkü kendi mülküne tesâdüf ettiği için vasiyyet, mahrecinde (çıkış yerinde) sahîhdir. İzinden kaçınmak ise, vârislerin hakkıdır. **Eğer vârisler, o vasiyyete izin verirlerse, hakları sâkıt olup bu durumda vasiyyet mûsî tarafından geçerli olur.**

İki oğuldan biri taksîmden sonra, babasının malının üçtebirini vasiyyet ettiğini ikrâr etse, o oğulun payının üçtebiri mûsâ leh'e verilir. Çünkü terekede şâyi' olan üçtebirin (sülüsün), **ona vasiyyet edildiğini ikrâr etmiştir.** Tereke ise, ikisinin elindedir. Şu hâlde, elindekinin üçtebirini ikrâr etmiş olur.

Fakat iki oğuldan biri; eğer terekede başkasının alacağı olduğunu ikrâr etse; bu mes'ele, zikredilenin hilâfınadır. Çünkü borç, mîrâsdan önce gelir. Bu durumda, önce borcun verilmesi gerektiğini ikrâr etmiş olur. Borç, mîrâsdan önce gelir. Fakat terekenin üçtebiriyle mûsâ leh, vârisin ortağıdır. Ona, bir şey teslîm edilmez. Ancak vârislere iki misli teslîm edilen şeyin bir misli de ona teslîm edilir.

Zeyd'e verilmesi vasiyyet edilen câriye mûsînin ölümünden sonra ve taksîmden önce; mûsâ leh'in o câriyeyi kabûl etmesinden önce bir

çocuk doğurursa, vasiyyet edilen câriye ve çocuğu, eğer ikisi de terekenin üçtebirinden (sülüsden) **çıkarsa, kendisine vasiyyet yapılmış olan Zeyd'e âid olur. Üçtebirden çıkmazsa, önce câriyeden sülüsü alır, ondan sonra çocukdan alır.** Yânî mûsî bir câriyesini, bir adama vasiyyet etse, câriye de mûsinin ölümünden sonra ve taksimden önce bir çocuk doğursa; câriye ile çocuğun ikisi de malın üçtebirinden çıksalar, ikisi de mûsâ leh'in olur. **Çünkü ana, vasiyyette asâleten dâhil olur. Çocuğu da anaya bitişik olduğu için, ona tebaan dâhildir. Câriye taksîmden önce doğurunca** —ki ondan önce meyyitin vasiyyetleri tereke-den yerine getirilip borçları ödenmesi delîli ile tereke meyyitin mülkü hükmünde kalır.— **çocuk vasiyyette dâhil olur.** Sanki, ikisinde de vasiyyeti yerine getirmeyi gerekli kılmıştır. Câriye ve çocuğu mûsâ leh'in olurlar. Eğer ikisi de sülüsden çıkmazlarsa, vasiyyeti önce çocuğun anasından, sonra çocukdan yerine getirilir. Bu, câriye, tereke taksim edilmezden ve mûsâ leh'in kabûlünden önce çocuk doğurduğuna göredir. **Eğer câriye taksîmden ve mûsâ leh'in kabûlünden sonra doğurursa, çocuk mûsâ leh'in olur. Çünkü tereke taksîm edilmekle, meyyitin mülkü olmak hükmünden** çıkmıştır. Bu durumda, fazlalık mûsâ leh'in hâlis mülkünde meydana gelmiştir. **Eğer câriye, taksimden önce kabûlden sonra doğurursa;** Kudûrî (Rh.A.); zikretmiştir ki: **Çocuk vasiyyet edilmiş** (mûsâ bih) **olmaz ve sülüsden çıkmasına i'tibâr edilmez. Malın tümünden mûsâ leh'e âid olur.** Nitekim câriye taksîmden sonra doğursa hüküm budur.

Bizim ulemâmız demişlerdir ki: **Çocuk, vasiyyet edilmiş** (mûsâ bih) **olur. Hattâ sülüsden çıkmasına i'tibâr edilir.** Nitekim câriye, kabûl edilmezden önce çocuk doğursa, hüküm budur. **Eğer câriye, mûsînin ölümünden önce çocuk doğurursa; çocuk, vasiyyet altına girmez. Belki meyyitin mülkü hükmünde kalır.** Çünkü ne kasden, ne de sirâyeten vasiyyet altına girmemiştir. Mûsâ bih'in kazancı da zikrettiğimiz şeylerin hepsinde çocuk gibidir. **Kâfî'de böyle zikredilmiştir.**

★ ★

بَابُ الْعِتْقِ فِي الْمَرَضِ

ÖLÜM HASTALIĞINDA ÂZÂD BÂBI

Ölüm hastalığında âzâd, vasiyyetin çeşitlerindendir. Lâkin hastalık hâlindeki âzâd için özel hükümler mevcûd olunca, musannıf onu bir bâb ile ayrıca zikredip sarîh olan vasiyyetten sonraya bırakmıştır. Çünkü sarîh olan, asıldır.

Mu'teber olan, inşâî tasarrufdaki akd hâlidir, ki onda teberru' ma'nâsı vardır. Bu kayd, **ihbârî tasarrufu ayırmak içindir.** Çünkü ölüm hastası, eğer borcu olduğunu hastalık hâlinde ikrâr ederse, malının tümünden yerine getirilir. Ölüm hastalığında mehr-i misliyle olan nikâh da malın tümünden yerine getirilir. **Eğer zikredilen inşâî tasarruf sıhhat hâlinde olursa, malının bütününden mu'teber olur.** Eğer sıhhat hâlinde olmazsa, **malının üçtebirinden mu'teber olur.** İhbârî tasarruf ve kendisinde teberru' ile olmayan şey bunun hilâfınadır. **Ölüme izâfetle inşâî tasarrufda mu'teber olan ölüm hâlidir.** Eğer mutasarrıf ölürse, muzâf-un ileyh —ki ölümdür— bulunduğu için o inşâî tasarruf mutlak sûrette malının üçtebirinden olur. Yânî gerek sıhhatte olsun, gerekse ölüme muzâf olduktan sonra hastalık hâlinde olsun müsâvîdir.

Hasta olup hastalıkdan sıhhat bulan kimse, sıhhatli kimse gibidir. Çünkü vârisin ve alacaklının hakkı, ancak ölüm hastalığında (maraz-ı mevtte) mûsinin malına tealluk eder. Hastalıkdan kurtulup iyileşmekle, o hastalığın ölüm hastalığı olmadığı anlaşılır.

Hastanın, kölesini âzâd etmesi, muhâbâtı (1), **hîbesi ve zararı öde-**

---

(1) **Muhâbât:** Kıymetten daha çoğu ile bir şey satın almak veyâ mâlik olduğu eşyâdan bir şeyi kıymetinden daha azı ile satmaktır. Fazla ve eksik muhâbât olur. Nitekim, bunun açıklaması daha önce geçti.

mesi (zemânı), **malının üçtebirinden olur.** Hastalık hâlinde yapıldıkları için bunlar vasiyyet hükmündedir.

Mûsî, önce muhâbât, sonra âzâd etse; muhâbât, âzâddan daha münâsibdir. (ehaktır). Muhâbât ve âzâd aksi durumda; yânî kölesini önce âzâd, sonra muhâbât ederse, ikisi de eşit olur. **Önce muhâbât edip, sonra âzâd etmenin sûreti şudur:** Eğer kıymeti ikiyüz akça eden köleyi yüz'e satıp sonra kıymeti yüz akça olan kölesini âzâd etse; o iki köleden başka malı da olmasa, sülüs muhâbâta sarf edilir. Köle, kıymetinin hepsi için çalışır. **Aksi durumun sûreti şudur:** Kıymeti yüz akça olan kölesini âzâd etse, sonra kıymeti ikiyüz olan kölesini yüz akçaya satsa, kâdî sülüsü —ki yüz akçadır— ikisi arasında yarı yarıya pay eder. Âzâd edilmiş kölenin yarısı muhâbât sûretiyle âzâd edilmiş olur. Köle, kıymetinin yarısında çalışır. Muhâbât sâhibi, diğer köleyi yüzelli akça ile alır.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e **göre, kölenin âzâd edilmesi iki sûrette de muhâbâttan evlâdır.** Çünkü, ona fesh dokunmaz.

İmâm A'zam (Rh.A.)'ın delîli şudur: **Muhâbât, daha kuvvetlidir. Çünkü muâveze akdi zımnındadır. Lâkin âzâd önce yapılmış olursa, böyle olur.** Önce yapılmış olan âzâd, muhâbâta muârız olan ref'i (ortadan kaldırmayı) taşımaz. İki muhâbâtın arasında âzâd edilmiş olması hâlinde, birincisi için sülüsden yarım hisse vardır. Âzâd ile ikinci muhâbât için sülüsden diğer yarım hisse vardır. Çünkü âzâd, ikinci muhâbâttan öne alınır. Bu durumda ikisi eşit olurlar. Aksi hâlde, yânî hasta olan kimse, köleyi önce âzâd, sonra muhâbât eylese; sonra âzâd etse, muhâbât için sülüsün yarısı vardır. Yapılan iki âzâd için de sülüsün diğer yarısı vardır. Yânî birinci âzâd ile muhâbât arasında sülüs taksîm edilir. Birinci âzâda isâbet eden yarım, ikinci âzâd ile aralarında taksîm edilir. **[Bu durumda, şu dört mes'ele vardır:**

Birinci mes'ele: **Önce muhâbât edip, sonra âzâd etmesidir.** İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre; **sülüs önce muhâbâta sarf edilir. Eğer sülüsden fazla kalırsa, âzâda sarf edilir.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre ise; **sülüs önce âzâda sarf edilir; eğer sülüsden bir şey kalırsa, yine âzâda sarf edilir.**

İkinci mes'ele: **Önce âzâd edip, sonra muhâbât etmesidir.** İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre, **köle ile muhâbât sâhibi ortak olurlar. Sülüsün yarısı önce âzâda sarf edilir. Diğer yarısı da muhâbâta sarf edilir.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre; **sülüs önce âzâda sarf edilir, fazla kalırsa muhâbâta sarf edilir.**

Üçüncü mes'ele: **Önce muhâbât edip sonra âzâd etmesi, ondan sonra yine muhâbât etmesidir.** İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre, **sülüsün yarısı birinci muhâbâta sarf edilir. Yarısı da ikinci muhâbât ile âzâd arasında eşit olarak taksîm edilir. Çünkü âzâd, ikinci muhâbâttan önce yapılmıştır.**

Dördüncü mes'ele: **Önce âzâd, sonra muhâbât edip ondan sonra âzâd etmesidir.** İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre; **sülüs birinci âzâd ile muhâbâta sarf edilir. Her biri için sülüsün yarısı vardır.** Çünkü âzâd takdîm edilmiş (önce yapılmış) olduğu için eşit olmuşlardır.]

Ölüm hastası, kölesinin âzâdını vasiyyet ederse; köle onun ölümünden sonra cinâyet işleyip verildiği takdîrde, bu vasiyyet bâtıl olur. Yânî hasta olan mûsî, kölesinin âzâd edilmesini vasiyyet etse, onun ölümünden sonra köle cinâyet işledikde, cinâyete karşılık velîye verilse, o vasiyyet geçersiz olur. Çünkü köleyi, işlediği cinâyeti sebebiyle velîye vermek sahîhdir. Zîrâ cinâyet velîsinin hakkı, mûsâ leh'in ve mûsînin haklarından önce gelir. Çünkü öldürülen adamın velîsi, mûsînin haklarından önce gelir. Çünkü öldürülen adamı velîsin, mûsînin tarafından mülkü alır. Şu kadar var ki, mûsînin o kölede mülkü bâkîdir. O mülk, ancak köleyi işlediği cinâyet sebebiyle vermekle yok olur. Köleyi bu sûretle mülkünden çıkarınca, vasiyyet bâtıl olur. Nitekim mûsî, köleyi satsa veyâ mûsînin borcu olduğu ortaya çıktığı için ölümünden sonra vârisleri satsa; halbuki mûsî kölenin âzâd edilmesini vasiyyet etse, köle mûsînin borcu için satılır. Eğer vârisler köleyi cinâyet için fidye olarak verirlerse satılmaz. Yânî fidye, vârislerin mallarından olur. Çünkü vârisler, fidyeyi iltizâm edip vasiyyete izin veren kimselerdir. Çünkü köle fidye ile cinâyetin cezâsından kurtulmuştur. Sanki o köle, cinâyet işlememiş gibi olur. Şu hâlde, vasiyyet yerine getirilir.

Mûsî malının üçtebirini Zeyd'e vasîyyet edip bir köle bıraksa; Zeyd, mûsînin sıhhati hâlinde köleyi âzâd eylediğini iddiâ etse, vâris ise mûsînin hastalığında âzâd ettiğini iddiâ etse; vâris tasdîk olunur. Yânî vârisi olan bir adam malının üçtebirini Zeyd'e vasiyyet edip bir köle bıraksa, vâris ile Zeyd'den her biri o köleyi mûsînin âzâd eylediğini ikrâr etseler; lâkin Zeyd, üçtebirden geçerli vasiyyet olmasın, diye mûsînin sıhhati hâlinde kölenin âzâd edildiğini iddiâ etmiş olsa; vâris de, vasiyyet olsun diye, mûsînin ölüm hastalığında âzâd ettiğini iddiâ etmiş olsa, vâris tasdîk edilip Zeyd mahrûm olur. Çünkü mûsâ leh, kölenin âzâdından sonra terekeden geri kalan şeyin üçtebirine müstehik olduğunu iddiâ etmektedir. Çünkü mûsînin sıhhatinde âzâd etmesi, vasiyyet değildir. Bundan dolayı meyyitin bütün malından yerine getirilir. Vâris ise onu inkâr etmektedir. Çünkü vârisin iddiâ ettiği

husûs, kölenin mûsinin hastalığı hâlinde âzâd edilmiş olmasıdır. **Hastalık hâlindeki âzâd, sıhhat hâlinde olan âzâd gibi vasiyyettir. Lâkin** hastalık hâlindeki vasiyyet, malın üçtebiri ile olan vasiyyetten önce gelir. Bu durumda vâris, inkâr edici olur. Söz ise, yemîni ile münkirin sözüdür. **Ancak mûsinin malının üçtebirinden bir şey, kölenin kıymetinden fazla kılınsa, o zaman mûsâ leh mahrûm olmaz.** Çünkü muârız yoktur.

Yâhûd Zeyd, da'vâsına delîl getirip, âzâdın sıhhat hâlinde olduğunu isbât ederse, bu durumda mal, onun olur. Çünkü beyyine ile sâbit olan şey, görmekle sâbit olan gibidir. Kendisi için vasiyyet edilmiş olan vâris, hakkını isbât etmek için beyyine göstermekde hasımdır.

Zeyd, ölmüş bir kimseden alacağı olduğunu iddiâ etse, meyyitin kölesi ise; onun sıhhatî hâlinde âzâd edildiğini iddiâ etse ve vâris ikisini de tasdik etse, köle kıymeti için çalışıp kıymetini alacaklıya öder. İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ); «**Köle, âzâd edilmiş olur ve hiç bir şey için çalışmaz.**» demişlerdir. Çünkü âzâd ve borç, vârisin bir tek sözde tasdiki ile ikisi berâber zâhir olmuştur. Sanki ikisi de beyyine ile sâbit olmuş gibi olur.

Bir kimse sıhhatte iken bir köle âzâd edip ölse ve o kimsenin borcu olsa, köle borç için çalışmaz. Bu da, onun gibidir.

İmâm A'zam (Rh.A.)'ın **delîli şudur:** Borcu olduğunu ikrâr etmek, daha kuvvetlidir. Bundan dolayı, her durumda malın tümünden mu'teber olur. Halbuki hastanın vasiyyetinde böyle değildir. Hastalık hâlinde âzâd ettiğini ikrâr, vasiyyet menzîlesindedir. Hattâ meyyitin malının üçtebirinden mu'teber olur. Ve daha kuvvetli olan ,daha zayıf olanı def' eder. Bunun gereği, âzâdın aslen bâtıl olmasıdır. Lâkin âzâd, vukûundan sonra bozulmaya muhtemel olmaz. Bu sebeble biz, onu çalışmanın îcâbı ile ma'nen bozarız.

Bir kimse ölüp, bir oğlunu ve bin dirhem bıraksa, bir adam da; «Ölen kimsenin, bana bin dirhem borcu vardır!» **dese; ve başka bir adam da;** «Ölen kimsenin bıraktığı bin dirhem benim koyduğum emânettir.» **dese, oğul da borcu ve emâneti tasdîk etse,** fukahâdan ba'zısı; «**Emânet, İmâm A'zam** (Rh.A.)**'a göre daha kuvvetlidir, İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ)**'e göre ise, birbirine eşittir.**» demiştir. **Hidâye sâhibinin seçtiği** (muhtârı) **budur.** Ba'zısı da: «**İmâm A'zam** (Rh.A.)**'a göre, bin dirhem ikisi arasında yarı yarıya paylaştırılır ve İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ)**'e göre, emânet evlâdır.**» demiştir. **Kâfî sâhibi, bu sözü seçmiştir.**

★ ★

بَابُ الْوَصِيَّةِ لِلْأَقَارِبِ وَغَيْرِهِمْ

AKRABÂYA VE BAŞKALARINA VASIYYET BÂBI

Mûsînin ekâribi ve akrabâsı; ona karâbet sâhibi (zî-karâbet) (1) **ve neseb sâhibi** (zî-ensâb) **olanlar; mûsînin mahremleri olup; yukarıya doğru en yakın, daha yakın şekilde devâm eden zî-rahmleridir.** (2) Yânî mûsî, yukarıda zikredilenlerden biri için vasiyyet etse, **İmâm A'zam** (Rh.A.)'a göre; mûsînin zî rahm-i mahremi olanlarının hepsinden sırasiyle en yakın olanlar (el-akrabu fe'l-akrab) içindir. **Ana - baba ve evlâd bundan müstesnâdır. Çünkü ana - babaya** «karîb» **adı verilmez. Bir kimse, ana - babayı; «karîb» diye adlandırsa, âsî olur.** Çünkü Arab'ın örfünde «karîb»; bir kimseye başkası vâsıtasiyle yaklaşandır. Babanın ve çocuğun yakınlıkları ise ikisinin de kendisiyledir, başkası ile değildir. **Karîbde dede, nine ve çocuğun çocuğu dâhil olur.** Bu, zâhir rivâyette bizim zikrettiğimiz sebebden dolayıdır.

En yakınlığın (akrabiyyet) **nazar-ı i'tibâra alınması; vasiyyet mîrâsın kız kardeşi olduğundandır.** Vasiyyet, mîrâsda muteber olur. Ke-

---

(1) **Zî - karâbet:** Bir kimseye babası veyâ anası tarafından İslâm'a ilk yetişmiş olan büyük ceddine kadar mensûbiyeti olan herhangi bir şahısdır. **Bunda; mahrem olanlar ile olmayanlar, erkekler ile kadınlar, yakınlar ile uzaklar eşittir. Ana - baba ile evlâda karâbet adı verilmez. «Zî - erhâm» ve «Zî - ensâb» da bu ma'nâdadır.**

(2) **Yânî** yukarıda zikredilen lâfızlar, ma'nâda birbirlerine yakın olan lâfızlardır. Eğer mûsî, bunlar için mutlak olarak; herhangi birini belirtmeden bir şey vasıyyet etse, onlar ile murâd, mûsînin zî rahm-i mahreminin hepsinden kendisine en yakın olanı, ondan sonraki en yakın olanıdır. Ya da, zî rahm-i mahreme muzâf olanın hepsinden kendisine en yakın olanı, ondan sonraki en yakın olanıdır. Nitekim mûsî, Zeyd'in akrabaları için vasıyyet etse veyâ erhâmı sâhibleri için vasıyyet etse, ne kadar fazla olursa olsun, o vasıyyet akrabâsının en yakınından ikisi içindir.

zâ akrabiyyette de mu'teberdir. Mîrâsda mezkûr olan cem' (çoğul) ikidir. Vasiyyette de iki, çoğul sayılır.

Mahremiyet i'tibârına sebeb şudur: **Çünkü vasiyyetten maksâd; yakına** (karîb'e) **yardımdır.** Binâenaleyh mûsînin vasiyyeti, ona yakınlığı olanlardan sılaya müstehık olana mahsûsdur. **Bunda, küçük ve büyük, hür ve köle, erkek ve dişi, Müslüman ve kâfir eşittir.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre, **mûsîye babası ve anası tarafından, Müslüman olmuş en uzak babaya varıncaya kadar, mensûb olan kimse vasiyyette dâhil olur.** Bu vasiyyette; en yakın ve en uzak, tek ve çok kişi, kâfir ve Müslüman olan eşittir.

En uzak babanın Müslüman olmasının şart kılınması ihtilâflıdır.

Musannıf, «**Sırasiyle ona en yakın olan** (el-akrabu fe'l-akrab)» **sözüne şu sözü ile tefri' yapmıştır: Eğer mûsî, akrabâsı için vasiyyet etse ve iki amcası ile iki dayısı olsa; vasiyyet ettiği şey iki amcasının olur.** Çünkü mîrâsda olduğu gibi, sırasiyle en yakın olan mu'teber olur. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ)'**e göre, dördü arasında dörde pay edilir. Çünkü** (karîb) **adı, onları kapsar.** Akrabiyyet (en yakınlık) i'tibâra alınmaz. İki amca, akrabiyyet (yakınlık) bakımından i'tibâra alınmazlar. Eğer bir amcası ile iki dayısına vasiyyet etmiş ise, vasiyyet edilen şey amcası ile iki dayısı arasında yarı yarıya paylaştırılır. Yânî vasiyyet edilen şeyin yarısı amcasının, yarısı da iki dayısının olur. Çünkü «hâleyn / iki dayı» lâfzı çoğuldur. Çoğulluk ma'nâsı, vasiyyette iki kişidir. Nitekim bu husûs, daha önce anlatılmış idi. Çoğul olması için amcaya, iki dayı eklenir. Bu durumda, amca yarısını alır. Çünkü amca, daha yakındır. Vasiyyet edilen şeyin yarısını almak husûsunda ikisinden önce gelen (tekaddüm eden) kimse bulunmadığı için, iki dayısı da yarısını alırlar. Şu durum, bunun hilâfınadır: **Bir kimse, yakınlık sâhibi** (zî-karâbet) **olan kimse için vasiyyet etse, o zaman vasiyyetin hepsi amca için olur.** Çünkü lâfız, tekil lâfzıdır. Vasiyyetin bütününü ihrâz eder. Çünkü amca, daha yakındır.

Yalnız bir amca hakkında vasiyyet edilmesinde, amca için yarım hisse vardır. Çünkü çoğulluk ma'nâsına i'tibâr etmek lâzımdır. Amca yarısını alır.

Amca ve hala eşitdirler. Çünkü ikisinin yakınlıkları eşit derecededir. Çoğulluk ma'nâsı ikisiyle gerçekleşmiş olup, vasiyyet edilen şeye müstehık olurlar.

İmâm A'zam ile İmâm Züfer (Rh. Aleyhimâ)'e göre; **mûsînin komşuları mûsîye bitişik olanlarıdır. Kıyâs da, budur. Çünkü komşu (câr),**

mutlak zikredildiği zaman, ancak bitişik komşuyu kapsar. **Nebî-i Ekrem** (S.A.V.) :

اَلْجَارُ اَحَقُّ بِسَقَبِهِ

«Bir adamın komşusu, ona yakınlığı sebebiyle daha çok hak sâhibidir.» buyurmuştur. Burada «bisakabihî», «bikurbihî» yânî yakınlık ma'nâsınadır. Maksâd, bitişik olan komşudur.

İstihsâna göre — ki İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'in sözüdür — **komşu (câr) mûsînin mahallesinde oturan kimsedir.** Onlar, mûsînin mahallesi mescidinde namaz için toplanan kimselerdir. Çünkü örfen bunların hepsine cîrân (komşular) adı verilir.

Mûsînin eshârı (hısımları); **karısı tarafından zî rahm-i mahrem olanların hepsidir.** Çünkü Resûlüllah (S.A.V.), Safiyye (R. Anhâ) (3) ile evlendiği zaman, Safiyye (R. Anhâ)'nin mâlik olduğu her şeyi, zî rahm-i mahreminden ona ikrâm için çıkarmıştır. Onlar, Nebî-i Ekrem (S.A.V.)'in hısımları (eshârı) diye adlandırılmışlardır.

Mûsînin ahtânı, zî rahm-i mahremi olan kadınların kocalarıdır. Meselâ; kızlarının, kızkardeşlerinin, halalarının ve teyzelerinin kocaları böyledir. Kezâ, onların kocalarının zî rahm-i mahremi olanlar, mûsînin ahtânıdır. **«Bu, onların örfüne göredir.»** denilmiştir. **Bizim örfümüze göre ise; ahtân, mahremlerin kocalarını kapsamaz.** Ahtânda hür ile köle, en yakın ile en uzak akrabâ eşit olurlar. Çünkü lâfız, hepsini içine alır.

Mûsînin ehli, karısıdır. Çünkü lûgaten ve örfen ehl ile karısı murâd edilir. **Nitekim Allah Teâlâ** (C.C.) :

اِذْ قَالَ مُوسٰى لِاَهْلِهٖ ...

«Mûsâ, ehline (âilesine) **demişti ki...»** (4) buyurmuştur. Burada ehlden maksâd, karısıdır. Nitekim **«tezevvece»** ma'nâsına, **«teehhele»** yânî **«evlendi»** denir.

---

(3) **«Hidâye Şerhi»** nde belirtildiğine göre; buradaki **«Safiyye»** sözü yanlıştır. Doğrusu, **Cüveyriyye** (R. Anhâ)'dir.

(4) **Neml** sûresi (27); âyet : 7

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre, **ehl ile murâd; örfen, mûsînin âilesine ve nafakasına dâhil olan kimsedir.** Nitekim **Allah Teâlâ** (C.C.):

فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ ...

«Biz, hem onu, hem de karısından başka bütün ehlini kurtardık...» (5) buyurmuştur.

Burada ehl ile murâd, âilesine dâhil olan kimselerdir. Mûsînin âli, ehl-i beyt'i (yânî ev halkı, âilesi) **dir.** Çünkü âl, mensûb olduğu kabîledir. **Bunda, baba tarafından, Müslüman olmakda en uzak babaya varıncaya kadar ona mensûb** olanlar dâhil **olur.** En yakın ile en uzak, erkek ile kadın, Müslüman ile kâfir, küçük ile büyük **eşittir.**

Mûsînin babası ve dedesi, onun ehl-i beytinden (ev halkından) **dir. Çünkü baba,** beyt'in aslıdır. Dede de öyledir.

Mûsînin cinsi, babasının ehl-i beytidir. Anasının ehl-i beyti değildir. Çünkü insan, babasının cinsindendir. Onun karâbeti ise, cinsin aksinedir. Çünkü karâbet, baba ve ana yönünden olur.

Kadının ehl-i beyti ve cinsine gelince; eğer bir kadın ehl-i beyti veyâ cinsi için vasiyyet etse, kadının çocuğunu kapsamaz. Ancak kadının babasının kavminden olursa, kapsar. Kâfî'de böyle zikredilmiştir.

İştikâkın esâsı ikisinde de mevcûd olduğu için, Zeyd'in çocuğu, erkek ve dişiyi kapsar. Zeyd'in vârislerinde erkek, iki kadın gibidir. Yânî mûsî, fülânın vârisleri için vasiyyet etse, vasiyyet edilen şey aralarında taksîm edilip erkek, iki kadının payı kadar alır. Çünkü **mûsî,** verese (vârisler) lâfzını söyleyip belirtince, maksâdının mîrâsda olduğu gibi tafdîl (yânî erkeğin payı, kadının payının iki katı) olduğu anlaşılmıştır.

Mûsî, fülân oğullarının yetîmlerine, körlerine, kötürümlerine ve dul kadınlarına vasiyyet etse, sayılabilecek kişilerse; onların fakîrlerine, zenginlerine, erkeklerine ve kadınlarına şâmil olur. Çünkü vasiyyet, temlîkdir.

Sayılamıyacak kadar çok olurlarsa, fakîrlerine verilir. Çünkü vasiyyetten maksâd, kurbet (yânî hayır yaparak Allah (C.C.)'a yaklaş-

(5) A'râf sûresi (7); âyet: 83

mak ve böylece ibâdet etmek) tir. Kurbet ise, fakîrliği ortadan kaldırmak ve açlığı gidermek sûretiyle olur. Bu zikredilen isimler, ihtiyâcı ifâde eder. Öyle ise, bunun fukarâya yorumlanması câiz olur. **Şu durum ise, bunun hilâfınadır: Eğer mûsî, fülân oğullarının gençlerine vasiyyet eder de, onların mikdârı sayılamazsa veyâ fülân oğullarının câriyelerine vasiyyet eder de, sayılamazlarsa, vasiyyet bâtıl olur.** Çünkü, lâfızda ihtiyâcı bildiren bir ma'nâ yoktur. Onlara sarf edilmesine engel olan aşırı bilmemezlik bulunması sebebiyle bu sözün, hepsi hakkında temlîk yönünden tashîhi mümkün olmaz.

Fakîrler ve yoksullar için vasiyyet edilmesi hâlinde, çoğul ma'nâsma i'tibâr yönünden, onlardan ikisine sarf edilmesi vâcib olur. Çoğulun en azı, vasiyyetlerde ikidir. Nitekim, yukarıda geçti.

Fülân oğullarına vasiyyet edilmesi hâlinde, onların erkeklerine mahsûs olur.

Hidâye'de denmiştir ki: Eğer mûsî, fülân oğullarına vasiyyet etse; **İmâm A'zam** (Rh.A.)'ın **ilk kavlinde; onda kadınlar dâhil olur.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'in **kavli de budur.** Çünkü zükûr ta'biri, kadınlara da şâmildir. **Sonra, İmâm A'zam** (Rh.A.) **bu sözden dönüp sâdece erkeklere şâmildir, demiştir.** Çünkü isim, erkekler için hakîkatdır. Kadınlar için mecâzen kullanılır. Söylenen söze, hakîkatına göre hüküm verilir.

Kâfî'de; **«Eğer mûsî fülân oğullarına vasiyyet etse,** İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.)'a göre, **vasiyyet olan söz, sâdece erkekler hakkındadır. Başkası hakkında değildir.»** denilmiştir. **Bu kavl, hakîkate i'tibâr yönünden,** İmâm A'zam (Rh.A.)'ın **sonraki kavlidir.** İmâm Muhammed (Rh. A.); **«Onda, kadınlar dâhildir.»** demiştir. **Bu kavl, İmâm A'zam** (Rh. A.)**m ilk kavlidir.** Vikâye'de ise; «Fülân oğulları» **denilmesi hâlinde kadmlar onlara dâhildir.»** denilmiştir.

Ben derim ki: Vikâye sâhibinin, **İmâm A'zam** (Rh.A.)'ın döndüğü kavlini seçip ve bir rivâyette **Ebû Yûsuf** (Rh.A.)'ın onun kavline muvâfakat etmesinin sırrı benim için açık değildir. Ancak, fülân oğulları bir kabîlenin veyâ bir fahz'ın adı olursa, kadınlara da şâmil olur.

Fahz; aşîretlerde batndan daha az bir topluluktur. Fahz, altı çeşit topluluğun sonuncu halkasıdır. O aşîretlerin birincisi, şa'bdır. Sonra kabîle, sonra fasîle, sonra imâre, sonra batn, sonra fahz gelir. **Sıhâh-ı Cevherî'de böyle zikredilmiştir.** (6)

Fülân oğulları, kabîle adı veyâ fahz adı olursa; kadınlara, mevle'l

(6) **Keşşâf Tefsîri'nde de böyle zikredilmiştir.**

atâka'ya (7), **mevle'l müvâlât'a** (8) **ve bunların ardından gelenlere şâmil olur.** Çünkü fahz ve fülân oğulları ile murâd, onların aynları değildir. Belki, sâdece intisâbdır. Meselâ, (Âdemoğulları) sözü böyledir. Bundan dolayı, onda mevle'l atâka ve mevle'l müvâlât ve bunların ardından gelenleri dâhil olur. Âzâdlıları ve âzâdlılarının âzâdlıları olan mûsî, mevlâlarına vasiyyet etse, bâtıl olur. Çünkü mevlâ lâfzı, iki ma'nâ arasında ortakdır. Birincisi; mevlâ-yı ni'met anlamınadır. Diğeri, üzerine in'âm olunandır. Bir tek lâfız, isbât yerinde iki ma'nâda kullanılmaz. Çünkü birinin üzerine delâlet eden karîne yoktur. Eğer; «Fülânın mevlâları ile konuşmam!» diye yemîn eden kimse, bunun hilâfınadır. Çünkü, o zaman en yukarı ve en aşağıya şâmildir. Zîrâ, nefy yeridir. Halbuki onda birbirine aykırılık da yoktur. Ancak mûsî, hayâtta iken bunları beyân edip belirtirse, o zaman bâtıl olmaz.

Kâfî'de: **«Beyân ve belirtme bulununcaya kadar durup beklemek gerekir. Halbuki belirtme ve beyân yoktur. Şu hâlde biz'zarûre bâtıl olur.»** denmiştir.

Lâfız onları kapsadığı için, «mevâlî» lâfzında mûsînin sıhhatinde ve hastalığı hâlinde âzâd eylediği kimse de dâhil olur.

«Mevâlî» lâfzında, mûsînin müdebberleri ve ümm-ü veledleri dâhil olmaz. Çünkü onların âzâdı, ölümden sonra hâsıl olur. Vasiyyet ise, ölüm hâline muzâfdır. Şu hâlde ölümden önce ismin tahakkuku lâzımdır.

İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.)**'dan rivâyet edilmiştir ki; onlar yânî müdebberler ve ümm-ü veledler dâhil olurlar.** Çünkü onların hakkında istihkâk sebebi lâzımdır. «Mevlâ» adı, onlara verilir.

★ ★

(7) **Mevle'l atâka:** Bir köle veyâ câriye âzâd etmiş olan kimse.

(8) **Mevle'l-müvâlât:** Bizdeki, **«Âhiret kardeşliği»** ne benzer. Ancak bunda, birbirlerinin cinâyet diyetlerini ödemek ve birbirlerine mîrâscı olmak gibi husûsiyetler vardır.

بَابُ الْوَصِيَّةِ بِالْخِدْمَةِ وَالسُّكْنَى وَالثَّمَرَةِ

HİZMETİ, MESKENİ VE AĞACIN MEYVESİNİ VASIYYET BÂBI

Kölesinin hizmetini, evinde belli bir müddet veyâ sürekli olarak oturulmasını vasiyyet etmek sahîhdir. Çünkü menfaatlerin hâl-i hayâtında temlîk edilmesi, bedel ile ve bedelsiz sahîh olduğu gibi ölümünden sonra da ihtiyâcından dolayı sahîh olur. Nitekim (ev, tarla, hayvan ve kitap gibi) a'yânda böyledir.

Vasiyyet edilen şeyi mûsâ leh, mûsînin mülkünden alıp temellük edinceye kadar, o şey (mûsâ bih) **menfaat hakkında meyyitin mülkünde alıkonur.** Nitekim mevkûf-un aleyh, vakfın menfaatlerini vâkıfın mülkü olmak üzere alır.

Âriyet (ödünç) **te olduğu gibi; vasiyyet, müebbeden ve muvakkaten** (yânî sürekli ve geçici olarak) **câiz olur.** Çünkü vasiyyet, bizim kâidemize göre, temlîkdir. **Mîrâs, bunun hilâfınadır. Çünkü mîrâs, mûrisin temellük eylediği şeyde hilâfettir.** O da, mevrûdiyeti devâm eden ayn'dadır. Menfaat arazdır, sürekli kalmaz. Hattâ kendisine hizmet edilmesi vasiyyet edilen kimse ölse, ondan o hizmet başkasına mîrâs kalmaz.

Kölenin ve binânın gelirini vasiyyet etmek sahîhdir. Çünkü gelir, menfaatin bedelidir. Şu hâlde, menfaatin hükmünü alır. Kölenin ve hânenin rakabeleri sülüsden çıksa, mûsâ leh'e vasiyyet edildiği için teslîm edilir. Çünkü mûsâ leh'in hakkı sülüsdedir. Vârisler ona muârız olamaz. Eğer sülüsden köle ve hânenin rakabeleri çıkmazsa, vârisler ile mûsâ leh'den her biri köleyi mühâyee ederler. Yânî iki gün vâ-

rislere; bir gün de mûsâ leh'e hizmet eder. Çünkü mûsâ leh'in hakkı sülüsdedir. Vârislerin hakkı ise, üçteikidedir. Nitekim ayn'ın vasiyyet edilmesinde hüküm budur.

Kölenin, parça i'tibâriyle taksîm edilmesi mümkün değildir. Çünkü köle, bölünme kabûl etmez. Şu hâlde, iki hakkın yerine getirilmesi için mühâyee'ye başvururuz. Hâne, üç sülüs üzere taksîm edilir. Yânî mûsî, hânede oturulmasını vasiyyet etse, halbuki hâne sülüsden çıkmasa, hânenin ayn'ı yararlanmak için üç hisseye taksîm edilir. Çünkü cüzler ile taksîm edilmesi mümkündür. Bu taksîm, ikisi arasında eşitliği sağlamak için zâten ve zemânen daha âdilânedir. Mühâyee'de ise; birini zemânen öne almak vardır. Yâhûd hâne, zaman cihetiyle, mühâyee yönünden taksîm edilir. Çünkü hak onlara âiddir. Ancak birinci taksîm daha uygundur.

Vârislerin, hânenin üçteikisinden ellerinde olan hisseyi satması câiz değildir. İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.)'**dan bir rivâyete göre; buna hakları vardır.** Çünkü onların ellerinde olan şey, kendilerinin hâlis mülkleridir. Zâhir olan vech şudur ki: Mûsâ leh'in hakkı hânenin tümünde oturmak husûsunda sâbittir. Çünkü meyyitin başka malı olduğu ortaya çıkmakla, bütün hânede oturmak hakkı sâbittir. **Kezâ,** mûsâ leh'in elindeki mal harâb olursa, mûsâ leh için vârislerin ellerinde olan mala muâraza hakkı vardır. Satış, o vasiyyetin ibtâlini kapsar. Bu durumda vârisler satışdan menedilirler.

Vasiyyet; mûsînin hayâtında, mûsâ leh'in ölmesiyle bâtıl olur. Nitekim, daha önce anlatıldı ki; vasiyyetin îcâbı, mûsînin ölümünden sonradır. Eğer kendisine vasiyyet edilen kimse ölürse, îcâb sahîh olmaz. Nitekim satıcının îcâbı, müşterinin ölmesinden sonra sahîh değildir.

Kendisine vasiyyet edilen kimsenin ölmesinden sonra, vasiyyet edilen şey vârislere döner. Çünkü mûsî, mülkünün hükmü üzere menfaatleri alıp elde etsin diye hakkı mûsâ leh için gerekli kılmıştır. Eğer vasiyyet edilen mal, mûsâ leh'in vârisine geçerse, mûsinin rızâsı yok iken başlangıçta mûsînin mülküne müstehık olmak lâzım gelir. Halbuki bu, câiz değildir.

Kölenin hizmet etmesi ve hânede oturulması kendisine vasiyyet edilen kimsenin, köleyi veyâ hâneyi kirâya vermesi câiz değildir. Çünkü menfaat, bizim kâidemize göre, mal değildir. Muâveze akdinde eşitliği gerçekleştirmek bakımından, menfaatin mal ile temlîkinde, mâliyet sıfatının menfaatde ihdâsı vardır.

Bu zikredilen velâyet, yânî köleyi veyâ hâneyi kirâya vermek, ra-

kabe mülküne tebaan mâlik olan kimse veyâ muâveze akdi ile mâlik olan kimse için sâbit olur. Hattâ o kimsenin, velâyete, mülkü rakabeye mâlik olduğu sıfat ile mâlik olması gerekir. Eğer mülkü rakabeyi ivazsız, maksûd olduğu hâlde temellük etse, ondan sonra ivaz ile temellük etse ma'nen, temellük eylediği şeyden daha çok temellük etmiş olur. Bu ise, câiz değildir.

Kendisine gelir vasiyyet edilen kimse; esah olan kavle göre; **köleyi hizmetinde kullanamaz ve hânede oturamaz.** Çünkü mûsî, mûsâ leh'e geliri vasiyyet etmiştir. Gelir, dirhem veyâ dînârlardan olur. Bu ise, menfaatin kendisini elde etmektir. Şübhe yok ki, köleyi hizmette kullanmak ve hânede oturmak, vârisler hakkında birbirine aykırı ve farklı şeylerdir. Şu bakımdan aykırıdır ki; eğer mûsînin borcu olduğu ortaya çıksa, geliri aldıktan sonra mûsâ leh'den geri alınmasiyle, vârisler o borcu ödemeye kâdir olur. Eğer mûsâ leh, menfaatlerin kendisini elde ederse, vârisler o menfaatleri mûsâ leh'den geri almaya kâdir olamazlar.

Mûsâ leh, hizmet etmesi vasiyyet edilen köleyi beldesinden çıkartamaz. Ancak mûsâ leh ve âilesi başka memlekette olursa, o takdîrde eğer köle sülüsden çıkarsa, hizmet için beldesinden çıkartır. Çünkü vasiyyet, mûsînin maksâdından anlaşılan şeye göre uygulanır.

Eğer mûsâ leh ve âilesi başka bir yerde iseler; maksâd, kölenin âilesine hizmetini te'mîndir. Aynı şehirde iseler; maksâd, **mûsâ leh'e yolculuk meşakkati lâzım gelmeksizin kölenin hizmetinden faydalanma imkânı vermektir.** Bu takdîrde, mûsâ leh'in köleyi memleketinden çıkarması câiz değildir. **Eğer köle sülüsden çıkmazsa, mûsâ leh'e hizmet etmek için memleketinden çıkarmak câiz olmaz. Kölede hakları bâkî olduğu için, ancak vârislerin izni ile çıkarmak câiz olur.**

Mûsî, kölesinin bir adam için bir yıl, başka bir adam için de iki yıl hizmet etmesini vasiyyet etse; vârisler de izin vermeseler, köle altı gün vârislere, üç gün de iki mûsâ leh'e hizmet eder. Dokuz yıl geçinceye kadar, bir gün bir yıl birinci adama ve iki gün iki yıl da diğer adama hizmet eder. Çünkü kölenin kendisi taksîm edilmez. Şu hâlde onların haklarını tamamlamak için, kölenin hizmeti zaman yönünden muhâyee ile taksîm edilir.

Mûsî, şu köleyi fülân için ve hizmetini başka bir kimse için vasiyyet etse ve köle sülüsden çıksa, yapılan vasiyyet sahîh olur. Çünkü mûsî, mûsâ leh'lerin her biri için belli bir şey gerekli kılmıştır. Mûsâ leh'lerin her biri için belli bir şey vâcib kılması, vasiyyetin ayrı ve tek başına olmasına muhtemel olur. Ve her biri için vâcib olan şeyde, ikisi

arasında ortaklık gerçekleşmiş olmaz. Bundan sonra, eğer hizmet sâhibi için vasiyyet sahîh olup, mûsî rakabede bir şeyi vasiyyet etmediyse, hizmet mûsâ leh'e âid olmakla berâber, rakabe vârisler için mîrâs olur. **Başka bir insan için rakabeyi vasiyyet etmek de zikredilen gibidir. Çünkü vasiyyet, mülkün ölümden sonra sâbit olması husûsunda mîrâs gibidir.**

Mûsî, bahçenin meyvesini, bir adama vasiyyet edip ölse ve o bahçede meyve de olsa, yalnız meyve mûsâ leh'in olur. O meyveden sonra yetişen mûsâ leh'in olmaz.

Eğer mûsî; «Benim bahçemin meyvesi ebeden mûsâ leh'indir!» **demekle** «ebeden» **lâfzını ekledi ise, birinci meyve ile berâber ondan sonra meydana gelen meyve ebeden mutlakâ mûsâ leh'in olur.** Nitekim mûsî, bahçesinin gelirini vasiyyet ettiği zaman hüküm budur. **Yânî mûsî bahçesinin gelirini vasiyyet etse, hâlen mevcûd ve gelecek zamanda hâsıl olacak geliri, her ne kadar** «ebeden» **lâfzını söylemese de mûsâ leh'indir.**

İkisi arasındaki fark şudur: Meyve, örfen **mevcûd olanın adıdır. Yok olanı ancak zâid olan delâlet ile kapsar.** Meselâ, «ebeden» lâfzını söyler. Çünkü, ancak yok olanı kapsamakla mûsî meyveyi ebediyyen vasiyyet etmiş olur. Her ne kadar bir şey olmasa da, ma'dûm zikredilenden olur. Gelir ise, mevcûdu kapsar. Örfen birbiri ardınca araz sıfatıyla var olan şeyi de kapsar. Meselâ; «Fülân bahçesinin; yerinin veyâ hânesinin gelirinden yer!» derler.

Eğer gelir mutlak olarak söylenirse, başka bir delâlete muhtâc olmaksızın ikisine de şâmil olur. Meyve ise, bunun hilâfınadır. Eğer meyve mutlak olarak söylenirse, ondan ancak mevcûd olan murâd edilir. Bundan dolayı, meyveden sarf (değiştirmek) zâid delîle muhtâc olur. O da, «ebeden» lâfzıdır.

Mûsî, koyunun yününü, kuzusunu ve sütünü vasiyyet etse, mûsâ leh'e mûsînin ölümü vaktinde mevcûd olan şey verilir. Mûsî «ebeden» **lâfzını eklesin, eklemesin fark etmez.** Yânî mûsî koyunun yününü, kuzusunu veyâ sütünü vasiyyet etse, ondan sonra ölse, mûsâ leh'e, mûsînin ölümü gününde koyunlarının karınlarında olan kuzu, memesinde olan süt ve sırtlarında olan yün verilir. Mûsî «ebeden» desin, demesin hüküm birdir. Çünkü bunlar, ölüm indinde îcâbdır. **Zikredilen şeylerin ölüm gününde mevcûd olmasına i'tibâr edilir. Ölümünden önce olana i'tibâr edilmez.**

İkisi arasındaki fark şudur: Kıyâs, yok olanın temlîk edilmesini kabûl etmez. Ancak meyvede ve yok olan gelirde, muâmele ve icâre

gibi, şerîat onun üzerine akd yapılmasını kabûl etmiştir. Böyle olunca vasiyyette câiz olması evleviyette kalır. Çünkü vasiyyet bâbı daha geniştir. Yok olan kuzu, yün ve süte gelince; bunların üzerine akd yapmak aslâ câiz değildir. Bunlar herhangi bir akd ile istihkâk edilmezler. Kezâ vasiyyet altına da girmezler. Fakat onlardan mevcûd olanların hükmü, bunun hilâfınadır. Çünkü tebaan satış akdi ve hul' akdi ile maksûd yönünden istihkâkları câiz olur. **Kezâ vasiyyetle de câiz olur.**

Mûsî, hânesinin mescid yapılmasını vasiyyet etse ve hânesi sülüsden çıkmasa; fakat vârisler ona izin verseler, o hâne mescid yapılır. Çünkü cevâza engel olan vârislerin haklarının tealluku idi. **İzin** verince, engel ortadan kalkmış olur. **Vârisler izin vermezlerse, hem vârislerin haklarını ve hem de vasiyyeti gözeterek, o hânenin üçtebiri mescid yapılır.**

Mûsî merkebinin sırtını Allah (C.C.) **yolunda** (hayr için) **vasiyyet** etse, İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre, **bu vasiyyet bâtıl olur.** Çünkü menkûlün vakfı, O'na göre câiz değildir. Kezâ vasiyyet edilmesi de câiz olmaz. **İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ)'e göre, **câiz olur.**

Mûsî, mescide bir şey vasiyyet etse, câiz olmaz. Ancak, «Mescide infâk edilsin (harcansın)» **derse, câiz olur.** Çünkü mescid, mülk için elverişli değildir. Vasiyyet ise, temlik etmektir. **Nafaka olarak zikredilmesi ve verilmesi, mescidin maslahatları ve ihtiyaçları için vakf menzîlesindedir.** İmâm Muhammed (Rh.A.)'e **göre, câiz olur.** Çünkü bu yapılan vasiyyet, sözü tashîh etmek için, mescidin ihtiyaclarına kullanılmasını emretmeye yorumlanır.

Mûsî; «Ben, malımın üçtebirini fülân veyâ fülân için vasiyyet ettim!» **derse, mûsâ leh** (kendisine vasiyyet edilen kimse) **bilinmediği için,** İmâm A'zam (Rh.A.)'a **göre, vasiyyet bâtıl olur.** İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.)'a göre, **o iki fülân için, sülüs vardır. Yâhûd üçtebiri almaya uzlaşırlar.** Nitekim mûsî; «Fülân veyâ fülânın bende bin dirhem alacağı vardır!» derse, hüküm budur.

İmâm Muhammed (Rh.A.)'e **göre, vârisler muhayyer kılınır, hangisine dilerse ona verirler.** Çünkü vârisler, mûris yerine geçerler. **Kâfîde de böyle denmiştir.**

★ ★

فَصْلٌ فِي وَصَايَا الذِّمِّيِّ

ZİMMİNİN VASIYYETLERİ HAKKINDA BİR FASIL

Zimminin (1) **vasiyyetleri dört şekilde olur**: Çünkü zimmînin vasiyyetleri, bize ve onlara göre, ya ma'siyettir (günâhtır). Nitekim şarkıcılar ve çalgıcılar için yapılan vasiyyet böyledir.

Eğer belli bir topluluk için olursa, sülüsden temlîk etmek yönünden sahîh olur. Çünkü o topluluk belirli olunca, onlara temlîk câiz olur. Belli olmazsa, aslâ sahih olmaz. **Temlîk cihetiyle sahîh olmaması; bilinmemezlikden dolayı temlîk sahîh olmadığı içindir.**

Kurbet (hayr ve ibâdetin veyâ Allah (C.C.)'a yaklaşma) **cihetinden sahîh olmaması; hepsine göre ma'siyet olduğu içindir.** Şu hâlde, kurbet olarak nasıl sahîh olur?

Yâhûd, zimminin vasiyyeti onlara göre ma'siyet; bize göre kurbet olur. Meselâ zimmînin, hânesini mescid yapması veyâ Müslümanların mescidlerinde kandil yakması böyledir. Şu hâlde, onların i'tikâdlarına i'tibâr bakımından her iki tarafın ittifâkı ile sahîh olmaz. Çünkü biz, onlara kendi diyânetlerine göre muâmele yaparız. **Ancak vasiyyet, onlardan muayyen bir kavme olursa, bu takdîrde onlara temlîk olması bakımından sahîh olur.** Cihet zikredilmesi meşverettir.

Ya da, **bize ve onlara göre, kurbettir.** Meselâ malının üçtebirini fakîrlere veyâ köle âzâd etmeye yâhûd Beyt-i Makdis'de (2) (Mescid-i

---

(1) **Zimmî**: İslâm Devleti tebaasından olan ve haraç veren Hıristiyanlar.

(2) **Mescid-i Aksâ** (Beyt-i Makdis): Kudüs'de, eski Hz. Süleymân (A.S.) ma'bedinin bulunduğu yerde inşâ edilmiş olan Câmi'in adıdır. «**En uzak mescid**» ma'nâsına gelen bu

Aksâ'da) kandil yakmaya vasiyyet etmesi böyledir. Bu vasiyyet, ittifakla sahîh olur. Çünkü diyânette hepsi ittifâk etmişlerdir.

Yâhûd vasiyyet onlara göre, kurbet; bize göre, ma'siyettir. Meselâ; hânesini Yahûdîler için havra, Hıristiyanlar için kilise, veyâ Mecûsiler için âteşgede yapması böyledir. Bu vasiyyet mutlakâ sahîh olur. Yânî gerek kendileri için vasiyyet ettiği topluluğu belirtsin, gerekse belirtmesin fark etmez. **İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre; ancak belli kimseler için vasiyyet ederse, sahîh olur.**

İmâmeyn'in delîli şudur: Bu, ma'siyeti vasiyyet etmektir ve bunun yerine getirilmesinde ma'siyeti kabûl vardır. Ma'siyette yapılacak iş, onu redd etmektir. Yoksa, ma'siyetin yerine getirilmesi değildir.

İmâm A'zam (Rh.A.)'ın delîli şudur: Mu'teber olan, onların hakkında diyânetleridir. Çünkü biz, onları diyânetleri ile başbaşa bırakmakla emr olunduk. Bu vasiyyet, onlara göre kurbettir. Şu hâlde sahîh olur.

Eğer sıhhat hâlinde yapıldı ise, havra, kilise ve âteşgede mîrâs olur. Yânî bir Yahûdî sıhhat hâlinde havra veyâ bir Hıristiyan kilise yâhûd bir Mecûsî âteşgede yapsa da; sonra ölse; yapılanlar mîrâsdır. **Çünkü bu İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre, vakf menzîlesindedir. Vakf, İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre; mîrâs olur. Yalnız, tescîl edilmedikce lâzım olmaz.** Bu da, öyledir.

İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre, vakf mîrâs kalmaz. Çünkü havra, kilise ve âteşgede ma'siyettir. Vasiyyet edilmesi sahîh olmaz. Bid'atlere meyledip nefsin hevâsına tâbi olan kimsenin eğer küfrüne hükmedilirse — meselâ **Hz. Ali (R.A.)'ye «En büyük ilâh»** diyen bir tâife gibi (3) olursa, — mürted gibidir. **Bu durumda, o kimse İmâm A'zam (Rh.**

---

tâbire, ilk defâ Kur'ân-ı Kerîm'de (İsrâ sûresi; âyet: 1) de rastlanır. Bu ma'bede kutsal ev ma'nâsına (Beyt-i Makdis) de denir.

«Mescid-i Aksâ» Müslümanların ilk kıblesi idi. Daha sonra, Bakara sûresinin 144 üncü âyeti ile kıble Mekke'deki «Mescid-i Harâm» a çevrilmiştir.

Hz. Ömer Kudüs'ü fethedince eski Hz. Süleymân madbedinin yerine bir mescid yaptırmıştır.

Mescid-i Aksâ adı, şimdi bilhassa eski Süleymân (A.S.) ma'bedinin bulunduğu yerin güney kısmındaki Câmi'e verilmektedir. (İslâm Ansiklopedisi; c: 8, s: 118)

(3) Bunlar Şîa mezhebinden «Gulât-ı Şîa» veyâ «Gâliye» denen bir fırkadır. Bunlar ikiye ayrılır:

a) Ulûhiyyetin Allah (C.C.)'dan başkasında da olabileceğine inananlar.

b) Hz. Muhammed'den sonra daha başka Peygamber de geleceğine inananlar.

Birinci grub, Hz. Ali (R.A.)'yi ilâh mertebesine çıkarmışlardır. Bunlar, İslâm Dînin dışına çıkmış ve kâfir olmuş sapık fırkalardır.

A.) **ile İmâmeyn** (Rh. Aleyhimâ) (İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed) **arasında, mürtedin tasarrufları hakkında ma'rûf olan ihtilâf üzeredir.**

Mürted olan (İslâm Dînînden çıkan) kadın hakkında esah olan kavl, **vasiyyetlerinin sahih olmasıdır.** Çünkü kadın, riddeti üzere kalır, öldürülmez.**İslâm Dininden dönen erkek ise, bunun aksinedir. Zîrâ o, ya öldürülür veyâ İslâm Dînine girer. Eğer hevâ sâhibi** (yânî nefsinin isteklerine kapılmış günahkâr ve fâsık kimse) **kâfir sayılmazsa** (tekfîr olunmazsa), **vasiyyetlerinde Müslüman gibidir.** Çünkü biz, hükümleri zâhire göre vermekle me'mûruz.

★ ★

TENBİH
(VASIYYET İLE İLGİLİ BİR UYARMA)

Burada, yukarıda geçenlerden zımnen anlaşılan bir kaç önemli mes'ele vardır. Bu mes'eleler çok vâki olduğu için bellemek ve ihtimâm göstermek gerekirdi. Halbuki insanlardan çok kimse bunlardan gâfildir. Musannıf burada o mes'eleleri irâd edip «Tenbîh» lâfzı ile başlık açtı ve zikredilenlere işâret için şöyle dedi: **Mutlak vasiyyet;** —ki mûsînin; «Malımdan şu kadar veyâ malımın üçtebiri vasiyyettir!» Yâhûd «Malımdan şu kadarını veyâ malımın üçtebirini vasiyyet ettim!» demekle yaptığı vasiyyettir. — **zengine helâl olmaz. Çünkü, sadakadır. Sadaka ise, zengine harâmdır. Her ne kadar mûsî,** «Fakîr ve zengin bundan yesin!» **demekle umûmî şekilde vasiyyet etse de, zengine harâmdır. Çünkü zenginin vasiyyet edilen maldan yemesi, ancak temlîk yoluyla sahîh olur. Temlîk ise, ancak muayyen olanlar için sahîh olur.** Zengin ise, ta'yîn ve ihsâ olunmaz (sayıya gelmez).

Vasiyyet bir zengine tahsîs edilirse; yânî mûsî meselâ; «Malımdan şu kadarını Zeyd için vasiyyet ettim!» **der de, Zeyd zengin çıkarsa veyâ malından mahsûr kalmış zengin bir topluluğa vasiyyet ederse, bu zenginler için vasiyyet helâl olur.** Çünkü, belli oldukları için onlara temlîk sahihdir. **Kezâ vakfda da hâl böyledir.** Yânî; mutlak vakf, fakîrlere mahsûsdur. **Her ne kadar umûmî olarak vasiyyet etmiş olsa bile, zengine helâl olmaz. Eğer belli bir zengine veyâ zengin olan bir mahsûr topluluğa tahsis ederse, onlar için vakf helâl olur ve vakfın menfaatlerine mâlik olurlar. Fakat, aynına mâlik olamazlar.** Hattâ öldükleri vakit, vakfın kendisi vâkıf veyâ vârislerinin mülkünde kalır. Vârisler de ölürse, fakîrlerin olur.

★ ★

اَلْبَابُ الثَّانِي فِي الْإِيصَاءِ

İKİNCİ BÂB
BAŞKASINI VASÎ KILMAK (İSÂ) HAKKINDADIR

İsâ, başkasını vasî kılmak ma'nâsına gelir. Mûsî, Zeyd'i vasî ta'yin eder; Zeyd de onun yanında vesâyeti kabûl eder. Eğer mûsînin yanında red etmek isterse, red edebilir. Çünkü Zeyd bu husûsda müteberri ri'dir. (1) **Dilerse kabûl üzere devâm eder, dilerse döner.** Çünkü mûsînin, tasarrufu başkası üzerine ilzâm etme velâyeti yoktur. Dönmekde, aldatma da yoktur. Çünkü mûsî, başkasını vasî ta'yîn edebilir. **Eğer vasî, mûsînin yanında red etmezse** —gerek mûsîden başkası yanında, gerekse mûsînin ölümünden sonra red etsin— **red etmiş olmaz.** Çünkü vasî, vesâyeti mûsînin huzûrunda kabûl edip, mûsî onun kabûlüne i'timâd etmiştir. Ondan başkasını vasî kılmamıştır. Eğer biz, onun reddini mûsînin hayâtında veyâ ölümünden sonra câiz görsek, meyyit aldatılmış olur. Bu ise, bâtıldır.

Eğer vasî susmuş olsa; yânî kabûl etmese, red de etmese, mûsî de ölse, vasînin vesâyeti red etmesi ve kabûl etmesi câizdir. Çünkü vasî, başkası için tasarrufda müteberri'dir. Vekâlet gibi, kabûl etmeksizin vesâyet lâzım gelmez. Burada, aldatma da yoktur. Çünkü vasî, vesâyeti kabûl etti mi, yoksa etmedi mi, bunu onun hâlinden anlayıp bilemediği için, mûsî sükût ile aldanmış kimsedir. **Eğer vasî vesâyeti red edip, sonra kabûl etse, vesâyet sahîh olur.** Ancak, o vasiyyetin reddini kâdî yerine getirirse, o zaman vasiyyetin kabûl edilmesi sahîh olmaz. **Eğer vasî vesâyeti kabûl etmeyip mûsî ölse, sonra** «Kabûl etmiyorum!» **dese, sonra kabûl etse, eğer** «Kabûl etmiyorum!» **dediği zaman, kâdî va-**

(1) **Müteberri':** Vermeye mecbûr olmadığı şeyi ihsân eden, veren veyâ yapmaya mecbûr olmadığı şeyi bir hayır ve iyilik olarak yapan kimsedir.

siyi vesâyetten çıkarmadı ise; vasiyyet sahîh olur. Çünkü îsâ, sâdece vasînin «Kabûl etmiyorum!» demesiyle bâtıl olmaz. Çünkü vesâyeti ibtâl etmesinde meyyite zarar vardır. Zararın ise, def'i vâcibdir. Eğer vasî «Kabûl etmiyorum!» dediği zaman kâdî onu vesâyetten çıkardı ise, ondan sonra kabûl ettiği takdîrde, kabûlü sahîh olmaz. Çünkü ictihâd mahalli olduğu için kâdînın onu vasiyyetten çıkarması sahîhdir. Zîrâ vasî'nin vesâyeti red etmesi, İmâm Züfer (Rh.A.)'e göre sahîhdir.

Vasî, meyyitin terekesinden bir şey satmakla, her ne kadar vasî olduğunu bilmese de, kabûl delîli bulunduğu için îsâ (vasiyyet) lâzım gelir. (geçerli olur.) Çünkü maksâd, tasarruftur. Tasarruf ise, ölümden sonra mu'teberdir. Çünkü velâyetinin zamanı ölümden sonradır. Her ne kadar vasî olduğunu bilmese de, vasîden sâdır olduğu için satış geçerli olur. Eğer bir kimse, bir adamı satışa vekîl edip, o adam onun malından bir şeyini satsa, fakat vekîl olduğunu bilmese, o zaman satış geçerli olmaz. Çünkü vasî kılmak, mûsînin velâyetinin kesilmiş olduğu zamanda sâbit olduğu için hilâfetinin isbâtıdır. İmdi vasî kılmak (îsâ), istihlâf olunca, verâset gibi vasinin bilgisi olmaksızın sahîh olur. Tevkîl ise, velâyetin isbâtıdır, istihlâf değildir. Çünkü müvekkilin velâyeti devâm ederken sâbit olmuştur. Şu hâlde, üzerine vekâlet sâbit olduğunu bilmeyen kimsenin vekâleti sahîh olmaz. Satış ve hîbe yoluyla mülkün isbâtı gibi.

Eğer mûsî, başkasının kölesini veyâ kâfiri yâhûd fâsıkı vasî kılsa, kâdî onu başkasiyle değiştirir. Bu lâfız, zikredilen kimselere vasiyyetin sahîh olduğuna işâret eder. Çünkü değiştirmekden anlaşılan, ancak vasî kılmanın sâbit olmasından sonra olur.

İmâm Muhammed (Rh.A.); «el-Asl» adlı eserinde, «Vasıyyet bâtıldır.» demiştir. Fukahâdan ba'zısı demiştir ki: Bunun ma'nâsı; bu sûretlerin hepsinde, bâtıl olacak demektir.» Ba'zısı da: «Kölede onun ma'nâsı, velâyeti olmadığı için bâtıldır; köleden başkasında ma'nâsı bâtıl olacak demektir.» Bir kısmı da: «Kâfirin vasî kılınması da zikredilen gibi bâtıldır. Çünkü kâfirin, Müslüman üzerine velâyeti yoktur.» demişlerdir.

Vesâyetin sahîh olmasının, ondan sonra vesâyetten çıkarmanın vechi şudur: Başkasını vasî kılmak (îsâ), ancak mûsînin kendisi ve çocuklarına faydası tamâm olması için şer'an câiz olur. Yukarıda zikredilen köle, kâfir ve fâsıkı vasî kılmakla fayda ma'nâsı tamâm olmaz. Her ne kadar, köle tasarrufa ehil olmakla fayda ehlinden sayılsa da kölenin üzerinde mütesarrıf olan kimse tarafından tasarrufa izin verilmemiştir. Bir de; fâsık, mîrâs ve tasarruf yönünden velâyete ve hilâfete ma'nen ehildir. Hattâ tasarruf etse, geçerli olur. Çünkü kâfirin

kısmen velâyeti sâbittir. Hattâ kâfirin, Müslüman köleyi satın alması geçerli olur. Lâkin, Müslüman köleyi satmaya zorlanır.

«Faydanın ma'nâsı tamâm olmaz.» **demesi; kölenin velâyeti efendisinin izin vermesine bağlı olduğu ve izinden sonra hacr edebildiği; köle, efendisinin hizmeti ile uğraştığı içindir.** Böylece; haklarını almak husûsunda kusûr edebileceği hatıra gelebilir. Kâfirin, dînî düşmanlığı olduğu için hıyâneti düşünülebilir. Fâsıkın ise, fıskı bulunduğu için kâdî onu vesâyetten çıkartıp faydayı tamâm etmek için yerine başka vasî ta'yîn eder.

Mûsînin, küçük olan vârislerine kendi kölesini vasî kılması sahîh olur. Eğer vârislerin içinde büyükleri bulunursa, İmâm A'zam (Rh.A)'a göre; **kölenin vesâyeti sahîh olmaz.** İmâmeyn (Rh. Aleyhimâ)'e göre, **mutlak sûrette sahîh olmaz.** Çünkü bunda, memlûkun (kölenin) mâlikine velâyetini isbât vardır. Bu ise meşrû'yu değiştirmektir.

İmâm A'zam (Rh.A.)**'ın delîli şudur:** Mûsî, vesâyeti ehline vermiştir. Şu hâlde bu vesâyet sahîh olur. Nitekim kendinin veyâ başkasının mükâtebini vasî ta'yîn etse sahîh olur. Bunun sebebi: Çünkü mükâteb olan köle mükelleftir. Kendi kendine tasarrufda bulunabilir. Onun üzerine bir kimsenin velâyeti yoktur. Küçük çocuklar o köleye mâlik olsalar da; lâkin babaları, köleyi kendi yerine geçirince, onların köle üzerine velâyeti olmaksızın, köle, küçük çocukların babaları gibi tasarruf etmeye lâyık olur. Fakat başkasının kölesi bunun aksinedir. Çünkü başkası, kölenin efendisi ve mevlâsıdır. Eğer küçük çocukların aralarında büyük bulunursa, mes'ele bunun hilâfınadır. Çünkü kölenin vesâyeti sahîh değildir. Zîrâ büyük, payını satar veyâ köleyi vesâyetten meneder. Böylece, vasî hakkını edâdan âciz olur. Bu durumda câiz görülemez.

Eğer mûsî, vesâyeti yerine getirmekden âciz olan bir kimseyi vasî kılsa, kâdî onu azl etmez. Belki ona, bir başkasını katar. Çünkü katmakda; hem mûsînin, hem de vârislerin hakkına rîâyet vardır. Çünkü, faydayı tamâmlamak bununla hâsıl olur. Zîrâ fayda, eklenen kimsenin yardımı ile tamâm olur. **Eğer vasî, kâdîye yardımcı olarak ta'yîn edilen adamı şikâyet ederse, kâdî şikâyeti araştırıp öğrenmedikce, ona icâbet eylemez.** Çünkü şikâyetci, ba'zan kendisini haklı çıkarmak için yalan söyler. **Eğer kâdî, aslen âciz olduğunu anlarsa, iki tarafa rîâyeten onu başkası ile değiştirir. Güvenilir olup vesâyete kâdir olan vasî görevinde bırakılır.** Yânî kâdînın onu çıkartması câiz olmaz. Çünkü kâdî, güvenilir kimseyi çıkartıp da yerine başkasını seçerse, ondan aşağısını seçmiş olur. Zîrâ vasî, meyyitin seçtiği kimsedir. **Görülmez mi ki, meyyitin babası daha çok şefkatli olduğu hâlde vasîsi, baba üze-**

rine takdîm edilmektedir. Başkasının üzerine takdîm edilmesi ise, evleviyyette kalır.

Mûsî, iki kimseye vasiyyet etse, her ne kadar mûsi, her birine ayrı ayrı vasiyyet etmiş olsa bile; İmâm A'zam ile İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ)'e göre, **biri, diğeri olmaksızın, tek başına tasarrufda bulunamaz. Ancak bir kaç şeyde, tek başına tasarruf edebilir.** Bunlar, yakında açıklanacaktır.

İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.); **«Her biri her şeyde tasarruf edebilir.»** demiştir. Çünkü vasî ta'yin etmek (îsâ), velâyet bâbındandır. Velâyet ikisi için şer'an sâbit olunca, nikâh velâyetinde iki kardeşin durumu gibi, her biri tek başına tam velî olurlar. **Şart olarak sâbit olması da böyledir.** Çünkü velâyet şer'î bir kudretten ibâret olduğu için bölünmeyi kabûl etmez. Kudret, bölünmeyi kabûl etmez.

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ)**'in delili şudur:** Mûsî, ancak ikisinin re'ylerine râzı olmuştur. Yoksa, ikisi arasında zâhir olan farkdan dolayı birinin re'yine râzı olmamıştır. Evlendirmede, iki kardeş bunun aksinedir. Çünkü orada sebeb, kardeşlikdir. Kardeşlik ise, her birinde tam olarak bulunmaktadır. Burada sebeb, vasî kılmaktır. Bu ise, ikisine verilmiştir. Her birine verilmiş değildir.

Bundan sonra musannıf; «Biri tek başına tasarrufda bulunmaz.» **sözünden, şu sözü ile istisnâ etmiştir: Ancak, mûsînin kefeninin satın alınmasında ve techîzinde, her biri tek başına tasarruf edebilir.** Çünkü kefen satın almak ve techîzi velâyete bağlı değildir. Ba'zan, biri bulunmaz. Onların, bir araya gelmesinin şart kılınmasında (gecikmeden dolayı) ölünün bozulması ihtimâli vardır. Eğer zarûret olduğu zaman bunu komşuları yapsa, yine câiz olur.

Mûsînin hakları için husûmet etmekde, ikisinden biri tek başına hareket edebilir. Çünkü âdeten ikisi hukûk da'vâsında bir araya gelmezler. Gelseler bile, çok kere ancak biri konuşur.

Mûsînin küçük çocuğunun ihtiyâcını satın almakda, biri tek başına amel edebilir. Çünkü o ihtiyâcın satın alınmasını geciktirmekde, çocuğa zarar dokunmasından korkulur.

Küçük çocuk için yapılan hîbeyi biri tek başına kabûl edebilir. Çünkü hîbeyi kabûl etmek, velâyet bâbından değildir. Bundan dolayı, hîbeyi kabûle çocuğun anası ve onun âilesinden olan kimse de mâlikdir.

Mûsînin, belli kölesini âzâd etmekde ve emâneti geri vermekde ve belli olan vasiyyetini yerine getirmekde, biri tek başına olabilir. Çünkü bunlarda, re'ye ihtiyâc yoktur.

Telef olmasından korkulan şeyi satmakda ve zâyi' olan mallarını toplamakda, biri yalnız olabilir. Çünkü bunda, zarûret vardır.

İki vasinin biri ölse; eğer diri kalan vasiyi veyâ bir başkasını vasî ta'yin ederse; ta'yin kıldığı kimse, gerek diri kalan vasî, gerekse başkası olsun, onun terekede yalnız başına tasarruf etme yetkisi vardır.

Kâdının, vasi ta'yin etmesine ihtiyâcı yoktur. Ölen vasî ta'yîn etmedi ise kâdi, diri kalan vasîye bir başka kimseyi katar. Çünkü mûsî kendisinden sonra hukûkunda tasarruf edecek iki vasînin bulunmasını kasdetmiştir. Diğer bir vasî ta'yîn etmekle o kasdın yerine getirilmesi mümkün olur.

Kâdî, güvenilir ve vesâyete yeterli bir kimseyi vasî ta'yîn etse, o vasi kâdının azli ile azl edilmiş olmaz. Çünkü onun azli (görevden alması, çıkarması) faydasız şey ile uğraşmaktır. **Ancak, kâdînın ta'yîn ettiği vasî âdil olmazsa, bu takdirde azl eder ve bir âdili vasî ta'yîn eder. Eğer âdil olup vesâyete yeterli olmazsa, ona yeterli olan bir başkasını katar.** Katılan kimse kâdînın azli ile azledilebilir.

İmâm Semerkandi (Rh.A.), Mecmûât'ında; **«Katılan yeterli kimse, adl-i kâfî** (yeterli olan âdil kimse) **olsa da kâdînın azli ile azl edilmiş olur.»** demiştir. Bu söz istib'âd olunmuştur (uygun görülmemiştir). **Yânî, Zahir'üd-Din Merğînânî** (Rh.A.), **bu sözü istib'âd eylemiştir.** Şu bakımdan ki, yeterli olan âdil kimse (adl-i kâfî) kâdînın ta'yîn ettiği vasîye takdim edilir. Çünkü o kimse, meyyitin beğendiği (muhtârı) dir.

Meyyitin vasisi adl-i kâfî de olsa, azl edilirse, kâdînın nasb ettiği vasi nasıl azl edilmez? Vasinin vasîsi her ikisine de vasî olur. Yânî vasî ölürken başkasını vasî kılsa, diğer vasî, ölenin terekesinde ve birinci meyyitin terekesinde vasîdir. Çünkü vasî, kendisine birinci meyyitten geçen velâyetle tasarruf eder. Şu hâlde, dede gibi başkasını vasî kılmaya mâlik olur.

Gâibde olan vârisler tarafından vekîl edilen vasînin mûsâ leh ile berâber terekeyi taksim etmesi sahîh olur. Yânî bir adam ölüp gâib vârisleri olsa, o adam Zeyd'i vasî kılıp ve Bekr için bir mikdâr para vasiyyet etse; vasî olan Zeyd'in, gâibde olan vârisler ile kendisine vasiyyet edilen Bekr arasında terekeyi taksîm etmesi ve o adamın terekesinden vârislerin hakkını alıp geri kalanını mûsâ leh'e teslîm etmesi câiz olur. Çünkü vârisler, meyyitin yerine geçen kimselerdir. Hattâ kusûr bulunduğu için malı geri verebilir ve satılmış mal da kusûr sebebiyle kendisine geri verilir ve mûrisin satın almasiyle aldanmış olur. Hattâ çocuk hür olur.

Vasî dahî, vâris gibi ölünün yerine geçen kimsedir (halîfesidir).

Eğer vâris gâib olursa, vârise hasım olur. Bu durumda, vasînin gâib olan vâris için terekeyi taksîm etmesi sahîh olur. O gâibde olan vârislerin vasî ile berâber olan hisseleri zâyi' olsa, mûsâ leh'den alamazlar. Çünkü taksîmin tamâmlanmasından sonra helâk olursa, kısmetinde helâk vâki olan kimsenin payından vâki olmuş olur. **Vasînin, gâibde olan mûsâ leh'in tarafından vârisler ile berâber terekeyi taksîm etmesi sahîh olmaz. Çünkü mûsâ leh, meyyitten her bakımdan halîfe değildir.** Zîrâ mûsâ leh, vasiyyet edilen şeye yeni sebeb ile mâlik olur. Hattâ satın alınmış malı kusûr sebebiyle geri veremez. Kusûr sebebiyle de mal ona geri verilmez ve mûsînin satın alması ile aldatılmış olmaz. **Şu hâlde vasî, mûsâ leh gâib iken halîfesi olamaz.** Mûsâ leh'in vasî ile berâber olan payı zâyi' olursa, geri kalanın üçtebirini alır. Çünkü mûsâ leh, vârisin ortağıdır. Müşterek maldan helâk olan şey ortaklık üzere helâk olur ve kalan da ortak olarak kalır.

Kâdî, terekeyi taksîm edip gâib olan mûsâ leh'in payını alabilir. Yânî kâdî, gâib olan mûsâ leh tarafından vârisler ile berâber terekeyi taksîm edip mûsâ leh'in payını alması câiz olur. **Çünkü kâdî, özellikle ölmüş ve gâib kimseler hakkında öncelikle nâzır ta'yîn edilmiştir.** Gâib kimsenin payını ayırmak ve payını almak dahî faydadır. Şu hâlde kâdînın ayırması ve alması geçerli ve sahîhdir. Hattâ gâib kimse gelse ve kâdînın elinde teslîm almış olduğu mal zâyi' olmuş bulunsa, gâibin vârislerden onu alma hakkı yoktur. Hacc için edilen vasiyyeti yerine getirmek için vasî, vârisler ile berâber terekeyi taksîm etseler, vasî hacc malını alsa ve o mal vasînin elinde veyâ mûsînin yerine hacc eden kimsenin elinde helâk olsa, terekeden geri kalanın üçtebiriyle hacc edilir. Çünkü taksîm, zâtı için murâd değildir. Bil'akis taksîmden maksûd olan şey için murâddır. O da, haccı edâ ettirmektir. Bundan başkasına i'tibâr edilmez. Bu durumda, hacc malı taksîmden önce helâk olmuş gibidir.

Vasînin, terekeden bir köleyi alacaklıların bulunmaması (gaybeti) **hâlinde satması sahîh olur.** Çünkü vasî, mûsînin yerini tutar. **Mûsî, sağ iken alacaklılarının gaybetinde o köleyi bizzat satsa ,câiz olur; velev ki ölüm hastalığı hâlinde olsun. Kezâ, onun yerini tutan kimse de böyledir.** Bunun sırrı şudur: Alacaklıların hakkı mâliyete tealluk eder, sûrete tealluk etmez. Halbuki mâliyet, semenin bekâsiyle bâkîdir.

Vasî, satılması vasiyyet edilen malı, satıp, semenini tasadduk eder de; semeni elinde helâk oldukdan sonra satılan şeye hak sâhibi çıkarsa, vasî öder Çünkü akdi yapan, odur. Uhde, onun üzerine olur. Bu da, uhdedir. Çünkü vasîden satın alan müşteri parayı vermeye, ancak kendisine köleyi teslîm etmesi için râzı olmuştur. Halbuki vasî köleyi teslîm etmemiştir. Satıcı olan vasî, başkasının malını rızâsı yok iken al-

mıştır. Şu hâlde, o malı geri vermesi gerekir. Vasî, bu parayı terekeden alır. Çünkü vasî, mûsî için iş gören kimsedir. Şu hâlde, mûsîden vekil gibi olup, parayı alır. Meselâ; bir vasî küçük çocuğun hissesini satıp, parasını alsa ve para vasînin elinde helâk olsa, bu durumda köleye müstehık çıktıkda vasînin, küçük çocuğun malından parasını alması câiz olur. Çünkü vasî, küçük çocuk için iş yapan kimsedir. Küçük çocuk da payını vârislerden alır. Çünkü, ona isâbet eden şeye müstehık çıkmakla taksîm bozulmuştur.

Vasînin, küçük çocuğun malı ile yolculuk etmesi ve malını mudârebeten ve bidâaten (yânî kazançda ortaklık ve ticâret malı olarak) **vermesi câiz olur. Yine vasî, küçük çocuğun malını satmaya, satın almaya ve kirâlamaya başkasını vekîl eder. Küçük çocuğun malını emânet kor ve rakabesini mükâteb eder. Câriyesini evlendirir. Kınn denen kölesini evlendiremez.** Yine vasî, küçük çocuğun malını, borcuna rehn verir. Kendi borcu için de rehn verir. **Eğer küçük çocuğun malı helâk olursa, vasî borcu için verdiği mikdârı öder.**

Yine vasînin, küçük çocuğun malı ile mudârebeten iş görmesi câiz olur. Vasîye uygun olan, küçük çocuğun malı üzere ibtidâen işhâd eylemektir. **Eğer işhâd etmedi ise, vasî diyânet yönünden tasdîk edilir.** Vasînin satın aldığı şeyin hepsi kazâen küçük çocuğun olur. **Zikredilen şeylerin hepsinde, küçük çocuğun babası vasîye benzer. Lâkin babanın, küçük çocuğun kölesini hür kılması, velev mal ile olsun, câiz değildir.**

Yine babanın, küçük çocuğun malını başkasına hîbe etmesi, ivaz ile bile olsa, câiz olmaz. İmâdiyye'de **böyle zikredilmiştir. Vasînin, yetîmin malı ile yetîm için ticâret etmesi câiz olur.** Yoksa yetîmin malı ile kendisi için ticâret yapması câiz olmaz. Gerek o yetîm malı, yetîmin babasından mîrâs olsun, gerekse başka bir yolla mâlik olsun, eşittir.

Vasînin, meyyitin malı ile ticâret etmesi de câiz olmaz. Eğer ticâret edip kâr hâsıl olursa, İmâm A'zam ile İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ)'e göre; **sermâyeyi ödeyip kârı tasadduk eder.** İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.)'a göre; **kâr, vasîye teslîm edilip bir şey tasadduk edilmez. Hâniye'de böyle zikredilmiştir.**

Vasî, zengin üzere havâle kabûl eder, fakir üzere etmez. Çünkü bunda, zarar vardır.

Vasînin, yetîm malını ödünç vermesi câiz olmaz. Çünkü ödünç (karz) teberru'dur. Halbuki onu geri alıp kurtarmakdan vasî âcizdir.

Kâdî bunun aksinedir. O, buna kaadirdir. Bundan dolayi kâdî; yetîm malını, vakıf malını ve gâibin malını ödünç verebilir.

Vasî, yetîm malını ancak insanların aldandıkları kadariyle az mikdârda aldanmakla satar ve satın alabilir. Çünkü vasînin tasarrufu nazarîdir. (faydaya dayanır.) Gabn-ı fâhiş (çok aldanmak) de ise, fayda yoktur. **Gabn-ı yesîr** (az mikdârda aldanmak), **bunun hilâfınadır.** Çünkü ondan kaçınmak mümkün olmaz. Binâenaleyh onu i'tibâra almakda alım - satım kapısını kapamak vardır.

Vasî gâibde olan büyük vârisin terekeden malını satabilir, ancak akârını satamaz. Çünkü meyyitin babası, büyükden başkasına velî olur, büyüğe velî olamaz. Meyyitin vasîsi de baba gibidir. **Kıyâsa göre, büyüğe vasi olan kimse, velî olamaz.** Çünkü baba, büyüğe mâlik olamaz. **Lâkin fakîhler istihsânen bunu kabûl etmişlerdir.** Çünkü metâ', çabuk bozulan şeylerdendir. Şu hâlde, korunmaya muhtâc olur. Paranın korunması ise, daha kolaydır Halbuki vasî, korumaya mâlik olur. Akâr ise, metâ'ın aksinedir. Çünkü akâr, kendisi korunur. Akârı satamaması; meyyitin borcu olmaması şartıyladır.

Fetâvâ-yı Zahîriyye'de denilmiştir ki: Vasînin, akârı satmasının câiz olmaması, meyyitin borcu olmadığı zamandır Eğer meyyitin borcu olursa, borcu ödeyecek kadar akârı satmaya vasî mâlik olur. Meyyitin borcu olmasa bile vasî; akârı, kıymetinin iki katı ile; veyâ borç için satabilir. **Nitekim Zahîriyye'den de böyle nakl etmiş idik. Veyâ küçük çocuğun nafakası için satabilir.**

Hidâye'de, «Nafaka Bâbı» **nın sonlarında denilmiştir ki: Baba, küçük çocuğun akâr ve menkûlünü satarsa, câiz olur.** Çünkü tam velâyeti vardır. Sonra baba, kendi nafakasını ondan alabilir. Çünkü, hakkı cinsindendir.

Yâhûd mûsînin vasiyyeti mürsel olursa, yânî mûsî; «Malımın üçtebiri veyâ dörttebiri vasiyyettir!» **diyerek, mutlak vasiyyette bulunursa, o zaman akârı satması câiz olur. Eğer vasî kılmak** (îsâ), **malda olursa veyâ akârın haracı, gelirinden çok olursa yâhûd akâr harâb olmaya yakın olursa ve satılmadığı takdirde harâb olacaksa, bu altı özürde akâr satılır.**

Vasînin, meyyitin borcu olduğunu ikrâr etmesi câiz olmaz. Yine, meyyitin terekesinden bir şeyle; «Bu şey fülânındır!» **diye ikrârı câiz değildir.** Çünkü vasînin bu ikrârı başkası aleyhine ikrârdır. **Ancak, borcu ikrâr eden kimse vâris olursa, kendi hissesinde ikrârı sahîh olur.** Çünkü bu ikrâr, kendi aleyhine ikrârdır.

Vasî, terekeden bir ayn'm başkasına âid olduğunu ikrâr etse, ondan

sonra o mal, küçük çocuğundur, diye iddiâda bulunsa, dinlenmez. İmâdiyye'de böyle zikredilmiştir.

İki vasî, meyyit kendileri ile berâber Zeyd'e vasiyyet eyledi, diye şahâdet etse veyâ meyyitin iki oğlu, babaları. Zeyd'e vasiyyet etti, diye şahâdet etse, şahâdetleri bâtıl olur. Çünkü onlar müttehemdir. Vasîlerin müttehem olması, kendileri için muayyen isbâtları olmasından dolayıdır. **Ancak kendisi için şahâdet ettiklerini Zeyd iddiâ ederse, istihsânen kabûl edilir.** Çünkü kâdînın ibtidâen vasî ta'yîn etmeye velâyeti vardır. O vasîye başkasını katmak için de velâyeti vardır. İki vasî, kâdîden ta'yîn kuvvetini iskât etmişlerdir.

İki oğulun şahâdetinin geçersiz olması ise; tereke için koruyucu ta'yîn etmekle kendilerine menfaat çektikleri içindir. Küçük çocuk için mal vasiyyet edildiğine dâir şahâdetleri de bâtıldır. O mal, gerek meyyitten, gerek başkasından intikâl etsin, müsâvîdir. Veyâ meyyitin malının büyük vârise âid olduğuna şahâdet etmeleri de bâtıldır. Küçük çocuk için olan şahâdetin geçersiz olması; küçüğün malında tasarruf etme yetkisi vasîye âid olmasından dolayıdır. Mal gerek terekeden olsun, gerekse olmasın müsâvîdir. **Büyük vâris için olan şahâdetin geçersiz olması ise; büyüğün malı tereken olursa vasînin şahâdeti İmâm A'zam (Rh.A.)'a göre câiz olmadığı içindir.** Çünkü büyük vâris gâib olursa, vasînin malı koruma ve satma velâyeti vardır. O iki vasînin, büyük vâris için başkasının malı hakkında şahâdetleri sahîh olur. Çünkü büyüğün malı terekeden değilse; onda vasînin tasarruf etme yetkisi yoktur. Şu hâlde, vasînin şahâdeti câiz olur.

İki adamın, meyyitin diğer iki kimseye bir mikdâr para borcu olduğuna dâir şahâdetleri sahîh olur. O diğer iki adamın da, ilk iki adam için o paranın misline şahâdet etmeleri sahîh olur. Bin akça vasiyyet ettiğine dâir şahâdetleri zikredilenin aksinedir. Yânî geçersizdir. **Bu, İmâm A'zam ile İmâm Muhammed** (Rh. Aleyhimâ)**'in kavilleridir.** İmâm Ebû Yûsuf (Rh.A.); **«Vasiyyet kabûl edilmediği gibi, o iki adamın şahâdetleri borçda da kabûl edilmez. Çünkü borç, ölüm sebebiyle terekeye tealluk eder. Zîrâ zimmet, ölümle harâb olmuştur. Bundan dolayı, eğer o iki adamın birisi terekeden hakkını alsa, diğeri ona onda ortak olur. Şu hâlde şahâdet; hakkı hattâ ortaklığı isbât eder. Böylece töhmet de tehakkuk eder.»** demiştir.

İmâm A'zam ile İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ)**'in delîli şudur:** Borç, zimmette vâcib olur. Halbuki zimmet çeşitli hakları kabûl eder. Şu hâlde, ortaklık yoktur. Bundan dolayı, eğer bir yabancı, birinin borcunu teberru' sûretiyle öderse; diğerinin onda ortaklık hakkı kalmaz. Vasiyyet bunun aksinedir. Çünkü onda hak zimmette sâbit olmaz.

Bil'akis ayn'da (malda) sâbit olur. Şu hâlde mal, aralarında ortak olur, ve şübhe getirir.

Yâhûd ilk iki adam bir köle vasiyyet edildiğine şahâdet edip, diğer iki adam meyyitin malının üçtebiri vasiyyet edildiğine şahâdet etseler, bu şahâdet de sahîh olmaz. Çünkü şahâdet, şahâdet edilen şeyde ortaklık gerektirir.

Vasîlerin en zayıfı —ki vârislerin iki hâlinin en kuvvetlisi olan küçüklük hâlinde ananın ve erkek kardeşin ve amcanın vasîsidir.— **vasîlerin en kuvvetlisi gibidir.** —O da, iki hâlin en zayıfı olan büyük olmaları hâlinde babanın ve dedenin ve kâdînın vasîsidir.— **Çünkü vasî, tasarrufu ancak mûsîden alır. Vasînin tasarrufu, mûsînin tasarrufu kadar olur.** İmdi vârislerin küçüklükleri hâlinde ananın vasîsi, vârislerin büyüklükleri hâlinde babanın vasîsi gibidir. **Daha zayıf olan vasînin,** —meselâ ananın vasîsi gibi— **daha kuvvetli olan vasînin kaybolması hâlinde borcu ödemek için menkûlü ve başkasını satması zarûretten dolayı câiz olur.**

Zayıf olan vasî bir şey satın alamaz. Ancak, küçük çocuk için nafakadan ve giyecekden lâzım olanı satın alabilir.

Vasî, küçük çocuğun babasından başkasından aldığı şeyde tasarruf edemez. Nitekim sebebi daha önce geçti ki, vasînin tasarrufu mûsîsinin tasarrufu kadardır.

Babanın vasîsi, dedenin vasîsinden evlâdır. Çünkü babanın vasîsi, babanın yerinî tutar. Baba ise, dededen evlâdır. Kezâ babanın seçtiği kimse de, dedenin seçtiğinden evlâdır. **Bir de; dede mevcûd iken, babanın o vasîyi seçmesi, onun tasarrufu oğlu için; dedenin tasarrufundan daha faydalı olduğuna delâlet eder.** Eğer baba, vasî ta'yîn etmedi ise; dede, baba gibidir. Tasarruflarda babanın yerini tutar. Hattâ evlendirmeye mâlik olur. **Vasî, bunu yapamaz.**

BA'ZI ÖNEMLİ MES'ELELER :

Burada ba'zı önemli mes'eleler vardır. **Biz, onları Hâniye'den naklettik. Bu mes'eleler şunlardır:**

Bir adam ölüp vârisleri kalsa ve babalarının ba'zı vasiyyetler yaptığı onlara ulaşsa, halbuki ne vasiyyet ettiğini bilmeseler, fakat; «Babamızın vasiyyet ettiği şeye, biz izin verdik!» **deseler; Müntekâ'da zikredilmiştir ki; o vasiyyet câiz olmaz. Ancak vasiyyet edilen şey vârislerin ma'lûmları oldukdan sonra izin verirlerse câiz olur.** Yine Müntekâ'da denilmiştir ki; **eğer vasî, yetîmin malını bülûğundan sonra ken-**

disine verirse; yetîm de, babasının terekesinin hepsini alıp onun için vasînin yanında babasının terekesinden az ve çok bir şey kalmayıp hepsini aldığına işhâd ettikden sonra vasînin elinde bir şey kaldığını iddiâ etse ve; «Bu şey, benim babamın terekesindendir.» **deyip beyyine gösterse, beyyinesi kabûl edilir.**

Kezâ vâris babasının insanlarda olan bütün alacaklarını aldığını ikrâr ettikden sonra, bir adamda alacağı olduğunu iddiâ etse, da'vâsı dinlenir.

Önemli mes'elelerden biri de şudur: **Bir vasî, vasiyyeti kendi malından yerine getirse, fakîhler demişlerdir ki: Eğer bu vasî, meyyitin vârisi ise onun terekesinden alır. Vâris değil ise, alamaz.** Ba'zısı da demiştir ki: **Eğer vasiyyet kullar için ise, alır. Çünkü o vasiyyeti kullar tarafından mutâlebe eden vardır. Bu durumda, borcu ödemek gibi olur. Eğer vasiyyet, Allah** (C.C.) **için olursa, alamaz.** «Her iki durumda da alabilir.» **diyenler de vardır. Fetvâ da, buna göredir.**

Bu vasî, satın almaya vekil gibidir. Eğer semeni, o vekil kendi malından öderse, o semeni alma hakkı vardır. **Kezâ vasî, küçük çocuk için giyecek satın alsa, veyâ kendi malından, küçük çocuklara harcanır şey satın alsa, vasî mütetavvı** (teberru') **olmaz.** Eğer meyyitin borcunu, vârisin emri olmaksızın, vasî kendi malından öderse ve onun üzerine şâhid gösterirse, mütetavvı' olmaz. **Kezâ vârislerin ba'zısı meyyitin borcunu ödese veyâ kendi malından meyyiti tekfîn etse yâhûd büyük vâris kendi mahndan küçük çocuk için yiyecek ve giyecek satın alsa, mütetavvı' olmaz.** Bunu, meyyitin malından alma hakkı vardır.

Kezâ vasî, yetîmin harâcını veyâ öşrünü kendi malından ödese, mütetavvı' olmaz. Eğer vasî, kendi malından meyyiti tekfîn etmişse, vasînin sözü kabûl edilir.

Bu önemli mes'elelerden biri de şudur: **Vasî, yetîmin malından bir şey satıp, sonra ondan, sattığından fazlasını istese, kâdî ehl-i basîrete** (yânî bu işden anlayan bilirkişilere) **mürâcaat eder. Eğer ehl-i basîretten ve ehl-i emânetten iki kimse;** «Vasî, bu şeyi kıymetiyle sattı ve kıymeti bu kadardır.» **diye bildirseler, kâdî fazla söyleyene iltifât etmez.** Eğer o şey açık artırmada daha çok ile ve çarşıda daha az fiata satın alınırsa, o fazlalıkdan dolayı vasînin satışı bozulmaz. Belki ehl-i basîrete ve güvenilir kimselere mürâcaat edilir. **Eğer onlardan iki adam görüşlerinde bir şey üzerinde birleşirlerse, onların kavli ile o şey alınır. Bu,** İmâm Muhammed (Rh.A.)**'in görüşüdür.** İmâm A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf (Rh. Aleyhimâ)**'un kavillerine göre; iki adamdan birinin kavli yeter.** Nitekim tezkiyede de öyledir.

Eğer vakfın kayyımı (görevlisi), **gelirli vakf malını kirâya verse, ondan sonra başka biri gelip ücrette artırma yapsa, yine bu hilâf üzeredir.**

Bu önemli mes'elelerden biri de şudur: **Eğer vasi, vasiyyeti yerine getirmek için meyyitin terekesini sattıkda, müşteri inkâr etse; vasî, müşteriye yemîn verdirdikde yemîn ederse, vasî de, müşterinin yemîninde yalancı olduğunu bilirse kâdî, vasîye:** «Eğer doğru isen ben, sizin aranızda satışı fesh ettim!» **der. Bu, câizdir. Velev ki mühimme ta'lîk olsun.**

Kâdînın feshine ihtiyâç duyulmasına sebeb şudur: **Çünkü vasî eğer husûmeti bırakmaya azm ederse, onun feshi ikâle menzîlesinde olur. Ve vasîye lâzım gelir.** Nitekim hakîkaten mukâbele etseler, hüküm bu olurdu. **Eğer kâdî fesh ederse ikâle olmaz Ve vasîye lâzım gelmez.**

* *

Bu mes'eleler, «Gurer'ul-Ahkâm»'ın «Dürer'ul-Hükkâm» adı verilen şerhinde, bana Allah Teâlâ (C.C.)'nın lûtfu ile ihsân eylediği şeylerin sonuncusudur. Şu bakımdan ki her ne kadar mu'teberâtın ba'zısında yazılmış ise de, tanınmış kitablarda bulunmayan önemli mes'eleleri hâvî olduğu hâlde «Dürer» i toplamaya, yazmaya ve en güzel şekilde tasvîr etmeye Allah Teâlâ (C.C.) beni muvaffak kıldı.

Şübhesiz ki ben araştırma, düzeltme ve açıklama husûsunda, büyük ve fazîletli imâmların kavllerini incelemede ve maksâdlarını anlamada bütün gücümü harcadım. Hattâ ba'zı fazîletli ulemânın insanlık iktizâsı yanlışlarını buldum. Yine ba'zı fazîletli kişilerin, insanın kurtulamadığı ba'zı küçük hatâlarına vâkıf oldumsa da bundan dolayı onları kınamadım. Çünkü diğer ilimler, bu ilme nisbetle, damlanın; dalgaları birbirine çarpan denize nisbeti gibidir. Öyle deniz ki, sopayla dürtenden vazgeçtim, her kuvvetli dalgıç bile onun incilerini elde etmek için dalamaz. Bundan dolayı, sonraki ulemânın Gramer Kitablarında yetkileri olmakla ve o fende mu'teber kitablar yazmış olmalariyle berâber, bu Fıkh ilminin etrâfına dolanamadıklarını görürsün. Muhtasar bile olsa, bu konuda bir risâle yazamamışlardır.

Ganî olan Allah (C.C.)'a muhtâç olan bu fakîr kul (Molla Husrev), intisâb etmiş oldukları ilimdeki tasnîflerinde onlar ile berâber tartışması ve güvendikleri eserlerinde onlara karşı çıkması ile berâber, asrın ulemâsı ve zamanın fazîletli kişileri o mubâhaseyi (tartışmayı) kabûl ettikleri için, faydalar ile dolu olan bu latîf metnin (Gurer'in) ve değerli Şerh'in (Dürer'in) yazılmasiyle onlardan üstün ve mümtâz olmuştur.

Bu iş için, bize doğru yolu gösteren Allah (C.C.)'a hamd olsun. Allah Teâlâ (C.C) bize doğru yolu göstermeseydi, bu işde bize yardım etmeseydi, doğru yolu bulamazdık. Şâyed Allah Teâlâ (C.C.), bize yardım etmeseydi, bu işe gücümüz yetmezdi.

Bu sözlerden esas maksâd. övünmek değildir. Belki Allah Teâlâ (C.C.)'nın:

وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ

«Ammâ Rabbi'nin ni'metini anlat da anlat.» (2) kavl-i şerîfinden anlaşılan emri yerine getirmektir.

Musannıf der ki: Bu kitâbın te'lîfi, Allah Teâlâ (C.C.)'nın kullarının en zayıfı ve O'nun rahmetine en çok muhtâc olan bir kulu elinde, Hicrî 883 (1478 M.) yılında, Cemâdiye'l-Ûlâ'nın ikisinde, Cumartesi gününde bitti. Başlangıcı Hicrî 877 (1472 M.) yılında, Zi'l-ka'de'nin onikinci Cumartesi gününde idi.

Kitâbın müellifi; Ali'nin oğlu Feràmurz'un oğlu Mehmed'dir. Allah Teâlâ (C.C.), onlara gizli ve açık lûtfu ile muâmele eylesin. Âmîn.

KİTABIN SONU

(2) Duhâ sûresi (93); âyet: 11

FİHRİSTLER

— Kitapta geçen **Sûre** ve **Âyet-i Kerîme**'lerin fihristi

— Kitapta geçen **Hadîs-i Şerîf**'lerin fihristi

— Açıklamaların fihristi.

— Şahıs isimleri fihristi.

— Eserde geçen Kitap isimleri fihristi.

— Alfabetik Mevzû' Fihristi.

— Eserde Geçen Kitapların Müellifleri.

KİTAPTA GEÇEN SÛRE VE ÂYET-İ KERÎMELERİN FİHRİSTİ

— A, B —

Sûre No.	Sûrenin Adı :	Kitapta geçen Âyet No :	Sahîfe :
23	Ahzâb	52	378
7	A'raf	83	391
2	Bakara	194	4
2	Bakara	282	244, 246, 317

— D —

93	Duhâ	11	315

— E —

6	En'âm	119	21
6	En'âm	152	34

— F —

89	Fecr	29	224

— K —

18	Kehf	25	222

— M —

60	Mümtahine	8	364
60	Mümtahine	9	365
60	Mümtahine	12	300

— N —

16	Nahl	106	22	
27	Neml	7	390	
4	Nisâ	15	246	
4	Nisâ	128	291	
24	Nûr	4	246,	260

— T —

65	Talâk	2	247
9	Tevbe	103	341

— Z —

39	Zümer	39	169

KİTAPTA GEÇEN

HADİS-İ ŞERİFLERİN FİHRİSTİ

— A, B —

Hadîs-i Şerifin Mevzû' :

Allah (C.C.)'ın Adıyle Yemîn Etmek Hakkında 167
Ayrı Dînden Olanlar Vâris Olamazlar 339
Beyyine Getirmek Hakkında 44, 161

— D, E —

Düğünde Çalgı Çalmak Hakkında 15
Emr-i Bi'l-Ma'rûf, Nehy-i Ani'l-Münker Hakkında 31

— G, H, I —

Güvercinle Oynayan Hakkında 31
Hadlerde Şahâdet Hakkında 245
Hediyyeleşmek Hakkında 312
Hizmetkâr Veyâ İşçinin Şahâdeti 262
Hüküm Vermek Hakkında 321
Irz Ve Malı Korumak Hakkında 175

— K —

Kaatil İçin Vasiyyet Hakkında 366
Kadınların Şahâdeti Hakkında 247
Kâdîler Hakkında 310
Kâdînın Eşitliği Gözetmesi Hakkında 313
Kâdılık Görevi Hakkında 310
Kâdılığa Tâlib Olanlar Hakkında 309

Kâr Ve Zararın Paylaştırılması Hakkında 134
Kefîl Hakkında 94
Komşunun Hakkı 390
Küçük Ve Büyük Günâhlar Hakkında 247

— M —

Malların Üçtebirinin Vasiyyeti Hakkında 361
Menetmek Ve Savmak Hakkında 245

— R, S, Ş —

Rüşvet Hakkında 308
Sadakanın Efdali Hakkında 362
Sâhibinin Rızâsı Olmaksızın Boğazlanmış Ve Kızarmış Koyun Hakkında 10
Şahâdet Hakkında 243, 254
Şahâdeti Kabûl Edilmeyenler Hakkında 261
Şakası Olmayan Şeyler Hakkında 25

— T, U, Ü —

Tavla Oynayanlar Hakkında 264
Useyle Hadîsi 317
Ümm-ü Veled'in Âzâdı Hakkında 201

— V, Y, Z —

Vârise Vasiyyet Hakkında 236, 365
Yemîn Etmek Hakkında 153, 159
Yeminleşme Hakkında 177, 180
Zî - Rahm-i Mahrem Hakkında 52

AÇIKLAMALARIN ALFABETİK FİHRİSTİ

— A —

Adediyyât-ı Mütekâribe 347
Âhiret kardeşliği 393
Akâr 349
Akarsu çeşitleri 145
Âmir 63
Ammâr İbn-i Yâsir (R.A.) ... 21
Âriyet 7
Asîl 79
Ayn 358
Ayrı dinden olanların vâris olamayacakları 339

— B —

Bâtıl 54
Batın 279
Batman 62
Berî 51
Beriyye 84
Beyân 85
Beyân-ı tebdîl 86
Beyân-ı tefsîr 86
Beyân-ı tağyîr 85
Beyân-ı zarûret 86
Beyyine 20
Bud' 52, 284
Bukağı 16
Bürhân 20, 98

— C —

Câbî-i vakf 92
Câmiayn 8
Câiz 66
Cebr 18
Cebriyye 256
Cedvel 145
Cerh-i şühûd 249
Cibâye 92
Çöven 138
Cünûn 27
Cünûn-ı gayr-ı mutbık 40
Cünûn-ı mutbık 40

— D —

Dânık 222
Dâr-ı harb 40

Da'vâ 73, 153
Da'vet 202
Def' 171
Delâlet 80
Delîl 20
Denk 222
Deyn 71
Dîvân 252
Dîvân-ı a'mâl 252
Dîvân'ül-cüyûş 252
Dîvân-ı istîfâ' 252
Dîvân'üs-saltâna 252
Dîvân-ı ummâl 252
Dînâr 63
Dirhem 62
Düğünde çalgı 15
Dühn 124

— E —

Ecr-i misl 148
Edâ 94
Efrenciyye 85
Ehl-i dîvân 252
Emânet 7
Emr 63
Emr-i bi'l-ma'rûf, nehy-i a-ni'l-münker 31
Erselik 258
Eski devirde Arap Cemiyetleri 279
Eşrefiyye 85

— F —

Fahz 279
Fâsid 88
Fasîle 279
Fâsik 342
Fasl-ı husûmet 50
Fâil-i mübâşir 23
Fekk-i hacr 36
Fisk 245, 342
Fukahâ kaç tabakadır?: 33
Fuzûlî 107, 296
Füls (Fels) 65

— G —

Gabn 48
Gabn-ı fâhiş 48
Gabn-ı yesîr 48
Gâliye 400
Gâsıb 3
Gayr-ı menkûl 349
Gılmân (Gulâm) 228
Gulât-ı şîa 400

— H —

Habs 148
Haccâc-ı Zâlim 311
Hâcet-i asliyye 124
Hacr 29
Hâdîm (Hadım) 258
Halîfe 83
Hâmil 18
Hâric 70, 187
Hâricîler 256
Hasîm 50
Hattâbiyye 256
Havâle 93
Havâss takımı 253
Hediyye 312

Hermaphrodite 258
Hıdâne (Hızâne) 165
Hisbe 31
Hisse-i şâyia 375
Hul' 52
Hurd 138
Hünsâ 258
Hünsâ-i müşkil 258
Hüccet 20

— İ —

İâre 52
İbdâ' 128
İbrâ 51
İbrâ-i âmm 51
İbrâ-i hâss 51
İbrâ-i iskât 51
İbrâ-i istîfâ 51
İcâb 80
İcbâr 18
İctihâd 32
İddet 162
İddiâ 73
İğdiş 258
İhtiyâr 18
İkâle 179
İkrâh 18, 268
İkrâh-ı mülcî 21
İkrâh-ı gayr-ı mülcî 23
İkrâr 214
İktisâr 328
Îlâ 26
Îlâdan dönmek 162
Îlâdan fey' 26
İlcâ 18
İlcaât-ı zemâne 18
İlzâm 306
İmâm A'zam ve İmâm Şâfiî'-nin ictihâdda ta'kib ettik-leri usûl 320
İmâret 279
İnâbet 252, 276
İnfâk 74
İstîfâ 72, 323
İstiğlâl 357
İstîlâd 41, 162
İstîsâk 338
İstişhâd 328
İşkâl 249
İştihâr 251
İ'tâk 168
İ'tidâd 166
Îydâ 52
İzn 29

— K —

Kabîle 279
Kabûl 80
Kaderiyye 256
Kavl 75
Kavsara 222
Kayd 16
Kazâ 306
Kazf 260
Kefâlet 79
Kefâlet binnefs 79
Kefâlet bid'derek 79
Kefâlet bil'mâl 79
Kefâlet-i münecceze 79
Kefâlet bit'teslîm 79
Kefîl 79
Kerhen 24
Kerâhet 18
Kırât 222
Kısmet 92, 307
Kısmet-i a'yân 92

Kısmet-i menâfî 92
Kısmet-i rızâ 92
Kitâbet 52
Köstek 16
Kûfe 74
Kürr 616

— L —

Lakît 165
Lâzım (Lâzıme) 71
Lîân 163

— M —

Mağsûb 3
Mağsûb-un minh 9
Mahcûr 29
Mahbûs (Mahbis) 148
Mahrem 52
Mahzar 326
Maraz-ı mevt 235. 370
Ma'rife 241, 376
Maslahat 28
Mâziyan 145
Mazmûn-un leh 340
Me'bûn 262
Mecnûn 27
Mecnûn-i mutbık 27
Mecnûn-i gayr-ı mutbık 27
Medlûl 215
Mefsedet 28
Mehr-i misl 284
Mehr-i muaccel 284
Mehr-i müeccel 284
Mehr-i müsemmâ 284
Mekfûl-ün anh 79
Mekfûl-ün bih 79
Mekfûl-ün leh 79, 340
Mekîl 347
Me'mûr 63
Me'mûr-un bih 63
Menea 257
Mensûh 86
Mertek 198
Mescid-i Aksâ 399
Meşhûd-un leh 276
Meta' 122
Meûnet 348
Mevle'l atâka 393
Mevlâ-yı atâka 163
Mevlâ-yı müvâlât 163, 393
Mevlâ-i esfel 163
Mevzûn 347
Mezheblerden birinin görüşünü taklîd 320
Mezınne-i helâk 370
Mezrea 142
Me'zûn 29
Me'zûn-un leh 29
Mislî 347
Mizmâr 14
Mi'zef 14
Muattıle 256
Muâveze 292
Mudârib 66, 111
Muhâbât 42, 373, 384
Muhâbere 142
Muhaddara 208
Muhâkale 142
Muhâl-un aleyh 93
Muhâl-un bih 93
Muhâl-un leh 93
Muhâsama 50
Muhîl 93
Muhsâne 41
Muhtecib 208
Muhtesib 31

Mukarr-un bih 214, 215
Mukarr-un leh 214, 215
Mukir 214, 215
Mûsâ bih 359
Mûsâ leh 359
Mûṣâlih 297
Musâharet 258
Mûsî 359
Mutâlebe 101
Mu'tedde 162
Mübâşereten itlâf 23
Mücbir 18
Müctehid 33
Müddeâ 73, 153
Müddeâ aleyh 73
Müddeî 73
Mühâyee 357
Mükreh (Mükrih) 18
Mükreh-ün aleyh 18
Mürsel-in aleyh 54
Mürsil 54
Mürted 260
Mürüvvet 248
Müsahhar 326
Müsebbib 23
Müste'men 257
Müşâ' 302
Müşebbihe 256
Müşkil 249
Müteberri' 403
Müzâraa 142
Müzekkî 249

— N —

Nâfiz 65
Nağme 251
Nakd 122
Nâmahrem 52
Namaz 85
Nâsih 86
Nebherce 336
Nehir 145
Nekre 241
Nesh 86
Nikâh-ı müt'a 25
Nukre (Nukra) 299

— R —

Rabbü'l-mâl 66, 111
Radâ' 258
Râfızîler 256
Resûl 54
Re'y 66
Rızâ 18
Ribe'l fadl 32
Ribh 128
Ric'at 162
Risâlet 54
Rükün 80
Rüşvet 308

— S —

Sabî 28
Sabunotu 138
Sağîr 28
Sağîr-i gayr-ı mümeyyiz ... 28
Sağîr-i mümeyyiz 28
Sahîh 67
Sâî 97
Sâkiye 145
Sakk 326
Sarf 61
Sarîh 87
Sefâhet 30

Sefeh 30
Sefîh 30
Selem 61, 179
Setuka 336
Sevâd 84
Sevm 91
Sevm'ul-bâyi' 91
Sevm'ul-müşteri 91
Sevm-i nazar 91
Sevm-i şirâ 91
Sıhhat 67
Sicil 26

— Ş —

Şa'b 279
Şahâdet 256
Şahâdetin nisâbı 245
Şart 87
Şart-ı ca'lî 87
Şart-ı hakîkî 87
Şart-ı takyîdî 87
Şart-ı ta'lîkî 87
Şâyi' 375
Şeyhayn 223
Şirket 128
Şirket-i akd 128
Şirket-i inân 38
Şirket-i mudârebe 66, 111
Şirket-i müfâvaza 102

— T —

Ta'bîr-i mahz 66
Ta'dîl 325
Ta'dîl-i şühûd 225
Tahammül 252
Tahkîm 323
Tahliye 148
Ta'n-i şühûd 248
Tasadduk 52
Tasarruf 27
Tav' 268
Tav'an 24
Taylasân 182
Ta'zîr 166
Teâti 251
Tebliğ 47
Tedbîr 41
Tefvîz 47
Tefvîz-i âmm 115
Tehâlüf 177
Tekâbbül 128
Telfîk 320
Tenfîz 306
Tesâmu' 251
Tescîl 326
Tesebbüben itlâf 23
Tevkît 292
Tezammûn 375
Tezkiye 244
Töhmet 64

— U —

Uhde 36
Ukr 206
Ulü'l-emr 344
Ulûk 200
Urûz 122

— Ü —

Üç imâm 69
Üşnân 138

— V —

Vasiyyet 359
Vekâlet-i âmme 78
Vekâlet-i devriyye 78
Vekâlet-i hâssa 78
Vekâlet-i muallaka 78
Vekâlet-i mufavveze 78
Vekâlet-i mukayyede 78
Vekâlet-i mutlaka 78
Vekâlet-i muzâfe 78
Velâ 163
Velâ-i atâka 58
Velâ-i müvâlât 163
Velâ-i ni'met 58
Veled-i zinâ 258
Veliyy'ül-emr 290
Vesîka 326
Veznî 347

— Y —

Yed 155
Yemînleşmek 177
Yezîd 311

— Z —

Zâhir 96
Zâri' 142
Zekât 85
Zemân'ud-derek 90
Zer' 142
Zevil'erhâm 52
Zıhâr 26
Zimmet 51
Zimmî 399
Zî-erhâm 388
Zî-ensâb 388
Zî-karâbet 388
Zî-rahm 52
Zi'l-yed 70, 187
Zirâat 142

ŞAHIS İSİMLERİ FİHRİSTİ

— A —

Abdurrahman İbn-i Zübeyr (R.A.): 317.
AHMED /İmâm, Ebû Abdullah/ (Rh.A.): 308.
Âişe /Âişe-i Sıddîka/ (R. Anhâ): 15, 317.
Ali /Aliyy İbn-i Ebî Tâlib, Ebû'l-Hasen, Ebû Türab/ (R.A.): 21, 247, 256, 258, 277, 310, 319, 321, 400.
Alkame /Alkame İbn-i Kays/ (Rh.A.): 257.
Ammâr b. Yâsir (R.A.): 21, 22.
Atâ /Atâ İbn-i Ebî Rebâh/ (Rh.A.): 321.

— B —

Basri /Hasan Basrî/ (R.A.): 227, 321.
Bilmen /Ömer Nasûhî/: 3, 18, 20, 21, 23, 28, 41, 48, 51, 58, 63, 67, 70, 71, 78, 79, 86, 87, 91, 93, 111, 122, 142, 148, 187, 252, 257.
Büreyde /Süleymân b. Büreyde/ (R.A.): 264.

— C, D —

Cessâs /Cessâs Ebû Bekr/ (Rh.A.): 351.
Cezîrî /A. el-Cezîrî/: 16.
Cüveyriyye /Ümmü'l-mü'minîn; Hars İbn-i Ebî Zirar'ın kızı/ (R. Anhâ): 390.
Davudoğlu /Ahmed/: 32, 33.

— E —

Ebû Abdullah Cürcânî (Rh.A.): 33
Ebû Bekr el-İskâf (Rh.A.) 252.

Ebû Bekr Râzî (Rh.A.) 33.
Ebû Ca'fer Tahâvî (Rh.A.): 130, 277.
Ebû Cehl (Aleyhillâ'ne): 21
Ebû Dâvûd Hâfız, Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş'as, Sicistânî/ (Rh.A.): 25
Ebû HANÎFE İmâm A'zam; Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit b. Zotâ b. Mâh (Rh.A.): 5, 6, 7, 8, 15, 16, 19, 22, 30, 33, 34, 35, 37, 38, 41, 42, 46, 57, 59, 64, 69, 70, 73, 75, 76, 85, 86, 90, 97, 116, 117, 119, 140, 156, 157, 160, 164, 166, 169, 170, 174, 177, 178, 179, 183, 185, 187, 188, 193, 194, 202, 204, 205, 213, 219, 223, 224, 226, 229, 232, 234, 238, 240, 257, 270, 272, 273, 274, 275, 280, 283, 286, 295, 300, 304, 319, 320, 321, 329, 335, 338, 339, 340, 342, 348, 349, 350, 352, 353, 354, 356, 363, 372, 373, 374, 378, 379, 405, 406, 409, 411, 413.
Ebû Hüreyre /Abdurrahman İbn-i Sahr-ı Ezdî/ (R.A.): 263
Ebû'l-Leys /Nasr b. Muhammed es-Semerkandî/ (Rh.A.): 8, 156, 184, 193, 227, 251, 277.
Ebû Mansûr /Şeyh/ (Rh.A.): 344
Ebû Mûsâ (Rh.A.): 264
EBÛ YÛSUF /İmâm, Ebû Yûsuf Ya'kûb İbn-i İbrâhim el-Ensârî/ (Rh. A.): 5, 6, 15, 22, 33, 69, 75, 85, 91, 96, 117, 139, 174, 177, 178, 184, 185, 188, 193, 194, 213, 216, 223, 224, 229, 230, 234, 240, 248, 250, 274, 275, 277, 286, 300, 303, 314, 320, 328, 329, 331, 332, 338, 354, 356, 377, 378, 379, 381, 392, 395, 398, 406, 409, 411, 413.
Ebû Zehrâ: 321
Esmâî (Rh.A.): 131

— F, G —

Fahr'ul-İslâm /Ali b. Muhammed Pezdevî/ (Rh.A.): 172
Gâmidiyye (R. Anhâ): 216

— H —

Habîb (R.A.): 22
Haccâc-ı Zâlim: 311
Hâkim /Hâkim b. Hizâm/ (R.A.): 196, 351
Hasan /İmâm el-Hasan b. Ziyâd el-Lü'lüî el-Kûfî Mevlâ el-Ensâr (Rh. A.): 119
Hassaf /Hassaf Ebû Bekr, Ahmed b. Ömer b. Müheyr/ (Rh.A.): 33, 169, 332, 351
Hâherzâde /ŞEYH'ÜL-İSLÂM; Ebû Bekr Muhammed İbnü'l-Hüseyni'l-Buhârî/ (Rh.A.): 189, 351
Hulvânî /ŞEMS'ÜL-EİMME; Ebû Muhammed Abdül'azîz b. Ahmed b. Sâlih/ (Rh.A.): 82, 83, 157, 157, 183, 227, 314, 325.
Huzeyfe (R.A.): 175

— İ —

İbn-i Abbâs /Abdullah/ (R.A.): 228, 317.
İbn-i Ebî Leylâ (Rh.A.): 184, 227
İbn-i Hümâm (Rh.A.): 33
İbn-i Kemâl (Rh.A.): 33
İbn-i Ömer (Rh.A.): 236
İbn-i Semâa (Rh.A.): 333
İbn-i Sikkît (Rh.A.): 131
İbn-i Şubrime (Rh.A.): 184
İbrâhîm Desûkî Şehâvî (Rh.A.): 320, 321
Imâd'üd-Dîn (Rh.A.): 6
İMÂMEYN /İmâm Yûsuf ile İmâm Muhammed/ (Rh. Aleyhimâ): 15, 16, 19, 20, 30, 31, 35, 37, 38, 41, 42, 57, 59, 64, 75, 86, 97, 119, 140, 143, 149, 157, 160, 164, 166, 179, 194, 202, 204, 205, 213, 224, 226, 233, 240, 249, 250, 270, 272, 273, 280, 283, 286, 295, 321, 335, 338, 339, 340, 342, 348, 349, 350, 352, 353, 363, 366, 371, 372, 385, 387, 389, 391, 392, 398, 400, 401, 405.
ÎSÂ /Mesîh, Meryem oğlu/ (A.S.): 169
İsbîcâbî /Kâdî Ebû Nasr Ahmed b. Mansûr İsbîcâbî/ (Rh.A.): 328
İtkânî (Rh.A.): 26

— K —

Kâdîhân /Fahru'd-Dîn Hasan b. Mansûr el-Evzecendî el-Ferğânî/ (Rh. A.): 33, 84, 88, 150, 164, 209, 309.
Kanber /Kumbur/ (R.A.): 258
Kerhî /İmâm Ebû'l-Hasan Ubeydullah b. el-Hasan el-Kerhî/ (Rh.A.): 130, 336.
Kîsâî (Rh.A.): 131
Kudûrî /Ebû'l-Hasen Ahmed b. el-Kudûrî el-Bağdâdî/ (Rh.A.): 33, 383
Kuteybî (Rh.A.): 34

— M, N —

Mâiz (R.A.): 216
MÂLİK /İmâm Mâlik b. Enes b. Ebî Âmir el-Esbahî el-Hamîrî/ (Rh. A.): 33
Merğînânî /Kâdî, İmâm Zahîrü'd-Dîn/ (Rh.A.): 33, 157, 253, 307, 409.
Mes'ûdî (Rh.A.): 259
Muâviye: 311.
MUHAMMED /İmâm Muhammed b. el-Hasan b. Farkad eş-Şeybânî/

(Rh.A.): 5, 7, 8, 16, 22, 33, 69, 75, 85, 96, 117, 139, 170, 174, 178, 183, 185, 188, 193, 194, 196, 213, 216, 223, 229, 234, 240, 250, 274, 275, 286, 300, 303, 304, 320, 328, 329, 333, 338, 344, 354, 356, 378, 382, 392, 393, 398, 404, 406, 409, 411, 413.
Mûsâ (A.S.): 169
NESEFÎ /İmâm, Ebû Hafs Necmü'd-Dîn/ (Rh.A.): 363

— O, Ö —

Osman /İbn-i Affan; Osman b. Affan b. Ebî'l-Âss b. Ümeyye b. Abdişems b. Abdimenâf b. Kuseyy; **Zinnûreyn**/ (R.A.): 175
Ömer /Ömer İbnü'l-Hattâb, Ebû Hafs, Emîr'ül-mü'minîn, **Fârûk-ü A'zam**/ (R.A.): 21, 31, 159, 247, 252, 258, 280, 400.

— R —

Râfi' b. Hadîc (R.A.): 142
Rifâa (R.A.): 317

— S —

Sadr'ul-İslâm (Rh.A.): 183
Sadr'üş-Şehîd /Bürhânü'l-eimme Hüsâmü'd-Dîn Ömer İbn-ı Abdil'azîzi'l-Buhârî/ (Rh.A.): 88, 182, 323.
Sadr'uş-Şerîa /Sadr'uş-Şerîatis'sânî; Ubeydullah İbn-i Mes'ûd İbn-i Tâc'iş-şerîa Mahmud İbn-i Sadr'uş-şerîa Ahmed/ (Rh.A.): 6, 18, 19, 53, 59, 155, 271, 272, 314, 373, 375.
Safiyye /Safiyye bint Huyeyy b. Ahtab/ (R. Anhâ): 390
Selim /Yavuz Sultan/: 85
Serâhsî /Şems'ül-eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serâhsî/ (Rh.A.): 49, 183, 217.
Süfyân Sevrî (Rh.A.): 227
Süleymân (A.S.): 399, 400.
Sümeyye (R. Anhâ): 21

— Ş —

Şa'bî /Şa'bî Ebû Amr; Âmir İbn-i Şürahîl/ (Rh.A.): 227, 321.
ŞÂFİÎ /İmâm; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. el-Abbâs b. Osman b. Şâfiî/ (Rh.A.): 4, 7, 11, 23, 25, 30, 134, 151, 160, 178, 187, 200, 221, 229, 256, 264, 280, 283, 285, 320, 354.
Şurayh /Kâdî; İbn-i Hâris (Rh.A.): 159, 258, 280.
Şürünbülâlî /Ebûl'berekât, Hasen İbn-i Ammar/ (Rh.A.): 26

— T, U —

Tâc'üş-Şerîa /Ömer b. Sard'üş-Şerîa't-ül-evvel Ubeyd İbn-i Mahmûdi'l-Mehbûbî/ (Rh.A.): 150
Tahâvî (Rh.A.): 33
Usturîşnî /Celâleddin el-Usturişnî/ (Rh.A.): 6, 154

— Y, Z —

Yahyâ b. Maîn (Rh.A.): 161
Za'ferânî (Rh.A.): 183
Zâhidî (Rh.A.): 263, 268
Zemahşerî (Rh.A.): 279
Zeylaî /Zeylaî Fahr'üd-Dîn, Ebû Muhammed Osman İbn-i Ali/ (Rh.A.): 38, 64, 67, 71, 78, 82, 88, 98, 134, 168, 174, 195, 196, 244, 278, 295, 314, 367.
Züfer /İmâm Züfer b. el-Huzeyl b. Kays el-Kûfî/ (Rh.A.): 22, 33, 45, 69. 122, 156, 159, 200, 208, 224, 229, 236, 341, 371, 376, 389, 404.

ESERDE GEÇEN KİTAP İSİMLERİ

— A —

ASL (El-Asl): 135, 404
Ahterî: 336
Akta' (El-Akta'): 331

— B —

Bedâyi': 30
Buhârî: 317
Büyük Lûgat ve Ansiklopedi: 85

— C, D —

Câmi'u Ahkâm'is-Sığâr: 154
Câmiu'l-Kebîr: 8, 91, 101, 259, 261
Câmiu's-Sağîr: 8, 135, 182, 183, 209, 268, 332, 365
Dört Mezhebin Fıkh Kitabı: 15

— E —

Ebû Dâvûd: 263, 264, 308
Edeb'ul-Kâdî Şerhi: 333
Esrâr: 366

— F —

Fetâvâ-yı Bezzâziyye: 91
Fetâvâ-yı İmâdiyye: 227
Fetâvâ-yı Kâidiyye: 307
Fetâvâ-yı Kâdîhân: 183, 209
Fetâvâ-yı Merğînânî: 307
Fetâvâ-yı Nesefî: 93
Fetâvâ-yı Suğrâ: 49, 70, 77, 321
Fetavâ-yı Zahîriyye: 207, 410
Fıkh'ul-Mukârin: 320
Fusûl (El-Fusûl): 6, 269

— G, H —

Gâyet'ül-Beyân: 130, 131, 331
Hâniye: 23, 33, 37, 107, 280, 325, 351, 363, 409
Hidâye: 6, 39, 55, 59, 61, 79, 88, 130, 131, 155, 168, 182, 195, 202, 250, 271, 278, 321, 326, 387, 392, 410
Hidâye Şerhleri: 39, 182, 390
Hukûk-u İslâmiyye ve Istılâhat-ı Fıkhiyye Kâmûsu: 3, 18, 20, 21, 23, 28, 41, 48, 51, 58, 63, 67, 70, 71, 78, 79, 86, 87, 91, 93, 111, 122, 142, 148, 252, 257, 347
Hulâsa: 80, 83, 93, 329, 363

— İ —

İbn-i Mâce: 263, 264
İmâdiyye: 8, 14, 17, 88, 89, 100, 157, 171, 173, 174, 196, 204, 209, 210, 212, 213, 216, 227, 248, 252, 255, 267, 275, 308, 311, 333, 409
İnâye: 95, 96, 175, 208, 295, 373
İncil: 169

— K —

Kâfî: 13, 14, 16, 24, 39, 43, 49, 58, 61, 75, 79, 88, 95, 130, 135, 156, 158, 164, 169, 186, 195, 202, 218, 234, 242, 248, 249, 254, 263, 275, 278, 280, 285, 291, 296, 310, 314, 318, 321, 328, 343, 350, 351, 356, 365, 381, 383, 387, 391, 392, 393, 398
Kitâb'ul-Fıkh alâ'l-Mezâbib'il-Erbaa: 16
Kenz: 33
Keşşâf-u Istılâhât-ı Fünûn: 33, 41, 279, 308, 392
Kifâye: 146, 255, 271
Kudûrî: 157, 208, 358
Kunye: 208, 209

— M —

Mebsût: 135, 178, 189, 193, 222
Mecelle-i Ahkâm-ı 'Adliyye: 3, 9, 47, 128, 129, 148, 149, 153, 214, 281, 309, 313, 370
Mecme'ul-Fetâvâ: 33, 207
Mecmûât: 407
Muğrib'ul-Lûgâ: 327, 334
Muhît: 196, 263, 268, 271, 278, 307, 328, 368
Muhît'ul-Burhânî: 334
Muhtâr: 33, 130, 351
Mültekat: 171
Müntekâ: 213, 412
Münye: 322, 368
Müslim: 264
Müsned: 308

— N —

Nevâdir: 307
Nihâye: 11, 43, 51, 65, 167, 181, 205, 326, 365

— S —

Selâmet Yolları: 33
Sıhâh-ı Cevherî: 152, 392
Siyer-i Kebîr: 365
Şürünbülâlî (Dürer Hâşiyesi): 26

— T —

Târih'ul-Fıkh: 321
Tatârhâniyye: 323
Tecrîd-i Sarîh (Buhârî Tercemesi): 15
Telhîs: 91, 259
Tenkîh: 18, 19
Tevrât: 169
Tirmizî: 31

— U —

Ustûrîşnîyye: 37, 88, 210
Usûl: 333

— V —

Vâkıât: 323, 343
Vecîz: 101
Vikâye: 6, 19, 33, 75, 112, 269, 314, 375, 392

— Z —

Zahîre: 143, 156, 157, 193, 211, 216, 351
Ziyâdât: 51, 107, 227

ALFABETİK

MEVZÛ' FİHRİSTİ

— A —

Akrabâya Ve Başkalarına Vasiyyet Bâbı 388
Alıp - Satmaya Vekîl Olan Kimse Hakkında Bir Fasıl 64
Alış - Verişe Vekâlet Bâbı 55

— B —

Başkasını Vasî Kılmak 403
Borçda Sulh Bâbı 298

— Ç —

Çeşitli Mes'eleler 335

— D —

DA'VÂ BÖLÜMÜ **153**
Da'vâ Hakkında Bir Fasıl 207
Da'vâ Konusuna Ek 213
Da'vâya Çıkmaya Ve Teslîm Almaya Vekâlet Bâbı 69

— F —

Fâsid Şirket Hakkında Bir Fasıl 139

— G —

GASB BÖLÜMÜ **3**
Gasb Edilen Şeyler Hakkında Bir Fasıl 12

— H —

HACR BÖLÜMÜ **27**

Hasm Olan Ve Olmayan Kimseler Hakkında Bir Fasıl 184
Hastanın İkrârı Bâbı 235
HAVÂLE BÖLÜMÜ 106
Hizmeti, Meskeni Ve Ağacın Meyvesini Vasiyyet Bâbı 394
Husûmete ve Kabza Vekâlet Bâbı 69

— İ —

İki Adamın Da'vâsı Bâbı 187
İKRÂH BÖLÜMÜ 18
İKRÂR BÖLÜMÜ 214
İkrâr Hakkında Bir Fasıl 240
İkrârda İstisnâ Ve İstisnâ Ma'nâsına Gelen Lâfız Bâbı 228
İsâ Bâbı 403
İzinsiz Mudârebe Hakkında Bir Bâb 119

— K —

Kâdî'nın Mektûbu Bâbı 326
KAZÂ BÖLÜMÜ 306
KEFÂLET BÖLÜMÜ 79
Kefâlet Hakkında Bir Fasıl 101
KISMET BÖLÜMÜ 346

— M —

Malın Üçtebirini Vasiyyet Bâbı 372
ME'ZÛN BÖLÜMÜ 36
MUDÂREBE BÖLÜMÜ 111
MÜSÂKÂT BÖLÜMÜ 149
MÜZÂRAA BÖLÜMÜ 142

— N —

Neseb Da'vâsı Bâbı 200

— O —

Oğlan Ve Kız Çocuğun Bülûğa Erişmesi Hakkında Bir Fasıl 34
ORTAKLIK BÖLÜMÜ 128

— Ö —

Ölüm Hastalığında Âzâd Bâbı 384
Ölüm Hastasının İkrârı Bâbı 235

— S, Ş —

SULH BÖLÜMÜ 288
ŞAHÂDET BÖLÜMÜ 243
Şahâdetten Dönmek Bâbı 281
Şahâdette İhtilâf Bâbı 269
Şahâdetin Kabûl Edilip Edilmemesi Bâbı 256
Şahâdet Üzerine Şahâdet Bâbı 276
ŞİRKET BÖLÜMÜ 128

— T —

TAKSİM BÖLÜMÜ 346
TASARRUF ETMESİNE İZİN VERİLEN KİMSE BÖLÜMÜ 36
TASARRUFTAN ALIKOYMAK BÖLÜMÜ 27
Tehâlüf Bâbı 176
Tenbîh 402

— V —

VEKÂLET BÖLÜMÜ 47
Vekîlin Azli Bâbı 75
VASİYYETLER BÖLÜMÜ 359
Vasiyyet İle İlgili Bir Uyarma 402

— Y, Z —

Yemînleşme Bâbı 176
Zimmînin Vasiyyetleri Hakkında Bir Fasıl 399
ZORLAMA BÖLÜMÜ 18

GURER VE DÜRER

TERCÜMESİNDE GEÇEN

KİTAPLAR VE MÜELLİFLERİ

EL-ASL : Diğer adı «**MEBSÛT**» dur. Müellifi: **İmâm Muhammed b. el-Hasan b. Farkad eş-Şeybânî** (Rh.A.)'dir.

EL-BEZZÂZİYYE Fİ'L-FETÂVÂ : Müellifi: **Hâfız'üd-Dîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb** (Rh.A.)'dır.

EL-CÂMİU'L-KEBÎR : Müellifi: **İmâm Muhammed b. el-Hasan b. Farkad eş-Şeybânî** (Rh.A.)'dir.

EL-CÂMİU'S-SAĞÎR : Müellifi: **İmâm Muhammed b. el-Hasan b. Farkad eş-Şeybânî** (Rh.A.)'dir.

EDEB'UL-KÂDÎ : Müellifi: **Muhammed İbn-i Semâa** (Rh.A.)'dır.

EL-GÂYE : «Hidâye» nin şerhidir. Müellifi: **İmâm Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İbrâhîm es-Sûrûcî** (Rh.A.)'dir.

ELHİDÂYE Fİ'L FURÛ' : «Bidâyet'ül-Mübtedî» adlı eserin şerhidir. İki eserin de müellifi; **Şeyh'ul-İslâm Burhân'ed-Dîn Ali İbn Ebî Bekr el-Merğînânî el-Hanefî** (Rh.A.)'dir.

EL-İHTİYÂR : Müellifi: **Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî el-Hanefî** (Rh.A.)'dir.

EL-KÂFÎ FÎ FÜRÛÎ'L-HANEFİYYE : Müellifi: **Hâkim eş-Şehîd Muhammed b. Muhammed el-Hanefî** (Rh.A.)'dir.

EL-KİFÂYE : «Hidâye» nin şerhidir. Müellifi: **Seyyid Celâd'ed-Dîn el-Kirlânî** (Rh.A.)'dir.

EL-MEBSÛT'ÜL-HULVÂNÎ : Müellifi: **Şems'ül-Elmme Hulvânî, Ebû Muhammed Abd'ül-Azîz b. Ahmed b. Sâlih** (Rh.A.)'dir.

EL-MUHÎT'UL-BURHÂNÎ : Müellifi: **Mahmûd İbn-i Tâc'üd-Dîn Ahmed Burhân'ed-Dîn Buhârî** (Rh.A.)'dir.

EL-MUHTASAR : Müellifi: **Hâkim Şehîd; Ebû'l-Fazl Muhammed İbn-i Muhammed** (Rh.A.)'dir.

EL-MÜNTEKÂ : Müellifi: **Hâkim Şehîd; Ebû'l-Fazl Muhammed İbn-i Muhammed** (Rh.A.)'dir.

EN-NEVÂDİR : Müellifi: **Muhammed İbn-i Semâa** (Rh.A.)'dır.

EN-NEVÂDİR'UL-FIKHİYYE : Müellifi: **Ta'hâvî Ebû Ca'fer; Ahmed İbn-i Muhammed'il-Ezdî** (Rh.A.)'dir.

ER-RİSÂLE : Müellifi: **Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. el-Abbâs b. Osman b. Şâfiî** (Rh.A.)'dir.

ES-SİYER'UL-KEBÎR : Müellifi: **İmâm Muhammed b. el-Hasan b. Farkad eş-Şeybânî** (Rh.A.)'dir.

ES-SİYER'US-SAĞÎR : Müellifi: **İmâm Muhammed b. el-Hasan b. Farkad eş-Şeybânî** (Rh.A.)'dir

ET-TECRÎD : Müellifi: **Mahmûd İbn-i Tâc'üd-Dîn Ahmed Burhân'ed-Dîn Buhârî** (Rh.A.)'dir.

EL-UYÛN : Müellifi: **Fakîh Ebû'l-Leys Nasr İbn-i Muhammed es-Semerkandî** (Rh.A.)'dir.

EL-VÂKIÂT : Müellifi: **Mahmûd İbn-i Tâc'üd-Dîn Ahmed Burhân'ed-Dîn Buhârî** (Rh.A.)'dir.

EL-VÂKIÂT : Müellifi: **Sadr'ul-İslâm Tâhir b. Mahmûd** (Rh.A.)'dur.

EL-YENÂBİ' /El-Yenâbi' fî Ma'rifet'il-Usûl ve't-Tefâri'/: «Kudûrî» Şerhi'dir Müellifi: **Bedrü'd-Dîn Muhammed b. Abdullâh eş-Şiblî ed-Dımışkî et-Trablûsî** (Rh.A.)'dir.

FETÂVÂ-YI ATTÂBÎYYE : Diğer ismi; «Cevâmi'ul-Fıkh» dır. Müellifi: **Attâbî Ahmed İbn-i Muhammed** (Rh.A.)'dir.

FETÂVÂ-YI İSBÎCÂBÎ : Müellifi: **Kâdî Ebû Nasr Ahmed b. Mansûr İsbîcâbî** (Rh.A.)'dir.

FETÂVÂ-YI-KÂDÎHÂN : Diğer ismi; «Hâniye» dir. Müellifi: **Fahr'ud-Dîn Hasan b. Mansûr el-Evzecendî el-Ferğânî** (Rh.A.)'dir.

FETÂVÂ-YI NESEFÎ : Müellifi: **İbn-i Muhammed; Ebû Hafs Necm'üd-Dîn Ömer Nesefî** (Rh.A.)'dir.

FETÂVÂ-YI KÜBRÂ : Müellifi: **Sadr'üş-Şehîd; Bürhân'ül-Elmme Hüsâm'üd-Dîn Ömer İbn Abdi'l-Azîz el-Buhârî, Ebû Muhammed** (Rh. A.)'dir.

FETÂVÂ-YI SUĞRÂ : Müellifi: **Sadr'üş-Şehîd; Bürhân'ül-Elmme Hüsâm'üd-Dîn Ömer İbn Abdi'l-Azîz el-Buhârî, Ebû Muhammed** (Rh. A.)'dir.

FEVÂİD : Müellifi: **Sadr'ul-İslâm Tâhir b. Mahmûd** (Rh.A.)'dur.

FETÂVÂ-YI ZAHÎRİYYE : Müellifi: **Zahîr'üd-Dîn Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed** (Rh.A.)'dir.

GÂYETU'L-BEYÂN : «Hidâye» Şerhidir. Müellifi: **İmâm Kıvâm'üd-Dîn Emîr Kâtib b. Emîr Ömer el-İtkânî el-Hanefî** (Rh.A.)'dir.

KİTÂB-Ü ÂDÂB'İL-KÂDÎ : Müellifi: **Ahmed İbn-i Ömer, Hassâf Ebû Bekr** (Rh.A.)'dir.

MAĞRİB'UL-LÛĞA : Müellifi: **Ebû'l-Feth Nâsır b. Abd'us-Seyyid el-Matrızî** (Rh.A.)'dir.

MEBSÛT'US-SERAHSÎ : 15 ciltdir. Müellifi: **Şems'ül-Eimme Muhammed b. Ahmed İbn Ebî Sehl es-Serahsî el-Hanefî** (Rh.A.)'dir.

MECMA'UL-FETÂVÂ : Müellifi; **Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Hanefî** (Rh.A.)'dir.

Mİ'RÂC'UD-DİRÂYE İLÂ ŞERH'İL-HİDÂYE : Müellifi: **İmâm Kıvâm'ud-Dîn Muhammed b. Muhammed el-Buhârî el-Kâkî** (Rh.A.)'dir.

MUHÎT'US-SERAHSÎ : 10 ciltdir. Müellifi: **Şems'ül-Eimme Muhammed b. Ahmed İbn Ebî Sehl es-Serahsî el-Hanefî** (Rh.A.)'dir.

MUHTÂR : Müellifi: **Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî el-Hanefî** (Rh.A.)'dir.

NEVÂZİL : Müellifi: **Fakîh Ebû'l-Leys Nasr İbn-i Muhammed es-Semerkandî** (Rh.A.)'dir

NİHÂYE : «Hidâye» Şerhidir. Müellifi: **İmâm Hüsâm'üd-Dîn Huseyn b. Ali el-Ma'rûf bi's-Sağnâkî el-Hanefî** (Rh.A.)'dir.

NİHÂYET'UL-KİFÂYE FÎ DİRÂYET'İL-HİDÂYE : Müellifi: **İmâm Tâc'-uş-Şerîa Ömer b. Sadr'uş-Şerîat'il-evvel Ubeydullâh el-Mahbûbî el-Hanefî** (Rh.A.)'dir.

ŞERH'UL-CÂMİU'L-KEBİR : Müellifi: **Tahâvî Ebû Ca'fer; Ahmed İbn-i Muhammed'il-Ezdî** (Rh.A.)'dir.

ŞERH'UL-CÂMİU'S-SAĞİR : Müellifi: **Tahâvî Ebû Ca'fer; Ahmed İbn-i Muhammed'il-Ezdî** (Rh.A.)'dir.

ŞERH'UL-CÂMİU'S-SAĞİR : Müellifi: **Sadr'üş-Şehîd; Bürhân'ül-Eimme Hüsâm'üd-Dîn Ömer İbn Abdi'l-Azîz el-Buhârî, Ebû Muhammed** (Rh.A.)'dir.

ŞERH-U EDEB'İL-KÂDÎ Lİ'L-HASSÂF : Müellifi: **Mahmûd İbn-i Tâc'-ud-Dîn Ahmed Bürhân'ed-Dîn Buhârî** (Rh.A.)'dir.

SIHÂH'UL-LÛĞA : Diğer adı «Sıhâh-ı fi'l-Lûğa» dır. Müellifi: **Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî el-Farâbî** (Rh.A.)'dir.

TATÂRHÂNİYYE : Fetvâ kitabıdır. Müellifi: **Âlim İbn-i Alâil-Ansârî** (Rh.A.)'dir.

TUHFET'UL-FUKAHÂ : Müellifi: **İmâm Zâhid Alâüd-Dîn Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî el-Hanefî** (Rh.A.)'dir.

USTÛRİŞNÎYYE : Müellifi: **Celâl'ed-Dîn el-Ustûrişnîyye** (Rh.A.)'dir.

ZAHÎRET'ÜL-FETÂVÂ : Müellifi: **Mahmûd İbn-i Tâc'üd-Dîn Ahmed Burhân'ed-Dîn Buhârî** (Rh.A.)'dir.

ZİYÂDÂT : Müellifi: **İmâm Muhammed b. el-Hasan b. Farkad eş-Şeybânî** (Rh.A.)'dir.

FIKHÎ TERİMLER

SÖZLÜĞÜ (*)

— A —

Abd : Kul, köle demektir. Rakîk, kınn, memlûk da bir çeşit köledir.

Ahd : Devir, emir, and, söz verme. Allah (C.C.)'a karşı verilen söz. Sözleşme.

Akd : Bağlamak, düğümlemek; iki kişi veya iki taraf arasında olacak bir işin karşılıklı rızâ ile kararlaştırılıp benimsenmesi.

Âkıl : Akıllı, akılca ergin kimse, reşîd.

Âkile : Cinâyetle ilgili bir terim olarak âkile: Kasıtsız olarak birini öldüren kimsenin ödeyeceği diyeti vermekle mükellef olan akrabası veya meslekdaşları.

Âmm : Genel, umûmî, şümûllü. Bir cinsten olan birçok fertlere delâlet eden söz.

Asaba : Lûgatta; baba tarafından olan karîbdir. Bir ve birden çok erkeğe ve kadına ıtlak olunur. Böyle bir yakınlığa **«Usûbet»** denildiği gibi bir kimseyi asaba kılmaya, bir şahsa asaba mîrâsı vermeye de **«Ta'sîb»** denilir.

Asaba deyimi, esâsen kuvvet ve şiddet anlamını taşır. Baba tarafından olan bir takım akraba arasında bir irtibat hâsıl, bir savunma gücü câri olacağından kendilerine bu ad verilmiştir.

Asabanın büyük kısmını erkekler teşkil eder, çünkü şiddet ve nusret ehli olan erkeklerdir.

Istılâh'da asaba: «Eshâb-ı ferâiz ile berâber bulundukları hâlde onların sehimlerinden mütebâki terikeye müstehık olan ve eshâb-ı ferâiz bulunmadığı takdîrde terikenin tamamını alan yakın-

---

(*) **Bu sözlük mütercim tarafından eklenmiştir.**

larıdır.» ki **«Asabe-i nesebiyye»** ve **«Asabe-i sebebiyye»** kısımlarına ayrılır.

Asl : Kök, delîl, nass, metod. Çoğulu: Usûl, gelir.

Avl : Fazlalaşmak demek olup Fefâiz'de: Mîrâs, vârisler arasında taksîm edilirken hisselerin toplamı mes'elenin mahrec (ortak payda) inden fazla olmasına denir.

Ayn : Dış âlemde var olan maddî ve gayr-i şahsî şey, muayyen ve müşahhas nesne. Deyn (borç) karşılığı olarak kullanılan bu terim hukûk'da: Muayyen ve müşahhas eşyâya denir. Ev, at ve benzerleri gibi.

Azîmet : Kesin karar ve niyyet. Fıkıh terimi olarak: Kulların özürleri göz önüne alınmaksızın üzerlerine önce farz kılınan fiil.

— B —

Bâğî : Âsî, meşrû Devlet Başkanına karşı ayaklanan kimse.

Bağy : İsyân, meşrû Devlet Reisi'ne karşı ayaklanma.

Bâyin Talâk : Yeniden nikâh gerektiren boşamadır. Karısını bâyin talâk ile boşamış olan bir adam, o kadını ancak onun rızâsı ile ve nikâh kıyarak alabilir.

Bâtıl : Boş, çürük, doğru olmayan ve gerçeğe aykırı demektir.

Berâet-i asliyye : Bir şeyde asıl olan, o şeyin herhangi bir hükümden vâreste olması prensibi. Buna göre eşyâ veyâ bir fiilin harâm ya da helâl kılınışı, belli bir nassa dayanmak zorundadır.

Bey' : Malı, mala değiştirmektir ki Türkçe'de satış denir. **Mün'akid** veya **Gayr-i mün'akid** kısımlarına ayrılır.

Bey-i bât : Kesin satış demektir.

Bey'-i mün'akid : İn'ikâd bulan bey' demek olarak sahîh, fâsid, nâfiz ve mevkûf kısımlarına ayrılır.

Beynûnet-i kübrâ : Alel'itlâk üç talâk ile meydana gelen ayrılıktır. Buna (Beynûnet-i kat'iyye) de denir.

Beynûnet-i suğrâ : Bir veyâ iki talâk-ı bâîn ile meydana gelen ayrılıktır.

Beytü'l-mâl : (Eskiden) İslâm Devletinin Mâliye Hazînesi, (sonraları)

vârisleri bilinmeyen veyâ vârisleri başında bulunmayan ölülere âid malların korunduğu sandık ve bunun idâresi.

Beyyine : Kuvvetli delîl, kanıt, senet, hüccet.

Bîat : Birisinin hâkimiyet veyâ hilâfetini kabûl ve tasdîk etmek. İslâm'da bu, el sıkmak (musâfaha) şeklinde yapılırdı.

Bid'at : Yeni, sonradan çıkmış şey. Hz. Peygamber (S.A.V.)'in zamanından sonra meydana gelen ve dînî bir mâhiyet kazanan şeydir.

Budu' : Nikâh anlamına gelir. Kadının tenâsül uzvuna da bu ad verilir.

— C —

Câriye : Kadın köle, dişi kul. Bu kelime kız, hizmetçi anlamlarına da kullanılır.

Cebr : Zorlama. Kulun fiillerinde hiçbir irâde ve hürriyete sâhib olmayışı inancıdır.

Cedel : Bir kavram veyâ mes'eleyi zıddı ile birlikte düşünüp tartışarak gerçeğe ulaşma metodudur. Buna sâde Türkçe'de **«Eytişim»**, Frenkçe'de ise **«Diyalektik»** denmektedir.

Cefr : Deri, anlamına gelir. Daha sonra harflerden rakam ve işâretler çıkarmak sûretiyle gelecek olayları haber verme işi(!) olarak ileri sürülmüştür.

Cihâd : Mücâdele, savaş, Allah (C.C.) ve Dîn yolunda yapılan kutsal savaş.

Cihâz : Kocaya varan kadın için hazırlanması mu'tad olan eşyâdır. Elbise, sergi, yatak takımı, huliyyat gibi.

Yolcunun erzâkına, eşyâ ve mühimmâtına, ölünün kefenine de cihâz denir. Çoğulu **«echize»** dir. Cehâz lâfzı da hem mezkûr eşyâya, hem de kadınların tenâsül uzvuna denir.

Kadınların, yolcuların, ölülerin muhtaç oldukları eşyâyı hazırlamaya, tertib ve tanzim etmeye de **«techîz»** denilir.

Cizye : Gayr-i müslimlerden alınan vergidir.

— D —

Dâr : Ev ve yer, bahçeli ev, konak, avlusu olan ev demektir. Ayrıca, memleket ve ülke anlamına da gelir.

Dâr-ı Harb : Düşman memleketi veyâ ülkesidir. Müslümanların elinde

olmayan veyâ Müslüman olmayan ülke demektir.

Dâr-ı İslâm : İslâm ülkesi veyâ memleketi.

Da'vâ : Bir kimsenin diğer kimseden hâkimin huzûrunda hakkını istemesidir. O kimseye müddeî ve diğer kimseye müddeâ-aleyh denir.

Dehlîz : İç ve dış kapı arasındaki geçit, koridor.

Delîl : Nass ve hüccet, kanıt.

Deyn : Borç ve alacak.

Dîvan : (Eskiden) ordu mensupları ile ve sâir maaşlı kimselerin isim, görev ve tahsîsatları yazılı bulunan defter ve bu işe bakan memurların çalıştığı yer. Resmî dâire. Padişâhın huzuru.

Duhûl : Kocanın karısına yaklaşması yânî cinsî ilişkide bulunmasıdır. Diğer bir deyimle; zifâf olmak durumudur. Kendisine kocası tarafından tekarrüb olunan zevceye **«medhûl-ün bihâ»** denildiği gibi, tekarrüb olunmayan zevceye de **«gayr-i medhûl-ün bihâ»** denilir.

— E —

Ecr : Ücret, mükâfat, kira, bedel.

Ecr-i misl : Bir şey için bilirkişilerce benzeri gözönüne alınarak takdîr edilen ücret.

Ecr-i müsemmâ : Akd ânında zikr ve ta'yîn edilen ücrettir.

Emân : Güven, afv, müsâade; yazılı olarak birine verilmiş olan güvenlik müsâadesi.

Emîr : Hükümdar, padişah.

— F —

Fakîh : Bilgin, İslâm hukûkcusu, çoğulu: **Fukahâ** gelir.

Fârr : Fakîhlere göre; bir kadının; ölüm hastalığına yakalanmış, gâlib-i hâli helâk olan kocası tarafından, bu hastalık hâlinde boşamasıdır. Bu kadına **«Fârr'ın karısı»** adı verilir.

Farz : Din tarafından emredilen ve Kur'ân-ı Kerîm'de mevcûd olan kesin delîl ile bilinen ve yapılması gereken şey.

Fâsid : Bozuk olan, mu'teber olmayan, geçersiz.

Fâsid örf : Nassa aykırı düşen örfdür.

Fer' : Aslın karşılığı olup dal-budak anlamına gelir. Çoğulu: **Fürû**'dur. Fürû': Bir atadan gelen çoluk, çocuk, torunlardır.

Fesh : Bozma, bir şeyin hükmünü kaldırma, iptâl etme.

Fey' : Asıl anlamı, gölge veya gölgelik olup ganîmet, cizye ve haraç anlamlarına kullanılır. Bir çeşit vergi anlamına da gelir.

Fıkh (Fıkıh) : Bilme, anlama, söz veyâ işin gâyesini iyice kavrayacak şekilde derin ve ince anlayış. Terim olarak: Tafsîlî (ayrı ayrı) delîllerine dayanarak amelî olan şer'î hükümleri çıkarma, diye tanımlanabilir. Dar ma'nâsiyle İslâm hukûku.

Fidye : Esir veyâ herhangi bir kimsenin kendisini kurtarması için verdiği mal.

Firâş (döşek) : Bir kadının sâhibi olan bir şahıs için doğurmağa teayyün etmiş olmasıdır. O sâhib, ya koca veyâ mâlik (efendi) dir.

Böyle bir erkeğe «**Müstefriş**», öyle bir kadına da «**Müstefreşe**» denir.

Firâş, dört kısma ayrılmıştır:

1 — **Firâş-ı kavî** : Menkûhenin ve ric'iyyen mu'tedde olan kadının firâşıdır.

2 — **Firâş-ı mütevassıt** : Ümm-ü veledin firâşıdır.

3 — **Firâş-ı akvâ** : Talâk-ı bâînden dolayı iddet beklemekde olan kadının firâşıdır.

4 — **Firâş-ı zaîf** : Henüz istîlâd edilmemiş olan câriyenin firâşıdır.

Fitne : İmtihan, mihnet, din yüzünden yapılan baskı ve işkence; karışıklık, fesat.

Furû' : Usûl karşılığı olup fer'î fıkıh mes'eleleri.

Fuzûlî : Şer'î bir izin olmaksızın diğer bir kimsenin hakkında tasarruf eden kimsedir.

— G —

Gabn-ı fâhiş : Urûzda (yânî metâ' ve kumaş gibi şeylerde) yirmidebir, hayvanâtta ondabir, akârda beştebir miktârı veyâ daha çok aldanmaktır.

Gâlib zan : Büyük bir ihtimâl, kuvvetle tahmîn etmek.

Ganîmet : Harbde düşmandan alınan mal ve benzeri şeyler.

Garîb : Hadîs terimi olarak: Hangi tabakadan olursa olsun, bir râvînin tek başına rivâyet ettiği haber veyâ hadîsdir.

Garra : Aybını veyâ başka kocadan iddet beklediğini saklayarak kendisi ile evlenmek isteyen erkeği (hâtibini) aldatan kadın demektir.

— H —

Hacr : Delilik, çocukluk ve benzeri diğer sebeblerden ötürü, kişinin akid ve sözleşme gibi kavlî tasarruflarından mahrûm edilmesidir.

Halîfe : Vekîl: Hz. Peygamber (S.A.V.)'in vekîli sıfatiyle ümmetin din ve dünyâ işlerinin yönetimini üzerine alan kimsedir. Bu makâma **Hilâfet makâmı** denir. Halîfeler, ruhânî ve cismânî nüfûz ve selâhiyetlere sâhib olup hareketleri şer'î kanunlara bağlı idi. Halîfeler, Emevîler devrine kadar seçimle iş başına gelirlerdi. Emevîler devrinde ise, Hz. Muâviye tarafından saltanat şeklinde irsî hâle sokuldu. Ayrıca halîfelerin neseb bakımından Kureyş'den olması lâzım gelir fikri, bir fikr-i sâbit hâlinde olduğundan ve asırlarca devâm ettiğinden, gerek Selçuklular devrinde, gerekse Gazneliler devrinde halîfelere tahakküm edildiği hâlde, tahakküm edenler yine de halîfe ünvanını alamıyarak **Sultân** ünvanı ile yetinmek zorunda kalmışlardır. Yalnız Yavuz Sultan I. Selim Mısır'ı fethettiği zaman yukarıda zikredilen fikre aykırı olarak hilâfeti Osmanoğullarına geçirmiştir.

Halvet : Karı ile kocanın — izinleri olmadıkça üçüncü bir şahsın muttali olamıyacağından emîn bulundukları — bir yerde yalnızca bulunmalarıdır ki, iki kısma ayrılır.

Biri **«Halvet-i sahîha»** dır ki: Karı ile kocanın hiç birinde cinsî ilişkiye mânî bir sebeb bulunmadığı halde berâber olmalarıdır.

Diğeri **«Halvet-i fâside»** dir ki; karı ile kocanın birinde cinsî ilişkiye mânî bir sebeb olduğu halde bir arada bulunmalarından ibârettir.

Cinsî ilişkiye engel olan şeyler, hissî engeller, başka bir deyim ile hakîkî engeller ile tabiî ve şer'î engeller kısımlarına ayrılır.

Meselâ: Kocanın halvet esnâsında hasta bulunması, bir hissî engeldir. Halvet esnâsında üçüncü âkıl bir şahsın bulunması da bir tabiî engeldir. Koca ile karıdan birinin Ramazan-ı şerîfde oruçlu bulunması veyâ karının hayz veyâ nifâs hâlinde olması da şer'î engellerden sayılır.

Haml : Kadının karnındaki dölü, demektir. Yüklemek ve bir şeye yormak anlamlarına da gelir. **Vaz-ı haml**: Doğurma.

Hânkâh : Bir çeşit tekke olup burada hem dervişlerin yatıp kalacakları odalar, hem de ibâdethâne, hamam ve mutfak gibi yerler bulunur.

Harâc : Sultânın alınış olduğu vergi, cizye ve gazîleri takviye için halkdan alınan fey' malıdır. Harâc, çok kere arâzî vergisine muhtas oldu. Arâzînin harâcı iki çeşittir: Birincisi, izâfetle **mukâseme harâcıdır**. Bu da arâzîden çıkan mahsûlden muayyen bir cüzdür ki, bunu o arâzîye imâm koyar. Arâzîden çıkan mahsûlün yarısı, tâkatın en son derecesidir. İkincisi, **izâfetle muvazzaf olan harâcdır**. Buna **vazîfe ve muvâzafe harâcı** da denir. Bu da imâmın o arâzîye koymuş olduğu, muayyen nakd veyâ yiyecektir. Nitekim Hz. Ömer (R.A.) de Irâk çevresindeki arâzînin her bir cerîbi için (cerîb, 1474 veyâ 2304 metrekarelik arâzî ölçüsü birimidir.) buğday veyâ arpadan bir sâ' ve bir dirhem harâc koydu.

Harâm : Dince kesin bir delîl ile yasak edilen şeydir.

Harbî : Dâr-ı harb denen Müslüman olmayan ve Müslümanların idâresi altında bulunmayan ülkede yaşayan gayr-i müslimdir. Eğer İslâm ülkesinde veyâ Müslümanların idâresi altında yaşarsa zimmî adı verilir.

Harîm : Bir nesnenin çevresidir. Kuyuların ve binâların çevresindeki sarılı veya korulu yerdir. Ona âid olan kısımdır.

Hasen : İyi, güzel demektir. Hadîs terimi olarak: Diğer bakımlardan aynı şartları hâiz olduğu halde, zabt yönünden sahîh hadîs râvîlerinin derecesine ulaşamayan kimselerin rivâyet ettikleri hadîs'e denir.

Hâss : Özel, husûsî; özel bir hüküm ifâde eden nass. Tek şeye delâlet eden sözdür.

Hayz : Kadının ayhâlidir.

Hıyâr : Muhayyerlik demektir ki, bir akdi geçerli kılmak ile bozmak arasında muhtar olmaktan ibârettir. Kendisinde böyle muhayyerlik bulunan kimse yaptığı bir akdi diğer tarafın rızâsına hâcet kalmaksızın bozabilir.

Hıyâr-ı bulûğ : Bâliğ olmakla velâyet altından kurtulan bir şahsın, hakkındaki nikâhı kabûl veyâ fesh ettirebilmek yetkisi demektir. Buna «hıyâr-ı idrâk» de denir.

Hıyâr-ı Itk : Efendisi tarafından yapılmış olan nikâhını, âzâd edilmesi sebebiyle câriyenin ibkâ veyâ fesh edebilmeye yetkili olmasıdır. Buna «hıyâr-ı atâka» da denir.

Hıtbe : Bir kadın ile evlenmek istemektir. Evlenmek isteyen erkeğe «hâtıb», evlenmesi istenilen kadına da «mahtûbe» denir.

Hibe : Bağış; bir malı karşılıksız olarak başkasına temlik etme, verme. Bağışlama.

Hulle : Bir kimse, bir veyâ iki talâk ile boşadığı hür karısını ve bir talâk ile boşadığı câriye olan karısını gerek iddeti içinde ve gerek iddeti bittikten sonra tekrar rızâsı ile tezevvüc edebilir.

Fakat bir kimse, üç talâk ile boşadığı hür karısını ve iki talâk ile boşadığı câriye bulunan karısını, rızâsı bulunsun bulunmasın bir daha tezevvüc edemez. Bu talâklar, gerek bâin ve gerek ric'i sûretinde olsun müsâvidir. Bu sûretle aralarında bir hürmet-i galîza, başka bir deyim ile bir beynûnet-i kübrâ meydana gelmiş olur. Ve bu hürmet, şer'î usûle göre ortadan kalkmadıkça devam eder.

Hulle şöyle olur: Üç talâk ile boşanmış olan hür bir kadın veyâ iki talâk ile boşanan bir câriye, iddeti bittikden sonra kendisini başka bir erkeğe meşrû sûrette tezvic edip cinsi ilişkiden sonra ikinci koca olan bu erkek ölse veyâ kadını boşasa, iddeti bittikden sonra evvelki kocası ile dilerse tekrar evlenebilir. Ancak şu şartların bulunması gerekir:

1 — Tahlîlin, yânî; evvelki koca ile yeniden evlenmenin helâl olmasının husûlü için ikinci nikâhın sahîh ve nâfiz olması şarttır.

2 — Tahlîlde hakîkaten veyâ hükmen duhûl şarttır.

3 — Tahlîl husûsunda, guslü îcâb edecek derecede, tekarrüb (cinsî ilişki) şart ise de ikinci kocanın her halde bâliğ olması şart değildir. Mürâhık olması da kâfîdir.

Tahlîl için ikinci kocanın âkil olması ve cinsî ilişki hâlinde inzâl bulunması şart değildir. Tahlîlin husûlü için karı ile kocanın denk olması (kefâet) de şart değildir.

Hüccet : Delîl, kanıt, vesîka.

Hürmet-i galîza : Hür kadında üç, câriye hakkında iki talâk ile husûle gelen hürmettir ki, buna **«hürmet-i kübrâ»**, «beynûnet-i kübrâ», «beynûnet-i mugallaza» da denir.

Hürmet-i hafîfe : Bir veyâ iki talâk ile husûle gelen hürmettir ki, buna **«hürmet-i suğrâ»**, «beynûnet-i suğrâ» da denir.

Hürmet-i musâhare : Sıhriyyet sebebiyle husûle gelen hürmettir ki, nikâhın sıhhatine engel olur.

Hürmet-i muvakkate : Bir zaman için câri olup ondan sonra yok olan hürmet (haramlık) tir. Nikâhları ba'zı sebeblere mebnî bir müddet için yasak olan kadınlar hakkındaki hürmet gibi ki, o sebeblerin yok olmasiyle ortadan kalkar. Bir şahsa nazaran başkasının iddet bekleyen karısı ile evlenme gibi ki, iddetin bitmesiyle hürmet (haramlık) yok olur.

Hürmet-i müebbede : Hükmü devâm edip duran hürmettir. Nikâhları hiçbir zaman câiz olmayan kadınlar hakkındaki hürmet gibi ki, sebebi asla yok olmadığından ilelebed devam eder. Bir adamın kızkardeşi ile evlenmesi gibi.

Hürmet-i razâ : Bir çocuğa süt vermekten meydana gelen haramlıktır ki, nikâhın sıhhatine engel olur.

— İ —

İbâhat : Bir şeyin dince yapılması veyâ yapılmaması serbest olma, kişinin yapıp yapmamakta muhayyer bırakılması.

İbâhat-ı asliyye : Her şeyde asl olan mübâh olma prensibi.

İbtâl : Boş, hükümsüz bırakma, bozma.

İcâb : Tasarrufun inşâsı için ilk söylenilen sözdür, ki tasarruf onunla isbât edilir.

İcmâ' : Kitab ve Sünnet'ten sonra İslâm hukûkunun üçüncü kaynağını teşkil eden icmâ'ın sözlük anlamı, bir şey üzerinde azm ve ittifâk etmek, fikir birliği demektir. Terim olarak bunun çeşitli ta'rifleri yapılmıştır. İbn Hâcib; «**İcmâ', bu ümmetin müctehidlerinin, herhangi bir asırda bir mes'ele üzerinde uyuşmalarıdır.**» diye ta'rif etmiştir. M. Ebû Zehrâ ise; «**İcmâ', Hz. Peygamberden sonraya âid bir çağda, amelî bir mes'elenin şer'î hükmü üzerinde müctehidlerin birleşmesidir.**» diye ta'rif etmiştir.

İctihâd : Cehdetme, çabalama, bir şeye nüfûz etmek veyâ bir işin kemâl noktasına ulaşmak için çaba harcamaktır. Usûl-ı Fıkıh terimi olarak: Fakîhin, tafsîlî delîllere dayanarak amelî hükümleri çıkarmak için bütün gücünü harcaması ve ortaya bir hüküm koymasıdır.

İddet : Kocası ölmek veyâ boşanmak sûretiyle kocadan ayrılan kadı-

nın başkasiyle tekrar evlenebilmesi için beklemek zorunda olduğu zaman veyâ müddettir. Böyle kadına «**Mu'tedde**» denir.

İhtiyâr : Seçme, tercih etme, irâde.

İhyâ : İmâr etmektir ki, arâziyi zirâata sâhib kılmaktır.

İkrâh : Zorlama, zorla bir şey yapma.

İkrâr : Kabûl etme, itirâf etme, benimseme.

İktâ' : Kestirmek, zaptetmek, bir şeyin kesimine uygun düşmek. İslâm memleketlerinde devlet başkanının hazîne arâzîsinden bir kısmını belirli şahıslara vermesi; bu yolla verilmiş olan arâzîdir. Çoğulu: İktâât gelir.

İllet : Sebeb, bir hükmün gerekçesi.

İlm-i Kelâm : Kelâm ilmi. İlk olarak Allah (C.C.)'ın kelâm sıfatı üzerinde yapılan tartışmalarla meydana çıktığı için bu adla tanınmıştır. Konusu ve amacı bakımından iki türlü ta'rîf edilmektedir:

1 — Allah'ın zât ve sıfatından, başlangıç ve sonucu itibâriyle evrenin durumlarından İslâm'a göre bahseden bir ilimdir.

2 — Hüccetleri serdetmek, şüpheleri kaldırmak ve dînî inanları kanıtlamak için tam bir güce sâhib olmayı sağlayan bir ilimdir: Teoloji.

İmâm : Önder demektir. İmâm kelimesinin terim olarak çok çeşitli anlamları vardır. İlm-i Kelâm ve Fıkh terimi olarak imâm; en büyük din ve devlet başkanı olup dînî hükümleri (şer'î hükümleri) uygulayan, Resûlüllah (S.A.V.)'ın halîfesine denir. İlk halîfeler din ve devlet başkanlığı, câmide imâm hatiplik, orduya komutanlık ve mahkemede hâkimlik gibi görevler yaparlardı. Sonradan bu görevlerin bir kısmı ayrı ayrı şahıslara verilmiştir.

İmâm'ın daha başka anlamları da vardır: Meselâ, bir mezhebde kendisine uyulan kimseye de imâm denir. İmâm A'zam ve İmâm Muhammed (Rh. Aleyhimâ) gibi.

Bir ilim veyâ fende sözü senet tutulacak kimseye de imâm denir. İmâm Gazâlî ve İmâm Buhârî gibi.

Bu terim kurrâ ve müfessirler için de kullanılır. Hattâ Sahâbe (R. Anhüm)'nin, Hz. Osman (R.A)'ın emri ile istinsah edip çoğaltıkları ilk yedi Mushafın her birine de imâm adı verilmiştir.

İn'ikâd : Îcâb ve kabûlün tealluk ettiği şeyde eseri zâhir olacak şekilde biri diğerine meşrû sûrette tealluk etmektir.

İsmet : Ma'sûmluk, günâh işlemekten uzak oluş, günâha karşı korunmuş olma; iffet.

İstifâ : Hakkını tam ma'nâsiyle almak demektir.

İstiftâ : Fetvâ sorma, bir mes'elenin dînî hükmünü öğrenmek için yetkili kişiye başvurma.

İstihsân : Bir şeyi güzel ve iyi görme; fıkıh terimi olarak: Zâhir kıyâsın hükmünü bırakıp illetindeki tesiri göz önüne alarak daha kuvvetli olan gizli (hafî) kıyâsı kabûl etme prensibidir.

— K —

Kâdî : Hâkim, yargıç demektir.

Kanat : Yerde su akıtacak künk ve kârızdır.

Kazâ : Yargı, yargılama, hüküm.

Kazâî hüküm : Mahkemece verilen hüküm veyâ karar.

Keffâret : Bir günâhı Allah Teâlâ (C.C.)'ya affettirmek için verilen sadaka veyâ tutulan oruç, ya da köle âzâd etmek gibi şeylerdir.

Kefîl : Birinin borcunu vermeyi veyâ herhangi bir taahhüdünü üzerine almayı kabûl eden kimse.

Kınn : Bir çeşit köledir. İslâm şerîatında terim olarak anlamı, mükâteb ve müdebber olmayan köledir. Fukahâ, erkek köle için kınn, kadın köle için kınna deyimini kullanmışlardır.

Kıyâs : Hüküm bakımından hakkında nass bulunan bir mes'elenin hükmünü, bu hükme esâs teşkîl eden aralarındaki ortak bir illet sebebiyle hakkında nass bulunmayan mes'eleye uygulamaktır.

Kölelik : (Eskiden) savaşta esir düşerek veyâ başka sebeblerden dolayı hürriyetini yitiren ve mal gibi alınıp satılan erkek, kul.

Kölelik müessesesinin bugün hiçbir yerde mevcut olmaması büyük bir bahtiyarlıktır. İslâmiyetin bu konudaki tutumu üzerinde bir kaç kelime söylemek faydalı olur. İlk Müslümanlar, bütün dünyada yaygın bulunan bu eski müesseseyi sadece almışlar, bunu icâd etmemişlerdir. İslâmiyet nezdinde kölelik, ne bir cezâlandırma ölçüsü, ne de iktisâdî amaçlarla istifâde edilen basit bir askerî ganîmettir. Fakat esas olarak beşerî bir ıslâh müessesesidir. Köleler ıslâh edilir, kendilerine fikrî ve maddî bakımdan her türlü gelişme imkânı verilir, bilâhare kanun tarafından önceden ta'yîn edilen medeniyet seviyesine geldiklerinde, hürriyetlerini satın

almak istedikleri takdîrde sâhibleri buna zorlanır. Bir tarafda durum böyle iken diğer taraftan Kur'ân-ı Kerîm kölelerin âzâd edilmelerini bol bol tavsiye eder, hattâ İslâm hükûmetini her yıl, kölelerin âzâd edilmesi için bir tahsisat ayırmaya zorlar. (Kur'ân-ı Kerîm: 9/60). Bundan başka yine Kur'ân-ı Kerîm köleleri âzâd etme mecbûriyetini ortaya koyar. (Kur'ân-ı Kerîm: 24/33).

— M —

Mahrem : Evlenmeyi şeriatın yasak ettiği nikâh düşmeyen kimsedir. **Nâmahrem ise,** nikâh düşen kimsedir.

Mâl-i mütekavvim : İki anlamda kullanılır. Biri intifâı mubâh olan şeydir. Diğeri mal-ı muhrez (elde edilmiş, kazanılmış mal) demektir.

Mecâz : Hakîki ma'nâsında kullanılmayıp bir benzerlik veyâ ilgiden dolayı başka bir anlamda kullanılan söz.

Meclis : Toplantı, toplantı yeri, ders halkası.

Mehir (mehr) : İslâm hukûkuna göre, nikâhlanma sırasında koca tarafından kadına verilmesi gereken akçe: **Nikâh bedeli.**

Mehr-i misl : Nikâh kıyılırken mehri kasden veyâ unutularak zikredilmemiş bir kadına, kocanın ölümü veyâ boşanması hâlinde, kocanın malından mehr takdîr edilmesidir. Bu da o kadının benzeri bir kadının mehri kadar olur.

Mehr-i muaccel : Kadına nikâhda verilen, nikâh bedeli, ağırlık.

Mehr-i müeccel : Kadına, boşanma veyâ ölüm hâlinde verilmesi kararlaştırılan bedel veyâ para vesâire gibi şeylerdir.

Mekrûh : Şer'an kesin bir şekilde harâm edilmeyen, bununla berâber yapılması hoş görülmeyen şeydir. Diğer bir tanıma göre: **İslâm Dininde harâm derecesinde şiddetli olmayan yasaktır. Tahrîmen mekrûh (harâma yakın mekrûh)** ve tenzîhen **mekrûh (helâla yakın mekrûh)** diye iki kısma ayrılır.

Mendûb : Dince yapılması istenen, yapıldığı takdîrde mükâfatı olan ve yapılmadığı takdirde cezâsı olmayan şeydir. Buna **«Sünnet», «Müstehab»** veyâ **«Nâfile»** de denir.

Mensûh : Nesh edilmiş, hükmü kaldırılmış olan.

Meşhûr : Herkesce bilinen, şöhreti olan demektir. Hadîs terimi olarak:

En az üç yoldan rivâyet edilen ve mütevâtir derecesine ulaşmayan hadistir.

Mevâlî : Mevlâ kelimesinin çoğulu olup âzâdlı köleler demektir. Arap asıllı olmayan Müslümanlara da «mevâlî» denildiği vâki'dir.

Mevkûf : Bir hüküm ifâde etmesi, başkasının izin ve icâzetine muhtâc olan bir fiildir veyâ akiddir.

Mevlâ : Sâhip, efendi, **âzâd edilmiş köle**, âzâdlı gibi değişik anlamları vardır.

Mevlâ'l-Itâk : Kendisi için âzâd etme (ıtâk) velâsı olan kimsedir. O da mu'tık, yânî âzâd eden kimsedir. Zîrâ velâ hakkı bir köleyi veyâ câriyeyi âzâd eden kimseye âiddir. Bu velâ ile o kimse âzâdlısına vâris olur.

Mevlâ'l-muvâlât : Şeriatta, kendisi için muvâlât velâsı olan kimsedir. Meselâ, bir adam «sen benim mevlâmsın, öldüğüm zaman bana vâris olursun, suç işlersem diyetimi ödersin» dese, diğer adam da bunu kabûl etse, o kimse mevlâ'l-muvâlât olur.

Muasker : Ordugâh, yânî askerlerin toplandığı yer demektir.

Mubâh : Yapılması veyâ yapılmaması dince serbest bırakılmış olan şeydir.

Mubâreze : İki kişinin cenk etmesidir.

Mufavvize : Nikâh işini velisine tefvîz ve havâle edip mehrden söz etmeyen kadındır. Tefvîz; lûgaten, ihmâl anlamınadır. Mehrin ta'yin ve tesmiye edilmemesi bir ihmâl demek olduğundan mehr belirtilmeden veyâ kaldırılarak yapılan bir nikâh işine «tefvîz» denilmiştir ki, iki kısma ayrılır.

Biri; **«Tefviz'ül-büzu'»** dur ki bu, bir kimsenin velâyeti icbâr altında bulunan bir kızı bir şahsa mehr olmaksızın tezvîc etmesi veyâ bir kadının mehrsiz tezvîc edilmesi için velîsine izin vermesi demektir.

Diğeri; **«Tefvîz'ül-mehr»** dir ki, bu da: Bir kimsenin bir kadını kendisinin veyâ o kadının veyâ onun velîsinin veyâ bir yabancının dileyeceği bir mehr üzerine tezevvüc etmesidir.

Muşâ' : Hisse-i şâyiayı hâvî olan şeydir. Hisse-i şâyia ortaklaşa olan malın her cüz'üne sârî ve şâmil olan hissedir.

Mut'a nikâhı : Bir kadın ile belirli bir süre içerisinde, bu kadına belli

bir ücret vermek sûretiyle karı koca hayatı yaşamak için aktedilen muvakkat nikâh (**geçici evlilik**) dir.

Mücmel : Ma'nâsı anlaşılmayacak derecede kapalı ve açıklanmaya muhtac söz, kısa ifâde.

Müddeâ : Müddeînin da'vâ eylediği şeydir ki, müddeâ bih dahî denir.

Müdebber : Tedbîr, lûgat bakımından bir işin âkıbeti hakkında tefekkürdür. Fukahâya göre, köleyi ölümden sonra ara vermeden âzâd etmektir. Âzâdı her hangi bir kimsenin ölmesine bağlanan o köleye müdebber, kölenin mâlikine de müdebbir denir.

Müdebber olan köle de iki çeşittir: Birincisi mutlaktır. Bu, âzâd edilmesi efendisinin mutlak ölümüne bağlanan köledir. İkincisi mukayyeddir. O da efendinin daha önce ölmesi gâlib olan bir müddete kölenin âzâdını bağlamasıdır. Meselâ, eğer ikiyüz yıla kadar ölürsem sen hürsün demek gibi.

Bedâi'den naklen Fetâvâ-yı Âlemkîr'de dedi ki: Mukayyed, kölenin âzâdını, bir sıfatla mevsûf olarak veyâ bir şart ile meşrût olarak, efendinin ölümüne bağlamaktır. Meselâ, eğer şu hastalıktan ölürsem veyâ şu yolculuğumda ölürsem, sen hürsün demek gibi.

Mükâteb : Kitâbet, fukahâya göre, köle ile efendisi arasında yapılan bir akddir. Şöyle ki: Köle, efendisine belli bir mal ödeyince âzâd olur, hürriyetine kavuşur.

Bu akde kitâbet denmesine sebeb: Zîrâ çok kere köle bu konuda efendisi için bir vesîka yazar, efendisi de köle için bir vesîka yazıp şartlarını belirtirler. Kitâbet, köleyi yeden, hâlen, rakabeten ve mâlen âzâd etmektir. Böyle köleye mükâteb denir.

Mülk : İnsanın mâlik olduğu şeydir.

Mürâhık : Bir erkek oniki ve bir kız dokuz yaşını tamamlayıp da bâliğ oluncaya kadar mürâhık, mürâhıka denir.

Mürted : İslâmdan dönen, dînini değiştiren.

Müsâkaat : Ağaç, bir ortakdan, emek ve bakım diğer ortakdan olmak ve meyve aralarında taksim edilmek üzere yapılan ortakcılıktır.

Müsennat : Sınır ve su bendi ve su arklarının kenarları demektir.

Müste'men : İslâm ülkesine emân ile girip, meselâ ticâret gibi bir iş sebebiyle geçici olarak kalan gayr-i müslimdir. Gayr-i müslimlerin ülkesine emân ile giren Müslümana da müste'men denir.

Mütevâtir : Yalan üzerinde toptan birleşmeleri aklen imkânsız olan bir topluluğun, aynı şekilde başka bir topluluktan rivâyet etmiş olduğu haber veyâ hadîstir.

Müvekkil : Başkasını kendisine vekil eden kimsedir.

Müzâraa : Emek birinden, tarla diğerinden olmak üzere yapılan ortaklaşa ziraattır.

— N —

Nafaka : Yaşayabilmek için gerekli olan akçe, zarûrî ihtiyaç. Yetim, yaşlı ve yoksul kimselere veyâ boşanmış olduğu hâlde kocaları ile henüz ilişkileri kesilmemiş olan kadınlar için ta'yîn edilen yiyecek, giyecek, mesken ve benzeri şeyler. Ya da bunları karşılayacak paradır.

Nâfile : Farz ve vâcib olmayan. Sünnet anlamına da kullanılır.

Nâib : Vekîl, kâdî vekili.

Nâsıh : Nesheden, bir şeyin hükmünü kaldıran.

Nass : Te'vîl kabûl etmeyecek bir şekilde bir hüküm ifâde eden âyet veyâ hadîs. Delîl, açık ifâde; metin.

Nâşize : Kocasının evinden izni olmaksızın çıkıp kendisini kocasından haksız yere men eden kadındır. Bu çıkış, hakîkaten olabileceği gibi hükmen de olabilir.

Nikâh-ı bâtıl : Üzerine asla nikâh hükümleri terettüb etmeyen nikâhtır. Başkasının karısı ile bilerek evlenmek gibi.

Nikâh-ı fâsid : Sıhhat şartlarını câmi' olmayan nikâhtır. Şâhidsiz kıyılan nikâh gibi.

Nikâh-ı fuzûlî : Asîl, velî, vekîl veyâ resûl olmayan bir şahsın başkası nâmına yapmış olduğu nikâhtır.

Nikâh-ı muvakkat : Belli bir zaman için veyâ mechûl bir müddet ile mukayyed olarak yapılan nikâhtır.

Nikâh mülkü : Bir erkeğin nikâhlanmak sûretiyle sâhib olduğu kadındır.

Nikâh-ı nâfiz : Sıhhat şartlarını tamâmen câmi olup hiçbir kimsenin icâzetine bağlı olmayan nikâhtır. Lâzım ve gayr-ı lâzım kısımlarına ayrılır.

Nikâhı gayr-ı nâfiz : Sıhhat şartlarını câmi olmakla berâber nikâh sâhibinin veyâ velîsinin icâzetine mevkûf bulunan nikâhtır. Buna «nikâh-ı mevkûf» da denir.

Nikâh-ı lâzım : Nâfiz, fesh muhayyerliğinden ârî olup fesh tehlikesine mâruz bulunmayan nikâhtır.

Nikâh-ı gayr-i lâzım : Nâfiz olmakla berâber fesh edilmesi kâbil olan, yânî: Öyle bir tehlikeye mâruz bulunan nikâhtır ki, muhayyer olan bunu fesh edebilir.

Nikâh-ı sahîh : Sıhhat şartlarını tamâmen câmi olan nikâhtır ki, nâfiz ve gayr-i nâfiz kısımlarına ayrılır.

Nikâh-ı şigâr : İki kadının mehr tesmiye edilmeksizin biribirine karşılık olmak üzere iki erkeğe tezvîc edilmesi demektir. Meselâ: İki erkek, birbirine kız kardeşlerini bu sûretle tezvîc edecek olsa bir nikâh-ı şigâr meydana gelmiş olur.

Noksân-ı arz : Bir yerin ziraattan önce değeri olan ücretle ziraattan sonra değeri olan ücret arasındaki farktır.

— Ö —

Örf : Kanunla veyâ şeriatın emir ve yasakları ile sınırlanmamış olan ve bir memleketin halkınca iyi kabûl edilen gelenek, teâmül.

— R —

Ribat : Serhadde düşmanın saldırması melhûz bulunan yerde, İslâm yurdunu korumak ve savunmak amaciyle ikâmet etmek anlamını ifâde eder. Esâsen ribat, müdâvemet demektir. Her hangi bir şeyi rabt ve zabt için kullanılan ip, bağ ve at sürüsü ma'nâsına da gelir. Sınırlarda bağlı bulunan süvârî atlarına **«ribât'ül-hayl»** denilmesi, bu münâsebetledir. İmârethânelere, tekkelere, yolcular için yapılmış olan karbansaraylara da «ribât» adı verilmiştir.

Ric'î talâk : Karısını bir veyâ iki def'a boşamış olan erkeğin, iddet içinde nikâha ve kadının rızâsına lüzûm kalmadan karısını tekrar alabilmesi, ona dönmesidir.

Risâlet : Bir kimse tasarrufa karışmaksızın bir kimsenin sözünü diğerine tebliğ etmesidir. O kimseye **Resûl** (Elçi), gönderene **«Mürsil»** ve kendisine elçi gönderilen kimseye de **«Mürsel-un ileyh»** denilir.

— S —

Sâhibü'ş-Şürta : Emniyet müdürü, emniyet âmiri demektir.

Sarf : Harcama, çevirme, para bozdurma.

Sıhr : Karının anası ve babası gibi bilumum zi rahimi mahremdir. Çoğulu: «**Ashâr**» dır.

Sulh : Anlaşma, uzlaşma. Sulh, karşılıklı rızâ ile nizâı ortadan kaldıran bir akddir ki icâb ve kabûl ile mün'akid olur.

Sultân : Lûgat bakımından kahr ve tegallüb anlamına gelen bir mastardır. Sultan kelimesinin; hüccet, delîl, aydınlık ve ışık gibi daha başka sözlük anlamları da vardır. Bütün bu anlamlar ile ilgili olarak, adâlet, zabt ve ihtimamları ile memleketleri aydınlatmış olan, kudret ve kuvvet sâhibi Müslüman pâdişah ve vâlilere Sultân adı verilmiştir.

Sügur : Serhad, derbend ağızları, düşmanın hücûmundan korkulacak açık yerler demektir. Müfredi: «**suğr**» dur ki, lûgatta dağınık, müteferrik şey anlamına gelir.

Sünnet : Hz. Peygamber (S.A.V.)'in söz, fiil ve takrirleri. Gelenek.

— Ş —

Şâz : Genel kurala uymayan, kural dışı, münferit demektir. **Usûl-i hadîsde:** Adâlet ve zabt şartlarını hâiz olan bir râvînin, aynı niteliği taşıyan diğer râvîlerin rivâyetlerine aykırı olarak rivâyet ettiği hadîstir.

Şerîat : Doğru yol, ilâhî kanûn. Bir kavim veyâ ümmetin idâresi için İlâhî emir ve yasaklara dayanan kanun: Hukûk.

Şirb hakkı : Bir nehirden bilinen belli su alma nasîbidir.

Şirb-i hâss : Belli şahıslara mahsûs olan akarsudaki şirb hakkı, yânî su alma hakkıdır. Fakat herkesin faydalandığı nehirlerden su almak şirb-i hâss kabîlinden değildir.

— T —

Tahcîr : Arâzîye başka kimse el koymaması için etrâfına taş ve sâir nesne koymaktır.

Tahkîm : İki hasmın husûmet ve da'vâlarını fasl için rızâları ile başka bir kimseyi hâkim ittihaz etmeleridir.

Talâk : Lûgatta boşanmak, hissî veyâ ma'nevî bir kayıttan kurtulmak anlamınadır. Hem masdar, hem de tatlîk anlamına isim olarak kullanılır. Fıkıh terimi olarak: «Nikâh akdini, lâfz-ı mahsûs ile filhâl veyâ filmeâl yok etmektir.»

Talâk alâ mâl : Bir mal karşılığında yapılan boşama olayıdır.

Talâk bilkinâye : Kinâyeli deyimlerden biri ile yapılan talâktır.

Talâk-ı fârr : Bir kimsenin ölüm hastalığında yapmış olduğu talâktır ki, karısının mîrâsa nâil olmasından kaçmak gâyesini tâkib etmiş olur.

Talâk-ı fuzûlî : Asîl veyâ vekîl olmayan bir şahsın yaptığı talâktır. «Fülânın karısı boş olsun» demek gibi.

Talâk-ı muallâk : Bir şeye ta'lîk sûretiyle yapılan talâktır. «Şu işi yaparsam boş ol!» denilmesi gibi. Buna «yemîn bittalâk» da denir.

Talâk-ı muzâf : Bir zamâna izâfe edilen talâktır. «Yarından itibâren boş ol!» denilmesi gibi.

Talâk-ı sarîh : Sarîh lâfızlardan biri ile yapılan talâktır ki, vukûu niyyete muhtâc bulunmaz.

Ta'lîl : Bir hükmün sebeb ve illetlerini tesbit ederek ortaya çıkarma; kıyâs.

Ta'n : Yerme, kötüleme, dil uzatma.

Tatlîk : Karıyı boşamakdan, aradaki zevciyyet râbıtasını usûlüne göre yok etmekten ibârettir.

Tebvie : Câriyenin efendisi veyâ efendisinin ehl ve ıyâli tarafından istihdâm edilmeyip kocasına hânesinde teslîm edilmesi demektir.

Tebyît : Geceleyin müşriklerin kadın ve çocukları ile bir arada her şeyden habersiz bulundukları sırada üzerlerine yapılan baskındır.

Tefvîz : İşi başkasına bırakma.

Temlîk : Bir mülkiyet hakkını başkasına verme, mülkiyeti nakil.

Temellük : Bir şeyi kendisine mal etme, mülkiyetine sahip çıkma.

Tereke : (Terike), ölen kimsenin bıraktığı mal ve mülk gibi şeylerdir.

Te'vîl : Bir sözü zâhirî ma'nâsından başka bir anlam ile açıklama, tefsîr etme.

Tevliye : Ticârî bir terim olarak: Malı alış fiatına satmak demektir.

Vakıf terimi olarak (tevliyet) da: Birini, vakıf işlerini idâre etmek üzere görevlendirmektir.

— U - Ü —

Ukr : Mutlaka mehr anlamına gelirse de, daha çok mehr-i misîde kullanılır. Şöyle ki: Hür bir kadının mehr-i misline ukr denildiği gibi, bir câriyenin güzelliği ve mevlâsı itibâriyle benzerleri olan câriyelere nazaran müstehık olacağı mehre de ukr denilir, yânî: Bu câriyelerin nikâhlarına ne kadar mal ile rağbet edilmekte ise o miktar, bu câriyenin ukru olmuş olur.

Bazı bilginlere göre, câriyelerin ukrları: bikr iseler kıymetlerinin ondabiri, dul iseler yirmidebiri nisbetindedir.

Bununla berâber ukr deyimi, çok kere kendisine şübhe ile tekarrüb edilen (yânî cinsî ilişkide bulunulan) kadına mehrine muâdil olarak verilen tazminat anlamında kullanılır. Gasb yolu ile vukû bulan bir mukârenetten dolayı diyet makâmında verilen bedele de ukr denilir.

Ulûk : Bir şeye ilgili olmak. İki şey arasındaki sadakat veyâ husûmet. Gebe kalmak. Rahim gibi oğlan yatağı denilen mahal.

«Alûk» da arzu ve süt ma'nâsınadır. Ölüme ve dâhiyeye de alûk ve alûka denir. **«Alâka»** da bir şeye sevgi veyâ husûmet sûretiyle olan bağlılıktır.

Usûl-i Fıkh : Fıkhın kökleri demek olup «tafsîlî (ayrı ayrı) delîllerine dayanarak amelî olan şer'î hükümleri istinbât için başvurulan kurallar ilmi» dir. Modern bir deyişle ve yaklaşık olarak: İslâm hukûku metodolojisi.

Ümm-ü veled : Efendisinden gebe kalarak çocuk doğurmuş olan câriye. Böyle bir câriye efendisinin ölümü ile hür olur.

— V —

Vâcib : Ekseri İslâm hukûkçularına göre, farz ile vâcib aynı şeydir. Hanefîlere göre, vâcib, delîlinin kuvveti bakımından farza nisbetle ikinci derecede gelen dînî emir olup şöyle ta'rîf edilebilir: Şer'an kesin bir delîl ile sâbit olmamakla birlikte, yapılması kuvvetli bir delîl ile sâbit olan şeydir.

Vadîa : Bir malı alış fiatından aşağısına satmak.

Vahiy (vahy) : Allah (C.C.)'ın, emir ve yasakları, ya doğrudan doğruya Cebrâil (A.S.) vasıtası ile Peygamberlerine bildirmesi veyâ ilhâm etmesidir.

Vasî : Bir kimsenin ölmeden önce, kendisi öldükden sonra yapılmasını istediği işleri yürütmek için ta'yin ettiği şahıstır. Yetimlere ve mallarına bakan kimse gibi. Vasiyet eden, birini vasiliğe gösteren o kimseye de mûsî, denir.

Vech (vecih) : Yüz, şekil, anlayış farkı, görüş.

Vedîa : Muhafaza edilmek üzere birine emânet bırakılan mal.

Vekâlet : Bir kimsenin işini başkasına ısmarlaması, tefvîz etmesi ve o işde onu kendi yerine geçirmesidir. O kimseye müvekkil ve yerine geçirdiği kimseye vekîl ve o işe de müvekkel-ün bih denilir.

Vekîl : Başkasının işini gören, onun adına iş yapan kimse.

Velâ : Dostluk, yakınlık, yardım. Efendisiyle âzâd ettiği köle veyâ câriye arasındaki ilişki. Çoğunluğa göre; nesebi belli olmayan bir kimse ile başka bir şahıs arasında yapılan, genellikle yardımlaşma esâsına dayanan özel bir akid şekli.

Velî : Sâhip. Bir çocuk veyâ kadının, gerek ana - babası, gerekse yakın akrabası ve gerekse vasîsi olsun, işlerine bakan ve bunlardan sorumlu olan kimse.

Verâset : Vâris olma, mîrâscı olma. Bir soydan intikâl etme; kalıtım.

— Y, - Z —

Yed : El, nimet, minnet, güç, kudret, iktidâr, mâlikiyet, topluluk, kefâlet gibi anlamlara gelir. «Fülân şey fülânın yedindedir.» demek, onun mülkündedir, demek olur. Çoğulu: «**Eyâdî**» dir.

Zâhir rivâyet (Zâhir'ul-mezheb) : Zâhir; lûgat bakımından, açık, ortada olan, görünen demektir. Bir fıkh terimi olan zâhir rivâyet, İmâm Muhammed (Rh.A.)'in te'lîf etmiş olduğu: Mebsût, el-Câmi'ul-Kebîr, el-Câmi'us-Sağîr ve es-Siyer'ul-Kebîr gibi fıkh kitaplarındaki güvenilir ve sağlam rivâyetlerdir. Pek güvenilir olmayan fıkh kitaplarından yapılan zayıf rivâyetlere ise nâdir'ur-rivâye adı verilir.

Zamân : Bir şeyin misliyyâttan ise mislini, kıyemiyâttan ise kıymetini vermektir.

Zi'l-yed : Bir ayn'a bil-fiil el koyan veyâ tasarruf-u muallâk ile tasarrufu sâbit olan kimsedir.

Zimmet ve Zimmî : Lûgatta ahd, emân, zemân, hak anlamlarına gelen zimmet tâbiri, ahd ve emâna, zemâna kaabiliyetli olan mahal

anlamında da kullanılır. «Falan kimse şu mukâveleyi zimmetine almış.» denilmesi, bu kullanışa göredir.

Usûliyyûna göre, zimmet, insanlara mahsûs mânevî bir niteliktir ki, her insan bu sâyede lehine ve aleyhine olarak bir kısım haklara, vazifelere ehl olur.

Zimmet akdine gelince, bu da esâsen harbi bulunan bir şahsın veyâ bir topluluğun İslâm ahd ve emânını, yânî; tâbiiyyetini kabûl etmesinden ibârettir.

Zimmet akdinin rüknü ise, zimmetin kabûlünü bildiren bir lâfz veyâ bir fiildir. Bu bakımdan zimmet akdi, iki çeşittir:

1 — Sarâhaten zimmet akdidir ki, zimmeti kabûlü açıkca ifâde eden bir söz kullanmakla olur. «Ben, Müslümanların ahd ve emânına girdim.» demek gibi.

2 — Delâleten zimmet akdidir ki, zimmeti kabûle delâlet eden bir fiil ve hareket ile meydana gelir. Dâr-ı İslâmdan çıkması ve zimmeti kabûl etmesi kendisine teklîf edilen bir müste'minin dâr-ı İslâmda bir yıl daha ikâmet etmesi gibi ki, bu ikâmet, zimmeti kabûlüne delîldir. Böyle kimselere erkek ise **zimmî**, kadın ise **zimmiyye** ve bu zümreye **ehl-i zimmet** denir.

——— oOo ———

SON SÖZ

Önce, bu güzîde eseri bütün hatâ ve sevâblarımızla neşretmek imkânını veren Âlemlerin Rabbi **ALLAH TEÂLÂ** (C.C.) Hazretlerine sonsuz hamd; **O'nun** Nebîsi **MUHAMMED MUSTAFÂ** (S.A.V.) **EFENDİMİZE**; âline, ashâbına salât ve selâm olsun.

Ayrıca; bu eseri başından nihâyetine kadar satır satır kontrol etmek lutfunda bulunan muhterem hocamız **AHMED DAVUDOĞLU BEY-EFENDİYE**, mütercim **ARİF ERKAN**'a ve eseri baskıya hazırlayan **AYHAN YALÇIN**'a bir kere daha teşekkür etmeyi borç bilir; kendilerine iki cihân seâdeti diler; **CENÂB-I HAKK** (C.C.)'ın İslâmiyet yolundaki bu hizmetimizi de kabûl buyurmasını niyâz ederiz.

Nâşir
HALİL ESER
17 Safer 1401
25 Aralık 1980